2

Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
30 N
19

Fiedo m.to R.do P.e João Nalures

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

COMMENTARII

EXEGETICI IN APOCALYPSIM IOANNIS APOSTOLI.

AVTORE

Blasio Viegas Lusitano Eborensi Societatis IESV, Doctore Theologo, & publico sacrarum literarum in Eborensi eiusdem Societatis Academia professore.

EBORÆ.

Apud Emmanuelem de Lyra.

1601.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

Digitized by Google

ODOARDO FARNESIO S. R. E. CARDINALI AMPLISSIMO.

BLASIVS VIEGAS SOCIETATIS IESV Salutem, & Felicitatem.

LVCVBRATIONES nostras in Apocalypsim Ioannis pluribus haud dubiè refertā sacramentis, quàm verbis, nunc tandem in lucem damus sub luce tua, Odoarde clarissime. Sustinuimus opus, quoad licuit, & pluribus licet annis pressum, quàm ille moneat, nec sic tamē in animo erat ācipiti iudiciorū aleæ cōmittere. Arcebat à publico non vulgaris difficultas, quæ Iustini, Irenęi, aliorumquè sapientissimorum hominum non tam exercuit, quàm fatigauit ingenia, vt illud de Ecclesia apud Zachariam aptè mihi quadrare in Apocalypsim videatur, quòd eam Deus tanquam lapidem oneris cunctis ingeniis, vt illam cunctis populis, posuerit, in quo extollēdo omnium interpretum vires non sine lassitudine probarentur, ad instar sphæræ illius æneę grauissimi ponderis, quam se Hieronymus Athenis iuxta simulacrum Mineruæ vidisse testatur, sciscitatumquè de vsu accepisse, Athletarum in illa massa fortitudinem comprobari. Qui nos igitur sphæram magnitudine planè cęlestem, pōdere ęneam, quæ vel ipsa specie, moleque plerosq; alioqui robustissimos, vel à periclitandis in se viribus deterruit, vel pertinaciter instantes in ipso nixu fregit, non dico in sublime suspendere, sed impellere tantùm conaremur, qui non sumus vlla ex parte cum tantis Athlantibus conferendi? Cœterùm diffidenti iam, ac pene desperanti illud subiit, etsi singulis tractatoribus inuictū sphærę pondus non cederet; attamen, si vniuersi concurrerent, aliquantulū posse subleuari. Itaque non frustra nostram locari operam, si collectis in vnum superiorum interpretum viribus nos simul adniteremur, nostrisquè in sacram Scripturam ex diuturna eius, Patrumque lectione decerptis obseruationibus, reliquorum conatibus non nihil adiumēti afferremus. Vt enim scitè dixit D. Augustinus, in hoc rerum genere, nec est maioribus inuidendum, nec de minoribus desperandum. Verùm nec sic elabimur: cum enim ipsum per se opus obscurissimum iuxta sit, ac maximè Diuinum; habent ad manum Argi isti, qui non tam ser-

uandis,

uandis,quàm obseruandis alienis operibus excubant, quò possint interpretem vel proiectę audaciæ, quòd difficillima tentare; vel quòd sacratissima contingere ausus fuerit, insignis arrogantię criminari. Hęc vna nimirum causa, vt cœterę abessent, satis foret, vt te Odoarde Cardinalis amplissime hisce nostris commentariis patronum aduocarem, quippe qui viderem, sub isto antiquissimo tuo generis, nominisquè splendore, securè posse tenebricosum opus sine audaciæ crimine prodire, & ad cœlestia, Diuinaque mystria sine insimulatione arrogantię aspirare. Sed alia sunt Odoarde, quę cùm dixero, mirum non videbitur, si homo Lusitanus, atque in Lusitania educatus, vbi tanta copia est clarissimorum Principum, Mœcenatē mihi, & patronum in Italia quæsierim. Vnum est gentis decus; alterum Religionis officium; illud nomine, hoc ipso cognomento præfers, vt iam neque Odoardus externus Lusitano homini, neque Farnesius alienus Societatis alumno censeri debeas. At enim, vt ab stemmate ordiar gentilitio, quis Odoardum cum audit, non statim recordetur Odoardi illius aui tui, Emmanuelis inuictissimi, ac felicissimi Lusitaniæ Regis filij, à quo Maria mater tua omnis memorię princeps, Deo sane auspice, procreata, & Alexādro Parmensi Duci, domi belliquè spectatissimo Principi locata, cum te edidit, Lusitanię regno eximium decus, Italię cœlo splendidissimum addidit sidus. Quibus tu, Odoarde, parentibus minimè te indecorem, ac degenerē prebuisti. Miratur Italia, Romaque potissimùm, quòd tantùm comitate, suauitate morum, modestia, pietate, senili in ista ętate prudentia, omniumquè pulcherrimarum virtutum splendore luceas: ego porrò mirarer potius, ni luceres, in quem tot, tantaque Regum, ac Principum maximorum, à quibus trahis originem, lumina non fortuitò incidant, sed certó iaciantur. Quid ni suspicere in te liceat non adumbratam, sed ad viuum expressam pietatis imaginem, quę in Alfonso Henrico, regni Portugallię parente, auctoreq; resplenduit, qui cum bellica virtute, rerumquè gestarum gloria nulli esset veterum Imperatorum secundus, nihil tamen vnquam gloriosius existimauit, quàm Deū piè colere, opimaquè illa spolia, quę debellatis Regibus detrahebat, amplis Religiosorum cœnobiis exędificandis, templisquè sanè magnificis extruendis consecrare. Nil mirum liberalitatis in te micare lumina, qui in maioribus tuis numeres Regem Dionysium, tanta liberalitate Principem, vt cum inter Fernandum Castellæ, & Iacobum Aragoniæ Reges de ipso regnandi iure delectus arbiter, eius controuersiæ componendæ causa in Castellam, Aragoniamquè iuisset, nullum vtriusque regni virum

pri-

primarium prętermiserit,quin regia planè munificẽtia amplissimis muneribus exornauerit,ipsique Aragoniæ Regi magnam vim auri mutuam petenti,mutuam illam quidem dare renuerit;sed duplo tamen maiorem gratis donauerit. Et ne singulos Lusitaniæ Reges percenseam, cui admirationem inijciat tuum istud ardentissimum religionis,rerumque omnium sacrarum studium, qui paulo attentius contempletur solem illum Orientis Emmanuelem proauum, & Ioannem hoc nomine III.patruum magnum tuum,qui religionis ardore,amplificatione fidei,& in Romanã istam sedem studio nihil vnquam antiquius habuerunt?Iam verò si habẽda erat officij ratio, iniustè profectò facerem, si Farnesiorum familiam Societatis nostrę parentem,& altricem præterirem. Eam Paulus III. Pont.Max. gentis vestrę decus,ornamentumque singulare vix dum natam Pontificio sinu peramanter excepit,& cũ Apostolica auctoritate confirmauit,quasi paterna benedictione saluam,& incolumen esse precatus est;paulò post crescentem,augescentemque in dies benignus parens fouit;robustiorem effectam nouis amplificauit muneribus, ac Pontificijs, ijsque amplissimis facultatibus pro incredibili aduersum nos amore,propensioneque locupletauit. Non dissimili fuit in nos voluntate patruus tuus Alexander Cardinalis Farnesius,cui vt Paulum III. auum suum, Alexandrum quoque antea nominatum omni ex parte referret,idem tantùm locus defuit;merita certè loco illo,& imperio digna minimè defuerunt.Quam ille vnquam nos ornandi occasionem prætermisit? Quam non rerum nostrarum quà gratia,quà auctoritâte, quà opibus propugnationem, defensionemque suscepit? Itaque extare ęternum voluit suæ erga nos voluntatis, & munificentię monimentum Romanum istud templum professę domus,immensis à se sumptibus,& magnifico opere perfectum; quin ipsam quoque domum à fundamentis erigere cogitabat, nisi illum Deus dignum tanto Principe opus moliẽtem morari amplius in terris noluisset.Quod tu opus,Odoarde,tibi, vt par est credere,Diuino consilio, & prouidentia reseruatum, cum pari animi magnitudine, singularique liberalitate modò aggrederis,conficiendũque suscipis. His itaque maioribus non satis duxisti in generis antiquitatem, & splendorem,virtutumque omnium ornamẽta succedere,nisi in amorem quoque,& voluntatem succederes; tamque ad viuum illos & natura,& affectu exprimeres,vt qui te videret,duos in vno Odoardo recordari posset Alexandros. Itaque nos cum amas, vere te Farnesium; cum ornas,geminum Alexandrum præbes. Quod ad me attinet,iniquus profectò essem,si Societatis alumnus tam assiduum,per-

amantemque

amantemquè Societatis patronum non adamarem; &aliquo grati animi, amorisquè testimonio nostrum in te studium non ostenderē. Nec enim, quia id quod debebam, haud possem, debui id, quod poteram, prętermittere: eò vel maximè, quòd non putaui Claudio Aquauiuę Generali Pręposito, ac Parenti nostro dignissimo quicquam me gratius facturum, quàm si te, quē ille vnicè diligit, pręcipuè colerem, suoquè ac totius Societatis nomine nostram in te, tuosquè voluntatem, vel hinc ex longinquis Lusitanię oris aperire. Accipe igitur Odoarde clarissime hoc, qualecumquè est, nostræ voluntatis officium, exiguum per se licet, sed ex magno tamen amore, tuiquè obseruandi voluntate profectum, ex qua magni Principes potissimùm solent oblata sibi munera, non ex rerum ipsarum magnitudine ęstimare.

Vale.

D. IER-

Censura operis.

EX mandato supremi senatus sanctæ inquisitionis legi hos commentarios in Apocalypsim Ioannis Apostoli, Doctore Blasio Viegas Lusitano Societatis Iesu, publico sacrarum literarum professore in Eborensi eiusdem Societatis Academia auctore. Nihil habent, quod fidei Orthodoxę repugnet, aut sanctę matris Ecclesiæ diffinitionibus contradicat, sed potius doctrinam sanam, & dictis sanctorum Patrum conformem. Quare ad communem omnium vtilitatem digni erunt, qui excudantur.

Fr. Emmanuel Coelho.

Facultas supremi Inquisitionis Concilij.

Possint excudi hi commentarij in Apocalypsim. Eboræ, 2. Martii, 1599.

Martim Afonso de Mello. Ruy Pirez da Veiga.

Facultas Archiepiscopi Eborensis.

Theotonius Dei, & Apostolicæ Romanæ sedis gratia Archiepiscopus Eborensis indignus. Commentarios exegeticos Doctoris Blasij Viegas ex Societate Iesu in Apocalypsim Ioannis bona ex parte perlegimus, factaque ex nostra commissione diligenti inquisitione nihil in eis contra fidem, & bonos mores esse cognouimus: sed potius ea est Doctoris sapientissimi doctrina, & Christiani pectoris pietas, atque in eruendis difficillimis sacræ prophetiæ sensibus felicitas, atque ingenium, ad animosque in rerum supernaturalium, & cælestis Hierusalem desiderium inflāmandos vis, & efficacia, vt non solum illi concedamus facultatem hosce commentarios imprimendi; sed nostræ etiam Academiæ gratulemur, quod tam doctos, pios, & insignes viros & aluerit, & consummatos viderit.

Eboræ, in nostra Carthusia scala cæli, die sexta Aprilis, an. Domini 1599.

Archiepiscopus Eborensis.

Facultas senatus regii.

Possunt mandari typis hi commentarii in Apocalypsim. Olisipone, 22. Februarii, 1601. Pereira. D. Daguiar. Fonsequa.

Facultas Prouincialis Societatis Iesu in Prouincia Lusitaniæ.

EGO Christophorus à Gouuea Præpositus Prouincialis Societatis IESV, in Prouincia Lusitaniæ, potestate ad id mihi facta à Reuerendo admodum Patre Claudio Aquauiua Præposito nostro Generali facultatem concedo, vt commentarii in Apocalypsim Beati Ioannis Apostoli, à Patre Blasio Viegas Doctore Theologo nostræ Societatis, & publico sacrarum literarum in nostra Eborensi Academia professore compositi, & eiusdem Societatis grauium, doctorumque virorum iudicio examinati, & approbati typis excudantur. In quorum fidem has literas manu nostra subscriptas, sigilloque nostro munitas dedimus. Eboræ in nostro Collegio, decimo sexto Kalendas Iullii, anni millesimi quingentesimi nonagesimi noni.

Christophorus à Gouuea.

Fernandus Rebello Societatis Iesu, D. Theologus, & Academiæ Eborensis Cancellarius.
Studioso lectori S.

BENE erat in prælo præsens opus, quod Blasius Viegas ex Societate nostra in Ioannis Apocalypsim summa cum diligentia per longum tempus apparauerat: cum præuertente Deo anchoræ iactum, præreptus nobis morte fuit immatura, nostro non solùm, sed magno etiam literarũ detrimento. Erat enim vir plane admirabilis, neque religione tantùm, sed omnibus Christiani Doctoris numeris absolutissimus. Iudicio quidem peracri, ingenio acuto, linguarum peritia insignis, & in Diuinis literis, vt qui maximè, versatus. Dedit loculentum veritatis huius testimonium Conimbricæ primùm, Eboræ deinde, seu concionatorem ageret, seu Scripturarum interpretem. Testantur id demum palam quamplurima sacræ paginæ volumina, quæ faustis audientium acclamationibus, magnaque nominis celebritate vtrobique, præsertim in Academia Eborensi interpretatus publicè fuit. Eratque spes fore, vt è tam feraci, fæcundoque solo vberiores in singulos dies fructus prouenirent: sed in tanto rerum incremento, quæ mors illum medio currentem cursu intercepit, eadem nobis spes illas ingentes, quas spectata eius virtus, spectatumque ingenium in omnium animis cõcitauerat, non sine magno doloris sensu præcidit. Ille quidem alacris, & meliori spe plenus ad superos, vt credere par est, ascendit, eorum suscepturus laborum præmia, quos tum concionando, tum Diuinas literas interpretando præclara non minùs sanctitatis, quàm sapiẽtiæ testificatione per multos annos excepit. Nos spe nostra deiecti vitæ ludibria, & humanarum rerum inconstantiam incusabimus. Quanquam si ad fructum illum, quem ex eius laboribus Lusitania percepit vniuersa, attendamus, affirmare iure possimus, sibi parum, nobis verò vixisse multũ. Quæ tanta est, vt maior nulla sit, vel vno teste Platone, excellentissimorum Heroum laus, parum sibi, multùm verò reliquis vixisse. Solabitur etiam mæstum tãti viri desiderium, mæroremque aliqua ex parte leuabit è reliquis eius operibus hoc vnum, quod absolutum iam, & ad tectum, vt aiunt, fastigiumque perductum reliquit. Visum namque est Academiæ moderatoribus, præcipuè verò Reuerendo admodum Patri nostro Generali Claudio Aquauinæ, vt in publicam literatorum vtilitatem excussum, ne fato occumberet eodem, communi hominũ luce frueretur. In illius commendatione non est, quòd multus sim: qua sit ingenii subtilitate elaboratum; qua claritate conspicuum; quantùm deniq; ex eo Diuini verbi præconibus extare possit emolumenti, lectorum facio iudicium.

COMMENTARII EXEGETICI IN APOCALYPSIM IOANNIS APOSTOLI.

Auctore Blasio Viegas Lusitano, Societatis IESV, Doctore Theologo, & publico sacrarum literarum in Eborensi eiusdem Societatis Academia Professore.

Vtrum liber Apocalypseos Canonicus sit, & à Ioanne Apostolo conscriptus.

1 SAPIENter in lib. de Præscriptionibus aduersus Hæreticos scriptum reliquit Tertullianus eò prolabi Hæreticorum præsumptiones, vt nolint agnoscere ea, per quę reuincuntur, quasdamque idcircò Scripturas non recipere, & si quas recipiunt, adiectionibus, & detractionibus ad sui instituti dispositionem interuertere: quod Irenæus etiam lib. 3. aduersus hæreses, Origenes in 2. cap. epist. ad Roman. D. Cyprianus lib. de vnitate Ecclesiæ, D. Augustinus lib. 7. de Genesi ad literam, Vincentius Lyrinensis de prophana hæresum nouitate, aliiq; nobiles Patres adnotarunt. Nimirum cũ Hęretici pondere, & auctoritate grauissima Scripturarum se premi sentiunt, & in suis nihilominus erroribus persistunt, eo per contradicendi libidinem venire coguntur impudentiæ, vt sacrorum librorum canitiē antiqua superiorum tēporum successione venerabilē impudenter contemnere, auctoritatēq; omnium veterum Patrum consensione testatissimam impiè eleuare conentur. Eo consilio Manichæi Pentateuchũ, imo & vniuersos veteris instrumenti libros, vt Augustinus testatur libro de vtilitate credendi contra Manichæos cap. 2. & libro 4. contra Faustũ Manichæum, & Eusebius lib. 5. historiæ Ecclesiasticæ, capite vltimo; alii Hęretici Euangelia, vt refert idem Augustinus lib. 2. Retractationum, cap. 16. alii omnes Pauli epistolas, vt ait Eusebius lib. 3. historię Ecclesiasticę, capite 27. Irenæus libro 1. cõtra hęreses, c. 26. & Origenes in psalmum 82. alii epistolam Iacobi, alii alia sacra volumina minimè ferenda temeritate reiecerunt. Non dissimili igitur audacia, quia videbant plurimas à se vel primùm confictas, vel rursus ab inferis excitatas hæreses clarissimis Apocalypseos Ioannis testimoniis, quæ suis locis indicabimus, radicitus conuelli, eam omnino ex albo Canonicorum librorum expungere, atque adeo à Ioanne Apostolo cõscriptam negare ausi sunt: quamquam nõ defuere etiam ex Catholicis, qui Canonica libri auctoritate retenta de auctore dumtaxat aliquando dubitarunt. Et quidem quod attinet ad auctoritatem, eam negarunt Marcionistæ, quemadmodum refert Tertullianus libro 4. contra Marcionem: & Theodotiani, sicut tradit Epiphanius hæresi quinquagesima prima, & quinquagesima quarta: Alogi, siue Alogiani, vt referunt Epiphanius, Philastrius, & Augustinus,

Tertul. c. 17.

Impudẽtia Hęreticorum in reiiciendis libris canonicis

Irenæus. Origenes. Cyprianus.

Augustinus. Vincẽt. Lyrin.

Augustinus. Eusebius.

Irenæus. Origenes.

Qui Apocalypsim expungunt a canonẽ sacrorum librorum.

Tertullian.

Epiphan. Philastrius. Augustin.

Didac⁹ Paiua. quos imitati sunt suo more nostri temporis Hæretici, in quibus est Lutherus, Brentius, & Kemnicius, contra quem disputat Didacus Paiua lib. 3. defensionis fidei Tridētinæ. Ex Catholicis vnus Caius antiquus auctor in Hæreticorum iuit sententiam, Apocalypsim à Cherintho insigni Hęretico fuisse cōpositam, Euseb. Cęsar. vt auctor est Eusebius Cæsariensis lib. 3. historiæ Ecclesiasticæ, cap. vigesimo octauo. Fundamentum huius erroris fuit, quia auctor huius libri nomen suū sollicitè inculcat, quod alienum est, inquiunt, à consuetudine scriptoris sacri.

2 De auctore libri qui dubitauerint. Quod verò attinet ad auctorem præter Caium prædictum, qui Cherintho librum adscripsit, Dionysius Alexandriæ Episcopus apud Eusebium lib. 4. historiæ Ecclesiasticæ, capite vigesimo quarto, & 26. & lib. 7. cap. 23. de auctoritate libri non dubitans, de auctore tamē dubitauit, nū videlicet esset Ioānes Apostolus, an alius quidā Ioannes Presbyter. Cōiectura ei⁹ ea fuit, quia in Gręcis códicibus auctor nō Ioānes Euāgelista, sed Ioānes Theologus nominatur.

3 Apocalypsis, & liber canonicus, & à Ioāne Appstolo conscriptus. Cœterum librum hunc Canonicum esse, & à Ioanne Apostolo conscriptū constans fuit totius antiquitatis sententia. Etenim vt Canonicum, & Ioānis Apostoli nomine citarunt omnes veteres Patres tam Græci, quàm Latini, Dion. Areop. Dionysius Areopagita cap. 3. Ecclesiasticæ Hierarchiæ, Irenæus. Iræneus lib. 5. aduersus hæreses Valentini prope finem, Iustinus. Iustinus Philosophus, & Martyr in dialogo cum Tryphone, Hippolytus. Hippolytus de consummatione mundi, Tertullianus. Tertullianus lib. 4. contra Marcionem, & in Scorpiaco aduersus Gnosticos, D. Hilarius. D. Hilarius præfatione in psalmos, D. Athanas. Diuus Athanasius in Synopsi, Clem. Alexand. Clemens Alexandrinus lib. 2. Pœdagogi, cap. 12. Origenes. Origenes eius discipulus homilia 7. in Iosue, & homilia in psalmū primum, D. Cyprian. D. Cyprianus libro de exhortatione martyrii, cap. 3. D. Epiphan. Epiphanius hęresi quinquagesima prima, quinquagesima quarta, & 76. Ruffinus. Ruffinus in expositione symboli, D. Ioan. Dam. D. Ioānes Damascenus lib. 4 fidei Orthodoxę, cap. 18. D. Ambros. D. Ambros. in psal. 40. Eusebius. Eusebius in Chronicis, Dion. Alex. Dionysius Alexandrinus apud Eusebiū lib. 4. cap. 24. & 26. & libro 7. cap. 23. D. Chrysost. D. Chrysostomus homilia 3. in psalm. 91. D. August. D. Augustinus tractatu 36. in Ioannem, & lib. 2. de doctrina Christiana, cap. 8. D. Hieron. D. Hieronymus in epistola ad Paulinū, & in epistola ad Dardanū de terra promissionis, D. Isidorus. Diuus Isidorus lib. 6. Etymol. c. 1. Innocentius. Innocētius primus epistola 3. ad Exuperium Tolosanum, Gelasius. Gelasius in canone de libris Canonicis: è quibus Iustinus, & Irenæus Apocalypsim suis cōmentariis illustrarunt, quemadmodum testatur D. Hieronymus lib. de viris illustribus in Ioanne. Eandem veritatem Conc. Ancyr. definiuit concilium Ancyranum ante mille, & ducentos annos, canone vltimo, quod fuit approbatum in sexto cōcilio generali, Concil. Tolet. concilium Toletanum quartum canone 16. Concil. Trid. denique Tridentinum sess. 4.

4 Refellūtur sophismata Hęreticorum. Prior Hæreticorum calumnia ex imperitia proficiscitur. Quis enim nescit Hieremiam sæpissime nomen suum inculcare, & Danielem à c. 7. penè singulis versibus repetere, *Ego Daniel*. Quod si non fecit in Euangelio Ioānes, id causæ fuit, quia ibi historiā, non vaticinia scribebat. Ioānes Apost. per excelletiā Theologus. Posterior etiā facilè reiicitur ex eo, quod Ioannes non semper Apostolus, aut Euangelista, sed per antonomasiam, siue excellentiā Theologus appellatur. Sic enim eum appellarunt Dion. Areop. Dionysius Areopagita ad eum scribens, Hippol. mart. Hippolytus Martyr oratione de consūmatione seculi, Epiphanius. Epiphanius hæresi 51. Cyril. Alex. Cyrillus Alexādrinus lib. 3. de Trinitate, Cyril. Hieros. Cyrillus Hierosolymitanus Catech. 12. D. Athanas. D. Athanasius in oratione cōtra idola, D. Chrysost. D. Chrysostom. procemio in ps. 37 Suidas. Suidas in Ioanne, & alii. Iam verò quòd Caio homini Catholico in mentem venerit Apocalypsis libri maiestatē Cherintho insigni Hæretico adscribere, de mirari satis non possum. Cherinthi hęreses quæ. Nam Cherinthi hæreses illæ fuerant teste Irenęo Irenæus. lib. 1. aduersus hæreses, cap. 25 mundum non fuisse à Deo cōditum, sed à virtute quadam separata: IESVM natum more hominum cœterorum; sed descendisse Christū in eum post baptismum in specie columbæ, Christumque tempore

passionis

passionis excessisse à IESV. Itaque IESVM, tantum passum esse, & resurrexisse, Christum verò immortalē perseuerasse, & teste Tertulliano libro de Præscriptionibus cap. 48. Deum Hebræorum non Dominum, sed Angelum fuisse; & teste Epiphanio hæresi 28. Christum adhuc non resurrexisse, sed resurrecturum simul cum aliis in die iudicij: constat etiam ex Philastrio libro de hæresibus cap. 37. eum blasphemasse martyres, & habuisse in honore Iudam proditorem. Perspicuum est autē omnes huiusmodi hæreses nullo alio ex libro luculentiùs confutari posse, quàm ex libro Apocalypsis, quemadmodum suis locis indicabimus.

Tertullian. — Epiphanius. — Philastr. — Cherinthi hæreses confutātur ex Apoc.

5 Quærat aliquis, num Ioannes Apocalypsim ante Euangelium scripserit. Pleriq; existimarunt Ioannem scripsisse Euangelium, cùm exularet in insula Pathmo: vbi constat ex hoc primo capite eum prophetiæ spiritu afflatum, Apocalypsim literis mandasse. Ita sentiunt Dorotheus in Synopsi, Athanas. similiter in sua Synopsi. Nicephorus libro 2. historiæ cap. 42. & lib. 3. cap. 9. & Theophylactus in præfatione super Euangelium Ioannis. Cæterùm multò est probabilius Ioannem scripsisse Euāgelium in Asia minori, & Ephesi, postquam fuerat reuersus ab exilio, atque adeò post iam scriptam Apocalypsim, quæ sententia est Epiphanij hæresi 51. qui addit scripsisse Euangelium post annos nonaginta vitæ suæ, quod contigit triennio ante obitum. Eadem est Bedæ sententia libro de sex ætatibus mundi, & in præfatione super Euangelium Ioannis, & D. Hieronymi lib. de viris illustribus in Ioanne: imò vt videtur Dionysij Areopagitæ epist. 10. quæ est ad Ioānem, vbi ei regressum ab exilio prædicit his verbis. *Ex Pathmi custodia dimittendus est liber, & in Asiaticam terram reuersurus, illicq; perages boni Dei imitationes, easque posteris trades.* quibus vltimis verbis videtur Dionysius Euangelium Ioannis indicasse. Denique potest probari ex vltimis verbis decimi capitis Apocalypsis, quæ sic habent: *Oportet* (inquit Angelus ad Ioannem) *te iterum prophetare gentibus, populis, linguis, & regibus multis.* Id quod perperam aliqui intelligūt de fine mundi, quo tempore existimāt Ioannem simul cum Enoch, & Helia venturum: qua de re fusè ad caput decimum disputabimus.

Quo tempore Ioannes scripsit Apoc. — Dorotheus. Athanas. Nicephorus. Theophil. — Quo tēpore & loco scripserit Euangeliū. — Epiphanius. — Quo vitæ suæ anno. — Beda. — D. Hieronym. Dionys. Areo.

¶ De libri Apocalypseos Nomine, Præstantia, Difficultate, Argumento, Partitione.

6 APOCALYPSIS nomen Græcum est, & reuelationem significat, à verbo ἀποκαλύπτειν, quod est reuelare, quia nimirùm Deus Ioanni, & per Ioannem Ecclesiæ reuelauit ea mysteria, quæ hoc opere cōtinentur. Porrò καλύπτειν idem est, atq; obtegere: & quoniam præpositio ἀπὸ, apud Græcos sæpe absentiam, & remotionem significat, indè est quod ἀποκαλύπτειν sit detegere atque reuelare, vt Leuit. 18. *Turpitudinem patris tui, & turpitudinem matris tuæ non reuelabis*, Græcè οὐκ ἀποκαλύψεις, Et Psalm. 118. *Reuela oculos meos*, ἀποκάλυψον, eodemque sensu vsurpatur ἀνακαλύπτω, vt Deuteron. 22. *Non accipiet homo vxorem patris sui, nec reuelabit operimentū eius*, οὐκ ἀνακαλύψει. Et Esaiæ 47. *Reuelabitur ignominia tua*, ἀνακαλυφθήσεται. Ex verbo igitur ἀποκαλύπτω, deducitur nomen ἀποκάλυψις, quod nomen (vt ait D. Hieron. in comment. super 1. cap. epist. ad Gal.) *Proprium scripturarum est, & à nullo sapientū seculi apud Græcos vsurpatū, vnde mihi*, inquit, *videntur, quemadmodum in alijs verbis, quæ de Hebræo in Græcum septuaginta interpretes transtulerunt, ita & in hoc magnopere esse conatos, vt proprietatem peregrini sermonis exprimerent, noua nouis rebus verba fingentes, & sonare cum quid tectum & velatum, ablato desuper operimento ostenditur, & profertur in lucem*: vsurpatur id nomen sæpe tum in veteri, tum in nouo testamento, illudque vulgatus interpres 1. ad Cor. 14. transferre noluit, sed vt erat Græcè reliquit, cū ita locum reddidit, *vnusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, Apocalypsim habet idest, myste-*

Etymologia Apocalypseos. — Leuit. 18. 7. — Psal. 118. 8. — Deut. 22. 30. — Esa. 47. 3. — D. Hieronym. — ἀποκάλυψις nomen proprium scripturarum. — 1. Cor. 14. 26.

riorum reuelationem habet. Præstantiam libri complexus est D. Hieronymus in Epist. ad Paulinum, cùm dixit, *Apocalypsis Ioannis tot habet sacramenta, quot verba; parum dixi; pro merito voluminis laus omnis inferior est, in verbis singulis multiplices latent intelligentiæ.* Dionysius Alexādrinus apud Eusebium lib. 7. historiæ Ecclesiast. cap. 23. *Admirabile, inquit, in singulis capitibus rerum expectationem contineri suspicor, etenim vbi illum non intelligo, altiorem quendam sensum verbis inesse cogito, neque de illis meo intellectu inquiro, & iudico, sed fide potiùs acquiescens sublimiora illa, quæ à me intelliguntur etiam puto.* Et hæc quidem Dionysius, qui tamen negauit Apocalypsim à Ioanne Apostolo cōscriptā, vt superius diximus, de eius auctoritate non dubitās. Rectè etiam Ioachimus Abbas de Flore hanc prophetiam omnibus aliorum Prophetarum vaticiniis anteponit: id quod tum ex auctore, qui supra pectus Domini in cœna recubuit, ex eoq; tamquam ex perenni fonte sapientiæ, altissimam rerum diuinarum cognitionem hausit, tum ex visionum maiestate, ac splendore, quæ omnibus veterum Prophetarum visionibus antecellunt. Denique ex rerum ipsarum, de quibus agit, dignitate poterat demōstrari; ex quo patet mirifica huius operis excellentia. Iam verò difficultas ex eo apparet, quòd reliquorum omnium vatum prophetię tam ferè omni ex parte completæ sint, Ioannis verò vaticinia maiori adhuc ex parte supersint implēda: quare rectè à plerisq; liber hic ille intelligitur, quem Ioannes vidit septem signatum sigillis Apoc. 5. vt eo loco fusè disputabimus. Libri materia est vniuersæ Ecclesiæ à Christo fundatæ status, variaq; persecutionum genera, quas partim in sua prima origine perpessa est: partim etiam nunc patitur: partim denique ad finem mundi passura est: simulque eiusdem Ecclesiæ illustrissimæ victoriæ, ac triumphi. Quæ omnia idcirco referuntur, vt mali à vitiis deterreantur, boni verò ad perseuerantiam in bono excitentur; neque quicquid tandem acciderit, animum despondeant, sperantes fore, vt omnes has Ecclesię calamitates bona sempiterna consequantur. Denique quòd attinet ad partitionem, Beda præfatione sua in Apocalyp. in septem diuidit periochas, seu complexiones, in quarum prima post præfationem copiosam ad roborandam fidem fragilium, ac Domini passiones, posterioresque glorias enumeratas, similem filio hominis cernit indutum, qui cōmemoratis iis, quæ in septem Ecclesiis Asiæ gesta, vel gerenda sunt, generales totius Ecclesiæ luctas describit, & palmas, vbi sexto loco subijciendos Ecclesiæ Iudæos, & tentationem vniuersi orbis futuram, seque promittit citò esse venturum. In secunda, descriptis in sede Dei quatuor animalibus, & viginti quatuor senioribus agnum videt apertis septem libri sigillis conflictus, & triumphos Ecclesiæ reserare futuros. Tertia. Sub specie septem Angelorum tuba canentium varios Ecclesiæ describit euentus. Quarta. Sub figura mulieris parturientis, & draconis eam persequentis, eiusdem Ecclesiæ labores, & victorias aperit. Quinta. Per septem Angelos septem plagis nouissimis terram persundit. Sexta. Damnationem meretricis magnæ cōplectitur. Septima, & postrema, vxoris agni de cælo descendentis ornatum ostendit, elegātiam etiam, atque pulchritudinem admiratur.

Operis difficultas.

Libri argumentum quod.

Beda.

Partitio Apocalypsis in septē quasi membra.

CAPVT

CAPVT PRIMVM.

APOCALYPSIS IESV CHRISTI, quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis, quæ oportet fieri citò: & significauit, mittens per Angelum suum, seruo suo Ioanni, qui testimonium perhibuit verbo Dei, & testimonium IESV Christi, quæcumque vidit. Beatus qui legit & audit verba prophetiæ huius, & seruat ea, quæ in ea scripta sunt: tempus enim propè est. Ioannes septem Ecclesijs, quæ sunt in Asia, Gratia vobis, & pax ab eo, qui est, & qui erat, & qui venturus est, & à septem spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt, & à IESV Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, & princeps regum terræ: qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo, & fecit nos regnum & sacerdotes Deo & patri suo, ipsi gloria & imperium in secula seculornm. Amen. Ecce, venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Et plangēt se super eum omnes tribus terræ: etiam Amen. Ego sum A, & Ω, principium, & finis, dicit Dominus Deus, qui est, & qui erat, & qui venturus est omnipotens. Ego Ioannes, frater vester, & particeps in tribulatione, & regno, & patientia in Christo IESV, fui in insula, quæ appellatur Pathmos, propter verbum Dei, & testimonium IESV, fui in spiritu in dominica die: & audiui post me vocem magnam, tamquam tubæ dicentis: quod vides, scribe in libro: & mitte septem Ecclesiis, quæ sunt in Asia, Ephesо, & Smyrnæ, & Pergamo, & Thyatiræ, & Sardis, & Philadelphiæ, & Laodiceæ. Et conuersus sum, vt viderem vocem, quæ loquebatur mecum. Et conuersus, vidi septem candelabra aurea, & in medio septem candelabrorum aureorum similem filio hominis

minis, vestitum podere, & præcinctum ad mamillas zona aurea: caput autem eius, & capilli erant candidi, tamquam lana alba, & tamquam nix: oculi eius tamquam flamma ignis: & pedes eius similes aurichalco, sicut in camino ardenti: & vox illius tamquam vox aquarum multarum: & habebat in dextera sua stellas septem, & de ore eius gladius vtraq; parte acutus exibat: & facies eius sicut sol lucet in virtute sua. Et cum vidissem eum, cecidi ad pedes eius tamquam mortuus. Et posuit dexteram suam super me, dicens: Noli timere: ego sum primus & nouissimus: & viuus, & fui mortuus, & ecce, sum viuens in sæcula sæculorum, & habeo claues mortis, & inferni. Scribe ergo quæ vidisti, & quæ sunt, & quæ oportet fieri post hæc. Sacramentum septem stellarum, quas vidisti in dextera mea, & septē candelabra aurea. septem stellæ: Angeli sunt septem Ecclesiarum. & candelabra septem: septem Ecclesiæ sunt.

HYPOTHESIS, SIVE ARGVMENTVM CAPITIS.

Tripartitò distribuitur. In prima parte commēdatur vniuersum opus. In secunda, apponitur salutatio, vbi inseritur honorifica Christi mentio. In tertia, declaratur totius libri quasi subiectum, idest, Ecclesiæ persecutio, & securitas sub typo septem Cādelabrorum aureorum, in quorum medio apparuit similis filio hominis Diuinā maiestatem præ se ferens.

COMMENTARIUM PRIMUM, EXEGETICUM DE EXPLANATIONE PRÆFATIONIS IOANNIS.

*

Explanatio illorum verborũ: *Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus palã facere seruis suis.*

SECTIO PRIMA.

1 MORE prophetico Ioannes à Diuina reuelatione vaticinia sua grauissimis verbis auspicatur, cum ait: *Apocalypsis, seu, Reuelatio IESV CHRISTI, quam dedit illi Deus.* Sic namque ferè Prophetæ ad excitandam attentionem, commendandamque suorum operum auctoritatem præfari solent, ad ea se, quæ mandare literis instituunt, non rationis humanæ præsidiis, & naturalis contemplationis viribus, sed Diuino plane instinctu, & afflatu peruenisse, atque adeò illa omnia non vt hominum inuenta, dogmataque philosophica, sed tanquam Diuina placita, atque decreta accipi oportere. Est nihilominus inter illos in loquendi modo discrimen: quidam enim Visionem suam, alii Visiones Dei, alii Librum visionis appellant: alii factum ad se verbum Domini, quod communius est, in vestibulo statim suorum operum enunciant. Sed nemo sanè grandiùs, nemo sublimiùs, quàm Ioannes, præfatus est, qui opus hoc non Apocalypsim suam, sed Apocalypsim IESV CHRISTI nuncupauit: quantò enim CHRISTVS omnibus omnino Prophetis magis excellit, tantò est nobilius, atque præstantius opus aliquod reuelationem IESV CHRISTI, hoc est IESV CHISTO factam, quam visionem Esaiæ, hoc est, Esaiæ ostensam, aut verbum Domini ad quempiam alium ex Prophetis factum appellare. Nam quòd hoc loco Apocalypsis IESV CHRISTI non significet apocalypsim, siue reuelationem à CHRISTO factam Ioanni, quod aliquis fortasse putauerit, sed potiùs ab ipso Patre factam CHRISTO, vt est communis sententia, ex verbis consequētibus exploratum est, cum subiungitur: *Quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis.*

Vaticinia non hominum inuenta, sed Dei placita.

Apocalypsis est reuelatio Christo facta, ideoque præstantior cæteris vaticiniis.

2 Nec verò mirum, si Ioannes illa scilicet mirabilis aquila, quam olim Ezechiel capite primo, cæteris animalibus eminere conspexit, *Et facies,* inquit, *aquilæ desuper ipsorum quatuor,* pennis librata sublimibus multò altiùs, quàm reliqui omnes Prophetæ sua vaticinia ordiatur: cùm etiam multò sublimiùs, quàm reliqui Euangelistæ, qui sapientię magnitudine excelluere Prophetis, in Euangelio

Ezech. 1. 11.

Ioãnes vt Euãgelistis, sic prophetis eminentior.

gelio conscribendo sese leuissimis alis extulerit, & ab ipsius Diuini Verbi in altissimo, & penitissimo Patris sinu residentis æternitate, Diuinitateque Euãgelium inchoauerit: *In principio erat Verbũ, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbũ.* Quid porrò non sublime, non excellens ab illius ore prodire potuisset, qui in ipso Iesu pectore, in quo erant omnes thesauri Diuinæ sapientiæ reconditi, in vltima illa cœna recubuit, indeq; altissimam Diuino beneficio cognitionem hausit. Tunc nimirum, vt Petri Damiani sermone 1. de excellentia Ioannis Euangelistę verbis vtar, supereminentem Diuinę scientię celsitudinem diuinitus illustrata mente concepit, cum in sacrosancto mysticæ cœnæ conuiuio supra pectus recubuit Redemptoris. Et quia in pectore IESV sũt omnes thesauri sapientię, & scientię reconditi, ex illo cœlesti gazophylacio summam traxit, vndè nostræ paupertatis inopiam copiosa liberalitate ditauit. Ex illo, inquam, nobis ærario diuitiarum copias attulit, & in communem totius mundi salutem bene prodigus erogauit. Imo super fontem perennis vitæ recubuit, vt ipse tunc semper manantia fluenta Diuinæ doctrinæ hauriret, & eadem nobis postmodum præfixo certi temporis articulo propinaret: magnus videlicet paradisi fluuius, qui ex principali sui fontis origine profluens, & vberiori cælestium charismatum inundatione procedens squalentia deserta humanarum mentium irrigat, & ad proferenda bonorum operum tamquàm nouarũ frugum germina vberrima fertilitate fœcundat.

Pet. Dam.

Ex Christi pectore quanta hauserit Ioan.

Pectus Christi cęleste ærariũ

Ioannes paradisi fluuius.

3 Suboritur tamen hoc loco illa dubitatio, quo sensu Ioannes hoc opus Apocalypsim, siue Reuelationem IESV Christi, hoc est, IESV Christo factam inscripserit? Cum enim Christus & quatenus Deus ex omni æternitate, & quatenus homo à primo vsque sui conceptus articulo perfectissima rerum omnium cognitione fuerit cumulatus, plane videtur tot, tantorumque mysteriorum, quę hoc volumine comprehenduntur, Apocalypsim, siue Reuelationem ei de nouo fieri minimè potuisse. Qua quidẽ in re illud imprimis est pro certo statuendum, nõ esse hoc loco sermonẽ de Christo, vt Deus est: sic enim nihil ei potuit reuelari. Quamquam enim etiam, vt Deus est, scientiam rerũ omnium à Patre habeat: ea tamen cognitio nullo pacto Apocalypsis, siue Reuelatio appellari potest, cum reuelatio cõparatione eius, cui fit, sit absconditę, & occultatę rei manifestatio: Christo autẽ secundum Diuinam naturam nihil occultum esse potuerit, quippe cui, vt Deus est, conuenit per naturam clara, atque euidens tametsi à Patre accepta cognitio. Vnde intelliges non secũ cohærere expositionem Bedę, cùm sentire videtur hoc loco, cum dicitur, *Apocalypsis* IESV CHRISTI, *quam dedit ei Deus*, de Christo, vt Deus est, haberi sermonem, Ioannemque more suo quę Christi sunt, ad Patrem referre. *Cuius*, inquit, *reuelationem mysterij Ioannes more suo filij gloriam ad Patrem referens Iesum Christũ à Deo percepisse testatur.* Itaq; videtur existimare, sicut Christus potestatem efficiendi miracula, doctrinamque suam Patri, à quo illa per æternam generationem acceperat, tribuere consueuerat, veluti cum dicebat Ioan. 14 *Pater in me manens ipse facit opera:* & cap. 7. *Mea doctrina non est mea, sed eius, qui misit me:* ita etiã nunc Ioannem cognitionem rerum earum, quas hoc volumine complectitur, dicere Christum à Patre accepisse, vt Diuinam Christi scientiam per originem à Patre acceptam indicaret. Rectè quidem illa dicerentur, si de Christi scientia, atque doctrina nomine scientię, doctrinæq; sermo haberetur. Verùm cũ de Christi cognitione nomine reuelationis dissseratur, quæ Christo, vti diximus, secundum naturam Diuinam fieri nequaquam potuit: (siquidẽ ei per naturam nihil occultũ esse potuit, quod per reuelationem cognosceret) nõ est, cur ad rationẽ sempiternæ à Patre originis cõfugiamus, cum nequaquam ista cohæreant, sermonem haberi de Christo, vt Deus est, & tamen aliquid ei fuisse reuelatum. Itaque exploratum esse debet, sermonem esse de Christo, vt

Quomodo potuerit reuelatio Christo fieri.

Quid sit reuelatio.

Beda.

Ioan. 14. 10.
Ioan. 7. 16.

Apocalypsis, seu reuelatio facta Christo, vt homo est.

homo est. sic enim ei facta futurarum rerũ ostẽsio iure optimo Apocalypsis, siue reuelatio dici potuit, quippe cuius humano intellectui secundum naturam spectato aliquid occultum esse poterat, nisi diuino beneficio illustratus à Deo fuisset, & cumulatissima rerum omnium, quæ ad vniuersæ Ecclesiæ statum, administrationemque spectabant, cognitione perfectus: quanquam enim propter hypostaticam humanæ naturæ cum diuino supposito vnionem, secundum quandam eamq́ maximam conuenientiam, intellectui eius creato perfecta rerum cognitio debebatur, id tamen nihil efficit, quo minus ei factæ rerum futurarum præsensiones Apocalypseos, & reuelationis nomine censeri debeant, siquidem vti diximus, eas non naturâ insitas, sed diuino munere ac beneficio acceptas habuit, quibus de potentia Dei absoluta carere potuisset.

4 Eo igitur constituto sermonem esse de Christo, vt homo est, Lyranus ita nodum dissoluendum arbitratur, appellari hoc opus Apocalypsin, siue reuelationem Iesu Christi, non quòd ipsimet Christo in propria persona facta fuerit, sed quia facta fuerit angelo Christi personam sustinenti, Ioannemq́; alloquenti, qui quoniam habitu ipso, dictioneq; Christum in hoc opere, non semel representat, Christi quoque illustrem nomenclationem promeruerit: itaque Apocalypsis Iesu Christi perinde dictũ esse, ac si diceretur, Apocalypsis angeli personâ Iesu Cristi gerentis: itaque facilè se expedit Lyran⁹ cum angelo Christi personam gerenti fieri de nouo potuerit multarũ rerum ostensio, atque reuelatio. Verùm hæc Lyrani responsio cum ipso contextu manifestè pugnat: etenim Ioannes Christum ab angelo, qui sibi loquebatur perspicuis verbis distinguit, cum ait, *Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus palam facere seruis suis, quæ oportet fieri citò, & significauit mittens per Angelum suum seruo suo Ioanni* vbi cernis reuelationem primùm factam dici Iesu Christo, deindè à Christo missum angelum, qui de ijsdem mysterijs Ioannem instrueret: ex quo illud exploratum relinquitur, Iesum Christũ hoc loco pro ipsomet Christo, non pro angelo Christum repræsentante, accipiendum esse, ne vnũ, & eundem angelum se ipsum mittere, absurdè fateamur.

Nedũ, quo pacto soluat Lyran.

Responsio Lyrani non probatur auctori.

Alij aliter contentionẽ dirimere conantur: nos illud dicendum putamus, rerum earum, quę hoc opere continẽtur, Apocalypsim siue reuelationem dici à Ioãne factam Christo, non quòd eo tempore, quo hæc Ioanni mysteria ostendebantur, tunc de nouo à Patre Christo manifesta fierent, nec enim Christi scientia atque cognitio, vllam vnquam, successu temporis, accessionẽ recepit: sed quoniã in ipso primo suæ conceptionis articulo, ea omnia Christo ostensa reuelataq́; fuerunt, quæ ipse postea suo tẽpore per Angelum Ioanni in Pathmo exulanti aperiret, vt sit sensus, *Apocalypsis IESV CHRISTI,* hoc est, reuelatio facta Christo in primo suæ incarnationis momento, quam tunc illi dedit Deus, vt suo posteà tempore, *Palàm facere seruis suis, quæ oportet fieri citò, mittens per Angelum suum seruo suo Ioanni:* atque hæc est omnium facillima, & maximè germana horum verborum expositio. 5

Germana expositio auctoris.

Quãdo & quare reuelatio sit facta Christo.

Porrò quod subiungitur *Quam dedit illi Deus, palàm facere seruis suis,* Rupertus, Haymo, Ambrosius, Ansbertus, & alij ita accipiunt, vt *Quam,* positum sit pro *Qua,* vel secũdum *Quam;* & Græcè cum dicitur ἣν, subaudiatur prępositio κατὰ, quasi dictum sit κατ' ἣν, hoc est, secundũ quam: itaque ille sit sensus, *Apocalypsis IESV CHRISTI, qua,* vel secundũ *quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis, quæ oportet fieri citò.* Iuxta quam expositionem, verbum *Dedit,* non ad Apocalypsim referẽdum est, quam Deus dedisse Christo dicatur, sed pro voluit, aut concessit, vsurpandum, quasi dictũ sit, Apocalypsis Iesu Christi, qua Deus voluit, vt ille seruis suis, quæ oportet fieri citò, palàm ostenderet. Videntur verò hi auctores in hanc venisse sen- 6

Rupert. Haymo. Ambros. Ansbert.

tentiā, quoniam arbitrati sunt aptiùs ita necti contextum, & præterea duriusculam eam locutionem putabant, *Quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis, quæ oportet fieri citò*: nec enim poterant intelligere vndè verba illa, *palàm facere seruis suis*, congruenter penderent, nisi qua, prò quam legeretur. Sed nō est cur vulgatam editionem corrigamus,

Editio vulgata defenditur.

aut præpositionem κατὰ subaudire oporteat: aptè enim omnia cohærent, si Græcam loquendi formulam obseruemus, quæ ita habet: ἀποκάλυψις Ἰησοῦ χριστοῦ, ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ θεὸς δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει: vbi τὸ δεῖξαι, hoc est, *palàm facere*, Græcorum consuetudine pro ad palàm faciendum, positū

Infinitis verborum quo pacto vtātur Græci.

est, sic namque illi infinitis verborum vti solent, vndè illi aptissimus verborum nexus sensúsq; clarissimus relinquitur, *Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus ad palàm faciendum, seu vt palàm faceret seruis suis, quæ oportet fieri citò*: sunt huius apud Græcos locutionis in sacris literis exempla quamplurima velut Genes. 47. παροικεῖν ἐν τῇ γῇ ἥκαμεν, id

Genes. 47.

est, ad habitandum in terra venimus, Exod. 2. ἐπλήσαν τὰς δεξαμενὰς ποτίσαι τὰ πρόβατα τοῦ πατρὸς αὐτῶν, hoc est, impleuerunt canales ad adaquandum oues pa-

Idē illustratur exēplis ex Græco contextu.

tris sui. Et psalm. 18. ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδὸν, hoc est, Exultauit vt gigas

Psalm. 18. 6.

ad currendam viam: & Ioannis 6. πῶς δύναται οὗτος ἡμῖν δοῦναι τὴν σάρκα φαγεῖν,

Ioann. 6. 52.

id est, Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum? Mitto sexcenta alia, quę possem adducere. Ne quis verò existimet hanc loquendi formulam apud sacros tantum scriptores reperiri, eamq; idcircò non ita concinnam, & elegantem putet, audiat Homerum in Odyssea lib. 1. ἀλλ' ὅτε δὴ ἔτος ἦλθε περιπλομένων ἐνιαυτῶν, τῷ οἱ ἐπεκλώσαντο θεοὶ οἶκόνδε νέεσθαι, hoc est, verum cum

Homer.

reuolutis annis tempus illud aduenit, quo superi facto decreuerāt, vt domum reuerteretur. Ex his liquidò apparet rectè habere editionem vulgatā, cōtextumq; aptissimè cohærere.

Explicantur illa verba, *Quæ oportet fieri citò.*

SECTIO SECVNDA

COMMEMORATVRVS Ioannes præcipuas Ecclesiæ persecutiōes, præmittit his verbis, *Citò*, seu vt Græcè est, ἐν τάχει, id est, in celeritate, siue celeriter, eas & initium, & finem habituras, sic enim exponendum est illud verbū, *fieri*, hoc est inchoari, & finiri: idemque repetit paulò post, cùm subiungit; *Tempus enim propè est*, quod quidem eò pertinet, vt

Laborum breuitas solatiū laborantibus.

consoletur fideles, horteturque ne animo concidant in laboribus vitę pręsentis, quia & ipsorum labores, & impiorum persequentium felicitas citò finientur. Ex quo iam ea oritur dubitatio, quomodo citò inchoanda & finienda dicantur, quæ ad finem mundi euentura prænuntiantur. Constat enim Ioannem his verbis complecti vniuersum ecclesiæ statum à prima videlicèt eius origine, vsque ad mundi finem decurrentis. Prima ratio ducitur ex incertitudine durationis mundi: cum enim incertum sit quan-

Euentura ad finem mundi cur semper timēda.

to tempore duraturus sit mundus, semper timeri possunt, quæ ad finem eius pertinent, quasi citò euentura. Qua quidem in re errant plerique Rabbini Hebræorum Thalmudistæ, in quibus fuit Rabbi Helias in tractatu de Sabbatho, & in tractatu de Idololatria, &

Thalmudistæ.

super Thalmud in tractatu Senedrim, (vt refert Genebrardus initio suæ

Genebrard.

Chronographiæ) qui ausus est affirmare, mundum sex mille annis duntaxat duraturū, motus leuissimis quibusdam coniecturis, quas commemorat Rabbi Isaac in primum caput Ge-

Rab. Isaac.

nesis. Prima erat, quia primus versus Genesis sexies habet literam Aleph. quæ litera mille significat. Secunda,

Error circa mūdi durationem.

quia Deus sex diebus mundum fabri-

cauit,

cauit, & in septimo requieuit: mille autē anni ante Deū sunt tāquam dies hesterna, quæ præteriit, Psalm.89. Et quod mirabilius est, idem sibi persuaserunt grauissimi Patres, Irenæus lib. 5. aduersus hæreses cap. 28. motus posteriori coniectura, D. Hilarius canon. 17. in Matthæum, ex eo quod Christus fuit post dies sex trāsfiguratus, in quibus sex diebus vult sex mille annos figurari, quos gloria omnium prædestinatorum consequatur: Iustinus Philosophus & martyr in quæstionibus ad Orthodoxos quęst. 71. D. Hieronymus in expositione Epistolari Psalmi 8. ad Cyprianum, & in Comment. super 4. caput Michęæ, Lactantius lib. 7. Diuinarum institutionum cap. 14. motus eadem ratione, qua Irenæus, Gaudentius Brixianus tractatu 10. de Lectione Euangelica: eandem opinionem refert D. Augustinus vt verisimilem lib. 20. de Ciuitate Dei cap. 7. licèt eam impugnauerit in Commentariis super Psalmum 6. & 89. & epist. 89. Eandem referunt, nec refellunt Galatinus lib. 4. de Arcanis catholicæ veritatis cap. 20. Picus Mirādula lib. 7. Heptapli cap. 4. & Franciscus Georgius Venetus in sua Harmonia mundi cantico 3. tono 7. cap. 7. Sex istis millibus annorū quingentos addiderunt Hippolytus, Cyrillus, & Chrysostomus, vt auctor est Germanus Constantinopolitanus libro de Theoria rerum Ecclesiasticarum. Verum hæc sententia refellitur ab Augustino locis citatis, & à Beda in Psalm. 89. ea potissima & vnica ratione, quòd Christus Dominus diem iudicij occultissimum, & nulli cognitum esse docuerit Matth. 24. & Actorum 1. Si autem post sex mille annos futurum esset iudicium, proculdubio quilibet homo annis computatis posset eiusmodi diem certò designare.

Psalm. 89. 4. — Irenæus. Hilarius. — Huic errori qui faueant. — Iustinus mart. — Hieronymus. — Lactan. — Gaudentius. — Augustinus. — Galatinus — Picus Mirand. Georg. Venet. — Hippolyt. Cyrillus. Chrysost. Germ. Const. — August. Beda. Psalm. 89. — Incerta mundi duratio vnde colligatur. — Matth. 24. Act. 1.

2 Secunda ratio traditur à Pannonio, Haymone, Ansberto, & aliis in hunc locum, quia videlicèt totum tempus durationis mundi breuissimum est, si cum æternitate comparetur, iuxta illud Psalmi 89. *Mille anni ante oculos tuos tamquam dies hesterna quæ præteriit.* Vndè Paulus ad Hebræos 3. Totum tempus huius vitæ usque ad finem mundi appellauit hodie, id est, vnum diem præsentem, illis verbis: *Adhortamini vos per singulos dies, donec hodie cognominatur*, id est, dum durat vita præsens, vsque ad mūdi finem. Id quod D. Ambrosius libro de fide resurrectionis probat ex eo quod Christus Dominus Matth. 20. vna die conduxit omnes operarios in vineam dicens: *Quid hîc statis tota die otiosi? Mundi tempora*, inquit Ambrosius, *annus vnus est, & quid mirum si annus vnus est, quãdo dies vna est.* Rem istam magis adhuc exaggerauit Esaias cap. 26. cùm vniuersum tempus vsque ad iudiciū, momentum appellauit illis verbis: *Abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat indignatio:* sic enim locum intellexit D. Hieronymus in Commentariis. Strictiùs adhuc locutus est Regius vates, cùm nihilum esse dixit, Psalm. 89. Vbi post verba iam citata subiunxit: *Et custodia in nocte, quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt:* vbi est sermo de vniuersorū hominum vita: est autem sensus, *eorū anni erunt*, ea quæ pro nihilo habentur, videlicèt, vt in Hebræo exponitur, tāquam somnium: hoc sensu, eorum anni pro nihilo reputabuntur, & veluti somnium præ fugacitate. illud autem quod præcessit, *Et custodia in nocte*, hunc efficit sensum, hominum seu vitæ huius tempus est veluti excubiæ nocturnæ, quæ celeriter desinunt, dum aliæ aliis succedunt, ducta similitudine à militia, in qua quaternæ sunt excubiæ tribus horis constantes. Hùc etiā pertinet locus ille Prouerb. 8. *Ludens in orbe terrarum*: quanquam enim ex Hebræo nonnulli transferāt, *Delicians in orbe terrarū*, tamen de ludo propriè sumpto exponitur à Lyrano hoc sensu: ludum faciens de orbe terrarum, duplici videlicèt de causa, tum quia, vt ait Lyranus, Orbis terrarū similis est ludo pilæ, quæ ab vno ad alium transmittitur, secundum quandam reuolutionē: regna enim, & imperia transfert Deus de gente in gentem: tum etiam quia

Pannon. Haymo. Ansbert. — Duratio mundana æternitati cōparata instar vnius diei. — Psalm. 89. 4. Hebr. 3. 13. — D. Ambros. — Matth. 20. 6. — Esai. 26. 20. — D. Hierony. — Psalm. 89. 4. — Breuitas vitæ humanæ quib. comparetur. — Prouerb. 8. 31. — Lyranus. — Principatuum item quibus.

instar ludi parũ durabit. Elegans quoq; est in hanc sententiam illud Oseæ 10. *Transire fecit Samaria regem suum, quasi spumam super faciem aquæ.* Cuius loci is est literalis sensus, Samariam suis sceleribus, atque idololatria potissimùm, causam fuisse cur Deus regnum Israel omnino dissiparet: spumæ verò similitudo adhibetur, vt citò dissipatum iri demonstretur: *Sicut spuma*, inquit Hieronymus, *quæ super aquam est, citò dissoluitur, sic regnum decem tribuum velociter finietur.* Sed præterea aduerto pulchrè omnes principes ac reges spumæ, seu potiùs bullis, quæ super aquam excitãtur, conferri: sicut enim in aqua bullæ excitatæ, quò magis intumescunt, eò celeriùs euanescunt, maiorque earum tumor nihil aliud est, quàm celerior quędam ad exitum progressio: ita maior regum potentia atque superbia ferè celerioris est ruinæ argumentum, vt in omnibus mundi imperiis cernere licet, quæ quò magis potẽtia & magnitudine, instar bullarum, inflata tumuerunt, eò celeriùs ad ruinam, exitumque præcipitarũt: sicut etiam bullæ in aqua subinde aliæ aliis succedũt, sed eundem tãdem omnes exitum habent: sic reges omnes alii alios in regnorũ successione, & potestate consequuntur; sed tandẽ omnes sicut bullæ breuissimo temporis spatio euanescunt. Quo de argumento copiosè disseruit Philo Iudæus in libro, Quod Deus sit immutabilis, vbi inter alia *Ante Macedonum*, inquit, *imperium inclyta fuerat Persarum felicitas, sed vna dies tam ingenti regno finem attulit: Fuit Ægyptiorum peramplu & magnifica potentia, sed nubis in modum eius felicitas præteriit. Quid Æthiopes? quid Carthago? quid Africa? quid Pontici reges? quid Europa, Asiaq; & vt compendio dicam totus orbis habitabilis? Nonne more nauis sursum deque iactatæ maritimis fluctibus, nunc aduersis ventis, nunc secundis vtitur? Nam Verbum diuinum choreas in orbe ducit, & omnes gentes circulariter ambiendo nunc his, nunc illis imperia vel tribuit, vel adimit. Nihil igitur est in humanis rebus præter vmbrã somnumque leuissimum, siue meram prætervolantem, tunc enim vltrò citroque tanquã æstuaria.*

Hæc Philo. qui quidem illis verbis; *Verbum diuinum choreas in orbe ducit*, ad locum illum Prouerb. citatum, *Ludens in orbe terrarum*, mihi videtur respexisse. Rectè igitur Ioannes ex hac vitæ, laborumq; fugacitate fideles ad perseuerãtiam in bono adhortatur. Quo eodem argumento vtitur Regius vates psal. 36. cum ait. *Sustinentes autem Dominum ipsi hæreditabunt terram, & adhuc pusillum, & non erit peccator.* In quem locum D. Augustinus, *Ne forte*, inquit, *quia dictum erat, sustinentes autem Dominum, sustinentiam istã longissimam putes, continuò subiungitur, adhuc pusillum & non erit peccator.*

3 Secundo. Notandum est verbum illud, *Oportet.* Cùm enim sermo sit de Ecclesiæ persecutionibus, laboribusq; iustorum, mirùm est, quod dicitur, *Oportet* seu necesse esse, vt fiant. Et quidem quod attinet ad Ecclesiam vniuersam, missis interim alijs rationibus, quæ in decursu huius operis sæpe incidunt, necessitatis huius ratio ea traditur à Patribus ferè omnibus, & instituto Ioannis progressum Ecclesiæ describentis est maximè consentanea, quod Ecclesia persecutionibus ipsis augescit; quam ob causam Iustinus in Dialogo cum Tryphone, persecutionem Ecclesiæ, putationi vineæ comparat, *Vt enim*, inquit, *Vineæ putatione ad vbertatem prouocantur, ita Ecclesia persecutionibus crescit.* & Tertullianus in Apologetico cap. vlt. *Plures*, inquit, *efficimur, quoties metimur à vobis, semen est sanguis Christianorũ.* Atque ad hanc seminis similitudinem allusit D. Leo serm. 1. de sanctis Petro & Paulo, cùm dicit, *Non minuitur persecutionibus Ecclesia, sed augetur, & semper Dominicus ager segete ditiore vestitur, dum grana, quæ singula cadunt, multiplicata nascuntur.* Eòdem pertinet quod ait D. Chrysostomus, serm. in Iuuentium, & Maximum martyres, *Sicut* inquit, *plantæ rigatæ magis crescunt, ita & fides nostra oppugnata magis floret; neque horti aquis irrigati ita germinant, vt Ecclesiæ, si martyrum sanguine irrigentur.*

4 Præterea, ea etiam est ratio communis Patrũ, oportere scilicet ecclesiam variis persecutionibus exerceri,

Oseæ 10. 7.

Hieronymus.

Principes ac reges bullæ.

Philo.

Eorũ item breuitas pulchrè describitur.

Psalm. 36. 9.

Augustinus.

Persecutionib. augescit Ecclesia.

Iustinus.

D. Leo.

Chrysost.

vt diuina virtus in Ecclesia tuenda aduersus omnes persecutionum impetus magis eluceat: enim verò tantùm abest, vt Ecclesia persecutionibus fracta corruerit, vt ipsa potius tyrannorũ eã persequentiũ vires fregerit. Id quod multò ante eleganti similitudine prædictum fuit à Zacharia cap. 12. *Et erit in die illa, ponam Hierusalem lapidem oneris cunctis populis: omnes qui leuabunt eum, concisione lacerabuntur*, cuius similitudinis elegantiam exponit D. Hieronymus in commentariis suis super Zachariã. *Mos, inquit, est vrbibus Palæstinæ, & vsque hodiè per omnem Iudæam vetus consuetudo seruatur, vt in viculis, oppidis, & castellis, rotundi ponantur lapides grauissimi ponderis, ad quos iuuenes exercere se solent, & eos pro varietate virium subleuare, alij ad genua, alij ad vmbilicũ, alij ad humeros, & caput, nonnulli super verticem, erectis iunctisq; manibus magnitudinem virium demonstrantes, pondus extollunt. In arce Atheniensium iuxta simulachrum Mineruæ vidi sphæram æneam grauissimi ponderis, quam ego pro imbecillitate corpusculi mouere vix potui: cum autem quærerem quidnam sibi vellet, responsum est ab vrbis eius cultoribus, athletarum in illa massa fortitudinem comprobari. Sensus ergo iste est. Ponam Hierusalem cunctis gentibus quasi grauissimum lapidem subleuandam, leuabunt quidem eam; & pro virium varietate leuabunt: sed necesse est vt dum leuatur, in ipso nixu & leuatione ponderis grauissimus lapis scissuram aliquam in leuantium corporibus derelinquat. Super Ecclesia verò sic interpretari potest, quòd cuncti persecutores, qui contra domũ Domini dimicarunt, inebrientur eo calice, quem vniuersis gentibus propinat Hieremias, vt bibãt, & inebrientur & cadant, & vomant, & insaniant*. Hæc Hieronymus.

Ecclesia patiẽdo tyrãnos vicit.

Zach 12.3.

Hieronymus.

Explicatur Zachar. locus & illustratur.

5 Quod verò attinet ad vnumquẽq; Sanctorum, cur oporteat eos laboribus exerceri, fusè disserit Chrysost. homil. 1 ad populum Antiochenum, expendẽs illud Pauli ad Timotheum, cum eum hortatus fuit, vt modico vino vteretur propter frequentes stomachi infirmitates, vbi quamplurimas huius necessitatis causas enumerat, quas breuiter perstringemus. Prima est. Ne arrogantia Sancti extollantur

Sanctos laboribus exerceri cur oporteat ex Chrysost.

Prima causa.

propter meritorum & miraculorum magnitudinem, iuxta illud Psalmi 118. *Bonum mihi quia humiliasti me*. & 2. ad Corinth. 12. *Ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, &c.* Secunda. Ne cæteri de ipsis maiora cogitent, quam humana patitur conditio, eisque aliquid Diuinitatis inesse arbitrentur. 2. ad Corinth. 12. *Parco autem ne quis me existimet suprà id quod videt in me*. Tertia. Vt mira Dei virtus per debilia instrumenta operantis eluceat, iuxta illud 2. ad Corinth. 12. *Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur*. vbi *virtus*, pro fortitudine sumitur, cum sit Græcè *δύναμις*. Sic Pharaonem & Magos per cinīphes in suæ potentiæ admirationem cõuertit Exod. 8. Et trecentis viris ijsq; timidissimis, vt notat Theodoretus in quæstionibus super librum Iudicum (quanquam id ex contextu non rectè colligit) innumerabilem Madianitarum multitudinem duce Gedeone fugauit. Iudicum 7. Vnde apud Ioelem cap. 2. Erucam magnam virtutem suam appellat, vt aduertit idem Chrysostomus homilia 8. in cap. 4. 2. ad Corint. Quarta, vt Sanctorũ virtus, & patientia non mercedis causa Deo seruientium declaretur, vt patet in Iob. De quo Sathan ad Deum dicebat cap. 1. *Nunquid Iob frustra*, idest gratis, *timet Deum? nõne tu vallasti eũ ac domum eius vniuersamq; substantiam per circuitum?* Tunc verò dominus, vt ostenderet Iobum non mercedis alicuius gratiâ virtutem colere, permisit vt à Sathana bonis omnibus spoliaretur. Quinta. Vt de resurrectione cogitemus. Dum enim Deus dilectos suos in hac vita affligi patitur, planè significat expectandam esse alteram, in qua digna eorum laboribus præmia tribuantur. 1. ad Cor. 15. *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus*. Et iterum. *Si secundum hominem ad bestias pugnaui Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt?* In hũc sensum interpretatur D. Chrysostomus illud ad Romanos 5. *Tribulatio patientiam operatur, patientia verò probationem, probatio*

Psal. 118. 71.

2. Cor. 12. 7

Secunda.

2. Cor. 12. 6.

Tertia.

2. Cor. 12. 9.

Exod. 8. 18.

Iudic. 7. 25.

Ioel. 2. 25.

Quarta.

Iob. 1. 10.

Quinta.

1. Cor. 15. 19.

Ibidem 32.

Rom. 5. 4.

Sexta. *autem spem, id est, resurrectionis.* Sexta. Vt alij exemplo sanctorum ad patientiã excitentur, iuxta illud Matth. 5. (Matth. 5. 11.) *Beati estis, cùm maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, gaudete, & exultate quoniam merces vestra multa est in cælo; sic enim persecuti sunt Prophetas, qui fuerunt ante vos.* Et Tobiæ cap. 2. (Tob. 2. 12.) *Hanc tentationem ideo permisit Dominus euenire illi, vt posteris daretur exemplum patientiæ eius, sicut & sancti Iob.* Intelligentes nimirùm illum non nothum, sed legitimum esse Dei filium, qui in hac vita laboribus exercetur: (Vir patiens legitimus Dei filius.) quo argumento vtitur Paulus ad Hebr. 12. (Hebr. 12. 7.) *Tanquam filijs,* inquit, *vobis offert se Deus, quis enim filius quem non corripit pater? quòd si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes, ergo adulteri, & non filij estis,* vbi, pro, *adulteri* legendum est *adulterini*, cùm habeatur Græcè *νόθοι*, Id est spurij, & illegitimi. atque eam puto esse causam, cur Paulus Titum filium suum legitimum appellarit, quoniã scilicet, multos, sicut idem Paulus, propter fidem, labores, & persecutiões tolerabat; etenim vbi nos legimus c. 1. epist. ad Titũ, (Ad Tit. 1. 4.) *Tito dilecto filio,* habetur Græcè *γνησίῳ τέκνῳ*, id est legitimo filio. Septima. (Septima. Chrysost.) *Ne quando exhortamur vos,* inquit Chrys. *ad illorum virtutem, alterius ipsos naturæ fuisse cogitantes ob gestorum magnitudinem, torpeatis.* Quo argumento vsus est Iacobus Apostolus cap. 5. (Iacob. 5. 17.) suæ Canonicæ cùm dixit, *Helias homo erat. in passionibus similis nobis.* Octaua. (Octaua.) Vt discamus, quos beatos, quos miseros, putare debeam, iuxta illud psalmi 143. (Psalm. 143. 13.) *Promptuaria eorũ plena, eructantia ex hoc in illud, oues eorum fœtosæ abundantes in egressibus suis: Beatum dixerunt populum, cui hæc sunt.* Tu vero Regie vates quid sentis? *Beatus populus cuius Dominus Deus eius*, id est, non pecunijs affluens, sed pietate glorians. Nona, & postrema, (Postrema.) vt coronæ illis augeantur iuxta illud, 2. ad Cor. 4. (2. Cor. 4. 17.) *Id quod in præsenti est momentaneum, & leue tribulationis nostræ supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.* Quo loco obseruãda est elegans Apostoli antithesis, (Pauli pulchra antithesis.) nimirùm, id, supra modum; in præsenti, in sublimitate; momentaneum, æternũ: leue, pondus: tribulationis, gloriæ: est, operatur. Porrò aduerte, pro eo quod vulgatus transtulit, *Supra modũ in sublimitate*, haberi græcè *καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν*, hoc est ad verbum, secundum excellentiam, per excellentiam, seu secundum hyperbolem, per hyperbolem: qua cõduplicatione epitasis exprimitur, vt in dicetur magnitudinem gloriæ superare magnitudinem laborum huius vitæ, si secundum se spectentur, maximo quodam excessu, & maximè hyperbolico interuallo. Idcirco enim bis hyperbole geminatur, quæ tamen hyperbole verissima est, (Hyperbole verissima.) cùm diuinæ nitatur promissione; non sicut hominum promissiones, qui montes aureos, & multo maiora quàm tribuant, pollicentur per hyperbolem scilicet, quæ merito apud illos emétiens superiectio describitur.

Expositio illorum verborum.

Et significauit mittens per Angelum suum seruo suo Ioanni, qui testimoniũ perhibuit verbo Dei, & testimonium IESV Christi, quæcumque vidit.

SECTIO TERTIA.

VT tota hæc sententia fiat illustrior, eiusq; cum superioribus nexus intelligatur, sunt prius nonnulla necessariò explicanda. Atque illud imprimis docendum, quo sensu verbum, *significauit*, accipere oporteat. (Significare hic quid.) Etenim plerię; existimarunt, pro signauit, seu sigillo obsignauit, positum esse. In his Rupertus, (Rupert.) *significauit*, inquit, *hoc loco idem est, ac si diceret, signauit, id est quibusdam imaginum sigillis clausit.* Idem putauit Ambrosius Ansbertus, (Ansbert.) qui cum sibi illud obstare arbitraretur, quod non, signauit, sed *significauit*, dictum esset, bellè sibi nodum vir alioqui doctus dissoluere visus est, occurrens more scriptura-

rum syllabarum numerum crescere, *sicut, inquit in beata. Redempstoris passione non est arctum, celas hi eum cederunt, sed ceciderunt*, quasi aptè, cæderunt, dici potuisset. Tũ verò in eo hi auctores valde laborant, quomodo cũ paulò ante præcessisset, *Palàm facere seruis suis*, & in fine Apocalypsis præcipiatur Ioanni, *Ne signaueris verba prophetiæ huius*, modo tamen dicatur, signauit, hoc est sigillauit seruo suo Ioanni.

2 Et verò nos inficiari haud possumus verbum græcum σημαίνω, quo vtitur hoc loco Ioannes, est enim Græcè pro, *Significauit*, ἐσήμανε, tantùm pro significare, sed etiã pro sigillo obsignare, vsurpari: quãquam enim Græcè σφραγίζω & σφραγίζομαι propriè sit signare, & sigillo obsignare, vnde σφραγὶς sigillum dicitur: & σημαίνω, communiter sit significare, tamen sæpe σημαίνω idem est, quod σφραγίζω, sic namque vsurpauit Pausanias in Laconicis, vbi agens de rege Polydoro regis Alcamenis filio, sic ait: ὃν ἐς τοσοῦτο τιμῆς προήχθησαν, ὥστε τὰς ἀρχὰς ἔχουσιν ὅσα δεῖ σημαίνεσθαι, τοῦ Πολυδώρου σημαίνεται εἰκόνι, hoc est, quem tanto honore Lacedæmonij præ aliis regibus affecerunt, vt magistratus quæcumque obsignare est necesse, Polydori imagine obsignent: qua eadem significatione affine verbum σημειόω, in sacris etiam literis vsurpatur, veluti

Psal. 4. 7. Psalmo 4. vbi pro eo, quod nos habemus, *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine*, habẽt 70. ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου κύριε. Cæterùm addimus σημαίνω, hoc loco non esse sigillo obsignare, sed significare, vt rectè vertit interpres, quoniam licet apud Pausaniam iam citatum, aliosq; prophanos autores, pro, obsignare, interdum ponatur, nusquã tamen, quod sciam, in sacris literis in ea significatione acceptum reperitur: non est autẽ aliquid, quod nos cogat hoc tantùm loco præter scripturæ consuetudinem, pro obsignare, positum esse, confiteri: quare *significauit*, idem est, atque indicauit, ostendit, declarauit; simulq; ille scrupulus eximitur, qui Rupertum, & alios

Significare nusquam in sacris pro obsignare

Significare hic idem quod indicare.

pungebat quomodo obsignauit dictũ esset, cùm paulò antè dictum fuisset; *Palàm facere seruis suis*. Deinde additur, *Mittens per Angelum suum seruo suo Ioanni*. Illud *seruo suo Ioanni*, potest, & ad *significauit*, & ad *mittens*, referri: vt sit sensus: Christus hanc Apocalypsim significasse seruo suo Ioanni, misso ad illũ Angelo, qui eam illi indicaret: aut hanc Apocalypsim significasse misso Angelo ad seruum suũ Ioannẽ: sed vtrouis modo accipias, idem semper sensus redditur. Ex his verbis Arethas diuinitatem Christi optimè colligit, cui videlicet & Angeli famulentur, & sancti seruiant: itaque ait cùm antea Ioãnes de Christo, vt homo est, locutus fuisset, cùm dixit *Iesu Christi*, eorum mysteriorum, quæ hoc opus complectitur, factam à Deo reuelationẽ fuisse, modo eiusdem diuinitatem explicasse, cùm se eius seruum, & Angelum famulum appellauit.

Christus Deus & homo.

Denique subiungitur, *Qui testimoniũ perhibuit verbo Dei, & testimonium Iesu Christi quæcumq; vidit*. Græcè est, ὃς ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅσα εἶδε. 3 hoc est, qui testificatus est verbũ Dei, & testimoniũ Iesu Christi quæcunque vidit: Vbi imprimis aduerte verbum ἐμαρτύρησε ad omnia sequentia pertinere, vt dicatur Ioannes testificatus verbum Dei, & testificatus testimoniũ Iesu Christi, & testificatus quæcumq; vidit. Per verbũ Dei, Christũ ipsũ intellige, quẽ Ioãnes, & verbũ, & verbũ Dei appellare consueuit, veluti in principio Euangelij, *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum*, Et Apoc. 19. *Et vocatur nomen eius Verbum Dei*; sed quæres de quo nam testimonio loquatur Ioannes, quod de Verbo Dei, hoc est de Christo perhibuerit. Plerique, vt D. Ambrosius, Rupertus, Ansbertus, & alij existimant, sermonẽ esse de ipso Ioannis Euãgelio, in quo ipse illustrissimũ de Christi diuinitate testimonium præbuit, cum dixit, *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum*: & paulò post, *Et vidimus gloriam eius gloriam quasi Vnigeniti à*

Per verbũ Dei quid intelligat Ioannes.

D. Ambros. Rupertus. Ansbert.

Patre plenum gratia, & veritatis: quæ nobis expositio nō probatur, cū initio horū commentariorum ostensum sit, Ioannem Euangelium non antè, sed post Apocalypsim scripsisse: quo fit, vt cū hoc loco dicit, se testimonium perhibuisse Verbo Dei, nullo pacto ad Euāgelium, quod non dum ediderat, respexisse, credendus sit. Existimamus loqui Ioannem de testimonio, quod prædicatione sua de Christi diuinitate, & operibus admirandis perhibuit, propter quod testimonium fuit in feruētis olei doliū coniectus, & in Pathmon insulam relegatus. Et quoniam vt suo loco dicemus, illustre quiddam est, & magnificum, Christū non tantùm prædicando, sed etiam patiendo, testari; idcircò Ioannes hanc veluti notā nomini suo, vt potè nobilē, & gloriosam adnectēdam putauit, ex qua tanquam discipulus ille a Christo dilect[us], & ver[us] eiusdē Christi amator dignosceretur.

Ioānes testimonium perhibuit prædicando, & patiendo.

4. Difficiliorem explicatū habet, quod sequitur: *Et testimonium Iesu Christi*. Nonnulli recentiores sic interpretantur, vt sit explicatio eius, quod præcesserat, quod nimirùm Verbum illud Dei, de quo perhibuerat testimonium, sit ipse Iesus Christus, quasi dictum sit: Testimonium quod perhibuit Verbo Dei, est testimonium Iesu Christi, cùm idē sit Verbum Dei, & Iesus Christus. Apta esset interpretatio, si ita sine interposita coniunctione legeremus, *Qui testimonium perhibuit Verbo Dei, testimonium IESV CHRISTI*, tunc enim, verba illa, *Testimonium IESV CHRISTI*, per appositionem dicta viderentur, illo sensu, qui testimonium, inquit, perhibuit verbo Dei, quod est testimonium Iesu Christi, seu de Iesu Christo testimonium perhibere: verum cum coniunctio *Et*, Græcè, & Latinè intercedat, legendumq; sit hoc modo, *Qui testimonium perhibuit verbo Dei, & testimoniū Iesu Christi*, duriuscula videtur eiusmodi interpretatio. Alij aliter exponunt, sed non rectè etiam textum connectunt. Nobis non displicet Nicolai Zegeri expositio, testimonium Iesu Christi hoc loco, non pro testimonio à Ioāne perhibito, sed à Christo per passionem dato, accipiendum esse, subaudiendumq; vt superiùs diximus, verbum ἐμαρτύρησε & ita legendum, qui testificatus est testimonium Iesu Christi: illudq; significare Ioannem, se non solum de diuinitate Christi eiusq; operibus admirādis testimonium perhibuisse, sed de eius etiam passione, quam μαρτυρίαν idest, testimoniū appellat, eo planè sensu, quo obitum eorum, qui pro Christo mortem oppetūt, martyrium, hoc est, testimonium, & eos martyres, hoc est, testes nuncupamus: idē enim est, Græcè ἡ μαρτυρία siue τὸ μαρτύριον, ac Latinè testimonium, & μάρτυς idem, quod testis, quæ appellatio aptissimè quadrat in eos, qui pro fide sanguinem vitamq; profundunt, quoniam sic fidem, quam corde tenent, moriendo testificantur. Ita igitur totum hunc locum accipe. significauit mittens per Angelum suum seruo suo Ioanni, qui testificatus est verbū Dei, hoc est, de Christi diuinitate testimoniū præbuit, & testificatus est etiā testimoniū, siue martyriū Iesu Christi, quod in sua humanitate moriendo perfecit: hoc est, de passione etiam, & morte eiusdem Christi, testimoniū perhibuit: atque adeo verāque Christi naturam, diuinam scilicet, & humanam testatus est: cum qua expositione concinit, quod ipse Ioannes postea in Euangelio conscripsit. Nam cum post descriptam Christi passionem & mortem, tandem latus eius apertum, ac sanguinem, & aquam ex eo perfluxisse, dixisset, statim subiunxit cap. 19. *Et qui vidit testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius*. Possumus etiam sic interpretari, testificatus est testimonium Iesu Christi, hoc est, testimonium perhibuit de prædicatione Iesu Christi, quæ testimonium dicitur, quoniam Christus sua prædicatione, veram Dei cognitionem & fidem ad salutem necessariam testabatur, iuxta illud apud Ioannem cap. 18. *Ego ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati*.

Per testimoniū IESV Christi, quid recentiores.

Zegeri expositio placetur.

Ioan 19.35.

Christi prædicatio quid testabatur.

Ioan.18.37.

5 Denique addit Ioannes, *Quæcunque vidit*: Græcè est ὅσα τε εἶδε, id est, & quæcunque vidit: licèt sine cõiunctione legamus; sæpe enim apud Græcos particula τε, redundat & magis ornatus, quàm connexionis gratia, adhibetur, idẽ sensus efficitur, docet enim Ioãnes se ea, quæ de Verbo Dei testificatus est, nõ ab aliis prioribus magistris accepisse, sed per se
Testis oculat⁹ præstat aurito. ipsum vidisse: quod quidem eò dicit, vt maiorem fidem dictis suis, & operibus conciliet. In nonnullis exem-
Arethæ additio reiicitur. plaribus Græcis, vt auctor est Arethas additur, καὶ ὅσα εἰσὶ καὶ ἅτινα δεῖ καὶ ἅτινα δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. hoc est, & quæcũq; vidit, & quæcunq; sunt, & quæcunq; oportet fieri posthæc. Sed ea tamen superuacanea sunt, nec in correctiorib⁹ exemplaribus habentur, quæ secutus est vulgatus interpres.

6 Porrò cum ait *Quæcunque vidit*, quãuis plerique velint, loqui tum de iis, quę ad humanitatem Christi, tum de iis, quæ ad eiusdem diuinitatem pertinẽt, quorum illa carnis, hæc mentis oculis cõspexit, tamen præcipuè videtur ea intelligere, quæ exterius à Christo ge-
Quæ sint ea, quæ Ioãnes vidit. rebantur, cuiusmodi erat prædicatio, miracula, & ea quæ in eius passione, & morte acciderunt. Hæc enim potissimùm *videndi* verbum complectitur, si paulò fusiùs sumatur, extendaturque, vt sæpe aliàs in sacris literis, ad reliquos corporis sensus: siquidẽ Ioannes nõ tãtũ de illis operibus loquitur, quæ ipse oculis vsurpabat, sed de illis etiã quæ auditu percipiebat, cuiusmodi erat Christi doctrina: quæcunque igitur hac ratione vidit, sua prædicatione testatus est. Quod si quis illud oppo-
Obiectio. nat, quod ipsemet Ioannes ad calcem sui Euãgelij scriptum reliquit, se non omnia, quæ Christus gessit in terris, mandasse literis, quin potiùs multa alia, imo & innumera reliquisse, quæ si sigillatim scriberentur, infinitis propemodum libris opus esset, atq; adeò illum non omnia quæ vidit, vel scripto vel prædicatione testificari potuisse; respondendum est illum cum
Respondetur. ait, *Quæcunque vidit*, non omnia planè quæ vidit Mathematico more intellexisse, sed ea duntaxat, quæ ad Ecclesiæ doctrinam, salutemq; fidelium requirebantur. Atque hæc de superiorũ verborũ nexu, & expositiõe dicta sint, quæ quoniam multũ negotij facescunt interpretibus, aliquantò minutiùs expendenda putauimus.

Beatus qui legit, & audit verba Prophetiæ huius, & seruat ea, quæ in ea scripta sunt, tempus enim propè est.

SECTIO IIII.

QVANVIS modò Grecè sint μακάριος ὁ ἀναγινώσκων καὶ οἱ ἀκούοντες καὶ τηροῦντες, idest, Beatus, qui legit, & qui audiunt, & seruant, vulgatus tamen haud dubiè legit in correctioribus exemplaribus ὁ ἀκούων καὶ τηρῶν, hoc est, *Qui audit, & seruat*: quare non est cur mysterium in ea numerorum diuersitate quæramus: legere ad peritos, audire ad simplices, seruare ad vtrosq; pertinet. Arethas existimat, audiendi verbum, hoc loco perfectã auditionẽ cũ obseruatione cõiunctã adsignificare: sic enim ait, Beatos appellat circunspectè admodum non legentes dũtaxat, sed & audientes, efficaci videlicet, & in opus prodeunte auditione. Quę tamen expositio nobis nõ placet, quanuis enim audire sæpe in sacris literis, pro audire obtemperando sumatur, hoc tamẽn loco non ita accipitur, alioqui superuacaneum esset, quod sequitur, *Et seruat ea, quæ in ea scripta sunt*. Hoc loco abutebatur Lutherus ad eleuandam libri huius auctoritatẽ, quia, vt aiebat, Apocalypsis asserit fore beatos eos, qui seruant quæ in ea scripta sunt, cùm tamen nemo intelligat, quænam illa sint, propter summã libri obscuritatem: nec enim videbat, quanuis multa sint in hoc opere vati-

Expositio Arethæ nõ probatur auctori.

Lutherus.

cinia obscurissima, per multa tamen etiam esse præcepta clarissima, vt de constantia in persecutionibus, de execrandis hæreticis, de patientia, de fide retinenda, de metuendis diuinis iudiciis, denique de amandis promissis cælestibus.

2 Primò. Notandum est, ex hoc loco rectè colligi, non satis esse ad salutem scire Dei præcepta, nisi etiã obseruentur, iuxta illud ad Rom. 2. *Non auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur.* Et Iacob. 1. *Estote factores verbi, & non auditores tantùm, fallentes vosmetipsos.* Eam ob causam diuina mandata appellantur viæ in sacris literis, quia per ea incedẽdum est obseruationis pedibus, quemadmodũ testatur Regius vates Psalm. 118. *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini.* Et iterum, *Viam mandatorum tuorum cucurri.* Vnde claudi appellantur ij, qui cùm fidem & doctrinam habeant, operibus carent, aut certè prauis operibus, quasi tibiis affectis innituntur, iuxta illud 3. Reg. 18. *Vsque quo claudicatis in duas partes?* quem locum ita Septuaginta transtulerunt, *Vsque quo claudicatis in ambobus poplitibus vestris?* seu vtroque pede, fidei videlicet, & operis: quæ obseruatio est D. Augustini in quæstionibus super Euangelia, quæst. 19. & Ruperti in cap. 4. Michææ, vbi Hierusalem appellatur ciuitas claudicans, quo loco docet Rupertus, Iacob Patriarcham in figuram Iudaici populi altero pede claudicasse; id quod etiam in eandem sententiam exposuit D. Gregorius lib. 19. Moralium cap. 21 super illa verba Iob, cap. 29. *Oculus fui cæco, & pes claudo. Rectè,* inquit, *potest cæco Gentilis populus, claudo autem Iudaicus comparari: Gentilis quippe quasi oculos non habuit, quia non recepta lege non vidit, quò ire debuisset; at contra Iudaicus, habens oculos, claudus fuit, quia legem quidem tenuit, sed in ea gressum recti operis non tetendit: vnde enim voce Domini dictum non fuisset? Psalm. 17. Filij alieni inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis.* Itaque pes recti operis pedem fidei, siue doctrinæ, quasi fulsit, quia nimirum fides operibus nititur, ne omnino corruat: quod eleganter dictum est à Paulo ad Hebr. 10. illis verbis, *Iustus ex fide viuit: Quòd si se subtraxerit non placebit animæ meæ.* Quem locum expendens Turrianus noster libro 4. pro epistolis Pontificiis cap. 4. *Non dixit,* inquit, *si non crediderit, sed si se subtraxerit, nimirùm fidei; ille autem fidei se subtrahit, qui fidei per opera non obedit, atque ita illam facit corruere; quod Apostolus statim declarat, subiungens, nos autem non sumus subtractionis filij in perditionem, sed obedientiæ in acquisitionem animæ. Cernis non dixisse, sed fidei, quia non fidem, sed obedientiam opposuit subtractioni fidei.* Habemus etiam huius rei typum apud Ezechielẽ cap. 1. vbi sub pennis illorum quadriformium animalium manus hominis apparuerunt, quia nimirum fides & cognitio rerum Diuinarum, qua veluti alis in altum efferimur, manu, id est, operatione, & obseruatione mandatorum niti & sustentari debet. Denique qui legem non seruat, negat ei (tanquam Domino, & viro mulier) debitũ famulatum. Nam quod lex sit veluti Dominus, & vir, ius habens in eos, quibus est imposita, docuit Paulus ad Rom. 7. cùm dixit, *An ignoratis fratres, scientibus enim legem loquor, quia lex dominatur in homine quanto tempore viuit: nam quæ sub viro est mulier viuente viro, alligata est legi.* Quanquam enim & Græcè, & Latinè ambiguum sit, num illud, *Viuit*, ad legem, an ad hominem referri debeat: tamen Origenes lib. 6. in epist. ad Rom. ad legẽ refert, vbi sic Pauli locum explanat, *Nunquid,* inquit, *ignoratis quia lex vnicuique mancipato, & seruienti sibi dominatur, sicut vir iunctæ mulieri: sed sicut virum, cui subiecta fuerat mulier, si accidat mori libera efficitur mulier, ita is qui sub lege est, si accidat legem mori, ab operibus legis liber efficitur.* Hæc ille. Itaque Origenes legem viro, hominem subiectum legi, mulieri comparat: sicut igitur mulier dum vir eius viuit, non debet sese ab eius subiectione & obsequio subtrahere, ita vir dum lex viuit, hoc est, vim obligandi obtinet,

Marginal notes:
Rom. 2. 13
Obseruatio præceptorum.
Iacob. 1. 22
Psalm. 118. 1
Dei mandata.
Ibidem 32.
3 Reg. 18. 21
Fides sine operibus quid.
Augustinus
Rupert.
Iob 29. 15
Gentilis populus cæcus Iudaicus claudus, ex Greg.
Psalm. 17. 46
Opus bonum pes fidei.
Hebr. 10. 38
Turrianus.
Ezech. 1
Rom. 7. 1
Origenes.
Dominium legis cui simile.

obtinet, debet, sese ei per obseruationem, & opera subijcere. Aduerte autem pro eo, quod nos habemus *Dominatur*, haberi Græcè κυριεύει, quod non tantum significat dominari, sed ius & auctoritatem habere: vt intelligas eum, qui legem nouit nec tamē seruat, contra ius facere legis, eíque auctoritatem debitam detrahere, quæ tūc retinetur, cum non tantùm noscitur, sed etiam impletur. Cæterùm de hoc argumento sæpe sese offeret in hoc opere occasio disserendi.

Auctoritatem legi qui detrahunt.

2 Secundò. Addit Joannes, *Tempus enim prope est*, quod dupliciter exponi potest. vno modo, vt dicatur esse propè vltimum mundi tēpus, si breuitas huius vitæ cum æternitate cōferatur, vt supra diximus. Altero, quemadmodum vult Arethas Episcopus, vt dicatur esse propè, si consideremus amoré, desideriumque iustorum, plurima pro Christo, & longissimo tempore patiēti, vnde etiam breue spatium illis videtur, quod vsq; ad mundi finē excurret: inquit Arethas, [illegible]

Iustorum patiendi desiderium.

Quæ ita Latine poteris reddere, Tempus propè est beatitudinis, hoc enim ex ignita charitate proficiscitur eorū, qui Dei mādata custodiūt: atq; idcircò perseuerātia operandi, circa hæc illis accedit, vt tēporis prorogationem, instaurationē ve pro nihilo ducāt: sic Iacobo Patriarchæ septē anni, quos pro Rachele seruiebat, pauci dies videbātur præ amoris magnitudine. Gen. 29. Quod siquis quærat, cur Iacobo septē illi anni pauci dies præ amoris magnitudine viderētur, cū potiùs amor efficiat, vt amatæ rei dilatio, quantūcunq; breuis, lōga amanti videatur, respōde. Aug. in qq super Gen q. 88. *Quod dictum est, seruiuit Iacob pro Rachele annis septē, & erant in conspectu eius velut pauci dies, eo quod illā diligebat, quærendū quomodo dictum sit, cum magis etiam breue tempus longum esse soleat amantibus: Dictū est ergo propter laborē seruitutis, quem facilē & leuē amor*

Gen.29.

Dubium.

Solutio ex Augustino.

faciebat. Idcircò autē additum est hoc à Joāne, ne videlicèt iustus animū contrahat, existimās diu sibi esse cum suis hostibus dimicandū: quin potiùs ingētes animos sumat, intelligēs propè esse illud tēpus, quo emenso, laboriosæ huius vitæ curriculo, coronam gloriæ cōsequatur: quemadmodū & improbi digna suis sceleribus supplicia, qui etiā his verbis deterrētur. Et multò magis cōcinit hæc ratio cū ea vitæ similitudine paulò ante à nobis tradita: gaudēs enim iter facit, qui parū sibi iā vix cōficiendū intelligit. Hoc eodē argumento vtitur Apost. ad Hebr. 10. cùm ait; *Sed cōsolantes & tātò magis, quantò videritis appropinquantē diem.* Qui locus de die iudicij planè intelligitur, eumq; expendēs D. Greg. lib. 5 Moral. c. 3. *Qui thesaurum*, inquit, *effodientes quærunt, quāto fiunt viciniores ad finē, tantò se exhibent ardentiores*: quasi dixerit, thesaurū quæritis, sed eo quærere ardentiùs debetis, quò iam iuxta quæsitū aurū propiùs peruenitis. Hæc Gregor. Eodē pertinēt illud ad Rom. 13. *Et hoc scientes tēpus, quia hora est iam nos de sōno surgere, nunc enim propior est nostra salus quàm cùm credidimus, nox præcessit, dies autē appropinquauit, abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis. sicut in die honestè ambulemus, non in comessationibus, & ebrietatibus, &c.* Vbi Apostolus ex eo, quod transacta nocte superiorū tēporum, incipiat dies legis gratiæ, magis ac magis illucescere, propter aduentū Christi solis iustitiæ, atque adeò propiores iam simus ad salutē gloriæ recipiendi, argumentatur ad sectandam maiori conatu, & contentione morum probitatē. Sic hunc locum interpretatur Origenes lib. 9 cōment. in epist. ad Rom *Sciendū* inquit, *est aduentum lucis huius, & diei dupliciter modo accipiendū, & generalem omnibus, & vnicuique specialem: generalis lux, diesq; omnibus aderit, cum futuri seculi tempus aduenerit, ad cuius comparationem præsentis huius mundi spatium tenebræ appellātur: quæ item nobis labentibus quotidie diebus appropiat, & ideò nostra salus quotidie fit propior sicut & Dominus cum consummationis mundi signa distingueret dixit: Cum videritis hæc omnia,*

Quò propior corona, eò acrius dimicandum.

Hebr.10.25.

Rom.13.11.

Origenes.

nia, leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. Hæc, & alia deinceps Origenes. Porrò aduerte illud quod præcessit, *Et hoc scientes tẽpus*, posse quoque ita explicari, vt vim habeat exaggerandi: adhorteturq; nos Apostolus ad amorẽ proximi, de quo paulò ante disseruerat, & ad omnia vitia resecãda, quæ posteà cõmemorat, illa recordatione, quod tempus sit gratiæ, nouæq; legis à Christo constitutæ, in qua plus sanctitatis exigitur, quàm in lege naturæ, & ueteri exposceretur: quasi dicat; Et hoc, inquit, debetis libentiùs præstare, considerantes tempus in quo estis: similem emphasim habet illa locutio, qua in aliquem ita inuehimur, seruis libidini, & hoc tẽpore Quadragesimæ? Etenim illud *Hoc*, non posse ad tempus referri, quasi dicat Paulus Scientes hoc tempus, perspicuum est ex Græco cõtextu, est enim, *Hoc*, neutri generis, tempus autem masculini: sic nanque habetur Grecè, καὶ τοῦτο εἰδότες τὸν καιρόν.

In lege gratiæ plus sanctitatis exigitur.

Ioannes septem Ecclesiis, quæ sunt in Asia.

SECTIO QVINTA.

1 SEPTEM ECCLESIÆ, quibus scribit Ioãnes inferiùs nominantur, suntque omnes in Asia minori, quæ nunc Anatolia appellatur: ad eas verò præcipuè scribit, quia earum erat Apostolus, per similitudinem autem earum scribit ad Ecclesias vniuersas. Itaque harum septẽ Ecclesiarum nomine, vniuersæ mundi Ecclesiæ accipiendæ sunt, quemadmodum volunt Primasius, Haymo, Pannonius, Ambrosius Ansbertus, Ioachimus Abbas, Arethas Episcopus, D. Augustinus, seu potiùs Ticonius, & alij. Ratio verò duplex est. Prior, quia numerus septenarius in sacris literis perfectionem, & vniuersitatem significat, teste D. Augustino lib. 11. de Ciuitate Dei cap. 31: veluti Prouerb. 24. *Septies in die cadit iustus, & resurget*, idest, sæpissimè, & quotiescunque ceciderit non peribit. Item Psalm. 118. *Septies in die laudem dixi tibi*, idest, sæpius: quanquam respexisse Prophetam ad septem horas canonicas in Ecclesia concinendas existimauit D. Basilius serm. 1. de institutione Monachorum, & D. Chrysostomus homil. 59. ad populum Antiochænum. 1. Reg. 2. *Donec sterilis peperit plurimos*, pro quo in Hebræo est *Peperit septem*. Et Psalm. 78. *Redde vicinis nostris septuplum in sinu eorum*, idest, copiosè illos puni. Denique Ecclesiast. 11. *Mitte panem tuum in transeuntes aquas, quia post multa tempora inuenies illum; da partem septem & octo*, vbi est sermo de eleemosyna, & per transeuntes aquas pauperes intelligũtur, vel quia peregrini, atque adeò in multas regiones nauigent, quærendi cibi causa, quemadmodũ exposuit Paraphrastes Chaldaicus cùm ita transtulit, *Porrige alimentum tuũ pauperibus qui ambulant in nauibus super facies aquarum*, vel quia ipsimet pauperes aquæ transeuntes appellãtur, propter labores, quos patiuntur, qui typicè per aquas significari solent: quod verò sequitur, *Da partem septem & octo*, hunc efficit sensum, esto misericors in multos, imo & in multo plures, ac propemodum infinitos si possis: eam enim vim habet numerus octonarius cùm septenario adiũgitur. Vbi obiter obserua incredibilem eleemosynæ fructum, qui nunquam perit: nam quẽadmodum lignum aliquod in flumen immissum posteà inueniri potest in ipso fluminis ostio per quod se in mare exonerat, ita qui in transeuntes aquas, idest in pauperes, panem suum, & eleemosynam mittit, eam postea inueniet, & recipiet in alia vita, in qua hi fluuij tandem influũt: vndè subditur, *Quia post tempora multa inuenies illum.*

Septem Asiæ Ecclesiis cur scribat Ioãnes

Primasius. Haymo. Pannon. Ansbert. Ioach. Abb. Areth. Episc. August.

Septenarius numerus quid, ex Augustino.

Prou. 24. 16.

Psalm. 118. 164

D. Basil. D. Chrysost. Reg. 2. 5.

Psalm. 78. 12.

Eccles. 11. 1.

Paraph. Chald.

Pauperes significati per aquas

Locus obscurus elucidatur.

Eleemosynæ fructus.

Posterior ratio est: quia vniuersa Ecclesia gratiã septiformis spiritus afflatur, quare rectè per septem Ecclesias à Ioanne significatur: atque in huius rei typum, Elisæo super puerum 2

Septẽ dona Spiritus sancti.

mortuũ

mortuum incumbere septies puer ad vitam rediens oscitasse describitur.4. Reg. 4. quia super extinctum populũ, idest, orbem terrarum Dominus veniens septies eum fecit oscitare per septem gratiæ dona, quæ Ecclesiæ cõmunicauit. Et Esaiæ.4 dicitur, *Apprehendent septem mulieres virum vnum in illa die dicentes, inuocetur nomen tuum super nos, aufer opprobrium nostrum.* vbi per septem mulieres septem Spiritus sancti dona intellexit Origenes homilia 3. super Esaiam, & Diuus Cyprianus libro de exhortatione martyrij: dies quippe qua septem mulieres virum vnum apprehenderunt tempus est redemptionis, quo septiformis Ecclesia septiformi spiritu completa Christum per fidem & charitatem apprehendit, ab eoque petiit, vt suum auferret opprobrium, ne videlicet vltra Iudæi insultantes eam irriderent, quod idôla veneraretur. Ex eo, quod Ioannes ad vniuersam Ecclesiam sub nomine septem Ecclesiarum scribat, collige excellentem Ioannis prærogatiuam, quod sit nimirùm vniuersalis Ecclesiæ doctor à Deo constitutus, & regius quidã legatus ad vniuersam Ecclesiam destinatus, vt rectè obseruauit Petrus Damianus serm, 2. de excellentia Beati Ioannis Euangelistæ, his verbis: *Scripsit Ioannes illam nobilem Apocalypsim, quæ profectò cum septẽ Asiæ Ecclesijs mittitur, omni vniuersali Ecclesiæ, quæ sub septiformi Spiritus sancti magisterio regitur, destinatur: vndè consequens est, vt omnes Ecclesiæ per orbẽ terrarum circumfusæ, non dubitẽt Beatum Ioannem communem se habere Doctorem, quibus videlicet tanquam egregius quidam regalis imperij nuntius ab Iesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, & princeps Regũ terræ, cælitus destinatus gratiam simul & pacem ab eo, qui est, & qui erat, & qui venturus est attulit, ac multa secreta cælestis mysteria patefecit.*

4 Reg.. Esa.4.1. Origenes. Cyprianus. Prærogatiua Ioannis. Pet.Dam.

Gratia vobis, & pax à septem spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt.

SECTIO VI.

IMMORATVR Apostolus in sua salutatione, precaturq; omnibus diuinã gratiam, qua diuina beneuolentia, & amicitia continetur: & conscientiæ pacem, quæ diuinam gratiam consequitur: sic enim hæc accipienda sunt, idque hoc loco χάρις, & εἰρήνη Græcè significant. Vtrunque verò donum efflagitat à septem spiritibus, qui diuino throno assistunt. Arethas Cæsareæ Episcopus, Primasius, Beda, Haymo, Rupertus, Ansbertus, Lyranus, D. Thomas, Ioachimus Abbas, & reliqui per hos septem spiritus, intelligunt septem spiritus sancti dona omnes in hunc locum, & in cap. 5. huius operis, vbi Ioãnes vidit Agnum stantem tãquam occisum, habentem cornua septem, & oculos septem: *Qui sunt*, inquit, *septem spiritus Dei missi in omnem terram.* Quæ tamen expositio duriuscula nobis videtur: nec enim video, quomodo Ioannes pacem postulet à septem donis spiritus sancti, hoc est à rebus inanimis, neque quomodo mitti dicantur in omnem terram, quidquid D. Thomas pro huius rei expositione laboret. Multo minus placet eorum sententia, qui ipsum spiritum sanctum eorum donorum auctorem hoc loco intelligunt. Rectiùs illi sensisse videntur, qui septem hoscè spiritus, vniuersam Angelorum multitudinem interpretantur, iuxta numeri septenarij mysterium à nobis paulò superiùs explicatum: sed nec ea sententia concinere videtur cum sacris literis ob rationem, quam statim afferemus. Arbitramur igitur septem esse supremos spiritus, qui astãt antè diuinum thronum, & vniuerso orbi, rebusq; mortalium præsidentes, à quibus inferiores Angeli accipiunt, quæ ad mundi administrationem pertinent. Ratio verò quæ nos mouet ea est, quia con-

Arethas. Primasius. Beda. Haymo. Rupertus. Anbert. Lyranus. D.Thomas. Ioach.Abb. Septem principes Angeli ante Deum.

stanter

stanter in sacris literis septem spiritus dicuntur coram Deo assistere, vt admodùm difficile sit, existimare omnibus iis in locis numerum septenarium mysticè accipiendum esse. Enim verò præter duo loca, quæ iam citauimus, legimus Apocalypsis 8. *Et vidi septem Angelos stantes in conspectu Dei*, Et cap. 15. 16. & 17. septem Angeli memorantur quasi curam habẽtes vniuersæ terræ. Deniq; Tob 12. *Ego sum*, inquit, *Raphaël Angelus, vnus ex septem qui adstamus ante Dominum.* Atque hæc sententia est Clementis Alexandrini lib. 6. Stromatũ ad finem, vbi ipse agens de numero septenario, ita habet, *Septem sunt quorum est maxima potentia, primogeniti Angelorum principes.* Nec verò nobis officit duplex aduersariorum ratio. Primùm enim absurdum existimant prius nominari septem hos spiritus, quàm Christum, si septẽ Angeli sunt. Deinde à pietate alienum, quòd gratia ab illis postuletur. neque enim absurdum fuit præponi Angelos Christo, cum quo continuanda erat sequens oratio, & laudes ipsius Christi, quas deinceps Ioannes persequitur: & consentaneum pietati est, pacem & gratiam ab Angelis, non tanquam ab auctoribus, sed tanquam ab administris postulare.

Apoc. 8. 2.
Tob. 12. 15.
Clem. Alexan.

Et à IESV CHRISTO, *qui est testis fidelis.*

SECTIO SEPTIMA

1 Christus testis fidelis.

GRATIAM postulat à CHRISTO Domino, quem testem fidelem appellat. Prima expositio, & quidem stricta, est Arethæ Episcopi existimantis, Ioannem loqui de ea confessione, cuius meminit Paulus 1. ad Timoth. 6. *Qui testimonium*, inquit, *reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem*, aitq; fuisse eam, cùm dixit Ioann. 18. *Regnum meum non est de hoc mundo.* Secunda, latior, est Primasij, Haymonis & Lyrani, dicentium Christum appellari testem fidelẽ, quia fideliter dedit de Patre, eiusq; natura testimonium, iuxta illud Ioannis 17. *Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam*: quod opere præstitit, cùm dixit Ioan. 14. *Pater in me manens, ipse facit opera.* Et Ioan. 3. *Sic Deus dilexit mundum vt filium suum vnigenitum daret.* Atque ob hanc causam appellatur Christus in sacris literis, facies Patris, quia quẽadmodum hominem per faciem cognoscimus; ita Patrem cognouimus per Christum. Sic intelligendus est locus ille Malachiæ 3. *Ecce ego mitto Angelum meum, qui præparabit viam ante faciem meam*: quo in loco loquitur ipse Deus Pater, & appellat Angelum Ioannẽ præcursorem, per faciem autem Christũ intelligit; quemadmodũ testatur Galatinus libro 3. de Arcanis catholicæ veritatis cap. 12. Oseæ 6. *Viuificabit nos post duos dies, & in die tertio suscitabit, & viuemus ante faciem eius.* Quem locum exponens Rabbi Moyses. *Viuemus*, inquit, *ante faciem eius, qui est rex Messias, sicut dictum est Psalm 79. Domine Deus virtutũ conuerte nos, & ostende faciem tuam, & salui erimus.* Vbi faciem tuam Messiam tuum interpretatur. Quæ expositio etiã est D. Hieronymi in commentarijs super eundem psalmum. Eodem modo intelligendum est illud psalmi 88. *Misericordia & veritas præcedent faciem tuam*, idest, Christum. Sic etiam Theodoretus in quæstionibus super Numeros quæst. 11 intelligit illud Numerorum 6. Cũ sacerdos populum ita benedicebat ex præcepto Domini; *Ostendat Dominus faciem suam tibi, & misereatur tui, conuertet Dominus vultum suum ad te, & det tibi pacem.* Vbi Theodoretus vult aduentũ Christi significari. Atque ad eum locum videtur allusisse Regius vates, cùm dixit, Psal. 66. *Deus misereatur nostri, & benedicat nobis, illuminet vultum suum super nos, & misereatur nostri.* Quò etiam videtur referendum illud Ecclesiastici. 36. *Secundum benedictionem Aaron da populo tuo.* Vt videlicet etiã hic Messiæ aduentus postuletur.

Arethas.
1. ad Tim. 6. 13.
Ioann. 18. 36.
Primasius.
Haymo.
Lyranus.
Ioan. 17. 26.
14. 10.
3. 16.
Christus facies Patris.
Malach. 3. 1.
Galatinus.
Oseæ 6. 3.
Rabb. Mois.
Psal. 79. 4.
D. Hieron.
Psal. 88. 15.
Theodor.
Num. 6. 26.
Psalm 66. 2.
Eccl. 36. 19.

Tertia expositio ad hunc sensum, &

com-

& cõmunior est Ruperti dicẽtis appellari Christum testem fidelem; quia testimonium perhibuit omni veritati, quemadmodum idem Christus testatur Ioannis. 18. *Adhuc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati*: quod multò antè prædictum fuerat ab Esai. cap. 55. illis verbis: *Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus*, pro quo Septuaginta transtulerunt, *Ecce testimoniũ gentibus dedi eum principem, & præcipientem gentibus*. Vbi iam cernis Christum non solùm testem, sed ipsummet testimonium appellari: tam etsi autem D. Ambrosius sermone 5. in Psalmum 118. in illa verba, *Da mihi intellectum*, citans hũc locum Esaiæ, accipiat testimonium passiuè, vt videlicèt Christus dicatur testimonium, quia omnes Prophetæ eũ testati sunt: actiuè tamen si mendum esse, perspicuum est ex nostra editione vulgata, quæ *testem* habet. Quanquã verò Christus omnis veritatis testimonium præbuit, peculiari tamen, imò & præcipua ratione testimonium fuit Diuinæ erga nos beneuolentiæ, quemadmodum auctor est Diuus Augustinus in illa verba Psal. 118. *In via testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut in omnibus diuitiis. Testimonia*, inquit Augustinus, *sunt ea, quibus Deus, quantum nos diligat, nobis probare dignatur: cùm ergo Christus dicat, Ego sum via*, Ioann. 14. *& humilitas eius carnalis natiuitatis, atque passionis, euidentia sint testimonia diuinæ erga nos dilectionis, proculdubiò via testimoniorum Dei Christus est*. Atque ob eam causam fuit Christus Dominus in illo cælesti arcu, seu Iride figuratus, quam Deus signum, ac monumentum suæ erga homines beneuolentiæ, & reconciliationis esse voluit. Genes. 19. quemadmodũ exponit Rupertus lib. 4 in Genesim cap. 36. *Propterea nimirum arcus ille sagitta caret, & in cælum non in terram armatur, quia cælum terræ conciliat.*

Ioan. 18. 37. — Esai 55. 4. — D. Ambros. Psalm. 118. 34 — Christus diuinæ in homine beneuolentiæ testimoniũ. — D. August. Psalm. 118. 14. — Ioan 14. 6. — Christus in arcu cælesti figuratus. — Rupertus.

3 Illud hoc loco est aduertendum. Quanuis Pater testimonium de Christo perhibuerit. Matt. 17. *Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene cõplacui*: quo etiam sensu D. Chrysostomus homilia 43 in Ioannem, & Euthymius etiam in Ioannem, interpretantur illud Ioan. 6. *Hunc enim Pater signauit Deus*, seu vt Græcè habetur *sigillauit*, quia Pater signo suo, idest, testimonio tàm voce, quàm miraculis, Christum ab aliis hominibus secreuit, & quasi nota distinxit, sigilloque filium suum esse demõstrauit, quod & ipse Christus confitetur, Ioann. 5. *Qui misit me Pater ipse testimoniũ perhibuit de me*. Quanuis etiam Spiritus sanctus testis Christi fuerit, iuxta illud 1. Ioann. 5. *Spiritus est qui testificatur, quoniam Christus est veritas*. Et Ioan. 15. *Cùm venerit Paracletus, ille testimonium perhibebit de me*. Nihilominus Christum, per excellentiam appellari testem multas ob causas, quæ ipsi peculiari ratione conueniunt.

Matth. 17. 5 — Chrysost. & Euthym. — Ioan. 6. 27 — Signum proteru ou.o. — Ioan. 5. 37 — Christũ signatũ a Patre quid. — 1. Ioan 5. 6 — Ioan. 15. 26 — Christus cur per excellentiã testis.

4 Prima est. Quia cùm sit verbum Patris, atque adeò ab eo procedẽs per actum intellectus, ex vi suæ processionis potest testari, & eloqui, quæ Pater intelligit. Qua ratione vsus est ipse Christus Ioann. 3. *Amen Amen dico tibi quia quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur, & testimonium nostrum non accipitis*. Et ibidem Ioannes Baptista loquens de Christo sic ait, *Qui de cælo venit super omnes est, & quod vidit, & audiuit hoc testatur*. Et Christus Ioannis. 8. *Ego, inquit, quod vidi apud Patrem, & quæ audiui ab eo, hæc loquor*. Vbi obiter obserua, Christũ esse testem & oculatum, & auritum, atque adeò fidelissimum, quippe qui vidit, & audiuit ea, quæ loquitur. Dicitur autẽ videre, quia verè videt suam essentiam, quæ est Patris: audire autẽ, quia scientiam habet à Patre. Secunda ratio est. Quia omnia, quæ tanquã verbum Patris aliis enunciauit, sua ipsius morte testatus est, & sanguine obsignauit. Pro cuius rei maiori expositione, sciendũ est fideles eò ipso, quod Deo reuelanti credunt, & adhærent, testes appellari, quia videlicèt fide sua, tanquam sigillo signent Deum esse veracem: quemadmodum disertis verbis docuit Ioannes Baptista loquens de fidelibus, Ioannis 3. *Qui autẽ accipit eius testimonium*, idest, Christi, *signauit quia Deus verax est*, idest, ipsa fide ve-

Prima ratio. — Ioann. 3. 11 — Ibidem, 31 — Ioann. 8. 38 — Christus testis oculatus, & auritus. — Secunda. — Fideles, Deum esse veracẽ quomodo signent. — Ioann. 3. 33

Fides, sigillum.

lutiquodam sigillo Deum esse veracem cõfirmauit. (quo loco obiter aduerte fidem sigillũ appellari.) Cæterùm tunc esse locupletissimos testes, cùm passione sua & morte idem confirmant, & fidei sigillũ tincto & asperso sanguine passionis obsignant. Vnde simpliciter tunc Martyres, idest, testes dicuntur. Μάρτυς enim Græcè idẽ est, quod Latinè testis: cùm igitur Christus Dominus multò excellẽtiùs passione sua, ac morte veritatem obsignauerit, rectè per excellentiã Martyr, seu testis fidelis dicitur. Tertia & postrema ratio est Ioachimi Abbatis, quia nimirum maximè humilis fuit, indè enim factum est, vt non quæreret gloriam suam, sed Patris, atque ita veritatem ipsam fideliter testaretur, & Deum magnum sua humilitate prædicaret, iuxta illud Ecclesiast. 3. *Quoniam magna potentia Dei solius, & à solis humilibus honoratur*, quæ est mirifica humilitatis excellentia.

Martyr quid.

Tertia.

Ioach. Abb.

Eccli. 3. et Humilitatis excellentia.

5 Ex his omnibus perspicuum relinquitur, Christum esse fidelissimum testem, & aptissimè in eum quadrare illud Psalmi 88. *Thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum, & testis in cælo fidelis.* Quem locũ Theodoretus exponens, vltima verba sic interpretatur: *Horum omnium quæ superius promissa sunt, est testis in cælo fidelis, ipse nimirum Deus, qui ea promisit, & complebit.* Alij magis ad literã per testẽ in cælo fidelẽ intelligunt Iridẽ, seu cælestẽ arcũ, quẽ Deus in testimoniũ suæ erga hominẽ beneuolentiæ in cælo collocauit: ita vt throni Messię stabilitas Soli & Lunę, pulchritudo verò eidem soli & Lunæ perfectæ, idest, in plenilunio positæ, & pulcherrimæ Iridi comparetur. Verùm cùm per Iridem, vt supra dixim[us] ex Ruperto, Christus Dominus fuerit expressus, testem hunc in cælo fidelem, de eodem possumus accipere cum Remigio, & D. Hieronymo in commentariis eius loci.

Psalm. 88. 37

Theodoret.

Per testẽ fidelẽ quid alii intelligãt.

Testis in cælo fidelis Christus

Remigius. Hieronymus.

*

Primogenitus mortuorum.

SECTIO OCTAVA.

CHRISTI laudes & præstantiam singularem persequitur Ioannes. Primò igitur notãdum est, Christum & quatenùs Deus est, primogenitum Patris, & quatenus homo est, primogenitum virginis appellari, non quòd alios fratres naturales habuerit, sed more Scripturarum, quæ primogenitum eum nominant, non quem fratres sequantur, sed qui primus natus est: quæ obseruatio est Diui Hieronymi libro aduersus Heluidium hæreticum impiè asserentem, Beatissimam Virginem alios quoque filios procreasse, ex eo quod Lucæ 2. dicatur, *Peperisse filium suum primogenitum*: contra quem disputans Diuus Hieronymus docet omnem vnigenitum appellari in Sacris literis primogenitum, non item omnem primogenitum, vnigenitum, nec necessariam esse aliorum fratrum sobolem, vt quis primogenitus nominetur. Id quod probat dupliciter. Primũ ex eo quod Dominus Exod. 13. & 34. præcepit, vt omne quod aperiret vuluam, ab homine vsque ad pecus, sibi consecrarent, tantummodo primogenita hominum, & primogenita pecorum immũdorum, pretio redimerent: quibus verbis censet Hieronymus, Deum definiuisse quid esset primogenitum. *Omne*, inquit, *quod aperit vuluam*, alioqui, inquit, *si non est primogenitus, nisi is tantùm, quem sequuntur fratres, tandiu sacerdotibus primogenita non debentur, quandiu alia non fuerint procreata, ne fortè, partu postea non sequenti, vnigenitus sit, & non primogenitus.* Deinde ex eo quod dicitur Exodi 12. *Percussit Dominus omne primogenitum in terra Ægypti, à primogenito Pharaonis, vsque ad primogenitum captiuæ, quæ erat in carcere,*

I

D. Hieronym.

Heluidij impia assertio.

Luc. 2.

In Sacris primogeniti, qui dicantur ex Hier.

Exod. 13. & ibi. 34. 19

Hieronymus.

Exod 12. 29

D. Hieronym.

& primogenitum iumẽtorũ. Dic mihi, inquit, Hieronymus, *si primogeniti tantùm filij vocantur, qui fratres habent, ergo ab interemptione vnigeniti liberati sunt, si autem & vnigeniti cæsi sunt, contra sententiam factum est, vt inter primogenitos, & vnigenitos morerentur.*

2 Christus omnis creaturæ cur primogenitus.

2 Deinde Christus, quatenus homo, appellatur in sacris literis primogenitus omnis creaturæ, quia fuit primus omnium prædestinatorũ: voluit enim Deus primaria sua Intentione, & volũtate mysteriũ incarnationis, Christũq; Dominum caput esse, & finẽ omnium diuinorum operum. Id quod cõceptis verbis docuit Apostolus ad Coloss. 1. cùm dixit de Christo loquens, *Qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis creaturæ, quoniam in ipso condita sunt vniuersa in cælis, & in terris, visibilia, & inuisibilia, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant, & ipse est caput corporis Ecclesiæ, vt sit ipse in omnib⁹ primatũ tenẽs*: quæ omnia de Christo, vt homo est, dicta esse, docet Diuus Chrysostomus in eum locum. idẽ probatur ex cap. 8. ad Rom. *Quos præsciuit, & prædestinauit, conformes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus*: quem locum quanquã D. Thom. & alij de Christo, vt Deus est, exponũt: tamen longè meliùs D. Chrysost. & Hieronymus, Anselmus, & alij de eo, vt homo est, interpretantur. Atque hanc ob causam tradunt Hebræi, Messiam in sacris literis appellari *Germen*, vt Esaiæ 4. *In die illa erit germen Domini in magnificentia & gloria, & fructus terræ sublimis.* Et Zachar. 3. *Ecce ego adducam seruum meum Orientem*, quo loco pro, *Orientẽ* est Hebraicè *Tsemach*, idest, germen: Et Zachar. 6. *Ecce vir Oriens nomen eius*, pro quo Hebraicè est *Tsemach*, idest, germen nomen eius, à verbo *Tsemach* quod significat, germinare. Et D. Hieronymus ipsum nomen *Themach* vertere solet *Germen*, vt loco Esaiæ citato Et Hierem. 23. *Suscitabo Dauid germen iustum.* Et cap. 33. *In tempore illo germinare faciam Dauid germen iustitiæ*: quibus locis Paraphrastes Chaldaicus semper transtulit *Messiã* loco *germinis*: nec nobis officit, quòd 70. ibidẽ ἀνατολήν, idest, *Orientem* reddiderũt: etenim ἀνατέλλω, Græcè idẽ est, quod produco per germinationẽ, & idem ferè quod Latinè Orior, atq; adeò non solùm de Sole & astris, sed etiã de hominib⁹, & plãtis dicitur, vt probatur ex Psal. 103. Nam vbi nos habemus, *Producens fænũ iumentis*, Græcè est verbũ ἐξανατέλλων, & D. Hieron. vertit *Germinans*. Ratio verò huius nomenclaturæ ea est, quia sicut ad fructũ ferendum tota arboris plantatio & irrigatio refertur, ita totũ vniuersum, & omnes creaturæ vnius Messiæ causa conditæ sunt: quo circa ipse vniuersi *Germen* appellatur.

Colos. 1. 15 — Chrysost. — Ad Rom. 8. 29 — D. Thom. — Chrysost. — Hieronym. — Anselmus. — Item cur germen. — Esai. 4. 2. — Zachar. 3. 8 — Zach. 6. 12 — Hieronymus. — Hierem. 23. 5 — idem, 33. 15 — Psal. 103. 14 — Hieronymus. — Vniuersum cõditum propter Messiam.

3 Eadẽ veritas luculentè ostẽditur ex Prouerb. 8. cùm dicitur, *Dñs possedit me in initio viarũ suarum.* Seu, vt 70. transtulerunt, *Dñs creauit me in initiũ viarum suarũ*, quẽ locum de Sapientia incarnata, id est, de Christo ratione humanitatis intellexerũt Clem. Roman. lib. 5. constit. Apostolicarũ cap. 19. Greg. Naz. Orat. 36. Greg. Nyssenus lib. de fide ad Simplicium, D. Ioann. Damasc. lib. 4. fidei orthodoxæ cap. 19. Cyrillus Alex. lib. 5. Thesauri cap. 4. & 8. D. Basil. lib. 4. contra Eunomium, D. Athan serm. 3. contra Arianos, Cæsarius in Dial. 2. D. Chrysost. serm. de S. Trinit. D. Aug. lib. 1. de Trinit. cap. 12. & serm. 58. de verbis Dñi, D. Ambros. lib. 1. de fide cap. 1. Epiph. in Anchorato, & hæresi. 69. D Hilar. lib. 12. de Trinit. D. Hier. super 2. cap. epist. ad Ephes. & lib. 2. in Michæam ad initium, D. Fulgent. lib. ad obiectiões Arianorũ, in respõsione ad 3. Deniq; Epiph. loco citato dicit hãc esse expositionẽ magnorũ Patrũ. Enimverò cùm Ariani hoc testimonio abuterẽtur cõtra Filij diuinitatẽ; quippe qui creat⁹ & possessus diceretur: respõdebãt Pr̃es, id dictũ fuisse de Filio ratione humanitatis. Quo supposito rectè hinc ostẽditur, Christũ Dñm esse primũ prædestinatũ, & totiùs vniuersi finẽ, id enim significat esse initiũ viarũ Dñi, per quas creaturæ vniuersę intelligũtur. Atq; eodẽ sensu interpretari possumus illud Eccl. 24. *Ego ex ore altissimi prodiui primogenita ante omnẽ creaturã.* Et illud Psal. 88. *Et ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ.*

Prou. 8. 22. — Clem. Rom. — Nazianz. — Nyssen. — Damascen. — Cyrill. Alex. — D. Basil. — Athanas. — Cæsarius. — D Chrysost. — D. August. — Ambrosius. — Epiphanius. — Hilarius. — Hieronym. — Fulgent. — Epiphanius. — Christus prædestinatorum primus. — Ecclesi. 24. 5 — Psalm. 88. 28

Christum Dominum, vt homo est, esse caput Angelorũ, gratiamque illis, & gloriam promeruisse.

SECTIO NONA.

1. HINC colligimus, cùm Christus dicitur, *Primogenitus omnis creaturæ*, non esse excludendos Angelos, quin potiùs dicendũ, Christum vt homo est, esse caput Angelorũ, gratiamq; illis, & gloriam meruisse, quæ illis data sint propter eius præuisa merita: quæ sententia est Cyrilli Alexandrini lib. 5. in Esaiam, D. Gregor. lib. 1. in libros Regum cap. 2. in illa verba: *Non est alius extra te. Subauditur*, inquit, *sanctus, quia nullus hominum, neque Angelorum sanctus est, nisi per Christum.* Idem habet homil. 14. in Ezechiel. Laurentij Iustiniani serm. de Ascensione, & serm. de Assumptione Virginis, Ruperti lib. 3. de processione Spiritus sancti cap. 21. citari etiã solet pro eadem sententia D. Bernard. serm. 17. & 22. in Cantica. In eadẽ sententia est D. Thom. super illud Ioann. 1. *De plenitudine eius nos omnes accepimus: Hoc est*, inquit D. Thomas, *omnes Apostoli, Patriarchæ, Prophetæ, & iusti qui fuerunt, sunt, & erunt, & etiam omnes Angeli.* Et paulò inferiùs: *Quia*, inquit, *plenitudo gratiæ, quæ est in Christo, est causa omnium gratiarum, quæ sunt in omnibus intellectualibus creaturis.* Et 3. par. q. 8. art. 1. absolutè dicit Christum influere gratiam in omnia membra Ecclesiæ: & statim art. 4. docet, hãc Ecclesiam, cuius Christus est caput, & in quam influit, constare ex hominibus, & Angelis. Eandem tuetur Albertus Magnus in 3. dist. 13. art. 1. Ruardus Tapper in explicatione art. 2. Louaniensis circa principium, & articulo 8. & ex professo Catharinus lib. 1. de Christi prædestinatione, & opusculo de Gloria, & peccato Angelorum, Ioannes Arboreus lib. 3 suę Theosophię cap. 13. Viguerius in institutionibus cap. 20. §. 1. versic. 4. Iacobus Naclantus super primum caput Epistolæ ad Ephesios, & in libro cui titulus est, Medulla sacrę scripturæ, in tertia mundi ætate cap. 2. Pugnant etiam pro eadẽ sententia nonnulla Pauli testimonia, cuiusmodi est illud ad Coloss. 1. *Complacuit per eum reconciliare omnia pacificans per sanguinem crucis eius, siue quæ in terris, siue quæ in cælis sunt.* Et illud ad Ephes. 1. *Instaurare omnia in Christo quæ in cælis, & quæ in terra sunt.* Quo loco Græcè pro instaurare est ἀνακεφαλαιώσασθαι, idest, recapitulare, quia sub vno Christo omnia quodãmodo vnum effecta sunt, quod idem verbum eadẽ significatione vsurpauit Apost. cùm dixit ad Rom. 13. *Qui diligit proximum, legem impleuit, nam non adulterabis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices, & si quod est aliud mandatũ, in hoc verbo instauratur, diliges proximũ tuum sicut teipsum.* Nam pro *Instauratur*, est Grecè ἀνακεφαλαιοῦται, idest, recapitulatur, hoc est, summatim continetur, ducta metaphora à Rhetorum epilogis, in quibus tota causa summatim repetitur, quòd illi ἀνακεφαλαίωσιν, appellant: vnde idem Apostolus ad Heb. 8. volẽs summam seu epilogum facere eorum, quæ dixerat, ait: *Capitulum autem super ea quæ dicuntur*, quo loco pro *Capitulum*, est Grecè κεφάλαιον, hoc est summa, siue caput, aut epilogus: itaque in Christo, tanquam in summa, instaurata seu recapitulata sunt omnia: in quem sensum videtur Aquila Ponticus in sua translatione Græca, ex Hebræo, sic librum Genes. incepisse *In capitulo*, vel *In summa fecit Deus cælum & terram*: sic enim transtulisse auctor est D. Hieronymus in principio. Hebraicarũ quæstionum. Et Seuerianus Episcopus in exordio Hexameron: per quod capitulum, siue summã possumus Christũ accipere, iuxta illud Psalmi 39. *In capite libri scriptum est de me.* Quod quanquam Arnobius, & Augustinus accipiunt de initio Psalmorum, in quo volunt de CHRISTO dici, *Beatus vir, qui non abijt in consilio impiorum.*

Tamen

Marginalia: Christum meruisse Angelis gloriam statuitur ex Patribus. Cyril. Alexan. Gregorius. 1. Reg. c. 2. Laurent. Iust. Rupertus. D. Bernardus. D. Thom. Ioan. 1. 6. Idem, 3. par. Albertus Mag. Ruardus. Catharinus. Arboreus. Viguerius. Iacobus Nacl. Probatur idem ex Paulo. Coloss. 1. 20. Ephes. 1. 10. Rom. 13. 8. Hebr. 8. 1. Aquil. Pont. Gen. 1. 1. Hieronymus. Seuerianus. Psal. 39. 8. Arnobius, Augustinus.

Tertullianus. Hilar.

Tamen Tertullianus libro contra Praxeam, & D. Hilarius in expositiõe Psal. 2. de initio totius scripturæ interpretantur, vt illud, *In principio*, sit idẽ quod in Filio, & simul Christus recapitulatio cæli & terræ appelletur, quia sub illo, tam Angeli, quàm homines per gratiam & gloriam militant.

Christus vniuersi recapitulatio.

2 Denique confirmatur hæc sentẽtia, quia constat ex sacris literis Christum Dominum, vt homo est, esse caput Angelorum, vt est perspicuum ex illo ad Ephes. 1. *Ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam*: idest, ex hominibus, & Angelis constantem, vt interpretatur D. Hier. & D. August. in Enchirid. cap. 56. & ad Colossenses 2. *Qui est caput omnis principatus & potestatis.* Id quod etiam affirmat D. Hilar. in Psal. 139. & D. August. cõcione. 5. in Psal. 36. Cùm igitur capitis sit influere in membra, Christusq; sit caput præstantissimum, debuit sanè perfectissimo modo in Angelos influere, gratiam videlicèt & gloriam illis impertiendo. Ex quo etiam colligimus, posse Christũ dici propriè Redemptorem Angelorum (quod quidã concedere formidant) redemptione tamen alterius rationis, quàm nostra sit, hoc est, per præseruationem: sic enim loqui audet D. Bernard. serm. 17 & 22. in Cantica. & Theodoretus ad Hebr. 2. dicit Christum pro omnibus creaturis fuisse mortuum, ex illis verbis Pauli, *Vt gratiâ Dei pro omnibus gustaret mortẽ*, vbi Græcè est ὑπὲρ παντὸς, idest, pro Vniuerso, quem modum redemptionis etiam affert Dionysius Areop. cap. 8. de diuinis nominibus, his verbis: *Idcircò etiam redemptionem illam Theologi nominant, ex eo, quòd ne ea, quæ verè sunt, ad id cadere, vt non sint*: & id colligitur ex Psal. 143. vbi rex Dauid dicit se redẽptum de gladio gigantis Goliath, sub quo nunquam fuit, sed quia fuit præseruatus Diuino beneficio, redẽptum se appellat cùm ait, *Qui redemisti Dauid seruum tuum de gladio maligno, eripe me.*

Ephes. 1. 22.

D. Hieronym. Augustinus Coloss. 2. 10

Hilar. August.

Christus dici potest propriè Angelorum redemptor.

Bernar. ser. Theodoret.

Hebr. 2. 9.

Dion. Areopag.

Psalm. 143. 10

Sic enim hunc locum nonnulli dispungunt, & interpretãtur.

Christum esse Primogenitum in multis fratribus.

SECTIO X.

DICITVR postremò Christus primogenitus in multis fratribus, ad Roman. 8. *Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus*, quò etiam pertinet illud Psal. 88. *Et ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ.* Primogenitum, inquam, idest, præcipuum filiorum, cui primogenituræ priuilegia debeantur: de quibus priuilegiis legendus est Abulensis in vigesimum quintum caput Genesis. Pro cuius maiori expositione aduertendum est, omnes homines esse fratres Christi propter communionem naturæ cum Christo, præcipuè verò fideles propter fidem, quam habent in Christum, & maximè iustos, propter cõmunionem gratiæ, iuxta illud Ioann. 1. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*, idest, fratres Christi. Et ad Hebr. 2 *Non confunditur fratres eos vocare* dicens Psalm. 21. *Narrabo nomen tuum fratribus meis.* Et Matthæi 28. *Nunciate fratribus meis, &c.* Atque hanc ob causam Christus se appellat sæpissimè filium hominis, vt Ioann. 3. *Exaltari oportet filium hominis*, & aliâs: non solum, vt vult Tertullianus libro de carne Christi, & Irenæus libro 3. contra Valentinum cap. 21. vt intelligeremus, eum non solum esse verum hominem, sed carnem accepisse nascendo. Adam enim homo fuit, sed filius hominis non fuit, quia carnem non accepit nascendo; sed etiam vt significaret se iam cum hominibus cognationem carnis habere, fratremq; nostrum per assumptam humanitatẽ esse: vndè olim Christiani se communiter fratres appellabant, quemadmodum auctor est Tertullianus in Apologetico cap. 39. & libro de corona militis cap. 1. & libro 3. contra Marcionem, & Clemens Alexandrinus libro 3. Stromatum.

Rom. 8. 29.

Psalm. 88. 28

Abulens.

Fratres Christi, qui præcipuè.

Ioan. 1. 12.

Hebr. 2. 11.

Psal. 21. 23 Matth. 28. 10.

Ioan. 3. 14

Tertullian. Irenæus.

Adam homo, non filius hominis.

Tertullian. Clem. Alexan.

Cœterùm, vt diximus, iusti peculiari ratione fratres Christi appellantur, quia sunt verè filij Dei adoptiui, per veram adoptionem, quæ est ipsa iustificatio, quemadmodum docet Diuus Augustinus epist. 120. cap. 4. & lib. 3. contra Faustum Manichæum. Ratio verò est, quia iustificatio est veluti quædam generatio: atque de hac adoptione intelligendum est illud Ioann. 1. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Et illud 1 Ioann. 3. *Videte qualem charitatem dedit nobis Deus, vt filij Dei nominemur, & simus.* & ad Rom. 8. *Accepistis Spiritum adoptionis filiorum per Iesum Christum.* Et ad Ephes. 1. *Prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum.* Vndè Paulus Apostolus rectè ex hac adoptione ad ius hæreditatis argumentatur, cùm ait ad Roman. 8. *Quod si filij & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi*: qua de re legendus est Diuus Thom. 3. par. quæst. 23. artic. 1. horum igitur omniũ fratrum, Christus appellatur Primogenitus.

Iustificatio est quædam generatio.
Ioann. 1. 12.
1. Ioann. 3. 1
Rom. 8. 15
Ephes. 1. 5
Roman. 8. 17
D. Thomas.

Christum esse Primogenitum mortuorum, & primitias dormientium.

SECTIO XI.

1
VLTIMO DICITVR Christus, *Primogenitus Mortuorum*, quod hoc loco ait Ioannes, quia primus omniũ ad vitam immortalem resurrexit: quo etiã sensu appellatur, *Primitiæ Dormientium*, 1. ad Cor. 15. Pro cuius rei intelligentia sciendum est, resurrectionem esse veluti quandã regenerationẽ, sic enim appellatur à Christo Matth. 19. *In regeneratiõe cum sederit filius hominis, &c.* eamq; ob causam sepulchrum, vtero comparatur. Vndè Diuus Ambros. serm. 48. de sepulchro Christi loquens. *Vbique,* inquit, *beato corpori defertur sanctitas, vbique virginitas, purus illud venter concipit, nouus tumulus includit, quin potiùs ipsam sepulturam vuluam dixerim, est enim similitudo non parua, sicut enim Dominus de matris vulua viuus exiuit, sic de sepultura viuus surrexit, nisi quod gloriosior ista est, quàm illa natiuitas, illa enim corpus mortale genuit, hæc edidit immortale. Post illã natiuitatem, ad inferos descẽditur, post hanc, remeatur ad cælos*: quare Christus à mortuis resurgẽs iterũ genitus dicitur, primogenitus autem, quia primus omnium resurrexit immortalis.

1. Cor. 15. 20.
Matth. 19. 28
Ambros.
Christi sepulchrũ vtero virginco cõparatur.

Verùm iam hinc illa sese offert cõtrouersia, de resurrectione videlicet eorum, qui Matth. 27. dicuntur, surrexisse. Dum enim Matthæus signa, quæ in ipso Christi obitu acciderunt, commemoraret, subiunxit: *Monumenta aperta sunt, & multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt.* In qua quidem quæstione duplex est sententia. Vna est eos, qui à Matthæo commemorantur, non resurrexisse ad vitam immortalẽ, sed iterum obijsse postquam resurrectionem Domini testati fuerant: quæ sententia est ferè omnium veterum, quam sequitur Diuus Augustinus epistola. 99. quæ est ad Euodium, eamque nititur confirmare ex Actorum 2. vbi Diuus Petrus contendit, illud Psalmi, 15. *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem,* non de Dauide, sed de Christo esse intelligẽdũ, idq; ex eo probat. *Quia Dauid,* inquit, *mortuus est & sepultus, & sepulchrũ eius apud nos est.* Si autem Petrus non intelligeret ossa Prophetæ illic iacere, nihil plane probasset: erant igitur tempore Petri, Dauidis ossa in sepulchro: *Cùm igitur,* inquit Augustinus, *Dauid resurrexerit simul cum illis, qui cum Christo resurrexisse memorantur, planè iterum obijt, atq; adeo resurrexit moriturus.*

2
Matth. 27. 52
Surrexerint ne aliqua corpora sanctorum in obitu Christi.
1. Sententia.
Augustinus.
1. argumentum
Act. 2. 28.
Psalm. 15. 10.
D. August.

3
Secundò, argumentatur ex illis verbis Pauli ad Hebræos 11. *Et si omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem, Deo pro nobis aliquid melius prouidente vt non sine nobis consummarentur,* idest, gloriam animæ & corporis reciperent. Tertiò, possumus argumentari pro Augustino in hunc modum. Iob Patriarcham resurrexisse cum Christo, habetur Iob 42. iuxta editionem Septuaginta

Secundum.
Hebr. 11. 39.
Tertium.
Iob. 42.

ginta

ginta interpretum, & Theodotionis, quæ sic habet: *Scriptum est autem, ipsum rursus resurrecturum cum quibus Dominus resurgit.* vbi particula, *rursus*, innuit, cùm Iob ab illa sua calamitate diuinitus erectus est & excitatus, tunc quodammodo resurrexisse. Haberi autem hæc in editione Septuaginta auctor est Origenes in epistola ad Iulium Africanum, eamque historiæ partem tanquã legitimam amplectuntur Diuus Chrysostomus homil. 82. ad populum Antiochenum, Theodoretus quæst. 92. in Genesim, Polychronius in hypothesi super librum Iob, Olympiodorus in sua item hypothesi, & in Protheoria cap. 32. & in commentariis, Iulianus Seuerus, & Euagrius in suis explanationibus, quibus postremam Iobi partem illustrarunt: quos omnes citat Paulus Comitolus Societatis nostræ in Catena in Iob à se elegantissimè è Græco in Latinum conuersa, & eruditissimis obseruationibus illustrata. Sed quod maioris est ponderis, Clemens Romanus lib. 5. constitutionum Apostolicarum cap. 6. eandem partem tanquam canonicam citat, his verbis: *Diuinus ille, atque insignis tolerantiâ Iob de quo ait scriptura, scriptum esse, ipsum rursus suscitandum cum iis, cum quibus Dominus resurgit.* Ambrosius etiam lib. 1. de interpellatione Iob cap. 8. Hoc testimonio tanquam scripturæ sacræ vtitur, ad probandum Iob cum Christo à mortuis fuisse suscitatum. Denique eandem sententiam legimus in versione Græca Septuaginta interpretum nuper correcta ex auctoritate Xisti. V pontificis maximi, ad fidem vetustissimorum, & probatissimorum codicum. Ex his huiusmodi ducitur argumentatio. Iob cum Christo resurrexit, vt hactenus probauimus, & tamen dicit de se ipso cap. 29. quod sit in nouissimo die resurrecturus. *Scio*, inquit, *quod in nouissimo die de terra surrecturus sum, & in carne mea videbo Deum saluatorem meum* Ex quo efficitur, illum post priorem resurrectionem, iterũ obiisse, alioqui enim iterum in nouissimo die resurgere, haud posset.

A calamitate sua erectus Iob quodammodo resurrexit. — Origenes. — D. Chrysost. — Theodor. — Polychron. — Olymp. — Iulian. — Euagr. — Paul. Comit. — Clem. Rom. — D. Ambros. — Deducitur argumentatio pro Aug. — Iob. 19. 25

4

Hæc sunt potissima, quæ pro Augustino adduci queunt, quam etiam sententiam sequitur Theophilactus in 27. caput Matthæi, & Dominicus Soto dist. 43. quæst. 2. artic. 1. quarti lib. sententiarum. Ea tamen vt verum fatear placere mihi nunquam potuit, quemadmodum neque Cardinali Caietano in vigesimum septimum caput Matthæi, & in commentariis in tertiam partem quæst. 53. Nobiscum præterea sentit glossa super idem caput Matthæi, & fauet D. Thomas in 4. distinct. 43. & in additionibus quæst. 77. artic. 1. quanquam 3. par. quæst. 33. artic. 3. magis videtur ad Augustinum accedere, quatenus ait, eius rationes efficatiores videri. In eandem nostram sententiam magis propendet Diuus Hieronymus in sermone de Assumptione, quanuis eam sub lite relinquat: & quamuis in vigesimum septimum caput Matthæi, dicat eos qui cum Christo surrexerũt, surrexisse, sicut surrexit Lazarus, quod nos possumus verè ac realiter, sicut Lazarus, non verò ad vitam mortalẽ interpretari Triplex potissimũ ratio nos mouet. Vna est, quia alioqui si surrexerunt morituri, resurrectio eis non beneficium, sed pœna fuisset. Altera, quia resurrexerunt, vt sua resurrectione, Christi resurrectionem testarẽtur, quemadmodum vel ipsi aduersarij cõfitentur, non fuissent autẽ resurrectionis Dominicæ testes idonei, si iterum obierũt, facilè enim sibi homines persuaderent, Christũ etiam resurrexisse moriturum. Postrema, quæ Caietani est, quia cùm homo sit animal sociabile, debuit Christus secum aliquos in corporibus gloriosis excitatos in cælum deferre, cum quibus ageret, alioqui non fuisset, eius in cælo vita, ac felicitas omnibus numeris expleta, & absoluta.

Theoph. — Sotus. — 2. sententia quæ præfertur. — D. Thom. — D. Hieron. — Prima ratio. — Secunda. — Postrema. Caiet.

5

Ad primum locum pro Augustini sententia adductum, concedimus Dauidem resurrexisse cum Christo ad vitam immortalem, nec amplius obiisse. Ad Petri autem institutum non erat opus, vt eo ipso tempore Dauidis

Respõdetur locis script. pro 1. sententia. — Ad primum.

cineres in sepulchro illo existerēt, sed satis erat esse apud omnes vulgatissimum, Dauidis corpus in eo sepulchro vidisse corruptionē, & in cineres fuisse conuersum.

Ad secundum.

Ad secundum. Dicimus illud, *Non acceptis repromissionibus*, ad mysteria gratiæ, & incarnationem Christi referendum, *Vt non sine nobis*, inquit, *consummarentur*, quia nimirum perfecta consummatio in lege gratiæ completa est. Quod siquis contendat, istam consummationem ad gloriam corporis pertinere, dicimus Paulū vniuersè loqui de omnibus Patribus legis veteris, imò & naturæ, cui non obstat aliquos eorum ad vitā immortalem simul cum Christo resurrexisse.

Ad Tertium.

Iob.19.25.

Ad tertium, libenter damus Iobum Patriarcham cum Christo resurrexisse, sed ad vitam tamen immortalem; cùm vero ipse dixit, *Scio quod Redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum*: dicimus eum non de sua ipsius persona, sed de vniuersali hominum resurrectione more prophetico enūtiasse. Quòd verò attinet ad locum Matthæi, quo videtur affirmari, illos ante ipsum Christum, resurrexisse, siquidem eorum resurrectio inter signa passionis Christi commemoratur.

Deciditur quæstio.

Respondeo, id dictum fuisse per anticipationis figuram in sacris literis vsitatam, nō quod eo tempore passionis Christi resurrexerint. Atque ita relinquitur Christum Dominum optimo iure primogenitum mortuorum à Ioanne appellari.

Et Princeps regum terræ.

SECTIO XII.

1

Principatū per quē obtinuerit Christus.

OBSERVANDVM est primò, rectè postquàm mentio mortis Christi facta fuerat illis verbis: *Primogenitus mortuorum*, subiungi, *Et Princeps regum terræ*; vt intelligeremus Christum per mortē obtinuisse principatum. Id quod probatur primò, ex loco Esaiæ cap. 9. vbi crux Christi eius imperium appellatur, illis verbis *Factus est principatus super humerū eius*: vbi quamquam Paraphrastes Chaldaicus per *Principatum*, legem intellexit, quā quia Dominus opere impleuit, super humerum portasse dicitur; tamen crucem ipsam interpretati sunt Tertullianus libro aduersus Iudæos, eo cap. quo Patriarchæ ostendunt figurā crucis. Et lib. 3 aduersus Marcionem, *Quis* inquit, *regum insigne potestatis suæ humero præfert, & non aut capite diadema, aut manu sceptrum? solus nouus rex Christus nouæ gloriæ potestatem humero extulit, crucem scilicet*. Iustinus Philosophus & martyr in 2. Apologetico pro Christianis, Cyrillus Alexandrinus lib. 1. in Esaiam cap. 9. Diuus Hieronymus in commētariis eius loci, Diuus Cyprianus lib. 2. testimoniorū aduersus Iudæos cap. 21. Diuus Augustinus serm 71. de tēpore, Theophilactus in vigesimū tertium caput Lucæ, Diuus Ambrosius libro 3. de fide cap. 4. Atq; eodem sensu possumus accipere illud Esaiæ 22. *Dabo clauem Domus Dauid super humerum eius*. Christus enim cruce tanquā claui paradisum à principio clausum, nobis aperuit: crucem certè clauem appellauit D. Chrysostomus tomo 2. homilia de Diuite, de quo agitur Luc. 16. & D. Augustinus in psalm. 45. Obiter hoc loco obserua, posse per clauem eo loco Esaiæ, intelligi potestatem iurisdictionis, & animarum gubernationē; quæ clauis non pendet ex cingulo, sed portatur in humero: tum quia grauissima est animarum cura, tum etiam quia prælatus debet ea quæ præcipit, humero etiam, idest, operatione gestare.

Esai.9.6. — Chald. Paraph. — Legē Christus super humerū portasse cur dicatur. — Tertul. — Iust. mart. — Cyrill. Alex. — Hieronymus. — Cyprianus. — August. — Theoph. — Ambrosius. — Esai.22.22. — Crux Christi clauis paradisi. — Chrysost. — Augustinus. — Animarum cura grauissima. — Prælatus qualis esse debeat.

2 Esai.95.10.

Secundò idem probatur ex Psalm. 95. vbi pro eo, quod nos habemus, *Dicite in gentibus quia Dominus regnauit*, Septuaginta transtulerunt, *Dicite in gentibus quia Dominus regnauit à ligno*. Sic enim apud Septuaginta legerunt Iustinus in Dialogo aduersus Tryphonē, vbi probat sic etiā fuisse Hebraicè. Sed illud

Locus scripturæ vitiatus. Tertullianus. D. Ambros.

à ligno, expunctum fuisse à Iudæis affirmant Tertullianus lib. 3. aduersus Marcionem, & libro aduersus Iudæos, loco paulò ante citato, Diuus Ambrosius in cap. 15. 1. epist. ad Corinthios, (si eius sunt ij commẽtarij) Diuus Augustinus in commentariis eius Psalmi, Arnobius, & Cassiodorus ibidem, Diuus Cyprianus de montibus Syna, & Sion aduersus Iudæos cap. 5. D. Leo qui citatur in scholijs Græcis super editionem Septuaginta nuper auctoritate Xisti correctam. Atque eandem lectionem retinet Ecclesia, & Psalterium Romanum: nec in dubium vocari debet, quòd Iudæi multa ex sacris literis eraserunt, quę Christianis fauere intelligebant. Etenim auctore Diuo Hieronymo in quintum cap. Michęæ, duos integros versus eraserunt ex libro Iosue cap. 15. qui habentur in Septuaginta interpretibus, vbi inter vrbes & oppida tribus Iudæ, Bethlehem connumeratur, ne videlicet Christus de tribu Iuda ortus videretur. Et in Epistolam ad Galatas in illa verba capitis tertij, *Maledictus omnis qui pendet in ligno*, docet desiderari Hebraicè, duo illa verba, *Omnis, & in ligno*, & suspicatur lectionem Hebraicam vitiatam esse.

Augustinus. Arnob. Cassiodorus. D. Cyprianus. D. Leo. Multaque Christianis fauebāt, ex sacris erasêrunt Iudæi. D. Hieron. Ad Gal. 3. 13.

3 Explicatur inscriptio psal. 92.

Tertiò probatur ex Psalm. 92. cuius inscriptio ea est: *Laus cantici ipsi Dauid in die ante Sabbathū, quādo fundata est terra*: Etenim in Parasceue Sabbathi occisus est Christus, fundataq; est Ecclesia, quæ est expositio Hugonis Cardinalis, in commentariis super eum Psalmum. Tunc verò Psalmus incipit, *Dominus regnauit decorem indutus est*: vt exploratum omnibus esset, Christi regnum ex passione, quam pertulit ante Sabbathum, ortum habuisse. Quartò ex Psal. 77. *Induxit eos in montem sanctificationis suæ, montem quem acquisiuit dextera eius*. Dextera enim sua Christus, id est, fortitudine, quam in passione demonstrauit, Ecclesiæ regnum sibi acquisiuit: quem locum interpretatus videtur Diuus Petrus prima sua Canonica cap. 2. vbi Ecclesiam appellat *Populum acquisitionis*. Et Actor. 20. *Attendite vobis & vniuerso gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo*. Vndè est illud Pauli ad Hebręos 2. *Eum, qui modico quàm Angeli minoratus est, videmus IESVM propter passionem mortis, gloria, & honore coronatum*: quod multò ante Regius vates prædixerat Psalm. 8. *Minuisti eum paulò minus ab Angelis* (in passione videlicet) tunc subiungitur: *Gloria, & honore coronasti eum*. Denique ex Psalmo 73. cū dicitur, *Redemisti virgam hæreditatis tuæ*: vbi per virgam, sceptrum intelligendum est, hoc sensu, regnum tuum, seu sceptrum regni tui per peccati tyrānidem à dæmone vsurpatum, iterum asseruisti, & vindicasti per passionem, qua humanum genus redemisti.

Hugo. Psal. 92. 1. Regnum Christi vndè ortum. Psalm. 77. 54. 1. Pet. 2. 9. Act. 20. 28. Hebr. 2. 9. Psalm. 8. 9. Psal. 73. 2. Virga pro sceptro.

4 Psalm. 2. 6. Christum regē suum cur Pater appellet.

Secundò obseruandum est, Christū appellari Regem per excellentiam, vt Psalm. 2. *Ego autem constitutus sum rex ab eo*, quā ob causam appellatur Rex Dei. Sic enim ibidem Hebraicè legimus, *Ego*, (idest Pater æternus) *constitui regem meum super Syon*. Et Zacharię 14. ita possumus reddere ex Hebræo, *Venient omnes gentes, & adorabunt regem Dei*. Dicitur autem Christus, rex Dei, tum quia à Deo fuit rex constitutus, tum quia est rex excellentissimus, eo linguæ Hebrææ idiotismo, quo maxima quæque dicuntur esse Dei, vt Psalmo 79. *Operuit montes vmbra eius, & arbusta eius cedros Dei*, idest, altissimos.

Zach. 14. Psalm. 79. 11.

5 Christus mūdi Monarcha, ex duplici capite.

Tertiò, dicitur, *Princeps regum terræ*, quia est totius mundi Monarcha, non solùm propter vnionem hypostaticā, cui omne imperium debebatur, sed etiam ex dono Patris: quæ est sententia D. Antonini 3. parte tit. 3. cap. 2. Almaini de potestate Ecclesiæ cap. 8. Pauli Burgensis in additione 2. super caput primum Matthæi; imò & Diui Thomæ lib. 3. de regimine principum cap. 13. & 14. vbi addit Augustum Cæsarem, post Christi natiuitatem, gessisse vicem Christi in imperio quatuordecim annis toto orbe terrarum subacto, & non sine diuino instinctu mandasse, ne quis de populo Romano ipsum Dominum appellaret. Et quanquam

D. Anton. Almainus. Paul. Burg. D. Thomas. Augustus imperator Christi prorex.

con-

controuersum sit, vtrum Christus in terris agens verus fuerit ac legitimus totius orbis imperator, qua de re aliàs disputabimus, quemadmodum & vtrū fuerit naturalis ac legitimus Iudæorū rex, tamen post resurrectionem non est dubium, quin illi fuerit totiùs orbis Monarchia à Patre concessa, quemadmodum ipsemet testatur Matthæi 28. cùm ait, *Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra.* (Matth. 28.18)

6 Quartò, & postremò, dicitur mysticè, *Princeps regum terræ*, idest, iustorū, quemadmodum interpretatur Rupertus, quo nihil magnificentius de vllo rege, & eius clientibus dici potuit: cuius enim regis clientes ac subditi omnes reges fuerunt? Ratio verò est, quia Christus omnes qui suum imperium non detrectant, reges facit, quod multo antè prædixerat regius vates Psal 109. cùm dixit, *Tecum principium in die virtutis tuæ*, quo loco nōnulli pro עמך Ghimmeca per Chirich, idest, *Tecum*, seu *Apud te*, quemadmodum legerunt Septuag. interpr. legunt Ghammeca, per Pathac, idest, populus tuus; hoc sensu, populus tuus principatus, seu principes: vbi obiter aduertēdum est pro eo quod Septuaginta transtulerūt ἀρχὴ, idest, *Principium*, seu principatus, (vtrūq; enim ea vox Græca significat) haberi Hebraicè נדבות Nedaboth, à radice, נדב Nadab, quæ significat sponte aliquid elargiri, & liberalem esse, vndè deducitur Nadib, idest Princeps, quia videlicet liberalitas est propria principis cōditio. Est igitur Christus Princeps regum terræ, idest iustorum, qui liberales in diuino cultu esse debent, & in omnibus actionibus suis principes ac generosi. Cur verò reges appellentur, duplex est potissimū ratio. Prior est Diui Gregorij lib. 11. Moralium cap. 9. super illud Iob 12. *Balteum regum dissoluit, & præcingit fune renes eorum*, vbi vult iustos appellari reges, propter castitatem, & continentiam, quæ maxima est castitatis laus: & in hūc sensū locū citatū interpretatur. *Qui membrorum*, inquit, *suorum motus bene gerere sciūt, nō immeritò reges vocātur, sed cùm de ipsa continentia mens elatione tangitur, plerunque omnipotens Deus eius superbiam deserens in immunditiam operis cadere permittit:* Itaque regū baltheum dissoluit, quando propter elationis culpam; castitatis in eis cingulum destruit. Posterior ratio est, Diui Ambrosij lib. 2. de Abraham cap. 10. super illud Genes. 17. Dictū est ad Abrahā *Faciam te crescere, & ponā te in gentē magnā, reges q; ex te egredientur. Ex genere Abrahæ*, inquit Ambr. *non solùm reges erunt dignitate, verùm etiam illi reges, qui peccato nō seruiūt, nec vincat eos malitia.* Quę ratio etiam est, Diui Gregorij lib. 26. Moralium cap. 26. *Quia*, inquit, *tentationum suarum motibus non consentiēdo sub esse nesciunt, sed regendo præesse nouerunt*, id quod vel ipso naturæ lumine cognouit M. Tullius, is enim in Oratiōe pro P. Sylla sic ait, loquens cum Torquato accusatore: *Quarè neque me peregrinum posthac dixeris, ne grauiùs refutēre, neque regē, ne derideare, nisi fortè regū tibi videtur ita viuere, vt non modò homini nemini, sed ne cupiditati quidem vlli seruias, contemnere omnes libidines*, &c. & sic interpretatur D. Gregorius illud Iob 36. *Reges in solio collocat in perpetuum*, idest, iustos ab hac potestate regiminis ad potestatem transfert retributionis. Porrò aduerte, hunc iustorum principatū & regnū non pugnare cum ea seruitute, de qua loquitur Apostolus ad Rom. 6. *Nescitis quoniam cui exhibetis vos seruos ad obediendū, serui estis eius cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obeditionis ad iustitiam? gratias autem Deo, quod fuistis serui peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in qua traditi estis, liberati autem à peccato serui facti estis iustitiæ.* Quo loco illud *iustitiæ*, dandi casus est, magnamq; vim cōtinet, eandem videlicet cum illa, qua quis diceret, se alicuius factū esse seruum, quod imperiosius est, & magnificentius, quā si quis diceret, se factum esse alicuius seruum: cum nanque dicit se factum esse alicuius seruū, innuit se non sponte, sed per vim factum esse illius seruum, at cùm dicit, se factum esse illi seruum, vltroneam & spontaneā significat

Margin notes: Matth. 28.18 — Regnant, qui Christo seruiūt. — Psalm. 109.3 — Principis conditio. — Iusti cur reges appellentur. Gregor. Iob. 12.18 — Castitas virtus regia. — Secunda ratio ex Ambr. — Gen. 17.6. — Reges ex genere Abrahæ qui peccato non seruiunt. — Tullius. — Gregorius. Iob. 36.7 — Rom. 6.16

ficat seruitutem: sic igitur docet Paulus iustos, seruos factos esse ipsi iustitię vltroneæ scilicèt, & voluntaria seruitute, in qua tamen vera ac propria libertas, imò & illustrissimus principatus regnumque continetur: & è cōtrariò, liberum esse iustitiæ, fœdissima seruitus appellatur ibidem ab Apostolo, cùm subiungit: *Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ*. vt etiam *Iustitiæ*, dandi casus est, hoc est, non habuistis præclarā iustitiæ seruitutē, extra imperium, scilicèt eius, facti, sed miserrimam à iustitia libertatem, cum turpissima peccati seruitute & captiuitate, coniunctam.

Seruit⁹ iustorū libertas & principatus.

Impiorū libertas seruit⁹ fœdissima.

Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris, in sanguine suo.

SECTIO XIII.

GRÆcè est τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς καὶ λούσαντι ἡμᾶς: hoc est, ei qui dilexit nos, & lauit nos: Quoniam verò hi dandi casus non habēt Græcè quo referantur, existimauit Erasmus in scholiis suis super Apocalypsim, eos non ad Christum, sed ad Patrem pertinere, vt sit sensus, Christum fuisse testem fidelem Patri, *qui dilexit nos, & lauit nos*: verum hæc interpretatio nullo modo est recipiēda, cum editioni vulgatæ aduersetur, & manifestè pugnet cum ipso contextu, tum quia illa verba, *testis fidelis*, non immediatè cum istis connectuntur, sed interseruntur alia, quæ haud dubiè ad Christum spectant. *A* IESV CHRISTO, inquit, *qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, & princeps regum terræ, qui dilexit nos, & lauit nos*, vbi cernis illud, *Qui dilexit, & lauit*, ad primogenitum mortuorum, hoc est, Christum, necessario referendum: tum quia, cum additur, *In sanguine suo*, manifestè ostenditur id non posse in Patrem, sed in Christum conuenire: nec Erasmus bene respondet, dici Patrem lauisse nos per sanguinem Christi, cùm enim Græcè non sit αὐτοῦ spiritu leni, sed αὑτοῦ spiritu crasso, hoc est, non sit eius, sed, suo, illudq; αὑτοῦ ad eundem, *Qui dilexit, & lauit* manifestè pertineat, palàm est de Christo non de Patre sermonem esse. Quarè existimamus vitiatam esse Græcam lectionem, & in vetustis exemplaribus, quibus vsus est interpres non fuisse τῷ ἀγαπήσαντι καὶ λούσαντι sed vel τοῦ ἀγαπήσαντος καὶ λούσαντος vt referatur ad Ἰησοῦ Χριστοῦ vel ὁ ἀγαπήσας καὶ λούσας, vt iungatur cum ὁ μάρτυς, ὁ πιστός, ὁ πρωτότοκος, ὁ ἄρχων: Nisi quis malit cum Aretha dicere, τῷ ἀγαπήσαντι καὶ λούσαντι ad sequentia spectare, iungendūq; cum illis verbis, *Ipsi gloria & imperium*, vt sit sensus, *Ei qui dilexit nos, & lauit nos in sanguine, ipsi gloria & imperium in sæcula sæculorum*: sed quoniā ea expositio coacta videtur, & non admodū vulgatæ editioni cōsentanea, prior respōsio nobis magis probatur. Quod ad rē spectat: Commēdat Ioannes Christi aduersus homines amorē, de quo etiā loquitur Paul. ad Ephes. 5. cum ait, *Christus dilexit Ecclesiam, & tradidit semetipsum pro ea*. Duplex est autē amor Christi erga homines considerandus. Alter, quo ante tēpora secularia ex æternitate nos dilexit, quatenus Deus est, de quo loquitur per Hierem. c. 31. *In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans*. Hic autem amor in eo positus est, quod ex æternitate quosdā prædestinauit, & pro omnibus carnem sumere, & mori statuit, quæ sunt cogitationes illæ antiquæ, de quibus loqr̄ Esai. c. 25. *Dn̄e Deus meus es tu, & exaltabo te, & cōfitebor nomini tuo, quoniā fecisti mirabilia, cogitatiōes antiquas fideles, Amen*. idest, cogitationes, quas ex æternitate de hominū salute habuisti, opere cōplesti. Sic enim interpretatur eū locum Euseb. Cæsar. lib. 2. demonstr. Euang. c. 32. huc spectat illud Psal. 24. *Reminiscere miserationū tuarū Dn̄e, & misericordiarū tuarū, quæ à sæculo sūt*, quēadmodū interpretatur D. Aug. in cōment. eius loci. *Huius dilectionis actū*, inquit Rupert⁹

Erasmi interpretatio reijcitur.

Ephes. 5. 25.

Duplex Christi amor in homines.

Hierem. 31. 3.

Cogitationes antiquæ apud Esai. quæ.

Esai. 25. 1.

Euseb. Cæsar.
Psalm. 24. 6.

Augustinus.
Rupertus.

Rupertus. Cantic. 1.2. hoc loco *Ecclesia suspirans viua voce in Canticis ait, Osculetur me osculo oris sui, quia meliora sunt vbera tua vino*, seu vt est in Hebræo, *Quia meliores sunt amores tui vino*. Vbi perspicuum est, peti Incarnationem, in significationem huius amoris antiqui. Nec enim sponsa petit osculum pedum, quod ancillarum est, & ad quod admissa est Magdalena Lucæ 7. nec osculum manuum in signum subiectionis: quemadmodum accipiendum est illud Psalmi 2. *Apprehendite disciplinam*, pro quo in Hebræo est, *Osculamini filium*: hoc sensu, manum filij osculamini, & ita eum tãquam verum, ac legitimum principẽ recipite. Nec osculum frontis, seu faciei, quod erat signum beneuolentiæ, & hospitalitatis, de quo loquitur Christus Lucæ 7. *Intraui in domum tuam, osculũ mihi non dedisti*; sed petit osculum oris, quod amoris est ardentissimi: *Oris*, inquam, idest, ipsius Christi, qui os Dei appellatur: veluti Hierem. 15. *Si conuerteris conuertam te, si separaueris pretiosum à vili, quasi os meũ eris*. Vbi per, *os*, Christũ intelligit Galatinus lib. 3. de Arcanis catholicæ veritatis cap. 2. & fauet trãslatio Ionathæ, quæ sic habet, *Si conuertes impios, vt fiant iusti, beneplacitum Verbi mei complebis*. Quo loco per *Verbum* secunda persona Trinitatis intelligitur, alioqui enim beneplacitum in verbum creatum non conuenit.

Incarnatio, æterni amoris signum.

Osculum pedis quid.

Psal. 2. 12

Quid manuum.

Quid itẽ faciei.

Luc. 7. 44.
Quid denique oris.

Christus os Dei
Hierem. 15. 19

Galatinus.

2 Alter amor, quo CHRISTVS nos dilexit, fuit post Incarnationem in assumpta carne. *Factum est*, inquit Rupertus, *quod optauit Ecclesia, venit dilectus, atque omnium gratiarum delibutus vnguentis, in secreto virginalis vteri cubiculo, diu desideratum osculum dilectæ porrexit*. Vtrunque amorem complexus est Ioannes, cùm dixit cap. 13. *Cùm dilexisset suos, qui erant in mundo, in finẽ dilexit eos*. Verbum enim *Dilexisset*, ad priorem amorem, *Dilexit*, verò ad posteriorem pertinet: quem amorem magis moriendo demonstrauit. Sic illud, *In finem*, interpretatur Cyrillus Alexandrinus in eum locum. Atque huius amoris vis tanta fuit, vt ipse Dominus per Malachiam cap. 1. cam exaggerans dicat, *Dilexi vos*, quæ verba plerique per Aposiopesim, siue reticentiam dicta existimant, vt omnia tanto amori deberi significetur, simulque indicetur quædam tacita Dei querimonia, hoc sensu, semper *dilexi vos*, & vsque adeò dilexi, tamen vos, pro tali dilectione, nihil aliud, quàm peccata rependitis. Quòd enim querimoniam verba ista contineant, perspicuum est ex iis, quæ statim subijciuntur, *& dixistis, in quo dilexisti nos*, idest, tam ingrati estis, vt amorem meũ, beneficiaque ex eo profecta non agnoueritis, quin potiùs dixeritis, *In quo dilexisti nos*.

Rupertus.

Osculũ dilectæ quando porrectum.

Ioan. 13. 1.

Cyrill. Al. x.

Malac. 1. 2.

Tacita Dei querimonia.

3 Secundò, aduertendum est, rectè postquam dictum fuit, *& princeps regum terræ*, additum esse *Qui dilexit nos*, vt ex personæ diligentis dignitate, amoris præstãtiam intelligeremus. Quare illa verba *Qui, nos*, per Antithesim intelligenda sunt, hoc sensu, pulcher fœdos, pius impios, *princeps regum terræ*, viles homunciones. Atque hanc ob causam Paulus, præter alias, charitatem Christi, nimiam appellauit ad Ephesios 2. *Eramus natura filij iræ, sicut & cæteri, Deus autem, qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos*. Idemque expendit Apostolus ad Romanos 5. cùm ait, *Commendat Deus charitatem suam in nobis, quoniam cùm peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est*. Pro *commendat* habetur Græcè, συνίστησι quod non solùm commendare significat, sed etiam nobilem & notum facere, atque illustrare, & quoniam nobile quiddam atque illustre est, inimicis bene facere, meritò dicitur Deus charitatem suam nobilem, illustremque ostendisse, cùm pro peccatoribus, hoc est, pro inimicis mortuus est. In cuius rei figuram Moyses Æthiopissam adamauit, Numerorum 35. Denique tantus fuit in homines amor Christi, vt omnem scientiam, & cognitionem nostram superet, vt disertis verbis docet Apostolus ad Ephesios 3. *Scire etiam supereminentem scientiam charitatem*

Charitatem suã in quo commẽdauerit Deus.

Ephes. 2. 4.

Rom. 5. 8.

Num. 35.

Ephes. 3. 1

Christi

Christi: vbi illud, *scientiæ*, datiuus est, qui à *supereminentem*, regitur, vt sit sensus charitatem Christi excedere omnem scientiam, hic enim sensus redditur à Græco cōtextu, qui ita habet, ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην, nam Græcum ὑπερβάλλουσαν, gignendi casum postulat, atque adeò ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως, idem est, ac supereminentem scientiæ, siue cognitioni.

Christi charitas excedit omnē scientiam.

4 Ideò Christus nos lauit, quia dilexit.

Tertiò. Rectè dicit, *Dilexit nos, & lauit*, quia, vt notauit Richardus de S. Victore in hunc locum, *Non lauisset, nisi dilexisset*, quare non prius lauit, & post dilexit: sed prius dilexit, & postea lauit: atque adeò nos adhuc fœdos dilexit, quod significauit Paulus verbis antè citatis ad Romanos 5. *Cùm peccatores essemus Christus pro nobis mortuus est*, eumque sensum habent verba illa sponsæ, Canticorum. 1. *Nigra sum, sed formosa, filiæ Hierusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis*, id est, *Nigra sum*, ex me, *sicut tabernacula Cedar*, sed tamen sic dilecta, reddita sum *Formosa sicut pelles Salomonis*. Quæ expositio est Diui Bernardi sermone. 25. in Cantica.

Rom. 5.

Cantic. 1. 5

Bernardus.

5

Quartò. Notandum est verbum, *Lauit*, quod dicit magnam vim sanguinis, quæ non solùm ad aspergēdos, sed etiam ad lauādos omnes homines sufficeret: vbi etiā maximè splendet diuinæ bonitatis, & amoris largitas, cùm enim vel vna sāguinis Christi guttula, ad redimēdos omnes homines sufficeret, totum nihilominus sanguinē voluit effundere: quā ob causam hominū redēptio appellatur copiosa Psal. 129. *Quia apud Dominum misericordia, & copiosa apud eum redēptio*. Quē locū expendens D. Bernard. serm. 22. in Cantica. *Benè* inquit, *copiosa, siquidem non gutta, sed vnda sanguinis quinque per partes corporis emanauit*. Et eadem ratione appellatur excessus Lucæ 9. *Erant*, inquit, *Moyses, & Helias visi in maiestate, & dicebant excessum, quem completurus erat in Hierusalem*. Idcircò etiam existimo, passionem CHRISTI per mare rubrum fuisse significatam, verè enim vis illa sanguinis, mare fuit sanguineum, in quo omnes mersi, & abluti fuimus.

Psal. 129. 7. Copiosa redemptio.

Luc. 9. 30

6

Quintò, volunt interpretes illis verbis, *In sanguine suo*, alludi ad sacrificia legis veteris, vt sit veluti quædam antithesis, & indicetur Christum nō lauisse nos sanguine vitulorū, sed suo ipsius sanguine. Eaq; ratione redemptionis beneficium magnopere exaggerari, quod videlicet Christus suo ipsius sanguine dignatus fuerit hominē liberare, quam emphasim quoque agnosce in illis verbis Apostoli ad Hebræos 9. *Non per sanguinem hircorum, aut vitulorum, sed per proprium sanguinem, semel introiuit in sancta*. Volunt etiam, significari illum sanguinem, qui de percusso Christi latere simul cum aqua exiuit Ioannis 19. Quāquam enim Christus per passionem ipsam & mortem nos redemit, tamen illa post mortem sanguinis effusio, hanc ipsam redemptionem, & ablutionem typicè significauit. Vndè omnes ferè Patres aiunt, ex latere Christi Ecclesiam profectā, sicut ex Adami latere Euam: indeque omnia Ecclesiæ sacramenta manasse. Qua de re legendus est præcipuè Diuus Augustinus tractatu 120. super Ioannem, vbi ponderat verbum *Aperuit*, quo vsus est Euangelista. *Non dixit*, inquit Augustinus, *percussit, aut vulnerauit, sed, aperuit, vigilante verbo Euāgelista vsus est, vt illud quodammodo vitæ ostium panderetur, vnde sacramēta Ecclesiæ manauerunt*.

Hebr. 9. 12

Effusio sanguinis ex Christi latere quid significauerit.

Ioan. 19.

Ecclesiæ sacramenta vnde manauerint.

Augustinus.

7 Vis sanguinis Christi ad delenda peccata.

Sexto, & postremò. Ioannes vim sanguinis CHRISTI mirificè commendat, cum ait, *Lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo*. Nouum enim est, sanguinem habere vim lauandi, & quod plus est dealbandi, id quod habes capite septimo huius operis, cum dicitur, *Isti sunt qui lauerunt stolas suas: & dealbauerunt eas in sanguine agni*. Vbi vides rubicundo sanguini tribui vim dealbandi, quod instar miraculi est, id que miraculum significasse Esaiam capite primo, cum dixit, *Si fuerint peccata vestra vt coccinum, quasi nix dealbabuntur: & si fuerint rubra, quasi vermiculus, velut lana alba erūt*.

Apoc. 7. 14.

Esai. 1. 18.

Tertullian. Existimat Tertullianus lib. 4. contra Marcionem c. 10. his verbis, *Dimissorē delictorum Christum recognosce: Si fuerint*, inquit, *delicta vestra tanquam roseum, velut niuem exalbabo, & si tanquam coccinum, velut lanam exalbabo: in roseo sanguinem ostendens Prophetarum: in coccino, Domini, vt clariorem*. Itaque Tertullianus coccineum colorem non refert ad peccata cum communi expositione, sed ad sanguinē Christi, hoc sensu, Si peccata vestra sanguine Christi rubuerint instar coccini, hoc est, si Chri sanguine coccineo peccata vſa ablueritis, sicut nix, vel sicut lana dealbabūtur. Atq; eodē modo videtur eum locum intellexisse Diuus Augustinus lib. 12. contra Faustum Manichęum cap. 42. Eandem expositionem innuit Diuus Basilius in magnis Asceticis, interrogatiōe 10. & Diuus Cyprianus lib. 2. testimoniorū aduersus Iudæos cap. vltimo. vbi eo Esaiæ testimonio probat, peccata nisi per sanguinē Christi remitti non posse. Quare licèt communis expositio eos colores ad peccata ipsa referat, vt sit sensus, quamuis peccata vestra sint veluti coccinum & vermiculus, id est, difficillimè ablui possint, quemadmodum ij colores difficillimè abluuntur, tamen si pœnitentiam egeritis, ego ea omnino auferam: nihilominus tradita expositio reijcienda non est, imò tanquam literalis etiam amplectēda, cùm sit tantorum Patrum, & literæ non repugnet. Ad eundem Christi sanguinem spectauit regius Propheta Psal. 50. cùm dixit: *Asperges me Domine hyssopo & mundabor, lauabis me, & super niuem dealbabor*: vbi per aspersionem hyssopi alludit Dauid ad expiationem leprosi, quæ hyssopo peragebatur, vt habetur Leuit. 14. simulque tacitè se leprosum appellat: & quoniam illa per hyssopū aspersio, non nisi adhibito passeris immolati sanguine, in quo hyssopus tingebatur, fieri solebat, haud dubiè ad Christi sanguinem, quem spiritu præuidebat, pro humano genere fundendum, quo hominum mentes erant abluendæ, Propheta respexit. Eodemq; mysterio videtur Esaias ad Christum in cruce positum, suoq; tinctum sanguine, spectasse cap. 52. cùm dixit: *Iste asperget gentes multas*, alludens scilicet ad eandem tincti in sanguine hyssopi, aspersionem, quo leprosi aspergebātur, vt indicaret eo Christi sanguine vniuersos mortales, vtpotè leprosos fore aspergendos. Quod verò sequitur, *Et super niuem dealbabor*: efficacitatē Christi sanguinis significat, qui non solùm lauandi, sed etiam super niuem dealbandi vim habuerit: quod sicut veritatem, ita & admirationem continet, Quis enim non admiretur sanguinem ea vi præditum, vt eos quos tinxerit, instar niuis albos efficiat?

Margin: Vis sanguinis Christi ad delēda peccata. — Augustinus. — D. Basil. — Cyprianus. — Psalm. 50. 9 — Leuit. 14. — Expiatio leprosi. — Esai 52. 15.

8 Hoc ipsum prædictum fuerat à Iacob Patriarcha, Genes. 49. in benedictione Iudæ, illis verbis: *Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ pallium suum.* Mirum enim est, vt aduerterunt Diodorus, & Gēnadius in eum locū, vino stolā lauari, & sanguine vuę, quod idem est, pallium ablui, & quanquam per stolam & pallium, humanitas Christi communiter intelligatur, cuius accidentalem gloriam Christus sua passione promeruit, tamen vtrunque ad Ecclesiam refert Origenes homilia 17. super Genesim *Stola*, inquit, *Christi quæ lauatur in vino, eius Ecclesia intelligitur, quam ipse mundauit sanguine suo: in huius enim sanguinis vino, id est, lauacro regenerationis à CHRISTO lauatur Ecclesia, in morte enim, id est, in sanguine ipsius baptizamur: ad Roman. 6 In sanguine autem vuæ quomodo amictum suum lauit? Amictus propinquior quædam est corpori vestis, quàm stola, ij ergo, qui prius per lauacrum loti stola eius fuerunt effecti, postea quàm ad Sacramentum sanguinis peruenerint, amictus eius esse dicuntur.* Vbi obiter obserua, quanta puritas, & vitæ sanctitas ad Eucharistiam sumendam requiratur: siquidē per communionem, amictus, idest, interius Christi indumentum efficimur. Eundem locum de Ecclesia intellexit Diuus Ambrosius libro de benedictionibus Patriarcharū cap. 4.

Margin: Genes. 49. 11. — Diodor. Gennad. — Ecclesia stolā Christi ex Origene. — Quanta puritas ad Eucharistiā sumendam requiratur. — D. Ambros.

In sanguine, inquit, vuæ lauit pallium suum, idest, gentes sanguine suo. Sic etiam interpretatur Diuus Augustinus lib. 12. cõtra Faustum Manichæum cap. 42. Denique hanc sanguinis Christi efficacitatem pulchra similitudine declarat Diuus Chrysostomus homil. 45. in Ioannem: *Quemadmodum, inquit, si quis liquefacto auro manum, vel linguam iniciat, quàm primùm deauratur, ita anima immersa sanguine Christi, aurea redditur: resurgit enim vehementiùs igne flumius, neque incendit, sed abluit quidquid comprehenderit.*

Augustinus.

Pulchra similitudo ex Chrysost.

Fecit nos regnum, & sacerdotes Deo, & Patri suo.

SECTIO XIIII.

1 QVONIAM Christus Dominus rex simul est, & sacerdos, verumq; honorẽ suis impertiuit, vt simul reges, ac sacerdotes essẽt, iuxta illud 1. Pet. 2. *Vos autẽ genus electum, regale sacerdotium.* Regnũ quidem nos fecit (sic enim habes inferiùs cap. 5. *Fecisti nos Deo nostro regnum*) quia regno cælesti ascripsit. Sacerdotes autem, non quod omnes Christiani sine discrimine sacerdotes sint, ita vt nulla sit ordinum in Ecclesia diuersitas, quæ fuit hæresis Lutheri in libro de missa priuata, & vnctione Sacerdotum: verè enim est in Ecclesia sacerdotum consecratio, quã non habent omnes Christiani: qua de re legendi sunt præcipuè Diuus Ignatius epistola ad Heronem, Diuus Chrysostomus lib. 3. de sacerdotio, & homilia 60 ad populum Antiochenum, Diuus Hieronymus epistola prima ad Heliodorum, & in libro aduersus Luciferianos, & epist. 85. ad Euagrium, Victor lib. 2. de persecutione Vandalica, Diuus Cyprianus epist. 54. Sed quia omnes Christiani Deo sacrificia laudis, gratiarum actionis, mortificationis offerre possunt, quemadmodum docent D. Basil. serm. 2. de Baptismo cap. 8. Diuus August. lib. 20. de ciuitate Dei cap. 10. Leo Papa serm. 3. in anniuersario die assumptionis suæ ad Pontificatum, Diuus Ambrosius lib. 4. de Sacramentis cap. 1. iuxta illud 1. Pet. 2. *Et ipsi tanquã lapides viui superædificamini in domus spirituales, sacerdotium sanctum, offerẽtes spirituales hostias acceptabiles Deo.*

1. Pet. 2. 9. — Apoc. 5. 10. — Lutheri hæresis. — D. Ignat. — D. Chrysost. — D. Hieron. — Victor. — D. Cyprianus. — Basilius. — Augustinus. — D. Leo. — D. Ambros. — 1. Pet. 2. 5.

2 Primùm enim, quod laudes sacrificia dicantur, perspicuum est ex Psal. 68. *Laudabo nomen Dei cum Cantico, & magnificabo eum in laude, & placebit Deo, super vitulum nouellum, cornua producentem & vngulas.* Vbi vides laudem Dei comparari, imo & anteferri vitulorum sacrificiis. Et Psalm. 49. *Immola Deo sacrificiũ laudis.* Et iterum: *Sacrificium laudis honorificabit me.* Et 115. *Dirupisti vincula mea tibi sacrificabo hostiam laudis.* Et Oseæ 14. *Conuertimini ad Dominum, & dicite ei, Omnẽ aufer iniquitatem, & reddemus vitulos labiorum nostrorum.* In quem locum Diuus Hieronymus: *Vituli, inquit, labiorum, laudes Dei sunt, & gratiarum actio.* Eodẽ modo intellexit Paraphrastes Chaldaicus, cùm transtulit, *Sint eloquia labiorum nostrorum penes te accepta, tanquam boues in beneplacitum super altari tuo.* Septuaginta aliter transtulerunt, *Et reddemus,* inquiũt, *fructum labiorum nostrorum.* Ad quã translationẽ videtur allusisse Paulus ad Hebræos 13. cùm dixit: *Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis, idest, fructum labiorum confitentium nomini eius.*

Psalm. 68. 31. — Deo sacrificat, qui Deũ laudat. Psal. 49. 14. — Psalm. 115. 16 — Oseæ 14. 3. — Hieronymus. — Chald. Paraph. — Hebr. 13. 15.

3 Deinde quòd ipsa carnis castigatio, & prauarum appetitionum repressio, sacrificij nomine censeatur: exploratũ est ex Paulo ad Romanos 12. *Obsecro, inquit, vos fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentẽ, rationabile obsequium vestrũ: & nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in nouitate sensus vestri.* Et aduerte pro *Rationabile obsequium,* haberi Græcè λογικὴν λατρείαν, hoc est, rationalem latriam, quoniam huiusmodi sacrificium in altissimum Dei cultum, ipsiq; soli debitum redundat: sunt enim ea

Rom. 12. 1.

verba

verba per appositionem intelligenda, vt ipsa corporis castigatio rationabilis latria appelletur, id quod ad præstantiam mortificationis amplificandam, maximè pertinet. Sed quod eo testimonio volumus ostendere est, castigationem carnis sacrificium esse, & eum, qui carnem suam macerat, sacrificare, atque adeò sacerdotem esse, latè accepto nomine & sacrificij, & sacerdotij. Quam ob causam Diuus Gregorius homilia 22. in Ezechielem, comparat altari holocausti mentem eorū, qui cum Apostolo castigant corpus suum, & in seruitutem redigunt. *Quid est, inquit, altare holocausti? nisi mens bene uiuentium, qui peccatorum suorum memores, lacrymis se lauant, carnem per abstinentiam macerant, vbi ex mœrore compunctionis ignis ardet, & caro consumitur.* Tum verò in huius rei confirmationem affert locum Pauli citatum, docēs hostiam viuentem dici ab Apostolo corpus Domino afflictum, hostiam quidem, quia iam huic mundo est mortuum; viuentem verò, quia cuncta, quæ præualet, bona operatur. Sic etiam eundem locum intellexit Origenes libro. 9. in epistolam ad Romanos *Qui, inquit, membra sua mortificant, hostiam viuentem rationabiliter offerunt, & legem sacrificiorum, quæ in Leuitico est, secundum spiritalem intelligentiam complent, si superbiam vincunt, immolant vitulum: si iracundiam superant, arietem: si libidinē, hircum: Si vagos, & lubricos cogitationum resecant volatus, columbas, & turtures.* Huc etiam pertinet illud Psalmi. 50. *Sacrificium Deo spiritus contribulatus.* Legendus est D. Augustinus lib. 10. de ciuitate Dei cap. 6. vbi ad idem probandūm argumentatur ex allato Pauli testimonio. Consulendus est etiam D. Thomas. 12. quæst. 102. art. 3. Deniq; opera misericordiæ sacrificiū appellantur, vt patet ex Osee 6. & Matth. 9. *Misericordiam volui, & non sacrificium.* Quo testimonio ad id probandum D Augustinus vtitur in commentarijs super Psalmum 49. Potestq; adeo misericordia, potissimumq; eleemosyna sacrificium iustitiæ appellari, cùm eleemosyna iustitia dicatur: etenim Matthæi. 6. pro eo quod nos habemus, *Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus*, Græcè est ἐλεημοσύνην, vbi, & D. Hieronymus Latinum verbum, *Iustitiam*, de eleemosyna interpretatur: sed vt generaliùs loquamur quodcunque opus bonum sacrificium dicitur, vt est perspicuum ex Psalmo 50. *Tunc acceptabis sacrificium iustitiæ, oblationes, & holocausta.* Et alibi: *Sacrificate sacrificium iustitiæ*, idest, bona opera Deo offerte. Hisce igitur modis omnibus, omnes Christiani sacrificia offerunt, & sacerdotes, latè sumpto vocabulo, dici possunt. Videndus est de hoc argumento Caietanus, in tertio suo ientaculo.

Pœnitentia rationabilis latria.

Carnis castigatio, sacrificium est.

Pœnitentes altari holocausti comparantur ex Gregorio.

Qui appetitiones reprimunt, legē sacrificiorum complent, ex Origene.

Psalm. 50. 19

August.

D. Tho.

Osee 6. 7 Matth. 9, 13.

Aug.

Eleemosyna sacrificium.

Hieronymus.

Psalm. 50. 8

Psalm. 4. 6.

Omnes Christiani, quo pacto dici possunt sacerdotes.

Caietanus.

Ipsi gloria, & imperium, in secula seculorum. Amen.

SECTIO XV.

AMEN, אמן dictio est Hebræa, à radice, אמן Aman, idest, credere: & quia fides habet adiunctam fidelitatē, significat etiam, fidelem esse, rursusque quoniam fidelitas sine veritate, & stabilitate esse nō potest indè est, quòd veracem, & stabilem esse significat. Ex hoc iam perspicua sunt multa scripturæ sacræ testimonia: cuiusmodi est illud Esaiæ 65. *Qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo, Amen: & qui iurat in terra, iurabit in Deo, Amen.* id est, in Deo fideli, & verace, quemadmodum exposuerunt Septuaginta transferentes, *Seruientibus mihi vocabitur nomen nouum, quod benedicetur super terram, benedicent enim Deum verum, & iurantes super terram iurabunt Deum verū.* Est enim eo loco *Amen*, in margine, instar nominis, quo testimonio, vt obiter hoc indicem, significatur, seruos Messiæ nomine nouo appellandos, id est, Christianos, quemadmodum interpretatur Cyrillus Alexandrinus in cōmentariis suis super Esaiam, & Diuus

Varia scripturæ loca elucidantur Esai. 65. 16.

Cyril. Alexan.

D. Cyprianus.

Cyprian⁹ lib. 1. testimoniorum aduersus Iudæos cap. 22. Simul etiã ex eodem loco diuinitatem Christi probat, D. Hilarius lib. 5. de Trinit. & D. Ambrosius lib. 1. de fide cap. 7.

Hilarius. Ambrosius.

An ne Ambigitur, inquit Hilarius, *Quis iuretur à Christianis? quis benedicatur? Omne os credentium te Christe Deum loquitur, omnium credentium fides te Deum iurat.* Vndè Christus appellatur, Amen, inferiùs à Ioanne cap. 3. illis verbis. *Hæc dicit Amen testis fidelis, & verus.*

Apoc. 3. 14

Amen, quot habeat in sacris literis significationes.

Vbi *AMEN*, idem est atque fidelis & verax, vt Ioãnes idem & Hebraicè & Grecè dixerit: Eodem sensu vt nomen, ponitur 2. ad Corint. 1. cum dixit Paulus, *Dei filius IESVS CHRISTVS, qui in vobis per nos prædicatus est, per me, & Syluanum, & Timotheum, non fuit EST, & NON, sed EST in illo fuit: quotquot enim promissiones Dei sunt in illo EST, ideò & per ipsum, Amen Deo, ad gloriam nostram.*

2. Cor. 1. 19

Hoc est in Euangelij prædicatione, non eram incõstans, & varius, vt modo vnũ, modo aliud contrarium de Christo prædicarem: itaq; idem semper Christus à me fuit prædicatus, nec vnquã mea prædicatio sibi fuit dissimilis: vbi aduerte, dictioni, *est*, respondere græcè, particulam ναὶ quæ idẽ est atque *etiam* sic, enim græcè habetur οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὐ ἀλλὰ ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονεν, id est. *Non fuit, etiam, & non, sed, etiã, in ipso fuit*, verũ rectè interpres ναὶ, *EST*, transtulit: Quod verò sequitur. *Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo est, ideò, & per ipsum Amen Deo, ad gloriam nostram*: hũc sensum habet: *Quotquot promissiones Dei sunt, in illo*, hoc est, in Christo, *Est*, sunt, græcè ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ idest in ipso, ipsum etiam scilicet sunt, hoc est, stabiles sunt, nec habent admistum, *etiam, & non*, sed solum, *Etiam*, hoc est veræ sunt, & implentur in Christo. Denique subiungitur, *Ideò & per ipsum Amen Deo ad gloriã nostrã*: quod quidã sic interpretãtur, Ideò per ipsũ Christũ sunt *Amen Deo*, idest fideles & veræ apud Deũ. Dici etiã potest, & fortasse melius, *Amen*, hoc loco, non poni loco nominis, sed aduerbiũ esse consentientis, & confirmantis hoc sensu, Ideò per Christum dicimus *Amen Deo*, hoc est, Dei in promissis implendis firmitati, fidelitatique consentiẽtes, eam ipsam promissionem, veritatem, fidelitatemq; Deo acceptam referimus: quam expositionem magis sonare videtur ipse Græcus contextus, qui sic habet ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι θεοῦ ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμὴν τῷ θεῷ πρὸς δόξαν ἡμῶν, si enim illud τὸ ἀμὴν idem esset quod τὸ ναὶ, vt interdum aliàs: non erat opus repetere ἐν αὐτῷ sed dicendum erat, ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ καὶ τὸ ἀμὴν hoc est in ipso sunt etiam & Amen idest veræ & fideles, quare cum Apostolus dicat, ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμὴν, non videtur voluisse eandem sententiam alijs verbis replicare, sed aliud quiddam dicere, hoc est, in ipso sunt veræ, & in ipso nos, Amen, dicimus. Accedit, quod illud τῷ θεῷ id nõ obscurè declarat, quid enim quæso est Dei promissiones esse fideles Deo? cũ igitur Paulus dicat, & in ipso *Amen Deo*, non videtur illud *Amen* pro, fideles vsurpare: sed pro aduerbio cõfirmãtis & consentientis accipere, atque adeò supplendum esse verbum, dicimus, vt sit sensus, per ipsum Christũ dicimus Deo, Amen, propter promissionũ, quas in Christo adimpleuit, veritatem: itaque *Amen*, hoc loco ad aliam eius acceptionem pertinet, cuius paulo post mentionẽ facimus.

Amen, aduerbium consentientis.

2 Hinc factũ est, vt *Amen*, significet etiã, verè, vt Genes. 18. *Num amen paritura sũ anus*, imò & sit aduerbium affirmandi, vt in Euãgelio non semel, *Amen, Amen dico vobis*, Est etiam aduerbium optandi, quòd septuaginta per, γένοιτο, idest, fiat, reddiderunt, vt Psal. 40. Hebraicè, *Benedictus Dominus Deus Israel, à seculo, & vsque in seculũ, Amen, Amen*, septuaginta, *fiat fiat*. Et Psalm. 71. Hebraicè, *Replebitur gloria eius vniuersa terra, Amen, Amen*, Septuaginta, *fiat fiat*. Denique Deuteronomij. 27. Hebraicè, *Dicet omnis populus, Amen*, Septuaginta, *fiat*. Quibus in locis manifestè, *Amen*, est optantis, qua significatione, *Amen*, scripsit Paulus cũ ea voce omnes suas epistolas quasi

Amen aduerbiũ affirmantis. Genes. 18. 14.

Item & optãtis.

Psalm. 40. 14

Psalm. 71. 19.

Deut. 27. 16.

aureo

aureo quodam puncto conclusit, & ita etiam sumitur hoc loco à Ioanne cum ait, *Ipsi gloria & imperium in secula seculorum Amen*, optat enim, vt Christus ab omnibus colatur, atque in omnibus per fidem & charitatem imperium obtineat, hoc est, vt ipsum vniuersi glorificent, atq; vt regem ac principem suũ recipiant, summoq; honore & amore prosequantur.

oannis de fide tuin.

Ecce venit cum nubibus.

SECTIO XVI.

1 EXCITAT Ioannes omnes ad colendã pietatem, & vigilandum ex eo, quòd Christ⁹ citò venturus sit ad vniuersale iudicium, hoc enim indicat illud, *Ecce*, & verbum præsentis temporis, *Venit* ἔρχεται. Cum additur, *nubibus*, alluditur ad illud Christi apud Matth. cap. 24. *Tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus.*

Matth. 24. 30.

Cum Christus de suo ad Iudicium aduentu, nubem seu nubes, in quibus est venturus, toties nobis inculcet, operæ pretium est, primùm disquirere, cuiusmodi ea nubes futura sit, atque in primis placet quod ait Sotus in 4. dist. 47. q. 2. art. 1. Nubem, seu nubes eiusmodi futuras esse miraculosas, quia in ipso resurrectionis articulo motus cæli cessabit, nec amplius erunt vapores, qui possint in nubem concrescere. Probatur etiam nobis, quod ait Rupertus in hunc locum. *Huiusmodi*, inquit, *nubes non erunt, quales nunc sæpe videmus pluuijs rorantes, terramq; refrigerantes, sed procellosæ, ignem spirantes, & fulmina iacientes, iuxta illud Psalmi 49. Ignis in conspectu eius ardebit & in circuitu eius tempestas valida.* Et illud Pauli 2. ad Thessalonicenses 1. *In reuelatione Domini Iesu de cælo cum Angelis virtutis eius, in flamma ignis, dantis vindictam, ijs, qui non nouerunt Deum.* Quanuis hæc testimonia magis pertinere videantur ad ignẽ illum, qui dicitur, conflagrationis, quo

Cuiusmodi futura sit nubes in qua Christus ad iudicium venturus est.

Sotus.

Rupertus.

Psal. 49. 3.

2. Thess. 1. 7.

vniuersus orbis paulo antè iudicium purgabitur. Et quidem terribilem futurum Domini ad iudicium aduẽtum, docet multis in locis sacra pagina, & Patrum omniũ doctrina. Vndè Iob 31. dicitur, *Semper, quasi tumentes super me fluctus, timui Deum, & pondus eius ferre non potui.* Quem locũ Græci ita trãstulerunt φόβος κυρίου συνέσχε με, καὶ ἀπὸ τοῦ λήμματος αὐτοῦ οὐχ ὑποίσω, idest, *Timor Dei continuit me, & captionem eius non feram*, Cuius loci literalis sensus is est; præter quàm quòd (ait Iob) turpe sit, pupillos, & pauperes opprimere, alia tamen me quoque causa deterruit, nimirum Dei timor, qui solet in eorum oppressores grauiter animaduertere, quare *timui captionem eius*, idest, ne ab illo caperer, & acerrimè flagellarer: & secundum nostram editionem, *timui*, ne ab eo tanquam à grauissimo pondere opprimerer, id quod etiam dixit Salomon, Prouerbiorum 23. *Ne attingas paruulorum terminos, & agrum pupillorum ne introeas, propinquus enim illorum fortis est, & ipse iudicabit contra te causam illorum.* Vbi per *propinquum*, Deus ipse intelligitur, pro quo Græcè est *redemptor*, sic enim habetur græcè ὁ γὰρ λυτρούμενος αὐτοὺς κύριος κραταιός ἐστι, hoc est redimens illos dominus fortis est: cui concinit quod sequitur, καὶ κρινεῖ τὴν κρίσιν αὐτῶν μετὰ σοῦ, hoc est & iudicabit iudicium illorum tecum: hoc est causam eorum defendendã suscipiet, iuxta illud Psal. 9. *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor.* Verùm ad tempus iudicij refert D. Gregorius libro 20. Moralium c. 16. *Quoniam*, inquit, *qui extremi iudicii aduentum intenta mente considerat, videt, quia tantus pauor imminet, quantum non solum tunc videre, sed etiam nunc præuidere pertimescat, quia cùm supernæ maiestatis vim ad iudicium venientis, terroremq; tanti examinis considerando, animus conatur exquirere, mox ad se ipsum refugiens se se expauescit inuenire.*

Iob. 31. 23.

Adventus Domini ad iudiciũ terribilis.

Prou. 23. 10.

Deus paruulorum & pauperũ patronus.

Psalm. 9. 14.

D. Greg.

2 Sed vt ad procellam, & fulgura reuertamur, cohæret cum Ruperti sententia illud Esaię 66. *Ecce Dominus in igne veniet, & quasi turbo quadrigæ ei⁹.* Quem locum tractans D. Augustinus libro 20.

Esaiæ. 66. 15.

D. August.

de

Augustinus.

de Ciuitate Dei cap. 21. *Quasi ignis*, inquit, *Dominus veniet* (sequitur versionem Septuaginta) *ijs profectò, quibus pœnalis erit eius aduentus.* Ad literam illud *Quasi turbo* velocissimum eius, & terribilem aduentum notat, turbo enim celerrimè obuia quæque deijcit.

Domini ad Iudicium venientis habitus.

Meminit verò Propheta *quadrigarum*, vt cum exercitu, quasi præliaturus, aduentare intelligatur. Et quidem modo, dum durat vita præsens, quadrigæ eius pulcherrimo nomine Saluatio appellantur.

Habach.3.8.

Habachuc cap. 3. *Qui ascendis super equos tuos, & quadrigæ tuæ saluatio.* Tunc verò in die Iudicij, quasi turbo quadrigæ eius futuræ dicuntur: quam similitudinem etiam vsurpauit

Hierem.23.19.

Hieremias cap. 23. *Ecce turbo Dominicæ indignationis egredietur, & tempestas erumpens super caput impiorum.* Eodem spectauit

Daniel.7.9.

Daniel. cap. 7. *Aspiciebam*, inquit, *donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedit, thronus eius flammæ ignis, rotæ eius ignis accensus.* Porrò est obseruandum, nubem illam, in qua CHRISTVS ad Iudicium veniet, probis quidem spem fiduciæ, & protectionis præbituram, reprobis autem fore terrificam; quod typicè in illa nube fuit expressum,

Iudicii nubes, protectio probis, reprobis terror.

quæ populum Hebræum ab Ægyptiorum exercitu diuidebat.

Exod.14.19.

Exod. 14. vbi sic legimus, *Tollens se Angelus Domini, qui præcedebat castra Israel, abijt post eos, & cum eo pariter columna nubis, priora dimittens post tergum, stetit inter castra Ægyptiorum, & castra Israel, & erat nubes tenebrosa, & illuminans noctem.*

Nubes deserti qualis fuerit.

Abulens.

Quem locum tractans Abulensis quæstione 4. super decimūquartum caput Exodi, ait, Nubem illam fuisse tenebrosam contra partem exercitus Ægyptiorum, illuminantem verò noctem contra partem filiorum Israel; ita vt vnum latus, quo respiciebat Ægyptios, tenebrosum esset, alterum verò, quo ad Hebræos spectabat, omnino lucidum. Huc etiam

Exod.10.22.

pertinet illud Exodi 10. cùm dicitur: *Factæ sunt tenebræ horribiles in vniuersa terra Ægypti tribus diebus, nemo vidit fratrem suum, nec mouit se de loco, in quo erat: Vbicunque autem habitabant filij Israel, lux erat.* Id quod etiam in Dei throno igneo, paulò antè citato apud Danielem declaratur, ignis enim cum paleam denigret, & consumat, aurum tamen reddit splendidius, & illustrius.

3 Secundò, Quæri potest, cur Deus in nube, seu nubibus, venturus sit?

Aduentus Domini cur in nube.

Respondemus eam esse causam, quia nubes est regalis Patris sui thronus, atque adeò tanquam princeps in paterno throno, hoc est, in nube considebit. Idcircò enim Diuus Chry-

Chrysost.

sostomus ait, CHRISTO in Ascensione missam fuisse à Patre nubem, quasi sellam regalem, tomo tertio sermone de Ascensione Domini.

Nubes Ascensionis sella regalis.

Helias, inquit, *in curru igneo ascendit, CHRISTVS in nube, nam quando seruus vocabatur, currus mittebatur, vt veniret, at quando filius ascendebat, Dominica sedes occurrebat, nec tantùm Dominica, sed etiam Paterna.* Etenim de Patre eius ait Esaias capite 19. *Ecce Dominus sedet in nube leui*, seu, vt nostra habet

Esaias19.1.

translatio, *Ecce Dominus ascendet super nubem leuem*, seu iuxta proprietatem verbi Hebraici: *Ecce Dominus equitabit super nubem leuem*: quanquam hunc locum de CHRISTI carne interpretatur Diuus Augustinus, tractatu

Augustinus.

34. in Ioannem, docens carnem Christi appellari nubem, quia sicut nubes Solem temperat, ita caro CHRISTI Diuinitatem intus latentem temperabat, ne intuentium oculos suo splendore præstringeret: *Nube*, inquit, *tegitur carnis, non vt obscuretur Sol, sed vt temperetur.*

Christi caro, nubes.

De eadem carne nubem illam interpretatur Eusebius libro 1. Demonstrationis Euangelicæ cap. 4. & Cyrillus Alexandrinus, atque Procopius, in commentariis super Esaiam.

Euseb.
Cyril. Alexan.
Procopius.

4 Cæterùm, vt ad institutum reuertamur, nubes est proprius Dei thronus, vt est perspicuum ex loco Esaiæ citato, & ex cap. decimonono Exodi

Exod.19.9.
Nubes incomprehensibilis Dei naturæ typus.

cùm dicitur: *Veniam ad te in caligine nubis.* Cuius rei duplex ratio afferri potest: vna est, in typum incomprehensibi-

lis Dei naturæ, quam non nisi per caliginem, & nubis obscuritatem in hac vita mortali, cognoscere possumus: quo sensu dixit Paulus 1. ad Timoth. 6. *Qui lucem habitat inaccessibilem*: & Regius vates Psalm. 17. *Posuit tenebras latibulum suum.* Sic enim hunc locum intellexit Gregorius Nazianzenus in Apologetico: *Vix*, inquit, *Dei splendorem capientes, quem abyssus operit, cuius tenebræ latibulum sunt, quantumque percipitur, tantundem semper se subducit, amantesque sui ex eo, quòd fugit, ac velut iam comprehensus se proripit, ad superna illicit.* Quò spectat illud Sponsi ad Sponsam Canticorum 6. *Auerte oculos tuos à me, quia ipsi me auolare fecerunt*, pro quò Hebraicè legimus, *Quia ipsi me extulerunt*: cuius loci duplex est expositio. Altera, vt sit sensus, quia ipsi me superbire fecerunt, seu insolentiorem reddiderunt, quemadmodum ferè omnes Hebræi interpretantur; vt nimirum sponsus sponsam admoneat, ne ipsum respiciat, quia oculorum eius pulchritudo eum quodammodo superbire facit, & supra modum gaudere, quod à tanta ametur pulchritudine. Altera, vt, *Extulerunt*, idem sit quod *Auolare fecerunt*, quemadmodum habet nostra translatio, & velit sponsus sponsam admonere, ne curiosiùs ipsum contempletur: quia quò magis, inquit, intelligendi aciem in me intenderis, eò magis tuam cognitionem subterfugiam: clarius enim perspicies quantum tua intelligendi vis à meæ naturæ sublimitate superetur. Legendus est Gregorius Nazianzenus Oratione de fide, vbi inter alia, *Certè*, inquit, *hoc est Deus, quod cùm dicitur, non potest dici, cùm æstimatur, non potest æstimari: cùm definitur ipsa definitione crescit, Quem omnia nesciunt, & metuendo sciunt.* Altera ratio est ea, quia nubes est signum gratiæ, & protectionis diuinæ, suos ab æstu tentationum, ac laborum protegentis; & quoniam Deus de hominum protectione gloriatur, idcircò protectionis gaudet symbolis ad spem & fiduciam hominibus afferendam, iuxta illud Psalmi 104. *Expandit nubem in protectionem eorum.* De qua re legendus est Gregorius Nyssenus in libro de vita Moysi, & Origenes homilia 7. super Numeros.

1 Timot. 6. 16. Psalm. 17. 12.

Nazianz.

Cur amictib' se subducat Deus.

Cant. 6. 4.

Elucidatur Cãt. locus, & illustratur.

Nazianz.

Nubes sig. sunt diuinæ protect. nis.

Psalm. 104. 39.

Nyssenus. Origenes.

Postremò possumus hunc locum sic mysticè accipere, *Venit cum nubibus*, id est, cum sanctis. Dicuntur autem sancti nubes secundum Diuum Thomam in caput duodecimum epistolæ ad Hebræos. Primò, propter conuersationis sublimitatem, iuxta illud Esaiæ 60 *Qui sunt isti, qui vt nubes volant?* Et illud Pauli ad Philippenses 3. *Conuersatio nostra in cælis est.* Secundò, propter doctrinæ fœcunditatem, iuxta illud Iob 36. *Effundit imbres: ad instar gurgitum, qui de nubibus fluunt.* Tertiò, secundum Diuum Chrysostomum in eũdem locum, propter spiritualis consolationis vtilitatem: sicut enim nubes refrigerium præstant: ita exempla sanctorum. Quartò, secundum Hugonem Cardinalem ibidem, quia quemadmodum à nubibus procedunt pluuia, coruscationes, & fulgura, sic à sanctis pluuia doctrinæ: coruscationes miraculorũ, fulgura comminationum oriuntur. Quintò, secundum Origenem in commentariis super Hieremiam. Quia quemadmodum fulgura ex nubium collisione generantur, in morem silicum, quos cùm comploseris, medius ex iis ignis illicitur, ita nubes rationales, si secum loquantur, ignem amoris diuini, & spiritualium commotionum fulgura ex se emittũt.

D. Thom. Sancti nubes, propter multa.

Esai 60. 8. Philipp. 3. 20.

Iob. 36. 27.

D. Chrysost.

Hug. Card.

Origenes.

Et videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt.

SECTIO XVII.

1 SENSVS verus est, omnes tam probi, quam improbi, CHRISTVM in Iudicio corporeis oculis videbũt, ex quo & Christum in corpore suo visibilem omnibus venturum, & vniuersos mortales à mortuis forè excitandos manifestè colligitur. Fit autem mentio, præcipuè eorum, *qui eum pupugerunt*, quia ij maximo quodam doloris sensu afficientur: cum viderint eum olim à se tam ignominiosè acceptum, tanta iam gloria coruscantem, & orbis vniuersi iudicem constitutum Sumptum est hoc testimonium ex Zachar. 12. vbi ita legimus: *Aspicient ad me, quem confixerunt*. Quem locum citauit Ioannes in Euangelio cap. 19. vbi cùm narrasset, quomodo Christo latus apertũ fuisset, subiunxit: *Et iterum alia scriptura dicit, Videbunt in quem transfixerunt*: quo loco Ioannes mutatis verbis, sensum Prophetæ retinuit.

Zach. 12. 10.

Ioan. 19. 37.

2 Primò, Notandum est ex hoc loco D. Hieronymũ occasionem sumpsisse contra Septuaginta translationem argumentandi. Quia videlicet ipsi transtulerunt, *Aspicient in me, pro eo quod Insultauerunt*: cùm enim Ioannes hanc sententiam aliis verbis citet: *Videbunt*, inquit, *in quem transfixerunt*, constat proculdubio, *transfixerunt* scriptum fuisse, non autem *insultauerunt*: ex quo rursus argumentatur Hieronymus deceptos fuisse Septuaginta similitudine Hebraicarum literarum, Res, ר, & Daled. ד, Nam si legamus, Dacharu, דקרו, erit confixerunt. Si autem Rachadu רקדו, *saltauerunt*. Vndè Euthymius in Ioannem, ait, verisimile esse alium fuisse locum, quem Ioannes citauerit, erasũ postea à Iudæis. Cæterũ non est cur fingamus aliud scripturæ testimoniũ, præter illud Zachariæ citatũ ad quod Ioãnes alluserit, diciq; potest Septuaginta interpr. דקרו Dacharu legisse, & transtulisse *transfixerunt*. Verum Iudæos 70. trãslationem suo more corrupisse, corruptã enim esse editionem 70. multis in locis ab Hebræis, auctor est Iustinus Philosoph⁹ & martyr in Dialogo cum Tryphone, & Diuus Hieronymus præfatione in libros Paralipomenon, & in cap. 30. Esaiæ in illa verba *Erit lux lunæ*. Et cap. 5. Ezech. in illa verba, *Tertia tui pars*, & in cap. 33. eiusdem, & D August. lib. 15. de Ciuit. Dei cap. 13. & probatur, quia Genes. 5. Secundum Septuaginta translationẽ, inuenitur Mathusalẽ vixisse quatuordecim annos, & eo ampliùs post Diluuium, cùm tamen in Arca non fuerit: solum enim octo animæ per Arcã saluæ factæ sunt, nimirum, Noë, Sem, Cham, & Iaphet, & vxores eorũ, vt est perspicuum ex Genes. 6. & 1. Petri 3. cui difficultati respondere aliter non potuerunt D Hieronymus in quæstionibus Hebraicis, D. Augustinus lib. 15 de Ciuitate Dei cap. 13. Eucherius in cap. 5. Genes. & alij, nisi admittendo deprauatam esse Septuaginta translationem. Præterea Ionæ 3. vbi Septuaginta habent, *Adbuc tres dies, & Niniue subuertetur*: apud Hebræos & Latinos codices legimus, *Adbuc quadraginta dies*. In quem locum D. Hieronymus testatur, nullo modo posse defendi lectionem Septuaginta. & D August. lib. 18. de Ciuitate Dei cap. 44. fatetur Ionam non trium, sed quadraginta dierũ numerum præscripsisse, quanquam eius diuersitatis allegoricam conatur rationem afferre, verũ de hoc fusiùs in nostris super Zachariam cõmentarijs.

Argumentatur Hieron. contra translat. Septuaginta.

Euthym.

Editio 70. multis in locis corrupta ab Hebr.

Iustin. Philos.

D Hieronym. Esai. 30. 26.

Ezech. 5. 10.

D. Augustinus

Genes. 5.

Genes. 6. 1. Petri. 3.

D. Hieronym. D. August. Eucher.

Ionæ 3. 14.

August.

3 Secundò, dubium esse non debet, quin Ioannes hoc loco loquatur de apertione lateris Christi, cùm ait, *Qui eum pupugerunt*, siquidem constat, eum allusisse ad locum Zachariæ 12. iam citatum, vbi legimus *Confixerunt*, quem de percusso Christi latere intelligẽdũ esse Ioãnes ipse interpretat⁹ est c. 19. sui Euãgelij. Nec verò cùm audis, *Pupugerunt*, existimes punctum dumtaxat fuisse CHRISTI latus, nam Ioannes ipse, cap. 19. sic ait: *Vnus militum lancea latus eius aperuit*: quod verbum iam superius expendimus cum Diuo Augustino, tractatu 220. super Ioannem.

Ioan. 19. 34.

August.

Latus Christi apertum, per quid figuratū.

Itaque vt omnes homines liberè possent per illud latus apertum ad salutē ingredi, non punctum tantum, sed apertum fuit; Atque adeò per ostium arcæ Noë figuratum, quemadmodum docet Diuus Augustinus lib. 15. de Ciuitate cap. 26. *Quod ostium* (inquit) *in latere accepit profectò illud est vulnus, quando latus crucifixi lancea perforatum est, hac quippe ad illum venientes ingrediuntur.* vbi videtur Augustinus ostium illud Arcæ intelligere, per quod animalia in Arcam ingressa sunt: qua de re legendus est idem Augustinus lib. 12. contra Faustū Manichæum cap. 39. Rectè etiam possumus existimare fenestram illam, quā iussus est Noë facere in superiori parte Arcæ, Genes. 6. quam in fine diluuij aperuit, & per quam columbā emisit, latus Christi adumbrasse: quam fenestram, Magister historiæ scolasticæ in Genes. cap. 32. existimat fuisse crystallinam, ad aquas nimirum prohibēdas, & lucem admittendam. Hebræi verò aiunt, fuisse lapidem quendā preciosum fulgentissimum, velut Carbunculum, splendore suo totam Arcam illustrantem, quæ omnia in latus Christi mirificè quadrant, quod veluti crystallinum fuit, tum quoniam per illud nobis misericordiæ eius viscera patuerunt, tum quoniam idem propter ardorem charitatis instar Carbunculi radians, vniuersam Ecclesiam illustrauit. Rupertus lib. 3. in libros Regum cap. 10. expendens structuram templi Salomonis, de qua agitur 3. Regum 6. docet ostium illud lateris medij in pariete domus dextræ, & cochleam, per quam in medium Cœnaculū, & à medio in tertium ascendebatur, idē Christi latus expressisse. *Ostium*, inquit, *lateris templi, vulnus est in latere lanceato Dominici pectoris, præter quod non est aditus, neque ostium, vel ianua, qua intret quis, in quouis ordine coram Deo stare possit: ergo vnū est ostiū, per quod intratur in illud Dei templum, quò cùm quis admissus fuerit, tunc demum ascendere poterit, vel à primo in medium, vel à medio in tertium, prout delectauerit quemcunque ascensus virtutum, vel celsitudo meritorum.*

Augustinus. Augustinus. Genes. 6. Magist. hist. scholast. Fenestra arcæ Noe, ex qua materia. Rupertus.

4 De eodem CHRISTI latere intelligendum est illud Canticorum. 2. *Veni columba mea in foraminibus petræ, in cauerna maceriæ.* Quem locum plerique Hebræorum ita vertunt, *In circuitibus rupis*, aiuntque vocem Hebræam significare etiam Sphæram, & ambitum illum, qui terram cingit, quòd maximè lateri Christi conuenit, quod vniuersi terrarum orbis, omniumque hominū capax est. Erit igitur sensus, spōsa mea quæ instar columbæ times, abscondete in foraminibus petræ, idest, in vulneribus sponsi, *& in cauerna maceriæ*, hoc est, eiusdem latere. Christus enim petra dicitur 1. ad Cor. 10. videturq; alludi ad illud, quod Dominus respondit Moysi postulanti, vt faciem sibi ostenderet, Exodi 33. *Est*, inquit, *apud me locus, & stabis supra petram, & transibo, & abscondam te in foramine petræ, & manu mea protegam te.* Luculentiùs adhuc idē apparet, si legamus cum plerisq; Rabbinis Hebræorum pro *cauerna maceriæ, In latibulo graduum*, seu *In latebris scalarum*, & cum iisdem interpretemur de foraminibus, & latibulis, quæ inueniuntur in aggeribus, quibus arces, & muri ciuitatū muniūtur, vt sit sensus, quāuis hostes te obsideant & premant, habes tamen arcē ad quam confugias, id est Christum, & in ea latibula & foramina, hoc est vulnera, in quibus abscondaris: habes etiam scalas, & gradus, quibus ad salutem & securitatem ascendas: Christus enim scalis comparatur, per quas Angeli ascendunt, & descendunt. Hùc etiam videtur allusisse Esaias, cùm dixit cap. 2. *Ingredere in petram, & abscondere in fossa humo à facie timoris Domini.* quanquam hunc locum de die Iudicij plerique interpretātur, & Regius vates Psalm. 83. *Cor meum, & caro mea exultauerunt in Deum viuum: etenim passer inuenit sibi domum, & turtur nidum vbi reponat pullos suos.* Et Psal. 103. *Montes excelsi ceruis, petra refugium herinaceis* Deniq; Prouerb. 30. *Inter animalia astuta & prudentia, enumeratur lepusculus, quod ponat in petra cubile suum.*

Cant. 2. 14. Latus Christi mundi capax. Foramina petræ, vulnera Christi. 1. Cor. 1. 10 Exod. 33. 21. Christus arx. Esaias 2. 10. Psal. 83. 3. Psal. 103. 18.

5 Tertiò, quæres. Quinam sint isti, qui

eum pupugerunt. Constat ex Ioanne 19. vnũ ex militibus lancea latus Christi aperuisse, vulgò autẽ creditur, hunc militem fuisse Lõginũ, eundẽque, cùm cæcus esset, Christi sanguine eius oculos tangente, aspectum recuperasse, sed hoc apochryphum esse meritò existimat Cardinalis Cæsar Baronius, in suis Annalibus Ecclesiasticis, vbi putat Longinum fuisse illum Centurionem, qui videns Christum magna voce clamantem expirasse, dixit, *Verè filius Dei erat iste*, & ita conuersus est, atque adeò non debuisse post suam conuersionem lancea latus Christi perfodere. Cæterùm cùm dicitur, *Videbunt in me quem transfixerunt, vel videbunt eum qui eum pupugerunt*, Iudæi præcipuè intelligendi sunt, qui in die Iudicij videbunt Christum, quem ipsi crucifixerunt, iudicem orbis terrarum constitutum: atque ex hoc loco manifestè colligitur Dominum venturum ad iudicium cum signis vulnerum, quæ in cruce accepit, aliàs enim quomodo agnoscent Iudæi illum ipsum iudicem crucifixum fuisse, eique latus apertum, nisi vulnerum appareant cicatrices. Id quod conceptis verbis docet Diuus Chrysostomus homilia 77. in Matthæum, & homilia 1. de Cruce, & Latrone, tomo 3. vbi ad idem ostendendum ex hoc ipso loco argumentatur, quod fiet ad maiorem confusionẽ impiorum. Eandemque ob causam *apparebit signum filii hominis in cælo*: quemadmodum dicitur Matthæi 24. Quo loco etsi Caluinus, & alij quos refert Marloratus in sua catena ad cap. Matthæi 24. negent agi de Cruce, dicantque eum esse sensum. *Tunc parebit signum filij hominis in cælo*, id est, tunc apparebit Christus tam manifestè, ac si edito signo in se omnium oculos conuertisset. Tamen omnes veteres de Cruce locum intellexerũt, sic enim docẽt Sanctus Ephræm oratione de apparitione crucis tempore iudicij, Hypolitus martyr oratiõe de Consummatione mundi, & de Antechristo. Cyrillus Hierosolymitanus Cateches. 15. Diuus Chrysostomus homilia 55. & 77. in Matthæum, Origenes Hieronymus, Hilarius, Theophylactus, Euthymius, Beda in 24. cap. Matthæi, Diuus Augustinus sermone 130. de tẽpore. Sibylla etiam lib. 6. Oraculorũ in fine his verbis.

O lignum felix, in quo Deus ipse pependit:
Nec te terra capit, sed cæli tecta videbis.
Cùm renouata Dei facies ignita micabit.

Ecclesia quoque canit in festo Inuentionis, *Hoc signũ Crucis erit in cælo, cùm Dominus ad iudicandum venerit*. Imò Thomas Vvaldensis tomo 3. tractatu 20. cap. 158. non improbabiliter existimat eãdem illam crucem ligneam, cui Christus affixus fuit, & nunc in minimas particulas toto orbe diuisa est, iterum diuinitùs reformandam, & in cælo apparituram: quod etiam videtur asserere Sibylla loco citato, & innuere Patres citati iisdem locis. Potissimùm verò Diuus Chrysostomus. Legendus est Diuus Thomas 3. par. quæst. 54. art. 4. vbi quinque affert rationes, cur Christus voluerit vulnerum cicatrices reseruare. Prima est Bedæ, vt videlicet in perpetuum victoriæ suæ circumferat triumphum, quam eandem ob causam Diuus Augustinus lib. 22. de Ciuitate Dei cap. 20. ait fortasse in illo regno mansura esse in corporibus Martyrum vulnerum signa. Secunda. Ad confirmanda corda discipulorum. Tertia. Vt ea Patri pro nobis orans semper ostendat. Quarta. Vt nobis amorem suum magis declaret. Quinta denique, vt in iudicio, quam iustè impij damnentur clarè denũciet. Vndè Diuus Augustinus in libro de Symbolo, *Inimicis*, inquit, *vulnera demonstraturus est sua, vt conuincens eos dicat, Ecce hominem, quem crucifixistis, videtis vulnera quæ infixistis agnoscitis latus quod pupugistis, quoniam per vos, & propter vos apertum est, nec tamen intrare voluistis*.

6 Quartò & postremò. Per eos, qui, Christum pupugerunt, etiam ij intelligendi sunt, qui eum in suis fidelibus persequuntur, & quasi pungunt, cuiusmodi sunt tyranni, & hæretici, iuxta illud Zachariæ 2. *Qui tetigerit vos, tangit*

Latus Christi à Longino nõ apertum.

Cæsar Baron.

Christus venturus ad iudicium cum signis vulnerum.

Crux apparitura iudicij tẽpore ex Patribus, contra Caluinum.

S. Ephræm.

Hippol. mart.
Cyril. Alexan.
Chrysost.
Origenes.
Hieronymus.
Hilarius.
Theophylact.
Euthymius.
Beda.
August.
Sibylla.

Vvaldens.

Crux lignea diuisa iterum reformanda diuinitùs, ex Vvald.

Sibylla.

Chrysost.

D. Tho.

Beda.

Vulnerum cicatrices cur reseruauerit Christus.

Augustinus.

Aug.

Christum pungunt, qui fideles persequuntur.

pupillam oculi mei: quo loco in Hebrais, Græcis, Chaldaicis, Complutenſibus, regijſque codicibus habetur, *Tangit pupillam oculi ſui*, & eſt duplex ſenſus. Vnus, qui vobis nocet, ſibi potiùs nocet, quã vobis, grauiter enim punietur: quæ expoſitio eſt Cyrilli Alexandrini, Vatabli, & aliorum. Alter, qui placet D. Hieronymo, ac Theodoreto, & eſt cõmunior, *Qui vos tangit, tangit pupillam oculi ſui*, ſeu, *eius*, ideſt Dei. vt nimirũ Propheta ipſe loquatur, hoc eſt maximè Deum offendit, & alludere videtur Propheta ad illud Deuteronomij 32. *Circumduxit eum, & docuit, & cuſtodiuit, quaſi pupillam oculi ſui*: quam cuſtodiam poſtulabat regius vates, cùm dicebat Pſal. 16. *A reſiſtentibus dexteræ tuæ cuſtodi me, vt pupillam oculi*. Quem locum expendens D. Ambroſius lib. 6. in Hexameron: *Pupillæ*, inquit, *Ne qua incidentis iniuriæ offenſione lædãtur, pilis hinc indè confertis, velut quodam vallo, per circuitũ muniuntur, vnde tutum auxilium poſtulans Propheta, ait, Cuſtodi me Domine, vt pupillam oculi, vt protectionis Diuinæ fieret tam ſecura cuſtodia, quam pupillam oculi tutiſsimo quodam naturæ vallo, munire dignatus eſt: ſiue: liq; quia & innocentia, & integritas leui ſorde aſperſa violatur, & gratiæ ſuæ munus amittit*. Hæc Ambroſius. Tangere autem eſt, vel minimum lædere; vt hinc diſcas ſummum Dei erga nos amorẽ, qui vel minimum ſuorum tactum, ſibi acerbiſsimum eſſe demonſtrat, cùm eum compararet læſioni pupillarum. D. Hieronymus in commentariis ſuper Zachariam ſic exponit, *Qui Sanctos*, inquit, *Domini tetigerit, ſic eſt, quaſi vexare cupiat pupillam oculi eius, & illum nitatur clara luce priuare, de qua loquitur Matt. 5. Vos eſtis lux mundi*. Itaq: vult Hieronymus ſanctos eſſe veluti lumen oculorum Dei, quo quid præclarius dici potuit ad iniuriarum magnitudinem amplificandũ, quibus ſancti à ſceleratis hominibus afficiuntur, nihil enim aliud præſtant, quàm Dei pupillam tangunt, & eius oculorum lumen offendunt.

Cyrill. Alex.
Vatabl.
D. Hier.
Theodor.

Deut. 32. 13.

Pſalm 16. 7.

Diuina protectio pupillæ munitioni comparatur ex Ambr.

D. Hier.

Matthæi 5. 15.

Oculos Dei offendunt qui Sanctos lædunt.

Et plãgent ſe ſuper eum, omnes tribus terræ: etiam, Amen.

SECTIO XVIII.

NON placet quorundam ſententia exiſtimantiũ, hoc loco ſermonem eſſe tantũ de Iudæis: quãquam enim paulo antè 1
Ioannes de Iudæis locutus fuerat, cùm dixit, *& qui eum pupugerunt*, quod ad Iudæos ſpectare diximus: quia tamen ſimul de vniuerſis hominibus dixerat, *videbit eum omnis oculus*, non cogimur, eum, cùm adiunxit, *& plangent ſe ſuper eum omnes tribus terræ*, ad Iudæos tantum reſtringere, eò vel maximè, quod his verbis videatur reſpicere ad locum illum Matthæi 24. Vbi Chriſtus, ait, *Parebit ſignum filij hominis in cælo, & tunc plangent omnes tribus terræ*. Vbi Dominum non de ſolis Iudæis locutum perſpicuum eſt: idemque modus ipſe vniuerſè loquendi de omnibus terræ tribubus, non obſcurè confirmat; qui non ſatis explicatur de Iudæis, qui ex omnibus tribubus, toto orbe diſperſi ſunt: cùm non dictum ſit à Ioanne, *omnes tribus in terra*, *ſed omnes tribus terræ*, quod fuſiorem ſignificationem habet. Nec verò illud magni eſt ponderis nomen *tribus*, ſolere in ſacris literis Iudæis attribui, Ioãnemq; hoc loco φυλὰν vſurpare, quo cap. 7. vtitur cùm ſigillatim nominat *tribus Israel*: quamquam enim Latinum nomen *tribus*, & Græcũ φυλὰ de Hebræorum tribubus dici ſoleat, tũ neq; ex primaria impoſitione, neq; ex accommodatione & vſu ad ſolos Iudæos pertinet: nam quod ad impoſitionẽ ſpectat, Athenienſes populũ in duodecim partes diuidebant, quarum vnamquamque φυλὰν, ideſt tribum, nominabant; ruſuſq; vnamquamque φυλὰν in tres partes ſecabant, quarũ ſingulæ φρατρίαι dicebantur: & ij, qui ad φρατρίας pertinebant, φράτορες appellabãtur. Quoad accõmodationẽ verò,

Matth. 24. 30.

Nomen tribus non ad ſolos Iudæos pertinet.

& vſu

Genes. 28.14.

& vsum, non solis Iudæis φυλῆς, nomen attribui, palàm est ex Gen. 28. vbi Dominus loquens de omnibus gẽtibus, quæ in Christo erant benedicendæ, dixit Iacob Patriarchæ; *Benedicẽtur in te, & in semine tuo cũctæ trib⁹ terræ*: Pro quo 70. habẽt, ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ, καὶ ἐν τῷ σπέρματί σου. Et Psal. 71. vbi etiam est sermo de omnium gentium ad Christum conuersione, dicitur, *Benedicẽtur in ipso omnes trib⁹ terræ*; græcè ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. Quare arbitramur, loqui Ioannem de omnibus in vniuersum reprobis, tam ex Iudæis quàm ex gentibus, qui vel Christi fidem recipere noluerunt, vel eius præcepta non seruarunt. Hi omnes conspectu Christi in extremo iudicio maiestate, & iudicandi potestate, suaq; ipsorum damnatione intellecta, acerbissimo & grauissimo dolore torquebuntur, infelicemq; suum statum lamentantes *plangent se super eum*, hoc est se ipsos plangent, atque de se ipsis conquerentur; *super eum*, hoc est propter eum, vel non creditum, vel non dilectũ: Græcè pro *plangent*, est κόψονται, est autẽ κόπτειν præ doloris impatiẽtia corp⁹ dilacerare, quod magis adhuc explicat reproborum dolorẽ. Est locus similis apud Zachariã c. 12. quãuis non de omnibus reprobis, sed de Iudæis tantùm reprobis loquatur, vt patet ex ipso contextu, qui in extremo iudicio Christum iudicem intuentes, peculiarem præ cæteris gentibus habebunt dolendi causam. *Et plangent*, inquit, *eum planctu, quasi super vnigenitum, & dolebunt super eum, vt doleri solet in morte primogeniti*. Solet scriptura sacra planctũ maximum, ei, qui fit in morte vnigeniti, comparare, veluti Amos 8. *Ponam eũ, quasi luctum vnigeniti, fac tibi planctum amarum*. Rectè autem dicitur, *plangent se*, quia se ipsos Iudæi plangent, seu de se ipsis conquerentur: quod Septuaginta expresserunt trãsferentes, *plangent super se planctum*: cùm autem Christus eorum *Primogenitus* appellatur, significatur, originem à Iudæis traxisse. Deniq; addit Ioannes, *etiam AMEN*, ναὶ ἀμήν, prior dictio Græca est, & significat, certò, posterior est Hebræa, & est hoc loco confirmantis, iuxta ea, quæ diximus sectione 15. posuit verò Ioãnes vtramq; dictionem, vt eorum quæ dixerat omnino immutabilem veritatem, omnibus, quorũ præcipuĩ erãt Iudæi, & Græci proprio terræ idiomate exprimeret, quasi diceret, ita est, ita est, quemadmodum præter alios docet Arethas, cuius hæc sunt verba, τούτοις δὲ τοῖς εἰρημένοις τὸ βέβαιον ἐπιμαρτυρῶν ἐπισφραγίζει διὰ τοῦ εἰπεῖν ναὶ καὶ ἀμήν, τοῦ, ναὶ, μὲν ἐξ ἑλληνικῆς συνηθείας τὸ ἀμετάθετον τῶν εἰρημένων ἐξακριβοῦντος, τοῦ δὲ, ἀμὴν, παρ' Ἑβραίοις εἰς τὸ μηδὲν ἂν γένεσθαι ἐμποδὼν μὴ ἐκβῆναι τὰ ἀπειλημένα ἐπαγομένου: quæ ita reddes. Vt autem ea quæ dicta sunt, firma esse testetur, sigillo obsignauit dicens ναὶ ἀμὴν, etiam Amen, ναὶ quidẽ, quod ex Græcorum cõsuetudine, perfectam immutabilitatem notat: *AMEN* verò, quod apud Hebræos significat nihil posse obstare, quo minùs ea, quę promissa sunt, eueniant.

Psal. 71.17.

Reproborum dolor in extremo iudicio acerbissimus.

Amos 8.10.

Primogenitus Iudæorum, cur Christus appelletur.

2

Primùm, non est prætermittenda Ruperti obseruatio, non tamen hîc sed in locum Zachariæ citatum, rectè hũc planctum comparari planctui *super vnigenitum*, *Quia infelicissimum*, inquit, *erit amisisse saluatorem vnicum, & vnigenitum*; ita vt iam nec ipsum, nec alium expectare integrum sit, quo omnes incitentur ad salutem procurandam, quippe quæ semel amissa, finaliter, vt loquuntur Scholastici, iterum recuperari non potest. Secũdò notandus est modus ille loquendi; *plangent se super eum*; se ipsos enim reprobi plangent super Christum, quia videlicet sua ipsorum culpa, eum recipere & amare noluerunt, iuxta illud, Oseæ 13. *Perditio tua Israel, tantummodo in me auxilium tuum*, idest, tu es auctor tuæ perditionis, & tuarum omniũ calamitatum tibi causa extitisti, quare non est, cur mihi succenseas, nam quod ad me attinet, ego seruare te volui, & omnibus in rebus tueri. Hic enim sen-

Reproborum planctus, planctui vnigeniti, cur cõparetur.

Oseæ 13.9.

sus

ſus colligitur ex Paraphraſi Chaldaica, quæ ſic habet: *Cùm vos deprauatis opera veſtra à domus Iſrael dominantur in vos populi, ſed quoties conuerſi e ſtis ad legem meam, verbum meum fuit vobis præſidio.* Quanquam Diuus Hieronymus aliter interpretatur, hoc ſenſu. *Infelix Iſrael, & dignus maledictione perpetua, qui in tantum impietatis deſcendit profundum, vt ſolius Dei ſaluetur miſericordia: quo ſignificatur nihil meriti eſſe in Iſrael, vt ſaluus fiat, ſed vetera merita nouis peccatis deleuiſſe.*

Ego ſum, A, &, Ω, Alpha, & Omega, principium & finis, qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt omnipotens.

SECTIO XIX.

I CONCLVDIT Ioannes in ſua præfatione Chriſti laudes eximias, eumque loquentem introducit, vt firmiora ſint eà, quæ hactenus de eo dixerat, *Ego ſum*, inquit, *Alpha, & Omega, principium & finis, qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt omnipotens*: quaſi dicat, non mirum videri debet, ſi dicor eſſe teſtis fidelis, primogenitus mortuorum princeps regũ terræ, & in nubibus cęli ad iudicandum cum maieſtate venturus, cùm ipſe ſim, *Alpha, & Omega, principium & finis*, vniuerſorum, ſimulque ſecundùm diuinitatem, ipſe, *qui eſt, & qui erat*, ſtabilis, inquam, & ſempiternus, & ille qui tanta cum maieſtate venturus in ſacris literis prædicatur, eſt enim gręcè ὁ ἐρχόμενος præfixo articulo deniq; ille omnipotẽs, eſt enim ſimiliter cum articulo ὁ παντοκράτωρ, ille inquam *omnipotens*, qui cælum terramque ex nihilo procreauit, & cuius potentia nullis eſt cancellis definita: vel ille qui venturus eſt *omnipotens*, hoc eſt, qui ad iudicium, non in humilitate, vt antea, ſed ſũma cum maieſtate, & magnificentiſſimo potentiæ ſuæ ſplendore eſt venturus. Hunc putamus eſſe germanũ huius loci ſenſum, illoſque hallucinari, qui hæc verba non de Chriſto ſed toti Trinitati tribuunt: cum enim Ioannes continuata ſerie de Chriſto loquatur, quẽ nam aliũ niſi eundem Chriſtum loquentem inducere, exiſtimare oportet. Concidam⁹ minutius. Arethas ſic interpretatur: ἐγώ εἰμι τὸ ἄλφα καὶ τὸ ω: ἄλφα διὰ τὸ ἀρχὴν εἶναι, ὅτι καὶ τὸ ἄλφα ἀρχὴ τῶν ἐν γράμμασι στοιχείων: ω, διὰ τὸ τέλος τῶν αὐτῶν. ἀρχὴν δὲ καὶ τέλος πῶς ἂν ἐννοήσαις τὸ πρώτως σημαίνεσθαι καὶ τὸ ἔσχατος, διὰ τοῦ πρώτου δὲ τὸ ἄναρχος ἐννοεῖται, ὡς καὶ διὰ τοῦ ἐσχάτου τὸ ἀτελεύτητος. ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἔστι παρ' ἀνθρώποις ἄναρχόν τι καὶ ἀτελεύτητον τῇ παρ' ἡμῖν ἀρχῇ τε καὶ τῷ τέλει ἀντὶ τοῦ ἄναρχος καὶ ἀτελεύτητος κατεχρήσατο. Hoc eſt *ego*, inquit, *ſum Alpha, & Omega, Alpha*, quod ſit principium, eſt enim Alpha in literis elemẽtorum principium; omega autẽ quod ſit eorundem finis. Porrò quis non intelligat principium & finem, primi & poſtremi appellatione ſignificari: & per, primum, quidẽ, is qui eſt ſine principio intelligitur: ſicut & per, poſtremum, qui fine caret, quia enim apud homines nihil eſt, quod principio & fine careat, quod apud nos, eſt principiũ, & quod eſt finis, pro ſine principio & ſine fine vſurpauit. Hæc eſt Arethæ expoſitio. Communior tamen eſt, vt velit Ioannes CHRISTVM eſſe principium & finem vniuerſorum, non autem carere principio & fine, quanuis & hoc illi ſecundum diuinitatem conueniat, ſi de principio durationis ſit ſermo. Id quod ipſe etiam Plato intellexit, Deo eſſe tribuendum libro 4. de legibus vbi ſic ait ὁ μὲν δὴ θεὸς ὥσπερ καὶ ὁ παλαιὸς λόγος ἀρχήν τε καὶ τελευτὴν καὶ μέσα τῶν ὄντων ἁπάντων ἔχων, id eſt Deus quemadmodum, & olim dicebatur, principium & finem, & mediũ rerum omnium complectens: Imò & ſimilis loquendi modus apud Græcos erat vſitatus, cùm enim aliquem mirifice cõmendare vellent, eum primum &

Germanus ſenſus.

Arethas.

vltimum

vltimum nominabant. vndè est illud apud Theocritū de Ptolemæo (Theocritus.) ἀνδρῶν δ' αὖ Πτολεμαῖος ἐνὶ πρώτοισι λεγέσθω καὶ πύματος καὶ μέσσος, hoc est, virorum Ptolemæus primus dicatur, & vltimus & medius: & Maro (Maro.) Augusto adulari volens dixit Eclog. 8. *A te principium, tibi desinet*, imitat⁹ scilicet, vt solet, Homerum qui Iliad. 1. ait ἐν σοὶ μὲν λήξω, σέο δ' ἄρξομαι: à quo non multùm abhorret Horat. (Horatius.) lib. 1. Epistolarum epistola 1. ad Mæcenatem cum ita eum alloquitur, *Prima dicte mihi, summa dicende Camœna.*

2 Primò est aduertendum Alpha, quia prima est apud græcos alphabeti litera pro principio: imò & eandem ob causa in prouerbiali figura, vt ait Erasmus in suis Adagiorum Chiliadib⁹ pro homine præcipuo, & primate vsurpari: vnde Martialis (Martialis.) lib. 2. Epigrammaton epigrammate 57. fictum diuitem irridet, eumque alpha penulatorum appellat, idest, inter plebeos, & pauperes primū tenentē locum, his carminibus.

Hic, quem videtis gressibus vagis lentum,
Amethystinatus media qui secat septa,
Quem non lacernis Publius meus vincit,
Non ipse Codrus Alpha penulatorum.
Quem grex togatus sequitur, & capillatus,
Recensq; sella, linteisq; lorisq;
Oppignerauit modo Claudij mensam,
Vix octo nummis anulum, vnde cœnaret.

Et lib. 5. Epigr. 27. iocatur in Codrum offensum, quod eum Alpha appellasset, monetq; vt se vicissim Beta appellet, hoc est, locum sibi secundum deferat, sicut ipse ei primum detulerat, cum Alpha appellauit: est autem huiusmodi Epigramma.

Quod Alpha dixi Codre penulatorum
Te nuper, aliqua cùm iocarer in charta,
Si fortè bilem mouit hic tibi versus,
Dicas licebit Beta me togatorum.

Cùr verò Alpha primum inter literas locum teneat, Plutarchus τῶν συμποσιακῶν προβλημάτων Decade nona cā reddit causam quod prima vox naturalis & articulata per Alpha redditur, eo quod spiritus, qui est in ore potissimùm labiorum motu formatur ac fingitur, ijs autem deductis prim⁹ hic sonus egreditur, mire simplex, & qui nec linguæ requirit auxilium, sed ea subiacente per spatium effertur: vnde & pueri nascentes primum hanc edunt vocem. (Infantes quam primùm edant vocem.) Protogenes (Protogenes.) apud Erasmum in suis Adagiorum Chiliadibus Chiliade 2. Centuria 4. aliam excogitauit rationem, ait namque primum vocales iure præferri consonantibus, quod citra illarum adminiculum sonent: deinde vocales ancipites longis, & breuibus, præponendas esse, quòd vtriusque generis vim complectantur. Denique inter ancipites iure optimo principatū Alpha obtinere, quod in syllabis constandis, Iota, & Ypsilon sequantur Alpha, vt in his dictionibus αὖρον αἶμα: Alpha, autem nunquam duas illas sequitur, ita vt eandem syllabam efficiat, sed semper resiliat, & suum tueatur principatum.

Secundò. Notandum est, proprium esse Dei, esse principium & finem rerum omnium, hoc est causam efficientem, & finalem creaturarū iuxta illud Esaiæ 44. (Esai.44.6.) *Ego primus, & ego nouissimus*, quod mysterium agnoscunt plerique Hebræorum in nomine illo Tetragrammato, hoc est quatuor literarum IEHOVAH, in quo omnes literæ numeros Sphærales, seu circulares significant. Est autem numerus circularis ille, (Numerus Sphæralis seu circularis quis sit.) qui per se ipsum ductus, in se ipsum semper recurrit, cuiusmodi sunt quinque, Sex, decem, si enim, quinque, quinquies ducas, efficies viginti quinque: si rursus quinquies repetas, viginti quinq;, conficies centū viginti quinq;, & ita in infinitū numer⁹ quinarius per se ipsum ductus, semper in se ipsū recurrit: quod idem in Senario, ac denario reperies, quamquam verò plerique denarium non ponant in numeris circularibus, ponit tamen Georgius Venetus (Georg. Venet.), quem inferius citabimus. Igitur tres dicti numeri, & omnes, & soli sunt numeri circulares, siue sphærales: atque hi numeri in dicto nomine continentur. nam Iod significat denarium. He quinarium. Vau Senarium, qui om-

Sic reuocat in se omnia Deus sicut ab ipso procedunt.

Merc. Trisme.

Christus quatenus principiũ & finis.

Genes. 1.

Origenes.

D. Augustinus

D. Hieronym.
D. Ambr.

Cyrill. Alex.

Hilarius.
Theodoret.

Tertullian.

Psal. 109. 3.

D. August.
D. Hieronym.

nes & soli sunt numeri sphærales, vt, significetur Deum esse veluti sphærã & progressu sphærico procedere, reuocando in se omnia, sicut ab ipso processerant, quæ est obseruatio Georgij Veneti in suâ Harmonia mundi. Cantico 1. tono. 8. cap. 3. in cuius rei typum totus orbis sphæricus est: etenim quẽadmodum omnes circuli lineæ à centro exeuntes ad peripheriam tendunt, & ab ea in centrum redeunt, sic omnes creaturæ emanantes à centro supremæ sphæræ, tanquam à causa efficiente ad eiusdem peripheriam tanquam ad finẽ regrediuntur; tandemq; in eo tanquam in centro conquiescunt. Vnde Mercurius Trismegistus in Pimandro: *Deus*, inquit, *Monas idest, vnitas est, quæ principium est, omnium numerum continens*. Hinc merito fit, vt Christus Dominus secundum diuinam naturam, principium hoc loco appelletur, & finis. Et quidem quod attinet ad rationem principij, probatur primum ex cap. 1. Genesis cum dicitur. *In principio creauit Deus cælum & terram*. In principio, idest, in *Filio*, vt interpretatur Origenes, homilia 1. in Genesim. *Quod est*, inquit, *omnium principium, nisi Dominus noster, & saluator omnium Christus, primogenitus omnis creaturæ: in hoc enim principio; hoc est in verbo suo fecit Deus cælum & terram*. D. Augustinus lib. 1. de Genesi contra Manichæos cap. 1. & libro 1. de Genesi ad literam cap. 4. & 5. & lib. 12. Confessionum cap. 17. & 20. & 28. D. Hieronymus in principio Genesis, in suis traditionibus Hebraicis. D. Ambrosius lib. 1. Hexameron cap. 4. Cyrillus Alexandrinus in Genesim D. Hilarius in Psalmũ 2. Theodoretus in Epitome Diuinorum dogmatũ, & his omnibus antiquior Tertullianus libro aduersus Hermogenem c. 20. & libro aduersus Praxeam cap. 5. Secundò idẽ cõfirmatur ex Psal. 109. *Tecum principium in die virtutis tuæ*. Quem locum D. Augustinus, & D. Hieronymus in commẽtarijs eiusdem Psalmi, de *Filio* interpretantur, quem, principium, eo loco appellari existimant; quamquam per principium, magis ad literam intellexerunt, principatum, & imperium, Tertullianus aduersus Hermogenem D. Basilius homilia 10. in Hexameron. & Euthymius, hoc sensu, *Tecum principatus, & imperium, in die potentiæ tuæ, cum splendoribus sanctitatum*: Per quem diem Tertullianus temp⁹ illud intelligit, quo Christus post resurrectionem cœpit regnare. Tametsi Theodoretus de secundo aduentu cum gloria, & splendore interpretatur tertio ostenditur ex Ioãnis 8. Vbi Christ⁹ Iudæis percõtantibus, quis esset, respõdit, *Principium, qui & loquor vobis. Qui*, enim non autem, *quia*, legit, D. Ambrosius lib. 3. de fide cap. 4. & lib. 5. cap. 5. vbi legit, *Ego sum principium, quod loquor vobis*. & lib. 1. Hexameron c. 2. & 4. & lib. de Tobia cap. 19. Vbi eo testimonio probat Christum esse principium rerum omnium. Eandem expositionẽ sequitur D. Augustinus lib. 10. de Ciuitate cap. 24. & libro 11. cap. 32. & libro 5. de Trinitate cap. 13. & lib. 1. contra aduersarium legis, & Prophetarũ cap. 3. Denique tractatu 38. in Ioannem.

Tertullian.

Euthym.

Ioan. 8. 25.

D. Ambrosius.

D. Augustinus.

Quamquam autem græcè sit ἀρχὴν in accusandi casu, vt subaudiatur κατὰ, & sit sensus à principio, *Ego sum*, idem sensus redditur, est enim Hebraismus, quemadmodum & ille Psalm. 92. *A seculo tu es*, aut supple cũ D. Augustino tractatu 38. in Ioannem, *Credite me esse principium*. Scio alios magis congruenter Græcæ locutioni, sic interpretari, *sum*, id quod à principio loquor vobis. Sed dicta Patrum expositio ob eorum auctoritatem, etiam amplectenda est: tunc verò illud ὅ,τι relatiuè sumptum cùm sit neutri generis, atque adeò referri non possit ad ἀρχὴν, quod est fœminini, sic est accipiendum, *Credite me esse principium*, id quod iam dudùm prædico & loquor vobis.

Psalm. 92. 2.
D. August.

4 Tertio. rectè subditur, *Qui est, & qui erat*, Etenim, *est*, proprium est Diuinæ naturæ, non solùm, quia Deus est ipsum esse, iuxta illud Exod. 3. *Ego sum qui sum. Sic dices filijs Israel, qui est misit me ad vos*. Sed etiam quia, *est*, dicit stabilitatem illam permanentem, & inuariabilem, quæ in æternitate cernitur, quam ob

Exod. 3. 14.
EST, proprium diuinæ naturæ.

causam

causam ipsa æternitas appellatur, *Hodie*; quemadmodum docet Clemens Alexandrinus Oratione adhortoria ad gentes. *Hodie*, inquit, *est imago æterni sæculi*; vnde fit, vt de Deo propriè dici non possit, *fuit*, aut *erit*, & ita intelligendũ est illud Psalmi secundi, *Filius meus es tu, ego hodie genui te*. Quem locum de æterni verbi generatione intelligit Arnobius, imò & D. Paulus ad Hebræos 1. secundum expositionem D. Thomæ, Chrysostomi, Theophylacti, & Ambrosij, quamuis negandum non sit, intelligendum quoque esse de temporali Christi generatione, vt volunt Theodoretus, Oecumenius, & alij. Imò & de ipsa resurrectione, quæ vt in superioribus diximus, est veluti quædam regeneratio: hoc enim sensu affertur à Paulo, Actorum 13. *Nos*, inquit, *vobis annunciamus eam, quæ ad patres nostros repromissio facta est, quoniam hanc Deus adimpleuit filijs nostris resuscitans IESVM*, Sicut, & Psalmo 2. dictum est, *Filius meus es tu, ego hodie genui te*: & ita etiam intellexerunt diuus Ambrosius lib. 3. de Sacramentis diuus Hilarius, & diuus Chrysostomus in Psalmum secundum. Sed vt ad institutum reuertamur. *Est*, propriũ est Symbolum æternitatis, quemadmodum &, *Hodie*, vnde D. Augustinus libro de vera Religione cap. 49. *Nihil*, inquit, *præterit in æterno, & nihil futurum est, quia, & quod præterit, esse desinit, & quod futurũ est, nondum esse cœpit: æternitas autem tantummodo est, nec fuit, quasi non sit: nec erit, quasi adhuc non sit*. Legendus est idem Augustinus tractatu 8. & 39. in Ioannem, & libro 83. quæstionum quæstione 17. Clemens Alexandrinus in Protreptico, D. Basilius in Liturgia, Dionysius Areopagita cap. 9. de Diuinis nominibus. D. Ioannes Damascenus libro 1. de fide Orthod. capite 8. Iustinus Oratione parænetica ad Gentes, & in Dialogo cum Tryphone diuus Hilarius lib. 12. de Trinitate, & Gregorius Nazianzenus Orat. 2. in Pascha. vnde à græcis Theologis dicitur τὸ ἐστι ἀϊδιότητος δηλωτικόν, hoc est, Id quod est, æternitatem significare. Idem docet Plato in Timæo dicens, *Solum, est, conuenire diuinæ naturæ, non, fuit, aut erit*. Apud Delphos, in templo ipso Delphico inscripta erat literis aureis Græca dictio, εἶ, cuius inscriptionis varias conatur afferre rationes Plutarchus in opusculo, quod ea de re composuit. Sed ea nobis videtur maximè germana: quod scilicet voluerint ij sapientes significare, Deum stabilem & permanentem habere durationem, vt, εἶ, sit secunda persona verbi substantiui Græci.

5 Quartò. Quod attinet ad vocem, *Erat*, Quamquam Gregorius Nazianzenus, Oratione 2. in Pascha, & Theodoretus l. 2. de curandis affectionibus Græcorũ ex Platone in Timæo, neget Deo posse attribui, quia nimirum *erat*, & *erit*, sint nostri temporis *species*, vt ait Plato, seu eiusdem *Segmenta*, vt loquitur Nazianzenus, tamen Deo tribui posse, imo maximè conuenire perspicuum est, tum ex hoc loco Ioannis, tum ex initio sui Euangelij, cùm ait: *In principio erat verbũ, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum*: Quod expendens D. Basilius libro de Spiritu Sancto cap. 6 *Pulchre*, inquit, *Ioannes duabus vocib⁹ cogitationẽ nostram intra præscriptos terminos reclusit, cùm ait: In principio erat. Hæc enim vox, erat, nullum cogitationi præbet exitum, quemadmodum & illa, principium, non dat transitum humanæ mentis imaginationi, quantumuis enim cogitatione curras ad interiora, non excedis erat, & quantumuis intenderis videre, quæ sint vltra Filium, non poteris tamen superare principium*. Idem habet D. Hilarius lib. 2. de Trinitate. *Quid est*, inquit, *illud, erat, transeuntur tempora, transcendantur secula, pone aliquid, quod voles tua opinione principium, non tenes tẽpore, erat enim*. Idem docet Theodoretus lib. 5. Diuinorum decretorum cap. de Filio, Diuus Ambrosius lib. 2. de Dominicæ incarnationis sacramento capite tertio, & Cyrillus Alexandrinus lib. 1. in Ioanẽ.

6 Quintò. Notandum illis verbis, *Et qui venturus est omnipotens*: Significari secundum Christi aduentum, qui futurus est in maiestate, propterea enim additur *omnipotens*, duplicem enim Messiæ aduentum sacræ scripturæ memorant. Alterum in humilitate ad redimendũ, in

[Margin notes: Clemens Alexandrinus. — Arnobius. Theodoret. D. Tho. — Chrys. Theophylact. Ambros. — Theodor. Oecum. — Actor. 13. 32. — Psal. 2. 7. — D. Amb. D. Hilarius. D. Chrys. — D. August. — D. August. — Clemens Alex. D. Basil. — Dionys. Areop. — D. Ioan. Damasc. — Iustinus. — Hilarius. — Gregor. Naz. — Plato. — εἶ apud Delphos quid significaret. — Plutar. — Greg. Nazian. — Theodoret. — Plato. — Nazian. — Erat, & erit, Deo maximè conueniunt. — D. Basilius. — D. Hilar. — Theodoret. — D. Ambros. — Cyrillus Alex. — Duplex Christi aduentus.]

maiestate alterum ad iudicandum. De priore loquitur Zacharias cap. 9. cum ait, *Exulta satis filia Sion, iubila filia Hierusalem ecce rex tuus venit tibi, iustus, & saluator, ipse pauper, & ascendens super asinam & super pullum filium asinæ.* De posteriori verò Daniel cap. 7. *Aspiciebam in visione noctis, & ecce cũ nubibus cæli, quasi filius hominis veniebat, & vsque ad antiquum dierum peruenit.* Quibus duobus locis premi se valde confitentur Talmudistæ in libro Sanedrin. vtrumque aduentum simul cõplexus est regius vates Psalm. 95. cùm dixit, *Exultabunt omnia ligna syluarum à facie Domini, quia venit, quoniam venit iudicare terram:* Quem duplicem aduentũ, quia iuniores Hebræi non distingunt, eò amentiæ prolapsi sunt, vt duos Messias confingerent, vnum filium Ioseph occidendum, & resurrecturũ; alterum filium Dauid, orbis terrarum dominatorem, cum maiestate venturum, occasionem sui erroris accipientes ex eo quod Rabbini veteres vnum & eundem Messiam filium Ioseph, propter primum aduentum, & filium Dauid propter secundum allegoricè tradiderunt, non quòd geminum Messiam inueherent. Qua de re legendi sunt inter alios Hadrianus Finus lib. 5. Flagelli contra Iudæos cap. 1. & sequentibus, & Galatinus libro 4. de Arcanis cap. 1. & 2. quod autem duplicis huius Messiæ aduentus ignoratio, radix fuerit Iudaicæ cæcitatis, notarunt diuus Irenæus libro. 4. contra hæreses cap. 56. Tertullianus in Apologetico aduersus gentes capite 21. Origenes libro 1. contra Celsum, diuus Cyprianus libro de Idolorum vanitate, & Rabbi Samuel Marrochianus lib. de aduentu Messiæ cap. 9. 10. & 11. & refertur tomo 5. Bibliothecæ sanctorum Patrum.

[Marginal notes: Zach. 9. 9. — Daniel. 7. 13. — Talmudistæ. — Psal. 95. 13. — Hebræorũ amẽtia circa Messi. — Hadrian. Finus. — Galatinus. — Radix Iudaicæ cæcitatis, quæ. — Tertul. — Orig. — Rabbi. Samuel]

**
*

Ego Ioannes frater vester particeps in tribulatione, & regno, & patientia, in CHRISTO IESV.

SECTIO XX.

ABSOLVTA sua salutatione Ioannes ipsam narrationem iã aggreditur priusq; scribentis personam, hoc 1
est, seipsum indicat, vt melius recipiantur, quæ dicenda sunt, vbi etiam aduertit Rupertus, Ioannem ter iam suum nomen posuisse. Dixerat enim, *Loquens per Angelum suum seruo suo Ioanni.* Et iterum, *Ioannes septem Ecclesiis quæ sunt in Asia.* Denique modo, *Ego Ioannes frater vester:* vt nimirum nemo de auctore huius operis, atque adeò, nec de auctoritate dubitaret. *Fratrem* se fidelium propter Christi fidem appellat: *in tribulatione* verò *participem*, propter eos quos fidei causa labores patiebatur, & suum in Pathmo insula exiliũ, ad quam propter prædicationẽ Euangelij fuit à Domitiano relegat⁹ id quod eò pertinet, vt tanti Apostoli, illius inquam Apostoli quẽ diligebat Iesus, cõmunicatiõem ꝓ magno habeãt, singulareq; ducant Diuini in se amoris argumẽtũ, multis propter fidem calamitatibus implicari: *patientiæ* etiã suæ meminit, vt suo exẽplo æquo animo ad mala omnia ferenda animentur: quod vt libentiùs faciant *regnum* proponit ante oculos, quod in cælis eos, qui ad finem vsq; perseuerauerint, stabile firmumq; manet. Deniq; illud *In Christo Iesu*, idẽ est atque propter Christũ Iesum: cuius nimirum causa persecutionẽ tolerant cuius virtute & præsidio labores patienter ferunt: à quo etiã, & per quem regnũ cæleste consequentur. Reliqua

[Marginal note: Rupertus. Ioannes nomẽ suum cur terriã posuerit.]

ex

ex nostris obseruationibus petēda sūt: illud addiderim non displicere etiam quod ait Arethas, eò Ioānem se in his omnibus fidelium participē appellare, vt fidem sibi apud fideles in iis quæ dicturus est, magis conciliet; solemus enim facilius fidē habere illis, qui nobiscū in iisdē laboribus eadē de causa susceptis cōmunicant, cum aliqua ad eorundē laborum perpessionē, & speratā mercedē, spectantia cōmemorāt: illud pro certò statuentes, cum ij in eadem causa versentur, & eorum æque, ac nostra res agatur, non debere nobis imponere.

2 Porrò aduerte, Pro, *patientia*, esse Græcè ὑπομονὴ, quod non tantū significat patientiam, qua mala toleramus, sed etiā & propriè ex vi verbi, patientem expectationem, qua cum spe præmij in malis ferendis perseueramus, ἀπὸ τοῦ ὑπομένειν, id est, expectare, sustinere veluti Psalm. 26. *Expecta Dñm, viriliter age, & confortetur cor tuū & sustine Dñm*: vbi vtroq; loco habetur eodem planè sensu, verbum ὑπομένω sic enim Græcè legimus ὑπόμεινον τὸν κύριον, ἀνδρίζου καὶ κραταιούσθω ἡ καρδία σου καὶ ὑπόμεινον τὸν κύριον estq; id nomen frequentissimum in sacris literis, vt Psalmo. 61. *Veruntamen Deo subiecta esto anima mea, quoniam ab ipso patientia mea*: ἡ ὑπομονή μου ad Roman. 2. *Qui reddet vnicuique secundum opera eius, ijs quidē qui secundum patientiam boni operis gloriam & honorem*, Græcè καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ vbi *patientiam boni operis*, est perseuerantia in bono opere, ita, & patiens quædam mercedis & gloriæ suo tempore tribuendæ, expectatio: & multo clariùs ad Roman. 8. *Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus* δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα. Quidam huc pertinere arbitrantur illud ad Roman. 9. *Sustinuit in multa patientia vasa iræ*: sed hallucinantur: ibi nanque *patientia* pro lōganimitate sumitur: neq; enim Græcè est ἐν πολλῇ ὑπομονῇ sed ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ idest in multa longanimitate, sicut & 1. Machab. 8. cum dicitur de Romanis: *Possederūt omnem locum consilio suo & patientia*: similiter enim eo loco, *patientia*, longanimitatem significat, cum sit Græcè τῇ βουλῇ αὐτῶν καὶ τῇ μακροθυμίᾳ.

Psal. 26. 14. — Psalm. 61. 6. — Rom. 2. 6. — Rom. 8. 25. — Roman. 9. 22. — Machab. 8. 4.

Primò, notanda est humilitas Ioannis, qui se non Apostolum, non dilectum discipulum, sed *Fratrem* cæterorum fidelium appellat. Agnoscebat enim humilitatem præcipuam esse in Doctore virtutē. Vndè est illud Christi Matthæi 11. *Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde*. Quæ sentētia duobus modis exponitur. Vno, vt Dominus cupiat nos ab ipso discere hoc ipsum, quod ipse sit humilis, seu ipsam humilitatis virtutem. Sic locum intellexerunt D. Athanasius sermone 4. contra Arianos, D. Hieronymus sermone ad Paulam, & Eustochium de Assumptione Beatæ Mariæ, D. Chrysostomus homilia 29. in Matthæum, D. Augustinus libro de sancta virginitate cap. 35. & D. Bernardus sermone 4. de aduentu Domini, & sermone 5. in vigilia Natiuitatis, aliisq; in locis. Altero, vt illud *Quia*, sit particula causalis, & reddatur ratio, cur ab ipso omnes discere debeant, quia nimirum sit maximè humilis, quæ expositio est D. Gregorij lib. 20. Moralium in cap. 30. Iob. *Quid est*, inquit, *Dominum mitem se in magisterio, atque humilem dicere, nisi relictis exercendæ elationis difficultatibus planas quædam bene viuendi itinera demonstrare*. Quod autem mansuetudo, & humilitas maximè omnes inuitet ad audiendum, & parendum iis, quæ à Magistro dicūtur, ex eo est perspicuū, quòd propterea Christus Dominus Apostolis ad orbem docendum ituris præcepit, ne virgam ferrent. Matthæi 10. quemadmodum interpretatur D. Ambrosius in eum locum, & libro 2. de Officiis cap. 7. ait; Moysen, & Dauidem, ob mansuetudinem magis, quam ob rerum gestarum gloriam populo fuisse charissimos. *Dauid*, inquit, *Rex cum omnibus æquabat suā militiā, fortis in prælio, mansuetus in imperio, ideo non cecidit, quia charus fuit omnibus, & diligi à subiectis, quam timeri maluit; timor enim temporalis*,

3 — Humilitas præcipua in doctore virtus. Matth. 11. 29. — D. Athanas. Hieronymus. — Chrysost. Augustinus. — Gregorius. — Matthæi 10. D. Ambr. — Diligi à subiectis quàm timeri præstat.

tutamini's seruat excubias, nescit disturbitatis custodiã. Vnde rectè ipse dicebat Psal. 131. *Memento Domine Dauid, & omnis mansuetudinis eius.* Idcirco D. Bernard. serm 70 in Cant. in illa verba cap. 2. *Dilectus meus mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia:* inter illa lilia, in quibus sponsus amabilis pascitur, mansuetudinem connumerat, per quam regnasse dicitur Psal. 44. *Specie tua, & pulchritudine tua intende, prosperè procede, & regna, propter veritatem & mansuetudinem.* Atque hanc naturæ facilitatem, cũ virtute humilitatis coniunctam, qua quis quantacunque dignitate, aliisq; ornamentis excellẽs, nemini se preponit, sed amari potiùs vult quã timeri, verum iter gloriæ appellat M. Tullius in 1. Philippica, cum ita absentem Antonium alloquitur. *Illud magis vereor, ne ignorans verum iter gloriæ, gloriosum putes, plus te vnum posse quàm omnes, & metui à ciuibus tuis quam diligi malis: quod si ita putas, totam ignoras viam gloriæ. Charũ esse ciuem, bene de Rep. mereri, laudari, coli, diligi, gloriosum est: metui verò & in odio esse, inuidiosũ, detestabile, imbecillum, caducum; quod videmus etiam in fabulis illi ipsi, qui Oderint, dum metuant dixerit, perniciosum fuisse: vtinã Antoni auum tuum meminisses: putas ne illum immortalitatem mereri voluisse, vt propter armorum habendorum licentiam metueretur? illa erat vita, illa secunda fortuna, libertate esse parem cum cæteris, principem dignitate, beatus est nemo, qui ea lege viuit, vt non modò impunè, sed etiam cum summa interfectoris gloria interfici possit.*

4 Secundò. Notandum est, prius dictum esse, *Particeps in tribulatione* quàm *in regno,* quia qui regni particeps esse voluerit, prius debet esse particeps tribulationis, iuxta illud 2 ad Timoth. 2. *Si sustinebimus, & conregnabimus,* quæ obseruatio est Ruperti in hunc locum. *Hoc,* inquit, *ius legale est apud cælestem regem: ait enim Luc. 22. Vos estis qui permansistis mecum in tentationibus meis, & ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus regnum, vt edatis & bibatis super mensam meã in regno meo.* A quo legali iure nec ipse Christus exemptus fuit, quemadmodũ docet Petrus 1. sua epistola cap. 1. *Scrutantes,* inquit, *in quod vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi prænuntians eas, quæ in Christo sunt passiones, & posteriores glorias. Posteriores,* inquam, idest, præcedentibus tribulationibus comparatas, quemadmodum interpretatur Glossa. Idemque docet Tertullianus libro de corona militis cap. 14 expendẽs illud quod dicitur de Christo post resurrectionem, quod fauum mellis comederit. *Christus,* inquit, *fauos post fellis gustauit, nec antea rex gloriæ à cælestibus salutatus est, quàm rex Iudæorum præscriptus in cruce, minoratus primùm à Patre modicum quid citra Angelos, & ita gloria & honore coronatus.* Atq; in huius rei figuram vt obseruauit idẽ Tertull. lib. de Baptismo cap. 8. *Iacob Patriarcha benedictionem filiis Ioseph decussatis manibus, hoc est in crucis formam positis impertiuit.* Gen. 48. vt videlicet intelligeremus benedictionem nonnisi per crucem haberi posse: in typum etiã eiusdẽ rei in superiora Salomonis tẽpli tabulata per cochleam ascendebatur, quod idem de Ezechielis tẽplo dicitur cap. 41. his verbis: *Platea erat in rotundum ascendens sursum per cochleam, & in cœnaculum templi deferebat per gyrum:* quo significatur in cęlum nonnisi per tortuosam laborum viam ascendendũ esse. Nec vacat mysterio quod hoc loco Ioãnes, *Regnũ,* inter patientiam & tribulationem collocauerit, quia videlicet per multas hinc inde tribulationes in regnum cælorum oportet introire. Nam quẽadmodum docet Gregor. Nazianz. orat. 1. in Iulianum: *Coronæ iis conferuntur, qui certamine congrediuntur, non qui sursum sedent veluti spectatores.* Illud verò quod additur, *in Christo Iesu,* significat huiusmodi tribulationes, quę regnũ merentur propter Christum, seu propter probitatem ferẽdas esse, iuxta illud 1. Pet. 4. *Nemo vestrum patiatur tanquam homicida aut fur aut maledicus, aut alienorum appetitor: Si autem vt Christianus, non erubescat:* potest etiam cum Ruperto sic accipi *in Christo;* idest imitando Christũ, qui opprobria, & irrisiones propter nos pertulit, & præterea suos malefactores diligebat.

Psalm 131.
Bernard.
Psalm. 44. 5.
M. Tullius.
Prius tribulationis sit particeps, qui voluerit esse regni. 2. ad Tim. 2. 12.
Rupertus.
Luc. 22. 28.
1. Pet. 1. 11.
Posteriores gloriæ in Christo, quæ sint.
Glossa.
Tertul.
Tertul.
Per crucem habetur benedictio.
Genes. 48.
Ezech. 41. 7.
Item & regnũ.
Nazianz.
1. Pet. 4. 15.
Rupertus.

25 Tertiò aduerte, meritò tribulationem cum regno coniungi: imò regnũ inter tribulationẽ & patientiã, collocari: *Particeps*, inquit, *in tribulatione, & regno, & patientia*, vt intelligamus, nihil esse gloriosius magisq; regale, quã pro Christo tribulationẽ patiẽter tolerare, itaq; tribulationẽ & patientiam, regalis quidam honor, imò & regnum ipsum cõnectit, vt putemus tũc verè nos regnare, hoc est, verè nobiles, gloriososq; esse, cum pro Christo tribulationem, persecutionẽq; aliquã patienter ferimus. Id quod disertè tradit Petr. 1. sua epist. cap. 4. *Charissimi, nolite peregrinari in feruore, qui ad tentationem vobis fit quasi noui aliquid vobis contingat, sed cõmunicantes Christi passionibus, gaudete, vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultãtes: si exprobramini in nomine Christi, beati eritis, quoniã quod est honoris, gloriæ, & virtutis Dei, & qui est eius Spiritus, super vos requiescet.* Vbi primũ aduerte, quod dr̃, *Nolite peregrinari in feruore*, per *feruorem* accipiendũ esse tribulationẽ. tunc verò sensum esse, nolite tribulationibus cõmoueri quasi nouis & insolitis: hoc est, nolite mirari propter tribulatiões, quæ vobis accidũt, quasi homines in huiusmodi peregrini & hospites: est enim peregrinorũ proprium externorũ gẽtiũ mores & opera admirari: ne igr̃ tanquã peregrinos, vos in tribulationibus præferatis, quasi tribulatiões Christiano homini nouæ sint, & insolitæ. Hæc enim est vis Græcæ sententiæ, *μὴ ξενίζεσθε τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει*: hoc est, nolite peregrinari in exustione, siue examinatione per ignem: alludit enim iterum Petrus ad aurũ, quod per ignem probatur, vt sit sensus, neceu peregrini tanquam re noua & insolita moueamini, cum per ignem tribulationis exploramini: etenim quod *Peregrinari* vsurpet Petrus pro admirari, patet ex eadem epistola, eodem capite, nam vbi nos habemus, *In quo admirantur non cõcurrentibus vobis*, &c. est Grçcè *ξενίζονται*, idest, in quo peregrinantur, seu quasi ad rem nouam & insolitam, instar peregrinorum, obstupescunt. Accedit & sententia D. Cypriani, qui ita etiam locum intellexit, is enim lib. 4. Epistolarum epist. 6. quæ est numero 56. vel secundum aliã editionem epist. 63. quæ est ad Thibaritanos pro exhortatiõe martyrii: *Nec quisquam*, inquit, *miretur persecutionibus nos assiduis fatigari, & pressuris angentibus frequenter vrgeri, quando hæc futura in nouissimis temporibus Dominus ante prædixerit, & militiam nostram magisterio, & hortamento sui sermonis instruxerit, Petrus quoque Apostolus eius docuerit, ideo persecutiones fieri vt probemur, & vt dilectioni Dei, iustorum præcedentium exemplo, nos etiam morte, & passionibus copulemur, posuit enim in epistola sua dicens: Charissimi, nolite mirari ardorem accidentem vobis, qui ad tentationem vestram fit, nec excidatis tanquam nouum vobis contingat, sed quoties communicatis Christi passionibus per omnia gaudete.* Hæc ille. Vbi cernis Cyprianum pro eo quod nos habemus *Nolite peregrinari*, legere *Nolite mirari*. Deinde (id quod iam ad rem facit) obserua illud quod subiungitur: *Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis, quoniam quod est honoris & gloriæ super vos requiescet*: quibus verbis significatur maximè honorificum & gloriosum esse pati pro Christo. Quid verò mirum, si honorificum sit fidelibus pati pro Christo, cum CHRISTVS honor fidelium sit. Sic enim eum idem Petrus appellat 1. sua epistola cap. 2. *Qui crediderit in eum, non confundetur: Vobis igitur honor credentibus, non credentibus autem lapis, quem reprobauerunt ædificantes hic factus est in caput anguli, & lapis offensionis.* Porrò quod dictum est, *Qui crediderit in eum, non confundetur*, desumptum est ex Esai. 28. vbi ita legimus, *Qui crediderit non festinet*, vbi, *non festinet*, idem est atque, non confundatur, non erubescat: ea enim est vis Hebrææ dictionis, desumpta metaphora, à consuetudine erubescentium, qui solent festinare, id est, quam citissimè, sese reliquorum consuetudini, & aspectui subtrahere: cui etiam concinit noster Lusitanus idiotismus, quo *Correr*, pro *Pudefieri*, vsurpamus.

Tunc nobiles, quando pro Christo patimur.

1. Pet. 4. 13.

Locus obscurus elucidatur.

Cyprian.

Peregrinari, pro admirari.

Christus honor fidelium.

1. Pet. 2. 6.

Esai. 28. 16.

Festinare, pro confund.

Fui in Insula quæ appellatur Pathmos.

SECTIO XXI.

1 COMMEMORAT Ioannes locum suarũ visionũ, docetq; fuisse Insulam Pathmon, ad quam fuerat à Domitiano Imperatore relegatus, ad effodienda metalla, vt tradit Primasius, & Victorinus Pictauiensis in commentariis super Apocalypsim. Est autem ea insula vna ex iis, quæ sunt in mari Ægeo, quod nunc Archipelagus appellatur, diciturque vulgò *Palmosa*: est prçterea ea insula vicina Rhodo, Sporadum vna, vt auctor est Plinius lib. 4. cap. 12. in ea parte Ægæi maris, quæ ab Icaro nomen accepit, vt idem Plinius, Straboq; testantur, quadrangulari ferè figura, quadraginta milliaria, quæ decẽ leucas Hispanas conficiunt, suo ambitu coërcens, montuosa, metallorumque venis locuples: sed nostri Ioannis exilio, & Apocalypsis reuelatione multo locupletior, nobilitatur etiam pulcherrimo cœnobio eiusdem Ioannis nomine, quod in media ferè insula tanquam arx fortissima ad insulæ defensionem eminet, à Ioannis discipulis, vt creditur olim ædificatum, modoque, à monachis, qui diui Basilij regulam sequuntur, habitari dicitur, quos Græci καλόγηροι quasi bonos, pulchrosve senes appellant, non sine magno quodam miraculo, diui scilicet Ioannis beneficio, à piratarum qui toto eo mari frequentes, infestiq; grassantur, incursionibus & iniuriis semper immune. Fuit olim hçc insula subiecta Rhodiis, hodie est in Turcarũ ditione. Non verò statim ac relegatus est in Pathmon Apocalypsim conscripsit, sed ad finem imperij Domitiani vt ait diuus Irenæus libro 5. contra Hæreses.

Primasius. Victorin. Pict.

Locus visionũ, & exilij Ioãnis.

Plinius.

Strabo.

Insulæ Pathmos figura, & longitudo.

Irenæus.

2 Primum aduerte, quo tempore Ioannes ab imperatore terreno propter fidẽ exilio mulctabatur, tunc maioribus fuisse à cælesti principe deliciis & fauoribus recreatũ. *In insula Pathmos*, inquit Ambrosius Ansbertus, *à Domitiano relegatus, metalloq; damnatus, vbi putabatur humana vinciri custodia, ibi metas humanitatis transcendens libero contuitu meruit videre diuina, & cui tunc certa terrarum spatia, vetita sunt adire, secreta concessa sunt cælestia penetrare, sic Christi fides, sic sibi etiam bene vtens temporalibus malis, bonis perfruitur sempiternis.* Illud est præcipuè obseruandũ, in insula fuisse Ioanni Apocalypsis huius mysteria reuelata, quia solitudo & loca ab hominũ consuetudine seiuncta, contemplationi sunt aptiora, iuxta illud Oseæ 2. *Ecce ego lactabo eam, & ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius*: vbi *lactabo*, idem est quod, decipiam, vt est perspicuum ex Prouerbiorum 1. cum dicitur: *Si te lactauerint peccatores*, idest, decipere tentauerint, *Ne acquiescas eis.* Et cap. 16. *Vir iniquus lactat amicum suum.* Et Iob 31. *Si vidi Solem cùm fulgeret, & Lunam incedentem clare, & lactatũ est in abscondito cor meum*, (pro quo legit vulgatus, *lætatum*) & est sensus, si deceptum est cor meum, vt illis Diuinitatẽ tribuerem. Locus igitur Oseæ hunc sensum habet, *Ego lactabo eam*, idest, blandimentis alliciam, & quasi decipiam, & ita lactatam, blanditiisque delinitã ducam in solitudinem, hoc est, in locum ab hominum cõsuetudine, & perturbatione seiunctum: *Et loquar ad cor eius*, idest, blandè tractabo, eique arcana mea ipsi grata placentiaque aperiam. Hoc ipsum significauit campus ille, in quem egressus fuit Isaac ad se exercendum, Genes. 24. quemadmodum interpretatur Philo Iudæus libro 2. allegoriarum sacræ legis: vbi nostra vulgata habet *Egressus fuerat ad meditandũ in agro*, Græcè legimus ἀδολεσχῆσαι id est, exerceri, Hebraicè, Lasuach, significat autem, Suach, propriè submissa voce loqui, & labiis tenus obloqui instar orantis, & ita vertit Paraphrastes Chaldaicus, *Egressus est Isaac ad*

Cum Ioannes affligeretur à Domitiano, est à Christo recreatur.

Amb. Ansbert.

Solitudo apta contemplationi.

Oseæ 2. 14.

Prou. 1. 10.

16. 29

Iob. 31. 26.

Lactare pro decipere.

Genes. 24.

Philo.

orandum

orandum in agro, quia videlicet ager locus est liber, seiunctusque ab hominũ commertio, atque adeo contẽplationi accommodatus. Idcirco ferè omnes insigniores visiones in montibus, aut solitudine acciderunt. Sic enim Moyses cũ oues Iethro soceri sui pasceret, minaretq; gregem ad interiora deserti vidit visionem illam magnã rubi, qui ardebat, & non cõsummebatur. Exod. 3. Iacob in campo scalam stantem super terram, cuius cacumen cælum tangebat, Angelosq; ascendentes per eam, ac descendentes, Dominumque innixum scalæ cõspexit. Genes. 28. Sic Heliæ in monte ad ostium speluncæ Dominus apparuit. 3. Reg. 19. Ibique sibilo auræ tenuis fuit mirum in modũ recreatus: quod expẽdens Eucherius lib. 4. in libros Regum cap. 8. docet, tunc nos sibilum auræ tenuis percipere, cùm saporem incircunscriptæ veritatis contemplatione subtiliter degustamus; rectè autem subditur: *Quod cum audisset Elias operuit vultum suum pallio, & egressus stetit in ostio speluncæ. In spelunca*, inquit, *sua ostio stat, & faciem velat, quia dũ contemplationis gratia vox supernæ intelligentiæ fit in mente, totus homo iam intra speluncã non est, quia animum carnis cura non possidet, & mortalitatis angustias exire meditatur, necesse est autem, vt faciem velet, quia dum ad altiora intelligentiæ ducitur, quantò sublimiùs leuatur, tantò magis per humilitatem se debet premere.* Denique Christus Dominus in monte trãsfigurare se voluit. Matt. 17.

Insigniores visiones, in montibus.

Exod. 3.

Genes. 28.

3. Reg. 19.

Eucher.

Contẽplationis vis, & effectus.

3 Hæc nimirum causa est cur antiqui Patres miris laudibus vitam eremiticã in cælum vsque extollebant: in quibus D. Basilius in opusculo de laudibus vitæ solitariæ, illustrissima de vita solitaria, in eandem sententiam, quam persequimur, encomia commemorat, vndè hæc selectiora delibauimus: *Solitaria vita cælestis doctrinæ schola est, diuinarum artium disciplina, paradisus deliciarum, vbi rosæ charitatis igneo rubore flammescunt, lilia castitatis niueo albent candore, & humilitatis violæ, dum imis contentæ sunt, nullis flatibus impelluntur; est sanctarum mentium delectatio, & intimi gustus inexhausta dulcedo: fornax vbi superni regis vasa formantur, & ad perpetuum nitorem malleo pœnitentiæ percussa, perueniunt: ô cella negotiatorum cælestium apotheca, felix commercium vbi terrenis cælestia, transitoriis mutantur æterna, spiritualis exercitij mirabilis officina, sacræ militiæ tabernaculum, procinctus triumphatoris exercitus, castrum Dei, turris Dauid, quæ ædificata es cum propugnaculis, mille clypei pependent ex ea, omnis armatura fortium. Tu campus diuini prælij, spiritualis arx certaminis, Angelorum spectaculum, palæstra fortiter dimicantium luctatorum, virens vallis in qua ediciõe currentium, munitio fortium, præsidium rescientium cedere bellatorum: ô eremus mors vitiorum, fomes & vita virtutum: tibi Moyses dedit his acceptæ legis Decalogum: per te Helias nouit Domini pertransseuntis excursum: per te Heliseus duplicem magistri sortitus est spiritum: tu scala illa Iacob quæ homines vehis ad cælũ, & Angelos ad humanum deponis auxiliũ: tu nuptialis thalamus, in quo sancti spiritus anulus tribuitur, & cælesti sponso felix anima fœderatur. Te Dauid petiit, tamen mundi mala se ferret, cum timidi & tenebrosi cordis tædium sustineret. Ecce,* inquit, *elongaui fugiens, & mansi in solitudine: & quid amplius memoremus. Quandoquidem ipse saluator omnium, in exordio suæ manifestationis inuisere, ac propria te dignatus est habitatione consecrare.* Hæc & alia loco citato Basilius. Legendus est quoque D. Hieronymus ad Heliodorum de laude vitæ solitariæ, vbi præter alia, sic exclamat: *ô desertum Christi floribus vernans, ô solitudo, in qua illi nascuntur lapides, de quibus in Apocalypsi ciuitas magni Regis extruitur, ô eremus familiariùs Deo gaudens, quid agis frater in sæculo, qui maior es mundo?*

Vitæ eremiticæ encomia. Ex D. Basilio.

Psal. 54.

Fui in spiritu in Dominica die.

SECTIO XXII.

FVIT in spiritu Ioannes, hoc est, altissimam quandam passus est ecstasim, non quod animus à corpore re ipsa discesse-

1.

tit, id quod phrasis Græca clarũ sonat ἐγενόμην ἐν πνεύματι fact⁹ sum in spiritu. Primum aduertendum est, diem Dominicam triplici nomine dictã fuisse, videlicet *κυριακήν*, idest Dñicã, quo nomine vtitur hoc loco Ioannes, diem panis, & diem lucis: cuius triplicis appellationis rationem affert D. Chrysostomus homilia 5. de Resurrectione ad finem tomi tertij. *Dominicus, inquit, dies dicitur, hoc est, dies Regalis, in quo imperator ascendit ab inferis, de quo illud intelligitur Psal.* 117. *Hæc Dies quam fecit Dominus. Dies panis, quia in eo nouimus panem resurrectionis cælestis. Denique dies lucis, in quo fugerunt mentis tenebræ, iuxta illud Esaiæ cap. 9. Populus qui erat in tenebris, vidit lucem magnam habitantibus in regione vmbræ mortis, lux orta est eis.*

Dies Dominica triplici nomine dicta ex Chrysost.

Psalm. 117. 24.

Esaiæ 9. 2.

2 Secundo. Obseruanda est ex hoc loco diei Dominicæ antiquitas, cuius etiam meminit D. Ignatius epistola ad Magnesianos, vbi eam reginã, & principem omnium dierum appellat; Origenes contra Celsum, Tertullianus lib. de corona militis, & in 2. lib. ad vxorẽ, & in Apologetico cap. 16. Gaudentius in sermonibus, diuus Hieronymus aduersus Vigilantium. Iustinus in quæstionibus à Christianis positis, q. 115. D. Basilius libro de Spiritu sancto cap. 27. & D. Augustinus epist. 119. ad Ianuarium cap. 15.

D. Ignat. Origen. Tertull. Gaudent. D. Hieron. Iustin. D. Basil. D. August.

3 Tertio. Plurimæ sunt diei Dominicæ prærogatiuæ, de quibus agũt Origenes homilia 7. super Exodum, D. Athanasius super illud, *Omnia mihi tradita sunt à Patre meo*, D. Hilarius in Procemio super Psalmos, D. Basilius homilia 2. in Hexameron ad finem. Diuus Hieronymus in cap. 4. epistolæ ad Galat. D. Augustinus sermone 251. de tempore. D. Leo epist. 81. ad Dioscorum Episcopum Alexandrinum cap. 1. & Sexta Synodus tomo 2. Conciliorum Canone 8. Est de ea etiam Canon vigesimus magni Concilij Niceni. Desumuntur verò prærogatiuæ ex rebus memorabilibus, quæ eo die euenerunt, aut etiã adhuc euenturæ sunt. Primum enim, Mundus in die Dominica sumpsit exordium, vt testatur D. Leo loco citato, & diuus Basilius homilia 2. in Hexameron, super illud Geneseos 1. *Factũ est vespere, & mane dies vnus.* Fuisse autem eum diem, quo lux creata est, diem solis, postea Dominicum appellatum, perspicuum est ex eo, quod septimus, ab eo dies quo Deus, requieuisse dicatur, fuit dies Sabbathi, vt ex Exod. 20. & 31. facilè concluditur vbi iubentur Hebræi diẽ Sabbathi obseruare, quod eo die Deus ab opere creationis requieuisset. Secundo. Eodẽ die Hebræi siccis pedibus mare rubrum transierunt. Ita Synodus Cæsariensis apud Bedam in Epistola de celebratione Paschæ. Tertio. Die Dominica primùm Manna pluit in deserto. Exod. 16. quemadmodum docet Origenes, & D. Augustinus locis citatis. Id quod probat Origenes ex 16. cap. Exod. vbi dicitur, sex diebus continuis collectum esse Manna, septima autem die, quæ est Sabbathi cessatum fuisse. *Quare*, inquit, *Si die Dominica pluit Manna de cælo, & in Sabbatho non pluit, intelligant Iudæi iam tunc prælatam fuisse Dominicam nostram Iudaico Sabbatho, & indicatũ quòd in Sabbatho ipsorum gratia à Deo ad eos de cælo nulla descenderit.* Quarto. Initio diei Dominicæ creditur Christus Dominus fuisse natus, vt habet sexta Synodus Canone 8. Quinto. Eodem die stella Magis apparuit, quẽadmodum docet eadem Synodus. Sexto. Baptizatus est Christus in Iordane, eadẽ Synodo testante. Septimo. Quinque panibus & duobus piscibus quinque hominum millia satiauit in deserto, ex eiusdem Synodi auctoritate. Octauo. Resurrexit à mortuis, vt eodem die, quo creauerat mundũ renouaret; quẽadmodum expendit diuus Athanasius loco citato. *Non aliũ, inquit, creaturã superaddit, sed veterẽ renouauit, & quam incepit facere, consummauit iuxta illud Ioannis 5. Opera quæ dedit mihi Pater, vt perficiam ea. Qui enim ab omnibus requiescit, significat quædam fine & consummatione indigere, ideoq; eam creaturam intra sex dies conditam interpolasset, diẽ illũ, huic instaurationi cõsecratũ voluit. quam Spiritus per Regium vatẽ prænuntiat. Hæc*

Origen. D. Athan. D. Hilar. D. Basil. D. Hieron. D. August. D. Leo. Sexta Synod. Concil. Nicæn.

D. Leo. D. Basil. Genes. 1. 5. Diei Dominicæ prærogatiuæ. Exod. 20. 31. Synod. Cæsar. Mãna quo die primum pluerit in deserto. Exod. 16. D. August. Orig. Dies Dominica Sabbatho Iudaico præferenda quando & quo modo ostẽsum. Sexta Synod. D. Athan. Ioan. 5. 16. Septima die cur ab omni opere requieuerit Deus.

est

est dies quam fecit Dominus: Solis enim instar Deus exortus illustrans vniuersumque mundum: quemadmodum in salutifera passione non apparuit Sol,

In passione cur Sol obscuratus.

tenebras fuscas primis creaturis adesse, & principium alterius superuenire, quae diluculum suum in saluatore consecuta est. Vnde Zacharias 6. dicitur, Ecce vir Oriens nomen eius.

Zachar. 6.12.

Nono. Octauo die post resurrectionem, hoc est Dominico, ianuis clausis ingressus est ad discipulos Dominus, eisque potestatem remittendi peccata concessit. Decimo. Mandauit Apostolis, vt Euangeliũ toto orbe prædicarent, & *IN NOMINE PATRIS ET FILII ET SPIRITVS SANCTI* sacramentũ baptismi conferrent. Vndecimo. Spiritus sanctus super discipulos descendit in die Pentecostes. Duodecimo. Dominica die futura creditur generalis hominum resurrectio, vt ait Diuus Augustinus sermone 251. de tempore & D. Hilarius procemio in Psalmos, vbi inquit, propterea Psalmum octauum inscriptionem habere, *Pro torcularibus*, vasculis videlicet in nouos fruct⁹ præparatis, & ad feruentis musti liquorem continendum innouatis, per quæ vascula corpora nostra intelliguntur per resurrectionem ad gloriam recipiendam reformata. Decimotertio & postremò. Die Dominica habuit Ioannes admirandas eas visiones, quæ hoc opere continentur. Legenda est epistola Bedæ de celebratione Paschæ, seu de æquinoctio verno, vbi decreta quædã Synodi Cæsariensis in Palæstina, & sex sanctificatiões diei Dñicæ memorãtur.

Quo die futura resurrectio generalis ex Aug.

D.Hilarius.

4 Quartò. De huius diei cultu agit D. Augustinus sermone citato, vbi eiusmodi obseruationem docet fuisse ab Apostolis institutã, eoq; die missam esse audiendam. Idemq; docet Synod⁹ Agathensis Canone 47 Concilium Matisconense 2. & sexta Synodus Canone 8. Imo eius celebritatem Apostolos à Christo accepisse, scribit Iustinus Philosoph⁹ & martyr in 2. Apologia pro Christianis.

D.Augustinus.

Synod. Agath. Conc. Matis.

Sexta Synod.

Iu.?.Philos.

✻

Audiui post me vocem magnam tanquam tubæ.

SECTIO XXIII.

AGGREDITVR iam Ioannes ipsam visionem, sicut autem in spiritu fuit, vt antè diximus, ita spiritualiter quoque hãc vocem audiuit, non quod vox aliqua corporalis eius auribus insonuerit: Itaque ait magnam se vocẽ quasi tubæ à tergo audiuisse: quo autẽ mysterio id factum sit, patebit ex sequentibus.

Primum, illud mysterio non vacat, quòd non ante, sed post se, vocem audierit. Rupertus eam affert rationem. *Post Ioannem, inquit, erat totus mundus, & quicquid corporeis oculis cernitur, imo & totus præsentis Ecclesiæ status, retrò hæc erant, quia ipse ad anteriora extendebatur, cum ad cælestia sursum raperetur.* Igitur post se, vocem audiuit, quia quodammodo reuocatur ad res Ecclesiæ componendas. Eandem rationem paulo aliter, sed luculentiùs proponit Richardus de sancto Victore: *In exilium, inquit, relegatus Ioannes à strepitu mundi remotus, & quieti deditus, omnem pastoralem solicitudinem, cunctaque visibilia post se longè relinquerat solisq; supernis & inuisibilibus intendebat, quare dum ad subditorum eruditionem reducitur, & de iis, quæ scribenda erant, per sensibilium similitudines edocetur, quasi de anterioribus ad posteriora reuocatur.* Itaq; à contemplatione ad actionẽ reducitur Ioãnes, vt eo exẽplo discamus, non semper contẽplationi vacandũ, sed actioni interdũ, & saluti proximorum, insistẽdũ. Id quod ipse Dñs suo exẽplo nos docuit, qui vt refertur Luc. 6. Descẽdẽs de mõtedocuit, sanauitq; turbas in cãpestribus, & Moyses interdum cum Deo in excelsis loqr̃, interdũ cum populo agit in tabernaculis. Exod. 18. 19. 25. & 31. Sic etiã Petrus intermisso pastoralis prouidẽtiæ negotio speculam considerationis ascenderat, cùm ei diceretur, *Occide, & manduca*: Act. 10.

Rupert.

Cur post se & non ante, vocẽ audiuerit Ioannes.

Rich. de Sancto Vict.

Non semper cõtemplationi, interdum proximorũ saluti vacandum.

Luc. 6.

Exod. 18. 19. 25. & 31.

Act. 10. 7.

Act 10 7. Vna est & eadem scala, qua Iacob ascendentes Angelos videt, & descendentes; per contemplationem enim ad scalæ culmen ascendimus, in quo Deus cernitur; per actionem verò ad ima descendimus, vt proximis opitulemur: ipse etiam Iacob, quemadmodum obseruauit Hildebertus Episcopus Epist 37, & refertur in Appendice Bibliothecæ Sanctorum Patrum, dum comitantibus regreditur vxoribus Rachele, & Lia, vtramque vitã figurantibus, Angelum videt, Angelum apprehendit, & factus est in luctamine superior. Genes. 32. In hanc sententiam D. Gregorius homilia 3. in Ezechielẽ, interpretatur illud capitis primi, *Et manus hominis sub pennis eorũ. Hæc est*, inquit, *virtus operis sub volatu contemplationis.*

Hildebert.

Genes. 32.
D. Gregorius.

2 Hoc ipsum eleganter docet D. Bernardus sermone 41. in Cantica expendens quo modo sponsæ quærenti, *Indica mihi quem diligit anima mea, vbi pascas, vbi cubes in meridie*, responsum est, *Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento. Aliud*, inquit, *cupit sponsa, & aliud accipit, & nitenti ad contemplationis quietem labor prædicationis imponitur, & sitienti sponsi præsentiam filiorũ sponsi pariendorum, alendorumque sollicitudo iniungitur; alia enim vice, cùm sponsi amplexus & oscula suspiraret, responsum est, quia meliora sunt vbera tua vino.* (Hæc enim verba ad sponsam, non ad sponsum refert Bernardus) *Vt ex hoc se intelligeret matrem, atque ad dandum lac paruulis nutriendosq; filios reuocari, rectè igitur inquirens, vbi nam meridianis horis dilectus pascat, & cubet, murenulas pro eo reportat aureas, vermiculatas argento, idest sapientiam cum eloquentia, haud dubium, quin ad prædicatoris opus, ex quo sanè docemur intermittenda plerumque esse dulcia oscula propter lactentia vbera* Hæc Bernardus. Qui etiam legendus est sermone 46. in Cantica super illa verba, *lectulus noster floridus Forte*, inquit *appetis & ipse contemplationis quietem, & bene facis, tantùm ne obliuiscaris flores, quibus lectulum sponsæ legis aspersum. & cura tuum similiter circundare bonorum floribus operum, & virtutum exercitio tanquam flore, fructum sanctum, otium præuenire.* Vbi vides Bernardum actionem appellare florẽ, ex quo fructuosa contemplatio tanquam fructus debeat pullulare.

D. Bernard.

Murenulæ aureæ cur datæ Sponsæ ex Bernard.

D. Bernard.

Ex flore actionis pullulat fructus contemplationis.

Secundo. Notandum est, hanc *vocem* appellari *magnam tanquam tubæ*; *magnam* quidem tum ad excitandam attentionem, faciendamq; audientiã, tum etiãquia, vt ait Rupertus, *Veritas fidei non amat angulos, sed toti mundo loqui desiderat*; *tubæ* autem multis de causis. Prima est Hugonis Car. *quia*, inquit, *sicut tubã signũ datur ad prælium, sic vox ista imitat ad sustinẽda tribulationum certamina:* Quam ob causam fideles tanquam milites armantur in sacris literis. Audi Apostolum ad Ephesios 6. *Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum contra spiritualia nequitiæ in cælestibus.* Pro *mũdi rectores*, Græcè est *κοσμοκράτορας*, dictio vna composita quã Tertullianus lib. 5. contra Martionem vertit, *mundi tenentes*: Tunc sequitur. *Propterea accipite armaturam Dei, state succincti lumbos vestros in veritate, & induti loricam iustitiæ, calceati pedes in præparationem Euangelij pacis, in omnibus sumentes scutum fidei in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere: & galeam salutis assumite, & gladium spiritus, quod est verbum Dei.* Pro *armaturam*, est Græcè, *πανοπλίαν*, quod nomen omne genus armorum significat: vnde diuus Ambrosius legit, *vniuersitatem armorum*. Vnde Iob cap 7. *Militia*, inquit, *est vita hominis super terram*, & cap. 14. de se tanquam de milite loquitur, cum ait. *Cunctis diebus quibus nunc milito expecto donec veniat immutatio mea.* Et Paulus 2. ad Corint. 10 *In carne ambulantes non secundũ carnem militamus.* Atq; hoc ipsũ Hebræi expresserunt, cùm per desertũ, quod huius vitæ typus fuit, more militum iter faciebant figentes castra circa tabernaculum, & signo cælitus dato iterum ea mouentes suis armis, & vexillis militaribus instructi. Numerorum 2. & 10.

3
Rupert.
Cur vox illa, tã quã tubæ.
Ad Eph. 6. 12.
Fideles in sacris literis tanquã milites armantur.
Iob 7. 1.
Iob 14. 14.
2. ad Corint. 10. 3.
Num. 2. & 10.

4 Secũda ratio est Ioachimi Abbatis, quia videlicet, *tuba*, Ecclesiæ totius progressum representat: est enim instrumentum ductile, longũ, & sonorũ,

Abb. Ioach.

arctè quidem incipiens, sed in amplitudinem desinens, intus concauum, & ad concrepādum efformatum. Sic Ecclesia arcta fuit in principio, quoad numerum fidelium, & occulta vsque ad numerum Prophetarum. Exindè verò largior & manifestior esse cœpit, vsque ad Ioannem. Denique in Apostolis dilatata, quorum sonus in morē tubæ grandis effectus ad fines orbis terrę penetrauit. Vndè factum est vt Ecclesia quæ paruo angustabatur in populo, in latitudinem gentium funderetur. Tertia est eiusdem, quia tuba typus est prædicationis verbi Dei; duo enim sonum tubæ efficiunt, nimirum tuba ipsa, & flatus: & quidem per tubam, quæ visibilis est, superficiès literę exprimitur: per flatum autem, qui est inuisibilis, & tamen per tubam emissus terribiliter sonat, spiritalis intellectus designatur, qui ingentia mala reprobis minatur, & illustrissima bona electis pollicetur. Addi potest ad hāc Ioachimi expositionem, per flatum intelligi vim spiritus sancti, quæ in prædicatione requiritur, quam ob causam dictum est ad Esaiam cap. 58. *Clama ne cesses, quasi tuba exalta vocē tuam*: & propterea muri Hiericuntini dum septem sacerdotes septem buccinis clangerēt, circunducta Arca corruerunt. Iosue 6. in quo Apostolica prædicatio expressa est, quæ per spiritus sancti afflatum Hierico, idest, mundi huius mœnia, idest, superstitiosa dogmata, & Philosophorum falsam doctrinam, atque idololatriam solo æquauit, quemadmodum exponit Origenes homilia. 7. in librum Iosue. Quarta, & postrema ratio afferri potest, fuisse per tubam officium prędicatoris Euangelici declaratum, vt videlicet intelligat, debere se opere præstare quod prædicat. Tuba enim non solùm ori imponitur, sed etiam manibus tenetur. Ita enim concionator debet Euangelium, quod in ore habet, manu, idest, operatione fulcire, quo sensu intelligendum est illud Esaiæ iam citatum: *Quasi tuba exalta vocem tuam*. Id quod Paulus, concionator vtique perfectissimus implebat, vnde dicebat ad Philip. 3. *Imitatores mei, estote fratres, & obseruate eos, qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram*: pro quo habetur Græcè τύπον ἡμᾶς, vt ita legam⁹ sicut habetis typū & exēplar nos; itaq; Paul⁹ typū & exēplar se appellat Philippensium: quippe qui quod prædicabat, sic opere præstabat, vt pro typo & exemplari à fidelibus haberi posset: quod idem commendat Tito cap. 2. cū ait: *In omnibus te ipsum præbe exemplum*, Gręcè τύπον, idest, formam, & exemplar: id ipsum ab omnibus prelatis obseruari cupit Petrus 1. sua Epist. cap. 5. cum ait: *Neque dominātes in cleris, sed forma facti gregis ex animo*, Græcè τύποι γενόμενοι, id est, facti typi, & exemplaria cæterorum: eleganter in eundem sensum D. Gregorius homil. 21. in Ezech. interpretatur mensas illas, quarum fit mentio Ezechielis 40. quæ mensæ dicuntur habuisse labia reflexa intrinsecus: *Et labia earum palmi vnius, reflexa intrinsecus per circuitum. Super mensas autem carnes oblationis. Tunc*, inquit, *mensarum labia intrinsecus reflectuntur quando doctores ad conscientiam reuocant, tacita cogitatione quod dicunt, quando semetipsos subtiliter perscrutantur, si faciunt quod loquuntur: rectè autē cum reflexa intrinsecus mensarum labia dicuntur, additur quoque (Per circuitum) vt non in vna qualibet se parte considerent, atque ex alia semetipsos perpendere prætermittant, sed vbique semetipsos inspiciant, & in quantum prævalent studeant, singula opere implere, quæ docent. O doctor ecce iam mensa es, iam vasa portas, iam in vasis fidelibus pondus holocausti & victimæ sustines, sed intus reflecte labium idest, ad cor reuoca sermonem, audi quod dicis, operare quod prædicas.*

Hæc Gregorius.

***
**
*

Marginalia: Tertia. — Tuba typ⁹ prædicationis. — Esai. 58. 1. — Iosue 6. — Origenes. — Postrema. — Concionatoris officium. — Philip. 3. 17. — Paulus fidelium exemplar. — Ad Tit. 2. 7. — 1. Petri. 5. 3. — Prælati exēplū. — Ezech. 40. 43. — Reflexa mensarū labia, quid.

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

De prima visione Ioannis.

Visio Ioanni facta hoc primo capite describitur.

SECTIO PRIMA.

1 INCIPIT Ioãnes diuinas visiones sibi ostensas (quæ sanè fuere preter modum admirabiles) commemorare, quarũ prima hoc primo capite inchoatur, fuitq; huiusmodi.

Primùm, vidit septem candelabra aurea, quę non cõstat cuius figuræ fuerint: crediderim fuisse non solum maxima, sed etiam pulcherrima, atque excellenti opere, artificioq; cęlata, singula singulos ingẽtes cereos accensos in summitate præferentia. Secundò vidit in medio eorum *Similem filio hominis vestitum podêre*, id est, linea tunica talari, quam propterea Septuaginta semper *ποδήρη*, idest, ad pedes vsque demissam appellant. Eratq; vnum ex Sacerdotalibus indumentis.

2 Pro illustriori tamen huius rei cognitione, sciendum ex Iosepho libro 3. Antiquit. cap. 8. & diuo Hieronymo in epist. ad Fabiolam de veste sacerdotali, duplicem fuisse tunicam sacerdotalem apud Hebræos, vnam communem omnibus sacerdotibus: alteram propriam Pontificis. Tunica communis sacerdotum erat linea ex bysso, dicebaturq; Hebraicè כתנת, hoc est, linea, linum enim Chethon Hebraicè nominatur: hæc adhærebat corpori, tamq; arcta erat, strictisque manicis, vt nulla omnino in veste esset ruga, tam longa vt vsque ad pedes descenderet, vndè & *ποδήρης* dicebatur. Aiũt Hebræi quos nonnulli ex nostris sequuntur, hãc tunicam totam fuisse variis oculorum ordinibus, & figuris continuata serie distinctam, instar scutulatarum vestium apud Romanos: idque probanę ex eo quod Exod. 28. cùm dicitur, *Stringesq; tunicam bysso*, pro *stringes* est Hebraicè שבצת quod ipsi transferunt *Oculabis*, vt sit sensus *Oculabis*, id est tunicam bysso: etenim id verbum non solum stringere, sed etiam oculare significat: de cuius sententiæ probabilitate non est hîc disputandi locus. Tunica propria Pontificum erat Hyacinthina, quæ Hebraicè dicebatur, מעיל quam etiam Iosephus talarem appellat, eademque à Septuaginta interpretibus Exod. 28. *ποδήρης* quoque dicitur: sed non puto tam longam dimissamque fuisse, sicut erat prior, tunica byssina, quæ *podêris* nomen sibi propriè vendicat, diciturque in sacris literis, tunica superhumeralis, quia ipsi superhumerali immediatè superponebatur. Erat tota hyacinthina, eiusque ex limbo pendebãt per circuitum tintinnabula aurea, & mala punica ex hyacinto, & purpura, & cocco bis tincto, eo ordine, vt inter duo quælibet tintinnabula esset vnum malum punicum, & inter duo mala punica vnum tintinnabulum. Docet autem diuus Hieronymus loco citato, fuisse septuaginta duo tintinnabula, & totidem mala punica,

Iosephus. D. Hieron.

Tunica sacerdotalis apud Hebræos, qualis.

Item & Pontificia.

Exod. 28.

D. Hieronym.

Clem. Alex. cui potiùs fides habenda est quam Clementi Alexandrino, qui quinto libro stromatum trecenta sexaginta sex tintinnabula, totidemq; mala punica, iuxta numerum dierũ, quibus annus cõstat, fuisse existimauit. Cum igitur hoc loco ait Ioannes illum *similem filio hominis*, qui sibi apparuit, fuisse vestitum podére, hoc est talari tunica; licet de vtraque, & byssina scilicet & hyacinthina intelligi posset, siquidem vtraq; podéris dicebatur vti diximus: magis tamen crediderim id de priori tunica byssina communi omnium sacerdotũ esse accipiẽdum, eò quod illa est, quæ propriè podéris sibi appellationem vendicabat, præterquam quod hæc est communis interpretum in hunc locũ existimatio: itaque hic *similis filio hominis* podére indutus, hoc est Angelus Christum repræsentans, vt postea suo loco dicemus, illum non vt præcise Põtificem, sed vt sacerdotem absolutè referebat, cui non obstat, quod in scribendis ad septem Episcopos literis, Pontificium munus exercet, siquidem tunica byssina non solum ad sacerdotes, sed etiam ad Pontifices pertinebat, quippe qui supra tunicam byssinã, hyacinthina quoq; induebantur: quanuis non multum repugnauerim, siquis illum *similem filio hominis*, malit tunica hyacinthina indutum apparuisse, vt summum scilicet Pontificem omnibus Episcopis præsidentẽ, atque ad illos Pontificio iure, & autoritate scribentem, repræsentaret.

Quot ex ea tintinnabula pendebant.

Qua tunica indutus ille similis filio hominis.

3 Tertio. Erat hic *similis filio hominis præcinctus ad mammillas zona aurea*. Aduerte sicut duplex erat tunica, ita duplicem quoque fuisse zonam, qua astringi solebat. Et quidem tunica linea, vt ait Iosephus, accingebatur circa pectus paulo axillis inferiùs zona lata digitos quatuor, intus inani, ita contexta, vt serpentis exuuium videri posset, floribus etiam picturata puniceis, purpureis, hyacinthinis, & byssinis, stamen verò è sola bysso constabat, quæ semel atque iterum circa pectus reuoluta ad talos vsque defluebat tantisper dum sacerdotes à sacris feriabantur, idque ad ornatum conferre videbatur; cum verò sacris erat ministrandum, ne ventilata impedimento esset, super humerum læuum retorquebatur: dicebatur hæc zona hebraicè אבנט Babylonij Hemeianin vocabant, *Nos cingulum vel balthenm*, inquit Hieronymus, *possumus appellare*. Tunicam verò hyacinthinam astringebat zona aliis coloribus, vt inquit Iosephus, Supradictæ zonæ similis, hoc est ex filis byssinis, purpureis, coccineis, atque hyancinthinis contexta nisi quod aureis quoque filis erat intertexta, nec verò huiusmodi zona soli tunicæ hyacinthinæ stringendæ seruiebat, sed super humerale & rationale cum eadem tunica colligabat. Cũ igitur Ioannes ait hunc *similem filio hominis* fuisse præcinctum ad mammillas zona aurea; nec priorem nec posteriorem zonam intelligit, siquidem neutra earum erat aurea, sed aliã vtique nobiliorem, ac præstantiorẽ, quæ tamen, cum zona hyacinthina quam ex Iosepho diximus auro intertextam fuisse, hac ex parte conueniret, vt hinc aliquis non ineptè argumẽtari possit, tunicam qua idem *similis filio hominis*, indutus apparuit, non byssinam fuisse, sed hyacinthinam, cùm zona auro contexta, non ad byssinam tunicam, sed ad hyacinthinam pertineret: verũ cum nostra hæc zona tota aurea fuerit, atque adeo ad neutrã tunicam propriè spectaret, non indè necessariò conficitur, talarem vestem, qua hic *similis filio hominis* erat indutus, hyacinthinam fuisse tunicam: quin illud potiùs colligendum, ea zona aurea significari sacerdotem illum siue pontificem cuius ille *similis filio hominis*, personam sustinebat, sacerdotibus pontificibusq; legalibus longè antecellere. Itaque non communi sacerdotum, aut pontificum zona, sed nobiliori & pretiosiori astringi debuisse, quod magis intelliges, cùm huius aureæ zonæ mysteria explicabimus.

Iosephus.

Duplex Sacerdotis zona describitur.

D. Hieron.

Iosephus.

Qua zona præcinctus ille similis filio hominis.

4 Quarto. *Caput eius & capilli erant candidi tanquam lana alba, & tanquam nix*, ideſt miri candoris non quod dumtaxat cādorē lanæ, & niuis æquarent, ſed quia aliæ ſimilitudines non reperiuntur aptiores ad amplificandam eximij alicuius cādoris magnitudinem, quæ etiam fuit cauſa cur Matthęus capite. 17. agens de trāsfiguratione domini dixerit veſtimenta eius facta fuiſſe alba inſtar niuis: cùm certum ſit illum veſtimentorum Chriſti candorem, magno interuallo omnem niuis candorem ſuperaſſe. Quinto. *Oculi eius* erant *tanquam flamma ignis*, ideſt, ardentiſsimi, & inſtar flammæ micantes, & ſcintillantes. Sexto. *Pedes eius ſimiles* erant *aurichalco*, Græcè habetur ſimiles, *Chalcolibano* ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ, eſt autem *aurichalcum*, ſeu rectius orichalcum metali genus auro ſimile, dictum Græcè, & Latinè, Orichalcum, eo quod naſcatur in motib⁹, ὄρος enim Græcè montem ſignificat: qua de re legendus eſt Plinius lib. 34. cap. 2. Chalcolibanon verò, vt vult Suidas, eſt electri genus auro pretioſius, quanquam ſi ad etymon ſpectemus, ſit aliquid ex ære & thure cōpoſitum, χαλκὸς enim Græcè æs, λίβανος autem, thus ſignificat. Septimo. *Pedes eius* erant *ſicut in camino ignis ardenti*, ſeu vt habetur Græcè ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένοι, ideſt, tanquam in camino igniti, vt *ignitum* ad *pedes*, non ad *caminum* referatur. Octauo. Vox eius erat, *tanquam vox aquarum multarum*, ideſt maximè ſonora, & multiplex. Nono. *Habebat in dextera ſua ſeptē ſtellas*, vel depictas ſcilicet, vel incluſas. Decimo. *De ore eius exibat gladius vtraque parte acutus* Græcè ῥομφαία δίστομος ὀξεῖα, hoc eſt gladius anceps, ſeu aduerbum duplicis oris acutus. Vndecimo. *Facies eius* erat ſplendidiſsima *ſicut ſol cum lucet in virtute ſua*, ideſt, cum fulgentiſsimus eſt in meridie. Poſtremo Ioannes tanta viſione perterritus, ad pedes eius tanquam mortuus non tam accidit, quàm cecidit, ille autem ponēs dexteram ſuam ſuper eū dixit μὴ φοβοῦ, *Ne time* ſeu *Noli timere, Ego ſum prim⁹ & nouiſsimus, & viuus, & fui mortuus, & ecce ſum viuens in ſecula ſeculorum, & habeo claues mortis, & inferni*, Præcepitque ei, vt omnia quæ viderat literis mandaret: *Scribe*, inquit, *quæ vidiſti, & quæ ſunt, & quæ oportet fieri poſt hæc: ſacramentū ſeptē ſtellarū, quas vidiſti in dextera mea, & ſeptē candelabra aurea: ſeptē ſtellæ, Angeli ſunt ſeptē Eccleſiarū, & candelabra ſeptē, ſeptē eccleſiæ ſunt.* Verbū γράψον, hoc eſt ſcribe, referendū quoq; eſt ad *ſacramentum ſeptem ſtellarū*, & ad *candelabra*, vt ſit ſenſus, ſcribe quæ vidiſti, & quæ modo in Eccleſiis geruntur, & quæ poſtea euentura ſunt; ſcribe quoque *ſacramentum*, ſeu vt Græcè habetur μυστήριον *ſeptem ſtellarum, quas vidiſti in dextera mea*, ſcribe etiam *ſeptem candelabra aurea*. Nam quod ita locus ſit diſpungendus, perſpicuum eſt ex eo quod Græcè *candelabra* ſunt in accuſandi caſu, & quod eſt conſequēs, *ſacramentum ſeptem ſtellarum*, eodē quoq; caſu accipere oportet. Sic enim Græcè legimus γράψον ἃ εἶδες, καὶ ἅ εἰσι, καὶ μέλλει γίνεσθαι μετὰ ταῦτα, τὸ μυστήριον τῶν ἑπτὰ ἀστέρων ὧν εἶδες ἐπὶ τῆς δεξιᾶς μου, καὶ τὰς ἑπτὰ λυχνίας τὰς χρυσᾶς. Sed iam ad myſterium viſionis explanandum accedamus.

Math. 17.

Plinius.

Explicatur viſio in ſenſu literali, & primùm quid ſeptem candelabra aurea ſignificent.

SECTIO II.

SEPTEM candelabra aurea, ſunt ſeptem Eccleſiæ, ad quas ſcribit Ioannes nomine omnium orbis Eccleſiarū, vt ſupra diximus; de qua expoſitione dubitari non licet, cùm ille idem *ſimilis filio hominis*, qui Ioanni apparuit, ſic myſterium explicauerit. *Candelabra*, inquit, *ſeptem Eccleſiæ ſunt.* Licèt verò ſeptem Eccleſiæ Aſiæ minoris, quæ ſuperiùs nominatæ ſunt, hoc loco ſubaudiendæ ſint, tamen earum nomine

vniuersas orbis ecclesias oportet accipere, vt ibidem docuimus, tum quod numerus septenarius vniuersitatē significat, tum ob septiformem Spiritus sancti gratiam, ex qua vniuersæ Ecclesiæ pulchritudo efflorescit: quam eandem ob causam per *septem cādelabra* exprimitur, propter septiformem spiritualium donorum splēdorem, quo ab Spiritu sancto collustratur. Itaque iure septiformis Ecclesia per septē candelabra designatur, quę etiam per illud candelabrum aureum septem calamorum adūbrata est, de quo agitur Exodi 25. & 37. & illud quod vidit Zachar. cap. 4. & illud de quo loquitur Christus Matth. 5. *Nemo accendit lucernam, & in absconditio ponit, neque sub modio, sed super candelabrū, vt qui ingrediuntur lumen videant.*

Ecclesia cur septiformis, & cū candelabro cōparetur.

Exod. 25. & 37.

Zachar. 4.

Matth. 5. 16.

Prima ratio cur Ecclesia comparetur cādelabro, est, quia est visibilis, & excellenti quodam splendore conspicua, atque manifesta, iuxta illud Psalmi 18. *In sole posuit tabernaculum suum.* Quem locum de Ecclesia intelligit D. Augustinus tract. 2. in epistolā Ioannis. *In manifesto*, inquit, *posuit Ecclesiam suam, vt sicut Sol, non possit omnino latere*: vnde & *Ciuitas supra montem posita* appellatur. Secunda ratio est. Quia instar candelabri lucem mundo præfert, quod lumen est ipse Christus, Ecclesiæ candelabro impositum, iuxta illud Ioannis. 8. *Ego sum lux mundi.* Et Ioanis. 1. *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, & Malachiæ 4. *Timentibus nomen meum, orietur Sol iustitiæ*: Ex quo fit vt mirum sit, & planè diuinum Ecclesiæ candelabrum, quippe quod pro lumine Solē ipsum in summitate præferat, imo & *fontem Solis*, de quo agitur in libro Iosue: quemadmodum expendit Origenes homilia 19. in librum Iosue, vbi fit mentio fontis Solis. Quem Solis fontem, Christum ipse interpretatur. Quis porrò non miretur solem oriri ex fonte, sed is nimirum est Christi splēdor, vt ex eo lux omnis spiritualis, tanquam ex fonte orta ad omnem mundi plagam illuminandā deriuetur, quod illis verbis prædixit Symeon

1. Ratio.

Psalm. 18. 5.

D. August.

Secunda.

Christus Ecclesiæ lumen.
Ioann. 8. 12.
Ioann. 1. 9.
Malach. 4. 2.

Origen.

Item fons solis.

Luc. 2. *Quod parasti ante faciem omnium populorum, lumen ad reuelationem gentium.* Tertia ratio est Richardi de Sancto Victore. *Quia sicut*, inquit, *magna candelabra tribus feri pedibus fulciuntur, ita Ecclesia in sacrosanctæ Trinitatis fide per charitatem operante fundata erectaque consistit.*

Luc. 2. 31.
Tertia.
Richard.

Porrò Ecclesiæ non solùm candelabra, sed aurea etiam candelabra appellantur. Primò, secundum Richardum de S. Victore, quia sicut aurū per ignē probatur, malleis extenditur, & in formam candelabri productū instrumentum ignis, & luminis efficitur, ita Ecclesiæ tentationibus probatur, & tunsionibus persecutionū extenuatæ, ardent igne sapientiæ cælestis, & lucēt opere charitatis, quam etiam ob causam candelabrum illud de quo agitur Exodi 25. & 37. non erat fusile, sed ductile, quemadmodū obseruauit D. Greg. homilia 6. in Ezech. quia nimirū Ecclesia ferendo producitur, & quotidie persecutionibus proficit, atq; huc allusisse videtur Petrus 1. sua epist. c. 1 cū dixit: *Vt probatio fidei vestræ multo pretiosior sit auro quod per ignem probatur.* Secundò, propter charitatē quæ ob excellentiā & præstātiam auro omnium metallorū pretiosissimo cōparatur, iuxta illud capitis 3. *Suadeo tibi emere à me aurum ignitum.* Est autem ea auri natura, auctore Plinio libro 33. historiæ naturalis cap. 3. vt nihil eius igne depereat, tutò etiam in incendiis durante materia: imo quò sæpius arsit, ad bonitatem proficiat: accedit, quod nec aliud metallum latiùs dilatatur, aut numerosiùs diuiditur: sic igitur nihil charitatis persecutionum igne deperit, sed magis perficitur: iuxta illud secundæ ad Corinthios 12. *Propter quod placeo mihi in infirmitatibus, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo, cum enim infirmor, tunc potens sum*: Quasi dicat nihil virtutis & constantiæ, mihi in tribulationum flammis deperit, quin potiùs tunc euado firmior atque potentior, ipsumq; charitatis aurum per gratiam & virtutem CHRISTI magis enitescit.

2
Rich. de S. Vict.

Exod. 25. & 37
D. Greg.

1. Petr. 1. 7.

Plinius.

Auro comparatur charitas.

2. ad Cor. 12. 2.

Præterea charitas quantumcumque extendatur laboribus, ſemper inſtar auri ſufficit: quemadmodum docuit Apoſtolus ad Romanos 8. *Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? tribulatio, an anguſtia?* &c. & 2. ad Corinthios 6 *Quaſi morientes, & ecce viuimus:* In quo quidem charitas à ſimulata virtute hypochritarum longe diſſidet, quemadmodũ & verum aurũ in eo diſtinguitur ab alchimico, quod alchimicum, non ita malleorum ictus, ſicut verum, ſuſtineat: Vndè Paulus 2. ad Corinthios 6. poſtquam fideles ad labores conſtanter patienterq; tolerandos, eſſet adhortatus, illis verbis, *In omnibus exhibeamus nos metipſos ſicut Dei miniſtros, in multa patientia, in tribulationibus, in neceſſitatibus, in anguſtijs, in plagis, in carceribus, in ſeditionibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs,* neceſſariò adiungendũ putauit *in charitate nõ ficta:* Seu vt Græcè eſt; ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ, hoc eſt in charitate non hypochritica, vt innueret charitatem eſſe aurum, quæ niſi vera ſit, haud poterit tribulationum, neceſſitatum, anguſtiarum, carcerum, ſeditionũ, & laborũ ictus ſuſtinere, quin ſtatim frangatur, quemadmodũ aurum charitatis hypochriticum & alchimicum malleorum ictu frangitur: quare, inquit, vt perſecutiones omnes, atque difficultates inuicto animo ſuperetis, habete verum charitatis aurum, non fictũ, non ſimulatũ, non alchimicum.

Ad Rom. 8. 35

2. ad Cor. 6. 9.

Hypochriſis, aurum alchimicũ.

De ſimili filio hominis, qui erat in medio ſeptem candelabrorum aureorum.

SECTIO III.

RICHARDVS de S. Victore, per hunc *ſimilem filio hominis*, angelum intelligit, qui in perſona, & ſimilitudine Chriſti, demonſtrabat Ioanni ſacramentum Diuinæ reuelationis. *Qui,* inquit, *eò ampliùs habuit auctoritatis, quod apparuit in ſimilitudine Saluatoris:* Quæ ſententia vera eſt nec enim Chriſtus ipſe Ioanni apparuit, ſed angelus Chriſti perſonam ſuſtinens, & ideirco non homo, nec filius hominis, ſed *ſimilis filio hominis* appellatur; quo ſenſu accipiẽdi ſunt ferè omnes interpretes; cũ hoc loco per *ſimilem filio hominis,* Chriſtũ intelligunt, nec enim illud cenſendi ſunt exiſtimare, Chriſtum in ſua ipſius perſona *in medio candelabrorum aureorum* viſum eſſe, ſed angelum in hominis ſpecie, qui Chriſtum referret: verum iam hinc illa oritur dubitatio, cur ſi Chriſtum hic angelus repræſentabat, non homo, ſed *ſimilis filio hominis* appelletur. Beda, Primaſius, Hugo Cardinalis, & alij, eam afferunt rationem, quia nimirum Chriſtus reſurrexit immortalis, non iam ſimpliciter hominem, qui naturam dicit paſsibilem, ſed ſimilem homini, dicendum fuiſſe: quo etiam ſenſu dixit Paulus 2. ad Corinthios 5. *Et ſi cognouimus Chriſtum ſecundum carnem,* ideſt mortalem *ſed iam non nouimus.* Eodemque modò diuus Auguſtinus libro 11. contra Fauſtum Manichæum capite. 7. intellexit illud ad Hebræos 5. *Qui in dieb⁹ carnis ſuæ preces ſupplicationeſque ad eum, qui poſsit eum ſaluum facere à morte cum clamore valido & lacrymis offerens:* Vbi illud *in diebus carnis ſuæ,* idẽ eſt, atque, cùm vitam mortalem agebat. Elegantiorem rationem reddit Ioachimus Abbas. *Chriſtus,* inquit, *tanta in cælo præeminet claritate, tanta maieſtatis gloria fulget præ omnibus angelis, vt ſicut in eo aliquando Diuinitatis ſuæ gloriam occultabat humanitas, ita nunc humanitatis eius abiectio exinanita à maieſtatis gloria, & à ſplendore ſummæ lucis abſorta eſſe videatur.* Vt enim aliquando *ſemetipſum exinaniuit formam ſerui accipiens.* Ad Philippen-

Richard. de S. Victore.

Quis fuerit ille ſimilis filio hominis.

Beda. Primaſius. Hugo card.

2. ad Cor. 5. 16.

D. Auguſt.

Hebr. 5. 7.

Qua gloria fulgeat Chriſt⁹ in cœlo.

Ad Philip.

Philipp.2.

ses secundo. Ita nunc forma ipsa seruilis à maiestatis gloria exinanita est, vt ita nihil in eo suspicionis remaneat, quo minus verus Dei filius esse credatur. Igitur hic similis filio hominis est *in medio candelabrorum aureorum*, id est, Ecclesiæ vniuersæ, iuxta ea, quæ superiùs de septem candelabrorũ mysterio diximus, idq; multis de causis. Prima est, vt inde influat in omnes eius partes: propterea enim etiam cor est in medio corporis: Adnotauit Hugo cardinalis in hunc locum: Christũ semper in medio inueniri. Etenim ipse est media, idest, secunda persona Trinitatis: Nascitur media nocte, Sapientię 18. *Dum medium silentium tenerent omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet, Omnipotens sermo tuus Domine de cælo, à regalibus sedibus venit.* In medio mundi patitur, hoc est in Hierusalem, quæ *Vmbilicus terræ* appellatur. Ezechielis 38. Vnde est illud Psalmi 73. *Operatus est salutem in medio terræ.* In medio duorum latronum crucifigitur. In aëre, id est, inter cælum & terram moritur. In medio discipulorum post resurrectionem stetit. Ioannis 20. Ipse etiam dicit de se Matth.18. *Vbi fuerint duo, vel tres, congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Denique hoc loco in medio septem candelabrorum aureorum apparet. Simile est illud Leuit. 26. *Ponam tabernaculum meum in medio vestri, ambulabo inter vos, & ero Deus vester vosque eritis populus meus*: pro *ambulabo inter vos*: est apud Septuaginta ἐμπεριπατήσω ἐν ὑμῖν: ad quem locũ haud dubiè videtur spectasse Paulus 2. ad Corint. 6. cum dixit: *Vos estis templum Dei viui, sicut dicit Deus, quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo*: vsus est enim eodem verbo ἐμπεριπατήσω: Concinit & illud apud Ezechielem 37. *Et erit tabernaculum meũ in eis, & ero eis Deus, & ipsi erunt mihi populus, & scient gentes, quia ego Dominus sanctificator Israel, cum fuerit sanctificatio mea in medio eorum in perpetuum.* Quod quidem vaticinium impletum est in Christo, qui sanctificationem suam in medio Ecclesię posuit, ipseque in medio fidelium inambulat, atque *in medio candelabrorum*, hoc est, omnium Ecclesiarum, vt in omnem partem vim gratiæ suæ largiter fundat, quæ est prima huius mysterij ratio.

Hugo card.

In medio candelabrorum est Christus. Prima ratio.

Sap. 18.14.

Idem semper in medio inuenitur.

Ezech.38.
Psalm.73.12.

Ioan 20.
Matth.18.20.

Leuit.26. 11.

2.ad Cor.6.16.

Ezech.37.27.

2 Secunda.

Secunda ratio est. Christus in medio Ecclesiæ per amorem, & beneuolentiam, qua omnes omnino complectitur. Atque hoc Christi exemplũ deberent omnes prælati in suarum Ecclesiarum administratione imitari, atque per amorem in medio esse subditorum: Mitto Christi pro omnibus in terras adductum, passionem, mortem: illud sane fuit in collegij Apostolici gubernatione admirandum, quod cum Petrum, & filios Zebedæi ad peculiaria quædam familiariùs admitteret, veluti ad mysterium Transfigurationis aspiciendum: ita tamen hæc omnia in reliquis Apostolis tractandis, fouendisq; compensabat, vt quilibet eorum sibi in animum posset inducere, neminem sibi à Christo anteferri, hinc enim orta est illa ab Apostolis non semel habita *contentio quis eorum videretur esse maior*, vt patet Marci 9. & Lucæ 22. nimirum vsque adeò Christus in medio omnium erat, per amoris & beneuolentiæ signa, quæ modo vni, modo alteri exhibebat, vt nemo de beneficiis in alterum collatis cõquereretur, nemo alteri inuideret, quin potius quilibet eorum se plus amari existimare posset, & sibi primum honoris gradum præ cæteris polliceri. Hoc sanè fuit in medio esse discipulorum: quam in gubernando prudentiam deberẽt prælati omnes quoad ei⁹ fieri posset æmulari, atq; in medio subditorum esse per amoris & beneuolentiæ argumenta. Hæc enim subditos circũstare prælatũ faciunt, fidenterq; accedere: quẽadmodũ timor eosdem longè remouet, sicut eleganter monet D. Bernard. serm. 23. in Cant. super illa verba cap. 1. *Introduxit me Rex in cellaria sua, exultabimus & lætabimur in te, memores vberũ tuorũ. Discite*, inquit, *Prælati subditorũ matres vos esse, non Dominos, studete magis amari, quam metui. suspendite verbera, producite vbera, cur morsus à*

Prælati prudentia atque amor in subditos.

D.Bernard.

serpente paruulus fugit conscientiam Sacerdotis, ad quem eum magis oportuerat tanquam ad sinum recurrere matris. Vnde Dominus Moysi præcepit, vt populum illum nutricis more tractaret, quemadmodum ipse sua illa querimonia testatur, Numerorum 11. *Numquid ego concepi omnem hanc multitudinem, vel genui eam, vt dicas mihi, porta eos in sinu tuo, sicut portare solet nutrix infantulum?* Nec verò huic secundæ nostræ rationi officit, quod inferiùs hic idem *similis filio hominis* seuerè agit cum Angelis Ecclesiarum, idest, Episcopis, verùmq; enim adhibendũ est, & comitas seueritate tẽperãda iuxta illud Iob. c. 29. *Si quando ridebã ad eos, non credebant, & lux vultus mei non cadebat in terram*, idest, tanta mea erat grauitas, vt si quando cum illis loquens riderem, adhuc tamen timerent, & reuerentiam seruarent. Illud enim significat (*Lux vultus mei non cadebat in terram*) seu vt habetur in Hebræo, *Lucem vultus mei non abijciebant*, idest, vultum meum lætum, atque hilarem non contemnebant: quã expositionem sic paucis complectitur D. Gregorius lib. 20. Moralium cap. 3. *Talis*, inquit, *debet esse dispensatio regiminis, vt is qui præest ea se circa subditos mensura moderetur, quatenus & a ridens timeri debeat, & iratus amari, vt eum nec nimia lætitia vilem reddat, nec immoderata seueritas odiosum*. Et eodem libro cap. 8. ponderans illud Iob, quod habetur eodem capite. *Cum sederem quasi rex circunstante exercitu, eram tamen mœrentium consolator*. Hortatur Prælatos vt seueritatem benignitate temperẽt, exemplo illius Samaritani, qui eius qui incidit in latrones, vulneribus, vinum simul & oleum infudit. Lucæ 10. *Vt per vinum*, inquit, *mordeantur vulnera, per oleum foueantur*: quare miscenda est lenitas cum seueritate, faciendumq; quoddam ex vtroque temperamentum, vt neque multa asperitate exulcerẽtur subditi, neque nimia benignitate soluãtur. Vndè est illud Psal. 22. *Virga tua, & baculus tuus ipsa me consolata sunt*. Virga enim percutimur, & baculo sustentamur. Si ergo est districtio virgæ, quæ feriat, sit & consolatio baculi quæ sustentet, id quod etiam in arca fœderis fuit expressum, in qua cũ legis tabulis virga simul, ac manna cõiuncta fuerunt, quia cum scripturæ sacræ scientia in boni rectoris pectore virga districtionis, & manna dulcedinis esse debet. Tertia & postrema ratio, est *in medio candelabrorum aureorum* per protectionem, curam, atque prouidentiã, vt præsto sit ad emũgenda candelabra, ne fidei lumen extinguatur, ne spes labet, nec charitas refrigescat, nec corruat disciplina: ex quo duci potest argumentum pro residentia prælatorum, vt etiam ipsi exẽplo Christi sint *in medio candelabrorum* idest, Ecclesiarum. Quemadmodum seuerè statuit Concil. Trident. Session. 6. decreto de reformatione cap. 1. & Sess. 23. decreto item de refor. cap. 1. Residentiæ necessitatem, obligationemq; Patres omnes exaggerant, præcipuè verò diuus Athanasius patriarcha Constantinopolitanus, multis in locis veluti in epistola ad episcopum Sardensem, vbi inter alia sic ait, *θείων θεσμῶν μηδὲ κἂν πρὸς μικρὸν ἀνεπιτιμήτως ἐώντων ἀφίστασθαί τινα τοῦ ποιμνίου*, hoc est diuinis oraculis seu statutis ne minimum quidem permittẽtibus impune aliquem pastorẽ à grege abesse: legendus est idem in epistola quam scripsit ad omnes Episcopos, & in epistola ad Episcopum Cretæ volenti proficisci ad suum Episcopatum, & in epistola ad Episcopũ Apameæ, & in epistola ad imperatorem, vt Episcopos ad suas diœceses ire iubeat.

Num. 11. 12.

Benignitas prælati seueritate temperanda.

Iob cap. 29. 24.

D. Greg.

Iob 29. 25.

Luc. 10.

Psalm. 22. 4.

Residentia prælatorum.

Conc. Trid.

D. Athan.

Cur vestitus podère apparuerit.

Vidi similem filio hominis vestitum podère.

SECTIO IIII.

1 Beda. Rich. de S. Vict.

RATIO prima est Bedæ, & Richardi de sancto Victore, ad significandam naturam humanitatis, in qua Christus semetipsum tanquam verus sacerdos Patri pro nobis obtulit, erat enim podêris vti diximus vestis sacerdotalis: est autem hæc vestis talaris, idest; vsq; ad talos demissa, quia virtus passionis Christi ad infimos quosque fideles pertingit: vnde & Ezechielis 1. homo ille, qui in throno sapphirino considebat, Christumq; significabat, similitudinem electri præferebat, quod vim habet paleas attrahendi, quia Christus non solum magnates & principes, sed etiã infimos quosq; de plebe, passionis suæ virtute seruat, & ad cælum vsque vbi nunc est, ceu paleas electrum, trahit: quod autem è cælo hoc est tanto interuallo, paleas in terra positas possit attrahere, electri est diuina planè ad attrahendum efficacitate præpollêtis. Vel certe *podêrem* possumus amorem interpretari, qui talaris fuit in Christo, idest, vsque ad finẽ vitæ pertingens, iuxta illud Ioannis 13. *Cùm dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos:* Est enim talaris vestis perseuerantiæ Symbolum, vt auctor est diuus Gregorius lib. 1. Moralium cap. vltim. expendens quod solus Ioseph inter fratres talarem tunicam habuisse perhibetur. Genes. 37. cùm dicitur, *Nudauerunt eum tunica talari, & polymita:* quia Ioseph inter fratres vsque ad finem iustus perseuerasse describitur. *Qui enim*, inquit, *est talaris tunica nisi actio consummata, quasi enim talaris tunica talum corporis operit, cùm bona actio ante Dei oculos, vsque ad vitæ terminum nos tegit.* Eadem tunicæ talaris expositio traditur ab Eligio Nouiomensi Episcopo homilia. 11. ad pœnitentes, & refertur in appendice Bibliothecæ sanctorum Patrum, vbi addit idem significari à Christo cùm de se ait hoc ipso cap. *Ego sum Alpha, & Omega* idest, *principium & finis*, vt nimirũ non solo bono principio contenti simus, sed finem etiam bonum habere studeamus. Hæc autem cò pertinent, vt proposito nobis ante oculos Christi cruento in cruce sacrificio, quod tanquam verus sacerdos in humanitate peregit, amoreq; illo singulari, quo nos in finem vsque dilexit, in eius quoque nos amorẽ ardentiùs incitemur.

[Margin: Virtus passionis Christi. — Ezech. 1. — Talaris tunica in Christo, quid. Ioann. 13. — D. Greg. — Genes. 37. 23. — Eligius.]

Secundò. Apparuit *vestitus podêre*, veste inquam sacerdotali ad terrorem incutiendum peccantibus: declarat nanque iudicium, quo nunc singulos, in fine autem mundi iudicaturus est vniuersos, ad forum etiam interius vtpote sacerdotale pertinere. Itaq; se omnia, siue merita, siue demerita certo nosse, de illisque sententiam laturum, quo eodem mysterio Ezechielis 9. apparuit etiam vestitus lineis, seu podêre, vt Septuaginta transtulerunt, & habens ad renes atramentarium scriptoris, quia omnia quæ agimus diligenter notat, accurateq; describit, vt iudicet, sicut eo loco interpretatur D. Hieron.

[Margin: Ezech. 9. — Septuaginta. — D. Hieron.]

2 Tertiò, ad probitatem vitæ, morũq; integritatem commendandam fidelibus, apparuit *vestitus podêre*, idest, iustitia, seu sanctitate, quæ indumentum Christi, & cuiusuis iusti appellatur, iuxta illud Esaiæ 61. *Indumento iustitiæ circumdedit me*: cui concinit illud Ecclesiastici 27. *Si sequaris iustitiam apprehendes illam, & indues quasi podêrem honoris:* & est sensus, sua quemque iustitia, atque virtute indui veluti honorifica quandam veste talari, quæ totum hominem tegit, ornatq;: sic etiam Iob cap. 29. *Iustitia*, inquit, *indutus sum, & vestiui me quasi vestimento.* Quem locũ expendens D. Gregorius lib. 19. Moraliũ cap. 16. *Vestimento*, inquit, *cum vestimur ex omni parte circundamur: ille ergo iustitia sicut vestimento vestitur qui se vndique bono opere protegit, & nullam partem actionis suæ peccato nudam relinquit; nam qui in quibusdam actionibus iustus est, in aliis iniustus, quasi hoc latus cooperuit, illud nudauit, vel etiam bona sunt opera, quæ sub ortis aliis prauis operibus inquinantur, iuxta illud Ecclesiastici 9. Qui in vno peccauerit, multa bona perdet. Et Iacobi 2. Quicunque totam legem seruauerit, offendat autem in vno factus est omnium reus.*

[Margin: Iustitia, Christi indumentum. — Esaiæ 61. 10. — Ecclesi. 27. 9. — Iob 29. 14. — D. Greg. — Ecclesiast. 9. 18. Iacob. 2. 10.]

Quarto, & postremo. *Poderem* possumus Ecclesiam accipere, quam Christus ipse induit, vt sua ipsius persona pretiosam, & illustrem faceret; sicut autem podêris tunica erat admodum stricta nullamque rugam efficiens, si tunicam lineam non hyacinthinam intelligas, vt diximus hoc ipso exegetico, Sectione prima, ita Paulus docet Ecclesiam ita gloriosam à Christo effectam esse, vt nullam haberet rugam, ad Ephesios. 5. *Vt exhiberet sibi gloriosã Ecclesiã non habentẽ maculã aut rugã*: proptereа namq; Ecclesia laborib⁹ & persecutionibus nimis extenditur ne rugã habeat, quemadmodum docet D. Augustinus in Psalm. 132. *Vestis*, inquit, *Sacerdotalis Ecclesiam significat, de qua loquitur Apostolus ad Ephesios 5. Quæ mundatur, vt non habeat maculam, extenditur, vt non habeat rugam, vbi eam extendit fullo nisi in ligno? videmus quotidiè à fullonibus tunicas quodammodo crucifigi, crucifiguntur enim vt rugam non habeant.* Hæc ille. De huius vestis mundatione multa superiori exegetico Sect. vndecima diximus ad illa verba, *Lauit nos in sanguine suo*: Vbi Ecclesiam esse Christi pallium & indumentum confirmauimus. Omnes istæ rationes cùm ipsa visione probè cohærent, ostendit enim se hoc loco Christus omnium fidelium habentem curam & prouidẽtiam, sacerdotem, ac iudicem & sũma cum sanctitate ac iustitia Ecclesiam administrantem.

Ecclesiã Christ⁹ fecit gloriosam.
Ad Ephes. 5. 27.
D. Augustinus.

Cur fuerit præcinctus ad mãmillas zona aurea.

Et præcinctum ad mammillas zona aurea.

SECTIO V.

I NON tantùm materię nobilitate, & compositionis elegantia, sed mysteriorum quoq; venustate pulcherrima est hæc zona aurea, qua ille *similis filio hominis præcinctus erat ad mammillas*: Atque in primis illud quærimus. Cur Christus Dominus in testamento veteri, idest, Danielis 10. accinctus renibus: in nouo autem testamento, idest hoc loco, ad mammillas accintus appauerit etenim quãuis ille apud Danielem angelus fuerit, & vt quidam arbitrantur Gabriel, tamen Christum representabat, quemadmodum, & hîc qui Ioanni apparuit, non Christus sed angelus fuit, qui Christum referebat, vt ipse initio suæ Apocalypsis testatur cùm ait, *Loquens per Angelum suum seruo suo Ioanni*. Merito igitur dubitare quis possit cur illic ad renes, hîc ad mammillas præcinctus appareat; & illic quidẽ auro obryso, hîc autem zona aurea: cui quæstioni sic respondet Richardus de sancto Victore. *In veteri*, inquit, *testamẽto visus est angelus Prophetæ cinctus renibus, quia ibi carnis opera expressiùs prohibebantur; In nouo autem Ioanni visus est angelus præcinctus ad mammillas, quia nunc vel ipsæ cogitationes illicitæ manifestè refrenantur: qui enim non inquinamentum carnis, quod veteri testamento iam fuerat interdictum sed inquinamentum spiritus quod in nouo arctiùs est probibitũ, restringere veniebat, non ad renes, sed ad mammillas præcinctus debuit apparere.* Hanc eãdem responsionem clarius proponit Pannonius. *Apud Danielem*, inquit, *præcinctus ad renes apparet, quia scriptura veteris testamenti ipsum opus luxuriæ arcet, nouum autẽ testamentum etiam ipsas cogitationes dicente Domino*: Matthæi 5. *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo.* In pectore igitur præcinctus apparet, quia cogitationes peccatoris & cordis cauet. Eadem ratio traditur ab Hugone Cardinale, & Ambrosio Ansberto, eamque sequitur Glossa in hunc locum: Porrò vtrobique aurum apparet; etenim apud Danielem renes auro obryzo, hîc autem *mammillæ zona* aurea præcinguntur, quia tam exterior castitas, quã interior, ex charitate, quę per aurum significatur proficisci debet. Quanquã & in hoc discrimen legis veteris & nouæ non mediocre

Dan. 10
Cur Christus in veteri testamẽto ad renes in nouo autem ad mammillas accinctus apparuerit.
Rich. de S. Victo Vict.
Euangelica perfectio.
Pannon.
Math. 5. 28.
Hugo. Cardin. Amb. Ansb. Gloss.

Veteris & nouæ legis discrimen.

diocre apparet, Zona enim aurea, quæ melior est, & delicatior, maiorem charitatem indicat, quàm aurum obryzū, quod adhuc duritiem retinet, nec tantam charitatis dulcedinem ostendit, vt exploratum sit longe maiorem esse in lege noua, quàm fuerit in veteri, charitatem & perfectionem, id quod eleganter expressum agnoscit D. Gregorius homilia 13. in Ezechielem, in illa illustri visione capitis quadragesimi, cum hominem indutū lineis tēplum, illud mysticum lineo filo dimetientē Propheta conspexit. *Funiculus*, inquit, *lineus in manu eius: censura legis veteris*, ait Gregorius, *funiculus fuit, sed lineus nō fuit, quia rudem populum, non subtili prædicatione coërcuit, in quo per pœnæ sententiam, non peccata cogitationis, sed operis resecauit.* At Christus Dominus funiculum lineum in manu tenuit, cùm dixit: Matth. 5. *Audistis, quia dictum est antiquis, Non mœchaberis: Ego autem dico vobis, quia qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo.*

D. Greg.

Matth. 5. 21.

2 Origenes.

Hoc ipsū Orig. homil. 12 in Exod. vult in eo expressū fuisse, quod Moyses, qui typum legis gerebat, faciem quidē habuit splendidā Exod. 34. manū verò leprosam Exod. 4. at Christus non solū faciem, sed etiam manibus in Transfiguratione resplenduit, quia videlicet opera, quæ per manus exprimuntur, imperfecta erant in lege veteri: at in lege gratiæ ad maximum perfectionis splendorem peruenerūt. *In lege*, inquit, *vultus quidem Moysi glorificatus refertur, licet velamine contegatur, manus autem eius intra sinum missa, leprosa facta memoratur, sicut nix: in quo mihi videtur forma totius legis plenissimè designari: in vultu enim eius sermo legis, in manu opera designantur: quia ergo nihil ad perfectum adduxit lex ad Hebr. 7. idcirco manus Moysi leprosa fit, & in sinum reconditur, tanquam nihil perfecti operis habitura; facies verò eius glorificata est, sed velamine tegitur, quia sermo eius habet scientiæ gloriam, sed occultam: in lege ergo Moyses solam faciem habet glorificam, neque manus eius habent gloriam, imo potiùs & contumeliam: sed neque vlla gloria erat in pedibus. denique soluere iubetur calceamentum suum Exod. 3. licet & hoc fieret non sine alicuius forma mysterij: ostendebatur namque quod in nouissimis temporibus solueret Moyses calceamentum, vt acciperet alius sponsam, & illa vocaretur domus discalceati, vsque in hodiernum diem (iuxta id quod præcipitur Deuteron. 25.) nihil ergo aliud in lege habet gloriosum Moyses, nisi solam faciem: in Euangeliis autem totus glorificatur ex integro.* Hinc etiam est quod Paulus Hebræos, pueris, qui sub lege tanquam sub pædagogi custodia tenebantur, comparauit: fideles autem legis gratiæ, viros, appellauit, qui tanquam perfectiores, grandioresque pædagogo non indigebant: sic accipiendum est illud ad Gal. 3. *Priusquam veniret fides, sub lege custodiebantur conclusi, in eam fidem, quæ reuelanda erat: itaque lex pædagogus noster erat in Christo, vt ex fide iustificemur: at vbi venit fides, iam non sumus sub pædagogo.* Ex quo præter alia habes legis veteris doctrinam, sanctitatem, imperfectam, & puerilē fuisse, si cum legis nouæ per Christum constitutæ, sapientia & perfectione conferatur. Quarè merito superiores doctores aiebant ad hoc inter vtranque legem discrimen innuēdum, Christum in veteri testamento *ad renes*, in nouo autem *ad mammillas* prę cinctum apparuisse.

Cur Moyses facie tantū, Christus facie & manibus resplenduit.

Quid mammillæ significent.

Et præcinctam ad mammillas.

SECTIO VI.

1 ILLVD etiam explicationem desiderat, quid *mammillæ* significent ad quas *similis filio hominis præcinctus* apparuit. prima expositio est, significare summā Christi dulcedinem, amorisque suauitatem, quo Ecclesiam suā complectitur, vt ex amore intelligat proficisci labores, calamitatesq; vniuersas, quibus illam Christus ad finem

Suauis Christi amor in Ecclesiam.

xsq, mundi patitur exerceri: sic multò ante sponsa vbera sponsi dixit esse *meliora vino, & fragrantia vnguentis optimis.* Canticorum 1. Quo loco omnes fere Hebræi legunt, *Quia meliores sunt amores tui vino* est enim Hebraicè כי טובים דודיך מיין quib⁹ verbis maxima vberũ sponsi dulcedo, ac suauitas cõtinetur, vsque adeò vt illis sponsa nitatur excusare suam illam audaciam, cùm statim in verba illa amoris plenissima prorupit, *Osculetur me osculo oris sui:* Quæ obseruatio est D. Bernardi sermone 9. in Cantica. *Temeritatem,* inquit, *prout valet excusare conatur, quasi dicat si altum sapere videor, tu fecisti ô sponse, qui in dulcedine vberum tuorum tanta me dignatione lactasti, quatenus omni metu expulso audeam plus fortè, quàm expediat.* Duo præterea ista vbera, vt idem docet sunt gemina dulcedo, quæ exuberat in Christi pectore, videlicet longanimitas in expectando, & in donando facilitas. De priori vbere loquitur Paulus ad Romanos 2. *An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? an ignoras, quia benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit?* vbi nomen *diuitiarum,* sicut & aliàs apud Paulum ingentem copiam, & abundantiã significat: per *bonitatem* verò ne intelligas eam, quæ malitiæ opponitur, diciturq; Græcè ἀγαθωσύνη, sed benignitatem, cùm sit Græcè χρηστότητος: vndè meritò postea vulgatus transtulit, *an ignoras, quia benignitas Dei,* habetur enim Græcè τὸ χρηστὸν. De altero vbere est sermo Ezech. 18. *Si impi⁹ egerit pœnitentiā ab omnibus peccatis suis, & custodierit omnia præcepta mea, vita viuet, & non morietur.* Pulchrè Regius vates vtrũq; duob⁹ verbis cõplexus est Psal. 102. *Longanimis & multum misericors.* Eãdem amoris dulcedinẽ sub eadem metaphora explicauit Esaias cap. 66. Cùm dixit *Lætamini cum Hierusalem omnes qui diligitis eam, vt sugatis & repleamini ab vbere misericordiæ eius, & mulgeatis & delitijs affluatis ab omnimoda gloria eius.* Et rursus, *ad vbera portabimini, & super genua blandientur vobis.* Rectè verò addidit sponsa, *Fragrantia vnguentis optimis;* seu vt septuaginta transtulerunt καὶ ὀσμὴ μύρων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα: idest *Odor vnguentorum tuorum super omnia aromata:* Vt magis istorum vberum suauitatem explicarent, & innuerent eos, qui sponsi vberibus fruuntur, pati præ amoris dulcedine animi deliquium; cui morbo odores ex floribus, aromatibusq; confecti, aut etiam vnguenta pigmentaria arte composita adhiberi solent; quod remedij genus sibi postulat sponsa cum ait Canticorum 2. *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore lãgueo.* Est igitur sensus eos, qui præ suauitate, quam ex sponsi vberibus sentiunt, deliquium patientur, habere ad manum vnguenta & aromata, quibus aspergantur, eaq; in ipsismet sponsi vberibus reperiri.

Cant. 1. 2. — Hebræi. — D. Bern. — Duo Christi vbera, quæ sint. — Ad Rom. 2. 4. — Ezech. 18. 21. — Psalm. 102. 8. — Esaiæ 66. 11. — Cant. 2. 5.

2 Sed pro huius rei maiori expositione aduerte rectè Deo vbera tribui, quoniam sicut vbera in fœminis appetente partus tempore turgescunt, editaq; iam prole distenduntur, & quia cordi præcordijsq; insident, matrem amoris admonent ad nutriendum fœtum: ita Deo, cum eius amor erga homines multum iam per opera creuisset, quasi vbera ipsa turgescere cœpta sunt, & appetente partus tempore, idest, incarnationis Dominicæ, distenta admodum fuerunt ad nouum fœtum educãdum. Quod enim ante Incarnationem non admodum hæc vbera turgerent, expostulans ea de re cũ Deo, Esaias c. 63. testatus est cum dixit, *Vbi est zelus tuus, & fortitudo tua, multitudo viscerum tuorum, & miserationum tuarum super me continuerunt se.* Verum post incarnationem, tunc sanè copiose eiusmodi vbera tumuerũt, vt non obscurè Paulus explicauit illis verbis ad Titum 3. *Apparuit benignitas & humanitas saluatoris nostri Dei.* Quamquam enim Græcè pro eo quod nos habemus, *humanitas,* non est ἀνθρωπότης sed φιλανθρωπία, idest, non humanitas (eo sensu quo Theologi vsurpant) sed amor erga homines, vt sit sensus, vsque adeo Deum dilexisse homines, & beneuolum erga eos se demonstrasse, vt filium suum vnigenitũ

Esai. 63. 15. Post incarnationem fusior Dei misericordia. — Ad Tit. 3. 4.

propter eos in terras miserit: vndè & Hieronymus clementiam interpretatur: tamen de humanitate, hoc est, humanæ naturæ assumptione, pleriq; Patres accipiunt: in quo opere præcipuè Dei in homines amor, & clementia resplenduit: & præter alios

D.Bern.

cum locum expendens D.Bernardus serm: 1. in die Natiuitatis Domini. *Apparuerat*, inquit, *antè potentia in rerum creatione, apparebat sapientia in earum gubernatione, sed benignitas misericordiæ nunc maximè apparuit in humanitate, potestas subiectionem, maiestas exigit admirationem, neutra imitationem, quousque angustata est misericordia in sola Angelorum parte, iuxta illud Psal*

Locus Pauli eleganter illustratus a Bern.

35. Domine in cælo misericordia tua, & veritas tua vsque ad nubes. Terram vniuersam condemnans, & aereas potestates, dilatet misericordia terminos suos, attingat à fine vsque ad finem fortiter, disponens omnia suauiter.

Sapientiæ 8.

Sapientiæ 8. Restrictus est Domine iudicio sinus tuus, solue cingulum tuum & veni miserationibus affluens. Et sermone 1. in Epiphania eundem locum ponderans: *Priùs*, inquit, *quàm appareret humanitas, latebat benignitas, quanquam & prius erat, nam & misericordia Domini ab æterno est, sed vndè tanta agnosci poterat? promittebatur, sed non sentiebatur, vndè & à multis non credebatur. Ego, inquit per Hieremiam*

Hierem. 29. 11.

29. cogito cogitationes pacis, & non afflictionis: sed quid respondebat homo afflictionem sentiens, pacem nesciens, quousque dices pax pax, & non est pax.

Ezech. 13, 10.

Ezechielis 13. *Verum vbi apparuit humanitas, iam benignitas latere non potuit.* Denique sermone de diligendo Deo magis adhuc eundem locum illustrat his verbis: *Potentia occultata est, quia in infirmitate venit, iuxta illud Abacuch cap. 3. Absconsdita est fortitudo eius.*

Abac. 3.

Haud dubium quin in cruce, vbi cornua in manibus eius. Sapientia quoque abscondita est, placuit enim ei per stultitiam verbi saluos facere credentes, sed benignitas apparuit, quia non potuit amplius declarari, neque abundantiùs exprimi, nec euidentiùs commendari. Idem habes ad Titum 2. *Apparuit gratia Dei omnibus hominibus.*

Ad Tit. 2. 11.

Quarè rectè vbera *zona aurea* cinguntur, non quod strictior fuerit in lege gratiæ misericordia diuina, cum fuerit multo fusior, ac latior, vt hactenus diximus: sed quia magis eluxit, & elegantiùs apparuit, & quasi zonam auream CHRISTVS charitatem suam præcinxit, iuxta illud Psalmi 92.

Psalm. 92. 1.

Dominus regnauit decorem indutus est, indutus est Dominus fortitudinem, & præcinxit se. Sed de zona aurea paulò post fusiùs.

3 Secunda expositio est. Per hasce duas mammillas, duo testamenta significari, vt vult diuus Augustinus, seu potiùs Ticonius, & Arethas in hunc locum, quæ de pectore Saluatoris tanquam de perenni fonte accipiunt, vnde Christianum populum nutriant, in quem sensum, *Vbera illa meliora vino, & fragantiora vnguentis optimis*, de quibus agitur Canticorum 1. interpretatur diuus Hieronymus in caput 96. Esaiæ, & diuus Ambrosius libro de benedictionibus Patriarcharum cap. 11. illud Genesis 49. in benedictione Ioseph *Deus Patris tui erit adiutor tuus, & omnipotens, benedicet tibi benedictionibus cæli desuper, benedictionibus abyssi iacentis deorsum, benedictionibus vberum. Vbera*, inquit Ambrosius, *duo testamenta dixit, quorum altero annunciatus est, altero demonstratus.* Ratio vero est, quia sacra doctrina, quæ ex vtroque testamento exprimitur, lacti comparatur, propter dulcedinem & candorem: præcipuè vero doctrina facilior, vnde est illud Pauli ad Hebræos 5. *Facti estis, quibus lacte opus sit non solido cibo: omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis iustitiæ.* Et primæ ad Corinthios 3. *Tanquam paruulis in Christo, lac vobis potum dedi non escam, nondum enim poteratis.* Et 1. Petri 2. *Sicut modo geniti infantes, rationabiles, & sine dolo lac concupiscite, vt in eo crescatis in salutem, si tamen gustastis quoniam dulcis est Dominus.* Quo loco, non *Rationabiles*, sed *Rationabile*, legendum est, vt ad lac referatur; est enim Græcè τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα; hoc est rationabile, sine dolo lac: ita citat diuus Hierony-

Testaméta duo Christi vbera. D.August. Ticonius. Arethas.

Cant. 1. 1.

D.Hieron. D.Ambr.

49.

Sacra doctrina, lacti comparatur.

Ad Hebræos 5. 12.

1. Cor. 3. 2.

1. Petr. 2. 2.

K mus

D. Hieronym.
D. August.

mus in cap. 55. & 60. Esaiæ & in cap. 10. Zachariæ similiterq; D. Augustinus lib. 50. homiliarum homilia 20. De lacte hoc mystico egregie disserit Clemens Alexandrinus cap. 6. lib. 1. Pædagogi, vbi eleganter docet Christum esse mãmillam Patris, per quam videlicet omnem gratiam à Patre sugimus. *Verbum*, inquit, *est omnia infanti, & pater, & mater, & pædagogus, & altor*: iuxta illud Ioãnis 6. *Comedite meam carnem, & bibite meum sanguinem, ipse itaque qui est dilectus & altor noster, verbum effudit pro nobis suum sanguinem, per quem, qui in Deum credidimus, ad mammillam Patris, quæ curarum obliuionem inducit, nempe verbum confugimus, ille autem solus nobis lac dilectionis infantibus suppeditat, ijque sunt verè beati, qui hanc lactant mammillam.* Et in hunc sensum interpretatur illud paulò ante citatum ex prima eius epistola cap. 2.

Clem. Alex.

Christus mammilla Patris.

Ioan. 6. Christus altor noster.

Addimus & tertiam expositionẽ;
4 Per has mammillas Dei misericordiã & iustitiam intelligi. Per dexteram quidem misericordiam, per sinistram verò iustitiam. Etenim in omnibus Dei operibus, misericordiam & iustitiam reperiri, docet diuus Thomas 1. par. quæst. 21. art. 4. iuxta illud Psal. 24. *Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas.* De dextro misericordiæ vbere sugitur lac indulgentiæ. De sinistro lac correptionis, illud suauius, hoc paulò iniucundius, vtrunque tamen infantibus salutare. Idcircò enim Christus suos filios interdũ ablactat, idest, asperiùs tractat, seu de dextro vbere ad sinistrum transfert, vt iam robustiores effecti sciant cum Apostolo, *Et abundare, & penuriam pati*, ad Philippenses 4. Vndè est illud Esaiæ 28. *Quem docebit scientiam, & quem intelligere faciet auditum? Ablactatos à lacte, auulsos ab vberibus.* Quem locum ponderans D. Chrysostomus sermone in Iob & Abraham. *Quandiu*, inquit, *imperfecti sumus, nobis parcitur, & quandiu lactamur, paternè fouemur. Vbi autem perfectiores facti fuerimus, perfectorum certamina subimus.* Obseruat item Chrysostomus, non dictum esse *ablatos ab vbere*, sed *auulsos*, quia nimirum coguntur fideles recedere à lactando, vt eant per omne discrimen. In cuius rei typũm Abrahã filium suum Isaac ablactauit facto grandi conuiuio, Genes. 21. in quem locum D. Ambrosius lib. 1. de Abraham cap. 7. *Non*, inquit, *quia à nutricis lacte subductus est puer, magnum conuiuium exhibuit Abraham, sed quia idoneus habitus est Isaac fortioris gratiæ cibo, & virtutis alimento.* Et sermone 19. in Psalmum 118. locum Esaię citatum tractans sic ait: *Ad perlactatos & abductos ab vberib⁹ loquebatur, hoc est, ad eos qui prima infantiæ alimenta transissent, cibo iam habiles fortiori; Exemplo sit, Quod ablactatus Isaac Patriarcha tantus euaserit, vt adhuc inter rudimenta primææ positus ætatis, nequaquam tamen gladium ferituri parentis horruerit.* Atque hæc tertia mammillarum expositio, maximè nobis conuenire, cum huius operis scopo, institutoque videtur: cum enim Christus in toto hoc Apocalypseos vaticinio se supremi Ecclesiæ antistitem, gubernatoremq; exhibeat, consentaneum fuit, vt duas illas partes præcipuas, quibus tota eius administratio continetur, misericordiam scilicet atque iustitiã, in seipso exprimeret, vt & per misericordiam fideles ad spem consequendæ felicitatis erigeret: per iustitiam eosdem à suscipiendis, admittendisq; sceleribus cohiberet: & quoniam non solum cum pręmia misericorditer pollicetur, sed etiam cum in peccata iustè vindicat, non odio, sed amore in homines incitatur, idcirco vtraque administrandi ratio in mammillis expressa est, quę cordi vbi sedes est amoris, cõiunctæ sunt.

In omnib⁹ Dei operibus, misericordia & iustitia.

D. Thom.
Psalm. 24. 11.

Filios suos cur interdũ Christus ablactet.

Philipp. 4. 12.
Esaias. 28. 9.

D. Chysost.

Genes. 21. 8.
D. Ambros.

Idem.

Tertia mãmillarum expositio præfertur.

Christus eodẽ amore punit, quo præmiat.

*

Quid aurea zona significet.

Et præcinctum ad mammillas zona aurea.

SECTIO VII.

1 QVOD verò attinet ad zonam auream. Primum D. Augustinus, seu Ticonius, & Beda in hunc locum eam interpretantur multitudinem sanctorum. *Sicut enim* inquit, *cingulo pectus astringitur, ita sanctorum multitudo Christo adhæret, & veluti duas mammillas, duo testamenta complectitur, vt ex iis veluti de sanctis vberibus nutriantur.* Eodem modo interpretatur D. Ambrosius qui addit, *zonam*, id est, Sanctorum multitudinem dici auream, quia sancti, multis tribulationibus, sicut aurum in fornace probātur. Nec verò incongruenter, zona, qua Christus cingitur, sancti intelligūtur; quia eodem sensu filij Israel Dei lumbare appellantur. Hierem. 13. *Possidete tibi*, inquit Dominus ad Hieremiam, *lumbare lineum, & pones illud supe. lumbos tuos.* Et inferiùs. *Sicut adhæret lumbare ad lumbos viri: sic agglutinaui mihi omnem domum Israel, & omnem domum Iuda, dicit Dominus, vt essent mihi in populum, & in nomen, & in laudem, & in gloriam.* Iam superiùs ex Origene diximus Ecclesiam vocari stolam, & amictum Christi: iuxta illud Genesis 49. *Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ pallium suum.* In eundem sensum Diuus Augustinus, libro de Essentia Diuinitatis accepit illud Esaiæ 63. *Quis est iste qui venit de Edom tinctis vestibus? Vestimenta*, inquit, *Domini sancta accipitur Ecclesia, quæ per fidē ac dilectionem ei coniuncta est: de qua scriptū e. 1 Psalm. 92. Dominus regnauit, decorem indutus est.* Ob eam etiam causam docēt Patres, tunicam illam Christi inconsutilem, typum Ecclesiæ fuisse, in quibus est Diuus Augustinus epist. 171. contra Donatistas, & epistola 203. & Diuus Athanasius de Passione & cruce Domini, & Diuus Cyprianus tractatu de vnitate Ecclesiæ, quam ait fuisse desuper contextam per totum; id est, de cælo veniētem, & quia Christi populus scindi non potest. *Tunica* inquit, *tina per totum textilis, & cohærens diuisa à possidentibus non est.* Nec mirum videri debet, quod fideles zona Christi appellentur, siquidem & corona eius dicuntur. Esaiæ 62. *Eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.* In quem locum Cyrillus Alexandrinus: *Vnamquamque*, inquit, *animam, & vniuersam Ecclesiam coronæ comparare licet, ex multis floribus contextæ, vel regio Diademati lapidibus pretiosis, & gemmis indicis radianti.* Additur verò *In manu Domini*, propter protectionem diuinam. Denique est eiusmodi *zona* ad mammillas, sub quibus cor latet, vt indicetur fideles, & præcipuè iustos, maximè à Christo adamari. Atque hæc quidem superiores autores tradunt, quorum tamen expositio nobis, minimè videtur cum reipsa cohærere: si enim mammillæ, vti diximus, sunt vel CHRISTI amoris erga Ecclesiam suauitas, iuxta primam expositionem: vel duo testamenta iuxta secundam: vel vt nos putamus Christi misericordia & iustitia, quibus Ecclesiam administrat, iuxta tertiā: quo nexu *zona*, qua ad mammillas Christus præcingitur, multitudo sanctorū dici possit: aut quo sensu sancti vel Christi amorem, vel duo testamenta, vel eius misericordiam, iustitiamq́ue præcingāt, cū sancti potius à Christo per suā ipsius dulcedinē, vel per misericordiam iustitiamq; præcingantur.

Quare sit secunda expositio tertiæ nostræ de mammillis interpretationi cōsentanea, zonā hanc aureā charitatē esse, qua Christ9 tanquā aurea zona præcingitur ad māmillas, quibus misericordiam & iustitiam significari diximus: quoniā vt etiā ibidem annotauimus, vtraq, hæc Ecclesiam gubernādi ratio ex amore & charitate verè aurea, hoc est perfecta proficiscitur: Ipsum verò, *zonæ*, imo & *præcingendi* nomen strictissimam, arctissimāque esse hāc in Christo erga fiedles chari- 2

Marginalia: D. Augustinus. Ticonius. Beda. — D. Ambrosius. — Sancti, aurea Christi zona. — Hierem. 13. 1. — Ibidem 11. — Genes. 49. 11. — D. August. — Esaiæ 63. 1. — Inconsutilis Christi tunica, typus Ecclesiæ. — D. August. D. Athan. D. Cypr. — Esai. 62. 3. Sancti corona in manu Dei. — Cyrill. Alex. — Charitas, aurea Christi zona.

tatem demonstrat: & quoniam propriè non mammillæ præcinctæ erãt: sed vestis illa talaris, quam CHRISTI vel humanitatem, vel sacerdotium, vel sanctitatem, vel denique Ecclesiam ipsam significare docuimus, cũ omnibus iis expositionibus hæc zonæ de charitate acceptio mirificè consentit: siquidem & Christi humanitas & sacerdotium, & sanctitas, aureo quodam & arctissimo in Deũ, hominesque amoris vinculo cingebantur: ipsamque etiam ipse sibi Ecclesiam strictissima charitatis zona copulabat: vt hanc etiam ob causam illa zonæ de multitudine sanctorum interpretatio, ab instituto Ioannis, ipsoq; visionis scopo multum mihi abhorrere videatur. Itaque Ecclesię suę Christus *zona aurea* charitatis præcinctus apparuit, vt tam pulchro ornatu eam faciliùs ad sui amorem pertraheret: id quod iam multo ante per Oseam promiserat cap. 11. cũ dixit: *Ego quasi nutritius Ephraim portabam eos in brachiis meis, & nescierunt quod curarem eos, in funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis, & ero eis quasi exaltans iugũ super maxillas eorum.* Quid enim aliud sunt *funiculi Adam, & vincula charitatis*, nisi *zona* hæc *aurea*, qua præcinctus ad mammillas visus est? quare idem est charitatis funiculis Ecclesiam trahere, & amoris vinculis constringere, atque *zona aurea* secum arctissimo nexu copulare. Porrò quod dictũ est, *in vinculis Adam*, siue *hominis*, periphrasis est amoris: quia enim amore & beneficiis ligari homines solent, indè est quod *funiculi hominis*, pro amore & beneficijs, eleganti periphrasi vsurpantur: quo eodem sensu accipiendum est illud Dauidis 2. Reg. 7. *Quis ego sum Domine Deus, & quæ domus mea quia adduxisti me huc vsque? sed & hoc parum visum est in conspectu tuo Domine Deus, nisi loquereris etiam de domo serui tui, in longinquum, ista est enim lex Adam, Domine Deus*: vbi per *legem Adam* beneficia intellexit, quam legem *hominis* appellauit: quoniam beneficentia tanquam potentissimo, seueræ alicuius legis imperio, homines fortiter, sed suauiter tamen obligantur: hęc est altera eius loci expositio, præter illã aliam cõmunẽ de perpetuitate generis, posterorumq; successione, quam homines maximè cupere, iis verbis rex Dauid significauerit. Cum igitur beneficentia *Lex & funiculi Adam*, siue *hominis* appellatur, meritò Dominus cum homines amore, beneficiorumq; magnitudine ad se pertrahere institueret dixit, *In funiculis Adam traham eos*, quod quasi interpretans subiunxit, *in vinculis charitatis*: id quod opere ipso per incarnationem præstitit, eiusque rei significandæ gratia, *zona* charitatis *aurea*, vti diximus, ad *mammillas præcinctus* apparuit. Nec verò id tantùm per Oseam prædictum fuit, sed etiam in legali Pontifice (ad quẽ hoc loco per vestimenta huius angeli, siue sacerdotalia, siue pontificia, iuxta vtranque ea de re à nobis commemoratam sententiam, fit allusio) illustri & minimè obscuro typo figuratum: etenim vnum ex præcipuis legalis Pontificis ornamentis erat Rationale judicij, quod eleganti opere perfectum duodecimq; pretiosis lapidibus, in quibus nomina duodecim tribuũ incisa erant, supra pectus Pontificis ponebantur, zona quadã hyacinthina ad tunicã hyacinthinam & superhumerale religatum Exod. 28. vt ita indutus ornatusque Pontifex Christum Maximum Pontificem referret, qui erat præ amore, fideles in pectore, atque in corde gestaturus, & zona non hyacinthina sed aurea, ardentissima scilicet aduersum homines charitate præcingendus.

Osee. 11. 1.

Qui sint funiculi Adam.

Beneficijs ligãtur homines.

2. Reg. 7. 41.

Exod. 28

Christi amor in fideles.

3 Illud addiderim hac eadem Christi ad mammillas zona aurea præcincti effigie Ecclesiam admonere, vt ipsa quoque exemplo sui sponsi sese charitate in Deum & proximũ, quasi aurea zona arctissimè præcingat: eoq; cingulo omnium virtutũ indumenta ne fluant, dissoluanturq; arctè constringat: idcirco enim charitas zo-

Charitas corona, & catena. Ad Colloss. 3. 14.

na dicitur, quia reliquas omnes virtutes astringit, & continet. Vndè à Paulo *Vinculum perfectionis*, appellatur ad Collossenses tertio *Super omnia autem hæc charitatem habete, quod est vinculum perfectionis.* Eandemq; ob causam catenulæ illæ aureæ, quæ erant in rationali Pontificis, Exodi 28. charitatē adumbrabant, quæ instar catenæ habet reliquas omnes virtutes religatas, *Facies*, inquit Dominus, *in rationali catenas sibi inuicē cohærentes ex auro purissimo, & duos anulos aureos, quos pones in vtraque rationalis summitate catenasque aureas iunges anulis, qui sunt in marginibus eius, & ipsarum catenarum extrema duobus copulabis vncinis in vtroque latere superhumeralis, quod rationale respicit.* Quem locum expendens Beda, *Catenæ*, inquit, *ex auro purissimo est continuatio castæ, & non fictæ dilectionis. [Rationali] idest cordi firmiter affixa. Duæ autem sunt, quia duplex est amor, Dei videlicet & proximi. Rectè autem charitas per catenulas aureas significatur, quia sicut catenula ex plurimis auri virgulis contexitur, ita charitas ex multifaria virtutum operatione perficitur, quas virgulas Apostolus enumerat 1 ad Corinthios 13. cùm ait. Charitas patiens est, benigna est, non æmulatur, & cæt. Sunt etiā anuli aurei è quibus catenæ dependent, idest, iugis memoria nunquam finiendæ gloriæ in cælis, ex qua memoria fit, vt maneant in nobis continua vincula charitatis: Duo vncini quibus inferuntur catenæ, sunt firma intentio Deo placendi in principio boni operis, siue prospera, siue aduersa occurrant: hoc est enim in vtroq; humero esse vncinos, qui catenulas Rationalis excipiant.* Hæc Beda. Quibus addi potest, propterea catenulas ex humeris dependere, quia amor operibus demonstratur, quæ per humeros exprimuntur.

Exod. 28. 22. — Beda. — 1. Cor. 13. 4. — Amor operibus demōstratur.

4 Rupertus.

Non displicet etiam Ruperti Abbatis expositio *zonam auream* auctoritatem Christi regiam interpretantis, ab omni miseria & mortalitate liberam, de qua Regius vates ait Psal. 92. *Dominus regnauit, decorem indutus est: indutus est dominus fortitudinem & præcinxit se. Decorem*, inquit, *& fortitudinem, qua indutus est, qua præcinxit se Dominus regnās, regno peccati destructo, & superata morte, per zonam auream intelligimus, qua nunc apparet ad mammillas præcinctus, cur enim ad mammillas, quarum in medio locus est cordis, nisi vt talis præcinctura significet vitalem statum quem Christus nunc habet, quia nimirum iam Rex est immortalis, iuxta illud ad Romanos 6. Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur.* Itaque tria demonstrata sunt Ioanni, nimirum esse *similem filio hominis*, idest, hominem; esse *vestitum podère*, idest sacerdotem; esse *præcinctum ad mammilas zona aurea*, idest, regem esse.

Psalm. 92. 1. — Status gloriæ vitalis. — Rom. 6. 9.

Accipe & quartam expositionem. 5
Qui opus aliquod aggressurus est, solet vestes præcingere, ne impedimento sint: Christus igitur in hoc opere Ecclesiam administraturus præceptaque & instructionem daturus Episcopis, præcingit se ad opus alacriter promptèque perficiendum; *ad mammillas* autem præcingitur vbi sedes est cordis, vt Ecclesiæ administrationē ex amore proficisci intelligamus.

Alacritas Episcoporum in administrādis Ecclesijs.

De capitis, & capillorum cādore, variæ expositiones.

Caput autem eius & capilli erant candidi, tanquam lana alba, & tanquam nix.

SECTIO VIII.

CAPVT *eius, & capilli*, ait Ioannes, *erant candidi tanquam lana alba, & tanquam nix.* Prima expositio, & communis est, isto capitis, & capillorum candore, Christi, quatenus Deus est, æternitatem, diuinitatemq; significari. Etenim *caput, Christi, Deus est*, vt ait Paulus 1. ad Corinthios 11. & eodē sensu, Canticorum 5. *Caput eius aurum optimum appellatur*; capillorum autem candor antiquitatem & æternitatem notat. Porrò de Patre eius dicitur, Danielis 7. *Et capilli capitis eius quasi lana mūda.* Ete-

1 Prima expositio communis. — 1. ad Cor. 11. 3. — Cant. 5. 11. — Daniel 7. 9.

Rupertus.

nim, vt ait Rupertus, *Huius atque illius capilli capitis æque candidi sunt, & vterque per candorem capitis senex ostenditur nulla distantia, quia nec anno, nec mense, nec die, nec hora, nec puncto temporis, filius iste iunior est illo tam sene Patre suo*, iuxta illud Ioannis 1 *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum*. Dionysius Areopagita cap. 10. de Diuinis nominibus obseruauit aliquando scripturam repræsentare nobis Deum quasi senem, & antiquum, quo denotet eius æternitatem, aliquando tanquam iuuenem, & ætate florentem, vt significet cum eius antiquitate coniunctam esse immarcescibilem pulchritudinem, iuxta illud Psalmi 101. *Ipsi peribunt, & sicut vestimentum veterascent, tu autem permanes, & idem ipse es, & anni tui non deficient*.

Vt Pater, sic æternus Filius.

Ioan. 1. 1.

Dionys. Areop.

Cur aliquando, vt senex, aliquando vt iuuenis repræsentetur Deus.

Psalm. 101. 27.

2

Secunda expositio ex Andr. Cæsariens.

Secunda est Andreæ Cæsareæ in Capadocia Archiepiscopi, & Arethæ, per capitis & capillorum candorem mysterium incarnationis, & quę illud in lege gratiæ consecuta sunt, significari, quæ licet in tempore extiterint, tamen à Deo ex æternitate definita, ideoque in capitis & capillorum cādore adumbrata; capillorum enim candor & splendorem continet, quo videntur, simulque canitiē & antiquitatem designat: quare in capillis ob splendorem quidē exprimitur, Christi mysterium nobis in tempore factum fuisse conspicuum, in canitie verò fuisse à Deo ante omne tempus ex æternitate constitutum: Ita accipienda arbitror verba Arethæ quæ sic habent, *τὸ γὰρ κατὰ Χριστὸν μυστήριον τηλαυγὲς καὶ εἰ νέον τῇ ἐπιφανείᾳ καὶ δι' ἡμᾶς, ἀλλὰ προαιώνιον τῇ εὐδοκίᾳ. διὸ καὶ Παῦλος φησὶ περὶ αὐτοῦ, τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων, νῦν δὲ φανερωθὲν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ τοῦτο ἡ πολιὰ θρὶξ καὶ ὡσεὶ χιὼν ὑποσημαίνει*. Ea sic transfero. Mysterium Christi illustre, clarumq; est, & quanquam apparitione & propter nos nouum recensq; sit, nihilominus est consilio & beneplacito æternum, vndè

Incarnationis mysterium ex æternitate constitutum.

Paulus de ipso ait ad Collossenses 1. *Mysterium quod absconditum fuit à seculis & generationibus nunc autem manifestatum est sanctis eius*: id quod capillus canus, & instar niuis candidus significat.

Ad Colloss. 1. 26.

3

Tertia expositio est Ruperti in hunc locum, per *capillos* verba Dei intelligentis. *Capilli*, inquit, *à capite procedunt, & multi sunt, multa enim sunt verba Dei quæ de vno, vel per vnum verbum, quod erat in principio processerunt*: nam verbum Deus, vnum caput est, verba autem multa, quæ ab eo per Prophetas processerunt, quasi multi capilli vnius capitis sunt. Cur autem *lanæ* assimilantur? quia videlicet sicut ex lana in fusum transmissa texendo fit vestis, sic de multiplicibus Dei verbis in linguam, vocemq; Prophetarum trāsfusis scribendo contexta est sacra scriptura: & rectè tanquam *lana alba*, seu vt est apud Danielem, tanquam *lana munda*, dicuntur, quia *eloquia Domini, eloquia casta*. Psalm. 11. *Et lex Domini immaculata conuertens animas*. Psalm. 18. Additum est, *tanquam nix*, propter immundationem, quæ per niuem significatur. Vndè dicitur Psalm. 50. *Lauabis me & super niuem dealbabor*. Et Esaiæ 1. *Si fuerint peccata vestra vt coccinum sicut nix dealbabuntur*. Denique quisquis coram isto cano capite assurgit, & candidis eius capillis reuerentiam exhibet, id est, verba ei⁹ dignè suscipit, ipse quoque canescit, & senex meretur appellari, iuxta illud Sapientiæ 4. *Senectus venerabilis est non diuturna, nec annorum numero computata, cani autem sunt sensus hominis, & ætas senectutis vita immaculata*.

Tertia expositio ex Rupert.

Prophetarum verba capillis comparātur.

Daniel 7. 9.

Psalm. 11. 7.

Psalm. 18. 8.

Psalm. 50. 9.

Esai. 1. 18.

Sapient. 4. 8.

4

Quarta expositio ex D. Aug. & Beda.

Daniel 7.

Quarta expositio est D. Augustini libro de Essentia Diuinitatis, in principio, exponentis visionem Danielis cap. 7. quæ huic est quàm simillima vbi per capillos Dei, sanctos intelligit, quæ expositio est etiam Bedæ in cōmentarijs huius loci. Dicuntur autem sancti capilli capitis Christi. Primo, propter multitudinē, vt ait Beda. Secundo iuxta Pannonium, quia sicut capilli de capitis substantia non sunt, sed de eius tamen virtute procedūt:

Sancti, capilli capitis Christi.

Beda.

Pannonius.

Ita ſancti quamuis ſubſtantiam Diuinitatis non participent, virtutem tamen gratiæ à Chriſto hauriunt. Tertio. Quia ſicut raſi capilli iterum pullulant, quia radices in capite remanent, ita fideles etſi è capite ſuo, idest, Chriſto, per peccatum aliquod abſcinduntur, quia tamen fidei radices remanent, poſſunt per gratiam denuo ſuccreſcere.

5 Quinta expoſitio eſt Richardi de ſancto Victore, qui per *capillos* Chriſti intelligit creaturam rationalem, quæ à capite Chriſto originem trahit, & creſcendi vegetationem accipit. Et quidem per *lanam*, quæ de terrenis animalibus oritur, naturam humanam: per *niuem* autem, quæ de ſupernis eſt, Angelicam ſignificari putat: ſimul aduerte hunc candorem, quem caput habet per naturam, capillos habere per gratiam.

Quinta expoſitio ex Richardi Victor.

6 Sexta eſt ex D. Auguſtini, doctrina deſumpta, iuxta quam poſſumus per capillos Chriſti ſacramenta intelligere: ſic enim ille tractatu 57. in Ioannem, interpretatur illa verba Canticorum 5. *Aperi mihi ſoror mea, quia caput meum repletum eſt rore, & crines mei guttis noctium. Nox,* inquit Auguſtinus, *iniquitas eſt; ros vero eius, & guttæ, ij ſunt qui frigeſcunt & cadunt, & faciant refrigeſcere caput Chriſti, hoc eſt, vt non ametur Deus. Caput enim Chriſti Deus* 1. *ad Corinth.* 11 *ſed portantur in crinibus, ideſt, in ſacramentis viſibilibus tolerantur, nequaquam tamen interiora ſenſus attingunt:* Cui expoſitioni congruit illud, quod de Sampſone dicitur Iudicio 16. Quod in ſeptem crinibus maximam ſuam haberet fortitudinem: quibus reſectis fortitudo ab eo receſsit. Etenim in ſeptem ſacramentis quaſi in ſeptẽ crinibus Chriſtus ſuam fortitudinem oſtendit, quia ea ad gratiam communicandam inſtituit, quæ cum hæretici negant, quaſi Chriſto fortitudinem exſcindere moliuntur.

Sexta expoſitio ducitur ex D. Auguſt. doctrina.

1. ad Cor. 11. 3.

Iudic. 16. 19.

In ſacramentis, Chriſti fortitudo.

7 Septima eſt Ioachimi, per *capillos candidos* iudicia Chriſti mundiſsima, ac iuſtiſsima accipientis, iuxta illud Eſaiæ 55. *Non enim viæ meæ, viæ veſtræ, neque cogitationes meæ, cogitationes veſtræ* lanæ autem & *niui* comparantur, quæ naturaliter alba ſunt: quia Deus quidem naturâ, homo autem Dei gratiâ iuſtus eſt.

Septima expoſitio ex Ioachimo.

Eſai. 55. 8.

Deus naturâ iuſtus.

Quænam ex ſuperioribus expoſitionibus ſit præſtantior, aliaq, ab auctore proponitur.

SECTIO. IX.

1 Ex omnibus his expoſitionibus, prima mihi excellere videtur, quæ canitiem æternitatem interpretatur; deinde ea, quam modo afferemus, quæ ſit ordine Octaua. Dicimus igitur, in capillorum candore puritatem vitæ Chriſti, expreſſam eſſe, tunc enim puritas perfectiſsima eſt cũ capilli omnes idest, omnes cogitationes candidiſsimæ ſunt, ac puriſsimæ Per *capillos* enim cogitationes optimo iure ſignificantur, quæ inſtar capillorum ex capite, hoc eſt ex ratione pullulãt. Triplex autem eſt potiſsima huius ſimilitudinis ratio. Prima eſt, quia cogitationes, inſtar capillorum tenuiſsimæ, ac ſubtiliſsimæ ſunt, quas propterea difficile admodum eſt ſyncerè diſcernere, ac diiudicare. Atque hoc ſenſu interpretari ſoleo illud Canticorum 4. *Vulneraſti cor meum ſoror mea, ſponſa, vulneraſti cor meum in vno oculorum tuorum, in vno crine colli tui:* quod nimirum Eccleſia & Virgo beatiſsima, vel in minimis cogitationibus, in quibus propter tenuitatem labi eſt facillimum, cor ſponſi vulnerauerint, hoc eſt, et maximè placuerint. Sic etiam poſſumus accipere illud Chriſti dictũ Apoſtolis, Lucę 12. *Sed, & capilli capitis veſtri omnes numerati ſunt.* Et cap. 21. *Capillus de capite veſtro non peribit:* quia videlicet nulla bona ſanctorum, vel mi-

Octaua expoſitio autoris.

Puritas vitæ in quo conſiſtat.

Cogitationes capillis comparantur ob tenuitatem.

Cant. 4. 9. & 10.

In crine ſponſa ipſum vulnerauerit.

Luc. 12. 7.

Idem 21. 18.

nima cogitatio deperit, sed omnes curiosè à Deo numerantur, vt remunerentur. Secunda ratio est. Quia cogitationes quasi capilli continuata quadam vicissitudine & alternatis vicibus in corde succrescunt, quæ ratio est D. Gregorij lib. 5. Moraliū cap. 23. in illa verba, capitis quarti. *Inhorruerūt pili carnis meæ.* Vbi expendit illud quod dicitur Numerorum 8. Vt Leuitæ *radant omnes pilos carnis suæ. Oportet,* inquit, *Leuitas omnes pilos carnis radere, quia is qui in obsequijs Diuinis assumitur, debet ante Dei oculos à cunctis carnis cogitationibus mundus apparere: Sed cur pili radi præcepti sunt non euelli: quia rasis pilis in carne radices remanent, & crescunt, vt iterum radantur. Sic enim magno quidem studio superfluæ cogitationes amputandæ sunt, sed tamen amputari funditus nequaquam possunt, quia semper caro superflua generat, quæ semper spiritus ferro solicitudinis præcidat.* Tertia ratio est. Quia cogitationes ferè, vt capilli, superuacaneæ sunt in nobis, & ex rebus inanibus, quasi ex humorum fæce generantur; atque hinc factum est, vt capilli pro superfluis rebus, & inutilibus vsurpentur; vndè bona temporalia capilli appellantur, quia superflua censenda sunt, atque adeo propter Deū resecanda. Quemadmodum docet D. Augustinus in illa verba Psalm. 51. *Sicut nouacula acuta fecisti dolum. Quid faciunt,* inquit, *sanctis mali? capillos radunt, nam illi capilli superflua rerum temporalium significant, quia enim sine sensu præciduntur, illi, qui Deo adhærent, sic habent ista terrena tanquam capillos, quod autem de ipsis capillis boni aliquid fieri possit, significauit mulier illa peccatrix. Lucæ 7. quæ cum fleuisset super pedes Domini capillis suis tersit, quos lacrymis rigauerat, significans, quia cum misertus fueris alicuius, debes & subuenire si potes, cum enim misereris, tanquam lacrymas fundis; cum subuenis, capillis tergis.* Hæc Augustinus. Habet igitur Christus capillos candidos, tanquam lanā albā, ac niuem, quia habet cogitationes purissimas, & insita puritate candidas, instar videlicet lanæ albæ, ac niuis, quæ innatū habent candorem. Nec verò capilli Christi candidi dumtaxat sunt propter puritatem, sed etiam aurei propter excellentiam sanctitatis: quo videtur allusisse sponsa cùm dixit Canticorū 5. *Caput eius aurum optimū,* ex capite enim aureo non nisi aurei capilli nasci possunt.

Secunda ratio, D. Gregorij.

Iob 4. 15.

Numer. 8. 7.

Dei minister à carnis cogitationibus mund⁹.

Temporalia vt capilli resecanda.

D. August. Psalm. 51. 4.

Pedes Domini lauat, qui pauperum miseretur.

Christi puritas & sanctitas.

Cant. 5. 11.

Verum huic capillorum candori opponi videtur illud Canticorum 5. vbi sponsi capilli nigerrimi depinguntur illis verbis. *Comæ capitis eius sicut elatæ palmarum, nigræ quasi coruus.* Cæterum respondemus ibi etiam pulchritudinem sponsi, vitæque eius puritatem, mirificè describi. *Elatæ* enim *palmarum* plerisq; videntur esse crispātes illi palmarum ramusculi, qui pulcherrimi sunt, quos cincinnati & calamistrati capilli videntur imitari. Rectè igitur palmarum ramusculis sanctitas Christi comparatur, quia per eam de omnibus suis hostibus palmā tulit, ac victoriam reportauit. Quod verò ad capillorum nigredinem attinet, etiam ea pulchritudinem notat, niger enim capillus & crispus commendari solebat apud Palæstinos. Secundo. Dicimus, sicut capillorum candor summam Christi puritatem significat, ita nigredinem indicare, eam esse obscurissimam, hoc est, quæ explicari, comprehendique non possit. Hoc enim eodem sensu Theodoretus in commentarijs suis super Cantica nigredinem capillorum ad mysteriū incarnationis retulit. *Ex capite,* inquit, *illius fluentes gratias, mea quidem sententia comas vocat, elatæ enim sunt fructus palmarū masculorum qui fæminis adiuncti tempestiuos etiam illarum fructus fieri curant. Quoniam igitur, qui Christo crediderunt, varijs ipsi⁹ muneribus fruentes, pietatis fructum ferunt, meritò comæ eius elatis comparantur. Dicuntur autem nigræ, vt per profundum & obscurum colorem abdita & inaccessa incarnationis eius ratio declaretur.* Tertio. Meritò hic, & Danielis 10. Canus apparet, quia iudicem refert, in quo, necessaria est rerū omnium experientia, & cognitio quæ per caniciem exprimitur. In libro autem Canticorum, sponsus Ecclesiæ

Cant. 5. 11.

Christi sanctitas incomprehensibilis.

Theodoretus.

Daniel 10. Necessaria rerum cognitio in iudice.

representa-

repreſentatur pulcherrimus,ac propterea nō canus,ideſt,ſenex, ſed ſpecioſus iuuenis depingi debuit , in quem quadret illud Pſalmi 44. *Specioſ. forma præ filijs hominum.* Quartā reſponſionem cōtinet expoſitio trium Patrum, quæ per *comas* intelligit bonas Dei voluntates ab vnigenito filio per incarnationē & paſsionem perfectas,quæ naturaliter, vt capilli,tegūt vnum principium & cauſam rerum vniuerſarum. *nigræ* autem dicuntur *quaſi coruus*,ideſt,maximè, quia imperueſtigabili diuinorum iudiciorum ratione, mētis oculos in contēplatione corroborant. Nā vt color albus aſpectum diſgregat, diſſipatque: ita niger congregat,& confirmat.

Pſalm. 44. 3.

Occulta Dei iudicia.

Cur oculi eius tanquam flamma ignis?

Et oculi eius tāquam flāma ignis.

SECTIO X.

1 Rupertus.

NEQVE etiā in oculorum expoſitiōe interpretes conſentiūt: primū enim Rupert⁹, per iſtos oculos illuminationem, & inſpirationem illam intelligit, qua Chriſtus *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*: quæ illuſtratio rectè *flāma ignis dicitur*: quia *Deus noſter ignis eſt*, Deut. 4. ex quo hæc flāma procedit, quæ nos illuminat, ne in tenebris verſemur. Secundo Richardus de S. Vict. in eundem ferè ſenſum, ſed paulò fuſiùs, *Flāma*, inquit, *ignis lucem & calorem tribuit, terrorem incutit, & exurit: oculi igitur eius veluti flāma ignis ſunt, quia electos reſpiciens illuſtrat luce ſapientiæ, calefacit amore iuſtitiæ, reprobos autem reſpiciens terret ferocitate comminationis, & incorrectos exurit incendio damnationis.* Tertio Primaſius oculos præcepta Dei interpretatur, quæ lucerna, & lux appellantur Prouerb. 6. & ignis Pſal. 118. *Ignitum eloquium tuum vehementer.* Et de Ioſeph dicitur Pſal. 104. *Eloquium Domini inflammauit eum.* Quartò Beda, concionatores accipit, qui igne ſpirituali ſuæ doctrinæ fidelibus lumen, & Infidelibus præbent incēdium. Quinto Ambroſius Anſbertus ſeptem dona Spiritus ſancti eſſe opinatur, quæ exiſtimat Chriſti oculos appellari, cui expoſitioni concinit illud Zach. 3. *Ecce lapis quem dedi coram Ieſu, ſuper lapidem vnum ſeptem oculi ſunt, ecce ego cælabo ſculpturam eius ait Dominus exercituum.* Et cap. 4. *Videbunt lapidem ſtanneum in manu Zorobabel, ſeptem ſunt iſti oculi Dñi, qui diſcurrunt in omnem terram.* Quo loco D. Hier. & Rup. per ſeptē oculos, ſeptē Spiritus ſancti dona accipiunt.

Deut. 4. — Richard. Vict. — Chriſtus vt flāma terret reprobos, illuminat electos. — Primaſius. — Prouerb. 6. — Pſal. 118. 40. — Pſal. 104. 19. — Beda. — Cōcionatores Chriſti oculi. — Ambr. Anſb. — Zach. 3. 9. — Zach. 4. 10. — D. Hieron. Rupertus.

2 Sententia auctoris.

Nobis videtur hoc loco per *oculos* intelligendam eſſe prouidentiam cum ſumma rerum omnium cognitione coniunctam, qua Chriſtus Eccleſiā vniuerſam adminiſtrat, vt enim oculi in omnem partem ſe verſant, & omnia etiā vel maximè ſeiuncta facilè cernunt, ſic prouidentia diuina omnia peruadit, ac diſponit, iuxta illud Sap. 8. *Attingit à fine vſque ad finem fortiter & diſponit omnia ſuauiter.* Et ad Hebr. 4. *Omnia ſunt nuda, & aperta oculis eius.* Id quod etiā ſignificatur cū dicitur, *Tanquā flāma ignis.* Ignis enim ſubtiliſsim⁹ eſt, & in omnia ſe facilè inſinuat. Huius autē prouidentiæ duo ſunt potiſsimū effectus, qui etiā per flammā ignis ſignificātur, ſolet enim Deus quoſdam beneficiis illuminare, alios ſuppliciis terrere. Quā ob cauſam duplices Deo occulos tribuunt ſcripturæ ſacræ: Vnos miſericordiæ, comminationis alteros pleniſsimos. Ratio verò ea eſt, quia maximè in oculis affectus animi cernuntur, vnde D. Auguſtinus in Pſal. 41. oculos feneſtras mentis appellat. *Oculi*, inquit, *membra carnis ſunt, feneſtræ ſunt mentis, interior eſt qui per eas videt, quando cogitatione aliqua abſens eſt fr. ſtra patent.* De prioribus oculis, intelligendū eſt illud Pſal. 32. *Ecce oculi Dñi ſuper metuentes eum, & in eis qui ſperant ſuper miſericordia eius.* Et Pſalm. 65. *Qui dominatur in virtute ſua in æternum, oculi eius ſuper gentes reſpiciunt.*

Chriſti prouidentia in Eccleſiam. — Sap. 8. 1. — Ad Heb. 4. 13. — Duplices Dei oculi. — Oculi feneſtræ mentis, ex Auguſtino. — Pſalm. 32. 18. — Pſal. 65. 7.

Psalm. 33. 16. Et illud Psalmi 33. *Oculi Domini super iustos, & aures eius ad preces eorum*. In quem
D. Augustin. locum D. Augustinus: *Forte*, inquit, *dicunt mali, ergo securus facio mala, quia non super me sunt oculi Domini, ad iustos Deus attendit, me non videt: Audi quod sequitur: vultus autem Domini super facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum*. Eiusmodi oculos ad se conuerti postulabat Regius
Psalm. 24. 16. vates cùm dicebat, Psal. 24. *Respice in me, & miserere mei*. Eosdē laudat sponsa
Cant. 5. 12. Cant. 5. cùm ait: *Oculi eius sicut columbæ super riuulos aquarum, quæ lacte sunt lotæ, & resident iuxta fluenta plenissima*.
Oculi Christi, cur columbarum. Oculis columbarum cōparantur propter dona Spiritus sancti, quæ communicat iis, quos huiusmodi oculis intuetur: columba enim symbolū est Spiritus sancti, qui
Matth. 3. Matth. 3. in specie columbæ descendisse dicitur: dicuntur autem hæ columbæ *lacte lotæ*, propter innocentiam, & puritatem, quæ ex iis donis promanat. De iisdem oculis illud
Psalm. 10. 8. etiam intelligendum est Psal. 10. *Oculi eius in pauperem respiciunt, palpebræ eius interrogant filios hominum*. In quem locum
D. Hieron. D. Hieronymus. *Ad quid*, inquit, *respiciunt? ad adiuuandum*. Obiter autem hoc loco notanda est *palpebrarum* inter-
D. Gregorius. pretatio, quam affert D. Gregor. lib. 28. Moralium cap. 5. vbi docet per *palpebras* intelligenda esse diuina iudicia, cuius similitudinis rationem his verbis complectitur. *Palpebris*, inquit, *apertis cernimus, clausis nihil videmus. Quid ergo*
Palpebrę Dei, iudicia eius. *per palpebras Dei, nisi eius iudicia accipimus, quæ iuxta aliquid clauduntur hominibus, & iuxta aliquid reserantur*. Vndè Paulus ad
Ad Romanos 11. 33. Rom. 11. *ô altitudo*, inquit, *diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei*. Ecce enim abscōsis mysteriis, quasi clausis palpebris, inquisitus: placita ac recta rñdit, qui secreti aditū pulsans: quia per cognitionē intromitti ad interiora non valuit, per cōfessionē ante ianuas humilis stetit, & quod intus cōprehendere non potuit, foris timendo laudauit.

3 De posterioribus verò oculis est
Esaię 3. sermo Esaiæ. 3. *Nolite me constituere principem populi: ruit enim Hierusalem, & Iuda concidit, quia lingua eorū, & adinuentiones eorum contra Dñm, vt prouocarent oculos maiestatis eius*. Quo loco est ad literam sermo de peccato Iudæorum, quod in nece Christi suscceperūt, & de supplicio, quo Deus in eos ob tam execrandum facinus vindicauit: *Ideo*, inquit Hieronymus, *dicit nullū velle præesse populo peccatori, quia contra Dñm blasphemauerunt, atq; dixerunt, Tolle, tolle, crucifige eum, non habemus regem nisi Cæsarem, & clementissimum Dominum furore linguæ suæ ad amaritudinem prouocauerunt*. iuxta quam expositionē oculi in posteriori acceptione vsurpantur: sed vr̄ mihi præterea Propheta per *Oculos maiestatis eius*, Christum ipsū intelligere, quæ est altera eius loci expositio, appellasseq; illū *oculos maiestatis Iehouah*, idest, Patris, propter amoris illius magnitudinem, quo Pater Christum cōplectitur, eumq; tanquā suos ipsius oculos charissimū habet: cum qua expositione cohæret aliorū translatio, ita locum reddentiū, *Et adinuentiones eorum cōtra Dñm ad lædendos oculos charitatis ipsius*: verè enim Iudæi cū Christū lędebant, ipsosmet oculos lædebant *maiestatis Iehouah*, quippe qui Filium tanquam oculos suos diligebat, quā eandem ob causam Paulus Christum appellat filium dilectionis ipsius Patris, ad Colos. 1. *Gratias agentes Deo, & Patri, qui eripuit nos de potestate tenebrarū, & transtulit in regnum filij dilectionis suæ*: Græci τοῦ υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ hoc est, ipsius Patris: sed vt ad iustitiæ oculos reuertamur, de illis etiā loquitur Iob c. 7. cū ait: *Oculi tui in me, & non subsistā*. Cuius loci duplex est sensus. Vnus, vix ad me oculos cōuertes, vt subleues, cū animā efflabo: quarè matures opus est, si mihi opē afferre vis. Alter, irā tuā, quæ oculis declaratur, amplius perferre nō potero, nā si me seueriori vultu aspexeris, exanimatus cōcidā. Eodē sensu dixit Regius vates Psal. 9. *Contere brachiū peccatoris, & maligni: quæretur peccatū illius & non inuenietur*: idest, simulatq; impiūm ad iudicium vocauerit, & peccatorum illius examen instituerit, nō inuenietur, peribit enim nec audebit in iudicio comparere.

D. Hieron.

Christus, oculi Patris.

Amor Dei Patris in Filium.

Ad Coloss. 1. 12.

Iob. 7. 8.

Psalm. 9. 15.

Hierem. 1. 11. Dei in oculis accipe quoque illud Ieremiæ 1. cùm vidit *Virgam vigilantē*, idest, oculatam, seu oculos habētem: & dixit Dominus, *Bene vidisti: quia vigilabo ego super verbo meo, vt faciam illud.* In

D. Hieron. quem locum D. Hieronymus. *Vigilat*, inquit, *virga cuncta populi peccata considerans, vt percutiat, & corripiat delinquentes. Vnde & Apostolus scribit peccantibus.*

1. ad Cor. 4. 21. *1. ad Corinthios 4. Quid vultis, in virga veniam ad vos, an in charitate, & spiritu mansuetudinis?* Aduertit autem pro *Virga vigilante*, Septuaginta, *Baculum nuceum*, Theodotionem verò *Virgam amygdalinam* trāstulisse:

Varia lectio. Quia quemadmodum nux siue amygdalum habet amarissimum corticē, & testa durissima cingitur, vt detractis austerioribus, fructus dulcissimus reperiatur:

Fructus diuinæ correptionis. Sic diuina correptio amara quidē videtur ad præsens, sed fructus parit dulcissimos.

Cur pedes eius similes aurichalco, & chalco libano, in camino ardēti apparuerint?

Et pedes eius similes aurichalco sicut in camino ardenti.

SECTIO XI.

1 ADMIRABILI sanè sapiētia suum hoc opus contexit Ioānes: sicut enim in Euangelio nunc de Christi diuinitate, nunc de humanitate disputat: ita in hoc quoque opere sæpissimè vtriusque in Christo naturæ coniunctionem, atque operationem describit, primūq́, hoc loco ut paulò ante ad Christi caput, hoc est diuinitatē, & instar aquilæ sublimi volatu ascendisset, nunc rursus ad pedes, hoc est ad humanitatem describendam quasi depressis, demissisq; alis descendit, quod scribendi artificium eleganter expendit Petrus Damian. Serm. 1. de excellentia Ioannis Euangelistæ *Beatus*, inquit, *Ioannes alternatio suæ narrationis ordine modo Diuinitatem Christi sublimiter intonat: modo quæ humanitatis sunt planè quodāmmodo & humiliter asseuerat, In principio, inquit, erat verbum, ecce æqualis Dei ad Cæli verticem sublimiter euolat, sed ad esuram carnis necesse est, vt pressis alis aliquando in imū submissa descendat, vnde & paulo post, quid subdat audite, Et verbū, inquit, caro factū est, & habitauit in nobis.* Tū idē pulchrè testimonio ex Cant. illustrat *Hanc, inquit, diuersitatē humanitatis, atque diuinitatis vnitè sibimet atque inconfusè sponsa de sponso dicit in Canticis. Venter inquit eius eburneus distinctus sapphiris: Ebur os est elephantis quod animal fertur esse castissimum, venter ergo eburneus est sponsi, quia suscepta redemptoris humanitas, ab omni peccatorum contagio casta prorsus & inuiolata pertrāsit, Sapphirus autē lapis est sereni Cæli habens colorē, vndè & in visione domini dicitur. Erat sub pedibus eius, quasi opus lapidis Sapphirini, & quasi Cælum cum serenum est: per Sapphiros ergo opera diuinitatis intelliguntur, quæ in carne Dominus ostendebat: Venter ergo sponsi distinctus erat Sapphiris, quia Christi humanitas diuinis virtutibus refulgebat: nec plenus Sapphiris esse dicitur, sed distinctus, ita videlicet, vt inter Sapphiros candor eboris appareret, quia sic Dominus ex parte, hominis assumpti operabatur humana, vt nihilominus ex parte deitatis ostenderet & diuina. Hoc itaque modo beatus Ioannes quasi eburneum ventrem sponsi Sapphiris distinguit dum aliquando diuinitatis alta, aliquando humanitatis infima describit.* Hæc ille. Sic igitur hoc loco cum altitudinem diuinitatis, hoc est caput descripsisset, iam more suo ad pedes, hoc est ad infima humanitatis recurrit inuictamque horum pedum vel inter ipsos flammarum globos durantium fortitudinem cum summo splendore, odoreque coniunctam describit dicens, *Et pedes eius similes aurichalco sicut in camino ardenti.* Illud porrò meminisse oportet ex superioribus græcè in multis exemplaribus esse ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ idest similes *chalco libano: & ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένοι*, idest tanquam in camino igniti.

Cantic. 5. 14.

More aquilæ nunc in Christi diuinitatem ascendit, nunc ad eius humanitatem descendit Ioannes. Petr. Dam.

2 Rupertus. Primū igitur Rupertus, cuius expositio nobis maximè probatur, per hos *pedes* Christi humanitatem accipien-

1. ad Cor. 11.

dem esse arbitratur sicut per caput eius Diuinitas intelligitur 1. ad Cor. 11. Quam ipse expositionem his verbis proponit. *Humanitas*, inquit, *Christi aurichalco similis dicitur, sicut in camino ardenti: quia quemadmodum aurichalcum multo igniam impendiis ad colorem auri perducitur, ita Christi humanitas per multas tribulationes perducta est ad gloriam maiestatis, iuxta illud Luc. vlt. Non ne hæc oportuit pati Christum, & resurgere à mortuis, & ita intrare in gloriam suam?* Addit Pannonius, rectè *Chalcolibano*, idest, æri, & thuri comparari: quia Christi ad patiendum pro hominibus desideria instar æris, erant fortissima, quæ scilicet morti non cederent, & instar thuris odorifera, quorum nimirũ odor fide sentitur, iuxta illud Cant. 1. *Trahe me post te, curremus in odorem vnguentorum tuorum*, simul aduertit posse quoque *pedum* nomine mortalis vitæ Christi finẽ intelligi, qui in camino ardẽti fuisse dicatur propter illustriora, quæ tunc præbuit amoris argumenta, iuxta illud Ioan. 13. *In finem dilexit eos.*

Vt per caput diuinitas Christi, sic per pedes eiusdẽ humanitas significatur.

Pannonius.

Cant. 1. 4.

In fine maiora amoris argumenta præbuit Christus.

Ioan. 13. 1.

3 Alia quoq; ratio hui⁹ similitudinis afferri potest, quia videlicet humanitas non aurũ fuit, sed aurichalcũ, non ipsa in se aliqd diuinitatis habẽs, sed propter maximã tñ, ratione vnionis hypostaticæ, cum diuinitate coniunctionẽ, eximio quodã fulgore, vt ignitum aurichalcum rutilans: id quod etiã per Chalcolibanum non obscurè indicatur, quod gen⁹ electri est, vti diximus. Hac enim potissimum de causa Christum electrum appellari, Ezech. 1. cum dicitur *in medio eius quasi species electri*, docet D. Greg. homil. 2. in Ezechiel. *Electrum*, inquit, *ex auro & argento est* (loquitur Gregor. de electro artificiali, cuius meminit Plin. lib. 33. cap. 4.) *atq; adeo dum aurũ, argentũq; miscentur; argentũ ad claritatẽ crescit; aurũ verò à suo fulgore pallescit: illud ad claritatem proficit, hoc à claritate tẽperat. Igitur in vnigenito Dei filio naturæ Diuinitatis vnita est tanquã aurũ, natura nostra tanquã argentũ, in qua adunatione humanitas in maiestatis gloriã excreuit, Diuinitas verò à sui fulgoris potentia humanis se oculis tẽperauit: per hoc enim quod humana natura clarior facta est, quasi per aurũ creuit argentũ, & quia Diuinitas à fulgore suo nobis est aspectibus temperata, quasi aurũ nobis palluit per argentum.* Hæc Gregorius. Rectè autẽ additur, *sicut in camino ardenti*; tum propter passionis ignẽ, in quo Christi humanitas arsit, tum propter charitatis ardorẽ quo aduersum homines fuit inflãmata. Vndè Græcè vt annotauimus est ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένοι, Idest tanquã in camino igniti: Veriusq; naturæ societas per Chalcolibanũ etiã exprimitur, si illud non electrũ, sed æris, ac thuris permixtionẽ iuxta eius etymon velis sonare; etenim iuxta hanc etiã expositionem humanitatis vnio cum Diuina natura per Chalcolibanũ optimè significatur; habuit enim Christus naturã duplicem, vnã diuinam, thure, quo Diuinitatẽ colimus expressam, humanã alteram per æs, quod in passionis caminum mittitur, figuratam.

Ezech. 1. 4.

D. Gregorius.

Plinius.

Tanquam auro argentum, naturæ diuinæ humana vnita est.

Charitas Christi aduersum homines.

Hanc pedũ expositionem cõmemorans Arethas, citansq; D Greg. ait, 4
Iesum Deum & hominẽ pedes habere, quia non nuda Diuinitate, sed per carnem ad nos accessit. Chalcolibanũ verò dici, siue in monte Libano fabrefactum, quandoquidẽ monti Libano propter celsitudinẽ est similis, siue etiã intelligẽdus est libanus, æris speciẽ habens, quẽ Medici masculum appellãt, qui & ipsi igni similis, suffumigationes suauis odoris emittit. Quod enim suauis odoris sit Christus sponsa in Canticis cõfitetur c. 1. cùm ait, *Meliora sunt vbera tua vino, fragrãtia vnguentis optimis.* Et ipse Christus, de seipso loquẽs ait, *Ego flos cãpi, & lilium conuallium*, Cant. 2. Flos enim duo habet, pulchritudinẽ videlicet, & odorẽ. Itaq; primũ ex hoc loco intelligimus, quicquid pulchritudinis est in Ecclesia à Christo tanquã à flore pulcherrimo proficisci, ipse enim flos est qui rubet in martyribus, candet in virginibus, rutilat in doctoribus, pallescit in pœnitentibus, viridis est in cõfessoribus. Deinde eiusdẽ Christi suauissimum

Arethas. Per humanitatem Christus diuinitas ad nos accessit.

Cant. 1. 2.

Cant. 2. 1.

Ecclesiæ pulchritudo tota a Christo vt à flore.

odorē, vt rectè dicere Paulus potuerit 2. ad Cor. 2. *Christi bonus odor sumus Deo*, Græcè εὐωδία id est, *Fragrātia*, qua dupliei de causa lilium quoq; ibidē appellatur, in quo singularis pulchritudo nitet cū suaui odore coniuncta.

2. ad Corinth. 2.15.

5 Est præterea (vt hoc etiā dicamus propter vtriusque naturæ in Christo vnionem, quam in hoc loco in chalco libano significari docuimus) lilium candidum simul & aureum, in quo duplex Christi natura designatur, humana quidem in colore candido propter puritatem: Diuina autem in aureo propter dignitatē. Adhæc, quemadmodum in lilio tria illa quasi grana aurea, seu fila aureum colorē præ se ferentia, quæ intra folia candidissima delitescunt, non statim erumpūt, sed tūc maximè cùm folia magis explicantur: ita amor Christi aureus erga homines, potentiaq; eius ac Diuinitas tunc maximè effulserunt, cum Christus viscera sua per passionem explicauit. Vel si malis, tria grana aurea, idest, Trinitatis mysterium tunc explicatiùs cognitum est, cum Verbū in carne apparuit. Rectè igitur propter odorem humanitas CHRISTI Chalcolibano similis perhibetur.

Christus candidus simul & aureus.

Denique iuxta hanc expositionē aduertendum est, pedes Christi non in igne absolutè, sed *in camino ardenti*, qui magnam vim ignis continet, apparuisse, vt intelligamus Christi humanitatem, non quolibet, sed maximo igne charitatis erga homines exarsisse: hoc enim camini & ignis discrimen obseruauit D. Gregorius homilia 2. in Ezechielem expendens illud Esaiæ 31. *Dixit Dominus cuius ignis est in Sion, & caminus eius in Hierusalem. Plus*, inquit, *est caminum esse, quàm ignem, quia & ignis & paruus potest: in camino autem valdior flamma succenditur, Sion vero speculatio, Hierusalem visio pacis dicitur, pacemq; nostram hoc interim speculamur, vt illic postmodum plenè videamus. Ex amore ergo Domini, in Sion ignis, in Hierusalem est caminus, quia hic amoris eius flammis aliquantulum ardemus, vbi de illo aliquid contēplamur, sed ibi plenè ardebimus vbi eum videbimus quē amamus.* Atque hæc de prima expositione.

Quanto amoris igne exarserit Christus.

D. Gregorius.

Esai. 31.9.

6 Secunda expositio, per *pedes* Christi, nouissimi tēporis fideles intelligit quæ est D. August. Bedæ, & Primasij: Porrò hi pedes *in camino ardēti* esse perhibentur propter persecutionis tunc futuræ vehementiam, cui sanè conuenit aurichalci similitudo, quod ex ære, multo igne adhibito, ad aureum colorē perducitur. *Ideo autem*, inquiūt, *libani fit mentio, qui mons est in Palæstina, vt significetur ibi potissimū fidelium persecutionē vltimo tēpore exarsuram*: quæ pars expositionis posterior nobis nō probatur, quoniam libanus hoc loco non pro mōte Libano, sed pro thure sumitur, vt iam in superioribus diximus, cum chalcolibanon, ex ære, & libano mixtionem sonet, ineptè autē aliquid ex ære & monte Libano mixtū & compositum esse credatur.

Nouissimi temporis fideles, pedes Christi. D. Augustin. Beda. Primas.

7 Tertia expositio est Arethæ & aliorū, nomine pedū Apostolos & prædicatores accipientiū, quibus Christus ceu pedib⁹ orbē peragrat: Propterea enim Ezech. 1. Christus super firmamentū, quod impositū erat capitibus illorum quadriformiū animaliū, idest, Euangelistarū, & Apostolorum visus est, vt eum per vniuersum terratū orbem quasi victorem & triūphantem asportarent. Eodemq; sensu dr Abac. c. 3. *Qui ascendis super equos tuos, & quadrigæ tuæ saluatio.* Quē locum de Apostolis interpretatur D. Ambr. lib. de Naboth c. 15. *Agitauit*, inquit, *Christus Apostolos suos, quos per diuersa mundi direxit, vt toti orbi Euangeliū prædicarent; ascendit enim equos non tantùm vt sedeat, sed vt regat.* Sic etiā D. Hieron. in cōment. super Abacuch. *Ascēdit*, inquit, *in Paulo, ascendit in Petro, & in huiuscemodi curribus equitās totū illustrauit orbē, intendens quo, arcū, siue sagittas, sceptra, idest, regna Diaboli destruxit: vnde subditur, Suscitās suscitabis arcū tuum: seu vt 70 trāstulerunt, Intendens extendes arcum tuum super sceptra.* Eodē modo D. Greg. lib. 44. Mor. c. 13. intellexit illud eiusdē cap. *Viā fecisti in mari equis tuis, in luto aquarū multarum: idest, aperuisti iter prædica-*

Areth.

Ezechiel. 1.

Prædicatorib⁹ ceu pedib⁹ orbem peragrat Christus. Abac. 3.8.

D. Ambros⁹.

D. Hieronym⁹

Equitauit in Apostolis Christus.

D. Gregorius.

Abac. 3.15.

toribus tuis inter doctrinas huius seculi, sordida, & terrena sapientes. Quia igr̄ Christ⁹ per Apostolos & prædicatores orbē peragrat, rectè illi pedes ipsius appellantur, vt habes apud Esai.c.52. *Quam pulchri super mōtes pedes annunciātis, & prædicātis pacem: annunciatis bona, prædicantis salutem, dicentis Sion, regnauit Deus tuus.*

Ad Rom.10. — Quo testimonio vsus est Paulus ad Romanos 10. cum de prædicatoribus ageret. mirum verò multis videtur, quod 70. interpretes, pro eo quod D. Hieronymus vertit, *Quam pulchri*, ipsi transtulerint, *ὡς ὥρα*, quæ dictio horam, diei partem significat: sed non aduertunt, idē nomen significare pulchritudinē & venustatem, vndè & deducitur *ὡραῖον* idest pulchrum: quare ille redditur sensus, *sicut pulchritudo super montes, pedes annunciātis & prædicantis pacem.* Eosdem pedes intellexit sponsa Canticorū 5. cùm dixit. *Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas*; Apostoli namque & prædicatores sunt veluti columnæ quædam, quibus nititur Ecclesię ædificium; *marmoreæ* propter candorem vitæ; *fundatæ super bases aureas*, quoniā super duplicem amoris basem, Dei videlicet & proximi sustinentur. De iisdem quoque pedibus mysticè interpretatur D. Gregorius lib. 19. Moralium cap.10. illud Iob 29. *Quando lauabam pedes meos butyro. Pedes,* inquit, *Domini prædicatores sunt. Butyro ergo pedes lauantur, quia prædicatores sancti bonorum operum pinguedine replentur, & quia vix ipsa prædicatio sine aliquo transitus admisso: nam quilibet prædicans, aut ad quantulamcumque indignationem trahitur, si contemnitur, aut ad quantulamcumque gloriam, si ab audientibus colitur. Vndè & Apostolis pedes loti sunt, vt à quamlibet paruo contagio in ipsa prædicatione contracto, quasi à quodam in itinere collecto puluere mundarentur: vel certè butyro pedes lauantur cum sanctis prædicatoribus debita ab audientibus impendia conferuntur; & cum de ipsa prædicatione fatigati auditorum suorum bona operationis fruuntur, non quod ideò prædicent, vt alantur, sed ideò alantur, vt prædicent: hoc butyro vnctus fuerat Paulus, qui in catena*

Left margin notes: D.Hieron. — Cant.5.15. — Apostoli Ecclesiæ columnæ. — D.Gregor. Iob.29.6. — Concionatores aluntur, vt prædicent.

tenebatur dicens 2. ad Timotheum 1. Det misericordiam Dominus Onesiphori domui, quia sępe me refrigerauit, Hæc D.Gregorius.

Hi igitur pedes similes sunt aurichalco. Primo, propter prædicationis sonum; est enim aurichalcum maximè sonorum, iuxta illud Psalmi 18. *In omnem terram exiuit sonus eorum.* Secundo. Quia vt ait Paulus 1. ad Corinthios 13. Quamuis prædicator linguis hominum loquatur, & Angelorum, si charitatem tamen non habeat, factus est velut æs sonans, aut cymbalū tinniens, propterea non æri prædicatores comparantur, sed *aurichalco*, quod aurum refert: & præterea *in camino ardenti* seu *igniti*, apparuerūt, quæ omnia charitatem significant. Alioqui quēadmodum æs sonans, ipsum quidem tunditur, & cōsumitur, & aliis est auditu iucundum & vtile: ita prędicator si charitatē non habeat, ipse quidem fatigatur, & consumitur; totaq; vtilitas in alios redundat. Vndè Ezechiels 1. de illis quatuor animalibus, quę Euangelistarum vt paulò ante diximus typus fuerunt de sentētia Irenęi, libro 3. contra hæreses; & D. Gregorii homilia 3. in Ezechielem dicitur. *Et scintillæ quasi aspectus æris candentis*: (Quod de facie animalium intelligēdum est) *Benè*, inquit Gregorius, *æs candens dicitur, quia vita prædicantium sonat & ardet: ardet enim desiderio, sonat verbo*: æs ergo candens est prędicatio accensa; proptèrea etiam ad Esaiam *volauit vn⁹ de Seraphim habens in manu calculum, quem forcipe tulerat de altari*: Eoque Prophetæ linguam mundauit simul & accendit, vt refertur Esa.6. Vbi aduerte pro *calculo*, esse in Hebræo רצפה ritspah, quod nomen non solum *calculū* significat, quemadmodum verterunt Aquila, Theodotio, & Vulgatus, sed etiam *prunam viuam*, seu *carbonem incensum*. Septuaginta autem transtulerūt *ἄνθρακα*, quod nomen & carbonem, & Carbunculum gemmam pretiosam significat. Esaias igitur ad munus prędicationis obeundū recepit à Seraph. in ore carbonem incensum, hoc est

Right margin notes: 8 — Psalm.18.5. — 1. ad Corinc.13. — Cōcionator sonet verbo, charitate ardeat. — Ezech.1.7. — Irenæus. D.Greg. — Esaiæ 6. — Aquila. Theodotio. Vulgatus.

ardorem

ardorem charitatis, quæ rectè etiam propter præstantiam per Carbunculum pretiosam gemmam intelligitur; sic etiam Moyses priusquam ad Pharaonem mitteretur, iubetur ad flammam rubi ardentis accedere. Exod.3. & super Apostolos orbem igne prædicationis obituros, linguæ igneæ descenderunt. Actorum 2. Denique ob eandem causam Regius vates priusquam dixisset Psalm. 50. *Docebo iniquos vias tuas*, ter Spiritum sanctum à Deo postulauit dicens. *Cor mundum crea in me Deus, & Spiritum rectum innoua in visceribus meis. Ne projicias me à facie tua, & Spiritum sanctum tuum ne auferas à me. Redde mihi Letitiam salutaris tui, & Spiritu principali confirma me*: Tunc verò subiecit; *Docebo iniquos vias tuas, & impij ad te conuertentur*: Quia nimirum prædicatoris charitate incensi concionem, conuersio impiorum consequi solet.

Exod.3. *Act.2.* *Psalm.50.15.*

9 Tertio sunt hi pedes *in camino ardenti*; quia parati esse debent concionatores Euãgelici ad multa propter veritatem & fidem perferenda; imo ad mortem ipsam si opus fuerit oppetendam. Aduerte etiam *in camino ardenti* pedes ex ære in aurichalcum mutari, idest, ad auri similitudinem peruenire quoniã labores pro Christo fortiter patienterq; tolerati virtutem mirum in modum perficiunt, & quod est consequens, ad cælestem beatitudinem viam muniunt iuxta illud Pauli ad Romanos 5. *Gloriamur in tribulationibus scientes, quod tribulatio patientiam operatur; patientia verò probationem, probatio verò spem, spes autem non confundit*. Vndè eleganter Cyrillus Alexandrinus epistola 37 ad Alipium. *Patientia*, inquit, *nobis omne bonum conciliat, & veluti pronubam viam ad probationem parat, ac spem in futurũ seculum nutrit*. Quod profecto est non solum in aurichalcum æs mutari, sed diuinæ cuiusdam chimicæ artis viribus in fornace tribulationum aurum fieri. quod naturali alchimiæ negat diuus Thomas in 2. sententiarum. dist. 7. quæst. 3 art. 1. ad 5.

Perficiunt virtutẽ labores. *Ad Rom.5.3.* *Cyrillus Alexand.* *D.Thomas.*

Quartò. Rectè etiam hi pedes secundum Græcam translationem, similes esse Chalcolibano dicuntur propter odorem virtutum, quem ex se se afflant: iuxta illud Pauli 2. ad Corinthios 2. *CHRISTI bonus odor sumus* debent enim concionatores ea quæ ære prædicationis sonant, exemplo & operatione præstare, vt non solum virtutum sonitum, sed odorem quoque ad alios transmittant: itaque non sine similes, illi in quem inuehitur Paulus ad Romanos 2. *Gloriaris*, inquit, *in Deo & nosti voluntatem eius, & probas vtiliora instructus per legem, confidis te ipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum, qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ & veritatis in lege, qui ergo alium doces te ipsum non doces, qui prædicas non furandum, furaris, qui dicis non mœchandum, mœcharis, qui abominaris idola, sacrilegium facis, qui in lege gloriaris, per præuaricationẽ legis, Deum inhonoras*: Vbi imprimis obseruanda est elegans, Apostoli similitudo, illis verbis, *Habentem formam scientiæ & veritatis in lege*. Quæ illud significat concionatorẽ, qui ea quæ prædicat, opere non cõplet, perinde se habere, ac si exẽplar alicuius imaginis solum gestaret, quã alij in se exprimerent: maneretque ipse deformis ac turpis, quippe qui se ad illius quod gestat exemplaris similitudinem minimè conformaret; hoc namque est quod ait Apostolus *habentem formam scientiæ & veritatis in lege*, idest gestãtem exemplar veritatis, atque doctrinæ, quæ in lege proponitur: quemadmodum interpretatur D.Chrysost. homil. 5. in epistolam ad Rom. his verbis ὥσπερ ἐάν τις τὴν βασιλικὴν εἰκόνα ἔχων, μηδὲν πρὸς ἐκείνην γράφοι. οἱ δὲ μὴ πιστευθέντες αὐτὴν, καὶ χωρὶς τὸ πρωτοτύπυ μετὰ ἀκριβείας αὐτὸ μιμῶνται, hoc est, quemadmodũ si quis Regis habens imaginem, nihil ad eius similitudinem exprimat: illi autem quibus imago non est credita, etiam sine prototypo accuratè illud imitentur. Deinde aduerte eiusmodi concionatores, dici à Paulo *Inhonorare*

10 *Cõcionatores quæ sonãt verbo, præstent opere.* *Ad Rom.2.18* *D.Chrysost.*

Deum per præuaricationem legis, quoniam verbum Dei quod prædicant, falsum esse opere & vita profitentur: *Per præuaricationem*, inquit, *legis Deum inhonoras*, sint igitur diuini verbi præcones similes chalcolibano, quia quod prædicando sicut æs tonant, debēt thure, hoc est virtutum odore & exemplo enuntiare. Concinit huic loco Ioānis illud Oseæ 14. *Ero quasi ros Israel germinabit quasi lilium, & erumpet radix eius, vt Libani, & erit quasi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani*, idest, thuris. Quem locū explanans D. Hieronymus in cōmentarijs super Oseam *Cum*, inquit, *nos Dominus suo rore respferserit, germinabimus, & florebimus vt lilium imitantes ipsum Christū, qui de se ait Cantic. 2. Ego flos campi & lilium conuallium; & mittemus radices nostras sicut arbores libani, quæ quantum in auras consurgunt vertice, tantum radicem in ima demergūt, vt nulla tempestate quatiantur, sed stabili mole consistant, & habebimus odorem quasi libani, vel thuris, quod est genus thymiamatis.* Nec vacat mysterio, quod non cuiuis odori, sed odori thuris similes memorantur cum dicitur. *Pedes eius similes chalcolibano*, quemadmodum etiā Canticorum 4. *Odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris.* Etenim sicut thus in Arabia ex quadam arbuscula inter inaccessas rupes nascitur, ita hic virtutum odor, si perfectissimus esse debet, rarissimus est. Deinde sicut thus per incisionem corticis illius arbusculæ in feruentissimo solis ardore colligitur, ita etiam virtutum perfectio non nisi per incisionem arboris, idest, mortificationem carnis & in ipso solis ardore, hoc est in tribulatione, quæ per nostrum *caminum* designatur, acquiri consueuit. Ad hæc arbusculæ illius cortex lauri folio est similis, quia qui ad hanc chalcolibani similitudinem, & virtutum odorē pertingit dignus profectò est, qui lauro coronetur. Denique chalcolibanon æris & thuris permixtionem sonat, quia prædicatores non sola contemplatione, quæ per thus significatur præstare debent, sed tanquam æs in camino bonorum operum, & tribulationum liquescere, & sic in vasa pulcherrima efformari, quæ in honorem possint Domino deseruire.

Concionatorū exemplum. *Oseę 14.6.* *D. Hieron.* *Cant. 2.1.* *Cantic. 4.11.* *Virtutum profectio per quid acquiratur.*

Quarta expositio est Ioachimi Abbatis, quam ille sic paucis complectitur *In oculis*, inquit, *contemplatiua vita, in pedibus gressus operis designatur; in vtroque enim viuendi genere vita Christi igne Spiritus sancti accensa est, quia non solum in illis mēbris, quæ ad otium, & quietem vocata sunt, diffusa est Spiritus sancti gratia, sed etiam in illis, quæ exteriorib⁹ ministerijs deputantur: & propterea oculi tanquam flamma ignis dicuntur: pedesque fuit in camino ardenti, quamuis tanta inter vtramque vitam differentia sit, quanta inter pedes aurichalco similes in camino ardenti, & oculos similes flammæ ignis, sicut enim aliud est esse simile flammæ ignis, & aliud esse simile rei manenti in igne; ita aliter actiuæ vitæ, aliter contemplatiuæ, Spiritus sancti gratia præsto est.* Sunt quidem hæ omnes expositiones probabiles, sed primam tamē quæ est de humanitate Christi, magis literalem germanamque, atque adeo reliquis omnibus anteferendam arbitramur. 11

Ioachimus. *Vita actiua & contemplatiua, vt differãt.*

Cur vox eius tanquam vox aquarum multarum dicatur.

Et vox illius tanquam vox aquarum multarum.

SECTIO XII.

SIMILEM filio hominis hacten⁹ descriptum, haud dubie Ioannes sibi per candē imaginariam ostensionem visus est, loquentem audire: alioqui qualem haberet vocem, intelligere minimè potuisset, ait igitur *vocem eius* fuisse *tanquam vocem aquarum multarum*, cum impetu scilicet strepituq; fluentium, hoc est valde sonoram & multiplicem, & magnis atque inconditis clamoribus personantem, qualem multi simul homines tumultu- 1

antes, clamãtesq; edere solent. Solet enim in sacris literis multorum hominum simul clamantium vox, aut strepitum facientium sonitus aquis cum impetu ruentibus comparari: veluti apud Ezechiel. capite. 1. *Et audiebam sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum, quasi sonus sublimis Dei, cum ambularent, quasi sonus erat multitudinis, & quasi castrorum.* Et Esai. 17. *Væ multitudo populorum multorũ, vt multitudo maris sonantis, & tumultus turbarũ, sicut sonitus aquarũ multarũ.* Huiusmodi igr̃ erat vox, qua similis filio hominis personabat: cuius mysterij ratio prima affertur à Primasio, & Ambr. Ansbert. quia nimirũ qui in lege veteri vocẽ habebat tubæ, vt supra dictũ est, idest, ille qui per paucos Prophetas, & prædicatores insonabat: in lege noua vocẽ habuit aquarũ multarum, quæ populorũ multitudinẽ significant, iuxta illud Apoc. 17. *Aquæ, quas vidisti populi sunt, & gẽtes, & linguæ*, idest, populorum multorum vocibus personuit. Id quod etiã Daniel significauit c. 10. cùm dixit: *Et vox sermonũ eius vt vox multitudinis.* Et Ezech. c. 1. *Audiebã*, inquit, *sonum alarũ, quasi sonum aquarũ multarum.* Eandẽ expositionem approbat Rupertus. Secunda ratio est Richardi de S. Victore, Ruperti, Ioachimi, & aliorũ: quia videlicet Christi mysteria omniũ scripturarum eloquijs prædicta fuerunt: atq; adeò Christus cum per se, vel per Apostolos loquebatur, vocem habebat, instar aquarũ multarum, quæ scripturas sacras exprimunt: iuxta illud Deut. 32. *Concrescat in pluuiam doctrina mea, fluat vt ros eloquiũ meum, quasi imber super herbã, & quasi stillæ super gramina.* Est autem præclara hæc similitudo ad prædicationẽ exprimendã. Primum, quia vt ait Ioachimus, *Sicut guttæ multæ decidentis pluuiæ simul multiplici concorditer sonant: ita multiformia scripturæ sacræ eloquia in quibus loquitur Christus vnam sonant veritatis sententiã: quam ob causam scripturæ rotæ illi apud Ezechielem cap. 1. cõparatur, cùm dicitur: Apparuit rota vna super terram, iuxta animalia habens quatuor facies, & aspectus rotarum, & opus quasi sit rota in medio rotæ, & vna similitudo ipsarum quatuor.* Quo loco Diuus Gregorius per *rotam*, sacram scripturã intelligit, quæ quatuor facies habet, quia vtrunque testamentum in quatuor partes distinguitur, videlicet in Legem, Prophetas, Euangelia, Acta, & dicta Apostolorum. Verum *vna similitudo ipsarum quatuor* dicitur, vt indicetur summa omnium scripturarũ consensio: imo vel ipsa rotę notio eã confessionẽ manifestè exprimit, sicut enim in rota omnes radij à peripheria ducti ad idem centrum desinunt: ita omnia, quæ in sacra scriptura continentur in vno atque eodem veritatis centro copulantur. vel si mauis ad eundem CHRISTVM qui veritas est, vnanimi consensione decurrunt. Deinde quia sicut sonus inundãtis pluuiæ, aut fluuiorum impetus, per prærupta loca ruentium longiùs auditur, ita Christi prædicatio ad fines vsque terræ penetrauit, iuxta illud Psal. 18. *In omnem terrã exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Atque hæc est illa pluuia voluntaria, quam Deus segregauit hæreditati suæ Psal. 67. Tertia ratio est Arethæ, quia nimirum vox Christi eadem est, quæ & Spiritus sancti ob cuius operationem flumina de ventre eius fluunt, Ioan. 7. cui cõcinit illud Ioelis 3. *Stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ, & fons de domo Domini egredietur, & rigabit torrentem Spinarũ:* quare videtur Arethas vocem istam *tanquam aquarum multarum*, ad multitudinem gratiarum referre, quæ ex ore Christi tanquam ex fonte dimanarunt. Idcirco enim dicitur Psal. 44. *Diffusa est gratia in labijs tuis.* Et Cant. 5. *Labia eius distillantia myrrham primam:* quo loco per *labia* doctrinam Christi intellige, quæ propter puritatem candori liliorum comparatur, iuxta illud Psal. 11. *Eloquia Domini, eloquia casta.* Rectè etiam additur, *distillantia myrrham primam*, tum quia doctrina Christi macerationem carnis commendat, quæ quoniam præseruat à corruptione vitiorum

Ezech. 1. 24.
Esai. 17. 12.
1. ratio ex Primas. & Ansb.
Apoc. 17. 15.
Dan. 10. 6.
Ezech. 1. 24.
Rupertus.
2. ratio ex Ric. de S. Vict. Rup. Ioach.
Vox Christi in Prophetis, instar aquarum multarum.
Deut. 32. 2.
Ioachimus.
D. Gregorius.
Scripturę sacræ summa cõsensio.
Psalm. 18. 5.
Psal. 67. 10.
Ioan. 7. 38.
Ioel. 3. 18.
Psalm. 44. 3.
Cantic. 5. 13.
Psal. 11. 7.

tiorum, iure optimo myrrhę nomine censetur: tùm etiam quia dona supernaturalis, & gratiæ, quæ propter pulchritudinem liliis conferuntur, & ex ore Christi dimanant, nonnisi habita prius myrrha, id est, castigata carne cōparantur. Quidam ex recentioribus hanc vocem *Instar aquarum multarū*, ad secundum eius aduentum referūt, quo tempore habiturum, inquiunt, *vocem aquarum multarum*, quoniam magnum terrorem mortalibus inijciet, ipseq; solus erit instar numerosi exercitus, terrificus atque formidabilis, magnæq; fortitudinis & potentiæ ad inimicos suos, vel ipsa tantum voce perterrendos. Cœterum nos eam expositionem, quæ *vocem aquarum multarū*, Euangelij toto orbe prædicationem, interpretatur, multò probabiliorem putamus, cùm Apostoli cæteriq; omnes Euangelij pręcones, multiplici voce omnibus populis & gētib⁹ Christi fidem denunciarunt, atq; ad gentium cōuersionē magno impetu, multiplicíq; sonitu instar numerosi exercitus irruerunt. Et verò cum hac visione Christus se Ecclesię Pōtificem gubernatoremq; exhibeat, non est cur ipsum dūtaxat, vt iudicē in fine mundi, & non potiùs vt principē ad vniuersam Ecclesiæ œconomiā fundandam, constituēdamq; se se hac visione Ioāni ostendere voluisse, existimemus.

Maceratione carnis, dona gratię comparantur.

Cur Episcopi stellis comparentur: & cur in dextera eas Christus habeat.

Et habebat in dextera sua stellas septem.

SECTIO XIII.

QVOD hoc loco ait Ioannes, Christum *habere in dextera sua stellas septem*, nostram expositionem non desiderat, cum id ipse Angelus explicauerit dicēs: *Septē stellæ, Angeli sunt septē Ecclesiarū*, idest, Episcopi. Illud explicandū superest, cur Episcopi stellis cōparentur, & cur in dextera Christi manu sint? Quod ergo attinet ad stellarū nomenclationem. Prima ratio est Richardi de S. Vict. *Rectè*, inquit, *stellis cōparantur, non planetis, idest, errantibus sideribus, quia in eodē statu iustitiæ debent stare, non per diuersa vitia semetipsos permutare, & conuersationē habere in cælo per contēplationem*. E cōtrario vero hæreticos sidera errātia, idest planetas, appellauit Iudas Apostolus. *Fluctus*, inquit, *feri maris despumātes suas confusiones, sidera errantia*, hoc est, planetæ, habetur enim Grecè ἀστέρες πλανῆται, dicūtur autē *sidera errantia*, tū quia ipsi in doctrina, vitaq; errāt, tum quia alios in vtroq; errare faciunt, iuxta illud 2. ad Tim. 3. *Mali autē homines & seductores proficient in peius, errātes, & in errorē mittentes*. Dicūtur etiā *sidera errātia*, ob instabilitatem, quæ ex eo nascitur, quod extra Ecclesiæ firmamentū sint: cōtra verò catholici Episcopi stellis cōparantur, quod fixi stabilesque sint in Ecclesiæ Catholicæ, fideiq; firmamento: atque hæc sit 1. ratio cur *stellæ* nominātur. Secunda est propter humilitatē, quoniā licet in se ipsi maximi sint, debent tū minimi omniū per humilitatē videri. Sicut enim stellæ cū terræ magnitudinē longè superent, minimę nobis apparēt, iuxta illud Ecclesiast. 4. *Quāto magnus es humilia te*. Tertia, quia debēt esse charitatis feruore ignei, cōtēplationis sublimitate in alto positi, excellētis vitæ cōuersatione micātes, per boni operis perseuerātiam, fixi & stabiles ad terrā per subditorū compassionē respiciētes. Quarta propter ordinis dispositionē, & proptæ obedientię erga Deum alacritatē, iuxta illud Baruch, c. 3. *Stellæ dederunt lumen in custodiis suis, & lætatæ sunt, vocatæ sunt, & dixerunt adsumus, & luxerunt ei cum iucunditate, qui fecit illas*. Quinta, quia, vt ait Orig. homil. super Gen. *Sicut stella ab stella differt in claritate, ita etiā vnusquisq; prælatorū secundū magnitudinē suā lumē fundit*.

Episcopi stellis, cur comparentur, non planetis.

Hęretici sidera errantia.

Ecclesi. 4. Quibus virtutibus fulgere debeant Episcopi.

Baruch. 3. 34.

Origenes.

Sexta.

D. Hieron. Iob. 9. 7.

Sexto. Quia vt [illegible] Hieronymus in illud Iob (9): *Qui [illegible] claudit quasi sub signaculo, [illegible] & praecipue Episcopi, [illegible] ab aliis [illegible], dum [illegible] signaculo clauduntur.* Septimo. Quia de nocte, hoc est tenebricoso huius vitæ tempore lucent iuxta illud ad Philippenses 2. *In medio nationis prauæ & peruersæ inter quos lucetis sicut luminaria in mundo.* Octaua. Quia sicut stellæ à Sole lumen recipiũt, ita prælati à Christo qui Sol est iustitiæ, illuminantur, vt aliis lucere possint, quemadmodum docet Paulus 2. ad Cor. 3. cum ait, *Nos verò omnes reuelata facie gloriam Domini speculantes in eandem imaginem transformamur, à claritate in claritatem:* hoc est, nos non sic, vt Moyses, qui velatam habebat faciem, cùm populo loquebatur, sed reuelata, de tectoque vultu *gloriam Domini* tanquam specula recepientes, eandem Christi imaginẽ in nobis tam clarè excipimus, vt in eandem ipsius imaginem transformari videamur, *à claritate in claritatem*. hoc est, tanquam nitidissima specula imaginem à CHRISTO recipientes, eandemque subindè in alios iacientes, videlicet *à claritate*, quam accipimus, *in claritatem*, quam emittimus per communicationem eiusdem imaginis eiusdemque splendoris emissionem prodeuntes: quod verò illud *speculantes* non ab speculatione contemplationeque, sed ab speculis sumendum sit, perspicuum est ex græca dictione κατοπτριζόμενοι quæ ἀπὸ τοῦ κατόπτρου, hoc est, ab speculo deducitur: debẽt igr̃ prælati esse veluti specula, quæ imaginẽ & lucẽ à Christo acceptam in alios doctrina, & exemplo transmittant.

Ad Philip. 2. 15.

2. Cor. 3. 18.

Episcopi lucẽ à Christo acceptam in alios trasmittãt, vt specula.

2 Iam illud disquirendũ, cur in dextera Christi appareant. Prima expositio est Rich. de S. Vict. *In manu,* inquit, *idest, in potestate Christi dicuntur esse, vt ipso cooperante, Ecclesias sibi commissas digne possint gubernare:* quod autem in dextera manu sunt, illud significat, prælatos non esse ad mala cõmittenda, sed ad bona perficienda constitutos: quẽadmodũ testatur Apostol⁹ 2. ad Cor. 13. *Secundũ potestatẽ quam Dominus dedit mihi in ædificationẽ, & non in destructionem.* Secũda. Ad significandũ protectionis diuinæ præsidiũ, quo Christus prælatos & per prælatos Ecclesiam tuetur, est enim, *manus* in sacris literis inter alia protectionis Diuinæ symbolum, quo sensu D. Hilar. intelligit illud Psal. 54. *Extendit manũ suam in retribuendo.* Vñ manus extẽsa magnã Dei clementiam, & beneficentiã declarat, & ita exponendum est illud Ezech. 2. cũ ait, sibi manum extẽsam apparuisse, quanquam referri etiã põt ad manus Christi in cruce expansas: quæ incredibilem beneficentiã declarabãt, iuxta illud Esai. 65. *Expãdi manus meas tota die ad populũ incredulũ.* Tertia sunt etiã Prælati in manu Christi dextera, idest, eius potestati ad puniendũ subiecti: perspicuum est enim Christũ in hoc opere multa episcopis minitari si officio suo desint, quæ manus acceptio creberrima etiã est in sacris literis, veluti Psal. 37. *Quoniã sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, & confirmasti super me manũ tuam.* In quẽ locum D. Basil. affert in eundẽ sensum illud Iob 19. *Manus Dñi tetigit me*, & Sathan ipse dixit Deo. *Mitte manũ tuã, & tange omnia quæ habet.* Et Orig. homil. 1. super Psalm. citatũ. *Confirmat,* inquit, *manum suã super pueros pædagogus dum verberat. Et confirmat manus, cum verbera non leuiter infligit.* Sic etiam diuus Augustinus interpretatur verba illa Psalmi 122: *Sicut oculi seruorum in manibus Dominorum suorum: ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum donec misereatur nostri. Qui sunt,* inquit, *illi serui qui habent oculos in manus Dominorum suorum, nisi qui iubentur cædi, vapulat seruus, sentit plagarum dolores, attendit ad man⁹ Domini, quousq; dicat, parce, in omnibus hominibus Adã vapulat, & sic sunt oculi nostri ad Dominũ Deum nostrũ donec misereatur nostri:* atq; hoc sensu man⁹ extẽsa dicit punitionẽ, iuxta illud Esai. 5. *Ideo iratus est furor Domini in populum suum & extendit manũ suam super eum, & percussit eum, & conturbati sunt montes & facta sunt morticina eorum quasi stercus in medio*

Richard. de S. Victore.

Episcopi cur in manu Christi.

2. ad Cor. 13. 10.

Manus in sacris, symbolũ Diuinæ protectionis.

D. Hilarius. Psalm. 54. 21.

Ezech. 2. 9.

Esaiæ 65. 2.

Prælati puniẽdi si officio desint.

Psalm. 37. 3.

Iob 19. 21.

Man⁹ dicit etiam punitionẽ. Origenes.

D. Augustin⁹.

Psalm. 122. 2.

Esai. 5. 25.

plateaeis: in his omnibus non est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta. Et Hier. 15. *Extendã manũ meã super te, & interficiam te.* Et Sophon. 1. *Extendã manũ meam super Iudam, & super habitantes Hierusalem, & disperdam de loco hoc reliquias Baal.*

Hieron. 15.7.
Sophon. 1.4.

3

Neq; verò mirari quis debet, quod esse in manu dextera Christi, de animaduersione, & supplicio interpretemur. Nã præter quã quod ratio ipsa id postulet, cũ multa Christ⁹ prælatis in hoc opere comminetur, & quod eandem ob causam *Gladium vtrâque parte acutum ore exeruerit*, vt inferius dicemus, exploratum est ex sacris literis beneficij locum ducendum esse, quod à Deo in hac vita quis puniatur, vt non iniuriã cum quis punitur, in dextera Dei manu esse existimari possit, id quod primum probatur ex eo, quod inter supplicia, quæ De⁹ Hierosolymis comminatur vnum illud est præcipuum, quod eam vrbem statuas non punire, vt habes Ezechielis 16. *Auferetur, inquit, zelus meus à te, & quiescam, nec irascar amplius.* In quem locum D. Hieronymus sic ait. *Ex hoc perspicimus grandem offensam esse nequaquam curæ haberi à Deo sed permitti hominem sceleribus suis.* Eundemque locum expendens Origenes homil. 8. super Exodum. *Vide, inquit, misericordiam & patientiam boni Dei, quando vult misereri, indignari se dicit, & irasci: sicut per Hieremiam cap. 6. ait. Dolore & flagell: castigaberis Hierusalem, vt ne abscedat anima abs te. Hæc si intelligis miserantis Dei vox est, vbi irascitur, & zelatur, vbi adhibet dolores & verbera, flagellat enim omnem filium, quem recipit. Hebræorum 12. Vis audire indignantis Dei terribilem vocem? audi quod dicit per Oseam cap. 4. Cum enim enumerasset multa nefanda, quæ Hierusalem commiserat, addit, non visitabo super filias vestras cum fornicantur, neque super nurus vestras cum mœchantur.* Hæc Origenes. In hanc eandem sententiam, interpretatur D. Augustinus illud Psalmi 98. *Domine Deus noster tu exaudisti eos, Deus tu propitius fuisti eis & vlciscens in omnes adinuentiones,* seu vt alij legunt *affectiones eorum.* Etiam, inquit Augustinus, *Vindicans propitius fuisti;* Sed multo elegantiùs sermone 37. de verbis Domini. *Magnæ, inquit, misericordiæ est nequitiæ impunitatem non relinquere, & ne cogatur in extremo gehennæ damnare, modo flagello dignatur castigare: vis nosse nulla pœna quanta sit pœna? Dauidē interroga qui ait Psal. 9. Irritauit Dominum peccator; quare? quid vidisti? vidi peccatorem, impunè luxuriantem, & exclamaui; irritauit Dominum peccator, quare hoc dixisti? inde quid sequitur. Secundum magnitudinē iræ suæ non quæret, ideo nempè non exquirit, quia multum irascitur, parcendo cædit, sed iustè cædit.* Vnde apud Esaiam cap. 26. magni supplicij loco dicitur, *Misereamur impio, & non discet iustitiam.*

Puniri à Deo in hac vita, beneficium.
Ezech. 16.42.
D. Hieronym⁹
Origenes.
Hebr. 12.6.
Oseç 4.14.
Origenes.
D. Augustin⁹. Psalm. 98.8.
Parcendo aliquando cædit Deus.
Esai. 26.10.

4

Quarta, sunt prælati in manu Christi dextera, quia manus dextera fortior est atque valentior, atque adeo eas Dei actiones significat, quæ magis eius vim ac potentiam declarant, sicut sinistra eas in quibus Dei potentia non tantopere elucet, vnde est illud Psalmi 117. *Dextera Domini fecit virtutem, Dextera Domini exaltauit me.* Est igitur sensus. Deum in prælatis maiorē vim potentiæ suæ exercere, atque autoritatem, potestatisque magnitudinem in Ecclesiæ administratione declarare. Quinta. Sunt in manu dextera, quia prælatis Deus maiora beneficia communicandi voluntatem habet, quæ cum subditis ipsi communicent: quia enim Deus spontè & ex naturæ propensione bene facit, dicitur in dextera habere, quos fouet, quia manu dextera faciliùs vtimur: quemadmodum & puniendi voluntas per sinistram quæ minus vsui apta est, intelligitur, vt significetur Deum quodammodo inuitũ punire, at spontè bene facere: quo eodem sensu dicitur Esaiæ 40. *Aquas pugillo, cœlles verò palmo dimetiri:* quia nimirum in cœlo largiendo est liberalis, ac munificus: in calamitatibus verò quę per aquas significantur immittendis, admodũ parcus. Vtrumque habes expressum Canticorum 2. cum dicitur. *Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.* Sinistra enim sub capite delitescit,

Manus dextera, & sinistra quid in Deo.
Psal. 117.16.
Prælatis, largi⁹ se cõmunicat Deus.
Esai. 40.12.
Cant. 2.6.

scit, at verò dextera apparet, atque ad animam iusti amplectendam fouendámque magis extenditur. Sexta. sunt in dextera *stellæ*, idest, sancti prælati, quia eis paratam habet Deus æternã felicitatem, quæ per dexteram exprimitur; sicut & per læuam huius vitæ bona declarantur iuxta illud Prouerbiorum 3. *Longitudo dierum in dextera eius, in sinistra illius diuitiæ & gloria.* Sic enim vtrunque interpretatur diuus Ambrosius sermone 14. in Psalmum 118. *Habent*, inquit, *propria sua singulæ manus, bonis quidem vtraque dotata est dotibus, sed læua præsentium remuneratrix est, dextera futurorum: possumus, hoc etiã de prophetia sancti Patriarchæ Israel cognoscere. Genes. 48. Nam cum dexteram suam posuisset super Ephraim, sinistram autem super Manassem, & conuertere eas Ioseph ætatũ consideratione voluisset, Scio*, inquit, *fili mi scio & hic erit in populos, & multiplicabitur; sed frater iunior maior erit illo. In quo maior? Quia semen Ephraim est multitudo gentium, quæ in hoc seculo laborans eligit credens in Dominũ IESVM, vt consolationem habeat futurorum. Manasses autem semen, est populus obliuionis* (alludit ad etymon nominis) *qui proprium oblitus auctorem exaltatus ad tempus in hoc seculo, daturus est in reliquũ pœnas graues, quia Deum suum & Dominum denegauit.*

Prouerb. 3. 16

D. Ambros. Psalm. 118.

Dextera manus futurorum, bonorũ læua præsentium remuneratrix.

Genes. 48. 19.

5 Postremò quærat aliquis, num Angelus stellas has haberet manu conclusas, an eas in aperta manu cælatas ostentaret, & quidem si clausa erat manus, concinit ratio D. Hieronymi super illud Iob 9. paulò ante citatum, *Qui stellas claudit quasi sub signaculo.* Quia videlicet sanctorum merita occulta sunt nobis. Si autem quod probabilius videtur manus erat aperta, & stellæ in ea quasi cælatæ (alioquin enim Ioannes eas nec videre, nec numerare potuisset) possumus sic interpretari, prælatos, seu sanctos, esse in manu Christi sanguine ipsius insculptos: iuxta illud Esaiæ 49. *In manibus meis descripsi te*: tum quia Deus sanctorum suorum nunquam obliuiscitur, sicut nemo obliuisci potest eorũ, quæ manu habet, tum etiam quia sanguine suo Christus promeruit, vt in cælum tanquam stellæ ibi figendæ, transferremur, tum vel maximè ad eorum securitatem exprimẽdam, quippe qui in manu eius sunt; è qua nemo eas possit eripere, iuxta illud Ioannis 10. *Non rapiet eas quisquam de manu mea.* Adhæc, ex eo intelligimus Christum *stellas*, hoc est cælum, seu beatitudinem, omnibus offerre, proptereaque eas manu ostẽdere, sic omnes quodammodo inuitando, vt ad eas tanquam ad brauium currant. Easque de manu eius lætabundi abripiant. Quò videtur allusisse Paulus 1. ad Corinthios 9. cùm dixit. *Nescitis quod ij qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium: sic currite vt comprehendatis.* Et ad Philippenses 3. *Quæ retro sunt obliuiscẽs ad ea quæ sunt priora extendens me ipsum ad destinatum persequor, ad brauium supernæ vocationis.* imo ipse Christus, hoc ipsum non obscurè videtur indicasse Matt. 11. illis verbis. *A diebus Ioannis regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiũt illud:* videlicet de manu Christi *stellas* ipsas, hoc est beatitudinem offerentis. Denique aduertendum est, Deum in lege veteri in manu non stellas, sed gladium gestasse, illum, inquam, circuncisionis & alios, quibus populum illum assiduè perimebat: in noua autem non gladium, sed stellas manu ostentasse, quia lex illa timoris erat: hæc amore, & beneuolentia continetur.

Sancti & prælati insculpti in Christi manibus.

Esai. 49. 16.

Sanctorum securitas.

Ioann. 10. 28.

Cœlum omnibus offert Deus, vt brauium.

1. ad Cor. 9. 24

Philip. 3. 13.

Matt. 11. 12.

In veteri lege gladium, in noua stellas in manu, cur gestet Deus.

De gladio ancipiti, qui ex ore eius prodibat. Expositio de verbo Dei commemoratur.

Et de ore eius gladius vtrâque parte acutus exibat.

SECTIO XIIII.

1 ADVERTE primum pro eo quod interpres transtulit, *Gladius vtrâque parte acutus*, haberi Græcè ῥομφαία δίστομος, quasi dicas, *Gladius duplicis oris*: nam quoniam oris est cibum concidere & absummere, indè acies gladij στόμα, siue os dicitur, quod ea parte mordeat, secet, & feriat, vndè Lucæ 21. *Cadent in ore gladij*, Græcè πεσοῦνται στόματι μαχαίρας, quam eandem ob causam frons instructi exercitus, στόμα Græcè, latinè acies appellatur, quia est veluti ferri acies, perrumpens & aperiens id in quod impellitur. Nec verò tantum Græci, sed etiam Hebræi aciem gladij *os* appellant, vox enim פה, quæ *os* significant: veluti Exod. 4. *Ipse loquetur pro te, & erit os tuum*, ad aciem quoque gladij transfertur: vndè est ille creberrimus in sacris literis loquendi modus, *Percutere in ore gladij*: pariq; ratione gladium ancipitem, gladium duo ora habentem appellant: vnde Iud. 3. pro eo quod nos habemus *Fecit sibi gladium ancipitē*, est Hebraicè פיות, ויעש לו חרב ולה שני, hoc est ad verbum, *Et fecit sibi gladium, & ei duo ora*. Et Prouerb. 5. *Fauus stillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius, nouissima autem illius amara quasi absynthium, & acuta quasi gladius biceps*: Hebraicè פיות כחרב, idest, *quasi gladius orium*. Quod ad rem spectat: nexus huius sententiæ cum præcedente hic est. Postquā dixerat Ioannes illum similem filio hominis habere stellas in dextera, addit, etiam de ore eius gladiū prodire, vt illuc conferret fiduciam de gratia, hoc incuteret terrorē de negligentia: id quod etiam ad vniuersos fideles referri potest: qui ita debēt de misericordia Dei præsumere, per quam se vident esse in dextera, vt simul timeant ne gladio feriantur, de dexteraq; ad sinistram transferantur.

Luce 21. 24.

Exod. 4. 16.

Iud. 3. 16.

Prouerb. 5. 3.

Ita de Dei misericordia præsumendum, vt timeamus, ne feriamur gladio.

2 Prima igitur expositio est Primasij, Arethæ, Pannonij, Richardi de S. Victore, & communis, per hunc gladium verbum Dei intelligentiū, quod Deus per Prophetas suos, Apostolos, ac prædicatores loquitur: iuxta illud ad Ephesios 6. *Galeam salutis assumite, & gladium Spiritus, quod est verbum Dei*. Et ad Hebræos 4. *Viuus est sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti*; qui locus quamuis ad literam intelligendus sit de Verbo ipso increato: quemadmodum interpretatur D. Chrysostomus, D. Ambrosius, Theophylact⁹, Theodoretus, Oecumenius, D. Thom. Caietanus & alij in eum locū: & præterea idem D. Ambrosius lib. 4. de fide cap. 3. & D. Hieronymus in cap. 66 Esaiæ: & perspicuum est ex ipso contextu, subditur enim, *Non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius: omnia autē nuda & aperta sunt oculis eius*. Tamen de verbo creato eundem locum acceperunt Origenes homilia 13. super Numeros, D. Augustinus epist. 58. & lib. 20. de Ciuitate cap. 21. & D. Ambros. lib. 3. de Virginibus: & interpretes citati in hunc locum Apocalypsis. Eandem gladij similitudinem de verbo Dei intelligit Theodoretus, & agnoscit in illis verbis Cāticorum 3. *Lectulū Salomonis sexaginta ambiunt de fortissimis Israel: Vniuscuiusque ensis super femur suum*. Vbi obseruat huiusmodi viros binos gestare gladios vnum super femur, in manu alterum. Vnum videlicet reprehensionis, & alterum intelligentiæ. Illum in promptu ad coarguendum, hunc mysticum, & tanquam in vagina reconditum ad mysteria peruestiganda. De verbo etiam Dei intelligit gladium cherubicum ante paradisi ostiū Philo Iudæus libro de Cherubim, & flammeo gladio. *Sermo*, inquit, *flameus gladius dicitur, quia feruens est, & igneus, nunquamque moueri desinit, properans semper expetendo bona, fugiendoque contraria. An non vides quod & sapiens ille Abraham quando incepit iuxta Deum metiri omnia, nihil creaturæ tribuens accepit ad ignei gladij similitudinem, ignem & gladium. Genes. 22. resecare, & exurere quicquid mortale habebat cupiens, vt expedita cogitatione sublimis ad Deum euolaret. At Balaam ille, idest, vanus*

Verbum Dei, gladius.

Ad Eph. 6. 17.

Ad Heb. 4. 12.

D. Chrysost.
D. Ambrosi⁹.
Theophylact.
Theodoret.
Oecumenius.
D. Tho.
Caietanus.
D. Hieronym.
Origenes.
D. August.
D. Ambr.
Theodoretus.

Cant. 3. 7.

Philo Iudæus

Gen. 22.

petulus

populus, inducitur inermis desertor militiæ, & belli imperitus. sic enim alloquitur asinam, hoc est, brutum vitæ propositum, cui omnis insipiens insidet, si gladium haberem iam te transfixissem. Numer. 22. 29. *Numerorum 22. Gratia maxima conditori, qui signis impudentiæ rabiem non dedit tanquam furenti gladium, verbi, videlicet facultatem, ne quoscumque obuios magna clade conficeret.* Hæc ille.

3 Philo Episc. Carpathius. Alter Philo Episcopus Carpathius, tractatu suo in Cantica, & refertur in Appendice Bibliothecæ Sanctorum Patrum, in hanc etiam sententiã interpretatur locum Canticorum paulo ante citatum de fortibus Israel, qui lectulũ Salomonis ambiunt, *Quicunque*, inquit, *verbum Dei corde & opere cõplent, hi sunt fortissimi pugnatores: hi sunt qui in manibus suis, hoc est, rectis operibus propriæ cõscientiæ gladium suum tenent, non alienũ, non enim alienis peccatis solummodo præsident, sed carnem suam cum vitijs omnibus & concupiscentijs mactant, ob idque ensem super femur suum tenere dicuntur, nam femur carnis illecebras, & voluptates significat.* Pugnatores fortissimi, qui. Atq; ad hanc gladij appellationẽ videtur allusisse Paulus 2. ad Timoth. 2. 2. Timoth. 2. 15. *Solicitè curate ipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, rectè tractantem verbum veritatis*: vbi pro *Rectè tractantem*, est Græcè ὀρθοτομοῦντα, hoc est, rectè secantem: cõmoneturq; Timotheus, vt in prædicando Dei verbo, inutilia & aliena ac supervacanea resecet, eodem ipso verbo Dei quasi gladio: ducitur enim metaphora à gladio, quo inutilia resecantur: id, quod maximè debet curare concionator, vt rectè concionem secet, ac diuidat, resecãdo superflua, leuia, ridicula, minùs grauia, deniq; omnia, quæ cum concionandi muneris maiestate non consentiunt. Inutilia resecanda in concionando.

4 D. August. Richard. Vict. Porrò est hic gladius vtraq; parte acutus. Primò propter duplex testamentũ, in quo Dei verbũ continetur, vt interpretatur D. Augustin⁹ lib. 20. de Ciuitate Dei cap. 21. Secũdò ex Richard. de S. Vict. quia in testamento veteri vitia carnalia, in nouo autẽ etiã spiritualia amputauit. Tertiò. Quia foris in nobis luxuriam amputat carnis, & intus malitiam resecat cordis. Quartò. quia in his, qui contemnunt quæ præcipit, corpus & animam punit. Quintò. quia bonos à malis; malosq; à bonis discernit, & singulis tribuit, quod merentur. Sextò & postremo ex Hugone Cardinal. Quia modo scindit bonos, qui se hic puniunt iudicij timore, ne postea æterno supplicio puniantur: & in futuro scindet malos cruciatibus sempiternis. Hugo card.

Secunda gladij ancipitis de generali iudicio interpretatio.

SECTIO XV.

SECVNDA expositio est Ruperti, per hunc gladiũ intelligẽtis extremũ & generale iudiciũ, iuxta illud Deuteron. 32. *Si acuero vt fulgur gladium meũ, & arripuerit iudiciũ manus mea.* 1 Rupertus. Deuteronomij 32. 41. Quo loco posterior pars priorem explicauit, vt Dei gladiũ iudiciũ ei⁹ esse intelligeremus. Hic igitur iudicij gladius vtraq; parte acutus, tunc de ore eius exibit, hoc est vtrãque partem dexterã scilicet & sinistram procul usq; meritis efficaciter diiudicabit, atq; discernet: exitus gladij ad dexteram hic erit. *Venite benedicti Patris mei*: hoc namque dicto gladius eius ita carnes deuorabit, vt iam non sit caro & sanguis, sed sint omnes carnis corruptione exuti, indutique in corruptionem, & immortalitatem, miroq; modo permanente natũra, in alterã gloriã permutati: Sententia generalis iudicij, gladio comparatur. Exitus eiusdẽ gladij ad sinistram hic erit. *Discedite à me maledicti in ignem æternum.* Vtrinq; sic erit efficax ille gladius, vt malos diuidat à bonis, illos mittens in supplicium æternum, hos in gloriam sempiternam, ita vt semel ab inuicem diuisi non possint vltra permisceri: & quidem rectè *gladio ancipiti* hæc diuisio comparatur, quia vtrique tam bonis quam malis erit illud

iudicium

iudicium formidabile, vt vtrique videantur gladij aciem & diuisionem per horrescere; quemadmodum idē

Rupertus.

Rupertus eleganter obseruauit, dum Salomonis thronum de quo agitur.

3.Reg.10.
2.Paralip.9.

tertio Regum 10. & 2. Paralipomenon 9. mysticè explicaret, expenderetque duos illos leones in vtraque throni parte efformatos, qui libro suo 3.in libros Regum capite. 31. *Fecit Rex Salomon thronum de ebore grãdem. Quis,*

Christi maiestas ad iudiciũ venientis.

inquit,*est iste thronus tam grandis, tam mirabilis, nisi altitudo maiestatis in illo die nouissimo magni, & tremendi iudicij: grandis thronus est, quia grande iudicium expectamus Est autem thronus ex ebore, quia iudicium ex puritate constabit iustitiæ. Auro vestitur, quia nimirum aurea Diuinitatis iustitia reuelabitur sex ille habebat gradus, quia sex sententijs iudicium perficietur. Esuriui, & non dedistis mihi manducare: sitiui & non dedistis mihi, potum, hospes eram & non collegistis me. Nudus & non cooperuistis me: Infirmus & non visitastis me: In carcere & non venistis ad*

Matth.25.35.

me. Matthæi 25. Duæ manus hinc atque inde, duo sunt tenores hinc iustitiæ, inde misericordiæ. Duo leones iuxta man⁹ singulas, quia vtrobique fortis, atque formidabilis erit iudicij veritas. Etenim à sinistra omnis iniquus condemnabitur, & à dextra iustus vix saluabitur

1.Petr.4.18.
Apostoli in extremo iudicio, leunculi.

1.Petr. 4. Duodecim leunculi super sex gradus stantes, duodecim sunt Apostoli. Post hunc thronum Salomonis, idest, pacifici regis Christi, gloria, & diuitiæ sunt in domo eius tanta copia, quãta scriptura præsens significare non sufficit. Vndè subditur, non erat argentũ, nec alicuius pretij putabatur in diebus Salomonis, fecitque vt tanta esset abundantia argenti in Hierusalem, quanta & lapidum, quia peracto iudicio in diebus illis æternitatis nullius pretij reputabitur argentum, quia nimirum prophetiæ euacuabuntur, & linguæ cessabunt, nullus iam mittetur ad prædicandum, sed omnes perfecti erunt, in omnibus abundabit purissimum charitatis aurum. Hactenus Rupertus. Vbi vides (quod erat nostrum institutum) vtranque iudicij partem, tam quæ ad misericordiam, quàm quæ ad iustitiã pertinet, esse terribilem, atque formidabilem: & propterea per duos leones expressam, quibus Salomonis manus superponebantur, id quod etiam hoc loco per vtramque gladij aciem declaratur.

Illud mysterio non vacat, quod 2
gladius in ore sit, non ad latus accinctus, vt consuetudo gestandi gladij postulare videbatur: & quanquam ea statim ratio succurrat, cum hic gladius mysticus sit, siue verbum Dei in vniuersum iuxta priorem expositionem, siue Christi iudicis in extremo iudicio sententia, iuxta posteriorem,

Quot modis gladium Christus gestet.

significans, rectè in ore gestari, cum vtrumq; ore proferatur: Tamen pro illustriori huius rei cognitione aduertendum est, Christum triplici modo gestare gladium. Primò accinctum. secundò in ore. tertio in manu. Accinctum quidem, Psal. 44. *Accingere gladio tuo super femur tuũ potentissime.* In ore, hoc loco. Deniq, in manu Psal. 7. *Nisi conuersi fueritis gladium suum vibrabit, arcũ suum tetendit & parauit illum:* Quo significatur Dei in puniendo progressus.

Psalm.44.4.
Psalm.7.13.
Dei in puniendo progressus.

Primum enim habet gladium accinctum, ostendendo potentiam, vt terreat; deinde gladium in ore ponit, comminando, vt deterreat. Denique cum neutrum sufficit, gladium vagina exuit, ac vibrat, vt percutiat; iuxta illud Exodi 15. *Euaginabo gladium meum interficiet eos manus mea.* Et Ezechiel. 5. *Gladium euaginabo post eos.* Vnde rectè dicitur *exibat*, seu vt est Græcè ἐκπορευομένη, hoc est, procedens ab ore scilicet ad manũ, vt Dei in puniendo quidem quasi progressus indicetur. Exibat enim gladius ab ore, quasi progrediens, vt inde eum manus ad vibrandum, ac percutiendum arriperet. Atq; hæc sit prima ratio, cur in ore gladius apparuerit. Secunda est, rectè stellas quidem in manu, gladium autem in ore habet: quia ad benefaciendũ est, quàm ad puniendum propensior, atq; adeo ferè supplicia comminatur & loquitur, beneficia autem reipsa impertitur & confert: vnde de sponsi manibus dicitur. Canticorum 5. *Manus eius tornatiles, aureæ, plenæ hyacinthis,* seu vt Doctores Hebræi transferunt, *manus*

Exod.15.9.
Ezech.5.12.
Christ⁹ ad benefaciendum, quàm puniendum propensior.
Cant.5.14.

eius orbis aureis & est sensus, manus eius veluti sphæræ aureæ sunt, quæ in orbem continuò per beneficentiam feruntur, suarumq; gratiarum lucem, & influxum communicant mortalibus, quemadmodum ex orbium cęlestium motu pendet rerum inferiorum conseruatio. Quod verò subditur, *plenæ hyacinthis*, idem significat: est enim hyacinthus lapis preciosus, quare manus eius plenæ sunt hyacinthis, idest, pulcherrimis, & preciosissimis gratiarum lapillis, quos continent, & hominibus subinde spargunt. Huic eidem expositioni cōcinit editio vulgata, cum ita habet; *Manus eius tornatiles*, hoc sensu: virtus Dei rerum omnium effectrix, eiusq; munificentissima natura tornatilis est, propter summā in operando, & benefaciēdo celeritatem (est enim tornatoria ars velocissima) tum etiā propter rectitudinem, quam in agendo retinet, est enim eadem ars maximè certa; circinus enim ille, cui affixa sunt ea, quæ torno elaborantur, est veluti norma eorum, quæ efficiuntur, iuxta illud Esaiæ 44. *In circino tornauit illud*. Cum è cōtrario ea, quæ fiunt scalpello, sæpius sint ad regulam reuocanda. Est ergo Deus in operando rectissimus, & quasi torno sua opera elaborat, iuxta illud Genes. 1. *Vidit Dominus cuncta, quæ fecerat, & erant valde bona*: *aureæ* vero dicūtur, quia in diuinis operibus Dei munificentia mirificè resplendet, qua opum suarum thesauros liberaliter omnibus distribuit.

Dei in operando & benefaciēdo celeritas.

Esai. 44. 13.

Gen. 1. 31.

3 Eandē igitur ob causam stellas hîc in manu habet, quas omnibus offert; gladium autem, idest punitionem in ore, quia fere comminationibus mortales perterrefacit, ac non ita frequēter gladium ad manum transfert, id quod non obscurè significatur Psalm. 7. cum dicitur. *Nisi conuersi fueritis, gladium suum vibrauit, arcum suum tetendit, & parauit illum; & in eo parauit vasa mortis, sagittas suas ardentibus effecit*. Vbi omnia vides esse præparationes ad prælium, remque omnem in poliendo, & probando gladio, & in sagittis veneno imbuendis versari, neminē ense percuti, in neminem sagittā iaci, quæ est elegās obseruatio D. Basil. in cōment. eius Psal. *Comminatorius, inquit, sermo est, non statim minatur vulnera, plagas, mortes, sed armorū vibratione, veluti præparationē quandam ad vltionē intentat, quēadmodū ergo qui arma abstergunt, ac poliunt, pugnæ mox ineundæ acrē affectū, & alacritatem significant, sic & sermo hic Dei motum ad vltionem ostendere volens, gladiū illū vibrare dixit*.

Cōminationibus mortales perterrefacit Deus.

Psalm. 7. 13.

D. Basil.

4 Tertia ratio, habet in ore gladium, ob eam causam, quā supra ex Ruperto attulimus: quia verbū Dei sententiā ferentis in die iudicij instar gladij feriet, percutietq; impios. Maiori enim haud dubiè acerbioriq; doloris sensu afficientur dānati, cū audient, *Ite maledicti in ignē æternū*, quā si acutissimo gladio medij secarētur: vñ meritò Bern. tract. de diligendo Deo, & serm. 3. in Psal. 90. illā Christi in dānatos sententiam, verbū asperum appellari existimauit eodē Psalmo, cùm dr̄, *Ipse liberauit me de laqueo venantiū, & à verbo aspero*. Quarta & postrema, Ad significandā Christi Diuinitatē, quippe qui potestatē, quę per gladiū significatur, vel in ipso ore, id est verbis habeat; ea enim est Dei potestas, vt solo verbo omnia possit efficere iuxta illud Psal. 34. *Ipse dixit & facta sunt, mādauit & creata sunt*. Quē locū expēdens D. Ambr. lib. 1. Hexam. c. 9. super illud, *Fiat lux, & facta est lux. Non ideo, inquit, dixit vt sequeretur operatio, sed dicto absoluit negotiū. Vñ pulchrè Dauidicum illud, Dixit, & facta sunt, quia dictū impleuit effectus*. Idē significauit Paulus ad Hebr. 1. cùm dixit: *Portans omnia verbo virtutis suæ*. Itaq; dicere Dei facere est: vñ eo ipso quod benedicit alicui, ei benefacit, imo eius benedictio nihil alud est, quā beneficentia, quēadmodū est perspicuū ex Gen. 1. cùm dr̄: *Benedixit eis*, idest piscibus, & auibus dicens, *Crescite, & multiplicamini*: & homini etiam benedixit dicens, *Crescite, & multiplicamini*: quibus locis *benedixisse*, nihil aliud fuit, quā generandi potentiam contulisse:

Sententia reprobrorū acerbissima.

Psalm. 32. 9.

D. Ambr.

Dicere Dei, facere est.

Hebr. 1. 3.

Genes. 1. 5. & 28.

Cur facies eius similis dicatur Soli, cùm lucet in virtute sua.

Et facies eius, sicut Sol lucet in virtute sua.

SECTIO XVI.

1 GRÆCE est, καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ ὡς ἥλιος φαίνει ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ, quanquam verò ὄψις non solùm faciem, sed etiam oculum & aspectum significet, hîc tamen pro facie ponitur, cùm iam de oculis dictum sit: Illud autem *In virtute*, seu vt est Græcè ἐν τῇ δυνάμει, hoc est, in potentia, & fortitudine, solem significat cùm maximè lucet, hoc est, cum nobis in meridie fulgentissimus apparet: itaq; facies Christi dicitur similis soli, cùm lucet in virtute sua, hoc est splendidissima, & instar lucidissimi solis irradians, in quam nemo possit fixo obtutu oculorum aciem intendere, quin eximio eius splendore prestringatur. Sed iam quid *facies* hoc loco significet, explicandum. Primùm igitur Richardus de S. Victore ad Diuinitatem Christi refert: ratione enim Diuinitatis facies Christi pulcherrima est, vt meritò maximæ, quæ reperiri potest, claritati comparetur, idest claritati Solis, *cum lucet in virtute sua*; id est, cum circa meridiem illustri cælo fulgentissimus apparet. Secundò, Primasius splendorem hunc manifestam Christi in carne præsentiam interpretatur, quæ Soli propter ortum, & occasum, & repetitum ortum cōfertur, quod videlicet Christus natus sit, & obierit, & rursus resurrexerit. Tertiò, Secundū Bedā; quia in die iudicij fulgentissimus apparebit. Christus Dominus, eiusq; facies Solis ipsius splendorem longè superabit.

Facies Christi, diuinitas.

Beda.

2 Pro cuius rei maiori intelligentia sciendū est maximā futuram esse claritatē gloriosorū corporū, iuxta illud Matt. 13. *Tūc iusti fulgebūt sicut Sol in regno Patris eorū.* Et Iudic. 5. *Qui diligunt te sicut Sol in ortu suo splendet, ita rutilant.* Solē autē tunc multò fulgētiorem futurum, quā nunc est perspicuū vr ex Esa. 30. *Erit lux lunæ sicut lux Solis, & lux Solis erit septēpliciter sicut lux septē dierum, in die qua alligauerit Dñs vulnus populi sui.* Ex quo loco euinci vr, Solē & lunam, ac reliqua astra incrementum lucis acceptura. Glossa in locū citatū Esa. ait: *Solē & lunā propter peccatū primi hominis multū de suo lumine amisisse; in fine autem mundi eandē lucē illis esse restituendam*: atq; adeò illud, *septēpliciter*, eum sensum efficere, vt restituenda sit Soli lux ea, qua septē illis dieb⁹ ante hominis lapsum fulgebat. Verū non puto probabile Deū Soli ac lunæ propter peccatum hominis aliquid luminis ademisse, quia non legimus Solem & lunā fuisse maledicta. Quarè existimamus locū Esaiæ ad literā, vt verba sonant esse accipiendū, quod nimirū tunc luna tantū sit splēdorē habitura, quāto nunc fulget Sol, Sol autē septuplo luminis excessu lucē lunæ superaturus: qua in re nobiscū sentit D Hier. in hūc locum Esaiæ, & D. Tho. quē immeritò Michael de Palatio non de sua sed aliorū sententia loqui arbitratur, vt suā posset liberi⁹ astruere: Solē videlicet & lunā fulgētiora futura non ob aliquam luminis accessionē, sed quia deficientibus vaporibus & nubibus splendidiùs rutilabunt. Ex his iam intelliges quantam clariratē corpus Christi habiturū sit, cū fulgentius longè sit, quā futura sint reliqua gloriosa corpora, quę tū Solis instar fulgebūt, vt paulò ante diximus, atq; adeò quanto splēdore eius facies in iudicio coruscabit, vt rectè à Ioanne Soli cōparetur, *cū lucet in virtute sua.*

Matt. 13. 43.

Claritas corporum gloriosorum.

Iudicum 5. 31.

Esai. 30. 26.

Glossa.

Claritas Solis & Lunę in fine mundi.

D. Hieron.

D. Thom.

Michael de palatio.

Splēdor faciei Christi in iudicio, quantus.

Quartò, dr Christi facies Soli similis ad Moysis, hoc est, legis veteris discrimē: habuit enim Moyses cornutā instar bicornis lunæ faciē, quēadmodum refertur Exodi 34. quæ ratio est Ioachimi Abbatis. *Non sicut quondam*, inquit, *Moyses habere similitudinem lunæ CHRISTI facies visa est, sed potius similitudinem luminaris maioris, vt* 3

Exod. 34. 30.

ille esse demonstraretur; de quo dixit Regius vates Psalm. 18. *In sole posuit tabernaculum suum*. Concinit huic expositioni Arnobius, qui de lege veteri, & noua, illud Psalm. 135. interpretatur: *Fecit duo luminaria magna, luminare maius, & luminare minus, Solem in potestatē diei, lunā, & stellas in potestatē noctis. Fecit*, inquit, *luminaria duo magna, vnum in die, noui testamenti quod sicut Sol radiat in lumine agentibus: alud in nocte Iudaica conuersantibus. In nouo enim apertè, quod legitur, sicut in die, in ipsa litera perlustratur à Christo qui est Sol verus iustitiæ. In veteri autem sub literæ tegmine quasi in nocte positum, à Luna, idest, ab Ecclesia manifestatur: ipsa enim Luna est, quæ crescit in sanctis, decrescit in peccatoribus: lucet in tenebris ignorantiæ positis, habet & stellas in gradibus suis, aliter enim lucet in Episcopo, aliter in Presbytere, aliter in Diacono.*

Psal. 18. 5. — Arnobius. — Psalm. 135. 7. — Lex noua, & vetus luminare maius, & luminare min⁹. — Lunę comparatur Ecclesia.

4 Quintò. Lucet facies Christi sicut Sol comparatione Ecclesiæ, quæ luna est, & quæ à Christo tanquam à Sole lumen mutuatur. Pro cuius rei maiori expositione sciendum est Ecclesiā comparari lunæ, quemadmodum docuit Arnobius paulò ante citatus, & D. August. epist. 119. ad Ianuariū c. 5. super illud Ecclesiast. 27. *Sapiēs sicut Sol permanet: stultus autem sicut luna mutatur.* Sed multò luculentiùs idem docet in Psal. 10. super illa verba: *Quoniā ecce peccatores intenderunt arcum, parauerunt sagittas suas in pharetra, vt sagittēt in obscuro* (seu vt habēt Septuaginta ἐν σκοτομήνῃ, idest, in obscura luna) *rectos corde*. Vbi docet Augustinus Ecclesiam appellari lunā, quia ex parte spirituali lucet, ex parte autem carnali obscura est (sicut lunæ globus semper partim lucet, partim autem est obscurus) & aliquando spiritualis pars in bonis operibus apparet hominibus: aliquando verò in conscientia latet, & Deo tantūmodo nota est, sicut contingit, cum oramus in corde, & quasi nihil agere videmur, dum non ad terram, sed sursum cor habere iubemur ad Dominum. Igitur *non vno modo*, inquit Augustinus, *obscura luna dici potest, nam & cum finitur menstruis cursibus, & cum eius fulgor nubilo interpolatur, & cum plena deficit, dici potest obscura luna*: quare potest de persecutionibus martyrum intelligi, quod sagittare voluerint in obscura luna *rectos corde*: siue adhuc in Ecclesiæ nouitate, quia nondum terris maior effulserat, & Gentilium superstitionum tenebras vicerat, siue linguis blasphemorum, & nomen Christianorum male diffamantium quasi nebulis obtegeretur, videri perspicua luna nō poterat: siue ipsorum Martyrum cœdibus, & tanta effusione sanguinis tanquam illo defectu & obscuratione, qua cruentam faciem luna videtur ostendere à nomine Christiano deterrebantur infirmi. Illud etiam Abacuch 3. quod iuxta Septuaginta habet. *Eleuat⁹ est Sol, & luna stetit in ordine suo*. Sic de Ascensione Domini interpretatur Augustinus libro 18. de Ciuitate cap. 32. *Ascendit Christus in cælum, & ordinata est Ecclesia sub rege suo.* Eandem lunæ similitudinem persequitur D. Gregorius lib. 17. Moralium cap. 10. vbi locum Abacuch citatum, eodem modo cum Augustino intelligit super illa verba Iob 25. *Ecce luna non splēdet, & stellæ non sunt mundæ in conspectu eius: Quia*, inquit, *nec sancta Ecclesia virtute propria tot miraculis emicat, nisi hanc præueniens gratiæ dona perfundant, nec singulorum bene viuentium mentes à peccatorum maculis mundæ sunt, si remota pietate iudicentur.* Ad Ecclesiam etiam refert illud Psalm 8. *Quoniam videbo cælos tuos opera digitorum tuorum, lunam & stellas, quæ tu fundasti.* Homilia 13. super Ezechielem. *Solem*, inquit, *nominare voluit, quia videlicet ipsi ætē no Sols loquebatur, de quo scriptum est*, Malachiæ 4. *Vobis autem qui timetis Dominū, orietur Sol iustitiæ*, de quo reprobi in fine dicturi sunt: *Sol iustitiæ non ortus est nobis*. Sapientiæ 5. Hic enim sol non solum solem, lunam, & stellas corporaliter, sed etiam lunam Ecclesiam, & stellas, homines sanctos spiritualiter fecit. Denique D. Hieronymus in cap. 66. Esaiæ affert pro Ecclesia illud Canticorum 6. *Quæ est ista, quæ progreditur quasi aurora, pulchra vt luna, electa vt Sol?*

Ecclesia lumē mutuatur à Christo. — Arnobius. — D. Augustin⁹. — Ecclesiastici. 27. 12. — Psalm. 10. 2. — Septuaginta. — Ecclesia partim lucida, partim obscura ex Augustino. — Abacuch. 3. — Augustinus. — D. Gregorius. — Iob. 25. 5. — Psalm. 8. 4. — Malach. 4. 2. — Sapient. 5. 6. — D. Hieron. — Cant. 6. 9.

Ex perfecutionibus, & pace crefcit Ecclefia.

Additq; lunam Ecclefiam appellari, quia pace,& perfecutionibus crefcit, atque decrefcit, & oppreffa tentationum tenebris, rurfus priftinũ lumen affumit, haberque fplendorem à Sole iuftitiæ. Cum igitur Ecclefia luna fit, rectè Chriftus Soli comparatur, qui eam illuminat,implet,perficit, & pulchram fpeciofamque reddit.

5 Sexto. Faciem Chrifti, eius iracundiam,& indignationem poffumus

Genef.4.16.

accipere,iuxta illud Genef.4. *Egreffus eft Caim à facie Domini.* Cùm enim Chriftus hac vifione fe Ecclefiæ gubernatorem demonftret,par erat, vt ad bonos commonendos,ne incidentiũ calamitatum,quæ hoc opere prædicantur,magnitudine,animo conciderent, arbitrantes non poffe fe tantam Dei iram & indignationem fuftinere faciẽ fuam,hoc eft, iram fuam inftar folis pulchram & amabilem,atque amoris plenifsimam effe declararet. Hæc igitur eius facies eft ficut fol lucens in

Irafci fine amoris argumẽto nefcit De⁹.

virtute fua,quia etiam ipfa Dei ira, & indignatio, amore fplendet, quippe qui irafci non nouit, quin vel in ipfa indignatione argumenta amoris exhibeat,quemadmodum teftatur Aba-

Abac.3.2.

cuch cap.3.dicens. *Cum iratus fueris mi-*

Pfalm.76.10.

fericordiæ recordaberis. Et Pfal. 76.Regi⁹ vatés: *Nunquid obliuifcetur mifereri Deus, aut continebit in ira fua mifericordias fuas?*

Theodoret.

In quem locum Theodoretus obferuat verbum illud,*Continebit*,hoc fenfu, *Non claudet mifericordiæ fontes, quodam veluti pariete iræ*: vfque adeò autem fuam iram Deus mifericordia temperat, vt fi vnum inferat fupplicium, duplicem conferat mifericordiam: quemadmo-

D.Ambrofi⁹.

dum eleganter expendit D. Ambrof. oratione de obitu Theodofij, in locũ

Pfalm.114.5.

illum Pfalmi 114. *Mifericors Dominus & iuftus,& Deus nofter miferetur. Bis*,inquit, *mifericordiam pofuit, femel iuftitiam,in medio iuftitia eft gemino fepta inclufa mifericordiæ fuperabundabant enim peccata, fuperabundet ergo mifericordia, apud Dominum omniũ virtutum abundantia eft.* Poftremò, *facie* iudicium fignificat Diuinum,iuxta il-

Efter.1.9.

lud Efther 1. *Egrediatur edictũ à facie tua*, id eft à iudicio tuo. Eft ergo facies ei⁹ ficut Sol,quia Chriftus nunquam fine amore iudicat: cum enim noftra merita remunerat vltra condignum præmia largitur: quemadmodum fignifi-

Iudicat cũ amore Chrift⁹.

cauit Apoftolus ad Romanos. 8. cùm

AdRom.8.18

dixit: *Non funt condignæ paffiones huius tẽporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis*: & è contrario, cum in crimina noftra animaduertit,citra condignum punit,iuxta illud Pfalmi 102. *Non fecundum peccata noftra fecit nobis: neque fecundum iniquitates noftras retribuit nobis.*

Pfalm. 102. 10.

Cur Ioannes cecidit ad pedes eius,tanquam mortuus.

Et cum vidiffem eum, cecidi ad pedes eius,tanquam mortuus.

SECTIO XVII.

1

NON fuftinuit Ioannes tantam eius, qui fibi apparuit, maieftatem, fed ita perterritus eft, atque cohorruit,vt ad eius pedes penè exanimatus cecidérit: idem accidit Ezechieli, cũ admirabilẽ illam quatuor quadriformium animalium vifionem confpexit,vt ipfemet teftatur cap. 2. *Hæc*, inquit, *vifio*

Ezech.2.1.

fimilitudinis gloriæ domini,& cecidi in faciem meam: quod etiam Danieli contigit, cum ei vir ille veftitus lineis, ferèque huic,quem Ioannes vidit, fimilis apparuit,vt habes apud eundem Danie-

Daniel 10. 8.

lem cap.10. *Ego*, inquit,*relictus folus vidi vifionem grandem hanc, & non remanfit in me fortitudo, fed & fpecies mea immutata eft in me,& emarcui,nec habui quicquam virium,& audiui vocem fermonum eius, & audiens iacebam confternatus fuper faciem meã, & vultus meus hærebat terræ*: quam in Daniele, alijsq; Prophetis mentis confternationem D.Chryfoftomus homil.3. de

D.Chryfoft.

incomprehenfibili Dei natura,hac fimilitudine declarat; *Quemadmodum* inquit, *vbi auriga perterritus habenas amifit,*

equi præcipites feruntur, & currus distractus labefactatur, sic prorsus euenire animo solitum est, quoties magno stupore occupatur, quippe qui pauidus suo deest officio, ac veluti quasdã haberat, suas actiones amittit; membraq; repente sensibus deserit, quæ protinus frigent & torpent. Nimirum diuinæ maiestatis splendorem & magnitudinem mortalium corda non sustinent: quod mirum videri non debet, cùm vel ipsi seraphici spiritus in diuinæ maiestatis præsentia, præ quodam veluti stupore, in contemplatione, admiratione que tam eximiæ magnitudinis defixi facies suas pennis legantur obtegere. Esaiæ 6. quemadmodum ex 70. interpretibus intellexit diuus Chrysostomus loco citato & homilia secunda de verbis Esaię; licet enim editio vulgata, quæ verior est, & omnino sequenda, ipsius Dei in throno considentis faciem ac pedes à Seraphim velari doceat, cum ita habet: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum, & eleuatum, & ea quæ sub ipso erãt replebant templum: Seraphim stabant super illud, sex alæ vni, & sex alæ alteri: duabus velabant faciem eius, & duabus velabant pedes eius*: tamen diuus Chrysostomus, quod à Septuaginta absolutè dicitur καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον ταῖς δὲ δυσὶ κατεκάλυπτον τοὺς πόδας, idest, & duabus velabant faciem, & duabus velabant pedes, ad facies, pedesque Seraphim retulit: Tum verò homilia 2. de verbis Esaiæ ait, *Seraphim auertunt facies, alasque vice murorum obijciunt, non ferentes radios illinc profiliscentes.* Et homilia 3. de incomprehensibili Dei natura: *Dic quæso,* inquit, *quãobrem alas prætendunt, & suas operiunt facies? quid aliud dixeris causæ, quàm splendorem è solio illo prorumpentem, & fulgur prosiliens ferre non posse?* Germana igitur & literalis ratio, cũr Ioannes penè exanimatus, & instar mortui cõcidit, ea est, quoniam eximium viri illius splendorem, maiestatemque ferre non potuit. Reliquæ omnes rationes, quæ à Doctoribus hunc in locum afferũtur, ferè mysticæ censendæ sunt: veluti

Splẽdorem diuinę maiestatis mortalium corda non sustinent.

Esai. 6.

D.Chrysost.

Facies suas cur velarent Seraphim.

cum Richardus de S. Victore id humilitati Ioannis ascribit, qui videlicet in præsentia diuinæ magnitudinis, suam magis exiguitatem, vilitatemq; intellexit. *Mens humana,* inquit, *quanto perfectius inuisibilia bona cognoscit, tanto amplius ipsa sibi vilescit: & quanto sublimius creatoris potentiam contemplatur, tanto magis apud semetipsum humiliatur.* 2

Nec verò corruit omnino mortuus, sed *tanquam mortuus*; quia ex discretione mens humana in contemplatione conditoris, ita se gerere debet, vt dum admiranda conspicit, se quidem de imperfectione sua per timorem humiliet, non per desperationẽ præcipitet, & sic humilationis reuerentiam exhibeat, vt confidentiam de salute non amittat. Eandem rationem tradit etiam Beda, Ioachimus, & alij, eam verò Ioachim⁹ sic breuiter proponit, *Qui priusquam ista conspiceret, stare se in iustitiæ culmine, quasi Christi discipulus, & dilectus præ cæteris, præsumebat, vbi diuinæ claritatis luce perfusus est, quicquid sibi de ipso complacuerat, despexit, vnde & quasi mortuus ad pedes Domini cecidisse dicitur, quia nunquam melius tenebras suas mens humana diiudicat, quam cum diuinæ sapientiæ lucem, & summæ iustitiæ veritatem agnoscit. Idcirco beatus Iob, qui contra iudicem Deum tam multa ex persona tentatorum obiecerat, audita voce Domini obmutescit, & ait, Auditu auris audiui te, nunc autem oculus meus videt te, idcirco ipse me reprehendo, & ago pœnitentiam in fauilla, & cinere.* Iob. 42. idest, multa de tua magnitudine & gloria, fama, & auditione perceperam, sed nunc cũ te præsentem video, multo magis sũ commotus, & ad conspectum tuum omnia peccata mea etiam leuissima tanquam atomos ad radios Solis intueor, meque fœdissimum esse intelligo. Sic enim hunc locum interpretatur D. Gregorius lib. 35. Moralium c. 2. *Quantò,* inquit, *quisque se minus videt, tantò sibi minus displicet, & quantò maioris gratiæ lumen percipit, tantò amplius reprehensibilem se esse cognoscit. In fauilla* autem *& cinere,* pœnitentiam agere est contemplata summa essentia, nihil aliud,

Humilitas contemplantis.

Beda.
Ioachimus.

Eò magis nostram fœditatem intelligimus, quo plus de diuina pulchritudine cognoscimus.

Iob. 42. 5.

D.Gregorius.

quàm

quàm fauillam se, cineremq; esse cognoscere. Hoc etiam sensu explicari potest illud Canticorum 1. *Nolite me considerare, quod fusca sim, quia decolorauit me Sol.* idest, cum me Soli obijcio, hoc est, cum diuinæ pulchritudini me cōparo, fusca omnino, expersq; omnis pulchritudinis & coloris mihi videor: nunquam Petrus Apostolus se ita peccatorem agnouit, quàm cum ad illum Christus accessit. Vndè de sua fœditate erubescens dixit, *Exi à me quia homo peccator sum Domine.* Lucæ 5. Eadē de causa existimari potest Seraphim illa, de quibus loquitur Esaias cap. 6. ante thronum Dei suas facies, ac pedes velasse, iuxta commemoratam D. Chrysostomi expositionē, erubescentia nimirum de sua fœditate collata cum diuina pulchritudine. Idē quoq; in locum ex Ezechiele citatum expendit D. Gregorius, *Mox, inquit, vt gloriæ Domini similitudinem vidit, in faciem suam cecidit, quia cum aliquid de Deo conspicimus; in faciem nostram cadimus, quoniam, ex multis erubescimus, quæ nos reminiscimur perpetrasse, ibi enim cadit homo, vbi confunditur.*

Cant. 1. 6. — Lucæ 5. 8. — Esai. 6. — D. Chrysost. — D. Gregorius.

3 Ad mysterium quoque pertinet, quod ait Ambrosius Ansbertus, Ioannem totius Ecclesiæ nomine ad pedes Christi cadere, idest, vestigijs Christi insistere, eiusque exempla imitari. *Ioannes, inquit, hoc loco generalem membrorum formam assumit, quid autem hoc loco sunt pedes Angeli, nisi indicia passionis eius, signa itineris, imitabilia exempla, iuxta illud.* 1. Petri 2. *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius:* Ioannem ergo ad pedes Angeli cadere tanquam mortuum, est Ecclesiam mundo, & vitijs mortuam, Christi vestigia imitari. Rectè autem dicitur, *tanquam mortuus,* non *mortuus* quia etsi electi, vt Redemptoris sui passiones possint imitari, mūdo, & vitijs moriuntur, Deo tamen spiritualiter viuere comprobantur. Vndè Paulus ad Galatas 2. *Viuo, inquit, ego, iam non ego, viuit verò in me Christus* Et ad Romanos 12. *Obsecro vos per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem* Et ad Colossenses 3. *Mortui estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* Congruit hæc expositio illi acceptioni pedum, cùm pro operibus sumuntur iuxta illud Iob 13. *Obseruasti omnes semitas meas, & vestigia pedum meorū considerasti. Vestigia,* inquit in eo loco D. Gregorius, *Deus pedum considerat, quia intentiones nostrorum operum quàm rectè ponantur examinat, ne ad hoc quod bonum agitur, non recto desiderio agatur. Pes in corpore est, vestigium in via, & plerunque dum quædam praua agimus, intuentibus hoc fratribus exemplum malum præbemus, & quasi inflexo extra viam pede sequentibus vestigia distorta relinquimus.* Eundē sensum habet locus ille Threnorum 1. *Sordes eius in pedibus eius,* idest, in operibus, & affectibus. Quod igitur attinet ad virtutū exempla, quæ Christus nobis præcipuè in passione præbuit, non potuerunt ea elegantiùs describi, quàm describantur ab sponsa, Cant. 5. illis verbis. *Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas,* vbi per *bases aureas,* pedes aurei intelliguntur, qui sunt crurum veluti bases, verè enim aurea fuerunt omnia Christi opera, idest insigni charitate fulgentia. Quarè rectè Ioannes ad huiusmodi pedes cecidit, quia ad horum pedum imitationem aspirare quisque debet, quæ quidem ignorare nullo modo potest, quoniam ea sanguinea, seu sanguine impressa reperiet: vndè ferculi illius Salomonis ascensus purpureus describitur, Canticorum 3. *Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani, columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum.* Quo loco per *ascensum purpureum* passio Christi intelligitur, quia nimirum omnia opera, per quæ Christus ad gloriam sui corporis, & nominis celebritatem tanquā ad ferculū ascendit, pedū suorum sanguine purpurauit.

Ambr. Ansb. — 1. Petr. 2. 21. — Christi vestigia imitatur Ecclesia. — Galat. 2. 20. — Rom. 12. 1. — Colos. 3. 3. — Iob 13. 27. — D. Gregorius. — Pes aliquando pro opere & affectu. — Thren. 1. 9. — Cant. 5. 15. — Opera Christi, aurea propter charitatem. — Cant. 3. 10. Ascensus purpureus, Christi passio.

Exponitur illa sententia: *Habeo claues mortis, & inferni.* & primum nonnullæ expositiones commemorantur.

SECTIO XVIII.

1 IOANNEM visionis maiestate perterritum Christus posita super eum dextera animauit, in eoque vniuersos fideles ad spem Diuinæ protectionis per dexteram significatæ, in medio omnium Ecclesiæ persecutionum, quæ toto hoc opere continentur, erexit. Id quod præstitit commemorata suæ potentiæ magnitudine subiungens. *Noli timere, ego sum primus, & nouissimus, & viuus, & fui mortuus, & ecce sum viuens in secula seculorum: & habeo claues mortis, & inferni.* Ex quibus sola postrema sententia expositionem desiderat, reliqua enim ex ijs, quæ in superioribus diximus, sunt perspicua.

Protectio Diuina significatur per dexteram.

Primò igitur Rupertus sic interpretatur: *Potestatem habeo dimittendi peccata, peccata verò dimittendo, mortem in me credentibus claudo infernũ obstruo, siue mortis & inferni, idest duplicis mortis, videlicet animæ & corporis. Mortis namq. nomine dissolutio corporis, inferni autem, mors animæ, quæ æterna est, significatur: cuius vtriusque mortis claues, idest potestatem ipse habet iuxta illud Primo Regum 2. Dominus mortificat, & viuificat, deducit ad inferos, & reducit.* Secundò Richard. de S. Vict. *Ipse,* inquit, *claues mortis & inferni habet, quia per potestatem suam portas mortis, & inferni in fine aperiet, vbique Diabolum, & sectatores eius sine fine cruciandos includet. Talem ergo differentiam inter mortem, & infernum possum⁹ accipere, vt per mortem intelligamus tormentum reprobis præparatum, per infernum autem locum tormento destinatum.* Tertio Ioachimus per claues mortis, & inferni intelligit iura antiqui hostis, quæ habuit in genus humanum, iam inde à mundi principio reddens per seductionem Adæ hominem morti obnoxium, & inferni supplicijs, quæ iura Christus illi per passionem eripuit.

Rupertus.

1. Reg. 2. 6.

Richard. de S. Victore.

Ioachimus.

2 Quartò, Primasius, & Ambrosius Ansbertus nomine *mortis* Diabolum intelligũt, nomine autẽ *inferni* eos, qui Diabolo adhærent iuxta illud, Apocalypsis 6. *Ecce equus pallidus, & qui sedebat super eum nomen illi Mors, & infernus sequebatur eum.* Et capite 20. *Mors & infernus missi sunt in stagnum ignis ardentis.* Deinde *claues* potestatem Diuini iudicij interpretantur. Istis enim clauibus ad probandam, atque exercendã Ecclesiam, occulta omnipotentis Dei ordinatione reseratur antiqu⁹ aduersarius cum suis in persecutione, & ijsdem recluditur, cum satis fuisse respexerit ille, qui aperit. Etenim his clauibus laxatus fuerat, cum Petrum serui timore negare compulit Redemptorem, & rursum reclusus est cum negationes amarissime flentem quodammodo de faucibus amisit: his clauibus quotidie reseratur, cum electos tentationibus fatigare permittitur, eisdemque restringitur, cum non supra modum, sed ad mensuram ipsas tentationes exaggerare sinitur, iuxta illud 1. ad Corinthios 10. *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione prouentum, vt possitis sustinere.* Quintò Pannonius ait Christum habere potestatem supra mortem, quia mors eum detinere non potuit: supra infernum autẽ, quia destructis claustris eius ac repagulis captiuos inde traxit: cum addit habere etiam *claues mortis, & inferni,* quia potestatem habet nostræ mortis, & nostræ resurrectionis.

Primasius. Ambr. Ansb.

Apoc. 6. 8.

Cap. 20. 14.

Claues pro potestate.

1. Ad Cor. 10. 13.

Pannonius. Mors Christũ detinere nõ potuit.

Explicatur magis quid sit Christum habere claues mortis, & inferni.

SECTIO XIX.

VERVM pro maiori huius rei expositione supponimus *claues* hoc loco de omnium interpretum sententia, significare potestatem. Deinde dicimus mortem sumi, primo pro dissolutione animæ & corporis, vt est perspicuum Deinde pro peccato, quemadmodum docet Philo libro de profugis expendens illud, Quod lex iubet, *vt homicida voluntarius morte moriatur*, & similes alias locutiones, quæ habentur in sacris literis. *Cur*, inquit, *non modo mori pronuntiat, sed morte mori? quia videlicet mali etiamsi ad extremum pertingant senium, mortui sunt, quod virtuti non viuant: Probi verò etiamsi seiungantur à corpore, in æternum viuunt. Quod enim peccatum mors sit, probari potest ex illo Ecclesiastici 15. Ecce posui coram te vitam, & mortem, bonum, & malum. Eodemque sensu dicitur Psalmo 113. Non mortui laudabunt te Domine. Caini impudentis fratricidæ mors nunquam in lege inuenitur, imo extat de illo hoc oraculum. Genesis 4. Apposuit Dominus Deus in Cain signum ne quis eum inuentum interimeret. cur ita? opinor, quia impietas malum est infinitum, quod semel accensum nunquam extingui potest, in quam quadrat illud Poeticum. Immortale malum nulla delebile morte.* Hæc Philo. De eadem peccati morte est sermo. Ezechielis 18. *Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur*, quanquam etiam de æterna damnatione intelligitur. Idem testatur D Gregorius lib. 4. Moralium cap. 17. super illa verba capitis tertij. *Obscurent eum tenebræ, & vmbra mortis.* Vbi docet eiusmodi mortem peccatum esse, vt præ illo mors corporalis, non mors, sed vmbra mortis appelletur. *Vmbra*, inquit, *mortis mors carnis accipitur, quia sicut vera mors est, qua anima separatur à Deo; ita vmbra mortis est, qua caro separatur ab anima. Vndè rectè voce martyrum per Prophetam dicitur Psalm. 43. Humiliasti nos in loco afflictionis, & cooperuit nos vmbra mortis. Quos enim constat non spiritu, sed sola carne mori, nequaquam se vera morte, sed vmbra mortis dicunt operiri.*

Mors pro dissolutione animę & corporis. Philo. Ecclesiastici 15. 18. Psal. 113. 17. Genes. 4. 15. Impietas, perenne malum. Ezech. 18. 20. D. Gregorius. Solum peccatũ, vera mors. Psalm. 43. 20.

2 Tertiò. Sumitur mors pro ipso Diabolo, vt auctor est idem Gregorius, loco paulo ante citato. *Vmbra*, inquit, *mortis etiam imitatio antiqui hostis accipitur. Ipse enim quia mortem intulit, mors vocatur Ioanne attestante, qui ait Apocalypsis 6. Nomen illi mors. Per vmbram igitur mortis eius imitatio designatur, quia sicut vmbra iuxta qualitatem corporis ducitur, ita actiones iniquorum de specie imitationis eius exprimuntur.* Sic etiam nonnulli interpretantur illud Esaiæ 28. *Percussimus fœdus cum morte*, idest cum Dæmone. Quarto. Sumitur pro morte sempiterna Psalm. 48. *Sicut oues in inferno positi sunt, mors depascet eos.* Atque hæc est illa mors, quæ appellatur mors secunda nimirum cõparatione mortis corporis iuxta illud Apocalypsis 2. *Qui vicerit non lædetur à morte secunda.* Et Apocalypsis 20. *Beatus qui habet partem in resurrectione prima In his secunda mors non habet potestatẽ.* Quinto, & postremo sumitur pro ea morte, qua quis peccato & vitijs moritur, de qua loquitur Paulus ad Romanos 6. *Consepulti sumus per baptismum cum illo in mortem.* Et ad Coloss. 3. *Mortui estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* De his mortis generibus legendus est D. Ambrosius libro de bono mortis cap. 2. & diuus Augustinus lib. 13 de Ciuitate Dei cap. 8. & 23. & libro 3. de peccatorum meritis, & remissione cap. 11. Habet igitur Christus *claues mortis.* Primò, quia vitam potest & dare, & eripere. Secundo, quia potest à peccato liberare. Tertio, quia Dæmoni ad tentandum habenas laxat, & cõtrahit. Quarto, quia potest supplicio sempiterno addicere. Denique quia potest vitam gratiæ conferre, mortem peccatis inserẽdo. Potissimum tamen videtur sumi hoc loco mors pro morte corporali, vt ita fidelibus Christus metum mortis in Ecclesiæ persecutionibus eripiat, quippe qui norint vitæ omnis spatiũ mortisq; tempus ab ipso esse omnibus mortalibus præscriptum, præcipuè verò fidelibus, ac iustis, quorum peculiarem curam habet.

Mors, pro Diabolo. Esai. 28. 15. Psalm. 48. 15. Item pro æterna dānatione. Apocalyp. 2. 11. Apoc. 20. 6. Item & pro morte vitiorũ. Rom. 6. 3. Coloss. 3. 3. D. Ambros. D. August. Claues mortis cur Christus dicatur habere. Mors hîc pro corporali.

3 Inferni variæ acceptiones.

Quid verò attinet ad infernum, etiam eius habet claues iuxta omnes inferni acceptiones. Primò enim sumitur infernus pro sepulchro Psal. 113. *Non mortui laudabunt te Dñe, neq; omnes qui descendunt in infernum*, idest mortui, & qui in sepulchris conduntur, laudes tuas non canent: quibus viuẽtes ad te colendum excitentur. Vñ statim subiicit: *Sed nos, qui viuimus, benedicimus Dño.* Huc etiam spectat illud Iob 21. *Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad infernum descendunt:* vbi inter impiorũ felicitates ea numeratur, quod citò moriantur, nec longa ægritudine discrutientur, ac tabescant: putabant enim veteres pertinere ad felicitatem non longo morbo tabescere, sed statim mori, id quod etiã est perspicuum ex Thren. 4. vbi dicitur, maiorem fuisse pœnã iniquitatis Hierusalem subuersione Sodomorum, cuius rei statim redditur ratio illis verbis: *Quæ subuersa est in momento.* Audi Prophetam. *Maior effecta est iniquitas populi mei,* (idest, pœna iniquitatis) *peccato Sodomorum, quæ subuersa est in momento:* quia videlicet Hierusalem multo tẽpore passa est obsidionem, captiuitatemq;. Idem confirmari potest ex Ps. 72. vbi de reprobis dicitur. *Non est respectus morti eorum, & firmamentũ in plaga eorum*, seu vt transtulit Sanctes Pagninus ex Hebræo: *Quia non sunt ligamenta in morte eorum, & sana est fortitudo eorum*, idest, non longa infirmitate detinentur, sed moriuntur quasi sani, & potentes viribus: quòd autẽ hoc felicitatis loco numeretur, exploratum est ex iis, quæ sequuntur: *In labore hominum non sunt, & cum hominibus non flagellabuntur.* Secundo sumitur pro limbo Patrum, Psal. 15. *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuũ videre corruptionem.* Quem locũ de Christo interpretatus est D. Petrus Act. 2. Qui ad limbum Patrum secundũ animã descendit. Et Gen. 42. *Deducetis canos meos cum dolore ad inferos.* Hoc etiã sensu D. Gregorius libro 12. Moralium cap. 7. intelligit illud Iob 14. *Quis mihi tribuat, vt in inferno protegas me.* Tertiò sumitur pro loco damnatorum. Esai. 14. *Veruntamen ad infernum detraheris in profundum laci.* Et Cantic. 8. *Fortis est vt mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio: æmulatio*, idest, zelotypia, quæ riualẽ in rei amatæ possessione nõ sustinet, similis est inferno. Sicut enim ignis ille tartareus, quem semel corripit, perpetuò torquet, ita zelotypiæ furor, vbi alicuius animum occupauerit, nunquam extinguitur, aut remittitur: sic ferè Glossa hunc locum intelligit: *Dura*, inquit, *sicut infernus æmulatio: quia Dei amor nullis hostium tentamẽtis, à nostræ salutis cura reuocari potuit, sicut infernus nullis miserorum cruciatibus mitigatur: nec à seueritate suæ sententiæ mutatur: quanto austerior comparatio tò acrior zelantis eos Domini commendatur affectus.* Quartò, & vltimò, vsurpatur pro ipso Dæmone, vt auctor est Beda in Commentariis super Prouerbia, vbi docet illo sensu intelligi à plerisq; illud capitis trigesimi: *Tria sunt insatiabilia, & quartum nunquam dicit, sufficit. Infernus, Os vuluæ, terra quæ nunquam satiatur aqua, ignis verò nunquam dicit sufficit. Quidam, inquit, infernum interpretantur Diabolum, qui insatiabilis sit de seductione humanã.* Illud etiam Iob 26. *Nudus est infernus coram illo, & nullum est operimentum perditioni,* diuus Gregorius de diabolo accipit lib. 17. Moralium cap. 12. *Inferni,* inquit, *& perditionis nomine Diabolum, omnesq; eius damnationis socios designauit.* Igitur iuxta has omnes acceptiones dicitur Christus habere claues inferni. Primò, quia potest vitam dare, & eripere. Secundò, quia antiquos Patres ex limbo eduxit. Tertiò, quia potest æternis suppliciis homines addicere. Postremò, quia potestatem dæmonis pro sua libertate laxat, & cõtrahit, quemadmodum supra docuimus.

*

Psalm. 113. 17. Prima, pro sepulchro.
Iob 21. 13.
Citò mori, felicitatis gen^s.
Threnor. 4. 5.
Psalm. 72. 4.
Psalm. 15. 10. Secunda, pro limbo.
Actor. 2.
Genes. 42. 38.
D. Gregor. Iob 14. 13.
Tertia, pro damnatorum loco.
Esai. 14. 15.
Cant. 8. 6.
Quarta pro ipso Dæmone. Beda.
Prouerb. 30. 16.
Iob 26. 6.
D. Gregor.
Claues inferni cur Christus habere.

CAPVT SECVNDVM.

ET Angelo Epheſi Eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit qui tenet ſeptem ſtellas in dextera ſua, qui ambulat in medio ſeptem candelabrorum aureorũ; Scio opera tua, & laborem, & patientiam tuã: & quia non potes ſuſtinere malos, & tentaſti eos, qui ſe dicunt Apoſtolos eſſe, & non ſunt, & inueniſti eos mẽdaces: & patientiam habes, & ſuſtinuiſti propter nomen meum, & non defeciſti. Sed habeo aduerſum te pauca, quòd charitatem tuam primam reliquiſti. Memor eſto itaque vnde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac: ſin autem, venio tibi citò, & mouebo candelabrum tuum de loco ſuo, niſi pœnitentiam egeris. Sed hoc habes, quia odiſti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi. Qui habet aurem, audiat quid ſpiritus dicat Eccleſiis, Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod eſt in Paradiſo Dei mei. Et Angelo Smyrnæ Eccleſiæ ſcribe; Hæc dicit primus & nouiſſimus, qui fuit mortuus & viuit: Scio tribulationem tuam, & paupertatem tuam, ſed diues es: & blaſphemaris ab his, qui ſe dicunt Iudęos eſſe, & non ſunt, ſed ſunt Synagoga ſatanę. Nihil horum timeas quæ paſſus es. Ecce miſſurus eſt Diabolus aliquos ex vobis in carcerem, vt tentemini, & habebitis tribulationem diebus decem. Eſto fidelis vſq; ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ. Qui habet aurem, audiat quid ſpiritus dicat Eccleſiis: Qui vicerit, nõ lædetur à morte ſecunda. Et Angelo Pergami Eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit qui habet rhomphæam vtraque parte acutam. Scio vbi habitas, vbi ſedes eſt ſatanæ, & tenes nomen meum. Et nõ negaſti fidem meam. Et in diebus illis Antipas teſtis meus fidelis, qui occiſus eſt apud vos, vbi ſatanas habitat. Sed habeo aduerſus te pauca: quia habes illic tenentes doctrinam

Balaam, qui docebat Balac mittere scandalum, coram filiis Israel, edere, & fornicari: ita habes & tu tenentes doctrinã Nicolaitarum. Similiter pœnitentiam age: si quò minùs, veniam tibi citò, & pugnabo cum illis in gladio oris mei. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis, Vincenti dabo manna absconditum, & dabo illi calculum candidum: & in calculo nomen nouum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit. Et Angelo Thyatiræ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tanquam flammã ignis, & pedes eius similis aurichalco: Noui opera tua, & fidem, & charitatem tuam, & ministerium, & patientiam tuã, & opera tua nouissima plura prioribus. Sed habeo aduersus te pauca: quia permittis mulierem Iezabel, quæ se dicit Prophetam, docere, & seducere seruos meos, fornicari, & manducare de idolothytis. Et dedi illi tempus, vt pœnitentiam ageret, & non vult pœnitere à fornicatione sua. Ecce ego mitto eam in lectum, & qui mœchantur cum ea, in tribulatione maxima erunt, nisi pœnitentiã ab operibus suis egerint: & filios eius interficiam in morte, & scient omnes Ecclesiæ, quia ego sum scrutans renes & corda: & dabo vnicuique vestrum secundum opera sua. Vobis autem dico, & cæteris, qui Thyatiræ estis: Quicunque non habent doctrinam hanc, & qui non cognouerunt altitudines satanæ, quẽadmodum dicunt, non mittam super vos aliud pondus: tamen id quod habetis, tenete donec veniam. Et qui vicerit, & custodierit vsque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, & reget eas in virga ferrea, & tanquã vas figuli confringentur, sicut & ego accepi à Patre meo: & dabo illi stellam matutinam. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis.

Cur facies eius similis dicatur Soli, cùm lucet in virtute sua.

Et facies eius, sicut Sol lucet in virtute sua.

SECTIO XVI.

1 GRÆCE est, καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ ὡς ἥλιος φαίνει ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ, quanquam verò ὄψις non solùm faciem, sed etiam oculum & aspectum significet, hîc tamen pro facie ponitur, cùm iam de oculis dictum sit: illud autem *In virtute*, seu vt est Græcè ἐν τῇ δυνάμει, hoc est, in potentia, & fortitudine, solem significat cùm maximè lucet, hoc est, cum nobis in meridie fulgentissimus apparet: itaq; facies Christi dicitur similis soli, cùm lucet in virtute sua, hoc est splendidissima, & instar lucidissimi solis irradians, in quam nemo possit fixo obtutu oculorum aciem intendere, quin eximio eius splendore præstringatur. Sed, iam quid *facies* hoc loco significet, explicandum. Primùm igitur Richardus de S. Victore ad Diuinitatem Christi refert: ratione enim Diuinitatis facies Christi pulcherrima est, vt meritò maximæ, quæ reperiri potest, claritati comparetur, idest claritati Solis, *cum lucet in virtute sua*, id est, cùm circa meridiem illustri cælo fulgentissimus apparet. Secundò, Primasius splendorem hunc manifestam Christi in carne præsentiam interpretatur, quæ Soli propter ortum, & occasum, & repetitum ortum cōfertur, quod videlicet Christus natus sit, & obierit, & rursus resurrexerit. Tertiò, Secundū Bedā, quià in die iudicij fulgentissimus apparebit Christus Dominus, eiusq; facies Solis ipsius splendorem longè superabit.

Facies Christi, diuinitas.

Beda.

2 Pro cuius rei maiori intelligentia sciendū est maximā futuram esse claritatē gloriosorū corporū, iuxta illud Matt. 13. *Tūc iusti fulgebūt sicut Sol in regno Patris eorū*. Et Iudic. 5. *Qui diligunt te sicut Sol in ortu suo splendet, ita rutilant*. Solē autē tunc multò fulgētiorem futurum, quā nunc est perspicuū vt ex Esa. 30. *Erit lux lunæ sicut lux Solis, & lux Solis erit septēpliciter sicut lux septē dierum, in die qua alligauerit Dñs vulnus populi sui*. Ex quo loco euinci vt, Solē & lunam, ac reliqua astra incrementum lucis acceptura. Glossa in locū citatū Esa. ait: *Solē & lunā propter peccatū primi hominis multū de suo lumine amisisse; in fine autem mundi eandē lucē illis esse restituendam*: atq; adeò illud, *septēpliciter*, eum sensum efficere, vt restituenda sit Soli lux ea, qua septē illis dieb⁹ ante hominis lapsum fulgebat. Verū non puto probabile Deū Soli ac lunæ propter peccatum hominis aliquid luminis ademisse, quia non legimus Solem & lunā fuisse maledicta. Quarè existimamus locū Esaiæ ad literā, vt verba sonant esse accipiendū, quod nimirū tunc luna tantū sit splēdorē habitura, quāto nunc fulget Sol, Sol autē septuplo luminis excessu lucē lunæ superaturus: qua in re nobiscū sentit D Hier. in hūc locum Esaiæ, & D. Tho. quē immeritò Michael de Palatio non de sua, sed aliorū sententia loqui arbitratur, vt suā posset liberi⁹ astruere: Solē videlicet & lunā fulgētiora futura non ob aliquam luminis accessionē, sed quia deficientibus vaporibus & nubibus splendidiùs rutilabunt. Ex his iam intelliges quantam claritatē corpus Christi habiturū sit, cū fulgentius longè sit, quā futura sint reliqua gloriosa corpora, quę cū Solis instar fulgebūt, vt paulò ante diximus, atq; adeò quanto splēdore eius facies in iudicio coruscabit, vt rectè à Ioanne Soli cōparetur, *cū lucet in virtute sua*.

Matt. 13. 43.

Claritas corporum gloriosorum.

Iudicum 5. 31.

Esai. 30. 26.

Glossa.

Claritas Solis & Lunę in fine mundi.

D. Hieron.

D. Thom.

Michael de palatio.

Splēdor faciei Christi in iudicio, quantus.

3 Quartò, dr̄ Christi facies Soli similis ad Moysis, hoc est, legis veteris discrimē: habuit enim Moyses cornutā instar bicornis lunæ faciē, quēadmodum refertur Exodi 34. quæ ratio est Ioachimi Abbatis. *Non sicut quondam*, inquit, *Moyses habere similitudinem lunæ CHRISTI facies visa est, sed potius similitudinem luminaris maioris, vt*

Exod. 34. 30.

illa esse demonstraretur; de quo dixit Regius vates Psalm. 18. *In sole posuit tabernaculum suum.* Concinit huic expositioni Arnobius, qui de lege veteri, & noua, illud Psalm. 135. interpretatur: *Fecit duo luminaria magna, luminare maius, & luminare minus, Solem in potestatem diei, lunā, & stellas in potestatē noctis. Fecit*, inquit, *luminaria duo magna, vnum in die noui testamenti quod sicut Sol radiat in lumine agentibus: aliud in nocte Iudaica conuersantibus. In nouo enim apertè, quod legitur, sicut in die, in ipsa litera perlustratur à Christo, qui est Sol verus iustitiæ. In veteri autem sub literæ tegmine quasi in nocte positum, à Luna, idest, ab Ecclesia manifestatur: ipsa enim Luna est, quæ crescit in sanctis, decrescit in peccatoribus: lucet in tenebris ignorantiæ positis, habet & stellas in gradibus suis, aliter enim lucet in Episcopo, aliter in Præsbytero, aliter in Diacono.*

(Psal. 18. 5. — Arnobius. — Psalm. 135. 7. — Lex noua, & vetus luminare maius, & luminare min⁹. — Lunę comparatur Ecclesia.)

4 Quintò. Lucet facies Christi sicut Sol comparatione Ecclesiæ, quæ luna est, & quæ à Christo tanquam à Sole lumen mutuatur. Pro cuius rei maiori expositione sciendum est Ecclesiā comparari lunæ, quemadmodum docuit Arnobius paulò ante citatus, & D. August. epist. 119. ad Ianuariū c. 5. super illud Ecclesiast. 27. *Sapiēs sicut Sol permanet: stultus autem sicut luna mutatur.* Sed multò luculentiùs idem docet in Psal. 10. super illa verba: *Quoniā ecce peccatores intenderunt arcum, parauerunt sagittas suas in pharetra, vt sagittēt in obscuro* (seu vt habēt Septuaginta ἐν σκοτομήνῃ, idest, in obscura luna) *rectos corde.* Vbi docet Augustinus Ecclesiam appellari lunā, quia ex parte spirituali lucet, ex parte autem carnali obscura est (sicut lunæ globus semper partim lucet, partim autem est obscurus) & aliquando spiritualis pars in bonis operibus apparet hominibus: aliquando verò in conscientia latet, & Deo tantūmodo nota est, sicut contingit, cum oramus in corde, & quasi nihil agere videmur, dum non ad terram, sed sursum cor habere iubemur ad Dominum. Igitur *non vno modo*, inquit Augustinus, *obscura luna dici potest, nam & cum finitur menstruis cursibus, & cum eius fulgor nubilo interpolatur, & cum plena deficit, dici potest obscura luna:* quare potest de persecutionibus martyrum intelligi, quod sagittare voluerint in obscura luna *rectos corde*: siue adhuc in Ecclesiæ nouitate, quia nondum terris maior effulserat, & Gentilium superstitionum tenebras vicerat, siue linguis blasphemorum, & nomen Christianorum male diffamantium quasi nebulis obtegeretur, videri perspicua luna nō poterat: siue ipsorum Martyrum cœdibus, & tanta effusione sanguinis tanquam illo defectu & obscuratione, qua cruentam faciem luna videtur ostendere à nomine Christiano deterrebantur infirmi. Illud etiam Abacuch 3. quod iuxta Septuaginta habet. *Eleuat⁹ est Sol, & luna stetit in ordine suo.* Sic de Ascensione Domini interpretatur Augustinus libro 18. de Ciuitate cap. 32. *Ascendit Christus in cælum, & ordinata est Ecclesia sub rege suo.* Eandem lunæ similitudinem persequitur D. Gregorius lib. 17. Moralium cap. 10. vbi locum Abacuch citatum, eodem modo cum Augustino intelligit super illa verba Iob 25. *Ecce luna non splēdet, & stellæ non sunt mundæ in conspectu eius: Quia*, inquit, *nec sancta Ecclesia virtute propria tot miraculis emicat, nisi hanc præuenientis gratiæ dona perfundant, nec singulorum bene viuentium mentes à peccatorum maculis mundæ sunt, si remota pietate iudicentur.* Ad Ecclesiam etiam refert illud Psalm. 8. *Quoniam videbo cælos tuos opera digitorum tuorum, lunam & stellas, quæ tu fundasti.* Homilia 13. super Ezechielem. *Solem*, inquit, *nominare noluit, quia videlicet ipsi æterno Soli loquebatur, de quo scriptum est*, Malachiæ 4. *Vobis autem qui timetis Dominū, orietur Sol iustitiæ*, de quo reprobi in fine dicturi sunt: *Sol iustitiæ non ortus est nobis*. Sapientiæ 5. Hic enim sol non solum solem, lunam, & stellas corporaliter, sed etiam lunam Ecclesiam, & stellas, homines sanctos spiritualiter fecit. Denique D. Hieronymus in cap. 66. Esaiæ affert pro Ecclesia illud Canticorum 6. *Quæ est ista, quæ progreditur quasi aurora, pulchra vt luna, electa vt Sol*

(Ecclesia lumē mutuatur à Christo. — Arnobius. D. Augustin⁹. — Ecclesiastici. 27. 12. — Psalm. 10. 2. — Septuaginta. — Ecclesia partim lucida, partim obscura ex Augustino. — Abacuch. 3. — Augustinus. — D. Gregorius. — Iob. 25. 5. — Psalm. 8. 4. — Malach. 4. 2. — Sapient. 5. 6. — D. Hieron. Cant. 6. 9.)

Per persecutiones & pace crescit Ecclesia.

Additq; lunam Ecclesiam appellari, quia pace,& persecutionibus crescit, atque decrescit, & oppressa tentationum tenebris, rursus pristinũ lumen assumit, haberque splendorem à Sole iustitiæ. Cum igitur Ecclesia luna sit, rectè Christus Soli comparatur, qui eam illuminat,implet,perficit, & pulchram speciosamque reddit.

5 Sextò. Faciem Christi, eius iracundiam,& indignationem possumus accipere,iuxta illud Genes.4. *Egressus est Caim à facie Domini.* Cùm enim Christus hac visione se Ecclesiæ gubernatorem demonstret,par erat, vt ad bonos commonendos,ne incidentiũ calamitatum,quæ hoc opere prædicantur,magnitudine,animo conciderent, arbitrantes non posse se tantam Dei iram & indignationem sustinere faciẽ suam,hoc est, iram suam instar solis pulchram & amabilem,atque amoris plenisimam esse declararet. Hæc igitur eius facies est sicut sol lucens in virtute sua,quia etiam ipsa Dei ira, & indignatio, amore splendet, quippe qui irasci non nouit, quin vel in ipsa indignatione argumenta amoris exhibeat,quemadmodum testatur Abacuch cap.3.dicens. *Cum iratus fueris misericordiæ recordaberis.* Et Psal. 76.Regiꝰ vates: *Nunquid obliuiscetur misereri Deus, aut continebit in ira sua misericordias suas?* In quem locum Theodoretus obseruat verbum illud,*Continebit*,hoc sensu, *Non claudet misericordiæ fontes, quodam veluti pariete iræ*: vsque adeò autem suam iram Deus misericordia temperat, vt si vnum infert supplicium, duplicem conferat misericordiam: quemadmodum eleganter expendit D. Ambros. oratione de obitu Theodosij, in locũ illum Psalmi 114. *Misericors Dominus & iustus,& Deus noster miseretur. Bis,*inquit, *misericordiam posuit,semel iustitiam,in medio iustitia est gemino septo inclusa misericordiæ superabundabant enim peccata,superabundet ergo misericordia, apud Dominum omniũ virtutum abundantia est.* Postremò, *facies* iudicium significat Diuinum,iuxta illud Esther 1. *Egrediatur edictũ à facie tua,* idest à iudicio tuo. Est ergo facies eiꝰ sicut Sol,quia Christus nunquam sine amore iudicat: cum enim nostra merita remunerat vltra condignum præmia largitur: quemadmodum significauit Apostolus ad Romanos. 8. cùm dixit: *Non sunt condignæ passiones huius tẽporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis*: & è contrario, cum in crimina nostra animaduertit,citra condignum punit,iuxta illud Psalmi 102. *Non secundum peccata nostra fecit nobis: neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis.*

Genes.4.16.

Irasci sine amoris argumẽto nescit Deꝰ.

Abac.3.2.

Psalm.76.10.

Theodoret.

D.Ambrosiꝰ.

Psalm.114.5.

Ester.1.9.

Iudicat cũ amore Christꝰ.

AdRom.8.18

Psalm. 102. 10.

Cur Ioannes cecidit ad pedes eius,tanquam mortuus.

Et cum vidissem eum, cecidi ad pedes eius,tanquam mortuus.

SECTIO XVII.

1 NON sustinuit Ioannes tantam eius, qui sibi apparuit, maiestatem, sed ita perterritus est, atque cohorruit,vt ad eius pedes penè exanimatus ceciderit: idem accidit Ezechieli, cũ admirabilẽ illam quatuor quadriformium animalium visionem conspexit,vt ipsemet testatur cap. 2. *Hæc*, inquit, *visio similitudinis gloriæ domini, & cecidi in faciem meam*: quod etiam Danieli contigit, cum ei vir ille vestitus lineis, fereque huic,quem Ioannes vidit, similis apparuit,vt habes apud eundem Danielem cap.10. *Ego,* inquit,*relictus solus vidi visionem grandem hanc, & non remansit in me fortitudo, sed & species mea immutata est in me,& emarcui, nec habui quicquam virium,& audiui vocem sermonum eius, & audiens iacebam consternatus super faciem meã, & vultus meus hærebat terræ*: quam in Daniele, alijsq; Prophetis mentis consternationem D.Chrysostomus homil.3. de incomprehensibili Dei natura,hac similitudine declarat; *Quemadmodum*, inquit, *vbi auriga perterritus habenas amisit,*

Ezech.2.1.

Daniel 10. 8.

D.Chrysost.

quàm præcipites feruntur, & currus distractus labefactatur, sic prorsus euenire animo solitum est, quoties magno stupore occupatur, quippe qui pauidus suo deest officio, ac veluti quasdam debet as, suas actiones amittit; membraque etiam sensibus deserit, quæ protinus frigent & corruunt. Nimirum diuinæ maiestatis splendorem & magnitudinem mortalium corda non sustinent: quod mirum videri non debet, cùm vel ipsi seraphici spiritus in diuinæ maiestatis præsentia, præ quodam veluti stupore, in contemplatione, admiratione que tam eximiæ magnitudinis defixi facies suas pennis legantur obtegere. Esaiæ 6. quemadmodum ex 70. interpretibus intellexit diuus Chrysostomus loco citato & homilia secunda de verbis Esaiæ; licet enim editio vulgata, quæ verior est, & omnino sequenda, ipsius Dei in throno considentis faciem ac pedes à Seraphim velari doceat, cùm ita habet: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum, & eleuatum, & ea quæ sub ipso erant replebant templum: Seraphim stabant super illud: sex alæ vni, & sex alæ alteri: duabus velabant faciem eius, & duabus velabant pedes eius*: tamen diuus Chrysostomus, quod à Septuaginta absolutè dicitur καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον ταῖς δὲ δυσὶ κατεκάλυπτον τοὺς πόδας, idest, & duabus velabant faciem, & duabus velabant pedes, ad facies, pedesque Seraphim retulit: Tum verò homilia 2. de verbis Esaiæ ait, *Seraphim auertunt facies, alasque vice murorum obijciunt, non ferentes radios illinc prosilientes.* Et homilia 3. de incomprehensibili Dei natura: *Dic quæso*, inquit, *quãobrem alas prætendunt, & suas operiunt facies? quid aliud dixeris causæ, quàm splendorem è solio illo procursantem, & fulgur prosiliens ferre non posset?* Germana igitur & literalis ratio, cur Ioannes penè exanimatus, & instar mortui cõcidit, ea est, quoniam eximium viri illius splendorem, maistatemque ferre non potuit. Reliquæ omnes rationes, quæ à Doctoribus hunc in locum afferũtur, ferè mysticæ censendæ sunt: veluti cum Richardus de S. Victore id humilitati Ioannis ascribit, qui videlicet in præsentia diuinæ magnitudinis, suam magis exiguitatem, vilitatemque intellexit. *Mens humana*, inquit, *quanto perfectius inuisibilia bona cognoscit, tanto amplius ipsa sibi vilescit: & quanto sublimius creatoris potentiam contemplatur, tanto magis apud semetipsum humiliatur.*

Splẽdorem diuinæ maiestatis mortalium corda non sustinent.

Esai. 6.

D. Chrysost.

Facies suas cur velarent Seraphim.

2 Nec verò corruit omnino mortuus, sed *tanquam mortuus*; quia ex discretione mens humana in contemplatiõne conditoris, ita se gerere debet, vt dum admiranda conspicit, se quidem de imperfectione sua per timorem humiliet, non per desperationẽ præcipitet, & sic humilationis reuerentiam exhibeat, vt confidentiam de salute non amittat. Eandem rationem tradit etiam Beda, Ioachimus, & alij, eam verò Ioachimus sic breuiter proponit, *Qui priusquam ista conspiceret, stare se in iustitiæ culmine, quasi Christi discipulus, & dilectus præ cæteris, præsumebat, vbi diuinæ claritatis luce perfusus est, quicquid sibi de ipso complacuerat, despexit, vnde & quasi mortuus ad pedes Domini cecidisse dicitur, quia nunquam melius tenebras suas mens humana diiudicat, quàm cum diuinæ sapientiæ lucem, & summæ iustitiæ veritatem agnoscit. Idcirco beatus Iob, qui contra iudicem Deum tam multa ex persona tentatorum obiecerat, audita voce Domini obmutescit, & ait, Auditu auris audiui te, nunc autem oculus meus videt te, idcirco ipse me reprehendo, & ago pœnitentiam in fauilla, & cinere.* Iob. 42. idest, multa de tua magnitudine & gloria, fama, & auditione perceperam, sed nunc cũ te præsentem video, multo magis sũ commotus, & ad conspectum tuum omnia peccata mea etiam leuissima tanquam atomos ad radios Solis intueor, meque fœdissimum esse intelligo. Sic enim hunc locum interpretatur D. Gregorius lib. 35. Moralium c. 2. *Quantò*, inquit, *quisque se minus videt, tantò sibi minùs displicet, & quantò maioris gratiæ lumen percipit, tantò amplius reprehensibilem se esse cognoscit. In fauilla* autem *& cinere*, pœnitentiam agere est contemplata summa essentia, nihil aliud,

Humilitas contemplantis.

Beda.
Ioachimus.

Eò magis nostram fœditatem intelligimus, quo plus de diuina pulchritudine cognoscimus.

Iob, 42. 5.

D. Gregorius.

quàm fauillam se, cineremq; esse cognoscere. Hoc etiam sensu explicari

Cant. 1. 6.

potest illud Canticorum 1. *Nolite me considerare, quod fusca sim, quia decolorauit me Sol.* idest, cum me Soli obijcio, hoc est, cum diuinæ pulchritudini me cōparo, fusca omnino, expersq; omnis pulchritudinis & coloris mihi videor: nunquam Petrus Apostolus se ita peccatorem agnouit, quàm cum ad illum Christus accessit. Vndè de sua fœditate erubescens dixit, *Exi à me quia homo peccator sum Domine.* Lucæ 5.

Lucæ 5. 8.

Eadē de causa existimari potest Seraphim illa, de quibus loquitur Esaias cap. 6.

Esai. 6.

ante thronum Dei suas facies, ac pedes velasse, iuxta commemoratam D. Chrysostomi expositionē, erubescentia nimirum de sua fœditate collata cum diuina pulchritudine.

D. Chrysost.

Idē quoq; in locum ex Ezechiele citatum expendit D. Gregorius,

D. Gregorius.

Mox, inquit, *vt gloriæ Domini similitudinem vidit, in faciem suam cecidit, quia cum aliquid de Deo conspicimus; in faciem nostram cadimus, quoniam, ex multis erubescimus quæ nos reminiscimur perpetrasse, ibi enim cadit homo, vbi confunditur.*

3 Ad mysterium quoque pertinet, quod ait Ambrosius Anshertus, Ioannem totius Ecclesiæ nomine ad pedes Christi cadere, idest, vestigijs Christi insistere, eiusque exempla imitari

Ambr. Ansb.

Ioannes, inquit, *hoc loco generalem membrorum formam assumit, quid autem hoc loco sunt pedes Angeli, nisi indicia passionis eius, signa itineris, imitationis exempla, iuxta illud.* 1. Petri 2.

1. Petr. 2. 21.

Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius: Ioannem ergo ad pedes Angeli cadere tanquam mortuum, est Ecclesiam mundo, & vitijs mortuam, Christi vestigia imitari.

Christi vestigia imitatur Ecclesia.

Rectè autem dicitur, *tanquam mortuus*, non *mortuus* quia etsi electi, vt Redemptoris sui passiones possint imitari, mūdo, & vitijs moriuntur, Deo tamen spiritualiter viuere comprobantur. Vndè Paulus ad Galatas 2.

Galat. 2. 20.

Viuo, inquit, *ego, iam non ego, viuit verò in me Christus.* Et ad Romanos 12.

Rom. 12. 1.

Obsecro vos per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem Et ad Colossenses 3.

Colos. 3. 3.

Mortui estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Congruit hæc expositio illi acceptioni pedum, cùm pro operibus sumuntur iuxta illud Iob 13.

Iob 13. 27.

Obseruasti omnes semitas meas, & vestigia pedum meorū considerasti. Vestigia, inquit in eo loco D. Gregorius,

D. Gregorius.

Deus pedum considerat, quia intentiones nostrorum operum quàm rectè ponantur examinat, ne ad hoc quod bonum agitur, non recto desiderio agatur. Pes in corpore est, vestigium in via, & plerunque dum quædam praua agimus intuentibus hoc fratribus exemplum malum præbemus, & quasi inflexo extra viam pede sequentibus vestigia distorta relinquimus.

Pes aliquando pro opere & affectu.

Eundē sensum habet locus ille Threnorum 1.

Thren. 1. 9.

Sordes eius in pedibus eius, idest, in operibus, & affectibus. Quod igitur attinet ad virtutū exempla, quæ Christus nobis præcipuè in passione præbuit, non potuerunt ea elegantiùs describi, quàm describantur ab sponsa, Cant. 5. illis verbis.

Cant. 5. 15.

Crura illius columnæ marmoreæ quæ fundatæ sunt super bases aureas, vbi per *bases aureas*, pedes aurei intelliguntur, qui sunt crurum veluti bases, verè enim aurea fuerunt omnia Christi opera, idest insigni charitate fulgentia.

Opera Christi, aurea propter charitatem.

Quarè rectè Ioannes ad huiusmodi pedes cecidit, quia ad horum pedum imitationem aspirare quisque debet, quæ quidem ignorare nullo modo potest, quoniam ea sanguinea, seu sanguine impressa reperiet: vndè ferculi illius Salomonis ascensus purpureus describitur, Canticorum 3

Cant. 3. 10. Ascensus purpureus, Christi passio.

Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani, columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum. Quo loco per *ascensum purpureum* passio Christi intelligitur, quia nimirum omnia opera, per quæ Christus ad gloriam sui corporis, & nominis celebritatem tanquā ad ferculū ascendit, pedū suorum sanguine purpurauit.

Exponitur illa sententia: *Habeo claues mortis, & inferni.* & primum nonnullæ expositiones cõmemorantur.

SECTIO XVIII.

1 IOANNEM visionis maiestate perterritum Christus posita super eum dextera animauit, in eoque vniuersos fideles ad spem Diuinæ protectionis per dexteram significatæ, in medio omnium Ecclesiæ persecutionum, quæ toto hoc opere continentur, erexit. Id quod præstitit commemorata suæ potentiæ magnitudine subiungens. *Noli timere, ego sum primus, & nouissimus, & viuus, & fui mortuus, & ecce sum viuens in secula seculorum: & habeo claues mortis, & inferni.* Ex quibus sola postrema sententia expositionem desiderat, reliqua enim ex ijs, quæ in superioribus diximus, sunt perspicua.

Protectio Diuina significatur per dexteram.

Primò igitur Rupertus sic interpretatur. *Potestatem habeo dimittendi peccata, peccata verò dimittendo, mortem in me credentibus claudo, infernũ obstruo, siue mortis & inferni, idest duplicis mortis, videlicet animæ & corporis. Mortis namq; nomine dissolutio corporis, inferni autem, mors animæ, quæ æterna est, significatur: cuius vtriusque mortis claues, idest potestatem ipse habet iuxta illud. Primo Regum 2. Dominus mortificat, & viuificat, deducit ad inferos, & reducit.* Secundò Richard. de S. Vict. *Ipse*, inquit, *claues mortis & inferni habet, quia per potestatem suam portas mortis, & inferni in fine aperiet, ibique Diabolum, & sectatores eius sine fine cruciandos includet. Talem ergo differentiam inter mortem, & infernum possum accipere, vt per mortem intelligamus tormentum reprobis præparatum, per infernum autem, locum tormentis destinatum.* Tertio Ioachimus per claues mortis, & inferni intelligit iura antiqui hostis, quæ habuit in genus humanum, iam inde à mundi principio reddens per seductionem Adæ hominem morti obnoxium, & inferni supplicijs, quæ iura Christus illi per passionem eripuit.

Rupertus.

1. Reg. 2. 6.

Richard. de S. Victore.

Ioachimus.

2 Quartò, Primasius, & Ambrosius Ansbertus nomine *mortis* Diabolum intelligũt; nomine autẽ *inferni* eos, qui Diabolo adhærent iuxta illud, Apocalypsis 6. *Ecce equus pallidus, & qui sedebat super eum nomen illi Mors, & infernus sequebatur eum.* Et capite 20. *Mors & infernus missi sunt in stagnum ignis ardentis.* Deinde *claues* potestatem Diuini iudicij interpretantur. Istis enim clauibus ad probandam, atque exercendã Ecclesiam, occulta omnipotentis Dei ordinatione reseratur antiquꝰ aduersarius cum suis in persecutione, & iisdem recluditur, cum satis fuisse respexerit ille, qui aperit. Etenim his clauibus laxatus fuerat, cum Petrum serui timore negare compulit Redemptorem, & rursum reclusus est cum negationes amarissimè flentem quodammodo de faucibus amisit: his clauibus quotidie reseratur, cum electos tentationibus fatigare permittitur, eisdemque restringitur, cum non supra modum, sed ad mensuram ipsas tentationes exaggerare sinitur, iuxta illud 1. ad Corinthios 10. *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione prouentum, vt possitis sustinere.* Quintò Pannonius ait Christum habere potestatem supra mortem, quia mors eum detinere non potuit: supra infernum autẽ, quia destructis claustris eius, ac repagulis captiuos inde traxit: tùm addit habere etiam *claues mortis, & inferni,* quia potestatem habet nostræ mortis, & nostræ resurrectionis.

Primasius. Ambr. Ansb.

Apoc. 6. 8.

Cap. 20. 14.

Claues, pro potestate.

Ad Cor. 10. 13.

Pannonius. Mors Christũ detinere nõ potuit.

Explicatur magis quid sit Christum habere claues mortis, & inferni.

SECTIO XIX.

VERVM

VERUM pro maiori huius rei expositione supponimus *claues* hoc loco de omnium interpretum sententia, significare potestatem. Deinde diximus mortem sumi, primo pro dissolutione animæ & corporis, vt est perspicuum.

Mors pro dissolutione animę & corporis.
Philo.

Deindè pro peccato, quemadmodum docet Philo libro de profugis expendens illud, Quod lex iubet, *vt homicida voluntarius morte moriatur*, & similes alias locutiones, quæ habētur in sacris literis. *Cur*, inquit, *non modo mori pronuntiat, sed morte mori? quia videlicet mali etiamsi ad extremum pertingant senium, mortui sunt, quod virtuti non viuant: Probi verò etiamsi seiungantur à corpore, in æternum viuunt. Quod enim peccatum mors sit, probari potest ex illo Ecclesiastici 15. Ecce posui coram te vitam, & mortem, bonum, & malum. Eodemque sensu dicitur Psalmo 113. Non mortui laudabunt te Domine. Caini impudentis fratricidæ mors nunquam in lege inuenitur, imo extat de illo hoc oraculum. Genesis 4. Apposuit Dominus Deus in Cain signum, ne quis eum inuentum interimeret. cur ita? opinor, quia impietas malum est infinitum, quod semel accensum nunquam extingui potest; in quam quadrat illud Poeticum. Immortale malum nulla delebile morte.* Hæc Philo.

Ecclesiastic. 15. 18.
Psal. 113. 17.
Genes. 4. 15.
Impietas, perenne malum.

De eadem peccati morte est sermo, Ezechielis 18. *Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur*, quanquam etiam de æterna damnatione intelligitur. Idem testatur D. Gregorius lib. 4. Moralium cap. 17. super illa verba capitis tertij *Obscurent eum tenebræ, & vmbra mortis.* Vbi docet eiusmodi mortem peccatum esse, vt præ illo mors corporalis, non mors, sed vmbra mortis appelletur. *Vmbra*, inquit, *mortis mors carnis accipitur, quia sicut vera mors est, qua anima separatur à Deo, ita vmbra mortis est, qua caro separatur ab anima. Vndè rectè voce martyrum per Prophetam dicitur Psalm. 43. Humiliasti nos in loco afflictionis, & cooperuit nos vmbra mortis. Quos enim constat non spiritu, sed sola carne mori, nequaquam se vera morte, sed vmbra mortis dicunt operiri.*

Ezech. 18. 20.
D. Gregorius.
Solem peccatū, vera mors.
Psalm. 43. 20.

Tertiò. Sumitur mors pro ipso Diabolo, vt auctor est idem Gregorius, loco paulo ante citato. *Vmbra*, inquit, *mortis etiam imitatio antiqui hostis accipitur. Ipse enim quia mortem intulit, mors vocatur Ioanne attestante, qui ait Apocalypsis 6. Nomen illi mors. Per vmbram igitur mortis eius imitatio designatur, quia sicut vmbra iuxta qualitatem corporis ducitur, ita actiones iniquorum de specie imitationis eius exprimuntur.* Sic etiam nonnulli interpretatur illud Esaiæ 28. *Percussimus fœdus cum morte*, idest cum Dæmone.

Mors, pro Diabolo.
Esai. 28. 13.

Quarto. Sumitur pro morte sempiterna Psalm. 48. *Sicut oues in inferno positi sunt, mors depascet eos.* Atque hæc est illa mors, quæ appellatur mors secunda nimirum cōparatione mortis corporis iuxta illud Apocalypsis 2. *Qui vicerit non lædetur à morte secunda.* Et Apocalypsis 20. *Beatus qui habet partem in resurrectione prima In his secunda mors non habet potestatē.*

Psalm. 48. 15.
Item pro æterna dānatione.
Apocalyp. 2. 11.
Apoc. 20. 6.

Quinto, & postremo sumitur pro ea morte, qua quis peccato & vitijs moritur, de qua loquitur Paulus ad Romanos 6. *Consepulti sumus per baptismum cum illo in mortem.* Et ad Coloss. 3. *Mortui estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* De his mortis generibus legendus est D. Ambrosius libro de bono mortis cap. 2. & diuus Augustinus lib. 13 de Ciuitate Dei cap. 8. & 23. & libro 3. de peccatorum meritis, & remissione cap. 11.

Item & pro morte vitiorū.
Rom. 6. 3
Coloss. 3. 3.
D. Ambros.
D. August.

Habet igitur Christus *claues mortis*. Primò, quia vitam potest & dare, & eripere. Secundo, quia potest à peccato liberare. Tertio, quia Dæmoni ad tentandum habenas laxat, & cōtrahit. Quarto, quia potest supplicio sempiterno addicere. Denique quia potest vitam gratiæ conferre, mortem peccatis inferēdo.

Claues mortis cur Christus dicatur habere.

Potissimum tamen videtur sumi hoc loco mors pro morte corporali, vt ita fidelibus Christus metum mortis in Ecclesiæ persecutionibus eripiat, quippe qui norint vitæ omnis spatiū mortisq; tempus ab ipso esse omnibus mortalibus præscriptum, præcipuè verò fidelibus, ac iustis, quorum peculiarem curam habet.

Mors hîc pro corporali.

3 Quod verò attinet ad infernum, etiam eius habet claues iuxta omnes inferni acceptiones. Primò enim sumitur infernus pro sepulchro Psal. 113. *Non mortui laudabunt te Dñe, neq; omnes qui descendunt in infernum*, idest mortui, & qui in sepulchris conduntur, laudes tuas non canent: quibus viuẽtes ad te colendum excitentur. Vñ statim subiicit: *Sed nos, qui viuimus, benedicimus Dño.* Huc etiam spectat illud Iob 21. *Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad infernum descendunt:* vbi inter impiorũ felicitates ea numeratur, quod citò moriantur, nec longa ægritudine discrutientur, ac tabescant: putabant enim veteres pertinere ad felicitatem non longo morbo tabescere, sed statim mori, id quod etiã est perspicuum ex Thren. 4. vbi dicitur, maiorem fuisse pœnã iniquitatis Hierusalem subuersione Sodomorum, cuius rei statim redditur ratio illis verbis: *Quæ subuersa est in momento.* Audi Prophetam. *Maior effecta est iniquitas populi mei*, (idest, pœna iniquitatis) *peccato Sodomorum, quæ subuersa est in momento:* quia videlicet Hierusalem multo tẽpore passa est obsidionem, captiuitatemq;. Idem confirmari potest ex Ps. 72. vbi de reprobis dicitur. *Non est respectus mortis eorum, & firmamentũ in plaga eorum*, seu vt transtulit Sanctes Pagninus ex Hebræo: *Quia non sunt ligamenta in morte eorum, & sana est fortitudo eorum*, idest, non longa infirmitate detinentur, sed moriuntur quasi sani, & potentes viribus: quòd autẽ hoc felicitatis loco numeretur, exploratum est ex iis, quæ sequuntur: *In labore hominum non sunt, & cum hominibus non flagellabuntur.* Secundo sumitur pro limbo Patrum, Psal. 15. *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuũ videre corruptionem.* Quem locũ de Christo interpretatus est D. Petrus Act. 2. Qui ad limbum Patrum secundũ animã descẽdit. Et Gen. 42. *Deducetis canos meos cum dolore ad inferos.* Hoc etiã sensu D. Gregorius libro 12. Moralium cap. 7. intelligit illud Iob 14. *Quis mihi tribuat, vt in inferno protegas me.* Tertiò sumitur pro loco damnatorum. Esai. 14. *Veruntamen ad infernum detraheris in profundum laci.* Et Cantic. 8. *Fortis est vt mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio: æmulatio*, idest, zelotypia, quæ riualẽ in rei amatæ possessione nõ sustinet, similis est inferno. Sicut enim ignis ille tartareus, quem semel corripit, perpetuò torquet, ita zelotypiæ furor, vbi alicuius animum occupauerit, nunquam extinguitur, aut remittitur: sic ferè Glossa hunc locum intelligit: *Dura*, inquit, *sicut infernus æmulatio: quia Dei amor nullis hostium tentamẽtis, à nostræ salutis cura reuocari potuit, sicut infernus nullis miserorum cruciatibus mitigatur: nec à seueritate suæ sententiæ mutatur: quanto austerior comparatio eò acrior zelantis eos Domini commendatur affectus.* Quartò, & vltimò, vsurpatur pro ipso Dæmone, vt auctor est Beda in Commentariis super Prouerbia, vbi docet illo sensu intelligi à plerisq; illud capitis trigesimi: *Tria sunt insatiabilia, & quartum nunquam dicit, sufficit. Infernus, Os vuluæ, terra quæ nunquam satiatur aqua, ignis verò nunquam dicit sufficit. Quidam*, inquit, *infernum interpretantur Diabolum, qui insatiabilis sit de seductione humana.* Illud etiam Iob 26. *Nudus est infernus coram illo, & nullum est operimentum perditioni*, diuus Gregorius de diabolo accipit libro 17. Moralium cap. 12. *Inferni*, inquit, *& perditionis nomine Diabolum, omnesque damnationis eius socios designauit.* Igitur iuxta has omnes acceptiones dicitur Christus habere claues inferni. Primò, quia potest vitam dare, & eripere. Secundò, quia antiquos Patres ex limbo eduxit. Tertiò, quia potest æternis suppliciis homines addicere. Postremò, quia potestatem dæmonis pro sua libertate laxat, & cõtrahit, quemadmodum supra docuimus.

*

Inferni variæ acceptiones.
Psalm. 113. 17.
Prima, pro sepulchro.
Iob 21. 13.
Citò mori, felicitatis gen^o.
Threnor. 4. 5.
Psalm. 72. 4.
Psalm. 15. 10.
Secunda, pro limbo.
Actor. 2.
Genes. 42. 38.
D. Gregor.
Iob 14. 13.
Tertia, pro damnatorum loco.
Esai. 14. 15.
Cant. 8. 6.
Quarta pro ipso Dæmone.
Beda.
Prouerb. 30. 16.
Iob 26. 6.
D. Gregor.
Claues inferni Christus habe[illegible]

CAPVT SECVNDVM.

ET Angelo Ephesi Ecclesiæ scribe: Hæc dicit qui tenet septem stellas in dextera sua, qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorũ; Scio opera tua, & laborem, & patientiam tuã: & quia non potes sustinere malos, & tentasti eos, qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt, & inuenisti eos mẽdaces: & patientiam habes, & sustinuisti propter nomen meum, & non defecisti. Sed habeo aduersum te pauca, quòd charitatem tuam primam reliquisti. Memor esto itaque vnde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac: sin autem, venio tibi citò, & mouebo candelabrum tuum de loco suo, nisi pœnitentiam egeris. Sed hoc habes, quia odisti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis, Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in Paradiso Dei mei. Et Angelo Smyrnæ Ecclesiæ scribe; Hæc dicit primus & nouissimus, qui fuit mortuus & viuit: Scio tribulationem tuam, & paupertatem tuam, sed diues es: & blasphemaris ab his, qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt, sed sunt Synagoga satanæ. Nihil horum timeas quæ passus es. Ecce missurus est Diabolus aliquos ex vobis in carcerem, vt tentemini, & habebitis tribulationem diebus decem. Esto fidelis vsq; ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis: Qui vicerit, nõ lædetur à morte secunda. Et Angelo Pergami Ecclesiæ scribe: Hæc dicit qui habet rhomphæam vtraque parte acutam. Scio vbi habitas, vbi sedes est satanæ, & tenes nomen meum. Et nõ negasti fidem meam. Et in diebus illis Antipas testis meus fidelis, qui occisus est apud vos, vbi satanas habitat. Sed habeo aduersus te pauca: quia habes illic tenentes doctrinam

Balaam, qui docebat Balac mittere scandalum, coram filiis Israel, edere, & fornicari: ita habes & tu tenentes doctrinã Nicolaitarum. *Similiter* pœnitentiam age: si quò minùs, veniam tibi citò, & pugnabo cum illis in gladio oris mei. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat *Ecclesiis*, Vincenti dabo manna absconditum, & dabo illi calculum candidum: & in calculo nomen nouum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit. *Et* Angelo Thyatiræ *Ecclesiæ* scribe, Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tanquam flammã ignis, & pedes eius similis aurichalco: Noui opera tua, & fidem, & charitatem tuam, & ministerium, & patientiam tuã, & opera tua nouissima plura prioribus. Sed habeo aduersus te pauca: quia permittis mulierem Iezabel, quæ se dicit Prophetam, docere, & seducere seruos meos, fornicari, & manducare de idolothytis. Et dedi illi tempus, vt pœnitentiam ageret, & non vult pœnitere à fornicatione sua. Ecce ego mitto eam in lectum, & qui mœchantur cum ea, in tribulatione maxima erunt, nisi pœnitentiã ab operibus suis egerint: & filios eius interficiam in morte, & scient omnes Ecclesiæ, quia ego sum scrutans renes & corda: & dabo vnicuique vestrum secundum opera sua. Vobis autem dico, & cæteris, qui Thyatiræ estis: Quicunque non habent doctrinam hanc, & qui non cognouerunt altitudines satanæ, quẽadmodum dicunt, non mittam super vos aliud pondus: tamen id quod habetis, tenete donec veniam. Et qui vicerit, & custodierit vsque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, & reget eas in virga ferrea, & tanquã vas figuli confringentur, sicut & ego accepi à Patre meo: & dabo illi stellam matutinam. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis.

ARGVMENTVM.

SIMILIS ille filio hominis praecepit superiori capite Ioanni, vt ostensa sibi mysteria literarum monumentis consecraret, in primisq; vt ad septē minoris Asiæ Episcopos, quibus præsidebat, eorumq; nomine ad vniversos ecclesiæ prælatos diligenter scriberet, quæ ipse dictaret ad Ecclesiarū administrationē pertinentia, id quod præstat duobus capitibus sequentibus, quibus præter eā quā hactenus explicauimus, visionē, prima huius operis pars continetur. Nam hoc 2. cap. ad quatuor Episcopos, in 3. ad tres reliquos dantur literæ, quibus sui officij commonentur. Ad Ephesinum autem Episcopū primò scribi mandat, quoniam is reliquos dignitate anteibat; quia nimirum Ephesus metropolis erat omnium minoris Asiæ Ecclesiarū, & alterū Asiæ lumen, vt appellat Plinius, clarissima templo illo Dianæ celeberrimo, quod inter septē orbis miracula connumerari meruit, quippe quod ducentis viginti annis à tota Asia exædificatū, longitudinē habuit quadringentorū viginti quinque pedū, latitudinem ducentorū viginti, centum viginti septē columnis exornatum, sexaginta pedum altitudine, quarum singulæ de singulis Regibus gloriabantur conditoribus; qua de re legendus est Plinius libro 36. cap. 14 propter quam vrbis celebritatē moratus est in ea Paulus per triennium, vt refertur Actorum 20. Ioannesq; Apostolus sui in Asia Patriarchatus sedē fixit. Non desunt, qui affirment Ioannē primum fuisse Ephesinæ Ecclesiæ Episcopū, cui Timotheus successerit, verò similius videtur quod ait Eusebius Cæsariensis lib 3. historiæ Ecclesiasticæ cap. 4. primū Ephesi Episcopum fuisse Timotheum, quem Paulum in Episcopum consecrasse perspicuum est, ex 2 ad Timotheū 1 Ephesiq; reliquisse ex 1. ad Timotheū 1. Quis autem fuerit hic Episcopus, ad quem modò Ioannes scribit incertum est, quamuis non sine probabilitatis specie Lyranus in cōmentarijs huius capitis eum dicat de communi interpretum sententia fuisse eundem Timotheum, cum cuius testata fide ac probitate non multū pugnant ea, de quibus Christus cum Ephesi Angelo expostulat, vt suo loco dicemus. Denique literæ laudem, increpationem, & comminationē continent.

Ephesus metropolis Ecclesiarum Asiæ.

Dianæ templū ducentis viginti ānis ędificatum.

Plinius.

Eusebius Cęs.

Lyranus.

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

De Angelo Ephesi.

Cur Episcopi Angeli appellentur?

SECTIO PRIMA.

1 QVONIAM omniū Ecclesiarum Episcopi, ad quos de mādato Christi scribit Ioannes, Angeli in his literis appellātur, eius appellatiōis nobis in vniuersum ratio reddenda est. Prima igitur ratio deprehenditur ex scientia, qua præstare debent: quemadmodum docet Dion Areop. lib. de cælesti hierarch. c. 12. quam rationem complexus est Malach. c. 2. cùm dixit, *Labia sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituum est.* Quem locum sic interpretatur D. Hieronymus: *Angelus, idest nuntius, Sacerdos Dei verissimè dicitur, quia Dei, & hominum sequester est, eiusq; ad populum nunciat voluntatem, & idcirco in Sacerdotis pectore rationale est, & in rationali doctrina, & ver*

Dion. Areop.

Præstent sciētia Episcopi, & Sacerdotes.

Malach. 2. 7.

ritas ponitur: vt discamus sacerdotem doctam esse debere, & praeconem Dominicæ veritatis; Quibus verbis alludit Hieronymus ad locũ illũ Exod. 28. *Pones in rationali iudicij doctrinam, & veritatẽ, quæ erunt in pectore Aaron quando ingreditur corã Domino.* Doctrina ponitur propter scientiam, veritas propter synceritatem, vt nihil affingat, sed omnia sic tradat, vt à Deo accepit. Pro doctrina est Hebraicè, אורים Vrim, idest, illuminationes, quia magna sit oportet doctrina prælati, quæ omnes possit illuminare. Pro veritate est תמים tummim, idest, perfectiones, quia magna debet esse in prælato perfectio, & integritas, tum vitæ tũ etiam doctrinæ.

Exodi. 28. 30.

In rationali doctrina & veritas cur ponerentur.

2 Secunda ratio est. Quia eorum est pacem inter Deum, & homines constituere, & Dei voluntatem hominibus patefacere: quemadmodum dixit Hieron. loco citato. Vndè est illud Esaiæ 33. *Angeli pacis amarè flebunt.* Quo etiam sensu dictum est 1. ad Timoth. 3. *Magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum in spiritu, apparuit Angelis, prædicatum gentibus:* vbi de communi ferè expositione, Angelorum nomine Prælati, & prædicatores intelliguntur, quia Euangelij pacem nunciant. Verunq; enim locum paulò ante citatũ, de prælatis, & prædicatoribus intelligit D. Gregorius præter alios, lib. 34. Moralium cap. 7. quemadmodum & sequentem, qui habetur Iob 41. *Cum subleuatus fuerit,* idest Diabolus. *timebunt angeli, & territi turbabantur. Extrema hic,* inquit Gregorius, *Leuiathan damnatio designatur, quæ de hoc mundo per iram iudicij tollitur, qui nunc miræ mansuetudinis longanimitate toleratur, tanto autem pondere terroris excutitur, vt sanctorum etiam prædicatorum fortitudo turbetur.*

Prælatorũ munus.

Esai. 33. 7.
1. ad Timoth. 3. 16.

D. Gregorius.

Iob. 41. 16.

3 Tertia ratio. Propter castitatem, quæ in Prælatis, & in omnibus sacerdotibus requiritur: quo sensu intelligendum est illud 1. ad Corinthios 11. *Vir quidem non debet velare caput suum, quoniam imago, & gloria Dei est, mulier autem gloria viri est; ideo debet mulier velamen habere super caput suum propter Angelos* Vb per *Angelos* quidam, Angelos custodes, qui præsunt hominibus, intelligunt. Ita Tertullianus libro de velandis virginibus, Theodoretus, Chrysostomus, Beda in eum locum. Cæterum de sacerdotibus accipit D. Hieronym⁹, & de episcopis D. Ambrosius, qui sic locum interpretatur; *Mulier ideo debet velare caput vt in Ecclesia propter reuerentiã episcopalem non habeat caput liberum, sed velamine tectum:* Est igĩ sensus. Mulier debet velare caput ob reuerentiã Angelorum, idest episcoporum, & sacerdotum, qui tantã debent habere puritatẽ, vt mulieres aperto capite videre reformident. Eidem ob causam Pontifex legalis duplici zona cingebatur, vna, qua stringebatur tunica linea, altera, qua cingebatur hyacinthina: quia episcop⁹ duplicem debet præ alijs habere castitatem. Quarta ratio propter contẽplationem. Propterea enim ille Pontifex tunica hyacinthina induebatur, quæ cælestem colorem referebat.

1. ad Cor. 11. 7.

Tertull.
Theodoret.
Beda. Chrys.

D. Hieronym.
D. Ambros⁹.

Castitas prælatorum.

Eorundem cõtemplatio.

4 Quinta ratio. Propter sedulam gregis custodiam iuxta illud Psalmi 90. *Angelis suis Deus mandauit de te, vt custodiant te in omnibus vijs tuis.* In cuius rei typũ, & significationẽ, õnes Episcopi præter Romanũ, habẽt baculũ: Roman⁹ enim baculũ non habet, vt significetur eũ nõ habere certã alicuius Ecclesiæ catholicæ administratio nẽ. Sexta. Propter Angelicã vitæ sanctitatem, qua debẽt excellere; quod argumentum fuse persequitur diuus Gregorius lib. 1. Epistolarum in dictione 9. cap. 24. vbi inter alia. *Omni cura,* inquit, *vigilandum est, vt rector cogitatione sit mũdus, operatione præcipuus, discretus in silentio, vtilis in verbo, præ cunctis contẽplatione suspensus, singulis cõpassione proximus, bene agentibus per humilitatẽ socius, contra delinquentiũ vitia per zelũ iustitiæ erect⁹.* Septima & postrema. Propter promptitudinẽ ac diligentiam in munere suo obeundo, Diuinisq; mãdatis exe-

Psal. 90. 11.

Baculum cur habeãt omnes Episcopi, præter Romanũ.

Qualis prælatus esse debeat ex D. Gregor.

quendis. Idcirco enim Angeli alati, & diſcalceati pinguntur, quemadmodum docet Dionyſius Areopagita libro de cœleſti hierarchia cap. 15. alati, inquam, propter velocitatẽ, diſcalceati verò, tum ob eandẽ cauſam, tum etiam quia, vt ait Dionyſius, *Omnis terrenæ labis expertes ſunt.*

Dionyſ. Areopagita.

Alati, & diſcalceati cur pingantur Angeli.

Angeli Epheſi laudes cõmemorantur, in eoque epiſcopi partes deſcribuntur. Primum expenditur literarum inſcriptio, & cur prius laudetur, quam reprehendatur, Deinde illa verba explicantur: *Scio laborem tuum, & patientiam tuam.*

SECTIO II.

1 NOTANDA eſt primò epiſtolæ ad Epheſi Angelum quaſi inſcriptio, quæ huiuſmodi eſt. *Et dicit, qui tenet ſeptem ſtellas in dextera ſua; qui ambulat in medio ſeptem candelabrorum aureorũ.* Quæ inſcriptio propterea præmittitur, vt nimirum, quemadmodum annotauit Richardus de ſancto Victore, fiduciam Chriſtus præbeat peccantibus, ac ſi dicat; ſi quis ſuperiorem gradum amiſerit, & per negligentiam de priſtina perfectione deciderit, non deſperet, quia ego ſeptẽ ſtellas etiã poſt cõmiſſam negligẽtiã teneo; ideſt, eos qui peccarunt, ſi pœniteant, minimè deſero. Etenim hi Epiſcopi, qui per *ſtellas* ſignificãtur negligenter ſe geſſerant, & tamen eos Chriſtus adhuc in dextera tenebat, & in medio ſuarũ Eccleſiarũ ambulabat. Aliter Rupertus eandẽ inſcriptionẽ expẽdit, hoc ſenſu. Is qui tenet ſtellas in dextera ſua, eaſdẽ vigilãter attendit, ne forte pro ipſa claritate veniat alicui ſuperbię: vnde & ſubditur; *Qui ambulat in medio ſeptem candelabrorum aureorum:* ac ſi dicat, qui in medio veſtri ambulãs ſingulorum corda & renes inueſtigat: etenim candelabra ſeptem, ſeptem Eccleſiæ ſunt; cùm ergo in medio candelabrorum ambulat, lumen ſingulorum intuetur, quantum luceat, ne forte ſine oleo charitatis, ſine operibus dilectionis fumiget fides mortua.

Richard. Vict.

Pœnitẽtes nõ deſerit Deus.

Rupertus.

Secundò. Notandum eſt prius laudari epiſcopum Epheſi, quàm increpetur, vt laudibus quodammodo delinitus patienter increpationem audiat: quo etiã artificio vſus eſt Apoſtolus 1. ad Corinthios 11. *Laudo vos fratres, quòd per omnia mei memores eſtis, & ſicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis:* & paulo poſt: *hoc autem præcipio non laudans, quod non in melius, ſed in deterius conuenitis, &c.* Et 1. ad Corinthios 1. Eos reprehenſurus priùs laudauit. *Gratias,* inquit, *ago Deo meo ſemper pro vobis, in gratia Dei, quæ data eſt vobis in CHRISTO IESV, quia in omnibus diuites facti eſtis in illo, ita vt nihil deſit vobis in vlla gratia:* tũc verò ſubiungit. *Obſecro autem vos fratres, vt idipſum dicatis omnes, & non ſint in vobis ſchiſmata; ſignificatum eſt enim mihi de vobis, quia contentiones ſunt inter vos. Vnuſquiſque dicit, ego quidem ſum Pauli, ego autem Apollo.* Quam Pauli in reprehendendo dexteritatem expendens D. Gregorius homilia 11. in Ezechielem, hoc eleganti illuſtrat exemplo. *Vt peritus,* inquit, *medicus vulnus ſecandum videns, ſed ægrum timidum eſſe conſpiciens diu palpauit, & ſubito percuſſit.* Imò obſeruat Rupertus in hunc locum artificioſam ſermonis diſpoſitionẽ, nec enim duntaxat priùs laudatur, quàm reprehenditur, ſed rurſus poſt reprehenſionis admonitionem & comminationem laudatur illis verbis. *Sed hoc habes quia odiſti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi* Itaque Chriſtus reprehenſionis amaritudinem, ne nimis offenderet, collaudationis dulcedine circumliniuit, magnum & imitandum magiſterium ſpiritus Dei,

2

1. ad Cor. 11. 2.

Cur laudetur prius, quàm increpetur Epheſi Epiſcopus.

1. ad Cor. 1. 4.

D. Gregorius.

Rupertus.

Reprehenſioni amaritudo laudibus deliniendа.

corripere

corripere quidem, quæ emendatione indigent, sed inter corripiendum, & priùs & posteriùs collaudare si quæ bene dicta sunt, vel acta ab eodem qui in alijs corripitur, quatenus quoad fieri potest teneatur beneuolus, & non refugiat confusus, aut exterritus audire nonsustinens peccatoris animus, id quod præstitit Samaritanus ille, qui eius qui incidit in latrones, vulneribus non solùm mordax vinū, sed etiam lene oleum infudit.

3 Tertiò. Primum quod in Angelo seu episcopo ephesi laudatur, est labor. *Scio*, inquit, *laborem tuum*, quem videlicet sustines in administratione episcopatus, & quia non satis est labores ferre, nisi patienter tolerentur, additur. *Et patientiam tuā*. Rectè autem patientia in episcopo cōmendatur, ne videlicet succumbat laboribus ac molestijs, quæ in Ecclesiastica administratione deesse non possunt, vndè animalia illa Ezechielis, quæ Galfridius apud Sistum Senensem libro 2. suæ Bibliothecæ typum fuisse prælatorum existimauit, faciem etiam bouis habebant, ad hoc ipsum significādū. Est enim bos laboriosum animal, & laboris patiens. Patientiam citharam appellauit Augustinus in illud Psalm. 42. *Confitebor tibi in cithara Deus, Deus meus. Quid est*, inquit Augustinus, *in cithara confiteri, & in psalterio? vtrumque organum manibus portatur & tangitur, sed psalterium de superiori parte habet testudinē, illud scilicet tympanum, & concauum lignū, cui chordæ innitentes resonant; cithara verò idem lignum concauum & sonorum ex inferiori parte habet. Quando igitur ex præceptis Dei aliquid facimus & non patimur, psalteriū est: faciunt enim ita & Angeli; cùm aliquid autem patimur tribulationum, quia non patimur nisi ex inferiori parte, idest, ex eo quod mortales sumus, cithara est, cantamus, & citharizamus; sic cùm dicebat Apostolus ad Romanos 5. Gloriamur in tribulationibus, cithara sonabat, ex inferiori quidem parte, sed tamen dulciter, omnis enim patientia dulcis est Deo, si autem in ipsis tribulationibus defeceris citharam fregisti.* Hæc Augustinus. Non frangebat sane patientiæ citharam Paulus, qui dicebat 1. Corinthios 4. *Maledicimur, & benedicimus, persecutionē patimur, & sustinemus, blasfemamur, & obsecramus, tanquam purgamenta huius mundi facti sumus, omnium peripsema vsque adhuc.* Quo loco inprimis aduerte, illud *purgamenta huius mundi* significare, sanctos haberi à malis, & sceleratis hominibus, tanquam fæces, & immundicias huius mundi, quib⁹ videlicet de medio sublatis putant mundum purgari, quasi purgamentis, & fæcibus è domo cùm verritur eiectis. Deinde emphasim habet illud *omnium peripsema*, est autē περίψημα Græcè vel puluis quem calcamus, vel soleæ suppactum corium, vel illud quod in mare iactatur, vt nauis sit incolumis, vel reticulum quo sudantes se abstergunt, quibusdam omnis scoria, alijs omne illud, quod apud nos nauci & nihili est, velut quisquiliç, vel certè omne ramentum, & quicquid limando deteritur, περιψάω enim radere, & limare significat: denique dici omne illud potest, quod pedibus calcamus: talis igitur cum putaretur à sceleratis, & improbis hominibus Apostolus, patienter eam de se existimationem, & reliquas omnes persecutiones tolerabat, nec in medio laborum positus vnquam patientiæ citharam deposuit, ne dum fregit.

Patientia cōmendatur in episcopo.

Galfridius.

August. Psalm. 42. 4.

Citharizat, qui patitur, ex Augustin.

Ad Rom. 5. 3.

Citharā frangit, qui tribulationib⁹ deficit.

1. Cor. 4. 12.

Sācti habētur à malis tāquā mundi fęces.

Pauli patiētia.

Zelus Ephesini episcopi laudatur illis verbis. *Et quia non potes sustinere malos.*

SECTIO. III.

1 LAVDATVR etiam zelus episcopi Ephesini, quo diuinam gloriam quęrebat, cū dicitur. *Et quia non potes sustinere malos* iuxta illud Psal. 68. *Zelus domus tuæ comedit me.* Aduerte autē non laudari hîc episcopū Ephesi, quòd iniurias sibi à prauis hominib⁹ illatas ferre nō posset, sed quòd eorū

Psalm. 68. 10.

peccata

peccata non dissimularet, quin potiùs pro ratione officij acerrimè insectaretur, id quod ad prælatorum munus præcipuè pertinet. Vndè ad Ezechielem dictum est capite 3. *Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum, vt adamantem, & vt silicem dedi faciem tuam.* In quem locum D. Hieronymus docet gratiæ esse aliquando impudentiæ improborum hominum resistere, & frontem fronte concutere. Et D. Gregorius homil. 10. super Ezechielem; *Ille*, inquit, *esse veritatis defensor debet, qui quod rectè sensit, loqui nec metuit, nec erubescit.* Zelum hunc se habere fatebatur Helias, cùm respondit Domino 3. Regum 19. *Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactū Domini filij Israel altaria tua destruxerunt, &c.* effectumque eius zeli demonstrauit, cùm Prophetas Baal interfecit. 3. Regum 18. Elegantem huius rei figuram habes apud Ezechielem cap. 4. vbi iubetur Propheta sumere sartaginem ferream, & ponere illam instar muri ferrei inter se, & ciuitatem depictam in latere, & obfirmare faciem aduersus ciuitatem, hoc est, vrbem Hierosolymitanam in illo latere depictam, vultu irato, & minaci aspicere, quod exponens diuus Gregorius homil. 12. super Ezechielem. Docet per sartaginem in qua cibus frigitur, significari zelum, quo prælati & Doctoris animus frigitur, cùm aliquos videt æterna deserere, & rebus temporalibus delectari. Quo sensu dicebat Paulus 2. ad Corinthios 11. *Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror! Ipse sum* tor; inquit Gregori⁹, *quod animarum zelo succenderat, sartaginem fecerat, in quo amore virtutum contra vitia ardebat.* Hùc pertinet illud 2. Petri 2. quod Petrus de Lot sanctissimo dixit, *Iustum Loth oppressum à nefandorū iniuria, ac luxuriosa conuersatione eripuit; aspectu enim & auditu iustus erat:* Quibus postremis verbis, quantum Lot Sodomitarum sceleribus præ diuini honoris zelo, cruciaretur, explicauit Apostolus, significat enim illum, cùm oculorum, auriumque puritate præstaret, ab omniq; turpitudine abhorreret, grauiter discruciatum fuisse, quod viuens inter scelestos illos, nefariosq; viros cogeretur quotidie videre & audire nefanda illa facinora, quæ per summam impudentiam contra Deum committebantur. hoc enim est, *aspectu, & auditu* iustum esse: quod adhuc magis explicatur, cum subiungitur, *Habitans apud eos, qui de die in diem animam iustam iniquis operibus cruciabant.*

Subditorū vitia insectentur prælati. Ezech. 3. 8. — *D. Hieronym.* — *D. Gregor.* — *3. Reg. 19. 10. 14.* — *Heliæ zelus.* — *3. Reg. 18.* — *Ezech. c. 4.* — *D. Gregor.* — *Prælatorū zelus.* — *2. ad Cor. 11. 29.* — *Cor Pauli animarum zelo succensum.* — *2. Petr. 2. 7.* — *Lot sanctitas & zelus.*

2 Quantum verò hic zelus, quo sanctę mentes friguntur, Deo sit gratus, ostendi potest ex 6. capite Leuitici, vbi simila in sartagine oleo conspersa frigitur, & offertur calida in odorē suauissimum Domino. Simila enim in sartagine frigitur, cū mens iusti per zelum sancti amoris crematur, quæ conspergi oleo præcipitur, idest charitati & misericordiæ misceri, quæ in conspectu Dei ardet, & lucet, amat enim vir iustus eundem ipsum, quem insequi videtur, vndè & calida offerri præcipitur; quia si amorem zelus non habet, simila, quæ de sartagine offertur, calorem amisit. Obfirmare autem faciem aduersus ciuitatem, est clementiorem se non ostendere ad eos, qui corrigi negligunt, iuxta illud, Eccles. 7. *Filiæ tibi sunt, serua corpus illarū, & non ostendas hilarem faciem tuam ad illas.* Legendus est etiam D. Ambrosius sermone 18. in Psalm. 118. in illa verba. *Tabescere me fecit zelus meus, quia obliti sunt verba tua inimici mei.* Vbi zelum Phinees expendit, de quo dixit Dominus, Numerorum 25. *Phinees filius Eleazari sedauit furorem meum, eo quod æmulatus est zelum meum: ecce ego do illi testamentum pacis, &c.* Additque ibi diuus Ambrosius eos, qui zelum habent, omnes sibi inimicos putare, qui sunt hostes Dei iuxta illud Psal. 138. *Nonne qui oderunt te Domine oderam, & super inimicos tuos tabescebam? perfecto odio oderam illos, & inimici facti sunt mihi.* Vbi aduerte illud, *Perfecto odio oderam illos*: dupliciter posse exponi, vno mo-

Sanctorum zelus quàm gratus Deo. Leuit. 6. — *Ecclesiastici 7. 26.* — *Seuerè tractādi, qui correctionem negligunt.* — *D. Ambr. Psalm. 118.* — *Psalm. 139.* — *Num. 25. 7.* — *Psal. 138. 21.*

Odium perfectum, quod.

do vt perfectum odium idẽ sit, quod capitale, & maximum. Altero, vt illud dicatur odium perfectũ, quod vitia, non naturam persequitur: & quod ex zelo aduersus ipsam improbitatẽ, nõ autem ex vltionis & vindictę affectu, & cupiditate oritur. Ad vtrunq; enim sensum referri potest, quod est Hebraicè *Perfectione odij*, posteriorem expositionem sequutus est Theodoret⁹, & D. Augustinus. *Oderam*, inquit, *in eis iniquitates eorum, diligebam conditionem tuã.* Hoc enim est perfecto odio odisse, vt nec propter vitia homines oderis, nec vitia propter homines diligas.

Theodoret. Augustinus.

3 Eodem modò exponit D. Gregor. 3. part. Pastoralis curæ, admonit. 23. *Inimicos*, inquit, *Dei perfecto odio odisse est, & quod facti sunt diligere, & quod faciunt, increpare. Itaque tantus Propheta hoc velut in hostiam Deo obtulit, quod contra se pro Domino prauorum inimicitias excitauit*: sequitur enim, *& inimici facti sunt mihi. Hinc est quòd tribus Leuitica assumptis gladijs per castrorum media transiens, quia feriẽdis noluit peccatoribus parcere, dicta est manus Deo consecrasse. Exodi 32. Hinc per semetipsam veritas dicit Matth. 10. Quid putatis, quia pacem veni mittere in terram? non veni pacem mittere, sed gladium.* Deinde monet omnes Gregorius, *vt eandem pacem dilectissime integra intrinsecùs teneant, quã per increpationem vocis extrinsecùs turbant, quod vtrunque se testatur seruasse Regius vates, cum ait Psalm. 119. Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus, cum loquebar illis impugnabant me gratis. Ecce loquens impugnabatur, sed tamen impugnatus, erat pacificus, quia nec insanientes cessabat reprehendere, nec reprehensos negligebat amare: idcirco etiã Paulus ait ad Romanos 12. Si fieri potest quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes: hortaturus enim fideles, vt pacem cum omnibus haberent, præmisit, dicens si fieri potest, & subiunxit, quod ex vobis est. Difficile quippe erat, vt si malè acta corriperent, habere pacẽ cũ omnib⁹ possent, rectè itaq; ait quod ex vobis est: ac si dicat; quia pax ex duarũ partium cõsensu subsistit, si ab eis qui corripiuntur, expellitur, integra tamen in vestra, qui corripitis, mente teneatur. Vndè 2. ad Thessalonicens. 3. Siquis nõ obedit verbo nostro per epistolam, hunc notate, & non commisceamini cum illo, vt confundatur, & statim subdit: & nolite vt inimicum existimare illum, sed corripite vt fratrem: quasi dicat, pacem cum eo exteriorem soluite, sed interiorem circa illum medullitùs custodite.* Hactenus Gregorius.

D. Gregorius.

Vitia odio habenda, non homines.

Exod. 32.

Matth. 10. 34

Psalm. 119. 7.

Amet quos reprehendit prælatus.

Ad Rom. 12. 18.

2. ad Thessal. 3. 14.

*

Tentasti eos, qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt: & quòd prælati subditorum virtutem probare debeant.

SECTIO. IIII.

IN LAVDEM Angeli Ephesini dicitur: *Tentasti eos, qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt, & inuenisti eos mendaces.* Non satis est Episcopo non posse sustinere apertè malos, sed prætereà debet simulatam nonnullorum sanctitatem tẽtare, & probare: horum enim malitia, tantò est periculosior, quantò occultior. Itaq; non posse sustinere manifestè malos ad zelum spectat, vt diximus: tentare autem *eos qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt*, ad cautelam prudentiæ pertinet. Quod verò ad historiam attinet, surrexerunt eo tempore Ephesi pseudoapostoli, quos Ioannes 1. sua Canonica cap. 2. & 4. Antichristos appellat, in quibus erant Ebion, Cherinthus, & Valentinus: quorũ vẽ meminisse Paulus 2. ad Corinth. 11. cũm ait: *Eiusmodi pseudoapostoli operarij subdoli transfigurantes se in Apostolos Christi.* Hi enim tum doctrinæ, tum sanctitatis simulatiõe sese malitiosè insinuabãt, & Ecclesiæ tum doctrinã, tum sanctitatem furtim sub specioso Apostolorum nomine, destruere moliebantur; hos igĩ dr̃ Ephesi Episcopus tẽtasse, & tum doctrina, tũm vita mendaces inuenisse.

1. Ioan. 2. & 4.

Ebion, Cherinth⁹. Valẽtin⁹, pseudoapostoli.

2. ad Cor. 11. 13.

2 Probādi à prę lato ſubditi.

Hierem. 6. 27.

Illud hoc loco eſt obſeruandum ad prælati officium pertinere, virtutem ſuorum probare, vera ne ſit an ſimulata, id quod Dñs conceptis verbis dixit ad Hierem. cap. 6. *Probatorem dedi te in populo meo, robuſtum, & ſcies, & probabis viam eorum: omnes iſti principes declinantes, ambulantes fraudulenter, æs & ferrum, vniuerſi corrupti ſunt: defecit ſufflatorium, in igne conſumptū eſt plumbum, fruſtra conflauit conflator: malitiæ enim eorū non ſunt conſumptæ. Argentum reprobum vocate eos, quia Dñs proiecit illos.* In quem locum aduertendū eſt, primò cum Rabbano Mauro, pro eo quod nos habemus *robuſtum*, eſſe in Hebræo מבצר Mibtſar, quod nomē vel munitum iuxta Aquilam, vel clauſum, atq; circundatum iuxta Symmachum, & Septuaginta, inſtar nimirum vrbis fortiſſimæ, vt nullas populi pertimeſcat inſidias; vbi imprimis vides Hieremiam appellari *probatorem* populi, quaſi alicuius metalli, verùm videlicet verum ſit, an adulterinum. Deinde ſignificari populi illius malitiam, qui nulla ratiõe purgari potuit: hoc enim indicat illud, *Malitiæ eorum non ſunt conſumptæ*. In quē locum diuus Thom. *Argentum*, inquit, *admiſſū plumbo in fornace ponitur, & ſufflante argentario fæces conſumuntur, argentum purgatur, & plumbum minuitur. Iſti autem poſiti in fornace tribulationis, conſumptis malis quaſi plumbo non ſunt correcti, vnde ſubditur: fruſtra conflauit conflator.* Pro cuius loci maiori expoſitione ſciendum eſt, cum metalla ſunt adulterata alienæ materiæ permiſſione, ſolere eis plumbum miſceri, vt in conflatione fæces ſecernantur: plumbum enim metallum purgat, fæces ab eo ſeparans. Vndè pleriq;, in quibus eſt Hugo Cardinalis allegoricè hunc locum exponentes aiunt, humanitatē Chriſti per plumbum deſignari, quæ in fornace paſsionis conſumpta eſt, vt omnes peccatorum fæces à nobis ſepararet, & tamen iure optimo conqueri poteſt, quod malitiæ non ſunt conſumptæ, & quod fruſtra conflator conflauerit, eo quòd pauci purgati fuerint. Qua de re ipſe per Eſaiam conqueritur cap. 49. *In vacuum laboraui, ſine cauſa conſumpſi fortitudinem meam.*

Rabb. Maur.

Varia Hebraici nominis interpretatio.

D. Thom. Iudęorum malitia non conſumitur.

Hugo Card.

Humanitas Chriſti in paſſione plumbo cōparatur.

Eſai. 49. 4.

3 Prelatus ſubditorū probator, & conflator.

Sed vt ad inſtitutum reuertamur, illud ex loco Hieremiæ citato exploratum habemus, Epiſcopum, & prælatum probatorem, & conflatorem appellari ſubditorum, quia nimirum eos vt metalla in probationis fornace debet tētare, num verum ſint, probatumq; argentum, an potius adulterinum; etenim interdum accidit, vt qui argentum videbantur, in ſcoriam toti abeant, ſicut iſti pſeudo apoſtoli, qui Apoſtoli videbantur, & non erant, quod etiam reperiſſe ſe teſtatur Dominus in Iudaico populo. Ezechielis 22. *Verſa eſt mihi domus Iſrael in ſcoriam, omnes iſti æs & ſtannum, & ferrum, & plumbum in medium fornacis ſcoria argenti facti ſunt.* De hoc etiam argumento diſſerit Diuus Gregorius 2. parte. Paſtoralis curæ cap. 10. *Nonnulla*, inquit, *prælato ſunt ſubtiliter, & occultè perſcrutanda, vt quibuſdam ſignis erumpentibus Rector in ſubditorum mente, omne quod clauſum latet, inueniat. Vndè rectè ad Ezechielem dicitur cap. 8. Fili hominis fode tibi parietem, & ingredere, & vide abominationes peſſimas, quas iſti faciunt: & ingreſſus vidi, & ecce omnis ſimilitudo reptilium, & animalium abominatio, & vniuerſa idola domus Iſrael depicta erant in pariete. Per Ezechielem*, inquit, *præpoſitorum ordo ſignificatur: per parietem durities ſubditorum. Quid ergo eſt in pariete foramen facere, niſi acutis inquiſitionibus duritiem cordis aperire, quaſi verò ingreditur, vt abominationes aſpiciat, qui diſcuſſis quibuſdam ſignis exterius apparentibus, ita corda ſubditorum penetrat, vt cuncta ei, quæ illicitè cogitantur, innoteſcant. In reptilibus cogitationes omnino terrenæ ſignificantur: in animalibus verò iam quidem aliquantulum à terra ſuſpenſæ, ſed adhuc terrenæ mercedis præmia requirentes: vniuerſa verò idola domus Iſrael depicta erant in pariete, quia dum exteriorum rerum intrinſecus ſpecies attrahuntur, quaſi in corde pingitur, quicquid fictis imaginibus quaſi deliberando cogitatur.*

Ezech. 22. 18

Populus Iudaicus, ſcoria.

D. Gregorius.

Ezech. 8. 8.

Subditorum etiam cogitationes innoteſcant prelato.

*

De Episcopi Ephesini patientia.

SECTIO V.

COMMENDATUR eius patiētia, cùm dicitur, *Et patientiā habes.* Primò in persecutionibus propter iustitiā ferendis, vt exponit Rich. de S. Victore. (Rich. de S. V.) Secundò, in sustinendo labore disputationum contra falsa pseudoapostolorū dogmata, vt vult Rupertus. (Rupertus.) Tertiò, vt alij in illis diu expectandis ad pœnitentiā, quę est creberrima patientiæ in sacris literis acceptio, & huic loco valde cōsentanea, vt Matth. 18. (Matth. 18. 26. 29.) *Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi.* Et ad Rom. 2. (Ad Rom. 2. 4.) *An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis?* Hoc sensu dicitur Deus in sacris literis patiens, vt Esaiæ 42. (Esai. 42. 14) *Tacui, semper silui, patiens fui, sicut parturiens loquar.* Et Ioelis 2. (Ioel. 2. 13) (Dei patientia in expectādis peccatoribus ad pœnitentiā.) *Conuertimini ad Dominum Deum vestrum; quia benignus, & misericors est, patiens, & multæ misericordiæ, & præstabilis super malitia.* Et Nahum 1. (Nahum 1. 3.) *Dominus patiens, & magnus fortitudine.* Quo loco *patiens*, est Hebraicè *Erec apaim*, id est, *latus naribus*, Græcè μακρόθυμος, id est, *longanimis.* Chaldaicè, *longè propellens iram*, quibus omnibus verbis significatur diuina patientia. Etenim qui angustis sunt naribus, citius fumos concipiunt ex cordis æstu ascendentes, & cum impetu efflāt, propter meatuum angustias: at verò quo latiora sunt narium foramina, eo plus frigidi aeris concipitur ad refrigerandū cor, eiusmodiq; homines sunt natura placidiores, atq; adeo patientiores. Hac patientia dicuntur Romani imperium orbis obtinuisse, quemadmodum legimus 1. Machabæorum 8. (1. Mach. 8. 3.) (Patientia imperium orbis obtinuerunt Romani.) *Possederunt omnem locum consilio suo, & patientia.* Vbi Græcè quemadmodum iam diximus, pro *patientia* est μακροθυμία, idest, longanimitate; quod quamuis Glossa (Glossa.) interpretetur de tolerantia laborum, qui in bello ferantur, necesse est, possumus tamen per macrothymiam eam longanimitatem intelligere, quā Romani sic ferebant Reges, rebellesque populos, vt eos non statim penitus destruerent, sed ad faciendam vltrò deditionem generosè expectarent. De hac etiam patientia accipi illud potest, quod dicitur Prouerbiorum 14. (Prou. 14. 29.) *Qui patiens est, multa gubernatur sapientia, qui autem impatiens est, exaltat stultitiam suam:* seu, vt habent Septuaginta, *Patiens vir multus in prudentia, at impatiens fortis stultus.* Quo loco pro *patiens*, est Græcè μακρόθυμος, idest, longanimis, pro *impatiens* verò ὀλιγόψυχος, id est, vt ita loquamur, angustanimis. Hebraicè est, *qui breuis est spiritu.* Illud verò quod subiungitur, *exaltat stultitiam suam*, hunc sensum efficit, stultitiam suam manifestam facit, quod enim in sublime tollitur, omnibus fit conspicuum; aut *exaltat stultitiam suā*, id est, magnam ostendit stultitiam.

Igitur hoc loco commendatur Episcopus Ephesi, (Commēdatur Ephesi Episcopus a longanimitate.) non solum quod patiens laborum fuerit, sed etiam quod longanimis in sustinendis, & expectandis peccatoribus ad pœnitētiam, quæ virtus maximè est in quolibet principe, & prælato necessaria, vt patientia sua, & longanimitate subditos etiam feroces & rebelles conetur dissimulando, & expectando emollire, & quodammodo cicurare. Id quod ipsius Dei exemplo, prælatis commendat Diuus Gregorius (D. Gregorius.) 2. par. Pastoralis curæ cap. 10. exponens illud Esaiæ 57. (Esai. 57. 11.) *Mentita es, & mei non es recordata: neque cogitasti in corde tuo, quia ego tacens, & quasi non videns.* In quem locum hæc habet Gregorius. *Dissimulauit ergo culpam, & innotuit, quia & cōtra peccantē tacuit, & hoc ipsum tamē quia tacuerit dixit, nonnulla enim vel apertè cognita maturè toleranda sunt,* (Subditorum defectus aliquā maturè tolerādi.) *cùm videlicet rerum minimè opportunitas congruit, vt apertè corrigantur: nam secta immaturè vulnera deterius inferuescunt, sed cum tēpus subditis ad correptionē quæritur sub ipso*

alm. 128. 3. *culparum pondere patientia præsulis exercetur. Vnde bene per Psalmistam dicitur Psalm. 128. Supra dorsum meum fabricauerũt peccatores. In dorso quippe onera sustinemus; supra dorsum igitur suum fabricasse peccatores conqueritur: ac si apertè dicat, quos corrigere nequeo, quasi super impositum onus porto.*

Commendatur Ephesi Angelus, quod Nicolaitarum facta oderit.

SECTIO VI.

COMMENDATVR postremò episcopus Ephesinus, quod oderit facta Nicolaitarũ, illis verbis: *Sed hoc habes quod odisti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi*: quod vt intelligatur, sciendum est Nicolaum vnum fuisse ex septem illis Diaconis plenis Spiritu sancto, & sapientia, quos Apostoli elegerunt, & consecrarunt, vt pauperum curam haberent, quemadmodum refertur Actorum 6. Hic igitur Nicolaus desciuit ab Ecclesia, & in turpissimas lapsus est hæreses, vt referunt Irenæus lib. 1. aduersus hæreses cap. 27. Tertullianus lib. de Præscriptionibus aduersus hæreticos, D. Hilarius canone 25. in Matthæũ, Epiphanius hæresi 25. & diuus Hieronymus in epistola ad Heliodorum de laude vitæ solitariæ, *Nicolaum*, inquit, *respice, quem Dominus in Apocalypsi sua damnat sententia, qui tam turpia, & nefanda commentus est, vt Nicolaitarum hæresis ex illa radice nascatur*: cuius mutationis occasionem eam tradit Epiphanius loco citato. Quod videlicet cum ordinatus Diaconus ab vxore, quam pulchram habebat, sese continuisset, postea tamen à concupiscentia superatus ad eam iterum reuertit: propter quod cum reprehenderetur ab Apostolis, turpẽ hæresim excogitauit, necessarium videlicet esse ad salutem libidini operam dare. Alij apud Clemẽtem Alexandrinum lib. 3. Stromatũ aiunt, cum Nicolaus pulchram haberet vxorem, eiq; ab Apostolis fuisset obiecta Zelotypia, in medium adducta muliere permisisse, vt cui vellet nuberet, tunc multos eius factum, ac dictum absolutè interpretantes dixisse, licitum esse impudenter, & effusè fornicari. Quamquam Clemens eo loco innuit Nicolaum culpa vacasse, quod etiam approbat Eusebius Cæsariensis lib. 3. historiæ Ecclesiasticæ, c. 23. & Theodoretus lib. 3. de fabulis hæreticorum, id quod etiam insinuat D. Ignatius in epistola ad Trallianos, & in epistola ad Philadelphios: imo Nicolaum vt virum probatæ fidei, auctum honore ab Apostolis, Samaritanorumque Episcopum creatum testantur Hippolytus, cuius refertur liber de Septuaginta duob⁹ discipulis, & Dorotheus in Synopsi, vt nimirum, non videatur improbabile Nicolaitarum nomenclaturam, solo specioso prætextu à Nicolao ortam esse: in quẽ Nicolaitę hęretici originem suam referre conati sint ob aliquã hæreseos notam, quæ propter vxoris Zelotypiam illi per speciem affingi potuerit; quanquam D. Hieronymus loco proximè citato disertè testatur Nicolaum turpia quædam, ac nefanda asseruisse. Verum quicquid sit de Nicolao, illud certum est Nicolaitas hæreticos fuisse insignes. Primum enim negarunt Diuinitatem Christi, quemadmodum auctor est D. Ignatius epist. 9. & Irenæus lib. 3. contra hæreses c. 11. quos videtur notasse Iudas Apostolus cùm ait: *Subintroierunt quidam homines, qui olim præscripti sunt ad hoc iudiciũ, impij, Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam, & solum Dominatorem, & Dominum nostrum Iesum Christum negantes.* Deinde asseruerunt licitum esse fornicari, vt affirmat D. Ignatius loco citato: addẽs eosdem beatitudinem in voluptate collocasse. Deniq; Irenæus ibidem tradit eos præter fornicandi licentiam, nulla habita distinctione idolothita, vt gentes comedere consueuisse. Cæ-

Act. 6.

Nicolai Diaconi lapsus.

Irenęus.
Tertullianus.

D. Hilarius.
Epiphan.
D. Hieronym.

Eiusdẽ lapsus occasio.

Alex. Clem.
Euseb. Cęsar.

Theodoret.

D. Ignatius.

Hippolytus.

Dorotheus.

D. Hieronym⁹

Nicolaitæ hęretici insignes

D. Ignatius.
Irenæus.

Iudas Apost.

D. Ignatius.
D. Irenęus.

Eorundẽ turpis hæresis.

turunt Nicolaitæ, ut confirmat Eusebius, eodem loco modico tempore durarunt, pertæsique falsi Nicolaitarum nominis, pulcherrimo nomine se Gnosticos appellarũt. Tandem more hæreticorum à se ipsis dissidẽtes, nouaq; hæresum monstra excogitantes, non tantum Gnostici dicebantur, sed etiã Phibionitæ, Stratiotici, Leuitici, Barbonitæ. Qua de re legendus est Epiphanius in suo Panario hæresi 25. D. Augustinus libro de hæresibus cap. 5. & ex recentioribus Cæsar Baron. doctus & diligens auctor in suis Annalibus Ecclesiasticis, anno Christi 68. Quod igitur huiusmodi hæreticos episcopus Ephesinus detestaretur, cõmendatur hoc loco. Est enim episcopi proprium cum hæreticis bellum gerere, eosque omnino execrari. Simul etiam indicatur eius castitas, cũ Nicolaitarum facta, in quibus præcipua erat turpitudo, execraretur, quæ Deus etiã dicitur odisse, eò quòd maximè libidinem detestetur.

Nicolaitarum varia nomina.

Epiphan.

D. August.

Cęsar. Bar.

Ephesini episcopi castitas.

Quænam sint illa de quibus Christus cũ Episcopo Ephesi expostulat, cum dicitur. *Sed habeo aduersum te pauca, quòd charitatem tuã primam reliquisti.*

SECTIO VII.

1

HÆC est secunda epistolæ pars, quæ reprehensionem continet illis verbis cõprehensam. *Sed habeo aduersum te pauca quòd charitatem tuam primam reliquisti.* Quanquam *pauca* non habet Græcus contextus, nec legit Arethas, nec verò legendum iam est, siquidem in editione Vaticana Sixti quinti pontificis maximi iussu recognita, atque edita, ea vox expuncta est. Quod verò attinet ad literalem sensum, plerique existimantes sermonem hic esse de amissione charitatis per lethalẽ culpam, quam tamen nolunt agnoscere in hoc episcopo Ephesino, quem videlicet paulò ante Christus mirificis laudibus extulerat, in quibus illa est præcipua, quòd non defecisset, aiunt dici hoc loco reliquisse *charitatem*, non in sua ipsius persona, sed in subditis, ijsque non omnibus, sed plurimis, quam expositionem tuentur Beda, Primasius, Ambrosius Ansbertus. Cæterum extorta plane est, & à contextu literæ non mediocriter abhorrens cum eodem tenore, & orationis nexu laudes, & reprehensio episcopi contineantur, vt vel neutrum, vel vtrunque ad eandem Ephesini Angeli personam referendum sit. Præterea illud, quod in comminatione subiungitur, *sin minus venio tibi citò, & mouebo candelabrum tuum de loco suo*, planè indicat cum ipsa episcopi persona sermonem esse, quippe quem, nisi pœnitentiam agat, episcopatu amouendum Christ⁹ enunciat. Igitur ad personam episcopi hæc omnia referenda sunt, tunc verò pro certo statuendum est, hunc episcopum non amisisse charitatem, sed de charitatis feruore non nihil remisisse, quod vel ex ipso contextu videtur perspicuũ: nec enim dicitur, *quod charitatem reliquerit*, sed *quod charitatem primam*, & paulò inferiùs prima opera iubetur facere; ex quo argumentatur Richardus de sancto Victore, hunc episcopum in gratia quidem accepta perstitisse, sed nimis securè vixisse, quædamque osci tanter egisse; itaque à culmine perfectionis ad inferiorem virtutis gradum per incuriam delapsum fuisse. Eiusdemque sententiæ sunt Arethas, Ioachimus, Lyranus, Pannonius, Hugo Cardinalis, & Dionysius Carthusianus: nec verò aliud videtur sentiẽdum de episcopo honoris diuini zelo inflammato, laborisque, & persecutionũ, in quibus non defecisse prædicatur, patientissimo, præcipuè verò si is Timotheus fuit Pauli discipulus,

Beda, Primas. Ambr. Ansb.

Prima sententia quę reijcitur.

Remisit de charitate Episcopus Ephesi, non amisit.

Richard. Vict.

Arethas.

Ioachim.

Lyran.

Pannon.

Hugo Card.

Diony. Carth.

eique charissimus, quod non esse improbabile superiùs indicauimus.

2 Iam illud quæres, quęnam fuerit ea negligentia, cuius arguitur. Richardus generatim loquitur, Hugo Cardinalis existimat in eo positam fuisse, quod videns parum se suis concionibus proficere propter perditorum hominũ peruicaciam, concionandi curam ex parte abiecisset. Denique Arethas in eo peccasse arbitratur, quod eleemosynas minuisset; & parum iam cum pauperibus, & indigentibus de suis facultatibus insumeret: itaque cum anteà hic episcopus per eleemosynam effloruisset, iam tunc relicto eleemosynarum faciendarum studio, quodãmodo aruerat: florem enim appellari eleemosynam, ostendit ad literam locus ille ad Philipp. 4. vbi Paulus de Philippensium eleemosynis agens, *Gauisus sum*, inquit, *in Domino vehementer; quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire, sicut sentiebatis, occupati autem eratis, non quasi propter penuriam dico, ego enim didici in quibus sum sufficiens esse. Scio & humiliari, scio & abundare vbique, & in omnibus institutus sum, & satiari, & esurire, & abundare, & penuriam pati, omnia possum in eo qui me confortat.* Ex quibus verbis manifestè colligitur illud, *refloruistis*, ad eleemosynam esse referendum: vnde Hieronymus in cõment. sic locum explanat, *Iterum florem boni operis recepistis, qui mei immemores, occupatione, non voluntate arefacti fueratis effecti.* Et D. Ambrosius, *Horum*, inquit, *alacritatem propensiorem factam oñdit, quia in quo negligentiores facti fuerant, adhibita solertia opus pristinum iterarunt, memores facti Apostoli sui, vt fructus suos ad eum mitterent, condendos in horreo cælesti*: ad hunc igitur modũ, vult Arethas hunc episcopũ, deposito eleemosynarũ studio quodãmodo aruisse.

Quę nam fuerit negligẽtia, cuius arguitur episcopus. Richardus. Hugo. Areth. Eleemosyna flos. Philip. 4. 10. D. Hieron. D. Ambros. Areth.

3 Res est eiusmodi, vt certo definiri non possit, quamquam vtriusque negligentiæ accusari meritò potuerit. Nam quod attinet ad cõcionandi laborem, præcipuum id esse episcoporum munus declarat Tridentina Synodus sessione 5. cap. 2. Vbi etiam decernit omnes Episcopos, Archiepiscopos, Primates, reliquosq; prælatos Ecclesiarum teneri per se ipsos, si legitimè impediti non fuerint, ad Euangelium prædicandum. Quod ministerium quam sublime sit, Deoq; acceptum, explicauit Paulus ad Romanos 15. cum dixit, *Propter gratiam, quæ data est mihi à Deo, vt sim minister Christi IESV in gentibus sanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio gentium accepta, & sanctificata in Spiritu sancto.* Pro, *sanctificans*, habetur Græcè ἱερουργοῦντα, idest fungentem administratione sacrorum: pro quo diuus August. libello, in quo nonnulla explicat in epist. ad Rom. legit *consecrans*. Significat verò Paulus prædicationem Euangelij esse quasi victimam Deo gratissimam, quam concionator tanquã antistes sacrorum Deo litat: aut potius ipsam conuersionem, quæ per prædicationem fit, esse hostiam Deo maximè acceptam, quam illi prædicator sacrificat, vnde sequitur, *vt fiat oblatio gentiũ accepta, & sanctificata*. Quid verò sublimius ac præstantius, imo & Deo ipsi gratius, quam per Euangelij prędicationem, animasque ad fidem, siue ad gratiã conuersas, illi quodammodo tanquam victimã sacrificare? Nec verò quod pauci, aut nulli conuertantur, partem hanc deserere episcopus debet, quemadmodum deseruit Ephesi Angelus, vt interpretatus est Hugo, sicut rectè argumentatur D. Chrysostomus concione 1. de Lazaro, ac Diuite. Primò, exemplo fontium; *Aquarum enim*, inquit, *venæ, etiamsi nullus veniat aquatum, manant tamen, & fontes, quamuis hauriat nemo, scatebras emittunt.* Secundò, ex eo quod Hieremiæ accidit cap. 20. Nam cum desistere cogitaret à vaticinijs inculcandis, eo quod ab omnibus rideretur, tamẽ ad prædicandi munus iterum Deo impellente reuertit, quemadmodum ipse testatur illis verbis, *Factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me; quia iam olim loquor, vociferans iniquitatem, & vastitatem clamito, & dixi non recordabor eius, neque loquar vltra in nomine illi⁹* (idest Dei,)

Trident. Syn. Tenentur prælati per se ipsos Euangelium prędicare. Rom. 15. 15. D. Augustin. Euangelij prędicatio victima Deo gratissima. Non deserenda Euangelij prędicatio, licet pauci conuertantur. Hugo. D. Chrysost. Hierem. 20. 7. Ad prędicandi munus reuertit Hieremias.

Deinde subiungit, *& factus est in corde meo quasi ignis exæstuans, claususq; in ossibus meis, & defeci ferre non sustinens*, quibus postremis verbis significatur eum ad prædicandum fuisse rursus à Deo cõpulsum, vt eo loco exponit D. Thomas. Tertiò, exẽplo Christi, qui cum certò sciret Iudam proditorem haud quaquam conuertendum, nunquam eius admonendi culpam neglexit. Quartò, quia etsi nullus conuertatur, boni tamen redduntur meliores. Denique, quia etsi malus ea vice non cõuertatur, poterit tamen postea fortasse conuerti. Quare meritò Paulus 2. ad Timoth. 4. Timotheum ad concionandi munus assiduè exercendũ adhortatur. *Prædica verbum, insta opportunè, importunè*, (idest assiduè) *argue, obsecra, increpa in omni patientia, & doctrina: erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes auribus &c.* vbi obiter aduerte illud, *prurientes auribus*, non esse iungendum cum *magistros*, sed ita vertendum contextum, ipsi *prurientes auribus coacervabunt sibi magistros* cõuenientes, qui sibi aures prurientes titillent, & scalpant voluptatis, & adulationis lenocinijs: qui sensus patet ex Græco contextu: legimus enim, ἐπισωρεύσουσι διδασκάλους κνηθόμενοι τὴν ἀκοήν. idest *coacervabunt magistros, ipsi prurientes auribus.*

D. Thomas.

2. Tim. 4. 3. Timotheũ ad assiduè prædicandum adhortatur Paulus.

4 Quod verò attinet ad pauperum curam, vsque adeò ea est episcopi propria, vt vel propter leuissimam in eo genere oscitantiam, meritò Ephesi Angelus acerrimè increpari debuerit, qua de re legendus est Syluester Papa primus in Concilio Romano, Canone 4. Gelasius 1. apud Gratianũ 12. quæst. 2. cap. Quatuor concil. Carthag. 4. Canone 15. & 17. & Arelatense, Canone 6. vnde Paulus 1. ad Timotheum 3. & ad Titum 1. docet Episcopum debere esse hospitalem: in cuius rei figuram dicitur 3. Regum 6. Ostia Sancti Sanctorum fuisse delignis oliuarum. Etenim Sancti Sanctorum ostia sunt prælati, per quos tanquam per ostia in cælum ingredimur, quæ debent esse ex lignis oliuarum, idest, ostia misericordiæ, & compassionis, quæ per oliuam designantur, id quod etiam mysticè fuit expressum in duobus illis Cherubim, quos Rex Salomõ in templo collocauit, qui etiam erant delignis oliuarum auro tecti, vt habetur 2. Paralipomenon 3. cũ illi alij Cherubim, quos Moyses ex mandato Domini efformauit, ex auro solido fuerint. Exod. 25. Vsque adeò verò prælatus studiosus esse debet eleemosynas largiendi, vt eo ipso quod eius famuli per vrbem discurrunt, si nesciatur, quid quærant, continuò existimari possit, ad eleemosynas pauperibus distribuendas missos esse: quod subtiliter in Christo annotauit Cyrillus Alexandrinus libro nono in Ioannẽ capite 18. expendens illud Ioann. 13. *Quod facis, fac citius, quidam autem putabãt, quia loculos habebat Iudas, quod dixisset ei, eme ea, quæ opus sunt nobis ad diem festũ, aut egenis, vt aliquid daret*: ex quibus verbis probat Cyrill. Christum habuisse consuetudinem præcipiendi Iudæ, vt eleemosynam pauperibus tribueret: *Quoniã, inquit, non intellexerunt verba eius, ad res solitas deferũtur, & quæ facere cõsueuerat, hæc modo iubere, vt fiant, arbitrati sunt.*

Pauperum cura quàm sit Episcopi propria.

Syluest. Papa.

Gelasius. 1.

Conc. Carth. Conc. Arela.

1. Tim. 3. Tit. 1.

3. Reg. 6.

Prælati debent esse ostia misericordiæ, & cõpassionis.

2. Paral. 3.

Exod. 25.

Cyrillus Alexandr. Ioann. 13. 29.

Iudæ, vt eleemosynam pauperibus tribueret, præcipiebat Christus.

Siue igitur Angeli Ephesini oscitantia altera harum fuerit, siue quælibet alia, quæ certò statui non potest, illud hoc loco vniuersè obseruandũ est, Deum ægerrime ferre quamlibet in virtutum progressu incuriam, charitatisque remissionem in ijs præsertim, quorum est ad perfectionis apicem aspirare, siquidem tam acerbè in episcopum Ephesi inuehitur, quòd non nihil de primæ charitatis ardore remisisset: idcirco mystica illa Ezechielis animalia, vt annotauit hoc loco Ioachimus, non reuertebantur, cùm incederent, sed vnumquodq; coram facie sua gradiebatur. Exechielis 1. Et Paulus ad Philippenses 3. *Fratres, inquit, ego me non arbitror comprehendisse. Vnum autem: quæ quidem retro sunt obliuiscens, ad ea verò, quæ sunt priora extendens me* 5

Incuriã in virtutum progressu ægerrime fert Deus.

Ioachimus.

Ezech. 1. Philip. 3. 13.

ipsum

ipsum, quotquot perfecti sumus, hoc sentiamus, vbi illis verbis, *quae retro sunt, obliuiscens*, Sumitur similitudo à cursoribus, qui dū currunt, nō respectant nec aduertunt quantū iam spatij transegerint, sed quantum adhuc superest.

D. August.

Hunc locum expendens D. Augustinus sermone 15. de verbis Apostoli. *Dixerat*, inquit, *non sum perfectus. Et postea dixit, quotquot perfecti sumus, idest perfecti, & non perfecti, perfecti viatores, nondum perfecti possessores; semper tibi displiceat quod es, si vis peruenire ad id, quod nondum es, nam vbi tibi placuisti, ibi remansisti; si autem dixeris sufficit, & periisti, obliuiscere praeterita, noli in ea respicere, ne ibi remaneas, vbi respexeris, propterea enim Christus dixit Lucae 17. Mementote vxoris Loth.*

Aspirandū ad perfectionis apicem.

Lucę 17. 32.

In cuius rei figuram in illa scala Iacob nullus Angelus quiescens apparuit, sed omnes vel ascendentes, vel descendentes; quia in virtute aut ascenditur, aut descenditur. Vbi enim quis gradum fixit, eo ipso iam descendit: quae scalae obseruatio est D. Bernardi epist. 91. ad Abbates Suessione cōgregatos his verbis. *Solus Deus melior idcirco se ipso esse non vult, quia non valet; vidit Iacob in scala Angelos ascendentes, & descendentes, Genesis 28. nunquid stantem quempiam, siue sedentem? non est stare omnino in pendulo fragilis scalae, ne ut in incerto huius mortalis vitae quidquā in eodem statu permanet, aut ascendas necesse est, aut descendas, si attentas stare ruas necesse est, minimè prò certo est bonus, qui melior esse non vult. Et vbi incipis nolle fieri melior, ibi etiā desinis esse bonus.*

D. Bernard.

Genes. 28.

Haud bonus est qui melior esse negligit.

In hanc sententiam D. Gregorius lib. 1. suę expositionis in primum librum Regum c. 2. affert illud Psalmi 83. *Ibunt de virtute in virtutem, videbitur Deus Deorum in Sion.* Quò etiam pertinet illud Prouerbiorum 4. *Iustorum semita quasi lux splendens procedit, & crescit vsque ad perfectam diem.* Denique ob eam causam dicitur de Ecclesia Canticorum 6. *Quae est ista quae progreditur quasi aurora consurgens.*

D. Gregorius.
1. Reg. 1.
Psalm. 83. 8.
Prouer. 4. 18.
Cant. 6. 9.

6 Secundò, notandum est verbum illud. *Reliquisti*: nec enim dictum est relictus es à charitate, sed tu charitatem reliquisti, quia videlicet nos sumus, qui Deum primi relinquimus, eodemq; sensu dixit Paulus ad Hebręos 12. *Contemplantes ne quis desit gratiae Dei.* Vbi cernis non dici ab Apostolo, *Ne gratia Dei alicui desit*, sed *ne quis desit gratiae*: Deus enim neminem deserit, nisi qui eum prius deseruerit, id quod probat D. Augustinus sermone 54. de verbis Domini, ex illis verbis Zachariae 1. *Conuertimini ad me, & ego cōuertar ad vos. auersus*, inquit, *est Deus, quia tu te auertisti, tu ab illo fecisti casum, non ipse te fecit occasum: ergo audi dicentem, conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos, fugientis dorsa persequitur, qui faciem redeuntis illuminat.* Inde est quod saepe per Prophetas conqueritur, quod peccatores ipsū dereliquerint, veluti Hierem. 2. *Me dereliquerunt fontem aquae viuae, & foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quae continere non valent aquas.*

Hebr. 12. 15.
Deserit Deus neminem, nisi qui prius eum deserit.
D. August.
Zach. 1. 3.
Hiere. 2. 13.

7 Postremò est aduertendum, priusquam reprehenderetur episcopus Ephesi, factam fuisse mentionem laborum, quos pertulit; quia in ipsis laboribus hic eius defectus apparuit, in ijs enim planè cognoscitur, & probatur cuiusque ardor. Vndè Iob 33. dicitur. *Tabescet caro illius, & ossa quae tecta fuerant, nudabuntur*; quem locum sic exponit D. Gregorius libro 23. Moralium capite 18. *Cum flagellis prementibus omnis exterior voluptas atteritur, internae fortitudinis ossa nudantur, nemo quippe quantum profecerit, nisi inter aduersa cognoscit. Vndè Psalm. 41 scriptum est. In die mandauit Dominus misericordiam suam, & nocte declarauit, quia videlicet vnusquisque superni doni gratiam in tranquillitate quietis percipit; sed quantum perceperit in aduersitate perturbationis, ostendit.* Tabescat ergo caro, vt nudentur ossa, feriamur paternis perturbationibus, vt quantum proficimus agnoscamus.

Iob. 33. 21.
Probant virtutem labores.
D. Gregor.
Psalm. 41. 9.

Admonetur episcopus Ephesi. *Memor esto itaque vnde excideris, & age poenitentiam, & prima opera fac.*

(*)

SECTIO

SECTIO VIII.

1 TERTIA epistolæ pars, quæ tota est parænetica, verbis illis comprehenditur, *Memor esto itaq; vnde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac.*

Rupertus. Sup Ecclesiæ prelatos non precipitanda sententia.

Prima obseruatio est Ruperti colligentis ex hoc non debere nos præcipitare sententiam super Ecclesiarum Angelos, idest, Episcopos, & quoscunque gradus ecclesiasticos. Non enim dixit, *Quia charitatem tuã primam reliquisti, idcirco venio, & moueb candelabrum tuum de loco suo,* sed magnum interuallum voci suæ, magnumq; frænum posuit currenti sententiæ dicendo, *Memor esto itaque vnde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac,* tunc demum subiungit, *sin autem, &c.* idest si præter quàm quòd charitatem tuam primam reliquisti, insuper & cõtemptum apposueris, *tunc verò moueb candelabrum tuum de loco suo.*

2 Secunda obseruatio est circa illud verbum, *vndè*, cùm dicitur *Memor esto vnde excideris,* quasi enim ex altissimo quodam fastigio excidisse Episcopum Ephesi eo verbo significatur; similem vim agnoscit diuus Ambrosius libro de paradiso cap. 14. in illis verbis Domini ad Adam, *Vbi es? idest, non in quo, sed in quibus es? non ergo interrogatio est, sed increpatio; de quibus, inquit, bonis? de qua beatitudine? de qua gratia, in quam miseriam recidisti?* hæc ille. Primum igitur si huius Angeli, vt vult Hugo, ea fuit incuria, vt à concionandi munere, atque adeo ab scripturæ sacræ studio supersedisset, rectè vndè exciderit in memoriam reuocasse præcipitur, quasi è supremo doctrinarum omnium, ipsiusque diuinæ scientiæ, hoc est, Theologiæ vertice decidisset; vere enim diuinarum literarum cognitio vniuersæ contemplationis fastigium est non doctrinæ modò præstantia, sed rerum etiam ipsarum altitudine quamlibet vel perspicacissimam intelligendi aciem longe superans ita, vt quemadmodum diuus Augustinus docet super Genesim ad literam, altitudine superbos irrideat, & profunditate attentos terreat. Imo ipse Augustinus, quem ingeniorum Phœnicem meliori iure Africa, quàm Mirandulanum Principem Italia, dicere potuit, imparem se scripturarum altitudini agnoscens sic scribit ad Volusianum epistola secunda. *Tanta est Christianarum profunditas literarum, vt in eis quotidie proficerem, si eas solas ab ineunte pueritia vsque ad decrepitam senectutem summo studio, meliori ingenio conarer addiscere: in quibus latet altitudo sapientiæ, vt hoc in illis contingat, quod eadem scriptura habet Ecclesiastici 18. Cum consummauerit homo, tunc incipiet,* & lib. 12. confess. cap. 14. *Mira, inquit, profunditas eloquiorum tuorum, quorum ecce ante nos superficies blandiens paruulis, sed mira profunditas Deus meus, horror est intendere in eã:* & Ambrosius epistol. 44 ad Constantinum *Mare, inquit, est scriptura diuina, & habens in se sensus profundos, altitudinem propheticorum ænigmatum.* Idcirco sponsus cum scripturarum cognitione alicuius mentem imbuit, non tantùm in excelsis montibus versari, sed ipsa etiam inaccessa cæteris scientijs mõtium cacumina transilire dicitur. Hoc enim sensu Origenes homilia tertia super Cantica exponit illud Canticorum secundo. *Vox dilecti mei, ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles: Vnaquæque,* inquit, *anima si quando eam legis, ac Prophetarum vel ænigmata, vel obscura quæque dicta concludunt, si forte adesse sponsum sentiat, & eminus sonitum vocis eius accipiat, subleuatur statim, & vbi magis ac magis propinquare sensibus eius cœperit, & illuminare, quæ obscura sunt, tunc cùm videt salientem supra montes, & colles altæ scilicet, & excelsæ intelligentiæ sensus sibi suggerentem ita, vt merito dicat. Ecce hic venit saliens in montibus, transiliens colles.*

D. Ambros°.

Diuinarum literarum altitudo.

D. August.

Augustinus ingeniorum Phœnix.

Eccles. 18. 6.

D. Ambr.

Origenes.

Cant. 2. 8.

3 Deinde si peccauit in pauperũ cura negligenda, rectè etiã ex summo quodã fastigio delapsus corruisse dicitur propter misericordiæ in pauperes præstantiam, & altitudinẽ, de qua legendus est Gregorius Nazianzenus oratione de pauperũ amore, vbi inter alia docet misericordem hominẽ esse veluti alterum Deum, *Fac*, inquit, *calamitoso sis Deus, Dei misericordiam imitando: nihil enim tam diuinum homo habet, quàm de aliis bene mereri*, & inferius, *Tibi*, inquit, *pauper relictus est, vt Deo. His enim verbis pudore te fortasse permouebo.* Deniq; satis fuit de culmine perfectionis, quacunque demum de causa id acciderit, ad inferiorem fuisse gradũ delapsum, charitatisque ardorem remisisse, vt vndè exciderit, meminisse cũ magno animi sẽsu debuerit; sic enim pristinum charitatis feruorem veluti amissum suspirabat Iob cap. 29. cũ dicebat, *Quis mihi tribuat, vt sim iuxta menses pristinos, secundum dies, quibus Deus custodiebat me, quando splendebat lucerna eius super caput meum, & ad lumen eius ambulabam in tenebris.* Huius iacturæ magnitudinem expendit D. Bernardus sermone 35. super Cantica, in illa verba sponsi ad sponsam, *Si ignorat te ò pulcherrima inter mulieres, egredere, & abi post vestigia gregum tuorum. Dura*, inquit, *& aspera increpatio, quod dixit, egredere, hoc quippe verbum serui audire solent à valde irascentibus, & indignantibus dominis; hoc ergo aspero verbo vtitur sponsus contra dilectam, sub conditione tamen, si se ipsam ignorauerit, nihil quippe validius, efficaciusuè ad terrendum potuit in eam intendere, quàm vt egredi minaretur; quòd & tu aduertere potes, si bene attendas, vndè, quò egredi iubeatur; vndè enim quò putas, nisi de spiritu ad carnem, de bonis animi ad secularia desideria, de interna requie mentis ad mundi strepitum? quæ enim anima semel à Domino didicit, & cœpit intrare ad se ipsam, & in intimis suis Dei præsentiam suspirare, & quærere faciem eius semper, nescio an, vel ipsam gehennã ad tẽpus experiri horribilius, pœnaliusuè ducat, quàm post spiritualis studij huius gustatã semel suauitatem exire denuo ad illecebras, vel potiùs ad molestias carnis.* Vndè Regius vates dicebat Ps. 72. *Mihi autẽ adhærere Deo bonum est. Terribilis igitur, & nimis formidãda cõminatio, egredere, & pasce hædos tuos, quòd est indignã te noueris illa tua familiari, & suaui cælestium rerũ contemplatione: hædos quippe dicit vagos, & petulantes corporis sensus.* Præterea idem innuit verbum illud, *Memor*, tantum enim malum est à gustata priùs cælesti dulcedine, charitatisq; feruore excidere, atque ita à diuina præsentia egredi, atque hædos pascere, vt satis sit præsidij ad recuperandum pristinum statum eam iacturam in memoriam reuocare. Psal. 72. 28.

Gregor. Nazianzenus.

Homo misericors alter Deus ex Nazian.

Iob 29. 3.

Excidere à perfectione, quanta iactura.

D. Bernardus.

Egredi à Domino quã sit formidandũ.

4 Denique multò adhuc maiorem vim habet illud, *vndè*, si hoc loco per *primam charitatem*, non charitatis feruorem, sed charitatem ipsam absolute intelligamus, quàm Episcopo Ephesi vel in se, vel in plerisque suorum amiserit, vt rectè meminisse iubeatur *vnde* quo exciderit, hoc est, à summo gratiæ fastigio ad profundissimam peccati foueam: ex ea enim auxillum diuinum implorabat Regius vates, cùm post peccatum suum clamabat Psalmo 129. *De profundis clamaui ad te Domine*: quibus verbis ostendit se in profundissimam quandam foueam per peccatum decidisse: sic enim eum locum exponit diuus Gregorius in explanatione sua supra septem psalmos pœnitenciales, *Attendat*, inquit, *vnusquisq; ue in quo profundo iaceat, & quàm longè à Deo peruersè agens effectus sit, clamet ad eum totis viribus, qui intuetur abyssos, & sedet super Cherubim, donec de profundi tenebris erutus superno illustretur lumine, & claritate perfruatur cognitionis diuinæ.* Itaque illud, *vndè*, summam distantiam à Deo per peccatum indicat, quæ tanta est, vt maior excogitari non possit, sed vtcumque explicari potest per eam, quæ est ab esse ad non esse, ab ente ad nihilum, hoc enim sensu accipit D. Augustin. libro Soliloquiorũ cap. 5. tom. 9. illud Ioãnis 1. *sine ipso factũ est nihil. Ad nihilũ*, inquit, *deduxerunt me iniquitates*

Vndè quò excidat, qui charitatẽ amittit.

Psalm. 129. 1.

D. Gregorius.

Augustinus.

Ioan. 1. 3.

tates meæ; quia tu es verbum, & ego non eram tecum, per quem facta sunt omnia, sine quo factum est nihil, & ideo sine te factus sum nihil, quia est nihil, quòd ad nihilum ducit; malum itaque nihil est, quia sine verbo factum est. Idem docet libro 14. de Ciuitate Dei cap. 13. *Non sic*, inquit, *defecit homo, vt omnino nihil esset, sed vt inclinatus ad se ipsum minùs esset, quàm erat, relicto itaque Deo esse in semetipso, hoc est sibi placere, non iam nihil esse est, sed nihilo propinquare.*

Origenes. Psalm. 36. 35. Peccator non cõputatur esse, ex Orig. Eadem doctrina est Origenis homilia 5. in Psalmum 36. in illa verba. *Vidi impium superexaltatum, & eleuatum: & transiui, & ecce non erat*, vbi docet peccatorem non computari esse, probatque ex libro Esther cap. 14. cum dicitur, *Non tradas Domine sceptrum tuum ijs, qui non sunt*, idest peccatoribus. Concinit diuus Ambrosius in Psalmo 43. eodem sensu intelligens verba illa eiusdem Psalm *Vendidisti populum tuum sine pretio*, seu vt Aquila transtulit. *Tradidisti populum tuum, vt non esset.* Et Symmachus, *Tradidisti populũ tuum sine substãtia. Non sunt*, inquit, *qui repudiantur à Christo.* Vnde sequitur. *Non est illis commutatio, quare? quia non timuerunt Deum.* Eundem sensum habet illud 1. ad Corinthios 13. *Si charitatem non habuero, nihil sum.* Eodemque spectat illud Amos 6. *Qui lætamini in nihilo*, idest, in peccatis.

Esther 14. 11. D. Ambr. Psalm. 43. 13. Aquila. Symmachus. 1. Cor. 13. 1. Amos 6. 13

De minis, quæ in Episcopũ Ephesi iactantur. *Sin autem venio tibi citò, & mouebo candelabrum tuum de loco suo.*

SECTIO IX.

1 Q VARTA Epistolæ pars cõminationem continet illis verbis. *Sin autem venio tibi, & mouebo candelabrũ tuum de loco suo, nisi pœnitentiam egeris*, sensus literalis est, *Mouebo candelabrum tuum*, idest, Ecclesiam tuam *de loco suo*, idest de manu tua, & in alterius manu collocabo, hoc est, priuabo te Episcopatu, alterumq; præsulem, qui muneri suo satisfaciat, in tui locum substituã, *nisi pœnitentiam egeris*; nec enim dictum est, destruam, vel extinguam cãdelabrũ, sed *mouebo*, videlicet de manu tua in manum alterius. Sic exponunt Richardus de S. Vict. Rupertus, & Hugo Cardin. alij aliter, sed non ad rem.

Ecclesia candelabrum. Richard. de S. Victore. Rupertus. Hugo Card.

2 Primò obseruandum est, Deum solere comminari, ne cogatur punire: quę obseruatio est D. Ambrosij libro de Noë & Arca cap. 27. expendentis illum arcum cælestem, quem Deus in signum fœderis in cælo collocauit. *Arcũ*, inquit, *meũ ponam in nubibus.* Gen. 9. *Non sagittam*, inquit Ambrosius, *arcus enim instrumentum iaculandi sagittis est: itaque non ipse arcus vulnerat, sed sagitta, & ideo Dominus in nube arcum magis quàm sagittam ponit: idest, non illud quod vulneret, sed quod habeat terroris indicium, vulneris effectum habere non soleat.* Hinc est illud Psalm. 59. *Dedisti metuentibus te significationem, vt fugiant à facie arcus.* In quẽ locum D. Augustinus, *per tribulationes*, inquit, *temporales significasti tuis fugere ab ira ignis sempiterni; arcus est extentus, adhuc in cõminatione est; & videte quid sit in arcu, nonne sagitta in priora mittenda est, neruus autẽ retro extenditur in contrarium? & quanto plus erit eius extensio retrorsum, tanto maiore impetu illa currit in priora? quid est, quod dixi? quanto magis differtur iudicium, tanto maiore impetu venturum est:* quæ etiam expositio est diui Gregorij libro 19. Moralium capite 28. vbi in eundem sensum affert illud Psalmi 7. *Arcum tetendit, & parauit illum. Arcum suum*, inquit, *Dominus tetendit, quia cunctis peccatoribus per scripturã sacram minas exhibuit.* Propterea autem Deus priùs minatur, quàm puniat, quia inuitus ad punitionẽ venit, id quòd ex eo est perspicuũ, quia virgã, qua percutit, solet per indignationẽ cõterere, sicut pater virgam, qua filiũ flagellauit, solet in ignem proijcere, vt ostendat se inuitũ filium verberasse, imò iam se verberum pœnitere: hoc verò habes

Minatur De⁹, ne puniat. D. Ambr. Genes. 9. 13. Psalm. 59. 7. D. August. Grauitate cõpensatur iudicij tarditas. D. Gregor. Psalm. 7. 13. Paternus Dei animus in puniendo.

Oseę 20. 28. expressum Oseæ 20. vbi Dominus
post illatum supplicium sic loquitur.
Arcum, & gladium, & bellum conteram de
Esai. 10. 5. *terra.* & luculentius adhuc Esaię 10.
Væ Assur virga furoris mei, & baculus ipse
est, in manu eorum indignatio mea, ad gentem
fallacem mittam eum, & contra populum
furoris mei mandabo illi, vt auferat spolia,
vt diripiat prædam. Et paulò post eam
virgam se fracturum esse pollicetur.
Et erit, inquit, cum impleuerit Dominus cun-
cta opera sua in monte Sion, in Hierusalem,
visitabo super fructum magnifici cordis Regis
Assyriorum, & super gloriam altitudinis ocu-
Ezechi. 21. 28. *lorum eius.* Et Ezechielis 21. de Rege
Babylonis cōtra Sedechiam dicitur:
Mucro, mucro euagina te ad occidendum, lima
te, vt interficias, & fulgeas: at postquam
Deus Rege Assyriorum pro mucrone
vsus est, subiungit, *Reuertere ad vaginam*
tuam, in terra natiuitatis tuæ iudicabo te, &
effundam super te indignationē meam, in igne
furoris mei sufflabo te, igni eris cibus. Præ-
Exod. 32. 14. terea Exodi 32. sic legimus. *Placatus*
est Dominus, ne faceret malum, quod locutus
fuerat aduersus populum suum. Vbi Hebręi
pro *placatus* transferunt *pœnituit*: ver-
bum enim Hebraicum נחם *Nacham,*
quod ibi legitur, significat & conso-
lari, & pœnitere. Denique Iudicum
Iud. 10. 16. 10. postquam filij Israel ad Dominū
conuersi idola proiecerunt, subiungi-
tur, *Doluit Dominus super miseriis eorum.*

3 Secundò Notandus est modus ille
loquendi, *Venio tibi,* qui hoc loco vin-
dictam, & punitionem significat. Sed
vt res meliùs intelligatur, sciendum
est eum loquendi modum in sacris
literis & in bonam, & in malam par-
tem sæpe accipi. Enim in bonam
Zach. 9. 9. partem accipitur Zachariæ 9. cum
dicitur. *Ecce rex tuus venit tibi iustus, &*
Oseę 6. 4. *saluator.* Et Oseæ 6. *Quasi diluculum præ-*
paratus est egressus eius, & veniet quasi im-
ber nobis temporaneus, & serotinus terræ.
In malam verò hoc loco, vbi ad pu-
niendū venire dicitur Angelo Ephe-
sii. Verùm illud est aduertendum, cū
punitio diuina cedat in bonum nos-
trum, propterea cùm Deus venit ad

Nobis, idest, in bonum nostrū venit Deus, etiā cum ad puniendū in hac vita venit.

puniendum, dici venire nobis, idest,
in nostram vtilitatem; atque adeò in
bonam etiam partē nos debere acci-
pere, quòd hic ab illo puniamur: e-
nim verò quòd punire Dei in hac vi-
ta misericordiæ sit, iam supra osten-
dimus, & confirmari adhuc ampliùs
potest ex Psalm. 94. relato à Paulo Psal. 94. 10.
Hebr. 3. cùm dicitur, *Propter quod infen-*
sus fui generationi huic (sic enim est in
Hebræo, & in vulgata editione) pro
quo alia litera habet: *Propter quod pro-*
ximus fui generationi huic, quemadmodū
legit Breuiarium Romanum, & noua Breuiariū Romanum.
translatio Septuaginta nuper corre-
cta iussu Sixti quinti Pontificis maxi-
mi, vbi legimus προσώχθισα per io-
ta, idest, *proximus fui,* non autem προσ-
ώχθησα per ita, idest, *infensus fui,* pri-
oremq; lectionem secutus est D. Au- D. Augustin.
gustinus, ex cuius lectionis varietate
intelligimus Deum tunc esse nobis
proximum, & propitium, cùm est in-
fensus, quemadmodum exponit D. D. Thomas. Hebr. 3.
Thomas in cap. 3. epistolæ ad Hebr.
& dupliciter interpretatur; vno mo-
do, vt sit sensus, *proximus fui* punien-
do, nam cum Deus peccata dissimu-
lat, videtur longe abesse: altero sic,
proximus fui per misericordiam; quia
nimirum, hoc ipso quod eos punie-
bat pœna temporali, maximum mi-
sericordiæ signum dedit. Itaque De- Misericordię Dei est, quod hîc peccata vindicet.
um infensum esse in hac vita est pro-
ximum esse, ac misericordem. Eodem
sensu D. Hieronymus in commenta- D. Hieron.
rijs super Ezechielem accipit illud
capitis 7. *Non parcet oculus meus, neque* Ezech. 7. 4.
miserebor: quasi, inquit, clementissimus me-
dicus incidere cupiens putridas carnes, & ca-
riosa vulnera ardenti cauterio, non parcit, vt
parcat, non miseretur, vt magis misereatur.
Iuxta illud Amos 3. *Quoniam vos cogno-* Amos. 3. 2.
ui de vniuersis familiis terræ, ideo visitabo
super vos omnia peccata vestra. Denique
illud Genesis 6. *Dixitque Deus, non per-* Genes. 6. 3.
manebit spiritus meus in homine, quia caro
est, enarrans D. Hieronymus in tra- D. Hieron.
ditionibus Hebraicis, *In Hebræo,* in-
quit, *scriptum est, non iudicabit spiritus me-*
us homines istos in sempiternum, quia caro

sunt

sunt: idest non ad æternos eos seruabo cruciatus, sed hîc eis rependam quod merentur, quia fragilis naturæ sunt. Ergo, inquit Hieronymus, *non seueritatem, vt in nostris codicibus legitur, sed clementiam Dei sonat, dũ peccator hîc pro scelere visitatur.*

D. Gregorius.

Aduertendũ tamen est ex D. Gregorio libro 9. Moralium cap. 33. Deum duobus modis hominẽ in hac vita punire; aut enim per mala præsentia irrogare iam tormenta sequentia incipit, aut tormenta sequentia flagellis præsentibus extinguit; nisi enim delictis exigentibus iustus iudex, & nunc, & postmodum quosdam percuteret, de iniquis psalmista non diceret Psalmo. 108 *Operiantur sicut diploide, confusione sua. Diploidem* quippe duplum vestimentum dicimus, *confusione* ergo *sicut diploide* induti sunt, qui iuxta reatus sui meritum & temporali, & æterna animaduersione feriuntur. Etenim solos illos pœna à supplicio liberat, quos immutat. Rursus si nequaquam quosdam pœna præsens à supplicio æterno defenderet, Paulus minimè dixisset 1. ad Corinthios 11. *Cum iudicamur autem à Domino corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur.*

Alijs præsens punitio est futuræ initium, alijs remediũ.

Psal. 108. 29.

1. ad Cor. 11. 32.

4 Tertio Notandum est. Græcè esse, *venio tibi* ταχὺ, idest, citò, quòd vltimum verbum non habet vulgatus; id quod mirum prima facie videri poterit, cum Deus tarde, & lente soleat ad puniendum venire: propterea enim illa Ezechielis animalia de quibus agitur cap. 1. pedem bouis, quod est tardissimum animal, habere dicuntur, vt nimirum significarent Deum ad quatuor Monarchiarum, quæ per ea animalia ostendebantur, conuersionem, & supplicia, tardissimè descendere: sed omnia mirificè concinunt. Etenim eandem ob causam Christus hoc loco dicit se venturum citò, quia quamuis ad supplicium inferendum multùm tardet, semper tamen, quæ eius est clementia, citò se venire existimat, & ad puniendum properare; itaque etsi vere tardat, si nostra demerita spectentur, nihilominus si naturæ eius, ac misericordiæ habeatur ratio, quàm citissimè venire censeri potest: vndè ipsemet conqueritur, quòd vel longissima tempora expectationi peccatorum præscripta velociter decurrant Deuteronomij 32. *Mea est vltio, & ego retribuam eis in tempore, iuxta est dies perditionis, & adesse festinant tempora.* Et Ezechielis 22. sic cum Hierusalem expostulat *Appropinquare fecisti dies tuos, & adauxisti tempus annorũ tuorum,* idest, vt interpretatur Hieronymus, *Appropinquare fecisti tempus, quòd tibi differebatur, vt ageres pœnitentiam.* Cæterum quò ille magis tardat, eò magis timendus est, interim enim colligit in vnum omnia improborum hominum scelera, vt postea in vniuersa acriùs animaduertat, quemadmodum eleganter significauit Oseas cap. 13. *Colligata est iniquitas Ephraim, absconditum peccatum eius:* quibus verbis significatur Deum quasi in fascem peccata omnia, quæ admittimus, colligere, vt suo tempore in ignem vniuersa conijciat. Id quod alia similitudine declarauit Iob capite 14 dicens. *Signasti quasi in sacculo delicta mea.* Quem locũ expendens D. Gregorius lib. 12. Moralium cap. 12. *Signantur,* inquit, *quasi in sacculo delicta nostra, quia hoc quod nos exteriùs agimus, nisi pœnitentia interueniente diluamus, in secreto iudiciorum Dei sub quadam occultatione seruatur, vt quandoq; de sigillo secreti exeat ad publicum iudicij:* vnde etiã per Moysen dicitur Deuteronomij 32. *Nonne hæc cõdita,* seu cõgregata *sunt apud me, & signata in thesauris meis?* Statimq; subditur: *Mea est vltio, & ego retribuam eis in tempore.* Addit & aliam diuus Gregorius eius loci expositionem, quæ obiter annotanda est: *Vel certè,* inquit, *peccata nostra signantur in sacculo cum mala, quæ fecimus, solicito corde pensamus: quid nanque est cor hominis, nisi sacculus Dei, vbi dum studiosè cõspicimus per quanta deliquimus peccata nostra quasi in sacculo, Dei signata portamus? an non peccatũ suũ David signatũ tenebat Psal. 50 Iniquitatem meã ego cognosco, & peccatum meum contra me est semper, idest coram me.*

Citò venit Deus ad pœnas sumendum.

Ezech. 1.

Et tamẽ se properare dicit, doletq;.

Deut. 32. 35

Ezech. 22. 4.

Hieronymus.

Quo serius, eò acrius Deus vindicat.

Oseas 13. 12.

Iob. 14. 17.

D. Greg.

Deut. 32. 34

D. Greg.

Cor hominis Dei sacculus.

Psalm. 50. 5.

5 Postremò. Obseruanda sunt illa verba: *Mouebo candelabrum tuum de loco suo.* Etenim solet Deus quos ad aliquem honoris gradum euexerat, si officio suo desint, ab eo deturbare, mortem videlicet eis iusto iudicio suo inferendo, aut certè res ita componendo, vt eis rerum multarum, quæ incidunt, congressione id tādem eueniat, vt honore, dignitateq; spolientur, aliijq; in eorum locum substituantur. In cuius rei figuram, & significationē Christus ingressus in templum per se metipsum quasi flagello de funiculis facto de domo Dei prauos negotiatores eiecit, & cathedras vendentium columbas euertit Ioan. 2. Quia, vt ait D. Gregorius homil. 17. in Euangelia, *Subditorum quidem culpas per pastores percutit: sed pastorum vitia per semetipsum ferit.* Cathedra autem vendentium columbas tunc euertitur, quando ij, qui spiritualem gratiam venundant, vel ante humanos, vel ante Dei oculos sacerdotio priuantur. Atque hoc contigit Heli sacerdoti, quem Dominus sacerdotio priuauit, vt habes 1. Reg. 2. *Hæc dicit Dominus, quia magis honorasti filios tuos, quam me: propterea loquens locutus sum, vt domus tua, & domus patris tui ministraret in conspectu meo vsque in sempiternum, nunc autem absit hoc à me, præcidam brachium tuum, & videbis æmulum tuum in templo, &c.* vbi per *æmulum* intelligendus est Sadoc, qui æmulus extitit domus Heli. Is enim abiecto à Salomone Abiathar, qui ab Heli trahebat originem, sacerdotium suscepit; sic enim dicitur 3. Regum 2. *Eiecit Salomon Abiathar, vt non esset Sacerdos Domini, vt impleretur sermo Domini, quem locutus est super domum Heli.* De Sobna etiam optimate ita vaticinatur Esaias cap. 22. *Ecce Dominus asportari te faciet, sicut asportatur gallus gallinaceus, quasi pilam mittet te in terram latam, & spatiosam, & expellam te de statione tua, & de ministerio tuo deponam te.* Fuit autem Sobna præpositꝰ templi, vt eodem capite dicitur, idest, aut sūmus sacerdos, vt aiunt aliqui Hebræorum, aut Thesaurarius & custos vasorum templi, vt alij existimant: sed primi videntur probabilius sentire de sententia Lyrani in eum locum, quia Eliachim filius Helciæ fuit in locum eius substitutus tempore Ezechiæ, vt affirmat Rabbi Salomon, & Scriptura satis innuit cap. citato, & 4. Reg. 19.

Eos, qui suo desunt officio, Deus gradu deijcit.

Ioann. 2.

D. Gregor.

Pastores per se ipsum ferit.

1. Reg. 2. 30.

3. Reg. 2. 27.

Esaię 22. 18.

Lyran.

Rabbi Salomon.

4. Reg. 19.

6 Notanda est autem similitudo *pilæ*, quam sic exponit Lyranus. *Quasi pilā*, inquit, *mittet te*, quæ nimirum à ludentibus de manu ad manum proijcitur, quam etiam metaphoram agnoscit in illis verbis Prouerbiorum 8. *Ludens in orbe terrarum*: quemadmodum iam ad initium horum commentariorum diximus. Quod verò attinet ad *gallum gallinaceum*, quanuis ex interpretibus Lyranus nescio quo deflexerit, alij multū se torqueant, non desint etiā, qui ingenue fateantur se plane quid significet, non intelligere: tamen illud & facile & planum videtur significari ea similitudine facilitatem, qua Deus poterat Sobnam sacerdotio priuare, simulq; eius arrogantiam indicari, vt sit sensus, siquidem ô Sobna galli instar cristam superbię erigis, tam facile asportari te faciam extra Hierusalem, & in captiuitatē abduci, quam facilè portari solet à rustico gallus gallinaceus in forum vendendus.

Improbos, vt pilam intorquet.

Prouerb. 8. 31

Quam facilè Deo sit superbis cristam deprimere.

7 Quoniam verò hunc locum plerique ex difficilioribus apud Esaiam esse existimant, fatenturq; ingenuè se planè non intelligere, quid sibi velit hoc loco, *gallus gallinaceus*, quin audēt præterea diuum Hieronymum reprehendere, quod *gallum gallinaceum* verterit, cùm nomen Gheuer, quod in Hebræo respondet, non *gallum*, sed virū significet, non erit abs re, siquidē in hunc locum incidimus, aduertere quanquam nomen Gheuer plerunq; pro viro vsurpetur à radice Gabar, quæ propriè significat præualere, robustum esse, & superare, tamen interdum pro gallo accipi, eo quòd huiusmodi animal generosos habeat spiritus, & virilem in pugnando forti-

Defenditur eius loci Esaiæ vulgata editio.

tudinem

stitudinem, militares in vigilando excubias, & regiũ principatũ, imperiũq; æmuletur: *Imperitat enim*, vt ait Plinius libro 10. cap. 20. *suo generi, & regnum, in quacunque sit domo, exercet, graditur ardua ceruice, cristis celsus, cælum sola volucrum aspicit crebrò, terrori est etiam leoni ferarum generosissimo*: quibus potissimum de causis Hebræi ei Gheuer, hoc est, viri nomenclationẽ tribuerunt: quẽadmodum docet Lexicon Complutense à viris Hebraicæ linguę peritissimis compositum, & multò ante Thargum Hierosolymitanum docuerat: etenim vbi Num. 33. legitur Hebraicè, *Profecti sunt de Asiõgaber*, ita reddidit, *profecti sunt ab arce galli*: in eadẽq; sententia est R. Salomon, siquidem locum Esaiæ citatũ sic exposuit, Transportatione galli, qui transit (seu potius transfertur) à loco in locum, tũc videlicet, cum tota aliqua familia trãsit ab vna domo in alteram: satisq; esse deberet adhoc ipsum confirmãdum autoritas D. Hieronymi, qui gallum gallinaceum eo loco transtulit, siquidem is non solùm rerum cognitione, & scripturæ sacræ intelligentia, sed linguæ etiam Hebrææ peritia omnes Hebræorum Rabbinos lõgè antecelluit. Denique consentit series ipsa cõtextus, & prophetæ institutum, erat enim Sobna, de quo sermo est, instar galli arrogans, & superbus, cristam quodammodo præ animi elatione erigens, fastuque, & ambitione tumidus, sepulcrum sibi sublime extruxerat, quare par fuit, vt qui gallum elatione referebat, simili quoque supplicio puniretur, itaq; instar galli de loco in locum, idest, de domo sua in exilium transportandus diceretur. Atque ex his iam apparet, quanto iure diuus Hieronymus *gallũ gallinaceum* eo loco apud Esaiam transtulerit, & quid causæ fuerit, cur Hebræi nomen Gheuer, hoc est, viri gallo tribuerint, propter generosos scilicet, & penè viriles huius animalis spiritus: ea enim etiam fuit causa, cur duobus alijs quoque nominibus in sacris literis censeatur, quæ eandem virilem æmulationem referunt: vnum est Zarzir per Zaijn vtroque loco, veluti Prouerb. 30. cum dicitur, *Tria sunt, quæ bene gradiuntur, & quartum, quod incedit feliciter: leo fortissimus bestiarum ad nullius pauebit occursum: gallus succinctus lumbos*: quo loco zarzir gallum intellexere Septuaginta interpretes, D. Hieronymus, Chaldęus, & antiquiores Hebræi, quibus potiùs fides habenda est, quàm recentioribus, qui canem gallicum, vel leporarium, siue etiam leopardum reddiderunt. Appellatur autem zarzir, idest, expeditus, & quodammodo præcinctus ad rem quamuis facilè, ac promptè aggrediendam, à radice zaraz, quæ significat accingere, vel præcingere. Alterum nomen est Cecui disyllabum per sim, caf, vaf, & iod, & habetur Iob 38. *Qui dedit gallo intelligentiam*, id est, vim æstimatricem à radice sacha, quæ significat videre, & cogitare, quẽ locum sic interpretatur R. Moyses, *Qui dedit gallo intelligentiam, vt media nocte surgere doceret hominem ad laudandum Deum*. Hæc igitur sunt nomina, quib⁹ gallus Hebraicè appellatur, quæ omnia, vt cernis, virilem quandam naturam, & generositatem sonant, vt iam mirum videri non debeat, gheuer, hoc est, viri appellationem fuisse ei ab Hebræis tributam, nec in dubium vocari, num rectè eum locum Esaiæ D. Hieronymus transtulerit. Sed vt ad institutum reuertamur.

Margin notes: Plinius. — Num. 33. 35. — Rabbi Salom. — Prou. 30. 29. — Iob 38. 36. — R. Moyses.

7 Idem contigit Sauli regi, cui regnum Deus eripuit, quod eius mandatum in Amalechitarum vastatione violauerit, Dauidique pastori, eiusq; posteris concessit: quemadmodum dicitur 1. Reg. 15. vñ Iob 12. dicitur, *Baltheũ Regũ dissoluit, & præcingit fune renes eorũ, ducit Sacerdotes inglorios, & optimates supplantat*, idest, in Dei potestate est Reges regiis insignibus exuere, & seruos facere: queadmodum etiã Dan. c. 2. denunciauit, cùm dixit: *Ipse mutat tempora, & ætates, transfert regna, atque cõstituit.*

Margin notes: 1. Reg. 15. Iob. 12. 18.

Quid

Quid significet illa sentẽtia: *Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis.*

SECTIO X.

Monita, quę à Deo dantur vni, ad omnes pertinere.

1 VT EXPLORATum esset, quæ Episcopo Ephesi dicta sunt, ad reliquos omnes Ecclesiarũ Prælatos pertinere: idcirco postquam Ioannes explicauit, quæ Christus in eo desiderabat, in vniuersum pronunciauit, *Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis.* Eademq; de causa, *Ecclesiis*, dixit numero multitudinis, vt annotauit Rupertus. Nomine verò *Spiritus* vel *Spiritus sancti* persona, à quo dona, & gratiæ in Ecclesiam redundant, intelligenda est, aut certè tota Trinitas, de qua dicitur Ioannis 4. *Spiritus est Deus.* Addit Arethas posse per spiritum intelligi ipsum Christum, quatenus Deus est. Denique obseruat Rupertus singulis septem Ecclesiis dici, *Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis*, propter septẽ spiritus, idest, septẽ spiritus sancti dona, atque hoc loco loqui spiritum timoris.

Rupertus. Quid hic spiritus nomine intelligendum.
Ioann. 4. 24.
Arethas.
Rupert⁹.

2 Illud dumtaxat hoc loco expositione indiget, cur dictum sit, *Qui habet aurem, audiat*, his enim verbis videtur indicari esse aliquos, qui aurem non habent. Sciendum est igitur duplices aures haberi in sacris literis, vnas exteriores, interiores alteras, quę significant interiorem intelligentiam, & obedientiam. Et quidem pro exterioribus sufficiat illud Exodi 24. *Legit in auribus populi*, idest, audiente populo. De interioribus locut⁹ est Christus, cùm dixit Matth. 13. *Qui habet aures audiendi, audiat*, quemadmodum notauit D. Gregorius homilia 15. in Euangelia, & diuus Augustinus homil. 28. super illud Psalmi 49. *Deus manifestè veniet. Qui habet*, inquit, *aures audiendi, id est, obediendi, audiat.* Aduertit autẽ diuus Hieronymus in primum caput Ioelis super illa verba, *Audite hæc senes, & auribus percipite omnes habitatores terræ*, vbicunque iunguntur hęc duo verba, *audire*, & *auribus percipere*, priùs ad interiores mentis aures, posteriùs ad exteriores referendum esse: quod probat ex Esaiæ 1. cùm dicitur, *Audite cæli, & auribus percipe terra*, vbi existimat significari sacratius quiddam esse *audire*, quam *auribus percipere*, cum illud *cælo*, hoc *terræ* tribuatur. Affert deinde illud Genes. 4. quod Lamech dixit vxoribus, *Audite verba mea vxores Lamech, quia occidi virum in vulnus meum, & adolescentulum in liuorem meum. Sciebat*, inquit Hieronym. *obscura esse quæ loquebatur, & idcirco vxores suas, non ad simplicẽ verborum sonum, sed ad reconditam quoque dictorum intelligentiam prouocabat.* Ex quo colligit Hieronymus per senes, qui *audire* iubentur, intelligendos esse spirituales viros, per terram autem habitantes, qui *auribus percipere* admonentur, terrenos. Nec verò minoris faciẽda est hęc Hieronymi obseruatio, quòd Ruffino nõ placeat: cùm locus ille ex Psalmo 48. *Audite hæc omnes gentes, auribus percipite omnes, qui habitatis orbem*, quo ipse aduersus Hieronymi obseruationem vtitur, quòd omnes promiscuè, & ad audiẽdũ & ad aurib⁹ percipiendũ, inuitentur, idẽ discrimẽ possit admittere: potuit enim Dauid vtrasque aures ab hominibus etiam terrenis postulare, quemadmodum interpretatur D. Augustinus in commentariis eiusdem Psalmi, quamuis in eo dissentiat à D. Hieronymo, quòd existimet *audire* in sacris literis ad exteriores aures, *auribus* verò *percipere* ad interiores pertinere. De interioribus etiam auribus intelligendum est illud Psalmi 49. *Inclinabo ad parabolam aurem meam.* & illud Psalmi 44. *Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam.* Quo etiam sensu diuus Augustinus libro 20. de Ciuitate Dei cap. 6. accipit illud Ioannis 5. *Amen Amen dico vobis, quia venit hora & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint,*

Duplex aurium genus ad diuina verba.
Exod. 24. 7.
Matth. 13. 9.
D. Gregor.
D. August.
Ioel. 1. 2. Discrimen inter audire, & auribus percipere.
Esai. 1. 2.
Genes. 4. 23.
D. Hieron.
Audiunt spirituales viri, auribus percipiunt terreni, iuxta Hieronym.
Ruffinus.
Psalm. 48. 2.
D. August.
E contrario sentit August.
Psalm. 49. 5.
Psalm. 44. 11.
D. August.
Ioann. 5. 25.

viuent.

... Qui audierint, inquit, id est, qui obedierint, qui crediderint, id est, vsque in finem perseuerauerint. Et sermone 28. supra illud

Psal. 49. 2. Ps. 49. *Deus manifeste veniet, Deus noster, & non silebit;* interpretatur locum

Ezech. 3. 7. illum Ezechielis 3. in eandem sententiam; *Populus autem ille non vult audire te, quia non vult audire me.* Hinc est

Esai. 6. 10. illud Esaiæ 6. *Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & conuertatur, & sanem eum:* quæ intelligenda sunt tum de permissione, tum etiam de subtractione specialium quorundam auxiliorũ efficacium; sufficientia enim auxilia nunquam à Deo denegantur. Deniq; de huiusmodi auxilijs loquitur

Psalm. 39. 7. Exponitur illud. Aures autem perfecisti mihi. Christus per Regium vatẽ Ps. 39. *Sacrificium, & oblationem noluisti, aures autẽ perfecisti mihi:* seu vt est in Hebræo, *aures autẽ fodisti mihi,* quod exponens

Paraphrast. Paraphrastes Chaldaicus transtulit; *aures ad auscultanda præcepta tua formasti mihi:* alluditur autẽ ad locũ

Exod. 21. 2. Exodi. 21. vbi Deus de seruo Hebræorũ sic statuit; *Si emeris seruũ Hebræum, sex annis seruiet tibi: in septimo egredietur liber gratis, Quòd si dixerit seruus, Diligo Dominũ meum, & vxorẽ ac liberos, non egrediar liber, offerat eum Dominus Dijs,* idest iudicibus, *& applicabitur ad ostium, & postes, perforabitq; aurem eius subula, & erit ei seruus in seculum:*

Deut. 15. quæ lex repetitur Deuteronomij 15.

Theodoret. eamq; expendens Theodoretus in quæstionibus super Exod. quæst. 45. docet hanc perforationẽ auris significasse seruum illum memorem debere esse in posterum obedientiæ Domino præstandæ; quòd autem applicabatur ad ostium, illud indicasse, deinceps ne foras quidem egredi sibi licere iniussu Domini. Ergo, vt ad institutum reuertamur, internas aures intellexit Christus, cùm dixit, *aures autem perfecisti mihi,* seu *perforasti mihi;* ad significandam summam obedientiã, quam quatenus homo præstabat Patri: quòd enim ipse sit, qui loquatur, conceptis verbis docuit paulus ad

Hebr. 10. 5. Hebræos 10. *Ingrediens mundum dicit, Hostiam, & oblationem noluisti, corpus autẽ aptasti mihi,* vbi secut⁹ est translationẽ Septuaginta. Congruit autem hæc in-

Cordis nostri aures. ternarum aurium acceptio naturæ ipsi, quæ in corde geminas aures collocauit, quemadmodum docent Anatomici, &

Galenus. Galenus libro 6. de vsu partium cap. 15. quas ait ita nominatas, quia vtrinque cordi, sicut animalis capiti aures, adiacent. Ioannes igitur, hoc loco aurem cordis intellexit, cũ dixit, *Qui habet aurem, audiat:* quia enim non omnes huiusmodi aures habent, conditionem illam apposuit, *qui habet. &c.*

Literarum ad Angelũ Ephesi subscriptio explicatur. Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei. Primùmque variæ expositiones commemorantur

SECTIO XI.

SVBSCRIPTIO literarum, quæ ad Angelum Ephesi dãtur, ita habet. *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei:* Volunt Richardus 1

Richard. de S. Victore. Areth. de sancto Victore, & Arethas, hoc nimirum esse, quod is qui habet aurem audire iubetur, & id quod Spiritus dicit Ecclesijs, Christum scilicet vincẽti daturũ edere de ligno vitę, quod est in paradiso Dei sui, quod ideo dicit, vt omnes exhortentur ad strenue pro virtute contra vitia præliandum proposito ei, qui vicerit, honorificentissimo præmio. Quodnam verò sit hoc lignum vitæ, & quinam iste paradisus, iam explicandum est.

Prima igitur expositio est Richar- 2

Richard. Vict. Beda. di de S. Vict. & Bedæ, per lignum vitæ intelligentiũ Christũ, qui in Ecclesię paradiso õnibus proponitur fructus.

Eſt igitur ſenſus, qui Dæmonem vicerit, edet de ligno, quod eſt in paradiſo, quia multitudine dulcedinis Chriſti, quæ eſt in Eccleſia cibabitur, & ſatiabitur: modò quidem participando eius gratiæ, poſtea verò eo per viſionem beatificam perfruendo. Eadem expoſitio eſt Ruperti, quam tamen paulò aliter proponit: & per ſpiritum hic loquentem ſpiritum timoris intelligens addit in ſpiritu timoris vincere, eſſe corripienti acquieſcere, & pœnitentiam agere, & prima opera facere, inducitque Chriſtum hæc dicentem, quemadmodum & Arethas, docetque dixiſſe, *Dei mei*, ratione humanitatis, ſecundum quã Patrem, vt Deum ſuum agnoſcebat iuxta illud Ioannis 20. *Aſcendo ad Patrem meum, & patrem veſtrum, Deum meum, & Deum veſtrum*, *Quoniam igitur*, inquit Rupertus, *primis hominibus, quia corripienti Deo non acquieuerunt, ſed peccatum ſuum exceſſarunt lignum vitæ interdictum fuit, Geneſis 3. rectè modò pœnitenti aditus ad lignum vitæ repromittitur, quod eſt ipſe Chriſtus, cuius & in cæleſti paradiſo viſione, & in præſenti Eccleſia corpore ſanctæ reficiuntur animæ* Denique expendit verbum illud, *Dabo. Sæpe enim*, inquit, *qui nondum vicit, ideſt, nondum egit pœnitentiam edit de hoc ligno vitæ manducans videlicet corpus, & bibens ſanguinem Domini: verum non illi dat CHRISTVS, ſed ipſe rapit, atque adeo, iudicium ſibi manducat, & bibit. 1. ad Corinthios* 11. Itaque vides Rupertum hunc eſum ligni vitæ, tum ad viſionem beatificam, tum ad Euchariſtiæ communionem referre: quæ poſterior expoſitio eſt etiã Paſchaſij Abbatis libro de corpore, & ſanguine Chriſti cap. 7 & refertur tom. 4. Bibliothecæ ſanctorum Patrum. Secunda eſt Arethæ intelligentis per lignum vitæ æternam fœlicitatem abſolutè, quàm Deus ijs, qui vicerint, ideſt, prauas animi appetitiones compreſſerint, elargitur. Tertia eſt Primaſij, lignum vitæ crucem interpretantis, quæ in Eccleſiæ paradiſo eſt, fructum autem huius ligni Chriſtũ ipſum accipiendũ, qui in cruce tanquam fructus in vitæ arbore pependit, & qui in ſpirituali Eccleſiæ paradiſo vitale alimentum, cæleſtisque panis præbet fidelibus ſacramentum, de quo legimus Prouerbiorum 3. *Sapientia lignum vitæ eſt his, qui apprehenderint eam.*

Ioan. 20.17.

Pœnitenti ad id aditꝰ repromittitur.

Euchariſtiam indigne ſumere, ſacrilega rapina.

1. Cor. 11. 29.

Paſchaſius.

Arethas. Lignum vitæ, æterna felicitas.

Primaſius. Crux lignum vitæ, fructus eius Chriſtus.

Prou. 3. 18.

Nõnullæ obſeruationes circa præcedentem ſententiam.

SECTIO XII.

1 CÆTERVM hæc ſunt minutius cõcidenda. Igitur Angelus ille ſimilis filio hominis, qui Ioãni loquebatur, perſonam Chriſti repræſentat, atque adeo verba hæc ex ipſius Chriſti ore accipienda ſunt; quæ autem Chriſtus Eccleſiæ dicit, dicitur ſpiritus dicere, ideſt, vel ipſe Chriſtus quatenus Deus iuxta expoſitionem Arethæ, vel tota Trinitas, vel Spiritus ſanctus. qui quanquam non ſolet ſpiritus abſolutè appellari ſed vel Spiritus ſanctus, vel Spiritus paracletus, vel Spiritus Domini, tamen ſine vlla adiectione Spiritus vocatur Ioanni 7. cum dicitur. *Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum*, id quod in die Pentecoſtes potiſſimum completum eſt. Hoc igitur ſuppoſito.

Quid hic ſpiritus nomine ſignificetur.

Ioann. 7. 39.

2 Sit prima obſeruatio circa verbum illud, *vincenti*, quod ſupponit pugnam, ac certamen, eoque commendatur fidelibus maxima in certando induſtria, cum ſciant ſibi eſſe cum multis, iiſque fortiſſimis hoſtibus dimicandum: quemadmodum docuit Paulus 2. ad Corinthios 10. *In carne ambulantes non ſecundum carnem militamus*: et ad Epheſios 6. *Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem, & ſanguinẽ, ſed contra ſpiritualia nequitiæ in cæleſtibus.* Id quod idem Apoſtolus opere præſtabat, vt ipſemet teſtatur 1. ad Cor. 9.

Vt certum ſupponitur pugnandum eſſe fidelibus.

2. Cor. 10. 3.

Epheſ. 6. 12.

1. Cor. 9. 27.

Sic

Sic pugno non quasi aerem verberans, sed castigo corpus meum, &c. In quem sensum Origenes homilia 11. super Exodum, expendens pugnam populi Israelitici cum Amalech, eiusq; cum Moyses manus eleuabat, victoriã, sic ait. *Nobis etiam pugna est aduersus Amalech, hoc est, aduersus principes, & potestates, & rectores tenebrarum harum: eleua & tu manus ad Deum, imple mandatum Apostoli, Sine intermissione orate. 1. ad Thessalonicenses 5. & tunc fiet quod scriptum est Numerorum 22. Quia sicut vitulus ablingit in campis herbam virentem, ita ablinget populus hic populum, qui super terram est, per quod, vt à maioribus accepimus, indicatur populum Dei non tam manu, & armis, quam voce, & lingua pugnare, idest, orationem ad Deum fundēdo.* Cui expositioni Origenis accinit illud Pauli ad Ro. 15. *Obsecro ergo vos fratres per Dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem sancti Spiritus, vt adiuuetis me in orationibus pro me ad Deū:* quo loco pro eo, quod nos habemus *adiuuetis*, est Græcè συναγωνίσασθαι, quod verbum significat propriè simul certare, seu adiuuare certantem, etiam certando, atque adeo indicatur sanctos oratione pugnare, & orare nihil esse aliud, quàm quoddam spirituale certamen, quo fideles magis, quàm corporalibus armis dimicant, victoriãq; de hostibus consequūtur, quēadmodum idem Origenes annotauit lib. 10. in epist. ad Ro. ἀγωνίσασθαι, inquit, *dixit Apostolus, ostendens quasi agonem haberet, certamenq; orationis, aduersantibus sibi sine dubio illis, de quibus dicebat, Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinē, sed aduersus principes, & potestates, aduersus spiritualia nequitiæ in cœlestib⁹.* Quo etiam modò explicandum est illud Canticorum 7. *Quid videbis in Sunamite, nisi choros castrorum?* quem locū enarrans Theodoretus in cōmentar. suis super Cantica, eleganter obseruauit ea verba videri in speciem inter se pugnare: quid enim *castris* cum *choris*, quippe cum *chori* pacatis, & lætis rebus, *castra* autem bellicis, & turbulentis cōueniant? Cæterùm mysterio non vacare, quia nimirū sponsa multis ex sanctis constata, cū propter fortitudinē, atq; excelsum animi robur, armisq; militaria *castris* est similis: tū etiã *chori* exiliit diuinas laudes in ore gerens (per quas videlicet de suis hostibus triūphat) neq; verò dictū est, *castra chororū*, sed *choros castrorū*, vt significetur Ecclesiæ de suis hostibus victoria, quam laudes Diuinæ cōsequūtur. Itaq; ex *castris chori* fiunt, cū enim in castris vicerint virtutis milites, pœana canentes reuertuntur, & choros ducētes victoriæ præconiū laudibus celebrant. Hæc Theodoret. Possumus etiã eundem locū aliter interpretari, vt nimirū dictū sit, *choros castrorū*, propter lætitiam, qua exultāt ij, qui ad fidē cōuertuntur iuxta illud Psal. 125. *In conuertēdo Dominus captiuitatē Sion, facti sumus sicut consolati; tunc repletū est gaudio os nostrū, & lingua nostra exultatione:* additū verò sit *choris* bellū, seu *castra*, quia ad fidē conuersis continuò est cōtra carnis illecebras, Dæmonisq; insidias dimicandū. Quare Ecclesia nec solis *castris*, nec solis *choris*, sed *choris castrorū* optimo iure similis dicitur. Et quidē choros depinxit Regius vates Ps. 117. cum dixit, *Vox exultationis, & salutis in tabernaculis iustorum. Constituite diem solemnem in condensis vsque ad cornu altaris.* Castra verò descripsit Paulus 2. ad Corinthios 10. illis verbis, *Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo destructionem munitionum, &c.* & alijs locis supra citatis. In cuius rei figuram postquam populus Hebræorum rubrum iam mare transijsset, alij choros ducebant, alij verò accincti armis, cùm finitimis hostibus bellum gerebant, Exodi 15. quo videtur spectasse Esaias cap. 30. cum dixit, *In tympanis, & citharis, & in bellis præcipuis expugnabit eos.* Fuit etiam illustrissimus Christiani bellatoris typus Iacob Patriarcha, qui vel in ipso matris vtero iam cum Esau luctabatur, Genesis 25. Qua de re legendus est Philo Iudæus lib. 2. allegoriarum sacræ legis, & libro de somnijs.

Origenes. 1. Thessalon. 5. 17. Num. 22. Rom. 15. 30. Origenes. Cant. 7. 1. Oratione nobis vincendi hostes. Psalm. 125. 1. Psal. 117. 15. 2. Cor. 10. 7. Exodi 15. Esai. 30. 32.

3 Secundò Obseruandum est non omnibus dimicantibus præmiũ promitti, sed vincentibus: propterea enim non dictum est certanti, sed *vincenti*: eandemq; vim habet illud 2. ad Timotheum 2. *Non coronabitur, nisi qui legitimè certauerit*: certare enim legitimè, est certare secundum leges agonis à Deo latas, hoc est, diuinis præceptis parendo: quare fieri non potest, quin vincat, qui legitimè certauerit. De huiusmodi enim milite legitimè certante accipiendum est illud Prouerbiorum 21. *Vir obediens loquetur victorias*, quia nimirum, vt interpretatur D. Hieronymus in commentarijs eiusdem loci, dum quis per obedientiam desideria sua vincere satagit, per iustitiam iudicis postea victoriæ palmam percipit; quam expositionem eisdem verbis (vt solet) Beda in suos commentarios Prouerbiorũ transtulit. Scio textum Hebræum aliter habere, nimirum, *Testis mendax peribit, vir audiens in finem loquetur*, hoc sensu; vir qui testatur quæ audiuit, ac certò nouit, nec ex suo, quæ dicit, fingit capite, sicut facere consueuit testis mẽdax, is semper loquetur, idest, non afficietur pudore, nec ei imponetur silentium, sicut testi mendaci; iuxta quàm interpretationem pulchra est membrorum eius sententiæ antithesis. Cæterùm satis est quod nobis faueat Septuaginta interpretum versio: ad quam etiam non admodum inuita accedet Hebræa translatio, si ita interpretemur; vir audiens, hoc est, obediens præceptis Diuinis, in finem loquetur, idest, non silebit præ pudore, sed iactabundus de suo certamine verba faciet, quippe qui superior euaserit. Deinde aduerte, dictũ non esse ei *qui vicit* in præterito, sed vincenti, quia non satis est semel vicisse, aut etiam sæpiùs, nisi semper vincat; cùm enim bellum ipsum continuum sit iuxta illud Iob 7. *Militia est vita hominis super terram*, nunquam abcedendum est ab arena, sed in armis continuò standum, atque adeo semper vincendum. id quod videtur fuisse expressum in titulo Psalmi 4. & aliorum, qui inscribuntur, *in finem*, pro quò in Hebræo est למנצח *Lamnatseach*, idest, victoria, seu ad victorem, Quam dictionem Septuaginta vbicunque repererunt, εἰς τὸ τέλος, idest, *in finem*, seu in perpetuum transtulerunt: vt significarent victoriarum, de quibus in eis psalmis agitur, præconia non conuenire nisi in eum, qui perpetuò, & vsque in finem vicerit. In cuius rei figuram Iosue in oppugnanda vrbe Hai non contraxit manum, quam in sublime porrexerat tenens clypeum ex præcepto Domini, donec interficerentur omnes habitatores Hai, vt refertur Iosue 8. quia videlicet nunquam deponendus est clypeus, donec omnes animæ nostræ hostes omnino profligentur: quod non nisi in extremo vitæ halitu potest contingere. Denique absolutè dicitur, *vincenti*, nec hostis exprimitur, quem vincere debeamus, vt intelligamus omnia omnino esse vincenda; nec aliquem debere esse hostem, cũ quò habeamus inducias, sed omnibus bellum capitale indicendum.

Ad gloriam adipiscendam non satis est dimicare, sed oportet vincere.
2. Tim. 2. 5.
Prou. 21. 28. Legitimè certatur per obedientiam mandatorum Dei.
D. Hieron.
Beda.
In bello continuo vincendum semper, & vsque in finem.
Iob 7. 1.
Iosue 8. Clypeus non abijciendus, antequam in extremo vitę habitu hostes omnino profligentur.

4 Tertia obseruatio est circa illud verbum, *Dabo*, Cur enim vincẽti præmium non reddi quasi debitum, sed dari dicitur, quasi gratis? Pro cuius rei expositione sciendum est gloriã in sacris literis interdum gratiam, interdum iustitiam appellari: gratiam quidem Psalmo 102. *Qui coronat te in misericordia, & miserationibus*; iustitiam verò 2 ad Timotheum 4. *Bonum certamen certaui, cursum consummaui, in reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dñs in illa die iustus iudex.* Vbi vides Paulum omnia iustitiæ nomina aggregasse, *iustitiæ, reddet, iustus, iudex*. Ratio huius rei est, quia ea ipsa gratia, per quam gloriam promeremur gratis primùm infunditur absque vllo nostro merito, sub quod primus, gratia non cadit: quam rationem fuse persequitur D. Augustinus epistola 105 quæ est ad Sixtum Presbiterum;

Psal. 102. 4.
2. Tim. 4. 7. Beatitudo ęterna, & gratia est ex diuina misericordia, & corona iustitię ex nostris meritis.

D. Augustin. *Cum Deus*, inquit, *coronat merita nostra, nihil aliud coronat, quam munera sua: nec enim frustra Deo cantatur, misericordia eius praeueniet me.* Psalm. 58. *& misericordia eius subsequetur me.* Psalm. 22. (Psalm. 58. 11. Psal. 22. 6.) *vnde & ipsa vita aeterna, quae meritis praecedentibus redditur, tamen quia eadem merita, quibus redditur, non à nobis parata sunt per nostram sufficientiam, sed in nobis facta per gratiam, etiam ipsa gratia nuncupatur: audi Apostolum ad Rom. 6. Stipendium peccati mors, gratia autem Dei vita aeterna in Christo Iesu Domino nostro.* (Rom. 6. 23) *Non dixit, stipendium autem iustitiae vita aeterna, sed gratia Dei vita aeterna: etenim si accepturus es vitam aeternam, iustitiae quidem stipendium est, sed tibi gratia est, cui gratia est & ipsa iustitia, quia de plenitudine eius nos omnes accepimus gratiam pro gratia, Ioannis 1.* (Ioann. 1. 16) *idest, non solũ gratiã qua nunc iustè in laboribus vsque in finem viuimus, sed etiam gratiam pro hac gratia, vt in requie postea sine fine viuamus.* Haec Augustinus.

5 (Gloria significatur eius nomine, quia expugnã esurientibus, sitientibusque datur.)
Quartò. Obseruandum est verbũ illud, *Edere*, cur enim vincẽti non palma, non laurus, non corona, sed esus in praemium promittitur? quanquam enim hoc loco per esum ligni vitae, visio beatifica intelligitur, vt Paulò post dicemus, illud tamen mysterio non vacat, quòd non coronę, sed esus nomine explicatur: cui dubitationi rẽspondet Hugo Cardinalis (Hugo Card.) optimo iure id factum esse, quia enim qui vincit, pugnat, pugnans vero solet esurire, & sitire, rectè ei promitti refectionem & saturitatem, iuxta illud Matthaei 5. (Matth. 5. 6.) *Beati qui esuriant, & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur.* Quam ob causam, non solum hoc loco, sed multis aliis visio beatifica esui, & potui comparatur, veluti Psal. 35. (Psalm. 35. 9.) *Torrente voluptatis tuae potabis eos.* Luc. cap. 12. (Luc. 12. 37.) *Amen dico vobis, quod praecinget se, & faciet illos discumbere, & transiens ministrabit illis.* Et Lucae 22. (Luc. 22. 29.) *Ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, vt edatis, & bibatis super mẽsam meam in regno meo.* Quae verba non quamlibet comestionem significant, sed lautum, & opiparum conuiuium, (Visio beatifica, opiparum conuiuium.) cui gloria propter suauitatis abundantiam, confertur. Vndè & beatis non calix, sed torrens ipse voluptatis hauriendus propinari dicitur Psalmo 35. citato.

Quid per lignum vitae hoc loco accipiendum sit. Primumque tres expositiones cõmemorantur.

SECTIO XIII.

NOTANDVM est, cùm dicitur *Lignum vitae*, alludi ad lignum vitae, quod erat in paradiso terrestri. Gen. 2. 1
Fuit autem ea arbor lignum vitae, seu arbor vitae appellata, quòd vim haberet vitę prorogandae. Verum verò haberet vim prorogandi vitam in omne tempus, hominemque ab interitu vendicandi, an verò dũtaxat vitę diuturnitatem conferendi, cõtrouersum est. Priorem partem affirmant D. Augustinus (D. August. Lignum vitę prorogasset vitam in ęternũ, perfectissime restaurãdo humidũ natiuũ.) lib. 13. de Ciuitate cap. 20. & cap. 23. vbi sic ait: *De ligno vitae propterea gustabatur, ne mors ei vndecunque surreperet, vel senectute confecti decursis temporum spatiis interirent.* Rupertus (Rupertus.) lib. 3. de Trinitate cap. 30. D. Chrysostom. (D. Chrysost.) homilia 18. in Genesim, Auctor quaestionum veteris, & noui testamẽti (qui falso creditur fuisse Augustinus) q. 19. (Auctor quaest. veter. ac noui testam. Strabus Abulens.) Strabus in Genesim, Abulensis super 13. caput Genesis, quęst. 175. & D. Thom. (D. Thomas.) 1. par. quaest. 93. art. 4. quẽ perperam in contrariam trahunt sententiam. Etenim conceptis verbis, eo loco docet D. Thomas esum ligni vitę repetitum habuisse vim hominẽ à morte in perpetuum vendicandi: non tamen semel susceptum ad id sufficere potuisse. Atque haec sententia planè amplectenda est, cùm sit Patribus, & sacris literis magis consentanea. Sic enim legimus Genesis 3. *Nunc ergo ne fortè mittat manum suam, & sumat de ligno vitae, & comedat, & viuat in aeternũ:* (Genes. 3. 22.) ex quibus verbis non obscurè

videtur

videtur colligi fructum vitæ habuisse vim à morte in perpetuum præseruandi, atque adeo restituendi natiuum humorem, quem radicalem appellant, ea puritate, & perfectione, quæ in ipso hominis ortu inerat. Posteriorem partem sequuntur Scotus, & Durandus in 2. distinct. 19. & Caietanus in commentariis primæ partis, quæstione citata, eamque sequitur Benedictus Pereira vbi supra.

Scotus. Durandus. Caietan⁹. Benedictus Pereira.

2 Cæterum quamuis Ioannes hoc loco alludat ad lignum vitæ, quòd erat in Paradiso terrestri, non illud tamen intelligit, sed aliud quoddam lignum vitæ mysticum per illud expressum. Primò igitur intellexit ipsum Christum, quemadmodum & diuus Gregorius libro 12 Moralium cap. 4. accepit illud Prouerbiorum 3. *Lignum vitæ est Sapientia eis, qui apprehendunt eam.* Quem locum interpretatur de Sapiẽtia incarnata, cùm diuo Hieronymo in 6. cap. Esaiæ. Sic etiam Eucherius libro 1. in Genesim cap. 13 lignum vitæ, quod erat in Paradiso terrestri, docet typum Christi fuisse. Denique ipse Christus se lignum appellauit Lucæ 23. *Si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?*

Christ⁹, arbor vitę. D. Gregorius. Prouerb. 3. 18. D. Hieronym. Eucher. Lucæ 23. 31.

3 Secundò. Per lignum vitæ hoc loco possumus intelligere visionẽ beatificam, quæ in cælesti Paradiso beatis tribuitur: tanta est autem huius fructus suauitas, vt rectè de triũphante Ecclesia dici possit illud Canticorum 4. *Emissiones tuæ Paradisus malorum punicorum cum pomorum fructibus, cypri cũ nardo, nardus, & crocus, fistula, & cinnamomum, cum vniuersis lignis Libani, & cum omnibus primis vnguentis*, quo loco emissiones significant ipsa germina, & propagines, quæ in illo cælesti paradiso nascuntur. Igitur emissiones tuæ sunt veluti paradisus quidam malorum punicorum, quia hæc poma multa continent grana pulcherrima, sub vna, eademque corona regali (est enim malum punicum coronatum pomum.) Etenim omnes beati, quãuis inæqualiter, eãdem tamen gloriæ, seu visionis beatificæ coronam accipient, ita vt illa beatorum multitudo sit veluti quidam paradisus, & amœnissimum topiarium malorum punicorum. Per cyprum, & nardum intelliguntur suauissimi odoris vnguenta, quæ ex huiusmodi arbusculis conficiuntur. Crocus autem eos est aurei coloris, vim habens exhilarandi cor, per quem amor beatificus, & delectatio inde prouenientes intelligitur.

Cantic. 4. 13. Gloria beatorum, lignũ vitę, & hortus amenissimus omnium fructuum, & florum.

Tertio. Per lignũ vitæ significatur ipsa crux Domini, vt vult Primasius, cuius fructus est Christus: quod autẽ crux lignum appelletur ex multis testamenti veteris figuris est perspicuum. Primum enim hoc sensu D. Ambrosius sermone 23. & libro de iis, qui initiãtur sacris mysteriis, cap. 3. interpretatur lignum illud, quod in aquas à Moyse missum earum amaritudinem abstulit, quemadmodum refertur Exodi 15. *Aquam, inquit, amaram legem esse arbitror veteris testamenti, quæ lex priusquam crucæ temperaretur Domini, erat immitis.* Eadem figura vtitur Origenes homilia 8. super Hieremiam, Cyrillus Alexandrinus libro 8. in Ioannem cap. 17. & D. Hieronymus ad Fabiolã, de quadraginta duabus mansionibus, mansione 5. Secundò idem expressit lignum illud, in quo serpens æneus suspensus fuit, & populo ad aspiciendum propositus, Numerorum 21. vt Christus ipse docuit Ioannis 3. & expendit Tertullianus vbi supra, his verbis: *Post interdictam omnis rei similitudinem, cur æneum serpentem ligno impositum pendentis habitu, in spectaculum Israeli salutare Moyses proposuit eo tempore, quo à Serpentibus post idolatriam exterminabantur, nisi quod Dominicam crucem intendebat, qua serpens Diabolus publicabatur, & læso cuique ab eiusmodi colubris, id est, Angelis eius ad Christi crucis sacramentum intento salus efficiebatur?* Tertio Origenes homilia 8. super librum Iosue expendit quomodo Iosue præcepit suspẽdi Regem Hai in patibulo vsque ad vesperam. Iosue 8. Quo loco,

4 Primasius. Crux Domini vitę arbor, & lignũ salutare. D. Ambr. Aquã amarã, id est, legẽ dulcorat. Origenes. Cyrill. Alex. D. Hieronym⁹ Numer. 21. Tertullianus. Sanat percussos à serpẽte. Origen. Iosue 8.

pro,

Septuaginta. Origenes. Crucis virtus duplex.

pro *In patibulo*, quod est Hebraicè, Septuaginta transtulerunt *In ligno gemino*. *Quid mihi prodest*, inquit Origenes, *si sciam, quòd in gemino ligno Rex Hai suspensus est: si autem sciam duplicem esse virtutē crucis, in qua & Christus in carne suspenditur, & Diabolus cum suo exercitu triumphatur, ex intelligentia sacramenti anima mea ædificabitur.*

4 Hie. 11. 19.

Quartò. De hoc etiam ligno est sermo Hieremiæ 11. cùm dicitur à Iudæis: *Venite mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuentium, & nomen eius nō memoretur amplius*, quod lignum Tertullianus libro aduersus Iudæos cap. 10. de cruce, quæ missa fuit *in panem*, idest, corpus Christi, interpretatur: quemadmodum & D. Hieronymus in commentariis super Hieremiam, & D. Gregorius libro 12. Moralium cap. 3. eundemque locum affert Origenes homilia 8. super Hieremiā, ac de cruce exponit: tametsi panem non corpus Christi, sed eius doctrinam accipiat: *Quia*, inquit, *docente Christo voluerunt quidam scandalum ponere doctrinæ eius, crucifigentes eum dixerūt, Venite mittamus lignum in panem eius: cum enim verbo Christi, & doctrinæ coniungitur crucifixio, lignum in panem mittitur, & illi quidem insidiantes dicunt, Venite mittamus lignum in panem eius. Ego verò admirabile quiddam inferam: lignum missum in panem eius panem fecit meliorem, antequā enim mitteretur lignum in panem eius, quando tantummodo panis erat, & non erat lignum, non exierat in vniuersam terram sonus eius: posteà verò quàm sumpsit fortitudinem per lignum, tunc in vniuersum orbem passionis eius disseminatus est sermo. Ego quippe aio legem non intellectam amaram aquam esse, cum autem venerit lignum Christi, & sermo salutaris in eam descenderit tunc dulcoratur, & fit suauissimi saporis, intellecta pariter, & lecta lex Moysis. Perperam etiam dicūt, Venite mittamus lignum in panem eius, & eradicemus eum de terra viuentium, sic cum interfecerunt quasi nomen eius penitus eradicarent: sed audi quid dicat Christus Ioannis 12. Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Ergo mors Christi spica frumenti facta est septuplum, & multò ampliùs restituens, quā fuerat seminatum.* Hæc Origenes. Addit Lyranus hoc lignum fuisse Taxum, quod in ea regione est letiferum, & venenatum, sensumq; esse, conatos fuisse Iudæos Hieremiam Prophetam veneno interimere, panem, quo vescebatur, toxico, seu veneno imbuendo: quod egregiè quadrat in crucē, quam veluti maledictum, & venenatum lignum, hoc est, maximè probrosum in corpus, & doctrinā Christi Iudæi mittere decreuerunt, quò nomen eius penitus abolerent, quod tamen eis minimè successit, cum lignum vitæ euaserit, vt hoc loco ait Ioannes.

Tertull. D. Hieron. D. Gregor. Origenes. Ex eo ligno orta gloria nominis Christi, nequicquam contra nitentibus Iudæis. Ioann. 12. 24. Lyran.

5 Cant. 7. 8. Crux, palma, cuius fructus claritas resurrectionis, & ascensionis.

Postremò. De cruce etiam à plerisque accipitur illud Canticorum 7. *Ascendam ad palmam, & apprehendam fructus eius, & erunt vbera tua sicut botri vineæ, & odor oris tui sicut odor malorum*: quæ verba Græci Patres sponsæ sponsum alloquenti tribuunt. Verum Rupertus in Cantica Christo accommodat hoc sensu, Exaltabor in crucem victricem, & moriendo operabor velociter salutē omniū: quo eodē modo interpretatus est Beda: *Aptè*, inquit, *Palmæ nomine victoriosissima potest crucis arbor designari, quod autem ait sponsus: Ascendam in palmam, & apprehēdam fructus eius, illi æuo congruit, quando Salomon hæc scribebat, cum se Dominus crebris Prophetarum vocibus promitteret ad redemptionem generis humani in carne venturum: cum se ascensurū dicit, posteriores sunt gloriæ, quæ crucis sequebantur ascensum hoc est, claritas Resurrectionis, & Ascensionis eius ad cælos, Aduentus Spiritus sancti, & salus mundi credentis. Rectè autem subiicitur, Et erunt vbera tua sicut botri vineæ: quia nimirū primi Ecclesiæ doctores i. Apostoli sicut botri vineæ fuerunt, idest, spiritualium charismatū gratia referti.* Legendus est Cyrill. Alexandr. lib. 8. in Ioann. cap. 17. vbi plures alias affert crucis figuras, ex quibus omnibus exploratum relinquitur crucem Christi lignum fuisse salutare, quod

Rupert. Beda. Apostoli, vbera Ecclesiæ, & botri vineę. Cyrill. Alex.

vitam

vitam mortalibus attulit: atque adeo rectè lignum vitæ appellari: de cuius fructu loquitur Ioel cap. 2. cùm ait: *Lignum attulit fructum suum*, idest, interpretante Hieronymo, lignum crucis affert fructum suum, & Spiritus sancti dona dulcissima suam cunctis tribuent largitatem.

Ioel. 2. 22.
Hieronym.

Eiusdem ligni vitæ de sacramento Eucharistiæ interpretatio.

SECTIO XIIII.

1
Sacramentum Euchar.
Paschasius.

QVARTAM expositionem affert Paschasius Abbas libro de corpore, & sanguine Christi cap. 7. (& refertur tomo 4. Bibliothecę sanctorum Patrum) vbi hanc comestionem de ligno vitæ interpretatur communionē sacramenti Eucharistiæ, in quo verè comedim⁹ lignum vitæ, idest, corpus Christi, qui lignum est vitæ, vt supra diximus. Rectè autem, Edere, ad Eucharistiam refertur, quę non solùm nomine fructus ligni vitæ, sed panis etiam viuifici, quod idem est, appellatione censetur in sacris literis. Primùm Psal. 22. *Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulant me*: quem locum de Eucharistia intellexerunt D. Cyprianus epistola 63. ad Cæcilium, diuus Ambrosius libro de Helia, & ieiunio cap. 1. & lib. 5. de Sacramentis cap. 3. Paschasius Abbas libro de corpore, & sanguine Domini cap. 10. Theodoretus in commentariis eiusdem Psalmi, & diuus Chrysostomus ibid. *Qui sunt*, inquit, *qui nos tribulant? Suggestiones inimici, cupiditates, delectationes, seculi honores: sed cum venimus ad mensam potentis, tribulationes efficiuntur consolationes: & ex mensa præparata proficimus aduersus eos, qui tribulant nos.* Secundò Prouerbiorum 23. *Quando sederis, vt comedas cum Principe, diligenter attende, quæ apposita sunt ante faciem tuam.* Alia translatio habet: *Quando sederis ad mensam potentis*, vt intelligamus in Eucharistiæ mysterio Deum maximè potentiæ suæ magnitudinem declarasse: etenim de mensa Eucharistica locum intellexit diuus Chrysostomus paulò ante citatus. Tertiò Psalm. 21. *Apud te laus mea in Ecclesia magna: edent pauperes, & saturabuntur, & laudabunt Dominum, qui requirunt eum, viuent corda eorum in seculum seculi*: quę omnia ad Eucharistiā pertinere docet Eusebius Cæsariensis libro 10. Demonstrationis Euangelicæ cap. 8. quemadmodum, & quod sequitur eodem Psalmo. *Manducauerunt, & adorauerunt omnes pingues terræ, in conspectu eius cadent omnes, qui descendunt in terram*: quæ omnia adorationem mysterij, & gratiarum actionem significant: ex eoq; loco magnum contra Hæreticos conficitur argumentū pro vera Christi præsentia in sacramento, cum panem ipsum, quem manducant pingues terrę, simul etiam adorant; quis enim vnquam panem communem manducans, eundem adorauit? & tamen Regius vates ait, *Manducauerunt, & adorauerunt*: cui concinit illud psal. 2. *Apprehendite disciplinam*: pro quo alij vertunt ex Hebræo *Osculamini filium*: alij *Adorate panem*: quod nonnisi de Christo, qui in sacramento Eucharistię panis est viuus, intelligi potest.

Psal. 22. 5.
Eucharistia, fruct⁹ ligni vitalis, & panis viuificus.
D. Cyprian.
D. Ambr.
Paschas.
Theodoretus.
D. Chrysost.
Prou. 23. 1.
In Eucharistiæ mysterio, magnitudo diuinę potentię.
D. Chrysost.
Psal. 21. 27.
Eusebius Cęs. ibidem.
Pręsentia Christi in Sacramēto.
Psalm. 2. 12.

Quartò Esaię 65. *Ecce seruientes mihi comedent, vos autem esurietis: ecce seruientes mihi bibent, vos autem sitietis*: quem locū de Eucharistiæ sacramento acceperunt Cyrillus Alexandrinus in commentariis super Esaiam, diuus Ambrosius libro de Paradiso cap. 9. & libro de Helia, & ieiunio cap. 10. Diuus Cyprianus libro 1. testimoniorum contra Iudęos cap. 22. & diuus Hieronymus super Esaiam.

Esai. 65. 13.
Cyril. Alex.
D. Ambros⁹.
D. Cypr.
D. Hier.

Quintò Oseæ 14. *Ero quasi ros Israel, germinabit sicut lilium, & erumpet radix eius, vt Libani. Ibunt rami eius & erit quasi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani, viuent frumento*: seu vt est apud Septuaginta, *Roborabuntur frumento*; quę omnia de 2

Oseę 14. 6.

Cyrill. Alex.

Fructus virtutum ex Eucharistia.

Eucharistia interpretatur Cyrill. Alexandrin. in commentariis super Oseam. *Germinabunt*, inquit *sicut lilium*; id est, *vacabunt à solicitudine huius seculi, liliũ enim nullo labore arationis, nulloq; studio agriculturæ miro pulchritudinis induitur. Erũpet radix eius, vt Libani*, idest, erunt ita firmi, & stabiles in fide cũ humilitate, vt est arbor Libani humilis, & quæ alte radices agit; *ibunt rami eius*, quod dilatationem Ecclesiæ significat. *Erit quasi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani*, idest, vt thuris, quia semper virescẽt fructibus virtutum suauissimis, qui hoc cælesti pane vescentur. Vbi notandum est panem hunc vitam spiritualem conferre: quod etiam loco citato Regius vates significauit cum dixit, *viuent corda eorum*. Quod verò hic locus de Eucharistia intelligẽdus sit ad literã, manifeste ostendit translatio Septuaginta, apud quos teste D. Hieronymo sic legitur, *frumento inebriabuntur*. Docte enim Origenes lib. 4. περὶ ἀρχῶν, idest de principijs, annotauit summa Dei prouidentia factum esse, vt essent in lege, & Prophetis quędam ἀδύνατα, idest, impossibilia, ne si ipsius legis, aut Prophetiæ vtilitas, & consequẽtia ex se appareret, cõtinuò existimaremus nihil aliud ibi esse intelligendum, pręter id, quod in promptu esset. Quis ergo ignoret non posse panem inebriare? quare cũ audimus, *inebriabuntur frumento*, docemur mysticum esse panem intelligendũ, qui in ijsdem mysteriis cum mystico vino consecratur, in quo mystica, & spiritualis latet ebrietas, quæ digne cõmunicantibus confertur. Eandem ob causam dictum est Zachariæ 9. *Quid bonum eius est, & quod pulchrum eius nisi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?* cum enim commune vinum ad libidinem incitet, iuxta illud Apostoli ad Ephesios 5. *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria*, planum est sermonem esse de vino quodam mystico, atque adeo de calice Eucharistico: quemadmodum intellexerunt diuus Hieronymus, & Lyranus in commentariis super Zachariam. Et Paschasius Abbas libro de corpore, & sanguine Domini cap. 21.

D. Hier.

Origenes.

Panis mystic⁹ spiritualiter inebriat.

Zachar. 9. 17.

Ephes. 5. 18.

D. Hieronym.

Lyran.

Paschas.

3

Deut. 15. 12.

Est viaticum, quod nos liberati accipim⁹, vt olim seruus hebr. manu missus.

Cyril. Alex.

Sexto Deut. 15. *Cum tibi venditus fuerit frater tuus Hebræus, aut Hebræa, & sex annis seruierit tibi; in septimo anno dimittes eum liberũ, & quem libertate donaueris, nequaquam vacuum abire patieris, sed dabis viaticum de gregibus de area, & torculari tuo*; quam legẽ interpretans Cyrill. Alex. lib. 7. *De adoratione in spiritu. Vides*, inquit, *vim mysterij Christi in his splendescere, liberauit enim nos gratis, postquam verò liberos nos fecit, apposuit seipsum viaticũ, concedens, vt viuificam benedictionem participemus carnẽ, inquã suam, & sanguinẽ*. Septimo Esai. 33. *Qui ambulat in iustitijs, & loquitur veritatẽ, qui proijcit auaritiã ex calũnia, & excutit manus suas ab omni munere, qui obturat aures suas, ne audiat iudiciũ sanguinis, iste in excelsis habitabit: munimenta saxorum sublimitas eius: panis ei datus est*... Quo loco per panẽ, Eucharisticũ panem intellexit Iustin. Martyr in dialogo cũ Triphone aduersus Iudæos, & Cyrillus Alexandrinus in commentariis super Esaiam. Octauo Prouerbiorum 9. *Sapientia ædificauit sibi domum, immolauit victimas suas, miscuit vinum, & posuit mensam*. De Eucharistia interpretatur diuus Cyprianus libro Epistolarum Epistola 3. & diuus Augustinus lib. 17. de ciuitate Dei cap. 20. Nono, & postremo. De hoc sacramento loquitur Regius vates Psalm. 33. quemadmodum diuus Augustinus concione 1. in eum Psalmum ex eiusdem titulo, & inscriptione confirmat, quę huiusmodi est. *Psalmus Dauid cum mutauit vultum suum coram Abimelech, & dimisit eum, & abijt*; nec mirum tibi videatur, quod coram Abimelech Dauid vultum dicatur immutasse, quod legas eum Regem dictũ fuisse Achis 1. regum 21. Etenim Abimelech nomen erat commune Regum Palæstinæ, sicut Ptolomæus, & Pharao Regum Ægypti, quemadmodum Gandauensis Episcopus, & Genebrardus affirmãt. Sic ergo August. Psalmi inscriptionem ad Eucharistiã refert.

Esai. 33. 15.

Iustin. Martyr.

Cyrill. Alex.

Prouerb. 9. 1.

D. Cyprian.

D. August.

Psal. 33.

Augustinus.

Caro Christi data hominibus ad manducandum.

Mutauit, inquit, *Christus vultum suũ, quia quasi furor, & insania videbatur dare carnem suam hominibus manducandam. Vndè Iudæi dicebant: quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum? Et aliqui ex discipulis, Durus est sermo iste, & quis potest eum audire?* Ioannis 6. *Ideo quasi insanus putatus est David, sed Regi tantũ Achis insanire videbatur, id est, stultis, & ignorantibus, idcirco dimisit eos, & abijt, fugit enim à corde eorum intellectus, ne eum possent comprehendere.* In eo igitur Psalmo Eucharistia edulio suauissimo, ac dulcissimo continetur, cum dicitur, *Gustate, & videte, quoniam suauis est Dominus*, vt Augustinus ibidem interpretatur. quo etiam testimonio vtitur contra Andream volanum Polonum hæreticum Turrianus noster priore tractatu de Sacramento Eucharistiæ cap. 3. Ex his perspicuum est rectè per fructũ ligni vitæ Eucharistiã posse accipi, quippe quæ alimentum sit animarum saluberrimum, ac viuificum, vt adductis testimonijs testatum fecimus.

Ioan. 6. 51.

Psalm. 33. 9.

Turrianus.

COMMENTARIUM SECUNDUM EXEGETICUM.

De Angelo Smyrnæ.

Quid literæ ad Smyrnæ Angelum contineant.

SECTIO I.

1 SECUNDÆ literæ dãtur ad Episcopum Smyrnensem; quibus primũ laudatur, deinde animatur ad patientiã contra omnes aduersariorum impetus, qui ei prænunciantur. Postremo corona vitę eidẽ promittitur. Porrò Smyrna vrbs est non ignobilis à Theseo thessalo in memoriam vxoris suæ, quæ Smyrna dicebatur, condita, inde præcipuè nitens, quod Poetarum Principi Homero patria extitit: quanquam vt docent Plutarchus in Homero, & Gellius libro 3. noctiũ Atticarum cap. 12. alij eũ Atheniensem, alij Colophonium, alii Ægyptium, alii denique aliunde oriundũ fecerunt, imo septem vrbes, quarũ vna fuit Smyrna cum sibi ciuẽ arrogare contenderunt, vt ex illis Græcis carminibus constat.

Smyrnę vrbs, Homeri patria.

Plutarch.

Gell.

ἑπτὰ πόλεις διερίζουσι περὶ ῥίζαν
ὁμήρου,
σμύρνα, ῥόδος, κολοφὼν, σαλαμὶν,
χίος, ἄργος, ἀθῆναι:

Quæ sic latinè reddi possunt.

Septem vrbes certant de stirpe insignis Homeri,
Smyrna, Rhodos, Colophõ, Salamin, Chios, Argos, Athenæ.

Et M. T. in oratione pro Archia poeta. *Homerum*, inquit, *Colophonij ciuem esse dicunt suum, Chij suum vendicant, Salaminij repetunt, Smyrnæi verò suum esse confirmant, itaque etiam delubrũ eius in oppido dedicauerunt; per multi alij præterea pugnant inter se, atque contendunt.* Obseruant autẽ hoc loco fere omnes interprétes in Ephesi Episcopo Apostolorum tempora comprehendi, in Smyrnensi verò martyrũ, iuxta Smyrnæ etymon, quæ myrrha interpretatur. Etenim, cũ quotidie sancti pro fide mortẽ oppetebãt, crudelissimisq; cruciatibus torquebãtur, dicere iure optimo poterat Ecclesia: *Manus meæ distillauerunt myrrhã, & digiti mei pleni myrrha probatissima.*

M. Tullius.

Cant. 5. 5.
In Smyrnensi Episcopo Martyrum tempora comprehenduntur.
Cant. 4. 3.
Martyriũ myrrha.

ma. Cant. 5. Rectè enim martyriũ myrrhæ comparatur, quia licet amarum sit propter mortis perpessionem, tamen à corruptione liberat, & immortalitatem confert, quam ob causam Martyrum genæ similes dicũtur cortici mali punici. Canticorum 4. *Sicut fragmen mali punici genæ tuæ.* Qui locus de martyribus à plerisque intelligitur, quia nimirùm cortex mali punici durus quidem est, & insuauis, sed pulcherrimorum granorum purpuream continet multitudinem, quæ fructus illos suauissimos, qui sub martyrij amaritudine delitescunt, significant iuxta illud 2. ad Corinth. 4.

2. Cor. 4. 17.

Momentaneum hoc, & leue tribulationis nostræ supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Eleganter in hanc sententiam Beda locum ex canticis citatum sic interpretatur: *malum punicum, quia rosei coloris est, passionis Dominicæ mysterium innuit: quia ergo sancta Ecclesia non erubescit crucem Christi, sed gaudet in contumelijs, & passionibus pro Christo, eiusque vexillum gestare solet in facie, meritò genas instar mali punici habere dicitur; nec vacat mysterio, quod non integro malo, sed eius comparatur fragmini; in fracto enim malo punico & pars ruboris, qui patebat videtur, & pars candoris, qui intus latuerat, aperitur: habet ergo ruborem mali punici sponsa in genis, cum sacramentum Dominicæ crucis fatetur verbis: ostendit & candorem fracti eiusdem mali punici, cum pulsata pressuris castitatem puri cordis probat factis, & quid intus gratiæ crux Redemptoris contineat, manifestam facit: Item ostendit colorem puniceum in genis, cũ prima, & eminentiora eius membra, idest martyres sanguinẽ & vitam pro Christi nomine profundunt: addit & candidũ, cũ ijdem inter patiendũ, vel impleta iam passione miraculis coruscant. Nec prætereundum, quod malũ punicum magnam granorum copiã vno foris cortice includit, vnde & malũ granatũ dicitur, quæ quidem integro adhuc malo videri nequeunt, sed fracto apparẽt quàm sint innumera: sic enim sancta Ecclesia, quò ampliùs eam frangi aduersis contigerit, eò clariùs reserat, quot virtutũ grana vnius fidei tegmine complectatur.* Hæc ille.

Genę Ecclesię propter martyres dicuntur fragmen mali punici.
Beda.

Literarum ad Smyrnæ Angelum inscriptio expẽditur.

Hæc dicit primus, & nouissimus, qui fuit mortuus, & viuit.

SECTIO II

INSCRIPTIO illis verbis comprehenditur. 1
Hæc dicit primus, & nouissimus, qui fuit mortuꝰ, & viuit, Græcè ἔζησεν, idest vixit, hoc est, post mortẽ resurrexit. Huiusmodi inscriptione animatur Smyrnẽsis Episcopus ad labores, quorũ magnam syluã, multamq; materiam Synagoga Satanæ suppeditabat, forti, & inuicto animo perferendos; tres autem ad hoc persuadendũ rationes continet inscriptio. Prima ducitur ex Christi magnitudine, & potentia, qui possit ijs, qui propter fidẽ, ac virtutẽ vitę se discrimini obijciunt, opitulari, imo & vitã, si eam amittere contigerit, restituere, hoc sensu, ne animũ despondeas, si in capitis discrimen pro nomine meo adducaris, imo nec si mortẽ ipsam inimici intentent, & afferant; ego enim sum primus, & nouissimus, idest Alpha, & Omega omniũ rerũ, atq; adeò omnia, quæ sunt, & erũt, potestatis amplitudine coercens, vimq; habens omnia pericula propulsandi, quod vel ex eo potes intelligere, quòd ego ipse mortuus fui, & resurrexi. In hũc sensũ interpretantur hunc locum Rich. de S. Vict. & Beda, qui illud, *Primus, & nouissimus* sic exponit, idest, qui omnia creauit, & omnia moriendo instaurauit. *Apta,* inquit, *præfatio patientiam suasuro.*

Potẽs Christus liberare periclitantes propter se.

Richardus.
Beda.

Secunda ratio desumitur ex Christi optimo exemplo, vt volunt Arethas, & Rupertus, qui illud, *Primus, & nouissimus*, non principium, & finem interpretantur, sed ad humanitatem, & passionem referunt, quasi

Exemplũ Christi in perferendo vrget nos.

Christus in hunc modum loquatur; verum quidem est te propter fidē,& iustitiam pati; sed quantum est hoc, si ad illum respicias, qui cum esset apud Deum primus,idest,pretiosissimus, omnique honore dignissimus, apud homines tamē nouissimus fuit, idest , vilissimus , & abiectissimus iuxta illud Esaiæ 53. *Vidimus eum despectum, & nouissimum virorum.* Tertia ratio depromitur ex bonis, quæ patientem virum mortisq; pro iustitia contemptorem consequuntur, illisq; verbis comprehenditur, *Qui fuit mortuus, & viuit*, quibus innuitur eū, qui Christi vestigijs insistens laborum patientissimus fuerit, mortemq; ipsam pro Christi nomine oppetierit, tandem ab ipso fore sempiternæ vitæ restituendum: quemadmodū Christus postquam mortem obijt, se ipsū ad immortalē vitam reuocauit. Hanc etiam rationem tangit hoc loco Rupertus.

Esai. 53. 3.

Bona, quæ consequuntur patientiam.

Rupertus.

2 Quod ad primam rationem attinet, maximos ea fidelibus animos addit, quam idcirco Deus per Regium vatem identidem repetere consueuit, veluti Psalm. 90. cum ait, *Cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum, & glorificabo eum*, idest, vt exponit Theodoretus, *non modò à grauioribus reb⁹ liberabo, verum etiam illustrem efficiam.* Ab eadem radice Hebraica און Auan, à quà deducitur און Auen, quod laborem, fatigationē,& luctū significat, vt Amos 5. *Bethel erit leauen*, idest, in labore, vel afflictione, deducitur etiam און, idest fortitudo,& robur, vt Iob 18. *attenuentur gressus* אונו *Ono*, idest *roboris ei⁹*. Et Genesis 49. *Ruben principium* אוני *Oni*, idest, *fortitudinis meæ*, quemadmodum reddit Targum, pro quo Hieronymus transtulit *doloris mei*. Et Oseæ 12. de Iacob dicitur באונו *Beono*, idest *in fortitudine sua directus est cum Angelo*: Ratio huius rei est; quod eadem radix sit fortitudinis, & roboris, quæ est laboris,& afflictionis, quia nimirum Deus in ipso labore vires auget, roburq; ad vincendum præbet.

Protectio Dei erga tribulatos pro iustitia.

Psalm. 90. 5.

Amos 5. 5.

Iob 18. 7.

Genes. 49. 3.

Oseę 12. 3.

Vbi labor, & afflictio pro lege Dei, ibi fortitudo à Deo.

Hinc etiam factum est, vt Beniamin postremus Iacob ex Rachele filius dictus sit à matre *Benoni*, idest *filius doloris mei*, quod eum extremo mortis dolore peperisset Genesis 35. quod nomē, vt patet ex dictis, interpretari etiam possumus, *filius fortitudinis meæ*, id quod fortasse Iacob significare voluit, cum eum Beniamin, idest filium dexteræ nuncupauit: tum quia filij doloris, idest qui multa propter virtutem patiuntur, filij sunt fortitudinis Dei, quippe cum in eis iuuandis vim suā, & potentiam declaret: tum etiam quia eos postea Deus ad dexterā suā collocabit, qui dū viuunt, ad eius sinistrā esse propter vitę incōmoda ab imperitis existimātur. Huc etiā pertinet illud Esaię 43. *Cùm transieris per aquas, tecum ero, & flumina non operient te; cùm ambulaueris in igne, non combureris, & flamma non ardebit in te: quia ego Dominus Deus tuus sanctus Israel.* Quem locū videtur explicasse Clem. Alex. lib. 1. Pædagogi cap. 9. vbi affert illud Ezechielis 34. *Ero pastor ipsorum, & ero prope ipsos, sicut tunica prope corpus ipsorum*; sic enim ipse legit, quibus verbis significatur maxima quædam protectio diuina, quæ explicari potest similitudine illa, quam D. Athanasius libro de incarnatione verbi ducit ex Amiantho lapide, ex quo adhuc lento telæ confectæ, si in ignem conijciantur, non cōburuntur; cui simile quoddam lini genus cōmemorat Plin. lib. 14. cap. 1. vbi docet certo quodam lini genere inuolui solita Regum cadauera, vt eorum cineres à reliquis secerni possent. Huius igitur generis tunicam se fore Deus pollicetur ijs, qui pro eius nomine in ignem tribulationum coniecti fuerint, vt nimirum ab eo lędi nequaquam possint. Hanc eandem Dei prouidentiam,& curam de ijs, qui propter ipsum patiuntur, expendit Theodoretus in quæstionibus in Genesim quæst. 82. in scala illa Iacob, de qua agitur Genesis 28. *Prouidentia*, inquit, *diuinà manifestius declaratur in rebus, quæ videntur aduersæ; idcirco*

Genes. 35.

Esai. 43. 2.

Clem. Alex.

Ezech. 34.

Deus quasi tunica patientium.

D. Athan.

Plinius.

Telæ cōfectæ ex Amiantho lapide, & quoddam lini genere non ardēt.

Theodor.

Iacob fugit, & solus peregrinatur, vt locupletiores nos reddens experiatur, quanta sit Dei omnium prouidentia, & alios doceat hanc Dei solicitudinem: id, quod apparitione sua confestim Deus declarauit, ostendens ei scalā ad cælum vsque pertingentem, & sanctos Angelos ascendentes, & descendentes: ipse verò Dominus sursum consistens confirmabat eū, ac metum expellebat, quorum vnum quodque poterat securum reddere Patriarcham: docetur enim nihil negligenter à Deo administrari, sed ipsum omnia dispensare sanctorum Angelorum ministerio. Deinde dicitur; Ecce tecum sum custodiens te in ōni via, qua ambulaueris; & reducam te in terram hanc, quia non te derelinquam. Ecce vides miram in Iacob fugientem Esau, domo profugum, timentem omnia, Dei optimi prouidētiam, Deumque ipsum scalæ innitentem paratum se ostendere ad ei in laboribus omnibus, & casibus opitulandum.

Dei prouidentia erga Iacob.

3 Secunda quoque ratio maximè ad patientiam commendādam pertinet, siquis consideret Christum, qui natura primus erat omnium, factum fuisse omnium nouissimum, vt prædixit Esaias cap. 53. *Vidimus eum despectum, & nouissimum virorum*: quo loco aduerte, pro eo, quod nos habem⁹ nouissimū virorum, esse Hebraicè חדל אישים, quod plerunq; transferunt, *Et cessauit à viris*, seu *desiit à viris*; alij *cessatorem virorum*: & est sensus Christum vsque adeò se humiliasse, vt ferè capacitatem hominis per humilitatem exhauserit ita; vt cum maiori humilitate iam humana natura stare non posset, sed omnino desinere, cessareq; deberet: potest & ita accipi; vt dicatur Christus *Cessator virorum*, hoc est, à quo tractando, & in societatem, consuetudinemq; admittendo homines cessarent, indignum eum sua consuetudine existimantes. Cum igitur se Christus nouissimum virorum effecerit, & vsque adeò despectus fuerit, omni ignominiæ, ac despicatui sponte obnoxius, qui omni honore, & gloria erat dignissimus, maxima hinc ratio ducitur ad commendandam in iniuriis, & contumeliis ferendis patientiam; qua etiam vsus est Paulus ad Hebræos 12. cùm ait, *Recogitate eū, qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum contradictionem, vt ne fatigemini animis vestris deficientes*: quis enim in laboribus vnquam deficiet, si ob oculos sibi proponat passionem Christi? Atque exēplo hoc se animabat sponsa, cum dicebat Canticorum 1. *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur*. In quem locum Beda. *Christus*, inquit, *tanquam myrrhæ fasciculus tunc inter vbera Sponsæ commoratur, cum Ecclesia mortem sui Redemptoris, sine intermissione intimo cordo meditatur. Inter vbera enim cordis esse locum quis nesciat?* Hæc nimirum sunt illa vnguenta suauissima, in quorum odorem cursuras adolescentulas testatur sponsa Canticorum 1. cum ait. *Trahe me post te; curremus in odorem vnguentorum tuorū*. Horum exemplorum Christi cogitationem, arma Christianorum appellat Petrus 1. sua Canonica cap. 4. illis verbis, *Christo igitur passo in carne, & vos eadem cogitatione armamini*, Græcè τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ὁπλίσασθε, idest, eandē cogitationē velut arma induite, seu cōgruenter huic cogitationi armamini, vt subaudiatur κατὰ, hoc est, secūdum, seu iuxta eandem cogitationē. Porrò notandum est verbum illud, *armamini*, nec enim dictum est induimini, aut exornamini, sed *armamini*; quòd verbum sonat impugnationē, & prælium, vt significetur fortitudo passionis Christi, cuius meditatione si armemur, possumus hostes omnes confidenter aggredi. Quam eandem ob causam Christus ipse cruci affixus clypeo comparatur, imo & illo Iosue clypeo fuit expressus, quem is ex præcepto Domini leuauit in sublimè in prælio, quòd cum habitatorib⁹ vrbis Hai committebatur, vt ad eius conspectum exercitus præliaretur confidentius; quemadmodum refertur Iosue 8. Est autem sententia Hebræorum, quam sequitur Lyranus in cōmentarijs eius capitis, fuisse positū

Esai. 53. 3.

Humilitas Christi.

Hebr. 12. 3.

Cant. 1. 13.

Beda.

Meditatio passionis, vnguentum trahens post se.

Cant. 1. 4.

1. Petr. 4. 1.

Passio Christi arma, & fortitudo Christianorum.

Iosue 8.

clypeum illum in hasta aliqua oblonge, quò posset ab omnib' cerni, quod sanè manifestè expressit Christum in cruce exaltatum, tanquam clypeum fuisse omnibus ad intuendum propositum, vt ad eius cōspectum Christiani milites animos sumāt ad strenuè, & viriliter dimicandum. Quo videtur

Esai. 5. 26.

allusisse Esaias cap. 5. cum dixit *Leuabit signum in nationibus, & sibilabit ad eum de finibus terræ: Ecce festinus velociter veniet, non est deficiens, nec laborans in eo, nec soluetur cingulum renum eius, nec rumpetur corrigia calceamenti eius.* Quod quanquam ad literam intelligēdum est de Assyriis, alijsque gentibus, quas De' quasi erecto signo euocauit ad Iudæorum euersionem: rectè tamen lignū illud erectum Christum possumus interpretari, quo in cruce exaltato omnes euocati sunt ad bellum cum animi hostibus gerendum, & ad prælium ita animati, vt nullus dici possit deficiens, aut laborans, nulliusque cingulū præ timore soluatur. Rectè autem dicitur, & *sibilabit*, quia ad minimum Christi nutum, & vnicum in cruce pendentis sibilum ex vniuersis mundi partibus quamplurimi strenui milites sub eo præliaturi conuolarunt. Eandem ob causam appellatur Christus in cruce,

Psalm. 60. 4.

Turris fortitudinis Psal. 60. *Deduxisti me, quia factus es spes mea, turris fortitudinis à facie inimici. Vnde*, Inquit Augustinus in eum locum, *factus est Christus spes nostra, nisi quia passus est, & resurrexit: nos enim non noueramus, nisi nasci hominem, & mori: resurgere hominem, & viuere in æternum non noueramus: suscepit quod noueras, & demonstrauit quod non noueras, ideo factus est spes nostra in tribulationibus.* Sequitur, *Turris fortitudinis à facie inimici. Angitur cor meum, laboro inter tentationes, & scandala, is est mihi turris fortitudinis: quo cum fugero, non solùm vitabo tela inimici, sed etiā in illum, quæ voluero, ipse iaculabor: caue ne feriaris à Diabolo, fuge ad turrim. Quomodo autem fugies? ante te est turris, recordare Christum, & intra in turrim. quicquid poteris cogita, quia prior ipse passus est, & cogita quo fine passus est, vt nimirum moreretur, & resurgeret: talem & tu finem spera qualis ille præcessit, & intrasti in turrim.* Quibus verbis Augustinus locum hunc Ioannis videtur illustrasse, cùm dicitur, *Qui fuit mortuus & viuit.* Quo pertinet illud Iacobi 5. *Ecce beatificamus eos, qui sustinuerunt, sufferentiam Iob audistis, & finem Domini vidistis, quoniam misericors Dominus est, & miserator.* vbi quamquam nonnulli verba illa, *Et finem Domini vidistis*, ad eundem Iob referant, accipiantq; de felicitate, quæ tanquam finis, eius calamitates consecuta est, vt *finem Domini*, idem sit ac finem, quē Dominus eius calamitatibus imposuit, rectius tamen Beda & alij *Finem Domini*, de passione, & resurrectione Domini interpretantur, vt sit sensus, *Vidistis finem Domini*, idest, quàm felici clausula, & fine eius passio fuerit terminata: debetis igitur vos similem habere in laboribus fiduciam, eosque expectatione futuræ felicitatis, & gloriæ patienter, & animosè tolerare.

Christus cruci fixus turris fortitudinis.

Iacobi 5. n. 1.

Tribulationū Iob felix clausula.

4 Denique illud pro tertia ratione sufficiat, quod dicitur Canticorum 6. *Descendi in hortum nucum, vt viderē poma conuallium:* quæ verba licet alij sponso, alij sponsæ tribuunt, idem tamen sensus efficitur, videlicet Ecclesiam horto nucum comparari, quòd exterius quidem laborum sentit amaritudinem, corticisque duritie, & asperitate cingitur: cæterum suæ patientię fructum dulcissimum intus continet. Sic Theodoretus hunc locum interpretatur. *Per hortum, inquit, nucis præsentem vitam intelligimus, quæ cum amara sit, & ærumnis, laboribusque referta, reconditum tamen habet virtutis fructum. Etenim nucis fructus cum extrinsecus corticem priorem amarum habeat, alterum autem asperum, ac durum, intus tamen veluti in penu nucleum continet reconditum, qui sine labore extrahi non potest: talis est hæc præsens vita, cùm enim dolorum, & molestiarum acerbitate referta sit, habet illa quidem labores, non tamen infrugiferos. Vnde Paulus ad Colossenses 3. Vita*, inquit, *vestra abscondita est cum Christo in Deo:* quibus verbis vult Theodoretus illud significari, in ipsis

Cant. 6. 10.

Ecclesia exterius amaritudinem sentit interius suauitatem.

Theod.

Colos. 3. 3.

Theod.

laboribus, quos pro Christo patimur, tanquam sub duro & amaro nucis cortice vitam nostram veluti nucleũ suauissimũ absconditum contineri.

Literæ Christi ad Angelum Smyrnæ explicantur.

Scio tribulationem tuam, & paupertatem tuam, sed diues es, & blasphemaris ab iis, qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt, sed sunt Synagoga Sathanæ.

SECTIO III.

1 LITERARVM inscriptione explicata literæ iam ipsæ resignandæ sunt, & quid contineant diligenter obseruandum. Primum igitur sic incipiunt. *Scio tribulationem tuam, & paupertatem tuam, sed diues es.* Græcè additur, *Opera tua*: & est sensus: Scio opera tua bona esse, noui etiam, quòd multa propter me, & Ecclesiã tuam pateris, & quod bonorum tuorum temporalium iacturã ea de causa feceris: sed tamen diues es bonorum spiritualium opibus, quas pluris debes æstimare, quàm terrenas. Sic exponunt Augustinus, seu potius Ticonius, Beda, Arethas, Richardus, Rupertus, Primasius, & ferè reliqui. Alij paupertatem hoc loco intelligũt omnis humani auxilij destitutionem, opumque ipsarum penuriam potius, quàm amissionem, vel spoliationem, vt innuatur tenuem fuisse eum Episcopatum: quæ expositio etiam quadrat. Non desunt etiam qui per paupertatem, paupertatem spiritus accipiant, iuxta illud Matthæi 5. *Beati pauperes spiritu*: quo fit, vt triplex sit hoc loco paupertatis acceptio. Vna pro paupertate spiritus: altera pro penuria rerum tẽporalium, humanorũq; præsidiorum: tertia denique pro amissione, aut spoliatione temporalium diuitiarum: quæ duæ posteriores expositiones magis placent. Commendatur igitur Smyrnensis Episcopus, quod cũ multis prematur hinc inde difficultatibus, ad quas superandas paucissima habeat opum, humanorumque præsidiorum adiumenta, animum tamen non despondeat, omnem suam spem in Deo collocans: ad quod præterea animatur cùm dicitur, *Sed diues es*: vt intelligat se vna Dei confidentia, & morum probitate diuitem, ac potẽtem esse, virtutumq; opibus, ac præsidiis abundare, quæ sola debet in veris diuitiis ponere.

Bona spiritualia, diuitię.

Ticonius. Beda. Areth. Richard. Rup. Primas.

Matth. 5. 3. Triplex acceptio paupertatis.

2 Illud hoc loco notandum est, pauperem Episcopum appellari diuitẽ, cum virtute excellit, quia nimirum veræ diuitiæ non in hisce temporalibus opibus, sed in virtutum præsidiis positæ sunt. Itaque bonus Episcopus, & quilibet alius virtutis studiosus, & si pauper sit quo ad vulgi opinionem, ditissimus tamen corã Deo est existimandus: cuius rei egregia ratio traditur ab Hugone Cardinale; quia videlicet iustus peregrinus est dum hic agit, & instar peregrini pauperem vitam ducit, sed in patria tamen sua, quę cælum est, multas habet repositas diuitias; sicuti pauper censeri non debet is mercator, qui maximis in patria opibus circumfluit, quanquam extra patriam egenus videatur. Qua de re legendus est diuus Augustin. lib. 1. de Ciuitate capite 10. vbi inter alia, *Sancti*, inquit, *amiserunt omnia, quæ habebant: nunquid fidem? nunquid pietatem? nunquid interioris hominis bona, qui est ante Deum diues? hæ sunt opes Christianorum.* Consulendus est etiam Clemens Alexandrinus lib. 3. Pædag. cap. 6. vbi ostendit solum Christianũ diuitem esse, & inter alia. *Non satis*, inquit, *animaduertimus, quis sit is solus diues qui, quæ sunt longè pretiosissima, possidet: magni autem pretij sunt, non gemma, non argentum, non vestis, non corporis pulchritudo*

Hugo Card. Virtute prediti, etiam si pauper, coram Deo ditissim⁹.

D. Augustin⁹.

Clem. Alex.

sed

sed virtus. Probatur etiam ex multis scripturæ testimoniis. Primum ex
1.Tim.6.6. 1.ad Timotheum 6.vbi Paulus sic ait, *Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia.* Disputat verò eo loco Apostolus aduersus quosdam cócionatores, qui præcipuè quæstus causa concionabantur, docetque contentos esse debere, si necessarius victus suppetat (id enim significat verbum illud, *Cum sufficientia*) intelligentes ipsa pietate, hoc est zelo, quo gloriæ diuinæ, animarumque saluti student, eoque fine proposito sese ad prædicandum accingunt, magnum quæstum, & veras diuitias contineri. Secundo. In
D.Hilarius. hunc sensum affert D. Hilarius in cómentariis super Psalm. 64. illud eius-
Psalm. 44.10. dem Psalmi: *Visitasti terram, & inebriasti eam, multiplicasti locupletare eam.* Quem locum ille non de terræ elemento cum communi expositione accipit, sed de humano corde, eo quod hæc terra, qua vtimur non locupletatur, sed ipsa potius homines fructuum suorum vbertate locupletat. *Visitauit ergo,* inquit, *Deus terram, idest, humanum genus, eaque terra à Deo visitata multiplicatis gratiarum muneribus ditescit, iuxta illud Apo-*
1.Cor.1.5. *stoli 1.ad Corinthios 1. In omnibus diuites fa-*
2.ad Cor.8.2. *cti estis in illo.* Tertio, 2.ad Cor.8. *Altissima paupertas eorum abundauit, in diuitias simplicitatis eorum, quia secundum virtutem (testimoniũ illis reddo) & supra virtutẽ voluntarij fuerunt.* Quo loco aduerte, *altissimam,* idem esse, atque profundissimam, est enim Græcè ἡ κατὰ βάθους πτωχεία: loquitur vero de Macedonibus, quorum paupertas cum esset profundissima, idest, exhaustissima, tamen illi suprà virtutem eleemosynam tribuerunt, quicquid in fundo arcæ habebant, liberaliter impertientes: cum enim dicitur *altissima,* id est, profúdissima paupertas, sumitur metaphora à vase, vel arca ad fúdũ vsq; exhausta: exaggerauit autem Paulus eorum beneficentiam, cùm dixit, *Altissima eorum paupertas abundauit:* quo modo enim potest abũdare, quod est exhaustũ, & inane? Est igitur duplex sensus vnus est, *Altissima,* seu profundissima eorũ paupertas abũdauit, id est, fuit beneficentissima, *in diuitias simplicitatis eorum,* idest, propter ditissimũ simplicis animi affectum, promptissimumque ad eleemosynam largiendam. Alter, qui ad præsens institutum facit, Cũ, inquit, essent extremæ paupertatis, tamen ita erant ad largiendum prompti, vt ex scriniis ferè, iam exhaustis, quicquid supererat, expromerẽt, vñ factũ est, vt quo pauperiores sunt redditi, eo magis ditescerent simplicitate, animi cãdore, & reliquis omnium virtutum opibus, quibus dũtaxat veræ opes, ac diuitiæ continentur. Quartò De his diuitiis loquitur Paulus 2.ad Corinthios 8. 2.Cor.8.9.
cùm ait: *Scitis gratiam Domini nostri Iesu Christi, quoniam propter nos egenus factus est, cum esset diues, vt illius inopia vos diuites essetis.* In quem locum Beda sic in- Beda.
fert: *Omnes ergo diuites boni fideles: nemo se contemnat, pauper in cella, diues in conscientia, securior dormit in terra, quàm auro diues in purpura.* Quinto, Diuus Ambrosius libro de Tobia cap.18. expẽdit illud
Psalmi 36. *Tota die miseretur & commodat,* seu iuxta Septuaginta, *fœnerat:* Psalm.36.26.
quemadmodum ipse Ambrosius legit: *Vndè,* inquit, *huic iusto, quòd tota die fœnerat? ergo diues iustus est, & quanto iustior vnusquisque fuerit, tanto ditior, sed quid fœnerat? Audi Petrum Actorum 3. Aurum & argentum non est mihi, quod autem habeo hoc tibi do, In nomine Domini Iesu Nazareni surge, & ambula.* ô optanda paupertas, ô ditior inopia. Rectius diuus Augustinus id refert ad eleemosynam, quam elargiendo sumus veri fœneratores, plus nimirum, quàm damus, recepturi, iuxta illud Prouerbiorum 19. *Fœneratur* Prou.19.17.
Domino, qui miseretur pauperis. Vide, inquit Augustinus, *quam late crescat fœnus tuum, da temporalia accipe æterna: da terram, accipe cælum.* Sextò, Idem luculente probatur ex 1.Pet.3. *Quarũ* (idest mulierũ) *non sit extrinsecus capillatura aut circundatio auri, aut vestimentorum cultus, sed qui absconditus est cordis homo in incorruptibilitate quieti, & modesti spiritus, qui est in*

D.Ambros.
Eleemosyna.
Act.3.6.
D. Augustin.
1. Petr.3.3.

conspectu Dei locuples; quem locum eleganter tractat D. Ambrosius in hanc sententiā Epistola 10. quæ est ad Simplicianum. (D. Ambros.) *Vere, inquit, diues est, qui in conspectu Dei potest diues videri, in cuius conspectu terra exigua, mundus ipse angustus est; itaque solum illum Deus diuitem nouit, qui sit diues æternitati, qui non opum, sed virtutum fructus recondat. Nemo est diues, qui quod habet secum, hinc auferre non potest, quod enim hic relinquitur, non nostrū, sed alienū est. Diues Enoch fuit, qui quod habuit secū trāstulit Gen. 5. diues Helias, qui virtutū suarū thesauros curru igneo sublimis sedibus ætherijs inuexit, & tamen iste non mediocres diuitias hæredi reliquit, quas ipse non amitteret.* 4. Reg. 2. Septimo idem docuit Paul⁹ 2 ad Cor. 6. cùm dixit. *Sicut egentes, multos autem locupletantes, tanquā nihil habentes, & omnia possidentes.* Idest vt interpretatur D. Thomas. In exterioribus nihil habentes, quia ōnia propter Christum reliquerunt: sed in spiritualibus omnia possidentes per interiorē magnitudinem cordis, quia cū Christo viuunt, & non sibi, omnia, quæ Christi sunt, reputant sua, cùm igitur Christo omnia sint subiecta, verè omnia possident. Deniq; has diuitias recōdere monet Christus, cùm ait Matthæi 6. *Thesaurizate vobis thesauros in cælis, vbi neque ærugo, neque tinea demolitur: & vbi fures non effodiunt, nec furantur.* De quibus etiam rectè potuit dicere Regius vates Psal. 118. *In via testimoniorū tuorum delectatus sum, sicut in omnibus diuitijs.*

Opulētus, qui in conspectu Dei appellatur diues.

Gene. 5.

4. Reg. 2.

2. Cor. 6. 10.

Matth. 6. 19.

Psal. 118. 14.

2 Secundò. Dicitur Episcopo Smyrnensi ad exaggerandam tribulationem quam patienter ferebat. *Blasphemaris ab ijs, qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt*, idest, iniuria lacesseris, & execrandus existimaris, ac diceris ab ijs, qui se veros esse religionis cultores mentiuntur. Proprium est autem hæreticorum, blasphemos, & iniurios esse in principes, ac prælatos, quemadmodum docet Iudas Apostolus in sua epistola canonica, *Similiter, inquit, & hi carnem quidem maculant, dominationē autem spernunt, maiestatem autem blasphemant*: vbi Græcè maiestatē, est δόξας idest, *glorias*. & haud dubie per dominationem, & maiestatem, prælatos ipsos, ac principes intelligit positis abstractis pro concretis; hoc est, dominatione pro ipsis dominis, & maiestate, siue glorijs, vt græcè est, pro gloriosis, & publica dignitate fulgentibus, vnde rectè græca scolia δόξας *ecclesiasticas dignitates* interpretatur: eodemq; sensu accipiunt illud 2. Pet. 2. *Dominationem contemnunt audaces, sibi placentes, sectas non metuūt introducere, blasphemantes*, nec enim in græcis exemplaribus, quæ modo extant, verbo *introducere*, aliquid respondet in græco contextu: Itaq; græci legūt, *Sectas non metuunt blasphemantes*: & cum pro *sectis* habeatur grecè idem nomen, quod Iudas vsurpauit, videlicet δόξας, idcirco similiter hoc loco ecclesiasticas dignitates interpretantur, vt sic sensus eiusmodi homines audaces, & sibi placentes blasphemare prælatos: sed retinenda tñ est editio vulgata, vt δόξας hoc loco pro sectis accipiamus, siquidem δόξα græcè non solum gloriā, sed etiam opinionem significat. Porrò notandum est βλασφημεῖν Blasphemare, verbum esse Græcum, quod significat conuitiari, execrari, maledicere: vnde Blasphemia est conuitium, execratio, maledictio: & secūdum D. Thomam 2. 2. quæstion. 13. art. 1. importat quandam derogationem alicuius excellentis bonitatis; præcipuè verò diuinæ, videlicet vel negando aliquid Deo, quod ei conuenit, vel quod ei non conuenit, tribuendo; quod dupliciter potest contingere, vno modo secundū solam opinionē intellectus: altero coniuncta ei quadā affectus detestatione, quo vtroq; modo se blasphemū appellauit Paulus 1. ad Tim 1. cū dixit, *Prius fui blasphemus, & persecutor.* Igitur blasphematur Episcop⁹ Smyrnensis, quia nōnulli sanctitatē simulabant, cū execrabantur, eiusq; honori, ac virtuti cū quadam animi detestatione derogabāt: hac enim significatione dicitur blasphemia non solum de

Iudas in Canon. 8.

1. Petr. 2. 10.

D. Thom.

1. Tim. 1. 13.

Blasphemari.

Deo, sed de quacunque alia re, quam detestari dicimur, vt est perspicuum
Iudę. 9.
ex epistola Iudæ, cùm dicitur de Michaele Archangelo, quòd disputans cum Dæmone de Moysi corpore: *Non est ausus iudicium inferre blasphemiæ, sed dixit, Imperet tibi Dominus*, id est, noluit
Ibid. 10.
eum execrari, & maledicere. Et ibidē de Hæreticis, *Quæcunque quidem ignorant, blasphemant.* Illud maiorem habet difficultatem quod sequitur, *Qui se dicunt esse Iudæos, & non sunt:* quod per se suā sectionem desiderat.

Quid Iudæorū nomen hoc loco significet.

SECTIO IIII.

1
Tria Iudęorū nomina.

SCIENDVM est pro illustriori huius rei cognitione Iudæos triplici potissimum nomine censeri. Primùm enim dicuntur Israelitæ à Iacob Patriarcha, à quo omnes originem traxere: is enim cum Iacob anteà diceretur, mutato nomine dictus
Genes. 32.
est Israel, Genesis 32. de cuius nominis etymologia variè sentiūt Patres.
Philo.
Etenim Philo libro de Abraham, & libro de Hebræorum nominum interpretatione, Origenes homilia 15.
Origenes.
Eusebius Cęs.
in Genesim, Eusebius Cæsariensis libro 5. demonstrationis Euangelicæ cap. 21. diuus Chrysostomus homilia 58. in Genesim & homilia 15.
D. Chrysost.
Etymologia Israelitarum.
D. Hilarius.
Psalm. 52. 7.
in Matthæum D. Hilarius in Psal. 52. super illa verba: *Exultabit Iacob, & lætabitur Israel*, & in Psalm. 120. super il-
Psal. 120. 4.
la verba, *Ecce non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israel*, diuus Ambrosius
D. Ambros.
libro 2. de Iacob, & vita beata cap. 1.
D. Augustin.
D. Augustinus lib. 16. de ciuitate Dei cap. 39. & libro 1. contra Maximinū hæreticum Arianorum Episcopum, in fine tomi sexti, & alij existimant nomen Israel, quod Iacob ab Angelo impositum fuit, idem esse, ac vir videns Deum. Eam tamen opinionem reiicit diuus Hieronymus in quæstionibus Hebraicis his verbis. *Illud quod in libro nominum interpretatur Israel, vir videns Deum omnium pene sermone detritum, non tam verè, quam violenter mihi interpretatum videtur: eo enim loco Israel per has literas scribitur,* י *iod,* ש *, sin,* ר *res,* א *, aleph,* ל *, lamed, quibus literis scriptum Israel interpretatur Princeps Dei, siue directus à radice* שרה *sarach, id est, Principatum habere, seu dominari.*
D. Hieronym.
Vnde est illud Esaiæ nono המשרה *Hamisrah*, idest, *Principatus super humerum eius, vel si mauis, à radice* שור *sur, vel* שרה *Sara, id est, Principem esse, quod verbum est Oseæ 12. vbi pro eo quod nos habemus, & inualuit ad Angelum, est Hebraicè* וישר *vaiasar, idest, & princeps fuit. At verò vir videns Deum ita scribitur, vt vir ex tribus literis scribatur, Aleph, Iod, Sin, vt maneat* איש *, Videns verò ex aliis tribus, res, aleph, he, vt sit rahe, à radice* ראה *raah, idest, videre. Porrò* אל *el, ex duabus aleph, & lamed. Quamuis igitur grandis auctoritatis sint, & eloquentiæ, & ipsorum vmbra nos opprimat, qui Israel virum videntem Deum transtulerunt, nos magis scripturæ, & Angeli, vel Dei, qui ipsum Israel vocauit, auctoritate ducimur, quàm cuiuslibet eloquentiæ secularis.* Hæc Hieronymus. Cuius sententia planè vera est, & amplectēda: quæ etiā manifestè probatur ex Genesis 32. vbi Angelus, qui luctatus fuerat cum Iacob, reddens nominis etymon dixit, *Nequaquam Iacob appellabitur nomen tuum, sed Israel: quoniam si contra Deū fortis fuisti, quanto magis contra homines præualebis.* Et Paraphr. Chaldaic. sic locū transtulit, *Israel erit nomen tuū; quoniā Princeps fuisti cū Deo.* Deniq; idē est perspicuū ex Oseæ 12. vbi diximus haberi *vaiasar*, idest, *& princeps fuit.*

Esai. 9. 6.
Oseę 12. 4.
Israel non interpretādum, Vir videns Deum, sed princeps Dei.
Genes. 32.
Paraphrastes Chaldaicus.
Oseę 12. 6.

Quare si Hieronymus nōnullis in locis, veluti Oseę 8. Ioelis 3. Amos 4. & aliis, Israel vidēs Deū interpretatur; id non ex sua sñia, sed ex cōi, & vulgari, quæ tūc ad institutū facere sibi videbatur, dixisse censendus est: cum sententiam suam loco illo citato disertè tradiderit, resque ipsa perspicuè à nobis demonstrata sit, vt

demirari satis non possim, quòd leo à Castro vir aliòqui doctissimus, in libro. 3. sui apologetici pugnaciter contendat Israel non principem Dei sed virũ videntẽ Deũ interpretari oportere, quibusdã D. Hieron. testimonijs persuasum, in quibus non animaduertit D. Hieronym. non suam, sed vulgarem opinionem, vt sæpe solet, & ipsemet multis in locis confitetur, secutũ fuisse, nec de iterpretatione nominis Israel ibi ex professo disputasse, vt fecerat loco illo à nobis superiùs citato.

2 Secundò dicuntur Hebræi, de cuius appellationis origene maior est controuersia. Prima sententia est eorum, qui arbitrantur dictos esse Hebræos ab Abraham gentis auctore, quasi Abrahæos: quam sententiam non putauit improbabilẽ D. Augustinus lib. 2. retractationũ cap. 16. imo eam tenuerat lib. 1. de Consensu Euangelistarum cap. 24. sed eam retractauit loco retractationum citato, & meritò, quia nullo modo est probabilis; tum quia ipse Abraham dictus est etiam Hebræus, vt est perspicuum ex Genesis 14. vbi dicitur. *Et vnus, qui euaserat nunciauit Abram Hebræo*: tum etiam quia Abram scribitur initio per Aleph א, Hebræus autem per ע ain. Secunda sententia est Ioannis Reuchlini libro 3. de verbo mirifico cap. 13. Theodoreti quæstione 60. in Genesim & citatur ab Eugub. in suis annotationibus in Genesim super cap. 14. & Burgensis additione 2. ad 21. cap. Matthæi, quã etiã veriorem arbitratur Franciscus Ribeira in primum caput Ionæ num. 44. dici Hebręos ab Abraham, qui appellatus fuit Hebræus, idest, transitor, seu traiector: sic enim illi Hebræum nomen hoc loco interpretantur à radice עבר, idest, transiuit. Eandem verò sic proponit, & exponit Burgensis: Inter Mesopotamiam, & terram promissionis interfluit Euphrates fluuius, qui magnus est, & vnus ex illis quatuor, qui è paradiso voluptatis oriuntur, vnde in constituendis terminis terræ promissionis absolutè appellatur fluuius, Exodi vigesimo tertio cum dicitur, *Ponam terminos à deserto vsque ad fluuium, &c.* Vbi per fluuium Euphrates intelligitur, qui ex parte Mesopotamiæ finit terram promissionis: quia igitur Abraham, qui priùs cum Thare patre suo egressus ex Vr Chaldæorum habitauerat in Haran vrbe Mesopotamiæ Genesis vndecimo, ad terram Chanaam se contulit transito Euphrate fluuio, ibique altare Domino ædificauit, vocabatur à Chananæis Hebræus, idest, transfluuialis, sicut illi, qui ad nos veniunt è regionibus vltra montanis, vltramontani à nobis appellantur. Etenim Heber pèr ain, in principio transfluuialem significat à radice עבר Ghabar, idest, transiuit. Adducit autem Burgensis illud Genesis 14. *Venit vnus de ijs, qui euaserant & nunciauit Abraham Hebræo*, idest, vt ille interpretatur, transfluuiali; quæ expositio confirmari etiam potest ex eo, quod Septuaginta sic eum locum reddiderunt, τῷ ἀβρὰμ τῷ περάτῃ, seu vt Aquila transtulit, περάτῃ, idest, transitori. Deinde illa nituntur ratione, quod multæ aliæ gentes ab Heber traxere originem, quæ Hebręorum appellationem sortitæ non sunt, sed soli illi, qui ab Heber per Abraham descenderunt. Denique illud obijciunt, quod nec Abraham, nec vllus ex posteris Heber dictus est Hebræus, donec Abraham fluuium transijsset.

Tertia sententia, quę nobis videtur multò probabilior, est D. Augustini locis citatis, diui Hieronymi in traditionibus Hebraicis in Genesim, Iosephi lib. 1. Antiquitatũ c. 14. Rabani Mauri lib. 2. in Genesim cap. 11. Eugubini in annotationib. super 14. caput Genesis, Achatij apud eundem Eugubinum loco citato, Lyrani in cap. 10. Genesis, & omnium fere recentiorum Hebræorum, videlicet Iudęos dictos fuisse Hebræos ab Heber filio Sale, cuius fit mẽtio Genesis 10. 3

D. Augustin.

Genes. 14. 13.

Ioan. Reuchil. Theodoret.

Ribeira.

Neque ab Abraham, quasi à transitore, l. träsfluuiali.

Burgens.

Exodi 23. 31.

D. August. D. Hieron.

Iosephus. Rabani, Mauri, Eugub.

Achatius. Lyran.

Sed ab Heber filio Sale.

& 11. quasi Hebræos. Eam probat 1. diuus Augustinus ex illis verbis Genesis 10. *De sem quoque nati sunt patre omnium filiorum Heber*: quibus verbis significatur maximam, & amplissimã fuisse posteritatem Heber 2. Concinit nominum orthographia, etenim tam Heber, quam Hebræi, per aiñ initio scribuntur. Tertio. Argumentatur Eugubinus Hebræos ad Heber, non ab Habar, idest, transiuit dictos esse ex ipso nomine, siquidem nomina gentilitia apud Hebræos per iod in vltima proferuntur, veluti עברי Ieudi, Iudæus; Israeli, Israelita; Amelachi, Amelachita: quam eandẽ formam habet eo loco Genesis Hibri, idest, Hebræus, vt quemadmodũ Israeli ab israel dicitur, ita ab Heber dicatur Hibri; nã si ab Habar duceretur vt Hibri traiectorẽ signficet, potiùs Hober dicẽdũ esset, vel Habar, per Cametz quod fit in nominib⁹ appellatiuis. *Nunquã*, inquit Eugubinus, *appellatiua nomina eã formã sequũtur; testisq́; est Chaldaica editio*; quæ vt Gentile nomen interpretatur, scilicet Hibri. Quarto (quod argumentum rationem etiam huius appellationis continet) Accedit, quòd post diluuium, cùm adhuc viueret Heber, linguarũ confusio facta est, veraq́; Abrahami, & posterorũ lingua in domo Heber remansit, cũq́; totiùs familiæ caput esset Heber, ab eo & lingua, & natio nomen accepit: & cum in domo Abrahã integra, ac syncera permansisset, ij soli Hebręi eaq́;, lingua Hebræa vocari meruit? Cæteri verò, qui ab Heber descẽderunt, nõ sunt Hebræi vocati, quia eã linguæ puritatẽ non seruauerũt: qua ratione diluitur argumentum, quo Theodoret. & Paulus Burgẽsis se cõfecisse existimarunt non dictos esse Hebræos ab Heber, à quo nimirum multæ aliæ gentes traxerunt originẽ, quæ tamen ea nomenclatura caruerunt. Quod verò attinet ad translationem Septuaginta, qui περάτην, idest, transitorem reddiderunt, respondet loco citato Achatius Abraham quidem dictum esse Hebræum, non quasi traiectorem, sed quia ab Heber ducebat originem; Cæterum Septuaginta περάτην transtulisse, vt vim nominis, quod etiam ab Habar, idest, trrnsiuit deduci poterat, Graecè exprimerent. Denique quanuis Hebræorum nomenclatura, non reperiatur mandata literis, nisi postquam Abraham Euphratem fluuium transmisit, quid, quæso vetat multo ante Hebræorum appellationem viguisse.

Genes. 10. 21.

Eugub.

Inter posteros Heber, filij tãtum Abrahę dicuntur Hebręi, quia conseruarunt paternę linguæ puritatem.

Achatius.

Tertio appellantur Iudęi, quod nomen non habuerunt, nisi postquã decem tribus diuisæ sunt à duabus tempore Roboam filij Salomonis, vt auctor est D. Hieronymus in caput quintum Esaiæ super illa verba, *Vinea Domini exercituum domus Israel est*. Vbi docet hoc differre Israel, & Iudam, quod omnis populus prius appellabatur Israel; at postea regnante Dauid super tribum Iudam, & Roboam filio Salomonis super duas tribus Iudam, & Beniamin, ij, qui erant in Samaria, hoc est, decem tribus vocabãtur Israel; ij verò quibus imperabãt de genere Dauid, appellabantur Iuda. Quod idem docet Galatinus lib. 9. Arcanorum cap. 7. Porrò Ioseph. lib. 11. antiquitatum cap. 5. docet Iudęorum appelationẽ cœpisse ex die, qua duce Nehemia ex Babylone profecti sunt, à tribu nimirum Iuda, quæ prior ad illa loca peruenerat, vndè & ipsi, & prouincia à tali appellatione vocitantur. 4

D. Hieronym.

Iudęi, idest, cõfitentes, ita dicuntur à Tribu Iuda.

Galatinus. Ioseph.

Sciendum est autem ידה Iadah Hebraicè idem esse, quod confiteri, gratias agere, & laudare: ex qua radice fit Iehudah, vnde Genesis 29 dicitur. *Concepit adhuc Lia, peperitque filium, & dixit, nunc hac confitebor Domino, & idcirco vocauit nomen eius Iehudah*, idest, Iudam; à quo tanquam à regiæ tribus Principe dicti sunt Iehudim, idest Iudæi Ester 18. multisq́; alijs in locis: quare Iehudim siue Iudæi ex vi nominis idem sunt, quod confitentes, & laudantes Deum, & Iudah, idem quod confessio, vt habet diuus Hieronymus 5

Genes. 29. 1.

Ester 18.

tonymus in primum caput Aggæi: quo sensu potest illud exponi, quod dicitur Esaię 26. *In die illa cantabitur canticum istud in terra Iuda. Vrbs fortitudinis nostra Sion; Saluator ponetur in ea murus, & ante murale*, vt videlicet idem sit in terra Iuda, atque in terra confessionis, atque adeo vaticinium non ad terram Palæstinæ, sed ad Ecclesiam vniuersam Christum Dominum cōfitentē referatur: in quam sententiā explicari possūt multa alia scripturæ testimonia, quæ de Ecclesia vniuersa nomine terræ Iuda palā loquuntur.

6 Ex his iam perspicuum relinquitur, quid Iudęorum nomine hoc loco accipiendum sit: cum enim Iehudim, siue Iudæi idem sit, atque confitentes, inde factum est, vt Christiani legem seruantes Iudæi appellentur, vt ad Romanos 2. *Non enim qui in manifesto Iudæus est, neque quæ in manifesto in carne est circumcisio, sed qui in abscondito Iudæus est, & circuncisio cordis in spiritu, non litera.* In quem locum Origenes lib. 2. in epistolam ad Romanos, & homilia 5. super Leuiticum, & Cyrillus Alexand. lib. 5. in Leuiticum aiunt Apostolum docere duplicē esse Iudæum, vnum visibilem, alterum inuisibilem: vnum sequentem literam occidentem, alterum spiritum viuificantem. Sed multò luculentiùs idem docet diuus Augustinus epist. 200. quę est ad Asellicum Episcopum, vbi eum qui Christianus est, Iudæum, & Israelitam intelligi debere, probat ex eodem Pauli testimonio. *Quis est*, inquit, *iste in abscondito Iudæus, non in carnis circuncisione, sed cordis: non litera, sed spiritu, nisi Christianus? sic itaque sumus Iudæi non carnaliter, sed spiritualiter: quemadmodum etiam sumus filij Abrahæ, non secundum carnem, sed secundum spiritum fidei: scimus enim nos fuiße promißos, quando ei dixit Deus* Genes. 17. *Patrem multarum gentium posui te: quemadmodum interpretatur Paulus* ad Rom. 4. *Vt firma sit, inquit, promißio omni semini, nō ei, qui ex lege est solum, sed ei, qui ex fide est Abrahæ, qui est pater omnium nostrum, sicut scriptum est: Quia patrem multarum gentium posui te.* Et ad Galat. 3. *Abraham credidit Deo, & reputatum est illi ad iustitiā.* Intelligite ergo, quoniam, qui ex fide hi sunt filij Abrahæ: prouidens autē scriptura, quia ex fide iustificat gētes Deus, prænunciauit Abrahæ: *Quia benedicentur in te omnes gētes*: & paulò post, *Omnes vos vnum estis in Christo: si autem vos estis Christi, ergo Abrahæ semen estis, secundum promißionem hæredes.* Ex quibus testimoniis argumentatur: Primò D. Augustinus, secundum Apostolum inveniri Iudæos (illos videlicet, qui Christiani non sunt.) Qui cùm secūdum carnem ab Abrahamo trahant originem, filij tamen Abrahæ non sint, cum enim infert Apostolus; Intelligite ergo, quoniam qui ex fide, hi sunt filij Abrahę, plane significat eos, qui ex fide non sunt, non esse filios Abrahæ. Deinde colligit eos, qui credunt in Christum, esse Abrahæ filios, quamuis secundum carnem ab eo non descendant, atque adeo esse vere Iudæos secundum spiritū. quod idem liquido constat ex illis verbis ad Romanos 9. *Non omnes, qui ex Israel, ij sunt Israelitæ, neq; qui sunt semen Abrahæ, omnes filij.* Et ad Galatas 6. *Quicunque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, & misericordia, & super Israel Dei*; Quo etiā testimonio vtitur Augustinus loco citato. Cum ergo Smyrnę Angelus dicitur blasphemari ab ijs, qui se dicunt esse Iudęos, & non sunt, est sermo de illis, qui se Christi fidem profiteri mentiebantur: potestq; extendi ad eos, qui fidem quidem Christi tenebant, sed operibus, quæ fidei cōgruerent, non vacabant, atque adeo non erant veri Iudæi, idest veri Christi, & religionis cultores. Ex quibus etiam illud necessario colligitur, Iudæos, qui Christum non recipiunt, nequaquam veros esse Iudęos secundum spiritum, sed perfidos, & Iudaicę legis, quæ ad Messiam recipiendū, & colendum spectabat, violatores, seu vt hoc loco dicitur, Synagogam Sathanæ quam ob causam Christus Dominus Iudæis dicebat Ioannis 5.

Rom. 2. 28.

Origenes.

Cyrill. Alex.

D. August.

Christiani propter Christi confessionem, filij Abrahę & veri Iudęi secundum spiritum.

Genes. 17.

Rom. 4. 16.

Galatas 3. 6.

D. August.

Rom. 9. 7

Galat. 6. 16.

Perfidi Iudęi, Synagoga Sathanę, canes, mali operarij. & concisi, non circuncisi.

Ioann. 5. 45.

Si crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi, de me enim ille scripsit; si autem illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis? De his dicit Apostolus ad Philippenses 3. *Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem: nos enim sumus circuncisio, qui Spiritu seruimus Deo, & gloriamur in Christo Iesu, & non in carne fiduciam habentes.* Vbi contra quosdam impios Iudæos disputat Apostolus, eosque tribus notat appellationibus. Primùm enim appellat canes, quia aduersum Euangelij prædicationem oblatrare non cessant. Deinde malos operarios, quia operabãtur quidem, sed turpi quæstui seruiebant. Deniq; concisionem pércontemptum appellar, non circuncisionem, quia de carnali præputij concisione gloriabantur, cum tamen corde non essent circuncisi: neque in Christum credebant, in cuius fide, atque amore vera mentis circuncisio posita est.

Philip. 3. 2.

Missurus est Diabolus aliquos ex vobis in carcerem: Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.

SECTIO V.

IN reliqua Epistolæ parte duo præcipuè continẽtur. Primùm enim prædicitur Episcopo Smyrnẽsi imminens Ecclesię persecutio, vt sese ad illam animosè excipiendam paret, cùm dicitur, *Ecce missurus est Diabolus aliquos ex vobis in carcerem, vt tentemini*: vbi illud est obseruandum: Dęmonem hoc loco appellari administrum diuinæ iustitiæ, & prouidẽtię in inferendis laboribus, & calamitatibus: est enim propriũ ministrorum iustitiæ, mittere in carcerem: quamobrem diuus Hieronym⁹ in Psalmum 107. appellat Dæmonẽ quęstionarium Domini, idque deducit ex verbis Apostoli 1. ad Timoth. 1. vbi Paulus sic ait: *Quos tradidi Satanæ, vt discant non blasphemare. Ergo Diabolus*, inquit Hieronymus, *quasi quæstionarius Domini est, qui enim non rectè ambulãt, traduntur Diabolo, vt ab ipso cruciati ad Deũ conuertantur.* Verùm hoc loco non est quæstionarius Domini ad cruciandũ bonos propter aliqua crimina, sed ad patientię exercitationem, probationem virtutis, & meritorum segetem, quemadmodum significatur, cũ dicitur, *Vt tentemini.* Deinde magnifica pollicitatione Smyrnę Angelus ad perseuerãtiam excitatur illis verbis, *Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.* Vbi per coronam vitæ æterna fœlicitas accipienda est, quæ non nisi fideli, id est, perseueranti vsque ad mortem promittitur iuxta illud Matthæi 10. *Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit*, & Ecclesiastici 4. *vsque ad mortem certa pro iustitia.* Non vacat autem mysterio, quòd æterna fœlicitas non solum corona, sed vitæ corona nuncupatur: quod paulo fusius iam explicãdum est. Et quidem, quod attinet ad coronæ appellationem, nõ solum hoc loco, sed multis etiam aliis gloria corona dicitur: veluti Psal. 102. *Qui coronat te in misericordia, & miserationibus.* Et 2. ad Timoth. 2. *Non coronabitur, nisi qui legitimè certauerit.* Et cap. 4. *In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ.* Et 1. Pet. 5. *Cum apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilẽ gloriæ coronam*: cuius appellationis ratio multiplex est. Prima est diui Augustini lib. vnico de agone Christiano: quia nimirum datur certantibus, iuxta illud Pauli paulò ante citatum: *Nõ coronabitur nisi qui legitimè certauerit.* In cuius rei figurã voluit Hebręos Deus ad terram promissionis armatos procedere, & in morem castrorum tributim dispositos sub vexillis esse militaribus, & castrametari, vt habes Numerorum 2. & 10. Eandem ob causam Ecclesia palmę similis dicitur, quæ nonnisi victoribus conceditur. Canticorum 7. *Statura tua assimilata est palmæ*: quam similitudinem tripliciter

Dęmon, administer diuinę iustitię.

1. Timoth. 1. 20.

Hieronym.

Perseuerãtia.

Matt. 10. 22.

Beatitudo, cur corona.

Psalm. 102.

2. Tim. 2. Item 4.

1. Pet. 5.

D. August.

1. Quia datur legitimè certãtibus, ideoque Ecclesia dicitur palma.

Cant. 7.

exponit

Beda. exponit Beda in commentariis Canticorum. Primum, quia palma, cùm ei pōdus imponitur, non succumbit, sed potiùs in morem fornicis sese erigit. *Sic enim statura*, inquit, *Ecclesiæ rectitudo est bonæ operationis, quæ ad terrenam concupiscentiam incuruari despiciens, totam se ad cælestia promerenda sustollit*: quam rectitudinem monet Apostolus, cùm ait 1. ad Corinthios 16. *State in fide, viriliter agite.* Deinde quia palma in inferioribus aspera videtur, in summo autem pulchritudinem, & fructus suauitatem ostendit: sic nanque Ecclesia, & quælibet fidelis anima asperos in terra portat pro Domino labores, sed mercedem à Deo gratissimam se accipere sperat in cælo: aspera est palma iuxta terram, quia passionem patiuntur propter iustitiam electi: pulchra est, & dulcis in summo, quia gaudent in pressuris, & exultant scientes, quod merces eorum copiosa est in cælis. Denique quia palma manus victricis ornamentum est; sed & apud antiquos quicunque in certamine vicissent, palma coronabantur. Statura ergo sponsæ assimilatur palmæ, cùm erecta in amorem supernorum, meditatur interim in acie cōsistens brauium illud, quo victrix finito agone donanda est: vnde Apocalypsis 7. dicitur, *Et palmæ in manibus eorū*: imo Ezechielis 41: docet Propheta vidisse se in templi illius mystici parietibus cælatas palmas, & Cherubim. *Fabrefacta* inquit, *Cherubim, & palmæ; & palma inter Cherub & Cherub: duasque facies habebat Cherub: faciem hominis iuxta palmam ex hac parte, & faciem leonis iuxta palmam ex alia parte, expressam per omnem domum in circuitu: de terra vsque ad superiora portæ Cherubim, & palmæ cælatæ erant in pariete tēpli.* Quem locum sic exponit D. Hieronymus. Palmæ cælantur, in quibus signum victoriæ est, quæ erant inter Cherub, & Cherub, vt vnus Cherub, duarum palmarum lateribus vallaretur, qui Cherub nō quatuor, sed duas habebat facies, hominis scilicet & leonis, quorum primum ad rationem pertinet, secundum ad fortitudinem: quod vero huiusmodi ornatus fuerit per omnem domum, illud significat, omnes qui in Christi Ecclesia sunt, salutarem debere habere cognitionem rerum diuinarum, & victoriam de hostibus reportare, ad quod quia prudentia, & magnitudo animi requiruntur, duplicem Cherub habebat faciē hominis, ac leonis.

1. Cor. 16.

Apoc. 7.

Ezech. 41.

Palmæ in templo.

D. Hieron.

2 Secundo propter circulum, perfectissimū & capacissimū.

Secunda ratio desumitur à figura, quæ rotunda est, atque adeò perfectissima, & capacissima, fineque omnino carens: sic enim æterna felicitas perfectissima est: gaudia omnia complectitur: finem nunquam est habitura: quam ob causam eam fuisse expressam per arcam fœderis rectè possumus intelligere: ea nanq; habebat coronā aureā per circuitū, vt refertur Exod. 25. Sic enim gloria, arca est bonorum omnium thesauros, ac diuitias continens, coronamq; habet per circuitum, quia suo ambitu omnem durationem complectitur: quo sensu diuus Hieronymus interpretatur illud Psalmi 64: *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ. Quia nimirum*, inquit Hieronymus, *sanctos præmiis, & temetipsum eorum agminibus coronabis, circulum autem & semper in se currentia anni tempora coronam vocauit.* Hæc ille.

Exod. 25.

D. Hieron.

3

Tertia ratio est, quia est pretiosissimis instar coronæ omnium gemmarum genere exornatæ: quæ ratio desumitur ex illis verbis Psal. 20. *Posuisti in capite eius coronam de lapide pretioso.* Duodecim vero huius coronæ gemmæ pulcherrimæ colliguntur ex sacris literis. Prima est sanitas sine ægritudine: Esai. 25. *Præcipitabit Dominus mortem in sempiternum*: & 1. ad Corinth. 15. *Absorta est mors in victoria.* Secunda, plenitudo sine defectu. Esai. 25. *Non esurient, neque sitient ampliùs.* Tertia, refectio sine fastidio. Ecclesiastici 24. *Qui edunt me, adhuc esurient, & qui bibunt me adhuc sitient.* Quarta, Scientia sine ignorantia. 1. ad Corinth. 13. *Videmus nunc per speculum, in ænigmate: tunc autem facie ad faciem.* Quinta, Gaudium sine

Psalm. 20.

Tertio quia ex gemmis duodecim.

Esai. 25.

1. Cor. 15.

Esai. 25.

Ecclesiast. 24.

1. Cor. 13.

Psalm. 35. Exodi 12. Psal. 147. Psalm. 90. Psalm. 102. Psalm. 57. Genes. 43. Apoc. 14. Psalm. 88.

sine tristitia Psal. 35. *Torrente voluptatis tuæ potabis eos:* nam modo comedimus agnum cũ lactucis agrestibus, Exod. 12. Sexta, Pax sine perturbatione. Psal. 147. *Qui posuit fines tuos pacem.* Et Psal. 36 *Delectabuntur in multitudine pacis.* Septima, Securitas sine timore. Psal. 90. *Non timebis à timore nocturno, à sagitta volante in die, à negotio perambulante in tenebris, ab incursu, & Dæmonio meridiano.* Octaua, Adimpletio omnium desideriorum. Psal. 102. *Qui replet in bonis desiderium tuum.* Nona, Lætitia de iustitia Dei, & pœna malorum. Psal. 57. *Lætabitur iustus, cum viderit vindictam: manus suas lauabit in sanguine peccatoris.* Decima, Gaudium de congregatione, & societate iustorum. Quod fuit typicè expressum in illo conuiuio, quod fecit Ioseph omnibus fratribus suis simul cõgregatis. Gen. 43. Vndecima, Gaudium de consideratione bonorũ, quæ quisque fecit. In hanc enim sententiam potest quoque exponi illud Apocal. 14. *Opera illorum sequuntur illos.* Duodecima, & postrema, Gaudium de cõsideratione malorum, à quibus Deus vnumquenque beatum liberauit. Psal. 88. *Misericordias Domini in æternum cantabo.* His duodecim gaudiis, quasi duodecim gemmis pretiosissimis gloriæ corona exornabitur.

4

Gloria, cur vitæ corona. Richardus.

Quod verò attinet ad secundum, cur corona vitæ appelletur, duplex potest afferri ratio. Prior est, vt alludatur ad vitam, quam sancti propter Deum neglexerunt, strenuè mortem pro eius honore oppetentes. Quam rationem innuit Richardus de S. Victore, expresseq; affert Ioachimus. *Corona, inquit, vitæ promittitur, quia ij, qui donant vitam Deo, cum triumpho pretiosæ mortis perueniunt ad veram vitam: quoniam vt eam seruare possent in regno, eam in exilio perdiderunt iuxta illud Ioannis 12. Qui amat animam suam perdet eam, & qui odit animã suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam.* Significatur igitur sãctos pro Christo non amisisse vitam moriendo, sed eam pro meliori commutasse: imo illa postea tanquam corona, quã amisisse videbantur, coronari. Posterior ratio est, vt fiat allusio ad flores, ex quibus gloriæ corona contexitur, & significetur sempiternæ gloriæ duratio; quo sensu appellatur corona vitæ, quia semper viuent, hoc est nunquam languescent, aut demorientur flores, ex quibus cõficitur. Quo proculdubio videtur allusisse Petrus 1. sua epistola cap. 5. cùm eam appellauit immarcescibilem: quam eandem ob causam status beatorum comparatur verno tempori, quo tempore campus omni florum genere vestitur, & arbores in gemmas erumpũt, iuxta illud Canticorum 2. *Iam hyems transiit, imber abiit, & recessit, flores apparuerunt in terra nostra.* Huiusmodi igitur corona fideli, idest, perseueranti vsque ad mortem promittitur; id quod etiam aliter sequentibus verbis explicatur, cùm dicitur: *Qui vicerit, non lædetur à morte secunda;* vbi per mortem secundam intelligitur æterna damnatio, quæ mors secunda dicitur, tum comparatione mortis corporalis, qua anima à corpore separatur: tum comparatione culpæ, quæ mors prima est, & causa huius mortis secundæ. De mortis generibus legendus est diuus Ambrosius libro de bono mortis capite secundo, & sequẽtibus.

Ioan. 12. 1. Pet. 5. Cant. 2. Æterna damnatio, mors secunda.

COMMENTARIUM TERTIUM EXEGETICUM.

De Angelo Pergami.

Hæc dicit, qui habet rōphæā vtraque parte acutam: Scio vbi habitas, vbi sedes est Satanæ, & tenes nomen meum, & non negasti fidē meam, & in diebus illis Antipas testis meus fidelis, qui occisus est apud vos, vbi Satanas habitat.

SECTIO I.

1 Pergamus.

TERTIA Epistola scribitur ad Episcopum Pergami. Fuit autem Pergamum siue Pergamus, insignis vrbs in Asia minori, ita dicta, quòd in edita rupe sita esset, loca enim editiora olim Pergama dicebantur in eo verò maximè gloriatur hæc vrbs, quod patria fuit Galeni medici clarissimi. Literæ partim laudationem, partim reprehensionem continent, prius verò laudatio ponitur, quam reprehensio ob eam causam, quam in literis Ephesini Angeli reddidim⁹.

Quatuor causæ romphææ vtraque parte acutę.

Quod attinet ad inscriptionem, ea est huiusmodi. *Hæc dicit, qui habet romphæam vtraque parte acutam.* Cuius inscriptionis ratio multiplex est.

Rich. de S. V.

Prima redditur à Richardo de sancto victore, vt nimirùm intelligat hic Episcopus Christum non solum posse eum, si ad meliorem frugem redire voluerit, tam in corpore, quàm in spiritu adiuuare (hoc enim significat *romphea vtraque parte acuta*) sed etiam posse tam corpus, quàm animam mittere in gehennam, quod est ancipiti gladio ferire. Secunda ratio est Ruperti fieri mentionem ancipitis romphææ, vt indicetur faciendam esse diuisionem inter sanam doctrinam, & prauam Balaam, siue Nicolaitarum dogmata, contra quos sermo dirigitur, idque summo studio curandum esse à Pergami Angelo. Tertia est Bedæ, significari videlicet iudiciariam CHRISTI potestatem qua bonis prǣmia, supplicia improbis, distribuet: vt ita Pergamenos partim animet, partim etiam deterreat. Quarta est Ioachimi, moneri hac inscripaione Episcopum Pergami, vt magistrum suum imitetur, studeatque ancipitem verbi Dei romphaam aduersus hæreticos distringere, atque vibrare.

Rupert⁹.

Beda.

Ioachim.

2

Secundo. Laudatur, quod *habitans vbi sedes est Satanæ*, tamen nomen Dei, fidemque retineat, hoc est bonus inter malos sit; sic enim hunc locum exponit diuus Gregorius lib. i. Moralium capite 1. super illa verba. *Vir erat in terra Hus nomine Iob*, & libro vigesimo Moralium capite 29. expendens verba illa. Iob capite 30. *Frater fui Draconum, & socius struthionum.* Per *Dracones* intelligit diuus Gregorius malos homines: per *struthiones* hypocritas: quib⁹ in locis docet diuus Gregorius non valde laudabile esse bonum esse cum bonis, sed benū esse cum malis: eam enim ob causam, D. Petrus 2. sua epistola capite 2. summis laudibus extulit Loth, quod bon⁹

Gregor.

2. Petr. 2.

inter reprobos sit repertus, dum ait.
2.Petr.2.7. *Iustum Loth oppressum à nefandorum iniusta*
conuersatione eripuit, aspectu enim & auditu
iustus erat habitans inter eos, qui de die in di-
em animam iusti iniquis operibus cruciabant.
Propterea etiam Paulus discipulis,
Philip.2.15. dixit ad Philippenses 2. *In medio natio-*
nis prauæ & peruersæ, inter quos lucetis, si-
cut luminaria in mundo. Et sancta Eccle-
sia sponsi voce laudatur, cum ei dici-
Cant.2.2. tur Canticorum 2 *Sicut lilium inter spi-*
nas, sic amica mea inter filias. Etenim, vt
Hugo Card. ait Hugo Cardinalis in commenta-
riis eius loci, *Anima inter aculeos carna-*
lium concupiscentiarum integra, inter pungen-
tes sollicitudines illæsa, inter malignantes bo-
na, inter dissidentes pacifica, quid aliud est,
quàm lilium inter spinas?

3 Tertiò. Notandi sunt illa verba.
Habitas vbi sedes est Satanæ, seu vt græ-
cè legimus, *vbi thronus est Satanæ*, ex
quo rectè colligitur corda malorum
esse veluti thronum, in quo Satanas
tanquam rex sedet, & colitur: quem-
admodum è contrario cor iusti est
thronus quidam regalis, in quo Deus
ipse residet, & adoratur: quod non
obscurè expressum fuit in regio illo
throno, quem sibi ex ebore fecit Rex
3.Reg.10. Salomon, quemadmodum refertur.
3. Regum 10. Ebur enim propter can-
dorem significat animæ puritatem,
quæ auro idest charitate vestitur:
quemadmodũ etiam Salomon ebur
illud auro vestiuit Deo etiã illa Che-
rubim, quę erant super propitiatori-
um, extendebant alas suas, eisque ex-
pansis veluti sellam, thronum ve pa-
rabant, in quo ipse dominus sederet:
Psalm.98.1 quò ad literam allusit Regius vates,
cum dixit Psalm 98 *Qui sedet super Che-*
rubim, quo fit vt eadem *Cherubim* ius-
tos homines, In quibus est cælestis
scientiæ plenitudo, ad viuum expres-
D. August. serint: quemadmodum docet D Au-
gustinus in commentariis eiusdem
loci. *Sit*, inquit, *in te plenitudo scientiæ, &*
eris tu quoque sedes Dei. Sed forte dicturus es,
& quando in me erit plenitudo scientiæ? quis
Rom.13. *potest ad tantum culmen peruenire? Noli tur-*
bari, ait enim Apostolus ad Romanos 13.
Plenitudo legis est charitas: interroga cor tu-
um, si est ibi charitas, ibi est plenitudo legis,
iam in te habitat Deus sedes Dei factus es;
irascantur populi, quid facient irascentes popu-
li ei, qui factus est sedes Dei?

Quarto aduerte שטן Satan He- 4
braicè idem esse quod aduersarium,
à verbo שטן Satan, quod est aduer-
sari, detrahere, calumniari, iden.
enim verbum est Psalm. 37. cum di- Psalm.37.21.
citur. *Qui retribuunt mala pro bonis, de-*
trahebant mihi; quoniam sequebar boni-
tatem. Et Psalmo 108. *Hoc opus eorum* Psal. 108. 20.
qui detrahunt mihi apud Dominum. Et ite-
rũ. *Induantur, qui detrahunt mihi, pudore.* Et
Zachariæ 3. *Satan stabat à dextris eius,* Zachar. 3.1.
vt aduersaretur ei: vbi pro aduersare-
tur ei, est Hebraicè לשטנו lesitno,
ac si diceres, stabat aduersarius, vt ad-
uersaretur ei, Et 3. Reg.5. *Nunc autem* 3.Reg.5.4.
requiem dedit Deus mihi per circuitũ, & non
est Satan, neq; occursus malus, idest, non
est aduersarius: quo fit vt optime
quadret hęc appellatio in Dæmonẽ,
qui nos calumniatur, nobisq; aduersa-
tur. Septuaginta pro *Satan* Diabolum
transferunt, quod nomen idẽ Græcè
significat, quod *Satan* Hebraicè. Dici-
tur etiã teste D. Hieronymo in com- D.Hier.
ment. super vigesimum septimũ ca-
put Esaiæ. Belial, idest Apostata, præ-
uaricator, & absq; iugo. Vndè Apos-
tolus. 2. ad Corinth. 6. *Quæ est*, inquit, 2.Cor.6.15.
cõmunicatio Christi ad Belial? & vbicunq;.
Septuaginta trasferunt. *filios pestilentiæ,*
seu *iniquitatis*, in Hebræo legimus. *fili-*
os Belial. Vndè est illud Psalmi 88. *Filius* Psal. 88. 23.
iniquitatis non apponet nocere ei. Hebraicè
filius Belial. Appellatur etiã leuiathã,
idest, magnus cetus. De quo quod ca-
piẽdus sit à Christo narratur Iob 40
ibi enim pro ceto *leuiathan*, Hebraicè
ponitur: statimq; subditur, *Hoc est prin-*
cipium plasmatis Domini, quod factum est, vt
illudatur ab Angelis eius, sic enim Septua-
ginta transtulerunt, & D. Hieronym. D.Hieron.
in eũ locum. *Ab ijs*, inquit, *illuditur, quoni-*
am per gratiam sancti Spiritus, & meritum
sanctitatis eis subditur, & inuocato nomine
Christi effugatur: quemadmodũ prædictũ fuit
ab Esaia cap. 11. Delectabitur infans ab vbere

super

super foramine aspidis, & in cauernaci reguli, qui ab lactatus fuerit, mittet manum suam. Psal. 103.26. Cui concinit illud Psalm. 103. *Draco iste quem formasti ad illudendū ei.* In quem locum Hebræi suo more fabulantur, Deū à principio mundi duos cetos immensæ magnitudinis, marem vnū, alterum fœminam procreasse, quia tamen præuidit si per generationem multiplicarentur impeditum iri nauigationem, fœminam occidisse, & sale conditam reseruasse, vt iustis post resurrectionem lautissimum ex eius carnibus conuiuium appararet, interimq; cùm masculo, qui superfuit, tribus horis quotidie animi gratia colludere, & ita locum Psalmi citatum interpretantur ridiculè, vt cetus maris ita & ipsi sacræ Scripturæ illudentes. Locus enim ad literam de ceto intelligitur, quem Deus procreauit in mari, vt in eo quasi luderet, ac de reliquis minoribus piscibus propter suam magnitudinem quasi tyrannico more triumpharet, eos nimirum deuorando. Cæterum Patres per *cetum*, siue *leuiathan*, eo loco Dæmonē intelligunt, quem Deus formauit *ad illudendum*, idest, vt illuderet hominibus, vt exponit Hieronymus: seu *ad illudendum ei*, idest, vt illuderetur ei ab hominibus, præcipuè post passionem Christi, quemadmodum interpretantur diuus Augustinus, Theodoretus, auctor Anonymus, Genebrardus, & alij.

Hieronym.

D. August. Theodoret. Anonym. Genebrard.

5 Quis Antipas, & quando passus martyriū.

Denique In hac priore epistolæ parte commemoratur mors Antipæ martyris, qui propter fidem in ea vrbe passus fuerat, quæ potissimum refertur ad exaggerandam magis Pergamensium malitiam, in quorū multis Sathanas sedem suam collocauerat, atque adeo ad commendandam fidem Episcopi Pergamensis, qui in ea persecutione virum se præbuit, simulq; ad eum animandum, vt Antipam conetur imitari. Fuit autem Antipas sub Domitiano Imperatore propter fidem in bouem æneum candentē coniectus, quemadmodum refert Cæsar Baron. in suo Martyrologio 11. Aprilis ex Græcis monologijs, Metaphraste, Lyppomano, & alijs.

Cæsar Baron.

Habeo aduersus te pauca, quia habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere scandalum coram filiis Israel, edere, & fornicari, ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum.

SECTIO II.

1 Increpatio Episcopi Pergamensis.

LAVDIBVS præmissis Episcopi Pergamensis, vt æquis auribus reprehensionem acciperet, sequitur iam obiurgatio illis verbis comprehēsa: *Sed habeo aduersum te pauca, quia habes illic tenentes doctrinam Balaam; qui docebat Balac mittere scandalum coram filijs Israel, edere, & fornicari, ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum:* quæ totidem verbis Græcè habetur, nisi quod verbū *idolothyta* additur verbo, *edere*. Pro literali expositione sciendum est primo, cū Balac Rex Moabitarum Hebræorum arma formidaret, auxilium à Balaam Ariolo postulasse, qui cùm intelligeret populum non nisi à Deo propter peccata destitutum vinci posse, dedit Regi consilium, vt selectissimas puellas prope exercitum Hebræorū mitteret, quę Hebræos iuuenes verbis ad libidinem allicerent, tunc verò illis ad venerē incitatis sui copiā non permitterent, nisi prius de idololothytis manducarent, idolaq; sua quæ simul portabant, venerarentur, quæ omnia fruendarum puellarum studio fecerunt, quemadmodum refertur Num. 25. imo vt narrat Ioseph. lib. 4. antiquitatū c. 5. nōnulli nobiles Hebræorū aliquas ex illis duxerunt vxores. Quod autē Balaā id cōsilij dederit, licet non cōmemoretur Num. 25.

Actus Balac & Balaam contra popul. Dei.

Venerē sequitur idololatria.

Ioseph.

aperte tamen colligitur ex cap. 31. eiusdem libri cum dicitur, *Nonne istæ sunt, quæ deceperunt filios Israel ad suggestionem Balaam, & prævaricari eos fecerunt?* Quia igitur Nicolaitę, vt superius diximus in ea hæresi fuerunt, vt affirmarent non solum non esse malum fornicari, sed ad salutem plane necessarium: propterea dicuntur hoc loco habere doctrinam Balaam, qui fornicationem consuluit.

2

Scandalũ seu offendiculum occasio ruinę.

Secundò, aduertendum est, scandalum nomen esse Græcum, ita dictum à ruina, quod nimirum occasio sit cadendi. Hebraicè autem מוקש moches, à radice יקש iachas, quæ significat irretire, illaqueare, offendere. vnde est illud Psalmi 139. *Iuxta iter scandalum posuerunt mihi.* Et 1. Regũ 18. *Dabo eam illi* (Michol Dauidi) *vt fiat ei in scandalum, & sit super eum manus Philistinorum.* Et Psalm. 49. *Aduersus filium matris tuæ ponebat scandalum.* Et Psalm. 124 *Anima nostra, sicut passer erepta est de laqueo venantium.* Vbi Hebraicè pro *venantium*, est יוקשים iochesschim, id est, illaqueantium. Locus est controuersus Prouerbiorum 20. quem doctrinæ causa libet hic enodare: ex Hebræo sic legimus, *Ruina* (Hebraicè Moches) *est homini deuorare sanctos, & post vota retractare:* quanquam septuaginta aliter transtulerunt: quidam pro *deuorare* legunt *deuotare*, vt sit duplex sensus. Vnus, Ruina est homini promittere se sanctos persecuturum, & iuxta vota emissa eos deinde male tractare: quemadmodum videtur legisse, & intellexisse Beda in commentarijs eiusdem loci. Alter, quem tradit Lyranus, Ruina est homini votum facere sanctis, & postea votum reuocare. Verum rectius alij legunt *deuorare*. Dictio enim Hebræa plane significat deglutire. Est autem Hebraice sic ad verbum, *ruina*, seu *laqueus est homini deglutire sanctum, vel sanctificationem, & post vota quærere*; & est etiam secundum hanc lectionẽ, quæ verior est, duplex expositio. Vna, Ruina est homini deuorare rem Deo cõsecratam, vel debitam, & postea per hypocrisim quærere vota, quib' De' placetur, cum nimirum eiusmodi vota improbi hominis, accepta Deo nõ sint. Altera Caietani; laqueus est homini deuorare rem sacram, vt primogenita & alia debita sacerdotibus ex lege, & etiam laqueus est post vota emissa, inquirere an vota obligent, aut modum quærere non implendi votum, vt hoc vnico versu duplex sacrilegij genus comprehendatur, quæ expositio probabilis admodum est. Reprehenditur igitur hoc loco pergami Angel' propter Nicolaitas, quod scandalum alijs facerent, docentes licitam esse libidinem, quam ob causam Balaamo comparantur, qui docebat Balac mittere scandalũ coram filijs Israel. Ex quo colligitur, quantum malum sit scandalum, siquidem Episcopus Pergami eo reprehenditur, quod scandalum dantes Nicolaitas ferat. Huius peccati magnitudinem exaggerat Paulus 1. ad Cor. 8. Cum aduersus idolothyta manducantes, & ita scandalum præbentes infirmis, sic arguit. *Si quis viderit eum qui habet scientiam in idolio* (idest templo idolorum) *recumbentem, nonne conscientia eius cum sit infirma, ædificabitur ad manducandũ idolothyta, & peribit infirmus in tua conscientia frater propter quem Christus mortuus est, sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis*: in quem locum D. Chrysostomus primum obseruat verba illa, *propter quem Christus mortuus est*, quia videlicet qui scandalum præbet, destruit opus Christi, quod ipse sua passione perfecit. Deinde verbũ illud, *percutientes, Non dixit*, inquit, *scandalizantes, sed percutientes: Etenim omni plaga grauius est scandalum, cum sæpe numero mortẽ afferat.* Vnde ipse Paulus 1. c. 9 sequẽte, postquam multis probauit deberi ab auditoribus concionatori victum, subiunxit se iuri illi voluisse cedere dicens, *Sed non vsi sumus hac potestate, sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Euangelio Christi. Non dixit euersionem,*

Psalm. 139. 6.
1. Reg. 18. 21.
Psalm. 49. 20.
Psalm. 124. 7.
Prou. 20. 25.
Beda.
Lyran.
Grauitas scandali.
1. Cor. 8. 10.
D. Chrysost.
Scandalizans destruit opus Christi.
1. Cor. 9. 12.

inquit

inquit Chrysostomus, *sed offendiculum, neque simpliciter sed aliquod offendiculum.*

3 Prælati officium, exterminare concubinarios & libidinosos.

Tertiò, reprehenditur quod non omnino ex suo Episcopatu libidinosos homines exterminaret: hoc enim nomine censentur hoc loco Nicolaitæ tanquam æmuli, & imitatores Balaam, quippe qui docebant vagam venerem licitam esse. Pertinet igitur maxime ad prælati officium libidinem, quoad eius fieri poterit, exterminare, & concubinarios ex suę diœceseos finibus longe pellere, iuxta ea quæ sanxit Tridentina Synodus sessione 24. cap. 8. (Conc. Trid.) Sic enim Sara quę typum gessit Ecclesiæ, cum vidisset filium Agar Ægyptiæ, hoc est, Ismaelem ludentem cum Isaac filio suo, dixit ad Abraham, *Eijce ancillam & filiũ eius*: quod cum durè accepisset Abraham, audiuit à Domino, *Non tibi videatur asperum super puero, & super ancilla; omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem eius*, Genesis 21. (Ludus Ismaelis cum Isaac. Genes. 21. 10. 12.) Ludum verò istum Ismaelis cum Isaac, propter quem iubetur cum matre domo eijci, multi ad libidinem referunt: quod, vt melius intelligatur sciendum est verbum Hebraicum צחק thachac, quod ibi legitur, multa significare. Primum enim significat ludere. Secundò idololatriam committere: De vtraque enim significatione potest accipi illud Exod. 32. (Exod. 32. 6.) *Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere*; Hebraice לצחק letsachec, id est, vel ad ludendum, vel ad idololatrandum certè Paul⁹ de idololatria intellexit 1. ad Cor. 10. *Neque idololatræ efficiamini, sicut quidã ex ipsis sicut scriptum est, sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere.* Tertiò illudere, vt Genesis 39. (Genes. 39. 17.) *Venit ad me seruus Hebræus, quem introduxisti vt illuderet mihi.* Quartò, ridere Genesis 18. (Genes. 18. 15.) *Dixi Sara, non risi.* Hebraicè צחקתי tsachacti. Quintò, occidere 2. Regum 2. (2. Reg. 2. 14.) *Surgant pueri & ludant*, id est, occidant se inuicem digladiando. Sextò, denique venerem exercere Genesis 26. (Genes. 26. 8.) *Prospiciens Abimelech Palæsthinorum Rex per fenestram, vidit Isaac iocantem cum Rebecca vxore sua*, id est, debitum vxori reddentem, vnde statim accersito eo ait, perspicuum est quod vxor tua sit. Hic multiplex orta est propositi loci expositio. Prima est Eugubini in annotationibus in Genesim interpretantis ludentem, seu ridentem; (Eugub.) vbi etiam Lyranum reprehendit, quod in aliam expositionem deflexerit. Secundam & tertiam affert D. Hieronymus de sententia Hebræorum in traditionib⁹ Hebraicis: (D. Hieronym.) *Siue, inquit, quod idola ludere fecerit, iuxta illud quod scriptum est, Exod. 32. Et surrexerunt ludere: siue quod aduersum Isaac, Ismael quasi maioris ætatis, ioco sibi, & ludo primogenita vendicaret; quod quidem Sara audiens, non tulit, & hoc ex ipsius approbatur sermone dicentis, eijce ancillã, & filium eius, non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac.* Quam vtranque expositionem affert & probat Rupertus libro 6. in Genesim cap. 20. (Rupertus.) Quarta est Achatij apud Lypomanum in catena sua super Genesim: (Achat.) Ismaelẽ tentasse caute occidere Isaac, vt ad ipsum hæreditas deueniret, cui videtur concinere illud ad Galat. 4. (Galat. 4. 29.) *Quemadmodum ij qui secundum carnem natus erat*, idest Ismael, *persequebatur eum, qui secundum spiritum*, id est Isaac. Quinta, est Caietani legentis facientem irridere, (Caiet.) vt sit sensus, Ismaelem suasisse pueris æqualibus Isaac, vt ipsum irriderent, atque despicerent. Sexta est Pauli Burgensis in additione sua ad vigesimum primum caput Genesis, (Burgens.) quod nimirum Ismael videns tantũ festum celebrari ab Abrahã, in ablactatione Isaac fratris sui iunioris, factum irriserit, innuens, frustra ea omnia fieri, cum ipse tanquam primogenitus in bona paterna deberet succedere. Septima, denique est aliorũ, ludum hunc ad lasciuiam, & libidinem referentium (quam expositionẽ tangit Lyranus) (Ludere. i. idolatrare, vel lasciuire.) quasi Ismael abuti voluisset Isaac, aut certè eum genus aliquod libidinis edoceret, quemadmodum docet Glossa interlinealis. Ex quibus expositionibus illæ videntur probabiliores, quæ lusum istum vel

ad ido-

Persecutio magna, allicere ad peccandũ.
Ad Galat. 4. 29.

ad idololatriã, vel ad turpitudinem referunt. De vtraque autem possum⁹ accipere illud Pauli ad Galatas 4. vbi lusum hunc persecutionẽ appellat; quæ enim maior persecutio esse potest, quam ad peccandum allicere.

4 Debet igitur Episcop⁹, quem Abraham exprimit, instructus Dei, & Ecclesiæ præceptis, cuius typus est Sara, ancillam, & filium eius domo pellere, idest, libidinem, eiusq; occasionem, quæ peccati quasi parens est è sua diœcesi exterminare, cum non satis est admonitio, nec vllo modo ferre Nicolaitarum sobolem, cum videat tam acerbe hoc loco Pergamensem Episcopũ eam ob causam reprehendi: imo idcirco etiam Pontificem Heli capitis dedisse pœnas, vt refertur 1. Regum 4. Quod filios qui populum à sacrificio auocabant, & cum fœminis ad ostium tabernaculi deuotionis causa excubantibus turpem consuetudinem habebant, leuiter obiurgasset, vt habes 1. Regum 2. in quem locum Beda, *Iuxta literã, inquit, non negligenter intuendũ quod corripuit quidem filios Heli sed quia iustam correptionem spernentes abijcere super sedit, vna cum ipsis disperijt, quid ergo nostri similes merentur, qui emendare non audent, & quod cunctus populus clamitat nescire se simulant.*

Carnis peccata omnino ableganda.
1. Reg. 2.
Beda.

5 Multo aliter se gessit Paulus cum illo, qui cum sua nouerca turpiter viuebat, cum enim Sathanæ tradidit Apostolus, quemadmodum ipse testatur 1. ad Corinth. 5. *Omnino auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio qualis nec inter gentes, ita vt vxorem patris sui aliquis habeat: Ego quidem absens corpore præsens autem Spiritu iam iudicaui vt præsens eum, qui sic operatus est, in nomine Domini nostri Iesu Christi tradere huius modi hominem Sathanæ in interitum carnis vt spiritus salu⁹ fiat*; cuius modi autem fuerit hæc Sathanæ traditio, non vno modo explicari solet. Primo sunt, qui excõmunicationem interpretantur, aientes eum hominem fuisse excommunicatum ab Apostolo, atq; adeo separatum à communione fidelium; quę expositio est, D. Augustini, sermone 68. de verbis Apostoli, & refertur 11. quæst. 3. cap. Omnes, D. Chrysostomi Homilia 15. in primam epistolam ad Corinthios, D. Ambrosij ibidem (quãuis eius non censeantur esse commẽtarij in epistolas Pauli.) D. Thomæ in commentariis eius loci, eamq; innuit ibidem Theodoretus. Secundò, Alij sentiunt illum hominem iubente Paulo fuisse arreptum à Dæmone, Apostolosq; habuisse potestatem Dæmonia in rebelles homines immittẽdi, sicut & illa è corporibus pellendi: ita diuus Hieronymus in eum locũ, & Claudius Guilliandus in commentariis super primam epistolam ad Corinthios, & innuit etiam Theodoretus ibidem. Tertiò, Alij ægritudinem interpretãtur ministerio Dæmonis illatam, quemadmodum exponit diuus Ambrosius libro 1. de pœnitẽtia cap. 13. vbi docet, hanc traditionem fuisse similem illi, qua permissa est potestas Dæmoni in Iob, cap. 2. tunc addit, *magna potestas, magna gratia, quæ imperat Diabolo, vt se ipse destruat: se enim destruit, cùm hominem, quem tentando supplantare studet, ex infirmo fortiorem efficit, quia dum carnem debilitat, mentem corroborat: illuditur ergo Diabolus, vt se ipse morsu suo vulneret, & contra se armet, quem debilitandum putauit: sic & sanctum Iob magis armauit postquam vulnerauit, qui diaboli quidem morsum pertulit, sed venena non sensit: quam ob causam dictum est Iob 40. Educes draconem in hamo, illudes eum sicut auẽ, ligabis eum sicut passerem, puer imponet super eum manum.* Eodem modo locum intellexit diuus Chrysostomus homilia 15. in priorem epistolam ad Corinthios: qui etiam exemplo Iob vtitur & subiungit, *Non dixit, date huiusmodi Satanæ, sed tradere, aperiens ei pænitentiæ ianuas, & tanquam pædagogo huiusmodi tradens.* Caietanus etiam de vexatione corporali locum accipit, quæ mortẽ, non tamen repentinam afferret. Denique de vexatione corporali facienda per Dæmonem, quæ tamen excõmunicationem consequeretur, in-

1. Cor. 5.
Libidinosus traditur Sathanæ.
D. August.
D. Chrysost.
D. Ambr.
D. Thomę.
Theodoret.
D. Hieronym.
Claudius.
D. Ambrosi⁹.
Dęmon vexando corpus, sępe affert salutem animę.
Iob 40. 20. & 24.
D. Chrysost.
Caiet.

terpretatur

Hugo Card. terpretatur Hugo Cardinalis. Quod enim Dæmon ad hominem excommunicatum accedat, docet Antherus Papa ad Episcopos Hispaniæ, & refertur 11. quæst. 3. cap. Absit. *Inobediens, inquit, spirituali a una detestione truncatur, & eiectus ab Ecclesia rabido Dæmonum ore discerpitur.* Et diuus Augustinus serm. 68. de verbis Apostoli locum Pauli citatum interpretatur in eundē sensum: *Omnis*, inquit, *Christianus, qui à sacerdotibus excommunicatur, Satanæ traditur*: & habetur eadem causa, & quæstione, cap. Omnis: idem habes ibidem, cap. Audi, ex diuo Hieronymo.

Antherus PP.

D. August.

D. Hieron.

Quartò. Increpitur Christus in Pergami Angelū, non eo præcipuè quod ferat in suo Episcopatu libidinosos homines, sed quod ferat libidinem docentes, eiusmodi enim erant Nicolaitæ, qui libidinem licitam esse prædicabant, quam ob causam discipuli Balaam appellantur, qui docebat Balac mittere scandalum coram filiis Israel. Itaque cum ægerrime Deus ferat genus omne perditorum hominum, longe iniquiori animo ferre solet scelerum artifices, ac magistros: quamobrem maximè reprehenduntur illi Iudęi qui Hierosolymis erexerunt Gymnasium, in quo Gentiliū leges ac mores docerentur, quemadmodum dicitur 1. Machabæorum 1. *In diebus illis exierunt ex Israel filij iniqui, & suaserunt multis, dicentes: Eamus, & disponamus testamentum cum gentibus, quæ circa nos sunt, quia ex quo recessimus ab eis, inuenerunt nos mala: & bonus visus est sermo in oculis eorum, & ædificauerunt Gymnasium in Hierosolymis, secundum leges nationum*: idest, vt interpretatur Lyranus, scholam, in qua docerentur, & addiscerentur leges, & statuta Gentilium. Non desunt etiam, qui hoc Gymnasium de prostibulo puerorum accipiant, quemadmodum testatur Hugo Cardinalis in eum locum. Cui expositioni concinit illud quod dicitur 2. Mach. 4. nimirum Iasōnem fratrem Oniæ summum Sacerdotium ambientem promisisse Antiocho talenta trecēta sexaginta, & ex alijs redditibus talenta octoginta, & alia præterea centum quinquaginta; si sibi faceret potestatem cōstituendi Hierosolymis Gymnasium & Ephebiam, id est, lupanar, seu prostibulum Epheborum, hoc est adolescentium: quod cum Rex annuisset & obtinuisset principatum, statim ad Gentilē ritum contribules suos cœpit transferre. Quanquā hoc loco Lyranus duo docet Iasonem postulasse. Primum, vt posset Gymnasium secundum leges nationum extruere, cuius facta est mentio, 1. Machabæorum 1. Deinde Ephebiam, seu prostibulum elegantium puerorum, quod additur 2. Machabæorum 4. quę sententia est admodum probabilis.

Docentes libidinem, Nicolaitæ.

Scelerum magistros odit Deus.

1. Mach. 1. 12

Lyran.

Hugo Card.

2. Mach. 4. 8.

Luxuria.

Subscriptio literarum ad Pergami Angelum explicatur.

Vincenti dabo manna absconditū, & dabo illi calculum candidum, & in calculo nomen nouum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit.

Apoc. 2. 17.

SECTIO III.

SVBSCRIPTIONIS loco in literis, quæ ad ad Episcopum Pergami dantur, illa ponitur pręclara sentētia: *Vincenti dabo manna absconditum, & dabo illi calculum candidum, & in calculo nomen nouum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit.* Et quidē quod attinet ad manna absconditum, Prima expositio est D. Augustini, seu Ticonij, Bedę, Ruperti, Arethæ, Primasij, Ansberti, Hugonis Cardinalis, & aliorum, Per *manna absconditum*, sacramentum

D. August.
Ticon.
Beda. Rupert.
Arethas.
Primas. Ansb.
Hugo Card.

mentum Eucharistię intelligentium. Notarunt verò Beda, & Rupertus, illud, *Vincenti*, referendũ esse ad castitatē, cuius aduersarij erãt Nicolaitæ, vt significetur vnam ex dispositionibus præcipuis quæ ad communionem afferendæ sunt, esse mentis, & corporis puritatem. *Vincenti*, inquit Rupertus, *dabo manna absconditum, nam in isto genere vincere est doctrinam Balaam, idest, fornicationes, primum in semetipso per virtutem continentiæ: Deinde in aliis per scientiã destruere; qui autem hoc modo vincit, ille sacramentum corporis & sanguinis Domini dignè percipit, sicut è contrario, ille qui vincere negligit accedens ad hoc sacramentum, iudicium sibi manducat & bibit*, 1. ad Corinth. 11. Rectè ergo dicitur, *Vincenti dabo manna absconditum*, id est, munditiem corporis & cordis custodienti, dabo panem verum, cuius figura fuit manna, quod filij Israel manducauerunt. Dicitur autem *manna absconditum*, quia in hoc sacramēto aliud oculis cernitur, aliud fide creditur. Verum de hac expositione inferiùs fusè disseremus. Secunda expositio est Richardi de S. Victore. Per *manna absconditum* intelligentis Diuinitatis arcana, quę beatis in cælesti gloria aperiuntur, & modo promittuntur vincentibus. Ait verò Richardus, *Arcana Diuinitatis dici quidem manna, propter suauitatem ac dulcedinem, qua beati Deum intuentes perfruuntur*: iuxta illud Psalmi 30. *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ Domine*. Absconditũ verò manna appellari, quoad præsentem statum, in quo, *nemo Deum vidit vnquam*, Ioannis 1. & Exodi 33. *Non videbit me homo & viuet*; id quod etiam Regius vates loco paulò ante citato declarauit subiungens; *Quam abscondisti timentibus te*: idest, tanquam thesaurũ pretiosissimum reconditam, ac repositam habes, suo tempore timentibus te impertiendam. Eandem expositionem affert etiam Hugo Cardinalis illud præterea adiungens, cùm dicitur *manna absconditum* alludi ad manna illud, quod (vt refertur Exodi 16.) repositũ fuit ex præcepto Domini in arca fœderis in vase quodam, seu vrna aurea inclusum, quemadmodum explicauit Paulus ad Hebr. 9. Quia quemadmodum manna illud materiale abditum erat in arca fœderis, ita gloriæ dulcedo, dum in hac vita agimus, abscondita est mortalibus. Tertia expositio est aliorum: Per *manna absconditum*, Christum ipsum absolutè intelligentium, qui fuit absconditus, primò in sacrificiis Abel, Noe, Abrahæ, & reliquorum Patrum, secundò, in legis figuris, ac cæremoniis, tertio, in carne, sub qua diuinitatem gerebat occultatam: quarto, in Sacramento Eucharistiæ. Quarta expositio est diui Bernardi libro de conuersione ad clericos cap. 21. ubi *manna absconditum* interpretatur dulcedinē, quę in rerum cælestium contemplatione percipitur: quo etiam sensu accipit *nomen nouum quod nemo scit, nisi qui accipit*. *Quia*, inquit, *non illud eruditio, sed vnctio docet, nec scientia, sed conscientia comprehendit*.

Castitas dispositio ad Eucharistiam.

1. Cor. 11. 29.

Richar. de S. Vict.

Arcana diuinitatis, mãna absconditum.

Psalm. 30. 20.

Ioann. 1. 18.
Exod. 33. 20.

Exod. 16. 32.

Ad Hebr. 9. 4.

Christus manna absconditum.

D. Bernard.
Contemplationis dulcedo.

2 Quod verò attinet ad *calculum candidum*. Primò diuus Augustinus, seu Ticonius, & Beda, illud ad Baptismũ referunt, vbi datur calculus cãdidus, idest, corpus ipsum abluitur, & anima gratia, virtutumq; opibus exornatur. *In quo calculo*, inquit Augustinus, *nomen nouum scriptum est, id est, notitia filij Dei, quod nemo scit, nisi qui accipit, nimirum ex diuina reuelatione*, (vbi vides Augustinũ illud, *accipit*, non ad *calculum*, sed ad notitiam referre.) Beda verò *nomen nouum*, ad filiorum Dei appellationem spectare existimat, vt nimirum *filij Dei nominemur & simus*, 1. Ioannis 3. Secundò, Richardus idem, per *calculũ*, atq; per *manna* significari arbitratur, ipsam videlicet gloriæ possessionem, quam docet appellari *calculum* propter stabilitatem æternitatis: *Candidum* verò propter immortalitatis candorem. *Nomen* denique *nouum*, scriptum in calculo, diuinam ait esse notitiam, quæ ex diuinæ naturæ conspectu nascitur, quam perspicuum est neminē habere posse, nisi qui Deum viderit:

D. Augustin.
Ticon.
Beda.
Calculus candidus, gratia baptismi vel gloriæ possessio.

1. Ioann. 3. 1.
Richardus.

Nomen nouum notitia Dei, vel appellatio beatorum.

huius

Hugo Card.

huius expositionis etiam meminit Hugo Cardinalis, illud adiungens, nomen nouum esse nouam quandam appellationem, qua beati in cælo Iesuani, seu Iesuitæ, hoc est, saluati vocari debeant. Tertio Rupertus, cum per, *manna absconditum*, animæ gloriã intellexerit, per *calculum candidum* gloriam accipit corporis, quia nimirum gloriosa corpora instar calculi solida erunt; & corruptionis expertia, & instar calculi candidi mirũ in modũ fulgentia, *nomen* verò *nouum* eam vult esse nobilem appellationem, qua beati tunc demum perfecti filij Dei, & nominabuntur, & erunt: cuius nomenclaturæ dignitatem, ac præstantiã iidem dumtaxat plane intelligent. Eandem etiam expositionem tradit, Hugo Cardinalis, qui præterea vult omnes quatuor dotes gloriosi corporis hac similitudine comprehẽdi, significariq; per duritiẽ calculi, dotem impassibilitatis, per candorẽ, claritatem; per nouum nomen scriptum in calculo, obedientiam, & subiectionẽ corporis ad animam; quæ duas reliquas dotes complectitur. Nam quia ad imperiũ animę corpus promptissimè, & citissime mouebitur, indicatur dos agilitatis, quia verò quò anima iusserit, continuo omnia peruadens se trãsferet, dos subtilitatis exprimitur.

Rupert.

Hugo Card.

Similitudo gloriosi corporis cum calculo.

3 Quarto Ambrosius Ansbertus, *calculum candidum* carbunculum interpretans vult eo Christum significari, qui carbunculi instar in tenebris lucet, mundumq; vniuersum doctrinæ & gratiæ suæ splẽdore collustrauit. Igitur *Vincenti*, inquit, *dabo calculum candidum*; idest me ipsum, & per adoptionis gratiam consortem, & cohæredẽ meum in regno Patris efficiam. Deinde *nomen nouum*, Christiani appellationem interpretatur; iuxta illud Esaiæ 62. *Vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominauit*: quod nomen quanquam cõmune sit etiam reprobis; rectè tamen dicitur, quod nemo scit nisi, qui accipit, quia nosse Christi nomen, cum obseruatione mandatorũ coniunctũ est, iuxta illud Ioannis 2. *Qui dicit, se nosse Deum, & mandata eius non custodit, mendax est. Vnde & Paulus* de quibusdam dicit ad Titum 1. *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant*. Quare accipere, inquit, ad gratiam diuinæ prædestinationis refertur. Eandem expositionem, tam de calculo, quã de nomine, tradit Ioachimus, qui addit, *scire igitur quantæ dignitatis est vocari à Christo Christianũ, nemo scit, nisi cui scire datũ est; quod proprium est eorum, qui vicerunt concupiscentiam, & occultũ aduersariũ prostrauerunt*. Quinto Primas. *Calculum candidum* pro gẽma pretiosa accipiens docet esse adoptionẽ in filium Dei, quæ fide, & charitate continetur, quam adoptionem Christianorũ nobilis, & noua appellatio cõsequitur. Eam verò ait, sicut hoc loco calculus candidus id est gẽma pretiosa dicitur; ita à Christo margaritã fuisse appellatam, quam prudens ille negotiator inueniẽs omnium bonorum suorum venditione emisse, & comparasse dicitur, Matth. 13. Sexto, Alij in quibus est Ambrosius Ansbertus, aiunt, posse etiam per hunc calculum charitatem intelligi, quæ candorem habet, & ignem, candorem quidem, quia vestis est, ignem quia amor est. Quam ob causam Apocalypsis 15. dicitur de sanctis prædicatoribus; *Exierunt de templo vestiti lapide mundo, & candido*. Igitur datur vincẽtibus calculus candidus, idest, vt diligant Deum, & proximum: datur etiã in calculo nomen nouum, vt nimirũ ipsam dilectionẽ adimpleant in mandato nouo, iuxta illud Ioãnis 13. *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, quod nemo scit nisi qui accipit*; quia charitatis virtutem ignorat quisquis eam in mandato nouo non seruat. Deniq; alij, in quibus est Hugo Cardinalis, *Calculum candidum* Christum Dominum in Eucharistiæ Sacramento interpretantur. Hæc sunt quę sparsim tradunt interpretes: quid verò nos sentiamus, ex sequentibus planum fiet.

Ambr. Ansb. Calculus, seu Carbunculus significat Christum.

Esai. 62. 2.

Ioan. 2. 4.

Ad Tit. 1. 16.

Ioachimus.

Primas.

Gemma pretiosa adoptio filiorum Dei.

Matth. 13. 46. Ambr. Ansb.

Apoc. 15. 6.

Charitas implens mandata, calculus cãdidus cum nomine nouo.

Ioan. 13. 34.

Hugo. Card.

Quam apte Christus in sacramento manna absconditum appelletur.

SECTIO IIII.

1 Christus in Eucharistia, manna absconditū.

EX omnibus expositionibus, quas de manna cōmemorauimus, illa & cōmunior est, & excellentior, quæ per *manna absconditum* Christum intelligit, qui modo in Sacramento Eucharistiæ fidelibus occulto modo per communionem datur: postea clarè per visionem beatificam iisdem iam victoribus cōmunicandus; quam propterea fusius operæ pretium duximus explicare. Manna igitur figuram Eucharistici panis fuisse, Christus ipse docuit Ioannis 6. vbi de Eucharistiæ Sacramento à se instituendo disserens ait, *Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt: hic est panis de cælo descendens, vt si quis ex ipso manducauerit, non moriatur.*

Ioan. 6. 31.

Quò etiam allusit Paulus cum dixit. 1. ad Corinthios 10. *Patres nostri omnes sub nube fuerunt, omnes eandem escam spiritualem manducauerunt.* Quò loco Apostolus cum manna escam spiritualem appellauit; plane significauit typum fuisse alterius veri manna: Sic enim argumentatur Tertullianus libro 5. contra Marcionem, ex illo loco Pauli ad Romanos septimo. *Scimus autem quoniam lex spiritualis est, cùm Paulus*, inquit, *legem spiritualem dicit, confirmat vtique eam figuram esse & prophetiam rerum futurarum.*

1. Cor. 10. 4.

Tertull.

Ad Roman. 7. 14.

2 Iam illud quæres, in quonam manna illud materiale Christum in Sacramento adumbrauerit? Primū igitur, viso manna, dixerunt Hebræi, Mā hu? idest, quid est hoc? vnde & nomen sumpsit: quę admiratio multo magis quadrat in panem Eucharisticū propter ea miracula, quæ eo conficiendo continentur. Quanquam Cyrill. Alexandrinus libro 3. in Ioannem, cap. 34. docet fuisse expressum, & significatum, Iudæos non cognituros esse Christum, imo eum per contemptū reiecturos, dicentes, Quid est hoc? Adde neq; credituros mysterij Eucharistiæ maiestatem. Secundo: Dicebatur manna, panis Angelorum, vt est perspicuum ex Psalm. 77. *Pluit illis manna ad manducandum, panem cæli dedit eis, panem Angelorum manducauit homo.* Sic verò dicebatur, quia cōficiebatur ministerio Angelorum, & populo de cælo mittebatur; atque huc alludens Christus Dominus agens de Sacramēto Eucharistiæ dixit Ioānis 6. *Ego sum panis viuus, qui de cælo descendi*: ministerio autem Angelorum, idest, sacerdotum conficitur; nec iam ipsi Angeli effectores, sed adoratores sunt, quēadmodum docet Sanctus Nilus monachus, D. Chrysostomi discipulus, qui scribens ad Anastasium Episcopum de ipso diuo Chrysostomo, sic ait: *Sæpe vidit in Ecclesia Angelos, sed maximè tempore sacrificij missæ: Itaque admiratione, & lætitia plenus amicis multum spiritualibus seorsum narrabat; quemadmodum cum sacerdos oblationem sanctam facere inciperet, plurimi Angeli è cælo delapsi splendidissimis stolis induti, nudo pede, aspectu intento, vultu demisso circumstantes altare magna reuerentia, & quiete, ac silentio, vsque ad mysterij consummationem assistunt. Deinde discurrentes huc, atque illuc per totam Ecclesiam Episcopos, & presbyteros, qui corpus, & sanguinem distribuunt, adiuuant, & corroborant.* Tunc addit. *Hæc scribo, vt intelligentes quanti tremoris sit diuina Missa, nec ipsi remissi timorem Dei negligatis; nec vllos alios loqui, aut mussitare tempore oblationis; neque innuere audacter, aut à statu grauitatis dimoueri; nec huc, atque illuc circumspicere, aut ignaue & dispersę vagari permittatis.* Hactenus Nilus. De quo testimonio legendus est Turrianus, posteriori suo tractatu de Eucharistia capite 2. quo etiam pertinet illud Pauli 1. ad Corinthios vndecimo. Cū præcipit mulieribus orare in Ecclesia operto capite propter Angelos.

Manhu. i. quid est hoc: de Eucharistia.

Cyrill. Alex.

Iudæi increduli circa mysterium Eucharistię.

Psal. 77. 24.

Ioan. 6. 51. Panis Angelorum.

S. Nil. D. Chrysost.

Angeli assistūt sacrificio Missę.

Turrian.

1. Cor. 11.

Dionys. Areopagita.

Aliam quoque rationem, cur panis viuificus dicatur panis Angelorum, tradit Dionysius Areopagita, libro de cœlesti hierarchia cap. 1. *Quia*, inquit, *participatio Christi quæ nobis συμβολικῶς*, idest in Sacramento Eucharistiæ *traditur, Angelis datur ὑπερκοσμίως*, idest, super naturam huius mundi, videlicet sine symbolis.

2 Manna de nocte statꝰ fidei.

Tertio. Manna de nocte inuisibiliter descendebat de cælo Numerorū 11. vbi per noctem fidei status intelligitur, quæ cum id quod credit non videat, certo tamen credit Christum inuisibiliter se se in Sacramento præsentem exhibere. Quarto. Descēdebat tantum circa castra Hebræorum, Exod. 16. & Numerorum 11. quia videlicet huius Sacramenti conseruatio solum in Ecclesia reperitur: hoc est, solum fit à legitimis sacerdotibus ac rite consecratis. Quinto. Datum fuit Hebręis dum per desertum iter facerent, defecitque vbi primum ingressi sunt in terrā promissionis. Sic enim Sacramentum Eucharistiæ solum in deserto huius vitæ communicatur fidelibus, vbi enim in terram promissionis, hoc est in cælestem patriam ingrediuntur, manifesto iam Christi conspectu perfruuntur, id, quod etiā eo expressum fuit, quod māna in Sabbato non descendebat: Etenim in Sabbato illo sempiternæ quietis (id enim Sabbatum Hebraicè significat) iam non sub speciebus sacramentalibus, sed facie ad faciem Christum intuebimur. Sexto. Mirum est, quod manna illud soli expositum liquefiebat, & tamen ignem sustinere poterat; coquebatur enim, atque adeo durum ac solidū reddebatur. Vtrumque habes Exodi 16. & Numerorum 11. Ita manna Eucharisticum amoris ignem, rationesq; ab eo, ac fide profectas optimè sustinet. At curiositatis humanę importunitatem, quæ ad solem, hoc est, euidentiam rationis, naturaleq; tantum lumen, profundissimum & abditissimum mysterium exigit, ferre non potest.

Exodi 16. Num. 11.

Defecit manna in terra promissionis.

Exod. 16. 21. Num. 11.

Septimo. Manna illud sapiebat id, quod quisque cuperet. Quemadmodum dicitur Sapientiæ 16. *Angelorum esca nutriuisti populum tuum, omne delectamentum in se habente, & omnis saporis suauitatem: substantiam enim tuam, & dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebas, & deseruiens vniuscuiusque voluntati, ad quod quisque volebat, conuertebatur*: quod quāquam absolutè accipiunt Hebræi, vt auctor est D. Hieronymus in illa verba Psalmi 147. *Et adipe frumenti satiat te*. Probabilius tamen est, id miraculum iustis dumtaxat contigisse: cæteris verò retinuisse manna suum illum insitum saporem, qui erat sicut panis oleati, quemadmodum dicitur Numerorum 11. illis verbis: *Circumibat populus, & colligens illud frāgebat mola, siue terebat in mortario, coquens in olla, & faciens ex eo tortulas saporis quasi panis oleati*. Additur verò Exodi 16. *Gustusque eius, quasi similæ cum melle*. Quod autem saporum illa mutatio solis iustis contingeret, loco Sapientiæ paulo ante citato, expressum videtur, cum dicitur: *Dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebas, deseruiens vniuscuiusque voluntati, &c.* Ex his enim verbis id ipsum probat Abulensis quæst. 5. in caput 9. Exodi, & quæstione 13. in decimum sextum caput Exodi, & quęstione 16. super caput vndecimum Numerorum. Et Lyranus in 16. caput Sapientiæ; Quo loco in huius rei confirmationem affert illud, quod plerique Hebræorum dicebāt Numerorum 21. *Anima nostra iam nauseat super cibo isto leuissimo*: Quibus verbis fatebantur improbi sibi manna, non quicquid volebant, sapuisse. Eandem sententiam tuetur Finus Adrianus libro octauo, flagelli contra Iudęos capite 17. Cæsarius Arelatensis, Episcopus homilia 5. de Pascha, & refertur tomo septimo Bibliothecæ sanctorum Patrum. Denique idem affirmat diuus Gregorius libro 6. Moralium capite 9. *manna*, inquit, *omne delectamentum, atque omnis saporis suauitatē in se habuit, quod videlicet in ore spiritualiū iuxta voluntatē edentiū saporē* 3

Sapient. 16. 20.

D. Hier. Psal. 147. 14. Omnium saporū suauitas ex manna, solis iustis.

Num. 11. 8.

Exod. 16. 31.

Abul.

Lyran.

Num. 21. 6.

Finus Adrian.

Cæsar. Arelat.

D. Gregor.

Suauitas Eucharistię.

dedit: Id quod quamuis Gregor. ad verbum Dei referat, aptius tamen quadrat in Sacramentum Eucharistię, cuius multiplicem dulcedinem, non nisi iusti sentiunt, quod eleganter Cæsarius loco citato his verbis exposuit. *Illud legit manna cælitus illapsum per multimodas suauitates naturæ meritum & generis sui excedebat intuitum; & cum creaturam suam dispensatio largitoris multiplici diuersitate conderet, præbebat gustus, quod ignorabat aspectus; iuxta percipientis desiderium, escæ illius nouitas, & dignitas nascebatur. Quod igitur illic auiditas faciebat, hic fides faciat, quod si in corpore cibus sapiat, in pectore Deus credulitate proficiat.* Legendus est Paschasius Abbas libro de corpore & sanguine Domini cap. 10.

Cęsarius.

Paschas.

4 Octauo Mirum etiam est quod dicitur, Exod. 16. *Collegerunt alius magis, alius minus, & mensi sunt ad mensuram Gomor: nec qui plus collegerat, habuit amplius, nec qui minus parauerat, reperit minus: sed singuli iuxta id quod edere poterant, congregauerunt.* Quod miraculum Abulensis, quæstione septima in decimum sextum cap. Exodi sic intelligit: vt quamuis re ipsa alii plus de manna quam alij colligerent, prout quisque magis vel minus indigebat: tamen cùm vehebatur ad mensuram, quę publicè erat proposita, omnes reperirēt vnū tantum Gomor, quæ erat quantitas pro singulis definita, illis enim, qui plus collegerant, condēsabatur manna diuinitus: ijs verò, qui minus, rarefiebat. Fiebat etiam diuinitus, vt id quod quisque colligebat, ipsi sufficeret. Quod ad mysterium Eucharistiæ refert Rupertus libro 3. in Exodum cap. 17. *Hoc, inquit, pro virtute cibi, & spiritualis potus, idest, corporis & sanguinis Christi sciendum, & firmiter tenendum est, quòd non pro quantitate portionis, quam quisque ore percipit secundum visibilem speciem panis, & vini, alius plus, alius minus consequitur de gratia viuificantis Spiritus: sicut enim Adam cuius nos iniquitatem portamus, non pro quantitate morsus sui, siue pomi, quod momordit, sententiam & damnationem iustā accepit, tantumque illi valuit pomum vnum momordisse, quantum si quicquid pomorum in arbore illa fuit, deuorasset: sic è contrario, vnusquisque vestrum, non pro quantitate portiunculæ viuifici panis, quæ illi frangitur, quā ore sumit, aut dentibus terit, gratiam & vitam accipit.* In eundem sensum hanc etiam figuram tractat Cæsar. Arelat. Episcopus loco citato. *Quia benedictio, inquit, huius sacramenti scit distribui nescit distributione consumi.* Ideōq; docet Guitmundus Archiepiscopus Auersanus, libro 1. de corporis & sanguinis Christi veritate in Eucharistia. Denique hoc ipsum miraculum in semine coriandri, cui manna simile dicitur Exodi 16, potest etiam eleganter obseruari. Etenim Philo Iudæus libro 2. allegoriarum sacræ legis docet ex rei rusticę peritis, coriandri semen, etiāsi minutissimè concidatur, singulas tamen portiunculas & micas germinare, non secus quam coriandrum integrum: quod Philo quidem verbo Dei accommodat, quod vel minima sui particula prodest audientibus, fructumq; virtutis producit: sed bene quadrat in Eucharistiæ mysterium, in quo tantundem virtutis continēt singulæ particulæ diuisæ hostię, quātum hostia integra.

Exod. 16. 17.

Abul.

Eadem mensura omnibus.

Rupertus.

Alius plus, alius minus cōsequitur gratiæ.

Cęsarius Arel.

Guitmund.

Exod. 16.
Philo Iud.

5 Nono. Simul cum manna descendebat ros, quemadmodum dicitur Exodi 16. *Mane quoq; ros iacuit per circuitum castrorum, cumq; operuisset superficiem terræ, apparuit in solitudine minutum, quasi pilo tusum in similitudinem pruinæ super terram.* Et Numerorum 11. *Cumq; descenderet nocte super castra ros, descendebat pariter & Man.* Rabbi Salomon locum Exodi citatum sic intelligit, vt primo caderet pruina super terrā deinde manna desuper; tum ros aliquātulum concretus, ita vt manna esset intermedium ac repositum inter duo veluti stramina pruinæ, & roris, quò purum, & immune à sordibus colligeretur à populo: nā quod prius descēderet pruina, & super eam manna, colligit Rabbi Salomon ex illis verbis, Numerorum 11. *Cumque descenderet ros super castra, descendebat pariter, &*

Exod. 16.

Num. 11. 9.

Rabbi Salom

Ros descendebat ante manna.

Man: pro quo est Hebraicè, Descẽdebat super eũ manna. Quod autẽ rursus super mãna ros descenderet, ostẽdit ex illis verbis Exod. 16. Quæ Hebraicè sic habẽt, *Mane quoq; fuit operimẽtum roris*. Quæ Ille interpretatur de rore paululum concreto, qui esset ipsius manna operimentum, & quo, oriente sole, liquefacto maneret manna discoopertum: hoc enim sensu accipit verba consequentia. *Et ecce in solitudine minutum discoopertum*, idest mãna, quod erat minutum instar granorũ coriandri, apparebat liquefacto rore discoopertum. Hanc Rabbi Salomonis sentiam refert & sequitur Lyranus in 16. cap. Exodi eam etiam cõmemorat, & ex parte approbat Abulensis in commentarijs eius loci, & quæstione decima octaua super vndecimum caput Numerorum. Priore autem loco eum ponit ordinem in descensu mãna, vt prius Deus mitteret ventum, qui superficiem terræ purgaret; deinde descenderet pruina, tum verò manna: idque ait colligi ex illis verbis Numerorum 11. *Cum descenderet ros, descendebat pariter & Man.* In eo autem dissentit à Rabbi Salomone, Lyrano, & alijs Hebræis, quod non admittat illud roris operimentum, quod ipsi addunt super manna. Vides igitur ante quam manna descenderet, mitti solitam pruinam, vt manna purum reciperetur; in quo expressa est ea puritas, quam nostrũ manna viuificum in accedentibus requirit, præcipuè verò castitas, quæ per pruinam candidissimam optimè intelligitur. Deinde cum descenderet manna descẽdebat pariter & ros: quia descendente manna Eucharistico, & communicato fidelibus, descendit simul ros diuinę gratiæ, quæ longe copiosius in hoc sacramento, quã in cæteris tribuitur.

Exod. 16.

Rabbi Salom. Lyran.

Abulens.

Num. 11. 9.

Puritas ante Eucharistiam.

6 Decimo. Dicitur Exodi 16. Saporẽ manna fuisse *quasi similæ cũ melle*, quod egregie consentit cum pane Eucharistico, de quo Ambrosius lib. 3. de sacramentis cap. 3. & Paschasius Abbas libro de corpore & sanguine Domini cap. 10. intelligunt illud Canticorum 5. *Veni in hortum meum soror mea sponsa, miscui mirrham meam cum aromatibus meis; comedi fauum cum melle meo, & bibi vinum meum cum lacte meo: comedite amici, & bibite, & inebriamini charissimi.* Quo loco aduertendum est Septuaginta transtulisse, *comedi panem meũ cum melle meo*: quo fit vt recte hunc locũ ad Christum plerique referant hoc sensu, vsque adeo, inquit Christus, mihi iucundũ fuit pro hominibus mortem oppetere, vt sacramentum instituerim, in quo hanc mortis, & passionis meæ recordationem fideles assidua cõmemoratione replicarent præcipiendo, nimirum illis, vt de hoc pane comederent, ac de vino biberent, & spirituali dulcedine, quæ melli cõparatur, perfunderentur. Vndecimo manna singulis diebus colligebatur, præterquam in Sabbato. Quod expendens Theodoretus in quæstionibus super Exodum: eam reddit rationem, quæst. 31. voluisse Deum docere illum populum quandam vitæ rationem à curis liberam, vnde quia aliqui diffidentes in posterum diem seruauerunt, eam ob causam manna computruit, & vermibus scatens repertum est. Quod enim id non mannæ vitio accideret, fidem facit Sabbatum, in quo integrum seruabatur: cur verò Sabbato non plueret, aliã affert Theodoretus rationem quæst. 32. Quia videlicet cum Deus Hebræis lege præcepisset quiescere die Sabbati, voluit quoque ipse suo exemplo eos ad præceptum seruandum incitare. Verum vt ad mysteria veniam: manna singulis diebus colligebatur præterquam in Sabbato in typum panis Eucharistici, qui sæpe dum hanc vitam agimus sumendus est: Nam cũ Sabbatum illud sempiternum aduenerit, iam non sub velamine specierum, sed facie ad faciem Christo cõmunicabimus.

Exod. 16. 32.

D. Ambros. Paschas.

Cant. 5. 1.

Dulcedo sacræ synaxis.

Frequenter accedendũ ad sacram mensam.

Atque hanc ob causam, panis iste quotidianus appellatur in oratione 7

Panis quotidianus supersubstantialis. Matth. 6.

Tertull.

D. Cyprian.

D. Hieronym.

D. August.

Chromat.

Chrysol.

Rabban.

D. Ambr.

dominica, Lucæ 11. Sic enim ibi vertit Latinus interpres, cum Matth. 6. transtulisset *supersubstantialem*. De Eucharistia enim panem quotidianum interpretantur Tertullianus libro de oratione Dominica, diuus Cyprian⁹ in expositione orationis Dominicæ, & libro 4. epistolarum, epist. 6. diuus Hieronymus contra Pelagianos, D. Augustinus libro 2. de sermone Domini in monte cap. 12. Chromatius in Matthæum cap. 6. Petrus Chrysologus serm. 68. Rabbanus lib. 1. de institutione sacerdotum cap. 3. & D. Ambrosius libro 5. de Sacramentis, cap. 4. vbi inter alia, *Si quotidianus, inquit, est panis, cur post annum illum sumis? sic viue, vt quotidie merearis accipere.* Sed aduertendum est, pro quotidianum, haberi Græcè ἐπιούσιον, quam dictionem; primo quidam interpretantur supersubstantialem, vt dicatur, iste panis supersubstantialis, idest, omnes creaturas longe superans: quæ expositio est Ioannis Cassiani collatione 9. cap. 21. ἐπιούσιον, inquit, *dicitur; quia super omnes substantias est, omnesque creaturas magnificentia, & sanctitatis eius sublimitas excedit.* Eandemque tradit diuus Ambrosius libro 5. de Sacramētis cap. 20 Secundò, Alij ἐπιούσιον, substātialem interpretantur, idest, ad substantiam hominis pertinentem, vt nimirum deducatur à Græco nomine οὐσία; quod substantiam significat. Quam expositionem probabiliorē arbitratur Episcopus Gādauensis cap. 41. suę concordiæ Euangelicę: quo etiam modo videtur intellexisse diuus Basilius in quæstionibus compendio explicatis, quæst. 252. & Theophylactus in sextum caput Matthæi. Eamque etiam affert diuus Ambrosius loco paulo ante citato. ἐπιούσιον, inquit, *dicitur, quia animæ nostræ substantiam fulcit.* Tertiò, D. Hieronymus in Matthæū, præcipuum, seu eximium interpretatur: *In Græco,* inquit, *habetur ἐπιούσιον, quod verbum Septuaginta interpretes περιούσιον frequentissimè transferunt; considerauimus ergo in Hebræo, & vbicunque Septuaginta interpretes* Periusion *expresserunt, nos inuenimus,* Segullah, *quod Symmachus ἐξαίρετον, idest, præcipuū, seu eximium transtulit, licet quodam in loco peculiari interpretatus sit.* Hæc ille. Et quidem περιούσιον sumi pro acceptabili, & peculiari, perspicuum est ex Paulo ad Tit. 2. *Et mundaret sibi populum acceptabilem:* Græcè περιούσιον, id quod videtur desumpsisse Paulus ex Deut. 7. *Te elegit Dominus Deus tuus, vt sis ei populus peculiaris*, vbi Septuaginta transtulerunt περιούσιον, significat etiā possessionem, Psal. 134 *Elegit Dominus in possessionem sibi:* Septuaginta, & Theodotio transtulerunt περιουσιασμόν· Aquila, & quinta editio περιούσιον: certumque est illud quod ait Hieronymus, Symmachum pro eo quod in Hebræo est סגלה & apud Septuaginta περιούσιον, reddidisse ἐξαίρετον; hoc est, eximium & egregium. Quæ translationum varietas ortum habet ex varia significatione præpositionis περι, quæ interdum significat circum, interdum etiam eminētiam, vndè qui transtulerunt, acceptabilē, peculiarem, possessionē sumūt οὐσίαν, pro facultatibus & substantia, & περι, pro circū, vt περιούσιον idem sit, atque quod est in nostris facultatib⁹, & possessionib⁹ & circū nostra bona, quasi peculiare, & propriū qui vero transferunt eximiū & egregiū sumunt οὐσίαν pro substantia, & περι pro eminentia, vt περιούσιον idem sit, atque id, quod reliquis omnibus substantiis excellit, id quod verissimum est de pane Eucharistico. Quartò diuus Ambrosius lib. 5. de Sacramētis cap. 4. docet latinum interpretem transtulisse quotidianum, ex eo quod Græci aduenientem diem appellent ἐπιούσιον, seu ἐπιούσαν ἡμέραν, iuxta quam nominis interpretationem, quę optime exponit vulgati interpretis Lucę 11. versionē, dicendum est, nomen Epiusion, non deduci à nomine Vsia, nec à verbo εἰμί, idest, sum, sed à verbo εἶμι, quod significat ire, vnde ἔπειμι, idest, aduenio, vt panis epiusios, idem sit quod panis quotidianus, quasi quotidie ad-

Ioan. Cassian.

D. Ambros⁹.

Episcop. Gandau.

D. Basil.

Theophyl.

D. Ambr.

D. Hieronym.

Symmach.

Ad Tit. 2. 14.

Deut. 7. 6.

Psalm. 134. 4.

D. Ambros.

D. Hieron.

ueniens: in quem sensum diuus Hieronymus loco citato testatur in Euangelio, quod dicitur secundum Hebræos, se pro pane substantiali reperisse mahar, idest, crastinum: & eandē ob causam Seuerus Alexandrinus Patriarcha libro de ritibus baptismi, & Synaxeos apud Syros receptis (vt testatur ibidem diuus Hieronymus,) panem indigentiæ nuncupauit. quę om omnes interpretationes, & literæ, & mysterio consentaneæ sunt, sed vltima ad similitudinem manna, quam prosequimur, maximè pertinet.

Seuer. Alex.

8 Quod verò Mesias deberet esse manna, quo fideles alerentur, vel ipsi Rabbini Hebræorum, qui Christum præcesserunt, confitentur: nam in primis Rabbi Cahana in commentariis super Genesim, in illa verba capitis 49. quæ ille sic legit: *Ligans ad vitem ciuitatem suam, lauabit in vino vestem suam, & in sanguine vuæ pallium suum. Hæc,* inquit, *verba, Ligans ad vitem ciuitatem, ostendunt sacrificium futurum ex vino, in quo vino transmutabitur in substantiā sanguinis Messiæ: quod autem sequitur, Rubicundiores sunt oculi eius vino, & dentes eius lacte candidiores: illud significat, quod in sacrificio, quod etiam ex pane conficietur, non obstante quod album sit velut lac, conuertetur substantia in substantiam corporis Messiæ, eritq; in ipso sacrificio substantia sanguinis Messiæ rubra vt vinum.* Secundò Rabbi Moyses in Psalmum 135. super illa verba. *Qui dat escam, seu panem, omni carni: quoniā in æternum misericordia eius; hoc est,* inquit, *quod dicitur Psalm. 33. Gustate & videte quoniam bonus est Deus; quia nimirum panis, quem dat omnibus; ipse est Rex Messias, & caro eius,* & hoc quod dicitur *Gustate & videte quoniam bonus est Deus, & erit hoc mirabile magnum.* Tertio Psal 32. vbi nos legimus *Erit firmamentum in terra in summis montium,* habet veritas Hebræa, *Erit placenta frumenti, vel fructum frumenti in terra in capite montium.* In quem locum Rabbi Salomon: *Magistri,* inquit, *bonæ memoriæ exposuerunt hoc esse genus placentarum in diebus Messiæ.* Quod autem Mesias ipse futurus esset hæc placenta frumenti, exposuit Rabbi Berachias nomine Rabbi Isaac his verbis. *Sicut Redemptor primus, idest Moyses, fecit descendere manna Exodi 16. ita redemptor vltimus, idest, Messias, erit placenta frumenti in terra.* Imo Rabbi Ionathas in sua paraphrasi chaldaica sic locum eundem transtulit; *Erit sacrificium panis in terra in capite montium Ecclesiæ:* Quamuis enim nos modo in chaldaica paraphrasi ita legamus, *Erit substantificus panis in terra in capite montium:* Testatur tamen Galatinus libro 10. Arcanorum cap. 4. eum paraphrastem non esse Ionathā Ben, seu filiū Vsielis, sed Rabbi AKilam, seu Rabbi Iosoph: ipsum enim Rabbi Ionatham locum plane transtulisse sicuti diximus, nec eius interpretationem in psalterium, quamuis rarissima sit, negandam esse, cum passim citetur ab Hebræis, & Besempher Kibucim, idest in libro Collectionū crebro illius fiat mentio, in quo libro eiusmodi Chaldæa trāslatio Rabbi Ionathæ commemoratur. De hoc testimonio legendus est Adrian. Fin. libro 8. Flagelli contra Iudæos in tertia Iudæorum oppositione capite 4. Quarto. In expositione libri Genesis, quæ est Rabbi Moysis Hadarsan, super illud capitis 39. *Ioseph ductus est in Ægyptum,* inter alia sic habetur: *Hoc est, quod scriptum est Oseæ 11. In funiculis Adam traham eos in vinculo charitatis, & ero eis sicut eleuatores iugi super maxillas eorū, & inclinabo ad eum cibum, vel comestionem: Hi sunt Israel, quos Dominus trahit in vinculis dilectionis, sicut dictum est Malachiæ 1. Dilexi vos, dicit Dominus, & ero eis sicut eleuatores iugi, quia exaltaui tribulationes eorum super eos, & inclinabo ad eum cibum. bonum videlicet ac suauem, de quo dictum est, Ps. 72. Et erit placenta frumenti in terra:* Hactenus traditio. Cum igitur ostensum sit ex Rabbi Ionathæ paraphrasi Messiam futurum fuisse hanc placentam frumenti, & sacrificium panis in capite montiū Ecclesię, idest sacerdotum, plane efficitur Mesiam ipsum futurum fuisse hunc cibum suauissimum, de quo iuxta traditionem Rabbi

Messias māna, quo aluntur fideles.

Rabbi Moys.

Psalm. 33. 9.

Psalm. 32.

Rabbi Salom.

Messias, placēta & cibus suauissimus.

Rabb. Berach.

Exod. 16.

Rabbi Ionathas.

Galat.

Adr. Fin.

Rabbi Moys.

Oseę 11. 4.

Malach. 1. 2.

Psalm. 72.

Rabbi Moys. Oseas.

Moysis, Oseas vaticinatur, vt meritò per suauissimum manna explicari debuerit.

Christum rectè calculum candidũ appellari.

SECTIO V.

1 ILLA etiam calculi cādidi expositio magis excellit, quæ calculum candidum ad Christum refert. Ea verò vt reddatur illustrior, sciendum est, Christum Dominum lapidem creberrime appellari in sacris literis, velut Esaiæ 8. *Et erit vobis in sanctificationẽ, in lapidem autem offensionis, & petram scandali duabus domibus Israel, & in laqueum, & in ruinam habitantibus Hierusalem*: quem locum de Christo ad literam esse intelligendũ perspicuum est ex 1. Petri 2. & ex Pauli ad Rom. 9. Deinde Psalm. 117. *Lapidem, quem reprobauerant ædificantes, hic factus est in caput anguli*: quod Christus ipse de se interpretatus est, Matthæi. 21. & affert Petrus loco citato. Præterea Zachariæ 3. *Super lapidem vnum septem oculi sunt; Ecce ego cælabo sculpturam eius, ait Dominus exercituum, & auferam iniquitatem terræ illius in die vna.* Quem locum de Christo intelligit D. Hieronymus in commentariis super Zachariam: Et illud, *Cælabo sculpturam eius*, ad Christi vulnera docet pertinere hoc sensu. Istum lapidem clauis crucis, & lācea militis faciam vulnerari; vbi obiter aduerte, Christi vulnera pulcherrimis comparari cælaturis, quę eum, & pulcherrimum, & pretiosissimum demonstrant,

Esaiæ 8. 18. Christus lapis offensionis.

1. Petr. 2. Ad Rom. 9. Psal. 117. 22.

Matth. 21. Zachar. 3. 9.

D. Hieron.

Vulnera Christi cęlaturæ.

2 Nec vero lapis dumtaxat communi nomine dicitur, sed lapis pretiosus: veluti Amos 7. vbi Adamas appellatur, nam vbi nos legimus, *Ecce Dominus stabat super murum litum, & in manu eius trulla cæmentarij*, Septuaginta transtulerunt, *Ecce vir stabat super murũ adamantinum, & in manu eius adamas*: in quem locum diuus Hieronymus multa disserit, de adamantis natura, & inter alia docet durissimum esse, & indomabile, paruum, & indecorum, atque in electri similitudinem venena deprehendere, & maleficis resistere artibus: tunc addit, *Talis est Dominus, & saluator, qui semetipsum exinaniuit formam serui accipiens*, ad Philippenses 2. *De quo Esaias scribit cap. 53. Non est species ei, neque decor. Hic stat super murum adamantinum, id est, super sanctos, & Apostolos suos, quibus donauit, vt & ipsi adamantes vocarentur, & à nullo superati dicerent; Quis nos separabit à charitate Christi? tribulatio, angustia, &c.* ad Rom. 8 *Et iterum: Certus sum quod neque mors, neque vita neque Angeli, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo.* Aduertit etiã diuus Hieronymus, adamantem licet indomitũ, tamen hirci sanguine posse frangi, in quo docet difficultatem exprimi conseruandæ castitatis, quia nimirum præstantissimi quique sancti, etsi fortissimi sint, & adamantini, sæpe tamen mortiferæ libidinis calore dissoluantur: *Hæc enim* (inquit) *sanguinis hircorum, & ipsius hirci dicitur esse natura, vt sit ad libidinem calidissimus, & quod ignis edomare nequeat solus illius dissoluat cruor.* Quia vero Christus adamas erat indomabilis, propterea dicitur ab Hieremia c. 50. Malleum vniuersæ terrę non solum confregisse, sed etiã penitus contriuisse; id quod admirabundus dixit Propheta: *Quomodo*, inquit, *confractus & contritus est malleus vniuersæ terræ!* quem locum expendẽs Origenes homilia 3. super Hierem. *In proditione*, inquit, *Saluatoris malleus Zabulon, idest, Diabolus; malleator Iudas fuit, sed Christus confregit malleum in deserto, cum tentatus Dæmonem prostrauit, contriuit autẽ penitus in passione. Similiterque cõfringitur à nobis cum venimus ad Ecclesiam per fidem, conteritur autẽ cum per opera proficimus, iuxta illud Apost. ad Rom. 16. Deus autem conterat Satan sub pedibus vestris.* Hæc Orig. Mitto alia pretiosorũ lapidũ nomina, quę Chr̃o in sacris literis tribuũtur vt ad calculi appellationẽ veniamus.

Amos 7.

D. Hieron.

Christus Adamas.

Ad Philipp. 2. Esaias 53.

Apostoli, Adamantes.

Roman. 8. 35. 38.

D. Hieron.

Castitas difficilis.

Hierem. 50. 23.

Origenes.

Dæmon. victus à Christo.

Rom. 16.

Notandum

D. Hieronym.

Esai. 6.

Carbo de altari, carbuncul⁹.

Symach. Aquila.
Theodotio.

Calculus, sermo diuinus.

3 Notandum est igitur, vbi nos legimus *calculum* habere Græcè ψῆφον, & quidem D. Hieronymus in Epist. ad Damasum, quæ incipit *Septuaginta*, calculum hoc loco, carbunculum gemmam pretiosam interpretatur tractans enim locum illum Esaiæ 6. qui secundum Septuaginta sic habet. *Et missus est ad me vnus de Seraphim, & in manu habebat carbonem, quem forcipe tulerat de altari*, seu vt Symachus, Aquila, & Theodotio transtulerunt, *& in manu eius calculus*: Hæc habet Hieronymus. *In Hebræo pro carbone calculus legitur, quo mihi videtur sermo diuinus significari, sicut enim calculus genus est lapidis durissimi, rotundi, & omni puritate leuissimi: ita sermo Dei, qui neque hæreticorum: neque omnium aduersariorum potest contradictionibus cedere, calculus dicitur, quem etiam in Apocalyp. Dominus pollicetur vincentibus: videntur autem mihi, & septuaginta in eo quod ἄνθρακα transtulerunt, idem sensisse, quod cæteri; ἄνθραξ enim, quem nos carbunculum interpretamur, genus est lapidis fulgidi, atque nitentis, quem etiam in duodecim lapidibus inuenimus.* Vbi vides Hieronymum calculum hunc, quo de agimus interpretari carbunculũ: iuxta quã expositionẽ, merito Chr̃us carbunculo cõparatur propter amorem ardentissimũ quo erga homines carbunculi instar exarsit. Verũ quia hoc loco non ἄνθραξ idest Carbunculus, sed ψῆφος idest calculus legitur, rectius politum ac nitentem lapidẽ oportet intelligere, similem videlicet ijs, quos Dauid de torrente limpidissimos tulisse dr̃, quare alia nobis huius appellationis ratio afferẽda est.

Christus propter amorem similis carbunculo.

4 Sciendum est igr̃ Græcos olim sententias, ac suffragia calculis colligere consueuisse vnde sua decreta, & suffragia psephismata appellabant, vt patet ex M. Tullio in orat. pro L. Flacc. quia videlicet ψήφοις, idest calculis suffragia ferebant, candidis quidẽ absolutionẽ, nigris verò damnationem significantibus: vnde factũ est vt calculum pro suffragio, ac sentẽtia vsurparent; vnde etiam mos obtinuit apud Romanos, vt calculis rationes subducerent, ex quo ortum habuit illa locutio (ad calculum reuocare) idest; exacte aliquid supputare; id autem non solum calculus latinum nomen, sed ψῆφος etiam Græcũ quo hic vtitur Ioannes significat, vt testatur Budæus in cõmentarijs linguæ Græcæ. Tertio. Etiam familiare Romanis erat in suffragijs honorum ferendis, Magistratuum nomina calculis inscribere, & in vrnã cõijcere, vt habes apud Liu. lib. 2. dec. 3. Denique fausti dies candido notabantur lapillo, infausti atro. Vnde est illud Persij Satyr. 2. *Hunc Macrine diem numera meliore lapillo. Qui tibi labentes apponit candidus annos.* Est igitur Christus calculus candidus. Primum, quia quantum est ex se calculus est absolutionis, & vitæ: quemadmodum docet Paulus ad Romanos 8. *Nihil damnationis est ijs, qui sunt in Christo*, quam ob causam Paulus Christum appellat spem nostram 1. ad Tim. 1. *Paulus Apostolus IESV Christi secundũ imperium Dei saluatoris nostri & Christi IESV spei nostræ*, idest Christi IESV, qui est spes nostra: idem autẽ est esse spem nostram, atque esse ex se calculum candidum, idest calculum absolutionis, & vitæ. Efficitur autem ater calculus, idest, damnationis ijs, qui eum culpa sua, vel recipere, vel sequi renuũt. Deinde est calculus supputatorius, quia per Christi opera tanquam per calculos Deus rationes subducit omnium hominum, vt nimirum eos quos Christi imitatores repererit, gloriæ præmijs, quos verò contẽptores, gehennæ supplicijs sempiternis afficiat: quo etiam sensu accipiendum est illud Pauli ad Hebræos 12. *Recogitate eum, qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum cõtradictionem.* Vbi pro, *recogitate* habetur Græcè ἀναλογίσασθαι, quod verbũ significat supputare, siue rationes subducere, quã ob causam supputãdi peritos appellare solet Plato λογιστικούς; Comẽdat igr̃ Apostolus, vt passiõnẽ Chr̃i, eiusq; merita quasi calculis diligentissimè supputem⁹, cũ in eis salutis nr̃æ

Budæus.

Christus, calculus absolutionis, & vitæ.

Rom. 8.

1. ad Tim. 1.

Calculus supputationis.

Hebr. 12. 3.

pretiũ,q. Deo soluimus,sit cõstitutũ. Tertiò Christus quibus honorũ fert suffragia, eorũ nomina in se ipso veluti in calculo inscribit, & ita cœlorum creat magistratus. Denique dies gratiæ, quibus recõciliati sum⁹ Deo, meliore lapillo, idest Christo ipso signati sunt; quippe qui eiusmodi reconciliationẽ aduẽtu suo perfecerit.

5
Iesus, nouum nomen.

Quod verò attinet ad nomen nouũ, quod in hoc calculo incisum est, id plane est nomen IESV, seu Saluatoris, quod optimo iure nouum dicitur, quoniam, vt contendit Galatinus libro 3. Arcanorum cap. 18. nusquam vlli præterquã Chro Domino id nomẽ fuit impositũ. Etenim IESVS Naue, IESVS Syrach, & IESVS Iosedech (de quibus poterat esse cõtrouersia) non Iesuah, idest IESVS, vocati sunt: sed Iehosuah, idest Dñus saluabit. In cuius rei confirmationem affert illud Esaiæ 62. *Vocabitur tibi nomen nouum, quod os Dñi nominauit.* Itaq; concludit tres illos non fuisse dictos saluatores, sed expectantes Deũ, qui saluaret. Sed verũ hæc Galatini obseruatio vera sit, ad caput duodecimũ expẽdemus. De nomine etiã IESV, eundẽ locum Esaiæ interpretantur Gregor. Nazianz. oratione de amore pauperũ; Euseb. Cæs. libro 2. demonstrationis Euangelicæ cap. 49. & Cyrill. Alex. lib. 5. de Trinitate: quamuis in cõmentarijs Esaiæ in aliã deflexerit expositionẽ. Aduertendum est autẽ ad verbũ sic esse transferendũ ex Hebræo: *Nomen nouum quod os Dñi perforabit:* Solent enim Hebræi excauandi, seu perforãdi verbũ ad eam notationẽ, seu exarationẽ nominum significandã trãsferre, quæ in lapide, aut ære incidi solent: qua translatione indicatur Christũ Dñum illustrissimũ IESV nomen vulnerũ suorũ perforationib⁹ meruisse; sic enim in hoc calculo candido tantum nomen incidi oportuit: quemadmodũ dixit Apostolus ad Philippenses 2. *Propter quod Deus exaltauit illum, & dedit illi nomẽ quod est super omne nomen.* Rectè autem subiũgitur: *Quod nemo scit nisi qui accipit.* Quia nominis IESV virtutẽ, & maiestatẽ, nemo perfectè intelligit: nisi qui ei⁹ per fidẽ, & gratiam est particeps. De quo qui plura desiderat, legat Georgium Venetũ in sua Harmonia Cantico 2. tono 6. cap. 7. & 8.

Galatin. — Esai. 62. 2. — Gregor. Naz. Euseb. Cæs. — Cyrill. Alex. — Nomen IESV clauis incisũ. — Philipp. 2. 9. — Georg. Venet.

Calculi candidi de Eucharistia interpretatio.

SECTIO VI.

1
IAM superi⁹ in expositione contextus ex nonnullorũ sententia docuimus, calculum candidũ inter alia Eucharistiam, seu corpus Christi in Sacramento significare: cuius interpretationis ratio paulò fusiùs tradenda est. Primum igitur iuxta Diuum Hieronymum in epistola ad Damasum, quæ incipit *Septuaginta:* vbi hunc calculum carbũculum interpretatur, rectè ea similitudo in corpus Christi, prout est in Sacramento conuenit: reperiri enim carbunculum candidum testatur Plinius libro 37. cap. 7. Cum igitur carbunculus ex genere sit gemmarum ardentium, significatur ignea vis amoris, quam Christus in hoc Sacramento instituendo declarauit, ad quod eam ob causam referri potest illud Canticorum 5. *Dilectus meus candidus, & rubicundus:* vbi cernis Christum carbunculum candidum, simulq; ardẽtem appellari: quo etiam sensu possumus accipere calculũ illũ, de quo agitur Esai. 6. Quẽ Seraph tulit forcipe de altari, in quo innuitur altare Eucharisticũ: eoq; os Esaiæ tetigit, ac mũdauit: in quo sanctitas, quã cõfert Eucharistia dignę cõmunicãtibus, exprimitur. Et quidem hũc Esaię carbonẽ accensum, seu carbunculũ, quẽadmodũ Septuag. trãstulerunt, vt superius diximus, quanquã Cyrill. Alexandr. de incarnatione lib. 8. & lib. 1. in Esaiã intelligat de Christo, quem in ore per fidei confessionem accipimus, prophetiarum, & cæ

D. Hieron. — Christus in Eucharistia, Carbunculus candidus. — Plinius. — Cant. 5. 10. — Esai. 6. — Cyrill. Alex.

remoniarum

remoniarũ legalium, quæ ipsum adũbrarunt, veritate & typo, quasi forcipe; tamen Theodoretus de Eucharistiæ communione interpretatur.

Theodoret.

2 Secundò. Possumus per calculum candidum, quẽ plerięꝫ pretiosam gemmam in genere interpretantur, margaritam, seu vnionẽ intelligere, quo nomine Christum censeri docet Origenes in cap. 13. Matthæi, super illud *Simile est regnum cælorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas, inuenta autem vna pretiosa, &c.* Nec immerito calculũ candidũ margaritam accipim⁹, quia vt ait Plin. lib. 9. cap. 35. Vnionũ pręstantia in orbe, læuore, pondere, & candore posita est: quod si fas est diuina humanis illustrare, quemadmodũ fertur Regina Ægypti Cleopatra vna cœna centies centena millia sestertiûm, idest ducẽta quinquaginta millia aureorũ absumpsisse, magnificentiæ ostendendæ causa, epoto videlicet corã Antonio vnione pretiosissimo, qui tanti æstimabatur, vt cõmemorat Plinius loco paulo ante citato; ita Christus se ipsum infiniti pretij vnionem in cœna Eucharistica, quæ ei⁹ est magnificentia regalis, omnibus edendũ, sacerdotibus etiam hauriendũ proponit; hoc enim significat cũ ait. *Dabo ei calculũ candidũ.* Accedit qud vnionis appellatio Christo in Sacramento iure optimo tribuitur: dictæ enim sunt margaritæ vniones, vt ibidẽ ait Plin. quod nullę duę reperiãtur indiscretę seu similes; sic enim hic vnio dequo agim⁹ nullũ aliũ habet similẽ: imo ea potissimũ de causa vnionis appellationẽ in sacramento sibi vẽdicat; tũ ꝙ ad vnionẽ inter fideles conciliandã, hoc sacramentũ instituerit, quã vel ipsa sacramenti ratio significat, nã vt ait D. August. tractatu 26. in Ioannẽ; propterea Christus hoc sacramentũ in ijs rebus instituit, quæ ad vnũ aliquid rediguntur, siquidem ex multis granis vnus panis efficitur, & ex multis racemis vinũ cõfluit; Tũ propter vnionẽ illã mirificam, quã per sui cõmunionẽ in sacramento nobiscũ efficit: propter quã concorporei eius appellamur ab Apostolo ad Ephes. 3. cũ ait, *Gentes esse cohæredes, & cõcorporales, & cõparticipes promissionis in Christo*: quẽ locũ de cõmunione Eucharistię intellexit Cyrill. Alex. lib. 12. in Ioan. cap. 16. & in libris Allegoriarũ quos scripsit in Pentateuchũ, & Glaphyra appellauit in Genes. cap. de Adã. *Concorporales*, inquit *facti sumus ei per mysticã benedictionẽ*: hoc est per cõmunionẽ corporis Chri in sacramento de qua vnione loquens Dionys. Areop. libro de Ecclesiastica Hierarch. cap. de cõmunione, appellat eã ἕνωσιν κατ' ἄκρον, idest vnionẽ summam: & D. Cypr. in sermone de cœna Dñi, vnitatem, quæ progreditur vsq; ad societatẽ germanissimã: ex quib⁹ iã cernis quã apte Chr⁹ in sacramẽto vnioni cõparetur.

Origenes. Matth. 13. Plin. Christus in Sacramento margarita, et vnio pretij infiniti. Plin. D. August. Eucharistia, vnionem admirabilem efficit. Ephes. 3. 6. Cyril. Alex. Glaphyr. Dionys⁹ Areopag. D. Cypr.

3 Postremo, quia iuxta Bedæ expositionẽ, Calculus hic non nisi castitatis cultoribus promittitur: sic enĩ Beda vult illud, *Vincenti*, ad castitatẽ referendũ, ob ea, quæ de Nicolaitarũ libidine præcesserant. Quare non immerito hunc calculũ smaragdũ pretiosã gẽmam interpretari possumus, de qua illud refertur admirabile vsu, & experimento cõpertũ, quod nimirũ vsq; adeo libibidini aduersetur, vt omnino frangatur, si quis eam secũ habeat in patrãda re venerea: quemadmodũ refert Pierius in suis Hieroglyph. libro 41. cap. de Smaragdo, & experimento ipso cõprobatũ est, etenim vt refertur in Lusitanis annalibus, in cõceptione Ioan. 2. Regis Lusitaniæ, Isabellæ matri smaragdus sũmi pretij, quem anulo inclusũ gestabat, fract⁹ dicitur, quẽadmodũ Rex Alfonsus hoc nomine Quint⁹ ipsius Ioãnis pater confirmauit, in quo vides ad viuũ expressam eã mentis, & corporis puritatẽ, quæ ad cõmunicandũ, requiritur: viriditas etiã smaragdi oculis gratissima spem glorię significat, quę pręcipuè hoc sacramento cõtinetur; cum sit à Chro institutũ, non modo in monumentũ, & pignus amoris, sed in gloriæ etiam arrhabonẽ certissimũ.

Beda. Smaragd⁹, insigne castitatis.

COMMENTARIUM QUARTUM EXEGETICUM.

De Angelo Thyatiræ.

Quid literæ contineant, deque earum inscriptione.

Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius similes aurichalco.

SECTIO I.

1 QVARTA Epistola scribitur ad Angelũ Thyatiræ, commendationem, vituperationẽ, cõminationẽ, denique promissionem continens ijs, qui Iezabelem secuti non fuerint. Nonnulli hęretici ex eo Apocalypsis auctoritatem negent, quod Ioannis tempore Thyatiræ Ecclesia nondum fuerit, ad quam tamen scribit. Verum quicquid sit de Ecclesiæ Thyatirensis fundatione, illud satis esse debet, quod eiusmodi hæreticis respondet Epiphanius libro 2. aduersus hæreses. Hæresi 51. Docet enim Ioannem potuisse spiritu prophetico ad eam, quæ postea ibi futura erat, Ecclesiam scribere, eique denũciare, quomodo decipienda erat à falsis Phrygastarum prophetissis. Quod verò attinet ad literarum inscriptionem, ea est huiusmodi. *Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius similes aurichalco*, cuius inscriptionis ratio multiplex est.

Error hereticorum refellitur.

Epiphan.

2 Prima ratio est Richardi de sancto Victore: quia Thyatiræ quidam Christiani fœminatũ, & nonnunquã Dæmonum libidini seruiebant, aliosquẽ exemplo suo ad eadem scelera patranda incitabant. Rectè dicitur Christus habere oculos sicut flãmam ignis, vt nimirum nefarij illi homines intelligerent Christum, omnia, quæcumque ab eis gerebantur, intueri. Dicitur etiam habere pedes aurichalco similes, vt moneantur perditis suis moribus nuntium remittere, & electos, ac probos viros, qui per Christi pedes significantur, imitari.

Richar. de S. Vict.

Christi oculi, tanquam ignis ad impios intuendos.

Secũda est Ruperti, qui docet per pedes similes aurichalco fortitudinem commendari huic Angelo, aurichalcum enim in camino ignis longa decoctione, & diuturna tunsione ad auri similitudinem perducitur: de qua etiam fortitudine loquitur Dominus apud Esaiam cap. 40. *Qui confidunt in Domino mutabunt fortitudinem*; Quem locum tractans D. Gregorius libro 7. Moralium cap. 8. obseruat non dictũ esse, *sument*, sed *mutabunt*, vt palam esset duplicem esse fortitudinẽ, vnam impiorum, quæ deponenda est, & mutanda: aliam iustorũ, quæ est inchoanda, & assumenda. *An non, inquit, etiã reprobi fortes sunt, qui ad præsentis vitæ concupiscentiam tot laboribus currunt? Vnde bene per Hieremiam Threnorum 3. Ex humani generis voce dicitur, inebriauit me absynthio, etenim ebrius, quod patitur, nescit; absynthio ergo ebrius est, qui præ amore præsentis sæculi à sensu rationis alienus, dum quicquid pro mũdo sustinet, leue putat, laboris amaritudinem, quam tolerat, ignorat.* Commendatur igitur huic Angelo, vt veram conetur habere fortitudinem, & instar aurichalci, laboribus quasi igne & tunsi-

Rupert.

Fortitudo aurichalcum.

Esai. 40. 31.

D. Gregor.

Thren. 3. 15.

Mundanus ab Synthio ebri.

Rupertus.

onibus ad auri perueniat splendorē, nec zelum deponat, quo in delinquētes pro ratione officij debet animaduertere. Quod verò attinet ad flammantes oculos, eòdem docet Rupertus spectare; vbi enim Christus in passionis fornace aurichalcum per gloriam sui corporis euasit, in cælum ascendit, & inde quasi flammeis oculis in terram aspiciens, misit septiformem spiritum, quo non solū Apostolos, sed etiam Apostolorum imitatores inflammauit, & fortes, ac bono zelo feruentes effecit. Tertia est Ioachimi, qui vult cōmendari huic Episcopo vitam contemplatiuam in oculis, actiuam in pedibus. Etenim oculi tanquam flamma ignis manifeste contemplationem exprimunt, quæ non solum per cognitionem lucere, sed per charitatem etiam ardere debet: sed quoniam quandiu in hac mortali vita agimus, necesse est interdum ad operationem descendere, mox subiungitur: *& pedes eius similes aurichalco*, oculorum enim libertas in statione est, pedum in motione; quia tamen actiua non eo modo, quo contemplatiua perspicua est, & lucida, propterea oculi flammei dicuntur; pedes aurichalco similes, est enim aurichalcum minus lucidum quam ignis. Quarta ratio afferri potest per oculos similes flammæ ignis commendari Episcopis cognitionē eorum, quæ in suo Episcopatu geruntur, & in gubernando vigilantiam cū charitate coniunctam: per pedes vero similes aurichalco indefessam in rectis moribus constituendis solicitudinem, quæ sunt duæ partes Prælatorum potissimæ, & in Thyatirensi Episcopo id temporis, quo morum disciplina per luxum, & libidinem diffluebat, pernecessariæ. Quam etiam ob causam mystica illa Ezechielis animalia, quæ optimi cuiusq; Episcopi imaginem per typum referebant, quorum fit mentio Ezechielis 1. oculos habebant flammantes, pedes vituli, idest, rotundos, cruraque flexibilia in omnem partem, quia nimirum debet Prælatus paratissimus esse ad exequendum quicquid flammantibus vigilantiæ oculis, vel constituendum, vel restituendum senserit.

Ioachim.

Vita actiua, & contemplatiua.

Prælati vigilātia, charitas, & sollicitudo.

Ezech. 1.

Quid per Iezabelem significetur hoc loco; cum dicitur.

Permittis mulierem Iezabel, quæ se dicit propheten, docere, & seducere seruos meos, fornicari, & manducare de Idolothytis. Apoc. 2. 20.

SECTIO II.

LAVDATIONE de more præmissa cōqueritur Domin⁹ de Thyatiræ Angelo, quod permittat mulierem Iezabelem, quæ se propheten mentiebatur, docere, fideles seducere, fornicari, & manducare de idolothytis: comminaturque se missurum eam in lectū, eosque, qui mœchantur cū ea acerrimè puniturum, filiosq; eius interfecturum, nisi pœnitentiam egerint. Igitur, vt planum fiat, quid per Iezabelem, hoc loco accipiendū sit, illud est necessario præmittendum; Iezabelem vxorem fuisse Achab regis Israel impijssimam, & proiectæ audaciæ fœminam, vt est perspicuum ex 3. Regum 19. & 21. & Iosepho lib. 8. antiquitatum cap. 13. fuit ea filia Iethabaal regis Tyri, ac Sidonis, ex quo factum est, vt gentis suę superstitiones, & impietatem retinens, templū Deo Tyri, quem Baal appellabant, extruxerit, sacerdotes Baal quamplurimos, falsosq; prophetas constituerit, qui suo Deo ministrarent, virum suum eadem impietate, ac superstitione imbuerit; Heliam prophetā sanctissimū, quod ipsius impietatē ferre non posset, falsosq; Baal prophetas occidisset,

Suppliciū improborum, nisi resipiscant.

3. Reg. 19. & 21.
Ioseph.

occidisset, pei secuta fuerit, vitam, vineamque Naboth nobili, & probo viro per summam crudelitatem, & iniustitiam eripuerit; denique multa alia indigna, ac nefaria admiserit. Quorum omnium Deus meritas pœnas tandem deposcens, eius rei conficiendæ curam commisit Iehu, qui Achab in regno successit, qui eam è fenestra deturbari præcepit, vbi à canibus dilacerata, sicut prædictum fuerat ab Helia 3. Reg. 21. non solum suæ impietatis memoriam, sed diuinæ etiam seueritatis exemplum posteris reliquit. Quo fit vt cum Iezabel impijssima fuerit, & audacissima fœmina, iure optimo similium fœminarum, omnisq; turpitudinis, & impietatis Symbolum esse possit.

Iezabel vt impietatis, sic etiam diuinę seueritatis exemplum & symbolum.
3. Reg. 21.

2

1 Primũ igitur non desunt, qui hanc fœminam existiment vxorem fuisse huius Episcopi, Iezabelem nomine appellatã, aut certe ita dictam, quod Iezabelem illam alteram, cuius paulo ante meminimus, scelerum improbitate referret: quam opinionem referunt Richardus de sancto Vict. Lyranus, & Hugo Cardinalis. Secundò Beda, Rupertus, & Primasius, conijciunt mulierem aliquã in ea Ecclesia eiusmodi scelerum, & errorum, artificẽ, ac magistram. Tertiò Epiphanius libro 2. aduersus hæreses. Hæresi 51. existimat per Iesabelem intelligendas esse quasdam fœminas, quę Thyatiræ insurrexerunt, prophetiæ spiritum sibi arrogantes; Priscillam nimirum, Maximillam, & Quintillam; quę tamen etsi post Ioannis obitum extiterunt, eas tamen Ioannes prophetico spiritu futuras præsenserit, & fugiendas denunciarit. Quartò Areth. vult sermonem adhuc esse de Nicolaitis, qui propter libidinem, & impietatẽ Iezabelis nomine exprimantur. Postremo D. Augustinus, seu Ticonius, Beda, Primasius, Rupertus, Ioachimus, & alij, præter suam illam de certa aliqua fœmina coniecturam, affirmant Iezabelis nomine intelligendos esse hæreticos effœminatos, & libidini seruientes, qui propterea mulieris nomine censeantur: eiusmodi enim nomen merentur libidinosi homines, & luxui dediti: vnde est illud Homericum Iliados 7. O Achæides, non enim Achęi, quod Maro imitatus dixit, O vere Phrygiæ, neq; enim Phryges ite per alta dyndima Et paulo post, sinite arma viris, & cedite ferro. Sed vt ad nostra veniam⁹, eò etiã nomine significantur in sacris literis Esaiæ 6. *Dabo pueros principes eorum, & effœminati* (aliâs mulieres) *dominabuntur eis.* Et eodẽ cap. pro eo quod est, *leuatæ sunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, & pedibus suis composito gradu incedebant, decaluabit Dominus verticem filiarum Sion, &cæt.* Quo loco in vniuersum non solum fœminæ Hebræorum, sed etiam viri effœminati intelligendi sunt. Idẽ habes Nahum 3. *Ecce populus tuus quasi mulieres in te.* E contrario viri appellãtur, qui fortes ac strenuos in omnibus se prębent. Vnde Dauid ad Abner ait 1. Regum 26. *Nunquid non vir es tu?* Præcipuè verò ij qui luxum aspernantur, & virtutem colunt: quo sensu potest accipi illud Psalmi primi. *Beatus vir, qui non abijt, &c.* Hanc fœminarum & virorum acceptionem mysticè expressam fuisse in facto illo Pharaonis cum obstetricibus Ægyptijs præcepit, vt Hebræarum mulierum mares filios occiderent, fœminas tantum reseruarent Exodi 1. Existimauit Origenes homilia 2. super Exodum, vbi inter alia: *Cum videris*, inquit, *homines in delicijs viuere, & libidini seruire, scias in ijs regem Ægypti, idest Dæmonem, fœminas reseruare: si verò aliquem videas amare continentiam, luxuriam fugere, & virtutem colere; illum intelligas quasi virum necare cupere Pharaonem: odit enim eiusmodi Pharao, viuere eos in Ægypto non sinit: inde est quod in hoc mundo serui Dei despecti habentur, quia odit huiusmodi mares Pharao, qui fœminas tantum amat.* Atque hęc postrema Iezabelis expositio nobis magis probatur, cum sit communior, & consuetudini Ioannis in hoc opere congru-

Richard. de S. Vict. Lyran. Hugo Card. Beda. Rupert. Primas. Epipha. Arethas. D. August. Ticon. Beda. Primasius. Rupert. Ioachim.

Homer. Libidinosi, & effœminati, fæminę, nõ viri. Maro. Esai. 6. 4. Nahum 3. 13. Dauid. 1. Reg. 16. Respuentes luxum, viri. Psalm. 1. 1. Exod. 1. Origenes. Dęmon odit continẽtes, amat luxui deditos.

entior. sic enim scribens ad Angelū Pergami, per tenentes doctrinam Balaam, Nicolaitas intellexit: vt consequens videatur sicut eo loco Balaā, ita etiam hic Iezabelem mysticè, ac per typum accepisse.

4 Quod verò attinet ad fornicationem, de quo crimine Iezabel insimulatur; duplicem communiter intelligunt hoc loco interpretes, cuius Iezabel magistra fuerit, vnam communē, alteram mysticam, quæ est peccatum quodcunque lethale, sed præcipuè hæresis, & idololatria: reperiri enim etiā hoc fornicationis genus perspicuum est ex sacris literis, veluti Hieremiæ 3. *Fornicata est cum amatoribus multis*, & iterum *mœchata est cum lapide, & cū ligno.* Et Psalm. 72. *Perdidisti omnes, qui fornicantur abs te.* Et Ezechielis 16. *Exposuisti fornicationem tuam omni transeunti, fecisti tibi imagines masculinas, & fornicata es in eis.* Denique Exodi 34. *Ne ineas pactum cum hominibus illarum regionum, ne cū fornicati fuerint cum Dijs suis, & adorauerint simulacra eorum, vocet te quispiam.* Ratio verò est, quia Deus per fidem spirituale quoddam cum quauis anima matrimonium contrahit, iuxta illud Oseæ 2. *Sponsabo te mihi in fide*; ex quo efficitur, vt qui fidem, aut eius confessionem deserit, non fornicationē modò simplicem, sed adulterium admittat; quam rationem multis persequitur D. Hieronymus, Hieremiæ capite 3. Ezechielis 16. & Nahum 3.

Hæresis & idololatria, fornicatio.

Hierem. 3. 1.

Psalm. 72. 27.

Ezech. 16. 15.

Exod. 34. 15.

Anima per fidē sponsa Dei, per hæresim adultera.

Oseę 2. 19.

D. Hieron.

Quid significet illa comminatio, *Ecce ego mittam eam in lectum.*

SECTIO III.

1 IEZABELI illi mysticæ, quam paulo ante explicauimus, comminatur Dominus, eā se, quia non vult pœnitentiam agere, missurum esse in lectum: quæ comminatio, quia non nihil habet obscuritatis, paulo explicatius tradenda est. Pro cuius rei explicatione, supponendum est, lectum in sacris literis, & in bonam, & in malam partem accipi solere. In bonam quidem Canticorum 3. *Lectulū Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, propter timores nocturnos*, vbi lectus cū pro multis alijs, tum præcipuè pro quieta sanctorum conuersatione sumitur; quemadmodum interpretatur Beda, ad eam verò quietem conseruandam opus, inquit, *est, vt Christi milites ensem habeant super femur suum, motum videlicet carnalium voluptatum spiritualis verbi districtione comprimendo, propter timores nocturnos*, idest, ne eos insidiæ tentatoris antiqui, si securos inermesq; repererint, sternant. In malā autē Psal. 6. *Lauabo per singulas noctes lectū meū, lacrymis meis stratū meū rigabo.* In quē locū D. August. *Lectus*, inquit, *est voluptas corporis, & omnis delectatio secularis*, quā delectationem lacrymis lauat, qui se se ab illa conatur extrahere. Rigabo, autem, quod sequitur, amplius aliquid est, quàm lauabo: potest enim aliquid in superficie lauari; rigatio autem ad interiora pertinet, & significat fletum vsque ad cordis intima. Lectus igitur hoc loco in malā accipitur, vt perspicuum est ex Iezabelis impudentia, in quam huiusmodi minæ iactantur. Iuxta quam lecti acceptionem. Prima expositio est Bedæ, Ruperti, Richardi de sancto Victore, lectum hunc infernum interpretantium; in quo lecto hæretici, quos ipsi nomine Iezabelis intelligunt, nō quidem requiescant, sed excrucientur; nisi enim lecti vocabulo æternum gehennæ supplicium designaretur, nunquam antiquo hosti figurata locutione per Esaiam diceretur cap. 14. *Detracta est ad inferos superbia tua, concidit cadauer tuum subter te sternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes.* Ad quem etiam lectum alludit idem vates cap. 33. cū sic peccatores alloquitur; *Quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante: quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?*

Cant. 1. 7

Beda.

Lectus quieta sanctorum cōuersatio.

Psalm. 6. 7.

D. August.

Lectus pro voluptate.

Beda. Rupertus. Richardus.

Infernus.

Esai. 14. 11

2 Primas. Ansb. Secunda est Primasij, & Ansberti, qui securitatem, & impunitatem hæreticis, quasi à Deo derelictis, lecti nomine significatam volunt. *Ponitur*, inquit Ansbertus, *hæc meretrix in lecto, non vt quiescat, sed vt febri languescat, & in phrenesim incurrat, quatenus ea iam dicat, vel agat, quæ alij audire, & videre erubescant*, in hanc enim deceptoriam securitatem tunc reprobi incidunt, cum peccantes experti non fuerint præsentis iræ vindictam, & pœnitentiam eò vsque negligunt, donec eis repentinus superueniat interitus, iuxta illud Prou. 1. *Auersio paruulorum interficiet eos, & prosperitas stultorum perdet illos*. Ab hoc lecto nos Paulus exsuscitat, cùm ad Ephesios 5. *Surge*, inquit, *qui dormis, & exurge à mortuis*. Quod autem hoc maximi supplicij loco ducendum sit, præter quam quod iam aliàs fusè docuimus, confirmari etiam potest ex illa comminatione diuina, quæ habetur Ezechielis 16. *Israel iam non irascar tibi, & zelus meus recessit à te*: & Psal. 80. *Non audiuit populus meus vocem meã, Israel non intendit mihi: & dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus suis*. Ad Roman. 1. *Tradidit illos Deus in reprobum sensum, vt faciant ea, quæ non conueniunt*. De eodem lecto interpretatur D. Ambrosius lib. 1. de Caim cap. 4. illud Prouerb. 7. vbi meretrix ita loquens inducitur, *Intexui funibus lectulum meum, straui tapetibus pictis ex Ægypto, aspersi cubile meum myrrha, & aloe, & cinnamomo: veni inebriemur vberibus: non est enim vir meus in domo sua, abijt via longissima*. Quo loco diuus Ambrosius per huiusmodi fœminam, secularem voluptatem intelligit, cum impunitate coniunctam, quæ nimirum vitã sine solicitudine promittit, sine monitore sermones, mollem somnum, inexplebilem cupiditatem: addimus nos absentiam viri, propter quam sibi eam securitatem pollicetur, esse impunitatẽ, qua De⁹ peccata dissimulãs sinit peccatores impune volitare.

Securitas & impunitas impij quasi derelicti à Deo.

Prouer. 1. 32.

Ephes. 5. 14.

Ezech. 16. 42.

Psalm. 80, 12.

Rom. 1. 28.

D. Ambr.

Prou. 7. 16.

Voluptas cõiuncta cum impunitate.

D. Ambros.

3 E contrario puniri hic à Deo, singulare quoddam diuinæ clementiæ beneficium existimandum est; hac enim ratione Dominus Hierusalem consolatur Esaiæ 40. *Consolamini consolamini populi meus, dicit Deus vester: loquimini ad cor Hierusalem, & aduocate eã, quoniam completa est malitia eius, dimissa est iniquitas illius, suscepit de manu Domini duplicia pro peccatis suis*. Quo loco *recipere duplicia pro peccatis*, seu vt habent Septuaginta, *recipere duplicia peccata sua*, est propter peccata multis pœnis affici, quemadmodum interpretatur diuus Ambrosius sermone 19. in Psalm. 118. super illa verba, *Praueni in maturitate*, seu *in immaturitate*, vt constat ex textu Græco. *Quam cito*, inquit Ambrosius, *dixit plenitudinem deiectionis*. (est enim apud Septuaginta, completa est humilitas, seu deiectio eius,) *solutionem esse peccati, & repetiuit causam consolationis*, videlicet eò maius esse reconciliationis insigne, quo numerosior fuerit pœna, quã culpa: id quod euidentius expressit idẽ propheta cap. 28: cum dixit, *Tribulationem super tribulationem, Spem super spem*, sic enim septuaginta reddiderunt, quod vulgatus trãstulit, *manda remanda, expecta, reexpecta*. Itaque cernis iuxta translationem septuaginta eo ipso, quod tribulatio ad tribulationẽ adiungitur, spem supra spem mijci, & tunc demum posse peccatorem spem gloriæ concipere, cum à Deo propter scelera castigatur.

Puniri hic à Deo, singulare beneficium. Esai. 40. 1.

D. Ambros. Psalm. 118. 147.

Tribulatio super tribulationem, spes super spem.

4 Quod beneficij genus agnoscens Iob sic dicebat cap 6. *Qui cœpit, ipse me conterat, soluat manum suam, & succidat me?* In quem locum diuus Gregorius libro 7. Moralium cap. 7 *Cum conditor*, inquit, *amorem suum erga nos per verbera non exercet, quasi ad ferienda nostra vitia manum ligatam tenet: an non affectus sui manũ ligauerat, cum peccanti populo dicebat: Iam non irascar tibi, & zelus meus recessit à te. Ezechielis 16. Soluere ergo manum suam dicitur, cum exercet affectum. Idcirco Regius vates postulat, Proba me Domine, & tenta me. Ps. 250. & alio in loco: Ego in flagella paratus sum, Psal. 37. quia enim sancti viri correptionis suæ videns fore putredinis*

Iob 6. 9.

D. Gregor.

Ezech. 16. 42.

Psalm. 25. 2.

non esse considerant, libenter se sub manu medici ad sectiones parant, vt aperto vulnere virus peccati exeat. Id, quod idem Iob luculentius significauit subiungens: Et hæc mihi sit consolatio, vt affligens me dolore non parcat, (Iob 6. 10.) *electi quippe cum perpetrasse se illicita nouerunt, & tamen perscrutantes inueniunt, quod nulla pro illis aduersa perpessi sunt in immensæ formidinis terrore tabescunt, ne in æternum se gratia deseruerit, quos in præsenti vita mali sui retributio nulla castigat, & propterea feriri paterna correptione desiderant, & dolorem vulneris medicamenta salutis petũt. Rectè igitur ait Iob. Hæc mihi sit consolatio,* (Iob 6. 10.) *vt affligens me dolore non parcat; ac si apertius diceret, qui ideo hic quibusdam parcit, vt eos in perpetuum feriat, ideo me hic feriat, vt non parcendo in perpetuum parcat.* Hactenus Gregorius.

5 (Impunitas ex vno scelere aliud nectit.) Merito itaque de Iezabele supplicij loco dicitur; *mittam eam in lectum*, vt nimirum impune in hac vita peccans, & in suis peccatis, quasi in mollissimo lecto quiescens, ex vno scelere aliud nectat, & ita ad æternam damnationem sibi viam muniat: derelictus enim peccator à Deo, dimissusq́; vt ait Regius vates, *secundum desideria cordis sui in adinuentionibus suis eat* necesse est, quippe cum verissimum sit illud, quod de impijs legitur Iob 6. (Iob 6. 18.) *Inuolutæ sunt semitæ gressuum eorum.* Etenim, vt ibidem docet Gregorius, (Gregor.) quemadmodum id, quod inuoluitur in semetipsum replicatur, ita impij quasi extra se tēsi ad semetipsos per circuitũ redeunt multiplicatione vitiorum. Id quod Esai. cap. 34. sub Iudæa nomine eleganter explicauit, cũ (Esai. 34. 14.) dixit: *Erit cubile draconũ, & pascua struthionũ, & occurrent Dæmonia onocentauris, & pilosus clamabit alter ad alterũ*: tunc enim pilosus, vt interpretatur Gregor. loco citato, alter ad alterũ clamat, cũ (Gregor.) perpetrata nequitia, ad aliam perpetrandam prouocat; & quasi quadam cogitationis commissa iam culpa, culpam adhuc, quæ cõmittatur, inuitat.

6 (Arethas. Pannon.) Tertia & postrema expositio est Arethæ, & Pannon. sic interpretantium; *mittam eam in lectũ*, idest, ægritudine feriã, vt quæ modo in peccatorum suorum lecto, explendo corporis voluptatem requiescit, decumbat in lecto per ægritudinem & afflictionem, vt inde transeat ad lectum duriorem æternæ damnationis. Ex quo (ægritudo, pœnaue temporalis, sæpe initium sempiternę.) plane efficitur, Deum sæpe perditos homines ægritudinibus, laboribusq́; diuexare non vt corrigantur, sed vt iam nunc facinorum suorum pœnas luant, quas ęternæ consequantur: atque hæc est duplex illa contritio de qua loquitur Hieremias cap. 17. *Duplici contritione contere eos*, & duplex illa cõ (Hier. 17. 18.) fusio, cuius meminit Regius vates Ps. 108. *Induantur sicut diploide confusione sua.* (Psal. 108. 29.) Est enim diplois vestimentũ duplũ, quo fit vt impij confusione, idest, afflictione sua, tanquã diploide induantur, cum & temporali, & æterna animaduersione feriuntur. De huiusmodi flagellis loquitur Dominus per Hieremiam cap. 30. cum ait; *Plaga inimici percussi te, castigatione crudeli*; Etenim (Hier. 30. 14.) vt eo loco exponit Hugo Cardinalis, (Hugo Card. Quidã flagellantur, vt amici, alij vt inimici.) quos Dominus vel ad emendationẽ, vel ad probationem flagellat, non tan quam inimicos, sed potius tanquam amicos arguere dicitur iuxta illud Apocalypsis 3. *Ego quos amo arguo, & castigo*; (Apoc. 3. 19.) cùm verò reprobos iam in hac vita percutere incipit, non amici, sed inimici plaga percutere censetur.

7 Id quod etiã sub nomine Pharaonis Dñus ipse significauit Ezech. 30. (Ezech. 30. 21.) cũ dixit, *Brachium Pharaonis regis Ægypti confregi, & ecce non est inuolutũ, vt restitueretur ei sanitas, vt ligaretur pannis, & farciretur linteolis, & recepto robore posset tenere gladiũ*, idest, pœna quã ei inflixi, initiũ erit sempiternæ: idcirco enim vulnera eius nolui obligare, quia sempiterna sunt futura, de quo supplicij genere est sermo, Deuter. 32. cum dicitur, (Deut. 32. 22.) *Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsq; ad inferni nouissima.* Atque idcirco Iob dicebat cap. 10. *Loquar in amaritudi-* (Iob 10. 1.) *ne animæ meæ, dicam Deo, noli me condemnare.* Idest, Deum quantum potero obtestabor, vt hic tantum me affligat: sciebat enim interdum præsentẽ af-

 flictionem

flictionē eſſe æternæ damnationis initiū; quemadmodū cōtigit Antiocho regi impijſsimo, quem Deus inuiſibili,& inſanabili plaga percuſsit, videlicet viſcerum dolore, ita vt de eius corpore vermes ſcaturirent, & ipſæ carnes in doloribus effluerent, vſque adeo vt grauiſsimo eius fœtore totus exercitus grauaretur, quod enim hoc

2.Machab. 9.

ſupplicium prænuntium eſſet ſempiterni, perſpicuum eſt ex eo, quod dicitur 2.Machabęorum 9. *Orabat ſceleſtus Dominum, à quo non eſſet miſericordiam conſecuturus.*

Quidnam ſit, altitudinem Satanæ cognoſcere.

Quicunque non habent doctrinam hanc, qui non cognouerunt altitudinem Satanæ, quemadmodum dicunt.

SECTIO IIII.

1 SVBIVNGITVR poſt comminationē Iezabeli, eiuſq; amatoribus factam, promiſsio ad eos pertinens, qui nefarijs Iezabelis factis,& conſilijs non acquieuerunt, quæ ſic habet. *Quicunq; non habent doctrinā hanc, qui non cognouerunt altitudinē Satanæ, quemadmodum dicunt, non mittam ſuper vos aliud pondus.* Vbi duo explicationem deſiderant. Vnum eſt, quid ſit non cognoſcere altitudinem Satanæ. Alterū, quid pondus ſignificet. Quod attinet ad primum, ſciendum eſt cognoſcere in ſacris literis ſæpenumero idem eſſe, quod approbare, veluti Pſalmo 1. *Nouit Dominus viam iuſtorum.* Et Pſal.36. *Nouit Dñus dies immaculatorum.* Et Prouerb.4. *Vias, quæ à dextris ſunt nouit Dominus: peruerſæ verò ſunt, quæ à ſiniſtris ſunt.* Et Amos 3. *Tantum modo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ: idcirco viſitabo ſuper vos omnes iniquitates veſtras.* Inde etiam eſt quod ſanctorū nomina ſcire Deus dicitur,& oues ſuas vocare nominatim. Ioan. 10. Imo ad hoc

Cognoſcere, p approbare.
Pſalm. 1.6.
Pſalm. 36.18.
Prouerb.4.27
Amos 3.2.
Ioann. 10.

ipſum ſignificandum præcepit Exod. 28. Inſcribi in duodecim gēmis pretioſiſsimis, quæ erant in rationali, duodecim nomina, iuxta numerum tribuum: præterea in duobus lapidibus Onychinis, qui in vtroq; ſūmi Sacerdotis humero geſtabantur, eadē duodecim nomina inſculpi, ſena in quolibet lapide, vt nimirū intelligerent Deū, cuius Pontifex ille maxim⁹ referebat imaginē, ſanctos ſuos non ſolū in humeris per auxiliū, ſed in pectore etiā per amorē geſtare, eorūq; cōtinuo recordari, quorū in pectore, atq; adeo āte oculos nomina præferebat.

Exod. 28.

Sanctos ſuos geſtat Deus in humeris p auxilium & in pectore per amorem.

E contrario reprobos Deus dicitur neſcire, ſcientia videlicet approbationis, vt 1.ad Corinth.14. *Qui ignorat, ignorabitur.* Ex quo loco argumentatur Hieronymus ſuper Amos 3. Deum non omnes cognoſcere, ſed eos qui eius cognitione ſunt digni. Vnde eſt illud Lucæ 13. *Recedite à me operarij iniquitatis, neſcio vos.* Et Matthæi 25. fatuis virginibus dicitur, *Amen dico vobis, neſcio vos.* Imo vſque adeo Deus reprobos perhibetur ignorare, vt ne nominum quidem eorum memoriam habere dicatur, quemadmodum Chriſtus ipſe teſtatur ſub Dauidis perſona, cùm ait Pſal. 15. *Non congregabo conuenticula eorū, nec memor ero nominū eorū per labia mea.* Cum ergo hoc loco dicitur; *Non cognouerunt altitudinem Satanæ,* eſt ſenſus non approbauerūt altitudinē Satanæ, quemadmodū exponit Beda, Rich. de S. Vict. Rupert. Primaſ. Ioachimus, & communiter interpretes.

2

Neſcire pro reprobare.
1.Cor. 14.38.
Amos 3.
Luc. 13.27.
Matth. 25.12.
Pſalm. 15.4.
Non cognouerunt. i. non approbauerunt. Beda. Richard. de S. Vict. Rupert. Primaſ. Ioachim.

3

Quid autem ſit altitudo Satanæ, iam explicandum eſt. Et quidem interpretes cōmuniter, altitudinem Satanæ, ſuperbiam Satanæ interpretantur iuxta illud Eſaię 14. *Quomodo cecidiſti de cælo Lucifer, qui dicebas in corde tuo; in cælū conſcendam, ſuper aſtra cæli exaltabo ſolium meū, ſedebo in monte teſtamenti, in lateribus Aquilonis; aſcendam ſuper altitudinē nubiū, ſimilis ero altiſsimo.* Et Iob 41. *Omne ſublime videt, & ipſe eſt rex ſuper vniuerſos filios ſuperbiæ.* Rupert. altitudinē quidē Satanæ pro ſuperbia etiā accipit, ſed

Eſai. 14.12.
Altitudo Satanæ. i. ſuperbia.
Iob 41,15.
Rupertus.

illā tamen

tamen superbiam putat esse intelligendam, qua Satan etiam nunc contendit similis esse altissimo, exigens videlicet sibi in idolis sacrificia Quá superbiam cognouerunt, ideſt approbauerunt Thyatiræ illi, qui idolothyta manducabant. & quia hæc altitudo non est vera, sed simulata, propterea ait subiungi (quemadmodum dicunt,) ideſt, quemadmodum ab imperitis appellatur, & existimatur. Est quidem hæc communis interpretatio, quæ nobis tamen non probatur. Græcè enim, pro altitudinem, seu altitudines, legimus βάθη ideſt, profunditates: nec enim βάθος vllo modò significat sublimitatem, quare existimamus altitudinem, hoc loco non sublimitatem, sed profunditatem significare, eo sensu, quo puteum altũ, & mare altum appellamus; imo & quo mentem altam dixit Poeta, *manet alta mente repostum iudicium Paridis.*

Demon etiam modò vult esse similis altissimo.

Satanę altitudo, profunditas.

4 Iuxta quam expositionem adhuc explicandum superest, quæ nam sint istæ Satanæ profunditates. Et quidem diuus Hieronymus super caput tertium epistolæ ad Ephesios, profunditatem ad inferos refert, expendens enim illa verba Pauli, *Vt possitis cõprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo, sublimitas, & profundum,* Græcè βάθος sic ait, *latitudo mundi est ab Oriente, ad Occidentem: longitudo à meridie ad septentrionem.* (loquitur Hieronym. more Philosophorum. Nam apud Astrologos longitudo ab oriente ad occidentem sumitur; latitudo autem per distantiam ab Æquatore versus polos:) *Profundum in abyssis & in inferno: altitudoque super cælestia erigitur: quæ omnia in cruce Domini intelligi possunt; Ascendens quippe in altum captiuam duxit captiuitatem, & descendit ad inferiora terræ, & post altitudinem & profundum, in omnem terram exiuit prædicatio crucis; atque ita, & altitudinem, & profundum, & longitudinem, & latitudinem tenet.* Hæc Hieronymus. Sic etiam sumuntur profunda, Prouerbiorum 9. Vbi libidinosa mulier

D.Hieron.

Crucis longitudo &c.

Prouerb.9.17

sic transeuntes alloquitur; *Qui est paruulus, declinet ad me, aquæ furtiuæ dulciores sunt, & panis absconditus suauior, & ignorauit,* (Paruulus, seu insipiens) *quod ibi sunt Gigantes,* ideſt Dæmones, *& in profundis inferni conuiuæ eius;* id est quotquot ad huius meretricis mensam accedunt esse inferorum pœnis obnoxios.

5 Igitur iuxta hanc profundorum, seu altitudinum acceptionem, non cognoscere profunditates Satanæ est non pepigisse fœdus cum inferno iuxta illud Esaiæ 28. vbi impij sic loquuntur, *Pepigimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum.* Quo loco est aduertendum nomen Hebraicũ חזה Chozeh, pro quo nos habemus pactũ significare cõmeatũ, seu prouisionẽ: vt vocant, quod est multorũ simul conuiuentiũ, aut simul nauigare volẽtium, id, quod non faciunt, nisi fœderati, & amicitia coniuncti; hoc sensu; cum inferno fecimus prouisionem, seu commeatum, quasi simul nauigaturi, & ad eundem inferorum portũ appulsuri. E contrario igitur, non cognoscere altitudines, seu profunditates Satanæ, est minimè cum inferno, ipsoq; Satana fœderari, & societatem inire.

Esai. 28. 15. Profunditas Satanę significat pactum cũ inferis.

6 Secũdò. Alij in quibus est Gagnæus, qui has altitudines etiã non sublimitates, sed profunditates interpretãtur, per altitudinẽ Satanæ intelligũt immensũ pelagus flagitiorũ, iuxta illud Prouerb. 18. *Impius cum in profundũ venerit peccatorũ, contemnit, sed sequitur eum ignominia, & opprobrium:* quia nimirũ, vt exponit D. Chrysost. homilia 40. in Matthæũ, sicut infirmus dum mediocriter habet, & sperat se posse curari, abstinet à noxijs cibis; si autẽ se desperatũ intellexerit, curã sui negligit: Ita homo dũ mediocriter peccat, & salutẽ sperat, quantũ potest à malo se tẽperat: si autẽ grauiter peccando cœperit desperare, iã nihil dubitat cõmittere. Tertiò & Postremò. Possumus per profunditates Satanæ, subtiles eius ac multiplices dolos intelligere

Gagn. Secũdo immẽsum pelag' vitiorum.

Prouerb. 18.

D. Chrysost.

Tertiò Satanę laqueos, & insidias.

Rabbi Moys. Oseas.

Moysis, Oseas vaticinatur, vt meritò per suauissimum manna explicari debuerit.

Christum rectè calculum candidũ appellari.

SECTIO V.

1 ILLA etiam calculi cãdidi expositio magis excellit, quæ calculum candidum ad Christum refert. Ea verò vt reddatur illustrior, sciendum est, Christum Dominum lapidem creberrime appellari in sacris literis, velut Esaiæ 8. *Et erit vobis in sanctificationẽ, in lapidem autem offensionis, & petram scandali duabus domibus Israel, & in laqueum, & in ruinam habitantibus Hierusalem*: quem locum de Christo ad literam esse intelligendũ perspicuum est ex 1. Petri 2. & ex Pauli ad Rom. 9. Deinde Psalm. 117. *Lapidem, quem reprobauerant ædificantes, hic factus est in caput anguli*: quod Christus ipse de se interpretatus est, Matthæi. 21. & affert Petrus loco citato. Præterea Zachariæ. 3. *Super lapidem vnum septem oculi sunt; Ecce ego cælabo sculpturam eius, ait Dominus exercituum, & auferam iniquitatem terræ illius in die vna.* Quem locum de Christo intelligit D. Hieronymus in commentariis super Zachariam: Et illud, *Cælabo sculpturam eius*, ad Christi vulnera docet pertinere hoc sensu. Istum lapidem clauis crucis, & lãcea militis faciam vulnerari; vbi obiter aduerte, Christi vulnera pulcherrimis comparari cælaturis, quę eum, & pulcherrimum, & pretiosissimum demonstrant.

Esaiæ 8. 18. Christus lapis offensionis. 1. Petr. 2. Ad Rom. 9. Psal. 117. 22. Matth. 21. Zachar. 3. 9. D. Hieron. Vulnera Christi cęlaturæ.

2 Nec vero lapis dumtaxat communi nomine dicitur, sed lapis pretiosus: veluti Amos 7. vbi Adamas appellatur, nam vbi nos legimus, *Ecce Dominus stabat super murum litum, & in manu eius trulla cæmentarij*, Septuaginta transtulerunt, *Ecce vir stabat super murũ adamantinum, & in manu eius adamas*: in quem locum diuus Hieronymus multa disserit, de adamantis natura, & inter alia docet durissimum esse, & indomabile, paruum, & indecorum, atque in electri similitudinem venena deprehendere, & maleficis resistere artibus: tunc addit, *Talis est Dominus, & saluator, qui semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, ad Philippenses 2.* De *quo Esaias scribit cap. 53. Non est species ei, neque decor. Hic stat super murum adamantinum, id est, super sanctos, & Apostolos suos, quibus donauit, vt & ipsi adamantes vocarentur, & à nullo superati dicerent; Quis nos separabit à charitate Christi? tribulatio, an angustia, &c. ad Rom. 8. Et iterum: Certus sum quod neque mors, neque vita neque Angeli, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo.* Aduertit etiã diuus Hieronymus, adamantem licet indomitũ, tamen hirci sanguine posse frangi, in quo docet difficultatem exprimi conseruandæ castitatis, quia nimirum præstantissimi quique sancti, etsi fortissimi sint, & adamantini, sæpe tamen mortiferæ libidinis calore dissoluantur: *Hæc enim (inquit) sanguinis hircorum, & ipsius hirci dicitur esse natura, vt sit ad libidinem calidissimus, & quod ignis edomare nequeat solus illius dissoluat cruor.* Quia vero Christus adamas erat indomabilis, propterea dicitur ab Hieremia c. 50. Malleum vniuersæ terrę non solum confregisse, sed etiã penitus contriuisse; id quod admirabundus dixit Propheta: *Quomodo*, inquit, *confractus & contritus est malleus vniuersæ terræ!* quem locum expendẽs Origenes homilia 3. super Hierem. *In proditione*, inquit, *Saluatoris malleus Zabulon, idest, Diabolus; malleator Iudas fuit; sed Christus confregit malleum in deserto, cum tentatus Dæmonem prostrauit, contriuit autẽ penitus in passione. Similiterque cõfringitur à nobis cum venimus ad Ecclesiam per fidem, conteritur autẽ cum per opera proficimus, iuxta illud Apost. ad Rom. 16. Deus autem conterat Satan sub pedibus vestris.* Hæc Orig. Mitto alia pretiosorũ lapidũ nomina, quę Chrõ in sacris literis tribuũtur vt ad calculi appellationẽ veniamus.

Amos 7. D. Hieron. Christus Adamas. Ad Philipp. 2. Esaias 53. Apostoli, Adamantes. Roman. 8. 35. 38. D. Hieron. Castitas difficilis. Hierem. 50. 23. Origenes. Dæmon. victus à Christo. Rom. 16.

3 Notandum est igitur, vbi nos legimus *calculum* habere Græcè ψῆφον,

D. Hieronym.

& quidem D. Hieronymus in Epist. ad Damasum, quæ incipit *Septuaginta*, calculum hoc loco, carbunculum gemmam pretiosam interpretatur tractans enim locum illum Esaiæ 6.

Esai. 6.

qui secundum Septuaginta sic habet. *Et missus est ad me vnus de Seraphim, & in manu habebat carbonem, quem forcipe tulerat de altari*, seu vt Symachus, Aquila, & Theodotio transtulerunt, *& in manu eius calculus*: Hæc habet Hieronymus.

Carbo de altari, carbuncul⁹.

Symach. Aquila. Theodotio.

Calculus, sermo diuinus.

In Hebræo pro carbone calculus legitur, quo mihi videtur sermo diuinus significari, sicut enim calculus genus est lapidis durissimi, rotundi, & omni puritate leuissimi: ita sermo Dei, qui neque hæreticorum: neque omnium aduersariorum potest contradictionibus cedere, calculus dicitur, quem etiam in Apocalyp. Dominus pollicetur vincentibus: videntur autem mihi, & septuaginta in eo quod ἄνθρακα transtulerunt, idem sensisse, quod cæteri; ἄνθραξ enim, quem nos carbunculum interpretamur, genus est lapidis fulgidi, atque nitentis, quem etiam in duodecim lapidibus inuenimus. Vbi vides Hieronymum calculum hunc, quo de agimus interpretari carbunculũ: juxta quã expositionẽ, merito Chr̃us carbunculo cõparatur propter amorem ardentissimũ quo erga homines carbunculi instar exarsit. Verũ quia hoc loco non ἄνθραξ idest Carbunculus, sed ψῆφος idest calculus legitur, rectius politum ac nitentem lapidẽ oportet intelligere, similem videlicet ijs, quos Dauid de torrente limpidissimos tulisse dr̃, quare alia nobis huius appellationis ratio afferẽda est.

Christus propter amorem similis carbunculo.

4 Sciendum est igr̃ Græcos olim sententias, ac suffragia calculis colligere consueuisse vnde sua decreta, & suffragia psephismata appellabant, vt patet ex M. Tullio in orat. pro L. Flacc. quia videlicet ψήφοις, idest calculis suffragia ferebant, candidis quidẽ absolutionẽ, nigris verò damnationem significantibus: vnde factũ est vt calculum pro suffragio, ac sentẽtia vsurparent; vnde etiam mos obtinuit apud Romanos, vt calculis rationes subducerent, ex quo ortum habuit illa locutio (ad calculum reuocare) idest; exactè aliquid supputare; id autem non solum calculus latinum nomen, sed ψῆφος etiam Græcũ quo hic vtitur Ioannes significat, vt testatur Budæus in cõmentarijs linguæ Græcæ.

Budæus.

Tertio. Etiam familiare Romanis erat in suffragijs honorum ferendis, Magistratuum nomina calculis inscribere, & in vrnã cõijcere, vt habes apud Liu. lib. 2. dec. 3. Denique fausti dies candido notabantur lapillo, infausti atro. Vnde est illud Persij Satyr. 2. *Hunc Macrine diem numera meliore lapillo. Qui tibi labentes apponit candidus annos.* Est igitur Christus calculus candidus. Primum, quia quantum est ex se calculus est absolutionis, & vitæ: quemadmodum docet Paulus ad Romanos 8. *Nihil damnationis est ijs, qui sunt in Christo*, quam ob causam Paulus Christum appellat spem nostram 1. ad Tim. 1. *Paulus Apostolus IESV Christi secundũ imperium Dei saluatoris nostri & Christi IESV spei nostræ*, idest Christi IESV, qui est spes nostra: idem autẽ est esse spem nostram, atque esse ex se calculum candidum, idest calculum absolutionis, & vitæ. Efficitur autem ater calculus, idest, damnationis ijs, qui eum culpa sua, vel recipere, vel sequi renuũt.

Christus, calculus absolutionis, & vitę.

Rom. 8.

1. ad Tim. 1.

Deinde est calculus supputatorius, quia per Christi opera tanquam per calculos Deus rationes subducit omnium hominum, vt nimirum eos quos Christi imitatores repererit, gloriæ præmijs, quos verò contẽptores, gehennæ supplicijs sempiternis afficiat: quo etiam sensu accipiendum est illud Pauli ad Hebræos 12. *Recogitate eum, qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum cõtradictionem.* Vbi pro, *recogitate* habetur Græcè ἀναλογίσασθαι, quod verbũ significat supputare, siue rationes subducere, quã ob causam supputãdi peritos appellare solet Plato λογιστικούς; Cõmẽdat igr̃ Apostolus, vt passiõnẽ Chr̃i, eiusq; merita quasi calculis diligentissimè supputem⁹, cũ in eis salutis nr̃æ

Calculus supputationis.

Hebr. 12. 3.

pretiũ,q, Deo soluimus,fit cõstitutũ. Tertiò Christus quibus honorũ fert suffragia, eorũ nomina in se ipso veluti in calculo inscribit, & ita cœlorum creat magistratus. Denique dies gratiæ, quibus recõciliati sum⁹ Deo, meliore lapillo, idest Christo ipso signati sunt,quippe qui eiusmodi reconciliationẽ aduẽtu suo perfecerit.

5 Quod verò attinet ad nomen nouũ,quod in hoc calculo incisum est, id plane est nomen IESV, seu Saluatoris,quod optimo iure nouum dicitur, quoniam, vt contendit Galatinus libro 3. Arcanorum cap.18. nusquam vlli præterquã Chro Domino id nomẽ fuit impositũ. Etenim IESVS Naue, IESVS Syrach, & IESVS Iosedech (de quibus poterat esse cõtrouersia) non Iesuah, idest IESVS, vocati sunt: sed Iehosuah, idest Dñus saluabit, In cuius rei confirmationem affert illud Esaiæ 62. *Vocabitur tibi nomen nouum, quod os Dñi nominauit.* Itaq; concludit tres illos non fuisse dictos saluatores, sed expectantes Deũ, qui saluaret. Sed verũ hæc Galatini obseruatio vera sit, ad caput duodecimũ expẽdemus. De nomine etiã IESV, eundẽ locum Esaiæ interpretantur Gregor. Nazianz. oratione de amore pauperũ; Euseb. Cæs. libro. 2. demonstrationis Euangelicæ cap.49. & Cyrill. Alex. lib. 5. de Trinitate: quamuis in cõmentarijs Esaiæ in aliã deflexerit expositionẽ. Aduertendum est autẽ ad verbũ sic esse transferendũ ex Hebræo: *Nomen nouum, quod os Dñi perforabit:* Solent enim Hebræi excauandi, seu perforãdi verbũ ad eam notationẽ, seu exarationẽ nominum significandã trãsferre, quæ in lapide, aut ære incidi solent: qua translatione indicatur Christũ Dñum illustrissimũ IESV nomen vulnerũ suorũ perforationib⁹ meruisse; sic enim in hoc calculo candido tantum nomen incidi oportuit: quemadmodũ dixit Apostolus ad Philippenses. 2. *Propter quod Deus, exaltauit illum, & dedit illi nomẽ quod est super omne nomen.* Rectè autem subiũgitur: *Quod nemo scit nisi qui accipit.* Quia nominis IESV virtutẽ, & maiestatẽ, nemo perfectè intelligit: nisi qui ei⁹ per fidẽ, & gratiam est particeps. De quo qui plura desiderat, legat Georgium Venetũ in sua Harmonia Cantico 2. tono 6. cap. 7. & 8.

[Margin: Iesus, nouum nomen. — Galatin. — Esai. 62. 2. — Gregor. Naz. Euseb. Cæs. — Cyrill. Alex. — Nomen IESV clauis incisũ. — Philipp. 2. 9. — Georg. Venet.]

Calculi candidi de Eucharistia interpretatio.

SECTIO VI.

1 IAM superi⁹ in expositione contextus ex nonnullorũ sententia docuimus, calculum candidũ inter alia Eucharistiam, seu corpus Christi in Sacramento significare: cuius interpretationis ratio paulò fusiùs tradenda est. Primum igitur iuxta Diuum Hieronymum in epistola ad Damasum, quæ incipit *Septuaginta:* vbi hunc calculum carbũculum interpretatur, rectè ea similitudo in corpus Christi, prout est in Sacramento conuenit: reperiri enim carbunculum candidum testatur Plinius libro 37. cap. 7. Cum igitur carbunculus ex genere sit gemmarum ardentium, significatur ignea vis amoris, quam Christus in hoc Sacramento instituendo declarauit, ad quod eam ob causam referri potest illud Canticorum 5. *Dilectus meus candidus, & rubicundus:* vbi cernis Christum carbunculum candidum, simulq; ardẽtem appellari: quo etiam sensu possumus accipere calculũ illũ, de quo agitur Esai. 6. Quẽ Seraph tulit forcipe de altari, in quo innuitur altare Eucharisticũ: eoq; os Esaiæ tetigit, ac mũdauit: in quo sanctitas, quã cõfert Eucharistia digne cõmunicãtibus, exprimitur. Et quidem hũc Esaiæ carbonẽ accensum, seu carbunculũ, quẽadmodũ Septuag. trãstulerunt, vt superius diximus, quanquã Cyrill. Alexandr. de incarnatione lib. 8. & lib. 1. in Esaiã intelligat de Christo, quem in ore per fidei confessionem accipimus, prophetiarum, & te-

[Margin: D. Hieron. — Christus in Eucharistia, Carbunculus candidus. — Plinius. — Cant. 5. 10. — Esai. 6. — Cyrill. Alex.]

remoniarũ legalium, quæ ipsum adũbrarunt, veritate & typo, quasi forcipe; tamen Theodoretus de Eucharistiæ communione interpretatur.

Theodoret.

2 Secundò. Possumus per calculum candidum, quẽ plerisq; pretiosam gẽmam in genere interpretantur, margaritam, seu vnionẽ intelligere, quo nomine Christum censeri docet Origenes in cap. 13. Matthæi, super illud *Simile est regnum cælorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas, inuenta autem vna pretiosa, &c.* Nec immerito calculũ candidũ margaritam accipim⁹, quia vt ait Plin lib 9. cap. 35. Vnionũ pręstantia in orbe, læuore, pondere, & cãdore posita est: quod si fas est diuina humanis illustrare, quemadmodũ fertur Regina Ægypti Cleopatra vna cœna centies centena millia sestertiûm, idest ducẽta quinquaginta millia aureorũ absumpsisse, magnificentiæ ostendendæ causa, epoto videlicet corã Antonio vnione pretiosissimo, qui tanti æstimabatur, vt cõmemorat Plinius loco paulo ante citato; ita Christus se ipsum infiniti pretij vnionem in cœna Eucharistica, quæ ei⁹ est magnificentia regalis, omnibus edendũ, sacerdotibus etiam hauriendũ proponit; hoc enim significat cũ ait. *Dabo ei calculũ candidũ.* Accedit qud vnionis appellatio Christo in Sacramento iure optimo tribuitur: dictæ enim sunt margaritæ vniones, vt ibidẽ ait Plin. quod nullę duę reperiãtur indiscretę seu similes; sic enim hic vnio dequo agim⁹ nullũ aliũ habet similẽ: imo ea potissimũ de causa vnionis appellationẽ in sacramento sibi vẽdicat; tũ q. ad vnionẽ inter fideles conciliandã, hoc sacramentũ instituerit, quã vel ipsa sacramenti ratio significat, nã vt ait D. August. tractatu 26. in Ioannẽ; propterea Christus hoc sacramentũ in ijs rebus instituit, quæ ad vnũ aliquid rediguntur, siquidem ex multis granis vnus panis efficitur, & ex multis racemis vinũ cõfluit; Tũ propter vnionẽ illã mirificam, quã per sui cõmunionẽ in sacramento nobiscũ efficit: propter quã concorporei eius appellamur ab Apostolo ad Ephes. 3. cũ ait, *Gentes esse cohæredes, & cõcorporales, & cõparticipes promissionis in Christo:* quẽ locũ de cõmunione Eucharistię intellexit Cyrill. Alex. lib. 12. in Ioan. cap. 16. & in libris Allegoriarũ quos scripsit in Pentateuchũ, & Glaphyra appellauit in Genes. cap. de Adã. *Concorporales, inquit facti sumus ei per mysticã benedictionẽ:* hoc est per cõmunionẽ corporis Chri in sacramento de qua vnione loquens Dionys. Areop. libro de Ecclesiastica Hierarch. cap. de cõmunione, appellat eã ἕνωσιν κατ' ἄκρον, idest vnionẽ summam: & D. Cypr. in sermone de cœna Dñi, vnitatem, quæ progreditur vsq; ad societatẽ germanissimã: ex quib⁹ iã cernis quã apte Chr⁹ in sacramẽto vnioni cõparetur.

Origenes.
Matth. 13.
Plin.
Christus in Sacramento margarita, et vnio pretij infiniti.
Plin.
D. August.
Eucharistia, vnionem admirabilem efficit.
Ephes. 3. 6.
Cyril. Alex.
Glaphy.
Dionys⁹ Areop.
D. Cypr.

3 Postremo, quia iuxta Bedæ expositionẽ, Calculus hic non nisi castitatis cultoribus promittitur: sic eni Beda vult illud, *Vincenti*, ad castitatẽ referendũ, ob ea, quæ de Nicolaitarũ libidine præcesserant. Quare non immerito hunc calculũ smaragdũ pretiosã gẽmam interpretari possumus, de qua illud refertur admirabile vsu, & experimento cõpertũ, quod nimirũ vsq; adeo libidini aduersetur, vt omnino frangatur, si quis eam secũ habeat in patrãda re venerea: quemadmodũ refert Pierius in suis Hieroglyph. libro 41. cap. de Smaragdo, & experimento ipso cõprobatũ est, etenim vt refertur in Lusitanis annalibus, in cõceptione Ioan. 2. Regis Lusitaniæ, Isabellæ matri smaragdus sũmi pretij, quem anulo inclusũ gestabat, fract⁹ dicitur, quẽadmodũ Rex Alfonsus hoc nomine Quint⁹ ipsius Ioãnis pater confirmauit, in quo vides ad viuũ expressam eã mentis, & corporis puritatẽ, quæ ad cõmunicandũ, requiritur: viriditas etiã smaragdi oculis gratissima spem glorię significat, quę pręcipuè hoc sacramento cõtinetur; cum sit à Chro institutũ, non modo in monumentũ, & pignus amoris sed in gloriæ etiam arrhabonẽ certissimũ.

Beda.
Smaragd⁹, insigne castitatis.

COMMENTARIUM QVARTVM EXEGETICVM.

De Angelo Thyatiræ.

Quid literæ contineant, deque earum inscriptione.

Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius similes aurichalco.

SECTIO I.

1 QVARTA Epistola scribitur ad Angelũ Thyatiræ, commendationem, vituperationẽ, cõminationẽ, denique promissionem continens ijs, qui Iezabelem secuti non fuerint. Nonnulli hæretici ex eo Apocalypsis auctoritatem negant, quod Ioannis tempore Thyatiræ Ecclesia nondum fuerit, ad quam tamen scribit. (Error hæreticorum refellitur.) Verum quicquid sit de Ecclesiæ Thyatirensis fundatione, illud satis esse debet, quod eiusmodi hæreticis respondet Epiphanius libro 2. aduersus hæreses. Hæresi 51. (Epiphan.) Docet enim Ioannem potuisse spiritu prophetico ad eam, quæ postea ibi futura erat, Ecclesiam scribere, eique denũciare, quomodo decipienda erat à falsis Phrygastarum prophetissis. Quod verò attinet ad literarum inscriptionem, ea est huiusmodi. *Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius similes aurichalco*, cuius inscriptionis ratio multiplex est.

2 Prima ratio est Richardi de sancto Victore: (Richar. de S. Vict.) quia Thyatiræ quidam Christiani fœminarũ, & nonnunquã Dæmonum libidini seruiebant, aliosquẽ exemplo suo ad eadem scelera patranda incitabant. Rectè dicitur Christus habere oculos sicut flãmam ignis, (Christi oculi, tanquam ignis ad impios intuendos.) vt nimirum nefarij illi homines intelligerent Christum, omnia, quæcumque ab eis gerebantur, intueri. Dicitur etiam habere pedes aurichalco similes, vt moneantur perditis suis moribus nuntium remittere, & electos, ac probos viros, qui per Christi pedes significantur, imitari.

Secũda est Ruperti, (Rupert.) qui docet per pedes similes aurichalco fortitudinem commendari huic Angelo; (Fortitudo aurichalcum.) aurichalcum enim in camino ignis longa decoctione, & diuturna tunsione ad auri similitudinem perducitur: de qua etiam fortitudine loquitur Dominus apud Esaiam cap. 40. *Qui confidunt in Domino mutabunt fortitudinem*; (Esai. 40. 31.) Quem locum tractans D. Gregorius libro 7. (D. Gregor.) Moralium cap. 8. obseruat non dictũ esse, *sument*, sed *mutabunt*, vt palam esset duplicem esse fortitudinẽ, vnam impiorum, quæ deponenda est, & mutanda: aliam iustorũ, quæ est inchoanda, & assumenda. *An non*, inquit, *etiã reprobi fortes sunt, qui ad præsentis vitæ concupiscentiam tot laboribus currunt? Vnde bene per Hieremiam Threnorum 3.* (Thren. 3. 15.) *Ex humani generis voce dicitur, inebriauit me absynthio, etenim ebrius, quod patitur, nescit; absynthio ergo ebrius est, qui præ amore præsentis seculi* (Mundanus ab Synthio ebri.) *à sensu rationis alienus, dum quicquid pro mũdo sustinet, leue putat, laboris amaritudinem, quam tolerat, ignorat.* Commendatur igitur huic Angelo, vt veram conetur habere fortitudinem, & instar aurichalci, laboribus quasi igne & tunsi-

onibus ad auri perueniat splendorē, nec zelum deponat, quo in delinquētes pro ratione officij debet animaduertere. Quod verò attinet ad flammantes oculos, eòdem docet Rupertus spectare; vbi enim Christus in passionis fornace aurichalcum per gloriam sui corporis euasit, in cælum ascendit, & inde quasi flammeis oculis in terram aspiciens, misit septiformem spiritum, quo non solū Apostolos, sed etiam Apostolorum imitatores inflammauit, & fortes, ac bono zelo feruentes effecit. Tertia est Ioachimi, qui vult cōmendari huic Episcopo vitam contemplatiuam in oculis, actiuam in pedibus. Etenim oculi tanquam flamma ignis manifeste contemplationem exprimunt, quæ non solum per cognitionem lucere, sed per charitatem etiam ardere debet: sed quoniam quandiu in hac mortali vita agimus, necesse est interdum ad operationem descendere, mox subiungitur: *& pedes eius similes aurichalco*, oculorum enim libertas in statione est, pedum in motione; quia tamen actiua non eo modo, quo contemplatiua perspicua est, & lucida, propterea oculi flammei dicuntur; pedes aurichalco similes, est enim aurichalcum minus lucidum quam ignis. Quarta ratio afferri potest per oculos similes flammæ ignis commendari Episcopis cognitionē eorum, quæ in suo Episcopatu geruntur, & in gubernando vigilantiam cū charitate coniunctam: per pedes vero similes aurichalco indefessam in rectis moribus constituendis solicitudinem, quæ sunt duæ partes Prælatorum potissimæ, & in Thyatirensi Episcopo id temporis, quo morum disciplina per luxum, & libidinem diffluebat, pernecessariæ. Quam etiam ob causam mystica illa Ezechielis animalia, quæ optimi cuiusq; Episcopi imaginem per typum referebant, quorum fit mentio Ezechielis 1. oculos habebānt flammantes, pedes vituli, idest, rotundos, cruraque flexibilia in omnem partem, quia nimirum debet Prælatus paratissimus esse ad exequendum quicquid flammantibus vigilantiæ oculis, vel constituendum, vel restituendum senserit.

Rupertus. — Ioachim. — Vita actiua, & contemplatiua. — Prælati vigilātia, charitas, & solicitudo. — Ezech. 1.

Quid per Iezabelem significetur hoc loco; cum dicitur.

Permittis mulierem Iezabel, quæ se dicit propheten, docere, & seducere seruos meos, fornicari, & manducare de Idolothytis.

Apoc. 2. 20.

SECTIO II.

1 LAVDATIONE de more præmissa cōqueritur Domin⁹ de Thyatiræ Angelo, quod permittat mulierem Iezabelem, quæ se propheten mentiebatur, docere, fideles seducere, fornicari, & manducare de idolothytis: comminaturque se missurum eam in lectū, eosque, qui mœchantur cū ea acerrimè puniturum, filiosq; eius interfecturum, nisi pœnitentiam egerint. Igitur, vt planum fiat, quid per Iezabelem, hoc loco accipiendū sit, illud est necessario præmittendum; Iezabelem vxorem fuisse Achab regis Israel impijssimam, & proiectæ audaciæ fœminam, vt est perspicuum ex 3. Regum 19. & 21. & Iosepho lib. 8. antiquitatum cap. 13. fuit ea filia Iethabaal regis Tyri, ac Sidonis, ex quo factum est, vt gentis suę superstitiones, & impietatem retinens, templū Deo Tyri, quem Baal appellabant, extruxerit, sacerdotes Baal quamplurimos, falsosq; prophetas constituerit, qui suo Deo ministrarent, virum suum eādem impietate, ac superstitione imbuerit; Heliam prophetā sanctissimū, quod ipsius impietatē ferre non posset, falsosq; Baal prophetas occidisset,

Suppliciū improborum, nisi resipiscant. — 3. Reg. 19. & 21. Ioseph.

occidisset, pei secuta fuerit, vitam, vineamque Naboth nobili, & probo viro per summam crudelitatem, & iniustitiam eripuerit; denique multa alia indigna, ac nefaria admiserit. Quorum omnium Deus meritas pœnas tandem deposcens, eius rei conficiendæ curam commisit Iehu, qui Achab in regno successit, qui eam è fenestra deturbari præcepit, vbi à canibus dilacerata, sicut prædictum fuerat ab Helia 3. Reg. 21, non solum suæ impietatis memoriam, sed diuinæ etiam seueritatis exemplum posteris reliquit. Quo fit vt cum Iezabel impijssima fuerit, & audacissima fœmina, iure optimo similium fœminarum, omnisq; turpitudinis, & impietatis Symbolum esse posit.

Iezabel vt impietatis, sic etiam diuinę seueritatis exemplum & symbolum.
3. Reg. 21.

2
1
Primũ igitur non desunt, qui hanc fœminam existiment vxorem fuisse huius Episcopi, Iezabelem nomine appellatã, aut certe ita dictam, quod Iezabelem illam alteram, cuius paulo ante meminimus, scelerum improbitate referret: quam opinionem referunt Richardus de sancto Vict. Lyranus, & Hugo Cardinalis. Secundò Beda, Rupertus, & Primasius, conijciunt mulierem aliquã in ea Ecclesia eiusmodi scelerum, & errorum, artificẽ, ac magistram. Tertiò Epiphanius libro 2. aduersus hæreses. Hæresi 51. existimat per Iesabelem intelligendas esse quasdam fœminas, quę Thyatiræ insurrexerunt, prophetiæ spiritum sibi arrogantes; Priscillam nimirum. Maximillam, & Quintillam; quę tamen etsi post Ioannis obitum extiterunt, eas tamen Ioannes prophetico spiritu futuras præsenserit, & fugiendas denunciarit. Quartò Areth. vult sermonem adhuc esse de Nicolaitis, qui propter libidinem, & impietatẽ Iezabelis nomine exprimantur. Postremo D. Augustinus, seu Ticonius, Beda, Primasius, Rupertus, Ioachimus, & alij, præter suam illam de certa aliqua fœmina coniecturam, affirmant Iezabelis nomine intelligendos esse hæreticos effœminatos, & libidini seruientes, qui propterea mulieris nomine censeantur: eiusmodi enim nomen merentur libidinosi homines, & luxui dediti: vnde est illud Homericum Iliados 7. O Achæides, non enim Achęi, quod Maro imitatus dixit, O vere Phrygiæ, neq; enim Phryges ite per alta dyndima Et paulo post, finite arma viris, & cedite ferro. Sed vt ad nostra veniam?; eò etiã nomine significantur in sacris literis Esaiæ 6. *Dabo pueros principes eorum, & effœminati* (aliàs mulieres) *dominabuntur eis.* Et eodẽ cap. pro eo quod est, *leuatæ sunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, & pedibus suis composito gradu incedebant, decaluabit Dominus verticem filiarum Sion, & cæt.* Quo loco in vniuersum non solum fœminæ Hebræorum, sed etiam viri effœminati intelligendi sunt. Idẽ habes Nahum 3. *Ecce populus tuus quasi mulieres in te.* E contrario viri appellãtur, qui fortes ac strenuos in omnibus se prębent. Vnde Dauid ad Abner ait 1. Regum 26. *Nunquid non vir es tu?* Præcipuè verò ij qui luxum aspernantur, & virtutem colunt: quo sensu potest accipi illud Psalmi primi. *Beatus vir, qui non abijt, &c.* Hanc fœminarum & virorum acceptionem mystice expressam fuisse in facto illo Pharaonis cum obstetricibus Ægyptijs præcepit, vt Hebræarum mulierum mares filios occiderent, fœminas tantum reseruarent Exodi 1. Existimauit Origenes homilia 2. super Exodum, vbi inter alia: *Cum videris*, inquit, *homines in delicijs viuere, & libidini seruire, scias in ijs regem Ægypti, idest Dæmonem, fœminas reseruare: si verò aliquem videas amare continentiam, luxuriam fugere, & virtutem colere; illum intelligas quasi virum necare cupere Pharaonem: odit enim eiusmodi Pharao, viuere eos in Ægypto non sinit: inde est quod in hoc mundo serui Dei despectui habentur, quia odit huiusmodi mares Pharao, qui fœminas tantum amat.* Atque hęc postrema Iezabelis expositio nobis magis probatur, cum sit communior, & consuetudini Ioannis in hoc opere congru-

Richard. de S. Vict.
Lyran.
Hugo Card.
Beda. Rupert.
Primas.
Epipha.
Arethas.
D. August.
Ticon.
Beda.
Primasius.
Rupert.
Ioachim.

Homer.
Libidinosi, & effœminati, fæminę, nõ viri.
Maro.
Esai. 6. 4.
Nahum 3. 13.
Dauid.
1. Reg. 26.
Respuentes luxum, viri.
Psalm. 1. 1.
Exod. 1.
Origenes.
Dęmon odit continẽtes, amat luxui deditos.

cutior: sic enim scribens ad Angelũ Pergami, per tenentes doctrinam Balaam, Nicolaitas intellexit: vt consequens videatur sicut eo loco Balaã, ita etiam hic Iezabelem mysticè, ac per typum accepisse.

4 Quod verò attinet ad fornicationem, de quo crimine Iezabel in simulatur; duplicem communiter intelligunt hoc loco interpretes, cuius Iezabel magistra fuerit, vnam communẽ, alteram mysticam, quæ est peccatum quodcunque lethale, sed præcipuè hæresis, & idololatria: reperiri enim etiã hoc fornicationis genus perspicuum est ex sacris literis, veluti Hieremiæ 3 *Fornicata est cum amatoribus multis*, & iterum *mœchata es cum lapide, & cũ ligno*. Et Psalm. 72. *Perdidisti omnes, qui fornicantur abs te*. Et Ezechielis 16. *Exposuisti fornicationem tuam omni transeunti, fecisti tibi imagines masculinas, & fornicata es in eis*. Denique Exodi 34. *Ne ineas pactum cum hominibus illarum regionum, ne cũ fornicati fuerint cum Dijs suis, & adorauerint simulacra eorum, vocet te quispiam*. Ratio verò est, quia Deus per fidem spiritua le quoddam cum quauis anima matrimonium contrahit, iuxta illud Oseæ 2. *Sponsabo te mihi in fide*; ex quo efficitur, vt qui fidem, aut eius confessionem deserit, non fornicationẽ modo simplicem, sed adulterium admittat; quam rationem multis persequitur D. Hieronymus, Hieremiæ capite 3 Ezechielis 16. & Nahum 3.

Hæresis & idololatria, fornicatio.

Hierem. 3. 1.

Psalm. 72. 27.

Ezech. 6. 25.

Exod. 34. 15.

Anima per fidẽ sponsa Dei, per hæresim adultera.

Oseę 2. 19.

D. Hieron.

Quid significet illa comminatio, *Ecce ego mittam eam in lectum*.

SECTIO III.

1 IEZABELI illi mysticæ, quam paulo ante explicauimus, comminatur Dominus, eã se, quia non vult pœnitentiam agere, missurum esse in lectum: quæ comminatio, quia non nihil habet obscuritatis, paulo explicatius tradenda est. Pro cuius rei explicatione, supponendum est, lectum in sacris literis, & in bonam, & in malam partem accipi solere. In bonam quidem Canticorum 3. *Lectulũ Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, propter timores nocturnos*, vbi lectus cũ pro multis alijs, tum præcipuè pro quieta sanctorum conuersatione sumitur; quemadmodum interpretatur Beda, ad eam verò quietem conseruandam opus, inquit, *est, vt Christi milites ensem habeant super femur suum, motum videlicet carnalium voluptatum spiritualis verbi districtione comprimendo, propter timores nocturnos*, idest, ne eos insidiæ tentatoris antiqui, si securos inermesq; repererint, sternant. In malã autẽ Psal. 6. *Lauabo per singulas noctes lectũ meũ, lacrymis meis stratũ meũ rigabo*. In quẽ locũ D. August. *Lect⁹, inquit, est voluptas corporis, & omnis delectatio secularis*, quã delectationem lacrymis lauat, qui se se ab illa conatur extrahere. Rigabo, autem, quod sequitur, amplius aliquid est, quàm lauabo: potest enim aliquid in superficie lauari; rigatio autem ad interiora pertinet, & significat fletum vsque ad cordis intima. Lectus igitur hoc loco in malã accipitur, vt perspicuum est ex Iezabelis impudentia, in quam huiusmodi minæ iactantur. Iuxta quam lecti acceptionem. Prima expositio est Bedæ, Ruperti, Richardi de sancto Victore, lectum hunc infernum interpretantium; in quo lecto hæretici, quos ipsi nomine Iezabelis intelligunt, nõ quidem requiescant, sed excrucientur; nisi enim lecti vocabulo æternum gehennæ supplicium designaretur, nunquam antiquo hosti figurata locutione per Esaiam diceretur cap. 14. *Detracta est ad inferos superbia tua, concidit cadauer tuum, subter te sternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes*. Ad quem etiam lectum alludit idem vates cap. 33. cũ sic peccatores alloquitur; *Quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante: quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?*

Cant. 3. 7.

Beda.

Lectus quieta sanctorum cõuersatio.

Psalm. 6. 7.

D. August.

Lectus pro voluptate.

Beda.
Rupertus.
Richardus.

Infernus.

Esai. 14. 11

2 Primas. Ansb.

Securitas & impunitas impijs quasi derelictis à Deo.

Secunda est Primasij, & Ansberti, qui securitatem, & impunitatem hæreticis, quasi à Deo derelictis, lecti nomine significatam volunt. *Ponitur*, inquit Ansbertus, *hæc meretrix in lecto, non vt quiescat, sed vt febri languescat, & in febres ægrotes incurrat, quatenus ea iam dicat, vel agat, quæ alij audire, & videre erubescant*, in hanc enim deceptoriam securitatem tunc reprobi incidunt, cum peccantes experti non fuerint præsentis iræ vindictam, & pœnitentiam eò vsque negligunt, donec eis repentinus superueniat interitus, iuxta illud Prou. 1. *Auersio paruulorum interficiet eos, & prosperitas stultorum perdet illos*. Ab hoc lecto nos Paulus exsuscitat, cùm ad Ephesios 5. *Surge*, inquit, *qui dormis, & exurge à mortuis*. Quod autem hoc maximi supplicij loco ducendum sit, præter quam quod iam aliâs fusè docuimus, confirmari etiam potest ex illa comminatione diuina, quæ habetur Ezechielis 16. *Israel iam non irascar tibi, & zelus meus recessit à te*: & Psal. 80. *Non audiuit populus meus vocem meã, Israel non intendit mihi: & dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus suis*. Ad Roman. 1. *Tradidit illos Deus in reprobum sensum, vt faciant ea, quæ non conueniunt*. De eodem lecto interpretatur D. Ambrosius lib. 1. de Caim cap. 4. illud Prouerb. 7. vbi meretrix ita loquens inducitur, *Intexui funibus lectulum meum, straui tapetibus pictis ex Ægypto, aspersi cubile meum myrrha, & aloe, & cinnamomo: veni inebriemur vberibus: non est enim vir meus in domo sua, abijt via longissima*. Quo loco diuus Ambrosius per huiusmodi fœminam, secularem voluptatem intelligit, cum impunitate coniunctam, quæ nimirum vitã sine solicitudine promittit, sine monitore sermones, mollem somnum, inexplebilem cupiditatem: addimus nos absentiam viri, propter quam sibi eam securitatem pollicetur, esse impunitatẽ, qua Deus peccata dissimulãs sinit peccatores impune volitare.

Prouer. 1. 32.

Ephes. 5. 14.

Ezech. 16. 42.

Psalm. 80, 12.

Rom. 1. 28.

D. Ambr.

Prou. 7. 16.

Voluptas cõiuncta cum impunitate.

D. Ambrosi.

3 E contrario puniri hîc à Deo, singulare quoddam diuinæ clementiæ beneficium existimandum est; hac enim ratione Dominus Hierusalem consolatur Esaiæ 40. *Consolamini consolamini popule meus, dicit Deus vester: loquimini ad cor Hierusalem, & aduocate eã, quoniam completa est malitia eius, dimissa est iniquitas illius, suscepit de manu Domini duplicia pro peccatis suis*. Quo loco *recipere duplicia pro peccatis*, seu vt habent Septuaginta, *recipere duplicia peccata sua*, est propter peccata multis pœnis affici, quemadmodum interpretatur diuus Ambrosius sermone 19. in Psalm. 118. super illa verba, *Praeueni in maturitate*, seu *in immaturitate*, vt constat ex textu Græco. *Quam cito*, inquit Ambrosius, *dixit plenitudinem deiectionis*. (est enim apud Septuaginta, completa est humilitas, seu deiectio eius,) *solutionem esse peccati, & repetiuit causam consolationis*, videlicet eò maius esse reconciliationis insigne, quo numerosior fuerit pœna, quã culpa: id quod euidentius expressit idẽ propheta cap. 28: cum dixit, *Tribulationem super tribulationem, Spem super spem*, sic enim septuaginta reddiderunt, quod vulgatus trãstulit, *manda remanda, expecta, reexpecta*. Itaque cernis iuxta translationem septuaginta eo ipso, quod tribulatio ad tribulationẽ adiungitur, spem supra spem iniici, & tunc demum posse peccatorem spem gloriæ concipere, cum à Deo propter scelera castigatur.

Puniri hîc à Deo, singulare beneficium. Esa. 40. 1.

D. Ambros. Psalm. 118. 147.

Tribulatio super tribulatiõnem, spes sup. spem.

4 Quod beneficij genus agnoscens Iob sic dicebat cap. 6. *Qui cœpit, ipse me conterat, soluat manum suam, & succidat me?* In quem locum diuus Gregorius libro 7. Moralium cap. 7. *Cum conditor*, inquit, *amorem suum erga nos per verbera non exercet, quasi ad ferienda nostra vitia manum ligatam tenet: an non affectus sui manũ ligauerat, cum peccanti populo dicebat: Iam non irascar tibi, & zelus meus recessit à te. Ezechielis 16. Soluere ergo manum suam dicitur, cum exercet affectum. Idcirco Regius vates postulat, Proba me Domine, & tenta me. Ps. 25. & alio in loco: Ego in flagella paratus sum, Psal. 37. quia enim sancti viri corruptionis suæ valnus sine putredine*

Iob 6. 9.

D. Gregor.

Ezech. 16. 42.

Psalm. 25. 2.

non

non esse considerant, libenter se sub manu medici ad sectiones parant, vt aperto vulnere virus peccati exeat. Id, quod idem Iob luculentius significauit subiungens: Et hæc mihi sit consolatio, vt affligens me dolore non parcat, (Iob 6.10.) *electi quippe cum perpetrasse se illicita nouerunt, & tamen perscrutantes inueniunt, quod nulla pro illis aduersa perpessi sunt in immensæ formidinis terrore tabescunt, ne in æternum se gratia deseruerit, quos in præsenti vita mali sui retributio nulla castigat, & propterea feriri paterna correptione desiderant, & dolorem vulneris medicamenta salutis petũt. Rectè igitur ait Iob. Hæc mihi sit consolatio, vt affligens me dolore non parcat;* (Iob 6.10.) *ac si apertius diceret, qui ideo hic quibusdam parcit, vt eos in perpetuum feriat, ideo me hic feriat, vt non parcendo in perpetuum parcat.* Hactenus Gregorius.

5 Merito itaque de Iezabele supplicij loco dicitur; *mittam eam in lectum,* vt nimirum impune in hac vita peccans, & in suis peccatis, quasi in mollissimo lecto quiescens, ex vno scelere aliud nectat, & ita ad æternam damnationem sibi viam muniat: (Impunitas ex vno scelere aliud nectit.) derelictus enim peccator à Deo, dimissusq; vt ait Regius vates, *secundum desideria cordis sui in adinuentionibus suis* eat necesse est, quippe cum verissimum sit illud, quod de impijs legitur Iob 6. *Inuolutæ sunt semitæ gressuum eorum.* (Iob 6.18. Gregor.) Etenim, vt ibidem docet Gregorius, quemadmodum id, quod inuoluitur in semetipsum replicatur, ita impij quasi extra se tẽsi ad semetipsos per circuitũ redeunt multiplicatione vitiorum. Id quod Esai. cap. 34. sub Iudæa nomine eleganter explicauit, cũ dixit: (Esai. 34.14.) *Erit cubile draconũ, & pascua struthionũ, & occurrent Dæmonia onocentauris, & pilosus clamabit alter ad alterũ:* tunc enim pilosus, vt interpretatur Gregor. loco citato, (Gregor.) alter ad alterũ clamat, cũ perpetrata nequitia, ad aliam perpetrandam prouocat; & quasi quadam cogitationis commissa iam culpa, culpam adhuc, quæ cõmittatur, inuitat.

6 Tertia & postrema expositio est Arethæ, & Pannon. (Arethas. Pannon.) sic interpretantium, *mittam eam in lectũ,* idest, ægritudine feriã, vt quæ modo in peccatorum suorum lecto, explendo corporis voluptatem requiescit, decumbat in lecto per ægritudinem & afflictionem, vt indetranseat ad lectum duriorem æternæ damnationis. Ex quo plane efficitur, (ægritudo, pœnaue temporalis, sæpe initium sempiternę.) Deum sæpe perditos homines ægritudinibus, laboribusq; diuexare non vt corrigantur; sed vt iam nunc facinorum suorum pœnas luant, quas ęternæ consequantur: atque hæc est duplex illa contritio de qua loquitur Hieremias cap. 17. *Duplici contritione contere eos,* (Hier. 17.18.) & duplex illa cõfusio, cuius meminit Regius vates Ps. 108. *Induantur sicut diploide confusione sua.* (Psal. 108.29.) Est enim diplois vestimentũ duplũ, quo fit vt impij confusione, idest, afflictione sua, tanquã diploide induantur, cum & temporali, & æterna animaduersione feriuntur. De huiusmodi flagellis loquitur Dominus per Hieremiam cap. 30. cum ait; *Plaga inimici percussi te, castigatione crudeli;* (Hier. 30.14.) Etenim vt eo loco exponit Hugo Cardinalis, (Hugo Card. Quidã flagellantur, vt amici, alij vt inimici.) quos Dominus vel ad emendationẽ, vel ad probationem flagellat, non tanquam inimicos, sed potius tanquam amicos arguere dicitur iuxta illud Apocalypsis 3. *Ego quos amo arguo, & castigo;* (Apoc. 3.19.) cùm verò reprobos iam in hac vita percutere incipit, non amici, sed inimici plaga percutere censetur.

7 Id quod etiã sub nomine Pharaonis Dñus ipse significauit Ezech. 30. (Ezech. 30.21.) cũ dixit, *Brachium Pharaonis regis Ægypti confregi, & ecce non est inuolutũ, vt restitueretur ei sanitas, vt ligaretur pannis, & farciretur linteolis, & recepto robore posset tenere gladiũ,* idest, pœna quã ei inflixi, initiũ erit sempiternæ: idcirco enim vulnera eius nolui obligare, quia sempiterna sunt futura, de quo supplicij genere est sermo, Deuter. 32. cum dicitur, (Deut. 32.22.) *Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsq; ad inferni nouissima.* Atque idcirco Iob dicebat cap. 10. (Iob 10.1.) *Loquar in amaritudine animæ meæ, dicam Deo, noli me condemnare* Idest, Deum quantum potero obtestabor, vt hic tantum me affligat: sciebat enim interdum præsentẽ af-

tamen superbiam putat esse intelligendam, qua Satan etiam nunc contendit similis esse altissimo, exigens videlicet sibi in idolis sacrificia Quã superbiam cognouerunt, idest approbauerunt Thyatiræ illi; qui idolothyta manducabant: & quia hæc altitudo non est vera, sed simulata, propterea ait subiungi (quemadmodum dicunt,) idest, quemadmodum ab imperitis appellatur, & existimatur. Est quidem hæc communis interpretatio, quæ nobis tamen non probatur. Græcè enim, pro altitudinem, seu altitudines, legimus βάθη idest, profunditates: nec enim βάθος vllo modò significat sublimitatem, quare existimamus altitudinem, hoc loco non sublimitatem, sed profunditatem significare, eo sensu, quo puteum altũ, & mare altum appellamus; imo & quo mentem altam dixit Poeta, *manet alta mente repostum iudicium Paridis.*

Demon etiam modò vult esse similis altissimo.

Satanę altitudo, profunditas.

4 Iuxta quam expositionem adhuc explicandum superest, quæ nam sint istæ Satanæ profunditates. Et quidem diuus Hieronymus super caput tertium epistolæ ad Ephesios, profunditatem ad inferos refert, expendens enim illa verba Pauli, *Vt possitis cõprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latituto, & longitudo, sublimitas, & profundum,* Grecè βάθος sic ait, *latitudo mundi est ab Oriente, ad Occidentem: longitudo à meridie ad septentrionem.* (loquitur Hieronym. more Philosophorum. Nam apud Astrologos longitudo ab oriente ad occidentem sumitur; latitudo autem per distantiam ab Æquatore versus polos:) *Profundum in abyssis & in inferno: altitudoque super cælestia erigitur: quæ omnia in cruce Domini intelligi possunt; Ascendens quippe in altum captiuam duxit captiuitatem, & descendit ad inferiora terræ, & post altitudinem & profundum, in omnem terram exiuit prædicatio crucis; atque ita, & altitudinem, & profundum, & longitudinem, & latitudinem tenet.* Hæc Hieronymus. Sic etiam sumuntur profunda, Prouerbiorum 9. Vbi libidinosa mulier sic transeuntes alloquitur; *Qui est paruulus, declinet ad me; aquæ furtiuæ dulciores sunt, & panis absconditus suauior, & ignorauit,* (Paruulus, seu insipiens) *quod ibi sunt Gigantes,* idest Dæmones, *& in profundis inferni conuiuæ eius;* id est quotquot ad huius meretricis mensam accedunt esse inferorum pœnis obnoxios.

D. Hieron.

Crucis longitudo &c.

Prouerb. 9. 17.

Igitur iuxta hanc profundorum, seu altitudinum acceptionem, non cognoscere profunditates Satanæ est non pepigisse fœdus cum inferno iuxta illud Esaiæ 28. vbi impij sic loquuntur, *Pepigimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum.* Quo loco est aduertendum nomen Hebraicũ חזה Chozeh, pro quo nos habemus pactũ significare cõmeatũ, seu prouisionẽ: vt vocant, quod est multorũ simul conuiuentiũ, aut simul nauigare volẽtium, id, quod non faciunt, nisi fœderati, & amicitia coniuncti; hoc sensu; cum inferno fecimus prouisionem, seu commeatum, quasi simul nauigaturi, & ad eundem inferorum portũ appulsuri. E contrario igitur, non cognoscere altitudines, seu profunditates Satanæ, est minimè cum inferno, ipsoque Satana fœderari, & societatem inire. 5

Esai. 28. 15.

Profũditas Satanę significat pactum cũ inferis.

I

Secũdò. Alij in quibus est Gagnæus, qui has altitudines etiã non sublimitates, sed profunditates interpretãtur, per altitudinẽ Satanæ intelligũt immensũ pelagus flagitiorũ, iuxta illud Prouerb. 18. *Impius cum in profũdũ venerit peccatorũ, contemnit, sed sequitur eum ignominia, & opprobrium:* quia nimirũ, vt exponit D. Chrysost. homilia 40. in Matthæũ, sicut infirmus dum mediocriter habet, & sperat se posse curari, abstinet à noxijs cibis; si autẽ se desperatũ intellexerit, curã sui negligit: Ita homo dũ mediocriter peccat, & salutẽ sperat, quantũ potest à malo se temperat: si autẽ grauiter peccando cœperit desperare, iã nihil dubitat cõmittere. Tertiò & Postremò. Possumus per profunditates Satanæ, subtiles eius ac multiplices dolos intelligere 6

Gagn.

Secũdo immẽsum pelagꝰ vitiorum.

Prouerb. 18.

D. Chrysost.

Tertiò Satanę laqueos, & insidias.

quos iusti cognoscunt, idest, non approbant, iuxta ea quæ superiùs diximus, quia enim Satan vafer, subdolusq; est, furtimq; ac sensim se se in hominum animos insinuat, vt citius te in laqueos eius interdum induas, quàm fraudem deprehenderis, rectè eius astutiæ profunditates appellari possunt, quas difficile interdum perspicimus, de quibus eleganter disserit D. Gregorius homilia duodecima super Ezechielem.

D. Gregorius.

Quid pondus hoc loco significet, cùm dicitur.

Non mittam super vos aliud pondus.

SECTIO V.

1 QVOD verò attinet ad posteriorem sententię partem, in qua Deus pollicetur, se ijs qui non cognouerũt altitudinem Satanæ, non esse aliud pondus immissurum. Prima expositio est Primasij, Richardi de sancto Victore, Ansberti, Pannonij, Hugonis Cardinalis, & aliorum, *Pondus* hoc ad legem veterem referentium, propter nonnullos, qui eo tempore surrexerunt ex circuncisione fideles, qui putabant necessarium esse ad salutem, legalia simul cum lege noua obseruare, vt sensus sit; nolo vobis pondus legis veteris imponere, sed tenete eam doctrinam, quam habetis, quæ dumtaxat ad salutē necessaria est. Quod autem lex vetus pondus dicatur perspicuum est ex Actorum 15. *Visum est Spiritui sancto & nobis nihil imponere vobis vltra oneris, quàm hæc necessaria, &cæt.* Et ad Hebr. 12. *Deponentes omne pondus, & circunstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen*: Nam hoc loco *Pondus* nonnulli de veteri lege interpretantur, quemadmodum etiam diuus Thomas in commentarijs super Matthæum ad Iudæos præcipuè dictũ esse existimat illud Matthæi 11. *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis*: nec solum pōdus & onus, sed iugum etiam importabile dicitur à Petro Actorum 15. in primo illo cōcilio œcumenico Hierosolymis celebrato, cui Petrus tanquam Pontifex Maximus præfuit. *Quid tentatis*, inquit, *Deum, imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neq; Patres nostri, neq; nos portare potuimus?* Imo, & iugum seruitutis appellatur à Paulo ad Galatas. 5. *State, & nolite iterum iugo seruitutis contineri.*

Primas. Rich. Ansbert. Pan. Hugo Card.

Lex vetus, pōdus & iugum seruitutis.

Act. 15. 28.

Hebr. 12. 1.

D. Thom.

Matth. 11. 28.

Act. 15. 10.

Galat. 5. 1.

Fuit autem lex vetus, pondus. Primum propter præceptorum multitudinem. Etenim quemadmodum docet Abulensis quęstione 1. super vigesimum septimum caput Deuteronomij, & quæstione 24. in primum caput Ruth, & Lyranus ibidem, & Paulus Ricius Rabbinus Hebręorum conuersus ad fidem, in libro suo de Mosaicæ sanctionis, seu Pentateuchi edictis, cuius meminit Cōrradus Gesnerus in sua vniuersali Bibliotheca; omnia in vniuersum pręcepta legis veteris, tam affirmatiua, quam negatiua, erant tredecim supra sexcenta, quanquam Rabbi Moyses Ægyptius qui dicitur dux neutrorum, seu dubiorum, libro 3. tractatu peculiari de præceptis legis affirmet pręcepta affirmatiua fuisse octodecim super ducenta: negatiua vero trecenta sexaginta quinque iuxta numerum dierũ totius anni; quæ omnia ibi sigillatim enumerat, atque adeo facit omnia in vniuersum præcepta legalia quingēta octoginta tria; verũ omittit multa, quæ alij rectius in numero mādatorum ponunt. Secundò. Propter difficultatem ipsorum præceptorum, in cibo, in tactu, in sacrificijs, in cœremonijs, in iudicijs, quæ modo infinitũ esset oratione cōplecti. Tertiò Quia cum tam multa essent præcepta, & tam ardua, tamen sacramenta, & sacrificia, non conferebant gratiam ex opere operato, quæ difficultatem tēperaret, neque lex tota vim habebat

2

Primo propter multitudinem pręceptorum, quæ erāt 713.

Abul.

Lyran.

Paul. Ric.

Cōrrad. Gesn.

R. Moyses.

Secundo propter difficultatem in obseruando.

Tertio propter egena sacramenta.

iustificandi

Hebr. 9.9.

iustificandi, quemadmodum multis in locis docent sacræ literæ: veluti ad Hebr. 9. *Munera, & hostiæ, quæ offeruntur, non possunt iuxta conscientiam perfectum facere seruientem*, vbi illud *iuxta conscientiam* significat legem veterem non habuisse vim conferendi gratiã, qua conscientia, siue anima mundaretur. Et capite 10. *Vmbram habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum per singulos annos iisdem ipsis hostijs, quas offerunt indesinenter, nunquam potest accedentes perfectos facere.* Et ad Galatas 3. *Si enim data esset lex, quæ posset iustificare, ex lege esset iustitia*, atq; hanc ob causam, appellatur lex vetus, *infirma, & egena elementa*, ad Galatas 4.

Galat. 3.21.

Galat. 4.9.

3

Matth. 11.29. Lex gratiæ iugum suaue, & onus leue.

E cõtrario. Lex Christi, non onus simpliciter, sed onus leue; nec simpliciter iugum, sed iugum suaue appellatur à Christo, Matth. 11. *Tollite iugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum, & humilis corde; iugum enim meum suaue est, & onus meum leue.* Primum propter amorem, quo redundat lex Christi. Solet enim amor omnia reddere quam facillima, imo vel ipsos labores mira suauitate perfundere, id quod prædictum fuit ab Esaia capite 10. illis verbis, *Et erit in die illa, auferetur onus eius de humero tuo, & iugum eius de collo tuo, & computrescet iugum à facie olei.* Vbi per oleum suauitas amoris intelligitur, quo aspersa sunt omnia præcepta legis nouæ. Itaque Christus fuit ille cælestis vnguentarius, cuius fit mentio Ecclesiastici 38. *In his curãs mitigabit dolorem, & vnguentarius faciet pigmenta suauitatis, & vnctiones cõficiet sanitatis.* Vnde Gregorius Nissenus in dictum illud Euangelij, *Quatenus fecistis vni ex minimis istis, mihi fecistis*, Matthæi 25. *Iumentum*, inquit, *Christi efficiamur, dilectionis loris nos alligantes, iugum enim eiusmodi commodum est, non atterit collum subeuntis sed polit, ac leue reddit.* Id quod etiam docet D. Augustinus libro de natura, & gratia, contra Pelagianos cap. 69. *Omnia*, inquit, *fiunt facilia charitati, cui vni Christi sarcina leuis est, iuxta illud* 1. *Ioannis 5. Hæc est charitas Dei, vt mandata eius custodiamus, & mandata eius grauia non sunt: quare cui grauia sunt, consideret non potuisse diuinitus dici, grauia non sunt, nisi quia potest esse cordis affectus, cui grauia non sunt; petat igitur, quo destituitur, vt impleat quod iubetur.* In cuius rei confirmationem affert illud quod dicitur, Deuteronomij 30. & ad Christi legẽ accommodauit Apostolus ad Rom. 10. *Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo*: vbi pro *corde tuo*, transtulerunt Septuaginta, *In manibus tuis*: quia nimirum, vt ibidem expendit August. in corde ipso sunt spirituales manus: Si quis enim in corde affectũ habeat, & amorem, eo ipso iam manus habet, quibus facile possit per opera legem Christi obseruare.

Esai. 10.20. Charitas legẽ reddit facilẽ.

Ecclesi. 38.7.

Gregor. Niss.

Matth. 25.

D. August.

Ioann. 5.

Deut. 30.

Rom. 10. In corde spirituales manus.

Augustin.

Secundo dicitur lex Christi iugũ suaue, quia ipse exemplo suo nobiscum iugum portat, atq; adeo multum de pondere minuit quippe cum grauiorem partem collo sustineat, quam opem iam olim petebat Ecclesia Sapientiæ 9. *Mitte sapientiam de cœlis sanctis tuis, vt mecum sit, & mecum laboret* vbi illud, *mecum laboret*, societatẽm in portando iugum significat. Atq; eodẽ existimo allusisse Sophoniam capite 3. cùm dixit ex Dñi persona: *Tunc reddam populis labiũ electũ, vt inuocent õnes nomen Domini, & seruient ei humero vno*: idcirco enim videtur dixisse, *humero vno*, (præter communem illam de concordia fidelium expositionem) quia reliquam iugi, seu laboris partem statuebat ex altera parte sustinere; iuxta illud Genesis 49. quod in persona Isachar de Christo Iacob prænunciauit, *Supposuit humerum suum ad portandum.*

4 Exemplũ Chri.

Sapient. 9.10.

Soph. 3.9.

Genes. 49.15.

Tertiò. Propter abundantiam gratiæ, quæ ad legem seruandam confertur, quam ob causam omnia se posse gloriatur Apostolus ad Philipenses 4. *Omnia possum in eo qui me confortat.* Id quod etiam significauit 1. ad Corin. 15. cum dixit, *abundantius omnibus laboraui, non ego sed gratia Dei mecum.* Elegantem huius rei typum habes 1. Parali-

5 Gratiæ abundantia. Philipp. 4.13.

1. Cor. 15.

pome non

Paralip. 15.

pomenon 15. vbi de leuitis qui arcam portabant de domo obededom in locum, quem Rex Dauid Hierosolymis constituerat, dicitur. *Cumq; adiuuisset Deus leuitas, qui portabant arcam fœderis Domini immolabantur septem tauri, & septem arietes.* Inquem locum Doctores Hebræi, vt testatur ibidem Lyranus aiunt, diuina virtute factum fuisse; vt arca se ipsam portaret, nullumq; pondus leuitæ sentirent, eamq; ob causam in gratiarum actionem pro tam singulari beneficio factam fuisse illā taurorum, & arietum immolationem. Quis verò dubitet arcā illā typū fuisse legis gratiæ, quam qui portant, minimè pondus sentiunt: quoniam De⁹ portantes adiuuat multo maioribus auxiliorum gratiæ præsidiis, quam olim siue in lege naturæ, siue in scripta concederentur.

Lyran.

Auxilium gratię adseruandam legem.

6 D. August. Ticon.

Secunda expositio, Quæ videtur magis textui consentanea est diui Augustini, seu Ticonij, & aliorum, pōdus hoc ad laborem & tribulationem spectare existimantium: vt sit sensus. Nō *mittam super vos aliud pondus*, id est, Non implicabo vos nouis tribulationibus, eo quod non fueritis impiæ Iezabelis sectatores. Quod enim in sacris literis tribulatio pondus, seu onus appelletur, exploratum est ex diuinis vatibus, qui cum impēdentia Hebræorum genti, vel alteri cuipiam populo mala comminātur, titulum oneris suis vaticiniis præfigere cōsueuerūt. Sic enim Nahum dixit, *Onus Niniue:* Abacuch, *Onus quod vidit Abacuch Propheta.* Malachias, *Onus verbi Domini ad Israel.* Quę obseruatio est diui Hieronymi, libro 5. in Esaiam cap. 13. Et in prologo super Nahum, & Abacuch: Simulque eam reddit huius appellationis rationem, quod tribulatio instar ponderis premat eos, quibus immittitur. Aduertit autem diuus Hieronymus in prologo commentariorum super Abacuch, pro pondere, seu onere, Simmachum, & Theodotionē transtulisse λῆμμα, id est, assumptionem, pro quo Hebraicè est משא, ducitur à simili radice, quę leuare, seu assumere significat: quam ob causam Septuaginta etiam assumptionē reddiderunt, ponentes assumptionē pro re assumpta, id est, pro onere, quod assumitur vt ceruicibus imponatur: quo eodē verbo vsus est Regius vates, cùm dixit Psalmo 137. *Sicut onus graue grauatæ sunt super me.* Itaque secundū diuum Hieronymum, onus appellatur assumptio, quia assumitur, vt ceruicibus imponatur.

Tribulatio, pōdus, seu onus.

Nahum c. 1.
Abac. c. 1.
Malach. c. 1.

D. Hieronym.

Pond⁹, Hebraicè assumptio.

Psalm. 137. 5.

Verum alia quoque ratio afferri potest, cur Septuaginta, & alij, pōdus assumptionem transtulerunt: quia nimirum ex laboribus, & afflictionibus plerunque homines solent proficere vt ad gloriam assumantur. Itaque ipsa laborum immissio, & veluti oneratio, ac depressio quasi assumptio quędam, & eleuatio ad gloriam est. Hanc enim ob causam, vel ipsius crucis brachia, quibus Christus affixus fuit, alæ, seu pennæ dicuntur, quibus ipse ad gloriam sui corporis, & nominis celebritatem euolauit. Psalm. 90. *Scapulis suis obumbrauit tibi, & sub pēnis eius sperabis.* Quem locum de Christo in cruce interpretatur diuus Hieronymus, & Hugo Cardinalis, quo eodem sensu accipiendum est illud Malachiæ 4. *Orietur vobis timentibus nomen meum Sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius:* vbi radij solis per metaphoram pennæ appellātur: tum quod solem, pennarum instar, circundāt, tum quòd illis quasi pennis vniuersam terram obeat; & ad crucis cornua referendū est, iuxta prædictam Hieronymi expositionem: tum quia Christus crucis brachiis quasi radiis sol fulgentissimus enituit, tum quia illis, tanquam alis, se ad gloriam sui corporis euexit. 7

Labor, & afflictio, eleuāt ad gloriam.

Psalm. 90. 4.

D. Hieron.

Malach. 4. 2.

Brachia crucis, alę seu pennę.

Hanc laborum prętantiam & dignitatem agnoscens Iob, dicebat cap. 31. *Librum scribat ipse, qui iudicat, vt in humero meo portem illum, & circundem illum, quasi coronam mihi:* qui locus dupliciter exponi potest, vno modo vt significetur, Iobum de sua ipsius innocētia 8

Iob 31. 10.

confidentem optare, vt iudex aliquis qui de sua causa criminosè iudicaret, librum scriberet, vniuersa vitæ suæ facta complectentem; quia nimirum sic sperabat fore, vt omnes vitæ suæ seriem gloriosam, rerumq; optime gestarum gloriam cognoscerent, & ipse de libro illo quasi de facinorum suorum monumentis, & quadam veluti corona gloriaretur. Altero vt velit Iob, in librum referri labores omnes, qui ex diuino consilio sunt pro toto vitæ suæ decursu definiti, videlicet memoriç causa, ne vel vnus prçtermittatur, quem ipse non ferat, atque ita totum librum patiẽdo percurrat, & absoluat: id enim significat, cum optat, vt humeris suis imponatur, intelligens in iis omnibus ferendis illustrißimam gloriæ coronam, ad quam per eos assumi debeat, esse constitutam: quod subsequentia verba significant, *& circundem illum quasi coronam mihi.* Denique obseruandum est illam prçcipue tribulationem dici onus, quæ in peccatorum pœnam infertur, iuxta illud ad Galatas 6. *Vnusquisque onus suum portabit.* Quo sensu accipienda sunt illa onera, quæ suorum vaticiniorum initiis Prophetæ Hebræis comminabantur, vt supra diximus, & eodem pacto accipitur pondus hoc loco.

Tolerantia laborũ, illustrißima corona.

Galat. 6. 5.

Literarum ad Episcopum Thyatiræ subscriptio explicatur.

Qui vicerit, & custodierit vsque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, & reget illas in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringentur.

SECTIO VI.

SVBSCRIPTIONIS loco ponitur illa sententia: *Qui vicerit, & custodierit vsque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, & reget illas in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringentur, sicut & ego accepi à Patre meo, & dabo illi stellam matutinam.* Beda, Primasius, Ansbertus, & alij, dicũt consequi ecclesiam illam promißionem per ipsum Christum, cui dictum est, Psal. 2. *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poßeßionem tuam terminos terræ: reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos.* Quæ expositio nobis placet; tum quia hæc promißio bonis tantum, id est, vincentibus fit, at Ecclesia vniuersa, vt malos etiam cõplectitur, hoc habet, vt per Christum imperium habeat in gentes: tum etiam quia in ipso contextu distinguitur potestas Christi à potestate, quæ hic probis fidelib⁹ promittitur, cum subiungitur; *sicut, & ego accepi à Patre meo.* Alij ad tropologiam confugiunt vt habere imperium super gentes, sit prauis sensuum animiq; appetitionibus, quas gentes sequuntur, dominari: ex quo, inquiunt, fiet vt cum virtus ipsa mira sua pulchritudine, vel in ipsis aduersarijs admirabiles sui amores excitet, gẽtes fidelium exemplo ad fidem conuersæ sub Christi Domini potestatem, ac ditionem subijciantur: id quod si facere per repugnandi libidinem, & pertinaciam renuerint potissimumq; hæretici, tanquam vas figuli confringentur, hoc est omnino destruentur, pœnasq; dabunt suæ rebellionis apud inferos sempiternas. Verum hçc expositio quod attinet ad priorem partem, quatenus hunc in gentes dominatum ad prauarum appetitionum depressionem refert, tropologia nobis potius videtur quã literalis sensus. 1

Beda. Primasius. Ansbert.

Psal. 2. 8.

Potestas super gentes promissa Ecclesię

Itaq; illud existimamus, duos esse sensus literales huius loci, vnum, vt promittatur Ecclesiæ vniuersç, etiam in rebus temporalibus felicitas, quod 2

nimirum

Felicitas et potentia Ecclesiæ in subiiciendis gentibus continendisq; in officio.

nimirum gẽtes multas sibi subijciat, imperium in subditos secure exerceat, tantaque sit potentia, vt rebelles possit facile coërcere, hæreticorũ impetus comprimere: denique aduersariorum vires frangere, nulliusq; potentiam formidare. Alterum, quẽ etiam plerique afferunt, vt iis qui vicerit, idest Iezabeli, eiusq; sectatoribus, videlicet tum prauis hominib⁹, tum hæreticis sese strenuè, & animosè opposuerint; promittatur fore, vt ob eorum probitatem, aduersusq; Iezabelem animi magnitudinem, in alto dignitatis gradu collocentur, prælatiq; aliorum efficiantur: itaque ad eum locum euehantur, ex quo alios virga ferrea, idest, inflexibili, & æquissima regant, legumq; sanctitate deuinciant: rebelles autem, ac petulantes imperio compescant, & disciplinę seueritate in officio contineant; aut si nolint, pro ratione muneris in eos animaduertant, quæ potestas similis dicitur illi potestati, quã pater Christo concessit, vnde subiungitur, *Sicut ego accepi à patre meo.* Atque ex hoc ijdẽ doctores colligunt gubernandi curam, nonnisi viro probo æquitatis amatori, fortiq; etiam & magnanimo committendam esse, hæc enim omnia verbum illud, *Qui vicerit*, complectitur: id est qui vitia per probitatẽ & difficultates, quæ in gubernando incidunt, per animi magnitudinem superauerit.

Qui resistunt prauis hominibus, digni loco altiori.

Cura gubernãdi, quibus cõmittenda.

3 Illud fortasse quæras. Quomodo Christus recturus gentes in virga ferrea, & tanquam vas figuli fracturus prænuncietur, Psalm. 2. ad quem hoc loco alluditur. Ratio verò dubitandi est, quia indignum videtur Christi benignitate (vt in commentariis eius psalmi argumentatur Hilarius) gentes, quas in suam hæreditatem, & possessionem accepit à Patre, vt ibidem dicitur, ferreo administrare imperio, & tanquam vas figuli conterere? Respondeo, Quanuis locum illum nonnulli de supplicio interpretentur, in quibus sunt diuus Hieronymus in commentarijs eius Psalmi & D. Gregori⁹ in explanatione quarti Psalm. pœnitentialis super illa verba, *Respexit in orationem humilium*, vbi virgam ferream, & confractionem istam de æterna damnatione intelligit: præcipue tamen in bonam partem accipiendum esse, ita vt virga ferrea pro virga inflexibili, idest iustissima posita sit, quemadmodum explicatur Psal. 44. cum dicitur, *Virga directionis* seu æquitatis, *virga regni tui*. Cõfractio verò instar vasis figuli restauratiõe significat: vt quemadmodum vas ex molli luto effictum, nisi ad normam cadat, iterum frangitur vt melius efformetur: sic Messias debuerit gentes destructa vana earum superstitione ad fidei, morumq; elegantiam traducere: sic enim intellexerunt hunc locum diuus Hilarius, diuus Augustinus, Theodoretus, Beda, Euthymius, in Psal. 2. & diuus Chrysostomus homilia 4. ad baptizandos, tomo 5.

Psalm. 2. Hilar. D. Hieronym. D. Gregor. Psalm. 44. 7.

Virga ferrea pro æquitate, et confractio vasis figuli p restauratione, præcipue accipienda.

D. Hilarius. D. August. Theod. Beda.

4 Quo loco simul aduertit Chrysostomus cum destructio, & euersio significatur, non per vas figuli, sed per vas fictile exprimi solere. Etenim Hieremiæ 19. cum extrema Hierosolymorum euersio prænuntiatur, iubetur Propheta vas fictile in totius populi cõspectu confringere. Id, quod non accidit, cum salutis spes promittebatur: tunc enim iussus est idẽ Propheta ad domum figuli se conferre. Hieremiæ 18. vbi non vas fictile iam decoctum, sed argillam adhuc recentem conspexit; quæ eo præsente fuit in aliud vas multò elegantius efformata. Vnde subiũgitur: *Nunquid sicut figulus iste non potero vobis facere domus Israel*: ex quibus concludit Chrysostomus, cum Christus gentes confracturus dicitur tanquam vas figuli, in bonam partem accipiendum esse, de cõuersione videlicet gentium ad fidem, & pulcherrimis gratiarum ornamentis, quæ accepturæ erant, vbi superstitionem & impietatem deposuissent, eaque ratione confractæ in vasa honoris pulcherrima euasissent.

D. Chrysost. Hierem. 19.

Atque hæc de priori parte sententiæ dicta sint; iam de posteriori dicendum.

Quænam sit illa stella Matutina, quam Christus perseuerantibus vsque in finem pollicetur.

Qui vicerit, & custodierit vsque in finem opera mea, dabo illi stellam matutinam.

SECTIO VII.

1 ERAT eiusmodi posterior pars magnificæ illius pollicitationis. *Qui vicerit & custodierit vsque in finem opera mea, dabo illi stellam matutinam.* Prima expositio est Bedæ, Ruperti, Primasij, Christũ per hanc stellam matutinam intelligentium: quia nocte huius seculi transacta, lucem & vitam sanctis æternam pollicetur, sicut lucifer, seu stella matutina cito futurum solem denunciat; quo etiã sensu Christus ipse de se ait, Apocalypsis 22. *Ego sum genus & radix Dauid, stella splendida, & matutina.* Sic enim eũ locum interpretatur diuus Gregorius libro 19. Moralium cap. 30. super illa verba capitis tregesimi octaui. *Nunquid producis luciferum in tempore suo:* Christus, inquit, *natus ex Virgine veluti Lucifer inter tenebras nostræ noctis apparuit; quia fugata obscuritate peccati, æternũ nobis mane nunciauit, & præterea, qui viuus apparens post mortem, matutina nobis stella factus est, quia dum in semetipso exemplum nobis resurrectionis præbuit; quæ lux sequatur, indicauit.* Vnde recte per Ioannẽ dicit, *Ego sum stella splendida, & matutina, Apoc. 22.* Eodem allusit Apostolus ad Romanos 13. cum dixit. *Nox præcessit, dies autem appropinquauit.* Etenim Christus adueniens, non solum fulgẽtissimum gratiæ diem tanquam lucifer futurum significauit, sed etiam instar solis effecit: quam ob causam apud Esaiam, cap. 62. splendor ipse, & lampas lucidissima appellatur illis verbis: *Donec egrediatur vt splendor iustus eius, & saluator eius vt lampas accendatur.* Eodem mysterio Psalmus 21. inscribitur *pro susceptione, vel assumptione matutina,* seu vt alij transferunt *pro cerua auroræ,* seu *cerua matutina* sic enim Felix: alij vero Hebræorum *stellam matutinam* vertũt. Quæ omnes trãslationes ad humanitatem Christi ad auroram resurgentis pertinent, de quibus videndus est Titelmanus in suis in Psalmos annotationibus ex Hebræo, & Chaldæo.

Beda. Rupert. Ansber. Panon.

Apoc. 22.16.

D.Gregor.

Stella matutina, Christus in resurrectione idemq; lucifer & sol propter diem gratię.

Apoc. 22. 16.

Rom. 13. 12.

Esai. 62. 1.

Titelman.

2 Secunda est Richardi de sancto victore, *stellam matutinam,* interpretãtis gratiam iustificãtem, vel gloriam animę dumtaxat, quę *stella* quædã dicatur propter contemplationis splendorem; *matutina* autem propter inchoationem beatitudinis: quæ *stella matutina* mutabitur in solem meridianum, quando anima glorificabitur in resurgẽte corpore, iuxta illud Matthæi 13. *fulgebunt iusti sicut sol in regno Patris eorum.* Tertia est Ioachimi, qui ait, *stellam matutinam* cũ sit prima diei lux, solisq; claritatẽ præcurrat, significare donum scientiæ, per quod nunc inuisibilia ex parte cognoscimus, tũc vero facie ad faciem intelligemus eũtes de claritate in claritatem, ita vt ea, quã nunc habemus, contemplatio proficere debeat in diem. Quartam affert Primasius, posse nimirum per *stellam matutinam* corporum resurrectionem accipi, qua adueniente, mũdanæ noctis tenebræ fugabũtur *stella* enim *matutina* sicut noctis finem, ita diei præbet initium. Concinit huic expositioni titulus Psalmi vigesimi primi, qui inscribitur, *pro susceptione matutina,* eo quod in eo Christus cõmemorata prius sua passione postulet à Patre *susceptionem matutinam,* idest, corporis sui resurrectionem matutino tempore, vt possit eius encomia toti mundo denunciare.

Richar. Victorinus. Secũdo gratia iustificans vel gloria animę.

Matth. 13. 43.

Ioachim. Tertio donum scientię.

Quarto resurrectio corporũ Primasius.

5 Quinta intelligentia sacræ scripturę. Psalm. 24. 14.

Quinta est aliorum. *Stellam matutinam* intelligentiam sacræ scripturæ interpretantium, quam Dominus fidelibus concedit iuxta illud Psalmi vigesimi quarti. *Firmamentum est Dominus timentibus eum testamentum ipsius, vt manifestetur illis.* Id quod testatur Petrus 2. epistola capite 1. Vbi intelligẽtiam scripturæ luciferum appellat illis verbis. *Cui*, idest sermoni prophetico, *benefacitis attendentes, donec: lucifer oriatur in cordibus vestris.* Quo loco *lucifer*, non solum gratiam aut gloriam significat; sed etiam intelligentiam sacræ scripturæ, diuinorumq; mysteriorum cognitionem, quę ijs promittitur, qui in scripturis intelligendis operam posuerint. Rectè autem hoc loco huiusmodi præmium Christus pollicetur ijs, qui cũ Iezabele, idest, hæreticis, de scripturæ sacrę intelligentia decertarunt, eorumq; errores diuinarum literarum testimonijs repulerunt. Omnes hæ expositiones probabiles sunt, & textui consentaneæ: Sed primum locum obtinet, quæ Christum: Secundum, quæ sempiternam gloriam: Tertium, quæ gratiam: Quartum, quæ intelligẽtiam scripturæ: Quintum, quę gloriam corporis interpretatur.

2. Petr. 1. 19.

(*)

CAPVT III.

CAPVT III.

¶ *Hoc tertio capite dantur literæ ad reliquos tres Episcopos qui supersunt. Sardensem, videlicet: Philadelphiensem, & Laodicenum.*

ET ANGELO Ecclesiæ Sardis, scribe: Hæc dicit, qui habet septem spiritus Dei, & septem stellas: Scio opera tua, quia nomen habes quod viuas, & mortuus es. esto vigilans, & confirma cætera, quæ moritura erant. Non enim inueni opera tua plena coram Deo meo. In mente ergo habe, qualiter acceperis & audieris: & serua, & pœnitentiam age. Si ergo non vigilaueris; veniã ad te tanquam fur, & nescies qua hora veniam ad te. Sed habes pauca nomina in Sardis, qui non inquinauerunt vestimenta sua: & ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt. Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis, & non delebo nomen eius de libro vitæ, & confitebor nomen eius coram patre meo, & coram Angelis eius. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis. Et Angelo Philadelphiæ Ecclesiæ scribe: Hæc dicit sanctus & verus, qui habet clauem Dauid: qui aperit, & nemo claudit; claudit, & nemo aperit: Scio opera tua. Ecce dedi coram te ostium apertũ, quod nemo potest claudere: quia modicam habes virtutem, & seruasti verbum meum, & non negasti nomen meum. Ecce dabo de synagoga Satanæ, qui dicunt se Iudæos esse, & non sunt, sed mentiuntur: Ecce faciam illos vt veniant, & adorent ante pedes tuos, & sciant quia ego dilexi te: quoniam seruasti verbum patientiæ meæ, & ego seruabo te ab hora tentationis, quæ ventura est in orbem vniuersum tentare habitantes in terra. Ecce venio citò: tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam. Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, & foras non egredietur amplius, & scribam super eum nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei nouę Hierusalẽ, quę descẽdit de cælo à Deo meo, & nomen meum nouum. Qui habet aurẽ audiat, quid spiritus dicat Ecclesiis. Et Angelo Laodiceæ

Ecclesiæ scribe: Hæc dicit, Amen, testis fidelis & verus, qui est principium creaturæ Dei: Scio opera tua, quod neque frigidus es, neque calidus: vtinam frigidus esses, aut calidus, sed quia tepidus es, & nec frigidus nec calidus, incipiam te euomere ex ore meo, quia dicis: Diues sum, & locupletatus, & nullius egeo: & nescis quia tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus. Suadeo tibi emere à me aurum ignitum probatum, vt locuples fias, & vestimentis albis induaris, vt non appareat confusio nuditatis tuæ, & collyrio inunge oculos tuos, vt videas. Ego quos amo, arguo, & castigo. Aemulare ergo, & pœnitentiam age. Ecce sto ad ostium & pulso: siquis audierit vocem meam, & aperuerit mihi ianuam, intrabo ad illum, & cænabo cum illo, & ipse mecum. Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut, & ego vici, & consedi cum patre meo in throno eius. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis.

COMMENTA-

COMMENTARIUM PRIMUM EXEGETICUM.

De Angelo Ecclesiæ Sardis.

Quid literæ ad Angelum Ecclesiæ Sardis contineant deq; earum inscriptione.

Hæc dicit, qui habet septem spiritus Dei, & septẽ stellas.

SECTIO I.

1 TOTA HÆC epistola plena est reprehensionis, admonitionis, & cõminationis, nec vllã laudationis partem continet; quantum ex contextu colligitur, hic Episcopus hypocrisis vitio laborabat, cùmque virtutem simularet, bonus apparebat coram hominibus; sed coram Deo qui cor, & animum intuetur, solam præ se ferebat speciem probitatis, veræ sanctitatis omnino expers, vt videtur perspicuum ex illis verbis. *Nomen habes, quod viuas, & mortuus es.* Et iterum. *Non inuenio opera tua plena coram Deo meo.* Simul etiam socordiæ, & oscitantię insimulatur, quod sineret in suo Episcopatu hęresim, vitiáq; alia serpere: quã ob causam ei commendatur vigilantia, cum dicitur. *Esto vigilans, & confirma cætera, quæ moritura erant.* Denique accerrima comminatione deterretur, cùm audit: *Si ergo non vigilaueris, veniam ad te tanquam fur, & nescies qua hora veniã ad te.*

Hypocrisis.

Vigilantia Episcopi.

2 Ex his iam intelliges rationẽ inscriptionis literarum, quę huiusmodi est. *Hæc dicit, qui habet septem spiritus Dei, & septem stellas.* Prima ratio est Richardi de sancto Victore. *Quasi,* inquit, *diceret, tu qui coram hominibus per hypocrisim bonum facis, sed in occulto malus existis, dum me audis septem spiritus habere, animaduerte me per sapientiam, non solum manifesta, sed etiam occulta opera, imo & intimas cogitationes intueri. Dum etiam audis me habere septẽ stellas; intellige me ad te & tui similes puniendos, maximè potentem esse, vtpote ipsum stellarum conditorem:* Iuxta quam expositionem, per *septem spiritus*, septẽ Spiritus sancti dona intelligenda sunt, quæ super Christum requieuerunt: quemadmodum prædixit Esaias cap. 11. E quibus vnum est intellectus. Alterum scientia, aliud sapientiæ, propter quæ Christus in intimas etiam cogitationes mentis intuetur. Secũda est aliorum hoc sensu. Qui habet *septem spiritus Dei*, idest, qui dat omnẽ vitam spiritualem, & internam, quæ necessaria est hypocritis, qui intus mortui sũt: propterea enim dicitur. *Nomen habes quod viuas, & mortuus es. Et qui habet septem stellas*, idest, à quo est omnis illuminatio, & famæ, ac nominis celebritas, quam solam cupit hypocrita iuxta illud Iob 41, quod de Satan dicitur. *Omne sublime videt.* Et Prouerbior. 30. *Generatio huius excelsi sunt oculi, & palpebræ eius in altũ surrectæ.* Tertia ratio, cur Christus hypocritę Episcopo dicat se habere *septẽ spiritus Dei. & septem stellas*, ea est. Vt intelligat nõ promitti *stellas*, idest gloriam, nisi *spiritum*, hoc est, veram sanctitatem habentibus.

Richard. de S. Vict.

Hypocrisis latet homines, non Deum.

Esai. 11.

Solus Christ. autor vitę spiritualis, & famę.

Hipocrita, vanę popularis animal.

Iob 41. 25.
Prouerb. 30. 13.

Gloria quibus detur.

3 Illud hoc loco est aduertendum, de duobus vitijs reprehendi Sardensem Episcopum, de hypocrisi ni-

mirum,

mirum, & de negligentia in moribus Ecclesiæ corrigendis, vt est perspicuum ex illis verbis, *Esto vigilans, & confirma cætera, quæ moritura erant*. Vnum autem ex alio consequitur. Qui enim hypocrita est, cùm eum Christi charitas non vrgeat, de aliorum quoque sanctitate minime est solicitus. Id, quod eleganti struthionis similitudine expressum habes Iob 39. cùm dicitur, *Penna struthionis similis est pennis herodij, & accipitris, quando derelinquit oua sua in terra, tu forsitan in puluere calefacies ea, obliuiscitur, quod pes conculcet ea, aut bestia agri conterat. Duratur ad filios suos, quasi non sint sui, frustra laborauit, nullo timore cogente; priuauit enim eam Dominus sapientia, nec dedit illi intelligentiam.* Quem locum expendens diuus Gregorius libro 31. Moralium cap 6 & sequentibus. Primum docet struthionem typum hypocritæ esse, quia videlicet alas quasi ad volandum speciè tenus erigit, sed tamen nunquam se à terra volando suspendit; sic enim hypocritę alas per figuram sanctitatis extēdunt, sed curarumq; secularium pondere prægrauati, nullatenus à terra subleuantur, quare penna struthionis ad pennas herodij & accipitris similitudinem coloris habet, virtutis autem veram effigiem non habet.

Iob 39.16.

Hipocryta struthioni cōparatur ex Gregōrio.

4 Deinde obseruat hypocritam etiā instar struthionis oua negligere, solet enim struthio oua, quæ parit negligere, & in puluere, atque in arena derelinquere, cuius vehementi calore pulli postea excludūtur, nec enim nisi in locis calidissimis struthio nascitur; sic etiam hypocritæ, quia charitatis ardore non calent, de torpore prolis editę, id est, de ouorum suorū frigore nequaquam dolent. Itaq; negligunt, quod pes oua cōculcet, idest, quod filij sui prauorum operum exēplis peruertantur: hunc pedem Paulus discipulis, quasi ouis, quę posuerat, metuebat, cùm diceret ad Philippenses 3. *Multi ambulant, quos sæpe dicebam vobis, nunc autem & flens dico inimicos crucis Christi.* Et iterum, *Videte canes, videte malos operarios.* Et 2. ad Thessalonicenses 3. *Denunciamus vobis fratres in nomine Domini nostri IESV CHRISTI, vt subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate.* Quæ hypocritarum conditio magis adhuc illis verbis exprimitur, *Duratur ad filios quasi non sint sui*, quā mollia è contrario viscera gestabat Paulus, cū dicebat ad Philippenses 1. *Testis mihi est Deus, quomodo vos omnes cupiam in visceribus CHRISTI IESV.* Imo vsque adeo lætabatur de cōuersione profectuq; fidelium, vt per gloriam eorum iuraret tanquam per rē sibi charissimam: hunc enim sensum habet illud. *Quotidie morior per vestram gloriam fratres, quam habeo in CHRISTO IESV*: vbi de communi & vera sententia illud *per*, iurantis est, patetque ex græco contextu, in quo legimus *νὴ*, quæ particula iurantis est: iurat verò Paulus per gloriam seu gloriationem vt græcè est, quam sperabat habituros fideles in patria, sic enim nōnulli interpretantur, quam rem, quia charissimam habebat, idcirco per eā iurabat: si verò legamus, *per gloriam nostram*, vt plerique græci codices habent, iurat Paulus per suam ipsius gloriam, quam ex conuersione fidelium comparabat, tanquam per rē sacram, & sibi iucundissimam: quod eodem spectant, mitto alias huius loci expositiones, quæ ad rem pręsentē non faciunt.

Strutionis pulli quo pacto excludantur.

Philipp. 3.18.

2. Thessal. 3.5

Viscera Pauli in Philippens. quàm mollia.

Philip. 1. 8.

Philippēsium conuersio Pauli gloria.

1. Cor. 15. 31

Quid significet illa sententia.

Non enim inuenio opera tua plena coram Deo meo.

SECTIO II.

1 INTER alia de quibus Christus conqueritur cū Sardensi Angelo, illud est pręcipuum, quod non inueniat eius *opera plena corā Deo*, seu vt Græcè est, πεπληρωμένα, id est,

est, *impleta*, quod peculiarē expositionem desiderat. Sciendum est igitur illud appellari *plenum*, quod habet totam perfectionem suæ naturæ conuenientem; quo sensu Genesis 41. Septem illæ spicæ, quas vidit Pharao fertilitatem septem annorum portendentes, appellantur plenæ, atque formosæ, sicut è contrario vacuū, & inane dicitur, quod eam non habet: quo sensu terra in principio mundi, dum non erat vestita floribus, consita arboribus, referta animalibus, *inanis & vacua* dicitur, Genesis 1. pro quo Hebraicè est תהו ובהו quod propriè *inane, & vacuum* significat, quod videlicet finem illum, cuius gratia conditū est, non assequitur. Ex quo iam multa intelliges, quæ in sacris literis dicuntur habere, aut non habere plenitudinem: primū enim is qui illud vitæ spatium sibi à natura definitum attingit, neq; casu, aut euētu fortuito aut ex Dei iudicio ante illud è vita tollitur, dr̄ obire diem suū *plenus dierum*: quemadmodū Gens. 25. de Isaac, dicitur: *Completi sunt dies Isaac centum octoginta annorum, consumptusq; ætate mortuus est, & appositus populo suo senex, & plenus dierum.*

Genes. 41.
Genes. 1. 2.
Genes. 25. 17. Plenus dierū.

2
D. Athan.
Iob 5. 26.

Ad idem confirmandum D. Athanasius in Apologia de fuga sua affert illud quod dixit eliphaz amicus Iob cap. 5. *Venies (si iustus fueris) in sepulchrum vt seges matura, suo tempore demessa, & vt manipulus areæ in tempore collectus*, seu vt nos habemus; *ingredieris in abundantia sepulchrum, sicut infertur aceruus tritici in tempore suo.* Vbi obiter aduerte iustum virum appellari *aceruum tritici*, quia post laborum trituram, *plenus dierum* in Dei horreum congregabitur: quemadmodum dicitur, Matth. 3. & eleganter expendit D Gregorius lib. 6. Moralium capite 29. *Recte*, inquit, *dicitur: sicut infertur aceruus tritici in tempore suo frumentum enim in segete sole tangitur, ventis concutitur, atq; ad areā deductum triturationis pondere premitur, vt à palearum connexione soluatur. Deniq; relictis paleis ad horreum ducitur. Sic enim anima iusti in hac vita à superno lumine illustratur, tentationibus exercetur cælesti disciplinæ supposita, dum correctionis flagella percipit, à societate, carnali mundior rece lit, & relictis paleis ad horreum ducitur, quia foris remanentibus reprobis, ad supernæ mansionis gaudia æterna subleuatur. Dum enim post afflictionem iusti præmia patriæ cælestis inueniunt; quasi post pressuras ad horreum grana deferuntur.* Hactenus Gregorius.

Vir iustus, tritici aceruus.
Matth. 3.
D. Gregor.

E contrario de immatura morte impiorum dixit Ecclesiasticus cap 19. *Tollentur immaturæ animæ impiorum.* Et Regius vates Psal. 54. *Viri sanguinum, & dolosi, non dimidiabunt dies suos.* Vnde est illud Ecclesiastici 7. *Ne impie agas multum, & noli esse stultus ne moriaris in tempore non tuo.*

Tempore non suo peccatores pereunt.
Ecclef. 19. 3.
Psalm. 54. 24.
Ecclesiast. 7. 18.

3
Tempora ante Christi aduentū, vacua & inania.

Secundo tēpora omnia ante quā Christus aduenisset, vacua erant, & inania, quia cùm vniuersa vnius Christi causa condita fuissent, dum is non adueniret, merito vacua dicebantur; quò procul dubio allusit Apostolus ad Galatas 4. cum dixit. *At vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum.* Et ad Ephes. 1. *secundum beneplacitū eius, quod proposuit in eo in dispensatione plenitudinis temporum instaurare omnia in Christo.* Sicut enim autumnus dicitur tēpus plenitudinis, quia in eo colliguntur, quæ in hyeme seminantur, & in vere germinauerant; sic ea, quæ tempore Patriarcharum seminata fuerant, & sub lege pullulauerant, in aduentu Saluatoris collecta sunt.

Ad Gal. 4. 4.
Ephes. 1. 10.

4
Lex vetus, inanis & vacua.
Ad Rom. 10. 4.

Tertio, lex vetus, quæ tota ad Messiam, vel promittendum, vel deliniandum referebatur iuxta illud ad Romanos 10. *Finis legis Christus*, vacua fuit: & inanis, atq; adeo ad gratiam conferendam ex opere operato minime efficax, quo sensu Paulus legalia appellauit, *infirma, & egena elementa*, ad Galatas 4. In cuius rei typum altare holocausti non erat solidum, sed inane, & vacuum; quemadmodum dicitur Exodi 27. *Non solidum*, inquit Dñus *sed inane, & vacuum, intrinsecus facies illud.* Idemque repetitur Exodi 38. Quia nimirum sacrificia legalia, imo & vniuersa lex *inanis* intus erat, *& vacua*:

Ad Gal. 4. 9.
Exodi 27. 8.
Exod. 38.

Atque

ante quam euellatur, arescit: quia cum hypocrita sine intentione rectæ cogitationis bona studuit agere, ea amittens indicat se sine radice floruisse. Accedit, quòd hic Episcopus ex charitate deciderat, quemadmodum in hunc locum docet D. Augustinus, seu Tyconius, & verba illa planè significant, *nomen habes, quòd viuas & mortuus es:* quo fit vt eius opera, cum charitate, in qua operum plenitudo posita est, omnino carerent, vacua, & inania iure optimo dicantur. Notandũ verò est illud, quod subiũgitur, *corã Deo meo.* Opera enim huius Episcopi plena quidẽ coram hominibus videbantur, sed tamen coram Deo, qui intimam operantis intentionem penitus inspicit, plenitudinem non habebant. Vndè Paulus 1. ad Corinthios 10. *Qui gloriatur,* inquit, *in Dño glorietur: non enim qui seipsum commẽdat, ille probatus est, sed quẽ Deus cõmẽdat.*

D. August.

Absque charitate, nihil plenum.

2. Cor. 10. 18.

COMMENTARIUM SECUNDUM EXEGETICUM.

De Angelo Philadelphiæ.

Quid literæ contineant, deq; earum inscriptione.

Hæc dicit Sanctus & verus, qui habet clauẽ Dauid, qui aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit.

SECTIO PRIMA.

LITERÆ nihil reprehẽsionis cõtinent: quẽadmodũ neq; illæ, quæ datæ sunt ad Episcopum Smyrnẽsem. Primùm igitur laudatur Philadelphiæ Angelus: deinde ei prædicationis gratia promittitur: tum aduersariorum conuersio prænũciatur: postea promittitur in tribulatione præsidium: denique ad perseuerandum incitatur.

Suma literarũ.

1 Quod vero attinet ad inscriptionem, ea est huiusmodi: *Hæc dicit Sanctus, & verus, qui habet clauem Dauid, qui aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit.* Cuius inscriptionis ratio prima affertur à Richardo de sancto Victore: quia enim hic Episcopus ad prædicãdum animatur, proponitur ei Christus, tanquam sanctus, qui bonitate, atque adeò eorum, qui conuertuntur, sanctitate gaudet; & tanquam verus, in implendis promissionibus, & habẽs clauem scientiæ, & intelligentiæ scripturarum; vt nimirum hic Angelus diuina sibi ad prædicandi munus obeundum necessaria præsidia, & remunerationem laboris polliceatur. Secunda est Ruperti, qui iuxta suam de septem Spiritus sancti donis expositionem, quę per hos septem Angelos distribuit, spiritum intellectus huic Episcopo promitti existimat, cuius est Sacrarũ scripturarũ secreta, quibus voluerit, aperire, & quibus voluerit abscõdere, iuxta illud Matt. 11. *Cõfiteor tibi Pater, quia abscondisti hæc à sapietibus, & prudẽtibus, et reuelasti ea paruulis,*

Richard. Vict.

Quę exigũtur in prędicatore dotes, premõstrat Christus.

Rupert.

Matth. 11. 25.

quia vero Philadelphia amorem fraternum significat, proponit sese Christus in eo imitandum, qui vsq; adeo magnus fuit, vt omnes amore plusquam fraterno dilexerit, vt nimirum eos Philadelphiæ Angelos, idest, amoris fraterni nuntios, & prædicatores efficeret, iuxta illud Ioannis 15. *Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos.* (Ioan. 15. 12.)

3 Quod vero additur, *verus*, significat eum qui amore fraterno excelluerit, ampliori veritatis cognitione donandum. Id quod adhuc per sequentia luculentiùs exprimitur. *Qui habet*, inquit, *clauem Dauid*, idest, omnium Prophetarū, quorum intelligentiā ijs quibus voluerit poterit vberrime impertiri. Ex omnibus vero Prophetis solus Dauid quasi instar omnium est nominatus, quia ille præ cæteris genere, gestis, regno, vaticinio, mysteria Christi ad viuum expresṡit. Quæ omnia necessario proponenda fuerunt Philadelphiæ Angelo, vt sese ad prædicandum molestiasq; ac labores, qui in eo munere sæpe incidunt, subeundos animosè compararet. Tertia, & postrema est Pannonij, dicentis proponi Christum tamquā Sanctum, quia ad sanctos scribitur, vt eum agnoscant verum sanctitatis fontem, & quia ijdem erant veritatis propugnatores, addi, *verum*. Denique quia subiungendum erat, *Ecce datur coram te ostium apertum*, dictum fuisse *qui habet clauē Dauid*, quę clauis ad aperienda diuina mysteria quæ in Prophetis clausa continentur, referenda est: verum hæc ex ijs, quæ dicturi sumus planiora fient.

(Clauis Dauid p intelligentia omniū prophetarum.)

(Christus, sanctitatis fons.)

Quænā sit Clauis Dauid, quā habet is, *qui aperit, & nemo claudit; claudit, & nemo aperit.*

✲ SECTIO II. ✲

1 (Clauis Dauid, quid hîc.) COMMVNIS est prima expositio, hāc clauē Dauid esse clauē scientiæ, qua Scripturæ aperiuntur, de qua dicebat Christus pharisæis: *Væ vobis hypocritæ, qui tulistis clauem scientiæ, ipsi non introijstis, & qui introibant, probibuistis.* Dicitur autem huiusmodi clauis peculiari nomine, *clauis Dauid*, quoniam vt ait Rupertus, & alij, Dauid luculentiùs, quam reliqui Prophetæ, Christi, & Ecclesiæ mysteria cecinit, atq; adeo merito instar omnium Prophetarum censetur, vt qui clauem Dauidis ad aperiendum habuerit, simul illā ad reliquos Prophetas intelligendos habere credendus sit. Atq; hinc colligimus id quod docet Petrus 2. sua Epistola canonica, Scripturam sacram non esse spiritu proprio interpretandam, siquidem Christus eius clauem habet, & quod est cōsequens, eius notitiam vt ait hîc Ioannes, cui vult aperit, & cui vult claudit, nec aliquis cui is aperit, claudere; neq; cum claudit, potest aperire. Eodemq; sensu pleriq; interpretantur librum illum signatum sigillis septem, quem solus Agnus potuit aperire, vt refertur Apocalypsis 5.

(Rupert.) (Dauid instar omnium Prophetarum.) (Sacra scriptura, liber signatus.) (Apoc. 5.)

2 Contra quam impudenter garriunt nostri temporis hæretici, qui sibi Scripturæ sacræ intelligentiam arrogare; imo de eius vero sensu controuersias ad quemuis è lipporum grege rabulam tanquam ad iudicem, ac censorem per summam contradicendi libidinem deferre præsumunt, contempto Hieronymi, Augustini, reliquorumq; Ecclesiæ luminū, imo, & vniuersæ Ecclesię iudicio, illud prætexentes scripturam Sacram facillimam esse, & apertisṡimam, nec videre Regium vatem à Deo intellectū ad eā intelligendā postulasse, Ps. 118. (Psal. 118. 34.)

(Arrogantia hæreticorum circa intelligētiam scripturarum.)

Da mihi

Psal. 118. 34. *Da mihi intellectum, & scrutabor legem tuã.* Et iterum. *Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua.* Et rursum. *Faciem tuam illumina super seruum tuum, & doce me iustificationes tuas.* Quæ verba expendens D. Hieron. in epist. ad Paulinum de instit. monach. *Si tantus*, inquit, *Propheta tenebras ignorantiæ cõfitetur, qua nos putas paruulos, ac pene lactẽtes inscitiæ nocte circumdari?* de quo argumento legendi sunt Irenæus lib. 2. aduersus hæreses c. 47. Orig. lib. 7. contra Cels. Ruffinus lib. 11. hist. cap. 9. D. Hieron. in epist. ad Paulinum de studio scripturæ, & in epist. ad Algasiam, quęst. 8. D. August. lib. 2. de doctrina Christ. cap. 6. & epist. 3. D. Greg. homilia 6. in Ezechielem, D. Chrysost. homil. 40. in Ioannem, super illud: *Scrutamini scripturas.* Quo loco Chrysostomus in hunc sensum obseruat verbum illud *Scrutamini? Non dixit*, inquit, *legite, sed scrutamini: quia oportet profundius effodere, vt quæ alte delitescunt, inuenire possimus: non enim rem in superficie, & in promptu positam effodimus, sed quæ tanquam Thesaurus profunde reconditur*: locus verò ille Deuteron. 13. quo hæretici abutuntur, *Mandatum, quod ego præcipio tibi hodie non super te est, neque procul positum, neque in cælo situm, neque trans mare.* Non de facilitate intelligendi scripturas, sed implendi cum Dei gratia pręcepta accipiendus est: vt indicetur pręcepta Dei non esse impossibilia. Sic enim exponit Tertullianus libro 4. contra Marcionem, D. Augustinus libro de perfectione iustitiæ, responsione penult. Origenes, Ambrosius, Chrysostomus in cap. 10. epistolæ ad Romamos.

Scriptura difficilis ad intelligendum. Hieronym. Irenæus. Origenes. Ruffinus. D. Hieron. Augustinus. D. Gregor. D. Chrysost. Deut. 13. 13. Tertull. D. Augustin. Origenes. D. Ambr. D. Chrysost.

3 Secũda expositio est Bedæ, qui per *clauem* intelligit potestatem regiam, quæ Dauidis dicitur, quia Christus in regali Dauidis prosapia, atque adeò ex tribu Iuda traxit originem: quo etiam modo locutus est Esaias cap. 22. cum dixit ex Patris persona, *Dabo clauem domus Dauid super humerum eius.* Rectè autem potestas Christi regia, *super humerum eius* posita dicitur, quia non ad splendorem duntaxat, sed multo magis ad laborẽ eam habuit. Subiungitur autem, *Qui aperit & nemo claudit, claudit & nemo aperit*: quia potestati Christi omnia sunt subiecta; & nemo potest resistere: iuxta quam expositionem notandum est optimo iure regiam potestatem per *clauem* significari, cùm ad Regem pertineat regnum, quomodo voluerit, per legum æquitatem constituere, aperiendo nimirum, & claudendo, idest, pręcipiẽdo quædam, quædam vetando, priuilegia bene de Republica meritis concedendo, nefarios homines pœnis ac suppliciis à sceleribus cohibendo: probos autem pręmiis & honoribus indies amplificando. Denique ipse habet claues regni, quia ex regis cuiusque, vel æqua, vel iniqua administratione pendet omnino regni, vel salus, vel euersio.

Beda. Regia Christi potestas significata per clauem Dauid. Esaiæ 22. 22.

4 Id quod sacræ literæ, alia quoque similitudine significant, cùm regna quadrigis comparant Zachar. 6. vbi quatuor mundi imperia, quatuor quadrigis exprimuntur, quia nimirum reges sunt, veluti aurigæ, qui suorum regnorum habenas, vel ad salutem, vel ad perniciem moderantur; imo & Diuus Hieronymus in commentariis super Abacuch, in illa verba capitis tertij, *Fluuios scindes terra*, existimat eo loco Reges ad literam, *Fluuios terræ* nominari, vt sit sensus, Reges terræ aduersus populum tuũ dimicantes diuides, atq; disperges. Ratio verò ea est, quia fluuij terras quas abluũt, aut opportunis irrigationibus fœcundant, aut intempestiuis inundationibus euertunt. Quam ob causam in sacris literis, regionum felicitas, aut infelicitas ad Regum bonitatem, aut malitiam referuntur. Vt Ecclesiastici 10. *Væ tibi terra cuius Rex puer est, & cuius principes mane comedunt*, id est, *gulæ, & luxui vacant*: *Beata terra cuius Rex nobilis est, & cuius principes vescuntur in tempore suo ad reficiendũ, & non ad luxuriandum.* Et Sapientiæ 6. *Rex sapiens stabilimentum populi est.*

Reges veluti aurigæ regnorum. Zach. 6. D. Hieron. Reges quasi fluuij. Felicitas vel infelicitas regionum ex regibus. Ecclesiastes 10. 16. Sapient. 6. 26.

Ambrof. Anfbert. Chriftus, clauis Dauid.

5 Tertia expofitio eft Ambrofij Anfberti. Per *clauem* hanc Chriftum ipfũ intelligentis, quæ poteft ex eo confirmari, quod in contextu non dicitur, *quæ aperit*, & quæ *claudit* fed *qui aperit, & qui claudit*. Itaq; Chriftus,& eft oftium, Ioannis 10. *Ego fum oftium*, & clauis, & clauiger ipfe, qui aperit. Verum aduerte non ita effe clauem ad aperiendum, & claudendum, vt noftrum liberum concurfum refpuat; etenim nos etiam dicimur aperire, & ille pulfare, iuxta illud, quod hoc eodem capite paulo inferius explicabimus: *Ego fto ad oftium, & pulfo: fi quis audierit vocem meam, & aperuerit ianuam intrabo ad illum.* Aperit igitur Chriftus intellectum ad credendum, voluntatem ad diligendum, aperit paradifũ probis, claudit nefarijs. Quarta expofitio eft de cruce, qua Chriftus tanquam claui paradifum claudit, & aperit, fic enim eam appellat D. Chryfoftomus, tomo 2. homi. de diuinitate, qua de re iam aliàs diximus. Quinta eft de pœnitentia, quæ etiam cœlũ aperit. Vtriusq; meminit Hugo Cardinalis in hunc locum.

Ioan. 10. 9.

Crux, clauis Dauid.

D. Chryfoft.

Hugo Card.

6 Ex omnibus hifce expofitionibus illa videtur germanior, quæ clauẽ ad intelligentiam, & fcientiam fcripturarum refert, vt videtur perfpicuum ex illis verbis, quæ fequuntur. *Ecce dedi coram te oftium apertum, quia modicam habes virtutem.* Quod *oftium* communis interpretum expofitio, de fcripturarum intelligentia, & munere prædicationis intelligit. Verum dubitabis, cur ea oftij aperiendi ratio tradatur. *Quia*, inquit, *modicam habes virtutem*. Refpondeo fenfum effe, quia, inquit, ex te parum potes, atque adeo nifi ego oftium aperuero, id tuis viribus præftare minime poteris: nec enim locũ intelligendum effe de exiguo in virtutibus progreffu palam eft, ex eo quod Græcè non legimus *ἀρετὴν*, id eft, virtutem, fed *δύναμιν*, ideft potẽtiam. Accedit quod mox fubiungitur; *Et feruafti nomen meum, & non negafti nomen meum*, quibus verbis fignificatur hunc epifcopum morum fanctitate excelluiffe.

Prima interpretatio omnium optima.

Ioachimi Abbatis, de Philadelphiæ Angelo vaticinium.

SECTIO III.

IOACHIMVS Abbas Florenfis Cœnobij, ordinis Sancti Benedicti, ex Calabria oriundus, vir fuit diuinarum literarum cognitione non mediocriter inftructus quippecùm Hieremiam, Efaiam, Danielem, & Apocalypfim Ioannis fuis commentarijs illuftrauerit, multaque alia ediderit ingenij fui, & eruditionis monumenta. Floruit tempore Lucij tertij, Vrbani tertii, Gregorii octaui, & Clemẽtis tertij, fummorum Põtificum ante quadringentos annos. Is prophetiæ fpiritum habuiffe, fuo tempore fuit exiftimatus, quemadmodum teftatur frater Sylvefter Meucius de Caftellione Aretino, Auguftinianæ familiæ in epiftola quã de Ioachimi operibus confcripfit ad Ægidium Presbyterum cardinalem, quæ eifdem operibus præfigitur. D. Antonin. 1. par. Chronicon. titulo 17. cap. 1. §. 12. Sixtus Senenfis, lib. 4. fuæ Bibliothecæ, & Gulielmus Parifienfis in libro de virtutibus. Diciturq; templum fancti Marci Venetijs celeberrimum lapidibus ftrauiffe, atque exornaffe glyphicis, myfticisq; notis, ænigmaticisq; figuris rerum in Italia vicifsitudines, ciuilium bellorum turbines, alienifsimaq; illa tempora, in quæ ad hodiernum vfque diem incidit, & in pofterum etiam incidet, continentibus. Itaque ei Clemens tertius Pontificatus fui anno primo præcepit, vt Apocalypfis interpretationem quam de mãdato Lucij, & Vrbani, fuerat aufpicatus, ad finem tandem perduceret, fibiq; offerret, vt conftat ex literis Clementis ad

Ioachimus Abbas vnde oriũdus.

Quo tempore floruerit.

Silu. Meu.

D. Anton. Sixtus Sen. Gulielm.

eundem, quę ad initium commentariorum Ioachimi in Apocalypsim circumferuntur.

2 Et quanuis Concilium Lateranēse sub Innocentio tertio, vt refertur de summa Trinitate, & fide catholica cap. Damasus cuius etiam meminit D. Antonin. tertia parte Chronicon. cap. 1. §. 7. damnet libellum, seu tractatum, quē Ioachimus edidit de vnitate, seu essentia Trinitatis aduersus Petrum Lombardum Magistrū sententiarum, hæreticamq; pronunciet Ioachimi sententiam, quatenus affirmabat, non dari essentiam vnam cōmunem tribus personis, existimans si præter personas concederetur vna essentia, quæ esset Pater, Filius, & Spiritus sanctus, inuehi quaternitatem in Diuinis. Quanuis, inquam, Concil. Lateranense sententiā hanc damnet, vt hæreticam, vt re vera est, simul tamen ibidem docet Ioachimum hæreticum non fuisse, cùm omnia sua scripta Apostolicę sedis arbitrio dijudicāda, & corrigenda commisisset peculiari ea de re epistola, quam propria manu subscripsit. Ideq; repetit Glossa in cap. Damnamus citatum de humana Trinitate & fide catholica. Extat etiam in Bibliotheca Vaticana, epistola Honorij tertij Romani Pontificis ad Episcopum Lucanēsem aduersus Ioachimi obtrectatores, quam breuitatis gratia hoc loco describendam non putauimus, quare satis mirari non possum cur Alphonsus à Castro libro secundo aduersus hæreses, titulo Apostoli, tam male de Ioachimo senserit, vt eum leuitatis insimulare, scriptaq; eius omnia carpere non dubitet, eo quod dixerit Apostolos non secundum spiritualem intelligentiam, sed tantum secūdum literam Euangelium prædicasse, potuit enim vt homo in quibusdam labi. Et quidem quod ad rem præsentem attinet, illud non mediocriter facit ad existimationem Ioachimi, quod ad Ioannis Apocalypsim suis commentarijs illustrandam, trium summorū Pontificum, vt diximus autoritate fuerit, & exhortationibus incitatus. Quæ omnia èo commemorauimus vt virum sua ætate celebratissimum ab hæresis nota cum Concilio Lateranensi cuius hac de re declaratio multo amplior refertur à Francisco Pegna, in commentarijs super Directorium Inquisitorum, Fratris Nicolai Vlumerici, prima parte, capite secūdo, commentario primo, simulq; ab aduersariorum calumnijs, vindicaremus.

D. Anton.

Lateranense damnat hęresis Ioachimi dictum, non personam.

3 Deniq; vt esset exploratum quo loco habendæ sint Ioachimi, quæ in hoc opere sæpe incidunt, rerum futurarum pręsensiones, in quibus celebris est illa sub Philadelphiæ Angelo, quo nouum quendam ordinem in Ecclesia futurum signatum fuisse prędixit his verbis, *Oportet Ecclesiam concipere nouum quendam spiritualem intellectum, sicut etiam promissionis filios, & prolē præcæteris spiritualē, hoc est ipsū ordinem, quem designat Iesus, qui videlicet ordo præ multis alijs præcesserunt eum, amabilis, & præclarus, infra limitem quidem secundi status initiandus est hoc est in tempore sexto, si tamen vsq; ad huc non est in aliquibus initiatus: quod tamen mihi ad huc non constat, quia initia semper obscura, & contemptibilia sunt, multiplicandus vero, & dilatandus in tertio illo statu seculi, qui in tempore nouissimo futurus est.* Et Inferius. *Qui quidē,* inquit *ordo à sexto tempore secundi status accepturus est suum initium, sed in tempore magis tertij consequuturus est augmentum: magna sunt nimis hæc mysteria, & diligenti scrutatione pensanda.* Hæc Ioachimus.

Nouum ordinem sub Philadelphię Angelo signatum, futurum prędicit Ioachimus.

4 Quæ vt intelligas aduerte eum tres status Ecclesiæ constituere. Primum ab Abrahamo, siue à Iacob vsq; ad Ioannem Baptistam. secundū à Ioanne Baptista vsq; ad tempus plenitudinis Gentium, vt loquitur in Introductorio in Apocalypsim, capite quinto: aut conuersionis Israel, aut vsq; ad sua circiter tempora, vt loquitur ibidem capite decimo septimo. Itaq; finē secundi status non plane definit. Tertium deniq; inde vsq; ad finem

Tres status Ecclesię vt diuidat Ioachimus.

mundi

mundi. Sextum vero tempus, vel sextam ætatem secundum aliam suam diuisionem facit à Christo vsq; ad finē mundi, in qua duo posteriores status includuntur.

Sed vt ad eius vaticinium re-
4 uertamur, non desunt qui illud ad Societatem I E S V pertinere arbitrentur, cùm videant hunc ordinem quemadmodum prædixerat Ioachim⁹ designare nomine suo Iesum, quam ego quidem sententiam admodum piam, nec à Ioachimi, vel sensu, vel consuetudine ab horrentem existimo: solet enim ille in suis elucubrationibus statim se ad Ecclesiæ statum varietatemq; in Religiosorum familijs describendā conferre. Sic namq; duos illos in Ecclesia illustrissimos ordines Dominicanum, & Franciscanum, ceu in cœlo duo fulgentissima sidera, mox futuros prænūtiauit, imo iam in terris agere eorum fundatores qui breui iacerent tam præclari ædificij fundamenta, quam prædictionem euentus ipse comprobauit. Etenim tribus annis post sanctus Dominicus multo clarissimum Ecclesiæ lumen eximium Prædicatorum ordinem fundauit: & eodem tempore D. Franciscus Minorum ordinem re ipsa tamen maximum erexit, qui duo Patriarchæ santissimi Lateranensem Basilicam suis humeris sustinere per visum Romano Pontifici videbantur, vt eo Symbolo perspectum esset Ecclesię fabricam duobus hisce heroibus, tanquam duabus columnis firmissimis magna ex parte sustentatū iri. Aliorum igitur erit in Philadelphiæ Angelo qui ab amore fraterno deducitur arctissimum illud amoris vinculum intelligere, quo se fratres nostri ob eiusdem instituti communionem, vbiq; gentium, non sine omnium admiratione cōplectuntur. Aliorum erit magnificam literarum inscriptionem, qua Christus huic Angelo se san[illegible]um, & verum nominat, Societa[illegible]stræ accommodare, religionemq; pro sanctitate, & veritate non modo inter catholicos, sed etiā inter hæreticos, & infideles ad vltima vsq; sola terrarum depugnātem ea inscriptione officij admonitam agnoscere. Aliorum erit intelligere ei à Dauidis clauem habente, ostium ad Gentium conuersionem singulari beneficio vbiq; terrarum aperiri, cum videant huiusmodi ordinem breuissimo temporis à sua fundatione decursu ad extremas orbis prouincias portentosa celeritate penetrasse atq; in eis illustrissimum Crucis vexillum summa Ecclesię gratulatione sustulisse. Deniq; cætera quæ Philadelphiæ Angelo dicuntur, ad mentē Ioachimi de eo ordine interpretari.

Ioachimi vaticinium ad Societatem pertinere putant aliqui.

Dominicanorum, & Franciscanorum familię à Ioachimo prænuntiantur.

Nostrum autem erit, vel ob eas 5
præcipue laudes, quas in nobis minime agnoscimus eiusmodi expositionem habere suspectam: quare nos modo nihil de vaticinij hui⁹ siue veritate, siue expositione definimus, idemq; iudicium ferendum putamus de alio quodam vaticinio, quod a sancto Vicencio ordinis Prædicatorum editum legimus ad calcem eius libelli, quem de vita spirituali cōscripsit: simili enim pietate viri grauissimi illud ad Societatem nostram referendum putarunt, maiori scilicet de nobis opinione concepta, quam nos ipsi vtpote omnium minimi, conuenire nobis arbitremur. Scribit igitur his verbis Vincentius. *Tria sunt à nobis singulariter, & quasi assiduè meditanda. Primum, Christus crucifixus, incarnatus. Secundum, status Apostolorum, & fratrum præteritorum nostri ordinis, & hoc cum desiderio vt illis conformemur. Tertium, status virorum Euangelicorum futurus, & hoc debes die noctuq; meditari, scilicet statum pauperrimorum, simplicissimorum, & mansuetorum, humilium: abiectorum, charitate ardentissima sibi coniunctorum, nihil cogitantium, aut loquentium, nec saporantium nisi solum Iesum Christum, & hunc crucifixum, nec de hoc mundo curantium, suiq; oblitorum, supernam Dei, & beatorum gloriam contemplantium, & ad eam medullitus suspirantium, & ob ipsius amorem semper mortem sperantium*

tium, & ad instar Pauli dicentium. Cupio dissolui & esse cum Christo, & innumerabiles ac inæstimabiles thesauros diuitiarum cælestiū, & super dulces & mellifluos riuos diuitiarū, suauitatum, ac iucunditatum, & super omnia mirabiliter expansos, & super infusos. Et per conuersationes imaginari debes eos ipsos, vt cantantes canticum Angelicum cum iubilo citha izantium in citharis cordis sui, hæc imaginatio ducet te plusquam credi potest in quoddam impatiens desiderium aduentus illorum temporum. Hactenus Vincentius.

5 Sūt sanè hæc ita magna & præclara, vt ob eorum magnitudinem summæ sit arrogantiæ velle quempiam eorū partem vel minimam sibi assumere, magnaq; præter modum fuerit illorum pietas, qui tam præclarum vaticinium posse in nostram Societatem cadere, sibi in animum induxerunt. Cæterùm, vt aiebant, cum viderēt Societatis nostræ viros ex sui instituti ratione in id potissimum incūbere, vt Euangelicam fidem, doctrinamq; vbique gentium disseminent, atque ad omnes orbis prouincias eius rei gratia obeundas peculiari solennis voti ceremonia se Pontifici Maximo Christi Domini in terris vicario obligare, nimirum putabant, eos esse viros illos Euangelicos, quos Vincentius diuino instinctu afflatus, futuros in Ecclesia prædixerat, eademq; pietate pauperrimos eos arbitrabantur, qui siue in collegiis agerēt, quanquā in commune bona possiderent, ita tamen priuatim viuerent, ac si nihil in communibus bonis haberent: siue autem in professis domibus degerēt, nihil omnino non solum propriè, sed in commune quidem habere possessionum possent, nec vllo modo se ex collegiorum reditibus etiam eleemosynæ nomine iuuarent, ac peculiari voto se se astringerent, vt si quid circa paupertatem immutandū aliquando foret, ad seueritatem potius, quàm laxitatem penderent. Pariquc ratione cum ij viri quos diximus plus iusto nostrarum rerum studiosi perspicerent, quanta cura Societas in proximorum salutem incumberet, quāto studio omnium etiam infimæ sortis hominum tum animę, tū corporis bonum procuraret, quanto animi ardore nulla pericula religionis causa subterfugeret, quanta alacritate littora, freta, maria transmitteret, atque ad vltimas, ac longissimè dissitas barbararū gētium prouincias penetraret, regnaque à mundi vsque ferè initio Euangelicis nuntiis occlusa aperiret, immaniumq; nationum aures Euangelicæ tubæ salutari sonitu compleret, easque efferatas licet, & more ferarum degētes, ad Christianam mansuetudinem pietatemque condocefactas traduceret; putabāt hos esse viros, qui nihil præter IESVM Christum, & hunc crucifixum saperent, intelligerent, cogitarent. Cum etiam voluerent animo quàm arcto amoris vinculo Societatis homines inuicem deuincti essent, quàm singulari sese amore complecterentur, & quamuis genere, linguis, terris dissiderent, corde tamen ac voluntatibus essent coniunctissimi, suspicati sunt eos esse, quos vir sanctus dixerat ardentissima inuicē charitate exarsuros, quam eandē ob causam Ioachimus, vt superius diximus, in Philadelphiæ Angelo, qui amorē sonat fraternum, de multorum sententia, eandem Societatem nostram adumbratam fuisse existimauit. Denique ne singula persequar, cum ijdē secum reputarent, quam breui temporis spatio minima nostra Societas orbem peruaserit, & in omnibus ferè non Christiani tantum, sed infidelis etiam orbis prouinciis sedes fixerit, non immeritò credendum putarunt eos esse homines quos Vincētius mirabiliter expansos appellasset.

Quibus ducti causis viri graues Vincentij vaticinium ad nostram Societatem retulerint.

6 Atq; hæc quidē profusa in nos pietate, & propensione sibi persuaserūt viri & literis & dignitate grauissimi, quos nominare hoc loco nōn est necesse, quæ tamen nos ob eorum magnitudinem minimè in nobis agnoscimus, & ad alium quempiam potius

ordinem, quàm nostrum, referenda esse existimam⁹, quippe qui minimos nos omnium, & inutiles seruos esse fateamur: nec vero eò præcedentia vaticinia commemorauimus, quasi aliquam eorum partem nobis arrogandam putemus, sed vt hac piorum virorum de nobis concepta opinione, inflammati dicam, an confusi, ministerium nostrum implere, studeremus, atque ad reliquorum ordinum, quibus multum in omni genere tribuimus, sanctitatem, & in Domini vinea laborem, studium, vigilantiam, quo ad eius fieri poterit, imitandam incitaremur.

Explicatur illa sententia: *Ecce venio citò. Tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.*

SECTIO IIII.

1 Beda. Patientibus presto adest Deus.

HVNC locum sic Beda interpretatur, *Ne tolerando deficias, citò auxiliabor*; sic enim accipis illa verba, *Ecce venio citò; ne forte te deficiente alius tibi propositam accipiat mercedem.* Itaque ne hic Episcopus animũ despondeat in laboribus, pollicetur Christus se citò venturũ, idest, citò opẽ laturum, aut quod videtur textui cõgruentius, opera remuneraturũ: quæ etiã est Ruperti expositio, & Richardi de sancto Victore, vt indicetur Episcopum citò moriturum. Rupert. Richar. Vict. Illud autem, *Tene quod habes*, significat cælestis vitæ conuersationem, qua gloriam promeremur: cùm verò dicitur, *ne alius accipiat coronam tuam*, arbitrantur plerique alludi ad consuetudinem 2 quandam, quæ tũc vigebat apud Philadelphios, proponi enim solebat cursoribus corona danda illi, qui cæteros cursu vinceret, vt sit sensus: Si Dei & mandatorum obseruatio, atq; adeò gloriç consecutio in ipsa laborum tolerantia, quasi in quodam cursorum stadio polita est: Da igitur operam vt cæteros pręcurras, ne alius laudem tibi, coronamque præripiat. Quod quomodo intelligendũ sit paulo inferiùs explicabimus.

Primum. Ex hac sententia colligunt Primasius, Beda, Ansbertus in hunc locum, & diuus Augustinus libro de correptione & gratia cap. 13. certum esse ac definitum prędestinatorum numerum, qui nec minui possit, nec augeri; propterea enim sic istum Episcopum Dominus ait propriam posse coronam amittere, vt alius eam percipere debeat, nec tamẽ alium posse succedere in eius locum, si ille vsque ad finem perseuerauerit. Idemq; significasse Ioannem Baptistam, Matthæi 3. cùm dixit; *Facite ergo dignum fructum pœnitentiæ, & nolite dicere apud vos metipsos, Patrem habemus Abrahã, potens est enim Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ*, docet diuus Augustinus loco citato, *Vt ostendat*, inquit, *sic illos esse amputãdos si non fecerint fructum, vt non desit numerus qui promissus est Abrahæ.* Id quod diuus Thomas 1. par. q. 23. art. 7. intelligit de numero certo, non solum formaliter, sed etiã materialiter, idest, nõ solũ quòd tot saluari debeant, sed etiã quòd certi ac designati. Pro quo aduerte in sacris literis numerum prædestinatorum appellari fasciculum: veluti 1. Regum 25. cum Abigail dixit Dauidi, *Si enim surrexerit aliquando homo persequens te, & persequens animam tuam, erit anima Domini mei custodita quasi in fasciculo viuentiũ apud Dominum Deum tuum: Porro inimicorum tuorum anima rotabitur in impetu, & circulo fundæ.* Vbi per *fasciculum viuentium*, numerum prædestinatorum intelligit Glossa ordinaria, quæ sumpta est ex Eucherio libro suo primo in libros Regum cap. 26.

Primasius. Beda. Ansber. D. August.

Prędestinatorũ numer⁹, nec potest minui, nec augeri.

Matth. 3. 8.

D. August.

D. Thom.

Fasciculus viuentium, prædestinati.

1. Reg. 25. 29.

Glossa.

3 Ratio vero prima huius similitudinis ea traditur ab Eucherio, quia nimirum fasciculꝰ astringitur, vt conseruetur; sic enim electi pressuris tribulationum constringuntur, vt iis admoniti

Primo propter tribulationes quibus astringuntur.

Primò propter tribulationes, quibus cõstringuntur.

admoniti per manus redemptoris in perpetuũ conseruetur; quia vero reprobi, quò laxiores in vita sunt, eò lõgiùs à diuinæ visionis gloria proijciũtur. Idcirco lapidi fundę cõparantur: quò vt allusisse Regius vates Ps. 87. *Ipsi verò de manu tua repulsi sunt.*

Psal. 87. 6.

Secundò propter charitatẽ.

Secunda quæ est eiusdem. Quia sicut fasciculus vinculo quodã & nexu colligatur, ita sanctorum cœtus eadẽ fide, eadem spe, eadẽ charitatis vinculo constringitur, & vno, eodemq; diuino præsidio undique cingitur. Tertia, quia sicut fasciculus florum in manu ad oblectationem gestatur, ita electos omnes Deus in manu sua gestat, & virtutum odore, qui ex illis afflatur, cõtinuò delectatur, iuxta illud Sapientię 3. *Iustorum animæ in manu Dei sunt.* Quamuis ibi sit propriè sermo de protectiõe, qua Deus sanctos tuetur: vndè subditur; *Non tanget illos tormentum mortis.* Quarta, quæ ad præsens facit institutum, quia sicut fasciculus nonnisi ex certis iisq; lectissimis floribus conficitur, ita prædestinatorum numerus ex certis iisque charitatis virtutumq; cæterarum odore, ac suauitate redolentibus existit.

Sapient. 3. 1.
Tertiò propter odorem.

4 Deinde quæres, quomodo verum sit, quod dicitur, *Ne alius accipiat coronã tuam*, cum prædestinatio certissima sit, & infallibilis. Cui dubitationi respondendum putauit D. Thomas 1. p. quæst. 23. art. 6. vbi concludit, coronã dici alicuius dupliciter. Vno modo ex prędestinatione diuina: quo pacto nullus coronam suam amittit. Alio modo ex merito gratiæ: qua ratione quilibet coronam suã potest per lethale peccatum amittere: & alius illã amissam accipere, quatenus loco eius subrogatur, iuxta illud Iob 33. *Conteret multos & innumerabiles, & stare faciet alios pro eis*: sic enim in locum Angelorum, qui ceciderunt, substitui sunt homines, & in locum Iudæorum Gentiles: Itaque D. Thomas, coronã hanc non ad prædestinationem ipsam, sed ad præsentem iustitiam pertinere existimat.

D. Thomas.

Corona quomodo amitti, vel non amitti possit.

Iob. 33. 4

D. August.

5 Cæterum rectiùs D. Augustinus libro de correptione, & gratia cap. 13. de prædestinationis coronã locum plane interpretatur, tunc obiectioni respondet, dictum esse huic Angelo & omnibus prædestinatis, *Tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam*; ne altum sapiãt; sed cum timore, & tremore salutem suam operentur. *Quis enim, inquit, ex multitudine fidelium, quamdiu in hac mortalitate viuitur, in numero prædestinatorum se esse præsumat, quia id occultari opus est in hoc loco, vbi sic cauenda est elatio, vt etiã per Sathanæ Angelum ne extolleretur, tantus colaphizaretur Apostolus 2. ad Corinthios* 12. Quam Augustini responsionem ita possumus luculentiùs tradere; quia nimirum diuina prædestinatio, nullam prædestinato necessitatem affert, atque adeò integrum illi est ex æquo benè, vel malè agere: ac si prædestinatus non fuisset, verissimè potest, si libertas eius spectatur, coronã amittere, quẽadmodum & reprobus eadem ratione potest illam consequi, quò spectãs Petrus 2. sua epistola cap. 1. dixit. *Satagite fratres vt per bona opera certam vestram vocationem faciatis.* Quanquã ex hypothesi quod alter sit prædestinatus, alter reprobus, hoc est in sensu composito, vt loquuntur Theologi, implicet prædestinatum coronam amittere, reprobumq; eius loco succedere.

Cum timore & tremore procuranda salus.

2. Pet. 1. 10.

Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei: & scribã super eum nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei Hierusalem nouæ, quæ descendit de cælis à Deo meo, & nomen meũ nouũ.

SECTIO V.

1 SVBSCRIPTIONIS loco in literis ad Philadelphiæ Angelum, ista ponitur sentẽtia: *Qui vicerit, faciam illum*

columnam in templo Dei mei. Quibus verbis significatur Ecclesiam templum Dei esse, sanctosque eius templi columnas: quorum vtrunque maiorem explicationem desiderat. Igitur Ecclesiam templum Dei esse multis in locis docent sacræ literæ, veluti 1. ad Timotheum 3. *Vt scias quomodo oporteat in domo Dei conuersari, quæ est Ecclesia Dei viuentis.* Et Psalm. 44. *Afferentur in lætitia & exultatione, adducentur in templum Regis.* Quem locum Diuus Augustinus de Ecclesia interpretatur. Zachariæ 6. *Ecce vir oriens nomen eius, & subter eum orietur, & ædificabitur templum Domini.* Quo loco nomine *Orientis*, Rex Messias intelligitur, qui templum Ecclesiæ erat fundaturus. Esaiæ 6. *Plena erat omnis domus maiestate eius, & ea quæ sub ipso erant replebant templum.* Atq; hoc est illud templum, quod per visionem ostensum Ezechieli fuit cap. 40. typum enim Ecclesiæ fuisse docet D. Hieron. & D. Gregor. super Ezechielem, & omnes ferè Patres, nec posse referri ad templũ à Salomone ædificatum, vt nugantur Hebræi, ex eo est perspicuum, quòd in eo flumẽ & arbores, quæ singulis mensibus fructum ferebant, reperiuntur, præterquàm quod vel ipsa templi fabrica præter modum noua, & admirabilis, minimè quadret in templum Salomonis, vt ex vtriusque comparatione manifestum est.

(Marginalia: 1. Tim. 3. 15. — Psalm. 44. 16. — D. August. — Zachar. 6. 12. — Christus Ecclesię fundator. — Isai. 6. 1. — Ezech. 40. — D. Hieron. D. Gregor. Templum Ezechieli ostensum, typus Ecclesiæ.)

2 Huius igitur templi columnæ sunt Apostoli, & præstantissimi quique sancti, quemadmodum dixit Paulus ad Galatas 2. *Cum cognouissent gratiam quæ data est mihi, Petrus, & Iacobus, & Ioannes, qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi, & Barnabæ societatis.* Et Psal. 74. *Ego confirmaui columnas eius.* In quem locum D. Augustinus: *Quid*, inquit, *essent illæ columnæ, nisi à Deo firmarentur, quia terræmotu quodam etiam ipsæ columnæ nutauerunt in passione Domini. Ergo illæ columnæ, quæ in passione Domini nutauerunt, resurrectione firmatæ sunt.* Et Hieremiæ 1. *Ego dedi te hodie in ciuitatem munitam, & in columnam ferream, & in murum æneum.* Atq; has columnas expresserunt illæ, quæ Salomonis ferculum fulciebant, Canticorum 3. *ferculum fecit sibi Rex Salomon de lignis Libani, columnas eius fecit argenteas;* sic enim eum locũ interpretatur Beda, in eiusdemq; rei typum, Mosaicum illud tabernaculum, quod Ecclesiam etiã expressit, sexaginta erat columnis vndiq; circumseptum, quę de lignis Settim fuisse dicuntur, vestitæ laminis argenteis, capitibus argenteis, & basibus æneis; quia nimirum sancti instar æris inuictam in rebus aduersis patientiam habere debent, cælestiumque rerum obseruatione, & prædicatione, veluti argenteis laminis vestiri, seq; præceptis diuinis tanquam argenteo capiti supponere. Denique timore Dei tanquam base ænea stabiliri.

(Marginalia: Ad Galat. 2. 9. — Apostoli, & sancti præstantissimi, Ecclesiastici templi columnæ. — Psalm. 74. 4. — Augustinus. — Hier. 1. 18. — Cant. 3. 10. — Beda. — Tabernaculũ Mosaicũ quot habuerit colũnas.)

3 His positis, Prima expositio est Richardi de sancto Victore, *Faciam*, inquit, *illum columnam in templo Dei mei, idest, efficiam vt instar columnæ sit in se firmus per fidem, rectus per æquitatem, erectus per intentionem, sublimis per contemplationẽ. Et præterea alios sustentet verbo consolationis, suffragio orationis, exemplo actionis.* Secunda est Primasij, & Bedæ, qui docent, columnam in fabricis & fortitudini congruere, & decori. Sic in Ecclesia Rectores, & eminere munere dignitatis, & portare alios officio charitatis: quamuis Beda existimet hunc columnarum decorem ad futurum gloriæ statum esse referendum, cum sancti veluti illæ duæ columnæ ante vestibulum templi Salomonis, quæ nihil sustinebant, triumphantem Ecclesiam decorabunt.

(Marginalia: Richard. Vict. — Primasius. Beda. — Sancti, Ecclesiæ triumphantis decor.)

4 Mihi duplex videtur huius promissionis expositio. Vna est, vt ea ad statum vitæ præsentis pertineat, promittaturque vincenti in prælio, quod aduersus vitia, erroresq; cõmittitur, donũ perseuerãtiæ, quo munit instar columnæ minimè loco dimoueri possit, habeatq; in se fortitudinẽ ac firmitatẽ, quã imbecilliores præ-

(Marginalia: Vincenti donum perseuerantiæ promittitur.)

terea

terea valeat sustinere. Altera, vt ad futuræ gloriæ statum referatur, in quo Beati sunt veluti quædam columnæ firmissimæ, nulli iam mutationi subiecti, quæ inuicta in vtroq; statu fortitudo illis etiam verbis indicatur. *Et foras non egredietur amplius*, id est, nulla vis eiusmodi columnam è templo Domini poterit extrahere. Quod verò subiungitur: *Et scribam super eum nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei, Hierusalem nouæ, quæ descendit de cælis à Deo meo, & nomen meum nouum*, adhuc pertinet ad similitudinem columnarum, in quibus Regum ac Principum, qui eas erigebant, nomina incidi solebãt: scribitur autẽ nomen Dei super sanctos, qui hîc per gratiam, tunc verò per visionem beatificam, filij Dei per adoptionem vocabuntur: quod quia super naturam est, non in illis, sed supra illos scribi dicitur. Scribi etiam *nomen ciuitatis Hierusalem* est perpetuò cælestis illius ciuitatis ciues appellari. Dicitur autem Hierusalem noua descendisse de cælo, quia vt rectè ait Ansbertus, *Multitudo electorũ cum Christo in vtero virginis prædestinata descendit*: nomen etiam Christi nouum in eisdẽ sanctis scribetur, hoc est manifestum erit, columnas illas in cælo à Christo per passionem & mortem, qua nomẽ IESV sibi promeruit, tanquam in victoriæ suæ monumentum erectas fuisse, illicq; sanctorum omnium gloriam esse acceptã referendã: in cuius rei typum Psalmus 16. inscribitur apud Septuag. interpretes στηλογραφίας, idest, columnæ descriptio, vt indicetur Christum per suam resurrectionem, quodammodo columnam gloriæ, & victoriæ suæ monumentũ erexisse, cui merito potuisset inscribere. Nõ plus ultra. Accedit quòd vt supra ex Hugone Cardinale diximus Beati post resurrectionem à Iesu Iesuitæ, & à Christo Christiani appellabuntur. Deniq; vt stabilitas prædestinationis, & gloriæ designetur, hæc omnia in sanctis, quasi in columnis firmissimis incidenda denunciantur.

Beati nulli mutationi obnoxij.

Nomen Dei cur super Sanctos non in sanctis scribatur.

Ansbertus.

Sancti in cælo monumentum victoriæ Christi.

Explicatur titulus Ps. 16.

Beati post resurrectionẽ Iesuitæ, & Christiani appellabuntur.

Duæ illæ columnæ, quas Salomon ante vestibulum templi collocauit, describuntur, simulquẽ Bedæ sententia explicatur.

SECTIO VI.

Quoniam Beda, vt paulo ante diximus, existimat, cum hîc dicitur, *faciam illum columnam in templo Dei mei*, non solum promitti victoribus, vt modò Ecclesiam instar columnarum sustineant: sed etiã postea in cælesti patria emineant, & decori atq; ornamento triumphanti Ecclesiæ sint: quẽadmodum duę illę maximæ, ac pulcherrimæ columnæ quas Rex Salomon eleganti opere perfectas ante sui templi porticum collocauit, varium earum opus, & artificium describendum putauimus, quo magnifica hæc Christi promissio illustrior redderetur.

I

Igitur de earum colũnarum opere agitur 3. Reg. 7. & 2. Paralip. 3. & 4. quod erat huiusmodi. Primò, Colũnę erãt fusiles ex ęre. Secũdò. Quælibet à basi vsq; ad capitellũ habebat altitudinẽ 35. cubitorũ. Tertiò, Vniuscuiusq; ambitus erat 12. cubitorũ. Quartò. Erant striatę, idest, strijs, seu canaliculis quibusdã, & quasi sulcis secundũ scapi ipsius longitudinẽ excauatæ atq; distinctæ. Quintò. Mirũ erat capitellorũ opus, atq; artificiũ, tam admirabili varietate, & elegantia perfectũ, vt difficile admodũ possit, cuiusmodi fuerit, cogitatione cõprehẽdi. Etenim erant superposita vtrique colũnæ capitella fusilia, liliata, altitudine quinq; cubitorum, intus inania, factaq; ad modũ retis, & catenarũ, hoc est instar retis ex omni parte perforata subtilibus foraminibus, quæ ex multiplicibus ipsius æris cõplicationibus, & voluminibus efficiebãtur, ita vt in quolibet capitello essẽt septena versuũ, seu cõplicationũ retiacula

3. Reg. 7. & 2. Paralip. 3. & 4.

Columnarum longitudo, ambitus, & opus.

Capitellorum altitudo, & elegantia.

Sextò, In superiori parte capitelli erat vnus circulus aliquanto crassior, similiterq; alius in inferiori extremitate: eratq; vterque circulus quasi labium capitelli. Igitur in superiori circulo erant ducēta malogranata ænea pendentia, centū videlicet supra circulum, centumq; alia infra circulum; & quoniam hæc malogranata sibi inuicem respondebāt, superiora nimirum inferioribus, fiebat, vt quælibet duo malogranata superiùs, & inferiùs efficerent suum ordinem: atque adeo ducēta malogranata centū ordines. Rursùs in inferiori extremitate capitelli erant alia ducenta malogranata, centum videlicet supra circulū, centumq; alia infra circulū: quæ etiā suos centum ordines constituebant; ex quo fiebat, vt vniuersa malogranata vtriusque circuli ducentos ordines efficerent, quemadmodum dicitur 3. Regum 7. Septimò. Vnumquodq; capitellum desinebat in florem lilij, atque hæc est secundum Latinos capitellorum descriptio.

In quolibet capitello quot malogranata, & qui ordo eorum.

3. Reg. 7.

2 Rabbi Salom.

Hebræi autem, & præcipuè Rabbi Salomon docent huiusmodi capitella fuisse rotunda instar magnarum sphærarum, seu pomellorum, quæ tamen in superiori parte essent acutiora, desinentia in lilium: tunc aiūt, in parte latiori fuisse exteriùs duos circuitus malogranatorum, vnum supra alium: & in quolibet centum malogranata, atque adeo in quolibet capitello fuisse ducenta tantum malogranata, & centum tantùm ordines, in quo dissentiunt à Latinis doctoribus, qui in quolibet capitello ponunt ducentos ordines, & quadraginta malogranata, quem numerum Hebræi non in quolibet capitello, sed in vtroque simul constituunt. Addit Salomon à pede floris lilij, in quod capitellum desinebat, descendisse opus per modum retis, & catenarum, vsq; ad inferiora malogranata, illaque tegens, quasi esset rete superpositum malogranatis, & ipsa per foramina retis apparerent, opusq; illud retiaculi à superiori parte, vsque ad inferiorē diuisum octo lineis, septem portiones efficientibus, veluti siquis diuideret vnum pomum per septem partes, quarum quælibet à capite vsque ad pedem descenderet, & quælibet esset trigona, atque ita exponit illud quod in textu dicitur, *Septena versuum retiacula.*

Capitellorum descriptio iuxta Hebræos.

Octauo. Eiusmodi columnæ nihil sustinebant, sed ante vestibulum tēpli collocatæ, ad ornamentum & pulchritudinem, vna ad dexteram, ad sinistram altera, decem cubitorum spatio à se inuicem disiunctę, magnitudine sua, & firmitate stabilitatem regni Dauidis, & Salomonis per Messiā in ęternum duraturi repræsentabāt. Postremò. Columnam dexteram appellauit Salomon, יכין Iachin, idest, firmitatem: sinistrā vero בעז Booz, idest robur, ad stabilitatem Dauidici throni, vt paulo ante diximus, exprimendam. Atque hæc de columnarū descriptione. Nunc ad mysteria, & Bedæ sententiam veniamus. 3

Duę columnę ante porticum tem pli quid repręsentarent.

Primum igitur, Sancti columnæ sunt æneæ propter firmitatem in bonis operibus, erectæ per intentionē, altæ per contemplationem, striatæ, seu excauatæ per mortificationem, qua prauas appetitiones coërcent, & sese per carnis macerationem extenuant, quæ excauatio etiam potest ad humilitatem referri. Secūdò. Duo capitella, duo sunt testamenta, quorū meditatiōi, & obseruationi Doctores sancti & animo subduntur, & corpore. Tertiò. Species catenarum, similitudo retis in capitellis, varietas est virtutum spiritualium, in sanctis, vel multiplex contextio catenarum, & retis expansio electorum varietatem significat; qui cum sanctorum Doctorum verbis auscultando, & obediendo adhęrent, quasi columnarū capitibus superpositæ catenulæ miraculum suæ connexionis cunctis aspectantibus præbent. 4

Varietas virtutum spiritualium in sanctis.

Quartò. Per malogranata ijdem etiam sancti exprimuntur, quorum 5

quisque veluti plurima vno cortice grana complectens, multa cogitationum, & virtutum insignia firma fidei & operum curat vallare custodia, vel certè mirabilis retiaculorum connexio manifestam fidelium cōcordiam demonstrat, malorum verò granatorum positio internas animi virtutes, quæ ab aliis videri non possunt.

Firma virtutū custodia in sāctis.

Quintò. Nō vacat mysterio, quod capitella in florē lilij desinebant. Quid enim per lilium nisi æterna felicitas, & immortalitatis floribus redolens amœnitas designatur, in quam Sancti omnes tandem desinunt, eamdemq; cùm alijs prædicant, quasi in summo ostentant, & promerendam proponunt. Deniq; aptè vocabulo simili ambæ columnæ censebātur, cùm vna *Iathin*, idest firmitas: Altera *Booz*, idest robur dicerentur vt duplicem debere esse firmitatem in sanctis, fidei nimirum, & operum, monstraretur. Lege si placet vberiorem harum columnarum allegoriam apud Bedam, tomo 8. lib. de templo Salomonis cap. 18.

Felicitas æterna per columnarū lilia designata.

COMMENTARIVM TERTIVM EXEGETICVM.

De Angelo Laodiceæ.

Cur Christus optauerit hūc Episcopum frigidum potius esse, quàm tepidum.

Scio opera tua, quia neq; frigidus es, neq; calidus; vtinam frigidus esses, aut calidus, sed quia tepidus es, & nec frigidus, nec calidus incipiam te euomere ex ore meo.

SECTIO I.

1 HIS LITERIS quæ postremę sūt earum septē, quæ ad septem Asiæ minoris Episcopos mittūtur, Laodiceę Angelus reprehenditur, quod tepidus esset, id quod vsq; adeo Christus detestatur, vt subiungat: *Vtinam frigidus esses, aut calidus, sed quia tepidus es, & nec frigidus, nec calidus, incipiam te euomere ex ore meo.* Quod non caret difficultate, cùm enim tepidum minus distet à calido, quàm frigidum, mirū est quomodo Christus expetierit, vt hic Episcopus frigidus potius esset, quàm tepidus.

Tepiditatem in spiritualib. quàm detestetur Christus.

Quod vt meliùs explicari posit, sciendum est pro eo quod nos habemus calidus, haberi Græcè ζεστός, idest feruens: vnde plerique occasionem acceperunt existimandi, tepidum appellari hunc Episcopum, non quòd crimen aliquod lethale admisisset, sed quòd de charitatis feruore aliquantulum remisisset. Sic enim existimarunt diuus Augustinus, seu potius Tyconius, Rupertus, Primasius, Ansbertus, Gagnæus in hunc locū Ioannis. Cassianus collat. 4. cap. 12. & diuus Gregorius 3. par. Pastoralis 2

D. August. Tycon. Rupertus. Primasius. Ansbertus. Gagnęus. Cassianus. D. Gregor.

curæ

curæ admonitione 35. Qui aduertit duplicem esse tepidum. Vnum qui à frigore pergit in calorem: alterum, qui à calore ad frigus regreditur. Atque hoc loco posteriorem accipiendum esse eumque ex eo vocari deteriorem frigido, *Quoniam*, vt ait, *frigus ante teporem sub spe est, tepor autem post frigus in desperationem*, idest, qui adhuc in peccatis est, conuersionis fiduciam non amittit: qui verò post conuersionem tepuit, simul spem, quæ est de peccatore subtraxit. Itaque D. Gregorius rem ad periculū refert, quod maius in tepido, quàm in frigido agnoscit. D. Augustinus, seu Tyconius, & Primasius suspicantur notari tepiditatem quorundam fidelium opibus affluentium, qui in eleemosynis erogandis, charitatisq; operibus exercendis sese per oscitantiam gerebāt, in quo hominum genere maximum volunt esse salutis periculum.

Duplex tepid^o in spiritualib^o & vter eorum deterior ex Greg.

Diuitum periculum ni erogent eleemosynas.

3 Ex hac sua expositione colligunt hi Doctores, quantum periculum sit in eo, qui charitatis feruorem remittit, iuxta illud Hieremiæ 48. *Maledictus qui facit opus Dei negligenter*: quemadmodum transtulerunt Septuaginta, Hebraicè enim est *fraudulenter*. Ratio verò periculi ea est, quia hominis natura post originalis peccati labem, vbi per negligentiam torpet, facilè ad frigus peccati relabitur: quemadmodum eleganti similitudine docet D. Paulus ad Hebræos 2. cùm ait: *Abundantiùs oportet obseruare nos ea quæ audiuimus, ne forte pereffluamus*: quibus verbis comparauit Apostolus hominem vasi fictili, desumpsitq; metaphoram à vasis rimas habentibus, quæ sic effluunt, vt tandem pereffluant, & nihil omnino liquoris retineant, seu vt alij volunt ab aqua fluminum præterfluente. Significat igitur Apostolus incumbendū maximè esse in virtutum studium: quoniam si semel rimam aliquā habere cæperimus, toti quàm citissimè pereffluemus, vniuersaq; virtutes, tāquam aqua ex fracto vase dilabentur. In eandem sententiam D. Bernardus epist. 91. ad Abbates Suesione congregatos expendit in illa scala Iacob, Genes. 28. Omnes Angelos, vel ascendere, vel descēdere, nullumq; vel stantē, vel sedētē reperiri: quia nimirū imperfectionis scala: *Si attentes*, inquit, *stare tuas necesse est, & minimè bonus est qui melior esse non vult: nam vbi incipis nolle fieri melior, ibi desinis esse bonus.*

Hierem. 48. 10.

De charitatis feruore remittere, quantum periculum.

Hebr. 2. 1.

Bernard.

Genes. 28. 3.

In perfectionis scala, ruet qui attentat stare.

4 Ad quam etiam scalam videtur allusisse D. Hieronymus in epistola ad Demetriadem, de Virginitate, si eius est, cum ait: *Vbi cæperimus stare, descendimus, nostrumque non progredi iam reuerti est.* Et idcirco docet Apostolum oblitum priora, ad vlteriora se extendisse, ad Philippenses 3. Quod idem periculum nobis ante oculos proposuit Christus Dominus, cùm dixit Lucæ 17. *Mementote vxoris Loth*, quæ vt interpretatur Ambrosius in commentariis eiusdem loci, *Quia respexit retro, perdidit naturæ suæ munus: retro enim Satanas, retro Sodoma.* Quem etiam locū tractans Rupertus lib. 6. in Genesim cap. 12. sic scribit. *Postquam Christus dixit, Qui est in agro, non redeat retro, continuo subiunxit, Mementote vxoris Loth, vt nos scilicet tanquam sale condiret, ne negligentes essemus, nec enim in qualemcunque statuam, sed in statuam salis versa est, vt exemplum fieret, & condimentum, vnde alij salirentur, idest cuius meminisse proficeret ad sapientiam: petra enim salis languentibus animalibus palatum sapidum reddit, & edendi auiditas reparatur.* Hactenus Rupertus. Quisque igitur priora cum Paulo obliuiscens, & ad vlteriora se extendens, dicat cum Regio vate, Psal. 76. *Nunc cœpi*: nimirum vt interpretatur D. Thomas in caput sextum epistolæ ad Hebræos, quo ad existimationem, vt nimirum existimet se adhuc non cœpisse, quāuis alij censeant esse aposiopesim, siuè reticentiam, vt sit sensus *Nūc cœpi*, scilicet respirare: *hæc mutatio dexteræ excelsi*, id est, sic suam ille iram in misericordiam commutat: aut aliter, *Nunc cœpi* intelligere, quod hæc sit mutatio dexteræ excelsi: idest

D. Hieronym.

Philip. 3. 13.

Luc. 17. 32. Ambrosius.

Rupert.

Vxor Loth in salis statuam quorsū versa.

Psalm. 76.

D. Thom.

Psalmistæ locus variè, & pulchrè eluci datur.

ideſt mea mala à Deo proficiſci. Vnde Theodoretus, *Mutationem*, inquit, *dexteræ pœnam vocauit, vtpote quæ ſoleat bona ſubminiſtrare.*

5

Laodicenſem Epiſcopum lethali crimine implicatum fuiſſe probabilius eſt.

Verùm longè probabilius eſt, hunc Epiſcopum à charitate excidiſſe, fuiſſeq; lethali crimine implicatum, quæ ſententia eſt Richardi de S. Victore, Oecumenij, Bedæ, Arethæ, Ioachimi, Pannonij hunc in locum, D. Thomæ quęſtione 3. de malo articulo 13. ad primum D. Gregorij libro 34. Moralium capite 2. D. Ambroſij ſermone 2. in Pſalmum 118. Origenes homilia 1. in Pſalmum 38. & fere omnium recentiorum videturq; perſpicuum ex ipſo cõtextu in quo appellatur, *Miſer, miſerabilis, pauper, cæcus, & nudus*, quę nullo modo in hominem iuſtum conueniunt, quẽadmodum vel ipſe D. Gregorius loco paulò ante citato exponit his verbis, *Diuitem ſe aſſerit, qui per arrogantiam extollitur, ſed pauper, cæcus, & nudus arguitur. Pauper quia virtutũ diuitias non habet; cæcus, quia nec paupertatẽ, quã patitur, videt; Nudus quia primã ſtolã amiſit, ſed peius eſt quia nec ſe perdidiſſe cognoſcit.* Deinde cum ſuadetur emere *aurum ignitũ*, ideſt charitatem, vt poſtea explicabimus, eo ipſo ſignificatur, illã caruiſſe.

Richar. Vict. Oecumenius. Beda. Aretha. Ioachimus. D. Thom. D. Gregor. D. Ambroſ. Origenes.

D. Gregorius.

6

Reſpondetur propoſitę difficultati.

Hoc ita conſtituto triplex ad propoſitam difficultatem reſponſio eſt. Prima eſt D. Thomæ quæſtione illa tertia de Malo, D. Ambroſij ſermone in Pſal. 118. Richardi de ſancto Victore, Bedę, Arethę, per *frigidũ* intelligentium, infidelem, qui aliquam habet, propter ignorantiam, in qua verſatur, peccatorum excuſationem: per *tepidum* vero fidelem, qui deterior frigido exiſtimatur, quia eodem peccati genere grauiùs peccat, quàm infidelis, propter notitiam veritatis, & ampliora à Deo accepta beneficia, iuxta illud ad Hebræos 10. *Quantò putatis deteriora mereri ſupplicia, qui filium Dei conculcauerit, & ſanguinem teſtamenti pollutum duxerit, & Spiritui gratiæ contumeliam fecerit.* Et 2. Petri 2. *Melius erat illis non cognoſcere viam iuſtitiæ, quàm poſt agnitionem retrorſum conuerti;* quam eandem ob cauſam dicitur Threnorum 4. *Maior effecta eſt iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum, quæ ſubuerſa eſt in momento.* Quanuis Rabbi Salomon, & alij, iniquitatem hîc accipiãt pro iniquitatis pœna, & ſupplicio, quod maius dicitur Hebręis illatum, quia diu paſsi ſunt obſidionem, & captiuitatem, cum tamen Sodoma in momento, ideſt, breuiſsimo tempore fuerit euerſa, quod felicitatis loco olim habitum iam ante probauimus ex Iob 21. vbi in impiorum felicitatibus illa numeratur; *Ducunt in bonis dies ſuos, & in puncto ad inferna deſcendunt:* ideſt non longa ægritudine tabeſcunt, ſed citò moriuntur. Verùm de peccatis eſt ſermo, Ezechielis 16. cum dicitur, *Iuſtificata eſt Sodoma ſoror tua ex te*, ideſt, comparatione tui Sodomorum peccata nulla cenſentur.

Prima reſpon.

Ad Heb. 10. 28.

2. Petri 2. 21.

Thren. 4. 6.

Rab. Salom.

Iob. 21. 13.

Ezechi. 16. 56

7

Secunda.

Secunda, quæ conſentanea eſt D. Gregorio libro 34. Moralium capite 2. eſt huiuſmodi, vt calidus ſit is, qui charitatem habet: frigidus qui cùm in lethali ſit crimine, ſuam tamen culpam agnoſcit, tepidus autem, qui cùm gratia careat, per hypocriſim ſe probum ſimulat, & de exterioribus operibus, quibus tantùm vacat, ita gloriatur, vt ea ſibi putet ad ſalutem ſufficere, in eiſq; veram ſanctitatem collocatam exiſtimet, qui licet profligati ſint ac perditi, ſuum tamen agnoſcunt periculum, etiamſi vt interim libidini ſeruiant, conuerſionem ſuam in aliud tempus reijciunt. Tertia eſt Ioachimi. *Calidus*, inquit, *eſt, qui gaudet in Domino per miſericordiam eius, frigidus, qui triſtatur in ſe pro peccatis ſuis. Tepidus autem, qui nec triſtis per pœnitentiam nec lætus eſt ad obſequium Dei: quare tamquam is, qui non eſt aptus ſaluti, tollitur de memoria Domini, quod eſt deleri de libro vitæ, etſi aliquando intùs fuit per vocationem gratiæ, foras tamen eijcitur propter inertiam vitæ.*

Hypocrita.

Tertia. Ioach. Abb.

8

Calor charitatis, frigus peccati ſymbolum.

Vt tamen hęc illuſtriora reddãtur ſciendum eſt calorem charitatis, frigus autem peccati eſſe Symbolum.

Indè

Inde enim est, quod Auster, qui est ventus calidus in bonam partem: Aquilo autem, qui est frigidus in malã accipiantur in sacris literis. Vtrunq; probat D. Augustinus epistola 120. quæ est ad Honoratum de gratia noui testamenti, ex illis verbis Cantic. 4. *Surge Aquilo, & veni Auster, perfla hortum meum, & fluant aromata illius.* Vbi *Surge Aquilo*, idem est, atque discede & abi Aquilo, quo discedẽte Theman, idest, Auster ad perflandum hortum prouocatur, id est, vt interpretatur loco citato Augustinus. *Spiritus gratiæ flans de meridie, vbi spiritus cubat.* Cantic. 1. veluti à parte feruida, & luminosa, vt flimini, & latè spàrgantur odores arborum, & florum suauissimi, & quidẽ quod ad Austrum attinet in partem bonam accipitur, Abacuch 3. cùm dicitur, *Deus ab Austro veniet, & sanctus de monte Pharan.* Quem locum D. Hieronymus Hebræum quendam testatur, sic se audiente interpretatum *ab Austro*, idest à Bethlehem, quę ad Austrũ sita est. Etenim Iudæa respectu cæterarum partium terræ promissionis ad Austrũ est, & ipsa Bethlehem cõparatione Hierusalem est Australis. Eandem expositionem afferũt Theodoretus, & Theophylactus, Euthymius, & Ioannes Maxentius libro 1. Dialogorum contra Nestorianos, & refertur 5. tomo Bibliothecæ Sanctorum Patrum.

D. August. — Cant. 4. 16. — Cant. 1. — Abac. 3. 3 — D. Hieronym. — Bethlehẽ Australis comparatione Hierusalem. — Theodoret. Theophy. Euthym. Ioan. Maxen.

9 Quod vero sequitur. *Et sanctus de monte Pharan*, vt hoc obiter dicamus, Septuaginta sic transtulerunt, *& sanctus de monte vmbroso, & condenso.* Quo loco D. Hieronymus per *montem vmbrosum & condensum*, Patrem æternum intelligit, plenum virtutibus, omniq; sapientia, & cuncta maiestate sua protegentem. Rupertus, altitudinẽ diuinorum iudiciorum, & incomprehensibilitatem diuinę sapientiæ, quæ per montem vmbrosum, & condensum eò exprimitur, quòd nemora obscura esse soleant, & propter flexuosos viarum anfractus, erroribus aptissima, quò fit vt hac ratione significetur Incarnationis mysterium, de quo Propheta ait, incõprehensibile esse creatis mẽtibus, in quo facile sit labi & errare, nisi fides facẽ præferat. Nõ incongruè etiam B. Virginem possumus accipere, quę mons appellatur vmbrosus, eo quod illi virtus altissimi obumbrauit: & condensus, propter virtutum multitudinem. In bonam etiam partem licèt mysticè accepit D. Gregor. illud Iob 39. *Nunquid per sapientiam tuam plumescit accipiter extẽdens alas suas ad Austrum. Quid est*, inquit Greg. *accipitrem in Austro plumescere, nisi quòd vnusquisq; sanctorum tactu sancti Spiritus concalescit, & vsum vetustæ conuersationis abijciens, noui hominis formam sumit, quemadmodum Paulus admonet ad Coloss. 3. Expoliantes veterem hominem cum actibus suis, & induentes nouum. Et ad Ephes. 4. licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is, qui intus est, renouatur de die in diem.* Hùc etiam pertinet illud Psalmi 125. *Conuerte Domine captiuitatem nostram, sicut torrens in Austro*: id est, conuerte nos quàm citissimè sicut siccatus torrens flante Austro, niuibusq; ab eo liquefactis iterum conuertitur, id est, rapidissimè incipit fluere. Alij per Austrum hoc loco, non ventum, sed regionem interpretantur, vt sit sensus, reductionem Hebrǽorum ex captiuitate, sic fore omnibus gratissimam, sicut est torrens aliquis in terra Australi, idest, sicca & arida, cui expositioni concinit Paraphrastes Chaldaicus, qui ita transtulit: *Conuerte Domine captiuitatem nostram sicut conuertitur terra, idest, lætitiam faciem sumit, quando abundãt aquarum fluenta tempore siccitatis.*

D. Hieron. — Pater æternus mons vmbrosus. — Rupert. — Incarnationis mysterium incomprehensibile. — B. Virgo mons vmbrosus. — Iob. 39. 29. — Psal. 125. 4. — Auster, & ventum significat, & regionem. — Paraph. Chal.

10 Quod verò attinet ad Aquilonem, in malam partem accipitur Hierem. 1. cum Prophetę dicenti se ollam videre succensam, faciemq; eius à facie Aquilonis: Dominus ita respondet, *Ab Aquilone pandetur omne malum super omnes cognationes regnorum Aquilonis.* Quibus verbis captiuitas Babylonica prænuntiatur. Indè est quod Lucifer ad Aquilonẽ sibi sedem deligit, Esai. 14. *Sedebo in monte testamenti, in lateribus*

Hierem. 1. 14. — Lucifer sedem ad Aquilonem cur delegerit. Esai. 14. 13.

Aquilonis

D. Gregorius. Iob 26. 6 *Aquilonis*: vt nimirum corporis frigore gentium corda cōstringeret: quēadmodum exponit D. Gregorius super illa verba Iob 26. *Qui extendit Aquilonem super vacuum.* Cum hæc ita sint nullus frigidus, id est, ad Aquilonem habitans, legitur in sacris literis Deū ad nauseam, & vomitum prouocare, nisi tepidus, iuxta priorem quidem sententiam, propter maius periculū, quemadmodum exposuimus; iuxta posteriorem verò, quam multo veriorē diximus, propter tres illas rationes, quas superiùs cōmemorauimus.

11 Postremò ea similitudinis elegantia explicanda superest, quę illis verbis comprehenditur, *Incipiam te euomere ex ore meo.* Primò igitur notandum est: vomitū fieri, si tepidæ aquæ multum bibatur. Cum enim medici crudo cibo stomachum ægroti exonerare cupiunt, multum illi aquæ tepidæ potandum præbēt, quæ nauseam pariat, & ad vomitum prouocet. Significat igitur Dominus tepidum hominem cōtinuò tepiditate sua sibi quasi aquam tepidam propinare; quæ ad eundem euomendum prouocet, idest procul à sua consuetudine, & familiaritate repellendum. Secundò. Id quod est consequens, significatur, tepidos esse cibum crudum, is enim euomi cōsueuit, eo quòd propter defectum caloris, qui symbolum est dilectionis, vt diximus, coqui non valeat, quemadmodum electi instar cibi in stomacho per charitatis calorē decocti membra Christi, efficiūtur.

Tepidus instar aquæ tepidę ad vomitū puocat Deū.

12 Tertiò. Significatur, quædam Dei erga tepidum hominem execratio: etenim in vomitu totum corpus cōturbatur, ipseq; vomitus cum quodā horrore naturæ contingit. Quarè cùm Deus aliquem reijcit, & à se repellit, vomere dicitur, præcipuè quia Deus ipse, quæ eius est bonitas, in homine à se reijciendo, quodammodo conturbatur, & dolet. Quartò. Dicitur Deus, tepidum ex ore, non ex stomacho euomere, vt intelligas ei vsq; adeò tepidum displicere, vt eum omnino deglutire non possit: sed in ore tanquam displicentē cibum, & à quo stomachus abhorret, retineat. Quid autem sit ex ore euomere, explicauit Ansbertus, idest, Deum, vel ipso exhortationis verbo interdum, indignos iudicare, quos in melius cōmutandos non esse prænoscit. Quintò. Non dictum est, *Euomam te ex ore meo*, sed *Incipiam te euomere*, quia neminem Deus planè in hac vita euomit: neminē enim ita deserit, vt necessarijs ad salutem destituat auxilijs, sed incipit tamen vomere, quia peculiaria quædā non largitur gratiæ adiumenta, & præsidia: vel quemadmodū annotauit Richardus de sancto Victore; *Quia qui per teporem resoluitur, non subitò à gratia deseritur, vt statim in mala præcipitet; sed primùm minima, deinde maiora contemnēs gradatim à summis descēdit, atq; ad ima ruit.*

Dolet cum à se reijcit aliquem, Deus.

Euomere tepidum, ex ore nō ex stomacho cur dicatur Deus.

Ansbertus.

Cur item non euomat, sed euomere incipiat.

Richar. Vict.

Quo pacto prima gratia dicatur emi, cum gratis conferatur.

Suadeo tibi emere à me aurum ignitum, probatum, vt locuples fias, & vestimentis albis induaris.

SECTIO II.

1 SEQVITVR admonitio post reprehensionē Laodiceni Angeli, quæ erat altera literarum pars, illis verbis cōprehēsa: *Suadeo tibi emere à me aurum ignitū, probatū, vt locuples fias. &c.* Quod ad contextum attinet, vulgatus interpres, *probatum*, trāstulit. Gręcè tantùm est πεπυρωμένον ἐκ πυρός, id est ignitum ex igne; nisi fortasse legit πεπειραμένον, quod probatum significat: & quia in nōnullis codicibus legit, πεπυρωμένον, & in alliis πεπειραμένον, vtrunque coniungens, transtulit, *Ignitum, probatum.* Quòd verò ad sententiam pertinet,

notandum est inprimis *suadendi* verbum, quo vsus est Dominus, non *imperandi*; vt hac facilitate magis hûc Episcopum permoueret: quam loquendi formulam sæpe deberent vsurpare Prælati, tum ad conciliandos, tum etiam ad permouendos animos subditorum: id quod præstitit Paulus scribens ad Philemonem: *Propter quod*, inquit, *multã fiduciam habens in Christo Iesu imperandi tibi, quod ad rem pertinet, propter charitatem magis obsecro, cum sim talis vt Paulus senex, nunc autem & vinctus Iesu Christi, obsecro te pro meo filio, quem genui in vinculis Onesimo.* Quibus verbis, significat Apostolus cum duplici iure potuisset id Philemoni imperare, videlicet & quia Paulus, & quia senex, maluisse tamen obsecrare, & charitatis potiùs, quàm autoritatis rationem habere. Nec verò, vt aliqui putarunt, legendum est, *cum talis sis vt Paulus senex*, vt indicetur Philemonẽ fuisse eiusdem ætatis, & senectutis, qua erat Paulus: etenim manifestũ est ex græco cõtextu legendum esse *Cum sim talis vt Paulus senex*, vt Apostolus de sua ipsius senectute loquatur, quam potuisse interponere, sic nãq; græcè legimus μᾶλλον παρακαλῶ τοιοῦτος ὢν ὡς Παῦλος πρεσβύτης. Sic etiam 2. ad Thessalon. 3. dixit, *Denunciamus, & obsecramus*, vt enim præcipientis autoritatem mitigaret, addidit *obsecramus*: ne verò autoritas contẽneretur, addidit precibus minas: & cap. 2. eiusdem epistolæ sic ait: *Cum possemus vobis oneri esse, vt Christi Apostoli facti sumus paruuli in medio vestrum, tanquam si nutrix foueat filios suos*: vulgatus legit νήπιοι, idest, paruuli, quæ lectio omnino retinenda est: in nonnullis græcis codicibus habetur ἤπιοι, idest, mites, lenes, minimè austeri & seueri. Quia hic Episcopus pauper erat: siquidem charitatem, qua veræ opes continentur, non habebat, vt superiùs probauimus, admonetur, vt emat aurum charitatis, quo mirum in modum ditetur: quia etiam nudus erat bonis operibus, siquidem omnia per hypocrisim faciebat; monetur, vt vestimentis albis se se induat, idest operibus ex charitate profectis; quia verò cæcus erat; monetur collyrio oculos inungere: & quia propter hæc tria miser erat, ac miserabilis, nihil contra miseriam peculiare dicitur.

Facilitate potius, quàm imperio in gubernando vti, præstat.

2. Thess. 3. 12 6.

Bona opera, vestimenta alba.

Ita hunc locum intellexerunt Beda, Richardus de sancto Victore, Rupertus, Ansbertus, Hugo Cardinalis, & alij. Itaque communis expositio est, per *aurum*, intelligi charitatem: per *alba vestimenta* bona opera. Quanquam Primasius in hunc locum, & D. Gregorius libro 4. Moral. cap. 35. per *aurum* sapientiam intelligunt, quemadmodum & Abbas Ioachimus, illud addens, per *ignem* accipiendam esse charitatẽ, ita vt *aurum ignitum*, sit sapientia cum charitate coniũcta: quò etiam pertinet D. Augustini, seu Tyconij expositio. Verùm prior interpretatio est communior, & textui magis consentanea, vt ex ipsa reprehẽsione, cui respondet admonitio, est perspicuum. 2

Beda.
Richar. Vict.
Rupert.
Ansber.
Hugo Card.
Primasius.
D. Gregor.
Abbas Ioachimus.
D. Augustin.

3

Sed iam ex hac opinione, quæ communis est, illa suboritur dubitatio, cur Episcopo Laodiceno, qui charitatem amiserat, suadeatur, vt emat charitatis aurum, cum prima gratia, atque adeo prima charitas sub nostrum meritum non cadat, & quod est consequens emi à nobis pretio non possit: Sic enim Paulus argumentatur ad Romanos 11. *Si autem gratia, iam non ex operibus, alioquin gratia iam non est gratia.* Respondemus, vtrumque verum esse, & dari gratis primam gratiam, & simul emi, etenim si respiciamus ad nostra merita, quę nulla sunt, gratis confertur: si autem ad merita Christi, qui nobis vel ipsam primam gratiã de iustitia meruit, verè eam Christus nobis cõferendã emit: Propter primũ dr̃ Apoc. 21. *Ego sitienti dabo de fonte aquæ viuæ gratis*: propter secundũ dr̃ 1. ad Cor. 6. *Empti estis pretio magno.* Et c. 7. *Pretio empti estis, nolite fieri serui hominũ.* Propter vtrũq; ad Rom. 3 *Iustificati gratis per gratiam ipsius*: &

Ad Rom. 11. 6
Prima gratia quo pacto, & gratis conferri dicatur, & emi.
Apoc. 21. 6.
1. Cor. 6. 20.
& c. 7. 23.
Rom. 3. 24.

mox

mox subiungitur, *Per redemptionem, quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propitiationem, vel propitiatorem, per fidem in sanguine ipsius.*

4 Atq; in hunc sensum concilianda est apud Esaiam, illa in speciē contrarietas, cùm ait cap. 55. *Omnes sitientes venite ad aquas, & qui non habetis argentum, properate, emite, & comedite; venite, emite absque argento, & absque vlla commutatione vinum, & lac*: quomodo enim si ad emendum homines inuitantur, sine pretio admittuntur, & qui fieri potest, vt gratuita & liberalis donatio, quippe quæ sine pretio & commutatione perficitur, emptio appellari possit, nimirum sine argento nostro gratiam emimus, quæ tamen ex argēto Christi, idest meritorum eius infinito pretio confertur: itaque cōparatione nostri liberalis est donatio, comparatione Christi vera emptio. Quam expositionem affert D. Ambrosius libro de Ioseph Patriarcha cap. 7. tractans eundē locum Esaiæ; *Emite, inquit, sine argento, neque enim pretium quæsiuit à nobis, qui pro nobis sanguinis sui pretium soluit.* Eodem modo accipiendus est locus ille alius apud Esaiam 52. *Gratis venundati estis, & sine argento redimemini*; cuius quidem loci historicus sensus is est. Iudæos dici gratis venundatos Babylonijs, quia Babylonij nullo pacto meruerunt, vt ipsis Iudæi captiui à Deo traderentur: quemadmodum exponit D. Augustinus in quæstionibus super librū Iudicum, quæstione 17. Id quod etiā dixit Regius vates Psal. 43. *Vendidisti populum tuum sine pretio*: sine argento etiam redemptos, tum quia nullo suo merito Iudæi erepti sunt è seruitute, tum quia eos Cyrus liberos dimisit, nulla ab eis accepta pecunia.

5 Verùm alij in proposito testimonio illud etiam significari existimāt, perditos homines gratis se Dæmoni vendere, videlicet propter breuissimam voluptatem, & alia peccata, quę nihil censentur, iuxta illud eiusdem Prophetæ cap. 50. *Ecce enim in iniquitatibus vestris venditi estis, & sine argento redempti*, videlicet meritorum suorum. Obseruauit autem diuus Augustinus loco paulò ante citato; non dictum esse, *Et non cum pretio redimemini*, quia verè pretio redimimur, nimirū Christi sanguine, sed dictum esse, *Sine argento*, in quo Propheta, vt ait, omnem pecuniam comprehendit, vt significaret nullum nobis pretium pecuniarum, aut opum affluentiam, humanave præsidia ad iustificationem sufficere; quia tamen Christus pro nostra liberatione pretium soluit, vsus est Propheta *redimendi* verbo, atque adeò si nostram respiciamus facultatem, sine argento, id est gratis, si Christi merita, infinito pretio redempti, gratiæ consequimur libertatem. Quem Esaiæ locum videtur Petrus illustrasse, prima sua epistola cap. 1. cùm dixit: *Non corruptibilibus auro, vel argento redempti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi Agni immaculati Christi, & incontaminati.*

6 Aliam responsionem affert Gregorius Nazianzenus oratione in sanctum Baptisma, vbi citatum Esaiæ testimonium expendens ex capite quinquagesimo quinto; docet gratis quidem Deum iustificare impium, sed propter incredibilem ad benefaciendum propensionē, maximi pretij loco ducere, ipsum amicitiæ, & gratiæ desiderium, ac voluntatem, quæ iustificationem antecedit, itaque non se dare gratis, sed vendere existimare. *ô miram, inquit, beneficentiæ celeritatem, ô facilem contrahendi rationem, hoc bonum solo voluntatis pretio emendum tibi proponitur, appetitionem ipsam, Deus ingentis pretij loco habet, sitit sitiri, libere cupientibus potum præbet, cùm à Deo beneficium petitur, beneficio id ducit, promptâ, munificâ, atque prolixâ naturâ est, iucundiùs dat, quàm alij accipiunt.* Eadem expositio est Clementis Alexandrini in Protreptico, siue exhortatoria ad Gētes, vbi ait, Sitim tantum exigi pro pretio, cū dr: *Oēs sitiētes venite ad aquas.*

Marginalia: Isai. 55. 1. — Esaiæ locus in speciem cōtrarius conciliatur. — Collatio gratię respectu nostri donatio, respectu Christi emptio. — D. Ambros. — Esai. 52. 3. — D. August. — Psalm. 43. 13. — Gratis se dęmoni vendunt peccatores. — Esai. 50. 1. — D. August. — Ad iustificationem humana præsidia nō sufficiunt. — 1. Pet. 1. 18. — Dei ad benefaciendum propensio incredibilis. — Peti à se beneficium beneficio ducit Deus. — Clem. Alex.

Albicatatur, inquit, *ad laeacrum, ad sanitē, ad illuminationem propemodum clamans, & dicens: Do tibi, ô fili, terram, mare, cœlum, solummodo ô fili Patrem sitias, Deus tibi gratis ostenditur.* Atque in hanc sententiam exponendum est etiam illud Matth. 13. *Simile est regnum cælorum homini negotiatori, quærenti bonas margaritas, inuenta autem vna pretiosa margarita abijt, & vendidit omnia quæ habuit, & emit eam* Quo loco nomine, *margaritæ*, fides in Christum, & gratia per eum consequenda intelligitur. Scio D. Hieronymum, Cyrillum Alexandrinum, & alios in commentarijs super Esaiam aliter interpretari, nimirum sermonem esse de argento, idest, de rerum temporalium affluentia, quæ ad gratiam comparandam minimè est necessaria; ne videlicet pauperes audito emptionis nomine de gratia consequenda diffiderent: verum non respondent obiectioni, cur emi dicatur gratia, cum detur gratis.

Math. 13.

Gratia, pretiosa margarita.

Charitatem esse aurum ignitum, & probatum.

SECTIO III.

1 CHARITATEM per *aurum ignitum & probatū* intelligendam esse, cùm communi sententia docuimus, illud iam explicandum superest; cur *aurum ignitum, & probatum* appelletur. Igitur aurum ignitum dicitur ob easdem rationes, propter quas ignis appellatione censetur, veluti ad Roman. 12. *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitierit, potum da illi; hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius*: idest, amoris erga te ignem in eo excitabis. Sic etiam nonnulli interpretantur illud Ezechielis 10. *Sume tibi ignem de medio rotarum*, id est, ex scripturæ sacræ meditatione charitatem erga Deum & proximum excita, nomine enim *rotarū*, quæ duæ erant vtrunque testamentum accipiendum volunt, & quoniam testamentum nouum fuit in veteri typicè inclusum, ideo rotā dici esse in medio rotę. Ad charitatem etiam pertinet illud Deuteronomij 33. vbi de Deo loquens Moyses dixit, *In dextera eius ignea lex*, idest, in Filio, qui dextera Patris dicitur, erat lex charitatis, quā mundo erat allaturus, iuxta illud Lucæ 12. *Ignem veni mittere in terram*: quæ expositio est consentanea D. Augustino, qui in quæstionibus super Deuteronomium, quæstione 56. contendit illud testimonium ad Christum pertinere; quāuis apud Septuaginta, quorum translationem sequitur, ea verba non habeantur. Caietanus legit ex Hebræo, *A dextera eius ignis, lex eis. Non dicit*, inquit, *quod in manu dextera gestaret ignem, aut legem, sed quod à dextera eius erat, tam ignis, quàm lex: in specie siquidem principis apparebat, ad cuius dexteram à ministris gestabatur lex, gestabatur & ignis, lex quidem ad docendum ac dirigendum, ignis verò ad puniendum, imperfectus enim status veteris testamenti non sinit ignem ad generandum amorem interpretari*: Hæc ille. Verùm præcedens nostra expositio, quæ cum editione vulgata consentit, retinenda est.

Ad Rom. 12. 20.

Ezechie. 10. 2.

Duo testamenta, duę rotæ.

Deuteron. 33. 2.

Luc. 12. 49.

Euangeliū lex ignea.

Caietanus.

Rectè autem charitas ignis dicitur, quia omnes illæ ignis conditiones, quas Dionysius Areopagita cap. 15. cælestis Hierarchiæ enumerat, Deoq; accōmodat, charitati conueniunt: in quibus illæ sunt præcipuæ. Primùm. Ignis per omnia sine vlla sui admixtione peruadit, & ab omnibus prorsus excipitur: ita charitas auctore Paulo, *Omnia peruadit, omnia enim credit, omnia sperat, omnia sustinet*. 1. ad Corint. 13. Ad omnes amplitudine sua diffunditur, & ab omnibus hilariter excipitur. Secundò. Ignis cùm lucidissimus sit, nisi tamen admoueatur materia, in qua suam vim exerat, occultus in seipso manet, neque aspectui patet: ita charitas, nonnisi in operibus cernitur. Tertiò. Ignis ea, quibus inserit, in suum traducit officium, & 2

Dionysius Areopagita.

Charitatis conditiones.

1. ad Corinth. 13. 7.

Peruadit omnia.

Cernitur in operibus.

omnibus

omnibus ad se accedentibus sui consortium impertit: ita charitas omnium virtutum actus, imò & eos qui natura sua indifferentes appellantur, si eos informet, igneos reddit ac meritorios. Quartò. Superiora semper petit, & in cacumen tendit, celer, sublimis, nullaq; vi, vt inferiora petat, adigi potest, quod bellè in charitatē quadrat. Denique cum omnibus participationem sui locupletissimā prębeat, nunquam tamen ipse minuitur, in quo à charitate vincitur, quæ, cum se communicat, augescit.

Actus indifferentes reddit meritorios.

Dum se communicat, augescit.

3 Quod verò attinet ad auri probationem, dicitur charitas *aurum probatum*, idest, fuci fœcisq; nescium, in quo ab hypocrisi distinguitur, quæ non aurum probatum est, sed alchimicū, cùm solam auri speciem referat. Vtrunque significauit Apostolus, cùm dixit 2. ad Corinth. 6. *In omnibus exhibeamus nos sicut Dei ministros, in multa patientia in tribulationibus, in longanimitate, in charitate non ficta.* Quibus verbis Apostolus docuit duplex aurum charitatis reperiri, alterum fictum, adulterinum, & alchimicum; verum & probatum alterum: sed luculentiùs adhuc verum ac germanum charitatis aurum expressit 2. Corint. 8. illis verbis: *Non quasi imperans dico, sed per aliorum solicitudinem, etiam vestræ charitatis ingeniū bonū cōprobans*, vbi *ingenuum* alij legūt: sic enim græcè legim⁹, καὶ τὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον: significat autem γνήσιον, quod verum est, ac germanū, non adulterinum, non fucatum: atq; adeò intelligit Apostolus dilectionē siue charitatem non fictam, sed germanam, hoc est verum, ac germanū charitatis aurum, non fucatum, & adulterinum. Quomodo autem probari aurum soleat docet Plinius libro 33. historiæ naturalis, capite 8. *Auri, inquit, argentique mentionem comitatur lapis, quem coticulam appellant, quem alij heraclium, alij lydium vocant, his coticulis periti, cum è vena, vt lima, rapuerint experimētum, protinùs dicunt, quantum auri sit in ea, quantum argenti, vel æris, scrupulari differentia,*

2. ad Corinth. 6. 4.

2. Cor. 8. 8.

Plinius.

mirabili ratione, non fallente. Igitur charitatis aurū ad labores ac tētationes tāquam ad lydium lapidem probari nō obscurè significauit Apostolus ad Romanos 5. *Gloriamur in tribulationibus, scientes, quòd tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem; quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris.* Quo loco Paulus ex eo quòd vera charitas diffusa sit in cordibus fidelium, argumentatur; *Patientiam* idest laborum perpessionem probationem operari, quia nimirum patientia tanquam lapis lydius, non solum venam charitatis indicat, sed scrupulari differentia quantum charitatis insit, perspicuum reddit. Atque hoc est aurum illud mundissimum, & purissimum, quo Salomō dicitur operuisse oraculum, & templum, quemadmodum refertur 3. Regum 6. & 2. Paralipomenon 3. vbi ita legimus: *Domum quoque ante oraculum operuit auro purissimo, & affixit laminas clauis aureis*, quem locum mysticè exponens Eucherius libro 3. in libros Regum capite 14. *laminæ, inquit aureæ, quibus operta est domus, operationes sunt, multifariæ pietatis, claui autem aurei quibus affixæ sunt, præcepta sunt charitatis, siue promissa æternæ claritatis, perque in exercitio, studioque virtutum ne deficiamus, donante Christi gratia continemur.*

Rom. 5. 3.

Patientia, lapis lydius.

3. Regum 6. 21.

2. Paralip. 3. 5.

Eucherius.

4 Possumus etiam per *laminas aureas* actus virtutum intelligere, qui vt meritorij sint debent affigi clauis aureis idest charitate informari. Aduerte autem actus dilectionis appellari clauos aureos, vt ab actibus timoris discriminentur, qui ferrei claui, tantùm dicuntur. Et quidem de prioribus loquebatur Regius vates cum se per amorem Deo coniungens dicebat. Psal. 72. *Mihi autem adhærere Deo bonum est.* Nec tamen posteriorum immemor erat, imo eos ad carnis petulantiam compescendam postulabat illis verbis. *Confige timore tuo carnes meas* Psal. 118. Hoc auri, & ferri discrimen obseruauit D. Augustinus in illis verbis Psalmi 149. *Ad alligandos Reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis*

Actus dilectionis, claui aurei, timoris, ferrei.

Psal. 72. 28.

Psal. 118. 120

D. August.

ferreis.

fer. eis. In quem locum docet eum qui timore ducitur, vinculis ferreis: qui amore, aureis cõstringi. *Ferrea,* inquit *vincula sunt quandiu timent, ament, & aurea erunt.*

5 Verùm hoc aurum vt ad institutum reuertamur debet esse probatũ ad lydium patientiæ lapidem, propterea enim candelabrum illud aureũ quod ex præcepto Domini Moyses in tabernaculo collocauit, non fusile erat, sed ductile; idest malleorum ictibus fabricatum: quam probationem in igne, in quo etiam aurum probari consueuit, & qui laborum, & tentationum est symbolum, considerauit Petrus cùm dixit 1. sua Epistola capite 1. *vt probatio vestræ fidei multo pretiosior sit auro, quod per ignem probatur.* Verum autem charitatis aurum non deficit, cùm probatur, sed omnem ignem, & persecutionem egregiè sustinet iuxta illud 1. ad Corinth. 13. *charitas omnia suffert*, grecè στέγει: sumpta trãslatione à lignis impositum onus sustinentibus, potissimùm vero à palma, quæ non succumbit oneri, sed potius instar fornicis erigitur. D. Cyprianus tractatu 3. de simplicitate Prælatorũ non legit, *omnia suffert*, sed *omnia diligit*, videtur enim legisse στέργει pro στέγει. Sed vulgata editio retinenda est, *omnia suffert*, eodemque sensu accipiendum est, quod sequitur, *omnia sustinet.*

Charitatis aurum quo pacto probandum.

1. Pet. 1. 7

Verum charitatis aurum non deficit, cũ probatur.

1. Cor. 13. 7.

Quodnam sit illud collyriũ, quo Laodicenus Episcopus oculos inungere iubetur, vt videat.

Collyrio inunge oculos tuos, vt videas.

SECTIO IIII.

CVPIENS Christus omnibus Laodiceni Angeli malis occurrere, cùm iam illũ paupertatis suæ, & nuditatis admonuisset, atque ad aurum charitatis emendũ, bonorumq; operum indumenta accipienda fuisset adhortatus: tandem cæcitati, qua etiam laborabat, benignè consulens monet vt collyrio, quod est præsentissimum Ophthalmię medicamentum oculos inungat, vt videat. Quidnam verò sit huiusmodi collyrium, non vno modo Doctores interpretantur.

Prima expositio est. Per *Collyrium* hoc loco accipiendam esse diuinorũ eloquiorum contemplationem, cum operatione coniunctam. Quam expositionem afferunt, & sequũtur Beda, Richardus de sancto Victore, Pannonius, Primasius, Hugo Cardinalis, & Ambrosius Ansbertus, qui ita hanc admonitionem interpretatur. *Adhibe,* inquit, *diuina præcepta ad mentem cæcam, quatenus virtutum nuditatem, quam pateris, videas, nisi enim quoddam essent collyrium diuina mandata, non diceret Regius vates Psal. 18. Præceptum Domini lucidum illuminans oculos. cùm itaque superna aspiratione quilibet per singulas scripturarum paginas quid Dominus iusserit, legendo, vel audiendo, ad mentem reuocat, videt nimirum, vel quantum ex virtutibus habet, vel certè si nihil habet.* Id quod etiam significauit Dominus Deuteronomij 6. Nam vbi nos habemus, *Ligabis ea,* id est mea mãdata, *quasi signum in manu tua, eruntque & mouebuntur ante oculos tuos.* Alij ita trãsferunt ex Hebræo, *Ligabis ea in manu tua, & erunt quasi specilla ante oculos tuos.* Etenim verbum טטפת, etiam specilla significat. Rectè autẽ specilla appellantur, quia per ea clarè conspicimus quantũ Deo debeamus, & quãtus sit noster in virtute progressus, quò videtur allusisse Regius vates, cũ dixit Psalm. 118. *Tunc non confundar cum perspexero in omnibus mandatis tuis.* Atque hanc *colyrij* acceptionẽ videtur superiores Doctores mutuati à D. Greg. primę partis Pastoralis curæ cap. 11. Vbi hunc locum Apocalypsis sic illustrat. *Collyrio,* inquit, *oculos, vt videamus, inungimus, cum ad cognoscendam veri*

1

Beda.
Richard. Vict.
Pannon.
Primasius.
Hugo Card.
Ansbertus.

Precepta diuina collyrium, & specilla.

Psalm. 18. 9.

Deuteron. 6. 8

Psal. 118. 6.

D. Gregor.

luminis claritatem intellectus nostri aciem medicamine bonæ operationis adiuuamus. Albuginem verò habet in oculo, qui veritatis lumen videre non finitur, quia arrogantia sapientiæ, vel iustitiæ cæcatur: pupilla nanque oculi nigra videt, albuginem tolerans nihil videt, quia videlicet sensus humanæ cogitationis si peccatorem se intelligit, cogitationem intimæ claritatis apprehendit, si autem candorem sibi iustitiæ, vel sapientiæ tribuit, à luce supernæ cogitationis se excludit, iuxta illud ad Roman. 1. Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt.

2 Secunda expositio est Ruperti intelligentis per *collyrium* humilitatem, quę ex cognitione propriæ vilitatis oritur. *Collyrio, inquit, iunge oculos tuos, vt videas: idest, cor tuum vera humilitate purifica: vt per paupertatem tuam videas, verasque diuitias bonitatis Dei cognoscas.* Atq; adhoc significandum videtur Christus Ioannis 9. cum cæco à natiuitate aspectum restituere voluit, lutum super oculos eius posuisse, quia nimirum si lutum, ex quo conditi sumus vniuersi ob oculos mentis proponamus, nostræq; vilitatis memores simus ea cogitatione veluti collyrio aspectum ad diuina contemplanda, nostraq; omnia in Deum referenda, atque adeo ad diuinam gratiam consequendam, recuperabimus. Tertia est Richardi de sancto Victore, & Dionysij Carthusiani aientium per *collyrium* intelligi amaritudinem pænitentiæ, quæ per compunctionem clarificat sensus cordis, sicut collyrium per effusionem lacrymarum oculos carnis.

Humilitas collyrio comparatur, ex Ruperto.

Ioan. 9.

Pœnitetia per collyrium significata.

3 Quartam afferunt alij, eaque est. Per *collyrium* memoriam pasionis Christi accipiendam esse. Pro cuius maiori expositione sciendum est, quemadmodum aduertit Franciscus Vallesius libro suo de sacra Philosophia capite 42. ad abstergendas inueteratas oculorũ albugines, nihil magis à medicis celebrari, quàm fel, prę cipuè vero cuiusdam piscis, qui Callionymus dicitur, idest, pulchri nominis. Id quod etiam docet Galenus libro 10. de simplicium medicamentorum facultatibus cap. 12. Plinius libro 32. historiæ naturalis cap. 7. Et Ælianus lib. 13. cap. 4. ex Aristotelis sententia; ex quo verisimile arbitratur Vallesius, piscem illum quem à Tygri flumine Tobias extraxit, Tob. 6. fuisse hunc Callionymum, cuius fel præcipuum est oculorum medicamentum: quanquam verò hunc Tobię piscem Beda in sua allegorica expositione libri Tobiæ, interpretatur Dæmonẽ, quem Christus in cruce cepit, traxit, & exenterauit, id est, nequitiam eius fidelibus aperuit, & quasi arcana insidiarum euiscerauit: tres etiam eius partes reseruauit, nimirum, cor, fel, & iecur. Cor quidẽ, quia calliditatem eius sacræ scripturæ monumentis inuoluit. Fel, quia quanto malitiæ furore contra genus humanum sæuiret, propter cautelæ studium scribi voluit. Iecur denique reposuit, quia malignam consiliorũ eius aduersum nos cõcoctionem declarauit, ferunt enim calore iecoris, occulta cibi excoqui. Nihilominus alij eum, piscem Christum mysticè accipiunt, qui si Callionymus fuit vt vult Vallesius, rectè ea etiam ratione Christum exprimit, qui pulcherrimo Iesu nomine appellatur: iuxta quam sententiam ita mysterium possumus exponere.

Vallesius.

Galenus.

Plinius.

Aelianus.

Tob. 6.

Beda.

Tobiæ piscis, qui fuerit.

Tobiæ piscis expressit Christum.

4 Piscis, Christus est, cor, dilectionis immensitas, iecur, amoris perfecta decoctio, fel passionis amaritudo, in felle illo significata, quod ipsi propinatum fuit, Matth. 27. *Dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum*: de quo idẽ multò ante per Regium Vatem fuerat conquestus, Psal. 68. *Dederunt in escam meam fel.* Fel ergo, & cor piscis, ac iecur sibi cum Tobia reponunt, qui dilectionis, qua Christus dilexit nos, & amaritudinis, quam in passione, sustinuit, recordantur: iuxta illud Threnorum 3. *Recordare paupertatis, & transgressionis meæ, absynthij & fellis.* Quo fiet, vt sicut Tobias senior felle piscis ad oculos adhibito aspectum recuperauit, ita nos recordatione pas-

Mat. 27. 34.

Psal. 68. 22.

Thren. 3. 19.

sionis

Recordatio passionis Christi illuminat intellectum.

sionis Christi, tanquam collyrio videamus,& gratiã consequamur,quod significauit idem Propheta statim subiungens; *Memoria memor ero, & tabescet in me anima mea, hæc recolens in corde meo, in Deo sperabo.* Et Paulus ad Hebræos 12. *Recogitate*, inquit, *eum qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum contradictionem, vt ne fatigemini animis vestris deficientes.* Postrema expositio est aliorum *Collyrij* nomine quamlibet tribulationem accipientium, quæ per amaritudinem sensus spirituales purgat, ad cernenda spiritualia iuxta illud Threnorũ 1. *De excelso misit ignem* (videlicet tribulationis) *& erudiuit me.* Esaiæ 28. *Vexatio dabit intellectum.* Ex his omnibus expositionibus, tres priores videntur literæ magis consentaneæ: tametsi quarta omnibus dignitate antecellat.

Ad Heb. 12.3.

Thren. 1.13. Erudit tribulatio.

Esai. 28.19.

Exponitur illa sententia:

Ecce sto ad ostiũ, & pulso, si quis audierit vocem meam, & aperuerit ianuam, intrabo ad illũ, & cœnabo cũ illo, & ipse mecum.

SECTIO V.

1 VT Laodicenus Episcopus spem veniæ concipiat, & faciles sibi ad pœnitẽtiam, & quod est consequens ad diuinam gratiam aditus patere in animum inducat, subiungit Christus ipse, se ad ostium cordis stare, siue per internum appulsum & afflatum, quem Theologi gratiã præuenientem, & excitantem appellãt, siue per exteriorem vocationem, cuiusmodi ferè est cõcionatoris adhortatio, consilium, & alia generis eiusdem, quæ ad eandem gratiam excitantem pertinent, quãquam sine interna illa motione non sufficiunt: tũ verò si quis per voluntatis assensum aperuerit, ingredi in eius animũ per iustificantem gratiam, cœnareq; cum illo, per spiritualem conscientiæ iucunditatem, atque dulcedinem, quæ iustificationẽ cõsequitur, estque diuinum quoddam ac cæleste pabulũ, quo iustificati mens reficitur, mirũq; in modum recreatur. Denique si in gratia perseuerauerit, cœnaturum quoque se cum illo in cælesti gloria per beatificã visionem, quam ei impertietur. Hæc est germana literalisq; huius loci paraphrasis.

Conscientię iucunditas, cęleste pabulum.

Cæterùm, pro illius expositione 2
est in primis obseruandum, cùm dicitur, *Ego sto ad ostium & pulso*, luculentè significari, prius Deum excitare nostrum liberum arbitrium ad opera saluti conducentia, quàm voluntas in illa prodeat. Itaque Deũ non præueniri à libero arbitrio, sed ipsum præuenire per excitãtem gratiam, voluntatemq; quasi torpẽtem ad opera salutis excitare; atque adeò initium iustificationis non à nobis, sed à Deo esse; id quod facile ex prædictis verbis elicitur. Si enim Deus stat ad ostiũ nostræ libertatis, & pulsat, perspicuum est non priùs ostium per consensum aperiri, quàm Deus ipse pulset: quin pulsationem diuinam præcedere sæpe quidem tempore, sed semper tamen natura: tum vero apertionem consequi voluntatis adiutę quoque diuinitus in ipso actu per gratiam adiuuantem, quemadmodum definit Concilium Tridentinum sessione sexta, capite quinto, & sexto: vbi docet iustificationis exordium in adultis à Dei per Christum Iesum præueniente gratia sumẽdum esse, disponiq; nos ad ipsam iustitiam dum excitati diuina gratia, & adiuti, fidem ex auditu concipientes liberè mouemur in Deum. Idem definierat Concilium Arausicanum secundum sub Leone primo Pontifice canone 3. de libero arbitrio, & gratia Dei. *Si quis*, inquit, *per inuocationem*

Iustificationis initiũ à Deo.

Conc. Trid.

Conc. Arauſ.

humanam

humanam gratiam Dei dicit posse conferri, non autem ipsam gratiam facere, vt inuocetur à nobis, contradicit Esaiæ Prophetæ, vel Apostolo idem dicenti, Inuentus sum à non quærentibus, palam apparui ijs, qui me non interrogabant. Qua de re legendus est D. Augustinus in libro de bono perseuerantiæ, vbi multis sacrarum literarum testimonijs eam veritatem confirmat, citatis etiam in eandem sententiam D. Cypriano, D. Ambrosio, & Gregorio Nazianzeno, cum quibus reliqui omnes Patres vnanimi consensu conspirarunt.

2 Deindè est aduertendum, cum additur, *si quis audierit vocem meam, & aperuerit ianuam*; disertis verbis significari, posse liberum arbitrium à Deo excitatum, non respondere diuinæ vocationi, & ostium minimè aperire, sed occlusum tenere; posse etiam respondere Deo vocanti, & aperire pulsanti, hoc est, posse diuinam illã gratiam præuenientem, & excitãtem, quæ hoc loco *pulsationis* nomine comprehenditur, pro sua libertate, vel admittere, vel reijcere, ducta similitudine ab ijs, qui clauso ostio domi reclusi morantur, qui interdum pulsantibus aperiũt, interdum etiam dissimulãt: ad quam similitudinẽ spectauit sponsa, cum dixit Cant. 5. *Pessulum ostij mei aperui dilecto meo*: vbi *pessuli* nomine, omne illud obstaculũ intelligitur, quod voluntatis assensum remoratur. Itaque hoc loco, cum dicitur, *si quis audierit vocem meam, & aperuerit ianuam*, perspicuè docemur in nostra esse libertate, Deo vocanti respõdere, aut non respondere, atque eidẽ pulsanti, aut ostium assentiendo, aperire, aut non assentiendo, vel etiam dissentiendo clausum tenere; idemq; perspicuè ostenditur illis verbis ad Hebræos 12. *Contemplantes ne quis desit gratiæ Dei*; vbi non dictum est, *ne gratia Dei alicui desit*, quia nimirum Dei gratia præsto adest omnibus, sed *ne quis desit gratiæ*, quia nos sumus, qui gratiam Dei pro nostra libertate repellimus, Deoq; vocanti, & excitanti non respondemus. Quæ veritas definita est à Concilio Tridentino, Sessione 6. capite 5. vbi docet tangente Deo cor hominis per spiritus sancti illuminationem, posse hominem eiusmodi inspirationem abijcere: & canone quarto eiusdem Sessionis ita statuit: *Siquis dixerit liberum hominis arbitrium à Deo motum & excitatum nihil cooperari assentiendo Deo excitanti, atque vocanti, quoad obtinendam iustificationis gratiam se disponat, ac præparet, neque posse dissentire si velit, sed veluti inanime quoddam nihil omnino agere, mereque passiuè se habere, Anathema sit.*

Liberum arbitrium potest præuenientem & excitantem gratiam, vel admittere, vel reijcere.

Cantic. 5. 6

Hebr. 12. 15

Gratia Dei præsto adest omnibus.

Conc. Trid.

Possem hoc loco multorum Patrum ad hanc veritatem ostendendam commemorare testimonia, sed quoniam non est huius loci longiùs hoc argumentum persequi, satis fuerit proponere vnius tantum Bernardi sententiam, qui mihi sanè videtur omnia, quæ de his gratiæ controuersijs diuinæ literę prodiderunt, ac diuus Augustinus, cæterique Patres ante ipsum disputarũt, quasi in summã redegisse aureo illo libello, quẽ de gratia & libero arbitrio conscripsit, vnde præcipuas quasque sententias, quibus ille opus illud aureum, quasi gemmis inspersit, legendas putauimus; quoniam ea omnia quæ hactenus diximus manifestè confirmant. Sic igitur ait Bernardus. *Ita ne oblitus es, quis dixerit, sine me nihil potestis facere: & neque currentis, neque volentis, sed Dei miserentis est. Quid igitur agit, ais, liberum arbitrium? Breuiter respondeo, saluatur: tolle gratiam, non erit vnde saluetur, opus hoc sine duobus effici non potest, vno à quo fit, altero cui, vel in quo fit: quod ergo à solo Deo, & soli datur libero arbitrio, tam absque consensu esse non potest accipientis, quàm absque gratia dantis, & ita gratiæ operanti salutem cooperari dicitur liberum arbitrium, dum consentit, hoc est, dum saluatur, consentire enim saluari est: vt liberum arbitrium esset, creans gratia fecit, vt proficiat, saluans gratia facit; vt deficiat, ipsum se* 3

dejcit: ex ipso nobis est velle: ex ipsa bonum velle; bonam voluntatem facit, qui liberam fecit, infirmitas voluntatis à se ipsa est, sanitas vero non à se, sed à Domini spiritu, sanatur autem cum renouatur. Decætero, libero arbitrio, nec extra ipsum quæratur damnationis causa, quod iam non damnat nisi propria culpa, nec ab ipso salutis merita, quod sola saluat misericordia, cuius quippe conatus ad bonum, & cassi sunt, si à gratia non adiuuentur, & nulli si non excitentur; proinde non ei à se, sed de sursum potius à Patre luminum descendere merita putentur. Itaque non liberi arbitrij sed Domini est salus, imo ipse salus, ipse & via est ad salutem, qui ait Psalm. trigesimo quarto: Salus populi ego sum: qui item perhibet Ioannis decimo quarto. Ego sum via. se fecit viam qui, & salus erat, & vita, vt non glorietur omnis caro. Quid igitur? hoc ergo totum liberi arbitrij opus, hoc solum eius meritum, quod consentit? Est prorsus: non equidem quod vel ipse consensus, in quo omne meritum consistit, ab ipso sit, cùm nec cogitare (quod minus est, quàm consentire) aliquid à nobis quasi ex nobis sufficientes simus; verba sunt non mea sed Apostoli, qui omne quod boni esse potest, idest cogitare, & velle, & perficere pro bona voluntate attribuit Deo, non suo arbitrio. Si ergo tria hæc, (hoc est bonum cogitare, velle, perficere) operatur in nobis, primum profecto sine nobis, secundum nobiscum, tertium per nos facit: si quidem immittendo bonam cogitationem, nos præuenit, immutando etiam malam voluntatem, sibi per consensum iungit, ministrando & consensui facultatem, foris per apertum opus nostrum internus opifex innotescit: sane ipsi nos præuenire nequaquam possumus, à Deo ergo sine dubio nostræ sit salutis exordium, nec per nos vtique nec nobiscum, verùm consensus, & opus etsi non ex nobis, non iam tamen sine nobis. Cauendum ergo ne cum hæc inuisibiliter intra nos ac nobiscum actitari sentimus, aut nostræ voluntati attribuamus quæ infirma est, aut Dei necessitati quæ nulla est, sed soli gratiæ, qua plenus est: ipsa liberum excitat arbitrium, cum seminat cogitatum: sanat, cum immutat affectum, roborat vt perducat ad actum: seruat, ne sentiat defectum: ita tamen quod à sola gratia cœptum est, pariter ab vtroque perficitur, vt mixtim, non sigillatim simul non vicissim per singulos profectus operentur: non partim gratia, partim liberum arbitrium, sed totum singula opere indiuiduo, peragunt; totum quidem hoc, & totum illa, sed vt totum in illo, sic totum ex illa. Credimus placere lectori, quòd à sensu Apostoli nusquam recedimus, & quaquauersum euagetur oratio, in eadem penè ipsius verba frequenter recidimus. Quid enim nostra aliud sonat quam illud, ergo neque volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. Quod sane non ideo dixit, quasi quis velle, aut currere possit in vanũ, sed quod is, qui vult, & currit, nõ in se, sed in eo à quo accipit, & velle, & currere debeat gloriari. Deniq; ait, Quid habes quod nõ accepisti? Suæ iustitiæ hominẽ Deus voluit habere consortẽ, vt & coronæ faceret, promeritorem: in eo enim sibi iustitiæ consortem & coronæ statuit promeritorem, cum operum quibus erat illa repromissa corona, habere dignatus est coadiutorem: porrò coadiutorem fecit, cum fecit volentem, hoc est, suæ voluntati consentientem. Itaque voluntas in auxilium, auxilium reputatur in meritum: nec dubium quin à Deo sit & velle, & perficere pro bona voluntate, Deus igitur auctor est meriti, qui & voluntatem applicat operi, & opus explicat voluntati. Hæc Bernardus. Atque hæc breuiter, quo non nihil lucis huic sentẽtiæ afferetur.

CAPVT IIII.

POST HAEC VIDI: ET ecce ostium apertum in cælo, & vox prima, quam audiui tanquam tubæ loquentis mecum, dicens. Ascende huc, & ostendam tibi quæ oportet fieri citò. Post hæc, statim fui in spiritu. Et ecce, sedes posita erat in cælo, & supra sedem sedens. Et qui sedebat, similis erat aspectui lapidis iaspidis, & sardinis, & iris erat in circuitu sedis similis visioni smaragdinæ. Et in circuitu sedis sedilia viginti, quatuor, & super thronos, viginti quatuor seniores sedētes circūamicti vestimētis albis, & in capitibus suis coronæ aureę. Et de throno procedebāt fulgura, & voces, & tonitrua: & septem lampades ardentes ante thronum, quæ sunt septem spiritus Dei. Et in conspectu sedis, tanquam mare vitreum simile crystallo, & in medio sedis, & in circuitu sedis quatuor animalia plena oculis ante, & retro. Et animal primum, simile leoni. Et secundum animal, simile vitulo: & tertium animal habens faciem velut hominis, & quartum animal, simile aquilę volanti. Et quatuor animalia singula eorum habebant alas senas in circuitu: & intus plena sunt oculis: & requiem non habebant die ac nocte, dicentia, Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui venturus est. Et cum darent illa animalia gloriam, & honorem, & benedictionem sedenti super thronum, viuenti in secula seculorum: procidebant viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, & adorabant viuentem in secula seculorum, & mittebant coronas suas ante thronum, dicentes. Dignus est Domine Deus noster accipere gloriam, & honorem, & virtutem: quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata sunt.

ARGVMENTVM CAPITIS.

POSTQVAM Ioannes septem minoris Asiæ Episcopos, & in eis vniuersos Ecclesiæ Prælatos ad munus suum ritè obeundũ adhortationibus, ac præceptionibus erudiuit; deinceps se ad vniuersæ Ecclesiæ statum describendum, persecutiones, victorias, palmas, denique omnia, quæ eius vsque ad finem mundi decursum complectuntur, commemoranda per visionum suarum ænigmata conuertit. Cum autem septem sint potißimæ huius operis visiones, vt initio diximus. Secunda hoc capite incipit ad principium vsque octaui pertingens, splendore & maiestate admirabilis. Hoc verò capite solum describitur Dei ipsius, seu Trinitatis maiestas, quæ Apocalypsim Christo, & per Christum Ioanni reuelauit; quemadmodum autem Deus sese per visum Ioãni ostenderit, ex his, quæ mox dicemus, planum fiet.

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

Dè secunda visione Ioannis.

Tota huius capitis visio imaginaria describitur.

SECTIO PRIMA.

1 PRIMVM. Ioãnes per visionem imaginariam, vidit ostium apertũ in cælo. Secũdò. Audiuit vocem tanquã tubæ secum loquentis, (vbi quẽadmodũ ex Græco cõtextu patet, illud, *Loquentis*, ad tubam refertur,) in hæc verba: *Ascende huc, & ostendam tibi quæ oportet fieri citò*. Tertio. Ascendit eò in spiritu, idest, per visionem imaginariam: viditque sedem in cælo positã, & quendam in ea sedentem, qui referebat colorem lapidis Iaspidis, & Sardij: vbi est aduertẽdum, non esse sermonem de Iaspide lapide vulgari, sed de Iaspide pretiosa gemma: de qua loquitur Plinius libro 37. cap. 8. vbi docet Iaspidem esse ex gemmis viridibus, reperiri etiam aeri similẽ, & cæruleam circa Thermodoontem amnem, purpuream in Phrygia, cæruleam ex purpurea in Cappadocia. Et cap. 9. eiusdem libri fusè disputat de Iaspidum generibus. Sardius autẽ est ex gemmis ardentibus, vt idem testatur eodem libro cap 7. Quartò. Sedem, siue thronum circumquaque ambiebat pulcherrima Iris, in qua viridis color, præ cæteris eminebat; quod significatur cùm dicitur, *Similis*

Plinius. Iaspis hîc, gemma pretiosa.

visioni smaragdinæ. Est enim smaragdus viridium gemmarum præstātissima. Quintò. In circuitu sedis erant sedilia vigintiquatuor, seu vigintiquatuor throni, vt habetur Græcè, in quibus sedebant vigintiquatuor seniores, amicti stolis albis, coronas aureas capitibus gestantes. Sextò. de throno illo, quem Iris ambiebat, fulgura, voces, ac tonitrua personabant, septemq; lāpades ante thronū ardebāt: *Quæ sunt*, inquit Ioānes, *septē spiritus Dei*: eratq; ante thronum tanquam mare vitreum simile crystallo. Septimò. In medio, & in circuitu throni erant quatuor animalia plena oculis, intus, antè, & retro, & in circuitu. Quorum animalium, primū erat simile leoni. Secundū, simile vitulo. Tertium, simile homini: Quartum, simile Aquilæ volanti, habentia singula alas senas, noctu, & interdiu sine intermissione dicentia, Sanctus Sanctus, Sanctus, Dominus Deus omnipotens, qui est, & qui erat, & qui venturus est. Octauò. Dum animalia sic in throno sedentem laudarent, procidebāt viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, adorantesq; projiciebant coronas suas ante thronum dicentes. Dignus es Domine Deus noster accipere gloriam, & honorem, & virtutem; quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuā erant, & creata sunt. Atque hæc de imaginaria visione Ioannis; nunc ad mysteria veniamus.

Visio, in literali sensu explicatur.

Primumque, quid thronus, quis in throno sedens, & cur lapidi iaspidi, & sardio, similis dicatur.

SECTIO II.

DEVM ESSE qui in throno Ioanni apparuit, non Christum Dominum, vt pleriq; nōn rectè sentiunt, ex eo est perspicuum, quod capite 5. sequenti Agnus, qui Christum repræsentabat, accepit de manu sedentis in throno, librum illum signatum sigillis septem, quem solus ipse Agnus potuit aperire. Quare is, qui in throno residebat, proculdubio Dei maiestatem referebat, vt benè argumētatur Ioachimus: quam etiam sententiam sequūtur Richardus de Sancto Victore, & Glossa ordinaria. Per *thronum* plerique Angelos, alij sanctos accipiunt, vt Arethas. Alij Ecclesiam, vt Ioachimus, Rupertus, & alij juxta quam sententiam eleganter Rupertus obseruauit aperto ostio, sedē positā conspici in cælo; quia passo Christo, & per eum aditu in cælum patefacto, regnum Dei ita dispositum est, vt Deus in illo sedeat, Principe huius mundi foras electo: quam ob causam Regius vates Psal. 92. cùm dixisset, *Dominus regnauit, decorem indutus est; indutus est Dominus fortitudinem, & præcinxit se*. continuò subiūxit: *Parata sedes tua ex tunc à seculo tu es*; vbi enim indutus Dominus decorem, & fortitudinem regnauit, idest, virgineam assumens carnem, & mortem resurgēdo vincēs, regnum peccati, mortisq; destruxit, ex tunc sedes eius parata est, idest, Ecclesia in cælo posita, confirmatum regnum, & imperium stabilitum. Verùm illa est germanior expositio, quam Glossa sequitur, intelligendum esse per *thronum* authoritatem, & potestatem Dei, Ecclesiæ præsidentis, eamq; summo consilio, & prouidentia administrantis, quemadmodum sæpe sumitur in sacris literis, veluti Esaiæ 6. *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum, & eleuatum*. Et Ezechielis 1. *Super firmamentum quasi aspectus lapidis sapphiri similitudo throni: & super similitudinem throni, similitudo quasi aspectus hominis desuper*.

Quis in throno Ioāni apparuerit.

Ioachimus.

Richard. Vict.

Per thronum quid aliqui intelligant.

Areth.

Rupert.

Psalmus 92.

Passo Christo, Ecclesiæ regnū stabilitum est.

Germanior throni expositio.

Esai. 6. 1.

Ezechiel. 1. 26

Cur

2 Cur vero Deus, similis lapidi iaspidi, & sardio ei paruerit, multiplex affertur ratio. Prima est Ambr. Ansb. qui existimat eum, qui sedet in throno, Christum repræsentare, ait per *iaspidem* virentem gemmam indicari diuinitatem Christi; in cuius nimirum conspectu, & fruitione viror gloriæ immarcescibilis consistit: per *sardium* autem, qui gemma est rubens, humanitatem exprimi, quæ passionis tempore, sanguine rubuit, iuxta illud Esaiæ 63. *Quare rubrum est indumentum tuum.* Verum quia eum qui in throno residet, non Christum, sed Deum ipsum esse, paulò ante probauimus, hac ratione prætermissa, est secunda D. Augustini, seu potius Tyconij, Bedę, Primasij, & Ruperti; in *iaspide*, qui aquæ colorem refert, diluuium aquę, quod iam præterijt. Per *sardium* ignei coloris, diluuium ignis, quod adhuc expectatur, significari. Addit Rupertus, quoniam inter vtrunque iudicium, per aquam videlicet & ignem diuina misericordia eluxit, tributo ad pœnitentiam tempore, idcirco in circuitu sedis Iridem, quæ signum est pacis, & clementiæ apparere. Tertia est Richardi de sancto Victore, virorem *iaspidis* significare immarcescibilem gloriam; ruborem *sardij* inferorum ignem, atque adeò Deum vtrunque colorem referre: quia electos virore gloriæ demulcet, reprobos autem ignis æterni comminatione deterret. Quarta est Ioachimi, qui Trinitatem in throno illo residentem agnoscens, in *iaspide* Patris personam considerat: in *sardio* Filium, in *smaragdo*, qui paulò post subiungitur; & in Iride Spiritum sanctum. Etenim cum Iaspis sit gemma viridis, in viriditate autem vita arborum, & herbarum posita sit. *Rectè*, inquit, *in Iaspide persona Patris exprimitur, quæ vitæ omnis principium est. In sardio autem, qui colorem refert sanguineum Filius indicatur, qui per assumptam humanitatem in passione rubicundus apparuit. Denique smaragdus qui viriditate præcellit, Spiritum sanctum designat qui per gratiarum suarum dona hominum corda ad spem gloriæ excitat.*

Margin (left): 1. ratio. Ambrosius. Ansber. Cur Iaspidi, & Sardio similis apparuerit Deus. — Esai. 63. 2. — Secunda. D. August. Tycon. Beda. Primasius. Rupert. — Tertia. Richar. Vict. — Quarta. Ioachimus.

3 Quinta ratio, quæ magis videtur mysterio visionis congruere, illa afferri potest; apparuisse Deum similē viridi iaspidi, & rubenti sardio, quia cum hoc loco Deus Ecclesiæ gubernatorem referat, opus fuit duo illa præsidia, quibus perfecta rerum publicarum administratio continetur, misericordiā scilicet, ac iustitiā præferre: rectè enim iaspis propter viridem colorem bonæ spei symbolum, misericordiam; Sardius autem iustitiam propter ardorem exprimit. Sic etiam Ezechielis 1. ad idem significandum Dominus Prophetæ apparuit superiori parte speciem electri, quod paleas ad se attrahit; ignis autem omnia consumentis in parte inferiori similitudinem ostendens. Atque hæc duo in Deo tanquā mundi Principe agnoscit Regius vates Psal. 88. cùm ait: *Quoniam dixisti in æternum misericordia ædificabitur in cælis, præparabitur veritas tua in eis.* Vbi vides tam misericordię, quàm iustitiæ mentionem fieri: quemadmodum exponunt D. Augustinus, & diuus Hieronymus.

4 Illud obiter obserua dici misericordiam ædificari à Deo, quasi proprium eius opus, appellariq; Deum hoc loco non iustitiæ, sed misericordiæ architectum, quia misericordia proprium Dei opus est, iustitia verò quoad vindictam, & animaduersionē, quodammodo alienum & peregrinū, quemadmodum disertis verbis docet Esaias cap. 28. *Vt faciat opus suum, alienum opus eius, vt operetur opus suum, peregrinum est opus eius ab eo.* Quem locum Glossa ordinaria sic per interrogationem dispungit, *Irascetur vt faciat opus suum?* quasi dicat, minimè verò est opus suum irasci, & punire, sed alienū & peregrinum, vt statim subiūgitur, eodemq; modo exponit Interlinealis: alij sine interrogatione, sic in eādem sententiam interpretantur, *Vt faciat opus suum*, id est, vt faciat quod facere.

Margin (right): Quinta ratio mysterio congruentior. — Iustus, & misericors apparet Christus, quia Ecclesiæ gubernator. Ezech. 1. — Psalm. 88. 9. — D. August. D. Hier. — Misericordiæ non iustitię architectus Deus. — Esai. 28. 21. — Glossa.

facere instituit, puniendo videlicet Hebræos: *alienum est opus eius*, idest non ex animo, sed quodammodo coactus puniet, quod clarius dixit Hieremias, Threnorum 3. *Non ex corde suo humiliauit, & abiecit filios hominum.* Simul etiã aduertit D. Hieronymus in eundem locum Psalmi citati, misericordiam semper à Deo ædificari, nec vnquam destrui. Itaque Deus misericordiæ fabricam, quam molimur, continuo promouet, nec vnquam ab ea manũ amouet: quemadmodum significauit Regius vates, Psal. 76. illis verbis: *Nũquid misericordiã suã abscindet à generatione in generationẽ.* Vbi obseruandũ est verbum illud, *abscindet*, quod indicat, Deũ filum misericordiæ, quod ab æterno texuit, nunquam præscidisse, sed continuatã beneficiorum suorũ seriem absque vlla intermissione continuasse, & continuaturum in posterum, cùm tamen iustitiam non solum ipse non ædificet, sed & eius fabricam, quam impij suis sceleribus erigunt sæpe numero parcendo labefactet, quam ob causam eiusmodi ędificij tã tùm initia, & præparationes descripsit Regius Propheta, cum subiunxit, *præparabitur veritas tua in eis.* idest, vel ipsa punitionis fundamenta, quæ impij suis sceleribus iaciunt, per misericordiam destrues, ita vt promoto misericordiæ ædificio, vel ipsæ ad puniendum præparationes diruantur.

Thren. 3. 33.
D. Hieron.
Psal. 76. 9.
Iustitię fabricam ab impijs erectam sępe labefactat De⁹

5 Id, quod in nostro *sardio* licet videre, is enim vt auctor est. Plinius lib. 37. capite 7. oleo hebetatur; sic enim Dei iustitia per misericordiæ oleum hebetatur, & vincitur; quemadmodũ dicitur Iacobi 2. illis verbis. *Super exaltat autem misericordia iudicium.* Græci legunt κατακαυχᾶται, idest, exultat aduersus iudiciũ; quãquam aiunt sumi, pro vincit, exuperat, & obtundit, quia scilicet victores victis insultare; solent, & aduersus illos exultare quare sensus apud Græcos, ille est. Si misericordia cum iudicio contẽderet, victricem futuram misericordiã, quia *misericordiæ Domini super omnia opera eius.*

Plin.
Iacobi 2. 13.
Iustitię Dei, victrix misericordia.

Ad eundem ferè modum dixit Paulus ad Coloss. 3. *Et pax Christi exultet in cordibus vestris*: hoc est, vt pax in morem victoris, ac triumphantis dicatur exultare: Gręcè est βραβευέτω, quod quidam ex Græcis, sic interpretãtur, id est, *In certamine, iudicis fungatur officio.* Alij *Brauium ferat*, videlicet aduersus liuorem, & contentionem, imo & aduersus mundi pacem, quę paci Christi contraria est: cui contrarium est καταβραβεύειν, quo vsus est Apostolus ad Coloss. 2. *Nemo vos seducat*: nam pro *seducat*, est Græcè καταβραβευέτω hoc est, nemo vos fraudet in brauio, & præmio: cum enim aliquis in certamen descendens, per agonothetæ iniustitiam, brauium & debitam sibi victoriæ palmam amittit, dicitur καταβραβεύεσθαι, hoc est, fraudari brauio, & præmio sibi debito.

Ad Coll. 3. 15.
Coloss. 2. 18.

6 Sed vt ad priorem locum reuertamur, alij βραβευέτω, sic interpretãtur, idest, præmij loco detur. Habet enim βραβεύω multiplicẽ vim: Theodoretus secundam expositionem sequitur. *Pax Christi βραβευέτω, in cordibus vestris, hoc est*, inquit, *siquis ab aliquo molestiam acceperit, habeat in corde pacem, Agonothetæ officio fungentem, & regentem.* Theophylactus eandem, & tertiam tradit. *Pax*, inquit, *Dei palmam ferat in cordibus vestris: sæpenumero*, inquit, *iniuria sumus à quopiam affecti, & geminæ apud nos cogitationes certant: altera ad vindictam, ad longanimitatem altera nos incitans: si enim pax Dei in vobis steterit, vt iustus quispiam Brabeuta, id est, iudex certaminisq; arbiter, dederitq; victoriæ palmam ei, qui iusserit vt sis longanimis, cessabit aduersarius tuus: ipsa igitur pax Dei, palmam ferat, non ira, non contentio, non humana pax, ea enim ex vltione nascitur, sed Dei.* Hæc Theophylactus. Vbi cernis eum duas expositiones, hoc est, secundam, ac tertiam complecti. Nos omnes eas, quas recensuimus, probamus, sed interim primam nostram, quam attulimus vtpote cũ nostra vulgata editione consentientem, nec à verbi ipsius Græci proprietate abhorrentem eò apposuimus, vt

Theodoret.
Pax Christi, mundi pacem quando vincat
Theoph.

testimonium

testimonium Iacobi citatum illustraremus. Cum igitur in Deo, tanquam in Ecclesiæ Principe, duæ illæ partes præcipuæ, misericordia, & iustitia, in duplici hoc lapide expressæ, mirificè eluceant, maximum tamen inter eas discrimen cernitur, cùm de misericordia dixerit Regius vates, *ædificabitur*; de iustitia, *preparabitur*.

Discrimen inter Dei misericordiam, & iustitiam.

Quid sit Iris in circuitu sedis similis visioni smaragdinæ.

SECTIO III.

1 IOACHIMVS PRImùm existimat per *iridem* Spiritus sancti significari personam, sicuti paulò ante in iaspide Patrē, in sardio Filiū intellexit. Rationē similitudinis eam affert, quia sicut iris triplicem colorem refert, viridē, cœruleum, & rubicundum, ita Spiritus sanctus primùm homini confert gratiam, vt credat: deinde vt operari valeat: postremò vt charitate sit perfectus. Quā ob causam ait Spiritum sanctum, primùm in specie columbæ: deinde per insufflationem: deniq; in igni fuisse concessū. Quòd verò *iris* in circuitu sedis sit, illud significat, Ecclesiam vndequaque Spiritus sancti præsidio muniri, iuxta illud Psalm. 124. *Montes in circuitu eius, & Dominus in circuitu populi sui.*

Spiritus sanctus iridi comparatur, ex Ioachimo.

Spiritus sancti præsidio munitur Ecclesia. Psal. 124. 2.

2 Secundò, Richardus de Sancto Victore in *Iride*, cùm speciem arcus habeat, atque adeo belli signum præferat, putat significari iudicium: esse autem in *circuitu sedis*, quia tam à dextris quàm à sinistris vniuersos iudicis cōplectetur sententia, quia vero smagdus partim viret, partim rubet, illud demōstrat, iustos introducendos esse ad pascua virentis gloriæ, malos autem sempiternis ignibus addicendos.

Richard. Vict.

Tertiò. Beda per *Iridem* sanctos intelligit, qui in circuitu throni sunt, quia Ecclesia vndique sua intercessione defendunt. Est enim Iris pacis symbolū, quę propterea similis smaragdo dicitur; quia sancti quò magis viriditatem futurę glorię expectant, eò magis ad cæteros protegendos animantur.

Beda. Sanctorum intercessio tuetur Ecclesiam.

Quartò. Plerique, per *Iridem* Verbi incarnationem intelligūt, quæ visioni smaragdinæ similis dicitur: quia in incarnatione potissimū Dei misericordia elūcet, & spes omnis nostra posita est. Rationem similitudinis eam affert Ansbertus; quia quemadmodum arcus cælestis diuini fœderis pignus, tunc apparet cùm radiis solis vmbrifera fuerit nubes illustrata: ita cum Patris Verbū, quod *candor est lucis æternæ*. Sapientiæ 7. & Sol iustitiæ, humanam suscipiendo naturam irradiauit, ipsa humanitatis susceptio, reconciliatio facta est mundi, quod disertis verbis cecinit Esaias cap. 19. cùm dixit: *Ecce Dominus ascendet super nubem leuem.* Quo loco per *nubem*, humanitatem intellexerūt D. Augustinus tractatu 34. in Ioannem. Eusebius Cæsariensis libro 1. demonstrationis Euangelicæ cap. 4. & libro 8. cap. 5. & libro 9. cap. 2. D. Chrysostomus homilia 2. ex varijs in Matth. Cyrillus Alexandrinus, & Procopius in cōmentarijs super Esaiam. Quamuis alij Beatam Virginem interpretentur, in quibus est D. Ambrosius in exhortatione ad virgines, & in Institutione virginis. Vtranque vero expositionem affert diuus Hieronymus in eundem locum Esaię.

3

Ansbertus.

Verbi incarnatio iridi similis.

Sapi. 7. 16.

Esai. 19. 1

Humanitas Christi, nubes.

D. Augustin. Euseb. Cęsar.

D. Chrysost.

Cyrill. Alex. Procop.

B. Virgo, nubes.

D. Ambros.

D. Hieronym.

In hanc sententiam plerique interpretantur illud Ecclesiastici 43. *Vide arcum, & benedic eum qui fecit illum, valde speciosus est in splendore suo*, vbi Christum per arcum intelligunt, cuius arcus duo cornua, duæ sunt naturæ, chorda vero earum vnio, sunt autem eiusmodi cornua ad terram conuersa, quemadmodum & in Iride, in signum 4

Ecle. 43. 12.

Christus arcus cælestis.

num

num pacis, & fœderis cũ hominibus: quemadmodum etiam Iris triplicem colorem habet, cæruleum, viridem, & rubeum: ita Christus fuit cæruleus, quia cælestis, iuxta illud Pauli 1. ad Corinth. 15. *Secundus homo de cælo cælestis*: Viridis, per innocentiam vitæ, & gratiarum affluentiam. Rubicundus in passione. Cant. 5. *Dilectus meus candidus & rubicundus*. Denique sagittę ab hoc arcu emissę non aliæ quàm amoris fuerunt, à quibus nimirum se vulneratam lætabatur sponsa. Cant. 2. cũ dicebat: *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amorẽ langueo*. Pro quo Septuaginta transtulerunt, *quia vulnerata amore ego sum*. Hunc ergo arcum iubemur respicere per imitationem; & Deum Patrem benedicere, quia illum mundo concessit.

1. Cor. 15. 47.
Cant. 5. 10.
Cant. 2. 5
Sagittę à Christo emissę, quę.

5 Maximè omnium literalis expositio ea nobis videtur, significari per Iridem diuinã misericordiã; cum Iris fœderis, & clementiæ symbolum sit, qua vndiq; Dei thron⁹ ambitur, quia vbique, & omnibus eam præstat. Ratio verò huius similitudinis duplex potissimùm afferri potest. Vna quia sicut Iris variorũ colorum, eorumq; pulcherrimorum speciem refert; ita Dei misericordia multiplex est, eaq; pulcherrima. Cæruleum colorẽ licet agnoscere in fide, quę tota cęlestis est, in spe, viridẽ, in charitate, rubicundum, inter medios, in reliquis donis gratiarũ, quæ Deus iustis liberaliter impertit. Altera. Quia sicut Iris gerit speciẽ arcus aduersus cælũ intenti, ita arcus noster, & arma ad Deum promerendũ, & quodamodo vincendum, cælumq; ipsum expugnandum vna Dei misericordia cõtinentur. Sic enim eam appellauit Iacob Gen. 48. cùm dixit ad Ioseph filiũ: *Do tibi partẽ vnam extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhæi, in gladio, & arcu meo*. Vbi per *gladium & arcũ*, Paraphrastes Chaldaicus cùm locũ ita transtulit, *Quã tuli de manu Amorrhæi oratione mea, & deprecatione mea*, proculdubio misericordiã diuinam intellexit, per quam Deus orationem Iacob exaudiuit: quippe cum nostræ deprecationes Dei misericordia innitantur.

Iridis literalis expositio.
Dei misericordia cur iridi comparetur.
Arma nostra Dei misericordia.
Gene. 48. 22.
Paraphr. Cald.

6 Atque hunc arcum Dauid in cælũ intendit, Psal. 50. cùm dixit: *Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam*, &c. Quam eandẽ ob causam visioni *smaragdinæ similis* dicitur, id est, viridi colore præstare: quia tota nostra spes, cuius smaragdus, propter viriditatem, est symbolũ, in Dei misericordia posita est, iuxta illud Psal. 12. *Qui tribulant me exultabunt si motus fuero; ego autem in misericordia tua speraui*. Et Psal. 51. *Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei, speraui in misericordia Dei in æternum*. Vbi aduerte comparare se Dauidem oliuæ, cum de spe sua in misericordia Dei disserit, quia sicuti oliua semper viret, ita qui in Dei misericordia confidit, quæ smaragdo viridissimæ gẽmæ comparatur, spem habet florentissimam, & semper virentem: vndè alio in loco ait. *Qui confidunt in Domino sicut mons Sion; non commouebitur in æternum, qui habitat in Hierusalem*. Psal. 124. Quod iuxta Hebraicam veritatem, sic est intelligendum: qui spem suã in Deo collocat: sicut mons Sion, qui in Hierusalem fixum habet locum, nunquam loco mouebitur, ita ipse nunquam deijcietur. Quanuis alij cum diuo Augustino duplicem sic distinguant sententiam: *Qui confidunt in Domino, erunt sicut mons Sion; & non commouebitur in æternum, quisquis habitat in Hierusalem*. Verùm prior distinctio Hebræo textui est congruentior, quam propterea sequutus diuus Hieronymus sic locum transtulit ex Hebræo: *Qui confidunt in Domino, quasi mons Sion immobilis, & in æternum habitabilis*. Accedit quod quemadmodum viridis color, vt ait Glossa, mirum in modum aspectum recreat, & roborat: ita nihil est, quod magis mortaliũ animos cõsoletur, quã Dei misericordia. Vides igitur Dei sedẽ vndiq; misericordiæ symbolo non solum am

Psalm. 50. 3.
Smaragd⁹ spei symbolũ.
Psalm. 12. 5.
Psalm. 51. 10.
Sperãs Dauid cur se oliuæ comparet.
Psalm. 124. 1.
Immobilitas sperantis in Deũ.
D. Hieronym.
Glossa.
Misericordia, throni Dei ornatus.

Ezech. 1 biri, sed etiam exornari: quemadmodum & apud Ezechielem cap. 1. nubem illam ignibus inuolutam, quæ diuinam significabat Iustitiam, splendor quidam fulgentissimus per circuitum ambiebat, ac pulchram reddebat: qui splendor symbolum erat diuinæ misericordiæ, atque clementiæ.

Quinam sint viginti quatuor seniores in totidē thronis sedentes.

In circuitu sedis sedilia viginti quatuor, & super thronos, viginti quatuor seniores sedentes, circūamicti vestimētis albis, & in capitibus eorum coronæ aureæ.

SECTIO IIII.

1 VIDIT Ioannes in circuitu throni viginti quatuor sedilia, seu thronos, vt habetur Grecè: & in ijs sedentes viginti quatuor seniores.

D. Augustin⁹. Tycon. Beda. Primasius. Esai. 24. 23. Per eos D. Augustinus, seu Tyconius, Beda, & Primasius, vniuersam Ecclesiam intelligunt, iuxta illud Esaiæ 24. *Erubescet luna, & confundetur sol, cum regnauerit Dominus exercituum in monte Sion, & in Hierusalem in conspectu senum suorum fuerit glorificatus. In duodecim*, inquit Augustinus, *Apostolos, & præpositos, & in alijs duodecim reliquam Ecclesiam intellige.*

Per viginti quatuor seniores, vniuersa designatur Ecclesia. Primasius eam affert huius numeri rationem, positos nimirum esse *viginti quatuor* pro Ecclesia vniuersa, quasi duodecim tribus duplicarentur propter geminum testamentum; *Nam quia* inquit, *in veteri testamento duodecim tribus fuerunt, & in nouo duodecim Apostoli Ecclesiæ fundatores, rectè numerus viginti quatuor seniorum vniuersam Ecclesiam significat.*

D. Gregor. D. Gregorius in librum primum Reg. cap. 9. locum hunc expendens cōcionatores interpretatur. *Seniores*, inquit *sancti sunt prædicatores maturi sensu, moribus graues, qui thronum Dei iuxta positis sedibus ambi[illegible]: quia qui præ cæteris conditorē diligunt, per altissimam conuersationem ei vicinius requiescunt.*

2 Communis tamen expositio, quā sequuntur Glossa, Richardus de S. Victore, Rupertus, Pānonius, Ioachim⁹. & alij, est. *Per viginti quatuor seniores* intelligēdos esse præstātissimos quosq; sanctos, ac præcipuè prælatos, & Doctores vtriusq; testamenti, qui numerus ex duodecim Patriarchis, & ex duodecim Apostolis conficitur, cum enim numerus duodenarius dicat vniuersitatē, in duodecim Patriarchis præstantissimi quiq; sancti veteris testamēti, & in duodecim Apostolis excellentes viri testamēti noui, optimo iure accipiuntur: qui *seniores*, tū propter antiquitatē, tum propter morū, doctrinæq; grauitatē appellantur: quā eandem ob causam in thronis sedēt: quia in fine mundi iudicabunt.

Glossa. Richard. Vict. Rup. Pannon. Ioachimus.

3 Primò est obseruandū. Sedilia, siue thronos in cælo post Christi Dñi in cęlum ascensum apparuisse, quia tunc primùm patuit sanctis in gloriā aditus, eisq; sedilia ad sedendum concessa sunt, in cuius rei typum, & significationē, cum intra Sanctasanctorum, siue tabernaculi Mosaici, siue templi Salomonis, nulla essent sedilia, nihilominus intra Sanctasanctorū eius templi, quod describit Ezech. à cap. 40. multa sedilia sunt visa. Sic enim latera illa sexaginta sex per circuitum, quorum fit mentio cap. 41. interpretantur Hugo Cardinalis, Dionys. Carthusianus, & alij. E quibus quadraginta ponunt in ea parte templi, quæ appellatur *Sancta*, reliqua. 26. in ea, quæ *Sanctasanctorum* dicitur. De cuius sententiæ probabilitate superioribus annis dum Ezechielem interpretaremur, fusè disseruimus.

Per Christi ascensionem patuit aditus in cęlum.

Ezechiel. 40.

Hugo Card. Diony. Cart.

4 Illud modò dumtaxat ex Hugonis, & Dionysij expositione colligimus, in Sanctisanctorum templi Salomonis nulla fuisse sedilia, quia vacua omnino fuissent, cùm eò solus Pontifex

Hebr. 9.

Cur sancta Sanctorum Salomonis sedib. vacua, Ezechielis vero templi Sancta visa cum sedilib.

semel in anno ingrederetur, vt ait Paulus ad Hebræos 9. Quo simul etiam significabatur nemini eo tempore ad gloriam aditum patuisse, eáq; ob causam superuacanea fuisse sedilia. At vero, quia post passionē Christi liber patet aditus ad Sācta Sanctorum cœlestia, idcirco in Sanctis Sanctorum eius templi, quod in Ecclesiæ typum à Christo fundatū fuit, Ezechieli ostensum, oportuisse, vt multa sedilia ponerentur, in quibus sederēt ij, quibus salus contingeret: atque in ijs excellunt hæc viginti quatuor sedilia, siue throni, in quibus viginti quatuor seniores, idest, Prælati, Doctores & præstantissimi quique vtriusque testamenti heroes, tamquam reliquorum parentes, fundatores, ac iudices, sublimioris gloriæ, & honoris prærogatiua eminerent.

5 Secundò. Aduertendum est, nusquam in sacris literis, Angelos sedentes in cælo apparuisse, sed Deum, & homines, vt ex eo exploratum sit quāto honore post Verbi incarnationem homines, Angelis antecellant, siquidem homines in thronis considentes; Angeli vero perpetuò, vel stantes, vel ministrantes apparent, vt est perspicuū ex capite 6. Esaiæ, vbi ita legimus: *vidi Dominum sedentem super solium excelsum & eleuatum, & ea quæ sub ipso erant replebant templum, Seraphim stabant subter illud.* Et apud Danielem capite 7. *Millia millium ministrabant, & decies centena milliū assistebant ei.* Et Tobiæ 12. *Ego sum Raphael Angelus, vnus ex septem qui astamus ante Dominum.* Vnde iam colliges cum D. Bernardo sermone secundo de tribus testimonijs, & sermone de sancto Benedicto Abbate, quanta fuerit Luciferi elatio, qui vniuersis Angelis stantibus, ipse solus sedere præsumpserit, cum dixit, Esaiæ 14. *Super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis, Siccine,* inquit Bernardus, *vbi stant omnes, vniuersi ministrant, tu pacis inimici sedebis? quid laborasti vt iam sedeas?* E contrario ad Apostolos dixit Christus,

Quanto honore post Incarnationem Angelis homines antecellant.

Esai. 6. 1.

Dan. 7. 10.

Tob. 12. 15.

Luciferi elatio, quanta.
D. Bern.
Esai. 14. 13.

D. Bern.

Matt. 19.

Matthæi 19. *Sedebitis & vos, super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel.* Et de Ecclesia vniuersa dixit Paulus ad Ephesios 2. *Deus autem qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, conuiuificauit nos in Christo, (cuius gratia estis saluati) & conresuscitauit, & consedere fecit in cælestibus in Christo Iesu.* Ex quo mirum in modū resplendet Dei in homines amor, & beneficentia, qui propter Christum ad tam sublimem eos honoris gradū euexit, vt in nobilissima illa curia, tot principibus, idest, Angelis stantibus, & ministrantibus coram Deo in diuinitatis suæ throno residente, ipsi quoque in thronis pulcherrimis, gloriosi considéant.

Ephes. 2. 4.

Amor Dei in homines.

6 Tertiò, apparuerunt ijdem vigintiquatuor seniores *circumamicti vestimentis albis*, quæ Glossa interpretatur virtutes, quibus sancti & teguntur, & albent. Richardus de sancto Victore, munditiam castitatis, & boni operis. Pannonius, castitatem, & sapientiam. Dionysius Carthusianus, castitatem. Rupertus æternam iucunditatem. Alij, gloriam corporis. Nobis tamen, vero similius videtur, aut virtutum ornamenta: aut gloriam animæ accipiendam esse. Cum enim hęc apparitio, Ecclesiæ statum ante illā generalē resurrectionē repręsentet, & per vigintiquatuor seniores excellentiū sanctorū multitudo, qui in vtroq; testamento, sanctitate, doctrina, & gubernandi prudētia floruerūt, intelligatur, quorū pauci cum Christo in corporibus gloriosis in cælū ascenderunt, non possumus per vestiméta alba gloriā corporis, sed aut virtutum pulcherrima ornaméta, aut certè gloriā animæ intelligere. Atq; eandem gloriā exprimūt coronæ aureæ, quæ in singulorū capitibus apparuerunt: cur verò gloria *coronæ* similis dicatur, fusè iam superiùs explicauimus: significant etiā Regiā potestatē, verè enim Beati sunt Reges, de qua re, quia iam suo loco diximus, non est cur eadem replicemus.

Glossa.

Richar. Vict.

Pánon.

Diony. Carth.
Rupertus.

Per vestiméta alba quid accipiendum.

Beati verè reges.

Quænam ſint fulgura illa, voces, ac tonitrua, quæ de throno procedere viſa ſunt.

Et de throno procedebant fulgura, & voces, & tonitrua.

SECTIO V.

1 HÆC omnia ad ſtatum præſentis Eccleſiæ pertinent. Per *fulgura*, communis expoſitio, (quæ etiam eſt D. Auguſtini, ſeu Tyconij, Ruperti, Richardi de ſancto Victore,) miracula intelligit, quæ Deus per ſeniores illos, ad mundi conuerſionem edidit, & nunc etiam edit, ederque vſque ad finem mundi. Per *voces, ac tonitrua*, Diuini verbi prædicationem, eo tamen diſcrimine, quòd *voces* exprimunt tēperatas admonitiones mediocriter auribus inſonātes. *Tonitrua* verò terrificas de futuro iudicio, pœniſq; impiorum comminationes. Præterea etiam ſublimes de Chriſti diuinitate, diuiniſq; etiam perfectionibus, ac ſecretioribus fidei arcanis conciones: quemadmodum exponit Pannonius. Rupertus aduertit, quia Sancti, non à ſe ipſis, id eſt, à propria poteſtate; ſed ex virtute diuina edunt miracula; idcirco fulgura, non à ſedibus ſeniorum, ſed de throno Dei procedere, cuius ſolius eſt vera patrare miracula.

D. Auguſt.
Tycon.
Rupert.
Richar Vict.

Pannon.
Rupert.

Ex virtute diuina facti edūt miracula.

2 Atque hinc primum habes concionatorem Euangelicum pro ratione loci, temporis, atque auditorum, accommodare debere cōcionem: ſiquidem vti diximus, *voces* hoc loco tum temperatas admonitiones, tum faciliores ad intelligendū, de moralibuſq; rebus tractatiōes: *tonitrua* verò tum terrificas comminationes; tum altiorem de ſublimibus rebus ſermonem ſignificant: quos omnes dicendi modos vſurpare debet concionator Euangelicus accommodatè ad auditorum conditionem de diuinis rebus diſputans, quam concionandi formam ſeruabat Apoſtolus vt ipſemet teſtatur 2. Cor. 5. cùm ait: *Siue enim mente excedimus Deo, ſiue ſobrij ſumus vobis*: hoc eſt, ſi altiora & ſublimiora prædicamus: id ad explicandam Dei naturam, cómēdandamq; eius gloriā, præſtamus: ſi autem mediocria loquimur, id veſtri cauſa facimus, vt nos veſtro captui, capacitatiq; accōmodemus: habes etiam huius rei illuſtre exemplum in Ioanne Apoſtolo, qui ſingulos pro ſuo captu, & conditione admonebat, vt eſt perſpicuū ex illis verbis primæ eius epiſtolæ c. 2. *Scribo vobis filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen eius. Scribo vobis patres, quoniam cognouiſtis eum, qui ab initio eſt. Scribo vobis adoleſcentes, quoniam viciſtis malignum. Scribo vobis infantes, quoniam cognouiſtis patrem. Scribo vobis iuuenes, quoniam fortes eſtis, & verbum Dei manet in vobis, & viciſtis malignum.* Vndè ſi aduertis Ioannes accommodatè ad ætates, & conditiones loquitur. Tres enim ætates connumerat, puerorum, iuuenum, ſenum: & vnicuique quod congruū eſt, tribuit. Nam quia pueri per ignorantiam, & inſcitiam labuntūr, ait quod illis peccata remittuntur, quoniam peccatum ex ignorantia, quod proprium puerorū eſt, maiorem aliquam excuſationem cōtinet: & quia ijdem pueri interdum per ætatem parentes non agnoſcunt, ideo, ijs quodammodo blāditur, laudans quod Patrem cæleſtem cognoſcāt: Senū illud eſt propriū, quod priſca & antiqua in ore habeāt: cū igr̃ Patre æterno nihil ſit antiqui⁹, cū ſit æternus, idcirco eis laudi tribuit, quod nouerint patrē illū, qui ab initio eſt, hoc eſt ex æternitate. Denique quia adoleſcentes & iuuenes valēt robore, ac de viriū magnitudine, corporiſq;

Quam concionandi formam ſeruare debeat concionator Euangelicus.

2. Cor 5.13

1. Ioan. 2. 12.

Vnumquéque pro ſuo captu admonebat Ioānes.

firmitate

firmitate gloriari solent, iactareq; se, quod victorias consequantur, propterea illos gaudere iubet quod *malignum*, idest dæmonem superarint.

3 Illud deinde notandũ est, pulchrè per *fulgura* significari miracula, cuius similitudinis ratio multiplex est. Prima, quia vt ait Ricardus de sancto Victore: sicut fulgura longè clarèque coruscant, iuxta illud Matt. 24. *Sicut fulgur exit ab Oriente, & paret vsque in Occidentem*: sic miraculorum splẽdor, & fulgor latè multorum commemoratione funditur, plurimosque vel ad fidem conuertit, vel iam conuersos in fide confirmat: atque idcirco miracula, splendor, & coruscatio armorum Dei appellantur. Abacuch cap. 3. vbi pro eo quod ex Hebræo transtulit Hieronymus, *In luce sagittarum tuarum ibunt, in splendore fulgurantis hastæ tuæ*, Septuaginta reddiderunt, *in lumine iacula tua ibunt, in splendore seu coruscatione fulgoris armorum tuorum.* Quem locum in hanc sententiam expendit. Diuus Gregorius libro 30. Moralium capite 3. *Fulgor*, inquit, *armorum est claritas miraculorum, armis nos tuemur, iaculis aduersa destruimus, arma ergo cum iaculis sunt miracula cum prædicatione. Etenim sancti verbis prædicationis, quasi iaculis aduersarios feriunt, miraculis vero quasi armis se tuentur, vt & quantum sint audiendi, sonent per impetum iaculorum, & quantum sint reuerendi, clarescant per arma miraculorum.*

Richar. vict.

Matth. 24. 27

Per fulgura cur significentur miracula

Abacuch. 3. 11.

D. Hieronym.

Miracula armorum Dei coruscatio, ex D. Greg.

4 Secunda. Quia sicut fulgura è nubibus egrediuntur, ita è sanctis prædicatoribus miracula, atq; adeo cùm miracula appellantur fulgura, tacitè innuitur sanctos esse veluti nubes, quo nomine censentur. Esaiæ 5. *Mandabo nubibus meis, ne pluant super eos imbrem*, & capite 6. *Qui sunt isti qui vt nubes volant.* In hunc sensum D. Augustinus accepit locum illum Psalm. 96. *Alluxerunt fulgura eius orbi terræ, vidit, & commota est terra. Misit*, inquit, *Dominus Apostolos prædicatores, & sanctos veluti nubes, videbantur homines, & contemnebantur: quemadmodum nubes videntur, & contemnũtur, antequam de eis exiliat, quod mirentur: erãt illi quidem homines infirmi, carnem portantes, sed erat in illis quod fulguraret, erat, quod coruscaret; accedebat Petrus homo piscator, orabat, & surgebat mortuus, forma humana nubes erat, splendor miraculi coruscatio erat: rectè autem adiungit, Vidit, & commota est terra, quia tota terra commota est fulgoribus de illis nubibus erumpentibus.* Eodem sensu D. Gregorius libro 30. Moralium cap. 3. exponit illud 38. *Nunquid mittes fulgura & ibunt, & reuertentia dicent tibi, adsumus. Fulgura*, inquit, *ex nubibus exeũt, cum mira opera ex sanctis prædicatoribus ostẽduntur, qui idcirco nubes vocari solent, quia & coruscant miraculis, & verbis pluunt: & quia humana corda istis miraculorũ fulgoribus conturbãtur, dicitur Psalm. 17. Fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.*

Miracula è sanctis vt è nubibus fulgura egrediuntur.

Esai. 5. 6.

D. August. Psalm. 96. 4.

D. Gregor. Iob. 38. 35.

Psalm. 17. 15.

5 Tertia. Quia sicut fulgurum coruscationem pluuia consequitur, ita miraculorum splendorem consequitur pœnitentia, compunctio, & lacrymæ peccatorum ante actæ vitæ, errores, & cæcitatem lamentantium: vtrunq; significauit vnum quidem in literali sensu, alterum in mystico Regius vates, cum dixit Psalm. 134. *fulgura in pluuiam fecit.* Inquem locum (vt hoc obiter dicamus) eleganter annotauit ad literam D. Augustinus, voluisse Deum, vt post fulgura pluuia sequeretur; quia fulgura sine pluuia terrerent, & nihil vtilitatis afferrent mortalibus, itaque voluisse, vt post fulgurum terrorem, refectio pluuiæ sequeretur: sic enim ille omnes suas comminationes in bonum tandem nostrum, & vtilitatem conuertit, iuxta illud Tobiæ 3. *Post tempestatem trãquillum facit.* Nec minus elegans est D. Hieronymi in eum locum obseruatio, quam reperies in eius commentarijs super tertium caput Marci, *fulgura in pluuiam fecit, vt extinguat misericordia, quod iudicium inurit.*

Miracula, compunctio, & lacrymæ consequuntur.

Psalm. 134. 7.

D. August.

In bonum nostrum cõminationes suas cõuertit Deus.

Tob. 3. 22.

D Hieron.

6 Quarta. Cum *fulgura* in sacris literis nonnũquã pro fulminibus vsurpentur, (nec enim dubitandum est, fulmina fuisse illa, quibus Deus Ægyptios oppressit, quæ tamen Exodi 9.

2.Reg.

Exod. 9. 2. Regum 22. Psal. 17.

Regum 22. & Psalm. 17. fulgura nuncupantur.) Illud etiam ad miraculorum vim explicandã pertinet, quòd sicut fulmina integro exteriùs manẽte corpore, vniuersa ossa comminuũt & loculis integris pecuniam conflant & manente vagina, ensem liquefaciunt, ita Deus per miraculorũ suorum fulmina infideles, & peccatores sic interdum afficit, vt cum exteriùs similes alijs remaneãt, in carne videlicet ambulantes, non tamen secundum carnem militent, vt dixit Paulus 2. ad Corinthios 10. sed omnem cordis duritiem intrinsecùs amittant, & diuino amore liquefacti in Deum ferantur. Denique diuitijs, ac secularibus honoribus contemptis, se Deo deuoueant, ita vt à cælesti aliquo fulmine percussi videantur, quod in suis laboribus, qui etiam instar fulminum sunt, videtur Dauid agnouisse, cùm dixit, Psalm. 41. *Dum confringuntur ossa mea, exprobrauerunt mihi, qui tribulant me inimici mei.*

2. Corint. 10.

Psalm. 41. 11.

7. Secundo. Notandum est Rectè etiam per *tonitrua* sublimes, ac terrificas conciones significari, tum propter admirationem, quam altissima fidei mysteria auditorũ mentibus inijciunt; tum propter terrorem, quem ex pœnarum inferni commemoratione peccatoribus incutiunt, quibus potissimum de causis filij Zebedæi Iacobus videlicet, & Ioannes appellati sunt à Christo, *Boanerges*, idest filij tonitrui Marci 3. quod Hebræa phrasi idẽ est quod *tonitrua*: sicut fili⁹ iniquitatis ꝑ filio iniquo, & fili⁹ perditiõis pro perdito filio ponitur. Ratio verò est, quia altissima fidei mysteria, & formidanda malis præparata iudicia admirabili, ac terrifico cõcionis reboatu tonuẽrũt; præcipue vero Ioannes, qui mox Euãgelij sui initio altissimè intonuit, dicens. *In principio erat verbũ, & verbum, erat apud Deum &c.* Accedit, quod tonante cœlo ceruæ pariunt, cum enim difficillimi sint partus, vt habes Iob 39. audito tonitru præ timore pariunt; quod ad literam significauit Regius vates Psal. 28. cùm dixit: *Vox Dñi præparãtis ceruos:* vbi *ceruas* legendum videtur ex textu Hebræo: qui habet אילות aialoth, quæ terminatio manifestè fœminea est. Si enim *ceruos* legendum esset, oportuisset dicere אילים aialim. Græcum autem ἐλάφους vtrumque significat, quare alij cum diuo Hieronymo ex Hebræo transferunt, *vox Domini obstetricans*, seu parturire faciens ceruas. vbi per *vocem Domini* tonitruum intelligitur, sic igitur etiam peccatores, qui ceruis propter timorem cõparantur, iuxta illud Prou. 18. *Fugit impius nemine persequente*, qui etiã difficilẽ, ceruarum instar spiritualem conuersionis fœtum emittunt, audita terrifica quadam de iudicio, & inferni cruciatibus, cõcione, quasi tonitru audito pariunt, & conuertuntur. Quemadmodum ipsi confitentur Esaiæ 26. *A facie tua Domine concepimus, & quasi parturiuimus, & peperimus spiritum salutis:* quanquam enim in Hebræo illud *A facie tua*, ad præcedentem sententiam pertineat, tamen Septuaginta ad sequentem retulerunt, sic locum trãsferentes *propter timorem Domini in vtero accepimus &c.* Eodemque modo legit D. Augustinus in Psalmum 47. super illa verba, *Ibi dolores vt parturientis.* Et D. Ambrosius libro 2. De interpellatione Iob. capite 4. Hanc etiam peccatorum conuersionem, quæ per miraculorũ, & magnorum auxiliorum vim perficitur, habet typicè expressam in subuersione curruum Pharaonis, de qua est sermo Exodi 14. *Respiciens Dominus super castra Ægyptiorum, subuertit rotas curruum*: eam enim rotarum & curruum subuersionem simul tonante cælo contigisse docuit Regius vates Psalm. 76. cùm dixit: *Viderunt te aquæ Deus, & timuerunt, & turbatæ sunt abyssi, multitudo sonitus aquarum, vocem dederunt nubes. Etenim sagittæ tuæ transeunt, uox tonitrui tui in rota.* Vbi *rota* pro rotis, idest curribus posita est: sic etiã ad terrificum diuinarum comminationum tonitrum rotæ curruum dissipantur.

Iacobus, & Ioannes cur Boanerges à Christo dicti.

Marc. 3.

Ioann. 1.

Iob. 34.

Psalm. 28. 3.

D. Hieron.

Peccatores ceruis similes ob timorem.

Prouerb. 18. 1

Esai. 26. 18.

D. August. Psalm. 47. 7.

D. Ambros. Diuinarum cõminationum vis ad conuertendos peccatores.

Exod. 14. 24.

Psalm. 76. 17.

sipantur. Idest impiorum fastus & superbia destruitur; & in humilem ad suaue Euangelij iugum, subiectionem commutatur.

Quid sint septem lampades ardentes ante thronum.

Et septem lampades ardentes ante thronum, qui sunt septem spiritus Dei.

SECTIO VI.

1 QVID per septē lampades, quę ante thronum Dei ardebant, intelligendū sit, Ioānes ipse explicauit, cùm dixit: *Et septem lampades ardentes ante thronum, qui sunt septem spiritus Dei.* Per hos autem septē spiritus, quidam vniuersitatem Angelorum; plures septem Spiritus sancti dona accipiunt. Verùm cùm nos iā primo capite diximus, per septem hosce spiritus, intelligendos esse septem pręcipuos Angelos rebus humanis pręsidentes, sicuti intellexerunt Irenæus, & Clemens Alexandrinus, quos hoc loco citat Arethas, illud dumtaxat explicandum superest, cur lampadibus ante thronum Dei ardētibus comparentur. Illa igitur est ratio potissima. Quia nimirum septem isti Angeli fideles in fidei caligine, vitæq; huius tenebris versantes, per inferiorēs Angelos, & interdum etiam per seipsos, tanquam splendidissimæ lampades illuminant: quam eandem ob causam astra matutina appellātur, Iob 38. *Vbi eras, tùm me laudarent simul astra matutina?* Quo loco Patres per *astra matutina* Angelos accipiunt, veluti D. Gregorius, & D. Hieronymus in commentariis eius loci.

Irenę. Clemēs Alex. Arethas. Septem pręcipui Angeli cur lampades dicātur.

Iob. 38. 7.

D. Gregor. D. Hieron.

2 Sunt autem hæ lampades continuò *ante thronum Dei*, id est, omnibus expositæ, vt ex illis quicumq; voluerint, lumen sibi mutuari possint, vndè ad idem significandum, diuersa tamē similitudine, ex candelabro illo aureo apud Zachariam, capite 4. septem lucernis constante, quod Ecclesiam repræsentabat, septem Spiritus sancti donis illustratam, ex duobus rostris aureis, idest, quibusdam veluti clauis dependebant septem infusoria, idest septem vasa, in quibus seruabatur oleum, quod in lucernas mitteretur, quemadmodum plerique interpretantur, de qua tamen interpretatione in nostris super Zachariam commentarijs, quid sentiendum sit docemus. Quæ infusoria Arias Montanus in cō mentarijs super Zachariam interpretatur cælestes spiritus ad diuina beneficia Ecclesię ministranda, deputatos, iuxta illud ad Hebr. 1. *Omnes sunt administratorij spiritus in ministerium missi, propter eos qui hæreditatem capiunt salutis.* Cernis igitur Angelos, non solum lāpades esse, quæ luceant, sed etiam vasa aurea diuinorum beneficiorum, & gratiarum plenissima, quas cupiunt fidelium mentibus tanquam lucernis infundere: rectè enim omnia diuina beneficia olei nomine intelliguntur, cum ex Dei misericordia proficiscantur. Meritò etiam hæ lampades ardere visæ sunt; quia Angeli quantum est ex se, quos illuminant, accendunt, & Dei amore inflāmant. Vnde, & in sacris literis sub ignea potissimum specie describuntur, quemadmodū tradit Dionysius Areopagita in sua cælesti Hierarchia cap. 15.

Zach. 4.

Arias Mon.

Hebrę. 1. 14.

Angeli, vasa gratiarum plenissima.

Angeli quos illumināt, Dei amore accendunt.

Dion. Arop.

3 Quod si in gratiam communis opinionis velis per *septem hos spiritus* septem Spiritussancti dona intelligere, rectè illa etiam lampadibus comparantur, cùm ijs iustorum mentes illustrentur, beneficio Christi Domini, ex quo veluti flore hi pulcherrimi donorum fructus pullularunt, idcirco enim Esaias, cùm de donorum Spiritus sancti germinatione ex Christo locutus est, florem Christum appel-

Spiritus sancti dona mentem illustrant.

lauit.

Esai. 11. 2.

lanit. Sic enim ait capite 11. *Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, & requiescet super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiæ, & intellectus, Spiritus consilij, & fortitudinis, Spiritus scientiæ, & pietatis, & replebit eum Spiritus timoris Domini,* quia nimirum ex Christo tanquam ex flore septem hęc dona, non solum veluti odores suauissimi, sed etiam vt fructus pulcherrimi orta sunt, & vniuersam Ecclesiam impleuerunt. Ardentes autem hæ lampades visæ sunt, quia Spiritus sancti dona semper charitatem comitantur, atque adeo continuò ardent: sunt enim hæc dona quemadmodum, & virtutes morales infusæ, veluti pedissequæ charitatis, quę eam quasi Reginam semper prosequuntur.

Ex Christo vt ex flore pullulant Spiritus sancti dona.

4

Sed cur *ante thronum*, inquies, *ardent?* quia vt ait Glossa, dona Spiritus sancti semper parata sunt dari se disponentibus; quare septē hæ lāpades semper *ante Dei thronum ardentes*, significant Deū prōptissimū esse, & paratissimū ad cōferendā omnibus gratiā. Quam etiam ob causam eadem Spiritus sancti dona brachia appellantur, quia Deus vniuersos cupit āplecti, & quæ propterea è cœlo in terram porrigit, ad complectendos vniuersos. Sic enim Rupertus libro 2. in Deuteronomium, capite vigesimo, exponit illud Deuteronomij 33. *Non est Deus alius vt Deus rectissimi ascensor cæli, auxiliator tuus magnificentia eius discurrunt nubes, habitaculum eius sursum, & subter brachia sempiterna. Quid est,* inquit Rupertus, *habitaculum eius sursum, & subter brachia sempiterna? nisi quod Christus ascendit in cælum, sedensque ad dexteram Patris habitat sursum, & exinde porrexit huc brachia sua sempiterna idest sancti Spiritus sui dona fortissima.* Atque hæc Dei prōptitudo, significatur Esaiæ 65. vbi Deus ipse ita loquitur *Inuenerunt, qui non quærebant me, dixi, ecce ego ecce ego, ad gentem quæ nesciebat me, & quæ non inuocabat me.* Sanè non aliam ob causam Deus inuenitur à non quęrentibus, nisi quia ipse omnibus se offert & omnes vias intercipit, vt ita in eum omnes, vel inscij, & imprudentes incurrant, nec eo contentus præterea clamat, *Ecce ego ecce ego.* Id quod etiam Christus de se ipso significauit cum dixit Canticorum 2. *Ego flos campi.* Vbi obseruandum est cum Beda in commentarijs eius loci, non se appellasse *florem horti*, qui non omnibus patet, sed *campi*, qui est omnibus expositus, ita vt eum omnes liberè possint decerpere, *Quasi diceret*, inquit Beda, *flos sum campi, quia per totius orbis latitudinem odoris mei gratiam innotescere cupio:* quò videtur allusisse Simeon, cùm Lucæ 2. ita cecinit. *Viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum.*

Deus paratissimus ad conferendā gratiā.

Rupert.

Deut. 33. 26.

Esaias 65. 1.

Omnibus se offert Deus.

Cantic. 2.

Beda.

Lucę 2.

Quid accipiendum sit per mare vitreum cum dicitur.

Et in conspectu sedis tanquam mare vitreum simile chrystallo.

SECTIO VII.

I

QVOD attinet ad *mare vitreum simile Chrystallo*; quanquam Ioachimus existimat esse sacram Scripturam, quę *mare vitreum* dicitur, quia in ea possunt omnes contemplari species facierum, vt quales sint se singuli cognoscant: communis tamen expositio, quam sequuntur Rupertus, Augustinus, seu Tyconius, Beda, Richardus de sancto Victore, Primasius, Pānonius: & Glossa, est per *mare vitreum* intelligendum esse Sacramētum Baptismi, quod in conspectu est diuini throni, quia omnis qui ad *thronum* Dei cupit accedere, debet per Baptismi mare transire, & illuminari à septem illarum lampadum clarissi-

Ioachimus.

Rupert. Augustinus. Tyconius. Beda. Richar. Vict. Primasius. Pannon.

mo

Baptismus cur mari comparetur.

mo lumine, cur etiam *ante thronum* esse memorantur. Iuxta quam expositionem, Baptismus, primùm appellatur *mare*: quia in eo vniuersa iniquitas suffocatur & permittitur: quam ob causam Paulus 1. ad Corinthios 10. Eundem Baptismum cõparauit mari rubro, in quo Ægyptijs submersis Hebræi incolumes in alterum maris littus euaserunt. *Patres*, inquit, *nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari.* Quam eandem similitudinem vsurparunt Tertullianus libro de Baptismo: & Origenes homilia 5. in Exodum, vbi sic ait: *Tu baptizaris in Christo in aqua, & in Spiritusancto, scias insectari post te Ægyptios, id est, spirituales nequitias. sed tu descendis in aquam, & euadis incolumis, Ægyptij verò sequentes demerguntur in Abyssum.*

1. Cor. 10.

Tertullianus. Origines.

2

Richar. vict.

Quòd verò *vitreum* dicitur, variè exponitur. Prima ratio est Richardi de sancto Victore, quia nimirum in baptismo puritas, & claritas confertur diuinæ cognitionis; quam ob causam Græci Patres, Baptismum, *φωτισμὸν*, idest, illuminationẽ appellarunt: veluti Dionysius Areopagita cap. 2. Ecclesiasticæ Hierarchiæ. Clemens Alexandrinus libro 1. Pædagogi cap. 6. Gregorius Nazianzenus oratione de baptismo, D. Chrysosthomus homilia ad baptizatos: imò & Paulus Apostolus, cùm dixit ad Hebræos 2. *Impossibile est eis, qui semel sunt illuminati, &c.* Quo loco *illuminati*, idem est quod baptizati. Secunda est Bedæ, Primasij, Ruperti, similitudinem vitri ad fidẽ referentium, quam in baptismo profitemur; quia videlicet sicut vitrum non aliud intus continet, quàm quod foris perspicitur, ita qui ad baptismum accedit non aliud debet corde credere, & aliud ore confiteri, iuxta illud ad Romanos 10. *Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Tertia est Hugonis Cardinalis. Quia sicut vitrum totum solis radijs est peruium, ita anima in Baptismo abluta, Deo tanquam soli peruia est, vt

Baptismus illuminat. Diony. Areo. Clemens Alex. Greg. Nazian. D. Chrysost. Ad Hebræ. 2.

Beda. Primasius. Rupert.

Rom. 10.

Hugo Card.

Baptismi gratia.

ab eo omni ex parte gratiæ donis illustretur. Denique subiungitur *Simile crystallo*: Primum ad vim sacramenti explicandam: quia enim crystallũ, vt annotauit Beda, de aqua in glaciẽ, de glacie in gemmam pretiosam cõcrescit, rectè baptismi gratiam exprimit, quæ lapis pretiosus est ex baptismi aqua coalescens. Deinde vt exponit Glossa, & Ansbertus, quia sicut in crystalli generatione, glacies hyemali pressa frigore post plurimorum annorum curricula in fortitudinem petræ obduratur, ita electorum fides inter pressuras, ac tribulationes, per incrementa temporum ad firmitatem perducitur. Denique Rupertus refert vitrũ ad præsentem statũ, crystallum ad futurum post resurrectionem, quia nimirum fideles modo vitrei sunt, idest, lucidi quidẽ, sed mortalia corpora portantes, at post resurrectionem similes erunt crystallo, id est, solidi, & vita immortali perfruentes; iuxta quam expositionem rectè crystallo comparantur gloriosa corpora, tum propter immortalitatis soliditatem, tum propter claritatis, qua præstabunt, excellentiam.

Beda.

Ansbertus.

Rupert.

Fideles nunc vitro, post resurrectionem crystallo similes.

Atq; hęc de cõi expositione: non est tñ prætermittẽda quorundã apud Dionysiũ Carthusianũ interpretatio. Per *mare vitreũ simile crystallo*, sacramẽtũ pœnitentiæ intelligentiũ, quæ ita põt explicari, vt pœnitẽtia mare sit, propter abũdantiã lacrymarũ, *vitreũ*, propter cõfessionis perspicuitatem: *simile crystallo*, tũ propter firmitatem propositi non peccandi in posterum, tũ etiã propter splendorẽ gratię, quæ ex eiusmodi lacrymis instar crystalli pretiosæ gẽmæ cõcrescit. Quanuis & illud in vitro obseruari possit, designari in eo maximũ ad peccata reuertendi periculũ, vitreãq; interdũ esse nonnullorũ conuersionẽ, quæ instar vitri oblata occasione frangitur, nisi eiusmodi mare in crystallũ duretur p fidẽ, ac stabilẽ nõ peccãdi deinceps voluntatẽ. Cui expositioni concinit quod D. Greg. lib. 4. Moral. c. 22. &

3

Diony. Carth.

Pœnitentię sacramentum.

D. Gregor.

D.Ambr. Psalm. 47. 8.

D. Ambr. libro 1. de interpellatione Iob cap. 5. expendunt super locum illum Psalmi 47. *In spiritu vehementi conteres naues Tharsis*: vbi per *naues Tharsis* pœnitentes intelligũt, seu potiùs peccatores, qui per mare pœnitentiæ necessariò debent nauigare, si portum salutis tenere cupiunt: quæ naues conteri à Deo dicuntur, propter contritionis dolorem, quem pœnitentes de ante actæ vitę sceleribus concipiunt: quarum nauium nautas docet Eucherius libro vno formularum spiritualium cap. 8. esse cogitationes animum gubernantes.

Pœnitẽtes, naues Tharsis.

Eucherius.

4 Quod verò additur *Tharsis*, quanuis Hebraice mare significet, possumus tamen cum Ambrosio loco paulò ante citato, ad naues illas referre, quæ à Salomone Rege in Tharsis mittebantur, & indè aurum, argentum, dentes elephantorum, pauones, & simias asportabant. 3. Regum 10. Etenim per aurum & argentũ miræ pœnitentiæ diuitiæ, & thesauri exprimuntur, potissimumque in auro charitas, in argento cęlestis sapientia, quę argenti nomine in sacris literis non semel censetur. In dentibus Elephãtorum, castitatis candor, rectè autem castitas Elephantorum dentibus, id est, ebori comparatur. Primò propter candorem, deinde propter difficultatem, quam continet, vt eam seruare, sit veluti ebur ex Elephantorũ ore accipere. Denique quia quemadmodum ebur diuturnitate temporis rubicundum efficitur, ita castitas diu seruata martyrij ruborem imitatur, quoniam martyrium quoddam est sine sanguine: quam ob causam Nazaræi, qui castos non parum exprimunt, appellantur, Threnorum 4. *Candidiores niue, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, sapphiro pulchriores.* De continentibus enim eum locum interpretatur Rabbanus Maurus in cõmentarijs super Hieremiam, nosque illud, *rubicundiores ebore antiquo* ad castitatis meritum referre possumus, quæ antiqui eboris, idest, martyrij ruborem sanguineum, sine sanguine æmulatur; sed hoc etiam mercium genus pœnitentes in suis nauibus cõuehũt. In pauonibus pulchritudo virtutum significatur. Vndè Deus per Hieremiam capite 12. conqueritur, quod populus Hebræorum virtutum varietate, & pulchritudine minime vestiretur illis verbis *Nunquid auis discolor hereditas mea mihi? Nunquid auis tincta per totum? venite congregamini omnes bestiæ terræ, properate ad deuorandum.* Quo loco per *auem discolorem*, pauo intelligitur.

D.Ambr. 3.Reg.10. Sacramenti pœnitẽtię, diuitiæ. Castitas diu seruata, martyrium. Thren. 4.7. Rabbanus.

Pulchritudo virtutũ in pauone significatur. Hierem. 12.9

Mare æneum, quod Salomon in templo fieri, & collocari iussit describitur, & quo modo baptismi typus fuerit, explicatur.

SECTIO VIII.

SIQVIDEM cõmunis expositio, vt paulò ante diximꝰ, *mare* hoc *vitreum* ad Sacramentũ baptismi refert, ac pleriq; interpretes hoc loco allusionẽ fieri existimãt, ad mare illud ęneũ, quod inter alia tẽpli vtensilia Rex Salomon fieri mãdauit, ad similitudinẽ videlicet illius ænei, quod Moyses ex præcepto Dei in tabernaculo posuit. Exodi 30. in eoq; typo pręclara reperiuntur Baptismi symbola, non erit, credo, iniucundũ eius maris descriptionẽ paucis ante oculos proponere, quẽadmodum refertur 3.Reg.7. & 2. Paralip.4. Primùm igr, hoc mare erat vas quoddã ęneum rotundũ, quod propter sui magnitudinẽ mare dicebatur, consuetudine Hebræorum, qui quãlibet magnã aquæ congregationẽ consueuerunt mare dicere, factumq; erat hoc vas opere fusorio. Secũdò. Diameter huiꝰ vasis ab vna extremitate labij vsq, ad aliam, erat decẽ cubitorũ: altitudo, siue profũditas à fundo, videlicet vsq; ad labiũ, quinq; cubitorũ, atq, adeo erat totũ mare ve-

1

Exod. 30. 3. Reg.7. 2. Paral.p.4. Maris ęnei figura. Diameter & profunditas.

luti media sphæra: ita vt si alterũ vas æquale illi superponeretur, efficeretur integra ac pfecta sphęra. Quã ob causam Iosephus lib. 8. antiq. c. 3. ait, habuisse schema. i. figurã hemisphærij: sit etiam vt ambitus huius vasis in ipso labio esset vnius & triginta cubitorum, & fere dimidij cubiti, siquidem peripheria continet ter diametrum, & præterea septimam partem, quam negligens scriptura dixit, resticulam triginta cubitorum peripheriam maris cingere. Tertiò. Crassitudo erat trium vnciarum, quemadmodum dicitur 3. Reg. 7. idest, vnius palmi, quẽmadmodum repetitur 2. Paralipomenon 4. quod interpretãs Iosephus loco paulò ante citato docet, fuisse quatuor digitorũ. Quartò. Labium maris erat quasi labium calicis, & quasi folium repãdi lilij, idest aliquantulum recuruatum ad partẽ exteriorẽ. Quintò. In inferiori parte, vbi ambitus erat dumtaxat decem cubitorũ, (cum enim esset veluti media sphæra, quò magis descẽdebatur à labio, & magis stringebatur.) erant sculpturę striatę in duobus ordinibus aliquas imagines continẽtes. Sextò. Hoc mare erat locatum supra duodecim boues æneos, quorũ capita & facies forās prominebant: reliquum verò corpus sustentando mari inseruiens intus latebat, qui boues dispositi erant per gyrum, eorumq; tres ad Aquilonem, tres ad Occidentem, tres ad Meridiem, tres deniq; ad Orientẽ respiciebãt. Postremò. Capiebat tria millia metretarum: continet autem metreta septuaginta duos sextarios, seu duodecim congios. Atque hæc de maris figura, iam ad allegoriam veniamus, quam egregiè tractat Eucherius libro suo tertio in libros Regum cap. 21. 22. & 23.

Iosephus.

Peripheria.

Crassitudo.

3. Regum 7.

2. Paral. 4.

Eucher.

2

Igitur mare hoc æneum typus fuit Sacramenti baptismi, *fusile*, quia vt ait Rupertus, grandi charitatis igne conflatus, & liquefactus CHRISTVS istam nobis gratiã effudit. Decẽ cubitis à labio vsq; ad labiũ porrigitur propter denariũ præceptorum numerum, quorum obseruatio fidelibus præcipitur. Rotundum erat in circuitu, vt orbis vniuersus lauacro vitæ designaretur esse mundãdus. Quinq; cubitorũ erat altitudo, quia quidquid quinq; sensibus deliquimus, totum hoc nobis Dei gratia per ablutionem viuifici fontis remittit: seu vt vult Rupertus, quia paruulos vix ipsis quinque corporis sensibus functos in hoc mari mergit Ecclesia. Erat veluti media sphæra, quia fides quæ in baptismo recipitur, non sufficit ad perfectionem vitæ complendam, nisi mandatorum obseruatio accedat in adultis, atque adeò si medię sphæræ fidei addatur altera media sphæra, quæ ex operibus conficitur, perfecta Christianæ vitæ, imo & cœlestis gloriæ sphæra existet: quò videtur allusisse Paulus, cùm mandatorum obseruationem plenitudinem fidei appellauit dicens ad Hebr. 10. *Accedamus cum vero corde ad plenitudinem fidei*. Resticula cubitorũ triginta mare ambit, cum Sacramentũ baptismi pijs communire operib⁹ studemus. Sculpturę striatæ, exempla sunt sanctorum per imagines in illis cœlata, quæ necesse est nos intueri, vt videamus quibus operibus sancti Deo placuerunt. Ideo autem duo sunt ordines, vt vtriusque testamenti heroes nobis ad imitandũ ante oculos præponamus. Crassitudo maris triũ est vnciarũ: quia perceptio baptismi, fidei, spei, & charitatis præsidio continetur. Et quoniam baptismus in memoriam Dominicæ passionis, & resurrectionis accipitur, quemadmodum docet Paulus ad Romanos 6. *Quicunque baptizati sumus in Christo IESV, in morte ipsius baptizati sumus: Consepulti enim sumus in illo per Baptismum in mortem, vt quemadmodum surrexit CHRISTVS à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus*. Ideo maris labium quasi labium callcis dicitur, & quasi folium repandi lilij.

Rupert.

Totius maris quasi allegorica expositio.

Fides fine operibus non sufficit ad perfectionem.

Ad Hebr. 10. 22.

Sanctorum exempla.

Ad Roman. 6. 3.

Dominicæ Passionis gustus.

Per *labium* nanque *calicis*, gustus Dominicæ Passionis exprimitur, quæ per *calicem* significari consueuit: per *folium* autem *expansi lilij*, patefacta claritas resurrectionis indicatur: etenim *lilium*, quod comitante odoris iucundissima gratia, cādidum foris calicē, intus aureum ostendit, aptè gloriam resurrectionis insinuat.

3 *Duodecim boues*, Apostoli sunt & Euangelistæ, imò omnes diuini verbi ministri, sic enim ab Apostolo appellantur, cum illud Deuteronomij 25. illis accommodat, *Non alligabis os boui trituranti. Nunquid*, inquit, *de bobus cura est Deo? an propter nos vtique dicitur: nam propter nos scripta sunt quoniam debet in spe, qui arat arare, & qui triturat spei suæ fructū percipere.* 1. ad Corinth. 9. Hi igitur *boues* mare sibi superimpositum portātcum iniūctum sibi Euangelij prædicandi officium diligenter implere curant. *Tres ad Aquilonem, tres ad Occidentē, tres ad Meridiē, & tres ad Orientem respiciūt*, quia in quatuor mundi partibus fidē prædicant Trinitatis. *Posteriora boum intrinsecùs latent*, quia qua mercede sancti prædicatores remunerandi sunt, nobis, qui adhuc foris sumus omnino est occultum. Quæ expositio etiam est D. Gregorij 2. par. curæ pastoralis cap. 5. Alteram verò addit Rupertus quia videlicet non debemus respicere, quid aliquando fuerint Apostoli, sed quid per Christi gratiā facti sint. Igitur faciem intueamur, vt per eam & nos illuminemur: *posteriora* illa lateāt vt non imitemur Denique rectè Baptismus non solum in *mari vitreo*, sed etiam in *ænea* exprimitur, propter fidem, quæ in eo suscipitur, cuius in *ære* fortitudo significatur, in *vitro* autem quod specillorum est materia, obscura cognitio, iuxta illud Pauli 1. ad Corinthios 13. *Videmus nunc per speculum in ænigmate.*

Apostoli, & prædicatores cur per boues significati.

1. Cor. 9.

D. Gregor.

Rupertus.

1. Cor. 13.

4 Quoniam verò *labium* illud *æneum*, quod Moyses ex præcepto Domini in tabernaculo collocauit, de quo agitur Exodi 30. & 31. Baptismum etiā adumbrauit, illud ad eius naturā explicandam pertinet, quod Moyses illud fecisse dicitur, de speculis mulierum, quæ excubabant in ostio tabernaculi. In quem locum Lyranus, & communiter interpretes aiunt, deuotas mulieres solitas venire orationis causa ad ostium tabernaculi, earumque plurimas ornatui ac mundo muliebri renunciantes, specula sua offerre consueuisse, e quorum capsulis æreis existimant fuisse totum labium confectum, quanuis alij arbitrentur circa labium fuisse affixa specula, vt sacerdotes in illis sese intuētes, vultus sui maculas eluerent, ea verò specula à deuotis mulieribus oblata: cuius rei mysterium D. Gregorius homilia 17. in Euangelia, (quanquam illud ad confessionem referat) sic exponit. *Specula*, inquit, *mulierum sunt præcepta Dei, in quibus se sēsanctæ animæ semper aspiciunt, & si quæ in eis sunt fœditatis maculæ, deprehendunt, cogitationum vitia corrigunt, & quasi ex reddita imagine suos vultus componunt.* Quæ Gregorij expositio consentanea est Iacobo Apostolo, qui in Epistola sua canonica, capite 1. Dei præcepta speculis comparauit illis verbis. *Siquis auditor est verbi, & non factor, hic cōparabitur viro consideranti vultum natiuitatis suæ in speculo, considerauit enim se, & abijt, & statim oblitus est qualis fuerit.*

Exod. 30. 31.

D. Gregorius.

Diuina præcepta specula.

Iacob. 1.

Aduerte autem, Apostolum subtiliter eum, qui *auditor est verbi, & non factor*, non *fœminæ* se in speculo intuenti (quod magis proprium ad rationem similitudinis videbatur) sed *viro* comparasse, vt rem magis exprimeret: fœmina enim diu & curiosè in contemplanda facie in speculo immoratur: vir autē quasi cursim, & per transenuā, non vsque adeò de sui compositione curiosus: vt igitur Apostolus, minimè curiosam negligentis hominis contemplationem sui in diuinorum mandatorum speculis exprimeret, eum non fœminæ sed viro se in speculo intuenti comparauit: vndè rectè subiungit: *Et statim oblitus est qualis fuerit*, quoniam 5

Auditor verbi & non factor, cur viro consideranti se in speculo comparetur.

propter

propter intuendi & cõtemplandi celeritatem non potuit imaginem sui in animo imprimere: atque adeo citò labête effigie, statim quàm deformis turpisq; sit, obliuiscitur: sequitur: *Qui autem perspexerit in lege perfectæ libertatis, & permanserit in ea*, hoc est, qui in Dei mãdatis sese tanquam in speculis intuebitur, & permanserit in ea: hoc est curiosè se se fuerit intuitus ad ea obseruanda: id quod vel ipsa Græca vox manifestè declarat: etenim pro *perspexerit* est Græcè *παρακύψας*, cuius ea vis est, capite inclinato & obliquato perspicere intuendi studio. Aliam
Rupertus. eius rei expositionem affert Rupertus libro 2. super Leuiticum cap. 3. vbi docet *Specula mulierum* esse exẽpla sanctarum animarum, quæ tanquam pulchræ mulieres Deum amatorem suũ quærentes excubabant in ostio tabernaculi cælestis nondum aperti, quandiu sacerdos magnus Christus non erat vnctus. *Expedit igitur*, inquit
Sacerdotum munditia. Rupertus, *vt ingressuri cæleste tabernaculũ sacerdotes, lauent manus suas ac pedes in his sanctarum animarum speculis, in fide scilicet & obedientia Abrahæ, cæterorumq; virtutibus limpidissimis, manus inquam suas, ac pedes, idest, opera simul, & cogitationes, quæ tanquam puluis pedibus, ita sensibus mentis adhærent.*

Quidnam significent quatuor animalia plena oculis intus, ante & retrò.

SECTIO IX.

1 IN MEDIO, & in circuitu sedis vidit Ioãnes quatuor animalia plena oculis, ante, retro, & intus, senas alas habentia in circuitu, quorum primum erat simile leoni. Secundum simile vitulo. Tertium, habens faciem quasi hominis. Quartum denique simile Aquilæ volanti. Quam animalium visionem eandem esse cum illa, quæ Ezechielis cap. 1. apparuit, nonnihil tamen in quibusdam variatam inferiùs ostendemus. Ezech. 1.

2 Lyranus. Petr. Aur.
Prima igitur expositio est Lyrani, quam etiã affert frater Petrus Aureolus Cardinalis Minorita, in cõmentarijs super Apocalypsim, designari per hæc quatuor animalia, quatuor sedes Patriarchales, nimirũ Hierosolymitanam primam, quæ leoni similis dicatur, propter constantiam Apostolorum, qui ibi primum Christi resurrectionem constãter prædicarũt. Antiochenam secundam, expressam vitulo, quia colla per obedientiam subdidit Apostolorum iugo Hierosolymis commorantium; in eaq; primum discipuli vocati sunt Christiani. Actorum 11. Tertiam Alexandrinam homini similem, propter viros clarissimos, qui ibi in omni doctrinarum genere floruerunt, veluti Athanasius, Clemens, & Cyrillus Alexandrini, & alij. Quartam denique Constantinopolitanam volante Aquila adumbratam, quia in ea viri contemplatione excellentes extiterunt, veluti D. Ioannes Chrysosthomus Constantinopolitanus Episcopus, quanuis patria Anthiochenus, & D. Gregorius Nazianzenus, cognomento Theologus, primum Sasimæ, deinde Nazianzi (quæ fuit eius patria.) Denique Constantinopoleos antistes.

Prima expositio est, intelligi quatuor sedes Patriarchales.

Actorum. 11.

3 Arethas.
Secunda est aliorum, quos refert hoc loco Arethas, eamq; sequitur D. Ambrosius libro 3. de virginibus ad finẽ, significari quatuor virtutes Cardinales. In leone quidem fortitudinem, in vitulo iustitiam, quia videlicet terram colit, & labore suo beneficia Domini in homines dispensat. In Aquila temperantiam, quæ fertur etsi fames vrgeat, nunquam tamen vesci præda, quam ipsa non ceperit. Denique in homine prudentiã. Tertia est Origenis homilia 1. in Ezech. Et Gregorij Nazianzeni, quem citat Xistus Senensis libro 2. suæ Biblio-

D. Ambrosius.

Secunda, quatuor virtutes Cardinales.

Tertia, quatuor animæ affectiones.

thecæ exponentium hæc animalia de quatuor animæ uiribus, siue affectionibus, atque in homine, indicari vim rationis. In leone, vim irascibilem. In boue, concupiscibilem. In Aquila, conscientiam, quam spiritum nominat Origenes. Quarta est Galphridi, apud Xistum Senensem loco citato, intelligentis omnes Ecclesiæ Prælatos, quia nimirum Prælatus debet esse leo in vitijs persequendis: bos, in suscipiendis laboribus: per compassionem homo: Aquila, per contemplationem.

Galphri.

Quarta, Ecclesię Prelatos.

Anast. Synait. Abulen.

D. Hieron.

Ansbertus. Pannon. Primasius. Arethas. Glossa.

3 Quinta est Anastasij Synaitæ, libro 4. suorum commentariorum in Hexameron. Abulensis in Proœmium D. Hieronymi super quatuor Euangelia, quam etiam afferunt, & probant Ansbertus, Rupertus, Pãnonius, Arethas, & Glossa ordinaria in hunc locum, imo & D. Hieronymus in proœmio in quatuor Euangelia, fuisse nimirum his quatuor animalibus Christum expressum, qui scilicet fuerit in incarnatione homo. In passione, vitulus. In resurrectione, leo. Aquila in ascensione. De qua expositione inferius non nihil appingemus. Non desunt etiam qui quatuor præcipuos Latinæ Ecclesiæ Doctores, per hæc quatuor animalia accipiant, velintque in homine designari Gregorium, qui in sacris scripturis ad hominum mores accomodandis, excelluit. In leone Ambrosium propter fortitudinem, & cõstantiam incredibilem, qua Theodosium imperatorem ab Ecclesiæ cõmunione repulit, propter cædẽ Thessalonicæ factam. In boue, Hieronymum, qui in Ecclesiæ campo summopere laborauit. Denique in Aquila Augustinum propter summam ingenij aciem, qua cæteris antecelluit. Verùm hæc partim mystica sunt, partim à visionis huius mysterio, & ab ipso contextu aliena.

Quinta, Christum Dominũ.

Ecclesię doctores intelligũt alij.

4 Communis opinio, quæ omnino amplectenda est, & quam sequuntur D. Augustinus libro 1. de consensu Euangelistarum, capite 6. & in hunc locum D. Hieronymus in proœmio super Euangelium Matthæi, Beda, Primasius, Richardus de sancto Victore, Rupertus, Ansbertus, Pannonius, & alij in hunc locum, est, intelligendos esse quatuor Euangelistas, eorumque nomine vniuersos Diuini verbi præcones, quæ vero animalis facies cui Euangelistæ tribuenda sit, non idẽ est Doctorum iudicium, etenim Andreas Cæsariensis Episcopus apud Xistum Senensem lib. 2. suæ Bibliothecæ, leonẽm Ioãni tribuit, vitulum Lucæ, Aquilam Marco, hominem Matthæo. Eandemque distributionem alijs tribuit D. Augustinus libro 1. de consensu Euãgelistarum cap. 6. Verùm hac opinione vt improbabili prætermissa, magna est dissensio inter Hieronymum, & Augustinum: quoniam D. Augustinus loco proxime citato quẽ hic sequitur Primasius, leonem Matthæo tribuit, hominem Marco, vitulum Lucæ, Ioanni Aquilam: quæ animalium distributio eò placuit Augustino, quod Matthęus regiam Christi personam maximè commendauit, nã & Magos commemorat ad Christum regem quærendum, & adorandũ ex Oriente aduenisse, ipsumque Herodem Regem, Christum ad huc infantem formidasse, quare optimo iure leonem, qui Symbolum est potestatis regiæ, iuxta illud Apocalypsis 5. *Vicit leo de tribu Iuda.* Matthæo tribuendum. Marcum vero qui neque stirpem Regiam, neque Sacerdotalem, vel cognationem, vel consecrationem narrare voluit, sed totus in eis versatur, quæ homo Christus gessit in terris, meritò per hominem significari. In Luca, & Ioanne consentit cum Hieronymo. Illud autem rectè aduertit Augustinus tria ex his animalibus, quæ cæteris, præter Ioannem tribuuntur, terrestria esse, & in terra gradi; quia nimirum Matthęus, Marcus, & Lucas ea præcipuè tractauerunt, quæ Christus in carne gessit, at vero Aquilam Ioãni tribui, quia super nubila infirmitatis humanę quasi Aquila volat,

D. Augustin.

D. Hieron. Beda. Primasius. Richard. Vict. Ruper. Pannon.

Communis opinio Euangelistas intelligit.

Andreas Cæs.

Quam animalis faciem cuique Euangelistę tribuat Augustinus.

Apocal. 5. 5.

Cur Ioanni, aquilæ, cæteris Euãgelistis terrestriũ animalium facies tribuatur.

& lucem

& lucem incommutabilis veritatis acutissimis oculis intuetur. Id quod etiam hoc loco significatur, cum ex his quatuor animalibus, quæ tamen omnia senis alis constabant, sola Aquila volans apparuit, quemadmodum illis verbis exprimitur. *Quartum simile Aquilæ volanti*; quia videlicet Ioannes sic cæteros Euangelistas, Euangelij sublimitate superauit, vt inter eos quantumcunque alati sint, solus volasse videatur. Atque hæc quidem fuit Augustini sententia.

5 Cæterùm D. Hieronymus in proœmio super Euangelium Matthæi, aliter animalia distribuit. *Prima*, inquit, *hominis facies Matthæum significat, quia quasi de homine exorsus est præscribere: Liber generationis Iesu Christi filij David, filij Abraham. Secunda Leonis, Marcum, in quo vox leonis in eremo rugientis auditur cap. 1. Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas eius. Tertia vituli, Lucam. Quia à Zacharia sacerdote sumpsit initium. Quarta Aquilæ, Ioannem, quia sumptis pennis aquilæ, & ad altiora festinãs de verbo Dei disputat.* Atque hæc Hieronymi sententia omnino amplectẽda est: tum quia communis est Doctorum; tum maximè quia Ecclesiæ vsu, & consuetudine approbata, quæ in imaginibus & picturis Euangelistas cum eiusmodi symbolis pingi, & coli iubet. Itaque vides D. Hieronymum à principijs librorum accommodationem animalium deprõpsisse, quod immeritò reprehẽdit loco citato Augustinus: cum ea in re morem scripturæ sequutus fuerit Hieronymus, plus enim est integrum librum à prima voce à qua incipit nominari: quod tñ in toto Pentateucho videmus obseruatum. Etenim liber Genesis appellatur Hebraicè Beresith, idest, in principio. Liber Exodi Veellesemoth, idest, Hæc sunt nomina. Liber Leuitici, Vaijera, idest, Et vocauit. Liber Numerorum, Vaiedabber, idest, Et loquutus est. Denique liber Deuteronomij Ellehaddebarim, idest, Hæc sunt verba: quia nimirum eiusmodi libri sic incipiunt.

Animalium facies quo pacto distribuat Hieronymus.

Sententia Hieronymi præfertur.

6 Pergamus igitur explicare, quomodo animalium situs, conditiones, & figuræ in Euangelistas conueniant. Primùm. Quaternarius eorum numerus per quatuor animalia fuit expressus, quemadmodum, & per quatuor illas columnas delignis sethim deauratas, habentes capita aurea, & bases argenteas, è quibus pendebat velum de hyacintho, purpura, cocco bis tincto, & bysso retorta opere plumario, & pulchra varietate contexto, quod in Mosaico tabernaculo Sancta sanctorum à Sanctis diuidebat. Exodi 26. Sic enim Euangelistæ capita habebant aurea per charitatem, bases argenteas per cælestem sapientiam, qua tanquam basi innitũtur. Velum etiam sustinent, quo Sancta sanctorũ occultantur: quia nimirum ipsi diuina mysteria pro ratione temporis, locorum, personarum aperiunt, & occultant. Eosdem quatuor illi circuli aurei, qui in quatuor angulis mẽsæ propositionis ponebantur, figurabant, Exodi 25. quemadmodum vult Rupertus libro 4. in Exodum cap. 7. quoniam ipsi propositionis mensam, idest, humanitatem Christi, in qua nobis Pater salutarem gratię cibum, ac mysteriorum suorum fercula suauissima proposuit, tanquam aurei circuli ambiebant, vt in omnes mundi partes eorum prædicatione, & scriptione portaretur. Fuerunt etiam quatuor illi scyphi, qui erant in hastili candelabri, quatuor item sphærulę aureæ in eodem collocatæ. Cum enim candelabrum Ecclesiam, hastile Christũ figurasset, rectè scyphis & sphærulis aureis Euangelistæ comparãtur: quia in ijs quasi in scyphis Christus nobis diuina mysteria propinauit, & in ijs tanquam in sphæris cælestes motus ostenduntur. Fuerunt quatuor illi apud Zachariam fabriferrarij, scilicet vt quidam putauerũt, quos refert D. Hieronymus, Zachariæ 1. quia videlicet Ecclesiæ arma contra Hæreticorum

Euangelistarũ numerum quę nam exprimãt in sacris.

Exod. 26.

Exod. 25.

Rupertus.

Humanitas Christi mensa propositionis.

Euangelistæ, scyphi, & sphærulę aureæ.

D. Hieronym. Zacha. 1.

Arma aduersus hęreticos fabricarũt Euãgelistę.

ticorum petulantiam, & Gentilium superstitiones fabricarunt.

7 Fuit illa apud Abacuch capite 3. triũphalis quadriga, de qua loquens Propheta cum Christo, ait, *Qui ascendis super equos tuos, & quadrigę tuę saluatio.* Hi enim per omnia sola terrarũ Christum veluti triumphantem gloriosè portauerunt. Quę expositio est D. Augustini libro 18. de ciuitate Dei capite 32. cui concinit cuiusdã prisci autoris interpretatio, cuius meminit D. Hieronymus super sextum caput Zacharię. Is enim quatuor illas quadrigas, quæ Zacharię 6. commemorantur, in quarum prima equi rufi apparuerunt, in secunda nigri, in tertia albi, in quarta varij, ad quatuor Euangelistas retulit. *Legi*, inquit Hieronymus, *in cuiusdam volumine quatuor has quadrigas quatuor esse Euangelia, & equos Apostolos, per diuersitatem colorum diuersas gratias possidentes, quorum alij rufi sint in martyrio, alij obscuri, & nigri propter difficilem, & obscuram mysteriorum fidei prædicationem, alij albi gratia virginali; alij varij, habentes nimirum gratiam curationum, diuersarumque virtutum; quæ quatuor quadrigæ missæ sunt ad quatuor ventos cæli, idest, ad vniuersum orbem terrarum, quem sua prædicatione, & doctrina peragrarunt.* Addit vero D. Hieronymus in commentarijs super tertium caput Abacuch, eosdem Euangelistas, & diuini verbi præcones, expressos fuisse in equis illis, & quadrigis igneis, quæ in circuitu Elisæi apparuerunt 4. Regum 6. in quibus, vt eo loco obseruauit Hieronymus, cum tot essent, nullus ascensor apparuit, quia nimirum Dominus erat eorum ascensor, rector, & auriga quod rectè ad Euangelistas, & Apostolos referri potest, in quibus Dominus insidens tanquam ascensor & auriga vniuersũ orbem victor ac triumphator lustrauit. Secundo. Erant in medio, & in circuitu sedis, cum tamen viginti quatuor seniores in circuitu tantùm throni, non item in medio esse dicantur, quia nimirum ad Euangelicam scripturam viginti quatuor seniores, idest, omnes sancti, & prælati, tanquam ad medium debent intendere, vt indè sibi ad bene, perfectèque viuendum documenta depromant: vel etiam, quia Euangelistę in medio diuini throni didiscerunt quæ postea literis mandarũt, simul etiam sunt in circuitu: tum quia ipsi quoq; quæ docuerunt, opere præstiterunt: tum etiam quia Dei solium aduersus hæreticos, atque ethnicos sua prædicatione, & scriptione tueantur.

Quatuor Euãgelistę, triumphalis quadriga Christi.

D. August.

D Hieron.

4. Regum. 6. 4

D. Hieron.

Cur in medio, & in circuitu sedis fuerint animalia.

8 Tertio. *Plena sunt oculis, intus, ante, & retro.* Cuius mysterij multiplex asfertur ratio. Prima, propter perfectam mysteriorum fidei cognitionem; videlicet; *ante*, per scientiam futurorum; *retro*, per scientiam præteritorum; *intus*, per mundam ac rectam cogitationum discretionem. Quę expositio est D. Augustini, seu Tyconij, Bedę, & Richardi de sancto victore. Secũda est Primasij, & Ansberti, videlicet, *ante*, *& retro* habere oculos, quia veteris, & noui testamenti vniuersa sacramenta contineant; fides enim, quæ gemino testamento profertur, omnium temporum aspectu complectur, atque ex his vtriusque testamenti concordia sumitur, cùm posteriora prioribus, idest noua veteribus, ijsdem probantur oculis, quę pariter refulgere, & inter se plena fidei veritate concinere demostrantur. Tertia Ruperti: ante, & retro plena sunt oculis, vt sciant Euangelistę, & concionatores vndè veniant, & quò vadant; quoniã de nihilo veniũt, quod eis proficit ad humilitatis custodiam, & hoc oculis retro aspiciunt: vadunt autem ad reuelationem glorię filiorum Dei, quod eis proficit ad fortitudinem, & hoc ante se prospiciũt: vel aliter, habent oculos *retro*, videndo quales ex se fuerint, & *ante*, cogitando quales facti sunt per gratiam, *intus* autem per diuinarum rerum contemplationem. Quarta. Hæc oculorum multitudo circunspectionem significat, quæ summa in concionatore requiritur, qua non solum quæ dicit,

Euangelistarũ perfecta cognitio.

D. August.
Beda.
Richar Vict.
Primasius.
Ansbertus.

Concordia vtriusque testamenti.

Concionatoris circunspectio.

sed

sed quomodo, & apud quos dicit, debet diligenter, & accuratè expendere, quam circũspectionem Christus discipulis ad prædicandum profecturis salis nomine commendauit. Marci 9. *Habete in vobis sal, & pacem habete inter vos.*

Marc. 9.

9 Postrema, quæ non solùm ad concionatores, sed ad vniuersos etiã pertinet. Plena sunt oculis animalia vndequaq;, vt significetur vigilantia, quę maxima in homine req̃r, quia videlicet vndiq; ab hostibus per tentationẽ cingimur, quare op⁹ etiã est, vt cincti oculis incedamus. Illud verò maximè est obseruandũ, nec boui laborẽ suũ, nec leoni fortitudinẽ, nec aquilę volatũ, nec homini rationẽ satis esse ad propulsanda pericula, sed opus præterea esse vt oculorũ multitudine ambiantur, quia nec labor, nec fortitudo, nec vlla ingenij acies, nec naturale lumen rationis sufficit, si desit in rebus agendis vigilãtia, & circunspectio prudentiæ, id quod in ijsdem animalibus cũ Ezech. c. 1. apparuerunt, fuit elegãter expressum; cũ enim singula quatuor facies haberẽt, hominis, aquilæ, vituli, leonis, & vnicuique faciei suus pes responderet, omnes tñ pedes habebant plantã quasi vituli, quia nimirum omnes, siue gratiæ, siue naturæ, vires egent prudentia: & discretione, eaq; tanquã pede rectè gradiuntur. Etenim per pedẽ bouis, qui vngulam habet discretam, seu diuisam, discretionẽ Patres intelligunt, quam eandẽ ob causam, eam conditionẽ Deus in animalibus mundis terrestibus desiderat. Leuit. 11. *Omne quod habet diuisam vngulã, & ruminat, in pecoribus comedetis. Quicquid autem ruminat, & habet vngulam, sed eam non diuidit, sicut camelus, non comedetis illud. Chœrogrillus* (idest, ericius, aut cuniculus, vtrumq; enim Hebraicũ nomẽ Saphan significat,) *qui ruminat, vngulã non diuidit immundus est: lepus quoq;, nam & ipse ruminat, sed vngulam non diuidit, & sus qui cum vngulam diuidat non ruminat, horum carnibus non vescemini.*

Quanta opus sit vigilantia ad cauenda pericula in spiritualibus.

Ezech. 1.

Leuit. 11. 3.

10 Præterea illud obserua. Hæc animalia, cum essent in medio & circuitu throni, adhuc tamen ibi indiguisse oculis, quia quantumcunq; aliquis gratia apud Deum valeat, nunquam se securum debet existimare, vt curam sui abijciat: atque in hunc sensum exponit D. Augustinus illud Psal. 85. *Lætetur cor meum vt timeat nomen tuum*: & illud Psalmi 2. *Seruite Domino in timore, & exultate ei cũ tremore. Quomodo,* inquit Augustinus, *iucunditas, si timor? quia modo iucunditas debet esse cum timore, quia nondum est plena securitas.* Audi quid Dominus dicat Hieremiæ 22. *Viuo ego dicit Dominus; quia si fuerit Iechonias filius Ioacim regis Iuda, annulus in manu dexteræ meæ, inde euellam eum*, id est, quamuis ita eum diligam, vt eo tanquãm annulo manum exornem, aut ita apud me gratia valeat, vt eo tanquam sigillo literas omnes obsignem (inseruiebant enim annulli pro sigillis,) tamen si curam sui abiecerit, & negligens efficiatur indè euellam eum. (quod verbum sonat eiusmodi annulum fuisse maximè in digito strictum, & summam gratiam declarat.) idest, abijciam eũ, neq; iam amplius eo tanquam annulo exornabor: neque vtar tanquam sigillo. Imo eo vigilantiora debent esse animalia, quo propinquiora sunt diuino throno, quoniam plures sunt hostes, qui felicitati, quæ cum securitate coniuncta esse solet, insidiantur, quemadmodum obseruauit diuus Hieronymus super illa verba Psalmi 90. *Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis. Plures,* inquit, *sunt qui insidiantur dextræ; quàm sinistræ: propterea à latere mille cadent, & à dextris decem millia: vbi enim maior pugna, maior victoria.* Vndè Dauid, cum securum se arbitraretur in prosperis, vt ipsemet confitetur illis verbis, Psalm. 29. *Ego dixi in abundantia mea, non mouebor in æternum, Domine in voluntate tua, præstitisti decori meo virtutem*; Id est, gratia tua rebus meis præclaris dedisti firmitatem, & gloriam; tamen paulo post ob eam ipsam confidentiam, & securitatẽ pau-

Timeat, quantumcumque gratios⁹ Deo.

D. Augustin. Psalm. 85. 11. Psalm. 2. 11.

D. Augustin⁹. Hiere. 22. 24.

Felicitati plures hostes insidiantur.

D. Hieronym. Psalm. 90. 7.

Psalm. 29. 7.

lulum dimissus à Deo statim concidit vndè subiungit, *Auerti si faciem tuam à me, & factus sum conturbatus.*

11 Quartò. Singula eorum habebant alas senas in circuitu; totidemq́ Seraphim illa habebant, quæ vidit Esaias capite 6. Cum vero per *alas* significetur cognitio, qua mens ad superiora conscendit, meritò arbitrantur Beda Richar. de sancto Vict. Pannon. Ansber. Hugo Car. Nicolaus Zegerus,& Glossa. Per *alas senas* perfectam,& cumulatam Euangelistarum scientiam exprimi, quæ suo modo in viris Euãgelicis necessaria est, numeratur enim senarius numerus imperfectis numeris, quanquam Richar. de sãcto Vict. hunc senarum alarum numerum per sex cognitionũ genera ita partiatur; vt prima ala sit cognitio legis naturę. Secũda, cognitio legis veteris. Tertia, lectio prophetarum. Quarta, lectio sapientiæ Euangelicæ. Quinta, lectio institutionis Apostolicæ, & Sacrorũ Conciliorũ. Sexta deniq́, lectio Doctorum,& interpretum Scripturæ sacræ; quibus omnibus perfectio,& plenitudo scientiæ continetur. Non sũt propterea contemnendę aliæ quoq́ expositiões, veluti senas vnũquodq́ animal alas habere, quod viri Euangelici ea quæ in sex mundi ætatibus partim peracta sunt, partim peragẽda supersunt, sua cognitione, & prędicatione cõprehendant, vt vult Ansbertus: vel quod vniuersa Dei opera quę sex diebus sunt perfecta contemplentur, vt alij quidã interpretantur vel quod senæ in quatuor animalib⁹ alæ efficiunt viginti quatuor, quę totidem veteris testamenti libris respõdent: quibus Euangelistarum fulcitur auctoritas: quã etiam expositionẽ affert Beda; vel ad significandã velocitatẽ ministerij, vt ait Aret. vel deniq́ vt existimat Ioachimus ad significandas sex virtutes præcipuas, quibus Euangelistæ, ideſt concionatores debent excellere, putat enim huiusmodi alas sic fuisse in animalibus dispositas, quemadmodũ erãt in Seraphim apud Esaiã, vt nimirũ duabus pedes, duabus faciẽ velarent,& abscõderent, alijsq́ duabus volarent, atq́; duas alas, quibus velant pedes, esse pœnitentiam, & misericordiã, quibus confusio nuditatis nostræ, ideſt peccatorũ, contegitur, iuxta illud Ps. 31. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata.* Nam de pœnitentia dixit Petrus Actorũ 3. *Pœnitemini, & conuertimini, vt deleantur peccata uestra.* De misericordia autem Christus Matthęi 5. *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Duas vero alas quibus facies tegitur, esse humilitatem,& patientiam, quibus sancti viri solent iustitiam suam, quæ per faciem disignatur, occultare, ne per arrogantiam efferantur. Deniq́ duas, quibus volãt esse fidem, & spem, quibus sancta anima in sublime feruntur.

Esai. 6.

Beda. Richar. Vict. Pannon. Primasius. Ansbertus. Hugo Card. Nicol. Zege. Glossa.

Euangelistarũ perfecta cognitio.

Beda. Arethas. Ioachimus.

Psalm. 31. 1.

Acto 3. 19.

Matt. 5. 7.

Sancti iustitiã suã occultant.

12 Quinto. *Non habebant requiem die ac nocte dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dñs Deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui venturus est:* quia continuò, & sine intermisśione,& tã in prosperis, quàm in aduersis (vtrũq́ enim significãt illa verba, *Die, ac nocte.*) Trinitatem personarũ,& vnitatẽ essentiæ prædicãt, & venerãtur. Cum enim ter, *Sanctus* repetitur, Trinitas significatur personarum. Cum verò dr̃, *Dñs Deus omnipotens,* essentiæ vnitas exprimitur: qua etiã acclamatione vtebantur Seraphim illa apud Esai. c. 6. cùm dicebãt alter ad alterum, *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dñs Deus exercituum:* verba illa, *qui est, & qui erat,* æternitatẽ significãt, vt iã aliâs diximus. Quod vero additur, *& qui ventur⁹ est,* ad humanitatem spectat redẽptoris, qui in fine mundi venturus est ad iudicandum, ex quo simul admonẽtur concionatores, sæpe in sermonibus extremi iudicij, & rationis Deo reddendę mentionem facere. Postremò. Cùm animalia gloriam Deo exhiberent, procidebãt viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, & ante eum coronas mittebant, quas capitibus gestabant, quod iam est paulò fusiùs explicandum.

In prosperis, & aduersis à nobis prędicã dus Deus.

Esai. 6. 3.

In concionib⁹ extremi iudicij sæpe mētio facienda.

Quomodo

Quid sit viginti quatuor seniores procidere ante sedentem in throno, & mittere coronas suas ante thronum.

Procidebant viginti quatuor seniores ante sedētem in throno, & adorabant viuentem in secula seculorum, & mittebāt coronas suas ante thronum.

SECTIO X.

1 ILLVSTRE & magnificū est, quod Ioannes adiūgit, *Cum darēt*, inquit *animalia gloriam & honorē, & benedictionem sedenti super thronū, viuenti in secula seculorū, procidebant viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, & adorauerant viuentē in secula seculorum, & mittebant coronas suas ante thronū, dicentes, Dignus es Dñe Deus noster accipere gloriā & honorē, & virtutem, quia tu creasti omnia, & propter voluntatē tuam erant, & creata sunt.* Id quod congruenter ijs, quæ paulò ante de quatuor animalib⁹ dicta sunt, illud significare, Ecclesiā vniuersam, quā *vigintiquatuor seniores*, tanquā præcipua eius mēbra repræsentant, *quatuor animalibus*, hoc est Euangelistis, & reliquis cōcionatoribus diuina mysteria, atq; iudicia cōmemorantibus, Deum humili ac supplici modo venerari, quod est procidere ante sedentē in throno: coronasq; suas ad eius pedes abijcere, eaq; testificatione declarare Deum bonorū omnium auctorē esse, & omnem suū siue naturę, siue gratię, siue gloriæ splendorē, imo & vniuersas victorias, quas de suis hostib⁹ gloriosè consequitur, coronasque ipsas, hoc est, præmia, quibus ob eiusmodi victorias triūphosq; in suis fidelibus coronatur, Deo à quo est, *Omne datum optimum, & omne donū perfectum*, & qui in ipsis fidelibus præcipuè per suam gratiam dimicat, & vincit, accepta esse referenda: vñ meritò seniores exclamant, *Dignus es Dñe Deus noster accipere gloriā & honorem, & virtutē, quia tu creasti omnia, & propter voluntatē tuā erant, & creata sunt*: hoc est, Dignus es cuius magnitudo ab omnibus vbiq; celebretur, dignus cui omnes honorē, cultū & venerationē tribuant: dign⁹ etiā qui accipias virtutem, Græcè δύναμιν, hoc est, potentiam & fortitudinem, idest qui accipias ab omnibus fortitudinis tuæ, atq; potentiæ confessionē, testimoniumq; clarissimū. Ita hoc loco intelligendū arbitramur, *Accipere virtutem siue potentiā*, non verò sicut quidam alij putauerunt, positū esse *Accipere virtutem*, pro virtutem ostendere sese de hostibus suis vindicādo. Cum enim his verbis vigintiquatuor seniores ob ea, quæ iam facta conspexerāt, in præsentē gratiarum actionē prorumpant, nondū autem vindictā de hostibus sumptā vidissent, par est credere eos, non ad potētiam, quā Deus in suos aduersarios ostensurus adhuc erat spectasse, sed potiùs ad fortitudinem, quā in prædicatione Euangelij, gentiumq; ad fidē conuersione tā exprōpserat, illa gratiarū actione respexisse. Accedit quod ille tā humilis & supplex viginti quatuor seniorum habitus, illa ad pedes sedentis in throno prouolutio, illa coronarum antè thronū abiectio, nō vr̄ aptè cū vindictæ postulatiōe conuenire, sed potiùs cū cōfessiōe magnitudinis, bonitatis, fortitudinis, atq; potentię, propter hęc enim Ecclesia supplici quadā veneratione Deū omnia posse, omniūq; bonorū auctorem esse confitetur.

Omnia nostra bona Deo referenda.

Accipere virtutē quid hîc.

2 Deniq; nostrā expositionē confirmat ratio, quā vigintiquatuor seniores suæ huius cōfessionis adiungunt, *Quia tu*, inquiūt, *creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant & creata sunt*: quibus verbis nulla hostium, de quibus vindicta sumenda esset, mētio, nulla crimina, nullum iusti furoris argumentum, sed diuinæ potentię, & magnitudinis cōmemoratio continetur.

[...] *quia tu creasti omnia*, quasi dicant, conueniens sane est, vt vniuersa tibi cultum & honorem, & tuæ potentiæ confessionem exhibeant. Siquidem tu illa procreasti, & quia voluisti, sunt omnia: nisi enim illa procreare voluisses, nullo pacto essēt: per voluntatem igitur, & potestatem tuam sunt, quia nisi potentiam illam procreandi, quam ex æternitate habuisti, in tempore expromere voluisses, illa esse nequaquā poterant: quare & potentiæ tuæ debent, quod esse potuerint, & voluntati quod sint: Cō

Ob creationis beneficium Deo agi gratias.

dicitur, *Propter voluntatem tuam erant*; illud *erant*, non æternitatem rerum à Deo effectarū significat, sed procreationem, cōseruationemq; in tēpore. Itaque *erant*, pro *fuerūt*, positum est, vt sit sensus, per voluntatem tuam in tempore ex nihilo extiterunt: nam Græcum ἦσαν, quod legisse videtur interpres, non solum imperfecti, sed etiam perfecti temporis Græcorum consuetudine significationem habet: in nonnullis tamen codicibus, pro ἦσαν, εἰσὶ idest sunt, legitur.

3 Potest quoq; *erant*, siue *fuerūt*, ad cōseruationē referri, vt ob duplex beneficiū creationis videlicet & conseruationis agantur gratiæ: & sit sensus; quia tu creasti omnia, & per voluntatem tuam erant, hoc est, à te procreata sunt omnia, & per voluntatem tuā, hoc est, quia ita pro tua bonitate & munificentia voluisti, postquam à te procreata sunt, fuerunt, hoc est, perdurarunt, naturamq; suam deinceps retinuerunt, hoc est, non solum à te condita, sed etiam conseruata tuo beneficio fuerunt: quæ est Arethæ sententia, cuius hæc est in hunc locum paraphrasis, σοὶ δέσποτα παρὰ πάντων ἐποφείλεται δόξα, ὡς κτίστῃ καὶ δημιουργῷ, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι προσαγαγόντι καὶ συντηροῦντι τε καὶ συνέχοντι: hoc est, tibi Domine ab omnibus debetur gloria tanquā conditori, atque effectori, qui ex non esse, ad esse eduxisti, eaq; conseruas, & contines. Ambrosius Ansbertus verbum *erant*, ad diuinum decretum refert, quo Deus ex æternitate constituerat eā creare; quod autem subiungitur, *Et creata sunt*, ad ipsammet creationem in tempore exercitam: *Mirandum*, inquit, *est quod de his, quæ creata sunt, Domino dicunt, propter voluntatem tuam erant, & creata sunt: si enim creata sunt, quomodo antequam crearentur erāt? si verò antequam crearentur erant, quomodo creata sunt? sed sciendum est, quod erant in prædestinatione ante prinsquam formarentur in opere, & creata sunt, quando in suis quæque naturis secundum præscriptos in Dei sapientia terminos etiam uisibilia extiterunt.* Sed prior expositio est communior, magisq; germana.

Item ob conseruationem.

Quod in superiori sententia præcipuè obseruandum videtur est, illa coronarum ante thronum abiectio, 4 neque enim vigintiquatuor seniores satis habuerūt ante sedentē in throno venerabūdos pronosq; accidere, nisi etiam coronas illas aureas, quas capitibus gestabant, è capitibus detractas ante thronū abijcerent. Atq; in primis Arethas cum Andræa Cæsariensi, ex his coronis argumentatur sanctos non solum victores, sed etiā reges appellari: sic enim ait, ἐστι καὶ βασιλείας ὁ στέφανος σύμβολον. Βάλλοντες οὖν ἐνώπιον τοὺς στεφάνους τοῦ θρόνου τί ἂν ἄλλο, ἢ τὴν ὄντως καὶ ἀληθῆ βασιλείαν, καὶ τὴν κατὰ πάντων νίκην τῷ ἐπὶ πάντων ἀνατιθέασι θεῷ: hoc est, Est etiam corona Regni symbolū abijcientes igitur coronas ante thronum, quid quæso aliud, quam certum verumq; regnum, & contra omnes victoriam per omnia Deo accepta referunt. Itaq; duo vult Arethas, vnū est, sanctos verè Reges esse; alterum eos suum illud regnum Deo acceptū referre, cum coronas ante thronum supplices, venerabundiq; abijciebāt. Nos de regno sanctorum aliàs in hoc opere commodiùs, nunc de ista coronarum ante Dei thronū humili proiectione dicamus.

Arethas. Andr. Cæsa.

Sancti, & victores, & verè Reges.

Sit igitur ista obseruatio, debere omnes Reges ac principes, exēplo horū 5

[illegible] coronas suas quasi [illegible], hoc est, dignitatem [illegible], potestatem, splendorem atq; opes ante Dei thronum venerabundi abijcere: quod tunc fit cùm hęc omnia, non solum Dei munere & beneficio, habere cōtenentur [illegible] omnium bonorum auctori largitorique accepta referunt. Sed prætereа in Dei cultū & venerationem cōferūt, atque præ Dei amore, eiusq; sanctissima voluntatis obseruatione omnino aspernātur, quod enim quæso aliud est coronas aureas ante Dei thronum mittere, quā Dei in throno considentis pedibus calcandas subijcere, hoc est diuino cultui, & venerationi consecrare, & si opus ita fuerit, pro Dei sanctissimis legibus retinendis, præceptisq; obseruandis, pro nihilo ducere. Id credimus significatum fuisse 4. Reg. 11. cùm Ioiada Pontifex in Ioas filio Ochoziæ Rege declarando, coronandoq; regalem capiti eius coronā imposuit, & deinde librum legis dedit in manum, vt intelligeret potestatē, regalem debere diuinę legi seruādæ, retinendęq; seruire: principemque debere legem Dei *manu*, hoc est, opere ipso, & obseruatione tenere: pro eaq; retinenda potestatem suam, quę *manu* etiam exprimitur, quandocunq; opus fuerit, expromere: ita accipiēda sunt verba illa, *Posuit super eum diadema & testimonium*: quo loco per *testimonium*, liber Deuteronomij, in quo lex continebatur, de communi sententia intelligitur, qui in manum Regis quando vngebatur tradi à Leuitis consueuerat: eratq; vna ex pręcipuis ceremonijs, quę in vngendis, renuntiandisq; regibus apud Iudæos seruabantur: quanquam enim 4. lib. Regum citato, tantum dicitur, *Posuit super eum diadema & testimonium*, nec explicatur, quomodo *testimonium* fuerit Regi applicatum, tamen 2. lib. Paralipomenon cap. 23. disertè describitur, fuisse ei librum legis in manus traditum illis verbis, *Dederunt in manu* *eius tenendam legē*. Et verò lege Deuteronomij [illegible] haberi ex [illegible] lege, quā Deus Deuter. 17. sanciebat. *Cum* inquit, *ingressus fueris terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, & dixeris, Constituam super me Regem, eum constitues quem Dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum: postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine, accipiens exemplar à sacerdotibus Leuiticæ tribus, & habebit secum, legetq; illud omnib⁹ diebus vitæ suæ, vt discat timere Dominum Deum suum, & custodire verba & ceremonias eius, quæ in lege præcepta sunt.*

Quia igitur Leuitæ exēplar Deuteronomij à Rege transcriptum, ipsi tradere lege Domini tenebantur, id præcipuè faciendum putarūt, eo ipso tempore, quo Rex vngebatur, tūc enim vt eam legem implerent, librū Deuteronomij in Regis manu tradebant. Cernis igitur in Regibus Hebræorum vngendis illud obseruari solitum, vt corona regalis capiti eius imponeretur, liber verò legis in eiusdem manu traderetur, vt intelligeret, se eò præcipuè Regem constitui, vt regiam dignitatem, atque potentiam ad legem Dei, tum à se, tum ab omnibus sibi subiectis populis obseruandam conferret, quod nihil est aliud, quàm regalem coronam ante Dei thronum mittere, atque Dei pedibus ad illius in omnibus rebus famulatum obsequiumq; si ita necesse sit, etiam calcandam prompta & alacri voluntate subijcere. Tantum verò abest, vt Reges si ita coronas suas ante Dei thronum mittant earum splendorē imminuant, vt potiùs magis amplificent, regnorumq; suorum propagationē, & diuturnitatem Dei ope & præsidio consequantur: quēadmodum Deus ipsis eodem capite Deuteronomij pollicetur, subiungēs, *Vt longo tempore regnet ipse & filij eius super Israel.* Et magnificis verbis repetitur Sapientiæ 6. vbi ita sapiens vniuersos Reges alloquitur: *Cura disciplinæ, dilectio est, & dilectio custodia legum illius est, custoditio autem legum, consummatio incor*

Margin notes:
Quomodo coronas [illegible] mittere [illegible] Reges.
Deut. 17. 14.
4. Reg. 11. 12. 2. Para. 23. 11
Quare lex in manu traderetur regi Hebræorum cum creabatur.
Prorogat imperium diuinę legis obseruatio.
Sap. 6.

ruptionis est: incorruptio autem facit esse proximum Deo: si ergo delectamini sedibus & sceptris ô Reges populi, diligite sapientiam vt in perpetuum regnetis, diligite lumen sapientiæ omnes qui præestis populis: quo loco illa verba *Vt in perpetuũ regnetis*, nõ solũ ad cęleste regnum, quod in omnem æternitatem probi & sancti Reges possidebunt, referenda sunt, sed ad regnum etiam terrenum, quod in posteris eiusmodi Regum, si & ipsi parentum sanctitatem ęmulari studeãt, perpetuum & stabile permanębit, quare qui regalibus thronis, sceptrisq; delectantur, si diu regnare cupiunt, imperiumq; ad posteros diuturna successione transmittere, coronas suas ac sceptra ad Dei pedes cũ vigintiquatuor senioribus abijciãt.

7 Nec verò tantum corona regalis, Deo subiecta esse debet, sed etiã tiara pontificia, vt vtraque corona & sacerdotalis, & regia, ante Dei thronũ abiecta, diuinis legibus, & imperio seruiat. Cuius rei significandæ causa præceptum est à Domino, vt super tiaram pontificiam aurea lamina poneretur, in qua hæc inscriptio insculpta esset קדש . ליהוה idest, Sanctum Domino: sic nanque legimus Exodi 28. *Facies & laminam de auro purissimo, in qua sculpes opere cælatoris, SANCTVM DOMINO, ligabisque eam vitta hyacinthina, & erit super tiaram imminens fronti Pontificis: erit autem lamina semper in fronte eius, vt placatus sit ei Dominus*. Itaque nomen Dei tetragrammaton super caput & tiaram Pontificis eminebat, vt omnes Pontifices intelligerent, Pontificiam potestatẽ, auctoritatemq; Deo esse in omnibus subiectam, deberetq; se vel ipso habitu formaq; ostendere, se Dei nomẽ in capite gestare, in fronteq; præferre, atque ad eius voluntatem & sanctiones, omnia sua studia, & gubernãdi rationem conformare: hoc enim est, cum viginti quatuor senioribus, in quibus ipsi præcipuè comprehenduntur, coronas suas ante Dei thronum abijcere.

Regalis, & Põtificia corona Deo subijcienda.

Exodi 28.36.

Cæterum dubitabis vtrum in lamina ista aurea, insculpta essent duo illa verba, SANCTVM DOMINO, an duntaxat nomen ipsum ineffabile IEHOVAH, Iosephus lib. 3. Antiq. cap. 8. solius nominis IEHOVAH, mentionem facit: *Pileo*, inquit, *quali cæteri sacerdotes Pontifex vtebatur, super quem extabat alius consutilis ex hyacintho variatus, hunc aurea corona triplici ordine circundabat, in qua spectabantur calyculi aurei, quales videmus in herba, quæ apud Græcos dicitur Hyoscyamus: eiusmodi corona ab occipitio circum tempora vtraque procedebat, nã frontem isti calyculi non ambiebant, sed ceu lorum quoddam latum aureum, quod sacris characteribus Dei nomen habebat incisum.* Similiter diuus Hieronymus ad Fabiolam de veste sacerdotali, de solo nomini Dei loquitur. *Octaua*, inquit, *est lamina aurea, id est* ציץ זהב *in qua scriptum est nomen Dei Hebraicis quatuor litteris,* י *iod,* ה *he* ו *vau* ה *he, quod apud illos ineffabile nuncupatur: hæc super pileolum lineum & commune omnium sacerdotum, in pontifice plus additur, vt in fronte vitta hyacinthina constringatur, totamque Pontificis pulchritudinem Dei vocabulum coronet, & protegat.* 8

In aurea Pontificis lamina quid insculptum.

D. Hieronym.

Alij aliter sentiunt, idque videtur editio vulgata, magis sonare siquidẽ habet, *Facies & laminam de auro purissimo, in qua sculpes SANCTVM DOMINO, seu SANCTVM IEHOVAH, nisi quis dicat, SANCTVM IEHOVAH*, positũ esse pro sancto nomine Iehouah, vt sit sensus sculpes in ea sanctum nomen Iehouah: quanquam ea interpretatio accommodatior videretur, si dictũ fuisset SANCTVM DOMINI, idest, sanctũ nomen Iehouah, nõ uero vt nos habemus SANCTVM DOMINO: quod aliud quiddam sonat. Verum quicquid sit, semper idem mysterium redditur: nam si solũ nomen IEHOVAH in lamina illa sculptum erat, illud ostẽditur vniuersum illum apparatum Põtificium, tiaramq; ipsam Pontificis capiti impositam, debere nomini Dei esse subiectam, eiusq; imperio, audito tãtum vel ipso nomine, 9

Deo, vel ipso nomine audito, obedire debet Pontifex.

obedire, atque pro tanti nominis san ctitate, & veneratione nullum laborẽ, aut discrimen formidare. Si autem duo illa verba incisa erãt, illud innuitur, totam dignitatem auctoritatẽq; Pontificiam Deo ipsi consecratã sanctamq; fore, vel potiùs, quoniam *sanctum* eo loco substãtiuè vsurpatur, & pro sanctitate ponitur, tiarã dignitatemq; Pontificiam debere diuinæ sanctitati & cultui deseruire. Porrò aduerte eandem illam laminam auream appellari Ecclesiastici 45. coronam auream, cùm dicitur, *Coronam auream super mytram eius, expressam signo sanctitatis*; Et diadema Sapientię 18. illis verbis: *Magnificentia tua in diademate capitis illius scripta erat*: nec abs re corona & diadema dicitur, quoniam erat instar semicirculi ab aure ad aurem, super frontem protensa, vndè coronæ & diadematis speciem referebat. Atq; hęc coronæ, ac diadematis appellatio cum viginti quatuor seniorũ coronis, quæ ante thronum Dei mittuntur, magis consentire: luculentiùsq; sic apparet, debere quoque Pontificem coronam suam ad Dei pedes abijcere. Huius enim officij admonetur cum iubetur magnificentia Dei, hoc est magnificũ & ineffabile Dei nomen in diademate gestare, & coronam suã expressam signo sanctitatis præferre, hoc est Dei sanctitate & nomine quasi sigillo impressam, & obsignatam. Sic enim accipienda est Gręca sententia, ἐκτύπωμα σφραγῖδος ἁγιάσματος, hoc est, si verbum verbo reddas, exexpressionem sigilli sanctitatis: vt videlicet Pontifici ipsum Dei nomen, & sanctitas pro sigillo quodammodo sit, coronaq; ipsius Pontificia, ita sit Dei nomine & sanctitate obsignata, vt nulli alteri rei quàm diuinæ voluntati adimplendę inseruiat, sicut res sigillatæ, ei tantum cuius sigillum impressum gerunt, aut non nisi de eius mandato & præscripto vsui esse consueuerunt. Ex his iam cernis, tam regales, quàm Pontificias coronas esse ante Dei thronum abijciendas, omnesq; Reges ac Principes, Pontifices etiam, & reliquos, qui excelsum aliquem & sublimem dignitatis obtinent locum, exemplo istorum viginti quatuor seniorum debere potentiam omnem suam, dignitatem, splendorem, Deo subijcere, & cum opus fuerit eiusdem Dei pedibus calcandã prębere, & tunc demum se verè Reges, Principes, magnosq; esse ducere cum ante Dei thronum supplices venerabundiq; acciderint, totosq; sese eius cultui, & venerationi consecrarint.

Lamina aurea, Põtificis corona etiam dicebatur.

Solius Dei voluntati inseruire dignitas Pontificia.

Quomodo Christum hæc eadem animalia figurauerint.

✻ SECTIO XI. ✻

1 CHRISTVM Dominũ in eisdem quatuor animalibus expressum fuisse affirmãt Primasius, Rupert⁹, Arethas, Pannonius, & Glossa ordinaria in hunc locũ, & D. Hieron. in proœmio in quatuor Euangelia. Anastasius Synaita lib. 4. suorum cõmentariorum in Hexameron, & alij. Quia nimirum Christus in incarnatione homo fuerit, in passione vitulus, in resurrectione leo, aquila in ascensione. Vel aliter, quia per hominem designatur eius humanitas, per vitulum sacerdotium, per leonem regnum, per aquilam diuinitas, quæ vtraque expositio est D. Hieronymi loco paulò ante citato. Et quidem quod Christus per incarnationẽ homo fuerit manifestum est, similiter quod per passionem vitulus, cũ vitulus sit iuxta legẽ immolatitium animal. Quam ob causam dixit Paulus 1. ad Corinth. 5. *Pascha nostrũ immolatus est Christus*. Quod etiam in ascensione aquila fuerit, altissimus demonstrat aquilæ volatus, quem Christus longè suæ ascensione superauit, cum teste Apostolo ad Ephesios. 4. super omnes cælos ascenderit.

Primasius. Rupert. Arethas. Pannon. Glossa. D. Hieron. Anast. Synait.

Quatuor animalia Christũ variè adũbrãt.

1. Corint. 5. 7.

Illud

2 Illud tantum aliquis quærat, quomodo in resurrectione leo fuerit, respondemus. Primam rationem esse, quod infinitam diuinitatis suę potentiam ostenderit, cùm se ipsum à mortuis suscitauit, vt rectè dictum sit Apocalypsis 5. *vicit leo de tribu Iuda.* Secunda ratio desumitur ex eo quod refert D. Ambrosius lib. 6. Hexameron capite 3. leonis voci tantum naturaliter inesse terrorem, vt multa animātium, quæ per celeritatem possēt impetum eius euadere, rugientis eius sonitu, quasi vi attonita, atque icta deficiant: ita enim Christus post resurrectionem, per Apostolorum prædicationem, instar leonis rugiens gentes nulla ui, sed solo rugitu victas tenuit, atque ad sui cultum, & adorationem pertraxit, quod ad literam cecinit Abacuch capite 3. cum dixit, *Aspexit, & dissoluit gentes*, seu vt Septuaginta trāstulerunt; *Aspexit, & distabuerunt gentes*, sic enim legit D. Hieronymus Theodoretus, Theophylactus, idest ἐτάκη non autem distare facit, idest, ἐξήκασεν vt habent codices Complutensis, & Regius. Tertia ratio depromi potest ex eo quod refert Plinius libro 8. historię naturalis capite 16. leoni tunc præcipuam generositatem aduenire, cum colla armosque vestiunt iuba: Ita enim Christi maiestas præcipuè per resurrectionem splenduit, nam tunc immortalitatis vestibus indutus, quasi leo iubas per colla, armosque sparsit, generosum se leonem de tribu Iuda, & hostibus terrificum ostentans: quod typicè in Sampsone fuit expressum, cum ei renatis crinibus fuit fortitudo restituta. Vnde Augustinus sermone 108. de tempore. *Capilli, inquit rediuiui caput Sampsonis iterum vestierunt, quia Iudæi nec resurgentem Christum cognoscere voluerunt.* Quarta ratio duci potest, ex eo quod de catulo leonis memoriæ proditum est, cum primùm nascitur, tribus integris diebus ac noctibus dormire, Deinde verò patris rugitu suscitari, quod etiam refert Origenes homilia 17. in caput 49. Genesis. Atque in hunc sensum de Christo interpretatur illam Iudæ benedictionem, quæ eodem capite commemoratur, *Catulus leonis Iuda, ad prædam fili mi ascendisti, requiescens accubuisti vt leo, & quasi leæna quis suscitabit eum?* vbi docet Christum instar catuli leonis tribus diebus ac noctibus in sepulchro, quasi dormiuisse, & die tertio fuisse à Patre suscitatum.

(Christus in resurrectione quomodo leo. — Apocal. 5. 5. — D. Ambr. — Abacuch. 3. 6. — D. Hieron. Theodoret. Theophy. — Plinius. 8. — Christi fortitudo in resurrectione in Sampsone expressa. — D. August. — Origenes)

3 Eundem locum de Christi resurrectione intellexerunt D. Athanasius in quęstionibus ad Antiochum, (si eius sunt) quæstione 103. D. Ambrosius in benedictionibus Patriarcharū D. Augustinus libro 26. de ciuitate Dei capite 41. D. Bernardus homilia super Missus est. Et D. Gregorius in sua explanatione super septem Psalmos pœnitentiales, super illa verba, quarti Psalmi pœnitentialis, qui est inter Psalmos 101. *Similis factus sum pelicano: vigilaui, & factus sum sicut passer solitarius in tecto*, vbi Gregorius. Simile quiddam narrat de pelecano. *Ferunt* inquit, *Philosophi, quod pelecanus filios suos statim vt nati sunt, interficit, postea verò per triduū multo dolore se afficit, eisque quodam modo naturæ affectum ostendit, postea verò mater se ipsam vulnerat, eosque sanguine suo resuscitat. Quis vero Pater noster, & mater nisi mediator Dei, & hominum, qui occidit in nobis omnem iniquitatem, vt meliorem inueniamus resurrectionem.* Hactenus Gregorius. Idem refert de Pelecano D. Augustinus in Psalmum 101. vbi eam ob causam loquentem facit Christum illis verbis. *Similis factus sum pelicano*: atque ad vtramque, siue de leone, siue de pelecano sententiam referri potest illud Oseæ 6. *Viuificabit nos post duos dies, in die tertio suscitabit nos.* Qui locus (quicquid alij dicant,) de resurrectione Christi intelligendus est; quemadmodum interpretati sunt Tertullianus libro aduersus Iudæos, Lactātius libro 4. Diuinarum institutionū, capite 19. Origenes homilia 5. in Exodum. Ruffinus in expositione Symboli, D. Cyprianus libro 2. Testimoniorum

(D. Athan. — D. Ambr. — D. Augustin. — D. Bernard. — D. Gregor. — Psalm. 101. 6. — Christus Pelecano comparatur, Ex Greg. — D. August. — Tertul. — Lactan. — Origenes. — Ruffin. — D. Cypr.)

D. Aug. Greg. Nyssen. D. Hieronym. Theodoret. Doroth. niorum aduersus Iudæos cap. 24. D. Augustinus libro. 18. de ciuitate Dei cap. 28. Gregorius Nyssenus libro de cognitione Dei, D. Hieronymus, & Theodoretus in eum locum. Denique præter alios Dorotheus martyr in Synopsi, vbi addit eum locum Oseæ fuisse indicatum à Paulo 1. ad Cor. 15. cùm dixit, *Surrexit tertio die secundũ scripturas.* 1. Cor. 15.

4 Christus etiã moriendo, leo. Non desunt etiam qui similitudinem leonis ad ipsam mortem Christi referant, idq; velint significatum eodem loco Genesis supra citato, cuius similitudinis multiplicem afferunt rationem. Prima redditur ab Anastasio Synaita libro 4. suorum commentariorum in Hexameron, (& habetur in appendice Bibliothecæ Sanctorum Patrum) quia videlicet quemadmodum de leone dicitur, quod non dormiat, id quod ex eo ortũ habuit, quia dormit apertis oculis. Ita Christus in sepulchro apertum habuit diuinitatis oculum, separata enim anima à corpore, vtrunque tamen mansit vnitum hypostaticè Verbo. Aliam non minus elegantem affert Anastasius quæstione illa 103. ad Anthiocum, *Quia quemadmodum,* inquit, *leo etiam cum dormit terribilis est, sic mors Dominica terrori fuit, tum morti, tum diabolo.* Tertia est D. Gregorij in quartum Psalmum pœnitentialem. *Vt leo,* inquit, *requiescens accubuit, quia mortem sponte subiuit.* Anast. Synai. Mors Christi, morti, & diabolo terrifica. D. Gregor.

5 Caiet. Quartam denique excogitauit Caietanus super caput 49. Genesis. Christum nimirum accubuisse vt leonem, quia securus accubuit, nihil videlicet sibi timens; quæ ratio ex eo potest illustrari, quod leo tela dicatur spernere, & illa in eo nobilior animi significatio emineat, quod quamlibet magna canum, & venantium vrgente vi contemptim incedit, quod mirificè in Christum conuenit, qui vndique à venatoribus circumuentus, quasi præda nihil vel in ipsa morte sibi timuit, quò pertinet illud Psalmi vigesimi primi, *Circundederunt me canes multi:* imò eius hostes nihil ipsi nocuisse, sed sibi ipsis. idem apud Regium vatem alibi significauit, cùm dixit, *Circundederunt me sicut apes:* qua similitudine quamuis Euthymius, & alij existiment significatam fuisse vehementiam, & promptitudinem Iudæorum aduersus Christum, apes enim fauo mellis inuento summa promptitudine, ac vehementia illum circundant, ac mellis succum exugunt. Nihilominus Haimo, & Magister sententiarum arbitrantur indicatam eã similitudine fuisse Iudæorum propter mortem Christi, euersionem, quemadmodum enim apes infixo aculeo sese euiscerant & moriuntur: ita Iudæi occiso Christo, perierunt. Sed non est prætermittenda hoc loco expositio diui Augustini *Mel,* inquit, *apes operantur in fauis, nescientes igitur persecutores fecerunt eum nobis in passione dulciorem.* Christus instar leonis nihil sibi timuit in morte. Psalm. 21. 13. Euthim. Haimo. Magister. Sentent.

Vtrum eadem animalia Ioãni hoc loco, & Ezechieli, capite primo fuerint ostensa.

SECTIO XII.

1 Isidor. Clar. DIVERSAM fuisse vtranque animaliũ visionem existimauit Clarius Isidorus Brixianus in suis scholijs super Ezechielem cap. 1. potestq; ea sententia confirmari. Primùm, quia vnumquodque animalium Ezechielis quatuor habebat facies, Ioannis autẽ animalia singula singulas. Deinde quia animalia Ezechielis quaternis alis cõstabãt, Ioannis senis. Adhæc, quia animalia Ioãnis dĩtur plena oculis, antè, retrò, & intùs, quod Ezech. c. 1. de suis non dixit. Postremò, quia apud Ezechielẽ, primũ animal habet faciẽ hominis. Secundũ, leonis. Tertiũ, bouis. Quartũ, aquilæ: cum longè alium ordinẽ seruent animalia Ioãnis. Primũ enim locũ obtinet leo, secundũ vitulus, tertiũ homo, aquila postremum. Quot alis constarent Ezechielis, & Ioannis animalia.

2 Eadem animalia Ezech. & Ioanni ostensa.

Cæterum communis sententia, quę vel eo ipso magis nobis probari debet, est, eadem animalia tam Ezechieli, quam Ioanni, per visum apparuisse, sic enim sentiunt D. Hieronymus proœmio in Matthęum D. Thomas, Rupertus, Richardus de sancto Victore, Ansbertus, Hugo Cardinalis Dionysius Carthusianus in hunc locum, Glossa ordinaria in primum caput Ezechielis, Abulensis tomo 1. in Matthæum in 3. prologo super quatuor Euangelia. (D. Hierony. D. Thom. Rupert. Richard. Vict. Ansbertus. Hugo Card. Diony. Carth. Glossa. Abul.)

In singulis Ezech. animalibus vna fuit præcipua facies.

Prima ratio prioris sententiæ facile soluitur, eo animaduerso, quanuis Ezechielis animalia quatuor facies haberent, vnam tamen in singulis fuisse præcipuam, à qua denominationē sumebant, quod Ezechiel ipse significauit, cum in animalibus nominandis singulas facies, singulis tribuit: quam eandem ob causam ex soli Ioanni apparuerunt, vel si quaternæ in singulis etiam illi fuerunt ostensæ, præcipuarum sibi dumtaxat rationem habendam existimauit, quippe quæ solę ad eius institutum pertinerent.

Quorsum plures alas haberent Ioannis, quàm Ezech. animalia.

Ad secundam, respōdemus, additas esse in visione Ioannis binas alas singulis animalibus, mysterij causa, ad maiorem videlicet rerum diuinarum cognitionem, quæ per alas exprimitur, vt supra diximus declarandam, quæ noui testamenti Patribus tributa fuit. Ad Tertiam dicimus etiam Ezechielis animalia plena oculis fuisse, quemadmodum idem testatur cap. 10. vbi iterum visionem commemorat.

Item eorundē animalium ordo quo mysterio mutatus.

Ad quartam denique dicendum est, mysterij etiam causa animalium ordinem fuisse mutatum, quia vt vult Ansbertus, mundus in Christum credidit, non quia natus fuit vt homo; non quia passus vt vitulus; sed quia resurrexit vt leo, iuxta illud Pauli 1. ad Corinthios 15. *Si Christus non resurrexit inanis est ergo prædicatio nostra, inanis est, & fides vestra:* Indè est quod Ioannes, qui, propter prædicationem resurrectionis vidit conuersionem mundi futuram, primo loco faciem leonis posuit: quia quanuis primus sit in ordine homo, sed primus est in virtute leo: quod videtur indicasse Paulus cum dixit 2. ad Corinthios 5. *Et si nouimus Christū secundum carnem, sed iam nunc non nouimus,* ac si diceret; non iam in homine, & vitulo, moriturum Christum credimus, sed post mortem surrexisse leonem hostibus quidem terribilem, sed cum suis in ęternum regnaturum confitemur. (Ansbertus. 1. Cor. 15. 14. 2. Cor. 5.)

CAP.

CAPVT V.

ET VIDI in dextera ſedentis ſupra thronum, librum ſcriptum intus & foris, ſignatum ſigillis ſeptem. Et vidi Angelum fortem, & prędicantem voce magna, Quis eſt dignus aperire librum, & ſoluere ſignacula eius? Et nemo poterat, neque in cælo, neque in terra, neq; ſubtus terrā aperire librum, neque reſpicere illum. Et ego flebam multum, quoniā nemo dignus inuentus eſt aperire librum, nec videre eū. Et vnus de ſenioribus dicit mihi: Ne fleueris, ecce vicit leo de tribu Iuda, radix Dauid aperire librum, & ſoluere ſeptē ſignacula eius. Et vidi, & ecce in medio throni, & quatuor animalium, & in medio ſeniorum agnū ſtantem, tanquam occiſum, habentē cornua ſeptem, & oculos ſeptē, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei, miſsi in omnē terram. Et venit, & accepit de dextera ſedentis in throno librū. Et cum aperuiſſet librū, quatuor animalia, & viginti quatuor ſeniores ceciderunt corā agno, habentes ſinguli citharas & phialas aureas plenas odoramentorū, quæ ſunt oratiōes ſanctorum: & cantabant canticū nouum, dicentes: Dignus es Domine accipere librū, & aperire ſignacula eius: quoniā occiſus es, & redemiſti nos Deo in ſanguine tuo, ex omni tribu, & lingua, & populo, & natiōe: & feciſti nos Deo noſtro regnū, & ſacerdotes, & regnabimus ſuper terrā. Et vidi, & audiui vocē Angelorum multorū in circuitu throni, & animaliū, & ſeniorum, & erat numerus eorū millia millium, dicentium voce magna: Dignus eſt agnus, qui occiſus eſt, accipere virtutem, & diuinitatem, & ſapientiam, & fortitudinem, & honorē, & gloriam, & benedictionē. Et omnem creaturā, quæ in cælo eſt, & ſuper terrā, & ſub terra, & quæ ſunt in mari, & quę in eo: omnes audiui dicētes: Sedenti in throno, & Agno, benedictio, & honor, & gloria, & poteſtas in ſæcula ſeculorum. & quatuor animalia dicebant: Amen. Et vigintiquatuor ſeniores ceciderunt in facies ſuas, & adorauerunt viuentem in ſecula ſeculorū.

ARGVMENTVM.

PERSEQVITVR *Ioannes narrationem ſecundæ viſionis cœptã ſuperiori capite, aitq́ vidiſſe ſe in dextera ſedentis in throno, id eſt Dei, vt ſupra explicauimus, librum ſcriptum intus & foris, ſeptem ſigillis ſignatum, tunc verò Angelum quendam fortem voce magna clamaſſe, quis eſt dignus aperire librum, & ſoluere ſignacula eius? Neminem autem ſiue in terra, ſiue in cælum inuentum, qui intueri in librum poſſet, ne dum eum aperire; quam ob cauſam cùm Ioannes vbertim fleret, apparuiſſe in medio throni quatuor animalium, & viginti quatuor ſeniorum, Agnum ſtantem tanquam occiſum habentem cornua ſeptem & oculos ſeptẽ, qui acceptum de dextera ſedentis in throno librum aperuit: cumque eum aperuiſset, quatuor animalia, & viginti quatuor ſeniores habentes ſingulos citharas, & phialas aureas plenas odoramentorum, cecidiſſe coram Agno, & in eius laudem canticum nouum decantaſſe, quod idem præſtiterũt multa Angelorum millia, quæ omnia ſingulatim ſunt à nobis enucleanda.*

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

De ſecunda viſione Ioannis.

Quis nam ſit iſte liber ſcriptus intus & foris, & ſignatum ſigillis ſeptem?

Et vidi in dextera ſedentis ſupra thronũ, librum ſcriptum intus & foris, ſignatum ſigillis ſeptem.

SECTIO PRIMA.

1 EXPOSITIO prima, & cõmunior, eſt librum hunc ſacram eſſe ſcripturam: ſic enim interpretatur Origenes homilia 12. ſuper Exodum, & homilia 14. ſuper Ezechielem, Diuus Hilarius in prologo in Pſalmos, Euſebius Cæſarienſis lib. 8. demonſtrat. Euangelicæ cap 2. D. Hieronymus in cap. 22. Eſaiæ, Beda, Primaſius, Rupertus, Richardus de ſancto Victore, Ansbertus, Pannonius, Hugo Cardinalis, & Ioachimus. Tunc verò aiunt, huiuſmodi librum eſſe in dextera Dei, non autem in ſiniſtra; quia bonum ſpirituale, quod in ſacra ſcriptura continetur, malis, qui ſunt ad ſiniſtram, abſcõditur, bonis verò, qui ſunt ad dexteram, aperitur. Sic enim etiam Deuteronomij 33. *Apparuit Dominus habens in dextera igneam legem*, id eſt, charitatem, quam ſolis iuſtis impertitur: cùm verò de ſiniſtra Dei dicatur,

Origenes. D. Hilarius. Euſeb. Cæſar. D. Hieron. Beda. Rupertus. Richar. vict. Pannon. Hugo. Card. Ioachimus. Liber hic cur in dextera Dei. Deut. 33.

Prouer-

Prou. 3.16. Prouerbiorum 3. *In sinistra eius diuitiæ, & gloria*, rectè ex eo infert Rupertus, quantum dextera præcedit sinistræ, tantum Scripturam sacram diuitijs omnibus, & mundi gloriæ antecellere.

2 *Scriptus est intus, & foris*, primò propter duplex testamentum, quorum testamentorum, vetus foris scriptum fuit, nouum intus per mysterium latuit, quemadmodum exponunt Beda, & Ansbertus, vel è contrario vt vult Richardus de sancto Victore, scriptus intus propter vetus testamentum, vbi scientia de mysterio incarnationis occulta latuit; foris per nouum vbi manifesta patet.

Beda. Ansbertus. Richar. Vict.

Scientia mysterij Incarnationis latuit in veteri instrumento.

Secundò propter duplicem sensũ videlicet literalem, ac mysticum, vt exponit Rupertus, Pãnonius, & Ioachimus. Tertiò. Secundum Richardũ & Ioachimum, *scriptus est intus* ad spiritualium, & perfectorum exercitationem, foris autẽ ad simpliciũ, & imperfectorum eruditionem. Quartò. Vt etiam interpretatur Ioachimus, quia foris loquitur instituẽdo corpora, intus autem animas informando in fide.

Rupertus. Pannon. Ioachimus.

3 *Signatus est autem sigillis septem*, idest omnibus obscuritatum generibus, eo quod numerus septenarius vniuersitatem significet. Primum sigillum vt ait Hugo Cardinalis, est sententiarum profunditas. Secũdum, sensuum multiplicitas. Tertium, figurarum varietas. Quartum, rerum ipsarum incomprehensibilitas. Quintum, mysteriorum obscuritas. Sextum, tropologiarum suauitas. Septimum denique, infallibilis veritas absque euidentia eorum, quæ in scripturis continentur: atque propter hanc scripturæ sacræ difficultatem dicitur apud Esaiam 29. *Erit vobis visio omnium sicut verba libri signati, quem cum dederint scienti literas, dicent lege istum, & respondebit non possum, signatus est enim.*

Septem sigillorum mysteriũ, ex Hug. Card.

Esai. 29.11.

4 Fuit autem opus Scripturam sacrã esse tam multis difficultatibus inuolutam. Primò, quemadmodum docet D. Hieronymus libro 7. commentar. in Esaiam cap. 18. vt ad eius intelligẽtiam prouocemur: solemus enim curiosiùs inuestigare quæ obscuriùs dicta sunt. Secundò, ex Theophylacto Lucę 8. propter infideles ne altissima fidei mysteria, quæ non intelligunt, irrideant: quam rationem accepit à Dionysio Areopagita cap. 2. cælestis Hierarchiæ, & à D. Hieronymo in cõmentarijs super Naum cap. 3. Ob id etiam Clemens Alexandrinus libro 5. stromatum, refert Ægyptios consueuisse in valuis templorum Sphynges collocare, in symbolum obscuritatis, vt docerent diuina non passim vulganda. Quam etiam ob causam Pythagoras varijs symbolis arcana Philosophiæ & moralia dogmata contexit, quorum nonnulla refert Plutarchus libro de institutione puerorum: imo & D. Hieronymus in Apologia aduersus Ruffinum, vbi multa commemorat, simulq; interpretatur Pythagoræ symbola, cuiusmodi est illud, *Coronã minimè carpendam*, idest, leges vrbium conseruandas: & illud, *Cor non comedendũ*, idest, mœrorẽ de animo eximendũ: & *Hirũdinẽ in domo non recipiendã*: idest, garrulos, & verbosos homines sub eodem tecto nõ habẽdos, & alia similia.

D. Hieronym.

Sacram Scripturam difficilem Deus esse voluit, cur esse portuerit.

Theophyl.

Clém. Alex.

Diuina nõ passim euulgãda.

Pythag.

Plutarch.

D. Hieronym. Rufin.

Tria Pythagoræ symbola.

5 Tertiò, ex D. Gregorio homilia 10. super Ezechielẽ, vt multipliciter posset exponi: quo sensu dixit Hieronymus libro de virginitate ad Eustoch. *Scripturam sacram esse margaritum, quod potest ex omni parte perforari*: quæ ratio etiã affertur à D. Augustino epistola 59. & in præfatione 2. Psal. 18. Quartò, ex Dionysio Areopagita cap. 1. de cælesti Hierarchia: *Quia non aliter*, inquit, *fieri erat infirmitati nostræ lucere diuinum radiũ, nisi sacrorum varietate velaminum opertum, & vestitum ijs, quæ nobis familiaria sunt.* Hanc scripturæ difficultatem nõ obscurè indicauit Christus cum dixit Ioannis 5. *Scrutamini scripturas.* Scrutari enim dicimur, quod valde absconditum, & altè defossum latet, ex quo satis euincitur incredibilis hæreticorũ insania, aientium scripturam sacram facillimam esse, ac sui ipsius interpretem

D. Gregor.

Scriptura Sacra margaritũ ex Hieronym.

D. Augustin.

Diony. Areo.

Ioann. 5.39. Hæreticorũ insania circa Scripturam sacrã, euincitur.

rem, neque doctore indigere, cum librum hunc septem signatum sigillis, nullus praeter agnum inuentus fuerit, siue in cęlo, siue in terra, qui potuerit aperire.

6 Secunda expositio est Arethæ, & Petri Aureoli Cardinalis ex ordine Seraphico. Librum hunc esse diuinę sapientiæ arcanum, quod quia nobis omnino est occultum, septem sigillis signatum dicitur; quia verò eorum mysteriorum reuelationem per Christum accepimus, iuxta illud Ioãnis 1. *Vnigenitus, qui est in sinu Patris ipse enarrauit*: idcirco Agnus dicitur de dextera sedentis in throno librum accepisse, & sigilla resignasse. Et quidem diuinæ sapientiæ arcanum rectè signato libro comparatur, cum in eo sint omnia veluti oblignata, & recõdita: quẽadmodum dicitur Deuteron. 32. *Nõne hæc condita sunt apud me, & signata in thesauris meis?* Quanquam hunc locum D. Gregorius libro 12 Moral. cap. 11. de peccatis intelligit, qui in secreto iudiciorum Dei suo tempore puniẽda reseruantur: vnde subiungitur: *Mea est vltio, & ego retribuam.* Quod etiam dicitur Iob 14. *Signasti quasi in sacculo delicta mea*; idest, omnium delictorum meorũ memoriam conseruasti, vt in ea suo tempore animaduerteres. Atque ad hos thesauros videtur allusisse Paulus cùm dixit ad Rom. 2. *Secundum duritiẽ suam, & impœnitens cor thesaurizant sibi irã.*

Areth. Petri Aureo. — *Diuinũ arcanũ, liber signatus.* — *Ioann. 1. 18.* — *Deut. 32. 34.* — *D. Gregor.* — *Peccata suo tẽpore puniẽda, reseruat De⁹.* — *Iob. 14. 17.* — *Rom. 2. 5.*

7 Eadem diuinorum arcanorum incõprehensibilitas significatur Ezech. 1. cùm dicitur, *Similitudo super caput animalium firmamenti, quasi aspectus Crystalli horribilis, & extenti super capita eorum desuper.* In quem locum D. Hieronymus, docet firmamentũ sustinens Dei thronum capitibus animalium imminere, nihil esse aliud, quàm diuina mysteria secreta admodum esse, & incomprehensibilia, captumq; omnem & intelligẽdi vim longe superantia. Ideóq; fuit expressum Exod. 24. cum Moyses ascendens in montem, vt cum Deo loqueretur, dicitur ingressus in medium nebulę, quæ symbolum est obscuritatis, & caliginis, in qua perfectissimi etiam viri versantur, id quod etiã Iob testatur c. 26. cum ait: *Qui tenet vultum solij sui, & expandit super illud nebulam suam.* Quem locum expendens diuus Gregorius libro 17 Moraliũ cap. 18. *In vultu*, inquit, *solet cognitio demõstrari, tenet ergo vultũ, qui maiestatis suæ potentiã mortalibus abscondit*: quam eandem ob causam dicitur super solium suum nebulam expandere, iuxta illud Psalm. 17. *Qui posuit tenebras latibulum suum.* Tertia expositio est aliorum. Per hunc librum intelligentium Christum, cuius septem sigilla, septem sunt nostræ redẽptionis mysteria, in ceremonijs & figuris legalibus abscondita, quemadmodum docet D. Hilarius præfatione sua in Psalmos. Primùm est, Incarnatio. Secundum, Natiuitas. Tertium, Passio. Quartum, Resurrectio. Quintum, Ascensio. Sextum, Missio Spiritus sancti. Septimum, Aduentus ad iudicium.

D Hieron. — *Captũ nostrũ superant diuina mysteria.* — *Exod. 24. 18.* — *Iob. 26. 9.* — *D. Gregorius.* — *Vultũ abscõdere, quid?* — *Psal. 17. 12.* — *Christus liber signatus.* — *D. Hila.*

8 Quod autẽ Christus liber sit, probari potest ex illis verbis Psalm. 138. *Et in libro tuo omnes scribentur.* Etenim de Christo qui de se loquens, dicat se esse librum, in quo omnes prædestinati scribuntur, cum locum intellexerunt Haymo, Magister sentẽtiarum, & alij. Vndè ipse Christus de se tanquam de libro loquens ait Esaiæ 49. *In manibus meis descripsi te.* Hic liber fuit apertus, & extensus in cruce, vt omnes in eo maximarum virtutum exempla perlegerent, vimq; illam amoris, quo De⁹ mortales fuit prosequutus, intelligerent: scriptus erat intus & foris: intus quidem per amorem & dolorem: foris autem per vulnera: quia verò foris labores tantùm, quos pro nobis ferebat, videbamus: opùs fuit lancea latus eius aperiri, vt magnitudinem amoris, à quo exteriora illa signa oriebantur, cerneremus.

Psal. 138. 15. — *Christus liber prædestinatorum.* — *Haym. Magist.* — *Christũ videndo, discimus.* — *Esai. 49. 19.*

9 Eodemq; pertinet illud Esaiæ 30. *Erunt oculi tui videntes præceptorem tuum*, quia enim Christus & præceptor erat simul, & liber, ipsemet in seipso tanquam in libro dabat omnis probitatis

Esai. 30. 21.

documenta

Christũ videndo, discimus.

documenta, Quia vero satis erat ad illum, vel tacentem respicere, ad hanc cælestem doctrinam capessendam, idcirco dicitur; *Erunt oculi tui videntes*, non autem erunt aures tuæ audiẽtes, quia nimirum hic liber totus clarissimis virtutũ omnium exẽplis, quasi maioribus notis, scriptus erat, vt etiã ab ijs, qui longè erant, optimè legi possent. Sed vide quid sequatur. *Et aures tuæ audient verbum monentis post tergum.* In quo indicatur, nec tanta amoris signa satis fuisse ad hominem molliendum, quin potiùs neglexisse, & terga dedisse tãto præceptori, simulq; significari maximum Christi in homines amorem, qui ab illis derelictus, non cessat tamen post tergum sequi, & illis verbis clamat e Cant. 6. *Reuertere, reuertere Sunamitis, reuertere, reuertere vt intueamur te.* In quem locum idem Hugo obseruauit quater repeti, *Reuertere*, propter quatuor affectiones, Gaudium, scilicet, tristitiam, timorem, & spem: quibus vt ad creaturas conuertimur: ita ad Deum reuerti prouocamur.

Clamat post peccatores Christus. Cant. 6. 12.

Hugo.

10 Verùm vt ad institutum reuertamur, de Christo plerique interpretãtur librum illum, de quo Dominus ad Abacuch cap. 2. ita loquitur: *Scribe visum, & explana eum super tabulas, vt percurrat qui legerit eum*: seu vt Septuaginta transtulerunt, *vt persequatur qui legit ea*: quo loco præcipit Deus Prophetæ, vt scribat librum maiusculis characteribus, illumq; in tabulis explicet, vt qui legerit non hæreat, sed facilè percurrat scripturam, & persequatur, id est, continuet absq; vlla cunctatione, qui liber super tabulas explicatus, Christ⁹ est in cruce extensus maiusculis literis conscriptus, idest, quàm maximis & clarissimis virtutum exemplis, vt nemo in eis perlegendis possit hærere, sed si velit facilè lectionem persequatur, & inde sibi viuendi normam possit accipere. Quem sensum reddidisse videtur Paraphrastes Chaldaicus; cùm ita transtulit: *Scribe Prophetiã & explana eam in libro legis, vt festinet ad Sapientiam assequendam quicumque legerit in ea.* vbi per *librum legis*, Christus accipiendus est, qui cum Patre loquens, Psal. 39. ait: *Et legem tuam in medio cordis mei.* Eodẽ sensu exponi potest illud Esa. 8. *Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stylo hominis*: vbi ad literam *Stylus hominis* significat stylum perspicuũ, & vulgarem, qui ab omnibus possit intelligi.

Abacuch. 2. 2.

Christus in Cruce, liber lectu facilis.

Psal. 39. 9. Esai. 8. 1.

Stylo hominis scribere, quid?

II Igitur in Christo Pater stylo hominis conscripsit virtutum omnium exẽplaria, vt à quouis clarè perspici possent ad imitandum, simulq; illud indicatur Deum ante incarnationem, non stylo hominis, sed Angeli scribere consueuisse, quia difficile admodum intelligi poterat, & nõ nisi à subtilioribus, & perfectioribus, perfectũ vitæ genus, humilitate, patientia, inimicorum dilectione, alijsq; similibus contineri. At post incarnationem eãdem doctrinam in Christo, stylo hominis, id est, grandibus notis, clarissimisq; & illustrissimis earundem virtutum exemplis conscriptam fuisse, vt à quouis, vel rudi, & imperito percipi possit, & ante oculos ad imitandum proponi. Denique Christum librum fuisse in cruce præcipuè explicatum, disertis verbis docuit Paulus ad Galatas 3. cùm dixit, *ô insensati Galatæ, quis vos fascinauit, non obedire veritati, ante quorum oculos* IESVS *Christus præscriptus est, & in vobis crucifixus?* Quo loco, qui legunt *proscriptus*, veluti Ambrosius, & alij, illud significari arbitrantur, vsque adeò Galatas dementatos fuisse vt existimarent, Christum proscriptione damnatum, & tanquam iniquum aliquem meritò crucifixum, & D. Hieronymus qui etiam legit *proscriptus*, hoc sensu, *ante quorũ oculos Christus proscriptus est*, id est, quibus per meam prædicationem ita manifesta est passio eius, vt ipsum ante oculos pendere putaretis, proscriptus inquam est, id est sententiam damnationis accepit. Et quidem apud Romanos erat genus quoddam damnationis quod προγραφὴν, idest proscriptionem appellabant. Alij tamen in bonam partem

Post incarnationem scripsit Deus stylo hominis.

Gal. 3. 1.

Christus liber in Cruce explicatus.

D. Ambros⁹.

Galatæ dementati circa Christi passionem.

D. Hieronym.

sic

sic locum accipiunt, ante quorum fidei oculos Christus crucifix⁹ est, quasi liber depictus, ac descriptus illustrissimis amoris documẽtis, atque hi non *proscriptus* legunt, sed *prescriptus*, id est, ante scriptus, seu depictus, quemadmodũ legũt D. Chrysostomus, Theophylactus, & alij. Id enim significat verbum Grçcum προεγράφη, soletq; tum ad picturam, tum ad scripturam referri, vt sit sensus Christum cruci affixum fuisse, veluti librum apertum & explicatũ ante oculos fidelium propositum, in quo peccati turpitudinẽ, propterquam abolendam necesse fuit Christum pati, gratiæ splendorem, virtutum pulchritudinem, Dei bonitatẽ, sapientiam, potentiam, & incredibilẽ in homines amorem facilè possint perlegere.

D. Chrysost. Theophy.

12 Rectè quidem hęc omnia dicũtur, sed ad visionem Ioannis minùs accómodatè: quid enim attinet iuxta hãc tertiam expositionem, Christum interpretari librum illum, quem idem Christus de manu Dei accepit, alioqui quid inter librum, & accipientem librum interesset? Non video etiam cur iuxta primam vniuersa scriptura, & multo minùs iuxta secundam, diuinæ sapientiæ arcana in vniuersum nomine huius libri accipiantur, cùm nõ omnia, quæ diuinę literæ complectũtur, ad propositum & mysterium visionis Ioanni ostensę pertinerent.

13 Apocalypsis, liber signat⁹. Quarè existimamus librum hunc nullum esse alium, quàm hunc ipsum librum Apocalypsis, seu Apocalypsis mysteria, per visionem in libro illo imaginario obsignata, & inclusa, quorum explicationem solus agnus tradere potuit. In quam sententiam eò libentiùs adducor, quò aptiùs video libri mysterium cum Apocalypsi cõuenire: septem enim libri sigilla, sunt septem visiones præcipuę, quas initio diximus toto hoc opere comprehendi: tunc apertis sigillis narrat Ioannes sequentibus capitibus, illa se vidisse admiranda, quæ deinceps commemorat, vt nemini iam dubiũ esse debeat, librum illum, cuius signaculis resignatis, visiones hoc opere commemoratæ apparuerunt, hunc ipsum esse Apocalypsis librum, qui eas continet, cuius enim alterius libri, quàm Apocalypseos esse posuũt Apocalypsis mysteria? Deinde cùm Ioannes in spiritu cælum ascendere iussus fuisset, vt ei ostenderentur, quæ citò fieri oportet, ostẽsus autem ei sit liber primùm signatus, deinde apertus, in quo ea tãtum vidit, quæ ipse hoc opere cõmemorat, quem alium quæso librum ei ostensum & apertum existimare oporteat, quàm hanc eandem Apocalypsim eiusmodi mysteria continentem: atque hanc de hoc libro sentẽtiam sequitur Pannonius super illa verba: *Et nemo poterat neque in cælo, neque in terra, neque subtus terram aperire librum.* Pannon. Hinc etiam difficultatem huius libri licet intelligere, cum dicatur septem signatus sigillis, idest, septem obscurissimas visiones complectens, quæ propter summam difficultatem sigilla appellantur: simul etiam indicatur libri præstantia, neque enim vilia, sed pretiosa tam multis sigillis claudi, & obsignari solent. Apocalypsis pręstantia.

Explicatio illius sententiæ: *Ecce vicit leo de tribu Iuda, radix Dauid.*

SECTIO II.

FLENTEM Ioannem, quod nullus neque in terra, neq; in cęlo, neq; subtus terram, id est, neque Angelus, neque homo, neque dæmon, librum illum quem viderat, posset respicere, nedum aperire, vnus è viginti quatuor senioribus his verbis animauit, *Ne fleueris, Ecce vicit leo de tribu Iuda radix Dauid aperire librum, & soluere septem signacula eius*: quibus Ioanni spẽ iniecit fore, vt Christ⁹ 1

qui omnia omnino tanquam leo vincit, atque propter diuinæ potentiæ magnitudinem omnia potest, etiam librum illum resignaret, & ita mysteria in eo comprehensa vulgarentur. In qua sententia duo expositionem desiderant. Vnum est, cur Christus leoni comparetur: alterum, cur appelletur radix Dauid.

2 Quod igitur ad primum attinet; Christum Dominum in sacris literis leonem appellari perspicuum est, potissimum ex Genesis 49. vbi Iacob ad Mesiam respiciens ex Iuda nascitu- Gen. 49. 9. rum, sic Iudam filium benedicendo alloquitur. *Catulus leonis Iuda ad prædam, fili mi ascendisti, requiescens accubuisti vt leo.* Quem locum de Mesia, vel ipsi Iudæorum Rabbini interpretantur. Atq; hac de re legendus est Abulensis in suis Paradoxis, Paradoxo 2. Eius autẽ similitudinis possũt multæ afferri rationes. Prima ducitur ex fortitudine, quam eandem ob causam Mesias tauro & Rhinoceroti comparatur Deut. 33. cùm dicitur, *Quasi primogeniti tauri pulchritudo eius, cornua illius cornua Rhinocerotis, in ipsis ventilabit gentes vsque ad terminos terræ.* quod testimonium expendens D. Augustinus super Deuteron. quæstione vltima, docet non esse legendum, *primogenitus tauri*, sed *cùm sit primogenitus, pulchritudo eius pulchritudo tauri est*, nimirum propter crucis cornua, de quibus dicitur Abacuch cap. 3. *Cornua in manibus eius*: vbi obiter aduerte, pulchritudinem Christi in cruce eleganter pulchritudinem tauri appellari; quia videlicet tota eius in cruce pulchritudo fortitudo fuit, cùm mortem, ac dæmonem passione sua destruxerit, & peccati regnum extinxerit. Itaque propter summam fortitudinem, qua dæmonem vicit, appellatur leo, diciturque instar leonis vicisse: cuius victoriæ magnitudinem explicauit Paulus ad Colossenses 2. cùm dixit, *Expolians principatus & potestates traduxit confidenter palàm triumphans illos in semetipso*: vbi est diligenter obseruandum verbum *traduxit*, pro quo

Abul. Christus cur leoni comparetur multiplex affertur ratio. Prima.

Deut. 33. 17.

D. August.

Abach. 3. 4.

Christi pulchritudo in cruce, quæ?

Coloss. 2. 15.

Græcè est ἐδειγμάτισεν, hoc est ad verbum *exemplauit*: & est sensus Christum dæmones ita profligasse, vt eos in triumpho duxerit humiliatos, vinctisque post terga manibus, in exemplum omnium mundi Regum ac principum, vt conspectis dæmonibus tanta potentia subactis & compressis, & à pristinæ fortunæ felicitate in eum statum seruitutis, miseriæq; redactis, discerent in eis Christi arma formidare, timentes nimirum ne similis sibi casus eueniret: hanc enim vim habet verbum Græcum ἐδειγμάτισεν, quasi dicas in exemplum proposuit. Simile quiddam habes Numer. 25. vbi Deus propter fornicationem populi cum fœminis Moabiticis iussit suspendi cunctos principes populi contra solem in patibulis. *Tolle*, inquit, *cunctos principes populi, & suspende eos contra solem in patibulis, vt auertatur furor meus ab Israel*: Quo loco pro eo, quod nos habemus *suspende*, transtulerunt Septuaginta interpretes παραδειγμάτισον, id est, exempla, seu propone in exemplum, vt conspectis principibus suspensis, cæteri timeant. Et vt hoc obiter dicamus, eodem plane modo exponendum est traducendi verbum Matthæi capite primo, cùm dicitur, *Ioseph autem cùm esset vir iustus, & nollet eam* (id est virginem) *traducere*: est enim sensus *& nollet eam*, exemplare, seu exemplum facere, hoc est infamare: est enim Græcè idem verbum, καὶ μὴ θέλων αὐτὴν παραδειγματίσαι. Hæc sit igitur prima ratio, cur CHRISTVS dicitur instar leonis vicisse dæmones, eorumquè regnum euertisse ob eximiam scilicet, & verè leoninam fortitudinem.

Num. 25. 4.

3 Secunda. Secunda ratio depromitur à Principatu: Est enim leo terrestrium animalium princeps, quemadmodum & CHRISTVS prædestinatorum omnium, quam ob causam annotauit Eusebius Cæsariensis libro 8. demonstrationis Euangelicæ c. 2. Quanuis in sacris literis multi nomi-

Euseb. Cæsar.

Messias per excellentiam Sanctus.

nentur sancti, tamen solùm Messiā Sanctum sanctorum, imo Sanctum, & iustum per excellentiam nominari: veluti Danielis 9. *Et vngatur Sanctus sanctorum*: Et Hierem. 23. *Hoc est nomē, quod vocabunt eum Dominus iustus noster.* Vndè quemadmodum cætera animalia leoni tanquam princi pi famulantur, ita omnes gentes Christum, tanquam Regem suscipiunt, & venerantur. Tertia est, quia leo, cùm terrori sit omnibus, neminem ipse timet: quæ ratio est D. Hilarij in Psalmum 131. vbi tractans locum Genesis citatum. *Leo*, inquit, *terrori est feris omnibus, & hic solùm per confidentiam, & securitatem dormit intrepidus, terror omnium vigilans est*, quod maximè pertinet ad Christum, cuius intrepidæ, & præpotentis naturæ securitatem, nulla externi terroris timiditas inquietat, quod præcipuè docet Hilarius morti Christi conuenire: tùc enim dormiens Christus leonis intrepidè dormientis similitudinem habuit.

Dan. 9. 24. Hierem. 23. 6. Tertia. D. Hilar.

4 Quarta.

Quarta desumitur à vigilantia, cuius leo symbolum est, eò quòd solus ex animalibus recuruos vngues habentibus, simulatq; natus est, cernit; qua quidem in re longe superior leone Christus fuit, qui non dico in ortu, sed vel in ipso sui conceptus momento diuinam vidit essentiam, quemadmodum multa Scripturæ testimonia non obscurè significant, veluti Ioānis 1. *Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus qui est in sinu Patris*, (id est, qui videt diuinam essentiam quatenus homo) *ipse enarrauit*, nam sicut per humanitatem enarrauit, etiam per humanitatem debuit esse in sinu Patris. Quæ expositio colligitur ex Cyrillo Alexandrino libro 1. in Ioannem cap. 22. Diuo Augustino tractatu 3. in Ioannem, & D. Chrysostomo homilia 14. in Ioannem. Propterea Ioannis 3. Christus ipse de se dicit, *Quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur*. Et paulò inferius. *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, filius hominis; qui est in cælo.* Quo loco est aduertendum verbum illud, *Ascendit*, esse præteriti temporis, vt patet ex Græco contextu, quo fit vt Christus dicat se iam tunc ascendisse in cælum secundum humanitatem: cum autem eo tempore nondum ascendisset per corporalem ascensionem, relinquitur loqui eum de ascensione in cælum per visionem beatificam. Ioannis etiam 12. ait. *Vbi ego sum illic, & minister meus erit*, id est, fruetur visiōe beatifica, sicut ego modo fruor. Quod autem huc in primo conceptionis articulo contigerit, non leuiter probari potest ex illis verbis Psalmi vigesimi primi, *In te proiectus sum ex vtero*, quæ de CHRISTO interpretatur Eusebius Cæsariensis libro decimo demonstrationis Euangelicæ cap. vltimo: vbi introducit CHRISTVM ita Patrem alloquentem: *Ex vtero te Deum meum iam videbam*. Et Psalm. 65. *Beatus quem elegisti, & assumpsisti.* Quem locum de Christi humanitate intellexit diuus Augustinus indicans in ipsamet assumptione fuisse CHRISTVM beatum. Idemque habet libro 83. quæstionum, quæstione sexagesima quinta, & libro quarto de consensu Euangelistarum cap. vltimo: vbi cum asseruisset nullum mortalium posse in hac vita videre Deum subiunxit, *Qua maximè proprietate distat à cæteris homo, cuius susceptione verbum caro factum est*: idemq; conceptis verbis affirmat Richardus de sancto Victore libro secundo de Emmanuele cap. 22.

Cristus in sui conceptus momento vidit diuinam essentiam. Ioan. 1. 18. Cyril. Alex. D. Augustin⁹. D. Chrys. Ioan. 3. 11.

Beatifica visione, priusquā corpore, cendit in cælum Christus. Ioan. 12. 26. Psalm. 21. 11. Psalm. 65. 5. D. August. Richar. Vict.

5

Quod attinet ad secundum. Non vacat mysterio quod sequitur, *Radix Dauid.* Quomodo enim CHRISTVS radix Dauid esse potuit, qui ex Dauide tāquam ex radice traxit originem, ex quo videtur Dauidem potiùs radicem CHRISTI, quam Christum radicem Dauidis appellari debuisse, eam enim ob causam dicitur Esaiæ 11., *Egredietur virga de radice Iesse*, idest, Messias ex Iesse, siue Isai patre Dauidis, tanquam ex radice orietur. Eadem difficultas est in illis verbis Esaiæ eodē cap. cùm dicitur. *In* [illegible] *illa radix*

Esai. 11. 1.

Iesse

[illegible] gen- *[illegible]*, vbi vides Messiam appellari *radicem Iesse*, cum paulò ante Iesse radix Messiæ dictus fuerit. Cui dubitationi respondent Rupertus, & Pannonius Christum Dominum spectatum ratione humanitatis, non esse radicem Dauidis, sed potiùs Dauidem eius radicem. Cæterùm appellari radicem Dauidis, vt eius diuinitas indicetur, secundum quam radix Dauidis, & omnium omnino fuit. *Magnificum*, inquit Rupertus, *& mirabile est eius esse radicem, de cuius stirpe descendit. Itaque secundum diuinitatem dictus est radix Dauid, quia sicut radix vitem aut palmitem, ita Patrem suæ carnis Dauidem portat Christus secundum diuinitatem: vnde etenim Dauid, & tota gens illa in sacris literis vinea Domini dici consueuit, nisi quia per fidem venturo inhærebat Christo, qui dicit Ioannis 15. Ego sum vitis, & vos palmites.* Aliam rationem asserunt Arethas, & Ansbertus, appellari Messiam radicem Dauidis, non Dauid ex ipso, sed quia ipse ex Dauide ortum habuerit, vt nimirum indicetur Dauidem esse quasi semen, ex quo Messias prodijt tanquam radix, ex quo deinde futura Ecclesiæ virgulta germinarent, atque adeò dicatur radix Dauidis, id est, ortus ex Dauide, tanquam ex semine. Eodemq; sensu intelligi potest illud Esaiæ 11. *Ecce radix Iesse, qui stat in signum populorum.* Obseruauit autem diuus Hieronymus super illa verba Esaiç eodem capite: *Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet*, Beatam virginem, quã ibi per virgam intelligit, & Christum, quem per florem interpretatur, dici de radice Iesse ascendere: cum neque virgæ neque flores ex arborum radice soleant immediatè erumpere; vt ostenderetur multò post tempore Babylonicæ captiuitatis, nullo de stirpe Dauidis antiqui regni gloriam possidente, quasi de trunco Mariam, & de Maria CHRISTVM fuisse exortum.

Christus quomodo radix Dauid. Rupert. Pannon.

Ioan. 15. 1.

Esai. 11. 10. D. Hieron.

Cur flos Christus de radice, non de virga dicatur ascendere.

6 Aduertendum est primò, appellationem *radicis* rectè in CHRISTVM conuenire. Quemadmodum appellatur Esaiæ 53. *Ascendet sicut virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitienti.* Et capite 11. *In die illa radix Iesse.* Et ad Romanos 11. *Si radix sancta, & rami.* Et ad Collossenses 2. *Sicut ergo accepistis* IESVM CHRISTVM *Dominum, in ipso ambulate radicati, & superædificati in ipso;* cuius appellationis ratio ea est. Quia sicut ex radice tota arbor alitur, & efflorescit: ita ex Christo omnes gratiam, & alia dona recipiunt. Quemadmodum dicitur Ioannis 1. *De plenitudine eius nos omnes accepimus gratiam pro gratia*, id est, omnes sigillatim gratias. Quam eandem ob causam, virgæ, & flori comparatur Esaiæ 11. Vtrunque enim Hebræi de Messia interpretantur, teste D. Hieronymo in eum locum, quia nimirum ex frondibus flores, & fructus enascuntur. Per florem autem, & ex flore, vt exponit Tertullianus libro de carne Christi capite vigesimo primo, Omnes fructus oriũtur. Quanquã Origenes homilia nona super Numeros, aliam tradit rationem vtriusque similitudinis, obseruans in primis non otiosum esse, quod eo loco Esaiæ, virga quidem exire, flos autem dicitur ascendere. *Quamuis enim*, inquit, *vnus sit CHRISTVS per substantiam, singulis tamen diuersus efficitur: prout indiget is, in quo operatur: qui enim segnior est, & negligentior, fit ei CHRISTVS virga, & in virga non ascendere, sed exire dicitur, quia exeundum est ei, qui iners, & segnis est de eo statu, in quo non rectè consistit, & transeundum ad alium tanquam virga compulso, id est seueritate doctrinæ rigidioris admonito. Qui verò iustus est, & sicut palma florret, in hoc ascendere CHRISTVS dicitur, tanquam flos. Itaque qui verberibus indiget, exit ad eum virga, qui autem proficit ad iustitiam, ascendit in florem, donec afferat fructus spiritus, quos enumerat Paulus ad Galatas 5. cùm ait. Fructus autem spiritus est Charitas, Gaudium, Pax, Patientia, Benignitas, Bonitas, Longanimitas, Mansuetudo, Fides, Modestia, Continentia, Castitas.*

Esai. 53. 2.

Rom. 11. 16.

Ad Coloss. 2. 6

Omnis gratia ex Christo.

Ioan. 1. 16.

Esai. 11. D. Hieron.

Tertul.

Origenes.

Christus negligentibus virga, proficientibus flos.

Gal. 5. 22.

7

Secundo est aduertendum. Hanc radicē conatos fuisse euellere Iudæos, vt ipsimet sese inuicem adhortātur. Hieremiæ 11. *Eradamus eum de terra viuentium, & nomen eius non memoretur amplius.* Verùm quia hæc radix nimis altè defixa erat, propter diuinitatem in Christo corporaliter habitantem, vt ait Apostolus: Nequaquam eum auellere, sed abscindere tantum occidendo potuerunt, quemadmodum dixit Esaias cap. 53. *Abscisus est de terra viuentium.* Vbi *abscisus*, dixit, non *euulsus*, aut eradicatus, quia rursus per resurrectionem eiusmodi radix gloriosa erumpens, mirum in modum germinauit, vt ipse apud Regium vatem gloriatur, cum ait Psalm. 27. *Refloruit caro mea.* Qui locus ad Christi resurrectionem planè pertinet: id quod illustriùs expressit Dñs per Ezechielem 17. *Sumam ego de medulla cedri sublimis, & ponam de vertice ramorum eius, tenerum distringam: & plantabo super montem excelsum, & eminentem, in monte sublimi Israel plantabo illud, & erumpet in germen, & faciet fructum, & erit in cedrum magnam, & habitabunt sub ea omnes volucres, & vniuersum volatile sub vmbra frondium eius nidificabit:* quod enim hic surculus, qui in monte sublimi Israel plantari promittitur, sit ipse Rex Messias in monte Caluariç crucifixus, Septuaginta interpretes disertis verbis expresserunt, cùm illam sententiam, *In monte sublimi Israel plantabo illud*, ita transtulerunt κρεμάσω αὐτὸν ἐν ὄρει μετεώρῳ Ἰσραήλ, idest, In monte sublimi Israel suspendam illum. Quemadmodum expendit Theodoretus in suis commentarijs super Ezechielem. Eandem ex Christo mortuo germinationem prænunciauit Esaias cap. 53. vbi postquā Christi passionem, & mortem multis verbis cōmemorasset, quasi exponens illū per mortem plantatum in fructus vberrimos pullulasse, subiunxit: *Generationē eius quis enarrabit?* idest, quis poterit enumerare innumerabilem sobolem, quæ ex eo orietur? verbum enim Hebraicum דור, dor, significat sobolem, & multorum propagationem: quemadmodum perspicuum est ex Ecclesiaste cap 1. *Generatio præterit, & generatio aduenit, terra autem in æternum stat.* Et Psalmo 9. *Dixit enim in corde suo, non mouebor à generatione in generationem.* Et ex multis alijs locis, vbi idem verbum ponitur: quam eandem sobolem ex Christo orituram habes apud Esaiam eodem cap. cùm dicitur, *Ascendet sicut virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitienti:* Etenim sicut virgultum abscissum magis crescit, ita Christus abscissus per mortem, iterum per resurrectionem pullulauit, sicut radix quoad aspectum quidem oculorū latet sub terra defixa, sed tamen foras virtutē suam exerit, ita Verbum latuit quidē in carne, pręcipuè verò in cruce. Quā ob causam Esaiæ 40. appellatur Deus absconditus, sed vim tamen eximiam ostendit in debellādis aëreis potestatibus, & hominibus ad gloriam prouehendis. Denique eandē ob causam appellatur Christus germen Esaiæ 4. *In die illa erit germen Domini in magnificentia, & gloria, & fructus terræ sublimis.* Et Genesis 49. in benedictione Iudæ, iuxta translationem Septuaginta, *Ex germine fili mi ascendisti.* Quanquam D. Ambrosius libro de benedictionibus Patriarcharum cap. 4. locum hunc ad incarnationem refert. *Ex germine,* inquit, *ascendit, eò quòd tanquam frutex in aluo virginis germinauit, & vt flos boni odoris ad redemptionem mundi maternis visceribus in splendore nouæ lucis emissus ascendit, iuxta Esaiæ vaticinium cap. 11. Exiet virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet.*

Hiere. 11. 19. — Christus cur abscisus non auulsus dicatur de terra viuentium. — Esai. 53. 8. — Psalm. 27. 7. — Refloruit per resurrectioné Christus. — Ezech. 17. 22. — Theodoret. — Esai. 53. 8. — Eccles. 1. 4. — Psalm. 9. 11. — Esai. 53. 2. — Christus cur germen. — Esai. 4. 2. — Genes. 49. 9. — D. Ambr. — Esai. 11. 1.

Quis sit ille agnus stans tanquam occisus, habens cornua septem, & oculos septem.

Et primum, cur Christus Agnus dicatur?

SECTIO III.

1 COMMEMORAT Ioannes vidisse se in medio throni, & quatuor animalium, & vigintiquatuor seniorum, agnum quendam stantem, tanquam occisum, habentem cornua septem, & oculos septē, qui de dextera sedentis in throno librum illum accepit, de quo superiùs disseruimus, quem agnū Christum Dominum esse nemini dubium esse debet. Illud explicandum superest, cur appelletur agnus, cur stet, cur tanquam occisus appareat, cur deniq; habeat cornua septem, & oculos septem?

2 Igitur vt à primo ordiamur, sciendum est Christum in sacris literis, nō solùm leonem propter ea, quę paulo antè diximus, sed etiam Agnum propter multa alia appellari. Primùm, quia veluti Agnus fuit pro hominum salute in cruce immolatus, quæ ratio est Origenis homilia 24. super Numeros. Imo, & Ioannis Baptistæ cùm dixit, *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*; nimirum immolatus in cruce. Quam etiam ob causam fuit olim expressus in iugi illo sacrificio legis veteris, in quo Deus præcepit, vt sibi quotidie duo agni immolarentur. Numerorū 28. *Offeretis agnos anniculos immaculatos duos quotidie in holocaustum sempiternum: vnum offeretis mane, & alterum ad vesperam.* Quo loco est obseruandum, quamquā in lege veteri multa animalium genera, siue terrestria, siue volatilia litari consueuerint, nihilominùs iuge sacrificium, ex solis agnis præceptum fuisse, quod videlicet expresiùs Christi sacrificium repræsentaret. Itaque cætera omnia sacrificia ad hoc sacrificium iuge quasi adiungebantur, quia hoc solùm quotidianum erat, quo significabatur, licet omnes sancti, qui pro Christo passi sunt, prosint ad salutē fideliū, id tñ nō habere nisi quatenus Christi sacrificio adiunguntur. Eandē ob causam fuit Christus expressus in Agno illo cuius sanguine præcepti sunt liniri postes, & super liminaria domorum filiorū Israel. Exod. 12. Quemadmodū præter alios explicauit D. Gregorius homilia 22. super Euangelia. *Quis, inquit, sit sanguis Agni, non iam audiendo, sed bibendo didicimus, qui sanguis super vtrūque postē ponitur, quādo non solum ore corporis, sed etiam ore cordis hauritur, nam qui sic redemptoris sui sanguinem accipit, ut imitari passionem illius ne dum velit, in vno tantum poste sanguinem posuit. Quid vero est illum ponere in superliminaribus domorum? Mens nostra domus est, cuius domus superliminare est ipsa intentio, quæ præeminet actioni, qui igitur intentionem cogitationis suæ ad imitationem Dominicæ passionis dirigit, in superliminari domus agni sanguinem ponit.*

Christ. cur dicatur agnus.

Origenes. Baptista.

Num. 28. 9.

Prosunt saluti fidelium Sācti, Christi sacrificio adiuncti.

Exod. 12.

D. Gregor.

Secunda ratio. Cur Christus Agno comparatur, desumitur ab admirabili mansuetudine, quam in passione præsertim exhibuit, quam suspiciens Esaias capite 53. dixit, *Oblatus est quia ipse voluit, & non aperuit os suum, sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi Agnus coram tondente se obmutescet.* Quam etiam expendit Petrus prima sua epistola capite 2. *Cum malediceretur non maledicebat, cum pateretur non comminabatur.* Verùm quod mirum sane videri debet, ob hanc ipsam mansuetudinem principatū dicitur hic agnus obtinuisse; quemadmodum cecinit Esaias cap. 16. *Emitte agnum Domine dominatorem terræ de petra deserti, ad montem filiæ Sion.* In quem locū Rabbi Ioseph, & ferè reliqui Hebræorum dicunt, Moabitas consueuisse tributum mittere ad Regem Israel centum millia agnorum, mortuo autem Achab amplius ea non misisse, vt refertur 4. Regum 3. Itaque confirmatum Israelem nunc dicere *Mittite agnos dominatori terræ*, (sic enim legūt ex Hebræo,) idest Ezechiæ. De petra deserti, quæ vna est ex vrbibus Moab. Verùm suo modo nugantur Hebræi, locus enim de Christo intelligitur, vt exponit D. 3

Christi mãsuetudo in passione.

Esai. 53. 6.

Petr. 2. 23.

Esai. 16. 1.

Rabbi Ioseph.

4. Reg. 3.

D. Hieron.

Hieronymus in commentarijs super Esaiam, qui ait transferri posse ex Hebræo *Dominatori terræ & Dominatorem terræ*, vt sit sensus hunc Agnum, qui vel ipse est dominator terrę, vel immolatur dominatori terræ, venturum esse ex petra deserti, quæ erat ciuitas Moabitarum, vbi nata fuit Ruth, ex qua Christus descendit, licet per petram deserti D. Hieronymus ipsam Ruth interpretetur, quę propter infidelitatem petra quædam Gētilitatis fuerit: plerique totā regionem Moab, quòd sit in Arabia Petręa.

Per petram deserti quid intelligendum.

4 Denique alij Beatam Virginem, quæ petra est refugij omnium mortalium. Quod vero Rabbi Ioseph, & Hebræorum sententia defendi non possit ex eo est perspicuum, quòd nulla erat ratio, cur Ezechias dominator terræ appellaretur, cum duabus tantum tribubus imperaret. Accedit quòd nunquam Regi Ezechiæ illi agni debiti, aut soluti fuerunt: Nec vero Osee vltimus Rex Israel potest vllo modo intelligi, quippe qui huius vaticinij tempore, aut regnum iam amiserat, aut certe in eo erat statu, vt appellari dominator terræ non potuerit; neque vllus Princeps cogi ad ei pendendum tributum. Facit prętera quod Septuaginta interpretes, *Dominatorem* non *Dominatori* transtulerūt. Verum de hoc vaticinio in nostra Victoria fusiùs, illud tātum hoc loco admonentes, rectè Christum, cùm Agnus dicitur, dominatorem terræ appellari: quia mansuetudine, & amore, vniuersum mundum sibi subiecit, quemadmodum ei gratulatur Regius vates Psalm. 44. *Intende prospere procede & regna, propter mansuetudinem:* quam etiam ob causam hoc ipso loco Apocalypsis, cùm in specie agni Christus apparuisset, vnus ex uiginti quatuor senioribus clamauit, *vicit leo de tribu Iuda*, tūc nimirum leonis fortitudinem, & victoriam in Christo agnoscens, cūm agni mansuetudinem in eo spectauit. Tertia ratio ducitur ab innocentia: quemadmodum docet Gregorius Nazianzenus oratione in sanctū Pascha.

Deipara refugium mortalium.

Hebræorum sententia refellitur.

Mansuetudine subiecit mundum Christus.

Psalm. 44. 5.

Greg. Naz.

5 Quarta, & postrema, ex eo quod Christi meritis tanquam agni vellere induimur, quæ ratio est eiusdem Nazianzeni loco citato, D. Epiphanij libro 3. contra hæreses, & Diui Hieronymi super cap. 53. Esaiæ. *Non solum*, inquit, *sanguine suo nos redemit, sed etiam lanis operuit, vt infidelitate algentes sua veste calefaceret*, iuxta illud ad Galat. 3. *Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis.* Et ad Romanos 13. *Induimini Dominum Iesum Christum.* Atque hoc quidem vellus, quo Agnus iste cęlestis nos induit, vere aureum est; vt eius obtinendi gratia multo plura subire debeamus pericula, quàm fuerint illa, quibus Iason, & celeberrimi illi argonautæ ad fabulosum illud vellus aureum quærendum, se difficillimæ nauigationi obiecerunt.

D. Epiph.
D. Hieronym.
Christi meritis vt agni vellere induimur.

Galat. 3. 27.

Rom. 13. 14.

Cur Agnus apparuerit stans, & tanquam occisus.

SECTIO IIII.

1 QVOD ad secūdū attinet subiungit Ioannes, eiusmodi Agnum stātem apparuisse: cuius rei multiplex affertur ratio. Prima est Glossæ, quia nimirum resurrexit ad vitam immortalem. Secunda est Richardi de sancto Victore, apparuisse stantem, quasi paratum ad perficiendum opus redēptionis. Tertia Panonij, apparuisse stātem tāquam ad iudicandum, iuxta illud Esaiæ 3. *Dominus stat ad iudicandum populos.* Quarta Ansberti, Hugonis Cardinalis, & aliorum ad opitulandum: quæ ratio est etiam D. Gregorij homilia 9. super Euangelia, quo loco reddens rationem cur beatus Stephanus Ac-

Glossa.
Richard. Vict.
Christi alacritas ad redemptionis opus.
Pannon.
Esai. 3. 13.
Ansbertus.
Hugo Card.
D. Gregorius.

torum 7 vidit Christũ non sedentem sed stãtem, *Sedere*, inquit, *iudicantis est, stare pugnantis, vel adiuuantis*: quia igitur redemptor noster assumptus in cœlum omnia iudicat, propterea eum Marcus sedere describit capite vltimo: Stephanus verò in labore certaminis positus, stãtem videt, quem adiutorem habuit, quia vt in terra persecutorum infidelitatẽ vinceret, pro illo de cælo Christi gratia pugnauit.

Paratus ad opitulandũ Christus.

Marc. c. vlt.

D. August.

Quinta, & postrema est D. Augustini libro quęstionum ex nouo testamento, quæstione octogisima octaua, si eius est illud opus, stare Christum ante thronum Dei, quasi aduocatum pro hominibus. *In veteri*, inquit *testamento Esaias Christum vidit sedentem capite 6. at in nouo Stephanus stãtem, Actorum 7. Quomodò*, inquit, *post triumphos videtur stare quasi subiectus, & antequã vinceret, sedere quasi Dominus? sed profectò visus est quasi rex corripiens plebem, atque adeo se ostendit sedentem, quia in pace erat causa diuinitatis: Stephano autem vt stans appareret, fecit calumnia Iudæorum. In Stephano enim Saluatoris causa vim patiebatur; ideo sedente iudice Deo stans apparuit, quasi qui causam diceret, & quia bona causa eius est, ad dexteram iudicis erat, omnis enim, qui causam dicit, stet necesse est.* Hæc Augustinus.

Esai. 6. 1. Actorum. 7. Christus aduocatus noster apud Patrem.

2 Quod attinet ad tertium, ait Ioannes eũdem agnum apparuisse tanquã occisum: quo testimonio abusi sunt complures hæretici ad probandum Christum Dominum non fuisse verè mortuum, siquidem non occisus, sed tanquam occisus à Ioãne dicitur: quæ hæresis ex varijs capitibus ortum habuit, quidam eò inficiabantur Christũ verè mortuum, quia impiè existimabant eum nõ habuisse verum corpus, sed phantasticum & apparens: in quo errore fuerunt Manichęi, Priscillianistæ, & alij: aduersus quem errorem disputat Tertullianus in libro de carne Christi, & libro de præscriptionibus hæreticorum, Iustinus martyr in secundo Apologetico pro Christianis, Diuus Epiphanius hæresi 41. 42. & 66. D. Augustinus libro de hæresibus, hæresi 22. & Leo Papa epist. 93. cap. 4. & 17. Alij ex eo, quia crediderunt habuisse corpus cæleste, atque impassibile, vt Valentinus, auctore Tertulliano libro de Præscriptionibus hæreticorum, & diuus Augustinus hæresi 11. In quo etiam errore fuerunt Gnostici apud Irenæum libro 1. capite 5. Alij denique quia putarunt habuisse corpus diuinum consubstantiale diuinitati, vt Apollinaris, vt auctor est Iustinus Martyr loco citato, quibus omnibus erroribus prętermissis, quorum videlicet confutatio ad alium locum pertinet, illud interim annotare sufficiat particulas tanquam, quasi, & similes in sacris literis nõ semper similitudinem, sed sæpe rei ipsius significare veritatem: veluti 2. ad Corinthios 3. *Nos vero omnes reuelata facie gloriam Domini speculantes in eãdem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tanquàm à Domini spiritu.* Idest, quemadmodum decet Domini spiritum operari, siue vt interpretatur Hieronymus spiritu Domini operante. Et ad Ephesios 5. *Vt filij lucis ambulate*, idest; vt filios lucis decet. Psalm. 125. *In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti sumus sicut consolati*, idest, cum nos Dominus reduxit ex captiuitate, incredibilem animo lętitiam, & consolationem accepimus. Denique Ioannis 1. *Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre*, idest, ea fulgentem gloria, qualem Dei filium habere conueniebat; quemadmodum exponit D. Chrysostomus homilia 11. in Ioannem his verbis: *Verbum (quasi) hoc loco non similitudinis est, sed confirmationis, & definitionis certissimæ, quasi dicat, vidimus gloriam, qualem deceat, & credibile sit habere vnigenitum, & dilectissimum omnium Regis filium, vt vulgò etiam cùm regium comitatum volumus describere, consueuimus dicere, incedebat quasi rex.* Non rectè igitur argumentantur hæretici ex particula, quasi, seu tanquam, ad veritatem mortis Christi inficiandam, sed neque hoc loco, *Quasi occisum*, pro *Occisum*, posuit Ioannes, cùm hæc post ascensionem Christi in cœlũ contigerint, sed

Tertull. D. Epiphan. D. Augustin. Leo P. pa. Tertullianus. D. August. Irenęus. Iust. Mart. Ad Cor. 2. 3. D. Hieron. Ephes. 5. 8. Psalm. 125. 1. Ioan. 1. 14. D. Chrys.

illud

illud significare voluit, vidisse se Agnum illum cum signis præteritę occisionis, si quidem Christus cum quinq; vulnerum cicatricibus resurrexit, & cum iisdem in cœlum ascendit: qua de re fuse iam in cōmentarijs primi capitis disseruimus.

Christus cicatrices vulnerū seruat in cœlo

Cur Agnus apparuerit habens cornua septem, & oculos septem.

SECTIO V.

I ADDITVR postremo, *Habentem cornua septem, & oculos septem.* Mirabilis proculdubio Agnus, qui septē tem cornua, totidémq; oculos habeat. In septem cornibus eminentia potestatis, in septem oculis multiplex per septem spiritus sancti dona illuminatio, & prouidentia, qua Ecclesiam administrat, accipienda est: est namque numerus septenarius, vniuersitatis, & perfectionis symbolum. Et quidem quod attinet ad cornua, (de oculis enim iam suo loco egimus,) sciendum est, cornu in sacris literis, pro regno, & regali potestate sępe vsurpari, veluti Zach. 1. vbi quatuor mundi imperia, quatuor cornua appellātur. Et Psal. 131. *Illuc producam cornu Dauid.* Et 1. Reg 2. *Sublimabit cornu Christi sui*, vbi est sermo ad literam de regno Messiæ; quemadmodum & Psalm. 91. *Exaltabitur sicut vnicornis cornu meum.* Merito autem Regnū Messiæ cornu vnicornis simile dicitur. Primo propter firmitatem: Est enim cornu vnicornis durissimum. Deinde propter splendorem, quia pulcherrimum. Tertio, propter vtilitatē, quia est aduersus venena præsentissimum. Denique quia vnicum in quolibet horum animalium, Christi monarchiam significat. Nec solum pro regno cornu accipitur, sed pro quacunque etiam excellentia, & sublimitate, tam in bonam, quam in malam partem. Veluti Psal. 74. *Omnia cornua peccatorum confringam, & exaltabuntur cornua iusti*: & iterum, *Dixi iniquis, nolite inique agere, & delinquentibus nolite exaltare cornu.* Et Psalm. 88. *In nomine tuo exaltabitur cornu nostrum.* Deniq; pro robore & fortitudine Psalmo 17. *Protector meus, & cornu salutis meæ.* Et Psal. 21. *Salua me ex ore leonis, & à cornibus vnicornium humilitatem meam*: id est à viribus, & potentia superborum, qui vnicornes appellantur, quod cōsortium, & societatem in honore omnino respuant: sic enim interpretatur D. Augustinus in priore expositione eius Psalmi. *A sublimitatibus*, inquit, *superborum se singulariter erigentium, consortesq; non ferentium saluam fac humilitatem meam.* Quo etiam modo eundem locum intellexit diuus Gregorius libro 31. Moralium cap. 13. quāuis eum ad Christum referat, & Iudæos qui eum persequebantur. *Tot*, inquit, *in illa gente vnicornes extiterunt, quotquot de legis operibus singulari, & fatua elatione confisi sunt.* Itaq; hoc loco cornua non solum pro eminentia potestatis & regno, sed etiam pro fortitudine sumuntur: septem autem cornua pro summa fortitudine, eò quòd numerus septenarius dicat vniuersitatem & perfectionem.

Potestas Christi in administranda Ecclesia.

Zachar. 1. 13.

Psal. 131. 7

1. Reg. 2. 10.

Psal. 61. 11.

Psal. 74. 14.

Psal. 88. 18.

Psal. 17. 3.

Psal. 21. 22.

D. Augustin.

D. Gregor.

2 His igitur cornibus noster agnus armatus, dicitur gētes ventilasse Deuteronomij 33. *Cornua Rhinocerotis cornua illius, in ipsis ventilabit gentes.* Quem locum expendens Tertullianus libro aduersus Iudæos titul. Quod Patriarchæ ostendunt figuram crucis. *Christus* inquit, *significabatur, cuius cornua essent æstimata, hac enim virtute crucis vniuersas gentes nunc ventilat per fidem, auferens à terra in cælum, & tunc ventilabit per iudicium.*

Deut. 33. 17.

Tertullianus.

3 Aduerte autem hoc loco, rectè agnum septem cornua tunc ostentare, cùm tanquam occisus apparet: quia nimirum vim suam, & fortitudinem præcipuè in morte, & cruce exercuit: quemadmodum cecinit Abacuch. c. 3. vbi cùm premisisset, *cornua in manibus*

Christus fortitudinem præcipue in morte exercuit.

Abacuch. 3. 4.

eius,

eius, qui locus ad crucis cornua pertinet, statim subiunxit, *ibi abscondita est fortitudo eius*. Non est tamen prætereundum, quod in eum locum annotauit Hieronymus, iuxta translationem Septuaginta, quæ sic habet. *Cornua in manibus eius, & posuit dilectionem robustam fortitudinis suæ, nimirum,* inquit Hieronymus, *idcirco Deus Pater operuit cælos gloria, & terram repleuit laude, & cornua, idest, regnum posuit in manu filij sui, vt faceret dilectum suum ab hominibus diligi, & diligi non leuiter, sed vehementer, & fortiter.* Itaque iuxta Hieronymi sententiam omnia, quæ Deus fecit in cælo, & quæ per Christum gessit in terris, ad vnum amorem referuntur, vt tam multis allecti beneficijs vnigenitum Dei filium, ipsumque Deum, non vulgari, sed vehementi, & forti quodam amore diligeremus. Propterea enim dictum est, *Dilectionem robustam fortitudinis suæ.* Possumus etiam ita interpretari Patrem in Christo posuisse dilectionem robustam fortitudinis suæ: quia dando filium suum, ostendit se mirum in modum in amorem mortalium exarsisse omnisque fortitudinis suæ neruos contendisse: denique ad vltimum, vt aiunt, potentiæ quodammodo peruenisse, ad homines sui amore inflamandos.

D. Hieron.

Omnia, quæ Deus et Christus fecit, ad vnum amorem referentur.

Quid sit viginti quatuor seniores habere singulos citharas, & cantare canticum nouum.

Cum aperuisset librum, animalia & viginti quatuor seniores, ceciderunt coram Agno habentes singuli citharas, & phialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes sanctorum, & cātabant cāticū nouū.

SECTIO VI.

I CVM AGNVS librū aperuisset, quatuor animalia, & viginti quatuor seniores ceciderunt coram agno, habentes singuli citharas, & phialas aureas, plenas odoramentorum, & cœperunt cantare canticum nouum dicentes: Dignus es Domine accipere librum, &c. Obseruauit autem Rupertus non vacare mysterio, quòd postquàm Agnus librum aperuit, quatuor animalia, & viginti quatuor seniores coram illo ceciderunt: *quia,* vt ait, *antequàm Agnus librum aperuisset, idest antequàm per passionem suam adimpleret veritatem scripturarum, præter paucissimos, hoc est, præter tres Magos ab Oriente venientes, & præter illum illuminatum à natiuitate cæcum fere nullus inuenitur procidendo adorasse Agnum; sed postquàm librum aperuit, idest per mortem, & passionē suam obedientiā consummauit omne genu curuatur, celestiū, terrestriū, & infernorum, ad Philip. 2. Nec vero solùm genu flectitur, sed plena adoratio procidendo perficitur, iuxta illud Psalmi. 71. Coram illo procident Æthyopes, & inimici eius terram lingent. Idest, qui ante inimici eius erant, in signum perfectæ adorationis terrā ipsam lambēt.* Quod ad contextum attinet Primasi⁹ verbū, *aureas*, quod post phialas addit, ad citharas quoq; referēdū existimat, vt nimirum etiā citharæ aureæ fuerint. Ansbertus verò innuit etiā quatuor animalia habuisse citharas, quòd si accidit, mirū certè fuit, leonē, vitulum, & aquilā citharā pulsasse, summamq; Christi gratiā declarat, quæ ferocia ingenia, & suaptè natura barbara, atq; ad fidei disciplinā parū idonea ita condocefecit, atq; erudiuit, vt cū viginti quatuor senioribus posset ipsa quoq; citharam in manu sumere, Deiq; laudes decātare. Simile ferè prodigiū cōmemoratur Esai. 11. cū puer paruulus, hoc est Messias instar pastoris recturus dr̄ gregem quendam ex agnis, hædis, vitulis, ouibus, lupis, pardis, leonibusq; constantē, tāta seruata

Rupert.

Ante passionē pauci post illā Christum innumeri adorarūt

Ad Phil. 2. 10.

Psal. 71. 29.

Primasius.

Ansbertus.

Esai. 11. 6.

inter tã dissimilia animalia cõcordia, vt lupus cum agno habitet, & cũ hædo accubet pardus, vitulusquè leo, atque ouis simul cõmorẽtur: quia nimirum Messias homines natura efferatos, & potentiæ magnitudine superbientes deberet reddere mansuetos, atque ad humilem, & facilem cum abiectis hominibus consuetudinem traducere: denique per Euangelij prædicationem cicurare, & illos æquè, atq; inopes, & infirmos eodem doctrinæ, fidei, sacramentorumq; pastu in eadem Ecclesiæ caula inclusos alere, legibusque suis ad Euangelij humilitatem, & mansuetudinem erudire.

2 Igitur Richardus de sancto Victore, per citharas, quæ manibus pulsatę suauiter sonant, putat significari bona opera Sanctorum, quæ suis effectibus quasi quibusdam sonis proximos ad rerum diuinarum contemplationem, & amorem excitant, & inuitant. Pãnonius spiritualem quandam harmoniam ex puritate morum, & virtutum inter se concinentium coniunctione resultãtem, quæ in sanctorum animis perpetuo sonant Dei laudem. Communis expositio, quam sequũtur Beda, Primasius, Rupertus, Ansbert[9], Hugo Cardinalis, & Glossa ordinaria est, per eiusmodi citharas mortificationem carnis intelligi, cuius sententiæ rationes paulò post afferemus. Nobis tamen videtur probabiliùs per citharas in vniuersum diuinarum laudum commemorationem intelligendam esse, quas viginti quatuor seniores duobus potissimum modis denunciant, mortificatione videlicet passionum (iuxta communiorem expositionem) ex qua virtutum resultat concentus; & diuini verbi prædicatione. Et quidem quod attinet ad mortificationem rectè ea citharæ comparatur. Primùm, quia ut in cithara chordæ, ita mẽbra per mortificationem tenduntur. Deinde quia vt annotauit Ansbertus, sicut in cithara aliæ chordę fortiùs, aliæ leni[9] tenduntur, sed tamen dissimiliter tẽsæ non dissimilem concentum efficiunt: Ita diuersa in Christi corpore membra passiones eius alia pleniùs, alia minùs imitantur: sed tamen dissimiliter patientes vnam concordem Dei laudem resonant. Tertiò, quoniam, vt expendit D. Gregorius lib. 3. Moralium cap. 3. chorda in cithara, si minùs tenditur, non sonat; si ampliùs, raucum sonat. Vnde Paulus, fideliũ animas velut in cithara chordas tensas, alias ampliùs tendendo extenuat, alias à tensione sua laxando, conseruat: alijs enim dicit ad Romanos 13. *Non in comessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus, & impudicitijs.* Et ad Colossenses 3. *Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram.* Et tamen Timotheo dicit: *Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino vtere propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates.* 1. ad Timotheum 5. Itaque iuxta D. Gregoriũ, mortificatio cithara dicitur, quia debet esse per prudentiam temperata. Quarta, ex D. Augustino, super illa verba Psalmi 42. *Confitebor tibi in cithara Deus Deus meus.* Quia sicut cithara ex inferiori parte sonat, ita mortificatio ad inferiores animæ vires carnisq; rebellionem comprimendam præcipuè pertinet. Huius citharæ chordæ sunt omnia membra, quæ omnia per mortificationem extendi debent, iuxta illud Pauli ad Roman. 6. *Sicut exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem.* Quod autem huius citharæ sonus Deo sit gratissimus, ostendit D. Greg. lib. 10. Moral. cap. 21. ex illis verbis Psal. 117. *Constituite diem solemnem in confrequentationibus* (vulgatus transtulit, *in condensis,*) *vsque ad cornu altaris. Solennẽ,* inquit, *Domino diem in cõfrequentationibus constituit, quisquis se assiduè in eius desiderio affligit, qui nimirum solennitatis dies vsque ad altaris cornua tendi præcipitur, quia tandiu necesse est, vt quisque se affligat, quousq; ad superni sacrificij altitudinem, idest ad æterna gaudia pertingat.*

3 Quod ad prædicationem attinet

Marginalia: Richar. Vict. — Bona Sanctorum opera nos excitant. — Pannon. — Beda. Primasius. Rupertus. Ansbertus. Hugo Card. Glos. ordin. — Carnis mortificatio citharę comparatur. — Ansbertus. — D. Gregor. — ad Rom. 13. 13 — Ad Colos. 3. 5. — 1. ad Tim. 5. 23 — D. Gregor. Mortificatio prudentia temperetur. — D. August. Psal. 42. 4. — Ad Rom. 6. 19 — D. Gregor. — Psal. 117. 27.

Prędicatio verbi Dei, cithara

Esai. 16. 11.

D. Hieron.

Concionator virtutibus prę stare debet.

Esai. 22. 23.
D. Hieronym.

diuini Verbi, quam etiam nomine citharæ intelligendam diximus, luculentè id testatur Esaias, cum de se tanquam de concionatore loquens, ait, capite 16. *Venter meus ad Moab quasi cithara sonabit*. In quem locum D. Hieronymus eleganter adnotauit, concionatorem debere omni virtutum genere præstare. *Quomodo*, inquit, *cithara non emittit sonum compositum, si vel vna chorda rupta fuerit; sic spiritalis venter Prophetæ, si vna in eo virtutum chorda defuerit, non potest melos dulce resonare*. Eandem etiam ob causam prædicatores instrumēta musica appellantur, Esaiæ 22. quemadmodum interpretatur D. Hieronymus, cùm dicitur, *figam illum* (idest Christum) *paxillum in loco fideli, & erit in solium gloriæ domui patris sui, & suspendent super eum omnem gloriam domus Patris eius, vasorum diuersa genera, omne vas paruulum à vasis craterarum, vsque ad omne vas musicorum*. Qui locus de Christo intelligitur, is enim tanquam paxillus in Ecclesia fixus est, ex quo omnis gloria Patris eius pendet, Deique sapientia, & iustitia, vt idem Hieronymus exponit, ex eoque pendent omnia vasa musicorum, idest prædicatores, qui Dei laudes vbiquę resonant, atque hi præcipue dicuntur cantare canticum nouū, idest, redemptionis beneficiū, quod Agnus per sui immolationem in omnes contulit, identidem commemorare, ipsique Agno de hominum salute parta, ac Dei honore per suam mortē restituto gratulari, quod canticum nouum dicitur, quia licet tanti beneficij promissio fuerit antiquissima, collatio ipsa, & exhibitio ad legem gratiæ pertinuit, quare nouum beneficium nouo cantico celebrari oportuit: quanquam, & canticum nouum pro extraordinario sumi potest; vt quemadmodum redemptionis beneficium extraordinarium fuit, ita extraordinario quodam cantico, & laude, à viginti quatuor senioribus, & quatuor animalibus, id est pręstantissimis quibusque sanctis, & egregijs concionatoribus, atque adeo ab Ecclesia vniuersa prędicandum, & extollendum denuncietur, de quo cantico loquutus est Esaias cùm dixit capite 42. *Cantate Domino canticum nouum*. Quē locum ad redemptionem per Christum atque ad noui testām: gratiā refert præter alios Clemens Alexandrinus in exhortatoria ad Gentes, quo loco multis ostendit Christum fuisse nouum quendam citharædum, qui tum per se, tum per suos concionatores, omnia ad se concentus suauitate traxit, commemoransque illam Græcorum fabulam, qua Orpheus, & alij solo cantu dicuntur feras reddidisse mansuetas, syluasque, & rupes attraxisse, docet id per solum Christum verè fuisse perfectum his verbis. *Solus ipse feras mansuefecit, volucres quidem, idest eos qui ex se ipsis sunt leues: serpentes, id est, deceptores: leones, eos qui ad iram sunt concitati: sues, eos qui sunt voluptati dediti; lupos, eos qui sunt rapaces: lapides etiam, & ligna ad se traxit, idest eos qui lapides, & ligna adorabant, & qui instar lapidum insipientes erant, iuxta illud Matthæi 3. Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ idest ex Gentilibus, qui lapidibus crediderunt. Has ergo omnes immanissimas feras, & tales lapides ipse cælesti cantu in mansuetos homines transformauit, vide quantum potuerit nouum canticum homines ex lapidibus, & homines fecit ex feris*. Hactenus Clemens.

Esai. 42. 10.

Clem. Alex.

Christus nouus citharędus omnia ad se suo concentu trahens.

Matt. 3. 9.

Quid significent phialæ aureæ plenę odoramentorū.

SECTIO VII.

DVO sunt in hac sententia, quę expositionē desiderant. Vnum est, quid per has phialas aureas intelligendū sit. Alterū, quænā sint ea odoramenta quorū plenę esse memorātur. Sed quoniā Ioānes hanc posteriorem partē explicauit, cū subiunxit, *Plenas odoramentorū, quæ sunt orationes sanctorū*, illud nobis explicādū superest, cur orationes Sāctorū odoramēta appellātur.

Beda. Rupert. Richar. Vict. Hugo. Card. Dionys. Cart. Glos. interl. Ansbertus.

Orationes Sanctorum cur odoramenta dicantur.

2 Quod igitur ad primum attinet, Beda, Rupertus, Richardus de sancto Victore, Hugo Cardinalis, Dionysius Carthusianus, & Glossa interlinealis, phialas aureas corda sanctorum latitudine charitatis patentia interpretantur. Alij vt Ansbertus, ipsam charitatem phialarum nomine accipiũt, quæ plena est odoramentorum, id est orationum, quia non solum pro amicis, sed etiam pro inimicis orat, hoc enim est esse plenam. Denique Pannonius sanctos pios in phialis designari existimat. *Sicut enim*, inquit, *phialæ in parte infima angustiores sunt, in suprema verò latiores; ita sancti in parte inferiori, idest in carne, se se coangustant, & comprimunt, ne terrena concupiscant: In superiori autem, id est, secundum Spiritum, se pro viribus dilatant, appetendo cælestia, iuxta illud Psalmi 118. Viam mandatorum tuorum cucurri, cùm dilatasti cor meum.* Aureæ autẽ sunt huiusmodi phialæ, quia sancti sunt charitate pretiosi, qui nimirum sunt illa vasa aurea in domo Dei, de quibus loquitur Apostolus 2. ad Timotheum 2. Denique plenæ sunt odoramentorum, idest orationum, quia Sanctorum est, gratias Deo agere pro collatis in omnes mortales beneficijs, & pro eorundem salute continuo preces ad Deum fundere. Ex his omnibus expositionib⁹ illa est germanior, quæ phialas corda Sanctorum interpretatur, nõ solum quia communior, sed quia textui congruentior, cum enim viginti quatuor seniores Sancti ipsi sint, phialasque manibus teneant, alienum planè est rursus phialas Sanctos interpretari, vt sancti se ipsos tenere manibus dicantur: & quanquam ad charitatem possemus accommodare phialam, quia tamen rectiùs charitas per aurum phialæ intelligitur, multò videtur cõuenientiùs vt phialas aureas corda sanctorum charitate fulgentia, & pretiosa interpretemur.

Pannon. — Psal. 118. 32. — 2. ad Timoth. 2.

3 Quod verò ad secundum attinet, non vacat sanè mysterio, quòd orationes sanctorum odoramenta appellentur, cuius appellationis ratio multiplex afferri potest. Prima, quia oratio instar odoris sursum ascendit: iuxta illud Ecclesiastici 35. *Oratio humiliantis se, nubes penetrabit, & donec propinquet, non consolabitur, & non discedet, donec altissimus aspiciat.* Et Psalm. 140. *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo.* Secunda, quia sicut odores boni faciunt ne loca graueolentia offendant, quam ob causam in eiusmodi locis odoramenta solent adhiberi, ita orationes iustorum pro peccatoribus orãtium, efficiunt ne impiorum scelera sic Deũ afficiant, vt eos quam primùm euertat, sed potiùs eis parcat melioremq; animum inijciat. Tertia ratio, quia sicut flores quò magis manu premuntur, eò magis olent, & aromata in ignem coniecta suauissimè redolent: Ita orationes sanctorum eò sunt feruentiores, quò illi magis laboribus premuntur, & in ignem tribulationis tanquam aromata inijciuntur: aut si malis, quò ipsi magis se se per carnis afflictionem, & macerationem, quasi premunt, in cuius rei typum thymiama illud sacrum ex aromatibus compositum, de quo agitur Exod. 30. ita fieri iubetur, vt aromata in tenuissimum puluerem contusa, ac redacta prius sint, videlicet stacte, Onyx, Galbanum, & Thus lucidissimum. Est autem stacte pinguedo recẽtis myrrhę, cum exigua aqua tusæ, & organo expressę (quæ omnia carnis macerationem, & castigationem indicant,) indeq; vnguentum efficitur, quod stacte nominatur, galbanum verò succus est nascentis in Syria ferulæ, quod nonnulli Metopiũ vocant. Onychen vult Lyranus in commentarijs super trigesimum caput Exodi, esse ostreolam paruam valde redolentem magnitudine vnguis humani, vnde & nomen sumpsit. Eandem ob causam virgula illa fumi de qua agitur Canticorum 3. *Ex aromatibus myrrhæ & vniuersi pulueris pigmentarij ascendebat*, id est, ex carnis mortificatione, per quam prauæ animi appetitiones, ita tunduntur, vt in tenuissimum puluerem redigantur,

Oratio iusti instar odoris ascendit. — Eccles. 35. 21 — Psal. 140. 2. — Mitigat iram Dei in peccatores. — Exod. 30. 34. — Exod. 30. — Cant. 3. 6.

idest,

idest, minimum sensum, & appulsum passionum: sic enim eum locum interpretatur D. Gregorius homilia 22. in Ezechielem. *Fumus, inquit, ex aromatibus compunctio est orationis concepta ex virtutibus amoris: quæ tamen oratio fumi virgula dicitur, quia dum sola cælestia postulat, secreta progreditur, vt ad terrena petenda minimè reflectatur. Non virga autem, sed virgula dicitur, quia interdum in compunctionis ardore tantæ sublimitatis est vis amoris, vt hanc nec ipse animus possit comprehendere: subiungitur, myrrhæ & thuris: quia thus in sacrificium incenditur, myrrha verò corpora mortua condiuntur, ne vermibus corrumpãtur, quare myrrhæ & thuris sacrificium offerunt, qui & carnem affligunt, ne eis corruptionis vitia dominentur, & redolentem in conspectu Domini amoris sui hostiam incendunt.* Hæc D. Gregorius. Aduertendum est etiam ignẽ, quo thymiamata in altari aureo incẽdebantur, deferri consueuisse ex altari holocausti, in quo perpetuò ignis erat, Leuit. 6. Quia videlicet orationum feruor ex perfecta mortificatione oritur, à qua nunquam cessandum est propter continuam carnis rebellionem; id enim significat, nunquam in altari holocausti defuisse ignem. Quare qui orationi vacare studet, non incumbens mortificationi, perinde est, ac si sine igne aromata velit incendere. vnde Canticorum 5. dicitur. *Demessui myrrham meam cum aromatibus meis.* Quia nimirum vtrunque iungendum est, mortificationis videlicet myrrha, & orationis aromata. Et Canticorum 4. *Vadam ad montem myrrhæ, & ad collem thuris*; quæ verba sunt sponsi, & est sensus: visitabo eos qui in arduis mortificationis operibus, tanquam in montibus occupantur; & eos, qui in dulcedine oratiõis, tanquã in collibus conquiescunt. vbi cernis mortificationem per montem, orationem verò per collem significari: tum propter rationem, quam modo indicauimus, quia scilicet mortificatio instar accliuis montis, ardua est atque difficilis, non ita verò oratio, sed instar amœni ac florẽtis collis, plus suauitatis quam difficultatis cõtinet; tum etiam quia oratio quasi collis ex monte mortificationis porrigitur; solent enim montes in colles desinere. Quarta ratio, cur orationes odoramentis comparantur, ea est; quia sicut odores sunt gratissimi: ita orationes iustorum gratissimæ sunt Deo, & Angelis. Quam ob causam Angeli non cessant eiusmodi odores è terra in cælũ quasi aromata deferre, vt videlicet earum afflatu suauissimo in cælo se recreent, Deumq; eiusmodi thure venerentur, hoc enim mysterium Raphael Angelus Tobię declarauit, cũm dixit. *Quando orabas cum lacrymis, ego obtuli orationem tuam Domino.* Quo pertinet illud, quod de Noe sacrificio Gen. 8. refertur. *Odoratusq; est Dominus odorem suauitatis.* Et illud quod sæpe in Leuitico dicitur: *Oblatio est suauissimi odoris Domino.* Postremò obseruandum est, viginti quatuor seniores non solum citharas, sed phialas etiam habuisse aureas plenas odoramentorum, quia non est satis exteriùs Dei laudes decantare, nisi etiam cor ipsum interiùs plenum sit odoramentorum, idest, orationum feruentium suauissimique odoris. Non desunt verò, quamplurimi in Ecclesia, qui cum habeant pulcherrimas citharas, easq; numerosè pulsent, id est, Dei laudes non solum modulatè concinant, sed aliis etiam eleganter prædicent: phialis tamen aureis plenis odoramentorum carent, idest interna cordis deuotione, quę potissima est spiritualis citharędi conditio.

D. Greg.

Leuit. 6. 12.

Orationis feruor ex mortificatione oritur.

Cant. 5. 1.

Cantic. 4. 6.

Tob. 12. 12.

Gen. 8. 21.

Non satis est exteriùs Dei laudes cãtare.

CAPVT VI.

ET VIDI QVOD APERVISSET Agnus vnum de septẽ sigillis, & audiui vnum de quatuor animalibus dicens, tanquam vocem tonitrui: Veni, & vide. Et vidi: Et ecce equus albus, & qui sedebat super illum, habebat arcum, & data est ei corona, & exiuit vincens, vt vinceret. Et cum aperuisset sigillum secundum, audiui secundum animal dicens: Veni, & vide. Et exiuit alius equus rufus, & qui sedebat super illum, datum est ei vt sumeret pacem de terra, & vt inuicem se interficiant, & datus est ei gladius magnus. Et cum aperuisset sigillum tertium, audiui tertium animal dicens: Veni, & vide. Et ecce equus niger, & qui sedebat super illum, habebat stateram in manu sua. Et audiui tanquam vocem in medio quatuor animalium dicentem: Bilibris tritici denario vno, & tres bilibres hordei denario vno, & vinum, & oleum ne læseris. Et cum aperuisset sigillum quartum, audiui vocem quarti animalis dicentis: Veni, & vide. Et ecce equus pallidus, & qui sedebat super eum, nomen illi Mors, & infernus sequebatur eum: & data est illi potestas super quatuor partes terræ, interficere gladio, fame, & morte, & bestijs terræ. Et cum aperuisset sigillum quintum, vidi subtus altare animas interfectorum propter verbum Dei, & propter testimoniũ quod habebant, & clamabant voce magna, dicentes: Vsque quo Domine, sanctus, & verus, non iudicas, & non vindicas sanguinem nostrum de his, qui habitant in terra? Et datæ sunt illis singulæ stolæ albæ: & dictum est illis, vt requiescerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conserui eorũ, & fratres eorum, qui interficiendi sunt sicut & illi. Et vidi cum aperuisset sigillum sextum: & ecce terræmotus magnus factus est, & sol factus est niger tanquam saccus cilicinus: & luna tota facta est sicut sanguis, & stellę

de

de cœlo ceciderunt ſuper terram, ſicut ficus emittit groſſos ſuos, cum à vento magno mouetur: & cœlum receſsit ſicut liber inuolutus: & omnis mons, & inſulę de locis ſuis motæ ſunt: & reges terrę, & principes, & tribuni, & diuites, & fortes, & omnis ſeruus, & liber abſconderunt ſe in ſpeluncis, & in petris montium: & dicunt mõtibus & petris: Cadite ſuper nos, & abſcondite nos à facie ſedentis ſuper thronum, & ab ira Agni, quoniam venit dies magnus irę ipſorum, & quis poterit ſtare?

ARGVMENTVM.

PERSEQVITVR *Ioannes viſionem ſecundam, commemorans quomodò Agnus ſeptem illa libri ſigilla reſignauerit, & quid nam illis apertis appàruerit. Atque hoc capite ſex ſigilla reſignata cõmemorantur, quibus apertis admiranda quædam, quæ latebant in libro, viſa ſunt. Etenim aperto primo ſigillo apparuit equus albus, & qui ſedebat ſuper illum habebat arcum, dataque eſt ei corona. Aperto ſecundo, exiuit equus rufus, & ei qui inſidebat equo, datus eſt gladius magnus. Aperto tertio, apparuit equus niger, & qui ſedebat ſuper eum, habebat ſtaterã in manu ſua. Aperto quarto, viſus eſt equus pallidus, & qui ſedebat ſuper eum nomen illi Mors, & infernus ſequebatur eum. Aperto quinto, apparuerunt ſubtùs altare animæ interfectorum propter verbum Dei. Aperto ſexto, factus eſt terræmotus quidam magnus, & ſol factus eſt niger tanquam ſaccus cilicinus, & luna ſicut ſanguis, & ſtellæ de cælo in terram ceciderunt, quamplurimaquè alia viſu mirabilia apparuerunt, quæ poſteà ſigillatim explicabimus. Atque hæc ſunt quæ per imaginariam viſionem hoc capite, à Ioanne commemorantur.*

COMMENTARIVM TERTIVM EXEGETICVM.

In quo Eccleſiæ perſecutiones ſub diuerſis Imperatoribus Romanis commemorantur, eorumque numerus, atque ordo, quem in Imperio tenuerunt vſque ad Iulianum deſcribitur.

Primam Eccleſia perſecutionem patitur ſub Domitio Nerone.

SECTIO PRIMA.

1 QVONIAM hæc viſio, aliiq́; huiꝰ operis ſtatũ Eccleſiæ vniuerſæ ſub diuerſis Imperatoribꝰ Romanis, variasq́; ſub eiſdẽ perſecutiones complectuntur, quæ niſi bene perſpectæ exploratæq́; ſint, non poſſunt ea, quæ dicturi ſumus, ſatis intelligi; quòd tum noſtræ, tũ aliorum interpretum expoſitiones, quas in medium afferemus, ſæpius in Romanorum, tùm Auguſtorum, tùm Cæſarum tempora, rerumq́; ab ijs geſtarum commemorationem incurrant, operæpretium duximus omnes Eccleſiæ perſecutiones ſub Imperatoribus Cæſaribusq́; Romanis vſque ad Iulianum Apoſtatam ſub aſpectum ſubijcere, ſimulq́; omnium vſque ad id tẽporis ſiue Auguſtorum, ſiue Cæſarum numerum, ordinemq́;, quem in imperio tenuerunt accuratè deſcribere: ne harum rerum ſiuè ignoratio, ſiuè confuſio curioſi lectoris curſum in hiſce noſtris commentarijs perleḡdis remoretur.

Primus igitur Romanorum imperator fuit C. Iulius Cæſar, qui ſibi armorum vi Romanum imperium ſubiecit: Is, vt auctor eſt Suetonius Tran- 2 Iulij Cęſaris Imperium & geſta. Suetonius.
quillus, ad Rubiconem flumen iacta, vt ipſe dixit, alea, ad Romani imperij faſtigium, per imperandi libidinem potiſsimùm aſpirans occaſionem belli prætexens, quòd neque ei prorogaretur imperiũ in prouincia, nec abſenti poteſtas à Senatu fieret ad petendũ conſulatum, cœpit rem bello, armiſq́; gerere, traiectoq́; exercitu; Piceno, Vmbria, Hetruriaq́; occupatis Romam iter conuertit, appellatiſq́; de Republica Patribus validiſsimas Pompeij copias, quæ ſub tribus legatis, M. Petreio, L. Afranio, & M. Varrone in Hiſpania erãt, inuaſit, profeſſus ante inter ſuos ire ſe primùm ad exercitũ ſine duce, inde ad ducem ſine exercitu reuerſurum. Hinc repetita Vrbe, in Macedoniam tranſgreſſus, Pompeium per quatuor pene mẽſes maximis obſeſſum operibus, ad extremùm Pharſalico prælio fudit, & fugientem Alexandriam perſecutus, vt occiſum deprehendit. Cum Ptolomæo rege bellum ſanè difficillimũ geſsit, victoiq́; regnum Ægypti Cleopatræ, fratriq́; eius minori permiſit. Ab Alexandria in Syriam, à Syria in Pontum tranſijt, vbi Pharnacem Mithridatis magni filium, tunc occaſione temporum bellantem, multipliciq́; ſecũdarum rerũ ſucceſſu præferocem, exultantemq́;

intra quintum, quàm adfuerat diem, quatuor, quibꝰ in cōspectū venit, horis, vna acie profligauit. Dehinc Scipionē, ac Iubā in Africa, Pōpeij liberos deuicit in Hispania, quibus omnibus bellis cōfectis quinquies triūphauit. Primū, ac nobilissimū triumphū egit Gallicū, sequentem Alexādrinū, deinde Ponticū, huic proximū Africanū, nouissimū Hispaniensem, diuerso quemq; apparatu, & instrumento. In Gallico ascendit Capitolium ad lumina 40. elephantis dextera, atque sinistra lychnuchos gestātibus: in Pontico inter pōpæ fercula trium verborum prætulit titulū, *Veni, vidi, vici*. Cæterùm cùm ageret insolentiùs, dominationeq; abuteretur, iure cæsus à plerisq; existimatur. Non. n. honores modo nimios recepit, veluti cōtinuū cōsulatū, perpetuā dictaturam, præfecturamq; morū, insuper prænomen imperatoris, cognomen patris patriæ, statuam inter Reges, suggestū in orchestra, sed & ampliora etiā humano fastigio decerni sibi passus est, sedē auream in curia, & pro tribunali, thensam, & ferculū circensi pōpa, templa, aras, simulachra iuxta Deos, puluinar, flaminē, lupercos, appellationē mensis è suo nomine. Honores pro suo arbitratu concessit, pridie Kal. Ianuarias repentina consulis morte cessantem honorē in paucas horas petenti dedit, eâdemq; licentia spreto patriæ more magistratus in plures annos ordinauit, decem viris prætorijs consularia ornamenta tribuit; ciuitate donatos, & quosdā è semibarbaris Gallorū recepit in curiā; monetæ, publicisq; vectigalibus peculiares seruos præfecit; trium legionū, quas Alexandriæ reliquerat, imperium Rufioni liberti sui filio suo exoleto demandauit: sed inde præcipuā sibi conflauit inuidiā, quòd adeuntes se cū plurimis, honorificentissimisq; decretis vniuersos Patres conscriptos sedens pro æde Veneris excepit. Itaque conspiratum est in eum à sexaginta amplius senatoribus, equitibusq; Romanis C. Cassio, Marcoq; & Decio Brutis, & multis Principibus, edictoq; senatu in Pōpeij curiam tribus, & viginti vulneribus confossus occubuit sexto, & quinquagesimo ætatis anno, quadraginta duobꝰ annis ante fœlicē Christi ortum.

Nullum reliquit legitimum filium, nec filiam, quia Iulia, quæ Pompeio nupserat, multò antè diē obierat; quā ob causam adoptauit Octauium Cæsarem Octauij filiū, dictum postea Octauianum Augustū, nepotem Iuliæ sororis ipsius Cæsaris. Quamquā verò post mortem Cæsaris fuit Reipublicæ administratio distributa per Octauiatū, Marcum Antonium, & Lepidū, quæ gubernandi ratio dicta est Triūuiratus, & quinque annis perdurauit, eo tamen finito solus Octauianus fuit imperator electus à militibus, appellatusq; Cæsar Octauianus, vt adoptiui patris, idest, Iulij Cæsaris, & naturalis, idest, Octauij memoriā seruaret. Fuit hic imperator felicissimus tùm ob alia, tùm vel maximè, quòd eius tēpore natus est Christus Dominus. Docet autem Eusebius in Chronicis ortū Christi incidisse in annū 42. imperij Octauiani Augusti, numerās videlicet annos imperij Augusti à nece Iulij Cæsaris, quēadmodum & reliqui ferè scriptores, veluti Iosephus lib. 18. antiq. c. 3. Epiphan. hæresi 51. Beda lib. de sex ætatibus, Paulus Orosius lib. 1. cap. 1. & Ecclesia Romana in suo Martyrologio die vigesimaquinta Decembris: quanquam natum fuisse Christum anno quadragesimo primo imperij Augusti affirment Irenæus libro 3. aduersus hæreses cap. 25. Tertullianus libro de præscription. aduersus Iudæos, & Diuus Hieronymus super caput secundum Esaiæ, & super nonum Danielis, quia videlicet imperium Augusti numerant ab anno, qui necem Cæsaris fuit consequutus, sed hæc minutius concidere alterius loci est. Domini appellationem Augustus vt maledictū, & opprobriū sēper exhorruit; cùm spectante eo ludos pro

3

Octauiani Augusti secundi imperatoris gesta.

Eusebius.

Iosephus.
Ephiphanius.
Beda.
Paul. Orosiꝰ.

Irenęus.
Tertullianus.

D. Hieron.

Augustus appellatioñé domini exhorruit.

nunciatum esset à mimo, o dominum æquum, & bonũ, & vniuersi quasi de ipso dictum exultantes cõprobassẽt, statim vultu, manuque indecoras adulationes repressit, & in sequẽti die grauissimè edicto corripuit, dominumque se posthac appellari ne à liberis quidẽ, ac nepotib9 suis vel serio, vel ioco passus est, atq; huiusmodi blãditias etiam inter ipsos prohibuit.

4

Propter eximia in Rempublicam merita fuit populo gratissimus: equites Romani natalẽ eius sponte biduo semper celebrarunt: omnes ordines in lacũ Curtij quotannis ex voto pro salute eius stipem iaciebnat, calendis Ianuarij etiã absenti in capitolio strenam: reuertentem ex prouincia non solum faustis nominibus, sed etiã modulatis carminibus, prosequebantur. Ei patris patriç vniuersi repẽtino, maximoq; cõsensu appellationem dederũt, prima plebs legatione Antiũ missa, deinde, quia non recipiebat ineũti Romæ spectacula frequens, & laureata; mox in curia Senatus neque decreto, neque acclamatione, sed per Valerium Messalam id mandantibus cunctis. Quod bonum, inquit, faustumq; sit tibi, domuique tuæ Cæsar Auguste, senatus te consentiens cũ populo Romano cõsalutat patriçpatrẽ. Peregrinarum ceremoniarum eas, quæ veteres, receptęque erant, reuerentissime coluit, cœteras cõtemptui habuit, Iudęis vsque adeo infensus, vt Caium nepotem, quòd Iudęam prætervehẽs apud Hierosolymam non supplicasset, collaudaret, vt narrat Suetonius Tranquillus in Octauio cap. 93. Cœterùm postea mutata sententia Iudaicarum rerum propugnator fuit acerrimus: etenim, vt auctor est Philo Iudæus in sua legatione ad Caium, passus est trans Tiberim bonam vrbis partem teneri à Iudęis, quos sciebat habere suas proseuchas, in quibus cœtus facerẽt præsertim sabbatis, sciebat eos collectas primitiarũ mittere Hierosolymam, & certos homines, qui pro ipsis offerrẽt victimas, eos tamen

Suetonius.

Philo Iudęus.

Augusti clementia erga Iudæos.

nec vrbe iussit excedere, nec multauit iure ciuium, quandoquidem ne in Palæstina quidẽ extinctã volebat eorũ religionẽ, & Rẽp. nec circa proseuchas quicquã nouauit, nec cœt9 in quib9 leges discerẽtur, fieri uetuit; itaq; *Tã sanctè*, inquit Philo, *nostra sacra habuit, vt pene omnium eius domesticorum dona extẽt in tẽplo nostro, in quo mãdauit quotidianas mactari victimas sui sumptib9, quæ sacra hodieq; peraguntur, durabũtque perpetuò, virtutũ imperatoris monumentum.* Hęc Philo. Refert quoq; Macrob. lib. 2. Satur. c. 4. cùm audisset inter eos, quos in Syria Herodes rex Iudæorũ à bimatu, & infra iussit interfici, filiũ quoq; eius occisum, lepidè iocatũ dixisse melius esse Herodis porcũ esse, quàm filiũ. Eum edicto præcepisse, vt vniuersus orbis describeretur, narrat Luc. c. 2. cuius descriptionis causas cõmemorat Suidas in Histor. verbo ἀπογραφὴ, Sigonius de iure antiq. Ital. lib. 3. c. 21. & alij. Imperauit annis plusquã 56. tametsi hac de re nõnulla est apud scriptores dissensio, sed vno ad summũ, aut altero anno variant. Epiph. in Ancorato ei annos 56. & menses præterea sex, Iosephus verò lib. 18. antiq. c. 3. annos 57. alij 58. tribuunt. Excessit è vita anno Christi 16.

Philo.

Macrobius.

Luc. 2.
Suidas.
Sigonius.

Epiphanius.
Iosephus.

Tertius imperator fuit Tiberius Nero ex Patricia gente Claudia Appio Claudio gẽtis principe, priuignus Augusti, filius nimirũ Liuiæ eius vxoris: cùm enim Liuia nupsit Augusto, iam ex Tyberio Nerone marito susceperat hunc Tiberium Neronẽ eiusdem cum patre nominis; atque hunc Tiberium Augustus adoptauerat, generũq; fecerat ætatis Christi anno VI. Cùm electus fuit imperator, agebat annum 55 in eius gratiã Herodes Tetrarcha vrbẽ condidit ad lacum Genezareth, Tiberiadẽq; appellauit, vt narrat Iosephus lib. 18. Antiq. c. 3. Imperij Tiberij anno 15. cœpit Ioãnes Baptista prędicare baptismũ pœnitẽtię, queadmodũ habes Luc. 3. ãno autẽ eius 18. passus est Chrus. Narrat verò Suet. in Tib. cap. 36 eũ externas ceremonias,

5

Tiberius Nero tertius imperator, & ab eo gesta.

Ægyp-

Ægyptios, Iudaicosq; ritus cōpescuisse, coactis, qui superstitione ea tenebātur; religiosas vestes cū omni instrumēto comburere: Iudæorum iuuentutē per speciem sacramenti in grauioris cœli prouincias distribuisse, reliquos gentis eiusdem, vel similia sectantes vrbe submouisse sub pœna perpetuæ seruitutis, nisi obtemperassent; expulisse quoque Mathematicos, sed deprecantibus, artemque se deposituros promittentibus veniam dedisse. Verùm postea, vt refert Philo in legatione sua ad Caium Iudæorum res in meliorem statum restituit. Retulisse Tiberium ad senatum de diuinitate Christi, fauisseque Christianis affirmant Tertullianus in Apolog. capite 5. & 21. & Eusebius Cæsar. lib. 2. historiæ Ecclesiast. cap. 2. *Tiberius*, inquit Tertullianus, *cuius tempore nomen Christianum in sæculum introiuit, nunciatum sibi ex Syria Palæstinæ, quæ illic veritatem illius diuinitatis reuelauerant, detulit ad senatum cum prærogatiua suffragij sui: senatus, quia non ipse probauerat, respuit; Cæsar autem in sententia mãsit, comminatus periculum accusatoribus Christianorum. Consulite cōmentarios vestros, illic reperietis primum Neronem in hanc sectã tum maximè Romæ orientem Cæsariano gladio ferocisse: sed tali dedicatore damnationis nostræ etiam gloriemur: qui enim scit illum, intelligere potest, non nisi aliquid bonum grande à Nerone dãnatum.* Hæc Tertul.

Nero in Iudæos sæuit.

Philo.

Tertullianus. Euseb. Cæsar.

6 Sciendum Liuiam Augustam vxorem Augusti, antequam ei nuberet, suscepisse ex altero viro Tiberium Neronem, qui ei in imperium successit, de quo paulò ante diximus, & Drusum Neronem; qui Drusus reliquit duos filios ex Antonia Octauiæ sororis Augusti filia susceptos, videlicet Claudium, qui etiam fuit Imperator, & Germanicū egregijs corporis, animique dotibus à natura locupletatū, vsq; adeò non tantùm suis, sed hostibus etiã charū, vt in eius obitu non defuerint Reguli, qui mœroris causa barbã posuerint, & vxorum capita raserint, & Megistanus Parthorū Rex exercitatione venandi, & cōuictu abstinuerit, quod apud Parthos iustitij instar est, vt testatur Tranquil. in C. Caligula c. 5. Huius igitur Germanici fuit filius C. Caligula 4. Romanorum Imperator, quē Tiberius adoptauerat, imperijq; hæredem declarauerat; Caligulæ cognomen castrensi ioco traxit, quia manipulario habitu inter milites educabatur, qui certo calceamenti genere, quod caliga dicebatur, vtebantur. Cum electus fuit imperator, agebat annum 25. vsq; adeo ferocis, & impotentis naturę fuit, vt Tiberius aliquoties prædicaret exitio suo, omniumq; Caium viuere, & se natricē (serpentis id genus est,) populū Romanum Phaëtontem orbi terrarū educare: quod verissimum sane fuit ob incredibilem huius imperatoris cum insigni libidine coniūctam sæuitiam, vt meritò Seneca lib. de Consol. ad Albinum dixerit, eum rerum naturam edidisse, vt ostenderet quid summa vitia in sūma fortuna possent. Vixit annis 29. imperauit triennio, & decē mensibus: obijt à Cassio Chærea tribuno, Sabino Cornelio, alijsque coniuratis interfectus. Is Agrippã Aristobulo Herodis filio natum, qui Romæ in carcere vinctus tenebatur, non tantū soluit, sed Regē etiã Iudæorum creauit, vt auctor est Ioseph. lib. 18. Antiquit. cap. 8.

Tranquil.

C. Caligula 4. imperator.

Seneca.

Iosephus.

7 Quintus fuit Claudius Tiberius Germanici prīs Caligulæ, vt supra diximus, frater, atq; adeo Caligulæ patruus: 50. iã anno cepit imperiū, miro fortunæ lusu, vt refert Trãquil. exclusus inter cæteros ab insidiatoribus Caij in diætam, cui nomen est Hermeneum, recesserat: neque multò post rumore cędis exterritus, prorepsit ad solariū proximum, atq; inter prætenta foribus vela se abdit; latentem discurrens forte gregarius miles animaduersis pedibus è studio sciscitãdi, quis nã esset, agnouit: extractūq; & præ metu ad genua sibi accidentem imperatorem salutauit; hinc ad alios commilitones fluctuantes, & adhuc frementes perduxit: ab his lecticæ impositus, & quia serui diffugerãt, vicissim

Claudius Tiberius 5. imperator.

Tranquillus.

succollantibus, in castra delatus est, tristis, ac trepidus miserante obuia turba quasi ad pœnam insons raperetur, receptus intra vallum inter excubias militum pernoctauit, aliquantò minore spe, quàm fiducia, nam consules cum senatu, & cohortibus vrbanis forum, capitoliũque occuparunt asserturi communem libertatem, accitusque & ipse per Trib. plebis in curiam ad suadẽda, quæ viderẽtur, vi se, & necessitate teneri respõdit. Postero verò die Senatu segniore in exequẽdis conatibus per tædiũ, ac dissentionem diuersa censentium, & multitudine, quæ circunstabat, vnum rectorem iam, & nominatim exposcente, armatos pro concione iurare in nomen suum passus est: itaque imperator fuit declaratus. Excessit sexagesimo quarto ętatis anno, imperij quartodecimo: veneno occisum conuenit, vbi autem, & per quem dato, variant scriptores; quidam tradunt epulanti in arce cum sacerdotibus per Halotum spadonem prægustatorem; alij domestico conuiuio per Agrippinam vxorem, quæ boletum medicatum auidissimo ciborum talium obtulerat. Is nouo imperij sui anno Iudęos publico edicto Roma expulit, vt refert Suetonius in Claudio cap. 25. & Paulus Orosius lib. 7. cap. 6. cuius etiam expulsionis facit mentionem Lucas Act. 18. Sub eodẽ imperatore fames fuit illa toto orbe grauissima, cuius meminit Lucas Act. 11. *In his*, inquit, *diebus superuenerunt ab Hierosolymis Prophetæ Antiochiam, & surgẽs vnus ex eis nomine Agabus significabat per spiritum sanctum famem magnam futuram in vniuerso orbe terrarum, quæ facta est sub Claudio.*

Suetonius. Paul. Oros. Act. 18. Act. 11. 27.

8 Domitius Nero sextus imperator.

Sextus Domitius Nero Claudius, filius Agrippinę vxoris Claudij, eiusq́; ex fratre Germanico neptis, quem Neronem Agrippina ex priore marito Domitio susceperat, & ad ipsius preces Claudius adoptauerat: vnde vtriusque parentis nomenclaturam suscipiens Domitius Nero Claudius dictus est, de genitura eius statim multa, & formidolosa multis coniectantibus; præsagio fuit etiam Domitij patris vox inter gratulationes amicorũ, negantis quicquam ex se, & Agrippina nisi detestabile, & malo publico nasci potuisse. Decimoseptimo ætatis anno orsus imperium à demonstratione pietatis Claudium apparatissimo funere elatum laudauit, & consecrauit: memoriæ Domitij patris honores maximos habuit, & matri summam omnium rerum publicarũ, priuatarũq́; permisit: primo etiam imperij die signum excubanti tribuno dedit, optimã matrem: atque vt certiorem adhuc indolem ostenderet, ex Augusti præscripto imperaturum se professus, neque liberalitatis, neque clementiæ, nec comitatis quidem exhibendæ vllam occasionem omisit: grauiora vectigalia aut aboleuit, aut minuit: cum de supplicio cuiusdam capite damnati, vt ex more subscriberet, admoneretur, *Quam vellem*, inquit, *nescire literas*: omnes ordines subinde ac memoriter salutauit, agenti Senatui gratias respondit, *Cùm meruero*: inde quidam prodidere, vt refert Sextus Aurelius, Traianũ solitum dicere procul distare cunctos principes à Neronis quinquennio; petulantiam, libidinem, auaritiam, crudelitatem sensim quidem primò, & occultè velut iuuenili errore exercuit, sed vt tunc quoque dubiũ nemini foret, naturæ illa vitia, non ætatis esse: paulatim verò inualescentibus vitijs iocularia, & latebras omisit, nullaq́; dissimulandi cura ad maiora palàm erupit. Nam quod ad libidinẽ spectat, eò processit, vt Sporum puerum exectum etiam in muliebrem naturam transfigurare conatus sit, & cũ dote, & flammeo per solenne nuptiarum celeberrimo officio deductum ad se pro vxore habuerit, vnde cuiusdam non inscitus iocus extitit, bene agi potuisse cum rebus humanis, si Domitius pater talem habuisset vxorem: Itaque neque suæ, neque aliorũ pudicitię parcens, ad extremum indigna, quæ à nobis commemorentur, Sextus Aurel.

planeq́;

planeque pudenda admittisse videre est apud varios scriptores, qui Romanorum Imperatorum annales contexuerunt. Nec sanè minora sunt, quæ de eius sæuitia, & crudelitate memorantur. Britanicum Claudij filium veneno sustulit, matrem Agrippinam occidi præcepit, aiuntq; ad visendum interfectæ cadauer accurrisse, attrectasse, alia vituperasse, alia laudasse, sitiq; interim oborta bibisse: parricidio matris iunxit amitę necem; nullus adhibitus delectus, aut modus interimendi quoscunque voluisset; sed nec populo, aut mænibus patriæ pepercit, dicente quodam in sermone communi ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί, idest, me mortuo terra igni misceatur, imo, inquit, ἐμοῦ ζῶντος, me viuente: planèq; ita fecit, nã quasi offensus deformitate veterum ædificiorũ, & angustijs, flexurisq; vicorũ, incendit vrbem tam palàm, vt pleriq; consulares cubiculares eius cum stuppa, tedaq; in prædiis suis deprehensos non attigerint: per sex dies, septemq; noctes clade sæuitum est, ad monumentorum, bustorumq; diuersoria plebe compulsa: tunc præter immensum numerum insularũ domus priscorum Ducũ arserunt, hostilibus adhuc spolijs adornatę, Deorumque ædes à Regibus, ac deinde Punicis, & Gallicis bellis votę, dedicatæquè, & quicquid visendum, atq; memorabile ex antiquitate durauerat. Et quod magis adhuc monstri huius efferatã naturam declarat, incendium hoc è turri Mecœnatiana perspectans, lætusq; flammæ, vt aiebat, pulchritudine ἅλωσιν Ilij scenico habitu decantauit.

Domitius Nero Vrbem incendit.

9 Hæc eò perstrinxerim, vt videant fidei nostræ aduersarij, cuiusmodi nã is princeps fuerit, qui primus edicto publico Christianorum religionem persequẽdam, fidelesq; vt sacrilegos, ac nefarios omnibus tormentis cruciandos, trucidandosq; esse putauerit, quod non præteriuit Tertullianus in Apolog. ad Senatum, populumq; Romanum. *Consulite, inquit, commentaria vestres, illic reperietis primum Neronem in hanc sectam tùm maximè Romæ orientem Cæsariano gladio ferocisse: sed tali dedicatore damnationis nostræ ita gloriemur; qui enim scit illum, intelligere potest non nisi aliquod bonum grande à Nerone damnatum.* Hęc Tertulianus. Itaq; prima Ecclesiæ persecutio mota est à Nerone, vt est communis sententia, & disertè tradit Tertullianus in Scorpiaco cap. 14. prætexuit verò huic persecutioni vrbis incendium, cùm tamen, vt ex Suetonio retulimus, ipse certissimus eius auctor extitisset, sed vt inuidiam in se conflatam, & opinionem à se immissi Vulcani amoueret, Christianos subdidit reos, inquit Tacitus lib. 15. eosq; exquisitissimis affecit supplicijs, à pereuntibusque addita ludibria, vt ferarum tergis contecti laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut inflammandi, atq; vbi defecisset dies, in vsum nocturni luminis vrerentur; denique Apostolorum Principes Petrum, & Paulum duo clarissima orbis lumina è medio sustulit, Petrum quidem actum in crucem, Paulum verò gladio truncatum, decimotertio imperij sui anno ad finem, & ferè iam appetente anno decimoquarto, vndè pleriq; id decimoquarto anno contigisse asserunt, veluti D. Hieronymus libro de viris illustribus in Petro, & Paulo ex Eusebio in Chronicis: quare non rectè Epiphanius hęres. 27. scripsit eos passos martyrium fuisse duodecimo imperij Neronis anno.

Tertullianus.

Prima Ecclesię persecutio à Nerone mota

Tertullianus.

Tacitus.

D. Hieronym. Eusebius. Epiphan.

Non multo autem tempore persecutio sub Nerone durauit. Cùm enim Nero persequi Christianos cœpisset anno imperij sui 11. vt est cõmunis sententia, ipse autem quatuordecim tantum annis imperauerit, efficitur, vt tribus annis duntaxat ea Christianorũ persecutio perdurauerit. Obijt porrò trigesimosecundo ætatis anno, spontanea morte, cùm fuisset hostis iudicatus à Senatu, adigens ipse iugulo ferrũ, Epaphrodito à libellis iuuante.

Secunda

Secundam sub Domitiano Ecclesia persecutionem patitur.

SECTIO II.

I DESCRIPSIMVS Romanorum imperatorum seriem, atq; ordinē vsque ad Domitium Neronē, qui primus, vt ait Tertullianus, Cęsariano gladio in Christianos ferociuit. Iā de reliquis imperatoribus breuiter quoque differendum vsq; ad eum imperatorem, qui secundum aduersus Ecclesiam bellū nefariū suscepit, eoq; ordine deinceps de imperatoribus Romanis cōscribemus, donec omnes Ecclesiæ ab illis excitatas persecutiones breuiter perstringamus, quarum nonnullam cognitionem, vtpotè ad ea, quæ deinceps dicturi sumus, planè necessariam, omnino prætermittendam esse non duximus. Igitur progenies Cæsarum in Nerone defecit, cui Sergius Galba successit septimus ordine imperator, nullo gradu contingens Cæsarum domum, sed haud dubiè nobilissimus ex illustrisima Sulpitiorum familia, magnaque, & vetere prosapia, vt qui statuarum titulis, pronepotē se Q. Catuli Capitolini sēper adscripserit, imperator verò etiā stēmata in atrio proposuerit, quò paternā originē ad Iouē, maternam ad Pasiphaen Minois vxorem referret: per omnes dignitatis gradus ad proconsulatum Hispaniæ euectus, iam grandis natu imperium septimestre maiori ab initio fauore, quàm successu tenuit, ob auaritiam, & sæuitiam cunctis inuisus, vniuersisq; ordinibus offensus 73. ætatis anno opera M. Syluij Othonis iugulatur.

Tertullianus.

Sergius Galba septimus ordine imperator.

2 Octauus fuit Otho Syluius familia vetere, ac nobili, atque ex principib⁹ Hetruriæ, Neronis imperatoris tempore missus est legatus in Lusitaniam, quam prouinciam per decem annos singulari moderatione, abstinentiaq; administrauit: interfecto Galba imperium obtinuit, sed cum ciuile bellum aduersus Vitellij Duces exercaretur, arripuit duos pugiones, & explorata vtriusque acie, cùm alterum puluillo subdidisset, foribus adapertis arctissimo somno quieuit, & circa lucem demum expergefactus, vno se ictu traiecit infra læuam papillam, irrumpētibusq; ad primum gemitum modò celans, modò detegens plagam exanimatus est, & celeriter funeratus trigesimo octauo ætatis anno, & nonagesimo quinto imperij die.

Otho Syluius imperator octauus.

Nonus Aulus Vitellius, missus à Galba in inferiorem Germaniam, vix dum mense transacto subitò à militibus à cubiculo raptus ita, vt erat in veste domestica, imperator est consalutatus ob eximia liberalitatis, & comitatis, quæ exhibuerat, documenta. Consentiente deinde etiam superioris prouinciæ exercitu, qui priùs à Galba ad senatum defecerat, cognomen Germanici delatum ab vniuersis cupidè recepit, Augusti distulit, Cęsaris in perpetuum recusauit; ac subindè cæde Galbæ nunciata imperium confirmatum. Fuit præter modum gulæ, ac uentri deditus, insigni crudelitate: octauo imperij mense desciuerunt ab eo exercitus Mæsiarū, atq; Pannoniæ, ex transmarinis etiam Iudaicus, atque Syriacus. Eo tempore Vespasianus in Oriente principatum arripuit, à cuius militibus certamine sub muris vrbis habito superatus in palatium ferri se passus est, vbi cum deserta omnia reperisset, dilabentibus etiam ijs, qui simul erant, zona se aureorum plena circundedit, confugitq; in cellulam ianitoris, sed à militibus extractus, religatis post terga manibus, iniecto ceruicibus laqueo, veste discissa, seminudus in forū tractus, inter magna rerum, verborumq; ludibria per totum viæ sacræ spatiū, reducta coma à capite, ceu noxij solent, atque etiam mento mucrone 3

Aulus Vitelli⁹ nonus imperator.

gladij subiecto, vt visendam præberet faciem, neuè submitteret, quibusdam stercore, & cœno incessentibus, tandē minutissimis ictib' excarnificatus, & cōfectus vnco tractus in Tiberim.

4 Vespasianus imperator decimus.

Decimus Flauius Vespasianus Augustus ex gēte Flauia obscura, ac sine vllis maiorum imaginibus, viuēte adhuc Vitellio electus ab exercitu. Cum enim sub id tēpus Iudæi rebellassent, cæsoque præfecto legatum insuper Syriç consularem suppetias ferentē rapta aquila fugassent, ad eum motum comprimendum Vespasianus potissimum delectus est à Nerone adhuc viuente; vt primùm prouinciam attigit, proximas quasque ciuitates ad se conuertit, correcta statim castrorū disciplina, vno quoquè, & altero prælio tam constanter inito, vt in oppugnatione castelli lapidis ictum genu, scuto sagittas aliquot exceperit. Instabant sui, vt se se imperatorem nominaret, sed abstinuit; externorum, & ignotorum fortuitus fauor accessit: duo enim millia Mæsiani exercitus è tribus legionibus missa auxilia Othoni, postquàm iter ingressi victum eū esse, sibique mortem consciuisse acceperunt, consilium inierunt eligendi, creandique imperatoris, neque enim se deteriores esse dictitabānt aut Hispaniensi exercitu, qui Galbam, aut prçtoriano, qui Othonē, aut Germanico, qui Vitelliū fecissent: propositis itaq; nominibus legatorum consularium, quot vbique tunc erant, cum cæteris alij aliunde alia de causa improbarēt, & quidam è legione tertia, quæ sub exitu Neronis translata ex Syria in Mçsiam fuerat, Vespasianum miris laudibus efferrent, assensere cuncti, nomenque eius vexillis omnibus sine mora inscripserunt. Diuulgato facto Tiberius Alexāder præfectus Ægypti primus in verba Vespasiani legiones adegit: Iudaicus deinde exercitus iurauit: plurimum contulit epistolæ siue veræ, siue falsç iactatum exemplar defuncti Othonis ad Vespasianū extrema obtestatione vltionem mandātis, optātisque vt Reipub. subueniret: simul rumor dissipatus, destinasse Vitellium victorem, permutare hyberna legionum, & Germanicas transferre in Orientem ad securiorem, molliorem que militiam. Tum aduenere literæ fusas apud Cremonam Vitellij copias, ipsumque in vrbe interemptum nunciantes: Itaq; receptus, ac declaratus imperator in vrbē reuertit: per decem annos, quibus imperium rexit, singulari studio, ac prouidentia rem administrauit, princeps vsque adeo inimicitiarum oblitus, vt Vitellij hostis sui filiū splendidissime dotauerit: tanta clementia, vt nullius vnquā cœde fuerit lætatus, quin & iustis suppliciis interdum illacrymauerit: sola est, in qua merito culpari possit, pecuniæ cupiditas: creditus est rapacissimum quemq; ad ampliora officia ex industria solitus promouere, quò locupletiores damnaret, quibus idcirco pro spongijs vti dicebatur, quòd ijs, & siccos madefaceret, & humentes exprimeret: & tamen cum is esset, (quod mirum sane videri debet) erat in omne hominumgenus liberalissimus. De cladib', quibus affecit Iudços legendus est Ioseph. lib. 3. de bello Iudaico. Obijt sexagesimo nono ætatis anno, cæptoque iam septuagesimo, imperij verò decimo.

Vespasian' iniuriarum oblitus.

Clemētia Vespasiani.

Iosephus.

5 Titus imperator vndecim'.

Vndecimus Titus Vespasiani fili', cognomento Vespasianus ob patris memoriam; amor, ac deliciæ generis humani appellatus propter eximias animi, & corporis dotes; erat enim egregia forma, & cui non minus auctoritatis inesset, quam gratiæ: accedebant singularis clementia, liberalitas, honorificentia, contemptusquè pecuniæ; quadam die recordatus vesperi nihil se cuiquam præstitisse, *Amici*, inquit *perdidimus diē*; illud obstinatissimè tenuit, ne quem sine spe dimitteret, quin & admonentibus domesticis quasi plura, quam posset prçstare, polliceretur, respondit non oportere quenquam à sermone Principis tristem discedere. Viuente adhuc pa-

tre

Iosephus.

De victoria Iudæorũ Romæ Titus triũphũ egit.

Ioseph.

tre missus in Iudæam, vt bellum à se intermissum instauraret; Hierosolymam grauissima cinxit obsidione, tãdemque cepit, quemadmodum fuse narrant Iosephus lib. 6. & 7. de bello Iudaico: qua de victoria illustrissimum Romæ triumphum egit vectus eadem cum patre quadriga; in cuius monumentum extat adhuc Romæ ad radices montis Palatini arcus triumphalis, quẽ sæpe vidimus: quæ nam verò ex templo spolia in triumpho ducta fuerint, videre est apud Iosephũ lib. 7. de bello Iudaico cap. 24. quid verò de Arca fœderis sentiendum, diximus in nostris super Aggæum Prophetam commentarijs. Imperauit duobus annis, ac tribus fere mensibus: obijt altero, & quadragesimo ætatis anno: cum lecticã trãsferretur, suspexisse dicitur dimotis plagulis cælum, multumq; conquestus, eripi sibi vitam immerenti.

6

Domitian⁹ Imperator duodecimus.

Duodecimus Flauius Domitianus filius item Vespasiani, frater Titi. Pubertatis, ac primæ adolescentiæ tempus tanta inopia, & infamia gessisse fertur, vt nullum vas argenteum in vsu haberet. Habitabat vnà cum patre, sellamque eius, ac fratris, quoties prodirent, lecticã sequebatur: iudaicum vtriusque triumphum equo albo comitatus est: inter initia principatus, quotidie secretum sibi horarium sumere solebat, nec quicquam amplius, quàm muscas captare, ac stylo præacuto configere; vt cuidam interroganti, esset ne quis intùs cum Cæsare? non absurdè responsum sit à Vibio Crispo, *Ne musca quidem*: sagittas tanta arte direxit, vt non nunquam in pueri procul stantis, præbentisque pro scopo dispansam dextræ manus palmam ita certò collimaret, vt omnes per interualla digitorum innocuè euaderent. Quãquam verò principio ab omni cæde abhorruit, postea tamẽ apparuit id non naturæ, sed artificij fuisse; nam leuissimis de caussis homines etiam nobilissimos trucidabat, eò processit amentiæ, vt se Deum nominaret: nam cùm procuratorũ suorum nomine formalem dictaret epistolam, sic cœpit: *Dominus, & Deus noster sic fieri iubet*: vndè institutum posthac, vt ne scripto quidem, ac sermone cuiusquam aliter appellaretur. Itaque facta conspiratione contrucidatus occubuit anno ætatis quadragesimoquinto, imperij quintodecimo: eius cæde senatus adeò lætatus est, vt repleta certatim curia sibi non temperauerit, quin mortuum contumeliosissimo, atq; acerbissimo acclamationum genere laceraret scalas etiam inferri, clypeosq; eius, & imagines palam detrahi, & ibidem ad solum allidi iuberet, nouissimè eradendos vbique titulos, omnemq; memoriam abolendam decerneret. Quid mirum igitur, si tam insigni crudelitate, & impietate imperator secundã aduersus Ecclesiam persecutionem cõmouerit? cuius initium in 9. anno eius imperij ponẽdũ est, vt tradit eruditissim⁹, omnisq; memoriæ scriptor, Carddinalisq; meritissimus Cæs. Bar. to. 1. suorũ Annal. Eccles. anno Chri 92. Sed eo tẽpore nõ tã sæua fuit persecutio, quemadmodum 14. anno imperij, ex quo tempore D. Hieron. lib. de viris illustr. persecutionem Domitiani cœptam esse docet: & Euseb. etiam propè finem eius imperij hanc persecutionem constituit. Domitian⁹ fuit, qui Ioannem nostrũ Ephesi commorantem Romã vinctum à Proconsule Asiæ mitti imperauit, Romæque in feruentis olei doliũ cõiecit, nihilq; diuinitus ab oleo patientem, quin & vegetiorem exeuntem in Pathmos insulam relegauit, vbi ei Apocalypsis mysteria ostensa fuerunt: quemadmodum tradunt Tertullianus lib. de præscript. cap. 36. & D. Hieronymus de viris illustribus in Ioanne: Cletum Romanum Pontificem religionis etiã caussa interfecit: Antipam, cuius meminit Ioannes c. 2. huius operis, Pergami Martyrẽ fecit, multosq; alios illustrissimos heroes martyrio coronauit.

Domitianus se Deũ nominauit.

Baronius.

D. Hieron.

Eusebius.

Quo tempore secunda Ecclesiæ persecutio incœperit.

Euangelista in Pathmos relegatur.

Tertullianus.

Apoc. 2.

Tertia Ecclesiæ persecutio sub Traiano.

SECTIO III.

1

Decim. tertiº. imperator Nerua.

DECIMVS tertiº ordine imperator, qui Romanũ imperiũ tenuit, fuit Nerua Coccius: is post Domitiani cædem Romæ declaratur imperator. Statim initio imperij rescidit acta Domitiani, absoluẽs omnes, qui religionis causa rei sub Domitiano fuerãt, exulesq; in patriã reducẽs; in quibus & nostrũ Ioannẽ relegatũ à Domitiano in Pathmum insulã reuocauit aimò, vt refert Dion Cassius, edicto vetuit, ne liceret aut impietatis, aut Iudaicæ sectæ quẽpiam deinceps insimulari, & ijs, quos Domitianus dũ imperaret, bonis, atq; fortunis iniustè spoliauerat, restitui præcepit, quę in aula reperta fuissent. In curia illud iurauit suo iussu neminem senatorũ occisum iri, quod sacramentum inuiolatum seruauit etiã insidijs peritus, dignus sanè imperator, qui diutiùs imperasset. Obijt ãno ætatis quinto, & sexagesimo, postquã vnum tantùm annum, & aliquot menses imperasset. Cum ob senectã amissa reuerentia omnibus contemptui quodãmodò esset, in Capitolium ascẽdens, & *quod felix, faustumque S. P. Q. R. & mihi ipsi sit* præfatus M. Vlpium Traianum adoptauit, moxq; in curia Cæsarem designauit, ad quem imperij iura, atque insignia hoc versu misit in Germaniam, cui præerat:

Ab exilio reuocatur Ioannes.

Telis Phœbe tuis lacrymas vlciscere nostras.

In quo sanè bonitas Neruę, & in Rẽp. studium singulare resplenduit: cùm enim nulla ei intercederet cum Traiano cognatio, publicam tamen vtilitatem societati sanguinis anteposuit, neque eò deterritus, quòd Traianus genere esset Hispanus, nec ex Italia oriundus.

Decimus quartus Traianus Nerua quadragesimum secundum agebat annum, cùm cœpit imperare: cognomẽ Neruæ in memoriam adoptiui patris assumpsit, imperauitque annis decẽ, & nouem, sex mensibus, diebus quindecim: natione Hispanus, ex vrbe Italica oriundus: ex Germania, vbi tunc erat statim post obitum Neruæ inter alia edicta illud etiam misit ad senatum nunquam suo iussu bonum virum occisum iri, aut ignominia notandum, quod non tantùm iureiurando confirmauit, sed toto imperij tempore inuiolatum seruauit. Naturã magnificus, & appetens gloriæ: talis, tantusq; imperator non tantùm rerum præclarè in bello gestarum magnitudine, sed etiam naturæ insita bonitate, vt in acclamationibus principibus exhiberi solitis, ijs Augusti felicitatem, & Traiani bonitatem adprecarentur. Et quidem omnis memoriæ Princeps Traianus fuisset, nisi leges æquissimas, quas ad bonam imperij administrationem sanxerat, superstitioso Deorum cultu fœdasset, & in Christianosq; grauissima, & acerbissima persecutione, quæ tertia fuit in ordinę, desæuisset: quæ persecutio cępta est anno Christi centesimo. Clementem Romanum Pontificem Dijs sacrificare recusantem relegauit in Pontum cum plurimis alijs Christianis, vbi postea martyrio coronatus est anno tertio Traiani. Deinde rescribens Traianus ad literas Plinij iunioris, qui Bythiniam administrabat, in quibus, quam deberet inire rationem cum Christianis, interrogabat, mãdauit, ne conquirerẽtur Christiani, sed delati, & redarguti punirentur: contra quod mandatum eleganter scribit Tertullianus in Apologetico, vbi inter alia, *ô sententiam*, inquit, *necessitate confusam, negat inquirendos vt innocentes, & mandat puniri vt nocentes, parcit, & sæuit, dissimulat, & animaduertit: quid temetipsum censura circumuenis? si damnas, cur non & inquiris? si non inquiris, cur non & absoluis?*

2

Decimº quartº Traianus Nerua.

Quo tempore 3. persecutio cępta.

Tertullianus.

Latronibus vestigandis per vniuersas prouincias militaris statio sortitur: in reos maiestatis, & publicos hostes omnis homo miles est: ad socios, ad conscios inquisitio vsq; extenditur: solum Christianum inquiri non licet, offerri licet, quasi aliud esset actura inquisitio, quàm oblatio: dânatis ergo oblatũ, quem nemo voluit requisitum, qui puto iam non meruit ideo pœnã, quia nocens est, sed quia non requirendus inuentus. Hæc ille.

Simeon frater Domini in crucem agitur.
Eusebius.
Leonib⁹ Ignatius obijcitur.
Eusebius.
Onesimi, & Anacleti mors.

Simeonẽ fratrẽ Dñi dictũ, filium Cleophæ Hierosolymitanũ Episcopum in crucem egit, vt refert Euseb. in Chronicis. & lib. 3. hist. cap. 26. ex Hegesippo. Ignatiũ Antiochenũ Episcopũ Leonibus dilaniandum obiecit, vt refert Euseb. libro. 3. hist. c. 10. Onesimũ Pauli discipulũ Ephesiorum Antistẽ lapidib⁹ obruit. Anacletum papã interfecit.

Diui Mantij martyrium.
Primus Eboræ Episcopus.
Resendius.
Ambr. Moral.

Traiani quoque tẽpore sanctus Mantius vnus ex septuaginta Christi discipulis, & primus Eborensis vrbis in Lusitania Episcopus, in eadẽ vrbe illustrissimi martyrij palmã fuit consecutus, vt referunt Resend. in libello de Eboræ antiq. c. 9. & Amb. Moralius lib. 9. Chronic. Hisp. ex quo maxima Eboræ etiã in Christiana religione antiquitas liquidò colligitur. Fuit eius corpus nõ longè ab eadem vrbe sepultũ, sed in excidio Hispaniæ ad Asturias delatũ, & in oppido Villæ Nouæ, quod idcircò D. Mantij appellatur, in cœnobio ordinis S. Benedicti in diœcesi Palentina à Teso Menesio in eiusdẽ honorẽ erecto collocatũ. Posteà anno 1591. Theotonius à Bragantia Iametis 4. Bragantiæ Ducis filius, Eborensis Archiepiscopus, vt in sua Ecclesiã Dei, & sanctorum cultus, pietas, & religio augeretur, aliquid reliquiarum ex tanto thesauro Eborensibus suis iure debito, quanta maxima potuit contentione, decerpere procurauit: tandemq; fauente Philippo II. Hispaniarũ Rege, à supradicti cœnobij Abbate, ipsoq; conuentu vnum crus S. Mantij dono accepit, in vrbemq; maxima omnium ordinũ frequẽtia, atq; lætitia cum ingenti põpa, apparatuq; inuexit, & crystallina theca inclusum, auroq; elegãter exornatum in maximo tẽplo collocauit.

3 Verùm, vt ad Ecclesiæ sub Traiano persecutionem reuertamur, cum is Persis debellatis Antiochiam reuertisset, narrat Niceph. lib. 3. c. 23. multos Christianorum peremisse, in ijs & quinque virgines fidẽ palam profitentes igni cremasse, ac per summã crudelitatẽ earũ ossibus cõbustis, cineribusq; æri permistis ænea vasa fieri mãdasse, dicasseq; publico lauacro à se magnificentissimè cõstructo.

Nicephorus.

Verùm sanctitatẽ virginũ, reiq; ipsius atrocitatẽ De⁹ insigni miraculo declarauit: etenim quicunq; eò lauatum ingrediebantur, inquit Nicephorus, vbi primùm calidas aquas attigissent, caligine simul, & vertigine correpti cum impetu inde procurrebant, concidebãtq;: causa autẽ ei⁹ mali cognita Traianus, vt alia ex ære puro vasa balneo pararentur, mãdat, priora autẽ illa in fornacibus conflata in quinq; trãsformat statuas, easq; virginũ cõbustarũ forma, & habitu pro balneo collocat.

Insigni miraculo virginum sanctitas declaratur.

Atq; hæc breuiter de tertia persecutione sub Traiano, quã tñ ipse ad finẽ imperij sui repressit, vt auctor est Suidas in historic. verb. Traianus imperator. *Tiberianus, inquit, qui primæ Palæstinorũ genti præerat, ad Traianũ retulit, se non parẽ esse Christianis occidendis, qui vltrò supplicia appeterent, vndè Traianus omnibus præfectis suis mandauit, ne eos supplicijs afficerent.*

Suidas.

4 Peruetus, & celebris quæstio est de anima Traiani, etenim D. Greg. papã eã suis precibus ex inferorũ pœnis liberasse refert D. Ioã. Damasc. in orat. de mortuis, vbi ait hoc ipsum totum Orientẽ, Occidentẽq; testari, eandẽq; historiam Græci hñt in suo Euchologio c. 96. de mort. Idẽ affirmat Pet. Dam. in libro Vaticanæ bibliothecæ, vbi ait Gregorio, eò quòd id petere præsumpsisset, illã à Deo inflictã pœnitentiã, vt perpetuò stomachi dolore laboraret: Ioãnes Diaconus lib. 2. vitæ beati Gregorij cap. 44. eandẽq; historiã admittit D. Th. in 1. Sententiarum

Quæstio de anima Traiani.
D. Ioan. Dam.
Petr. Damian.
Cur beat⁹ Gregori⁹ stomacho laborauerit.
Ioann. Diac.
D. Thomas.

rum distinct. 43. quæst. 2. & in 4. dist. 45. & Abulens in 4. lib. Reg. quæst. 57. quam sententiam pugnacissimè tue- Abulensis.
tur quidā Alfonsus Ciacconius in sua de hac re Apologia, vbi cōtendit Traiani animam in cælo nunc esse beatā, in eiusq; confirmationem affert testimonia sanctæ Brigittæ, & S. Mechthildis, quibus ait id reuelatum fuisse diuinitùs. Cæterum non sine probabilitate ea de Traiani anima historia plerisque doctis viris habetur suspecta, existimantibus eam orationē non esse Damasceni, sed illi ab auctore falsò ascriptam, in quibus est Melchior Canus libro. 11. de locis Theologicis cap. 2. Nec verò in huiusmodi rebus priuatæ reuelationes multum habēt momenti: etenim in reuelatione, quæ dicitur facta Mechthildi, coniungitur Traianus cum Origine, cum tamen in prato spirituali, quod citatur à septima Synodo, & à Ioanne diacono lib. 2. vitæ B. Greg. c. 45. cōmemoretur alia reuelatio, qua Origenes visus est apud inferos simul cū Ario, & Nestorio.

Alf. Ciacon.

Canus.

7. Synodus. Ioan. diac.

Quarta Ecclesiæ persecutio sub Aelio Adriano cōmemoratur.

SECTIO IIII.

QVANQVAM alij in Ecclesiæ persecutionibus cōmemorandis diuersum ordinē sequantur, nos tamen quartam sub hoc imperatore Ecclesiæ persecutionem ponimus, id quod quāto iure fecerimus, ex ijs, quæ dicemus, intelliges. Decimus quintus igitur Romanorum imperator fuit Ælius Adrianus, quem nunquam viuens Traianus adoptauit, quanquam erat illi popularis, sub eo educatus, & affinis etiam, vtpotè cui nupserat sororis Traiani filia. Cum Traianus sine liberis excessisset, Cæsarem eum, & imperatorem Tatianus eius municeps, & Cæsaris procurator per factionem declarauit supra modum ambitiosus, vt ait Dion Cassius, vtpotè qui cætera omnia etiā minima tractauerit, ne à quoquā vllo in genere vinceretur. Pinxit venustissimè, atq; etiā effigies è cera, & ere tasformauit. Iactabat præterea se nihil eorū ignorare, quę aut in pace, aut in bello, siue ad Regem, siue ad priuatum pertinerent. Non ægrè ferebat admoneri, & corrigi vel ab humili persona. Transeuntem mulier rogauit, vt se audiret, cui cùm ille respondisset, *Otium mihi non est*: illa deinde clamans ait, *Noli ergo imperare*; tum eam conuersus audiuit. Hierosolymā vrbem pridem euersam rursus habitari iussit, atque è suo nomine Æliā Capitolinam appellauit. Ioui item ex aduerso templi ædem excitauit. Bellum hinc graue, & diuturnum natum est: indignabantur enim Iudæi peregrinos secum in vrbe habitare, & illud multò adhuc ferebāt grauiùs externa sacra in ciuitate fieri, & externorum Deorum imagines collocari. Itaq; cùm tumultuarentur, & in bellū ruerent, Adrianus pręcipuos Romanorum duces aduersus eos misit, primùmq; Iulium Seuerum in Iudæam ex Britannia euocauit, qui diuisos ad ortus, carptim, vt quosq; poterat, comprehendens, tandem penitus oppressit. Arces eorum quinquaginta celeberrimæ dirutæ sunt: vici ad nongentos, & octoginta quinque sane frequētes, & nominatissimi direpti, & mox igne consumpti: viri in excursionibus, & prælijs ad quinquaginta millia cæsi: fame, morbis, & igne ingens multitudo absumpta. Sic ferè omnis Iudæa euersa, & Iudæi ab Hierosolymis ablegati, prohibitiq; ne ultra ad eam vrbē reuerterētur, quod nōnulli prędictū volunt ab Esaia illis verbis c. 33. *Cernent terram de longe*. Huius imperatoris tempore floruit celebris ille Similis, qui deposita præfectura, quam inuitus acceperat, in agro septem annos (quod fuit reliquum vitæ) in otio, & quiete exegit, atque hæc moriēs sepulchro inscribi iussit:

Decimus quintus imperator Aelius Adrianus.

Dion Cass.

Iudæorū euersio imperatore Aelio.

Esai. 33. 17.

Similis hic iacet, cuius ætas quidem multorum annorum fuit: septem tamen duntaxat annis vixit. Adrianus sæpe sibi mortẽ consciscere tentauit, sed nemo nec venenum, nec gladium porrigebat: sępe & minis,& pollicitationibus plures permouere agressus est, sed irrita omnia: demum consilio medicorũ abstinuit cibo,& potu,atque ita obijt dicens illud in populo vulgatum; *Turba medicorum interfecit Regem.* Vixit annos duos, & sexaginta, menses quinque, dies sex: imperauit annos viginti,menses vndecim. Sub hoc ipso imperatore facimus quartam Ecclesiæ persecutionem, vt etiam scribit Seuerus lib. 2. historiæ.

Seuerus.

Et quidem negari haud quaquã potest Adrianum in Christianos sæuijsse vel in ipso initio imperij: nam religionis causa Eustachium, dictum alio nomine Placidum,rerum in bello gestarum gloria celeberrimum, & coniugem Theopistam leonibus obijci imperauit, qui cum diuinitus cõpressi illis minimè nocerent,ira efferuescens vt alter Phalaris bouem æneum efformari præcepit,in quem coniecti glorioso,& illustri martyrio vitam finierunt. Sub eo etiam Euaristus papa,Faustinus præsbyter, & Iouita diaconus, Alexander papa cum socijs Euentio, ac Theodulo prębyteris sub Aureliano iudice illustri martyrio coronantur: imo & eius tempore, vt rectè ait Cæsar Baron. tomo 2. Annalium anno Christi 124. cõrigit sub Arrio Antonino in Asia proconsule illud, quod cõmemorat Tertullianus ad Scapulam cap. vlt. *Arrius*, inquit, *Antoninus in Asia cùm persequeretur instanter, omnes illius ciuitatis Christiani ante tribunalia eius se manu facta obtulerunt: cùm ille paucis duci iussis reliquis ait,* ὦ δειλοὶ εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν, κρημνοὺς ἢ βρόχους ἔχετε: hoc est, *ò miseri si perire cupitis, præcipitia, aut restes habetis.*

Placidi,& Theopistę martyrium.

Euaristus, & Alexander papę martyrio coronantur.

Cęs.Baron.

Tertullianus.

Fuit autem vsque adeò sęua sub hoc imperatore persecutio, vt ad fidelium damnationem nulla iudicij dispositio seruaretur, sed Christiani quocunque delati statim absque vlla alia inquisitione ad cædem raperẽtur. Id quod ægrè ferens vnus ex imperatoris præsidibus Serenius Granianus ad imperatorem de ea iniquitate iudiciorum scribendum putauit, vt auctor est Eusebius Cæsar. in Chronicis, *Serenius*, inquit, *Granianus legatus vir apprimè nobilis literas ad imperatorem mittit iniquissimum esse dicens clamoribus vulgi innocentissimum hominum sanguinem concedi, & sine vllo crimine nominis tantùm, & sectæ reos fieri: quibus commotus Hadrianus Minutio Fundano proconsuli Asiæ scripsit sinè obiectu criminum Christianos non condemnandos. Cuius epistolæ vsque ad nostram memoriam durat exemplũ.* Hęc ille. Ex his perspicuum relinquitur iure optimo quartam Ecclesiæ persecutionem sub hoc esse imperatore constituendam.

Christiani nulla seruata iudicij dispositione ad cędẽ rapiuntur.

Euseb. Cęs.

Quinta Ecclesiæ persecutio sub M. Aurelio Antonino, & Lucio Aurelio Vero Commodo.

SECTIO V.

I AELIVS Hadrianus æuo,morbisque ingrauescentibus Lucium Ceionium Commodum, qui & Ælius Verus dictus est,adoptauit, atque suum in imperio successorem declarauit: datum populo cõgiarium eius adoptionis causa: tantùmq; apud Hadrianum principẽ valuit, vt præter adoptionis affectum solus omnia, quæ cuperet, etiam per literas impetraret. Sed adeo affectæ fuit valetudinis, vt Hadrianum statim adoptionis pœnituerit, sæpeq; de illo dixerit, *Ostendent terris hũc tantum fata, neq; vltra Esse sinent*: quos versus cum aliquãdo in hortulo spatians cantitaret,&vnus ex præsentibus adderet,

Nimium vobis Romana propago
Visa potens superi, propria hæc si dona fuisset,

Hadrianus

Hadrianus dixisse fertur, *Hos versus vita non capit Veri*, illud addens,

Manibus date lilia plenis:
Purpureos spargam flores, animamq́ nepotis
Hu saltem accumulem donis, & fungar inani
Munere. Itaque eo obeunte Hadrianus Antoninum adoptauit Pium cognomine appellatum addita illa conditione, vt ipse quoque sibi adoptaret Marcum Antoninũ fratris vxoris suæ filiũ, & Lucium Verũ Ælij Veri, qui ab Hadriano fuerat adoptatus, filiũ, qui postea Verus Antoninus est dictus. Igr̃ mortuo Hadriano quàm primùm M. Antoninus Pius imperium obtinuit decimus sextus ordine Imperator, numeraturque inter optimos principes; qui obijt anno ętatis septuagesimo, mortique proximꝰ M. Antonino, quē adoptauerat, imperium, & filiam suam faustinam quã ipsi locauerat, commendauit, fortunamq; auream, quę in cubiculo principum poni solebat, trãsferri ad eum iussit.

M. Antoninus Pius 16. imperator.

2 Itaque successit in imperium M. Antoninus, qui communi appellatione dicitur Marcus Aurelius, seu M. Aurelius Antoninus Verus cognōmēto Philosophus, decimus septimus Romanorum Imperator. Is propinquum suum Lucium Annium Verum ad imperij partem nouo beneuolentiæ genere asciuit, quem Lucium Aureliũ Verum Cōmodum appellauit, Casaremque Augustum dixit, atque ex eo cæperunt pariter Rempub. gerere; *Tunc primùm*, inquit Iulius Capitolinus, *Romanum imperium duos Augustos habere cæpit.* Fuit hic Marcus Aurelius Philosophiæ vsque adeò studiosus, vt annum duodecimum ingressus habitũ Philosophorum sumpserit, & deinceps tolerantiam, siquidem studebat, in pallio humi cubabat, & vix matre impellente in strato pellibus lectulo accubabat: quod Philosophiæ studiũ nec ad imperiũ euectus remisit: etenim ad domum Appollonij magistri iam imperator discendi causa ventitabat: audiuit & Sextum Cheronensem Plutarchi nepotem, & alios complures. Tantum autem honoris magistris suis detulit, vt eorum imagines haberet in larario, ac sepulchra eorum aditu hostijs, floribusq; semper honoraret: illud Platonis semper in ore habuit, florere ciuitates, si aut Philosophi imperarent, aut imperatores philosopharētur. Educatus est in Hadriani imperatoris gremio, qui eum non Verũ, sed Verissimum nominabat. Erat famæ suæ curiosissimus, & diligenter requirens quæ quisque de se diceret, emendans quę bene reprehensa viderentur. Ait Iulius Capitolinus eum fulmen de cœlo precibus contra hostium machinamenta extorsisse suis pluuia impetrata, cùm siti laborarent: verùm id miraculi precibus vnius legionis Christianorum, quam in exercitu habebat, quæ propter miraculum fulminatrix appellata est, effectum fuisse certissimum est.

Aurelij imperatoris in Philosophia perdiscenda sedulitas maxima.

Quãti fecerit magistros.

3 Id verò quēadmodum acciderit, narrant Tertullianus in libro ad Scapulam cap. 4. & in Apologetico pro Christianis cap. 5. Eusebius in Chronicis, Paulus Orosius lib. 7. hist. cap. 9. & ex Gentilibus Dio Cassius in vita M. Aurelij: imo ipsemet imperator testatum reliquit in literis, quas ea de re ad senatum conscripsit, quæ ex latinis græcæ factæ repertæ sunt in bibliotheca Vaticana in fine vetustissimi codicis operum Iustini Philosophi, & martyris, eamq; epistolam iterum translatam affert ad verbum Onuphrius Panuinus libro. 2. suorum commentariorum in Fastos, quos ipse composuit: & quoniam res fuit celeberrima, pauca ex ijs literis hîc appingere sufficiat. *Deos*, inquit Marcus Aurelius, *votis susceptis rogaui, sed cùm ab eis negligerer, eos, qui apud nos Christiani dicuntur, accersiui, cumque se humi preiecissent, non solùm precati sunt pro me, sed etiam pro toto hoc exercitu, vt famis, ac sitis, qua vrgebamur, remedium aliquod afferretur: quinque enim diebus aquam non sumpseramus: simul autem atque se humi abiecerũt, statim de cælo pluuia delapsa est in nos quidē frigidissima,*

Tertullianus. Eusebius. Paul. Orosius. Dio Cassius. Iustin. Mart. Onuphr. Pan.

in Ro-

in Romanorum verò hostes grādo ignis specie, ac similitudine, & fulmina, eorumque orationibus statim præsto Deus fuit, qui neque vinci, nec expugnari potest. Hęc ille. Quo miraculo commotus imperator finem persecutioni aduersus Christianos imposuit; imò omnem, qui Christianum religionis causa accusasset, viuum exuri præcepit, vt iisdem literis continetur. Obijt imperij anno decimo octauo, ætatis sexagesimo primo. Hæc de Marco Aurelio, nunc de Lucio Vero simul cum eo imperante, quanuis ante Marcum obierit, pauca dicenda, & tum de Ecclesiæ per vtrumque persecutione non nulla breuiter delibanda. Quāquam verò priùs Lucius, quā Marcus obierit, tamen priùs de Marco dicendum nobis fuit, quoniam priùs, quàm Lucius imperauit. Igitur Lucius Verus Antoninus, vt ait Iulius Capitolinus, neque inter bonos, neque inter malos principes ponitur, quem cōstat nec inhorruisse vitijs, nec abundasse virtutibus, vixisse deinde non in libero principatu, sed sub Marco in simili, ac pari maiestatis imperio. Notissimum eius fertur tale conuiuium, in quo primùm duodecim dicuntur accubuisse, cùm esset celeberrimum dictum illud de numero conuiuarum, *Septem conuiuium, nouem verò conuitium.* Non longe ab Altino subito in vehiculo morbo, quem ἀποπληξιν vocant, correptus, depositus è vehiculo detracto sanguine Altinum perductus, cum triduo mutus vixisset, apud Altinum perijt: vixit annis quadraginta duobus, imperauit annis nouem: quanuis Iulius Capitolinus, & Aurelius Victor cum vndecim annis imperasse affirment, post cuius obitum Marcus Aurelius solus imperium administrauit.

Iulius Capit.

Iul. Capit. Aurel. Victor.

4 Nunc de Ecclesiæ sub his duobus imperatoribus persecutione quinta in ordine iuxta nostram sententiam, & Seueri lib. 2. sacræ historię hęc pauca accipe. De ea ita loquitur Eusebius lib. 5. cap. 1 *In Soteris* inquit, *locum Eleutherius duodecimus ab Apostolis successit: ad decimum septimum annum imperij Antonini Veri grauis, & acerba in nonnullis terræ partibus persecutionis procella ex temerario populi impetu per singulas vrbes excitata contra nos ingrauescere cœpit:* ex quibus verbis colligit Cardinalis Baronius tomo 2. Annalium anno Christi 164. hanc persecutionem non ex aliquo publico edicto, aut lege, quam hi imperatores aduers⁹ Christianos promulgarint, quemadmodum testatur Tertullianus in Apologetico cap. 5. sed ex temerario populi impetu ortū habuisse, quem Proconsules in prouincijs suis edictis inflammarunt. Cæterùm postea imperatorem legem tulisse, vt omnes dijs sacrificarent; qui verò recusarent, damnarentur, patet ex antiquis actis plurimorum Martyrum, imò, vt refert Eusebius lib. 4. c. 1. cum Marcum Aurelium præses Galliarum consuluisset, quid de Attalo, & alijs Christianis, quos in carcerem incluserat, fieri vellet? respondit Aurelius, vt qui confiterentur Christum, acerbissimis cruciatibus torquerentur, qui negarent, liberi dimitterentur. Vñ Iustinus Philosophus, & martyr non tantùm ad senatum, sed etiam ad hos duos imperatores secundam scripsit pro Christianis Apologiam, vt auctor est Eusebius lib. 4. cap. 15. eamob causam martyrij palmam sub ijsdem imperatoribus consecutus, non verò sub Hadriano, vt preperam in Epiphanio hęresi 46. irrepsit, cùm Iustinus ad Antoninum Pium Hadriani successorem Apologiam pro Christianis scripserit. Eodemque tēpore martyrium subijt Polycarpus cum multis alijs, longe illustrissimus Smyrnensis Antistes, cuius martyrium fuse commemorat Eusebius lib. 4. cap. 14. Subiere quoque martyrium Geruasius, & Protasius tēpore belli Marcomannici, vt putat Baron. tomo 2. Annal. anno Christi 171. Felicitas cum septem filijs Ianuario, Felice, Philippo, Syluano, Alexandro, Vitale, & Martiale, qui ante ipsi⁹ oculos interfecti sunt, quam ideirco

Seuerus.

Eusebius.

Baronius.

Tertullianus.

Eusebius.

Iustin⁹ martyr quo tempore martyriū subierit.

Eusebius.

Polycarpus martyrium tulit.

Eusebius.

Baronius.

D. Gregorius homilia 3. in Euangelia plusquam martyrem appellat. Soter Papa, alijque innumerabiles admirabili constantia, & inuicta animi magnitudine pro Christi fide sanguinem, & vitam profuderunt, donec obijt Marcus Aurelius Antoninus in expeditione Marcomanica ex morbo morte voluntaria ex cibi abstinentia, anno ætatis quinquagesimo nono, postquàm decem, & nouem annis imperasset, quibus fere totis hæc immanis persecutio perdurauit.

Sextam mouet aduersus Ecclesiam persecutiônem Septimius Seuerus.

SECTIO VI.

1 MARCO Aurelio Antonino Cômodus Antoninus XVIII. ordine imperator vnicus eius filius hæreditario iure in imperiû successit, annû agês fere decimum nonum. Fuit libidine, crudelitate, impietate incredibili: accepit duas statuas in Herculis habitu, eique immolatum est vt Deo. Tanta impudentia, vt cum muliebri veste in amphitheatro, vel theatro sedens publicè non semel biberit, & omnia, quæ turpiter, quæ impurè, quæ crudeliter, quæ gladiatoriè, quæ lenonicè faciebat, actis vrbis indi iuberet. Eius nefarijs in omni genere flagitijs incitati Quintus Æl. Lætus præfectus, & Martia eius concubina coniurationem ad eum occidendum inierunt, dato ei primùm veneno, quod cum minùs operaretur, per athletam, cum quo exerceri solebat, eum strangulari curarunt, post decimum tertium imperij annum, Acclamationes Senatus post mortem Commodi graues fuerunt: *Hosti patriæ honores detrahantur; parricidæ honores detrahantur; parricida trahatur; hostis patriæ, parricida, gladiator in spoliario lanietur; carnifex senatus more maiorum vnco trahatur; sæuior Domitiano, impurior Nerone, sic fecit, sic patitur.* Reliqua apud Ælium Lampridium consulantur.

Commodus Antoninus 18 imperator.

2 Commodum subsequitur Publius Heluius Pertinax, decimus nonus Romanorum imperator patre Libertino, qui, vt ait Iulius Capitolinus, filio nomen ex continuatione lignariæ negotiationis, quòd pertinaciter eam rem gereret, imposuisse fertur: sed probabilius tamê videtur, quod scribit Sextus Aurelius, eò quòd coactus, repugnansque susceperit imperium, id cognominis sortitum. Vir certè, in quo bellè fortuna lusit, vnde & fortunæ pila dictus est: nam Libertino patre genitus primùm Grâmaticam est professus: deinde præfectus cohortis in Syriam profectus, à præside Syriæ, quòd sine diplomatibus cursum vsurpauerat, pedibus ab Antiochia ad legationem suam iter facere coactus est. In Mæsia rexit alam, deinde alimentis diuidendis in via Æmilia procurauit: inde classem rexit Germanicam, consul postea designatus: studio M. Aurelij imperatoris pro consul Africæ factus est, in quo proconsulatu multas seditiones perpessus dicitur, tandem Imperator appellatus à militibus iam senio confectus, cùm annos sexaginta ætatis excederet. Sed ab ijsdem res in pristinum statum reuocari non ferentibus paulò post obtruncatus interijt, postquam vixisset sexaginta septem annos, & menses quatuor, imperasset verò diebus octoginta duobus.

Publiꝰ Heluiꝰ 19.

Iul. Capit.

Sext. Aurel.

3 Pertinacem excepit Didius Iulianus patria Mediolanensis, vigesimus ordine imperator à Prætorianis militibus electus, à quibus is mercatus pecunia imperium dicitur, id quod populus ægerrimè tulit: quam ob causam in rostris, & ante curiam ingentibus eum conuitijs lacessebat, & vsque ad lapidationem processit, descendêtique cum militibus, & senatu in cu-

Diduꝰ Iulianꝰ imperator 20.

rium diras fuit imprecatus. Itaque septimo imperij mense, Septimij Seueri iussu, qui se imperatorem appellauerat, damnatorum more necatur. Vixit annis quinquaginta sex, mensibus quatuor, post quam duobus mensibus, & quinque diebus imperasset.

4 Interfecto Didio Septimius Seuerus ex Africa oriundus imperiū obtinuit, cùm quadragesimū septimū annū ageret. Sub eo Ecclesia passa est sextā persecutionē grauissimā. A Germanicis legionibus, vbi auditum est Commodum occisum, Iulianum autem cum odio cunctorum imperare, multis hortantibus repugnans imperator est appellatus. Crudelissimus fuit, vt scribit Ælius Spartianus, vt pote qui quamplurimos senatores, aliosque viros nobilissimos indicta causa trucidari præceperit, præter infinitam obscuri loci hominum multitudinem, quos leuissimis de causis vel veris, vel simulatis occidit. Damnabantur plerique, quòd iocati essent, alij quòd tacuissent, alij quòd pleraq; figuratā dixissent; multi etiam quasi Chaldæos, aut vates de sua salute consuluissent, vt verè in eum Seueri nomen conueniret, cùm tamen alioqui strenuissim⁹ esset imperator, & belli, domiq; rerū præclare gestarū gloria floreret, quocirca de eo senat⁹ ita iudicauit illū aut nasci non debuisse, aut nō mori, quòd & nimis crudelis, & nimis vtilis Reip. videretur. Sed præter insitam crudelitatem illud etiam ad Christianos insectādos impulit, quòd cum ex Gallijs victor Romam fuisset ouans ingressus, soli Christiani officia illa publicæ lætitiæ, quæ cęteri pręstabant, vt pote à Christiana temperantia, modestiaque abhorrentia prætermisisse videbantur; hanc enim persecutionis occasionem tradit Tertullianus in Apolog. cap. 35. *Propterea igitur*, inquit, *publici hostes Christiani, quia imperatoribus neque vanos, neque mentientes, neque temerarios honores dicant, quia veræ religionis homines etiam solemnis eorum conscientia potiùs, quàm lasciuia celebrant: grande videlicet officium focos, & thoros in publicum educere, vicatim epulari, ciuitatem tabernæ habitu abolefacere, vino lutum cogere, cateruatim cursitare ad iniurias, ad impudentias ad libidinis illecebras: siccine exprimitur publicum gaudium per publicum dedecus? hæccine solennes dies principum decent, quæ alios dies non decent? qui obseruant disciplinam de Cæsaris respectu, ij eam propter Cæsarem deserunt? & malorum morum licentia pietas erit? occasio luxuriæ religio deputabitur? O nos meritò damnandos, cur enim vota, & gaudia Cæsarum casti, & sobrij, & probi expungimus? cur die læto non laureis postes obumbramus, nec lucernis diem infringimus? honesta res est solennitate publica exigente induere domui tuæ habitum alicuius noui lupanaris?* Hęc ille. Itaque exorta persecutio grauissime in fideles desęuijt, quam Paulus Orosius lib. 7. capite 17. quintā facit, nos sextam iuxta nostram supputationē facim⁹ cum alijs: multi exquisitissimis tormentorum generibus cruciabantur, de quibus eodem libro Tertul. differens, *Crucibus*, inquit, *& stipitibus imponitis Christianos, vngulibus deraditis latera Christianorum, ceruices ponimus ante plumbum, & glutinum, & gomphos, ad bestias impellimur, ignibus vrimur, in metalla damnamur, in insulas relegamur*. Et quoniam sępissimè Christiani ad stipitem alligati viui ignibus cremabantur, id nimirum causæ fuit, cur Christiani Semaxij, & Sarmentitij dicerentur, quoniam ad stipitem dimidij assis reuincti, vt idem auctor est Tertullianus, sarmentorum ambitu exurebantur. Tam grauis denique, & immanis fuit hæc persecutio, vt nō defuerint, qui Antichristi aduentum eo tempore appropinquare arbitrarentur, quēadmodum scribit Eusebius lib. 6. capite 77. *Eodem*, inquit, *tempore Iudas alius scriptor in septuaginta Hebdomadas à Daniele descriptas commentarios edidit, & in illis temporum ordinem ad decimum ānum imperij Seueri tradidit, qui etiam scriptor, propterea quòd persecutionis tumultus contra nos excitatus multorū mentes tam grauiter perturbarit, Antichristi aduentū vsū omniū, atq; sermone iactatum iam tum appropinquare arbitratus*

est.

Septimius Seuerus Imperator 21.

Aelius Sparti.

Insignis crudelitas Seueri.

Tertullianus.

Paul. Orosi⁹.

Tertullianus.

Eusebius.

Leonides Origenis pater, & multi alij martyrium subeūt.

℞. Hoc tempore Victor Pontifex Maximus, & Leonides pater Origenis, aliiq; innumeri ex Ægypto, & vniuersa Thebaide, multiq; eiusdem Origenis discipuli, imò & nonnullæ fœminæ ex eiusdem schola; Perpetua itē, ac Felicitas, & nobilis scriptor Irenæ⁹ Lugdunensis Antistes, aliiq; permulti in varijs imperij prouincijs martyriū subierunt. De ipso verò Origene, eiusq; martyrij subeundi inflāmato studio, etiā cū adhuc esset adolescētulus, & pr̄ eius iā in carcere detineretur, hæc scribit Euseb. lib. 6. hist. c. 2. & 3. quæ prætermittēda nō duximus.

Eusebius.

Origenes martyrij cupiditate ardet.

Cum Seuer⁹, inquit, *iā 10. imperij sui annū ageret, & persecutionis ardor quotidie magis, magisq; incēderetur, & ferè infiniti coronis decorarētur martyrij fātus autor, tantaq; martyrij cupiditas animū Origenis, cū adhuc valdè tenera esset ætate, occupauit, vt propè se vltrò offerret periculis, & alacri, ac propēso studio in certamē insiliret, irrueretq;: ac iā parū aberat, quin per martyriū vitā deseruisset, nisi mater diuina quadā & cælesti prouidētia, quæ illū ad maximā plurimorū vtilitatē seruabat incolumem, impulsa enixè eius cupiditati ad necē adeò incitatè percurrenti obstitisset: ipsa enim primùm supplex orabat, vt materni erga se amoris misericordiā caperet: vbi autē eum, cum iā intellegeret patrē prehensum carcere custodiri, cupidiùs ad mortē properantē animaduerteret (toto enim impetu, & animi conatu ad martyriū ferebatur) omni eius vestitu clā ablato, & interiores quosdam ædiū recessus abdito, domi eū manere necessariò coegit: ille autē, cùm ardens illa præter ætatem ad martyriū propensio magis, magisq; inflāmaretur adeò, vt quiescere nō posset, ad patrē, vbi aliud nihil agere liceret, literas, quibus eum ad martyriū impelleret, misit, in quibus eū his ferè vocibus adhortatus est: O! firma te pater, martyriū fortiter sustine, nec aliud quicquā nostra causa molire.* Hactenus Euseb.

Origenes ad martyrium patrē literis hortatur.

Periit Seuerus Eboraci in Britānia subactis gētibus, quæ Britāniæ videbātur infestę, anno imperij ferè 18. morbo grauissimo extinctus iam senex, vtpotè post annos ętatis 65. menses 9 dies 15. Reliquit filios duos Antoninū Basianum, & Getam, cui & ipse in honorem Marci Antonini nomen imposuit.

Septima sub Iulio Maximino Ecclesiæ persecutio.

SECTIO VII.

DVOS Liberos reliquit Seuer⁹ Getā, & Basianum, quorum Basianus in patrem adhuc viuentem contumax, nec minùs in fratrem Getam impius, quem patre mortuo statim occiderit: itaque Basianus solus imperiū obtinuit, dictus à patre dum viueret, Antoninus, vt superiùs diximus, & ob vestē talarem è Gallijs aductā, quam populo Romano donauit, Caracalla cognominatus, vigesimus secundus Romanorū imperator. 1

Antonin⁹ Basian⁹ 22. Rom. imperator.

Fuit Antoninus Basianus Caracalla spectatæ clementiæ in pueritia, nam siquandò feris obiectos damnatos vidit, aut fleuit, aut auertit oculos, vt refert Ælius Spartianus: egressus pueritiā vultu truculentior, imperator factus etiam effectus crudelior: Alexandri Magni admirator fuit, quē collo in læuum humerū detorto reddere cuperet: sexto demùm imperij anno, cùm carris iter faceret, apud Edessam à milite, qui quasi ad custodiā sequebatur, interfectus est, annū agēs 30. relinquens filiū Antoninū Heliogabalū ex Semea, vel Semiamira cōsobrina occultè stuprata susceptū in imperio successorē.

Aelius Spart.

Opilius Macrinus imperator 23.

Sed antequam is imperaret, inuasit imperiū Opilius Macrinus præfectus prætorij, cōscius necis Antonini, humili natus loco, & animi, atq; oris inuerecundi, seq; nunc Seuerū, nunc Antoninū, cū in odio esset omniū, nuncupauit, vt auctor est Iulius Capitolinus, quāuis senatus eū imperatorē odio Antonini Basiani libenter acceperit. Asciuit quàmprimùm sibi in imperio socium filium Diadumenū, quē ad beneuolentiā cōciliandā Antoninū appellari iussit, quòd sciret ob vestimēta, & congiaria

Iul. Capit.

data populo, mirificè dilectum à plebe Antoninum: sed profectus contra Parthos, conflictu habito, defectu legionum, quæ ad Varium Heliogabalũ confugerant, interemptus cum filio Diadumeno perijt, postquam menses quatuordecim imperasset.

2 M. Aurelius Antoninus Heliogabalus imperator 24.

Itaque tunc hæreditario iure capessit imperium Marcus Aurelius Antoninus Varius Heliogabalus quartum decimum ætatis annum agens, Caracallæ, vt diximus, filius, cognominat⁹ Heliogabalus, quòd in Phœnicia sacerdos fuisset Solis, quẽ Phœnices eo nomine appellabant: Antonini nomẽ sumpsit vel in argumentum generis, vel quòd id nomen vsque adeò charum esse cognouerat gentibus, vt etiã parricida Bassianus causã eius nominis amaretur. Itaq; priùs dictus est Varius, pòst Heliogabal⁹, postremò, cùm accepit imperium, Antoninus, fuitq; in Romano imperio Antoninorũ vltimus: nam propter inauditam, & ferè increbibilem hominis in omni genere libidinem nullus postea Romanorum imperatorum Antonini cognomentum ausus est accipere, quod alioqui illustrissimum, sanctumq; habitum Heliogabalus proiecta sua, & insigni turpitudine ignominiosum reddiderat: sanè humanę naturæ monstrũ fuisse credi potest, vt ex ijs, quæ Ælius Lampridius, Herodianus, alijq; scriptores memoriæ prodiderunt, liquidò apparet. Nullus enim principum ad hanc diem maiore libidinis flagrauit infamia vsque adeò, vt se in muliebrem sexum exsecari curarit: nullus maiori luxu opes prodegit imperij, nullus vixit impuriùs, omnium religionũ, Deorumq; contẽptor, præter quam patrij numinis Heliogabali: quod eò magis mirandum videtur, quòd cùm quartodecimo anno ætatis inclamatus fuisset imperator, duobus tantum annis imperauit, & decimosexto ætatis anno tumultu militari interfectus perijt: mirum ea ętate oẽs omnino mortales luxu, ac libidine superare potuisse. Eius corpus per vrbis vias more canini cadaueris à militib⁹ tractũ est militari cauillo appellãtibus indomitæ, & rabidæ libidinis catulã: nouissimè cùm angustũ foramen cloacę corpus minimè reciperet, vsq; ad Tiberim deductũ adiecto pondere, ne vnquã emergeret, in fluuiũ proiectũ est, vñ & Tiberinus, Traiectitiusq; est appellatus.

Aelius Lamp. Herodianus.

3 Alexander Seuerus 25. Imperator.

Eo interfecto recepit habenas imperij Alexander Seuerus vigesimus quintus ordine imperator meliore orbis fato, ex Mãmêa consobrinus Heliogabalo, ab eoq; dum viueret, adoptatus, quòd Heliogabalus nullũ haberet filium: Alexandri nomen accepit, quòd in tẽplo dicato apud Arcenam vrbem Alexandro Magno natus esset, cùm casu illuc die festo Alexandri pater cum vxore patriæ solẽnitatis implendæ causa venisset: singulari Princeps clementia ita, vt eius imperium ἀναίματον, idest, sine sanguine dictũ fuerit: comitate etiã eximia Dñm se appellari vetuit, & epistolas ad se quasi ad priuatũ scribi iussit, seruato tantùm nomine imperatoris. Nomẽ Antonini, & Magni delatum sibi à senatu recusauit, quòd onerosum esse d ceret tantorũ nominũ maiestati satisfacere, vt fusè refert Ælius Lãpridius. Cæterùm Seueri nomen libẽter accepit, quod illi milites indiderunt ob ingẽtem vigorẽ animi, & admirandam, singularemq; constantiam contra militum insolentiam. Omnibus se blandum, affabilemq; pręebebat vsq; adeò, vt amicos non solùm primi, ac secundi loci, sed etiam inferiores ægrotantes viseret; sibi ab omnib⁹ liberè, quę sentiebant, dici cuperet; cùm dictum esset, audiret; cùm audisset, vt res poscebat, emẽdaret: itaque cum ei obijcerent nimiã ciuilitatẽ Mammea mater, & vxor Memmia Sulpitij consularis viri filia, sæpeq; dicerent, molliorem tibi potestatem, & contemptibiliorẽ imperij fecisti, sed securiorẽ, inquit, atq; diuturniorem, sane ob præclaras naturæ dotes, imperatoriasq; virtutes omnis memoriæ princeps

Aelius Lamp.

censeri

censeri debet, quas singulares in Christianos beneuolentia cumulauit: passus est enim Christianos esse, imo, vt auctor est Lampridius, in maiori larario, Lampridius. in quo diuos principes, deosq; gentilico more venerabatur, Christi quoq; habebat effigiem, eiq; templum erigere cogitauit: licet aliquorum præsidũ iniustitia, præcipueq; Vlpiani Iurisconsulti opera nonnulli Christiani interfecti legãtur initio imperij Alexandri; quòd adhuc penè puer, vtpotè decimũ sextum agens annum à viris grauissimis, quorum consilio administrabat imperiũ, facile eò adduci poterat, vt Christianos prætextu non religionis, sed iustitiæ, alijsq; nominib⁹, quæ Vlpiano Christianorũ hosti infensissimo haud difficile erat obtendere, capite plecteret. Clamabat sæpi⁹ quod à quibusdã Christianis audierat, idq; per præconem, cùm aliquẽ emẽdaret, dici iubebat: *Quod tibi non vis, alteri ne feceris*: quam sententiã vsq; adeò dilexit, vt & in palatio, & in publicis operibus perscribi iuberet. Quanquã verò his omnibus virtutibus abũdaret, milites tamen nimiam eius seueritatẽ, & longè maiorem post Heliogabalum non tulerunt: denique agentem eum cum paucis in Britannia, vt alij volunt, in Gallia, non ex omnium sentẽtia, sed latrocinantium modo quidam milites, & ij præcipuè, qui Heliogabali præmijs effloruerãt, occiderunt, postquam vixisset annis 29. mensibus tribus, diebus septem, ac tredecim annis imperasset: fuisse post D. Chrysost. obitum ascriptum in Deorum numerũ affirmat D. Chrysost. homilia. 26. in 2. Epistolam ad Corinth.

4 Iulius Maximinus 26. imperator. Successit vigesimo sexto loco in imperiũ Iulius Maximinus Thrax gente, & sæuitia insignis; qui septimũ aduersus Ecclesiam bellum mouit; in prima pueritia pastor, nonnũquam procer, qui latronibus insidiaretur, & suos ab incursionibus vindicaret, vt ait Iulius Iulius Capitolinus. Capitolinus, magnitudine corporis ferè Gigantea conspicuus, virtute inter omnes milites clarus, forma virili decorus, ferus moribus, asper, superbus; prima stipẽdia illa equestria fuere sub Seuero, cui vt notus esset, hæc fuit causa. Natali Getæ filij minoris Seuerus militares dabat ludos propositis præmijs argenteis, idest, armillis, torquibus, & balteolis: hic adolescens & semibarbarus, & vix adhuc latinæ peritus linguæ ab imperatore publicè petijt, vt sibi potestatem faceret contendendi cũ ijs, qui iam non mediocri loco militarẽt: magnitudinẽ corporis Seuerus miratus, primùm eum cũ lixis cõposuit, sed fortissimis quibusq;. Tunc Maximinus sexdecim lixas vno sudore deuicit, sexdecim acceptis præmijs, munusculis non militaribus, iussusq; militare. Tertia forte die cùm processisset Seuerus ad cãpum, in turba exultantẽ more barbarico Maximinũ vidit, iussitq; statim tribuno, vt eũ coërceret, ac Romana disciplina imbueret: ille vbi de se intellexit imperatorẽ locutũ, suspicatus barbarus & notũ se esse principi, & inter multos cõspicuũ, ad pedes imperatoris equitantis accessit: tũ volens Seuerus explorare, quãtus in currẽdo esset, equũ multis circuitionibus admisit, cumq; imperator laborasset, nec ille tamẽ à currẽdo per multa spatia desijsset, ait: Quid vis Threcisce? nunquid delectat luctari post cursum? quantũ libet, inquit, imperator: descendit Seuerus ex equo, & recentissimos quosq;, ac fortissimos milites ei comparari iussit; tum ille more solito septem fortissimos vno sudore vicit: solusq; omnium à Seuero post argentea præmia torque aureo donatus est: iussusq; inter stipatores corporis sui semper in aula consistere. Hinc factus inter milites clarus amari à tribunis, à commilitonibus suspici, impetrare ab imperatore, quod vellet, cùm adhuc adolescens esset, sed tamen longitudine corporis, & vastitate, ac forma, atque oculorum magnitudine, & candore omnes excelleret: tanta corporis magnitudine, vt octo pedum esset, & propè semis; pollice

sita vasto, vt vxoris dextrocherio pro annulo vteretur; calceamentum eius pede maius hominis vestigio, atque mensura, tantis viribus, vt rhedam onustam solus moueret; equo si pugnū dedisset, dentes solueret, si calcem, crura frāgeret; lapides tophicios friaret; arbores teneriores scinderet; alij denique eum Milonem Crotoniatem, alij Herculem, Antæum alij vocabāt. Itaque tribunum legionis quartæ ex tyronibus, quam ipse Seuerus compo suerat, effecit, eumque in hæc verba prouexit: *Veteres milites tibi Maximine idcirco non credidi, quòd veritus sum, ne vitia eorum, quæ sub alijs inoleuerunt, emendare non posses: habes tyrones ad tuos mores, ad tuam virtutem, ad tuum laborem, eos fac militiam addiscere, vt mihi multos Maximinos Reipublicæ optabiles solus efficias.*

5 Occiso itaque Alexādro Maximinus primùm è corpore militari nondum senator sine decreto senatus Augustus ab exercitu est appellatus: respondebat vastitati corporis par crudelitas, ita vt illum alij Cyclopē, alij Busiridem, alij Scironem, nonnulli Phalarim, multi Typhonem, vel Gygem vocitarent. Illum senatus tantùm timuit, vt vota in templis publicè, priuatimq; mulieres etiam cum suis liberis facerent, ne vnquam vrbem Romam videret: audiebat enim alios in crucem sublatos, alios animalibus nuper occisis inclusos, alios feris obiectos, alios fustibus elisos, atq; hæc sine delectu dignitatis. Non fuit animal in terris crudelius, omnia sic in viribus suis ponens, quasi non posset occidi, seseq; ob viriū, corporisq; magnitudinem immortalem ducēs. Quarè non mirum, si initio statim imperii Christianos persequendos decreuerit, vt refert Euseb. lib. 6. cap. 21 Eusebius. *Maximinus*, inquit, *propter grauem inuidiā, qua contra Alexandri familiam, in qua complures fideles, & Christiani versabantur flagrabat, acerbam persecutionis tempestatem concitauit, iussitque solos Ecclesiarum præsides tanquàm auctores doctrinæ Euangelicæ necidari.* Hanc persecutionem sextam ordine ponit Orosius lib. 7. cap. 19. & Augustinus lib. 18. de ciuitate Dei cap. 25. sed eam nos septimam constituimus iuxta eam suppositionem, quam cum alijs auctoribus iam superiùs meliorem duximus. Orosius. D. August.

6 Hoc temporé Pontianus, & Anterus Romani Antistites martyrio coronantur, alijq; innumerabiles, vt par est credere de tam sæuo, immaniq; tyranno, vt in suos quoque vel fictis, vel minimis de causis crudeliter desæuiret, nec nisi multis eorum millibus interfectis quiesceret, vt testatur Iulius Capitolinus: Ignobilitatis inquit, tegendæ causa omnes cōscios generis sui interemit: nonnullos etiam amicos, qui ei sępe misericordiæ, ac pietatis causa pleraque donauerant. Factionem quandam ipse finxisse perhibetur, vt vim crudelitatis augeret: denique sine iudicio, sine accusatione, sine delatore, sine defensione omnes interemit, omnium bona sustulit, & plus quatuor millibus hominum occisis se satiare non potuit. Illud tamen factum est diuinitùs, vt ne tantùm crudelitatis monstrum diu perduraret, cessaretq; adeò Christianorum persecutio, nec enim triennio ampliùs imperauit. Verùm enim verò, cùm Romani eius crudelitatem ferre non possent, vt auctor est idem Capitolinus, quòd delatores euocaret, accusatorē immitteret, crimina fingeret, innocentes occideret, damnaret omnes, quicunque in iudicium venissent, ex ditissimis hominibus pauperrimos faceret, nec aliunde nisi malo alieno pecuniam quæreret, deinde sine delicto consulares viros, duces q; multos interimeret, alios Scythicis vehiculis exhiberet, alios in custodia detineret, nihil deniq; prætermitteret, quod ad crudelitatem pertinere videretur, defectionem ab eo pararunt non Romani tantùm, sed quia & in milites sæuiebat, exercitus, qui erat in Africa, subita, & ingenti seditione Gordianum senem virum grauissimum, tunc proconsulem, etiā Iul. Capit. Capitol.

inuitum

inuitum, & reclamantem instanter cum gladijs, & cum omni genere telorum purpuram sumere coegit, atq; imperatorem appellauit, posteaque Maximinum, & filium eiusdem nominis adolescentem longè pulcherrimum, vigesimum agentem annum, quem ipse Augustum nominauerat, in tentorio quiescentem occiderunt conclamãtibus cunctis militari ioco ex pessimo genere ne catulum quidem habendum: eorum capita præfixa contis Aquileiensibus demonstrarunt, missa etiã Romam. Dici vix potest quanta vbique lætitia fuerit, cùm Romam per Italiam Maximini caput ferretur, cunctis ad gaudium publicũ occurrentibus: iam primus is nũcius, qui ex Aquileiensi vrbe Romam missus fuerat, tanto impetu mutatis equis cucurrit, vt quarta die Romam veniret. Obijt sexagenario maior, postquã vti diximus tribus annis imperij clauum tenuisset.

Octaua Ecclesiæ sub Decio imperatore persecutio.

SECTIO VIII.

1 *Balbinus, & Pupienus imperatores.*

VIVENTE, ad huc Maximino Pupien⁹, qui & Maximus militari excellens disciplina, & Clodius Balbinus generis nobilitate clarissimus ex senatus consulto imperatores appellati fuere, sed eos quam primùm milites, vt pote non à se, sed à senatu creatos occiderunt: similiterque duo Gordiani pater, & filius, qui etiam consentiente senatu intruserant principatum, periere, Gordiano adolescente facto Augusto, qui si Pupienus, & Maximus, denique Gordiani in imperatorum numerum eodem simul tempore adscribantur, vigesimum octauum locum in Romanis imperatoribus tenet, cuius vt pro-

Gordianus imperator vigesimus octauus.

sapia, totaque de Gordianis historia fiat illustrior, sciendum ex Iulio Capitolino, & Arriano scriptore Græcæ historiç, Dexippo etiã Græco auctore, quos laudat idem Capitolinus, non duos, sed tres fuisse Gordianos. Horum senior natus ex patre Metio Marullo, matre vlpia Gordiana originem paternam ex Gracchorum, maternam ex Traiani imperatoris genere duxit. Post nobilem quæstùram, ac præturam consulatum primum inijt cum Antonino Caracallo, secundum cum Alexandro: post consulatũ proconsul Africæ factus est, sic amatus ab Afris, vt eum alij Scipionem, Catonem alij, multi Mutium, ac Rutiliũ, aut Lęliũ dicerent. Extat honorifica eorum acclamatio, cum enim quadã die factũ imperatorium legeret, atq; à proconsulibus Scipionibus cœpisset, acclamatum est, *Nouo Scipioni, vero Scipioni Gordiano proconsuli.*

Iul. Capitol. Arrianus, Dexippus.

2 Igitur cùm iam orbis terrarũ odio Maximini flagraret, imperator cum filio etiam Gordiano est appellatus iam octogenarius: quorum electio senatui fuit gratissima: res tamen infeliciter cecidit, etenim Gordianus filius à Capeliano Maximini duce cõmisso prçlio vincitur, & interficitur. Gordian⁹ verò pater audita filij morte graui perculsus dolore, timensque præterea Maximini copias, vt hostiũ vincula, ignominiãq; vitaret, laqueo vitam finiuit. Hic exitus duorum Gordianorum fuit, quos ambo senatus & appellauit Augustos, & in Diuos retulit, postquam imperium anno vno, & mensibus sex administrarunt: atque hic Gordianus iunior senis Gordiani filius est secundus eorum Gordianorum, de quibus cœpimus dicere, appellatus sui temporis Priamus. Fuit tertius Gordianus, quem Dexippus apud Capitolinum putat secundi Gordiani filium, alij ex Gordiani senioris filia susceptũ, qui simul cũ Balbieno, & Pupieno, siue Maximo adeptus imperium est, de quo præcipuè hoc loco agere instituimus. Id verò ita ac-

ciuit: post mortem duorum Gordianorum præcedentium trepidus senatus, & Maximinum vehementiùs reformidans Pupienum, siue Maximum, & Clodium Balbinum appellauit Augustos. At milites, & populus tertium Gordianum adhuc paruulum annos agentem vndecim, vt pleriq; aiunt,
Iuni⁹ Cordus. tredecim, vt alij, vt Iunius Cordus scribit, sexdecim, petierunt appellari Cęsarem. Itaque raptus ad senatum, tectus indumento imperatorio Cæsar est dictus, & apud matrem educatus: sed occisis Maximinis, cùm etiam Pupienus, & Balbinus seditione militari interēpti cecidissent, postquā biēnio imperauerant, tum demū Gordianus adolescēs, qui Cæsar tantùm eatenùs fuerat, summo omnium applausu, & gratulatione fuit appellatus August⁹, solusq; deinceps imperium tenuit: post aliquantum temporis duxit vxorem filiam Misithei doctissimi viri, quem præfectum prætorij statim nominauit, eiusq; prudentia, atque consilio omnia rectè administrabat, vt ipsemet Gordianus in literis ad socerū confitetur: in quibus inter alia, *Nunc demum*, inquit, *intelligo neque Fœlicem prætorianis cohortibus præponi debuisse, neque Serapammoni quartam legionem credendam fuisse, & ne omnia dinumerem, multa non esse facienda, quæ feci: sed Dijs gratias, quòd te insinuante, qui nihil vendis, didici ea, quæ inclusus scire non poteram. Quid enim facerē mi pater verum audias velim, miser est imperator, apud quem vera reticentur, qui cùm ipse publicè ambulare non possit, necesse est, vt audiat, & vel audita, vel à plurimis roborata confirmet.*

3 Vita functo Misitheo Marcus Iulius Philippus Arabs humili natus genere, sed superbus prætorij pręfectus factus est, Gordianoq; insidiari cœpit aspirans ad principatum; infestos ei milites statim reddidit, per quos etiā rumores sparsit adolescentem esse Gordianum, imparem imperio esse: corrupit postea principes, effectúq;, vt palam Philippus ad imperium posceretur: itaq; iussum est à militibus, vt quasi tutor Gordiani Philippus cū eo pariter imperaret. Suscepto igitur imperio Philippus superbissimè contra Gordianum egit: res eò deducta est, vt Gordianus videns se contemni, & sensim imperio spoliari, petierit, vt æquale saltem cum Philippo haberet imperium, quod minimè impetrauit; dehinc vt loco Cæsaris haberetur, ne id quidem obtinuit; saltem vt præfecti loco esset Philippo, id quoque negatum; vel vltimæ preces, vt eum Philippus pro duce haberet, ac pateretur viuere; pene Philippus consenserat: verùm cum secum ille cogitaret populi Romani, senatus, Africæ, ac Syrię, imo & totius Romani orbis erga adolescentem illum amorem singularē, timens ne pro eo, si viueret, vniuersi decertarent, eò quòd esset genere clarissimus, & nepos, ac filius imperatorum, & bellis grauibus totam Rempublicam liberasset, clamantē ante conspectum duci iussit, spoliari, & occidi, postquàm sex annis imperasset.

Ita impiè imperium inuasit Philippus gente Arabs, vti diximus, vigesimus nonus Romanorum imperator: 4 Philippus Imperator 29.
qui post Gordiani cædem Romam literas misit, quibus scripsit Gordianū morbo perijsse, seq; à militibus imperatorem appellatum: senatus facilè credens Philippum principem dixit, & Augustum nuncupauit. Is fecit consortem imperij Philippum filium, quem lego ab alijs Gallum Iulium Saturninum vocari; non diu tamen potuit durare imperium crudelitate quæsitum: etenim ipse quinto imperij anno Veronæ ab exercitu interfectus perijt, medio capite supra ordines dentium præciso: filius autē, quem participem imperij fecerat, Romæ à prætorianis obtruncatur, duodecimum ætatis annum agens, adeò seueri, & tristis animi, vt iam tum à quinquenni ætate nullo prorsus cuiusquam commento ad ridendum solui potuerit, patremq; ludis sæcularibus cachinātem petulantiùs,

quanquã adhuc tener auersatus fuerit: itaquè ἀγὐλαιος appellatus.

5 Philippo succesßit Decius trigesimus ordine imperator, ex inferiori Pannonia oriũndus, claris natus parentibus. Hunc Philippus contra Scythas cum supplemento copiarum misit, quem, cùm ad exercitum peruenisset, milites Illyriciani vnanimi conspiratione imperatorem fecerunt, renuentem, ac repugnantem strictis ensibus coegerunt: itaque & à senatu fuit Augustus appellatus. Ab ineunte ætate spem optimæ indolis præbuit, in quo virtutes cum ætate creuerunt, ad amplisßimas dignitates non ambitio, non empta suffragia, sed virtutes perduxere. Inter optimos Principes annumerari posset, si à Christianorũ sanguine sibi temperasset: sub hoc septimam persecutionem enumerat Orosius lib. 7. cap. 21. sed eam nos octauam facimus iuxta eam supputationem, quam persequimur; eam verò mouit, vbi primùm imperium obtinuit, datis ad persequendos ubique Christianos edictis imperialibus, in quos plùs nimio Philippi etiam odio sæuijt. Is, vt ait Paulus Orosius lib. 7. cap. 14. continuò, in quo etiam se ob hoc Philippos interfecisse docuit, ad persequẽdos, interficiendosque Christianos septimus post Neronem feralia dispersit edicta, plurimosque Sanctorum ad coronas Christi de suis cruciaribus misit. Non te moueat, quòd Orosius septimam hanc persecutionem appellet, cùm nos octauam nominemus, quippequi in hoc ab eo dissentimus ob ea, quæ non semel hoc ipso commentario annotauimus. De ea etiam ita scribit Eusebius lib. 6. historiæ Ecclesiasticæ cap. 39. *Philippo,* inquit, *cùm septem annos imperaßet, succesßit Decius, qui quoniam Philippo erat infensus, persecutionem aduersus Ecclesiam excitauit, in qua Fabiano Romæ martyrio consummato successit Cornelius: in Palæstina verò Alexander Hierosolymitanus Episcopus, cùm rursus propter Christum Cæsareæ ad præsidis tribunal in confeßione perdurasset, vir grandæuus, & honesta canitie decoratus ea terem experitur: cùm autem post splendidum, & illustre testimonium coram tribunali præsidis datum in custodia obdormiuisset, Hazabanes illi in Episcopatu Hierosolymitano succeßit. Babyla quoque Antiochiæ, perinde atque Alexandro, post confeßionem in carcere mortuo Ecclesiæ illi præsedit Fabius.* Dionysius etiam Episcopus Alexandrinus (apud eundem Eusebium lib. 6. cap. 41.) ita scribit ad Fabium, de quo paulò ante, Antiochenum Antistitem. *Persecutio ista non cæpit ex imperatorio edicto, sed illud anno integro præuenit: etenim ad vrbem hanc diuinator quidam, & fictor malorum venit, quisquis ille fuit, ac multitudinem ethnicorum contra nos mouit, & excitauit, atque ad patriam superstitionem tuendam inflammauit, à quo irritati, & omnem potestatem nacti ad impia flagitia perpetranda solum cultum Dæmonum, & nostri occisionem pietatem esse putabant: primum itaque presbyterum quendam nomine Metram comprehensum impia verba proloqui iubent, non obedientem fustibus cædunt, & acutis calamis faciem, & oculos pungunt, ac postea in suburbium eductum lapidibus obruunt: deinde fidelem mulierem nomine Quintam ad templum idolorum ductam adorare cõpellunt, auersantem, execrantemque idola pedibus ligatis per totius vrbis plateam lapidibus asperis stratam trahunt, ac simul molaribus lapidibus allisam, flagrisque cæsam ad eundem locum reducunt. Quo facto vno impetu cuncti irruunt in religiosorum domos, & quos quisque vicinos pios cognouerat, ad eorũ ædes multitudinem ducunt, populanturque, ac diripiũt, pretiosa sufforantur, viliora disijciunt, & igne adhibito in plateis cõburũt. Sed & præclarißimã tunc virginẽ prouectæ ætatis Appolloniam comprehendunt, denteisque illi cunctos percußis maxillis excutiunt, & rogo ante vrbem accenso viuam se combusturos minantur, nisi vna cum ipsis impia verba pronunciet: illa verò cùm paululùm detrectaßet, ac moras in speciẽ velut deliberatura traxißet, repente in ignem insilijt, & comburitur. Denique & Serapionem domi suæ agentem comprehendunt, acerbisque tormentis affligunt, ac cunctis corporis artibus confractis è superiori tabulato præcipitem deijciunt: nulla nobis via, ne publica quidem, nullus etiam angiportus, nec noctu nec*

Decius imperator 30.

Orosius.

Idem.

Eusebius.

Diony. Epis.

Apollonia pro Christo in ignem insilit.

Serapion tormentis affligitur.

per

per diem patet, cunctis passim vociferantibus, nisi quis blasphema verba succinat, hunc repentè trahendum esse, & comburendum; quin & ipsum edictum imperatoris affertur, & subsequitur illud à Domino nostro prædictum horrendum maximè, nempe vt & electi scandalizentur, si fieri posit. Hæc Dionysius, & alia quàm plurima de huius persecutionis acerbitate, vt apud citatum Eusebij locum videre licet.

6 Porrò tam uehemens fuit huius persecutionis procella, vt multi fideles, etiam qui fortissimi esse videbantur, magnitudine tempestatis abrepti, atque ad idololatriæ scopulos allisi naufragium miserrimum fecerint; quem luctuosum casum deplorat D. Cyprianus epistola de lapsis; vbi postquàm quorundam magnificis verbis laudauit constantiam, subiungit. *Has martyrum cælestes coronas, has confessorum glorias spirituales, has stantium fratrum maximas, eximiasque virtutes mæstitia vna contristat, quòd auulsam nostrorum viscerum partem violentus inimicus populationis suæ strage deiecit: quid hoc loco faciam dilectissimi fratres fluctuans vario mentis æstu? quid, aut quomodo dicam? lacrymis magis, quàm verbis opus est ad exprimendum dolorem, quo corporis nostri plaga deflenda est, quo populi aliquando numerosi multiplex lamentanda iactura est. Quis enim sic durus, aut ferreus, quis sic fraternæ charitatis oblitus, qui inter suorum multiformes ruinas, & lugubres, ac multo squallore deformes reliquias constitutas siccos oculos tenere præualeat, nec erumpente statim fletu priùs gemitus suos lacrymis, quam voce depromat? Doleo fratres, doleo vobiscum, nec mihi ad leniendos dolores meos integritas propria, & sanitas priuata blanditur, quandò plus pastor in gregis sui vulnere vulneretur: iaculis illis grassantis inimici mea simul membra percussa sunt, sæuientes gladij per mea viscera transierunt, in prostratis fratribus & me prostrauit affectus.* Hæc ille. Describit eandem persecutionem Nicephorus lib. 5. à cap. 27. *Multi,* inquit, *sacrum pro Christo obiere certamen: in primis tamen Ecclesiarum præsides, & quicunque alios apud nos eloquentia, & sapientia antecellerent, infanda, crudeliaque tormenta tolerantes vitam reliquerunt, sicuti Romæ Fabianus, in Palæstina Hierosolymis Alexander, Antiochiæ Babylas (cuius in Episcopatu Fabius successor fuit) Episcopalem stolam sanguine multo imbuerant.*

D.Cyprian.

Pastor in grege vulneratur.

Nicephorus.

7 In huius Decianæ persecutionis tempora incidit lapsus ille Origenis in Alexandriæ ciuitate, quem referunt Epiphanius hæresi 64. Eusebius lib. 6. historiæ Ecclesiasticæ capite 32. Nicephorus lib. 5. cap. 32. & alij. *Multa,* inquit Epiphanius, *sunt fortia facta, quæ per traditionem referunt veteres de hoc viro, sed non permanserunt ipsi, quæ ad præmium consequendum pertinent, in finem: propter eminentissimam enim sanctitatem eius, ac doctrinam ad multam inuidiam deuenit, & per hæc magis irritabat eos, qui illo tempore principalem pietatem administrabant. Per Diabolicam verò malignitatem excogitarunt malitiæ operatores, quomodò turpitudinem viro* (Origeni) *impingerent, & plagam talem decernerent, ita vt in abusum corporis ipsius Æthiopem subornarent, aut sacrificare iuberent: ipse verò non ferens Diabolicæ operationis versutiam proclamauit, vtrisque rebus sibi propositis sacrificare se potius velle; non tamen spontanea mente hoc perfecit, velut magna de hoc fama refert: sed quandoquidem omnino confessus est se facturum hoc esse, iniecto in manum eius thure, ipsum ad aræ rogum adduxerunt, atque sic à confessoribus, & martyribus tunc re cognita reiectus est.* Ita Epiphan. Hæc sunt, quæ de lapsu Origenis ab his autoribus commemorantur; quæ tamen Cardinalis Baronius tomo 2. Annalium fabulosa, & commenticia esse arbitratur, nõ multùm vehementibus quibusdam coniecturis persuasus ea non ab Epiphanio scripta, sed ab aliquo vitiatore addita: quod mihi de veterum scriptis iudicium non facile ferendum videtur, ne eadem facilitate multa alia, quæ ad refellendos hæreticorum errores pertinent, ab aduersarijs negari, & eleuari possint: sanè coniecturas, quibus Baronius innititur, vt sibi fictitia isthæc esse persuadeat, ductas ex eo, quòd nõnulli, qui pro Origene eo tempore Apologias cõscripserũt, veluti Rufinus, & Eusebius (eius est enim ea, quæ nomine Pamphili cir-

Ephiphanius.
Eusebius.
Nicephorus.

Origenis lapsus

Baronius.

D. Hieronym. conferetur, vt non semel docet D. Hieronymus, præcipuè verò epistola. 65. quæ est ad Pammachium, & Oceanum, easdē meritò quisquiam ea ratione retorserit, quòd potiùs ij, qui alicuius partes defendendas suscipiunt, nō facta turpiter, sed gesta prȩclarè in medium afferre solent, eaq; omnia præterire, quæ vel leuissimā infamiæ labeculā aspergere, aut notam possunt inurere. Quare non video, cur rē Epiphanio, Nicephoro, alijsq; auctorib9 grauissimis testatissimā in dubium reuocemus. Atq; hęc fuere, quæ præcipuè in Deciana persecutione perstringēda putauimus, quę tamen Deo in infensissimum Ecclesiæ hostē vindicante non diu durauit: etenim secundo imperij anno Decius ad liberandos à Gotthis Thracas cum filio, quem iam Cæsarē appellauerat, profectus, victor primis cōgressibus, postea in collocatas ab hostibus certo loco insidias incidēs, suis difficillimè præliantibus, vt refert Sextus Aurelius, (Sextus Aurel.) inter cōfusas turbas gurgite palustri submersus perijt, ita vt nec cadauer eius potuerit inueniri: filius verò in prælio occiditur. Vixit ānis quinquaginta, obijt nondum secundo anno imperij finito.

Nona sub Valeriano, & Gallieno eius filio Ecclesiæ persecutio.

SECTIO IX.

I DECIO perēpto, eiusq; exercitu pfligato legio, quę integra Scytharum fide remanserat, Trebonianum Gallū ex Patritiorum familia, ducem eo tempore limitis Mysiæ trigesimum primum ordine imperatorem nominauit; qui su- (Trebonianus Gallus 31. imperator.) perfuerant ad eum quasi ad reliquiarum Romani exercitus seruatorem confugerūt, quo rumore adductus senatus Augustum appellauit. Percussit fœdus cum Scythis non sine Romani nominis ignominia: *Tunc primùm*, ait Pomponius Lætus, (Pomp. Lętus.) *diuturno, & libero potentatu populus Romanus tributa pependit: tunc primùm Resp. iugum Scythicæ seruitutis accepit; qui tributo pendendo obnoxiam fecerit Romanam vrbem, præter Gallum fuit nemo:* Volusianum filium consortem fecit imperij. Infelix, & infaustum imperium Galli fuit: etenim Scythæ nō contenti tributo, sed insolentiores effecti ingenti exercitu terra, mariq; depopulantur Dardaniā, Thraciam, Thessaliam, Macedoniam, Hellada, & partem Asiæ, imo & iam ipsi Italiæ minabantur: repressi tamen opera, ac virtute Æmiliani ducis limitis Mysię non sine magna strage, ac cęde in suas solitudines coacti sunt: eius etiam tempore grauissima toto orbe pestilentia grassata est: habuit ea lues ex Æthiopia ortum, tam grauis, & acerba, vt per annos decem, ac secundum alios quindecim terras pene omnes exhauserit. Tandem Gallus cùm copias contra Æmilianum duceret, superatus, & à suis militibus desertus vnà cum filio cęditur, postquam duobus annis imperasset.

2 Succesit trigesimosecundo loco Æmilianus ortus in Mauritania obscuris parentibus, (Æmilian' 32. imperator.) dux limiti Sarmatico in Mysia à Decio præpositus, & minimè submotus à Gallo: suis militibus non contentis stipendio pro concione pollicitus est id augere Æmilianus, si hostes vicissent: illis præmio accensis, apertis castrorum portis auidum pugnæ militem educit, qui tanto in hostes illatus est impetu, vt non fugauerit modò, sed bona ex parte ceciderit, illorumq; regiones abactis prædis penè exhauserit: reuersus in Mysiam persoluit militi præmia Æmilianus; adeò eo successu gratus exercitui, vt eum imperatorem appellauerit, ad

quē oprimendū cum Gallus, qui adhuc viuebat, cum filio accurreret, ambo primis prælijs cæsi sunt, vti diximus, militibus Gallo adhærentibus. Interea milites, qui in Alpibus erant, Valerianū imperatorem creant, quo accepto nuncio, quæ est humanarum reū inconstantia, qui Æmiliani partes sequebantur, ne ciuili bello se implicarent, contēplantes etiam humilitatē generis Æmiliani, & è cōtra insignem Valeriani nobilitatē Æmiliano interfecto ad Valerianū se contulerunt post trimestrē Æmiliani principatū, anno ætatis eiusdem 40.

B Licinius Valerianus 33. imperator.

Capessit igitur imperium Publius Cornelius Licinius Valerianus, trigesimus tertius Romanorū imperator, genere nobilis, tanta ante imperium probitatis opinione, vt cū in æde castrorū senatus haberetur, ireturq; per sententias singulorū, cui deberet censura deferri, absente Valeriano omnes interrupto more dicēdæ sententię vna voce dixerint: Valeriani vita censura est, ille de omnibus iudicare debet, qui est omnibus melior, hunc censorē omnes accipimus, hunc imitari volumus. Hoc senatus consultū cùm Decius, qui adhuc viuebat, & imperabat, accepisset, recitassetq; in conuētu summorū virorum ad Valerianū cōuersus, Felicem te, inquit, Valeriane senatus sentētia, totius orbis humani suscipe curā, quam tibi detulit Romana Resp. quā solus mereris, iudicaturus de moribus nostris: tu æstimabis, qui manere in curia debeāt; tu equestrē ordinem in antiquum statum rediges; tu censibus modū pones; tu vectigalia firmabis, diuides statū, respublicas recensebis; tibi legū scribendarum auctoritas dabitur; tibi de ordinibus militum iudicandū est, tu arma respicies; tu de nostro palatio, tu de iudicibus, tu de præfectis eminentissimis iudicabis; excepto deniq; præfecto vrbis Romæ, exceptis consulibus ordinatijs, & sacrorum Rege, ac maxima virgine Vestalium, si tamen incorrupta permanebit, de omnibus sentētias feres: laborabūt autē etiam illi, vt tibi placeant, de quibus non poteris iudicare. Hæc Decius. Ex quibus apparet quātę auctoritatis, & existimationis esset Valerianus: quomodo autem fuerit creatus imperator, paulò superiùs diximus. Non tū par fuit opinioni fortuna, etenim factus imperator bellū gerens in Mesopotamia cū Sapore rege Persarū, cum ductu cuiusdam sui ducis, (incertū dolo, an casu?) in ea esset loca deductus, vbi nec fortitudo, nec disciplina militaris quicquā valere potuit, infeliciter captus venit in ditionē Saporis, apud quem captiuus consenuit: nec enim eum vnquā dimittere Sapor voluit, tametsi fuerit multorū regum amicorū literis ad id præstandum solicitatus, quas habes apud Trebellium Pollionē in vita Valeriani: quādiu vixit, vt ait Sextus Aurelius, Sapor incuruati eius ceruicibus pedē imponēs equum ascendere consueuerat. Itaq; in hac miserrima seruitute obijt septuagenario maior, decimo quinto imperij anno, sed horū quindecim octo peregit captiuus. Filius Gallienus, quē pater initio statim sui principatus participem imperij fecerat, tantū abest, vt patrē è durissima seruitute liberare contēderit, vt ea potiùs lætatus inde occasionē liberiùs viuendi arripuerit, homo natus abdomini, & uoluptatibus; tanta in gubernando socordia, vt per totū terrarum orbē grauissima bella exorta totū Romanum imperiū turbauerint; triginta namq; tyrāni eodē tempore sibi Romanorū imperatorū nomen arrogarunt, quos omnes annumerat Trebellius Pollio: tanta crudelitate in milites, vt terna, & quaterna millia singulis diebus occideret: sed ita tamen liberalis, & munificus, vt nihil vnquā petenti denegaret. Ægerrimè tulēre Romani Gallienum de patris libertate minimè esse solicitū, eumq; inultum relinquere, quem externi Reges vtcunque vindicauerāt: id quod ipsi aliquandò quidam scurræ obiecerunt. Nam cùm per iocum

Trebellius.

Sextus Aurel.

Gallienus imperator 34.

Trebel. Pol.

Regi Persarum quasi captiuus cũ suis per pompam duceretur, quidam scurrę miscuerunt se Persis, diligentissime scrutãtes omnia, atque vnius cuiusque vultum mira inhiatione mirantes: à quib' cùm quęreretur, quid illa agerent solertia, responderunt, Patrem Principis quærimus; quod cùm ad Gallienum peruenisset, non mœrore, non pietate commotus est, scurrasque iussit viuos exuri. Tandẽ Gallienus à suis interemptus est anno ætatis quinquagesimo; septem cum patre, solus octo annis imperauit.

4. Sub his imperatoribus passa est Ecclesia nonam generalem persecutionem, quamuis eam octauam constituant

D. Hieronym. D. August. D. Hieronymus lib. de viris illust. in Cypriano, D. Augustinus lib. 18. de ciuitate cap. 52. &

Orosius. Paulus Orosius lib. 7. cap. 22. ea potissimum à Valeriano cõmota est. Nec ipso statim imperij initio, quippe cùm, vt au-

Dionys. Alex. Nicephorus. ctor est Dionysius Alexãdrinus apud Eusebium lib. 7. cap. 9. & Nicephorus lib. 7. cap. 10. *Nemo imperatorum, qui eum anteierant, tantam beneuolentiam, & comitatem aduersos Christianos declarauit, imo verè, ne illi quidem, qui Christiani erant, eoque nomine palàm appellati, ita hos sunt amplexati, vt ille: qui quidem initio imperii sui quàm familiarissimè, & amicissimè, idque in oculis omnium eosdem excepit, & tota domus eius piis hominibus complebatur, erat atque planè Dei Ecclesia.* Hęc ille. Quid verò fuerit causæ, cur postea fideles tam acerba, & graui persecutione fuerit insectatus, amoremque in odium verterit, his verbis declarat. *Doctor quidam, & princeps Magorum Ægypti illum tandem perdito consilio deprauauit, & non impulit solùm, vt homines castos, ac sanctos Dei, vt pote scelestorum, ac execrabilium incantamentorũ aduersarios, & oppugnatores (satis namque virium, ac potentiæ præsentiæ aspectu, spiritu, & voce solũ ad detestabiliũ Dæmonũ insidias dissipãdas & habent, & semper habuerũt,) acerbè persequeretur, necíq; traderet; verũ etiã, vt impuras ceremonias obiret, & profanas exerceret præstigias, execranda mysteria exequeretur, mactaret pueros misellos, prolem infeliciũ parentũ sacrificaret, tenera infantiũ discecaret viscera, & Dei dein creaturas discinderet, dilaceraretq;.* Hęc ille.

Hoc tẽpore pręter innumeros alios passi sunt Sixtus Papa, & Laurentius Diaconus longè clarissimus, & D. Cyprianus Carthaginẽsis episcopus, doctrina, & sanctitate admirabilis, & trecenti illi martyres apud Carthaginẽ, qui eò quòd optione data à Præside, vt vel in fornacẽ calcariã incensam cõijci, vel thus Ioui incendere eligerent, ipsi vltrò sese in fornacẽ coniecerũt, cũ calceq; permisti exarserunt, massa candida sunt appellati. Porrò hæc sub Valeriano persecutio tribus tantùm annis cum dimidio durauit, 5 Xistus Papa, Laurentius, & Cyprian' martyriũ subeunt.

quẽadmodũ docet Dion. Alex. apud Euseb. lib. 7. c. 9. accõmodans Valeriano illud, quod de Antichristo dr Apoc. 13. *Datũ est ei os loquens magna, & blasphemias: & data est ei potestas facere menses quadraginta duos.* Cessauit verò cũ captus est à Sapore rege Persarũ, quẽadmodum superiùs commemorauimus: quod accidit 8. eius imperij anno. Quo capto Gallienus solus imperiũ administrauit, & persecutionẽ contra Christianos inhibuit, patrisq; aduersus illos edicta rescidit, aliaq; in eorũ fauorẽ vulgauit, vt affirmat Euseb. lib. 7. c. 14. *Cum Valerianus, inquit, apud barbaros seruitutẽ subijsset, filius eius solus imperio potitus, clemẽtiùs, & moderatiùs se gessit in gubernando, & edictis vulgatis persecutionem remisit, relaxauitq;, atq; adeò illos, qui verbo Dei præerãt, quod ipsis in more positum fuisset, liberè exequi per literas mãdauit, quæ sic habet. Imperator Cæsar Publius Licinius Gallienus Pius, Fortunatus Augustus Dionysio, & Pinnæ, & Demetrio, & cæteris episcopis salutẽ. Meæ munificentiæ beneficiũ per vniuersũ orbẽ diuulgari præcepi, vt qui loca religiosa, quæ spectãt ad Christianos, possidẽt, ab illis statim discedant, & propterea vos literarũ mearũ exẽplari vti poteritis: quo nemo deinceps vobis quidquam facesset molestiæ: atque illud quidem vt nunc liberè, & pro arbitratu à vobis expleri queat, iam pridẽ à me erat cõcessũ: his de causis Aurelius Cyrenius, qui summam rerũ secundum me administrat, literarũ etiam exẽplar conseruabit.* Hactenus Eusebius.

Dionys. Alex. Apoc. 13. 5. Eusebius.

 Decima

Decima sub Aureliano Ecclesiæ persecutio.

SECTIO X.

1 OCCISO Gallieno Flauius Claudius, iam ipsius Gallieni morientis sententia designatus, ab exercitu appellatur imperator, quem miris in cœlum vsq; effert laudibus Trebellius Pollio, in eoque ait Traiani virtutem, Augusti moderationem, Antonini pietatem mirificè enituisse, tamque absolutum numeris omnibus imperatorem fuisse, vt eius stirpem ad imperiũ summi principes eligerent, emendatior senatus optaret. Vbi primùm factus est Imperator, Aureolũ, qui grauior Reipublicæ fuerat, quod multum Gallieno placebat, conflictu habito à Reipublicæ gubernaculis depulit; tyrannumque missis ad populum edictis, datis etiam ad senatum orationibus iudicauit; imo Aureolum arrogãtem, & fœdus petentem imperator grauis, & seuerus non audiuit, illoq; responso reiecit. Hæc à Gallieno petenda fuerant, qui consentire moribus poterat, & timere: denique iudicio militum apud Mediolanum Aureolus dignum exitum vitæ, ac moribus suis habuit. Tãta animi magnitudine, atq; robore fuit Claudius, vt trecenta viginti millia armatorum gentium barbararum, seu, vt ipsemet in quadam ait epistola, Gotthorum, quæ in Romanum imperium inuaserant, ita cõtriuerit, ut vix aliquos ad patrium solum redire permiserit: ob quam victoriam clypeus illi aureus totius senatus iudicio in Romana curia, & in Capitolio ante Iouis templum statua aurea decem pedum, & in rostris columna, palmata statua super fixa, librarum argenti mille quingentarum collocata. Finito bello Gotthico grauissimus morbus increbuit, ex quo etiã ipse Claudius diem clausit, cùm biennium non integrum imperasset. Eo vita functo Quintilius frater eiusdem delatũ sibi omnium iudicio suscepit imperium, sed ob breuitatem temporis nihil dignum imperio gerere potuit, nam septima decima die, quòd se grauem, & serium contra milites ostenderat, ac verum principem pollicebatur, à militibus interempt⁹ perijt. Alij aliter eius obitum memorant, quòd scilicet Aureliani imperatoris nuntio exterritus sanguine è venis emisso vitam finierit.

Electus subinde Aurelianus trigesimus septimus Romanorum imperator, mediocri patre genitus, & vt quidam ferunt, Aurelij clarissimi Senatoris colono inter Daciam, & Macedoniam: à prima ętate nullum vnquã diem, quanuis festum, vacantẽue prætermisit, quo non se pilo, & sagittis, cæterisq; armorum officijs exerceret: eius adhuc priuati extant nonnulla præclara facinora, nam erumpentes Sarmatas in Illyrico cum trecentis præsidiarijs solus attriuit. Refert Theoclius Cæsareorum temporum scriptor Aurelianum manu sua bello Sarmatico vna die quadraginta, & octo interfecisse, pluribus autem diuersis diebus vltra nongentos quinquaginta: idem apud Maguntiam tribunus legionis sextæ Gallicanæ Francos irruentes, cum vagarentur per totam Galliam, sic afflixit, vt trecentos ex ijs captos septingentis interẽptis sub corona vendiderit. Militibus ita timori fuit, vt sub eo postquam semel cum ingenti seueritate castrẽsia peccata correxit, nemo peccauerit: solus omninm militem, qui adulteriũ cum hospitis vxore commiserat, ita puniuit, vt duarum arborum capita inflecteret, quas ad pedes militis deligaret, easdemque subitò dimitteret, vt scissus ille vtrinque penderet: quæ res ingentem timorem omnibus iniecit. Libet hoc loco epistolam eius

Claudius imperator 35.

Trebellius.

Quintilius imperator 36.

2 Aurelianus imperator 37.

Theoclius.

militarem

militarem ad vicarium suum datam transcribere doctrinæ causa. Ea fuit huiusmodi. *Si vis tribunus esse, imo si vis viuere, manus militum contine: nemo pullum alienum rapiat; ouem nemo contingat; vuam nullus auferat, segetem nemo deterat; oleum, sal, lignum nemo exigat; annona sua contentus sit; de præda hostis, non de lacrymis prouincialium habeat; stipendium in balteo, non in popina habeat; in hospitijs castè se agat; qui litem fecerit, vapulet.* Multa præclarè gessit in bello, & inter alia Marcomanicum bellum difficillimum cõfecit, & celeberrimam Zenobiam Orientis Reginam vicit, & captiuam tenuit. Ingens strepitus fuit omnium militũ Zenobiã ad pœnam poscentium; sed Aurelianus indignum existimauit mulierem interimi: itaq; occisis plerisq;, quibus auctoribus illa bellum mouerat, triumpho mulierem reseruauit. Tum vehementer irascens, quòd adhuc Tetricus Gallias obtineret, Occidentem petijt, atq; ipso Tetrico exercitum suum prodente, quòd eius scelera ferre non posset, debitas sibi legiões obtinuit: princeps igitur totius orbis Aurelianus pacatis per Occidentem Gallis Romã iter flexit, vt de Zenobia, & Tetrico, hoc est, de Oriente, & Occidente triumpharet; cuius triumphi pompam, & apparatũ sanè nobilem describit Flauius Vopiscus Syracusius in vita Aureliani. Currus regij tres fuerunt: in his vnus Odenati argento, auro, gẽmis operosus, atq; distinctus, alter, quem Rex Persarum Aureliano dono dedit, ipse quoque pari opere fabricatus; tertius, quem sibi Zenobia composuerat sperãs se vrbem Romanam cum eo visuram, quod illam non fefellit, nam cum eo vrbem ingressa est, sed victa, & triumphata: fuit alius currus quatuor ceruis iunctus, qui fuisse dicitur Regis Gotthorum, quo, vt multi memoriæ tradiderunt, in Capitolium Aurelianus inuectus est, vt illic cæderet ceruos, quos cum eodem curru captos Ioui vouisse ferebatur. Præcedebant Elephanti viginti, feræ mansuetę Libycæ

Flauius Vop.

Aureliani triumphus.

Palæstinę diuersæ ducentæ, quas statim Aurelianus priuatis donauit, ne fiscum annonis grauaret: tigrides quatuor, camelopardali, alces, cætera talia per ordinem ducta; gladiatorum paria octingenta; præter captiuos gẽtium barbararum Blemyes, Axomitę, Arabes, Eudęmones, Indi, Bactriani, Hiberi, Saraceni, Persæ, cũ suis quiq; muneribus; Gotthi, Alani, Roxolani, Sarmatæ, Franci, Sueui, Vandali, Germani religatis manibus captiui præcesserunt: inter hos etiam Palmyreni, qui superfuerant, principes ciuitatis, & Ægyptij ob rebellionem: ductę sunt & decem mulieres, quas virili habitu pugnantes inter Gotthos ceperat, cum multæ essent interemptæ, quas de Amazonum genere titulus indicabat. Prælati sunt tituli gentiũ nomina continentes. Inter hæc fuit Tetricus chalmyde coccinea, tunica galbina, braccis Gallicis ornatus, adiuncto sibi filio, quem imperatorem in Gallia nuncupauerat: incedebat etiam Zenobia ornata gemmis, catenis aureis, quas alij sustentabant; prę ferabantur coronæ omnium ciuitatũ aureæ, titulis eminentibus proditæ. Iam populus ipse Romanus, iam vexilla collegiorum, atque castrorum, & cataphractarij milites, & opes regiæ, & omnis exercitus, & senatus etsi aliquãtò tristior, quòd senatores triumphari videbat, multum ornamenti pompæ addiderant. Hanc rerũ gestarum gloriam fœdauit crudelitate Aurelianus; fuit enim princeps crudelis, & sanguinarius, quam ob causam in odium suorum veniens, occisus perijt sexto imperij anno. Quarè non mirum, si homo insignis crudelitatis, & sęuitiæ grauem in Christianos persecutionem mouerit, quam nos decimã ordine constituimus. Et quidem cùm primum in Christianos sæuire decreuit, diuinitus est cohibitus, quemadmodum narrat Eusebius lib. 7. cap. 24. *Aurelianus, inquit, tempore sui imperij progrediente, aliena opinione, & propè contraria de nobis concepta quibusdam iam*

Eusebius.

consilijs impulsus fuerat, vt contra nos persecutionem cieret. Creber de hac re apud omnes sermo ferebatur, sed iam iam prope dixerim Aurelianum, cùm literas contra nos compositas manu subscriberet, diuina vltio subitò occupauit, quae brachiorum commissuris eneruatis illum ab instituto repressit, & omnium oculis clarè, & manifestè spectandum subiecit, quomodò mundi principibus ne minima quidem data sit facultas aliquid contra Christi Ecclesias moliendi, nisi praepotens Dei manus diuino suo, & coelesti iudicio temporibus, quibus Ecclesiam probare decreuit, illud disciplinae, & castigationis causa perfici, & expleri permiserit. Haec ille. Quanquam verò tunc temporis persequendi Christianos cogitationem deposuerit, posteà tamen tertio saltem imperij anno pro innata crudelitate eos insectatum fuisse reuocari in dubium haud debet, cum affirment D. Augustinus lib. 18. de ciuitate cap. 52. D. Leo serm. 2. de Pentecoste, Seuerus Sulp. lib. 2. sacrę hist. & alij, eiusque tempore legamus plurimos martyres effectos, Symphorianũ dico, Felicẽ Papam, Agapitũ quindecim annorum puerũ, Restitutã virginem, Athenodorum episcopũ, Gregorij Thaumaturgi fratrẽ Germanũ, & alios cõplures, quos enumerat Cardinalis Baronius tomo 2. Annal. ab anno Christi 273. Perijt Aurelianus interfectus à suis opera Mnesthei cuiusdam, quem pro notario secretorũ habuerat, anno imperij sexto, vt alij, septimo inchoato.

Aurelianum literas contra Christianos subscribentẽ vltio diuina repressit.

D. Augustin.
D. Leo.
Seuer. Sulp.

Vndecima, eaque grauissima sub Diocletiano, & Maximiano Ecclesię persecutio.

SECTIO. XI

1 Tacitus 38. imperator.

AVRELIANVM excepit Tacitus trigesimus octauus ordine imperator. Interempto Aureliano sex menses durauit interregnum; toto enim eo tempore exercitus, & senatus de imperatore deligendo mutuis inter se officijs certarunt: exercitus ad senatum retulit, senatus contrà electionẽ in exercitũ refudit, sciens non libenter iam milites accipere imperatores, quos senatus appellasset: dumque vltrò, citròque ab exercitu ad senatum, à senatu ad exercitum mittuntur literae, sextus peractus est mensis, tandem frequentissimo senatu electus est Tacitus, vir Consularis iam senex, qui vnus erat è senatoribus, qui praesentes aderant: nam cum Tacitus, qui erat primae sententiae, sententiam (incertum quam) vellet dicere, omnis senatus acclamauit, *Tacite Auguste Dij te seruent, te deligimus, te Principem facimus, suscipe imperium ex senatus auctoritate.* Plerique scripserunt Tacitum absentem, & in Campania agentem principem nuncupatum, sed res ita habuit. Cùm rumor emersisset illum imperatorem esse faciendum, discessit, atque in Baiano duobus moratus est mensibus: sed inde deductus huic senatus consulto quasi priuatus interfuit. Gessit propter breuitatem temporis nihil magnum; interemptus est enim insidijs militaribus sexto imperij mense, quamuis alij morbo interijsse scripserint.

Successit Florianus Taciti germanus frater, qui post fratris obitum arripuit imperium nulla senatus auctoritate, quasi esset haereditarium, cùm sciret adiuratum esse in senatu Tacitum, vt cùm mori coepisset, nõ liberos suos, sed optimum aliquem principem nominaret: itaq; vix duobus mensibus imperium tenuit, occisus Tarsi à militibus, qui Probum audierant imperare, quem omnis exercitus legerat: illi nec Taciti frater obstitit, quominùs orbis totius consensu imperator diceretur, nec generis humilitas, vtpotè qui patrẽ Dalmatici sanguinis, & eum agrestem habuerit, vir pacis, belliq; artibus longè clarissimus; & Valeriani imperatoris iudicio adhuc imberbis, si nomen Probi non haberet

2 Florianus 39. imperator.

fret, cognomen habere potuisset: factus imperator Gallias petijt, quæ omnes occiso posthumo turbatæ fuerant, interfecto Aureliano à Germanis possessæ: tanta autem illic prælia feliciter gessit, vt à barbaris sexaginta per Gallias nobilissimas ciuitates receperit, quadringenta millia hostium ceciderit. Non prætereunda, cùm de Germanis, & Blemyis triumphauit, venatio, quam in circo dedit, amplissima, ita vt populus cuncta diriperet, quam Flauius Vopiscus cōmemorat. Arbores validæ per milites radicitùs vulsæ connexis latè, longequè trabibus affixæ sunt; terra deinde superiecta, totusque circus ad syluæ consitus speciem gratia noui viroris effrōduit; immissi deindè per omnes aditus struthiones mille, mille cerui, mille apri, mille damæ, ibices, oues feræ, & cętera herbatia animalia, quot vel ali potuerāt, vel inueniri; immisi deinde populares, rapuit quisque, quod voluit. Addidit alia die in Amphitheatro vna missione centum iubatos leones, qui suis rugitibus tonitrua excitabant, qui omnes contificijs interempti sunt: editi deinde centum leopardi Lybici, centum deinde Syriaci, centum leænæ, & vrsi simul trecenti.

Venatio a Flauiano in circo data.

3 His peractis Probus bellum Persicum parans, cùm per Illyricum iter faceret, à militibus suis per insidias obtruncatur anno imperij quinto, vt alij, sexto, & aliquot mensibus, cui sanè inuidit diuturnitatem imperij amans varietatum, & semper inimica fortuna iustitiæ; cuius loco electus Carus à militibus inter bonos magis, quàm inter malos Principes numerādus. Is per ciuiles, & militares gradus præfectus prætorijà Probo factus tantum sibi apud milites amoris conciliauit, vt interfecto Probo tanto Principe solus dignissimus imperio uideretur. Parthicum bellum, quod Probus parauerat, instaurans duos liberos Carinum, & Numerianum Cæsares appellauit, ita vt Carinum maiorem natu ad Gallias tuendas cum viris lectissimis destinaret, secum verò Numerianum adolescentem cùm lectissimum, tùm etiam disertissimum duceret. Itaque in Persas profectus capta Seleucia, & Ctesiphonte, dum ad Tygrim fluuium castrametatur, fulmine ictus perijt: imperauit biennio. Eo mortuo Numerianus filius, etsi natu minor capessit imperiū, sub quo qui martyres effecti leguntur, ad tempus, quo adhuc patre viuente ipse Cæsarem agebat, referendum est: is enim post patris obitum id efficere non potuit, cùm paulò post obierit; nec verò sub patre Caro vllam persecutionem ponimus, quoniam is propensus in Christianos fuit: quę vero aduersus illos gerebātur, eo inuito accidebant præfęctis in aliquibus prouincijs absque vllo imperatoris edicto Christianos diuexantibus. Numerianus igitur cùm nimio fletu oculos dolere cœpisset, dum lecticā portaretur, factione Arrij Apri soceri sui, qui inuadere conabatur imperium, occisus est: sed cùm per plurimos dies de Imperatoris salute quęreretur, cōcionareturq; Aper idcircò illum videri non posse, quòd oculos inualidos à vento, ac sole subtraheret, fœtore tamen cadaueris re prodita omnes in Aprum inuaserunt, cuius factio latere non potuit, eumque ante signa protraxere: & cū quæreretur, quis vindex Numeriani iustissimus fieret? quis daretur Reipublicæ bonus Princeps? Diocletianum omnes vno consensu Augustum appellarunt. Is igitur cùm tribunal ascendisset, atque Augustus esset apellatus, & quæreretur quemadmodùm Numerianus esset occissus, educto gladio Aprum præfectum prætorij ostentans percussit, & *Gloriare*, inquit, *Aper, Æneæ magni dextra cadis*. Illud proditum est memoriæ, cùm Diocletianus apud Tūgros in Gallia in caupona moraretur in minoribus adhuc locis militans, & cùm Druide quadam muliere rationem conuictus sui quotidiani faceret, atque illa diceret, *Diocletiane nimiùm auarus, nimiùm parcus es*, ioco, non seriò Dio-

Carus imperator 40.

Numerianus imperator 41.

cletia-

cletianum respondisse: *Tunc ero largus, cùm imperator fuero*: Druidem verò, *Diocletiane noli iocari, nam imperator eris, cùm Aprum occideris*. Carinus filius Cari natu maior, fraterque Numeriani, qui id temporis in Gallia Cæsarianum imperium obtinebat, vbi patrem fulmine absumptum, fratrem à socero interemptum, Diocletianum Augustum appellatum comperit, contra Diocletianum ire parat; cum quo multis prælijs conflixit, sed vltima pugna apud Murtium commissa victus occubuit: igitur Carus, & filij vix triennium omnes in imperio expleuerunt. Ita Diocletianus ad imperij Romani fastigium conscendit, ex Dalmatia oriundus, vir obscuro loco natus; nam à plerisque scribæ filius, à nonnullis Amullini Senatoris libertinus fuisse creditur.

Diocletianus imperator 42.

4 Is cùm molem imperij grauiorem animaduerteret, quàm vt vnus esse vniuersæ par posset, Maximianũ Herculeum Augustum, & consortem imperij creat, amboque duos sibi Cæsares Galerium Maximianum cognomento Armentariũ, de cuius nomine dissentiunt scriptores: quidam enim appellant Galerium Maximinum, veluti Niceph. lib. 7. c. 17. Baptista Egnatius, & Onuphrius in Fastis, qui id distinctionis causâ fecisse videntur, vt eum à Maximiano Herculeo discriminarent: alij, quibus magis assentimur, Galerium Maximianum vocãt, vt Eutropius, Põponius Lætus, & alij, quos sequitur Cardin. Baronius, probatq; ex antiquarum inscriptionum monumentis: nos confusionis vitandæ causa aut Galerium tantùm, aut Galeriũ Maximianum dicemus. Hunc igitur duo illi Augusti appellarũt Cęsarem, & præterea Constantium cognomento Chlorum, Constantini magni patrem, ducem etiam præclarissimum, tribunitia tunc fungentem potestate, illustrissimum genere, Romanũ, filiũ Eutropij, & Claudię: hos primis vxoribus repudiatis Diocletianus, & Maximianus, quò eis magis fiderent, alias ducere coegerunt. Itaq; Constantius repudiata Helena, ex qua iam Constãtinũ filium susceperat, duxit Theodorã sororẽ Maxentij. (is erat Maximiani filius) & priuignã Herculei: Galeri⁹ autẽ Valeriam Diocletiani filiã: itaq; Romanum imperiũ à quatuor eodem tẽpore, duobus scilicet imperatorib⁹ Augustis, & duobus Cæsaribus regebatur. Diocletian⁹ moratus callidè fuit, sagax, & subtilis ingenio, & qui seueritatẽ suam aliena inuidia vellet explere: diligentissimus tñ, & solertissimus princeps, & qui imperio Romano primus Regię cõsuetudinis formã magis, quàm Romanæ libertatis inuexit, adorariq; se iussit, cùm antè eum cuncti salutarentur: Herculeus autem propalàm ferus, & inciuilis ingenij, asperitatem suam etiã vultus horrore significans. Cùm autẽ ingrauescente æuo parùm se idoneũ Diocletian⁹ moderando imperio sentiret, auctor fuit Herculeo, postquàm viginti annos imperium summa cõsensione gubernauerant, vt in priuatã vitam concederent, cui ęgrè Maximianus obtẽperauit: tamen vterque vno, eodẽq; die priuato habitu imperij insignia mutauit, Nicomediæ Diocletianus, Herculeus verò Mediolani post triũphum inclytũ, quem Romæ ex numerosis gẽtibus egerant: rem sanè mirã, & ad illã vsque ætatẽ inauditam! imperij habenas Constantio Chloro, & Galerio Maximiano, quos Cæsares appellauerant, tradiderunt. Et quidem Diocletianus constantiùs in proposito mansit, nam per decem annos, quibus priuatus Salonis vrbe Dalmatiæ, ex qua erat oriundus, superfuit, horto, quem ipse plantauerat, colendo vacans, sæpiùs ad imperium solicitatus nulla ratione à priuata vita abduci unquàm potuit, testatus nullos sibi vnquam soles lætiores affulsisse. Obijt octogenarius vel alienatione mentis, vel hausto veneno, veritus Licinium, & Constantinum, qui ipsum tanquàm Maxentij fautorem acriter etiam comminando reprehenderãt:

Maximianus cõsors imperij creatur.

Nicephorus. Bapt. Egnat. Onuphrius.

Eutropius. Pompo. Lętus. Baronius.

sed

sed & Herculeus, dum Constātino genero parat insidias, perra sus vitæ priuatæ, imperium rursus affectans, Massilia captus Constantij iussu necatur. Nullum alium Diocletianus habuisse dicitur filium præter Valeriam filiam, quam Galerio collocauit, cum Herculeus habuerit filium Maxentium, & filiam Faustam, quæ posteà nupsit Cōstantino Magno.

5 Sub Diocletiano igitur, & Maximiano imperatoribus, & duobus Cæsaribus Constantio, & Galerio grauissima fuit in Ecclesiam persecutio excitata, iuxtà eam supputandi rationem, quā hactenus secuti fuimus, vndecima ordine, omnium sanè luctuosissima, & Christianæ religioni maximè funesta tùm propter magnitudinē, tùm ob diuturnitatem temporis; quippe quæ à principio statim imperij Diocletiani cæpta in sequentes adhuc imperatores transfusa fuerit. Ista persecutione effecti sunt martyres Cosm⁹, & Damianus, Sebastianus, Caius Papa, Mauritius tribunus cum integra sua legione Thebæorum, Romanus, Marcellinus Papa, postquàm anteà magnitudine persecutionis perterritus thus idolis incēderat; Verissimus, eiusq; sorores Maxima, atq; Iulia Olysippone vrbe Lusitaniæ clarissima; Eulalia in Emerita Augusta; Agnes, Ianuarius Beneuētanus Episcopus, cuius corpus Neapoli asseruatur, sanguinisq; illustre miraculum sæpè visitur; Vincentius Diaconus apud Valentiā nobilem Hispaniæ vrbem; Vincētius, & sorores Sabina, & Christetis oriundi ex vrbe Lusitaniæ & antiquissima, & nobilissima Eboræ; & secunda secundùm Olysipponem totius regni sede, quæ à veteribus scriptoribus Liberalitas Iulia cognominatur; alijq; innumerabiles exquisitissimis tormētis cruciati nobilē martyrij palmam consecuti fuerunt. Sed qui huius persecutionis acerbitatē cupit aliqua ex parte cognoscere, legat Euseb. lib. 8. histor. Ecclesi. & Nicephorum lib. 7. Et quidem ex Eusebio hæc accipe.

Sebastianus, & insignes viri alij permulti martyres efficiuntur.

Erat spectaculum eorum, quæ fiebant, ita crudele, ut omnem narrationem superet; innumeræ multitudines singulis locis includebantur, & carceres homicidis olim, & sepulchrorum effossoribus deputati tàm Episcopis, Presbyteris, Diaconis, Lectoribus, & Exorcistis replebantur ita, ut ijs, qui propter maleficia damnabantur, nullus superesset in custodiis locus. Rursùs priora edicta subsequebantur alia, quibus carceribus inclusi, si sacrificarent, liberè dimitti, contradicentes verò mille tormentis dilacerari præcipiebantur: quis autem hîc singulis locis martyrum multitudinem numerauerit, præsertim per Africam, & Maurorum gentem, Thebaidem quoque, & Aegyptum? Nouimus ex istis aliquot, qui in Palæstina, rursùs aliquot, qui in Tyro Phœniciæ claruerant; quorum innumera verbera, & in verberibus necem, admirandorum athletarum constantiā, ac subitum post verbera cum bestijs certamen, & in eo certamine pardalorū, variorum vrsorū, suum agrestium, boumq; igne, & ferro adustorum impetus, & admirabilem fortium athletarum in singulis ferendis bestijs tolerantiā quis videndo non obstupesceret? Innumeri viri vnà cum mulieribus, & pueris varia mortis genera subierūt: quorum alij post rasuras, ac torturas, grauissimaq; verbera, & mille alios varios, audituq; horrendos cruciatus igni traditi; alij pelago immersi; alij in cruce suspensi; alij capite demisso truncis affixi, ac vivi tandiù in patibulis seruati, donec fame interirent. Haud poterit autē vllo sermone explicari, quæ supplicia, quosque cruciatus per Thebaidem sustinuerunt Martyres testis pro vngulis toto corpore ad mortem vsq; discerpti, ac mulierculæ vno pede ligatæ, sublimesq; in aera demissis capitibus ligneo quodā instrumento in altum subleuatæ, nudisque, ac prorsus intectis corporibus pendentes turpissimum omnibus, atrocissimumq; spectaculum præbuerunt. Rursus alij arboribus, ac ramis alligati vitam reliquerunt: robustiores enim ramos instrumētis quibusdam in vnū contrahebant; deindè cuilibet illorum Martyrum crura alligabant, atque ita eos in suum quemq; locū natura sua recurrere permittentes subitā mēbrorum distractionē efficiebant. Vidimus & ipsi locis illis constituti complures vno die, alios capitis truncationē, alios ignis supplicium perpeti ita, vt lictor gladiū hebetaret, laborādoq; deficeret, ac delassati occisores sibi inuicē 6 Eusebius.

succederent. Alij fustibus, alij virgis, alij flagris, alij loris, alij funiculis feriebãtur: erat hoc spectaculũ verberum variũ; nam alij manibus post tergũ vincti in ligno extollebãtur, ac instrumentis quibusdam mẽbratim extendebantur; tùm vniuersum corpus tortores iussi torquebãt, & non solis lateribus, sed & ventre, & tibijs, & genis vngularum asperitate dilaceratis cruciabãt: alij vna manu à testitudine pẽdentes videbantur, qui acerbiorẽ iuncturarũ, & mẽbrorum extensionẽ sustinebant: alij ad columnas ita ligabantur, vt frontibus aduersis sese aspicerent, & pedibus tamen non subsisterent, sed corporum pondere violenter adacti, & vinculorum constrictione extensi torquerentur. Ligno post verbera imponebãtur, ac per quatuor foramina vtroq; pede sic extendebantur, vt necesse esset eos supinos esse in ligno, nec tamen corporis sui facultatẽ haberent propter vulnera, quæ toti erãt corpori à plagis inflicta: alij ad pauimentum proiecti densa tormentorum vi adurebantur. Iam verò totam Christianorum ciuitatem in Phrygia obsidione cinctam vnà cum viris, mulieribus, & paruulis cõbusserunt; quoniam se omnes Christianos esse confessi sunt.

7 *Quid attinet nominatim reliquorum facere mentionem, aut virorũ recensere multitudinẽ, aut varia supplicia suspiciendorum martyrum describere, qui partim securibus cæsi sunt, sicut contigit in Arabia; partim fractis cruribus puniti, vt in Cappadocia, partim ex pedib⁹ in sublimè capite demisso suspẽsi, igniq; remissiore subiecto ardentis materiæ fumo extincti, vt in Mesopotamia: alicubi etiam naribus, auribus, ac manibus mutilati, deinde reliquis membris, ac partibus in morem lanij concisi, vt Alexãdriæ. Quid opus est eorum refricare memoriam, qui Antiochiæ carbonibus ignis non ad mortem, sed ad supplicij diuturnitatem sunt adusti: & aliorum, qui dexteras citiùs in ignem miserunt, quàm vt scelesta sacrificia cõtingerent? In Põto verò alia auditu horrenda sunt passi; quorundã vtrãq; manus digiti acutis calamis sub extremis vnguibus sunt perforati, alij plũbo igni liquefacto bulliente adhuc, & ignescente tergora perfusi, & mẽbris corporis potissimùm necessarijs mutilati, alij in arcanis membris, ac visceribus turpes, & intolerabiles cruciatus perpessi, quales generosi illi iudices, vt ingenij sui subtilitatem veluti quandã sapientiæ virtutem contentiosiùs ostenderẽt, excogitabãt. Dici haud potest, quàm innumerabilis hominũ multitudo dextris oculis ferro effossis, & post illorũ expunctionẽ adhibito candentis ferri cauterio, ac sinistris poplitibus rursùs cauterio debilitatis ad metallorum prouinciæ fodinas non tam vsus, quàm afflictionis gratiâ sit dãmata. In quibus omnibus supplicijs per vniuersum orbẽ splendentes diuini martyres suis ipsorũ persecutoribus per incredibilẽ animi magnitudinẽ obstupefactis seruatoris nostri diuinæ potentiæ lõgè illustrissima argumenta præbuerunt.* Atque hæc de huius persecutionis acerbitate ex Eusebio delibasse sufficiat.

Duodecima Ecclesiæ sub Iuliano apostata persecutio.

SECTIO XII.

SENIORES Augusti Diocletianus Ioui⁹, & Maximianus Herculeus, priusquàm se imperio abdicarent, appellauere annuente senatu Augustos Constantiũ Chlorum, & Galeriũ Maximianũ cognomẽto Armentariũ; quos iam anteà Cæsares nominauerant, atq; inter eos Romanũ orbem diuiserunt, ita vt Galliã, Italiã, Africam Constantius; Illyricũ, Asiam, Orientẽ Galerius obtineret. Constantius tñ, (vt ait Eutropius, quẽ hac in re potiùs sequendum arbitramur, quàm auctorẽ panegyrici dicti Maximiano, & Constantino, cui adhæret Cæs. Baron. 2. to. Annal.) contẽtus dignitate Augusti Italiæ, atq; Africæ administrandæ solicitudinẽ recusauit: Galerius autẽ cùm Italiã quoq; sincẽre Constantio administrationi suæ accessisse sentiret, partiendi laboris causa duos Cæsares creauit, videlicet Maximinũ, (quẽ alij Maximianũ iuniorem, alij Maximũ vocant,) quẽ Orienti, & Seuerũ, quẽ Italiæ præfecit. Verùm Constãtio mortuo in Britãnia Eboraci ãno principatus tertio decimo Cõstãtinus eius ex priori matrimonio filius in Britannia creatus est impera- I

Constantius Chlorus, & Galerius Augusti appellantur.

Eutropius.

Seuerus, & Maximinus Cæsares creantur.

tor; & in locum patris successit: Romæ interim prætoriani excitato tumultu Maxentium Maximiani Herculei filium, Augustum appellarunt; quo nuncio Maximianus Herculeus ad spem resumendi imperij, quo se penè inuitus suadente Diocletiano abdicauerat, erectus Romam aduolauit à Lucania, quam sedē priuatus elegerat, Diocletianúmq; etiam per literas fuit adhortatus, vt ipse quoque ad imperiū rediret, quas tenax consilij Diocletianus irrisit: aduersùs eandem prætorianorum, & Maxentij factionē Seuerus Romam missus à Galerio cum exercitu, cum vrbem obsideret, suorū scelere desertus, fugiensq; Rauennæ interfectus est: ita auctæ Maxentio opes, confirmatumq; imperium. Porrò Maximianus Herculeus Maxentiū filium imperio conatur expellere, habitaquè ea de re ad milites concione cùm nihil proficeret, imò eos magis in seipsum incitaret, profectus ad Gallias, dolo composito tanquam à filio esset expulsus, vt Constantino genero iungeretur, re ipsa vt Constantinum interimeret, qui in Gallijs & militū, & prouincialiū ingenti iam fauore imperabat, detectis insidijs per Faustam filiam, quæ virum potiùs, quàm patrem viuere cupiebat, Massiliam profugit, ibique oppressus occubuit. Pro Seuero Galerius Cæsarem fecit M. Iulium Licinium strenuissimum ducem, ex Dacia oriūdum; paulò pòst Galerij mors consecuta est, nam cùm relicto in Illyrio Licinio Romam contrà Maxentium contēderet, & in itinere certior esset factus de seditione militum futura, si cum Maxentio pugnaret, in Illyrium reuertit, vbi in morbum incidit vlcere inguinibus innato virilia exedēte: itáq; putrescente tota illa corporis parte, ac vermibus scatente grauissimis afflictatus doloribus, suspicatus est ob sæuitiam in Christianos eam ipsi calamitatem accidisse: quam ob causam decreta omnia contrà Christianos reuocauit, eosq; accersiri iussit, vt pro salute principis orarent; sed noluit Deus salutem dare homini sanguinario, & qui si viuisset, ad genium reuerteretur. Obijt tandē ex eo morbo, cùm solus annis vndecim imperasset; cum Cæsaribus autem, & imperij consorte sexdecim: legendus est Eusebius lib.8 hist. cap.16. & 17. Post eius obitum Romana Respublica à quatuor simul principibus regebatur, Constantino, & Maxentio Augustis, Licinio, & Maximino Cæsaribus. Et quidem Maxentius Romam, & Italiā, Marcus Licinius Illyricum, & Græciam, vbi se imperatorem appellari fecit; Maximinus verò Orientem retento Cæsaris nomine administrabat. Cæterùm Constantinus contrà Maxentium tyrannicè Romæ imperantē, & in omnes nobiles sæuientem accersente senatu ire parat; eius copias multis prælijs fudit, tandēq; mōstrata sibi diuinitus in cælo cruce, de qua ad initiū capitis septimi fusiùs dicturi sumus, collatis signis ad pontē Miluiū Maxentiū superauit, qui in Tiberim cū equo decidens submersus interijt. Sic Italia potitus Cōstantinus, atq; à Syluestro Pontifice Maximo baptizatus imperiū Romæ felicissimū, & vniuersæ Ecclesiæ faustū obtinuit. Non multò post in Oriente Maximinus Cæsar non contentus appellatione Cæsaris, inuidensq; Licinio, qui se iam imperatorē nominabat, res nouas molitur, sed oppressus tn̄ à Linicio se apud Tharsum, ne viuus caperetur, strangulasse dicitur. Constantinus imper.44.

2 Posthæc Cōstantinus Licinio, quanquàm ei sororē Constantiā collocauerat, bellū intulit, eo quòd Christianos persequeretur; ac primò cū in Pānonia, deindè ingenti apparātu bellum apud Cybalas instruentē repentinus oppressit, omniq; Dardania, Mæsia, Macedonia potit9, vita tn̄ donauit precibus Constātiæ: sed quia iterùm rebellare instituerat, iussu Cōstātini fuit interemptus simul cum Martiano, quem Cæsarem appellauerat, atque ità ad vnum Constantinum totum di-

te numine deuenit imperium, eidéq; præclarum Magni cognomentũ optimo iure tributum. Vt verò meliùs Constantini & genus,& filiorum eius in imperium succesio perspecta sit, sciendum Costantium Chlorum patrem Costantini Magni ex Helena priori vxore(quod enim aliqui concubinam eius appellant,longè abest à verò) nullum alium filium, quàm Costantinum suscepisse; ex Theodora autem Augusta Maximiani Herculei priuigna,quam repudiata Helena, vt superiùs diximus, ab eodem coactus est ducere, plures habuisse liberos videlicet Dalmatium,Costantium patrem Galli, & Iuliani Apostatæ,Constantiam,quæ nupsit Licinio imperatori,& alios,quos,quià ad institutum nostrum minimè faciunt, consultò prætermittimus: quia igitur Constantinus maximus erat natu filius, vt potè ex Helena priore cõiuge suscept⁹, ideircò eum Constantius imperij hæredem testamento declarauit. Suscepit Constantinus ex Fausta vxore Maximiani Herculei filia quinque liberos, Constantinum, Constantem, Constantium, Helenam,& Constantiam: & ex priore, quæ ab eo dilecta fuerat, Crispum adolescentem pulcherrimum, quem Fausta Constantini vxor dicitur deperijsse,atque ad libidinem sæpiùs tentasse,quem de vi falsò accusatum à Fausta, quòd ei consentire nollet, iussit Constantinus interfici, posteàq; veritate comperta ipsam quoque Faustam trucidari. Vixit Constantinus sexaginta sex annis, è quibus triginta duobus imperauit, minùs duobus mensibus,quæ est communior sententia, quam tradunt Epiphanius lib. de resurr. Eusebius in vita Constantini, Victor in Constantino, Zonaras tertia parte Annalium, Põponius Lætus, & alij. Diuisum inter filios imperium; Constantinus natu maximus Gallias, Hispanias, Britaniã obtinuit; Constanti Italia, Africa cum insulis, Illyricum, Macedonia, Achaia,Peloponesus, Græcia cesserunt; Constantio obuenit Oriens,& Thracia, & eius caput Constantinopolis:Dalmatius simul cum Cõstantio imperauit; verùm seditione militari est interfectus neque prohibente,neque iubente Constantio.

Epiphanius. Eusebius. Victor. Zonaras. Pomponius. Imperium inter Constantini filios diuiditur.

Non fuit diuturna inter fratres cõcordia, cùm quisque totius Romani orbis summam, & imperium affectaret. Itaque Constantinus Gallico fretus exercitu Constanti fratri bellum mouet;quod dum cupidiùs,quam cautiùs gerit, ad Aquileam interceptus insidijs non dùm triennio principat⁹ finito vulnerib⁹ confossus occubuit. Tùm Constans transalpinas prouincias in suam potestatem redegit; sed Magnentij dolo,qui Italiam,Africam, Gallias, & Illyricum obtinebat, & se imperatorem nominabat,opprimitur anno ętatis paulò ampliùs trigesimo, imperij tertio decimo, cuius morte Constantius solus imperat. Cædem fratris vlturus ingenti exercitu aduersùs Magnentium comparato eum memorabili⁹ prælio ad Murtium fudit, quo Romani imperij vires magna ex parte concidêre quinquaginta millibus vtrinque desideratis: mox cùm Magnentius bellum reparasset, & ad Lugdunum iterùm victus esset,gladio sibi latus aperuit: deinde Gallum à se anteà dictum Cęsarem nomenclatione Cęsaris ferocientẽ interemit, atq; in eius locum Iulianum Galli fratrem tres,& viginti annos ætatis agentem Cæsarem nominauit tradita ei in matrimonium Helena sorore: ipse verò in Persas contendens, dum ægrè ferret Iulianum ab exercitu Augustum appellatum, apud Mopsucrenen iuxtà Tauri montis radices ardentissima febre decessit. Constantio extincto facilè Julian⁹ imperium solus obtinuit, statimque ad Gentilium superstitiones deflexit, (vt fuse refert Socrates lib 3. historiæ Ecclesiasticæ, & Sozomenus libro 5.) circueundo per ciuitates Deorum templa aperit,& statuis sacrificat, seque ipsum summum Sacerdotem nominat. Is nouo genere

Iulianus Apostata.

Socrates. Sozomenus.

bellãdi Ecclesiã fuit persecutus, quæ fuit 12. & grauissima persecutio. Præcepit nè in curia militarẽt ij, qui Christianã fidem relinquere, & simulacris sacrificare nollẽt, & vt nè Christiani fierẽt pręsides prouinciarũ, sicut lex, inquiens, præcipit non vtendum esse gladio aduersùs eos, qui morte digna deliquerunt. Episcopos cùm assentationibus, tùm muneribus ad sacrificãdum prouocauit, quæ res plurimos ad sacrificia idolis facienda permouit. Sciens autem quàm multis in bello pecunijs opus sit, eas callidè à Christianis colligere cogitat; itaque sacrificare nolentibus pecuniarum mulctam imponit, duraque fit contra eos exactio. Tunc & Gentiles, inquit Socrates, Christianos obruunt, fitque concursus eorum, qui Philosophari dicebantur, & mysteria quædam instituuntur, ita vt inspectores viscerũ pueros imberbes, masculos, & fœmellas mactarẽt, carnesque eorum degustarent: & hæc quidem cùm per alias ciuitates, tùm Athenis, & Alexandriæ gerũtur, & contrà Athanasium Antistitem insidiæ tenduntur, vt eum loco moueãt. Pręsides prouinciarum cupientes sese in imperatoris animum insinuare Christianos duriùs, quàm mandatum fuerat ab imperatore tractabant, pluresque pecunias, quàm oporteret, exigebant tormentis etiam adhibitis: quæ cùm resciisset Apostata, contempsit, quin & Christianis ob eam causam ad se accedentibus, conquerentibusque, *vestrum est*, inquit, *ferre, cum affligamini; hoc enim est Dei vestri mandatum.* Præcepit etiam nè pueri Christianorum in poetis, ac relliquis commentatoribus Ethnicis instituerentur, & nè ad harum rerum præceptores accederent: offenderãt enim eum haud mediocriter Apollinarius Syrus, Basilius quoque, & Gregorius Cappadoces, qui temporis illius Rhetores longè superabant, & alij plurimi viri eloquentissimi, quorum alij Nicœnę Synodi decretis adhęrebãt, alij ex Ariana hæresi prodibant.

Socrates.

Quoniam igitur ex Ethnicorum lectione facultatem persuadendi parari putabat, vt hoc quoque præsidiũ Christianis eriperet, prohibuit, nè Gentilium disciplinis exercerentur. Verùm Apollinarius ille, cuius paulò ante meminimus, legem impij Imperatoris sapienter elusit: etenim, vt erat eloquentissimus, & componendi carminis peritissimus, pro Homeri poemate sacrarum literarum historias Heroico carmine ad Saulis vsque Regis tempora conscripsit, & in viginti quatuor tomos totum illud opus distribuit: composuit quoque comœdias ad similitudinem dramatum Menandri, Euripidis quoque tragędiam, & Pindari lyram imitatus. Euangelia, & Apostolica dogmata in formam dialogorum ad exemplum Platonis redegit; & vt in summa dicam, ex diuinis literis sumptis liberalium disciplinarum argumentis breui tempore lucubrationes concinnauit & numero, & eloquentia pares, ingenio quoque, & elegantia certantes cũ illis, qui apud Ethnicos in eo scribendi genere celeberrimi habebãtur, ita vt nisi mortales vetustatem haberent in pretio, haud minore studio Apollinarij scripta, quàm illorum didicissent. In odium quoque Christianorum Iulianus fauere instituit Iudæis: itaque eos accersit, & percontatur, cur sacrificijs abstineant, cum lex Mosis sacrificare iubeat? audiens idcircò non litare, quoniam id alio loco facere, quã Hierosolymis nefas esset, confestim Salomonis templum instaurari iubet, sed quomodo opus fuerit diuinitùs impeditum, non est huius loci commemorare: legat, qui volet, Socratẽ lib. 3. historię Ecclesiasticę capite 20. Sozomenum lib. 5. capite 21. D. Chrysostom. oratione 2. contrà Iudæos. Tandem coacto exercitu aduersus Persas contendens, commisso pręlio aderat ipse equo insidens, exercitumque confirmans; inermis tamen, & sola spe felicitatis confisus; contrà quem iaculum ex obscuro fertur, ac pene-

trato brachio lateri infigitur: quis tamen iustissimum illud vulnus inflixerit, incertum: plerique à quopiam effugiente visum humanum, hoc est, Angelo illatum putant, quod ipse quoque potiùs crediderim: Iulianum quidem vulnere accepto refert Theodoret. lib. 4. historiæ Ecclesiasticæ capite 25. impleisse manum suam sanguine, & sparso illo in aera dixisse *Vicisti Galilæe*. Ita impius Apostata, vt merebatur, perijt anno ætatis trigesimo primo, imperij verò iuxtà veriorem chronologiam biennio nondum finito: quantumcúque Socrates tertium eius imperij annum numeret. Atque hæc vniuersè, & generatim de generalibus Ecclesiæ persecutionibus dicta sufficiant, quæ ad eorum, quæ in consequentibus dicenda sunt, illustriorem cognitionem, necessariò præmittenda à nobis fuerunt; nunc ad visionis commentationē reuertamur.

Theodoret.

Socrates.

COMMENTARIVM QVARTVM EXEGETICVM.

De secunda visione Ioannis.

Quidnam sit per hos equos intelligendum? & cur mundi imperia equorum nomine exprimantur.

SECTIO PRIMA.

1 COMPREHENDI hoc loco à Ioanne totum illud temp⁹ existimamus, quo Ecclesia varias rerum vicissitudines, & persecutiones tolerauit à primis suæ fundationis initijs non solum vsque ad imperium Constantini Magni, quo tempore præcedentium tempestatum turbines serenitas cōsequuta Ecclesiam adhuc sanguine madentem excepit; verùm etiam vsque ad Iulianum Apostatam, qui nouo genere bellandi Ecclesiam persequens tandem Apostasiæ, & impietatis suæ pœnas luit Deo pro sua sponsa dimicante, atque adeò per quemlibet horum equorum Imperium Romanum intelligendum esse sub diuersis Imperatoribus, qui per sessores, & equites accipiendi sunt. Quam expositionē sequitur Petrus Aureolus Cardinalis Seraphici ordinis in commentarijs super Apocalypsim, eamque referunt hoc loco Lyranus, & Dionysius Carthusianus, & immeritò refellere conantur. Et quidem imperia in sacris literis equorum nomine significari demōstrat locus ille Zachariæ 6. Vbi in quatuor quadrigis quattuor mundi imperia Prophetę ostenduntur, quemadmodum exponit Diuus Hieronymus, & omnes Hæbræi: etenim in prima quadriga, quæ equis rufis constabat, imperium Chaldæorum exprimitur propter sæuitiam, quam in multis prouincijs vastandis exercuit: in secunda equorum nigrorum imperium Medorum, atque Persarum Iudæis maximè luctuosum à tempore Cambysis vsque ad secundum annum Da-

Pet. Aureol.

Lyranus.
Diony. Carth.

Zach. 6.
Imperia equorum nomine significantur in Scriptura.
D. Hieron.

rij Hystaspis: in tertia equis albis fulgente imperium Græcorum sub Alexandro Macedone lætum, ac faustum Hebræorum genti, quemadmodum narrat Iosephus libro 11. antiquitatum capite vltimo: in quarta deniq; variorum equorum imperium Romanorum, qui partim clementes in Iudæos, partim crudeles extiterunt. Huius verò appellationis ratio multiplex afferri potest.

Iosephus.

2

Prima est, quia equus imperiosum est animal, atque adeò meritò temporalis dignitatis symbolum; quæ annotatio est D. Gregorij libro 31. Moralium capite 18. vnde Salomon Ecclesiastæ 10. *Vidi*, inquit, *seruos in equis, & principes ambulantes quasi seruos super terram:* & Psalmo 75. *Dormitauerunt, qui ascenderunt equos*, idest, qui temporali dignitate excellebant. In hanc sententiam D. Augustinus interpretatur illud Psalmi 32. *fallax equus ad salutem: Equum*, inquit, *accipe quamlibet amplitudinem, & honorem, in quem superbus ascendis, & in quo non tantùm celsiorem te, sed etiam tutiorem falsò putas: quomodò autem te deijciat, nescis, tantò elisum grauiùs, quantò sublimiùs ferebaris: vnde subditur, In abundantia autem virtutis suæ non saluabitur: quasi dicat non de honore, non de gloria, non de equo; vnde igitur? de misericordia Dei. Vide quid sequitur: Ecce oculi Domini super timentes eum, & in eis, qui sperant super misericordia eius.*

D. Greg. Cur per equũ significetur imperium. Eccles. 10. 7. Psalm. 75. 7.

D. August. psalm. 32. 12.

Secunda ratio est, quia regna tanquàm equi à Deo gubernantur laxatis videlicet, vel inhibitis eorum siuè quoad diuturnitatem, siuè quoad varios rerum successus, & vicissitudines habenis: vndè Ezechielis 1. Deus præsidere imperijs monstratur, cùm super illa quatuor quadriformia animalia, quæ quatuor imperia expresserunt, sedere describitur, ad cuius etiã nutum animalia huc, & illuc mouebãtur, vt ibidẽ dicitur: nã cũ fieret vox super firmamẽtũ quod erat super caput eorũ, stabãt, & submittebãt alas suas, id quod de volatu quoq; & gressu accipiendum est: animalia enim illa interdùm volabãt, interdùm etiam ambulabant, & gradiebantur, vt habes eodem capite. Hanc eandem ob causam ipsa etiam iusti hominis anima currui, quem Deus gubernat, comparatur: hoc enim sensu D. Ambrosius libro de Isac capite 8. interpretatur illud sponsæ Canticorum 6. quod ipse iuxta translationem Septuaginta ita legit. *Posuit me currus Aminadab. Rector noster*, inquit Ambrosius, *Christus est, anima currus. Si currus est, habet equos vel bonos, vel malos: boni equi virtutes sunt animæ, mali passiones corporis; bonus ergo rector malos equos reuocat, bonos incitat. Boni equi sunt quatuor Prudentia, Temperantia, Fortitudo, Iustitia: mali verò Iracundia, Concupiscentia, Timor, Iniquitas. Itaque licet intelligibili spectaculo videre vnanquanque animam cum summo certamine ad cælum rapi, festinantes equos, qui priores perueniũt ad brauiũ Christi, quorum priùs imponatur palma ceruicibus: isti sunt equi subiecti fidei Christi iugo, astricti vinculo charitatis, iustitiæ frænis.* Hæc Ambrosius. Quod verò ad malos equos pertinet, expendit Origenes homilia 15. super librum Iosue non vacare mysterio, quòd Dominus Iosue præceperit capite 11. vt equos Regis Iabin subneruaret, & currus igne combureret. *Equus*, inquit, *lasciui motus, & superbæ ceruicis est animal; quare si passiones corporis, idest, libidinem, & superbiam, quibus anima velut equitans vectatur, & fertur ad præcepitia, equos, & currus intelligamus, non erit rationi nostræ contraria intelligentia: hos igitur equos iubet Dominus subneruari: subneruatur autem equus, cum corpus ieiunijs, vigilijs, & omni abstinentiæ afflictione maceratur: ideo enim & fallax equus dicitur ad salutem Psal. 32. si motus corporis nostri ferri permittamus infrænes, nec abstinentiæ iugo lasciuiam carnis, & superba colla subdamus: currus etiam iubentur incendere, idest, omnem arrogantiæ spiritum resecare.*

Ezechiel. 1.

D. Ambr.

Cantic. 6. 11.

Anima nostra currus, rector Christus, virtutes equi boni, passiones mali

Origenes.

Iosue 11.

Psalm. 32. 12. Motus carnis ieiunio, & vigilijs sunt comprimendi.

3

Tertia ratio desumitur à mundanæ gloriæ varietate, breuitate, & inconstantia, vt rectè cursui pernicium equorum laxis habenis currentium, & sæpè in præcipitia ruentium, sessoresq; deturbantium comparari debeat: infinitum esset, quot imperij gloria deiecerit, percensere, bonaque ex parte

ex ijs, quę de Romanis Cæsaribus, & imperatoribus diximus præcedenti commentario, testatum relinquitur.

Zachar. 6.

Quam eandem ob causam Zachar. 6. eadem quatuor mũdi imperia in quatuor quoque ventis designantur, qui turbulentissimis excitatis procellis, factoq; fortissimarum nauium, imò & integrarum classiũ naufragio felicẽ solent rerumpublicarum statum momento temporis labefactare, & auertere.

Ezechiel. 1.

Et quidem quod attinet ad inconstantiam, ea Ezechielis 1. clarè describitur, cum singulis illis animalibus,

Eiusdem inconstantia, & breuitas.

quibus quatuor orbis imperia adumbrata fuisse paulò ante diximus, singulæ rotæ adhæsisse dicuntur in omnẽ partẽ facilè volubiles, quæ proculdubiò rotã fortunæ, quę imperijs maximè dominatur, significant: breuitas verò non potuit exprimi luculentiùs,

Esai. 1. 31

quàm illa apud Esaiam cap. 1. similitudine, *Fortitudo vestra quasi fauilla stupæ, & opus vestrum quasi scintilla.* Quarta ratio est, quia quẽadmodùm equus est

Mundana felicitas bellicosa

animal bellicosum, ita mundana felicitas bellicosa est, dissentionumque, ac bellorum seminarium, vt ex præcedenti commentario manifestum est: vndè Genes. 13. de Lot, & Abraham, postquàm nimiùm locupletes, & opu-

Genes. 13. 6.

lenti euaserant, dicitur, *Erat substantia eorum multa, & nequibant habitare communiter, vndè & facta est rixa inter pastores gregum Abraham, & Lot.*

4 Diuitię lasciuire faciunt.

Quinta ratio, quia equus petulãs, & lasciuium est animal; sic enim potentiæ, & opum magnitudo lasciuiã, petulantiam, genusq; omne vitiorũ inuehit, quemadmodùm multis locis testatur Scriptura, velut

Hierem. 5. 7.

Hierem. 5. *Saturaui eos, & mœchati sunt, & in domo meretricis luxuriabantur:* Deuteronom.

Deut. 32. 15.
Psalm. 72. 7.

32. *Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit:* Et Psalm. 72. *Prodijt quasi ex adipe iniquitas eorum,* id est, ex abundantia: in quẽ

D. August.

locũ D. Aug. docet quosdã ex macie, idest, propter necessitatẽ peccare; alios verò ex pinguedine, i. diuitiarum affluẽtia, atq; hos prioribus lõgè grauius. In eandẽ sententiã exponit D.

D. Gregor.

Gregorius libro 12. Moraliũ cap. 22. illud Iob 15. *Contra omnipotentem roboratus est, cucurrit aduersus eum erecto collo, & pingui ceruice armatus est: Potens inquit, iniquus pingui ceruice contrà Deum armatur, quia rebus temporalibus tumens contra præcepta veritatis quasi de magnitudine carnis erigitur:* denique Ezechielis 16. *Hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas panis, & abundantia,* vbi superbia cum saturitate panis cõiungitur: meritò igitur Apostolus ait 1. ad Timotheum 6. *Diuitibus huius seculi præcipe nõ sublime sapere,* quia nimirum diuitibus, ac potẽtibus pręcipuè opus est humilitate, qua intelligãt se naturæ communione reliquis hominibus esse similes, eiusdemque infirmitatis participes: id quod etiam sponsus subtiliter sponsæ commendauit illis verbis Canticorum 1. *Murenulas aureas facientus tibi, vermiculatas argento:* quo loco obseruandum est verbum illud, *vermiculatas,* idem esse, atque quibusdã quasi vermiculis cœlatas, quò videlicet sponsa habens semper antè oculos illas vermiculorum imagines nequaquam de sua altitudine superbiret, sed intelligeret se nihil aliud ex se esse, quam vermiculum, idest abiectissimam, tandemque in vermes esse conuertendam, quantumcunque sibi nobilis, & pulchra uideretur. Has igitur ob causas imperia meritò equis comparantur.

Iob. 15. 25.
Ezech. 16. 49.
1. ad Tim. 6. 17.
Cant. 1. 11.
Mortis meditatio ad humilitatem cõducit

Primum sigillum de equo albo, & equite habente arcum, & coronam aperitur, & explicatur.

SECTIO 2.

APERTO primo libri sigillo apparuit equus albus, & qui sedebat super illum, habebat arcum, & data est ei corona, & exiuit vincens, vt vinceret. Per hunc equũ 1

iuxta

iuxta ea, quæ diximus, designatur imperium Romanum sub Caio Caligula, qui Tiberio successit: is enim nulla in re diuexauit Ecclesiam, imò Herodem, qui Ioannem Baptistam obtruncauerat,& Christum in passione indutum veste alba irriserat, vnà cùm Herodiade vxore perpetuo in Occidente mulctauit exilio, vt auctor est Nicephorus libro 2. historiæ Ecclesiasticæ cap.9. eiusq; tempore Pontius Pilatus maximis fuit affectus contumeliis, & extrema calamitate oppressus, imò ad eas redactus angustias, vt mortem ipse sibi consciuerit, & sui ipsius & iudex, & vindex factus sit: quemadmodùm narrat Eusebius libro 2. historiæ cap.7. & Nicephorus lib.2. cap.10. Deinde Caius fidei prædicationem minimè impediuit, quo fit, vt optimo iure per equum album, qui color fœlicitatem, & lætitiam denunciat, Caligulæ intelligatur imperium: eo enim tempore Christus veluti eques, quem videlicèt Caligula ipse adumbrauit, tametsi gentilis imperator, sicut & apud Esaiam Cyrus Persarum imperator Christum Dominum figurauit in soluenda captiuitate Iudæorum, faciendaque potestate Hierosolymitani templi instaurandi, vt patet ex illis verbis apud Esaiam cap. 45. *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, &c.* Christus, inquam, cœpit prædicatione Apostolorum ad gentes discurrere, & potentiæ suæ, ac prædicationis fidei arcu multos ad fidem suam, & religionem traducere: denique victor de variis Gentilium superstitionibus, & idololatriæ impietate gloriosè triumphare, vt meritò ei corona tanquàm victori non solùm à patre, sed etiam à Gentibus conuersis tanquàm Regi suo data videatur, cum illæ se se eius imperio, & fidei subiecerunt: nec verò insolens est in sacris literis Christum Dominum equitem appellari, vt patet ex Abacuch capite 3. cum dicitur: *Qui ascendis super equos tuos, & quadrigæ tuæ salvatio.*

Nicephorus.

Pilatus ipse sibi mortem cōsciuit.

Eusebius. Nicephorus.

Esai.45.1.

Abach.3.8.

2 Vel certè Caius ipse, non vt CHRISTI typus, sed sub ipsius nomine dicitur habere arcum, & exijsse vincens, vt vinceret: quoniam, vt superiores auctores tradunt, diuino quodam consilio, & prouidentia effectum est, vt Caius in Iudæos infestissimos CHRISTI hostes mirum in modum incitatus eos maximè haberet exosos, acerrimeque persequeretur, & aliò licèt spectans, pro CHRISTO bellum gereret, arcúq; in Christi persecutores intenderet, Ecclesia interim pace fruente, augescenteque in dies fidelium numero, & gentium conuersione per id tempus in mystica illa sindone Petro denunciata, vt iure optimo dici potuerit Caius pro CHRISTO in prælium intento arcu exijsse *Vincens, vt vinceret.* Siquidem fidelibus nulla ex parte diuexatis Iudæos ita deiecit, vt facilè intelligerent eas sibi calamitates propter nefariam CHRISTI necem euenire, vt sapienter in Annalibus eius temporis annotauit Cardinalis Baronius, multaq; alia præstitit, quæ in CHRISTI Domini victoriam cesserunt, vt paulò post dicemus. Atque in primis maxima fuit illa Iudæorum clades Alexandriæ, cùm Flaccus præses prouinciæ, non inscio, vt par est credere, imperatore in proseuchis, hoc est, in synagogis statuas ad imperatoris effigiem expressas dedicari præcepit, ac paulò pòst edictum proposuit, quo Iudæos inquilinos, exterosque appellabat, damnabatq; indicta causa, vsurpans ipse sibi partes delatoris, testis, & pœnarum exactoris: itaque in domos, & officinas Iudæorum effractis foribus irrumpebatur; ipsi suis bonis, facultatibusq; euertebantur, & rerum necessariarum inopia oppressi ante occulos mori præ fame vxores, paruosq; liberos videre cogebantur, & vbicunq; conspicerētur Iudęi, aut coniectis quiprimùm saxis necabantur, aut fustibus ad mortē vsque cōtusi miserrimè interibāt: inter-

Caius in hostes Christi Iudæos diuino cōsilio desęuit

Baronius.

dum etiam familiæ integræ cum viris, vxoribus, parentibus, liberis in medio foro exurebantur, multaq; alia sanè crudelia, & immania fiebant in Iudæos, de quibus fusè in Flacco Iudæus Philo conqueritur. Quin etiam ipse imperator Colossum sibi in intimis adytis Hierosolymitani templi poni mandauit ascito in titulum Iouis cognomine, licèt flexus posteà regis Agrippæ literis, Hierosolymis tantùm exceptis, in finitimis vrbibus altaria, templa, & statuas erigi sibi præceperit: sed quod ad illustrandũ hunc locum maximè pertinet, Caius, vt superiùs perstrinximus, Herodem, qui Ioannem Baptistam obtruncauerat, & Christum in passione indutum veste alba cum exercitu suo irriserat, ad Lugdunum Galliç vrbem ablegauit, vt refert Iosephus lib. 18. antiquit. cap. 9. & Pontium Pilatum, qui Christum seruatorem per summam impietatem, & iniustitiam morti adiudicauerat, ad Viennam perpetuo damnauit exilio, vt auctor est Ado in chronicis, *Tantisque ibi*, vt eius verbis vtatur, *irrogante Caio languoribus coarctatus est, vt sua se transuerberans manu multorum malorum compendium mortis celeritate quæsierit.* Quoniam igitur Caius Iudæos Christianæ fidei, ac religionis hostes insectatus est, atque de Herode, & Pilato ex Dei prouidentia, & consilio pœnas sumpsit, ac rem Christianam minimè impediuit, meritò sanè dicitur accepisse arcum, pro Christo scilicèt, & exijsse vincens, vt vinceret.

Philo Iud.

Herodes a Caio ablegatur.

Iosephus.

Pilatus exilio perpetuò damnatur.

Ado.

3 Verùm vt hæc meliùs intelligantur, aduertẽdum est arcum interdum sumi pro supplicio à Deo siue illato, siue inferendo, veluti Psal. 59. *Dedisti metuentibus te significationem, vt fugiant à facie arcus.* Cuius similitudinis ratio ea est, quẽ admodum docet D. Augustinus, & cæteri ferè interpretes in eum locum, quia sicut in arcu quantò lõgiùs chorda trahitùr, tantò fortiùs sagitta emittitur, ita supplicium quantò magis à Deo differtur, tantò posteà infertur funestiùs. Aduerte autẽ in ijsdem verbis summam Dei misericordiam, qui per suppliciorum comminationes an tegressas solet peccatores admonere, vt ea curent per pœnitentiam subterfugere; quo eodem sensu D. Basilius exponit illud psalmi septimi, *Arcum suum tetendit, & parauit illum,* obseruans omnẽ Dei operam in intendendo, & parando arcu consumi ad terrendum videlicet, nè cogatur sagittam iacere. Deinde sumitur arcus pro sacra scriptura: vult autem D. Gregorius libro 19. Moralium, cap. 28. in chorda testamentũ nouum, in cornu verò testamentum vetus accipiendum esse: quia quemadmodum in arcu, dum chorda trahitur, cornu curuatur; ita in sacra scriptura, dum testamentum nouum legitur, duritia testamenti veteris emollitur: ad eius namque spiritualia, & blanda præcepta literæ se rigor inclinat, quæ ratio est etiam diui Augustini in illud Psalmi septimi iam citatum, *Arcum suum tetendit, & parauit illum. Arcum*, inquit, *illum scripturas sanctas libenter acceperim, vbi fortitudine noui testamenti quasi neruo quodam duritia veteris flexa, & domita est.* Hinc tanquàm sagittæ diuina præconia iaculantur: qua enim alia sagitta percussa est, quæ dicit Canticorum 2. *Vulnerata charitate ego sum*: sic enim est apud Septuaginta, quorum translationem sequitur Augustinus pro eo, quod nos habemus, *Quia amore langueo.* Aduertit autem diuus Augustinus, quod sequitur, *Sagittas suas ardentibus effecit*, iuxta quædam exemplaria legi, *Sagitas suas ardentes effecit*: quia nimirum sagittæ ardere faciunt, quod vtique præstare non possunt, nisi & ipsæ ardeãt: quo significatur concionatoris verba debere esse veluti ardentes quasdam sagittas, quæ auditorum corda valeant compungere, & penetrare, atque diuini amoris facibus inflammare; quemadmodum de Helia dicitur Ecclesiastici quadragesimo octauo, *Surrexit Helias Propheta quasi ignis, & verbum ipsius quasi*

psalm. 59. 6.

D. Augustin⁹.

Supplicium cur in arcu significatur.

Misericordiã Deus ostendit, cum minatur.

D. Basil. psalm. 7. 13.

D. Gregorius.

Arcus sumitur pro scriptura sacra.

D. Augustin⁹.

Psalm. 7. 13.

Cant. 2. 5.

Septuag. interp.

D. August.

Cõcionatoris verba sint ardẽtia.

Ecclesi. 48. 1.

facula

Hierem. 5. 14.

facula ardebat: & Hieremiæ 5. *Ecce dedi verba tua in ignem, & populum iſtum in ligna*: quia videlicèt concionator debet auditores igne pœnitentiæ, & charitatis inflammare: vel etiam, quia ſicut ignis conuertit ligna in cinerem; ita concionator debet in animis auditorum cognitionem ſuæ fragilitatis, & vilitatis ingenerare.

4 Nec verò Scriptura ſacra duntaxat arcui, ſed etiam ſagittis comparatur, quas Deus ipſe per Doctores Eccleſiæ, Diuiniq; verbi præcones tanquàm per arcus ſolet emittere: vndè de prauis doctoribus dictum eſt Oſeę 7. *Facti ſunt quaſi arcus doloſus*: & pſalm. 77. *Auerterunt ſe, & non ſeruauerunt pactū, quemadmodum patres eorum conuerſi ſunt in arcum prauum*: ideſt, intendit eos Deus quaſi arcum ad mortalium animos amoris ſui ſagittis vulnerādos: verùm ipſi facti ſunt arcus doloſus, qui ſagittam in ſagittātem retorquet: ſic enim praui doctores ſiue doctrinę, ſiue vitæ prauitate, quos conuertere debuiſſent, aduerſus Deum reflectunt: ità vtrunque locum interpretatur diuus Hieronymus; *Mutati ſunt*, inquit, *in arcum doloſum, vt quos Dominus contra aduerſarios intenderat, ipſi contrà ſuum Dominum verterent, & mitterent aduerſus eum blaſphemiarum ſagittas*: alij vtrūque locum dè peccatoribus in genere interpretantur, vt ſit ſenſ⁹ ipſos ſibimet nocere, ſuiſq; ſceleribus quaſi ſagittis in ſe ipſos intortis vulnerare iuxta illud Pſalmi decimi, *Qui autem diligit iniquitatem, odit animam ſuam*; quò etiam pertinet illud Eſaiæ 59. *Oua aſpidum ruperunt, qui comederit de ouis eorum morietur, & quod confotum eſt, erumpet in Regulum*: quo loco obſeruanda eſt elegans prophetæ ſimilitudo: quemadmodum enim oua aſpidum foris quidem pulchra videntur, intùs autē venenata ſunt, & peſtilentia, primùmq; frāgentibus letifera; ita nefaria peccatorum conſilia pulchra quidem in ſpeciem ſunt, ſed intùs pernicioſa, & funeſta, ijſque potiſsimùm, qui ea deſignarunt, ad finemque perducunt, cladem, & exitium afferentia: in eandemque ſententiam a Procopio, alijſque patribus de Iudæis locus intelligitur, in quorum cordibus antiquus ſerpens impia aduerſùs Chriſtum conſilia tanquàm oua peperit, quæ ipſi poſtea Iudæi fouerunt, & Baſiliſcos excluſerunt, quorum veneno afflati omnino perierunt. Sed, vt ad inſtitutum reuertamur, hoc loco arcus, quem Chriſtus geſtare dicitur, ſacra eſt Scriptura, diuinique verbi per Apoſtolos, & reliquos concionatores toto orbe prædicatio, quo arcu, & ſagittis imperante Caligula quàm plurimos vulneratos ad fidem ſuam, religionemque traduxit.

Scriptura Sacra ſagittis cō parata.

Oſeę. 7. 16.

Pſalm. 77. 57.

D. Hieron.

Pſalm. 10. 9.

Peccatores ſibi nocent.

Eſai. 59. 9.

Quod verò ad coronam attinet, quæ data ei dicitur: aduertendum eſt 5
quatuor coronis fuiſſe CHRISTVM Dominum coronatum. Prima fuit carnis, quàm à matre in incarnatione accepit: ſic enim diuus Ambroſius libro de inſtitutione virginis capite decimo ſexto interpretatur illud Canticorum 3. *Egredimini filiæ Sion, & videte Regem Salomonem in diademate, quo coronauit eum mater ſua in die deſponſationis illius, & in die lætitiæ cordis ſui*. Vbi obiter aduerte ſummum verbi erga homines amorem, ſiquidem diem incarnationis, cùm primùm factus eſt homo propter homines, diem deſponſationis ſuæ cum humana natura, diemque lætitiæ cordis ſui appellari voluit; atque hæc corona fuit contexta ex varijs, ijsquè pulcherrimis floribus donorum Spiritus ſancti, quæ in primo conceptionis inſtanti eius animæ infuſæ fuerunt: quos flores enumerauit Eſaias capite vndecimo. *Requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini, ſpiritus ſapientiæ, & intellectus, ſpiritus conſilij, & fortitudinis, ſpiritus ſcientiæ, & pietatis, & replebit eum ſpiritus timoris Domini*. Secundà corona fuit ſpinea, Ioannis 19. *Plectentes coronā de ſpinis*; quæ texta fuit ex ſpinis, & cōpunctionibus delictorū noſtrorū iuxta illud Eſa. 53. *Propter ſcelus populi mei percuſsi eum*, quæ ratio affertur à Tertulliano lib. de corona mili-

Chriſtus quatuor coronis coronatus.

D. Ambroſ⁹.

Cant. 3. 11.

1. Corona ex floribus donorū ſpiritus ſancti cōtexta.

Eſai. 11. 2.

2. ex ſpinis.

Ioan. 19. 2.

Eſai. 53. 8.

Tertullianus. tis. *Quale*, inquit, *ore te, sertū pro vtroque se xu subtext ex spinis opinor, & tribulis in figurā delictorum, quæ nobis protulit terra carnis: abstulit autē virtus crucis omnes aculeos mortis in Dominici capitis tolerantia obtundens:* quam eandem rationē affert D. Athanasi⁹ in oratione de passione, & cruce Domini. D.Athan. Tertia corona fuit gloriæ, celebritatisq; & exaltatiōis sui nominis ex lapidibus pretiosis composita, qua à Patre in cælo, & in terra coronatur, ad Philippenses 2. *Propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomē, quod est super omne nomen:* quo loco pro *exaltauit*, habetur Græcè ὑπερύψωσεν, hoc est, superexaltauit, seu miro modo exaltauit: Et ad Hebræos 2. *Videmus Iesum propter passionē mortis gloria, & honore coronatū.* Quarta deniq; corona est, qua quotidiè coronatur ab sponsa in conuersione fidelium, nam etiam Paulus, quos conuertebat, coronam appellabat suam, veluti ad Philippenses 4. *Fratres mei charissimi, & desideratissimi, gaudium meum, & corona mea.* Et primæ ad Thessalonicens. 2. *Quæ est autem nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? nonnè uos ante Dominum nostrum Iesum Christum estis in aduentu eius? vos enim estis gloria nostra & gaudium:* & Ecclesiastici 32. *Rectorem te posuerunt? noli extolli: esto in illis quasi vnus ex ipsis: curam illorum habe:* & paulò post, *et læteris propter illos, & ornamentum gratiæ accipias coronam.* Docet autem D. Thomas in epistolam ad Thessalonicenses Apostolum fideles à se conuersos gaudium, & coronam suam appellare, eoquòd maxima sit prædicatoris retributio ex ijs, quos conuertit: quemadmodum Dux propter militum victoriam coronari solet. Theodoretus refert ad humanam gloriam, & Pauli apud homines existimationē, vt sit sēsus: propter vos mihi placeo, propter vos clarus, & illustris euado, iuxta illud Ecclesiastici 30. *Qui docet filium, laudabitur in illo, & in medio domesticorum in illo gloriabitur:* quanquam etiam velit verba esse Pauli instar matris, siue nutricis fidelibus à se cōuersis quasi pulchris infantulis blandientis, ac de sua fœcunditate gaudentis *Quoniam*, inquit Theodoretus, *se matri, & nutrici comparauerat, eius quoque verba imitatur, & eorum infantulos spem, & gaudium, & quæ sūt huiusmodi, appellare consueuerunt:* in quo maximè eminet maternus affectus Pauli; quemadmodum & ad Galatas 4. *filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Eodem coronæ genere ipsa quoque Ecclesia coronatur, ad eam enim ita sponsus loquitur Canticorum 4. *Veni de Libano sponsa mea: coronaberis de cubilibus leonum, de montibus pardorum.* Quem locum D. Gregorius, & Beda interpretantur de cordibus infidelium, quę cùm priùs fuerint Dæmonum cubilia, per conuersionem corona Ecclesiæ efficiuntur. Sic igitur etiā Christus ex suis fidelibus coronatur, quæ corona ex varijs floribus, Martyrum uidelicet rosis, Confessorum violis, & candidissimis virginum lilijs contexitur. Hoc enim sensu Rupertus exponit illud Zachariæ 6. *Sumes aurum, & argentum, & facies coronas, & pones in capite Iesu filij Iosedec, Sacerdotis magni: Quia nimirum*, inquit, *per singulas virtutes electorum suorum Dominus coronatur, imo in illis coronatis saluator coronam accipit, quia ipsius est opus omnium Sanctorum corona.* Cùm igitur hoc loco data Christo dicitur corona, duæ postremæ accipiendæ sunt.

[Margin notes: 3. ex lapidibus preciosis. — Philip. 2.9. — Hebr. 2.9. — 4. ex hominibus ad fidē cōuersis. — Philip. 4.1. — 1. Thes. 2.19. — Eccles. 32.3. — D.Thom. — Theodoret. — Eccles. 30.1. — Pauli affectus in fideles. — Galat. 4.19. — Cant. 4.8. — Rupert. — Zachar. 6.11.]

Secundum sigillum de equo rufo aperitur, & explicatur, & de Martyrum splendore nonulla perstringuntur.

SECTIO III.

I Equus rufus imperium Neronis significat.

IN APERTIONE secundi sigilli equus rufus, qui apparuit, imperium sub Domitio Nerone significat, sub quo Ecclesia primam edicto publico passa est persecutionē

generalem

generalē: quo tēpore, quoniā multi fideles sanguinē pro Christo fuderūt, rectè eius imperiū per equū rufum exprimitur. Nero igitur fuit huius equi sessor, cui ob summam crudelitatem datus dicitur gladius magnus: incredibilem enim in Romanis carnificinam exercuit, ipsique Romanę vrbi faces admoueri præcepit, quod incendium sex integris diebus, & septē noctibus perdurauit: atque hoc egregium spectaculum vt iucundiùs videret Nero, altissimam turrim conscendit, vbi quædam Homeri carmina de Troiæ incendio præ animi iucunditate cecinit. Iam verò contrà Christianos dici non potest quàm barbarus, & immanis extiterit, in quibus duo illa clarissima orbis lumina Petrum, & Paulum tamquàm duos soles de mundo sustulit. Verissimè tunc in fideles quadrabat illud 1. Cor. 4. *Spectaculum facti sumus mundo, & angelis, & hominibus*, seu, vt Græcè est, θέατρον, idest, *Theatrū facti sumus*: & est sensus, theatri, & spectaculi loco quasi feris obijcimur, cū varijs tormentis, & cruciatibus necamur, vt theatrum mundo, angelis, & hominibus exhibeamus: cui cōcinit, quod præcesserat, *Tanquàm morti destinatos*, Græcè ὡς ἐπιθανατίους, idest, *ad mortem seruatos*, ducta similitudine ab ijs, qui more Romano bestijs spectante populo obijciebātur, atque ad id caueis inclusi tenebātur, tanquàm morti iam obnoxij, ac destinati: id quod sub Nerone fidelibus accidebat, quia & ipsi obijciebantur feris, & vbicunque reperiebātur, tanquàm morti destinati dici poterant, ac theatrum mūdo, & angelis exhibere propter persecutionis magnitudinem, quæ vbiq; grauissima grassabatur. Porrò aduerte, licet D. Chrysost. cum dicitur, *Et angelis*, bonos tantum angelos intelligat, eo sensu talia esse martyrum certamina, vt angelorum digna sint aspectu: tamen multos de angelis tū bonis, tum etiam malis interpretari: quam expositionem affert præter alios diuus Thomas; *Angelis*, inquit, *& hominibus, scilicet bonis, & malis: concurrebant enim ad eorum spectaculum boni angeli ad confortandum, mali autem ad impugnandū: boni homines ad compatiendum, & exemplum sumendum patientiæ, mali verò ad persequendum, & irridendum*: vel aliter: erāt spectaculum, siue theatrū angelis: bonis quidem, quoniam ipsorū certamina, vt aiebat Chrysost. angelorum erant digna conspectu, & eiusmodi, quæ cælitum in se oculos per amorem, & admirationem conuerterent: malis autem, quia Apostolorum, & reliquorū martyrum iniuriæ dæmones oblectabant, cum cernerēt hostes suos, idest, Apostolos, & reliquos sanctos torqueri ad terrorem aliorum, nè Christi fidem amplecterentur. Itaque rectè dicitur permissum illi fuisse, vt sumeret, idest, auferret pacem de terra, vt inuicē se interficiāt: quia ex Romanis plurimos alios per alios præcipiebat occidi. Totū deniq; Romanum imperiū cædibus, & sanguine cruentauit: quēadmodum fusè ex Suetonio, Eutropio, Eusebio, Paulo Orosio, & alijs tradidimus.

1.Cor.4.9.

D.Chrysost.

Martyrum certamina Angelorū, dæmonū, & hominū spectacula.

D.Thom.

Iustorū iniuriæ demones oblectant.

2 Pro illustriori tamen huius rei cognitione, & Martyrum eius temporis splendore magis illustrando sciendū est ex Gellio lib. 2. noctium Atticarū cap. 26. rufum colorem à rubore quidem sic appellatum; sed cùm aliter rubeat ignis, aliter sanguis, aliter ostrum, siue purpura, aliter crocus, has singulas rufi varietates vna rufi, siue ruboris appellatione significari: itaque sub colore rufo comprehendi igneum, sanguineum, croceum, purpureū, aureum, siuè fuluū, flauū, denique & puniceum: Igitur imperium sub Nerone equo rufo comparatur propter multitudinem Martyrum, qui eius imperij tempore passi omnes rufi coloris species, fidei, charitatis, & virtutum reliquarum splendore, ac varietate retulerunt; è quibus potiores tantùm perstringemus, vt martyrij splendor magis eluceat. In primis igitur colorē purpureum, qui ad sanguineum vergit, ad martyrium

Gellius.

pertinere

pertinere ostendit locus ille Cantic. 3. vbi dicitur Salomonis ferculum ascensum purpureum habuisse: per ferculum enim eo loco cælestis gloria accipi potest, ad quam per ascensum purpureum, idest, martyrium peruenitur; quemadmodum interpretatur D. Hieronymus libro 2. in Ezechielem homilia 15. *Ascensum, inquit, habet purpureum, quia maxima multitudo fidelium in exordio nascentis Ecclesiæ per martyrij sanguinem peruenit ad regnum. Igitur Rex noster ascensũ purpureũ fecit in ferculo, quia ad clarũ, quod intùs aspicitur, per tribulationẽ sanguinis peruenitur.* Eandẽ ob causam de Ecclesia dicitur Prouerbiorum 31. *Byssus, & purpura indumentum eius:* quem locum sic Beda exponit. *Byssus indumentum Ecclesiæ est in candore puræ conscientiæ, & conuersationis: purpureus autem color sanguinis habet speciem; vnde pulchrè dictum est à Patribus, quod Ecclesia electorum floribus vernans in pace habet lilia, in bello rosas:* vbi cernis Bedam martyres rubicundis rosis cõferre, quarum color etiam sub ruso cõprehenditur, & alludere ad locum illum Augustini sermone trigesimo septimo de sanctis, vbi ita ad Ecclesiam loquitur. *O uerè beata mater Ecclesia, quam vincentium gloriosus martyrum sanguis exornat & candida induit virginitas; floribus eius nec rosæ, nec lilia desunt. Certent igitur singuli amplissimas accipere dignitatum coronas vel de virginitate candidas, vel de passione purpureas; in cælestibus castris pax, & acies habent flores suos, quibus milites Christi coronantur.* Hæc Augustinus. Nec verò duntaxat color purpureus ad martyres pertinet, eoquòd vergat ad sanguineum, sed etiam quia est regius, & imperialis color; vnde Canticorum 7. dicitur *Comæ capitis tui sicut purpura Regis;* martyribus enim quasi comis Christus, qui caput est Ecclesiæ, veluti regia quadã purpura exornatur.

Cant. 3. · *D. Hieronym.* · *Prou. 31. 22.* · *Beda.* · *Sancti lilia in pace, in bello rosę.* · *D. August.* · *Cant. 7. 5.* · *Martyres purpureę Christi comę.*

3 Puniceus etiam color, cuiusmodi auctore Gellio est ille, qui in dactylis, seu palmarum fructibus reperitur, & exuberantiam habet splendoris, martyrum quoque gloriam non obscurè commendat: siquidem martyres fructus palmæ sunt, idest, crucis Dominicæ: sic enim plerique interpretatur locum illum Canticorum 7. *Dixi, ascendã ad palmam, & apprehendam fructus eius:* quę verba Beda vult esse sponsi per Prophetarum vaticinia redemptionem generis humani pollicentis, ascensurum se in palmam, idest, crucem victricem, ac triumphalem arborem, eiusque fructus apprehensurum, idest, posteriores glorias, claritatem videlicet resurrectionis, & triũphantem ascensionis gloriam. Verùm nos cum alijs per fructus palmę noui Testamenti heroes, præcipuè verò Martyres meritò possumus accipere, quos tanquã suauissimos dactylos crux Christi quasi palma primis illis nascentis Ecclesiæ temporibus produxit iuxta illud Esaiæ 53. *Pro eo quòd laborauit anima eius, videbit, & saturabitur, & iustificabit ipse iustus seruos meos multos, videbit semen longæuum* A qua expositione non ab horret etiã Beda loco citato. Accedit, quòd ipsi Martyres toti punicei, seu phœnicij, idest, palmarij sunt; Græcè enim palma φοῖνιξ dr, vndè color phœniceus, & puniceus: palmarij, inquam, proptèr illustrissimas victorias, quas de morte, tyrannorumque sæuitia reportant: vnde propter Martyrum multitudinem Ecclesia ciuitas palmarum meritò appellari potest: in Christi enim figuram Rex Salomon dicitur 3. Regum 9. in terra solitudinis ciuitatem palmarum exædificasse, idest, vt interpretatur glossa, palmis abundantem, quoniam Christus in ipsa media gentilitate, quę terra erat solitudinis, Ecclesiam condidit martyriorum palmis fœcundissimam: quam eandem ob causam statura Ecclesiæ assimilata palmæ dicitur Canticorum 7. vsque adeò autem Martyres palmarij sunt, vt elatis palmarum, in quibus tota palmæ posita est pulchritudo, comparentur Canticorum 5. cùm dicitur *Comæ eius*, idest sponsi, *sicut elatæ palmarum:* vbi sponsi comę, quas Sanctos, & præcipuè Martyres paulò superiùs interpretati sumus, Christum, qui caput est Eccle-

Martyres palmæ fructus. Cant. 7. 8. · *Esai. 53. 10.* · *3. Reg. 9.* · *Ecclesia ciuitas palmarum propter martyres.* · *Cant. 5. 11.*

fixæ, exornantes, ab eoque enascentes elatis palmarum conferuntur: quia quemadmodum victores elatis palmarum pulcherrimis coronabantur, ita Christus suis Martyribus tanquam victor, & triumphator summa Ecclesiæ gratulatione coronatur.

4 Iam verò croceus, qui color etiam est pulcherrimus, & veluti aureus, ad Martyres præcipuè pertinet: ij enim sunt crocus ille, quem Ecclesiæ hortus ferre dicitur Canticorum 4. *Emissiones tuæ paradisus malorum punicorum, nardus, & crocus*; cùm enim eo loco per has aromatum species varia Sanctorũ genera designentur, per crocum Martyres accipiendi sunt: quemadmodùm enim crocus condiendis cibis adhibetur, & maximam vim habet exhilarandi cor; ita Martyres fidei, & patientiæ suæ exemplo, labores omnes, molestiasque huius vitæ pro Deo susceptas quasi condiunt, dulcioresque, ac suauiores efficiunt; denique mira iucunditate fidelium corda perfundunt: sic enim Tobiam, & Iob quasi crocum condiendis virtutum cibis aptissimũ proponunt diuinæ literę Tobię 2. illis verbis: *Hanc autem tentationem ideò permisit Deus euenire illi, vt posteris daretur exemplum patientiæ eius, sicut & sancti Iob.* Accedit, quòd crocus propter aureum, & flauescentem colorem symbolum est charitatis, quæ potissimùm in Martyribus splendescit iuxta illud Christi Domini Ioannis 15. *Maiorem charitatem nemo habet, quàm vt animam suam ponat quis pro amicis suis.* Sic enim eum locum Cãticorum citatum interpretatur Beda afferens in eandem sententiam illud Threnorum 4. *Qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora*: vbi quanquam ad literam sermo sit de calamitatibus Hebræorum tempore Hierosolymitanæ obsidionis sub Nabuchodonosor, cum nobilissimi quique præ fame coacti sunt rebus vesci abiectissimis; quemadmodum etiam accidit in obsidione Samariæ, vt refertur 4. Reg. 6. *Facta est fames magna in Samaria, & tandiù obsessa est, donec venundaretur caput asini octoginta argenteis, & quarta pars cabi stercoris columbarum quinque argenteis*: tamen Beda ad charitatem refert hoc sensu, qui videbantur quondam Charitatis floribus rutilare gratissimis, postmodum se fœdis cœperunt vitiorum volutabris immergere: eodemq; modo locum intellexit diuus Bernardus sermone de obedientia, patientia, & sapientia; vbi expendit verbum illud, *amplexantur*, quod vehementiam insinuat, & rectè quidem Bernardus, solent enim, qui diuinæ bonitatis dulcedinem semel gustarunt, si ab eo statu prolabantur, deteriores fieri, & stercoribus, idest, abiectis voluptatum illecebris delectari, cuius periculi spõsus sponsam admonuit illis verbis Cãticorum 1. *Si ignoras te ô pulcherrima inter mulieres, egredere, & abi post vestigia gregum tuorum, & pasce hædos tuos*: quo loco hædos pascere est lasciuos, ac petulantes libidinis motus sectari: quò miseriarum decidunt ij, qui magnitudinẽ, & præstantiam diuinę conuersationis, & charitatis ignorantes, ac minoris facientes ex eo statu delabuntur, & quod est consequens, in lutulento vitiorum omnium cæno volutantur.

Cant. 4. 13.

Martyres croco cõparantur

Tob. 2. 12.

Ioan. 15. 13.

Beda.

Thren. 4. 5.

4. Reg. 6. 25.

D. Bernard.

Turpiùs peccãt, qui prius peccatis abstinuerunt.

Cant. 1. 8.

5 Denique ob eandem coloris pulchritudinem granis malorum granatorum, qui etiam color sub rufo comprehenditur, similes dicuntur martyres: hoc enim sensu accipiendum est illud Cantic. 4. *Emissiones tuæ paradisus malorum punicorum*, quemadmodũ vult Beda. *Mala, inquit, punica, quæ sanguineo rubent colore, eorum in Ecclesia triumphos insinuant, qui post fontis signati ablutionem, cuius paulò antè facta fuerat mentio, suo sunt etiam sanguine baptizati.* Obseruarũt tres Gręci patres in commentarijs super Cantica, qui cum operibus Theodoreti circunferuntur, malos punicas arbores, de quibus eo loco agitur, esse eas, quæ in quercubus inserũtur, quæ firmissimas habent radices, & difficilè auelli possunt, in quibus quercuum radicibus volunt fidei designari firmitatem; id quod non obscurè Martyrũ naturam significat, qui per earum ar-

Martyres granis mali granati similes.

Cant. 4. 13.

borum mala granata exprimuntur; quippe qui produci nequeant nisi à malis punicis in fortissimis quercub⁹, idest, firmissima fide insertis, cum Martyrium summam fidei firmitatem requirat. Atque hæc de præcipuis rufi coloris varietatib⁹ pro Martyrum gloria, & splendore dicta sufficiant.

Tertium de equo nigro sigillum explicatur.

SECTIO IIII.

1 APERTO tertio sigillo apparuit equus niger, & qui sedebat super eum, habebat stateram in manu sua, & audita est vox quatuor animalium dicentium: *Bilibris tritici denario, & tres bilibres hordei denario; vinum, & oleum ne læseris.* Per equum nigrum Romanum item imperium significatur: per sessorem autem Titus imperator Vespasiani filius, qui Hierosolymā grauissima cinxit obsidione, tandemque omninò excidit. Dicitur autem Romanum imperium sub Tito nigrum, hoc est, triste, & luctuosum Iudæis: nam, vt è multis pauca dicamus, præter illa, quæ in nostro de Ecclesię persecutionibus commentario commemoraui⁹, Titus castra posuit in monte oliueti, vnde olim Dominus prę uidens hanc vrbis obsidionem, & vastitatem fleuerat super illam Lucæ 19. deindè vrbem cinxit obsidione grauissima: cumque plurimi Iudæorum quotidie caperentur, quia vrgente fame foràs egredi cogebantur, eos Titus ante suos oculos crucibus affigi præcipiebat, quingentos videlicet per dies singulos; & interdum plures: quorum tantus fuit numerus, vt autore Iosepho libro 6. de bello Iudaico capite 12. iam spatiū crucibus deesset, & corporibus cruces. Hi autem proculdubiò filij eorum fuerunt, qui clamauerant, *Crucifige, crucifige eum.* Cùm verò fames in dies ingrauesceret, multiq; propterea à ciuitate exeuntes se vltrò Romanis dederent, Titus murum quendam in circuitu vrbis exædificari iussit, quo omnis penitùs ad exitum via fuit intercepta. Mirum verò est quāta celeritate, tridui videlicèt tātùm spatio totum opus perfectum fuit, cum tū quadraginta ferè stadia per circuitum contineret. Atque de hoc etiam muro potest ad literam intelligi illud Lucæ 19. *Circundabunt te inimici tui vallo,* vt egregiè annotauit Cardinalis Baronius tomo 1. Annalium. Duo autem potissimùm famis illius acerbitatem augent: vnum est, quod refert Egesippus, multos viso cibo præ gaudio vitam finijsse: alterum, quod idem etiam testatur libro 5. de excidio Hierosolymitano capite 4. & Iosephus libro 7. de bello Iudaico capite 8. Mariam diuitem, ac nobilem fœminam filium infantulum gladio in frusta secasse, partemque eius coctam comedisse. Deniquè templum fuit incensum ita, vt nulla eius vestigia remanerent, neque lapis super lapidem; quemadmodum Christus prædixerat Lucæ 21. & vniuersa vrbs non solùm incensa, sed omninò diruta, & à fundamentis auulsa, ut fuerat etiam Lucę 19. à Domino pręnunciatum illis verbis *Ad terram prosternent te.* Iosephus libro 7. de bello Iudaico capite 17. colligens numerum captiuorum, & interemptorum ait captiuorum quidem, qui toto belli tempore comprehensi sunt, fuisse nonaginta septem millia; mortuorum verò per omne tempus obsidionis vndecies centena millia. Perdurauit autē obsidio quinquè circiter mensibus, hoc est, à decimo quarto die Aprilis, (vt auctor est Iosephus libro 6. de bello Iudaico capite 4.) vsque ad octauam diem Septembris, quę incidit in diem Sabbati iuxtà Dionem in Nerone. Itaque iure optimo imperium Romanum comparatione Iudæorum nigrum, & luctuosum apparuit, cum vsquè adeò eorum gentem inauditis cladibus affecerit sub Tito, & Vespa-

Equ⁹ niger imperiū Titi significat.
Luc. 19.
Iosephus.
Luc. 19. 43.
Baronius.
Fames, & calamitas Iudęorū
Egesippus.
Iosephus.
Luc. 21.
Luc. 19. 44.
Iosephus.
Idem.

siano

siano, gloriamque, & splendorem ita obscurauerit, vt nulla eis relicta sit spes siue antiqui splendoris, siue pristinæ libertatis.

2 Quoniam verò ea mala, quæ Iudęis Titus inuexit, ex diuina iustitia profecta sunt; propterea habere in manu stateram dicitur, diuinæ videlicet iustitiæ, in qua Deus inexpiabile mortis Christi, ac nefariū scelus, simulq; supplicia ponderauit; quanquàm æquale esse non potuit, cum omnes omnino pœnas, quæ Iudæis infligi potuissent, facinoris illius immanitas longè superauerit. Rectè etiam Titus in manu, non in mente habuisse stateram dicitur, quia imprudens diuinam pro eo crimine iustitiā opere ipso exercuit; quanuis posteà tantā Iudæorum stragem non sine diuino consilio, & prouidentia esse potuisse sibi persuaserit; etenim muros circumiens, vidensq; omnia proiectorum mortuorum cadaueribus referta ingemuit, & extēsis manibus Deum testatus est factū illud suum non esse, vt auctor est Iosephus lib. 6. de bello Iudaico cap. 14. Vt verò ea, quę sequuntur de ponderibus, intelligantur, sciēdum est ex Iosepho lib. 3. de bello Iudaico cap. vlt. & ex Egesippo libro 3. de excidio Hierosolymitano cap. etiam vltimo Vespasianum, quo tempore bellum aduersùs Iudæam administrabat, Iudæorum triginta millia, & quadringentos vendidisse: vniuersos autem, qui de partibus regni Agrippæ reperti sunt, Regi donasse, quos Rex accepto pretio similiter vendidit. Addendum ex eodem Iosepho libro septimo de bello Iudaico cap. 15. & ex Egesippo libro 5. de excidio Hierosolymitano cap. 47. Titū, & milites Romanos dedignantes seruum habere Iudęum innumerabilem ferè eorum multitudinem vēdidisse, & quidem vulgus cum coniugibus, & liberis paruo pretio, nobiliores maiori: nec desunt, qui affirment ex nobilioribus decem vno denario, ex vulgo autem triginta vno itidem denario uenditos; dignam sanè pœnam eo facinore, cum Christum triginta argenteis sacrilega emptione recepe-rūt. Eo supposito per triticum hoc loco Iudæi nobiliores, per hordēum verò infimi quique, & obscuri accipiēndi sunt: et cum clamatur, *Bilibris tritici denario, & tres bilibres hordei denario*, illud prædicitur fore, vt Iudæorum vulgus viliori pretio sit, quàm nobilitas, à Tito, & militibus æstimandum, cùm duę libræ tritici, idest, nobiliorum vno denario, & sex librę hordei, idest, abiectorū eodē denario æstimentur. Nec verò opus est, vt per librā quinq; Iudæi propter quinarium librorum Pentateuchi numerum, qui ab omnibus Iudæis recipiuntur, accipi debeant, quēadmodū pleriq; curiosè supputant: satis enim est generatim intelligere fuisse inæquale pretiū pro tritico, & hordeo postulatū. Est autē bilibra duarū librarū pondus: vnū nomen bilibris, & bilibre, quod habet pondus duarū librarum: pro quo græcè est χοῖνιξ, quod nomē sonat mensurā tritici, aut leguminis, quæ in cibū diurnum sit satis: Budæus lib. 5. de Asse putat esse libras quatuor, Pollux tres duntaxat: vulgatus interpres duas tantum esse existimauit. Additur, *Vinum, & oleum ne læseris*, idest, fideles, qui in Christū crediderant tā ex Iudæis, quàm ex gētilibus, qui propter charitatem vino, propter misericordiam autē oleo significantur: præcipitur ergò Tito, vt nullum fidelibus malum inferat, id quod verè ita accidit. Etenim, vt narrat Eusebius lib. 3. historiæ Ecclesiasticæ cap. 5. Ecclesia, quæ erat Hierosolymis congregata, oraculi cuiusdam indicio, quod probatioribus per reuelationem traditū fuerat, antequàm bellum oriretur, ex Hierosolymis migrauit, & oppidum trans Iordanem, quod Pellam nominant, incoluit: atque ita obsidionis procellam, & innumera, quæ Iudæorum gentem inuoluerunt, mala, diuina prouidentia declinauit.

[Margin notes:] Iudęorum supplicia Titus exercuit, Deus ponderauit. — Iosephus. Egesippus. — Iudęi, qui Christum emerunt, vili pretio venduntur. — Fideles à clade Hierosolomitana seruati. — Eusebius.

Stateræ nomine rectè diuinam signi ficari iusti- tiam.

SECTIO V.

HIS ita secundum literam explicatis illud duntaxat ob seruatione dignũ videtur in sacris literis stateræ no- (Dei iustitia statera. Ezech. 5.) mine diuinam significari iustitiam, ve luti Ezechielis cap. 5. vbi Propheta iubetur caput, & barbam suam radere, & omnes capillos in vnum collectos in quadam iustissima statera ponderare, eosq; deinde in tres partes æqualis ponderis diuidere, partemque vnam igne comburere, alteram gladio minutatim concidere, postremam demùm in ventum spargere: vbi, quẽ admodùm in ipsomet contextu explicatur, pili Hebræos significabãt, quorum sceleribus diuinæ iustitiæ statera ponderatis eorum alij famis, & pestis incendio in ipsa ciuitate, alij extra ciuitatem Assyriorum gladio perimendi, alij in captiuitatem abducendi, in variasq; regiones, & prouincias, quasi in ventum dispergendi ab Ezechiele (4. Reg. 21. 13.) prædicebantur. Sic etiam 4. Reg. 21. *Extendam,* inquit Dominus, *super Hierusalem funiculum Samariæ, & pondus domus Achab*: pro quo Septuaginta transtulerunt, *Extendam in Hierusalem mensuras Samariæ, & trutinas domus Ephraim*, id est, easdem pœnas ab Hierusalem deposcam, quibus in Samariam animaduerti, quemadmodum exponit D. Chry- (D. Chrysost.) sostomus homilia in Psalmum 95. vbi in eandem sententiam affert illud, quod dictum est ad Regem Balthasarem Danielis 5. *Appensus es in statera, &* (Dan. 5. 27.) *inuentus es minus habens*: quo loco docet Chrysostomus Deum, cùm punit, trutina librare vltionem: eundemq; locum expendens Rupertus libro 7. de victoria verbi Dei capite 4. duobus modis exponit, quod dicitur, *Inuentus es minus habens*, vno modo, vt sit sensus: ego te excitaui, vt peccantes mihi populos emendares, sed minus est in facto tuo, quàm in proposito meo: in meo nanque proposito bona est intentio, quæ defuit in facto tuo, siquidem tuæ superbiæ, & crudelitati seruiisti; multum itaque deest in pondere, quia deest totum, quod esset laudabile, id est, intentio iustitiæ. Altero in hunc sensum: inuentus es minus habens, quia me non glorificasti. De diuina etiam iustitia locutus est Iob capite sexto, cùm dixit: (Iob. 6. 2.) *Vtinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui, & calamitas, quam patior, in statera, quasi arena maris hæc grauior appareret*: quod Iobum in persona Christi, quam sustinebat, verissimè dixisse docet diuus Gregorius libro 7. Moralium cap. (D. Gregorius.) 1. quo loco stateræ nomine Christum ipsum intelligit: *Quis alius,* inquit, *stateræ nomine, nisi mediator Dei, & hominum exprimitur? qui ad pensandum vitæ nostræ meritum venit, ac secum misericordiam suam simul, ac iustitiam detulit; sed misericordiæ lance præponderans culpas nostras parcendo leuigauit: in manu enim Patris quasi statera miri libraminis factus hinc in se calamitatem nostram, & illinc peccata suspendit.* Verùm Rupertus libro secundo de ope- (Rupertus.) ribus Spiritus sancti capite octauo, stateram hanc non CHRISTVM, sed crucem ipsam interpretatur. *E-* (Crux statera.) *rat*, inquit, *crux statera Patris habens disposita hinc in lance iudicij peccata mundi, inde in lance misericordiæ calamitatem generis humani: sed vicit pondere calamitas in lance misericordiæ, lancemque sustollens iudicij decussit peccata in profundum maris*: iuxta illud Michææ septimo: *Proij-* (Mich. 7. 19.) *ciet in profundum maris omnia peccata nostra.* CHRISTI enim dolentis passio totius generis humani doloribus superaddita præponderauit, plus enim pœnarum de humano genere sumptum fuit, quam culpa meruisset,

Sedulius. cui encomium tanquàm illustrissimum de cruce canit Ecclesia in hymno illo de passione Domini à Sedulio secundum plerosque composito:

1 *Beata, cuius brachijs Secli pependit pretium, Statera facta corporis.*

2 Ratio verò, cur diuina iustitia stateræ nomine exprimatur, ea est, quòd tam culpa, quàm pœna iusto examine ponderantur, ne pœna culpam excedat; quanquam semper minus inferatur à Deo supplicium, quàm culpæ promereantur iuxta illud Psalm. 102. *Non secundum peccata nostra facies nobis.* Quare eò tantùm statera adhibetur, ne criminum acerbitatem pœnæ superet magnitudo: quo sensu dictū est Prouerbiorum 16. *Pondus, & statera iudicia Domini sunt*: & Esaiæ 28. *Ponam in pondere iudicium, & iustitiam in mensura:* & capite 27. *In mensura contrà mensuram, cùm abiecta fuerit, iudicabis eam*, idest, punies eam in mensura pœnæ, quæ respondeat mensuræ culpæ, quemadmodum exponit diuus Thomas in suis commentarijs super Esaiam: quod non est ad proportionem arithmeticam, sed ad geometricam reuocandum, vt minoribus quidem peccatis minora, maioribus autē maiora supplicia inferantur; nunquam tamen peccatis æqualia. Eandem ob causam dicitur Amos 7. *Humus tua funiculo metietur, & tu in terra polluta morieris*: quo loco est sermo de captiuitate decem tribuum, quarum supplicia dicuntur funiculo metienda, ne peccatorum magnitudinem superent: in eandem sententiam dicitur Esaiæ 34. *Extendetur super eam mensura, vt redigatur ad nihilum, & perpendiculum in desolationem*: vbi pro *extendetur*, est Hebraicè ונטה, *venatah*, quod verbum significat lineas ducere, quemadmodum Geometræ faciunt; pro mensura verò est קו, Cau, quod nomen significat lineam illam, seu funiculum, quem Architecti solent extendere: vnde Iob 38. loquens Dominus de fabricatione terræ dixit ad Iob: *Quis tetendit super eam lineam?* estque non solùm ædificantium, sed etiam destruentium, cum Architecti nihil volunt supereminere, sed omnia solo æquare: denique perpendiculum est lapis ille, siue pondus plumbeum, quo cementarij vtuntur ad parietum siue æqualitatem, siue inæqualitatem deprehendendam. Est igitur sensus Deum minutissimū esse in scelerum grauitate examinanda, atque in supplicio inferendo non solùm funiculo geometrico, sed etiā Architectorum perpendiculo vti. Denique Threnorum 2. eandem mensuram adhibuit in Hierosolymorum ciuitate destruenda. *Cogitauit*, inquit, *Dominus dissipare murum filiæ Sion; tetendit funiculum suum*: quem locum expendens Rupertus libro primo in Hieremiam capite 44. *Dominus*, inquit, *ista cogitauit, & cum consilio egit, negotij videlicet summam in libra rationis appendit, & tetendit super eam funiculum septuaginta annorum.*

3 E contrario in misericordia tribuēda non stateris, non funiculis, non perpendiculis vtitur: vndè Hierem. 31. Hierusalem, quam ad puniendum funiculo, & perpendiculo fuerat dimensus, cùm ex misericordia reædificaturum se pollicetur, in typum Ecclesiæ catholicæ nullis terrarum finibus claudendæ nulla mensura vtitur; imò omnem omninò interdicit illis verbis: *Ædificabitur ciuitas Domini, & exibit vltrà normam mensura*: quò etiā pertinet illud Psalmi 18. *In omnem terram exiuit sonus eorum*: quod Hebræi ita legunt: *In omnem terram exiuit linea, seu norma eorum*. Est enim Hebraicè nomen *Cau*, vt sit sensus Deum instar Architecti in Ecclesia fundanda normam quandam interminatam extendisse, quæ vniuersum orbem complecteretur ad gratiā Euangelij omnibus cōmunicandā. Eandem diuinæ misericordiæ largitatē elegāter obseruauit D. Ambrosius in comentariis suis super Psalmum 37. in eo, quòd Deus misericordiam, non iustitiam effundere dicitur: etenim de iustitiæ calice habetur Psalmo septuagesimoquarto

Marginalia: Deus citra cō dignam punit. Psal. 102. 10. — Prouer. 16. 11. Esai. 28. 17. — Idem. 27. 8. — D. Thom. — Amos 7. 17. — Esai. 34. 11. — Iob 38. 5. — Thren. 2. 8. — Rupert. — Misericordia Dei mensura caret. — Hier. 31. 39. — Psalm. 18. 5. — Hebræi.

Psalm. 74. 9.

Calix in manu Domini vini meri plenus misto, & inclinauit ex hoc in hoc; veruntamen fæx eius non est exinanita: vbi duo expendenda sunt, videlicet verbum *Inclinauit*, quod non dicit effusionem, sed leuem quandam calicis inclinationẽ; & præterea quod sequitur; *Fæx eius non est exinanita*: cùm tamen de misericordia dicatur Canticorum 1. *Oleum effusum nomen tuum*, seu, vt Septuaginta transtulerunt, *Oleum euacuatum*, seu *exinanitum*: quo loco per oleum Dei misericordia intelligitur, quam non ad mensuram Deus impertit, sed effundit largiter.

Cant. 1. 3

Ambrosius.

Ad terrendum, inquit Ambrosius, *plenus est calix, ad feriendum non est exaninatus. Calicem enim iræ exinanire non nouit, sed exinanitum tamen est vnguentum.* Denique cùm Christus de retributione ageret, non simpliciter illam appellauit mensurã, sed redundantem, & supereffluentem mensuram: sic enim habes Lucæ 6. *Mensuram bonam, & confertam, & coagitatam, & supereffluentem dabunt in sinum vestrum*: vbi singula verba emphasim habent. *Mensuram*, inquit, *bonam*, idest, magnam; quoniam verò posset esse mensura magna, sed non plena, additur, *confertam*, iuxta illud Psalm. 102. *Qui replet in bonis desiderium tuum*: tunc autem est mẽsura cõferta, cùm id, quod mensuratur, vel pedibus calcatur, vel manibus in mensura deprimitur; quæ mensuræ plenitudo magis declaratur, cùm subiungitur, *coagitatam*, quod tũc accidit, cùm huc, & illùc modius decutitur, vt nihil interiùs vacuum relinquatur: denique additur, *supereffluentẽ*, idest, non rasilem, sed cumulatissimã, & merita ipsa longè vincentem, siquidem Deus vltrà condignum remunerare cõsueuit: quod verò dictum est, *in sinum vestrum*, præter alia gaudium, & securitatem beatitudinis significat.

Luc. 6. 38.

Psalm. 102. 5.

Quartum sigillum de equo pallido, & morte super illũ equitante, atque inferno insequente explicatur.

SECTIO VI.

1 ADVERTENDVM est pro pallido esse Græcè χλωρὸς, quod nomen & pallidũ, & viride significat: vndè capite octauo sequenti vulgatus interpres fœnum viride transtulit, cùm eo loco idem nomen habeatur; imò hoc ipso loco equum viridem interpretatus est Tertullianus libro de pudicitia cap. vigesimo: qua de re sequenti sectione diemus. Aperto igitur quarto sigillo, *Ecce*, inquit, *equus pallidus, & qui sedebat super eum, nomen illi Mors, & infernus sequebatur eum: & data est illi potestas super quatuor partes terræ, interficere gladio, fame, & morte, & bestijs terræ.* Per equum pallidum Romanum item imperium exprimitur, cùm fuit sub Domitiano, qui Tito fratri succeſsit; & secundam aduersus Ecclesiam persecutionem commouit. Rectè autem equo pallido comparatur, quoniam Domitianus incredibilem metum & Romanis, & præcipuè fidelibus iniecit, siquidem bonam senatorum partem, aliorumque principum virorum in exilium amandauit, varia eis affingens crimina, vt sic eorum bona diriperet, inter quos & Ioannem nostrum ad insulã Pathmos relegauit: quia igitur omnes sibi timebant, ne similia ipsis damna contingerent, ex timore autem pallida exteriùs membra efficiuntur; rectè Romanum sub Domitiano imperium in pallido equo ostenditur: id quod potisſimùm ad Ecclesiam referendũ est, quæ sub eo grauisſimam passa est persecutionem, quam superiori cõmentario descripsimus.

Imperium sub Domitiano pallido equo comparatur.

2 Meritò etiam Domitianus Mors appellatur propter summam crudelitatem, qua non solùm in suos, sed in Christianos etiam desæuijt: vndè est interfectus à suis tantum monstrum non ferentibus. Porrò quia dignas apud

pud inferos suorum scelerum pœnas recepit, subiungitur, *Et infernus sequebatur eum*, aut certè per infernum hoc loco Diabolus intelligitur, à quo incitatus Domitianus tantam crudelitatem, & impietatem exercuit; sumi enim interdum infernum pro Dæmone docet D. Gregorius libro 17. Moralium capite 12. & nos fusiùs diximus capite 1. Cruciatuum verò, seu mortis genera, quibus Ecclesiam oppugnauit, illa quatuor numerantur, fames, gladius, bestię, & mors: vbi per mortem diuersa alia mortis genera intelligenda sũt, cuiusmodi sunt suffocatio, combustio, suspensio, submersio, & alia huiusmodi. Denique aduerte in apertione horum quatuor sigillorum quatuor animalia singula in singulis dixisse: *Veni, & vide*: quia nimirùm in quatuor Euãgelijs ea, quæ hactenùs commemorauimus, insinuantur: nam in Euangelio Marci capite vltimo agitur de promulgatione Euangelij: *Euntes in mundum vniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ*: quod fieri cœpit sub Caio Caligula; quare primum animal in apertione primi sigilli est Marcus designatus per leonem, qui primo loco fuerat nominatus. In Matthæo expressè commemoratur Ecclesiæ persecutio, cùm dicitur capite vigesimo quarto: *Tunc tradent vos in tribulationem, & occident vos*: prima autem persecutio sub Nerone cœpit, quo fit, vt secundum animal, quod dixit, *Veni, & vide*, sit Matthæus. In apertione tertij sigilli tertium animal Lucam significat, qui capite decimo nono agit de Hierosolymorum per Titum euersione. Denique in apertione quarti quartum animal, idest, Ioannes loquitur, qui capite decimo sexto tribulationem maximam prænunciat, quã passuri erãt fideles, & quã post Neronẽ secundus Domitian⁹ excitauit.

Marc. 16.15.

Matth. 24. 9.

Cur Mors super equum pallidum apparuerit, & cur eam infernus sequatur.

SECTIO VII.

1 QVANQVAM iuxta eam, quam proposuimus ex non nullorum Doctorum sententia, huius quarti sigilli expositionem Mors Domitianum Imperatorem adumbrauerit ob ea, quæ superiori sectione diximus: quià tamen non desunt, qui mortem hoc loco propiè accipiendam esse contendunt, eaque expositio multum doctrinæ continet ad morum libertatẽ coercendam, libuit eam nonnullis obseruationibus illustrare. Primò igitùr obseruandum est rectè mortem super equum apparuisse propter cursus sui velocitatem, qua mortales non solùm consequitur, sed etiam sæpissimè præcurrit: quod tunc accidit, cùm eorum spes præscindit, vanasq; consiliorum, ac rerum futurarum designationes de repentè quasi anteuolans præter expectationem demolitur. Qua de re Ezechias Rex apud Esaiem capite trigesimo octauo conqueritur, cùm ait, *Præcisa est velut à texente vita mea; dum adhuc ordirer, succidit me*: quasi dicat, in ipsis primis filis disponendis telam meam, & spes omnes præcidit: & Iob capite septimo: *Dies mei velociùs transierunt, quàm à texente tela succiditur*: quem locum eleganter expendit D. Gregorius. *Congrua*, inquit, *similitudine tempus telæ comparatur: quia sicut tela filis, sic vita mortalis diebus singulis proficit; sed quò ad augmentum proficit, eò ad incisionem tendit; cùm enim tempora percepta prætereunt, ventura breuiantur: tela enim duobus lignis innectitur, vt texatur, sed quò inferiùs texta inuoluitur, eò superiùs texenda deplicatur, & vnde se ad augmentum multiplicat, inde fit minus, quod restat. Sic nimirum vitæ nostræ tempora, & transacta quasi inferiùs inuoluimus, & ventura à superiori deplicamus, quia quò plùs fiunt præterita, minùs esse incipiunt futura.* Hactenus Gregorius. Huius telæ tegmen est humana mortalitas iuxta illud Genesis 3. *Puluis es, & in puluerẽ reuerteris*: subtegmẽ

Mortis velocitas.

Esai. 38. 12.

Iob. 7. 6.

D. Gregor.

Gen. 3. 19.

autem est humanarum rerum vicissitudo, & vanitas.

2 Eadem mortis mortales de repente consequentis pernicitas nomine cursoris exprimitur Iob 9. *Dies mei velociores fuerunt cursore:* & Sap. 5. multis

Iob. 9. 25.

aliis similitudinibus, quæ celeritatem significant; sic enim eo loco damnati de hoc ipso conquerentes lamentantur: *Transierunt omnia illa tanquàm vmbra, & tanquàm nuntius præcurrens, & tanquàm nauis, quæ pertransit fluctuantem aquam, cuius, cum præterierit, non est vestigium inuenire, neque semitam carinæ illius in fluctibus, aut auis, quæ transuolat in aere, cuius nullum inuenitur argumentum itineris illius, sed tantùm sonitus alarum verberans leuem ventum, aut tanquàm sagitta emissa in locum destinatum:* vbi obiter aduerte sonitũ alarum innuere leuem quandam hominis demortui recordationem, quæ subitò deponitur. Sed illa est etiam præclara similitudo, quam habes Iob 9. *Dies mei pertransierunt quasi naues poma portantes:* naues enim, quæ portant poma, velocissimæ sunt, quibus nimirùm opus est portũ citò tenere, antequàm poma putrescãt: alij ex Hebræo transferunt, *Sicut naues piratæ,* quæ etiã expeditissimæ esse solent, imò Christus Dominus Lucæ 12. mortem etiã furi comparauit illis verbis. *Si sciret pater familias, qua hora fur veniret, vigilaret vtique, & non sineret perfodi domum suam:* qua similitudine illud etiam significatur mortem esse quasi piratam subitò in mari apparentem, & derepentè inuolantem in eum, qui secundis ventis nauigabat, in floreq; adhuc ætatis existens prospero tùm fortunæ statu, tùm valetudinis vtebatur. Quam rẽ eleganter descripsit Tertullianus libro de anima, vbi Nihil animæ remanere in corpore post mortem. *Vt,* inquit, *est & illa nauigiis, cum longè à Caphareis saxis nullis depugnata turbinibus, nullis quassata decumanis, adulante flatu, labente cursu, lætante comitatu, intestino repentè perculsu cum tota securitate desidunt; non secùs naufragia sunt vitæ, & tranquillæ mortis euentus.*

Sap. 10.

Iob. 9. 26.

Luc. 12. 39.

Tertullianus.

3 Secundò est obseruandum ex iis, quæ sectione præcedenti diximus, equum mortis & pallidum, & viridem esse; vtrunque enim significat vox Græca χλωρὸς, qua hoc loco vtitur Ioannes: vnde & Tertullianus libro de pudicitia capite 20. citans hunc locum Ioannis pro equo pallido equum viridem transtulit. Sedet igitur mors super equum pallidum, & viridem: primùm, quia mors improbis quidem tristis est, & luctuosa, probis autem fausta, & læta, & viriditatem oculis gratissimam præ se ferens, idest, spem cœlestium gaudiorum: vnde cùm Psalm. 33. appelletur mors peccatorum pessima, quia, vt interpretatur D. Bernardus sermone 41. ex paruis, peccatorũ mors mala est in amissione mũdi, quià non possunt sine dolore separari ab eo, quem diligunt, peior in dissolutione carnis, pessima in tormentis inferni: de iustorum tamèn morte dicitur Sapientiæ 3. *Non tanget illos tormentum mortis;* quod quidem tormentum multiplex est, videlicet angor, & acerbitas moriendi, periculosus conflictus cùm Dæmone, denique ipsa æterna damnatio: in eundemque sensum D. Hieronymus epistola trigesima quarta interpretatur illud Psalmi 126. *Non confundetur, cùm loquetur inimicis suis in porta:* quem locum ad securitatem refert, cùm qua iusti moriuntur. Deinde equitat mors super equum veridem, quia ipsa est, quæ mortalium spes, quæ viridi colore designantur, regit, & gubernat, eas videlicet vel prorogãs, vel præcidens: itaque equi viridis habenas vel inhibet, vel etiam laxat pro Dei humanas res administrantis imperio. Porrò aduerte Romanum imperium, quod in equo albo, & rufo pulcherrimum apparuit, vbi mortem equitem habuit, continuò pallidum redditum fuisse, quia mors, quæ antea speciosa videbantur, decolorat, & quàm vana omnia, ac deformia sint ostendit: sic enim Romanum imperium ex albo, & rufo pallidum fecit. Postremò. Non sine mysterio infernus

Mors improbis luctuosa, probis fausta.

Psalm. 33.

D. Bernard.

Sapient. 3. 1.

D. Hieronym.

Psalm. 126. 5.

Mortem sequebatur, vt nimirum reciperet, quos illa deijceret: etenim maior hominum obeuntium pars sempiternis inferorum supplicijs addicitur, vnde Esaias capite 5. *Propterea*, inquit, *dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absque vllo termino, & descendent fortes eius, & populus eius, & sublimes, gloriosique eius ad eum*: in quem locum D. Hieronymus, *Infernus*, inquit, *animam habere dicitur, non quod animal sit; sed quod verbis humanæ consuetudinis rerum insensibilium exprimamus affectum, quod insatiabilis sit, & nunquam mortuorum multitudine expleatur.*

Esai. 5. 14. Hominum maior pars damnatur.

D. Hieron.

Quinti sigilli de animabus interfectorum propter verbum Dei subtus altare clamantibus explicatio.

SECTIO VIII

1 APERTO quarto sigillo apparuerũt subtùs altare animę inter fectorum propter verbum Dei vindictã sui sanguinis postulãtes, quibus datæ dicuntur stolę singulæ, dictumque, vt requiescerent adhùc tẽpus modicum, donèc compleantur cõserui eorum, & fratres eorum, qui interficiendi sunt, sicut & illi. Cum in superiori sigillo sermo fuerit de secũda Ecclesiæ persecutione sub Domitiano Imperatore hac quinti sigilli explicatione consequenter comprehenditur tempus à Traiano, qui Domitiano post Neruam successit vsq; ad Diocletianum; quod tempus multas Ecclesię persecutiones complectitur, videlicèt tertiam sub Traiano, quartam sub Adriano, quintã sub Marco Aurelio Antonino, & Lucio Commodo simùl imperantibus, sextam sub Septimio Seuero, septimam sub Maximino, octauam sub Decio, nonam sub Valeriano, decimam sub Aureliano: quas omnes consequuta est omnium grauissima sub Diocletiano, & Maximiano, quæ ad sextum sigillum pertinet. Quoniãm igitur toto eo tempore innumeri Martyres sanguinem, & vitã pro religione profundebant, & nihilominùs Christianorum cœdes, & martyria perdurabant, idcircò inducuntur sub altari clamantes, & vindictam à Deo postulantes: quod quo pacto intelligendum sit, simulq; alia, quæ hac visione obscuriora videntur, sigillatim docebimus.

Prima igitur dubitatio est, quodnam sit illud altare, sub quo Martyrũ animæ Ioanni apparuerunt? D. Bernardus sermone quarto in festum omnium Sanctorum existimauit hoc altare esse humanitatem Christi, dicitque animas Martyrum esse modò sub altari, quià solùm vident Christi humanitatem; post diem verò iudicij suprà altare collocandas, idest, visione beatifica fruituras, cùm corpora recipient. Quanquam verò interpretari possumus Bernardum, vt loquatur more Augustini, & reliquorum Patrum de perfecta ex omni parte beatitudine, quæ gloriam etiam corporis comprehendit, verba tamen eius simpliciter, & absolutè accepta sonant eum errorem, in quo fuerunt Tertullianus libro quarto aduersùs Marcionem, Vigilantius teste Hieronymo in libro contra Vigilantium, Armeni apud Guidonem in summa de hæreticis, Gręci apud D. Thomam opusculo 6. capite 9. quod & testatur Concilium Florentinum sectione 1. & Lutherus in prælectionibus in Genesim apud Fredericum Staphylum in Epitome trimembri Lutheranæ Theologiæ: aduersùs quos copiosè disputat Bellarmin⁹ noster tomo 1. Controuersiarum Controuersia 7. generali de Ecclesia triumphante. Ea igitùr Bernardi expositione prætermissa, & alijs nonnullis arbitramur per altare hoc loco intelligẽda esse ipsa loca, vbi corpora Martyrum sepulta iacent eò vel maximè, quòd super Martyrum reliquias altaria extrui consueuerunt: sub quibus

2 Quid altare, sub quo animę. D. Bernardus.

altaribus animæ Martyrum clamare dicuntur, quia ex ijs ipsis locis, eorum sanguis ad cœlum clamat, vt paulò inferiùs dicemus. Nec verò te moueat, quòd non corpora, sed animę sub altari apparuerint: etenim hoc loco animæ pro sanctis ipsis pronuntur, quēadmodùm & sæpè aliàs in sacris literis pro hominibus vsurpantur, vt

Gen. 46.

cum Genesis 46. egressæ dicuntur de fœmore Iacob animæ sexaginta sex: sancti autem rectè ibi esse dicuntur, vbi ipsorum iacent corpora. Adde cum Aretha fortassè allusisse Ioannem ad altare holocausti; siquidem sancti eo sacrificij genere per martyrium immolantur: & quanquàm holocaustum super altare, non infrà peragebatur, quia tamen hostiæ cremaræ cineres deorsùm per craticulā ęneam decidebant, rectè post peractū sacrificiū apparere sub altari potuerunt: quod quidā ex recentioribus non aduertit.

3

D. Gregor.

Secunda dubitatio est, quid clamor animarum significet? cui respondet D. Gregori⁹ libro 2. Moralium capite 6. *Magnus*, inquit, *earum clamor magnum est desiderium tùm resurrectionis, tum iudicij: tantò enim quisque minus clamat, quantò minùs desiderat; & tantò maiorem vocem exprimit, quantò se in rei desiderium pleniùs fundit. Animarum igitur verba ipsa sunt desideria: nam si desiderium sermo non esset, propheta non diceret; Desiderium cordis eorū audiuit auris tua.*

Desideriū, clamor est, & verba animarum.

Psalm. 9. 17.

Psalm. 9. Hæc Gregorius. Eandem ob causam Moyses, cùm non loqueretur, clamare tamèn dicitur Exodi 14. *Quid clamas ad me?* quia videlicet magno ardebat liberandi populum desiderio:

Exod. 14. 15.

Greg. Nyss.

vnde Gregorius Nyssenus in libro de vita Moysis eundem locum expendens, *Monemur*, inquit, *sonoram esse illā vocē, & vsq; ad Diuinas aures magnitudine sua peruenire, quæ nō contentione clamoris, sed puritate cordis sua meditatione concipitur.* Et

Greg. Magn⁹.

Greg. Magnus in commentarijs super primum librum Regum capite sexto; *Quid est*, inquit, *clamor orantis, nisi in supplicatione petentis magna virtus desiderij? vnde ad tacentem labijs Moysem, sed populi salutem feruenti deuotione cupientem à Domino dicitur, Quid clamas ad me?* Et D. Ambrosi⁹

D. Ambr.

Psal. 118. 145

sermone decimo nono in Psalmum centesimum decimum octauum super illa verba, *Clamaui in toto corde meo, exaudi me Domine: Clamat*, inquit, *per nostrum non sono corporis, sed cogitationum sublimitate, con centuque virtutum; magna vox iustitiæ, magna est castitatis, per quam & mortui loquuntur; gracili voce erat Moyses, nec loquebatur, plus tamen omnibus audiebatur; vnde dictum est ei, Quid clamas ad me? clamabat affectu pio, & personabat in cælo; clamabat populus, & non audiebatur, audiebatur tamen Moyses, qui tacebat; tu solus, inquit, ad me clamas, qui de me speras, qui virtutē meā excitas; tu solus ad me clamas, qui per vniuersam terrā annunciari meū nomen expectas.* Hæc Ambr.

4

Tertia dubitatio, quænam sit vindicta sui sanguinis, quam Sancti postulant, cum eiusmodi vindictæ postulatio ab eorum sanctitate, & gloria aliena videatur? Duplex est responsio, vna Diui Chrysostomi homilia in illud Psalmi 9. *Patientia pauperum non peribit in finem. Sanctorum*, inquit, *vox illa est in Apocalypsi. Quousque sanctas, & iustus non vindicas sanguinem nostrum? volebāt ergò Martyres, vt in præsenti miracula faceret Deus, & confunderet fortitudinem aduersariorum Christi.* Itaq; existimat Chrysostomus uindictam hanc nihil esse aliud, quàm confusionem tyrānorum, ac Regum, qui Ecclesiam persequuntur, vt sic agnoscant diuinitatem Christi, & potentiam. Et rectè quidem iuxtà Chrysostomum Martyres hanc aduersariorum Christi confusionem vindictam sui sanguinis appellant: quia non tam passionem suam, ac tormenta, quàm blasphemias, quæ in Christū iactabantur, & fidei persecutionem sentiebant iuxta illud Psalmi 68. *Opprobria exprobantium tibi ceciderunt super me:* quem quidem locum Paulus de Christo intellexit ad Romanos 15. cū dixit: *Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est, improperia improperantium tibi ceciderunt super me:* rationem verò eā reddit Augustinus in commentariis ei⁹ loci, quia nemo exprobrauit Christo, nisi Deo exprobans: nemo enim

Psal. 9. 19.

D. Chrysost.

Psalm. 68. 10.

Rom. 15. 3.

honorat

Martyres impiorũ in Christũ maledicta grauiùs ferebãt, quàm tormenta.

honorat Patrem, nisi qui honorat & filium: sed possumus tamen eadem verba ad Martyres referre, super quos cadebãt opprobria, quibus impij Christum proscindebant; verè enim Martyribus molestiora erant maledicta, quæ infideles in Christum iactabant, quàm sua ipsorum acerbissima tormenta. Altera responsio est diui Augustini sermone trigesimo nono de tempore Martyres non ipsorum hominum per se, sed regni peccati euersionem postulare: itaque nõ in homines, sed in eorum peccata inuehi. *Quis*, inquit, *audeat affirmare, cùm illi sancti candidati se vindicari petierunt, contra ipsos homines, non contra regnum peccati petisse? nam ipsa est syncera, & plena iustitiæ vindicta martyrum, vt euertatur regnum peccati, quo regnante tanta perpessi sunt: ad cuius etiam euersionem nititur Apostolus dicēs ad Romanos 6. Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore.* Hæc Augustinus.

Augustinus.

Non peccãtis, sed peccati euersionem petunt sancti. Rom. 6. 12.

Esse autem hanc vindictę petitionem voluntati diuinæ consentaneam ostēdit locus ille Psalm. 138. *Perfecto odio oderam illos*: perfectum enim odium tunc est interprete diuo Augustino, cum nec propter vitia homines, nec vitia propter homines diliguntur. Id ipsum hac similitudine declarat Gregorius Nyssenus libro de oratione: *Quemadmodum*, inquit, *ille, qui orat, ne sint ægrotantes, non hominum interitum, sed morbi abolitionem fieri cupit, ita etiam dum quisque sanctorum orat, vt id, quod naturæ aduersum, & inimicum est, ad interitum redigatur, suspicionem quidem imperitioribus præbet, quasi aduersùs homines saniat, sed verè illud tantùm orat, vt peccatum, & iniquitas euertantur.*

Psal. 138. 22.

Gregor. Nyss.

5 *Quid singulę stolę, singulis animab⁹ datę.*

Quarta, & postrema dubitatio, quænam sint illæ stolæ singulæ, quæ singulis animabus datæ sunt? Communis expositio est intelligendam esse glorificationem animæ, quæ sanctis ante resurrectionem corporum tribuitur: ita Richardus de sancto Victore, Rupertus, Beda, Ambrosius Ansbertus, Haymo, & reliqui: quanquàm Primasius intelligit summam quandam lætitiam, quam ex ea reuelatione conceperunt, cùm eis dictũ est multos adhuc prætereà Martyres, & sanctos futuros esse, quorum consortio frui deberent. Vndè illud meritò colligas multùm ad gloriæ accidentalis rationem pertinere ipsam sanctorum multitudinem, & societatem, imò & in hac vita mortali multorum iustorum conuictum, cuiusmodi est in sanctis religionum ordinibus, specimen quoddam esse felicitatis sempiternæ: siquidem in gloria ipse Beatorum conuictus, & societas ad accidentalem eorum felicitatem ita pertinet, vt ex eiusmodi multitudine, & cõmunione dicantur hoc loco sancti mirifica quadam perfundi iucunditate, quam per stolas exprimi vult Primasius. Rectè igitur cecinit Regius vates Psalm. 132. *Eccè quàm bonũ, & quàm iucundum habitare fratres in vnum*: quod magis adhuc explicauit duplicē adhibens similitudinem, vnam desumptam ex vnguento illo aromatico ex varijs odoribus myrrhę, cinnamoni, & balsami confecto, quo summus Sacerdos vngebatur: *Sicut vnguentum*, inquit, *in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti eius*: alteram depromptam ex rore, qui montes Iudæ aspergit, & fæcundat: *Sicut ros*, inquit, *Hermon qui descendit in montem Sion*. Quem locum aliqui Hebręorum sic dispungendum existimant, *Sicut ros Hermon, & sicut ros, qui descendit in montem Sion*: alij volunt ex Hermon, qui mons est propè Iordanē Libano vicinus, cùm sit perpetua niue conspersus, continuò vapores ascēdere, qui in rorem concreti montem Sion fœcundissimè aspergant.

Primasius.

Psalm. 132. 1.

Hebręi.

Richar. Rupe. Beda. Ansbertus. Haymo.

Sexti sigilli de terræmotu, sole nigro, luna sangui nea, & stellis de cęlo cadentibus explicatio.

SECTIO NONA.

1 VBI APERTVM fuit sigillum sextum, terræmotus magnus factus est, & sol ipse apparuit niger tanquam saccus cilicinus: luna verò facta est sicut sanguis, & stellæ de cœlo ceciderunt super terram, & multa alia visa sunt à Ioanne, quæ sigillatim explicari debent. Hac visione iuxtà eam, quam persequimur, non nullorum Interpretum expositionem describitur tempus sub Diocletiano, & Maximiano Imperatoribus, sub quibus passa fuit Ecclesia undecimam (iuxta nostram supputationem) generalem persecutionem, quam continuauit, & perfecit Galerius, quo tempore sic exarsit in Christianos nefarium, & impium bellum, vt triginta dierum spatio ferantur decem, & septem millia promiscui sexus martyrio coronata. Itaque terræmotus immanitatem persecutionis significat simul, & diuturnitatem: quo tempore innumeræ Ecclesiæ incensæ, plurimaque templa funditùs euersa, & infiniti propemodùm fideles interempti fuerunt, vt suo loco fusiùs explicauimus: significat etiam terræmotus totum Romanum imperium aduersùs Christianos commotum fuisse, & omnes prouinciarum prætores, ac præsides contrà vnam Christi fidē, & religionem incitatos. Dicitur sol factus niger tanquam saccus cilicinus, idest, vt interpretatur Lyranus, Christus, qui sol est iustitiæ, in membris suis denigratus, & iniuriosè tractatus videbatur splendorem, & diuinitatis existimationem apud infideles amisisse. Luna verò tota facta est sicut sanguis, idest, vniuersa Ecclesia sanguine Martyrum rubuit, & sanguineum colorē præferebat tot filiorum sanguine purpurata. Stellæ etiam de cœlo ceciderunt super terram, idest, multi viri in Ecclesia dignitate, & opinione præstantes timore mortis in fidei confessione defecerūt, in quibus fuit Marcellinus Papa, qui metu coactus Paganorum templum ingressus grana thuris super prunas imposuit; sed tamen postea pœnitentiam agens strenuè martyrium subijt, quemadmodum Nicolaus Pontifex scripsit ad Michaelem Imperatorem; & refertur vigesima prima distinctione capite. Nunc autem. Emphasim verò habet similitudo, quæ sequitur: *Sicut ficus emittit grossos suos, cùm à vento magno mouetur*: grossi enim sunt ficus primi temporis, & immaturæ, quæ facilè flante vento paulò vehementiore decidunt: qua similitudine indicatur eos, qui in fide defecerunt, non fuisse adhuc plenam fidei maturitatem consequutos, siquidem flante vento persecutionis ceciderūt. Reliqua, quæ sequuntur, ad vim persecutionis explicandam pertinēt: cœlum enim recessit sicut liber inuolutus, idest, Ecclesia, quæ cœlum dicitur, sese propter metum persecutionis occultabat exceptis paucis, qui ardentissimo fidei zelo inflāmati se se martyrio offerebant, quod magis explicatur, cùm subditur: *& omnis mons, & insulæ de locis suis motæ sunt*; quoniā in rupibus, & insulis, locisque remotioribus Christiani ad mortem quærebantur. Denique omnis ætatis, & conditionis homines in latebras, & subterranea terræ loca sese metu persecutionis abdiderunt: id enim significant verba consequentia: *Reges terræ, & Principes, & Tribuni, & diuites, & fortes, & omnis seruus, & liber absconderunt se in speluncis, & in petris montium, & dicunt montibus, & petris: Cadite super nos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum, & ab ira Agni*: quia videlicet existimabant fideles contrà se Deum, & Agnum esse iratum, & proptereà tam acerba persecutione ipsorum scelera vindicare. Atque hęc iuxtà superiorum Doctorum sententiam de sex præcedentium sigillorum interpretatione dicta sint, nunc communem expositionem afferamus.

Terræmotus Ecclesię persecutionem significat.

Sol niger factus Christus in suis iniuriosè tractatus.

Luna vt sanguis facta Ecclesia in martyribus cruenta.

Stellæ cadentes, fideles in fide deficiētes

Communis

Cõmunis præcedentium sigillorum expositio cõmemoratur: & in primis primi, secundi, & tertij sigilli explicatio proponitur.

SECTIO X.

1 QVAM hactenus tradidimus superiorum sigillorum expositionem, ij auctores, quos initio citauimus, existimant tum textui, tum instituto Ioannis magis accommodatam, & quæ hoc loco ab aliis generatim afferuntur, esse ab scopo, quẽ Ioannes defixit, aberrãtia: quid enim, inquiunt, attinet ferè omnia, quę Ioãnes commemorat siue de equis, siue de cornibus, siue diadematibus, & coronis, generatim de hæreticis, hypocritis, & tyrannis continuata interpretatione disputare, & nihil ab eo prædictum existimare de peculiaribus rerum euentis, temporum cõuersionibus, Ecclesiæ statu, cuius tamen initia, progressum, & exitum sigillatim Ioannes prænunciandum suscepit. Itaq; omnes illas generales, & metaphysico more communissimas expositiones magis putant ignorantium asyla esse, & suffugia, quàm rata, & verisimilia interpretum iudicia. Cæterùm nos, qui, vt par est, cõmunibus sententijs multùm tribuimus, quanquàm præcedentem de his sigillis expositionem valdè probabilem, & cum textu cohęrentem arbitramur, non idcircò tamẽ à communi sententia, & expositione discedimus: quarè ne quis eam in his nostris commentarijs desideret, disertè quoque afferendã putauimus in tertio, quarto, & sexto sigillo, in quibus potissimùm à superiori dissidet. In primo enim sigillo Christus est, qui sedet super equum album, idest, Apostolos; in secundo ille, qui sedebat super equum rufum, tyrannos adumbrauit, qui Christianorum sanguine vniuersum orbem cruentarunt. Igitur in tertio sigillo existimant communiter interpretes tempus Hæresiarcharum fuisse à Ioanne designatum, qui post tyrannorum persecutiones nouo bellandi genere, eoquè magis exitiali, ac pernicioso Ecclesiam oppugnarunt: primumquè arbitrantur per equum nigrum ipsosmet hæreticos, & Hæresiarchas accipiendos esse; per sessorem autem ipsum Dæmonem, qui hæreticos quasi equos aduersùs Ecclesiam incitat. Dicitur autem habere stateram in manu sua, non dubium quin dolosam, idest, falsum iudicium, & æstimationem, qua Scripturæ sacræ, & sanctorum Patrum sententias ponderat; tunc verò sequitur tritici, & hordei ponderatio, quæ omnia paulò illustriorem explicationem desiderant.

Equus albus Apostoli. sessor Christus.

Equus rufus, tyrãni.

Equus niger hæretici, sessor dæmon ipse.

2 Primùm igitur iuxta hanc expositionem notandúm est rectè hæreticos equis nigris comparari, sicut in apertione primi sigilli Apostoli, & Apostolici viri equi albi similitudine expressi fuerunt: & quidem, quòd omnes impij in genere appellentur equi, Origenes homilia sexta super Exodum probat ex Exodi 15. cùm dicitur: *Equum, & ascensorem proiecit in mare: Quemadmodum*, inquit, *sunt equi, quos Dominus ascendit iuxta illud Abacuch 3. Qui ascendis super equos tuos, & quadriga tua saluatio: ita & sunt equi, qui ascensorem habent Diabolum.* Verum hæretici peculiari ratione equi nigri appellantur, quia sunt similiores Dæmonibus, qui principes tenebrarum dicuntur. Deinde sessor, idest, Dæmon habet stateram in manu sua, illam nimirùm, de qua est sermo Oseæ 12. *Chanaan, in manu eius statera dolosa, calumniam dilexit*; quo loco Chananæis comparatur Ephraim, idest, decem tribus, eoquòd impietatem, & scelera Chananæorum æmularentur: & verò Chanaan in sacris literis pro mercatore sumitur, veluti Prouerbiorũ trigesimo primo:

Hæretici cur equus niger dicti.

Exod 15.1.

Abac. 3. 8.

Oseæ. 12.7.

Prou. 31. 24.

Cingulum tradidit Chananæo, id est, mercatori: quoniam Chananæorum natio præ cæteris maximè ex mercatura quæstum faciebat. Est ergò sensus filios Ephraim, id est, decē tribus Chananæorum, & mercatorum dolos fuisse imitatos; iuxta quam expositionem possumus etiam nomine Chanaan Dæmonem hæresum principem, & omnes hæreticos cum diuo Hieronymo intelligere: est autem in manu Dæmonis statera dolosa, imò & omnium hæreticorum, quia seipsos, & alios decipiunt in ponderatione scripturarum: *Quicquid enim*, inquit Hieronymus, *hæreticus loquitur; Dei iustitiam non habet, & plenum est doli, & fraudum.* Hugo Carensis docet per stateram intelligi posse tribulationem, quam Dæmon habet in manu, quia ex eo, quòd quidā permittuntur flagellari, scitur quanti pōderis sint, idest, quantam virtutem habeant. Itaq; tribulatio est iustissima quædam statera, qua vniuscuiusque pondus examinatur, quò spectat illud 1. Petri 1. *Oportet contristari in varijs tentationibus, vt probatio fidei vestræ multò pretiosior auro, quod per ignem probatur, inueniatur in laudem, & gloriam, & honorem*: aurum enim in igne probari solet, verū nè sit, ac legitimum, an adulterinum, & alchimicum. Quam eandem ob causam homines vasis comparauit Apostolus ad Romanos 9. *An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud verò in cōtumeliam?* cuius similitudinis rationib' alijs prætermissis illa interim afferri potest ex Plutarcho libro de discrimine adulatoris, & amici, quia ceu vasa, ita pulsu solemus tentare homines, cuiusmodi nam tinnitum reddāt; fracta nè sint, an integra? plena, an vacua? quod præcipuè efficit tribulatio. Sic enim Deus tentauit Abraham, & Iob, vasaque integra, & plena esse cōperit: audi egregium sonum, quem reddidit Iob: *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit ita factum est: sit nomen Domini benedictum.* Iob 1. contra verò de impijs dicitur Psalm. 103. *Tangit montes, & fumigant*; idest, tangit superbos per flagella, & statim per impatientiam fumigāt.

D. Hieronym.

Fraudes hæreticorum.

1. Petri 1. 7. Tribulatio statera.

Rom. 9. 21.

Plutarchus.

Iob. 1. 21.

Psal. 103. 32.

3 Quod verò attinet ad id, quod sequitur: *Et audiui tanquam vocem in medio quatuor animalium dicentem. Bilibris tritici denario vno, & tres bilibres hordei denario vno*: ad consolationem pertinet fidelium. Etenim, vt exponit Richardus de sancto Victore, pullulantibus hęresibus proclamatur de medio quatuor animalium, idest, communi testimonio, & consensu Euangelistarū, omniumq; prædicatorum in Ecclesia, fidelibus in fide perseuerantibus, & contrà hæreticorum prauitatem disputantibus perfectam, idest, vtriusque testamenti intelligentiam pro fidei integritate concedi, vt sciant bilibrem tritici, id est, doctrinæ noui Testamenti denario vno; tres autem bilibres hordei, idest, doctrinæ veteris testamēti denario etiam vno æstimare, hoc est, nouum testamentum veteri anteponere. Quod autem ad sessorem dicitur: *Vinum, & oleum ne læseris*: dupliciter explicatur: vno modo iuxta eundē Richardum, vt interdicatur Diabolo perfectos Doctores, qui vinum sunt, cū malos arguunt, oleum, cum probos consolantur, hæretica prauitate corrumpere: altero iuxta Pannonium, vt prohibeatur Diabolus vinum, & oleū lędere, hoc est, synceritatem, & dulcedinem Scripturæ omnino vitiare, atque adeò promittatur Ecclesiæ verus scripturæ sensus, & gustus; quæ duo, quantumcumquè conentur hæretici, eripere Ecclesiæ non possunt.

Richard. Vict.

Triticum, & hordeum, nouum, & vetus testamentum.

Nouum testamentum veteri præfertur.

Richar. Vict.

Vinum, & oleū doctores, vel scripturæ sensus.

Pannon.

4 Verùm alia afferri potest expositio, quæ in hac communi sententia cæteris videtur antecellere, vt per triticum prętantiores in Ecclesia viri, per hordeum negligentiores, & sensibus dediti intelligantur, significeturq; ex præstantioribus paucos ad Diabolum per hæresim adiungendos, hoc est, duas tantum libras: at verò ex alijs plures, idest, sex libras, qui tamen omnes paruo quodam pretio, idest, vno denario distrahuntur, quod est exigui lu

Insigniores Christiani triticum, segniores hordeum.

eri gratia: quid enim hæreticorum principes, nisi inanes quosdã gloriç rumusculos apud imperitos; quid alij, nisi breuem voluptatem, & morum licentiam aucupantur? quoniam verò illi, qui bestiarum more voluptatibus corporis seruiunt, abiectiores sunt illis, qui, cùm in Ecclesia doctrina, & honore excellerent, in hæresim tamen prolapsi sunt, idcircò hordeum vilius venditur, quàm triticum, idest, hordei libræ sex denario vno, tritici autem duæ libræ item denario, quia Dæmon faciliùs in illis, quam in his negotiatur, multoquè plures ex illis, quam ex his eodem pretio erroribus implicat, & voluptatum illecebris ad sui cultum irretitos pertrahit. Quod verò lęsio vini, & olei prohibetur Dæmoni, illud significat perfectissimos quosq; qui spiritualibus gaudijs perfruuntur, & tanquã cœlesti vino inebriati Deo seruiunt, (est enim vinum lætitiæ symbolum iuxta illud Psalmi 103. *& vinũ lætificet cor hominis*) qui etiam charitatis, & misericordiæ operibus, tanquam oleo charitatis ignem fouent, & in vniuersum pinguedine bonorum operum nitent, eos nequaquàm equi nigri sessori seruituros. Et quidem hæc nobis expositio eò præ cæteris placet in hac communi sententia, quia commemoratæ tritici, hordei, vini, & olei acceptiones in sacris literis luculentiùs, quàm aliç reperiuntur. Primùm enim triticum pro perfectiorib⁹ vsurpari perspicuum est ex Matthęo 3. *cuius ventilabrum in manu sua, & permundabit aream suam, & congregabit triticum suum in horreum*: & capite decimo tertio. *Triticum autem congregate in horreum meum*, & Iob 5. *Ingredieris in abundantia sepulchrum, sicut infertur aceruus tritici in tẽpore suo.* Quo loco, vt aliàs diximus ex D. Gregorij sententia, iusti maturi tritici aceruo comparantur, eoquòd suo tempore moriuntur, quod secùs impijs euenit, de quibus dicitur Psalmo quinquagesimo quarto. *Viri sanguinum, & dolosi non dimediabũt dies suos.* Atque ad hoc triticum allusit Christus, cùm dixit Matthęi nono. *Messis quidem multa, operarij autem pauci.* Cùm igitur triticum perfectiorum sit symbolum, consequens est, vt hordeum ad imperfectiores pertineat: vini verò iocunditatem, & lætitiam illud demonstrat, quod sponsi vbera vino comparantur Canticorum 1. *Meliora sunt vbera tua vino*: seu, vt alij transferunt ex Hebræo, *Meliores sunt amores tui vino.* Denique de oleo, quod misericordiam, & charitatem significat, clari⁹ est, quã vt demonstrari debeat.

Psal. 103. 15. — Matth. 3. 12. — Idem 13. 30. — Iob. 5. 26. — Psalm. 54. 24. — Matt. 9. 37. — Cant. 1. 1.

Quarti sigilli de Pseudoprophetis, & hypocritis iuxta communem sententiam expositio.

SECTIO XI.

1 IN equo pallido, qui aperto quarto sigillo visus fuit, volunt ferè omnes Interpretes Pseudoprophetas, & hypocritas, pręcipuè verò iuxta Ioachimum, & Pannoniũ Mahometem designari, qui etiam Ecclesiam vniuersam maximè turbauerunt, eosq; Dæmon aduersùm illam tanquàm pręferoces, atque effrænes equos incitauit. Rectè verò illud aiũt equum pallidum Pseudophropherarum, & hypocritarum esse symbolũ: quia hypocritæ ieiuniis, & carnis maceratione facies suas exterminant Matthæi 6. vt virtutem, & sanctitatem simulent; quemadmodùm interpretatur Richardus de sancto Victore, & Hugo Cardinalis: vel etiã, vt exponit Dionysius Carthus. quia charitate, & sapientia, quasi auro se fulgere fingunt, & ipsa simulatione pallescunt. Cæterùm prior ratio magis videtur accommodata, propter quam D. Gregorius libro 8. Moralium cap. 30. comparat hypocritas Simoni Cyrenæo, quem Iudæi angariauerunt, vt tolleret crucem post Christum. *Crucem*, inquit

Ioachimus. Pannon. — Equus pallid⁹ Pseudoprophetę, & hypocritę. — Matt. 6. — Richar. Vict. — Hugo Card. — Dionys. Cart. — D. Greg.

quit, *in angaria, id est, pretio conductam portare est afflictionē abstinentiæ alia, quàm necesse est, intentione tolerare*: eodem pertinet illa similitudo, qua struthioni
Iob.39. comparantur Iob 39. cuius pennæ, id est, actiones similes dicuntur pennis herodij, & accipitris, id est, sanctorū: sed tamen veluti struthiones nequaquàm se ad sublimia possunt erigere, sed toti in terra versantur, quemadmodùm in eum locum docet D. Gregorius. Super hos sedet Diabolus, qui mors ab effectu hoc loco appellatur, vt suprà diximus: inuidia enim Diaboli mors introiuit in orbem terrarū
Sap.2. Sapientiæ 2. Infernus sequebatur eū quasi paratus ad deuorandum omnes, quos Pseudoprophetæ, & hypocritæ deceperint, & in vniuersum omnes, quos Diabolus huius equi sessor per hæresim, & hypocrisim infecerit. Quoniam verò hypocrisis latè diffun
I ditur, dicitur sessori equi pallidi datā fuisse potestatem super quatuor partes terræ ad interficiendum gladio, fame, morte, & bestiis terræ: gladio, inquam, idest, prædicatione, demulcendo vulgi aures nouis rebus applaudētis: est enim gladius verbi, & prædicationis symbolum; aut etiam, vt exponit Richardus de sancto Victore, gladio peccati: fame, idest, subtractione verę doctrinæ iuxta illud Amos 8.
Amos 8.11. *Emittam famem in terram*; non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiēdi verbum Dei: morte, idest, doctrina mortifera, iuxta illud Psalmi 13. *Venenum*
Psalm.13.3. *aspidum sub labijs eorum*: denique bestiis terræ, idest, hominibus belluarum more vitam agentibus, & carnis illecebris, ac libidini deditis: sic enim ap-
Baruch.3.16. pellantur Baruch 3. *Vbi sunt principes gentium, qui dominantur super bestias, quæ sunt super terram?*

Sexti sigilli de fine mundi iuxta communiorē sententiam interpretatio.

SECTIO XII.

SEXTVM sigillum communiter interpretes ad tempora Antichristi, & finem mūdi pertinere arbitrātur: I
in quibus sunt Richardus de sancto Victore, Pannonius, Primasius, Ambrosius Ansbertus, Hugo Cardinalis, & Nicolaus Zegerus: eandemq; expositionem cōmemorat Beda, Rupertus, & Arethas. Tunc verò dupliciter exponitur vaticinium: vno modo, vt per Solem Christus, per Lunam Ecclesia, per stellas sancti, & per terræmotum ipsa Antichristi persecutio intelligatur, eodem planè modo, quo nos superiùs hęc omnia de persecutione sub Diocletiano, & Maximiano explicauimus: altero, vt Solem, Lunam, & stellas non translatè, sed propriè Solem ipsum, quem videmus, Lunāq; ac sydera intelligamus: de quibus etiam locutus est Dominus, cùm dixit, *Erunt signa in Sole, & Luna, & Stellis*: iuxta quam expositionem, quę magis placet, vaticinium deinceps interpretabimur.

Richar. Vict. Pannon. Primasius. Ansbertus. Hugo Card. Nicol. Zeger. Beda. Rupert. Arethas.

Quod igitur ad Solem attinet, non 2
sine mysterio efficiendus dicitur niger tanquàm saccus cilicinus ad tristitiam vel ipso colore propter mundi finem iam vicinum exprimendam; id enim & nigredo significat, & sacci cilicini indumentū: prætereà sacco cilicino Sol inducetur deposita veste lucis suæ fulgētissima, & pulcherrima, quasi vestem mutans ob interitū principis huius mūdi: quemadmodùm famuli vestem mutare solent in morte dominorum, & nobilissimi quique in obitu Regis, ac Principis, & interdùm sacco indui. Deinde tota Luna reddetur sicut sanguis, vt vel ipso colore sanguineo quasi rubore vultus significet se de fœdissimis hominum sceleribus erubescere, quod etiam ad saccū cilicinum Solis potest accommodari, quemadmodùm disertis verbis præ-

Signa iudicij extremum pręcessura

dixit

Esai. 24. 23.

dixit Esaias capite vigesimo quarto, cùm dixit, *Erubescet luna, & confundetur sol, cùm regnauerit Dominus exercituum in monte Sion, & in Hierusalē, & in conspectu senum suorū fuerit glorificatus*: visis namque hominū sceleribus sol, & luna erubescēt, quòd talibus dominis seruierunt. Alij volunt declarari summum Christi regnantis splendorem, qui vsque adeò solem, ac lunā superabit, vt hæc duo fulgentissima sydera ad tanti luminis magnitudinem confundantur, & erubescant, nec præ confusione apparere audeant. Tertiò additur. *Stellæ de cælo ceciderunt super terram, sicut ficus emittit grossos suos.* id quod etiam Christus Dominus prænunciauit Matthæi 24. *Et stellæ cadent de cælo*: cuius rei mysterium hac similitudine declarauit D. Chrysostomus in homilia ad Neophytos desumpta ex Esaia cap. 34. cùm dicitur, *Militia cælorum*, idest, *stellæ*, quemadmodum transtulerunt Septuaginta, *cadent, sicut folia ex vite. Sicut*, inquit, *vites, cùm vuarum fructibus prægrauantur, foliorum auxilium necessarium, vt protegantur, exposcunt, cùm autem deposuerint fructum, necesse est, vt etiam folijs denudentur, sic se habet hoc seculū, quandiu habuerit ipse humanū genus, tenebit & cælum stellas, sicut & vitis folia. Nam nocte pereunte sine dubio stellarū vtilitas simul cum nocte deficiet.*

Christi splendor in iudicio extremo. — Stellas de cęlo cadere quid sit. — Matth. 24. 29. — Esai. 34. 4. — D. Chrysost.

3 Verùm, quod attinet ad literalem sensum, significatur in fine mūdi multas futuras in aere impresiones Meteorologicas, in quibus stellæ cadētes numerantur. Grossorum similitudo illud significat non interiturum esse mūdum præ maturitate, cùm alioqui ampliùs durare potuisset, (sunt enim grossi ficus immaturæ) sed Deum propter hominum scelera ei citiùs impositurum esse finem; quemadmodùm fecit in primâ mundi per cataclysmū euersione. Etenim tempus vsque ad diluuium, quod centum viginti annorum fore promiserat Genesis 16. centum dūmtaxat annorum spatio definiuit, & viginti annos, qui supererāt, propter hominum flagitia præcidit: siquidem ea comminatio facta fuit anno quingentesimo vitæ Noe Genes. 5. diluuium autem cœpit sexcētesimo anno ætatis eiusdem Genes. 6. Quod autem de spatio temporis ad pœnitētiam concesso vsque ad diluuium intelligenda sit illa Dei sentētia Genes. 6. *Erunt dies illius centum viginti annorum*; non autem de ætate singulorum hominum, docent D. Chrysostomus homilia 22. in Genesim, & D. Hieronymus in quæstionibus Hebraicis. *Non*, inquit, *humana vita, vt multi errant, in centū viginti annos contracta est, sed generationi illi centum viginti anni ad pœnitentiam dati sunt, siquidem inuenimus, quòd post diluuium vixerit Abraham centum septuaginta quinque: quia verò pœnitentiam agere contempserunt, noluit Deus tempus expectare decretum, sed viginti annorum spatijs amputatis, induxit diluuium anno centesimo agendæ pœnitentiæ destinato.* Hæc Hieronymus. Quarè idem de mundi ætate existimari potest, quòd citiùs illi Deus finem sit impositurus propter hominum flagitia, quàm si virtutem coluissent, idque indicari similitudine grossorum ante maturitatem decidentium. Sed prætereà etiā exprimitur vernum tempus, quod lętitiam, & serenitatem significat bonis affuturam iuxta illud Cantic. 2. *Iam hyēs transijt, & ficus protulit grossos suos.* Quod idem Christus indicauit, cùm dixit Lucæ 21. *Respicite, & leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. Videte ficulneam, & omnes arbores, cùm producunt iā ex se fructum, scitis quoniam propè est æstas: ità & vos cùm videritis hæc fieri, scitote, quoniam propè est regnum Dei.* Quanquam verò prædestinatis tempus illud vernū erit, & florentissimum, reprobis tamē procellosa hyems erit, & maximè luctuosa.

Genes. 16. — Genes. 5. 6. — Genes. 6. 3. — D. Chrysost. — D. Hieronym. — Sicut diluuiū, sic iudicium propter flagitia citi⁹ veniet. — Bonorum letitia in iudicio. — Can. 2. 11. — Luc. 21. 28.

4 Quartò subiungitur. *Cælum recessit, sicut liber inuolutus.* Eodem modo loquitur Esaias cap. 34. *Complicabuntur sicut liber cæli.* qui locus ad diem iudicij planè pertinet; quemadmodùm retulit Eusebius libro 11. de præparatione Euāgelica cap. de innouatione mundi. D. Hieronymus, & Cyrillus Alexandrinus in commentarijs super Esaiam

Esai. 34. 4. — Eusebius. — Cyril. Alex. — D. Hieron. — D. August.

& D. Augustinus in Psalm. 103. Significatur autem tum apud Isaiam, tum hoc loco apud Ioannem summa Dei potentia, qui non maiori negotio, si libeat, cœlos potest complicare, & à motu cohibere, quàm aliquis complicare potest membranam. Verùm illud potissimùm significatur cœlos, qui aperti, & expansi sunt omnibus lumen reddẽtes, tunc apparituros veluti librũ cõplicatũ, hoc est, nullã claritatem, & splendorem emissuros. Procuius rei maiori expositione aduerte cœlum appellari librum, quia in eo Deus sui notitiam, & intelligentiam elegantibus characteribus, idest, aureis syderibus descripsit: sic enim illud Psalmi 103. *Extendens cœlum sicut pellem*, plerique interpretãtur; idest, extendens tanquã membranam, in qua sui notitiam descripsit. Inquem eundem sensum D. Chrysostomus homilia nona ad populum Antiochenũ accipit illud Psalmi decimi octaui. *Cœli enarrant gloriam Dei. Quomodò*, inquit, *enarrant? per ipsum aspectum: tacet cœlum, sed ipsius aspectus vocem tuba clariorem emittit; per oculos, non per aures nos docent: in hunc pariter librum & idiota, & sapiens intueri poterunt: quod idem propheta intuens dixit. Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum, idest, non est gens, neque lingua, quæ hanc vocem intelligere non possit.* Ita Chrysostomus: quæ expositio germana est: sic enim transferri potest ex Hæbræo. *Non sunt loquelæ, neque sermones, quibus*, idest, à quibus *non audiantur voces cœlorum.* Eandem ob causam D. Augustinus libro vndecimo de ciuitate Dei cap. 18. mundum hunc docet esse, quasi quoddam elegantissimum carmen, ex quibusdam quasi antithetis compositum, quæ ex ipsa rerum contrarietate desumũtur, imò & ex ipsis vitiis, & virtutibus constantur. *Neque enim*, inquit Augustinus, *Deus vllum non dico Angelorum, sed nec hominum crearet, quem malum futurum esse præscisset, nisi pariter nosset, quibus eos bonorum vsibus commodaret, atque ita ordinem sæculorum tanquàm pulcherrimum carmen ex quibusdã quasi antithetis honestaret: antitheta enim quæ appellantur, in ornamentis elocutionis sunt decentissima, quæ Latine dicuntur opposita: quibus etiam Paulus vsus est 2. ad Corinthios 6. cùm dixit. Per arma iustitiæ à dextris, & à sinistris; per gloriam, & ignobilitatem; per infamiam, & bonam famam; vt seductores, & veraces; sicut qui ignoti, & cogniti; quasi morientes, & ecce viuimus; vt castigati, & non mortificati, quasi tristes, semper autẽ gaudẽtes sicut egentes, multos autem locupletantes tanquàm nihil habentes, & omnia possidentes. Sicut ergò ista contraria contrariis opposita sermonis pulchritudinem reddunt: ita quadam nõ verborum, sed rerum eloquentia, contrariorum oppositione seculi pulchritudo cõponitur.* Hæc Augustinus.

Cœlũ siue luce apparebit.

Cœlum liber, quem omnes legunt.
Psal. 103. 2.

D. Chrysos.
Psal. 18. 7.

Mūdus carmẽ elegantissimũ.
D. Augustin⁹.

2. Corin. 6. 8.

5 Quin etiam Pythagoræ fuit sentẽtia mundum Musicæ ratione esse compositum, & eum deinde lyrã fuisse imitatam: vnde est illud Psalmi 18. *In omnem terram exiuit sonus eorum*: seu, vt potest transferri ex Hebræo, *Exiuit linea eorum, vel amussis eorum*: quo significatur cælorum musicam ad lineã, & amussim fuisse cõcinnatam. Atque hinc orta quoque est multorum opinatio existimãtium corpora cælestia concentum edere: sic enim affirmarunt Philo Iudæus libro de sonis, diuus Ambrosius præfatiõe in Psalmos, Seuerinus Boetius libro primo de Musica cap. 2. D. Isidorus libro 3. Etymologiarum cap. 16. D. Anselmus libro 1. de imagine mundi, Plinius libro 2. historiæ naturalis cap. 3. Macrobius libro 2. in somnium Scipionis, Cælius Rhodiginus lib. 5. lectionum antiquarum cap. 25. imò & Plato in libro de Republica docet singulis orbibus cælestib⁹ singulas Sirenas insidere, quod idem refert Georgius Venetus tomo 5. poblematum in sacram scripturam sectione 5. num. 321. nec multùm abhorrent ab hac sententia diuinæ literæ, cùm dicatur Iob 38. *Quis enarrabit cælorum rationem, & concentum cæli quis dormire faciet?* Itaque cælum liber est quidã harmonicus, qui summa cum iucunditate homines pertrahit ad diuinam naturam, eiusq; perfectiones contem-

Pythagoras.
Psal. 18. 7
Cœlos concẽtum edere dixerunt aliqui.
Philo Iud.
D. Ambrosi⁹.
Boetius.
D. Isidorus.
D. Anselm.
Plinius.
Macrobius.
Cœlius.
Plato.
Georg. Venet.
Iob 38. 37.

plandas. Id quod etiam affirmauit diuus Basilius homilia prima in Hexameron, vbi mundum appellat doctrinæ, & institutionis domicilium summarum mentium: & homilia vndecima eiusdem operis, *Vniuersa, inquit, hæc mundi moles perinde est, ac liber literis exaratus palàm contestans, & prædicans gloriam Dei, illiusque augustissimam maiestatē*: quod vsque adeò verum existimauit Origenes in commentariis super Genesim, super illa verba, *Vt sint in signa*, quemadmodum refert Eusebius libro sexto de præparatione Euangelica capite 9. vt perperàm asseruerit stellas positas esse in cælo, vt significarent uniuersas, & singulas rerum humanarum causas, non tamen efficerent: quia nimirùm Deus in stellis depinxisset rationes omnium rerum futurarum, vt supernorum spirituum virtutes in eis veluti in libro legerent, quæcunque hominibus citra ullam liberi arbitrij coactionem per singula temporum momenta essent euentura, & indè aliquam huius scientiæ partem, quæ humani ingenij vires superat, hominibus syderum obseruatoribus reuelarent: iuxta quem sensum existimauit intelligendam esse sententiam quandam ex libro, cui titulus est, NARRATIO IOSEPH, olim à multis catholicis recepto: in quo Iacob Patriarcha inducitur in filios suos hæc dicens: *Legi in tabulis cæli, quæcunque euentura sunt vobis, & filijs vestris.* Sed hic tamen Origenis error alio cōmodiori loco à nobis cōfutabitur, cum illud interim nobis sufficiat cælestia corpora librum esse, qui recedet in fine mundi, quasi inuolutus, & vt loquitur Esaias, complicabitur; quia cessabit motus cæli, & quod est consequens, pulchra hæc rerum vicissitudo, & varietas, quæ cæli motū consequitur.

D. Basilius.

Origenes.

Genes. 1. 14.

CAPVT VII.

POST HAEC VIDI QVAtuor Angelos stantes super quatuor angulos terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flarent super terram, neque super mare, neque in vllam arborem. Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum Dei viui, & clamauit voce magna quatuor Angelis, quibus datum est nocere terræ, & mari, dicens: Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus, quoadusq; signemus seruos Dei nostri in frōtibus suis.

Et audiui numerum signatorum, centum quadraginta quatuor millia signati ex omni tribu filiorum Israel. Ex tribu Iuda duodecim millia signati. Ex tribu Ruben duodecim millia signati. Ex tribu Gad duodecim millia signati. Ex tribu Aser duodecim millia signati. Ex tribu Nephtali, duodecim millia signati. Ex tribu Manasse duodecim millia signati. Ex tribu Simeon duodecim millia signati. Ex tribu Leui duodecim millia signati. Ex tribu Issachar duodecim millia signati. Ex tribu Zabulon duodecim millia signati. Ex tribu Ioseph duodecim millia signati. Ex tribu Beniamin duodecim millia signati. Posthæc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis, stantes ante thronum, & in conspectu Agni, amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum, & clamabant voce magna dicentes: Salus Deo nostro, qui sedet super thronum, & Agno. Et omnes Angeli stabant in circuitu throni, & seniorum, & quatuor animalium, & ceciderunt in conspectu throni in facies suas, & adorauerunt Deum, dicentes, Amen. Benedictio, & claritas, & sapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo Deo nostro in secula seculorum, Amen. Et respondit vnde senioribus, & dixit mihi: Hi, qui amicti sunt stolis albis, qui sunt? & vnde venerunt? Et dixi illi: Domine mi tu scis. Et dixit mihi: Hi sunt, qui venerunt de tribulatione magna, & lauerunt stolas suas, & dealbauerunt eas in sanguine Agni: ideò sunt ante thronum Dei, & seruiunt ei die, ac nocte in templo eius: & qui sedet in throno, habitabit super illos. Non esurient, neque sitient amplius, nec cadet super illos sol, neque vllus æstus: quoniam Agnus, qui in medio throni est, reget illos, & deducet eos ad vitæ fontes aquarum, & absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.

ARGVMENTVM.

ADHVC perseuerat secunda visio huius operis. Cum Ioannes superiori capite de multiplici Ecclesiæ persecutione dixerit, hoc septimo persecutionis finem, pacemque, & tranquillitatem Ecclesiæ, eiusdemque propagationem non solùm ex Iudæis, sed multò magis ex gentibus prænunciat. Quod verò attinet ad visionē imaginariã, narrat vidisse se quatuor Angelos stantes super quatuor angulos terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flarent super terrã, neq; super mare, neq; in vllã arborem. Deinde vidisse alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum Dei viui, qui clamauit quatuor Angelis, ne nocerent terræ, neque mari, neque arboribus, quousque serui Dei in frontibus signarentur. Tertiò audiuisse numerũ signatorum ex omni tribu filiorum Israel, centũquadraginta quatuor millia, id est, duodecim millia ex singulis tribubus, quæ duodecim tantùm hoc loco numerantur, quia prætermittitur tribus Dan propter Antichristum, qui ex ea tribu orietur. At verò ex gentibus vidisse infinitam propemodùm multitudinem amictam stolis albis, & palmas manibus gestantem, quæ omnia deinceps sunt singulatim explicanda.

COMMENTARIVM QVINTVM EXEGETICVM.

De secunda visione Ioannis.

Quinam sint quatuor Angeli stantes super quatuor angulos terræ, & tenentes quatuor ventos.

SECTIO PRIMA.

1 ARETHAS Cæsareæ Cappadociæ episcopus visionem hanc ad finem mundi retulit, & hos quatuor Angelos bonos esse Angelos, propriéq; sumendos, & quæ de ventis hoc loco dicuntur, ad literam, vt verba sonant, intelligenda esse existimauit. Itaquè quatuor hosce ventos esse quatuor præcipuos ventos, qui è quatuor præcipuis orbis partibus, seu angulis, vt ait Ioannes, flare solent, Subsolanum videlicet ab ortu, Zephyrum ab occasu, Austrũ à meridie, Aquilonem à Septentrione: atque in his quatuor ventis cæteros intermedios intelligi oportere. Porrò super quatuor angulos, seu partes orbis stantes cōmemorati extremis mundi temporibus quatuor Angelos, tenentes vētos, hoc est, ventorum omnium vim, & impetum cohibentes, nè spirent super terram, neque super mare, neque

Arethas.

in vllam arborem: quoniam ijs tempo-
ribus similibus supplicijs, calamitati-
busque afficiet orbem diuina iustitia:
quia enim ventorum flatus ad vitam,
conseruationemque animantium, imò
& ad arborum germinationem, ac fœ-
cunditatem multùm facit, inhibito
omninò flatu ventorum necesse erit
omnia interire. Verum hæc expositio
nobis minimè probatur: quanquam e-
nim nonnulla in hoc opere, vt verba
sonant, accipi queant, vt suis locis an-
notabimus; quæ tamen hoc capite di-
cuntur, altiora sunt, & illustriora, quàm
vt iuxta verborum sonum Iudaico mo-
re intelligi debeant: id quod, mea qui-
dem sententia, manifestè colligitur ex
eo, quod, quæ statim subijciuntur de
Angelo ascendente ab ortu solis, ha-
bente signum, seu sigillum Dei viui, sig-
nanteq; seruos Dei in frontibus eorum,
non vt verba sonant, accipienda sunt:
nisi quis velit Apocalypsis maiestatem,
& visiones omniũ, quæ vnquàm Pro-
phetis ostensæ fuerunt, illustrissimas,
ac præstantissimas, fœtasq; rerum al-
tissimarum mysterijs ita deprimere, vt
nihil diuinum, nihil sublime, nihil al-
tum, sed inanium ventorum dumtaxat
flatus spiret. Accedit, quòd nec ipsa
secum expositio cohæret: licet enim
demus, nisi venti spirent, omnes arbo-
rum fructus, & animantes perituras;
(quod tamen difficilè quis crediderit)
quid de aquatilium genere dicemus,
quæ non ita à ventis pendent, vt inhi-
bitis ventorum habenis consistere ip-
sa non possint; & tamen quatuor isti
Angeli tenebant ventos, ne flarent etiã
super mare.

2 Iam verò, quòd quatuor isti Angeli
boni Angeli fuerint, imperare mihi nõ
possum, vt credam: nam cum Angelus
ascendens ab ortu solis, habens signum
Dei viui, qui ad illos voce magna cla-
mauit. *Nolite nocere terræ, & mari, neque ar-
boribus quoadvsque signemus seruos Dei nostri
in frontibus eorum*, bonus Angelus fuerit,
imò & CHRISTVM repræsentaue-
rit, vt paulò post dicemus, planè con-
ficitur quatuor illos Angelos non ex
Dei præscripto, & imperio, sed potiùs
præter eius voluntatẽ, & cõsilium non
tamen permissionem ventorum, vim,
flatumq; inhibuisse: quod sanè si An-
geli boni forent, nequaquam facere po-
tuissent. Præterea tametsi Deus sup-
plicia interdum per bonos Angelos in-
ferat, vt ait diuus Augustinus libro no- D. August.
no de ciuitate Dei capite quinto, per-
spicuumq; efficitur ex illis Angelis, qui
ad excidendas Sodomorum vrbes ve-
nerunt, Abrahæq; apparuerunt, Gene- Genes. 19.
sis decimonono: per malos tamen An- Per malos Angelos punit Deus.
gelos id communiter præstare consue-
uit, quemadmodum docet Clemens Cleme. Rom.
Romanus libro quarto recognitionũ,
diuus Hieronimus libro sexto in Esa- D. Hierony.
iam, & alij, quos iam aliàs commemo-
rauimus. Nec verò argumentum, quod
depromitur ex eo, quòd Ioannes An-
gelos simpliciter appellat, illud euin-
cit: etenim scitum est Angeli nomen
simpliciter dictum etiam malis Ange-
lis accommodari, veluti primæ Corin- 1. Corin. 6. 3.
thiorum sexto. *Nescitis quoniam Angelos
iudicabimus?* vtique malos Angelos: & Math. 25. 41.
Matthæi 25. *Qui paratus est Diabolo, & An-
gelis eius*: & sæpè in hoc opere, vbi sæpè
Angelos in malam partem accipi de-
bere vel ipso visionis contextu, rerũq;
serie cogente demonstrabimus. Parũ
etiam momenti habet illud, quod affer-
tur Angelum ascẽdentem ab ortu so-
lis, habentemq; signum Dei viui dixis-
se quatuor Angelis, *Quoadvsque signemus
seruos Dei nostri in frontibus eorum*; ex quo
illud confici videtur quatuor illos An-
gelos bonos fuisse, quos videlicet An-
gelus ascendens ab ortu solis, vtique
bonus, tanquã comites sibi asciscit, ac
deligit ad seruos Dei in frontibus sig-
nandos: illud enim videtur apertè in-
dicare, cùm ait, *Signemus*, magisq; ex-
plicare, cùm subdit, *Dei nostri*, commu-
nem Deum sibi, quatuorq; illis faciens,
quem pariter colant, obseruent, ve-
nerentur: parùm, inquã, momenti ha-
bet, quia nõ est necesse, vt Angelus ascẽ-
dens ab ortu solis, cùm dixit, *Signemus*,
& *Dei nostri*, quatuor illos Angelos in
suam societatem ad signandum asciue-
rit, communemq; Deum à se, atque
illis coli significauerit: potuit enim

de se, aliisq; Angelis administris suis loqui, vt planè locutum fuisse arbitramur. Itaque se, aliosq; bonos Angelos socios, comitesq; suos intellexit, cùm dixit, *Signemus*, & *Seruos Dei nostri*.

Per quatuor Angelos, Dęmones intellige.

Sit igitur constitutũ quatuor illos Angelos nõ bonos, sed malos fuisse, ventorum verò appellationẽ non, vt verba sonant, ad quatuor præcipuos mũdi ventos, sed ad sublimiores alios esse referendam, vt iam dicemus.

3 Ansbertus. Primasius. Haymo.

Est ergò secunda expositio, quam tradunt Ambrosius Ansbertus, Primasius, & Haymo referentes visionem non ad extrema mundi tempora, sed ad tempus illud, quod aduentũ Christi, eiusq; fidei toto orbe per Apostolos propagationem in quatuor Angelis antecessit, & posteà in Angelo ascendente ab ortu solis fuit consecutum: putant enim quatuor istos Angelos esse quatuor malos Dæmones, quatuor mundi imperijs Assyriorum videlicèt, Persarum, Gręcorum, atque Romanorum præsidentes; ipsa verò quatuor imperia per quatuor ventos accipi debere iuxta illud

Danie. 7. 2.

Danielis 7. *Ecce quatuor venti cæli pugnabant in mari magno.* Volunt igitur istos quatuor Dæmones tenuisse in manu sua vẽtos, hoc est, quatuor imperia, nè flarent super terram, hoc est, nè aliqui in illis veritatis doctrinam disseminarent.

Ansbertus.

Vnde Ansbertus, *Propter quatuor*, inquit, *præcipua mundi regna, in quibus malignorũ spirituum princeps per idololatriæ cultũ regnauit, quatuor in reprobam partẽ Angeli ponuntur: hæc verò sunt quatuor Angeli, quod quatuor venti. Quã ob rẽ cùm Angeli ventos, ne flare debeant, tenẽt, seipsos vtiq; tenẽt: & quia Diabolus, omnesq; iniqui vnũ sunt corpus, profectò & in Angelis, & in ventis ipse intelligitur. Quid itaq; fuit quatuor Angelos super quatuor angulos terræ stantes ventos, nè flarent, tenere, nisi occultum aduersarium, eiusque totum omninò corpus ità se inuicem vnire, atque constringere, ita os omnium obstruere, vt nequis auderet contra idololatriæ superstitionẽ verbum veritatis efflare? In terra autem diuersitas prouinciarum, in mari insularum exprimitur multitudo, in arboribus quoque, quia genus siluit Ioannes, pro earum diuersitate diuersa etiam officia, & conditiones hominum designantur.* Illud tamen nobis in hac sententia non parùm displicet, quòd quatuor ventos quatuor imperia interpretatur: quid enim opus erat, vt quatuor illi Dæmones, aut quatuor orbis principes seipsos, aut subditos suos gentiles cohiberent, nè flarent super terram, hoc est, vt nè aduersùs idolorum cultum, & superstitionem insurgerent, veramque fidem, doctrinamq; denunciarent, cùm ipsa imperia idolis seruirent, nec vllo pacto ad veram fidem denunciandam conatum vllum adhiberent? at cum quatuor Angeli dicuntur tenere quatuor ventos, nè flarent, illud haud dubiè indicatur quatuor illos ventos conatos quidem fuisse spirare, & flare, & si qua daretur porta, velut agmine facto ruere; sed tamen per vim fuisse à quatuor illis Angelis compressos, flatumq; eorum coercitum: quarè alij videntur venti astruendi, qui ad veræ doctrinæ salutarem flatum emittendum erumpere conentur, & quos opus sit non mediocri vi, atque potentia ab emittendo flatu cohibere.

4 In quatuor Angelis designantur orbis principes. Rupertus. Pannon. Carthusianus. Carensis.

Est igitur tertia sententia communior, quæ nobis magis probatur, & quam sequuntur Rupertus, Cælius Pannonius, Dionysius Carthusianus, Hugo Carensis, & alij, qui per quatuor Angelos in quatuor terrę angulis constitutos omnes orbis principes accipiunt, posito quaternario & Angelorum, & angulorum terræ numero, in quos totus orbis diuisus est, pro omnibus omnino tyrannis, principibus, dynastis vbique gentium dominantibus, qui à Dæmone principe huius mũdi incitati tenebant quatuor ventos terræ, idest, vniuersos Euangelij præcones, eandem ob causam quaternario numero comprehensos, potissimumq; propter quatuor Euãgelia, partim magnificis pollicitationibus, partim horrificis comminationibus post Christi aduentum, eiusq; resurgentis gloriam ab Euangelij prędicatione deterrebãt, vt nè vel minimum quidem sacrę doctrinæ flatum auderent mortalibus inspirare. *Ne flarent*, inquit, *super terram*

hoc

hoc est, homines in quauis orbis plaga, prouinciaq; commorantes; *Neque super mare*, hoc est, eos omnes, qui in maris insulis habitabant; *Neque in vllam arborē*, hoc est, eos fideles, qui sese in syluas, abditissimaq; loca metu persecutionis abdiderant: vel aliter, cuiuscunque tandem cōditionis ij homines fuerint, siue, inquam, barbari sint, & rudes, siue morum suauitate, & elegantia perpoliti, siue humili nati loco, siue illustri satu progeniti, vt videlicèt arboris nomen, quemadmodum superiores auctores interpretabantur, pro diuersa, ac multiplici hominum conditione positum sit. Quos tamen Angelos Angelus ille ascendens ab ortu solis habens signum Dei viui, hoc est, Christus Dominus inuicta suæ virtutis potentia cōpressit: cùm ad vniuersos mundi Principes imperiosè clamauit, nè cursum Euangelicæ prædicationis retardarent, sed laxis Euangelicis concionatoribus prædicationis habenis sinerent eos liberè in suis prouinciis Christi fidem, religionemq; disseminare, & siquidem venti erant cælestes, atque hominibus salutares, vniuersum orbem suæ prædicationis flatu, & amæna spiratione perflarent, quemadmodum sequenti sectione docebimus.

Christus Angelus ab ortu ascendens.

5 Cócionatores, & doctores per ventos, & nubes significari.

Cantic. 4. 16.

Nec verò est insolens in sacris literis doctores, & diuini verbi præcones ventorum nomine significari, vt patet ex Canticorum 4. *Surge Aquilo*, idest, discede Aquilo, *& veni Auster, & perfla hortum meum, & fluent aromata illius*: quibus verbis Ecclesiæ Doctores ad prędicandum Dei verbum incitantur, vt eorum prædicatione suauissima virtutum omnium aromata colligantur. Eodem pertinet illud Psalmi 134. *Educens nubes ab extremo terræ. Qui producit ventos de thesauris suis. Eosdem*, inquit Augustinus, *puto prædicatores, & nubes, & ventos, nubes propter carnem, ventos propter spiritum: nubes enim videntur, venti sentiuntur, & non videntur*. De his quoque ventis accipi potest illud Iob 28. *Qui fecit ventis pondus*, hoc est, qui suis concionatorib⁹ dedit humilitatis, & propriæ cognitionis pond⁹, ne ex officij magnitudine superbirēt: ita enim

Psalm. 134. 7.

Augustinus.

Iob. 28. 25.

ingeniosæ apes facere solēt; illę enim, vt scribit Plinius libro vndecimo historię naturalis capite decimo, si exoriatur procella apprehensis pedusculo lapillis se librant, ne à vento abripiantur. Quid ni de concionatoribus ventos illos accipiamus, super quorū pennas Deus ambulare dicitur Psalm. 103. *Qui ambulat super pennas ventorum*. Verè enim Deus super pennas ventorum ambulare dicitur non solùm, quia per sui prouidentiam celerrimè omnia perlustrat, quasi ab alatis ventis tanquàm quadrigæ suæ equis pernicissimis vehatur, & quia celerrimus est ad nobis opem opportunè ferendam, sed etiam quia eius magnitudo, naturæq; sublimitas longè prædicatorum, doctorūq; omnium vel subtilissimam aciem superat ita, vt quantumcunque illi sese in sublime attollere, & volare ingenij sui pennis conentur, multò tamen altiùs Deus per incomprehēsibilem suæ naturæ altitudinem se efferat: quanquam D. Augustinus aliò deflexit per ventos animas, per pennas amorē Dei, & proximi intelligens: quo duplici amore omnes virtutes continentur, ita vt Deus dicatur ambulare super pennas ventorum, quoniam quantumuis animæ sint præditæ virtutibus charitatis; *Quid ad illā*, inquit, *dilectionem Dei, quæ sunt dilectæ? maior ergo in nos dilectio Dei, quā in vllam nostrā; nostra dilectio pennæ nostræ sunt, sed ille ambulat super pennas ventorum*. Hæc ille. Cur verò doctores, concionatoresq; ventis comparentur, multæ rationes afferri possunt. Prima à celeritate ducitur, qua venti isti Euangelici huc, illucque discurrunt, vt veritatē fidei, bonitatemq; morum vbiquè disseminent, quæ præcipuè celeritas in Apostolis resplenduit, qui breuissimo tempore vniuersum orbem peragrarunt. Secunda, quoniam instar ventorum effrænatas hominum appetitiones, veluti prauos humores exsiccant. Tertia, quia peccatores, profligatæq; vitæ homines quasi nubes in Ecclesiæ cælo excitant, quæ deindè per compunctionem, ac pœnitentiam in frugiferū lacrymarum imbrem resoluuntur.

Plinius.

Psalm. 103. 3.

D. Augustin.

Similitudinis prędictę rationes.

Deniq;

Denique quia sacræ scripturæ difficultates quasi obscuras nubes è cælo Ecclesiæ dispellunt, ac dissipant, solemq́ꝫ, hoc est, verum Diuinarum literarum sensum, & intelligentiam patefaciunt.

Quis sit Angelus ille ascendens ab ortu solis, habens signum Dei viui?

SECTIO II.

1 POSTQVAM Ioannes cõspexit quatuor illos Angelos, qui quatuor terræ ventos, ne flarent super mare, terram, vllã vè arborem, coercebant, quos vniuersos orbis principes impedientes Euangelicorum ventorum prædicationem interpretati sumus: vidit alterum Angelum ascendentem ab ortu solis habentem signum, hoc est, sigillum Dei viui, (sic enim habetur Græcè σφραγῖδα, i. sigillũ) qui clamauit voce magna quatuor illis Angelis, quibus datum, hoc est, permissum est, nocere terræ, & mari, dicens. *Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus, quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum.* Consentiunt omnes interpretes, diuus Ambrosius, Rupertus, Ansbertus, Haymo, Pannonius, Richardus, Primasius, Dionys. Carthusianus, Hugo Carẽsis, & alij Angelum istum ascendentem ab ortu solis Christum Dominum esse, qui omnium orbis principum vim, atque tyrannidem, qua cursum Euãgelicæ prædicationis inhibebant, admirabili virtute, & potentia ita compresit, vt visus quodammodò fuerit illis imperiosè clamasse, ne Apostolicorum ventorum flatum coercerent, sed sinerent Euangelij præcones liberè in suis regnis, ac prouinciis cursitare, fidemq́ꝫ suã, ac religionem omnibus amplectendã proponere. Dicitur verò Christus Angelus, hoc est, sicut eum Esaias cap. 9. appellat: *Magni consilij Angelus: Ascendens ab ortu solis*, vel quoniam, vt habes apud Zachariam cap. 6. ipse Oriens quoque dictus est, vt eo loco explicauimus: vel quia cum sese ab inferis viuum, gloriosumq́ꝫ excitauit, ex quo potissimùm tempore Euangelij prædicatio cœpta est, quasi ab ortu ascendere, hoc est, quasi nouus sol oriri meritò videbatur. *Habens signum Dei viui*, seu, vt ait Rupertus, quoniam verbis, miraculisquè palam fecit se verum, naturalemq́ꝫ esse Dei filium: seu *habens signum*, hoc est, sigillum Dei viui, quia Pater omne iudicium dedit filio, & amplissimam in cælo, terraq́ꝫ potestatem, vt omnia, quæ vellet, posset tanquàm Princeps eodẽ Patris sigillo obsignare, & confirmare, signareq́ꝫ pro suis, quicunque in ipsum credidissent: quod adumbratum fuit Genes. 41. in Ioseph, cui Pharao annulum suum dedit signatorium, vt pro se vniuersas Ægypti prouincias gubernaret. Tùm verò commemorat Ioannes numerum signatorum centum quadraginta quatuor millia ex omni tribu filiorum Israel, & infinitam ex omnibus gentibus multitudinem, quæ ab Angelo illo signata fuit sigillo fidei: qua visione explicata est innumerabilis eorũ multitudo, qui Christi fidem, ac religionem receperunt, vt ex iis, quæ inferiùs dicemus, fiet illustrius.

Signum Dei, quid.

Interpretes.

Esaias 9. 6.

Zachar. 6.

Cur Christus Angelus ab ortu solis ascendens.

Ruper.

Pater omne iudicium dedit filio.

Genes. 41. Potestas Christi.

Accipe totius huius loci interpretationem ex diuo Ambrosio in commentariis super Apocalypsim, quę nostram hanc confirmat. *Alter, inquit, Angelus ascendens ab ortu solis Christus est, de quo scriptum est Esaiæ nono, Et vocabitur nomen eius magni consilij Angelus. Ipse est sol, de quo dictum est Malachiæ quarto, Vobis autem timentibus nomen meum orietur sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius. Ab ortu solis Christus ascendit, idest, à semetipso, quoniam non ex concubitu viri carnem assumpsit, sed à semetipso, qui vtique sibi carnem immaculatam ex carne virginis procreauit. Signum autem Dei viui est Christi Diuinitas, nam in carne positus signum Dei viui habuit: quia ea opera gessit, quæ demonstrabant eum vnicum esse Dei filium, sicut ipse dicit Ioannis 5. Opera, quæ ego facio, ipsa testimonium perhibent de me. Sequitur, Et clamauit* 2

D. Ambr. Esai. 9. 6.

Malach. 4. 2.

Ioan. 5. 36.

qua-

quatuor Angelis quibus datum est nocere terræ & mari, dicens: Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus, quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum. Clamasse Dei fecisse dicitur: etenim aduentu suo fecit, vt Romani ab infestatione generis humani cessarent, fieretque pax per vniuersum orbem, sicut dicit Psalmista Psal. 71.7. *Psalm. 71. Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis; donec semina fidei per vniuersas gentes spargerentur, at signaculo fidei ij, qui præordinati erant ad vitam æternam, signarentur.* Hæc Ambrosius.

Alia de quatuor præcedentibus Angelis probabilis expositio ad Constantini Magni imperium pertinens commemoratur.

SECTIO III.

I QVAMQVAM ea, quam superioribus sectionibus tradidimus, communis sententia nobis reliquis omnibus excellere videatur, non reijcienda tamen videtur illa, quæ hanc visionem ad Constantini imperium refert: quo tempore mirum in modum religio Christiana floruit, & in omnes Romani imperij prouincias propagata est, quam idcirco prætermittendam non duximus: eam tradunt, ac sequuntur Lyranus, Petrus Aureolus Cardinalis, & alij. (Lyranus. Petr. Aureo. & alij.) Vt verò meliùs intelligatur, meminisse oportet ex ijs, quæ superiori capite diximus, Diocletianum, & Maximianum postquam per viginti annos imperij clauum tenuerant, sese eodem die imperio abdicasse, & in suum locum imperatores nominasse Constantium cognomento Chlorum, & Galerium Maximianum cognomento Armentarium: tunc verò prouincijs inter se distributis Constantium quidem Occidentis, Galerium autem Orientis imperio, Africam præterea, & Italiam obtinuisse. Illud etiam replicare oportet Constantio eo tempore defuncto successisse in imperium Occidentis Constantinum eius filium: Galerium autem partiendi laboris causa Cæsares appellasse Seuerum, quem Italiæ, & Africæ præfecit, & Maximinum ex sorore nepotem, cui imperium Orientis commisit, Græciam, & Illyricum sibi reseruans, & ipsam supremam Imperatoris potestatem; cui duo illi Cæsares essent subiecti: vbi iam certis orbis Imperium si- 1
mul à quatuor Imperatoribus eodem tempore administratū, videlicet à Constātio, & post eius mortem à Constantino, Galerio, Maximino, & Seuero. Denique repetendum est milites prætorianos, qui Romæ erant, absente Seuero, cuius illis administratio displicebat, Imperatorem appellasse Maxentium Maximiani, qui imperium renunciauerat, filium; atque adeò quinque iam erant Imperatores, si Cæsares numeres: cui rei cùm Seuerus obuiam ire pergeret, cæsum occubuisse: itaque Galerius eius loco appellato Cæsare Licinio aduersùs Maxentium ire parat, sed re infecta in Illyricū reuertitur, ibique moritur: quo mortuo Licinius se Imperatorem nominauit.

Igitur per quatuor Angelos intelligendos aiunt quatuor illos Imperatores, Galerium, Maximinum, Seuerum, & eo mortuo Licinium, & Maxentium, qui in quatuor angulis terræ, idest, in omnibus suæ ditionis prouincijs Ecclesiam diuexabant. Etenim Licinius, quāuis initio pacificus fuerit, posteà tamen acerrimus euasit fidelium persecutor: quanquam verò impij fuerunt, nihilominus appellantur Angeli, idest, ministri persecutionis. Visi sunt tenere ventos, ne flarent super terram, neque super mare, neque in vllam arborē, quia eo tempore impediebant Prælatos, Doctores, & contionatores Ecclesiæ, nè Christi fidem prædicatione sua dissemi- 2

Quatuor Angeli, quatuor sunt Imperatores.

narent, imò vt nè ipsos quidem fideles erudirent, qui non solùm in terra habitabant, sed metu persecutionis in re-

motissimas

morissimas maris insulas fugiebant, & sese etiam abdebant in syluas: quam ob causam sit hoc loco mentio terræ, maris, & arborum.

Cur hoc loco terræ, maris & arborum fiat mentio.

3 Postquàm verò Ioãnes vidisset quatuor illos Angelos stantes super quatuor angulos terræ, tenẽtesq; quatuor ventos terræ, nè flarent super terram: vidit etiam alterum Angelum ascendentem ab ortu solis habentem signũ Dei viui, qui clamauit voce magna quatuor superioribus Angelis. *Nolite*, inquit, *nocere terræ, & mari, quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum.* Hunc Angelum putant esse Constantinum Magnum, qui quatuor prędictos Imperatores ab Ecclesiæ persecutione cohibuit: is enim Maxentium, tametsi fratrem Faustæ vxoris suæ tyrannicè Romę imperantem accersitus ex Gallia à Senatu inito fœdere cum Licinio, collocataquè illi Constantia sorore, coacto exercitu, animatusquè cælesti signo crucis diuinitùs ipsi in cælis ostenso collatis signis profligauit. Tunc verò quamprimùm Constantinus cõmouit Licinium, vt in defensionem catholicæ fidei conspiraret; de eademquè re literas scripsit ad Maximinum Orientis Cæsarem, quibus etsi inuitus paruit: reliqui etiam à persequenda Ecclesia destiterunt: imò antè hanc victoriam iam Galerius de Constantini consilio persecutionem cessare mãdauerat, rescissis omnib' legibus, quas contrà Christianos antè tulerat. Præterea Maximianus Constantini socer iterùm ad imperium reuerti cupiens, Constantinumquè decernens per proditionem obtruncare, detectis insidiis fuerat iussu Constantini interfectus. Diocletianus etiam, quòd crederetur fauere Maxentio asperioribus Constãtini, & Licinij literis reprehensus præ tristitia dicitur obijsse; aut, vt alij volunt, se ipse veneno peremisse. Deniquè ipsum Licinium aduersùs Christianos iterùm sæuientem Constantinus bello primùm vicit; deinde occidi præcepit: tunc verò summa imperij vni Constantino cessit. Itaquè rectè dicitur Cõstantinus clamasse quatuor Angelis, nè terræ, mari, arboribusquè nocerent, quia omnem Ecclesiæ persecutionem magnitudine animi admirabili, & potentia compressit, & quasi imperiosè clamauit quatuor Imperatoribus nominatis, ne Ecclesiæ nocerent, cùm eorum aduersùs Ecclesiam conatus non solùm retardauit, sed etiam repressit, dispulsisq; præcedentium temporum tenebris noua luce Ecclesiæ cælum serenauit: quam ob causam apparuit ascendens ab ortu solis, quia instar solis orientis lucem secum Ecclesiæ attulit. Denique quod subiungitur, *Habentem signum Dei viui*, clarius est, quam vt explicari debeat: quis enim nescit Constantino crucem dominicam, quæ hoc loco signum Dei viui appellatur, diuinitùs in cælo ostensam fuisse, ipsumq; Constantinum vexillum quoddam militare, quod labarum dicebatur, in formam crucis efformasse, quod in præliis præferri mandauit? quæ omnia, quia illustrissima fuerunt, & ad hanc visionem intelligẽdam maximè pertinẽt, peculiarem per se sectionem desiderant.

Angelum signũ Dei habentem, Constantinum putant aliqui.

De vexillo crucis, quod Cõstantino Magno diuinitùs in cœlo apparuit.

SECTIO IIII.

NARRANT igitur Eusebius libro primo de vita Constantini, Nicephorus libro septimo capite vigesimo nono, Zonaras in Constantino, Senatũ, populumquè Romanum Maxentij tyrannide incitatum Constantinum in Gallijs agentem per oratores obsecrasse, ne vrbem imperij matrem, & caput negligeret, sed eam à Maxentij sæuitia, ac tyrannide liberaret: ea legatione Constantinum commotum scripto, & coacto exercitu in Italiam aduersùs Maxentium contendisse. Quoniam verò haud ignorabat sapiens, piusquè 1

Eusebius. Nicephorus. Zonaras.

Imperator potiore sibi auxilio opus esse, tùm quòd multò maiores copias haberet Maxentius, tùm propter maleficas, & magicas incantationes, quæ apud eum tyrannum exercebantur, Deum sibi quærendum adiutorem putauit, eius prçsidium duntaxat inexpugnabile esse intelligens: cogitat igitur quem Deum potissimùm implorare debeat, quod dum cogitat, subit animũ eius talis cogitatio; cum plures anteà imperio potiti essent, illos quidem, qui plures Deos coluerant, eisquè hostias, victimasquè litauerant, falsis vatum diuinationibus, Deorumq; oraculis delusos nullum è cælo auxilium sensisse, quin potiùs multis calamitatibus, & infelicibus rerum omnium conuersionibus implicatos miserrimè perijsse: solum verò patrem suum Constantium Chlorum spretis Gentilium superstitionibus vnum Deum vniuersitatis huius effectorem, molitoremq; agnouisse, atque in eo spes omnes suas cum collocasset, semper eum propitium, ac facilem, inuictumquè imperij seruatorem expertum fuisse. Cum igitur hæc omnia secum tacita cogitatione versaret, reiecta Deorum illorum omnium turba paternum sibi Deum colendum esse existimauit; quarè eum assiduis precib⁹ inuocabat, rogabatq;, vt sibi quisnã esset, ostenderet, rebusq; suis opem, & auxilium afferret.

2 Hæc oranti ostentum quoddam diuinum, atque planè admirandum apparuit, quod Imperatorem ipsum sibi iureiurando confirmasse testatur Eusebius loco citato. Aiebat nanq; se post meridiem in cælo suprà solẽ trophæũ crucis è luce constructum vidisse ista inscriptione, ἐν τούτῳ νίκα, hoc est, *In hoc vince*: quo conspecto se, & totum exercitum fuisse stupore correptum: cumq; ipse cogitabundus de tãto prodigio multa animo volueret, nocte insequenti dormienti sibi Christum vnà cum signo, quod in cælo viderat, apparuisse, præcepisseq;, vt aliud simile sibi iuxtà formam in cælo ostensam compararet, illudq; contrà hostiũ impetũ in exercitu ferret certissimum signum victoriæ futurum: mox vbi surrexit, conuocatis auri, ac lapidum pretiosorum opificibus in eorũ medio sedisse, imaginemq; signi, quod viderat, manu sua adũbrasse, mandasseq;, vt auro illã, ac lapidibus pretiosis exprimerẽt: fuit verò signum in hãc figuram elaboratũ, quemadmodũ se Eusebius vidisse confirmat. Erat hasta in sublime erecta, auroq; circundata, cornu habebat transuersum ad formam crucis efformatũ: supernè in summo apice corona ex lapidibus pretiosis, & auro contexta, sub quo erat salutaris appellationis symbolum duobus solùm elementis, idest, duabus primis literis Græcis nominis Christi, P litera in medio literæ X subtiliter inserta, quę totum Christi nomẽ perspicuè significabant: quas quidem literas deinceps semper Imperator in galea gestare consueuit. In transuerso cornu, quod in hasta transfixum erat, velamen quoddam pendebat, regalis scilicet purpura, quæ varietate pretiosorum lapidum inter se cohærentium, ac splendore lucis fulgurantiũ, auroq; multo inserta admirabilem exhibebat spectantibus pulchritudinem. Itaque velum hoc de cornu pendens longitudine, ac latitudine mensuram crucis exæquabat: ipsum verò hastile oblongum versùs initium longè erat protractum, supernè autem in sublime sublatum sub crucis trophæo ad extremitates vsque circundantis illud veli Imperatoris imaginem ad pectus vsque auream vnà cum liberorum imaginibus prçferebat.

Atq; hoc salutari signo Imperator ad cuiusuis aduersarię, & hostilis potentię vltionem vtebatur; cuius similitudines expressè mandauit, vt antè omnẽ exercitũ prçferrẽtur: imò refert Euseb. lib. 2. de vita Constãtini, & Sozomenus lib. 1. hist. Eccles. c. 4 non solùm mãdasse Constantinũ, vt hoc vexillũ exercitus suos omnes præiret, sed etiã, vt laborãtibus in prçlio aciebus adesset, deputasseq; nobiles quosdã ex satellitib⁹, quorum id muneris esset, vt per vices id signum humeris suis ferrent, & acies hostium circuirẽt. *Fertur autẽ*, inquit Sozo- 3

Eusebius.

Constantino trophęum crucis apparet.

Per somnum Christum cum cruce videt.

Eusebius. Sozomenus.

menus

Crucis miracula.

menus, *quempiam ex vexilliferis signum hoc aliquandò gestantem, propter repentinũ hostiũ incursum metu perculsum alij illud tradidisse, ac se pugnæ subduxisse, & cum iam extrà telorũ iactũ esset, subitò letaliter vulneratũ cecidisse: eum verò, qui diuinum signum gestandum acceperat, licèt multorũ iaculis impetitum illæsum mansisse, quòd mirabili modo hostiũ iacula cõtra eum directa diuina sic moderante virtute signo essent infixa, nec gestantẽ, licet in medijs periculis constitutũ contigissent: quin & hoc ferũt nec aliũ quẽpiam militem signũ hoc in bello gestantẽ sinistra vnquam clade, sicut aliàs fieri solet, cecidisse, vel vulnera, aut captiuitatẽ sustinuisse.* Atque hoc est Constantini vexillum, quod Romani labarum appellant: sed non solùm in labaro Imperatoris, sed & in suo etiam diademate crucis signũ incidi, & in proprijs imaginibus depingi, in numis quoque imprimi, imò in ipsis quoque militum clypeis, & galeis idem crucis signum, Christique nomẽ

Eusebius.

effigiari præcepit Constantinus, quẽadmodum docet Eusebius in vita Cõstantini, vnde Prudentius.

Prudentius.

Christus purpureum gemmãti textus in auro
Signabat labarum, clypeorum insignia Christus
Scripserat, ardebat summis crux addita cristis.

4 Statuam etiam Constantinus sibi erigi Romæ mandauit, quæ crucis signum manu ostentaret. Sed quærat meritò aliquis, vnde labari nomen ortum habuerit?

Vnde labari nomen ortum.
Eusebius.

Eusebius Cæsariensis libro 2. de vita Constantini innuit dictum ità esse, quòd in certamine laborantibus opem ferret; agens enim de victoria, quam Constantinus de Licinio reportauit, hæc habet. *Cum Constantinus huiusmodi sermones locutus esset, exercitum ad prælium procedere iussit: quo facto ostentum quoddam mirabile circà ciuitates tyranno subiectas apparuisse ferunt, nempè varias armatorum Constantini acies in ipso meridie ciuitates, quasi quæ iam bello vicissent, pertransire, idque tum visum est, cum re vera nemo militum illius vspiam compareret: vbi autem exercitus prælium attigerunt, primus bellum orsus est, qui amicitiæ fœdera ruperat: hic Constantinus inuocato Deo seruatore omnium, datoque hoc armatis circà se signo bellico primam aciem deuicit; deindè non multò post etiam altero conflictu superior factus potiore victoria salutari trophæo aciem ipsius præcedente potitus est: cum hoc igitur conspicuum esset, orta est aduersariorum fuga insequentibus victoribus. Quod cum Imperator cerneret, sicubi aliquam exercitus sui aciem laborare, defatigarique videbat, eò salutare trophæum, quasi auxiliare quoddam medicamentum deferri iubebat, cum quo confestim apparebat victoria, simulque in certamine laborantes fortitudine, ac robore diuino accedente nutu confirmabantur.* Hæc Eusebius, qui cum dicat signum illud quasi salutare quoddam medicamentum deferri solitum laborantibus in acie militibus, illucq; quamprimùm transferri, vbi acies laborabant, indicat dictum fuisse labarum à leuando labore, aut ab adiuuandis in acie laborantibus: idemq; habet Sozomenus libro primo historiæ cap. quarto: quin & Gregorius Nazianzenus oratione prima contrà Iulianum idem nominis etymon tradit: exponẽs enim quomodò Iulianus Apostata labarum tanto habitum antè in honore aboleuerit, sic ait. *Quin eò audaciæ quoque prorupit, vt aduersùs magnum illud vexillum præceps ferretur, quod simul cum cruce magnificè, & cum insigni pompa exercitum ducit in sublime euectum, quod soluendorum laborum vim habet, ab eoquè apud Latinos nomen trahit.*

Sozomenus.
Greg. Nazian.

Putat verò Cardinalis Baronius tomo tertio Annalium voluisse significare Gregorium labari nomen deductum esse à voce Latina *Labor*, & à Græca *ὅρος*, quæ terminum significat, vt idem sit labarum, atque laboris ὅρος, seu laboris terminus: quæ nobis sententia non omninò satisfacit, cum nomen labarum à Latinis, vt ait Gregorius, impositum fuerit; illi autem non ità nomina solerent effingere, vt ea ex Latino simul, & Græco sermone conflarent: potiùs credimus labarum Latinum duntaxat esse nomen ad id Constantinianum vexillum, quod descripsimus, exprimendum noua vocis institutione efformatum, per antiphrasim ab arcendis laboribus,, seu laborantibus adiuuandis in acie appellatum.

Baron. Cardin.

5 Porrò cum multa essent vexillorũ genera apud Romanos, de quibus fusè agit Vuolfangus Lazius libro septimo Commentar. Romanæ Reipublicæ cap. quinto, erat vnum præcipuum, quod ante ducem exercitus præferebatur, idque duplex, vnum rubeum, quod erat ipsius ducis, siue imperatoris, & flammeum à colore dicebatur: alterum totius exercitus aureum, gemmisque, atque vnionibus exornatum, quod proprio vocabulo labarus, seu labarum appellabatur, & Procopio libro quarto historię Gothicæ pandum. Adrianus Turnebus libro decimo quinto aduersariorum capite decimo sexto ait se in vetusto lexico etiam laborum reperisse, & ità scribi apud Sozomenũ libro nono historiæ Ecclesiasticæ cap. quarto, *θάτερον δὲ τῶν σκήπτρων ὃ ῥωμαῖοι λάβωρον καλοῦσιν*: labari verbo vtuntur diuus Ambrosius, & Tertullianus in Apologetico cap. 16. *Sypara*, inquit, *illa vexillorum, & labarorum stolæ crucium sunt*. Vexillum igitur Romanũ, quod anteà iam labarum dicebatur, Constantinus Magnus crucis figura, nomineq; Christi per compendium literarum exornauit, eoq; præcedente aduersus Maxentium aciem instruxit, vt paulò superiùs diximus: id quod elegantibus carminibus cecinit Aurelius Prudentius libro primo de potentia crucis contrà Symmachum.

Vuolfangus.
Procopius.
Adrian. Turn.
Sozomenus.
Tertullianus.
Aurelius Prudentius.

Hoc signo inuictus transmissis alpibus vltrò
Seruitium soluit miserabile Constantinus.
Cum te pestifera premeret Maxentius aula,
Testis Christicolæ ducis aduentantis ad vrbem
Muluius exceptum Tyberina in stagna tyrannum
Præcipitans, qua nam victricia viderit arma
Maiestate regi, quod signum dextera vindex
Prætulerit, quali radiarint stemmate pila.
Christus purpureum gemmanti textus in auro
Signabat labarum, clypeorum insignia Christus
Scripserat, ardebat summis crux addita cristis.

6 Præterea tam eximius crucis cultor fuit Constantinus, vt quemadmodùm refert Eusebius libro tertio de vita Cõstantini, nunc vultum suum salutari signo communiret, nunc victoriæ trophæum ostentans, quod & in picta tabula quadam altisima, & præ foribus imperialibus suspensa omnium oculis visendum proponeret, depictumq; salutare signum capiti suo imponi, inimicum verò, & hostilem feram, hoc est Dæmonem, quę Ecclesiam Dei per impiorum hominum tyrannidem vastauerat, in forma draconis in profundum deprimi fecerit: draconem enim eum, ac tortuosum serpentem diuina oracula appellant: quapropter imperator draconem hunc suis, ac suorum pedibus subiectum, iaculoque circà mediũ ventri transfossum, ac maris fundo iniectum per ceratam confectum figuram cunctis ostendebat, quem & virtute salutaris trophæi, quod super caput ipsius suspensum erat, ad profundũ perditionis cessisse significabat. Itaque diuino instinctu afflatus his imaginibus expressit, quæ Prophetarum vaticinia multò antè prænunciauerant, Deum videlicèt gladium suum magnum, & fortem aduersùs serpentem veterem educturum, ac draconem, qui in mari est, interfecturum, vt habes apud Esaiam capite vigesimo septimo. Narrat quoq; Eusebius libro quarto de vita Constantini tantam fidei vim diuino quodam instinctu in eius animo defixam fuisse, vt in aureis nummis imaginem suam ita insculpi curauerit, vt expansis manibus instar precantis cœlum contueri videretur, quod genus, inquit, nummi hac effigie sculpti per omnes Romani imperij gentes volitabat.

Eusebius. Constantinus crucẽ eximie coluit.
Esai. 27.
Eusebius.

Felicitas Ecclesiæ, fideique propagatio sub Constantino Magno describitur.

SECTIO V.

QVAM verũ sit illud, quod sacrarum literarum monumentis consignatum legimus Prouerbiorum 21 *Sicut diuisiones aquarum, ita cor regis in manu Domini; quocunque voluerit, inclinabit illud*: Constantinus Magnus suis factis 1

Prouerb. 21. 1

expressit

expressit, quæ non nisi flectente, & inclinante cor eius Domino efficere omnino potuisset: ad arcana verò diuinæ prouidentiæ pertinet, quòd nullum superiorum Romani imperij principum Deus ad tantæ felicitatis fastigium eligere instituerit, vt eximiis, & præclaris officiis apud vniuersam Ecclesiam collocatis miro sibi modo Dei amorem, & beneuolentiam conciliaret, nisi vnum Constantinum, cui id singulare beneficium de industria, sicut Sauli Regi dixit olim Samuel, seruatum fuit. Præcesserant omnes illi, quos commemorauimus, procellosi grauissimarum persecutionum turbines, turbulentæque tempestates sæuientibus subindè tyrãnis excitatæ fidelium pacem per vniuersas imperij prouincias turbauerãt; eadem furentium ventorum procella Christianorum templa in Dei cultum magnis vbiq; sumptibus, laboribusq; erecta radicitùs conuulserat, fideles ipsi vi debacchantium turbinum abrepti exquisitis vbiq; cruciatibus discerpti, ac dilaniati omnia sola terrarũ, in quibus grassabatur tẽpestas, sanguine suo per summam impietatem fuso miserrimè cruentabant; denique nox atra cælum, solemq; oculis eripiens cum summo omnium mœrore, & luctu vniuersæ Ecclesiæ incubabat: cùm Constantinus Magnus faustis, ac felicibus cælestis numinis auspiciis tanquam sol Ecclesiæ fulgentissimus illuxit, qui dispulsis tenebris sua luce, & splendore Ecclesiæ cælum collustrauit, vẽtorum inhibuit vim, tẽpestatẽ sedauit, collapsa non modò templa iterum erexit, sed alia de nouo verè imperatoria liberalitate, & munificẽtia multò illustriora, opulentioraq; per omnem imperij ditionem exædificauit, superiorum Imperatorum aduersus Christianos edicta omnia rescidit, nouaquè sanxit, atque uulgauit illustrissimam religionis nostræ commendationem, eximiosq; fidelium fauores, & priuilegia continentia: ex quibus idcirco operæpretiũ duximus nõnulla decerpere, vt omnes videant, quanto iure præsentem visionem ad Constantinum Magnum referendam arbitremur.

Est igitur huiusmodi Constantini edictum pro Christianis apud Eusebiũ libro secundo de vita Constantini. 2

Constantini edictum pro Christianis apud Eusebiũ.

Victor Constantinus Maximus Augustus Prouincialibus Palæstinæ. Cum tam grauis impietas res humanas occuparet, ac Respublica quasi pestifero quodam morbo penitùs perdenda periclitaretur; vide quodnam leuamen Deus, liberatio nemque à malis excogitarit! Ministerium meum voluntati suæ accommodum requisiuit, qui inde à mari Britannico, & illis orbis partibus orsus, potentiore quadam virtute cuncta illa, quæ orbẽ premebant, mala repulit, vt simul & genus humanum ad sanctissimæ legis culturam meo instituum ministerio reuocaretur, & fides beatissima sub potiore ductore cresceret: haud enim sic ingratus esse velim, vt debitam gratiam, optimum scilicet ministerium negligam, hoc mihi donum concessum credens, per quod etiam ad Orientis vsque regiones progressus sum. Quotquot itaque propterea quòd honorem cælesti numini debitum, ac fidem non neglexerunt, cui seipsos totis animis consecrarunt, sæuis iudicum sententijs subiecti patriam exilio commutarunt, quibuscunque temporibus id perpessi sint, vel siqui curialium catalago adnumerati sunt, priorem illorum numerum non adimplentes, hi patrijs locis, ac consuetæ quieti restituti omnium liberatori Deo gratiarum actiones persoluant: aut siqui bonis suis spoliati, & vniuersarum facultatum iactura oppressi mæstissimam hactenus vitam egerunt, ij antiquis sedibus, cognationibus, & facultatibus redditi Diuina beneficentia cum gaudio perfruantur. Quin etiam quotquot in insulis præter animi sententiam detinentur, hac prouidentia nostra frui præcipimus, vt qui hactenus difficilibus montium locis, ac circumfluo inclusi mari fuerunt, inamæna, & immani solitudine liberati iucundissimis sese locis restituentes, sicuti desiderant, compotes euadant: & qui paupercu lam vitam multo tempore in sordibus egerũt, hi cupidè, ac raptim ad suos reuersi, & curis in posterum liberi absq; metu apud nos viuant, qui nos Dei & gloriamur, & credimus esse seruos. Quotquot igitur ita condemnati sunt, vt in laboriosis metallorum officinis laborent, vel operibus publicis seruiant, continuos labores dulci otio, faciliorique vita commutantes, immoderatas laborum molestias in placidam quietem conuertant. Quin etiam siqui olim militaribus dignitatibus probati illis propter atrocem, & in-

instam

iustam causam exciderunt, eoquòd diuinæ cognitionis confeßionem dignitati, quam habebant, prætulerunt, horum liberum sit arbitrio, vel si militiam affectant, in gradu, quo fuerunt, manere, vel cum honorifica dimißione in libertate agere: decet enim, vt qui tantam magnanimitatem aduersùs obiecta pericula ostendit, otio, si volet, & honore pro ipsius arbitrio fruatur. Ad hæc quotquot nobilitatis prærogatiua priuati talem aliquo pacto iudicum sustinuerunt sententiam, vt vel in gynæcia, vel texendi officinas iniecti iniucundum, ac miserum laborem ferant, hi cum bonorum, quibus anteà potiti fuerant, tum libertatis bonis gaudentes, & ad pristinas dignitates reuocati cum omni deinceps animi alacritate vitam ducant: & qui libertate in seruitutem commutata insueta ministeria obire se deplorat, vtpote quòd subitò se è libero seruum factum esse videat, pristina secundum præsens hoc nostrum institutum libertate recepta genitoribus suis sese restituat, eosque labores obeat, qui liberum hominem decent. Adijciendæ sunt autem facultates, non quibus varijs sint, & alijs de causis priuati, sed siue quidam optimo, ac diuino martyrij certamine tolerato imperterrita, & virili mente bonorum spoliationem sustinuerunt, & in confeßione perdurantes æternam sibi ipsis spem compararunt; siue aliquò demigrare coacti, & quoniam persecutoribus non cesserunt, vt fidem perderent, facultatibus suis priuati sunt; vel si quidam morti adiudicati spoliationem bonorum suorum tulerunt, horum facultates cognatis restituendas esse præcipimus. Est autem omnino cognitu facile, quibus propinquioribus inter cognatos hæreditates competant, cum de his ipsæ leges statuant. Si verò nemo ex propinquioribus superstes fuerit, ita vt nemo adsit siue martyrum, siue confeßorum, siue eorum, qui ob eiusmodi causam in exilium amandati sunt, hæres cuiusque loci Ecclesia perpetuò deputata sit ad eius succeßionis hæreditatem: nec erit id vllo pacto graue mortuis, si eam sortiantur hæredem, cuius gratia omnis generis labores pertulere: quòd si prædictorum aliqui de facultatibus non nihil, quibus voluerunt, largiti fuerint, rationi consentaneum est, vt propria illis maneat poßeßio. Nè verò error aliquis in hoc appareat edicto, sed in promptu sit cuiuis, quod æquum est, cognoscere, sciendum est omnibus siue agrum, siue domum, siue hortum, vel aliud quid prædictorum poßederint, bonum ipsis, & vtile fore, vt id confiteantur, & illis quàm citißimè restituant. Quapropter etiam si videantur quidam illorum ex iniusta poßeßione multum tulisse emolumenti, huius repetitionem nos non iudicamus esse iustam, ita tamen, vt ipsi quantũ, & vnde collegerint, agnoscentes, ignosci sibi à vobis petant. Quæcunque Ecclesiis recte cõpetere videbũtur, siue domus sint, quæ poßidentur, siue agri, siue horti, siue alia quæcunque, nullo eorum, quæ ciuitatem hãc concernunt, iure diminuto, sed cunctis integrè permanentibus restitui præcipimus: quin & ipsa loca, quæ martyrum sunt corporibus honorata, & monumenta gloriosi seceßus existunt, quisnam Ecclesiis competere dubitabit? imò non præcipiet etiam, quandò nec melius sit donum, neque gratiosior labor, plusquè vtilitatis habens, quàm diuino dirigente spiritu de his rebus esse solicitum, ac quæ malis sunt prætextibus à flagitiosißimis viris ablata, sanctis Ecclesiis restituere, ac vindicare? Quoniam igitur euidentißimis, & clarißimis demonstrationibus omnipotentis Dei virtus resplenduit, admonitionibusq; simul, & auxiliis, quæ propter me crebrò cõferre dignatus est, quibus molestiã illã, quæ anteà vniuersas res humanas obtinebat, ex vniuerso orbe, qui sub cælo est, expelli cõtigit, singuliq; iam, & vniuersi simul diligiti cura considerant, quænã sit illa potestas, quæ semen illud, vt ita dicã, flagitiosißimorũ hominũ amolita est, & euertit, bonorũ verò lætitiã reuocatã ad quasuis regiones abundè prorogauit, ac rursùs diuinã illã legẽ cũ omni reuerentia cõuenienter coli, illisq;, qui se ipsos ad hæc cõsecrarũt, vt hãc conuenienter colãt, plenã potestatẽ largita est, qui perindè atq; è densa quadã caligine conspiciunt, perspicuã literarũ scientiã nacti conuenientẽ posthac cultũ, piumq;, & cõsentientẽ honorẽ circa eandẽ ostendent.

Atque hæc quidem ad Palæstinos Constantinus: quæ omnia, vt impera- 3
bat, perfecta sunt. Deinde verò Gentibus per prouincias sparsis duces mittebat maiori ex parte salutari fide imbutos: qui verò Gentilismum sapere videbantur, ijs sacrificandi facultas negabatur. Eadem lex Duces, ac præsides ita frænabat, vt eis si Christiani essent, iniungeret, vt tam excellenti appellationi facta responderent; si verò aliter essent animati, omninò simulacrorum cultum interdiceret. Posteà duæ aliæ quoque leges latæ sunt, quarum vna prohibebat vniuersis idolorum cultum;

altera mandabat, vt oratoriorum, quæ dicebantur, ædificia erigerentur, templa antea vel diruta, vel collapsa instaurarentur, aliàque de nouo tum quoad longitudinem, tum quoad latitudinem ampla, & magnifica extruerẽtur: neque hac in re sumptibus, & expensis vlla ratione parceretur, sed si opus esset ex ipsis Imperatoris thesauris, & vectigalibus necessariæ pecuniæ suppeditarẽtur: qua de re libet hoc loco adscribere edictum, quod ad Eusebium Cæsareæ Palæstinæ Episcopum misit, vt ipsemet testatur secundo libro de vita Constantini. *Victor Constantinus Maximus Augustus Eusebio. Quàm ad hoc vsque temporis impia illa sententia, tyrannideque ministros seruatoris persequente cunctarum sint Ecclesiarum ædificia vel propter incuriam labefactata, vel metu imminentis iniquitatis vendibilia, ac vilia reddita, cognoui, & accuratè intellexi frater dilectissime. Iam verò libertate reddita, ac dracone illo à Reipublicæ gubernatione maximi Dei prouidentia, nostraque opera expulso cunctis arbitror manifestam esse factam Diuinam potentiam, eosque qui vel metu, vel incredulitate in peccata quædam inciderunt, ad veram, & rectam vitæ constitutionem accessuros. Quotquot igitur Ecclesijs vel ipse præes, vel alios suis quosque locis Episcopos, Presbyteros, vel Diaconos præesse nosti, admone, vt diligentes sint circà Ecclesiarum structuras, ac vel existentes restaurent, vel ampliores reddant, vel vbi necessitas exigit, nouas ædificẽt. Petes verò & ipse, & alij per te à præsidibus, magistratibusque prouincialibus ea, quæ necessaria sunt; his enim scriptum est, vt omni promptitudine, quæ à sanctitate tua dicuntur, administrent.* Hæc ad Eusebium. Præterea quoniam error idololatriæ prædecessores suos occupauerat, catholicæ fidei doctrinã misit ad omnium gentium Prouinciales monens subditos, vt Deum rerum omnium auctorem cognoscerẽt, Christumque seruatorem amplecterentur, palamq; nuncuparent, vt patet ex peculiari ea de re imperiali edicto, quod habes apud Eusebium loco paulò antè citato.

Literę Constantini ad Eusebium de restaurandis Ecclesijs.

4 Sozomenus.

De propagatione verò fidei sub Cõstantino hæc scribit Sozomenus libro 2. cap. 6. *Difficile est*, inquit, *singula conscribere: quàmplurimæ siquidem & aliæ ciuitates ad Christianam religionem tunc temporis cum fiducia accesserunt, vltroque imperatore nihil horum præcipiente templa sua, & statuas demolitæ sunt, & domos oratorias ædificarunt. Cum autem hoc pacto Ecclesia per vniuersum Romanum imperium creuisset, ad barbaros etiã religio Christiana peruenit: iam enim & quæ ad Rhenum habitant gentes, Christianismum receperunt, Celtæquè, & Galatæ, qui extremi ad Oceanum commorantur, & Gothi, & quotquot illis vicini sunt, olim ad ripas Istri fluuij Christianæ fidei participes facti ad vitã sunt mãsuetiorẽ, ac rationi magis consentaneã mutati. Sub hoc autem imperio & Iberi Christũ agnouisse feruntur; est ea gens barbara, & bellicosissima, & vltrà Armenios ad Arcton habitans: opera autem Christianæ, & captiuæ cuiusdam mulieris factum est, vt patriam superstitionem contempserint.* Quod postquam fusè commemorat Sozomenus, addit capite septimo. *Ad hunc modum Iberi Christum cognouerunt. Posteà verò ad vicinas quoque gentes doctrina Christianorum peruenit, & incrementum accepit. Armenios anteà Christianam fidem recepisse audiui: fertur enim Tiridates, qui genti Armenorum præerat, occasione stupendi cuiusdam miraculi, quod domi suæ diuinitùs contigerat, simul & ipse ad Christum fuisse conuersus, & cunctis subditis, vt eandem similiter religionem amplecterentur, præcepisse.* Hęc Sozomenus; idemquè referunt Socrates libro primo capite 16. Theodoretus libro secundo capite sexto, & alij. Atque hæc satis esse videntur, vt perspectum sit, quanto iure præsens uisio ad Constantini tempora referatur, sub quo finitis superiorum persecutionum turbinibus, & eorum, qui tunc temporis Romanum imperium obtinebãt, tyrannide compressa Christiana religio, vsq; adeò floruit, fidesq; ad extrema vsq; sola terrarum propagata est: id quod vaticinari pergit Ioannes commemorata infinita propemodũm hominum multitudine, qui tùm ex Iudæis, tum vel maximè ex gentibus Christi fidem receperũt: quod iam explicare aggredimur.

Fidei propagatio sub Constãtino.

Christianę mulieris captiuę opera Iberi fidem recipiunt

Socrates. Theod. & alij.

Cur fideles, & precipue prædestinati appellentur signati.

SECTIO VI.

1 DOCVIT Ioannes Angelum illum ascendentẽ ab ortu solis clamasse quatuor Angelis, quibus datum erat nocere terræ, & mari, *Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus, quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum*: tunc verò audiuisse se numerum signatorum, videlicet centũ quadraginta quatuor millia ex omni tribu filiorum Israel: ex omnibus verò gentibus, populis, & linguis innumerabilem signatorũ multitudinem. Cum verò in superioribus docuerimus per eiusmodi signatos, fideles, qui fidem Christi receperunt, accipiendos esse: illud nunc explicandum superest, cur signati nuncupẽtur.

2 Primùm igitur omnes in vniuersum
fideles appellãtur signati ratione fidei,
2. Tim. 2. 19 Fides signaculum, & quib' de causis. quæ signaculum dicitur 2. ad Timotheum 2. *Firmum autem fundamentum Dei stat habens signaculum hoc.* Dicitur autem fides signaculum primò, quia per fidem obsignat Deus sua promissa, quę ratio est D. Ambrosij in commentarijs epis-
D.Ambr. tolę citatæ. Fundamentum Dei fides est, quæ continet, quæ promisit Deus, quæ fides non poterit infringi perfidorum, & hæreticorum commentis; signaculum enim promissionis Dei fides nostra est, quę firmat Dei verba. Secũdò appellatur fides signaculũ, quia est nota quædã, & veluti tessera, qua fideles à nonfidelib' discriminantur; quam ra-
D.Gregor. tionem affert D. Greg. libro 29. Moralium capite secundo, vbi de fide intel-
Cantic. 8. 6. ligit illud Canticorum 8. *Pone me vt signaculum super cor tuum.* Et luculentiùs D.
D. Augustin'. Augustinus signare, inquit, est signũ rei imponere; cuicumque enim rei ponis signum, ideò ponis, ne confusa cũ alijs à te non possit agnosci. Vnde & Pater Christũ signauit, Ioannis 6. idest, proprium quiddam illi dedit, ne cæteris comparetur hominibus iuxta illud
Psalmi 44. *Vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Psalm. 44. 8
Hoc sensu dixit Paulus 2. ad Corinthios 1. *Qui vnxit nos Deus, qui & signauit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus nostris.* 2. Cor. 1. 22.
& ad Ephesios 1. *In quo & credentes signati estis Spiritu promissionis sancto.* Ephes. 1. 13.
& capite 4. *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis*: Ephes. 4. 30.
atque eandem ob causam in baptismo character in anima imprimitur quasi nota distinguens fidelem ab infideli.

Deinde dicuntur fideles signati in 3
frontibus, signo videlicet crucis propter fidei confessionem, de qua non debent erubescere. In cuius rei figuram Crux signaculum fidelium. Ezech. 9.
Ezechielis nono præcepit Deus homini vestito lineis, qui Christũ repræsentabat, vt signaret signo *Tau* frontes virorum gementium, vt ijs à percussoribus Angelis parceretur: eo enim tempore *Tau* litera Hebraica habuit perfectam figuram crucis. Idem quoque fuit
expressum Exodi 12. vbi iubetur san- Exod. 12.
guis agni occisi poni super vtrumque postem, & super liminare, quoniam, vt
interpretatur Rupert' libro 2. in Exo- Rupertus.
dum, sanguinem Christi in superliminaribus domorum ponimus, cum crucem passionis illius in frõte portam'. Erant autem notę sanguinis tres, duæ in vtroque poste, & vna in superliminari, quia in nomine Trinitatis baptizamur, vt vult Rupertus. Quanquam id mysterium possumus etiam referre ad tres animæ potentias, quæ debent Christi sanguine notari. Vnus ex signatis in fronte erat Paulus, qui dicebat
ad Romanos 1. *Non erubesco Euangelium*: Rom. 1. 16.
imò & de Ecclesia vniuersa dicitur
Canticorum 4. *Sicut fragmen mali punici,* Cantic. 4. 3.
ita genæ tuæ absque eo, quod intrinsecùs latet.
Quem locum expẽdens Beda in Com- Beda.
mentariis super caput sextum Canticorum. *Genas*, inquit, *habet sicut malũ punicũ, quia anima fidelis non erubescit passionem sui redemptoris vel confiteri verbis, vel factis imitari, sed postposita omni verecundia, & confusione palam proclamare delectatur*: *Mihi au-*

tem

tem absit gloria. i, nisi in cruce Domini nostri IESV CHRISTI. Rectè autem additur, Absque occultis tuis, seu Absque eò, quod intrinsecùs latet; quia sicut cortex mali punici solum quidem ruborem foris ostendit, sed multa internùs grana, quibus exuberat, occultat, ita anima Deo deuota, ac salubriter verecunda virtute quidem viuificæ crucis studet se per omnia tueri, sed sub eiusdem crucis signaculo plura virtutum genera, quæ foris minimè apparent, continet. Hæc Beda. Nec verò quempiam moueat, quòd genæ sponsæ rubicundæ, & puniceę dicantur, qui color verecundiam videtur indicare: etenim is color non est pudoris, sed amoris, quo sponsa in ipsamet animosa fidei confessione rubet.

4 Deniq; prædestinati præcipuè signati appellantur, eoquòd non solùm fidei, sed etiam amoris, & charitatis notam impressam animo habent; quã ob caussam dicuntur signati Christo ipso tanquàm signaculo in corde, & in brachio: ad huiusmodi enim sigillationem sponsam sponsus inuitat, cùm ait Canticorum 8. *Pone me vt signaculum super cor tuũ, vt signaculum super brachium tuum:* quemadmodum eleganter explicauit D. Ambrosius libro de Isaac, & anima cap. 8. *Signaculum,* inquit, *Christus in fronte est, signaculum in corde, signaculum in brachio, in frõte, vt semper confiteamur; in corde, vt semper diligamus, in brachio, vt semper operemur.* Plerique existimant eo loco Canticorum commendari sponsæ ab sponso sui memoriam, vt eum tanquàm signum auro, aut gemmæ incisum in pectore, & brachio gestet: quemadmodum etiam Dominus Hebræis pręcepit Exodi 13. *Erit quasi signum in manu tua, & quasi monumentum antè oculos tuos.* Alij volunt postulare sponsum à sponsa, vt seipsum rebus omnibus anteponat; solẽt enim sponsæ monumenta quædam aurea, & elegantia ab amasijs accipere ad memoriam absentium excitandam. Non desunt etiam, qui existimant, illud spõsæ commendari, vt cordis sui arcana, & secreta soli sponso aperiat: solemus enim sigillo obsignare, quæ abscondita, & arcana esse volumus. Sed possumus tamẽ eo loco per signaculum etiã imaginem accipere; quẽadmodum sumitur Ezech. 28. *Tu signaculum similitudinis, perfectus decore:* vbi ad literam sermo est de Lucifero, iuxtà quam acceptionem postulat sponsus ab sponsa, vt seipsum tanquàm imaginẽ, quã assiduè conspiciat, & contẽpletur, in corde imprimat per amorem, & in brachio per actionem. Deniq; Aggęi 2. dicitur Zorobabeli, quatenus Christi figuram referebat. *Ponam te quasi signaculũ:* sic enim eum locum interpretatur D. Hieronymus. *Hunc,* inquit, (scilicet Christũ) *signauit Deus Pater Ioannis 6. & ipse est imago Dei inuisibilis, & forma substantiæ eius ad Hebræos 1. vt quicunque crediderit in Deum, hoc quasi annulo consignetur.*

Predestinati fidei, & charitatis notã habẽt.

Cant. 8. 6.

D. Ambr.

Exod. 13. 9.

Ezec. 28. 12.

Agg. 2. 14.

D. Hieronym.

Ioan. 6.

Hebr. 1. 3.

Cur duodecim millia signati ex singulis tribubus nominẽtur.

SECTIO VII.

1 IAM suprà ostendim⁹, quæ sequuntur de numero signatorum tam ex Iudęis, quàm ex gẽtibus, propagationem Ecclesiæ significare. Igitur numerum signatorum ex omni tribu filiorum Israel ait Ioannes fuisse centum quadraginta quatuor millia, idest, duodecim millia ex singulis tribubus: quemadmodùm deindè sigillatim commemorat. Ponitur verò certus numerus fidelium conuersorum ad fidem ex Iudaismo, vt eorum paucitas exprimatur: etenim paucissimi fuerunt comparatione tum Iudæorum, qui CHRISTVM non receperunt, tum eorum, qui ex gentibus crediderunt, de quibus mox subiungit. *Post hæc vidi turbã magnam, quam dinumerare nemo poterat ex omnibus gentibus, & tribubus, & linguis.* Itaque duodecim millia ponuntur ex singulis tribubus Israel, non quòd duodecim millia tantùm crediderint, sed vt significetur certum fuis-

Paucissimi saluantur prę ijs, qui damnãtur

se, idest, non ita magnum numerum fidelium ex Iudæis comparatione aliorum, posito videlicèt numero certo pro incerto, vt sæpè aliàs.

2 Quod igitur pauci ex Iudæis credituri essent in CHRISTVM, multa docent scripturç sacrç testimonia. Primum habetur Genesis vigesimo secundo, vbi De⁹ ad Abraham ita loquitur. *Multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli, & sicut arenam, quæ est in littore maris.* Quo loco, vt vult Eusebius Cæsariensis lib. 2. demonstrationis Euangelicæ capite quadragesimo, nomine stellarum Iudęi conuersi ad fidem intelliguntur, quæ paucissimæ sunt, comparatione granorum arenæ maris, per quę Iudęi perfidi significantur. *Cũ duo,* inquit, *sint, quæ Abrahæ Deus respondens promisit de ijs, qui ab illo orituri erant, vnum quidem, quòd futuri essent sicut stellæ cæli, alterum verò, quòd tanquàm arena maris: Dei quidem amici, quales fuerunt illi veteres & Prophetæ, & Saluatoris nostri Apostoli, quibus ipse illud testimonium exhibuit, Vos estis lux mundi, luminibus cælestibus ipso splendore comparantur, reliqui verò terreni scilicet, atque in humum spectantes arenæ similes habentur:* quæ multitudo multò maior est, & describitur peritura: quo eodem sensu locum intellexit D. Augustinus homilia quadragesima octaua. Secundum Hieremiæ 3. *Assumam vos vnum de ciuitate, & duos de cognatione, & introducam vos in Sion.* Quem locum expendens Rabbi Samai (vt auctor est Galatinus libro nono de arcanis Catholicæ veritatis capite secũdo) docet alludi ad egressum filiorum Israel ex Ægypto, & ingressum in terram promissionis; siquidem ex infinita illa multitudine, quæ egressa fuit ex Ægypto, duo tantùm, idest, Iosue, & Caleb ingressi fuerunt in terram Chanaan. Simile igitur quiddam prædicitur à Hieremia futurum tempore Messiæ, quòd paucissimi Iudæorũ eum essent recepturi, & in cælestem illam terram promissionis ingressuri. Tertium habetur Esaiæ 10. *Si fuerit populus tuus Israel quasi arena maris, reliquiæ conuertentur ex eo,* idest, paucissimi, quemadmodum interpretatur D. Augustinus libro quæstionum in Genesim, quæstione 148. Quam eandem ob causam Messias futurus erat lapis offensionis, & petra scandali domui Israel: sic enim habes Esaiæ octauo. *Erit in lapidem offensionis, & in petram scandali duabus domibus Israel, in laqueum, & ruinam habitantibus Hierusalem: & offendent ex eis plurimi, & cadent, & conterentur, & irretientur, & capientur.* In quem locum legendus est Galatinus libro nono de arcanis capite secundo. Quartum Micheæ septimo. *Væ mihi, quia factus sum, sicut qui colligit in Autumno racemos vindemiæ: non est botrus ad comedendum:* idest, idem mihi contigit, atque ijs, qui in Autumno colligunt racemos vindemię, idest, post vindemiam racemos, qui paucissimi solent inueniri: quæ quidem verba plerique CHRISTI faciunt conquerentis simul, & dolẽtis, quòd pauci ex Iudæis fidem suam sint recepturi. Quod verò sequitur. *Præcoquas ficus desiderauit anima mea:* quidam sic interpretantur. Desideraui, inquit, illam priorum patrum virtutem, qui tanquàm præcoces ficus multò antè præcesserant, optabamquè inuenire aliquos eis similes, sed reperire non potui: quòd enim primi illi patres præcoces fructus appellẽtur, perspicuum est ex Oseæ capite nono. *Quasi vuas in deserto inueni Israel; quasi prima poma ficulneæ, in cacumine eius vidi patres eorum.* Diuus Hieronymus eisdem verbis putat exaggerari eandem Iudæorum paucitatem hoc sensu. *Frustra,* inquit, *volui iam vindemiatæ, & perditæ ciuitatis quasi extremos racemos requirere, sed cum non sit botrus ad comedendum, saltem immaturas ficus, idest, grossos ficorum in cibum sumere optaui: quasi diceret, non inueniens panẽ præ famis magnitudine quisquilias, & furfures requisiui.* Hæc ille.

3 Quintum denique est Oseæ capite 10. *Vitis frondosa Israel, fructus adæquatus est ei: secundùm multitudinẽ fructus sui multiplicauit altaria, iuxta vbertatẽ terræ suæ exuberauit simulacris:* significatur Israel esse vitẽ frõdosam. i. syluescentẽ, ac luxuriantem palmitibus, hoc est, ciuitatibus, oppidisq; frequentissimis abundantẽ, fructumquè respondere multitudini

Gen. 22. 17.
Euseb. Cęsar.
Pauci ex Iudęis in Christũ crediderunt.
Matth. 5. 14.
D. August.
Hier. 3. 14.
Rabbi Samai.
Esai. 10. 22.
D. Augustin⁹.
Esai. 8. 14.
Mich. 7. 12.
Oseę. 9. 10.
D. Hieron.
Oseę. 10. 1.

palmitum, quia Israelitici populi propagatio magna admodum fuit: cæterũ secundùm hanc propagationẽ, & multitudinem non Deo, sed idolis seruiisse: plerique ex Hebræo transferunt, *Vitis vacua, & inanis*, & illud significari putant Israelem in frondibus quidem creuisse, quemadmodũ luxuriantibus segetibus accidit: tunc verò quod sequitur; *Fructus adæquatus est ei*, quod huic expositioni videtur repugnare, per interrogationem legunt, ac si diceretur. Poteritnè igitur fructũ aliquem afferre? Alij per vitem patres intelligunt, per fructum filios; itaq; exponunt: fructus adæquatus est ei, idest, filij eandem patrũ naturam imitantur, quippe cum sint etiã palmites quidam frondosi nullum fructum proferentes, sed in foliorum tantùm multitudinem, & pulchritudinem luxuriantes.

Aquila. Aquila trãstulit, *Vitis aquosa*, quod eodem recidit, quia vitis aquosa, nisi fuerit à vinitore putata, tota in frondes excrescit, & humorem, quem debuit in vina mutare, in foliorum, & frondium luxuriam conuertit.

Esai.27.12. Denique Esaiæ vigesimo septimo ita legimus. *Et vos congregabimini vnus, & vnus filij Israel*;

D.Hieronym. quo loco D. Hieronymus docet prænunciari paucos ex Iudæis in Christum Dominum credituros, & quidem ipse idiotismus Hebraicus raritatem, & paucitatem significat: est enim Hebraicè, *Ad vnum vnus*, seu *Post vnum vnus*.

4 E contrario, quia ex gentibus infinita propemodùm multitudo fidelium futura erat: propterea Ioannes in eis commemorandis nullo certo numero signatorum vsus est; sed dixit tantam esse multitudinem, vt eam nemo potuerit numerando percensere;

Ex gentibus fidelium multitudo maxima.

Gen.26.4. id quod Deus ipsi Abrahæ promisit Genesis vigesimo sexto. *Multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli: & benedicentur in nomine tuo omnes gentes terræ.*

Genes.13.16. Et capite decimo tertio. *Faciam semen tuum sicut puluerem terræ: siquis potest hominum numerare puluerem terræ semen quoque tuum numerare poterit.* Quod enim in priori loco, cùm dicitur *In semine tuo*, Christus intelligendus sit, docuit Paulus ad Galatas tertio.

Galat.3.16. *Non dixit, inquit, in seminibus, quasi in multis, sed quasi in vno, In semine tuo, qui est Christus.*

Esai.53.8. Eadem fidelium in gentibus multiplicatio prænunciata est Esaiæ quinquagesimo tertio, cùm dicitur, *Generationem eius quis enarrabit?* idest, quis poterit recensere multitudinem filiorum Messiæ, qui ab eo per fidem generãdi sunt? Id enim significat verbum Hebraicum דור, *Dor*, pro quo vulgatus trãstulit *Generationem*. Quanquàm multi patres velint esse sermonem de æterna Christi generatione: imò & de temporali, quæ omninò comprehendi non possit.

Cant.6.7. Huc etiam pertinet illud Canticorum 6. *Sexaginta sunt reginæ, & octoginta concubinæ, & adolescentularum non est numerus*.

Cant.7.11. Et illud Canticorum 7. *Oculi tui sicut piscinæ in Hesebon, quæ sunt in porta filiæ multitudinis*:

Beda. vbi Beda vult Ecclesiam ex gẽtibus appellari filiam multitudinis propter innumerabilem multitudinem eorum, qui ex gentibus Christi fidem receperunt.

Quem ordinem seruauerit Ioannes in enumerandis duodecim tribubus.

SECTIO OCTAVA.

1 VT hoc meliùs intelligatur, paulò altiùs repetẽdum est principium.

Quid sit trib. Sciendum igitur tribũ nihil esse aliud, quàm multorum ab vno stipite descendentiũ generationem, in qua sunt multæ familiæ in domos varias distributæ. Est autem duodecennarius tribuum numerus in sacris literis celeberrimus, nimirùm propter duodecim filios Iacob singularum tribuum principes:

Tribus tredecim fuere. pro huius tamen rei intelligentia est primò aduertendum tribus tredecim fuisse. Etenim tribus Ioseph fuit diuisa in duas tribus, adoptauit enim Iacob Manassem, & Ephraim filios Ioseph, voluitq; vt duas sortes reciperet,

& duas tribus appellarent, quemadmodum habes Genesis quadragesimo octauo. *Duo*, inquit, *filij tui*, (.i Manasses, & Ephraim) *qui nati sunt tibi in terra Ægypti, antequàm huc venirē ad te, sicut Ruben, & Simeō reputabuntur mihi* (idest, duas partes hæreditatis recipient, sicut quilibet alij duo filij mei.) *Reliquos autem, quos genueris post eos, tui erunt, & nomine fratrum suorum vocabuntur in possessionibus suis*: diuiso ergo Ioseph tredecim tribus effectæ sunt. In hoc ipso capite cum tribus Dan non ponatur propter Antichristum, qui indè descendit, duodecim tamen numerantur: nā pro Ephraim, qui omittitur, quia ex eo traxit originem Hieroboam, ponitur Ioseph. Secundò sciendū est scripturā nūquā tredecim trib⁹, sed duodecim tantùm appellare, cuius rei ea fuit ratio, quia cum agitur de possessionibus, tunc tribus Leui non computatur, sed Ioseph diuiditur in duas, quoniam Leuitis præcepit Dominus, nè acciperēt hæreditatē inter Hebręos in terra eorum, quià ipse nimirùm erat sors, & hæreditas eorum. Numerorum decimo octauo, & Deuteronomij decimo octauo: atque adeò cedebant eis in sortem, quæ ad Deum iure pertinebāt. Iosue decimo tertio. quæ iura tam Sacerdotum, quam Leuitarum, & Sacerdotis magni ponuntur Numerorum decimo octauo. Cum verò agitur de re spirituali, tunc computatur quidem tribus Leuitica, sed Manasses, & Ephraim non pro duabus tribubus numerantur, sed numeratur tantùm tribus Ioseph pro vna, vt patet in benedictione, & maledictione in confirmationem legis, quæ ponūtur Deuteronomij vigesimo septimo; vbi sex tribus sedebant ad maledicendum transgressoribus legis in monte Hebal, & sex aliæ ad benedicendum obseruatoribus in monte Garizim, & tribus Leui est ibi vna de benedicentibus. Sic etiam præcepit Deus poni in duobus lapillis Onychinis superhumeralis, siue Ephod duodecim nomina duodecim tribuum, & in rationali in duodecim lapidibus eadē nomina duodecim tribuum. Exodi vigesimo octauo. E quibus duodecim nominibus vnum erat nomen tribus Leuiticæ, quia præceptū fuit, vt ponerentur nomina duodecim filiorum Israel iuxtà ordinem natiuitatis suæ: quo fit, vt iisdem locis tribus Ioseph pro vna tantùm tribu censeretur. Ratio verò eius rei ea erat, quoniam spiritualia communia erant tribui Leuiticæ cum aliis, atq; adeò cum de iis agebatur, inter eas numerabatur: at temporalia emolumenta non erant illi cum aliis communia. Aliter rem hanc explicat Abulensis quæstione octaua in vigesimum quartum caput Exodi, Manassē, & Ephraim nunquam fuisse diuersas tribus nisi in principio secundi anni exitus Hebræorum de Ægypto, quo tempore, inquit, Leuitica tribus assumpta à Domino ad ministeriū tabernaculi desiit esse tribus. Numerorum tertio. & pro sorte, quam recep:tura erat in terra Chanaan, assignati sunt ei redditus primitiarum, & decimarum. Numerorum decimo octauo, & trigesimo quinto. Ex quo concludit Abulensis tribus semper fuisse duodecim, quia nimirùm cum Leui fuit tribus, non erant Ephraim, & Manasses duæ tribus: cum verò Leui separatus fuit à reliquo populo, tunc cœperūt esse duæ tribus. Cæterùm non video, vnde Abulensis eliciat tribum Leui desiisse esse tribum, cum perpetuo inter tribus cōnumeretur, etiam postquā à Domino ad templi cultum, & ministerium delecta fuisset.

[Margin notes: Genes. 48. 5. — Antichristus ex tribu Dan. — Scriptura nunquā tredecim sed 12. tantū trib⁹ appellat. — Num. 18. Deuter. 18. — Iosue. 13. — Deuter. 27. — Exod. 28. — Abulensis. — Num. 3. 18. & 35.]

2

Quod verò attinet ad seriem tribuum, ea est pręcipua, quam Iacob moriturus in filiorum benedictione quasi instituit Genesis quadragesimo nono. Iuxtà quā prima est Ruben, secunda Simeon, tertia Leui, quarta Iudas, quinta Zabulon, sexta Issachar, septima Dan, octaua Gad, nona Aser, decima Nephtalim, vndecima Ioseph, duodecima Beniamin: vbi vides Iacob non instituisse ordinem tribuum iuxtà ordinē natiuitatis filiorū. Secundò possunt etiam ordinari secundum natiuitatis ordinem, tunc verò prima tribus erit Ruben, secunda Simeon, tertia Leui, quarta Iudas, quinta Dan, sexta Nephtalim, septima Gad, octaua Aser, nona Issachar, decima Zabulon, vndecima Ioseph, duodecima Beniamin

[Margin notes: Prima Tribuū series ordine benedictionis. — Genes. 49. — Secūda ordine natiuitatis.]

min. Atq; iuxtà hunc ordinem descripti sunt filii Iacob in duodecim Lapidibus rationalis, & in duobus Onychinis, qui erant in superhumerali. Exodi vigesimo octauo.

Exod. 28.

3 Tertiò possunt ordinari secundùm ordinem excellentiæ. Tunc verò primum locum obtinet Iudas, cui à patre datum est ius regnandi, quod Ruben primogenitus amiserat, quia thorum patris violasset: secundum Ioseph, ad quem reliquum primogenituræ ius delatum est: prçteriti autē sunt Simeon, & Leui, qui proximè post Ruben sequebantur, propter cædē Sichimitarum, quam iniquo animo accepit Iacob. Tertium igitur locum obtinet Ruben, & deinceps cæteri. Verùm hęc series nusquam in sacris literis reperitur, quãuis illis sit cōsentanea. Quartò possunt ordinari tribus secū dum ordinem vexillorum, qui in castris Hebræorum seruabatur, dum per desertum graderentur. Erant autē castra in quadro posita, in quatuor vexilla distributa: & sub quolibet vexillo tres tribus quasi militabant eo ordine, qui refertur Numerorum secūdo, & decimo: iuxtà quem non numerantur tribus iuxtà ordinem natiuitatis, neq; excellentię. Igitur sub vexillo Iudæ, cuius insigne erat ad Orientem Leo, erāt tribus Iudæ, & duæ aliæ tribus Issachar, & Zabulon: sub vexillo Ruben ad partem Meridionalem, cuius insigne erat Homo, tribus Ruben, Simeon, & Gad: sub vexillo Ephraim ad Occidentem, cuius insigne erat Bos, tribus Ephraim, Manassæ, & Beniamin: deniq; sub vexillo Dan ad Aquilonem, cuius insigne erat Serpens, tribus Dan, Aser, & Nephtalim: atq; hic ordo seruatus fuit in oblatione principum Numerorum septimo.

Tertio ordine excellentię.

Quarta ordine vexillorum.

Num. 2. & 10.

Num. 7.

4 Quinta Tribuum series desumitur ex partitione terrę, & iactu sortium. Etenim cum Ruben, Gad, & dimidia tribus Manassę optassent terram illam duorum Regum, quæ erat ante transitum Iordanis, factum est, vt alius ordo in sortib⁹ distribuendis iniretur, quem ita tradūnt sacrę literę. Ruben, Gad, & dimidia tribus Manassæ manserunt citrà Iordanem: vltrà Iordanem primam sortem obtinuit Iudas ad Austrum, cui ad Aquilonem iunctus fuit Ephraim, & post eum reliquā dimidia tribus Manassę ad mare: secundam Simeon in Iudæ finibus: tertiam Zabulon, quartam Issachar, quintam Aser, sextam Nephtalim, septimam Dan. Postremò possunt ordinari non iuxta ordinē sortium, sed iuxtà situm ipsum terrarum, quas per sortes obtinuerunt, & quem situs ipse peragrantibus offerebat initio à meridie factò: quo modo primus Ruben vltra Iordanē agros suos obtinuit in regno Seon regis Amorrhæorum, & Gad, & dimidia tribus manassæ in regno Og regis Basan: deindè traiectò flumine occurrit Iudas primus, secundus Simeon, tertius Dan, quartus Beniamin, quintus Ephraim, sexto loco altera dimidia tribus Manassę, septim⁹ Issachar, octauus Zabulon, nonus Nephtalim, decimus Aser in ea parte agri, quam Dan filij ad libanum sibi bello cepere.

Quinta ordine sortiū in partitione terrę.

Sexta ordine habitationis iuxta situm terrarum.

His igitur ita expositis illud in primis aduerte circa ordinem, quem Ioannes obseruauit in nominandis hoc loco duodecim tribubus Israel, cum prætermisisse tribum Dan propter Antichristum, qui ex ea trahet originem, atque adeò eius tribus tanquam reprobæ, cuius ferè omnes adulti perierint, non habuisse rationem; nec etiam cōmemorasse tribum Ephraim, cuius rei causam illam plerique afferunt, quòd ex ea tribu fuerit Hieroboam, qui primus in decem tribus idololatriam inuexit 3. Regum 12. verū pro Ephraim positum esse Ioseph eius patrem. Deindè obseruandum est Ioannem in numerandis tribubus nullum ex prędictis ordinibus siue terrenę natiuitatis, siue tēporalis excellentię, siue benedictionis datæ à Iacob, siue dispositionis Castrorū, siue partitionis terræ iuxta iactum sortium, siue denique habitationis iuxta situm terrarum obseruasse, quia in conferendis spiritualibus donis nulla habetur eiusmodi rerum quantumuis excellentium ratio: seruasse tamen ordinem cuiusdā alterius spiritualis prosapiæ, quam ferè omnes interpretes 5

Tribus Dan, & Ephraim à Ioanne cur omisse. 3. Reg. 12.

hoc

Beda. Rupertus. Richar. Vict. Primasius. Haymo. Pannon. Ansbertus.

loco diligenter inuestigarunt, & accurate tradiderunt, veluti Beda, Rupertus, Richardus de sancto Victore, Primasius, Haymo, Pannonius, Ambrosius Ansbertus, & alij.

6

Confessio perfectionis fundamentum.

Igitur primo loco ponitur Iudas, qui sonat confessionem, & laudem, quia ad fabricam perfectionis erigendam prius facienda sunt fundamenta confessionis, per quam à peccatis receditur, & Deus ipse agnoscendus, confitendus, laudandusque est: aut certè significatur in Iuda confessio fidei, & laudatio operum Dei: quia ergò Ecclesiæ fundatio à fidei confessione incipit, meritò primum locum obtinet Iudas.

A fide incipit Ecclesia.

Richardus.

Secundum locum obtinet Ruben, qui interpretatur filius visionis, & iuxta Richardum exprimit eos, qui boni operis fructum genuerunt, & per eum ad Filij æterni Patris contemplationem peruenerunt; quod magis adhuc expanens Pannonius docet filios visionis esse ipsa virtutis opera, & actus bonus, qui Dei contemplatione cõsequuntur, commemorarique post Iudam, quia is, qui fidem habet, vt beatus sit, debet operum bonorum filios generare.

Pannon. Opera virtutis sunt filij visionis.

Post Ruben sequitur Gad, qui interpretatur accinctus, quoniam rectè operantes accincti esse debent, & expediti ad bellum propter tentationes, quæ statim insurgunt iuxta illud Psalmi decimi septimi *Præcinxisti me virtute ad bellum.* & Lucæ 12. *sint lumbi vestri præcincti:* vnde Tobiæ 12. dicitur, *Quia acceptus eras Domino, necesse fuit, vt tentatio probaret te.*

Psalm. 17. 40. Luc. 12. 35. Tob. 12. 13. Rectè operantes tentari necesse est.

Et quoniam superata tẽtatio victorẽ coronat, rectè post Gad nominatur Aser, qui beatus interpretatur iuxta illud Iacobi 1. *Beatus vir, qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ.*

Tentatio superata coronat. Iacob. 1. 12.

Sequitur deinde Nephtalim, idest, latitudo ad significandam eam cordis latitudinem, & singularem in Deo fiduciam, quam quis post superatam tentationem ex Diuino præsidio acquirit; quemadmodum confitetur Regius vates Psalmo 4. *In tribulatione dilatasti mihi.*

Fiducia vincẽti crescit. Psal. 4. 1.

Quoniam verò qui ex tentatione victor euasit, propter Diuinam, quam sentit, dulcedinem terrena iam omnia obliuiscitur; imò mirum in modum animatus præterita iam bella oblitus alia multò difficiliora requirit, rectè succedit Manasses, qui obliuionem sonat: sic enim faciebat Apostolus, cùm prioribus tentationibus superatis dicebat ad Philippenses 3. *Quæ retrò sunt, obliuiscens ad ea, quæ antè sunt, extendens me ipsum:*

Tentationis victor terrena obliuiscitur.

Philip. 3. 13.

Sequitur Simeon, idest, auditio eoquòd is, qui iam omnia alia obliuiscitur, aptus est ad percipienda diuina: cui succedit Leui, qui interpretatur mutuatus; quoniam is, cùm totus in Deum aspicit, peregrinum se in mũdo, & quasi mutuatum existimat: quem iure optimo consequitur Issacar, qui mercedem significat, quæ eiusmodi viro maxima debetur; ad quem Hieremias Propheta ita loquitur cap. trigesimo primo: *Quiescat vox tua à ploratu, & oculi tui à lacrymis, quia est merces operi tuo, ait Dominus.*

Oblitus terrena percipit cœlestia.

Peregrinus in mundo regnabit in cœlo.

Hier. 31. 16.

Huic verò succedit Zabulon, idest, habitatio, quia Deus in sanctis habitare dicitur iuxta illud Leuitici vigesimo sexto. *Inhabitabo in illis:* & citatur à Paulo secundæ ad Corinthios 6.

Leuit. 26. 12. 2. Cor. 6. 16.

Et quoniam in sanctis quotidie magis, ac magis crescũt dona gratiarum, sequitur Ioseph, qui interpretatur additio, seu incrementum. Denique quia ad dexteram Dei tandem in gloria collocantur, vltimum obtinet locum Beniamin, qui filius dextræ interpretatur.

7

Libet quoque apponere expositionem Diui Ambrosij qui huius quoque ordinis, quem in numerãdis tribubus Ioannes seruauit, aptissimam affert connexionem in commẽtariis suis super Apocalypsim quæ inter eius opera circunferuntur, eaq; dicitur reperisse in antiquis Bibliothecis Cuthbertus Tonstallus Dunelmensis Episcopus: ita igitur ait Ambrosius. *Iudas prior ponitur, Beniamin vltimus: quòd si interpretationes nominum inspicere voluerimus, Iudam inferiorem in pœnitentia, Beniamin verò superiorem reperiemus in patria: nam qui ad Deũ conscendere desiderat, à minoribus incipit, vt gradatim crescendo ad maiora perueniat, sicut dicit Psalmista Psalmo octogesimo tertio. Ibunt sancti de virtute in virtutem. Et quia sancti ad*

Connexio tribuum ex D. Ambros.

Psalm. 83. 18.

Deum

Deum per iter virtutum cõscendunt, subiungit. Videbitur Deus Deorum in Sion. Iudas confessio interpretatur, Iudas ergò prior ponitur, quia quicunque post peccata ad Deum conuerti desiderat, necesse est, vt primò confiteatur peccata sua, sicut dicit Iacobus Apostolus capite 5.

Iacob. 5. 16.

Confitemini alterutrum peccata vestra, videlicet vt per confessionem peccatorum, & pœnitentiam Deum sibi placabilem faciat, quem offenderat. Et quia qui salubriter pœnitet, & deflet mala, quæ fecit, gaudium in cœlo facit, oculos misericordiæ Dei ad se conuertit, sicut dicit Dominus,

Zachar. 1. 3.

Conuertimini ad me, & conuertar ad vos, Ruben secundus ponitur, qui visionis filius interpretatur, quia per pœnitentiam visionis factus est filius, qui erat anteà filius perditionis. Post Ruben Gad sequitur, qui accinctus interpretatur, quia necesse est, vt qui pœnitet se mala gessisse, & petit ne in eadem relabatur, contra omnia vitia armetur, voluptatesquè carnales à se præcidat, quia non potest fieri, vt à peccatis abstineat, qui in voluptatibus carnalibus requiescit. Et quia qui contrà vitia pugnat viriliter, iam beatus esse incipit, Aser in ordine ponitur, qui beatitudo interpretatur. Sequitur Nephtalim, qui dilatatio mea interpretatur; omnis enim, qui scit se Deum offendisse, & vult, vt ei misericordia Diuina succurrat, debet & ipse misereri quibuscunque potest, & quomodò potest, sicut dicit Dominus Matthæi quinto:

Matth. 5. 7.

Beati misericordes, quoniã ipsi misericordiam consequentur: illius quippe mens circunquaque dilatatur, qui per dilectionẽ, quam proximis exhibere debet, omnibus, quibuscunque potest, miseretur. Post Nephtalim ponitur Manasses, qui oblitus interpretatur, quia expedit, vt qui peccata sua deflet, qui eleemosynas pauperibus largitur, vt peccata eius dimittantur, eadem peccata ita deserat, quatenus ea penitùs oblitus esse videatur: & ideo Simeon sequitur, qui exauditio interpretatur. Ille etenim pro malis, quæ fecit, deprecans, vt sibi à Deo dimittantur, exauditur, qui omnia vitia ex toto deserit. Deinde Leui sequitur, qui additus, siue assumptus interpretatur, quia qui de peccatis, quæ fecit, iam pœnitentiam exercuit, qui contrà vitia pugnauit, eaque deuicit, qui ergà indigentes misericors extitit, de venia iam securus timorem ignis æterni de mente abijcit, atque in amorem Dei, ac cœlestis patriæ totus assumitur, ijsque additur, qui filij Dei nuncupantur, & sunt. Sequitur Issachar, qui merces interpretatur: sed interpretationem huius nominis clariùs videbimus, si ea, quæ mater Lia eo nascente dixit, ponamus: ait enim Genes. 30. Reddidit Deus mercedẽ mihi, quia dedi ancillam meam viro meo, & ideircò appellauit nomen eius Issachar, idest, merces:

Gen. 30. 18.

caro nostra ancilla nostra debet esse, vir noster Deus noster est; ancillam verò nostram viro nostro damus, si carnem nostram Dei seruitio mãcipamus; si eam vigilare, ieiunare, & abstinere compellimus, atque voluptates eius edomamus: Issachar igitur Liæ in mercedẽ datus est à Deo, quia ijs, qui carnem domant, qui vitia extingũt, ea merces datur à Deo, vt virtutibus ditentur: & ideò post Issachar Zabulon ponitur, qui habitaculum fortitudinis interpretatur: quis est fortis nisi Deus? de quo Psalmista dicit Psalmo

Psalm. 23. 8

vigesimo tertio, Dominus fortis, & potens, Dominus potens in prælio: & quid habitaculum fortitudinis, nisi habitatio Dei? in illo enim habitat Deus, in quo fides, patientia, castitas, humilitas, charitas, cæteraque virtutes commorantur. Et quia per operationem virtutum augentur præmia meritorum, Ioseph subsequitur, qui augmentum interpretatur. Beniamin vltimus, imò & superior ponitur, qui filius dexteræ interpretatur: dextera namque Patris filius Dei dicitur, & Euangelium loquitur, quia Sancti ad dexteram Dei ponentur. Electi itaque Dei filij dexteræ Dei efficiuntur, cùm ab hac vita subtracti in cœlestibus sedibus collocantur, vbi nihil est sinistrum, sed totum dextrum. Hactenus Ambrosius.

8

Possumus hæc etiam ad Ecclesiam referre. Ipsa enim in Iuda est in fidei confessione fortissima; in Ruben bonis operibus fœcunda; in Gad tentationibus, & persecutionibus probata; in Nephtalim charitate dilatata; in Manasse ea, quæ ante sunt, obliuiscens; in Simeone Diuinis auditionibus, & reuelationibus illustrata; in Leui cœlibatu cõtinentium illustris; In Issachar futuræ mercedis expectatione suspensa; in Zabulon Dei ipsius habitaculũ; in Ioseph mirabiliter propagata; denique in Beniamin ad dexterã sponsi collocata.

Ecclesia in 12 tribubus significata.

Precedens visio de beatis exponitur, & de statu beatorum nonnulla dicuntur.

SECTIO VIIII

1 QVAMQVAM, vti diximus, quæ hoc capite à Ioãne tradũtur, ad fideles, qui tum ex Iudæis, tum ex gentib⁹ fidem Christi receperunt, ad literam referenda sunt; quia tamen communiter de Sanctis iam Deo fruentibus explicantur, & ab ipsa Ecclesia in festo omnium Sanctorum Sanctis iam in cœlo Deum videntibus accommodantur, eaque expositio minimè nobis aduersatur; siquidem ijdem sunt, qui modò fidem Christi recipiunt, & posteà in cœlo beantur, non erit abs re præcedentem visionem de Beatorum statu interpretari, & iuxtà ea, quæ vidit Ioannes, nunnullas eorundem conditiones percurrere, quò eorum mira felicitas illustrior appareat.

2 Beatorum multitudo, & varietas. Primùm igitur consideranda est Beatorum multitudo simul, & varietas: etenim multitudo illis verbis exprimitur. *Vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat.* Varietas autem indicatur, cum subiungitur *Ex omnibus gentibus, & populis, & tribubus, & linguis:* quod quidem ad cœlestis illius patriæ gloriã, & præstantiam maximè pertinet: quanuis enim singuli per se Sancti pulcherrimi sint, & admirandi; ipsa tamen omnium multitudo, & varietas multò maiorem pulchritudinem, & excellentiã continet: similem enim ob causam cũ Deus in ipsius mundi incunabulis de singulis creaturis dixisset, quòd essent bonæ, tamen cum vniuersas fuit intuitus, non tantùm bonas, sed valdè bonas appellauit: *Vidit Deus cuncta, quæ fecerat, & erant valde bona.* Genesis 1. Id quod etiam in omni genere rerum pulcherrimarum cernere licet: sed illud admirabilius in tanta Beatorum multitudine, & varietate summam reperiri concordiam, quod non obscurè significauit Ioannes, cùm addidit. *Stantes ante thronum, & in conspectu Agni,* quam consensionem glossa ordinaria vult fuisse typicè indicatam 3. regum 6. cùm de

Gen. 1. 13.

Glossa. 3. Reg. 6.

Cherubim à Salomone rege fabrefactis dicitur mensura vna vtriusq; fuisse. Atque has omnes tres Beatorum proprietates, multitudinem videlicet, varietatem, & concordiam expendit D. Augustinus in commentarijs super Psalmum 150. quem totum de Beatis intelligit. Etenim vult Beatos ibi esse expressos in tubis, psalterijs, citharis, tympanis, chordis, organis, & cimbalis benè sonantibus: in quibus omnibus multitudo, & varietas cum summa harmonia, concentuque coniuncta reperitur. *Habebunt,* inquit, *etiam tunc sancti differentias suas consonantes, non dissonantes, idest, consentientes, non dissentientes, sicut concentus suauissimus fit ex diuersis quidem, sed non aduersis sonis.* Secundò dicuntur stantes antè thronum, & in conspectu Agni; vbi stare ante thronum primò dicit firmitatem, & stabilitatem gloriæ: secundò gratiam apud Deum, & Agnum, vt ait Pannonius, quemadmodum ij, qui principibus astant, grati ijs censentur: tertiò ex Richardo de sancto Victore promptitudinẽ ad parendum diuinis mandatis. Et quidem, quod ad firmitatem spectat, ea explicatur Psalm. 147. vbi regius vates ad Hierusalem cœlestem ita loquitur. *Lauda Hierusalem Dominum; lauda Deum tuum Sion: quoniam confortauit seras portarum tuarum: benedixit filiis tuis in te: qui posuit fines tuos pacem.* Etenim hunc Psalmum multi de cœlesti Hierusalem, & gloria Beatorum anagogicè interpretantur, voluntque duplici similitudine firmitatem eius fuisse expressam; vna, cum dicitur, *Confortauit seras portarum tuarum;* vt nullus iam hostis eas possit infringere, & felicitatem Beatis eripere; altera, cùm subiungitur, *Qui posuit fines tuos pacem;* quid enim iam timendum restat illi ciuitati, cui pro finibus, & pro mænibus ipsa est pax securissima, & inexpugnabilis tributa? Idem quoque fuit figuratum in Mosaico illo tabernaculo, quod quia propter pelles hyacinthinas ipsum cooperientes cœlum à longe aspicientibus repræsentabat, vt auctor est Iosephus libro tertio antiquitatum capite septimo, iure optimo cœlestis gloriæ symbolum

D. Augustin⁹.

Psal. 147. 1. Firmitas, & stabilitas gloriæ.

Iosephus.

censeri

Psal. 83. 3. censeri potest iuxta illud Psalmi 83. *Quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum: concupiscit, & deficit anima mea in atria Domini.* Quemadmodùm igitur illud tabernaculum ex lignis setim, quæ imputribilia fuisse Hebræi docent, & cedros interpretantur, fuit iussu Domini fabricatum: ita Beatorum gloria corruptionis omnino expers est, atque adeò in eodem semper statu in omnẽ æternitatem firmissima permanens. Eandem firmitatem significat quadrata figura cælestis illius ciuitatis, quam describit Ioannes Apoc. 21. & primũ fundamentum muri, quod dicitur esse Iaspis pretiosa gẽma, quæ aduersùs timores dicitur esse præstantissima. Verùm de his eo loco fusiùs. (Apoc. 21.)

3 Quod verò attinet ad gratiam, qua valent Beati apud Deum, & Agnum, illud interim sufficiat, quod dicitur Esaiæ 28. *In illa die erit Dominus exercituum corona gloriæ, & sertum exultationis residuo populi sui:* quæ enim maior gratia esse potest, quàm Deum ipsum coronam esse pulcherrimam, & sceptrum ornatissimum Beatorum, vt creata omnia ipsos tanquàm Reges, ac Principes, imò quasi quosdam Deos, vtporè Deo ipso veluti corona insignitos reuereantur, & obseruent? quid enim aliud facerẽt regni proceres, si cernerent Regem sui ipsius coronam regalem capiti alicuius imponere, quemadmodum contigit Mardochæo Esther sexto? Denique dicuntur Beati stare antè thronum quasi paratissimi, & promptissimi ad parẽdum Deo: etenim eandem ob causam dicuntur millia millium Angelorum Deo ministrare, & decies centenã millia antè thronum eius assistere. Danielis septimo. Ad idemq; significandum ab Ecclesia alati, & discalceati pinguntur, quemadmodùm docet Dionysius Areopagita capite decimo quinto de cælesti Hierarchia: debet enim obedientia esse alata, & discalceata, id est, ad executionem promptissima. Denique hoc sensu accipiendum est illud Psalmi centesimi tertij: *Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis*, idest, qui facit, vt ij, quibus tanquàm Angelis, seu nuntijs vtitur, sint instar spirituum, idest, ventorum velocissimi, & instar flammæ ignis efficaces. Hunc enim sensum reddidit Paraphrastes Chaldaicus, cùm ita transtulit: *Qui facit Angelos suos veloces sicut ventum, & ministros suos fortes sicut flammam ignis.* Scio Diuum Augustinum in commentariis eius loci & Diuum Gregorium homilia trigesima quarta in Euãgelia sic literam dispungere; qui spiritus suos facit Angelos, idest, eos, qui iam spiritus sunt per naturam, facit Angelos, idest, nuntios per ministeriũ, eoquòd Angelus non sit nomen naturæ, sed officij. Cæterùm accusatiuos illos *Angelos, & ministros* præconstruendos esse à parte subiecti patet ex Græco contextu propter præfixum articulum, vt adnotarunt Theodoretus, & Euthymius, eandemq; lectionem secutus est Tertullianus libro tertio contra Marcionem, imò & ipse Diuus Gregorius libro vndecimo Moralium capite tertio.

Esai. 28. 5. Beati apud Deum gratia valent.

Esther. 6. Beatorũ promptitudo ad parẽdum Deo.

Daniel. 7.

Psal. 103. 4.

Paraphrastes.

D. August.
D. Gregorius.

Theodoret.
Euthym.
Tertullianus.

D. Greg.

4 Tertiò subiungitur, *Et palmæ in manibus eorum*, in signum victoriæ, quam de Dæmone, de tyrannis, de morte, denique de vitiis omnibus reportarũt. Nec enim huiusmodi palma ad solos Martyres, sed ad omnem quoquè Sanctorũ cœtum referendæ sunt: omnibus enim dixit Christus Matthæi decimo. *Non veni pacem mittere, sed gladium.* Et de lectulo Salomonis, qui Ecclesiam repræsentat vniuersam, dicitur Canticorum 3. *Lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, omnes tenentes gladios, & ad bella doctissimi: vniuscuiusque ensis super femur suum*: cur enim Ecclesia militari præsidio vndique cingitur, nisi quia ex omni parte bella consurgunt, quæ non solùm fidem, sed etiam reliquas omnes virtutes oppugnant? Itaque de omni Sanctorum genere hunc locum explicat Diuus Gregorius homilia decima septima super Ezechielem: *Palmas*, inquit, *in manibus tenere est victorias in opera sua tenuisse, cuius operationis palma ibi retribuetur, vbi iam sine certamine gaudebit.* Nam de statu huius vitæ dicitur Ezechielis capite quarto.

Beati in gloria palmas habent in signum victoriæ.

Matt. 10. 34.

Cant. 3. 7

D. Greg.

Ezech.4.16. *Ante frontes pictura palmarum.* Nec enim dictum est palmæ, sed pictura palmarum; nam hic plerunque sanctos viros aspicimus mira agere, & virtutes multas facere; sed hæc nondum palmæ sunt, sed pictura palmarũ, quia de eis foris ostenditur, quales apud omnipotentem Dominum intùs habeantur: quamuis hæc interdum dentur & reprobis. Cæterùm palmæ ad aliam vitã reseruantur, vbi sancti sine certamine in perpetuum gaudebunt: quanquàm verò omnes sancti palmas manibus in cælo gestent, id tamen præcipuè martyribus cõuenit, quippe qui difficiliora bella gerant, & multò magis palmas promereãtur: de quibus propterea D. Ambrosius serm. 24. accepit illud Exodi 15. cùm dicitur Hebræos post aquarũ amaritudinem peruenisse ad Helim, vbi erant duodecim fontes aquarum, & septuaginta palmæ, docẽs expressas fuisse Martyrum palmas, quas post passionis amaritudinẽ consequuntur. *Est, inquit, palma Martyribus suauis ad cibum, vmbrosa ad requiem, honorabilis ad triumphum, semper virens, semper vestita folijs, semper parata victoriæ, atque ideò non marcescit palma, quia martyrum victoria non marcescit*: iuxta illud Psalmi 91. *Iustus vt palma florebit.* Obseruauit autem Hugo Carensis in cõmentariis eiusdẽ Psalmi folia palmę esse instar gladij, quæ similitudo duo significat: vnum est gladiũ ipsum, quo Martyres feriuntur, in palmã, hoc est, summam felicitatem euadere; alterum palmam gloriæ nonnisi gladio, id est, concertatione, & digladiatione comparari iuxta illud Apostoli. *Non coronabitur nisi, qui legitimè certauerit.* Ad exprimendã etiam gloriam Martyrũ malũ punicũ, quod ex patrũ sentẽtia propter purpureorũ granorũ copiã Martyrũ multitudinẽ significat: quẽadmodũ inter alios Beda obseruauit super illa verba Cãt. 4. *Sicut fragmẽ mali punici, ita genæ tuæ*: vnũ inter omnia poma coronatũ est, regalemq; coronã præfert ad eã exprimendam gloriæ coronam, quæ pulcherrima, & pretiosissima Martyribus confertur.

Margin notes: D.Ambr. — Exod.15. — Martyrũ palmę. — Psalm.91.13. — 2.Tim.2.5. — Malum punicum martyrũ est symbolum. — Can.4.3.

Quartò addit Ioannes. *Sunt antè thronum Dei, & seruiunt ei die, ac nocte in templo eius.* Quod ad contextum attinet, verba illa *Die, ac nocte* non indicant esse in cęlo diurum, ac nocturũ vicissitudines, cùm aliàs dicat Ioannes nullam ibi noctem esse Apocalypsis 21. sed linguæ Hebrææ idiotismo cõtinuationem, & perpetuitatem significant absq; vlla intermissione, quo sensu dictum est suprà cap. 4. de animalibus, quod non haberent requiem die, ac nocte dicentia: *Sanctus, Sanctus, Sanctus.* & Psalmo primo. *In lege eius meditabitur die, ac nocte.* & Esaiæ 62 *Super muros tuos Hierusalem constitui custodes: tota die, & tota nocte in perpetuum non tacebunt.* Præterea quod dicitur *In templo eius*, allusio est ad ministros templi, & sacerdotes, indicaturq; cælum esse templum, in quo Deus colitur. Ex his iam colligimus magnitudinem suauitatis, & dulcedinis, qua Beati perfunduntur assistendo antè thronũ Dei die, ac nocte, eiq; seruiendo: siquidem tam diuturna assistendi, & seruiendi continuatione minimè fatigantur propter summam, quam animo capiunt, voluptatem, quam eleganter explicauit Regius vates Psalmo trigesimo quinto, cùm dixit: *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos, quoniam apud te est fons vitæ.* Quem locum Theodoretus quidem retulit ad præsentium spiritualium bonorum affluentiam, quam à Deo sancti recipiunt, quæ torrenti comparatur, quòd instar torrentis in æstate ad tempus fluat, & parùm duret, uidelicet breui huius mortalis vitæ decursu. Verùm alij de sempiterna felicitate interpretantur, quam duplici potissimùm de causa torrentem dici volunt, tum propter impetum, & copiam; tum quia sicut torrens aquarũ vi, & impetu omnia obstacula secũ deuoluit, ita superna voluptas omnia delectationi contraria in æternum tollit, ac destruit. Quoniã verò similitudo torrentis, qui citò fluit, videbatur diuturnitatem, imò æternitatem beatitudinis euertere, ideircò addidit Regius vates. *Quoniam apud te est fons vitæ*: quasi diceret: nemo in animum inducat felicitatem Beatorum aliquandò

Margin notes: Apocalyp.21. — Apoc.4. Psalm.1.2. Esai.62.6. — Psal.35.9. Beatorum gaudia. — Theodoretus. — Torrenti cõparantur.

5 de

deiecturam, eoquòd illam torrentis similitudine expressit, quia hic torrens ortum habet ex fonte quodam perenni, qui nunquam potest deficere. D. Augustinus in commentariis huius psalmi obseruauit verbum illud *Inebriabuntur*, docetq; eo significari tantam vim dulcedinis, vt quemadmodùm homines, cum vinum immoderatè bibunt, de potestate mentis deturbantur: ita cũ accepta fuerit illa ineffabilis lætitia, humana mens à cælesti illa dulcedine inebriata, & absorta quodammodò deficere videatur.

D. Augustin.

6 Quintò comparatur beatitudo vberrimis pascuis, cùm dicitur, *Agnus, qui in medio throni est, reget illos*. Est enim Græcè ποιμανεῖ, quod verbũ ad pastores pertinet: idemq; significatur illis verbis, quę consequuntur: *Deducet eos ad vitæ fontes aquarum*, seu, vt Græcè habetur, ad viuos fontes aquarum, quod pastorum etiam est; eosq; fontes expetebat Regius vates, cùm dicebat Psalm 41. *Quemadmodũ desiderat ceruus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitiuit anima mea ad Deum fortem viuum* (sic enim legendũ est, non *fontem*, vt patet ex Hæbræis, Græcisq; codicibus.) *quandò veniam, & apparebo ante faciem Dei?* Plerique in huius loci expositione commemorant illud, ceruum grauatum excrescentibus cornibus, & pilis, caligãtibusq; oculis serpentem narium afflatu à cauernis extrahere, illumq; deglutire; tunc verò vi veneni æstuantem ad fontem currere, & potare; itaque proiectis cornibus totũ immutari: atque idcircò Dauidem se ceruo conferre, qui hausto antiqui serpentis per peccatum veneno ad fontẽ misericordiæ per pœnitentiam currat: atque ita ad ipsum Deum tanquàm ad omnium bonorum fontem anhelans salutari gratiæ potu recreetur.

Psalm. 41. 1.

7 Postremò rectè dicitur *Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum*: quod miram dulcedinem indicat, ductaquè est similitudo, vt vult Pannonius, à matribus, quæ paruulos plorantes amplecti solent, blanditiis delinire, eisq; lacrymas abstergere, & vbera porrigere. Ita enim sanctos, qui ex hac vita plorãtes discedunt propter laborum asperitatem, Deus in cælo benignè excipit, & instar blandissimæ matris consolatur. Eam nanque ob causam Deus matri se comparat Esaiæ 49. *Nunquid obliuisci potest mater infantem suum, vt non misereatur filio uteri sui? & si illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiscar tui.* Et cap. 66. *Quomodo si cui mater blandiatur, ita ego consolabor vos.* Quod autem sancti in hac uita plorare dicantur, quasi à persecutoribus vapulent, demonstrat locus ille Psalm. 125. *Euntes ibant, & flebant mittentes semina sua.* Eandem sanctorum in patria consolationem iisdem ferè verbis prænũtiauit Esai. cap. 25. *Præcipitabit mortem in sempiternum, & auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie.* Quanquam Eusebius Cæsariensis libro 4. demonstrationis Euangelicæ cap. 12. hunc locum Esaiæ interpretatur de redemptione mundi facta per Christum, in qua ait Christum nostrorum peccatorum maculas abstersisse: sed sine dubio potest etiam referri ad statum gloriæ. Concinit cum hac Ioannis, & Esaiæ sententia illud, quod ostensum fuit Ezechieli cap. 10. Nam cum primò capite mõstrata ei fuissent illa quadriformia animalia, quorum singulæ quatuor facies habebant, leonis, hominis, bouis, & aquilæ: decimo tamẽ capite, vbi eadem visio replicatur, pro facie bouis facies Cherub apparuit; quo fit, vt bouis facies in faciem Cherub cõuersa fuerit certè ad hoc ipsum, de quo agimus, exprimendum: sanctorum enim facies in hac vita mortali facies bouis est in area laborantis, & sudantis, quæ tamẽ posteà in faciem Cherub pulcherrimam commutabitur abstersis uidelicet lacrymis, deterso puluere, denique mortalitate in mortalitatis gloriam conuersa.

Pannon.

Beatos Deus instar matris consolatur. Esai. 49. 15.

Esai. 66. 13.

Psalm. 125. 6.

Esai. 25. 8.

Euseb. Cęsari.

Ezec. 10.

*

CAPVT VIII.

ET CVM APERVISSET ſigillum ſeptimum, factum eſt ſilentium in cœlo quaſi media hora. Et vidi ſeptem Angelos ſtantes in conſpectu Dei: & datę ſunt illis ſeptem tubę. Et alius Angelus venit, & ſtetit ante altare habens thuribulum aureum: & data ſunt illi incenſa multa, vt daret de orationibus ſanctorum omnium ſuper altare aureum, quod eſt ante thronū Dei. Et aſcendit fumus incenſorum de orationibus ſanctorū de manu Angeli coram Deo. Et accepit Angelus thuribulum, & impleuit illud de igne altaris, & miſit in terram, & facta ſunt tonitrua, & voces, & fulgura, & terræmotus magnus. Et ſeptem Angeli, qui habebant ſeptem tubas, pręparauerunt ſe, vt tuba canerent. Et primus Angelus tuba cecinit, & facta eſt grando, & ignis, miſta in ſanguine, & miſſum eſt in terram, & tertia pars terrę combuſta eſt, & tertia pars arborum concremata eſt, & omne fœnum viride combuſtum eſt. Et ſecundus Angelus tuba cecinit, & tanquam mons magnus igne ardens miſſus eſt in mare, & facta eſt tertia pars maris ſanguis, & mortua eſt tertia pars creaturę eorum, quę habebāt animas in mari, & tertia pars nauium interijt. Et tertius Angelus tuba cecinit: & cecidit de cœlo ſtella magna, ardens tanquam facula, & cecidit in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarū: & nomē ſtellę dicitur Abſinthium; & facta eſt tertia pars aquarū in abſinthiū, & multi hominū mortui ſunt de aquis, quia amarę factę ſunt. Et quartus Angelus tuba cecinit: & percuſſa eſt tertia pars ſolis, & tertia pars lunę, & tertia pars ſtellarū, ita vt obſcuraretur tertia pars eorum, & diei non luceret pars tertia, & noctis ſimiliter.
Et vidi, & audiui vocem vnius aquilę volantis per medium cœli, dicentis voce magna: Vę, vę, vę habitantibus in terra de cœteris vocibus trium Angelorum, qui erant tuba canituri.

IAM hic incipit tertia visio huius operis. Cum igitur in superioribus Ecclesiæ per tyrãnos persecutiones antè Constantini tempora fuerint cõmemoratæ, iisque per Constantinũ compressis Ecclesiæ pax (quod spectat ad tyrannos) iterum reddita, deinceps narratur eiusdem per hæreticos, principesque eorum fautores diuexatio. Hoc igitur capite sigillum septimum aperitur, quo aperto admiranda sanè prodigia Ioanni apparuerunt, quæ priusquàm explicemus, ipsa imaginaria visio describenda est. Quod igitur attinet ad visionem imaginariam, primùm commemorat Ioannes factam fuisse silentium in cœlo quasi media hora. Secundò vidit septem Angelos stantes in conspectu Dei, quorum singulis datæ sunt singulæ tubæ. Tertiò venit alius Angelus, & stetit antè altare habens thuribulum aureum, cui data sunt incensa multa, vt efferret antè altare aureum, qui impleuit thuribulum de igne altaris, & misit in terram, factaquè sunt tonitrua, & fulgura, & terræmotus magnus. Quartò septem illi Angeli, qui habebant septem tubas, eisdem insonuerunt, acciderantquè, dum singuli canerent, portenta quædam terrifica. Etenim insonante primo Angelo sua tuba facta est grando, & ignis cum permistione sanguinis, quibus in terram missis tertia pars terræ combusta est, & tertia pars arborum concremata, & omne fænum viride combustum. Secundo Angelo tuba canente mons quidam magnus igne ardens missus est in mare, & tertia pars maris facta est sanguis, & mortua est tertia pars viuentium in mari, & tertia pars nauium periit. Tertio Angelo tuba canente magna quædam stella ardens tanquàm facula cecidit de cælo in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum, dicebaturque stella Absinthium, conuersaque est tertia pars aquarum in absinthium, quam ob causam multi homines perierunt. Quarto Angelo tuba canente percussa est tertia pars solis, & tertia pars lunæ, & tertia pars stellarum ita, vt tertia eorum pars obscuraretur, & diei non luceret pars tertia, noctisq; similiter, & audita est vox vnius aquilæ volantis per medium cæli dicentis voce magna: Væ, væ, væ habitantibus in terra de cæteris vocibus trium Angelorum, qui adhuc erant tuba canituri; significaturque multò maiora portenta, magisq; mortalibus luctuosa apparitura canentibus tuba tribus Angelis, qui supersunt. Hæc sunt, quæ hoc capite commemorantur, quæ vel ipsa tantùm commemoratione non admirationem modò, sed intelligendi etiam studium curiosis excitant auditoribus.

COMMENTARIUM PRIMUM EXEGETICUM.

De tertia visione Ioannis.

Quid silentium factum in cęlo quasi media hora significet.

SECTIO PRIMA

FVERVNT, qui existimarent hoc quasi mediæ horę silentio persecutionem Ecclesię sub Iuliano Apostata comprehendi, quæ quoniam breuis fuit, nec enim, vt suo loco diximus, biennium integrum perdurauit, meritò per quasi mediæ horæ spatium exprimatur: dicatur verò eo tempore silentium factum in cœlo, videlicet Ecclesiæ; quoniam is nouo genere bellandi Ecclesiam persequendam decernens non sæuiendum sibi in Christianos, sed paulatim Christi memoriā ex eorum animis per dissuetudinem, & obliuionem delendam duxit: vnde legem sanxit, qua cautum erat, ne Christianorum liberi Græcis disciplinis erudirentur, vel poetas, scriptores ve eorum legerent, aut scholas publicas frequentarent, ne linguis eorum, vt aiebat, acumine perpolitis facilè gentilium disputatorib⁹ obsisterent, eorūq; vanam in idolis colendis superstitionē redarguerent, & Christianam religionem validis rationibus, argumentisque defensam amplificarent: cauit præterea ne Christiani vllos possent in Republica gerere magistratus, neque ad vllam promoueri dignitatem: præcepit quoq; sacra vasa in imperatorium fiscum inferri: denique templa omnia Christianorū claudi, hymnosque, & cantus in Ecclesia, omnemque Christi seruatoris cultum grauissimis pœnis propositis interdixit: vt verè silentium in cœlo, hoc est, in Ecclesia toto eius imperij tēpore fuisse existimari debeat; siquidem nulla vox de Christo, eiusq; sanctissima religione publicè audiebatur: qua de re legendi sunt Theodoretus libro 3. Sozomenus libro quinto, & Nicephorus libro decimo historiæ Ecclesiasticæ.

Noua Ecclesię persecutio sub Iuliano.

Alij, in quibus sunt Rupertus, Beda, D. Anselmus, Richardus de sancto Victore, Cœlius Pannonius, & alij, cum pręcedentem visionem ad Antichristi tempora, & finem mundi pertinere putauerint, cōsequenter docent, hoc quasi dimidiæ horæ silentio indicari temporis illud spatium, quod à morte Antichristi vsque ad iudicij diem decurret: quod quia exiguum futurum est, videlicet quadraginta quinque dierum, meritò inquiunt dimidiæ horę spatio significari. Quòd enim à morte Antichristi vsque ad diem iudicij debeant quadraginta quinque dies intercedere, probari solet ex Danielis duodecimo, vbi postquam de tempore tyrannidis Antichristi dictum fuerat: *A tempore, cùm ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta*; qui dies conficiunt tres annos cum dimidio, & prætereà duodecim dies, quorum non habetur ratio, quod erit spatium tyrannidis Antichristi: statim subiungitur. *Beatus, qui expectat, & peruenit vsque ad dies mille trecentos triginta quinque*: quæ summa quadraginta quinque diebus præcedentem superat: idque tradunt D. Hieronymus,

Rupertus. Beda. D. Anselm. Richardus. Pannon.

Temp⁹ à morte Antichristi dicitur silentium cęli.

Dan. 12. 11.

D. Hieronym.

Lyranus.

& Lyranus in duodecimum caput Danielis. Aiunt igitur eo tempore dici factum silentium in cœlo; hoc est, in Ecclesia, quoniam tempus illud tranquillum futurum est, & ab omni terrore liberum iuxta illud Matthæi vigesimo quarto. *Sicut in diebus Noe, ita erit & aduentus filij hominis: sicut enim erant in diebus ante diluuium comedentes, & bibentes, & nuptui tradentes vsque ad eum diem, in quo intrauit Noe in arcam, & non cognouerunt, donec venit diluuium, & tulit omnes: ita erit aduentus filij hominis.* Verùm ad hanc sententiam confutandam illud satis esse debet, quòd signa illa terrifica, prodigiaque admiranda, quæ Ioannes post eiusmodi silentium statim futura commemorat, nullo pacto cum eius temporis tranquillitate, & securitate conueniunt. Accedit, quòd illud de quadraginta quinq; dierum spatio, quod à morte Antichristi vsque ad diem iudicij decurret, non potest certò definiri, vt in nostro tractatu de Antichristo ad cap. decimum tertium dicemus vberiùs.

Matt. 24. 37.

2

Putamus igitur, cum ea, quæ sequuntur supplicia infidelibus, cæterisq; reprobis inferenda, sint valdè terrifica, & formidanda, maximamque Dei iram, & furorem in impios demonstrantia, vt ex singulorum explanatione manifestum erit, silentium hoc quasi media hora in cœlo factum ingentem admirationem cœlitum omnium exprimere, qui ob suppliciorum, plagarumque nouitatem, magnitudinē, terrorem, quasi præ admiratione obstupefacti quasi media hora siluisse dicantur. Solet enim rei nouitas cum terrore, & formidine coniuncta vocem, & spiritum spectantibus adimere: hoc enim sensu dicitur de Alexandro Macedone Machabæorum 1. *Percussit Darium Regem Persarum, & Medorum: constituit prælia multa, & obtinuit omnium munitiones, & interfecit Reges terræ, & pertransijt vsq; ad fines terræ, & accepit spolia multitudinis gentium, & siluit terra in conspectu eius.* Sic etiam Iob 2. dicitur tres illos amicos Iob sedisse cum eo in terra septem diebus, & septem noctibus, & nè verbum quidem ei locutos fuisse tam noua, & insperata

Cæli silentium admirationem cælitum in persecutione fidelium significat.

1. Mach. 1. 3.

Iob. 2.

rerum Iob conuersione obstupefactos. Denique de omnibus mundi Regibus, atque principibus Messiæ regis magnitudinem, atque potentiam cum quodam timore admirantibus dicitur Esaiæ 52. *Iste asperget gentes multas: super ipsum continebunt Reges os suum.* Eodem igitur modo cœlites magnitudinem suppliciorum, quæ reprobos extremis mundi tēporibus consequētur, admirati dicūtur hoc loco quasi media hora siluisse.

Esai. 52. 15.

Non duximus prætereundam mysticam quandam expositionem huius loci, quam tradit D. Gregorius libro trigesimo primo Moralium capite vigesimo quarto, vbi per hoc silentiū quietem contemplationis intelligit, qua anima intra se tanquàm in quodam cœlo surgentes cogitationum tumultus compescit, quoddamq; silentium Deo facit, quod quia in hac vita perfectum, ac diuturnum esse non potest, idcircò quasi media hora factum dicitur, eo quòd etiam nolenti animo variarum hincindè cogitationum se strepitus ingerāt, iuxta illud Sapiētiæ nono. *Corpus, quod corrumpitur, aggrauat animam, & terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem.* Quo etiam sensu exponit illud Ezech. quadragesimo, cum ad metiendam ciuitatem in monte sitam habuisse dicitur vir ille in manu calamum sex cubitorum, & palmi: *quia enim,* inquit, *æternorum contemplatio hîc minimè perficitur, mensura septimi cubiti non expletur. Itaque de septimo cubito, in quo quies æterna exprimitur, non nisi palmum tangit.*

3

Contemplatio silentium cæli dicitur.

D. Gregor.

Sap. 9. 15.

Ezech. 40.

Quis sit ille Angelus stans ante altare, habēsque thuribulum aureum?

SECTIO II.

CVM Ioannes dixisset vidisse se septem Angelos stantes in conspectu Dei, quibus datæ fuerūt septem tubæ, antequam progrederetur ad explicandam inte-

1

gram eorundem Angelorum visionem, & admiranda illa prodigia, quæ singulis tuba insonantibus acciderunt, docet apparuisse sibi alium quẽdam Angelum stantem ante altare, habentemque in manu sua thuribulum aureum, cui data fuerunt incensa multa, vt offeret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum, quod antè thronum Dei est, ascendisseque fumum incensorum de orationibus sanctorum de manu Angeli coram Deo: deinde accepisse Angelum thuribulũ aureum, impleuisseque illud igne altaris, eoque misso in terram facta fuisse tonitrua, & voces, & fulgura, & ingentem terræmotum. Hunc Angelum, licet plerique velint esse vnum ex septem illis angelis primarijs, quos initio huius operis diximus ante thronum Dei adstare, præcipuos Diuinæ prouidentiæ administros, tamen esse Christum Dominum reliqui omnes interpretes confitentur, qui quoniam Patris nũtius, ac legatus ad homines fuit, Angelus testamenti appellatur Malachiæ 3. *Et statim veniet ad templum sanctum suum dominator, quem vos quæritis, & Angel⁹ testamenti, quem vos vultis.* & apud Esaiam capite 9. *Vocabitur nomen eius magni consilij Angelus.* Nec verò rectè quidam è recentioribus argumentatur Angelum istũ Christum esse non posse, quòd Christus nusquam Angelus absolutè dicitur: satis enim est, vt ex consequentibus facilè intelligi possit Christum esse, quæ nisi Christo, alteri aptè accommodari non possunt: cuius enim alterius est vniuersæ Ecclesiæ incensa, hoc est, orationes in thuribulo aureo tanta maiestatis specie Patri offerre? cuius prætér quàm Christi fuit de igne, quo thuribulum aureum erat impletum, partem in terras misisse, easque Diuini amoris igne, & ignitis Spiritus sancti donis inflammasse, vt postea in singulorum explanatione dicemus? Accedit, quod non est opus Apocalypsis phrasim semper ad cœterorum vaticiniorum formas exigere, quippe cum Ioannes altius cœteris prophetis sese instar sublimis Aquilæ attollens, sicut eorum vaticinia

Christus Angelus habens thuribulum aureũ.

Malach. 3. 1.

Esai. 9. 6.

& visionum splendore, & rerum maximarum altitudine superauit: ita quoq; sua nouo dicendi genere interdùm explicat, vt non debeamus eius loquendi formulas reliquorum vatum terminis, & cancellis definire: nouæ enim, & præter cœteras admirabiles visiones, nouo quoquè, & inusitato dicendi genere conscribendæ fuerunt.

2 Apparet autem Christus Sacerdotis personam gerens, vt eius pro nobis apud Patrem intercessio, atque interpellatio monstretur: id quod præcipuè hoc loco fieri oportuit, quoniam cum in septem istis Angelis tuba canentib⁹ Apostoli, imò omnes omnino concionatores, ac Diuini verbi præcones accipiendi sint, qui orbem vniuersum Euangelicæ prædicationis vocibus impleuerunt, meritò sacrificij Christi in cruce peracti, quod per thuribulũ hoc loco igne, thymiamateq; repletum exprimitur, mentio facienda erat, post cuius videlicet passionem, mortemq; Apostolicæ tubæ sonuerunt. Iure quoq; optimo aduentum Spiritus sancti in Apostolos in die Pentecostes in igne de thuribulo misso in terras adumbratum commemorare oportuit: quoniã ibi Apostoli diuinitùs incensi priùs fuerunt, vt possent posteà vniuersas orbis prouincias admoto eiusdem spiritus igne diuino inflãmare. Nec refert, quòd Ioannes priùs se Angelos septem cum septem tubis vidisse testatur, & tũ Angelum istum habentem aureum thuribulum apparuisse commemoret; tum quoniam non semper scriptores sacri seruant ordinem rerum gestarum, tum etiam quia, si visionem premamus, tẽ etiam ipsam visioni respondisse comperiemus. Priùs enim fuit Apostolis datas fuisse tubas, hoc est, eos ad Apostolicæ prædicationis munus fuisse destinatos, (quod tum factum fuit, cum à Christo ad id officium vocati, electiq; sunt) quàm Christum in cruce tanquã summum Põtificem sacrificasse, quod thuribuli aurei ministerio explicatur: tum denique septem Angelos, hoc est, Apostolos, cæterosq; doctores Euangelicis tubis toto orbe insonuisse. Nũc

Cur personam sacerdotis gerat Christus.

quo-

quomodò Christo, quæ in contextu dicuntur, conueniant, explicemus. Supponendum porrò in visione huius Angeli à Sacerdote legali similitudinem depromi, qui in thuribulo accepto igne de altari holocausti thymiamata in altari thymiamatis adolebat.

3 Primùm igitur Christus stetisse dicitur antè altare proculdubiò thymiamatis, siue incensi; in eo enim thura, & thymiamata incendebantur. Per hoc altare Beda, Primasius, Haymo, Ambrosius Anbertus, Cælius Pannonius, Abbas Ioachimus, & alij Ecclesiam intelligunt, idest, electos ipsos, qui meritò altaris vocabulo exprimuntur, quòd spirituale in eis sacrificium peragatur, & cælestia aromata offerantur: antè hoc altare tanquàm verus Pontifex stat Christus, per quem vt mediatorem omnia munera nostra Deo Patri mittim⁹; vndè & Ecclesia orationes omnes suas illa felici clausula cōcludit: *Per Dominū nostrum Iesum Christum.* Secundò thuribulum aureum est Christi humanitas, quēadmodùm ijdem auctores interpretantur, & accepisse videtur ex Origene homilia 9. super Numeros, in illud Numerorum decimo sexto, cum Aaron sumpto thuribulo, vt offerret incensum, stetit inter viuos, & mortuos, & mitigatus est furor Domini, cum paulò antè in omnes Dei supplicium, & plaga sæuiret. Verus Pontifex CHRISTVS, (inquit Origenes) assumpto thuribulo carnis humanæ medius inter viuos, & mortuos stetit, idest, mortem prohibuit vltrà grassari, destruens eum, qui habebat mortis imperium, vt ait Paulus ad Hebræos secundo. Quæ omnia ad verbum reperies apud Augustinum sermone 98. de tempore. Dicitur verò CHRISTI humanitas thuribulum aureum propter charitatis magnitudinem, multaquè alia præclarissima, longeq; illustrissima dona Diuina, quibus à Deo fuit mirificè exornata.

Beda.
Primasius.
Haymo.
Anbertus.
Pannon.
Ioachimus.
Fideles electi, aureum altare.

Humanitas Christi, aureū thuribulum.

Num. 16.

Origenes.

Hebr. 2.

4 Tertiò data sunt illi incensa multa, vt daret de orationibus Sanctorum omnium super altare aureum. Hinc apparet altare, de quo modò est sermo, esse altare Thymiamatis: hoc enim aureum erat, cum altare holocausti æneum esset. Igitur data sunt incensa Christo, hoc est, omnium electorum orationes, quas cur per aromata, & odores exprimantur, iam superiùs docuimus; quoniam orationes Ecclesiæ per summum Pontificem Christum Deo offeruntur. Sic enim Paulus exhortatur ad Hebræos decimo tertio. *Per ipsum offeramus hostiam laudis semper Deo.* Et capite septimo. *Sempiternum habet sacerdotium: vndè & saluare in perpetuum potest, accedens per semetipsum ad Deum: semper viuens ad interpellandum pro nobis.* Et primæ Ioannis 2. *Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum: & ipse est propitiatio pro peccatis nostris.* Quoniam verò interpellatio Christi gratissima est Patri, subiūgitur: *Et ascendit fumus incensorum de orationibus Sanctorum de manu Angeli coram Deo.* Porrò quanquàm hæc etiam nunc locum habeant: Ioannes tamen potissimùm hoc loco de Christo in Cruce, cum pro omnibus in humanitatis thuribulo omniū mortalium vota, salutem, & redemptionem deposcentium ipse cum suo illo sacrificio cumulatissimè impleuit, interpellans re ipsa pro omnib⁹ suo illo cruento sacrificio, quod pro mundi redemptione tanquàm verus Pontifex offerebat, adiungens quoq; clamorem, & lacrymas, exauditusq; est pro sua reuerentia; queadmodùm disertè tradit Apostol⁹ ad Heb. 5. *Qui, inquit, in diebus carnis suæ preces, supplicationesq; ad eum, qui posset illū saluum facere à morte, cū clamore valido, & lacrymis offerens exauditus est pro sua reuerentia.* Quo loco illud, *In diebus carnis suæ*, Hebraismū continet, significatq; illud tēpus, quo Christus inter homines passibilis versabatur; sic enim caro accipitur 2. Corinth. 5. *Si cognouimus secundùm carnem Christum, sed nunc iam non nouimus:* quēadmodum interpretatur D. August. lib. 22. contrà Faustū Manich. c. 7. *Carnē, inquit, hoc loco nō ipsam corporis nostri substantiā, quam Dn̄s etiam post resurrectionem suam carnem appellat, dicēs Luc. 24. Palpate, & videte quia spiritus carnē, & ossa nō habet, sicut me videtis habere: sed corruptionē, mortalitatēq; carnis vult intelligi, quæ post resurrectionē*

Oratio iustorū incensum.

Hebr. 13. 15.

Hebr. 7. 25.

1. Ioan. 2. 1.

Christ⁹ in Cruce pontifex sacrificium Deo offerens.
Heb. 5. 7.

2. Corin. 5. 16

D. Austu.

Luc. 24. 39.

vũ erit in nobis, sicut iam in Christo nō est. Deindè aduerte quosdam has preces, & supplicationes, de quibus loquitur Paulus, referre ad orationem Christi in horto, quod colligere se arbitrantur ex illis verbis: *Qui posset illum saluum facere à morte*; tunc enim constat Christum à Patre petijsse, vt à se passionis calicem transferret: ita sentiunt D. Ambrosius, Theodoretus, Oecumenius, & D. Thomas in commentariis eius loci.

D. Ambr. Theodoret. Oecumenius. D. Thom.

Verùm nos quanquàm propter tantorum Doctorum auctoritatem ad orationem quoque factā in horto has preces, supplicationesq; spectare credimus: tamē multò magis de oratione Christi in Cruce intelligendas esse arbitramur: mouentq; nos in primis illa verba: *Et exauditus est pro sua reuerentia*: quæ nō ita facilè, quicquid superiores auctores conentur, ad orationem in horto accommodari possunt: cum Christus tunc secundùm inferiorem animæ partem petierit, vt calix passionis ab ipso, si fieri posset, transferretur: quod ei tamen non fuit à Patre concessum: tametsi secundùm superiorem animæ partē voluntatem, inquam, non vt appetitus erat naturalis, sed vt rationem consequebatur, quemadmodùm docet Diuus Thomas, fuerit exauditus; siquidem se diuinæ voluntati omnino cōformabat dicens: *Verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat.*

D. Thom.

Luc. 22.42.

Deindè quoniam, cum Paulus dicat Christum orasse cum clamore valido, id autem non in horto factum legamus, sed in Cruce, par est credere Paulum multò magis ad orationem Christi in Cruce, quam in horto habitam spectasse: idq; tandem cōfessus est D. Thomas in commentariis super epistolam Iacobi capite 4. vbi docet Christum quater fleuisse, primùm in infantia instar aliorum infantum: deindè cum Lazarum voluit à mortuis excitare Ioannis 11. tertiò super ciuitatem Hierosolymā Luc. 19. postremò in Cruce iuxta illud, inquit, Hebr. 5. *Cum clamore valido, & lacrymis.* Exauditus verò dicitur pro sua reuerentia, seu vt est Græce: *εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας*, hoc est, vt exponit D. Chrysostomus, exauditus est ob eam reuerentiam, & venerationem, qua ipse dignus erat. Hæc enim nobis interpretatio magis probatur, quàm ea, quam quidam afferunt, exauditum scilicet fuisse pro sua reuerentia, hoc est, pro illa reuerentia, qua ipse Patrem reuerebatur: & quàm illa Oecumenij, & Photij, exauditum esse pro sua reuerentia, hoc est, pro singulari erga nos humanitate, ac pietate.

Christus quater fleuit.

Ioan. 11.

Luc. 19.

Heb. 5.7.

D. Chrysost.

Accumenius. Photius.

Quartò. Accepit Angel⁹ thuribulū aureū, impleuitq; illud de igne altaris, & misit in terrā. Rectè Angelus implesse dicitur igne thuribulum, quia Christo non ad mensuram datus est Spiritus sanct⁹: itaq; de aureo humanitatis thuribulo pleno igne charitatis, & donorū Spiritus sancti misit Christus in terrā, cum Spiritū sanctum in Apostolos in die Pētecostes sub specie ignis largiter effudit. 5

Spiritus sancti in Apostolos aduentus.

Illud tibi difficultatē hoc loco faciet, quomodò Christus dicatur accepisse ignē de altari; si per altare Ecclesia intelligenda est, nam ipsa potius de Christo, non Christus de ipsa ignē accepit: sed eam tamen sic expedies, si aduertas tā in tabernaculo, quàm in templo duplex fuisse altare & holocausti videlicet, & thymiamatis; illud æreum in atrio, hoc aureū in ea parte, quę Sancta dicebatur: in illo hostię cremabantur; in hoc thura, & thymiamata adolebantur: deniq; ex altari holocausti ad altare thymiamatis ignis deferebatur, vt aromata incenderentur. Priori igitur loco cum Christus dicitur stetisse ante altare, in quo altari Ecclesiā significatam diximus, intelligendū est altare thymiamatis: hoc verò loco, cū dicitur Angel⁹ impleuisse thuribulū de igne altaris, altare holocausti accipere oportet, quod altare non Ecclesiā interpretamur, sed cum Cælio Pānonio, & alijs Crucē, quæ altare holocausti meritò nuncupatur, quòd in ea Christus Patri sese in holocaustū obtulit: quia enim per Crucē sibi quidē gloriā corporis, & celebritatē nominis promeruit, nobis autē, vt Spirit⁹ sanct⁹ daretur: optimo iure thuribulū de igne altaris implesse, eumq; in terrā misisse perhibetur. Postremò postquā ignis ab Angelo missus est in terrā, dicū-

Pannon. Crux Christi altare holocausti.

tur facta tonitrua, voces, fulgura, & terræ motus; qui Apostoli postquam ignē Spiritus sancti in die Pentecostes sibi à Christo è cælo demissum in specie ignis acceperunt, statim cœperunt loqui varijs linguis, (id enim voces significant) prædicatione tonare, fulgurare miraculis, denique orbem vniuersum tum miraculorum splendore, tum doctrinæ magnitudine, altissimaq; mysteriorum fidei explanatione ita quatere, rerumq; ipsarum nouitate attonitum permouere, vt terræmotum magnum diceres vbiq; gentium excitatum: quāquàm & per terræmotum tyrannorum, ac principum aduersùs Ecclesiam persecutiones, quib' orbis vniuersus quasi è sedibus, imò & à fundamentis quodā modò auulsus turbari, cōmoueriq; videbatur, non incōcinnè accipi possunt.

Post diem Pentecostes Apostoli fulgura, tonitruaq, edūt.

Altare holocausti describitur.

SECTIO III.

1 VTEA, quæ hoc loco Ioannes de Angelo, qui ex vno altari ignem accepit, in altero thymiamata incēdit, illustriora reddantur, vtriusque altaris descriptio sub aspectum subijcienda est. Supposuimus enim hactenùs duo altaria siuè in tabernaculo Mosaico, siuè in tēplo Salomonis fuisse, vnum holocausti, thymiamatis alterum; ex vnoquè ignē ad incendenda in altero thymiamata deferri solitum, id quod à præcedente Angelo, quem Christum interpretati sumus, factum fuisse cum Ioāne docuimus: quæ planè visio sine vtriusque altaris descriptione perspecta satis esse non potest. Primùm itaquè altare holocausti describamus ex ijs, quæ Exod. vigesimo septimo, & trigesimo octauo commemorantur. Erat igitur in primis illud altare de lignis setim coopertis laminis æreis interiùs, & exteriùs: habebatquè longitudinem quinque cubitorum, latitudinem similiter cubitorum quinque, altitudinem verò trium cubitorum, vt Sacerdotes facilè ad illud possent pertingere: quarè erat hoc altare instar cuiusdam quadratæ arcæ fundo, & opertorio carens, totum intrinsecùs vacuum, & inane. Secundò in superiori parte ad quatuor angulos totidem veluti cornua prominebant obelisci instar ex eadem materia, non disiuncta, sed cōtinuata cum reliquo ære: sic enim exponunt interpretes illa verba Exodi vigesimo septimo. *Cornua autem per quatuor angulos ex ipso erant.* Tertiò erat quędam craticula ænea vsq; ad altaris medium in modum retis, de cuius forma, situq; est aliqua controuersia. Hebræi, quos sequitur Abulensis quæstione sexta super caput vigesimū septimum Exodi, & Lyranus ibidem existimant hanc craticulam non immitti solitam intrà altare, sed fuisse per eius circuitum tanquàm zonam quandam eleuatam per cubitum cum dimidio vsquè ad altaris medium, ad altaris dūtaxat decorem, & pulchritudinem. Verùm hæc sententia omninò est improbabilis, & planè à sacro contextu abhorrens, vt perspicuum est. Alij eam sine pedibus effingunt, appendūtq; ex quatuor cornibus altaris per quatuor illos circulos æneos, ita vt per catenulas etiam æneas vsque ad medium altaris descenderet. Arias Montanus sentit eam craticulā quatuor pedibus constitisse, quibus fulciebatur, fuisseque altitudine sesquicubitali, atq; adeò illatam intrà altare, & pauimento superpositam pertinuisse vsq; ad altaris medium. In eo hæc opinio nobis non probatur, quòd craticulam demittit intra altare vsque ad altaris medium: quanuis enim Exodi vigesimo septimo dicatur: *Eritq; craticula vsque ad altaris mediū.* id tamen non de craticula quoad partē superiorē, in qua carnes ponebantur, accipiendū est; ea enim superficiē ipsā altaris contingebat; sed de inferiori parte craticulæ, quæ dicebatur arula, in qua ignis incendebatur: hæc nanque arula manebat in medio altaris, quēadmodum disertè traditur Exodi tri-

Altaris holocausti quæ materies.

Cornua altaris quid.

Exod. 27. 2.

Aenea craticula qualis fuerit.

Hebræi.
Abulensis.
Lyranus.

Arias Monta.

Exod. 27. 5.

Exod. 38. 4.

gesimo octauo, vbi ita legimus: *Craticulam eius in modum retis faciet æneam, & subter eam in altaris medio arulam*; finge enim craticulam æqualem spatio illi vacuo intrà altare, ita tamen, vt cõmodè posset intrà altare inferri, & extrahi, cum opus esset; tum ex ista craticula pendere arulam æneam eiusdem & longitudinis, & latitudinis ęneis clauis superiori craticulæ annexam, ita vt inter superiorem craticulam, & inferiorem interiectum esset spatium sesquicubitale, seu cubiti cum dimidio, ex quo fiebat, vt ista arula maneret in medio altaris, cum altaris altitudo esset trium cubitorum. In hac igitur arula ponebantur ligna, ignisque incendebatur ad concremandas carnes, quę in superiori craticula ponebantur: deque illa arula intelligendum est, quod dicitur Exod. trigesimo octauo. *Et subter eam in altaris medio arulam.* Quidam in ista arula deorsum versùs ponunt quatuor pedes ęneos in quatuor angulis cõstitutos, cum ipsamet arula continuatos, quibus totum craticulę instrumentum cum sua arula in pauimento niteretur. Cœterùm cum neque ex scriptura, neque ex Iosepho habeamus craticulam istam habuisse pedes, non est cur ei illos adiungamus: credimus enim illam per catenulas fuisse appensam ex quatuor cornibus altaris, quos in altari fuisse per quatuor angulos superiùs diximus.

Quid arula in altari holocausti.

Exod. 38. 4.

2 Quartò plerique ponunt in Orientali latere altaris quandam quasi fenestram, per quam cineres extraherentur, & ligna super arulam ponerentur. Ita sentiunt Beda libro secundo de tabernaculo capite duodecimo, Magister historiæ scholasticæ in Exodo capite quinquagesimo nono. Quam opinionem, cum non repugnet textui Scripturæ, & commodiorem faciat vsum altaris, non est, cur improbemus. Quintò habebat craticula quatuor annulos æneos, per quos vectes duo inserebantur ad portandum, cum ex altari extrahebatur; quos annulos distinctos, ac diuersos omninò fuisse ab annulis altaris, de quibus superiùs diximus, perspicuum est ex capite trigesimo octauo Exodi, vbi ita legimus: *Fusis quatuor annulis per totidem retiaculi summitates*, ex quo patet in ipso retiaculo, seu craticula poni quatuor annulos; habuisse verò prętereà ipsũ altare alios quatuor ãnulos æneos, per quos etiam vectes de lignis setim ære coopertis ad portãdũ immitterentur, patet ex eodẽ loco, vbi nominantur circuli, qui in laterib⁹ altaris eminebãt: ij verò vectes erãt de lignis setim obducti ære. Sextò non defuerũt, qui existimarent hoc altare holocausti impletum fuisse terra vsque ad mediũ, ad quam opinionem accesserunt Abulensis, & Magister historiæ scholasticæ, probareq; nituntur ex illis verbis Exod. vigesimo. *Altare de terra facietis mihi, & offeretis super eo holocausta, & pacifica vestra.* Cæterũ Theodoret⁹ quęstione 44. super Exodum ait eo loco Exodi non esse sermonẽ de altari holocausti, quod erat in atrio tabernaculi, sed de altaribus, quæ specialiter in aliquibus locis erigebantur ad immolandum, quę De⁹ volebat esse vel ex terra, vel ex impolito lapide, vt peracta immolatione quamprimùm destruerentur, ne postea gentilibus ad cultum Deorum suorum deseruirent: vnde eodem loco exodi statim subditur: *Quod si altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de sectis lapidibus*: sed tamen impleri solitum eiusmodi altare lapidibus saltem vsque ad medium, hoc est, vsque ad arulam, manifestò colligitur ex primo Machabęorum quarto, vbi ita legimus. *Dixit autem Iudas, & fratres eius. Ecce contriti sunt inimici nostri: ascendamus nunc mundare sancta, & renouare. Et cõgregatus est omnis exercitus, & ascenderunt in montẽ Sion, & viderunt sanctificationem desertam, & altare profanatum, & portas exustas.* Et paulò post: *Et cogitauit Iudas de altari holocaustorum, quod profanatum erat, quid de eo faceret, & incidit illis consilium bonum, vt destruerent illud, nè fortè illis esset in opprobrium, quià contaminauerunt illud gentes, & demoliti sunt illud. Et reposuerunt lapides in monte domus in loco apto, quoadusque veniret Propheta, & responderet de eis. Et acceperunt lapides integros secundum legem, & ædificauerunt altare nouum secundum illud, quod*

Fenestula altaris.

Beda.
Magister historię scholasticę

Annuli in craticula, & altari.

Exod. 38. 5.

Abulensis.
Magister historię scholasticę
Exod. 20. 24.

Theodor.

Vsque ad medium lapidib⁹ implebatur altare.
1 Mach. 4. 36.

fuit

fuit p... Vbi cernis altare holocausti ex lapidibus constructum, sed illud ita accipe, vt lapidū structura per cubitū cum dimidio tantùm ascenderet, deinde verò superponeretur altare æneum, & craticula cum sua arula vsque ad medium altaris per cubitum etiam cum dimidio descendens inferretur: erat enim altare hoc tribus altum cubitis. Postremò in hoc altari fiebat iuge illud sacrificium, de quo agitur Numerorum vigesimo octauo. Etiam duo agni anniculi quotidie immolabantur vnus mane, & alter vesperi: prioris immolatio sacrificium matutinum, posterioris vespertinum dicebatur præter alia multa sacrificia, quæ in eodem altari peragebantur: præcipiebat verò Deus Leuitici sexto, vt ignis in hoc altari nunquàm deesset, quocirca à Sacerdotibus lignis subindè appositis cōtinuò fouebatur. Atque hæc de huius altaris descriptione.

Mystica altaris holocausti expositio.

SECTIO IIII.

1 NE superiùs descriptā altaris holocausti formā expertem mysterii putet quispiam, duplex illius mysterium indicabimus, vnum ad allegoriam, alterum ad mores pertinens. Quod ad allegoriam igitur spectat, omnia sacrificia, quæ in altari holocausti peragebātur, sacrificium Christi cruentum in cruce peractū repræsentabant, sicut iuge sacrificium sacrificium Missæ incruentum, quo Christus quotidie in Ecclesia immolatur, vt plerique omnes Patres docent; qua de re legendus est doctissimus Turrianus posteriore tractatu de Eucharistia cap. vigesimo secundo. Ex quo fit, vt meritò Crux Christi per altare holocausti fuerit adumbrata; siquidem in ea peractum fuit illud cruentū Christi sacrificium. Erat altare holocausti non intrà, sed extrà tabernaculum, in atrio videlicet tabernaculi constitutum; quoniam Christus extra castra passus est, vt ait Paulus ad Hebr. tertiodecimo. Quatuor cornua, quæ significant quatuor mundi plagas, pro quib' Christus se Patri obtulit. Contegitur laminis æreis, quià cùm æs sit sonorū, rectè Crucis prædicationem toto orbe per Apostolos diffusam significat iuxtà illud psalmi decimi octaui. *In omnem terram exiuit sonus eorum.* Est etiam æs symbolum fortitudinis ad exprimendam crucis inuictam potentiam, quæ omnes mundi, Dæmonisque vires non tantùm fregit, sed etiam contriuit. Craticula, in qua carnes ponebantur, & igni supposito cremabantur, ostendit acerbissimos cruciatus, quibus Christus in Cruce tanquàm in craticula torrebatur iuxta illud Psalmi 101. quod ad Christum etiam spectat. *Ossa mea sicut cremium aruerunt*; seu vt reddit Hieron. *Quasi frixa cōtabuerūt*; vt legit August. *Tanquā in frixorio cōfrixa sunt*; vt alij, *Tanquā focus, aut torris adusta sunt.* Non vacat autem mysterio, quod in latere Orientali erat fenestra, per quam ligna in arulam immittebantur, & igni fomenta suppeditabantur, quoniam scilicet à parte Orientali, in qua situs fuerat paradisus terrestris, peccatū Adæ prouenit, quod doloribus, & cruciatibus Christi, materiam, & fomenta ministrauit: quòd autem paradisus ad Orientem fuerit, ostendit locus ille Genes. 2. vbi pro eo, quod nos habemus: *Plantauerat Dominus Deus paradisum à principio*, habent Septuaginta, ἐφύτευσεν κύριος ὁ θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολάς idest. *Plātauerat Dominus Deus paradisum in Eden ad Orientem.* Atque hæc breuiter de altaris holocausti allegoria.

2 Quod ad tropologiam spectat, ea est de pœnitentia, carnisque maceratione, quemadmodum docet D. Gregorius homilia vigesima secunda in Ezechielem, vbi altare holocausti cum altari thymiamatis componit. *Quid est*, inquit, *altare, nisi mens bene viuentium, qui peccatorum suorum memores lacrymis se lauāt, carnem per abstinentiam macerant, vbi ex mœrore compunctionis ignis ardet: & caro consumitur iuxta illud Apostoli ad Romanos duodecimo.*

Altare holocausti & sacrificii in eo peracti Crucē, & cruentū Christi sacrificium adumbrabant.

Turrianus.

Heb. 13.

Crucis prędicatio toto orbe diffusa.

Psalm. 18. 5.

Crucis potentia.

Psal. 101. 4. Acerbitas dolorum Christi, quibus ... mentis ... fuit.

Paradisus terrestris ad Orientem fuit. Gen. 2. 8. Septuaginta Interpretes.

D. Greg. Carnis maceratio, & pœnitentia in altari holocausti ...ta.

Rom. 12. 1. *Exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem: hostia viuens est corpus Domino afflictum: hostia, quia iam huic mundo est mortuum, viuens, quia cuncta, quæ præualet, bona operatur: sed alia compunctio est, quæ per timorem nascitur, alia, quæ per amorem: vnde & in tabernaculo duo altaria fieri iubentur, vnum exteriùs, aliud interiùs: vnum in atrio, aliud ante arcam: vnum ære coopertum, aliud auro: in æreo cremantur carnes, in aureo incenduntur aromata. Multi enim plangunt mala, quæ fecerant, & incenduntur vitia igne compunctionis, quorum adhuc suggestiones in corde patiuntur; quid isti nisi altare sunt æreũ, in quo carnes ardent, quia adhuc ab eis carnalia opera planguntur? Alij verò à carnalibus vitijs liberi amoris flamma in compunctionis lacrymis inardescunt, supernis iam ciuibus interesse concupiscunt, Regẽ in decore suo videre desiderant, & flere quotidie ex eius amore non cessant; quid isti nisi altare sunt aureum, in quorum corde aromata incensa sunt, quia virtutes ardent? sed hoc altare aureum est ante velum quia Sanctorũ corda per sanctum desiderium in illum ardent, quem adhuc reuelata facie videre non possunt.* Hactenus Gregorius. Ex quo didicisti altare holocausti esse cor hominis sese per pœnitentiam macerantis, prauasq; animi appetitiones castigatione corporis comprimentis; altare verò thymiamatis esse cor iusti orationem, & amorem Deo tanquàm suauissimum thymiama offerẽtis. Porrò obserua quoad situm ingrediẽtibus siue tabernaculũ, siue templum Sacerdotibus priùs occurrere altare holocausti, quàm altare thymiamatis; cum altare holocausti esset in atrio, altare verò thymiamatis in ea parte, quæ dicebatur Sancta: nimirùm ad perfectionem tendentibus priùs est exercenda mortificatio, prauarumq; appetitionum compresio, vt ad thymiama Deo offerendum per internos, & excellentes virtutum actus, inflammatumque amorem possint accedere: vndè Canticorum 3. priùs myrrha, quàm thus nominatur. *Quæ est ista, quæ ascendit per desertum sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ, & thuris?* Prætereà, ignis, quo thymiamata in altari aureo incẽdebãtur, deferebatur ex altari holocausti, in quo perpetuò ignis fouebatur, quoniam orationum feruor, atque ardor ex carnis maceratione, ac passionum mortificatione ortum habet: à qua nunquam cessandum est, sed conseruandus perpetuò ignis in altari holocausti propter continuam carnis tyrannidem, quę etiam debet continuo bello, & conflictu coerceri. Quarè qui orationi vacare studet non incumbens mortificationi, perindè facit, atque si sine igne aromata vellet incendere.

Mortificatio orationis exercitio, cæterisque virtutibus præmittẽda est.

Cantic. 3. 6.

3 Craticula confecta in modum retis varia mortificationum, & macerationum genera inuicem connexarum, & in modum Crucis, quæ etiam mortificationis est symbolum, complicatarum designat, quibus, qui sese studio virtutum dedunt, in hoc spirituali holocausti altari continuò torrentur, eaque ipsa consumitur, hoc est, carnalis, & animalis homo destruitur, & in spiritualem, ac cœlestem conuertitur iuxta illud Pauli 2. Corinthiorum 4. *Propter quod non deficimus: sed licet is, qui foris est, noster homo corrumpitur: tamen is, qui intùs est renouatur de die in diem.* Atq; hæc mira carnalis hominis in spiritualem cõuersio, quæ in altari holocausti perficitur, mihi videtur expressa in eo altari holocausti, quod per visum ostensum fuit Esaiæ cap. 6. ait enim Propheta volasse ad se vnum de Seraphim habentem in manu calculum, quem forcipe tulerat de altari, eoque os suum tetigisse, atque mundasse: quo loco per calculum vult D. Hieronymus accipiendum esse carbunculum pretiosam gẽmam: nam verbum Græcum ἄνθραξ, quo vsi sunt Septuaginta, & carbonem ignitum, & carbunculum lapidem pretiosum significat. *Calculus iste*, inquit Hieronymus, *qui à solis Septuaginta ἄνθραξ, idest, carbunculus est interpretatus, potest non carbonem significare, vel prunam, vt plerique existimant, sed ἄνθρακα, idest, carbunculum lapidem, qui ob coloris flammei similitudinem igneus appellatur: ex quo intelligimus altare Dei plenum esse carbunculis.* Hęc Hieronymus. Iux à cuius sententiam putantis calculum illum detractum forcipe à Seraph ex altari fuisse carbunculum pretiosam gemmam, meritò aliquis quærat, quomodò

2. Cor. 4. 16.

Esai. 6.

D. Hieronym.

ignis illius altaris poterat nutriri carbunculis, gemmisque pretiosis, cum gemmę non sint aptæ ad nutriendum ignem? Cui dubitationi ita mihi respondendum videtur in illud quidem altare non carbunculos, & gemmas ad ignem nutriendum immissas fuisse; sed coniectos carbones, qui tamen ab igne altaris in gemmas conuertebantur: itaque qui carbones iniecti fuerant, carbunculi, & gemmæ prodibant ad vim nostri altaris holocausti, pænitētiæ scilicet exprimendam, cuius vi planè diuina, & admirabili peccatores instar carbonum frigidi, nigrique suorum scelerum, ac flagitiorum turpitudine in carbunculos, gemmasque euadunt pulcherrimas: fiuntque pretiosi lapilli, siue per charitatis ardorem carbunculi, siue per castitatem smaragdi, quod lapidis genus inimicum esse libidini à multis proditur scriptoribus, siue etiā per inuictam animi fortitudinem, & insuperabilem diuina ope in medio persecutionum patientiam adamantes. Itaque hic etiam verum est illud Psalmi: *Carbones succensi sunt ab eo*, nec tantùm succensi, sed in gemmas etiam, pretiososque lapillos diuinitùs cōuersi. Atque hæc de altaris holocausti mysterio perstrinxisse sit satis.

Pęnitentiæ vis ingens, & mirabilis.

Smaragdus libidinis inimicus.

Psalm. 17. 9.

Altare Thymiamatis describitur, eiusque mysterium explicatur.

SECTIO V

1 DE SCRIPTO altari holocausti superest, vt altare quoque thymiamatis describamus, vt ea, quę Ioannes hoc loco tradit, intelligi queant; siquidem vti diximus hac visione vtrunque altare complexus est. Igitur de altaris thymiamatis figura agitur Exodi 34.

2 Primùm verò sciendum erit tantū fuisse ea in parte templi, quæ diceba-tur Sancta, hoc ordine collocata, vt auctor est Iosephus libro 3. antiquit. cap. 7. Ad septentrionalem templi partē erat mensa propositionis non longè ab adyto: ex aduerso mensæ ad parietem meridionalem erat candelabrum aureum: inter hoc, & mensam altare thymiamatis. Secundò erat hoc altare de lignis setim, idest, iuxtà probabiliorem sententiam cedrinis, quæ ligna cooperiebantur laminis aureis, cùm in contextu dicatur; *Vestiesque illud auro purissimo.* Tertiò erat quadratum, hoc est, æqualium laterum, cum haberet cubitum vnum in longitudine, & alterum in latitudine; quarè in contextu quadrangulum pro quadrato accipiendū est; habebat tamen altitudinem duorum cubitorum. Quartò procedebant ex ipso cornua in quatuor angulis superioribus, quæ cornua Lyranus vult fuisse quædam pomella in quatuor illis angulis collocata ad pulchritudinem, & decorem altaris; quę opinio est Hebræorum. Abulensis, & alij existimant fuisse partes quasdam prominentes ex ipsis angulis prodeuntes; neque probat eorū sententiam, qui putarūt eiusmodi partes fuisse recuruas, vt ex iis videlicet appenderentur aliquæ craticulæ aureæ ad incendendūm thymiama, aut vasculum aliquod ad thymiama, ignéve recipiendum: imò contendit, siue ea cornua recurua fuerint, siue recta, nihil ex eis appendi solitum; quemadmodùm fusè argumentatur quęstione secūda super caput trigesimum Exodi docens vasa omnia ad altare thymiamatis pertinentia fuisse in altari holocausti. Quintò habebat hoc altare opertorium quoddam reticulatum, hoc est, instar retis de lignis setim coopertum laminis aureis, quod in contextu craticula, & in Hebræo tectum appellatur. Sextò habebat in superiori parte coronam aureolam per circuitum, idest, labium quoddam aureum ambiēs totum altare in superioribus extremitatibus, quod corona dicitur, non quòd rotunda esset, siquidem erat quadrata, quemadmodùm & altare, sed quià totum altare per gyrum ambiebat. Sep-

Iosephus. Mensa propositionis, candelabrum, & altare thymiamatis in qua templi parte fuerint.

Ligna setim eadem, quę cedrina. Exod. 30. 3.

Quid altaris cornua. Lyranus.

Abulensis.

Craticula altaris thymiamatis.

Quid corona in altari.

timo

timò. Erát sub corona duo ãnuli aurei per duo opposita latera, idest, quatuor, bini videlicet in duobus lateribus oppositis, vt in eos duo vectes de lignis setim cooperti laminis aureis insererentur ad portandum altare. Octauò. Super hoc altare cremabatur incensum quoddam compositum, quod appellatur thymiama, non ita tamen, vt super craticulam immediatè poneretur; sic enim aurum, quo erat coopertum, igne liquefieret, & cinere obscuraretur: sed erat quoddam vas æneum, quod vocabatur ignis receptaculum, & sæpe dicitur thuribulũ, cuiusmodi erant multa vasa, vt patet Leuit. 10. vbi refertur Nadab, & Abiu filius Aaron posuisse ignem in thuribulis, & incensum Domino obtulisse: itaque ponebatur super craticulam huiusmodi thuribulum, & in eo thymiama offerebatur; diebus quidem profestis vnum tantùm thuribulum; in solennioribus interdùm plura, vt ex capite 9. Leuitici perspicuum est. Nonò. Non solùm summus Sacerdos, sed etiam reliqui omnes offerebãt incensum in hoc altari; quemadmodũ probat Abulensis quæstione 60. super 30. caput Exodi ex Zacharia patre Ioãnis Baptistæ, qui erat ex minoribus Sacerdotibus, & tamen offerebat incensum coram Domino. Lucę 1. Decimò. Hæc thymiamatis oblatio fiebat bis in die; semel quidem mane cùm Sacerdos componebat lucernas candelabri: cùm enim septem essent lucernæ in candelabro, quatuor earum de die non ardebant, vt auctor est Iosephus libro 3. antiquitatum capite 9. easque Sacerdos extinguebat ad aurorã relinquens tres alias lucentes: tunc igitur semel offerebat thymiama: deindè verò iterùm vesperi, cùm redibat, vt quatuor lucernas extinctas rursùs accenderet; omnes enim septem de nocte lucebant. Quod verò attinet ad thuribulum aureum, cuius hic facit mentionem Ioannes, illud erat in Sanctis Sanctorum, quemadmodùm docet Paulus ad Hebræos 9. vt inferiùs demostrabimus, ad vsum videlicet Sacerdotis, cùm semel in anno in die illo solenni purgationis ingredicbatur in Sancta Sanctorum: quo fit, vt hoc loco non quilibet Sacerdos, sed summus, & maximus per Angelum habentem thuribulum aureum accipiendus sit; siquidem reliqui Sacerdotes æneis thuribulis vtebantur, vt paulò ante diximus.

[Marginalia: Thymiama quid fuerit. — Leuit. 10. Thuribulum quid. — Leuit. 9. — Omnes sacerdotes offerebant thymiama. Abulensis. — Luc. 1. Thymiamatis oblatio bis in die fiebat. — Iosephus. — Heb. 9. — Hoc loco per Angelum summus Sacerdos intelligitur.]

3 Quod attinet ad huius altaris mysterium, illud inter alios explicauit Beda libro suo de templo Salomonis capite 12. à quo nonnulla mutuabimur. Altare igitur thymiamatis præstantes sanctitate viros significat, qui per cœlestium rerum contemplationem, terrenarumque despicientiam propè Sancta Sanctorum cælestia vitam agunt; qui iàm in altari holocausti, in quo hostiæ cremabantur, passionum suarum hostijs immolatis orationum, reliquarumque virtutum thymiamata suauissima diuini amoris igne incendunt, Deoque in cordis sui thuribulo sanctissimè offerunt. Erat de lignis setim imputribilib⁹, quià terrenæ corruptionis expertes, & ferè imputribiles oportet esse eos, qui contemplationi vacant, & desiderio tendunt ad cœlestia; quæ tamen ligna aureis charitatis bracteis debent esse cooperta. Quadratum erat altare, quæ figura firmitatis, & stabilitatis est symbolum; quoniam qui iam sunt altare thymiamatis, nullis debent rerum successibus de suæ mentis statu, & tranquillitate dimoueri iuxta illud Pauli ad Romanos 8. *Quis ergò nos separabit à charitate Christi? tribulatio, an angustia?* Quam eandem ob causam, arca Noe, quæ figura Ecclesię fuit, ex quadratis lignis fuit composita, quemadmodùm expendit Origenes homilia 2. in Genesim. Etenim pro eo, quod nos habemus Gen. 6. *Fac tibi arcam de lignis læuigatis*, Septuaginta trastulerunt, *Fac tibi arcam de lignis quadratis*: id circò etiam Arcades, vt auctor est Pausanias, Deorum suorum simulachra quadrantalia faciebant, vt eorum indè stabilitas demonstraretur. Altitudo duorum est cubitorum, quia non solùm mente, sed etiam corpore in cœlestia feruntur; quemadmodum de se testatur Regius vates Psal. 83. *Cor meum, & caro mea exultauerunt in*

[Marginalia: Beda. — Vir sanctitate præstans altare dicitur thymiamatis. — Quadrata figura stabilitatis symbolum. — Rom. 8. 35. — Origenes. — Gen. 6. 14. — Pausanias. — Sancti mente, & corpore feruntur in cœlestia. — Psal. 83. 3.]

Deum viuum. Quatuor habet cornua, seu pomella quędam pulcherrima, quia quatuor illæ virtutes Prudentia, Iustitia, Temperantia, Fortitudo quasi in quatuor animæ angulis collocatæ eam pulcherrimam efficiunt. Craticula aurea, in qua odores ponuntur, ipsa iustorum corda interpretatur Beda, in quibus orationum, & desideriorum aromata Deo adolentur, quæ craticula est ad excernendos omnes terrenorũ affectuum, & cogitationum cineres, vt pura maneat oratio, & perpurgata cœlestium rerum desideria. Duo vectes, quibus portatur altare, sunt amor duplex, Dei videlicet, & proximi: quo duplici amore mens iusti ferri, ac sustineri debet: qui vectes meritò in circulos aureos inseruntur, quia vterque amor per aureas, idest, charitate fulgentes actiones exercetur.

Cor iusti aurea Craticula. Beda.

Amor Dei, & proximi.

4 Aduerte autem nullo modo potuisse altare altero tantùm vecte portari, quin corrueret; sic enim vera iustitia absque vtroque amore constare nequaquam potest, vnde sponsus Cantic. 1. sponsam bis pulchram appellauit, cùm dixit: *Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra es*, proter geminam scilicet hãc dilectionẽ, ut interpretatur D. Gre. Bis in die Thymiama offerebatur semel mane, & iterũ vesperi, quod erat veluti iuge quoddã sacrificiũ, vt respõderet iugi sacrificio altaris holocausti, in quo duo agni quotidie vnus mane, alter vesperi immolabãtur; quia passionũ mortificationi, quæ per altare holocausti significatur, eàdem planè mensura respondet Diuinus amor, & contemplationis ardor, quæ per altare thymiamatis exprimuntur, ita vt iuge Thymiamatis sacrificium absque iugi hostiarum holocausto esse non possit: quam ob causam sponsus vtrunque coniunxit Cant. 5. *Veni*, inquit, *in hortum meum soror mea sponsa: messui myrrham meam cum aromatibus meis*. Vbi per myrrham mortificatio, per aromata Diuinus amor, & contemplatio intelligitur. Quo loco obiter aduerte Christum Dominum se in passione messori comparare tum ad significandam animi lętitiam, qua pa-

Sine vtroque amore vera iustitia non constat.

Cant. 1. 15. D. Greg.

Diuinus amor, & contemplationis ardor mortificationi respondent.

Cant. 5. 1.

Christus in passione vt in messe lętitia perfusus.

tiebatur: solent enim agricolæ messis tempore plurimùm lætari iuxtà illud Esaiæ 9. *Lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe*: tum ad significandum copiosum passionis suæ fructum, quem iam tunc patiendo quasi metere, & colligere videbatur. Itaque ipsa Christi passio veluti quædam fuit messis, fructuumquè collectio. Deinde etiam obserua, quanti Christus redemptionem nostram fecerit, qui eam aromata sua appellet: *Messui*, inquit, *myrrham meam cum aromatibus meis*; & myrrhæ, hoc est, passionis amaritudinem paucorum aromatum, idest, prædestinatorum lucro vsque adeò compensatam existimet, vt quasi gloriabundus præ lætitia, & quodam veluti tripudio decãtet. *Messui myrrham meam cum aromatibus meis*. Denique corona aurea, quam habet altare per gyrum, coronam illam gloriæ significat, qua iusti, si in sanctitate permanserint, à Deo coronabuntur: de qua loquitur Paulus 2. Tim. 4. *In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ*. Reliqua, quę hic desiderari possunt, petenda sunt ex ijs, quæ capite septimo sectione septima de altari holocausti disseruimus.

Esai. 9. 3.

Corona altaris, corona glorię.

2. Tim. 4. 8.

Thuribulum quoddã aureum fuisse intra Sancta sanctorũ, atque adeò diuersum ab altari thymiamatis.

SECTIO VI.

1 SVPPOSVIMVS hactenus thuribulum quoddam aureũ fuisse intra Sancta sanctorum, quo solus summus Pontifex vtebatur, cum in solenni expiationis die semel in anno eò ingrediebatur: ex quo vlteriùs collegimus hunc Angelum, de quo Ioannes loquitur, maximũ fuisse Pontificẽ. Quoniã verò non desunt, qui eiusmodi thuribulum cum altari thymiamatis confundant, visum est operæpretiũ, quid ea de re sentiendum sit, hoc loco explicare. Illud igitur statuendũ est primò altare thymiamatis fuisse extrà San-

Altare thymiamatis fuit in ea parte templi, quę Sancta dicebatur.
Origenes.
D. August.
3. Reg. 6. 22.
Exod. 30. 10.
Hebr. 9.
Exod. 40. 22.
Leuit. 16.
Exod. 30.
Zacharias de minorib. fuit Sacerdotibus. Luc. 1.
D. Aug.

cta Sanctorum in ea parte siue tabernaculi, siue templi, quæ Sācta dicebatur: quaquidem in re lapsi sunt Origenes hom. 9. in Leui. D. August. lib. quæst. in Exod. q. 133. & 136. & quidā alij apud Theophylactum in c. 9. Epist. ad Hebr. existimantes altare Thymiamatis fuisse intrà Sancta sanctorū, cuius erroris ansam acceperunt ex illis verbis 3. Reg. 6. cum dicitur: *Sed & totum altare oraculi texit auro*: oraculum enim, inquiunt, pro Sanctis sanctorum vsurpatur: & ex illis Exod. 30. *Deprecabitur Aaron super cornua eius* (idest, altaris thymiamatis) *semel per annum in sanguine*: certum est autem ex Paulo ad Hebr. 9. Summum Sacerdotem semel in anno consueuisse ingredi in Sancta sanctorum non sine sanguine. Verùm hic error facilè conuellitur, primùm ex cap. 40. Exodi, vbi altare aureum, idest, thymiamatis constituitur inter mensam, & candelabrū, quæ nemo vnquàm intra Sancta sanctorum collocauit. *Posuit*, inquit, *mēsam in tabernaculo testimonij ad plagam Septentrionalem extrà velum: posuit & candelabrum in tabernaculo testimonij è regione mensæ in parte Australi: posuit & altare aureum sub tecto testimonij contrà velum*: itaq; cernis velum fuisse inter altare aureum, & Sancta sanctorū. Deindè Leuitici decimo sexto dicitur, quòd summus Sacerdos semel in anno tingebat hoc altare sanguine, ad quod faciendum dicitur exire de Sanctis sanctorum. Accedit, quòd vt præcedenti sectione diximus, in eo altari bis in die thymiama offerebatur Exodi trigesimo: at in Sancta sanctorum non patebat aditus nisi semel in anno; & confirmatur, quià inferiores Sacerdotes, quibus ingressus in Sancta sanctorum erat interdictus, offerebant incensum in altari thymiamatis, vt patet de Zacharia patre Ioānis Baptistæ, quem de minoribus Sacerdotibus fuisse ex eo est perspicuū, quòd Lucæ primo dicitur sorte exijsse ad ponendum incensum, & in ordine vicis suæ: at Sūmus Sacerdos neq; sorte, neque alternatione cū aliis ministrabat: quod non aduertens D. Augustinus tractatu quadragesimo nono in Ioannem, Diuus Ambrosius, Beda, & Euthymius Lucæ primò perperā existimarunt Zachariam Sacerdotem fuisse Summum. Maneat igitur altare thymiamatis fuisse extrà Sancta sanctorum; quemadmodùm præstereà docet Philo Iudæus libro de victimis offerendis, Iosephus libro 3. Antiq. cap. 7. & lib. 8. cap. 2. Beda libro suo de templo Salomonis cap. 12. Theophylactus in caput nonū epistolæ ad Hebræos, Magister histor. scholasticæ in Exod. cap. 67. Lyranus Exod. trigesimo, & 3. Regum 6. Caiet. & Lipom. ibidem, & diuus Thomas 1. 2. quæst. 102. art. 4. ad sextum. Qua de re legendus est Abulensis quęstione 6. in caput 30. Exodi, & quæstione 16. in caput sextum 3. libro Reg. Quare cum dicitur 3. Reg. 6. *Altare oraculi texit auro*, appellatur altare thymiamatis altare oraculi, non quòd esset in oraculo, sed quòd esset propè oraculū, vt patet ex Hebræo, quod sic habet ad verbum: *Altare, quod ad oraculū erat, texit auro*: est enim hebraicè אשר לדביר, i. quòd ad oraculū; & luculentiùs adhuc ex Septuaginta, qui ita transtulerunt: *Fecit altare antè faciem oraculi.* Ad locum Exodi 30. dicimus Sacerdotem quidem summū semel in anno deprecari solitum non sine sanguine in altari thymiamatis; verùm ad id prestandum opus habuisse exire de Sanctis sanctorum; quemadmodum disertè traditur Leuit. 16.

D. Ambr.
Beda.
Euthymius.
Philo.
Ioseph.
Beda.
Theophylact.
Mag. hist. sch.
Lyranus.
Caietanus.
Lipom.
D. Thom.
Abulensis.

Thuribulum aureum intra Sancta Sanctorum fuit iuxta sententiam D. Pauli.

2 Hoc ita constituto sciendum præstereà est Diuum Paulum Hebr. 9. mentionem facere cuiusdam aurei thuribuli, quod erat intrà Sancta sanctorum; quod quidem Origenes, & Augustinus locis citatis existimarunt esse ipsum altare thymiamatis; quam ob causam coacti sunt altare thymiamatis intrà ipsa Sancta sanctorum constituere. Verùm cum demonstratum sit altare thymiamatis fuisse extrà Sancta sanctorum, non defuerūt alij, qui cùm viderent non posse altare thymiamatis intrà Sancta sanctorum collocari, & tamen in eo persisterent, vt altare thymiamatis cum aureo illo thuribulo confunderent, ausi sunt contrà communiorem Doctorum sententiam, &

Turibulū aureum ex Sanctis sanctorum auferunt quidam, & idem quod altare esse dicunt. Abulensis. Franc. Rib.

manifestam Pauli doctrinam thuribulum illud aureum ex Sanctis Sanctorum quasi furtiuè extrahere, vt idem esse posset cum altari thymiamatis; quæ opinatio placuit Abulensi quæst. 6. in caput 30. Exodi; quem sequitur Franciscus Ribera lib. 2. de templi fabrica cap. 8. & in comment. epistolæ ad Hebr. ad caput 9. numero 15.16.17. Cui cùm vel ipsa thuribuli appellatio obstare videretur, in mentem venit affirmare altare thymiamatis nihil aliud fuisse, quàm grande quoddam thuribulum: credo eâdem facilitate dicturum thuribulum quoque nihil esse aliud, quàm paruum quoddam altare, vt nimirū omnia egregiè concinant, & vbicunque in sacris literis siue thuribuli, siue altaris mentio fiat, de alterutro sinè discrimine sermonem esse existimemus. Sed agè probemus thuribulum quoddam aureum fuisse in Sanctis Sanctorum, atque adeò planè diuersum ab altari thymiamatis. Audi Paulum Hebr. 9. *Tabernaculum*, inquit, *factum est primum, in quo erant candelabra, & mensa, & propositio panum, quæ dicitur Sancta. Post velamentum autem secundum tabernaculum, quod dicitur Sancta Sanctorum, aureum habens thuribulum, & arcam testamenti circumtectam ex omni parte auro*: his verò ita compositis in priori quidem tabernaculo semper introibant Sacerdotes: in secundo semel in anno solus Pontifex non sine sāguine. Vbi primùm cernis Apostolum eam partem, quæ Sancta dicebatur, ab ea, quę Sācta Sanctorum appellabatur, distinxisse: deindè disertis verbis affirmasse in Sanctis Sanctorum fuisse thuribulum aureum, & arcam testamēti tam luculenter, vt nullum dubitandi locum reliquerit: nam si non dixit, aureum thuribulum fuisse intra Sancta Sanctorū, profectò neque dixit arcā testamenti ibidem fuisse, cùm vtrunque post secundum valamentum in Sanctis Sanctorum iisdem verbis constituerit.

Hebr. 9. 2.

3 Abulensis expositio ad locū Pauli.

Aues iam scire, quid tam illustri testimonio respondeat Abulensis: subtilem sanè comminiscitur expositionē. Non dixit, inquit, Paulus thuribulum aureum fuisse post velamentum secundum, sed Sancta Sanctorum, quę erant post velamentum secundum, habuisse thuribulum aureum, non quòd ibi esset, sed quia ad eius loci ministerium, & cultum pertineret: quod commentum cùm bellè confictum Riberæ videretur, ingeniosè reperit in categoriarum libro, quo illud ad speciem exornaret. *Habere*, inquit, *vt docet Aristoteles multis modis dicitur; ita herus famulum habet, & templum ministros*. Credo non expectabis, vt hęc per se facilè corruentia diluamus, cùm videas eodem isto commento posse ipsam quoq; arcam testamenti à Sanctis Sāctorum ablegari: itaq; non constare ex eo loco Pauli, quid in prima, quid in secunda tabernaculi parte fuerit: siquidē (vt hi auctores volunt) Paulus ad Moysen intelligendum interpretem Aristotelē adsciribens habere multis modis vsurpauit. Sed cur non dixit etiam Sancta Sanctorum habuisse candelabrum, & mēsam propositionis, cùm hæc etiam quemadmodum & thuribulum ad cultum Sācti Sanctorum pertinerent? cur hic nō adhibuit eādem categoriarum doctrinā, nisi quià instituerat disertè tradere, quæ nam ante, quæ post secundum velamentum sita essent? Habuit enim tabernaculum duplex velum, vnum ad ostiū, ne videretur ea, quę in tabernaculo gerebātur: alterū diuidens Sācta Sāctorū a Sanctis, quod Apostolus propterea secundū velamentum appellauit.

Ribera.

4 Abulensis argumenta.

Sed videamus quibusnā rationū momentis compelli se fateatur Abulensis ad extrahendum thuribulū aureum ex Sanctis Sanctorū, discedendumq; à manifesta Pauli doctrina. Argumentatur primùm, quoniam si Paulus non intellexit nomine thuribuli aurei altarę thymiamatis, sanè omisit vnum ex pręcipuis instrumentis tabernaculi, cuiusmodi erat altare aureū, cui⁹ certè non meminit, si illud per thuribulū aureū non intellexit. Deindè cū Moyses talis thuribuli non meminerit, iam Paulus ad ea, quæ Moyses de tabernaculo scripsit, aliquid addidisset: cum tamen is sigillatim omnia commemoret, quæ à Deo facienda, & in tabernaculo

collocanda accepisset. Præterea si aureum thuribulum erat in Sanctis sanctorum, necesse erat, vt in die illo solẽni expiationis ingrediens Summus Sacerdos in Sancta sanctorum acciperet indè thuribulum, & iterùm exiret ad altare holocausti, vt prunas in eo mitteret ad incendendum thymiama; deinde regrederetur ad Sancta sanctorum ad thymiamata incendenda; denique perfecto thuribuli ministerio rursùs egrederetur ad eijciendos cineres ex thuribulo, quo facto reuerteretur ad Sancta sanctorum ad reponendum ibidem thuribulum: quo fieret, vt iam tertiò in Sancta sanctorum ingrederetur, quod planè aduersatur Paulo ad Hebr. 9. vbi docet semel tantùm in anno licuisse Summo Sacerdoti ingredi in Sãcta sanctorum. Adhæc argumentatur Ribera Iosephum quoque lib. 6. de bello Iudaico cap. 6. nomine thuribuli altare thymiamatis significasse his verbis: *Et prima quidem pars ad quadraginta cubitos auulsa hæc tria mirabilia, & prædicanda opera cunctis hominibus habebat candelabrum, & mensam, & thuribulum*: & lib. 3. antiq. cap. 7. eodem vocabulo vsum fuisse cum Paulo dicendo inter candelabrũ, & mensam fuisse atã suffumigatoriam, vbi Grecè est θυμιατήριον, quam eandẽ vocem Paulus vsurpauit ad Hebr. 9. & Vulgatus thuribulũ transtulit. Deniq; nullum apparere vsum eius thuribuli in Sanctis sanctorum, neq; vllam eiusdem eo loco per totum annum reseruandi necessitatem.

Hebr. 9.

Confirmat eandem sententiã Ribera. Iosephus.

5 Diluũtur argumenta Abulensis.

Verùm ad primam obiectionem dicimus non fuisse Pauli institutum numerare omnia, quæ erãt in tabernaculo, vndè & prætermisit tabernaculi atrium, & quæ in ipso erant vtẽsilia: sed ea duntaxat, quę erant in Sanctis sanctorum, vt ostenderet, quomodò Christus tanquàm Pontifex Maximus intrauit semel per suum sanguinem in Sancta sanctorum cælestia, eaq; omnibus patefecit: quarè mirum non esse, si prętermisit in Sanctis altare thymiamatis, qui reliquis omnibus quasi per transitum decursis ad Sancta sanctorum properabat, quæ potissimũ allegoricè explicanda susceperat. Ad secundam respondemus non fuisse prętermissum à Moyse hoc thuribulum, cùm de illo sit sermo Leuit. 16. vbi agitur de ingressu Summi Pontificis in Sancta sanctorum, & inter alia subiungitur: *Assumptoq; thuribulo, quod de prunis altaris impleuerit, & hauriẽs manu compositũ thymiama in incensum vltrà velum intrabit in Sancta*: quo loco sermonem esse de hoc aureo thuribulo, cuius Paulus meminit, testatur Lyranus in commentariis eius loci. Itaque Paulus id solùm explicauit eiusmodi thuribulum fuisse aureum, & intrà Sancta sanctorum reconditum: quemadmodum & de vrna, in qua repositum fuit manna, dixit eodem loco, & quòd aurea, & quòd in arca esset; cùm Exodi 16. neutrũ dicatur, sed tantùm præcipiatur sumi vas, & impleri mãna, & reponi corã Domino. Nimirùm Paulus in multis agit interpretẽ Moysis, quippe qui ad pedes Gamalielis eruditus veritatem paternæ legis. Act. 22. multa, quæ Moyses breuiter, & obscurè scripsit, potuit ille tradere illustriùs vt aduertit Theophylactus ad cap. 9. epist. ad Hebræos. Ad tertiam dicendũ, quanquam eo die Pontifex sæpiùs opus haberet ingredi in Sancta sanctorum, nihil tamen indè contrà Paulum confici, qui semel in anno, non autem in die dicat ingressum ei in Sancta sanctorum patuisse. Illud enim duntaxat voluit eo tantùm die solenni potuisse ingredi ad cæremonias omnes expiationis celebrandas, cui non obstat in ijs perficiendis opus habuisse sępius eò intrare. Ad quartam, quæ desumebatur ex Iosepho, respondemus interpretem, qui eo loco thuribulum transtulit, ineptè fecisse, cùm θυμιατήριον non solùm thuribulum, sed altare etiã thymiamatis significet: quemadmodũ linguæ Græcè peritissimus Erasmus docet in suis annotationibus in cap. 9. ad Hebræos eandem vocem expendẽs: quarè vbi ea vox adhibetur, altare nè, an thuribulum verti debeat, ex sensu colligi oportet: certum est autem altare thymiamatis in ea parte fuisse, quæ Sancta dicebatur, ibiq; necessario

Thuribuli aurei meminit Moyses. Leuit. 16.

Lyranus.

Paulus interpres Moysis. Act. 22.

Theophylact.

Erasmus.

θυμιατήριον apud Iosephum altare thymiamatis transferendum fuisse: id quod vel ex ipsa Iosephi descriptione cõijcere potuit interpres, quæ in thuribulum minimè conueniebat: at verò in eo loco Pauli non aliter verti potuit, quàm thuribulum, cum demonstratũ sit in Sanctis sanctorum, de quibus agebat, altare thymiamatis non fuisse. Ad postremam, quæ eius thuribuli vsum requirit, dicimus eum tradi Leuit. 16. *Vt positis*, inquit, *super ignem aromatibus nebula eorum, & vapor operiat tabernaculum, quod est suprà testimonium, & non moriatur:* quanquàm verò hæc sola ratio in textu reddatur incendendi in eo thuribulo thymiamatis, ne videlicet Summus Sacerdos videre posset Angelum, qui loquebatur, vt ait Abulensis in eum locum; tamen etiam ea thymiamatis incẽsio, & oblatio ad latriam pertinebat, quã Deum die omnium maximè solenni colere oportebat, quæ altera fuit eius thuribuli necessitas: quoniam verò eo tantùm die inseruiebat, idcircò in Sanctis sanctorum reseruabatur: id quod non parùm referebat ad maiorẽ tum diei illius, tum cæremoniæ sanctitatem; consentaneum enim erat, vt illud thuribulum, quod non materia solùm, sed vsu etiam, & ministerio reliquis omnibus thuribulis excellebat, loci etiam præstantia, & sanctitate eadẽ anteiret, nè ad quotidianos adolendi thymiamatis vsus adhiberi posset.

Leuit. 16. 13. Vsus thuribuli aurei.

Abulensis.

Quid per hos septem Angelos accipiendum sit?

SECTIO VII.

1 ARETHAS Cæsareæ Cappadociæ Episcopus hos septẽ Angelos putat esse Diuinæ iustitiæ administros ad supplicia extremis mundi temporibus peccatoribus inferenda, quæ ipse, vt litera, & verba sonant, interpretatur; eiusq; interpretationem sequitur Franciscus Ribera. Verùm ea nobis omnino placere non potest, eòpotissimùm, quòd in hac septem Angelorũ visione sunt multa, quæ, vt verba sonant, intelligi nequeunt: cuiusmodi est Angelus ille stans ante altare; habensq; thuribulum aureum, cui data sunt incensa multa, vt ea coram Deo adoleret, & ascendit fumus aromatum in conspectu Domini. Quis enim dicat hæc, vt verba ipsa propriè, & non trãslatè accepta sonãt, intelligenda esse, eò vel maximè, quòd ex ipso contextu euincitur incensa nõ propriè, sed per methaphoram accipi debere; siquidem de orationibus Sanctorum statim explicantur? Quis etiã septem tubas istorum Angelorum de septem materialibus tubis interpretetur, & cum ipsi Angeli dicuntur tuba cecinisse, credat eos verum clangorem, vt in bello fit, edidisse? Quis, cum audit canẽte secundo Angelo mõtem magnum igne ardentem missum esse in mare, sibi persuadeat montem aliquem radicitùs auellendum, & tanquàm globum igneũ Oceani aquis obruendum; & prætereà tertiam partem maris in sanguinẽ conuertẽdam, quin vel reliquam vndam tingat sanguine, aut ipsa statim à reliquis duabus Oceani partibus aspersa, sanguineum deperdat colorem? Quis non videt Aquilã illam, quæ per mediũ cæli volare visa est, & clamasse voce magna, *Væ, Væ, Væ habitantibus in terra*, non esse de genere aquilarum, quas in terris progigni cernimus? Age verò & in quinto Angelo locustas illas, quæ de fumo putei exierunt, similiter de veris locustis interpretare, præbeq; illis equorum in bellum ruentium similitudines, earum capita coronis exorna, appinge illis facies hominum, dentes leonum tribue, muliebrem annecte cæsariem, caudas appone scorpionum, & bellatrices bestiolas loricis ferreis armato, vt nobis immaniora hippocentauris monstra, & fabulosa poetarum figmenta in altissimo omnium vaticinio exhibeas: quo cum te delabi conspexeris, sanè perspicies non tibi esse Iudaico more occidentem literam obstinatè in hoc

Diuinę iustitię ministros putat Arethas septem Angelos.

Ribera.

Reijcitur Arethæ sententia.

opere

Heresiarchas intelligũt Pet. Aureo. Lyran. D. Anton.

opere persequendam. Est secunda sententia Petri Aureoli Cardin. & Lyrani in comment. huius loci, D. Antonini 1. P. suorum chronicorũ titulo. 6. cap. 1. §. 7. per hos septem Angelos quatuor insignes Hæresiarchas Arium presbyterum Alexandrinum, Macedonium Episcopũ Constantinopolitanum, Pelagiũ Britannum Monachum, Eutychetẽ Archimandritam, siuè Abbatẽ Constantinopolitanum, ac tres Principes, qui eorum partes secuti Ecclesiæ pacẽ sua auctoritate, & potentia turbauerunt, in quibus tamen assignandis inter se ipsi non consentiunt: & in vniuersum ipsa interpretatio pleraq; minimè cohærẽtia complectitur, vt facilè qui eam attẽtiùs expenderit, intuebitur.

2 Per septem Angelos diuersos concionatorũ ordines intelligit opinio cõmunis.

Quarè non putamus à communi sẽtentia recedendum. Ea verò est per hos septem Angelos, siuè nuncios significari diuersos concionatorum Catholicæ fidei in Ecclesia ordines, qui varijs temporibus Euangelicæ prędicationis tubis toto orbe sonuerunt. Sed quoniam, cum fidei mysteria à prædicatoribus vulgabantur, multi tum Hæretici, tum Principes, tum Gentiles resistebant, atque aduersùs Ecclesiam seditionem concitabant: hinc variæ plagæ, atque supplicia à Deo eisdem inflicta, illi etiam tumultus, ac seditiones ortum habuerunt, quæ hoc loco varijs similitudinibus, metaphorisque explicantur. Ità interpretantur Haymo, Cœlius Pannon. Richardus de sancto Victore, Ambrosius Ansb. Nicolaus Zegerus, & alij.

Haymo. Pannon. Richard. Vict. Ansbertus. Zegerus.

3 Explicatur sẽtentia communis.

Porrò meritò tuba concionatoribus tribuitur, quoniam cum sit bellicum instrumentum, & classico canendo in bellis inseruiat, indicat Diuini verbi præcones prædicatione sua mortales ad bellum vitijs, ac sceleribus inferendum adhortari, atque ad arma cõtrà Dæmonem, omnemque eius exercitum capienda. Vnde Esaias quasi bellum Dæmoni, peccatisque indicturus tubam accipere, eaque signum ad bellum dare iubetur cap. 58. *Clama, nè cesses; quasi tuba exalta vocem tuam, & annuntia populo meo scelera eorum, & domui Iacob peccata eorum:* ad quod mysterium adumbrandum docet Origenes homil. 7. in Iosuè præcepisse Dominum Numer. 1. vt duę fierent tubæ argenteæ ductiles, quas ait ductiles appellari, quia ex Diuinis literis concionatores solent varios sensus, & argumenta ducere, quibus spiritale bellum peccatoribus indicitur. Addit etiam nouam illam bellandi rationem, qua Iosue ex Dei mandato Hiericuntinæ vrbis mœnia tubis sacerdotalibus insonãtibus deiecit, ad viuum expressisse prædicationem Apostolicam, ad cuius sonitum idololatria, & falsa, ac superstitiosa mundi dogmata corruerunt. *Statim, inquit, vt tubarum clangor increpuit, murorum deiectus est ambitus. Dixeramus iam & priùs, quòd Hierico formam seculi præsentis obtineat, cuius robur, & munimenta sacerdotalibus tubis videmus esse destructa: firmitas namque, & munimenta, quibus mundus iste nitebatur, idolorum cultus erat, diuinationum fallacia Dæmonum arte ministrata, Augurum, atque Aruspicum, Magorumq; commenta, quibus omnib⁹ velut muris validissimis mundus hic ambiebatur: insuper etiã diuersis Philosophorum dogmatibus, & eminentissimis assertionibus, ac disputationibus velut proceris quibusdam, & robustis turribus firmabatur: veniens verò Dominus noster Iesus Christus, cuius ille prior filius Naue designabat aduentum, mittit Sacerdotes Apostolos suos portantes tubas ductiles, hoc est, prædicationis magnificã, cœlestemque doctrinam. Sacerdotali tuba prim⁹ in Euangelio suo Matthæus increpuit, Marcus quoque, Lucas, & Ioannes, suis singuli tubis Sacerdotalibus cecinerunt. Petrus etiam duabus epistolarum suarum personat tubis, Iacobus quoque, & Iudas. Addit nihilominùs adhuc & Ioãnes tuba canere per epistolas suas, & Apocalypsim, & Lucas Apostolorum gesta describens. Nouissimè autem ille veniens, qui dixit: Puto autem quòd Deus nos Apostolos nouissimos ostẽdit: & in quatuordecim epistolarum suarum fulminans tubis muros Hierico, & omnes idololatriæ machinas, & Philosophorum dogmata vsq; ad fundamenta deiecit.* Hactenus Origenes. Ad concionatores etiam easdem tubas refert D. Gregorius lib. 30. Moral. ca. 7. *Fac tibi, inquit, duas tubas argenteas ductiles: per duas tubas exercitus ducitur, quia per duo præcepta charitatis ad procinctum fidei po-*

Esai. 58. 1.

Origenes. Numer. 1.

Hierico forma præsentis seculi sacerdotalibus tubis, hoc est, Apostolorũ doctrina destructa.

1. Cor. 4. 9.

D. Gregor.

pulus

pulus vocatur, quæ idcircò argenteæ fieri præcipiuntur, ut prædicatorum verba lucis nitore pateant, & auditorum mentem nulla sui obscuritate confundant.

4 Alia ratio cur tubas habeant.

Est insuper alia ratio, cur isti Angeli tubas habeant, ad populum videlicet prædicationis audiendæ causa conuocandum: erat enim mos apud Hebræos in editioribus locis tuba canere, cum populus erat conuocandus: vnde est illud Psalmi 80. *Buccinate in Neomenia tuba, in insigni die solemnitatis vestræ:* & Ioelis 2. *Canite tuba in Sion, vocate cœtum, congregate populum.* Cum igitur hoc loco sit sermo de præcipuis, & illustrioribus Diuini verbi præconibus, qui non solùm ipsi bellum erroribus, & sceleribus indicebant, dato videlicet signo, quemadmodùm egregij bellatores, quæ erat prior tubas habendi ratio: sed etiam alios à se Diuinis institutionibus eruditos ad fidem etiam proseminandam vbiq; gentium, atque ad impressione facta in hostes fidei irruẽdum militari ordine incitabant; idcircò ad populum hac etiam de causa congregandum tubas habere, illisq; canere memorantur. His vniuersè de Angelis, eorumq; tubis explicatis tam ad singulorum Angelorum, & eorum prodigiorum, quæ ijs tuba canẽtibus acciderunt, explicationem veniamus.

Psalm. 80. 4. Ioel. 2. 1.

Primi Angeli tuba canentis expositio. Et cur eo canente facta est grando, & ignis mista sanguine, & tertia pars terræ combusta est, & tertia pars arborum cõcremata, & omne fœnum viride cõbustum.

SECTIO VIII.

1 CVm dicitur, *Grando, & ignis mista in sanguine*, vox *mista* ad vtrunque, hoc est, ad grandinem, & ad ignem est referenda: est enim Græcè neutro genere, καὶ ἐγένετο χάλαζα ϗ πῦρ μεμιγμένα ἐν αἵματι. Primus hic Angelus primum ordinem concionatorum, hoc est, Apostolos significat. Sed de prodigijs, quæ acciderunt, est inter Doctores, quos superiùs nominauimus, & sequendos duximus, dissensio: quidam enim eorum ita interpretantur, vt Apostolis mysteria fidei prædicantib⁹ alij quidem veritatem fidei, Christique religionem amplexati fuerint; alij in infidelitate permanserint: itaque grandinem, & ignem mista sanguine Diuinam iram indicare, qua ex arcano, sed iusto tamen iudicio permisit Deus magnam partem eorum, qui Euangelicam prædicationem audierant, non acquiescere veritati, sed perire: aut certè per grandinem, & ignem æternam damnationem ob non credentium peccata explicari iuxtà illud Psalmi 10. *Pluet super peccatores laqueos: ignis, & sulphur, & spiritus procellarum, pars calicis eorum.* Nec verò mirum, inquiunt, si vnde electi clementiam inueniunt, indè reprobi iram incurrant; cum Paulus dicat 2. Corin. 2. *Christi bonus odor sumus Deo in ijs, qui salui fiunt, & in ijs, qui pereunt: alijs quidem odor mortis in mortem: alijs autem odor vitæ in vitam:* cui concinit illud Simeonis de Christo Lucæ 2. *Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel.* Atq; hæc expositio est Haymonis, & Ambrosij Ansberti. Tum verò tertiam partem terræ combustam, tertiam partem arborum concrematam, & omne fœnum viride combustum impios accipiunt, qui terra dicantur, quoniam non cœlestibus, sed terrenis rebus per affectum, & amorem adhærent; ob instabilitatem arbores, quæ vẽtis hincindè agitatæ continuò nutant; fœnum ob illecebras, & mundi gloriam, quàm appetunt, appellentur iuxtà illud Esaiæ 40. *Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri: exsiccatum est fœnum, & cecidit flos.* Verùm quærat aliquis, cur tertia tantùm pars impiorũ perijsse dicatur, quod Euangelicam doctrinam non recepissent: cum ex ijs, qui fidei prædicationem audiunt, multò plures sint, qui nolint credere, quàm qui fidem reci-

Primus Angelus Apostolos significat.

Psal. 10. 6.

1. Cor. 2. 15.

Luc. 2. 34.

Haymo. Ansbertus.

Impij terra, arbores, & fœnũ appellantur.

Esai. 40. 6.

Matth. 20. 16. piant iuxtà illud Matth. 20. *Multi sunt vocati, pauci verò electi?* Huic dubitationi

Haymo. respōdet Haymo tres a Ioanne tertias partes numerari, sed non æquales; duasq; tertias esse electorum, qui ex prælatis, & subditis constantur: itaq; vnam tertiam esse bonorum prælatorum, alteram bonorum subditorū, tertiam deniq; omnes reprobos comprehendere, hoc est, Gentiles, Hæreticos, malosq; fideles. Facilius respōderi posset Ioannem, cum duas tertias partes pereuntium enumerat dicens: *Tertia pars terræ combusta est, & tertia pars arborū concremata est*: supponere vnam tantū tertiam partem esse electorum, atq; adeò minorem adhuc esse electorum, quam reproborum numerum: cū enim vniuersam hominum multitudinem in tres tertias distribuat, duasq; illarum doceat interire, supponit nimirum vnam tertiam tantum seruari, quæ comparatione duarum multò minorem numerum cōplectitur. Sed hæ partes tertiæ non sunt Mathematico more accipiendæ; nam si ita accipias, certum est nè tertiam quidem hominum partem ad electos spectare, igitur numerus certus pro incerto ponitur, & vna tertia cum duabus comparata multò minorem numerum, quam duæ, comprehendit. Atq; hæc de priori expositione.

2 Pannon. Posterior expositio est Cœlij Panno. & aliorum aientium ea prodigia, quæ concrepante tuba primo Angelo acciderunt, non Dei iram in rebelles indicare, sed tumultum, & seditionem aduersùs Apostolos concitatam cōplecti; itaq; grandinem, ignem, & sanguinem designare furorem, & impetum, quo infideles aduersus concionatores Euangelicos, eorumq; discipulos, & sectatores exarserunt. Etenim de igne apud Esaiā cap. nono legimus: *Succensa est quasi ignis impietas*: grando tempestatem sonat, sanguis crudelitatem, & sæuitiam: et meritò grando, & ignis dicuntur missa sanguine; quoniam ex ardore, ac zelo Iudæorum, & Gentilium pro suis legibus depugnantium, & ex grandine, hoc est, ex seditione, ac tēpestate aduersus fidei Christi cultores excitata sanguis, hoc est, cœdes fidelium, & grauissima in Ecclesiā persecutio ortū habuit, qua vsq; ad sanguinem sæuitū est in Christianos. Lege Acta Apostolorum, & intelliges, quā procellosa grādine fideles oppressi fuerint: ibi enim Paulū Apostolum Iconij, & beatum Stephanū Leuitam Hierosolymis lapidatos quasi grandinatos legimus: & quidem Stephani grando mista est sanguine, cum ad eius vsq; sanguinem fundendum Iudæi sæuierint. Missa autem hœc dicuntur in terram, hoc est, in homines terrenos, nihil nisi terre cogitantes: hi enim cū mentem à sensibus ad cœlestia minimè abducerent, neq; vllam rerū Diuinarū, atq; cœlestium cogitationē susciperēt, quam primū aduersus cœlestes, ac Diuinos heroes altissimorum mysteriorum nuntios, atq; Angelos grandine, igneq; armati nefarium, ac funestum bellum mouendum putarunt: ij verò potissimùm Iudæi fuerunt, qui nè terram perderent, hoc est, regnū terrenum sua opinione amitterent, Regum omniū Regem, ac Principem cum occidissent, in eius paulò post discipulos eodem animi furore, & amentia irruerunt.

Seditio in Apostolos concitata ignis, grando, & sanguis dicitur.

Esai. 9. 18.

Porrò quod sequitur: *Tertia pars terræ combusta est, & tertia pars arborum concremata est, & omne fœnum viride combustum est*: illud significat, multos ex fidelibus (sic enim tertia pars accipienda est) persecutionis magnitudine, ac tyrannorum immanitate deterritos à fide defecisse; multos etiam, qui se se iam incipiebāt ad Apostolos aggregare, atq; animum ad Christi fidem, & religionem applicare, ab eo proposito fuisse ob tormentorum metum, mortisq; formidinem auocatos. Porrò terræ nomine abiectę, humilisq; conditionis homines; per arbores verò Principes, & Magnates, qui veluti arbores super terram, ita & ipsi super plebeios eminēt, accipiendi sunt: per fœnum autem voluptarios, & carnis illecebris, mundanęq; gloriæ mancipatos, imò & infirmos quoq;, & angusti animi homines intelligēs: omnes enim isti siue plebeij forent, siue nobiles, perijsse dicuntur: cum tamen reliquorum & terræ, inquam, & arborum 3

Fideliū multi persecutione deterriti à fide

tertia

tertia tantùm pars combusta memoretur: quoniam in vtroque ordine reperti sunt plurimi virtutis robore, & animi magnitudine præstantes, qui minas omnes tyrannorum, ac Principum, & ipsos quoque cruciatus acerbissimos excelso, & planè inuicto animo superarunt.

4 Illud hoc loco obserua fœnũ mortalitatis, & instabilitatis rerum humanarum, mundanæq; potissimùm gloriæ symbolum esse, vt patet ex Psal. 102. *Recordatus est, quoniam puluis sumus: homo, sicut fœnum dies eius, tanquàm flos agri sic efflorebit.* Vbi triplici similitudine hominis inconstantia declaratur puluere, fœno, flore, quæ omnia leuissima sunt, & inconstantia plenissima. Idem iubente Domino cecinit magnis clamoribus Esaias cap. 40. *Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri. Exsiccatum est fœnum, & cecidit flos, quia spiritus Domini sufflauit in eo.* Cuius similitudinis ratio in eo posita est, quòd flos fœni citissimè, & quasi de repentè deficit, cum maiorem viriditatis diuturnitatem prima specie polliceri videatur, quemadmodùm exponit D. Gregorius lib. 16. Moralium cap. 5. *Iniquorum, inquit, potentia fœni floribus comparatur, quia carnalis gloria, dum nitet, cadit, & dum apud se extollitur, repentino intercepta fine terminatur: sic nimirùm spumosæ aquarum bullæ incohoantibus pluuiis excitatæ ab intimis certatim prodeunt, sed eò celeriùs diruptæ depereunt, quò inflatæ citiùs extenduntur; cumq; increscũt, vt appareant, crescendo peragunt, ne subsistant.* Eadem ratio affertur a D. Ambros. lib. 3 in Hexam. c. 4. vbi expendit illud psalm. 128. *Fiant sicut fœnum tectorũ, quòd priusquàm euellatur, exaruit:* & ita interpretatur: *Hodie videas adolescentẽ validũ pubescentis ætatis virtute florẽte, grata specie, suaui colore; crastina die tibi facie, & ore mutatus occurrit:* & alia in hanc sententiam. Eleganter etiam D. Hieronymus super locũ Esaiæ citatum, *Reuera, inquit, si quis fragilitatem carnis aspiciat, & quòd per horarum momenta crescimus, atq; decrescimus, ipsumq; quòd loquimur, dictamus, & scribimus, de vitæ nostræ parte præteruolat, non dubitabit carnem fœnum dicere & gloriam eius quasi florem fœni. Pulchra mulier, quæ adolescentulorum trahebat greges, arata frõte contrahitur, & quæ prius a nuti, postea fastidio est.* Hæc ille. Aduertendum est autẽ apud Esaiam, postquàm dictum fuerat: *Exsiccatum est fœnum, & cecidit flos:* statim subiungi: *quia spiritus Domini sufflauit in eo:* quoniam videlicet Deus æquissima iudicij ratione florentissimum nõnullorũ statũ exsiccat, & iuuenẽ ætate florente subita morte interimit, vt rectè dici possit, *Priusquam euellatur* (suo nimirum, & opportuno secundùm naturæ cursum tempore,) *exaruit.* Scio locum Esaiæ citatum à plerisque ad statum legis veteris describendum, totamque illam cœremoniarum legalium œconomiam nullam vim ad iustificandũ continentium referri: sed ea expositio eam, quam cõmemorauimus, non excludit.

Fœnum mortalitatis, & mũdane gloriæ symbolum.
Psal. 102. 15.
Esai. 40. 6.
D. Greg.
D. Ambros.
Psal. 128. 6.
D. Hieronym.

Secundo Angelo tuba canente mons magnus igne ardens in mare mittitur, tertiaque pars maris in sanguinem conuertitur, moriturque tertia pars eorum, quæ in mari viuunt, ac tertia pars nauium deperit.

SECTIO VIIII.

1 CVM PRIMVS Angelus, vti diximus, primũ sub Apostolis prædicatorum Catholicæ fidei ordinẽ in prima Ecclesiæ ætate expresserit, et Iudæorum aduersùs fideles persecutionem complexus sit; secundus iam Angelus secundum cõcionatorum in secunda ætate Ecclesiæ ordinem demonstrat: quo tempore Dæmon vehementiùs exarsit, maioréq; vim, & conatum adhibuit, vt fidem Christi in dies altiùs in mundo radices agentem aut auelleret, aut præcideret: & Ecclesiæ fabricam, quam videbat iã ferè sydera altitudine æquantẽm, concussis fidei fundamentis omninò euerteret. Itaque per Tyrannos, ac Princi-

Secundus Angelus sec[illegible] concionatorum ordinẽ demonstrat.

pes, potissimùmque Romani Imperij Augustos, ac Cæsares omnes sibi machinas admouendas putauit, quibus si non Ecclesiæ molem penitùs excidit, aliqua certè ex parte labefactauit, cum multos ex Catholicis de fidei arce deturbauit; ex Gentilibus verò innumeros, ne fidem amplecterentur, principum tyrannide prohibuit; quæ nimirùm sunt illa prodigia, quæ hoc secundo Angelo tuba canente accidisse Ioannes commemorat. Itaque secundo Angelo tuba concrepante, hoc est, secundæ ætatis Ecclesiæ Diuini verbi nuncijs, ac præconibus Euangelica tuba insonantibus mons magnus igne ardens missus est in mare. Montem hunc magnũ Dæmonem intellige, qui mons magnus appellatur propter superbiam, qua vel in ipso mundi initio in immẽsum excreuit, cum Diuinam similitudinem expetiuit dicens illud Esaiæ 14 *In cœlum conscendam super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis. Ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo.* De eodemque Dæmone in nostris commentarijs super Zachariam, quæ propediem foras dabimus, explicauimus illa verba capitis 4. *Quis tu mons magne coram Zorobabel? in planum:* vbi Christi de Dæmone illustris victoria memoratur, vt eo locò fusè docuimus. Itaque habes Dæmonem montem magnum appellari: ardens verò idcircò dicitur, quòd inuidiæ facibus propter hominum salutem inflammatur. Meritò autem Dæmon hoc loco montis nomine exprimitur, quoniam cum per tyrannos, principes, ac dynastas, & Romani Imperij Augustos fidem oppugnauit, quasi mons magnus Ecclesiæ incubuit, eamque mole sua penè opprimere, & obruere videbatur: nam etiam ipsi mundani principes ob altitudinem montes dicuntur, veluti Esai. 2. *Et erit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice mõtium.* Dæmon igitur canente tuba secundo Angelo tanquàm mons magnus igne ardens missus dicitur vel à Deo permissiuè, vel aliquis Dæmon præcipuus à Lucifero, in idemq; cæteris Dæmonibus conspirantibus, in mare, quòd vel mundum, vel Ecclesiam propter baptismi aquam accipe, ad quam oppugnandam Gentilium principum tyrannide, atque potentia instar montis magno impetu ruit. Tum verò tertia pars maris versa est in sanguinem; quoniã multi effecti sunt martyres, vitamque, & sanguinem pro Christi fide, & religione profuderunt: vt iure tertia pars Ecclesiæ, aut etiam orbis sanguine cõspersa apparuerit; mortua etiam est tertia pars creaturarum, quæ in mari viuebant, hoc est, multi fideles, qui in mari Ecclesiæ instar piscium viuebant, persecutionum acerbitate deterriti fidem deserentes miserrimè perierunt. Tertia quoque pars nauium interijt; quoniam multi, qui propter doctrinæ, & sanctitatis opinionem inter cæteros eminebant instar nauiũ, & in Ecclesiæ mari in portum salutis reliquos vectare debuissent, vi tempestatis abrepti, atque ad persecutionis scopulos allisi miserandum fidei fecere naufragium.

Dæmon mons magnus.

Esai. 14. 13.

Zachar. 4. 7.

Esai. 2. 2.

Ecclesia, mare versum in sanguinem.

Naues viri sũt in Ecclesia eximij.

Cur Ecclesia mari, & fideles piscibus comparentur.

SECTIO X. 1

PER mare paulò antè Ecclesiam, per creaturas in mari viuentes fideles interpretati sumus: quæ expositio necuipiam ab Scripturæ, Patrumque consuetudine abhorrere videatur, sciendum in primis est Ecclesiam meritò appellari mare propter baptismi aquas; unde & mare rubrum illustrissimam fuisse baptismi figuram docent Tertullian⁹ libro de baptismo: *Populus,* inquit, *de Ægypto liberè expeditus vim Regis Ægypti per aquam transgressus euadit, ipsum Regem cũ totis copijs aqua extinxit: quæ figura manifestior in baptismi sacramento? liberantur de seculo nationes per aquam scilicet, & Diabolum dominatorem pristinum in aqua oppressũ dereliquunt.* Origenes homilia quinta super Numeros.

Tertul.

Baptismus in mari rubro figuratus.

Origenes.

D.Ambro. ros, D. Ambrosius lib. de ijs, qui mysterijs initiantur capite 3. & alij: probantq; ex verbis illis Pauli 1. Corinth. 10. *Quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari. Aduertis*, inquit Ambrosius, *quòd in illo Hebræorum transitu iam tunc sacri baptismatis figura præcesserit, in quo Ægyptius perijt, & Hebræus euasit? quid enim aliud in hoc quotidie sacramento docemur, nisi quòd culpa mergitur, & error aboletur?* Quoniã igitur baptismus mare est, meritò Ecclesia ratione baptismi, per quem patet in Ecclesiam ingressus, appellatur mare: ex quo etiam fit, vt eodem nexu Ioannes viros in Ecclesia eximios naues appellauerit. Vnde naues illæ poma portantes Iob 9. veteres Patres, Patriarchę, Prophetęque fuerunt, qui mare Christi figuris, vaticiniisque plenissimi tanquã naues pomis dulcissimis refertæ ad nos tam felicis nuntij odorem suauissimũ trãsmiserunt. Quid ni magni in Ecclesia heroes naues dicantur, cum potentes seculi principes etiam naues appellentur iuxtà illud Psal. 47. *In spiritu vehementi conteres naues Tharsis*: hoc est, vt interpretatur D. Hieronymus, humiliabis superbiam gentium: quotquot igitur à fide deficiunt totidem siue naues grãdiores, siue minora nauigia naufragiũ facere à Ioanne memorantur. A qua nauis similitudine non abhorruit Paulus cum dixit 1. Tim. 1. *Hoc præceptum commendo tibi fili Timothee secundùm præcedentes in te prophetias, vt milites in illis bonam militiam, habens fidem, & bonam conscientiam, quam quidam repellentes circà fidem naufragauerunt.*

1.Cor.10.1.

Viri sancti, naues.

Psal.47.8.

D.Hierony.

1.Tim.1.18.

2 Verùm quoniàm Ioannes non tantùm hoc loco nauium mentionem fecit, sed etiam creaturarum in mari viuentium, hoc est, piscium, per quos fideles intelleximus, eam quoque appellationem, quæ fidelium est peculiaris, Patrum monumentis testatam esse cõprobemus. Mitto D. Ambrosium libro 5. Hexam. capite sexto, vbi in vniuersũ omnes homines pisces esse probat ex Euangelio Matth. 13. vbi Christus ait regnum cœlorum simile esse reti misso in mare, & ex omni genere piscium congreganti: & ex illis verbis Christi ad Petrum Luc. 5. *Duc in altum, & laxate retia*: posset etiam afferre illud eiusdem Christi ad Petrum, & Andream Matth. 4. *Venite post me, & faciam vos fieri piscatores hominum.* Hac igitur vniuersorum hominum appellatione prætermissa Tertullianus docet peculiari ratione fideles idcircò creaturis in mari viuentibus conferri, quòd per baptismum regenerentur, nec nisi in baptismi fide, sicut etiam nec piscis nisi in aqua, possint viuere. Id quòd libro de baptismo contra Quintillam, quem Tertulliani esse dubitari non potest, his verbis cap. 1. confirmat. *Sed nos pisciculi secundùm ἰχθὺν nostrum Iesum Christum in aqua nascimur, nec aliter quàm in aqua permanendo salui sumus: ita Quintilla monstrosissima, cui nec integrè quidem docendi ius erat, optimè norat pisciculos necare de aqua auferens.* Disputat enim eo libro Tertullianus aduersùs Quintillam fœminam hæresis illius nefariæ auctorem, quæ baptismum ad salutem necessarium esse pernegabat: quam fœminam Tertullianus initio statim eius libelli appellat viperam, & aspidem, quòd baptismi aquas fugeret: *Nam*, inquit, *ferè viperæ, & aspides, ipsique reguli serpentes arida, & inaquosa sectantur.* Eadem est D. Hieronymi sententia in commentarijs super Iob in illa verba cap. 12. *Nimirum interroga iumenta, & docebunt te: & volatilia cœli, & indicabunt tibi. Loquere terræ, & respondebit tibi, & narrabunt pisces maris*: vbi duas eius appellationis rationes affert. *Volucres*, inquit, *sunt, qui sursùm corda habent, & cœlestia concupiscunt, vel qui obuiam Christo in aera ex mortuis ituri sunt: pisces verò, qui inter fluctus mundi istius, tempestatesque natantes tuta sibi loca æternitatis, & quieta prospiciunt: vel illi pisces intelligendi sunt, qui per aquam vitam accipiũt qui confestim de fonte baptismi migrant ad Christum.* Idem docent D. Ambros. lib. 3. de virginibus in calce libri, & lib. 3. de Sacram. cap. 1. & D. Aug. tract. 123. in Ioannem. Quòd verò Tertullian⁹ loco citato Christum, ἰχθὺν, idest, piscem appellat, alij quoque Patres tradiderunt, docentque adumbratum fuisse in pisce

Fideles cur dicantur pisces.

D.Ambr.

Matth.13.

Luc.5.4.

Matth.4.19.

Tertul.

Quintillę hæresis.

D.Hieron.

Iob.12.7.

D.Ambro.

D. August.

Christus piscis dicitur.

pisce illo asso, quem super prunas positũ discipuli repererunt in littore, vbi Christus se iterùm Petro, & aliis quibusdam discipulis post resurrectionẽ ostendit. Ioan. 21. Et quidem non caret mysterio, quòd CHRISTVS ἰχθὺς Græcè appellatur, quoniam eo Græco nomine nomen ipsum CHRISTI, Diuinitasq; symbolicè comprehenditur: ex omnibus enim eius nominis literis, si singula reddas nomina, hanc sententiam conficies, ἰησοῦς χριστὸς θεοῦ υἱὸς σωτήρ, hoc est, *Iesus Christus Dei filius saluator*: & obseruauit Diuus Augustinus libro decimo octauo de ciuitate cap. vigesimo tertio, vbi refert virum clarissimum Flauianum hominem facillimæ facundiæ, multæq; doctrinæ, cum de Christo colloqueretur, Græcum sibi codicem protulisse carmina Sibyllæ Erythrææ continentem, & quodam loco ostendisse in capitibus versuum ordinem literarum ita se habentem, vt ea infrà, quæ commemorauimus, ordine legerentur, easdemquè literas nomen hoc Græcum ἰχθὺς, idest, piscis cõponere: *In quo nomine*, inquit, *mysticè intelligitur Christus, eoquòd in huius mortalitatis abysso velut in aquarum profunditate viuus, hoc est, sine peccato esse potuerit.* Porrò sibyllæ carmina, quæ Augustinus commemorat, huiusmodi erant.

Sibyllæ carmina acrostica.

ἰδρώσει γὰρ χθὼν, κρίσεως σημεῖον ὅτ' ἔσται,
ἥξει δ' οὐρανόθεν βασιλεὺς αἰῶσιν ὁ μέλλων
σάρκα παρὼν κρῖναι πᾶσαν, καὶ κόσμον ἅπαντα.
ὄψονται δὲ θεὸν μέροπες πιστοὶ καὶ ἄπιστοι
ὕψιστον μετὰ τῶν ἁγίων ἐπὶ τέρμα χρόνοιο
σαρκοφόρον, ψυχὰς δ' ἀνθρώπων ἐπὶ βήματι κρίνει.
χέρσος ὅτ' ἄν ποτε κόσμος ὅλος καὶ ἄκανθαι γένηται.
ῥίψωσι τ' εἴδωλα βροτοὶ καὶ πλοῦτον ἅπαντα.
ἐκκαύσει δὲ τὸ πῦρ γῆν, οὐρανὸν, ἠδὲ θάλασσαν,
ἰχνεύων ῥήξει τε πύλας εἱρκτῆς αἴδαο,
σάρξ τότε πᾶσα νεκρῶν ἐς ἐλευθέριον φάος ἥξει.
τοὺς ἁγίους ἀνόμους τε τὸ πῦρ αἰῶσιν ἐλέγξει.
ὁππόσα τις πράξας ἔλαθεν, τότε πάντα λαλήσει.
στήθεα γὰρ ζοφόεντα θεὸς φωστῆρσιν ἀνοίξει.
θρῆνος δ' ἐκ πάντων ἔσται, καὶ βρυγμὸς ὀδόντων.
ἐκλείψει σέλας ἡλίου, ἄστρων τε χορεῖαι.
οὐρανὸν εἱλίξει, μήνης δέ τε φέγγος ὀλεῖται.
ὑψώσει δὲ φάραγγας, ὀλεῖ δ' ὑψώματα βουνῶν.
ὕψος δ' οὐκ ἔτι λυγρὸν ἐν ἀνθρώποισι φανεῖται.
ἶσα τ' ὄρη πεδίοις ἔσται, καὶ πᾶσα θάλασσα
οὐκ εἰς πλοῦν ἥξει, γῆ γὰρ φρυχθεῖσα κεραυνῷ
σὺν πηγαῖς ποταμοὶ καχλάζοντες λείψουσι
σάλπιγξ δ' οὐρανόθεν φωνὴν πολύθρηνον ἀφήσει,
ὠρύουσα μύσος μέλεον, καὶ πήματα κόσμου.
ταρταρόεν δὲ χάος τότε δείξει γαῖα χανοῦσα.
ἥξουσι δ' ἐπὶ βῆμα θεοῦ βασιλῆες ἅπαντες.
ῥεύσει δ' οὐρανόθεν ποταμὸς πυρὸς ἠδέ γε θείου.

Horum carminum primas si accipias literas, efficies à nobis superiùs commemoratam sententiam, quam per cõpendium in nomine græco ἰχθὺς contineri diximus. Ea verò, vt intelligas, eodem artificio, mysterioq; seruato sic Latinè poteris reddere.

Iudicii signũ tellus sudoribus edet.
Ex cælo veniet rex tempus in omne futurus:
Scilicet vt carnem omnem, vt totum iudicet orbem.
Vndè Deum fidi, diffidenteq; videbunt
Summum cum sanctis in secli fine sedentem:

Corporeorum animas hominum qui iudicet: olim
Horrebit totus cum densis vepribus orbis.
Reijcient & opes homines, simulacraq; cuncta:
Incendetque fores flāma ingens carceris Orci.
Sanctorumq; omnis caro libera reddita lucem
Tunc repetet: semper crubiabit flāma scelestos.
Vtque quis occultè peccauerit, omnia dicet,
Sub lucemq; Deus reserabit pectora clausa.
Dentes stridebunt: crebrescent vndique luctus:
Et lux deficiet, solemque, nitentiaq; astra,
Inuoluet cælos, & lunæ splendor obibit.
Fossas attollet, iuga deprimet ardua montes,
Impedietque nihil mortales amplius altum.
Longa carina fretum non scindet: montibus arua
Ipsa æquabuntur: nam fulmine torrida tellus,
Vnaque & sicci fontes, & flumina hiabunt:
Sylerrisque sono tristi tuba clāget aboris,
Orbe gemens facinus miserum, variosque labores.
Tartareumq; chaos monstrabit terra dehiscens.
Et coram hic Domino reges sistentur ad vnum.
Reddetur cælis ignisque, & sulphuris amnis.

Tertio Angelo tuba canente stellā magna, quę dicebatur Absinthium, cecidit in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum, quę in absinthium conuersę fuerunt.

SECTIO XI.

1 VBI TERTIVS Angelus tuba cecinit, vidit Ioannes cecidisse de cælo stellam magnam ardentem tanquàm faculam, seu, vt habetur Græcè, quasi lampadem, cecidisseque in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum: quæ stella dicebatur Absinthium: factamque statim fuisse tertiam partem aquarum absinthium, hoc est, instar absinthij amarissimam, eamque ob causam multos homines perijsse. Tertius hic Angelus tertium concionatorum ordinem in tertia Ecclesiæ ætate significat: quorum prædicationi Hæretici restiterunt: sicut secundo Angelo Tyranni, ac Principes, vt superiùs diximus: nec enim tantùm fidem nostram impugnauit Principum, Tyrannorumque potentia, sed etiam Hæreticorum insania, qui post tyrannorum persecutionem longè difficilius, atque funestius bellum aduersùs Ecclesiam susceperunt. Itaque hoc loco per stellam magnam ardentem tanquàm faculam hæresum principes designantur. Est enim Ecclesia veluti cælum quoddam, quod viris doctrina præstantibus quasi syderibus micat, quæ quidē sydera cadere

Tertius Angelus tertium concionatorum ordo.

Ecclesia cœlũ, Doctores sydera dicuntur. D. Gregor.

dere dicuntur, cum in peccata, hæresimque potissimùm delabuntur, quem admodùm docet D. Gregorius lib. 32. Moralium cap. decimo quarto, tractãs illud Apocalypsis duodecimo, cum dicitur draco traxisse cauda tertiam partem stellarum. *Cælum*, inquit, *Ecclesia est, quæ in hac nocte vitæ præsentis dum in se innumeras Sanctorum virtutes continet, quasi radiantibus syderibus fulget: quarè stellas de cælo in terram cadere est nonnullos relicta spe cælestiũ dracone duce ad ambitum gloriæ secularis inhiare: vndè Danielis cap. 8. sub Regis Anthiochi specie aduersùs hanc draconis caudam loquitur dicens: Deiecit de fortitudine, & de stellis, & conculcauit eas. De fortitudine enim, & de stellis deijcit, cum nonnullos & luce iustitiæ resplendentes, & virtute operis robustos frãgit.*

Dan. 8. 10.

Hæc ille. Huiusmodi igitur stellæ potissimùm sũt hæresum auctores, & principes: vndè & Iudas in sua epistola canonica, eos sydera errantia vocauit: qui tametsi stellæ propter doctrinæ splendorem prima facie videantur, tamen non vt stellæ lucent, sed vt faculæ tantùm ardent; est enim faculæ lumen obscurum, fumoq; permistum: sic enim Hæreticorum dogmata non illustria, sed tenebrosa sunt, tantumq; speciem quandam luminis, hoc est, veritatis præferentia; fumo tamen, ac tenebris permista, quibus eius sectatores inuoluuntur præter superbiam etiam, & fastum, qui fumo ipso exprimitur: iactant enim Hæretici doctrinam, populiquè rumusculos consectãtur, cùm à Christiana humilitate longè abhorreant; itaque nihil aliud, quàm fumos vendunt. Meritò verò stella dicebatur Absinthium, quod amarissimum est: quoniam quisquè Hęresiarcha, tametsi propter morum licentiam, quam pollicetur, dulcedine quadam perfundere mentes hominum videatur, tamen re ipsa amaritudinem, mortemquè ipsam affert mortalibus, qui tandem sentiunt nihil veræ dulcedinis, & suauitatis ex suis erroribus, flagitiisquè suis animis instillari, sed amaritudinem, stimulosq; conscientiæ, quibus subindè feriuntur, & cruciantur, intelliguntq; sub ea fallacis dulcedinis imagine tanquàm sub dulci veneno pestem, mortemquè animarum delitescere: id quod non totum ad præsentis vitæ statum, sed etiam & maximè ad futurum seculum referri debet: tunc enim haud dubiè Hæretici omnes perspicient, quantam ipsis amaritudinem hęresum principes specioso, & fallaci dulcedinis nomine propinarint.

Hęresum auctores sydera errantia. Iudę 1. 13.

Quod verò stella dicitur in tertiam partem fluminum & in fontes aquarũ fuisse delapsam, easquè in absinthium conuertisse, illud significat magnam partem Scripturarum, quæ fontes hoc loco appellantur; magnam etiam partem doctrinæ Patrum, qui tanquàm flumina ex Scripturæ Sacræ fontibus fluxerunt, fuisse ab Hæreticis deprauatam: siquidem ex sacrarum literarum testimoniis perperàm intellectis, veterumquè Patrum scriptis ad suos errores per vim detortis errores suos astruere, & cõfirmare conati sunt. Itaq; tertia pars fontium, hoc est, bona pars tum veteris, tum noui instrumenti; tertia etiam pars fluminum, hoc est, bona pars doctrinæ Patrum in absinthium conuersa dicitur: quoniam Hæreticorum opera factum est, vt cum Scriptura sacra, tum sanctorum Patrum Scripta rudibus, & imperitis eandem hæresum amaritudinem continere, atque eosdem errores sonare viderentur: ex quo illud effectum, vt quàmplurimi homines ex aquarum potu interierint; *Quia amaræ*, inquit, *factæ sunt*, hoc est, vt plurimi ex deprauatis Scripturæ, Patrumq; voluminibus bibentes hæresim, errorem què hauserint, atque per amisionem fidei, charitatisquè in spiritualem animæ mortem incurrerint. Porrò tametsi per stellam istam in vniuersum Hęresiarchas accipiendos esse dixerimus, quippe qui in huius stellæ, quam descripsimus cum Ioanne, pestilentem vim, letalemq; naturam vniuersi conueniunt, cuiusmodi fuere Manes, à quo Manichęi, Arius, Pelagius, Macedonius, aliiq; huiusmodi pestes: tñ verisimile putamus hac stella, quæ de cęlo cecidit, peculiari ratione vel Pelagium, vt Lyran & Pet. Aureolus

2 Scripturę, & Patrum doctrina ab Hęreticis deprauatur

Stella de cælo cadens Pelagius vel Arius.

Lyranus. Petr. Aureo.

in commentarijs huius existimarunt; vel certè Arium expressum fuisse: quia enim & Ariana, & Pelagiana hæresis magnas in Ecclesia turbas concitarũt, multasque orbis prouincias veneni sui amaritudine infecerunt; & præcipua nostræ fidei firmamenta labefactare, & conuellere conatæ sunt (siquidem illa Diuinitatem filij, ista necessitatẽ gratiæ pernegabat:) non indignum est credere in stella ista de cælo cadente vel Arium, vel Pelagium, & in prodigiis, quæ consequuta sunt, cladem, & vastitatem, quæ Ecclesiæ fontes, ac flumina, magnamq; partem fidelium peruasit, fuisse Ioanni multò antè mostratam.

3 Caput hæresis Arianæ.

Porrò ne hoc quoq; desideres, Arij presbyteri Alexandrini hæresis illa fuit Filium non ex substantia Patris genitum, sed naturæ Patris, & essentiæ omninò expertem esse, natura, & facultate prorsùs diuersum, factum tamen ad perfectam procreatoris similitudinem. Itaq; non eiusdem, sed similis esse substãtiæ, hoc est, non ὁμοούσιον, sed ὁμοιούσιον, atq; adeò non Deum esse, sed creaturam: id verò corrupto Scripturæ fonte elicere conabatur ex Prou. 8. cum dicitur: *Deus condidit me in initio viarum suarum*: sic enim Græcè legimus apud Septuag. κύριος ἔκτισέ με: nec verò aiebat rectè colligi eãdem Filij cum Patre naturam ex eo, quòd genitus in Diuinis literis diceretur; siquidem & apud Esaiam c. 1. Dominus ipse de hominibus loquens sic ait: *filios genui, & exaltaui: ipsi autem spreuerunt me.* Et Deut. 32. *Deum, qui te genuit, dereliquisti.* Ita Arius Scripturæ Diuinæ fontes in absinthium conuertebat, vt hæresim suam statueret. Quod verò ad flumina attinet, per quæ Patrũ scripta intelleximus, quorum etiam bonam partem eadem stella corrupit, cõstat Arianos Clementis Alexandrini opera, vbicunq; veram, & orthodoxam de Trinitate doctrinam astruebat, corrupisse, quemadmodùm Cardinalis Baronius tomo 2. Annalium rectè colligit ex Ruffino in Apologia pro Origene, vbi sic scribit Ruffinus. *Clemens, alius presbyter, & magister Ecclesiæ illius in omnibus penè libris suis Trinitatis gloriam, atq; æternitatem vnam, eandemq; designat, & interdum inuenimus aliqua eius capitula, in quibus filium Dei creaturam dicit. Nam quidem credibile est de tanto viro tam in omnibus Catholico, tamq; erudito, vt vel sibi contraria senserit, vel ea, quæ de Deo non dicam credere, sed audire quidem impium est, scripta reliquerit?* Hæc ille. Deniq; quàm multi homines propter aquarum amaritudinem, & vitium interierint, facilè intuebitur, qui temporum illorum turbines, procellasq; cogitatione versauerit: videbit nimirùm omnes propemodùm per Orientem fundatas Ecclesias Arianæ impietatis & procella penè oppressas, & turpitudine inquinatas: quamobrem verè dixit Hieronymus: *Ingemiscens orbis terrarum Arianum se esse miratus est:* donec Nicænũ primum concilium sub Constantino Magno à Syluestro Pontifice Maximo conuocatum eam hæresim manifestariam damnauit, veritate Catholica de sacrosancto Triadis mysterio, triumq; Diuinarum personarum æqualitate, præcipueq; de eadẽ Filij cũ Patre substãtia, Diuinitate, æternitate cõstituta.

Prouer. 8. 22.

Esai. 1. 2.

Deut. 32. 18.

Baronius.

Ruffinus.

Clementis Alexandrini opera per Arianos corrupta.

Hieronymus.

14 Quod verò ad Pelagium spectat, is fuit professione Monachus, gente Britãnus. Eius hæresis duodecim capitibus comprehenditur, quæ in synodo Palęstina compulsus est damnare, quæ nisi anathematizaret, vt ibidem habetur, ipse anathematizatus fuisset.

Pelagij hæresis 12. capitibus comprehensa.

Primò igitur dicebat Adam mortalem factum, qui siue peccasset, siue non peccasset, mortuus esset. Secũdò, quòd peccatum ipsius ipsum solum, & nõ genus humanum læserit. Tertiò, quòd infantes nuper nati in illo statu sint, in quo Adam ante præuaricationem fuit. Quartò, quod per mortem, & præuaricationem Adæ non omne genus humanum moriatur, & quòd per resurrectionem Christi non omne genus humanum resurgat. Quintò, quòd infantes, etiam si non baptizentur, vitam æternã habere possunt. Sextò diuites baptizatos, nisi omnibus abrenuncient, nõ posse habere regnum Dei; nec reputari illis, siquid boni facere visi fuerint. Septimò, gratiam, atque adiutorium

Dei

Dei non ad singulos actus donari, sed de libero esse arbitrio vel in lege, atque doctrina. Octauò gratiam Dei, quam primam vocamus, secundùm merita nostra dari. Nonò filios Dei nõ posse vocari, nisi in omni modo absq; omni peccato fuerint effecti. Decimò non esse liberum arbitrium, si Dei indigeat auxilio; quoniam in propria voluntate habet vnusquisque facere aliquid, vel non facere. Vndecimò victoriam nostram non esse ex Dei adiutorio, sed ex libero arbitrio. Duodecimò, quod petentibus veniam non detur secundùm gratiam, & misericordiã Dei, sed secundùm merita, & laborem eorum, qui per pœnitentiam digni fuerint misericordia. Hæc erant præcipua capita Pelagianæ impietatis præter alia, quæ D. Hieronymus, & D. August. in libris contrà Pelagianos in lucem protulerunt: sed illa duodecim capita, quæ retulimus, in illa synodo damnauit Pelagius, sed posteà ad vomitum reuersus contrarijs scriptis, quę in synodo Palæstinę professus fuerat, euertit, vt auctor est D. August. lib. de hæres. ad Quoduultdeum cap. 88.

D. Aug.

Quis non videt meritò Pelagium posse existimari stellam istam fuisse de cœlo siue religionis, siue Ecclesiæ delapsam, quæ dicta sit Absinthiũ, quòd nobis diuinę gratiæ dulcedinem auferre conatus sit, & deprauati per peccatum liberi arbitrij amaritudinem propinare? Is nimirùm tertiam, hoc est, bonam partem fontium, hoc est, Diuinarum literarum in absinthium conuertit, cũ loca omnia, ac testimonia Scripturæ, quę de libero arbitrio disserebãt, ita corrupit, vt ex ijs falsò astrueret liberum arbitrium proprijs viribus salutem consequi posse; neque ad id Diuinæ gratię præsidijs indigere. Seu potiùs cecidit stella in tertiam partem fluminum, & fontes aquarum, quoniam Pelagius gratiæ, & baptismi necessitatem tollebat; & quoniam non in Ecclesia vniuersa, sed multis in partibus hęresum suarum venena euomuit, ideircò in tertiam tantùm partem fluminũ cecidisse dicitur: vndè subiungitur, quòd tertia pars aquarum facta sit in absinthium; eoquòd magna Ecclesiæ pars fuit eo infecta errore, multiq; homines mortui sunt propter aquarum amaritudinem: quoniam multi infantes suos non baptizabant: quo fiebat, vt infantes illi damnarentur, multiq; prætereà ex adultis eodem hæresis veneno epoto deperibant. Itaquè multi propter aquarum vtpotè hæretico veneno infectarum amaritudinem amissa fide, gratiaq; Diuina perierunt, vt apparet ex ijs, quæ scribit D. Hieron. lib. 4. comment. in Hierem. in ipsa præfat. quæ est ad Eusebium. *Multis, inquit, de toto hoc orbe confluentium turbis, & sanctorum fratrum, monasterijque curis occupatus cõmentarios in Hieremiam per interualla dictabã, vt quod deerat otio, superesset industriæ: cùm subitò hæresis Pythagoræ, & Zenonis ἀπαθείας καὶ ἀναμαρτησίας, idest, impassibilitatis, & impeccantiæ, quæ olim in Origene, & dudum in discipulis eius Grannio, Euagrioquè Pontico, & Iouiniano iugulata est, cœpit reuiuiscere, vt non solùm in Occidentis, sed in Oriẽtis partibus sibilare, & in quibusdam insulis, præcipuequè Siciliæ, & Rhodi maculare plerosque, & crescere per dies singulos, dum secretò docent, & publicè negant.* Hæc ille. Loqui autem Hieronymum de Pelagianis, qui præter errores connumeratos homines per naturę vires ἀναμαρτήτους, idest, impeccabiles faciebant; perspicuum est ex sequẽtibus, cum citat libros suos, quos aduersùs Pelagium antè conscripserat. Hæc eò diximus, vt ostenderemus, quã aptè, quæ de Hæreticis in vniuersum sub huius stellę nomine disputauimus, peculiari ratione siue ad Arium, siue ad Pelagium à plerisquè referantur.

D. Hieron.

Quantùm Ecclesiæ nocuerit Pelagius.

Porrò illud cũ Aretha aduerte absinthium, etsi amarissimum sit, visum tamen acuere; sic enim omnes Hæretici, etsi turbulenti, & amarissimi fuerunt, multumq; tristitiæ, & laboris Catholicis attulerunt; visum tamen Ecclesiæ magis acuerunt, quippè quæ per eã occasionem perspicacior Diuinitùs in fide reddita coactis conciliis ad hæresum zizania ex Dominico agro auellenda quàmplurima religionis mysteria, quæ obscuriora videbantur, suis 6

Arethas.

Hęretici visũ Ecclesię magis acuerunt.

amplius

amplius decretis, & sanctionibus illustrauit.

Non solam hęresim, sed quod uis lethale peccatum merito absinthio comparari.

SECTIO XII.

I VT EA, quæ in superioribus de hęresum amaritudine dicta sunt, illustriora reddantur, dicemus hac sectione nonnulla de cuiusuis lethalis peccati amarissimo felle, ac veneno; cuius amaritudinis symbolum in absinthio propositum à Ioanne fuisse docuimus. Sciendum igitur absinthium herbam esse amarissimam, ex eoque factum, vt pro rebus amarissimis accipiatur. Vndè Hieremias nomine Iudaici populi, quē in Threnis auctore Hieron. repræsentabat, laborum suorum, quibus iustè à Deo feriebatur, amaritudinem describens dixit Thren. 3. *Repleuit me amaritudinibus: & inebriauit me absinthio.* Id quod etiam Hieron. docet mysticè exponi posse de laboribus, quos mundi huius sectatores quasi per ebrietatem tolerant. *Qui enim,* inquit, *absinthio inebriatur, id quidem, quod sumit, amarum est; & tamen non intelligit præ ebrietate eandem amaritudinem, qua repletur: sic nanque humanum genus recto Dei iudicio in calamitatibus suis sibi dimissum, atque per easdem voluptates spontaneis tribulationibus traditum absinthio est ebrium, quia & amara sunt, quæ pro huius vitæ amore tolerat; & tamen eandem amaritudinem cæcitate cupiditatis quasi insensibilitate ebrietatis ignorat.* Hæc Hieron. Nec verò desunt alij, qui Christum eis verbis loquentem, & conquerentem de Iudaico populo faciunt, qui eum passione amarissima quasi absinthio dicatur inebriasse: vndè etiam ortum est, vt ad amaritudinem, quæ peccatum consequitur, exprimendam vsurpetur, veluti Prou. 5. *Fauus distillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius: nouissima autem illius amara quasi absinthium:* quià vt interpretatur Lyran. quemadmodum absinthium in visceribus ab aliquo sumptum amarescit; ita peccatum admissum intrà ipsam conscientiam amaritudinem generat; quæ tanta est, vt vel ipsum Deum natura suauissimum amarum, idest, iratum efficiat iuxtà illud Oseę 14. *Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum suum.* Etenim, vt auctor est Origin. homil. 12. super Ezech. absinthium vsque adeò est amarum, vt melli succus eius iniectus amaritudine vincat suauitatē mellis, & cogat amarum esse, quod dulce est. Id quod magis adhuc amaritudinem peccati declarat, quòd Deum ipsum natura sua melle dulciorem reddit amarum, quemadmodum ipse conqueritur Oseæ 12. *Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus suis:* quasi diceret, vt ait D. Hieron. in eum locum, sceleribus suis amarum me fecit esse, qui dulcis sum. Quā eandē ob causā domus Israel appellatur domus exasperatrix, & exasperans apud Ezechielem multis in locis, veluti cap. 23. & 12. quoniam criminibus suis Deum natura mitem asperum reddebat.

Peccati amaritudo.

Thren. 3. 15.

Hieronymus.

Prou. 5. 4.

Lyranus.

Oseę 14. 1.

Origenes.

Oseę 12. 14.

D. Hieron.

2 Eadē peccati amaritudo nomine fellis, & lethiferi veneni exprimitur Deuteron. 32. *Vua eorum vua fellis, & botri amarissimi: fel draconum vinum eorum, & venenum aspidum insanabile:* vbi est aduertendum aspides cum quadam voluptate interimere; quod maximè quadrat in peccati venenum. Sed luculentiùs idē habes Iob 20. *Cum dulce fuerit in ore eius malum, abscondet illud sub lingua sua. Panis eius in vtero illius vertitur in fel aspidum intrinsecùs: Diuitias, quas deuorauit, euomet, & de ventre illius abstrahet eas Deus. Caput aspidum suget, & occidet eum lingua viperæ.* Quo loco in primis peccatum pani confertur; deindè describitur impius, qui sceleribus suis delectatur, & præ iucunditate, quam sentit, comparatur homini comedenti rem aliquam suauissimam, quam solet, antequàm deglutiat, in ore versare, voluere, atque reuoluere; sed tandem peccatum ei vertitur in fel aspidum, idest, exitium amarissimum, cùm apud Inferos sempiternis afficia-

Deut. 32. 32.

Peccati venenū.

Iob. 20. 12.

Peccati exitus amarissimus.

tur cruciatibus. Id quod ampliùs illa similitudine explicatur, *Caput aspidum suget*: constat enim aspides, & in vniuersum serpentes, qui morsu interimunt, venenum habere in capite. Itaque caput aspidum sugere est amarissimum, & lethale venenum haurire in sceleribus perpetrandis. De eodem pane sermo est Prou. 20. *Suauis est homini panis mēdacij: & posteà implebitur os ei⁹ calculo*, seu, vt alij vertunt, *arena*. Dictū est autem *Calculo* pro calculis, siue lapillis minorib⁹, qui si pani misceantur, dentes lædunt, & ad stomachum non faciunt iuxtà illud Thren. 3. *Fregit ad numerum dentes meos, cibauit me cinere*: vbi pro eo, quod nos habemus *ad numerum*, Hebraicè est *Lapillo*: significatur igitur opes mendaciis, & fraudib⁹ quæsitas, quamuis initio gratæ videantur, posteà tamen cum possidentur, insuaues solere esse, & noxias; veluti si panis, quo aliquis vesceretur, permistos haberet lapillos, & arenulas. Id quod potest in vniuersum peccato accommodari, quod admistos habet lapillos, quib⁹ dentes franguntur vel propter conscientiæ aculeos, vel propter plurimorū malorum, quæ consequi solent, asperitatem, vel denique quià tandem à Deo apud inferos acerrimè punientur. Hoc ipsum Eccli. 21. alia non minùs eleganti similitudine declaratur, cū dicitur: *Quasi à facie colubri fuge peccata*: vbi nō incōcinnè plerīq; volūt ad serpētē illū alludi, qui Euā decepit Genes. 3. quem Magist. sentent. in Gen. cap. 21. D. Bonau. 2. sentent. d. 2. q. 2. Carth. in cap. 3. Genesis, & Beda ab iisdem citatus existimarunt fuisse genus quoddam serpentis, vultum referens virgineum pulcherrimum, cœtera serpentis imaginem repræsentans; de cuius opinionis veritate non est modò disputandum; sed illud interim adnotandum admoneri Adami posteros, vt quasi à facie colubri, siue serpentis illius peccatum fugiant, idest, nè se decipi sinant primo eius aspectu in speciē pulchro: quoniam, etiamsi facies ipsa, idest, initia speciosa videantur, verè tamen toto reliquo corpore serpens est, qui instillato per morsum veneno accedētes interimit, cum primis ipsis delectationis illecebris pulchram, & amabilem virginis faciem mentiatur: illudq; meminerint dictum à Paulo Rom. 6. stipendia peccati mortem esse. E contrario verò de Diuina gratia dicitur Eclis. 24. *Transite ad me omnes, qui concupiscitis me, & à generationibus meis implemini. Spiritus enim meus super mel dulcis, & hæreditas mea super mel, & fauum.*

Prou. 20. 17.
Thren. 3. 16.
Eccli. 21. 2.
Gen. 3.
Magister sententiarum.
D. Bonau.
Carthus.
Beda.
Rom. 6.
Eccli. 24. 26.

Quarto Angelo tuba canente percutitur tertia pars solis, lunę, & stellarum.

SECTIO. XIII.

1

QVARTO Angelo tuba canente narrat Ioannes percussam fuisse tertiā partem solis, tertiam quoque lunæ, & stellarum, ita vt tertia pars eorum obscuraretur, & diei non luceret pars tertia, noctisque similiter. In tuba istius quarti Angeli, iuxta eam expositionem, quam persequimur, quartus prædicatorum fidei ordo in quarta Ecclesiæ ætate exprimitur, quibus fidem, doctrinamque Euangelicam prædicantibus ea, quæ Ioannes commemorat, prodigia acciderunt. Etenim manifestis Hæreticis, qui in tertia tuba aduersùs Ecclesiam insurrexerant, euersis, eorumque erroribus per sacrosancta concilia, & sanctorum Patrum scripta profligatis, alia Hypocritarum, & Pseudoprophetarū pestis erupit, sensimque serpere in Ecclesia cœpta est; quos Dæmon quasi per occultos, & subterraneos cuniculos ad subruendam fidei, morumque fabricam intulit. Nam cum videret non potuisse se aperto Marte siuè per Iudęos in prima tuba, siue per Tyrannos in secunda, siue per manifestarios, refractariosque Hæreticos in tertia fundatum, atq; Diuina ope stabilitum, Ecclesiæ regnum excidere: occultas sibi Hypocritarum machinas admouendas putauit, qui se se in Angelos lucis transfigurātes noua

Quartus Angelus quartū prædicatorum ordinem repręsentat.

Hypocritę, & Pseudoprophetę.

dogmata quasi Diuinitùs accepta oracula sub sanctitatis, quã exteri⁹ præferebãt, specie vẽditabãt; ex quo fiebat, vt plurimos ea ratione seducerẽt. Itaq; meritò tertia; i. magna pars solis dicitur obscurata; quoniam Christus, qui tanquàm verus sol per fidem in corde credentiũ splendet, tunc in multis amisso fidei radio non lucebat; quin potiùs ipsius lumen, veritatisq; cognitio in bona parte fidelium deperibat: hoc enim est tertiã partem solis obscuratã fuisse, nõ quòd sol ipse aliquod in se lumen, splendoremq; amitteret, sed quòd cum fideles Pseudoprophetarum imposturis decepti non admitterent. Ex quo etiam accidebat, vt tertia pars lunæ, hoc est, bona pars Ecclesiæ interiectu, atq; interpositu nubium, quas Pseudoprophetæ ementito nomine sanctitatis opponebant, deficeret: tertia etiam pars stellarum, hoc est, Ecclesiæ Doctorum iisdem tenebris implicita non micaret: cùm temerè scilicet Hypocritis Diuinum afflatum, & instinctum falsò sibi arrogãtibus adhærebant. Deniq; cum tertia pars solis fuisset obscurata, effectũ est, vt tertia pars diei non luceret: cùmq; tertia lunæ, stellarumq; pars lucem, & splẽdorem amisisset, tertia quoq; pars nocturnę lucis deperiret. Per diem iustos, per noctem peccatores intellige; iuxtà illud Pauli: *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino*: vel certè diei nomine perfectos, noctis verò imperfectos fideles accipe, cuius diei, atq; noctis tertia, hoc est, bona pars ob solis, lunæ, stellarumq; obscuratam lucem dicitur non luxisse, quoniam tum ex perfectis, tum ex imperfectis, tum ex iustis, tum etiam ex peccatoribus fidei lumẽ, & charitatis splẽdorem amiserunt. Alij diem nouum testamentum, noctem vetus interpretantur iuxtà illud Rom. 13. *Nox præcessit, Dies autem appropinquauit*: secundum quam expositionem vtriusq; tertia pars dicitur obscurata; quoniam Pseudoprophetæ vtriusq; instrumenti testimonijs clarissimis falsis interpretationibus, quas se è cælo hausisse mentiebantur, tenebras, & caliginem offuderunt, vt magna eorum pars apud imperitos potissimùm suam lucem, atq; splẽdorem minimè retinere videretur.

Dies iustos, perfectosque significat, nox peccatores, & imperfectos. Ephes. 5. 8.

Rom. 13. 12. Nouum testamentum dies, vetus nox dicitur.

Fuerunt ista Hypocritarum, & Pseudoprophetarum tempora alijs quoq; scripturæ sacræ locis prænunciata: nã in primis Christus id multò ante prędixit Matth. 7. *Attendite à falsis Prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecùs autem sunt lupi rapaces.* Et Paulus primæ Tim. 4. *Spiritus autem manifestè dicit, quia in nouissimis temporibus discedent quidam à fide attendentes spiritibus erroris, & doctrinis Dæmoniorum, in hypocrisi loquentium mendaciũ, & cauteriatam habentium suam conscientiam, prohibentium nubere, abstinere à cibis, quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & ijs, qui cognouerunt veritatem.* Vbi cernis non loqui Paulum de manifestarijs Hæreticis, qui videlicet aperto Marte Ecclesiæ bellum indicant; sed de occultis, & per hypocrisim suos errores tanquàm Diuina oracula vẽditantibus. Quod verò eiusmodi Hæreticos ait cauteriatam habere consciẽtiam, sic à Theodoreto exponitur, vt horum Hæreticorum stupor ea similitudine declaretur. *Cauteriatam*, inquit, *habentes conscientiam eos vocauit, stuporem eorum extremum docens: locus enim cauterij morte affectus priorem sensum amittit.* Potest quoq; ita accipi, vt explicetur obstinata similium Hypocritarum malitia; nota enim, quæ cauterio inuritur, deleri non potest. Ad eiusmodi Hæreticos spectat illud Colos. 2. *Nemo vos seducat volens in humilitate, & religione Angelorum*: quem locum quamuis plerique ad eos referant, qui docebant legem veterem seruandam esse, eoquòd data esset per Angelos, tamen ad hypocrisim refert D. Hieron. *Nemo*, inquit, *ficta humilitate superbus, & Angelos se videre mentiens frustra se super homines iactet, qui visiones à suo corde loquitur.* Et multò luculẽtiùs D. Thomas, iuxtà cuius sententiam Pseudoapostoli seducebant in humilitate, introducentes legalia, quia vtebãtur simulata sanctitate. Porro sanctitas in duobus consistit, videlicet in humili conuersatione; & cultu Dei: isti autem Pseudoapostoli præ se ferebant humilitatem: vt enim dicitur Eccli. 19 *Est, qui nequiter humiliat se, & interiora eius ple*

2

Matt. 7. 15.

1. Tim. 4. 1.

Theodoretus. Hypocritæ, & Pseudoprophetæ cauteriatã conscientiam habent.

Hypocritarũ malitia.

Coloss. 2. 18.

D. Hieron.

D. Thom.

Sanctitas in quo consistat.

Eccli. 19. 23.

ra sunt dolo. Præterea magnum Dei cultum simulabant; vndè subiungitur, *& in religione Angelorum*; quoniam id omni contentione procurabant, vt Angeli, hoc est, veri Dei nuntij, & Prophetæ viderentur. Non est prætereunda obseruatio Theodoreti aientis Græcè pro *Seducat* esse *καταβραβευέτω*, Græcos verò appellare *βραβευτὰς* iudices eorum, qui in certaminibus decertât, *καταβραβεύειν* autem esse *βραβευτοῦ*, hoc est, iudicis certatorum malè fungi officio, & quæ victoribus debentur præmia, iniustè tribuere. Quoniam ergò qui legalium obseruationem Euangelio admiscebant, à præstantioribus ad deteriora fideles traducebât; idcircò ait Apostolum rectè dixisse: *Nemo vos seducat*, hoc est, nemo vos fraudet præmio, quod vincentibus debetur. Itaq; Pseudoapostoli iuxtà Theodoreti expositionem iniquis iudicibus comparantur, quoniam seducendo fideles, & se veros Prophetas, & Angelos mentiendo eis coronam, & præmia, quæ alioqui per veram fidem, ac religionem consecuturi erant, iniquè detrahebât.

Theodor.

Audit Ioannes vocem vnius aquilę volantis per medium cœli, & dicêtis voce magna: Vę, vę, vę, habitantibus in terra de cœteris vocibus triũ Angelorum, qui erât tuba canituri.

SECTIO XIIII.

I IN Multis Græcis codicibus non aquilam, sed Angelum legimus; sed tamen vetustiora exemplaria aquilam habent, & ita legerũt Beda, Arethas, Ticonius, & interpretes communiter; qui per aquilam hoc loco prædicatores intelligunt extremi temporis, qui comminationes Diuinas, atque supplicia hominibus denunciabunt. Franciscus Rib. suspicatur per hanc aquilam insignem aliquem sanctitate virum extremo tempore futurum prædici, siue ex côcionatorum numero sit, siue priuatus, qui interitum hominibus clamabit imminere. Cæterùm nos arbitramur cum Lyrano, & Petro Aurel. Cardin. in comment. huius loci, et Pet. Dam. serm. 1. de excellêtia Beati Ioânis Euâgelistę, & aliis isti[us] aquilæ nomine ipsũmet Ioannẽ, qui loquitur, fuisse adumbratũ: nec enim refert, quòd ipse dicat se vocem illius aquilæ audiuisse: aptè enim potuit Deus imaginariam aquilam per visum Ioanni ostendere clamantem voce magna, vt ipsummet Ioannẽ adhuc plura prodigia conspecturum, denunciaturumq; in hac visione exprimeret: nec est insolens in sacris literis Ioannem de se in tertia loqui persona, veluti cum ait: *Discipulus ille quem diligebat Iesus:* Persuadet mihi hanc sententiam hæc vna ratio: quoniam cũ vox illius aquilę volantis per medium cæli illa fuerit: *Væ, væ, væ habitantibus in terra de cæteris vocibus trium Angelorum, qui erât tuba canituri*: (quibus verbis significauit visionẽ triũ Angelorum, qui supererant, maxima, & admiranda prodigia, eaquè mortalibus funesta comprehendere, idcircò enim ter dictionem *Væ* ingeminauit) quemnam quæso alium par est credere expressisse nisi Ioannem, qui statim omnia illa supplicia ad tubas trium Angelorum consequentia erat literis mandaturus? Is enim fuit, qui statim instar aquilæ per medium cæli volâs, hoc est, per ecstasim in cælum vsque conscendens vidit triplicem illam visionẽ sub tubis trium Angelorum, qui supererât, & tam horrifica visione obstupefactus magna voce clamauit: *Væ, væ, væ habitantibus in terra de cæteris vocibus trium Angelorum*: cum omnia illa prodigia, atque supplicia sibi ostensa Diuinitùs côscripsit, & vniuersæ Ecclesiæ legenda proposuit. Cum igitur Ioannes ipse fuerit, qui visionem trium Angelorũ vulgauerit, & *Væ* illud tergeminum inculcauerit: sanè, cum aquilam illam vidit, se ipsum conspexit, qui eius aquilæ visione admonebatur de ijs, quæ statim ipsi ostendi deberent, conscribendis.

Beda.
Arethas.
Ticonius.
Quid aquila a Ioâne in cœlo visa adumbrauerit.
Ribera.

Lyranus.
Petrus Aureo.
Petrus Dam.
Aquila Ioânes ipse.
Ioan. 21. 7.

Atq; hinc rursùs colligimus per istam aquilam non esse insignem aliquem virum extremo tempore futurum accipiendum, qui interitum mortalibus imminentem denunciet: siquidem quæ aquila illa timenda esse clamauit sub tubis trium Angelorum consequentium, mox à Ioanne deinceps conscripta, ac denunciata fuerunt: quarè non est, cur extremis temporibus iterùm denunciāda expectari debeant; nisi ille insignis concionator eo tempore debeat hæc eadem, quæ Ioannes scribit, denuò replicare. Sit igitur constitutum huius aquilæ clamantis vocem esse ipsius Ioānis sub trium Angelorum consequentium tubis prædictionem. Quāro verò iure *Væ* illud semel, iterùm, ac tertiò repetitum, replicatumque fuerit, ex trium tubarum, quæ sequuntur, terrifico sonitu, atque clangore palam erit.

2 Illud interim hoc loco obseruatione dignum videtur non vacare mysterio, quòd antequàm tres Angeli, qui supersunt, tuba canerent, aquila illa per medium cœlum volans suo illo magno clamore mortales præmonuerit de tribus plagis sequentibus, vt per pœnitentiā ad Deum conuersi eius iram mitigarēt, & sequentes plagas iam instantes subterfugerent. Solet enim Deus antequā puniat, comminari, quò mortales prę occupantes faciem eius in confessione veniam consequātur; quēadmodum disertis verbis testatur Regi⁹ vates Psal.
Psal. 59. 6. 59. *Dedisti*, inquit, *metuentibus te significationem: vt fugiant à facie arcus.* Qui locus communiter de huius vitæ flagellis exponitur, quæ Deus solet infligere, vt per ea peccatores eruditi extremi iudicij seueritatem declinent: cui quidem expositioni fauet versus præcedens: *Ostendisti populo tuo dura; potasti nos vino compunctionis.* Docet verò Aug. in commēt. eiusdem loci iudicium arcui comparari, quià quemadmodum arcus, quò magis extenditur, eò sagittam iacit violentiùs; sic iudicij dies, quò magis differtur, eò erit acerbior.

(Flagellat nos Deus in hac vita, vt iudicii seueritatē declinemus.)

(August.)

3 Verùm generaliùs accipere possumus eundem locum de quacunque significatione siue per flagella, siue per cōminationem, & prædictionē, aliaque huiusmodi signa, quibus veluti antegressis monere solet peccatores Deus, vt sui furoris arcum subterfugiant, sanè non tantò ante prædicturus, si sibi cordi esset ipsa punitio. Id quod mirificè cernere licet vel in ipso Genesis principio, vbi ita scribi à Moyse voluit: *In principio creauit Deus cœlum, & terram.* Pro *Deus* habetur Hebraicè *elohim*, idest, *iudices*: quę vox parùm videbatur ad mūdi creationem explicandam conducere. Cur enim nō dixit, *Creauit Iehouah?* aut *Creauit omnipotens cælum, & terram*, sed: *Creauit iudices?* vt nimirùm in ipsa mundi creatione admoneret eundem esse mundi creatorem, & iudicem, qui eundem deberet iudicare, atq; adeò ista comminatione tantò ante iactata homines à peccādo deterreret, admoneretq; nō eis abutendum mundo, quem non solùm tanquàm omnipotens, sed etiam tanquàm iudex fabricauerat, vt intelligerent iudicem futurum mundi eundem mundi conditorem. Eandem Dei misericordiam habes expressam Exod. 9. vbi cū Deus statuisset perdere grādine omnia Ægypti pecora, & cuncta, quæ reperirentur in agris, monuit per Moysem Pharaonem vt ea sub tecta colligeret. Vide incredibilem Dei clementiam illis verbis expressam: *En pluam cras hac ipsa hora grandinem multam nimis, qualis non fuit in Ægypto à die, qua fundata est vsq; in præsens tempus. Mitte ergò iam nunc, & congrega iumenta tua, & omnia, quæ habes in agro: homines enim, & iumenta, & vniuersa, quæ inuenta fuerint foris, nec congregata de agris, cecideritq; super ea grando, morientur.* Et statim subiungitur: *Qui timuit verbum Dei de seruis Pharaonis, fecit confugere seruos suos, & iumenta in domos: qui autem neglexit sermonem Domini, dimisit seruos suos, & iumenta in agris.* In quē locū Dei misericordiā expēdūt Theod. dist. 9. q. 21. super Exod. & D. Aug. lib. quęst. super Exod. q. 33. *Quid est*, inquit, *quod mādauit Deus Pharaoni, cū se facturū magnā grandinē minaretur, vt festinet cōgregare pecora sua, & quæcūq; essent in cāpo, ne grandine interirent? hoc enim nō tàm indignāter, quā misericorditer videtur admonere, sed hoc nō facit quæstionē, quòd Deus etiam irascens temperat pœnam.*

(Prę monet nos Deus, quoniā punire nouult)

(Gen. 1. 1.)

(In ipso mundi initio iudicis mentio.)

(Exod. 9. 18. Cōmendatur Dei misericordia.)

(Theodor. D. August.)

4 Huc etiam pertinet, quòd Deus voluit Noe centum annis antè per arcæ illius fabricationem denunciare diluuium, comminariq; vniuersi orbis futuram euersionem, nisi pœnitentiam agerent. Vndè Petrus 1. cap. 3. sic ait. *His, qui in carcere erant, spiritibus veniẽs prædicauit: qui increduli fuerant aliquando, quando expectabant Dei patientiam in diebus Noe, cum fabricaretur arca.* Quo loco est aduertendũ pro eo, quod nos habemus; *Quoniam expectabant Dei patientiam*, Diuum August. epist. 99. legisse, *Quando expectabat patientia Dei:* cui lectioni non repugnat Græca sententia, quæ sic habet: *ὅτε ἀπεξεδέχετο ἡ τοῦ θεοῦ μακροθυμία*, potestquè transferri, *Expectabat*, vel, *Expectabatur Dei patientia*; cum *ἀπεξεδέχετο* sit in voce media, quæ vtranque significationẽ habet. Quarè iuxtà lectionem Augustini sensus est illis centum annis præmissa diluuij comminatione expectasse Dei patientiam pœnitentiam mortalium, & conuersionem; vt nè diluuio orbem delere cogeretur. In eandem sententiam D. Chrys. hom. 25. super Gen. obseruauit, quòd idcircò Deus non de repente orbem diluuij aquis obruerit, sed per quadraginta dies, & quadraginta noctes aquas subinde succrescere voluerit, cum vno momento orbem diluuio perdere potuisset. *Facta est pluuia super terram quadraginta diebus, & quadraginta noctib⁹. Quid quadraginta dieb⁹,* inquit Chrysost. *& quæ quadraginta noctib⁹ inductũ est diluuiũ, & istuc ipsũ bonitatis maximũ specimen est: volebat enim propter magnã misericordiã etiã aliquos ex eis castigatos generalẽ hanc internecionẽ effugere, cũ antè oculos viderẽt proximos suos perire, & imminere sibi communem interitum: verisimile enim est primo die bonam aliquam partem diluuio perijsse, & secundo die accreuisse aliquid diluuij, & similiter die tertio, & quarto, & reliquis, atque ita in quadraginta dies, & quadraginta noctes produxit, vt omnem defensionis prætextum adimeret: nam si voluisset, ac imperasset; potuisset omnia vno momento perdere diluuio, sed pro sua misericordia tanta dierum productione vsus est.* Mitto innumera Prophetarum vaticinia, quibus Deus Hebræorum populo ventura mala multò antè prædixit, vt videre est apud Hieremiam, Ezechielem, cœterosquè omnes Diuinos vates, quos tanquã aquilas volãtes per medium cœli emittebat, vt voce magna clamantes, *Væ, væ, væ habitantibus in terra*, peccatorum animos perterrerent; & antequàm adueniret tempus supplicijs definitum, ad pœnitentiam incitarent.

1. Pet. 3. 19.

D. August.

Gen. 7. 12.
D. Chrysost.

CAPVT IX.

ET QVINTVS ANGELVS tuba cecenit: & vidi stellam de cælo cecidisse in terram, & data est ei clauis putei abyssi: & aperuit puteum abyssi: & ascendit fumus putei sicut fumus fornacis magnæ: & obscuratus est sol, & aër de fumo putei: & de fumo putei exierunt locustæ in terrã, & data est illis potestas, sicut habent potestatem scorpiones terræ: & præceptum est illis, ne læderent fænum terræ, neque omne viride, neque omnem arborem: nisi tantùm homines, qui non habent signum Dei in frontibus suis. Et datum est illis, ne occiderent eos: sed vt cruciarent mensibus quinque: & cruciatus eorum, vt cruciatus scorpij, cum percutit homi-

nem. Et in diebus illis quęrent homines mortem, & non inuenient eam: & desiderabunt mori, & fugiet mors ab eis. Et similitudines locustarũ, similes equis paratis in prælium: & super capita earum tanquàm coronę similes auro: & facies earum tanquàm facies hominum. Et habebant capillos sicut capillos mulierum: & dentes earum sicut dentes leonum erant: & habebant loricas sicut loricas ferreas, & vox alarum earum sicut vox curruum equorum multorũ currentium in bellum: & habebant caudas similes scorpionum, & aculei erant in caudis earum: & potestas earum nocere hominibus mensibus quinque: & habebant super se regem Angelum abyssi, cui nomen Hebraicè Abaddon, Gręcè autem Apollyon, Latinè habens nomen Exterminans. Væ vnum abijt, & ecce veniunt adhuc duo vę post hęc. Et sextus Angelus tuba cecinit: & audiui vocem vnam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est antè oculos Dei, dicentem sexto Angelo, qui habebat tubam: Solue quatuor Angelos, qui alligati sunt in flumine magno Eufratre. Et soluti sunt quatuor Angeli, qui parati erant in horam, & diem, & mensem, & annum: vt occiderẽt tertiam partem hominum. Et numerus equestris exercitus vicies millies dena millia. Et audiui numerum eorum. Et ita vidi equos in visione: & qui sedebant super eos, habebant loricas igneas, & hyacinthinas, & sulphureas, & capita equorum erant tanquàm capita leonum: & de ore eorum procedit ignis, & fumus, & sulphur. Et ab his tribus plagis occisa est tertia pars hominum de igne, & de fumo, & sulphure, quę procedebant de ore ipsorum. Potestas enim equorum in ore eorum est, & in caudis eorum: nam caudę eorum similes serpentibus, habentes capita, & in his nocent. Et cœteri homines, qui non sunt occisi in his plagis, neque pœnitentiam egerunt de operibus manuum suarum, vt non adorarent Dęmonia, & simulacra aurea, & argentea, & ærea, & lapidea, & lignea, quę neque videre possunt, neq; audire, neque ambulare, & non egerunt pœnitentiam ab homicidijs suis, neque à veneficijs suis, neque à fornicatione sua, neque à furtis suis.

ARGVMENTVM.

PERSEQVITVR Ioannes tertiam huius operis visionem. Cumque superiori capite ex septem illis Angelis, quos cum tubis in cœlo conspexerat, quatuor tantū explicauerit: pergit deinceps tres alios explicare, eorumque visionem commemorat tribus capitibus sequentibus. Hoc verò caput quinti, & sexti Angeli narrationem complectitur.

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

De tertia visione Ioannis.

Visio imaginaria quinti Angeli describitur.

SECTIO. I.

1 PRIMVM igitur tuba canēte quinto Angelo vidit Ioannes stellam cecidisse de cœlo in terram, cui Angelo, siue etiam stellæ (ad vtrunque enim referri potest nomen Græcum αὐτῷ) data est clauis putei abyssi: verùm ad stellam referendū esse ex nostra interpretatione constabit. Secundò aperuit huiusmodi stella puteum abyssi, & ascendit fumus putei sicut fumus fornacis magnæ, idest, densus, & obscurus: & obscuratus est sol, & aër. Tertiò de fumo putei exierunt locustæ in terram, quibùs data est potestas similis potestati scorpionum: præceptumque est illis, nè læderent fœnum terræ, neque omnem arborem, sed tantùm homines, qui non haberent signum Dei in frontibus suis; quos tamen non occiderent, sed tantùm cruciarent mensibus quinque: diciturque eorum hominum cruciatus similis cruciatui scorpij, cum hominem percutit, idest, crudelis, venenatus, & furtiuus: quãobrem homines mortem optabunt, quæ ab eis tamen fugiet. Quartò similitudo locustarum erat horrifica simul, & admirabilis: etenim similes erant equis paratis ad prælium: gestabāt super capita tanquā coronas auro similes: habebāt facies hominū, dentes leonum, capillos mulierum, caudas scorpionum, & in caudis aculeos, loricas veluti ferreas: vox alarum erat sicut vox curruum equorum multorum currentium ad prælium cū potestate nocendi hominibus mensibus quinque: denique habebant super se regem Angelum abyssi, cui nomen Hebraicè Abaddon, Græcè Apollyon, Latinè Exterminans. Nomen Hebraicum interpretatus est Ioannes Græcè, (idē enim est Græcè Apollyon, quod Hebraicè Abaddon) quoniam Græcis scribebat: quam eandem ob causam vulgatus interpres cum Latinis agens Græcam vocem Apollyon latinè fuit interpretatus Exterminans: sic enim sæpe solent sacri interpretes, veluti

Gen. 35. 18.

Genes. 35. *Vocauit nomen filij sui Benoni, id est, filius doloris mei. Pater verò appellauit eum Beniamin, idest, filius dextræ.* Et Exod.

Exod. 12. 11.

12. *Est enim Phase, idest, transitus Domini.* Hæc sunt, quæ in quinto Angelo Ioannes commemorat, quæ iam sigillatim explicanda sunt: nam sexti Angeli visionē, quæ hoc etiam capite cōprehenditur, ad sequens commentarium reseruamus.

Quinti Angeli tuba canentis, & stellę, quę de cęlo cecidit, putei abyssi, & locustarum literalis expositio. Et primum quorundam opinio de Vandalica persecutione commemoratur, & reijcitur.

SECTIO SECVNDA.

I

Quintus Angelus quintū prędicatorū ordinem demōstrat.

IVXTA ea, quæ in superioribus probabiliora iudicauimus, quintus Angelus quintum prædicatorū ordinem demonstrat. Per stellā verò de cælo cadentem Luciferū cum cōmuni expositione accipiendū putamus; qui initio mundi tanquàm stella de cælo cecidisse dicitur Esai. 14. *Quomodo cecidisti de cælo Lucifer, qui manè oriebaris?* De Lucifero enim eum locū sub typo Regis Babylonis cōmuniter Patres interpretantur. Nec refert, quòd quispiam posset obijcere non videre verisimile stellā, de qua modò Ioānes disputat, esse Luciferum, cùm multò antè illud tēpus, quo hæc Ioāni ostendebantur, Lucifer de cælo cecidisset, in ipsis videlicet mundi incunabulis: at Ioannes de stella aliqua, quam huius visionis tēpore è cælo cadere cōspexit, disserere videatur. Non, inquā, refert, quoniam Ioānes non dicit, *Vidi stellā de cælo cadere in terrā*: sed, *Vidi stellā de cælo cecidisse in terrā*: hoc est, *vidi stellam, quæ iam ante de cælo ceciderat*: & ita respondet Cæl. Pannon & ante illū Rup. in comment. huius loci. *Quando*, inquit, *ille cecidit, nullus hominum erat, qui videret præter illū, qui in Euangelio suo loquitur dicens Luc. 10 videbam Satanā sicut fulgur de cælo cadentem: qui enim hæc dicit homo Christus, priùs erat Deus, quàm homo fieret; priusquàm stella illa, hoc est, Lucifer ille caderet: imò priusquàm Angelus, aut creatura aliqua fieret. Bene ergò non ait, Vidi cadere, sed, Vidi cecidisse.* Hæc Rup. Adde antiquum illū casum Luciferi potuisse denuò per imaginariā visionē Ioanni repræsentari, quæ nobis responsio magis probatur. Etenim Ioannes non solùm non vidit reipsa cadere Luciferum, sed nec etiā cecidisse: quarè cum dicit vidisse se stellā de cælo cecidisse in terrā, haud dubiè accipiendus videtur de casu stellæ imaginario, quem per visum cōspexerit, sicùt & reliqua omnia, quæ hoc volumine continentur. Dura autē videtur expositio, quæ affertur, *Vidi stellam cecidisse de cælo in terram*, hoc est, *Vidi stellam, quæ anteà de cælo in terram ceciderat*: etenim Ioannes non se tantùm stellam vidisse, sed eius quoque è cælo ruinam planè testatur.

Lucifer stella, quam de cælo cecidisse vidit Ioannes.

Esai. 14. 12.

Pannon. Rupertus.

Luc. 10. 18.

Hoc ita constituto fuerūt, qui existimarēt sub ista prodigiosa locustarum effigie Vandalorū gentem expressam fuisse, prædictāq; hoc loco à Ioanne persecutionē Ecclesiæ per Vandalorū Reges Arianos, datāq; illis dici potestatē per quinq; mensium spatiū homines cruciandi: quoniā posito certo tēpore pro incerto ea persecutio grauissima perdurauit sub quinq; potissimùm Vādalorū Regibus Arianis, videlicet Genserico, Gēserico, Honorico, seu vt alij, Hunerico, Trasimūdo, & Gelimero; qui Huldericū, seu vt alij, Childericū Trasimundi filiū ex captiua Valētiniani Imperatoris filia susceptū Catholicū Regē interfecit, & iterū Ecclesiæ persecutionē sub Childerico intermissam instaurauit, acerrimus Arianę impietatis propugnator. Hanc opinionē tradunt Pet. Aur. Card & Lyr. in cōm. huius loci, & D. Ant. 1. p. Chron. tit. 6. c. 1. §. 7. Et quidē inficiari haud possum acerbā admodū fuisse, & Ecclesiæ luctuosā persecutionē Vādalicā, quā illustrādi huius loci causa breuiter perstringendā duximus. Sciendū est igitur Vādaliā regionē esse 2

Ecclesię persecutio per Vādalorum reges.

Petr. Aureol. Lyranus. D. Antoninus.

Vandalia, quæ regio, & vnde dicta.

se Europæ Septentrionalem finitimam Daciæ, vicinam Germaniæ, primamq; Scythiæ partem ita dictam à Vandalo fluuio, qui regionem interfluit, à quo populi Vandali dicti sunt, qui in Hispaniam traiecto Pyrenæo penetrantes ea loca occuparunt, quæ sita sunt circà Bæticam, quæ modò vulgò ab eis Andalusia appellatur. Porrò Vandaliam imperante Constantino Magno Gebericus Gothorum Rex inuadens Vandalos cũ Visimare eorum Rege victos propriis sedibus expulit, qui relicta Vandalia nomine retento inferiorem Pannoniã, quam vulgò Hungariam vocant, incolendam à Constantino impetrarũt, vbi per quadraginta annos Romanis Imperatoribus paruerunt: deindè in Vandaliam reuersi antiquas sedes tenuerunt vsque ad Stiliconis tempora, qui eius gentis habuit principatum. Is enim gente Vãdalus, vt auctor est Paulus Orosius lib.7.cap. 27. à Theodosio iuniore, apud quem valebat gratia, duorum eius filiorum Arcadij, & Honorij curam suscepit. Paulus Orof.

3 Defuncto Theodosio, & Paulò post Arcadio successit in imperium solus Honorius. Tunc verò Stilicon filium suum Eucherium Christianorum persecutionem iam indè à puero meditantem ad imperiale fastigium euehere cupiens Vandalos, Halanos, Sueuos, & Burgundiones aduersùs Honorium solicitauit. Itaq; eo & auctore, & duce Vandali Galliam omnem inuaserunt: sed eum tamen Honorius superatum simul cum filio interfecit, vt refert Sozom. lib.9. histor. Eccles. cap.4. Post eius mortem Vandali Regem sibi constituêre Corsiconem, qui statim in Gallias irruens quicquid inter Alpes, & Pyrenæum est, quod Oceano, Rhenoquè includitur, occupauit, multiquè Vandalorum furore capti sunt Episcopi, interfecti Presbyteri, Ecclesiæ dirutæ, Martyrum reliquiæ effossæ, vrbes euersæ. Viguit enim apud Vandalos impietas Ariana: vt nanque memoriæ prodidit Theodoret. libro 4. histor. Eccles. cap. 32. Valens Imperator, qui cœpit imperare anno Domini 367. post inita Sozomenus. Theodor.

cum Gothis fœdera eos ad Arianã hæresim pertraxit, quod malum indè vsque ad Vandalos latè serpsit. Tandem Corsico Arelatum vrbem obsidens, captus ab Arelatensi præside impietatis, & crudelitatis suæ meritissimas dedit pœnas. Eo mortuo cœpit apud Vandalos secundo loco regnare Fredebaldus quidam, quem statim Constantinus patritius dolo captum ad Honorium vinctum misit. Fredebaldo successit Gundericus tertius Vandalorum Rex, qui quatuordecim annis regnauit: & cum ipse quoque Ecclesiam diuexasset, æquissimo Dei iudicio percussus interijt. In cuius locum substituitur Rex quartus Gensericus, qui vbi suscepit principatum, traiecto freto Herculeo, siue Gaditano in Africam transiens anno Domini 427. vt affirmat Prosper in Chron. ibi Ariana hæresi infectus fidẽ Catholicam conatus subuertere, occupatam Carthaginem cœde, rapinis, & omni impietate fœdauit; Episcopum, & clerum omnem Carthaginensis Ecclesiæ expulit; loca sacra aut suis dedit inhabitanda, aut Arianis, cuius sectæ ipse quoque erat, attribuit. Hipponem etiam ciuitatem, cuius erat Episcopus D. Augustinus, obsedit, ipsoquè tempore obsidionis, quæ quatuordecim mensibus perdurauit, tertio, inquã, obsidionis mense diẽ obijt Augustinus multò clarissimum Occidentalis Ecclesiæ iubar. Itaq; vniuersa Africa vsque ad Æthiopiam sub suam ditionem redacta in Siciliam, & Apuliam reuertitur, indeq; Romam veniens etsi Leonis Papæ hoc nomine primi rogatu ab igne, & cœdibus abstinuit, eam tamẽ diebus tredecim diripiendã militi concessit. Tum egressus ex vrbe Campaniam latè populatus, Capua vi expugnata, & ad solum vsq; diruta (quæ causa impulit Paulinũ Nolanum Epm, vt in captiui vnius redẽptionẽ semetipsum vltrò dederit captiuũ in Africam deferendũ, vt referunt D. Aug. eius æqualis lib. 1. de ciuit. c. 10. & D. Gregor. lib. 3. Dial. c. 1. Greg. Turon. de gloria confess. c. 107. Prosper de vita contemplatiua cap. 9. Vincent. Fort. in vita S. Martini lib. 2.

Prosper. Diui Augustini obitus. Genseric⁹ Vãdalorum Rex quart⁹ Romã diripit. Paulin⁹ in captiui vnius redemptionẽ se captiuũ dat. D. August. D. Gregor. Greg. Turon. Prosper. Vincent Fort. Vranius.

&

& Vranius presbyter in vita Paulini,) obsedit Neapolim: sed cum eam capere non posset, reuertens in Africam vitam finiuit, postquàm triginta septem annis regnasset.

4 Huic successit filius maximus natu Hunericus, seu, vt alij appellant, Honoricus. Is primùm cœpit per simulationem mitius cum Catholicis agere, solicitè quærens Hæreticos Manichæos, quorum plurimos cremari præcepit: sed paulò post Catholicos, quos Homousianos appellabat, acerrimè persecutus censuit, vt nullus vel in palatio ageret, vel in exercitu militaret, nisi prius Arianam sectam amplecteretur: quorum ingens numerus militiam abijciens in fide perstitit, quos omnes fortunis expoliatos in Sardiniam, & Corsicam relegauit. Itaque trecentos Episcopos, Presbyteros, Diaconos, & alios ad quater mille nongentos sexaginta exilio mulctasse dicitur. Nec verò exilio tyrannus contentus, Infinitos propemodùm Catholicos acerbissimis cruciatibus dilaniatos martyrio coronauit, inter quos Trachensis vrbis ciuibus Arianum Episcopum ferre nolentibus linguas, & dexteras manus amputari præcepit; qui tamen Diuinitùs, ac si linguas haberent, rectè loquebantur: quorum vnus in libidinis peccatũ lapsus mox priuatus est dono miraculi, vt refert D. Gregor. lib. 3. Dialog. cap. 32, quo loco omnes Episcopos appellat. (D.Greg.) Tandem Hunericus Deo meritas ab eo pœnas deposcente scatens vermibus miserè interiit: postquàm octo annis imperasset. Principatum excepit Guntabuldus, cui succeßit Trasimundus frater, qui annis viginti sex principatum obtinuit; Trasimũdo Helnericus eius filius, quem alij Childericum vocant, ex captiua Valentiniani Imperatoris filia susceptus, qui non patris Hæretici, sed matris Catholicæ monita sequens extitit fidei, ac religionis cultor eximius. Hunc pater morti proximus sacramento obstrinxit, ne vnquam in suo regno Catholicos esse permitteret: sed ille mox, vt pater decessit è vita, priùs etiam, quàm regni iura susciperet, vniuersos Episcopos, quos Trasimundus pater in exilium amandauerat, magno cum honore reuocauit, & Ecclesias instaurari iussit: quam ob causam cum Gelimerus quidam infelicißimus Ecclesiæ hostis interfecit, regnumq; sibi vsurpauit, quod quinq; tantùm annis tenuit. Eum enim Belisarius Iustiniani Imperatoris iussu in Africam contrà Vandalos traijciens profligauit, atque ex fuga ad deditionẽ reductum argentea catena vinctum secum abduxit, ac de eo Cõstantinopoli triumphauit. Sic tandem illa Vandalorum efferata natio simul cum nomine extincta est circà annum Domini quingentesimum trigesimum sextum; postquam nonaginta quinq; annis Africa à Genserico fuerat occupata: sic enim prædictũ fuisse à D. Cypriano, Carthaginẽ videlicet post 95. annũ, quo à Vandalis capta fuit, & excisa in potestatem Belisarij ducis Romani venturã testatur Euagr. lib. 4. hist. Eccles. cap. 16. (Vandalorum extinctio.) (Euagrius.)

5 Ecce tibi totam persecutionem Vandalicam breuiter sub aspectum subiecimus, quam citati auctores existimãt hoc loco sub locustarum similitudine prænunciari, quorum nobis sententia non probatur: quoniam hanc visionem ad extrema mũdi tẽpora, aut certè ijs proxima pertinere arbitramur cum cõmuniori sententiâ. (Reijcitur opinio putantiũ per locustas Vandalos esse intelligendos.) Accedit, quòd nec ipsi in visionis explanatione consentiunt: alij enim per stellam de cœlo cadentẽ Gensericum Vandalorum Regem, alij Valẽtem Imperatorem accipiunt, eundemq; quintum hũc Angelum tuba canentem faciunt nullo neque nulla gestarum rerum, nulla consequentium temporum serie seruata: siquidem quintũ hunc Angelum cum præcedẽtibus nulla probabili ratione connectunt. Præterea durius culum est illud quinq; mensium spatium, quo tempore locustarum tyrannis, & potestas duratura dicitur, de quinq; Vandalorum Regum principatu interpretari: cum non tantùm quinque, sed plures Vandalorum principes natarũ aduersus religionẽ Catholicam bellũ susceperint, vt ex ijs, quæ paulò ante diximus, manifestum est.

Denique multa alia in visione commemorat Ioánes, quæ extorte admodùm, & penè per vim ad Vandalicam persecutionem trahuntur.

Communis sententia statuitur, & explicatur.

SECTIO III.

1 HAC igitur opinione prætermissa alij putarunt per hasce locustas accipiendos esse homines barbaros, atque ingenio, & natura præferoces, qui ad extrema mundi tempora per quinque mensium spatium cruciabunt eos homines, qui non habebunt signum Dei in frontibus suis, vt in contextu dicitur: itaque Diuino iudicio ita disponente infideles, qui Christi fidē, & religionem suscipere noluerunt, esse horum barbarorum hominum ministerio maximis calamitatibus, & supplicijs opprimendos. Nos in re difficillima à communiori sententia non putamus recedendum: atque adeò credimus per huiusmodi locustas magnam Hæreticorum turbam significari; qui ad extrema mundi tempora magnam facient stragem fidelium. Quanquam enim tuba canente tertio Angelo prodigia, quæ consecuta sunt, de Hæresiarchis, & in quarto Hypocritas, & occultos Hæreticos accepimus; tamen nūc omnem omnino Hæreticorum turbam intelligendam in nomine locustarum putamus. Verùm enim verò cum præcedentibus temporibus peculiares Hæresiarchæ, cæterique Hæretici modò in his, modò in illis orbis prouincijs Ecclesiæ pacē turbauerint, extremis tamē tēporibus magna simul Hæreticorū illuuies vbiq; debacchabitur: vnde eo tē pore multi Pseudochristi, & Pseudoprophetæ surrecturi à Domino memorantur. Itaque iuxta hanc sententiam, quæ communis est, stellæ illi de cœlo delapsæ, quam Luciferum interpretati sumus, data est clauis putei abyssi,

Hæretici locustarum nomine sunt intelligendi.

hoc est, inferorum: ex his enim quasi euocatæ, atque exromptæ iure optimo hæreses omnes dicuntur: quoniam Hæreticorum doctrina est Dæmoniorum, vt docet Paulus 1. Tim. 4. *Spiritus autem manifestè dicit, quia in nouissimis temporibus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus erroris, & doctrinis Dæmoniorum.* Cum verò audis datam Lucifero fuisse clauē putei abyssi, Diuinam permissionem intellige. Aperto puteo ascēdit fumus sicut fornacis magnæ, & obscuratus est sol, & aer de fumo putei. Fumus errorum caliginem, & obscuritatem designat, qua Hæreticorum mentes implicatæ alijs etiam tenebras erroris offundunt. Cum verò fornacis magnæ fumo similis dicitur, fumi eius densitas, & multitudo exprimitur, innumerasque eo tempore, & crassissimas hæreses futuras prænuntiatur, quæ instar fumi fornacis densi, & crebris voluminibus huc illuc prouolutæ, solis, & aeris lucem eripere videbuntur, idest, Christi, & Ecclesiæ: etenim illius Diuinitatem, & splendorem pernegabunt, & huius doctrinam, veramque religionem, & sanctitatem sua caligine obscurabunt. Christum enim solem appellari iam in superiorum Angelorum interpretatione docuimus: at Ecclesia nunc meritò aeri confertur, quippe vt aer à sole, sic ipsa à Christo illustratur. De fumo Putei locustæ in terram prodierunt, hoc est, ex errorum, & hæresum caligine, quam Dæmon ijs temporibus inducet, innumeri Hæretici tanquàm locustæ pullulabunt; quarum potestas scorpionum potestati confertur propter subdolam, fallacem, & maximè perniciosam Hæreticorum naturam, vt posteà magis explicabimus. Præceptum est illis, nè læderent fœnū terræ, neq; omne viride, neq; omnē arborē, nisi tantū homines, qui nō habent signū Dei in frōtibus suis. Scitum est locustarum propriam esse naturam terræ fœnum lædere, depasci virentia, & teneros quosque arborū ramusculos abrodere: iuxtà illud Exod. 10. *Ecce ego inducam cras locustam in fines tuos, & corrodet omnia ligna, quæ germinant in agris.* & paulò post. Deuo-

Hæreses omnes ex inferis ortæ sunt.

1. Tim. 4. 1.

Hæreticorum doctrina, doctrina est Dæmoniorum.

Extremis temporibus innumeræ sunt hæreses futuræ.

Hæreticorum fallacia.

Exod. 10. 4.

1 *rata est igitur herba terræ, & quicquid pomorum in arboribus fuit: nihilque omnino virens relictū est in lignis, & in herbis terræ in cunctis Ægypto.* Vt ergò Dominus indicaret nihil absque sua permissione gerendum, interdicitur locustis id, quod ipsis naturâ insitum videbatur, facta tantùm potestate lædendi homines, qui signum Dei in frontibus suis nō haberent.

Nihil sine Dei permissione faciunt mali.

2 Per fœnum terræ infimos adhuc, & lactentes in fide accipiunt Pannon. & reliqui, qui nondum possunt ad altiora fidei dogmata penitùs inspicienda penetrare, similes illis, quibus ait Apostolus 1. Cor. 3. *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus: tanquàm paruulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam:* per viride iam in fide, & virtute prouectos, qui instar virētium germinant, crescunt, atque proficiunt: per arbores fortes, ac robustos, qui altiùs defixi radicibus virtutibus florent, & fructus patientiæ, aliarumque virtutum maximarum ferunt, (cui concinit illud Psalm. 91. *Plantati in domo Domini, in atriis domus Dei nostri*) & magna animi fortitudine persecutionum, ac tentationū ventis resistunt, & tyrannorum impetum viriliter sustinent. Hos igitur omnes præceptum est locustis ne læderent, quoniam illis temporibus Deus homines fidem cum charitate coniunctam habentes maiori ex parte seruabit ab Hæreticorum dolis, nè eorum erroribus, atque superstitione implicentur, siuè ex incipientibus sint, siue ex proficientibus, siue etiam ex perfectis: quæ tria iustorum genera triplici commemorata similitudine expressa fuisse diximus. At in illos præcipuè locustæ vim suam, potestatemque exerent, qui non habebūt signum Dei in frontibus suis, hoc est, qui vel infideles fuerint, vel fideles quidem, sed charitate tamen vacui: cùm enim Deus duplici sigillo soleat suos signare, atque distinguere fidei nimirùm, & charitatis: duplex quoque est genus non signatorum, vnum infidelium, qui fide carent, alterum fideliū fidē quidem habentiū, sed charitatis expertium: vtrunque verò genus haud difficilè solet à præstigiatoribus corrumpi ad fidem Christi, siue antequam habeatur, irridendam, siue postquàm fuerit habita, deserendam. Etenim infideles, cum non possint ad mysteriorum fidei sublimitatem intelligendam aspirare, facilè ad quemuis errorem aduersus Christi religionē conceptum pertrahūtur: fideles verò charitatis expertes, qui homines voluptarij esse solent, & carnis illecebris irretiri, haud difficilè etiam proposita morum licentia, legumque petulantiam, ac libidinem coercentium perfractis repagulis ad Hæreticam impietatem, & impudentiam inclinantur.

Pannon.

1. Corint. 3. 1.

Fortes in fide arbores dicuntur.

Psalm. 91. 14.

Duplici sigillo suos Deus signat fide, & charitate.

Sequitur: *Et dictum est illis* (id est, locustis) *ne occiderent eos, sed vt cruciarent mensibus quinque: & cruciatus eorum, vt cruciatus scorpij, cum percutit hominem: & in diebus illis quærent homines mortem, & non inuenient eam: cupient mori, & fugiet mors ab eis.* Hæc omnia ad electos pertinere putat Haymo, ita vt quod dicitur, *Ne occiderent eos, sed vt cruciarent mensibus quinque*, de electis accipiendum sit: nec ad homines non signatos, sed ad fœnum, & viride, & arbores, quæ triplici similitudine prædestinatos significatos fuisse diximus, referendum sit: (hos enim prohibentur locustæ interimere spirituali videlicet morte) sed tantùm cruciare conceditur grauissima aduersus eos excitata persecutionis, tentationumque procella: idque mensibus quinque, hoc est, breui tempore, posito tempore certo pro incerto: sic enim hoc quinque mēsium spatium intelligendum arbitramur, non verò de toto huius vitæ tempore propter quinque sensuum numerum, vt cōmuniter interpretes sentiūt. Ratio est, quoniam hunc locustarū cruciatum non ad vniuersum Ecclesiæ tēpus à prima videlicet eius fundatione, atque ad finem vsque mundi decursu, sed ad extrema mundi tempora spectare iam initio docuimus. Quod verò subiungitur: *Quærent homines mortem, & non inuenient eam; cupient mori, & mors fugiet ab eis*: confusionem illorum temporum declarat, quàm cum sancti, & iusti conspexerint, optabunt potiùs vitam finire, quàm tantam fidelium

3

Haymo.

Antichristi persecutio breui tempore durabit.

stragem

puteum grandi lapide obstructum inuenerit, solusque lapidem amonẽs gregẽ ei adaquauerit, vt refertur Gen. 29. Solent, inquit, sępenumero Scripturæ Diuinæ sciẽtiã aquæ similẽ describere: sed magna ipsa in profũditate quasi in puteo iacet, ac sine magno labore hauriri nõ potest, cũ obscuritas veluti lapis grauissimus ostiũ putei cooperiat. Hũc lapidẽ pastores Gentiliũ, hoc est, eorum sapientes, eloquentesque viri amouere nequeunt, quia veritatem syncerè cognoscere non possunt. Vnus tamen quilibet è Christi pastoribus veluti alter Iacob eiusmodi lapidem, hoc est, Diuinæ sapientiæ obscuritatem, quanuis grauis, immobilisq; habeatur, generosè amouet, & veritatem nudam, dilucidamque gentibus explicat, vt cernere licet in Paulo Apostolo Act. 17. qui cum Athenas venisset, & eloquentibus illis viris Athenensibus aquam dare bibendam decreuisset, *Viri*, inquit,

Act. 17. 22.

Athenienses per omnia quasi superstitiosiores vos video. Prætericns enim, & videns simulachra vestra inueni & aram, in qua scriptum erat: Ignoto Deo. Quod ergò ignorantes colitis, hoc ego annuntio vobis. Itaque etsi pastores populi erant, ac magistri, lapidem illum, cum magni esset ponderis, ex putei ostio amouere non poterant; quem tamen Paulus amouit, & viuificam sapientiæ cœlestis aquam illis bibendam propinauit, omnemque illum gregem adaquauit. De eadem cœlesti doctrina

Cant. 4. 15.

dicitur Cant. 4. *Fons hortorum, puteus aquarum viuentium, quæ fluunt impetu de Libano:* vbi cernis cœlestem sapientiam & fonti, & puteo comparari: quoniam vt in-

D. Ambr.

terpretatur D. Amb. lib. de Isaac, & anima cap. 4. si mysteriorum altitudinem persequeris, puteus tibi videtur, & tanquam in profundo sita mystica sapientia: si verò haurire velis affluentiam charitatis, quæ maior, & vberior est, quàm fides, & spes, tunc tibi fons est. Exuberat enim charitas, vt & haurire eam cominùs, & rigare eius affluentia hortum tuum possis spiritalibus fructibus redundantem.

3 Beda.

Vberiùs eundem locum exposuit Beda in comment. suis super Cantica: vbi in primis obseruauit doctrinam cœlestem puteum esse propter difficultatẽ, quia veluti puteus nõ omnibus patet; sed præterea non solùm puteum, sed puteum aquarum viuẽtium appellari, quia de perennibus Diuinæ gratiæ fontibus manat: aquæ enim viuentes illæ nuncupari solent, quę de vena aliqua perenniter scaturiunt: id quod ait dictum esse ad distinctionem illarum aquarum, quæ vel copia pluuiarum in cisternis, aut stagnis colliguntur, vel solutione niuium in torrentibus magno ad tempus impetu labuntur; sed sole oriente citò dispereunt, quibus meritò breuis, ac tumida iactantia mundanæ sapientiæ confertur, quæ infinita sępè, ac profunda eloquentię, & eruditionis videtur flumina fundere; sed ea mox, vbi sol iustitiæ, & æstas Euangelicæ claritatis illuxerit, quasi nũquàm fuerint, arescunt, iuxta illud Hier. 2. *Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.* Deinde etiam obseruauit non sine mysterio addidisse sponsum, *Quæ fluunt impetu de Libano*; vt non solum descensum ad nos viuentium designaret aquarum, sed & virtutem venientium insuperabilem esse demõstraret: sicut enim decurrẽtia de altissimo mõte flumina nemo retinere, aut cohibere potest; ita flumen doctrinæ Apostolicæ, quia de cœlesti vena procedebat, & diuinitùs vrgebatur, vt curreret, nullo resistentium potestatum valuit certamine superari, & à suo tramite deflecti.

Euangelica doctrina mundanę eloquentię longè antecellit.

Hier. 2. 13.

4 In eandem sententiam Orig. hom. 17. super Gen. & Eucher. lib. 2. in Genes. cap. 51. interpretatur illud Gen. 26. vbi dicitur Philistæos inuidentes Isaaco propter opum affluentiam obstruxisse omnes puteos, quos foderant serui patris illius Abraham, quos Isaac rursus aperuit. Etenim Diuinæ sapientiæ puteos conantur Hęretici obstruere, & inquinare, nè salutares doctrinæ aquæ indè hauriantur: quos tamẽ Christus per pueros suos iterùm purgat, & aperit, & aquam viuam omnibus hauriendam proponit, quantumcunque irritentur Philistæi, idest, Hæretici. Ad-

Origenes. Eucherius. Gen. 26.

Sacram doctrinã frustra Hęretici conãtur inquinare.

uertit

uertit etiam Orig. non sine mysterio Patriarchas iuxtà puteos sibi vxores inuenire: etenim puer Abraham iuxtà puteum inuenit Rebeccam Isaaco desponsandam Gen. 24. Iacob Rachelem Gen. 29 et Moyses Sephoram Exod. 2. quia virtutes, cum quibus desponsatur iusti anima, non nisi apud puteos cœlestis doctrinæ inueniri possunt. Quanuis D. Hieronym. in epistola ad Oceanum velit illud fuisse typum baptismi. Illud addiderim significari prætereà sapientiæ coniungē non nisi prope puteos, idest, cum labore inueniri.

Gen. 24. Gen. 29. Exod. 2. D. Hieron.

4 Fontes verò istos, siue puteos cœlestibus aquis scaturientes, qui aperiendi sunt, explicauit nobis Esai. 12. loquens ad literam de Christo: *Fortitudo mea, & laus mea Dominus, & factus est mihi in salutem Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris.* Quo loco transferri potest, *De visceribus saluatoris.* Etenim vox מעין quę fontem significat, scribitur etiam per מ in principio, & Chaldaicè significat viscera: vnde locus ille Psal. 86. *Sicut lætantium omnium habitatio est in te,* pro quo D. Hieronym⁹ iuxtà veritatem Hebraicam transtulit: *Et cantores quasi in choris, omnes fontes mei in te,* potest etiam transferri *Omnea viscera mea in te.* Id quod (vt hoc obiter dicamus) ad maximam beatissimæ Virginis laudem spectat, quæ vsq; adeò pulchra, & Deo fuit accepta, vt omnes gratiarum fontes, & ipsa etiam Dei viscera in eam per amorem transfusa fuisse videantur. Nec verò illud prætereundum verba illa iuxtà Hebraicam veritatem: *Cantores quasi in choris:* mirificam quandam Virginis laudem indicare, nimirum virtutes omnes sanctissimæ eius menti infusas sibi de tanta inter se coniunctione, & consensione gratulantes, nihilque sibi ab hostilibus incursionibus metuentes, (vt in cœteris sanctis) quasi depositis armis per choros tributas quodammodò pæana cantantes Dei laudes suauissimo concentu, & exultatione celebrasse: quod magis adhuc sonat nostra eiusdem loci translatio: *Sicut lætantium omnium habitatio est in te:* quod de Virgine intelligens Ecclesia subiunxit: *Sancta Dei genitrix.* Cui mirifice concinit illud Cant. 7. *Quid videbis in Sunnamite* (seu, vt potiùs legendum est *in Sulamite,* idest, Hierosolymitana à Salem, quod nomen fuit antiquum Hierosolymę) *nisi choros castrorū?* quid enim choris cum castris; nisi quià virtutes, quæ in alijs Sanctis propter hostiū metum semper erant in acie expeditæ: in Virgine propter securitatem castra in choros vertentes mirum in modum lętabantur. Sed vt ad locum Esaiæ, vnde digressi fuimus, reuertamur, per fontes saluatoris possumus non modò sacramenta, vt communiter volunt interpretes, sed vulnera etiam Christi intelligere: siquidem potest idem locus transferri: *De visceribus Saluatoris:* quæ nobis per eius vulnera patuerunt: ex ijs enim perfecta Diuinæ bonitatis, potentiæ, & sapientiæ cognitio, & salus ipsa ab omnibus hauritur; quemadmodùm intellexit D. Ambros. in Psal. 37. super illa verba; *Miser factus sum, & curuatus sum vsque in finem. Non tabes,* inquit, *mortis de vulnere eius, sed fons vitæ scaturiuit, vt Scriptura nos edocet: Et saliet aqua cum delectatione de fontibus saluatoris. Exiliuit enim de vulnere aqua, vt nos biberemus salutem.*

Esai. 12. 2. Psal. 86. 7. D. Hieron. Deiparę laus. Cant. 7. 1. Vulnera Christi, fontes salutis. D. Ambro. Psal. 37. 7

5 E contrario omnis in vniuersum Hęretica doctrina, quæ hoc loco describitur, non simpliciter puteo, sed puteo abyssi cōparatur: quoniā ex ipsa abysso, i. Inferni aquis hauritur: quā etiā ob causā puteis illis bituminis, qui in mari mortuo effossi sunt, similis dicitur. Sic enim Orig. hom. 12. super Num. de Hæreticorum aquis mortiferis exponit illud, quod dicitur Gen. 14. vallem quandam syluestrem habuisse puteos multos bituminis: quæ vallis illa fuit, in qua Pentapolis Sodomorum à Deo fuit euersa, post cuius subuersionem facta est ea vallis mare salsum, quod alio nomine appellatur mare mortuum. Docet igitur Orig. omnem hæresim in valle esse: quia omnis iniquitas non sursum fertur, sed semper ad inferna descendit: esse etiam salsum, atque amarum omnem Hęreticum, quia nihil dulce, nihil suaue potest habere peccatū. Prætereà, inquit, si veneris ad Hæreticam sententiam, venisti ad puteos bitu-

Hęreticorum doctrina ex inferis hausta. Orig. Gen. 14.

minis

minis. Est enim bitumen esca, & nutrimentum ignis: quare si de istis puteis aquã gustaueris, fomenta in te ignis, & gehennæ incendia suscitabis. Hanc putei, & iniquitatis profundidatem timẽs Regius vates dixit Psal. 68. *Nõ me demergat tẽpestas aquæ, neq; absorbeat me profundum, neque vrgeat super me puteus os suum.* (Psal.68.16.) Quanquàm enim Christũ hoc loco loquentẽ, petentemq; à Patre festinam resurrectionem cõmuniter cum D. Hieron. faciant interpretes (Interpretes.): omnes tamen iusti eundẽ sermonem possunt vsurpare, petereq; à Deo, vt à profundo iniquitatis puteo liberẽtur: quo loco tria mala, & incõmoda grauissima à se deprecatur homo iustus: vnũ est, vt nè eum demergat tẽpestas aquæ; alterũ, ne absorbeatur à profundo; tertiũ, ne claudat super eum puteus os suũ, quod duo præcedẽtia grauitate longè superat. Ea verò sic expẽdit Remigius (Remigius.): *Non me demergat tempestas aquæ*, vt consentiã vel blanditiis adulantium, vel minis apertè furentiũ: quodsi quandò consentiã, *Non absorbeat me profundũ*, idest, non perueniã ad actũ cum ijs, qui in profunditate peccatorũ conuersantur: deniq; si ad actũ peruenero, *Non vrgeat super me puteus os suum*, idest, non claudatur super me profunditas iniquitatis: clauditur autẽ in profunditate iniquitatis, qui post perpetrationẽ non facit cõfessionem, sed parat peccati defensionẽ. (Confessio peccatorũ necessaria ad salutem) Quem eundem sensum vberiùs persequitur D. August. (D. August.) in cõment. eius loci. *Magnus, inquit, est puteus profunditas iniquitatis: sed tamen ibi positus, si confitetur peccata sua, non super eum claudit puteus os suũ. Vnde Dauid quasi in puteum delapsus dicebat: De profundis clamaui ad te Dñe: Domine exaudi vocẽ meam, Psal. 129.* (Psal.129.1.) *Si autẽ factũ fuerit in illo quod dicitur Prouerb. 18.* (Prou.18.3.) *Impius, cum in profundũ venerit peccatorũ, contẽnit: clausit super eum puteus os suũ. Itaq; si videris hominẽ fecisse iniquitatẽ, mersus est in puteũ: quandò autẽ illi dixeris iniquitatem ipsius, & responderit: Peccaui, fateor: non super eum clausit puteus os suum. Si autem dixerit: Quid enim mali feci? clausit super eum puteus os suũ: quã eruatur non habet: etenim amissa confessione non est locus misericordiæ: tu factus es peccati tui defensor, quomodò erit Deus liberator? vt ergò ille sit liberator, tu esto accusator.* Hæc Aug. Quoniã igitur vniuersa hæresis dicit summam quandã iniquitatis profunditatem, rectè per abyssi puteũ fuit expressa.

Quid fumus putei abyssi significet?

Et ascẽdit fumus putei sicut fumus fornacis magnæ, & obscuratus est sol, & aer de fumo putei.

SECTIO V.

APERTO abyssi puteo, idest, hæretico errore publicato, vt exposuimus, cõmemorat Ioannes ascendisse fumum quasi ex fornace magna, obscuratumq; fuisse solẽ, & aerem propter fumi illius caliginẽ, & densitatem: quo nihil aliud exprimitur, quã hæresũ disseminatio, quæ caliginem, ac tenebras soli, idest, Christo, cuius vel Diuinitatis splendorẽ, vel humanæ naturæ veritatem, vel gratiæ nitorẽ, necessitatẽq; inficiabantur, & aeri, idest Ecclesiæ, quæ sicut aer à Sole, ita ipsa à Christo illustratur, in multis orbis partibus effuderunt. 1

Quæ vt illustriora fiant, sciendũ est fumum in sacris literis variè vsurpari. 2 Primùm enim sumitur pro ipsa Dei cognitione, quæ in hac vita haberi potest: quæ quoniã obscura est, fumo cõparatur, veluti Esai. 6. vbi postquàm Propheta visionẽ Dei sedentis in throno excelso, & eleuato, & Seraphim stãtium famulatũ, & ter clamãtiũ *Sanctus, Sanctus, Sanctus Deus exercituum, plena est omnis terra gloria eius*, commemorasset, subiungit: *Et cõmota sunt superliminaria cardinũ à voce clamãtiũ, & domus repleta est fumo.* (Cognitio, quæ de Deo habetur ab hominibus in hac vita, fumus dicitur, quia obscura. Esai.6.3.) Scio hunc fumum ad literam significare cæcitatem Iudæorum post passionem Christi, vt interpretatur Diuus Hieronymus. (Iudæorum cæcitas. D.Hieron.) Clamantibus, inquit, Seraphim, & in tota terra Trinitatis mysterium prædicantibus, quandò post passionem Saluatoris mysterium Trinitatis terra vniuersa cognouit, statim

commotum est, siue sublatū (vt habent Septuaginta) superliminare templi, & omnes illius cardines conciderunt. Et paulò post: Quàm pulcher ordo rerū? postquàm repleta est terra gloria Domini Sabbaoth, Iudæorum templum impletum est ignorantię tenebris, caligine, & fumo, qui noxius est oculis. Eodemq; modo locum intelligit Cyrillus Alexandr. quamuis vterque subiungat posse etiam per fumum templi significari incendium: quam sententiam secutus est Theodoretus. Sed non dubiū, quin etiam eo fumo superis adumbrata obscuritas cognitionis, quam in hac vita assequi possumus de Deo, & præci-

1 puè de mysterio Trinitatis, quod Seraphim terna illa sanctitatis acclamatione promebant: imò eiusdem incōprehensibilitas, propter quam vel ipsis beatis, Seraphicisq; spiritibus Dei gloria in domo repleta fumo apparet: eādem ob causam dicitur Psalm. 17. *Ascendit super Cherubim, & volauit: volauit super pennas ventorum: & posuit tenebras latibulum suum. Ascendit super Cherubim* (inquit Augustinus) *idest, exaltatus est super plenitudinem scientiæ*, (id enim sonat nomen Cherubim) *vt nemo ad eum peruenire nisi per charitatem possit: posuit etiam tenebras latibulum suum*, eo quòd eius natura, vt exponit Theodoretus, perfectè intelligi nequeat. Diuus Hieronymus retulit ad mysterium incarnationis, quem secutus est Mag. Sentent. in comment. eiusdē loci: quoniam videlicet *Latibulū suū*, idest, secretū maiestatis suę, quæ nube carnis tegebatur, *posuit tenebras*, idest, profundū, & obscurū effecit.

3 Deindè sumitur fumus pro mētis excitate, & caligine, qua peccatorū mētes inuoluūtur, vnde sub nomine ceti, siue Leuiathan de Dæmone dicitur Iob 41. *De naribus eius procedit fumus sicut ollæ succēsæ, atque feruētis: halitus eius prunas ardere facit, & flāma de ore eius egreditur.* In quē locum D. Greg. lib. 33. Moral. c. 38. *Quasi flatu* (inquit) *nariū caliginē emittit, quia in reproborū cordibus insidiarū suarū aspirationibus ex amore vitæ tēporalis æstum congerit multiplicium cogitationū, & velut fumi globos multiplicat: quia inanissimas præsentis vitæ curas in terrenarū hominū mente coaceruat: quem fumū patiebatur Propheta cum dixit Psal. 6. Turbatus est à furore oculus meus. Et Psal. 37. Cor meū conturbatū est: dereliquit me virtus mea: & lumen oculorū meorum & ipsum non est mecum. Fumus quippe iste obtundit aciē cordis, quia caliginis suæ nubilo serenitatem intimæ quietis turbat.* Non est prætereundum, quod sequitur, *Halitus eius prunas ardere facit*; quia, vt exponit idē Greg. Dæmon quasi sufflator iniquæ suggestionis afflatu iniquorum mentes igne praui desiderij inflāmat iuxtà illud Esai. 54. *Ego creaui fabrum sufflantē in igne prunas, & proferentē vas in opus suū.* Quo loco duo obseruāda sunt: vnum est non dictū esse *Sufflantē prunas*, sed *Sufflantē in ignē prunas*; quia Dæmō eò præcipuè spectat, vt hominē iam à sua ipsius cōcupiscentia ignitū, & in eo potissimùm vitio, ad quod natura est procliuis, suggestionis suę flatu magis inflāmet. Alterū verbis illis, quæ sequūtur, *Proferentē vas in opus suum*, indicari huiusmodi fabrū nihil aliud proferre de officina malæ volūtatis, nisi lebetes, idest, peccatores scelerum fœditate nigerrimos, aptos ad opus suū, idest, vilia peccandi ministeria: quos tamen Deus gratia sua sæpissimè conuertit in phialas aureas iuxta illud Zach. vlt. *Et erunt lebetes quasi phialæ*: quod de Maria Magdalena canit Ecclesia: *Post fluxa carnis scandala fit ex lebete phiala: de vase contumeliæ in vas translata gloriæ.*

Sed vt ad fumum reuertamur, eodē 4
sensu D. Hieron. in epist. ad Algasiam, q. 2. exponit illud Esai. 42. *Calamū quassatum non confringet, & linū fumigās non extinguet.* Quod Matth. citauit c. 12. *Iesus*, inquit, *curauit eos omnes, & præcepit eis, ne manifestū eum facerēt: vt adimpleretur, quod dictū est per Isaiā Prophetā dicentem; Ecce puer meus, quē elegi; dilectus meus, in quo bene complacuit animæ meæ. Ponā spiritū meum super eū, & iudiciū gentibus nunciabit. Non cōtendet, neq; clamabit, neq; audiet aliquis in plateis vocē eius: arundinē quassatā non confringet, & linum fumigās non extinguet.* Cuius loci duplex est expositio, vna cōmunis, explicari videlicet his duob⁹ veluti prouerbiis māsuetudinē Christi; quo sensu affertur à Matthæo, cùm agit de his, qui à Christo

Cyrill. Alex.
Theodor.
Psal. 17. 11.
D. August.
Theodor.
D. Hieron.
Mag. sent.
Peccatorū mētes caligine inuoluuntur.
Iob. 41. 11.
D. Greg.
Psal. 6. 8.
Psal. 37. 11.
Esai. 54. 16.
Zach. 14. 20.
Esai. 42. 3.
Mat. 12. 15.

curabantur, & exponitur ab Eusebio Cæsar. lib. 9. Demonstrationis Euang. cap. 15. Infirmos, inquit, & debiles corroborauit, morbo affectos non perdidit, sed curauit, & perturbationibus animi inquinatos, prauisque cupiditatibus, & affectibus fumigantes non perfundedit, sed sanauit. Altera D. Hieronymi intelligentis nomine calami quassati populum Iudaicum, nomine verò lini fumigantis Gentilem hoc sensu. Calamus, inquit, fractus, qui fuit antea vocalis, & laudes Domini concinebat, appellandus est Israel: qui quoniam impegit in angularem lapidem, imò cecidit super eum lapis, fractus est, cui qui inniti voluerit, pertūdetur manus illius: qui enim post aduentum Domini Euangelicę doctrinæ spiritum derelinquens in Iudaicæ literæ morte requiescit, istius cuncta opera vulnerantur. Linum quoq; fumigans non extinguet, populum videlicet de Gentibus congregatum, qui extincto legis naturalis ardore fumi amarissimi, & qui noxius oculis est, tenebrosæque caliginis inuoluebatur erroribus. Vbi vides fumum pro cœcitate vsurpari. Ex his iā perspicuum relinquitur, cur hæretica doctrina in fumo putei abyssi expressa à Ioanne fuerit propter caliginem, ac tenebras, quas multis in partibus hominum mentibus offudit. Sic enim D. Hieron. de Hæreticis interpretatur illud apud Oseam 13. *Erunt quasi nubes matutina; & sicut ros matutinus præteriens, sicut puluis turbine raptus ex area, & sicut fumus de fumario.* Quo loco tametsi illæ similitudines breuitatem, & celeritatem significent, qua impiorum felicitates citò prætereunt, vt idem Hieron. exponit, tamen etiam fumus de fumario tenebras, & caliginem declarat, qua excœcati Hæretici veritatis lucem intueri non possunt. Rectè etiam fumo de fumario comparantur, quia ex Stygio camino Hæretici egrediuntur. Aduerte autem pro eo, quod nos habemus, *Sicut fumus de fumario*, haberi apud Septuaginta, *Sicut fumus de locustis*: quod magis adhuc ad nostrum institutum facit: ea verò translationis varietas ex diuersitate punctorum Hebraicorum orta est, vt auctor est D. Hieronymus.

Eusch. Cæsar. Mansuetudo Christi.

D. Hieron.

Populus Iudaicus calam⁹ fractus, Gentilis⁹ linū fumigans appellatur.

D. Hieron. Oseę. 13. 3. Hæreticorum cęcitas.

Cur locustæ hoc loco Hæreticos significent?

SECTIO VI

I

VT MELIVS appareat, cur Heretici locustarum nomine à Ioanne hoc loco exprimantur, sciendum est non esse insolens in sacris literis hoc, & similium animalium genere persecutores intelligi: quemadmodū legimus Ioel. 1. *Residuum erucæ comedit locusta, & residuum locustæ comedit bruchus, & residuum bruchi comedit rubigo.* Quo loco quanquā iuniores Hebræi volunt sermonem esse de plagis illatis à Deo per eiusmodi animalia, & rubiginem, de fame videlicet, quæ quatuor integris annis perdurauit primùm eruca cuncta vastante, deinde locusta, brucho, & rubigine: longè tamen est probabilius, quod aiūt antiquiores Hebræorum, quos sequuntur Rupert. Lyran. & alij, significari quatuor orbis imperia Hebræis infesta, quæ Hebræorum gentem ordine quodam ita oppresserūt, vt quod vnum intactum reliquisset, alterum funditùs euerteret: itaque in eruca Assyriorum, & Chaldæorum; in locusta Medorum, atque Persarum; in brucho Græcorum; in rubigine Romanorum imperium expressum fuisse: quā expositionem etiā affert, nec improbat D. Hieron. tametsi alteram ei præferat, videlicet vnicum Chaldæorum imperium eo loco adumbrari, quod quater sub Nabuchodonosor Hebręorū populū diuexauit. Primū cū Nabuchodonosor Hierosolymā obsedit, duxitq; secū Ioacim Regē Iuda, & partē vasorū dom⁹ Domini asportauit in terram Sennaar, vt refertur 2. Paralipomenon 36. & Dan. 1. Deinde cum captiuum duxit Babylonem Ioacim, siue Iechoniam præcedentis filium 4. Regum 24. Tertiò, cum Sedechiam vltimum Regem Iuda erutis oculis Babylonem etiā duxit captiuū 4. Reg. 25.

Ioel. 1. 4.

Hebręi Iuniores.

Antiquiores.

Rupert. Lyranus.

Orbis imperia in vermiculis expressa.

D. Hieron.

2. Paral. 36. Dan. 1.

4. Reg. 24.

4. Reg. 25.

4.Reg.25. Denique, cum Nabuzardan Babylonij exercitus princeps vrbem,& templum incendit 4. Reg. 25. vbi obiter duo obseruanda sunt. Vnum est florentissima orbis imperia vilissimis, & abiectissimis animalculis comparari, vt indicetur, quàm vili pretio mundana omnia æstimanda sunt, & quasi abiectissimi vermiculi pede calcanda. Alterum est non solũ abiectissimis animalibus, sed etiam noxijs comparari propter salutis periculum, quod in regnis administrandis, & in vniuersum in omni humana felicitate cernitur. Siue igitur soli Chaldæi, siue reliqui, quos nominauimus, plagarum illarum nomine expressi à Ioele fuerint, illud certum est locustas, & reliquas eiusmodi plagas iuxtà probabiliorem sententiam non propriè accipiendas esse, sed translatè pro infestissimis Hebrææ gentis hostibus vsurpandas: sic enim etiam locusta accipitur Amos. 7. capite. *Ecce fictor locustæ in principio germinantium serotini imbris, & ecce serotinus post tonsorem gregis.* Vidit nempè Propheta in spiritu quendam, qui infinitam locustarum multitudinem producebat, quem appellat fictorem: quæ locustarũ multitudo significabat Assyriorum exercitum, qui quarto anno regni Ezechiæ duce Salmanasar Rege Assyriorum venerũt in terram decem tribuum, easque in Syriam transtulerunt.

Amos.7.1.

2 Hæretici cur locustarum typo adumbrati.

Ex his iam mirum videri non debet Hæreticos acerrimos Ecclesiæ hostes sub locustarum typo fuisse à Ioãne adumbratos. Primùm, quia locusta animal est maximè noxium herbis viretibus: vnde Exod. 10. de locustis dicitur: *Nihil omninò virens relictum est in lignis, & in herbis terræ in cunctâ Ægypto.* Sic enim Hæretici quidquid fidei,& sãctitatis viride erat,in multis partibus corroserunt. Secunda ratio desumitur ab vnanimi aduersùs Ecclesiam conspiratione iuxtà illud Prou. 30. cum dicitur: *Quatuor sũt minima terræ, & ipsa sunt sapientiora sapientibus. Formicæ populus infirmus, qui præparat in messe cibũ sibi. Lepuscul⁹ plebs inualida, qui collocat in petra cubile suũ: Regẽ locusta non habet, & egreditur vniuersa per turmas suas: stellio manibus nititur, & moratur in ædibus Regis.* Est autẽ stellio serpẽs lacertæ similis circulis quibusdam, & veluti lucentibus guttis in modum stellarum depictus, vnde & nomen sumpsit, de quo scribit Plin. libro 31. cap. 10. nullum animal fraudulentius homini inuidere. Quoniam igitur Hæretici vnanimi consensu aduersùs Ecclesiam cõspirarunt, optimo iure locustarum nomine exprimuntur, quæ vsqueadeò inuicem consentiunt, vt Rege, ac duce cùm careant, tamen per turmas suas tributæ egrediantur. Verùm tropologicam eius loci expositionem, quam Beda affert, obiter perstringendam duximus. In formica igitur eos intelligit, qui in hac vita fructus sibi præparant bonorum operum, quibus felicitatem promereantur. In lepusculo eos,qui in petra,i.in Christo spem suam omnem collocant iuxtà illud Psal. 103. *Petra refugium herinaceis,* seu vt alij codices habent, *leporibus.* In locusta Anachoretarum concordem vitam, qui nullo præceptore singuli in suis latibulis Deo vacabant,& mala pullulantia carnalium voluptatum germina absumere conabantur. Denique in stellione, qui alis caret, manibus nititur, & palatia Regum ingreditur, eos qui cum ingenij penna non valeant, ad obtinenda tamen æterni regni mœnia virtute operationis subleuantur. Tertia ratio est propter locustarum saltus, quos sua inconstantia imitantur Hæretici. Quam eandem ob causam Diu⁹ Greg. lib. 31. Mor. cap. 19. expendens illa verba cap. 39. *Nunquid suscitabis eum, idest, equum quasi locustas?* docet locustas Iudaicum populũ figurasse: quod etiã in quemlibet virum inconstantem potest conuenire, eoquòd locustæ subitos quosdam saltus dent, & protinùs in terram cadant: saltus enim dabant Hebræi, cùm præcepta Domini se implere promitterent; sed statim ad terram cadebant, cum per praua opera hæc se audisse denegarẽt. Videam⁹, inquit Greg. in eis quasi quendam locustarum saltum. Exod. 24. *Omnia verba, quæ locutus est Dominus, faciemus.* Videamus, quomodò subitò ad terram ruunt. Num 14.

Exod. 10.15.

Prou.30.24.

Plinius.

Beda.

Psal.103.18.

D.Greg. Iob.39.23.

Vir inconstans locustæ persimilis.

Exod.24.7.

dũ

Num.14.13. *Vtinam mortui essemus in Ægypto, & in, hac vasta solitudine vtinam pereamus, & non inducat nos Dominus in terrã istã.* Locustæ ergò erãt, quia habebãt saltũ per vocẽ, & casũ per actionẽ. Quarta, & postrema ratio, quam afferunt communiter hoc loco interpretes, ea est, quià Hæretici instar locustarum sanioso ore cuncta polluunt: cum enim intellectum habeant erroribus inquinatum, quid aliud ore euoment, quam Hæreticæ doctrinæ saliuam fœculentam, qua alios inficiant? Quam ob causam illis potest accommodari illud Esai. 14. *Ne læteris Philistæa, quoniam comminuta est virga percussoris tui: de radice enim colubri egredietur regulus, & semen eius absorbens volucrem.* Cuius loci literalis sensus is est. Mortuo Achaz rege Iuda lætabantur Philistæi, quòd nihil iam sibi à posteris Oziæ, qui eos multùm fregerat, timendum ducerent. Præuidens autem Esaias Ezechiam eiusdẽ Oziæ pronepotem multò acerbiùs Philistæos oppressurum, lætitiam eorum ea similitudine compresit: *De radice colubri*, idest, de progenie Oziæ, *egredietur regulus*, siue *basiliscus*, idest, Ezechias multò exitialior, & nocentior, quàm coluber: siquidem regulus vel ipso afflactu præteruolantes aues interimit. Verùm alij ad Hæreticos eundem locum hoc sensu referunt: *De radice colubri*, idest, de hæresi mente concepta *egredietur basiliscus*, idest, idem error prædicatione disseminatus, qui afflatu ipso volucres absorbeat, idest, homines ingenio præstãtes eiusdem erroris veneno inficiat. Itaquè hęresis, dum mente latet, coluber est: dum publicatur, basiliscus, qui solo afflatu perimit. Possumus & ita ad mores accipere: *De radice colubri*, idest, mala cogitatione, *egredi regulum*, idest, malum consensum, *& semen eius*, idest, malũ opus *volucres interimere*, id est, animas, quæ anteà virtutum pennis in sublime ferebantur. Ex quo iam colligis cogitationes malas quasi colubros parturiẽtes regulos maximè esse formidandas.

Interpretes.

Esai. 14.29.

Quid coronæ similes auro super capita locustarum significent?

Et super capita earum tanquàm coronæ similes auro.

SECTIO VII.

Corona potissimùm sumitur pro regno: vnde est illud Thren. 5. *Cecidit corona capitis nostri: væ nobis, quia peccauimus*, idest, quia peccauimus, regnũm nostrũ fuit euersum, ereptumq; Regi Sedechiæ, qui eo loco per caput intelligitur: & illud Ezech. 21 *Aufer cidarim, tolle coronam: nonnè hæc est, quæ humilem subleuauit, & sublimem humiliauit?* vbi Dñus loquitur cum Rege Sedechia hoc sensu. Propter iniquitatem tuam auferetur ab Israeli sacerdotium, & regnum: (est enim cidaris mitra Pontificia) id quod contigit, cum Iosedech summus sacerdos ductus est in captiuitatem cum ipso Sedechia: *Nonne hæc est, quæ humilem*, idest, Dauidem *subleuauit: & sublimem*, idest, Sedechiã *humiliauit*: quæ interpretatio est Lyr. Aduertẽdum est autẽ Septuag. interp. ita locum transtulisse: *Aufer cidarim, & depelle coronam: ipsa non talis erit: humiliasti excelsum, & subleuasti humilem*: idest, tua corona ô Sedechia longè diuersa est à corona Regis Mesiæ: quoniam Mesias reget suos in virga æquitatis, non iniustitiæ. Addim⁹ posse alludi ad spineã coronã, qua Mesias in passione erat coronandus.

1 Corona pro regno sumitur Thren. 5.16.

Ezech. 21.26.

Lyranus. Septuag. Interpretes.

Cum igitur Hæretici sub varijs Regibus, ac Principibus Ecclesiam fuerint persecuti: rectè locustę coronas gestare visæ sunt. Quod verò dicuntur auro similes, illud in primis significat Hæreticos in Ecclesia persequenda præ se ferre zelum fidei, & charitatis: itaque non habere coronas verè aureas, sed aurò tantùm similes, quia prætextu religionis suos errores disseminare conãtur. Solet enim aurum in sacris literis pro religione, & charitate vsurpari, vt fusè diximus in cap. 2. huius operis su-

Hęretici religionis prętextu errores seminant.

per

Apoc. 3. 18. per illa verba: *Suadeo tibi em ere à me auru ignitum*: quo etiã pertinet illud Thren.
Thren. 4. 1. 4. *Quomodò obscuratum est aurum, mutatus est color optimus? dispersi sunt lapides Sanctuarij in capite omnium platearum? Filij Sion incliti, & amicti auro primo quomodò computati sunt in vasa testea?* quibus verbis Propheta ad literam lamẽtatur gloriam vrbis amissam, templum euersum, viros principes in captiuitatem abductos, vt expendit Rupert. lib. 1. in Hierem. c. 81.
Rupert. & 82. *Dolentis*, inquit, *pariter, & admirantis est dicere, quomodò obscuratum est aurum!* Aurum enim coloris optimi Iudæi erant, sed quia propter cæcitatem oculi eorum obscurati fuerũt, mutatus est auri color: cùm etiã lapides fuissent Sanctuarij, & ex illis ædificari cœpta esset domus Domini, dispersi sunt in ciuitatibus, & paruas sibi plateas ad habitandum locauerunt. Cœterùm eundem locum de Sacerdotibus eleganter exponit D. Gregor. homil. 17. super Euã-
D. Greg. gelium. *Aurum*, inquit, *obscuratum est, quia Sacerdotum vita quõdam per gloriam virtutum clara nunc per actiones infimas reproba ostenditur. Color optimus est mutatus, quia ille Sanctitatis habitus per terrena, & abiecta opera ad ignominiam despectionis venit. Lapides verò Sanctuarij intrinsecùs habebantur, nec sumebantur in summi sacerdotis corpore, nisi cum Sancta-sanctorum ingrediens in secreto sui conditoris apparebat. Nos ergò fratres sumus lapides Sãctuarij, qui apparere semper debemus in secreto Dei, quos nunquàm necesse est foris conspici, & in extraneis actionibus videri. Sed dispersi sunt lapides Sanctuarij in capite omnium platearum: quia hi, qui per orationem, & contemplationem semper intùs esse debuerant, per vitam foris vacant: ecce jam penè nulla est seculi actio, quam non Sacerdotes administrent.* Hæc Gregor. Coronas igitur similes auro gestare visæ sunt locustæ, quia Hæretici Principes fidei zelum, & charitatis ardorem in Catholicis persequendis simulabãt.

3 Tyranni, & hæretici, dum fideles excruciant, non vincunt, sed vincũtur. Deinde dicuntur gestare coronas similes auro in signum victoriæ, quæ tamen non vera censenda est, sed quædam futilis, & vmbratica victoriæ imago; dum tyranni, & Hæretici Catholicos propter fidem insequuntur: *veras enim, atque aureas victoriæ coronas ip si potiùs Catholici gestant, cum pro fide mortem oppetant: quo fit, vt non aureas coronas, sed auro tantùm similes Hæreticæ locustæ gestare describãtur. Quòd verò is, qui persecutionem siue pro fide, siue pro iustitia tolerat, persecutionem ipse vincat ferendo, nõ à persecutore vincatur, probatur primò ex loco illo Pauli 2. Corinth. 2. 2. Cor. 2. 14.
vbi Apostolus ad literam de huiusmodi loquens victoriæ ait, *Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu*: quẽ triumphum duplicem esse docet D. D.Thom.
Thomas, disputatione videlicet Hæreticos, patientia vincẽdo persecutores: Secundò adhuc luculentiùs Roman. 8. Rom. 8. 35.
Quis ergò nos separabit à charitate Christi, tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculũ? an persecutio? an gladius? sicut scriptũ est: quia propter te mortificamur tota die, æstimati Ps. 43. 22.
sumus sicut oues occisionis. Sed in his omnibus superamus propter eũ, qui dilexit nos, i. vt interpretatur D. Thom. *superamus, dum circà hæc omnia illibatam charitatem seruamus* D.Thom.
iuxtà illud 1. Corinth. 15. *Gratias Deo, qui dedit nobis victoriã per Iesum Christum.* Sed 1. Cor. 15. 57.
multò elegãtiùs eundem locum expendit D. Chrys. hom. 15. super epist. ad D. Chrysost.
Rom. vbi in primis obseruat Græcè nõ esse, *superamus*, sed *plusquàm superamus*: est enim Græcè ὑπερνικῶμεν. *Hoc*, inquit, *mirabile est, quòd non superamus solùm, sed plusquàm superamus per ea ipsa, quæ patimur.* Triplicem verò rationem affert huius plusquàm victoriæ. Prima ducitur ex facilitate vincendi; quia sola ipsa tolerantia vbiq; trophea cõtra hostes erigimus. Secunda, quià per ipsamet tormenta, & persecutiones superamus, quæ noua est victoriæ ratio. Tertia est propter victoriæ certitudinem; etenim plus quàm superare est sic aliquem ad certamina descẽdere, quasi iam Dominus victoriæ sit: quam rationem reddidit ipsemet Apostolus, cum statim subiunxit: Rom. 8. 38.
Certus sum enim, quia neq; mors, neq; vita, neq; Angeli, neq; creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo. Tertiò Sap. Sapie. 10. 12.
10. *Certamen forte dedit illi, vt vinceret*: vbi ad literam est sermo de Iacob, qui superior euasit fratre Esau: quæ nam autẽ huiusmodi victoria fuerit, significatur

Gen. 27. cum Isac dixit Esau filio: *Viues in gladio, & fratri tuo seruies*: quod quanquàm cõmuniter interpretes accipiũt de Idumæis posteris Esau, qui Dauidi Regi ex stirpe Iacob descendenti tributarij fuerunt 2. Reg. 8. tamen eo etiam sensu à plerisque accipitur, vt Esau Iacobo fratri seruierit in eo persequendo, dandoque ei materiam triumphorum per patientiam, qua ipsum non solùm tulit, sed etiam ex Mesopotamia rediens adorauit septies genu flexo Gen. 33. Itaque omnis Ecclesiæ persecutor in gladio uiuit, dum eã persequitur: sed tamen Sanctis, quos insectatur, eo ipso seruit, quòd cum non ad errorem suum, & vitia pertrahit, sed ei syluam, ac segetem præbet meritorum. Quartò, & postremò in eiusmodi figuram Iudic. 7. Gedeon cõfractione lagunculariun Madianitas deuicit. Sic enim Martyres suorum corporum fractione de tyrannis triumphant. Hoc namque sensu eam figurã exponit Beda lib. quæst. super lib. Iudic cap. 5. vbi primùm aduertit Gedeonis milites non sine mysterio nullis alijs armis instructos, quàm tubis, lagenis, & lampadibus ad certamen descendisse: quia Martyres sonant tubis, cum prædicant; confringunt lagenas, cum soluenda in pasione corpora hostilibus gladijs opponunt; splendẽt lãpadibus, cum post solutionem corporis miraculis coruscant. Cecinerunt ergò tubis, vt lagenę frangerẽtur; lagenę fractæ sunt, vt lãpades apparerẽt; apparuerũt lãpades, vt hostes in fugã verterẽtur. Deindè obseruat non frustrà in dextera tubas, lagenas in sinistra tenuisse. In dextera enim habere dicimur, quicquid magno pretio æstimamus: in sinistra omne, quod pro nihilo ducim⁹: ita Christi Martyres pro magno habẽt prædicationis gratiam, corporum verò vtilitatẽ pro minimo. Verùm, quod ad nostrum facit institutum, sicut Gedeonis milites confractis lagenis vicerunt; ita Sancti eo ipso, quòd pro Christo patiuntur, hostes superant.

Gen. 27. 40.
2. Reg. 8.
Gen. 33.
Iudic. 7.
Beda.

4 Illud etiam adnotandum Madianitas eodem 5. cap. Iudic. locustas appellari, vt magis adhuc appareat Hæreticos, qui hic à Ioanne locustarum similitudine exprimuntur, fuisse à Catholicis, quos persequebãtur, ea ipsa persecutione prostratos. Hoc argumentum eleganter persequitur Tertull. in Apolog. aduersùs gentes cap. 49. Vbi inter alia, *Prælium, inquit, est nobis, quòd prouocamur ad tribunalia. Victoria est, pro quo certaueris, obtinere: ea victoria habet & gloriam placendi Deo, & prædam viuendi in æternum. Ergò vicimus, cum occidimur; hic est habitus victoriæ nostræ, hæc palmata vestis, tali curru triumphamus.* Aduerte autem vestem palmatam dici, quia erant illi intextæ palmę: vult ergò Tertull. martyrium esse vestem palmatam, idest, varijs palmis intextam, tot nimirùm, quot sunt tormẽta: sunt enim palmæ victoriæ, & triũphi symbola. Quam ob causam de Ecclesia propter Martyres dicitur Cant. 7. *Statura tua assimilata est palmæ.* In eiusdẽ rei typũ Salomõ, vt refertur 3. Reg. 6. *Omnes parietes tẽpli per circuitum sculpsit varijs cælaturis, & torno, & fecit in eis Cherubim, & palmas, & picturas varias quasi prominentes de pariete.* Sculpsit, inquam, in eis picturam Cherubim, & palmarum; quoniã vt interpretatur Rup. lib. 3. in libros Reg. cap. 12. scientiam Dei fideliter suscipientibus, & pro illa certantibus victoriæ de cœlo promittuntur. Quanquàm verò templum illud Salomonis figura fuerit Ecclesiæ vniuersæ; tamen etiam cuicunque iusto & potest, & debet accommodari iuxtà illud 1. Cor. 3. *Nescitis, quia templum Dei estis?* Et 2. Cor. 6. *Vos enim estis templum Dei.* Hoc igitur templum totum sculptum est palmis, quia tot victorijs est refertum, tot etiã trophæis tanquàm pulcherrimis aulæis, & peristromatis exornatum, quot sunt persecutiones, quas à fidei hostibus constãter tolerat: propterea enim Cherubim simul cum palmis iunguntur, vt indicetur huiusmodi palmas tũc præcipuè obtineri, cùm propter doctrinæ Euangelicæ, quæ per Cherubim, idest, plenitudinem scientiæ exprimitur, defensionem iusti in capitis discrimen adducuntur.

Iudic. 5.
Tertul.
Cant. 7. 7.
3. Reg. 6. 29.
Rupert.
1. Cor. 3. 16.
2. Cor. 6. 16.

Cur locustę facies hominum, & dentes leonum habere dicantur.

Facies earum tanquam facies hominum, & dentes earum sicut leonum erant.

SECTIO VIII

I Hæreticorum principũ crudelitas.

PRIMVM SIGnificatur Hæreticorum principũ summa crudelitas, minimè humanæ naturæ cõueniens: siquidẽ cum facies hominum haberent, nihil minùs, quàm humanitatem referebãt, quod sanè instar monstri erat: similem enim ob causam Leuit. 11. inter immũda animalia numerãtur omnia illa quadrupedia, quæ super manus gradiuntur: *Quod ambulat super manus ex cunctis animantibus, quæ incedunt quadrupedia, immundum erit.*

Leuit. 11.27.

Quo loco prima facie videntur omnia quadrupedia comprehẽdi: quod enim est omnino quadrupes, quod non super manus gradiatur? sed verè non est sermo nisi de illis, quæ habent manus humanis similes, cuiusmodi sunt vrsus, & simia, quæ meritò censentur immunda; quia instar monstri est bestiam habere manus humanis similes. Et quidem quod spectat ad mysterium, illud indicatur prodigiosum esse animal hominem auarum, qui manibus terram teneat, iisque quasi pedibus per terram gradiatur: itaque immundum esse, & instar monstri iudicandũ. Quemadmodum igitur instar monstri est quadrupes manus hominis habens; ita hoc loco tanquàm prodigiosę locustæ censentur, quæ cum dentes leonis ostentent, humanas tamen præferunt facies, homines videlicet crudeles, & sanguinarij, qui cum hominem vultu præferant, truculentas tamen bestias immanitate superant. Porrò leonum dẽtibus summa significatur crudelitas: sunt enim dentes leonum fortissimi, quam ob causam de peccato dicitur Eccli. 21. *Dentes leonis dentes eius.* Deinde per locustarum dentes concionatores Hæretici intelliguntur.

Eccli. 21.3. Hæretici concionatores.

Pro cuius rei maiori expositione sciendum dentes in sacris literis pro prædicatoribus siue in bonam, siue in malam partem vsurpari. In bonam quidem Cant. 7. *Guttur tuum sicut vinum optimum, dignũ dilectę meo ad potandum, labijsque, & dentibus illius ad ruminandum.*

Cant. 7.9. Dentes in sacris literis cõcionatores significant.

Quæ verba Theodoretus vult esse sponsæ cum sponso colloquẽtis. Alij prima illa verba: *Guttur tuum vinum optimum:* sponsi ad sponsam faciunt Ecclesiæ guttur, idest, prædicationem commendantis, comparantisque illam vino optimo, quòd quantò vetustius, tantò suauius, & pretiosius: quia concionatores non debent nouis istis, & nugacibus sermonum rapsodijs insistere, sed vetera sanctorum Patrum dicta rimari. Tunc verò audiens sponsa, prædicationis verbum sic ab sponso commendari, quasi verbum ex eius ore excipiens, continuãsque sententiam adiunxit: *Dignum dilecto meo ad potandum, labijsque, & dentibus illius ad ruminandum,* hoc est, dignum tanto sponso, & grauibus Diuini verbi præconibus, qui ea, quæ tanquàm labia loquuntur, quasi dentes ruminant, alijsque tanquàm salutarem cibum ad edendum apponunt.

2 Cant. 4.2.

Eodem sensu explicandum est illud Cant. 4. *Dentes tui sicut greges tonsarum, quæ ascendunt de lauacro, omnes gemellis fœtibus, & sterilis non est inter eas.* Quem locũ illustrans D. Bern. serm. 63. ex paruis, plurimas dentium conditiones commemorat: sunt enim dentes candidi, & fortes; carnem non habent; nihil intrà se pati possunt; dolor eorum acutissimus; clausi sunt labijs, nè videantur, indecens enim est, cum videntur nisi ridendo; toti corpori frangunt cibum; nullum indè saporem habent; per ordinem positi sunt; superiores alij, alij inferiores; cum inferiores moueantur; superiores nunquam: quas omnes conditiones eleganter Bernard. Religiosis accommodat. Quid enim illis candidius, qui cogitationum peccata sicut actionum deplorant? quid fortius, qui-

D. Bernard.

Religiosi, dentes Ecclesiæ.

bus

bus tribulatio pro solatio, contumelia pro gloria, inopia pro abundantia ducitur? Carnem non habẽt, quia in carne carnem obliuiscuntur iuxtà illud Apostoli Rom. 8. *Vos autem in carne non estis, sed in spiritu.* (Rom. 8. 9.) Nihil morari inter se patiuntur, quia nec medicum quidem offendiculum tolerabile reputant. Non est dolor sicut dolor eorum, quia nihil tam horrendum, & horribile est sicut murmur, & dissensio in congregatione. Clausi sunt labiis, nè videãtur, quia ipsis monasteriorum vallis cinguntur, nè secularium oculis, & accessui pateant: indecens est, si appareãt, nisi interdũm fortè ad risũ; quia nihil turpiùs, quàm monachus per vrbes, & castella discurrens, nisi cum charitas cogit, quæ risus est, quia hilaris est, læta quidem, non dissoluta. Toti corpori mandunt cibũ; quià pro toto Ecclesiæ corpore Deum precantur. Nullum inde saporem habent, hoc est, nullam sibi gloriã debent arrogare, sed dicere cum propheta Ps. 113. (Psal. 113. 1.) *Non nobis Domine non nobis, sed nomini tuo da gloriam.* Per ordinem positi sunt; quia inter illos omnia in Christo mensura, & pondere constituuntur. Superiores, & inferiores; quia alij prælati, alij subditi. Deniq; cum inferiores moueantur, superiores moueri nunquàm debent; quià etsi subditi quandoq; turbentur, prælatorum tamen est in mente composita perdurare. Hæc de Religiosis Bern. Verùm communior dentium acceptio eo loco Canticorum est de concionatoribus, quibus omnes dentium conditiones à Bernardo enumeratæ accommodari facile possunt: in quibus non postremum locum obtinet candor, idest, castitas, & vitæ, morumq́ue integritas; tales enim futuros regis Messiæ concionatores vaticinatus est Iacob Gen. 49. cum dixit. (Gen. 49. 12.) *Pulchriores sunt oculi eius vino, & dentes eius lacte candidiores.* Quem locum exponens Origen. hom. 17. in Genesim. (Orig.) Pedes, inquit, Christi sunt, qui currunt ad faciendam pacem & subueniendum ijs, qui in necessitatibus sunt positi: manus Christi, qui ad misericordiam extenduntur: oculi, qui scientiæ lumen vniuerso corpori præstant: dentes deniq́ue, qui scripturarum cibos dignis interpretationibus explanantes earum intellectum Ecclesiæ corpori subministrant. Hi ergò candidi debent esse, & puri, nè fortè illis dicatur, *Qui alios doces, te ipsum non doces.* Illud etiam maximè in his dentibus requiritur, nè quid inter illos siuè inuidiæ, siuè dissensionis interponatur, quod solet multùm dentibus officere: id circò enim Christus Apostolos, quos ad officium prędicationis legabat, præmonuit Marc. 9. *Habete in vobis sal, & pacem habete inter vos.* (Marc. 9. 50.)

3 Sed omissis interim aliis dentium conditionibus illa potissima in concionatoribus reperitur, quod sacræ doctrinæ cibo frangendo, & aliis diuidendo inseruiant: quo sensu communiter interpretes locum ex Canticis citatum accipiunt; in quibus Beda. *Solent*, inquit, *nutrices particulas panis dentibus conficere, & inter lactandum in paruulorum fauc bus minuta mansa inmittere, donec eos paulatim abstractos à lacte ad esum panis perducant: sic sancta mater Ecclesia habet doctores, qui instar vberum lac doctrinæ mollioris accipientibus ministrent: habet eosdem non ignaros benè proficientibus panem verbi fortioris porrigere.* Hinc est illa apud prophetam comminatio Thren. 4. (Thren. 4. 4.) *Paruuli petierunt panem, & non erat qui frangeret eis.* Et 2. Timoth. 2 (2. Tim. 2. 15.) *Solicitè cura te ipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilẽ, rectè tractantem verbum veritatis*, Græcè *ὀρθοτομοῦντα* i., *rectè diuidentem*: quo vtroq; loco dentium similitudo indicatur.

Atque hæc de dentibus in bonam partem: in malam verò, idest, pro prædicatoribus Hæreticis accipiuntur Iob quadragesimo primo: (Prędicatores hæretici. Iob. 41. 5.) vbi de Leuiathan dicitur: *Per gyrum dentium eius formido.* In quem locum Diuus Gregorius (D. Greg.) libro trigesimo tertio Moralium cap. vigesimo nono. *Dentibus*, inquit, *Leuiathan errorum magistri figurantur: quia reproborum vitam mordendo dilaniant, & eos à veritatis integritate subductos in sacrificio falsitatis mactant.* Ex quo iam cernis rectè hoc loco Hæreticos concionatores, & per eos ipsos quoque Hæreticos principes dentium nomine intelligi:

qui quoniam maximè noxij sunt Ecclesiæ, & in ea persequenda immanissimi, meritò non quibusuis dẽtibus, sed leonum dentibus validissimis cõparãtur.

Locustarum humana facies, & leonini dentes detracto-ribus accõmodantur.

SECTIO IX.

1 EXPLICAVIMVS in literali sensu, cur Hæreticæ locustæ humanas facies, & leonũ dentes habuerint: illud nunc doctrinæ causa mysticè addendum per easdem prodigiosas locustas detractores accipiendos, qui instar locustarum omne viride depascunt, & absumunt: & cum humanas facies habere videantur, sæuissimos tamen leonum dentes in moribus, factisq; hominum infigunt, & quod omnem immanitatem superat, humanis carnibus instar leonum vescuntur: vnde est illud Psalm. 26. *Appropiant super me nocentes, vt edant carnes meas*: eoquè allusit Paulus, cum dixit Galat. 5. *Quod si inuicem mordetis, & comeditis, videte ne ab inuicem cõsumamini*. Quã etiam ob causam Danielis 7. ostensa est prophetæ quarta quædam bestia terribilis dentes habens magnos, & ferreos, multaque comedens, atque comminuens, & reliqua pedibus conculcans, habensque decem cornua: quæ bestia ad literam Romanum significauit imperium, sed à Glossa mysticè accommodatur detractoribus: vbi àduertit cum tres præcedentes bestiæ suis, idest, leænę, vrsi, & pardi nominibus appellatæ à Daniele fuissent, solius huius quartæ bestiæ nullum nomen afferri; quià detractorũ malitia non potest vno nomine comprehendi: habet enim detractor abundantem malitiam, quemadmodùm dicitur Psalm. 49. *Os tuum abundauit malitia: & lingua tua concinnabat dolos*: vbi primùm est obseruandum verbum illud *Abundauit*: nascitur enim detractio non ex quauis, sed ex abundante malitia, quæ ex corde prę sui affluentia in os ipsum detrahentis redundat. Deindè notandum est cum Remigio verbum illud *Cõcinnabat*: solet enim detractor detractiones suas ornatis verbis componere, & ficto charitatis zelo in speciem adornare. Habebat prætereà illa bestia dentes ferreos magnos ad comminuendam, & deuorandam excellentium virorum famam. Denique erat decem armata cornibus propter decẽ detractionis genera, quæ ibidẽ connumerãtur.

Psal. 26.2.
Galat. 5.15.
Dan. 7.
Glossa.
Detractorum malitia.
Psal. 49.19.

2 Eadem detractorum voracitas sub eleganti similitudine explicatur Prouerb. 23. *Noli esse in conuiuijs potatorum, nec in comessationibus eorum, qui carnes ad vescendum conferunt, quia vacantes potibus, & dantes symbola consumentur*. Quo loco partem illam *Dantes symbola*, Glossa interpretatur esse in confabulatione detractores singulos verba ad detrahendum cõferre, instar eorum, qui ad conuiuium conuenientes ad maiorem apparatum, & copiam singuli suam partem, & portionẽ afferunt. Est autem Glossa hæc desumpta ex D. Gregor. lib. 14. Moral. cap. 25. vbi tractans illud Iob 19. *Quarè persequimini me sicut Deus, & carnibus meis saturamini? Sciendum*, inquit, *est, quia hi etiam, qui alienæ vitæ detractione pascuntur, alienis procul dubiò carnibus saturantur. Vnde per Salomonẽ dicitur: Noli esse in conuiuijs potatorum, neque comedas cum eis, qui carnes ad vescendum conferunt, quia vacantes potibus, & dantes symbola consumentur. Carnes quippe ad vescendum conferre est in collocutione derogationis vicissim proximorũ vitia dicere: symbolũ verò dare est, sicut vnusquisque solet pro parte sua cibos ad vescendũ, ita confabulatione detractionis verba conferre*. Hæc ille. Ad idẽ quoq; significandum coruus ille, quẽ Noe ex arca emisisse dr̃ Gen. 8. non est reuersus in arcã: illectus nimirùm aliquo supernatante cadauere (qui solet esse suauissimus detractorũ cibus) quẽadmodum docet D. Aug. lib. 12. cõtrà Faustũ Manich. c. 20. è contrario verò colũba regressa est ramũ oliuæ virẽtibus foliis gerens in ore suo: quoniam vir iustus, & alienis bonis tanquàm suis per charitatem gaudens, nihil aliud nouit ore gestare, quàm

Prou. 23.20.
Glossa.
D. Gregor. Iob. 19.22.
Gen. 8.
Augustinus.

eorum, de quibus loquitur, laudes, & præconia, quæ nunquàm in eius ore marcescunt, sed semper per laudabilẽ, & honorificam cõmemorationẽ quasi renascentia virentibus folijs vestiuntur. Detractor verò tanquàm coruus cadaueribus vescitur, nec indè recordatur ad arcam per sanctam cum iustis conuersationem reuerti. Quo etiam sensu illud à plerisq; accipitur ex Psal. 13. *Sepulchrum patens est guttur eorum*: quia os detractoris nihil aliud est, quàm apertum quoddam sepulchrum ad cadauera inhians, viuosq; homines, quod plus est, in se ipso sepeliẽs, idest, quantùm in se est, excellentium virorum famam, ac nomen obscurans: quæ expositio est D. Hieronymi, quanquàm aliam etiam paulò inferiùs afferemus.

Ps. 13. 3.

3 Quærat aliquis, cuiusmodi nam linguæ intrà leoninos detractorum dentes lateant, cùm de ijs Ioannes non meminerit? proculdubiò serpentum, quod maius adhuc prodigium est, videlicet humanam reperiri faciem, quæ dentes leonis, linguas serpentum, habeat. Id quod disertè traditur Psal. 139. *Acuerunt linguas sicut serpentis*. Est autem auctore Plinio libro 5. historiæ naturalis cap. 37. serpentis lingua tenuissima, trisulca, vibrans, atri coloris, & si extrahas, perlonga. Sic enim lingua detractoris tenuissima est, quia in detrahendo subtilissima; vnde & acuto gladio comparatur Psalm. 56. *Lingua eorum gladius acutus*. Illud ad Titum 1. *Oportet Episcopum esse, non percussorem*, Græcè μὴ πλήκτην, D. Hier. in cōmēt. nō ad pugnos refert, sed ad linguā, qua aliquis siue per cōtumeliā, siue per detractionē quasi gladio aliū percutit: alioqui quid magnum est Episcopum à pugnis abstinere? Trisulca, quia tribus nocet, sibi, præsentibus, & quibus detrahit. Vibrans, quia semper in motu est: quam ob causam Isychius Præsbyter Hierosolymitanus lib. 6. in Leuiticum docet detractores iugi scabie laborare, atque præ prurigine à detrahendo non posse desistere: sic nanque exponit legem illam Leuit. 21. quę sanciebat, vt homo habens iugem scabiē

Destractorum lingua.

Ps. 139. 4. Plinius.

Ps. 56. 5.

Leu. 21.

ab omni sacro ministerio arceretur. *Iugem scabiem*, inquit, *habet homo detractor, quia ad detrahendum facilè prouocatur*. Atri coloris, quia fœda, ac turpis, & atra bile, atque maleuolentia imbuta: cui etiam concinunt ora locustarum, quæ nihil aliud, quàm purulentam saliuam euomunt. Quocircà detractorum os (quæ est altera eius loci expositio) patefacto sepulchro comparatur Psalm. 13. *Sepulchrum patens est guttur eorum*: quia sicut patens sepulchrum graueolentia sua aerem inficit, ita detractorum guttur fœdissimum est, & graueolens, præsentesquè omnes, cum quibus agit, intolerabili maledicentiæ fœtore corrūpens. Denique prælonga, quia ad longissimè positos, imò ad mortuos etiā pertingit: vndè Psalm. 56. detractorū maledicentia comparatur, armis, & sagittis. *Filij hominum dentes eorum arma, & sagittæ*: quia non solùm cominùs, vt arma quædam, sed eminùs etiam, & longè, vt sagittæ feriunt. Accedit, quòd instar serpentum clanculùm, & quasi furtiuè detrahunt iuxtà illud Eccles. 10. *Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet, qui occultè detrahit*. In quem locum D. Hieronym. *Serpens, inquit, & detractor æquales sunt: quomodò enim ille occultè mordens venenum inserit, sic iste clam detrahens pectoris sui virus infundit*. Atque hunc meritò tanquàm serpentini generis hostem persequebatur Dauid Psalm. 100. cùm dicebat: *Detrahentem secretò proximo suo, hunc persequebar*. Quo ex loco D. Basilius regula 26. ex breuioribus argumentatur detractores esse à reliquorum societate, & consuetudine exterminandos. Quantùm verò detractorem execretur, ac detestetur Deus, perspicuum est ex illa comminatione, quæ habetur capite 23. Prouerb. iam citato, *Vacantes potibus, & dantes symbola consumentur, & vestietur pannis dormitatio*: vbi per symbola dantes iam superiùs cum Diuo Gregorio detractores intelleximus. Postremam autem sententiam idem Pontifex sic eodem loco interpretatur: *Vestietur pannis dormitatio*; quia eum despectum, & inopem à cūctis bonis operibus mors

Isychius.

Ps. 13. 3.

Ps. 56. 5.

Eccles. 10. 11.

Ps. 100. 5.

D. Basilius.

Prou. 23. 21.

D. Greg.

inueniet, quem hic alienæ vitæ exquirendo crimina detractionis suæ langor occupauit: quæ detestatio magis adhuc apparet in eo, quòd postquam Aaron, & Maria Moysi detraxerunt (quemadmodum conquestus est Dominus illis verbis Num. 12.

Num.12.8. *Quare non timuistis detrahere seruo meo Moysi*) tanta ira, atque furore exarsit, vt statim subiungatur: *Iratusque contrà eos abijt, nubes quoque recessit, quæ erat super tabernaculum, & ecce Maria apparuit candens lepra quasi*

Origen. *nix*. Quod expendens Orig. hom. 7. super Numeros, *Ira*, inquit, *furoris Domini efficitur super eos, qui malè loquuntur, & detrahunt: nec prætereundum, quòd priùs recedit nubes, & ita Maria repletur lepra, vt ostendatur, quòd & si in aliquo sit Spiritus sancti gratia, si obtrectat, & detrahit, recedit ab eo post obtrectationem, & sic anima eius repletur lepra.* Hæc Origenes, & quidem meritò: quomodò enim Spiritus sanctus in eo habitet, qui per detractionem factus est Dæmonij domicilium, cùm detractio à Dæmone ipso ortum habuerit? Is enim primus Deo detraxit initio mundi

Gen.3.4. illis verbis Genes. 3. *Nequaquam morte moriemini: scit enim Deus, quod in quocunque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut Dij scientes bonum, & malum*: vnde

1.Tim.3.11. 1. Timoth. 3. vbi nos habemus, *Mulieres similiter pudicas, non detrahentes*, pro *Non detrahentes* est Græcè μὴ διαβόλους, hoc est, non diabolicas, vt indicetur detractorē alterū quodāmodò diabolū esse.

Cur locustę capillos sicut capillos mulierum habere dicantur?

Et habebant capillos sicut capillos mulierum.

SECTIO X.

1 HAVD dubiè ad explicandam effœminatam Hęreticorum naturam, & ferè ad luxum, mol-

Hæreticorum lux*, ac libido lemque viuendi rationem, potissimumque ad libidinem propensam, atque procliuem, cum capillis mulierum Hæreticæ locustæ describuntur: id quod quanquàm iam in superioribus docuimus, magis tamen illustrandum hoc loco existimamus. Igitur obseruandum est primò crinium pulchritudinem in fœminis multùm facere ad conciliandum amorem: vt autem ad spiritualia transeamus, hoc ipsum disertè confitetur sponsus sic spōsam alloquens Cant. 4. *Vulnerasti cor meum soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in* Cant.4.9.
vno oculorum tuorum, & in vno crine colli tui.

Quo loco Hebræi legunt, *In vno torque* Hebræi.
colli tui: quasi dicat, vt interpretatur Theodor. ambo quidem oculi tui sunt Theod.
admirandi, & columbæ meritò nominati, sed alter eorum, qui diuina contemplatur, qui philosophatur de Deo, Charitatis cōmendatio.
qui recondita mysteria contuetur, cor meum stupore afficit: omnia etiam colli tui ornamenta suspicio; sed vnum tamen torquem, idest, charitatem præcipuè admiror. Verùm iuxtà editionem vulgatam per crines purissimas sponsę cogitationes possumus intelligere, quas crinibus comparari fusè iam 1. cap. tradidimus. Est autem aduertendum Septuag. interpr. pro eo, quod nos habemus, *Vulnerasti cor meum*, transtulisse, *Ex-* Virginis Deiparę puritas. Septuag.
cordasti me, idest, *Cor mihi surripuisti*: quod mirificè quadrat in Virginem beatissimam, cuius ea erat mentis puritas, vt vna vel minima cogitatione non solū Dei amorem, sed ipsummet Dei cor ad se attraxerit.

Sed vt ad sponsæ crines reuertamur, vim eorum ad amorem conciliandum ex ore sponsi habemus expressam 2
Cant. 7. quod non Ecclesiæ modò, & cuilibet sanctæ animę, sed meritissimò etiam Virgini sanctissimæ accommodari debet: *Caput tuum vt Carmelus: & co-* Cant. 7.5
mæ capitis tui sicut purpura Regis iūcta canalibus. Quod Theod. de doctrina Euange- Theodor.
lica interpretatur, quæ sanguine Christi tincta, atque conspersa multò magis fulget, quam Rex amictus purpura. Glossa ordin. vult regalem purpuram Glossa.
esse virtutem humilitatis, qua Rex Messias in passione fuit indutus, & nunc Ecclesia eius sponsa etiam induitur: iunctā verò debere esse canalibus, hoc

est, sanguineis ex Christi vulneribus fluentibus riuis, vt eius cruore per imitationem tingatur, & purpura regalis euadat. Verùm aliâ quoque est elegantissima huius loci ex Hebræo translatio, quam secuti sunt Septuag. *Comæ capitis tui sicut purpura; rex ligatus in canalibus.* Rabbi Abenesra docet canales appellari loca, quæ ideò fiunt, vt eò aquæ confluant: iuxtà hanc ergò lectionem duplex est expositio, vna Hebræorum hoc sensu. Rex Messias tanto tui ô sponsa amore capitur propter caput tuum puniceum, & comam purpuream, vt cuperet esse alligatus canalibus, & impluuijs domus tuæ ad tui corporis speciem assiduè contemplandam, nam vel illinc lubens formam tuam spectaret. Altera est adeò pulchros esse sponsę crines, vt Rex ipse, idest, spõsus propter eos sic amore accendatur, vt sint illi pro vinculis ad ipsum illaqueãdum, & vinciendum. Itaque Rex ligatus est in canalibus, idest, illaqueatus, & irretitus sponsæ crinibus, quos translatè canales vocat ductâ similitudine ab aqua, quæ cùm per canales decurrit, crispari dicitur, quemadmodùm oblongi fœminarũ crines per humeros effusi crispantur, & quasi vndare instar aquarum videtur. Ex qua expositione colligitur, quantùm Deo placeant cuiusvis sanctæ animæ cogitationes, quæ hoc loco per sponsæ crines intelliguntur, siquidem illis quasi vinculis irretiri, & illaqueari dicitur. Ad idemque mysteriũ significandum videtur Deus Sampsonis fortitudinem non in brachijs, aut pectore, sed in crinibus collocasse Iudic. 15. quia tũc maxima est in homine spiritualis fortitudo ad ipsum etiam Deũ vincendum, vinciendumque potens, cum ipsæ cogitationes sanctæ sunt, ab omni carnis concretione seiũctæ: quæ si abscindantur, & in terram proijciantur, hoc est, si efficiantur terrenæ, continuò Sampsonis, hoc est, Nazaræi, & viri spiritualis fortitudo deperit, ipseque hostibus, hoc est, Dæmonibus, ac vitiis traditur illudendus.

Septuag. | Rab. Abenesr. | Hebræi. | Sanctę, puręque cogitationes quantùm Deo placeant. | Iudic. 15.

3 Secundò notandum est curiosam crinium compositionem, & nimium corporis ornatum luxum, & effœminatum animum, imò & libidinosum indicare: quam ob causam in sacris literis, & à Patribus etiam in fœminis reprehenditur, veluti 1. Tim. 2. *Similiter & mulieres in habitu ornato, cũ verecundia, & sobrietate ornentes se, & non intortis crinibus, aut auro, aut margaritis.* Et 1. Petri 3. *Quarum* (idest mulierum) *non sit extrinsecùs capillatura, aut circundatio auri.* Quod argumentum eleganter persequitur Tertull. lib. de habitu muliebri, & lib. de cultu fœminarũ, Clem. Alex. lib 3. pædag. c. 3. & D. Cyprian. lib. de disciplina, & habitu virginum. Ratio verò ea est, quià nimius corporis cultus ad amorem, indeq; ad libidinem prouocat: sic enim Iezabel illa impijssima ad Iehu in sui amorem pertrahendum stibio oculos suos depinxisse, caputeque exornasse dicitur 4. Reg. 9. Est autem stibium non, vt plerique existimant, instrumentum, quo palpebrarum, & superciliorum pili cõponuntur; sed metalli genus, cuius præcipua vis est in dilatandis oculis, eorũquè fluxibus, & exulcerationibus inhibendis: sic enim accipitur Ezech. 23. *Ecce venerunt, quibus te lauasti, & circumlinisti stibio oculos tuos, & ornata es mundo muliebri.* Quantum verò detrimenti afferat, quantumque sit execrandus curiosus hic mulierum ornatus, docet potissimùm ex citatis Patribus Tertull. lib. illo de cultu mulierum, vbi inter alia, *Habitus, inquit, feminæ duplicem speciem circunfert cultum, & ornatum: cultum dicimus, quem mundum muliebrem vocant; ornatũ, quem immundum muliebrem conuenit dici: ille in auro, & argento, gemmis, & vestibus deputatur; iste in cura capilli, & cutis, & earum partium corporis, quæ oculos trahunt; alteri ambitionis crimen intendimus, alteri prostitutionis. Aiunt & de frontibus Draconũ gemmas erui; hoc quoq; deerit Christianæ, vt de serpente cultior fiat; sic calcabit Diaboli caput, dum de capite eius ceruicibus suis, aut ipsi capiti ornamenta struit.* Hæc ille. Iam verò in viris res est omninò execrabilis: vndè Leuit. 19. dicitur: *Non in rotundum attondebitis comam*: quem locum quidam Hebræus eruditus (vt auctor est Turrian⁹ noster in suis scholijs super lib. 1. Apost. Constit. cap. 3.)

Damnatur curiosus ornatus mulierum, & virorum. | 1. Tim. 2. 9. | 1. Petr. 3. 3. | Tertull. | Clem. Alex. | D. Cyprianus. | 4. Reg. 9. | Ezech. 23. 40. | Tertull. | Leuit. 19. 27. | Turrianus.

dicebat

dicebat sic ad verbum esse transferendum: *Ne corrumpas angulum capitis tui circùm caput*: rectos enim angulos, quos facit capillus promissꝰ, is corrumpit, qui in eo facit circulos calamistris, ita vt iam duplex sit rotunditas; altera in capillo ipso calamistrato; altera in tonsione circùm caput, ad quam solam respexit in sua trãslatione Hieron. Legẽdum est aduersùs comatulos illos caput. 3. citatum ex lib. 1. Constit. Apost. Clem. Rom. In eosdem acerrimè inuehitur Clem. Alex. libro illo 3. Pædag. cap. 3. *Putant*, inquit, *se sicut serpens posse senium capitis exuere, sed etsi pilos callidè circumscribant, rugas tamen non effugient; sed neque mortem latebunt, etsi tempus per artem mentiantur.* Deinde affert illud Pauli ad Ephes. 4. *Renouamini spiritu mentis vestræ. Non dixit: Renouamini tincturis, & cultibus, sed: spiritu mentis vestræ.*

Clem. Rom.
Clemens Alex.
Eph. 4. 23.

4 Mulier carnis symbolum.

Tertiò obseruandum fœminam tum propter fragilitatem, tum propter petulantem, & pronam ad libidinem naturam carnis, & sensualitatis esse symbolum, quæ est communis Patrum doctrina, & vt multa alia breuitatis causa omittamus, hoc sensu non pauci interpretantur Dalilam illam, quæ Samsonem Philistæis tradidit: sic enim spiritus temerè se carni committens ab ea seducitur, & in Dæmonum venit potestatem. Septem crines ei abscinduntur, quia septem Spiritus sancti donis spoliatur: amisis crinibus excæcatur, & ad molendum ponitur, quia spiritus post amissam gratiam peccati cæcitate inuoluitur, & mundi curis, ac negotijs mancipatur, quod mysterium expendit D. Greg. lib 7. Mor. cap. 13. *Quod plerũque*, inquit, *priùs oculus contemplationis amittitur, & post carnis desideria huius mundi laboribus animus subiugatur, testatur Samson, qui postquàm oculos perdidit, ad molam deputatus est: quia maligni spiritus postquam tentationum stimulis intùs aciem contemplationis effodiunt, forìs in circuitu laborum mittunt* iuxtà illud Psal. 11. *In circuitu impij ambulant.* Huius verò loci, vt hoc obiter dicamꝰ, quo meliùs impiorum infelix status, cõditioque intelligatur, multiplex est expositio. Prima Theodoreti explicantis de persecutione iustorum, quam impij moliuntur iustos circumire, & obsidere conantes. Secunda Remigij. *Ambulant in circuitu*; quià nunquàm intrabunt in illam felicitatem, seu octauam, pro qua hic Psalmus inscribitur; cum semper in miseria voluantur. Itaque significat Remig. Deum recta via quærendum esse, atque adeò impios, qui in circuitu ambulant, nunquàm ad Deum peruenturos, quia nunquàm ex suo rerum temporalium circulo egrediũtur; quæ eadem ferè est sententia Aug. Tertia Cardin. Caiet. *In circuitu impij ambulãt*, idest, sẽper remoti à cẽtro, qui est Deꝰ, sicut qui semper incederet per circuli peripheriam, siue circunferentiã, nunquàm ad centrum pertingeret. Quarta, & postrema esse potest. *In circuitu impij ambulant*, videlicet instar puerorum, qui in circuitu ambulantes turbantur, caduntq; subitò: sic enim impii circumeuntes circà temporalia continuò perturbantur, & in peccata sæpissimè corruunt, interdùm etiam Deo puniente subitò moriuntur: qua in re Dæmonem imitantur, qui propterea, vt nonnulli aduertunt, læso semper capite, & pertuabatus incedit, quia in circuitu ambulat iuxtà illud Iob 1. *Circuiui terram & perambulaui eam.* & 1. Petri 5. *Circuit quærens, quem deuoret.*

D. Greg.
Ps. 11. 9.
Theod.
Impij, cur in circuitu dicantur ambulare.
Remigius.
Card. Caiet.
Iob. 1. 7.
1. Petr. 5. 8.

5 Hæretici omnes ad libidinẽ procliues.

Ex his iam perspicuum relinquitur, cur locustæ capillos instar fœminarum habuerint: sunt enim ferè omnes Hæretici ad libidinem procliues: quam ab causam hæresis sæpè meretricis nomine censetur. Quanquam enim hæresis dicatur meretrix, & fornicaria eo potissimùm, quòd legitimum fidei torum deserat, tamen eo etiam nomine censetur, quòd cum morum licentia, & præcipuè carnis illecebris, ac libidine sit coniuncta. Vnde Arianam hæresim D. Augustinus sermone 200. de tempore comparat cum illa meretrice, quę apud Salomonem 3. Reg. 3. postulabat, vt infans viuus medius secaretur. *Quid enim*, inquit, *aliud est Deum, seu Christum diuidere, quam dicere Filium minorem esse Patre? sed altera meretrix, quæ typum gerebat Ecclesiæ, quòd meretrix antè conuersionem fuisset, infantem di*

D. Aug.

3.Reg. 3.26.

nidi non permittit. Date, inquit, illi infantem viuum, & nolite diuidere: filius quidem meus est, sed meliùs apud illam migrat totus, modò apud me maneat maternus affectus. Atque hęc sit

Heretici ad Ecclesiam destruendam viribus impares.

prima capillorum ratio. Secunda ratio est: instar fœminarum describuntur Hæretici persecutores Ecclesię, quoniam tādem instar fœminarum debiles sunt, & infirmi, & ad Ecclesiam destruendam viribus impares; quo sensu de illis dictum est Psal. 63. *Sagittæ paruulorum factæ sunt plagæ eorum:* quia sicut paruuli, imò sicut mulieres non habent in brachijs robur, & fortitudinem ad sagittam fortiter iaculandam: vndè Ecclesiæ aduersùs Hæreticos inuictum robur, firmitatemque eleganti similitudine explicauit Regius vates Psalm. 77. *Ædificauit sicut vnicornium (aliàs vnicornis) Sanctificium suum in terra.* Quem locum expendens Cyrill. Alex. lib. 5. in Esaiam docet, quemadmodum vnicornis cœteris est animalibus formidandus, ita Sanctuarium Dei, idest, Ecclesiam horribile hostibus cornu erigere. Verùm alia quoq; est huius loci expositio, nullam videlicet hęresim, aut sectam Ecclesiam posse labefactare, eo quòd ipsa sit veluti vnicornis, qui vim habet expellendi venena, à nullaque proindè venenatare potest aliquid detrimenti accipere: in cuius rei typum Exod. 7. virga Moysis, vbi in terram projicitur, fit serpens, & deuorat Ægyptiorum serpentes, quēadmodum obseruauit D. August. serm. 87. de tempore. *Serpens,* inquit, *pro sapientia ponitur iuxtà illud Matth. 10. Estote prudentes sicut serpentes. Idcircò virga Moysis, idest, crux Christi, postquàm proiecta in terram est, hoc est, ad credulitatem, & fidem hominum venit, conuersa est in sapientiam, & in tantam sapientiam, vt omnem Ægyptiorum, idest, huius mundi sapientiam deuoraret.*

Psal. 63.8. — Ps. 77.60. — Cyrill. Alex. — Exod. 7. — D. August. — Matth. 10.16

6

Ecclesię fortitudo aduersùs persecutores.

Amos 7.7.

Quòd verò non solùm ad Hæreticos, sed ad omnes in vniuersum Ecclesiæ persecutores attinet, admirabilis sanè eius fortitudo describitur Amos 7. vbi iuxtà translationem Septuag. ita legimus: *Ecce vir stabat super murum adamantinum, & in manu eius adamas, & dixit Dominus ad me: Quid tu vides Amos? & dixi: Adamantem. Ecce ego inijciam, ait Dominus, adamantem in medium populi mei Israel:* vbi cernis Ecclesiam sanctam esse murum adamātinū, hoc est, omninò insuperabilem, & Christum ipsum Dominum appellari adamantem in manu Patris constitutum, ab eoq; iactum in Ecclesiā, imò in orbem vniuersum, vt eius vim, omninò inuictam adversùs omnem suorū hostium potentiā declararet. Vnde apud Hierem. capite 50. dicitur confractus, & contritus esse malleus vniuersæ terræ, idest, Dæmon, eiusque sectatores, siue Hæretici sint, siue Tyranni; quoniam murum Ecclesiæ adamantinum, adamantemque Christum alternis ictibus frangere cum conantur, ipsi potiùs ab adamantis vi indomabili, atque insuperabili conteruntur. Eadem fortitudo exprimitur Esai. 54. *Ecce ego sternā per ordinem lapides tuos, & fundabo te in sapphiris, & ponam iaspidem propugnacula tua.* Quem locum D. Hieronymus de immobili Ecclesiæ firmitate intelligit, & meritò: est enim sapphirus gemma durissima, iaspis autē aduersùs timores vim habet. Est ergò Ecclesia fundata in sapphiris, quia suprà Diuinam virtutem, & potentiam iacta habet fortissima fundamenta: propugnacula etiam murorum sūt ex iaspide, quia nihil sibi ab hostibus timet. Verùm non est prætereunda eiusdem loci iuxtà Septuag. translatio, quæ sic habet. *Ecce ego præparo tibi carbunculum lapidem tuum.* In quem locum Cyr. Alexand. docet per carbunculū Christum Dominum esse intelligendum: cuius similitudinis eam affert rationem. *Quoniam,* inquit, *qui in Christum crediderit, non pudefiet:* id quod non caret difficultate, cum carbunculus sit gemma rubicunda, & ex ardentibus potissima; sed ea similitudo iuxtà Cyrilli sententiam sic videtur accipienda. Fideles, cùm sāguine Christi valdè rubeant, quantumcumque iniurijs, & contumelijs afficiātur, non posse ampliùs rubore suffundi, vt confusionem præ se ferant, quiā iam per Christi imitationem omnem confusionis ruborem induerunt: sicut is, qui maximè esset natura rubicūdus, non posset ampliùs rubore suffundi, quemadmodum prædixit Esai cap. 28.

Hierem. 50. — Esai. 54.11. — D. Hieron. — Septuaginta Interp. — Cyril. Alex. — Esai. 28.16.

Qui

Qui crediderit, non festinet. Quod exponentes Septuag. transtulerunt: *Qui crediderit in eam, non confundetur:* quam translationem secutus est Petrus 1 sua Canon. cap. 2. Itaquè non festinare Hebraicè est non confundi, sicut festinare confundi: solent enim ij, qui pudore afficiuntur, citò discedere, & festinare, nè confusio eorum, pudorque appareat, quem idiotismum Hebræum Lusitani nostri eodem sensu imitantur, currere pro pudefieri vsurpantes.

Septuag.

1. Petr. 2.

Idiotism⁹ Hæbraicus, & Lusitanus.

7

Tertia ratio. Apparuerunt locustæ fœminarum crinibus exornatæ, quia hęresis nisi instar fœminæ se se componat & comat, hoc est, doctrinam suam fucato aliquo veritatis colore illinat, nullam pulchritudinis speciem præ se feret, neque præ turpitudine egredi foras audebit: id quod eleganter expendit D. Bern. serm. 41. super Cant. super illa verba capitis 1. *Collum tuum sicut monilia. Solet,* inquit, *ornari collum monilibus non ipsis comparari; sed hoc illæ faciant, quibus, quia de proprio non inest decor, aliundè necesse est, vt mendicent, vnde se speciosas mentiantur: nam sponsæ collum ita in se ipso formosum, & tam decenter quasi natura formatum est, vt extrinsecus non requirat ornatum. Vnde Sponsus non dixit a sponsæ collo pendere monilia, sed ipsum potius esse sicut monilia. Collum intellectus est: hoc igitur sponsæ collum, idest, purus, & simplex intellectus cum nuda, & aperta veritate satis decoris per se ipsum retineat, non indiget ornamentis: Hæreticorum vero intellectus non habet hunc in se puritatis, veritatisque nitorem; & ideò multam curam gerunt ipsum colorare, & fucare, phaleris verborum, & versutijs syllogismorum; ne si nudus appareat, falsitatis etiam appareat turpitudo.* Hæc Bern.

Hereticorum doctrina veritatis fucato colore illita.

D. Bern. Cant. 1. 11.

Quarta, & postrema ratio est. Quoniam ferè omnes Hæretici ad suas hæreses astruendas fœminarum adminiculo, & ministerio vsi sunt: quam rationem fusè persequitur D. Hieron. ad Ctesiphontem aduersùs Pelagianos. vbi inter alia, *Simon magus,* inquit, *heresim condidit Helenæ meretricis adiutus auxilio; Nicolaus Antiochenus choros duxit femineos; Marcion Romam præmisit mulierem quæ decipiendos sibi animos præpararet; Montanus immundi spiritus prædicator multas Ecclesias per Priscam, & Maximillam nobiles, & opulentas fœminas primum auro corrupit, deinde hæresi polluit:* & multa alia in eam sententiam.

Feminarum adminiculo vtuntur Hæretici.

D. Hieron.

Votum Nazaræorum de Cæsarie nutrienda explicatur, & expenditur.

SECTIO XI.

QVONIAM HActenus occasione locustarum habētium capillos mulierum, præmissam in viris instar fœminarum comam cum Ioanne reprehendimus, necessarium duximus explicare, quo mysterio Deus in lege veteri Nazaræis suis cæsariem nutrire mandauerit, nè Diuinæ per id tempus institutioni aduersari videamur. Sciendum est igitur Nazaræos idem esse, quod separatos à radice Nazar, hoc est, separare (vnde Nazir, idest, Nazaræus) quasi distinctos à communi reliquorum hominum consuetudine, & viuendi ratione, fuisseque apud Hebręos quasi religiosos, & speciali cœremonia, & voto Deo consecratos: quemadmodùm traditur, Num. 6. Erāt Nazaræi duplices, quidam enim habebant votum perpetuum, vt Samuel 1. Reg. 1. & Sampson Iudic. 13. alij ad certum tempus, quod non erat lege definitum, sed vnusquisque pro sua deuotione tempus sibi præfiniebat.

1

Nazaręus idē est, ac separatus.

Num. 6.

1. Reg. 1. Iudic. 13.

2

Quod verò attinet ad cœremonias, ac ritus Nazaræorum, sic habe. Primùm Nazaræi toto suæ dedicationis tempore abstinebant à vino, & ab omni, quod posset inebriare, ita vt ne acetum quidem ex vino, neque ex qualibet alia potione possent bibere, neque vuas, siue recentes, siue passas comedere: deniq; nihil, quod ex vinea oritetur, ab vua passa vsque ad acinum sumere. Secundo. Non poterant pollui super mortuo etiāsi pater esset, aut mater: qua in re Nazaręi perfectiores erant minoribus sacerdotibus, quibus contaminari licebat super patre, matre, fratre, & sorore

Nazaræorum cęremonię, & ritus.

Leu. 21. re; non autem super reliquis, vt patet Leuit.21. Itaque tanta disciplinæ seueritas hac in re imposita erat Nazaræis, quanta vel ipsi Sacerdoti summo, qui etiam non poterat contaminari super aliquo mortuo, etiamsi pater esset, aut Leu. 21. mater. Leuit. 21. Imò, quod plus est, si quisquam corā Nazaræo subitò morie Num. 6. batur, censebatur pollutus. Num. 6. Contaminabatur autem aliquis apud Hebræos super mortuo, si tangeret cadauera, aut ossa reperta in agro, aut iret ad eum plangendum, aut domum, in qua esset, ingrederetur, aut aliqua illius vasa contingeret: quolibet enim horum modorum contrahebatur immunditia legalis septem dierum, vt pa Leu. 19. Num. 19. tet Leuit. 10. & Numer. 19. Tertiò. Præcipua Nazaræi sanctificatio posita erat in cæsarie nutrienda; sic enim di- Num. 6. 5. 7. citur Num. 6. *Sanctus erit crescente cæsarie capitis eius*: & paulò inferiùs: *Consecratio Dei super caput eius*. Itaque toto sui Nazaręatus tempore neque radi, neque tonderi Nazaræi poterant. Quartò. Si contingeret Nazaræum pollui super mortuo, omnes suæ cōsecrationis præcedentes dies irriti reddebantur, cogebaturq; denuò sui voti tempus inchoare. Itaque caput eius radebatur in ipsa die, in qua immunditiam incurrerat, & prætereà iterùm septima capilli illi, qui septem illis diebus succreuerāt, radebantur ad maiorem munditiem: Num. 6. 9. & hoc quidem iuxtà nostram editionē vulgatam Num. 6. quæ sic habet: *Radet caput illicò in eadem die purgationis suæ, & rursum septima*. At verò iuxtà Hebraicam, Hebraica veritas. vt vocant, veritatem sic eodem loco legimus: *Radet caput suum in die purgationis suæ, in die septima radet illud*. Itaq; non bis radebat, sed immundus manebat septē diebus secundùm legem iam citatam, & septima die radebat caput, quę dies propterea dies purgationis eius appellabatur: sed nostra tamen editio vulgata retinenda est, & congruenter illi de hac ceremonia sentiendum. Hæc verò ceremonia radendi caput post immunditiam contractam intelligēda solùm est de Nazaræo temporali: nam perpetuus nūquàm radebatur, quantumcunq; pol

lueretur, vt affirmat Abul. quęst. 12. super 13. caput Iudicū: quemadmodùm Abulensis. & sequens: cogebatur enim die octauo post pollutionē offerre duos turtures, vel duos pullos colūbarū Sacerdoti ante ostiū tabernaculi, quorum alter pro peccato, alter in holocaustū litabatur, & prætereà vnū vitulū pro peccato immolandū. Quintò, quod etiā solùm ad Nazaræos tēporales pertinebat. Finito sui voti tēpore adducebatur Nazaræus à Sacerdote ad ostiū tabernaculi, ibiq; offerebat pro eo agnū anniculū immaculatū in holocaustū, & ouem anniculam immaculatā pro peccato, & arietē immaculatū in hostiā pacificā, & canistrum panū azymorū oleo cōspersorū, & lagana absq; fermēto vncta oleo. Ita què omne sacrificij genus peragebat, videlicet holocaustū, sacrificiū pro peccato, & hostiā pacificam. Quibus omnibus peractis sacrificijs radebatur Nazaręus, & capilli cremabātur igne altaris holocausti. Vnde est illud Act. 18. *Paulus* Act. 18. 18. *verò cùm adhuc sustinuisset dies multos, fratrib⁹ valefaciens nauigauit Syriā, & cū eo Priscilla, & Aquila, qui sibi totonderat in Cenchris caput: habebat enim votū*: eodemq; sensu vt accipiēdū illud Act. 21. quod dictū est Act. 21. 23. Paulo: *Sūt nobis viri quatuor, votū habētes super se: his assūptis sanctifica te cū illis, & impēde in illis, vt radant capita*. Sextò. Cū essent iā coctę carnes sacrificij pacifici, extrahebatur arm⁹ dexter, & ponebatur super manus Nazaræi iā rasi simul cum torta vna de canistro absq; fermento, & lagano azymo vno, vt hæc omnia ipse manibus suis Deo offerre videretur. Deniquè Sacerdos illa iterū de manibus ei⁹ susceptа præsentabat in conspectu Domini, & eleuabat versus sex partes, seu differentias, vt appellant, positionis, i. antè, & retrò, sursùm, deorsùm, in dextram, & sinistrā partē, & sanctificata Sacerdotis erant: quibus ceremonijs perfectis eiusmodi siue vir, siue mulier absoluebatur à Nazarçatu, atque ad cōmunē cū aliis consuetudinē redibat. Hæc de Nazaræorū legalibus ceremoniis.

3 Quod verò ad mysterium spectat. Quanquàm Diuus Gregorius libro 32. D.Greg. Moralium cap. 17. D. Ambros. libro D.Ambros.

se 42. mansionibus mãsione 12. & alij velint Nazaræos typum abstinentium, & continentium fuisse: nos tamen de Religiosis interpretabimur, hos enim Nazaræi, præcipuè verò perpetui ad viuum expresserũt. Igitur Religiosi sunt veri Nazaræi, idest, separati à communi hominum consuetudine; in quos mirificè quadrat illud Thren. 4. *Candidiores Nazaræi eius niue, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, sapphiro pulchriores.* Quibus verbis tria videntur religionis vota elegantibus similitudinibus comprehensa: in niue quidem, & lacte castitas, in ebore antiquo obedientia, paupertas in sapphiro. Primùm namq; candidissima, & quasi niuea, atq; lactea castitas est, vt meritò viæ illi lacteæ, quę in cœlo interdùm apparet, comparari debeat: nam quòd castitas candidissima sit, & purissima, ex eo fit perspicuum, quòd in sacris literis per excellentiam sanctitas, siue sãctimonia dicitur, veluti Hebr. 12. *Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniã, sine qua nemo videbit Deum.* Quo loco sanctimoniam pro castitate positã esse docet D. Hieron. in caput 47. Ezech. D. Chrysost. in eum locum, & hom. 4. in caput 2. epist. ad Ephes. & hom. 5. in caput 4. Epist. 1. ad Thess. Theod. in eũ locum, & Ioan. Cassian. lib. 6. cap. 16. Aduertendum porrò est, pro *sanctitate* Græcè esse ἁγιασμόν, quod nomen secundum etymon significat secretionẽ à terra: γῆ enim, siue γαῖα terram significat, vnde ἅγιος, idest, sanctus quasi sine terra: nihil enim planè terrenum habet castitas, sed expers est omnis terrenæ concretionis. Idẽ confirmatur ex 1. Ioan. 3. *Cum apparuerit, similes ei erimus, quoniã videbimus eum sicuti est: & omnis, qui habet spem hanc in eo, sanctificat se, sicut & ille sanctus est:* quo loco cõfitetur D. Thomas aliàs legi *Castificat se*: eamquè lectionem sequutus est D. August. tract. 4. in 1. epistol. Ioan. vbi sic legit: *Et omnis, qui habet spem hanc in ipso, castificat semetipsum, sicut & ipse castus est.* Habes igitur castitatem plusquam lacteam esse, siquidem per excellentiam purissimus ipse sãctitatis cãdor appellatur. Quòd verò sit via ad videndum Deum, atque adeò via illa lactea cœlestis, ex iisdem locis est exploratum. Etenim in priori dixit Apostolus: *Sine qua nemo videbit Deũ:* & in posteriori Ioannes cum præmisisset: *Cum apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est,* continuò subiecit: *Et omnis, qui habet spem hanc in eo, sanctificat, seu castificat semetipsum;* quasi diceret: qui cupit habere spẽ videndi Deũ, debere castitatẽ colere. Deinde dicuntur *Rubicundiores ebore antiquo* propter obedientię votũ: sicut enim ebur diuturnitate tẽporis rubescit, vt eo ipso loco innuitur, & cõmuniter traditur ab scriptoribus; ita obediẽtia diuturna instar martyrij est, eiusq; sanguineũ ruborẽ imitatur. Vnde factũ est, vt ascensus ille purpureus martyrij symbolum ferculi Salomonis, de quo agitur Cant. 3. *Ferculum fecit sibi Rex Salomõ de lignis Libani: colũnas eius fecit argenteas, reclinatoriũ aureũ, ascensum purpureum,* non solùm passionẽ Christi, sed eius in ipsa passione obedientiã significauerit. Per eã enim tanquàm per ascensum purpureũ ad gloriam sui corporis, & nominis celebritatem ascendisse testatur Apost. Philip. 2. *Factus obediens vsque ad mortẽ, mortem autem crucis: propter quod & Deus exaltauit illũ, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen.* Deniq; in sapphiris paupertas exprimitur: sicut enim sapphirus est cælestis coloris; sic paupertas sapphirina est, ac cælestis in Deo solo spẽ collocãs, ipsumq; cælorũ regnũ tanquã mercedem expectans iuxta illud Matthæi 5. *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Accedit, quòd, vt auctor est Plinius libro trigesimo septimo cap. 9. sapphirus aureis punctis collucet; sic enim paupertas ipsismet contemptionibus rerum tẽporalium quasi quibusdam stellis depicta, & interlita cælum ipsum repræsentat. Atque huc pertinet illud Exod. vigesimo quarto, vbi Deus apparuisse scribitur super thronum sapphirinum: *Viderunt Deum Israel, & sub pedibus eius quasi opus lapidis sapphirini, & quasi cælum, cum serenum est:* esse enim pauperes Dei thronum palàm est ex cap. Esaiæ 66. *Ad quem respiciam nisi ad pauperculum, & contritum*

Thren. 4. 7.
Religionis vota.
Castitas via lactea.
Hebr. 12. 14.
D. Chrysost.
D. Hieron.
Theodor.
Ioan. Cass.
1. Ioan. 3. 2.
D. Thom.
D. August.
Obedientia instar martyrij.
Cant. 3. 9.
Philip. 2. 8.
Matt. 5. 3.
Plinius.
Exod. 24. 25.
Paupertas sapphirinus Dei thronus.

Esai.66.2.
D.Ambro.

tritum spiritu, & trementē sermones meos; seu, vt legit D. Amb. lib. 6. Hexam. c. 8. *Super quem requiescam nisi super pauperem?* Est ergò paupertas thronus sapphirinus, in quo Deus cum maiestate residet.

4 Religiosis curanda est puritas mentis.

Secundò. Religiosi instar Nazaræorũ debēt ab omni, quod inebriare potest, abstinere, idest, omnia illa subterfugere, quæ syncerã mentis puritatem possunt vel minimùm perturbare: cuius puritatis ratio traditur Esaiæ 52. *Recedite, recedite, exite inde, pollutum nolite tangere: exite de medio eius, mundamini, qui fertis vasa Domini.*

Esai.52.11.

D.Gregor.

Quem locum D. Greg. 2. parte curæ Pastor. c. 2. de Prælatis interpretatur. *Vasa, inquit, Domini ferunt, qui proximorum animas ad æterna sacraria perducendas in suæ conuersationis fide suscipiunt: apud semet ipsos ergò quantùm debeant mũdari, conspiciant; quia necesse est, vt esse munda studeat manus, quæ diluere aliorum sordes curat, nè tacta quæque deteriùs inquinet, si sordida in se mens lutum tenet. Vnde Exod. 28. præcipitur, vt in Aaron pectore rationale iudicij vittis ligantibus imprimatur; quatenùs sacerdotale cor nequaquàm cogitationes fluxæ possideant, sed ratio sola cõstringat, ne indiscretum quid, vel inutile cogitet, qui ad exemplum alijs constitutus ex grauitate semper debet ostendere, quantam in pectore rationem portat.*

Exod. 28.

Atq; hæc quidem de Prælatis, & Sacerdotibus Greg. Quæ meritissimò Religiosis accomodari debēt, ad quos etiã pertinet alios siue prædicatione, siue consilio, siue exemplo mundare: hisce enim modis omnibus vasa Domini in Ecclesia portant, quæ ne polluant, mũdi ipsi esse in omni actione debent, & ab omnibus, quæ ipsorum mentem turbare, vel inquinare possunt, abstinere.

5 Occasio peccati vitanda.

Tertiò obseruandum, Deum non sine mysterio, quiã volebat Nazaræos à vino abstinere, strictè præcepisse, ne vuas etiam passas comederent, imò vt ab ipsis vuarum acinis sibi temperarent, ne videlicet ab acinis ad vuas, ab vuis ad vinum transirent. Itaq; vuarum, & acinorum prohibitio nihil aliud fuit, quam præcepti de non bibendo vino stabiliẽdi prouidentia, & viam omnem ad vini epotationem obstruere. Sic nimirùm omnes, & Religiosi præcipuè edocẽtur ad crimina, & omnem omninò imperfectionem vitandam, quæcunq; vel minimã cum peccato cognatiohẽ habẽt, omnesq; eius occasiones præcidere. Eodem cõsilio Deus cum prohibuisset Iudæis in die sabbati cibos parare, simul etiam, nè eo die ignem domi haberẽt, interdixit; quia habere ignem domi poterat esse parandi cibos, atq; adeò præcepti violandi occasio. Exod. 35. *Septimus dies erit vobis sanctus, sabbatum, & requies Domini. Qui fecerit opus in eo, occidetur; non succendetis ignem in omnibus habitaculis vestris per diem sabbati.*

Exod.35.2.

Hebræi.

Aduerte autem Hebræos hoc loco dicere non solùm non esse struendum ignem die sabbati, sed neq; ex lapide, aut metallo eliciendũ, neq; fouendam lampadem, nisi fortè propter infirmum: & vt nunquàm nugari desinant, interpretãtur, si propter vim frigoris ignis accendi debeat, non esse folle, sed arundine sufflandum, vt videre licet in expositone præceptorum, quæ habetur in libello translato à Mũstero inter præcepta negatiua à præcepto sexagesimo quinto vsque ad sexagesimum nonum. Et quoniam Rabbi Abraham Abenesra sic legem interpretabatur, prohiberi quidem succẽdere ignem ad parandum cibos, non tamen ad calefaciendum, si vigeret frigus: alij Rabbini iudicantes liberiorem hanc interpretationem sabbati religionem eleuare, eundem Rabbi Abenesra Hæreticum declararunt, aduersusque eum conscripserunt libellum Sabbati personam per prosopopæam fingentes aduersùs Rabbi Abenesra disputantem, quemadmodum refert Abul. quæst. 2. super caput 35. Exod.

Rabbi Abrahã Hæretic⁹ à Rabbinis declaratur.

Abulensis.

Similiter Exod. 12. cum agitur de paschate, & de septem illis diebus azymorum, non solùm interdicitur, ne vescantur fermentato, sed vt ne fermentũ in domib⁹ habeãt: *Primo mẽse, decimaquarta die mẽsis ad vesperã comedetis azyma vsq; ad diẽ vigesimã primã eiusdẽ mensis ad vesperã: septẽ diebus fermentatũ non inuenietur in domibus vestris*: quo loco Paraph. Chald. & 70. fermentũ trãstulerũt.

Exod. 12. 18.

Deniq; Exod. 19. cũ prohibuisset hominibus montẽ Syna tangere, præcepit etiã ne iumentũ ad montẽ accederet, quia poterat esse occasio legis violãdæ.

Exod. 19.

Hic eandem ob causam, vt hoc mysticè addamus, Ezech. 8. reprehenduntur Sacerdotes, qui stabant antè picturas idolorum, quæ erant depicta in pariete in circuitu templi; habens vnusquisque thuribulum in manu sua. *Ecce omnis similitudo reptilium, & animalium abominatio, & vniuersa idola domus Israel depicta erant in pariete in circuitu per totum: & septuaginta viri de senioribus domus Israel stabant ante picturas, & vnusquisque habebat thuribulũ in manu sua.* Etenim occasiones peccandi sunt quædam veluti picturæ idolorum, antè quas stat, qui sese peccatorũ occasionibus obijcit, & multò magis qui eis per delectationis, & ipsius ferè consensus quendam veluti odorẽ thurificat. Quantùm verò occasiones peccandi fugiendæ sint, suo exemplo docuit Iob sanctissimus, qui de se loquẽs ait cap. 31. *Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine.* In quem locum Glossa, *Visum, inquit, sequitur cogitatio, cogitationem delectatio, delectationem consensus, consensum opus, opus consuetudo, consuetudinem necessitas, necessitatem desperatio, desperationem damnatio.* Vndè meritò Thr. 3. dicitur: *Oculus meus deprædatus est animã meam.* Annotauit verò in eundem locum Caiet. Iob suum hoc propositum appellasse fœdus propter firmitatem: *Deliberatum, inquit, ac firmatum propositum significat dicendo, Pepigi fœdus: quoniam deliberauit fixo, & immobili proposito adinstar pangentis fœdus, quod inuiolabile debet esse: ideo enim pacta fiunt, vt nõ liceat mutare.* Hæc ille.

Ezech. 8. 10.

Iob. 31. 1

Glossa.

Thren. 3. 51.

Caietanus.

6 In religiosis omnis carnalis affectus est amputandus.

Quartò. Non poterat Nazaræus polllui super mortuũ, etiãsi pater esset, aut mater; quia in viris Deo consecratis omnis est carnalis affectus etiam ipsorum parentũ amputandus. Vndè Christus Dominus Matthæi 8. cuidam, qui ipsum quidem sequendi habebat volũtatem, sed tamen ab eo facultatem ad patrem priùs sepeliendum, hoc est, cũ patre manendum, quousque ille, qui senex iam erat, diem obiret suum, postulabat, respondit: *Sequere me, & dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* Quo pertinet illud Psalm. 44. *Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui, & concupiscet Rex decorẽ tuum:* & illud Deuter. 33. vbi Moyses Leuiticam tribum benedicens, quæ erat Deo consecrata, ita loquitur: *Qui dixit patri suo, & matri suæ, Nescio vos, & fratribus suis, Ignoro vos, & nescierunt filios suos, hi custodierunt eloquium tuum, & pactum tuum seruauerunt, benedic Domine fortitudini eius.* In quibus postremis verbis aduerte hanc parentum, & propinquorum propter Christum ignorationem fortitudinem appellari; quia animum planè inuictũ, & generosum requirit. Atque hoc est vnum ex operibus præcipuis, ad quæ patranda Christus se venisse cõfitetur Matth. 10. *Non veni pacem mittere, sed gladium: veni enim separare hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersùs matrem suam.* Sicut enim gladius ea, quæ sunt vnita, & coniuncta, diuidit, ita gladius Diuini verbi, & consiliorum Christi debet ea, quæ sunt maximè coniuncta, diuidere, idest, carnales parentum, & consanguineorum affectus, omnemq; carnis coniunctionem ad liberiùs Christum sequendum dissecare. Quam ob causam Cant. 3. sexaginta illi de fortissimis Israel, qui lectulum Salomonis, hoc est, siue Ecclesiam, siue suam ipsorum conscientiam ambiebant, & propugnabãt, in Religiosorum typum appensos super femur gestabant gladios, ad omnẽ carnalem affectum, qui per femur intelligitur, omnemq; carnis petulantiã præcidendam. Et quidem hæc ex terrenis abstractio, quæ in viris Deo mancipatis reperiri debet, expressa est in eo, quod Ezechiel Propheta ab spiritu fuit eleuatus inter cælum, & terram, vt habes cap. 8. *Emissa, inquit, similitudo manus apprehendit me in cincinno capitis mei, & eleuauit me Spiritus inter terram, & cælum.* Quem locum tractans D. Greg lib. 31. Mor. c. 9. sic ait: *Manus desuper mittitur, & Propheta per cincinnum capitis eleuatur, quia cum nostra mens se se per custodiam colligit, vis superna sursùm nos ab infimis trahit: & quilibet sãctus in carne mortali positus inter cælũ, & terram est cõstitutus, quia plenè quidẽ adhuc ad superna non peruenit, sed iam tamen ima dereliquit.* Itaq; vult Gregorius eum, super quem manus Diuina mittitur, cuiusmodi est Religiosus, esse inter cælũ,

Matth. 8. 22.

Ps. 44. 11.

Deut. 33. 9.

Matth. 10. 34

Cant. 3.

Ezech. 8. 3.

D. Greg.

&

& terram collocatum; quia nec terræ adhæret per affectum, nec in cælo adhuc est per fruitionem, sed tantùm per desiderium iuxta illud Pauli ad Philip. 3. *Conuersatio nostra in cælis est*, quasi diceret; vitam quidē in terris agimus per carnem, sed per desiderium, & affectū in cælo conuersamur.

Philip. 3. 20.

7 Quintò. Mirum sanè est, quòd Nazaræus, si quisquam coram eo mortuus repente concideret, pollutus censebatur, cum ea mors ad eum nihil pertineret. Lyranus super 6. cap. Numerorum, respondet voluisse Deum, vt Nazaræus eiusmodi mortem subitam suis peccatis attribueret, quod ego de humilitate accipio, quæ tanta debet esse in Religioso viro, vt quicquid mali cō tingit suis peccatis ascribat: quanquā & illud addi potest, censeri pollutum Nazaræum homine coram illo repentè mortuo, quia existimari poterat ei⁹ interfector; illudque indicatum mysterium, sancto, & religioso viro vel ipsam mali speciem, ac præsumptionem etiam expertem culpæ velis, remisque fugiendam iuxtà illud Apostoli 1. ad Thessalon. 5. *Ab omni specie mala abstinete vos*: siue *Ab omni specie mali*, vtroq; enim modo reddi potest Græcus contextus; quanquam prior lectio est germanior, eamq; cum Diuo Hieronymo sequuntur interpretes. Sextò. Nazaræi sanctificatio potissimùm sita erat in cæsarie nutrienda: cæsaries capitis est bonarum cogitationum germinatio, quibus inualescentibus homo sanctus efficitur: quoniam præcipua Religiosi, & cuiusuis hominis sanctitas in internis affectibus, & cogitationibus, quæ tanquàm pulcherrima cæsaries animam exornant, sanctè nutriendis, & conseruandis posita est. Quamobrem Ps. 44. dicitur: *Astitit Regina à dextris tuis in vestitu deaurato*: & paulò post; *Omnis gloria ei⁹ filiæ Regis ab intus in fimbrijs aureis, circumamicta varietatibus*. Quo loco est obseruandum non dictum esse omnem huius Reginæ gloriam esse *intus*, sed *abintus*, quia sanctitas etsi potissimùm in mente consistit, non debet tamen mentis cancellis concludi, sed in externa etiam opera

Lyranus.

Religioso vel ipsa mali species fugienda est.

1. Thes. 5. 22.

Psalm. 44. 10.

Sāctitas sit in mente, & in externa opera redundet.

redundare: hę enim sunt illæ fimbriæ aureæ, & varietates, quæ ex eius aureo vestimento, idest, charitate pēdere describuntur. Ita hunc locum intellexit D. Augustinus. *Omnis*, inquit, *gloria eius filiæ Regis ab intùs, extrinsecùs non solùm vestis est aurea, & variata, sed intùs pulchram nouit, qui speciem eius amauit: quæ sunt interiora pulchritudinis? conscientiæ: ibi amat Christus, ibi alloquitur, ibi coronat: sed in fimbrijs aureis varietas est linguarum, doctrina, decus: ista quid prosunt, si nō sit pulchritudo illa intrinsecùs?* Septimò. Si contingeret Nazaræum pollui super mortuo, cæsaries pristina quasi polluta, & immunda radebatur, vt noua, & sancta succresceret, quia affectus omnes, & cogitationes, si aliqua peccati labe inquinentur, omnino amputandę sunt, & resecandæ: vt deinceps sanctæ aliæ de nouo pullulēt. Quo eodem mysterio fœminam, quæ in bello ab Hebræis caperetur, præcipiebat Deus omnino radi Deut. 21. *Si egressus fueris ad pugnam contra inimicos tuos, & tradiderit eos Dominus Deus tuus in manu tua, captiuosque duxeris, & videris in numero captiuorum mulierem pulchram, & adamaueris eam, volueris que habere vxorem; introduces eam in domum tuam, quæ radet cæsariem, & circuncidet vngues, & deponet vestem, in qua capta est*. Quod exponens glossa docet per hanc mulierem significari mysticè peccatricem animā, quę pulchra quidem dicitur ratione imaginis Dei, sed captiua ratione criminis iuxta illud Ioan. 8. *Qui facit peccatum, seruus est peccati*. Hanc aliquando amat Christus, vt patet de Maria Magdalena Lucæ septimo: cupitq; eā habere sponsam per fidem formatam charitate; oportet tamen interim, vt radat cæsariem, & vestem pristinam exuat, hoc est, vt omnia vitia, & anteactæ vitæ crimina per contritionē deponat, circuncidat etiā vngues, idest, omnem peccandi occasionem præcidat.

D. Aug.

Deut. 21. 10.

Glossa.

Octauò. Si contingeret Nazaræum pollui super mortuo, omnes dies præteriti sui Nazaræatus irriti censebantur, cogebaturque de nouo tempus voti inchoare. Gaudet enim maximè De⁹ continuata sanctitate, vultque, vt si ali- 8

quando

quandò per culpam intermittatur, ęxistimemus nihil nos hactenùs profecisse, sed iterum noua conatu, acsi nihil anteà egerimus, virtutis viam arripiendam, iuxtà illud Psalm. 76. *Et dixi, nunc cœpi.* Et quidem nunquam in virtute sistendum, sed conandum semper ad vlteriorē gradum Deus ipse monet. Hieremiæ 3. *Patrem vocabis me, & post me ingredi non cessabis,* idest, semper per imitationem meis vestigijs insistes, quoniam semper tibi multùm supererit imitandum: siquidem non hominis tantùm, sed Dei etiam vistigia persequeris, quę quantumcunque properes, consequi nunquam poteris, quemadmodū sponsa suo illo clamore, & defatigatione cōfitetur, Canticorum 1. *Trahe me: post te curremus in odorem vnguentorum tuorum.* Id quod expendens D. Bernardus ser. 21. super Cant. *Quid mirum,* inquit, *si indiget trahi, quæ post Gigantem currit? quæ comprehendere nititur eum, qui salit in montibus, & colles transilit, velociter enim currit sermo eius. Psal. 147. Non valet ex æquo currere, non potest pari cum illo celeritate contendere, qui exultat vt Gigas ad currendam viam Psal. 18. Et propterea rogat se trahi: Fessa sum inquit, deficio: noli me deserere, ne vagari incipiam post alios amatores; nec curram quasi in incertum.* Et rectè quidē Bernardus, sunt enim Christi exempla perfectissima; & quasi Gigātis spatia, quæ nemo unquam perfectè poterit imitari; quemadmodū puer non potest suo passu passum hominis, nedum Gigantis ęquare, iuxta illud poetarum principis de puero Ascanio, *Sequiturque patrem non passibus æquis:* quæ omnia complexus est ipse Dominus, cū dixit loco Hieremię citato: *Post me ingredi non cessabis.* Eundē sensum efficit illud Esai. vigesimo septimo: *Florebit, & germinabit Israel.* Quo loco obserua, non sine mysterio priùs dictum esse *florebit,* quam *germinabit*, cum è contrario plantæ priùs germinent, quam floreant: quia videlicet iustus, cum in flore est, adhuc se debet reputare in germine esse, vt conetur magis efflorescere, & in vberem fructum erumpere. Adde illud etiam significari sanctum, & religiosum virū; cùm in flore est aliquarum virtutum, eo ipso tempore alia ex parte germinare debere, vt de nouo efflorescat, & fructum ferat. Itaque cum quosdam flores, & fructus produxerit, debere simul in aliorum quoque bonorum operum germina pullulare, vt semper in germine, in flore, & fructu sit.

Psalm. 76. 11.
Hierem. 3. 19 virtute nūquam sistendū
Cant. 1. 4.
D. Bernard.
Psal. 147.
Psal. 18.
Esai. 27. 6.

Nonò. Peracto voti tempore radebatur Nazaręus, capillique in altari holocausti cremabantur: cuius rei mysterium illud esse docet D. Greg. lib. 2. Mor. cap. 39. tunc nos ad perfectionis summam pertingere, cum sic exteriora vitia superamus, vt etiam cogitationes superfluas à mente resecemus, quas nimirum sacrificij igne concremare est flamma eas Diuini amoris incendere, vt cogitationes superfluas cor quasi Nazarçi capillos concremans totum in Dei amore ardeat. Ad hæc completo suo Nazaræatu omnia sacrificiorum genera celebrabat, quia qui per vota in religione nuncupata se Deo consecrat, omne sacrificij genus ea oblatione complectitur. Nam quod attinet ad hostiam pro peccato, integram peccatorum remissionem conferri in ingressu religionis ex eo est perspicuum, quod à Patribus in religionem ingressus secundo cuidam baptismo comparatur. Sic enim docent D. Hieronym. Epistola ad Paulam, & D. Bernardus de præcepto, & dispensatione. Hostia verò pacifica, quæ siue à placando Deo, siue ab eodem promerendo nomen accepit, etiam in religione continetur; siquidem Deus facillimè Religiosorum precibus, ac votis se finit exorari, iuxta illud Esaiæ 65. *Ante quam clament, ego exaudiam:* et Psalm. 33. *Oculi Domini super iustos, & aures eius in preces eorum.* Iam verò holocaustum vsque adeo in religione reperitur, vt affirmet D. Thomas 2. 2. quæstione 186. art. 7. religionem nihil esse aliud, quam holocaustum: id quod ex eo confirmat, quia sicut in holocausto tota hostia cremabatur, ita Religiosus nihil habet, quod Deo non offerat; nam externas opes offert per votum voluntariæ paupertatis; bonum corporis per votum continentiæ; bonum animæ per votum obedientię, sub

9
D. Greg.
Religionis ingressus omnia sacrificia complectitur.
D. Hieron.
D. Bernard.
Esai. 65. 24.
Psalm. 33. 16.
D. Thom.

ijciens Deo propriā voluntatem, per quam homo omnibus potentijs, & habitibus animæ vtitur. Denique vt nullum sacrificij genus religioni deesset, ipsa quoque illustrissimum quoddam est martyrium, vt auctor est D. Hieronymus in epitaphio Paulæ. *Non solum,* inquit, *effusio sanguinis in martyrio reputatur, sed deuotæ quoque mentis seruitus immaculata quotidianum martyrium est: illa corona de rosis, & violis plectitur, ista de lilijs. Vnde Canticorum 5. dicitur: Dilectus meus candidus, & rubicundus, & in pace, & in bello eadem præmia vincentibus tribuens.* Et D. Bernardus sermone primo omnium sanctorū expendens, cur Christus idem præmium pauperibus, & martyribus polliceatur Matthæi. 5. *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Quid sibi vult,* inquit, *quod eadem promissio facta est pauperibus, & martyribus, nisi quia verè martyrij genus paupertas voluntaria est.* Atque hæc tum de legalibus, ac typicis, tum de Euangelicis, ac veris Nazaræis dicta sufficiant.

D. Hieron.

D. Bernard.

Matt. 5. 3. 10.

Cur locustę habeant caudas similes scorpionum, & in caudis aculeos?

Et habebant caudas similes scorpionum, & aculei erant in caudis earum.

SECTIO XII.

1 Plinius.

SCORPIO, vt auctor est Plinius lib 11. hist. naturalis cap. 25. grattiore supplicio lenta per triduum morte cōficit. Semper cauda in ictu est, nulloque momento meditari cessat, ne quādo desit occasioni: ferit & obliquo ictu, & inflexo. Venenum ab ijs candidum fundi Apollodorus auctor est: geminos quibusdam aculeos esse, maresque sæuissimos. Constat & septena caudæ internodia sæuiora esse: pluribus enim sena sunt. Tradit Palladius de aliorum sententia fugari scorpiones, si aliqui eorum in medio domus exurantur.

2 Hinc primùm est, quod subdoli, & astuti homines scorpionibus comparentur, veluti Ezech. 2. vbi Dominus ad prophetam loquitur: *Increduli, & subuersores sunt tecum, & cum scorpionibus habitas.* Sic enim locum interpretatur D. Greg. hom. 9. super Ezechielem. *Increduli Deo subuersores infirmantibus proximis, scorpiones etiam fortibus, ac robustis, quibus etsi in faciem contradicere non præsumunt, ex occulto tamen vulnus derogationis inferunt, & occultis machinationibus feriunt.* Vbi cernis ex Gregor. occultum detractorem scorpionem appellari. Eodem sensu dicitur Eccle. 26. *Sicut boum iugum, quod mouetur, ita & mulier nequam; qui tenet illam, quasi qui apprehendit scorpionem:* vbi mala mulier comparatur in primis iugo; quod propter nimiam laxitatem hucilluc mouetur, ita vt malè boues coniungat; quia nimirum omnia domi perturbat, & coniugij pacem dirimit: deinde scorpioni, quia sicut scorpio venenum suum non in capite, sed in cauda habet, quod lethifero ictu per caudæ inflexionem infundit: ita mala mulier occasionē nocendi captat, & nacta opportunitate furtim quasi scorpio arcuato vulnere percutit. Eādem etiam ob causam Dominus Lucæ 10. Dæmones appellauit scorpiones, cum septuaginta duobus discipulis reuertentibus cum gaudio, & dicentibus: *Domine etiam Dæmonia subijciuntur nobis:* respondit: *Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit;* quo loco sermonem esse ad literam de Dæmonibus, præterquam quòd ex ipso sermonis contextu apertè colligitur; testatur etiam Tertullianus lib. 4. aduersùs Marcion. cap. 24. Quemadmodum & Ps. 90. cùm dicitur. *Super aspidem, & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem, & draconem.* Aduerte autem Dæmones comparari serpentibus, qui venenum habēt in ore, & scorpionib⁹, qui in cauda, quia actionem bonam & in principio, & in fine corrumpere, deprauareq; moliun-

Ezech. 2. 6.

Subdoli homines, ac detractores scorpionibus comparantur.

D. Greg.

Eccles. 26. 10.

Mala mulier scorpioni similis.

Luc. 10. 19.

Tertul.

Psal. 90. 13.

Cur Dæmon serpentibus, & scorpionibus comparetur.

tur, in principio quidem intentionē vitiando, in fine autem inanem gloriā suggerendo: in quem eundem sensum accipi potest illud, quod inferiùs hoc ipso capite dicitur; *Potestas equorum in ore, & in caudis eorum.*

3 Verùm quod attinet ad scorpionis caudam, quæ Dæmonum insidias manifestè significat, idem habemus expressum Genes. 3. cum dictum est ad serpentem: *Ipsa*, idest, mulier *obseruabit caput tuum, & tu calcaneum eius.* Quem locum expendens D. Greg. lib. 1. Moral. cap. 38. *Caput*, inquit, *serpentis obseruare est initia suggestionis eius aspicere, & manu solicitæ considerationis à cordis aditu funditùs extirpare; qui tamen cum ab initio deprehenditur, percutere calcaneum molitur; quia etsi suggestione prima intentionem non percutit, decipere in fine tendit*: imò cum neque in exordio intentionis ferit, neque in itinere actionis intercipit, duriores in fine laqueos tendit, quos fini suo appositos Propheta prospexerat, cū dicebat Ps. 55. *Ipsi calcaneum meum obseruabunt*: quia enim in calcaneo finis est corporis; quid per hunc nisi terminus significatur actionis? nec verò solùm fini actionis, sed multò etiam magis in fine vitæ Dæmon instar scorpionis cauda sua insidiatur: quo sensu accipiendum est illud Psalm. 48. *Cur timebo in die mala? iniquitas calcanei mei circundabit me.* Quasi dicat: Ratio cur timere debeam in die iudicij est iniquitas in fine vitæ suscepta: cum autem Regius vates calcaneum nominauit, allusit ad serpentem, qui calcaneum mulieris obseruare dicitur Genes. 3. Ita hunc locum intellexit D. Augustinus in comment. eius Psalmi, vbi docet homini non tam timendum esse à die iudicij, quam à die mortis suę, eo quòd inde pendeat æternitas, quasi dixerit Regius vates, Cur timeo à die iudicij, si ex iniquitate calcanei mei, idest, modo vitæ meæ fine malitia, & acerbitas illius diei pendet? *Modò igitur*, inquit, *homines prouideant sibi, vitent iniquitatem calcanei sui; in calcaneo enim quisque labitur. Etenim à Deo dictum est serpenti: Ipsa tuum obseruabit caput, & tu eius obseruabis calcaneū. Si Diabolus calcaneū tuū obseruat, vt te deijciat, tu caput illius obserua, caput illius initiū malæ suggestionis est: quādo incipit mala sugge. tio, tūc repelle antequā surgat delectatio, & sequatur consensus, & vitabis caput eius, atq; adeò nō apprehēdet ille calcaneū tuū.* Hęc Augustinus. Vbi cernis de sententia Augustini Dęmonem instar serpētis calcaneo insidiari, idest, tum finem actionis, tum extremum vitæ tempus obseruare. Vtranque enim expositionem tradidit loco citato Augustinus, quod idem est, atque scorpionem esse non ore, sed cauda ferientem: in cuius rei typum Amalec extremam Hebræi exercitus partem fuit aggressus, quemadmodum dicitur Deut. 25. *Memento quæ fecerit tibi Amalec in via, quando egrediebaris ex Ægypto, quomodo occurrerit tibi, & extremos agminis tui, qui lassi residebant, ceciderit.* Sic enim Dæmon extremæ vitæ nostræ actiones, quasi iam viribus defectas, & præ senectute, & corporis infirmitate languentes vehemētiùs aggredi consueuit.

Margin: Genes. 3. — D. Greg. — Psal. 55. 7. — Morientibus Dęmon magis insidiatur. — Psalm. 48. 6. — D. August. — Deut. 25. 17.

4 Ex his iam planum relinquitur, quā to iure Hæreticæ locustæ cum scorpionum caudis describantur. Primū, quia omnes in vniuersum Hæretici callidissimi sunt, & maximè fraudulenti, & inflexo, atque obliquo ictu scorpionum instar ferientes: quam eandem ob causam comparantur vulpibus, quæ est altera illustris ad hoc ipsum declarandū similitudo, veluti Ezech. 13. *Quasi vulpes in deserto Prophetæ tui Israel.* Et Cant. 2. *Capite nobis vulpes paruulas, quæ demoliuntur vineas: nam vinea nostra floruit:* quod dē Hæreticis accipiunt Theodor. in comment. super Cant. & D. Ambrosius sermon. 11. in Psal. 118. Vbi aduertit mādari, vt vulpes exterminentur, dum vineæ florent: quia Hæretici florentibus vineis, idest, teneris adhuc in fide multò magis nocent; adultis autem iam viribus, idest, perfectis nocere vix possunt. Eundem locum enarrās Origenes hom. 4. super Cant. docet huiusmodi vulpes esse peruersos Hęreticorum magistros, qui vineam Domini, idest, ecclesiam exterminant, ne floreat in fide, admonetque Doctores Catholicos, vt dū adhuc pusillæ sunt istæ vulpes, & initium habet praua doctrina, Hæreticos

Margin: Hęretici, vulpes dicuntur. — Ezech. 13. 2. Cant. 2. 15. — Theodor. — D. Ambros. — Orig.

arg-

arguere festinent; ad quam rem persuadendam affert exemplum Samsonis, qui trecentas vulpes cepisse, easque alligatis caudis, ardentibusque facibus interpositis in Philistinorum segetes, vineas, & oliueta emisisse describitur Iudic. 15. Caudam verò ad caudam alligare, inquit, Origenes, est aduersantes sibi Hæreticos, ac diuersa sentientes cõnectere, & inter se conferre, ex propriisq; eorũ sentẽtiis, & argumẽtis propositiones colligere, atq; in eorũ segetẽ ignẽ conclusionis immittere, quò omnes eorũ sectæ, & errores comburantur. Alterum quiddam in Samsonis facto obseruauit D. Ambrosius serm. illo 11. in Psal. 118. quòd Samson non ad capita, sed ad caudas vulpium ardentes faces alligauerit; illud indicare, fraudulentos homines, potissimùmque Hæreticos liberam quidem linguam habere ad latrandum, sed exitus impeditos, seu religiosa principia, finem verò fraudis suæ incendio deputatum. Aduerte etiã Hæreticorum quidem capita, idest, sectas omninò diuisas esse, ac multiplices, nec inter se vllo pacto conuenire; caudas autem inuicem nexas, & implicatas, quia finem eundem habent Ecclesiam persequendi: ideircò caudas vulpium ligasse Samsonem, cum earum capita libera, ac soluta reliquisset. Secundò. Sicut scorpio in arcum se componit ad feriendum: ita Hæretici Scripturæ sacræ malè intellectæ arcum ad simplices decipiendos intendunt iuxta illud Psal. 10. *Quoniam ecce peccatores intenderunt arcum, parauerunt sagittas suas in pharetra, vt sagittent in obscuro rectos corde.* Quẽ locum de Hæreticis intellexit D. Augustinus in comment. eius Psal. tum epist. 48. ad Vincentium Donatistam. Idem habes Oseæ 7. *Ego erudiui eos, & confortaui brachia eorum, & in me cogitauerunt malitiam; reuersi sunt, vt essẽt absque iugo, facti sũt quasi arcus dolosus:* quibus verbis suggillationem Hæreticorum contineri docet D. Hieronymus, Deumque ipsum conqueri, quòd eos erudierit, dederitque eis fortitudinem, qua contrà aduersarios dimicarent; illi verò cogitauerint malitiam aduersùs Dominum impijssimas hæreses extruentes: itaque facti sint quasi arcus dolosus, qui percutit dirigentem; aut etiam facti sint quasi arcus intentus, parati semper ad pugnam in subuersionem audientium.

Iudic. 15. Orig. D. Ambros. Psal. 10. 2. D. August. Oseæ. 7. 15. D. Hieron.

5 Tertiò. Quemadmodùm scorpiones habent caudas aculeatas, ipsisq; caudarum aculeis feriunt: ita Hæretici quamuis ore blandiantur morum licentiam, carnisq; illecebras prædicantes, fines tamen, & exitus habent aculeatos, imò duplicem in caudis aculeum, vt de sæuioribus scorpionibus diximus; siquidem quos veneno sui erroris inficiunt, multis hic implicãt difficultatibus, ac deinde sempiternis addicunt apud inferos cruciatibus. Vnde aptè in Hæreticos quadrat illud, quod Eliphaz dixit Iob cap. 4. *Vidi eos, qui operantur iniquitatẽ, & seminant dolores, & metunt eos, flante Deo periisse.* Etenim, vt interpretatur D. Greg. lib. 5. Moral. cap. 15. *Dolores seminant, qui peruersa agunt; dolores metunt, cum de eadẽ peruersitate puniuntur: fructus autem doloris est retributio damnationis:* quã ob causam meritò dicitur Eccles. 7. *Fili non semines mala in sulcis iniustitiæ, & non metes ea in septuplũ.* Quo loco per sulcos iniustitiæ desideria carnis, prauosq; animi affectus intellige, quibus qui fomentum præbuerint per mala opera, metent inde septuplũ, idest, infinitam malorum segetem: vbi simul aduerte mẽtem prauis cogitationibus, & desiderijs imbutam appellari tellurem sulcis distinctam, & aratam, imò etiã seminatam semine vsq; adeò fœcundo, vt copiosa peccatorum seges sperari possit. Quartò. Scorpio semper ictum meditatur, ne vnquam occasioni desit, quod mirum in modum Hæreticorum ingenium declarat, qui semper aliquid mali aduersùs Ecclesiam moliuntur, omnemq; captant nocendi occasionem: quam eorum naturam eleganti similitudine explicauit Esaias, cum dixit cap. 57. *Impij autem quasi mare feruens, quod quiescere non potest, & redundant fluctus eius in conculcationem, & lutum.* Quemadmodùm enim mare sua illa agitatione perpetua, & reciproca fluctuum reuolutione semper tempestatem minatur: ita impij, & Hæretici semper nouarum

Iob. 4. 8. D. Greg. Eccles. 7. 3. Esai. 57. 20.

rerum fluctus voluunt, procellosasq; in Ecclesia tẽpestates excitare moliuntur. Verùm, vt annotauit D. Hieron. expendens verba sequentia, sicut marini fluctus reuoluuntur ad littora, atq; iterum resorbentur, & in se fracti lutũ efficiunt, quod pedibus cõculcatur; sic impij tandem fracti æternæ conculcationi subiacebunt. Alij in eundem locum obseruarunt, sicut fluctus maris feriunt stabilitatem littoris, & in se ipsos reuoluti littus quidem lauant, ipsi autem lutum trahunt; ita Hæreticos persecutione sua Ecclesiam tanquàm stabile littus non mouere, sed tantùm lauare, cũ ipsi lutulenti, & immundi ipsa sua persecutione efficiantur. Eandem inquietam, & semper ad malum promptam Hæreticorum naturam habes & maris, & feruẽtis ollæ similitudine expressam Iob 41. vbi de Leuiathan dicitur. *Feruescere facitt quasi ollam profundum maris, & ponet quasi, cum vnguenta bulliunt*. Quo loco D. Hieronymus(si eius sunt illi commentarij) per mare hunc mundum intelligit, quem Diabolus quasi ollã carnali accẽdit concupiscentia, vt ferueat ad amanda terrena: id quod ad Hæreticos potissimùm spectat, qui perpetuò tanquàm olla à Dæmone succensa ad malum feruẽt. Illud autem, quod sequitur, *Quasi cum vnguenta bulliunt*, sic intelligit; vt quemadmodum sancti spiritualium gratiarum amore in Spiritu sãcto feruescũt, ita ad amorẽ mũdi homines præsentis vitæ desiderio quasi quibusdã succensionibus exardescãt. Illud etiam existimo indicari, suggestionẽ, & tentationẽ Leuiathan, quę facit, vt improbi tanquã olla carnalibus desiderijs efferuescant, eandem, cùm bonos exagitat, efficere, vt eorum pretiosa, & suauissima virtutum vnguenta, quæ abscondita animo latebant, tentationis igne calefacta ebulliant, & incredibilem ex se fragrantiam, & odorem afflent: quod potissimùm ad tyrannorum, & Hęreticorum persecutiones referendum est, quibus maximè redolent virtutes Sanctorum. Itaque quo tempore nefarij homines tanquàm ollæ carnalibus desiderijs feruent, eodem ipsamet tentatione Sancti quasi pulcherrimæ phialę vnguentis virtutum ebullientibus mirificè redolent: quod autem virtutes vnguenta appellentur sponsa ipsa confitetur Cantic. 1. *Trahe me: post te curremus in odorem vnguentorum tuorum*. Quæ CRISTI vnguenta, cum ardentissimo passionis igne ebullierunt, vniuersum orbem suauissimo sui odore impleuerunt.

D. Hieron. — Iob 41.22. — D. Hieron. — Cant. 1.4.

7 Quintò scorpionum sæuiorum caudæ septem habent internodia; sic enim hæresis septem habet internodia peccatorum, idest, peccata vniuersa complectitur, quæ septenario lethalium peccatorum numero, qui symbolum est vniuersitatis, cõprehenduntur: quamobrem meretrix illa cuius fit mẽtio Apocal. 17. super bestiam septem capitum sedere visa est: vbi obiter obserua, cùm mulier illa tanquàm eques super eam bestiam sedere describatur, nullam tamen frænorum mentionem fieri, quia hæresis per omnia septem vitia effuso, imò effræni cursu excurrit, nullis habenis bestiæ cursum, & libertatem inhibens. Nec verò mirum videri debet hæresim vniuersam complecti malitiam, cùm duo illa generalia omnium peccatorum seminaria, superbiam dico, & cupiditatem, siue auaritiam, suo ambitu coerceat: eæ enim, auctore D. Hieronymo multis in locis, maximè in Hæreticis dominantur: & quidem de superbia dicitur Eccles. 10. *Initium omnis peccati est superbia*: de cupiditate verò primæ ad Timoth. 6. *Radix omnium malorum est cupiditas*. Græcè ἡ φιλαργυρία, idest, amor argenti: ex quo manifestũ est Paulũ auaritiam intelligere: & prętereà, quia postquàm dixit: *Qui volũt diuites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum Diaboli*, statim subiunxit, *Radix enim omniũ malorum est cupiditas*. D. August. lib. 11. de Genesi ad literã cap. 15. existimauit sermonem esse non de auaritia, sed de cupiditate absolutè; quẽ etiam sequutus est D. Thom. 1. 2. q. 84. art. 2 vbi eam vtriusq; loci citati conciliationem excogitauit, videlicet cũ in õni peccato reperiatur auersio, & cõuersio, superbiã esse initiũ

Hæresis peccata vniuersa complectitur. — Apocal. 17. — D. Hieron. — Eccles. 10. 15. — 1. Tim. 6. 10 — D. August. — D. Thom.

omnis

omnis peccati ex parte auersionis, cupiditatem verò ex parte conuersionis, subtiliter quidem, sed non congruenter Pauli instituto, qui vti diximus, non de cupiditate generatim, sed de auaritia loquitur, quam certum est non omnium scelerum materiam, & conuersionem comitari.

7 Heretici, vt igni damnentur, omnino oportet. Postremò. Fugantur scorpiones, si aliqui domi exurantur: sic hæreses exterminari non possunt, nisi aliqui Hæretici Vulcano committãtur. Id quod probari potest ex Ioannis 15. *Si quis in me non manserit, mittetur forâs sicut palmes, & arescet, & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet.* (Ioan. 15.4.) Quem locum non solùm ad pœnas damnatorum apud inferos, sed etiam hic ad Hæreticorum damnationem pertinere immeritò inficiatur Alfonsus à Castro (Castro.) lib. 2. de iusta Hæreticorum punitione, cap. 12. Hoc ipsum iam superiùs annotauit Ambros. (D. Ambros.) in eo, quòd Samson ardentes faces vulpium caudis alligauit, vt ita Philistæorum messes, atque olìueta deperirent: idemque non obscurè significauit Regius vates Psalm. 67. (Psalm. 67. 31.) cum dixit. *Increpa feras arundinis.* Quo loco plerique volũt ductam esse similitudinem à venatoribus, qui cum apros de arundineto, aut querceto cupiunt forâs educere, ignẽ admouent, eoque admoto exeunt apri, quod ni faciant, igne pereunt. Itaque postulare Regium Prophetam à Deo, vt feras arundinis, idest, Hæreticos increpet, per ignem nimirum, vt eiusmodi feræ admoto igne, vel egrediantur, hæresimque abiurent, vel si nolint, penitùs comburantur. Habitare autem Dæmonem, eiusque sectatores, ac potissimùm Hæreticos quasi feras in arundineto palam est ex Iob 40. (Iob. 40. 16.) *Sub vmbra dormit in secreto calami, in locis humentibus.* Alia similitudine ad idem insinuandũ vsus est Paulus 2. ad Timotheum 2. (2. Tim. 2. 16.) cõ hæresim cancro morbo comparauit. *Prophana autem, & inaniloquia deuita, multùm enim proficiunt ad impietatẽ: & sermo eorum vt cancer serpit.* Non solùm, quia, vt vult Theophylactus (Theophylact.), cancer morbus est, qui omnia circumiecta depascitur, sed etiam, quia igne tantùm curari potest sic enim hæresis non solùm sui contagio omnia inficit, quam ob causam Ps. 1. (Psal. 1.) *Cathedra pestilentiæ* vocatur, quæ non tantùm sedentes, sed vicinos quosque etiam grassante in dies, ac serpente lue corripit; sed etiam quia non nisi igne adhibito exterminari potest. Denique aduertendum est ex Francisco Georgio Veneto (Franc. Venet.) in sua Harmonia cant. 1. tono 4. c. 31. cor Scorpionis cęlestis esse in tertio gradu Sagittarij, præsidereq; lapillis pretiosis sardonio, & amethysto, imo serpentium, ac Dæmonum fugæ, quod sic accipiendum videtur, vt cor scorpionis, qui est in octaua sphæra, respodeat gradui tertio Sagittarij, qui est in primo mobili: ponunt enim Astrologi duodecim signa in octaua sphæra ex syderibus figurata, & alia duodecim sine figuris in primo mobili: quæ obseruatio ad rem, de qua agimus, maximè pertinet, consentaneum enim rationi est, vt scorpionum, idest, Hæreticorum corda Sagittario, idest, Diuinæ, & humanæ iustitiæ telis subiecta sint, in eaque tanquam in scopum seueræ animaduersionis sagittæ collimentur. Rectè etiam subdit Venetus eam scorpionis cum Sagittario conuenientiam pretiosis lapillis, imo etiam Dæmonum fugæ præsidere, non quòd sydera vllam in Dæmones vim habeant, sed quoniam exterminatis Hæreticis fugantur Dæmones, fidei etiam, & virtutum reliquarum pretiosi lapides magis rutilãt.

Atque hæc de visione, & mysterio locustarum.

COMMENTARIVM TERTIVM EXEGETICVM.

De tertia visione Ioannis.

Visio imaginaria sexti Angeli describitur.

SECTIO I.

1 COMMEMORATA quinti Angeli visione in priori parte huius capitis, nunc in posteriori Ioannes sexti Angeli visionem commemorat, quæ huiusmodi est. Primùm. Sexto Angelo tuba canente audiuit Ioannes, vocē vnam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos Dei, dicentem sexto Angelo, qui habebat tubam: Solue quatuor Angelos, qui alligati sunt in flumine magno Euphrate. Secundò. Soluti sunt quatuor Angeli, qui parati erant in horam, diem, mensem, & annum ad occidendam tertiam partem hominū. Tertiò. Vidit numerū equestris exercitus (proculdubiò quem quatuor illi Angeli collegerunt) vicies millies dena millia, seu vt habetur Græcè, duas myriades myriadum; quanquam in Biblijs Complutensibus non est *Duæ myriades myriadum*, sed absolutè *Myriades myriadum*, quod ferè eodem recidit. Est autem myrias idem, quod decem millia, quo fit, vt vna myrias myriadum sit idem, quod decies millies decem millia, & duæ myriades myriadum vicies millies decem millia, idest, ducenties mille millia, siue decies millies viginti millia, vel vicies mille myriades, quod vulgò est, bis centum milliones: quem numerum ait Ioānes se audiuisse. Quartò. Equites eiusmodi equorum habebāt loricas igneas, & hyacinthinas, & sulphureas, nimirum vel quòd singuli equites haberent loricas partim igneas, partim hyacinthinas, partim sulphureas, vel quod alij eas haberent igneas, alij hyacinthinas, alij suphureas. Quintò. Capita equorum erant tanquam capita leonum, & de ore eorum procedebat ignis, fumus, & sulphur, habebantq; potestatē suam in ore, & in caudis: erant enim caudæ similes serpentibus, desinentes videlicet in capita serpentium, ijsque nocebant. Postremò. Duæ reliquæ partes hominum, (tertia enim pars ab ijs plagis interfecta deperijt) neque occisæ sunt, neque tertiæ partis occisæ miserabili interitu admonitæ egerunt pœnitētiam, vt ne Dæmonia, & simulachra aurea, argentea, ærea, lapidea, & lignea adorarent, neque alieno malo sapere voluerunt, vt ab homicidijs, veneficijs, furtis, & fornicatione abstinerent.

Myrias idem, quod decē millia.

Lyrani, & quorundam aliorum expositio commemoratur.

SECTIO SECVNDA.

NICOLAVS de Lyra, & Petrus Aureolus Cardinalis in comment. super Apoc. & D. Antoninus 1. p. Chronicorum titulo 6. cap. 1. §. 7. existimarunt hoc loco prænuntiari à Ioanne schisma illud inter Laurentium, & Symmachū de summo pontificatu contēdentium: quæ sententia, vt intelligatur, simulque rationes, quibus inferiùs eam oppugnare instituimus, bene perspectæ, & exploratæ esse possint, res ipsa quomodò acciderit, priùs est breuiter explicanda. 1

Lyranus. Petr. Aureol. D. Antonin.

Schisma inter Laurētium, & Symmachum, quartum ordine declaratur.

Igitur

Igr Anastasio secũdo Põtifici maximo, qui sedem Romanam tenuit tempore Trasimundi Vandalorum Regis, infestissimi Ecclesiæ hostis, successit in Põtificatu Symmachus ex Sardinia oriundus, maxima cleri, populiq; Romani dissensione. Etenim vna pars Symmachũ apud basilicam Constantinianam, altera Laurentium Romanum apud basilicam Mariæ in via noua deposcebat. Concilium Rauennæ indicitur, discussaq; re, præsente Theodorico Romanorum Rege Ariano Symmachus confirmatur, qui Laurentium competitorem suum Episcopum Nucerinum creauit: erat enim Symmachus suauissimis moribus, vnde ducentos, & viginti Episcopos à Trasimundo Vandalorum Rege Ariano relegatos in Sardiniam sustentauit. Quatuor annis post iterum seditio Romæ cooritur Festo, & Probino senatorij ordinis Laurentium reuocantibus, & Pontificem maximum deposcentibus: qua seditione cõmotus Theodoricus Petrum Altini Episcopum Romam mittit, qui pulsis Laurentio, & Symmacho pontificatum occuparet. Cœterùm Symmachus coacta synodo centum, & vigintĩ Episcoporum obtinuit, vt Petrus, & Laurentius in exiliũ amandarentur: tanta autem ob huiusmodi dissensionem concitata est Romę seditio, vt quamplurimi tum ex clero, tum ex populo cæderentur, nec sacris parceretur virginibus toto eo triẽnio, quo hæc seditio perdurauit. Fuit hoc ordine quartum in Ecclesia schisma circa annum Domini 502. de eoq; scripserunt Niceph. lib. 16. histor. Eccles. cap. 35. et Theodorus lector libro 2. Collectaneorum, eiusq; facit mentionem D. Gregor. lib. 4. Dialog. cap. 40. vbi docet Paschasium Cardinalẽ Apostolicæ sedis Diaconum Laurentium elegisse, & omnium posteà vnanimi cõsensu Symmachum verum Pontificem declarantium superatum, in sua tamen sentẽtia vsque ad diem obitus sui perstitisse, colendo, & præferendo Laurentium, quem Episcoporũ iudicio præesse sibi Ecclesia recusauit. Simul etiam refert eundem Paschasium post obitũ Germano Capuano Episcopo apparuisse in thermis Angulanis tanquàm in pœnali loco deputatum maximos patientem calores, quòd pro Laurentio contrà Symmachum sensisset: ex quo colligit Gregorius eum non malitiæ, sed ignorantię errore peccasse: itaque; cum adhuc in purgatorio esset, dalmaticam eius feretro superpositam Dæmoniaco tangenti sanitatem attulisse.

Niceph. Theod.

D. Greg.

2 Sciendum præterea, quo tempore Anastasius Imperator huius nominis primus Eutychiana hæresi infectus Cõstantinopoli imperabat, eodem Theodoricum regem Arianum in Italia cũ summa potentia regnasse. Cum verò Anastasius à dissẽsionibus abhorreret, neq; quicquam rerum nouarum excitari in Ecclesiá pateretur, vt refert Nicephorus lib. 16. hist. cap. 25. factum est, vt eius temporibus Chalcedonensis synodus (quę fuit quarta œcumenica, seu generalis) aduersùs Eutychetem duas in Christo naturas negantem congregata, neq; palam per ipsum constitutionibus imperialibus promulgaretur, neque etiam reprobaretur: itaq; sicut quibusdam Ecclesiarum præsidibus videbatur, tale de ea erat iudicium, quidam què recipiebant, alij non solùm reijciebant, sed anathemate etiam tãquam hæreticam iugulabant: quibusdam duas naturas in Christo verè, alijs vnam tãtùm impiè astruentibus: quod malum eò processit, vt quælibet Ecclesia in factiones divideretur, & Orientales, atq; Occidentales, imò etiam Lybicæ partes in multas sectas dissectę fuerint: tãta confusio, mentiumq; caligo orbẽ vniuersum incessit? Porrò Anastasius tametsi pacis amantissimus, eorum tamẽ, qui nouas res moliebantur, temeritate commotus, quoscunq; præter morem nugas agere, & impudenter sanctam synodum damnare, vel etiam apertè eandem in templis deprædicare intelligebat, è thronis vtrosq; reijciebat, atq; ad eum modum multi Episcopi mulctati sunt. Denique Anastasio successit Iustinus: Theodoricus verò adhuc superstes Romam, & Italiam obtinebat, acerrimus Arianæ hęresis propugnator,

Nicephorus.

Quoniam verò Iustinus Catholicus Imperator Hormisdæ Pontificis maximi suasu, & consilio præcepit per totū Orientale imperium, vt nullus siue Episcopus, siue Sacerdos Arianus permitteretur, Theodoricus minacibus literis Imperatorem compulit, vt edictum illud reuocaret, imò Ioannem Pontificē maximum, qui Hormisdę defuncto successerat, coegit, vt Constantinopolim trāsiens id Imperatori suaderet, alioquin se per totam Italiam in Catholicos sæuiturum. Itaq; restitutę iterū sunt ecclesiæ Episcopis, & Sacerdotibus Arianis.

3 Fuit autem Theodoricus natura crudelis. Etenim Boetium Seuerinum virum consularem, atque doctissimū trucidari præcepit; ipsumq; Ioannē summum Pontificem ex Constantinopoli reuersum in carcerem detrudi imperauit, vbi fame, & squallore obsens martyrij palmam promeruit. Theodorici mortem, & pœnas apud inferos refert

D.Greg.

D.Grogorius lib.4.Dialog.cap.30. vbi docet ostensum fuisse per visum sancto cuidam viro in insula Lypara degenti, propè quam est alia insula, quæ Vulcanus appellatur, Theodoricū eo ipso die, quo obijt, inter Ioannem Papam, & Symmachum Patritium discinctum, atque discalceatum, vinctisquè manibus deductum, & in vicinam Vulcani ollam iactatum fuisse: tunc Gregorius, *Quia*, inquit, *Ioannem papam affligendo in custodia occidit, Symmachum quoque Patricium ferro trucidauit, iustè ab illis in ignem missus apparuit, quos in hac vita iniustè iudicauit.*

Sexti Angeli iuxta quorundam sententiam literalis expositio.

SECTIO III.

Lyranus. Petr. Aureol. D.Antonin.

AGitur iuxta ea, quæ paulò ante dicta sunt, Nicolaus de Lyra, Petrus Aureolus Cardinalis, & D. Antoninus locis citatis istā visionem sexti Angeli interpretantur. Sextum Angelū, qui tuba cecinit, volunt esse aut Paschasiū Cardinalem Apostolicæ sedis Diaconū, qui causa fuit eiusmodi schismatis eligēdo Laurentiū Antipapam, aut ipsummet Laurentium, qua ex re magna in Ecclesia turbatio orta est. Auditam verò fuisse vnam vocem ex quatuor cornibus altaris aurei, idest, vocem ipsius Paschasij, quæ ex cornibus altaris aurei audita dicitur: quoniam Paschasius vnus erat de collegio Cardinalium Ecclesiæ Romanę, vbi Laurentium Papam acclamauit. Quatuor Angelos volūt esse Symmachum Papam, Laurētium Antipapā, Anastasium Imperatorem infectum hęresi Eutychetis, & Theodoricum Regē Italiæ Arianum: tunc aiunt hos quatuor Angelos ligatos aliquanto tēpore fuisse in flumine magno Euphrate, idest, in Imperio Romano, quod Euphrati flumini comparatur, quòd vnum sit ex quatuor orbis imperijs: quemadmodū Euphrates vnum est ex quatuor terrestris paradisi fluminibus: ligatos, inquā, idest, impeditos, & cohibitos ab Ecclesia persequenda, deinde solutos, vt Ecclesiam perturbarēt, Symmachum quidē, & Laurentium de summo pontificatu contendentes, Anastasium verò, & Theodoricum pro sua quemq; secta, & hæresi depugnantes. Facile verò fuit eos soluere, quià parati erāt in horam, diē, mensem, & annum, idest, omni tempore promptissimi ad occidendam tertiā partem hominum, idest, magnā Catholicorum partem, quoniam quamplurimi seditionibus, & factionibus concitatis vtrinq; fuerunt interfecti: imò Theodoricus vniuersę Italiæ interitum minabatur, nisi Anastasius Ecclesias Arianis Episcopis, & Sacerdotibus restitueret, vt paulò superiùs docuimus. Quoniam autem omnes prouinciæ subiectę Anastasio, & Theodorico pro suo quæque principe decertabant, & Ecclesia propter schisma in factiones diuisa dissidebat; idcircò infinita eorum multitudo per equites vicies millies dena millia, posito numero certo pro incerto, ut aiunt, exprimitur.

Prędicto schismati verba cō textus applicantur.

Adhęc, equites habebant loricas ig- 2

neas, propter ardorem nocendi; hyacinthinas, idest, cœlestis coloris, propter apparentem zelum religionis, & fidei; denique sulphureas, propter fœditatem, ac turpitudinem vitæ: quæ
D. Antonin. Petr. Aureol. expositio placuit D. Antonino: aut certè, vt vult Petrus Aureolus, Symmachus, & Laurentius habebant loricas hyacinthinas propter hypocrisim, & simulationem sanctitatis; Theodoricus igneas propter hæresim Arianam; Anastasius sulphureas propter Eutychianum errorem. Equorum capita tanquàm leonum erant, propter summam crudelitatem: de ore eorum procedebat ignis, videlicet æmulationis inter Symmachum, & Laurentium; fumus iræ, & superbiæ, & sulphur hæresis inter Theodoricum, & Anastasium. Habebant equi potestatem in ore, & caudis, quoniam tàm inter Symmachum, & Laurentium, quàm inter Anastasiũ, & Theodoricum res non solùm ore, idest, disputationibus, & minis, sed etiã caudis, idest, occultis fraudibus, & simulationibus agebatur. Desinebant autem caudæ in capita serpẽtium propter calliditatem, & astutiam persequẽdi modis omnibus rem Catholicam. Denique cum subiungitur: *Cæteri homines, qui non sunt occisi in his plagis* &c.
Lyranus. D. Antonin. Existimant Lyranus, & Diuus Antoninus tangi obiter magnam quandam paganorum cædem, quæ tempore Theodorici facta est, Saxonibus videlicet in bello aduersùs Thuringos dimicantibus: vbi vtrinque magna edita strage, quamplurimi paganorum, qui simulachra Deorum impiè adorabant, miserrimè & corpore, & animo perierunt. Hæc ad mentem horum Doctorum dicta sint.

Precedens Lyrani expositio refellitur, & communis statuitur.

SECTIO IIII.

(*)

QVANQVAM cõmemorata Lyrani expositio quibusdam aliis placuerit, nobis certè minimè probatur. Primùm, quia ex quatuor 1
illis Angelis ligatis in Euphrate, atque adeò proculdubiò malis (aliàs enim nõ tanquàm vincti, & veluti in carcerem detrusi describerentur) vnũ facit Symmachum optimis, & suauissimis moribus Pontificẽ, ab omniq; seditione, & crudelitate alienum, qui non ambitiosè, & arroganter, vt Laurentius, Põtificatum ambiebat, sed pro veritate suæ electionis sanctissimè depugnabat: deinde, quia alienum videtur Euphratrem Mesopotamiæ fluuium Romanum interpretari imperium, eoquòd vnum sit ex quatuor imperiis, quemadmodum ille vnum est ex quatuor terrestris paradisi fluminibus: nã si ita esset, nullo mysterio Ioannes Euphratem potiùs, quàm Tygrim, Geon, aut Phison posuisset. Adhæc quanuis illud schisma seditiosum fuerit, cùm tamen non totam Italiam occupauerit, quin potiùs Romæ tantùm præcipuè viguerit, non erat, cur Ioanni duæ myriades myriadum, idest, ducenti milliones equestris exercitus in aciem educti, & expediti apparuerint. Frustrà verò ad cogendum tantum exercitum commemorantur Anastasij Imperatoris, & Regis Theodorici simultates, cum nulla inter eos bella mouerentur, nec vnquàm vnius aduersùs alterum conscripti milites legerentur; imò Theodoricus sola comminatione Anastasium ad restituendas Ecclesias Episcopis, & Presbyteris Arianis compulerit. Denique non video, qua consecutione Ioannes ab schismate Laurentij ad Saxonum, & Thuringorum certamina, vt volunt nominati auctores, nullo narrationis nexu, nullo rerum gestarum ordine transierit, cum tamen ipsa visionis

series

series,& narrationis contextus, manifestè ostendat, id quod hac postrema capitis parte commemoratur, ad præcedentem quatuor Angelorum, & innumeri illius equitatus visionem pertinere.

2 Existimamus igitur cum communi sententia, quam sequuntur Beda, Richardus de S. Vict. Andreas Cæsariensis, Rupertus, Arethas, Haymo, Pannonius,& alij, hanc visionem ad extrema mundi tempora esse referēdam: quòd verò præcedere debeat tempus Antichristi, ex eo quidam conantur ostendere, quòd in fine capitis duæ partes impiorum, quæ superesse debent, describuntur adorare simulachra aurea, argentea, lapidea, lignea; cum tamen Daniel cap. 11. dicat Antichristum omnia idola euersurum illis verbis: *Deum patrum suorum non reputabit, & erit in concupiscentia fœminarum, nec quenquam Deorum curabit, quia aduersum vniuersa consurget.* Quarè sextus Angelus, qui tuba cecinit, præcipuus quidam est Dæmon iuxtà ea, quæ initio visionis septem Angelorum supposuimus. Audita est vox vna ex quatuor cornibus altaris aurei, nimirùm egressa ab ipso Dei cōspectu, qui in cælo tanquàm in templo residens ante se altare quoddam aureum habere describitur, in quo ei supremę adorationis thymiamata à beatis illis mentibus offerantur, ducta similitudine à templo Salomonis, in quo erat altare thymiamatis aureum, in quo odores incendebātur. Sic enim etiam Paulus Hebr. 9. in cælo posuit Sancta sanctorum, quæ Christus tanquàm verus Pōtifex maximus semel per suum sanguinem ingressus nobis aperuit, ducta similitudine à tabernaculo Mosaico. Hac voce præcipiebatur prædicto sexto Angelo, vt solueret quatuor Angelos, qui ligati erant in flumine magno Euphrate, quos plerique, vt refert Andreas Cæsariensis, existimarunt esse Michaelem, Gabrielem, Vrielem, & Raphaelem: quam ipse opinionem non approbat, affirmans esse pessimos Dæmones, satisque ex eo ostenditur, quià non est, cur boni Angeli aliquo in loco vincti teneantur. Quocircà meritò ferè omnes Doctores interpretātur vniuersitatem Dæmonum quaternario numero, qui quatuor orbis partes complectitur, comprehensam, ligatos in Euphrate, idest, in congregatione impiorum, quæ per Euphratem Babylonis, idest, confusionis fluuium exprimitur, qui solui dicuntur extremis tēporibus; quia tunc ex Dei, qui eos modò ligatos tenet, permissione multùm poterunt, & veluti è carcere exeuntes, atque in rem Catholicam debacchantes liberè volitabunt, & Ecclesiam vniuersam modis omnibus diuexabunt. Nihilominùs non displicet Francisci Riberæ sententia in comment. huius loci existimantis, quod hic dicitur, quatuor Angelos, idest, Dæmones ligatos esse in Euphrate, ita vt verba sonant accipiendum, cum id nihil absurdi cōtineat, quemadmodum Tobiæ 8. legimus Raphaelem apprehendisse Dęmonium Asmodęum, illudque in deserto superioris Ægypti religasse. Eodem igitur modò verisimile est quatuor quosdam præcipuos Dæmones religatos esse in flumine Euphrate: in eo autem potiùs, quàm in quolibet alio flumine, quià Euphrates fluuius est Babylonis, quæ propter significationem confusionis ciuitas dicitur impiorum, habitationi Dæmonum accommodata.

3 Hi igitur quatuor Satanæ Angeli soluendi sunt in fine mundi, maximumq; Dęmonum inferiorum suprà reprobos tanquam super equos insidentium exercitum collecturi ad bellum Ecclesiæ indicendum, qui exercitus propter potentiam equestris, propter multitudinem autem propemodùm infinitam ducentorum millionum describitur: vnde non mirum, si tertia pars hominum ab eo dicatur occidenda, quam tertiam partem non hominum in vniuersum, sed impiorum duntaxat esse probabile quidam existimant, in quos nimirū Deus eorum Dæmonum, & reproborum ministerio animaduertet. Etenim hoc ipso cap. in quinto Angelo locustę etiam solùm nocuisse dicuntur hominibus, qui signum Dei in frontibus suis

Beda. Richar. Vict. Andr. Cœsar. Rupert. Arethas. Haymo. Pannon. & alij Antichristi, & extrema mundi tempora.

Daniel. 11. 37

Hebr. 9.

Andr. Cœsar.

Franc. Riber.

Tobię. 8.

non habebant: & confirmari adhuc poteſt ea ſententia, quià ſi hęc tertia pars eſt hominum in vniuerſum, cum duæ reliquæ partes dicantur in impietate ſua, & idololatria permanſuræ; ſanè poſt illam internecionem nulli iuſti remanerent, qui fidem, & religionem tuerentur. Eorum verò equitum terror, quem omnibus inijcient, ſimul etiam in rebus gerendis celeritas in loricis igneis declaratur: in hyacinthinis verò, ideſt, cœleſtis coloris ſimulatus veræ religionis cultus: denique in ſulphureis fœditas, & turpitudo morũ; ſimul etiam inferni cruciatus, qui ipſos, & eorum ſectatores manent iuxtà illud Pſalm. 10. *Ignis, & ſulphur, & ſpiritus procellarum, pars calicis eorum.* Equi ſunt ipſi impij, ſuprà quos Dæmones equitabunt, ſicut & CHRISTVS ſuper Apoſtolos equitare dicitur Abacuch 3. *Qui aſcendis ſuper equos tuos, & quadrigæ tuæ ſaluatio.* Horum igitur equorũ capita tãquàm leonũ viſa ſunt propter ſummã crudelitatem, qua in omne genus hominũ graſſabuntur: caudæ verò in capita ſerpentium deſinunt; quià vbi finis videbitur eorum crudelitati impoſitus, inde rurſùs noua mala replicabuntur. Itaquè caudæ, ideſt, fines malorum capita erunt, ideſt, initia futurorum, quæ quoniam cùm omnium malorum, præcipuè verò ſchiſmatum, hæreſum, & idololatriæ veneno coniuncta erunt, idcircò tanquàm ſerpentium apparuerunt: atquè ex his iam fit perſpicuum, quomodò horum equorum poteſtas in ore, & caudis poſita memoratur. Denique reliquę duæ partes impiorũ, quę ſupererunt (tertia enim, vti diximus, occidetur) in ſua impietate perſiſtent, neque pœnitentiam agẽt, ſed adorabunt omnis generis Dæmonia, & ea omnia ſimulachra, quæ à Ioãne commemorantur.

Psal.10.6.

Abac.3.8.

Cur loricę equitum hyacinthinę deſcribantur?

Et qui ſedebãt ſuper eos, habebãt loricas igneas, & hyacinthinas, & ſulphureas.

SECTIO V.

CVR LORICÆ equitum, ideſt, Dæmonum, & reproborum igneę, & ſulphureæ apparuerint, in promptu eſt rationem afferre, vt ex ijs, quæ diximus, perſpicuum relinquitur. 1

Illud ſolùm meritò aliquis quęrat, cur etiam hyacinthinæ deſcribantur? videbitur enim hyacinthi cœleſtis ſpecies, & pulchritudo minimè in Dæmonum armaturam conuenire. Sciendum eſt igitur hyacinthum & florem, & gemmam eſſe: de gemma loquitur Plinius lib. 37. hiſt. naturalis cap. 9. vbi inter alia, *Multùm*, inquit, *ab amethyſto diſtat hyacinthus: differentia hæc, quòd ille emicans in amethyſto fulgor violaceus, dilutus eſt in hyacintho. Primo quoque aſpectu gratus, euaneſcit antequam ſatiet, adeoq; non implet oculos, vt penè non attingat, marceſcens celeriùs nominis ſui flore.* Hyacinthus flos eſt etiam coloris violacei, cumq; auctore eodẽ Plinio lib. 21. cap. 11. comitatur fabula duplex, luctum præferẽs eius, quem Apollo dilexerat, aut ex Aiacis cruore editi, ita diſcurrentibus venis, vt figura Græcarum literarum *Ai* legatur inſcripta: itaque hyacinthus tam gemma, quàm flos coloris eſt cæleſtis, atque inde factũ eſt, vt ad cæleſtia repræſentãda adhibeatur: vnde eſt illud Cant. 5. *Manus illius tornatiles aureæ, plenæ hyacinthis.* Dicuntur autẽ manus Chriſti plenæ hyacinthis, ideſt, cæleſtium gratiarum gemmis, quas liberaliter in homines ſpargit. Eodem ſenſu accipi poteſt illud Ezech. 16. quod ad Hieruſalẽ ſub pulchræ fœminæ typo dicitur: *Calceaui te hyacintho.* Verè enim iuſtus calceatus eſt hyacintho, ideſt, ſpe rerum cæleſtium; qua veluti calceamento munitus per aſperitatem deſerti huius vitæ ſine læſione poteſt incedere, quod calceamenti genus cõmẽdatur in ſponſa Cant. 7. cũ dr̃: *Quam pulchri sũt greſſus tui in calceamẽtis, filia Principis.* Poſſumus etiam cum pleriſque eo loco per hyacinthum exempla ſpiritualium, & cæleſtium virorum intelligere, quibus tunc nos calceamus, cùm

Hyacinth⁹ flos & gemma eſt.

Plinius.

Cant.5.14.

Liberalitas Chriſti ergà homines.

Ezech.16.10.

Cant.7.1

actionum nostrarum grossas operum, quæ ipsi egerunt, consideratione munimus; præcipuè verò virginum, quæ peculiari ratione per hyacinthum accipi debent, eoquòd virginitas maximè cœlestis, ac Diuina sit: sicut etiã per ferrum; & æs Martyres, & Confessores accipiuntur à nonnullis in benedictione illa, qua Moyses tribum Aser benedixit Deut. 33. *Benedictus in filiis Aser, sit*

Deut. 33. 24. *placens fratribus suis, & tingat in oleo pedem suum; & ferrum, & æs calceamentum eius: sicut dies iuuentutis tuæ, ita & senectus tua*: quanquàm ad literam illud significatur sortem Aser, idest, portionem terræ illi attributam olei, ferri, & æris vsque adeò feracem fuisse, vt possent posteri Aser oleo pedem tingere, & ex ferro, atque ære calceamenta conficere, eoquòd multis metallorum fodinis abundaret.

2 Quoniam igitur hyacinthus cœlestem colorem refert, inde factum est, vt quatuor illorum Angelorum equitatus loricas hyacinthinas habuisse dicatur, quoniam per hypocrisim zelum fidei, & religionis simulabunt, nihilq; aliud se, quàm amorem cœlestium, & verum Dei cultũ procurare. Sic enim Hypocritę solent se se, quantũ possunt, ad Sanctorum vitam, & mores per simulationem effingere ad gloriam, honores, opesque hoc artificio aucupandas. Quæ conditio explicatur similitudine struthionis Iob 39. cum dicitur.

Hypocritarũ simulatio.

Iob. 39. 16. *Penna struthionis similis est pennis herodij, & accipitris*: quę vt meliùs intelligatur, sciendum est ex Plinio lib. 10. hist. natur. c. 1. struthiocamelos Africos altitudinẽ equitis equo insidentis excedere, celeritate vincere; ad hoc demùm datis pẽnis, vt currẽtes adiuuent, cœterò non esse volucres, cùm à terra non tollantur; vngulas ijs ceruinis similes bisulcas comprehendendis lapidibus vtiles, quos in fuga contrà insequentes ingerunt pedibus. Concoquendi sine delectu deuorata mira natura, nec minor stoliditas; etenim in tanta corporis altitudine, si collum frutice occultauerint, latere se putant. Oua in pretio sunt propter amplititudinem pro quibusdam habita vasis, & pennæ ad galeas adornandas: quæ omnia si expendantur, palam erit vix inueniri posse Hypocritarum illustriorem typũ. Primò enim, vt obseruauit D. Greg. lib. 31. Mor. cap. 6. quemadmodum struthio similitudinem pennarum habet accipitris, sed non volatum: & alas quidem ad volandum erigit, sed nequaquam se à terra volando suspendit; ita Hypocritæ dum bonorum vitam simulant, imitationem quandam sanctæ conuersationis habent, sed veritatem non habent: volandi pennas habent per speciem, sed in terra repunt per actionem: alas per figuram sanctitatis extendunt, sed curarum secularium pondere prægrauati minimè à terra subleuantur. Secũdò. Hypocritæ vngulas habent ceruinis similes, quia, quantùm possunt, laborem subterfugiunt. & persecutionis tẽpore, cùm à charitate non vrgeantur, timidissimi sunt, & fugacissimi. Tertiò. Lapidibus insequentes petũt, quoniam si verbis lacessas, subitò excandescunt. Quartò. Si colla frutice occultauerint, latere se reliquo putant corpore: quoniam Hypocritæ si colli inflexione humilitatem simulent, & arrogantiam celent, perperam existimant reliquis omnibus actionibus latere posse: cum tamen ipsa se vitia intus latentia necessariò interdum prodant. Quã simulationem cauendam monuit Apostolus ad Colossenses 2. *Nemo vos seducat volens in humilitate, & religione Angelorum*, idest, vt interpretatur Diuus Hieronymus: *Nemo ficta humilitate superbus, & Angelos se videre mentiens frustrà se super homines iactet*. Denique struthionis pennę aptæ sunt ad galeas adornandas, quoniam fallacia Hypocritarum figmenta, dum ementita sanctitate speciem virtutis exhibent, accommodata plerisque interdum videntur ad honores, & tiaras Põtificias obtinẽdas.

D. Greg.

Coloss. 2. 18.

D. Hieron.

Cur

Cur poteſtas equorũ in ore, & caudis ſita dicatur, & cur caudę in capita ſerpentium deſinant?

Poteſtas enim equorum in ore eorum eſt, & in caudis eorum: nam caudæ eorum ſimiles ſerpentibus, habentes capita, & in his nocent.

SECTIO VI.

1 PRODIGIOSI ſanè equi Ioanni apparuerunt, quippe qui capita habuerint leonina, caudas inſtar ſerpẽtiũ, & in ſerpentina capita deſinentes, cœtero corpore equina forma, ore igné, fumũ, & ſulphur vomentes: quod monſtri genus ad viuum exprimit Hæreticos, quibus quaſi equis Dæmones inſident. Illud tamen multò videtur mirabilius, quòd potiſsimam in caudis poteſtatem exercerent, easq; haberent in ſerpentina capita deſinentes. Igitur cur poteſtas equorum in ore, & caudis ſita fuerit, rationem reddit D. Gregor. lib. 33. Moral. cap. 28. ſuper illa verba capitis 41. quæ de Leuiathan intelligũtur: *Portas vultus eius quis aperiet?* quo loco D. Gregor. per portas vultus Leuiathã Hæreticos intelligit; quia per ipſos tãquàm per portas quiſque ingreditur, vt Leuiathan in poteſtatis ſuæ principatu videat, ſicut è cõtrario Doctores ſacri portæ Sion appellantur. Deinde quod ſequitur, *Per gyrum dentium eius formido*, de ſecularibus poteſtatibus Hęreticorũ fautricibus interpretatur. *Quis*, inquit, *iſtius Leuiathan dentes*, ideſt, magiſtros Hæreticos *non deſpiceret, ſi non eos per circuitum poteſtatum ſecularium terror muniret? duplici enim calliditate agunt. Etenim quod ab Hæreticis magiſtris verbis blandientibus dicitur, hoc à Principibus eorum fautoribus gladiis ſæuientibus imperatur: quæ vtrorũq; actio in Ioannis Apocalypſi breui eſt ſententia comprehenſa, qua dicitur: Poteſtas equorum in ore, & caudis eorum erat. In ore nanque Doctorũ ſcientia; in cauda verò ſecularium potentia figuratur: nam per caudam, quæ retrò eſt, huius ſeculi poſtponenda temporalitas deſignatur. Iſtis ergò equis, ideſt, nequiſsimis prædicatoribus vbiq; carnalium impulſu currentibus in ore, & in cauda poteſtas eſt; quia ipſi quidem peruerſa ſuadenda prædicant, ſed temporalibus poteſtatibus fulti per ea, quæ retrò ſunt, ſe exaltant.* Hactenùs Gregorius. A quo eandem rationẽ mutuati ſunt Haymo, & Ansbertus in hunc locum, illud addẽtes idcircò caudas in ſerpentiũ capita deſinere, ad eoſdem nimirùm impios Principes exprimẽdos, qui dracones in ſacris literis appellati conſueuerunt, veluti Ezech. 29. vbi ad Regẽ Ægypti ita loquitur Dñs: *Ecce ego ad te Pharao draco magne, qui cubas in medio fluminũ tuorũ*: & Hierem. 51. ex perſona Hieruſalem de Nabuchodonoſor conquerẽtis: *Comedit me, deuorauit me Nabuchodonoſor rex Babylonis, reddidit me quaſi vas inane, abſorbuit me quaſi draco, repleuit ventrem ſuum teneritudine mea.* Atque ex hac expoſitione illud obiter collige, quo loco habenda ſint omnia temporalia, & ipſa orbis imperia, ſiquidem iuxtà Gregorij ſententiam, per caudas, quæ retrò ſunt, exprimuntur, vt virtuti, ac iuſtitiæ poſtponenda intelligantur.

2 Secũda ratio eſt, quia Hęretici lubrici ſunt, & tortuoſi inſtar ſerpentiũ; lubrici quidẽ, quia vbi caput immiſerint, ideſt, initia decipiendi ſumpſerint, ſenſim totũ corpus inſinuãt hęreſum ſuarũ venena latè fundẽtes: tortuoſi autẽ, quia non recta ingrediuntur. Quod ad primũ attinet, hanc ſerpẽtis lubricã ad ſeſe inſinuandũ naturã in ſerpẽte illo antiquo, quẽ in hoc vt in cæteris Hęretici imitãtur, expendit D. Greg lib. 17. Moral. cap. 18. ſuper illa verba capitis 26. *Spiritus eius ornauit cœlos, & obſtetricante manu eius eductus eſt coluber tortuoſus. Quis*, inquit, *colubri appellatur nomine, niſi antiquus hoſtis? ſerpẽs quippe non ſolũ tortuoſus eſt, ſed etiã lubricus, quia ſuggeſtioni eius ſi primò nõ reſiſtitur, repẽte tot⁹ ad interiora cordis, dũ nõ ſentitur, illabitur; ſed obſtetricante manu Dñi tortuoſus coluber de propriis cauernis expulſus eſt, quia dũ nobis Diuina gratia medetur, is*

Margin notes: In Hęreticis tã quàm in equis Dęmones inſident. — D. Greg. — Iob. 41. 5. — Hæretici ſecularium Principum potentia fulti. — Haymo. Ansbertus. — Ezech. 29. 3. — Hiere. 51. 34. — Hęretici lubrici, & tortuoſi. — Iob 26. 13. — D. Greg.

qui nos tenuerat antiquus hostis eiicitur juxta il
Ioan. 12. 31. *lud Ioan 12. Nunc Princeps hui⁹ mundi eiicietur*
foras; dum enim corda infideliū tenuit, quasi ma-
num ad latibula serpentis misit; quemadmodum
Esai. 11. 8. *cecinit Esaias cap. 11. Delectabitur infans ab*
vbere super foramine aspidis, & in cauernam re
guli, qui ablactatus fuerit, mittet manum suam.
Quod verò ad obliquitatem spectat,
Esai. 27. 1. manifestum id est ex cap. 27. Esaiæ, cū
dicitur. *Visitabit Dominus in gladio suo duro,*
& grandi, & forti super Leuiathan serpentem
vectem, & super Leuiathan serpentem tortuo-
D. Hieron. *sum.* Vbi primùm aduerte ex D. Hiero
nymo vectem appellari Demonem, si-
ue claudentem, quod genus humanum
tanquàm vectis quidam ferreus carce-
re concluserit, suæque potestati subie-
D. Basil. cerit. Cur autem simul appellatur tor-
Psal. 32. 1. tuosus, explicauit D. Basilius in Psalm.
32. super illa verba. *Rectos decet collauda*
tio. Serpens, inquit, *qui ad peccatum nobis in-*
centor fuit, obliquus dicitur, & in serpentem
draconem obliquum Dei ensis apud Esaiam indu-
citur, quoniam multas spiras, & inuolutra fa-
cit in itinere: serpentis namque tractus inæqua-
liter per humum serpit. Itaque qui serpentem
imitatur, inæqualem etiam suam re ipsa exprimit
vitam, sicut qui è diuerso vestigia Dei sequitur,
rectas semitas, rectaque pedum vestigia facit:
quoniam rectus Dominus Deus noster, & rectitu
dinem, siue æquitatem vidit vultus eius.

Sed cur equorum caudæ in capita 3
serpentium desinunt? Richardus de S. Richar. Vict.
Victore eam rationem affert; quoniam Impij fraudu-
improbi dum nequeunt aperta persecu lenter nocent.
tione nocere, per occultam, & fraudu-
lentam simulationem nocendi sumunt
initia. Luculentiorē adhuc reddit Ioa-
chimus. *Quia,* inquit, *cum putantur ab infe* Ioachimus.
rendis malis quiescere, tunc ex insperato deterio-
ra mala committunt, & ita caudæ eorum, idest,
finis præcedentium malorum in capita desinunt,
idest, initia futurorum. Id quod expressum
est Iob cap. 6. vbi de impiis dicitur. *Im* Iob. 6. 18.
uolutæ sunt semitæ gressuum eorum; quià vi-
delicet improbi, & nefarij homines alia
mala in alia replicant, quemadmodum
exponit D. Greg. lib. 7. Mor. cap. 14. D. Greg.
Omne, inquit, *quod inuoluitur, in semetipsum*
replicatur. Benè ergò de reprobis dici-
tur: *Inuolutæ sunt semitæ gressuum eorum:*
quia ad consueta semper mala re-
plicantur, & quasi extra se tensi ad se-
metipsos per circuitum redeunt: quo
pertinet illud Psalm. 11. *In circuitu impij* Psalm. 11. 9.
ambulant. Etenim circulus in quolibet
puncto, quod designaueris, & finitur,
& incipit.

CAPVT X.

ET VIDI ALIVM ANgelum fortem descendentem de cœlo amictum nube, & iris in capite eius, & facies eius erat vt sol, & pedes eius tanquam columna ignis: & habebat in manu sua libellum apertum: & posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram: & clamauit voce magna, quemadmodum cum leo rugit. Et cum clamasset, locuta sunt septem tonitrua voces suas. Et

cum locuta fuissent septem tonitrua voces suas, ego scripturus eram: & audiui vocem de cœlo dicentem mihi: Signa quę locuta sunt septem tonitrua, & noli ea scribere. Et Angelus, quem vidi stantem super mare, & super terram, leuauit manũ suam ad cœlum, & iurauit per viuentem in secula seculorum, qui creauit cœlum, & ea quę in eo sunt: & terram, & ea quę in ea sunt: & mare, & ea quæ in eo sunt: Quia tempus non erit amplius: sed in diebus vocis septimi Angeli, cum cœperit tuba canere, consummabitur mysterium Dei, sicut Euangelizauit per seruos suos Prophetas. Et audiui vocem de cœlo iterum loquentem mecum, & dicentem: Vade, & accipe librũ apertum de manu Angeli stantis super mare, & super terram. Et abij ad Angelum dicens ei, vt daret mihi librum. Et dixit mihi: Accipe librum, & deuora illum: & faciet amaricari vẽtrem tuum, sed in ore tuo erit dulce tanquam mel. Et accepi librum de manu Angeli, & deuoraui illum: & erat in ore meo tanquam mel dulce: & cum deuorassem eum, amaricatus est venter meus: & dixit mihi: Oportet te iterum prophetare gentibus, & populis, & linguis, & Regibus multis.

ARGVMENTVM.

PERSEQVITVR *Adhuc Ioannes sexti Angeli visionem, quæ totum hoc caput decimum, imò ferè totum vndecimum comprehendit. Quod attinet ad visionem imaginariam, primùm vidit Ioãnes Angelum quendam fortem descendentem de cælo, amictum nube, gestantem capite iridem, cuius facies erat vt sol, & pedes tanquàm columnæ ignis, habebatq; in manu apertum libellum. Secundò. Posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram, & clamauit voce magna instar rugientis leonis. Tertiò. Cum clamasset, locuta sunt septẽ tonitrua, quorum voces iubetur Ioannes signare, & prohibetur scribere. Quartò. Angelus, qui stabat super mare, & super terram, manum suam in cælum sustulit, iurauitq; per viuentem in secula seculorum tempus amplius non futurum; sed in diebus vocis septimi Angeli mysterium Dei, sicut euangelizauit per seruos suos Prophetas, consummandum. Quintò. Audiuit Ioannes vocem de cælo ad se loquentem, vt de manu Angeli stantis super mare, & super terram, librum apertum acciperet; quem cum accepisset, & ex præcepto eiusdem Angeli deuorasset, illum quidem in ore tanquàm mel dulce, sed in ventre tamen sensit amarum. Postremò. Dixit illi Angelus: Oportet te iterum gentibus, & populis, & linguis, ac Regibus multis prophetare.*

COM

COMMENTARIUM QVARTVM EXEGETICVM.

De tertia visione Ioannis.

Quid nobis videatur de hac visione sentiendum?

SECTIO PRIMA.

1 COMMVNIS opinio, quam sequuntur Beda, Primas. Richar. Victor. Pannon. & alij, hunc Angelum Dei fortem Christum Dominum interpretatur, qui de cœlo descenderit per incarnationis mysterium; iridem capite gestauerit, hoc est, pacem mundo attulerit; librũ habuerit apertum in manu, hoc est, mysterium gratiæ reuelauerit; instar leonis rugierit, idest, futuræ damnationis pœnas terrifica voce denuntiauerit, tẽpusque amplius post iudicium non futurum iure iurando confirmauerit; pedem dextrũ super mare, sinistrũ super terrã posuerit, idest, Gentilẽ, Iudaicũq; populum suæ potestati subiecerit; denique post eius vocem septem tonitrua locuta fuerint, idest, Apostoli eius fidem per vniuersum terrarum orbem prædicauerint: vnde & filijs Zebedæi Christus Boanerges, idest, filij tonitruj nomen imposuit Marc. 3. Cœterùm hęc expositio nobis non satis probatur: quorsum enim hoc loco ad incarnationem, & primum Christi aduentum recurrat Ioannes, qui totus iam est in secundo, extremisque mundi temporibus describendis? Quarè existimamus hoc capite præparationẽ quandã præmitti ad ea, quæ capitib⁹ sequẽtibus dicẽda sunt de tẽporib⁹ Antichristi. Itaq; ne de iustitiæ Diuinæ seueritate, quæ tunc maximè exercebitur, cõqueri homines possint, nunc Deus Angelum quendam mittit ad Ioannem, qui nouis comminationibus iure iurando confirmatis de mundi fine, & mysterio in tuba septimi Angeli consummando flagitiosos homines perterreat, & à scelerum turpitudine auocet, atque ad iram ipsius per pœnitentiam mitigandam adhortetur.

Beda. Primasius. Richard. Vict. Pannon. Per angelum Dei fortem Christus adũbratur.

Marc. 3.

Preparatio ad Antichristi tẽpora.

Igitur hic Angelus fortis descendẽs de cœlo, irim in capite gestans, cœteraque instar nobilissimi cuiusdam legati ornamenta præferens (vt vult Andr. Episc. Cæsareæ Cappadociæ) Angel⁹ est bonus, Christi Domini personam gerens: nec desunt, qui eundem illum Angelum putent, quem capite 5. Ioannes vidit prædicantem voce magna: *Quis est dignus aperire librum, & soluere signacula eius?* librum verò, quem tunc aperire optabat, apertum iam ab Agno modo portare, vt Ioanni traderet. Apparuit porrò indutus vestimentis legationi conuenientibus, quę ipsam etiam legandi causam indicarent. Primùm namq; amictus erat nube ad indicandam eorum temporũ confusionem, densamq; errorum caliginem, qua mortales alienissimis illis temporibus implicit i versabuntur. Iris in capite oblatam à Deo pacem, & fœdus significat, si homines pœniteant. Pedes ignei contrà, ni pœniteant, iracundiam, & furorem; similitudo columnarum fortitudinem, & potentiam ad supplicia impijs inferenda. Alterum habebat super mare, & alterum super terram; quià omnia sua magnitudine complectitur, nè quisquã siue in mari, siue in terra furorem eius subterfugere posse arbitretur. Rugitus instar leonis iræ magnitudinem indicat. Locuta sunt septem tonitrua, qui 2

Andr. Episc.

Apocal. 5. 2.

per

cat. Locuta sunt septem tonitrua: quia per omnium creaturarum vniuersitatem, quæ in septenario numero solet intelligi, aduersùs impios vsque adeò terrificus apparebit, vt vbiq; tonare videatur iuxtà illud 1. Reg. 2. *Dominum formidabunt aduersarij eius, & super ipsos in cœlis tonabit.* (1.Reg.2.10.) Iubetur Ioannes tonitruorum voces signare, idest, tacita secum in cogitatione notare, nec tamen scribere: fortassè ne tantorum malorum, quæ ipsi ostensa sunt, prænunciatione perterriti mortales animo conciderent, & in salutis desperationem venirent. Quod sequitur de iureiurãdo, ad tempus post iudicium pertinet: quod mysteriũ, cur dicatur in voce septimi Angeli consummandum; eo loco docebimus. Iubetur etiam Ioannes librum apertum sumere, & deuorare, vt in eo nimirùm legat, & cogitatione reuoluat, quæ per reuelationem deinceps de Antichristi tempore, & fine mũdi debet accipere, & Ecclesiæ nuntiare: quem in ore dulcem, in ventre sentit amarum; quia ipsa prænotione rerum futurarum delectatus, paulò post tot, tantorumq; malorum mortales expectantium cogitatione incredibilem animo dolorem cepit. Denique, quod Ioãni dicitur oportere illũ iterùm prophetare gentibus, illud significat Ioãnem ex insula Pathmos, vbi omnes istę visiones accidebãt, in Asiam minorem reuersurum, & Euãgelium, quod post Apocalypsim scripsisse initio huius operis diximus, multis annis prædicaturum, relicturumq; posteris; qua de re inferiùs disputabimus. Nunc ea, quę generatim, & vniuersè de huius visionis mysterio perstrinximus, minutiùs concidamus.

Cur Christus pedes instar columnarum ignis habere dicatur?

Et in primis prima de misericordia, & iustitia expositio affertur.

SECTIO II.

1 TAMETSI per hunc Angelum fortem non ipsum Christũ, sed Angelum quendam sanctum Ioanni loquentem cum Andrea Episcopo Cæsareæ intelleximus, minimè tamen dubitandũ est, quin Christum is Angelus repræsentauerit, eiusque personam gesserit; atq; adeò omnia eius ornamenta ad Christum multo meliori iure pertinuerint. Quoniam igitur de iride, quę super caput eius apparuit, multa diximus cap. 4. nunc illud est ordine disquirendum, cur eius pedes tanquàm columnæ ignis dicãtur: sic enim græcè est καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὡς στῦλοι πυρός. Prima expositio est per duos pedes Christi duas eius virtutes præcipuas misericordiam, & iustitiam significari, quarùm alteram in primo aduentu potissimùm ostendit, alterã in iudicio demonstrabit: (Pedes Christi misericordia, & iustitia.) esse enim vtranq; veluti pedes Christi, quibus ad nos venire consueuit, non obscurè significauit Regius vates Ps. 24. *Dulcis, & rectus Dominus: propter hoc legẽ dabit delinquentibus in via. Diriget mansuetos in iudicio: docebit mites vias suas. Vniuersæ viæ Domini misericordia, & veritas.* (Psalm.24.8) Etenim hoc sensu locũ intellexit Remig. & D. Aug. qui inter alia, *Dulcis, inquit, & rectus est Dominus, qui post misericordiam vocationis, & veniæ, qua donabit gratiam sine meritis, digna vltimo iudicio merita requirit: quas autem vias docebit nisi misericordiam, qua placabilis, & veritatem, qua incorruptus est? quorum vnum præbuit donando peccata, alterum merita iudicando: & ideò vniuersæ viæ Domini duo sunt aduentus filij Dei, vnus quidem miserantis, alter verò iudicantis.* (Remigius. D.August.) Hæc ille. Itaq; duobus his quasi pedibus ad nos venit Christus: ambo autem instar columnarũ sũt propter firmitatẽ, & potẽtiã, quã in misericordiæ, & iustitię operibus declarat. Porrò illæ columnæ sũt igneę propter amoris ardorẽ, quẽ non miserãdo solũ sed puniẽdo etiã demõstrat: hãc enim ob causã dixit spõsa Cãt. 5. *Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fũdatæ sũt super bases aureas.* (Cant.5.15.) Verè enim duo hi pedes Chri, colũnæ sũt fũdatę super bases aureas charitatis, quę tã in misericordiæ, quã iustitię operib⁹ mirificè resplẽdet.

2 *Misericordia pes Christi dexter, iustitia sinister.*

Et verò pedem dextrum misericordiæ, sinistrum iustitiæ diximus multas ob causas. Primùm, quia pes dexter multò est fortior, quàm sinister; sic enim fortiorem se, ac potentiorē Deus in suæ ergà homines misericordiæ argumētis, quàm in operibus iustitiæ demonstrauit. Vnde Moyses cum misericordem Deum appellauit, fortem dixit Exod. 34. *Dominator Domine Deus, misericors, & clemens*, seu, vt alij transferūt ex Hebræo, *Fortis, & misericors*. Id quod etiam conceptis verbis dixit Apostolus Rom. 9. illis verbis: *Volens Deus ostendere iram, & notam facere potētiam suam, sustinuit in multa potentia vasa iræ*: quo loco non solùm significatur Deum iram simul, & potentiam ostendisse in puniēdo Pharaone, de quo paulò ante locutus fuerat Apostolus, & propterea illū patienter tanto tempore sustinuisse; sed hoc ipsum, quòd eum tandiù sustinuit per misericordiam, maximū fuisse suæ potentiæ argumētum. Sic enim eum locum intellexit D. Chrysost. homil. 16. super epist. ad Rom. *Non vult*, inquit, *Deus suum robur per supplicium innotescere, sed per beneficentiam, & liberalitatem Tulit igitur Pharaonem multo tempore suam simul declarans bonitatem, & potentiam*. Idē expressè dicitur Sap. 11. *Misereris omnium, quià omnia potes, & dissimulas peccata hominum propter pœnitentiam*. Vbi obseruanda est illa consecutio, non enim dictum est: *Misereris omnium, quia misericors es*, sed, *quià omnia potes*, idest, *quià omnipotens es*. Ratio huius rei ea afferri potest ex eo, quòd Deus sit omnipotens, omnia quasi nihil, & indigna sua ira, & indignatione reputare iuxtà illud Poëtæ, *Dignum te cæsaris ira --- Nullus honor faciet*. Aut certè, quod magis placet, quià irā posse cohibere, & peccantibus parcere excelsi cuiusdā, ac generosi est animi, & qui nō impotēs sit sui, sed potēs maximè ad sibi, quidquid tandem acciderit, imperandū: quo fit, vt hæc in Deo excellēs, præstansq; natura eius animi, vt ita dicam, magnitudinem, imò & omnipotentiam declaret. Meritò igitur D. Fulgent. epist. 7. ad Venātiam de recta pœnitentia expendens illud Esaiæ 55. *Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & reuertatur ad Dominū, & miserebitur eius, quià multus est ad ignoscendum*, sic ait. *In hoc multo nihil deest, in quo est omnipotens misericordia, & omnipotentia misericors; tanta est autem benignitas omnipotentiæ, & omnipotētia benignitatis in Deo, vt nihil sit, quod nolit, aut non possit relaxare cōuerso*. Deniq; idē canit Ecclesia, cum dicit: *Deus, qui omnipotentiam tuam parcēdo maxime, & miserando manifestas*.

Exod. 34. 6.

Rom. 9. 22.

Deus indulgēdo potentiam suam ostendit.

D. Chrysost.

Sap. 11. 24.

D. Fulg.

Esai. 55. 7.

3 *Aristoteles.*

Deindè, quia motus à dextro pede incipit: etenim, vt auctor est Philosophorum Princeps lib. 2. de cælo cap. 2. dextrum vniuscuiusque id esse dicimus, vnde principium motionis emergit, conuersionisq; cœli principium id est, vnde oriuntur stellæ; hoc est dextrum, sinistrum, vbi occidunt: sic igitur principiū Diuinæ motionis misericordia est, indeq; Diuinarum gratiarum pulcherrima sydera tāquàm à parte dextra oriuntur, occidunt verò ad læuam propter iustitiam. Quam ob causam ferè in sacris literis priùs misericordia, quā iustitia nominatur, veluti Psalm. 24. *Dulcis, & rectus Dominus: & vniuersæ viæ Domini misericordia, & veritas*: & Psal. 100. *Misericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine*: & Psalm 60. *Misericordiam, & veritatem eius quis requiret?* & multis alijs in locis. Indè etiam est, quòd Deus ex primaria voluntate cælum in beatorum domiciliū fabricauit: gehennam verò non nisi ex secundaria in damnatorum pœnam effecit, vt non obscurè hoc ex capite à dextra parte, hòc est, à misericordia suæ motionis initium sumpsisse dicendus sit. Ita docet D. Chrysost. in priori parænesi ad Theodorum lapsum his verbis: *In hæc quidem creauit nos Deus, ut regnum cælorum tribueret; non vt in gehennam detruderet, quæ propter Diabolum facta est. Vtrūque verò Christus sal indicat Matth. 25. cum se dicturum commemorat ijs, qui à dextris stabunt: Venite benedicti patris mei: possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. ijs autem, qui à sinistris erunt: Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo, & Angelis eius*. Nec verò credēdus est D. Chrysost. negare gehennam fuisse etiam paratam reprobis hominibus; sed illud

Psal. 24. 10.

Psal. 100. 1.

Psal. 60. 8.

D. Chrys.

Matt. 25. 34. 41.

tantùm affirmare fuisse post Dæmonis, & asseclarum Angelorum casum, qui peccatum hominis antecessit, constitutam: atque adeò non ex intentione primaria inter ipsa mundi opera, sed ex Dæmonis peccantis occasione fabricatam.

4 Denique, quoniam quemadmodùm dextrum illud dicitur, quod magis est naturæ accommodatum; sinistrum verò, quod præter naturam accidit: ita misereri proprium est naturæ Diuinę; punire verò quasi extraneum; hoc est, à sceleribus, quæ patrantur, occasionem, materiamq; accipiens. Vtrunq; habes Esai. 28. *Vt faciat opus suum, alienum opus eius: vt operetur opus suum, peregrinum est opus eius ab eo.* In quem locum D. Hieron. *Contra impios*, inquit, *irascetur Dominus, vt faciat opus suum: non est enim opus Domini perdere, quos creauit; sed facere opus alienum: peregrinum enim est, & alienum ab eo, vt puniat, qui est saluator.* In eundemq; sensum dicitur Thren. 3. *Non ex corde suo humiliauit, & abiecit filios hominum*, idest, Non est cordis sui punire, sed id facit prouocatus: quomodò enim ex animo dicatur punire, qui Gen. 6. *Tactus dolore cordis intrinsecus, Delebo, inquit, hominem, quem creaui.* Atque hanc promptam, & facilem ad miserendum naturam Christus, vbi primùm natus est, ostendit: ea enim ipsa die, qua fuit in lucem editus, Romæ in Transtyberina regione fontem olei voluit scaturire, qui integrum diem sine intermissione manauit, vt argumento esset ipsum, vbi primùm in terris pedē posuit, simul dextrum misericordię pedem quamprimùm ostentasse, eoq; suę clementiæ, & misericordię fontē aperuisse, ex quo omnia beneficiorū genera continenter dimanarēt. Sic scribūt Sabellicus lib. 2. Enneadis 7. & Platina in vitis Pontificū in Iesu Christo: quanquàm hoc prodigium non ipso die ortus Christi, sed multò anteà accidisse probabilius videatur: quemadmodùm testatur Euseb. in Chron. Paul. Diac. lib. 7. de gestis Romanorū, Paul. Oros. lib. 6. c. 19. qui addit eiusmodi signum gratiam per Christum largè effundendam portendisse.

Misereri proprium est naturę Diuinę, punire quasi extraneum.

Esai. 28. 21. — D. Hieron. — Thren. 3. 33. — Gen. 6. 7. — Sabellicus. Platina. — Eusebius. Paul. Diac. Paul. Oros.

Duæ aliæ expositiones de Christi pedibus instar columnarum explicantur.

SECTIO III.

PRÆTER superiorē de Christi pedibus instar columnarū expositionem, qua diximus duo eius præstantissima attributa misericordiam videlicet, & iustitiā expressa fuisse: sunt aliæ quoque duæ, quarum vna, quæ secunda sit ordine, habet per pedes columnis similes eam firmitatem, stabilitatemq; certæ, ac ratæ prouidentiæ significari, qua Christus omnia præpotenti virtute administrat, & ne in nihilum intereant, admirabili potētia sustinet: ita vt Christi pedibus tanquàm columnis firmissimis vniuersa mundi, & Ecclesiæ moles, ac fabrica sustentetur. Hoc etiam sensu Theodor. intelligit illud Cant. 5. *Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas:* bases autem *aureas* nominauit, vt pretiosarum actionum decus declararet. Eandem Christi firmitatem expressit Apostolus illis verbis Heb. 1. *Portans omnia verbo virtutis suæ:* quod communiter interpretes ad vniuersi huius gubernationē referūt: aduertitq; Theophyl. non dictū esse *Gubernās*, sed *Portās*, sumpta metaphora ab iis, qui digito aliquid mouent, & aliò transferunt; vt significauerit Apostolus tale, tantùmq; pondus creaturarum adeò citrà negotium portari à CHRISTO, vt nihil baiulare videatur, quippe qui solo verbo omnia sustineat. Idē colligit Georgius Venet. in Harmonia cant. 2. tono 2. c. 9. ex illis verbis Pauli ad Coloss. 1. *Omnia in ipso constant:* quæ verba videntur ad columnarum firmitatem alludere. Diuus etiam Gregorius lib. 2. Moralium cap. 12. expendens illud Esaiæ quadragesimo: *Quis appendit tribus digitis molem terræ? quis mensus est pugillo aquas, & palmo cœlos ponderauit?* & illud eiusdē Prophetę cap. sexagesimo sexto.

1 — Firmitas, & stabilitas prouidentię Christi per pedes columnis similes significatur. — Theodor. Cant. 5. 15. — Hebr. 1. 3. — Theoph. — Georg. Venet. — Coloss. 1. 17. — Esai. 40. 12.

Esai. 66. 1. D.Greg. *Cælum mihi sedes est: terra autem scabellum pedum meorum*, sic ait: *Sedis cui præsidet, interior, & exterior manet: cælum autem palmo metiens, & terram pugillo concludens dicitur; quòd ipse omnia continet. Itaque per sedem, cui præsidet, intelligitur, quòd sit interius, suprà; per pugillum verò, quo continet, exterius, & subtèr. Nam super omnia est, & infrà omnia: superior est per potentiam, inferior per sustentationem: vbi per præsidendo sustinens, & sustinendo præsidens.* Hęc ille. Quæ quanuis de Deo absolutè disserat, tamen Christo etiam secundùm vtranque naturam tribuenda sunt, quippè cui secundùm naturam Diuinam creata omnia; secundùm humanam verò vniuersæ Ecclesię fabrica innitatur: vnde est illud Psal. 128. *Suprà dorsum meum fabricauerunt peccatores: prolongauerunt iniquitatem suam*, hoc est, vt interpretatur Remig. Dorsum meum ædem sibi fecerunt flagellando: in qua fabricatione prolongauerunt iniquitatem suam, & ex opposito iustitiæ meæ: quod dicit ad cõsolationem auditorũ, ne illis molesta sit tribulatio, cùm iustitia inde crescat. Itaque suprà dorsum Christi fabricabatur Ecclesia, cùm verberibus cædebatur: quamobrem meritò eodem Psalm. canit Ecclesia: *Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea: etenim non potuerunt mihi*; idest, Non præualuerunt: quomodò enim euertere, & solo ęquare potuissent illud ædificium, quod suprà Christi dorsum, hoc est, firmissimã petram erectũ fuerat? Obseruat Theodor. Aquilam, & Theodotionem eundem locum ita transtulisse: *Suprà dorsum meum arauerunt peccatores*: nam & in Hebræo propriè est: *Supra dorsum meum arauerunt arantes*: hoc enim sonant Hebrça verba, חרשו חרשים. Quod quidẽ Theodoretus refert ad flagella, & verberationes triumphatoribus Martyribus à tyrãnis inflictas: verùm ad Christi flagella spectare dubium esse nõ debet. Ea verò similitudine indicatur Christi dorsum quasi tellurem frugiferam fuisse, flagellis, & verberibus proscissam, & aratam, vt in eam sementis vniuersæ Ecclesiæ iaceretur; ex qua infinita fidelium seges breuissimo tempore pullularet: eodemq; modo suprà dorsum Martyrum arant persecutores, & seminant segetem meritorum, & iuxtà vulgatam editionem fabricant ipsis pulcherrimas gloriæ coronas. Non est autem prætereundum, quod sequitur: *Prolongauerunt iniquitatem suam*: ea nimirùm est impiorum natura, vt iniquitatem semper extendant ducta similitudine, vt plerique volunt à funibus, qui vt longiores efficiantur, alij aliis nectuntur. Sic enim impij iniquitatem iniquitati quasi funem funi addunt; itaq; longissimum funem conficiunt, quo ipsi constringantur iuxtà illud Prou. 5. *Funibus peccatorum suorum constringitur impius.* Id verò tunc fit, cum iniquæ cogitationi iniquum consensum, consensui opus, operi consuetudinem, consuetudini necessitatem, necessitati excusationem, excusationi defensionem, defensioni impœnitentiam, impœnitentiæ desperationem adiiciunt. Prou. 5. 22.

Psal. 128. 3. 2. Rémig. Theod.

2 Tertia, & postrema expositio, quam etiam in hunc locum afferunt interpretes, ea est per hasce igneas columnas Ecclesiam accipiendam esse siue fideles, qui illis extremis temporibus tanquam pedes, id est, vltima membra Christi igne tribulationis probabuntur: qui columnis quidem propterea comparantur; quià prædestinati tanquàm columnę immobiles permanebunt: igneis verò columnis; quoniam ardentissimo persecutionis igne eo tẽpore probati, toti incensi, ignitique rubebunt: præcipuè verò Euangelici cõcionatores, qui peculiari quadam ratione pedes Christi appellantur; quià iis tanquàm pedibus CHRISTVS incedat, vniuersumq; lustret orbem, vt iam aliàs diximus. Quòd verò ignis tribulationem significet, perspicuũ est ex illis verbis Psalm. 65. *Quoniam probasti nos Deus: igne nos examinasti, sicut examinatur argentum*: & paulò pòst: *Transiuimus per ignem, & aquam, & eduxisti nos in refrigerium*: vbi obseruanda est elegãs D. Augustini ratio, cur Deus Sanctos suos prius per ignem, deinde per aquã in refrigerium educat. *Vas*, inquit, *quod in igne formatum est, aquam non timet: si autem solidatum igne non fuerit, tanquàm lu-*

Ecclesia seu fideles extremis temporibus futuri columnis comparantur.

Psalm. 65. 10.

D. August.

tans aqua soluetur: noli festinare ad aquam, per ignem ad aquam transi, vt transeas & aquã, firmus esto aduersus ignem, coqui te oportet, tanquam vas fictum mitteris in caminum ignis, vt firmetur, quod formatum est. Itaque vult D. Augustinus hominem priùs bene probatum, tanquam igne coctum nullas iã ampliùs persecutiones, & labores formidare, quemadmodùm vas in igne coctum aquam non timet. Aduertendum est etiam non vacare mysterio, quòd argenti similitudo adhibetur, quod in igne fit purius: sic enim Sancti in tribulatione puriores euadunt. Cæterùm multi non sicut argentum, sed sicut plũbum conflantur, quod in igne consumitur, quoniam tribulationibus, & supplicijs deteriores efficiuntur: quod ad literam de Iudaico populo dictum est Hieremiæ 6. *Consumptum est in igne plumbum, frustra conflauit conflator: malitiæ enim eorum non sunt consumptæ.*

Hierem. 6. 14.

Cur Christus dextrum pedẽ super mare, sinistrum super terram habeat?

Et posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram.

SECTIO IIII.

1 DVO IN huius sententiæ explanatione desiderari videbantur, vnũ erat; cur Christus altero pede mare, altero terram premere describeretur? Alterũ, cur dextro potiùs pede, quã sinistro mare: sinistro autẽ poti⁹, quã dextro terrã calcare visus fuerit? Cum ergo iã in superioribus priori dubitationi fecerim⁹ satis, significatum videlicet fuisse vniuersum terrarum orbem, qui terræ, marisq; appellatione comprehendi solet, Christi Domini imperio, potestatiq; subijciendum: superest, vt posteriorem diluamus.

2 Primùm igitur, vt pleriq; in hũc locum annotarũt, Christus Dominus dextrum pedẽ, qui fortior est, & valentior, habet super mare natura inquietum, & procellosum, & quod ventis hincindè continuò excitatum feruet: sinistrũ verò, qui videtur imbecillior, super terrã natura sua immobilem, eodemq; semper consistentẽ loco, imò & quæ tutus esse portus solet nauigantibus: quoniã vbi majores aduersùs Ecclesiam procellæ excitatę fuerunt, maiorẽ ibi vim, & fortitudinẽ Christus exeruit, & quasi super mare ambulauit, dextro potissimùm pede illud calcans, fluctusq; omnes sua virtute, & imperio compescẽs, imò vt habes Marci 4. pręcepit vẽtis, & mari, *Et facta est tranquillitas magna*; vt meritò ab Ecclesię persecutoribus vsurpari illud potuisset: *Quis putas est iste, quia ventus, & mare obediũt ei?* Id quod etiã multò ante prædixerat Regius Proph. Psalm. 88. *Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum eius tu mitigas*, hoc est, vt interpretatur D. Hieron. *Tu dominaris huius seculi potestatibus, & mitigas tentationes, quas cõmouent seruis tuis*: quę eadem mira potentia describitur Iob 9. *Qui graditur super fluctus maris, qui facit Arcturum, & Oriona.* In quem locum D. Gregor. lib. 9. Moral. cap. 5. 6. & 7. nomine maris intelligit sæuientem mundi huius amaritudinem: gradiquè ait Dominum super fluctus maris, quia cum se procellæ persecutionis erigunt, miraculorum eius obstupefactione franguntur: *Qui enim*, inquit, *tumores humanæ vesaniæ mitigat, quasi erectas in cumulo vndas calcat.* Deinde Arcturum septem stellis fulgẽtem interpretatur Ecclesiam septem candelabris iuxtà Apocalypsim Ioannis splendentem, hoc est, septem Spiritus sancti donis quasi sideribus coruscantem. *Quemadmodum igitur*, inquit, *Arcturus semper versatur, & nunquam mergitur: ita Ecclesia persecutiones Ethnicorum sine cessatione tolerat; sed tamen vsque ad mundi terminum sine defectu perdurat.* Denique Orionum nomine Martyres accipit: quemadmodùm enim Oriones in ipso pondere temporis hyemalis oriuntur: ita Martyres pondus persequentiũ, molestiasq; tolerantes quasi in hyeme veniũt. Illud porrò addiderim Orionẽ cũ

Vbi maiores in Ecclesiam procellę excitantur, ibi maiorẽ vim Christus exercet.

Marc. 4. 39. 40.

Psal. 88. 10.

D. Hieron.

Iob. 9. 8.

D. Greg.

districto gladio depingi, qui tamen gladius ex sideribus constat, quoniam ille ipse persecutionis gladius, quo Martyres feriuntur, sideribus coruscat: imò totus siderius est, ex sideribusq; confectus: siquidem totidem Martyres sideribus rutilant, quot persecutionibus exercentur. Hanc dextri pedis calcantis mare fortitudinem obseruauit D. August. super illa verba Psal. 92. *Mirabiles elationes maris*, seu vt ipse legit, *Mirabiles suspensuræ maris: mirabilis in altis Dominus. Suspensuræ*, inquit, *exaltationes maris sunt, cum enim irascitur mare, suspenduntur fluctus: mirabiles igitur suspensuræ maris, mirabiles minæ, mirabiles persecutiones. Sed vide, quid sequitur; Mirabilis in altis Dominus: turbabatur mare, fluctuabat nauicula, venit Dominus, ambulauit super mare; pressit fluctus: super mare enim ambulauit, hoc est, super capita istorum fluctuum magnorum spumantium: quomodo potestates, & Reges crediderunt, & subiugati sunt Christo.* Denique illud etiam in eandem sententiam plerique afferunt, quod dicitur Eccl. 43. *In sermone eius siluit ventus, & cogitatione placauit abyssum, & plantauit illum Dominus Iesus*: pro quo est Græcè: *Plantauit in ea*, idest, in abysso, *νήσους*, hoc est, *insulas*: facilè autem fuit pro νήσους legere *IESVS*: tunc verò additum fuit *Dominus*.

[Psalm. 92. 4. D. August.] [Eccl. 43. 25.]

3 Secundò, vt ait Pannon. & alij, habet Christus dextrum pedem super mare, idest, super populum Gentilium; sinistrum verò super terram, idest, super populum Iudaicum: quia enim dextrū id vocamus, quod prosperū, gratumq; est; sinistrum verò, quod aduersum, minusq; iucundum: meritò Dominus super Gētilem populum pedem dextrū, super Iudaicum verò sinistrum posuisse dicitur, quia reiectis propter suam ipsorum duritiam Iudæis Gentilem populum adamauit. [Iudæis reiectis, gentilem populū Christus adamauit.] Itaque quemadmodum Iacob in benedictione filiorum Ioseph dextram manum super iuniorem, sinistram super maiorem posuit: ita Christus Dominus mutatis pedibus dextrum super Gentilem populum, sinistrum super Iudaicum collocauit; cū anteà è contrario res haberet. Quam ob causam dicitur Act. 13. [Act. 13. 46.] *Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei: sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes: sic enim præcepit nobis Dominus* iuxtà illud Esaiæ 49. [Esai. 49. 6] *Posui te in lucem gentibus, vt sis in salutem vsque ad extremum terræ.* Illud tamen meritò, quæres, cur Hebræorum populus terræ, Gentilis maris appellatione expressus fuerit? Prima ratio est, quoniam Gentiles errorum fluctibus instar maris iactabantur, nec vllum ferre fructū poterant sanctitatis: Iudæi autem veluti terra erant à Deo exculti, fructumq; eo tempore ferebant fidei, & probitatis. [Gētiles mare, Iudæi terra cur dicantur.] Et quidem quod ad Iudæos attinet, eos non solùm terram, sed terram conuersam in salsuginem, siue salinas, vt alij transferunt, appellat Regius Proph. Psalm. 106. [Ps. 106. 33.] *Posuit flumina in desertum, & exitus aquarum in sitim: terram fructiferam in salsuginem, à malitia*, idest, propter militiam *habitantium in ea*. De Iudæis enim à Deo reiectis eum locum intellexit D. Augustinus. [D. August.] *Quæris*, inquit, *apud Iudæos fidem Christi, non inuenis: quæris Prophetam, non inuenis: quarè hoc? quia posuit flumina in desertum, & exitus aquarum in sitim, terram fructiferam in salinas.* Quod verò Gentiles maris nomine exprimantur; docet D. Hieronym. super illa verba Abac. 3. [Abac. 3. 15.] *Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum*, seu vt habent 70. [Septuag.] *Superinduxisti in mare equos tuos, conturbantes aquas multas.* Viā enim fecit Christus equis, idest, prædicatoribus suis in mari, cum eos ad prædicandum Gentibus misit. [Apostoli & reliqui prædicatores, equi, quos Christus ascendit.] Propterea enim Apocal. 19. [Apoc. 19.] in equo albo sedere describitur verbum Dei, & constipari à magno quodam exercitu in equis albis sedente: *Ascendit*, inquit Hieronym. [D. Hieron.] *Christus in Apostolos, & posteà in vno equo candido, quem alium non puto esse nisi Apostolum Paulum, super quem equitans omnem orbem peragrauit. Ascendit autem verbum Dei in equis suis, vt turbarentur aquæ multæ, hoc est, populi multi, vt errorem pristinum deserentes veluti conturbati venientem equitem suscipierent.* Translationem Septuag. in eundem sēsum sic accipit D. Greg. lib. 31. Mor cap. 18. [D. Greg.] *Misit Dominus in mare equos suos turbantes aquas multas: quietæ enim aquæ steterunt; quià humanæ mētes diu sub vitiorum suo-*

tum torpore sopitæ sunt: sed equis Dei mare turbatum est; quia missis sanctis prædicatoribus omne cor, quod pestifera securitate torpuit, impulsu salutiferi timoris expauit. Quoniam verò nostra translatio luti mentionem facit, id quoque explicauit Gregor. lib. 34. Mor. cap. 8. *Viam*, inquit, *fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum, ac si diceret: Aperuisti iter prædicatoribus tuis inter doctrinas huius seculi, sordida, & terrena sapientes. Per lutum enim desiderium sordidæ voluntatis exprimitur iuxta illud Psal. 68. Eripe me de luto, vt non infigar.* D. Ambr. lib. de Isaac, & anima, cap. 8. afferens eundem locum Abac. obseruauit idcircò concionatores per equos animal bellicosum, & palmis consequendis inseruiẽs designari; quoniã Christus equos suos, idest, Apostolos non ob aliud, quàm ad obtinendam palmam victoriæ ascendit.

Idem.

Psal. 68. 15.
D. Ambros.

4 Illud postremò in eundem locum adnotauerim instar miraculi, & prodigij commemorari à Propheta, quòd Deus equos suos non super terram, neque super flumina, sed super ipsum profundissimum mare cõcitauerit, nec tamen aquarum multitudine obrui, & submergi potuerint, quin potiùs ipsum mare facili negotio turbauerint, quemadmodùm solet equus exiguum aliquem riuulum, cum pertransit, pedibus turbare. Sic nanq; Apostoli cursu suæ prędicationis Gentilitatis mare ingressi nunquàm vel Gentium humana sapientia, vel tyrannorum persecutionibus quasi fluctibus obrui, & inuolui potuerunt: quin potiùs ipsi aquas omnes turbauerunt, iisq; turbatis, idest, fallacibus Gentilium superstitionibus euersis in ipso mari, quod tãquàm prodigium Propheta commemorat, veluti equi discurrentes victoriæ palmã erecto fidei vexillo obtinuerunt. Id quod ad literam dixit Paulus 2. Cor. 10. *Arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, & omnem altitudinem extollentem se aduersùs scientiam Dei, & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.* Alias huius mysterij rationes, cur nimirũ Iudęi terra, Gentiles mare dicantur: breuitati consulentes consultò prætermittimus.

2. Cor. 10. 4.

Septem tonitruorum mysteria explicantur.

Et cum clamasset, locuta sunt septem tonitrua voces suas.

SECTIO V.

1 PRIMùm explicãdum erit, cur per tonitrua concionatores Euangelici cõmuniter, vt diximus, ab interpretibus intelligantur, numero septenario propter vniuersitatem comprehensi? Deindè, cur post rugitum Angeli habentis pedem vnum super mare, & alterum super terram locuta fuerint voces suas? Denique, cur eorum voces signare Ioãnes iubeatur, prohibeaturquè mandare literis?

Cõcionatores tonitrua cur dicantur.

2 Igitur concionatores tonitruorum nomine non immeritò accipi perspicuum est ex eo, quòd Christus Dominus Zebedæi filios duos nimirùm ex præcipuis Euangelij sui præconibus Boanerges, idest, tonitrui filios, quod ex Hebraico idiotismo idẽ est, atque tonitrua, appellauit Marci 3. vnde D. Aug. lib. 17. de ciuitate cap. 4. expendens illa verba Annæ matris Samuelis 1. Regum 2. *Dominum formidabunt aduersarij eius, super ipsos in cælis tonabit*, seu, vt ipse legit iuxta Septuag. *Dominus ascendit in cælum, & sonuit*, docet Apostolos fuisse illa tonitrua, per quæ Dominus post ascensionem suam in vniuerso orbe tonuit. Est autem duplex potissima huius appellationis ratio præter alias, quas iam tradidimus cap. 8. Prima ducitur ex eo, quòd tonitruum maximè sonat, totumq; cœlum videtur concutere. Sic enim Apostolica prædicatio per vniuersum orbem mirum in modum insonuit: quam eandem rationem affert D. Hieron. (si eius sunt commẽtarij in Iob) cur Diuinitas verbi in humanitate

Marc. 3.
D. August.
1. Reg. 2. 10.
Septuag.

quasi

Iob.26.14. quasi in nube conclusa tonitruum appelletur Iob 26. *Cum vix paruam stillam sermonis eius audiuimus, quis poterit tonitruũ magnitudinis illius intueri? Quasi dicat*, inquit Hieronymus, *si assumptio formæ serui pene ineffabilibus mysterijs continetur, & ad comparationem assumentis Dei stilla permedica est: quantò magis quisque non poterit tonitruũ magnitudinis eius intueri, idest, ipsam Diuinitatem? quæ ideò tonitrui nomine dicta est, quià de excelso fama nominis eius in Christo IESV filio suo terris insonuit, & hominibus fragore terribili innotuit.* Itaque iuxtà D. Hieron. Diuinitas in carne tonitruum fuit, quia maximè tonuit, idest, maximam sui cognitionem per Christum in mortaliũ mẽtibus ingenerauit. Secunda ratio est, quia tonitrua maximum solent mortalibus terrorem incutere, ad eundemq; modum Euangelij præcones proposita Diuinorum iudiciorum seueritate hominum mentibus terrorem injiciũt iuxtà illud Psalm. 103. *Super montes stabunt aquæ: ab increpatione tua fugient: à voce tonitrui tui formidabunt.* Quam ob causam D. Gregor. lib. 17. Moral. cap. vlt. citatũ locũ ex Iob de secundo Domini aduẽtu ad iudicium interpretatur hoc sensu: *Si humilitatis eius admiranda vix ferimus: horrendum, atque terribilem maiestatis eius aduentum qua virtute tolerabimus? quod tonitruũ aduentus illius insinuauit Regius vates Psalm. 49. Deus manifestè veniet: Deus noster & non silebit. Ignis in conspectu eius exardescet: & in circuitu eius tempestas valida.*

D. Hieron.

Psalm. 103.6.

D. Greg.

Psalm. 49.3.

3 Deindè obseruandum est non sine mysterio dictum esse locuta fuisse septem tonitrua, postquàm Angelus ille rugijt. Pro quo aduerte ex D. Basil. homil. 9. in Hexam. & D. Ambr. lib. 6. in Hexam. cap. 3. leonis voci tantùm naturaliter inesse terrorem, vt multa animantium, quæ per celeritatem possent impetum eius euadere, fugientis eius sonitu velut quadam vi attonita, atque icta deficiant. Igitur postquàm Christus à mortuis excitatus instar triumphantis leonis rugijt, inimicosq; suos rugitu suo perterrefecit, tunc verò Apostoli, omnesq; Euangelij præcones, qui anteà pre metu foràs prodire non audebant, cœperunt suæ predicationis reboatu quasi tonitruo vniuersum orbem concutere, atque ad Christi Domini cultum plurimos tàm ex Iudæis, quàm ex Gentibus quasi rugitu leonis iam obstupefactos facili negotio pertrahere. Vnde Abac. cap. 3. non priùs Apostolicæ predicationis felicem successum retulit, quàm aduentum, & mortem Christi, eiusq; de ipsa morte, ac Dęmone triumphum cõmemorauit. *Splendor*, inquit, *eius vt lux erit: cornua in manibus eius: ibi abscondita est fortitudo eius: ante faciem eius ibit mors, & egredietur Diabolus ante pedes eius.* Vide quid sequitur: *Stetit, & mensus est terram: aspexit, & dissoluit Gentes, & contriti sunt montes seculi: incuruati sunt colles mundi ab itineribus æternitatis eius*, hoc est, vt interpretatur D. Hieron. *Stans Saluator, & cuncta perspiciens, & oculo suo vniuersitatem mundi metiens Gentium multitudinem dissipauit, quibus dissipatis contriti sunt montes huius seculi, & incuruati colles.* Et rectè dicuntur incuruati; antè aduentum quippè Saluatoris erecta ceruice gradiebantur: contriti autem, & incuruati sunt ab itineribus æternitatis eius, idest, Dei; quià æternitas illius ad nos uenire dignata est: vbi primùm cernis D. Hieronymum æternitatem Dei Deum ipsum interpretari, qui appelletur æternitas, quemadmodùm modò Reges appellamus maiestatem: acsi Propheta diceret, *Ab itineribus suæ maiestatis.* Cernis etiam, quod erat nostrum institutũ, postquam æternitas Dei, idest, Deus ipse ad nos per incarnationem venit, (hæc enim eo loco dicuntur eius itinera,) tunc maximè montes, & colles, idest, huius mundi Principes ei incuruatos quasi subditos paruisse, quod per Apostolorum prædicationem completum esse quis dubitet? Quid verò mirum videri debet, si Angelo illo, idest, Christo per resurrectionem resurgente tam feliciter cessit fidei prædicatio: cum idem Christus in cruce solo aspectu inimicos terruerit? Illud enim etiam de leone memoriæ proditum est eum solo aspectu cæteras animantes perterrere, & quodammodò obstupefacere, quod mirificè in Christum cruci affixum conuenit: ibi enim instar leonis

Abac. 3.4.

D. Basil.
D. Ambros.

Christus à mortuis excitatus leoni comparatur.

Christ9 in cruce solo aspectu inimicos terruit.

solo

solo aspectu mun lum non dico terrore, sed, quod est mirabilius, amore obstupefecit; quẽadmodum disertis verbis dixit Abac. cap. 3. cum de Christo in Cruce ageret: *Aspexit, & dissoluit gẽtes.* Abac. 3. 6
Atque hanc etiam ob causam præter alias videtur Iacob Patriarcha Genes. 49. Christum in Cruce leoni sub typo Iudæ filij comparasse, cum dixit: *Ad prædam fili mi ascendisti, requiescens accubuisti vt leo.* Gen. 49. 9.
Hæc enim præda corda humana fuerunt, quæ Christus ex Cruce ad sui amorem pertraxit.

4 Tertiò. Rupertus expendens verbũ illud, *Locuta sunt*, obseruauit post Angeli fugitum locuta fuisse septem tonitrua; quia mysteria fidei ante aduentũ Christi Prophetæ quidem sonabant; sed ita obscurè, vt articulatè loqui minimè viderentur. Itaque tonitrua quidem erant; sed tantùm tonabant, non loquebantur: post aduentum autem Christi Apostoli eadem fidei mysteria ita enucleatè, & explicatè prædicabãt, vt meritò dixeris hæc alterius rationis, & prodigiosa esse tonitrua, quæ nimirùm non tantùm inarticulatos sonos edere, sed articulatè etiam, & humano more loqui possint.

Ante aduentũ Christi fidei mysteria obscurè, post eius aduentum clarè prædicata sũt.

In cuius rei figuram Deus cum in lege veteri sese sub nebulis, & nubibus ostẽderet, Moysemq; ipsum legis veteris typum balbutientem reddidisset Exodi 4. tamen in lege noua sub linguarum figura super Apostolos insedit; vt nimirùm, quę obscurè in lege veteri mysteria ostensa fuerant, Moysesq; balbutiendo indicauerat, eadem ipsi linguarum instar clarè, & articulatè loquerẽtur. Exod. 4.
Et quidem vt de alijs taceam mysterijs, certè in mysterio Trinitatis tonitruum se fuisse confusos, & inarticulatos edens sonos confitetur Hieremias, cum ait cap. 1. *A a, a Domine Deus nescio loqui, quia puer ego sum.* Hierem. 1. 6.
Ter enim dixit *A*, quæ balbutientis, & infantis adhuc pueri vox est propter tres personas Diuinas, vt indicaret se comparatione eius mysterij infantem esse, & nescientem adhuc articulatè loqui: è contrario verò non tibi videntur Apostoli tonitrua fuisse humanas voces promẽtia, loquentiaq; articulatè, cum Trinitatis mysterium ita explicatè proponebant, vt tres personas Diuinas suis nominibus *Patris, Filij, & Spiritus sancti appellarent?*

5 Quartò. Dicuntur tonitrua locuta voces non alienas, sed *suas*, hoc est, vt obseruauit Ambr. Ansbert. non Iudæorum fabulas, non Philosophorum nænias, non Hæreticorum versutias, quæ voces alienæ sunt à concionatore Euangelico, cuius videlicet propria vox est sacrarum Scripturarum, ipsisq; tanquam suis proprijs, ac germanis vocibus loqui debet: quam ob causam sacræ Scripturæ lectionem commendabat Apostolus Timotheo, cum dicebat: *Dum venio, attende lectioni, exhortationi, & doctrinæ.* 1. Tim 4. Ansbert.

Sacrarum Scripturarum lectio concionatoribus commendatur. 1. Tim. 4. 13.

Quem locum de lectione Scripturarum intellexit D. Chrysost. & est communis expositio. D. Chrysos.
Atque ad hoc ipsum significandum D. Gregor. 2. part. curæ Pastoralis cap. vlt. & Beda in sua expositione super Exod. docent præceptum fuisse Moysi, vt vectes illi, quibus arca fœderis portabatur, semper in circulis arcæ aureis positi essent: sic enim legimus Exod. 25. *Facies quatuor circulos aureos, quos pones per quatuor arcæ angulos, faciesque vectes de lignis setim, & operies auro, inducesque per circulos, qui sunt in arcæ lateribus, vt portetur in eis, qui semper erunt in circulis, nec vnquam ab eis extrahentur.* D. Greg. Beda. Exod. 25. 12.
Etenim iuxtà Greg. & Bedæ sententiã per *Arcã* Ecclesia accipitur: *Cui*, inquit Greg. *quatuor circuli aurei, idest, quatuor Euangelia per quatuor angulos iubentur adiungi, idest, in qua quatuor mundi partibus prædicantur: vectes de lignis setim fortes, sunt perseuerantes quę Doctores: ideircò enim lignis imputribilibus comparantur, qui instructioni sacrorum Voluminum semper inhærentes Ecclesiæ vnitatem denunciãt, & quasi intromissi circulis arcam portant. Vectibus namque arcam portare est per bonos Doctores Ecclesiam ad rudes infidelium mentes prædicando deducere: qui auro iubentur operiri, vt dum sermone alijs insonant, ipsi etiam vitæ splẽdore fulgescant: de quibus rectè subiungitur: Qui semper erunt in circulis, nec vnquàm ab eis extrahentur. quià nimirum necesse est, vt qui ad officium prædicationis excubant, à sacræ lectionis studio non recedant: ad hoc namque vectes esse in circulis semper iubentur, vt cum portari* D. Greg.

arcam opportunitas exigit, de intromittendis vectibus portandi tarditas nulla generetur: sed circulis vectes inhæreant, vt Doctores semper in suis cordibus eloquia sacra meditantes testamenti arcam sine mora eleuent, & quicquid necesse est, protinus doceant. Hactenus Greg. Eodem spectat illud, quod ad sponsam dicitur Cant. 4. *Fauus distillans labia tua sponsa: mel, & lac sub lingua tua.* Quem locũ Theodor. in suis comm. super Cantica de concionatoribus intelligit, qui debent conciones suas ex sacris potissimùm literis cõcinnare: *Ecclesiæ,* inquit, *Doctores significat, qui quasi fauos apũ in labris gerunt, & mellis diffluunt stillis: nec verò mel tãtùm habentes, sed etiam lac cuique cibum promunt salutarem, & cum infantibus commodũ, tum perfectis etiam congruentem. Faui verò mellis, qui in Doctorum gestantur labris, sunt Diuinæ Scripturæ, quæ continent apes tum ceræ, tùm mellis effectrices, sacros nimirùm Prophetas, & Apostolos, qui per Spiritus sancti prata volitantes, & Diuinarum scripturarum construentes cellas, easque doctrinæ melle, ac nectare distendentes vtilitatem ad nos transfuderunt. Ceræ quidem litera videtur similis, melli verò sensus, qui in ea est reconditus: huius mellis stillæ piorum è Doctorum labris manant.* Hæc illic.

Cant.4.10.

Theodor.

6 Denique iubetur Ioannes septem tonitruorum voces signare, prohiberturq; mandare literis, tum ne Fideles tantorum malorum, quę tonitrua suis vocibus extremo tempore euentura minabantur, commemoratione animo conciderent, vt initio huius commentarij diximus: tum etiam, vt plerique hoc loco obseruarunt, quià non omnià Diuina mysteria vulganda sunt omnibus iuxtà illud Matth. 7. *Nolite sanctum dare canibus: neque margaritas vestras proiicite antè porcos, ne conculcent eas pedibus.* Quam ob causam Clem. Alex. lib. 5. Strom. refert Ægyptios solitos in valuis templorum sphynges, quæ animalia symbolum sunt obscuritatis, & ænigmatum, collocare: illud significantes Diuina non passim, neque omnibus vulganda, sed occulta debere esse, vt maiestatem præ se ferẽtia in maiori pretio habeantur. Verùm de hoc aliàs.

Non omnia Diuina mysteria vulganda sunt Matt.7.6.

Clem.Alex.

Cur Angelus gestans capite iridem tanto apparatu iurauerit, tempus amplius nõ futurũ.

Leuauit manum suam ad cælum, & iurauit per viuentem in secula seculorum, qui creauit cælum, & terram, & mare: Quià tempus non erit amplius.

SECTIO VI.

1 NON EST leuiter prætereundum, quod Angelus ille habẽs pedem dextrum super mare, sinistrum super terram tanto apparatu enunciauerit tempus ampliùs non futurum. Etenim vt Ioannes scribit, amictus erat nube, & gestabat capite pulcherrimam iridẽ: tunc verò leuauit manum suam ad cælum, & iurauit per viuentem in secula seculorum, quia tempus non erit ampliùs: quæ omnia ostendunt magnam quandã rem, ac terrificã enunciasse, vt ex ijs, quæ mox dicemus, palàm fiet.

2 Igitur obseruandum primò rẽ pretiosissimam esse tempus: vnde ei & efficiendo, & partiendo fabricauit Deus clarissima solis, lunæ, & stellarum lumina Gen. 1. *Fiant luminaria in firmamento cæli, & diuidant diem, ac noctem, & sint in signa, & tempora, & dies, & annos. Fecitque Deus duo luminaria magna: luminare maius, vt præesset diei, & luminare minus, vt præesset nocti, & stellas.* Maximum verò temporis pretium ex eo potissimùm æstimatur; quòd vel vno eius instanti infinita gloriæ ęternitas emitur: etenim vno tantùm instanti potest quis æternitatẽ gloriæ promereri. Quam ob causam monemur omnes temporis tanquàm rei pretiosissimæ rationẽ habere plurimam, nec illud temerè disperdere. Ecclesi. 4. *Fili conserua tempus, & declina à malo:* & 14. *Non defrauderis à die bono, & particula boni doni non te prætereat.* Vsque

Tẽpus res pretiosissima.

Gen.1.14.

Eccli.4.23. Et 14.14.

adeò

adeò autem Regius vates vel minimam
temporis particulam perdere verebatur, vt celeritate operandi cum sole
ipso contenderet; imò eum præuenire, & anteuertere certaret, ne periculum videlicet incurreret vel vnius
Psal. 118. 148 instantis deperdendi: sic ait Psalmo
118. *Præuenerunt oculi mei ad te diluculo, vt meditarer eloquia tua: quasi diceret*, inquit
D. Ambros. Ambrosius sermone 19. in eum Psalmum, *Præueni orientem solem; graue enim est, si te otiosum in stratis radius solis orientis inueniat. An nescis, quòd primitias tui cordis, ac vocis quotidie Deo debes? quotidiana tibi messis, quotidianus est fructus? Vnde Sponsa Canticorum 3.*
Cant. 3. 1. *In cubiculo, inquit, meo in noctibus quæsiui, quem diligit anima mea: ideò meruit inuenire, quia etiam in cubiculo, & in noctibus quæsiuit.* Hæc ille. Idem confitetur Ps.
Ps. 76. 5. 76. *Anticipauerunt vigilias oculi mei: turbatus sum, & non sum locutus*: idest, vt inter-
D. Hieron. pretatur D. Hieronymus: *Antequàm aliquis vigilaret, ego vigilabam.* Quidam ex Hebræo ita transtulerunt: *Tenuisti custodias*, idest, *palpebras oculorum meorum*; nè scilicet dormire possem. Alij sic: *Prohibebant suspectum oculorum meorum: stupebã, & non loquebar*, hoc est, Considerans peccata oculos ad cælum erigere non audebam: & idcircò quasi stupefactus tacebam præ confusione turpitudinis
D. August. meæ. Nec video, vnde D. Augustinus legere potuerit, *Anticipauerunt vigilias omnes inimici mei*: quod ipse de vigilantia Dæmonum nos tentantium intelligit, quasi diceret: Plus illi vigilauerunt ad decipiendum me; quàm ego ad custodiendum. Nec verò tempus duntaxat orientis solis anteuertere Regius Propheta conabatur; sed ipsam etiam ætatem, ne videlicet tempus aliquod ętatis vel minimum otiosè transigeret;
Psal. 118. 147 quẽadmodùm ipse ait Ps. 118. *Præueni in immaturitate*; sic enim legendũ est iuxtà
Septuag. 70. cũ Græcè sit ἐν ἀωρίᾳ, i. *Ante horã*, seu *ante tẽpus*: quẽadmodùm accepit D. Am-
D. Ambros. bros. sermone 19. in eum Psalmum. *Ante horam*, inquit, *& ante tempus præueniebat Dauid: qui enim Dominum deprecatur, non præscripta præcipuè tempora præstolatur; rectèque ait: Præueni in immaturitate: præcurrit enim ætatis maturitatẽ, quisquis in adolescẽtia positus senilẽ grauitatẽ induit, & iuueniles annos veterana consciẽtia regit. Sed fortassè dicas: Quomodò scriptũ est Eccl. 3. Tẽpus omni rei* Eccles. 3. 17.
sub cælo est? Si tempus omni rei sub cælo, quãtò magis sub Deo, non super Deum? Hæc ille.

Secundò. Est aduertendum hoc tam
pretiosum tempus modò in nostra esse 3
potestate, datum videlicet nobis à Deo ad bene operandum. Vnde Paulus Gal.
6. *Bonum*, inquit, *facientes non deficiamus: tempore enim suo metemus non deficientes. Ergò dum tempus habemus, operemur bonũ.* Quibus postremis verbis docet tẽpus modò nostrum esse: quod beneficiũ Dei, quià summũ est, appellatur huius vitæ tẽpus tempus misericordiæ, veluti Ps. Gal. 6. 9. Vitę tempus Deus vnicuique dat ad ęternam vitam promerẽdam. Psal. 101. 14.
101. *Tu exurgens misereberis Sion, quià tẽpus miserendi eius.* Est etiam illa ratio; quià modò Dei misericordiã promereri possumus: quo etiam sensu dixit Ps. 100. Psal. 100. 1.
Misericordiã, & iudicium cantabo tibi Dñe: in D. August.
quẽ locum D. Aug. *Nõ sine causa*, inquit, *dictum est, Misericordiã, & iudicium, non autẽ Iudicium, & misericordiã: quià modò tempus est misericordiæ; futurum autẽ tempus iudicij.* Idẽ significauit Paulus illis verbis 2. Cor. 6. 2. Cor. 6. 2.
Ecce nunc tẽpus acceptabile: ecce nunc dies salutis. Itaq; modò Deus tradidit nobis liberaliter tempus, vt in eo salutẽ nostrã operemur: quã ob causam huius vitę tẽpus multis nominibus cẽsetur. Dicitur enim tẽpus visitationis; quià De⁹ modò nos per misericordiã, & beneficia visitat. Luc. 19. *Eo quòd non cognoueris* Luc. 19. 44.
tẽpus visitationis tuæ. Dr̃ tẽpus nundinarũ Ezech. 7. 12
Ezech. 7. *Venit tẽpus, appropinquauit dies: qui emit, non lætetur, & qui vendit, non lugeat.* Ex quibus verbis plerique colligũt modò tẽpus esse emendi, & vendendi, atq; adeò nũdinarũ ea potissimùm de causa: quoniã quẽadmodùm in nũdinis viliori solent pretio merces cõparari; ità modò exiguo pretio infinitæ propemodùm merces cælestiũ bonorum acquirũtur
iuxta illud 2. Cor. 4 *Id quod in præsenti est* 2. Corinth. 4.
momentaneum, & leue tribulationis nostræ, suprà modũ in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Vbi obiter aduerte felicitatem gloriæ appellari ab Apostolo pondus, quia sua magnitudine eleuat, & tollit omnes vitæ huius labores, ac difficultates, quippe quæ eius

comparatione leuissimæ sunt, & nullius poderis: quemadmodùm disertis verbis docuit Paulus ad Roman. 8.
Rom.8.18.
Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Eadem nundinarum similitudo vsurpata est à Christo Lucæ 19.
Luc.19.13.
Negotiamini, dum venio: quasi dicat: Modò est negotiandi tempus: postquàm autem venero, tēpus non negotiandi, sed rationem de negotiatione reddendi. Dicitur tempus vacationum, vacādi nimirùm Deo, & bonorum operum studio iuxtà illud Psalm.45.
Psal.45.11.
Vacate, & videte, quoniam suauis est Dominus. Dicitur tempus laborandi Ioann.9
Ioan.9.4.
Me oportet operari, donec dies est: venit nox, quandò nemo potest operari. Id quod copiosè dixit Regius vates Psalm. 103.
Psal. 103. 20.
Posuisti tenebras, & facta est nox: in ipsa pertransibunt omnes bestiæ syluæ. Catuli leonum rugientes, vt rapiant, & quærant à Deo escam sibi. Ortus est sol, & congregati sunt: & in cubilibus suis collocabuntur. Exibit homo ad opus suum, & ad operationem suam vsque ad vesperam. Quem locum expendens D.Hieronymus super caput 6. epist. ad Gal. super illa verba,
D.Hieron.
Gal.6.9.
Bonum facientes non deficiamus, Ortus est, inquit, *nobis Dei sermo, sol verus, & congregatæ sunt bestiæ recedentes in cubilia sua, procedamus nos vt homines ad opus nostrum, & vsque ad vesperam laboremus*: quo ex loco iuxtà D.Hieronym. facilè colligis eos homines, qui dum vitæ huius dies durat, ad bene operandum nō procedunt, sed veluti de nocte è latibulis exeunt ad opera tenebrarum exercenda, non homines, sed belluas esse iudicandos, solumq; eos homines censendos, qui ad benè operandū egrediūtur. Dr̄ tēpus sementis faciendæ, vt probat D.Hier. ex illis verbis Apost. Gal.6.
Galat.6.9.
D.Hieron.
Tēpore enim suo metemus non deficientes. Tempus, inquit, *sementis est præsens vita, quam currimus; in hac licet nobis, quod volumus, seminare.* Dicitur tempus æstatis, & messis colligendæ: quam ob causam Prouerb. 6. piger ad formicam tanquàm ad magistram à sapiente mittitur:
Prou.6.6.
Vade, inquit, *ad formicam ô Piger, & considera vias eius, & disce sapientiam: quæ cum non habeat Ducem, nec Præceptorem, nec Principem, parat in æstate cibum sibi, & congregat in messe, quod comedat.* In quem locum D.Hieronym. docet hanc vitam comparari messi, & æstati; quòd nunc inter ardores tentationum tempus sit colligendi non ipsa præmia, sed merita præmiorum: diē verò iudicij hyemis assimilari rigoribus, quia tūc nulla relinquitur facultas pro victu laborandi; sed tantùm cogitur vnusquisque, quod recondit, de pristinæ actionis horreo proferre.
D.Hieron.

Porrò aduertit Hugo Carensis mitti à Salomone pigrum ad formicam, 4
In formica aduersus omnia vitia habemus doctrinam.
quòd in ea aduersùs omnia vitia habeamus doctrinam. Quià enim solicita est, docet otium subterfugere 2.Thess. 3.
2.Thess.3.10.
Siquis non vult operari, nec manducet. Quià prouida, monet in futurum tempus prospicere, ac prouidere Galat.6.
Galat.6.10.2.
Dum tempus habemus, operemur bonum. Quià iuuat laborantes socias, instruit ad charitatis opera. Galatas 6. *Alter alterius onera portate.* Quià granum arrodit, ne germinet, suadet vitare elationem de bono opere, omne opus bonum, quod facimus, per humilitatem deprimendo, ne inanis gloria, superbiaq; suboriatur. Quod aliqua ex parte innuitur Hieremiæ 4.
Hierem.4.4.
Circuncidimini Domino, & auferte præputia cordium vestrorum: quià arctò calle incedit, ad mortificationem, & pœnitentiam incitat. Lucæ 13.
Luc.13.24.
Contendite intrare per angustam portam. Denique quià terram egerit de cauernis, ad contemptionem rerum terrenarum exhortatur. Diuus Ambrosius libro 6. in Hexameron cap. vigesimo primo, & Diuus Chrysostomus homilia decimaseptima super caput quintum Matthæi, & homilia in Psalm. quadragesimū octauū citant quandam aliam ex sacris literis sententiam iuxtà aliquam, vt videtur, vetustam translationem:
D.Ambros.
D.Chrys.
Vade ad apem, & disce, quod ea sit opifex: cuius labores reges, & priuati ad sanitatem afferunt: quibus etiam verbis nobis commēdatur labor, & industria bene operandi.
Commēdatur industria bene operandi.
Illud etiam significatur nobis in hac vita quasi apibus conficiendum, hoc est, promerendum esse mel suauissimum gloriæ, quo posteà vescamur, vt possimus tunc illud Canticorum 5. vsurpare:
Cant.5.5.
Comedi fauum cum melle meo. In cuius rei figuram

Sam-

Iudic. 14. Samson Iudic. 14. fauū mellis non nisi in ore leonis, quē interfecerat, reperit. Etenim in laboribus, ac tentationibus superatis quasi in leonibus interfectis suauissimi meritorum faui reperiuntur.

5 Tertiò est obseruandum tempus, quod nobis modò conceditur, aliquandò à Deo auferendum, vt manifestè dicitur
Ps. 74. 3. Psal. 74. *Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo*: quasi diceret: Ego cum tempus, quod modò omnibus liberaliter concedo, iterùm sumpsero, non solùm vitia, sed ipsas etiam virtutes iudicabo.
Malach. 3. 3. Quo eodem sensu dicitur Mal. 3. *Colabit filios Leui*, idest, Districtè examinabit
Extremi iudicij seueritas. iustos, qui per filios Leui accipiuntur. Terribile quidē verbū, & quod maximum debeat mortalibus timorem incutere: quemadmodùm de se ipso confitetur
Iob. 9. 28. Iob cap. 9. *Verebar omnia opera mea sciens, quod non parceres delinquenti.* Eadem iudicij Diuini seueritas explicatur
Sophon. 1. 12. D. Hieron. Soph. 1. vt interpretatur D. Hieron. *In tempore illo scrutabor Hierusalem in lucernis*: quæ loquendi formula duo significat, primùm exactissimam occultorum etiam criminum inquisitionem: nam qui domos rei alicuius inuestigandæ gratia scrutantur, accensam lucernam adhibent, ad quā omnia loca, & omnes angulos perferunt, quò lumen solis penetrare non potest. Deindè reddendā rationē esse rerū etiā minimarū, & quæ oculorum aciem videntur subterfugere, cuiusmodi sunt non verba tantùm otiosa, & sed otiosæ etiam cogitationes: huiusmodi enim, hoc est, minutissima, & subtilissima esse solent, quæ in domibus accensa lucerna inuestigantur. Denique eandem seueritatem ex-
Psalm. 93. 14. pressit Regius vates Ps. 93. *Quoniam non repellet Dñs plebē suā, & hæreditatē suā non derelinquet, quousq; iustitia cōuertatur in iudiciū.*
Theod. Theodor. hanc iustitiam ipsummet Christū interpretatur iuxtà illud Pau-
1. Cor. 1. 30. li 1. Corint. 1. *Ex ipso autem vos estis in Christo IESV, qui factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio.* Hæc enim Dei iustitia in primo quidem aduentu conuersa fuit in misericordiam; sed in secundo conuertenda est in iudicium. Verùm communiter interpretes accipiunt de ipsa Diuina iustitia, quam Dominus in iudicio exercebit, hoc sensu: Futurum est, vt iustitia Dei, quæ modò dissimulat, & differt vindictam, conuertatur in vltionis iudicium, & ad executionem procedat, vt indicetur modò iustitiam Diuinam ferre quidem sententiam secundùm præsentem iustitiam: sed ad executionem interpellante misericordia non semper progredi; illo autem extremo die ad executionem processuram.

Ex dictis facilè iam quiuis intelliget, quàm terribilis, ac metuenda res sit mortalibus tempus eis pœnitentiæ, ac Diuinę misericordiæ præcidi, atque adeò quanto iure hic Angelus eo cæremoniarum apparatu, & maiestate quasi rem aliquam terrificam nunciauerit tempus pœnitentiæ, Diuinæq; misericordiæ promerendæ ampliùs non futurum; imò tempus ipsum tanquàm locupletissimum testem rerum omniū siue malè, siue benè gestarum à Deo ad iudicium accersendum: quemadmodùm disertis verbis dicitur Thren. 1. *Vocauit aduersùs me tempus.* Quem locū de iudicio interpretatur D. Thomas. Hunc iudicij terrorem, & ablationem tēporis adhuc magis exaggerauit Angelus, cum manum in cælum leuauit: quod præterquàm quòd iurantis est ritus, comminationem etiam continet irarum, nisi homines nunc pœniteant: sic etiam accipiendum est illud Deut. 32. *Leuabo ad cælum manum meam: & dicam: Viuo ego in æternum. Si acuero vt fulgur gladium meum, & arripuerit iudicium manus mea, reddam vltionem hostibus meis, & ijs, qui oderunt me, retribuam.* Quo loco obserua in eo, quòd Deus comminatur manum se in cælum vsque leuaturum, grauissimum notari supplicium: quò enim altiùs aliquis manum attollit, eò grauiorem ictum infert: quo fit, vt Deus eleuans manum suam vsque in cœlum, arrepto videlicet gladio iræ suæ acutissimo, vt ibidem dicitur, maximum debeat peccatoribus vltionis ictum inferre. Alia quoq;

Right margin notes: 6 — Metuenda res mortalibus eis pœnitentiæ tēpus præcidi. — Thren. 1. 15. — D. Thom. — Deut. 32. 40.

reddi potest tot, tantarumquè cœremoniarum ratio: quoniam par erat, vt temporis tanquàm magni cuiusdam Principis interitus magnifico apparatu denũciaretur: quasi Princeps namq; tempus describitur, cùm rebus

Eccle. 3. 1.

omnibus dominari dicitur Eccles. 3. *Omnia tempus habent, & suis spatijs transeunt vniuersa sub cælo: tempus nascendi, tempus moriendi*, &c. Quod verò idem Angelus eo ipso tempore, quo iurat tempus ampliùs non futurum, simul gestat capite pulcherrimam iridem pacis, & fœderis symbolum, illud indicat misericordem Deum modò etiam, cum minatur, pacem omnibus, & amicitiam offerre. Quam eandem ob causam diximus 1. cap. apparuisse præferentem in manu dextra septẽ stellas, quasi eas offerret, ac porrigeret mortalibus, simulq; rom phæam vtraque parte acutam non vibrantem manu, sed proferentem ore; quià cum modò suppliciorum comminationibus agat, meritò gladiũ ore gestare describitur, quem tamen aliquando de ore ad manum transferet, eoq; vibrato rebelles obtruncabit.

7

Eph. 5. 16. Temporis iactura solicitè vitanda.

Superest igitur, vt illud Apostoli cõsilium accipiamus Ephes. 5. *Videte itaque fratres, quomodò cautè ambuletis, non quasi insipientes, sed vt sapientes, redimentes tempus, quoniam Dies mali sunt.* Quo loco quanquàm verbum Gręcum καιρὸς, pro quo nos habemus *tempus*, propriè occasionem, & opportunitatem operãdi significet, tamen ab Apostolo nõ semel pro ipso tempore vsurpatur, veluti Rom.

Rom. 3. 26. Et. 8. 18.

3. *Ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore.* & cap. 8. *Existimo, quòd non sunt cõdignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis*: & 2. Timot. 3. *Erit enim tempus, cùm sanam doctrinam non sustinebunt*: multisq; alijs in locis, in quibus καιρὸς pro tẽpore vsurpatur. Obseruandũ est

2. Tim. 3. 3.

Tempus redimere quid sit.

autẽ verbum illud *Redimẽtes*, quod variè exponitur. Prima expositio est tẽpus, cùm à Deo datum sit, vt hominibus in bonis operibus seruiat, quasi captiuum teneri, quandò in malis operibus insumitur, atque adeò rursùs per bona opera redimendum, & ex captiuitate in libertatẽ quodãmodò vendicãdum: quæ expositio est D. Hieron. *Quando*, inquit, *in bonis operibus tempus consumimus, emimus illud, & proprium facimus, quod malitia hominum venditum fuerat.* Secunda expositio

D. Hieron.

est huiusmodi. Sæpè Deus peccatoribus tempus, quod secundùm naturæ cursum viuere deberent, propter peccata diminuit iuxtà illud Psalm. 54. *Viri sanguinum, & dolosi non dimidiabunt dies suos.* Quàm ob causam illis centum viginti annis, quos vsque ad diluuium Deus hominibus præscripserat Gen. 6. viginti annos detraxit, vt perspicuũ est ex sacris literis, & aliàs fusiùs diximus. Cum igitur Deus soleat tempus vitæ propter peccata diminuere, is qui benè agit, rectè dicitur illud redimere: quoniam illud vitæ spatium, quod alioqui, si peccaret, erat sibi Dei iudicio detrahẽdum, quodammodò bonis operibus redimit, impletq; dies omnes sibi ad viuendum à natura definitos: itaque moritur plenus dierum, quemadmodùm dicitur de Abraham Genes. 25. Tertia est D. Augustini serm. 24. de verbis Apostoli, cum dici tempus redimere, qui illud aufert negotijs secularibus, vt quiete sua fruatur, ac Deo vacare possit. *Quandò*, inquit, *aliquis tibi infert litem, perde aliquid, vt Deo vaces, non litibus: id enim, quod perdis, pretium est temporis: sicut enim das nummos, & panẽ emis; ita aliquid amittis, & aliquid acquiris: sic perde nummos, vt emas tibi quietem, idest, tempus vacandi Deo, hoc enim est tempus redimere.*

Psalm. 54. 24.

Gen. 6.

Gen. 25.

D. August.

Cur Ioannes librum, quem de manu Angeli acceperat, in ore dulcem, & in ventre sensit amarum?

Et erat in ore meo tãquàm mel dulce, & cum deuorassem eum, amaricatus est venter meus.

SECTIO VII.

1 LIBRVM hunc diximus complecti vaticinia rerum futurarum extremis mundi temporibus: quem in ore quidem dulcem, in ventre autem amarum sensit Ioannes; quià primùm fuit ipsa rerum prænotione recreatus, sed paulò post ampliùs in earum contemplatione versatus, cernensq; terribilia illa iudicia, quæ adhuc manent mortales, incredibilem animo concepit dolorem. Simile quiddã accidit Ezechieli, (Ezech. 3. 2.) vt ipsemet commemorat cap. 3. *Aperui os meum, & cibauit me volumine illo, & dixit ad me: Fili hominis venter tuus comedet, & viscera tua complebuntur volumine isto: & comedi illud, & factum est in ore meo sicut mel dulce*: proculdubiò innuit Propheta nõ ita idem volumen in ventre sensisse, sed amarum.

2 Primùm igitur notandum sensisse Ioannem librum in vẽtre amarum ob eam rationem, quam diximus; quià (Sanctorum est alienis malis tanquàm suis affici.) Sanctorum proprium est alienis malis tanquàm suis affici, compassionemq; habere proximorum. Vndè Ezechieli, postquàm ipsi ostensa fuisset Hierosolymorum euersio, præceptum est, vt sumeret sartaginem ferream, eamq; inter se, & ciuitatem, quam descriptam habebat in latere, collocaret. (Ezech. 4. 3.) Ezech. 4. *Sume tibi sartaginem ferream, & pones eam murum ferreum inter te, & inter ciuitatem*. Et quidem (D. Hieron.) D. Hieron. vult sartaginem istam ferreã, quæ instar muri inter Prophetam, & vrbem ponitur, grandẽ irã Dei demonstrare, quæ nullis precibus fatigetur, flectaturq; ad misericordiam. Itaq; in Dei ira Iudæi per calamitates ab eo sibi diuinitùs immissas quasi in sartagine frigebantur, quæ ideò inter Prophetam & vrbem ponitur, ne ab vrbe ad ipsum Deum, quem Propheta repræsentabat, vllus pateret aditus ad veniam impetrandam, imò si ab vrbe ad Deum ire vellent, in ipsam iræ sartaginem inciderent iuxtà illud (Thren. 3. 42.) Thren. 3. *Nos iniquè egimus, & ad iracundiam prouocauimus: idcircò inexorabilis es: opposuisti nubem, ne transeat oratio*: cui concinit illud (Esai. 59. 2.) Esai. 59. *Iniquitates vestræ diuiserunt inter vos, & Deum vestrum*. Diuus etiam (D. Ambros.) Ambros. sic eãdem sartaginem accipit in expositione Psal. 38. super illa verba: (Psal. 38. 12.) *Tabescere fecisti sicut araneam animam eius. Mittitur*, inquit, *in sartaginem animæ peccatorum, vt defluat quædam peccati caro, quæ obduxerat animæ, & mentis vigorem*. Quam eandem ob causam Hieremias (Hierem. 1.) cap. 1. vt ibidem obseruauit (D. Ambros.) Ambros. priùs vidit *virgam vigilantem*, seu, vt habent (Septuag.) Septuag. *baculum nuceum*, quàm *feruentem ollam*: *Quis*, inquit, *qui baculo non corrigitur, in ollam mittitur, vt ardeat, & tabescat*. Verùm D. Gregor. lib. 1. in Ezech. homil. 12. existimat significari per sartaginem animũ Prophetæ, qui conspecta vrbis euersione per compassionem quasi in sartagine frigeretur, eiusq; rei à Deo admoneri, cùm iubetur inter se, & vrbẽ sartaginem ponere. In cuius rei confirmationem affert illud Pauli 2. ad Corinth. 11. (2. Cor. 11. 29.) *Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non vror? Ipsum suum cor*, inquit (D. Greg.) Gregor. *quod animarũ zelo succenderat, sartaginem fecerat Paulus, in quo amore virtutum contrà vitia ardebat*; quod extendere possumus ad ipsam etiam compassionem proximorum labores, & calamitates tolerantium. Quantùm verò is zelus, quo Sanctorum mentes friguntur, Deo sit gratus, ostendi potest ex sexto cap. (Leu. 6.) Leuitici, vbi simila in sartagine oleo conspersa frigi præcipitur, & offerri calida in odorem suauissimum Domino: simila enim in sartagine frigitur, vt loco citato idem (D. Greg.) Gregorius docet, cùm mẽs iusti per zelũ sancti amoris crematur: quæ conspergi oleo præcipitur, idest, charitati, & misericordiæ misceri, quę in conspectu Dei ardet, & lucet. Igitur non solùm propter peccata, quæ ab impijs committuntur, debet Sanctorum mens per compassionem frigi; sed etiã propter calamitates, & incõmoda proximorum; potissimùm verò ea, quę vniuersæ Ecclesiæ accidunt, vt hoc loco exemplo Ioannis instruimur.

3 (Verbum Dei dulce est rationi, amarum sẽsualitati.) Secundò. Obseruauit D. Thom. in hunc eundem locum Ioannem sensisse librum dulcem in ore, amarum in ventre; quià verbum Dei rationi quidẽ dulce est, & suaue; sed amarum sensua-

litati, & carni. Quod enim verbum Dei dulce sit rationi, inde probatur, quòd in sacris literis in ore, per quod pars rationalis intelligitur, dicitur dulcescere, veluti Psalm. 108. *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua super mel ori meo.* In quem locum D. Hieron. expendit non sine mysterio dictum esse *Faucibus*, quià nimirùm traiecto per guttur melle, vel alio cibo palatum nullum vltrà saporem habet: at verò Diuina eloquia siue in ore, siue in faucibus semper sunt dulcia meditantibus. Notauit quoque Remig. non solùm dictum esse *Faucibus*, sed etiam *Ori*: quià Diuina verba prædicatores tunc sentiunt in faucibus dulcia, cum ex ipsis ędificationi propriæ student, tunc verò in ore, cum eorum dulcedinem alijs etiam eructãt, & communicant. Denique D. Ambros. explicauit adhiberi mellis similitudinem: *Quia sicut*, inquit, *oris amara, quæ febribus, vel aliis ægritudinibus acciderunt, mel mitigat, ita tristia corda ob delictorum pœnitentiam Diuino sermone dulcescunt.* Quod verò sensualitati, & carni verbum Dei videatur acerbũ, indè proficiscitur, quòd carnis petulãtiam coerceat, deprauatæque naturæ licentiam comprimat: qua quidem in re Diuinum verbum est pilulæ cuidã inauratæ quàm simillimum, quæ dulciariis inuoluta in ore quidem dulcescit, sed posteà ventrem, vniuersumq; corpus commouet, nec sine molestia, & nausea prauos humores pellit, & sanitatem affert. Atque ad hoc ipsum significandum vir ille, qui Ezechieli cap. 1. apparuit, cum in superiori parte esset ex electro, in inferiori tamen totus erat igneus: quià Deus superiori quidem mẽtis nostrę parti totus est dulcis, instar electri amorem nostrum blandè concilians: in inferiori autem igneus, hoc est, omnem inferioris partis corruptionem seuerè non sine sensu doloris adurens. Origenes homil. 1. in Ezech. aliã affert non multùm dissimilem eiusdẽ visionis expositionem: *Auriga*, inquit, *quatuor animalium non totus est igneus, sed partè tenùs à pedibus, & exinde vsque ad summũ electri fulgore rutilat: non solùm enim tormenta habet Deus, sed sunt in eo etiam refrigeria, punit peccatores, sed per ea ministeria, quæ deorsùm sunt*: tunc verò addit idcircò vsq; ad renes hominem illum apparuisse igneum, quià libidinis motus sunt omninò adurendi, & resecandi. Porrò aduerte, licet Diuina iudicia, ac supplicia initio quidem amara videantur: tamen si patienter ferantur, posteà suauia, dulciaq; sentiri: id quod expendit D. Hieronym. loco illo citato Hierem. 1. cum Propheta vidit *Virgam vigilantem*, seu, vt Septuaginta transtulerunt, *Baculum nuceum*, & vt Theodotio vertit, *Virgam amygdalinam. Vigilat*, inquit, *virga cuncta populi peccata considerans, vt percutiat, & corripiat delinquentes, vnde & Apostolus scribit peccantibus 1. Cor. 4. Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate, & spiritu mansuetudinis? ista est virga, vel baculus, de quo loquitur Dauid Psalm. 22. Virga tua, & baculus tuus, ipsa me cõsolata sunt; pulchrè iũ posuit, Cõsolata sunt: ad hoc enim Dominus corripit, vt emendet. Et quomodo nux, siue amygdalum amarissimum habet corticem, & testa durissima cingitur, vt detractis austerioribus, & duris fructus dulcissimus reperiatur: sic omnis correptio, & labor continentiæ amara quidem videtur ad præsens, sed fructus parit dulcissimos.* Hæc Hieronymus.

Psal. 118. 103

D. Hieron.

Remig.

D. Ambros.

Ezech. 1.

Orig.

1

Hierem. 1.

Septuag. Theodotio. Hieron.

1. Cor. 4. 21.

Psal. 22. 4.

2

Vtrum Ioannes Euangelista venturus sit simul cum Enoch, et Helia temporibus Antichristi?

Oportet te iterum prophetare gentibus, & populis, & linguis, Regibus multis.

SECTIO VIII.

MVLTORVM torquet ingenia sententia illa ab Angelo dicta Ioanni hoc ipso capite: *Oportet te iterum prophetare Gentibus, & populis, & linguis, & Regibus multis.* Et illa præterea Domini celeberrima vox: *Sic eum volo manere, donec veniam.* Ioannis 21. Etenim propter hæc duo potissimùm

1 Affirmatiua opinio probatur.

Ioã. 21. 22.

simum testimonia plerique in eam iure sententiam Ioannem nostrum simul cum Enoch, & Helia extremis mundi temporibus venturum, & fidem Christi aduersùs Antichristum, eiusque sectatores propugnaturum, & quod est consequens, viuum adhuc ad ea vsque tempora Diuina virtute reseruari. Quam sententiam amplexi sunt Hippolytus Martyr orat. de consummatione seculi. *Prior*, inquit, *ipsius aduentus præcursorem habuit Ioannem Baptistam; posterior verò, quo venturus est in gloria, Enoch, & Heliam, & Ioannem Theologum exhibebit.* Catharin. opusc. de hac re, & in comm. super 2. cap. Gen. Doroth. Episcopus Tyri, Simeon Metaphr. in vita Ioannis, Georgius Trapez. tract. quodam super illa verba Domini Ioan. 21. *Sic eum volo manere, donec veniam.* Ad eandem sententiã videntur accedere D. Ambr. lib. 7. in Lucam, D. Ioann. Damascen. orat. de transfiguratione. Eandem referunt vt probabilem Theophyl. Ioan. vltimo, & Euthym. in Matth. cap. 43. Quæ opinio nititur potissimùm duobus Scripturę testimoniis iam citatis. Et prætereà, quià Christus Matth. 20. dixit Ioanni, & Iacobo: *Calicem quidem meum bibetis*: quibus verbis de vtriusque martyrio locutum fuisse nemini dubium est. Cum igitur hactenùs non legamus Ioãnem Apostolum martyrio vitam finiuisse, videtur adhuc expectandum eius martyrij tempus, atque adeò ad extrema mundi tẽpora reseruari, vt pro fidei confessione ab Antichristo mortem accipiat. Denique quià consentaneum est, vt Antichristo omnium legũ violatori sese opponant legum omniũ locupletissimi testes, & acerrimi propugnatores: quarè cum Enoch eo tempore pro lege naturæ, Helias pro lege scripta pugnare debeant, illud superest, vt Ioannes legis Euangelicæ partes tueatur.

Hippolytus. Catharinus. Dorotheus. Simeon Met. Georg. Trap. D. Ambros. D. Ioan. Dam. Theophyl. Euthym. Matth. 20. 23.

2 Contraria sententia multò probabilior iudicatur.

Contraria tamen sententia multò est probabilior, & certior, atque adeò omninò amplectenda: cuius illud est fundamentum præcipuum, & firmissimum, quòd Ioannem mortuum iam esse est communis Patrum doctrina: sic enim tradunt Tertull. lib. de anima c. 50. D. Hieron. lib. de scriptoribus Eccles. & lib. 1. aduersùs Iouinianum, & in comm. super 20. caput Matth. Euseb. Cæsar. lib. 5. hist. Eccles. c. 24. Niceph. lib. 1. cap. 35. & lib. 2. cap. 42. D. August. tract. 124. in Ioan. Epiphan. hæresi 79. D. Isidor. lib. de vita, & obitu Sanctorum, cap. 74. Theophyl. & Beda Ioan. vltimo, Euthym. in Matth. cap. 43. Prætereà in concilio Ephesino iubetur adorari reliquię Martyrum, maximè verò Ioannis Theologi: earundemque reliquiarum mentionem facit Cœlestinus Papa in epist. ad synodum Ephesinam. Idemq; non obscurè significauit D. Chrysost. hom. 26. in epist. ad Hebr. & hom. 2. in Ioan. referuntque D. Thom. in cap. 21. Ioan. & in 4. sentent. d. 43. q. 3. ad 2. & Abul. q. 79. in 20. caput Matth. Prætereà eius sepulchri meminerunt Euseb. lib. 3. hist. Eccles. cap. 33. D. Hieron. de scriptor. Eccles. in Ioanne, D. Chrys. hom. 26. in epist. ad Hebr. Socrates lib. 6. c. 10. Sozom. lib. 8. c. 6. Palladinus in Dialog. Metaphr. in vita Ioannis. Quanquàm verò Ioannem obijsse, & statim resurrexisse, atque adeò tàm animo, quàm corpore beatũ in cœlo esse existimauit Niceph. locis citatis, & Petrus Damianus serm. 2. de excellentia Beati Ioannis Euangelistæ, & D. Thom. in caput 21. Ioannis, vbi opiniones de sepulchro eius commemorat; eamque opinionem referant, nec reijciant D. Ambros. serm. 20. in Psalm. 118. & D. Hieron. in serm. de assumptione: probabilius tamen nobis videtur eum nondùm resurrexisse, tantumq; eius animam in cœlo esse propter ea, quæ paulò ante de reliquiis eius diximus. Ex quo illud etiam colligim⁹ eum nequaquàm extremis mundi temporibus venturum: cum enim eius anima iam sit beata, nullo pacto est credibile iterùm ad mortale corpus, communemque cum hominibus conuersationem reuersuram: esset enim instar insoliti cuiusdam prodigij, quod non est temerè affirmandum: quam ob causam qui eum eo tempore venturum

Tertul. D. Hieron. Euseb. Cæs. Nicephorus. D. August. D. Epiphan. D. Isidorus. Theophyl. Beda. Euthymius. Concil. Ephes. Cœlest. Papa. D. Chrysost. D. Thom. Abulensis. Euseb. D. Hier. D. Chrys. Socrates. Sozomenus. Palladinus. Metaphrastes. Nicephorus. Petr. Dam. D. Thom. D. Amb. D. Hieron.

sen-

senserunt, consequenter affirmarunt, nondum diem suum obijsse; sed sicut Enoch, & Heliam viuum diuinitus reseruari: id quod etiam multò magis dicendum est iuxta illorum sententiam, qui eum in corpore glorioso iam resurrexisse putauerunt.

3 Refelluntur rationes primæ sententiæ. Nec verò testimonia Scripturæ citata nobis officiunt. Ad illud enim, quod dicitur Ioan. 21. *Sic eum volo manere, donec veniam*, dicimus variam esse eius loci lectionem. Etenim plerique legunt *Sic*, veluti D. August. tract. 124. in Ioan. D. Ambr. lib. 7. in Luc. & D. Bernardus serm. de natali Innocentium: alij *Si*, vt Cyrill. Alex. lib. 12. in Ioan. c. 66. D. Chrysost. hom. 87. & D. Hieron. lib. 1. contrà Iouinian. Alij vtrunque coniungunt, & legunt, *Si sic*, vt D. Ambros. in orat. funebri de obitu fratris. Vtcunque tamen sit, Cyrill. Alex. facilè se hoc nodo expedit: ait enim Christum nihil affirmasse, sed tantùm conditionali responsione curiosam Petri quæstionem compescere voluisse. Illud tamen magis dixerim, si legendum est, *Volo*, vt legunt D. Ambros. D. August. D. Bern. locis citatis, & Doctores communiter; non autem, *Velim*, vt legit Cyrill. Alex. propositionem videri potiùs absolutam, quàm conditionatam, atque adeò Christum Dominum aliquid affirmare voluisse, siue legendum sit, *sic*, siue, *si*. Tunc verò respondemus Christum loqui de suo aduentu non ad iudicium, sed ad puniendos Iudæos per Titum; itaque significare voluisse Ioannem non antè vrbis euersionem moriturum: quod ita contigit; obijt enim anno Domini 99. hoc est, post euersionem vrbis 75. siquidem ea accidit anno 42. post Domini passionē. Eodē sēsu dictū est cap. 2. huius operis Angelo Ephesi: *Sin minus venio tibi citò, & mouebo candelabrū tuū de loco suo, nisi pœnitētiā egeris*. Apoc. 2. 5. Vbi, *Venio tibi*, punitionem significat, vt eo loco diximus. Atque hæc responsio videtur nobis præ cæteris probabilior, quippe quæ sit modo loquendi Scripturę consentanea, & facilè omnem dirimat cōtrouersiam. Cum verò hic dicitur: *Oportet te iterum prophetare gentibus, & populis, & linguis, & Regibus multis*: illud tantùm significatur Ioannem ex insula Pathmos, vbi tunc erat, in Asiam reuersurum, ibique per se ipsum & toto orbe per Euangelium, quod conscripturus erat, multis gentibus, populis, linguis, ac Regibus fidei mysteria prædicaturum. Quod autem Christus dixit Ioannem calicem passionis bibiturum, D. Hieron. eo loco docet impletum fuisse, cum in feruentis olei dolium Domitiani iussu missus fuit: licet enim tunc temporis fuerit diuinitùs seruatus à morte; quia tamen sponte pro fide se morti obtulit, causaque illa sufficiens erat ad mortem ei inferendam, nisi miraculum intercederet, verè calicem passionis bibisse dicendus est. Denique non est opus, vt Ioānes pro lege gratię prædicanda tūc veniat, cum defuturi non sint quamplurimi, ijq; excellentes Sancti, & Heroes, qui eam sua prædicatione, & martyrio testari debent.

Marginalia: D. August. D. Ambros. D. Bernard. Cyrill. Alex. D. Chris. D. Hieron. D. Ambros. Cyril. Alex. D. Hieron.

CAPVT XI.

ET DATVS EST MIHI calamus similis virgę, & dictum est mihi: Surge, & metire templum Dei, & altare, & adorantes in eo: atrium autem, quod est intrá templum, eijce foràs, & ne metiaris illud, quoniam datum est Gentibus, & ciuitatem sanctam calcabunt mēsibus quadraginta duobus. Et dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta amicti saccis. Hi sunt duæ oliuę, & duo candelabra in conspectu Domini terræ stantęs. Et siquis voluerit eos nocere, ignis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum: & siquis voluerit eos lędere, sic oportet eum occidi. Hi habent potestatem claudendi cœlum, ne pluat diębus prophetiæ ipsorum: & potestatem habent super aquas conuertendi eas in sanguinem, & percutere terram omni plaga, quotiescunque voluerint. Et cum finierint testimonium suum, bestia, quę ascendit de abysso, faciet aduersùm eos bellum, & vincet illos, & occidit eòs. Et corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnę, quæ vocatur spiritualiter Sodoma, & Aegyptus, vbi & Dominus eorum crucifixus est. Et videbunt de tribubus, & populis, & linguis, & Gentibus corpora eorum per tres dies, & dimidium: & corpora eorum non sinent poni in monumentis. Et inhabitantes terram gaudebunt super illos, & iucundabuntur: & munera mittent inuicem, quoniam hi duo Prophetæ cruciauerunt eos, qui habitabant super terram. Et post dies tres, & dimidium, spiritus vitę à Deo intrauit in eos. Et steterunt super pedes suos, & timor magnus cecidit super eos, qui viderunt eos. Et audierunt vocem magnam de cœlo, dicentem eis: Ascendite huc. Et ascenderunt in cœlum in nube, & viderunt illos inimici eorum. Et in illa hora factus est terręmotus magnus, & decima pars ciuita-

tis cecidit:& occisa sunt in terręmotu nomina hominum septem millia, & reliqui in timorem sunt missi,& dederunt gloriam Deo cœli. Væ secundum abijt: & ecce vę tertium veniet citò. Et septimus Angelus tuba cecinit,& factę sunt voces magnę in cœlo dicentes: Factum est regnum huius mundi Domini nostri, & CHRISTI eius, & regnabit in secula seculorum: Amen. Et viginti quatuor seniores, qui in conspectu Dei sedent in sedibus suis, ceciderunt in facies suas,& adorauerunt Deum, dicentes: Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, qui es, & qui eras,& qui venturus es: quia accepisti virtutem tuam magnam, & regnasti. Et iratę sunt gentes, & aduenit ira tua, & tempus mortuorum iudicari, & reddere mercedem seruis tuis Prophetis, & sanctis, & timentibus nomen tuum pusillis, & magnis,& exterminandi eos, qui corruperunt terram. Et apertum est templum Dei in cœlo, & visa est arca testamenti in templo eius, & facta sunt fulgura,& voces, & terręmotus,& grando magna.

ARGVMENTVM.

CAPVT HOC VNDECIMVM ADHVC *sexti Angeli visionẽ persequitur, eaq; absoluta septimi visionem cõprehendit. Multa in eo cõmemorantur, quæ tempore Antichristi debent contingere: potissimùm verò Enoch, & Heliæ prædicatio, martyrium, & resurrectio.*

COMMENTARIUM QUINTUM EXEGETICUM.

De tertia visione Ioannis.

Visio huius capitis imaginaria describitur.

SECTIO PRIMA.

PRIMVM datus fuit Ioanni calamus similis virgæ, idest, mensura quædã sex cubitorum, & palmi, vt posteà dicemus. Secundò. Iubetur eiusmodi calamo metiri templum Dei, & altare, & adorantes in eo. Proculdubiò intelligendũ est altare holocausti, quod simpliciter altare appellari consueuit, eratq; in atrio Sacerdotum: quo fit, vt per templum intelligi debeant duæ illæ templi partes videlicet Sancta sanctorum, & Sancta: hæc enim magis propriè templum dicebantur: per altare autem holocausti accipiẽdum sit atriũ interius, siue Sacerdotum, vbi erat eiusmodi altare; vndè & adorantes in eo, quos etiam metiri præcipitur, ipsi Sacerdotes sunt, & Leuitæ, quibus solis patebat aditus in eiusmodi atrium. Cum verò subditur: *Atrium autem, quod est foris templum, eiice foràs, & ne metiaris illud*, atrium exterius, quod laicis patebat, est accipiendum: quod extrà templum esse dicitur, quià cum laicorũ esset, iam templi nòmine non censebatur. Atque hęc omnia ad Ecclesiã ex similitudine templi Salomonis referenda sunt, non ad ipsum Salomonis templum, quod iam tempore huius visionis à Tito fuerat incensum. Tertiò. Dicitur atrium hoc exterius datum Gentibus, & ciuitas sancta ad conculcandum mensibus quadraginta duobus, idest, tribus annis cũ dimidio. Quartò. Promittit Dominus daturum se spiritum duobus testibus suis, vt prophetent diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis, idest, circiter tribus annis cum dimidio, viginti scilicet diebus minùs: etenim tres anni cum dimidio continent dies mille ducentos octoginta. Deindè hos duos testes appellat duas oliuas, & duo candelabra in conspectu Domini: *Et si quis*, inquit, *voluerit eis nocere, exiet ignis de ore eorum, & inimicos eorum deuorabit. Hi habent potestatem claudendi cælum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: & potestatem conuertendi aquas in sanguinem, & percutiendi terram omni plaga, quotiescunque voluerint.* Quintò. Cum testimonium suum absoluerint; *Bestia, quæ ascendit de abysso, mouebit aduersùs eos bellum, eosq; superabit, & occidet: & corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma, & Ægyptus, vbi Dominus eorum crucifixus est.* Iacebunt autem inhumata per tres dies cũ dimidio, ex quo habitatores terræ maximam capient animo lætitiam, & gratulationis causa inuicem sibi mittent munera, eo quòd duo illi Prophetæ maximè eos cruciauerint. Sextò. Post tres dies cũ dimidio prædicti duo Prophetæ resurrexerunt summa inimicorum suorum trepidatione, & audita de cœlo voce, quæ eos iussit in cælum ascendere, ascenderunt in nube inimicis eorum spectantibus: eademquè hora factus est terræmotus magnus, quo decima pars ciuitatis corruit, & occisa sunt septem hominũ millia; reliqui verò timore perculsi dederunt gloriam Deo: atque hic cõcludit Ioãnes visionẽ

Altare Holocausti appellatur simpliciter altare.

Impiorum lætitia de nece iustorum.

sexti Angeli. Tunc de septimo addit septimum Angelum tuba cecinisse, factasq; fuisse voces magnas in cælo dicẽtes. *Factum est regnum huius mundi Domini nostri, & Christi eius, & regnabit in secula seculorum. Amen.* Deinde viginti quatuor seniores cecidisse in facies suas, adorassequè Deum dicentes: *Gratias tibi agimus Deus omnipotens, qui es, & qui eras, & qui venturus es: quià accepisti virtutem tuam magnam, & regnasti.* Denique apertum fuisse tẽplum Dei in cęlo, & visam fuisse arcam testamenti, factaq; fuisse fulgura, & voces, & terræmotum, & grandinem magnam. Hæc generatim de Ioannis visione; nunc vberiùs singula in literali sensu expendenda.

Cur datus sit Ioanni calamus similis virgæ ad metiendum templum Dei, altare, et adorãtes in eo?

SECTIO II.

1 HOC CAPITE, vti diximus, incipit iam Ioãnes de extremis mundi temporibus, & persecutione Antichristi vaticinari. Primumq; iubetur calamo metiri templum Dei, quod non de Salomonis tẽplo, vtporè iam euerso per Titum, sed de Ecclesia, quam illud figurauit, accipiendum esse superiùs monuimus.
Calamus hic, quid. Primò igitur sciendum est hunc calamum mensuram esse, nõ scribendi instrumẽtum, vt communiter interpretes falsò putauerunt: quod quidem manifestius est, quàm vt ostendi debeat, cum Ioannes iubeatur eiusmodi calamo nõ scribere, sed metiri templum Dei: quarè haud dubiè genus mensuræ est. Puto autem eiusdem fuisse mensuræ, atque illum calamum, de quo agitur Ezech.
Cuius mensuræ fuerit hic calamus. 40. qui dicitur fuisse sex cubitorum, & palmi, palmi, inquam, idest, quatuor digitorum, vt eo loco interpretatur D.
D. Hieron. Ezech. 40. 3. Hieronym. *Ecce vir, cuius erat species quasi species æris, & funiculus lineus in manu eius, & calamus mensuræ in manu eius.* Pro cuius rei maiori expositione est aduertendũ apud Hebræos fuisse mensuram quandam appellatam *Tophat*, quæ continebat palmum sumptum non secundùm quantitatem manus extensæ ab extremitate pollicis vsque ad minimi digiti summitatem, sed secundùm quantitatẽ quatuor digitorum secundùm latitudinem; quam ob causam sumebatur pro breui, & exigua quantitate, veluti Psal. Ps. 38. 6o.
38. *Mensurabiles posuisti dies meos*, Hebraicè *palmares*, idest, breuissimos, quod ad breuitatem vitæ exprimendam maximè pertinet. Rursùs notandum est ex Lyrano in comment. super quadragesimũ cap. Ezech. duplicem fuisse apud Hebræos cubitum, vnum legalem, siue Sanctuarij, alterum communem, & vulgarem: legalemquè fuisse maiorem, imò omnia pondera, & mẽsuras Sanctuarij, quæ nimirùm inseruiebant ponderandis, & mensurandis rebus sacris, maiores fuisse illis, quarum vsus erat in reb⁹ communibus, & profanis. Itaque cubitus legalis cõtinebat sex tephaim, siue palmos, vt auctor est Moyses Gerũdensis super sextũ caput Genes. cubitus autem cõmunis quinque tantùm palmos, quanta videlicet est vniuscuiusque hominis mensura à cubito vsque ad extremos digitos: quo fit, vt cõmunis cubitus non esset certus, & status, cum nõ eadem sit omnium hominũ mensura.

Duplex cubitus apud Hebræos legalis, & vulgaris. Lyranus.

Moys. Gerũd.

Aduerte etiam cubitum Sanctuarij longè diuersum fuisse à cubito Geometrico: quippe cum Geometricus cubitus contineat sex cubitos communes, vt affirmat D. Augustinus lib. 15. de ciuitate cap. 27. cuiusmodi cubitos fuisse eos, de quibus loquitur sacra Scriptura Genes. 6. cum ait arcam Noë habuisse trecentos cubitos longitudinis, quinquaginta latitudinis, & triginta altitudinis, docent Origines homil. 2. in Genes. quem citat, & sequitur D. Aug. loco proximè citato, Beda in commẽt. super Genes. Rupert. lib. 4. in Genes. cap. 18. Abul. quæst. 16. in Genes. Glos. interlin. in caput 6 Genes. & Georgius Venet. tomo 1. problematum in sacrã Scripturam sect. 2. probl. 82. & in Har- 2

Cubitus legalis a Geometrico quã diuersus.

D. August.

Gen. 6.

Orig. D. August. Beda. Rupert. Abulens. Glos. interl. Georg. Venet.

inopia cant. 1. ton. 6. cap. 3. Ex dictis est perspicuum cubitum Sanctuarij cõtinuisse cubitum, siue vlnam communem, & prætereà vnum palmum, siquidem erat mensuræ sex palmorum: id quod probat Lyranus loco citato ex cap. 43. Ezech. vbi ita legimus. *Istæ autẽ mensuræ altaris in cubito verissimo, qui habebat cubitum, & palmum.* Quo loco cubitũ verissimũ appellat cubitũ Sãctuarij, eũq; dicit habere cubitum, nimirùm communem, & palmum, hoc est, sex palmos, cum communis cubitus quinque tantùm palmos contineret. Igitur si calamus hic datus Ioanni eiusdem erat mensuræ, vt videtur verisimile, cum illo, qui datus fuit Ezechieli, fuit mensura continens sex cubitos, & palmum. Obiter hic illud est obseruandum non sine mysterio mensuras rerum sacrarum fuisse maiores communibus, vt intelligamus largiores, & liberaliores nos esse oportere in metiendis Diuinis, & æternis, quàm humanis, & temporalibus: itàque largiùs metienda esse ea, quæ Deo, quàm quæ mundo offerũtur.

Cubitus legalis sex palmos continebat. — *Lyran.* — *Ezech. 43. 13.* — *Largius Deo, quàm mundo offerendum.*

3 Secundò est obseruandum duplicẽ mensuram adhibitam esse à Deo ad Ecclesiam metiendam, calamum videlicet mensuræ tum hoc loco, tum Ezech. 40. & prætereà funiculum eodem capite Ezech. pro quo Septuag. transtulerunt, *Funiculum cœmentariorum*, seu *ædificatorum*; eiusdemq; fit mentio Zachar. 2. vbi apparuit Prophetæ vir habens in manu funiculum mensorum ad metiendam Hierusalem, vt videret quanta esset latitudo eius, & quanta lõgitudo: quem locum ad Ecclesiã pertinere docent omnes ferè interpretes. Ratio verò huius duplicis mensuræ ea est, quià in qualibet fabrica multa sunt, quæ solidam mẽsuram desiderant, cuiusmodi est calamus, siue virga: alia, quæ flexibilem, vt angulorum flexiones, cuiusmodi est funiculus. Et quoniàm multa alia etiam sunt, quæ mensurari non possunt, sed tantùm ponderari; idcircò prçter calamum, & funiculum trutinæ, & statera adhibentur ad Ecclesię supellectilia diiudicanda: quam ob causam dicitur 4. Reg. 21. *Extendam super Hierusalem funiculũ Samariæ, & pondus domus Achab*, seu vt legit D. Chrysost. homil. in Psal. 95. *Extendam in Hierusalem mensuram Samariæ, & trutinas domus Ephraim.* Tertiò est aduertendum nõ datum esse Ioãni simpliciter calamum, sed calamum similẽ virgæ ob ea, quę paulò post de punitione dicenda sunt: quanquàm Nicol. Zeger. in suis annotationibus super Apocalyp. velit eiusmodi calamũ dici similem virgæ, idest, sceptro regali, cuius etiam ratio à nobis perstringenda est.

Ezech. 40. — *Septuag.* — *Zachar. 2.* — *Duplex mẽsura ad Ecclesiã metiẽdã quçe sint data.* — *4. Reg. 21. 13* — *D. Chrys.* — *Zegerus.*

His igitur animaduersis nihil aliud est præcipi Ioanni, vt templum metiatur, nisi vt videat, quæ, & quanta sint Ecclesiæ, hoc est, fidelium siue merita, siue demerita, vt pro eorum magnitudine Deus hæc quidem puniat, illa remuneret: ostendatque se iustissimum esse, nihilq; siue in puniendo, siue in remunerando per iniustitiam, & iniquitatem facere: atque hęc sit in hunc locũ prima obseruatio. Secunda est calamũ hũc fuisse sex cubitorum legalium (qui longiores sunt communibus) & prętereà palmi, qui palmus, vt plerię; volũt, non erat de ratione mensuræ, sed ad tenendum manu calamum; vt videlicet Ioannes calamum apprehendens vnũ eius palmum clauderet manu, & reliqua parte, idest, sex cubitis mẽsuraret: verùm siue solis sex cubitis, siue integro calamo mensurauerit, vt communiter fieri solet, illud colligimus voluisse Deum, vt Ioannes sacris, idest, maioribus mensuris, quàm sint communes, in Ecclesię dimẽsionibus vteretur, quò intelligeremus non debere nos esse in Dei cultu paruis, & communibus mensuris contentos, sed maiores in eo genere rerum mensuras à nobis esse exigendas, expostulandumque, cur maiori conatu, & alacritate Dæmoni, quàm Deo seruierimus: imò cur plures Dæmoni, quã Deo seruiãt. De qua iniqua cõditione cõqueritur Dñs Mich. 7. *Væ mihi, quià factus sum, sicut qui colligit in autũno racemos vindemiæ*, seu (vt Septuaginta transtulerunt) *Væ mihi, quià factus sum, sicut qui congregat stipulam in messe. Non est botrus ad comedendum: præcoquas ficus desiderauit anima mea. Perijt Sãctus de terra, & rectꝰ in* 4

In puniendo, & remunerando iustissimus Deus. — *In Dei cultu maioribus mẽsuris vtendũ.* — *Mich. 7. 1.* — *Septuag.* — *Quod plures Dæmoni, quã sibi seruiant, conqueritur Deus.*

homi-

hominibus non est. Vbi cernis conqueri Deum, quòd Ecclesiam Dæmon quasi vineam vindemiet, omnemque fructũ colligat, & sibi tantùm supersint paucissimi racemi, qui per incuriam solẽt vindemiatorem fugere: & iuxta translationem Septuag. quòd Dæmon triticum colligat, sibique solæ stipulæ, & paleæ relinquantur.

5 Calamus cur virgæ dicitur similis. Psal. 44. 7.

Tertia obseruatio est dici calamũ similem virgæ, primùm propter iustitiæ Diuinæ æquitatẽ, & rectitudinẽ iuxtà illud Ps. 44. *Virga æquitatis*, siue *directionis virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem*, siue, vt reddidit Paraphr. Chaldaicus: *Regnum rectum sceptrum regni tui.* Quo eodem sensu exponendum est illud Ps. 2. *Reges eos in virga ferrea*, idest, inflexibili. Deindè ipsa mensura est instar virgæ, vt timeamus Deum iudicem, vt potẽ paratum statim virga cœdere, quẽ nocentem in mensurando repererit: itaq; vel in ipso iudicio ante sententiam timendus est Deus, cum ipsa mensura, siue iudicium iam speciem virgæ gerat, & supplicium minetur. Nec mirũ, cùm ipsummet peccatum quandò suscipitur, iam tunc dicatur germinare virgas, quibus peccator verberetur, vt eleganter habes expressum Ezech. 7. *Scietis, quià ego sum Dñs percutiẽs. Ecce dies, ecce venit, floruit virga, germinauit superbia.* Quẽ locum D. Hieron. hoc sensu interpretatur: *Floruit virga, quæ multo vobis tempore minabatur, & de flore fructum plagarum parturit: superbia vestra germinabit, quod merebamini.* Itaque iuxtà D. Hieron. expositionem peccata Hebrææ gentis florere fecerũt virgam Diuinæ iustitiæ, & fructum plagarum parturire, vt indiceretur Diuinam iustitiam peccatis quasi aquis irrigari, vt floreat in virgas, & fructum plagarum, ac verberum producat. Significatur etiam ipsam met superbiã Hebræorum germinasse virgas, quibus à Deo verberarentur.

Paraph. Cald. Psal. 2. 9. Timẽdus Deus etiam antè sententiam. Ezech. 7. 9. D. Hieron. Iustitia Diuina peccatis quasi aquis pullulat, & irrigatur.

6 Ad Deum vt mundi Principem pertinet homines iudicare.

Quarta obseruatio iuxtà sententiã Nicol. Zegeri paulò suprà commemoratã. Calamus mensura erat similis virgæ, idest, sceptro regali, quoniam ad Deum tanquàm Principem, ac Regem huius vniuersitatis pertinet homines metiri, hoc est, iudicare, & pro ratione meritorum vel præmiis, vel suppliciis afficere: id quod disertis verbis habes expressum in ipso libri Gen. vestibulo, cùm dicitur: *In principio creauit Deus cælum, & terram.* Vbi pro eo, quod nos habemus, *Deus*, est Hebraicè *Elohim*, idest, *indices* cur enim Deus, cum se orbis effectorem denuntiat, iudicem appellat aut quam habet creatio cum iudicio cognationem, siquidem mundi fabrica à Dei omnipotentia potiùs, quam à iustitia profecta est? Duplicem affert Card. Caiet. responsionem: vna est ideircò adhibitam esse vocem *Elohim*, idest, iudices in mundi creatione, quoniã Deus in condendis creaturis quandam distributiuæ iustitiæ rationem seruarit, suos cuique gradus, ordinem, & locum iuxtà singularum naturã tribuendo; quẽadmodùm eleganter Tertull. lib. 2. aduersùs Marcionem cap. 12. explicauit his verbis. *A primordio*, inquit, *creator tàm bonus, quàm & iustus: bonitas eius operata est mundum; iustitia modulata est.* Vbi cernis ex Tertulliani sententia Diuinam iustitiã orbem veluti citharam cõcinnasse, creaturasque omnes tanquàm fides aptissimas suis quasque locis disposuisse quodam veluti iustitiæ iure, (proptereà enim hoc ad iustitiam, non ad bonitatem, aut potentiam retulit) quod naturæ singularum exposcebant, vt suauissimus ex omnibus concentus, qui Dei tum potentiam, tum sapientiam sonaret, mirificè redderetur: id quod magis adhuc exponens subiunxit: *Iustitiæ opus est, quòd inter lucem, & tenebras, inter diem, & noctem, inter cælum, & terram separatio pronunciata est, ita vt bonitas cõcepit omnia, iustitia distinxit situs, habitus elementorum, motus, status ortus, occasus singulorum iudicia sunt creatoris.* Hæc ille. Altera Caiet. responsio, quæ ad nostrum facit institutũ, ea est voluisse Deum, vt existimaremus ad ipsum iure creationis iudicium mũdi pertinere, vt ipse idem, qui orbem condidit, eo ipso, quòd condidit, eundem iudicaturus crederetur: atque ad id significandum hoc loco suo ipsius regali sceptro tanquàm calamo mensuræ vsum se esse demonstrauit, cum

Gen. 1. 1. Caietanus. In mundi fabrica iustitiæ rationem seruauit Deus. Tertull. Iudicium mũdi creationis iure ad Deum pertinet.

Ioan-

Ioanni mensuram sceptro regali similem dedit.

7 Quinta annotatio. Non solùm funiculo, sed etiam calamo in Ecclesia mensuranda vtitur, quià non solùm obliquitatem fabricę, cui metiendæ inseruit funiculus, idest, prauas, & intortas actiones; sed etiam ipsam ędificij recti tudinem, cui cognoscendę calamus adhibetur, idest, ipsa etiam bona opera dijudicat, & examinat iuxtà illud Psal. 74. *Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo*: & meritò, quoniam verissimum est illud, quod pronunciauit Esai. cap. 64. *Quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ*. Nec verò his duobus mensurarum generibus contentus stateras etiam, ac trutinas adhibet, vti diximus, ad examinanda videlicet subtilissima, ac minutissima quædam humanarum actionum pondera, quibus neque calamus, neque funiculus inseruiunt, adhibitis ad eam rem granorum, & scrupulorũ momentis, quibus in suis stateris curiosi aurifices vti solẽt: quam exactam põderandi rationem Deus seruasse describitur Prou. 16. *Omnes viæ hominis patẽt oculis eius: spirituum ponderator est Dominus*: quid enim spiritu aut leuius, aut subtilius? Cum igitur spiritus ipsos, hoc est, intimas, & subtilissimas cogitationes, & intentiones animorum Deus ponderare dicitur, exactissima sanè, & subtilissima iudicij eius statera indicatur, in qua, vel ipsi leuissimi spiritus quid ponderent, intelligitur. Sic Regis Balthasaris non externa tantùm facta, sed intimas etiam cogitationes, arcanamque mentis elationem Dominum ponderasse disertis verbis significatum est Dan. 5. cum dicitur: *Thecel*, idest, (interpretante Daniele) *appensus es in statera, & inuentus es minùs habens*. Huius rei figuram habes Leu. 27. *Omnis æstimatio siclo Sanctuarij ponderabitur*: nam ad pondus sicli Sanctuarij in statera exigebatur pretium rerum, quæ Deo offerebantur, indicaturque Deũ ad pondus Sanctuarij, idest, ad strictissimũ quoddã examen reuocare, & exigere vniuersas hominũ actiones.

Non praua solùm, sed bona etiã opera dijudicat Deus.

Psal. 74. 3.

Esai. 64. 6.

Dei iudicium strictissimum.

Prou. 16. 2.

Dan. 5. 27.

Leu. 27. 25.

8 Sexta, & postrema obseruatio. Mensuratur templum, & altare, & adorantes in eo. Primo quidem aspectu apparet hoc loco Sacerdotes, & Leuitas, quibus solis in templum, & interius atriũ, vbi erat altare holocausti, aditus patebat, intelligendos esse, eosque potissimùm iudicandos, quippe quos maximè deceat probitatẽ colere, & virtutis facẽ alijs præferre. Vñ Ezech. 9. sex illi viri, qui Prophetæ apparuerũt, habentes vasa interfectionis in manu sua, missiq; erãt ad peccata vrbis vindicãda, steterũt iuxtà altare æneũ, i. altare holocausti, de quo etiã hic est sermo, dictũq; est illis: *A Sanctuario meo incipite*. Verùm generaliùs puto accipiendam hanc templi, & altaris mensuram, intelligendosque esse omnes in vniuersum fideles, quippe qui propriè templi, & altaris nomine censeantur iuxtà illud Pauli 1. Cor. 3. *Nescitis, quid templum Dei estis?* Cũ verò subiungitur: *Eos autem, qui foris templum sunt, ejce foràs, & ne metiaris illos*, omnes Hæretici, & Schismatici, Iudæi, infidelesque significantur: hi enim extrà templum, hoc est, extrà Ecclesiam sũt. Dicitur autem hoc atrium datum Gentibus, quoniam omnes eiusmodi Antichristum, eiusque sectatoribus adiungentur: qui meritò Gentes appellantur, quoniam omnes sectatores Antichristi non verum Deum, sed ipsum solùm Antichristum adorabunt. Itaque hos omnes Deus metiri, idest, iudicare prohibet, quoniam iuxtà Christi Domini sententiam Ioan. 3. *Qui non credit, iam iudicatus est*. Vndè Leu. 27. dr: *Omnium decimarũ bouis, & ouis, & capræ, quæ sub pastoris virga transeunt, quicquid decimum venerit, sanctificabitur Domino*. Quo loco obserua non sine mysterio dictum esse: *Quæ sub pastoris virga transeunt*, ducta similitudine à pastoribus, qui virga solent pecus numerare: qua similitudine duo significantur. Vnum est Deum gregem fidelium solere virga numerare; quoniàm quos diligit, castigat, & non recipit in æterna illa, ac semper virentia beatitudinis pascua, nisi quos hic virga numerauerit, idest, laboribus, & tentationibus exercuerit. Alterum est, quod annotauit Glossa, & ad rem præsentem pertinet, non placere Deo decimas pe-

Ecclesiastici viri potissimũ iudicandi.

Ezech. 9. 6.

1. Cor. 3. 16.

Foris templũ qui sint.

Infideles cur non metiantur a Ioanne.

Ioan. 3. 18.

Leu. 27. 32.

Amat, & recipit, quos castigat Deus.

Glossa.

corum

cortm,nisi sint eorum,quę sub pastoris virga transeunt, idest, Christi crucem, & fidem amplectuntur: quamobrē Gētiles omnes,& Iudæos, & in vniuersum omnes infideles metiri prohibetur Ioānes, siquidem cum fidem non habeant, & idcircò iudicati iam sint, non erat, cur in ijs mensurandis immoraretur.

De numero, situ, & ordine atriorum templi Salomonis.

SECTIO III.

1 NON POSSVNT rectè intelligi ea, quę Ioannes differit de mensura tēpli, & altaris co vel maximè, quòd adijciat præceptum sibi fuisse, ne atrium, quod foris est, metiretur, nisi perspecta omninò sint atriorum Salomonis templi, ad quod hic alluditur, numerus, situs, ac dispositio. Quod igitur ad numerum pertinet, plura in templo Salomonis fuisse atria dubitari non potest, cum dicat Regius vates Psalm. 133. *Qui statis in domo Domini, in atrijs domus Dei nostri:* & legamus 4. Reg. 21. de Manasse, quòd extruxerit altaria vniuersę militiæ cæli in duobus atriis templi Domini. Verùm quot ea fuerint, non est in sacris literis expressum: communis tamen Doctorum opinio, & vera est quatuor fuisse atria in Salomonis templo: ità sentiunt Beda libro de templo Salomonis cap. 16. Casiod. in Pandectis ab eodem Beda citatus, Magist. hist. Schol. 3. lib. Reg. c. 14. & sequentibus, Lyran. Hugo Cardin. & Dionys. Carthusian. in comment. super 6. caput tertij libri Regū, Abul. lib. 3. Reg. cap. 6. q. 20. & 21. Arias Mont in tractatu suo de templi fabrica, Genebrard⁹ lib. 1. suæ Chronographiæ. & alij communiter, à quibus immeritò recedit Ribera lib. 1. de fabrica templi cap. 16. duo tantùm agnoscens atria in Salomonis templo, tametsi plura in templo Herodis, quod confundi à citatis auctoribus cum Salomonis templo non benè existimauit, vt ex ijs, quæ inferiùs dicemus, fiet perspicuum, cum singula atria numerabimus.

Psal. 133. 1.
4. Reg. 21.
Quot atria fuerint in Salomonis templo.
Beda.
Casio.
Magister.
Lyran.
Hugo Card.
Carthusianus.
Abulensis.
Arias Mont.
Genebrad.
Ribera reijcitur.

2 Illud etiam verti solet in controuersiam, num atria templum vndiq; ex omni parte cinxerint: & quidem primo aspectu videbitur plerisq; vt visum est auctori citato, non cinxisse ea ex omni parte templum, sed tantùm ex parte Orientali, vbi erat templi ostium, propter verba illa Iosephi lib. 6. de bello Iudaico cap. 6. quæ sic habent. *Initio quidem vix templo, atque areæ sufficiebat iacens in summo planicies, quòd vndique præceps erat, atque decliuis: cum autem Rex Salomon, qui etiā templum ædificauerat, muro eius partem ab Oriente cinxisset, vna porticus aggeri est imposita, & manebat ex alijs partibus nudum.* Verùm non est, cur à communi sententia recedamus: fuisse enim templum ex omni parte cinctum atrijs ita, vt in medio atriorum quasi arx quædam emineret, docet Casiod. Beda, Magist. hist. Scholast. Lyranus, Abul. & alij locis citatis. Quanquàm Abulensis absque vllo fundamento excipit atrium Sacerdotum, quod solum existimat non circundedisse templum ex omni parte, sed fuisse plateam quandam magnam, & quadratam ad partem templi Orientalem, cuius hac in re opinio manifestè conuincitur, & nostra statuitur duobus illustrissimis Iosephi testimoniis. Nam libro 8. antiq. cap. 3. agens de atrio Sacerdotum sic ait. *Circundedit autem Salomon templum per ambitum vniuersum, quod propria quidem lingua Gison, Latinè verò maceria, seu cancellus nuncupatur, tribus cubitis erigens eius altitudinem, vt ab ingressu templi cæteros prohiberet, & solis Sacerdotibus hoc licere significaret.* Cernis hoc loco Iosephum agere de atrio Sacerdotum, disertèque tradere illud circundedisse templum per ambitum vniuersum? Idéq; mox affirmat de atrio exteriori: *Extrinsecùs,* inquit, *aliam ædificauit aulam quadrangulo schemate factam, erigēs maximas porticus, & portas excelsas, & amplas per quatuor mundi partes in eo constitutas, quarum singulæ ad vnum quemque ventum quatuor angulis attendebant. In hoc sacrarium omnes populi, quibus pur*

Iosephus.
Templum Salomonis ex omni parte atrijs cinctum.
Cassiodor.
Beda.
Mag. hist. sch.
Lyran.
Abulens.
Refellitur opinio Abulēs. & probatur sententia autoris ex Iosepho.

gatio, & obseruatio legitimorum intrant, introibant.

3 Ex quibus verbis illud manifestè concluditur atrium exterius circundedisse templum ex omni parte; siquidem aitilud quatuor habuisse portas singulas ad vnum quenque ventum: quod esse haud poterat, si templũ ex omnibus quatuor partibus non cingebat; sed tantùm, vt aduersarij volunt, templo adhærens tribus duntaxat lateribus constabat, vt mirum sit eos & Iosephi testimonia clarissima non vidisse, aut si viderunt, dissimulasse. Et quod magis est, illud alterum Iosephi testimonium, ex libro sexto de Bello Iudaico capite sexto citatum, quod pro sua afferunt sententia, perperam intellexisse. Etenim cum Iosephus ait templum ex alijs partibus, præterquam ex Orientali fuisse nudum, non vult templum non fuisse cinctum atrijs ex omni parte, sed illud tantùm significat, non habuisse porticus sibi adhærentes, nisi tantùm ex parte Orientali, in qua habebat porticum pulcherrimam, atque adeò tẽpli parietes ex alijs lateribus nudos eo ornatu extitisse: id quod tam clarè sonant verba Iosephi, vt interprete non indigeant. *Vna*, inquit, *porticus aggeri est imposita, & manebat ex alijs partibus nudum.* Quod verò ait Salomonem cinxisse partem templi ab Oriente; non euincit reliquas etiam non cinxisse; quia enim Iosephus eo loco de Orietali parte ad porticum illius describendam loquebatur, eius tantùm partis meminit; nec tamen negauit, vt patet, reliquas etiam quadrato schemate fuisse atrijs circumseptas: alioqui secum ipse manifestè pugnasset, vt ex allatis pro nostra sententia testimonijs est exploratum. Ambiebant igitur atria ex omni parte templum, ita tamen, vt non esset omninò in medio atriorum, sed propinquius lateribus Occidentalibus, vt maior planicies in Oriẽtalibus, quæ præcipuè sui erant, relinqueretur.

Atrium exterius circundabat templũ ex omni parte.

Templum nõ erat omnino in medio atriorum.

4 Iuxtà hæc primum atrium erat atriũ Sacerdotum, area videlicet, siue platea aperto cœlo, muris conclusa, quadrato schemate, templum vndequaque ambiens per decliuitatem montis: quod atrium appellatur interius, quia erat tẽplo propinquius, & reliquis atrijs cingebatur. Eius fit mentio 3. Regum 6. *Ædificauit atrium interius tribus ordinibus lapidum politorum:* de quo atrio hæc accipe. Primò continebat area huius atrij, vt vult Arias Montanus, cubitos cẽtum, & quinquaginta lõgitudinis ab Ortu versus Occasum, totidemquè latitudinis ea parte, qua Ortum respiciebat. Etenim latius fuit spatium, & latitudo atriorum omniũ ab Ortu, quàm ab Occasu, latioraq; latera Orientalia, quàm Occidentalia, vt vniuersa fabrica speciem referret leonis, qui pectore latior est, quàm tergo. Quam ob causam aiunt Rabbini Hebræorum fuisse toti operi inditum nomen ARIEL, quod interpretatur LEONEM FORTIS, siue LEONEM DEI; quià eo loco Deus se leonem, idest, potentissimum demonstrabat, vt populus intelligeret maxima cũ fiducia templum orationis causa frequentandum: vndè nimirùm Deus aduersùs ipsius hostes, & persecutores, siue homines essent, siue Dæmones, tanquàm leo quidam terribilis pro eis in campum pugnaturus prodiret: id quod disertis verbis traditum est ab Esaia capite trigesimo primo. *Quomodò si rugiat leo, & catulus leonis super prædam suam, cum occurrerit ei multitudo pastorum, à voce eorum non formidabit, & à multitudine eorum non pauebit: sic descendet Dominus exercituum, vt prælietur super montem Sion, & super collem eius.* Vbi obiter collige, quanta fiducia debeamus templa orationis causa frequentare. Scio Ezech. 43. sumi ARIEL pro superiori parte altaris, eo quòd carnes, quæ ibi cremãdæ imponebantur, instar leonis consumeret, ac deuoraret, sed eodem ferè res pertinet.

Atrium Sacerdotum describitur.

3. Reg. 6. 36.

Arias Mont.

Longitudo, & latitudo illi.*

Rabbini.

Templi fabricã leonis speciẽ referebat.

Esai. 31. 4.

Templa quanta fiducia frequentare debemus.

Ezech. 43.

5 Secundò. Pauimentũ huius atrij erat ex marmore pulcherrimo diuersis imaginibus decoratũ, vt ait Abul. & quidem in marmore admonebantur Sacerdotes solidę, ac veluti marmoreę puritatis, ad quã deberẽt aspirare, in imaginũ autem varietate de pulcherrimis virtutum formis, quas in se deberẽt exprimere. Tertiò. Murus atrij erigebat se trib* cubitis in altitudinẽ, vt auctor est Iosephus lib.

Atrij interioris pauimentũ quale.

Sacerdotum puritas.

Muri altitud. & elegantia. Iosephus.

8. antiq. cap. 3. De eo etiam dicitur 3. Reg. 6. *Ædificauit atrium interius tribus ordinibus lapidum politorum, & vno ordine lignorum cedri:* quos lapidum ordines sic exponunt Lyranus & Abul. vt primus cubitus esset ex lapidibus certi coloris; secundus ex lapidibus alterius coloris; tertius que similiter, vt ipsa lapidum varietas pulchritudinem operi adderet. Quod verò subiungitur de ordine lignorum cedri, Abulensis, & alij sic accipiunt fuisse murũ à parte interiori vestitum, & coopertum lignis cedrinis: sed planè textui aduersantur, qui præter tres illos ordines lapidum, quartum ponit ordinem lignorũ cedri: quarè probabilius est, quod alij asserunt, suprà tertium lapidum ordinem fuisse ligna cedrina, ita vt paries lignis cedrinis finiretur ad speciem, & ornatum muri, ita tamen, vt ex his quatuor ordinibus illa trium cubitorum altitudo, quam tradit Iosephus, resultaret. Quo fit, vt singuli ordines lapidum minùs haberẽt, quàm singulos cubitos altitudinis, cuius contrariũ Abulensis asseruit; quia hunc lignorum ordinem non suprà ipsum murum putauit esse collocandum. Quod ad mysterium attinet, Beda vult his tribus lapidum ordinibus adumbratas fuisse tres illas virtutes eximias fidem, spem, & charitatem; in ordine autem lignorum cedri bonam operationem, quæ cedrina esse debet, idest, sine corruptione simulationis, & hypocrisis exhibeni. Etenim sine hoc ornatu cedrino superposito, hoc est, sine bonis operibus tres reliqui lapidum ordines, hoc est, fides, spes, charitas constare, & permanere non possunt.

3.Reg.6. 36.

Lyran. Abulens.

Muri paries finiebatur lignis cedrinis.

Beda.

Tres lapidum ordines quas virtutes adumbrarent ex Beda.

6 Quartò. Erãt in muro quatuor portæ ad quatuor mundi plagas constitutæ, omniumque celeberrima Orientalis, quæ per antonomasiam porta templi dicebatur, ad eamque poterant accedere laici, & fœminę ferẽtes oblationes suas, & animalia ad sacrificium, vt ea darẽt Sacerdotibus. Quintò. In hoc atrio erat altare æneum, siue holocausti, & mare æneum suprà duodecim boues æneos collocatum, & luteres, de quibus agitur 3. Reg. 7. Multa etiã fuere cœnacula, & cubicula iuxtà murũ continuato opere extructa tum ad seruanda vasa, templique suppellectilia, tum ad Sacerdotum, Leuitarumque habitationem, vt colligitur ex 1. Paralip. cap. 28. Additque Abul. fuisse per gyrum sedilia, in quibus sedere possent Sacerdotes. Deniq; iuxtà doctrinam Hebræorum fuit in hoc atrio puteus cũ canali per montis subterraneo, in quem hostiarum sanguis cum aqua infusus ad torrentem vsque ferebatur. Sextò. Hoc atrium ingredi solis Sacerdotibus, ac Leuitis licebat, non tamen omnibus: excludebantur enim omnes illi, qui aliquam haberent maculam, vt habes Leuit. 21. velut si cœci essent, si claudi, si paruo, vel grandi, vel torto naso, si gibbosi, si herniosi, si lippi, si habentes albuginẽ in oculo, si iugem scabiem, si impetiginem in corpore. Hi enim omnes connumerantur capite illo Leu. citato, vt indicaretur Sacerdotẽ omni spirituali defectu cariturum, vt dignè Deo posset ministrare.

Porta Orientalis per antonomasiam porta templi.

Quę continebãtur in atrio interiori.

3.Reg.7.

1.Paral.28. Abulens.

Hoc atriũ qui ingrederentur, & excluderentur ab eo.

Leu.21.

7 Secundũ atriũ dicebatur exterius, & Israelis etiam nomine, cuius fit mentio 2. Paralip. 4. illis verbis. *Fecit etiam atriũ sacerdotum, & basilicam grandem, & ostia in basilica.* Quo loco per *Basilicam grandem* Beda, & alij intelligũt atrium exterius. Idem etiam atrium innuitur 3. Reg. 6. *Ædificauit atriũ interius:* cum enim fiat mẽtio atrij interioris, satis indicatur fuisse aliud quoddam atrium exterius. Primò, igitur hoc atrium erat amplissimum, coercens suo ambitu atrium Sacerdotum, vt sufficere posset tanto populo ter in anno templum inuisenti. Fuit etiam quadrato schemate ędificatum, vt affirmat disertis verbis Ioseph. lib. 8. antiq. c. 3. Nec verò quẽpiam mouere debent verba illa 3. Reg. 7. *Et atrium maius rotundum trium ordinũ de lapidibus sectis, & vnius ordinis de dolata cedro.* Etenim his verbis non est sermo de atrio templi, sed de atrio domus, quam Salomon extruxit filię Pharaonis, quam vxorem duxerat, vt interpretantur Lyranus, Caietan & alij. Quanquàm etsi de atrio magno tẽpli, i. exteriori sermo esset, nihil inde cõficeretur ad cõcludendũ ci⁹

Secundũ atriũ & exterius, & Israelis dicebatur.

2.Paral.4.9.

Beda.

3.Reg.6. 36.

Iosephus.

3.Reg.7.12.

Lyran. Caiet.

atrij rotunditatem: quoniam Hebraicè non est *rotundum*, sed *per circuitum*, vt vertit Sãctes Pagnin fuisse enim hoc atriũ quadratum dubitari non potest; cum affirmet Iosephus lib. 8. antiquit. cap. 3. fuisse quadrato schemate figuratum. Secundò. Quomodò hoc atrium fuerit effectum, his verbis explicat Iosephus loco citato. *Dici, inquit, non potest, ac vix etiam oculis credi, quàm mirandum fuerit illud exterius fanum: vallibus enim expletis tam profundis, vt ad prospectum oculi caligarent, & aggesta ad quadringentos cubitos terra Salomon eam verticem montis, in quo templum extructum est, æquauit: atque hoc modo factum est, vt area fani cum solo templi æquaretur.* Tertiò Pauimentum erat strarũ pulcherrimo marmore, cinctumq; duplicibus porticibus, vt auctor est idem Iosephus, quas columnæ è natiuo saxo sustentabant, & laquearia cedro expolita tegebant. Erat etiam in eodem atrio porticus illa à Salomone constructa, postquàm ille domum suam ædificasset, vt refertur 3 Reg. 7. quæ porticus illa est quæ per antonomasiam porticus Salomonis appellatur Ioãnis 10. *Ambulabat Iesus in templo, in porticu Salomonis*: & Act. 3 *Cucurrit omnis populus ad eos ad porticum, quæ appellatur Salomonis*: & cap. 5. *Erant vnanimiter omnes in porticu Salomonis.* Quòd enim in hoc atrio ponenda sit eiusmodi porticus, non autẽ, vt vult Abulensis, & alij, sit illa, quę intrà ipsum atrium interius ad vestibulũ templi erat, ex eo est perspicuum, quòd nemo ex laicis ingredi poterat atrium interius, nedùm pertingere ad porticũ ostio templi adhęrentem, cum tamen Act 3. dicatur: *Cucurrit omnis populus ad porticum, quæ appellatur Salomonis*: & quanquã omnia ea ædificia Salomonis euersa fuerant à Chaldæis, templũq; illud, quod Christi tempore extabat, non erat illud idem à Salomone ædificatum: imo nec secundum templum, si propriè loquẽdum sit, sed templum ab Herode regali magnificentia erectum: quiâ tamen Salomon in eo loco primus porticum fecerat, licet semper est ea porticus porticus Salomonis, vt eo nomine distingueretur ab alijs, quæ postea ad alias quoq; templi partes extructæ fuerunt.

Sanctes Pagn. Atrij figura. Ioseph.

Quale fuerit eius pauimẽtum.

3. Reg. 7.

Ioan. 10. 23.

Act. 3. 11. & 5. 12.

Porticus Salomonis erat in atrio exteriori. Abulensis.

8 Quartò In his porticibus, vt ait Beda, Hieremias, & alij Prophetę, imò ipse Dominus, & Apostoli prędicabant, & in harum aliqua sedebat Christus, quãdò mulier in adulterio deprehensa illi fuit oblata à Pharisęis Ioan 8. Quintò. Hoc atrium, vt auctor est Iosephus loco citato, habuit quatuor portas ad quatuor mundi plagas constitutas, quæ auratis foribus claudebantur, earũq; præcipua erat orientalis, quæ propterea dicebatur *Speciosa*, cuius fit mentio Act. 3. Vndè falsò existimauit Abul. in latere Occidentali huius atrij nullam portam fuisse: et pereà in latere Meridionali fuisse quatuor portas, totidemq; alias in Aquilone, cum Iosephus quatuor tantùm in eo atrio portas cõstituat, & in singulis lateribus singulas. Sextò. Ad portarum atrij in omnibus lateribus erant gazophylacia, in quæ pecuniæ ad fanum templi à populo pro cuiusque deuotione mittebãtur. Septimò. In area, & planitie vendebantur oues, & animalia, quæ sacrificiis seruiebant, ibique erant illæ mensæ nummulariorum, quas Christus Dominus euertit Matth. vigesimo primo. Demum hoc atrium ingrediebatur omnis populus, qui nullam habebat impuritatem legalem, propter quam ab eo pelleretur, vel arceretur. Vnde & atrium mundorum dicebatur, vt conceptis verbis docet Iosephus libro octauo antiq. cap. 3. *In hoc intrabant, sacrarium omnes quibus purgatio, & obseruatio legitima erat, intrabant.*

Beda.

Ioan 8.

Quot portas habuerit hoc atrium, & quæ pręcipua.

Act. 3.

Abulensis.

Mensæ nũmulariorum erãt in atrio exteriori.

Matt. 21.

In secũdũ atri um quibus pateret aditus.

Iosephus.

9 Tertium fuit mulierum mũdarum, nullam habentium legalem immunditiam, quod esse adiectum extendũ ex Aria Montano, atrium exterius atriũ à Salomone factum vnũ, simplexq; fuisse viris, ac mulieribus commune, cum aliqua tamen distinctione, vt altera parte viri, altera mulieres reciperentur: viri quidem propinquiores atrio Sacerdotum, mulieres autem remotiores. Verum successu temporis eam diuisionem factam fuisse interposito muro multùm alto. Itaque ex vno atrio extitisse,

Tertium atriũ mulierum mũdarum. Arias Mont.

8. antiq. cap. 3. De eo etiam dicitur 3. Reg. 6. *Ædificauit atrium interius tribus ordinibus lapidum politorum, & vno ordine lignorum cedri:* quos lapidum ordines sic exponunt Lyranus & Abul. vt primus cubitus esset ex lapidibus certi coloris; secundus ex lapidibus alterius coloris; tertius q; similiter, vt ipsa lapidum varietas pulchritudinem operi adderet. Quod verò subiungitur de ordine lignorum cedri, Abulensis, & alij sic accipiunt fuisse murū à parte interiori vestitum, & coopertum lignis cedrinis: sed planè textui aduersantur, qui præter tres illos ordines lapidum, quartum ponit ordinem lignorū cedri: quarè probabilius est, quod alij asserunt, suprà tertium lapidum ordinem fuisse ligna cedrina, ita vt paries lignis cedrinis finiretur ad speciem, & ornatum muri, ita tamen, vt ex his quatuor ordinibus illa trium cubitorum altitudo, quam tradit Iosephus, resultaret. Quo fit, vt singuli ordines lapidum minùs haberēt, quàm singulos cubitos altitudinis, cuius contrariū Abulensis asseruit: quia hunc lignorum ordinem non suprà ipsum murum putauit esse collocandum. Quod ad mysterium attinet, Beda vult his tribus lapidum ordinibus adumbratas fuisse tres illas virtutes eximias fidem, spem, & charitatem; in ordine autem lignorum cedri bonam operationem, quæ cedrina esse debet, idest, sine corruptione simulationis, & hypocrisis exhiberi. Etenim sine hoc ornatu cedrino superposito, hoc est, sine bonis operibus tres reliqui lapidum ordines, hoc est, fides, spes, charitas constare, & permanere non possunt.

3.Reg.6.36. — Lyran. Abulens. — Muri paries finiebatur lignis cedrinis. — Beda. — Tres lapidum ordines quas virtutes adumbrarent ex Beda.

6 Quartò. Erāt in muro quatuor portæ ad quatuor mundi plagas constitutæ, omniumq; celeberrima Orientalis, quæ per antonomasiam porta templi dicebatur, ad eamq; poterant accedere laici, & fœminę ferētes oblationes suas, & animalia ad sacrificium, vt ea darēt Sacerdotibus. Quintò. In hoc atrio erat altare æneum, siue holocausti, & mare æneum suprà duodecim boues æneos collocatum, & luteres, de quibus agitur 3. Reg. 7. Multa etiā fuere cœnacula, & cubicula iuxtà murū continuato opere extructa tum ad seruanda vasa, templiq; supellectilia, tum ad Sacerdotum, Leuitarumq; habitationem, vt colligitur ex 1. Paralip. cap. 28. Addit q; Abul. fuisse per gyrum sedilia, in quibus sedere possent Sacerdotes. Denique iuxtà doctrinam Hebræorum fuit in hoc atrio puteus cū canali per montis subterranea, in quem hostiarum sanguis cum aqua infusus ad torrentem vs que fe rebat. Sextò. Hoc atrium ingredi solis Sacerdotibus, ac Leuitis licebat, non tamen omnibus: excludebantur enim omnes illi, qui aliquam haberent maculam, vt habes Leuit. 21. velut si cœci essent, si claudi, si paruo, vel grandi, vel torto naso, si gibbosi, si herniosi, si lippi, si habentes albuginē in oculo, si iugem scabiem, si impetiginem in corpore. Hi enim omnes connumerantur capite illo Leu. citato, vt indicaretur Sacerdotē omni spirituali defectu cariturum, vt dignè Deo possit ministrare.

Porta Orientalis per antonomasiam porta templi. — Quę continebātur in atrio interiori. — 3.Reg.7. — 2.Paral.28. Abulens. — Hoc atriū qui ingrederentur, & excluderentur ab eo. — Leu.21.

7 Secundū atriū dicebatur exterius, & Israelis etiam nomine, cuius fit mentio 2. Paralip. 4. illis verbis. *Fecit etiam atriū Sacerdotum, & basilicam grandem, & ostia in basilica.* Quo loco per *Basilicam grandem* Beda, & alij intelligūt atrium exterius. Idem etiam atrium innuitur 3. Reg. 6. *Ædificauit atriū interius:* cum enim fiat mētio atrij interioris, satis indicatur fuisse aliud quoddam atrium exterius. Primò igitur hoc atrium erat amplissimum, coercens suo ambitu atrium Sacerdotum, vt sufficere posset tanto populo ter in anno templum inuisenti. Fuit etiam quadrato schemate ędificatum, vt affirmat disertis verbis Ioseph. lib. 8. antiq. c. 3. Nec verò quēpiam mouere debent verba illa 3. Reg. 7. *Et atrium maius rotundum trium ordinū de lapidibus sectis, & vnius ordinis de dolata cedro.* Etenim his verbis non est sermo de atrio templi, sed de atrio domus, quam Salomon extruxit filię Pharaonis, quam vxorem duxerat, vt interpretantur Lyranus, Caietan & alij. Quanquàm etsi de atrio magno tēpli, i. exteriori sermo esset, nihil inde cōficeretur ad cōcludendū circ

Secundū atriū & exterius, & Israelis dicebatur. — 2.Paral.4.9. — Beda. — 3.Reg.6.36. — Iosephus. — 3.Reg.7.12. — Lyran. Caiet.

Digitized by Google

Sanctes Pagn. Atrij figura. Ioseph.

atrij rotunditatem: quoniam Hebraicè non est *rotundum, sed per circuitum*, vt vertit Sanctes Pagnin. fuisse enim hoc atriũ quadratum dubitari non potest; cum affirmet Iosephus lib. 8. antiquit. cap. 3. fuisse quadrato schemate figuratum. Secundò. Quomodò hoc atrium fuerit effectum, his verbis explicat Iosephus loco citato. *Dici*, inquit, *non potest, ac vix etiam oculis credi, quàm mirandum fuerit illud exterius fanum: vallibus enim expletis tam profundis, vt ad prospectum oculi caligarent, & aggesta ad quadringentos cubitos terra Salomon eam verticem montis, in quo templum extructum est, æquauit: atque hoc modo factum est, vt area fani cum solo templi æquaretur.*

Quale fuerit eius pauimentum.

Tertiò Pauimentum erat stratũ pulcherrimo marmore, cinctumq; duplicibus porticibus, vt auctor est idem Iosephus, quas columnæ è natiuo saxo sustentabant, & laquearia cedro expolita tegebant. Erat etiam in eodem atrio porticus illa à Salomone constructa, postquàm ille domum suam ædificasset, vt refertur 3 Reg. 7. quæ porticus illa est quæ per antonomasiam porticus Salomonis appellatur Ioãnis 10. *Ambulabat Iesus in templo, in porticu Salomonis*: & Act. 3 *Cucurrit omnis populus ad eos ad porticum, quæ appellatur Salomonis*: & cap. 5. *Erant vnanimiter omnes in porticu Salomonis.*

3. Reg. 7.

Ioan. 10. 23.

Act. 3. 11. & 5 12.

Porticus Salomonis erat in atrio exteriori.

Abulensis.

Quòd enim in hoc atrio ponenda sit eiusmodi porticus, non autẽ, vt vult Abulensis & alij, sit illa, quæ intrà ipsum atrium interius ad vestibulũ templi erat, ex eo est perspicuum, quòd nemo ex laicis ingredi poterat atrium interius, nedùm pertingere ad porticũ ostio templi adhærentem, cum tamen Act. 3. dicatur: *Cucurrit omnis populus ad porticum, quæ appellatur Salomonis*: & quanquã omnia ea ædificia Salomonis euersa fuerant à Chaldæis, templũq; illud, quod Christi tempore extabat, non erat illud idem à Salomone ædificatum; imò nec secundum templum, si propriè loquẽdum sit, sed templum ab Herode regali magnificentia erectum: quià tamen Salomon in eo loco primus porticum fecerat, dicta semper est ea porticus porticus Salomonis, vt eo nomine distingueretur ab alijs, quæ posteà ad alias quoq; templi partes extructæ fuerunt.

8

Beda.

Quartò In his porticibus, vt ait Beda, Hieremias, & alij Prophetæ, imò ipse Dominus, & Apostoli prædicabant, & in harum aliqua sedebat Christus, quãdò mulier in adulterio deprehensa illi fuit oblata à Pharisæis Ioan 8. Quintò. Hoc atrium, vt auctor est Iosephus loco citato, habuit quatuor portas ad quatuor mundi plagas constitutas, quæ auratis foribus claudebantur, earũq; præcipua erat Orientalis, quæ propterea di cebatur *Speciosa*, cuius fit mentio Act. 3. Vndè falsò existimauit Abul. in latere Occidentali huius atrij nullam portam fuisse: et prætereà in latere Meridionali fuisse quatuor portas, totidemq; alias in Aquilonari, cum Iosephus quatuor tantùm in toto atrio portas cõstituat, & in singulis lateribus singulas.

Ioan 8.

Quot portas habuerit hoc atrium & quæ præcipua.

Act. 3.

Abulensis.

Sextò. Ad portas huius atrij in omnibus lateribus erant gazophylacia, in quæ pecuniæ ad fabricam templi à populo pro cuiusque deuotione mittebãtur. Septimò. In eius area, & planitie vendebantur volucres, & animalia, quæ sacrificiis seruiebant, ibique erant illæ mensæ nũmulariorum, quas Christus Dominus euertit Matth. vigesimo primo. Denique in hoc atrium ingrediebatur omnis populus, qui nullam habebat immunditiem legalem, propter quam ab eius ingressu arceretur. Vnde & atrium mundorum dicebatur, vt conceptis verbis docet Iosephus libro octauo antiq cap. 3. *In hoc* inquit, *sacrarium omnes populi, qui bus purgatio, & obseruatio legitimorum inerant, intrabant.*

Mensæ nũmulariorum erãt in atrio exteriori.

Matt. 21.

In secũdũ atrium quibus pateret aditus.

Iosephus.

9

Tertium atriũ mulierum mũdarum.

Arias Mont.

Tertium atrium fuit mulierum mũdarum, nullamq; habentium legalem immunditiam. Pro quo est aduertendũ ex Aria Montano, & alijs exterius atriũ à Salomone cõstructum vnũ, simplexq; fuisse viris, ac fœminis commune, cum aliqua tamen distinctione, vt altera parte viri, altera fœminæ reciperentur: viri quidem propinquiores atrio Sacerdotum; fœminæ autem remotiores. Verùm posteà successu temporis eam diuisionem factam fuisse interposito muro non multùm alto. Itaque ex vno atrio, duo atria extitisse,

vnum virorum, fœminarum alterum. Et quanquàm de hoc tertio atrio nihil habeamus in sacris literis disertè traditum; probabile tamen est indicari 2. Paralip. 20. illis verbis. *Cumq; stetisset Iosaphat in medio cœtus Iudæ, & Hierusalem in domo Domini ante atrium nouum.* Vbi per *atrium nouum* accipiendum videtur hoc tertium atrium fœminarum, diuiso nimirùm atrio exteriori in duo. Nec leue argumentum ad hoc ipsum persuadendum desumitur ex templo Herodis, in quo similem diuisionem fuisse testatur Iosephus lib. 6. de bello Iudaico cap. 6. Sed vti diximus, sicut in secundú atriú non poterant ingredi nisi tantùm viri purificati: ita etiam in tertiú solis mulieribus múdis aditus patebat.

2. Paral. 20. 5.

Ioseph.

10 Quartum, & postremum atriú erat atrium immundorum tam virorum, quàm mulierum, & præterea Gentiliú; vndè & profanum dicebatur. Esse autem hoc atrium ponendum ratio ipsa docet præter communé Doctorum sententiam: etenim cum superiora atria solis illis paterent, qui mundi essent, necessariò dandum fuit aliud quoque atrium, in quod immundi, & Gentiles possent côuenire orationis causa, cum suis quoq; porticibus, & cœnaculis, in quibus possent cômodè recipi, qui vota aliqua aliquanto tépore explenda emisissent, quos toto eo tempore sub dio fuisse, & in campo non est credibile.

Quartũ atriũ, quod & profanũ dicebatur.

Quod verò Gentiles templum inuiserent, exploratum est ex Act. 8. vbi dicitur Eunuchus Cãdacis Reginæ Æthiopię venisse in Hierusalem, vt adoraret: erat autem vsque adeò prohibitú Gentilibus ingredi, non dico in templum, sed in atrium etiam mundorum, vt Hebræus, qui Gentilem eò introduceret, dignus morte iudicaretur. Sic enim Paulum Apostolú occidere conati sunt Iudæi, quòd in eiusmodi atrium fuisset ingressus cum quibusdam, quos Gentiles putauerunt. Act. 21. Vbi nomine templi proculdubiò exterius atrium est accipiendum, cum certum sit Paulum nó fuisse sacerdotem legalem, siquidem erat ex tribu Beniamin, atq; adeò non potuisse ingredi neque in templum, neque in atrium interius. Ex quibus efficitur liquidum fuisse quoddam quartum atrium pro Iudæis immundis, & Gentilibus cum suis porticibus, vbi commodè hyemali, & æstiuo tempore reciperentur, indéq; templum respicerent, preces funderent, Deum religiosè colerent, & ab eo beneficia postularent. Atque ex his quatuor atriis duo priora expressa sunt in sacris literis. Posteriora duo, præterquàm quòd ponit communis sententia Doctorum, ratio ipsa, necessitasq; euincit, vt ex ijs, quæ dicta sunt, manifestum est.

Act. 8. Gentiles templum Salomonis inuisebãt.

Qua pęna afficiebatur, qui Gentilé in atrium exteri⁹ introduceret.

Act. 21

Vtrum Enoch, & Helias iam obierint, an viui adhuc in terris reseruentur?

SECTIO IIII.

MAIOREM huius capitis partem insumit Ioannes in commemoranda prædicatione, & martyrio Enoch, & Heliæ temporib⁹ Antichristi. Quoniàm verò hęc disputatio supponit eos nondùm obijsse, siquidem morituri commemorantur: postulat doctrinæ ratio, vt id hoc loco disquiramus. Dicimus igitur de fide esse Enoch, & Heliam nondùm diẽ suum obijsse, sed adhuc viuere, quoniã id disertis verbis traditur in sacris literis. Etenim de Enoch dicitur Hebr. 11. *Enoch translatus est ne videret mortem:* & Eccli. 44. *Enoch placuit Deo, & translatus est in paradisum, vt det Gentibus pœnitentiam.* Quibus locis apertè significatur Enoch adhuc viuum reseruari. De Helia verò dr 4. Reg. 2. quòd cũ Deus per turbinẽ in cælum transtulerit: & Eccli. 48. quòd receptus fuerit, & tectus in turbine, & inscriptus in iudiciis temporũ lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium, & restituere tribus Iacob. Accedit, quòd de communi Patrum, Doctorumq; sententia Ioannes hoc loco per duos illos testes duas oliuas, duoq; cãdelabra Enoch, & Heliam

1

Enoch, & Heliam adhuc viuere de fide est.

Heb. 11. 5.

Eccli. 44. 15.

4. Reg. 2.

Eccli. 48.

Inte-

intellexit: quos tamē paulò post docet à bestia, quæ ascendet de abysso, occidendos, eorumque cadauera in plateis ciuitatis magnæ per tres dies, ac dimidium inhumata iacitura. Quòd si illi iam obierunt, occidere profectò eos Antichristus nequaquam poterit. Denique hæc fuit etiam constans ab Heroicis vsque temporibus veterum Patrum sententia: sic enim conceptis verbis tradunt Philo Iud. lib. de vita Sapientis, Irenæus lib. 5. aduersùs hæreses cap. 5. & lib. 4. cap. 30. Iu. Phil. Philosoph. & Mart. in quæst. ad Orthodoxos, q. 85. Tertull. lib. aduersùs Iudæos c. 2. & lib. de anima cap. 35. & 50. & lib. de resurrectione carnis cap. 58. Clem. Rom. lib. 5. constit. Apost. cap. 8. D. Cyprian. lib. de montibus Sion, & Sina, D. Hieron epist. 61. ad Pammachium, & lib. 3. contrà Pelagianos, & in epist. ad Marcell. D. Basil. Hom. 11 in Hexam. D. Chrysost. hom. 21. in Gen. & hom. 22. in epist. ad Hebr. D. Ambr. lib. de paradiso cap. 3 & lib. 4. de fide cap. 1. & lib. 2. in Luc. Epiphan. lib 1. aduersùs hæreses, Hæresi 64. D. Aug. lib. 9 de Genesi ad literam cap 6 & lib. 1. de peccatorum meritis, & remissione, cap. 3. Theodoret. lib. quæstionum in Gen. q. 45 D. Greg. lib 9 Mor. cap. 4. & lib 21. Mor. capite 36 Eucher. lib 1. in Gen. cap. 18 D. Anselm. Theophyl. Oecumen. D. Thomas in caput 11. epist. ad Hebræos, & alij. Meritò igitur Tertull lib. de resurrectione carnis cap. 8. Enoch, & Heliam appellat æternitatis candidatos: *Æternitatis*, inquit, *candidati ab omni vitio, ab omni damno, ab omni iniuria, & contumelia immunitatem carnis ediscunt.* Non defuerunt tamen, qui existimarent Enoch iam mortuum esse, idq; significari Gen 5. cum dicitur: *Tulit eum Deus.* Nec enim, inquiunt, dicitur: *Transtulit*, sed, *tulit*, nimirùm per mortem: nam sic de morte loqui solet Scriptura, veluti 3 Reg. 19. *Tolle*, inquit Helias, *animam meam*: & Iob 32. *Nescio, si post modicum tollat me factor meus.* Atq; hanc opinionem seu potiùs errorem amplexus fuit R. Abenesra, & reliqui Hebræorum, vt refert Xystus senens. lib 2. suæ Bibliothecæ. Eorum tamen fundamentum facilè conuellitur: etenim Apostolus Hebr. 11. verbo translationis vtitur: *Fide*, inquit, *Enoch translatus*: & Eccles. 44. *Translatus est in paradisum*: imò Gen. 5 pro eo, quod nos habemus, *Tulit eum Deus*, Septuag. transtulerunt: *μετέθηκεν αὐτὸν ὁ θεός*, idest, *Transtulit eum Deus*: & iuxtà veritatem Hebraicam legimus: *Ambulauit Enoch cum Deo, & non ipse, quia accepit eum Deus.*

Ex his facilè quispiam colliget duos hos æternitatis candidatos, vt loquitur Tertull. in vita adhuc esse, & non gloriosa, sed mortalia habere corpora: cùm enim statutum sit hominibus semel mori. Hebr. 9. ostensumq; sit eos nondùm obijsse, sed ad tempus Antichristi reseruari occidendos, vt dicemus inferiùs, planè conuincitur eos adhuc morituros, atque adeò non gloriosa, sed mortalia habere corpora. Quam sententiam conceptis verbis tradit D. Aug. lib 1 de peccatorum meritis cap. 3. & lib. 9 de Gen. ad literam capite 6. Quo fit, vt audiendi non sint Ambros. Catharin in opusc. de consummata gloria Christi, Procop. Gazæus in Gen. & August. Eugub. in recognitionibus veteris testamenti super 2. caput Genesis, cum aiunt Enoch, & Heliam iam nodò frui visione beatifica, & in corporibus gloriosis in cœlo regnare: cum enim nondùm obierint, & morituri adhuc sint, gloriosa corpora habere non possunt. Quod verò in corporibus mortalibus Deum videant, omninò est improbabile: imò existimamus neminem in corpore mortali præter Christum Dominum, Deum vnquàm vidisse, neque Paulum, neque Moysen, neque vllum alium, eo quòd postquàm Moysi, & Paulo ea contigerunt, propter quæ nonnulli eis visionem beatificam cōcedunt, dixit Ioannes: *Deū nemo vidit vnquàm.* Ioan. 1. Verùm citrà visionem beatificam concedenda proculdubiò eis est altissima quædam contemplatio, & vita felicissima ab ijs, quas modò patimur, miseriis, & peccati fomite prorsùs immunis: de qua interpretandi sunt plerique Patres, cum eis Diuinum quoddam cō-

sortium

Marginalia (left): Philo Iudæus. Irenæus. Iust. Mart. Tertul. Clem. Rom. D. Cyprian. D. Hieron. D. Basilius. D. Chrys. D. Ambros. D. Epiphan. D. August. Theod. D. Greg. Eucher. D. Anselmus. Theophyl. Oecum. D. Thom. Enoch, & Helias æternitatis candidati ex Tertul. Gen. 5. 24. 3. Reg. 19. 4. Iob. 32. 22. Rabbi Aben. Xyst. senens.

Marginalia (right): Enoch non mortuus, sed translatus. Hebr. 11. 5. Eccli. 44. 15. Gen. 5. 24. Septuag. Hebraica veritas. 2 Enoch, & Helias mortalia, non gloriosa habent corpora. Hebr. 9. D. August. Amb. Cathar. Proc. p. Gaz. August. Eug. Fos in corporib. gloriosis in cœlo regnare, qui putauerunt. Deum in corpore mortali nemo vidit præter Christum. Ioan. 1. 18.

sortium tribuunt; non autem quòd velint frui eos claro Diuinitatis conspectu, veluti Epiphan hæresi 64. D. Hier. in epist. ad Pammach. & D. Bernardus serm. 6. de ascensione Domini. Illud præterea credimus eos confirmatos esse in gratia.

D. Epiphan. D. Hieron. D. Bernard.

3 Vtantur ne aliquo alimento. Theodor. D. August.

Si autem aliquis quærat, vtrum ad vitam sustentandam aliquo vtantur alimento? Theodoret. lib. quæstionum in Genesim quæst. 45. ait hoc non esse curiosius inquirendum. D. August. lib. 1. de peccatorum meritis, & remissione cap. 3. per disiunctionem respódet aut sine cibo à Deo sustentari, aut si cibo opus habēt, in paradiso fortassè pasci sicut Adam de ligno vitæ, & indè cótrà vetustatem stabilitatem vitæ accipere: & lib. 1. contrà aduersarium legis, & Prophetarum cap. 15. ait non temerè esse asserendum, vtrum ligno vitæ vescatur nunc aliquis, nisi fortè Enoch, & Helias. Sine cibo tamen vllo viuere affirmant Epiphan. hæresi 64. & D. Hieron. in epist. ad Pammach. Verùm quicquid sit, illud certum est, siue alimento vtantur, siue non, miraculo tamen opus esse, vt tandiu viuant: quemadmodùm docet Irenæus lib. 5. aduersùs hæreses cap. 5. *Siquis*, inquit, *impossibile existimat tantis temporibus permanere homines, intendat quoniam Ionas in profundum proiectus, & in ventrem ceti absorptus saluus iterùm expertus est terræ iussu Dei*. Deindè adducto exemplo trium puerorum, quibus Babylonicus ignis nocere non potuit, subinfert: *Neque igitur natura alicuius eorum, quæ facta sunt, neque infirmitas carnis fortior erit suprà voluntatem Dei.*

D. Epiphan. D. Hieron. Irenæus.

4 Bened. Perer. Franc. Suar.

Illud etiam quæri solet, nùm sint in statu merendi? Benedict. Perer. lib. 7. comment. in Genes. vtranque partem tuetur: & Franciscus Suar. in 3 partem D. Thomæ q. 59. art 6. disp. 55. sect. 1. probabilius existimat eos tam esse extrà statum merendi: quod ex eo tantùm probat, quià alioqui in tam longo, ac diuturno tempore infinita propemodùm haberent merita, omnesque Sanctos, imò ipsam etiam Dei matrem meritorum magnitudine superarent. Id quod adhuc magis apparere potest in Enoch, qui septingentis annis antè diluuium fuit translatus. In quam ego sententiam adduci nequaquam possū. Primùm, quià non est consentaneum sacris literis aliquē hominem, qui nondùm obierit, ponere extrà statum merendi. Deindè, quià non congruit Diuinæ bonitati, & liberalitati hos duos seruos suos illustrissimos in hac mortali vita vsque ad finem mundi detinere, priuareque per tàm longum tempus visione beatifica, qua secundùm naturalem cursum, & legem ordinariam multis iam antè seculis potirentur, idque nullo ipsorum lucro, quin omnium maximo detrimento, subtracta nimirùm eis merendi facultate. Sanè indignum planè uidetur Diuina munificētia, quippe qui soleat dona sua nouis cumulare beneficijs, iacturamque suo nomine factam multò amplioribus lucris compensare. Preterea, quià vt suprà ostendimus, illi non sunt adhuc comprehensores, sed puri viatores: quid autem, quæso, est aliud viatorem esse, quàm progressum posse facere in merito, & sanctitate? Accedit, quòd ad quiddam tàm nouum, ac tàm extraordinarium asserēdum contrà sacram Scripturam, vniuersæque Ecclesiæ doctrinam, iuxtà quam omnes viatores, qui adhuc à Domino peregrinantur, & ex fide viuunt, sunt in statu merendi, magna deberet premere auctoritas, magna cogere momenta rationum, quorum neutrū in contraria opinione cernitur. Quod enim objicitur illud absurdum consequi superaturos eos magnitudine meritorum sanctissimam Virginem, infirmū admodum est: ea enim est gratiæ Virginis magnitudo, vt nullus omninò ad eam possit pertingere. Cū enim Deus præuideret, quāta futura essent Enoch, & Heliæ merita, multò maiora esse voluit merita Virginis, tantæque intensionis, ad quantam præuidebat gratiam eorum non peruenturam. Quod verò ad cæteros Sanctos attinet, non multùm de eorum primatu contenderem: nihil enim absurdi consequi video, si quis dicat Enoch, & Heliam vt pote extraordinarios quosdam Heroes superaturos

Enoch. & Elias sunt in statu merendi.

tuIos

Non eliciunt actus charitatis intẽsiores, quàm Baptista, & Paulus elicuerunt.

turos magnitudinẽ gratiæ reliquos omnes Sanctos excepta Virgine; idq; tantùm propter diuturnitatem temporis, quo ex dispensatione viuunt; non verò, quòd intẽsiores actus charitatis eliciãt, quàm Ioannes Baptista, aut Paulus elicuerunt. Quanquàm & illud dici potest eos vsq; adeò parùm mereri propter eum vitæ statum, in quo sunt absq; vlla carnis rebellione, operandiq; difficultate, ex qua etiam ratio merẽdi accrescit, vt multi eorum actus ad vnũ siue Baptistæ, siue Pauli non perueniãt, atq; adeò nunquàm ad eorum gratiam, & charitatem peruenturos.

Vtrum paradisus terrestris adhuc existat, in eoq; sint Enoch, & Helias?

SECTIO QVINTA.

1 CVM constitutum sit Enoch, & Heliã adhuc viuere, illud statim sese obijcit excutiendũ, vbi nã sint, & quo terræ loco vitam agant illam felicissimam ab omni carnis, & curarum importunitate liberã: Et quoniam celeberrimum est eos in paradiso illo terrestri, in quo primi parentes fuerunt, vitam agere, id iam aggredimur disputare, verùm paradisus ille adhuc existat, nec diluuij aquis obrutus, dissipatusq; perierit? An verò illum Deus, vt pote Enoch iam eo tempore domicilium, & futurũ multò post etiam Heliæ diuinitùs conseruauerit? Qua quidem in quæstione illud in primis statuendum eam vnam esse ex ijs, quæ ad fidem minimè pertinent, saluaquè fide in alterutram partem disputari possunt: quemadmodùm docent D. Cyprianus lib de montibus Sina, & Sion, & Theodoret. q. 45 in Gen. cap. 23.

D. Cyprianus. Theodor.

2 Igitur paradisum terrestrem, in quo primi parentes fuerunt, nunc existere, in eoq; esse Enoch, & Heliam affirmãt Iustinus Philosop. & Mart. in responsione ad quæstiones Orthodoxorum quæst. 75. 76. 85. Theophil. lib. 2. contrà Christianæ religionis calumniatores ad Autolycũ, Tertull in Apologetico, & alijs locis superiori sectione citatis. Nouatianus in lib. de Trinitate, Lact. Firmian carmine de Phœnice, Epiphan. In Ancorato, & aduersùs Origenistas, & hæresi. 64. & in epist. ad Ioãn. Episcopum Hierosolymitanum à D Hieron. in Latinã translata, D. Isidorus de vita, & obitu Sãctorum, Hippol. Mart. orat. de Antichristo, D. Ambros in cap. 4. epist. ad Rom. (si eius sunt illi commentarij) D. Athanas. in lib. *Quòd Nicæna synodus*, &c. D. Gregor. super. 18 caput Iob, & hom. 12. Ezechielem, D. Hieron. in epist. ad Pammachium aduersùs errores Ioan. Hierosolymitani, D Ioan. Damasc. lib. 4 fidei Orthodoxæ cap. 28. Arethas Cappadox in 11. caput Apoc. D. August. lib. 19 de Genesi ad literam, cap. 6. & lib. 1. de peccatorum meritis, & remissione cap. 3 Method. in reuelationibus, Procop. Gaz. lib 4. in Genesim, & quod magis vrget, Irenæus lib. 4. aduersùs hæreses, cap. 30. & lib 5. cap. 5. vbi docet eam traditionem accepisse se à Presbyteris, qui Apostolos audierũt. Accedũt Abul. in cap. 7. Genes. & quæst. 435. super. 25. caput Matth. Mag. in 2. sentent. dist. 17. D Thom. 1. p q 102. art. 2. ad 3. & 3 p. q 49. art. 5. ad 2. & in 2 sent. dist. 29. q. vnica, art. 5. ad 4. Et est cõmunis scholasticorum sentẽtia, quæ confirmari prætereà potest ex sacris literis. Etenim Eccli. 44 dicitur *Enoch translatus est in paradisum, vt det gentibus pœnitentiam*: vbi procul dubiò videtur intelligendus paradisus ille in quo Adã fuit à Deo positus: quòd si eò fuit Enoch initio translatus nõ est credibile inde posteà à Deo expulsum, vt diluuij aquis paradisus destrueretur; quin potiùs propter vnum Enoch fuisse paradisum conseruatum. Ex quo plerique colligunt, quo pretio habeat Deus vel vnum ex seruis suis: siquidem propter vnius tantùm delicias tàm illustre miraculum effecerit vt diluuij aquæ in morem fornicis coalescẽtes paradisum non obruerint. Atq; hæc quidem sententia, cum communis sit antiquorum

Qui authores partẽ affirmantem sequatur. D. Iustin.

Theophil. Tertul. Nouatianus. Lactan. Firm. D. Epiphan. D. Isidorus. Hippol. Mart. D. Amb. D. Athan. D. Greg. D. Hieron. D. Ioan. Dam. Arethas Capp. D. August. Method. Procop. Gaz. Irenæus. Abul. Mag. D. Thom. Eccli. 44. 15.

Vnum ex suis seruis quo pretio habeat Deus.

Patrum, amplectenda est. Quanquam enim nulla alia pro ea firma ratio appareat, quàm communis veterum Patrum consensus: is tamen instar omnium rationum debet sufficere, præcipuè verò Diuinarum literarum studioso, cuius ea est laus præcipua antiquos Ecclesiæ Patres tanquàm Magistros, ac parentes obseruare, & colere, eorumquè doctrinam in omnibus, quoad eius fieri potest, sartã tectam tueri. Quarè quæ de præsenti controuersia pro aduersa parte disputabimus, cũ debita prioris sententiæ propter eius antiquitatem, & auctoritatem reuerentia accipi volumus.

Patrum cõsensus instar omnium rationũ.

2

Paradisũ iã nõ existere, qui defendant.

Opinionem igitur eam, quę ait paradisum terrestrem iam non existere; sed aquis diluuij obrutum, & planè dissipatũ perijsse, atque adeò Enoch, & Heliam in eo non esse, probabilem esse, & Diuinis literis consentaneam iudicamus, eiq; nihil obesse debere nouitatem, quominùs vt probabilis defendi possit, vt eam defendunt August. Eugubin. in recognitionibus veteris testamenti in cap. 2. Gen. Cornel. Iansen. in sua concordia Euang. cap. 143. Hieron. ab Oleastro in 2. cap. Gen. Catharinus ibidem, & Geneb. lib. 2. suæ chronographiæ in prima ætate, Iacobus Naclantus Clugiensis Episcopus in sua medulla Scripturę, tract. de opere sex dierum. Eandem multò probabilissimam appellat Bened. Perer. tomo 1. in Gen. lib. 3. disp. 1. quæst. 5. & lib. 7. q. vlt. cui consentit Franciscus Suar. in 3. partẽ D. Thom. q. 59. art. 6. disp. 55. sect. 1. ea verò ita probatur. Primùm, quia duo illa flumina Tygris, & Euphrates dicuntur Genes. 2. ortum habere ex illo fluuio, qui egrediebatur de medio paradisi: illa verò ortum suum habent in Armenia: deinde Armeniã, Mesopotamiã, & Assyriam interluunt, & in sinum Persicum exonerantur. Cum igitur hodie fontes horum duorum fluminum videãtur, nec appareat vllũ paradisi vestigiũ, qui necessariò ibi, vel propè fuit, videtur haud dubiè destructũ, & euersũ fuisse diluuio. Verùm dicat aliquis ea flumina per subterraneos meatus labẽtia ibi primùm erũpere, vbi eorũ fontes modò in Armenia cõspiciũtur; primarios autẽ fontes lõgissimè distare, in ipso videlicet paradiso. Sed hęc respõsio facilè cõuellitur. Etenim cum flumen aliquod per occultos terræ meatus subterlabitur, erumpere deindè solet maximo impetu, & cursu, vt videre est in Ana fluuio, qui per quinque, aut sex leucas subtùs terram labitur, totusq; deindè quasi renascens rapidissimus erumpit, de quo Plinius lib. 3. hist. natur. cap. 1. *Modo, inquit, se in stagna fundens, modò in angustias resorbẽs, aut in totum cuniculis condens, & sæpiùs nasci gaudens in Athlanticum Oceanum effunditur.* Hæc autem duo flumina ita ijs in locis oriuntur, vt statìm appareat ibi tunc primùm nasci, ac deindè confluentibus hinc indè riuulis paulatim adolescere.

August. Eug.

Corn. Iansen.
Hier. ab Ol.
Cathar.
Genebrard.

Iacob. Nacl.

Bened. Perer.

Frãc. Suar.

Gen. 2. Tygris, & Euphrates in sinum Persicum exonerantur.

Per quot leucas subtus terram labatur Ana fluuius.

Plinius.

3

In qua mundi plaga fuerit paradisus.

Secundò. Paradisum terrestrem fuisse in partibus Orientalibus circà Mesopotamiam, & Armeniam ferè omnes confitentur. Pro cuius maiori explicatione aduertendum est Genesis 2. sic haberi: *Plantauerat autem Dñs Deus paradisum voluptatis à principio:* quo loco pro ea voce, *Voluptatis*, est Hebraicè בעדן *begheden*, ac si diceres, *In voluptate:* significat enim vox עדן voluptates, ac delicias. Est etiam עדן nomen proprium loci, vt patet Genesis 4. & Esai. 37. vnde non sine probabilitate Rabbi Abraham, R. Chimi, R. Abenesra, & R. Salomon existimarunt eam vocem Genesis 2. non voluptatem significare, sed locum aliquem certum, ac definitum, in quo fuerit paradisus, cum Hebraicè non sit *paradisum* עדן sed, *paradisũ* בעדן, hoc est, *in Gheden*, Deinde aduerte vbi nos habemus *à principio*, esse Hebraicè מקדם, pro quo Septuag. trastulerũt κατὰ τὰς ἀνατολάς, idest, *ad Orientẽ*: quã lectionem sequuti sunt Gregor. Nyssen. super orat. Domin. D. Basil. hom. 11. in Hexameron, & in quodam sermone super illa verba Pauli 1. Thess. 5. *In omnibus gratias agite*, D. Chrysost. & Theodor. super 2. cap. Gen. Seuerus in orat. *Cur versi ad orientem adoremus?* D. Ioan. Damas. lib. 4. fidei cap. 13. qui illam afferunt rationem eius antiquissimę consuetudinis orandi versus Orientem, quasi scilicet recordatione amissi paradisi suspiremus, optemusq; repetere locum illũ, ex quo propter peccatum eiecti sumus. Vt verò

Gen. 2. 8.

Gen. 4.
Esai. 37.
Rabbi Abrah.
Rab. Chimi.
Rab. Abenesr.
Rab. Salom.

Septuag.

Greg. Nyss.
D. Basilius.

1. Thess. 5. 18
D. Chrys.
Theodor.
Seuerus.
D. Ioan. Dam.

rò

rò intelligas quamnam regionē Scriptura sacra Orientalem appellet, illud oportet aduertere, quod viri doctissimi annotarunt, nusquam in sacris literis regionem illam, quæ est vltrà sinum Persicum siue citrà, siue vltrà, Gāgem appellari nomine *Orientis*, sed illas tantùm terras, quæ citrà sinum Persicum iacent, veluti Armeniam, Arabiam, & Mesopotamiam. Vnde gentes, quæ propè eas regiones habitant, vocant Orientales cōparatione Iudæorum, cuiusmodi sunt Arabes, Idumæi, Madianitæ, & Moabitæ: quam ob causam Iob, qui erat gēte Idumæus, inter filios Orientis recensetur, & tres illi Magi, qui proculdubiò ex Perside, aut Chaldæa, vel Arabia profecti Christū Regē natum quæsierunt, ab Oriēte venisse memorantur. Ad hęc Mesopotamiam solet Scriptura appellare simpliciter *Orientalem*, vt patet ex Genes. 29. vbi cum agitur de profectione Abrahæ in Mesopotamiam, dicitur profectus fuisse in terram Orientalem. Et quanquàm Orientalis India, quæ propriè regio illa est inter Indum, & Gangem flumina collocata, vndè & maxima Mesopotamia à quibusdam dicitur, sibi maximè præ ceteris regionibus appellationem *Orientis* iure ipso vendicat; nunquàm tamen in sacris literis *Orientis* nomine appellatur. Ex quo fit manifestum paradisum citrà sinum Persicum conditum à Deo fuisse, videlicet circà Mesopotamiam, & Armeniam. Id quod magis adhuc confirmari potest ex eo, quòd homines antè diuisionem linguarum, hoc est, antè ædificationem turris Babyloniæ credibile est vitā egisse propè paradisum propter eius terræ bonitatem: at vitam egisse propè Mesopotamiam, & Armeniam perspicuum est ex 1. & 11. cap. Genes. præsertim cùm arca Noë super montes Armeniæ requieuerit. Genes. 8. ibiq; prodeuntes Noë, eiusq; filij humanum genus propagare cœperint.

Quam regionem Scriptura appellet Orientalem.

Cur Iob Oriētalis cēseatur, & Magi ab Oriente venisse dicantur.

Gen. 29.

Paradisus terrestris vbi cōditus.

Gen. 1. 11. 8.

4 Ex quibus facilè conuincitur error Ciruelli Darocensis in Paradoxis, quæst. 5. & Alphonsi à Vera cruce Augustinianæ familiæ libro suo vnico de cœlo, speculat. 15. existimantium paradisum terrestrem fuisse conditum à Deo in Palæstina circa Iordanem, vbi Sodomorum vrbes extiterunt. Etenim Tygris, & Euphrates ex paradiso oriuntur. Gens. 2. quæ tamen flumina in remotissimis à Iordane regionibus & ortum, & cursum habent. Non dissimili in errore fuerūt quidam iuniores Astrologi dicentes paradisum terrestrem fuisse in America, seu orbe nouo ad Australem partē, quò Hispani nauigant: quod falsum esse non solùm ex superioribus est perspicuum, sed etiam, quià per sexaginta gradus vltrà æquatorem, siue æquinoctialem circulum ad Meridiem penetratum est nostris temporibus, vt patet ex freto Magallanico, nullaq; paradisi vestigia illis in partibus apparuerunt. Errarunt etiā quidam alij ponentes paradisum in Taprobana insula, quam Samatram esse multi existimant, sub æquinoctiali circulo, vt refert Pius II. Pontifex Maximus in sua Asiæ, Europæq; descriptione cap. 5. de mundo vniuerso. Quanquàm peritiores Cosmographi Taprobanam insulam non Samatram, sed Ceilam esse confirmant: in quibus est Gaspar Barrerius in commentario de Ophira regione, vbi etiam docet oram illam, quæ Pegù, Malaca, & Samatra continetur, esse regionē illam Ophiram, vndè Salomoni Regi ingens auri, argenti, eboris, gemmarumq; copia apportabatur: auream verò Chersonesum esse, vbi nunc est Malaca vrbs sub imperio, ac ditione Regum Portugalliæ.

Ciru. Daroc. Alph. ver. cr.

Error quorundam circa paradisum terrestrem.

Pius 2.

Taprobana insula, quę sit.

Gasp. Barrer.

Verùm, quicquid ea de re sit, paradisū terrestrem ijs in partibus non fuisse ex eo probat Pius secundus, quia Diuinæ literæ Tygrim, & Euphratem ex paradiso fluere commemorant, quos tamen fluuios à Septentrionali plaga in Persicum sinum deuolui certum est; præterquam quòd non est credibile Deū Paradisi amęnitatem sub torrida zona condidisse, primosq; parentes in loco minimè habitationi, & vitæ idoneo collocasse. Deniq; refellitur etiam ex dictis error cuiusdam Ioan. Nouiomagi in scholijs suis super lib. Bedę de natura rerū, & Ioan. Pinnedæ lib. 1. suæ Eccles. Monarchiæ cap. 5. §. 4. aientium paradisum terrestrem esse totum hunc mundum, cùm ostēsum sit 5

Ioan. Nou. Ioan. Pinned. Refellitur aliorum error.

fuisse conditum in certa huius mundi regione, nimirum Orientali, habeamusque ex sacris literis primos parentes fuisse eiectos ex paradiso, Deumque Cherubin ante paradisi ostium collocasse, vt eis in paradisum ingressum prohiberet: quæ omnia, si totus hic mundus fuit ille paradisus, constare omninò non possent. Constituto igitur paradisum terrestrem conditum fuisse in Oriente circà Mesopotamiam, & Armeniam ducitur ad hãc sententiam persuadendam ratio in hunc modum sanè firmissima. Vniuersæ illæ Mesopotamię, & Armeniæ regiones, ac prouinciæ cultæ hodiè sunt, & habitatæ; nec earũ regionum his temporibus vel minimam partem poterit aliquis assignare, quę iam lustrata non fuerit: & tamen nulla apparent vel obscura paradisi terrestris vestigia. Videtur igitur eũ iam non extare, sed obrutum cataclysmi aquis perijsse.

Ducitur ratio pro parte negante.

6 *Gen. 7. Tertium argumentũ pro eadem.*

Tertiò Diuinarum literarum monumentis consignatum legimus Gen. 7. omnes montes, qui erãt sub cœlo, opertos fuisse aquis diluuij; imò altiorem fuisse aquam super montes, quos operuerat, quindecim cubitis. Cum igitur paradisus terrestris in hac nostra terra situs esset, negari non potest eum quoque fuisse diluuij aquis coopertum, atque adeò planè destructum, ac dissipatum, cum diluuij aquę vniuersam terram integro ferè ãno obrutam tenuerint, nec potuerit paradisi ornatus sub tantis aquarum gurgitibus permanere. Quod verò paradisus ab illa generali eluuione immunis euaserit, nec eò diluuij aquę penetrauerint, dici non potest, tum quia Diuinæ literæ absolutè enunciant vniuersam terram fuisse aquis coopertam; tum quia si paradisus liber extitit, in eo potuisset Noë cũ suis, & animantibus seruari, nec opus habuisset ex Dei præscripto centum annos in arcæ fabricatione consumere: neque Deus id sanè præcepisset, si paradisũ immunem à diluuio cõseruare decreuerat. Eademque ratione confutantur ea, quæ Abulensis, & alij afferunt de aquis diluuij, quæ paradisum quidem operuerint, sed in morem fornicis circumcircà coaluerint.

7 *Rationes pro parte negante vt effugiãt paradisi propugnatores.*

Mira sunt effugia, quę ad hanc rationum nostrarum vim effugiendam excogitarunt paradisi propugnatores. Primũ enim quidam respondent paradisum situm fuisse in regione quadam altissima à terra vsque adeò elatum, vt lunarem globum contingat, eamque ob causam eò non peruenisse diluuij aquas, neque hodiè posse reperiri. Quam sententiam acceperunt à Beda super 2. cap. Gen. & à Magist. hist. Schol. lib. 1. in Gen. cap. 13. & Moyse Bar Kepha tract. suo de paradiso. Idemq; sentit Abul. q. 9. in 2. c. Gen. & 107. in 13. cap. eiusdẽ libri Sed hæc responsio nullam habet probabilitatis speciem, quemadmodum docet D. Thom. 1. part. quæst. 102. artic. 1. ad 1. Nam ea regio neque commoda esset habitationi, neque salubritati. Deindè si tam altè situs esset paradisus, sanè esset omnibus conspicuus propter summam altitudinem, facileque mons ille & cerni, & inuestigari potuisset. Accedit, quòd quantamcunque fingant paradisi altitudinem, non possunt eum à diluuij inundatione vendicare, cum Diuinæ literæ doceant Genes. 7. omnes montes vel altissimos, qui sub cœlo erant, fuisse aquis diluuij coopertos. Alij eò confugiunt, vt dicant omnem terram à nobis habitatam vndique cingi Oceano, vltrà quam etiam aliam ponunt immensam regionem toti Oceano circumiacẽtem, in eaquè locatum paradisum: itaquè immenso penè Oceano interfuso à terra nostra distare, atq; adeò inaccessum esse mortalibus. Quæ sententia fuit Beati Ephræm Syri in commentarijs suis super Genesim: quod quidem opus nunc non extat, sed citatur à Moyse Bar Kepha etiam Syro in libro de paradiso. Hãc tamen responsionem planè reuincit Lusitanorum nostrorum nauigatio, qui totum ferè Oceanum, & orbem ipsum terrarum peragrarunt; nec talem terram vltrà Oceanum habitatoribus vacuam repererunt. Deindè si paradisus vltrà Oceanum situs est, quomodò indè primi homines ad hanc nostram terram penetrare potuerũt? Etenim Adamum primum parentem paradiso eiectum post varias regiones peragratas tandem ve-

Beda. Mag hist. Moyses Bar. Abul.

Impugnatur responsio.

Alterum confugium.

Ephrem Syr.

nisse

grarunt; nec talem terram vltra Oceanum habitatoribus vacuam repererunt. Deindè si paradisus vltra Oceanum situs est, quomodò indè primi homines ad hanc nostram terram penetrare potuerunt? Etenim Adamum primum parentem paradiso eiectum post varias regiones peragratas tandè venisse in Iudęam, ibique mortuum, sepultumque in monte, qui à posteris, quòd ibi primi hominis caput contineretur, Caluariæ mons fuerit appellatus, vbi Christus Domin⁹ crucifix⁹ est, docēt ex antiqua traditione multi, iique nobilissimi Patres, Origenes tract. 35. in Matth. D. Cyprianus sermone de resurrectione Domini, D. Athan. lib. de cruce, & passione Domini, D. Basil. in 5. cap. Esai. D. Ambros. lib. 5. epistolarum epist. 19. & in 23. cap. Lucę, D. Chrys. hom. 84. in Ioan. Epiphanius aduersus hæreses hæresi 46. D. August. serm. 71. de tēpore, Bar Kepha lib. de parad. Theophyl. in 27. cap. Matth. & Luc. 23. & Ioan. 14. Euthym. in 27. cap. Matth. Quam sententiam D. Hieron. etsi in 27. cap. Matth. non probat; tamen in cap. 5. epist. ad Ephes. non audet damnare, & in epist. ad Marcel. amplectitur. Quod verò quidā apud Moysen Bar Kepha in libro de paradiso dixerunt, Adamū tanta fuisse corporis proceritate, vt ex paradiso ad nos potuerit pedibus interiectū Oceanum traijcere, fabulosum est, vt aliàs ostendi solet.

Adamū sepultū in Caluariæ monte qui asserant.

Orig. D. Cyprianus. D. Athan. D. Basilius. D. Amb. D. Chrys. Epiphan. D. August. Bar Kepha. Theophyl. Euthym. D. Hieron.

Fabula circa proceritatem corporis Adami.

8 Alij, vt aliquid tandem dicerent, affirmarunt inuenta iam esse clarissima paradisi vestigia: etenim memoriæ proditum esse Regem Cambaiæ multorum rationibus persuasum Gangem fluuium vnum esse eorum quatuor, qui ex paradiso oriuntur, misisse, qui in scaphis, & nauigiis aduerso flumine nauigarēt, eosque post aliquot dies ad certam fluminis partē peruenisse, vbi amœnissimas, & mollissimas auras, & Fauonios senserunt, suauissimosque odores, qui ex paradisi floribus afflabantur, incredibili corporum, & animorum voluptate percepisse, & cum eo loci flumen esset placidissimum, vt vix, in quam partem flueret, internosci posset; remiges tamen non potuisse vlteriùs progredi, cum omnem nihilominus conatum, & vires remigando contenderent. Quod, inquiunt, magis expressum esse potuit terrestris paradisi vestigium? quam ve aliam causam eius adhuc non inuenti inuestigare oportet, quam Diuinam Ipsam prouidentiam, qui eum Incognitum, & inaccessum vult esse mortalibus? Verùm hæc fictitia planè esse illud demonstrat, quòd fluminis Gangis origo hodiè in Caucaso Indiæ monte videatur, vbi ortum habet, vt auctor est Strabo lib. 15. Quarè illi, qui aduerso flumine per Gangem nauigabant, non potuerunt, antequam ad fontem eius peruenirent, paradisi vestigia reperire, cum paradisus ante Gangis fontem esse non possit, quippe qui ex ipso paradiso ortum habere credatur. Cum igitur propè Gangis fontem paradisi vistigia nulla extent, commentitium planè est, quod aduersarij de felici illa nauigatione excogitarunt. Deinde quanquàm communis sit Doctorū sententia Gen. 2. per Phison eo loco intelligendum esse Gangem, Per Gehon Nilum: idque etiam affirment Epiphan. in Ancor. D. August. lib. 8. de Gen. ad liter. cap. 7. & D. Hieron. in tradition. Hebraicis in Gen. & in epist. 4 ad Rusticum Monachum: ea tamen opinio meritò quibusdam non probatur ea potissimùm de causa: quià quatuor illa flumina, quæ ex paradiso originem ducunt, proculdubiò vicina sibi mutuò esse debuerunt, vtporè ex vno, & eodem capite deriuata. At inter Tygrim, & Euphratē, quos fluuios certū est ex paradiso exire Gen. 2. & Gāgem fluuium intercedit spatium septuaginta graduum, hoc est, iuxtà sentētiam Ptolomæi, plusquàm quatuor millium, & trecentorum milliarium: quod idem de Nilo dici potest, quē interpretes communiter volunt esse Gehon. Sed longior de his fluminibus disputatio ad alium locum pertinet.

Gangis origo in Caucaso monte.

Strabo.

Gen. 2.

Epiphan. D. August. D. Hieron.

Distātia inter Tygrim, Euphratē, & Gangem.

Ptolemeus.

Hæc sunt, quæ pro hac parte disputari possunt, ex quibus illud saltem meo iudicio concluditur, admodùm esse probabile paradisum terrestrem non extare: cui sententiæ nihil obest communis in cōtrariam partem antiquorum Patrū conspiratio: siquidem hæc quæstio ad

fidem minimè pertinet, vt initio diximus; nec etiã illa ab Irenæo cõmemorata traditio à Presbyteris, qui Apostolos audierunt, accepta. Etenim illi ipsi Presbyteri pleraq; omninò falsa, & cũ Diuinis literis pugnãtia tradiderunt, vt videre est apud Iren. lib. 2. aduersus hęreses cap. 39. cuius modi est illud, Christũ Dominũ annos propè quinquaginta in terris vixisse: quam opinionẽ testãtur Presbyteri se accepisse à Ioanne, & esse Euangelio cõsentaneam: imo ipse quoq; Iren. lib. 5. c. 5. existimauit, paradisum terrestrẽ idcircò à Deo fuisse cõseruatũ, vt omnes iustorũ animæ vsq; ad diem iudicij, ante quàm Deũ videant, in eo detineãtur, qui fuit error Armenorũ damnatus à concilio Florẽtino sub Eugenio. 4. Quarè non est, cur multùm nos torqueat ea Presbyterorũ traditio, neq; etiã Irenæi de paradiso sentẽtia: quę ipse loco proximè citato putauit esse tertium illud cœlum, in quod raptus fuit Apostolus. Cũ verò obijcitur illud Eccli. 44 *Enoch placuit Deo, & translatus est in paradisum*: primo respõderi potest, Grçcè non haberi eam vocẽ *paradisum*. Deindè propter editionis vulgatæ auctoritatẽ dicimus *paradisum* eo loco nõ significare paradisũ illũ terrestrẽ, in quo primi parẽtes fuerunt, sed amœnũ aliquẽ locum: ea enim est eius vocis germana significatio, vt patet ex Cãt. 4 *Emissiones tuæ paradisus malorum punicorum*: et Eccles. 2. *feci mihi hortos, & pomaria*, Græcè, *paradisos*. Deniq; respõderi potest, cũ Enoch ampliùs sexcentis annis ante diluuium fuerit, primùm quidẽ fuisse in paradisum illum terrestrem translatum, ibiq; vixisse vsq; ad diluuij tempus: cũ verò diluuium orbẽ inuasit, miraculosè à Deo super ipsos aquarum vortices conseruatum, finitoq; diluuio in loco amœnissimo nobis incognito, vbi nunc agit, collocatum. Et quidem Rup. lib. 3. de oper. Trinit. capite 35. disertis verbis confitetur nusquã in sacris literis legi Enoch fuisse trãslatum in paradisum illum terrestrem, in quo primi parentes fuerunt: idque ipse etiam affirmat. Siquis verò nobis obijciat eo modo, quo dicimus Enoch, & Heliam esse in loco nobis incognito, eodem quoque dici posse paradisum terrestrem facile posse in loco aliquo abditissimo nobis incognito celari: respondendum est disparem esse rationem. Primũ, quià multò est facilius duos homines in vniuerso orbe abscondi; quàm paradisum terrestrem, quem magnum aliquod terrę spatium occupasse verisimile est, & multò maius, quàm faciat Abul. q. 98. super 13. cap. Gen. vbi putauit eius longitudinem fuisse trium, aut quatuor leucarum; ambitum verò circiter duodecim. Occupasse namque magnum aliquod spatium ex eo non obscurè colligitur, quòd Genesis 2. dicitur fluuius fuisse ad irrigandũ paradisum ita magn', vt in quatuor magna flumina diuideretur. Deinde, quià Enoch, & Helias, non constat, quo loco viuant, neque vbi terrarum à Deo conseruentur. Vndè facilè quis ea quæstione se expedit, dicens locum, in quo sunt, ignotum esse mortalibus: at paradisum terrestrem in Oriente fuisse circà Mesopotamiam, & Armeniã superiùs ostendimus. Quare si extat, cogimur eo ipso loco eius vestigia demonstrare: quæ tamen nulla, nec etiam obscurissima apparent.

Irenęus.

Presbyteri Apostolorũ auditores multa falsa tradiderunt.

Conc. Flor.

Eccli. 44. 15.

Diluuntur argumenta pro parte affirmante.

Cant. 4. 13.

Eccles. 2. 5.

Rupert.

Obiectio.

Solutio.

Paradisus terrestris quàm magnum occupauerit spatiũ. Abulens.

Gen. 2.

10 Diximus, quę nobis in hac celebri cõtrouersia in vtranque partem excutienda videbantur; quæ etiam Diuinis literis magis essent consentanea, & negantem quæstionis partem probabilem admodũ efficerent: quam quidem existimamus successu temporis esse plurium Doctorũ suffragijs, consensuq; fulciendam: sed interim propter antiquorum Patrum, quibus multùm est in omni genere tribuendum, auctoritatem responderi potest ad argumenta proposita. Paradisum quidẽ in Oriente esse circà Mesopotamiam, & Armeniam, vt probatum est; perinuisseque eò diluuij aquas; sed eas in more fornicis, & quasi camerati operis paradisi conseruandi gratia coaluisse: itaq; ibi nunc esse Enoch, & Heliam. Cur verò eius vestigia non appareant, illam esse rationem pręcipuam, quòd velit nimirùm Deus eum locum absconditum, & celatũ esse mortalibus, ita vt ne à vicina quidẽ incolẽtibus cerni, ac reperiri queat: quò possint duo illi Heroes extrema mundi tempora præstolantes quiete sua frui, & cõtemplationis sublimitate. Etsi video,

Respondetur argumentis pro parte negãte.

quàm infirmum sit hoc genus defensionis, cum te sentis vrgeri, ad potentiam Diuinam, & extraordinaria, ac minimè credibilia miracula prouocare. Atq; hæc de præsenti controuersia dicta sufficiant.

Vtrum Enoch, & Helias venturi sint temporibus Antichristi?

SECTIO SEXTA.

I RESPONdemus non posse absq; errore in fide negari venturos Enoch, & Heliam temporibus Antichristi.

Antichristus bestia ascédés de abysso.

Cuius veritas probatur primò ex hoc ipso capite, in quo Ioannes disertè loquitur de duobus quibusdam testibus, quos ait à bestia ascendente de abysso occidendos: esse autē nomine horum duorū testium accipiēdos Enoch, & Heliam, & per bestiam ascendētem de abysso Antichristū, cōmunis est interpretum expositio: in quibus sunt Beda, D. Anselm. D. Thomas, Areth. in cōm. huius loci, D Greg. lib. 9. Mor. cap. 3. & hom. 12. super Ezech. Præterea de Enoch legimus Eccl. 44. *Enoch translatus est, vt det Gentibus pœnitētiam*: sic enim habet nostra translatio, quanquàm Græcè sit: *In exemplum pœnitentiæ generationibus*; quod tamē eodem recidit. De Helia autē multò luculētius Mal. 4. *Ecce ego mittam vobis Heliam Prophetam, ante quàm veniat dies Domini magnus, & horribilis*: qui locus proculdubiò de Helia, non de Ioāne Baptista accipiēdus est, cum ibi de extremis mundi tēporibus disseratur. Idemq; dicitur Eccli. 48. *Helias receptus est in turbine ignis lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium, & restituere tribus Iacob*. Imò Christus Dominus id apertè significauit Matth. 17. cū interrogantibus discipulis: *Quid ergo scribæ dicunt, quia Heliam oportet primū venire?* respondit; *Helias quidem venturus est, & restituet omnia*. Quibus verbis certum est non indicasse Ioānem Baptistā, siquidem is iam venerat, nec dici poterat adhuc venturus. Neq; ipse restituisse dicendus est omnia: si quidem eius testimoniū non fuit receptum à Iudæis. Deniq; hęc fuit semper Catholicę Ecclesiæ sententia, & antiquissima traditio, quā Patres omnes secuti sunt, veluti Tertull. lib. de anima cap. 35. & 50. Iustin. Philos. & Mart. in Dial. cum Tryphone Iudęo, Orig. tom. 7. in Ioan. D. Aug. lib. 20. de ciuit. Dei c. 29. & lib. 9. de Gen. ad lit. c. 6. & tract. 4. in Ioan. D. Chry. hom. 58. in Matth. & hom. 4. in 2. epist. ad Thessal. D. Hieronymus in cōm. super Matth. c. 11. & 17. Doroth. in Synopsi, Theodoret. super. 12. caput Dan. & super. 4 Mal. Lact. lib. 7 Diuin. instit. cap. 17. D. Ioan. Damasc. lib. 4. fid. Orthod. c. 27. Prosper in tract. quē appellauit *Dimidium temporis*, cap. 13. D. Greg. hom. 12. super Ezech. & lib. 9. Mor. c. 3. D. Ambr. super epist. 1. ad Cor. cap. 4. (si eius sunt illi cōmentarij) Iulian. Pomerius lib. 1. contra Iudæos, Beda, Ansel. D. Thom. in 11. cap. Apoc. tametsi D. Hilar. Canone 20. in Matth. & Victorinus in 11. cap. Apoc. putarunt Enoch non futurum secundi aduentus Christi præcursorem.

Beda. D. Anselmus. D. Thom. D. Greg. Eccli. 44. 15. Septuag. Malach. 4. 5. Eccli. 48. 9. Mat. 17. 10. 11

Venturos Enoch, & Heliam tēporibus Antichristi, communis est Patrum traditio. Tertul. Iustin. Philos. Origenes. D. August. D. Chrys. D. Hieron. Dorotheus. Theodor. Lactant. D. Ioan. Dam. Prosper. D. Greg. D. Ambros. Iulian. Pomer. Beda. D. Anselm. D. Thom. D. Hilar. Victorinus.

Vtrum Moyses, et Hieremias futuri sint secundi aduentus Christi pręcursores.

SECTIO SEPTIMA.

I AD finem præcedentis capitis iam de Ioāne Euangelista disseruimus, ostendimusque eum non venturum temporib⁹ Antichristi; hoc in loco nobis illud tantum superest, vt Moysen, & Hieremiam eo etiam onere contrà nonnullorum sententiam liberemus. Nam quod ad Moysen attinet, D. Hilar. Can. 20. in Matth. Ioan. Arboreus lib. 11. suæ Theosophiæ cap. 11. Cathar. in suis Comen. super Gen. cap. 3. et Abbas Ioach. in 11. cap. Apoc. existimarunt eum adhuc viuere, futurumq; simul cū Enoch, & Helia

Moysē adhuc viuere qui putarint. D. Hilar. Ioan. Arbor. Catharin. Ioachimus.

Gagnçius.

præcursorem secundi aduentus Christi. Idemq; sentit Gagnçius in comm. huius capitis: quanquam enim illum iam obijsse fateatur, nihilominus existimat à mortuis eo tēpore excitādū, & sese Antichristo oppositurum. Nituntur hi auctores hanc suā cōfirmare sentētiā ex eo, quòd Ioannes hoc ipso capite loquēs de duobus illis testibus, qui tēpore Antichristi futuri sunt, subiungat: *Hi habent potestatē super aquas conuertendi eas in sanguinē, & percutere terram omni plaga.* Quibus verbis volūt proculdubiò indicatū fuisse Moysen, cui nimirùm eam potestatē datam diuinitùs legimus Exod. 7. & sequētibus. Quod verò spectat ad Hieremiā, eū quoq; ijsdem Antichristi tēporibus venturū sensit Victor in comm. huius capitis, eamq; fuisse multorū sentētiam testatur D. Hilar. canon. 20. in Matth. Potestq; suaderi primùm, quia plerique ex veterib⁹, vt auctor est victor. putant Hieremiā adhuc viuere, cū eius mors non cōmemoretur in sacris literis. Deindè, quia id videtur indicare verba illa Hier. 1. *Ante quam exires de vulua, sanctificaui te, & Prophetā in gentibus dedi te:* cum enim Hier. nondùm Gentibus, sed solis Iudæis prophetauerit, relinquitur expectādum esse tempus, quo Gentibus prophetet: quod aliud, quàm in acerbissima illa Antichristi persecutione excogitari non potest.

Exod. 7.

Victorin.
D. Hilar.
Venturū Hieremiam Antichristi temporibus sensit Victorinus.

Hierem. 1. 5.

2 Nihilominùs vtraq; de Moyse, & Hieremia sententia est omninò improbabilis, ea potissimùm de causa, quòd vterq; sit iam vita functus, atq; adeò eorum animę beatifico Diuinæ essentię conspectu perfruantur, quas iterum ad corpus mortale, & cōmunem cum hominibus consuetudinem redituras prodigium est nullo pacto credibile. Quòd enim Moyses obierit, est de fide, cùm sit expressum Deuteronomij. 34. *Ascendit Moyses super montem Nebo, mortuusq; est ibi Moyses seruus Domini in terra Moab iubente Domino.* Quod intelligendum esse de morte corporali manifestum est ex Deut. 32. Vbi illi dictum fuerat à Domino: *Iungeris populis tuis, sicut mortuus est Aaron frater tuus in mōte Hor, & appositus est populis suis.* Certum est autem Aarō mortuū fuisse corporali, ac vaera morte. Accedit, quòd eodem capite trigesimo quarto Deut. dicitur Moyses sepultus illis verbis. *Et sepeliuit eum in valle terræ Moab contra Phogor, & non cognouit homo sepulchrum eius vsq; in præsentem diem.* Quam eādem ob causam Michael altercabatur cum Diabolo de Moysi corpore, vbi nimirùm sepultum esset, quemadmodùm testatur Iudas Apostolus in sua epist. canon. Cur verò Deus voluerit ignotum esse locū, vbi sepultus iaceret, eam affert rationem D. Chrys. hom. 1. in Matth. ne videlicet Hebręi corpus eius tanquàm Diuinum quiddam adorarēt. Ex dictis iam colliges planè errasse Doctores initio citatos, dū putarunt Moysen nondum diem suum obijsse: in quo etiā errore fuit D. Ambros. lib. 1. de Cain, & Abel. cap. 2. quem etiā indicat D. Greg. Nyss. in lib. de vita Moysis, et D. Hieron. super illa verba Amos. 9. *Qui ædificat in cælo ascensionem suam.* Falsum etiam est illud, quod plerique sibi persuaserūt, Moysen quidem obijsse, sed statim resurrexisse; quæ opinio fuit R. Samuelis in lib. de aduentu Messiæ c. 13. & non obscurè refellitur ex epistola Iudæ, quæ indicat eo tempore adhuc iacuisse corpus Moysis in sepulchro. Eodem testimonio facilè probari potest eum nō resurrexisse in transfiguratione Domini, quemadmodùm videtur credidisse D. Hier. super cap. 17. Matth. & auctor libri de mirabilibus sacræ scripturæ (qui falsò tribuitur D. August.) lib. 3. c. 10. Cōtrarium enim longè esse probabilius docent Lyran. super. 17. cap. Matth. Abul. q. 54. & 55. super idē. & D. Thom. 3. p. q. 45. art. 3. ad 2. vbi conatur exponere Hieron. eo sēsu, vt velit non resurrexisse Moysen per verā vnionē animæ ad corpus, sed per corpus aliquod assūptū, in quo veluti resurrexisse videbatur. Ex his manifestū relinquitur Moysen nō vēturū esse Antichristi tēpore, cōtrariāq; opinationē omnino esse improbabilē: vt mirari satis nō possim Ioānē Maldonatū in c. 17. Matt. ausū fuisse damnare nō solū temeritatis, sed etiā impudentię cōmunē hanc, quā secuti sumus sētētiā, & magis cōsētaneā Diuinis literis esse cōfirmauimus: in quo equidē auctore laudo eruditionē, atq; doctrinā, sed moderatiorē interdū in refellēdis aliorū opinionibus cēsurā requiro.

Moyses, & Helias iam vita functi.

Deuter. 34. 1.

Deuter. 32. 50

Deut. 43. 6.

Iud. 1.
Moysis sepulchrum ignotū esse, cur voluerit Deus.
D. Chrys.

D. Ambros.
D. Greg. Nyss.
Hieron.

Amos. 9. 6.

R. Samuel.

Moyses nō surrexit in Domini transfiguratione.
D. Hieron.
Auctor lib. mirab.

Lyran.
Abulens.
D. Thom.

Moysen adhuc viuere qui potauerint.

Quod

3 Quod verò attinet ad Hieremiã, quãquam eius obitus non exprimatur in sacris literis, disertè tamen traditur à D. Epiphanio in lib. de vita, & obitu Prophetarum, & Doroth. in Synop. docetq; Epiphan. eum in Ægypto à plebe lapidibus obrutum occubuisse, sepultumque fuisse eo ipso loco, in quo Rex Pharao habitauerat: eamq; ob causam Ægyptios eundem locum magna religione coluisse, vbi pluribus se officiis ab illo adiuuari cognouerunt. Aspides enim, & crocodili, qui eos interimebant, postulationis Hieremię beneficio ex illis finibus sunt profligati: *Et qui hodie*, inquit Epiphanius, *adhuc fideles comperiuntur, eodem in loco supplicare consueuerunt, sumptoque puluere aspidum morsibus medentur*. Igitur quę pro aduersa parte afferebantur, nihil planè conficiunt: quanquam enim, cum dicitur dandam illis duobus testibus potestatem cõuertendi aquas in sanguinem, ad Moysem allusionem fieri cõcedamus, non continuò cogimur confiteri de eo sermonem esse; sed illud tantùm indicari similem quoque potestatem Enoch, & Heliæ tribuendam. Quod verò pro Hieremia argumentabantur non dum datũ esse Prophetam in Gentibus, longè à vero abest: siquidem, vt eo loco interpretatur D. Hieron. illud dumtaxat iis verbis significatur, quòd non solùm de Hierusalem, sed de multis etiam Gẽtibus deberet vaticinari: id quod ita esse ex prophetia eius constat, in qua multa continentur, quæ ad Assyrios, & Æhyptios pertinent: hoc enim est datum esse Prophetam in Gentibus.

D. Epiphan.

Hieremiæ mors, & sepulchrum.

D. Hieron.

Cur Enoch, & Helias duę oliuę, & duo candelabra appellentur?

Hi sunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes.

SECTIO VIII.

1 Per duas hasce oliuas, duoque cãdelabra accipiẽdos esse Enoch, & Heliam satis iam in superioribus probauimus: nunc illud superest explicandum, cur iis nominibus censeantur? In primis igitur obseruandum est Ioannem his verbis allusisse ad illud Zach. cap. 4. vbi Propheta vidit candelabrum aureum, lampademq; super caput ipsius, & septem lucernas, septemq; infusiora: & prætereà duas oliuas, vnam à dextris lampadis, alteram à sinistris: tunc Prophetæ sciscitanti, quidnam essent duæ oliuę ad dexteram, & sinistram candelabri? responsum est ab Angelo: *Isti sunt duo filij olei splendoris, qui assistunt Dominatori vniuersæ terræ*. Eosdem autẽ tam à Zacharia, quam à Ioanne oliuarũ nomine significari docent D. Gregor. hom. in Ezech. 12. Arethas, & D. Thomas in hunc locum.

Zach. 4. 44. Enoch, & Helias cur oliuæ, & candelabra.

D. Greg. Arethas. D. Thom.

2 Deinde, quod attinet ad oliuæ appellationem, sciẽdum est in sacris literis oliuam symbolum esse Sanctorũ multas ob causas. Prima ducitur à soliditate: ea est enim huius ligni natura, vt id neq; tẽpestas, neq; caries, neq; vetustas labefactet; vnde & æternitatis apud veteres symbolum erat: quod mirificè in Enoch, & Heliam conuenit, qui tandiu Diuino beneficio viui perseuerant. Quamobrem meritò ęternitatis candidati à Tertulliano appellantur. Declarat etiam infractam Sãctorum fortitudinem, qui nullis laboribus propter Deum toleratis frãgi, neq; à Dei cultu abduci possunt. Secunda depromitur à fertilitate: est enim oliua fœcundissima, vnde est illud Psal. 51. *Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei*: et Hierem 11. *Oliuam vberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocauit Dominus nomen tuum*. Vbi vides oliuam à fœcunditate laudari; atq. hanc ob causam Gentilis populus carens fructu bonorũ operum ante cõuersionẽ oleastro; Iudaicus verò ante statum legis gratiæ propter vbertatem meritorũ oliuæ comparatus est à Paulo Rom. 11. *Tu cum oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis, & pinguedinis oliuæ factus es, noli gloriari aduersùs ramos*: et paulò inferiùs; *Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra*

Oliua in sacris literis symbolũ Sanctorum.

Apud veteres æternitatis.

Psal. 51. 10.

Hier. 11. 16.

Gentilis populus oleastro, iudaicus verò oliuę cur comparatur.

Rom. 11. 17. 24.

naturam insertus es in bonam oliuam: quantò magis hi, qui secundùm naturam inserentur suæ oliuæ? Quem locum eleganter tractat D. August. in Psalm. 72. vbi in hac oleastri in oliuam insitione, quam affert Apostolus ad explicandam Gentilis populi in Iudaicum successionem, duo obseruauit miracula: vnum est, quòd dicat Apostolus oleastrum insertum esse in oliua; cũ è contrario oliua inseri soleat in oleastro: alterum est, quòd oleaster ille insertus in oliua non oleastri, sed oliuæ fructus protulerit, cum in naturali insitione contrarium accidat: si quidem id, quod inseritur, ipsum est, quod crescit, fructumque fert non arboris, in qua inseritur, sed surculi, qui fuit insertus: quam obrem Paulus meritò hanc insitionem appellauit contrà naturam: *Si tu,* inquit, *ex naturali excisus es oleastro contra naturam insertus es in bonam oliuam.*

Elegans Augustini obseruatio in locũ Pauli.

3

Tertia ratio est propter pinguedinẽ gratiæ, & charitatis sãctorũ, quæ dat pinguedinem, i. valorẽ operib⁹: quã ob causã dicitur de Ecclesia Esaiæ 5. *Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei:* quem locum sic reddidit Symmachus: *Vinea facta est dilecto meo in cornu in medio oliuarum.* Septuag. verò transtulerunt: *Vinea facta est dilecto meo in cornu in loco pingui, siue vberi.* Est autem sermo ad literam de terra promissionis, quæ erat pinguissima, & vberrima, in quo genere Ecclesiam repræsentauit à Christo Domino fundatam *in cornu*, idest, in regno, & potẽtia: nam Zach. 1. quatuor cornua quatuor potẽtissima regna demonstrant: vel etiam *in cornu*, idest, in loco forti, atq; sublimi. Dicitur autem *Filius olei* propter pinguedinem: dedit enim Christus operibus nostris pinguedinem, hoc est, pretium, & vim merendi per gratiam, quam nostris mentibus infundit. Quarta est, quià quemadmodum oliuæ nunquàm folia defluunt; ità excellentibus quibusq; Sanctis nunquàm deperit pulchritudo bonorum operum iuxtà illud Psalm. 1. *Erit tanquam lignum, quod plantatum est secùs decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, & folium eius non defluet.* Idem dicitur Hierem. 17. *Benedictus vir, qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius: & erit quasi lignum, quod transplantatur super aquas, quod ad humorem mittit radices suas: & non timebit, cum venerit æstus, & erit folium eius viride, & in tẽpore siccitatis non erit solicitum, nec aliquãdo desinet facere fructum.* Eodem pertinet illud Oseæ 14. *Ero quasi ros: Israel germinabit sicut lilium, & erumpet radix eius vt Libani, & erit quasi oliua gloria eius:* etenim gloria oliuæ ea est, vt ei folia nunquàm excidant. Sed obseruãda est etiam eiusdem loci apud D. Hieron. expositio. *Ero,* inquit, *eis quasi ros, vt fornacem Babylonicam, & caminũ æstuantis incendij meo rore restinguam: Dominus enim nobis, qui indigemus eius misericordia, & peccatorum febribus æstuamus, in rorem conuertitur. Cum autem nos Dominus suo rore resperserit, germinabimus, imò florebimus sicut lilium, & mittemus radices nostras sicut arbores libani, quæ quantùm in auras consurgunt vertice, tantùm radicem in ima demergunt, vt nulla tẽpestate quatiantur.*

Esai. 5. 1.
Illustratur, & elucidatur Esaiæ locus.
Symmachus.
Septuag.
Zach. 1.
Christus cur filius olei.
Psal. 1. 3.
Sãctorum pulchritudo.
Hierem. 17. 7.
Oseæ 14. 6.
Oliuæ gloria quæ.
D. Hieron.

4

Quinta ratio est propter pacem, quæ per oliuam significatur: vnde columba illa, quam emisit Noë, & quæ rediens ramum oliuæ virentibus folijs in ore gestauit Genes. 8. Spiritum sanctum designauit, qui cessantibus aquis persecutionum pacem in Ecclesiam infert, vt eo loco interpretatur Beda. Quoniam igitur Enoch, & Helias eo tempore persecutionem Antichristi cessaturam, pacemq; prædestinatis, & Ecclesiæ successuram, appropinquãtemq; Sanctorum gloriam denunciabunt, meritò cum oliuis conferuntur. Sexta, & postrema propter misericordiam, quam etiam oliua significat: etenim Sancti omnes misericordiæ operibus student, eaq; potissimùm acerbissimo illo tempore Enoch, & Helias exercebunt. Quam ob causam meritò credi potest figuratos eos fuisse in duobus illis Cherubim, quos Rex Salomon fecit in oraculo de lignis oliuarum, decem cubitorum altitudinis, texitq; auro. 3. Reg. 6. Enim verò Cherubim significant viros doctrina, ac moribus excellẽtes, qui de lignis oliuarum efformati describuntur, hoc est, ex misericordiæ, & charitatis operibus quodammodò confecti: decem cubitorum altitudinis, propter decem præceptorum non vulgarẽ, sed perfectam obseruationem: erant enim tecti auro, quia misericordia, vt per

Gen. 8.
Oliua pacis symbolum.
Beda.
Enoch, & Helias Antichristi tẽpore pacẽ Ecclesiæ denũciabunt.
3. Reg. 6. 31.

fecta

secta sit, debet charitate fulgere. Eosdē etiam adumbrarunt duo illa ostiola Sancti sanctorum, quæ etiam de lignis oliuarum ibidem fuisse commemorantur. *Et in ingressu*, inquit, *Oraculi fecit ostiola de lignis oliuarum*: Sancti enim sunt veluti ostia, per quę nobis ad Sancta sanctorū cœlestia aditus aperitur. Illud non prætereundum in eiusmodi ostijs fuisse picturas Cherubim, & palmarū species, & anaglypha valdè prominētia, significaturq́; in Sanctis reperiri Cherubim, idest, rerum Diuinarū scientiam; sculpturas palmarum, idest, victorias de spiritualibus hostibus reportatas, anaglypha etiā prominentia, idest, virtutes perfectissimas, & sese foris ostentantes, fundentesq́; in alios per exemplum, potissimumq́; per misericordię opera: siquidem ea anaglypha ex ipso ligno oleagino, quod symbolum est misericordiæ, prominebant. Possumus etiam sic interpretari non carere mysterio, quòd in ipsis ostiis Sancti sanctorum descriptæ fuerint palmæ, vt nimirùm quisquis in Sancta sanctorū cœlestia penetrare cōcēdit, cogitet sibi priùs esse cum hostibus dimicandum, consequendasque victoriarum palmas iuxtà illud 2. Tim. 2. *Non coronatur, nisi qui legitimè certauerit.*

Ostiola Sancti sanctorū sanctos cur adumbrēt.

Dimicanti palma debetur, & corona.

2. Tim. 2. 4.

5 Quod verò ad candelabri appellationem pertinet, dicuntur Enoch, & Helias candelabra; quià Christum verum lumē tanquam cādelabra omnibus pręferent, & ostendent: quòd enim Christus lumē sit, dixit Simeon Lucæ 2. *Lumen ad reuelationem Gentium, & gloriam plebis tuæ Israel.* Obseruandum est etiam meritò oliuam cū cādelabro adhiberi; nec solùm Enoch, & Heliam candelabris, sed etiam oliuis conferri: quoniam semper oleum habebunt, quo luceant. Cum enim oliuę sint, nunquàm ex defectu olei eorum lumen extingui poterit; nec opus habebunt illud cum fatuis virginibus dicere prudētibus: *Date nobis de oleo vestro, quià lampades nostræ extinguuntur*. Matth. 25. Quam eandem ob causam Zach. 4. duæ illæ oliuæ ad dexteram, & sinistram candelabri apparuerunt. Quod autem Sancti sint candelabra, habes mysticè expressum 3. Regum 7. vbi ita legimus: *Fecitque Salomon candelabra aurea, quinque ad dexteram, & quinque ad sinistram contra Oraculum ex auro puro: & quasi lilij flores, & lucernas desuper aureas, & forcipes aureos.* Etenim candelabra aurea Sancti sunt charitate fulgentes, qui corda, & corpora ferendis Domini mādatis tanquā lucernis subijciunt: quisquis enim Diuinis sese mandatis subijcit, quasi cādelabrū est aureū lucernā gestās aureā iuxtà illud Psal. 118. *Lucerna pedibus meis verbum tuū.* Flores lilij, in quos candelabra desinebant, amœnitatem patriæ cœlestis significant, quos candelabra desuper gerunt; quià Sancti cœlestia tantùm bona appetunt: aut certè lilij flores castitatem exprimunt, quæ in Sanctis debet præcipuè eminere. Denique plenum mysterij est, quòd forcipes etiam erant aurei: forcipibus enim Prælati, & Prædicatores adumbrantur, quorum est fidelium lucernas emungere obiurgando vitia, lumenque virtutum magis illustrando. Quoniàm verò ij, quorum est officium alios emendare, perfectissimi esse debent, ne eis dicatur illud Apostolicum ad Rom. 2. *In quo iudicas alterum, te ipsum condemnas: eadem enim agis, quæ iudicas*: idcircò etiam forcipes aurei fuisse commemorantur.

Enoch, & Helias cur candelabra appellantur.

Luc. 2. 32.

Matth. 25. 8.

3. Reg. 7. 49.

Lucernam auream gestat, qui se mandatis subijcit Diuinis.

Psal. 118. 104.

Charitate ornari prelati, quorū est alios emendare.

Rom. 2. 1.

Quanto tempore durare debeat Enoch, & Heliæ prædicatio?

Dabo duobus testibus meis, & prophetabūt diebus mille ducentis sexaginta.

SECTIO IX.

DE TEMPORE, quo Enoch, & Helię prędicatio duratura est, sic à Deo Ioā. instruitur. *Dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta*: qui dies conficiunt ex annis nostris vulgaribus tres ānos cū dimi- 1

dio viginti diebus minùs. Quòdsi sermo esset de mensibus lunatibus, quibus Hebræi vtebantur, quorum vnus alternis vicibus continet viginti nouem dies, alter triginta: proculdubiò eorum prædicatio excederet tres annos cum dimidio. Quia tamen probabilius est Ioannem, qui Gentibus scribebat, de annis, & mensibus iuxtà Græcorum, Romanorum, aliarumq; Gentium consuetudinē fuisse locutum: relinquitur prædicationem Enoch, & Heliç duraturam, vti diximus, tribus annis cum dimidio viginti diebus minùs. Etenim tres anni cum dimidio completi, & perfecti continent dies mille ducentos octoginta. Nec verò quenquam moueat illud Dan. 12. *A tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta*: etenim eo loco non est sermo de prædicatione Enoch, & Heliæ; sed de persecutione Antichristi, quæ durare debet tres annos cum dimidio, seu, vt hoc ipso cap. dicitur, menses quadraginta duos, quod idem est.

Quot dies cōtinerēt Hebræorum menses.

Duratio prędicationis Enoch, & Heliç.

Dan. 12.11.

2 Cur verò toto eo tēpore debeat perdurare eorum prædicatio, duplex ratio afferri potest. Vna est ea, quam tradit Beda, vt fideles alienissimis illis temporibus præsentissimo horum duorum insignium virorum præsidio animentur, & fulciantur: sic enim Deus solet tribulationes, quas immittit, consolationibus temperare. Eandē ob causam voluit Ezechielem simul cum populo Babylonem duci captiuum, & Hieremiam Hierosolymis esse tempore obsidionis, & euersionis vrbis. Cuius naturæ suæ ad misericordiam procliuis etiam in rebus naturalibus argumentū præbuit: etenim, vt scribit Plin. lib. 29. c. 4. viperç caput impositum ab eo percusso prodest: item si quis exustæ eius cinerem illinat: & in vniuersū vbicūq; reperiūtur venena, ibi etiā eorū remedia, & antidota De⁹ nasci voluit. Idcircò Ezech. 1. in medio ignis, qui obsidionē vrbis, ei⁹q; cōflagrationē exprimebat, electrū suç misericordiç tanquā antidotum collocauit: *Et de medio*, inquit, *eius*, i. ignis *tanquā species electri*: vt indicaret in medio illarū tribulationū, & calamitatū, quibus opprimendi erāt Iudçi,

Beda.

Tribulationes consolationibus temperat Deus.

Plinius.

Vbi venena, ibi antidota nascuntur. Ezech. 1. 4.

à Nabuchodonosor, se instar electri resi dere, vt eos misericordia sua, & consolatione recrearet: vnde Paul⁹ 2. Cor. 1. eodē sēsu dixit: *Sicut abūdāt passiones Christi in nobis: ita & per Christū abundat cōsolatio nostra.* 2. Cor. 1. 5.

3 Alterā rationē mittēdi eo tēpore duos eiusmodi viros non minùs misericordia redundātē innuisse se Domin⁹ cōfitetur Mal. 4. *Ecce ego mittā vobis Heliā Prophetā, antequā veniat Dies Domini magnus, & horribilis. Et cōuertet cor patrū ad filios, & cor filiorū ad patres eorū: ne fortè veniā, & percutiā terrā anathemate*: hoc est, Mittā Heliā, vt conuertat cor patrū ad filios, & cor filiorum ad patres, vt qui tunc increduli fuerint, eandē fidē accipiant, quā antiqui Patres habuerūt: & ita patres, & filij se ipsos mutuò diligāt: *Ne percutiam terram anathemate*, idest, separatione sempiterna. Cernis Dei misericordiā eò spectare, vt ne cogatur impios punire, & idcirco missurū Enoch, & Heliā, vt homines prędicatione sua conuertāt, & irç Diuinæ subtrahāt. Simili affectu dixit Dominus Exod. 33. *Mittā præcursorē tui Angelū. Non enim ascendā tecū, quia populus duræ ceruicis es, ne fortè disperdā te in via*. Itaq; modis omnib⁹ vitat Domin⁹ occasiones puniendi. Aduerte etiā rectè dici: *Ne percutiā terrā anathemate*: etenim qui Christū nō amat, dign⁹ est, qui anathemate feriatur: quemadmodū dixit Paul. 1. Cor. vlt. *Salutatio mea manu Pauli. Siquis non amat Dominū nostrū Iesū Christū, sit anathema, Marā Atha*, hoc est, sit separatus à Deo, atq; damnatus, donec veniat Dominus, seu in aduētu Domini: interpretatur enim *Maran Atha, Dominus venit*. Quare Apostol⁹, vt Anselmus aduertit, excōmunicat eū, qui non amat Christū vsq; ad diē iudicij, vt tūc, si Christo placuerit, cōmunionē recipiat, qui anathematizatus fuerat. Quoniā verò *Maran Atha* id est, *at Dominus venit* in prætetito tēpore, vt obseruauit D. Chrys. illud est maximè adnotandū Apostolū rationē, cur anathema denūtiet ijs, qui nō amāt Iesū, eā afferre: quòd ipse iā venit, videlicet in humilitate ad saluādum, vt nulla possit esse non diligētibus excusatio. Itaq; Christi Dñi aduētū, & passionē vsq; adeò amorē cōciliare, vt venia dignus non sit, qui eū non amauerit. Annotauit postremo Theodoretus significari

Mal. 4. 5.

Occasiones puniendi vitat Dominus.

Exod. 33. 2.

1. Cor. 16. 22. Qui Christum non amat, dignus est, qui anathemate feriatur.

D. Anselmus.

D. Chrys.

Pauli zelus de amando Christo.

Theodor. ijſdem verbis zelum Apoſtoli cupientis, vt omnes Chriſti amore ardeant. *Qui corpore*, inquit, *amant, nullum volunt habere amoris ſocium: Apoſtolus autẽ omnes in amore riuales habere deſiderat, & qui tales non ſunt ab Eccleſia reſecat.* Eandem Diuini amoris naturã declarant verba illa ſponſæ Cant. 1. (Cant. 1. 4.) *Trahe me: poſt te curremus in odorem vnguentorum tuorum:* nec enim dixit, *curram*, ſed, *curremus*, quaſi diceret: Si me vnã trahas poſt te, ego filias omnes Hieruſalem ad te etiam ſequendum incitabo: itaque non ſola curram, ſed omnes curremus, quia cupio omnes in tui amorem incitari.

Cur Enoch, & Helias amicti ſaccis prędicare debeant?

Prophetabunt diebus mille ducentis ſexaginta amicti ſaccis.

SECTIO X.

1 NON dubium, quin hoc intelligendum ſit, vt verba ſonant, verè; Enoch, & Helias induti ſaccis debeant incedere toto ſuæ prędicationis tempore, vt non ſolũ verbo, ſed etiam ipſo habitu pœnitentiam præferant, doceantque mortales viam promerendi Deum. Eſt enim ſaccus pęnitentium habitus: vnde eſt illud Iob 16. (Saccus pœnitentiũ habit⁹. Iob. 16. 16.) *Saccum conſui ſuper cutem meam, & operui cinere carnem meam. Facies mea intumuit à fletu, & palpebræ meæ caligauerunt.* In quem locũ D. Greg. lib. 13. Mor. cap. 6. (D. Greg.) Quid in ſacco, inquit, & cinere, niſi pœnitentia? quid in cute, & carne, niſi peccatum carnis debet intelligi? Cum ergò aliqui poſt lapſum carnis ad pœnitentiam redeunt, quaſi ſaccus ſuper cutem conſuitur, & cinere caro operitur. Etenim culpa carnis per pœnitentiam tegitur, ne in diſtricti iudicis examine ad vltionem videatur. (Pœnitentia tegit peccata.) De pœnitentia etiam ſua loquebatur Regius vates, cum dicebat: (Pſalm. 29. 12.) *Conuertiſti planctũ meũ in gaudiũ mihi: conscidiſti ſaccũ meũ, & circundediſti me lætitia*, hoc eſt, Soluiſti cilicium, veſtem nimirum lugentium, & pœnitentium, qua me indueram, luctumque meum in gaudium conuertiſti.

Duas autem potiſsimùm ob cauſas Enoch, & Helias induti ſacco prædicabunt. 2 (Enoch, & Helias induti ſacco cur prędicabunt?) Vna eſt ad eiuſmodi vili, & aſpero amictu Diuinam iram, quæ illis temporibus maximè aduerſus impios deſæuiet, mitigandam: nihil eſt enim, quod magis Dei iram ſedet, quàm pœnitentia, eiuſque etiam in interiori habitu, victuque argumenta: quo ſenſu accipiendum eſt illud Exod. 33. vbi poſt peccatum populi commemoratum de adoratione vituli dixit Dominus ad Moyſen: (Pęnitentia irã Dei ſedat.) (Exod. 33. 5.) *Loquere filijs Iſrael: Populus duræ ceruicis es: ſemel aſcendam in medio tui, & delebo te. Iam nunc depone ornatum tuum, vt ſciam quid faciam tibi. Depoſuerunt ergo filij Iſrael ornatum ſuum a monte Oreb.* Et quidem Rab. Salom. (R. Salom.) per ornatum hoc loco intelligit coronas, quas ſibi Principes populi impoſuerunt die illo, quo data fuit lex. *Tunc enim*, inquit, *populus fuit Deo deſponſatus per ſuſceptionem legis, & idcirco fuerant coronati Principes nomine populi inſtar ſponſæ: quas coronas nunquam ampliùs depoſuerunt, ſed poſt adorationem vituli ad eorum confuſionem, & humiliationem, & quandam veluti adulteræ ſponſæ repudiationem præcepit eis Deus, vt eiuſmodi coronas deponerent.* Verùm hæc ſuo more nugatur R. Salom. Alij de tabernaculo accipiunt, vt ſcilicet Deus pręcipiat deponere ornamenta tabernaculi: ſed cum mox de tabernaculo ſanciatur, non eſt, cur per ornatum eo loco ornamenta tabernaculi intelligamus. Quare exiſtimamus fuiſſe pretioſas veſtes, quibus populus lætabundus erat indutus, quibuſque exornatus in ſignum lætitiæ vitulum aureum adorauerat, & feſtum egerat: quas Deus exui mandauit tanquam iratus Dominus, qui ſeruum, quem verberare inſtituit, nudari præcipit. Vnde rectè ſubiungitur: *Vt ſciam, quid faciam tibi.* Itaque volebat Dominus, (vt egregiè annotauit Hieronymus ab Oleaſt.) (Hier. ab Olea.) vt Iſrael nudum, & ſpoliatum veſtibus illiſe verberibus, ac flagris cædendum præſentaret, ſeſeque illa humiliatione, & pœnitentiæ habitu ob idololatriæ crimen commiſsũ reprehen-

deret: quò nimirum videns Deus eũ sic humiliatum,& paratum ad verbera misericordia cõmoueretur, atq; peccatum remitteret: tantum est præferre pœnitẽtiæ imaginem. Eandem ob causam dixit ad Esaiam.3.Reg.21. *Nonne vidisti humiliatum Achab coram me? Quia igitur humiatus est mei causa, non inducam malum in diebus eius, sed in diebus filij sui.* Quid autem est, quod vidit Deus in Achab impijssimo, cur eum ita laudauerit? Non sanè aliud, quàm cilicium, quo carnem cingebat,& saccum, in quo dormiebat: & quòd dimisso capite ambulabat, vt ibidem dicitur. Itaque Achab exteriorem tantùm pœnitentiæ formam gerens iram Dei quoad supplicium suis diebus inferendum mitigauit, eiq; in eo vili amictu speciosus,& gratiosus apparuit. Hæc est igitur prima ratio, cur Enoch,& Helias in sacco prædicare debeant, vt eo habitu,& amictus asperitate iratum Deum peccatoribus concilient.

3.Reg.21.29

3 Altera ratio est, vt pœnitentiam, quam prædicaturi sunt verbo, opere quoque exerceant,& ita potentiùs, ac faciliùs eam hominibus persuadeant: nihil enim in prædicatoribus, & prælatis efficacius, & ad persuadendum vehementius excogitari potest, quàm si præstent ipsi, quod prædicant. Eam enim etiam ob causam Ioannes Baptista prædicaturus pœnitẽtiam in victu ipso, & vestitu pœnitentiã coluit: vnde meritò se vocem esse dixit, quia totus erat vox quædam, quæ alijs pœnitentiam suadebat. In cuius rei figuram ex limbo superhumeralis summi Sacerdotis pendebãt tintinnabula: quia nimirùm ipse etiam vestitus prædicatoris, ipsaq; viuendi ratio debet esse vocalis, virtutemq;, & sanctimoniam personare; quemadmodùm obseruauit D Hieronymus ad Fabiolam de veste Sacerdotali. *Tanta,* inquit, *esse debet scientia,& eruditio Pontificis Dei, vt & gressus eius,& motus, & vniuersa vocalia sint: veritatem mente concipiat, & toto eam habitu resonet, vt quicquid agit, quicquid loquitur, sit doctrina populorum: absq; tintinnabulis enim,& diuersis coloribus,& gemmis, floribusq; virtutum nec sanctè ingredi potest, nec nomen Antistitis possidere.* Hæc ille. Vndè Regius Propheta Deũ quoq; Ipsum ad præstandum, quod præcipit, exhortatur, quò facilè possit subditos ad sui amorem, suorumq; præceptorum obseruationẽ pertrahere, cum ait: *Exurge Domine Deus in præcepto, quod mandasti,& synagoga populorum circundabit te:* hoc est, Præsta, quod faciendũ alijs præcepisti: sic enim omnes te vt Principem colent,& tua omnia iussa facilè exequentur. Ita præter alios hunc locũ intellexit D. Aug. in cõm. in psalm. *Humilitatem,* inquit, *præcepisti humilis appare: & tu prior imple, quod præcepisti, vt exemplo tuo vincentes superbiam non possideantur à Diabolo, qui aduersùs tua præcepta superbiam persuasit dicens: Manducate,& aperientur vobis oculi,& eritis tanquàm Dij.* Hæc Aug.

Prædicatoris exemplum.

Exod.39.

Pontificis itẽ. D.Hieron.

Psal.7.7. Exempli vis.

D.Aug.

Gen.3.5.

De miraculis, quæ Enoch, et Helias edituri sunt toto suæ prędicationis tempore.

SECTIO VNDECIMA.

I QVONIAM grauissima futura est Antichristi persecutio, potissimùm verò propter signa,& prodigia mendacia, vt ait Paulus secundæ Thess.2. quibus doctrinam suam persuadere conabitur, *ita vt in errorem inducantur (si fieri potest.) etiam electi,* quemadmodùm Christus denunciauit: idcirco misericors Deus, qui non sinit quenquã vltra vires tentari, summo consilio prouidit, vt Enoch,& Helias toto suæ prędicationis tempore, hoc est, mille ducẽtis sexaginta diebus veram Christi fidẽ non solùm verbo statuant, sed etiam illustrissimis miraculis confirmẽt, atq; adeò validissimam illam Antichristi mẽdacium signorũ machinam omnino labefactent. Quę nã verò ea miracula futura sint, Ioãnes illis verbis explicauit: *Hi habẽt potestatẽ claudendi cælũ, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: & potestatem habent super aquas conuertẽdi eas in sanguinem, & percutere terram omni plaga, quotiescunq; voluerint. Et siquis voluerit eis nocere, ignis exiet de ore ipsorum, & deuorabit*

2.Thess.2.

Mat.24.24.

inimicos eorum: quæ ad cõsolationem fidelium sigillatim libet exponere.

2 Primùm igitur habebunt potestatem claudendi cœlum, hoc est, vt statim exponitur, prohibendi pluuiam, quemadmodùm iam ante Heliæ concessum fuerat. Promisit enim illi Deus non futurã pluuiam, nisi cũ ipse petijsset: itaq; nõ pluit tribus annis, & mensibus sex. Ea verò promissio colligitur ex illis verbis Heliç. 3. Reg. 17. *Viuit Dominus Deus Israel, in cuius conspectu sto, si erit annis his ros & pluuia, nisi iuxta oris mei verba*. Qua de re est elegans sermo D. Chrys. in Heliam Prophetam tomo. 5. Quid ergo in terris Diuinius, & ad fidem astruendam efficacius cogitari potest; quam duos reperiri homines Antichristi tẽpore Christi famulos, qui cœlum, et terram moderẽtur, habeantq;, vt cum Ioanne loquamur, cœli ipsius clauem ad cœlum, cum voluerint, claudẽdum, & aperiendum? Hoc enim significatur, cum dicitur: *Habebunt potestatem claudendi cælum*, & ita claudendi, vt nulla vi Antichristi sectatores illud possint aperire, quò manifesta fiat eorũ vanitas, Christiq; domini imperium, & gloria magis resplendeant. Quare qui eo tempore se se ad Antichristum adiũxerint, nullam habere poterunt excusationem desertæ fidei. Etenim verissimum etiam tunc erit illud: *Fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tẽtari supra id, quod potestis: sed faciet etiam cum tentatione prouentum, vt possitis sustinere*: vbi pro, *sustinere*, est Grçcè ὑπερενεγκεῖν, id est, *ita sustinere, vt supersint adhuc vires ad plus aliquid sustinendũ*. Itaq; id auxilium Deus confert, vt cum magno excessu possit quis tentationem superare. Idcirco igitur Deus tam amplam tribuet Enoch, & Heliæ potestatẽ miracula perpetrandi. Atq; hanc moderationem habet illud, quod ait D. Greg. lib. 32. mor. c. 13. vbi agens de persecutione Antichristi, *Pensemus*, inquit, *quæ erit humanæ mentis illa tentatio, quando pius Martyr & corpus tormentis subijcit, & tamen ante eius oculos tortor miracula facit? Cuius tunc virtus non ab ipso cogitationum fundo quatiatur, quando is, qui flagris cruciat, signis coruscat?* Hæc ille. Sed ad huiusmodi tentationis vim frangendam toto eo tempore Enoch, & Helias illustrissimis signis, & miraculis coruscabunt. Duo hic sunt obseruanda. Vnum est meritò impijs eo tempore cœlum claudi, cum illud modò non solùm ingredi nõ curent, sed etiam sceleribus oppugnent: quæ est vna ex maledictionibus, quas Leuitç populo imprecabantur, si legem Diuinam violasset. *Sit cælum, quod supra te est, æneum: & terra, quam calcas, ferrea: det Dominus imbrem terræ tuæ puluerẽ, & de cælo descendat super te cinis, donec conteraris*: ex quo loco obiter collige sæpe propter hominum scelera iratum Deum tẽpestiuam pluuiam denegare: atq; adeò, cum id contingit, peccatores ad pluuiã impetrandam pœnitentiæ, & morũ cõpositionis admonere. Alterum est, quãto honore, & amore Deus Sanctos suos prosequatur: siquidẽ eis potentiæ suæ, atq; adeò thesauri claues liberaliter cõmittit, vt alteri quidam Dij in terris videantur. Hoc enim sensu dictũ est Moysi Exodi. 7. *Ego te constitui Deum Pharaonis*. Idemq; maiori iure de Enoch, & Heliã illis temporibus dici potest: quòd scilicet Dij Antichristi constituendi sint.

3 Deinde habebunt potestatem conuertendi aquas in sanguinem, quam etiam datam legimus Moysi Exodi septimo: imò percutiẽdi terram omni plaga, quotiescunq; ipsi voluerint, quod summę potestatis erit, siquidem Deus pro eorũ arbitratu potentiam suam, & vim infinitam exeret, vt verum sit illud, quod ait Philo Iud. lib. 1. de vita Moysis: *Cum amicorum omnia sint cõmunia, id circo Deum potestatem, & opes suas cum Sanctis cõmunicare*. Denique mirũ est, quod sequitur: Si quis eos occidere tentauerit, ignẽ egressũ de ore ipsorũ, hostesq; deuoraturũ, toto nimirũ tẽpore, quod eis fuerit ad prædicãdũ definitum. Id quod ita accipiẽdum est, vt ad Enoch, & Heliæ imperium descensurꝰ sit ignis de cœlo, qui ipsorum hostes, & aduersarios inflammet, sicut legimus 4. Reg. 1. ad preces Heliæ descendisse ignem de cœlo, qui duos Principes quinquagenarios cum suis quoque militibus interemit.

Enoch, & Helias Antichristi tẽpore prohibebunt pluuiam

3. Reg. 17. 1.

1. Cor. 10. 13.

Auxilium Dei ad superandas tentationes. D. Greg.

Deut. 28. 23

Pluuiam tempestiuam propter peccata denegat Deus.

Sanctos suos quanto honore prosequatur Deus. Exod 7. 1.

Exod. 7.

Enoch, & Heliç potestas aduersus Antichristum. Phil. Iud.

4. Reg. 1.

Enoch, & Heliam ab Antichristo occidendos: & cur Hierusalem, in qua occidẽdi sunt, AEgyptus, & sodoma appelletur?

Corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma, & AEgyptus, vbi & Dominus eorum crucifixus est.

SECTIO DVODECIMA.

1 ABsoluto suo testimonio Enoch, & Helias interficientur à bestia, quę ascendet de abysso, hoc est, ab Antichristo: eorumq́ corpora, vt ait Ioannes, iacebunt tribus diebus cũ dimidio inhumata in plateis ciuitatis magnę, *quæ vocatur*, inquit, *spiritualiter Sodoma, & Ægyptus*. Quęnam verò ea ciuitas futura sit, statim explicauit subiungens: *Vbi & Dominus eorũ crucifixus est*: quod simul dictum existimo ad Heliæ, & Enoch consolationem: vt nimirùm meminerint gloriosum sibi fore in ea ipsa vrbe mori pro Christo, vbi Christus eorũ Dominus pro ipsis crucifixus est. Sed opponit se nobis D. Hieron. epist. 17. quam nomine Paulæ, & Eustochij ad Marcel. scribit, vbi tractans hunc locum existimat non esse hic nomine Ægypti, & Sodomę intelligendam Hierusalem; sed mundum istum, qui est vrbs illa magna, quam Cain ædificauit. Et argumẽtatur primùm ex eo, quòd hoc ipso capite Hierusalem appellata fuerit ciuitas sancta illis verbis: *Et ciuitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus: Quomodò enim contraria sibi loquatur Scriptura? & quam paulò ante ciuitatem sanctam appellauerat, paulò post Ægyptum, & Sodomam appellet?* Deinde, quoniam in sacris literis Ægypti, & Sodomæ appellationibus non Hierusalem, sed mundus nominari cõsueuit. Etenim quod ad Sodomam pertinet, Ezech. 16. iuxtà translationem. 70. dicitur: *Restituetur Sodoma in antiquum: Quod*, inquit, *intelligi non potest de Hierusalem, quæ iterum ædificanda non est: sed de mundo, qui vt ante fuit, instaurabitur.* Quod verò ad Ægyptum spectat, affert illud ex Iudę epist. testimonium. *Commonere autem vos volo, scientes semel omnia, quoniam Iesus populum de terra Ægypti saluans, secundò eos, qui non crediderunt, perdidit: Et ne putaret*, inquit, *de Iesu dici filio Naue, statim sequitur: Angelos verò, qui nõ seruauerunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domiciliũ, in iudicium magni Dei vinculis æternis sub caligine reseruauit.*

Enoch, & Helias interficientur ab Antichristo.

D. Hieron.

Ezech. 16. 55.

Iudę 5. & 6.

2 Cæterùm, vt pace dixerim Hieron. omnium, quos ætas illa tulit, longè doctissimi verba Ioannis manifestè cõuincunt de vrbe Hierusalẽ sermonem esse: quæ enim alia ciuitas, nisi Hierusalẽ intelligenda est, cum dicitur: *In plateis ciuitatis magnæ, vbi & Dominus eorum crucifixus est.* Nec verò rationes Hieron. contrarium euincunt: etenim non mirum videri debet, quod eadem ciuitas ob vnam rationẽ sancta, ob aliam dicatur Ægyptus, & Sodoma: sancta, quoniam à Deo fuerat in sui cultum, & adorationem electa: Ægyptus autem, & Sodoma propter colluuionem scelerum, quibus cum Ægypto, & Sodoma contendit. Sic enim ipsa etiã Ecclesia in sacris literis interdum meretrix dicitur propter statum, quẽ habuit ante conuersionem; interdum virgo, & sponsa Christi propter fidem: propter malos nigra; propter bonos formosa, Cant. 1. Et quidem Sodomę appellationem tribui posse Hierosolymis, consentaneum est Diuinis literis, in quibus reperimus Sodomam appellari sororẽ Hierusalem, veluti Ezech. 16. *Viuo ego, dicit Dominus Deus, quia non fecit Sodoma soror tua ipsa, & filiæ eius; sicut fecisti tu, & filiæ tuæ.* Prætereà quid mirum, si Hierusalẽ Sodomę comparetur? quandoquidem peior adhuc, quàm Sodoma pronuntiatur Thren. 4. *Maior effecta est iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum.* Ægypti appellatio non occurrit, vbi in sacris literis Hierosolymis tribuatur: sed hic locus Apocalypsis clarissimus satis esse debet, vt eam vrbem Ægyptum appellari posse non immeritò existimemus.

Ecclesię ob diuersum statum varia nomina.

Cant. 1.

Ezech. 16. 48. Hierusalẽ Sodomę, & Aegypto cõparatur.

Thren. 4. 6.

3 Iam illud est explicandum, cur Hierusalem cum Ægyptus, tum Sodoma spiri

tualiter, vt ait Ioannes, hoc est, in mystico sensu nominetur? Sciendum est igitur Ægyptū appellari Hebraicè *Mitsraim*, quæ vox secundum etymon significat afflictionē: *metsar* enim Hebraicè afflictio est: id quod maximè in Hierusalem cōuenit, quæ à quatuor mundi imperijs fuit oppressa. Verùm Ægyptus per mysterium pro tenebris sumitur ob eas horribiles tenebras, quę à Moyse in Ægypto factę sunt tribus diebus vsq; adeò densę, vt palpari possent, quemadmodùm dicitur Exod. 10. Atq; hoc potissimùm ex capite Hierusalē spiritualiter Ægyptus appellatur. Quantę enim tenebræ illam in aduẽtu Messię occupauarint, ipsimet Hebræi confitentur apud Esai. 59. *Palpauimus sicut cæci parietem, & quasi absq; oculis attrectauimus: impegimus meridie quasi in tenebris, in caliginosis quasi mortui*. Porro cum dicitur: *palpauimus sicut cæci parietem*, ingēs cæcitas significatur, sicut & 2. Petri. 1. illis verbis: *Cui enim non præsto sunt hæc, cæcus est, & manu tentās*: lusciosi namq; magna corpora vident, vt ductu manuum non sit opus: atq; adeò indicatur cæcos omnino esse Iudæos, qui manifestā Christi Diuinitatem quasi magnum aliquod corpus non videant, vt non iam lusciosi, sed omnino cæci censeri debeant. Quā caliginem adūbratam fuisse in eo, quod Moyses loquēs cum Domino auferebat velamen, donec exiret: siquando autē loquebatur ad populum, operiebat rursùs velamine faciem suam, vt refertur Exod. 34. expendit Rup. lib. 4. in Exod c. 44. *Quia*, inquit, *dum loquitur Moyses ad Christum, idest, ad Euangelicam Ecclesiam, in qua Christus est, tollit velamen suum, & apertam ostendit faciem: tollit enim literam occidentem, & spiritum promit viuificantem. Vbi autem legitur in synagogis Iudæorum, operit vultum suum, idest, spiritualem legis sensum*. De eodemq; velamine loquutus est Paulus secundæ Cor. 3. cum dixit: *Vsq; in hodiernum diem id ipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatum, (quoniam in Christo euacuatur) sed vsq; in hodiernum diem, cū legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. Cum autem conuersus fuerit ad Dominum, auferetur velamen*. Atq; hæc quidem de Ægypto. Cur verò eadem Hierusalem Sodoma dicatur, inde intelliges: quòd instar Sodomę sese in turpitudinis cęno per summam impudētiam volutauerit. Etenim, vt refertur 2. Mach. 4. præter multa alia, quæ recenseri possent, Iason frater Oniæ, cum per ambitionem ab Antiocho Epiphane summum Sacerdotium obtinuisset, facta sibi à Rege potestate ephebiam Hierosolymis constituendi ausus est sub ipsa arce gymnasium cōstituere: & optimos quosq; epheborum in lupanaribus prostituere, vt non iam Hierusalem Sodomam æmulari, sed multò etiam vincere effrænata libidine videretur.

Hierusalē cur Aegyptus dicatur.

Exod. 10.

Hebręorū in Messię aduentu cęcitas.

Esai. 59. 10.

2. Petr. 1. 9.

Exod. 34.

Eorundem cęcitas in Scripturis intelligēdis.

Rupertus.

2. Cor. 3. 14.

Cur item dicatur Sodoma.

1. Machab. 4

De Enoch, & Heliæ resurrectione, & in cœlum ascensione.

Et post dies tres, & dimidium spiritus vitæ à Deo intrauit in eos, & ascederunt in cœlum in nube.

SECTIO XIII.

1 QVAMTVM sectatores Antichristi lætari debeant Enoch, & Heliæ occisione, atque ignominia, qua eorum corpora per tres dies cum dimidio in plateis Hierosolymorum inhumata iacebunt, tradit Ioannes illis verbis. *Et videbunt de tribubus, & populis, & linguis, & Gentibus corpora eorum per tres dies, & dimidium, & corpora eorum non sinent poni in monumentis, & inhabitātes terram gaudebunt super illos, & iucundabantur, & munera mittent inuicem: quoniam hi duo Prophetæ cruciauerunt eos, qui habitabant super terram*. Cœterùm statim Ioannes eorundem Prophetarum gloriam, atque aduersariorum timorem, ac trepidationē cōmemorat, cum subiungit Enoch, & Heliam, postquam eorum cadauera tribus diebus cum dimidio in plateis Hierosolymorum inhumata iacuerint, rursus magna inimicorum trepidatione surrecturos: tunc voce de cœlo delapsa, *Ascendite huc*, ascensuros in cœlum in nube:

eademq; hora terræmotum magnum excitandum, decimamq; partem ciuitatis, Hierosolymitanæ scilicet casuram, & occisum iri à terræmotu septem hominum millia; reliquos timore percellendos, gloriamque Deo cœli daturos. Quæ omnia, non dubium, quin ad literam, vt verba sonant, intelligenda sint.

2 Illud obseruandum cum sectatores Antichristi vsq; adeò morte Enoch, & Heliæ triumphassent, vt gratulationis causa, quemadmodùm docuit Ioannes, inuicem sibi munera miserint, repère illis resurgentibus, & in cælum palàm ascendentibus timore perculsos, & obstupefactos tandem Sanctorum decus, & gloriam agnouisse, doluisseq; maximè, quòd eos fuissent presecuti. Ex quo duo colligenda sunt ad cõsolationem Sanctorum: vnum est labores eorum tandem finiri, & in gloriam, splendoremq; conuerti. Alterum in eorum inimicos, ac persecutores acerrimè à Deo animaduerti. Hoc enim significat ille terræmotus, quo septem hominum millia interibũt, compellenturq; reliqui Sanctorum gloriam, & splendorem confiteri. Et quidẽ quod ad primum attinet, meritò eam ob causam Christus Dominus Sanctorũ statum laboribus huius vitæ vndiq; circumseptum comparauit parturiẽti mulieri, quę acerbissimos dolores in pariẽdo patitur; sed breuissimè dolores illi transeunt, & incredibili gaudio ob editũ infantem compẽsantur. Quam etiam similitudinẽ vsurpauit Apostolus Rom. 8. *Omnis creatura ingemiscit, & parturit vsq; adhuc. Non solùm autem illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei expectantes*, hoc est, Non solùm omnes creaturæ expectant nostram remunerationem sperantes fore, vt tunc iam renouentur: sed etiã nos ipsi pressi laboribus gemimus, & persecutionum pressuris, ac doloribus fatigati ipsam filiorum Dei adoptionẽ, & gloriam parturimus. Itaq; iustus cũ se pressum laboribus viderit, cogitet se quasi fœtum gloriæ in ventre gestare, quam illis doloribus parturit. Hãc nimirùm ob causam Sancti omnes in hac vita appellantur à Zacharia *vincti spei*: sic enim legimus cap. 9. *Tu quoq; in sanguine testamẽti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua. Conuertimini ad munitionem vincti spei: hodie quoque annuntiãs duplicia reddam tibi*: quasi dicat Propheta Christũ alloquens: Tu Christe rex potentissime sanctos illos patres, qui in limbo tanquam in lacu, & carcere tenebantur, sanguine tuo, per quem fœdus inter homines, ac Deum initum fuit, in libertatem vendicasti. Conuertimini igitur *ad munitionem*, seu locum munitum, hoc est, ad Christum ò *vincti spei*, idest, qui vincti speratis. Quo loco per *vinctos spei* non solùm Iudæi intelligendi sunt, vt pleriq; volũt, sed Sancti omnes, qui in hac vita labores pro Christo tolerãt: qui *vincti spei* appellãtur, quià dum vinciuntur, dum conijciuntur in vincula, ibi adhuc sperant fore, vt è carceribus educti, hostibusq; debellatis duplo maiora præmia accipiãt, quàm sint ipsi labores: vnde sequitur: *Duplicia reddã tibi*. Aduertendum est autem eleganti periphrasi appellasse Prophetam mortales omnes *vinctos spei*; quià semper spe melioris fortunę in suis laboribus sustẽtãtur, quasi sint ipsi vincti, & veluti captiui ipsius spei, cui nimirùm seruiunt, & à qua tanquàm ab hera, & domina sustentantur. Potissimùm verò Sancti *vincti spei* dicuntur non inuiti, sed voluntarij: quia ipsi se vltrò ob vnam spem glorię in carceres, & vincula conijciunt. Nec minùs elegans est illa Pauli similitudo, cum Sanctorum spem inter persecutionum discrimina anchoram appellauit Hebr. 6. *Qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animæ tutam, ac firmam, & incedẽtem vsq; ad interiora velaminis*. Sicut enim anchora in medio fluctuum nauem retinet, ne à vento, & fluctibus abrepta dispereat; ita spes Sanctos omnes in immenso vitæ huius Oceano, procellosisq; laborum fluctibus ita retinet, vt firmi, securiq; permaneant: quàm anchoram propterea Apostolus in cælum iacere pręcipit, imò in ipsa Sancta sanctorum cælestia, tanquàm in locum tutissimum. & propter remunerationis spem benè laborantibus promissæ ad firmandam anchoram, nauemque aptissimum.

Sanctorum labores finiũtur.

Ioan. 16.

Rom. 8. 22.

Gloria laborũ fętus.

Zachar. 9. 11.

Christus locus munitionum.

Sperantiũ elegans periphrasis.

Sanctorũ spes in laboribus.

Hebr. 6. 18.

3 Psal. 57. 11.

Quod verò attinet ad ſecundum, eo pertinet illud pſ. 57. *Lætabitur iuſtus, cum viderit vindictam: manus ſuas lauabit in ſanguine peccatoris*. Quo loco Hebraicè pro eo, quod nos habemus, *manus ſuas*, habetur, *plantas ſuas*. Eodem tamen recidit: ſignificatur enim lætitia, qua Sancti de impiorum vindicta geſtient, eo quòd ex eorũ punitione videant Dei gloriam magis illuſtrari, ducta ſimilitudine à victoribus, qui in hoſtium ſanguine ſolent pedes tingere. Aliò deflexerũt Caſsiod. D. Hieron. D. Aug. & Remig. volunt enim iuſtum lauare manus in ſanguine peccatoris, ideſt, cautiorem fieri, cum videt eius ſanguinem, ideſt, cum à Deo caſtigatum. Quam eandem expoſitionem ſecutus eſt D. Greg. lib. 18. Mor. c. 13. *In peccatorum*, inquit, *morientium ſanguine iuſti lauãt manus: quia dum eorum pœna conſpicitur, conſpicientis vita mundatur*. Et D. Bern. ſerm 8. in pſal. *Qui habitat*, *Planè*, inquit, *non inquinabit in ſanguine manus, ſed lauabit, vt vnde ille cruentus magis, inde iſte nitidior videatur: vndè ille plùs ſordet, indè iſte pulchriùs eluceſcat*. Verùm hæc expoſitio non literalis eſt, ſed myſtica: ad literã enim ſignificatur gaudium, quod Iuſti de malorum punitione concipient: quemadmodùm etiam dicitur ſub eadem ſimilitudine pſ. 67. *Dixit Dominus: Ex Baſan conuertam: conuertam in profundum maris: vt intinguatur pes tuus in ſanguine: lingua canum tuorum ex inimicis ab ipſo*, ideſt, Homines ex regione Baſanitide, quæ paret Og hoſti tuo ſæuiſsimo, ex ipſis met, inquam, regionibus inimicorũ tuorum cõuertam inimicos tuos in profundum maris, hoc eſt, in mare eos demergam, vt ita lætabundus poſsis lauare pedes tuos in illorum ſanguine, & canes tui eodem inimicorum cruore ſaturentur.

Sanctorũ lætitia de impiorum vindicta.

Caſsiod. D. Hieron. D. Auguſt. Remig.

D. Greg.

D. Bernard.

Caſtigato peccatore cautior redditur iuſt.

Pſal. 67. 23.

COMMENTARIVM SEXTVM EXEGETICVM.

De tertia viſione Ioannis.

Quæ de tuba ſeptimi Angeli Ioannes ediſſerat, explicantur.

SECTIO PRIMA.

1 IN POSTREMA parte huius capitis cõmemoratur à Ioanne viſio ſeptimi Angeli tuba canentis. Et quidem tubæ ſex Angelorum præcedentium varias perſecutiones, & bella, quibus Eccleſia erat exercenda, terribili ſuo clangore denunciarunt: hæc autem poſtrema tuba feliciſſimum illud tempus denunciat, in quo Chriſtus hoſtibus ſuis debellatis glorioſè regnabit, vt manifeſtè ſignificatur illis verbis: *Factum eſt regnum huius mundi Domini noſtri, & Chriſti eius, & regnabit in ſecula ſeculorum*. Quam ob cauſam viginti quatuor ſeniores, qui vniuerſam Eccleſiam repræſentãt, vt ſuo loco diximus, Chriſto Domino de pacato eius regno, & imperio gratulantes proni in faciem dixerunt: *Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, quia accepiſti virtutem tuam magnam, & regnaſti*. Lætati enim ſunt, quòd tempus illud aduenißet, in quo Chriſtus probis quidem prœmia; improbis autem ſupplicia largiretur. Tunc verò docet Ioãnes apertum fuiſſe tẽplum Dei in cælo, viſamq; arcam teſtamenti, in qua licet aliqui velint ſignificari arcana myſteria rerum futurarum, quæ in arca propter abſconſionem figurentur: probabilior tamen eſt Bedæ, Primas. Rup. Pann. & Richardi Vict. ſententia, per huiuſmodi

Eccleſia Chriſto domino de pacato eius regno gratulatur.

Beda. Primaſius. Panno. Victorinus.

arcam testamenti humanitatem Christi accipientium, quæ se se vidēdam, & fruendam prædestinatis demonstrat. Fulgura verò, voces, & tonitrua, quæ subsequuntur, impiorum pœnas grauissimas apud inferos significant. Atq; hoc modo explicata visione non est, cur cum Ruperto, Pann. Hug. Card. & alijs hanc arcę fœderis in cælo apparitionem ad sequens caput referamus, ex eaq; diuersam visionem, & caput duodecimū auspicemur. Illud quoad contextum, & nexum visionis est aduertendum, hanc tubam septimi Angeli regnū Christi post iudicium denuntiantem adhiberi hoc loco per anticipationem: id quod necessariò fatendum est; si quidem capitibus sequentibus de Antichristi persecutione fusè à Ioanne disputatur: quæ tamen Imperij Christi felicitatem post iudicium futuram debet antecedere.

Rupert. Pannon. Hugo Card.

Cur humanitas Christi dicatur arca testamenti.

Apertum est templum Dei in cælo, & visa est arca testamenti eius in templo eius.

SECTIO SECVNDA.

I

ILLVD in tuba septimi Angeli duntaxat explicationem desiderat, cur humanitatem Christi Ioan. *Arcam testamēti* appellauerit iuxtà eam expositionem, quam veluti cōmuniorē magis probauimus? Igitur humanitatem Christi in arca testamenti fuisse adumbratam docent Cyril. Alex. lib. 4. in Ioan. c. 28. D. Hilar. in ps. 131. super illa verba: *surge Domine in requiem tuam, tu & arca sanctificationis tuæ.* Quæ verò sit inter arcam fœderis, & Christum conuenientia ex sequentibus manifestum fiet.

Humanitas Christi in arca testamenti adumbrata. Cyrill. Alex. D. Hilar. Psal. 131. 8.

Primùm. Arca testamenti erat de lignis cetim, hoc est, cedrinis iuxtà cōmuniorem sententiam, quæ ligna dicuntur imputribilia, & summam Christi sanctitatem declarant: cuius videlicet humanitas nulli vel minimę peccati corruptioni, ne de potentia quidem Dei absóluta, subiecta esse potuit. Vndè Paulus Hebr. 7. *Talis decebat, vt nobis esset Pontifex sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cælis factus*: et ps. 21. *Deus Deus meus respice in me: quare me dereliquisti? longe à salute mea verba delictorum meorum*: pro quo Hebraice est: *verba rugitus mei*: vt sit sensus: Cur me Pater ita dereliquisti, vt verba, quibus tuam opem imploro, longè sint à salute impetranda? Verùm secundùm nostram vulgatam editionem duplex est expositio. Vna est, vt ea verba dicta sint à Christo in persona omnīū hominū, appelletq; delicta sua nostra ipsorum delicta, quæ in se ad satisfaciendum susceperat: quæ expositio est D. Aug. epist. 120. de gratia noui testam. c. 6. Nazianz. orat. 36. & D. Damas. lib. 3. fidei cap. vigesimo quinto, & lib. quarto cap. 19. Altera est Euthymij in hunc sensum: *Delicta mea longè sunt à me*, hoc est, saluti meæ nocere nequaquam possunt, cū verè nulla sint. Eodē pertinet illud ps. 34. *Congregata sunt super me flagella, & ignoraui.* In quem locum D. Hieron. *Quid non cognouerit*, inquit, *quæritur. Quidam putant dolorem vulnerum, quæ patiebatur in cruce: sed meliùs ad peccata refertur, quòd nimirum non habuerit conscientiam peccatorum, quare crucifixus sit: quasi diceret: Propter quod istud mihi accidit, non commisi.* Ad Christum etiam à plerisq; refertur illud Prou. 30. *Tria sunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro: viam Aquilæ in cælo, viam colubri super terram, viam nauis in medio mari, & viam viri in adolescentia*: seu vt ex Hebræo est legendum, *in adolescentula.* Pro eo, quod nos habemus: *viam colubri super terram*, 70. transtulerunt, *viam colubri super petram*: quibus verbis declaratur Christi Domini innocentia instar petrę firmissima, in qua videlicet petra serpens ātiquus nullum potuit peccati vel leuissimi vestigium imprimere. Hāc eandem Christi sanctitatem existimat Theodor. expressam fuisse ab sponsa nomine pulchritudinis Cant. 5. *Dilectus meus cādidus, & rubicundus, electus ex millibus. Caput eius aurum optimum. Labia eius lilia distillantia myrrham primam. Manus illius tornatiles aureæ, plenæ hyacinthis, & totus desiderabilis*, seu, vt habent Septuaginta, και ολος επιθυμια,

Christi sanctitas. Heb. 7. 26.

Psal. 21. 2.

D. August. D. Greg. Naz. D Ioan. Dam.

Euthym.

Psal. 34. 15.

D. Hieron.

Prou. 30. 18.

Septuag.

Theod.

Cant. 5. 10.

Theodor. idest, *& totus desiderium*: quæ postrema verba sic ille expendit. *Dubitãs*, inquit, *sponsa, quibus eum laudibus prætereà cumularet, vno verbo se expedit, & cuncta complectitur. Quid inquiens, in singulis eius pulchritudinis partibus explicandis moror? totus est desiderium: omnes ad amandum se trahit.* Verùm nemo elegãtiùs innocentiam Christi explicauit, quam Paulus cum dixit secundæ Cor. 5. *Eum, qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit*: vbi cum D. Chrys. obseruãdus est modus loquẽdi Pauli: nec enim dixit. *Qui peccatum non fecerat*, sed: *Qui peccatum non nouerat*: quasi diceret: Vsq; adeò fuit segregatus à peccatoribus, vt ne de facie quidem peccatum nouerit.

Christus totus desideriũ.

2. Cor. 5. 21.

D. Chrys.

2 Secundò. Erat arca fœderis deaurata intus, & foris, seu cooperta intùs, & foris laminis aureis. Est enim Christus totus aureus, summique valoris, ac pretij, & quatenùs Deus est, & quatenùs homo est. Prætereà tam Diuinitas, quàm humanitas fulgebant ardentissimæ charitatis auro. Nam de Diuinitate accipiendũ est illud Hierem. 31. *In charitate perpetua*, idest, æterna *dilexi te: ideo attraxi te miserans.* Propter humanitatem verò appellatur rubicundus Cant. 5. idest, charitate incensus. Quanta verò charitate humanitas Christi exarserit, hac similitudine potest modo aliquo intelligi. Si Deus vniuersam ignis sphærã in vase aliquo paruo crystallino includeret, quinam flammarum turbines intùs voluerẽtur? Cum igitur Deus infinitam illam Diuinitatis, & charitatis sphæram in tam exiguum humanitatis vasculum incluserit iuxta illud Coloss. 1. *In ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare*: & c. 2. *In ipso habitat omnis plenitudo Diuinitatis corporaliter*: quos nam, quæso, charitatis ardores in ea humanitate excitari oportebat? Atq; idcirco humanitas Christi expressa fuit in illo Salomonis ferculo, de quo agitur Cant. 3. *Ferculum fecit sibi Rex Salomon de Lignis libani: columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureũ, ascensum purpureum: media charitate constrauit: propter filias Hierusalẽ.* Quo loco ferculũ alij sellam gestatoriam, alij thronum putãt: per charitatem verò ipsemet Salomon accipiẽdus est in media ferculi parte residẽs, qui figuratè, & amatorio more appellatur charitas, quòd in eo ferculo maximè pulcher, & amabilis Hierosolymitanis fœminis videretur: vnde subditur: *Propter filias Hierusalem.* Quę expositio confirmari potest ex alia eiusdem loci translatione, quam plerIq; afferunt: pro eo enim, quod nos habemus: *Et media charitate constrauit*, transferunt: *Et medium tenet ipse accensus.* Quod verò dicitur: *Propter filias Hierusalem*, sic accipiunt: non quòd Salomon à fœminis amaretur, quemadmodùm voluit D. Hier. sed quòd ipse fœminas adamaret, ad quarũ scilicet amorem conciliandum in eo pulcherrimo ferculo per vrbẽ vehebatur. Sic igitur etiam Christi humanitas ferculum fuit Diuinitatis pulcherrimum, in quo Dei filius ita accensus amore ferebatur, vt amatoriè, & figuratè ipsemet amor, & charitas dici meritò potuerit, *Propter filias Hierusalem*, idest, fideliũ animas: tũ quia ipsę in Christi amorem incendebantur; tum quia Christus in eo ferculo se se supra modũ amabilẽ exhibebat, filiarũq; Hierusalẽ amorem ambiebat, eãq; ob causã eiusmodi ferculũ ascendit, idest, humanitatẽ incredibili decore conspicuam sibi copulauit. A qua expositione non multũ abhorret Beda in cõm. in Cant. quamuis enim ferculũ ad Ecclesiam referat; tamẽ ascensum purpureũ de charitate Christi interpretatur, propter quã dilexit nos, & lauit sanguine suo purpureo. Nec nisi purpureus ascensus ad hoc ferculũ inuenitur: quia nullus Ecclesiã nisi sacramẽtis Dominicæ passionis imbutus ingreditur. *Media autem charitate constrauit*, ea videlicet, qua pro nobis passus est, *propter filias Hierusalem*: quoniam quantò maiorem charitatem pro nobis patiendo commẽdauit; tantò plures ad se redamandum, ac pro se patiendum inflammauit. Illud eleganter obseruauit Beda in reclinatorio aureo adumbratã fuisse spem perpetuę quietis, quam Christus fidelibus repromisit Mat. 11. *Tollite iugũ meũ super vos, & discite à me, quia mitis sum, & humilis corde: & inuenietis requiem animabus vestris.* Quod reclinatorium aureum fecit, quia requiẽ nobis Diuinæ visionem gloriæ coruscãtem pręparauit. Ratio verò cur spes Sanctorum reclinatorio aureo cõparetur, ea

Christi charitas ardentissima.

Hierem. 31. 3.

Coloss. 1. 19. & 2. 9.

Cant. 3. 9.

D. Hieron.

Humanitas Christi ferculũ Diuinitatis

Beda.

Ecclesiam nemo ingreditur nisi virtute passionis.

Matth. 11. 29

Spes sanctorum reclinatorium aureum.

est: quoniam Sancti omnes cum laboribus, & persecutionibus fatigantur, in hac vna spe tanquàm in aureo quodam reclinatorio conquiescunt.

3 Tertiò. Erat propitiatorium in arca, quod erat opertorium quoddam aureũ ipsius arcæ: in quo etiam Christus ipse exprimitur, quẽ Paulus Rom. 3. propitiatorẽ vocat: *Quem proposuit Deus propitiatorem per fidẽ in sanguine ipsius*, seu, vt alij vertũt, *Propitiationem*: nomen enim Græcum ἱλαστήριον vtrumque significat, quæ propitiatorij expositio est Orig. lib. 3. in c. 3. epist. ad Rom. D. Hieron. in cap. 43. Ezech. D. Greg. hom. 6. in Ezech. Meritò autem dicitur Christus propitiatorium, cum per eum Deus nobis fiat propitius iuxta illud Colos. 1. *Pacificans per sanguinem crucis eius, siue quæ in terra, siue quæ in cœlis sunt*: & Ephes. 2. *Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ soluens*. Vndè Regius vates Deum sibi optans benignum, ac propitium illud solùm postulabat Psal. 83. *Protector noster aspice Deus, & respice in faciem Christi tui*: sperans nimirùm fore, vt Deus conspecta Christi facie continuò sibi propitius redderetur. Quartò. Super propitiatorium erant duo Cherubim se se inuicem respicientia, conuersis vultibus in propitiatorium, hoc est, duo testamenta, quæ sibi inuicem concinunt, cum ad Christũ respiciunt, quemadmodùm interpretatur D. Greg. hom. 6. in Ezech. *Vicissim*, inquit, *ad semetipsa facies tenent: quia quòd vnum promittit, alterum exhibet, dum inter se positum mediatorem Dei, & hominum vident*.

Rom. 3. 25. — Christus propitiatorium. — Orig. — D. Hieron. — D. Greg. — Colos. 1. 20. — Ephes. 2. 14. — Psal. 83. 10. — Christi facies propitiũ reddit Patrem. — Vtriusque testamenti cõcordia. — D. Greg.

Quintò. Erat intra arcam virga Aaron, quæ significabat Christi potestatẽ tam Regalem, quàm Pontificiam: quo sensu accipiendum est illud Psal. 109. *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Siõ*, hoc est, Pater mittet filium suum tanquam virgã quandam potentissimam ex Sion: quia ex Hierusalem cœpit propagari imperium Christi: ibi enim cœpta est Euangelij prædicatio. Virgæ autem huius potentia, & virtus declaratur, cum subiungitur. *Dominare in medio inimicorum tuorum*. Atque hic est huius loci literalis sensus, non ille, quẽ volunt Hebræi detorquentes hunc locum ad regnum Dauidis, qui arce Sion exędificata cœpit esse potentior, ac fortior. Aduerte autem nomen Hebraicum מטה non solùm significare virgam, & sceptrum; sed etiam baculũ, tũ quia regale sceptrũ debet esse baculus, & fulcimentum subditorum; tum quia præstat Regem amari, quam timeri. Quam ob causam baculum tanquàm pastores dicuntur gestare, & Græcorum Princeps Agamemnon ab Homero *pastor populorum* sæpe dicitur. Vnde Ps. 22. loquens Regius vates de imperio, & principatu Dei sic ait: *Dominus regit me, & nihil mihi deerit*: vbi pro *regit* habetur Græcè, ποιμαίνει, idest, *pascit*. Cui cõcinit, quod sequitur: *In loco pascuæ ibi me collocauit*. Et ibidem baculum simul, & virgam coniunxit illis verbis: *Virga tua, & baculus tuus ipsa me consolata sunt*, vt lenitas imperij Christi monstraretur: imo propterea etiam in arca virga simul erat cũ manna, vt dulcedo manna seueritatem virgæ tẽperaret. Vtrunque enim in Principe necessarium est, virga, & manna; illa potissimũ propter malos; hoc præcipuè propter bonos. Quo pertinet illud Cant. 6. *Descendi*, ait sponsa, *in hortum nucum, vt viderem poma conuallium*. Quo loco per hortum significatur Ecclesia, in qua sunt nuces, idest, mali, ad quos colligendos, & excutiendos opus est virga: sunt etiam poma, idest, boni, qui non percussione virgæ, sed leni manu carpendi sunt.

Ps. 109. 10. — Christi potestas regalis, & Pontificia. — Regem amari, quam timeri præstat. — Homerus. — Psal. 22. 1. — Cant. 6. 10.

5 Porrò erant in arca tabulæ legis, quę significant Christi sapientiam iuxta illud Apostoli Colos. 2. *In quo sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ absconditi*. Duę autem illæ posteriores tabulæ in arca repositæ symbolum fuerunt legis nouę, cum priores, quæ fractæ fuerant legem veterem aliquando abolẽdam designassent: quò allusit Paulus 2. Cor. 3. cum dixit. *Epistola estis Christi ministrata à nobis, & scripta non atramento, sed spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus*. Quæ tabularum de lege noua expositio est D. Aug. lib. 15. contra Faust. Manich. c. 4. & D. Ambr. seu alterius, quicunque est auctor cõment. epist. ad Roman. c. 7. Denique in eisdem legis tabulis significatur Christum perfectè legem obseruasse, Deique voluntatem ac im-

Coloss. 2. 3. — Tabulæ in arca repositę symbolum legis nouę. — 2. Cor. 3. 3. — D. August. — D. Ambros. — Legem perfectè obseruauit Christus.

plesse

Psal. 39. 8. plesse iuxtà illud Psal. 39. *In capite libri scriptum est de me, vt facerem voluntatem tuam: Deus meus volui, & legem tuam in medio cordis mei.* Atque hoc est illud imperium super humeros eius constitutum, de quo loquitur Esai. c. 9. *Factus est principatus super humerū eius:* proquo Paraphr. Chald. trāstulit: *Suscepit legem super se, vt seruaret eam.* Esai. 9. 6. Paraph.

CAPVT XII.

ET SIGNVM MAGNVM apparuit in cœlo: Mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius, & in capite eius corona stellarum duodecim, & in vtero habens: & clamat parturiens, & cruciatur vt pariat. Et visum est aliud signum in cœlo, & ecce draco magnus rufus, habēs capita septem, & cornua decem: & in capitibus eius diademata septem, & cauda eius trahebat tertiam partem stellarum cœli, & misit eas in terram: & draco stetit ante mulierem, quę erat paritura, vt cum peperisset, filium eius deuoraret. Et peperit filium masculum, qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea: & raptus est filius eius ad Deum, & ad thronū eius, & mulier fugit in solitudinem, vbi habebat locum paratum à Deo, vt ibi pascat eam diebus mille ducētis sexaginta. Et factum est prelium magnum in cœlo: Michael, & Angeli eius pręliabantur cum dracone, & draco pugnabat, & Angeli eius: & non valuerunt, neque locus inuētus est eorum amplius in cœlo. Et proiectus est draco ille magnus, serpens antiquus, qui vocatur Diabolus, & Satanas, qui seducit vniuersum orbē: & proiectus est in terram, & Angeli eius cum illo missi sunt. Et audiui vocem magnam in cœlo dicentem: Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius: quia proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante cōspectum Dei nostri die, ac nocte. Et ipsi vicerunt eum propter sanguinem Agni, & propter verbum testimonii sui, & non dilexerunt animas suas vsque ad mortem. Propterea lætamini cœli, & qui habitatis in eis. Vę terræ, & mari, quia descendit Diabolus ad vos habens iram magnam, sciens quòd modicum tempus habet. Et postquam vidit draco, quòd proiectus esset in terram, persecutus est mulierem, quę peperit masculum

lum: & datæ ſunt mulieri alæ duę aquilę magnę, vt volaret in deſertum in locum ſuum, vbi alitur per tempus, & tempora, & dimidium temporis à facie ſerpentis. Et miſit ſerpens ex ore ſuo poſt mulierem aquam tanquam flumen, vt eam faceret trahi à flumine. Et adiuuit terra mulierem, & aperuit terra os ſuum, & abſorbuit flumen, quod miſit draco de ore ſuo. Et iratus eſt draco in mulierem, & abijt facere prælium cum reliquis de ſemine eius, qui cuſtodiunt mandata Dei, & habẽt teſtimonium Ieſu Chriſti. Et ſtetit ſupra arenam maris.

ARGVMENTVM.

HAEC eſt quarta viſio huius operis, eaque illuſtriſsima, atque ad Antichriſti tempora pertinens. Dæmonis, & Antichriſti aduerſus Eccleſiam perſecutio, Eccleſiæque ipſius ſplendor, & de hoſtibus glorioſa victoria, triumphusque commemorantur.

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

De quarta viſione Ioannis.

Imaginaria huius capitis viſio deſcribitur.

SECTIO PRIMA.

1 PRIMVM vidit Ioannes ſignum magnum in cœlo, mulierem ſcilicet amictam ſole, premẽtem pedibus lunam, & geſtãtem in capite coronam duodecim ſtellarum: quæ grauida erat, & parturiens cruciabatur, vt pareret. Secundò. Vidit aliud ſignum in cœlo, nimirum draconẽ magnum, & rufum, habentem capita ſeptem, & cornua Decem, & in capitibus diademata ſeptem: caudáq; eius tertiã partem ſtellarum cœli in terram trahebat. Tertiò. Draco ille ſtetit ante mulierem, vt ſimul atq; peperiſſet, filiũ eius deuoraret. Sed contra accidit: mulier enim peperit filium maſculum, qui recturus erat omnes Gentes in virga ferrea, raptusq; eſt ad Deum, & ad thronum eius: mulier autem fugit in ſolitudinem, in locum à Deo paratum, vt eam ibi paſceret diebus mille ducẽtis ſexaginta. Quartò. Factum eſt prælium magnum in cœlo: Michael enim, & Angeli eius præliabantur cum dracone: & draco etiam ex altera parte, & Angeli eius depugnabant. Sed non præualuerunt, nec inuẽtus eſt locus eorum amplius in cœlo. Quintò. Draco ille magnus, & ſerpens antiquus, qui vo-

catur Diabolus,& Satanas,qui ſeducit vniuerſum orbem, proiectus eſt in terrã, & Angeli eius maxima cælitum acclamatione dicentium: *Nunc facta eſt ſalus, & virtus, & regnum Dei noſtri, & poteſtas Chriſti eius: quia proiectus eſt accuſator fratrum noſtrorum*: illudq; ſubiungentium : *Væ terræ & mari, quia deſcendit Diabolus ad vos, habens iram magnam, ſciens, quòd modicum tempus habet*. Sextò. Poſtquam draco vidit, quòd proiectus eſſet in terram, perſecutus eſt mulierem, quę pepererat maſculum, cui tamen datæ ſunt duæ alæ aquilæ magnæ, vt volaret in deſertum in locum ſuum à facie ſerpentis, ideſt, fugiens faciem ſerpentis: (ſic enim nectendus eſt hoc loco contextus) vbi alitur per tempus, & tempora, & dimidium temporis. Septimò. Miſit ſerpẽs ex ore ſuo poſt mulierem aquam tanquam flumen, vt eam faceret trahi à flumine. Verum adiuuit terra mulierem, & aperiens os ſuum abſorbuit flumen, quod draco miſerat. Poſtremò. Iratus draco in mulierem, abijt facere prçlium cum reliquis de ſemine eius, qui nimirum cuſtodiunt mandata Dei, & habent teſtimonium IeſuChriſti, ſtetitq; ſuper arenam maris. Hæc de viſione: iam de multiplici viſionis myſterio diſputandum.

Hoc ſignum magnum Eccleſiã eſſe: & cur ſignũ appelletur?

Signum magnum apparuit in cælo.

SECTIO SECVNDA.

1 HANC mulierem, quam Ioannes ſignum magnũ appellat, in literali ſenſu Eccleſiam eſſe cõmunis eſt interpretũ expoſitio, Andr. Cæſarienſ. Bedæ, Primaſij, Rich. Vict. Rup. Pann. Ioach. eam etiam tradit Method. in lib. cui titulus eſt *Sympoſiũ*, & D.Greg. lib. 34. Mor. cap. 7. Quo fit, vt qui hanc viſionem de beatiſsima Virgine interpretantur, non literalẽ, & hiſtoricum ſenſum, ſed myſticum, & allegoricum ſequantur: præterquam quòd neque ipſa viſio tota Virgini congruit. Siquidẽ hæc mulier maximè cruciabatur, vt pareret: cum Virgo beatiſsima filium ſuum abſque vllo ſenſu doloris, & moleſtia non ſolùm nouem menſibus in vtero geſtauerit, ſed etiam pepererit. Accedit, quòd fuga mulieris in deſertum Virgini rectè accommodari non poteſt. Verùm nos de hac allegorica expoſitione etiam agemus, poſtquam literalem tradiderimus.

Andr. Cæſar. Beda. Primaſius. Richar. Vict. Rupert. Pannon. Ioachimus. Method. D. Greg.

2 Eſt igitur aduertendum ſignum tripliciter potiſsimùm vſurpari in ſacris literis. Prima enim eius acceptio eſt pro miraculo, eo quòd miracula Diuinam veritatem confirment, & quaſi ſignent: ita ſumitur Pſal. 134. *Et miſit ſigna, & prodigia in medio tui Ægypte*: & Act. 5. *Per manus autem Apoſtolorum fiebant ſigna, & prodigia multa in plebe*: & ſexcentis alijs in locis. Secũda ſigni acceptio eſt pro vexillo, veluti Eſaiæ. 5. *Eleuabit ſignum in nationibus procul, & ſibilabit ad eum de finibus terræ, & ecce feſtinus velociter veniet*. Quem locũ D.Hieron. interpretatur de Romanis, qui ſub Tito Iudçorum Gentem oppreſſerunt, quos Dominus quaſi vexillo erecto è longinquo euocaſſe dicitur: ſimul etiam aliorũ refert ſententiam, qui de Gentium vocatione locum accipiunt, quæ nimirum eleuato ſigno crucis, & depoſitis oneribus peccatorum velociter venerint, atquè crediderint. Eodem ſenſu ſignum accipitur pſ. 73. *Poſuerunt ſigna ſua, ſigna, & non cognouerunt ſicut in exitu ſuper ſummum*. Priori enim loco ſumuntur ſigna pro vexillis: poſteriori pro monumentis hoc ſenſu: Infideles aduerſarij tui (loquitur cum Deo de euerſione vrbis, & profanatione templi) victores de nobis effecti vexilla ſua in excelſo loco, cuiuſmodi ſunt exitus, ſiue portæ ciuitatum, per quas omnes egrediuntur, erexerunt maniſeſta victoriæ ſuæ monumenta: & nõ cognouerunt ſe tua permiſsione eam victoriam conſequutos, ſed ſuę eam virtuti aſcripſerunt. Tertiò. Sumitur ſignum pro ſcopo, in quem ſagittæ collimãtur, veluti Thren. 3. *Tetendit arcum ſuum, & poſuit me quaſi ſignũ ad ſagittam, miſit in renibus meis filias pharetræ ſuæ*, ideſt, ſagittas, quę

Prima ſigni acceptio pro miraculo. Pſalm. 134.9. Act. 5.12. Secunda pro vexillo. Eſai. 5.26. D. Hieron. Gentium vocatio. Pſal. 73.4. Tertia pro ſcopo. Thren. 3.12.

appellãtur

appellantur filiæ pharetræ, quia in pharetra gestantur, loquiturque Hierusalẽ de supplicio sibi à Deo inflicto per exercitum Assyriorum, significatque, vt interpretatur D. Thom. in suis comm. super Thren. Deũ tetendisse arcum, idest, iudicium, vel exercitum hostium, posuisseque illam quasi signum ad sagittam, in quod videlicet Assyrij sagittas suas iacerent. Eodemque locutionis genere vsus est Iob, cum dixit cap. 16. *Tenuit ceruicem meam, confregit me, & posuit me sibi quasi in signum*, videlicet in quod omnia tela sua cõijceret: vnde statim subiungit: *Circundedit me lanceis suis*. Quem locũ D Gregor. lib. 13. Mor. cap. 6. de fideli populo mysticè expendens, *Idcirco*, inquit, *signum ponitur, vt sagittarum emissione feriatur. Fidelis itaque populus in signum hosti suo est positus: quia eum semper suis ictibus impetit suisq; persecutionibus affligit: qui enim in hac vita assidua mala tolerat, veluti in signum positus ictus excipit ferientis. Vnde Paulus cum persecutionum mala toleraret, atq; sub persecutione aduersariorum gemeret, teneram discipulorum mentem de suis afflictionibus consolans ait primæ Thess. 3. Ipsi enim scitis, quòd in hoc positi sumus: ac si eis apertè diceret*, inquit Greg. *Quid in hoc tempore vulnera nostra miramini, qui si æterna gaudia quærimus, huc ad hoc venimus, vt feriamur?* Eodem sensu dixit de Christo Simeon Luc. 2. *Hic positus est in ruinam, & in resurrectionem multorum, & in signum, cui contradicetur*. Sic enim eum locum intellexit Tertul. lib. de carne Christi c. 23. vbi disputans aduersùs Marcionem negantem veram in Christo carnem, *Cognoscimus*, inquit, *adimpleri propheticam vocem Simeonis super adhuc recentem infantem Dominum pronũciatam: Ecce hic positus est in signum, cui contradicetur: signum natiuitatis Christi secundùm Esai. c. 7. Propterea Dominus dabit ipse vobis signum. Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet filium: agnoscimus enim signum contradicibile conceptum, & partum Virginis Mariæ*. Hæc ille.

D. Thom.

Iob. 16. 12.

D. Greg.

Iusti positi in mundo vt signum persecutorũ sagittis.

1. Thess. 3. 3.

Luc. 2. 34.

Christus signũ contradicibile ex Tertul.

Esai. 7. 14.

3 Primùm igitur Ecclesia signũ est magnum, quia ipsa per se magnum quoddã est miraculum à Deo mirabiliter effectũ. Verè enim miraculum est Ecclesiæ cõtra tam multas, tamq; difficiles Gentiũ omnium, ac Principum persecutiones non solùm fundatio; sed, vt ita dicam, prodigiosa progressio. Præcipuè verò, si spectentur ij, per quos fundata est, hoc est, Apostoli pauci numero, genere humiles, absq; vllo vel humanæ sapiẽtiæ, vel opũ, mundanæq; potentiæ præsidio. Hanc enim potissimùm ob causam appellãtur à Paulo gloria Christi. 2. Cor. 8 *Siue*, inquit, *fratres nostri Apostoli Ecclesiarum gloriæ Christi*: vbi gloriæ nominandi casus est: habetur enim Grecè: δόξα Χριστοῦ. Appellantur autẽ gloria Christi: quia Ecclesię per eos fundatio Diuinam Christi potentiam, splendorem, & gloriam declarauit. Deinde signũ, siue vexillũ fuit, quod Deus erexit suæ erga homines beneuolẽtię: idcirco enim Ecclesiã cõdidit, quia homines adamauit: idq; Ecclesia ipsa agnoscit, & disertis verbis confitetur, cum ait Cant. 2. *Ordinauit in me charitatem*: seu, vt alij transferunt ex Hebræo: *Posuit in me vexillum amoris*. A qua etiam expositione non abhorret nostra translatio: si quidem hoc loco *ordinandi* verbum militare est ad eum sensum, quo milites in acie instrui, & ordinari solent. Est enim Hebraicè vox *Dagal*, quæ propriè significat vexillum erigere; trãslatè verò insignem esse in re aliqua, vel eminere: simulque iuxta nostram editionẽ significatur charitatem ipsam solam esse veluti quẽdam numerosum exercitum, qui aduersùs animę hostes instruitur, & ordinatur. Et iuxta eum sensum, quẽ sequimur ex translata verbi *Dagal* acceptione, indicatur maxima, & illustria amoris argumenta ostendisse sponsum erga Ecclesiam, & in eis insignem fuisse; imò quasi vexillũ sustulisse, quod omnes gentes intrepidè sequerentur iuxta illud Esaiæ. 5. superiùs cõmemoratum: *Eleuabit signum in nationibus*. Nec verò quodlibet signum; sed magnũ signum fuit: quia hoc Ecclesiæ vexillum maximum effecit, toto videlicet orbe expansum, vt conspicuum esset omnibus, qui ad Ecclesiam aggregari vellent.

Ecclesię fundatio magnũ miraculum.

Apostoli Christi gloria. 2. Cor. 8. 23.

Ecclesia vexillum beneuolẽtię Dei erga homines. Cant. 2. 4.

Charitas numerosus exercitus aduersus animę hostes.

4 Deniq; signum est, siue scopus, in quẽ omnes Tyranni, ac Principes suarum persecutionum sagittas collimarunt: ita vt optimo iure ipsa quoq; signum contradictionis appellari possit iuxtà illud Thr. 3. *Posuit me tãquam signum ad sagittam*. Nec sine mysterio dicitur signũ magnũ.

Ecclesia quo pacto Tyrannorũ scopus.

Thren. 3. 12.

& ita

& ita magnum, vt ab eo persecutorum sagittæ aberrare non potuerint: cum è contrario scopus exiguus esse soleat, vt difficile sit illum attingere. Enim verò Deus potentię suę, & virtutis conscius Ecclesiam signum quoddam magnũ esse voluit, persecutoribusq; opposuit, vt ab eo aberrare non possent. Verùm simul idem signum fecit impenetrabile, ne aduersariorum sagittæ in Ecclesiam intentæ eam vllo modo possent penetrare, in quo maior Diuinę potentię magnitudo cernitur. Et verò quis mulierem inter

Eiusdé in persecutionibus securitas.

cælestes orbes considentem, quippe quę lunam pedibus calcaret, solemq; contingeret, ferire posset, cum ante cælum ipsũ natura impenetrabile, supra quod secura residebat, penetrare oporteret, hoc est, Diuinam ipsam potentiam, qua Ecclesia nititur, superare? Quod argumentũ quanquam aliás iam in hoc opere tractauimus, adhuc tamen possumus alijs Scripturæ testimonijs locupletare.

5 Ps. 128. 1.

Primum ducitur ex ps. 128. vbi Ecclesia de se ipsa ita loquitur. *Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea, dicat nunc Israel: Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea: etenim nõ potuerunt mihi. Supra dorsum meum fabricauerunt peccatores: prolongauerunt iniquitatem suam. Dominus iustus concidet ceruices peccatorum.* Quo loco ad literam sermo est de Synagoga,

Ecclesię in infatia oppugnatio, & ęternitas.

cuius pueritia in Ægypto fuit, vbi cępta est eius persecutio: & generalius de Ecclesia, quæ in ipsa sua infantia oppugnata fuit, cum Cain Abelem fratrem obtruncauit. Sic enim hunc locum intellexit D. Aug. in cõm.

D. August.

Magnus, inquit, *affectus sic cæpisse, quasi aliquid iam loqueretur: videtur enim non cæpisse, sed respondisse. Respondit autem querelis, & cogitationibus infirmorum: Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea. Nunquid ideo non peruenit ad senectutem, quia non cessauerunt illi expugnando? Consoletur igitur se Ecclesia de præteritis exemplis, & dicat: Etenim non potuerunt mihi.* Hæc Aug. Quod verò sequitur, hunc sensum habet: *Supra dorsum meũ fabricauerunt peccatores*, immensam videlicet persecutionum fabricam; sed quæ non me, sed ipsos contererẽt: vnde subiũgitur: *Dñs iustus cõcidet ceruices peccatorũ: confundantur, & conuertantur retrorsum omnes, qui oderunt Sion.*

Secundum testimonium duci potest ex Zachar. 1. *Et leuaui*, inquit Propheta, *oculos meos, & vidi: & ecce quatuor cornua. Et dixi ad Angelum, qui loquebatur: Quid sunt hæc? & dixit ad me: Hæc sunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam, & Hierusalem.* In quem locum 6 Zachar. 1. 18.

Hebræi, D. Hieron. & alij per quatuor cornua accipiunt quatuor mundi imperia, quæ Hebræorum Gentem quasi tauri ventilauerunt, in typum videlicet Ecclesiæ, in quam omnes Reges, atq; Principes tanquam ferocissimi tauri insurrexerunt. Sed vide, quid sequitur: *Ostendit mihi Dominus quatuor fabros, & dixi: Quid isti veniunt facere? qui ait: Hæc sunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam per singulos viros, & nemo eorum leuauit caput suum; & venerunt isti deterrere ea, vt deijciant cornua Gentium, quæ leuauerunt cornu super terram Iuda.* Per hos quatuor fabros D. Hieron. Theod. & Cyril. Alex. intelligunt Angelos, quorum præsidio Ecclesia defenditur, & Tyrannorum, atq; Hæreticorum omnium vires quasi cornua conteruntur. Alij, in quibus est Carthus. & quidam apud D. Hieron. in eum locum, volunt fabrorum nomine accipiendos esse quatuor Euangelistas, qui omnium regnorum potentiam, quæ antea Ecclesiam persequebatur, Euangelij prædicatione, & miraculorum fulgore Christi imperio subiecerunt. Verùm de huius loci expositione plura diximus in nostris super Zachar. commentarijs, quæ Deo volente cum reliquorum minorum Prophetarum commẽtatione foràs dare instituimus. Denique Gen. 4. Tubalcain in typum Diaboli dicitur fuisse malleator, & faber in cuncta opera æris, & ferri: sic enim Diabolus malleator est Ecclesiæ, quippe qui eam fortissimis Tyrannorum, & Hæreticorũ ictibus percutit: quę tamen tanquam incus fortissima malleos omnes cõminuit, & conterit. Quam ob causam dicitur Hier. 50. *Confractus, & contritus est malleus vniuersæ terræ*: vbi per malleum vniuersæ terræ Diabolum Ecclesiam persequentẽ interpretatur Orig. in comm. eius loci. Nec verò id mirum videri debet, cũ Ecclesia adamantina describatur Amos. 7. iuxta translationem 70 *Ecce vir super murum adamantinum, & in manu eius adamas: &*

Hebræi. D. Hieron.

Tyranni in Ecclesiam tauri ferocissimi.

D. Hieron. Theodor. Cyrill. Alex.

Dion. Carthus.

Gen. 4. Dæmon Ecclesię malleator.

Hier. 50. 23.

Orig.

Amos. 7. 7.

dixit Dominus ad me: Ecce ego iniiciam adamantem in medio populi Israel. Vbi per adamantem Christus in manu Patris, per murũ adamantinum Ecclesia, supra quam est Christus, accipienda est. Itaq; Christum tanquam adamantem in medio omniũ Gentium, ac Principum misit: quem tamen nulla potentia frangere vnquam potuit: quod idem adamantino muro, idest, Ecclesiæ contigit.

Ecclesia murus adamantinus.

Cur Ecclesia in cœlo apparuerit?

Apparuit in cœlo.

SECTIO TERTIA.

1 CVM MVLIER Ecclesia sit, vti diximus, perspicuum relinquitur cœlũ hoc loco non ipsam Ecclesiam significare: iam enim Ecclesia in se ipsa apparuisset. Quare existimamus illud hoc loco indicari Ecclesiam cælestem esse, hoc est, è cœlo descẽdisse per electionem Diuinam: quemadmodũ aliàs in hoc opere dicit Ioan. vidisse se sponsam Agni descendentem de cœlo. Præterea, vt vult Pannonius, apparuit in cœlo mulier, quia Ecclesia cælestem vitam agit; vnde & in terris quasi peregrina versatur, quia & genere iuxta priorem rationem, & cõuersatione iuxta posteriorem tota est cælestis. Id quod eleganter dixit Tertul. in Apologet. cap. 1. vbi agens de persecutionibus Ecclesiæ, *Nihil*, inquit, *Gens Christiana de causa sua deprecatur, quia nec de conditione miratur: scit se peregrinam in terris agere, inter extraneos facilè inimicos inuenire: cæterùm genus, sedem, spem, gratiam, dignitatem in cœlis habere. Vnum gestit interdum, ne ignorata damnetur.* Hæc ille. In tribus verò potissimũ Ecclesia se ostẽdit de cœlo esse, lingua, moribus, affectu. Hac enim triplici ratione potissimùm, cuias sit quispiam, dijudicari solet. Et quidem de lingua dictum est à Domino Ioan. 3. *Qui de terra est, de terra loquitur:* et ibidem: *Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur.* Sũt autem quidam peregrini, qui loquũtur misto quodã idiomate, quod ex proprio scilicet, & peregrino cõflatur, vt habes 2. Esd. 13. *In diebus illis vidi Iudæos ducentes vxores Azotidas, Ammonitidas, & Moabitidas, & filij eorum ex media parte loquebantur Azoticè, & nesciebant loqui Iudaicè, & loquebantur iuxta linguam populi, & populi.* Sic etiam sunt plerique in Ecclesia, qui nec cœlestes omnino sũt, nec planè terreni: sed vtrunque iungentes & de cœlo, & de terra loquuntur. Deinde etiam mores ostendunt, cuiusnam patriæ quispiã sit: quemadmodùm significauit Apostolus Philip. 3. *Nostra conuersatio in cælis est*, idest, nostri mores cœlestes sunt. Deniq; affectus terrarum, & regionum maximè in hominibus dominãtur, & ex ijs vniuscuiusque regio dignoscitur: quare ex affectu, & amore rerum cœlestium ostendit Ecclesia se cœlestem esse.

Ecclesia & genere, & conuersatione tota cælestis. Pannon.

Tertull.

Ioan. 3. 31. 34. In quibusnam se ostendat de cœlo esse.

2. Esd. 13. 23.

Philip. 3. 20.

2 Propter hanc igitur vtranque rationem Ecclesia in cœlo visa est, atque in vtriusque typum tabernaculũ illud Mosaicum coopertum erat pellibus hyacinthinis, hoc est, cœlestis coloris: vnde auctore Iosepho lib. 3. antiq. cap. 7. à longè aspicientibus cœlum repræsentabat. Eandem ob causam Ecclesia dicitur sapphirina, eo quòd sapphirus gemma sit coloris cœlestis, & aureis quibusdam punctis colluceat, quæ stellas referunt: quo sensu accipiendum est illud Exod. 24. *Ascenderunt Moyses, & Aaron, Nadab, & Abiu, & septuaginta de senioribus Israel, & viderunt Deum Israel, & sub pedibus eius quasi opus lapidis sapphirini, & quasi cœlum, cum serenum est.* Etenim Ecclesia veluti thronus quidam est sapphirinus, in quo Deus residet: cum autem subiungitur: *Et quasi cœlum, cum serenum est*, significatur tranquillitas, & serenitas, quam Ecclesia sub Dei pedibus habet. Quanquam enim eam Tyranni, & Hæretici conentur turbare: tamen quia sub Dei pedibus iacet, eiusquè virtute, ac potentia continetur, serenitatem cœli sua tranquillitate repræsẽtat. Illud obiter aduerte pro eo, quod nos habemus: *quasi lapidis sapphirini*, legi quoque posse ex Hebræo: *quasi lateris sapphirini*, vt auctor est Lyr. in eum locum, nimirum vt figura lateris Hebræis in memoriam Ægyptiacam seruitutem reuo-

Iosephus.

Tabernaculũ Mosaicum cœlũ referebat.

Exod. 24. 9.

Ecclesia sapphirinus Dei thronus.

Lyranus.

caret

caret, cum in conficiendis lateribus laborabant: color autem sapphirinus designaret libertatem, quam Diuino beneficio erant consecuti. Simul etiam illud indicabatur lateres, idest, labores, quibus Sancti in hac vita probantur, tandem in sapphiros gloriæ conuertendos: idcirco enim Hebræi viderunt suos lateres in pulcherrimos sapphiros euasisse.

3 Ad eandem Ecclesiæ cœlestem naturam adumbrandam apparuit Ezechieli Dominus super alium thronum sapphirinum, quemadmodùm legimus capite 1. *Super firmamentum, quod erat imminens capiti animalium, quasi aspectus lapidis sapphiri similitudo throni: & super similitudinem throni similitudo quasi aspectus hominis desuper.* Et quidem meritò thronus iste sapphirinus, qui Ecclesiam repræsentat, capitib⁹ quatuor illorum animalium imminebat: quoniam Ecclesia super quatuor orbis imperia per quatuor illa animalia expressa fuit euecta: siquidem ijs omnibus subiugatis ipsa veluti thronus sapphirinus remansit, in quo Christus omnium imperiorum Princeps, moderatorq; resideret. Accedit, quòd illa quatuor animalia, hoc est, quatuor imperia thronũ istum sapphirinum in capite gestant: siquidem ex omnibus mundi partibus Reges, ac Principes, Gentesque vniuersæ ad Ecclesiam aggregatæ Christum veluti in throno triumphantis more gestauerunt: quid ni etiam Ecclesiam cœlum appellari agnoscamus Esai. 66 *Hæc dicit Dominus: Cælum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum.* Etenim D. Aug. in Ps. 98. existimauit eo loco Esaiæ cœli nomine electos accipiendos esse, hoc est, Ecclesiam: quæ interpretatio etiam est D. Hilarij in Psalm. 131. Obiter autem est obseruanda annotatio, quam in eundem locum affert idem Hilar. lib. 1. de Trinit. expendens, quomodò Dei sedes dicatur cœlum, terra autem pedum eius scabellum: cum tamen cœlum palmo, terram pugillo concludat iuxta illud Esai. 40. *Quis mensus est pugillo aquas, & cælos palmo põderauit? quis appendit tribus digitis molem terræ?* seu vt 70. trāstulerunt: *Quis mensus est manu aquam, & cælum palmo, & omnem terram pugillo?* Ex quorum locorum collatione concludit Hilar. Diuinæ naturæ immẽsitatem nullis locorum spatijs terminatam: siquidem cœlum, quod ipsius thronus dicebatur, palmo concludit: terram verò, quæ dicta fuerat pedum eius scabellum, pugillo comprehendit. *Conclusum, inquit, palmo cælum rursum Deo thronus est, & terra, quæ pugillo continetur, eadem & scabellum pedum eius est, ne in throno, & scabello secundùm habitum consedentis protensio speciei corporeæ possit intelligi: cum id, quod sibi thronus, & scabellum est, rursum illa ipsa infinitas palmo, ac pugillo apprehendente concludat.*

Ezech. 1. 26.

Ecclesia super quatuor mundi imperia euecta.

Esai. 66. 1.

D. August.

D. Hilar.

Esai. 40. 12.

Septuag.

Diuinæ naturæ immensitas.

4 Sed, vt ad institutum reuertamur, quoniam cœlestis planè est Ecclesia, idcirco firmamenti, siue stelligeri cœli nomine significatur: sic enim firmamentũ illud possumus accipere, quod paulò ante ex Ezechiele diximus supra capita animalium apparuisse. Sicut enim in firmamento lucent sydera, & constellationes variæ ex syderibus conflatæ: ita in Ecclesiæ firmamento Sancti sunt veluti sydera, & pulcherrimæ virtutum connexiones quasi cõstellationes nobilissimę. Vide D. Greg. lib. 9. Mor. cap. 6. ad Ecclesiam refert illud Iob. 9. *Qui facit Arcturum, & Orionas, & Hyadas, & interiora Austri.* Quo loco per Arcturum septem stellis fulgentem accipit Ecclesiam septem cãdelabris in Apocalypsi rutilantem: per Orionas verò Martyres, quia sicut Oriones in ipso pondere temporis hyemalis oriuntur, suoque ortu tempestates excitant, & maria, terrasque perturbant: ita Martyres, dum Ecclesiam ad statum prædicationis erigunt, pondus persequentium, molestiasque passuri ad cœli faciẽ quasi in hyeme veniunt. Iis etiam ortis mare, terraque turbantur, quia Gentilitas videns mores suos destrui apparente Martyrum fortitudine doluit. Denique Hyadas Doctores interpretatur, quia nimirũ Hyades à pluuia nomen acceperunt, eò quod ortæ proculdubiò imbres ferãt: sic enim Doctores ad statũ vniuersalis Ecclesiæ quasi in cœli faciẽ deducti super arentẽ humani pectoris terram sãctæ prædicationis imbres fundũt iuxta illud Deut. 32. *Concrescat vt pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum, quasi imber super herbam, & quasi stillæ super grami-*

Ecclesia cœlũ, Sancti sydera.

D. Greg. Iob. 9. 9.

Deut. 32. 2.

na. Hæc ille. Quid? Nonne duodecim Apostoli duodecim signa sunt Zodiaci, idest, vitalis circuli in firmamento Ecclesię constituta? quemadmodùm subtiliter tractat Georg. Venet. in sua Harm. Cant. 2. ton. 7. cap. 8. 9. 10. 11. & 12. nosque fusiùs disseremus, cum coronam duodecim stellarum explicabimus. Ex his omnibus illud conficitur Ecclesiam duplici de causa cœlestem esse; tum quia è cœlo per æternam electionem habuit ortum; tum quia cœlestem in terris vitam agit: atque adeò meritò in cœlo Ioanni apparuisse.

Apostoli duodecim signa zodiaci.

Georg. Venet.

Cur Ecclesia appelletur mulier.

Signum magnum apparuit in cœlo, mulier.

SECTIO IIII.

1 SIGNVM illud magnum, quod in cœlo apparuit, mulier fuit amicta sole. Cũ igitur ea Ecclesiã adũbrauerit, vti dixim⁹, illud iã ordine sequitur explicandũ, cur mulieris appellatione censeatur? Illa igitur eius appellationis est ratio potissima, quòd Ecclesia Christi sponsa sit, ab eoque veluti grauidata fructum ferat meritorum: quemadmodùm luculentè explicauit Apostolus Ephes. 5. *Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam:* quod Ecclesiæ, & Christi coniugium fuit auctore Paulo ibidem in coniugio Adam, & Euæ adũbratum, cum Adam dixit: *Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: Sacramentũ hoc,* inquit Paulus, *magnum est: ego autem dico in Christo, & in Ecclesia.* Id quod prętер alios expendens D. Aug. lib. 2. de symbolo ad Cathecumenos cap. 6. de Christo in cruce interpretatur. *Ascendat,* inquit, *sponsus noster thalami sui lectum; dormiat moriendo; aperiatur eius latus, & Ecclesia prodeat virgo: vt quemodò Eua facta est ex latere Adæ dormientis; ita & Ecclesia formetur ex latere Christi in cruce pendentis. Percussum enim est eius latus, & statim manauit sanguis, & aqua, quæ sũt Ecclesiæ gemina sacramenta: aqua, in qua est sponsa purificata; sanguis, ex quo inuenitur esse dotata. O magnum mysterium de sponso sponsa nascitur, & vt nascitur, statim illi coniungitur: & tunc sponsa nubit; quando sponsus moritur: & tunc sponsus sponsæ coniungitur; quando à mortalibus separatur: & quando ille super cælos exaltatur; tunc ista in terra fœcundatur.* Hæc ille.

Potissima ratio, quia est spõsa Christi.

Ephes. 5. 25. & 32.

Gen. 2. 23.

D. Aug.

Est ad hoc matrimonium explicandũ illustrissimum illud apud Oseam testimonium cap. 2. vbi Dominus sic ad Ecclesiam loquitur: *Sponsabo te mihi in sempiternum: & spõsabo te mihi in iustitia, & iudicio, & in misericordia, & in miserationibus. Et spõsabo te mihi in fide: & scies, quia ego Dominus.* Vbi aduertendum est ter *desponsationis* nomẽ repeti propter tres personas Diuinas, quibus Ecclesia est despõsata: quãquàm D. Hieron. aliam rationem afferat dicens Deum primò sibi despondisse Ecclesiam in Abraham, siue in Ægypto, vt vxorem haberet sempiternam: secũdò in monte Sina, cum ei dedit pro sponsalibus legis iustitiam, atq; iudicium, & iũctam legi misericordiam, vt nimirũ quãdo peccaret, traderetur captiuitati; & cum ageret pœnitẽtiam, reuocaretur in patriam, & misericordiam consequeretur: atq; de his sponsalibus loquutũ fuisse Regiũ vatẽ Ps. 100. *Misericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine:* eademq; sponsalia nomine calicis explicasse, cum dixit Ps. 74. *Calix in manu Domini vini meri plenus misto: & inclinauit ex hoc in hoc,* idest, vt ipse interpretatur, inclinauit calicem iustitię in calicem misericordię; & rursus calicem misericordiæ in calicem iustitiæ. Deniq; tertiò eandẽ Ecclesiã Christo crucifixo, & à mortuis resurgenti desponsatam non in legis iustitia, sed in fide Euãgelij: qui autem sic fuerit desponsatus, statim sciet, quia ipse sit Deus. 2

Oseę 2. 19.

Ecclesiam sibi despondit De⁹ primò in Abraham.

Secũdò in mõte Sina.

Ps. 100. 1. & 47. 9.

Tertiò in Christi morte.

Nec verò, cum Ecclesia mulier dicitur, de eius virginitate dubites: quãquàm enim apud latinitatis auctores mulier pro corrupta fœmina vsurpetur, veluti actione tertia in Verrem: *Nequis hæredẽ virginem, neue mulierem faceret:* tamen non modò in sacris literis, sed etiã ex vi verbi auctore D. Hieron. in cap. 4. epist. ad Gal: sexum magis, quàm copulam viri 3

M. Tullius.

Mulier nomẽ sexus.

D. Hieron.

significat: vt fusè probat Tertul. in lib. de velãdis virginibus, probatq; ex Gen 2. vbi Eua, cum adhuc virgo esset, mulier appellatur: & ex beatissima Virgine, quæ sæpe mulier dicitur, veluti ad Gal. 4. *Misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege*: et Ioan. 2. *Quid mihi, & tibi est mulier?* et cap. 19. *Mulier, ecce filius tuus*. De eadem quoque re doctè disserit Origen. hom. 8. in Leuit. ad illa verba Leuit. 12. *Mulier si suscepto semine pepererit masculum, immunda erit septẽ diebus*. Itaque Ecclesia & mulier est propter coniugium, & fœcũditatem, & virgo propter puritatem, & sanctimoniam: vt enim rectè annotauit D. Hieron. in cap. 2. Oseæ, illud interest inter Dei coniunctionem, & hominum, quòd homo cum vxorem acceperit, de virgine facit mulierem, idest, non virginem: Deus autem meretricibus spiritualiter copulatus eas mutat in virgines. Idquòd ad literam duobus clarissimis testimoniis ostenditur: vnum est illud Hierem. 3. vbi postquam vrbis Hierusalem adulteria commemorantur illis verbis: *Leua oculos tuos in directum, & vide, vbi non prostrata sis: polluisti terram in fornicationibus tuis, & in malitijs tuis. Quam ob rem prohibitæ sunt stillæ pluuiarum, & serotinus imber non fuit: frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere*: statim subiungitur: *Ergo saltẽ amodò voca me: Pater meus, dux virginitatis meæ tu es*. Vbi cernis meretricem mulierem ad virginitatem inuitari per spiritualem coniunctionem cum Deo. Illud obiter in hunc locum est obseruandũ maximi apud Deum momenti esse patris appellationem: siquidem Deus Hierusalẽ fornicariam ciuitatem, & sub eius typo quamlibet peccatricem animam adhortatur, vt ipsum patrem appellet, si velit veniam facilè impetrare: quasi tanto nomine, tantæq; pietatis audito fieri non possit, quin statim ad misericordiam cõmoueatur, quẽadmodùm pater amplecti, & osculari solet filium infantulum, cum ei repetita identidem patris appellatione blanditur: quam ob causam Dominus cũ discipulos orare docuit, hinc inchoare orationem præcepit: *Pater noster, qui es in cælis*. Indeq; duntaxat prodigus ille filius animos sumpsit, & reconciliationis fiduciam: *ibo*, inquit, *ad patrem meum, & dicam ei: Pater peccaui in cælum, & coram te*. Hac eadem ratione Deum exorare nomine populi conatur Esaias c. 63. *Attẽde de cælo, & vide de habitaculo sancto tuo: vbi est zelus tuus, & fortitudo tua, multitudo viscerum tuorum, & miserationum tuarum? super me continuerunt se. Tu enim pater noster, & Abraham nescivit nos, & Israel ignorauit nos. Tu Domine pater noster, redemptor noster, à seculo nomen tuum*. Quo loco primùm significat Propheta Deum vsque adeo clementem esse, vt Abrahamus, & Israel, siue Iacob præ illo nomen patris minimè mereantur: idcirco enim dixit: *Abraham nesciuit nos, & Israel ignorauit nos*, nimirum si tecum conferantur. Secundò aduerte, cum dicitur: *vbi est fortitudo tua, multitudo viscerũ tuorum, & miserationum tuarum?* appellari fortitudinem Dei ipsius misericordiam, eo quòd misericordię operib⁹ maximè omnipotentiam suam declarare soleat. Tertiò. Admirabundus Propheta dixit: *super me continuerunt se*, quasi nouum quiddam sit in Deo posse misericordiarum suarum viscera continere, quin ea liberaliter effundat. Deniq; bis appellauit Propheta Deũ *Patrem*: fuit enim semel pater per creationem, & iterum per redemptionem.

4 Sed, vt ad locum Hierem. citatum reuertamur, aduertendũ est appellari Deũ ducem virginitatis Ecclesiæ, & cuiuslibet animæ ipsi consecratæ non solùm, quia sponsarum suarum virginitatẽ seruat; sed etiam, quoniam ipse est, qui tanquam dux virginum præit, vexillumq; erigit castitatis, sine cuius videlicet ope virginitas conseruari non potest. Itaque ipse est, qui tanquam dux pro virginib⁹ militat in difficillimis certaminibus castitatis. Vnde & Apoc. 14. apparuit virginum exercitus sequens Agnum, quocunque iuisset, tanquam in hoc prælio ducẽ, ac bellatorem fortissimum. Et quidem vox Hebræa in loco illo Hieremiæ, pro qua Vulgatus trãstulit *Ducem*, propriè ducẽ, qui alios præit, & regit, significat: ea enim est germana significatio vocis *Aluph* vnde illud Hierem. 11. *Ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam: & non cognoui, quia cogitauerunt super me consilia dicẽtes:*

[Margin notes: Genes. 2. — Galat. 4. 4. — Ioan. 2. 4. — Ioan. 19. 26. — Orig. — Leuit. 12. 2. — D. Hieron. — Hierem. 3. 2. — Patris appellatio quanti momenti apud Deum. — Matt. 6. 9. — Luc. 15. 18. — Esai. 63. 15. — Misericordia Dei fortitudo. — Pro virginum castitate tanquam dux dimicat Deus. — Apoc. 14. — Hier. 11. 19.]

Mittamus lignum in panem eius, & eradamus eũ de terra viuentium: vbi ad literam est sermo de passione Christi, sic iuxta veritatem Hebraicam transferendum esset: *Ego quasi agnus dux reliquorum*: est enim pro voce *Mansuetus* Hebraicè *Aluph*, significatur que Christũ in passione fuisse quasi Agnum ducem gregis, qui omnes Martyres exemplo suo anteiret, & ad mortem fortiter oppetendam animaret: Alterũ testimonium, quo ostenditur Deum, cũ spiritualiter tanquam sponsus alicui animę coniungitur, ex meretrice, & fornicaria virginem facere, depromitur ex secundę Cor. 11. vbi Apostolus loquens cũ Corinthijs, qui ante conuersionem fuerant idolorum cultores, atque adeò fornicarij, sic ait: *Æmulor enim vos Dei æmulatione: despondi enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo*, hoc est, vt interpretatur Theophyl. Quęro vos Dei æmulatione, siue zelo, idest, non propter me, sed propter Deum, cui vos despondeo tanquam spõsam, quę quamuis antea meretrix fuerit propter idololatriã, nihilominus per spirituale cum Christo matrimonium virgo est permansura. Vtroque hoc testimonio vtitur ad idem confirmandum D. Hieronymus in commentarijs in cap. 2. Oseæ. Porro aduertendum pro eo, quod nos habemus: *Æmulor enim vos*, esse Grecè, ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς, quod verti potest, *Zelotypi sumus erga vos*. Appellat enim Paulus zelũ ingentem, & immodicũ quẽdam amorem, quasi ambiat, vt apud Corinthios primus sit; nec quispiam sibi præferatur in amore: sed addit: *zelo Dei*: nequis putaret eũ sua ipsius gloria, & cõpendio commoueri.

Christus in passione dux Martyrum.

2. Cor. 11. 2.

D. Hieron.

Cur Ecclesia amicta sole apparuerit?

Mulier amicta sole.

SECTIO V.

1 Christus Sol.

CHRISTVM Dominum solem esse multa Scripturę sacrę testimonia demonstrãt: duo verò potissimũm. Vnum est illud Mal. 4. *Orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius: & egrediemini, & salietis sicut vituli de armento.* Quem locum de Christo interpretatur D. Hieron. & Theod. in Malach. Orig. hom. 2. in Cãt. & Cyril. Alex. lib. 1. in Ioan. cap. 8. & lib. 4. cap. 28. vbi docet tempus ante aduentum Christi fuisse procellosam quãdam hyemem; at post eius aduentũ ver iucundissimum extitisse: cum Christo quasi sole fulgente Sancti quamplurimi veluti flores pullularunt. Est autem potissimùm sermo de die iudicij, quo tempore Christus appellatur sol iustitiæ, qui in primo aduentu fuerat sol misericordiæ. Cum verò dicitur: *Sanitas in pennis eius*, alluditur ad solis radios, qui eius veluti pennæ sunt. Quanquàm verò Theodor. huius nostri solis pennas velit esse dona spiritualia, quibus quasi alis nos vndique velauit: tamen dici meritò potest solis iustitię, idest, Christi pennas, quibus sese in sublime extulit, siue radios, quibus resplenduit, illas ipsas pœnas fuisse, quas hominum amore suscepit. Quod enim illis tanquam alis sese in altum extulerit, docuit Paulus Philip. 2. *Humiliauit semet ipsum factus obediens vsque ad mortem, mortem autẽ crucis. Propter quod & Deus exaltauit illum.* De quibus etiam pennis locutus est Regius vates interpretante Hieron. cũ dixit Ps. 90. *Scapulis suis obumbrabit tibi, & sub pennis eius sperabis.* Quod autem eædem pœnę, siue cruciatus radij fuerint, quibus sol ille resplenduit, ostendit locus ille apud Abac. c. 3. *Splẽdor eius vt lux erit: cornua in manibus eius.* Quo loco vides cum cornibus crucis, vt omnes ibi interpretantur, splendorem coniungi: nimirum quia cũ in crucem fuit sublatus, quasi in medio cœli eleuatus sol multò magis, quàm antea radiauit.

Mal. 4. 2.

D. Hieron. Theodor. Orig. Cyril. Alex.

Tempus legis veteris hyems: legis nouę ver

Theodor.

Pœnis tanquã alis in altũ se extulit Christ. Philip. 2. 8.

D. Hieron.

Psal. 90. 4.

Abach. 3. 4. Radiauit in cruce Christ.

2 Alterum testimonium, quo Christus appellatur sol, habetur Cant. 1. vbi sponsa de Christo loquens ait: *Nolite me considerare, quod fusca sim, quia decolorauit me sol*: seu, vt Septuag. transtulerunt: *Quia respexit me sol*. Quanquã Orig. legit: *Quia despexit me sol*, docens hom. 2. in Cant. hunc esse eius loci sensum, *Ne putetis ò filiæ Hierusalem, quòd naturalis sit ista nigredo, quam in meo vultu cernitis: sed scitote, quoniam desp ectu*

Cant. 1. 6.

Septuag. Orig. Varia lectio.

solis

solis est facta. Sol enim iustitiæ, quia me non inuenit rectè stantem, non direxit in me rectos lucis suæ radios. Ego enim sum populus Gentium, qui priùs non respexi ad solem iustitiæ, nec steti ante Dominum: & ideo nec ille me respexit, sed despexit. Hæc Orig. D. Bernard. sermone 28. in Cant. quatuor alias affert eius loci expositiones, quarũ duæ postremæ ad præsens institutum faciunt. Prima est huiusmodi. *Nolite me notare quasi deformem, quia cernitis pro ingruente persecutione minus florentē, minùs secundùm gloriam seculi coloratam. Quid exprobratis nigredinem, quam feruor persecutionis, non conuersationis pudor inuexit?* Secunda. *Decolorari à sole,* inquit Bernard. *est ignescere charitate fraterna; flere cum flentibus; infirmari cum infirmantibus; vri ad scandala singulorum.* Tertia. *Sol iustitiæ decolorauit me, Christus, cuius amore langueo; languor ille coloris quædam exterminatio est. Ergo instar vrentis solis desiderij ardor peregrinantem in corpore decolorat, & excruciat amantem dilatio.* Quarta, & postrema. *Decolorauit me sol, sui nimirũ comparatione splendoris, dum appropians illi ex eo me obscuram deprehendo, & nigram inuenio. Cæterùm aliàs quidē formosa sum: quid fuscam dicitis solius solis pulchritudini succumbentem?*

D. Bernard. — Christi comparatione etiam pulchrę animę deformes.

3 Est igitur mulier amicta sole, idest, Ecclesia Christo circundata. Sunt autē multæ huius similitudinis rationes. Prima est Pannonij, qui vult dici Ecclesiā amictam Christo quasi sponsam sponso, eo quòd Christus Ecclesiam tanquam sponsam amplectitur, eaq́; à Christo tanquā ab sponso accipit fœcunditatem, idest, virtutē bene operandi iuxta illud Cant. 2. *Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexab.tur me.* Quem locum Orig. hom. 3. in Cant. eo sensu interpretatur, vt læua pro incarnatione; dextera pro Diuinitate sumatur: dicaturq́; læua esse sub capite Ecclesię, quia in incarnationis mysterio Ecclesia tanquam in quodam mollissimo ceruicali conquiescit. Dextera autem Ecclesiam amplectatur: quoniā per mysterium incarnationis gloriam æternitatis consequitur. Secundò est Ecclesia amicta Christo tanquam indumēto, quemadmodùm ipsa confitetur Esaiæ 61. *Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo: quia induit me vestimentis salutis, & indumento iustitiæ circundedit me:* seu, vt 70. transtulerunt: *Induit me vestimentum salutis, & tunicam lætitiæ:* vnde alij transferunt: *Induit me vestimentum IESVM,* idest, *Induit mihi IESVM pro vestimento:* quò videtur respexisse Paulus, cum dixit Gal. 3. *Quicunq; in Christo baptizati estis, Christū induistis:* et Rom. 13 *Sicut in die honestè ambulemus, nō in comessationibus, & ebrietatibus, nō in cubilibus, & impudicitijs, nō in contentione, & æmulatione: sed induimini Dominum IESVM Christum, & carnis curam ne feceritis in desiderijs.* Allusisse enim Apostolum ad eum locū Esaiæ docet Cyril. Alex. lib. 9. in Gen. vbi quærens, quænam sit illa tunica lætitiæ iuxtà editionem Septuag. respondet declarari à Paulo illis verbis Rom. 13. *Induimini Dominum IESVM Christum.* Est autem Christum induere, eius virtutes imitari. Sed multa præterea ea indumenti similitudo complectitur, quæ in ipsa Christi imitatione reperiuntur.

Ecclesia amicta Christo. Pannon. — Cant. 2. 6. — Orig. — Esai. 61. 10. — Lectionum varietas. — Septuag. Alii. — Galat. 3. 27. — Rom. 13. 13. — Cyrill. Alex. — Christū induere, qui imitatur.

4 Primùm enim verbo *induendi* vtuntur Hebręi ad significandam copiam, & affluentiam, veluti Ps. 64. *Induti sunt arietes ouium*: quod D. Hieron. vertit: *Vestientur greges agnis,* idest, Oues erunt fœtosæ, & id quod sequitur: *Valles abundabunt frumento,* ad verbum est: *Valles vestientur frumento.* Igitur Christum induere est illum perfectè, & copiosè imitari, & omnibus modis, quoad eius fieri poterit, referre. Secũdò, vt interpretatur D. Thom. dicitur Christũ induere ille, qui eum imitatur: quia sicut homo continetur vestimēto, & sub eius colore videtur: ita in eo, qui Christum imitatur, solus Christus, eiusq̀ue indumenti color, idest, sanctitas apparet, quę eadem expositio est D. Chrys. hom. 25. in epist. ad Rom. in obseruatione morali: *Induere,* inquit, *Christum est vndique in nobis per sanctimoniam, & mansuetudinē Christum conspicuum esse: homo enim indutus id esse videtur, quod indutus est: appareat itaq; in nobis Christus.* Tertiò. Quia sicut vestes totum corpus contegunt, ita Christi imitatio debet ad omnem omnino actionem pertingere. Quartò. Cũ iubemur Christum induere, monemur quoq; veterem hominem exuere: cum enim Christi vestis stricta sit, non potest supra mundanas vestes, quæ laxæ admodùm sunt, ac diffluentes, indui. Vnde Paulus Rom. 13.

Ps. 64. 14. D. Hieron. Verbo induendi in quo sensu vtatur Hebręi — D. Thom. — D. Chrys. — Christū in omni actione imitari debemus.

ante

Rom. 13. 14. Exuendus vetus vt nouus Induatur homo.

antequam diceret: *Induimini Dominũ IESVM CHRISTVM*, præmonuit mundanas vestes exuendas illis verbis: *Non in comessationibus, & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitijs, non in contentione, & æmulatione*: & Colossenses 3. *Exspoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, & induentes nouum eum, qui renouatur in agnitionem secundũ imaginem eius, qui creauit illum.*

Coloss. 3. 9.

Quintò. Qui indutus est vestibus non sentit ferè vestium pondus illud, ac molestiã, quam experitur is, qui vestes inuolutas quasi sarcinam portat humeris: sic enim qui Christum imitatur, non sentit virtutum difficultatem, quia se eius virtutibus induit: sentit autem earum pondus, qui non se illis per imitationem induit; sed qui eas tantùm per speculationẽ, & cognitionem quasi humeris inuolutas portat.

Christi imitator virtutum difficultatem non sentit.

Postremò. Quemadmodùm indumentum si pretiosum sit, pulchritudinem, & ornatum addit corpori; ita pulchrum est, & gloriosũ Christũ imitari.

Christum imitari pulchrũ.

5 Tertiò. Est Ecclesia amicta Christo propter singularem protectionem, qua vndequaq; ab eo munitur: quam expositionem confirmat verbum ipsum Græcum, περιβεβλημένη τὸν ἥλιον, idest, *circumamicta sole*. Est enim Christus circũ Ecclesiam vndequaq; eam ambiens, & protegens: de qua protectione loquitur Regius vates, Ps. 124. *Qui confidunt in Domino sicut mons Sion: non commouebitur in æternũ, qui habitat in Hierusalẽ. Mõtes in circuitu eius, & Dñs in circuitu populi sui.* Idcircò etiã Esai. 26. dicitur Christus Ecclesiam tanquam murus vndiq; ambire: *In die illa cantabitur canticũ istud in terra Iuda. Vrbs fortitudinis nostræ Sion: Saluator ponetur in ea murus & antemurale.* Quo loco aduerte, vt huius protectionis magnitudo explicetur, Christũ non solùm Ecclesię murum, sed etiã antemurale appellari propter geminam secundùm vtranq; naturam protectionem, qua Ecclesiam vndiq; tuetur. Idẽ eleganter habes expressum Zach. cap. 2. *Absq; muro habitabitur Hierusalem præ multitudine hominum. Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu: & in gloria ero in medio eius.* Ne quis enim existimaret ex eo, quòd dictũ erat Hierusalem sine muro futuram, expositam fore hostibus: idcirco additum est: *Ego ero ei murus ignis in circuitu.* Nec verò se murum lapideum, aut æneum futurum pollicetur, sed igneum, qui à lõge hostes terreat, seu, vt exponit Theod. qui transiri non possit: quis enim murũ igneum audeat transilire? Quò pertinet illud Psal. 124. *Dñs in circuitu populi sui*: appelatur enim Deus ignis cõsumẽs Deut. 4. Quanquàm verò murus igneus summam quandam protectionem Ecclesiæ significet: meritò tamen plerięq; per murum igneum, murum amoris intelligũt, quo Ecclesia vndiq; cingitur: qui murus vsq; adeò est inexpugnabilis, vt propter amorem in Christum nullis siue Tyrannorum, siue Hæreticorum machinis Ecclesiæ ciuitas expugnari possit, tã inuicto amoris in Christum cincta muro. Quò respexit Ioannes Baptista, cũ dixit. *Ego quidem baptizo vos in aqua: sed ipse vos baptizabit spiritu Sancto, & igni*, idest, ardentissimo erga Deum amore. Atquè intrà hũc murum se continebat, indequè pugnabat Paulus, cum dicebat: *Quis ergo nos separabit à charitate Christi? tribulatio, an angustia?* Græcè non est *ergo*: videtur verò Paulus veluti subitò raptus affectu in hanc exclamationem prorupisse ob tanta fiducię, quæ præcesserunt, argumenta: *Christus Iesus*, inquit Paulus, *qui mortuus est, imo qui & resurexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis. Quis nos separabit à charitate Christi?* locum hunc Augustinus lib. quarto de doctrina Christiana cap. 20. affert veluti exemplar orationis, quę δείνωσιν, hoc est, vehementiam cum ornatu coniungit.

Psal. 124. 1.

Esai. 26. 1.

Christ.ᵘˢ Ecclesiæ murus, & antemurale.

Zach. 2. 4.

Theodor.

Psal. 124. 2.

Ecclesia amoris muro cincta.

Matth. 3. 11.

Rom. 8. 35. 34.

D. August.

6 Porrò hunc eundem murum igneum Spiritum ipsum sanctum, qui amor est substantialis, possumus accipere, cuius est Ecclesiam tueri, eamque ob causam in die Pentecostes in figura ignis super Apostolos descendit. Cum verò subiungitur: *In gloria ero in medio eius*, pro *gloria* est Hebraicè *Chabod*, quod nomen fusam habet apud Hebræos significationem, & inter alia significat iecur, ex quo nimirũ concoctum alimentum in reliquas partes diffunditur, & purificatus sanguis reliquis mẽbris alendis transmittitur: quã iecoris similitudinem, vt egregiè annotauit Arias Mont. in comm. in Zachar.

Spiritus Sanctus igne.ᵘˢ Ecclesię murus.

Arias Mont.

sommo

Deus Ecclesię secur.

summo mysterio ad se trãsferens Deus significauit se Ecclesię suæ, quæ corpus ipsius est mysticũ, necessariũ alimẽtũ, vitã, virtutẽq; cõmunicaturũ; imò, vt aliquid etiã de nostro addamus, futurũ tẽpus, quo totũ sanguinẽ per passionẽ in omnia Ecclesiæ mẽbra ad alimẽtũ transfũderet, & in sacramẽto Eucharistiæ mãducandũ corpus, & bibendũ sanguinẽ fidelibus tribueret, iuxtà illud, quod de filiis aquilæ dicitur Iob. 39. *Pulli eius lãbent sanguinẽ.* Quẽ locũ quanquã D.Greg.lib. 31.Mor.c.21.de passione Chri interpretatur: *Sanguinẽ, inquit, lãbere est passionis Dominicæ infirma venerari:* tamẽ ad sacramẽtũ etiam Eucharistię referri posse minimè dubiũ esse debet, in cuius participatione meritò fideles pulli aquilarũ vocãtur, quia huiusmodi sacramẽtũ maximè perspicacẽ, & aquilinã fidei aciẽ desiderat.

Iob.39.33.

D.Greg.

Fideles in Eucharistiæ participatione pulli aquilarum.

7 Nõ minùs elegãter eadẽ Ecclesiæ significata protectio est Cãt.4. illis verbis. *Sicut turris Dauid collũ tuũ, quæ ædificata est cũ propugnaculis: mille clypei pẽdent ex ea, õnis armatura fortiũ.* Quod exponẽs Beda, *Si ciuitas*, inquit, *Dauid Ecclesia est Christi: turris in eadẽ ciuitate inexpugnabilis est prædicatorũ cõstantia, qui ad defendenda fidei ædificia, ad repellenda hostiũ tela firmiori præ cæteris fidelibus sũt altitudine constructi. Propugnacula autẽ, cũ quibus hæc turris ædificata est, vel Scripturarum sanctarum, vel Diuinorũ munimina charismatũ intelligũtur.* Aduerte etiã Diuinã protectionẽ rectè cõparari turri Dauid: sicut enim turris Dauid supereminebat Hierosolimis; ita Diuina protectio toti Ecclesię instar turris altissimæ supereminet. Accedit, quòd Ecclesiam quasi ex turri in omnẽ partẽ tuetur, indeq; multò ante insidias hostiũ prospicit: cuius etiã turris mentionẽ facit Esai.c.5. *Plãtauit Deus vineã electã, & ædificauit turrim in medio eius.* Quartò, & postremò. Est Ecclesia amicta Christo tãquã sole, vt ait Ioan. primũ, quia fidei, & veritatis eius radiis vndiq; cingitur, vt exponit D.Greg.lib.34 Mor.c.7. Secundò, quia nullus ad Ecclesiã potest accedere, quin priùs in solẽ iustitiæ incurrat, ab eoq; illustretur, quippe cũ mulier intra ipsũ solẽ sit. Tertiò, quia, vt in hãc mulierẽ extremis illis tẽporib⁹, de quibus hoc loco agitur, intẽdi possit

Cant. 4. 4. Prædicatorũ constantia turris Ecclesię.

Diuina protectio circa Ecclesiam instar turris Dauid.

Esai. 5. 2.

D.Greg.

acies oculorũ, opus erit oculo perspicacissimo, vt solẽ ipsũ Christũ, qui Ecclesiã circũdat, intueri possit. Etenim propter fallacia Antichristi prodigia facilè decipi poterũt, qui non habuerint perspicaces fidei oculos, vt in ipsũmet Christũ iustitiæ solẽ possint aciẽ intendere. Quã ob causã Christ⁹ matth. 24. loquẽs de eius tẽporis fidelibus, qui in fide permãsuri sunt, eos appellauit aquilas: *Vbicunq; inquit, fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ.* In quem locũ D. Chrys. docet ideò Sanctos aquilis cõparari, quia sicut filij aquilarũ ad solẽ probantur, vt si qui dẽ recto aspectu in solis radios intendere potuerint, intelligantur esse legitimi: si autẽ non potuerint, cognoscãtur adulterini: sic & filij Dei ad Christi iustitiam comprobantur.

Fideles tẽporis Antichristi Christus cur aquilas appellet.

Matth. 24. 28 D.Chrys.

Cur luna sub Ecclesiæ pedibus visa sit?

Et luna sub pedibus eius.

SECTIO VI.

I SVPPONENDVM est lunã esse inconstantię symbolũ tũ propter mẽstruas lucis accessiones, tũ quià sæpissimè interpositu, & interiectu terræ deficit. Vñ Eccl. 27. dr *Homo sanctus (nõ sensatus, vt pleriq; legũt) in sapientia manet sicut sol: nam stultus sicut luna mutatur:* hinc fit, vt luna pro omnibus mundanis rebus accipiatur, quippe quę fortunę, incõstantiæ, & varietati subiectę sunt. Igitur duplex ratio afferri potest, cur Ecclesia lunã sub pedibus habeat. Prior desumitur ab immobilitate, & constantia: quoniã enim Ecclesia firmissima est, & vsq; adeò immobilis, vt nulla vi conuelli possit; meritò lunam, hoc est, inconstantiam omnem pedibus calcare describitur. Quo pertinet illud Gant. 2. *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias*, idest, quantuncumque tribulationum, & persecutionum spinæ ambiant, & pungant: ego tamen instar lilij semper pulchritudinẽ, odorẽq; suauissimum retineo; imo ex ipsis spinis multò pulchrior, & elegantior erum

Luna inconstãtię symbolũ

Eccli. 27. 12.

Firmitas Ecclesię.

Gant. 2. 2.

po. Hanc Ecclesiæ immobilitatem explicauit Christus, cum dixit Matth. 16. *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam:* & sponsus de Ecclesia Cant. 7. *Collum tuum sicut turris eburnea.* Est enim ebur fortissimum, & ipsi elephantorum dentes validissimi, in quo significatur inuictum Ecclesiæ robur. Et quanquam omnes siue tyranni, siue hæretici conētur huiusmodi collum præcidere, & Ecclesiam interimere; semper tamen irritos fore eorum conatus, quippe cum Ecclesię collum sit eburneum, quod gladio minimè cedit. Idem significatur illis verbis Cant. 8. *Quid faciemus sorori nostræ in die, quando alloquenda est? Si murus est, ædificemus super eum propugnacula argentea: si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis:* quibus verbis agitur de sponsæ ornatu sub duplici similitudine, vna desumpta à muris, qui vt magis decorentur, aut stabiliantur, turres eis, atque pinnæ addi solent egregia aliqua pictura exornatę: altera desumpta à ianuæ foribus, quæ vestiri solēt tabulis cedrinis. Quoniam verò sponsa animaduertit nihil sibi aliundè ascitis ornamentis, aut fulcimentis opus esse, de sua ipsius fortitudine simul, & pulchritudine gloriatur respondes: *Ego murus: & vbera mea sicut turris, ex quo facta sū coram eo quasi pacem reperiens,* hoc est, non opus est super me propugnacula erigere: quià ego ipsa murus sum inexpugnabilis, & vbera mea sicut turris munitissima, quæ quò magis premuntur, eò magis vim suam, & fœcunditatem declarāt. In eiusdem rei figuram scriptum est 3. reg. 5. Salomonem Regem præcepisse, vt in fundamentis templi lapides quadrati simul, & pretiosi iacerentur. *Præcepit Rex, vt tollerent lapides grandes, lapides pretiosos in fundamentum templi, & quadrarent eos:* quò nimirū tēpli fabrica firma, & immoter consisteret. Prętereà Esai. 9 ita legimus. *Sciet omnis populus Ephraim, & habitantes Samariam in superbia, & magnitudine cordis dicentes: Lateres ceciderunt, sed quadris lapidibus ædificabimus: sycomoros succiderunt, sed cedros immutabimus.* Quod quanquā per ironiā dictū est ad decē tribus hoc sensu: Ego populū Israel grauissimis afficiā suppliciis, & tunc scient, quāto in errore versentur, qui modò tāquā securi, & de sua potentia gloriantes dicunt: Lateres ceciderunt; sed quadris lapidibus ædificabimus: tamē verè eandē sententiā potest Ecclesia vsurpare: siquidem toties impugnata multò fortior, feliciorque permāsit, acsi ciuitas aliqua lateritia euersa iterū quadris lapidibus, pulcherrimoq; opere erigeretur.

2 Secūda ratio depromitur à cōceptione rerū tēporaliū, quæ ratio est D. Greg. lib. 34. Mor. c. 7. quē omnes deinde secuti sunt. *Apparuit,* inquit, *mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius: in sole enim illustratio veritatis, in luna autem, quæ menstruis suppletionibus deficit, mutabilitas temporalitatis accipitur. Sancta igitur Ecclesia, quia superni luminis splendore protegitur, quasi sole vestitur: quia verò cuncta tēporalia despicit, lunā sub pedibus premit.* Hæc Ecclesię generosa cōditio eadē illa est, quā prę se tulit Abrahā Gen. 14. cū Regi Sodomorū spolia omnia pręter homines ipsi offerēti respōdit: *Leuo manum meā ad Dominū Deum excelsum possessorem cæli, & terræ, quòd à filo subtegminis vsque ad corrigiā caligæ nō accipiā ex omnibus, quæ tua sunt, ne dicas: Ego ditaui Abram.* Sic enim Ecclesia vsq; adeò excelsi animi est, vt nolit à mūdo, sed à solo Deo ditari: cui propterea illud idē dicitur, quod dictum est ad Abrahā Gen. 15. *Noli timere Abram: ego protector tuus sum, & merces tua magna nimis.* Id quòd Ecclesia ipsa cōfitetur Cant. 7. *Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius.* Qui locus duplicē habet explicatū, vnus: Verū pulchra sim, nec ne, id verò nō disputo: hoc vnū scio me dilectū meū diligere, ab illoque vicissim diligi, quod mihi satis, superq; est, vt sortē meā gloriosā esse existimē. Alter est: Ego dilecto meo adhæreo, ad ipsūq; me cōuerto: non autē ad delicias, opesq; terrenas: itaq; eo solo cōtenta sū. Quo sensu etiā vsurpat illud Ps. 72. *Quid enim mihi est in cælo, & à te (i. pręter te) quid volui super terrā? Defecit caro mea, & cor meū Deus cordis mei,* i. Cui soli cor meū cultū, & adorationē tribuit: cū mundani homines singuli Deos suos habeant, quos venerentur: quemadmodū de gulæ deditis hominibus dixit Paulus Philip. 3. *Quorum Deus venter est.*

Marginalia: Matth. 16. 18. — Cant. 7. 4. — Ecclesię robur inuictum. — Cant. 8. 8. — Cant. 8. 10. — Ecclesia & turris & murus inexpugnabilis. — 3. Reg. 5. 17. — Esai. 9. 9. — D. Greg. — Ecclesia temporalia quàm despiciat. — Gen. 14. 22. — Gen. 15. 4. — Cant. 7. 10. Locus Cāticorum pulchrè elucidatur. — Ps. 72. 25. — Mūdani homines singuli suos habēt Deos. — Philip. 3. 19.

3 Propter hanc terrenarum rerum despicientiam, qua omnia temporalia Ecclesia despicit, & tãquam lunam calcat, dicitur calceata hyacintho siue flore, siue gemma cœlestis coloris Ezech. 16. vbi illud, quod ad Hierusalem dicitur, de Ecclesia possumus accipere: *Calceaui te hyacintho*, idest, cœlestibus calceamentis. Itaque non putat Ecclesia decorum, & gloriosum sibi esse, quippe cum Regina sit, terrenis, sed cœlestibus calceis, id est, rerũ cœlestium desiderijs, & amore calceari: quam ob causam eius gressus, & calceamenta ab sponso commẽdantur Cant. 7. *Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamentis filia Principis*. Vbi est obseruandum, cum sponsa sponsi formam cõmendauit, à capite incœpisse descendendo ad pedes vsq;: *Caput eius aurum optimũ. Comæ eius sicut elatæ palmarum, nigræ quasi coruus. Oculi eius sicut columbæ super riuulos aquarum, quæ lacte sunt lotæ, & resident iuxta fluenta plenissima. Genæ illius sicut areolæ aromatum consitæ à pigmẽtarijs. Labia eius lilia distillantia myrrham primam. Manus illius tornatiles aureæ, plenæ hyacinthis. Venter eius eburneus, distinctus sapphiris. Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas*: vt significaret eximiam eius humilitatem cum singulari amore coniunctam, cum ad nos dignatus est descendere: sponsum autem è contrario in commendanda sponsæ pulchritudine à pedibus inchoasse ascendendo ad caput vsque: *Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamẽtis filia Principis! Iuncturæ fœmorum tuorum sicut monilia, quæ fabricata sunt manu artificis. Vmbilicus tuus crater tornatilis, nunquam indigens poculis. Venter tuus sicut aceruus tritici vallatus lilijs. Duo vbera tua sicut duo hinnuli gemelli capreæ. Collum tuũ sicut turris eburnea. Oculi tui sicut piscinæ in Hesebon, quæ sunt in porta filiæ multitudinis. Nasus tuus sicut turris Libani, quæ respicit contra Damascum. Caput tuum vt Carmelus: & comæ capitis tui sicut purpura Regis uincta canalibus*: idque duplicem ob causam. Primùm, vt ei progressum in virtutibus, & ascensiones commendaret. Deinde, vt indicaret temporalium rerum despicientiam, hoc est, gressus eius suprà lunam fundamentum esse, quasi basim vniuersæ perfectionis, & pulchritudinis. In huius rei typum Moysi visionem illam magnam rubi conspecturo dicitur Exodi 3. *Solue calceamentum de pedibus tuis*, idest, vt Patres interpretari solent, mortuorum, & terrenorum animalium pelles, & calceamẽta abijce, quibus terreni affectus, desideriaque exprimuntur. Idemque dictum est Iosue, cum promissionis terrã trans Iordanem ingrederetur: *solue calceamentũ tuum de pedibus tuis: locus enim, in quo stas, sanctus est*. Iosue 5. Etenim indignum planè est hominem ad promissionis terram ingredientem terrenos affectus induere, rebusque temporalibus delectari. Mirũ verò est, quod eodem 5. cap. commemoratur: ea enim verba, quæ paulò ante dicta sunt, fuerunt viri cuiusdam, qui Iosue cœlitùs apparuit euaginatum tenens gladium, qui se dixit esse Principẽ exercitus Domini: quam ob rem probabile est fuisse Archangelũ Michaelẽ. Itaque is comminatus fuit Iosue mortẽ stricto gladio, nisi statim calceamẽta deponeret. Sic enim Christus Dominꝰ, quẽ ille Angelus referebat, strictũ verbi gladium habuit, cũ dixit: *Non veni pacem mittere in terrã, sed gladium*: & hoc habitu quasi cõminabũdꝰ Ecclesiæ præcepit, vt calceamẽta terrenarũ cogitationũ deponeret, seseq; hyacinthinis, & cœlestibꝰ calcearet, quod est lunã habere sub pedibꝰ.

Ecclesia cur calceata hyacintho.

Ezech. 16. 10.

Cant. 7. 1. Sponsę gressꝰ ab sponso cur cõmendẽtur.

Cant. 5. 11.

Sponsa in laudanda forma sponsi incipit à capite.

Sponsus a pedibus sponsę inchoat.

Despectio temporalium perfectionis basis

Exod. 3. 5.

Iosue 5. 15.

Terrenę cogitationes deponendę.

Matt. 10. 34.

Quid sit Ecclesiam coronam ex duodecim sideribus contextam capite gestare?

Et in capite eius corona duodecim stellarum.

SECTIO VII.

OMNES interpretes stellarum duodecim nomine duodecim Apostolos intelligunt, & in iis omnes viros doctrina, & sanctitate præcellẽtes, eo quòd numerus duodenarius perfectionem, & vniuersitatem contineat. Igitur Apostoli corona duodecim stellarũ

appellantur, quia instar clarissimorum siderum Ecclesiam nō solùm illumināt; sed etiam exornant, & veluti coronant. Dicendum priùs de duodenario Apostolorum numero: deinde explicandum, quo modo Ecclesiam dicātur coronare.

2 Quod igitur ad numerum pertinet, duodenarium Apostolorum numerum multæ in sacris literis figuræ adumbrārūt. Primùm enim illi fuerūt duodecim Patriarchæ legis nouæ, à quibus progeniti sunt fideles. Secundò. Exod. 24. ita dicitur. *Scripsit Moyses vniuersos sermones Domini: & mane consurgens ædificauit altare ad radices montis, & duodecim titulos per duodecim tribus Israel.* Quo loco per duodecim titulos quidam intelligunt duodecim altaria: alij duodecim lapides, ex quibus cōstructum fuerit altare ad designandam oblationem duodecim tribuum: quæ expositio magis placet Lyrano. Hebraicè habetur, *duodecim statuas*; quæ tamen non fuerunt idola, aut hominum effigies: sed duodecim lapides erecti instar statuarū. Hebraicum enim verbum *Iasiab* significat erigere, seu stare facere. Voluit autem Dominus astante populo astare etiā huiusmodi statuas, siue lapides ad exprimendam pacti perpetuitatem, quam lapides illi stantes, & ad multum tempus duraturi declarabant. Pro eo, quod nos habemus: *Iuxta duodecim tribus Israel*, habetur in Hebræo: *Iuxta duodecim virgas Israel*: quod eodem recidit. Vocantur enim filij virgæ: quia quemadmodùm virgæ à trunco, sic ipsi à parentibus oriuntur. Igitur Apostoli iuxta vtranq; duodecim titulorum expositionem duodecim siue altaria, siue lapides fuerunt. Altaria quidem, quia in singulis quasi in quibusdam altaribus Christo ab omnibus Gentibus verus cultus, & latria fuit exhibita. Et prætereà, quià per martyrium fuerunt Deo tanquàm altaria consecrati: lapides autem erecti ad significandam Diuini fœderis cū mortalib⁹ perpetuitatē.

Apostolorum numerus in sacris literis multipliciter adūbratus. Exod. 24. 4.

Lyranus.

Duodecim Apostoli duodecim altaria.

3 Tertiò fuerunt duodecim illi fontes, de quibus agitur Exod: 15. *Venerunt autem filij Israel in Elim, vbi erant duodecim fontes aquarum, & septuaginta palmæ: & castrametati sunt iuxta aquas.* Rectè autem fontes cum palmis iunguntur: quia ex Apostolorū fontibus omnes Gentes non solùm salutarem doctrinæ aquam hauserunt; sed etiam suarum victoriarum palmas aduersus animæ hostes irrigarunt. Quanquā enim Rupert. lib. 3. in Exod. cap. 4. per palmas Martyres accipiat; tamen Orig. hom. 7. in Exod. in duodecim fontibus duodecim Apostolos, & in septuaginta palmis septuaginta Discipulos significari existimat. *Nec enim*, inquit, *soli duodecim Apostoli fidem Christi prædicauerunt; sed etiam alij septuaginta missi ad prædicandum referuntur, per quos palmas victoriæ Christi mundus agnosceret.* Simul etiam aduertit non ante in Elim ductum fuisse populum, vbi erant duodecim fontes amœnissimi; quàm ad aquas salsas, & amaras peruenisset, quib⁹ per lignum monstratum à Domino dulcibus effectis postea venitur ad fontes. Primò enim ducitur populus ad literā legis, quę in amaritudine sua permansit, donec per lignū vitæ dulcis effecta spiritualiter cœpit intelligi. Itaque tunc demùm de veteri testamento transitur ad nouum; & venitur ad duodecim fontes Apostolicos, & septuaginta Discipulorum palmas.

Exod. 15. 27. Itē duodecim fontes.

Rupert. Orig.

Septuaginta Discipuli septuaginta palmæ ex Orig.

Quartò fuerunt duodecim illi lapides pretiosi quatuor ordinibus distincti in rationali summi Sacerdotis collocati, qui commemorantur Exod. 39. Similiterque in duobus lapidibus onychinis, quos in humeris Pontifex gestabat, sculpta erant nomina duodecim Patriarcharum. Vtranque figuram de Apostolis interpretatur D. Hieron. in cap. 28. Ezech. *Eos*, inquit, *verus Pontifex secundùm ordinem Melchisedech portat in pectore; portat in humeris, vt in duodecim lapidibus duodecim Apostolorum numerum, & in duobus onychinis vtriusque testamenti sacramenta demonstret.* Cernis iuxta D. Hieron. Christum portare duodecim Apostolos & in pectore, & in humeris: in pectore quidem per amorem, vnde lapides illi præcipiuntur includi auro Exod. 28. *Sculpes eos nominibus filiorum Israel inclusos auro, atque circundatos*: verè enim Christus Apostolos tanquam gemmas auro suæ charitatis inclusit: in humeris autem per auxilium, quo Sanctos omnes veluti humeris sustinet. Aduertendum etiam pro eo, quod nos habemus 4

Exod. 39. Apostoli lapides pretiosi in rationali Pontificis.

D. Hieron.

Apostolos in pectore portat Christus. Exod. 28. 11.

mus

Septuag. mus: *Sumes duos lapides Onychinos*.70.transtulisse: *duos lapides smaragdos*, quæ gemma inter virides principatũ tenet. Est autẽ viridis color symbolum spei: quarè docemur in Apostolis magnam spem salutis collocare. Accedit, quòd smaragdus castitatem amat,& Veneri aduersatur,vt aliàs diximus. Vnde duodecim Apostolorum,& omnia præcellentium Sanctorum nomina in duobus smaragdis sculpta esse nihil est aliud,quàm eximiã sanctitatem sine gemina castitate animæ videlicet,& corporis reperiri non posse: imò in ea tanquàm in gemma pretiosissima sculpi,& cælari.

5 Quintò. Eosdem Apostolos duodecim panes propositionis,de quibus agitur Leuit.24.adumbrarũt.Pro cuius figurę maiori intelligentia aduertendum est præcepisse Dominũ eo capite,vt super mensam propositionis ponerentur singulis sabbatis duodecim panes calidi,& recẽtes sublatis veteribus, & cedentibus in vsum Sacerdotum: quam ob causam ipsi panes dicebantur *propositionis*; quia coram Domino proponebantur: mensa verò *Mensa panum propositionis*: ponebantur autẽ duodecim panes iuxta numerũ tribuũ. Preterea eiusmodi panes quoad figuram erant rotundi, vt existimat Lyr. neq; in furno,aut clibano coquebantur; sed in vasis aureis, quæ panem interclusum faciebant ex vtraq; parte,hoc est, tam superiori, quàm inferiori omnino similem ad eum modum, inquit Lyr. quo fiunt nostræ hostiæ. R.Salom.arbitratur fuisse quadratos,seu altera parte longiores, eo quòd in Hebræo appellentur panes facierum. Verùm id non cogit: adhuc enim manent panes facierum iuxta Lyrani sententiã. Porrò hi panes ponebãtur in mensa seni in vna parte,& seni in altera,vt est perspicuũ ex Leu.24.De modo tamen positionis non vna est Doctorum sententia. Quidam enim existimãt fuisse duos ordines, ita vt vnus supra alium poneretur,quam sententiã secutus est Lyr.super c. 24.Leuit. Alij volũt sex fuisse veluti in vno cumulo, totidemq; in altero,quod magis placuit Abul. q. 28. in 25.Exod. Rectiùs tñ sensisse vr̃ Lyr. quoniã id magis videntur sonare verba Leu.quę sic hñt:*Senos altrinsecùs super mensã statues*. Quare vidẽtur fuisse duo ordines, ita vt vnus panis super aliũ poneretur: quod bene fieri poterat,cũ panes essent magnæ quantitatis:singuli namq; continebant duas decimas ephi, vt habetur Leu.24.idest,duas decimas partes ephi, quẽadmodùm interpretatur Lyr. Capiebat autem ephi tria sata,vt auctor est Ioseph lib.9 Antiq.c.2.Satum verò capiebat sesquimodium Italicum, vt nonnulli existimãt: qua de re legendus est Georg. Agricola lib. 1. de externis mensuris. Verùm quanta esset mensura ephi, magis liquet ex Ruth 2. vbi sic habet vulgata translatio: *Inuenit hordei quasi ephi mensuram*, id est, tres modios. Postremò super panes ponebatur thus lucidissimũ, vt refertur leu.24. quoniam, vt ait Lyr. in summitate cuiuslibet ordinis erat vas aureum plenum thure,seu phiala aurea, vt scribit Ioseph.lib.3.Antiq.c.7.

Ex his iam intelliges, quanto iure in illis duodecim panibus adumbrati fuerint duodecim Apostoli. Primùm enim, vt obseruauit Orig.hom. 13. in Leu. in duodecim illis panibus fiebat duodecim tribuum Israel apud Dominum commemoratio,vt memoria duodecim tribuũ apud eũ semper assidua persisteret,quò veluti exoratio quædam,& supplicatio pro singulis fieret. Ex quo illud apparet,quàm sit natura propensus ad beneficentiam Deus: siquidem duodecim tribuum memoriam apud se volebat perpetuò conseruari,vt earum perpetuò recordaretur,nec nisi per panes in mensa continuò appositos,vt vel sic ad necessaria eis subministrãda magis inuitari posset. Igitur iuxta commemoratam Orig. obseruationem voluit Christus duodecim Apostolorum panes in Ecclesiæ mẽsa ante suum conspectum perpetuò esse propositos,vt eorum veluti oblationis fidelium,quos illi doctrina sua,exẽploq; instituerunt,continuò recordaretur. Deinde ijdem duodecim panes vasis aureis vtrinq; compressi,& efformati sunt iuxta ea,quæ ex Lyr.sententia diximus:quoniam Apostoli laboribus quasi quibusdã aureis instrumentis hinc inde compressi panes propositionis euaserunt. Vnde

Marginalia (left): Leuit.24. — Figura panũ propositionis. Lyran. — R.Salomon. — Leu. 24. — Quo pacto ponerẽtur in mẽsa. Lyran. — Abulensis.

Marginalia (right): Leu.2.6. — Quam quantitatem continerent singuli. Leuit. 24. — Ephi mensura quanta. — Iosephus. — Georg.Agric. — Ruth. 2.17. — Leuit. 24. Lyran. — Iosephus. 6 — Orig. Panes propositionis Apostolos adũbrarũt. — Deus quã pronus ad benefaciendum. — Apostoli panes propositionis v euaserint.

& panes faciterum dici possunt propter geminam charitatem Dei videlicet, & proximi: ex qua veluti ex facie eos tanquam Christi discipulos reliqui omnes agnouerunt iuxta illud Ioan. 13. *In hoc cognoscent omnes, quòd discipuli mei estis, si dilectionem habueritis adinuicem.* Deniq; super illos phialę thure lucidissimo plenæ ponebantur: quia ex huiusmodi panibus suauissima orationum thura ad Ecclesiam diuinādam afflabantur iuxta illud Psal. 140. *Ascendat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo.*

Ioan. 13. 35.

Psal. 140. 2

7

Apostoli duodecim exploratores.

Num. 13. 3.

Sextò. Fuerunt duodecim illi exploratores, quos ad explorandam terram promissionis Moyses misit singulos de singulis tribubus, quemadmodū ei præceperat Dominus Num. 13. *Mitte viros, qui considerent terram Chanaan, singulos de singulis tribubus ex Principibus. Qui pergentes vsque ad Torrentem botri absciderunt palmitem cū vua sua, quem portauerunt in vecte duo viri. De malis quoque granatis, & de ficis loci illius tulerunt post quadraginta dies.* Huius historię allegoriam expendit Rupertus lib. 1. in Num. capite 37. Terra explorata resurrectio Christi est; hanc terram exploratum admissi sunt Apostoli, & quicunq; scripturas sacras habemus in manibus. Quid torrens botri nisi passio Domini, de quo sponsa canit Cant. 1. *Botrus Cypri dilectus meus mihi.* Explorando itaq; venimus vsque ad Torrentem botri: quoniam in lectione Prophetarum intelleximus oportuisse pati Christum, & resurgere à mortuis. Abscissus est botrus de palmite iuxta illud Esai. 53. *Abscissus est de terra viuētiū.* Abscissum palmitem portant in vecte duo viri, idest, passum, & mortuū Christum adorant in cruce duo populi. Porro palmitem abscissum portantibus in vecte duob⁹ viris necessariò qui præcedit, quod portat, non videt: qui autem subsequitur, semper præ oculis habet. Ita planè anterior populus, qui Dominicę passionis tempora præcessit, dulcissimum botrum, idest, Christum, quem fide portabat, non vidit: nos autem, qui subsequimur, videmus. Vnde & nobis dicitur Luc. 10. *Beati oculi, qui vident quæ vos videtis.* Sed de malis granatis terrę illius tulimus: quia Prophetarum mortes, & persecutiones passuri Christi testimonia fuisse intelleximus. Possunt etiam intelligi Martyres, qui post Christum sequuti sunt. Hoc autem explorauimus quadraginta diebus: qui enim ad explorandam carnis resurrectionem nos admisit, *præbuit se ipsum viuum in multis argumentis per dies quadraginta apparens discipulis, & loquens de regno Dei.* Actorum 1.

Rupert.

Cant. 1. 14.

Botrus Cypri Christus.

Esai. 53. 8.

Racemum terræ promissionis portantes duo populi.

Luc. 10. 23.

Act. 1. 3.

8

Apostoli duodecim lapides è Iordane sublati.

Iosue. 4. 4. 9.

Septimò. Fuerunt duodecim illi lapides, quos de Iordanis alueo tolli, & poni in Galgalis, & alij duodecim, quos in ipso Iordanis alueo collocari præcepit Iosue cap. 4. eius libri. *Vocauit Iosue duodecim viros, quos elegerat de filijs Israel, singulos de singulis tribubus, & ait ad eos: Ite ante arcam Domini Dei vestri ad Iordanis medium, & portate inde singuli singulos lapides in humeris vestris, vt sit signum inter vos: & quando interrogauerint vos filij vestri cras dicentes: Quid sibi volūt isti lapides? respondebitis eis: Defecerunt aquæ Iordanis ante arcam fæderis Domini, cum transiret eum: idcirco positi sunt lapides isti in monumentum filiorū Israel vsque in æternum.* Et paulò post: *Alios quoque duodecim lapides posuit Iosue in medio Iordanis alueo, vbi steterunt sacerdotes, qui portabant arcam fæderis Domini: & sunt ibi vsq; in præsentem diē.* Docet autem Abul. q. 11. in cap. 4. Iosue hos duodecim lapides positos in Iordane fuisse ingentes, & multò maiores prioribus, tum ne cū aquis Iordanis simul deuoluerentur; tum vt super ipsas aquas eminerent, possentq; esse tanti miraculi monumentum. Commemoratq; opinionem, quam ipse appellat communem Doctorum, de his duodecim lapidibus loquutum fuisse Ioannem Baptistā, cum apud Iordanis aquas prædicans dixit Matth. 3. *Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.* Arcam testamēti humanitatem Christi adūbrasse docet Cyrill. Alex. lib. 4. in Ioan. c. 28. Hæc igitur arca fæderis Iordanis aquas, idest, passionis torrentem pertransijt, non sustentata Sacerdotum humeris, sed ipsius Diuinitatis potentia: in cuius miraculi monumentum duodecim lapides, idest, duodecim Apostolos in ipso Iordanis alueo, idest, martyrij, & passionis fundo erexit, vt suo ipsorum sanguine victoriam Christi testarētur: qui lapides, vt aiebat Abul. ingentes admodùm fuerunt, ne eos Ior-

Abul.

Matt. 3. 9.

Cyrill. Alex.

danis

danis aquæ secum deuoluerent: quoniã Apostolos nulla passionum, tormentorumq; flumina de suę confessionis statu dimouere potuerunt. Quod verò duodecim alij lapides ex Iordanis alueo in ipsa terra promissionis repositi sunt, illud significat eosdem Apostolos ex Iordanis alueo, id est, ex medio passionis emersos in terram promissionis cælestẽ euasisse. Quòd autem Apostoli lapides fuerint, manifestè docet locus ille Pauli Ephes. 2. *Iam non estis hospites, & aduenæ: sed estis ciues sanctorum, & domestici Dei, superædificati supra fundamentum Apostolorum, & Prophetarum ipso summo angulari lapide Christo IESV*: quibus verbis Apostoli fundamentales Ecclesiæ lapides appellantur.

Ephe. 2. 19. Apostoli fundamentales Ecclesię lapides.

5 Octauò fuerunt duodecim illi boues ænei, supra quos Rex Salomon pręcepit mare æneum collocari 3. Reg. 7. *Fecit quoque mare fusile: & stabat super duodecim boues: è quibus tres respiciebant ad Aquilonẽ, & tres ad Occidentẽ, & tres ad Meridiem, & tres ad Oriẽtẽ, & mare super eos desuper erat: quorum posteriora vniuersa intrinsecùs latitabant.* Quo loco per duodecim boues duodecim Apostolos intelligit Eucher. lib. suo. 3. in libros Reg. c. 21. Per boues, inquit, Apostolos, & Euangelistas, imò omnes verbi ministros debemus accipere. De illis enim Apostolus primæ Cor. 9. intellexit illud Deut. 25. *Non alligabis os boui trituranti.* Hi boues mare sibi superimpositum portant, cum Apostoli, eorumq; successores iniunctum sibi Euangelizandi officium prompta satagunt deuotione implere, terni ad quatuor orbis partes, cũ in quatuor orbis partibus fidem Trinitatis annunciant. Intrinsecùs autẽ latitant vniuersa boum posteriora: quia, qua merce de sancti prædicatores in perpetuum donentur, in interni iudicis examine iam dispositum est, sed nobis, qui adhuc foris sumus, est occultum. Eandem expositionem tradit D. Greg. 2. p. curæ pastor. c. 5.

3. reg. 7. 23. Duodecim itẽ boues ęnei.

Eucherius.

Deut. 25. 4.

6 Nonò. Sunt duodecim illi leunculi thronum Salomonis hinc inde ambientes, de quibus agitur. 3. Reg. 10. *Fecit Rex Salomon thronum de ebore grandem: & vestiuit eum auro fuluo nimis, qui habebat sex gradus: & summitas throni rotunda erat in parte posteriori: & duæ manus hinc atq; inde tenentes sedile: & duo leones stabant iuxta manus singulas. Et duodecim leunculi stantes super sex gradus hinc atq; inde. Non est factum tale opus in vniuersis regnis* Thronus ille eburneus, vestitusq; auro Ecclesia est candore virtutum, auriq; pallore fulgens: duodecim leones duodecim Apostoli sunt, qui Ecclesiam vndequaq; tanquàm leones quidam fortissimi, & formidabiles ambiunt, ac tuetur. Et quidem Eucher. 3. lib. Reg. c. 33. in leonibus nobiscum sentit; sed dissentit in throno, quem ad iudiciariam potestatẽ, extremumq; iudicium refert. Itaq; iuxtà Euch. thronus eburneus iudiciariam Christi potestatem auro Diuinitatis fulgentem significat. Sex throni gradus omnem creaturam visibilem, & inuisibilẽ, quæ sex diebus est condita, & Christo Domino subiecta, demõstrat. Duodecim leunculi per throni gradus distributi duodecim Apostoli sunt, qui simul cũ Christo iudicabunt iuxtà illud Matth. 19. *Sedebitis super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel.*

3. reg. 10. 18.

Itẽ duodecim leones, qui Ecclesiã tuentur.

Eucherius.

Matth. 19. 28.

7 Postremò. Sunt duodecim stellæ, siue sidera clarissima, quemadmodùm hoc loco docet Ioan. Ecclesię cœlum mirũ in modũ collustrantia. Vnde Venet. in sua Harm. mundi cant. 2. ton. 7. à cap. 8. vsq; ad. 12. eleganter comparat duodecim Apostolos duodecim signis Zodiaci: docet què idcirco singulos in illis partibus prędicasse, quæ eiusmodi signis suppositę sunt. Ait enim constitui ab Astronomis in cœlo quatuor trigonos, siue triangulos, quorum primus est trigonus Orientalis subiectus Geminis, Librę, & Aquario: atq; hunc trigonum pertinere ad Simonem, Bartholomæum, & Matthæum. Simoni enim obtigit Ægyptus, quæ est assignata Geminis, Bartholomæo Bactriana regio, Lycaonia, & Armenia Libræ subiectę, Matthæo Æthiopia, quæ subiecta est Aquario. In secundo trigono Meridionali, qui assignatur Tauro, Virgini, & Capricorno, prædicarunt Andreas, Iudas Thadæus, & Thomas. Etenim Andreas prædicauit in Achaia, & Græcia, quæ supponuntur Virgini: deindè transiuit ad Thracas, & Byzantios, qui bus Saturnus, & Capricornus dominantur. Thadęus in Perside, & Mesopota-

Apostoli duodecim signis Zodiaci comparantur. Georg. Venet.

Quibus Zodiaci signis suppositę sint regiones, in quibus Apostoli prędicarut.

mia

mia, partibusq; superioribus Ponti: at Persis Tauro subijcitur. Thomæ obtigit India superior, Brachmanes quoq;, & Hyrcani Capricorno subiecti. In tertio trigono Occidētali, cuius imagines sunt Pisces, Cancer, & Scorpius, prædicarunt Iacobus minor, Ioannes, & Philippus. Etenim Philippo obtigit Syria Scorpioni attributa. Ioānes post Palæstinam in Asiam minorem commigrauit, peragrauitq; Ioniā, & in præcipua eius vrbe Epheso tanquàm in sui Patriarchatus metropoli morabatur. Itaq; totam minorem Asiam lustrauit, in quā dominatur Cancer. Iacobus minor fuit Episcopus Hierosolymitanus, quo cōuenerunt illi, qui erant ex Cilicia, & Pamphylia, vt refertur Act. 1. quæ regiones à Piscibus aspiciuntur. In quarto deniq; trigono Aquilonari, cuius imagines sunt Aries, Leo, & Sagittarius, concionati fuerunt Matthias, Petrus, & Iacobus maior. Nam Matthiæ obtigit Iudæa, & cōcaua Syriç, quibus dominatur Aries. Petrus concionatus est in Italia, pręcipuè verò Romæ, quæ à Leone regitur. Iacobus maior in Hispania, Celtica, & Arabia felici, quæ Sagittario subijciuntur. Ex quibus manifestum efficitur, quanto iure duodecim Apostoli cum duodecim signis Zodiaci cōferantur: siquidem ipsi quoq; fuerūt in Ecclesiæ cœlo duodecim signa in quatuor trigonos per Euangelij prædicationem distributa. *Act. 1.*

8 *Apostoli corona Christi, & Ecclesię.* Ex dictis perspicuum relinquitur, cur duodecim Apostoli duodecim stellarū, alijsq; duodenarij numeri figuris adumbrentur. Cur verò corona Ecclesiæ dicātur? illa ratio est: quoniam Ecclesiam illustrissimis vitæ exemplis, doctrinæ præsidijs, & miraculorum fulgoribus illustrarunt. Aduerte autē caput Ecclesiæ Christum esse: quare habere Ecclesiam in capite coronam duodecim Apostolorum nihil est aliud, quàm Apostolos in Christo esse veluti pretiosissimā, & pulcherrimam coronam: quia videlicet ipsi eū Regem toto orbe constituerunt, cū per eorum prędicationem imperium orbis obtinuit, & Rex ab omnibus Gētibus fuit consalutatus, quod illustrissimum est Apostolorum encomium. Quòd autē Apostoli, & omnes in vniuersum Apostolici Heroes in Christo vt in Ecclesiæ capite tanquàm corona fulgeant, duo scripturæ sacræ testimonia demonstrant. *Christus coronatur à Sāctis.*

Vnum est Zach. 6. *Sumes argentum, & aurū, & facies coronas, & pones in capite Iesu filii Iosedech Sacerdotis magni.* In quem locum Rup. per eiusmodi coronas super caput Iosedech Sacerdotis magni Christum Dominum repræsentantis præcellentes quosquè Sanctos intelligit, à quibus Christus coronatur. Alterum est Zach. 9. *Lapides sancti eleuabuntur super terram eius:* qui locus potest transferri ex Hebræo: *Lapides diadematis eleuabuntur super terram:* & est sermo de Apostolis, vt interpretatur D. Hieron. in cap. 28. Ezech. vbi eam lectionē sequitur: *Lapides sancti voluuntur super terram instar rotarum, paululùm tangentes humum, & volubilitate sua ad cælestia festinantes.* Est igitur sēsus lapides diadematis, hoc est, qui diadema Christi conficiunt, eleuandos esse super terrā, id est, in magno pretio habendos in Ecclesia: tunc autem eleuantur lapides in Ecclesiæ ædificio, cū superponuntur Christo, qui est lapis fundamentalis. Quæ interpretatio est D. Hieron. in cōmentarijs super epist. ad Ephes. in illa verba cap. 2. *In quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino.* Non est prætermittenda obseruatio Pann. in hunc locum aientis Prælatos hoc etiam duodenario stellarum numero posse comprehendi, atq; adeo admoneri summæ sanctitatis: siquidem Christi corona describuntur: vt videlicet, quemadmodùm corona capiti ornamento est; sic etiam ipsi debeant caput Ecclesiæ, idest, Christum suis moribus exornare, non quærentes quæ sua sunt, sed quæ IESV CHISTI. *Zach. 6. 11.* *Rupert.* *Zach. 9. 16.* *D. Hieron.* *Ephes. 2. 21.* *Pannon. Prelati corona Christi.*

Cur Ecclesia in vtero habens, parturiensq; cum dolore describatur?

Et in vtero habens clamabat parturiens, & cruciabatur vt pariat.

SECTIO VIII.

Mulier

1 MVLIER illa, quę Ioanni apparuit, & quam Ecclesiam interpretati sumus, visa est habere in vtero filiū, parturiensque clamare, maximeque ob difficilem partum cruciari doloribus: quam ob causam initio huius cōmētarij diximus non posse hac muliere ad literam significari beatam Virginem, quippe cui nullo modo conueniant eiusmodi in parturiēdo dolores. Significatur igitur maximam fore extremis illis mundi temporibus sub Antichristo Ecclesiæ persecutionem: quo nimirùm tēpore propter fallacia, & mendacia Antichristi, sectatorumque eius signa, & prodigia paucissimos Ecclesia per fidem de nouo pariet: imò ipsos etiam fideles summa cum difficultate in fide retinebit, & in cœlum dabit. Tanta enim erit illorum temporum confusio, vt *nisi breuitati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro*, quemadmodùm Christus prædixit Matth. 24. Meritò igitur summis doloribus parturiens visa est: sicut enim mulier, cum parit, affligitur, clamatque Deum orans, vt è tanto euadat periculo: ita Ecclesia eo tempore maximè torquebitur, dum fidelium prolem edere in cœlum conabitur.

Matth. 24. 22.

2 Verùm, vt hæc meliùs intelligantur, aduertendum est Ecclesiam matrem nostram esse iuxta illud Ps. 112. *Qui habitare facit sterilem in domo matrē filiorū lætātem*: & Esaiæ quinquagesimo quarto. *Quoniā multi filii desertæ magis, quā eius, quæ habet virum.* Quem locum expendens D. Augustinus in Psalm. 112. *Multi*, inquit, *filij eius, quæ per gratiam in senectute concepit, quàm eius, quæ ab ineunte ætate legis vinculo maritata est.* Eodem pertinet illud Canticorum 1. *Filij matris meæ pugnauerunt contra me*: quo loco disertè significatur Ecclesiam matrē esse fidelium, eiúsq; sermo de Hęreticis, qui cum filij Ecclesię fuerint, fratres suos Catholicos persequuntur. Quod autem hæc mater nostra cum dolore pariat filios suos, potissimùm verò paritura sit extremis mundi temporibus, inde intelliges, quòd ceruæ comparatur Prouerbiorum 5. *Cerua charissima* seu vt aliàs legitur, *gratissima, & gratissimus hinnulus: vbera eius inebrient te in omni tempore, in amore eius delectare iugiter*: vbi quāuis commendetur viro fidelitas in coniugio, & vt vxore sua sit contentus: vnde statim subiungitur: *Quare seduceris fili mi ab aliena, & foueris in sinu alterius?* tamen Beda locum accepit de Ecclesia, quæ cerua appellatur: quoniam sicut cerua auctore Plinio lib. 8. cap. 32. cum serpētibus bellum gerit, vestigatq; cauernas, & narium spiritu extrahit renitentes: ita Ecclesia Hęreticos persequitur, & è cauernis renitentes extrahit, & extinguit odore fidei: sic enim Paulus fidem appellauit 2. Corinth. 2. *Deo autem gratias, qui odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco*, vt interpretatur D. Chrysostom. *Gratissimus hinnulus*, inquit Beda, *populus est fidelium: & huius ceruæ vberibus inebriamur, cum vtriusque testamenti paginis contra Hæreticorum fraudes instruimur.* Scitum autem est illud de difficili ceruarum partu, quod commemoratur Iob 39. *Nunquid parturientes ceruas obseruasti? dinumerasti menses conceptus earum? incuruantur ad fœtum, & pariunt, & rugitus emittunt.* Quod exponens Regius Propheta dixit Psal. 28. *Vox Domini præparantis ceruos*, seu, vt habetur in Hebræo, *Vox Domini obstetricantis ceruas*, genere fœminino: & est sensus ceruas per metu parere, cum audiunt tonitruum, quod hoc loco vox Domini appellatur. Nonne tibi Ecclesia tanquàm cerua videtur ad sonitum tonitrui peperisse, cum propter metum Iudæorū in cœnaculo conclusa in die Pētecostes facto repēte de cœlo sono tanquā aduenientis spiritus vehemētis foràs egressa Christi Domini fidē liberè, metuquè omni deposito prędicauit, & per Petri prædicationē circiter tria millia filiorū Christo peperit, vt habes Act. 2?

Ecclesia mater fidelium.
Psal. 112. 9.
Esai. 54. 1.
D. Aug.
Cant. 1. 6.
Prou. 5. 19. 20.
Cum dolore parit filios Antichristi tēpore.
Beda.
Plinius.
2. Cor. 2. 14.
D. Chrys.
Beda.
Ceruarum partus difficilis.
Iob. 39. 4.
Ps. 28. 9.
Hebraica lectio.
Tonitruū vox Domini.
Ecclesiæ part⁹ in die Pentecostes.

3 Verùm, vt de extremo mundi tēpore cum Ioanne disseramus, verè tunc Ecclesia cerua erit ob difficilem partum, doloresq; acerbissimos non in conuertendis modò Iudæis, atque Gentilibus; sed etiam in retinendis fidelibus: vnde instar ceruæ rugiet prę dolore. Id quod etiam adumbratum fuit in Rachele, quę acutissimis dolorib⁹ peperit Beniamin,

Ecclesię dolor tempore Antichristi.

Gen. 35. 16. vt refertur Genes. 35. vbi ita legimus: *Cum parturiret Rachel, ob difficultatem partus periclitari cœpit. Dixitq; ei obstetrix: Noli timere, quia & hunc habebis filiũ. Egrediente autẽ anima præ dolore, & imminente iam morte vocauit nomen filij sui Benoni, id est, Filius doloris mei. Pater verò appellauit eũ Beniamin, id est, Filius dextræ.* Etenim Ecclesia inter persecutiones pariẽs doloribus cruciatur, ita vt eius filij tũc editi filij doloris dici possint. Sed simul etiã à Patre filij dextræ appellãtur: quia qui eo tẽpore fidem retinent, fortissimi sunt, eosq; Deus tãquàm filios habet legitimos, ad dexterã suam in fine mundi collocãdos. E contrario Paulus nothos, i. adulterinos filios appellat, quos De⁹ in hac vita laboribus non exercet. *Quòd si* (inquit) *extra disciplinam estis, cuius participes facti sũt omnes: ergo adulteri, & nõ filij estis:* quo loco pro *adulteri* legendum est *adulterini*, quod nomen pro spurijs, & illegitimis vsurpauit interpres, quos & Græci, & latini appellant nothos, eoq; verbo vsus est eo loco Paulus. Rupert. lib. 8. in Genes. cap. 15. nõ vult Rachelem in partu typum Ecclesiæ fuisse, sed Synagogæ. *Moritur* (inquit) *Rachel, & mors Lyæ silentio premitur: quia Synagoga palàm per infidelitatẽ à gratia excidit; Ecclesia verò Gentium viuit per fidem vsque in finem seculi.* Simulq; aduertit non vacare mysterio, quòd Rachel in partu obierit: quia nimirum Synagoga tunc mortua est, cum Christum, & eius Apostolos emisit: vndè dicitur: *Egrediente anima præ dolore vocauit nomen filij sui Benoni, id est, filius doloris mei:* doluit enim, cum inuidit, & dolẽda sorte inde mortua est, quòd ex ipsa vita sumpta sit. *Pater verò appellauit eum Beniamin, id est, filius dextræ:* qui filius profectò est Apostolorum chorus, quem Pater consedere fecit cum Christo ad dexteram suam in cœlestibus.

Legitimi Ecclesiæ filii qui.

Hebr. 12. 8.

Rupert. Rachel in partu Synagogæ non Ecclesiæ typus.

Apostoli filii dextræ.

Cur Dæmon appelletur draco magnus, & rufus.

Et visum est aliud signum in cœlo: & ecce draco magnus, & rufus.

SECTIO IX.

1 POST SIGNVM illud magnũ mulieris vidit Ioannes aliud signum in cœlo, draconem videlicet magnũ, & rufum, habentem capita septem, & cornua decem, & in capitibus diademata septem: quem draconem Doctores communiter Diabolum interpretãtur. Sed meritò quæres, cur draco iste in cœlo appatuerit? & quidem facilis esset responsio, si cœli nomine Ecclesia intelligenda esset: sed cum in superioribus ostensum fuerit non esse accipiendam Ecclesiam cœli nomine, cum mulier, hoc est, Ecclesia in cœlo, vtpotè à seipsa distincto apparuerit: alia afferenda ratio est, videlicet quẽadmodũ Ecclesia in cœlo apparuit, quia inde traxit originem, cœlestemq; vitam agit in terris: ita etiam draconem, hoc est, Dæmonem in cœlo apparuisse; tum quia inde cecidit, vt paulò post docet Ioannes; tum quia Ecclesiam ipsam in cœlo moribus degentem persequitur.

Draco in cœlo cur apparuerit.

2 Illud est vberiùs explicandum, cur Dæmon appelletur *Draco rufus?* Quod igitur ad appellationem draconis spectat, multæ à rerum naturalium scriptoribus draconũm conditiones commemorantur, quæ in Dæmonem maximè conueniunt. Primùm enim reperiuntur dracones alati, qui in sublime feruntur. Secundò. Reperiri solent in calidioribus regionibus. Tertiò. Dicuntur potissimùm habitare circa turrim Babel, & in desertis antiquæ illius Babylonis ingentes admodùm reperiri. Quartò. India dracones habet, & elephantes perpetua discordia bellantes tantę magnitudinis, vt facili circumplexu draco elephantem ambiat, noxioquẽ nodo constringat. Vnde D. Ambrosius lib. 3. in Hexameron cap. 9. *Draco, inquit, elephantem ligat, cuius ruina mors victoris est: & ideo summè in vtrunque certatur, ille vt pedem alliget, in quo casus victi sibi nocere non possit; iste ne posteriore extremus pede, aut calle capiatur angusto, vbi vel ipse non se queat retorquere, & draconem graui proterere vestigio, vel sequentis elephanti auxilium non habeat.* Quintò

Item cur Dæmon appelletur draco.

Draconũ, & elephantorum discordię. D. Amb.

Ex

Draconiias lapis vndè detrahatur.

Ex draconum cerebro extrahitur lapis, qui dicitur dracontias, siue draconites; sed non durescit in lapidem, nisi detrahatur viuenti draconi: nam si priùs draco obeat, soluitur illi⁹ durities.

Tertull.

Huius lapidis meminit Tertul. lib. de habitu muliebri c. 6. *Aiunt*, inquit, *de frontibus draconũ gẽmas erui, sicut & in piscium cerebris lapidositas quædã est: hoc quoque deerit Christianæ, vt de serpente cultior fiat: sic calcabit diaboli caput, dũ de capite eius ceruicibus suis, aut ipsi capiti ornamenta struit.* In quem locum

Rhenannus.

annotauit Rhenann. citans Plin. lib. 37. c. 10. huiusmodi lapidẽ, nisi viuenti draconi abscindatur, nunquã gemmescere inuidia animalis mori se sentiẽtis. Itaq; morem esse, vt dormientibus animalib⁹ caput amputent.

Sotacus.

Sotac. citatus à Plinio tradit vehi bigis, qui eã quærunt, visoq; dracone spargere soporifera medicamẽta, atque ita caput præcidere: esse autem candore translucido, nec posteà poliri, aut artem admittere.

3

Psl. 90. 13.

Igr̃ Dæmonẽ draconẽ appellari perspicuum est ex Ps. 90. *Super aspidẽ, & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonẽ, & draconẽ*: quẽ locũ Patres cõiter de Dæmone

Ps. 103. 26.

accipiunt: & Ps. 103. *Draco iste, quẽ formasti ad illudendũ ei*: vbi est sermo ad literã de leuiathan, siue ceto, dupliciterq; exponitur:

Rab. Chimhi.

vno modo iuxta sentẽtiã R. Chimhi, vt dicatur cetus creatus à Deo, vt ludat in mari, cæteraq; omnia aquatilia contẽnat, ac deuoret: altero, *ad illudendũ ei*, id est, vt illudatur ei, videlicet vt homines postquã eum ceperint, ei illudant, & insultent: quæ vtraq; expositio cadit in Dæmonem, de quo sub typo ceti sermo est, vt eum Deus fecerit, tũ vt hominib⁹ illuderet, tũ vt ei ab hominibus illuderetur.

Demon creat⁹ ut homines illudat, & illudatur ab eis.

D. Hieron.

Priorẽ expositionẽ secutus est D. Hier. *Datus est*, inquit *in hoc mundo ad illudendum nobis: quantos enim Monachos, & Clericos præcipitauit?*

D. Aug.

Posteriorẽ D. Aug. conc. 4. in Ps. 110. *Illude*, inquit, *draconi, ad hoc enim factus est draco.*

Iob. 40. 14.

Id quod etiã dr̃ Iob 40. de behemoth, siue elephanto in typũ Dæmonis: etenim pro eo, quod nos habem⁹: *Ipse est principium viarum Dñi, qui fecit eum, applicabit gladium eius.*

Septuag.

Septuag. transtulerũt: *Hoc est principium fictionis Dñi, factum vt illudatur ab Angelis eius*: & vtranque translationem sic interpretatus est Hieron.

D. Hieron.

Qui fecit eum, applicabit gladium eius, id est, malo, quo alios interemit, ipse punietur: sicut & de eius similibus dicitur Psal. 36. Gladius eorum intret in corda ipsorum.

Psal. 36. 15.

Prætereà ipse est initiũ figmenti Domini, vt illudatur ab Angelis eius, id est, sãctis: ab his enim illuditur, qñ per gratiã sancti Spiritus eis subditur, & inuocatione nominis Christi ab obsessis corporibus effugatur.

Dęmon, quando illuditur à Sanctis.

Eodẽ sensu idẽ sacer Doctor accipit illa alia verba eiusdẽ cap. *Nunquid illudes ei* (id est, leuiathan) *quasi aui? aut ligabis eum ancillis tuis*,

Iob. 40. 14.

Septuag.

seu, vt Septuag. reddiderũt: *Illudes ei quasi aui? aut ligabis eum tanquàm passerem puero?*

D. Hieron.

Quod, inquit, *quasi auis illudi perhibetur, quasi res parua, & minima ad potẽtiam Dei habeatur, auis nomine voluit demonstrare: quòdque alligandus ancillis dicitur, illud est; quod ipse Dominus dicit Lucæ 10. Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit.*

Luc. 10. 19.

Dęmonis infirmitas ad potẽtiam Dei.

Quod verò iuxta Septuag. dicitur: *Alligabis eũ sicut passerem infantulo*, habetur Esai. 11.

Esai. 11. 8.

Delectabitur infans super foramine aspidis: & in cauerna reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittet: hunc enim infantem accipere debemus vnumquemq; Sanctorum, qui de fonte, id est, de vtero matris Ecclesię tanquàm infans Deo renascitur. Igr̃ iuxta hãc D. Hier. expositionẽ erubescere debet Christianus, quoties ei Dęmon illudit, cũ ipse potiùs Dæmoni illudere debuisset: siquidẽ eũ Dñs Deus formauit, vt à suis Sanctis ei illuderetur, & gratię suæ præsidio effecit, vt ei infirmiores quiq;, qui per ancillas significãtur, ita possint illudere, sicut infantulus illudit passeri, quẽ filo ligatũ tenet.

Christianus à Dęmone vict⁹ erubescat.

De Dęmonib⁹ etiã accipiũt Remig. & Aug. locũ illũ Ps. 73.

Remig.

Psal. 73. 13.

Cõtribulasti capita draconũ in aquis: tu cõfregisti capita draconis, dedisti eum escã populis Æthiopũ. Draconũ capita, inquit Aug. *id est, Dæmoniorũ superbias, à quibus Gẽtes possidebãtur, contriuisti super aquã: quia eos per baptismũ liberasti. Deinde cõfregisti caput draconis, id est, superbiã, quæ est initiũ omnis peccati, & veluti caput serpentis iuxta illud Eccl. 10. Initiũ omnis peccati superbia. Dedisti eũ escã populis Æthiopum, hoc est, populis Gentiũ, qui ante cõuersionẽ nigri erãt instar Æthiopũ: quẽadmodum indicauit Paul. Ephes. 5. Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.*

D. August.

Superbia serpentis caput. Eccli. 10. 15.

Ephes. 5. 6.

Sed quomodò acceperunt istum draconem in escam? Puto, quia magis Christum acceperunt in escam; sed Christum, quo se consummarent; Diabolum, quem consumerent. Hæc Aug.

4 Ex his palam est Dæmonem draconem appellari: nunc commemoratas draconum conditiones breuiter percurramus. Primùm igitur Dæmon ex genere est alatorum draconum propter superbiam, qua super omnia conatur ascendere, vt ipsemet Esai. c. 14. confitetur. *In cœlum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum.* Deinde quemadmodùm draco bellum cum elephante gerit, & ruina elephantis mors est draconis: ita Dæmon Christum aggressus, eumque per ministros suos interficiens ab eodem moriente oppressus fuit iuxta illud Oseę 13. *Ero mors tua ô mors.* Quo loco *mortis* nomine non solùm mors ipsa, sed Diabolus etiam accipiendus est, quem iam aliàs docuimus *mortem* appellari. Tertiò. Habitant dracones in locis calidioribus, quoniam præcipuè Dæmones adolescentiam, quæ ætas vegetior est, & ardentior, libidinis, aliarumque passionum facibus infestant. Accedit, quòd in libidinosis hominibus pręcipuè habitant. Appellari autem luxuriam, ac libidinem ignem perspicuum est ex Iob. 31. *Si deceptum est cor meum super muliere, & ad ostium amici mei insidiatus sum: scortum alterius sit vxor mea, & super illam incuruentur alij: hoc enim nefas est, & iniquitas maxima: ignis est vsque ad perditionem deuorans, & omnia eradicans genimina*, hoc est, vt interpretatur Diuus Hieron omnia bona virtutum deuorans, atque vniuersa in homine sanctarum rerum incrementa consumens.

Dæmon draco alatus ob superbiam.

Esai. 14. 13.

Osee. 13. 14.

Adolescentes libidine infestat Dæmon.

Iob. 31. 9.

Libido, ignis consumens.

D. Hieron.

5 Eandem ob causam Apostolus tentationes luxuriæ tela ignea appellauit, cùm dixit: *In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere.* Quo loco D. Chrys. *tela ignea* absurda desideria, & D. Thom. prauas concupiscentias interpretatur. Et quidem meritò tentationes libidinis igneis iaculis comparantur. Primùm, quia præ alias animum, & corpus maximè inflammant. Secundò, quia quemadmodùm ignis in locum aliquem iniectus propinqua omnia ædificia, vicinamque syluam corripit: ita luxuria cum animum incenderit, omnes animi vires cōsumit, & de vitio in vitiū quasi flamma de domo in domum serpit. Tertiò denique, quia quemadmodū parua scintilla, nisi statim extinguatur, magnum excitare solet incendium: ita exigua carnis tentatio, nisi quamprimū sopiatur, incredibiles in animo flammarum globos excitat: id nimirū est, quod timebat Iob, cū dicebat: *Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine.* Vbi modū loquendi obserua: neque enim dixit: *Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne intuerentur quidem virginem;* sed, *vt ne cogitarem quidem de virgine.* Videbat quippe vir sapientissimus ex aspectu virginis ita facilè cogitationem accendi perpetrandi sceleris, vt iam ipsa visio sit veluti cogitatio: quoniam ea aspectum cōtinuò sequitur, cogitationem delectatio, delectationem consensus: vnde Thren. 3. meritò dicitur: *Oculus meus deprædatus est animam meam.* Porrò eleganter ait se fœdus pepigisse cum oculis: quia sicut in fœderibus, & compositionibus, qui fœdera percutiūt, aliquid ex vtraque parte de suo iure deperdunt: ita cupiebat Iob, vt oculi de suo iure aliquid perderent non videndo interdum, quæ liceret, neque omnem etiam licitam intuendi occasionem arripiendo: ipseque etiam animus de suo iure aliquid remitteret, id est, voluptatē, quam ex pulchrarum rerum aspectu licitè poterat accipere. Caiet. obseruauit in fœdere hoc, quod Iob pepigit, cum oculis, indicari propositum firmum, & inuiolabile non aspiciēdi curiosè fœminas, eo quòd pacta, & fœdera nullo pacto licet violare, & infringere.

Ephes. 6. 16.

D. Chrys.
D. Thom.

Tentationes luxurię ignea tela propter multa.

Iob. 31. 1.

Aspectus virginis quàm sit fugiendus.

Thren. 3. 51.

Card. Caiet. Iobi propositū non aspiciendi fœminas.

Quartò Rectè dracones circa turrim Babel dicuntur habitare: quoniam Dæmones Babel, id est, confusionem, mentisque perturbationem & amāt, & efficiunt, ibique potissimùm habitant: quā ob rem Dæmon Rex Babylonis appellatur à D. Greg. libro. 7 Mor. c. 16 vbi expendens, quomodò Nabuchodonosor Rex Babylonis filios Regis Sedechiæ ante ipsius oculos trucidari præcepit, vt refertur Hier. 39. sic ait. *Occidit Rex Babylonis filios Sedechiæ in oculis eius, & omnes nobiles Iuda: oculos quoque Sedechiæ eruit. Rex Babylonis est antiquus hostis possessor intimæ confusionis* 6

Dæmon Rex Babylonis ex Greg.

Hierem. 39. 6

qui priùs filios ante intuentis oculos trucidat: quia sæpe sic bona opera interficit, vt hæc se amittere ipse, qui captus est, dolens cernat, & ad hoc quandoq; eo peccati vsu perducitur, vt ipso quoq; rationis lumine priuetur. Vnde Rex Babylonis extinctis priùs filijs Sedechiæ oculos eruit: quia malignus spiritus subductis prius bonis operibus post & intelligentiæ lumen tollit. Postremò. Præcidendum est Dæmonis caput, vt extrahatur

Dęmonem superans gloriæ gemmã acquirit.

inde gemma gloriæ, quæ ex capite draconis meritò extrahi dicitur: quoniam eo vincendo, & superãdo acquiritur. Eo tamen à draconite lapide hæc gemma distinguitur, quòd draconites poliri nõ potest, nec artem admittit, vti diximus: at pretiosa gloriæ gemma ampliùs poliri potest; imò quoties Dæmon vincitur, nouus inde gloriæ lapis multò pretiosior, & pulchrior elicitur.

7 Quod verò attinet ad rufum draconis colorem, illa in primis ratio afferri potest, apparuisse tinctum colore rufo,

Dęmoni seu draco cur rufus apparuerit.

seu sanguineo propter sanguinem Martyrum, quem extremis temporibus, de quibus hoc loco agitur, per Antichristũ, eiusque sectatores effundet. Hoc enim sensu capite sexto diximus Romanum imperium sub Nerone significatum à Ioanne fuisse in equo rufo, eo quòd maximè in Christianos sæuus, & immanis extitisset. Accedit, quòd color rufus dolũ, fraudem, & malitiam designat: quid verò Dæmone fraudulentius? idcirco enim

Dęmonis fraus.

comparatur tigri, quod animal vario colore, maculisque distinguitur: quam appellationem habes Iob 4. *Tigris perijt, eo quòd non haberet prædam.* In quem locum

Iob. 4. 11.

aduertit D. Hieron. 70. transtulisse *Myrmecoleon, idest, formica, & leo. Quem, inquit, nos veriùs Diabolum dixerimus? qui quando prædam agit de Sanctis tanquam de maioribus rebus, vt leo habendus est: quando verò minima quærit auferre, formica dicendus est: & quia sicut formica grana de area, ita ille cogitationes bonas aufert de cordibus hominum.* Adde appellari Dęmonem formicam, & leonem, quia infirmis quidem leo est; at resistentibus formica, quæ facilè pede conculcari potest.

D. Hieron. Septuag.

Dęmon formica infirmis, resistẽtibus leo.

Quænam sint draconis capita septem, cornua decem, & septem diademata?

Habens capita septem, & cornua decem, & in capitibus eius diademata septem.

SECTIO X.

IN numero cornuum, & capitum consentit cum hoc dracone bestia, quæ capite sequenti apparuit, habens nimirum capita septem, & cornua decem. Verùm dissidet in diadematum numero. I

Draco iste cũ bestia sequentis capitis, quo differat, & cõsentiat.

Apparuit enim habens super cornua decem diademata, cum hoc loco draco septem tantùm gerens diademata apparuerit: & quanquam dici facilè posset non eãdem esse bestiam sequentis capitis cũ dracone huius: itaque draconem illum Dæmonem, bestiam Antichristum designare: quia tamen eodem recidit vtraq; visio, siue de Dæmone, siue de Antichristo accipiatur, concilianda est ex 7. Danielis: quo loco Propheta vidit quartam quandam bestiam terribilem, atque mirabilem, & fortem nimis, dentes habentem ferreos, & cornua decem, è quibus decem cornibus tria euulsa sunt. *Porro cornua decem* (inquit Angelus Danieli) *decem Reges erunt: & alius consurget post eos, & ipse potentior erit prioribus, & tres Reges humiliabit.* Quibus verbis significauit Angelus Antichristi tempore decem Reges imperium totius orbis habituros, ex iisque tres ab Antichristo trucidãdos, septem reliquos illi sponte tanquam supremo Monarchæ parituros. Itaq; primùm erunt cornua decem, & diademata decem, hoc est, decem Reges: sed postea septem tantùm cornua erunt, & septẽ diademata propter illos tres Reges interfectos. Atque hac ob causam hoc capite decem cornua, & septem diademata: capite autem sequenti decem diademata, & apud Danielem decem cornua memorantur. Verùm hæc omnia fusiùs in sequẽti disserẽda prætermittimus.

Dan. 7. 24.

Orbis imperiũ quot Reges habituri tempore Antichristi.

2 Porrò quanquam eam, quam tradidimus, expositionem germanam, ac literalem putemus: illam verò, quàm interpretes communiter hoc loco afferunt, mysticam, & nequaquam literæ cõgruentem, vt cap. sequenti fusiùs ostendemus: nequis tamen, quæ communiter ab interpretibus dicuntur, in his nostris comment. desideret, eorum quoque explanationem commemorandam, & illustrandam putauimus, dicturi plura de sensu literali ad caput 13. vt paulò ante promisimus. Igitur Haymo existimat idem per septem capita, & per septem diademata significari, videlicet omnem huius seculi potentatum, qui Dæmoni adhæret, & per fraudem, ac dolum contra septem Ecclesias, & contra septiformem spiritum dimicat. Richard. Vict. septem capita septem capitalium vitiorum septiformem tentationem; cornua decem furorem impiorum Principum decalogum impugnantium; septem diademata de subversis per septiformem tẽtationem vniuersalem victoriam interpretatur, cum quibus ferè reliqui interpretes consentiunt. Hugo tamen Card. vult septẽ capita esse vniuersitatem malorum; decẽ cornua diuitias, potentiãq; secularem: quæ cornua quidem dicantur, quia per illa homines extolluntur: decem autem, quia iis decalogus impugnatur: vel certè septem capita esse septem capitalia vitia; decem cornua vniuersitatem malorum Principum; septẽ diademata victorias, quæ à Dæmone reportantur in septem vitijs capitalibus: quæ expositiones eodem ferè cum eum superioribus recidunt, & à nobis deinceps magis explicandæ sunt.

Haymo.

Per septem capita, & diademata quid cõmuniter intelligant interpretes?

Richard. Vict.

Hugo. Card.

3 Illud igitur primùm quęrat aliquis, cur septem capitalia vitia septem draconis capitibus conferantur? Pro cuius rei intelligentia sciendum dracones appellari illos serpentes, qui diuturnitate tẽporis in grandem magnitudinem excreuerunt: quo fit, vt capita draconis sola magnitudine, & mole à serpentium capitibus dissideant. Quarè meritò septem capitalia vitia per septem draconis capita exprimuntur: quià sæpe lethifera sunt, eo quòd sinimus ea siue consuetudine, siue naturæ corruptela in insolitam excrescere magnitudinem, ita vt quæ antea serpẽtes videbantur, iam nũc immanes quidam, & immensi dracones existant: quod malum, ne accidat, curãdum est, vt serpentum capita, dum parua sunt, quamprimùm conterantur: eã enim ob causam Regius vates Ps. 136. beatum illum pronuntiauit, qui Babylonis paruulos ad petram allideret. *Filia*, inquit, *Babylonis misera: beatus, qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis. Beatus, qui tenebit, & allidet paruulos tuos* (sic enim legendum est, non *suos*) *ad petram*. In quem locum D. Hieron. Paruuli, inquit, dicuntur cogitationes, ac si diceret: Vidi mulierem, concupiui eam: nisi statim abscidero concupiscentiam illam, & allisero ad petrã, dum parua est concupiscentia, non potest postea abscindi, quando creuerit. Beatus ergo, qui statim abscindit, & allidit ad petrã, hoc est, Christum. Cui expositioni concinit D. Aug. in comm. eius loci. Qui sunt paruuli Babylonis? nascentes malę cupiditates. Ne igitur cupiditas nequã prauę cõsuetudinis robur accipiat, cum paruula est, allide illã: sed times, ne allisa non moriatur, ad petram allide, quæ est Christus. Eandem ob causam Cant. 2. iubentur capi vulpes paruulæ, quæ demoliuntur vineas: dum enim paruulæ sunt malæ cogitationes, & istæ quasi fraudulentę vulpeculæ facilè capi possunt: at si adoleuerint, venatorum manus effugient, & maximum vineis detrimentum afferent. Verissimum est enim illud, quod dicitur Eccli. 19. *Qui spernit modica, paulatim decidet*: quo testimonio ad idem confirmandum vtitur D. Greg. lib. 10. Mor. cap. 14. Dum, inquit, lingua otiosa verba moderari negligit, audax ad noxia prorumpit: & cum mens subigere delectationem carnis renuit, plerumque ad perfidiæ voraginem ruit. Vnde Paulus 1. Cor. 10. vt imminentia mala compesceret, dixit: *Neque idololatræ efficiamini, sicùt quidam ex ipsis: quemadmodum scriptum est: Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere*. Esus enim, potusque ad lusum impulit, lusus ad idololatriam traxit. Vbi cernis ex paruis initijs idolo-

Septẽ capitalia vitia cur per 7. draconis capita designentur.

Psal. 136. 8.

D. Hieron.

D. Augustin.

Cogitationes prauę ad petram Christũ allidendę.

Cant. 2.

Earundem initia amputãda.

Eccli. 19. 1.

D. Greg.

1. Cor. 10. 7.

Exod. 32. 6.

latriā irrepere, & propterea dixisse Paulum: *ne idololatræ efficiamini*, videlicet negligendo peccata minora.

4 Idcirco etiam Apostolus volens pacem commendare fidelibus, & omnem grauium dissensionum occasionem tollere, ipsa prima dissentionis initia, & radicem amputauit, cum dixit: *Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum: contemplantes, ne quis desit gratiæ Dei: ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, & per illam inquinentur multi.* Vbi aduerte Apostolum ipsa odij, & amaritudinis in alterum initia *radicem* appellasse, quia nisi statim auellatur, immensam odiorum syluam germinabit: quemadmodùm verbis sequentibus explicauit, *sursum germinans.* Videtur autem Paulus allusisse ad locum illum Deut. 29. *Ne sit inter nos radix germinans fel, & amaritudinē:* quem locum alij ex Hebræo ita transferunt: *Ne forte sit in vobis radix fructificans venenum, & absinthiū.* Etenim à nomine Hebraico *ros*, quod significat caput, deriuatur *ros*, quod plerique vertunt *venenum*, veluti Psal. 69. *Dederunt in escam meam fel*, alij, *venenum.* Nec desunt, qui existiment nomen *ros* significare caput cuiusuis rei venenatæ, præcipuè verò aspidis: quoniam Deut. 32. vbi nos habemus: *Venenum aspidum insanabile*, est Hebraicè, *ros petanim*, idest *caput aspidum.* Ex quo iā colliges cuiusuis peccati initium esse velut caput aspidis, quę morsum habet maximè lethiferum, etsi cum voluptate interimit: sic enim peccatum cum voluptate, & delectatione mortem animæ infert. Denique quemadmodùm ex pilis in aquam iniectis oriuntur colubri, vt experimento est compertum: ita ex minutissimis, & subtilissimis cogitationibus sæpe numero peccatorum ingentes colubri ortum habēt: idcirco enim peccatum colubro confertur Ecclesiast. 21. *Quasi à facie colubri fuge peccata: & si accesseris ad illa suscipient te.* Rectè autem non resistendum, sed fugiendum admonet: quoniam sunt quędam peccatorum genera, quæ fugiendo potissimùm vincuntur, cuiusmodi sūt peccata carnis: vnde Paulus 1. Cor. 6. dixit: *Fugite fornicationem.* Et Angeli volentes Loth ex ciuitate illa infami omnium libidinum officina eripere monuerunt, vt fugeret, Genes. 19. *Salua animam tuam: noli respicere post tergum tuum: nec stes in omni circa regione: sed in monte saluum te fac:* quibus verbis monuerunt à peccato carnis longè esse fugiendum, & omnem omnino occasionem euitandam: idcirco enim dixerunt: *Nec stes in omni circa regione.* Quod verò sequitur: *Si accesseris ad illa, suscipient te*, hunc sensum habet. Si suggestiones Diaboli admiseris, nec statim compresseris, suscipient te tanquàm prędam, hoc est, instar draconum deuorabunt, & in inferni barathrū præcipitem dabunt. Nam pro eo quod nos habemus, *Suscipient te*, Græcè est, δήξεται, id est, *mordebit.* Interpres autem vulgat. videtur legisse, δέξεται, hoc est, suscipiet: sed, *mordebit*, legit noua editio Septuag. interp. correcta de mandato Xisti V. Pont. Max. Itaq; cernis in verbo *mordendi* indicari serpentinam peccati naturam, quippe cum ad se accedētes deglutire, ac deuorare soleat, nisi statim initio, dū paruus est serpens, opprimatur.

Hebr. 12. 14. Dissentionum item initia resecanda.

Deut. 29. 18. Odii initiū radix germinans venenum.

Psal. 69. 22.

Deut. 32. 33.

Peccati cuiusuis initium, caput aspidis.

Eccli. 21. 2.

Carnis peccata uincuntur fuga.

1. Cor. 6. 15.

Gen. 19. 17.

Septuag.

5 Secundò. Comparantur septem capitalia vitia septem draconis capitibus: quoniam draco cristam capite gestare dicitur: omnia autem peccata quandam superbiæ cristam gerunt. Etenim, vt est Theologorum sententia, in omni lethali crimine cernitur ratio quędam superbiæ, quatenùs peccator transgrediendo legem seipsum quodammodò Deo præfert. Vndè D. Aug. lib. de nat. & gratia docet sine superbiæ appellatione nullū peccatum inueniri: & Prosper libro de vita contempl. nullum peccatum sine superbia esse posse. Id quod D. Thom. 2. 2. q. 162. art. 2. interpretatur accipiēdum esse, nō quidem de superbia, vt est, speciale peccatum, hoc est, appetitus inordinatus propriæ excellentiæ: sed de superbia sub generali ratione sumpta, secundùm quandam redundātiam, quā habet in alia peccata, & hoc dupliciter: vno modo per se, quatenùs reliqua peccata ordinantur ad finem superbię, quæ est propria excellentia: altero modo indirectè, & quasi per accidens, nimirùm remouendo prohibens, quatenùs homo per superbiam cōtemnit Diuinam legē,

Draco capite gestat cristā.

D. Aug.

Prosper.

D. Thom.

Superbiæ ratio in omni peccato quomodò inueniatur.

per,

2 Porrò quanquam eam, quam tradidimus, expositionem germanam, ac literalem putemus: illam verò, quàm interpretes communiter hoc loco afferunt, mysticam, & nequaquam literæ cōgruentem, vt cap. sequenti fusiùs ostendemus: nequis tamen, quæ communiter ab interpretibus dicuntur, in his nostris comment. desideret, eorum quoque explanationem commemorandam, & illustrandam putauimus, dicturi plura de sensu literali ad caput 13. vt paulò ante promisimus. Igitur Haymo existimat idem per septem capita, & per septem diademata significari, videlicet omnem huius seculi potentatum, qui Dæmoni adhęret, & per fraudem, ac dolum contra septem Ecclesias, & contra septiformem spiritum dimicat. Richard. Vict. septem capita septem capitalium vitiorum septiformem tentationem; cornua decem furorem impiorum Principum decalogum impugnantium; septem diademata de subversis per septiformem tētationem vniuersalem victoriam interpretatur, cum quibus ferè reliqui interpretes consentiunt. Hugo tamen Card. vult septē capita esse vniuersitatem malorum; decē cornua diuitias, potentiámq; secularem: quæ cornua quidem dicantur, quia per illa homines extolluntur: decem autem, quia iis decalogus impugnatur: vel certè septem capita esse septem capitalia vitia; decem cornua vniuersitatem malorum Principum; septē diademata victorias, quæ à Dæmone reportantur in septem vitijs capitalibus: quæ expositiones eodem ferè cum cum superioribus recidunt, & à nobis deinceps magis explicandæ sunt.

Haymo.

Per septem capita, & diademata quid cōmuniter intelligant interpretes?

Richard. Vict.

Hugo. Card.

3 Illud igitur primùm quęrat aliquis, cur septem capitalia vitia septem draconis capitibus conferantur? Pro cuius rei intelligentia sciendum dracones appellari illos serpentes, qui diuturnitate tēporis in grandem magnitudinem excreuerunt: quo fit, vt capita draconis sola magnitudine, & mole à serpentium capitibus dissideant. Quarè meritò septem capitalia vitia per septem draconis capita exprimuntur: quià sæpe lethifera sunt, eo quòd sinimus ea siue consuetudine, siue naturæ corruptela in insolitam excrescere magnitudinem, ita vt quæ antea serpētes videbantur, iam nūc immanes quidam, & immensi dracones existant: quod malum, ne accidat, curādum est, vt serpentum capita, dum parua sunt, quamprimùm conterantur: eā enim ob causam Regius vates Ps. 136. beatum illum pronuntiauit, qui Babylonis paruulos ad petram allideret. *Filia*, inquit, *Babylonis misera: beatus, qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis. Beatus, qui tenebit, & allidet paruulos tuos* (sic enim legendum est, non *suos*) *ad petram.* In quem locum D. Hieron. Paruuli, inquit, dicuntur cogitationes, ac si diceret: Vidi mulierem, concupiui eam: nisi statim abscidero concupiscentiam illam, & allisero ad petrā, dum parua est concupiscentia, non potest postea abscindi, quando creuerit. Beatus ergo, qui statim abscindit, & allidit ad petrā, hoc est, Christum. Cui expositioni concinit D. Aug. in comm. eius loci. Qui sunt paruuli Babylonis? nascentes malę cupiditates. Ne igitur cupiditas nequā prauę cōsuetudinis robur accipiat, cum paruula est, allide illā: sed times, ne allisa non moriatur, ad petram allide, quæ est Christus. Eandem ob causam Cant. 2. iubentur capi vulpes paruulæ, quæ demoliuntur vineas: dum enim paruulæ sunt malæ cogitationes, & istæ quasi fraudulentę vulpeculæ facilè capi possunt: at si adoleuerint, venatorum manus effugient, & maximum vineis detrimentum afferent. Verissimum est enim illud, quod dicitur Eccli. 19. *Qui spernit modica, paulatim decidet*: quo testimonio ad idem confirmandum vtitur D. Greg. lib. 10. Mor. cap. 14. Dum, inquit, lingua otiosa verba moderari negligit, audax ad noxia prorumpit: & cum mens subigere delectationem carnis renuit, plerumque ad perfidiæ voraginem ruit. Vnde Paulus 1. Cor. 10. vt imminentia mala compesceret, dixit: *Neque idololatræ efficiamini, sicùt quidam ex ipsis: quemadmodum scriptum est: Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere.* Esus enim, potusque ad lusum impulit, lusus ad idololatriam traxit. Vbi cernis ex paruis initijs idolo-

Septē capitalia vitia cur per 7. draconis capita designentur.

Psal. 136. 8.

D. Hieron.

D. Augustin. Cogitationes prauę ad petram Christū allidendę.

Cant. 2.

Earundem initia amputāda. Eccli. 19. 1.

D. Greg.

1. Cor. 10. 7.

Exod. 32. 6.

latriam

latriã irrepere, & propterea dixisse Paulum: *ne idololatræ efficiamini*, videlicet negligendo peccata minora.

4 Idcirco etiam Apostolus volens pacem commendare fidelibus, & omnem grauium dissensionum occasionem tollere, ipsa prima dissentionis initia, & radicem amputauit, cum dixit: *Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum: contemplantes, nequis desit gratiæ Dei: nequa radix amaritudinis sursum germinans impediat, & per illam inquinentur multi.* Vbi aduerte Apostolum ipsa odij, & amaritudinis in alterum initia *radicem* appellasse, quia nisi statim auellatur, immensam odiorum syluam germinabit: quemadmodùm verbis sequentibus explicauit, *sursum germinans*. Videtur autem Paulus allusisse ad locum illum Deut. 29. *Ne sit inter vos radix germinans fel, & amaritudinẽ:* quem locum alij ex Hebręo ita transferunt: *Ne forte sit in vobis radix fructificans venenum, & absinthiũ.* Etenim à nomine Hebraico *ros*, quod significat caput, deriuatur *ros*, quod plerique vertunt *venenum*, veluti Psal. 69. *Dederunt in escam meam fel*, alij, *venenum*. Nec desunt, qui existiment nomen *ros* significare caput cuiusuis rei venenatæ, præcipuè verò aspidis: quoniam Deut. 32. vbi nos habemus: *Venenum aspidum insanabile*, est Hebraicè, *ros petanim*, idest *caput aspidum*. Ex quo iã colliges cuiusuis peccati initium esse velut caput aspidis, quę morsum habet maximè lethiferum, etsi cum voluptate interimit: sic enim peccatum cum voluptate, & delectatione mortem animæ infert. Denique quemadmodùm ex pilis in aquam iniectis oriuntur colubri, vt experimento est compertum: ita ex minutissimis, & subtilissimis cogitationibus sæpe numero peccatorum ingentes colubri ortum habẽt: idcirco enim peccatum colubro confertur Ecclesiast. 21. *Quasi à facie colubri fuge peccata: & si accesseris ad illa, suscipient te.* Rectè autem non resistendum, sed fugiendum admonet: quoniam sunt quędam peccatorum genera, quæ fugiendo potissimùm vincuntur, cuiusmodi sũt peccata carnis: vnde Paulus 1. Cor. 6. dixit: *Fugite fornicationem.* Et Angeli volentes Loth ex ciuitate illa infami omnium libidinum officina eripere monuerunt, vt fugeret, Genes. 19. *Salua animam tuam: noli respicere post tergum tuum: nec stes in omni circa regione: sed in mõte saluum te fac:* quibus verbis monuerunt à peccato carnis longè esse fugiendum, & omnem omnino occasionem euitandam: idcirco enim dixerunt: *Nec stes in omni circa regione.* Quod verò sequitur: *Si accesseris ad illa, suscipient te*, hunc sensum habet. Si suggestiones Diaboli admiseris, nec statim compresseris, suscipient te tanquàm prędam, hoc est, instar draconum deuorabunt, & in inferni barathrũ præcipitem dabunt. Nam pro eo quod nos habemus, *Suscipient te*, Gręcè est, δήξεται, id est, *mordebit*. Interpręs autem vulgat⁹ videtur legisse, δέξεται, hoc est, suscipiet: sed, *mordebit*, legit noua editio Septuag. interp. correcta dẽ mandato Xisti V. Pont. Max. Itaq; cernis in verbo *mordendi* indicari serpentinam peccati naturam, quippe cum ad se accedẽtes deglutire, ac deuorare soleat, nisi statim initio, dũ paruus est serpens, opprimatur.

5 Secundò. Comparantur septem capitalia vitia septem draconis capitibus: quoniam draco cristam capite gestare dicitur: omnia autem peccata quandam superbiæ cristam gerunt. Etenim, vt est Theologorum sententia, in omni lethali crimine cernitur ratio quędam superbiæ, quatenùs peccator transgrediendo legem seipsum quodammodò Deo præfert. Vndè D. Aug. lib. de nat. & gratia docet sine superbiæ appellatione nullũ peccatum inueniri: & Prosper libro de vita contempl. nullum peccatum sine superbia esse posse. Id quod D. Thom. 2. 2. q. 162. art. 2. interpretatur accipiẽdum esse, nõ quidem de superbia, vt est, speciale peccatum, hoc est, appetitus inordinatus propriæ excellentiæ; sed de superbia sub generali ratione sumpta, secundùm quandam redundãtiam, quã habet in alia peccata, & hoc dupliciter: vno modo per se, quatenùs reliqua peccata ordinantur ad finem superbię, quæ est propria excellentia: altero modo indirectè, & quasi per accidens, nimirùm remouendo prohibens, quatenùs homo per superbiam cõtemnit Diuinam legẽ,

Hebr. 12. 14. Dissentionum item initia resecanda.

Deut. 29. 18. Odij initiũ radix germinans venenum.

Psal. 69. 22.

Deut. 32. 33.

Peccati cuiusuis initium, caput aspidis.

Eccli. 21. 2.

Carnis peccata uincuntur fuga. 1. Cor. 6. 15.

Gen. 19. 17.

Septuag.

Draco capite gestat cristã.

D. Aug.

Prosper.

D. Thom.

Superbiæ ratio in omni peccato quomodò inuenia tur.

per quam à peccando prohibetur iuxta illud Hier. 2. *Confregisti iugum, rupisti vincula, dixisti: Non seruiam.* Omnia igitur peccata cristata sunt instar draconum, cristamque præferunt arrogantiæ, & superbiæ, atque adeò meritò per septem draconis capita, qui numerus vniuersitatem continet, exprimuntur. Denique comparantur septem draconis capitibus septem vitia capitalia, quia sunt initia, & veluti capita reliquorum.

Ierem. 2. 20.

7. capitalia vitia initia reliquorum.

6 Quod spectat ad septem diademata, illis vti iã diximus, significatur hęc septem capitalia vitia in mundo regnare, & propterea instar Principum regales coronas in capite gestare iuxta illud Rom. 5. *Vbi abundauit delictum, superabundauit & gratia: vt sicut regnauit peccatum in mortem: ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam per Iesum Christum Dominum nostrum:* cui imperio, siue tyrannidi, vt se fideles subtraherent, monuit Apostolus Rom. 6. *Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis cõcupiscentijs eius.* Quem locum sic exponit D. Hieron. *In corpore mortali viuite, vt immortales.* Quo modò autem regnet peccatum in corpore, exposuit, cum subiunxit: *vt obediatis concupiscentiis eius,* hoc est, per obedientiam, & consensum. Et D. Greg. lib. 14. Mor. cap. 9. expendens verbum illud *regnet, Non dixit,* inquit, *non sit, sed: non regnet: quia non esse non potest, regnare autem in cordibus bonorum non potest.* Eodemq; modo interpretatur D. Anselm. Est autẽ iuxta hanc expositionem, quẽad modùm docuit D. Th. per peccatum fomes peccati intelligendus, qui in homine non esse non potest; sed potest tamẽ non regnare. Explicauit etiam Apostolus, quid esset peccatum in nobis regnare, cum subiunxit: *Sed neque exhibeatis mẽbra vestra arma iniquitatis peccato.* Membra enim nostra *arma* vocat, quia illis vel sub iustitiæ, vel sub peccati vexillis militamus: quare qui membris suis ad peccatum abutitur, subditum se peccati confitetur: siquidẽ arma sumit pro sui Principis, hoc est, peccati, cui seruit, defensione. Quam ob rem dixit Christus: *Omnis, qui facit peccatum, seruus est peccati:* quò eodem spectat illud Rom. 7. *Ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato:* vbi Paul⁹ sub infirmorum persona ait se seruum peccati effectum, & sub peccato venundatum, hoc est, in peccati potestatem libidinis, & concupiscentiæ pretio redactum. Theod. eleganter obseruauit regnum eò differre à tyrannide, quòd tyrãnis existat inuitis subditis; regnum autem volentibus illis, quibus imperatur: quare suaderi à Paulò, ne potestati, & imperio peccati vltrò nos subijciamus, hoc est, ne vllo modo assentiamur. Quare non dictum esse: *Ne tyrannidem in vos exerceat peccatum,* sed: *Ne regnet:* indignum enim est aliquem vltro se peccato subijcere. Hoc videlicet est illud sceptrum tyrannicum, quod Christum superasse cecinit Esai. cap. 9. *Iugum oneris eius, & virgam humeri eius, & sceptrum exactoris eius superasti, sicut in die Madian.* Quo loco sermo est de Sennacherib Rege Assyriorũ, qui iniusta tributa ab Hebræis exigebat, quẽ tamen Deus fregit, vt refertur 4. Reg. 19. Verùm D. Hieron. de Christi victoria interpretatur hoc sensu: Tu Domine Saluator iugum oneris eius, hoc est, Diaboli, qui grauissimo seruitutis iugo colla omniũ deprimebat, & virgam, qua percutiebat vniuersos, & peccata sibi quasi quoddam tributum reddere compellebat, detraxisti de humeris eorum, & tibi liberatos seruire fecisti absque vllo exercitu, & absque effusione sanguinis, sicut quondam sub Gedeone populo Israelitico de Madianitis victoriam præbuisti. In quem locũ primò est obseruandum Dæmonem appellari *exactorẽ,* id est, exigentem tributa duabus potissimũ de causis. Prima redditur à D. Hier. quia peccata quasi quoddam tributũ reddere compellit. Secũda est, quia post peccatum susceptum debitas pœnas exigit, tum in hac vita, tum in alia apud inferos: quo fit, vt omnis peccator sit Dæmoni tributarius, eique duplex tributũ soluat, ipsum nimirum peccatum, & peccati supplicia.

Regnat in mundo.

Rom. 5. 20.

Rom. 6. 12.

D. Hieron. Peccatorũ tyrannidi vt nos subtrahere debeamus.

D. Greg.

D. Anselm.

D. Thom. Fomes peccati potest non regnare, nõ tamẽ non esse in homine.

Mẽbra nostra cur Paulus appellet arma.

Ioan. 8. 34. Rom. 7. 14.

Theodor.

Peccato vltro subijci indignum.

Esai. 9. 4.

4. Reg. 19. D. Hieron. Sceptrum Dæmonis superauit Christus.

Iudic. 7.

D. Hieron.

Peccator duplex soluit tributum.

7 Secundò est aduertendùm Diabolum habere iugum, virgam, & sceptrum. Etenim iugo premit, virga percutit, sceptro tyrannicè imperat. Quam ob rem peccator Dæmoni arat, & ferit, cum iugũ eius peccando admittit, seruitutem gra-

uissi-

Christi & diaboli pulchra antithesis. Matth. 11. Ps. 22.4.

uissimã patitur, cum virga percutitur; sub eius vexillis militat, cum sceptrum eius recognoscit. E contrario Christus iugum etiam habet, virgam, & sceptrũ; sed iugum *suaue*. Matth. 11. virgam, quę consolatur. Psal. 22. *Virga tua, & baculus tuus ipsa me consolata sunt*: sceptrum plenũ mãsuetudinis, & clementiæ. Ps. 44. *Specie tua, & pulcritudine tua intẽde, prospere procede, & regna propter mansuetudinem.* Tertiò obseruandũ ex Cyril. Alex. lib. 1. in Esai. virgã, qua Dęmon peccatores verberat, esse suos ipsorũ affectus, & passiones. *Coercet*, inquit, *nos, cogitq́; ad suam voluntatẽ sceleratam, ac nefariam agmen Dæmoniorum, eorũq́; antesignanus Satanas affectuum dynastia, atq́; imperio seu virga propemodùm verberans*. Ex quo colligimus quẽlibet inordinatũ affectũ iuxta Cyrilli sñiam esse veluti quandã virgã, qua nos Diabolus tãquã sua mancipia assiduè verberat: quare ne ab eo vapulemus, necesse esse, vt huiusmodi virgas frãgamus, quod per mortificationẽ, & macerationẽ carnis efficitur. Deniq́; Quoniã Diabolus Rex est, siue Tyrãnus super omnes filios superbię, quẽadmodũ dr̃ Iob 41. sub cuius nimirum signis militant peccatores: idcirco Dæmonẽ stipẽdiũ peccatoribus tãquã militib⁹ suis soluere habes Rom. 6. *Stipẽdia peccati mors*: vbi aduertit D. Th. stipendia mercedẽ esse militum: & qm̃ peccatores peccato militant, mẽbra sua exhibẽtes arma peccato, vt paulò ante dictũ fuerat, idcirco mortẽ appellari stipẽdiũ peccati, quã videlicet retribuit sibi seruiẽtibus. Aduertẽdũ est autẽ ꝓ stipẽdiis esse Grecè ὀψώνια: olim enim solis obsonijs cõtẽti erãt milites: quare elegãter Paulus mortẽ *peccati obsoniũ* appellauit: siquidẽ homines leuissimis de causis, & propter obsonium quoddã, victũq́; voluptatis abiectissimũ peccata suscipiũt, mortẽq́; animi, & corporis, imo & secundã mortẽ apud inferos incurrũt. Itaq; cũ obsoniũ dari sole, at ad uitã sustẽtãdã, peccatũ pro obsonio dat mortẽ ipsã, & interitũ sẽpiternũ.

Psal. 44.4.

Cyrill. Alex. Affectibus suis peccatores verberat Dæmon.

Iob. 41.

Rom. 6.23. D. Thom. Militibus suis quod stipẽdiũ soluat Dęmon.

8 Postremò, quod spectat ad decẽ cornua, decem machinas significãt, quibus Dæmon decẽ decalogi præcepta expugnat, & quasi taurus ventilat: ad singula enim præcepta aggredienda peculiaria tentamẽta adhibet. Idẽ figuratè fuit expressum in decẽ illis armigeris Ioab, qui Absalonẽ interfecerũt pendentẽ è quercu, vt refertur 2. Reg. 18. *Tulit Ioab tres lanceas in manu sua, & infixit eas in corde Absalonis: cũq́; adhuc palpitaret hærens in quercu, cucurrerũt decẽ iuuenes armigeri Ioab, & percutientes interfecerunt eũ. Et tulerunt Absalon, & proiecerunt eũ in saltu in foueã grandẽ, & cõportauerũt super eũ aceruũ lapidũ magnũ nimis.* Absalon peccatorẽ significat, qui per capillos, id est, cogitationes suas ex quercu terrenarũ rerũ suspẽditur: tribus lãceis cor eius à Ioab cõfoditur, id est, à Dęmone triplici peccato cogitationis, oris, & operis interimitur: deinde accurrũt decem armigeri Ioab, i. decem Dęmonis impugnationes aduers⁹ omnia præcepta decalogi: quoduis enim peccatũ lethale ad omnia decalogi præcepta violãda viam munit: quę trãsgressiones palpitantẽ adhuc peccatorẽ tandẽ in inferni foueã conijciunt, super quẽ magnus tormentorũ cumulus, & aceruus aggregatur:

Diabolus contra singula pręcepta peculiaria adhibet tẽtamenta. 2. reg. 18. 14.

Absalon peccatorem adumbrat.

Cur dicatur draco traxisse cauda tertiam partẽ stellarũ?

Et cauda eius trahebat tertiam partẽ stellarum cæli, & misit eas in terram.

SECTIO XI.

EX Ijs, quæ hactenus dicta sunt, perspicuum est 1
hãc stellarũ de cęlo ruinã ad extrema mũdi tẽpora pertinere, atque adeò non esse sermonẽ ad literã de casu Angelorũ, sed de subuersione fideliũ in fine mũdi. Itaq; tertia pars stellarũ magna est pars fideliũ, non quorũlibet, sed iustorũ, qui in persecutione Antichristi de Ecclesię cælo ruent in terrã, hoc est, partim deserta fide, partim neglecta iustitia sese tẽporalium rerum cupiditate, quas ipsis largiter offeret Antichristus, funesto casu implicabunt.

Quarè si hũc draconẽ, de quo est ser- 2
mo, Antichristũ accipiamus, cauda est extremũ mundi tẽpus: si autem Dęmonẽ, quod ferè volunt interpretes, cauda est

Antichrist.⁹ dæmonis cauda.

ipsemet Antichristus, qui cauda draconis, hoc est, Dæmonis dicitur, quòd extremo mundi tempore sit ad subuersionem fidelium à Dæmone assumendus, vt maximè præcipuum fraudis, & deceptionis instrumentum: quam expositionẽ

D.Greg.

sequutus est D. Greg. lib. 32. Mor. c. 14. vbi sic hũc ipsũ locũ interpretatur. *Cælũ, inquit, est Ecclesia, quæ in hac nocte vitæ præsentis dum in se innumeras Sanctorum virtutes cõtinet, quasi radiantibus desuper sideribus fulget: sed draconis cauda in terram stellas deijcit, quia illa Satanæ extremitas per audaciam assumpti hominis erecta* (Antichristum intelligit) *quosdam, quos velut electos Dei in Ecclesia inueniet, obtinẽdo reprobos ostendet. Stellas itaque de cælo in terram cadere est nonnullos relicta spe cælestium illo duce ad ambitum gloriæ secularis inhiare.* In eandem sententiam affert illud Dan. 8. quod de Antichristo sub nomine Antiochi dicitur: *Deiecit de fortitudine, & de stellis: & conculcauit eas, & vsq; ad Principem fortitudinis magnificatus est, & ab eo abstulit iuge sacrificium, & deiecit locum sanctificationis eius.* Vbi est obseruandũ, quãta potẽtia Antichristus desæuiet in fideles, siquidem stellas conculcare dicitur. Eodem modo interpretatur Greg. verba illa Iob 40. quæ dicuntur de behemoth, id est, elephanto: *Stringit caudam suam quasi cedrũ*, hoc est, fortẽ, & rectã instar cedri caudam mouet. Quoniam verò per behemoth spiritualiter Dæmon accipitur: sic locum interpretatur D. Greg. de Antichristo. Quid, inquit, cauda behemoth, nisi illa antiqui hostis extremitas dicitur? cum nimirum ingredietur Antichristum tanquam vas sibi propriũ: qui quoniã modò honorib⁹ seculi, modò signis, & prodigiis fictæ sãctitatis in tumorẽ potentiæ eleuari permittitur: rectè cauda illius cedro cõparatur. Sicut enim cedrus arbusta cœtera in altũ crescendo superat: ita tũc Antichristus mũdi gloriã tẽporaliter obtinẽs mensuras hominum & honoris culmine, & signorum potestate transcendet.

Fidelium cas⁹ tempore Antichristi.

Dan. 8. 10.

Iob. 40. 12. Antichristus qua potentia desæuiet in Christianos.

D.Greg.

3 Idẽ quod hic significauit Ioã. per draconis caudã, expressũ fuit à Iacob Gen. 49. cũ dixit. *Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita mordẽs vngulas equi, vt cadat ascensor eius retrò.* Etenim sicut per caudã extrema mũdi tẽpora Ioã. designauit: ita etiã Iacob per vngulas equi vltimã mũdi ætatẽ sub Antichristo expressit. In quẽ locum D. Greg. lib. 31. Mor. c. 10. ad illa verba cap. 39. vbi est sermo de struthione: *In altũ alas erigit, deridet equitẽ, & ascensorẽ eius*, aduertit primò per Dã eo loco Antichristũ designari, eo quòd ex tribu Dã originem ducet. Vnde dũ Israeliticus populus terras in castrorũ partitione susciperet, Dã ad Aquilonẽ castrametat⁹ fuisse dicitur, vt illũ videlicet exprimeret, qui in corde suo dixerat Esai. 14. *Sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis.* Secũdò obseruat Antichristũ nõ solũ colubrũ, sed etiã cerastem vocari, hoc est, serpentẽ cornutũ: quià nimirũ contra fideliũ vitã armatur cornibus potestatis. Tertiò põderat nõ solũ in via, sed etiã in semita insidias tendere: quia non solũ insidiatur mundanis, qui per viã latã, & spatiosã gradiuntur; sed etiã Sanctis, qui per arctã, & angustã semitã incedunt. *Quis*, inquit, *nesciat semitã angustiorẽ esse, quã viã? sit ergo Dan coluber in via: quia in præsẽtis vitæ latitudine eos ambulare prouocat, quibus quasi parcendo blanditur. Sed in via mordet, quia eos, quibus libertatem tribuit, erroris sui veneno consumit. Fit cerastes in semita: quia quos fideles reperit, & sese ad præcepti cælestis angusta itinera constringentes, non solũ nequitia callidæ persuasionis impetit: sed etiã terrore potestatis premit.* Quartò expẽdit nomine *equi* hũc mundũ significari, qui meritò equ⁹ dicitur: quia per elationẽ suã in cursũ labentiũ tẽporũ spumat. Quintò notat hũc colubrũ, siue cerastẽ vngulas equi mordere, hoc est, extrema mũdi tẽpora feriendo contingere, id quod, vt diximus, significauit Ioã. cũ dixit draconẽ trahere cauda tertiã partẽ stellarũ. Postremò docet id conari Antichristũ, vt cadat ascẽsor equi retrò: *Ascẽsor equi*, inquit, *est quisquis extollitur in dignitatibus mundi: qui retro cadere dicitur, & non in faciẽ, sicut Saulus cecidisse memoratur Act. 9. Cadere enim in faciẽ est suas vnumquenq; culpas agnoscere, casq; pænitẽdo deflere: retro verò cadere est nõ videre, quem iam, quò cadat, nimirùm ex hac vita repente descendere, & ad quæ supplicia ducatur, ignorare.*

D.Greg. Iob. 39. 18. Antichrist.⁹ de signat⁹ in Dan ab eoque originem ducet.

Esai. 14. 13. Idem & coluber, & cerastes.

Act. 9.

Quid sit cadere in faciem, & retro cadere, ex Greg.

Porrò aduertit Pann. in hunc locum magnam esse eorum ruinam, qui virtute adiecta temporalium rerum amori seruiunt, siquidem è cœlo in terram dicun 4

pannon.

A vitio virtus quantū distet.

tur cadere, quæ magna est distantia. Vnde vlterius colligitur magnam esse distantiam inter probos viros, & nefarios; virtutemque, ac vitium: siquidem confertur cum ea distantia, quæ inter cœlū, & terram interiacet: quam etiam distantiam significauit Apostolus intercedere inter fidelem, & infidelem, cum dixit. *Nolite iugum ducere cum infidelibus: quæ enim participatio iustitiæ cū iniquitate?* quasi dicat: Nullam omnino proportionem inter se habent. Deinde Hugo Card. obseruauit verbum illud *trahebat*, quod quandā violentiam innuit: est enim tractio iuxta Philosophum species quędam motus violenti: vnde colligit peccatum esse veluti quandam violentiam, quæ fit naturæ rationali, eò quòd naturale sit homini secundùm rationem viuere: quam ob causam D. Th. 1.2. q.63. a.1. docet virtutem esse homini naturalem secundū quandam inchoationē, quatenùs in voluntate inest quidam naturalis appetitus boni, quod est secundùm rationem.

2.Cor. 6. 14.

Hugo Card.

Aristoteles.

Peccatum est veluti violentia naturę rationali facta.

Vtrum præcisè tertia pars Angelorum ceciderit?

SECTIO XII.

1 ET si hoc loco non sit sermo ad literā de casu Angelorū, sed de subuersione fideliū extremis tēporibus mundi, qui ob causas suo loco cōmemoratas stellæ dicuntur: quia tū Doctores Scholastici communiter hanc stellarum ruinam de Angelis interpretātur, idque volunt significari à Ioan. cum ait draconem traxisse cauda tertiam partem stellarum de cœlo, misisseque in terram, draconis nomine Luciferum accipientes: id nunc eorum gratia excutiendum est, num verè tertia pars Angelorū è cœlò ceciderit, quemadmodùm videtur significari à Ioane?

2 Quęstio hæc multa complectitur. Primùm enim explicandum est, vtrum tot præcisè homines assumendi sint in gloriam, quot Angeli ceciderunt? Et quidē fuerunt plerią; vt refert D.Th. 1.p. q. 23. art.7. qui existimarunt tot præcisè ex hominibus esse prædestinatos, quot ex Angelis corruerunt: cuius sententiæ uidetur fuisse D. Bern. serm. 62. in Cāt. & auctor lib. de diligendo Deo c.3. potestią; confirmari ex verbis illis Ps.109. *Iudicabit in nationibus, implebit ruinas:* quibus videtur indicari illos tantū homines esse prædestinatos, qui ruinas Angelorū supplere possint. Alij volunt plures esse prædestinatos ex hominibus, quā sint reprobati ex Angelis: sic enim existimauit D. Ansel. lib. 1. *Cur Deus homo*, c.18. ad quam sententiam accedit D. Aug. in enchir. c.29. & lib.21. de ciuit. c.1. Alij Deniq; putarunt tot esse homines prædestinatos, quot Angeli remanserunt: quod disertis verbis affirmat D. Greg. hom. 34. in Euangelia. *Suprema, inquit, illa ciuitas ex Angelis, & hominibus constat: ad quam tā tum credimus humanum genus ascendere, quantos illic contigit electos Angelos remansisse.* Verùm hac in re nihil certi definiri potest, meliusq; est cū D. Th. loco citato, & ipsa etiā Ecclesia confiteri soli Deo cognitū esse numerum electorum.

Sint ne tot homines saluādi, quot Angeli ceciderunt. D.Thom.

D.Bern. Auctor lib. de dilig. Deo. Psal. 109. 6.

Pluresesse prędestinatos, qui affirment. D. Anselm. D.Aug.

Tot esse, quot Angeli remanserunt, asserit D.Greg.

Hinc rursùs alia nectitur dubitatio, an Angeli sint in maiori numero, quàm vniuersi homines, qui sunt, fuerunt, & erūt? & quidē ex ijs, quę paulò ante dicta sunt, videtur confici multò plures esse homines vniuersos, quàm omnes Angelos, si verum est tertiam partem Angelorū cecidisse. Nam si tot homines vt minimū sunt prædestinati, quot Angeli corruerunt, cum tertia pars Angelorum ceciderit: ex hominibus autem, non dico tertia, sed nec decima quidem pars seruetur computatis omnibus infidelibus: perspicuum fit multò maiorem esse numerum vniuersorum hominum, quàm vniuersorum Angelorum: siquidem tertia pars Angelorum iuxta hanc sententiam multò minor est, quàm tertia pars hominum; cum tertia pars Angelorum, quæ cecidit, suppleatur nō ex tertia, imò nec ex decima parte hominum. Dicendum tamen videtur multò maiorem esse numerū Angelorū: quanquam Lud. Mol. in cōm. 1. p. q.50. a.3. disp.2. nihil hac in re audeat statuere, & argumenta vtriusque partis dissoluat. 3

Sint ne Angeli in maiori numero, quā vniuersi homines.

Molina.

4

Plures esse statuitur.

Dan.7.10.

Iob.25.3.
Matth.26.53.
Apoc.5.11.

Verùm Angelos in maiori esse numero, quàm homines, qui sunt, fuerunt, & erunt, præterquàm quòd ipsa Angelorum præstantia videtur postulare, nō obscurè significari videtur locis illis sacræ scripturæ, quæ de Angelorum multitudine disserunt, veluti Dan.7. *Millia milliū ministrabant ei: & decies centena millia assistebant ei:* Iob.25. *Nunquid est numerus militum eius?* Matth.26. *Exhibebit mihi modò plusquam duodecim legiones Angelorum:* et Apoc.5. *Audiui vocem Angelorum multorum: & erat numerus eorum millia millium:* quibus in locis ponitur numerus certus pro incerto: & proculdubiò significatur innumerabilis quędam Angelorū multitudo. Vnde D. Greg.lib.17.Mor.c.9. *Numerus,* inquit, *supernorum ciuium infinitus est, & definitus exprimitur, vt qui Deo est numerabilis, esse hominibus innumerabilis demonstretur.* Accedit & nō leuis ratio, quoniam cōmunis est Theologorum sententia Angelos custodes singulorum hominum esse ex infimo ordine: quemadmodùm docet D.Th.1. p.q.113. art.3. vnusquisquè autem homo siue fidelis, siue infidelis habet suum custodem Angelum, vt auctor est D.Hieron. in illud Matth.18. *Angeli eorum semper vident faciem patris mei:* D.Chrys.hom.60.in Matth.& auctor operis imperfecti (quod tribuitur Chrys.)hom.40.in Matth.D.Basil.lib.3. aduersùs Eunomiū,& in Ps.48. super illa verba: *Dominabuntur eorum recti in matutino:* et hom.2.de laudibus ieiunij: et D.Isid.lib.de summo bono c.12.Nec verò videtur dicendum vnum, & eundem Angelum successu temporis esse custodem plurium hominum, quanquàm hoc certum non sit: tunc sic conficitur argumentum. Omnes Angeli custodes sunt ex infimo ordine,& tot sunt Angeli custodes, quot sunt homines: cum igitur adhuc supersint octo integri ordines Angelorum,& vniuersi Dæmones, fit vt multò maior sit numerus Angelorum. Quod si nolis admittere tot esse Angelos custodes, quot sunt homines: dicasq; eundē Angelum successu temporis multorum hominum curam suscipere, adhuc eadē argumenti vis perseuerat: cum Angeli custodes non egrediantur infimum ordinem, vt est cōmunis sententia; atq; ad eò supersint reliqui omnes Angelorum ordines, Dæmonesq; vniuersi.

D.Greg.
Angeli custodes ex infimo ordine.

D.Thom.

D.Hieron.
Matth.18.10.
D.Chrys.

Auctor operis imperfecti.
D.Basilius.
Ps.48.15.

D.Isidor.

Vnus Angelus plurīū hominū non est custos.

His ita constitutis planè dicendum est non corruisse tertiam pręcisè partem Angelorum: alioqui omninò demōstratur multò maiorem esse numerum hominum, quàm Angelorum, vt est perspicuum ex dictis. Nam cū tertia pars, quæ cecidit, supplenda sit ex hominibus prædestinatis, nō seruetur autem tertia pars omnium hominum, imò nec decima, planè conficeretur multò plures esse homines, quàm Angelos. Ad hunc autem locum Ioan. primùm respondemus non esse sermonem de Angelis, sed de fidelibus in fine mūdi, quorum tertia pars dicitur ab Antichristo seducenda, & tanquàm stellæ de cælo in terram, hoc est, à fide Ecclesiæ in errorem trahēda: & quā quàm demus ad Angelos posse transferri, respondendum adhuc est tertiam partem non significare tertiam præcisè partem Mathematico more, sed magnā partem: hoc enim sensu sæpe Ioan. in hoc opere tertiam partem nominat, veluti cum ait c.8. tertiam partem terrę combustam, tertiam partem arborum concrematam, tertiam partem maris cōuersam in sanguinem, tertiam partem creaturarum, quæ viuebāt in mari, interijsse, tertiam partem solis obscuratam, itēq; tertiam partem lunæ, imò & tertiam partem stellarum, vt eandem omnino phrasim in ijsdem verbis liceat agnoscere: quibus omnibus in locis cōmuniter interpretes tertiam partem non tertiā partem præcisè, sed magnam partem interpretantur. 5

Nō corruit tertia pręcisè Angelorum pars.

Numerus certus pro incerto vsurpatur à Ioanne.

Apoc.8.

Cur mulier dicatur filium masculum peperisse?

Et mulier peperit filium masculum.

SECTIO XIII.

FILIVM masculum appellat Ioan. hoc loco fideles eius temporis: quoniam, qui illis tēporibus difficillimis fidem, iustitiamque retinuerint, fortissimi erunt, & gens verè 1

Fideles temporis Antichristi Gens mascula.

mas-

And. Cęsar. mascula appellari meritò poterunt. Vñ. And. Cęs. in côm. Apoc. *Masculus*, inquit, *filius Ecclesiæ est populus voluptatib⁹ indomitus. Quare cum Ecclesia eo tempore multos eiusmodi debeat parere, & educare filios: meritò visa est filium masculum peperisse.* Quod autem sequitur: *Qui recturus erat Gentes in virga ferrea*, non solùm ad Christum pertinet, vt plerique volunt; sed etiam ad electa Ecclesiæ membra, quæ simul cũ Christo regnabunt, iudicabuntq; omnes Gẽtes iudicio æquitatis inflexibili: quod hoc loco per virgam ferream significatur, quemadmodùm cap. 2. explicauimus.

2 Obseruandum est hoc loco optimo iure viros fortes, voluptatesquè corporis aspernãtes, stabilesquè in fide, & iustitia appellari Gẽtem masculam: quia voluptarij homines, corporisq; delicijs seruiẽtes, & in vniuersum, qui se facilè à Dæmone vinci patiuntur, fœminę potiùs, quàm viri censendi sunt. (Delicijs dediti, fęminę.) Vnde Pharao Rex Ægypti volens Hebræorum populum penitùs extinguere, pręcepit obstetricibus, vt mares Hebræorum occiderent; fœminas tantùm reseruarent. (Exod. 1. 16.) *Quando*, inquit, *obstetricabitis Hebræas, & partus tẽpus aduenerit, si masculus fuerit, interficite: si fœmina, reseruate.* Id quod spiritualiter expẽdẽs Orig. hom. 2. in Exod. sic ait. (Origen.) Rex Ægypti, hoc est, Princeps huius mũdi viuificari mares non vult; sed fœminas: in fœminis enim caro, & affectus carnis exprimitur: vir autem est sẽsus rationabilis, qui cælestia sapit: hunc odit Pharao, eũ necari cupit: vult enim, vt omnes carnalia sapiant: inde est quod in hoc mundo serui Dei despectui habentur, & in eos persecutiones excitantur, quia odit eos Pharao. Obseruat etiam Orig. quòd mares Hebręorum adhuc infantes rapiebãtur, & proijciebantur in flumen: quia nimirum Dæmones natiuitati fidelium insidiantur, (Fidelium natiuitati insidiantur Dęmones.) & vbi primùm per baptismũ regenerantur, imminet eis tẽtatio, & persecutio. Eandem ob causam in populo numerando masculorum tantùm ratio habita est; imo eorum, qui vigesimũ annum expleuerant, quo tempore vires potissimùm viget. (Masculi tantũ ut numerentur ex Domini pręcepto. Num. 1. 2.) *Tollite*, inquit Dominus, *summam vniuersæ congregationis filiorum Israel per cognationes, & domos suas, & nomina singulorum, quicquid sexus est masculini à vigesimo anno, & supra omnium virorum fortium ex Israel.* In quem locum idem Orig. hom. 1. in Num. (Orig.) obseruauit ex præcepto Dei neque mulieres numerari fœmineę infirmitatis obstaculo, neq; seruos, vtporè vita, moribusq; degeneres, neque aliquem Ægyptiorum ex ijs, qui simul cum Hebręis descenderant, vt pote alienigenas, & barbaros; sed solos Israelitas, eosquè nõ omnes, sed à viginti annis, & supra. Itaquè significari, donec alicui nostrum inest vel puerilis, & lubricus sensus, vel Ægyptiorum barbari mores, vel fœminea, & resoluta segnities non mereri, vt in sancto, & cõsecrato numero locum habeat: (Sanctos præcipue numerat Deus. Ps. 146. 4.) quòd enim Deus Sanctos præcipuè numeret, ostendit locus ille Ps. 146. *Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat.* In eandem sententiam hunc ipsum locum Numerorum explicauit Cyr. Alex. lib. 4. de spir. & lit. (Cyrill. Alex.) *Reijcitur*, inquit, *quod est reprobum, molle, & imperfectũ, & solis maribus diuiditur terra promissionis*: Idẽquè lib. 3. eiusdem operis multis verbis docet molles appellari fœminas, affertq; illud Zach. 5. vbi impietas sub typo fœminæ sedentis in medio amphoræ exprimitur. (Zach. 5. Fæmina impietatis typus.) Quare meritò Regi⁹ vates adhortatur omnes, vt se viros præbeant illis verbis: *Viriliter agite, & confortetur cor vestrũ.* (Psal. 26. 14. & 30. 25.)

3 Hæc est igitur ratio, propter quã Ecclesia dicitur parere filium masculũ, idest, viros fidei, & iustitię robore eximios. (Ecclesiæ filij, omnes masculi.) Id quod multò ante prædictum fuerat Esai. 66. (Esai. 66. 7.) *Antequàm parturiret peperit: antequã veniret partus eius, peperit masculum. Quis audiuit vnquam tale? & quis vidit huic simile? Nunquid parturiet terra in die vna? aut parietur Gens simul, quia parturiuit, & peperit Sion filios suos?* quem locum de celeri conuersione fidelium per Apostolorum prædicationem interpretatur Euse. Cæsar. lib. 1. hist. Ecclesi. c. 4. (Eusեb.) Prædicitur, inquit, hoc loco illud, quod admiratione non solùm orbis terrarum est persequutus, sed etiam ipse Esaias dum narrat, videtur non posse satis admirari nimirum post Christi crucẽ intra breuissimum tempus natum populum illum nouum præsignificatũ à Prophetis, non in vno aliquo obscuro terræ loco, sed qui sese fuderit toto orbe ter- (Conuersioni Gentium celeritas.)

rarum

rarum, omnesq; nationes occupauerit, & temporis momento in lucem ſic editus, cum hora vna quinq; hominum millia crediderunt: & vna concione priùs tria hominum millia fuerũt regenerati: quæ etiam eſt expoſitio D. Ambr. in exhortat. ad virgines. *Habet*, inquit, *filios Eccleſia ſine partus dolore. Vnde de ea dicitur: Quis audiuit, ſi parturit terra die vno? vno die terra nõ parturit, ſed parturit gratia.*

Act. 4.
Act. 2.

Quid ſit filium mulieris raptũ fuiſſe ad Deum, & ad thronum eius?

Et raptus eſt filius eius ad thronum eius.

SECTIO XIIII.

1 SIGNIFICATVR hũc Eccleſiæ filium maſculũ, hoc eſt, electos ex draconis faucibus Diuina virtute liberandos, & quaſi rapiendos, breuiſsimò videlicet temporis ſpatio, ne à dracone deuorari poſſint iuxta illud Matth. 24. *Propter electos breuiabuntur dies illi*: rapiendos, inquam, ex tentationibus, perſecutionibus, periculisquè illius temporis, atq; in throno Dei collocandos per viſionem beatificã iuxta illud Apoc. 3. *Qui vicerit, dabo ei ſedere mecum in throno meo, ſicut ego vici, & ſedi cum patre meo in throno eius.*

Matth. 24. 22.
Apoc. 3. 21.

2 Obſeruandum eſt hoc loco verbum illud *raptus*, quod ſignificat electos ſæpe diem obire, & quaſi rapi ante tempus à natura definitum Diuinæ prædeſtinationis beneficio: quia nimirum præuidet Deus, ſi diutiùs vixiſſent, fuiſſe peruertẽdos. Id quod diſertis verbis dicitur ſap. 4. *Iuſtus autem ſi morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit*: et paulò poſt: *Placens Deo factus eſt dilectus, & viuens inter peccatores translatus eſt: raptus eſt, ne malitia mutaret intellectũ eius, aut ne fictio deciperet animam illius*: et paulò inferiùs: *Placita erat Deo anima illius: propter hoc properauit educere illum de medio iniquitatũ.* Quo teſtimonio ad idem confirmandũ vtitur D. Aug. lib. de prædeſt. Sanctorum c. 14. citatq; D. Cyprianũ in lib. de mortalitate, vbi ſic ait: Per Salomonẽ docet Spiritus ſanctus, qui Deo placent, matu riùs iſtinc eximi, & citiùs liberari, ne dũ in iſto mundo diutiùs immorantur, mũdi contactibus polluantur: *Raptus eſt*, inquit, *ne malitia mutaret intellectum eius.* Porrò aduerte tribus de cauſis tolli iuſtos de mundo: primùm propter ſuam dignitatem, & merita iuxtà illud Apoc. 3. *Ambulabunt mecum in albis, quia digni ſunt.* Deinde propter mundi indignitatem, quia nimirùm non eſt dignus tãtis habitatoribus. Heb. 11. *Quibus dignus non erat mundus.* Qui locus dupliciter poteſt exponi: vno modo, vt ſit ſenſus non fuiſſe mundum dignum, qui tam præclaros viros haberet: altero non reputaſſe Sanctos mundũ dignum ſuo amore. Quibus, inquit, id eſt, quorum amore dignus non reputabatur mũdus ab ipſis Sanctis iuxta illud Phil. 3. *Omnia arbitror vt ſtercora, vt Chriſtum lucrifaciam*: et Galat. 6. *Mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo.* In quem locum D. Bern. ſerm. in quadrageſima de peregrino, mortuo, & crucifixo, *Non ſolum*, inquit, *mortuus mũdo, ſed crucifixus, quod eſt ignominioſum genus mortis, ego illi pariter, & ipſe mihi: omnia, quæ mundus amat, crux mihi ſunt: quæ verò mundus reputat crucem, illis affixus ſum, illis adhæreo, illa toto amplector affectu.*

Iuſti cur celerius de medio tollantur.
Sap. 4. 7. 10. 14.
D. Aug.
Apoc. 3. 4
Hebr. 11. 38.
Mundus indignus amore Sãctorum.
Philip. 3. 8.
Galat. 6. 14.
D. Bern.
Mundana omnia crux Paulo.

3 Deniquè propter eorum ſecuritatem, quia ſi diutiùs viuerent, tandem peruerti poſſent: quemadmodum dicitur loco Sapientiæ citato, et Eſai. 57. *Viri miſericordiæ colliguntur, quia non eſt qui intelligat: à facie enim malitiæ collectus eſt iuſtus.* Quo loco obſeruandum eſt verbum illud, *colliguntur*, quod innuit iuſtos eſſe veluti meſſem maturam, quæ in gloriæ horreũ colligitur iuxta illud Matth. 3. *Congregabit triticum ſuum in horreum.* Id quod etiam innuitur Cant. 5. vbi ſponſus ait: *Meſſui myrrhã meam cum aromatibus meis*: vbi mirrhæ nomine Martyres, pænitentesquè accipiendi ſunt propter myrrhæ amaritudinem: per aromata autem confeſſores, & virgines. Quod verò additur: *à facie malitiæ collectus eſt iuſtus*, duo ſignificat: vnũ eſt iuſtum mori, Deo ita diſponente, ne videat futuram malorum vltionem; imò ne Deus iuſtorum orationibus mitigatus cogatur iram cohibere: hac enim de cauſa

Eſai. 57. 1.
Iuſti matura meſſis.
Matth. 3. 12.
Cant. 5. 1.

iussu Loth ex vrbe Sodoma priùs egredi voluit, quò posset illam incendere. Ex quo planè colligitur, cū Deus iustos eripit, meritò supplicium aliquod timeri posse. Præterea significatur magnam esse apud Deum iustorum gratiam: siquidem quasi non possit illis viuētibus inferre supplicia, priùs illos per mortē eripere consueuit. Vnde Moysi dixit Exod. 32. *Dimitte me, vt irascatur furor meus cōtra eos:* quem locum affert D. Hier. in epist. ad Gauden. *Quando dixit,* inquit, *Dimitte me ostendit se teneri posse, ne faciat, quod minatus est: Dei enim potentiam serui preces impediebant:* et Esai 64. *Non est, qui inuocet nomen tuum: qui consurgat, & teneat te.* Vnde Oseæ. 12. vbi est sermo de lucta Iacob cum Angelo, dicitur: *Inualuit ad Angelum, & confortatus est: fleuit, & rogauit eum:* & est sensus Iacob cum lacrymis petijsse ab Angelo benedictionem: sed prętereà ijsdem verbis significatur orationem iusti cum lacrymis, quę illis verbis indicatur, *fleuit, & rogauit,* esse veluti luctam, qua homo cum Diuina iustitia luctatur, & superior euadit; quemadmodùm Iacob orans cū lacrymis Angelum illum, qui Deum repræsentabat, superauit: vnde & nomen Israelis obtinuit. Eo enim loco Israel non est, *Videns Deum,* vt multi perperam existimarunt, sed *Princeps cum Deo,* vt auctor D. Hieron. in tradition. Hebraicis in Gen. Alterū, quod in verbis Esai. 57. comprehēditur, est colligi iustum à facie malitię, id est, obire ante diem à natura præstitutū, ne à malitia peruertatur.

Iustorum gratia apud Deū quanta.
Exod. 32. 10. D. Hieron.
Esai. 64. 7.
Oseę. 12. 4.
Orans cum lacrymis luctatur cum Deo.
Israelis nominis interpretatio. D. Hier.

Cur mulier fugit in solitudinem?

Et mulier fugit in solitudinem, vbi habebat locum paratum à Deo, vt ibi pascant eam diebus mille ducentis sexaginta.

SECTIO XV.

1 SIGNIFICATVR ad literam tantam ferè Antichristi persecutionem, vt magna Ecclesiæ pars ad eam subterfugiendam se cedere debeat in solitudinem, & in latebras, ac deserta loca se abdere toto tempore imperij Antichristi, vt paulo post subditur: *Vt ibi pascant eam diebus mille ducentis sexaginta:* quam expositionē sequuti sunt Areth. & Andr. Cæsar. Reliqui omnes ad allegoriam deflexerunt, quorum gratia nos etiam eam hoc loco paucis illustrabimus.

Areth. Andr. Cęsar.

2 Primùm igitur Primas. per solitudinem intelligit totius huius vitæ decursum, in qua tanquàm in aspera quadam solitudine peregrinamur: idq; ait adūbratum fuisse in peregrinatione Hebręorum per desertum: nec verò in hac solitudine deesse ignitos serpentes, quos Num. 21. legimus peregrinantem populum malè diuexasse: quorum tamē morsus Christi serpentis ænei conspectu in cruce pendentis sanantur: pasci etiam Christianum populum manna cælesti, hoc est, sacramento Eucharistiæ. Alij solitudinem hanc mentis quendam recessum per contemplationem, temporaliū què rerum despicientiam interpretantur, in quibus est Pannon. & pleriq; alij iuxta illud Oseę 2. *Ecce ego lactabo eā, & ducā eam in solitudinē, & loquar ad cor eius: & dabo ei vinitores eius ex eodē loco, & vallē Achor ad aperiendam spem: & canet ibi iuxta dies iuuentutis suæ, & iuxta dies ascensionis suæ de terra Ægypti:* quod vaticinium docet D. Hieron. ad Christi tempora pertinere hoc sensu: *tunc,* hoc est, in aduentu Christi aperiet spem salutis, & dabit locum pœnitētiæ, & blādietur ei: hoc enim significat: *Lactabo eam:* vt post pœnarum magnitudinem dolores pristinos repromissione mitiget prosperorum. *Et ducam eam in solitudinem,* id est, educam ex malis, sicut & priùs eduxeram de Ægyptiaca seruitute: & loquar ad cor eius verba mollia, vt tristitiam gaudio temperem. *Et dabo ei vinitores ex eodem loco,* id est, Apostolos, qui fuerunt de genere Iudęorum, eandemq; Ægypti vineam doctrina Euāgelica excoluerunt. *Et canet ibi iuxta dies iuuentutis suæ,* cum vidit Pharaonem, eiusq; exercitum submergi in mari rubro, quia lætabitur de sua per Christum redemptione, & libertate. Verùm, quod ad rem facit, est illud: *Lactabo eam, & ducam eam in*

Primasius. Præsens vita solitudo.
Num. 21.
Pannon. Oseę. 2. 14.

solitudinem

solitudinem, quod de ſpirituali ſolitudine, & ſeceſſu à mundi curis interpretantur communiter Doctores. In qua ſolitudine Dominus ad cor animæ loquitur, ipsāque quodammodò lactat, hoc eſt, ſpiritualibus conſolationibus quaſi decipit: ſic enim accipiendum eſt *lactandi* verbū iuxta illud Prou. 1. *Fili ſi te lactauerint peccatores, ne acquieſcas eis*, id eſt, ſi te blāditijs deceperint: decipere autem animam Deus dicitur quoad iudicium, & opinionē impiorum, cum eam à terrenis voluptatibus ad amorē ſui abducit: impij enim inſenſatos eos arbitrantur, qui terrena contemnentes cæleſtia concupiſcunt.

Solitudinem amantes quàm ſoluiur Deus.

Prou. 1. 10.

Eodem ſenſu dixit Regius vates: *Quis dabit mihi pennas ſicut columbæ, & volabo, & requieſcam? Ecce elongaui fugiens, & manſi in ſolitudine.* Sic enim cū locū elegāter ponderat D. Greg. lib. 4. Mor. c. 28. in illa verba Iob. 3. *Nūc enim dormiēs ſilerē, & ſomno meo requieſcerē cū Regibus, & cōſulibus terræ, qui ædificāt ſibi ſolitudines. Solitudines*, inquit, *ædificare eſt à ſecreto cordis terrenorū deſideriorū tumultꝰ expellere, & intentione æternæ patriæ in amorem intimæ quietis anhelare. Bene autem qui ſibi ſolitudines conſtruunt, etiam conſules vocantur: quia ita in ſe ſolitudinem mentis ædificant, vt tamen in quo præualent, alijs per charitatem conſulere minimè deſiſtant. Sane Dauid ſibi ſolitudinem conſtruxit, cum dixit. Ecce elongaui fugiens, & manſi in ſolitudine. Fugiens enim ſe elongat, qui à turba deſideriorum temporalium in altam Dei contēplationem ſe ſubleuat: manet verò in ſolitudine, qui perſeuerat in remota mentis intentione. De qua bene ſolitudine Domino Hieremias c. 15. ait: A facie manus tuæ ſolus ſedebam: quoniam comminatione repleſti me: ac ſi apertè dicat: Dum conſidero, quid per iudicij experimentum patior à tumultu deſideriorum temporalium, trepidus mentis ſeceſſum peto: quia adhuc illa acriùs, quæ minaris, æterna ſupplicia formido.* Hæc Greg.

Pſ. 54. 7.

D. Greg.
Iob. 3. 13

Hier. 15. 17.

3 Eadem mentis ſolitudo multis alijs Scripturę ſacræ teſtimonijs cōmendatur, veluti Iob. 29. *In nidulo meo moriar, & ſicut palma multiplicabo dies.* Quē locū D. Gr. lib. 19. Mor. c. 24. ad pacē Eccleſię refert. *Quid hoc loco*, inquit, *per nidum exprimitur, niſi tranquilla fidei quies? Niſi enim ſancta Eccleſia infirmos quoſque filios nunc in pacis nido enutriret, non diceret Regius vates Pſ. 83. Etenim paſſer inuenit ſibi domum, & turtur nidum, vbi reponat pullos ſuos. Turtur enim inuenit ſibi nidum, quia Eccleſia amore conditoris crebris gemitibus vtitur, & velut nidum ſibi, id eſt, pacatiſsimam fidei quietem conſtruit: in qua creſcentes filios quaſi plumeſcentes pullos, quouſque ad ſuperiora euolent, charitatis gremio calefactos fouet. Rectè autem ſubiunxit: Et ſicut palma multiplicabo dies: palma enim tardè proficit: ſed diu in viriditate ſubſiſtit.* Quæ omnia in ſpiritualem mentis ſolitudinem aptè conueniunt, qua veluti in nido animus conquieſcit, plumeſcitq; virtutum pennis: quo etiam pertinet illud Pſ. 101. *Similis factus ſum pelicano ſolitudinis in tecto.* Quo loco per pelicanū, qui pullos dicitur occidere, & poſtea tribus diebus lugendo ſanguine ſuo ad vitam excitare, accipiendi ſunt pœnitentes, qui peccando opera ſua mortificauerant: poſtea autem lugentes per pœnitētiam tribus diebus, hoc eſt, tribus actibus pœnitentiæ, videlicet cōtritione, cōfeſsione, & ſatisfactione viuificant. Quoniam verò hoc in ſpirituali mentis ſolitudine efficitur, additum fuit: *ſolitudinis*. Eiuſmodi ſolitarium commendat Hieremias Thren. 3. *Bonum eſt viro, cum portauerit iugū ab adoleſcētia ſua. Sedebit ſolitarius, & tacebit, quia leuauit ſe ſuper ſe.* Solitariꝰ enim eſt, qui in ſui cordis intimo ſeceſſu eleuat ſe ſuper ſe per cōtemplationem, ſe, inquā ſpiritualem ſuper ſe carnalem. Ita hūc locum intellexit D. Ambr. ſerm. 9. in Pſ. 119. quanuis aliter legat: *Sedebit ſingulariter, & ſilebit, quia tulit iugum graue.* Et quidē multi codices correcti habent: *Quia leuauit ſuper ſe*, nimirū iugum Domini, cuius paulò ante facta fuerat mentio. *Quis eſt*, inquit Ambr. *qui ſingulariter ſedet, niſi qui ſecularibus voluptatibus abdicatis moleſtiarum omnium excludit tumultus?* Illud tamen aduerte ex eodem Amb. lib. 3. officiorum c. 1. huiuſmodi virum ſolitarium, quanquā otioſus videatur, maximè tamen eſſe actuoſum: quemadmodùm ipſe elegantibus verbis explicauit. *Non primus Scipio ſciuit ſolus non eſſe cum ſolus eſſet. Sciuit ante ipſum Moyſes, qui cum taceret, clamabat, cum otioſus ſtaret, præliabatur. Adeo otioſus, vt manus eius alij ſuſtinerent: nec minùs, quàm cæteri negotioſus qui otioſis manibus expugnabat hoſtem quē non poterant vincere qui dimicabant. Cuius autē maiora negotia, quàm huius otia, qui quadraginta*

Comendatur ſolitudo.
Iob. 29. 18.
D. Greg.

Pſal. 83. 4.

Solitudo nidꝰ animę.

Pſal. 101. 7.

Pelecanus ſymbolum pœnitētium.

Thren. 3. 27.

Solitarius quo pacto leuet ſe ſuper ſe.
D. Amb.

Solitariꝰ licet otioſus maximè actuoſus.

Exod. 17.

diebus positus in mõte totã legẽ cõplexus est? Quã ergo iustus solus est, qui cũ Deo sẽper est? qñ solitari⁹ est, qui nunquã separatur à Christo? Hæc Amb.

4 Esai. 30.15. Hoc nimirũ est illud silentiũ, de quo loquitur Esaias c.30. *In silentio, & spe erit fortitudo vestra.* Verè enim fruuntur spirituali silentio, qui tumultũ, & strepitum rerũ tẽporaliũ, curarũq; fugiunt: & meritò spes cũ silẽtio iungitur, quia huiusmodi homines maximis à Deo beneficiis cumulantur. De eodẽq; silentio accipiendũ est illud eiusdẽ vatis c.32. *Erit cultus iustitiæ silentiũ.* (Esai. 32.17.) Vbi obseruandũ est silẽtiũ appellari *cultum iustitiæ*, tum quia hoc mentis silentio, rerũque terrenarũ obliuione maximè Deũ colimus: tum etiam, quia ipsum materiale silentiũ maximè cõducit ad colendã, assequẽdãq; iustitiã; vt meritò ipsũmet silẽtiũ cultus iustitiæ per antonomasiã dici possit. (Silentium conducit ad colendam iustitiam.) Scio Hieron. (D.Hieron.) sic interpretari, vt vaticinetur Propheta cessaturã verbositatẽ Hebræorũ, cultũq; illũ legalẽ, qui in multiloquio, longisq; orationibus bona ex parte positus erat: Deũq; post aduẽtũ Messiæ in spiritu præcipuè adorandũ, *vt non multiloquio Iudæorum*, inquit Hier. *sed breuitate fidei adorent Dominũ.* Hi sunt illi mõtes, de quibus dicitur Ps. 120 (Psal. 120.1.) *Leuaui oculos meos in montes: vnde veniet auxilium mihi? auxilium meum à Domino, qui fecit cælum, & terram:* qui locus sic potest trãsferri ex Hebræo: (Lectio Hebraica.) *Leuaui oculos meos in montibus*, vt sit sensus: in mõtiũ cacumine positus circũspexi vndiq;, siquã mihi auxiliũ poterat aduenire: & reperi nullũ mihi ab hominibus, creaturisque omnibus, sed à solo Deo præsidiũ afferri posse. (Præsidij causa ad solum Deũ fugiendum.) Quos autẽ alios montes hic debemus accipere nisi illos, ad quos viri spirituales per contẽplationẽ, spiritualẽq; solitudinẽ conscendunt? Hoc etiã illud est suspendiũ, de quo loquitur Iob c. 7. (Iob. 7.15.) *Elegit suspendiũ anima mea, & mortẽ ossa mea: desperaui, nequaquam vltra iam viuã. Anima*, inquit Greg. *suspendiũ eligit, vt ossa moriantur, quia dũ mentis intẽtio ad alta se subleuat, omnem in se fortitudinem vitæ exterioris necat.* (Solitudo animæ suspendiũ ex Greg.) *Animã suã Paulus suspẽderat, cũ diceba Gal. 2.* (Galat. 2.20.) *Viuo autẽ iam non ego: viuit verò in me Christus. Rectè autẽ subdit: Desperaui iam. Nam desperare est præsentis vitæ bona æternitatis electione deserere, mansura quærere, & in bonis tẽporalibus fiduciã nõ habere.* Deniq; hic est ille lectulus, in quo spõsa sponsũ quærit, vt ipsemet cõfitetur Cant.3. (Cant. 3.1.) *In lectulo meo per noctes quæsiui, quẽ diligit anima mea.* Quẽ locũ expendens D. Greg. lib.8.Mor.c.17. *In lectulo*, inquit, *& per noctẽ dilectus quæritur: quia inuisibilis cõditoris species repressa omni corporeæ visionis imagine in cubili cordis inuenitur. Vnde Ps. 149* (Psal. 149. 5.) *dicitur: Exultabũt Sancti in gloria: lætabuntur in cubilibus suis: quia scilicet cũ mala ab exterioribus fugiũt, securi intra mẽtiũ secreta gloriãtur.*

Quodnã sit pręliũ illud magnũ in cœlo inter draconẽ, & Michaelẽ cõmissum?

Et factũ est prælium magnum in cœlo: Michael, & Angeli eius præliabãtur cum dracone, & draco pugnabat, & Angeli eius.

SECTIO XVI.

HOC præliũ cõiter Scholastici accipiunt de illo, quod inter Luciferũ, & Michaelẽ, & vtriusq; sectatores per intellectũ, & voluntatẽ gestũ est in cœlo Empyreo: quẽadmodũ docet Mag. sent. in 2.d.6. ibiq; omnes Scholastici, & D.Th. 1.p.q.63. a.8. (Magister. D.Thom. Scholastici.) Cæterũ literalis expositio est de prælio, quod Dæmon Ecclesiæ inferet per Antichristũ extremo mundi tẽpore: tunc enim Michael, qui præfectus est Ecclesiæ, & Angeli, quos habebit ad ministros, cũ dracone, hoc est, Dæmone, siue Lucifero, eiusq; Angelis depugnabũt pro Ecclesiæ defensione. (Michael, & Angeli pugnabũt cum Lucifero pro Ecclesiæ defensione.) Quã expositionẽ tradunt Ansel. Laudun. in cõm. Apoc. Beda, Prim. Haymo, & reliqui in hunc locũ, & D. Greg. hom.24 in Euãgelia. (Anselm. Laud. Beda. Primas. Haymo. D.Greg.) Nec verò, quòd hoc prœliũ factũ dicatur in cœlo, idcirco ad casum Luciferi pertinet: sumitur enim cœlũ hoc loco pro Ecclesia, vt sæpe alias diximus. Aduerte autẽ Angelos hoc loco tũ in bonã, tũ in malã partẽ accipi: siquidẽ & Angeli Michaelis, & Angeli draconis nominãtur. (Cœlũ hîc pro Ecclesia.) Deinde subiungitur victoria Michaelis de dracone, cum dicitur: *Et nõ valuerũt*, id est, non prævaluerunt: *neque locus inuentus est eorum ampliùs in cœlo.*, hoc

est, in Ecclesia quoad prædestinatos: *Et proiectus est draco in terrã*, hoc est, detectus, & superatus à prædestinatis auxilio Michaelis ad terrenos homines peruertendos se cõuertit: quẽadmodũ Areth. Primas. & Beda interpretantur. Atque post hãc victoriã gloriosè de Dæmone reportatã audita est cælitũ omniũ Christo gratulantiũ acclamatio illis verbis cõprehẽsa: *Nũc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius: quia proiectus est accusator fratrum nostrorum.*

Areth. Primas. Beda.

De Michaele Archãgelo quænam habeamus ex sacris literis.

SECTIO XVII.

1 QVONIAM Archangelus Michael præter illa beneficia & plurima, & maxima, quæ modò in Ecclesiã confert, multò magis extremis illis tẽporibus de re Christiana merebitur, quo tẽpore difficillimũ illud bellũ superato dracone conficiens fideles ab Antichristi, Dæmonisq; tyrãnide vendicabit, par est, vt hoc loco, quo honorificã de eo mentionẽ facit Ioã. nos etiã de eius laudib9 nõnihil dicam9. Sciendũ igr̃ est ex innumerabili Angelorũ multitudine paucissimos nobis cognitos esse de nomine: & quidẽ si ex Diuina, certaq; auctoritate loquendũ sit, tres dũtaxat nominatim appellare possumus Michaelẽ, Gabrielẽ, & Raphaelẽ. Michaelẽ enim legimus Dan. 10. & 12. in epist. Can. Iudæ, & hoc ipso cap. Apocalyp. Gabrielem Dan. 8. & 9. & Luc. 1. Raphaelẽ Tob. 3. & deinceps vsq; ad caput 12. Reliqua Angelorũ nomina, quæ à plerisq; afferuntur, non nitũtur neque certa canonici alicuius libri auctoritate, neq; antiqua Ecclesiæ traditione; sed partim ab Hebræis accepta, partim in apocryphis libris inuenta ad nos vsq; peruenerũt, vt ex ijs, quę iã dicemus, perspicuũ fiet. Itaq; Vrielẽ legimus in 4. lib. Esdræ (qui non est canonicus, sicut neq; tertius) cap. 4. 5. & 10. eiusdẽq; fit mẽtio in can. Mis. Æthiop. vt refertur in 4. to. Bibl. sanct. Par. meminit etiam Beda in collect. & secundus liber Sybill. carm. Ieremielẽ habes lib. 4. Esd. c. 4. vbi appellatur Archãgelus. Eromiel, Saniel, & & Azael nominãtur in 2. lib. Sybil. carmin. quę referuntur in 2. to. Bibl. sanct. Pat. vbi cũ sermo esset de extremo iudicio, sic vaticinatur Sibylla, vt creditur, Erythręa, quã magni facit Aug. lib. 18. de ciuit. c. 23. *Tũc Eromiel, Vriel, Saniel, Azaelq́, Quæ mala quisq; hominũ patrauerit, antè sciẽtes E tetris animas tenebris caliginis omnes Iudicio sistent ad formidabile Patris Magni immortalis solium.*

Triũm Angelorum nomina sunt in sacris literis: reliqua incertę autoritatis.

Sibyllę Erythręę vaticinium.

2 Rumiel, & Paniel celebrãtur à Beda in collect. illisq; se ipse commendat his verbis. *Gabriel esto mihi lorica: Michael esto mihi baltheus: Raphael esto mihi scutũ: Vriel esto mihi protector: Rumiel esto mihi defensor: Paniel esto mihi sanitas.* Ad hæc Iehudiel, Barahiel, Escaltiel nominantur in hymno de septẽ Angelis assistentibus, quẽ cõposuit Antonius Ducas vir famosus, qui floruit tẽpore Pauli 3. Pont. max. Deniq; Ioan. Capniõ vir doctus Maximiliani Imperatoris cõsiliarius, cuius à calumniatoribus quibusdã defendendi causa Petrus Galatinus Minorita cõposuit libros suos de Arcanis Catholicæ veritatis, dictoq; maximiliano dicauit: is igitur Capniõ in sua arte Cabalistica multa alia Angelorũ nomina affert ex traditione Cabalistarũ. Cõficiunt enim Cabalistæ Dei currũ ex quatuor veluti gemmis, atq; in dextra parte constituũt gẽmã, vnde lęta omnia proueniunt, quã Michaelẽ vocant: in sinistra alterã gẽmã, vnde tristia, duraq; ortũ habent, quã appellant Gabrielẽ; deinde tertiã ponunt ex superioribus quasi mistã, qua dicũt Raphaelẽ; quartã triũ superiorũ quasi dispensatricẽ, quã Vrielẽ nũcupant. Itaq; Michaelẽ, & Gabrielẽ pro duab9 rotis cõstituũt; Raphaelẽ pro throno, siue stella, quæ sit media inter rotas, Vrielẽ pro axe, circa quẽ curr9 voluitur. Deniq; adijciũt Nurielẽ tãquã temonẽ, cui alligat9 est curr9: voluẽt hasquinq; Diuini currus siue gẽmas, siue partes expressas fuisse Cãt. 3. cũ dicitur *Ferculũ fecit sibi Rex Salomõ de lignis Libani: columnas eius fecit argẽteas, reclinatoriũ aureũ, ascẽsũ purpureũ*: quia enim pro eo, quod nos habem9, *purpureũ*,

Beda.

Antonius Ducas.

Ioan. Capniõ.

Currum Dei ex quatuor angelis confictũ Cabalistę.

Cant. 3. 9.

est Hebraicè *Argaman*, volũt in eius nominis literis quinq; nominatos Angelos significari: primamque literam, quæ est aleph, significare Vrielem, qui Hebraicè per aleph initio scribitur; per secundam *R.* Raphaelem; per tertiam *G.* Gabrielẽ; per quartam *M.* Michaelem; per quintã *N.* Nurielẽ. Hebræi prætereà addunt Zamaelem, Zadchielem, & Caphzielem. Sed hæc omnia, vt diximus, incertę sunt auctoritatis pręter tria illa Michaelis, Gabrielis, Raphaelisque nomina initio à nobis commemorata.

3 Porrò Gabriele, & Raphaele interim prætermissis de Michaele, de quo agere instituimus, est in primis testimonium illud illustrissimum Dan. 10. vbi Gabriel Angelus, qui cum Daniele loquebatur, sic ait: *Ego veni propter sermones tuos: Princeps autem regni Persarum restitit mihi viginti, & vno diebus. Et ecce Michael vnus de Principibus primis venit in adiutorium meũ, & ego remãsi ibi iuxta Regẽ Persarum.* Pro cuius loci intelligentia aduertendum est primò dubitari à multis, vtrùm Angelus ille Persarum bonus fuerit, an malus? Et quidem malum Angelum fuisse crediderunt Ioã. Cassian. collatione 8. c. 13. & Rup. lib. 9. de victoria verbi Dei c. 6. in eandemque sententiam conatur pertrahęre D. Hieron. in comm. Dan. Verùm quicquid ipse sentiat, non obscurè significat Hier. hunc Principẽ Persarũ bonum Angelũ fuisse: siquidẽ illi cõmissa erat Persidis prouincia: quæ sñia etiã est D. Greg. lib. 17. Mor. c. 8. Theod. in cõment. in Dan. & D. Th. 1. p. q. 113. a. 7. Deinde dissentiebãt huiusmodi Angeli interim, dũ eis Dei voluntas non erat explorata: quare Angelus Persarum, cui Persidis prouincia cõmissa erat, contẽdebat non esse Hebręos ex Babylonica captiuitate liberãdos, tum quia ipsi his malis meliores fiebãt diuturnâ vexatione intellectũ: tũ quia eorum cõsuetudine multi ex Persis relicta idolorũ superstitione verũ Dei cultum amplectebãtur. Cõtra verò Gabriel, & Michael eorum libertatẽ pugnacissimè curabãt alijs etiã iustissimis de causis: tũ quia Persarũ cõsuetudine plerìq; Hebręorũ ad idola colẽda traducebãtur: tum quia inter Hebręos plurimi erãt sanctitate pręstãtes, veluti Daniel, & alij, qui tã diuturnã captiuitatẽ nequaquã merebãtur: deniq; quia opus erat Deũ stare promissis, qui videlicet pollicit⁹ fuerat eiusmodi captiuitatẽ non ampliùs 70. annis duraturam, quod tamen tempus iam effluxerat: & quia Gabriel meliorẽ causã tuebatur, venit in ei⁹ adiutoriũ Michael: quoniã, vt ait D Greg. hęc Gabrielis defẽsio aduers⁹ Angelũ Persarũ ad Michaelẽ verè pertinebat, quippe qui erat Hebræi populi pręposit⁹. Ex quo colligim⁹ magnã Michaelis potestatẽ, qui nimirũ soleat ad reliquos Angelos inferiores adiuuãdos accurere, & cuius ope, & auxilio indigeat Gabriel, quẽ ex supremo ordine esse sect. sequẽti docebimus.

Dan. 10. 12.

Ioan. Cassian. Rupert.

Angelus Persarum bonus, nõ malus angelus fuit.

D. Hier.

D. Greg. Theodor. D. Thom.

Contentio inter Persarum Angelũ, & Gabrielem vndè orta.

D. Greg.

Secundò. Est illud quoque de Michaele celeberrimum, quòd cum Diabolo disputasse dicitur de Moysi corpore, vt refert Iudas in sua epist. canonica. *Cum Michael,* inquit, *Arcangelus cum Diabolo disputans altercaretur de Moysi corpore, non est ausus iudicium inferre blasphemiæ: sed dixit: Imperet tibi Dominus.* Est autem sensus Diabolũ voluisse Moysi corpus reuelari, vt Hebræos ad illud adorandũ, atque adeo ad idololatriam incitaret: quod tamen Michael passus non est. Replicandum autem est illud, quod scribitur Deut. 34. ascẽdisse Moysem de cãpestribus Moab super montem Nebo in verticem Phasga contra Hierico, ibique mortuum iubente Domino in terra Moab, sepultũq; in valle terræ Moab contra Phogor, sepultumque fuisse in valle: sepulchrumq; eius vsque in pręsentem diem ignorari. Quo loco aduertendum est, cum dicitur Moyses non in monte, in quo obijt, sed in valle terræ Moab sepultus, innui, vt vult Caiet. corpus eius visibiliter translatum fuisse à loco, in quo obijt, ad vallẽ, in qua sepultus est: aliàs enim nesciretur, vtrum in monte, an in valle sepultus fuisset? quare proculdubiò viderunt multi corpus ad vallẽ efferri; sed incognitus tamen mansit locus, in quo Angelorum ministerio fuit repositũ. Ex hoc Iudę testimonio duo habemus Michaelis encomia clarissima: vnum est Michaelem pro nominis sui, & officij ratione omnem idololatriæ occasionem ampu- 4

Iudæ. 19.

Michael Moysis corpus reuelari non sit passus.

Deut. 34.

Sepulchrum Moysis ignoratur.

Caiet.

tare voluisse, atque idcirco noluisse sepulchrum Moysis reuelari: est enim eius proprium munus pro Dei honore in campum descẽdere: vnde in suis vexillis militaribus illud inscriptum gerit: *Quis sicut Deus?* Alterũ est exẽplo suo docuisse, quantùm fugiẽdum esset, non dico blasphemię, sed ipsum etiã maledicẽtiæ crimen: huius enim rei gratia Iudas factũ præcedens de Michaele cõmemorauit, quod ne ipsi quidem Dæmoni ausus fuerit maledicere. Obseruandum est autem verbum illud, *Non est ausus*, quod significat Michaelem tanquàm rem execrandam maledicentiam, & imprecationem refugisse.

Maledicentia quàm sit execranda.

Iudæ 9.

5 Tertiò. Legimus Dan. 12. *In tempore illo consurget Michael Princeps magnus, qui stat pro filijs populi tui: & veniet tempus, quale non fuit ab eo, ex quo Gentes esse cœperunt, vsque ad tempus illud.* Quo loco prædicit Gabriel Michaelem tẽpore Antichristi tanquã Ecclesiæ præsidem pro eius, fideliumq́; defensione acerrimè pugnaturum, illaq́; omnia effecturum, quæ hoc ipso cap. Ioannes commemorauit, vt locus hic quædam videatur illius commentatio, & expositio. Aduertendum est autẽ pro eo, quod nos habemus, *consurget*, esse Hebraicè verbum *Ghamad*, quod verbũ significat roborare, & sustinere: vnde deducitur nomen *Ghamud*, id est, colũna: quare significatur Michaelem futurum eo tempore columnam quandam immobilem, ac fortissimam, qua totum Ecclesię ædificium sustinebitur. Quartò. Agens Apostolus de Antichristo secũdę Thes. 2. sic ait: *Tunc reuelabitur ille iniquus, quẽ Dominus IESVS interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui.* Quid autem Paulus intellexerit illis verbis, *Spiritu oris sui*, non omnes eodem modo interpretantur: cõmunior tamen expositio est Christum interfecturum esse Antichristum *spiritu oris sui*, id est, imperio, & mandato: quẽadmodùm exponũt D. Chrys. homilia quarta in 2. epist. ad Thessal. D. Hiero. & reliqui interpretes ibidem: idq́; vel per se ipsum immediatè, vt existimauit Magister histor. scholast. super Danielem, visione 10. vbi ait ascendente per aera Antichristo audiendam vocem Christi de cœlo, *Morere*, & confestim fulmine percussum interiturum: ideóq; fere est iudicium Theod. in locum Pauli citatum. Cũ, inquit, Dominus è cœlo apparuerit, loquetur tantùm, & scelerato illi interitum afferet, citatq́; in huius rei confirmationem illud Esaiæ 11. *Spiritu labiorum suorum interficiet impium*: aut certè mediatè per Michaelem Archangelum: quam expositionem afferunt Carthus. Hugo Card. & D. Thom. qui docet duobus modis posse ea verba exponi: vno modo, vt sit sensus: *Interficiet eum spiritu oris sui*, id est, zelo iustitiæ, qui est amor: spiritus enim Christi est amor Christi, & hic zelus est Spiritus sancti, quem habet ad Ecclesiam. Altero, vt ita locũ accipiamus: *Interficiet eum spiritu oris sui*, id est, mandato suo, *Quia*, inquit, *Michael interfecturus est eum in monte Oliueti, vnde Christus in cœlum ascendit.* Iuxta quam expositionem vides, quantę sit laudis siue appellari Michaelem spiritum oris Christi, (quę expositio minimè repugnat contextui) siue ex Christi imperio committi Michaeli tanquàm supremo secundùm Christũ iudici, Diuinæq́; iustitię præsidi maximũ omnium tyrannum Antichristum capitis supplicio perimendum.

Dan. 12. 1.

Michael Antichristi tempore pro Ecclesia pugnabit acerrimè.

2. Thess. 2. 8.

D. Chrys.

D. Hier.

Mag. histor.

Theodor. Antichristũ interficiet Christus vel per se, vel per Michaelem.

Esa. 11. 4.

Dionys. Cart. Hugo Card. D. Thom.

Michael secundùm Christũ iudex supremus.

6 Postremò. Illustrissimæ quæq́; apparitiones, quæ olim Patribus acciderunt, Michaeli attribuuntur à Pantaleone Diacono, & Chartophylace magnæ Ecclesię in suis de Michaele homilijs, quas habes apud Aloysium Lipomanum in festo Michaelis, vnde sequentia delibauimus. Primùm igitur de Michaele accipiendũ est illud Ps. 33. *Immittet Angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos.* Quo loco pro, *Immittet*, 70. transtulerunt, *Castrametabitur*: & D. Hieron. ex Hebræo vertit: *Circundat in gyro*, vt opponatur Michael Dæmoni, qui etiam dicitur tanquàm leo rugiens circuire. Itaque significatur Michaelem Angelos in morem exercitus instruere ad fidelium defensionem: quòd enim instar militum in acie Angeli nos tueantur, ostendit locus ille Gen. 32. vbi cum Iacob Angelos vidisset, dixit: *Castra Dei sunt hæc*: et 4. Reg. 6. *Mons erat plenus equorum, & curruum igneorũ in circuitu Elisei*: & Christus Matth. 26. *An putas, quia non possũ*

Pantaleon.

Ps. 33. 8.

Septuag. D. Hieron.

1. Petr. 5.

Gen. 32. 2.

4. Reg. 6. 17.

Matth. 26. 53.

rogare patrem meum, & exhibebit mihi modò plus quàm duodecim legiones Angelorum? Constat enim *legionem* nomen esse militare. Est igitur Michael supremus Angelici exercitus pro Deo imperator, sicut Lucifer Dæmonum: nam quòd etiam Dæmones in morem exercitus ordinentur aduersùs homines probat Tertul. lib. 4. cōtra Marcion. c. 20. ex verbis illis Luc. 8. vbi Dæmon quæsitus à Christo, quodnam sibi nomē esset? respondit: *Legio*: quod nomen, vti diximus, militare est. Cum inuenis, inquit, in vno homine multitudinem Dæmonum legionē se professam, disce Christum expugnatorem spiritualium hostium, spiritualiter armatum, spiritualiter bellicosum intelligendum, atque ita ipsum esse, qui cum legione quoquè Dæmonum erat dimicaturus, vt & de hoc bello intelligi possit illud Ps. 23. *Dominus fortis, & potēs, Dominus potēs in prælio.* Secundò. Michael fuit, qui Adam è paradiso eiectum direxit, & terram ligone docuit colere, seminare, metere, & ad reliqua, quæ vtilitatem afferebāt, instituit: quemadmodùm docet idem Pantaleon loco citato. Tertiò. Is fuit, qui Abrahę gladiū cohibuit, ne filium occideret, & in eo benedixit omnes Gentes. Gen. 22. Quartò. Legislatori Moysi oues pascenti apparens totus igneus in medio rubi, cumquè vrens absq; vlla rubi iactura sanctissimæ Deiparæ mysterium adumbrauit. Exod. 3. Quintò. Is apparuit Balaam in via, eumq; pergentem ad maledicēdum populum emēdauit. Num. 22. Sextò. Dedit legē in monte Sinai. Exod. 20. Septimò. Iosue aciē aduersùs hostes dirigenti visus est stricto gladio, eumq; animauit, vt manus fidenter consereret. Iosue. 5. Octauò. Gedeoni apparuit, ab ipsoq; fuit adoratus, & extēsa virga, quā manu tenebat, tangens carnes, quas sibi Gedeon obtulerat, igne excitato consumpsit: eumq; adiuuit, vt trecentis tantùm militibus infinitam Madianitarum multitudinem profligaret. Iudic. 6. & 7. Nonò. Is fuit, qui cētum octoginta quinquè millia Assyriorum in exercitu Sennacherib vna nocte interfecit. 4. Reg. 19 Decimò. Vna cum Azaria, & reliquis ascendit in fornacem, flammamquè instar roris effecit, tresquè pueros illæsos conseruauit. Dan. 3. Vndecimò. Danielem in lacum leonum coniectum seruauit, oraquè leonum frenauit. Dan. 6. & 14. Duodecimò. Abacuch cincinno capitis apprehensum ex Palæstina cum prādio Babylonem adduxit, vt pasceret Danielem: eumquè rursùs repente in suum locum restituit. Dan. 14. Decimò tertiò. Is erat, qui probaticæ piscinæ aquas cōmouebat, & sanctificabat in figurā baptismatis, ita vt qui primus descenderet in piscinam, ab omni ægritudine curaretur. Ioan. 5. Decimò quarto. Is est, qui editurus est sonum illum terrificum tubæ illa, cuius meminit Apostolus. 1. Cor. 15. ad cuius clangorem mortui omnes resurgent, & ante Dei tribunal iudicandi consistent. Deniquè. *Is est*, inquit Pantal. *qui fidelium populorum Ecclesias exhilarat; Romanorum custodit rempublicam; Imperatorē armat aduersùs Barbaros, Christianos reddit victores; ab ingentibus maris fluctibus eos, qui ipsum inuocant, eripit; fertilitates fructuum terræ suppeditat; cōsolatur pusillanimes; ægrotos visitat; fideiubet pro peccatoribus; Dæmonum impetus propulsat; vitiorum flammam restinguit.* Hæc sunt, quę in sacris literis partim expressè, partim iuxta Pantaleonis sententiam de Michaele memorātur, in quibus, siquis singula expendat, illustrissima Michaelis prçconia continentur: nunc quem honoris gradum inter cæteros Angelos obtineat, paucis dicendum.

Vt Lucifer Dæmonum, sic Michael Angelorum pro Deo imperator.

Tertull. Luc. 8. 30.

Christus spiritualium hostiū expugnator.

Psal. 23. 8.

Gen. 22.

In veteri testamēto sæpe apparet Michael

Exod. 3.

Num. 22.

Exod. 20.

Iosue 5.

Iuc. 6. & 7.

4. Reg. 19.

Dan. 3.

Dan. 6. & 14.

Dan. 14.

Michael probaticæ piscinæ aquas commouebat.

Ioan. 5.

1. Cor. 15.

Idem tubā canet in [illegible]mo iudicio.

Michaelem supremum Angelum esse eorum, qui remanserunt, ostenditur.

SECTIO XVIII.

1 NON QVÆRIMVS vniuersè, vtrum Michael supremus sit omniū Angelorum, tam qui corruerunt, quàm qui remanserunt: quoniam Luciferum omnibus Angelis naturæ præstantia excellere quanquàm neget D. Aug. lib. 3. de Gen. ad lit. c. 10. et lib. 11. c. 19. et D. Ioan. Damas. lib. 2. fidei cap. 4. communior tamen est

D. Aug.
D. Ioan. Dam

Docto-

Tertul. Omnibus Angelis naturę pręstantia excellit Lucifer. Orig. D.Hieron. Iob.40.14. D.Greg. Aust. Mirab. D.Isidor. D.Bern. D.Thom. Magist.

Doctorum,& probabilior sentētia, quā disertè tradiderunt Tertul.lib.2. aduersùs Marc. Orig.tract.9. in Matth. D.Hieron.in comm. Iob super illa verba c.40. *Ipse est principium viarum Dei*: D.Greg. lib.4.Mor.c.13.& lib.32.c.18.(& refertur de pœnitētia dist.2.cap.*Principiū*)&hom.34. super Euang. Auctor operis de mirabil. sacrę Scrip.(quod falsò tribuitur Aug.) lib.1.c.2. D.Isidorus lib.1. de summo bono c.12. D Bern.serm.1. de aduentu, & in tract. de gradibus humilitatis,& superbiæ, D.Th.1.p.q.63. a.7. Mag. in 2. sent.dist.6.&ibi omnes Scholastici Nec refert,quòd Lucifer appellatur *Cherub* Ezechielis 28. *Tu Cherub extentus, & protegens*: ratio enim eius appellationis,vt auctor est D. Thom. loco proximè citato ea est: quòd cum in Lucifero non mānserit charitas, sed tātùm naturalis sciētia, qua cæteris Angelis præstabat: idcirco post lapsum deperdito nomine *Seraph*, quod ardentem charitate significat, retinuit appellationem *Cherub*, quod sonat plenitudinem scientiæ.

Ecclí.28.14. Lucifer cur post lapsum dictus Cherub. D.Thom.

2 Cum igitur Michael inferior Lucifero fuerit, illud superest disputandum, num saltem inter Angelos, qui remanserunt, principatum teneat? D.Hieron. in comm.super Dan. c.10. docet appellari Michaelem eo loco vnū de primis Principibus,id est, Archangelum:& Iudas in sua epist.canon. Archāgelum nominat: putantq́; Theologi communiter Michaelem esse ex supremo ordine infimę Hierarchiæ, id est, ex Principatibus, quod acceperunt ex D.Dion.Areop.lib.de cælesti Hierarc.c.9. vbi ponit Michaelē in infima Hierarchia, quæ Angelos,Archāgelos,& Principatus complectitur. Cæterùm collocandum esse Michaelem in suprema Hierarchia, imò & in supremo eius ordine,qui est Seraphinorum,liquidò videtur concludi ex Dan.10. vbi dicitur *vnus de Principibus primis*: & ex cap. 12. vbi appellatur *Princeps magnus*: quomodò enim vnus ex Principibus primis, & Princeps magnus dici potuisset,si in infima Hierarchia, hoc est, in postremis, & gregarijs Angelis esset numerandus? Deinde cum Michael dicitur *vnus de Principibus primis*, sanè videtur alludi ad septem

D.Hier. Iudę.19. Dion. Areop. Quot,& quot Angelorum ordines cōtineat infima hierarchia. Dan.10.13.& 12.1. Michael ex supremo ordine supremę hierarchiæ.

illos assistentes Angelos omnium supremos,qui toties tanquàm reliquorū Principes nominantur in sacris literis,veluti Tob 12. *Ego sum*,inquit,*Raphael Angelus,vnus ex septē,qui astamus ante Dominum*: et Apoc.1. *A septem spiritibus,qui in conspectu throni eius sunt*. Vnde eos Clem. Alex.lib. 6. strom. ad finem appellat septem primogenitos Angelorum Principes. Cum ergo hi septem sint Seraphim,vnusq́; eorum sit Raphael,de quo non tam illustria facta legimus,sicut de Michaele, planè consentaneum est existimare Michaelem esse Seraph,& vnū ex illis septem,idq́; significari, cū dicitur *vnus de Principibus primis*: ex ijsdemq́; septem omnino crediderim esse Gabrielem,quem D.Greg.hom. 34. super Euang.summum Angelum vocat. *Ad hoc*,inquit,*ministerium summum Angelum venire dignum fuerat,qui summum omnium nunciabat*: & D.Bern.hom.1 super *Missus est*, *Non arbitror*,inquit,*hunc Angelum de minoribus esse,qui qualibet ex causa crebra ad terras soleant fungi legatione: quod & ex eius nomine palam intelligi datur, quod interpretatum fortitudo Dei dicitur: & quia non ab aliquo alio excellentiore se, vt assolet, spiritu,sed ab ipso Deo mitti perhibetur,cum dicitur: Missus est Angelus Gabriel à Deo*. Itaq́; Michael, Gabriel, & Raphael proculdubiò ex supremo sūt ordine supremę Hierarchię,hoc est,ex Seraphim.

Tob.12.15. Apoc.1.4. Clem.Alex. Michael,& Gabriel ex septē assistentibus Angelis. D.Greg. D.Bern. Luc.1.26.

Duo tamen huic sententiæ videbūtur obstare: vnum est,quòd illi tres, de quibus paulò ante diximus,nominantur Angeli,siue Archangeli,non Seraphim. Alterum,quòd missi legantur in sacris literis,quod munus ad infimam Hierarchiā pertinere docent communiter Theologi cum D.Dion.loco citato. Verùm priorem scrupulum nobis eximit D. Greg. hom.34.in Euang. vbi docet Angelum nomen esse officij,non naturę. Est enim Angelus Græcè idem, quod Latinè Nuntius, & Archangelus Princeps nuntius: quare Seraphim cum mittuntur, Angeli sunt,hoc est,nuntij, imò & Archangeli, hoc est,principes nuntij. Posteriorē eximit Paulus Heb.1. vbi vniuersè pronunciat omnes esse administratorios spiritus in ministerium missos propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis. Est autem aduertendū Paulum eo loco contendere 3

Duplex obiectio. D.Greg. Vtraque diluitur. Hebr.1.

Christum Dei naturalem esse filium, multoq; excellentius prę Angelis nomē hæreditasse ex eo, quòd ei tanquàm filio dicatur à Patre: *sede à dextris meis*: Angeli autem tanquàm serui, & ministri mitti, & legari soleant. Quare si Apostolus aliquem Angelum ab hoc famulatu exclusisset, proculdubiò imperfectam, & nihil omninò concludentem argumentationem confecisset, & idcircò vniuersè pronunciauit: *Nonnè omnes sunt administratorij spiritus?* Ne verò quis diceret esse administratorios suo quenq; gradu, inferiores nimirum fungendo legationibus ad homines, superiores autem inferioribus eiusmodi legationes ex Dei mādato præscribendo: quæ expositio placuit D. Thomæ, adiunxit Apostolus: *In ministerium missi*: vt intelligeremus omnes mitti & legari, & immediatè per se ipsos legatione ad homines fungi: quemadmodùm functus fuit Raphael, qui se tamen dicit esse vnū de septem primis. Sed quomodò hac de re dubitare liceat, cum Esaias c. 6. confiteatur volasse ad se vnum de Seraphim? dura autem videtur duplex illa expositio, quæ placuit Dion. Areop. lib. de cæl. Hierarc. c. 13. Angelum illū, qui volasse dicitur ad Esaiam vel appellari *Seraph* ab incendendi ministerio non propter naturæ dignitatem: vel si Seraph fuit, non per se ipsum immediatè, sed ministerio alterius inferioris Angeli purgasse Esaiam. Prior enim responsio, præterquàm quòd confundit Angelorum ordines, refellitur præterea, quia non dictum est: *Volauit ad me Seraphim*, sed: *vnus de Seraphim*, vt palam sit illum Angelum ex ordine Seraphim fuisse, qui non potuerunt ita appellari ab inflammando Propheta, cum non omnes ipsum inflammauerint. Posterior autem multò violentiùs vim infert contextui, cum Propheta disertis verbis commemoret volasse ad se vnum de Seraphim: si enim nullus Seraph volauit ad Esaiam, sed alium inferiorē misit, qui volaret: quomodò ipsemet Seraph manens in cœlo volasse ad Esaiam dici potuerit?

> Ps. 109. 1.
> D. Thom.
> Omnes Angeli mittuntur per se ipsos.
> Esai. c. 6.
> Dion. Areop.

4 Verùm quod in præsenti controuersia mihi, vt verùm fatear, nullum relinquit dubitandi locum, est mysterium incarnationis. Si enim Dei filius non per Angelum, sed per se ipsum immediatè missus à Patre fuit, & legatus ad homines: cur tantùm Seraphim tribuemus, vt nunquā ad homines venerint, & Principe suo in terris agente ipsi in solijs gloriosi considentes nunquam dignati sint è cœlo descendere. Sanè liceret vocem illam Sapientis vsurpare Eccles. 10. *Vidi seruos in equis, & Principem ambulantem super terram quasi seruum.* Atq; hac ratione vtitur ad idē persuadendū D. Bern. serm. 1. in festiuit. sācti Michaelis *Omnes*, inquit, *administratorij sunt spiritus in ministerium missi: neq; id cuiquàm incredibile videatur, quandoquidem ipse quoq; creator, & Rex Angelorum venit non ministrari, sed ministrare.* Mittuntur igitur interdum Seraphim; sed tamen nec ordinariè, vt Angeli, nec nisi ad grauissima, & maximi momenti negotia: cum qua moderatione accipi possunt, quę docet loco citato Dionysius: quę sententia est D. Basil. in cōm super 6 caput Esaię: eamq; tuetur Ambr. Cathar. in cap. 1. epist. ad Hebr. Quare non est, cur propter legationis officium Michaelem, Gabrielem, & Raphaelem ex Seraphinorū thronis deturbemus.

> Dei filius legatus ad homines.
> Eccles. 10. 7.
> D. Bern.
> Seraphim non nisi ad grauissima mittuntur.
> D. Basilius.
> Amb. Cath.

5 Hoc ita constituto illud vlteriùs arbitramur Michaelem non solùm esse ex supremo ordine supremæ Hierarchiæ: sed etiam omnibus omnino Angelis, qui remanserunt, naturæ nobilitate, cæterisq; scientiæ, & gratiæ ornamentis, quæ iuxta D. Th. 1. p. q. 62. ar. 6. cum naturali Angelorum præstantia coniuncta sunt, longè antecellere: quę sententia est D. Basilij in hom. de Angelis. *Tibi*, inquit, *O Michael dux supernorum spirituum qui dignitate, & honoribus prælatus es cæteris omnibus spiritibus supernis, tibi inquam, supplico.* Eandem sequitur Pātal. Diac. apud Lipom. in hom. de Michaele. *Primum*, inquit, *locum obtinet inter mille millia, & decies mille myriades Angelorum: & proximè ac citra vllum stuporem canit ter sanctum, & admirabilem hymnum Michael, qui est maxima, & clarissima stella Angelici ordinis:* vbi obiter obseruanda sunt illa verba, *citra vllum stuporem*, quæ maximam Michaelis dignitatem significant, qui nimirum tantus sit, vt cæteris omnibus Angelis ad Diuinæ magnitudinis conspectum stupentibus

> Omnibus Angelis, qui remanserunt antecellit Michael.
> D. Thom.
> D. Basilius.
> Pant. Diac.

pentibus ipse quodammodò non stupeat. Idem sentit B. Laurent. Iustin. serm. de Michaele. *Sanctis*, inquit, *spiritibus prælatus est Michael sicut Lucifer malis*. Ex recentioribus autẽ idem affirmauit Ambr. Cath. in c. 1. epist. ad Hæbr. idq; non obscurè significatur Dan. 12. cum Michael appellatur *Princeps magnus*. Nec verò quenquã moueat, quòd Dan. 10. dicitur *vnus de Principibus primis*: quamuis enim sit omnium Princeps, benè tamen potuit appellari *vnus de primis Principibus*, quemadmodùm, qui secundus à Rege est, vnus de primis regni Principibus dici potest, vbi multi sunt Principes: quamuis inter eos Principes primum ipse locum teneat. Cõfirmatur prętereà idem non leuibus sanè argumentis.

B. Laur. Iust. — Ambr. Cath. — Dan. 12. 1. — Dan. 10. 13.

6 Primò, quia ex cõmuni Theologorũ sententia, imo & Ecclesię doctrina in pręlio illo magno, quod gestum fuit in cœlo Empyreo, Michael partes Dei sustinuit: cum igitur Lucifer, vti diximus, supremus omnium Angelorum fuerit, dignum sanè fuit, vt ei se pro Deo opponeret reliquorum Angelorũ maximus. Id quod etiam illis verbis huius cap. innuitur: *Michael, & Angeli eius præliabantur cũ dracone*; si eò etiam velis hanc visionem referre: illud enim: *& Angeli eius*, innuit reliquos omnes Angelos sese ad Michaelem, quasi ad Principem adiunxisse, eiq; paruisse. Secundò. Hoc loco ad literam est sermo de prælio, quod Michael geret cum Lucifero, & Antichristo in fine mũdi: at quem quęso par est alienissimis illis temporibus, in quibus de Christi imperio decertabitur, sese opponere Lucifero, & Antichristo, difficillimumq; illud bellum administrare, nisi supremũ omnium Angelorum? Tertiò. Ex ijs, quę superiori sect. diximus ex Pãtaleone Diacono, constat Michaelẽ non semel Dei personam sustinuisse, veluti Exod. 3. *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob*: at cui alteri vices suas Deum commisisse credibile est, qui ipsum pro dignitate referret, nisi maximo Principi Angelorũ? Quartò Michael fuit præfectus Synagogæ, vt affirmat Dionys. Areop. lib. cœlest. Hier. c. 9. & deducitur ex c. 10. Dan. vbi Gabriel cum Daniele loquẽs ait: *Michael Princeps vester*, id est, vestrę Gentis præpositus, in cuius locum cura ei est Ecclesiæ demandata, quod proculdubiò ad supremum Angelum pertinet.

Michael omnium Angelorum Princeps. — Exod. 3. 6. Dei personam sępe sustinuit. — Dion. Areop. Dan. 10. 21.

Eidem Ecclesię cura demãdata.

7 Quintò. Idem colligitur ex illustrissimis titulis, honoribusq; Prerogatiuis, quibus Michaelem à Deo donatũ docet Ecclesia, cum eum appellat Præpositum paradisi, Primatem cœlestis exercitus, Principem militię cęlestis, Præpositum animabus suscipiendis: quæ munera, vt omnium sunt illustrissima, ita supremo Angelo committi debuerunt. Idq; etiã ex eo probat Cathar. in c. 1. epist. ad Hebr. quòd ab Ecclesia in litanijs primus post beatam Virginem inuocatur. Sextò. Michael creditur animarum è corpore discedentium particulare iudicium exercere: quam ob causam Ecclesia eum vocat prępositum à Deo animabus suscipiendis: & in missa pro defũctis ita precatur: *Signifer sanctus Michael repræsentet eas in lucẽ sanctam*. Indeq; est, quòd cum gladio, & statera depingitur, vt summa eius potestas, iustitiæq; æqualitas declaretur in nostris siue meritis, siue demeritis ponderandis: tantùm verò munus ad summũ Angelum haud dubiè spectat. Septimò. Vt constat ex Matth. 24. in extremo iudicio parebit signũ filij hominis in cœlo, id est, signum crucis Dominicæ tanquàm summi Regis, & Imperatoris vexillum: id verò, vt affirmat Ioan. Echius hom. 8. in festo Michaelis, gestabit Michael, quem Ecclesia Christi signiferum appellat, vt paulò ante diximus: quod ad maiorem Christi gloriam in illo orbis theatro non nisi Angelorũ omniũ Principi committendum videtur. Octauò. Ioan. Apostolus, vt auctor est Pãtal. Dia. loco citato, magnus fuit gloriæ Michaelis in Asia prædicator, in eiusq; honorẽ, ac memoriam templum exædificari curauit: verisimile est autem Apostolum summo omnium Angelorum, & sub eius nomine cæteris templum erigi voluisse.

Eiusdem tituli illustrissimi. — Catherin. — Matth. 24. Crucis signũ in extremo iudicio gestabit Michael. Ioan. Echius. — Pant. Diac.

8 Postremò D. Franciscus anno Domini milesimo ducẽtesimo vigesimo quarto, vt affirmãt D. Antonin. 3. p. Chronic. tit. 24. c. 7. §. 4. et D. Bonau. in vita Francisci, fuit Christi Domini stigmatibus insignitus vel circa festũ exaltationis san-

Quo ãnl tẽpore Christi stigmatibus insignitus fuerit D. Franciscus. Esai. 6. 5.

ctæ Crucis, vel in ipso die festo Crucis mẽse Septẽbri: autẽ refertur 1. p. Chronicorũ ei⁹ ordinis c. 55. apparuit illi in mõte Aluerniæ Seraph sex habẽs alas (sicuti legimus & de Seraphim Esai. 6.) admirabili splẽdore collucens, in figurã Christi Dñi Cruci affixi conformatus, isq; Francisco eorundẽ vulnerũ stigmata impressit: fuisse autẽ hũc Seraph Michaelẽ probabile admodũ est. Etenim tũc tẽporis Franciscus ieiunabat de more quadragesimã sãcti Michaelis in honorẽ Virginis, & Michaelis, cui erat deditissimus, quæ quadragesima incipiebat à die assũptionis beatæ Virginis, finiebaturq; ipso die festo Archãgeli: quare verisimile est Michaelẽ fuisse, qui eũ Christi Dñi stigmatibus decorauit. Atq; hinc aliud & argumentũ, & Michaelis encõmiũ longè clarissimũ depromitur: cõueniens enim enim erat, vt supremus Seraph, hoc est, maximè omniũ amoris flãmis incensus Christũ Cruci affixum, in illo, inquã, sui amoris excessu repræsentaret. Ex quo etiã credere possumus Michaelis patrocinio magnã nobis fieri Diuini amoris accessionẽ: siquidẽ eo tanquã sigillo vtitur Christus ad plagas suas amoris facib⁹ ardentissimas in Sanctorũ & mentibus, & corporibus imprimendas. Ex dictis patet, quanto iure existimari possit Michaelẽ supremũ esse omniũ Angelorũ, qui remanserunt. Qui miracula ab eo edita scire velit, legat Metaphrastem apud lipom. in Michaele.

D. Franci. cum Christi stigmatibus decorauit Michael.

Cur Dæmõ dicatur accusator fratrum nostrorum?

Proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectũ Dei nostri die ac nocte.

SECTIO XIX.

EX ILLO difficili prælio inter Michaelẽ, draconẽq; commisso Michaele victo re euadente audiuit Ioannes vocem dicentiũ: *Nũc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius: quia proiectus est accusator fratrum nostrorũ, qui accusabat illos ante cõspectum Dei nostri die ac nocte.* Fuit autem Michaelis victoria tueri fideles aduers⁹ Dæmonẽ, ne contra electos præualeret: sed tantũ in reprobis, & terrena sapientib⁹ locũ inueniret: hoc enim est proiectum fuisse in terrã, vt superiùs diximus. Nũc illud explicãdũ, cur Diabolus accusator hominũ appelletur? reliquorũ enim nominũ Diaboli, Satanæ, & Draconis iam aliàs rationem attulimus.

Sciẽdũ est igitur inter peccatores, ac Deũ quoddã veluti iudiciũ intercedere, in quo Deus se ipsum vt offensum, peccatoreq; vt reũ iudicat: de quo locutus est Regius vates Ps. 50. cũ dixit: *Tibi soli peccaui, & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas, cum iudicaris:* quo loco verbũ, *iudicaris*, & passiuè, & actiuè accipi potest: est enim Græcè, ἐν τῷ κρίνεσθαι, quod deduci potest ἀπὸ τοῦ κρίνομαι deponenti verbo, & esse etiã in voce media, atq; adeo actiuè sumi; imo vox Hebræa *Beßophteca*, id est, *in iudicare*, siue *in iudicando te*, magis actionẽ significat, cũ sit in coniugatione *cal*. Verùm quia κρίνεσθαι deduci potest ἀπὸ τοῦ κρίνω, & esse vox eius passiua: non potest ex Græco textu discerni, actiuè ne, an passiuè legendum sit? vnde mirum est, quòd Genebr. contendat ex contextu Græco passiuè accipiendũ esse, cũ vtroq; modo optimè sumi possit. Itaq; D. Hieron. passiuè trãstulit in sua versione ex Hebræo, *Cum iudicaberis*, & passiuè in comm. exposuit: eodẽq; modo accepit super cap. 23. Esaiæ quanquã lib. 2. aduersùs Iouin. in actiua significatione citauerit. Igitur sumpto verbo *iudicaris* passiuè, dupliciter potest locus exponi: vno modò, vt ita nectatur contextus: *Miserere mei Deus, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas, cũ iudicaris:* illa autẽ verba: *Tibi soli peccaui, & malũ corã te feci,* per parenthesim dicta intelligãtur hoc sẽsu: Miserere mei Deus, vt iustus deprehẽdaris, & verus in tuis promissionibus, quibus promisisti parciturũ te esse pœnitẽtibus: *& vincas, cum iudicaris*, i. cũ in hoc iudicio, quod inter te offensũ, & me reũ intercedit, apud te ipsũ tãquã iudicẽ vincas iudica tus, hoc est, deprehendaris esse & iustus, & misericors, cedens nimirũ ex tua parte, nolensque mecũ sũmo iure

I Iudiciũ inter Deum, & peccatores.

Ps. 50. 6.

Genebrard.

D. Hieron.

agere, & ita quodãmodò victus, & iudicatus multò magis tamen ipse vincas mihi parcendo: tūc enim demū vincis, cū parcis. Altero, vt non per parenthesim accipiantur illa verba, *Tibi soli peccaui*; sed cū illis nectantur sequentia, vt vult Euthym. qui hanc Dauidis sententiā refert ad illa verba Domini, quæ Nathan Propheta dixit Dauidi 2. Reg. 12. vbi eū Propheta reprehendit, quòd tā multis, tantisq; Dei beneficiis ingratus extitisset: quā ob rē Dauid tanquā reus conuictus respondet: *Tibi soli peccaui, & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris*, hoc est, cū inter nos causa ista discutitur, & iudicium exercetur, ego peccasse me cōfiteor, & vsq; adeò ingratū fuisse, vt tu quidē Domine iustā causā sustinere inueniaris: ego autē magni cuiusdā criminis reus conuincar, & ab omnibus meritò reprehendar: itaq; tu vincis, cū mecū iudicaris. Actiuè autē si sumatur iuxta hanc posteriorē textus ordinationē, ille est sensus: *Tibi soli peccaui, & malum coram te feci*, hoc est, ingenuè fateor tibi me ingratū extitisse, & corā tuis oculis, quod prolectæ fuit audaciæ, & impudentiæ, scelus admisisse vsq; adeo, vt vincas, idest, apud omnes iustus, & rectus inueniaris, *cum iudicaris*, id est, cū me punieris. Quod autē illa verba, *Vt iustificeris in sermōibus tuis*, iuxta omnē expositionē illū sensū habeant, vt verax in promissionibus inveniaris siue in parcendo pœnitentibus, siue in puniendis peccantibus, dubitari non potest, cū eo sēsu accipiantur à Paulo Rom. 3. vbi sic ait. *Est autem Deus verax: omnis autem homo mendax, sicut scriptū est: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas, cum iudicaris.*

Euthymius.

2. reg. 12.

Rom. 3. 4.

2 In hoc igr̄ iudicio peccatoris cū Deo cōsciētia locum habet testis; cogitationes defendunt, & accusant; Dæmon ipse est præcipuus accusator, vt hoc loco ait Ioan. Quòd enim conscientia testis sit; cogitationes defendāt, & accusent, disertis verbis docet Apost. Rom. 2. *Testimoniū reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam defendētium*: seu vt rectiùs transferendū fuit, & aliàs legitur: *Cogitationibus accusantibus, aut etiā defendentibus*: genitiui enim Græci per ablatiuos verti debuerūt, quęadmodū docet D. Hier. in cōm. super c. 16. Ezec. legitq; D. Ambr. in cōm. eius loci, & D. Aug. lib. 20. de ciu. c. 26. Et quidē cōsciētia interdū testimonium de bono perhibet iuxta illud 2. ad Cor. 1. *Gloria nostra hæc est testimoniū conscientiæ nostræ*: interdū autē de malo Eccl. 7. *Scit cōscientia tua, quia & tu crebrò maledixisti aliis.* Quod autē attinet ad cogitationes accusantes, & defendentes, sic exponit D. Th. *Insurgit homini circa aliquod factū aliqua cognitio accusans, dum propter rationē aliquā cogitat se male fecisse iuxta illud Ps. 49. Arguā te, & statuā cōtra faciem tuā, vt nimirū iniquitates videre possis: & Esai. 3. Agnitio vultus eorū respōdebit eis: quādoq; etiam insurgit cognitio defendēs, dū propter aliquā rationē cogitat se rectè fecisse iuxta illud Iob 27. Nō reprehēdit me cor in omni vita mea: atq; inter hāc accusationem, & defensionem locum habet testimonium conscientiæ, cui statur.* Hæc D. Th.

Cōsciētia testis boni, & mali.

Rom. 2. 15.

D. Hieron.
D. Ambr.
D. Aug.

2. Cor. 1. 12.

Eccles. 7. 23.

Cogitationes hominem defendunt, & accusant.
D. Thom.

Ps. 49. 21.
Esai. 3. 9.

Iob 27. 6.

3 Quod verò ad Dæmonē spectat, is, vt exponit Haymo, & alij, dr̄ accusator duplici de causa; tū quia ad peccatū incitat: tū enim accusat, quia hominē dignū accusatione reddit: tū etiā, quia post peccatū cōmissum vindictam petit, optatq; maximè, vt peccator ad inferos detrudatur. Vñ subiungitur: *Quia accusabat illos ante cōspectū Dei nostri die, ac nocte*, i. cōtinuò. Cū enim plenus sit inuidia, paratus est sēper mala cōmemorare, & quantū in se est, Dei iustitiā ad vindictā prouocare. Et quidē ante passionē Christi multò diutiùs, & grauiùs humanū genus accusabat: tenebat enim chirographū, in quo debita omniū hominū cōtinebantur: & ex illo chirographo accusabat postulās, vt sibi homines traderentur tāquā debitores sēpiterni supplicij, de quo chirographo loquitur ad literā Paulus ad Coloss. 2. *Donans nobis omnia delicta, delens quod aduersùs nos erat, chirographum decreti, quod erat contrarium nobis: & ipsum tulit de medio, affigēs illud cruci, & expolians principatus.* Itaq; Christus quoad sufficientiā chirographū, in quo nostra debita scripta cōtinebantur, sāguine suo deleuit, & obliterauit. Cœterū nos ipsi modò, cū peccamus, noua Dęmoni chirographa cōficimus, totidē, inquā, quot peccata suscipim⁹, quib⁹ efficimur gehēnę debitores, quę tū etiā dele-

Haymo.
Demon dupl ci de causa accusator.

Coloss. 2. 13.

tur

Priùs nos ipsos accusemus ne nos accuset Dęmon.
Prou. 18. 17.
Ezech. 4. 1.

tur Christi sanguine per pœnitentiam applicato. Itaq; ne Dæmon ex illis chirographis accusare nos meritò possit, simus ipsi nostrum ipsorum accusatores iuxta illud Prou. 18. *Iustus prior est accusator sui.* Idcirco enim Ezech. 4. aduersùs Hierusalem munitiones in latere iubentur describi illis verbis: *Et tu fili hominis sume tibi laterem, & pones eum coram te: & describes in eo ciuitatem Hierusalem: & ordinabis aduersùs eam obsidionem, & ædificabis munitiones, & comportabis aggerem, & dabis contra eam castra, & pones arietes in gyro.* Quo loco docet Lyranus, & alij interpretes nomine lateris accipiendum esse laterem crudũ, nondum igne decoctum, & duratũ: aliàs enim non potuisset Propheta in illo ciuitatem, eiusque obsidionem describere. Igitur per Hierusalem obsessam anima, quę in peccato est, intelligitur, aduersùs quam omnes Diuinæ iustitiæ munitiones diriguntur. Verùm hæc omnia in latere non decocto, sed crudo, qui facilè aqua dissoluitur, describuntur, vt intelligamus omnes Diuinæ iræ munitiones aduersùs peccatores dispositas pœnitentiæ lacrymis dissolui posse, atq; adeo totã Dęmonis accusationẽ aboleri.

Lyran.

Lacrymarum vis.

Explicantur quædam in contextu, quę expositionem desiderant.

SECTIO XX.

1 VIDENS draco victũ se esse à Michaele, proiectũque in terrã persecutus est mulierem, quæ peperit masculum, cui datæ sunt alę duę aquilę magnæ, vt volaret in desertum in locum suũ, vbi alitur per tempus, & tempora, & dimidiũ tẽporis à facie serpentis. Quæ vltima verba cõiungenda sunt cũ verbo *volaret*, vt ita textus nectatur: *Vt volaret à facie serpentis in desertum in locum suum.* Quo loco primũ dubitabis, quomodò Dæmon iam victus, & proiectus in terram, belloq; confecto dicatur adhuc persequi mulierem in potioribus eius mẽbris, qui sunt prędestinati: sic enim accipiẽdũ est, quod hic à Ioãne dicitur, nimirũ draconẽ, siue Dæmonẽ, postquã victus fuit à Michaele, eiusq; præsidio à Sãctis, & electis superatus, proiectum fuisse in terram, hoc est, ablegatum ad terrenos, & reprobos homines, vt iis bellũ inferret: & tamen illũ adhuc persecutũ fuisse mulierẽ, in ijsdẽ videlicet prædestinatis, quæ propterea dr̃ volasse in desertũ. Nec enim existimãdum est mulierẽ quoad reprobos fugisse serpentẽ, alasque aquilæ accepisse: quare proculdubiò de Ecclesia propter prædestinatos id oportet intelligere. Huic dubitationi respondendũ est dici Dęmonẽ confecto bello persequi adhuc prædestinatos non spe victoriæ, sed odio: quẽadmodũ interdũ victi, fusiq; hostes præ odio, rabie, ac desperatione victores insequuntur. Deinde quæres, quisnã sit ille locus suus, in quẽ mulier volasse dicitur: *Vt volaret*, ait, *in desertum, in locum suũ?* Respondendũ est iuxta ea, quę supra dicta sunt, quamplurimos ex electis in deserta loca propter vim persecutionis se se abdituros, in loca, inquã, aliqua tutiora, vbi ab Antichristi ministris inueniri nequeant, atque hunc locũ appellari locum suum, id est, in quo sibi prospicient Diuino consilio, tyrannidẽq; Antichristi subterfugient, quẽadmodũ & paulò superiùs dictum fuerat: *Mulier fugit in solitudinem, vbi habebat locũ paratũ à Deo.*

Dęmonis odium in prędestinatos.

2 Tertiò. Sciscitaberis, quonã alimenti genere mulier sustentari debeat in deserto, cũ dicitur: *vbi alitur per tẽpus, & tẽpora, & dimidiũ temporis?* Proculdubiò pane verbi Dei sustentabitur tunc tẽporis Ecclesia: etenim non deerunt concionatores, præcipueq; Enoch, & Helias, qui ex sacris literis ostẽdent illa esse tẽpora Antichristi, quæ Christus tantò ante prænunciauit, finitaq; illa persecutione aduenturũ diem iudicij, quo electi tandem omnibus illis persuncti laboribus gloriosi in cœlũ euolabũt. Itaq; ad fidei cõstantiã, ferendãq; strenuè persecutionẽ pręlati eius temporis concionatores, doctiq; viri Ecclesiã verbo Dei animabũt, quod est mulierẽ alere, ac pascere. Quòd enim verbũ Dei panis, alimẽtũq; dicatur in sacris literis, clarius est, quã vt multis ostẽdi debeat, satis sit locus ille Amos 8.

Verbum Dei panis, & alimẽtum.

Amos 8. 11.

Ecce dies veniant, dicit Dominus: & emittam famem in terram: non famē panis, neq; sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini: et illud Christi Matth. 4. *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei.* Quartò. Rogabis quantum temporis comprehēdatur illis verbis: *Per tempus, & tempora, & dimidium temporis?* Respondemus per tempus significari vnum annum, per tempora duos annos, & per dimidium temporis anni dimidium: tanto enim tempore duratura est Antichristi persecutio, quēadmodùm dicitur c. 11. *Ciuitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus:* et cap. 13. *Data est ei potestas facere menses quadraginta duos.* Ita modum illum loquendi interpretatur D. Hieron. in cap. Dan. vbi ita legimus: *Tradentur in manu eius vsq; ad tempus, & tempora, & dimidium temporis:* et cap. 12. *Vsquequò finis horum mirabilium? & audiui: quia in tempus, & tempora, & dimidium temporis. Tempus,* inquit Hieron. *annum significat, tempora iuxta Hebraici sermonis proprietatē, qui & ipsi dualem numerum habent, duos annos præfigurant.* Ex quibus verbis Hieronymi planè colligitur D. Hieron. c. 7. Dan. pro *ghidanim* numero multitudinis, quod modò habemus, legisse in duali numero *ghidanaim*, id est, duo tempora: et cap. 12. pro *moghadim*, quod nunc legimus, legisse *moghadaim* in duali numero. Sic etiam eandem temporis temporum, & dimidij tēporis locutionem intellexit Theod. in comment. super Dan. & D. Aug. lib. 20. de ciuit. cap. 23.

Matth. 4. 4. — Apoc. 11. 2. & 13. 5. — D. Hieron. Dan. 7. 27. & 12. 6. — Theod. D. Aug.

3 Postremò quæres, cur mulieri dicātur datæ duæ alę aquilæ magnę, non alterius volucris? Respōdemus, vt significaretur Ecclesiam in prędestinatis Dæmonis, & inimicorū insidias celeriter, longèq; subterfugere: est enim volatus aquilę & altissimus, & velocissimus iuxta illud Thren. 4. *Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis.* Quid autem sit per duas hasce aquilæ alas accipiendum, & cur Ecclesia appelletur aquila? iam est sequenti sectione explicandum.

Ecclesię velocitas in dæmonis insidiis fugiendis. — Thren. 4. 19.

Ecclesiam Aquilam magnam esse: & quid per duas eius alas accipiēdum?

Datæ sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ.

SECTIO XXI.

TRIA SVNT IN Aquilis celeberrima: vnum est filiorum ad solem probatio. Pro quo sciendū ex Aristotele libro 6. de hist. animalium capite sexto, et Musæo, quem ibi citat, aquilā, vt plurimùm terna oua parere; binos pullos excludere; vnum educare. Cur verò vnum tantùm nutriat, nō eadem ratio ab omnibus redditur. Etenim eo loco Philosophus ait aquilam alterū pullum reijcere tędio, & fastidio nutriendi, eo quòd eo tempore degeneret, & hebescat, ac prædari minimè valeat: quam sententiam secutus est Plin. lib. 10. c. 3. imo & D. Basil. hom. 8. in Hexam. Alij sentiunt non expellere alterum pullum tædio nutriēdi, sed examine iudicandi: in quibus est D. Ambr. 5. Hexam. cap. 18. *Aquila, inquit, dicitur alterum pullum abdicare, quod aliqui fieri putauerunt geminandorum alimentorum fastidio: sed id non arbitror facilè credendum, præsertim cum Moyses Deum ob amorem in suos aquilæ comparauerit Deuter. 32. Sicut aquila prouocās ad volandū pullos suos, & super eos volitans expandit alas suas, & assumpsit eum, atque portauit in humeris suis. Quare non puto auaritia nutriendi tam inclementem fieri, sed examine iudicandi. Itaquè asseritur, quòd pullos suos radijs solis obijciat, atq; in aeris medio pio paruulos vngue suspendat: & siquis repercussus solis lumine intrepidam oculorum aciem seruauerit, probatur, quòd veritatem naturæ synceri obtutus constantia demonstret: sin verò lumina sua perstrictus radio solis inflexerit, quasi degener, & tanto indignus parente reijcitur.* Hæc Ambrosius. Idemq; tradit D. Hieron super c. 40 Esaiæ in fine, D. Aug. tract. 36. in Ioan. et Plin. lib. 10. c. 3. Ergo hac in re verè aquila est Ecclesia, quippe quæ filios suos ad solis, id est, Christi radios examinat, & quos reperit posse solem hunc aduersū intueri, fideiq; obtutū in Diuinitatis eius radio figere, tanquam legitimos recipit: quos autem cernit tantum Christi splendorem ferre non posse, cuiusmodi sunt

I — Aristot. Musæus. Aquila quot oua pariat, & excludat pullos. — Plinius. D. Basil. — D. Ambros. — Deut. 32. 11. — D. Hier. D. Aug. — Plinius. — Ecclesia instar aquilę suos examinat filios.

Iudæi, vt nothos, & adulterinos respuit.

2 Alterum in aquila celebratissimum est, quòd in nido lapidem aetiten collocare solet: quem D. Hieron. in cap. 66. Esaiæ appellat amethistem, ne serpētes pullis noceant: idemq; refert Plin. lib. 10 c. 3 Hunc lapidem D. Hieron. loco citato Christum Dominum interpretatur, quem Ecclesia in medio filiorum suorū collocat; ne à draconibus, & serpētibus, hoc est, Dæmonibus, & Hæreticis incommodi aliquid recipiant. Non incōcinnè etiam idem lapis aetites fiduciæ in Deū accommodari potest, quæ virtus fideles in medio laborum omnium, ac persecutionum maximè roborat. Est autem obseruandum ex Plinio hunc lapidem in igne positum nihil igne deperdere, esseque prægnantem, nimirum alium intra se quasi in vtero gestare, qui intùs sonat, cum lapis concutitur. Id quod in hanc posteriorem expositionem mirificè quadrat: etenim fiducia in Deum nihil igne deperdit, imò ipsis laborib⁹ magis augetur, prægnansq; est intùs tum spirituali consolatione, tum gloriæ lapide pretiosissimo, qui cum iustus laboribus quasi concutitur, quodammodò intùs sonat propter spem, quæ de gloria adipiscenda in ipsis propter Deum laboribus concipitur.

D. Hieron.

Plinius.

Fiducia in Deū augetur laboribus.

3 Tertiū deniq; est eius renouatio, quā etiam non prætermisit Regius vates, cū dixit Psal. 102. *Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua.* Fertur enim aquila certis temporibus veteres plumas exuere per earum in elementari igne combustionem, & deinde per maris immersionem quasi per balneum nouas induere, vt pleriq; referunt in locum Psalmi citatum. Quanquam D. Aug. in eundem locum aquilæ renouationem ad rostrū potissimùm refert, docens rostrùm aquilæ præ senio nimis crescere, & superiorem eius partem immoderatiùs inflecti, atq; curuari, vt cibum capere non possit: tunc aquilam illud ad petram collidere, & extenuare: atque ita renouari, simúlque redire nitorem pennarum. Hanc aquilæ renouationem D. Ambr. serm. 54. de innouatione fidelium ad baptismum vult spectare, in quo qui fidem Christi suscipiunt, renouātur, alludēs fortasse ad maris immersionē, de qua ante diximus D. Aug. de omnibus fidelibus accipit, qui vniuersa perfectionis impedimenta à petra, quæ Christus est, auferunt: potissimùm verò rostrum renouandum exemplo Christi, ne in verba detractionis prorumpamus: crescunt enim interdum immoderatiùs huiusmodi rostra nec viuis, ne mortuis parcentia. Quòdsi vera sunt, quæ diximus ex nonnullorum sententia, renouari videlicet aquilam in igne elementari, & maris immersione: illud significatur peccatoris renouationem igne contritionis, & lacrymarum effusione faciēdā, de qua locutus est Apostolus ad Coloss. 3. *Expoliantes veterem hominem cum actibus suis, & induentes nouum eum, qui renouatur in agnitionem secundùm imaginem eius, qui creauit illum.* Quòdsi id etiam velis ad iustos extendere, dic eos renouari, cum ad perfectionē aspirantes igne charitatis imperfectionē exuunt, & maris immersione, hoc est, laborum exercitatione pulchriores virtutum pennas suscipiunt. De qua renouatione est sermo secundæ ad Cor. 4. *Licet is, qui foris est, noster homo corrumpatur: tamē is, qui intus est, renouatur de die in diem*: et ad Ephes. 4. *Renouamini spiritu mentis vestræ.* Illud meritò obseruauit Ambr. serm. citato non dictum esse à Propheta: *Renouabitur vt aquilarū iuuentus tua*, sed: *vt aquilæ*, vt intelligeremus vnius singularis aquilæ, id est, Christi in nobis renouandam esse iuuentutem.

Psal. 102. 5.

Aquila quo pacto renouetur.

D. Aug.

D. Amb.

Detractio fugienda.

Peccator quomodò renouādus.

Coloss. 3. 9.

2. Cor. 4. 16.

Ephes. 4. 23.

D. Ambr.

Christi iuuentus in nobis renouanda.

4 Cum igitur ob superiores omnes rationes Ecclesia aquila sit, meritò illi datæ dicuntur duæ alæ aquilæ magnæ, vt volaret in desertum à facie serpentis. Quid verò per has duas alas accipiendū sit, iam dicendum. Beda duo testamenta interpretatur; Primasius duo testamēta, vel etiam geminam Dei, & proximi charitatē; Richardus Victo. & Haymo duo testamenta, geminam charitatem Dei, & proximi, vitam actiuam, & contemplatiuam; Ioachimus sapientiam, quæ de sursum est, & charitatem: itaq; in tribus expositionibus potissimùm conueniunt interpretes. Prima est de duobus testamētis; secunda de duplici dilectione; tertia de vita actiua, & contemplatiua. Verùm

Beda.
Primasius.
Richard. Vict.
Haymo.

Ioachimus.

missa prima expositione, & secunda, de quibus iam aliàs disseruimus, vtranque vitam actiuam, & contemplatiuam expendit D.Greg. hom 3. super Ezech. in illis mysticis animalibus, de quibus dicitur Ezech.1. quòd manum hominis sub pennis habuerint: *Manus hominis sub pennis eorum in quatuor partibus. Quid*, inquit, *per manus nisi actiua vita? quid per pennas nisi cõtemplatiua figuratur? Manus ergo hominis sub pennis eorum est, id est, virtus operis sub volatu cõtemplationis.* Eodem sensu accipit hom.14 super Ezech. illud quod dicitur cap.40. de calamo *mensuræ sex cubitorum, & palmi.* Quo loco per sex cubitos calami docet exprimi vitam actiuam, quia sex diebus perfecit Deus omnia opera sua: per palmũ verò, qui super sex cubitos esse dicitur, designari contemplatiuam, de qua vix parùm aliquid attingere possumus iuxta illud primæ ad Cor.13. *Videmus nũc per speculum in ænigmate: tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte: tunc cognoscam, sicut & cognitus sum.* Deinde comparat vitam contemplatiuam luctæ, in qua quis modò se superiorem, modò inferiorem inuenit, idq́; adumbratum fuisse in Iacob luctante cum Deo Gen.32 *Anima*, inquit, *cum contemplari Deum nititur, velut in quodam certamine posita modò quasi exuperat, quia intelligendo de incircunscripto lumine aliquid degustat: modò succumbit, quia degustando iterum deficit: quasi ergo vincitur Angelus, quãdo intellectu Deus apprehenditur. Sed notandum, quòd idem Angelus victus neruum femoris Iacob fecit marcescere, quia scilicet omnipotẽs Deus cum per desiderium, & intellectum cognoscitur, omnem in vobis voluptatem carnis arefacit: & qui priùs quasi duobus pedibus innitentes & Deum videbantur quærere, & seculum tenere, post agnitionem suauitatis Dei vnus in nobis pes sanus remanet, & alius claudicat: quia necesse est, vt debilitato amore seculi conualescat ad amorem Dei. Omnis enim qui vno pede claudicat, soli illi pedi innititur, quem sanũ habet, quia & cui desiderium terrenum iam arefactum fuerit, in solo pede amoris Dei tota virtute se sustinet, & in ipso stat, quia pedem amoris seculi quem ponere in terra consueuerat, iam à terra suspensum portat.* Hæc ille. Postremò. Meritò hę duæ vitę appellantur alæ non cuiusuis volucris, sed aquilæ, quia vtraq; sublimis, ac generosa est, & in ipso sole Chrõ ad imitandum figit obtutum. In eo verò, quod alis comparantur, illud ostenditur vnam alteri iungendam esse: siquidem volucres, si altera ala truncetur, in sublime ferri non possunt.

[Margin: D.Greg. — Ezech.1.8. — Vita actiua, & contemplatiua duę alę. — Ezech.40.5. — 1.Cor.13.12. — Vita contemplatiua luctę comparatur ex Greg. Gen.32. — Vitæ contemplatiuę actiua iungẽda.]

Quod nam sit flumen illud, quod draco ex ore post mulierem emisit? & quid sit terrã mulierem absorpto flumine adiuuisse?

Et misit serpens ex ore suo post mulierem aquam tanquam flumen, vt eã faceret trahi â flumine: & adiuuit terra mulierem, & aperuit terra os suum, & absorbuit flumen, quod misit draco de ore suo.

SECTIO XXII.

1 CVM PRIMVM mulier post editum infantem acceptis aquilæ pennis sese in sublime extulit, vt in desertum aufugeret, iratus draco ob abreptam sibi de manibus infantis prędam emisit post mulierem flumẽ, si forte posset eam aquis inuoluere. Verùm irriti fuerunt serpẽtis conatus, quoniam adiuuit terra mulierem, flumen à dracone immanissimo summo impetu emissum, ac post terga mulieris velocissimè labens non sine miraculo resorbens. In quo quidem facto duo expositionem desiderant: vnum est, quodnam illud flumen fuerit, quod draco post mulierem, hoc est, Dęmon, siue Antichristus post Ecclesiam misit ex ore? Alterũ, quomodò terra absorbens flumen mulierẽ adiuuerit?

2 Quod ad primùm attinet, est communis expositio, quam sequuntur Andr.Cæsar. Tycon Beda, Primas. Ansbert. Haymo, per *flumen* accipiendam esse acerbissimam, & rapidissimam persecutionẽ. Postquam enim mulier fugerit in solitu-

[Margin: Andr.Cæsar. Tycon. Beda. Primas. Ansbert. Haymo.]

dinem, hoc est, vt supra explicauimus, si deles metu Antichristi sese in solitudines abdiderint, missurus est Antichrist⁹ exercitũ, qui eos vbiq; scrutetur, & instar fluminis rapidissimi sese per abrupta loca deuoluẽtis fideles conetur obruere: quod quidẽ flumẽ dr̃ draco misisse ex ore, quia Antichristus imperio, Dæmon occulta inspiratione ministros suos, ac satellites ad fideles vbiq; perquirendos, & ex latebris eruendos ad internecionẽ vsq; incitabit. Quod verò ad secundum spectat, dicitur terra iuuisse mulierẽ absorpto flumine, quia Diuino beneficio, vt plerię; ad literam interpretantur, ministros, ac satellites Antichristi, dum quærent, & inuestigabunt fideles in solitudine latitantes, immani hiatu diuinitùs facto absorbebit, viuosq; deuorabit, atq; ad inferorum stomachum decoquendos transmittet. Cur enim id in tanta persẽcutorum malitia, & multitudine ob causam fidei non accidat: cum simile quiddam Dathano, & Abironi contigerit. Num. 16. tantùm quia Moysi, Aaroniq; detraxerant?

Num. 16.

3 Illud hoc loco dumtaxat est obseruãdum non insolens esse in sacris literis, quòd calamitas, & persecutio fluminibus, torrentibus, deniquè aquis impetu suo obuia quæq; deuoluentibus exprimantur, veluti Ps. 123. *Cum irasceretur furor eorum in nos, forsitan aqua absorbuisset nos: torrentem pertransiuit anima nostra, forsitan pertransisset anima nostra aquam intolerabilem*: et Esaię cap. 10. *Quid facietis in die visitationis, & calamitatis de longe venientis?* Quo loco non solùm significatur captiuitatem Iudæorum de longè venturam, id est, ab Assyrijs: sed etiam instar fluminis de lõge decurrentis fore rapidissimam. Sicut enim flumen, quod de longè fluit, propter vim aquarum, quas in decursu colligit, rapidissimum est: ita Diuinum supplicium, quod multa peccata antecedũt, grauissimum esse solet, quia instar fluminis de longè fluit, multaq; peccata quasi aquas, imò & ipsam Diuinam iram in decursu colligere solet: ex quo cernis, quã periculosum sit in peccandi consuetudine persistere. Illud aduertendum *torrentis* appellationem conuenientiùs laboribus huius vitę accommodari, quàm appellationem *fluminis*, ea potissimùm de causa, quòd torrens quanquam multùm intumescat, cum tamen aquam habeat collectitiam, non manantem ex fonte, citò defluit, & siccatur: sic enim omnes huius vitæ calamitates quasi repente excitatę, & primo ipso aspectu grauissimæ quàm citissimè Deo suis opitulante dissipantur. In cuius rei figuram 3. Reg. 17. torrens ille, de quo bibebat Helias, paucorum dierum spatio siccatus dicitur, quemadmodùm expendit D. Hieron. in commẽt. super Ps. 109. *Audientes*, inquit, *torrentes huius seculi nolite desperare, si frequenter hic torrens deficit. Videtur quidem tumescere, videtur habere aquas multas: sed citò deficit, si sustineas: vnde & Heliæ defecit aqua torrentis.* Idemquè significauit Petrus 1. sua Canon. cap. 1. *Modicum nunc si oportet contristari in varijs tentationibus.*

Psalm. 123. 3.
Calamitas, & persecutio per aquas significatur in sacris literis.
Esai. 10. 3.
In peccatis sistere quàm periculosum.
Citò deficiunt labores.
3. Reg. 17.
D. Hieron.
1. Petr. 1. 6.

4 Hinc est, quòd Christi passio, quia & grauissima, & breuissima fuit, torrenti comparatur Ps. 109. *De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput*: sic enim & Hebraicè, & Græcè legimus. Quẽ locum in gratiam Christi libet nonnullis obseruationibus illustrare. Primò igitur obseruanda est illa consequutio: *Propterea exaltabit caput*: quemadmodùm obseruauit D. Hierony. & D. Aug. & Theodoret. Verè enim Christus, quia de passionis torrente bibit, caput exaltauit iuxta illud ad Philip. 2. *Propter quod & Deus exaltauit illũ*: vnde & 1. Petri. 1. gloria corporis Christi, & ipsius nominis celebritas posteriores gloriæ appellantur, quòd eas ignominia crucis antecesserit. Deus videlicet, vt veteres aiebant, laboribus gloriam vẽdit, ijsquè tanquàm pretio cœlum mercamur: quam ob causam Ioan. Apoc. 1. dixit: *Ego Ioannes particeps in tribulatione, & regno*: nec enim in regno esset particeps, nisi & in tribulatione esset, vt fusiùs in eum locum docuimus. Secundò obseruandum cum D. Hieron. priusquàm Regius vates diceret: *De torrente in via bibet*: præmisisse Christi dignitatem, & magnitudinem, nimirum vt spectata eius altitudine cõmendabilior nobis eius humilitas videretur. *Quis bibit de torrente in via?* (inquit Hieron.) *ille, cui dictum est: Sede à*

Psal. 109. 7.
D. Hieron.
D. August.
Theod. &c.
Philip. 2. 9.
1. Petr. 1.
Gloria corporis Christi & nominis celebritas cur posteriores gloriæ appellentur.
Laborib⁹ Deus gloriã vendit.
Apoc. 1. 9.
D. Hieron.
Psal. 109. 1. 4.

dextris meis: ille, qui audiuit: Tu es Sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech: ille, qui confringit in die iræ suæ Reges. Quo etiam artificio vsus est Paulus ad Hebr. 5. cum dixit. *Et quidem cum esset filius Dei, didicit ex ijs, quæ passus est, obedientiam.* Hebr. 5. 8.

5 Tertiò aduertendum bibisse Christũ de torrente passionis, vt laborum aquas amarissimas suaues suo contactu redderet: quo etiam sensu, vt annotauit D. Chrys. hom. 66. in Matt. dixit filijs Zebedæi Matt. 20. *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* et paulò post: *Calicem quidem meum bibetis:* idcirco enim addidit, *meum, & quem bibiturus sum:* vt moneret discipulos non esse propter amaritudinem formidandum illum calicem, quem ipse labijs suis pulcherrimis, plenisquè gratiarum admouisset: itaquè suauissimum, & maximè expetendum reddidisset. Et sanè meritò; cum enim Cant. 5. eius labia lilia dicantur: et Ps. 44. in ijsdem gratia diffusa sit: quid non suauitatis, & gratiæ in calice illo hæreat, cui ipse tã pulchra labia admouerit? Hanc quoquè vim habet illud secundæ Corint. 4. *Semper mortificationem IESV in corpore nostro circunferentes:* vbi Græcè est, νέκρωσιν τοῦ κυρίου ἰησοῦ, i. *mortificationẽ Domini Iesu:* quo loco Paulus addidit Dñi cognomẽ, ne seruos pigeret pati similia, sed mortificationẽ libenti animo susciperent, quã & à Christo Dño vniuersorum propter hominum salutẽ susceptam videbãt. Quanquam & illam etiam ob causam cognomen Domini additum est, ne mortis nomen Christo contemptum afferre videretur, ne ipsi ignominię loco duceremus Christo in iniurijs, laboribusquè ferendis similes esse; sed potiùs id maximè gloriosum, & honorificum putaremus. Idcirco enim Petrus 1. sua epist. cap. 2. cum de Christo sub nomine lapidis à Iudęis reprobati disputaret, eum sic despectum honorem fidelium appellauit: *Ad quem*, inquit, *accedentes lapidem viuum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum, & honorificatũ: & ipsi tanquam lapides viui superædificamini:* et paulò post: *vobis igitur honor credentibus*, id est, Christus ipse ab hominibus quidem reprobatus, sed à Deo electus, & honorificatus est honor credẽtibus: hæc enim est germana huius loci expositio. Quarto annotandum dici Christum, cum passus est, bibisse de torrente in via non solùm, quia citò desijt eius passio: sed quia summo cum desiderio passus est. Enimverò videtur Regius vates eo in loco Christum Dominum quasi viatorẽ æstu laborantem cõsiderasse; qui cum in torrentem incidit, non potest præ siti sibi tẽperare, quin auidissimè bibat. Eam igitur ob causam Christus, quia maximè optabat pati pro hominibus, dicitur in via instar viatoris de passionis bibisse torrẽte, quasi labores tanquam aquam amore videlicet exæstuãs sitibundus appeteret, ijsq; quasi frigida ardentem patiendi sitim restingueret: quæ tamen tanta in eo fuit, vt immẽsis passionis aquis omnino restingui non potuerit, quin potiùs in cruce mirum in modum adhuc sitiens exclamauerit: *Sitio.*

Labor ũ aquas amarissimas, suaues reddidit Christus. D. Chrys. Matth. 20. 22. 23. Cant. 5. Psal. 44. 2. Cor. 4. 10. Pati Pro Christo honorificũ. 1. Petr. 2. 4. 7. Christus passus est cum sũmo desiderio.

6 Sed quid, est cur Regius Propheta sitim, Hieremias famem commemorat, cum ait Thren. 3. *Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobrijs?* Sanè illud indicatur Christo opprobria pro cibo, tormẽta pro potu fuisse: et multò veriùs, quàm Micheam sustentatum fuisse pane tribulationis, & aqua angustię. 3. Reg. 22. Itaq; sicut post sumptum cibum potum exigimus: ita Christus post tam multa opprobria quasi post cibum sibi gratissimũ potum laborum requirẽs dixit in cruce: *Sitio.* Hæc de torrente passionis, cum Hieron. Aug & alijs dicta sint, nam qui phrasim Hebraicam magis premunt, aiunt *de torrente in via bibere* hoc loco significare maximam hostium stragem, cum tanta nimirum sanguinis vis effunditur, *vt* instar torrentis decurrat, quem victores victis hostibus insultantes dicantur bibere. Itaq; persistere Prophetam in decribenda Regis Messiæ de suis hostibus victoria, vaticinariq; tantam futurã hostium internecionem, vt torrens sanguinis fluat, de quo ipse possit bibere. Eodem enim sensu aliàs legimus in sanguine manus lauare, & pedes tingere, veluti Ps. 57 *Manus suas lauabit in sanguine peccatoris:* quam loquendi formulam vsurpauit Balaam de Israele vaticinans Num. 23. *Ecce populus vt leæna consurget, & quasi leo erigetur*

Thren. 3. 30. Christo opprobria pro cibo, tormenta pro potu fuerunt. 3. reg. 22. Ioan. 19. 28. Psal. 57. 11. Num. 23. 24.

getur: non accubabit donec deuoret prædam, & occisorum sanguinem bibat.

Et stetit supra arenam maris.

FRVSTRA laborant interpretes in exponendo, cur draco dicatur stetisse supra arenam maris, & quid per arenã maris significauerit Ioannes, aiẽtes per arenã maris accipiẽdã esse multitudinẽ impiorũ, cuius similitudinis rationẽ c.1. explicauimus, cũ dixim⁹ multas ob causas per stellas Sanctos, impios per arenã significari iuxta illud dictũ Abrahamo Gen. 22. *Multiplicabo semẽ tuũ sicut stellas cœli, & velut arenã, quæ est in littore maris.* Frustra, inquam, interpretes in expositione huius loci laborant, cum non sit legẽdum, *stetit*, sed *steti*, vt patet ex Græco cõtextu, ἐστάθην: & ita legit Arethas, Rupertus, & Biblia Complutensia. Quare nõ draco stetit super arenam maris: sed ipsemet Ioannes per visum existimauit se ab Angelo in littore collocari, ad nouam videlicet visionem conspiciendam, quę statim capite sequenti commemoratur illis verbis: *Et vidi de mari bestiam ascendentẽ.* Cũ enim ostẽdẽda ei foret bestia ascẽdens de mari, cõueniẽter ipse in littore maris constituẽdus fuit, vt bestiã de mari ascẽdẽtẽ intueri posset. Atq; hæc de literali expositione huius visionis: nũc eandẽ de Virgine mysticè exponamus.

Gen. 22. 17.

Arethas. Rupert. Biblia Comp.

Eadem mulieris, quæ in cœlo apparuit, visio de Virgine Deipara mysticè exponitur; in qua pręcipuę Virginis laudes commemorantur.

CVR HOC loco post traditã literalẽ de Ecclesia expositionẽ de eximijs Virginis beatissimæ laudibus paulò fusiùs agere instituerimus, id causæ in primis fuit, quòd hanc mulieris amictæ sole visionẽ ad Virginẽ pertinere existimarũt Andr. Cæsar. Pann. Haymo, Ansb. Gagneius, Method. (vt auctor est Areth.) in comm. super 12. cap. Apocal. & D. Epiphan. serm. de laudibus Mariæ, D. Aug. lib. 4. de symbolo ad Catechumenos c. 1. D. Bern. serm. super *signũ magnũ*, Dionys. Carth. lib. 3. de laudibus Virginis a. 29 & plures alij. Deinde quoniã visio in se est illustrissima, & ad laudes Virginis persequẽdas maximè accomodata, vt ex ijs, quæ dicemus perspicuũ fiet. Nec verò refert, quòd vt initio diximus, non sit sermo ad literam de Virgine, sed de Ecclesia. Etenim in ipso sensu mystico omnia paucis quibusdam exceptis ita mirificè in Virginem quadrant, vt videatur Ioan. ex professo Virginem beatissimam non tantùm adumbrare; sed ad viuum exprimere voluisse. Illud interim cum omnibus Patribus nobis præfandum est, nihil in laudem Virginis non dico à nobis, qui nihil sumus, sed ne ab omnibus quidem scriptoribus pro eius dignitate afferri posse. Cum enim Deus sit in Sanctis omnibus suis admirabilis; in Virgine tamen beatissima sic omnẽ admirationẽ superauit, vt in tanto opere eũ satis mirari non possimus, iustiusq; multò esset illũ silendo, quã loquendo suspicere. Quò etiã videtur spectasse Regius vates, cũ dixit Ps. 64. *Te decet hymnus Deus in Sion:* pro quo trãstulit D. Hieron. iuxta veritatem Hebraicam: *Tibi silentium laus Deus in Sion.* Cur enim in Sion potiùs, quã alibi silentiũ laus Dei est, nisi quia Virgo beatissima Sion est multò, quã terrestris illa præstantior, in cuius fabrica admirabili si Deum eius opificem laudare quis expetat, silentium pro laude adhibendum sit? Quare quæ in eius laudẽ deinceps cũ Ioãne dixerimus, silentij potiùs loco, quã commendationis vllius haberi, ac duci volumus. Hĩc igitur nostrã in tractandis Virginis laudibus infantiã ingenuè confitentes aggrediamur iã cũ Moyse Exodi 3. ad videndam visionem hanc magnam; simulq; deponamus calceamẽta de pedibus, & inuolucra carnaliũ cogitationũ: quẽadmodũ in eandẽ sententiã interpretatur D. Bern. serm. super *signum magnum*, vt videlicet nihil in Virgine terrenũ, nihil humile; sed omnia planè Diuina, ac sublimia de Dei matre & cogitatione cõprehendẽda, & oratione explicãda esse arbitremur.

Andr. Cæsar. Pannon. Haymo. Ansbert. Gagneius. Methodius. D. Epiphan. D. Aug. D. Bern. Charthus.

Ps. 64. 1. D. Hieron.

Exod. 3.

D. Bern.

COMMENTARIUM PRIMUM EXEGETICUM.

De sanctissima Deipara: in quo explicatur, quomodò ea sit signum magnum: & cur in cœlo dicatur apparuisse.

Virginem beatissimã esse signum magnum, id est, miraculum magnum.

SECTIO I.

RECOLENDA est ex superiori commentario triplex illa signi vsurpatio pro miraculo, pro vexillo, pro scopo, quæ omnia cũ in Virgine demonstrãda sint, nũc de prima acceptione disserendum.

I B. Virgo miraculum maximum. D. Ignatius. Primùm igitur Virgo ipsa per se maximum quoddam in mũdo miraculum, & prodigium fuit. Sic enim eam appellat D. Ignatius epist. ad Ioannem his verbis: *Sicut nobis à fide dignis narratur, in Maria matre Iesu humanæ naturæ natura sanctitatis Angelicæ copulatur, & hæc talia excitauerunt viscera nostra, & cogunt valdè desiderare aspectum huius, si fas est fari, cœlestis prodigij, & sacratissimi spectaculi:* cui concinit D. Epiphan. serm. de laudibus Deiparę, vbi eam appellat cœli, terræq; mysterium, & stupendum miraculum: & D. Chrys. serm. de Virgine, *Magnum*, inquit, *reuera miraculum fratres dilectissimi fuit beata semper Virgo Maria.* Et D. Ioan. Damasc. orat. 1. de Mariæ natiuitate appellat Virginem miraculum omnium miraculorum maximè nouũ, imo & miraculorum abyssum, ita vt in ea tanquam in abysso quadam profundissima multa lateant miracula, quę vt in abysso recondita omnino penetrari nequeant: additq;: *Sileat iã sapientissimus Salomon, nec iam nihil sub sole nouum esse affirmet.* Ecclesiasę 1. Et quidem meritò, cum Hieremias exclamet cap. 31. *Creauit Dominus nouum super terram: fœmina circundabit virum.* Nec verò Patres dun taxat Virginem miraculum appellant; sed idem etiam non obscurè innuunt sacræ literæ, veluti Exod. 3. cum rubus ille ardens in figuram Virginis magna visio appellata est à Moyse, hoc est, prodigiosa quædam visio. Aduerte autem Virginem fuisse miraculum non solùm comparatione operum naturæ, sed quòd magis est, cõparatione operum gratię. Pro cuius rei maiori intelligentia annotandum est ex D. Th. 1. p. q. 105. a. 7. miraculum dici ab admiratione, eamq; cõsurgere, cum effectus est manifestus occulta causa: verùm non quicquid, cuius causa latet, miraculum esse; sed illud tantùm, quod totiùs naturæ vires excedit: quæ enim causas habent naturales, etsi incognitas, non miracula, sed mirabilia appellantur. Illud aduertendum requiri præterea ad rationem miraculi, vt non fiat à Deo ordinariè, & cõmuni lege: itaque non sufficere effectum esse supernaturalem. Hinc enim est, quòd peccatoris iustificatio non dicatur miraculũ, etsi omnes naturę vires superat.

[Margin: D. Epiphan. — D. Chrys. — D. Ioan. Dam. — In B. Virgine multa latent miracula. — Ecclef. 1. — Hier. 31. 22. — Exod. 3. — D. Thom. — Quid mirabile, & miraculum.]

2 Ex his iam manifestè collige, cur Virgo inter omnes Sanctos miraculi appellationem mereatur: quanuis enim communis sanctitas cursum naturę superet; quia tamen innumerabiles in Ecclesia Sancti omni ætate floruerunt, nõ potuit eorum sanctitas rationem habere miraculi. At quoniam sanctitas Virginis, præterquam quòd fuit supra naturam, fuit etiam extraordinaria; imo sine exemplo: inde est, quòd miraculum, & prodigium optimo iure appellari possit. Itaq; sicut datur miraculum comparatione operum naturæ, quia excedit ẽm

B. Virgo etiã comparatione operũ gratię miraculum.

nem ordinem naturæ: ita Virgo comparatione operum gratiæ miraculum fuit, quia in genere sanctitatis fuit supra cõmunem ordinem gratiæ non tantùm in hominibus, sed in ipsis etiam Seraphim supremis. Inde est enim, quòd Virgine cœlum ingressa eius magnitudine, & nouitate quasi ad quoddã miraculũ omnes illæ cœlestes Hierarchiæ in admirationem, & stuporem conuersæ fuerint, quẽadmodùm ipsæmet confitentur Cant. 8.

Cant. 8. 5.

Quæ e ista, quæ ascendit de deserto delicijs affluens, id est, pręter communem legem gratijs circumfluens. Quo loco est aduertẽdũ nomen *deliciarum* hoc ipsum non obscurè indicare: quasi enim gratiarum omniũ delicias extraordinario more Deus in Virgine collocauit. Vt enim Principes pręter communem hortorum nitorem solent viridaria pulcherrima regali planè magnificentia, & extraordinarijs sumptibus ad sui ipsorum delicias peregrinis plantis conserere: ita videtur Deus præter communes Sãctorum hortos topiarium istud Virginis ad captandam auram delicijs omnibus, & extraordinarijs quibusdam plantis conseruisse.

Eadem viridarium deliciarũ Dei.

Eundem Angelorum stuporem propter portentosam Virginis magnitudinẽ intueri licet in illis Cherubim, quos pręcepit Deus Moysi, vt in propitiatorio collocaret, qui sese mutuò respiciebant conuersis vultibus in propitiatorium, qui esse solet admirantium habitus: quasi enim stupefacti propitiatorio conspecto ad se iterum admirabundi oculos cõuertebant. Nemo verò crediderit Cherubim in materialis illius propitiatorij obstupuisse cõspectum, nisi propter mysterium, quippe qui intelligerent in eo & Christum, & Virginem repræsentari. Porro sciendum illos Cherubim ex traditione Hebræorum habuisse elegantiũ puerorũ formam, vnumq; ex iis marẽ, alterum fœminam fuisse, vt auctor est Arias Mont. in suo tract. de tabernaculo cap. de propitiatorio, vt ita Deus auctor naturæ mõstraretur: quo fit, vt Virginẽ & natura, & gratia admirẽtur tãquã grãde quoddã & naturę, & gratię miraculũ.

Arias Mont. B. Virginem & natura admiratur, & gratia.

3 At quænam ista miracula fuerũt? Respondet Epiphanius sermone de laudib' Deiparæ: *O Virgo sanctissima, quæ exercitus Angelorum in stuporem deduxisti: stupendũ enim est miraculum in cælis mulier amicta sole; stupendum miraculum in cælis mulier gestans lucem in vlnis: stupẽdũ miraculũ in cælis alter thronus Cherubicus.* Adde: stupendũ miraculũ in terris fœmina mater Dei, stupendum miraculum in terris fœmina mater simul, & virgo; stupẽdum miraculũ in terris fœmina maior mundo, quæ videlicet in vtero clausit, quẽ totus non capit orbis: et ex D Basilio in annunciatione Mariæ: *Vidit creatura, quod antea visum est nunquam, vidit prolem, quæ suæ matris erat parens, & infantem, qui genitricem ætate longè anteibat.*

D. Epiphan.

B. Virgo stupendum miraculũ in cęlis, & in terris.

D. Basil.

4 Nec uerò dumtaxat Virgo miraculũ est, sed vt D. Ioan. Damas. elegãter dixit orat. 1. de natiuitate Mariæ, miraculorũ officina. Eundẽ loquendi modũ vsurpauit Andr. Hierosolymit. sermone in salutationẽ Deiparę, cum eam Verbi officinã appellauit: et Arnoldus Carnotẽs. tractatu de laudibus Marię Spiritus sancti officinã. Sed elegantiùs Damasc. officinã miraculorũ: nimirũ summus ille miraculorũ opifex Deus, cũ sparsis multis in locis miracula tanquã propria potẽtię suæ opera cõficeret, tãdem vt artẽ suam magis cõmendaret, sacratissimã Virginẽ veluti quandã miraculorũ officinam decreuit extruere, ex qua tanquam ex officina omnia miracula prodirent: & qui miraculum aliquod eximium requireret, ad hanc accurreret officinam Virginis, vbi ea & plura, & maiora efficerentur. Atq; vt interim omittam innumera miracula, quæ quotidie intercessione Virginis fieri cernimus, quis non videat optimo iure Virginem miraculorum officinam appellari posse propter mysterium incarnationis in ea perfectũ, quæ ab Esai. cap. 10. consummatio, & abbreuiatio dicitur, videlicet omniũ Diuinorum operum? Enim verò cum incarnatione admiranda quædam prodigia coniuncta sũt, ex quibus Dionys. Carth. lib. 1. de laudibus Virginis art. 30. nõnulla cõmemorat, cuiusmodi illa sũt, infinitè distãtiũ immediata vnio, præsubsistẽtis personę vera generatio, Diuinę, & humanę naturæ hypostatica cõiunctio, æterni recẽs productio, deniq; cũ humanitas sic

D. Ioan. Dam.

Officina miraculorum.

Andr. Hierosl.

Arnol. Carnot.

Psal. 10. Incarnationis mysterium cõsummatio operum Dei. Carthusian.

vnita Verbo personaliter, tamen nõ vbicũq; est persona Verbi, ibi & humanitatem esse. Sed vt vno verbo complectamur omnia, maximum omnium prodigium est ipsa Verbi incarnatio ex Virgine, quod vel simpliciter dictum tantum est miraculum, vt omnium miraculorũ instar obtineat, quemadmodùm non obscurè indicat Esai. cap. 7. vbi cum de mãdato Domini diceret Achaz Regi Iuda, vt peteret sibi signum à Domino siue in profundum inferni, siue in excelsum supra: & ille per summam impietatem illis verbis occultatam: *Non petam, & non tentabo Dominum*, recusaret, subiũxit Propheta: *Propter hoc dabit vobis ipse Dominus signum. Ecce Virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel*, quod interpretatur, *nobiscum Deus.* Quibus verbis indicauit incarnationem verbi ex Virgine comprehendere in se omnia miracula, quæ siue in cœlo sursum, siue in inferno deorsum ab Achaz pro libito postulari potuissent: de quo loco fusiùs Sect. sequenti.

Idem mysteriũ instar omniũ miraculorum.

Esai. 7. 11. 14.

5 Quodnam verò maius miraculum, quàm illud, quod tempore Ezechiæ Regis cõtigit, cum in horologio Achaz patris eius sol decem lineis regressus Diuinam de Ezechiæ vita proroganda promissionem confirmauit? 4. Reg. 20. et Esaiæ. 38. quod sanè miraculum multò veriùs factum est in Virgine. Illa enim fuit horologiũ quoddam solare, ac Diuinũ, quod Christi solis iustitiæ & altitudinẽ, & declinationem monstrauit: eamq; virtus altissimi instar styli erecti ad cursũ solis monstrandum obumbrauit. Denique sol iustitiæ decem lineis regressus Diuinas de generis humani salute, & redemptione promissiones impleuit. Decem, inquam, lineis regressus, quia minoratus paulò minùs ab Angelis per nouẽ Angelorum ordines descendens in decimam vsq; humanæ naturæ lineam remeauit. De Christo enim hanc horologij figurã accipit Eucher. lib. suo. 4. in libros Reg. cap. 28. quanquam aliter decem lineas interpretatur, quas non est huius loci commemorare. Accedit, quòd in Virgine, & ex Virgine formatus fuit Christus Dominus, qui summum quoddã perse prodigium fuit, vt vel hac vna ratione Virgo officina miraculorum dicẽda sit.

4. reg. 20. Esai. 38.

B. Virgo horologium solare, ac Diuinum.

Eucherius.

Quòd enim Christus summum quoddã prodigium, & miraculũ fuerit, ipsemet confitetur Ps. 70. *Tanquam prodigium factus sum multis*. Cuius loci triplex est lectio: vna est, *Prodigium factus sum multis*, vt Vulgatus transtulit, redditurq; is sensus: Multi me refugiunt tãquam monstrũ aliquod, & rem prodigiosam: vnde & me Samaritanum, & Dæmonium habentem vocãt. Quam expositionẽ sequitur D. Hieron. illicq; concinit, quod sequitur: *sed tu adiutor fortis*. Atq; id quidem magis conuenit Christo in passione, & cruce: maximum enim prodigium fuit videre hominem tam extraordinariè patientem, tanta animi æquabilitate, vt instar mõstri, & prodigiosę rei fuerit tam insignis patientia. Altera lectio est: *Tanquam portentum factus sum multis*: sic enim transtulit D. Hieron. in sua versione ex Hebręo. Tunc verò significatur Christum fuisse insigne exẽplum Diuinorum iudiciorum, & iræ aduersùs peccatores: siquidem eo quòd humani generis peccata in se ipso suscepit vindicanda, tanta in eum Diuino iudicio tormenta irruerunt: itaq; suo exemplo portendit, & significauit incredibilia peccantes apud inferos manere supplicia. Hoc eodem sensu Dominus cum præcepisset Esaiæ, vt nudus, & discalceatus incederet, subiunxit: *Sicut ambulauit seruus meus Esaias nudus, & discalceatus, trium annorũ signum, & portentum erit super Ægyptum, & super Æthiopiam*. Esaiæ. 20. Similiterq; Ezechielem cap. 12. ad captiuitatem, & transmigrationem populi designandam voluit instar transmigrãtis sarcinas humeris portare, & de loco in locum per medium populi veluti peregrinum huc, & illuc discurrere: & subiunxit: *Quia portentum dedi te domui Israel*: imo ipsimet Sancti dum à Deo in hac vita laboribus exercẽtur, portenta quædam sunt, quæ mortalibus significant sempiternam felicitatem laboribus comparandam, & inferorum cruciatus pœnitentia, & laboribus redimendos. Sic enim accipiendum est illud Zach. 3. *Audi Iesu Sacerdos magne, tu & amici tui, qui habitant coram te, quia viri portẽdentes sunt*. Tertia lectio, quę iam ad rem facit,

Christus summum miraculum.

Psal. 70. 7.

Vulgatus.

D. Hieron.

Patientia Christi prodigiosa.

D. Hieron.

Esaię 20. 3.

Ezech. 12. 6

Sancti portenta quędam.

Zach. 3. 8.

ea est: *Miraculum factus sum multis*: eamq; tradit Caiet. in sua ex Hebræo translatione, quanquam de Dauide interpretatur, qui dicatur fuisse miraculum sui tēporis, quoniam adhuc puer vrsum, & leonem, imo & Gigantem interfecit: sed rectiùs ad Christum pertinet, qui maiori iure omnium seculorum miraculum fuit. Cum igitur Christus, qui summum, & maximum, imo solus per excellentiā miraculum fuit, ex Virginis vtero tanquam ex officina prodierit: quis iam dubitet Virginem illustrissimam quandam miraculorum officinam appellare, nec videat meritò Ioanni non quodlibet signum, sed signum màgnum in cælo apparuisse? Atq; hæc de prima signi acceptione.

Caietan.

Christus per excellentiam miraculum.

Virginem esse signum magnū, hoc est, vexillum magnū.

SECTIO II.

1 PRIMA SIGNI pro miraculo acceptione explicata iam dicendū de secunda, qua signum pro vexillo sumitur, quæ non minùs, quàm præcedens in Virginē beatissimam conuenit. Primùm igitur Virgo fuit vexillum quoddam magnum, quod Deus suę potentię, misericordiæq; erexit: siquidem hæc in Virgine multò magis illuxerunt per incarnationis mysterium, quàm in cæteris omnibus operibus illustrissimis, quæ Deus in omni ętate confecerat.

B. Virgo vexillum potentię & misericordię diuinę.

2 Pro quo est aduertendum mysterium incarnationis peculiari quadam ratione appellari in sacris literis opus Dei, vt est perspicuum ex Abac. 3. *Domine audiui auditionem tuam, & timui: Domine opus tuum in medio annorum viuifica illud.* Quem locum vel ipsi Hebræi, vt testatur D. Hierony. ad Messiam spectare existimarunt, vocariq; à Propheta in memoriam ipsi Deo aduētum Messiæ tanto ante promissum. Porro obseruandum obiter pro *viuifica illud*, esse Hebraicè, חייהו à radice, חיה, quæ in cal significat viuere, & in piel viuificare, vt sit sensus vniuersa Dei opera ante incarnationem veluti mortua, postea verò per incarnationem fuisse viuificata ad eum ferme sensum, quo prima illa lineamenta, quibus pictor in tabella imaginē designat, mortua sunt, & postea cum superinductis coloribus illustrantur, spiritum recipere, & viuificari dicuntur: quare illud indicauit Propheta Deum per omnia opera pręcedentia quasi quasdā lineas incarnationis descripsisse ad perfectam quandam imaginem suæ potentiæ, & misericordiæ exprimendam, tandemq; per incarnationē eam quasi superiniectis coloribus illustrasse. Dicitur etiam idem verbum de reparatione, & instauratione ædificiorum, quæ diruta, & collapsa fuerant, veluti 1. Parali. 11. *Ioab instaurauit residuum ciuitatis*: vbi D. Hieron. transtulit, *Extruxit, seu ædificauit reliqua vrbis*: iuxta quam acceptionem incarnatio fuit veluti quędam instauratio omnium ædificiorum, quę Deus extruxerat: omnia enim per peccatum veluti diruta, collapsaq; fuerant: quod etiam nō prætermisit Paulus, cum dixit ad Ephes. 1. *Instaurare omnia in Christo, quæ in cælis, & quæ in terra sunt*: et Amos. 9. *In die illa suscitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius, & ea quæ corruerant, instaurabo.* Altero etiam testimonio probatur incarnationē esse peculiari ratione Dei opus, quod desumitur ex Esai. c. 6. vbi Diuinæ personæ ita secum loquuntur: *Quem mittam, & quis ibit nobis?* Cum enim ait Deus: *Quis ibit nobis?* significat opus illud suum esse, ad suumq; honorem spectare: aliàs enim non dixisset: *Quis ibit nobis*: sed, quis ibit hominibus? notandusq; est maximus Dei affectus erga homines, si quidem vtilitatem hominum appellat suam: & obiter obseruandum mysterium Trinitatis in illa mutatione numeri, *mittam*, & *nobis*.

Abac. 3. 2.

Hebręi.

Incarnatio per excellentiam opus Dei

Opera Dei per Incarnationem viuificata, & instaurata.

1. Paral. 11. 8.

D. Hieron.

Ephes. 1. 10.

Amos. 9. 11.

Esai. 6. 8.

Affectus Dei erga homines

Sed quare mysterium incarnationis peculiari ratione dicitur opus Dei? Duplici nimirum de causa: primùm quia fuit opus summę potentiæ; deinde quia opus summæ misericordię, quæ duo peculiaria sunt Diuinitatis iuxta illud Ps. 61. *Duo hæc audiui, quia potestas Dei est, & tibi* 3

Ps. 61. 12.

Domine

carnatio o-us potentię Iulaę. Luc.1.51. *Domine misericordia*. Quòd autem incarnatio op⁹ fuerit sūmę potētię, ipsamet Virgo sanctissima significauit Lucæ 1. cum dixit: *Fecit potētiam in brachio suo*. Quo loco primùm aduerte incarnationem appellari per excellentiam non opus potētię; sed ipsammet potentiam Diuinam hoc sensu: *Fecit potentiam*, id est, operatus fuit incarnationis mysterium, quod tātæ potentię est, vt appellari posit ipsamet Diuina virtus, & potentia. Secundò. Obseruandum hanc potentiam, siue hoc potētiæ opus eximium dici factum fuisse in brachio Dei, vt indicetur quantum conatum Deus in eo conficiendo adhibuerit, vt more nostro loquamur. Cœlos enim manu dumtaxat, imo & summis digitis formare suffecerat iuxta illud Ps. 101. *Opera manuum tuarum sunt cœli*: et Ps. 8. *Quoniam videbo cælos tuos opera digitorum tuorum*. Mirabilia etiam illa, quæ in Ægypto patrauit, vno digito effecisse memoratur Exod. 8. *Digitus Dei est hic*. At verò in incarnatione, quod erat opus maioris negotij, integro brachio potentissimo opus fuit; imo ad vltimum vsq; suæ potentiæ peruenit Deus. Verū enim verò etsi omnē suam potentiā exerat, non potest ex genere operis maius opus efficere, quàm incarnationis mysterium: quam potissimùm ob causam in eo conficiendo comparatur figulo Hierem. 18. *Descendi in domum figuli, & ecce ipse faciebat opus super rotā. Et dissipatū est vas, quod ipse faciebat è luto manibus suis: conuersusq; fecit illud vas alterum, sicut placuerat in oculis eius*: in quo typo hominis lapsus, & instauratio exprimitur. Verè enim homo, quem Deus è luto formauerit, vas erat fictile, quod tā citò fractum est, vt adhuc voluente rota fractum fuisse videatur: idcirco enim dicitur: *Faciebat opus suum super rotam, & dissipatum est*. Verùm eo fracto figulus alterum vas longè pulchrius Christum videlicet efformauit, in quo genus humanum in primo Adam dissipatū rursus tanquā in secundo instauraretur. Ratio verò similitudinis pręter alia colligitur ex figuli descriptione, quę cōmemoratur Eccli. 38. *Figulus sedens ad opus suum, conuertens pedibus suis rotam, qui in solicitudine positus est semper propter opus suum, & in numero est omnis operatio eius* (aliàs legitur, *numerata*:) *in brachio suo formauit lutum, & ante pedes suos curuabit virtutem suam*: vbi notanda sunt postrema illa verba: *Curuabit virtutem suam*: quasi enim necesse fuit, vt omnipotentiam suā Deus vsq; ad vltimum exerceret, & quasi curuaret, & flecteret, vt ad tantum opus efficiendum pertingeret: imo innuitur quodammodò ipsam Dei potentiam tanti operis magnitudine, ac difficultate curuatam fuisse, quemadmodùm figulus flectit fortitudinem suam incuruādo se deorsum ad perfectionem operis.

Marginalia (left): Psal. 101. 26. Psal. 8. 4. — Exod. 8. — In Incarnatione vsque ad vltimum potētiæ peruenit Deus. — Hierem. 18. 3. — Eccli. 38. 32.

Ex quibus iam liquidò patet incarnationem esse opus summæ potētiæ. Quòd verò præterea sit misericordię opus, dixit Zacharias Pater Ioannis Baptistæ, cū de incarnationis mysterio loquens cecinit: *Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, & memorari testamenti sui sancti*: et in cantico Virginis: *Suscepit Israel puerū suum recordatus misericordiæ suæ*: quasi enim precedentibus seculis oblitus fuerat Deus misericordię potentiam magis, & iustitiam, quàm misericordiam ostēdens. Atquè ad hanc ipsam misericordiam spectauit Abac. cap. 3. illis verbis: *Cū iratus fueris, misericordiæ recordaberis*, hoc est, illius misericordiæ, quam promisisti de incarnatione Filij, vt videlicet cum iratus fueris, tantæ misericordiæ recordatione supplicium, & iram temperes. Quod verò hæc etiam misericordia sicut & potētia summa fuerit, nec maior ex genere esse potuerit, inde manifestè concluditur, quòd tanta fuit, quāta est ipsa Dei magnitudo: quemadmodùm non obscurè indicatur Eccli. 2. cum dicitur: *Secundùm magnitudinem ipsius, sic & misericordia illius cum ipso est*: seu vt habetur Græcè: *Sicut magnitudo illius, sic & misericordia illius*, vt non sit tantū sermo de misericordiæ attributo, prout est in Deo, sed etiam de eius effectu ad extra per incarnationis mysterium, in quo opere tanta reperta est misericordię magnitudo, vt maiorem Deus exhibere non posit. 4

Marginalia (right): Luc. 1. 70. 52. — Incarnatio sūmę misericordię opus. — Abac. 3. 2. — Eccli. 2. 22.

5 Cum igitur opus incarnationis Dei sit proprium propter potentiam, & misericordiam, quę in eo summa fuerunt, illud què in Virgine, & ex Virgine perfectum fuerit, meritò in ea Deus magnum suæ

potentiæ

potentię, & misericordiæ vexillum erexisse dicitur: id quod disertis verbis dixit Isaias cap. 7. *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum: Ecce Virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel:* nam pro eo, quod nos habemus, *signum*, est Hebraicè אות, quod nomen etiam vexillum significat, vt patet Num. 2. *Singuli per turmas signa, atq; vexilla castrametabuntur:* vbi pro *signa* est Hebraicè *Othoth*. Verùm pro huius loci, quem iam superiùs tetigimus, perfecta intelligentia sciendũ est Rasim Regem Syriæ, & Phacee Regẽ Israel conspirasse aduersùs Achaz impijssimum Regem Iuda, & Hierusalẽ grauissima obsidione cinxisse: Deum tamẽ misisse Esaiam, qui Achaz Regi polliceretur fore, vt solueretur obsidio, dubitantiq; Regi dixisse: *Pete tibi signum à Domino Deo tuo in profundum inferni, siue in excelsum supra:* quasi diceret, vt interpretatur D. Hieron. Vis, inquit, *vt scindatur terra, & grandi hiatu inferi pateant: an vt aperiantur cæli?* At Rex impijssimus respondit: *Non petam, & non tentabo Dominum:* quod non humilitatis fuit, sed impietatis, & superbiæ: sciebat enim, inquit Hieron. Rex impius si signum peteret, continuò dandum, Deũque, quod ipse maximè refugiebat, glorificandum præ omnibus idolis, quæ ipse venerabatur. Deniq; iratus Propheta, quod non solùm Prophetas persequeretur, eorumq; dicta contemneret: (hoc enim est molestum esse hominibus) sed etiam iubentis Dei sentẽtię repugnaret, adiecit: *Propter hoc*, hoc est, quia times fore, vt Dei potentia, & bonitas declarẽtur soluta obsidione, & impleto signo, quod postulaueris, ob hoc ipsum, id est, vt Dei bonitas, potentiaq; resplendeant, *Dominus ipse dabit vobis signum*, hoc est, iuxta ea, quæ diximus, suę potentiæ, bonitatisquè vexillum eriget, quod omnibus sit conspicuum: *Ecce Virgo concipiet, & pariet filium.* Itaq; vexillum Deus misericordiæ suæ, & potentię erexit in Virgine tanquã in sublimi aliqua turri, quod à mortalibus omnibus videretur, & potentiam suam, ac bonitatem Gentibus omnibus prædicaret.

Esai. 7. 14.

Num. 2. 2.

Esai. 7. 11. 14.
Achaz regis impietas.
D. Hieron.

In Virgine tãquã in turri misericordię vexillum erexit Deus.

6 Secundò. Est Virgo vexillum pulchritudinis: enim verò tot, tantisq; & naturæ, & gratię dotibus eam Deus locupletauit, vt quasi vexillum pulchritudinis in vniuerso Sanctorum omnium exercitu gestare ipsa videatur. Et quoniam tã eximia pulchritudo omnium in se amorem, præcipuèq; ipsius Dei conciliabat, per antonomasiam, & quasi poetico more ea ipsa pulchritudo dicta est amor Cant. 2. vbi pro eo, quod nos habemus: *Ordinauit in me charitatem:* est ad verbũ in Hebræo, quemadmodùm trãstulit Sãct. Pag. *Vexillum eius super me amor:* nam vt superiore cõmentario annotauimus, verbũ *Dagal*, quod eo loco habetur, idem est, ac vexillari, seu vexillũ gerere, & significat eminentem esse in re aliqua, sicut ducis est vexillum præferre, quod totus sequatur exercitus. Itaq; significatur Virginẽ totius probitatis, & gratiarum vexillum præferre, & cæteris omnibus excellere. Nec verò est insolens aliquid per excellentiam appellari in sacris literis amorẽ propter eximiã pulchritudinẽ: etenim eodem libro Cant. c. 3. cũ dicitur de ferculo Salomonis: *Media charitate*, seu *amore constrauit*, ibi charitas, siue amor pro ipso Salomone ponitur, qui propter pulchritudinem, quam in eo ferculo præ se ferebat, amor ipse per excellentiam dicitur, vt sit sensus *Media*, id est, sellã, quæ erat in medio ferculi, ipsemet amor, hoc est, Salomon occupabat, vt aliàs fusiùs diximus.

B. Virgo vexillũ pulchritudinis.

Cant. 2. 4.

Sanct. Pagn.

Item gratiarũ omnium.

Cant. 3. 10.

Porrò notandum duplici de causa vexillum in vrbe aliqua, seu turri collocari solere, tum vt argumento sit eam vrbem bello victam fuisse, sub eiusq; potestatem redactam, cuius est eiusmodi vexillum: tum etiam, vt indicetur eam vrbem non victam, sed victricem esse reliquarum, atque ei cœteram omnem regionem subiectam, eamq; vt principẽ, & vexilliferam agnoscere. Ob vtranq; igitur rationem vexillum pulchritudinis, siue amoris in Virgine erectum dicitur, tum quia ipsa à Deo victa per amorem fuerit; tum etiam quia ipsa Deum sua pulchritudine quodãmodò vicerit, & ad sese amandam, imo ad sibi parendum per carnis assumptionem pertraxerit. Et quidẽ, quòd Virgo victa à Deo fuerit, eamq; ob causam vexillum præ- 7

B. Virgo per amorem victa à Deo.

ferat quasi subiecta, nō obscurè elicitur ex illis eius verbis Cant. 5. *Adiuro vos filiæ Hierusalem, si inueneritis dilectum meum, vt nuncietis ei, quia amore langueo*: sanè tanquam victa amore sponsum suum de nocte quæritabat, sauciata nimirum amoris eius telo, quod sanè simul cum manu per ostij foramen misit, cum eam ad se de nocte colligendum inuitauit: hæsit enim iam indè infixa in eius corde nō lethalis, sed vitalis arundo amoris ab sponso contorta. Etenim pro, *langueo*, est Hebraicè, שחולת à radice, חלה, quę non solùm ægrotare significat, sed etiam vulneratū esse, vt patet 3. Reg. 22. *Eiice me de exercitu, quia vulneratus sum*: vnde Septuaginta transtulerunt: *vt nuncietis ei, quia vulnerata amore ego sum*. Si igitur sponsa se vulneratam confitetur, planè bellum indicat, in quo, eam sponsus vulnerauerit, superauerit, subiecerit, vt vexillum amoris quasi eius captiua gestare meritò dicatur.

Cant. 5. 8.

3. Reg. 22. 34

Septuag.

8 Rursus, quòd Virgo sponsum sua pulchritudinē superauerit, eamq; etiam ob causam tanquam victrix vexillum amoris gestet, sponsus ipse cōfitetur Cant. 4. *Vulnerasti cor meum soror mea sponsa: vulnerasti cor meum in vno oculorum tuorū, in vno crine colli tui*: vbi Septuaginta pro: *Vulnerasti cor meū* transtulerunt, ἐκαρδίωσας, id est, *excordasti, & stupefecisti*: quanquam hanc sententiam non ad sponsum, sed ad filias Hierusalem retulerint transferentes: *excordasti nos*, vt filię Hierusalem eximia spōsæ pulchritudine quasi obstupefactæ fuerint: sed iuxta editionem vulgatam, sponsus est, qui loquitur, & confitetur se à Virgine victum, & quodammodò prostratū, eamq; sibi ita prostrato quodammodò blandè insultantem cor eripuisse, ita vt iam ipsius cor in Virginis potestate remanserit, eiusq; domina effecta fuerit. Atq; hinc colliges, cur sponsa sponsum cor suum appellauerit Cant. 5. *Ego dormio, & cor meum vigilat*: sic enim cum locū intellexit R. Salom. *Cor meum vigilat*, id est, qui meum est cor, cum ego dormio, ipse ad me custodiendam vigilat. Et quidē meritò, cum enim cor sponso eripuisset, suumq; fecisset, potuit nimirum eum per illam amoris transformationem cor suū appellare quippe cum eo tanquam corde iam viueret, vt siquis deinceps sponsum ei auferre conaretur, perinde faceret, ac si ei cor ipsum auelleret, vitamq; eriperet. Hac igitur victoria, quā de sponso consecuta est Virgo tam opimis ei spolijs detractis, ipso nimirum corde, quid gloriosius esse poterat ad vexillum amoris erigendum in tam gloriosæ victoriæ monumentum?

Eadem victrix Dei.

Cant. 4. 9.

Septuag.

Cant. 5. 2.

R. Salom.

Sponsa sponsum cor suum appellauerit.

Sed elegantius est, quod sequitur: *In vno oculorum tuorum, in vno crine colli tui*: quēadmodùm enim in bello primùm quis vincitur, deinde capitur, & ligatur tanquam captiuus: ita hoc loco fatetur spōsus se primùm sponsæ oculo tāquam telo deiectum, deinde tanquam captiuum ligatum eiusdem crinibus: hanc enim ob causam & oculi, & crinis fit mentio. Multò autē illustrior victoria redditur, cum tantus Rex non vtroq; Virginis oculo, sed vno tātùm victus, ac deiectus, nec tota eius cæsarie, sed vno tantùm eius crine, fragilissimo nimirum fune ligatus dicitur: ex eo enim magis adhuc apparet Virginis pulchritudo, quæ suffecerit ad Regem potentissimum vel vno aspectu superandum, & vno tātùm crine vinciendum. Idem quoq; habes expressum illis verbis Cant. 7. quæ iam aliàs vberius obseruauimus: *Comæ capitis tui sicut purpura Regis iuncta canalibus*: quem locum ita Septuaginta transtulerunt: *Cæsaries capitis tui sicut purpura, Rex ligatus in canalibus*: vbi crines sponsæ canalibus comparātur, quia crispantes capilli similes videntur vndātibus aquis per canales quasi crispato more decurrentibus. In suis igitur crinibus Virgo ligatum Regem quasi captiuū gerit, quem videlicet amoris telo deiecit, sibiq; per incarnationem subiectum reddidit, vt iam deinceps Salomon mulierem illam fortē quęrere desinat Prou. 31. Quanquam & illis verbis mihi ille ad Virginem spectasse videtur, & dixisse: quis fortem illam mulierem tandem fortunatus inueniat, quę caput serpētis cōterere, & Regem potentissimum Messiā debet oculis suis capere, & aureis crinibus irretitum veluti captiuum per amorem gestare, toto orbe instar prodigij ostentandum? Hac igitur duplici de causa, quam cōmemorauimus, vexillum amoris

9

Virginis oculo tanquam telo victus Deus.

Cant. 7. 5.

Septuag.

Prou. 31.

ris erectum in Virgine dicitur.

9 B. Virgo fidei vexillum. Tertiò. Est Virgo vexillum fidei, quia sub Virgine tanquam sub vexillo fides militat: etenim vniuersę fere Hæreses duo potissimùm fidei nostræ mysteria, TRINITATIS videlicet, & incarnationis oppugnarunt: vtrunque tamen ex Virgine facilè constituitur: nam eo ipso, quod mater Filij asseritur, simul & Diuinarum personarum pluralitas, & vera Verbi Diuini incarnatio astruitur. Quo sensu accipiendum videtur illud, quod de Virgine canit sancta Ecclesia: *Cunctas hæreses sola interemisti in vniuerso mundo*. Quare iure optimo vexillum fidei appellari potest, sub quo militans fides de vniuersis suis hostibus gloriosissimè triumphauit. Nec multùm abhorret ab hac appellatione illa, qua vsus est (Cyrill. Alex.) Diuus Cyrillus Alexandrinus homilia sexta contra Nestorium, cum Virginem appellauit *Sceptrum orthodoxæ fidei*, (Itē fidei sceptrum.) vt si fides tanquam Princeps, ac Regina pingenda esset, ei Virgo pro regali sceptro apponenda foret.

10 Postremò est Virgo vexillū, quò omnes præsidij causa confugiunt, cum se laboribus, tentationibus, persecutionibus, imo ipsa etiam Dei ira premi conspiciunt. Cur enim non ad Virginem referre liceat illud Regij vatis Psalmo quinquagesimo nono: (Psal. 59.6.) *Dedisti metuentibus te significationem, vt fugiant à facie arcus, vt liberentur dilecti tui*. Nam quòd eo loco intelligendum sit vexillum, perspicuū est ex Hebręo; vbi pro *significationem* habetur, נס, quod nomen *vexillum* significat à radice נסס, quod est vexillum erigere. (R. Dauid. Ad Virginem Filiumque tanquā ad vexillum præsidij causa fugiēdū.) Vnde Rabbi Dauid in libro radicum, & in commentarijs de vexillo interpretatur. Idemque nomen habetur apud Esaiam capite vndecimo, (Esai. 11.10.) cum de CHRISTO Domino dicitur: *Qui stat in signum populorum*, Hebraicè, *lenes*, id est, in vexillum, ad quem videlicet omnes homines, & vniuersi populi tanquam ad ducem vexilliferum; imo tanquam ad vexillum Patris sub eo militaturi confugiant. Et (Num. 21.8.) Numerorum vigesimo primo, cum est sermo de serpente illo æneo in figuram CHRISTI in cruce pendentis, dicitur ad Moysen: *Fac serpentem æneum, & pone eum pro signo*, Hebraicè, נס, id est, *pro vexillo*, vt indicetur Christum in cruce vexillum fuisse, quod Pater æternus tanquam in loco altissimo erexit, vt ad illud omnes, qui præsidium, & salutem optarent, possent tutò confugere. Ergo vt ad Virginem beatissimam reuertamur, dedit eam Deus tanquam vexillum timentibus nomen suū, vt sub tanti vexilli pręsidio fugerent à facie arcus, quem siue Deus ipse per labores, ac supplicia; siue Dæmon per tentationes intenderet: imo Hebraicè non est, *vt fugiant*, sed, *vt vexillentur*, siue, *vt instar vexilli exaltentur*, nimirum super inimicos suos, quemadmodùm Rabbi Dauid interpretatur. (R. Dauid.) Sic enim, qui ad Virginem confugiunt, ipsi quoque super inimicos suos gloriosum victoriæ vexillum erigunt.

Virginem beatissimam esse signum magnum sumpto signo pro scopo.

SECTIO III.

SVPEREst postrema signi pro scopo acceptio, quæ non minùs, quàm præcedentes in Virginem conuenit. (1) Fuisse igitur Virginem signum magnum, hoc est, scopum amplissimum, & omnibus conspicuum, in quem Heretici, Dęmones, omnesque CHRISTI hostes suarum persecutionum, & blasphemiarum per summam impietatem sagittas collimarunt, docet Thimotheus (Timoth. Hier.) Presbyter Hierosolymitanus in oratione de Propheta Simeone, vbi vult de Christo simul, & Virgine accipiendū esse illud Luc. 2: (Luc. 2.34.) *Hic positus est in ruinā, & in resurrectionē multorum, & in signum, cui contradicetur*. Meritò etiam Ioannes Apoca-

lypsis decimo tertio de Antichristo disserens ait: *Datum est ei os loquens magna, & blasphemias: aperuitque os suum in blasphemias ad Deű, blasphemare nomen eius, & tabernaculű eius.* Quo loco per Dei tabernaculum ipsam quoque Virginem beatissimam possumus accipere, de qua cecinit Reg. vates Ps. quadradesimo quinto, *Sanctificauit tabernaculum suű altissimus.* Sic enim eum locum intellexerunt Methodius in Hypopantia Domini, & D. Athanasius in Euangelium de Deipara: cum enim viderent Hæretici non posse se in carnationis veritatem eleuare, nisi & virginitatem, & maternitatem Mariæ priùs euerterent, aduersùs eam sibi potissimùm dimicandum putarunt, vt matris ignominia redundaret in filium. Id quod multò ante prædictum fuerat Genesis tertio, cum dictum est ad serpentem: *Inimicitias ponam inter te, & mulierem, & semen tuum, & semen illius: ipsa conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo eius:* quem locum in hanc eandem sententiam affert D. Bernardus sermone super *signum magnum.* Verè enim inimicitię sunt inter Virginem, ac Dęmonem, & Hæreticos eius administros, qui Virginis calcaneo insidiantur, cum eam illius pede opprimendi insectantur. Etenim Eluidius impiè dixit Virginem post Christi natiuitatem fuisse carnaliter cognitam à Iosepho, contra quem duobus integris libris acerrimè disputat D. Hieron. Alij Hęretici dixerunt Virginem non esse dicendam θεοτόκον, id est, Deiparam, sed χριστοτόκον, siue ἀνθρωποτόκον, id est, Christi, siue hominis matrem: in qua hæresi fuit Nestorius, qui impiè duas in Christo personas inuexit. Mahometani etiam negant Mariam potuisse esse Dei matrem: & idcirco negant Christi Diuinitatem. Mitto Marcionem, & Manichæos, qui negabant fuisse in Christo veram carnem, atque adeo astruebant Virginis carnem ad substantiam Christi minimè pertinere. Sanè optimo iure potest Virgo petræ illi comparari, de qua exiuit aqua contradictionis, vbi iurgati sunt filij Israel, vt refertur Numerorum vigesimo. *Hæc est aqua contradictionis, vbi iurgati sunt filij Israel contra Dominum, & sanctificatus est in eis,* id est, sanctum se declarauit, conferendo videlicet beneficium in ingratos, & incredulos: verè enim ex Virgine egressa fuit aqua contradictionis, in qua iurgati sunt omnes Hæretici contra Dominum, qui tamen ijs omnibus compressis sanctum se, sanctamque simul Virginem declarauit. Quòd autem Virgo appelletur petra, perspicuum est ex loco illo Esaiæ decimo sexto: *Emitte agnum Domine dominatorem terræ de Petra deserti ad montē filiæ Sion:* quo loco petit Propheta aduentum Messiæ, vt aliàs aduersùs Iudæos disputauimus. Per Petram autem deserti ad literam vrbs quædam Moabitarum intelligitur, ex qua erat oriunda Ruth, quæ ad genealogiam CHRISTI pertinet. Non desunt tamen, qui eiusdem petræ nomine Virginem adumbratam fuisse autument, in quibus est Abbas Guerricus sermone secundo de annunciatione beatę MARIÆ, vbi hanc reddit loci paraphrasim. *Emitte Agnum Domine dominatorem terræ de Petra deserti, hoc est, abscinde petram de petra, sanctum, & inuiolabilem sancta, & immaculata proferat virginitas.*

Apoc. 13. 5. | Ps. 45. 5. | Methodius. D. Athan. | Gen. 3. 15. | D. Bernard. | Hęreticorum probra in Virginem. | Num. 20. 13. De Virgine vt ex petra aqua contradictionis exiuit. | Esai. 16. 1. | Abb. Guerric.

2 Cæterùm quicunque in hoc signum tela direxerunt, miserè omnes perierunt: idcirco enim Ioannes docet signum hoc in cœlo apparuisse, imo intra ipsum cœlum: (siquidem mulier illa pedibus lunam calcabat, atque adeo superior luna erat) Constat autem sagittas, quæ in cœlum iaciuntur in ipsos recidere sagittarios. Accedit, quòd nec ad cœlum vsque possunt pertingere, nec si pertingerent, mulieri intra cœlos inclusæ nocere potuissent, cum oporteret priùs cœlum ipsum penetrare, quòd fieri non potest. Itaque Virgo in cœlo, imo supra cœlum constituta nihil sibi timet à sagittarijs: quare illud tantùm superest, vt sagittę in ipsorum sagittariorum capita retorqueantur, quemadmodùm accidit omnibus Hęreticis: & vt vnum de multis exemplum in medium afferamus

ramus, constat Nestorium Patriarcham Constantinopolitanum in Virginem, si quis alius, impium maximè, & sacrilegum extitisse, negasseque vt supra diximus, appellari posse Virginem θεοτόκον. Verùm quàm miserè perierit, inde est manifestum, quòd linguam illam, qua in Virginem blasphemauerat, ebullientes innumeri vermes tanquam satellites missi à Virgine certatim corroserunt, ac depasti sunt, vt refert Niceph. lib. 14. hist. Eccles. cap. 36. & Euagr. lib. 1. cap. 7.

Nicephor. Euagrius.

3 Atq; hanc etiam ob causam præter alias, quas sequenti commentario de mira Virginis pulchritudine commemorabimus, arbitramur eius collum Cant. 4. comparari turri Dauidicæ: *sicut turris Dauid*, inquit sponsus, *collum tuum, quæ ædificata est cũ propugnaculis: mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium.* Cum enim collum sit ea in homine pars, quæ gladio feriri solet, vt significaret sponsus Virginẽ, quantumcunq; eius collum ab hostibus pateretur, nunquam tamen ei caput præcidi posse, hoc est, nulla vi eius præstantiam minui, comparauit eius collum turri Dauidicæ omnium armorum præsidio munitissimæ: vt perspicuum esset gladiũ, qui in Virginis collum stringeretur, in scuta, & clypeos impenetrabiles incurrere, & præterea non solùm hebetari, sed etiam infringi. Idcirco etiam Virgo platano confertur Eccli. 24. *Quasi platanus exaltata sũ iuxta aquas*: quoniã platani folia referunt speciem scutorum, vt obseruauit Hugo Cardinal. Itaq; tot quasi scutis platanus cingitur, quot folijs vestitur, in typum videlicet Virginis, quę tot clypeis munitur, quot prærogatiuis exornatur: quo fit, vt hæreticus, qui Virginem insectatur, in scuta innumera, & instar foliorum implicita, totamq; Virginem protegentia necessariò incurrat. Illud etiam efficitur, vt qui ad huius platani vmbrã cõfugit, sub innumeris veluti scutis protectus lateat, atque adeo hostium ictus protegente Virgine tutus, ac securus irrideat.

Cant. 4. 4.

Virginis pręstantia nulla ui minui potest.

Eccli. 24. 19.

Hugo Card.

B. Virgo tot clypeis munitur, quot pręrogatiuis ornatur.

4 Comparatur etiam idem collum Virginis Cant. 7. turri eburneæ tum propter mirum puritatis cãdorem, tum propter terrorem, quem hostibus incutit vel ipso eboris nomine, quod quia dens elephanti est, ipso nomine deterret Virginis aduersarios, dum cogitant sibi cum elephantorum dentibus rem futuram. Quid ni eandem ob causam Virginem Salomonis throno comparauerim, quę duodecim leones seni ex vtraque parte per sex gradus ambiebant? 3 Regum 10. vt inter leones sibi incedendum persuadeat, quicunque ad hunc veri Salomonis thronum irreuerenter accedere tentauerit, à quibus momento temporis corripiendus, ac deuorandus sit. Meritò igitur concludit D. Bernardus, sermone super *signum magnum*: Nimirum, inquit, *ipsa est quondam à Deo promissa mulier serpentis antiqui caput virtutis pede contritura, cuius planè calcaneo in multis versutijs insidiatus est, sed sine causa. Sola enim contriuit vniuersam hæreticam prauitatem: alius non de substantia carnis suæ Christum edidisse dogmatizabat: alius paruulum non peperisse, sed reperisse sibilabat: alius vel post partum viro cognitam blasphemabat: alius Dei matrem audire non sustinens magnum illud nomen θεοτόκος impiissime suggillabat. Sed contriti sunt insidiatores, conculcati supplantatores, confutati derogatores, & beatam eam dicunt omnes generationes.*

Cant. 7.

B. Virgo hostibus suis terror.

3. Reg. 10.

D. Bern.

Cur virgo dicatur in cœlo apparuisse?

SECTIO IIII.

1 DVPLICEM expositionem recipit hęc sententia: vna est, si ita legamus: *Signum magnum apparuit in cælo*: quodnam signum? *Mulier amicta sole.* &c. ita vt ipsa mulier amicta sole lunam calcans pedibus, gerensque in capite coronam duodecim stellarum appelletur à Ioanne *signum magnum*: de qua expositione dicendum postea. Altera est, si ita contextum distinguamus: *Signum magnum*, videlicet mihi ostensum est: quodnam tandem illud? *Apparuit in cælo mulier amicta sole*, vt miraculum in eo sit, quod mulier in cœlo posita, eaque amicta sole apparuerit

Ioanni in terra existenti, vt verbum, *apparuit*, non cum signo magno, sed cum sequentibus verbis iungatur: de qua expositione in præsentia disseremus.

2 Arbitramur igitur tanquam signum magnum commemorari à Ioanne, quòd ipsi mulier, eaq; amicta sole in cœlo apparuit: cum enim sol, qui centum sexaginta vicibus, vt Astrologi demõstrant, magnitudine terram superat, tam exiguus nobis appareat, sanè instar prodigij est, quòd mulier in cœlo constituta à Ioanne in terris agente videri potuerit, neque tanta distantia, solisq; ipse splendor satis fuerit ad eam occultandam. Quo mysterio mirum in modum resplendet Virginis magnitudo, quæ tanta est, vt eã neq; Christi solis iustitiæ eam ambientis splendor, & magnitudo obruat, neq; quç cunq; etiam summa distantia oculis eripiat. Sanè magnæ loco laudis dictum est de Ioanne Baptista Lucæ 1. *Erit magnus coram Domino*: parum enim esset magnum coram hominibus esse virum omni ex parte maximum: at coram Deo, qui immensus est, & cuius comparatione nihil sũt omnia, magnum esse, id verò eximię est, & extraordinariæ magnitudinis. Audi quid Esaias dicat cap. 40. *Ecce gẽtes quasi stilla situlæ, & quasi momentum stateræ reputatæ sunt: ecce insulæ quasi puluis exiguus. Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, & quasi nihilum, & inane reputatæ sunt ei*. In quem locum aduertendum est pro eo, quòd nos habemus, *momentum stateræ*, esse Hebraicè שחק, quod nomen propriè significat tenuissimum puluerem, qui adhæret stateræ. Itaq; sicut tenuissimus puluis stateræ lancibus adhærens nihil addit ponderis: ita vniuersæ gẽtes coram Deo nullius sunt momenti. 70. transtulerunt: *Omnes gentes quasi stilla, & situla*: hoc sensu, quem nõnulli afferunt: sicut qui portat situlam plenã aqua, parũm curat, si vna excidat guttula: ita se habet Dei cõparatione scientia, & potestas omnium gentium, vt si omnes gentes perirent, perinde esset, ac si Deo vna guttula ex situla decideret. Esse autem sermonem de hominũ scientia ad literã, patet ex prçcedẽtibus: *Quis adiuuit spiritũ Dñi? aut quis cõsiliarius eius fuit? Ecce gẽtes quasi stilla situlæ*. &c.

B. Virginis mira excellentia.

Luc. 1. 15. Ioannis Baptistę excellentia.

Esai. 40. 15. 13.

Omnes gentes coram Deo instar guttulę.

Alij transferunt ex Hebræo: *quasi leuitas bilancium*: iuxta quam versionem significatur Deum, si velit, facillimè posse gentes conuertere: facillimum enim est bilances stateræ in hanc vel illam partẽ vel minimo digiti impulsu inclinare. Adde illud etiam indicari, sicut in hanc, & illam partem facile est bilãces impellere: ita Deo facillimum esse mundi imperia in hanc, vel illam partem inuertere, vt quæ magnam in gloriam creuerãt, & altiùs quasi altera lanx stateræ sublimior eminebant, facta rerum conuersione iterum decidant: & quç subiecta antea erant, in sublime rursus elata dominentur. Itaq; in hac bilancium similitudine non solùm Dei potentiam, sed rerũ humanarum omnium incõstantiam licet agnoscere. Id quod iam aliàs ostendimus ex illis verbis Prouerb. 8. *Ludens in orbe terrarum*, videlicet quasi pila, vt interpretatur Lyr. Quãta igitur erit Virginis magnitudo, quæ Dei ipsius vicinitate nõ obruitur, & solis splendore non ita vincitur, quò minùs appareat, & luceat, & tanto interuallo non occultetur? Quare meritissimò Ioannes id tãquam signũ quoddam magnum, prodigiumq; cõmemorauit. Ex quo illud etiam concluditur, quãtùm cęteris omnibus Sanctis Virgo antecellat, quippequi in cœlo positi prope Virginem videri à nobis in terra nequaquã possint. Vnde Petr. Damian. serm. de Assumpt. Virginis, *In illa*, inquit, *inaccessibili luce perlucens sic vtrorumq; spirituum, id est, hominum, & Angelorum hebetat dignitatẽ, vt in comparatione Virginis nec possint, nec debeãt apparere*. Hçc ille. Imo vt vno verbo dicamus, tanta est magnitudo Virginis, vt ex ea liceat infinitam Dei magnitudinẽ, & immensitatem conijcere, & quodãmodò dimetiri, nec Dei immensitas bene nota sit illi, qui non habeat satis exploratã Virginis magnitudinem, quemadmodũ disertis verbis dixit Petrus Chrysol. serm. 104. *Tanta*, inquit, *est Virgo, vt quantus sit Deus satis ignoret, qui huius Virginis mentem non stupet, animam non miratur*. Nec verò tãtùm solis amictus, & circunfusio ipsam non obscurauit: sed quod est longè mirabilius, magis apparere, & eminere fecit: quod contra accidit sideribus sole fulgẽ- 3

Mundi imperia inuertere Deo quàm sit facillimum.

Inconstantia rerum humanarum.

Prou. 8. 30.

Lyran.

Omnibus sanctis quantum præstet B. Virgo.

Petr. Damian.

B. Virgo quodãmodo mensura Dei.

Petr. Chrysl.

te. Quòd enim ex solis vicinitate mulier magis apparuerit, quàm si absẽs sol esset, inde ostenditur, quòd huius mulieris magnitudo ex ipsius solis præsentia nascebatur, & quò erat soli propinquior, eò maior extabat, vt suo loco ostendemus, cum de hoc solis amictu disputabimus.

4 B. Virgo cęleste signum.

Secundò. Apparuit Virgo in cœlo tãquam cęleste signum. Quemadmodùm enim Virgo vnũ est ex duodecim signis Zodiaci: ita Ioannes eodem sensu Virginem hanc in cęlo signum magnum appellasse videtur, innuens eam esse vnũ ex signis cęlestibus, sed prę ceteris admirabile. Et quidem meritò: sicut enim sol dum obit signum Leonis, ardentissimus est, & noxius animantibus; sed is ardor per ingressum eius in Virginem temperatur: ita Deus ante incarnationis mysterium perfectum in Virgine, quasi signũ Leonis lustrabat terribilis admodũ mortalibus: sed vbi ingressus fuit in signum magnum Virginis, ardorem & iram in homines mitigauit. Nec vacat mysterio, quòd Virgo cęleste signum inter Leonẽ, Libramq́; sit constituta: nimirum Virgo beatissima Leonis iram, iustitiæq́; rigorẽ disiungit, & quasi in medio collocata vtrũque tẽperat, Leonis videlicet furore mitigato, & rigore stateræ tẽperato. Quid enim supplicij nõ inferret Leo Librę cõiunctus, hoc est, Deus iratus iustitiã exercens? Et quidem quod ad Leonem attinet, ad Deum Leonem ante incarnationem, mitigatum tamen in Virgine videtur spectasse Regius vates, cum dixit Ps. 84. loquens de aduentu Messiæ: *Benedixisti Domine terram tuam: auertisti captiuitatem Iacob. Remisisti iniquitatem plebis tuæ: operuisti omnia peccata eorum: mitigasti omnem iram tuã.* D. Hieron. transtulit, *Continuisti*: sed Hebraicè ad verbum est, *collegisti*, hoc est, retraxisti eo sensu, quo dictum est Ioelis 2. vbi habetur eadem vox Hebræa: *Stellæ collegerunt lucem suam*, id est, retraxerunt. Indicat verò verbum illud, *mitigasti omnẽ iram tuam*, Deum olim instar leonis rugientem, & iratum hominibus, tandẽ per mysterium incarnationis perfectum in Virgine mansuefactum, & tractabilẽ peccatoribus effectum.

Diuinę iustitię rigorẽ tẽperat B. Virgo.

Ps. 84. v. 12.

D. Hieron.

Ioel 2. 10.

Per incarnationem mansuefactus Deus.

5 Quod verò ad iustitię stateram spectat, cuius etiam Virgo rigorem temperauit, non obscurè, vt quidam volunt, significatur illis verbis eiusdem Ps. *Verit. de terra orta est, & iustitia de cœlo prospexit.* Pro quo aduertendum est Diuinam stateram duabus lancibus constare, vna misericordię, iustitię altera: sed ante incarnationẽ lanx iustitiæ magis ponderabat, & alteram misericordiæ lancem in cœlum vsque eleuabat: ibi enim misericordia in Angelis præcipuè splendebat. At per Virginẽ factum est, vt præpõderaret Lãx misericordiæ, ad terrasq́; vsquè descendens iustitiam in sublime ferret. Quare hunc sensum recipiunt verba, quę citauimus, *Veritas de terra orta est*, id est, vt interpretatur D. Aug. Christus ortus est de Virgine: simulq́; cũ illo apparuit in terra veritas completę promissionis de misericordia largienda hominibus. Itaquè altera misericordiæ lanx beneficiorum pondere pressa ad terras vsquè descẽdit: *& iustitia de cœlo prospexit*, id est, altera iustitiæ lanx, quæ antea in terris videbatur, iam in altũ euecta in cœlo apparuit, pręponderante nimirum lance misericordiæ. Scio sensum literalem eum esse præcipuum, vt commemoretur fœcunditas bonorum spiritualium Messiæ tempore futura, significeturq́; tantam fore spiritualium bonorum affluentiam, vt terra nihil aliud videatur, quàm veritatem germinare, & cœlum iustitiam depluere. Fauetq́; vox Hebręa, nam pro, *orta est*, habetur Hebraicè תצמח, id est, *germinabit*, à radice צמח.

Misericordię lanx post incarnationem ponderat magis.

D. Aug.

Bonorum spiritualium fęcunditas tempore Messiæ.

6 Porro in eo etiam hoc signum Virginis est admirabile, quòd postquam sol in illud semel per incarnationem, & misericordiam fuit ingressus, nunquàm amplius inde exierit, contra quàm soli accidit, qui singulos menses in singulis signis obeundis cõsumit. Vnde meritò Ioannes hoc signum non qualecunq; sed *magnum* appellauit, tantę videlicet magnitudinis, vt semper sit, quod à sole lustrari possit. Sunt enim innumeræ rationes in Virgine, propter quas Deus ad beneficia mortalibus cõferẽda permoueri potest: quę quia nunquam in ea deficient, nunquam etiam sol ex hoc Virginis signo egredietur. Itaquè Virgo Leonis iram

Sol iustitiæ semper in Virgine.

cohibuit

cohibuit, rigoremque iustitiæ tempera-uit: imo vsque adeo Deus per Virginem iram deposuit, vt manus sibi omnino te-neri, vinciri, imo & in cruce fixas esse voluerit, ne sese ad puniendum mouere vllo modo possent: quæ est annotatio Georg. Venet. tomo 1. problem. in sacram scrip. sect. 5. probl. 338. vbi obseruauit Deum priscis temporibus plena vtraq; manu punire solitum, atq; idcirco decem plagis Ægyptum percussisse, quia vtraq; manus aperta, & extenta in decem digitos fuit super Ægyptios: vnde dictum est Exod. 8. *Digitus Dei est hic.* Cæterùm post incarnationem vtranque istam manum cohibitam, imo & in cruce validissimis clauis confixam, ne sese ad puniendum excitaret: imo eo habitu, & forma expansas manus, vt Patrem exorarent, eumq; nobis conciliarent. Adde eo etiam habitu amplexantis speciem retulisse: hanc enim ob causam præter alias Christus brachium Patris dicitur Esaiæ 53. *Brachium Domini cui reuelatum est?* quia videlicet Christo tanquam brachio Pater in humani generis collum extento amplexatus fuit mortales in signum beneuolentiæ, & factæ iam per Christum reconciliationis.

Per Virginem irā suā quā deposuerit De⁹.

Georg. Venet.

Ante incarnationē vtraque manu puniebat De⁹. Exod. 8. 19.

Esai. 53. 1. Christo tanquam brachio suo homines amplexat⁹ est Pater.

7 Eandem Virginis potentiam ad Dei furorem mitigandum alia quoq; similitudine desumpta ex rhinocerote animali ferocissimo illustrare possumus, de quo illud refert D. Greg. lib. 31. Mor. c. 13. tantæ esse fortitudinis, vt nulla vi capi possit, nisi miro quodā artificio. Virgo enim ei puella proponitur, quæ venienti sinū aperit, in quem ille omni feritate deposita caput iam mansuetus infert: itaq; ab eis, à quibus quæritur, repente velut inermis inuenitur. Id quod ad rem præsentem maximè pertinet: quòd enim Christus rhinoceroti comparetur, patet ex Deut. 33. vbi Moyses in benedictione Ioseph sic ait. *Quasi primogeniti tauri pulchritudo eius, cornua rhinocerotis cornua illius: in ipsis ventilabit gentes vsque ad terminos terræ.* Sunt & aliæ quoque huius similitudinis rationes. Primùm, quia rhinoceros cum elephante bellum gerit, eumq; cum aggreditur eo cornu, quod nare gestat, in ventrē elephātis adacto interimit: ita enim Christus Dæmonem cornu Diuinitatis euertit. Deinde, quoniam vt loco Deut. citato dicitur, instar rhinocerotis vnico Diuinitatis cornu suos omnes inimicos ventilauit, gentesq; vniuersas suo imperio subiecit. Hic igitur rhinoceros ferocissimus ante incarnationem existens, & omnino insuperabilis tandem ad conspectum Virginis ferocitatem deposuit, & mitissimus in eius sinum immisso capite sese ab omnibus capi, vinci, imò & vinciri passus est: sic enim hoc rhinocerotis capiendi artificium Virgini accōmodat Dionys. Carth. lib. 3 de laudibus Virginis art. 22. Itaq; impletū est illud, quod tanquam adynaton, & impossibile Deus Iobo proponebat cap. 39. *Nunquid volet rhinoceros seruire tibi? aut morabitur ad præsepe tuum? Nunquid alligabit rhinocerota ad arādum loro tuo? aut confringet glebas vallium post te?* Quid enim? nonnè hunc rhinocerota in præsepio vidimus? nonne cruce vt aratro terram proscidit, vt nobis gloriam inde nascituram seminaret?

D. Greg.

Deut. 33. 17.

Rhinoceroti cur comparetur Christus.

Dion. Carth.

Iob. 39. 11.

8 Cæterùm D. Hieronymus in cōmentarijs eius loci, cuius expositionem obiter perstringēdam duximus, per rhinocerota Gentilem populum intelligit, qui antea superbus, & indomitus tandem victus prædicatione Euangelica Ecclesiæ seruiuit, alligatus nimirum charitatis loro. *Locum*, inquit, *charitatem Christi intelligere debemus, de qua loquens Apostolus ad Coloss. secundo ait: Copulati in charitate: cuius vinculis colligādos mortales Esaias olim prædixerat cap. 45 Labor Ægypti, & negociatio Æthiopiæ, & Sabaim viri sublimes ad te transibunt, & tui erunt, & post te ambulabūt, vincti manicis pergent. Et Dauid ex ponens, quemadmodùm charitatis vinculis per ministros verbi Dei vinciendi essent credentes, ita loquitur Ps. 149. Ad alligandos Reges eorum in cōpedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis. Quorum vinculorum nominibus charitatis Christi fortitudinem voluit demonstrare, quæ etiam fortis, & potens in manicis ferreis ad amorem Domini constringit.* Hæc Hieronymus.

D. Hieron. Gentilis popu l⁹ ante Euāgelij prædicatio nē rhinoceros.

Coloss. 2. 2.

Esai. 45. 14.

Ps. 149. 8.

9 Postremò apparuit Virgo in cœlo, quia tota fuit cœlestis, nihilq; habuit terrenū: quam ob causam adumbrata fuit in throno illo sapphirino, super quē Deus ipse residebat, vt refertur Ezech. 1. *Super firmamentum, quod erat imminens capiti animalium,*

In B. Virgine terrenū nihil.

Ezech. 1. 26.

quasi

[illegible] aspectus lapidis sapphiri similitudo throni: & [illegible] similitudinem throni similitudo, quasi aspectus hominis desuper. Constat enim sapphirum esse cœlestis coloris, vnde pleriq; in eum locum docent per firmamentũ posse intelligi Angelos, per thronum autem sapphirinum super firmamentum collocatum beatissimam Virginem, quę super omnes choros Angelorum fuit euecta: thronum, inquam, non iudicij, & vindictæ, sed misericordię, & gratię iuxta illud ad Hebr. 4. *Adeamus cum fiducia ad thronũ gratiæ eius, vt misericordiam consequamur, & gratiam in auxilio opportuno.* Non vacat autem mysterio, quòd super hũc thronum sapphirinum homo quidam ex electro residebat, qui Christum natum ex Virgine figurabat: & meritò quidem ex electro, quia in Virgine residens benignus est omnibus, & misericordiæ suę electro ad se amandum attrahit vniuersos. Ipse etiam solus super thronum residet, quia solus matris suæ merita, & gloriam trãscendit. Porro vsq; adeo Virgo sapphirina est, hoc est, cœlestis, vt fundata in sapphiris dicatur Esai. 54. *Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in sapphiris, & ponam iaspidem propugnacula tua, & portas tuas in lapides sculptos, & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles:* quo loco est sermo ad literam de Ecclesia per Christum fundãda. Nec enim, vt nugantur Hebræi, ad Hierusalem illam materialem pertinere potest huiusmodi fabrica. Et quidem lapides per ordinem sternendi significãt Ecclesię ministros suo quenq; gradu, & ministerio disponendos iuxta illud 1. ad Cor. 12. *Quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia primùm Apostolos, secundò Prophetas, tertiò Doctores,* quorũ quisq; suo gradu cõtẽtus esse debet: ideo sternẽdi dicũtur per humilitatem, & per charitatem ordinandi, vt nimirum sinant se sterni, & ex Architecti præscripto ordinari. Fundanda etiã dicitur in sapphiris, id est, in hominibus planè cœlestibus, cuiusmodi Apostoli fuerunt, qui fundamenta Ecclesiæ appellãtur ad Ephes. 2. *Superædificati super fundamentum Apostolorum.* Propugnacula iaspidis sunt Martyres propter fidei fortitudinem, & venas effusi sanguinis. Dicitur autem inter alia iaspis vim habere contra phantasmata, quia nihil fortiùs Martyrum exemplo ad inanem mundi gloriam contemnendam, quæ instar phantasmatum aliquid primo aspectu esse apparet, sed nihil habet solidi: nihil etiam aptius ad vana Dæmonum terriculamẽta vincenda, laboresq; omnes animi magnitudine superãdos, quę omnia præ Martyrum laboribus, ac tormentis quasi inania quędam phantasmata iudicanda sũt. Portę ex lapidibus sculptis viros probitate excellẽtes, potissimumq; religiosos, prædicatoresq; significãt virtutũ omniũ sculpturis exornatos, qui portę dicũtur, quoniã alijs aditum in cœlum verbo, & exemplo patefaciunt. Deniquè lapides desiderabiles omnes in vniuersum fideles, qui animum student virtutibus excolere.

B. Virgo thronus sapphirinus.

Hebr. 4. 16.

Christ⁹ in Virgine & benignus omnibus, & attrahit vniuersos.

Esai. 54. 11.

Ecclesię fabrica quàm sit elegans.

Cor. 12. 28.

Apostoli Ecclesiæ fundamenta & cęlestes homines. Ephes. 2. 20.

Martyres [illegible]

Religiosi, & prędicatores portæ Ecclesię.

Sed quanquam de Ecclesia ad literam sit hoc Esaię vaticinium accipiendum, 10
iure tamen optimo Virgini etiã potest accõmodari propter virtutũ omniũ, & gratiarum varietatem simul, & pulchritudinem, quæ ijs pretiosorum lapidum generibus explicantur. Illud præcipuè ad rem facit, quòd dicitur fundanda in sapphiris, qui lapides sunt cœlestis coloris. Verè enim Virgo beatissima fuit in sapphiris fundata, quia omnes eius virtutes, & gratiæ cœlestes planè, ac Diuinæ fuerunt. Nec prętereundum, quòd non *ædificata,* sed *fundata* in sapphiris dicitur, quoniam etiam ea, quæ in Virgine inferiora videbantur, & quasi totius ædificij fundamenta, cælestia planè fuerunt: potissimùm verò eius humilitas, in qua tanquam in sapphiro fundata cœlum quoddam splendidissimum retulit. Accedit, quòd sapphirus, si excellat, insigniri solet pulcherrima stella, vt colligitur ex Plin. lib. 37. cap. 9. quòd pręcipuè ad Virginem pertinet, quæ sapphirus fuit gerens pulcherrimam stellã, hoc est, Christum, qui stella appellatur Apoc. 2. *Qui vicerit, dabo illi stellam matutinam,* id est, me ipsum, vt nonnulli interpretantur. Deniq; cur non dicatur Virgo omnino cœlestis, quam sol vestit, Luna calceat, stellæ coronant?

Virginis virtutes omnes cęlestes.

Plinius.

B. Virgo sapphirus stella i. Christo insignita.

Apoc. 2. 28.

*

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

De Virgine Dei para, in quo mulieris appellatio explicatur.

De nomine sanctissimæ Virginis.

SECTIO PRIMA.

1 SEQVITVR ORDIne in visione Ioannis explicandum, cur Virgo sanctissima dicatur mulier. Et quoniam postulat doctrinæ ratio, vt non solũ, cur Virgo appelletur mulier, sed etiam qualis mulier illa fuerit? doceamus: disputabimus hoc cōmentario de eximia Virginis forma, vel de duplici & animi, & corporis pulchritudine: hæc enim solet esse præcipua in fœminis prærogatiua. Sed priùs de excellentis huius mulieris nomine disserendum.

2 Pro ampliori igitur cognitione eorũ, quæ dicturi sumus, oportet altiùs repetito principio aduertere tria esse Hebręa nomina tetragrammata, vel quadrilitera mysteriorum plenissima, & quę maximè pertinent ad excellentiam nominis Mariæ explicandam. Primum est nomẽ Dei ineffabile, quod ab Hebræis dicitur, *Sem hammephoras*, id est, nomen expositũ: id nomen cōmuniter dicitur *Iehouah*: sed multò verius est germanã eius nominis pronunciationem ignotam veteribus fuisse, & adhuc ignorari: vnde quidam efferebant *Iehob*. vt Clemens Alex. lib. 5. Strom. alij *Iaueh*, siue *Iah*, vt Theodoret. in quæst. super Exod. q. 15. Nullus verò antiquorum *Iehouah*, vt modò communiter pronunciatur, imo omnes eiusmodi nomen ἀνεκφώνητον, id est, ineffabile appellarunt: quemadmodùm docent D. Hieron. epist. 136 ad Marcel. D. Greg. Nazian. orat. 4. de Theologia, Origen. hom 14 super Num. Euseb. Cæsar. lib 11 de præpar. Euang. c. 8. Theodoret. loco citato: quanquem Hebræi dicant appellari ineffabile, nō quòd pronunciari nō possit, sed quòd nemini illud pronunciare licitum fuerit, præterquam summo Sacerdoti, idq; solùm in benedictionibꝰ, quæ fiebant in templo: imo putabant, si quis illud irreuerenter pronunciasset, fore periculum, ne rueret vniuersa mundi fabrica. Itaquè vbicunq; illud in sacris literis offenderent, loco eius legebant *Adonai*, vel *Elohim*. Cæterùm licet eius germana pronunciatio ignota sit, illud constat nomen esse tetragrammaton, id est, quatuor literis constans consonantibus, quæ sũt iod, he, vau, he יהוה. Quænam verò puncta, quibus loco vocalium Hebræi vtuntur, subintelligenda sint sub eiusmodi consonantibus, hoc verò dicimus ignotum olim fuisse vel ipsis Hebręis, quippe qui sine punctis legebant. Punctorum enim vsus, & inuentio fuit à posterioribus Hebræis excogitata, ne lingua Hebræa penitùs interiret: id quod factum fuisse anno quadringentesimo trigesimo sexto ab euersione tēpli Hierosolymitani, hoc est, anno Domini quadringẽtesimo septuagesimo sexto apud Tyberiadem Palęstinæ existimat Helias Leuita Germanus in præfat. Massoreth.

3 Quod ad mysterium nominis pertinet, primò certum est vel ipsis Hebræis auctoribus nomen hoc ineffabile nunquam tribui in sacris literis nisi Deo per essentiam: ex quo multa testimonia aduersùs Hebræos depromuntur ad probandam Diuinitatem Messię, cui in sacris literis sæpissimè nomen ineffabile tribuitur, veluti Hierem. 23. *Suscitabo Dauid germen iustum: & regnabit Rex, & sapiens erit: & faciet iudicium, & iustitiam in terra. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit confidenter:*

[Margin notes: Tria nomina tetragrámata apud Hebræos. — Clem. Alex. Theodor. — D. Hieron. Greg. Nazian. Orig. Euseb. Cęsar. — Theodor. — Nomen Dei cur ineffabile. — Punctorum inuentio quando excogitata ab Hebręis. — Helias Leuita. — Nomen ineffabile solum tribuitur Deo per essentiam. — Hierem. 23.5.]

&

& hoc est nomen, quod vocabunt eum, Iehouah iustus noster. Quo testimonio cum se premi viderent Hebręi, conati sunt immutatis punctis textum corrumpere, & pro יקראו, i. *vocabit* facere יקרא, id est, *vocabit*, vt sit sensus Messiã vocaturũ Deũ *Iehouah iustum nostrum*, non ipsum appellãdum *Iehouah*. Quorum tamen corruptelam manifestè redarguit Paraphrastes Chaldaicus, cum ita transtulit: *Hoc est nomen, quod ipsi vocabunt eum, Iehouah iustus noster.* Mitto sexcenta alia testimonia, quę nõ est huius loci cõmemorare.

Paraph. Chald.

Secundò. Nomen Ineffabile in antiquis Hebręorum codicibus reperitur compendio literarum scriptum tribus literis iod in trianguli formam dispositis supposito vno camets, & vno circulo inclusis: id quod ad sanctissimæ Triadis mysterium significandum pertinebat. Enim verò quoniam Iod interpretatur principium; ratio autem principij conuenit omnibus tribus personis Diuinis comparatione creaturarũ: idcirco tres Diuinæ personæ per tria iodim exprimebantur. Includebantur autem tria illa iodim vno circulo tum ad significandam naturæ Diuinæ in tribus personis idẽtitatem, quod etiam per camets suppositum innuebatur, tum vt indicaretur personas Diuinas cõparatione creaturarum non tria esse principia, sed vnũ dumtaxat principium. Tertiò. Ipsis literis nominis ineffabilis explicitè positis idem Trinitatis mysterium innuitur, vt expendit Galatinus libro secũdo arcanorum Catholicę veritatis capite decimo. Prima enim litera Iod, quæ interpretatur principiũ, significat Patrẽ, qui principium est reliquarum personarum. Secunda he, quę esse, vel viuere significat, innuitur persona Filij, in quo omnia vita erant. Tertia vau, quæ apud Hebręos est dictio copulatiua, notat Spiritum sanctum, qui nexus est Patris, & Filij, cum sit vtriusque amor. Quarta est He, geminatur enim secunda litera, quæ Filium innuit, duplicem ob causam: vna est, quia solus Filius habet relationem producentis, & producti, cum Pater sit producens, & non productus; Spiritus sãctus productus, & nõ producẽs. Altera propter duplicẽ naturã, & vt in ipso nomine ineffabili mysterium incarnationis etiam ineffabile declaretur.

Sanctiss. Triadis mysterium literis nominis ineffabilis innuitur.

Galatinus.

4 Item & mysterium Incarnationis.

Quartò. Ex quatuor literis nominis ineffabilis Hebręi tria nomina cõficiũt: vnũ est *Iah*, quod Deum significat, estq; finis vocis *Halleluiah*, i. *laudate Deũ*. Hoc nomen voluũt designare personam Patris. Alterum est הו, quod interpretatur *ipse*, Filiumq; designat, quem Prophetæ venturum, & digito monstrãdũ pronunciarunt iuxta illud Esaiæ capite trigesimo quinto: *Deus ipse veniet, & saluabit vos*: & Esai. quadragesimo secũdo: *Ego Deus, Ipse est nomen meũ*. Sic enim transferri potest ex Hebræo, pro quo nos habemus: *Ego Dominus, hoc est nomen meum*: *Hu* enim, id est, *Ipse* apud Hebræos etiam est Dei nomen. Vnde R. Moyses Gerundensis super illa verba Leuit. 26. *Ambulabo inter vos, & ero Deus vester*: sic ait. In futuro tẽpore pueri Israelitici Deũ sunt digito demonstraturi iuxta illud Esai. 25. *Ecce Deus noster iste, expectauimus eum.* Tertiũ nomen est *Vehu*, hoc est, *Et ipse*, designatq; Spiritũ sanctũ: quiã ipse quoq; visibiliter mittẽdus erat per visibile signum, tametsi absq; vllius naturæ hypostatica vnione. Quintò. Literæ nominis ineffabilis cõponunt tria tẽpora, id est, præteritum, præsens, & futurum, nimirum היה, id est, *fuit*; הוה *est*; & יהיה *erit*. Itaq; eodem nomine ineffabili æternitas Dei explicatur. Imo non sine probabilitate Aug. Eugub. in annotat. super Exod c. 3. existimat nomen ineffabile nihil aliud esse, quàm tertiã personã futuri verbi substantiui, quę tertia persona habetur Exod. 3. cũ Deus dixit Moysi: *Ego sum, qui sum*: nã si ad verbum trãsferas ex Hebręo, dicendum est: *Ero, qui ero*: hoc enim significãt illa verba אהיה אשר אהיה: voluũtq; nõnulli eo loco posuisse Deum nomen ineffabile, quod nihil aliud sit, quam tertia illa persona futuri. Verũ quoniã apud Hebræos futura pro præteritis, & præsentibus vsurpari solent, cum Deus dicit: *Ero qui ero*: omnia tempora complectitur. Postremò. Nomen ineffabile in aurea lamina insculptũ gestabat summus Sacerdos tiarę impositum, & à fronte pendens, quemadmodùm præcipitur Exod. 28.

Ex literis nominis ineffabilis quot nomina conficiant Hebręi.
Esai. 35. 4. & 42. 8.

R. Moyses.
Leu. 26. 12.

Esai. 25. 6.

Item quot cõponant tẽpora

Aug. Eugub.

Exod 3. 14.

Exod. 28. 36.

Facies & laminam de auro purissimo, in qua sculpes opere cælatoris Sanctum Domino. Ligabisque eam vitta hyacinthina, & erit super tiaram imminens fronti Pontificis. Quo loco per *sanctũ Domino* D. Hieron. ad Fabiolam de veste sacerdotali intelligit nomen ineffabile. *Octaua*, inquit, *est lamina aurea, in qua scriptum est Dei nomen Hebraicis quatuor literis iod, he, vau, he, quod apud illos ineffabile nuncupatur.* De eodẽ nomine est sermo Sap. 18. *Magnificentia tua in diademate capitis illius scripta erat*: quibus verbis nomen ipsum ineffabile appellatur per excellentiam *magnificentia Dei*, eo quòd Deũ non per ordinem ad creaturas, sed vt in se est, significet.

Nomen ineffabile gestabat in fronte summus Sacerdos. D. Hieron.

Sap. 18. 24.

5 Secundùm nomen tetragrammaton est nomen seruatoris nostri, qui Hebraicè appellatur יֵשׁוּעַ, cõstatq; quatuor literis, nimirum iod, schin, vau, & ghain, à radice, ישע quę & salutare, & salutem significat. Qua quidem etiam in re Hebręi nobis aduersantur non ferentes seruatoris nostri nomen tetragrammaton esse, & à salute deriuatum: itaq; non esse appellandũ יֵשׁוּעַ *Iesuagh*, sed *Iesu*, vt nos dicimus, tribus tantùm literis iod, schin, & vau: in quibus etiam est Helias Leuita Germanus. Circumfertur etiam in plumbeis imaginibus (quarum vnam vidimus) insculpta imago Christi cum inscriptione Hebraica nominis Iesu per literas aleph, iod, schin, & vau: sed perperam, omnino enim in nomine Saluatoris ponenda est litera ghain, vt à salute deriuari possit, vt inferiùs dicemus. Quare rumpatur licet Hebræi, Saluator *Iesuagh* appellatur nomine tetragrammato, siue quadrilitero, & deducto à salute: idquod in primis multò ante aduentum Christi affirmauit R. Haccados summæ apud Hebręos auctoritatis, qui floruit tempore Consulum Romanorum. Is enim (vt refert Galat. in lib. 3. arcan. cap. 18.) Antoninum Consulẽ alloquens sic ait: *Quia Messias homines saluabit, vocabitur Iesuagh: gentes autem alterius nationis, quæ fidem eius sectabantur, vocabunt eũ Iesum: & propterea inuenies hoc nomen Iesus designatum in textu Gen. 49. Veniat, qui mittendus est, & ipse. Si enim accipias in Hebræo primas literas harum dictionum, conficies nomen Iesu.* Hæc R. Haccados, quem Iudæi *Magistrũ*

Seruatoris nomen tetragrammaton.

Helias Leuita

R. Haccados.

Gen. 49. 10.

sanctum nostrum vocant. Non continetur autem in iisdem literis nomen ipsum integrum Iesuagh, sed Iesu, vt nos appellamus, vt indicaretur ita à Gentibus appellandum. Vt verò id ita esse intelligas Hebręę dictiones sunt huiusmodi: יבא שילה ילד. Eodem artificio vsa est Sibylla Erythæa, quæ circa tempora Ezechiæ Regis floruit: ea enim quædã Gręca carmina de Christo composuit, quorũ primæ literę, vnde inchoantur, conficiũt huiusmodi sententiam: *ἰησοῦς χρισὸς θεῦ ὑὸς σωτὴρ*, id est, *Iesus Christus Dei filius Saluator*, vt auctor est D. Aug. lib. 18. de ciuit. cap. 23. Secũdò. Probatur seruatoris nomen scribendum esse Hebraicè quatuor nominatis literis ex Hebraico Euangelio, quod Matthæi nomine circumfertur, vbi capite 1. ita legimus. *Virum Mariæ, de qua natus est Iesuagh.*

Sibylla Eryth.

D. August.

Matth. 1. 16.

6 Tertiò. Ex titulo Dominicæ crucis, qui Romæ in sancta cruce in Hierusalẽ etiam nunc visitur, vbi *Iesuagh* scriptũ est per quatuor literas, vt refert Pagninus in suo Hebraico dictionario, quẽ citat Cornel. Iansen. in Concord. Euang. cap. 7. idemq; testatur Xystus Senens. lib. 2. suæ Biblioth. in Põtio Pilato, vbi affert titulum crucis Hebraice, Gręcè, & Latinè, & in titulo Hebraicè cõscripto habetur nomen Iesuagh. Cõfirmatur, quia vt refert frater Rodericus de Yepes Hieronymianus in sua Palæstinæ descriptione, & Christi peregrinatione, sententia Pilati aduersus Dominũ pronunciata inuenta fuit Amitherni Hebraicis literis cõscripta: vbi etiã nomẽ seruatoris ponebatur Hebraicè *Iesuagh*. Deniq; Gabriel Lucę 1. dixit seruatorem appellandũ IESVM à saluando: *Vocabis nomen eius IESVM: ipse enim saluũ faciet populum suũ à peccatis eorũ*: vbi manifestè tradidit etymon nominis: non potest autem deriuari à salute, nisi sit Iesuagh cum ghain in fine: salus enim Hebraicè est iasagh per ghain in fine, vt diximus.

Titulus S. crucis visitur Romæ.
Pagninus.
Iansenius.
Xyst. Senens.

Roder. Yepes.

Pilati sententia aduers. Dominum inuenta Amitherni.

Luc. 1. 31.

7 Ex his triplex error conuincitur: vnus est Osiandri Germani contendentis nomen Saluatoris iisdem prorsùs literis constare, quibus nomen ineffabile, interposita tantùm litera schin, qua nomen illud ineffabile factum sit effabile,

Conuincitur Osiandri error circa nomen Saluatoris.

postquam

postquam inuisibilis olim Deus factus est per incarnationem visibilis: quæ sententia refertur à Galat. lib. 3. Arcan. cap. 18. Eam verò conatur ostendere Osiander primùm ex eo, quòd Hebræi nomen Saluatoris dicunt esse Iesu quasi abbreuiantes nomen ineffabile, reijcientesque, vt sæpe solent, literam he in medio, & in fine. Deinde, quia Paulus ad Philip. 2. docet datum fuisse Christo nomen, quod est super omne nomen: quod de nullo alio nomine verum esse potest, quàm de nomine ineffabili. Verùm hæc nullam vim habent: si enim Hebræi CHRISTI nomen volunt esse Iesu, id faciunt per contemptum auferentes literam ghain, ne Christum dictum Saluatorem cogantur admittere. Est etiam nomen Iesuagh super omne nomen, tum quia in solo isto nomine Deo genu flectitur cœlestium, terrestrium, & infernorum: tum quia ipsum nomē ineffabile in nomine Iesuagh continetur, vt inferiùs dicemus. Secundus error fuit aliorum, qui putarunt Saluatoris nomen non esse Iesuagh, sed Iehosuagh, id est, quinq; literarum, quibus etiam consensit Bellar. in exercitatione Grammatica Hebræa super Ps. 34. versu 7. existimans Iesuagh non Saluatorem, sed salutem significare: cum contrarium necessarijs rationibus demonstratum sit, & apertè doceat Sanctes Pagninus Hebrææ linguæ peritissimus in radice Iasagh, vbi multis testimoniis ostendit salutem appellari Hebraicè iesagh, non iesuagh, nisi post ghain addatur tau, & dicamus iesuaght, quorum nominum similitudo errandi fortassè occasionem præbuit. Tertius error fuit Petri Galatini libro tertio Arcan. cap. 18. asserentis nullum alium præter Messiam appellatum fuisse Iesuagh, eamque ob causam nomen Messiæ nouum futurum prænunciari Esai. 62: *Vocabitur tibi nomē nouum, quod os Domini nominabit.* Itaq; Iesum filiū Nauē, Iesum filiū Syrach, & Iesum filiū Iosedech Sacerdotis magni nō fuisse dictos Iesuagh, sed Iehosuagh, quod nomen sonat, *Deus saluabit*: perspicuè enim fallitur. Nā 1. Esd. 2. vbi nos habem⁹ *filii Iesue*, Hebraicè est *filij Iesuagh* ijsdē quatuor literis, quibus constat nomen Saluatoris: & inferiùs, *In domo Iesue*, Hebraicè, *Iesuagh*: & paulò post, *filij Iesuagh*. Alius etiam nominatur Iesuagh 1. Paral. 24. & alius 2. Paralip. 31. Itaq; quāuis illi tres, quos affert Galatinus, nō Iesuagh appellentur: habemus tamen alios minimum quatuor, qui eodem Saluatoris nomine dicti sunt: miror q; Galatinum commotum fuisse testimonio illo Esaiæ 62. *Vocabitur tibi nomen nouum*: cum ibi non sit sermo de Christo, sed de Ecclesia, vt patet ex contextu Hebræo, vbi vox illa, *tibi*, est fœminini generis: habetur enim Hebraicè לך: si autem de messia sermo esset, dicere oportuisset לך.

Quod ad mysterium nominis Iesuagh attinet, primū duæ literæ nominis ineffabilis, nimirum iod, & vau in saluatoris nomine continentur: imo quidam apud Galatin. loco citato existimarunt nomē Iesu, vt à nobis effertur, esse veluti cōpendium nominis ineffabilis. Præcipuæ enim literæ nominis ineffabilis sunt illæ tres iod, he, vau: quarta enim non est distincta à secunda: at hæ tres literæ simul iunctæ efficiunt *Ihu*, quibus si superponatur vna crux instar tituli, relinquetur scriptum per compendium nomen Iesu: atque ita nomen ineffabile manebit inclusum in nomine saluatoris. Secūdò Ioan. Cheradamus in suo alphabeto linguæ sanctæ mysticè exposito obseruauit maximo quodam mysterio data esse Hebræis tot præcepta affirmatiua, quot sunt ossa in corpore humano, videlicet ducenta quadraginta octo: & tot negatiua, quot sunt nerui in eodem corpore, nimirum trecenta sexaginta quinque: nam isti duo numeri efficiunt tredecim, & sexcenta: quē eundē numerū reddūt duo nomina *Elohim*, & *Iesu*, tribus tantū literis Hebraicè scriptū. Si tamē non literæ cōponentes nomē Elohim, sed nomina ipsa literarū cōputētur, & vna addatur vnitas: tunc iuxta doctrinam secretiorū Theologorū illud mysteriū indicari existimat, quod plenitudo iudicij contēta in nomine Elohim (quod interpretatur iudices) data sit Iesu iuxta illud Ioānis quinto. *Pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio*: & quia ratio

Philip. 2.

Secundus error circa idem nomen.

Bellarmin.

Tertius error asserens nullum alium preter Messiam appellatū Iesuagh.

Esai. 62.

Esd. 2. 6.

8

Nomen Iesu compendium nominis ineffabilis.

Ioan. Cherad.

Tot præcepta affirmatiua Hebreis, quot ossa sunt in corpore, & tot neg. quot nerui.

Ioan. 5. 22.

reddenda est omnium, quæ fient contra præcepta tum affirmatiua, tum negatiua, idcirco numerum omnium præceptorum ijs duobus nominibus contineri.

9

B. Virginis nomẽ tetragrãmaton.

Tertium deniq; nomen tetragrammaton est nomen sacerrimæ Virginis, quod quatuor literis constat, *mem, res, iod, uem.* Est enim nomen Virginis Hebraicè quidem Miriâm dissillabum cum accentu in vltima pronunciato iod tanquam consonante, vt patet Lucę 1. Chaldaicè autem Mariam etiam dissyllabum lecto iud, vt consonante. Quod autem Hebraicè nomen Virginis sit Miriam, perspicuũ est ex eo, quòd ita legimus nomen Marię sororis Moysi Exod. 15. vbi Septuag. trãstulerunt *Mariam* cum accentu in vltima, indeclinabile, trisyllabum.

Septuag.

Syriacè etiã appellatur Virgo *Mariãn* dissyllabum, vt patet Luc. 1. imo & Gręcè ibidem etiam legimus *Mariam* trisyllabum, indeclinabile: quanquam qui Matthæum Græcè transtulit, nomen *Mariæ* declinauerit c. 1. transferens *virum Marias*, quemadmodũ etiam id nomẽ vsurpat Sibylla Erithræa lib. 8. oraculorum. Itaq; cernis nomen Virginis Hebraicè, Chaldaicè, & Syriacè esse tetragrammaton: vocales enim, quibus legitur, neque apud Hebręos, neque apud Syros literæ sunt, sed quædam puncta, siue notulę, quæ vicem vocalium subeunt.

Sibylla Eryth.

Quod verò ad mysterium spectat, notandum primò ex Georg. Veneto in Harm. mundi cant. 1. ton. 5. cap. 7. Hebręos inter sua arcana abditissima, & sacerrima illud etiam tradere, vnam esse creaturam omnibus alijs excellentiorẽ, & veluti Principem reliquarum, quã *Mitraton* appellãt, hoc est, *Principem facierum:* quia nimirum semper assistat corã summo Imperatore Deo, potestatẽq; habeat reliquos ad eius faciem, & conspectum introducendi: adduntq; literas, ex quibus constat nomen *Mitraton*, conficere numerum nongentorum nonaginta nouẽ; quem eundem numerum reddunt literę nominis *Mariæ*, vt non immeritò credi debeat illam esse creaturam illã præstãtissimam Principem facierum, ad quam pertineat reliquos ad conspectum Dei introducere.

Georg. Venet.

B. Virgo cur princeps facierum dicta.

Quem numerum efficiant literę nominis MARIAE.

10

Secundò. Aduertendum ex Galatino lib. 7. Arcan. c. 2. hæc duo nomina *IESV*, & *Mariam* ratione Arithmetica ascendere ad numerum *Berith*, quod nomen significat pactum: vnde Cabalistę locũ illum Hierem. 33. *Nisi pactum meum*, (supple, *esset*) *diem ac noctem, leges cælo, & terræ nõ posuissem:* (ita enim transferunt ex Hebręo pro eo, quod nos habemus, *Si irritum potest fieri pactum meum cum die, & pactum meum cum nocte, vt non sit dies & nox in tempore suo*) sic interpretantur. *Nisi pactũ meum esset*, id est, nisi amore mei Iesu, & Marię *diem & noctem, leges cælo, & terræ non posuisse*, id est, mundum non creassem. Itaq; volunt mundum à Deo conditum propter Iesum, & Mariam.

Galatinus.

Hier. 33. 20.

Mundus cõditus propter IESVM, & MARIAM.

11

R. Haccados.

Tertiò. De nomine Miriãm matris Messię illud expendit R. Haccados apud Galatinum lib 7. Arcan. cap. 13. contineri eiusmodi nomen in illis verbis Esaię. 9. לםרבה המשרה, i. *ad multiplicandũ imperium:* pro quo nos habemus: *& multiplicabitur eius imperium:* vbi est sermo ad literam de Messia. Docet igitur R. Haccados in ijs verbis contineri hæc duo nomina *Miriam sarah*, id est, Maria domina, quod fusè colligit, vt nimirum indicaretur Mariam matrem Messiæ esse dominam vniuersi, simulq; cũ principatu Messię eius principatum multiplicandum. Illud etiam obiter obserua verbum *Lemarbeh*, id est, *ad multiplicandum* habere illud *M* clausum in medio dictionis præter morem Hebręorum: habent enim duo *MM*, vnũ clausum ם, quo vtuntur tantùm in fine dictionum; alterum apertum מ, quo vtũtur in principio, & medio. Quare Hebręi non sine magno aliquo mysterio docent in medio huius dictionis esse *M* clausũ: sed illud est potissimùm Messiam, cuius imperium multiplicandum prædicitur, ex Virgine omnino clausa nasciturum.

Esai. 9. 7.

B. Maria vniuersi Domina.

Eiusdem puritas, & integritas...

Postremò nomen *Mariæ* non solùm est tetragrammaton, sed etiam suo modo ineffabile non tantùm hominibus, sed etiã ipsis Angelis. Idcirco enim arbitramur Gabrielem Luc. 1. cum primùm est alloquutus Virginem, non dixisse: *Aue Maria*, sed: *Aue gratia plena:* quia nimirum nõ est ausus prę reuerentia nomen Virginis, vt pote ineffabile efferre; nisi postquam ex colloquio Virginis familiarior iam red-

Mariæ nomen etiam Angelis ineffabile.

Luc. 1. 28. 30.

ditus tandem dixit: *Ne timeas Maria.*

De significatione nominis Mariæ.

SECTIO II.

1 HACTENVS ostendimus nomen Virginis tetragrammaton esse: nunc de eius etymologia dicendum, & deinde nonnulla Virginis encômia eruēda. Igitur D. Hieron. lib. de nominibus Hebraicis titulo *De nominibus ex lib. Exodi.* sic ait. *Maria illuminatrix mea, vel illuminans eos, aut smyrna maris, vel stella maris.* In titulo autem *De Euāgelio Matth.* idem fusiùs explanans hęc addit: *Mariam pleriquè æstimant interpretari, illuminant me isti, vel illuminatrix, vel smyrna maris: sed mihi nequaquam videtur. Melius autem est, vt dicamus sonare stellam maris, siue amarum mare: sciendumque, quòd Maria sermone Syro domina nuncupatur.* Hæc ille. Idemq; docent Eucher. lib. 2. Instruct. cap. 1. *Maria,* inquit, *illuminata, siue stella maris. sed sermone Syro domina* D. Epiphan. serm. de laud. Virg D. Ioan. Damasc. lib. 4. fidei Orthod. cap. 15 Petr. Chrysol. serm. 146. et Beda in caput Lucæ: quæ nominis interpretationes mirificè quadrant in Virginem.

D. Hieron. Etymon nominis Mariæ.

Eucherius.

D. Epiphan. D. Ioan. Dam. Petr. Chrysol.

Beda.

2 Primùm igitur non inconcinnè Petr. Chrysol. serm. citato, & Albert. Magn. tract. super *Missus est*, cap. 167. obseruarunt nomen ipsum *Maria* dictum Latinè idē esse, quod maria, eo quòd sicut Deus Gen. 1. pręcepit, vt congregarentur aquę in locum vnum, congregationesq; aquarum appellauit maria: ita etiam voluit, vt omnes gratiæ in Virgine congregarē tur, & gratiarum omnium congregationes Maria diceretur. Vnde Pet. Chrysol. loco citato appellat Virginem collegiū sanctitatis, eo quòd vniuersa sanctitas in Virginem quasi in mare collecta fuerit. *Congregationes,* inquit, *aquarum appellauit Maria: nomen hoc renascentibus salutare hoc Virginitatis insigne, hoc pudicitiæ decus, hoc collegium sanctitatis.* Similemq; loquendi modū vsurpauit Pet. Damian. serm. in Assumpt. Virginis, cum dixit virtutum omnium conuentum in Virgine sibi thalamum consecrasse. *Vniuersus,* inquit, *orbis figmenta in Virgine processus est, quādo in ea virtutum cōuentus reuerendum sibi thalamum consecrauit.* Ad eandem maris appellationem allusit D. Ioan. Damasc. orat. 1. de Assumpt. Marię, cum Virginem appellauit Abyssum gratiæ. Ad quod etiam explicandum affert D Bonauent. in speculo B. Virginis lectione 3. illud Eccles. 1. *Omnia flumina intrant in mare. Omnia,* inquit, *flumina, id est, omnes gratiæ intrant in Mariam, flumē gratiæ Angelorum, flumen gratiæ Patriarcharum, flumen gratiæ Martyrum, flumen gratiæ Confessorum. etc.* iuxta illud Eccli. 24. *In me gratia omnis vitæ, & veritatis, in me omnis spes vitæ, & virtutis.* Fuit autem mare amarum Dæmonibus per ipsam oppressis, sicut mare rubrū amarum fuit Ægyptijs.

Gen. 1. Gratiarū omnium congregationes in Virgine.

Petr. Damian.

B. Virgo thalamus virtutū.

D. Ioan. Dam

D. Bonauent. Eccles. 1. 7. B. Virgo mare gratiarum.

Eccli. 24. 25.

Secundò. Meritò Virgo Domina dicta est, cuius typus eā ob causam fuit Sarah, quæ cum antea diceretur Sarai, idest, Domina, seu Princeps mea, postea Deo iubente dicta est Sarah, quod nomen sonat Principem, siue Dominam absolutè. Gen. 17. Est enim Virgo per excellentiā domina, & Princeps omnium creaturarum, vt egregiè expēdit Arnold. Carnot. tract. de laudib. Virg. & refertur. tom. 6. Biblioth. sanct. Patrum. *Maria,* inquit, *lingua Syriaca Domina dicitur, Christus Dominus, Maria Domina: & licet ipsa se Christi profiteatur ancillam, hoc seruitutis genus omni regno sublimius esse intelligit. Constituta quippe est super omnem creaturam, & quicunq; IESV curuat genu, matri quoq; pronus supplicat: & filij gloriam cū matre non tam communem iudico, quam eandem.* Cui concinit D. Ioan. Damasc. orat. 2. de Assumpt. Mariæ, cum docet filium matri res omnes conditas in seruitutem addixisse. Elegāter dixit Ioā. Gerson tract. 4. super *Magnificat* loquens de Assumptione Virginis illud, quod Rex Assuerus obtulit Esther: *Quid vis Esther Regina? quæ est petitio tua? Etiamsi dimidiam partem regni petieris, dabitur tibi.* Esther. 5. id completum fuisse in Virgine, cui nimirum Deus dedit dimidium regni sui. Regnum quippe Dei duobus ait cōtineri, potētia, & misericordia iuxta illud Psal. 61 *Duo hæc audiui, quia potestas Dei est, & tibi Domine misericordia* Potestate igitur Deo remanēte cessisse quo- 3

3

Gen. 17.

Arnold. Carn. B. Virgo omnium creaturarum domina.

D. Ioan. Dam.

Ioan. Gerson.

Esther 5. 3. Diuisam cum Deo habet imperium.

Psalm. 61. 13

dummodo misericordiam Dei matri, sponsęq; regnanti. Itaq; Virginem diuitum habere cum Deo imperium, & idcirco Ecclesiam appellare Virginem matrem, ac Reginam misericordiæ. *Gloriabatur ante*, inquit Gerson, *se introductam in cellaria Regis Cant. 2. quæ quasi sub claui custodiebantur: modò ei tanquam Reginæ patent omnia.*

Cant. 2.

4 Denique, non est prætermittenda mystica illa, sed ad principatum Virginis explicandum aptissima D. Bonau. expositio in speculo Virginis, cum expendit, quo modo Esther Reginam duæ comitabantur ancillæ, quarum vna dominam sequebatur defluentia vestimenta colligens, alteri ipsa Esther præ delicijs innitebatur. Esth. 15. *Duæ, inquit, famulæ, quarũ domina est Regina Maria, sunt Angelica, & humana creatura: humana est famula illa, quæ sequitur dominam suam in mundo colligens vestimenta dominæ, hoc est, virtutes, & exempla Mariæ: Angelica verò est illa altera, super quam in cælo innititur se sociando, ac delicando cum Angelis, innititur insuper tanquam potentissima Angelis imperando.* Et rectè quidem Bonauentura. Quid ni enim super Angelicam naturã innitatur ea, quę vel super ipsum dilectũ innixa graditur Cant. 8. *Quæ est ista quæ ascendit de deserto delicijs affluens, innixa super dilectum suum?*

D. Bonauent.

Esth. 15. Angelica & humana creatura Marię famulę.

Cant. 8. 5.

5 Tertiò. Rectè etiam in Virginem quadrat nomenclatura stellæ maris: siquidē homines in huius vitæ mari summo cum discrimine nauigantes ad felicissimum gloriæ portum dirigit, quemadmodùm piè expendit D. Bern. hom. 2. de B. Virgine: ibi inter alia, *Nomen*, inquit, *Virginis Maria, quod interpretatum maris stella dicitur, ipsa est præclara, & eximia stella super hoc mare magnum, & spatiosum sublevata, micans meritis, illustrans exemplis. O quisquis te intelligis in huius sæculi profluuio magis inter procellas, & tempestates fluctuare, quàm per terram ambulare, ne auertas oculos à fulgore huius sideris, si non vis obrui procellis: respice stellam, voca Mariam.*

Maria stella maris. D. Bernardus.

Quartò. Dicitur *Illuminatrix*: quã ob causam electę; nec immeritò volunt Virginem expressam fuisse in luce illa, quæ facta dicitur prima die, & quę diuisit lucē à tenebris Gen. 1. de qua luce sentit Magist. sent. in 2. dist. 13. formatũ postea fuisse corpus solis: sed quicquid sit de eius sententiæ veritate, verè Virgo beatissima lux fuit diuisa à peccatorum tenebris, ex quaq; postea formatus est sol, ipse nempe Christus. In eandem sententiam interpretari possumus illud Gen. 1. *Fecit Deus duo luminaria magna, luminare maius, vt præesset diei, & luminare minus, vt præesset nocti, & stellas.* Luminare nãq; maius est Christus Dominus, qui præest Diei, id est, iustis peculiari quadam ratione: luminare minus est Virgo beatissima, quæ præest nocti, id est, peccatoribus, quorum est aduocata: stellę autem sunt reliqui omnes sancti. Illa etiam est fons solis, cuius fit mentio Iosue 15. vt vel hanc vnam ob causã optimo iure illuminatrix dici possit, cum sit perennis quidam fons solis: quippe cum ex ea sol iustitiæ tanquam ex fonte prodierit. Ad hanc illuminatricis appellationem pertinet illud D. Fulgentij serm. de laud. Mariæ, cum Virginē appellat fenestram cœli, per quam videlicet quasi per fenestrã vniuersa è cœlo lux vniuersis cõmunicatur mortalibus. *Facta est*, inquit, *Maria fenestra cæli, quia per ipsam Deus verum fudit seculis lumen*: quãquã Fulgentius his verbis de Christo loqui videatur, qui vera lux est, & qui nobis per Virginem illuxit.

Gen. 1. Magist. sent.

Ex Virgine vt ex luce formatus Christus.

Gen. 1. 16.

Christ. & Virgo luminare maius, & luminare minus.

Iosue. 15.

B. Virgo fons solis. D. Fulgent.

Item & fenestra cæli.

6 Verùm omissis multis alijs breuitatis gratia, quæ de nominis Mariæ prædictis interpretationibus afferri à nobis potuissent, non est prætermittendum in laudem tanti nominis illustrissimum illud doctissimi Idiotæ encomium libro suarum contemplationum de Virgine c. 5. (& refertur libro tertio Biblioth. sanct. Patrum.) vbi loquens cum Virgine sic ait. *Dedit tibi Maria tota Trinitas nomen, quod post nomen filij tui est super omne nomen, vt in nomine tuo omne genu flectatur cælestium, terrestriũ, & infernorum. Hoc nomen super omnia sanctorũ nomina reficit lassos, sanat languidos, illuminat cæcos, penetrat duros, vngit agonistas, iugum Diaboli extrudit. Tantæ virtutis, & excellentiæ est, vt ad eius inuocationem cælum rideat, terra lætetur, Angeli congaudeant, Dæmones contremiscant, & infernus conturbetur. Dicitur Prou. 20. Lucerna Domini spiraculum hominis quæ inuestigat omnia secreta ventris: sic etiam dicere tibi possumus, Lucerna Dominæ, id est, Mariæ quæ doctrix, & magistra maris interpretatis, spiraculũ hominis: quia*

Idiota.

Maria post Filij nomen super omne nomen.

Nominis Marię excellentia.

Prou. 20. 27.

peccator

peccator per te respirat in spe veniæ, & gratiæ. Hæc ille. Vbi obserua appellari Virginē *spiraculum peccatoris*, quo nihil elegantiùs de Virgine dici potuit, quasi sublato Virginis patrocinio perinde, atq; anhelitu intercluso peccator viuere diutiùs non possit. Quo etiam sensu Christus Dominus appellatur *spiritus oris nostri* Thren. 4. *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris*: quia videlicet sicut si alicui anima intercludatur, halitusque omnis, & respiratio impediatur, viuere nequaquam posset: ita ablato nobis Christi auxilio viuere spiritualiter nō possumus, quippe qui sit spiritus oris nostri, & halitus ipse, quo viuimus.

B. Virgo spiraculum peccatoris.

Thren. 4. 20.

Christus spiritus oris nostri cur dicatur.

7 Denique refertur in reuelationibus sanctæ Brigittę (vt auctor est Dionys. Carth. lib. 3. de laudib. Virg. cap. vltimo) beatam Virginem apparuisse, & in hunc modum loquutam fuisse: Audi, quantùm filius meus nomē meum honorauit: meū nomen dum Angeli audiunt, gaudent, Deoq; gratias agūt, quòd per me, & mecū talē gratiā fecit. Et quoniam vident humanitatem filij mei in Deitate glorificatam, qui in purgatorio sunt, gaudent nomine meo audito: quemadmodùm æger iacens in lecto, cum audit verbum solatij. Angeli etiam boni audito hoc nomine iustis magis propinquant, & de eorum lętãtur profectu, quibus sunt ad custodiam deputati: omnes quoq; Dęmones verentur hoc nomen Maria, eoque audito aufugiunt.

Dion. Charth.

Marię nomine audito gaudēt in purgatorio animę.

De corporali Virginis pulchritudine.

SECTIO III.

1 POSTQVAM de sacerrimę Virginis nomine disseruim⁹ sequitur, vt de eius specie, & venustate dicamus: in fœminis enim forma potissimùm spectatur: quare priùs de corporali eius pulchritudine, deinde verò de spirituali disputabimus. Quod igitur ad corporalem Virginis pulchritudinē spectat, fuisse eam in Virgine omnibus numeris absolutam, sacerrimamq; Virginem reliquis omnibus fœminis formæ elegantia excelluisse, docent cōmuniter Doctores, Richar. Vict. c. 26. super Cant. D. Antonin. 4. p. summę Theologicæ tit. 15. c. 10. §. 2. And. Hierosol. serm. de Assumpt. Albert. Mag. tract. de Virgine, Dion. Carthus. lib. 1. de laud. Virg. art. 34 imo & Greg. Naz. in tragœdia de Christo patiente. Idemq; legitur reuelatum fuisse sanctę Brigittę lib. 1. suarum reuelat. c. 50. & 51. Vnde etiam Cant. 1. appellatur *pulcherrima inter mulieres*: et cap. 5. *pulcherrima mulierum*. Cuiusmodi autem fuerit forma Virginis, tradit Nicephorus lib. 2. hist. Eccles. cap. 23. ex Epiphanio his verbis. Mores eius, & staturæ eius modus (vt inquit Epiphanius) talis fuit. Erat in rebus omnibus honesta, & grauis; pauca admodum, eaq; necessaria loquens; ad audiendum facilis, & perquàm affabilis; honorem suum, & venerationem omnibus exhibens; statura mediocri, quamuis sint, qui eam aliquantulum mediocrem longitudinē excessisse dicāt: decenti dicendi libertate aduersùs homines oēs vsa est; sine risu, sinè perturbatione, & sine iracundia maximè: colore fuit frumentum referente, capillo flauo, oculis acribus, subflauas, & tãquam oleę colore pupillas habentibus, supercilia inflexa, & decenter nigra; nasus longior, labia florida, & verborum suauitate plena; facies non rotunda, & acuta, sed aliquantò longior; man⁹ simul, & digiti longiores: erat deniq; fastus omnis expers, simplex, minimeq; vultum fingēs, nihil mollitiei secum trahens, sed humilitatem præcellētem colens: vestimentis, quæ ipsa gestauit, coloris natiui contenta fuit, id quod etiam nunc sanctum capitis eius velamē ostendit, & vt paucis dicam, in rebus eius omnibus multa diuinitùs inerat gratia. Hæc Nicephorus.

Omnibus fœminis excelluit pulchritudine B. Virgo.

Richard. Vict. D. Antonin. Andr. Hierosol. Albert. Magn. Dion. Carth. D. Greg. Naz.

Cant. 1. 8. & 5. 9. 17.

Nicephor.

Mores eius, & statura.

Vestimenta eius natiui coloris.

2 Et quidem consentaneum erat, vt Virgo esset pulcherrima, quæ speciosū præ filijs hominum erat paritura: confert enim parentum forma ad liberorum elegantiam: tum etiam vt hac quoq; ex parte inter Virginem, & filiū maioris esset amoris occasio: vnde eam alloquēs spō-

Cant. 6. 3. sus Cant. 4. *Pulchra, inquit, es amica mea, suauis, & decora sicut Hierusalem.* Quo loco est obseruandum comparari Virginem in pulchritudine vrbi Hierusalem, quia sicut in nobilissima aliqua ciuitate, & quæ multa habet ad conspectũ preclara, non possunt omnia breui temporis spatio videri, ac notari: ita Virgo erat veluti vrbs quædam amplissima, cuius pulchritudo, decorisq; varietas non poterat facilè spectari. Erant nimirum in ea multę visendæ spirituales virtutũ porticus, multa palatia, multa atria, turres, propugnacula, excelsa, ac sublimia ædificia, & reliqua omnia, quę in vrbe aliqua nobilissima reperiri solent. Hinc est, quòd D. Ioan. Damasc. orat. 1. de Natiuit. Mariæ pulchrè appellauerit Virginem venustatem naturæ. *O Dea*, inquit, *digna filia, humanæ naturæ venustas, primigenæ matris Euæ correctio, mulierum ornamentum: certabant inter se secula, quodnam ortu tuo gloriaretur.* Hanc Virginis pulchritudinem duæ præter morẽ elegantes fœminæ adumbrarunt, vna Esther, de qua dicitur eius libro cap. 2. *Erat Esther formosa valdè, & incredibili pulchritudine, omnium oculis amabilis, & gratiosa videbatur:* altera Iudith, cuius miram pulchritudinem demirantes Assyrij dicebant: *Nõ est talis mulier super terram in aspectu, in pulchritudine, & in sensu verborũ.* Iudith. 11. Vnde & filię Hierusalem cum Virgine loquẽtes dicebant Cant. 5. *Quò abijt dilectus tuus ò pulcherrima mulierum?* id quod dixerunt, cum ipsa culturam corporis negligeret, neq; ardorem solis multùm curaret naturalis decoris conseruandi gratia, vt ipsamet confitetur Cant. 1. *Nolite me considerare, quòd fusca sim, quia decolorauit me sol.* Itaq; cum decolorata à sole esset, adhuc tamẽ illam filiæ Hierusalem ex oris lineamẽtis pulcherrimã mulierũ appellabant.

[Margin: B. Virgo vrbs, in qua multa visenda. — D. Ioan. Dam. — Item humanæ naturę venustas. — Esth. 2. 15. Virginis pulchritudo in Esther, & Iudith adumbrata. Iudith. 11. 19. — Cant. 5. 17. — Cant. 1. 6.]

Quærit Dion. Carth. lib. 1. de laudib. Virginis cap. 36. num supernaturalis aliquis splẽdor in Virginis vultu radiaret? Cui dubitationi respondet interiorem illam Virginis puritatem, & sanctitatem in eius facie visibiliter radiasse, tantamq; fuisse, vt opus fuerit eiusmodi radiationem diuinitùs temperari, quò posset cũ hominibus conuersari. Idq; probat ex eo, quòd quamplurimi sancti cũ ex cõtemplatione egrediebãtur, igneum quẽdam splendorem vultu ipso preferebãt, & roseo quodam colore, lumineq; Diuino perfundebantur. Præterea si Moysi accidit ex consortio Domini, vt vultus eius tanto splendore emicaret, vt nõ possent filij Israel in faciem eius intẽdere, opusq; esset velo faciẽ operire. Exod. 34. cur id denegandum sit Virgini, cuius tanta erat cum Deo familiaritas? In quo quidem Virgo beatissima similis fuit filio, in cuius vultu docet D. Hieron. super 9. caput Matthæi quendam radium Diuinitatis coruscasse, quo omnium animos ad sui amorem pertrahebat: indeque factum, vt non temerè Matthæus vno tantùm eius verbo incitatus telonium reliquerit, Christoq; adhæserit. *Certè*, inquit Hieron. *fulgor ipse, & maiestas Diuinitatis occultæ, quæ etiam in humana facie relucebat, ex primo ad se videntes trahere poterat aspectu.* Sic igitur Virgo mira sui vultus pulchritudine, cœlestiq; quodam splẽdore exteriùs micante, videlicet ex interna mentis harmonia redundãte omnium ipsam intuẽtium amorem conciliabat. Illud tamen obseruandum, cum tam eximia esset Virginis pulchritudo, nunquam tamen intuentes ad sinistram aliquam cogitationem, vel motum, sed ad castitatem, purissimumq; amorem incitasse, quemadmodùm docet D. Ambros. libro de institutione Virginis cap. 7. D. Bonau. in 3. dist. 3. 1. p. art. 2. Alens. 3. p. summæ q. 9. memb. 3. art. 1. vbi ait Virginem suo aspectu concupiscentiæ motus extinxisse, D. Thom. in 3. dist. 3. quæst. 1. art. 2. quæstiuncula prima vbi id tribuit singulari effectui gratiæ, qua Virgo abundabat: aliàs enim naturalis forma ad id omnino non sufficeret. Deniq; Titelman. in annotationibus in Ps. 44. super illa verba, *speciosus forma præ filijs hominum.* Non sunt prætermittenda verba Ambrosij. *Tanta*, inquit, *erat eius gratia, vt non solùm in se virginitatem seruaret: sed etiam si quos inuiseret, integritatis insigne conferret.*

[Margin: 3 Dion. Carth. & Supernaturalis splendor in vultu Virginis radiabat. — Exod. 34. — D. Hieron. Radius Diuinitatis in vultu Christi coruscabat. — D. Ambros. D. Bonauent. Alensis. Aspectus Virginis integritatẽ conferebat. D. Thom. — Titelman. Psal. 44. 3. D. Ambros.]

De spirituali Virginis pulchritudine in genere.

SECTIO IIII.

1 SICVT pulchritudo corporis ex apta membrorũ compositione cum quadam coloris suauitate oritur: ita pulchritudo mẽtis ex virtutũ inter se cõcinentiũ nexu, & varietate cũ suauitate coloris, quem charitas vt potè ardẽs, & rubicũda virtutibus omnib⁹ aspergit, proficiscitur. Igitur tãta fuit hęc in Virgine pulchritudo, vt Deus ipse de tã perfecti operis elegãtia quasi iactabundus dixerit Cãt. 6. *Auerte oculos tuos à me, quia ipsi me auolare fecerunt.* Quo loco est obseruandũ pro eo, quod 70. & nos habemus, *me auolare fecerũt*, esse Hebraicè, הִרְהִיבֻנִי, à radice רהב, quæ significat roborare, superare, extolli, superbire. Vnde R. Abrahã sic interpretatur: *Auerte oculos tuos à me*, quia ipsi fortiores fuerũt me, pręualuerunt mihi, & abstulerunt mihi robur meum, & dominium meum: quasi nimirũ Deus conspecta Virgine tanto incitaretur amore, vt deliquium mentis pateretur: & prætereà dominium sui amitteret totũ se Virginis esse confitens, quod propriũ est amentium. Verùm R. Salom. potiùs vult legendum esse, *Quia ipsi me superbire fecerunt*; neq; id pugnat cum editione vulgata: nam qui volant, se in altum extollunt, & in sublime feruntur, quæ est superbientium conditio. Quare iuxta hãc postremam trãslationem fatetur spõsus se ad Virginis conspectum quodammodò de sua potentia, & sapientia superbire, qui tam eximium, & pulchrum opus potuit, & nouit effingere. Itaque quia conspecta Virgine quodammodò, vt more nostro loquamur, periculum arrogãtiæ, & superbię incurrebat, sibiq; ipse gloriabundus efferri, & superbire videbatur, monebat huius periculi sponsam, commendabatq; vt à se oculos interdũ auerteret, ne de tanto opere sese præter morem iactabundus efferret. Atque huc videntur allusisse adolescentulę Hierosolymitanæ, cum dixerunt Cant. 1. *Recti diligunt te*: pro quo Septuag. transtulerunt, *rectitudo dilexit te*: quę verba Græci Patres volunt esse adolescentularum, quę cum viderent sponsum conspecta sponsa animo deficere, & mentis pati deliquium, manifestè coniecerunt maximo in illam amore inflammari. Itaque per quandam inuidiam dicebant: *Rectitudo dilexit te.* O te, inquiunt, felicem, ò beatam, siquidem ipsamet rectitudo, hoc est, sponsus, qui rectissimus est in amore, cuiusque est certissimum, nulloque modo fallax de pulchritudine iudicium, te dignam prę cæteris amore suo iudicauit: quare iam nihil nobis superest, cur tecum de pulchritudine certemus.

Hęc spiritualis pulchritudo Virginis duplici, eaque elegantissima similitudine explicatur in lib. Cant. Vna est 2
illa, quæ habetur cap. 1. vbi postquam sponsus eam pulcherrimam inter mulieres appellauerat, subiecit: *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilaui te amica mea*, hoc est ad literam, In curribus Pharaonis euertendis, ac dissipandis similis fuisti equitatui meo firmissimo. Ea verò similitudo vr primo aspectu ab instituto aliena: quid enim conuenientiæ habet cũ equitatu pulchritudo? sed tñ aptissima est ad explicandã vim, qua pulchritudo Virginis hominũ, Angelorũ, imo & Dei ipsius amorẽ sibi cõciliabat, & quodãmodò expugnabat, quasi spõs⁹ diceret: Vsq; adeo pulchritudine excellis, vt oris tui species sit veluti equitatus quidã potentissimus ad omniũ animos vincẽdos. Vt enim in bello equitat⁹ plurimũ potest, eoq; immisso acerrimũ solet esse, cruentũq; certamẽ: ità virtutes omnes, pręrogatiuæq; Virginis à charitate quasi duce instructę erãt veluti quidã equestris exercitus ad omniũ animos per amorẽ vincẽdos potẽtissimus. Eandẽ similitudinẽ continẽt verba illa Cãt. 6. *Pulchra vt luna, electa vt sol, terribilis vt castrorũ acies ordinata.* Vt quid enim lunæ, solisq; pulchritudinẽ cũ castrorũ terrore coniunxit? nimirum acies instructa est ad aspectum pulcherrima, & cum quodam mentis stupore admirabilis: hanc enim vim habet vox illa, *terribilis.* Prætereà est ad quamlibet arcem oppugnandam, & expugnandam potentissima: quare significatur Virginis pulchritudinem, quæ ex multarum virtutum varie-

Corporis, mentisque pulchritudo vnde oritur.

Cant. 6. 4.

Septuag.

R. Abraham. De pulchritudine mentis Virginis quá glorietur De⁹.

R. Salomon.

Cant. 1. 4.

Cant. 1. 9. Pulchritudo mentis Virg. equitatui Pharaonis assimilatur.

Virginis virtutes equestris exercitus. Cant. 6. 9.

tate conflatur, veluti numerosum quendam exercitum esse, & aciem instructã potentissimam ad quodlibet ferreum pectus molliendum: imo & esse non quouis modo ad aspectum pulchram, sed cum quodam quasi mentis stupore: quia videlicet intuentes non in admirationẽ tantùm, sed in stuporem conuertit, quę summa esse poterat pulchritudinis in Virgine amplificatio.

3 Altera similitudo desumitur à palma, & habetur Cant. 7. *Quàm pulchra es, & quàm decora charissima in deliciis! statura tua assimilata est palmæ.* Alij trasferunt ex Hebræo: *Quàm pulchra es, & quàm iucunda ô amor in delicijs! hæc statura tua similis est palmæ.* Quibus verbis commendatur Virgo à totius corporis elegantia, aptaque mẽbrorum omnium conformatione, quæ tam eximia est, vt propterea Virgo ipsemet amor videri possit. Deinde comparatur statura eius palmæ tum propter altitudinem, & proceritatem, quæ multùm facit ad pulchritudinem, tum vt indicetur ipsam inter omnes pulchras fœminas palmam præripere pulchritudinis. Itaque *statura tua assimilata est palmæ*, hoc est, reliquos omnes Sanctos spirituali pulchritudine, & elegantia antecellis, cum ipsisq; comparata victricis palmæ instar obtines. Accedit, quòd palmæ folium refert speciem gladii: itaque tot quodammodò gladijs armatur palma, quot folijs vestitur. Ita nimirũ Virgo quot virtutibus, donis, pręrogatiuisq; exornatur, tot quasi fortissimis, & acutissimis armatur gladiis ad omnia sibi per amorem subijenda. Quòd enim pulchritudo appelletur gladius in sacris literis, perspicuum est ex Psal. 44. *Accinge te gladio tuo super femur tuum potẽtissime*: quo, inquam, gladio? *Specie tua, & pulchritudine tua intẽde, prospere procede, & regna.* Tua enim pulchritudine Rex Messia tãquã gladio tuo, hoc est, tibi proprio, quippe cũ tibi sit propria pulchritudo, & mansuetudo, prosperè procedes, imperioq; regnabis.

Cant. 7. 6.

Pulchritudinis spiritualis palmam prçripit B. Virgo.

Psalm. 44. 4.

4 Nec verò mirum videri debet tã pulchrã prædicari Virginẽ: siquidẽ in ea Deus creaturarũ omniũ pulchritudinẽ coniunctã esse voluit, fecitq; eã quasi breuiariũ, & epitomẽ omniũ perfectionũ. Imo videtur Deus diligẽter in creaturis sibi ex ęternitate obiectis notasse, quid in singulis emineret, vt totũ id cõferret in Virginem: quòd non obscurè Ecclesia docet, cũ Virgini accommodat locũ illum Prou. 8. *Dominus possedit me in initio viarum suarum: ab æterno ordinata sum. Nondum erant abyssi, & ego iam concepta eram: quando præparabat cælos, aderã, cũ eo erã cuncta cõponẽs.* Quid enim aliud est affuisse Virginem Deo mundũ mente designãti, & ex æternitate molienti, nisi in illa creaturarum archetypa molitione Diuino intellectui obiectam fuisse, quasi iam tunc Deus in singulis creaturis inuestigaret, quicquid in illis excelleret, vt inde decerptũ in Virginem trasfunderet: quẽadmodũ pictori magnum aliquod opus cogitatione versanti in omnibus aliis operib⁹ sẽper illud ante oculos obuersatur, qua si in reliquis veluti præludat, & manum exerceat, vt cum illi, quod mente voluit, manum admouerit, sit iam apprimè exercitatus. Id ergo innuũt illa verba, *Ab æterno ordinata sum. Ego iam concepta eram. Cũ eo eram cuncta componẽs. Quando præparabat cælos, aderam.* Hæc enim omnia significant Virginem ex ęternitate Deo obiectã fuisse in omnibus efficiendis operibus quasi opus quoddam eximium, ad quod perficiendũ iã tunc ars Diuina sese accingebat. Quòd verò in reliquis operib⁹ quasi præluderet, & manũ quodãmodò exerceret, non obscurè elicitur ex illis verbis, *ludens in orbe terrarum.* Deniq; artẽ suã Deus mirabiliter in Virgine cõmendauit: pro quo est obseruãdũ ex Plin. lib. 35. c. 10. summam picturæ subtilitatem cerni in extremis lineis: *Corpora enim, inquit, pingere, & media rerum est quidem magni operis, sed in quo multi gloriam tulerint. Extrema corporum facere, & desinentis picturæ modũ includere rarum in successu artis inuenitur. Ambire enim debet se extremitas ipsa, & sic desinere, vt promittat alia post se, ostẽdatq; etiã, quæ occultat.* Sic igitur artẽ suã De⁹ subtilissimã extremis in Virgine lineis ducẽdis mirificè ostẽdit. Etenim cũ oĩa in Virgine sint sũma, & ad extremũ perfectionis perueniant, quãcũq; eius prerogatiuã cõsideres, ex ea tãquã ex vltima linea intelliges innumeras alias occultari tanquam exam-

B. Virgo omniũ perfectionum epitome.

Prou. 8. 22.

In Virgine artem suam commẽdauit De⁹. Plinius.

Picturę subtilitas in quo cernatur.

biente

biante se extremitate, & multa alia post se quodammodò promittente.

De pulchritudine Virginis sigillatim: & primùm de pulchritudine capitis.

SECTIO V.

1 VT ILLVSTRIOR reddatur Virginis pulchritudo, quã generatim superiori sectione perstrinximus magis, quàm descripsimus, operæpretium erit eam in singulis eius partibus cõtemplari sumpto à capite initio. Igitur de capite Virginis ita legimus Cant. 7. *Caput tuum vt Carmelus.* Carmelus mons est in Iudæa altissimus, & pulcherrimus, multisq; herbis odoriferis refertus, & vestitus. Vnde ad explicandam Ecclesiæ Catholicæ felicitatem adhibuit Esaias similitudinem depromptam ex Carmelo monte cap. 35. *Lætabitur deserta, & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium. Germinans germinabit, & exultabit lætabunda, & laudans: gloria Libani data est ei, decor Carmeli, & Saron.* In quem locum Lyran. docet per tres istos montes, qui reliquis in Iudæa fertilitate, amœnitateq; præstabant, significari, quicquid erat spiritualis amœnitatis in Synagoga fuisse in Ecclesiam transferendũ: itaq; dãdam Ecclesiæ fuisse gloriam Libani, decorẽq; Carmeli, & Saron. Igitur Dionys. Carth. art. 24. super Cant. per caput Virginis sanctam eius voluntatem intelligit, quæ instar Carmeli montis in Deũ semper altitudine ferebatur, & bonorũ operum fructibus abundabat: additq; posse etiam accipi eius intentionem in rebus omnibus altissimam. Sed vniuersè rectiùs per caput Mariæ animæ eius pars superior intelligenda est, quæ Carmelo monti comparatur, tum quia sublimitate, & pulchritudine reliquos omnes mõtes circa se positos, id est, reliquos omnes sanctos longè superat: tum etiã, quia abundat omnium florum, odorumq; suauitate, hoc est, omnium virtutum, & gratiarum fragrantia.

Cant. 7. 5.

Carmel⁹ mõs felicitatis Ecclesię typus. Esai. 35. 1.

Dionys. Cart.

Virginis volũtas semper ferebantur in Deum.

Fragrantia virtutum, & gratiarum B. Virginis.

2 Secundò. Erat Carmelus mons propter altitudinem, & viriditatẽ cõtemplationi aptissimus, quã ob causam Helias eò contẽplandi gratia se recipere cõsueuerat. 3 Reg. 18. At quis locus ad cõtẽplãdũ aptior capite Virginis, hoc est, suprema eius animę parte, in qua tam multa Dei dona, prærogatiuæq; resplendent: in quem montẽ siquis per contẽplationẽ ascẽderit, profectò in summã Diuinę bonitatis, sapientiæ, potentięq; admirationẽ rapietur. Alia quoq; expositio in hãç eandem sententiam colligitur ex Beda lib. 6. in Cant. vbi expẽdit, quòd Helias in monte Carmelo flexis genibus orauerit, & post lõgam siccitatẽ à Domino pluuiam impetrauerit. 3. Reg. 18. Ex quo deducit caput sponsę simile esse Carmelo, quia corda electorũ & sublimia sũt per conuersationẽ, & Domino in se ascẽsum præbent per quotidianos virtutũ profectus. Et præterea quoniam Helias, id est, Christus Dominus in his orat Patrem, & velut arentibus aruis pluuias de cœlo euocat: quia hęc ad orandũ Deum inuisibiliter accẽdit, & per eorũ preces, ac merita sępiùs mundo periclitanti sua dona largitur. Quæ omnia multò maiore iure in Virginem cõueniunt: siquidem in superiori mentis eius parte tãquam in Carmelo mõte altissimo verus Helias Christus orat Patrem merita matris simul cũ suis Patri offerendo, multaq; pro hominibus dona consequitur: imo Virginẽ ipsã ad orandum quoq; incitat, vt eius oratione, & inuocatione pluuia gratiarum arẽtibus peccatorum aruis infundatur. Quare siquis gratiarum pluuias à Deo cupit obtinere, in hunc Carmelum montem conscendat, Virginemq; aduocatam frequenter adhibeat.

Carmelus contemplationi aptissimus. 3. Reg. 18.

Beda.

3. Reg. 18.

B. Virgo Carmelo similis ob multa.

Tertiò. R. Abenesra vult Carmelũ hoc loco non significare montem illũ in sacris literis celebratissimum, sed colorem coccineum: quòd enim eiusmodi colorẽ nomen ipsum *carmel* Hebraicè significet, perspicuum est ex. 2. Paral. 2. vbi pro eo, quod nos habemus, *coccino*, est Hebraicè *carmil*. Itaq; iuxta hanc translationẽ proculdubiò per caput Virginis accipienda est charitas, quæ caput, & princeps est virtutũ reliquarũ, meritoq; carmel, id est, puniçea, siue coccinea appellatur, quia tota ardẽs est propter amãdi feruorẽ. Nõ 3

R. Abenesra

2. Paral. 2.

Charitas Virginis ardentissima.

potest autē dubitari, quin charitas Virginis ardentissima fuerit, atq; adeo coccino comparari debeat. Et quoniam Carmelus mons erat vberrimus, fontibusq;, ac riuulis amœnissimus, semperq; vires pulcherrimis floribus, rectè charitatem Virginis adumbrauit, quę vberrima fuit operibus, fontibusq;, & riuulis, qui in aliorum vtilitatem deriuabantur amœnissima: deniq; virtutum omnium quasi florum semper virentium varietate gratissima. Porro Hebręi non legunt: *Caput tuũ sicut Carmelus*, sed, *Caput tuũ super te sicut Carmelus*, vt indicetur caput sponsæ nõ fuisse super humeros depressum, sed supra humeros eminēs, quod multum facit ad pulchritudinem: & in eo sensu, quem de Virgine persequimur, illud significat charitatem Virginis eminentem fuisse, non humeris ipsis cohærentem, id est, operibus tantùm respondentem, sed altitudine, & eminentia omnia omnino opera transcendisse: itaq; non contentā fuisse Virginem operibus, ad quę lege tenebatur: (hoc enim erat depressũ super humeros habere caput) sed semper ad opera perrogationis aspirasse, quod est eminens habere caput super humeros.

Ad perrogationis opera aspirabat B. Virgo.

Postremò est aduertendum Carmelum interpretari scientiā circuncisionis: quoniam conspecta Virgine nosse omnes facilè poterant, quid in vita, moribusquè circuncidere oporteret: nimirum ex eius humilitate superbiam, ex virginitate libidinem, ex patientia iram, ex charitate inuidiam, deniq; ex sanctitate malitiā resecare omnes Virginis exemplo docebantur, vt meritò scientia circuncisionis appellari potuerit.

Ex Virgine quid in nobis resecandũ, discimus.

De Cœsarie Virginis.

SETIO VI.

MAXIMI FIT IN fœminis crinium pulchritudo, quibus in spirituali sensu cogitationes adumbrātur, vt aliàs fusè docuimus. Virginis igitur cæsariem illis verbis: cōmendat sponsus Cant. 4. *Capilli tui sicut greges tonsarum, quæ ascenderunt de monte Galaad:* quę eadem similitudo reperitur cap. 6. Alia quoq; similitudo adhibetur Cāt. 7. *Comæ capitis tui sicut purpura Regis, vincta canalibus:* & vniuersè crinium Virginis decorem suspiciens sponsus dixit Cant. 4. *Vulnerasti cor meum soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in vno oculorũ tuorũ, in vno crine colli tui.*

Cant. 4. 1.

Cant. 6. & 7. 5.

Cant. 4. 9.

Primùm agendum de priori similitudine, in qua illud meritò quęrat aliquis, quo nexu, & conuenientia crines sponsæ gregibus caprarum Galaaditicarum similes dicantur, quod proculdubiò nõ de capris ipsis, sed de caprarum pilis accipiendum est. Cęterùm rectè dictum putabit, si consideret Galaaditicas capras fere aut nigras esse, aut subrufas. Quoniā igitur eiusmodi color laudari solet in crinibus, idcirco ea similitudo adhibetur ad explicādam crinium sponsę pulchritudinē. Nec verò quibuslibet capris, sed capris tonsis comparantur, vt crinium æqualitas explicetur. Quod ad rem attinet, niger color capillorum significat inexplicabilem perfectionem Virginis in cogitationibus vel minimis, quæ capillorum nomine exprimũtur: nigredo enim obscuritatem continet, simulq; aspectũ congregat: quo fit, vt vna ex parte cogitationum Virginis pulchritudo ad se rapiat, & quodammodò congreget, & colligat vniuersam intelligendi aciem: & nihilominus ex altera ab omni eo aspectu simul vnito, & collecto penetrari, & inspici omnino non possit ob summam nigredinem, siue obscuritatem, quam tanta perfectio secum affert, propter quam quodammodò est inexplicabilis. Hanc enim eandem ob causam sponsa de spōsi cæsarie dixit Cant. 5. *Comæ eius sicut elatæ palmarum, nigræ quasi coruus:* quę est expositio Theodoreti. *Dicuntur*, inquit, *comæ eius nigræ, vt per profundum, & obscurum colorē abdita, & inaccessa incarnationis eius ratio declaretur.* Imo expositio trium Patrum, cum per comas accipiat bonas Patris voluntates à Christo impletas, docet appellari nigras instar corui eādem ob causam: quia nimirum imperuestigabili Diuinorum iudiciorum ratione mentis oculos in contemplatione corroborant: nam vt color albus visum disgregat, ita niger

I. Sponsę crines caprarum Galaaditicarum cur comparentur.

Cogitationum Virg. pulchritudo, & perfectio inexplicabilis.

Cant. 5. 11.

Theod.

Mysterij incarnationis obscuritas.

confirmat

confirmat. Nec verò hoc tantùm accipi debet de vniuersa Virginis cæsarie, id est, de omnium cogitationum eius multitudine, sed de qualibet etiam vel minima, vt vel vna Virginis cogitatio omnẽ creatum intellectum, mẽtisq; aspectum quasi colligat, congreget, & requirat: & tamẽ omnino inspici propter nigredinem nõ possit. Idcirco enim sponsus Cant. 4. vulneratum se confitetur vel vno Virginis crine, seu vt etiam dicere potuisset, ligatum, & illaqueatum quasi fortissimo vinculo. *Vulnerasti*, inquit, *cor meum in vno oculorum tuorum, in vno crine colli tui.* Cant. 4. 9.

2 Subrufi etiam dicuntur crines Virginis, qui color ardens est, & quodammodò aureus, & in fœminarum crinibus maximè commendabilis: quia omnes eius affectus, cogitationesq; ardentes erant, & charitate aureę. Et quoniam interdũ fœminarum crines vsq; adeo excrescunt, vt totum corpus cooperiant: quid pulchrius Virgine, quę aureis suis crinibus, id est, aureis cogitationibus, & affectibus tota cooperta, tota etiam aurea apparebat; imo non tantùm aurea, sed & veluti aurum ipsum splendebat propter charitatis affluentiam, & redundantiam, quæ in omnibus eius actionibus quasi aurum rutilabat? Atq; hanc potissimùm ob causam Virgo charitas ipsa, siue amor per antonomasiam appellatur, semel quidẽ Cant. 2. vbi sponsus ita loquitur: *Adiuro vos filiæ Hierusalem per capreas, ceruosq; camporum, ne suscitetis, neq; euigilare faciatis dilectam, quoad vsq; ipsa velit.* Quo loco Septuag. pro, *dilectam*, transtulerunt, *dilectionem*, siue *amorem*, quod magis adhuc ardentissimum Virginis amorem declarat, cum non tãtùm charitas, sed dilectio ipsa nominetur. Hanc enim vim habet verbũ Græcum ἀγάπη, tum quia semper fere erat in actu charitatis; tum quia quicunq; eã aspiceret, quàm primùm eius casto amore accenderetur. Sed illud magis ad literam, spõsum appellare Virginem *amorẽ*, siue *dilectionem*, id est, amorem suum, delicias suas: id deniq; in quo eius amor cõtinuò versaretur. Deinde iterum appellatur charitas, siue amor Cant. 7. vbi eã spõsus sic per admirationem alloquitur: *Quã pulchra es, & quàm decora charissima in delicijs?*

[Margin:] Affectus Virginis, & cogitationes charitate aureæ.
[Margin:] Cant. 2. 7.
[Margin:] B. Virgo per antonomasiã charitas, siue amor.
[Margin:] Itẽ & deliciæ.
[Margin:] Cant. 7. 6.

Quo loco similiter Septuag. pro *charissima* transtulerunt ἀγάπη: & similiter Hebraicè est אהבה, quę vox propriè amorem significat, vt patet 2. Reg. 1. cum de Ionatha dicitur, quòd esset amabilis super amorem mulierum. 1. Reg. 1. Meritò igitur Virgo amor ipse, siue charitas dicitur, cũ quãta quãta sit, charitas, & amor sit, tota nimirũ cooperta aureis suarũ cogitationũ crinibus. Nec verò prętereundũ est, quòd pręcipuè capreis Galaaditicis cõparatur: sonat enim Galaad aceruũ testimonij. Quod mirè etiam quadrat in Virginem, in qua omnia omnium gentium testimonia coaceruantur, cum ab omnibus gentibus testimonium accipit probitatis: eam enim vel ipsi fidei hostes suspiciunt, & admirantur, quemadmodùm ipsa prænunciauit Luc. 1. *Ecce*, inquit, *ex hoc beatam me dicent omnes generationes*. Luc. 1. 48. Deniq́ue quod spectat ad posteriorem similitudinem, qua Cant. 7. comæ capitis eius dicuntur esse sicut purpura Regis iuncta canalibus, iam superiùs annotauimus Septuag. trãstulisse: *Cæsaries capitis tui sicut purpura: Rex ligatus in canalibus.* Itaq; crines Virginis purpuræ comparantur propter colorem purpureum, qui est pulcherrimus, & regalis, imo etiã cœlestis. Deinde in eius crinibus Rex ligatus apparuit: quoniam Rex ille cœlestis vinciri, & ligari se patiebatur Virginis crinibus tanquam regalibus, & aureis quibusdam vinculis, vt iam superiùs diximus, vbi etiam explicauimus, cur canalibus cõparetur.

De pulchritudine oculorum in Virgine.

SECTIO VII.

PVLCHRITVDINEM oculorum Virginis descripsit sponsus duplici similitudine, quarũ altera habetur Cant. 1. *Oculi tui columbarum*: et Cant. 4. *Oculi tui columbarum absq; eo, quod intrinsecùs latet*: altera Cant. 7. *Oculi tui sicut piscinæ in Hesebon, quæ sunt in porta filiæ multitudinis.* Vtraque hoc loco est à nobis explicanda. 1

[Margin:] Cant. 1. 15. & 4. 1.
[Margin:] Cant. 7. 4.

Quod ad priorem attinet, comparauit

sponsus

Oculi colum-barum Palæstinæ magnitudine præstabant. Rupert.

sponsus Virginis oculos oculis columbarum, quę in Palæstina nutriebantur, quarum oculi præstabant & magnitudine, & splendore. Et quidem Rupert. per *oculos columbarum* in Virgine intellexit septem dona Spiritus sácti: & idcirco dictũ *columbarum*, non columbę, eo quòd columba sit Spiritus sancti symbolum, hoc sensu: *Oculi tui columbarum*, id est, *oculi omnium gratiarum: omnium quippe gratiarum, siue spirituum tu effecta es particeps, ex quo me castis visceribus suscepisti.* Hugo Card. & alij per *oculos columbarum*, quæ de simplicitate laudantur, intelligunt simplicem intentionẽ, hoc est, non duplicatam vel erroris, vel delectationis malitia. Verũ rectius est, vt absolutè intẽtionẽ Virginis in omnibus per oculos accipiamus, quæ semper in Deum respiciebat. Quòd enim intentio in sacris literis oculo comparetur, perspicuum est ex Matth. 6. *Si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit:* solis enim operibus ex bona intentione perfectis remuneratio à Deo tribuitur: quemadmodùm significauit Apostolus, cum dixit ad Rom. 2. *Qui reddet vnicuiq; secundùm opera eius: iis quidẽ, qui secundũ patientiam boni operis gloriam, & honorem, & incorruptionem quærunt, vitam æternam*, id est, iis qui Dei honorem spectant per rectam intentionem. Hoc sensu accipit D. Greg. hom. 4. super Ezech. illud c. 1. quod dicitur de animalibus: *Et facies eorum, & pennæ eorum extentæ desuper. Facies*, inquit, *& pennæ extentæ desuper describuntur, quia omnis intẽtio, omnisq́ue contemplatio sanctorum super se tendit, vt illud possit adipisci, quod in cælestibus appetit. Nã qui bona agere videtur, & per hæc non Deo, sed hominibus placere desiderat, intentionis suæ faciem deorsum premit: & qui in contemplatione Dei, nõ dulcedine beatitudinis satiari appetit, sed doctus videri, ille nimirum intellectus sui pennas desuper non extendit.*

Omnia Spiritus sancti dona in Virgine.

Hugo Card.

Virginis intẽtio semper in Deum.

Matth. 6. 22.

Rom. 2. 6.

D. Greg. Ezech. 1. 11.

2 Cæterùm Virgo beatissima & faciem, & pennas desuper extentas habuit, quia omnes eius intentiones siue in agendo, siue in contemplando ad solius Dei cultum, honoremq; referebantur: Id quod ipsamet significauit primis illis verbis sui cantici Luc. 1. *Magnificat anima mea Dominum.* Quo loco est aduertendum nõ dixisse Virginem, *Magnifica anima mea Dominum*, quasi excitando animam ad magnificandum Deum, sed dixisse, *Magnificat*, vt intelligeremus non opus fuisse animam illam excitari, quæ continuò Deum magnificabat. Nimirum reliqui omnes sancti citharæ quidem fuerunt, quę Dei gloriam concinebant: sed tamen interdũ per carnis fragilitatem dissonabant: vnde opus erat, vt subinde ad harmoniam, & concentum reducerentur: quò videtur spectasse Regius vates, cum dicebat Ps. 102. *Benedic anima mea Dominum*: videlicet indicans suam ipsius animam citharam quandam esse, quæ interdum à Dei gloria concinenda cessabat, atq; adeo necesse habebat iterum ad Deum benedicendum excitari, & quodammodò attẽperari. At Virgo beatissima, quoniã perpetuò Deum benedicebat, nihilq; nõ ad eius gloriam referebat, cithara erat Spiritus sancti suauissima harmoniam, & cõcentum semper retinens: quæ videlicet nunquam dissonuit. Quare meritò Virgo non dixit, magnifica, sed, *Magnificat anima mea Dominum.* Illud etiam obiter obseruãdum illum appellari magnificum, qui grandia tribuit: quam ob causam humanitas Christi dicitur *Magnificentia* Ps. 8. *Eleuata est magnificẽtia tua super cælos*: quia Deus per humanitatem se ostendit summopere magnificũ eximia beneficia hominibus conferendo: quanquam etiam magnificentiæ nomine eo loco ipsa Dei munificentia accipi possit. Virgo igitur magnificare Deum dicitur, quia non quibusuis laudibus, sed summis, & eximijs Dei prædicat magnitudinem.

Luc. 1. 46.

B. Virgo Deũ continuò magnificabat.

Psal. 102. 1.

B. Virgo Spiritus S. cithara nunquam dissona.

Psal. 8. 2.

Deus per Christi humanitatem magnificè apparuit.

Sed magnam habent difficultatẽ verba sequentia: *Absq; eo, quod intrinsecùs latet:* quæ necessariò ad perfectam huius loci intelligentiam explicanda sunt. Ea verò bis leguntur Cant. 4. primùm, cum dicitur: *Oculi tui columbarum absq; eo, quod intrinsecùs latet*: deinde, cum subiungitur: *sicut fragmen mali punici genæ tuæ absq; eo, quod intrinsecùs latet*: et præterea cap. 6. vbi eadem sententia totidem verbis repetitur: *Sicut cortex mali punici genæ tuæ absq; occultis tuis.* Quibus omnibus in locis Septuag. transtulerunt: *extra silentium tuum*: eodem modo transtulit Symmachus: in Hebręo respondet verbum, צמתך. Contendit au- 3

Cant. 4. 1. 10.

Canticorum locus obscurè elucidatur. Cant. 6. 7.

Septuag. Symmachus.

D. Hieron.

rem D. Hieron. in comment. super c. 47. Esaię eam vocem significare pudenda mulieris, & ita accipiendam esse in Canticis, atq; idcirco à Symmacho, & Septuaginta translatum fuisse *silentium, & taciturnitatē, τὴν σιώπησιν*, quòd eiusmodi partes præ verecundia, & modestia taceri debeant. Nam quòd vox Hebræa eam significationem habeat, probat D. Hieron. ex eodem cap. 47. Esaiæ, vbi ad Babylonē sub typo fœminæ dicitur: *Denuda turpitudinem tuam*: vbi ad literam sermo est de fornicationibus Babylonis, & manifestè turpitudinis nomine obscœnæ meretricis partes innuuntur, habeturq; eo loco eadem vox Hebræa. Verùm hæc vsquè adeo displicuerunt Luysio Legionensi in suis comment. super Cant. vt acriter Hieronymum incuset, quòd putauerit rē omnium turpissimam à Spiritu sancto nominatam fuisse. Itaquè contendit nomen *tsamatech* eo loco Canticorum sumi pro ea capillorum parte, quæ fronti, & temporibus imminet, sub quibus oculi latentes, atq; micantes quodam veluti errore capillorum, & incerto motu pulchriores apparere solent. Quare Legionensis verbum *tsamatech* non deducit à *tsama*, vt deduxit Hieron. sed à nomine *tsamam*, quod significat cincinnum capillorum, quo etiam modo deduxit Sanct. Pagn. in suo Hebraico dictionario, & lexicon Complutense, imo & Rabbini Hebræi in expositione super Cantica. Quāquàm verò Hieronymi sententiam magis probamus, quippe qui Hebrææ linguę peritia vel ipsos Rabbinos Hebræorum superauit: tamen hæc etiam Legionensis expositio probabilis est. Quare iuxta illam, cum dicitur: *Oculi tui columbarum absq; eo, quod intrinsecùs latet*: significatur tantam esse oculorum Virginis, hoc est, eius rectæ intentionis pulchritudinē vt multò plura lateant quamlibet etiam perspicacissimam videndi aciem, quàm sint illa, quę exteriùs apparent.

Esai. 47. 2.

Luys. Legion.

Intētionis pulchritudo plus latebat, quàm apparebat in Virgine.

4 Elegans quoq; est Septug. translatio: *Extra silentium tuum*, vel *Extra taciturnitatem tuam*: quæ illud significat tantam esse beatissimæ Virginis præstantiam, vt dici nequeat, sed silentio tantùm explicari possit. Itaq; eius perfectionem inexplicabilē esse, satiusq; multò esse, vt ille alius dixit de Carthagine, silere, quàm pauca dicere: quo eodem sensu dictum est de Deo Ps. 64. *Te decet hymnus Deus in Sion*: pro quo est in Hebræo, quemadmodùm trāstulit D. Hieron. *Tibi silentium laus Deus in Sion*: quibus verbis significatur maximè propriam laudem Dei esse silentiū, quia nimirum eius immensa magnitudo cōprehendi nequeat. Munster. Campens. & Interpres pro Caiet. vertunt: *Te expectat laus Deus in Sion*, hoc est, vt Caietanus interpretatur: In Sion Deus laudaberis, vbi extructum est tabernaculum. Quanquam alia potest afferri expositio: *Te expectat laus*, id est, laus omnis consequi te minimè potest, sed quasi expectat, vt te captui nostro accōmodes, quò in te laudando versari possit. Sanct. Pagninus, & alij transferunt: *Tibi silet laus*, hoc sensu: Laus omnis tibi silētium est, seu quantū cunq; te laudibus efferamus, perinde est, atq; si omnino sileamus, quia laus omnis nostra præ tua magnitudine nihil est, & silentium potiùs, quàm laus existimāda. Quę omnia suo modo in Virginem conueniūt, de qua propterea meritò ab sposo non semel inculcatur, *Extra silentiū tuū, extra taciturnitatem tuam, absquè occultis tuis*, hoc est, omnis tua pulchritudo silentiū quoddam est, & taciturnitas, tum quia silentio potiùs honoranda est, quàm impari laude, balbucientibusq; vocibus commendanda: tum etiam, quia quicquid de te dicatur, tam longè abest à tua eximia dignitate, vt silentium potiùs, & taciturnitas laus omnis appellanda videatur. Accedit, quòd tua eximia magnitudine sanctis omnibus imposuisti silentiū, imo & creaturis omnibus, ne possent tecum de perfectione, & pulchritudine contēdere. Atq; hæc de priori similitudine.

Virginis præstantia inexplicabilis.

Psal. 64. 12.

Munster. Cāp. Caietan.

Sanct. Pagnin. Laus nostra pre Dei magnitudine nihil est, & silētiū.

B. Virgo silentio potiùs honoranda, quā impari laude commendāda.

Pro posterioris intelligentia aduertēdum est primò Hesebō, siue Hesbon vrbem esse citra Iordanem in sorte filiorū Ruben, in qua olim fuit Regia Seō Regis Amorrhæorum stagnis, aquisq; abundātem. Deinde obseruandum pro eo, quod nos habemus, *filiæ multitudinis*, esse Hebraicè, בת־רבים, quod nomen propriū est eius portę, ad quam istæ piscinę dicūtur fuisse, quę appellabatur porta, בת־רבים 5

Hesebon vrbs citra Iordané.

idest

id eſt, *filiæ multitudinis*, quòd iuxta illam forum eſſet peramplum, & hominũ frequentia celeberrimum. Tertiò notandũ in oculis præcipuè laudari magnitudinẽ, Virginis oculi comparantur piſcinis in Heſebon. ſplendorẽ, ſerenitatem. Quia igitur piſcinæ illæ amplæ erant, aquaſq; habebãt clariſsimas, & ſtabiles: idcirco Virginis oculi eiuſmodi piſcinis cõparantur, laudanturq; à magnitudine, ſplendore, & ſerenitate. Hæc enim omnia habuit Virginis intentio, quæ ampla fuit per multitudinem operum, ſplendidiſsima propter puritatem: deniq; ſereniſsima, quia nullam vel minimam perturbationem admiſſam habuit.

De pulchritudine genarum in Virgine.

SECTIO VIII.

I PRÆCIPVVM quiddã in facie ſũt genæ, quas nõ prætermiſit ſponſus, cũ Cant. 4. 3. dixit Cant. 4. *Sicut fragmen mali punici, ita genæ tuæ.* Sciendum autem Hebraicè pro genis eſſe vocem רקתך, quæ propriè tempora ſignificat à radice רקק, id eſt, attenuare, eo quòd cutis temporum tenuiſsima ſit: & ita ſumit eam vocem hoc loco Sanct. Pagnin. Sanct. Pagnin. Septuag. R. Abeneſra. Verùm Septuag. *genas*, ſiue *malas* tranſtulerunt: R. Abeneſ. probabilius exiſtimat vocem Hebræam transferendam eſſe *florem mali punici*, qui totus eſt rubore perfuſus. Beda. Igitur Beda per genas verecundiam deſignari putat: quia illas nobis erubeſcentibus ſolet rubor perfundere: ſimilẽque colorem facies contrahit illi, quem præ ſe fert cortex mali punici. Eodemq; modo interpretatur Rup. de Virgine lo- Rupert. cum intelligens, quam meritò ſponſus à verecundia cõmendat, quoniam eſt vna Verecũdia ex præcipuis virginũ virtutib. Eccli. 26. 19. ex præcipuis adoleſcentium, virginumq; virtutibus iuxta illud Eccli. 26. *Gratia ſuper gratiam mulier ſancta, & pudorata.* Vnde D. Ambroſ. Luc. 1. 28. D. Ambroſ. lib. 2. in Lucam expendens verba illa capitis 1. *Ingreſſus Angelus ad eam dixit: Aue gratia plena. Quæ cum audiſſet, turbata eſt in ſermone eius, Diſce*, inquit, *Virginem moribus; diſce Virginem verecundia; diſce Virginẽ oraculo; diſce myſterio. Trepidare virginum eſt, & ad omnes viri ingreſſus pauere, omnes viri affatus vereri. Diſcant mulieres propoſitum pudoris imitari.* Idemq; Ambr. lib. 3. de virginibus ponderans, quomodò Rebecca Iſaac ſponſo Rebecca exẽplum pudoris Gen. 24. ſuo cõſpecto vultũ pallio operuit Gen. 24. ſic ait. *In virginibus pudor ornat ætatem; taciturnitas commendat pudorem. An verò mediocre pudoris exemplum eſt, quòd Rebecca, cum veniret ad nuptias, ſponſumq; vidiſſet, velamen accepit? Et vtique pulchra virgo non decori timuit, ſed pudori.* Et paulò inferius. *Virginẽ mihi priùs grauitas ſua nunciet pudore obuio* (vbi Ambr. pu- Pudor virginitatis famulus. dorem quaſi famulum virginis præeuntem appellat) *gradu ſobrio, vultu modeſto, & prænuntia integritatis anteeant ſigna virtutis: non ſatis probabilis virgo eſt, quæ requiritur, cũ videtur.*

Eodẽ pertinet illud, quod Abimelech 2
Gen. 20. 16. Rex Geraræ dixit Saræ Gen. 20. *Ecce dedi mille argenteos fratri tuo: hoc erit tibi in velamẽ oculorum ad omnes, qui tecum ſunt, & quocũque perrexeris, memento te deprehenſam*: qui locus eſt vnus ex difficilioribus in lib. Geneſ. Pro cuius intelligentia ſciendum eſt Hebraicè ſic haberi: *Ecce dedi mille argẽteos fra-* Geneſis difficilis locus explicatur. *tri tuo. Ecce ipſe tibi operimentum oculorum omnibus, qui tecum ſũt, & increpata es.* Vbi pro, *ipſe*, eſt Hebraicè הוא, quæ vox referri poteſt & ad argẽtũ, & ad fratrẽ: eſt enim Hebraicè argentum numero ſingulari. Et quidem ſi ad fratrẽ referatur, ita pleriq; interpretantur. Ecce dedi mille argenteos Abrahæ, quem tu falſò fratrem tuum appellas: ipſe ſub nomine fratris erit tibi velamen oculorum, id eſt, velamen verecũdiæ, ſi minùs caſta eſſe volueris. Aut etiam aliter: Ipſe erit tibi velamen oculorum, ſiue verecundię ad omnes, qui tibi voluerint hoc, quod tibi mecum accidit, exprobrare, habes, quo te excuſes dicendo ipſummet Abraham perſuaſiſſe tibi, vt eum non virum, ſed fratrem diceres, ex quo diſcrimen adulterij incurriſti. Verùm alij meo iudicio planiùs, & faciliùs pronomen הוא ad argẽtum referunt, vt dicatur Abimelech dediſſe Abrahę mille argenteos in velamẽ oculorum Sarę, id eſt, quibus velũ emeret, quo ſe Sara velaret, oculoſq; occultaret pręreuerentia, ne alicui poſſet eſſe cõcupiſcentiæ occaſio: Itaq; Abimelech

commen-

commendasse Saræ pudorem, & verecũdiam. Quam expositionem sequutus est Lipom. in catena super Gen. & Marginal. Scholiast. in Bibliis Sanct. Pagnini. Hoc argumentum eleganter persequitur Tertull. lib. de velandis virginibus, reprehendens morem sui temporis, quo non solùm nuptæ, & illę virgines, quæ ad nuptias aspirabant, sed etiam virgines Christo dicatæ caput pręsertim in Ecclesiis ostentationis causa non velabant contra Apostoli præscriptum, & inter alia hæc habet. *Tam sancti viri est suffundi, si virginem viderit; quàm sanctæ virginis, si à viro visa sit. Sed enim vera, & tota, & pura virginitas nihil magis timet, quàm semetipsam; confugit ad velamen capitis quasi ad galeam, quasi ad clypeum, qui bonum suum protegat aduersùs ictus tentationum. Indue igitur armaturam pudoris; circundue vallum verecundiæ.* Eleganter dixit Aug. epist. 202. ad Nectarium Dæmonem nulla hostia magis delectari, quàm si ipsi pudor immoletur. *Vt quiuis,* inquit, *intelligat, quale Dæmonium sit, quod placari aliter non potest, nisi illi non sanguis humanus, sed multò scelestius pudor humanus tãquã immolat⁹ intereat.* Et meritò quidem Aug. quoniã abiecto pudore nullũ est scelus tã nefariũ, quod non facilè suscipiatur.

Lipomanus. Scholiastes.
Tertullianus.
Velamen capitis in virgine galea, & clypeus.
Pudor armatura castitatis.
D. Aug.
Dęmoni nulla gratior hostia pudore perdito.

3 Quoniam igitur Virgo beatissima exemplar erat omnis pudoris, & virginalis verecundię: idcirco genas habere dicitur similes cortici mali punici: id quod oẽs fere Doctores põderãt in eo, quòd intra sui cubiculi penetralia se cõtinebat, & nõ obscurè significauit Lucas illis verbis, *Et ingressus Angelus ad eam,* quasi videlicet in interiori domus parte reconditam. Vnde Euseb. Emissen. in expositione Euangelij de Annunciat. *Nõ in plateis,* inquit, *erat; non in publico morabatur; intus erat; in penetralibus sola sedebat, nec tamen sola tanto virtutum exercitu circumscripta.* Et meritò Angelo conspecto quodammodò trepidauit, vt annotauit Ambr. quoniam vbi timor, ibi & pudor: quemadmodũ Suidas dictum ab Epicharmo commemorat. Et Tertull. in lib. de cultu fœminarum, *Qui præsumit,* inquit, *minùs veretur; minus præcauet; plus periclitatur: timor fundamentum salutis est.* Legendus est D. Bern. serm. super *signum magnum,* quo loco post

B. Virgo omnis pudoris exemplar.
Luc. 1. 28.
Euseb. Emiss.
Vbi timor, ibi & pudor.
Suidas.
Tertull.
Plus periclitatur, qui minùs veretur.
D. Bernard.

quam ruborem in facie gemmæ in diademate, & micanti in capite stellæ comparauit, subiunxit: *An verò quis putat, quòd hæc caruerit gratia, quæ gratia plena fuit? Pudibunda fuit Maria: ex Euangelio id probamus, vbi enim aliquando loquax, vbi præsumptuosa fuisse videtur? Foris stabat quærens loqui filio, nec materna auctoritate aut sermonem interrupit, aut in habitationem irruit, in qua filius loquebatur.*

Rubor in facie, gemma in diademate ex Bern.

4 Secundò. Comparantur genę Virginis non simpliciter *malo punico,* sed *fragmini* mali punici: quoniam sicut in malo punico quadam ex parte fracto, & aperto apparet grana illa purpurea, & pulcherrima: ita in facie Virginis pudore aspersa eminebat omnium virtutum, & gratiarum decor, atque elegantia, vt ei qui in eam intueretur, statim sese obiicerent quasi mali punici grana purpurea omnium virtutum pulcherrima ornamenta. Aliam quoque eius rei causam affert Rupert. *Fragmen,* inquit, *mali punici & rubet, & ampliùs, quàm integrum malum, redolet. Sic tu* (loquitur cum Virgine) *& singulariter verecunda es, & multis per bonam opinionem bono exemplo proficis absque eo, quod intrinsecùs latet. O verè laudabilis verecundia, vbi & intùs conscientia munda, & foris facies est verecunda.* Potest & tertia reddi ratio: quoniam sicut grana mali punici, non nisi fracto malo punico apparent, & rutilãt: ita Virginis quemadmodum & reliquorũ sanctorũ virtutes eximiæ non ita resplendent, nisi cum laboribus frangũtur.

In Virginis facie omnium gratiarum decor.
Rupert.
Verecundia verè laudabilis quę.

5 Tertiò. Iuxta Bedæ expositionem de Ecclesia genas mali punici Virgo habuit: quia de rubore in facie propter passionem filij non erubuit, imò de eo gloriabatur. *Malum enim punicum,* inquit Beda, *quia rosei coloris est, passionis Dominicæ mysterium adũbrat.* Hunc igitur colorem Virgo in facie habens non erubescat, quia de sui filij morte, & passione non confundebatur; imo ipsam confusionem, & ruborẽ tãquã gloriã reputabat. Quartò, & postremò iuxta translationẽ R. Abenesræ: *Genę tuæ sicut flos mali punici:* quid pulchrius, quã genas Virginis esse veluti flores mali granati? quasi nimirũ ex ipsius genis mala granata tãquam ex floribus pullularent. Sanè ita res habet: ex ipsius enim Virginis conspectu, & con-

Beda.
B. Virgo de filij passione nõ confundebatur.
R. Abenesra.
Genę Virginis flores mali granati.

suetudine Apostoli magis ad mortē pro Christo oppetendam fuerunt incitati, vt ipsi veluti mala punica fuerint ex Virginis genis tanquā ex floribus enatæ. Quod enim malum punicū symbolū sit martyrij, siue martyrum, docet multis in locis D. Greg.

Apostoli mala punica.

D.Greg.

De Pulchritudine labiorū virginis.

SECTIO IX.

1 LABIORVM PVLchritudo, quæ rubore præcipuè continetur, maximè etiam cōmendatur ab spōso in Virgine Cant. 4. *Sicut vitta coccinea labia tua, & eloquium tuū dulce:* seu vt alij transferunt ex Hebræo: *Tāquā filum coccini labia tua, & sermo tuus decorus est.* Et paulò inferiùs. *Fauus distillās labia tua spōsa: mel & lac sub lingua tua.* Quod ad rē attinet, per Virginis labia eius in loquendo prudentia exprimitur, quæ vittæ coccineæ comparatur, quoniam sicut fœminę solent vitta coccinea crines, ne effluant, constringere: ita prudentiæ examine cōstringūtur sermones, ne temerè effluāt. Est autem ea vitta in Virgine coccinea: quoniam eius in loquendo prudentia, sicut & reliquę virtutes, charitate rubebat. Hac de re loquitur D. Bern. serm. super *signum magnum*, vbi obseruat non nisi quater loquutam Virginē legi in Euangelio: primò quidem ad Angelum, sed cū iam semel, atq; iterum alloquutus eā fuisset: secundò ad Elisabeth, quando vox salutationis eius Ioannem exultare fecit in vtero, & ea magnificante Mariam ipsa magis Dominū magnificare curauit: tertiò ad filium, cum iam esset annorū duodecim, quòd ipsa, & pater eius eum dolētes quęsiuissent: quartò in nuptijs ad filium, & ministros: & is quidē sermo certissimus index ingenitæ mansuetudinis, & virginalis verecundiæ fuit. Deinde obseruat mirum esse, quòd Virgo nihil legatur dixisse neq; pastoribus, neq; Magis, neq; Simeoni in templo. *Nunquid*, inquit, *non ab initio venisse pastores, & primam omnium Mariam inuenisse leguntur? sic & Magi quoque non sine Maria puerum inuenerunt: & inductus in templum Domini templi Dominum multa quidem à Simeone audiuit tam de eo, quàm de se ipsa: & tamen ad loquendum tardat in omnibus, neq; de ipso incarnationis Dominicæ sacramento quodcunque verbum fecisse reperies.* 2

Cant. 4. 3. 11.

Virginis prudentia in loquendo.

D. Bernard.

B. Virgo quater locuta legitur in Euangelio.

Virginis mirū silentium.

Hæc vitta, qua labia constringenda sunt exemplo Virginis, alijs quoque similitudinibus explicatur in sacris literis. Primùm nomine ostij Ps. 140. *Pone Domine custodiam ori meo, & ostium circunstantiæ labijs meis.* Rationē verò similitudinis eam affert D. Greg. lib. 7. Mor. cap. vlt. & 3. p. curæ pastoral. admonitione. 15. quia nimirum ostiū & aperitur, & clauditur. *Qui ergo, inquit, ori suo poni non obstaculum, sed ostium petijt, & apertè docuit, quòd & per disciplinam retineri lingua debeat, & ex necessitate laxari, quatenus os discretum, & congruo tempore vox aperiat, & rursus congruo taciturnitas claudat.* Quę ratio etiam affertur à D. Chrys. in cōment. super Ps. 140. vbi addit rationem esse clauem huius ostij. *Os, inquit, nostrum perpetuò custodiamus rationem ei tanquā clauem adhibentes.* Dicitur autem huiusmodi ostium *ostium circunstantiæ*, hoc est, circunstans: quia discretio, & prudentia debet totum os ambire apponendo temporis, loci, personarum circunstantias, vt meritò ostium circunstantiæ dici posit. Est & alia vis in eadē similitudine, quòd sicut in domum, quæ nullo clauditur ostio, patet sine delectu aditus vniuersis, qui ingredi, egrediq; voluerint: ita per os, quod nullo discretionis ostio clauditur, egrediuntur turmatim, ac temerè inconditа verba, quæcūq; in buccam venerint. Secūdò. Non satis est hoc ostiū clausum esse, nisi etiam vectibus, & repagulis diligēter obseretur: hoc enim etiam maximè commendant sacræ literæ, veluti Eccli. 28. *Ori tuo facito ostia, & seras:* seu vt legit D. Greg. in expositione. 4. Psal. pœnitentialis: *Ori tuo fac ostium, & vectem.*

Ps. 140. 3.

D. Greg.

Os congruo tempore & aperiendum, & claudendum.

D. Chrysost.

Ratio oris clauis.

Eccli. 28. 28.

Tertiò. Tanta est bene loquendi, silentijq; suo tēpore seruandi difficultas, vt ne ostio quidē vectibus, & repagulis obserato fidere quis debeat: sed pręter ostiū, & vectes adhibēda sit diligēs custodia, & excubię ad custodiēdū ostiū, ne quis illud absq; necessitate detractis seris aperiat. Idcirco enī regius vates dixit Ps. 140 3

Silentij seruandi difficultas.

Psal. 140. 3.

Pone Domine custodiam ori meo. Sicut enim obsessam vrbē non satis est claudere, sed prǽterea opus est ad portarū custodiam præsidium adhibere: ita non sufficit arcem cordis, quæ continuò à Dæmone obsidetur, clauso ostio seruare, sed præterea adhibenda est vigilantissima custodia, quam D. Chrys. loco citato vult esse memoriam mortis, quam ipse pingit quasi fœminam præferentem manu ignem inferni. *Hanc*, inquit, *adhibe ianitorem, & custodem intentantem minas conscientiæ, & hanc portā vnnquam intempestiuè aperies iuxta illud Eccli 7. In omnibus operibus tuis memento nouissima tua, & in æternum non peccabis.* Deinde aduertit non sine mysterio mentionem fieri & *ostij*, & *custodiæ*, vt intelligamus huiusmodi ostium nec semper debere esse apertum; nec semper clausum: sed interdum aperiendum; interdum etiam claudendum iuxta illud Eccles. 3. *Tempus tacendi, & tempus loquendi. Si enim*, inquit, *oporteret ora perpetuò patere, nō factæ essent portæ: si autem perpetuò clausa esse, non esset opus custodia.*

Mortis memoriam vt pingat Chrysostom.

Eccli. 7. 40.

Eccles. 3. 2.

4

Quartò. Frænos etiam adhibere iubemur ori quasi indomito, & effrænato equo Eccli. 28. *Facito frænos ori tuo rectos*, hoc est, vt interpretatur D. Ambr. lib. 1. Officiorum cap. 3. *Restringatur lingua habenæ vinculis, frænos habeat suos, quibus reuocari possit.* Eademque similitudine vsus est Iacobus Apostolus in epist. sua canonica, cap. 3. *Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir: potest etiam fræno circunducere totum corpus:* quibus verbis significat eum, qui linguam nouit frænare, reliquum omne actionvm suarum corpus posse gubernare: sicut totus equus fræno ori adhibito regitur; quemadmodùm statim subiungit: *Si equis fræna in ora mittimus ad consentiendum nobis, & omne corpus illorum circumferimus.* Quintò. Non tātùm frenos in ore, sed etiam stateram in manu, cum loquimur, vt habeamus, admonemur Eccli. 28. *Verbis tuis facito stateram.* In quē locum D. Ambr. loco proximè citato, *Profer*, inquit, *sermones ad mensuram libra examinatos iustitiæ, vt sit grauitas in sensu, in sermone pondus, in verbis modus.* Et D. Chrys. in Psalm. 140. eundem locum exponens stateram, & lancem docet faciendam linguæ, vt non solùm verba, quæ oportet, efferamus: sed etiam cum ea, qua par est, cautione veluti ponderantes expendamus. *Si enim*, inquit, *hoc facimus in auro: multò magis faciendum est in verbis, vt nihil desit, nihil redūdet.* D. Ambr. legit. *Ori tuo fac iugum, & stateram*: per iugumq; intelligit humilitatem, & subiectionem, vt lingua sit subiecta rationi, eiusq; iugum libēter subeat. Atq; hęc omnia Virgo beatissima diligēter obseruauit: ipsa nimirū oris sui ostium claudebat, aperiebatq; opportuno tempore; ipsa verbis suis fecit staterā singula prudentiæ libra examinās; ipsa autem quosdā silentij frænos ori admouendos exemplo suo docuit; ipsa deniq; vitta coccinea sermones constrinxit, tū ne diffluerēt, tū vt charitatis quasi colore coccineo in proximorum vtilitatem luberent, vt meritò ei sponsus dixerit: *Vitta coccinea labia tua.*

Eccli. 28. 30.
D. Ambros.

Iacob. 3. 2. 3.

Reget totum corpus qui linguam frenat.

Eccli. 28. 29.
D. Ambros.
Sermones ad iustitię librā examinandi.
D. Chrys.

Statera vt auro, sic facienda linguę.

D. Ambros.

Virginis verba ad iustitiæ libram examinata.

5

Quanquā & alia quoq; ratio reddi potest, cur labia Virginis vittæ coccineę cōparētur, quæ ex Beda colligitur: quoniā scilicet Virgo sermones suos passionis Dominicę memoria solebat tingere, & veluti coccineos efficere. Adūbrari enim passionē Christi per filum coccineū perspicuū est ex Iosue 2. cū Raab meretrix ex fenestra funem appēdit coccineū, ad cuius conspectum sibi, domuiq; suæ parceretur, vt in eum locū Origenes elegāter obseruauit. Meritò autem memoria passionis Christi vittæ coccineæ cōparatur: quoniam, vt ait Beda, nihil est, quod magis nefarios, & profligatos homines à peccando cohibebat, quā cū recolūt pro eis Dominū passum fuisse. Præterea pulcherrima tunc sunt labia, & quasi coccinea, cū de passione Christi sermonē habent. Rectè etiā subiungitur: *Et eloquium tuū dulce*: quia gratissimū est Deo, & Angelis, cum de passione Christi mysterijs inuicem loquimur.

Beda.

Passio Christi vitta coccinea Iosue. 2.

Orig.

Eius virtus ad cohibēda peccata.

9

Nec verò vittæ coccineæ dumtaxat labia Virginis conferuntur, sed etiam distillāti fauo, vt initio diximus, propter incredibilem suauitatem, ac dulcedinē. Præterea fauus erant per dulcedinem amoris, distillans per affabilitatem. Nec vacat mysterio, quòd fauus distillans, non effusus dicuntur, nimirum,

Virginis labia distillanti fauo cur comparentur.

quia non debet quispiam, quicquid scit, effundere; sed præmeditatò loqui, & habita ratione loci, temporis, ac personarũ quodammodò distillare. Quod mirum fuit in Virgine, quæ cum tam multa, tantaq; sciret, paucissima tamen loquuta legitur. In cuius rei figuram dicitur Num 19 *Vas, quod non habuerit operculum, nec ligaturam desuper, immundum erit*: & est sermo de tentorio mortui, in quo vas omne, quod non habuisset operculum, immundũ censebatur. Cuius rei mysterium sic expendit D Greg. lib. 23 Moral. cap. 4. *Tegmen operculi, vel ligatura est censura disciplinæ, qua quisquis non premitur, quasi vas immundum, pollutumque reprobatur: quasi enim vas sine operculo vel ligatura polluitur, qui per studium ostensionis patens nullo velamine taciturnitatis operitur.*

Num. 19. 15 Vas sine operculo effus in loquendo.

D. Greg.

7 Verùm optabit quispiam reddi sibi rationem, cur labia Virginis tam suauia, ac dulcia fuerint, vt mellis fauo comparentur. Sanè non alia est, nisi quia tam sępe, ac frequenter oscula filij sui infantis delibauit, quemadmodùm ipsa exoptabat, cum dicebat Cant. 1. *Osculetur me osculo oris sui*, seu vt est Hebraicè, & Septuag. etiã transtulerunt: *Osculetur me osculis oris sui*: vt videlicet non vnum tantùm osculũ, sed multa expetierit. Quid nõ enim gratię, suauitatisq; Virginis labijs adhęreret ex ore, & labijs suauissimi illius infantis, cui veluti blandiens Regius vates dicebat Ps. 44 *Speciosus forma præ filijs hominũ, diffusa est gratia in labijs tuis.* Quo loco primùm est obseruandũ Psalmi eius titulũ Græcè quidem esse: *Pro ijs, qui commutabũtur*: Hebraicè autem: *Pro lilijs* vel, *super lilia* & iuxta Symmachum: *Triumphus pro floribus.* Volunt autem Hebræi lilia hoc loco non significare flores, sed musicũ instrumentum, quod lilijs insculpti esset insigne, quod genus instrumentorũ etiã hodie in vsu est, cum in corpore lyrarũ, & vnde sonus redditur, sunt lilia, rosęq; insculptę: quam expositionẽ sequũtur Rab. Abenesra, & Rab. Dauid. Potestq; ea sententia confirmari ex eo, quòd in titulis aliorum Psalmorũ instrumẽta quoq; musica, ad quæ canebantur, poni solent, veluti Ps. 53. *Victori in organis eruditio Dauid*: et Ps. 60. *Victori super organum Dauid*: et Ps. 6. & 11. *Pro octaua*, vel *super octauam*: nam ibi etiam *octaua* iuxta expositionem Hebręorum est genus odr, vel instrumẽti musici. Existimat autem D. Hieron. hæc lilia significare virgines: nam idcirco ait se hunc Psalmum voluisse exponere Principię virgini, eo quòd inuenerat in titulo lilia, & flores, quæ pertinent ad virginitatis decus immortale: cui etiam concinit titulus ille: *Pro ijs, qui cõmutabuntur*: quia virgines mutantur in Angelos; eaq; mutatio perfectissima erit in cœlo iuxta illud Matth. 22. *Neque nubent, neque nubentur: sed erunt sicut Angeli Dei in cœlo.* Nec à virginibus dissidet illa alia liliorum acceptio pro instrumẽtis musicis: verè enim virgines sunt musica instrumenta pulcherrimis virtutum lilijs insculpta, quę ad sublimem quendam concentum Diuinarũ laudum in cœlo adhibentur iuxta illud Apoc. 14. *Vocem, quam audiui, sicut citharædorum citharizantium in citharis suis: & cantabant quasi canticum nouum, & nemo poterat discere* (sic enim legendum est, non, *dicere*,) *canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia.* Quòd enim huiusmodi citharædi virgines sint, statim explicauit Ioannes subiungens: *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati: virgines enim sunt.*

Virginis labia vnde tam suauia.

Cant. 1. 1.

Septuag.

Psal. 44. 3.

Tituli Psalm. 44. varia lectio.

R. Abenesra. R. Dauid. In titulis Psalmorum adhibentur instrumenta, ad quæ canebantur.

D. Hieron.

Virgines mutantur in angelos.

Matth. 22. 30

Virgines & sunt musica instrumenta, & citharędi.

Apoc. 14. 2. 4.

8 Cæterùm quanquam vniuersè hæc lilia ad virgines spectent: pręcipuè tamen referenda sunt ad Christum, sanctissimãque eius matrem: siquidem eo Psalmo agitur de Messię nuptijs, eiusq; sponsa, quæ potissimùm fuit eius mater. Quare non mirum, si Virgo tantam habuit gratiam in labijs, cũ labia habuerit pulcherrimi lilij: folia enim illa lilij inflexa quãdam præbẽt speciem labiorum. Vnde. 2. Paralip. 4. dicitur de mari æneo: *Vastitas eius habebat mensuram palmi, & labiũ illius erat quasi labium calicis, vel repandi lilij*: imò labia ipsa sponsi lilijs comparantur Cant. 5. *Labia eius lilia.* Secundò. Aduertendum est ex August. Eugub. in cõment. super Ps. 44. cũ dicitur: *Diffusa est gratia in labijs tuis*, significari maximam copiam, & abundãtiam gratiæ, quæ veluti torrens, & quasi flumen appelletur: quasi dicat: *Circumfusum est gratia os tuum. Sicut fons sese largiter effundit: sic effudit sese vbertim gratia in ore tuo.* Tertiò. Obseruauit in eundem locũ Frãcisc. Titelman. plenũ mysterij esse, quòd

Gratia labiorum Virginis ex Christo.

2. Paral. 4. 5.

Cant. 5. 13.

Aug. Eugub. Psal. 44. 3.

Titelm.

Gratia cur potius in labiis, quam in Christi facie dicatur diffusa.

in labijs Christi potiùs, quàm in facie, fronte, aut oculis dicatur diffusa fuisse gratia: quia nimirum Christus venerat, vt legationem quandam maximè arduã, ac difficilem perageret, fœdusq; inter homines, Deumq; grauissimè offensum percuteret: atq; adeo opus fuisse, vt in labijs multam haberet diffusam gratiã, vt hoc hominibus posset faciliùs persuadere, Patremq; sermonis suauitate mitigare: aduocatus enim, qui gratiam non habet in loquendo, non est idoneus difficillimis negocijs expediendis, animisq; vtriusq; partis conciliandis. Cum igitur in labijs Christi tanta esset diffusa gratia, eiusq; infantis oscula Virgo beata frequentissimè delibaret, inde ortũ est, vt eius labijs tãta insideret gratia, vt distillanti mellis fauo meritò comparari debuerint.

De pulchritudinẽ colli in Virgine.

SECTIO X.

QVONIAM COLlum pręcipuum quendam in corporis compositione locum obtinet, in eo describẽdo pręcipuè quoquè versatur sponsus, Vnde Cant. 4. sic ait. *Sicut turris Dauid collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis: mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium:* seu vt alij transferũt ex Hebręo: *Sicut turris Dauid, collũ tuũ constructa ad disciplinas: mille clypei suspẽsi sũt super eam, omnes pharetræ fortium.* Sanctes Pagn. paulò aliter: *Quæ ædificata est ad docendũ transeuntes.* Et cap. 7. *Collum tuum sicut turris eburnea.* Deniq; cap. 1. *Collum tuum sicut monilia.*

Cant. 4. 4. & 7. 4. & 1. 10.

Sanct. Pagn.

I

Virginis intercessio turris Ecclesiæ.

Primùm igitur per *collum* Virginis eius apud Deum gratia, & intercessio intelligitur, ita vt eius intercessio sit veluti collum, per quod à Deo omnes gratię, pręsidiaq; in homines transfunduntur. Itaq; hæc Virginis intercessio turris quędam est Ecclesię fortissima, ad quã omnes, cum ab hostibus obsidentur, sese salutis causa recipiunt. Ea munita est firmissimis propugnaculis, hoc est, pręsentissimis in omni tentationum, & persecutionum genere præsidijs. *Mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium* non solùm, quia mille protectionum generá intercessione Virginis continentur, propter quę multa etiam inuocationum genera promeruit: sed etiam, quia quotquot fortissimi milites, ac duces in Ecclesia extiterunt, victorias suas Virgini in primis acceptas retulerunt, & hodie quoquè referunt: & idcirco arma sua ex huiusmodi turri quasi ex tholo suspendũt, hoc ipso testantes se Virginis potissimũ beneficio de hostibus tum animę, tũ corporis victoriam reportasse. Vnde meritò alij transferunt ex Hebręo: *Quæ constructa est ad disciplinas,* siue, *quæ constructa est ad docendum transeuntes:* quoniam quicunq; ad hanc turrim aspexerint, viderintq; tam multa intercessionis eius monumenta, cognoscent facilè, quãtum spei sit in Virginis præsidio collocandum. Quid enim quæso aliud vident, qui templum Virginis ad aquas Lupias, Lauretanum, & Montis serrati ingrediuntur, quàm huiusmodi clypeos, & armaturam fortium è turri suspensam, arma videlicet omnis generis, compedes, vincula, linteamina mortuorum, quæ inuicta huius turris præsidia omnibus transeuntibus clarissimè testantur.

Milites, ac duces Ecclesiæ victorias suas Virgini referunt.

In Virgine quantum spei collocandum.

2

Virgineę intercessionis duo symbola pręclara.

Itaq; habes intercessionis Virgineæ duo præclara symbola, vnum colli, turris alterum. *Collum* enim dicitur, quia per Virginem vniuersa in nos à Deo tanquã à capite beneficia deriuantur: *turris* autẽ, quia firmissimum est, ac tutissimũ eius præsidium. Ad priorem appellationem spectauit D. Bern. serm. in Natiuit. Mariæ, cum Virginem appellauit aquęductum gratiæ. *Sanè,* inquit, *ipsa sese plenitudo exinaniuit, vt fieret nobis iustitia, sanctificatio, & redemptio: deriuatus est fons vsquè ad nos, descẽdit per aquæductũ vena illa cælestis. Aduertistis iam, ni fallor, quem velim dicere aquæductum, qui plenitudinem fontis ipsius de corde Patris excipiẽs nobis edidit illum: nostis enim cui dictum sit: Aue gratia plena. An verò inueniri potuisse miramur, vnde tantus, ac talis fieret aquæductus, qui nimirum instar profectò scalæ illius, quam vidit Iacob, cælos tangeret, imo & transcenderet, vt viuidissimum illum aquarum, quæ super cælos sunt,*

D. Bernard.

B. Virgo aquęductus gratię.

Luc. 1. 28.

posset

posset attingere fontem. Ad posteriorem spectat Ephræm Syrus in orat. ad Virginē, cum eam *vallum fidelium* appellauit. Ad vtranquè demum Andreas Cretensis sermone de Assumpt. Virginis, cum eam vocat cōmune mūdi propitiatorum: qua eadem appellatione vtitur Ephræm loco citato.

Ephræm Syr. Andr. Cretens. Vallum item fidelium, & mūdi propitiatorium.

3 Secundò. Potest etiam per *collum* Virginis eius intelligi charitas. Sicut enim collum reliquum corpus capiti annectit: ita charitas Deo nos maximè cōiungit; imo & vinculum est omnis perfectionis ad Colos. 3. *Super omnia autem hæc charitatem habete, quod est vinculum perfectionis*: et Matth. 22. *In his duobus mandatis vniuersa lex pendet, & Prophetæ*. Atq; hoc est, quod subiungitur: *Mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium*: quia omnes omnino virtutes ex charitate pendent, quibus armatura sanctorum continetur iuxta illud ad Ephes. 6. *Induite vos armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias Diaboli*: quælibet enim virtus est veluti clypeus quidā fortissimus aduersus omnes Dæmonū ictus. Quòd autem ex charitate pendeant virtutes reliquæ, disertis verbis significauit Apostolus, cum dixit secundę ad Cor. 13. *Charitas patiens est, benigna est. Etc.* Meritò etiam charitas turri comparatur: quoniam sicut capta, vel diruta turri facilè oppidum ipsum expugnatur, ita charitate deperdita ciuitas virtutum occupatur. Propugnacula, quibus hęc turris defenditur, sunt ipsa opera, quæ si ab hostibus capiātur, cesseturquè à bonorū operum profectu, turris omnino defendi non potest.

Coloss. 3. 14. Matth. 22. 40. Omnes virtutes ex charitate pendent. Ephes. 6. 11. 1. Cor. 13. 4.

4 Tertiò. Per *collum* Virginis accipiendam quoque esse eius humilitatem, qua veluti collo omnibus se subijciebat, existimat Rupert. lib. 6. in Cant. additq; humilitatem in Virgine fuisse maximā fortitudinem, & idcirco turri eburneæ comparari: pręstat enim ebur soliditatem, & fortitudinem. Atque hanc fuisse etiam fortitudinem Moysis, qua Deū tenebat, ne populum deleret: vnde illi Deus dicebat: *Dimitte me*. Exod. 32. et qua Iacob contra Deum præualuit, quando cum eo luctatus est. Gen. 32. *Qua fortitudine*, inquit Rupert. *luctabatur ille, vel ille? Profectò humilitate: nam de Moyse Dicitur* Ps. 105. *Si non Moyses electus eius stetisset in confractione* (id est, vt ipse interpretatur, *in nimia mentis humilitate*) *in conspectu eius*. *De Iacob autem Oseæ. 12. cum dictum fuisset: In fortitudine sua directus est cum Angelo, & inualuit ad Angelum, confestim fortitudinem eius exprimens Propheta subiunxit: Fleuit, & rogauit eū. Igitur ò dilecta collum tuum, quod est humilitas tua, turris est eburnea id est, fortissima, atque pulcherrima*. Hæc Rupert. Accedit, quòd ebur dens est Elephantorū maximè formidabilis: nihil autem Dæmones magis perhorrescunt, quàm humilitatem: quemadmodùm testatur D. Antonius Eremita, vt auctor est D. Athanasius in eius vita.

Humilitas Virginis turris eburnea. Rupert. Exod. 32. 10. Gen. 32. Ps. 105. 23. Oseæ 12. 3. Humilitatem maxi[m]ē per horrescunt dæmones. D. Athanas.

5 Postremò. Collum Virginis est eius obedientia: quam ob causam de illo dicitur Cant. 1. *Collum tuū sicut monilia*. Quæ expositio est Orig. hom. 2. in Cāt. vbi legit: *Ceruix tua speciosa facta est sicut redimicula. Et meritò*, inquit, *quam enim priùs præuaricationis inobedientia turpem fecerat, nunc obedientia fidei speciosam fecit, & pulchram. Ceruix ergo tua speciosa facta est, sicut redimicula: redimicula enim sunt cōnexiones monilium, quæ in ceruicibus sedere solent, ex quibus descendit per omne collum reliquus ornatus. Ceruicem verò diximus subiectionem, & obedientiam, eo quòd quasi iugum Christi suscipiat, & fidei eius obedientiam præbeat. Ornamentum ergo ceruicis eius, quæ est obedientia, Christus est: ipse enim prior factus est obediēs vsque ad mortem: ornamentum ergo, & monile ceruicis sponsæ obedientia Christi est*. Atq; hæc quidem Origen. Quæ quanquam ille ad Ecclesiam refert, optimè tamen quadrāt in Virginem, quæ obedientissima fuit: nulq; aduertendum monile ornamētū pectoris esse è collo appensum, pendentem gemmam habens inclusam auro, id quod ad institutum maximè pertinet. Verè enim obedientia è collo per subiectionem dependens obedientis pectus exornat, geritq; Christū, qui gemma est pretiosissima, ex collo ad pectus pendētem, cum Christum Patri obedientissimū sibi tanquā exemplar ad imitandum proponit. Deinde obseruandum nō dictum esse: *Collum tuum ornatum est monilibus*, sed, *Collum tuum sicut monilia*, hoc est, tā pulchrum, vt ipsum met sit monilia,

Cant. 1. 10. Origen. Virginis obedientia. Obedientiæ ornamentū Christus.

nec

nec vllo externo, addititioq; ornatu ad pulchritudinem indigeat, sed ipsum per se sit instar omnium monilium, omnem que in se ornatum contineat. Quod maximè declarat, & amplificat obedientiã Virginis, quæ ipsa per se fuit pulcherrima, Deoq; gratissima. Imo & ipsius obedientiæ in vniuersum pulchritudinẽ declarat, quę adeo pulchra virtus est, vt omnibus monilibus, & ornamentis comparari posit.

Obediétię eximia pulchritudo.

6 Quoniam verò cœpimus collum Virginis eius obediẽtiam interpretari, percurramus breuiter in eundem sensum reliquas colli similitudines, quòd in obedientiam aptissimæ sint. Obedientia igitur turris est ędificata cum propugnaculis: quoniã si vera est, & perfecta, expugnari non potest, imo per eam gloriosæ de hostibus victorię comparantur: & idcirco additur: *Mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium*, videlicet quasi spolia detracta hostibus in monumentum victorię iuxta illud Prou. 21. *Vir obediens loquetur victorias*. Est autem victoria præcipua obedientis se ipsum vincere: sic enim eũ locum interpretatur D. Greg. lib. 34. Moral. cap. 34. *Vir*, inquit, *obediens loquitur victorias, quia dum alienæ voci humiliter subdimur, nosmet ipsos in corde superamus*.

Obediẽtia turris cũ propugnaculis.

Prou. 21. 28.

D. Greg. Obedięntis quę sit pręcipua victoria.

7 Deniq; eadem turri eburneę similis dicitur propter puritatem, & innocentiam, quam obedientia debet habere cõiunctam. Id quod expendit D. Greg. in eo, quòd amici, & cognati Iob ei ouem vnam, & inaurem auream vnam obtulerunt: quia enim obediẽtia ex auditu est, rectè per inaurem, quod aurium est ornamentũ, exprimitur. Igitur amici Iob obtulerunt ei ouem vnam, & inaurem vnam, *Quoniam*, vt ait Greg. *innocuis mẽtibus ornamentum obedientiæ iungitur: quare Iobo nemo inaurem sine oue, nemo ouem sine inaure obtulit, quia Redemptori suo non obedit, qui innocẽs nõ est, & innocens esse non potest, qui obedire contẽnit. Quia verò ipsa obedientia non seruili metu, sed charitatis affectu seruanda est: idcirco inaurem obtulerunt, vt videlicet in ea, quæ exhibetur, obediẽtia charitas fulgeat, quæ virtutes omnes quasi aurum cætera metalla transcendit*. Hęc ille. Cui concinit illud, quod de Salomonis throno dicitur 3. Reg. 10. quòd scilicet thronum fecerit ex ebore grandem, & vestiuerit auro fuluo nimis. Quid enim vetat per Salomonis thronum obedientiã intelligere, in qua veluti in excelso throno Deus ipse residet, cui nimirum maximè gloriosum est habere sibi omnes subiectos, & dicto audientes?

Innocens esse nó potest, qui obedire contemnit.

Obediendum non seruili metu.

3. Reg. 10.

Plenumq; mysterij est in hanc sententiam, quòd thronũ illum duodecim leonis seni ex vtraq; parte ambiebant, tum quia multi leones, hoc est, multæ difficultates obedientiæ thronum ambiunt, vt qui ad huiusmodi thronum conscendere expetit, sibi inter ferocissimos leones incedendum pro certo habeat: tum etiam quia illi potissimùm ad obedientiæ celsitudinem aspirant, qui leoninã quandam fortitudinem, & generositatẽ æmulantur, eo quòd maximè ardua sit obedientię virtus. Quam eãdem ob caussam turris illa Dauid, de qua ante diximus, multa habebat propugnacula, multos appensos clypeos, multam armaturã fortium: omnia enim propugnacula, & munimenta, omniaq; armorum genera necessaria sunt ijs, qui obediẽtiæ turrim, atq; arcem seruare, ac tueri contendunt, quam nimirum omnis generis tentamẽta, bellaq; impugnant, cũ in materia versetur vniuersarum virtutum. Hęc igitur omnia maximè ad Virginem pertinent, quę in virtute obedientiæ ita excelluit, vt sponte se legi purificationis subiecerit, qua tamẽ nequaquam tenebatur, in exemplum videlicet non solùm humilitatis, sed etiam obedientię, quemadmodùm docet D. Thomas. 3. p. q. 37. art. 4. Imo affirmant Patres Virginem, cũ stetit iuxta crucem, heroicum actum obedientię exercuisse simul, & charitatis offerendo filium suum Patri. Qua de re legendus est Ioan. Gerson tract. 2. de cãtico de cachordo, id est, *Magnificat*, D. Bonau. in 1. dist. 48. q. vlt. Abul. q. 14. in prologum Matthæi. Addit sanctus Bernardinus serm. 15. de festiuitatibus Virginis Virginem actu fidei, & obedientię, cum consensit annunciationi Angelicæ illis verbis Lucæ. 1. *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundùm verbum tuum*, plus meruisse, quàm omnes sanctos omnibus suis actibus, cum eo actu meruerit saltem de cõgruo 8

Obediẽtię difficultates.

Obedientes quàm debeant esse fortes, & generosi.

In exemplum obediẽtiæ purificationi se subiecit B. Virgo.

D. Thom.

Ioan. Gerson.

D. Bonauent.
Abulensis.
D. Bernardin.

Luc. 1. 38.
Annunciationi angelicæ consentiens quantum meruerit B. Virgo.

Prou. 31. 29. gruo, vt esset mater Dei: atq; ad id probandum affert illud Prou. 30. *Multæ filiæ congregauerunt diuitias, tu supergressa es vniuersas.*

De murenulis, quibus collum Virginis ornabatur.

SECTIO XI.

1 Cant. 1. 11. DE MVRENVlis Sponsæ sic loquitur Sponsus Cāt. 1. *Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento.* Septuag. Septuag. transferunt: *Similitudines auri faciemus tibi cum punctis argenti.* Alij: *Margaritas aureas faciemus tibi cum punctis argēteis.* Aduertēdum est autem pro murenulis esse Hebraicè *thore* in regimine: alias enim dicendū foret, *thorim*, à radice *thur*, quæ significat considerare, seu contēplari, vnde deducitur *thora*, id est, lex, quòd in ea meditandum sit: ab eademq; radice deducitur *thor*, id est, turtur, vt habes Gen. 15. imo eo ipso cap. 1. Cant. idē nomen habetur, cum dicitur: *Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turturis*: pro quo Hebræi legunt: *Pulchræ sunt genæ tuæ in murenulis*, siue *in quibusdam alijs ornamentis*: ex quo intelligimus turtures muliebre ornamentum esse. Itaque Hebraicum *thorim*, quod Vulgatus modò turtures, modò murenulas trāstulit, quidam catenas ex auro esse volunt; alij plures gemmas vno filo insertas; alij sigilla perexigua ex auro, & argento conflata: Legionensis aliud quiddam cogitat de vitta linea acu picta, ex qua multi pendeant margaritarum ordines vsque ad cilia. Verùm si vulgatā editionem sequamur, murenulę sunt ornamenta colli, & catenę ex auro instar murenarum: vnde D. Hieron. ad Marcellā. Aurum, inquit, colli sui, quod murenulā vulgus vocat, quod scilicet metallo in virgulas lentescente quædam ordinis flexuosi catena contexitur, absq; parentibus vendidit. Quare nō rectè D. Bernardus serm. 41. in Cant. aliijq; existimarūt murenulas non colli, sed aurium esse ornamenta.

Gen. 15. Cant. 1. 10. — Legionens. — Murenulæ ornaméta colli. — D. Hieron. — D. Bernard.

2 His animaduersis veniamus iā ad murenularum mysteria, quæ etsi multa, diuersaq; sunt, aptissimè tamen in Virginē conueniunt. Primùm igitur Beda lib. 2. in Cāt. vult has spōsæ murenulas esse scripturas Diuinas, quas anima iusti collo circundat, cum in omnibus, quę loquitur, & agit, continuò scripturis sanctis intēdit, quæ nimirum sunt colli pulcherrima ornamenta. Secundò. Citat antiquam illā translationem: *Similitudines auri faciemus tibi cum distinctionibus argenti, quoad vsq; Rex in recubitu suo est*, docetq; nomine auri claritatem cœlestis patrię adumbrari, cuius similitudines, & non ipsa claritas nobis in hac vita ostenduntur iuxta illud 1. ad Cor. 13. *Videmus nunc per speculum in ænigmate.* Fiunt autem similitudines cum distinctionibus argenti, quia cum nitore spiritualium eloquiorum cœlestia nobis arcana panduntur: & quoniam in hac vita dumtaxat, non autem etiam in futura talium similitudinum solatijs, & auxilijs indigemus, aptè subiungitur: *Quoad vsq; Rex in recubitu suo est*, id est, quoad vsq; Christus in secreto suo est, & necdum nobis in gloria Patris sui apparet: tunc enim, sicut ait Esaias cap. 33. Regem in decore suo videbūt oculi sanctorum. Et hęc quidem Beda iuxta translationē Septuag. nam nostra editio, quæ est ex Hebręo, illa verba, *quoad vsque Rex in recubitu suo est*, iungit cum sequenti sententia.

Beda. — Scripturæ Diuinæ sponsę murenulæ. — 1. Cor. 13. 12 — Esai. 33.

3 Tertiò. Alij per murenulas aureas vermiculatas argento accipiunt charitatem ornatam sapientia. Cum autem argentum inaurari soleat, hic è contrario super aurum argētum ponitur: quia prior debet esse charitas, quàm scientia, & super charitatem induci distinctiones argenti, seu vt habent Septug. *puncta argentea*: subtilissima enim scientiarum placita, quæ appellamus, puncta super charitatem fundari debent. Quartò. Alij interpretantur murenulas cum vermiculationibus, vel punctis argenti fidem, siue charitatem bonis operibus distinctam, vt fides, vel charitas sit murenula quædā aurea, & quæ per eam fiunt bona opera, vermiculationes sint, seu puncta argentea. Vel aliter per murenulas aureas posse accipi dilectionem erga Deū, per pū-

Scientiarum placita super charitatem fundanda.

cta autem, & vermiculationes argenti actus dilectionis erga proximũ. Quintò. Dion. Carthus. per murenulas intelligit gloriosa præconia, quibus tum in sacris literis, tum à nobis cõmendatur Virgo beatissima. Quam expositionem videtur mutuatus à Ruperto, qui eadẽ modo murenulas illas interpretatur. *Murenulas*, inquit, *aureas faciemus tibi, vermiculatas argento, id est, ornamenta benedictionis, & gratiarum actionis benedicendo, & gratias agendo Deo, quòd sic fecit tibi, ita vt non sit locus vbi vox laudis huius non audiatur, quæ tuũ nomen celebrãs iugiter te ambiat, & quodãmodò de collo tuo depẽdeat.*

Dionys. Carth. B. Virginis præconia.

Rupert.

5 Sextò. Possumus etiam iuxta traditam illam colli expositionem, qua ex Origine diximus significari obedientiam, per murenulas intelligere præmia, & ornamenta, quæ obediẽtię promittuntur: pẽdent quippe ex obediẽtis collo in cœlo ornamenta gloriosissima, & pulcherrima. Par enim est, vt collum illud, quod iugum Domini portauit, tandem ablato iugo multis ornamentis decoretur. Vnde Paulus ad Hebr. 5. *Factus est*, inquit, scilicet per passionem & glorificationẽ suam, *omnibus sibi obtẽperantibus causa salutis æternæ*: & Cant. 4. postquã ter dictũ fuerat, *Veni de Libano sponsa mea, veni de Libano, veni*, subiungitur: *Coronaberis*: quia videlicet illi coronantur, qui voci sponsi vocantis obediunt: quanquam & per vocẽ illam, *veni*, tertiò repetitam tria religionis vota possumus accipere, per quæ ad Deum pręcipuè accedimus, & propter quæ iustorum animę tanquam Dei sponsę coronantur. Atq; ad hanc murenularum de obedientię præmio expositionẽ pertinet illa D. Bernardi sentẽtia serm. 41. in Cant. cũ per murenulas non colli, sed aurium ornamenta accipienda esse existimat, docens tum murenulas, siue inaures dari spõsę in hac vita, cũ illi ornamẽta auriũ, hoc est, variæ dantur Diuinarũ rerũ cognitiones, ac similitudines supernæ patrię statũ adumbrãtes, *Quæ ad aures*, inquit, *fidei pertinent, & interim eam, dum sponso non fruitur, consolantur, vt per auditus obedientiam ad gloriam perueniat visionis.* Quàm pulchras igitur murenulas Deũ Virgini dedisse existimandum est, quę vsq; adeo obediens fuit, vt (quòd affirmat Gerson tract. super *Magnificat*) stans iuxta crucẽ altissimum habuerit actum obedientiæ offerens ipsa filium suũ Patri, & conformis se etiam in illa filij sui morte acerbissima cũ Diuina volũtate. Planè in die eius Assumptionis dictũ est ei: *Veni de Libano sponsa mea, veni de Libano, veni, coronaberis: murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento.* In cuius rei figuram Rebeccę spõsæ Isaac datę sunt inaures aureæ, & armillę. Gen. 24. quia nimirũ Virgini, & cuilibet sanctæ animę, quę & aures Deo per obedientiã, & manus per opera præbet, dantur inaures ad cultum aurium, & armillę ad brachiorum ornamentum.

Obedientiæ præmia.

Hebr. 5. 9.

Cant. 4. 8.

Per tria religionis vota accedimus ad Deum.

D. Bernard.

Gerson.

B. Virgo stans iuxta crucem altissimum habuit obedientię actum.

Gen. 24.

De vberibus, & ventre Virginis.

SECTIO XII.

De sponsæ vberibus ita legimus Cant. 4. *Duo vbera tua sicut duo hinnuli capreæ gemelli, qui pascuntur in lilijs*: & iterum: *Pulchriora sunt vbera tua vino, & odor vnguentorum tuorum super omnia aromata*: & cap. 7. *Dixi: Ascendam in palmã, & apprehendã fructus eius, & erũt vbera tua sicut botri vineæ, & odor oris tui sicut malorum.*

Cant. 4. 5. 10. & 7. 8.

Qui hęc sponsę vbera ad Ecclesiam referunt, partim duo testamenta, partim omnes in vniuersum prædicatores interpretãtur, qui varijs nominibus eo libro Cant. dicuntur: appellanturq; Ecclesiæ oculi, quia occulta mysteria perspiciũt; dentes, quia doctrinę cibos terunt, cõminuũtq; fidelibus; collũ, quia statũ vitalẽ Ecclesiæ ministrãt; deniq; vbera, quia paruulis in Chrõ lac doctrinæ salutaris instillãt. Duo autẽ dicũtur, quia duplex doctrinę lac cõtinẽt, vnũ de astructione fidei, alterũ de cõpositione morũ; pertinet enim ad concionatoris officium & fidem astruere, & ad bonos mores incitare. Comparantur hinnulis capreę propter perspicacitatem aspectus quoad intellectum; propter hilaritatem quoad affectum; propter velocitatem quoad executionẽ operũ etiam arduorum, atq; difficilium. Deniq; pascuntur in lilijs, id est, in floridis scripturarum campis, donec aspiret dies, & inclinentur vmbræ,

I

Predicatores varijs nominibus dicuntur in Canticis.

id est, dum vitæ huius tempus perdura-
uerit. Verũ omissa Ecclesia, de qua mo-
Virginitas, & fœcunditas duo vbera Iuß. Virgine. dò non agimus, duo hæc Virginis vbera
virginitatem, & fœcunditatem eius in-
Rupert. terpretatur Rupert. lib. 3. in Cant. quæ
duo vbera hinnulis comparantur prop
ter lætitiam, quam mundo attulerunt:
sunt enim hinnuli festiui, ac lęti, dum
huc, & illuc cum spectantium lætitia in
montibus saliunt. Gemellis autem hin-
nulis similia dicuntur, quia in sola Vir-
gine duo hęc inuenta fuerunt, vt filium
lactaret, & virgo esset. Denique dicun-
tur pasci in lilijs propter summam fœ-
cundę huius virginitatis pulchritudinẽ.

2 Eadem duo vbera virginitatem scili-
cet, ac fœcunditatem in Virgine expen
D. Bernard. Esai. 11. dit D. Bern. hom. 2. de B. Virgine in
eo, quòd Esai. 11. virga dicitur floruisse.
Partus Virginis purissim⁹. *Florem, inquit, filium, virgam intellige matrem,*
quoniam & virga floruit absque germine, & Vir-
go concepit non ex homine: nec virginei virorem flo-
ris læsit emissio, nec Virginis pudorem sacri par-
Iudic. 6. *tus editio.* Et in eo præterea, quòd Iudic.
6. Gedeonis vellus de carne tonsum, sed
sine vulnere carnis in area ponitur, &
nunc quidem lana, nunc vero area rore
perfunditur, vt significaret carnem as-
sumptam de carne Virginis absque detri
mento virginitatis cum distillantibus cœ
lis tota se infudit plenitudo Diuinitatis,
adeo vt ex hac plenitudine omnes acce
perimus, qui verè sine illa nõ aliud, quã
terra arida sumus. Cui Gedeonico facto
propheticum dictum pulchrè conuenit,
Psal. 71. 6. cum dicitur Psal. 71. *Descendet sicut pluuia*
in vellus, & sicut stillicidia stillantia super ter-
ram. Atque hæc duorum vberum con-
iunctio est vnum ex tribus illis mirabili
ter singularibus, & singulariter mirabi-
D. Bernard. libus, quæ idem Bern. commemorat ser
mone 3. in vigilia Natiuitatis. *Tria, in-*
quit, opera fecit omnipotens illa maiestas in assum
tione nostræ carnis ita singulariter mirabilia, &
mirabiliter singularia, vt alia nec facta sint, nec fa
cienda sint amplius super terram. Coniuncta quip
pe sunt ad inuicem Deus, & homo, mater, & Vir
go, fides, & cor humanum. Mirum est enim, quo
modò cor humanum his duobus fidem accomoda-
uit: quomodò credi potuit, quòd Deus homo esset,
& quod virgo manserit, quæ peperisset.

3 Dicuntur autem vbera virginitas, &
fœcunditas in Virgine, quia inde huma
num genus spiritualiter infans lac salu-
tis, & gratiæ hausit ex eo videlicet, quòd
in Virgine cum eius virginitate coniun
cta est fœcunditas, qua Deum hominem
peperit: nihil enim nobis eius virgini-
tas profuisset, nisi fœcunda fuisset. Fit de
inde mentio liliorum ad exprimendam
virginitatis pulchritudinem: est enim
lilij flos pulcherrimus, & hieroglyphi- Fœcũda Maris virginitas [illegible]
cum spei: vnde in multis antiquorũ Im-
peratorum numis ex altera facie dea
sculpta erat lilium dextera prætendens
cum hac inscriptione, *Spes publica:* quod
mirificè conuenit in sanctissimæ Mariæ
virginitatem cum fœcunditate coniun-
ctam, in qua spes humani generis
publica reposita est. Deniq; de vberibus
illud est maximè obseruãdum, quòd di-
citur Cant. 7. *Dixi: Ascendam in palmam, &* Cant. 7. 8.
apprehendam fructus eius, & erunt vbera tua si-
cut botri vineæ, & odor oris tui sicut odor malorũ.
Obseruandumq; tunc deniq; vbera Vir-
ginis, id est, eius virginitatem, & fœcũdi- Vtilitas fœcundæ virginitatis Mariæ cũ do appar[u]erit
tatem mundo maximè profuisse, fuisse-
què instar hinnulorũ delectationem, &
hilaritatem spectantibus exhibentium,
pulchriora etiam vino, & sicut botros
vineę suauissimos, postquam Christus in
crucis palmam ascendit: tunc enim per
fecta est humani generis redemptio, &
apparuit fœcũdæ virginitatis vtilitas, &
suauitas. Quòd enim per ascẽsum in pal
mam eleuationem Christi in crucẽ acci
pere debeamus, docet Beda lib. 6. in Cãt. Beda.
Quod verò ait sponsus: *Ascendam in palmã,*
& apprehendam fructus eius, ad illud tempus
spectat, cum Salomon ista scribebat: tũc
enim Dominus se crebris Prophetarum
vocibus promittebat ad redemptionẽ
generis humani ventură, & ascensurũ in
arborem crucis, vt destructo mortis im-
perio ad vitã victor rediret. Fructus au-
tem palmæ, quos se apprehensurum cõ-
memorat, posteriores sunt gloriæ, quæ Crucis fruct⁹.
crucis sequebantur ascensum, hoc est,
claritas resurrectionis, & ascensionis e-
ius, aduentus Spiritus sancti, & salus mũ
di credentis. Itaq; tũc Virginis vbera fœ
cundissimi, & suauissimi botri fuerunt,
cũ Christus crucem triũphator ascẽdit:
simul etiam odor oris eius sicut odor

malorum

malorum: quia ex eo tempore Virginis fama, quæ per odorem exprimitur, vniuersum orbem peruasit.

4 Quod ad ventrem spectat, de eo ita legimus Cant. 7. *Venter tuus sicut aceruus tritici vallatus liliis.* Dionys. Carthus. lib. de præconio, & dignitate Mariæ art. 37. & alij, existimant in aceruo tritici fœcunditatem Virginis, in lilijs virginitatem adumbrari. Itaque venter eius aceruus tritici fuit, quia fœcunditatem habuit; septus lilijs, quia virginitatem retinuit. Et meritò venter Virginis aceruo tritici confertur, quia ad eius ventrem tanquam ad immensum, & inexhaustum tritici aceruum mortales omnes, imo & Angeli cibi quærendi causa confluxerunt. Sed cur aceruus ille tritici dicitur non plenus, non ornatus, sed vallatus lilijs? Sanè illud significatur lilia fuisse pro vallo, quo defenderetur tritici aceruus. At, inquies, quis vnquã tritico vallũ cõfecit ex lilijs? quamve defensionem poterant lilia præstare tritico? Haud dubiè maximam, & inuictam. Primùm enim, quod ad Virginem attinet, nisi ei vallum virginitatis tutum futurum promitteretur ab Angelo, dubium, an mater Dei esse voluisset? imo non electurã fuisse esse Dei matrem, nisi aliud Deum velle intelligeret, sentit Bernardin. Senens. serm. de Concept. probariq; potest ex illis verbis: *Quomodò fiet istud, quoniam virum non cognosco?* nec priùs consensit, quàm ei ab Angelo diceretur: *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obũbrabit tibi.* Itaque lilia vallauerunt aceruũ tritici, quia vt haberemus fœcunditatẽ Virginis, fecerunt virginitatis lilia.

Cant. 7. 2. D. Dionys. Carth.

Venter Virginis ... comparatur.

Virginitatem ... fecerit B. Virgo.

Bernardin. Senensis.

Luc. 1. 34. 35

5 Deinde si vniuersè loquamur, lilia pro vallo acerui ponuntur, quia nihil ad custodiendum omnium bonorũ, virtutũq; aceruum fortius, ac firmius est castitate. Hanc enim ita Dæmon formidat, vt vbicũq; vallum huiusmodi reperit, de acerui rapina omnino desperet. Hinc est, quod D. Anselm. hom. super Euangel. Luc. 10. *Intrauit IESVS in quoddam castellum,* docet castellum appellari turrim muro circundatam, quę duo sese inuicẽ defendunt: tum ait beatissimam Virginẽ castellũ esse, in qua humilitas turris, Virginitas muri instar obtineat, quę duo sese inuicem tuentur, murũ & turris humilitatis virginitatis merũ, & murus Virginitatis humilitatis turrim, imo & reliquarũ omnium virtutum. *Quia igitur,* inquit Anselm. *virginitatem cum libido non potest, solet impugnare superbia, est in eadem Virgine turris humilitatis, quæ à muro virginitatis omnem repellit superbiam.* Et quidem merito Ansel. nam virgo quæpiam nisi humilis sit, in maximo versatur virginitatis amittẽdę discrimine. Vnde D. Aug. ad initiũ 2. lib. de ciuitate Dei quęrẽs, cur permisit Deus in vrbis Romæ vastatione virgines Deo sacras à barbaris violari? respõdet tandẽ capite 28. cum ijsdem loquẽs: *Quod si forte, cur permissi sint? quæritis, alta quidem est prouidentia creatoris, & inscrutabilia iudicia eius: veruntamen interrogate fideliter animas vestras, num forte de isto integritatis, & continẽtiæ, vel pudicitiæ bono vos inflatiùs extulistis.*

Castitas custos virtutum reliquarum.

D. Anselm. Luc. 10. 38.

B. Virgo castellum.

Humilitas virgini quàm necessaria sit.

D. August.

Deniq; de ventre Virginis exclamat D. Epiph. serm. de Virg. laudib. *O vterum impollutũ habẽtẽ circulũ cælorũ, qui Deũ incõprehẽsũ in te verè cõprehẽsũ portasti. O vterũ cælo ampliorẽ, qui Deũ in te nõ coarctasti. O vterũ, qui cælũ es septẽ circulis cõstans, & capacior illis extitisti. O vterũ cælis sublimiorẽ, atq; latiorẽ. O vterũ habẽtẽ inextinguibile lumẽ, sept es lucidis gratiæ.* Hęc ille, & multa alia in hanc sententiam. 6

D. Epiphan. Vterus B. Virginis cælo amplior, & sublimior.

De calceamentis, & gressu Virginis.

SECTIO XIII.

VSQVE ADEO calceamentorũ Virginis pulchritudine, & incessus elegãtia captus est sponsus, vt per admirationem dixerit: Cãt. 7. *Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamẽtis filia Principis:* & quoniam in ponẽdo pede, & incessus, gressusq; venustate, & gratia ingenua quædam indoles elucet, ideò considerato incessu sponsę eam sponsus Principem nominauit. 1

Cant. 7. 1.

Quod ad rem attinet, putamus per calceamenta Virginis accipiendã esse eius humilitatem, cuius est ad pedes semper accidere, infimumq; locum appetere: quã virtutẽ difficillimã esse, facillimèq; 2

deperdi indicauit Petrus. 1. sua epist. c. 5. cum dixit: *Omnes autem inuicem humilitatem insinuate*: vbi pro eo, quod nos habemus, *insinuate*, est Græcè, ἐγκομβώσασθε, hoc est, *innodate*, seu *alligate*: κόμβος enim nodū significat, & ἐγκομβόω, innodare. Est igitur is sensus Apostoli: Humilitatē arctissimis nodis alligate, & innodate, ne elabatur; est enim humilitas vsq; adeo difficilis, vt nisi magna cura, & vigilantia retineatur, & quasi vinciatur, facillimè quauis occasione incidente elabatur. Verū ea, virtus quā difficilis, tanta fuit in Virgine, vt eam Deus quasi admirans, & suspiciens dixerit. *Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamentis filia Principis!* quibus verbis etiam innuit humilitatem, quamuis per calceamēta exprimatur, virtutem tamē esse Principis, eaq; maximè ipsos etiam Reges, ac Principes decorari; imo ex ea dignosci tāquam ex calceamētis, & gressu generosum, ac regium cuiusq; animū. Atq; idcirco ad hanc vnam virtutē Deū in Virgine respexisse ipsamet cōfitetur in suo cantico Lucę 1. cum ait: *Quia respexit humilitatem ancillæ suæ*. Vt autem intelligas eo loco *humilitatis* nomine ipsam etiā virtutem humilitatis accipi debere, aduerte pro eo, quòd nos habemus, *humilitatem*, esse Græcè, ταπείνωσιν, quæ vox in primis significat afflictionem: estquè hæc acceptio creberrima in sacris literis, veluti Gen. 29: cum dixit Lia: *Vidit Dominus humilitatem meam*: et Ps. 24. *Vide humilitatem meam, & laborem meum*: et Ps. 135 *In humilitate nostra memor fuit nostri*. Deinde significat vilitatem, & exiguitatem, vt perspicuū est ex illo loco ad Philip. 3. *Qui reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ*: et Iacob. 1. *Glorietur frater humilis in exaltatione sua, diues autem in humilitate sua*: vbi humilis, seu ταπεινὸς idē est, quod vilis: & humilitas idem, quod vilitas: nam humilitas, quæ est virtus superbię cōtraria, dicitur ταπεινοφροσύνη, vt ad Ephes. 4. *Obsecro itaq; vos ego vinctus in Domino, vt dignè ambuletis vocatione, qua vocati estis, cum omni humilitate, & mansuetudine*: et ad Philip. 2 *Sed in humilitate superiores sibi inuicem arbitrantes*: Quoniam igitur eo loco non dixit Virgo, ταπεινοφροσύνην, sed ταπείνωσιν, multi ita interpretantur, vt

1. Petr. 5. 5. Humilitas facillimè deperditur.
Quanta fuerit in B. Virgine.
Humilitas virtus regia.
Luc. 1. 48.
Gen. 29. 32.
Psal. 24. 18.
Psal. 135. 23.
Locus cantici B. Virginis illustratur.
Philipp. 3. 21.
Iacob. 1. 10.
Ephes. 4. 2.
Philip. 2. 3.

Virgo dicat Deum respexisse suā ipsius vilitatem, & exiguitatem. Quam expositionem sequuntur Iansenius in sua concordia, Vatablus in scholijs super eundē locum, ibidēq; Caietanus, Isidorus Clarius, Euthymius, Erasmus, imo & D. Bernardus serm. de B. Virgine super illud Apoc. 12. *Signum magnū apparuit in cælo*: vbi sic inducit Virginem cum Elisabetha loquentem: *Beatā esse dicis, quæ credidit: sed credulitatis, & beatitudinis causa respectus est superne pietatis, vt ex hoc magis beatam me dicant omnes generationes, quia ancillam humilem, & exiguam respexit Deus*. Potestq; hęc expositio confirmari, quia non videtur conueniēs summę modestię Virginis, vt dicę: Deū respexisse ad meritum humilitatis suæ: id enim esset gloriari & de merito, & de virtute humilitatis, quod à verè humilibus longè abest.

Iansen.
Vatablus.
Caietanus.
Isidor. Clarius.
Euthymius.
Erasmus.
D. Bernard.
Apoc. 12.

Verùm ne vel minimam maledicendi ansam prębeamus Hęreticis, qui ex hoc loco perperā intellecto occasionē acceperunt Virginem iniurijs proscindēdi appellando eam abiectam, ac vilē ex sua ipsius confessione: aduertimus verbum ταπείνωσις nō semper vilitatem, sed interdum ipsam etiam humilitatis virtutem significare, vt exploratum est ex illa sententia à D. Petro. 1. sua Epist. c. 5. et à Iacobo cap. 4. vsurpata: *Deus superbis resistit, humilibus autē dat gratiam*: vbi pro *humilibus*, est Gręcè, ταπεινοῖς: imo & Christus Dominus Matthęi. 11. ait. *Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde*, Gręcè, ταπεινὸς: quibus in locis manifestum est sermonem esse de humilitatis virtute. Accedit, quòd eo loco virtutem humilitatis accipiendam esse cōmunior est Patrum, & interpretum sententia, quam disertis verbis tradunt Origen. hom. 8. in Luc. D. Aug. serm. 2. in Assumpt. Virg. Euseb. Emissen. in Euangelium feriç sextæ in aduentum, Beda in caput. 1. Luc. D. Bernard. serm. 42. & 45. in Cant. & hom. 1. super *Missus est*, & serm. 3. in Annunciat. Dominica, Glossa ordinaria Luc. 1. Rupert serm. 1. in Cant. D. Bonauent. in speculo B. Virg. cap. 8. D. Thom. 2. 2. q. 161. art. 1. referens, & approbans expositionem Origenis, sanctus Ildephons. serm. de Assump. Virginis. Ambr. Ansb. 2

Iacob. 4. 6.
Matth. 14. 25.
Origenes.
D. Aug.
Euseb. Emiss.
Beda.
D. Bernard.
Gloss. ordin.
Rupert.
D. Bonauent.
D. Thom.
D. Ildephons.
Ambros. Ansb.

lib.

Hugo Card.

lib. 2. in Apocal. Hugo Card. in cap. 1. Lucę, & plures alij. Nec verò propterea Virgo de humilitate sua in se gloriatur, sed in Domino, à quo agnoscit se humilitatis donum recepisse, Deumq; humilitatem illam tanquam fundamentum fecisse ad reliquorum donorum fabricam superstruendam: quemadmodum & Paulus absq; humilitatis præiudicio gratiam se habere lætabatur, & charitatē, à qua certus erat separari nō posse ad Rom. 8.

Rom. 8.

3 Quare concludimus veramq; expositionem literalem esse, sed posteriorē cōmuniorem Patrum: & verò prior expositio multùm etiam cōmendat humilitatem Virginis, quippe quæ cū posset quatuordecim Reges, & eo ampliùs in suo stēmate numerare, & tot præterea, ac tantis esset à Deo donis, & prærogatiuis locupletata, vilem tamen se, & abiectam prædicabat, considerans videlicet se eiusmodi donis non suo meritò, sed Diuino beneficio cumulatam, imo cum videret se vndiq; spiritualibus opibus circunfluentem, recurrit ad naturā, & inde se humiliandi ansam arripuit, quę est summa humilitatis prestantia: quemadmodum D. Chrysost. hom. 23. in posteriorē epistolam ad Corinth. in Abrahamo obseruauit expendens illa eius verba Gen. 18. *Ego autem sum terra, ac cinis. Quoniam*, inquit, *non habebat peccata quæ diceret; sed vndique bonis operibus fulgebat, circumcursans, & nihil contra se inueniens ad naturam ipsam confugit; & quoniam terræ nomen videtur quodammodò honestum esse, cineris addidit.*

Humilitatis autem vnde arripuerit B. Virgo.

D. Chrysost.

Gen. 18. 23.

Abrahami humilitas.

4 Verùm vt ad posteriorem expositionem, quę cōmunior est Patrum, reuertamur, gratissima sanè fuit Deo Virginis humilitas, ad quam potissimū respexisse dicitur suspiciens calceamentorū eius pulchritudinem: in cuius rei figuram dicitur de Iudith cap. 16. *Sandalia eius rapuerunt oculos eius*, id est, Holophernis: mirū enim est, quòd cū Iudith tā multis alijs ornamentis pulcherrimi exornata esset, ad sola sandalia, id est, pedum calceamētare respexisse dicatur Holophernes, eorū que captus pulchritudine, in typum videlicet Virginis, cuius humilitatem vsq; adeo Dominus adamauit, vt meritò dixerit Bern. serm. super *Missus est: Virginitate placuit, humilitate concepit.* Etenim tūc primum Deus humanitatem induit, cū Virgo illa verba humilitatis plenissima pronunciauit: *Ecce ancilla Domini.* Atq; hoc est, quod ipsa Virgo cōmemorat Cant. 1. cū ait: *Dum esset Rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum:* nardus enim, qui frutex humilis est, humilitatem designat. Annotauit autem Rupert. in cōment eius loci tantum fuisse odorem huius nardi, id est, humilitatis in Virgine, vt ad ipsum Deū in accubitu suo Regali in cœlis consistētem peruenire potuerit, eumq; ita delectare, vt è cœlo ad Virginis gremiū per incarnationem traxerit.

Humilitas Virginis Deo quā gratissima.

Iudith. 16. 11

D. Bernard.

Luc. 1. 38.

Cant. 1. 13.

Rupert.

Odor humilitatis in Virgine quantus.

5 Præterea obseruandum est, quod iam cœpimus dicere, humilitatē regalē quandam virtutem esse: idcirco enim sposus de humilitate sponsam cōmendans eam *filiam Principis* appellauit. Est enim humilitas altissima, & humilis eo ipso, quòd humilis est, maximè excelsus, ac sublimis, quemadmodùm & superbus eo ipso quòd superbus est, infimus, & abiectissimus. Itaq; quod Christus ait: *Qui se humiliat, exaltabitur: & qui se exaltat, humiliabitur*, non solùm accipiendum est, postquā se humiliauerit ille, & iste exaltauerit, sed in ipso humilitatis actu supremam quandam altitudinem, & in ipso actu superbiæ summam abiectionem contineri: atque adeo Virginem beatissimā eo ipso, quòd se humiliauit, supra omnem fuisse euectam celsitudinem. Id quod ita exponit D. Aug. lib. 14. de ciuit. cap. 13. *Est*, inquit, *aliquid humilitatis miro modo, quod sursum faciat cor: & est aliquid elationis, quod deorsum faciat cor. Hoc quidem quasi contrarium videtur, vt elatio sit deorsum, & humilitas sursum: sed pia humilitas facit subditum superiori, nihil est autē superius Deo, & ideo exaltat humilitas, quæ facit subditum Deo: elatio autem, quæ in vitio est eo ipso, quod respuit subiectionem, cadit ab illo, quod non est quidquam superius, & fit quod scriptum est Psal. 72. Deiecisti eos, dū eleuarentur: non enim ait: Dum eleuati fuissent, vt prius extollerentur, & postea deijcerentur: sed cum extollerentur, tunc deiecti sunt: ipsum qui ippe extolli iam deijci est.* Hæc Aug. Aliam eiusdem rei præclaram etiam rationem affert D. Gregorius lib. 6. Mor c. 6. super illa verba Iob. 5. *Qui ponit humiles in sublimi.* Quo

Humilitas virtus regalis.

Matth. 23. 12.

B. Virgo se humilians super omnē euecta celsitudinem.

D. Aug.

Deiiciunt se, dum extollūt superbi.

Psal. 72. 18.

D. Greg.

Iob. 5. 11.

loco

loco docet D. Greg. humiles exemplo, quod se humiliant, altissimos fieri. *In sublimi,* inquit, *humiles ponuntur? quia cum se ex humilitate substernunt, altæ mentis iudicio cuncta temporalia transcendunt: & cum se indignos in omnibus existimant, recte cogitationis examine huius mundi gloriam transcendentes calcant.* Idem eleganter persequitur Ioan. Gerson. 2. p. sermonis in cœna Domini consideratione. 1. vbi primùm docet veram humilitatem, dum exit à summa potentia, & gloria, & magnificentissima maiestate Dei ad suam impotentiam, seruilitatemq; intuendam, efficere potentissimam, & gloriosissimam, & monarchicã super omnia, quia nimirum facit ipsum Deum suam gloriam, & potentiam, dum propter Deum se & omnia alia contemnenda arbitratur. *Quantum igitur,* inquit, *est humilitatis dominium habere omnia sub pedibus per generosum contemptum iuxta illud Deut. 11 Omnis locus, quem calcauerit pes vester, vester erit. Quid maius? & quam latum imperium nihil aliud a Deo magni pendere, nulliq; alteri esse sub etc.*

Ioan. Gerson.

Humilitatis dominium.

Deut. 11.24.

6 Secundò. Visionem Ioannis de muliere amicta sole humilitati accõmodat, atque eam esse signum magnum apparens in cœlo intelligibili, & supremo animæ rationalis: mulierem, inquam, amictã sole iustitiæ. Quid enim iustius humilitate, quæ implet omnem iustitiam Matth. 3 in capite eius coronam esse stellarũ duodecim, hoc est, perfectionem omnium virtutum fulgore radiantem: lunam deniq; sub pedibus, hoc est, omnia terrena sub affectionibus per generosum contẽptũ.

Humilitas signum magnum in cœlo.
Matth. 3.

Tertiò. Aduertit ad humilitatis tanquã Principis, & Reginæ imperium militare & seruire omnia: aduersa quidem ad exercitium, & tutelam, prospera verò ad modestiam, sobrietatemq; consolationem. *Diaboli amplius,* inquit Gerson, *militant pro ea sui hostes fortissimi: nam ex peccatis redditur cautior, firmior, ac potentior. Imo vide miraculũ: ipsa ex morte propria resurgit sæpius, fortiorque resurgit: nam quis neget magnam esse humilitatis recuperandæ rationem humilitatem perdidisse? Quæ etiam oritur ex suo contrario, quod est superbia, non minori miraculo, quàm si frigiditatẽ calor gignat: humilitatis quippe non parua est occasio animam contra Deum suum creatorem, ac redemptorẽ superbiisse.* Quartò Docet humilitatem suo modo esse ambitiosissimã, cupidissimã, maximi cordis, & altissimi spiritus: quoniam dedignatur nisi summo bono, nisi sũmis opibus, nisi sũma gloria impleri. Postremò ait humilitatem similem esse speculo concauo, in cuius centro vniuntur omnes radiosæ incidentiæ illustrationum diuinarum: quia nimirum humili omnes gratiæ cõmunicantur à Deo, eamq; ob causam appellari posse abyssum sorbentem omnium viuentium aquarũ fluenta; imo & vacuum quoddam spirituale, ad quod implendum confluunt omnia, nec implere sufficiunt, nisi Deus. Ex his perspicuum relinquitur, quanto iure Virgo propter humilitatẽ filia Principis dicta sit, sponsusq; eius humilitatẽ demiratus dixerit: *Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamentis filia Principis!*

Humilitati ... operum super omnia.

Humilitas spirituale vacuum.

COMMENTARIUM TERTIUM.

EXEGETICUM.

In quo de sanctissimæ Deiparæ virginitate, & maternitate disseritur ad illa verba: *Mulier amicta sole.*

Amictam sole fuisse Virginem, cum Verbum absque vllo virginitatis præiudicio concepit.

SECTIO PRIMA.

SVPERIORIBVS commentarijs docuimus sanctissimam Virginem signum magnũ fuisse iuxta triplicẽ signi in sacris literis acceptionem, pro miraculo videlicet, scopo, atq; vexillo: eandem in cœlo apparuisse ostendimus ob eximiam in omni genere magnitudinem: explicauimus etiam mulieris appellationem, vbi de nomine Mariæ, eiusq; tum corporis, tum animi pulchritudine aliquanto fusiùs disputabimus. Sequitur iam in visione Ioannis exponendum, quomodò fuerit amicta sole: id quod tertio hoc commentario præstabimus. Et quoniam Virgo beatissima non solùm fuit amicta sole, sed solem quoq; ipsa amiciuit iuxta

Hier. 31. 22. illud Hierem. 31 *Fœmina circundabit virum:* vtrumq; isto cõmẽtario complectemur, quod adeo in Mariæ virginitate, maternitateq; potissimùm versabitur, cuius vtriusque prærogatiuę fuit sanè admirabilis, & maximè Diuina coniunctio, & vnũ ex tribus illis operibus mirabiliter singularibus, & singulariter mirabilibus,

D. Bernard. quę cõmemorat D. Bern serm. 3. in vigilia Natalis Dñi. *Tria*, inquit, *opera fecit omnipotens illa maiestas in assumptione nostræ carnis ita singulariter mirabilia, & mirabiliter singularia, vt talia nec facta sint, nec facienda sint amplius super terram: coniuncta quippe sunt ad inuitem Deus & homo, mater & virgo, fides & cor humanum.*

1 D. Bernard. Virginis clementia in bonos, & malos. Vt igitur hinc ordiamur, D. Bern. serm. de Virgine variè exponit hunc amictũ solis in Virgine. Primùm enim docet dici amictam sole propter singularem clementiam, quã vniuersos instar cuiusdam solis misericordiæ radijs illustrat, vt nõ tantùm solarem naturam, sed solem ipsum ad omnia suo splendore pertingentem induisse videatur. *Ea*, inquit, *est, quæ velut alterum solem induit sibi: quemadmodùm enim ille super bonos, & malos indifferẽter oritur, sic ipsa quoque præterita non discutit merita sed omnibus sese exorabilem, omnibus clementissimam præbet, omnium denique necessitates amplissimo quodam miseratur affectu.* Altera Bernardi expositio desumitur ab stabili simul, & perfectissimo splẽdore, atq; feruore virtutum Virginis: cùm enim lunæ splẽdor sit instabilis, & incertus, feruoremq; nõ habeat: is tamen, quo sol splendet, habet cum ardentissimo feruore stabilitatem coniunctam. Quia igitur Virgo beatissima à Deo tanquam sole vndiq; collustratur, accipiens ab eo perfectum, & stabilem, imo & ardentissimum charitatis, virtutumq; cæterarum fulgorẽ, meritissimò amicta sole apparuit. *Amicta*, inquit, *dicitur sole, & luna sub pedibus eius: in sole nimirum & feruor, & splendor stabilis in luna solus splendor, atque is omnino instabilis, & incertus, qui nunquam in eodem statu permaneat. Iure ergo Maria sole perhibetur amicta, quæ profundissimum Diuinæ sapientiæ vltra, quàm credi valeat, penetrauit abyssum, vt quantum sine personali vnione creaturæ conditio patitur, luci illi inaccessibili videatur immersa: illo nimirum igne Prophetæ labia purgantur; illo igne Seraphim accẽduntur. Longè verò aliter Maria meruit non velut summatim tangi, sed operiri magis vndiq, & circunfundi, & tanquam ipso igne concludi. Candidissimus sanè, sed & calidissimus huius mulieris amictus, cuius omnia tam excellenter irradiata noscuntur, vt nihil in ea non dico tenebrosum, sed obscurũ saltẽ, vel minùs lucidum sed nec tepidum quidem aliquid, aut non feruentissimum liceat suspicari.* Virtutum Virginis perfect' & stabilis splẽdor

Tertia expositio Bernardi ad incarnationem Domini pertinet, quę in Virgine perfecta est, non tantùm seruata, sed magis adhuc perfecta eius virginitate, vt idem sit mulierem amictam sole fuisse, atq; Spiritum sanctum ei superuenisse, & virtutem altissimi obumbrasse: quod haud dubiè ad virginitatem eius pertinuit, vt ex Virginis ad Angelum interrogatione, Angeliq; responsione manifestum est. Cum enim Virgo quæsisset, *Quomodò fiet istud, quoniam virum non cognosco?* respondit Angelus: *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi: ideoq; quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei.* Deniq; idem est amictam esse sole mulierem, atq; rubum illum Exod. 3. 2

Marię virginitas per incarnationem perfectior.

Luc. 1. 34.

arsisse

arsisse, & tamen minimè combustũ fuisse: quam visionem omnes fere Patres de incarnatione Verbi in Virgine absq; vllo vel minimo virginitatis detrimẽto accipiunt, vt postea dicemus vberiùs. *Quomodò*, inquit Bern. *in tam vehementi feruore tam fragilis natura subsistit? Meritò quidẽ admiraris Moyses sancte, & curiosiùs desideras intueri: verumtamen solue calceamenta de pedibus tuis, & inuolucra pone carnalium cogitationum, si accedere concupiscis. Vadam, inquit, & videbo visionem hanc magnam. Magna planè visio rubus ardens sine combustione: magnum signum mulier illæsa manens amicta sole: non est rubi natura, opertum vndiq; flammis manere nihilominus incombustum; non mulieris potentia, vt sustineat solis amictum, non est virtutis humanæ, sed nec Angelicæ quidem, sublimior quædam necessaria est: Spiritus sanctus inquit, superueniet in te: & tanquã respõderet illa: Quoniam spiritus est Deus, & Deus noster ignis consumens est: Virtus, ait, non mea, nõ tua, sed altissimi obumbrabit tibi. Nihil itaq; mirum si sub tali vmbraculo talis etiam à muliere sustineatur amictus. Quã familiaris ei facta es Domina quàm proxima, imò quàm intima fieri meruisti! quantam inuenisti gratiam apud Deum! in te manet & tu in eo, & vestis eum, & vestiris ab eo: vestis enim eum substantia carnis, & vestit ille te gloria suæ maiestatis: vestis solem nube, & sole ipsa vestiris.* Hæc ille. Itaq; Bernardus amictam sole Virginem ad illud tempus refert, quo ipsa Dei filium conciperet superueniente Spiritu sancto, & virtute altissimi obumbrante nihil de suæ virginitatis puritate, & integritate amisit: sed instar rubi ardebat, quin combureretur, hoc est, sole vestiebatur, quin eius virginitas deperiret. De virginitate quoque sanctissimæ Deiparę eundem amictũ solis intellexit Ambr. Ansb. in comment. huius loci: *Mulier*, inquit, *amicta sole, acsi diceretur, beata, semperque virgo Maria obumbrata altissimi virtute, cui videlicet dictum ab Angelo scimus: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi: illa scilicet virtus, de qua Paulus dicit primæ ad Corinth. primo Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam.* Eodem modo Haymo, Cœlius Pann. & alij acceperunt, ex quibus Cœlius, *Tunc*, inquit, *amicta sole fuit quando virtus altissimi eam obumbrauit, illumque intra vterum concepit, qui intra omnia, extra omnia, super omnia, & infra omnia incomprehensibilis existit.*

xod. 3.3.

B. Virgo quo tempore fuerit amicta sole

Ambr. Ansb.

1. Cor. 1. 24.

Haymo. Cœlius Pann.

Porro aduerte pro eo, quod nos habemus, *amicta sole*, haberi Græcè, περιβεβλημένη, hoc est, circumamicta, seu vndequaq; amicta sole: quoniam omni ex parte mansit virgo purissima, neq; in eam aliqua ex parte alicuius vel minimæ labeculæ vmbra in filij conceptione, atq; ortu irrepsit, vt ex ijs, quę deinceps dicemus, manifestum erit. Instituimus enim hoc cõmentario aliquanto fusiùs perpetuam Mariæ virginitatem in isto solis amictu expressam à Iudæorum, Hæreticorumq; calumnijs sartam, tectam tueri, eo quòd sit vnum ex pręcipuis fidei nostræ dogmatibus, quod propterea non solùm Iudæi vniuersi, sed etiam complures Hæretici labefactare, imo & conuellere conati sunt, veluti Carpocrates, vt auctor est D. Epiphan. hæresi. 27. & Cerinthus, vt idem refert hęresi 28. contra Cerinthianos, siue Merinthianos, quod etiam memorię prodidit D. Irenęus lib. primo contra hereses cap. 25. ij in ea hæresi fuerunt, vt dicerent Christum ex Maria, & Ioseph iustè procreatum, eandemq; Mariæ virginitatem oppugnarunt Ebionitæ, vt habes apud Tertul. libro de carne Christi: Heluidius quoq; Auxentij discipulus impiè asseruit Ioseph ex Maria post Christi ortum plures filios suscepisse, qui eam ob causam in Euangelio fratres Domini appellentur: contra quem fusè disputat D. Hieron. Ab Heluidio originẽ traxere Heluidiani Hæretici, qui apud Epiphaniũ Antidicomariani Græco vocabulo, hoc est, Marię aduersarij nominantur. Aggrediamur igitur ostendere ex clarissimis, & grauissimis Diuinarũ literarum testimonijs sanctissimam Dei parem in conceptu, & ortu Christi amictam sole fuisse, hoc est, eum absq; vllo vel minimo suæ integritatis præiudicio edidisse, eamq; integritatem perpetuò conseruasse: sed priùs ex pręcedenti interpretatione nonnulla colligamus, quę ad maiorem eiusdem mysterij cognitionem faciunt.

3

D. Epiphan. Marię perpetuam virginitatem qui Hęretici conuellere sunt conati.

D. Irenęus. Tertull.

Obseruationes literales depromptæ ex præcedentibus.

SECTIO II.

DIXIMVS EX communi Patrum, Doctorumq; sententia idem esse amictam sole mulierẽ, atq; Virginẽ in cõceptu, & partu Christi esse virtute altissimi obumbratam: ex quo simul ostendebatur eius in conceptu, partuq; illæsa omnino, atque illibata virginitas: nunc vberioris doctrinę causa nonnulla ad literã obseruabimus, quæ & ad illustriorem eorum, quæ dicta sunt, cognitionem spectant, & B. Virginis præstantiã mirificè declarãt, id quod in omnibus sequẽtibus testimonijs, quę citabimus, præstare conabimur.

1 Habemus igitur Virginem simul amictam sole, & obumbratam, cuius mysterij rationem meritò aliquis requirat: cum enim vmbra, & solis splendor pugnare videantur, quî fieri potest, vt Virgo dici possit obumbrata, quę sole non tantùm amicta, sed circumamicta est, vt ex Gręco contextu confirmauimus. Et quidem ponendũ in primis est amictũ solis illæsam, & intemeratam Virginis integritatem significare: cuius rei illa est in promptu ratio, quoniam mulier illa, quæ sole erat amicta, nihil amittebat splendoris, atque adeo nihil etiam deperdebat pulchritudinis, quin multò splendidior, & pulchrior ex eo solis amictu reddebatur. Quid enim splendoris amitteret, quæ ipsam lucem, & splendorem cõcipiebat, & gestabat in vtero? Eam enim credo ob causam, cum de cõceptu, & ortu Christi in scripturis agitur, interdum splendoris fieri mentionem, veluti Esaię. 62. *Propter Sion non tacebo, & propter Hierusalem non quiescam, donec egrediatur vt splendor iustus eius, & saluator eius vt lampas accendatur:* vbi cernis incarnationem Verbi in Virginis vtero fuisse quandam veluti lampadis accensionem ad orbis tenebras depellẽdas, ortum verò eius quasi quendam splendoris egressum. Certè de incarnatione Verbi locum intellexit Cyrillus Alex. lib. 10. in Esaiã: *Salutare*, inquit, *Dei quid aliud, quã Verbũ Patris, qui ob salutem humani generis carnem assumpsit? ita namque per Esaiam ait: Videbunt gentes iustitiam meam, & salutare meũ sicut lampas accendetur.* Alij legunt ex Hebræo: *Donec egrediatur sicut fulmẽ iustus meus.* Vbi disertè virginitas sanctissimæ Deiparæ in partu ostenditur: fulmen enim integra, & illæsa omnino relinquit, in quibus nihil reperit, quod resistat, idcirco enim integra vagina gladiũ destruit. Sic igr̃ Christus quasi fulmẽ ex vtero Virginis prodijt: quoniã integrã, & illæsam eius virginitatem seruauit. Hoc posito illud disquiritur, cur cũ Virgo nihil in cõceptu, & partu splendoris amiserit, obumbrata tamẽ virtute altissimi dicatur.

Quomodo Virgo obumbrata dicatur, cum fuerit amicta sole.

Esai. 62. 1.

Incarnatio Verbi fuit veluti quædam lampadis accẽsio.

Cyrill. Alex.

Tanquam fulmen prodiit Christ⁹ ex Virgine.

2 Prima ratio ducitur ex mysterij incarnationis, quod in Virgine perfectum est, altitudine, quam nulla vis intelligẽdi creata potest omnino comprehendere: itaque splẽdor solis, quo Virgo amicta est, excellentiam, & pręstantiam dicit operis; vmbra verò significat lucem istam inaccessibilẽ esse mortalibus, vt si de perfecta omnino eius cognitione sit sermo, tenebræ, & vmbra omnibus creatis mẽtibus esse videatur. Hanc enim eandem ob causam dicitur Deus ipse & lucẽ habitare inaccessibilem primæ ad Timot. 6. & nihilominus posuisse tenebras latibulum suum. Ps. 17. quia videlicet quamuis ob infinitam perfectionem, & intelligibilitatem lux sit, tamen ob incomprehẽsibilitatem inaccessibilis est, tenebræque, & caligo creatis mẽtibus, vt interpretatur D. Greg. Nazianz. lib. 2. de Theologia. Sic igitur Virgo beatissima ob illustrissimum incarnationis mysterium in ea perfectum amicta sole visa est: quia tamen id mysterium comprehendi omnino non potest, obumbrata dicitur, & quasi caligine, & tenebris circũfusa, vt qui ad contemplandum incarnationis mysterium in Virgine perfectum accesserit, & in solem propter altitudinem, & præstantiam, & in vmbram, atque caliginem propter incomprehensibilitatem incurrat. Hæc nimirũ est germana ratio, cur Virgo sanctissima in cõceptu Christi mõs vmbrosus appellatur Abac. cap. 3. vbi pro eo, quod nos habemus: *Deus ab Austro veniet, & sanctus de monte Pharan*, Septuag. transtulerunt, *Deus*

1. Tim. 6.

Psal. 17.

Incarnationis mysterium incomprehensibile.

D. Greg. Naz.

B. Virgo in cõceptu Christi mõs vmbros⁹.

Abac. 3. 3.

Septuag.

ab Austro veniet, & sanctus de monte vmbroso: quem locum Hebræus quidam, vt auctor est D. Hieron. in comment. super Abacuch, de ortu saluatoris in Bethlehem, quæ ad Austrum est comparatione Hierosolymorum, intellexit: eodemq; modo interpretatur Rupert. iuxta quã expositionem aptè possumus per *montem vmbrosum* sanctissimam Virginem accipere virtute altissimi obumbratam. Meritò etiam id cãticum Abacuch, in quo de Verbi incarnatione in Virgine perfecta disseritur, *oratio pro ignorantiis*, seu *pro ignorationibus* inscribitur, vt præter alias eius inscriptionis rationes eadem mysterij incarnationis incomprehensibilis ratio innueretur, de quo quãtumcumq; multa, eaque præclara, & excelsa assequamur, semper nihilominus possumus, ac debemus nostram inscitiam, & ignorationem profiteri, Deumque orare pro ignorantijs, vt videlicet mentem nostrã sui luminis radio, & splẽdore collustret, nostrasq; ignorationis tenebras depellat, vt vberiorem tãti mysterii notitiam cõparemus: quam eius inscriptionis rationem tradit in eum locum Rupert.

Rupertus.

3 Secunda ratio est D. Athanasij serm. de sanctissima Deipara aientis vmbram illam Virgini affusam fuisse quasi quasdã vmbras, quas pictores solent efficere, & lineamenta quædam imaginis, in quibus qualis imago futura sit, perspicitur: itaq; Spiritum sanctũ in incarnatione Verbi, quam perfecit in Virgine, quasi vmbras quasdam, & lineamenta duxisse, in quibus Virgo Diuinitatis imaginem posset vtcunque intueri, siquidem in ipsum per se Diuinitatis radium non poterat pro illo statu aciem mentis intendere, nisi carnis vmbra, & velamine temperatum, vt ipsa Verbi incarnatio quædam veluti Diuinitatis obumbratio fuisse videatur. *Obumbrauit*, inquit, *eam virtus altissimi corroborans eam, & Diuinæ vmbræ imagine induxit, vt inde lineamentis collectis videre posset, quatenus possibile est, Deum formæ expertem in se concipi: non enim suspicandum est, quòd secundùm simplicem naturæ suæ propietatem Virgo in se habitantem Deum videre potuerit, sed quatenus possibile fuit, Spiritu obumbrante illam virtute altissimi, & vmbras lineamentaq; quasi faciente, vt videret, quatenus fieri poterat, Deum in se habitantem.* Hæc ille.

D. Athanas.

Verbi incarnatio obumbratio Diuinitatis

Tertia ratio est Gregorij Nysseni sermone de sancta Christi Natiuitate, fuisse obumbratam Virginem virtute altissimi, vt per eam vmbram magnitudinẽ mysterij, quod in ipsa perficiebatur, intelligeret, sicut ex vmbra magnitudo, & figura corporis colligitur: intelligit verò per virtutẽ altissimi ipsũmet Dei filiũ, qui virt⁹ Dei appellatur 1. ad Corinth. 1. Itaque vult per incarnationis mysterium Deum quasi vmbram quandam effecisse, ex qua suæ Diuinitatis, potentiæ, sapientiæ, bonitatisque magnitudo perspici, & intelligi posset, sicut ex corporũ vmbris eorum magnitudo, figuraq; intelliguntur, quamuis ipsa corpora minimè videãtur: atq; adeo incarnationis mysteriũ maximè inter reliqua Diuina opera Diuinã magnitudinẽ declarare. *Quin etiã*, inquit Greg. *virtus altissimi obũbrabit tibi: quid hoc nomine Scriptura significat? Christus Dei virtus, & sapiẽtia est, vt, inquit Apost. ergo altissimi Dei virtus, qui est Christus, sub eructu Spiritus sancti in Virgine informatur. Queadmodũ enim vmbra corporũ ex forma præcedentiũ effingitur: eodem modo figura, atque indicia filij Dei in virtute nascentis elucebunt, & apparebunt, imago videlicet, & sigillum, & vmbra, & splendor primarij auctoris, qui per mirabilem effectũ actionum ostẽditur.* Hæc Nyssenus. Ex his perspicuũ relinquitur minimè inter se pugnare Virginẽ fuisse amictã sole in incarnatione Verbi, & simul altissimi virtute obũbratã: siquidẽ hæc altissimi vmbra nihil dicit tenebrarũ, & caliginis, sed incõprehensibilitatem mysterij, vel lineamenta quędã secundũ Athanasiũ, ex quibus colligi posset, qualis esset Diuinitatis imago, vel etiam secundùm Nyssenũ Diuinæ naturæ magnitudinẽ, quæ in mysterio incarnationis mirificè resplendet.

4 D. Greg. Nyss.

1. Cor. 1.

Inter diuina opera Dei magnitudinem maximè declarat mysterium incarnationis.

Ostenditur virginitas Mariæ ex illis verbis Genes. 3. *Inimicitias ponam inter te, & mulierem, & semen tuum, & semen illius: ipsa conteret caput tuum.*

SECTIO III.

1 ANTEquam vim huius loci expendamus, ſtatuēda primùm eſt germana eius lectio quoad illa præcipuè verba, *Ipſa conteret caput tuū*, in quibus magna eſt translationū varietas.

Varia lectio.

Sciendum eſt igitur Hebraicè pro eo, quod nos habemus, *ipſa*, haberi הוא tribus literis ה, ו, & א, he, vau, & aleph, quæ dictio eſt pronomen tertiæ perſonę, *ipſe*, vel *ipſum*, veluti Geneſ. 2. *Ipſe eſt, qui circuit omnē terram Heuilath*: & ibidem: *Ipſum eſt nomen eius*: cum enim Hebræi careant neutro genere, pro eo fœminino, & maſculino etiam vtuntur, veluti Pſalm 26. *Vnam petij à Domino, hanc requiram*.

Gen. 2. 11. & 19.

Pro neutro genere maſculino, & fœminino vtuntur Hebræi.

Pſal. 26. 4.

Præterea aduertendum eſt, quanuis, *ipſe*, apud Hebræos ſit הוא tribus literis conſcriptum he, vau, & aleph cū ſurech in vau; *ipſa* verò dicatur היא per he, iod, & aleph, & chirich ſub he: tamen, *ipſa*, etiam conſcribi iiſdem literis, quibus ſcribitur, *ipſe*, vt cum eſt, *ipſe*, legatur *hu*, cum vau ſurech; cum autem, *ipſa*, hi, per chirich, vt aiūt Cōplutēſe, & Sāctis Pagn. lexicū, & manifeſtè oſtenditur ex Gen. 3. nā vbi nos legimus, *Mulier, quā dediſti mihi ſociam, ipſa dedit mihi de ligno, & comedi*; pro, *ipſa*, eſt Hebraicè הוא eiſdē literis ſcriptū, quibus ſcribitur, *ipſe*, i. he, vau, & aleph, & habet chirich ſub he.

Sanct. Pagnin.

Gen. 3. 12.

2 Tertiò ſciendum eſt veteres Hebręos non legiſſe cum punctis, quibus modò vtuntur recentiores: etenim puncta multò poſt inuenta fuerunt, & excogitata à Rabbinis, ne linguę Hebrææ peritia paulatim deperiret, id quod accidit, vt auctor eſt Helias Leuita Germanus in præfatione Malloreth, apud Tiberiadē Palęſtinę anno ab euerſione tēpli per Titū 436. Atq; ex hoc iā perſpicitur potuiſſe eo loco Geneſis ante inuentionem punctorum trāsferri, & *ipſe*, & *ipſa*: nam ſi ſcriptum erat per he, vau, & aleph, manifeſtum eſt potuiſſe vtroque modo verti: ſi autem erat per he, iod, & aleph, facile etiam fuit protendi aliquātulùm iod, & in vau conuerti, vnde eadem relinqueretur ambiguitas, & translationū varietas. Quare non mirum videri debet, ſi vtraque lectio apud veteres reperitur: nam, *ipſe*, maſculino genere trāſtulerunt Septuag. interpretes, qui reddiderunt αὐτὸς: quanquam id nomen referri non poteſt ad Græcum σπέρμα, cum αὐτὸς maſculinum ſit, σπέρμα autem neutrum: quo fit, vt ſubaudiendum videatur nomen σπόρος, quod ſemen quoque ſignificat, & maſculinum eſt.

Helias Leuita. Quo anno & loco inuenta puncta apud Hebræos.

Septuag.

Ipſe, etiam tranſtulit Paraphraſt. Chald. eamque lectionem ſecuti ſunt D. Hieron. in quæſt. Hebraicis in Gen. D. Iren. lib. 4. contra hæreſes cap. 78. D. Cyprian. lib. 2. teſtimoniorū aduerſus Iudæos cap. 9. Petrus Chryſol. ſerm. 173. E cōtrario verò, *ipſa*, fœminino genere legerunt nobiliſſimi Patres, D. Ambroſ. lib. de fuga ſeculi, c. 7. D. Auguſt. lib. 12. de Geneſi ad literam, cap. 36. & lib. 2. de Geneſi contra Manichęos cap. 18. D. Chryſo. hom. 17. in Gen. D. Greg. lib. 1. Moral. ad illa verba c. 1. *Ne forte peccauerint filij mei*, D. Bern. hom. 2. de laud. Virginis, & ſerm. 2. ſuper *ſignum magnum*, Eucher. lib. 2. in Geneſ. cap. 29. Beda in cap. 3. Geneſis: eamq; lectionē Eccleſia ab antiquiſſimis vſq; temporibus approbauit.

Paraphraſt. D. Hieron. D. Irenæus. D. Cyprianus. D. Petr. Chryſ.

D. Ambroſ.

D. Auguſt. D. Chryſoſt. D. Greg. D. Bernard. Eucherius. Będa.

Ex quo apparet Hæreticorum imperitia ſimul, & impudentia, præcipuè verò Georgij Maioris, & alterius Georgij Fabricij, & Tillemanni, Heshuſij oblatrantium Scripturam ſacram à Catholicis adulterari, cum in lib. Geneſ. legunt: *Ipſa conteret caput tuum*: oſtēdimus namq; eam lectionem potuiſſe optimè ex Hebræis codicibus depromi, fuiſſeq; ātiquiſſima Eccleſiæ cōſuetudine, & grauiſſimorū Patrū auctoritate cōprobatā.

Hęreticorum imperitia, & impudentia.

Hoc ita conſtituto deducunt ex hoc 3
loco Patres teſtimonium grauiſſimum ad oſtendendam ſanctiſſimæ Deiparæ in conceptu, & partu Chriſti integritatem, idq; ſecūdùm vtrāq; lectionē, quæ, quod ad ſenſū ſpectat, ſiue legas, *ipſe*, ſiue, *ipſa*, ſemper eodem recidit, cum exploratum ſit Virginem non per ſe ipſam potiſſimùm, ſed per filiū ſerpentis caput contriuiſſe. Ratio igitur argumenti ea eſt, quoniā eo loco de ſolo ſemine mulieris fit mētio, ſumitur enī ſemē pro filio. *Inimicitias*, inquit, *ponā inter te, & mulierē, & ſemen tuū, & ſemen illius*. Si enim Deipara ex viri *ſemine* concepiſſet, non ipſius, ſed viri ſemen pręcipuè Chriſtus diceretur

tur, qui serpentis caput contereret: quare cum de solius Virginis semine sit sermo, manifestè concluditur Christũ, qui semen, id est, filius mulieris appellatur, solius Virginis, non etiam viri semẽ fuisse. Ita eũ locum intellexit Serapion antiquus auctor apud Lipomanum Gen. 3. *Serapion.* *Inimicitias*, inquit, *ponam inter semen tuum, & semen illius: nonne clarum est pronuntiatum de Christo, quem sine semine peperit intemerata Virgo? singulare enim est semen, non numero multitudinis semina.* Rupert. quoq; eodẽ sensu accepit: *Inter semẽ*, inquit, *tuum, & semẽ illius:* *Rupert.* *quo de semine hæc dicũtur, nisi de vno, qui est Christus? ipse namque solus ita semen mulieris est, vt non etiam viri semen sit.* Eadem est expositio D. Leonis Papæ serm. 2. de natiuit. Domi- *D. Leo papa.* ni: tractans enim eum locum Genes. ad virginitatem Mariæ in Christi conceptu, atq; ortu retulit: *Deus*, inquit, *omnipotẽs, & clemens statim, vt nos Diabolica malignitas veneno suæ mortificauit inuidiæ, prædestinata renouandis mortalibus suæ pietatis remedia inter ipsa mundi primordia præsignauit, denuntians serpenti futurum semen mulieris, quod noxij capitis elationẽ sua virtute contereret, Christum scilicet in carne venturum, qui natus ex Virgine violatorem humanæ propaginis incorrupta natiuitate damnaret.* Et multò luculentiùs D. Cyprianus, *Ponam*, *D. Cyprian.* inquit, *inimicitias inter te, & mulierem: nõ dicit pono, ne ad Euam pertinere videretur, sed: Ponam inimicitias inter te, & mulierem, id est, suscitabo mulierem, quæ repudiata facilitate credendi non solùm te non audiat, sed ipso etiam Gabriele deferente verbum rationem de promissionis exigat nouitate dicendo: Quomodò fiet istud, quoniã virũ* *Luc. 1. 34.* *non cognosco? ecce istud semen mulieris, quod non per traducem genitalium ministeriorum commistione sexus vtriusq; infunderetur in vtero, sed clauso claustro indeploratæ virginis inueniretur in vtero. Ex hac ergo semen promissum est mulieris, quod semen secundùm hominem Dominus Deus noster est, qui non infusus est in vtero, sed inuentus Euangelista confirmante, cum dicit de Maria: Inuenta est in vtero habẽs.* *Matth. 1. 18. Christus non infusus, sed inuentus in vtero.* Hæc ille. Huc etiam spectat illa loquendi formula, quam vsurpauit Angelus Lucæ. 1. cũ dixit: *Ideoq; quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei:* ex te, *Luc. 1. 35.* inquam, dumtaxat, absq; vllo viri congressu. Et Paulus ad Galatas. 4. *Vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factũ ex muliere:* *Galat. 4. 4.* quasi diceret, factum ex muliere tantùm, non etiam ex viro, quemadmodùm interpretatur D. Hieronymus: *D. Hieron.* *In eo*, inquit, *quod dicit, Ex muliere, mõstrat non more solito ex conuentu viri, & fœminæ, sed per Spiritũ sanctum ex matre tantùm Christum incarnationem hominis suscepisse. Nam idem Apostolus ad Corinthios scribens ait: Sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem: vnde sicut in princi-* *1. Cor. 11. 12* *pio generationis mulier ex viro sumpta est, ita & Christus secundùm carnem ex matre tantùm est.*

Oseruationes literales circa præcedens testimonium.

SECTIO IIII.

SIT PRIMA OBSER- I
uatio circa illa verba: *Inimicitias ponam inter te, & mulierem:* in quibus aduertit Cardinalis Caiet. non di- *Caietanus.* ctum esse *inimicitiam* singulari numero, sed *inimicitias* numero *Cum dæmone omne inimicitiæ genus suscipiendum.* multitudinis: quoniam omne inimicitiæ genus suscipiendum est cum Dæmone, nec vlla cum illo habenda amicitia. *Nec enim*, inquit, *satis est inimicum esse Diabolo quoad ea, quæ sunt fidei, aut spei, sed oportet secũdum omnes partes inimicum esse, videlicet secundũ ea quæ sunt castitatis, abstinentiæ, liberalitatis, misericordiæ, & cæterarum virtutum.* Hæc ille. Quæ quidem inimicitiarum genera perfectissimè inter sanctissimam Virginẽ, & antiquum serpentem intercesserunt: quoniam nihil habuit Virgo, in quo cũ serpente isto conueniret; sed ei omni ex parte bellum mouit, in omni genere inimicitias cum eo gessit: in omni materia eũ deuicit, ac de eo omnibus modis triũphauit. Quam ob causam Cant. 7. nõ aliqua pars Virginis, sed tota corporis eius compositio similis esse palmæ dicitur illis verbis: *Statura tua assimulata est palmæ*, *Can. 7. 7.* hoc est, omnis tui corporis compositio palmam, & victoriam refert. Itaq; quacunq; ex parte te aspicio tota mihi palma quædam, & victoria videris: *B. Virgo tota palma, & victoria.* quia nihil in te est, quod non gloriosam victoriam de antiquo serpente consequatur. Accedit & illud, quòd palmę folia omnia sunt instar gladij, quo fit, vt eam etiam ob causam conueniat Virgini ob multi

plicem cum serpente pugnam, multiplicemq; victoriam: quoniam omnia huius virgineæ palmæ folia, hoc est, omnia in omni genere opera gladij erant acutissimi, & fortissimi, quibus antiqui serpentis iugulum petebatur, cũ omnia ex ardentissima charitate nascerentur, quã præcipuè Dæmon execratur.

2 Rupert. Secunda obseruatio est Ruperti lib. 3 in Gen. cap. 19. nõ dictum esse fraudẽ, astutiam, dolum, sed *inimicitias*, vt indicetur multò maiorem futuram mulieris in superando Dæmone potentiam, quàm fuerit Dęmonis in vincenda muliere: siquidem Dæmon per fraudem, & astutiã, simulatamq; amicitiam fœminam decepit: at mulier non per fraudem, ac dolũ, sed indicto bello, & inimicitijs publicatis, aperto Marte congrediens serpentẽ superauit. *Hoc*, inquit Rupert. *inimicitiæ à fraudibus differunt, quòd fraudes pacatam sermonis, vel cuiuslibet rei prætendunt superficiem: inimicitiæ verò manifestam contrarietatis habent intentionem. Constat autem, quòd subdolus Diabolus in serpente non tanquam armatus aduersarius occurrit; sed tanquam fidus consiliarius lateri eius in via sese adiunxit. Cum igitur Deus dixit: Ponam inimicitias inter te, & mulierem: profectò magnum gratiæ suæ opus promittit, quod victorem Diabolum, qui vicerat fraude, victa nunc mulier vincere quandoque debeat fortitudine. Porro hæ inimicitiæ non per ipsam mulierem, sed per semen illius exercendæ, & vsque ad victoriam perducendæ sunt, hoc est, per Christum, qui planè cum illo antiquo serpente fortiter sese exercuit, & accinctus gladio super femur suum potentissimus intendit, prosperè processit, & regnauit, hostemque publicum ante pedes suos productum contriuit.* Hęc ille. Itaque vult Rup. Christum, qui est semen mulieris, per inuictam fortitudinem aperto Marte, & inimicitijs denũciatis Dæmonem superasse, non per fraudem, simulatamq; amicitiam, quemadmodùm serpens mulierem decepit: & idcirco non dictum esse, Ponam fraudẽ inter te, & mulierem, sed, *Ponam inimicitias*.

Dæmonem nõ per fraudẽ, vt ille mulierem, sed aperto marte deiecit Christus.

3 Coloss. 2. Id verò perfectum fuisse à Christo docet eleganter Paulus ad Collos. 2. cũ ait Christum deleuisse chirographũ decreti, quod erat contrarium nobis, & ipsum cruci affixisse, expoliasse principatus, & potestates, traduxisseque palam confidẽter de illis in se ipso triumphando: hæc enim omnia apertas inimicitias, & bellũ palam publicatum, & inuictam Christi fortitudinem demonstrant. Vbi aduerte pro eo, quod nos habemus, *traduxit*, habet Gręce, ἐδειγμάτισεν, quod ad verbũ sonat, exẽplauit, seu posuit in exẽplũ: & est sensus, Christũ Demones palã ostentasse subactos, & superatos ad exẽplũ cæterorũ, vt in eis discerent eius imperiũ recipere, & potentiam formidare, ducta similitudine à victoribus, qui idem facere solent de Regibus à se debellatis: ostẽtant enim illos in triumpho superatos in exemplum, vt videlicet alij eo exemplo conspecto eorum arma reformidẽt, similemque pœnam, & ignominiam pertimescant. Eandemque vim habet illud Matth. 1. cum de Ioseph sponso Virginis dicitur: *Ioseph autem vir eius, cum esset iustus, & nollet eam traducere*: quo loco pro *traducere* est idem verbum Gręcũ παραδειγματίσαι, hoc est, exẽplare, in exemplũ proponere, id est, infamare. Sic igr̃ Christus, et Virgo per Christum dæmones deuictos, superatosq; traduxit, seu exemplauit, sumpto scilicet de eis exemplari supplicio. Ob hãc eximiam fortitudinẽ ad Virginem spectasse Salomonem, cùm dixit Prou. 31. *Mulierem fortem quis inueniet? procul, & de vltimis finibus pretium eius. Confidit in ea cor viri sui, & spoliis non indigebit*: & paulò post: *Accinxit fortitudine lumbos suos, & roborauit brachium suum*: existimauit D. Bernard. sermone de Natiuitate Mariæ, quæ sanè fortis fuit illa mulier, cum potuerit antiquum serpentem aperto Marte, & potentiæ magnitudine omnino superare. Porro illud: *Et spoliis non indigebit*: duplicem habet explicatum, vnus est: Vir huius fortis mulieris non indigebit spoliis hostium, vt diues sit, & locuples, cũ mulier ista ita rem gerat domesticã, vt fortunas omnes viri sua industria mirum in modũ augeat. Alter, vt sit sensus mulierem istam fortem tam multa, & tã opima hostibus spolia detrahere, vt vir eius spolijs non indigeat: sed abundet. Sic nimirum Deus multa, imo & innumera habet spolia, quæ per Virginem sanctissimam suis hostibus, hoc est, Dęmonibus quotidie detrahit. Meritò igitur

Inuicta Christi fortitudo, & triumphus de dæmone.

Matth. 1. 19.

Virginis fortitudo in dęmone superando.

Prou. 31. 10. 17.

D. Bernard.

Cant.

Cant. 6. dicitur Virgo *terribilis, vt castrorũ acies ordinata*: ipsa namq; sola instar est numerosi exercitus, vniuersis Dæmonibus formidabilis, ac terrifica: quod mirum sanè videri debet, tantam videlicet esse vnius mulieris fortitudinem, & potẽtiã, vt ipsa sola pro fortissimo, & numeroso exercitu ab hostibus habeatur. Et verò quanquam, quod ait Rupertus, verissimũ sit istas inimicitias potissimum inter semen mulieris, & semen serpentis gestas fuisse, eaq; de causa dici quoq; exercitas inter serpentem, & mulierem, quod mulier per semen, hoc est, per filium Dæmonem superatura esset: non est tamen negandum ipsam quoq; Virginem per se ipsam Dei beneficio vicisse Dæmonem, & inimicitias cum serpente gessisse: capitales siquidem eo loco Genesis non tantùm inter semen mulieris, & semen serpentis, sed etiam inter ipsam mulierẽ, & serpentem inimicitiæ futuræ memorantur: *Inimicitias*, inquit, *ponam inter te, & mulierem, & semen tuum, & semen illius*. Id verò ita de Virgine accipiendum est, vt in eo Dæmonem superauerit, quòd nulla vnquam ex parte serpenti antiquo subiecta fuerit, vt pote ab omni peccati labe prorsus immunis: in eo etiam caput serpentis contriuerit, quòd peccatum originis non contraxerit: quod caput serpentis dicitur, quia ex eo peccato serpẽs vires omnes suas expromit tanquam ex capite, & radice cæterorum.

B. Virgo serpẽti antiquo nũquã subiecta.

Originale peccatum caput serpentis cur dicatur.

4

Tertia obseruatio sit circa illa verba: *Ipsa conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo eius*. Mirum sanè est, quod in eum locum notauit Rupert. id quod simul docet fuisse vsu, & experimento ipso comprobatum. *Inter mulierem*, inquit, *& hoc genus animantis, per quod mulier seducta est, grandes inimicitiæ positæ sunt: vtrinq; non tam rationis iudicium, quàm sensus naturalis perpetuũ seruat odium. Hæc enim etsi non semper actu, semper tamen potestate conterit caput illius: ille autem vtpote humi depressus, & non arduus calcaneo huius insidiatur: nam si nuda mulieris planta dentem serpentis præuenerit, & viuacissimum caput eius vel leuiter presserit, statim totum cum capite corpus repẽte interit, ita vt nullus omnino motus, nullus sensus in aliqua parte residuus sit, quod nec malleis certe, aut vectibus, nec gladijs cõcidentibus citò, aut leuiter effici potest: siquidem excisum caput cum tribus, aut duobus digitulis viuere, & abi reperhibetur. Hoc, quod prædictum est, ita esse ipsorum, qui per industriam explorauerunt, fida relatione comperimus.* Hæc ille. Et verò quidquid sit de reliquis fœminis, id certe in Virgine sanctissima verissimũ est, quippe cuius planta premens vel leuiter antiqui serpẽtis caput omnem ei motum, sensumq; adimit: quod tunc fit, cũ tentati â serpente ad Virginis opem, præsidiũque confugimus. Satis enim est ad omnẽ serpentis vim frangendam Virginẽ serpentis caput pede vel leuissimè calcare, in quo significatur summa sanctissimę Deiparæ ad vincendum Dæmonem facilitas, siquidem pede tantùm leuiter impresso potest illum tãquam abiectũ vermiculum subitò opprimere.

Rupert.

Deiparæ ad uincẽdum Dæmonem facilitas.

Porro aduerte pro eo, quod nos habemus, *Ipsa conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo eius*, Septuag. trãstulisse: αὐτός σου τηρήσει κεφαλήν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν, idest, *Ipse tuum obseruabit caput, & tu calcaneum eius obseruabis*. Sic enim apud Septuag. legendũ esse, hoc est, τηρήσει, & τηρήσεις, *obseruabit, & obseruabis*, non autẽ τειρήσει, & τειρήσεις, *conteret, & conteres*, ostendunt vetusti codices & Græci, & Latini: probaturque ea lectio à Sixto quinto Põt. max. in editione Septuag. interpretum ex eius mandato, & auctoritate correcta: iuxta quam lectionem obseruat D. Greg. lib. 1. Moral. ad illa verba cap. 1. *Ne forte peccauerint filij mei*, summo studio & cura esse à nobis caput serpentis obseruandum, ne ab ipso vel in principio actionis, vel in medio, vel in calcaneo, hoc est, in fine mordeamur. *Intentionem*, inquit, *in bono opere antiquus serpẽs polluit, quia cum facilia ad decipiendum corda hominum conspicit, eorum desiderijs auram trãsitorij fauoris apponit: vnde sub Iudææ specie de vnaquaq; anima miseræ intentionis laqueo capta dicitur Thren. 1. Facti sunt hostes eius in capite: ac si aperte diceretur: Cum bonum opus non bona intentione sumitur, huic aduersantes spiritus ab ipso cogitationis exordio principantur, eamq; plenius possident, quãtò & per initium dominantes tenent: cum verò intentionem vitiare non præualent, in via positos laqueos tegunt, vt in eo, quod bene agitur, cor exaltans se ex latere ad vitium deriuetur; quatenus*

5

Septuag.

D. Greg.

Intentio in bono opere quã, sit curandum ne vitietur a dæmone.

Thren. 1. 5.

quod

quod inchoans aliter proposuerat, in actione longè aliter, quàm cœperat, percurrat. Cum verò antiquus hostis neque in exordio intentionis ferit, neque in itinere actionis intercipit, duriores in fine laqueos tendit, quos laqueos Propheta conspexerat, Psal. 55. 7.
cùm dicebat Ps. 55. *Ipsi calcaneum meum obseruabunt: quia enim in calcaneo finis est corporis, quid per hunc nisi terminus signatur actionis? Vnde & ei item serpenti dicitur: Ipsa tuum obscurabit caput, & tu calcaneum eius: caput quippe serpentis obseruare est initia suggestionis eius aspicere, & manu solicitæ considerationis à cordis aditu funditus extirpare: qui tamen cum ab initio deprehenditur, percutere calcaneũ molitur, quia etsi suggestione prima intentionem non percutit, decipere in fine tendit. Si autem semel cor in intẽtione corrumpitur, sequentis actionis medietas, & terminus ab hoste callido securè possidetur: quoniam totam sibi arborem fructus ferre conspicit, quam veneni dente in radice vitiauit.* Hactenus Greg.

Virginitas Mariæ ostenditur ex illis verbis Leuit. 12. *Mulier si suscepto semine pepererit masculum, immunda erit septem diebus.*

SECTIO V.

1 SECVNDVM TEStimonium, quo ad literã sanctissimæ Deiparæ illæsa in conceptu, & partu virginitas ostenditur, habetur Leuit. 12. vbi lex pu-
Leuit. 12. 2. rificationis his verbis proponitur: *Locutus est Dominus ad Moysem, dicens: Loquere filijs Israel, & dices ad eos: Mulier si suscepto semine pepererit masculum, immunda erit septem diebus iuxta dies separationis menstruæ. Et die octauo circumcidetur infantulus: ipsa verò triginta tribus diebus manebit in sanguine purificationis suæ. Omne sanctum non tanget, neque ingredietur in Sãctuarium, donec impleãtur dies purificationis suæ. Sin autem fœminam pepererit, immunda erit duabus hebdomadibus iuxta ritum fluxus menstrui, & sexaginta sex diebus manebit in sanguine purificationis suæ. Cumque expleti fuerint dies purificationis suæ, pro filio, siue pro filia deferet agnum anniculum in holocaustum, & pullum columbæ, siue turturem pro peccato ad hostium tabernaculi testimonij, & tradet Sacerdoti, qui offeret illa corã Domino, & orabit pro ea, & sic mundabitur a profluuio sanguinis sui. Ista est lex parientis masculum, aut fœminam. Quodsi non inuenerit manus eius, nec potuerit offerre agnum, sumet duos turtures, vel duos pullos columbarum, vnum in holocaustum, & alterum pro peccato, orabitq; pro ea Sacerdos, & sic mundabitur.*

2 Verùm antequam ad probationẽ aggrediamur, explicanda breuiter est lex purificationis proposita. Igitur fœmina si pariebat masculum, erat immũda quadraginta diebus: si verò fœminã, duplicato numero, hoc est, diebus octoginta. Sed erat tamen quędam istorum dierum partitio, quę in contextu ponitur: nã in partu masculi primis septẽ diebus erat omnino immunda, ita vt ei esset interdicta nõ solùm cõmunicatio rerum sacrarum, quæ duplex erat, nimirum ingressus in Sanctuarium, hoc est, in tabernaculum, & postquam templum fuit ædificatum, in illud etiam ingressus, & prętereà esus de carnibus sacrificij: sed etiam cõmunicatio profana cum hominibus, nec enim cum illa cibum, aut potum sumere aliquis poterat, quin pollueretur, nec vestes eius contingere, nec ad illam vir eius accedere. Transactis verò primis septem diebus poterat quidem reliquis triginta tribus diebus cõmunicare cum alijs, ac cibum sumere, nec manebat immundus, qui vestes eius contingeret: cæterùm adhuc non poterat tangere res sacras, hoc est, nec ingredi in Sãctuariũ, nec sacrificiorum carnibus vesci, & ita quadraginta dies immunditiæ illius cõplebantur.

Quęnam fuerit lex purificationis.

Quæ essent interdicta mulieri in partu masculi, primis 7. diebus.

Quę item reliquis triginta tribus.

3 Quodsi fœminam pepererat, vtriusq; immũditię dies duplicabãtur: nã prima illa maior immunditia durabat duabus hebdomadibus, hoc est, quatuordecim diebus, in quibus & à cõmunione rerum sacrarum, & à consuetudine cum alijs arcebatur: altera verò sexaginta sex diebus, quibus cõmunicare quidem poterat cum alijs, sed interdictus tamen illi erat ingressus in Sanctuarium, & esus carniũ sacrificiorum, & ita octoginta dies perficiebantur. Porro illud, quod dicitur: *Si pepererit masculum immũda erit septem diebus iuxta dies separationis menstruæ*: & paulò post: *Sin autem fœminam pepererit, immunda erit duabus*

In partu fœminę vtraque immunditia duplicabatur.

bus hebdomadibus iuxta ritum fluxus menstrui: illum sensum habet septem illis diebus, si masculū pariebat, aut quatuordecim, si fœminam, ita se debere gerere, quemadmodùm se gerebat secundùm legem mulier menstruata, quę septē etiā diebus separabatur, vt dicitur Leuit. 15. vbi ita scriptum est: *Mulier, quæ redeunte mense patitur fluxum sanguinis, septem diebus separabitur: Omnis, qui tetigerit eam, immundus erit vsq; ad vesperam: & in quo dormierit, vel sederit diebus separationis suæ, polluetur. Qui tetigerit lectum eius, lauabit vestimenta sua: & ipse lotus aqua pollutus erit vsque ad vesperam.* Aduertit verò Abulensis non omne immundum in lege veteri fuisse etiam separatū, sed illud dumtaxat, cui conuictus, & communicatio cum reliquis interdicebatur: mulierem autem menstruatam non solū fuisse immundam, sed etiam separatam, similiterq; omnem mulierem à partu separatam quoq; fuisse vel septem diebus, si masculum ederet, vel quatuordecim, si fœminam. Atq; hæc erat lex purificationis mulierum, quæ vel marem, vel fœminam pariebant.

Mulier menstruata 7. diebus separabatur. Leuit. 15. 19.

Abulensis. Non omne immundum in lege veteri fuit separatum.

4. Dubium.

Hoc ita constituto quæri solet à Doctoribus, cur lex purificationis, quā modò explicauimus, illis verbis proposita à Deo fuerit: *Mulier si suscepto semine pepererit masculum?* cum enim nulla mulier concipere, parereve possit, nisi suscepto semine, superuacaneū videbatur conditionem illam adiungere, *Mulier si suscepto semine,* nisi aliquod ibi mysteriū latere Spiritus sanctus voluisset, videlicet futurā aliquando feminam, nempe Virginem sanctissimam, quæ non suscepto semine & conceptura, & paritura esset. Abulens. q. 2. in 12. cap. Leuit. contendit particulam illam, *si suscepto semine,* non fuisse adhibitam ad excipiendam Virginem, idque nititur probare primò, quoniam si lex illa sub ea conditione lata esset propter Virginē, necesse erat, vt huiusmodi lex aliquid Virgini prodesset, vt nimirū crederetur à Iudæis sine semine concepisse, atq; adeo liberam, & immunem esse à lege purificationis: id quod factum fuisse non cernimus, cum Virgo legem seruauerit, & Iudæi similem de illa opinionem, atq; de reliquis matribus habuerint, quod scilicet suscepto semine concepisset: quin potiùs constat Iudęos putasse Christum fuisse filium Ioseph, vt habes Luc. 3. *Iesus erat incipiens quasi annorum triginta, vt putabatur, filius Ioseph.* Secundò argumētatur ex eo, quòd si illa particula apposita in lege fuisset ad excipiendam Virginem, profectò ipsa Virgo tentasset se ab ea lege eximere, nec voluisset illam, vt reliquę mulieres immundę, obseruare. Itaque concludit Abulensis illam particulam nō fuisse ad Virginē excipiendā adhibitā, sed more loquēdi Scripturæ, quę dictiones aliquas ad maiorem explicationem apponere consueuit. Deniq; colligit q. 3. sequenti B. Virginem obligatam fuisse ad seruandam purificationis legē; imo addit temerarium esse asserere eam nō fuisse purificationis lege obligatam. Caiet. quoq; nullum mysterium in illis verbis latere arbitratur in cōment. suis super Leuit. legens enim ex Hebręo, *Mulier si faciet semen, & pariet masculum,* ait non esse hoc loco sermonē de semine, quod est principium generationis, sed de semine accepto pro fœtu, ac prole, vt sæpe alias, veluti Genes. 3. *Inimicitias ponam inter te, & mulierem, & semen tuum, & semen illius,* quasi dictum sit: Mulier si fecerit prolē, hoc est, si sterilis non fuerit, sed prolem generauerit. Eodem deflexit Hieron. ab Oleastro in 12. cap. Leuit. vbi legit ex Hebręo: *Mulier cum seminificauerit, & pepererit masculum:* affirmatq; non esse, cur vllum mysterium in iis verbis quęratur, cum seminificare sit prolē generare, atq; adeo locum ita explicandum: *Mulier cum seminificauerit,* id est semen, hoc est, prolē habuerit: additq; ad hunc sēsum facilè trahi posse editionem vulgatam, cum semē pro filio, & prole sępe vsurpetur, veluti Gen. 15. cum Abraham Domino dixit: *Mihi autem non dedisti semen,* id est, filium: & 1. Reg. 2. cum Heli Sacerdos dixit Helcanæ patri Samuelis: *Reddat tibi Dominus semen de muliere hac.* Deniq; eidem sententię subscripsit Cornel. Iansen. in sua cōcordia Euangelica cap. 10.

Abulensis sententia.

Luc. 3. 23. Iudæi putabāt Christum filiū Ioseph fuisse.

B. Virginem teneri lege purificationis asserit Abul.

Caietani sententia. Gen. 3.

Hieron. ab Oleast.

Semē pro prole aliquādo in sacris literis. Gen. 15. 3.

1. Reg. 2. 20.

Cornel. Iansf.

Verùm hęc sententia nullo modo est amplectenda, cum aduersetur cōmuni Patrum sententiæ, quos inferiùs citabimus. Nec rationes Abulēs. quidquam ef- 5

ficiunt

ficiunt, non primas: quoniam non id fuit Spiritus sancti consilium in illa particula, & conditione adhibenda, vt Virgo purificationis legem non seruaret, quam quam illa non teneretur; aut vt eo tempore crederetur sine vllo virginitatis præiudicio peperisse; sed vt postea ex eo testimonio probari posset intemerata eius virginitas, id quod omnes fere Patres, Doctoresq; communiter præstiterunt. quo fit, vt non superuacanea iudicanda sit illa conditio, cum tantum Ecclesiæ profuerit ad virginitatem Deiparæ à Iudæorum perfidia, & Hæreticorum impietate vindicandam. Non etiam secundas: quoniam tametsi Virgo sanctissima lege illa non tenebatur; ad humilitatem tamen eius, aliaque pietatis officia pertinuit eam more cœterarum mulierum obseruare, vt postea fusiùs dicemus. Quòd verò Caiet. & Oleaster asserunt, *suscepto semine*, idem esse, atque suscepta prole ex eo, quòd Hebraicè sit: *Mulier cum semificauerit*, hoc est, vt ipsi interpretantur, si prolem ediderit, nullã vim habet: verbũ enim זרע, quod eo loco est, propriè serere, & seminare significat, veluti Ps. 125. *Qui seminãt in lacrymis, in exultatione metẽt*: & nomẽ ipsũ זרע, id est, semen non solùm pro filio, sed etiã pro principio generationis accipitur, veluti Gen. 1. *Germinet terra herbam virentem, & facientem semen*: quare optimè vertit vulgatus, *Mulier si suscepto semine*: & ita quoque legunt Galatin. lib. 7. Arcan. cap. 14. Hadrian. Finus lib. 2. Flagelli contra Iudæos, cap. 3. ex eoque testimonio argumentantur ad virginitatem Deiparæ in conceptu, & partu Christi confirmandam. Accedit, quòd si *suscepto semine*, idem esset, atque suscepta prole, nec mysterium aliquod lateret, essent haud dubiè ea verba superuacanea: satis enim fuisset dicere, *Mulier, quæ pepererit masculum*. Imo non obscurè ex ipsa lege colligitur fuisse mysterij causa eam conditionẽ adhibitã, solũ nãq; adhibetur in fœmina pariente masculũ: *Mulier*, inquit, *si suscepto semine pepererit masculum*; nõ verò in muliere pariente fœminam, de qua postea dicitur: *Si autẽ fœminã pepererit*. Cur enim non similiter dixit, *si autem suscepto semine feminam pepererit*, nisi quia vna tantùm mulier futura erat, quæ non suscepto semine masculũ erat paritura, ad quã solã excipiendã fuit ea particula adhibẽda? Atque hoc eodem modo Septuag. interpretes legem illam intellexerunt, ita Græcè trasferentes γυνὴ ἥτις ἐὰν σπερματισθῇ hoc est, *Mulier quæcunq; si seminata fuerit*, hoc est, semen à viro receperit.

Respondetur Caiet. & Oleastro.

Psal. 125. 5.

Gen. 1. 11.

Galatin. Adrian. Fin.

Septuag.

6 Sed age ostendamus ex Patribus eam conditionẽ propter Virginem adhibitã in lege fuisse. Atq; in primis Origenes hom. 8. in Leuit. *Consideremus*, inquit, *secundum historiam, si nõ videtur quasi ex superfluo additum: Mulier, quæ conceperit semen, & pepererit masculum, quasi posset masculum aliter parere, nisi semine concepto. Sed non ex superfluo additur, ad discretionem namq; illius, quæ sine semine concepit, & peperit, istum sermonem præ cæteris mulieribus legislator adiecit, vt non omnem mulierẽ, quæ peperisset, designaret immũdam, sed eam, quæ concepto semine peperisset*. Et paulò post. *Itaq; non de superfluo addidit legislator: Mulier si conceperit semen, & pepererit filium: sed exceptionem posuit, quæ solam illam mulierẽ à reliquis mulieribus segregaret, cuius partus non ex conceptione seminis, sed ex præsentia Spiritus sãcti & virtute altissimi fuerit*. Idem docet Euseb. Emissen. in purificatione sanctæ Mariæ: *Scriptũ est in lege Moysi, quòd mulier, quæ suscepto semine pepererit masculum, immunda erit: hac lege beata Virgo non tenetur, quæ nullo suscepto semine virgõ cõcepit, virgo peperit, ad cuius distinctionẽ Moyses non dixit: Mulier, quæ pepererit masculum, sed cum additamento Quæ suscepto semine*. Consentit Cyril. Alex. lib. 8. in Leuit. *Consideremus, inquit, secundum historiam, si non videtur quasi ex superfluo additum: Mulier, quæ susceperit semen, & peperit masculum &c. Sed non ex superfluo additur: ad discretionem namque illius, quæ sine semine concepit, & peperit, istũ sermonẽ præ cæteris mulieribus legislator adiecit*. Subscribit quoq; D. Bern. serm. 3. in purificatione Mariæ. *Quis, inquit, non aduertat in ipsa sententiæ huius initio liberam matrem Domini ab hoc præcepto? putas enim, quia dicturus Moyses mulierem, quæ peperisset filium, immundam esse, non timuerit super matre Domini blasphemiæ crimen incurrere; & idcirco præmiserit: si suscepto semine? alioquin, nisi parituram præuidisset sine semine Virginem, quæ necessitas*

Orig.

B. Virginem non teneri lege purificationis statuitur ex Patribus.

Euseb. Emiss.

Cyrill. Alex.

D. Bernard.

erat de suscepto semine fieri mentionem? Patet itaque, quòd lex illa matrem Domini nō includit, quæ non suscepto semine filium peperit. Putas ergo non poterat moueri animus eius, & dicere: Quid mihi opus purificatione? cur abstineam ab ingressu templi, cuius vterus virum nesciens templum factus est Spiritus sancti? cur non ingrediar templum, quæ peperi Dominum templi? nihil in hoc conceptu, nihil in partu impurum fuit, nihil illicitum, nihil purgandum: nimirum cum proles ista fons puritatis sit, & purgationem venerit facere delictorum, quid in me legalis purificet obseruatio, quæ purissima facta sum ipso partu immaculato? Verè ò beata Virgo, verè non habes causam, nec tibi opus est purificatione: sed numquid filio tuo opus erat circumcisione? esto inter mulieres tanquam vna earum, nam & filius tuus sic est in numero puerorum. Hæc ille. Et ne in singulorum Patrum verbis recensendis immoremur, idem expressè docent Beda, Theophyl. Euthym. in Luc. Titus Bostrorum Episcopus in expositione Euangelij Luc. 2. Sanctus Ildefonsus Episcopus Toletanus serm. 1. in purificat. Mariæ, Ericus hom. de purificat. Haymo Episc. in expositione Euangelij Luc. 2. Guerricus Abbas Igniacensis serm. 1. in purificat. Virginis, Laurētius Iustinian. in eodem festo, Petrus Blesensis serm. 1. in Purificatione, Procop. & alij. Denique idem obseruarunt plerique omnes eius legis interpretes, Lyranus, Hugo Cardinalis, Dionysius Charthusianus, Paulus Burgensius super eam legem Leuitici.

Beda. Theophyl. Euthym. Titus. D. Ildefons. Ericus. Haymo. Guerricus. Laurent. Iust. Petr. Blesens. Lyran. Hugo Card. Dion. Carthus. Paulus Burg.

7 Ex his manifestum relinquitur mysterij causa conditionem illā in lege adhibitam fuisse, videlicet ad excipiendam Virginem sanctissimam, significandāq; ad literam illibatam eius in conceptu, & partu integritatem, atque adeo sacerrimam Deiparam non fuisse lege purificationis obligatam, vt cæteri omnes Patres disertis verbis affirmant, vt nimis audacter dixerit Abulensis temerarium esse dicere fuisse Virginem à lege purificationis exemptam: cùm potius plusquam temerè dicatur obligatam ea lege fuisse, nec in illis verbis vllum latere mysteriū, cū non solū sit cōtra cōmunē Doctorū, & interpretū expositionē, sed etiā cōtra vnanimē Patrū doctrinā, iuxta quorū sensū Scripturā sacram interpretari debemus, quemadmodùm definit Concilium Trident. Sess. 4. *Præterea*, inquit, *ad coercenda petulantia ingenia decernit sacrosancta Synodus, vt nemo suæ prudentiæ innixus in rebus fidei, & morum ad ædificationē doctrinæ Christianæ pertinentium sacram Scripturam ad suos sensus contorquens contra eum sensum, quem tenuit, & tenet sancta mater Ecclesia, cuius est iudicare de vero sensu, & interpretatione scripturarum sanctarum, aut etiam contra vnanimē consensum Patrum ipsam Scripturam sacram interpretari audeant, etiamsi huiusmodi interpretationes nullo vnquam tempore in lucem edendæ forent. Qui contra fecerint, per ordinarios declarentur, & pœnis à iure statutis puniantur.* Hactenùs Concilium. Cum igitur sit vnanimis consensus Patrum in illa lege Leuitici fuisse eam conditionem appositam ad sanctissimam Virginem excipiendā, efficitur, vt ex eo loco ad literam sanctissimæ Deiparæ integritas in conceptu, & partu Christi efficaciter cōprobetur.

Concluditur Deiparam nō fuisse lege purificationis obligatam.

Scriptura sacra interpretāda iuxta vnanimem consēsū Patrum.

Concil. Trid.

Cur Virgo sanctissima purificationis legem seruauerit.

SECTIO VI.

OSTENDIMVS in superioribus ex vnanimi Patrum cō sensu, & communi interpretum sententia sacerrimam Virginē fuisse in lege purificationis exceptam, nec ad illam seruandam ex vi legis obligatam fuisse: nunc illud explicandum superest, quænam Virginem causa permouerit, vt legem illam, qua non tenebatur, impleret, idque Deus, cuius consilio illa omnia gerebantur, ita fieri a Virgine voluerit. Prima igitur ratio ducitur ab eximia perfectione, & sanctitate Virginis, quæ non cōtenta eorū obseruatione, ad quæ sub præcepto obligabatur, illa etiam, à quibus erat immunis, & libera, cumulatissimè implebat: pro cuius maiori cognitione ferendū triplicem modum spectari posse seruandi legem.

Eximia Virg. perfectio.

Triplex modus seruandi legem.

1 Primus est, cū lex quoad illa præcisè, quæ

præcipit, obseruatur: quæquidē præcepti obseruatio quoad id, quod omnino præcipitur, diligēs, & exacta esse debet, quēadmodùm docet Regius vates Ps. 118. *Tu mandasti mandata tua custodiri nimis*: vbi pro *nimis* est Hebraicè, מאד, quæ vox significat nimis, valdè, vehemēter, veluti Gen. 1 *Vidit Deus cuncta, quæ fecerat, & erant valde bona*: & Gen. 15. *Noli temere Abraham, ego protector tuus sum, & merces tua magna nimis*: et c. 17. *Multiplicabo te vehementer nimis*. Quare significatur mandata Dei exactissimè implenda esse quoad id, quod præcisè præcipitur. Quòd enim non sit sermo de operibus supererogationis, quæ quis in legis obseruatione non nunquam agit, manifestum est ex verbo illo, *mādasti*: neque enim eiusmodi opera sub præceptū cadunt; sed integrum est cuiq; ea vel agere, vel omittere. Cum igitur dicatur: *Tu mandasti mandata tua custodiri nimis*: palam est sermonem esse de implendis mādatis quoad ea, quę sub eorum obligationem cadunt: verùm quoniam ea obseruatio exacta esse debet, nec aliquid, quod præcepto comprehenditur, prętermitendum: idcirco dicitur Deus præcipere mādata sua custodiri *nimis*, id est, exactè, & perfectè. Ita eum locū exponit D. August. simulq; aduertit particulā *nimis* non vitium, sed exactam obseruationē significare: *Quid est*, inquit, *Tu præcepisti mādata tua custodiri nimis? vtrum nimis præcepisti, an nimis custodiri? quodlibet horum intelligamus contra illam memorabilem, nobilemq; sententiā dictum videtur: Ne quid nimis. Si enim hoc verum est, vt ne quid nimis fiat, quomodò verū est, quod hic dicitur: Tu mandasti mandata tua custodiri nimis? quando Deus aliquid vel nimis præciperet, vel custodiri nimis vellet, si omne nimiū reprehensione dignum esset. Verùm aliquando Latina lingua hoc verbo sic abutitur, vt nimis pro eo, quod est valdè, & positum inueniamus in sacris literis, & ponamus in sermonibus nostris: quanquā hoc loco non sit Græcè* ἄγαν, *id est, nimis sed* σφόδρα, *id est, valdè*. Hæc Aug.

Psalm. 118. 4.
Gen. 1. 31. & 15. 1. & 17. 2.
Mandata Dei exactissime seruanda.
Supererogationis opera non cadunt sub præceptū.
D. August.

2 Ad eandem exactam legis obseruationem pertinere arbitrātur pleriq; illud Ps. 93. *Nunquid adhæret tibi Domine sedes iniquitatis, qui fingis laborem in præcepto?* hoc est, Nunquid commune aliquid habes cum throno, & imperio tyrānico, qui vis tua præcepta maximo cum labore, solicitudine, diligentiaq; seruari? quasi dicat: Minimè verò, neq; enim iniustum est, aut tyrannicum velle, vt præcepta tua exactissimè seruentur, & in eorum obseruatione labor aliquis suscipiatur. Scio Hebręos, & Græcos nō legere: *qui fingis*, sed, *qui fingit*, in tertia persona, vt referatur ad thronum iniquitatis, & sit sensus: Nunquid adhæret tibi impiorum, & sceleratorum principum thronus fingens, hoc est, qui fingit laborem in præcepto? siquidem eiusmodi thronus impius, ac tyrannicus cōdit laboriosa, arduaq; prę cepta, vt occasionem habeat vexandi: & opprimendi subditos. Etquidem cū Hebraicè, & Græcè pro illis verbis, *qui fingis*, sit participium, *fingens*, potest & ad thronum referri in tertia persona, vt Hebręi, & Græci referunt: potest etiam ad Deū ipsum spectare in secunda persona, cū quo Propheta ipse loquitur, quemadmodùm retulit vulgatus interpres. Tunc verò duplex sensus efficitur, vnus est: Nunquid adhæret tibi Domine sedes iniquitatis, hoc est, nunquid es Princeps aliquis iniustus, & tyrannus, qui fingas laborem in præcepto, hoc est, qui præcepta imponas difficilia, & ardua, vt per eā occasionem subditos possis opprimere? quasi dicat: Minimè. Alter ille, quem iam superiùs tradidimus, & ad rem præsentem facit: Nunquid credendus es habere sedem tyrannicam, quòd fingas laborem in præcepto, hoc est, quòd præcepta tua velis cum labore, & magna solicitudine seruari? quasi dicat. Nequaquam, cum æquissimum sit, vt tua omnia mandata à nobis exactissimè impleantur.

Psal. 93. 21.
Mandata diuina à nobis exactissimè impleri, est æquissimum.
Tyranni laboriosas condūt leges ad opprimendos subditos.

Secundus gradus est iā perfectior, ac pręstātior, cū quis legē ipsā, qua tenetur, cumulatiùs, & perfectiùs implet, quā illa præcipiat, maiori videlicet conatu, & intensiori actu, alijsq; maioribus pietatis, & obedientię argumentis: hæc nimirum sunt illa monilia, & ornamenta colli Sponsæ, de quibus dicitur Cant. 1. *Collum tuum sicut monilia*: ea enim monilia Origenes in eum locum ad perfectionem obedientiæ referenda existimat. Tunc verò collum ornatur monilibus, cum in præceptorū, quibus se per obedientiam 3

Cant. 1. 10.
Origen.
Obedientię ornamenta quæ sint.

subijcit, obseruatione adhibet ornamẽta quędam, quæ ad ornatum tantùm, & perfectionem obedientiæ spectant, non ad ipsam obligationem legis.

4 Tertius denique gradus perfectißimus est, cum quis lege ipsa non tenetur, & nihilominus eã perfectißimè obseruat, acsi ad illam seruandam teneretur: ad quem gradum sanctißima Virgo conscẽdit, cum enim vt in superioribus confirmauimus, purificationis lege minimè teneretur, eam tamen cumulatißimè impleuit, acsi lex illam, sicut & cæteras mulieres, comprehenderet. Atque ad eundẽ gradum pertinet, cum quis facultate sibi per legem concessa, qua licitè vti potuisset, vti tamen non vult maioris perfectionis causa, id quod præstitit Paulus Apostolus: cum enim licitè posset, vt reliqui concionatores, aliquid pro concionibus eleemosynę causa recipere: ea tamen facultate vti noluit, quoniam id magis gloriosum, & Apostolico concionatore dignũ putauit, vt ipsemet testatur 1. ad Cor. 9. *Quis, inquit, militat suis stipendijs vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus? Si alii potestatis vestræ participes sunt, quare nõ potius nos? Sed nõ vsi sumus hac potestate: sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Euangelio Christi. Nescitis quoniam, qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt, edunt: & qui altari deseruiunt, cum altari participant? Ita & Dominus ordinauit ijs, qui Euangelium annuntiant, de Euangelio viuere. Ego autẽ nullo horum vsus sum. Non autẽ scripsi hæc, vt ita fiant in me: bonum est enim mihi magis mori, quam vt gloriam meam quis euacuet:* quod expendens D. Chrysost. *Non dixit*, inquit, *bonum est mihi magis mori, quam vt legem meam quis soluat, sed, quam vt gloriam meam quis euacuet, ne quis diceret, quòd non læto animo id faceret, idque gloriam appellat: tantùm abest, vt conqueratur, quoniam & gloriatur, & mori vult potius, quàm huiusmodi gloriam amittere.* Deinde adiungit Paulus non esse magnam gloriã seruari ipsum præceptũ, sed aliquid supra præceptum facere: *Si euangelizauero, inquit, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit: væ autem mihi est, si non Euangelizauero. Quæ est ergo merces mea? vt Euangeliũ prædicans sine sumptu ponam Euangelium Christi.* Nam cum Paulo impositũ esset præceptum concionandi, sic gloriam suam non in eo positam esse, quòd prædicaret, cum ad id præcepto teneretur; sed in eo consistere, quòd sine sumptu, & stipẽdio prædicaret, id quod ipsi minimè præceptũ erat: *Quasi dicat*, inquit Chrys. *Nõ est mihi gloria prædicare, quoniã id mihi præceptũ est; sed sine sumptu Euãgeliũ ponere, quod est meæ voluntatis officium.* Hæc est igitur prima ratio, cur Virgo Purificationis legem seruauerit, quoniam pro sua sanctitate voluit eam legem, etsi ea non teneretur, cumulatißimè implere.

Perfectißim⁹ gradus seruandi legem.

1. Cor. 9. 7.

Nihil pro concionibus eleemosynę causa recipere gloriam suam appellat Paulus. D. Chrys.

Aliquid supra præceptum facere gloriosũ.

Secunda ratio, cur Virgo purificationis legem seruauit, depromitur ex eius 5
humilitate: voluit quippe instar reliquarum fœminarum per quadraginta dies se domi continere, nec in templum ingredi, & facto ipso quodam modò ostendere se legali illa purificatione indigere, qui est perfectißimus humilitatis gradus: Sunt enim qui se humiliant, suamque vilitatem, & abiectionem prędicãt, sed ex re ipsa, occasione, circunstantijs statim apparet id non verum in se esse, sed ex humilitate proficisci: verùm illa est omnibus numeris & partibus absoluta humilitas, cum quis ita se gerit, vt alij opinionem de eius vilitate, & abiectione planè concipiant, nec id, quod facit, existiment ex humilitate, & modestia, sed ex veritate procedere. Id verò dupliciter contingit: vel enim qui se ita humiliat, defectum illum habet, quem alij de ipso concipiunt, vel non habet quidem, sed habere creditur, eaque opinatio oritur ex eo, quòd qui se ita humiliat, facto ipso eiusmodi existimationem ingenerauit in aliorum mentibus, qui humilitatis gradus est omnium præstãtißimus, atque is in sanctißima Virgine resplenduit. Etenim cũ in cõceptu, & partu Christi Angelos puritate vinceret: tamen per quadraginta dies ab ingressu tẽpli abstinuit, & instar reliquarum fœminarũ purificationis legẽ seruauit, atque ita facto ipso persuasit cæteris se instar cæterarũ mulierum peperisse, atque adeo purificatione indigere: cum tamen nec lege ipsa purificationis teneretur, nec purificatione opus

Perfectißim⁹ humilitatis gradus in quo consistat.

Præstãtißim⁹ humilitatis gradus resplẽduit in Virgine.

D.Bernard.

Duplex humilitas.

haberet illa, quæ vel ipsam Angelicam puritatem in ipso etiã conceptu, & partu longè superabat. De duplici hoc humilitatis genere loquitur D.Bern. serm. 42. in Cant. *Est*, inquit, *humilitas, quam nobis veritas parit, & non habet calorem: & est humilitas, quam charitas format, & inflammat: atque hæc quidem in affectu, illa in cognitione consistit. Etenim tu si temetipsum intus ad lumen veritatis, & sine dissimulatione inspicias, ac sine palpatione diiudices, non dubito, quin humilieris & tu in oculis tuis, factus vilior tibi ex hac vera cognitione, quamuis necdum fortaße id eße patiaris in oculis aliorum: quodsi sicut veritatis splendore illuminatus, ita affectus amore fuißes, voluißes proculdubiò, quod in te est, eandem de te omnes tenere sententiam, quam ipsam apud te veritatem habere cognoscis. Nec est idem hominem de se ipso altum sapere veritatis lumine redargutum, & humilibus sponte consentire munere charitatis adiutum*: id quod confirmat exẽplo Christi, qui hoc humilitatis gradu semet ipsum humiliauit, etenim vt dicitur ad

Philipp. 2. 7.

Christus humilis voluntate, non iudicio.

Philipp. 2. *Semet ipsũ exinaniuit formã serui accipiens: Ipse*, inquit Bernard. *se exinaniuit, ipse se humiliauit nõ necessitate iudicij, sed charitate nostri: voluntate enim humilis fuit, & non iudicio, qui talẽ se exhibuit, qualẽ esse nesciuit: magis autem placuit minimum reputari, qui se summũ non ignorabat. Denique ait: Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde; corde, dixit: cordis affectu, id est, voluntate: itaque necessitatem exclusit, qui voluntatem confessus est. Non enim quomodò ego, vel tu inuenimus nos in veritate dignos dedecore, & contemptu, dignos omni extremitate, & inferioritate, dignos etiam suppliciis, dignos plagis, non, inquam, ita & ille: qui tamen omnia expertus est, quia voluit tãquã humilis corde homilis videlicet illa humilitate, quã cordis suasit affectio, non quam extorsit discussio veritatis.* Hæc Bernard.

Matth. 11. 29.

6

D.Chrysost. 1.Cor. 15. 8.

Paulì facũdia in se extenuando.

Eandem humilitatem habuisse Paulum Apostolum docet D. Chrysost. in epist. 1. ad Cor. ad illa verba cap. 15. *Nouissimè autem omnium tanquam abortiuo visus est & mihi, ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiã Dei. Vide*, inquit, Chrysost. *extenuandi verbis quàm largè sit vsus: Visus est, inquit, mihi veluti abortiuo, minimo Apostolorum, & ipso nomine Apostoli indigno: neque his est contentus: sine enim verbis humilis tantùm videretur; causas etiam, & rationes adducit, quòd abortiuus quidem sit, quia IESVM postremus vidit; quod Apostoli nomine indignus, quia sit Ecclesiem persecutus.* Itaq; vult Chrys. Paulum ad perfectißimum illum humilitatis gradum ascendisse ex eo, quòd conatus fuerit efficacibus rationibus persuadere aliis se minimum esse Apostolorũ, & Apostoli nomine indignum: idemque repetit in comment. super cap. 1. epist. ad Galatas. *Paulus*, inquit, *abortiuum se appellat, & omnium peccatorum primum, & minimum Apostolorum, & huius honore nominis indignum, atque hæc dicebat, cum plus omnibus laboraßet*: quod quidẽ pręcipuum est modestiæ argumentum. Etenim cum is, qui sibi nullius bonæ rei cõscius est, submissẽ de se ipso loquitur, prudens est, non modestus: at qui post tot emeritas coronas talia loquitur, ille nouit, quid sit modestia. Atque hæ sunt rationes præcipuæ, quibus permota fuit Virgo sanctißima ad legem purificationis, qua minimè tenebatur, obseruandã.

Tertium testimonium ex illis verbis Psalmi 71. *Descendet sicut pluuia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram.*

SECTIO VII.

ANTE quam ad huius loci expositionem, confirmationemque ex eo illibatę integritatis sanctißimę Deiparę accedamus, præmittẽda sunt nonnulla, quæ ad vim probationis explicandam, & alia, quæ postea dicturi sumus, intelligenda non parùm pertinẽt. Primùm igitur est aduertendũ in fine huius Psalmi haberi hæc verba: *Completæ sunt*, seu, *defecerunt orationes Dauid filij Iesse*: quæ sanè non ad titulum Psalmi sequentis, vt D. Ambros. Cassidor. Mag. sentent. & alii in comment. super Psal. 72. existimarunt, referenda sunt, sed ad finem præcedẽtis Psalmi, hoc est, Psal. 71. 20.

D. Hieron.

71. quem habemus præ manibus, spectat: quemadmodùm docet D. Hieron. Ex iis verò minimè eliciendum est nullius Psalmi eorum, qui sequuntur, Dauidem auctorem esse, cum Psalmum 109. negari non posit fuisse à Dauide compositum: siquidem eum Dauidis nomine citauit Christus loquens cum Pharisæis

Matth. 22. 43

Matth. 22. *Nunc*, inquit, *Dauid in spiritu vocat Christum Dominum dicens: Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis?* Non igitur idcirco hic Psalmus illis verbis concluditur, quòd nullus Psalmus ex sequentibus Dauidem auctorem habeat: quare in eius clausulę afferenda ratione laborant fere interpretes. Enim verò sunt, qui existiment propterea dici: *Completæ sunt orationes Dauid*: quoniam hic Psalmus fuit postremus eorum, quos Dauid composuit, tametsi non sit vltimus ordine,

Fuerit ne Ps. 71. postrem⁹ eorũ, quos Dauid cõposuit.

nec enim omnes Psalmos eum nunc inter se ordinem in libro Psalmorum seruare, quem primò tenuerunt, & quo fuerunt à Dauide compositi; sed cum sparsi essent, collectos fuisse, ac sine pristino ordine distributos: itaq; hunc Psalmũ vltimum esse eorum, quos Dauid cõscripsit, & quasi testamento Salomoni filio reliquit: quam sententiam secutus est Caiet. & Genebr. eamq; putat probabilẽ Titelm. Cæterùm Euthym. & alij non faciũt hũc Psalmum postremum eorum, quos Dauid composuit, eunc verò verba illa: *Completæ sunt orationes Dauid*: variè interpretãtur. Nam Euthym. eũ vult esse sensum, vt non dicantur completi Psalmi Dauidis, sed completę orationes, seu hymni Dauidis, id est, illi tantùm Psalmi, quos ipsemet tanquam hymnos, & laudes Dei per se ipsum in sua cithara cantabat: nã qui sequuntur, non ipse, inquit, cecinit, sed vel Asaph cantorum Principi, vel alijs cantoribus dedit decantandos. Flãminius aliam excogitauit rationẽ, idcirco videlicet eam clausulam appositam fuisse, non quòd fuerit vltimus Psalmus Dauidis, sed quia aliquot Psalmi, qui statim sequuntur, non sunt Dauidis, atq; adeo præcedẽtes omnes, qui Dauidis omnino censentur, & continuata serie positi fuerunt, completi, & finiti dicantur. Alii, quos sequitur Titelm. dicũt sensum

Caietanus.
Genebrad.
Titelmanus.
Euthymius.

Flamminius.

Titelm.

esse, completas fuisse orationes Dauidis, quoniam hoc Psalmo complexus est Dauid omnia, quæ in reliquis omnibus Psalmis optabat, atq; à Deo postulabat. Cum enim Psalmorum omnium finis sit Rex Messias, eiusq; aduentus, & regnum: meritò, inquiunt, dicuntur complete orationes, preces, ac vota Dauidis in eo Psalmo, in quo elegantissimis, & magnificentissimis verbis de Messiæ aduentu, amplitudine, atq; splendore, florentissimoq; imperio, & principatu disserit. Res est omnino incerta, nec potest facilè definiri.

Psalmorum omnium finis, rex Messias.

2 Secundò. Sciendum est inscriptionem Psalmi esse *Salomoni*, vel *in Salomonẽ*: quod non ita est accipiendum, vt Salomon huius Psalmi auctor fuerit, cum ex citatis verbis, quæ in fine eius adhibentur, *Completæ sunt orationes Dauid*, manifestum sit eum fuisse à Dauide compositum. Et quidem Cornel. Iansen. more suo existimat, idcirco inscriptum esse Salomoni, quoniam ad literam Dauid in eius cõpositione ad Salomonem filium respexit, in typum tamen Messię: id quod nulla ratione dicẽdum putamus, sed potiùs ad literam sermonem esse de Rege Messia: itaq; nomen Salomonis hoc loco non propriè accipiendum pro Salomone Dauidis filio, vt egregiè docent Theodoret. Cassiod. Caiet. & alij, sed pro epitheto Regis Messiæ secũdum nominis etymõ; idem enim est Salomon, atq; pacificus, vt inscriptio ea sit *Pacifico*, hoc est, Regi Messiæ. Nã quod Psalmus ad literam ad Messiam pertineat, non verò mysticè sub figura Salomonis, intellexit vel ipse Paraphrast. Cald. cum ita Psalmũ inchoauit: *Deus sententiam iudiciorum tuorum Regi Christo da*: probaturq; manifestè, quoniam quæ in hoc Psalmo continentur, nullo pacto possunt in Salomonem conuenire, atq; adeo non potuit Salomon in eiusmodi figuram Messię gerere. Quomodò enim in Salomonem quadret illud: *Permanebit cũ sole, & ante lunam: orietur in diebus eius iustitia, & abũdãtia pacis, donec auferatur luna*: & illud: *Dominabitur à mari vsq; ad mare, etc.* & illud: *Reges Tharsis, & Insulæ munera offerent, Reges Arabum & Sabba dona adducent: & adorabunt eum omnes Reges terræ, omnes gentes seruient ei*

Cornel. Iansen.

Psalmus 71. ad literam ad Messiam pertinet, non ad Salomonem.

Tertullian. Cassiod. Caiet.

Paraphrast.

&

& illud: *Ante solem permanent nomen eius: & benedicentur in ipso omnes tribus terræ, omnes gẽtes magnificabunt eum*: hæc enim omnia cõstat non posse vllo modo Salomoni illi Dauidis filio, sed soli Regi Mesiæ conuenire. Vnde meritò Theodoret. *Quòd Salomoni*, inquit, *propositus psalmus nequaquã congruat, opinor Iudæos etiam confiteri, si veritatem dicere voluerint, nedum fidei alumnos. Primũ enim nec Salomon finibus terræ dominatus est; deinde cum esset homo, & vixisset tempus naturæ conueniens, finem vitæ accepit, & hũc non gloriosum: psaltes verò sole, & luna antiquiorem eum, qui per vaticinationem promittitur, ostendit. Cæterùm inscriptio non inepta est, sed verè Saluatori congruit; siquidem Salomon pacificus interpretatur, quam appellationem habet Christus, de quo Paulus ait ad Ephes. 2. Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum.*

Theodoret.

Ephes. 2. 14.

3 Eodem modo argumentatur D. Hieronymus in caput. 11. Danielis. *In psalmo*, inquit, 71. *quæ dicuntur, Salomoni non valent conuenire: nec enim permansit ille cum sole, & ante lunã, in generatione, & generationem: neque dominatus est à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarum; neque omnes gentes seruiunt ei; neque antè solem permansit nomen eius; nec benedicta sunt in ipso omnes tribus terræ.* Eademq; fuit sententia Tertulliani lib. 5. aduersus Marcionẽ cap. 18 Euseb. Cæsar. lib. 7. demonst. Euangelicę demonstratione 8. Iustini Philosophi, & Mart. in dialogo aduersus Tryphonẽ, D. Ambrosij in Apologia Dauid D. August. lib. vno de vnitate Ecclesiæ cap. 8 & reliquorum fere Patrum. Id quod cum viderent Hebræi, nec possent ea, quę habẽtur in psalmo, Salomoni accommodare, conati sunt per contradicendi libidinem germanum sensum aliò detorquere. Itaque cum dicitur: *Permanebit cum sole, & ante lunam*: aiunt esse apostrophen ad ipsũ Deum, & ita transferunt: *Timebunt te Deus omnipotẽs, quãdiu sol durabit.* Pręterea illud: *Ante lunam, in generatione, & generationem*: ita exponunt, vt *ante lunam*, idem sit, atque coram luna, seu in conspectu lunæ. Illud: *Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis, donec auferatur luna*: similiterque verba sequentia: *Adorabunt eum omnes Reges terræ, omnes gentes seruient ei*: per modũ optantis, & precantis legunt: *Oriatur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis, donec auferatur luna: adorent eum omnes Reges terræ, omnes gentes seruiant ei.* Volũt enim his omnibus faustas, & felices acclamationes cõtineri, quibus Dauid, & vniuersus Hebręorum populus Salomoni regni felicitatem, & amplitudinem precantur. Sed hæc omnia manifestam vim contextui afferunt, cum ostensum sit ad literam sermonem esse de Rege Mesia. Quo tanquã certo constituto illud est psalmi huius argumentum: Postulat Dauid à Deo aduentum Mesię, eumq; prædicit fore Regem iustissimum, qui in virga æquitatis omnes gẽtes iudicaturus sit: Principem etiam potentissimum, qui latissimum, & amplissimum habeat principatum, qui toti orbi terrarum dominetur, & cui omnes Reges, ac Principes vectigales, & stipendiarij sint futuri. Agit etiam disertis verbis de nouo, & admirabili eius cõceptu, atq; ortu, quod nimirum sit à Virgine concipiendus, & ex Virgine nasciturus absq; vlla viri opera, illis verbis, quæ initio proposuimus: *Descendet sicut pluuia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram*: quæ iam explicare aggredimur.

D. Hieron.

Tertullian.
Euseb. Cęsar.
Iustin. Mart.

D. Ambros.
D. August.

Hebræorum contradicendi libido.

Psalmi 71. argumentum.

4 Verùm priùs statuẽda est vera, ac germana lectio huius loci: Septuag. habent, vti diximus: *Descendet sicut pluuia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram.* Paraphrast. Chald. vertit: *Descendet sicut pluuia spontanea super herbam corrosam à locustis, sicut stillæ pluuiæ serotinæ stillantes super terram.* Interpres pro Caiet. *Descendet sicut pluuia super tonsam, & velut imbrium gutta terræ*: quæ translationum varietas orta est ex dictione Hebræa, gez, pro qua nos habemus *vellus*. Nam ea vox deducitur à radice, gazaz, quæ significat tõdere, indeq; deducitur, gez, id est, vellus, quòd tondeatur; eademq; dictio significat herbã demessam, eo quòd herba, cùm demetitur, tonderi videatur, & idcirco interpres pro Caietano vertit *super tonsam*, hoc est, super herbam tonsam: quæ fuit etiã causa, cur Chaldaicus verterit: *super herbam corrosam à locustis*: huiusmodi enim herba etiam tonsa apparet. Verũ dictionem gez hoc loco nõ pro herba demessa, sed pro vellere accipiendã esse, vt fiat allusio ad vellus Gedeonis Iud. 6. inferiùs ostẽdemus:

Varia lectio.
Caiet.
Septuag.

Paraphrast.

interim verò ſufficiat auctoritas grauiſſima Septug. interpretum, qui non herbã demeſſam, ſed vellus tranſtulerunt.

5 Caietan.

Quod igitur ſpectat ad literalem, & germanã expoſitionẽ huius loci, Caiet. ſequens ſuam translationem exiſtimauit ſermonem eſſe his verbis non de primo, ſed de ſecundo Chriſti aduentu hoc ſenſu: *Deſcendet ſicut pluuia ſuper tonſam. Tonſa,* inquit, *appellatur terra producens paſcua ſecto fœno: tunc enim eſt velut tonſa, pluuiãque ad germinandum deſiderat: qua ſimilitudine deſcribitur ſecundus Chriſti aduentus opportunus, deſideratus, & fœcundus comparatione terræ tonſæ ad nouum germen, quod sanè conuenit expectationi iuſtorum poſt tonſionem: ſiquidem cum eis huius vitæ germen præciſum fuerit, expectant nouum reſurrectionis germen.* Idemq; putat ſignificari poſteriori ſimilitudine, cum dicitur: *Et ſicut ſtillicidia ſtillantia ſuper terrã.* Cęterùm hæc Caietani expoſitio nullo modo eſt amplectenda: primùm, quoniam pugnat cũ ipſo contextu: etenim poſtquam dictũ fuerat, *Deſcendet ſicut pluuia in vellus,* ſubiungitur, *Orietur in diebus eius iuſtitia, & abundantia pacis: coram illo procident Æthiopes, & inimici eius terram lingent. Reges Tharſis, & inſulæ munera offerent:* & reliqua, quæ ſequũtur, quę omnino de primo aduentu accipere oportet, neq; in ſecundum vllo modo cõueniunt.

Sententia Caietani reijcitur.

Deinde, quia ea interpretatio cõmuni Doctorum expoſitioni, & quod plus vrget, cõmuni Patrum ſententię aduerſatur, quos inferiùs citabimus: ij enim de primo aduentu Chriſti locũ accipiũt, imo & de puriſsimo eius conceptu, atque ortu.

Iſidor. Clari.

Iſidorus Clarius de primo quidem aduẽtu interpretatur, ſed pertinere putat ad dona ſupernaturalia, quæ Chriſtus ſuo aduentu mundo attulit: *Vt pluuia,* inquit, *reſectam herbam creſcere facit: ita Chriſtus veniens ſuos copioſis perfudit donis.*

Vatablus.

Eodemque deflexit Vatablus exiſtimans illud dumtaxat ſignificari, ſicut herba deſecta adueniente pluuia creſcit, ita futurũ, vt omnia bona per aduentum Chriſti effloreſcerent, atq; germinarẽt.

Lyran.

Aliam quoque expoſitionẽ excogitauit Lyran. indicari ſcilicet manſuetudinem Meſsiæ, qui in primo aduentu ſumma cũ humilitate, & manſuetudine venturus prænunciatur: ſicut pluuia in vellus nullo [illegible] ſtrepitu deſcendit: itaq; hoc loco illud idem à Regio vate prædici, quod etiam prænũciauit Zacharias cap. 9. *Ecce Rex tuus veniet tibi iuſtus, & ſaluator: ipſe pauper, & aſcẽdẽs ſuper aſinam, &c.* [illegible]

Zachar. 9. 9.

6 Communis doctorum, & Patrum ſententia.

Verùm his omnibus expoſitionibus reiectis cõmunis Doctorum, Patrumq; ſententia eſt his verbis integritatem ſanctiſsimæ Deiparæ in conceptu, & partu Chriſti contineri, eamq; duplici eleganti ſimilitudine explicari facta alluſione ad vellus Gedeonis Iudic. 6. cum ad eius petitionem deſcendit ros in vellus lanæ, quod erat in area, quo poſtea à Gedeone expreſſo impleta eſt concha illo eodem rore, qui in vellus deſcenderat.

Iudic. 6.

Atq; hoc teſtimonio ad virginitatem Mariæ comprobandam vtitur Adrian. Finus lib. 2. flagelli cõtra Iudæos, cap. 12. imo & pleriq; omnes Patres.

Adrian. Fin.

Ratio verò ſimilitudinis in eo conſiſtit, quòd ſicut in vellus illud Gedeonis ſiccum, & aridum deſcẽdit miraculoſè ros è cœlo placidè abſq; vllo ſtrepitu, & abſq; vllo nocumento, læſioneq; velleris, ſiue cum ros deſcẽdit ſiue cum ex illo fuit expreſſus: ita Verbum deſcendit in Virginẽ inſtar cœleſtis roris, abſq; vllo eius integritatis præiudicio ſiue in ipſo deſcenſu, hoc eſt, in conceptu, ſiue cum ex illa fuit expreſſus, hoc eſt, in ipſo partu, idemq; poſteriori ſimilitudine explicatur. Sicut enim ſtillicidia imbrium placidè, ac leniter in terram delabuntur, eamq; fœcundant: ita verbum è cœlo in vterum Virginis placidè, leniterq; deſcendit tribuens illi fœcunditatem cum ſumma puritate cõiunctam, natumq; ex illa vniuerſum orbem doctrinæ ſuæ ſalutaribus imbribus irrigauit.

Virginis fœcũditas cum ſũma puritate coniuncta.

D. Hieron.

Ita locum intellexit D. Hieron. in cõment. eius Pſalmi, *Sicut,* inquit, *in vellus Gedeonis pluuia deſcendit, ita hic illapſus eſt in vterũ Virginalem per Spiritus ſancti infuſionẽ: & ſicut ſtillicidia ſtillantia ſuper terram: arida enim erat terra humani corporis, cum aduenit, nec vllum fructum exhibere poterat ſanctitatis: ſed ipſe eam prædicationis ſuæ ſtillicidijs fœcundatam fructibus repleuit æternis.*

Chriſti prędicatio terram fructibus fęcũdauit ęternis.

D. Ambroſ.

Et multò luculentius D. Ambroſ. ſerm. 13. in Natali Domini, *Deſcendet ſicut pluuia in vellus, Quid,* inquit, *tam ſilenter, & ſine ſtrepitu fit, quàm cum imber in lanæ vellus infunditur? nullius aures ſono ver[illegible]*

lerat, nullius corpus humore repercussionis asperqit; sed sine inquiet. dixe hominum totum imbrem per multiplices effusum partes toto corpore in se trahit. Rectè ergo Maria velleri comparatur, quæ ita concepit Dominum, vt toto eum hauriret corpore, nec eius discissuram corporis pateretur: sed esset mollis ad obsequium, solida ad sanctimoniam. Rectè, inquam, Maria velleri comparatur, de cuius fructu salutaria populis vestimenta texuntur. Vellus planè Maria est, si quidem de molli sinu eius agnus egressus est, qui & ipse matris lanicium, hoc est, carnem gestans molli vellere cunctorum operit vulnera populorum: omne enim peccati vulnus Christi lana suffunditur, Christi fouetur sanguine, & vt sanitatem recipiat, Christi indumento vestitur. Hæc Ambr. Theodoretus quoque in commentariis, *Sicut lana,* inquit, *imbrem recipiens nullum fragorem emittit, & stillicidia instar roris in terram delata sensum nullum auribus præbent: sic Domini conceptio facta est, neque ipso sponso resciscente, qui cum ipsa habitabat: deinde enim post vterum aliquam indignitatem suspicatus occulte dimittere eam voluit; verùm ab Angelo fuit edoctus cælestem esse fœtum, non humanum.* Eodem modo interpretantur Euthym. Arnob. Remig. Cassiod. Lyran. & alij.

Peccatorum vulnera Christi vellere operiuntur.

Theodoret.

Euthym. Arnobius. Cassiodor. Lyran.

7 Habemus igitur ex communi Patrũ, Doctorumque sententia hoc loco ad literam sermonem esse de integritate sanctissimæ Virginis in conceptu, & partu Christi. Nec verò propterea reiicienda est ea expositio, quam D. Chrysost. & D. August. afferunt, videlicet per *rorem* gratiam intelligi, quæ priùs in vellus, hoc est, in Synagogã descẽdit, sed postea relicto vellere aream, hoc est, Gentilitatem perfudit seruata eadem allusione ad vellus Gedeonis. *Descendet sicut pluuia in vellus, hæc est,* inquit Chrysost. *prædicatio in Synagogam: quando scilicet Christus sedebat, & docebat in templo, tunc pluuia in vellus descendit. Nam & Esai. cap. 45. prædixerat: Rorate cæli de super: nubes pluant iustum: sed posteà relicto vellere in aream pluuia infunditur, quoniam trãslatis sacrificiis à Synagoga tota mundi area impleta est prædicatione Christi.* Ad eundem modum exponit D. Aug. *Idem,* inquit, *Christus descendit sicut pluuia in vellus, cum adhuc area sicca esset: vnde etiam dixit Matth. 15. Non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel: & discipulis dixit Matth. 10. In viam Gentium ne abieritis: & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis: ite primùm ad oues, quæ perierunt domus Israel. Cum dicit: Ite primùm ad illas: ostendit postea, cum esset iã area complaenda, iturós et ad alias oues, quæ nõ essent ex veteri populo Israel, de quibus dicit Ioan. 10. Alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, illas oportet me adducere. Sic pluuia descendit super vellus sicca adhuc area: sed videmus iam gratia Christi siccam remansisse gentem Iudæorum, totumque orbem terrarum in omnibus gentibus Christianæ gratiæ plenis nubibus compluit: vnde sequitur: Et sicut stillicidia stillantia super terram, hoc est, non iam super vellus, sed super terram.* Hæc Augustinus. Non est, inquam, hæc expositio contemnenda, cum sit tantorum Patrum, idemq; locus Scripturæ sæpe multos sensus literales recipiat: sed tamen ea, quam primo loco tradidimus de virginitate Mariæ, omnino præponenda est, cum sit Doctorũ, parumque communis.

D. Chrysost. D. August.

Relicta Synagoga, Gentilitas prædicationis rore perfusa est.

Esai. 45. 8.

Matth. 15. 24. & 10. 6.

Ioan. 10. 16.

Nonnullæ obseruationes literales circa testimonium precedens.

SECTIO. VIII.

1 CVM ostensum sit Psalmo 71. citato haberi sermonem ad literam de aduentu Regis Messiæ, eiusque purissimo ortu ex Virgine absq; vllo integritatis eius præiudicio, quem postea consecuta est ea imperij amplitudo, quam Regius Propheta grauissimis verbis describit: nunc aliqua ex eo psalmo ad id ipsum magis illustrandum doctrinæ causa eruemus. Sit igitur prima obseruatio circa illam clausulam, qua psalmus concluditur: *Completæ sunt,* seu *defecerunt orationes Dauidis filii Iesse:* nam iuxta eam sententiam, quæ non facit eũ psalmum postremum eorum, quos Dauid conscripsit, illa traditur à plerisque ratio, cur Dauid ita psalmum illum concludendum putauerit, quòd

ſcilicet,cum omnia eius vota, deſideria, ac preces eò ſpectarent, vt Rex Meſsias adueniret, florentiſsimumque toto orbe imperium conſtitueret, idque ipſe eo pſalmo magnificis verbis poſtularet, iure optimo dicere potuit in eo pſalmo omnia ſua vota, preceſque compleri, quaſi diceret: Hæc eſt meorum omniū votorum ſumma; hàc vna petitione omnes meę preces, deſideriaque continentur; nihil habeo ampliùs, quod exoptē, nihil, quod à Deo præcipuè poſtulem. Itaque hoc vno pſalmo complentur, & & deficiūt, hoc eſt, finiuntur omnes orationes Dauidis. Id verò non tantùm Dauid, ſed reliqui omnes Prophetæ, ac iuſti dicere potuerunt, cum vnius Meſsiæ aduētu bona omnia, quæ deſiderari, poſtularíq; poterant, continerentur: ſic nimirum ſponſa Eccleſię nomine ſua omnia deſideria in Canticis canticorum cōpleuit. Etenim drama illud illis ſponſæ verbis concluditur: *Fuge Dilecte mi, & aſsimilare capreæ, hinnuloque ceruorum ſuper montes aromatum:* quibus verbis aduentū Meſſię poſtulat: illud namq; *Fuge*, non ſignificat, vt ab ſponſa recedat, ſed potiùs, vt ad illam veniat ea celeritate, qua fugientes currere ſolent, vt ſit ſenſus: Fuge ad me dilecte mi ſumma velocitate, & in iſto aduentu tuo aſsimilare capreę, hinnuloq; ceruorū: hæc enim animalia ſummā habēt in currendo celeritatem. Porro aduerte ſpōſam primis etiam illius cantici verbis aduentū ſpōſi poſtulaſſe, cum dixit: *Oſculetur me oſculo oris ſui,* hoc eſt, non iam me per Prophetas viſitet, & per ora Prophetarum loquatur; ſed ſuo ipſius ore loquatur mihi: eodemque me ſuauiſsimè exoſculetur. Vnde iam cernis ſpōſam & primis, & poſtremis verbis eius cantici aduentum ſponſi petiiſſe, vt indicaret ſuorum omnium deſideriorū & principiū, & finem hoc vno beneficio contineri. Mitto ea ſacrarū literarū teſtimonia, in quib⁹ Meſsias deſideriū, & expectatio nūcupatur, de quibus iā ſępe aliàs diximus.

[Margin: Meſsię aduētus ſumma votorum Dauidis. — Cant. 8. 14. — Sponſę deſideria de Chriſti aduentu. — Cant. 1. 1.]

2 Secunda obſeruatio ſit circa prima illa verba: *Deus iudicium tuum Regi da, & iuſtitiam tuam filio Regis:* quibus poſtulat regius vates, vt mittat Deus iam tandem filium ſuum factum hominem, eique det iudicandi poteſtatem; ſic enim ſperat fore, vt mitius ſit iudicium, & multò magis, quàm antea clementia, & miſericordia temperatum, quaſi dicat: Nimis te Domine iuſtum, ſeuerumq; exactorem noſtrorum ſcelerum exhibes: mitte igitur filium tuum Regem Meſsiam, eique ſceptrum tuum, & iudicandi poteſtatem committe: ipſe namque per aſſumptam humanitatem multò maiora dabit pietatis, clementiæque argumenta, eiuſque iudicia magis ad miſericordiam, quàm ad iuſtitiā ſpectabūt. Quò pertinet Paraphraſis Chald. *Deus*, inquit, *itinera rigoris tui, vel ſententiam iudiciorum tuorum Regi Meſsiæ da.* Nec uerò hîc intelligas Verbum in aſſumpta humanitate clementiorem habuiſſe naturam, quàm ante eius aſſumptionem; ſed illud dumtaxat multò maiora, & illuſtriora clementiæ, & miſericordiæ documenta præbuiſſe, quæ quoniam Regius Propheta præuidebat, idcirco eam ob cauſam præter alias Meſsię aduentum optabat dicens: *Deus iudicium tuum Regi da, & iuſtitiam tuam filio Regis.* Eundem ſenſum habet illud Pſalmi octogeſimi quinti. *Reſpice in me, & miſerere mei: da imperium tuum puero tuo, & ſaluum fac filium ancillæ tuæ.* Quanuis enim plerique ita locum accipiant, vt Dauid ſe ipſum puerum Domini, id eſt, ſeruum Domini appellet, poſtuletque à Deo, vt imperium ſuū confirmet, detque ſibi inuictam fortitudinem ad victoriam de hoſtibus ſuis reportandam: alij verò ea verba Chriſto attribuant, qui dari ſibi iudicandi poteſtatem in extremo iudicio à Patre poſtulet, & ſe dicat filium ancillæ Domini, id eſt, Virginis, quę dixit Lucæ 1. *Ecce ancilla Domini:* minimè tamen dubium eſſe debet, quin etiā eū ſēſū recipiāt, vt Regius Propheta petat Meſsiæ aduētum, optetq;, vt Pater ſceptrum ſuum, & iudiciariam poteſtatem puero ſuo, i. Regi Meſsiæ tradat: tūc enī ſe ōni ex parte miſericordię Diuinę cōpotē futurū, ſeruādūq; cōfidit.

[Margin: Cur Dauid poſtulet à Deo, det Filio iudicandi poteſtatē. — Pharap. Cald. — Pſal. 85. 16. — Luc. 1. 38.]

3 Et quidē facile, blādū, plenūq; clemētię imperiū Meſsię futurum nō obſcurè prædixit Eſaias cap. 11. cū dixit: *Egredietur*

[Margin: Eſai. 11. 1.]

virga

D.Hieron. *virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet*, quo loco Hebræi, vt auctor est D. Hieronymus, & virgæ, & floris nomine Messiam significari putant, atque in virga regnantis potentiam, in flore pulchritudinem demonstrari: iuxta quam interpretationem in florente virga facilis, & blanda imperandi ratio exprimitur, quę & pulchritudinem, & suauitatem, mansuetudinemque continet. Quid enim pulchrius, & suauius, quàm florente virga percuti, siquidem is, qui percutitur, simul floribus ex virga decidentibus aspergitur, quod est in ipsa punitione plurimis, & maximis amoris argumentis, & beneficiis cumulari, quos sanè flores nõ ita legimus in virga Dei ante incarnationem mundum administrantis? Verùm enim verò Hiremias testatur cap. 1. se virgam vidisse *vigilantem*, seu vt Septuag. transtulerunt *baculum nuceum*, & Theodotio *virgam amygdalinam*: siue autem virgam vigilantem, siue baculum nuceum, siue virgam legamus amygdalinam, sẽper Diuinę iustitiæ seueritas ante incarnationem indicatur, quæ videlicet super peccata hominum vigilabat, vt acerrimè puniret, & instar nucis, siue amygdali amarissimo cortice, & osse durissimo cingebatur: cum tamen Messię virga florens dicatur ad mansuetudinem, & facilitatem eius imperij declarandum: id quod hoc eodem Psalmo magis explicauit Regius Propheta, cum subiunxit: *Descendet sicut pluuia in vellus*. Etenim præter communem illam expositionẽ, quã de virginitate Mariæ tradidimus, significatur etiã Messiæ Regis in primo suo aduentu mansuetudo, & humilitas, quippe qui sine strepitu, sine fastu, sine regio apparatu, summo cum silentio, & placiditate sicut pluuia in mollissimum lanæ vellus descẽdit, quod videtur interpretatus fuisse Esaias, cũ de eadem mansuetudine differens, ac de facili, & misericordiæ plenissimo eius imperio dixit cap. 42. *Ecce seruus meus, suscipiam eum: electus meus, complacuit sibi in illo anima mea: dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet. Non clamabit, nec accipiet personam, nec audietur vox eius foris. Calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet*. Verè, enim sicut pluuia in vellus descendit, cuius tanta erat mansuetudo, vt etiã in iudiciũdo nõ clamoribꝰ ageret, sed ita quietè, pacatè, blandeq; ac sine vllo strepitu iudicaret, vt vox eius foris non audiretur: ad eandemque mansuetudinem spectat, quod sequitur: *Calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet*: quæ videntur esse prouerbia è uulgo petita ad notandam alicuius mansuetudinem, & procliuem ad benefaciendum naturam, qui nemini scilicet noceat, neminem ad ruinam impellat: calamum quassatum non studeat cõterere, sed potius coagmentare: linum fumigans non extinguat, sed potiùs magis exsuscitet.

Messię imperiũ clemẽtiæ plenum.

Esai. 1. Septuag. Theodotio.

Seueritas iustitiæ Diuinæ ante incarnationẽ.

Messiæ in primo aduẽtu mãsuetudo.

Esai. 42. 1.

4

Quantùm verò mansuetudo ista Messiæ momentum habuerit ad subditorũ amorem conciliandum, omnesq; ad suũ cultum, & venerationem facilè pertrahendos, explicatur consequentibus verbis: postquam enim dictum fuerat: *Descendet sicut pluuia in vellus*: nequis putaret Regem Messiam propter naturæ facilitatem, & mansuetudinem contemptui fore, nec posse sibi mundi Reges subiicere, & imperium toto orbe constituere, statim subiungitur: *Dominabitur à mari vsque ad mare, à & flumine vsque ad terminos orbis terrarum. Coram illo procident Æthiopes, & inimici eius terram lingent. Reges Tharsis, & insulæ munera offerent: Reges Arabum, & Sabba dona adducent: & adorabunt eum omnes Reges terræ, omnes gentes seruient ei*. Et quidem meritò: nihil enim ad conciliandum amorẽ mansuetudine, & naturæ facilitate potentius, potissimùm verò in iis, qui dignitate, & præclaris in omni genere ornamentis reliquis antecellunt: imo ex hac mansuetudine, & beneficentia ostendit Rex Messias se naturalem esse Dei filiũ, qui facilem, & munificam Patris haberet naturam, quemadmodùm dicitur in sequentibus: nam pro eo, quod nos habemus: *Ante solẽ permanet nomen eius*: trãsferunt alij ex Hebręo: *Faciebus solis filiabitur nomen eius*: id est, vt interpretatur Caiet. palam in toto orbe, (id enim significat *Faciebus solis*,) nomen Messię filiatione cognoscetur, hoc est, omnes intelligent eum esse naturalem Dei filium, & hoc esse ei proprium nomen.

Messiæ mansuetudo ad subditorum amorem conciliandum quantum momenti habuerit.

Caiet.

5 Tertiò, & postremò obserua Virginẽ sanctissimam appellari *vellus* facta allusione ad vellus Gedeonicũ Iudic. 6. quod primò quidem fuit repletum rore: tunc verò Gedeon vellus expressit, atq; ex rore inde expresso concham impleuit. Sic enim cœlestem rorem, qui in Virginem descendit, hoc est, siue Christum, siue Dei gratiam ex Virgine tanquam ex vellere exprimimus, & mentium nostrarum cõchas implemus: quod tunc fit, cum Virginem ad beneficia Diuina impetranda aduocatam adhibemus. Idcirco enim cũ ipsa plena iam esset gratia, adhuc in eã Spiritus sanctus superuenit, vt quod super plenitudinem acciperet, in nos redundaret, & cum plena esset sibi, adhuc superplena fieret nobis. Id quod elegãter expendit D. Bern. serm. in Natiuit. Mariæ: *Plena, inquit, est gratia, & gratiam adhuc inuenit: digna prorsus inuenire, quod quærit, cui propria nõ sufficit plenitudo, nec suo potest esse contenta beneficio: petit superfluentiam ad salutẽ vniuersitatis. Spiritus, inquit, sanctus superueniet in te, & pretiosum illud balsamum tantã tibi copia, tantaq; plenitudine influet, & vt copiosissimè effluat circumquaq;. Intuerè ò homo consiliũ Dei: cœlesti rore aream rigaturus totum vellus priùs infundit; redempturus humanum genus pretium vniuersum contulit in Mariam: altiùs ergo intuemini, quanto deuotionis affectu à nobis eam voluerit honorari, qui totius beneficij plenitudinem posuit in Maria, vt siquid spei in nobis est, siquid gratiæ, si quid salutis ab ea nouerimus redundare, quæ ascendit delicijs affluens, hortus planè deliciarum, quẽ non modò afflauerit veniens, sed & perflauerit superueniens Auster ille Diuinus, vt vndiq; fluant, & effluant aromata eius, charismata scilicet gratiarum.* Hęc ille.

Virgo vellus.

D. Bernard.

Quidquid in nobis est spei, & gratiæ redũdat ex Maria.

Quartum testimoniũ ducitur ex illis verbis psalmi. 109. *Ex vtero ante Luciferum genui te.*

SECTIO IX.

1 SVPPONENDVM est in primis hunc Psalmum 109. ad literam accipiendũ esse de Messia, id quod Iudęi inficiari cõtendũt: etenim vt auctor est Iustin. Philosoh. & Mart. in dial. cũ Tryphone aduersus Iudæos, plerique Hebræorum eum de Rege Ezechia interpretabãtur: *Illud, inquit Dauidicum: Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum: de Ezechia Doctores vestri ausi sunt interpretari, quasi verò imperatũ ei sit, vt ad dexteram templi sederet, cum ad eum misit Rex Assyriorum cum minis, eique denunciatum est ab Esaia, ne illum timeret: vnde Angelus Domini interfecit in castris Assyriorum ad centum octoginta quinque millia. Sed perspicuum est psalmũ illũ de eo non fuisse dictum: quis enim Ezechiam non esse Sacerdotem perpetuum ordinis Melchisedech non fatetur? aut eundem non esse, qui Hierosolymã redemerit quis ignorat? quis etiam nescit eum non misisse Hierosolymam virgam potentem, quæ dominata sit in medio illius hostium: sed Deum esse, qui ab eo flẽte, & tristi hostes auerterit? IESVS autem noster, qui nondum in gloria venit, virgam potestatis Hierosolyma emisit, id est, verbum vocationis, & pœnitentiæ ad gentes omnes, vbi Dæmonia eas dominatu, imperioque suo tenebant. Illud etiam: In splendore sanctorum ex vtero ante Luciferum genuit te: de Christo dictum esse iam diximus.* Hęc Iustin. Idem refert Tertul. lib. 5 aduersus Marcionem cap. 9. *Necesse est, inquit, ad meam sententiam pertinere defendam eas scripturas, quas & Iudæi nobis auocare conantur. Dicunt denique hunc psalmum in Ezechiam cecinisse, quia, is, aiunt, sedit ad dexteram templi, & hostes eius auertit Deus, & absumpsit: propterea igitur, & cætera: Ante Luciferum ex vtero genui te: in Ezechiam conuenire, & in Ezechiæ natiuitatem.* Hęc Tertul. D. Hierony. in cõmẽt. super Matth. cap. 22. ait alios Iudæos coactos fuisse hunc eundem psalmum referre ad Abraham. *Iudæi, inquit, ad deludẽdam interrogationis veritatem friuola multa cõfingunt, vernaculum Abrahæ asserentes, cuius fuerit filius Damascus Eliezer, & ex eius persona scriptum psalmum, quòd post cædem quinq; Regũ Dominus Deus Domino suo Abrahæ dixerit: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.*

Iust. mart.

Psalmum 109. ad literam intelligendum esse Christo asserũt Patres contra Hebræos.

Tertullianus.

D. Hieron.

Verùm hęc omnia coacta sunt, & manifestam vim contextui afferunt, vt euidenter ostendunt Iustin. Tertul. & D Hieron. locis citatis: quomodò enim vel Abrahã, vel Ezechias dici potest in splẽdoribus sãctorum ante Luciferum geni- 2

tus? quomodò Sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech? Fit igitur, vt psalmus ad literam de Messia accipi debeat: id quod vel ipsi Pharisæi,
Matth. 22. 41. cum quibus Christus loquebatur Matth. 22. & apud quos eum psalmum de Messia interpretabatur, nō ausi sunt negare; sed videntes haud dubiè sermonem esse de Messia obmutuerunt nesciētes nodū dissoluere, quomodò scilicet Dauid Messiam, si filius ipsius erat, Dominū appellasset suū. Atque hæc quidem sunt, quibus conuinci possunt Hebræi. Quod verò ad nos attinet, exploratum omnino esse debet, certumque de fide hūc psalmum de Christo intelligendum esse ad literā: siquidem Christus ex eo argumentatus est cum Pharisæis Matth. 22. initiúque eius ad Messiam retulit, cum eos interrogauit. *Quid vobis videtur de Christo? cuius filius est?* illisq; respondentibus: *Dauid*, dixit: *Quomodò ergo Dauid in spiritu vocat eū Dominū dicēs: Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis, donec ponā inimicos tuos scabelliū pedū tuorum? Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodò filius eius est?* Eundemque locum citat
Hebr. 1. 13. & 5. 6. & 7. 20. Paulus ad Hebr. 1. de Christoque interpretatur, cum ait: *Ad quem Angelorum dixit aliquando: Sede à dextris meis, quoad vsque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?* Alia quoque eiusdem Psalmi testimonia de Christo accipienda esse constat ex alijs locis Scripturę, veluti ad Hebr. 5. *Tu es Sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech*: et cap. 7. *Alij quidem sine iure iurando Sacerdotes facti sunt: hic autem*, id est, Christus, *cum iure iurando per eum, qui dixit ad illū: Iurauit Dominus, & nō pœnitebit eum: tu es Sacerdos in æternum.*

3 Hoc ita posito accedamus iam ad sanctissimæ Deiparæ in conceptu, & partu Christi integritatem comprobādam ex
Tertull. illis verbis: *Ex vtero ante luciferum genui te.* Et quidem Tertull. id ipsum iuxta translationem Septuag. interpretum ostendere nititur lib. 5. cōtra Marcionem, cap. 9.
Ortus Christi sine præiudicio integritatis Mariæ. *Sed, inquit, nec generaui te dixisset Deus, nisi filio putre: nam etsi de toto populo ait Esai. 1. filios*
Esai. 1. *generaui: sed non adiecit: ex vtero. Cur autem adiecit, ex vtero tam vanè, quasi aliquis hominum ex vtero natus dubitaretur, nisi quia curiosius voluit intelligi in Christum: Ex vtero generaui te, id est, ex solo vtero sine viri semine.* Hæc ille. Ideòq; mysterium agnoscit idem Tertull. lib. 3. contra Marcionem, cap. 20. subtiliter, & elegāter expēdēs verba illa psalmi 131.
Psal. 131. 11. *Ex fructu ventris tui ponam super sedem tuam*, seu vt ipse legit, *collocabo super thronum tuū. Quis, inquit, iste venter est? ipsius Dauid? Vtiq; non, neq; enim pariturus esset Dauid: sed nec vxoris eius: non enim dixisset: Ex fructu ventris tui, sed potiùs, Ex fructu ventris vxoris tuæ. Ipsius ergo dicēdo vētrem superest, vt aliquē de genere eius*
Christus fructus ventris, non viri. *ostēderit, cuius vētris futurus esset fructus caro Christi, quæ ex vtero Mariæ floruit, ideoq; & fructum vētris tantùm nominauit, vt propriè vētris, quasi solius vētris, non etiam viri: & ipsum vētrē ad Dauid redegit ad principē generis, & familiæ patrē: nam quia viro deputare non poterat, Virginis eum vētrum patri deputauit.* Hęc Tertull. quem cernis purissimum ortum Christi sine præiudicio integritatis Marię ex eo probare, quòd dicatur ex vtero genitus, hoc est, vt ipse interpretatur, ex solo vtero, nō etiam ex viri semine: in cuius ex
Aeternum Dei consilium de tēporali Christi generatione. positione verba illa, *Ante Luciferum*, quæ videntur pugnare cum generatione Christi temporali ex Virgine referri debent ad æternum Dei consilium, quo ante Luciferum, hoc est, ex æternitate decreuit, vt Christus in tempore ex Virgine nasceretur.

Verùm nos non vulgatam editionē, 4
sed aliam quandam trāslationem ex Hebręo expendemus, quæ vulgatæ minimè repugnat, imo eam magis declarat, ex qua cum cōmuni Doctorū sententia virginitatem sacerrimæ Deiparę in concep
Varia lectio. tu, & partu Christi confirmabimus. Igitur pro eo, quod nos habemus, *Ex vtero ante Luciferum genui te*, est Hebraicè, *Ex vtero aurora ros natiuitatis tuæ*, seu, *Ex vtero ex aurora*
D. Hieron. *ros natiuitatis tuæ*. D. Hieron. transfert: *Quasi de vulua oritur tibi ros adolescentiæ tuæ*: potest & ita verti: *Ex vtero ex aurora tibi ros natiuitas tua*: pro cuius loci expositione pri
Caiet. mùm Caiet. existimat describi tantū generationem fidelium prædicatione Apostolorum, dicitq; similem eam generationi roris in aurora propter multitudinē eorum, qui per Apostolorum prædicationem ad fidem conuersi sunt, vt sit sensus: Generatio fidelium nō erit, sicut generatio, qua vna mulier vnum, aut duos

edit liberos; sed erit sicut generatio, qua aurora generat rorem. Sicut enim aurora innumerabiles roris guttulas simul producit, ita erit fidelium generatio per cõuersionẽ ad fidẽ simul cui multa hominũ millia vnius Apostoli prædicatione ad fidẽ cõuertẽtur, sicut accidit in die Pẽtecostes. Deinde R. Salomon de Abrahã interpretatur, vt ros adolẽscẽtiæ Abrahã sit eius probitas, & æquitas: sed more suo facit Salomõ, quia oĩa fere loca Scripturæ, quæ ad Messiã pertinent, ad alienos sensus detorquet: etenim omnes tũ nostri, tum veteres Hebræi hunc locum ad generationem Messię spectare docent, etsi inter eos sit aliqua interpretationũ varietas. Pleriq; enim Hebræorum illud dumtaxat significari putant, Messiam à die, qua fuit conceptus, fuisse omniũ donorum, & gratiarũ cœlestium rore perfusum iuxta illud Psalmi. 44 *Diffusa est gratia in labijs tuis: & vnxit te Deus oleo lætitiæ præ cõsortibus tuis*: vt sit ea verborum sententia à vulua, seu ab vtero, siue ab aurora, hoc est, ab ipso initio tuæ conceptionis fuit ros natiuitas, siue cõceptio tua, hoc est, ros Diuinæ gratiæ in te copiosè descendit. Alij de ęterna Messiæ secundùm naturam Diuinam generationẽ accipiunt, vt ante auroram, & ãte matrem genitus secũdùm Diuinitatem dicatur, in quibus est R. Isaac Arama super Genesim. *Non inuenimus*, inquit, *hominem etiam Prophetam, cuius prophetata sit natiuitas ante natiuitatem patris, & matris, nisi tantummodò Messiam iustũ nostrum, & propterea dicit Dauid: A vulua ex aurora tibi ros natiuitatis tuæ, hoc est, antequam crearetur vulua genitricis tuæ, prophetata fuit natiuitas tua, & huic conuenit illud: Ante solem propagatur nomen eius, vel, filius nomen eius: quoniam antequã crearetur sol, subsistens, firmũq; erat nomẽ Messiæ nostri, eratque sedens ad dexteram Dei.*

R. Salomon.

Psal. 44. 3.

Æterna Messiæ generatio secundùm naturam Diuinã.

R. Isaac.

Psal. 71. 17.

5 Cum qua expositione consentiunt omnes Patres, qui sequũtes editionẽ Septuag. *Ex vtero ante Luciferũ genui te*: interpretãtur de æterna Christi generatione, quã à Patre secũdùm Diuinitatem fuit ante Luciferum, hoc est, ex æternitate generatus. Sic enim intellexerunt Iren. lib. 3. cõtra hæreses cap. 6. D. Hilar. lib. 12. de Trinitate, D. Athanas. lib. 1. de fide sua, D. Ambr. lib. 4. de fide cap. 4. & lib. de benedictionib' Patriarcharũ, cap. 11. Theodoretus lib. 2. de curandis affectionibus Gręcorum, & alij. Quæ expositio haud dubiè literalis est, & germana, traditaq; à Paulo ad Hebr. 1. Verùm ea non obstat, quominus iuxta citatam translationem ex Hæbręo alia quoq; eius loci Interpretatio literalis afferri possit, de temporali nimirũ Messię generatione, seruata omnino matris integritate, ita vt Virgo sanctissima appelletur hoc loco aurora, & ex huius pulcherrimę, & purissimę auroræ vtero absq; vlla uiri opera Messias tãquam ros quidam cœlestis summa ... totius orbis lætitia, imo & fœcũditate prodierit: hęc enim duo ros secum affert, cũ in terram labitur. Hanc expositionem tradidere antiquissimi Hebręorum, in quibus est R. Barachias in Genes. quem citant August. Eugub. Lyran. & Cornel. Iansen. in cõmẽt. huius Psalmi, & Adrianus finus lib. 2. Flagelli cõtra Iudęos c. 9 quam expositionem Barachię etiã commemorat R. Moyses Hadarsan, vt ipsemet testatur in. 25. cap. Genes. vbi ita scribit: *Dixit R. Barachias: Deus sanctus, & benedictus ait Israeli: Vos dixistis coram me: Pupilli facti sumus absque patre: redemptor, quem suscitabo vobis, absque patre erit, sicut dictum est Zach. 6. Ecce vir germen nomen eius, & de subter germinabit: & Esai. 53. Ascendet vt virgultum corã eo, & sicut radix de terra sitienti: de ipso quoque ait Dauid: De matrice auroræ tibi ros natiuitatis tuæ.* Hæc ille. Itaq; iuxta hanc expositionem cõfirmatur ex hoc loco sanctissimæ Deiparæ in conceptu, & partu Christi intemerata virginitas: quoniam sicut aurora rorem generat uirtute cœlesti absq; vlla terrę permistione, ita ex virgine tãquam ex aurora Messias vt ros quidã cœlestis absq; vlla viri opera conceptus, natusq; est. Quò etiam spectat illud Esaię 45. *Rorate cœli desuper*: quibus verbis Propheta Messię aduentum postulat, eiusq; conceptum, atque ortum descensui roris similem dicit, quoniã virtute cœlesti in Virginis vterum descendit.

D. Irenæus.
D. Hilarius.
D. Athanas.
D. Ambros.

Theodoret.

Ros ex aurora Christus ex Virgine.

R. Barachias.

R. Moyses.

Zachar. 6. 12.

Esai. 53. 2.

Esai. 45. 8.

Christum rorem, Virginẽ autem sanctissimam auroram appellari.

SECTIO X.

1 SVPPOSVIMVS præcedenti sectione Christũ Dominũ appellari rorẽ; Virginem autem santissimam dici auroram, atque adeo cum dicitur Ps. 109. iuxta lectionẽ Hebræam rorem ex vtero, seu matrice auroræ generari, significari purissimum Christi & conceptum, & ortum ex Virgine: nunc illud magis est explicandum, cur Christus roris, Virgo autem sanctissima auroræ nomine censeatur? Igitur quòd Christus appelletur ros, perspicuum est
Esai. 45. 8. ex Esaiæ 45. cum dicitur: *Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum: aperiatur terra, & germinet saluatorem.* Quibus verbis Esaiam aduentum Messiæ postulare, quem cœli tanquam rorem terris infundant, cõmunis est Doctorum, Patrumq; sententia.
Esai. 26. 19. Ad Christum etiam pertinet illud Esai. 26 *Viuent mortui tui, interfecti mei resurgent: expergiscimini, & laudate, qui habitatis in puluere, quia ros lucis ros tuus*: sic enim interpretatur
Procopius. Christus ros viuificans. Procopius: *Ros*, inquit, *tuus est vnigenitus filius tuus, qui stillans guttis viuificantibus mortuis tuis medicinam faciet peccatorum, quæ contraxerunt, simulque æternam vitam reddet.* Ita q; iuxta Procopij sententiam Christus ipse ros dicitur, sed eiusmodi tamẽ ros, tantæq; virtutis, ac potentiæ, vt vitã mortuis tribuat: id enim illa verba significãt: *Viuent mortui, interfecti mei resurgent*: quod quis non miretur, rore videlicet aspersos mortuos resurgere, & interfectos ad vitam reuocari.

2 Ratio verò, cur Christus appelletur ros, multiplex est. Prima, quia vt superiùs diximus, è cœlo instar roris cœlesti virtute procreati in vterũ Virginis absque vlla viri opera descendit. Secunda
Fœcũditas donorũ spiritualiũ in aduẽtu Christi. propter fœcunditatem: sicut enim ros mirum in modum terram fœcundat, ita Christus aduentu suo spiritualem gratiarum omnium fœcunditatem mortalibus
Psal. 71. 7. tribuit: vnde Ps. 71. postquam dictum fuerat: *Descendet sicut pluuia in vellus*, hoc est, sicut ros, in vterum Virginis facta allusione ad vellus Gedeonicum, super quod
Iudic. 6. ros descẽdisse dicitur Iudic. 6. statim subiungitur: *Orietur in diebus eius iustitia, & abũdantia pacis*, id est, post huius cœlestis roris in terras descensum quamprimùm omnium virtutum, & gratiarũ genera pullulabunt: hanc enim vim habet verbum Hebræum יפרח, pro quo nos habemus, *orietur*, significat enim florere, crescere, multiplicari. Tertia ratio ducitur à lætitia, & gratia, qua ros terram perfundit: nam hanc etiam ob causam Ps. 132. fratrũ concordia similis dicitur rori, hoc est, nõ Psal. 132. 1.
solùm propter fœcunditatem, sed etiam propter summam iucunditatem, & lætitiam. *Ecce quàm bonum, & quàm iucundum habitare fratres in vnum: sicut ros Hermon, qui descendit in mõtem Sion*: cum enim vtilitas simul, & iucunditas concordiæ fratrum similitudine roris exprimatur, manifestum est rorem non tantùm fœcundare, sed etiã exhilarare terram, & lætas segetes, camposq; facere: *Sicut ros*, inquit, *Hermon*, qui inde ventorum flatu in montem Sion humiliorem descendit. Summam autem fuisse lætitiam, quam Christus aduẽtu suo terris attulit, non obscurè colligitur ex Esai. 45. cap. citato, vbi pro eo, quod nos habemus, *Rorate cæli desuper*, transtulerunt
Septuag. *Exultent cæli desuper*, vt indicarẽt Septuag. Christi natiuitas totius mũdi risus, ac lætitia.
cœlos, cum rore illo cœlesti terras perfuderunt, vt quodammodò exultasse, ac risisse; imo huius roris descensum nihil aliud fuisse, quàm cœlorum, totiusq; mũdi lætitiam, ac risum. Nec verò id mirũ videri debet exultasse, risisseq; cœlos, cũ Christum terris miserunt, quandoquidem Christus ipse nihil aliud est, quàm cœli, terræq; risus, eã scilicet ob causam in Isaac, qui risus interpretatur, ad viuũ expressus, vt eleganter docet D. Ambr. D. Ambros.
lib. de Isaac, & anima, cap. 1. *Isaac*, inquit, *risum significat, risus autem insigne lætitiæ est: quis autem ignorat, quòd is vniuersorũ lætitia sit, qui formidolosæ mortis vel pauore compressio, vel mœrore sublato, factus omnibus est remissio peccatorum.*

Quod verò sacerrima Virco dicatur 3
aurora, palam est ex Cant. 6 *Quæ est ista,* Cant. 6. 9.
quæ progreditur quasi aurora consurgẽs, pulchra vt luna, electa vt sol, terribilis vt castrorum acies ordinata? Et quidem Rupe r. lib. 6. in Cãt. Rupert.
existimat Virginem tũc fuisse auroram, cum nata est: sic enim locum interpreta-

tur: *Quando, inquit, nata es ò Virgo beata, tunc vera nobis aurora surrexit, aurora prænuntia diei sempiterni: quia sicut aurora finis est præteritæ noctis, & diei sequentis initium; sic natiuitas tua finis dolorum, & consolationis fuit initium, finis tristitiæ, & lætitiæ nobis extitit principium. Quando autem Spiritus sanctus in te superuenit, & filium virgo concepisti, & virgo peperisti, tunc fuisti pulchra vt luna: sicut enim luna lucet, & illuminat luce non sua, sed ex sole concepta: sic tu hoc ipsum, quòd tam lucida es, non ex te habes, sed ex Diuina gratia: quando autem de hoc mundo assumpta, atque ad æthereum thalamum translata es, tunc es electa vt sol.* Hæc Rupert. qui etsi auroræ appellationem ad natiuitatem Virginis referat; nos tamen etiam referendam arbitramur ad illud tempus, quo Virgo sanctissima Christum concepit, & peperit: tunc enim veluti cœlestis aurora solem iustitiæ terris attulit, quemadmodùm in superioribus confirmauimus. Illud verò in hac expositione est sane preclarũ, & admirandum, quòd sol ex vtero istius auroræ prodierit: licet enim aurora sit solis prenuntia, tamen non ipsa solem cõtinet: at Virgo fuit eiusmodi aurora, vt solem ipsa concluderet, ex ipsiusq; vtero quasi ex quodam Oriẽte sol Christus fulgentissimus prodierit.

B. Virgo quando fuerit aurora.

Quando pulchra vt luna.

Quando electa vt Sol.

Quintum testimonium ex illis verbis Prouerb. 30.

Tria sunt difficilia mihi, & quartũ penitus ignoro: viam aquilæ in cœlo, viam colubri super petram, viã nauis in medio mari, & viã viri in adolescentia.

SECTIO XI.

HIC LOCVS EST vnus ex præcipuis, quo sanctissimæ Virginis integritas in cõceptu, & partu Christi cõfirmari solet, eoq; aduersus Hebręos vtuntur Adrian. Finus lib. 2. Flagelli, c. 5. Galatin. lib. 7. Arcan. cap. 15. & alij. Cæterùm, vt vis huius argumenti perspiciatur, statuenda primũ est vera, ac germana lectio huius loci.

Adrian. Fin. Galatin.

Sciendum est igitur variam esse eius lectionem: etenim D. Hieron. transtulit: *Viam viri in adolescentia*, eamq; lectionem sequitur, & exponit in cõment. eandem que habent pleriq; omnes codices Latini. 70. etiam interpretes reddiderũt, *καὶ ὁδοὺς ἀνδρὸς ἐν νεότητι*, hoc est, *& vias viri in adolescentia*: eodẽq; modo legit D. Ambr. lib. vno de Salomone. Alij cõtra legũt, *viã viri in adolescẽtia*, veluti Symmac. qui transtulit *ἐν νεάνιδι*, id est, *in adolescẽtula*, & Paraphrastes Chaldaicus multò clarius: *& viam viri in virgine*: quo eodem modo transtulerunt ex Hebręo Sanctes Pagninus, Isidorus Clarius, & Caietanus, & ita legendum esse docet Lyranus. Confirmaturq; ea lectio, quoniam Hebraicè pro eo, quod nos habemus, *in adolescentia*, est, בעלמה, id est, *in adolescẽtula*: cõstat enim עלמה significare adolescentulã, sed virginem tamen: deducitur enim à radice עלם, id est, latere, abscõdere, occultare, quasi dicas adolescentulam absconditam, seu incognitam viro. Habetur id nomen Gen. 24. vbi dicitur de Rebecca, quòd esset puella decora nimis, virgoq; pulcherrima, & incognita viro: quibus postremis verbis traditur etymõ nominis, & ratio, cur Rebecca dicatur עלמה, quia nimirũ erat incognita viro, ex quo patet עלמה significare propriè adolescẽtulam virginem. Eodemq; sensu accipitur Cant. 1. *Adolescentulæ dilexerunt te*: vbi pro *adolescentulæ* est Hebraicè עלמות: et Cãt. 6. *Adolescentularum nõ est numerus.* De qua voce ita loquitur D. Hieron. in cõment. super. 7. cap. Esaiæ, עלמה, inquit, *nõ solũ puella, vel virgo, sed cũ epitasi virgo abscondita dicitur, & secreta, quæ nũquam virorum patuerit aspectibus, sed magna parentum diligentia custodita sit: lingua quoq; Punica, quæ de Hebræorum fontibus manare dicitur, propriè virgo alma appellatur. Et quãtum cũ mea pugno memoria, nunquam me arbitror alma in muliere nupta legisse; sed in ea, quæ virgo est, vt non solùm virgo sit, sed virgo iunioris ætatis, & in annis adolescentiæ: potest enim fieri, vt virgo sit vetula.* Hæc Hieron. Verùm nos de huius nominis significatione plura dicemus, cum ventum fuerit ad Esaiam: interim illud cõstet עלמה non adolescẽtiã, sed adolescentulam significare, eamq; virginem

Varia huius loci lectio.

D. Hieron.

Septuag.

D. Ambros.

Symmach.

Paraphrast.

Sanct. Pagn.

Isidor. Clar.

Caiet.

Lyran.

Gen. 24.

Cãt. 1. 3. & 6. 7.

D. Hieron.

Alma quid propriè significet.

nem: nã adolescentia dicitur Hebraicè, עלומים, vel עלומים numero multitudinis, id est, adolescentiæ, & pueritiæ pro adolescentia, & pueritia, nec enim id nomẽ singulari numero reperitur, veluti Ps. 88. *Minorasti dies tẽporis eius*, Hebraicè dies עלומיו, id est, *dies pueritiarũ*, pro quo Hieron. vertit: *Abbreviasti dies adolescentiæ eius*: et Iob. 20. *Ossa eius plena sunt* עלומיו, id est, *adolescẽtijs*, hoc est, peccatis adolescẽtiæ. Maneat igitur constitutũ עלמה nõ adolescentiã, sed adolescẽtulam, eãq; virginẽ significare: quã ob causam Chaldæus, & reliqui, quos citauim⁹ *virginẽ* trãstulerunt: eodẽq; modo conijcimus trãstulisse 70. videlicet, ἐν νεότιδι, hoc est, *in adolescẽtula*: nõ verò vt modo habetur, ἐν νεότητι, idest, *in adolescẽtia*: postea verò corruptam fuisse lectionem, & pro νεότιδι irrepsisse νεότητι, quæ corruptio erat facillima, vt patet. Ratio verò nostræ coniecturæ ea est, quoniã Septuag. interpretes ignorare minimè potuerunt Hebræã vocẽ עלמה adolescentulam virginem, non verò adolescentiam significare.

Psal. 88. 46.

D. Hieron.

2 Hominis incõstantia in adolescentia.

Igitur iuxta duplicẽ huius loci lectionẽ duplex quoq; est eius expositio: nã qui legunt, *viã viri in adolescẽtia*, exponũt de instabilitate hominis, atq; incõstantia in adolescẽtia. Sic nãq; in singula ferè momẽta mutatur adolescẽs, atq; à varijs animi appetitionibus huc, illucq; subinde agitatur, vt difficillimũ sit vias eius, hoc est, studia, volũtates, cõsilia cõprehẽdere, id quod meritò Sapiẽs difficili⁹ putauit, quã viã aquilæ in cœlo, viã colubri super petram, viã nauis in medio mari intelligere: ita interpretatur D. Ambr. de obitu Valẽtiniani Imperatoris: *Magnũ*, inquit, *est vel abstinere a vitijs iuuẽtutis, vel ea in ipso iuuentutis vestibulo derelinquere, atq; ad saniora cõuerti. Lubricæ enim, & perplexæ viæ sunt iuuentutis. Deniq; Salomõ ait: Tria mihi impossibilia sũt intelligere, & quartũ, quod nõ cognosco, vestigia aquilæ volantis, vias serpentis in petra, semitas nauis nauigantis, & vias viri in iuuentute.* Hæc ille. Vnde meritò Dauid dicebat Ps. 24. *Delicta iuuentutis meæ, & ignorãtias meas ne memineris*: quod idem Ambr. expẽdit lib. 1. de interpellatiõe Iob super illa verba c. 13. *Quia scripsisti aduersum me mala, & apposuisti mihi adolescẽtiæ peccata: Pulchrè*, inquit, *id ætatis arripuit ad querelam, quæ magis ad vitiũ lubrica esse consueuit: adolescentia sola est inualida viribus, infirma consilijs, vitio calẽs fastidiosa monitoribus, illecebrosa delicijs: vnde præclarè Dauid totius eius temporis veniam sibi à Domino postulauit dicẽs: Delicta iuuentutis meæ, & ignorãtias meas ne memineris.* Et elegãti⁹ in Psal. 38. *Tria*, inquit, *sibi impossibilia Salomon esse dixit ad intelligendũ, & quartum, quod ille habẽs inter homines sapientiæ signaculũ nõ agnosceret, viarum videlicet viri in iuuentute processum: vnde nõ immeritò ipse Dauid delictorum iuuentutis suæ nõ defensionem obtulit, sed obliuionẽ rogauit: Delicta*, inquit, *iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memineris: & fortasse delicta iuuentutis ad feruorem retulit carnis, ignorantiæ autem ad verborũ prolapsionẽ, quæ nõ ex sententia nostra, sed impetu quodam, & cursu loquendi plerũque funduntur.* Atque hæc de prima expositione huius loci secundùm priorem lectionem.

D. Ambros.

Quam sit lubrica ad vitiũ iuuentus.

Psal. 24. 7.

Iob. 13. 26.

3 Iuxta alteram verò lectionem, quam ex Hebræo tradidimus, magisq; germanam putamus, offert sese in primis Card. Caiet, qui existimat hoc loco dictionem עלמה positam quidem esse pro *adolescentula*, sed quæ priùs tamen corrupta fuerit, vt sit sensus difficile esse cognoscere viam viri in adolescentula iam ante corrupta, mouetur q; ea ratione, quoniã via viri in adolescentula virgine facilè deprehenditur, cum signaculum integritatis depereat: at si iam ante sit corrupta, nullo pacto nouus congressus dignoscitur, nec sciri potest, num ad illam rursus vir accesserit. Confirmat hanc suã expositionem ex sequentibus, nam statim subiungitur: *Talis est via mulieris adulteræ*: quibus verbis manifestè videtur concludi sermonem fuisse in præcedentibus de adolescentula iam corrupta. Hæc tamen Caietani expositio aduersatur proprietati dictionis Hebrææ עלמה, quæ vt in superioribus ostendimus, significat adolescẽtulam virginem omnino incognitam viro: quam parum autem momẽti habeant eius rationes, inferiùs planũ faciem⁹. Aliam responsionẽ excogitauit Cornel. Iansen. in commentarijs super Prouerbia Salomonis, videlicet sermonẽ quidem esse de adolescentula virgine, sed per viam viri accipiendum esse pri-

Caetani sentẽtia.

Hebræorum obiectio.

in adolescentula, hoc est, de conceptu Mesiæ in Virgine, partuque absque vllo integritatis eius præiudicio, sed potius de via viri in adolescentula corupta: siquidem postquam dixit: *Et viam viri in adolescentula*: statim subiunxit: *Talis est via mulieris adulteræ, quæ comedit, & tergēs os suum dicit: Non sum operata malum*: quæ

Dionys. Carth.

etiam ratio permouit Dionys. Carthus. vt diceret nostram hanc expositionem allegoricam potiùs esse, quàm literalē.

Respondetur primò.

Sed respondemus primò ea verba, *Talis est via mulieris adulteræ*, non esse referēda ad postremam illam sententiam, *Et viam viri in adolescentula*; sed ad præcedentes de aquila, serpente, ac naui hoc sensu: Sicut via aquilæ post volatū non apparet, nec vestigium serpentis, postquam per petram transijt, vllum relinquitur, neque nauis post confectū cursum: ita nullum vestigium in muliere adultera apparet post eius cum viro concubitum, tum quia re ipsa nullum præcedentis congressus vestigium relinquitur, tum quia ipsa illum nititur occultare dicens: *Non sum operata malum*: instar illius, qui comedit, & tergens os suum se comedisse dissimulat. Itaque non ad postremam sententiam de via viri in adolescentula, sed ad præcedentes de aquila, serpente, ac naui referenda est via mulieris adulteræ: indignum namq; est viam mulieris adulteræ cum purissimo Christi conceptu, atque ortu ex sanctissima Deipara comparare.

Respondetur secundò.

Secundò, & fortasse meliùs responderi potest verba illa, *Talis est via mulieris adulteræ*, non cohærere cum superioribus, sed cum sequentibus nectenda esse, vt sit sensus: Si quis scire cupiat, qualis nā sit via mulieris adulterę, hoc est, quales mores, & ingenium, ea via huiusmodi est: comedit, & tergit os suum dicens: *Non sum operata malum*: Hebraicè enim non est, *quæ comedit*, sed tantū, *comedit*: *Talis est*, inquit, *via mulieris adulteræ: comedit, & tergit os suū dicens: Non sum operata malum*: significaturque mulierem adulteram conari sua flagitia omnibus modis occultare.

Respondetur tertiò.

Tertiò, & postremò Lyranus, & Adrianus Finus respondēt, cum subiungitur: *Talis est via mulieris adulteræ*: non de cōmuni adultera sermonem esse, sed de Synagoga Iudaica, quæ hoc loco nomine mulieris adulterę exprimatur: ea enim in monte Syna in susceptione legis sponsa Dei effecta statim per adorationem vituli adulterium spirituale cōmisit, & cum Regem Mesiā non susceperit, imo impiè in crucem egerit, negat tamen se quidquam in Deum peccasse, & quasi tergens os suum dicit: *Non sum operata malum*.

Synagoga adultera.

Optimo autem nexu, postquam de via viri in adolescentula, hoc est, de conceptu, & ortu Mesiæ in sanctissima Virgine dictum esset, statim sermo est habitus de adulterio Synagogæ, vt indicaretur eam Regē Mesiam non fuisse recepturam. Atq; hęc de literali sensu huius loci.

Obseruationes literales in præcedēs testimonium.

SECTIO XII.

PRIMVM ADVERtimus, cum dicitur, *viam viri adolescentula*, pro viro esse Hebraicè geber, quod nomen deducitur à radice gabar, hoc est, roborare, præualere, fortem, & violentum esse; veluti Gen. 7. *Et aquæ præualuerunt nimis super terram*: et c. 49. *Benedictiones patris tui confortatæ sunt*: et Ps. 64. *Verba iniquorum præualuerunt super nos*: et Ps. 102. *Corroborauit misericordiam suam super timentes se*: denique Iob. 36. *Indicabit eis opera eorum, & scelera eorum, quia violenti fuerunt*. Hinc ergo deducitur nomen gibor, id est, potēs & robustus, & gebir, id est, dominus, vel dominator, & geber, siue gebar, id est, vir à fortitudine, & robore: quare non est prætereundum, quòd cū tā multa sint apud Hebręos nomina, quę hominē, & virū significent, illud potissimū delectum sit ad Christū exprimēdū, cum de eius cōceptu, & natiuitate ex Virgine habetur sermo, quod à robore, & fortitudine deducitur: quod mysteriū vt magis intelligas, oportet aduertere multa esse apud Hebræos nomina, quę hominem significant. Primùm est Adā אדם, ab humo, seu terra rufa, ex qua corp⁹ hominis fuit efformatū: habetur id nomē

I

Gen. 7. 19. & 49. 26.

Psal. 64. 4. & 102. 11. Iob. 36. 9.

Nomina apud Hebræos hominem significantia.

3 Secundò obseruandum est tam sublime esse incarnationis mysterium, vt nulla intelligendi vis creata ad illius perfectam cognitionem possit pertingere: id enim significatur, cum dicitur multò esse facilius cognoscere res omnes abstrusas, ac reconditas, cuiusmodi est via aquilæ in cœlo post volatum, via serpentis in petra post transitum, & via nauis in medio mari post cursum, quā viam viri in adolescentula, hoc est, incarnationem Verbi in Virgine. Hanc nimirum ob causā Paulus charitatem Christi, quę videlicet in eius tum passione, tum etiam incarnatione resplenduit, dixit supereminere omni scientiæ: hunc enim sensum habet illud ad Ephes. 3. *Vt possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo, & sublimitas, & profundum: scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi.* Quo loco illud, *scientiæ*, dandi casus est, & cum *supereminentem*, cōstrui debet, vt sit sensus charitatem Christi esse supereminentē omni scientiæ, hoc est, omnem scientiam, & cognitionem excedere, longeq; superare: habetur enim Grecè, ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ χριστοῦ, nec refert, quòd τῆς γνώσεως, id est, *cognitionis*, siue *scientiæ*, est in gignendi casu: etenim verbum ὑπερβάλλω gignendi casum postulat apud Grecos: itaq; idem est Grecè supereminētem cognitionis, atq; Latinè supereminētem cognitioni. Ita hunc locum interpretatur D. Ambrosius in suis commentariis super epistolam ad Ephesiss, refer que ad amorem, illum quem Christus tum in incarnatione, tum in passione demonstrauit. *Post Dei Patris*, inquit, *infinitam, & incomprehensibilem cognitionem, & inenarrabilem clementiam Christi quoque agnoscere nos vult charitatem, quia supereminēs est scientiæ, & subintelligitur, humanæ, vt super scientiam hominū habeatur dilectio Christi. Quis enim potest colligere mysterij huius charitatis rationem, vt & Deus hominis causa homo nasceretur; & deinde moreretur pro hominibus? nunquid non charitas hæc super scientiam hominum est. Hoc ergo vult nos scire, quod sensus noster assequi non potest, nec perspicere, profunditatem beneficiorum Christi erga nos.* Hæc ille.

Mysterium incarnationis, quàm sit sublime.

Ephes. 3. 18.

Christi charitas omnem superat cognitionem.

D. Ambros.

4 Tertia obseruatio est Lyrani existimātis Salomonem hoc loco præcipua Christi mysteria complexum fuisse, ab incarnatione scilicet vsque ad eius in cœlum ascensionem, inuerso tamē ordine sumpto initio ab ascensione: itaq; per viam aquilę in cœlo Christi in cœlum ascensionem accipiendam esse; per viam colubri super petram eius resurrectionē, quoniam ex petra clausi sepulchri Christus in serpente æneo, quem in deserto Moyses exaltauit, adumbratus mirabiliter resurrexit; per viam nauis in medio mari sanctissimam Christi in hoc mundo conuersationem intelligi oportere, deniq; per viam viri in adolescentula eius incarnationem in Virgine. Et quoniam hæc omnia mysteria propter summam præstantiam, & altitudinem perfectè à nobis intelligi nequeunt, idcirco ea Salomon in rebus ad cognoscendum difficillimis numerauit. Nec verò multùm repugnauerim, siquis cum Lyrano arbitretur Salomonem ad literam de his omnibus mysterijs sub aquilæ, serpentis, nauisq; metaphorica similitudine locutū fuisse, quāquam cōmunis expositio aliò deflectat. Atq; vt cętera interim mittamus, quòd Christus aquila fuerit in ascēsione, perspicuum est eo, quòd altissimè sese extulit, & super omnes cœlos ascendit, vt Paulus docet ad Ephes. 4. *Quòd autē ascendit, quid est nisi, quia & descendit primùm in inferiores partes terræ? Qui descendit, ipse est, & qui ascendit super omnes cœlos, vt impleret omnia*: vbi in primis aduerte rationem ascēsus reddi ex eo, quòd priùs descenderit: & quia descendit in inferiores partes terrę, idcirco supra omnes cœlos ascendisse, vt profunditati humilitatis responderet ascensionis sublimitas: deinde ascēdisse super omnes cœlos, vt impleret *omnia*, id est, vt interpretatur D. Tho. vt impleret omne genus hominum spiritualibus donis, & præterea, vt omnia, quæ de ipso erant scripta, adimpleret. Eundem aquilæ volatum descripsit Regius Propheta Ps. 67. *Qui ascendit super cælum cæli ad Orientem*: et Micheas cap. 2. *Ascendet pandēs iter ante eos.* Sanè Christum aquilæ in ascēsione comparauit sanctus Maximus Episc hom. 2. de Pentecoste, vbi afferens illud Ps. 102. *Renouabitur vt aquilæ iuuentus*

Lyran.

Præcipua Christi mysteria.

Christus aquila in Ascensione.

Ephes. 4. 9.

D. Thom.

Psalm. 67. 34.

Mich. 2. 13.

D. Maximus

Psalm. 102. 5.

tus. Sicut aquila, inquit, *humilia deserit, alta petit, cœlorum vicina conscendit; ita & Saluator humilia inferni deseruit, paradisi altiora petijt, cœlorum fastigia penetrauit. Sed quid facimus, quòd aquila prædam frequenter diripit? nec in hoc dissimilis est Saluator, prædam enim sustulit, cum hominem, quem suscepit, inferni raptum faucibus portauit ad cælum, sicut scriptum est: Ascendens in altum captiuã duxit captiuitatem.* Hęc Maximus. Ephes. 4. 8.

Ad ascensionem quoq; Domini referri potest illud Deut. 32. quod ad literam de populo Hebręorum dictum est, quẽ Dominus ex Ægypto in terram promissionis eductum instar aquilæ toto itineris tempore mirificè protexit: Deut. 32. 11. *Sicut aquila,* inquit, *prouocans ad volandum pullos suos, & super eos volitans:* dicitur enim aquila, vt pullos ad volãdum, exeũdumq; è nido incitet, super ipsos alas expãdere, & subinde volitare: quo eodem modo instar aquilæ Christus in die ascensionis super discipulos quasi volitans in cœlum conscendebat, vt eos advolandum, atq; in cœlũ quoque ascendendum incitaret.

Sextum testimonium ex illis verbis Cant. 3:

Egredimini, & videte filiæ Sion Regem Salomonem in diademate, quo coronauit illum mater sua in die desponsationis illius, & in die lætitiæ cordis eius.

SECTIO XIII.

1 SVPPONENDVM est in primis hoc loco non esse sermonẽ de Rege Salomone Dauidis filio, quem is nunquam legitur à Bethsabee matre diademate aliquo coronatus: in quo quidem hallucinãtur Hebræi, quorum nonnulli dicũt fuisse Salomonẽ coronatũ diademate, & corona Regali à matre Bethsabee, quando illa ad Regem Dauidem 3. Reg. 1. morti proximum ingrediens postulauit, vt Salomonem filium regni hęredem declararet; vt refertur 3. Reg. 1. cum enim Dauid ad eius preces Salomonem successorem suum nominauerit, Regemq; statim constituerit, optimo iure dici posse Bethsabee filium Salamonem Regio diademate coronasse. Salomonem quando a matre coronatũ asserunt Hebræi.

Verùm hæc Hebræorum responsio cum cõtextu minimè cohæret, subiungitur enim: *In die desponsationis illius:* constat autem eum diem, in quo Salomon matris opera, ac precibus regnum obtinuit, non fuisse diem desponsationis illius, cum eo die vxorem non duxerit: quod cum vel ipsi Hebræi viderẽt, aliam responsionem excogitandam putarunt, vt dicerent, cum Salomon vxorẽ duxit filiam Pharaonis Regis Ægypti, eo ipso die dedisse illi matrẽ diadema quoddam pulcherrimum pretiosissimis gemmis exornatum, illudq; capiti eius imposuisse. Sed hoc merum est Hebræorũ cõmentum: nihil enim eiusmodi vel in sacris literis, vel in probato aliquo auctore memoriæ proditum reperitur: accedit, quòd canticum illud sublimius est, quam vt de Salomonis amoribus, & nuptijs intelligi debeat. Quam ob causam antiquissimi Hebræorũ cõmuni cõsensu docuerunt, quoties in eo cantico Salomon nominatur, non Salomonem illum Dauidis Regis filium, sed Deum ipsum accipiendum esse, qui Salomon, id est, pacificus iuxta nominis etymon appellatur: itaq; nomen Salomonis eo loco non proprium, sed appellatiuum esse, à pace scilicet deriuatum ad Deum ipsum pacis auctorem exprimendum.

Est igitur prima expositio Hebręorũ 2 sienitum per Salomonem Deum ipsum intelligendum esse, per matrem verò accipiẽdam Synagogam. Prima Hebręorũ expositio. Etenim, vt refertur in cõmentarijs Hebræorũ super Cantica, quæsitus R. Eliezer à R. Simeone, R. Eliezer. quomodò exponeret propositam sententiam? respondit Salomonem istum Deũ esse, qui à principio amore prosequens Israel, id est, Hebræos appellauit eos filiam iuxta illud Ps. 44. *Audi filia, & vide:* Psal. 44. 11. deinde maiori quodam amore inflammatus vocauit eos sororem Cant. 5. *Aperi mihi soror mea:* Cant. 5. 2. deniq; multò magis incensus appellauit eos matrem Esai. 51. *Attẽdite ad me popule meus, & mater mea auscultate* Esai. 51. 7.

me

me: ſic enim ipſi legunt pro eo, quod nos habemus: *Attendite ad me populus meus, & tribus mea audite.* Sed non explicauit R. Eliezer, quodnã eſſet illud diadema, quo Deus à Synagoga fuerit coronatus; nec ſanè explicare potuit: nec enim Synagoga Deum Regẽ effecit; ſed potiùs Deus Synagogã regali honore decorauit, quẽadmodùm ſcribitur Ezech. 16. vbi Deus fœminæ ſimilitudine Synagogam depingens addit inter alia: *Ornata es auro, & argento, & veſtita es byſſo, & polymito, & multicoloribus, & profeciſti in regnum*, hoceſt, ad regalem dignitatem euecta fuiſti, cum tibi Saulem Regem conſtituit, quem reliqui conſequentes Reges exceperunt. Plerique Hebræorum reſpondent dici Deum coronatum tanquam Regem à Synagoga in monte Sina in ſuſceptione legis: nam cum Synagoga, inquiunt, legem recepit, tunc Deum quodammodò coronare viſa eſt, eum tanquam Regem, Dominumq; ſuum agnoſcens. Cæterùm præterquam quòd hoc violẽtum eſt, & impropriè dicitur ſubditus Regem coronare, cum ſeſe illi ſubijcit, explicandum prætereà fuerat, quo modo Synagoga in ſuſceptione legis mater Dei appellari potuerit, quod neceſſarium fuit exponere ad expoſitionem huius loci: ſiquidem non tantùm dicitur Salomon coronatus, ſed coronatus à matre ſua: at Synagogam matrem Dei appellatam fuiſſe in ſuſceptione legis Hebræi docere non poſſunt nec ex illo, nec ex alio quouis Scripturæ loco, nam quod afferũt ex Eſaia cap. 51. id nomen non matrem, ſed tribum, nationemve ſignificat.

Synagogam De' regali honore decorauit.

Ezech. 16. 13

Hebræorum expoſitio refellitur.

3 Quare prætermiſſa hac expoſitione Hebræorum eſt ſecunda Catholicorũ sẽtentia per Salomonem Chriſtum accipientium, per matrem verò Synagogam, ex qua ipſe tanquam ex parente ſecundùm carnem traxit originem, quæ eum in paſsione coronaſſe dicitur, ſpineo ſcilicet diademate, & corona. Quam expoſitionem tradit Theodoretus in ſuis cõment. ſuper Cant. *Ita*, inquit, *dilexit mundũ, vt tanquam ouis ad occiſionẽ ductus ſit: ſic enim coronauit eum mater ſua: matrem namque appellat Iudæam, quantùm pertinet ad eius humanitatem, quæ hanc illi in vita coronam impoſuit: ſpinis enim illum contemptus cauſa coronauit, ipſe verò per ſpinas ſuſcepit diadema charitatis: ſponte enim ignominiam pertulit, atque vltro ad mortis cruciatus acceſsit. Quam ob rem deſponſationis diem illam vocauit, & diem lætitiæ cordis eius: tunc enim nuptiarum cõmunio facta eſt.* Cõſentit expoſitio trium Patrũ, quæ ſimul cũ cõmentarijs Theodoreti in Cant. circũfertur. *Spectate*, inquiunt, *diſpenſationis rationem in diademate, quo coronauit eum mater ſua in die deſponſationis ipſius, in ſpinea nimirum corona, quam Chriſti capiti impoſuit Iudæorum Synagoga, ex qua ipſe eſt ſecundùm carnem in die ſalutiferæ mortis eius, in qua proprio ſanguine Eccleſiã ſibi deſponſauit, & in die lætitiæ cordis eius, qua ſalutarem pro nobis mortem oppetens nos ab hoſtis ſeruitute liberauit, atque ita Patris obtemperans voluntati lætatus eſt ſpiritu, licet carnis cruciatibus vexaretur.* Subſcribit quoq; D. Bern. ſerm. 5. in feſto omniũ ſanct. vbi inter alia, *Mater*, inquit, *Synagoga non matrem ſanè ſe exhibẽs, ſed nouercam Regem noſtrum corona ſpinea coronauit: pudeat ſectari gloriam membra, quibus caput ſuum tam inglorium exhibetur: pudeat ſub ſpinato capite membrum fieri delicatum.*

Secũda Catholicorum ſentẽtia.

Theodoret.

Chriſti amor erga nos in patiendo.

Chriſti lætitia in paſsione.

D. Bernard.

Synagoga, Chriſti nouerca.

4 Tertia expoſitio eſt per *coronam* accipiendam eſſe humanitatem, qua eũ Virgo ſanctiſsima in inſtanti conceptionis coronauit: quam expoſitionem afferũt D. Ambr. lib. de Iſaac. cap. 5. D. Greg. in Cant. D. Bern. ſerm. 2. in Epiphania. *Si Rex eſt*, inquit, *diadema eius vbi eſt? ſed vos eum verè videtis in diademate, quo coronauit eum mater ſua in ſacco mortalitatis, de quo reſurgẽs ait Pſal. 29. Quia cõſcidiſti ſaccum meum, & circũdediſti me lætitia. Egredimini virtutes angelicæ, incolæ ciuitatis ſupernæ. Ecce rex veſter ſed in corona noſtra, in diademate, quo coronauit eum mater ſua.* Verùm in hac expoſitione aliud quoddam latet myſterium de aſſumptione carnis ex Virgine conſeruata eius integritate, quod myſterium agnoſcit Finus Adrian. lib. 2. flagelli, cap. 5. aitq; explicatũ fuiſſe in eo, quòd humanitas sũpta ex Virgine corona, ſiue diadema appellatur: ſuppoſita enim præcedenti expoſitione, iuxta quam diadema, quo Rex Meſsias fuit coronatus, intelligitur humanitas accepta ex virgine, adhuc explicandum ſupereſt, cur eiuſmodi humanitas nomine coronæ regalis, ſiue diadematis expreſſa fuerit. Illud igitur myſteriũ

Humanitas Chriſti corona.

D. Ambroſ.

D. Greg.

D. Bernard.

Pſal. 29. 12.

Adrian. Fin.

ea similitudine comprehendi existimat Adrianus, quòd Verbum humanitatē ex Virgine susceperit absq; vllo virginitatis eius detrimento: itaq; significari nō more hominum cęterorū factum fuisse hominem in Virgine, sed tam excellenti, pręstantiq; ratione, vt inter cœteros homines regalem coronam, regiumq; diadema propter nouum conceptionis modum gestauerit, natus videlicet ex matre virgine: cum enim virginitas regalis sit virtus, planè Mesias eo etiā nomine Rex existimari debet, regalemq; coronā prę alijs hominibus gestare, quòd non tantū virgo, sed ex matre etiam virgine natus sit. Ex quo illustrißimum depromitur virginitatis encomium, quę videlicet coronę regali conferatur, imo & ipsius Virginis sanctißimę laus eximia, quę tāquā Princeps, & Regina propter hanc virginitatis prærogatiuam filium quoq; regali virginitatis diademate coronauerit. Nec mirum, cum ipsa Virgo beatißima corona virginitatis fuerit, vt eam appellat Cyrill. Alex. epist. 6. contra Nestoriū: corona, inquam, virginitatis, quoniā cū in sanctißima Deipara virginitas fœcunditatem coniunctam habuerit, quę vna perfectio virginitati deerat, optimo iure in Virgine virginitas coronata dicitur, quoniam ad supremum gradum dignitatis, ac perfectionis euecta quasi Princeps, ac Regina coronam regalem consequuta est. Itaq; Virgo sanctißima nō solum filium humanitatis diademate, sed etiam ipsam virginitatem corona fœcūditatis coronauit. Porro dicitur Virgo coronasse filium *in die desponsationis illius*, hoc est, in ipso primo conceptionis instanti, tunc enim Verbum per incarnationem sponsalia cum humanitate arctißimo vnionis hypostaticę vinculo celebrauit: id quod quoniam summa cum eius lętitia, & gaudio perfectum est, meritò additur. *Et in die lætitiæ cordis eius.* Atq; hęc de hoc testimonio dicta sufficiant.

Deiparæ virginitas filium coronauit.

Virginitas corona regalis.

Cyrill. Alex.

B. Virgo, virginitatis corona.

Verbi lętitia in incarnatione.

Septimum testimonium ex verbis illis Esaiæ cap. 7.

Ecce virgo cōcipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.

SECTIO XIIII.

1

HOC TESTIMONIO mirum est, quàm torqueantur Hebræi, quantumq; conentur illius auctoritatē grauißimam aut eleuare, aut aliò deflectere: sed frustra tamē laborant, cum luculente ex illo (rūpātur licet) integritas B. Virginis in cōceptu, & partu Christi cōprobetur, vt patebit ex sequentibus. Atq; vt res fiat illustrior, sciēdum est primò regnante Hierosolymis Achaz impijßimo Rege Iuda Rasin Regem Syrię, & Phacee Regem Israel coactis copijs aduersus illum mouisse bellū, obsedisseq; Hierosolyma: tūc verò Deū misisse in occursum eius Esaiam, qui soluendam vrbis obsidionem prædiceret, Regemq; securū esse iuberet, atq; in tanti beneficij confirmationem moneret, vt signum aliquod siue in cœlo sursum, siue in inferno deorsū postularet. Quod cum Rex petere per summam impietatem renueret, veritus nimirum, ne ex eo magna in Deum gloria redundaret, subdolè, & fallaciter prætexens nolle se Dominum tentare, *Non petam*, inquit, *& non tentabo Dominum*: quod responsum nō humilitatis, sed superbię fuit, vt ait D. Hieronymus, imo & summę impietatis: nec enim erat tentare Dominum tunc signū petere, cum Deus ipse, vt peteret, hortabatur. Iratus ijs verbis Dominus promisit daturum se aliud signum longè pręstantius, ac sublimius, ex quo multò maiorem ipse gloriam, honoremq; consequeretur, conceptum videlicet, atq; ortum Mesię ex virgine. *Audite*, inquit, *Domus David: Nunquid parum vobis est molestos esse hominibus, quia molesti estis & Deo meo? Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Itaq; cernis signum hoc de conceptione, & partu Virginis idcirco à Deo promitti, vt Deus suam ipsius gloriam, potentięq; magnitudinem demonstraret, quam Achaz Rex impijßimus obscurare moliebatur: hanc enim vim habent illa verba, *propter hoc*, quæ ratio nobis

Achaz regis superbia, & impietas.
D. Hieron.

Conceptus & partus Virginis Diuinę potentiæ signū.

bis inferiùs aduersus Hebræorum peruicaciam multùm inseruiet.

2 Deinde est aduertédū pro eo, quod nos habemus *virgo* esse Hebraice, הָעַלְמָה vbi litera ה cum puncto cametz posito in principio non pertinet ad substantiā nominis, sed est hè notificatiuum, vt Hebræi appellant, & loco articuli ponitur: nomen autem עַלְמָה ex vi verbi significat adolescentulam virginem. Quod vt meliùs intelligas, rursus aduerte apud Hebræos esse tria nomina cognata, & affinia: vnum est נַעֲרָה alterū בְּתוּלָה, siue עַלְמָה, tertiū בְּתוּלָה, quæ ita discriminantur. *Naarà* solius ætatis rationē habet, significat enim puellā, siue illa virgo sit, siue non: *betbulà* verò ad solam virginitatem spectat nulla ætatis habita ratione: significat enim virginem, siue ea adolescentula sit, siue anus: deniq; *almà* vtrumq; complectitur, ætatis namq; simul, & virginitatis rationem desiderat. Significat enim non solū adolescentulā, nec solùm virginem, sed adolescentulā virginem: itaq; nec virgo anus, nec puella corrupta potest appellari *almà*, sed sola illa, quæ virgo simul sit, & adolescētula. Quare mulier siue iuuencula sit, siue prouectæ iā ætatis, si virgo tamē sit, dicitur *betbulà*: id enim nomē propriè apud Hebræos virginē significat: quādiu autē est adolescentula, siue virgo sit, siue corrupta, appellatur *naarà*: at nulla vocari potest *almà*, nisi sit & adolescētula, & virgo.

Tria nomina cognata apud Hebræos.

Eorundem discrimen.

3 Traditur hoc trium istorum nominū discrimen à Galatin. lib. 7. Arcan. ca. 15. & Adriano Fino lib. 2. Flagelli, cap. 6. et apud Hebræos potissimùm veteres est receptissimum, atq; ex sacris literis manifestè ostenditur. Etenim *naarà* nunquā legitur nisi de puella, & adolescentula, veluti Gen. 24. *Puella, cui ego dixero: Inclina hydriam tuam, vt bibam*: et inferius: *Vocemus puellam*, vbi est sermo de Rebecca, quę virgo erat, & adolescentula. Quòd autē etiā dicatur de puellis, quę virgines nō sint, nō obscurè probatur ex Ruth cap. 2. vbi Booz dixit ad Ruth: *Audi filia, ne vadas in alterum agrum ad colligendum, nec recedas ab hoc loco: sed iungere puellis meis, & vbi messuerint, sequere*. Quo loco pro puellis est Hebraice *bnaaroth*, id est, cum puellis: intellexit autem Booz puellas suas, id est, famulas, quas non cogimur omnes virgines confiteri. Itaq; *naarà* puellam significat, siue virgo sit, siue corrupta. Cōtra verò, quod *betbulà* virginem significet, siue puella sit, siue anus: probatur in primis ex Gen. 24. vbi de Rebecca virgine adolescentula dicitur: *Puella decora nimis, Virgoq; pulcherrima*. Quòd verò etiam dicatur de virgine, etiam si anus sit, manifestè conuincitur ex Leuit. 21. vbi ita lex de Sacerdotibus sancitur: *Ne contaminetur Sacerdos in mortibus ciuium suorum, nisi tantum in consanguineis, ac propinquis, id est, super patrem, & matrem, & filium, & filiam, fratrem quoque, & sororem betbulà* (id est, virginem) *quæ non est nupta viro*: quo in loco certum est etiā virginem illam comprehendi, quæ esset prouectę ætatis, imo & extremæ senectutis: quis enim dixerit Sacerdotem contaminandum in sorore uirgine, si anus esset? Cum ergo eo loco habeatur *betbulà*, perspicuum relinquitur id nomen virgini omni accōmodari nulla habita ætatis ratione. Deniq; quod *almà* vtrumq; complectatur, & puellam scilicet, & virginē, ex eo confirmari potest, quòd in sacris literis non nisi virginibus, ijsq; adhuc puellis accōmodatū reperitur, vt patet Genesis 24. vbi seruus Abrahæ quærēs vxorem Isaac filio Domini sui, vtrque virginem, & puellam dixit: *Ecce sto iuxta fontem aquæ, & almà, quæ egreditur ad hauriendam aquam*, etc. Quod autem Rebecca, de qua tunc loquebatur, virgo esset, & puella, ibidem disertis verbis scribitur: *Puella decora nimis, virgoq; pulcherrima, & incognita viro*. Et Cant. 1. vbi nos habemus: *Adolescentulæ dilexerunt te*, Hebraicè est, עֲלָמוֹת, quod in Hebraico cōmētario exponitur *betbuloth*, id est, virgines, quæ simul erant adolescentulę: et Cant. 6. *Adolescentularū non est numerus*, Hebraicè *alamoth*, id est, puellarum virginum: has enim spōsus adamabat: et Ps. 67. *Præuenerunt principes coniūcti psallētib⁹ in medio iuuēcularū tympanistriarū*, Hebraicè, *alamoth*, id est, virginū puellarū.

Gen. 24. 16.

Leuit. 21. 2.

Gen. 24. 43.

Cant. 1. 3. & 6. 7.

Psal. 67. 26.

Galatin. Adrian. Fin.

Gen. 24. 14. 57.

Probatur id discrimen ex Sacris.

Ruth. 2. 8.

Ex his manifestè conuincitur Hebręorum peruicacia aientium eo loco Esaię non haberi, *betbulà*, sed *alma*, atque adeo non concludi sermonem esse de virgine, sed de adolescentula dumtaxat: 4

neque enim vnquam poterunt ostendere *almà* sumi aliquando pro puella, quæ virgo non sit, maleque contendunt per contradicendi libidinem nusquam *almà* inueniri pro *betbulà*, id est, pro virgine, cum certum sit nusquam nisi pro virgine vsurpari, vt superioribus testimoniis manifestum fecimus. Confirmaturque præterea ex radice עלם, à qua deducitur, quæ significat abscondere, latere, occultare, vt idem sit *almà*, atque abscondita, & incognita viro, & opponatur mulieri reuelatę, id est, cuius turpitudo reuelata fuerit, quemadmodùm loqui solet Scriptura. Imo vt docet D. Hieron. in comment. huius loci, vsque adeo *almà* significat virginem absconditam, & incognitam, vt non dicatur *almà* nisi ea potissimùm, quę nunquam virorum paruerit aspectibus, sed magna parentum diligentia custodita sit. Et multò luculentius lib. 1. contra Iouinian. tractans eundem locum, *Scio*, inquit, *Iudæos opponere solere in Hebræo verbum almà non virginem sonare, sed adolescentulam: & re vera virgo propriè betbulà appellatur, adolescentula autem, vel puella non almà dicitur, sed naarà. Quid est igitur, quod significat almà? Absconditam virginem, id est, non solùm virginem, sed cum epitasi virginē, quia non omnis virgo abscondita est, nec ab hominum fortuitò separata conspectu. Denique & Rebecca in Genesi ob nimiam castitatem, & Ecclesiæ typum, quam in sua virginitate, signabat almà scribitur, non Betbulà, sicut manifestum esse poterit ex sermonibus pueri Abraham Genesis vigesimo quarto. In eo enim loco, in quo ait: Virgo, quæ egreditur, vt hauriat aquam: in Hebræo scriptum est almà, id est, virgo secreta, & nimia parētum diligentia custodita: aut certè ostendāt mihi, vbi hoc verbo appellentur & nuptæ, & imperitiam confitebor.* Hęc Hieronymus. Idemquè docet Galatinus loco citato, *almà* scilicet esse adolescentulam aspectibus hominum absconditam, & omnino intactam, de cuius pudicitia, & integritate nullum sit dubium. Maneat igitur *almà* puellam virginem significare, nec vnquam pro puella, quæ virgo non sit, positum inueniri.

Hieronymi testimonium de significatione nomininis Alma.

Galatinus.

5 Tertiò est aduertendum hoc loco non tantùm esse *almà*, sed *baalmà* cum articulo, seruit enim litera He apud Hebræos articuli loco, quasi dicas: *Illa adolescentula virgo*: affirmat autem Galatinus libro septimo Arcanorum capite decimo quinto, tribus tantùm locis reperiri in sacris literis nomen *almà* cum articulo ha: primò quidem Genesis vigesimo quarto, cum ait seruus Abrahæ: *Ecce sto iuxta fontem aquæ, & erit baalmà, id est, adolescentula virgo egrediens ad hauriendum*: quę verba dixit de Rebecca, quam constat ex ipso contextu fuisse virginem incognitā viro. Deinde Exod. secundo, cum de Maria sorore Moysis scribitur: *Et perrexit baalmà, & vocauit matrem ipsius infantis*, quę Maria tum temporis puella erat, & virgo. Tertiò Denique hoc loco Esaię: reliquis omnibus in locis Scripturæ non reperitur *ba almà* cum articulo. Quare cum duobus prioribus locis sit sermo de adolescentula virgine, vt ipsimet Hebręi confitentur: consequens est, vt etiam apud Esaiam hoc loco adolescentula virgo intelligenda sit: præponitur verò nomini articulus ad significandam peculiarem prærogatiuam, eximiamque præstantiam certę alicuius adolescentulæ, quę per excellentiam virgo appelletur, quam eandem ob causam Septuaginta hoc loco virginem cum articulo dixerunt, trasferentes, ἡ παρθένος.

Nomen Ama tribus tantùm locis reperitur cum articulo.

Gen. 24.

Exod. 2. 8.

Articulus præponitur nomini, excellentię causa.

Septuag.

Quartò est aduertendum, cum dicitur, *Et vocabitur nomen eius Emmanuel*, pro *vocabitur*, esse Hebraicè קראת, id est, *vocabis* in genere fœminino: habēt enim verba apud Hebręos genera, sicut & nomina, masculinum scilicet, fœmininum commune. Quanquam verò קראת est in præterito, tamen propter vau cōuersiuum habet significationem futuri: mutat enim vau conuersiuum præteritum in futurum, & futurū in pręteritū quoad significationē. Quod autem קראת sit secunda persona generis fœminini in pręterito coniugationis Kal, norunt ij, qui vel leuiter Hebræas literas attigerūt: quód verò sit in voce actiua, ex eo patet, quòd sit in coniugatione Kal, quę actiua est: nā si passiuā haberet significationē, debuisset esse in Niphal, quę 6

Verba apud Hebræos habent genera sicut & nomina

est

Digitized by Google

est passiua vox coniugationis Kal, deberetque habere præpositam literam Nun, quæ est characteristica eius coniugationis. Itaque Propheta postquam dixisset: *Ecce virgo concipiet, & pariet filium*, quasi apostrophe facta ad eandem virginem subiunxit: *Et vocabis nomen eius Emmanuel.* Et quidem Hebraicè multò clarius res proponitur sine vlla mutatione personæ: sic enim est Hebraicè ad verbum. *Ecce virgo prægnans, & pariens filium, & vocabis nomen eius Emmanuel:* vt totus locus per apostrophen legi possit in hanc sententiam: *Ecce tu virgo prægans, & pariens, & vocabis nomen eius Emmanuel.* Sic nanque vertit Sanctes Pagnin. in sua trãslatione ex Hebræo, eodemque modo locum intellexerunt Septuag. trasferentes etiam in secunda persona: ϰαλέσεις τὸ ὄνομα ἀυτοῦ, hoc est, *Et vocabis nomen eius:* atq; idcirco Gabriel Luc. 1. alludens haud dubiè ad hũc locum Esaiæ dixit Virgini: *Ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius:* nec enim dixit, *vocabitur*, sed *vocabis.* Et quanquam Paraphrast. Chald. in tertia persona trastulerit, *& vocabit*, idem tamen seruatur mysterium, quod inferiùs explicabimus: ducitur enim hinc nouum argumentum ad comprobandam sanctissimæ Deiparæ in conceptu, & partu Christi integritatem.

Sanct. Pagn.

Septuag.

Luc. 1. 31.

Paraphrast.

4 His ita positis ostendamus iam ex loco Esaiæ citato purissimum conceptum, & partum Christi ex Virgine absq; vllo virginitatis eius detrimento. Id quod primùm probatur ex eo, quòd eiusmodi signum tanquã prodigiosum, ac miraculosum promittitur ad coarguendam Regis Achaz impietatem, ostẽdendamq; Diuinæ potentiæ magnitudinem, quam ille, vt pote cultor idolorũ, obscurare nitebatur: *Propter hoc*, inquit, *Dominus ipse dabit vobis signum. Ecce virgo concipiet, & pariet:* nullum autẽ signum, prodigiumq; promitteretur, si prædiceretur virgo conceptura, & paritura amissa per viri congressum virginitate. Secundò, quoniam in ipso contextu res eiusmodi tanquam miraculosa proponitur, cũ dicitur: *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum:* quasi diceret: Siquidem Rex Achaz renuit signum, hoc est, miraculum, siue in cœlo sursum, siue in inferno deorsum postulare, De⁹ ipse dabit signũ aliud multò magis prodigiosum, & admirandũ: nã cũ signũ, quod Achaz iubebatur postulare, miraculosum esset, liquidò constat, cũ eo renueate aliud quoddã signũ dandũ promittitur, id necessariò miraculosum, prodigiosũq; esse debuisse. Et cõfirmatur, quoniã signa, quæ Deus in alicuius pollicitationis cõfirmationẽ promittebat, efficiebatq; omnia erant supra naturæ vites, vt patet in virga Moysis, Gedeonis vellere, & horologio Ezechiæ: quare cũ Deus hic signũ etiã promittat ad potẽtiæ suæ magnitudinẽ declarandã, cũ etiã ei⁹ signi nouitatẽ, sublimitatẽq; vsq; adeo illis verbis ãplificet: *Propter hoc Dominus ipse, & Ecce*, perspicuũ est signũ, quod promittitur, nouũ, insolitũq; esse debere, atq; adeo prædici virginẽ conceptutã, paritutãq; fore absq; vllo suæ virginitatis detrimẽto: alioqui ridiculũ planè esset illud pro signo polliceri, quod familiare, ordinariũq; esset, sicut est virgines ex viri cõgressu, atq; adeo deperdita virginitate cõcipere, & parere. Quam ob causã Patres hoc testimonio tanquã grauissimo, & clarissimo virginitatẽ sanctissimæ Deiparæ confirmãt, in quibus est Tertull. lib. aduersus Iudæos, cap. 9. *Virginẽ*, inquit, *parere natura non patitur, & tñ credendũ est Prophetæ, & meritò: præstruxit enim fidẽ incredibilitati dicendo, quòd signũ esset futurũ. Propterea*, inquit, *dabitur vobis signũ: Ecce Virgo concipiet*, etc. *Signũ autẽ à Deo nisi nouitas aliqua monstruosa fuisset, signũ nõ videretur. Denique si quãdo ad deijciendos aliquos ab hac Diuina prædicatione mentiri audetis, quasi nõ virginẽ, sed iuuenculã concepturã, & parituuã Scriptura cõtineat, hinc quoq; reuincimini, quòd nihil signi videri possit res quotidiana, iuuenculæ scilicet prægnatus, & partus: in signũ ergo nobis posita Virgo mater creditur.* Hæc ille. Legendus est idem Tertull. lib. 3. contra Marcion. capite decimo tertio, vbi totidem verbis eandem repetit sententiam, D. Irenęus lib. tertio aduersus hęreses cap. vigesimo quarto D. Cyprian. lib. 2. testimoniorũ aduersus Iudæos, cap. 9 & in expositione Symboli Apostolorũ super illa verba, *Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria virgine*, D. Basil. hom. in Natiuit. Domini, & alij.

Ostenditur Deiparæ virginitas in cõceptu & partu Christi.

Tertull.

Virgo mater posita in signum.

D. Irenęus.
D. Cyprian.

8 Sed videamus, quid ad tam illustre testimonium respōdeant Hebręi, in quibus est Tryphon apud Iustinum in dialogo, & pleriq; Rabbini Hebraorū apud Galatinum, & Finum Adrianum locis citatis. Primùm igitur aiunt non legendū esse: *Ecce virgo concipiet, & pariet*, sed: *Ecce adolescentula concipiet, & pariet*, per congressum scilicet viri corrupta, idq; tantùm voluę significare vocem *almà*, & propterea Theodotionem Ephesium, & Aquilam Ponticum transtulisse, *Ecce adolescentula*. Cū Hebræis hac in re senserunt Ebionei Hæretici, Carpocrates, & alij. Verùm hoc Iudæorum effugium duplici ratione euidenter conuellitur: primùm, quia *almà* virginem interpretati sunt Septuag. interpretes, & Paraphrast. Chald. & nos superiùs multis sacratum literarum testimonijs comprobauimus. Deinde ijs rationibus, quibus paulò ante vsi fuimus, vt ostenderemus pręnuntiari eo loco signū aliquod, prodigiumq; miraculosum, atq; adeo conceptum, partumq; Virginis absque vllo integritatis pręiudicio, cum ridiculum esset pro signo polliceri cōceptum, & partum adolescentulę post corruptionem. Atq; hinc etiam facilè confutatur aliorum quorundàm Iudæorum responsio apud Cyrill. Alex. lib. 1. in Esaiam aientium loqui Prophetam de vxore Achaz, promittiq; conceptum, & partum Ezechiæ filij, darique pro signo, quòd ipsa filium, & non filiam paritura esset: & quoniam nemo potest discernere, vtrum is qui concipitur, aut in vtero gestatur, masculus sit, an fœmina, optimo iure potuisse dari pro signo eiusmodi prædictionem, quòd vxor scilicet Achaz filium, & non filiam conceptura, & paritura esset. Sed frustra tamē laborāt, iam enim ostensum est in superioribus sermonem haberi de virgine, quę manēs virgo paritura prænuntietur, prętérquā quòd, vt rectè argumentatur Cyrill. ea, quæ eo vaticinio continentur, nullo pacto in Ezechiam quadrare possunt: neque enim is dictus est, aut dici potuit *Emmanuel*, id est, *nobiscum Deus*. Accedit, quòd num mulier aliqua marem, fœminam ve conceperit, multis, iisquē certis argumētis naturaliter deprehendi potest: etenim licet ante conceptum nō possit certò prędici marem, fœminamve conceptum iri, post conceptum tamē multis ex signis naturaliter deprehenditur, masve, an fœmina gestetur in vtero. Atq; hęc de priori membro huius vaticinij.

Prędicto testimonio vt respondeant Hebræi.

Theodotio. Aquila.

Eorū effugiū conuellitur. Septuag. Paraphrast.

Confutatur aliorū Iudęorum respōsio.

Quod ad posterius spectat, idem mysterium integritatis Deiparæ apparet in eo, quod statim subiungitur: *Et vocabitur nomen eius Emmanuel*. Etenim pro, *vocabitur*, diximus initio haberi Hebraicè, *vocabis*, fœminino genere, pertinereque ad uirginem, de qua sermo præcesserat, significarique ipsammet virginem impositurā filio suo nomen. Vnde nouum argumētum pro Mariæ virginitate ducitur: in lege namque veteri patres ipsi solebant nomina filijs imponere, sicut & apud reliquas gentes in vsu est: quare cum Virgo ipsa dicitur impositura nomen filio, indicatur eiusmodi filium patrem in terris non habiturū, sed ex sola Virgine absque vlla viri opera nasciturum. 6

Ad Virginem pertinebat filio nomen imponere.

In vetere lege patres filiis nomen imponebant.

Hebręorum aduersus prædictam expositionem obiecta diluuntur.

SECTIO XV.

SVPEREST NVNC, vt respondeamus nōnullis Hebræorum obiectionibus, quibus verā, ac germanam superioris vaticinij expositionem à nobis traditam infirmare conantur. Primò igitur obijciunt in Hebræo non haberi tantùm *almà*, hoc est, adolescētula, sed cū articulo, *haalmà*, quasi dicas illa adolescētula, atque adeo significari sermonem esse de aliqua adolescentula celeberrima, omnibusque notissima: eam namque vim habere *he* notificatiuum apud Hebræos: at Virginem beatissimam non fuisse eo tempore cognitam, & celebrem, vt de ea tanquam de notissima fœmina dicere debuerit Esaias *haalmà*. Sed hæc tamen obiectio facilè diluitur, nam cū virgo illa, quæ mater Messię futura erat, ex multis alijs Scripturæ sacrę vaticinijs iam ante Esaiam notissi- 1

Prima Hebręorū obiectio.

Diluitur.

ma esset, vt patet ex ijs, quæ hactenus cō memorauimus, optimo iure potuit Esaias eã appellare *haalmà*, hoc est, illam adolescentulam, illam virginem, illam celebratissimam fœminam, iam ãte à Deo promissam. Accedit, quòd licet nulla præcessissent de Virgine vaticinia, nihilominus propter eximiam eius magnitudinem potuit per excellentiam, & antonomasiam *haalmà*, id est, illa adolescẽtula, & virgo præter modum magna, & eximia appellari.

2 secunda.

Secundò argumentãtur non posse eo loco Esaię sermonem esse de B. Virgine: etenim cum signũ, quod Achaz Regĩ promittebatur, eò spectaret, vt ipse certò crederet se è duorum illorum Regum Syriæ videlicet, & Israel potestate liberandum, Hierosolymitanęque vrbis obsidionem soluendam, necesse inquiunt fuisse, vt promissio statim coram ipso impleretur, & signum, quod Deus pollicebatur, eo ipso tempore daretur, quo durabat obsidio: at Virginis partum plusquam quingentis annis postea accidisse, atque adeo nullo pacto signum soluẽdę obsidionis esse potuisse. Quam rationem confirmant Gedeonis exemplo, cui, vt refertur Iudic. 6. statim impletum fuit in vellere signum reportandæ de Madianitis victoriæ: & Ezechiæ Regis, cui prorogatio vitæ per quindecim annos promissa est, factaque statim fides in Horologio Achaz sole per decem lineas ab occasu in ortum miraculosè remeante, vt habes Esai. 38. Respondemus in primis signum illud pariture virginis nõ Achaz Regi, sed domui Iuda fuisse promissum, id quod liquidò constat ex ipso contextu, vbi ita legimus: *Audite ergo domus Dauid. Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo concipiet.* etc. Itaque non fuisse id signum promissum, vt Achaz de soluẽda obsidione certus redderetur: sed in detestationem eius impietatis, qua signum postulare recusabat, ne signo edito, & patrato Dei potentia, Diuinitasque splendesceret, voluit Deus signum aliud longè sublimius, & admirabilius polliceri ad magnitudinẽ suæ potentiæ declarandã, quod futuris tẽporibus non ipse quidẽ Achaz, sed domus Iuda impletum conspiceret.

Iudic. 6.

Esai. 38.

Soluitur secunda.

Signum parturæ Virginis non Achaz, sed domui Iuda datum.

3

Duo signorũ genera in Sacris, prognostica, & rememoratiua.

Secundò dicimus duo esse in sacris literis signorum genera, quæ Deus dare consueuit: quædam enim sunt, appellanturque prognostica, quibus videlicet Deus vult aliquem certum reddere de veritate alicuius promissionis, cuiusmodi illa fuerunt, quę Gedeoni, & Ezechiæ data memorantur, atque hęc signa rẽ ipsam, quę promittitur, antecedunt, habẽtque ordinem ad effectum futurum. Alia sunt, dicunturque rememoratiua, quæ nõ dantur, vt quis certus de promissionis veritate reddatur, sed vt postea per signum illud futurum præteriti beneficij recordetur, agatque Deo immortales gratias, quòd propterea non ad effectũ futurum, sed ad beneficium præcedẽs spectat, & quod est consequẽs, nihil ei officit, quantumcunque temporis spatium à Diuina pollicitatione decursum: habes huiusce rei in sacris literis exempla clarissima. Primùm enim huius generis signum fuit illud datum Moysi Exod. 3. Cũ ei dictum est: *Hoc habebis signum, quòd miserim te: cum eduxeris populum meum de Ægypto, immolabis Deo super montem istum*: certum nãque est immolationẽ illam à Moyse post eductum populum faciendam nõ fuisse signum prognosticum rei futuræ, id est, legationis illius, quam ipsi Deus eo tempore demandabat, cum ea legatio Moysis ad Pharaonem multo tempore eiusmodi immolationem pręcesserit, sed signum dumtaxat rememoratiuũ, quo Moyses postea ad agendas gratias pro sua legatione, & populi liberatione excitaretur. Deinde simile etiam fuit signum illud datum Ezechię Regi 4. Reg. 19. cum ei liberatio a Senacherib Rege Assyriorum, à quo per id tempus Hierosolyma obsidebãtur, promissa est. *Tibi*, inquit, *Ezechia hoc erit signum: Comede hoc anno quæ reperieris: in secundo autem anno, quæ sponte nascuntur: porro in tertio anno seminate, & metite: plãtate vineas, & comedite fructum earum. Et quodcunque reliquum fuerit de domo Iuda, mittet radicem deorsum, & faciet fructum sursum*: quę omnia eò promittebantur, vt Ezechiã certum redderent de nece Assyriorum, soluendaque obsidione, cum illa eadẽ nocte Angelus Domini percusserit in castris Assyriorum centum octoginta quinque

Exod. 3. 12.

4. Reg. 19. 29.

millia

millia hominum, & ipse Sennacherib relictis Hierosolymis Niniuen' fugiēs properauerit. Sic igitur partus Virginis hoc loco Esaiæ rememoratiuum signum est preteriti beneficij, non prognosticū futuri, atq; adeo non oportuit ante liberationem vrbis, & solutam obsidionem impleri, sed multò post, tempore scilicet à Dei consilio, & prouidentia constituto.

Virginis partus apud Esaiā signum rememoratiuum.

7 Tertia obiectio.

Tertiò, & postremò obijciunt eum locum Esaiæ coactè ad Christi conceptum, ortumq; ex beata Virgine detorqueri: siquidem is, de quo disserit Esaias, dicitur appellandus *Emmanuel*, cum dicitur: *Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Cum igitur Christus noster Mariæ filius nunquam *Emmanuel*, sed *IESVS* fuerit appellatus, manifestū est, inquiunt, eo loco non eius, sed alterius conceptum, ortumq; prænunciari. Facilis est ad hanc obiectionem responsio, nimirum licet *Emmanuel* non fuerit nomen proprium Christi, seu nomen impositionis, vt vocant, (id enim fuit nomē IESVS, vt patet Lucæ 2.) fuisse tamen nomē naturæ, quod ipsi tantùm accōmodari potest: sonat enim *Emmanuel, nobiscum Deus*, hoc est, Deus homo, compositum videlicet ineffabile duplicem habēs naturam, Diuinam scilicet, & humanam, quod solius Christi est. Itaq; *Emmanuel* non est sicut nomen *homo*, quod nomen etiam naturę dicitur comparatione Socratis, quoniam *homo* ita est comparatione Socratis nomen naturę, vt non illi solùm tribuatur, sed ad reliquos etiam homines pertineat: at *Emmanuel* ita est nomen naturæ, seu potius naturarum, vt soli Christo tribui possit, quippe qui solus in vna hypostasi duplicem naturam habeat. Quoniam verò homines non nominibus naturæ, sed impositionis, & proprijs appellari consueuerunt, inde est, quòd Christ' cōmuniter non *Emmanuel*, sed *IESVS* fuerit appellatus. Sed quid respondebimus ad Esaiam, qui disertis verbis ait: *Et vocabitur nomen eius Emmanuel*? Nimirum illud tantùm significari Messiam Deum simul, & hominem futurū, reque ipsa, & facto *Emmanuelem* appellandum, cùm eum fideles Deum, & hominem esse crederent, & identidem ita nominarēt. Quid enim aliud confitemur, cum dicimus Christum verum Deum, verumq; hominem esse, quā esse *Emmanuelē*, duplici scilicet in vno, eodemq; supposito natura constantem? Quo eodem sensu dixit Esaias c. 8. eum appellandum: *Velociter spolia detrahe, citò prædare*: et c. 9. dicendum esse admirabilem, consiliarium, Deum, fortem, patrem futuri seculi, Principem pacis: non quòd hæc nomina propria eius, & vt aiunt, impositionis esse deberent, sed quoniam re, factoq; ipso his eum nominib' appellamus, cum eum spoliatorem, deprædatoremq; inferorum, operibus, & prodigijs admirabilem, Dei sapientiam, instauratorem seculorum, sempiternæq; pacis inter homines, Deumque auctorē, deniq; verum, naturalemq; Dei filiū confitemur. Hanc responsionem affert Lactāt. Firmian. lib. 4. Diuinarum institut. cap. 12. *Christus*, inquit, *Emmanuel nunquam vocatus est, sed Iesus: sed Propheta declarauit hoc nomen, quòd Deus ad homines in carne venturus esset. Emmanuel autem significat, Nobiscū Deus, scilicet quia illo per Virginem nato confiteri homines oportebat Deum secum esse, id est, in terra, & in carne mortali* Hęc ille. Eodem modo respondet Tertul. lib. 3. contra Marcionem cap. 12. *Si*, inquit, *Emmanuel Nobiscū De' est, Deus autem nobiscum Christus est: tam proprius est Christus in significatione nominis, quod est, Nobiscum Deus, quàm in sono nominis, quod Emmanuel, atque ita constat venisse iam illum, qui prædicabatur Emmanuel, quia quod significat Emmanuel, venit, id est, Nobiscum Deus*. Hæc Tert.

Emmanuel nō fuit nomen impositionis, sed naturæ respectu Christi.

Christus non communiter non Emmanuel sed Iesus appellatus.

Esai. 8. 1. & 9. 6.

Lactant. Firm.

Emmanuel id est quod nobiscū Deus.

Tertull.

Nonnullæ obseruationes literales in præcedens vaticinium.

SECTIO XVI.

1

CONSTITVTA vera, ac germana superioris vaticinij explanatione sunt iā nonnulla ad literā eruenda, quę ad mysterij incarnationis sublimitatem, sanctissimæque Deiparæ præstantiā magis intelligendam non pa-

rum

rùm pertinent. Prima igitur obseruatio sit circa illa verba, *Propter hoc*: ex ijs enim colligitur incarnationem Verbi in Virgine, eiusdemq́ue conceptum, & partum ad Diuinæ potentię magnitudinem declarãdã magnopere spectare. Quia enim Rex Achaz, vt superiùs diximus, idcirco signũ petere à Deo recusabat, ne per illud Dei potentia, & magnitudo perspecta esset, statuit Deus vel ob eam ipsam causam aliud signum multò sublimius, atque admirabilius efficere, quo sua ipsius magnitudo, Diuinitasque magis emineret: hanc enim vim habet illud, quod subiungitur: *Propter hoc Dominus ipse dabit vobis signum*. Quòd autem huiusmodi signũ esset Verbi incarnatio in Virgine absque vllo integritatis eius præiudicio, perspicuum est ex verbis sequentibus: *Ecce virgo concipiet, & pariet filium*. Et confirmatur ex eo, quod annotauit Galat. in lib. 7. Arcan. cap. 15. pro eo, quod nos habemus: *Non petam, & non tentabo Dominum*: legi posse ex Hebræo: *Non petam, & non exaltabo Deum*: verbum enim Hebraicum, אכה, non solùm *tentare*, sed etiam *exaltare* significat. Cum igitur Achaz idcirco signum nollet postulare, ne per eam occasionem Deus maiorem celebritatem sui nominis, Diuinitatisque apud omnes existimationem consequeretur, palàm est propterea Deũ mysterium incarnationis in Virgine à se perficiendum promisisse, vt Diuinitatem suam, magnitudinemque ostenderet, atque idcirco dictum esse: *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum*. Verùm quoniam iam in hoc ipso tractatu de Virgine latiùs hoc argumentum persecuti fuimus, ostendimusque in mysterio incarnationis multò illustrius, quã in reliquis omnibus Diuinis operibus infinitã Dei magnitudinem resplenduisse, satis fuerit illud hoc loco breuiter perstrinxisse.

Verbi incarnatio in Virgine signum diuinę potentiæ.

Galatin.

2 Secundò. Obseruãdum est optimo iure Virginẽ sãctissimã appellari עלמה non solùm ob integritatem, ac virginitatem, quam in conceptu, & partu Christi retinuit, sed etiam, quoniam, vt aiebat D. Hieron. עלמה virginẽ significat omnino occultam etiam conspectibus hominũ, ita vt de eius virginitate nullo modo dubitari posit. Eteñ sacerrima Virgo ita occulta, vereq́ue עלמה erat, vt in cubiculi sui penetralibus latẽs nullius viri pateret aspectibus, quemadmodũ expẽdit D. Amb. lib. 2. Cõment. in Luc. ad illa verba Luc. 1. *Et ingressus Angelus ad eam: Sola*, inquit, *in penetralibus, quam nemo virorum videret, solus Angelus reperiret; sola sine comite, sola sine teste, ne quo degenere deprauaretur affatu, ab Angelo salutatur*: in quo quidem virgines omnes deberent sanctissimam Deiparam imitari, vt sublimem nomen clationem alind promereri possent. Præclarè Tertullianus libro de velandis virginibus, *Ipsa*, inquit, *concupiscentia non latendi non est pudica: patitur aliquid, quod virginis nõ sit, studium placendi vtique & virus: quantùm velis bona mente conetur, necesse est publicatione sui periclitetur, dum percutitur oculis incertis, & multis, dum digitis demonstrantium titillatur, dum nimiùm amatur: sic frons duratur, sic pudor teritur, sic soluitur, sic discitur aliter iam placere desiderare*. Et D. Cyprian. lib. de disciplina, & habitu virginum, *Virgo*, inquit, *non esse tantũ, sed & intelligi debet, & credi, vt nemo cum virginem viderit, dubitet, an virgo sit? Parem se integritas in omnibus præstet, nec bonum corporis cultus infamet*. Eleganter quoque D. Ambros. in exhortatione ad Virgines, *Cõsidera*, inquit, *quanta fuerit Maria, & tamen nusquam alibi, nisi in cubiculo reperitur, cum quæritur: decet solitudo verecundiam, & gymnasium pudoris secretum est*. Denique D. Hieron. ad Lætam de institutione filiæ, *Imitetur*, inquit, *Mariam, quã Gabriel solam in cubiculo suo reperit, & ideo forsitã timore perterrita est, quia virum, quem non solebat, aspexit: æmuletur eã, de qua dicitur Ps. 44. Omnis gloria eius, filiæ Regis ab intus: loquatur & ipsa electo charitatis iaculo vulnerata: Introduxit me Rex in cubiculum suum Cant. 1. Nunquam exeat foras, ne inueniant eam qui circumeunt ciuitatem, ne percutiant, & vulnerent, & auferãt theristrum pudicitiæ, & nudam in sanguine derelinquant: quin potiùs cum aliquis ostium eius pulsauerit, dicat: Ego murus, & vbera mea turris: laui pedes meos nõ possũ inquinare eos*. Hæc Hieron.

Quàm studeret solitudini B. Virgo.
D. Ambros.
Luc. 1. 28.
Tertull.
Virginalis pudoris custos solitudo.
D. Cyprianus.
Cultus corporis virginitatis infamia.
D. Ambros.
D. Hieron.
Psal. 44. 14.
Cant. 1. 4.
Cant. 8. 10.

3 Tertiò aduerte, pro eo, quod nos habemus ex Hebræo: *Ecce Virgo concipiet, & pariet filiũ*, 70. trãstulisse: *Ecce Virgo in vtero accipiet, & pariet filiũ*: quod nõ sine aliquo mysterio factũ videtur: etenĩ cõcipere quodammodò cõgressum viri videtur innuere, quem tamen non sonat in vtero accipere

Septuag.

Verbum concipiendi cur vsurpauerit Gabriel. Luc. 1. 31.

cipere. Cur autem Angelus Gabriel citãs translationem Septuag. *concipiendi* verbũ vsurpauerit Luc. 1. cum dixit ad virginem: *Ecce concipies in vtero, & paries filium?* id causæ fuit, quoniam explicaturus statim erat eiusmodi conceptum non per viri operam, sed per virtutem Spiritus sancti futurum. Nec verò in dubium vocari debet, quin Gabriel ad locum Esaiæ allusserit, vt indicaret Virgini beatissimæ eã esse illam adolescentulam virginem, quæ conceptura, pariturãq; absque vllo virginitatis detrimento ab Esaia prædicta fuerat, vt facilè intelliges, si verba Septuaginta interpretum, & Archangeli Gabrielis expenderis. Nam vbi Septuag. dixerunt, *Ecce virgo*: Gabriel dixit, *Ecce tu*, quę nimirum virgo illa es: (id enim pronomen necessario sub audiẽdum est in verbo, *concipies*) Septuag. dixerunt, *In vtero accipiet*: Angelus, *concipies in vtero*. Septuag. *Et pariet filium*: Angelus, *Et paries filium*. Septuaginta, *Et vocabis nomen eius*: Angelus, *Et vocabitur nomen eius*. Quod verò Gabriel dixit *IESVM*, Septuag. autem *Emmanuel*, nihil ad mutationem facit: etenim eodem recidit vtrumq; nomẽ, idem namq; est re, significationeque *IESVS*, & *Emmanuel*, eo tantùm discrimine, quòd *IESVS* est nomen propriũ, & impositionis, vt vocant, *Emmanuel* autem nomen naturæ, quod tamẽ soli Christo tribuitur. Accedit, quòd neque Gabriel nomen *Emmanuelis* præter misit: siquidem illud in suo ipsius nomine adumbrabat, vt subtiliter annotauit Proclus Episcopus in hom. Constantinopoli habita coràm Nestorio. Gabriel namq; interpretari possumus hominem Deum: geber enim Hebraicè virum significat, ita dictum à robore, & fortitudine, deductum à radice gabar, quę significat roborare, vincere, præualere, quã ob causam cõmuniter Doctores, ac Patres Gabriel fortitudinem Dei interpretãtur. Cum igitur geber virũ, El autẽ Deũ significet, fit vt Gabriel præter fortitudinẽ Dei, sonet quoque hominem Deũ, atque adeo nomen Emmanuelis per nomẽ Gabrielis exprimatur, siquidem vti diximus, Emmanuel sonat, *Nobiscũ Deus*, quod idem est, ac Deus homo. Quare meritò Proclus loco citato ad Nestorium sermonem dirigẽs, *Reuertere*, inquit, *nomen Archangeli qui nuntium illud lætissimum apportauit Mariæ, qui Gabriel est appellatus, dictus Gabriel, id est, Deus homo* (geuer enim homo est, El Deus) *nomine ipso significans nuntium, quem apportat: quoniam is quem euangelizat, Christus Deus, & homo erat nasciturus*. Hæc ille. Itaq; sicut legati pro ratione legationis vel festiuis, vel tristibus vestibus induuntur, ita Deus voluit, vt Archãgelus Gabriel, qui pro mysterio incarnationis perficiendo legatus ad Virginem mittebatur, nomine etiam ipso rationem, mysteriumque suæ legationis præferret.

Proclus Episc. Gabriel idem quod Dei fortitudo, & homo Deus.

4 Quartò. Sicut nomen *Emmanuelis* significat Messiam Deum simul, atque hominem esse, ita quod subiungitur, *Butyrum, & mel comedet*, indicat eum non phantasticè, id est, apparenter, vt nonnulli Hæretici impiè asseruerunt, sed verò hominẽ esse, & instar reliquorum infantium butyro, melleq; altum, nutritumque fuisse. Itaque his verbis nihil aliud significare voluit Propheta, quàm Messiam verum hominem futurum, & tanquam verum infantem naturę humanę participem illis eisdem cibis alendum, quibus cęteri infantes nutriri solẽt. Quæ expositio literalis, ac germana est, traditurq; à Tertull. in lib. aduersus Iudæos capite de Natiuitate Christi: & multò luculentiùs à D. Irenæo libro tertio aduersus hæreses, capite vigesimo sexto. *Diligenter*, inquit, *significauit Spiritus sanctus per ea, quæ dicta sunt, generationem eius ex Virgine, & substantiam, quoniam Deus: Emmanuel enim nomen hoc significat, & manifestat, quoniam homo, in eo quod dicit: Butyrum, & mel manducabit*. Idem docet D. Hieron. *Ne*, inquit, *eum putes in phantasmate nasciturũ, cibis vtetur infantiæ, butyrum comedet, & lac*. Denique idẽ habet Cyrill. Alex. lib. 1. cõmentariorum in Esaiam: *In carne*, inquit, *verum hominem fuiße conatur certè persuadere, cùm dicit cibum ei fore paruulis conuenientem, butyrum, & mel*. Qua expositione, quæ vera est, constituta existimamus Prophetam non sine magna quadam admiratione dixisse: *Butyrum, & mel comedet!* quasi diceret: Ille filius, quẽ Virgo concipiet, & pariet tanta nouitate, & miraculo, vt nullum passura sit suæ virginitatis detrimentum: ille, inquam,

Christum butyro, & melle alendum cur prædixerit Esaias.

Tertull.

D. Irenæus.

D. Hieron.

Cyrill. Alex.

Christus verus homo, non phantasticus.

qui

qui dicendus est Emmanuel, hoc est, verus Deus, verusque homo, usque adeo se 1 abiiciet, vt infans sit futurus, & instar reliquorum infantium tantus. Deus butyro, ac melle nutriendus. Quo eodem sensu accipienda sunt illa omnia vaticinia, quæ de Deo infante, pueroque loquuntur: certè Abacuch cap. tertio: cum de eius ortu, & infantia in Bethlehem ad literam loqueretur illis verbis: *Deus ab Austro veniet, & sanctus de monte Pharan*: (vbi D. Hieron. docet de natiuitate Christi in Bethlehem, quæ australis est Hierosolymis, sermonem esse, statim ob tanti mysterii magnitudinem quodammodò obstupefactus, vt initio eius cantici dixerat, quòd videlicet Deus ille sempiternus, & immensus infãs more cœterorum infantium in terris appareret, adhibẽdam putauit dictionem, סלה, quę dictio erat nota cantorum, eosq; vel pausæ, vel mutationis, & eleuationis vocis, aut productionis syllabę ob eius rei, quæ canebatur, magnitudinem admonebat, reperiturque tãtùm in isto cantico Abacuch, & in psalmis, vbi 73. vicibus posita inuenitur, vt notauit Caiet. in Ps. 10.

Quam se abiecerit Deus, dũ infans apparuit.
Abach. 3. 3.
D. Hieron.

5 Quintò. Aduerte illa verba: *Vt sciat reprobare malum, & eligere bonum*: non continere causã finalẽ, sed dicere dũtaxat consecutionẽ, vt sit sensus: Tametsi tãquã verè infantulus butyro, ac melle nutrietur, tamen in ipsa etiam infantia erit sapientissimus, scietq; inter malũ, bonũq; discernere. Sic interpretatur D. Hieron. *Adhuc, inquit, pãnis inuolutus, & butyro pastus, ac melle habebit boni, maliq; iudiciũ, vt per hæc verba noscamus infantiã humani corporis Diuinæ nõ præiudicasse sapiẽtiæ*. Cui expositioni conciniit textus Hebræus, qui ad verbũ sonat, *scire ipsum, vel ad scire suũ, seu potiùs sciendo*, iuxta quã expositionem probatur perfecta Christi scientia etiam creata, rerũq; omnium cognitio in ipsa infantili ætate. Septuaginta interpretes aliter traslulerunt: *Butyrum, & mel comedet, antequàm sciat ipse repellere mala, & eligere bona*: vnde plerique aliam horum verborum expositionem colligunt in hanc planè sententiam: *Butyrum, & mel comedet*, hoc est, infantiũ cibo nutrietur, antequàm per ætatem experimento, & ministerio corporis sciat malum reiicere, bonumque eligere. Seu butyrum, & mel comedet, donec infans fuerit, quousque scilicet adolescat, perueniatque ad ætatem grandiorem, in qua ipso experimento sciat reprobare malum, & eligere bonum.

Christ⁹ adhuc infans, sapientissimus.
D. Hieron.
In Christo perfecta scientia etiam creata.
Septuag.

Postremò sciendum est pro eo, quod Hieron. transtulit ex Hebræo: *Nunquid parum vobis est molestos esse hominibus, quia molesti estis & Deo meo?* Septuag. transtulisse: *Nunquid parum vobis agonem exhibere hominibus, & quomodò Domino exhibetis agonem?* quod Tertull. lib. contra Iudæos cap. 9. ita legit: *Num pusillum vobis certamen cum hominibus, quoniam Deus præstat certamen?* & D. Iren. lib. tertio contra hæreses, capite 26. *Num pusillum uobis agonem præbere hominibus, & quemadmodum Dominus præstat agonem?* & D. Cyprian. lib. 2. contra Iudæos capite 9. *Num pusillum vobis certamen cum hominibus, quoniam Deus præstat agonem?* Itaq; videntur isti Patres aliqua exemplaria habuisse, in quibus apud Septuag. aliter legeretur, quàm modò habeatur: etenim modò Septuag. habent: *Quoniam Domino exhibetis agonem*: citati verò Patres legunt: *Quoniam Dominus præstat agonem*, seu certamen. Quæ sanè lectio mysterii est plenissima: significat enim Deũ per mysterium incarnationis, quod eo loco promittebat, certamẽ quoddam cum hominibus cõmitendum præstitisse, non armorum tamen, sed amoris certamen. Quid enim quæso aliud fuit Dei filium non necessitate vlla, sed amore duntaxat incitatum in Virginis descẽdisse vterum per assumptionem humanitatis: deinde in tanta paupertate, atque humilitate natum in terris apparuisse, seseque postea facilem, munificumque exhibuisse mortalibus: denique ad humanũ genus ex Dæmonis seruitute in libertatem vindicandũ sublatum in crucem mortẽ oppetiisse tormẽti, dedecorisq; plenissimã, quã nouũ certamen, ad omniũ amorẽ sibi cõciliandũ suscepisse, & quasi bello indicto, gestoq; feliciter humanas sibi voluntates admiranda quadam potentia subiecisse? Itaq; iuxta prædictam lectionem ita locum Esaiæ interpretari li. et: Parum, inquit, vobis est certamẽ habere cũ hominibus, etiã ne cũ Deo

6
D. Hieron.
Septuag.
Tertullian.
D. Irenæus.
D. Cyprian.
Amoris certamen mortalib. Deus factus homo.

ipso belligerare contẽdititis? sit planè ita, iã hinc vobis spõdeo Deũ nouo quodã genere bellandi in aciẽ proditurũ, mirandũq; certamen omnibus oblaturum. *Ecce Virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomẽ eius Emmanuel*, hoc est, De⁹ ipse homo factus, natus ex Virgine, sese bellatorẽ exhibebit, amorisq; certamen vniuersis mortalibus denũciabit, vt eos ad se amãdum fortiter simul, suauiterq; alliciat. Porro felicẽ huius certaminis exitũ descripsit idẽ Esaias c. 8. sequenti: *Quia*, inquit, *antequàm sciat puer vocare patrẽ suum, & matrẽ suã, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ*: id quod nobilissimi Patres de cõuersione Gentiũ per Magos illos, qui quasi gẽtilitatis primitiæ ad Christũ infantẽ adorandũ ex Oriente aduenerũt, accipiendũ putarunt. Et verò cuius animum infans ille natus ex Virgine tã eximia præditus pulchritudine, tantisque erga homines amoris facibus inflammatus non vinceret? hoc enim armorum genere nouus ille bellator dimicauit, vt aliàs diximus, & elegãter docet Tertull. expendens locum Esaiæ citatum, vt fusiùs in sequẽti testimonio docebim⁹.

Felix prædicti certaminis exitus. Esai. 8. 4.

Tertull.

Octauum testimonium ducitur ex illis verbis Esai. 8. *Accessi ad Prophetissã, & cõcepit, & peperit filium.*

SECTIO XVII.

ALIVD quoq; validũ argumentũ ad idẽ cõprobandum depromitur ex c. 8. Esaiæ, de cuius expositione nõ solũ inter Iudæos & Catholicos, sed etiã inter nostros magna vtrinq; rationũ cõtentione certatur: sed ostendemus tñ verã, germanãq; eius interpretationẽ ad B. Virginis integritatẽ cõfirmãdã pertinere. Ita igr̃ scribit eo loco Esaias: *Dixit Dñs ad me: Sume tibi librũ grandẽ, & scribe in eo stylo hominis, Velociter spolia detrahe, cito prædare. Et adhibui mihi testes fideles, Vriã sacerdotẽ, & Zachariam filium Barachiæ; & accessi ad Prophetissã, & concepit, & peperit filiũ. Et dixit Dñs ad me: Voca nomen eius, Accelera spolia detrahere, festina prædari: Quia antequam sciat puer vocare patrem suum, & matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ coram Rege Assyriorum.*

Esai. 8. 1.

Mirum sanè est, quantum conentur Hebræi, recentiores potissimum hoc nobis testimonium illustrissimum de manibus eripere: quàm multa etiam cum falsa, tum dictu fœda, audituque turpia confingant, quantaque amentia, vt vaticinii veritatem aliò deflectant, Esaiam sanctissimum vatem, eximiumque pudicitiæ, atque honestatis cultorem præter modum impudentem faciant, quin & Deum ipsum omnis sanctitatis, puritatisq; auctorem indignè loquentem inducant, interpretatione illa sua impurissima, quam de stylo hominis afferunt, multisque aliis per summam contradicendi libidinem confictis, ex quibus ob eorum turpitudinem facilè possent falsitatis, errorisque conuinci: nos tamen ea dumtaxat perstringemus, quæ omnino postulauerit nostri instituti ratio, & ad rem propriùs accedere videbuntur. Contendunt igitur Hebræi loco Esaiæ citato nullum verbum de Messiæ aduentu fieri, sed totum vaticinium spectare ad ipsum Esaiam, qui videlicet iubeatur adhibitis illis duobus testibus ad vxorem suam accedere, ex eoque congressu promittatur conceptio, partusque infantis, qui appellandus sit, *Accelera spolia detrahere, festina prædari*: quoniam per eiusmodi filium ita nominatum prædicebat Dominus euersionem decem tribuum, deprædationemque, ac vastitatem Samariæ, quæ ipso adhuc infantulo, nesciẽteq; patrẽ suum, ac matrẽ suis nominibus appellare, facienda erat. Atq; vt suam hãc expositionem plausibilẽ faciant, afferũt illud Oseę c. 1. cũ Deus ipsi Oseę præcepit, vt fœminam fornicariam, hoc est, siue corpore prostitutã, siue secta Gentilem (solet namq; idololatria appellari in sacris literis fornicatio) vxorẽ duceret, ex eaq; liberos procrearet, eisq; nomina imponeret, quibus vtriusq; regni & Israelis, & Iudæ euersio prædiceretur. Consueuit enim Deus non solùm verbis, sed etiam factis ventura præmonstrare, quemadmodum eidem Esaiæ capite vigesimo præcepit, vt nudus, & discalceatus per

Iudæorum cõtradicendi libido.

Eorum sententia circa locũ citatum.

Osee. 1.

vrbem incederet, vt Ægypti, & Æthiopiæ vastitatem exprimeret: sic enim futurum, vt Ægypti, Æthiopiæque inueniles nudi, & discalceati in captiuitatem ab Assyriorum Rege abducerentur. Simili quę mysterio Ezechielem Prophetam fecit cum Sarcinis instar peregrini, & viatoris incedere, vt populi captiuitatem, atque in alienas terras peregrinationem portenderet. Sic igitur, inquiunt Hebręi, iubetur hoc loco Esaias ad vxorem suam accedere, ex eaque filium gignere, qui nomine suo regni Syrię, ac decem tribuum vastitatem significet. Nec verò mirum videri debet, si Hebræi infensissimi nostræ religionis hostes sic scripturarum vaticinia, quæ de nostris rebus loquuntur, eludere conentur: illud demirari satis non possum, cur plerique etiam ex nostris cum Iudęis consentiat, veluti Vatablus, Isidorius Clarius, Forerius, & quod magis miror D. Thom. in comment. super Esaiam: tametsi illam expositionem, quā inferiùs afferemus, non omnino reiiciat.

Vatablus. Clarius. Forerius. D. Thom.

2 Sed ostendamus iam Hebræorum sententiam & absurdam, & falsam omnino esse: & quidem esse admodum absurdam ex eo fit perspicuum, quoniam vt alia interim omittamus, Esaiam vatem sanctissimum præter modum inpudentem faciunt, qui videlicet non erubuerit coram testibus ad vxorem accedere, illisq; spectantibus rem peragere, idq; velint Deum Prophetæ mandasse, quam indignitatem peruidentes pleriqne Hebręorum aliquanto modestiores dixeruntnō fuisse adhibitos testes ad huiusmodi Esaiæ cum vxore congressum spectandū, sed vt conscribendo ab Esaia libro interessent: siquidem Deus præcipiebat, vt librum grandē sumeret, & in eo pauca illa verba conscriberet, quę paulò ante commemorauimus. Vt igitur omne effugium Hebræis intercludamus, probemus id, quod secundo loco proposuimus, falsam scilicet esse hanc eorum sententiam, & neq; cum vaticinii veritate, maiestateq;, neq; cum ipso contextu eā de Esaiæ filio interpretationē cōuenire.

3 Primùm igitur in filium Esaiæ nullo pacto quadrare potest nomen illud excellens, atque magnificum, quod infanti, de quo agitur, imponendum præcipitur: *Voca*, inquit, *nomen eius, Accelera spolia detrahere, festina prædari*: cum neque Esaię filius ita fuerit appellatus, neque de eius vita, aut factis vlla fiat in sacris literis mentio, propter quę tantum nomen illi attribui potuisset; quā aptè verò in Christum conueniat, inferiùs docebimus. Deinde duo illi testes, qui adhibētur, Vrias scilicet Sacerdos, & Zacharias filius Barachię non possunt vlla ratione ad Esaiā ipsum, eiusve filium spectare iuxta interpretationem Hebręorum. Ait namq; R. Salomon Vriam, qui hic testis inducitur, fuisse Vriam filium Semei, qui prophetauit tempore Ioacim filii Iosiæ, vt refertur Hierem. 26. *Fuit quoque vir prophetans in nomine Domini, Vrias filius Semei de Chariathiarim, & prophetauit aduersus ciuitatem istam, & aduersus terram hanc iuxta omnia verba Hieremiæ. Et audiuit Rex Ioacim, & quæsiuit interficere eum.* Addit quoque R. Salomō secundum illum testem, qui dicitur Zacharias filius Barachiæ, fuisse illum, qui in duodecim Prophetis minoribus vndecimus est. At ex his liquidò euincitur falsam esse Iudæorum expositionem. Etenim si tales fuerunt eiusmodi testes, vt scribit R. Salomon, non potuerūt ab Esaia adhiberi, induciq;, vt conscribēdo à se libro interessent, cum multò posteriores ipso Esaia fuerint. Verū enim verò à quarto anno regni Achaz, quo tempore, vel circiter Esaias hoc edidit vaticiniū, vsq; ad Regē Ioacim, sub quo Vrias ille fuit vaticinatus, fluxerunt anni plusquā centū: & ab eodē quarto anno regni Achaz vsq; ad tēpus Zachariæ filij Barachiæ, si fuit vndecimus Prophetarū minorū, trāsierunt plusquā ducenti añi, vt affirmāt Galatin. lib. 7. Arcan. Catholicę veritatis c. 16. Lyran. & Dionys. Carth. in cōm. huius loci, idq; breuiter ita ostenditur.

Nomen Accelera &c. In filium Esaię nullo pacto quadrat.

R. Salom.

Hier. 26. 20. Cuius filius, & quo tempore prophetauerit Vrias.

Quo tempore ediderit hoc vaticinium Esaias.

Galatin. Lyran. Dion. Carth. A tempore huius vaticinii vsque ad tempus Zach. 11. prophet. min. quot fluxerint anni.

Achaz regnauit sexdecim annis. 4. Reg. 16. ex quibus desumēdi sunt tantū duodecim, quoniā vti diximus; quarto anno regni eius, aut circiter, edidit hoc vaticiniū Esaias. Ei successit Ezechias, qui viginti nouem annis regnauit. 4. Regum 18. post quem imperauit Ma- 4

Quot annis regnauit Achaz.

Quot item Manasses, Iosias, Ioacim, & Sedechias.

nasses quinquaginta quinque annis. 4. Reg. 21. Post quem regnauit Amon, cuius principatus duobus tãtum annis perdurauit. 4. Reg. 21. Hunc excepit Iosias, qui vno, & triginta añis regnauit. 4. Reg. 22. quē subsequutus est Ioacim, qui regnauit vndecim annis. 4. Reg. 23. Postea Sedechias decem annis. 4 Reg. 24. cuius tempore cœpta est Babylonica illa septuaginta annorum captiuitas vsque ad primum annum Cyri fundatoris Monarchiæ Persarum, quo tempore iacta sunt templi fundamenta: sed paulò post tempore Cambysis eius filii fuit intermissum opus vsque ad imperium Darij Hystaspis, quo imperante prophetauit Zacharias ille minorum Prophetarum vndecimus, vt fusè disputauimus in nostris super eum Prophetam commentariis. Si igitur superiores annos in summam redigas, facilè reperies, si Vrias, & Zacharias, qui hoc loco nominantur, sunt illi, quos putat R. Salomon, non potuisse illos ab Esaia pro testibus adhiberi, cùm illos Esaias tanto spatio anteiuerit, atque adeo vniuersam R. Salomonis interpretationis fabricam facilè corruere. Nec verò possunt Hebræi eò confugere, vt dicant Zachariam illū non fuisse illum, qui est vndecimus Prophetarum minorum, sed Zachariam filium Ioiadæ, de quo agitur 4. lib. Reg. & quem nos initio commentariorum in Zachariam probauimus fuisse illum, de quo Christus disserit Matthæi vigesimo tertio: quoniam is etiam Zacharias non potuit in testem produci ab Esaia, cum is Esaiam per centum, & ampliùs annos præcesserit, quod ita intelliges. Post Ioas, qui eum Zachariam interfecit inter templum, & altare, regnauit Amasias filius eius viginti nouem annis. 4. Reg. 14. cui successit Ozias, qui quinquaginta duobus annis principatū tenuit. 4. Regū 16. Post quem regnauit Ioathan sexdecim annis. 3. Reg. 16. cui successit Achaz, cuius anno quarto hoc accidit vaticinium, qui anni in summam collecti centum, & eo amplius conficiunt.

Quo tempore cœpta fuerit Babylonica illa 70. annorum captiuitas.

Zach. minorū prophetarum 11. prophetauit tempore Darii Hystaspis.

Quisnam fuerit Zach. ille occisus inter templum, & altare Matt. 23. & quo tempore vixerit.

5 Qui ex nostris cum Iudæis consentiūt, aliò deflexere: aiunt enim Vriā, de quo hic agitur, non fuisse illum, qui vixit tẽpore Ioacim, cuius fit mentio Hierem. 26. sed alium qui fuit tempore Regis Achaz, vt refertur 4. Reg. 16. vbi ita legimus: *Perrexit Rex Achaz in occursum Theglaphalasar Regi Assyriorum in Damascum (cũ què vidisset altare Damasci, misit Rex Achaz ad Vriam Sacerdotem exemplar eius, & similitudinem iuxta omne opus eius. Extruxitque Vrias Sacerdos altare iuxta omnia, quæ præceperat Rex Achaz de Damasco.* Deinde similiter adiiciunt Zachariam filium Barachiæ, qui etiam testis inducitur, neque fuisse illū filium Ioiadæ tempore Regis Ioas, neq; illum, qui in duodecim Prophetis minoribus vndecimus est; sed alium quendā ita appellatum, qui Regis Achaz tempore floruerit. Verùm hæc quoque respōsio facillimè conuellitur: etenim quod attinet ad Vriam illum, qui vixit tempore Regis Achaz, cum is fuerit idololatra, atque in cultu idolorū Regis ipsius Achaz impiissimi imitator, ut patet ex iis, quæ paulò ante ex 4. lib. Reg. citauimus, quod vel ipsi aduersarii non inficiantur, nullo pacto est credibile Esaiā illum pro teste adhibuisse, eo potissimū, quòd duo isti testes, qui inducti sunt ab Esaia, appellantur fideles: *Et adhibui*, inquit, *mihi testes fideles, Vriam sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ.* Etenim huiusmodi fidelitas, quidquid dicat D. Thomas, & alij, non solùm ad officii dignitatem, id est, sacerdotium, sed etiam et maximè ad vitæ ipsius benè institutam rationem referenda est: alioqui quomodò vir idololatra, & acerrimus idolorum propugnator testis Diuinorum vaticiniorum fidelis censeri potest, quibus Diuina authoritas confirmatur, cum ipse pro falsorum Deorum cultu, & veneratione certaret; atque adeo veri Dei existimationem minimè curaret; quin potiùs ad eā eleuandam, ac deprimendā testimonio suo abuteretur, vt meritò ei fides haberi ab Esaia minimè debuisset? Quare nullo pacto est credibile Esaiam adhibuisse in testem eiusmodi Vriam idolorum cultorem, atq; adeo veri Dei hostem infestissimum. Quod verò ad tertium illum Zachariam spectat, quem absque vllo fundamento confingunt, eadem facilitate

Catholicorū sententia.

4. Reg. 16. 10.

Vrias qui vixit tempore Achaz, fuit idololatra.

D. Thom.

Non potuit adhiberi in testem ab Esaia.

relicitur, qua astruitur, cum id nullo vel Scripturę, vel probati auctoris testimonio comprobetur.

6 Reiicitur vltima hæc de filio Esaię expositio.

Denique ad totam hanc de Esaię filio expositionem omnino reuincendam illud satis esse deberet, quòd de infante, de quo agitur, eo loco expressè dicitur illo adhuc infantulo, videlicet antequã sciret vocare patrem, & matrem, Syriæ, & Samariæ vastitatem euenturam fuisse, vt patet ex illis verbis: *Auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ.* At huiusmodi vastitas non potuit contingere infantulo adhuc filio Esaiæ, siquidem ea calamitas accidit sexto anno Regni Ezechię, quo tempore necesse fuit filium Esaiæ habuisse iam septemdecim, aut octodecim annos, cum conceptus esset quarto anno Regni Achaz, a quo anno vsque ad sextum Ezechię, qui ei successit, fluxerunt octodecim anni: nam Achaz, vt paulò ante diximus, sexdecim annis regnauit. Cum igitur eo tẽpore filius Esaiæ iam minimum compleret octodecim annos, profectò non accidit eo infantulo ea Syriæ, Samariæque calamitas, quemadmodum dixit hoc loco Esaias, atque adeo nullo modo ad eum potest vaticinium referri, quantuncunque ad libitũ duo illi testes siue ab Hebræis, siue à nostris confingantur. Omitto etiam illud, quòd sine fundamento vxorem Esaiæ Prophetissam faciunt: siquidem illa verba, *Et accessi ad Prophetissam*, sic accipiunt, vt Esaias ad vxorẽ suã accessisse dicatur.

Syriæ, & Samariæ vastitas quo tempore acciderit.

7 Statuitur sermonem esse ad literã de Christo.

Illud igitur pro certo statuendũ hoc loco Esaiæ sermonem esse ad literam de Christo, deq; eius conceptu, & ortu ex Virgine, absque vlla vel minima eius integritatis iactura. Ita docent D. Iren. lib. 3. contra Hæreses cap. 18. Euseb. Cæsar. lib. 7. demonst. Euang. in secundo testimonio ex Esaia, D. Epiphan. lib. 3. contra Hæreses hæresi 78. contra Antidicomarianitas, & hæresi 79. contra Collyridianos, Tertull. multis in locis tractans verba illa, *Antequam sciat puer vocare patrem & matrem, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ*, veluti lib. aduersus Iudæos cap. 9. & lib. de resurrectione carnis c. 20. & lib. 3. contra marcionem capite 12. & 13. & lib. 5. cap. 18. D. Chrysost. hom. 1. in cap. 1. Ioan. & hom. 5. in 1. cap. Matthæi, D. Ambros. in Psal. 118. ad illa verba *Exultaui in verbitatis*: D. Hieron. Proclus, Cyrill. Alex. in comment. super Esaiam, D. Greg. Nazianz. in sanctũ Pascha: & est communis Patrum, Doctorumque sententia. Confirmaturque efficaci ratione, quoniam nulli alteri, prętorquam Messiæ, potest nomen illud attribui, quod infanti imponi præcipitur: *Voca*, inquit, *nomen eius, Accelera spolia detrahere, festina prædari.* Cuius argumenti vis magis apparet ex translatione Septuag. interpretum, qui pro eo, quod nos habemus, *Antequam sciat puer vocare patrem, & matrem, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ*, ita transtulerunt: *Antequã sciat puer vocare patrem, & matrem, accipiet fortitudinem Damasci, & spolia Samariæ.* Ex qua translatione licet colligere verbum illud, *Auferetur*, quod ex Hebræo transtulit D. Hieron. ad ipsummet infantem pertinere, vt sit sensus: Antequam sciat puer vocare patrem, & matrem, auferetur, nimirum ab eodem infante, fortitudo Damasci, & spolia Samariæ. At quis alius vnquam infans pręter Messiam dũ adhuc nesciret patrem, ac matrem suis nominibus appellare, hoc est, dum infãs esset, accepit, aut accipere potuit fortitudinem Damasci, & spolia Samariæ? Sanè nũquam alium poterunt Iudæi ostẽdere nisi vnum Messiam, quem in ipsa infantia Damascum, Samariamque spoliasse inferiùs demonstrabimus.

D. Irenæus. Eufeb. Cæsar. D. Epiphan. Tertullian. D. Chrysost. D. Ambros. Psal. 118. D. Hieron. Proclus. Cyrill. Alex. D. Greg. Naz.

Nomen illud Accelera &c. nulli præterquam Messiæ attribui potest. Septuag.

Hoc igitur constituto sermonem esse de Messia aggrediemur iam explicare purissimum conceptũ, partumque sanctissimę Deiparę. Aduerte igitur pro eo, quod nos habemus, *Adhibui mihi testes fideles*, Septuag. trãstulisse, *Testes mihi fac fideles*, vt non Esaias, sed Deus ipse loquatur: *Dixit*, inquit, *Dominus ad me: Testes mihi fac fideles, Vriam Sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ*: itaq; testes istos non Esaię, sed Domino ipsi adhiberi: eodemque sensu accipiendam esse vulgatam editionem, vt nimirum verba illa, *Adhibui mihi testes fideles*, non Esaiæ, sed Dei ipsius verba sint, qui eiusmodi testes sibi adhibuerit. Sed etiam hinc oritur grauissima controuersia, quinam eiusmodi testes fuerint? 8

Septuag.

Quinam eiusmodi testes fuerint.

rius? Prima expositio est Cyrilli Alexan. in Comment. super Esaiam, censens, quo tempore ab Esaia hoc editum fuit vaticiniũ, fuisse quendam Vriam Prophetã, & Zachariam legis doctorem. Verùm mistagogycè poni hoc loco Vriam pro omnibus Prophetis, & Zachariam pro omnibus legis Doctoribus: sensumque esse vniuersos Prophetas, totãq; legem veterem mysteria legis gratiæ, & ea omnia, quæ ad Regem Messiam pertinent, confirmasse, quippè cum Messias fuerit totius legis, & Prophetarum omniũ finis: eodemq; mysterio in transfiguratione Domini Moysem, & Heliam apparuisse cum illo colloquentes de excessu, quem completurus erat in Hierusalẽ: per Moysem namq; legem, per Heliam verò sacerdotium, siue Prophetiã esse accipiendam, quòd lex nimirum, & prophetiæ omnes ad Christum spectarent. Atque hæc quidem Cyrillus, qui tamen si existimat, cum Esaias hoc edebat vaticinium, vixisse aliquem Zachariam, qui Propheta fuerit, non rectè videtur sentire, cum nullum similem Zachariam eo tẽpore extitisse legamus in sacris literis. Etenim Zacharias filius Ioiadæ, qui floruit tempore Regis Ioaz, præcessit ipsum Esaiam multo tempore, & Zacharias vndecimus Prophetarum minorum fuit posterior Esaia plusquam ducentis annis: si quem verò alium Zachariã ipse confingit, necesse habuit id vel ex sacris literis, vel ex veterum annalibus confirmare. Vriam quidem rectè dicit tempore Esaiæ extitisse; sed eum nos superiùs idololatram fuisse ostendimus, atq; adeo non potuisse fidelem testem appellari, nec idoneum, qui ad Diuina vaticinia attestãda adhiberetur. Illud prætetea, quod Cyrillus adiungit, nomine duorum istorum testium omnes Prophetas, vniuersamq; legem intelligi, quod etiam affirmat Eusebius loco citato, mysticum planè est: cum enim duo isti testes suis propriis nominibus appellentur; haud dubiè duos aliquos viros ita nominatos debemus accipere, qui testes eius vaticinij adhibeantur.

Prima senten- tia Cyrilli Alex.

Cyrilli senten- tia refellitur.

9 Secunda est D.Hieronymi per *Vriam* accipientis Vriam illum, qui vixit tempore Regis Achaz, cui Rex præcepit, vt altare iuxta altaris Damasci similitudinem Hierosolymis extrueret; per Zachariam verò quendam Zachariam, *De quo*, inquit, *dierum narrat liber, quod Ezechias filius Achaz quæsierit Dominum in diebus Zachariæ traditi in timore Dei*. In qua quidẽ expositione illud maximè displicet, quòd affirmet Vriam esse illum, qui vixit tempore Regis Achaz, cultorq; fuit idolorũ: imperare enim mihi non possum, vt credam virum idololatram in testem tã præclari vaticinij adductum fuisse, vt superiùs fusiùs diximus.

Secunda D. Hieron. sent.

Tertia est aliorum, qui ad nominum etymologiam recurrũt, vt videlicet hoc loco Vrias, & Zacharias non pro aliquibus certis hominibus ponantur; sed secundùm nominum etymologiam, qua Vrias idem est, atque illustratus à Domino, & Zacharias idem, quod memor Domini: significentq; omnes Prophetas, Doctoresq;, qui à Domino illustrantur, sacramq; Scripturam memoria retinẽt, & assiduè meditantur, fore venturis temporibus veritatis huius vaticinij testes locupletissimos, cum viderent suo tempore impletum, quod Esaias tanto ante prædixerat: quam expositionem affert quoque Euseb. lib. 7. Demonst. Euang. nec ab ea multùm abhorret D. Hieron. Etenim postquam illam de Vria, & Zacharia paulò ante commemoratam expositionem attulisset, subiunxit: *Vrias interpretatur lux Domini. Zacharias memoria Domini, & Barachias benedictio Domini: quibus testibus Christi natiuitas comprobatur*. Sed mihi sanè vt ingenuè fatear, hæc interpretandi ratio, quæ nominum etymologiis nititur in exponendis potissimùm Prophetarum vaticiniis, semper parum firma visa est, nisi vt interdum accidit, manifestè ex ipso contextu eliciatur. 10

Tertia aliorũ.

Euseb. D.Hieron.

Quare his omnibus reiectis sententiis arbitramur per *Vriam* hoc loco accipiendum esse illum Vriam filiũ Semei, qui vixit tempore Regis Ioacim filij Iosiæ, cuius fit mentio Hierem. 26. cum enim Prophetam fuisse perspicuum est ex eo loco Hieremiæ, vbi dicitur aduersùs ciuitatem Hierosolymam, & aduersùs terram Palæstinæ prophetasse iuxta 11

Sententia auctoris.

omnia

omnia verba Hieremiæ: per *Zachariam verò filium Barachiæ* illum intelligendũ, qui vndecimus est Prophetarum minorum. At inquies: Quomodo duo isti viri potuerunt adduci testes ab Esaia, cum à quarto anno regni Achaz, quo anno Esaias, vt supra diximus, hoc edebat vaticinium, vsque ad Vriam filium Semei plusquam centum anni, & vsque ad Zachariam vndecimum Prophetarum minorum plusquam ducenti anni transierint? Respondemus duos istos testes nõ adduci ab Esaia, sed ab ipso Deo, vt superiùs ostendimus: & sicut accessus ad Prophetissam non fuit corporalis, sed spiritualis, vt patebit ex sequentibus; ita quoque adductionem testium non corporalem, sed spiritualem esse, non quòd non essent futuri veri testes duo illi, qui hoc loco nominantur: sed quoniam eorum exhibitio, cum hæc Esaias scribebat, non re ipsa, sed spiritu tãtùm, & promissione fiebat. Futurũ enim erat, vt Zacharias post captiuitatem Babylonicam illustrissima ederet de Rege Messia vaticinia, quibus eius aduentum in mansuetudine explicaret, cum diceret cap. 9. *Exulta satis filia Sion, iubila filia Hierusalem: ecce Rex tuus venit tibi iustus saluator, & ipse pauper*: sed qui tamen in ea paupertate optima spolia gentibus detraheret, vt habes ab eodem magnificis verbis illo ipso capite prænuntiatum. Futurum quoque erat, vt Vriæ illius, cuius fit mentio Hierem. 26. vaticinium de euersione vrbis, ac templi, & postrema hac captiuitate, quam modò Hebræi patiuntur, tandem impleretur, idque pro supplicio infligeretur populo Hebræo, quòd eundem Messiam actum in crucem per summam impietatem occidisset. Quib⁹ duobus vaticiniis futuro tempore adimplendis præsens Esaiæ vaticinium de Messiæ concepti, atque ortu ex Virgine confirmabatur: atque adeò meritò iam tunc duo illi Prophetæ Vrias, & Zacharias tanquam locupletissimi testes promittebantur, qui futuris deinceps temporibus rem tandem Esaiæ promissam suorum vaticiniorum impletione testarentur. Hanc expositionem affert Lyran. in comment. huius loci, Galatinus lib. 7. Arcan. catholicæ Veritatis cap. 16. Imo & Ionathas Paraphrastes Chaldæus in suo Targo ita transtulit: *Contestare coram me testibus fidelibus maledictiones, quas dixi, vt inducerem in diebus Vriæ Sacerdotis, Ecce venerunt: & etiam omnes consolationes, quas dixi in prophetia Zachariæ filij Barachiæ, ego adducturus sum*: vbi cernis Paraphastem Chaldaicum per *Vriam* Sacerdotem illum eũdẽ intelligere, qui Hierem. 26. dicitur vastitatem vrbis, populiq; captiuitatẽ prædixisse, quam nomine *maledictionis* Chaldaicus explicauit: per *Zachariam* verò intellexisse Zachariam vndecimum Prophetarum minorum, qui lætissima scripsit de Messiæ aduentu, & victoriis vaticinia, quæ Paraphrastes *Consolationes* appellat.

Adductio testium non corporalis, sed spiritualis.

Zach. 9. 9.

Lyran.

Galatin.

Paraphrast.

12

Cum igitur liquidò constet duos illos testes, qui adducuntur, nondum eo tempore natos fuisse, perspicuum relinquitur eos non fuisse eo tempore adductos, quo hæc ab Esaia scribebantur, sed adducendos ab ipso Deo suo tempore promitti: atque adeò neque Prophetissam, quæ concepit, & peperit, illo quoq; tempore extitisse: sed promitti multo post tempore futuram, concepturamq; infantem illum, de quo in eo vaticinio disseritur: & quod est consequens, nec vxorem Esaiæ fuisse illam Prophetissam: sed sanctissimam Virginem ex Spiritu sancto concepturam, pariturámq; eiusmodi infantem.

Prophetissa, quæ concepit & peperit non fuit vxor Esaiæ, sed B. Virgo.

Pro cuius rei illustriore cognitione sciendum est verba illa, *Accessi ad Prophetissam*, variè exponi: & quidem D. Hier. ait per Prophetissam hoc loco Spiritũ sanctum esse accipiendum, qui sermone Hebraico vocatur Ruach רוח genere fæminino, ad quem Spiritum sanctum Esaias accessit disponendo nimirum se, vt ab Spiritu sancto prophetiæ spiritu illustraretur, iuxta illud Psal. 33. *Accedite ad Dominum, & illuminamini*. Verùm non explicat Hieronymus, sed nec aptè explicare potest, quomodò Spiritus sanctus Christum cõceperit, & peperit: quod necesse tamen fuit ostendere, siquidem de Prophetissa illa dicitur, *Et concepit, & peperit filium*. Quare hæc Hieronymi interpretatio (venia dicam sapientissimi

D. Hieron.

Psal. 33. 6.

Patris) videtur omnino improbabilis, nisi, *Concepit, & peperit*, pro facere concipere, & parere accipiat, quod alienum tamen est à contextu, vbi ipsamet Prophetissa post eum accessum, cuius fit mētio, dicitur concepisse, & peperisse filiū. Omitto illud, quòd insolens omnino est Spiritum sanctum appellari Prophetissam. Hac igitur prætermissa sententia, positoq; ex communi Patrum doctrina, quos superius retulimus, & paulò post etiam citabimus, hanc Prophetissam esse beatissimam Virginem, dupliciter potest verè, ac propriè hic locus intelligi:

Dupliciter explicatur illud Accessi.

vno modo, vt verbum illud, *Accessi*, ad ipsum Esaiam referatur, qui dicatur accessisse ad B. Virginem per spiritualem quendam accessum, Diuinam scilicet reuelationem, & sublimem quandam tantæ fœminę contemplationem, & per spiritum interfuisse conceptui eius, ac partui multo post tempore ex Spiritus sancti virtute obumbratione futuri. *Accessi*, inquit, *ad Prophetissam*, mente scilicet, ac spiritu eam contemplatus, vidique per spiritum, ac reuelationem Virginem quandam concepisse, peperisseq; filium absque vllo integritatis suę præiudicio, qui infantulus, dū adhuc loqui nesciret, neque patrem, aut matrem suis nominibus appellare, iam tunc Damasci, ac Samariæ spolia detrahebat.

Accessus pro reuelatione.

Ita hunc locū intellexere Dionys. Carthus. Hugo Cardin. & alij: videtur accedere D. Epiph. lib. 3. contra Hæreses, cap. contra Collyridianos.

Dion. Carthu. Hugo Card. B. Epiphan.

Altero, vt verbum, *Accessi*, non ad Esaiam, sed ad Spiritum sanctum pertineat, quę expositio & germanior est, & communior, ac reliquis omnibus præferenda. Germanior quidem, quoniam cū verba præcedentia, *Adhibui mihi testes*, Dei ipsius sint, vt superius ex Septuaginta interpretum translatione probauimus, ex quibus ostēdimus illud, *Mihi*, ad Deū ipsum spectare, consequens quoque est, et verba sequentia, *Et accessi ad Prophetissā*, quæ continuata serie ponuntur, ad ipsū quoque Deum pertineant, atque adeò Deus ipse sit, qui toto hoc vaticinio in persona sua loquatur.

Expositio germanior & preferenda.

Quod verò sit cōmunior, inde apparet, quòd eam plerique omnes Patres communi consensu, afferunt, veluti Euseb. Cæsar. lib. 7. Demonstrationis Euangelicæ in secundo testimonio ex Esaia.

Euseb. Cæsa.

Cum quo, inquit, *quæritur, vnde nam esset conceptura, quæ virum expertà nō esset? Ipsum hoc, de quo quæritur, nunc oraculum docet: Et accessi, inquit, ad Prophetissam, &c. in vtero accepit, & peperit filium. Est autem intelligendum de Spiritu sancto, à quo afflatus Propheta diuinabat: ipse enim Spiritus sanctus se accessisse ad Prophetissam fatetur, quod quidem ipsū planè completum est in Christi ortu, quo tempore missus est Angelus Gabriel ad Virginē, dixitq; ei: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi.*

Luc. 1. 35.

Et Cylillus Alexā. lib. 1. in Esaiam cap. 8.

Cyril. Allex.

Quod, inquit, *non ex sanguine & carne, neque ex voluntate viri Christi natiuitas secundùm carnem peracta fuerit, sed insolita, & vltra leges humanæ naturæ extiterit, Deus Prophetæ reuelauit. Etenim ipse inquit, qui dicit, Cape tibi librum nouum magnum, accessit ad Prophetissam: illud enim sanctissimū corpus ex Spiritu sancto è supernis verbo formatū esse, cui dubium esse poterit? Quocirca Spiritus sancti virtus, ac vis, per quam illud corpus in sanctissima virgine formatum est, hoc congressus habitu, ac figura obliquè significatur.*

Spiritus sancti descensus in Virginem.

Quod deniq; vt cæteros omittā, habet Procopius in Esaiā: *Ait, inquit, Dominus, quod ipse superuenit Prophetissæ, & sic vocat Prophetissam matrē Christi, quod Spiritus sancti particeps sit futura iuxta illud Lucæ 1. Spiritus sanctus superueniet in te.*

Procopius.

Cum igitur de communi Patrum sententia illa sit huius loci vera, germanaq; interpretatio, Spiritum sanctū accessisse ad Virginem, ex eoq; accessu illam concepisse, peperisseq; infantem: planum efficitur ex hoc vaticinio perspicuè probari intemeratā virginitatem sanctissimæ Deiparæ, quippe quæ non ex viri congressu, sed ex purissimo, & sanctissimo Spiritus sancti in eam superuenientis, & obumbrantis, accessu conceperit: idē enim est accessisse Deū ad Prophetissam, atque Spiritum sanctū in Virginem superuenisse, & virtutem altissimi ei obumbrasse: vt Angelus Gabriel, cum dixit: *Spiritus sanctus superueniet in te*, ad hunc ipsum locum Esaię respexisse videatur. Porro Virginem optimo iure appellatam fuisse Prophetissam, ex eo apparet, quòd in suo illo cantico præclarissimum edidit vaticinium, cum di-

B. Virgo verè prophetissa.

xit

D. Virgo vere Propheta. Cyrill. Alex. D. Basil. D. Epiphan. Euseb. Cæsar. Greg. Naz. D. Ioan. Dam.

xitatis: ex hoc enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes: quod cumulatissimè impletũ cernimus. Ita docent: Cyrill. Alex. & D. Basil. in hũc locũ Esaiæ. D. Epiphan. hæresi 78. Euseb. Cæsar. Greg. Naz. & alii, quos superiori sectione citauimus. Quin & D. Ioan. Damasc. oratione 2. de B. Mariç dormitione librũ ipsũ nouũ, quẽ Propheta iubetur accipere, ad virginitatem Deiparç pertinere arbitratur: *Vbi*, inquit, *nouus liber, quo inenarrabili modo Deus Verbum citra semen in maternis operatur inscriptus est?* Atq; hæc de vera, ac germana huius vaticinij expositione vniuersè dicta sint: nunc vt eadem illustriora reddantur, erit operæ precium nonnulla, quæ maiorem lucem desiderant, magis explanare.

Eadem liber nouus.

Cur librum grandem sumere iubeatur Esaias, vt in eo pauca quędã verba conscribat.

SECTIO XVIII.

1

IN superiori vaticinio in primis mysterij plenissimũ est illud, quod Dominus præcipit Esaiæ: *Sume tibi librũ grandẽ, & scribe in eo stylo hominis: Velociter spolia detrahe, cito prædare*: quid enim causæ fuit, cur librum grãdem iuberetur accipere ad tã pauca verba conscribenda? Quocirca vt res fiat illustrior, explicare primùm oportet contextũ. Igr̃ 70. trãstulerũt: *Et dixit Dominus ad me. Sume tibi τόμον καινὸν μέγαν*, id est, *tomum, seu librum nouum magnũ, & scribe in eo stylo hominis, vt velociter deprædationem faciat spoliorũ, adest enim*: pro libro Hebraicè est gilaiõ, quod nomẽ volumẽ significat à radice galal, i. voluere, inuoluere, circumire, quod solerent veteres membranas, in quibus scribebant, cõplicare. Alii tamen volũt deduci potiùs à radice gala, quæ inter alia significat discooperire, & reuelare: ita enim plerique apud Pagninum in suo Hebraico dictionario deducunt; tum verò significat librũ, qui deberet omnibus ad legẽdũ publicè proponi, vt in eo, quæ abscondita, & incognita essent, reuelarentur, eũq; librũ fuisse huiusmodi videtur sẽsisse Paraphrast. Chald. cũ trãstulit, *Sume tibi tabulã grandẽ*, deducẽs scilicet idẽ nomẽ à radice gala: itaq; significari librũ aliquẽ explicatũ, & publicè propositũ instar tabulæ, quod videlicet in eo paterent omnibus, quę inscripta erant, & manifesta, perspicuaq; essent vniuersis, eã enim vim habet vox gilaiõ, si ab ea radice deducatur: vnde in numero multitudinis *specula* significat propter claritatẽ, & manifestã notitiã. Verũ siue ab vna radice, siue ab altera ducatur, probabilius videtur huiusmodi librũ debuisse proponi omnibus euolutũ, & explicatum. 70. trãstulerũt *τόμον καινὸν μέγαν*, id est, *tomũ nouũ grandẽ*: licet autẽ *tomus* ex vi verbi significet partẽ libri, quã sectionẽ appellamus; tamen hoc loco pro integro libro, & volumine vsurpatur: itaq; liber hic fuit non solũ magnus, sed etiam nouus, vt addidere 70. D. Hieron. per librũ istũ intelligit hoc ipsũ volumen Esaiæ, quod in Bibliis circunfertur: *Dixit*, inquit, *Dominus ad Prophetam, vt nequaquã in populos proferat nouæ natiuitatis arcanũ, sed scribat tã in isto grãdi volumine, quod modò legimus*. Cæterũ probabilius videtur non hoc volumen Esaiæ, in quo omnia eius vaticinia cõtinẽtur, nomine huius libri accipiendũ esse, sed peculiarẽ quẽdã librũ, in quo illa tãtũ verba cõscriberet, quę reliquis vaticiniis postea adiũgeret.

Septuag. Explicatur Esaiæ context.

Sanct. pagn.

Paraphrast.

Septuag.

D. Hieron. Nomine libri quod volumẽ accipiendum.

Secundò. Expositionẽ desiderat illud, quod sequitur: *Et scribe in eo stylo hominis*. D. Hieron. stylũ hominis interpretatur, stylũ, quo homines scribere consueuerunt: *Præcipit*, inquit, *Dominus Prophetæ, vt humanis verbis, & stylo, quo homines scribere consueuerunt, Dei sacramẽta cõprehendat*. Id quod magis explicauit Lyran. præcipi nimirũ Prophetæ, vt ea verba stylo hominis cõscribat, i. clarè, & planè, vt ea quilibet homo etiã parũ doctus possit legere, & intelligere: cui cõcinit Paraphrast. Chald. cum transtulit: *Sume tibi tabulam grandem, & scribe in ea scripturam claram*. Itaque illud Prophetæ præcipitur; vt verba illa dictionibus claris; notisque characteribus, & vocibus, & vt quidam arbitrantur, literis etiã maiusculis in tabulla illa grandi, seu volumine conscriberet; vt & facilè, & à longè ab omnibus etiam imperitis legi, & intelligi possent. 2

D. Hieron.

Stylus hominis, quid hic. Lyran.

Paraphrast.

3 Tertiò. Quidnam in eo libro grandi scribendum esset ab Esaia, mox verbis sequẽtibus explicatur: *Scribe*, inquit, *in eo stylo hominis, Velociter spolia detrahe, cito prædare.* Hebraicè est, למהר שלל, חש בז hoc est, si verbũ verbo reddas: *Ad festinandum spolium accelerauit prædam.* Non desunt autem, qui arbitrentur in volumine isto sola illa duo vltima verba monosyllaba, חש בז, id est, *Accelerauit prædam*, conscribenda fuisse: itaque transferunt: *Scribe super ipsum stylo hominis de acceleranda spoliatione: Accelerauit prædam*, seu *festinat direptio*, vt videlicet verba illa præcedentia, *Ad festinandum spolium*, seu vt nos habemus, *Velociter spolia detrahe*, nõ scribenda fuerint in libro, sed contineãt tantùm materiam, & argumentum scriptũ, de quo agunt duo postrema verba, quæ erant conscribenda. Cæterùm nostra editio vulgata magis sonat omnia illa verba fuisse conscribenda, *Velociter spolia detrahe, cito prædare*: potestq; cõfirmari ex eo, quod statim de nascituri infantis nomine dicitur: *Voca nomen eius, Accelera spolia detrahere; festina prædari*: ex quibus videtur non obscurè colligi in libro illo grandi conscribendum mandari nomen nascituri infantis, quod integra illa sententia explicatur, vt liber nihil aliud cõtineret, quàm infantis nomen. Cũ igitur eiusmodi nomen sit totum illud, *Accelera, spolia detrahe, festina prædari*: verisimile est integram in libro fuisse cõscriptam: idq; videtur etiam Ionathas in sua paraphrasi intellexisse, cum ita transtulit: *Scribe in tabulã scripturam claram, Festina ad prædandum prædam, & auferendum spolium.*

Quidnam scribendum ab Esai. in volumine.

Paraphrast.

4 His ita explicatis sit prima obseruatio, mandari Esaiæ, vt sumat librum grãdem, in eoq; pauca illa verba cõscribat, imò iuxta aliquorum sententiam, duas tãtùm voces monosyllabas, vti diximus: quoniam in illis paucis verbis quasi per compendium magna cõtinebantur mysteria, quæ postea explicatiùs toto illo libro, ac volumine prædicãda erãt, atq; adeo necesse fuit, vt liber, volumenq; magnũ esset, quod posset omnia illa aptè cõplecti. Quid nãq; breuius, & concisius, quã illud, quod in libro scribi iubetur, *Velociter spolia detrahe, citò prædare?* At si idem explicetur, & pro dignitate tradatur, nihil fusiùs, nihil vberiùs fingi potest: siquidẽ paucis illis verbis Messiæ Regis aduentus, bella, victoriæ, triumphi, totiusq; eius principatus, & imperii felicitas, ac per orbem vniuersum propagatio continetur. Hoc eodem sensu Esaias cap. 10. legem nouam abbreuiationem appellauit; quoniam per compendium quidem paucis verbis traditur: sed eius tamẽ explicatio infinitos libros, ac volumina requirit: *Cõsummationẽ*, inquit, *& abbreuiationẽ Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ*, seu vt habent Septuag. *Verbum abbreuiatum Dominator Dominus exercituum faciet in orbe terræ vniuerso.* Nam quòd eo loco per *cõsummationem, & abbreuiationem*, seu *verbum abbreuiatum* lex noua intelligenda sit, quę paucis verbis, & præceptis cõplectitur vniuersa, quæ in lege veteri sub multiplici figurarum, cæremoniarum, sacrificiorum, pręceptorumq; multitudine tradebantur, atq; adeo sit quoddam veluti legis veteris compendiũ, docet D. Hieron. in cõmẽt. super Esaiã: *Abbreuiatus*, inquit, *& perfectus sermo Euãgelicus est, qui pro cunctis laciniosæ legis ceremoniis dedit præceptũ grauissimum, & breuissimum dilectionis, & fidei: vnde Dominus in Euangelio Matth. 22. ait: In his duobus mandatis vniuersa lex pendet, & Prophetæ.* Quod Hieron. videtur accepisse à Tertull. lib. 4. aduersus Marcion. vbi eundẽ locum expendens sic ait. *Decisum sermonẽ faciet Dominus, vel verbum abbreuiatum, id est Euangelium: compendiatum est enim nouum testamentum, & legis laciniosis oneribus expeditum.* Id quod egregiè exponit D. Thom. in c. 9. Epist. ad Rom. vbi is locus Esaiæ citatur à Paulo: docet namque verbum Euãgelii esse abbreuians verba legis, quia omnia legalia sacrificia vno Eucharistiæ sacrificio comprehendit, omniaq; præcepta moralia in duobus præceptis charitatis includit iuxta illud Matt. 22. *In his duobus mandatis vniuersa lex pendet, & Prophetæ.* Addit verò D. Thom. posse quoq; per *verbum abbreuiatum* Verbum in assumpta humanitate intelligi.

Esai. 10. 23.
Lex noua abbreuiatio, & consummatio cur appelletur ab Esaia.

Septuag.

D. Hieron.

Lex noua veteris cõpẽdiũ. Matth. 22. 40.

Tertull.

D. Thom.

Legalia sacrificia comprehẽdit Eucharistia.

5 Ex superioribus igitur manifestũ relinquitur optimo iure præcipi Esaiæ, vt sumat librum grandem ad pauca illa verba conscribenda: quoniam ea mysteria,

quę per compendium in illis verbis tradebantur, erant post ea fusiùs explicanda in nouo instrumento, quod in illo grandi volumine adumbratum fuisse docent multi Patres. Quanuis enim volumen illud magnum esset, si cum paucis illis verbis conferretur: tamen breue admodùm, exiguumque censeri debet, si ad mysteria ipsa referatur, quæ tanta sũt, vt si explicatè tradi debeant, non vnum tantùm, sed infinita volumina requirant, atque adeo licet liber ille grandis nouũ testamentum expresserit, adhuc tamen lex noua compendium appellari potest non solùm comparatione legis veteris, sed etiam ratione eorundem mysteriorũ quæ proponit, quæ multò adhuc longius, maiusque volumen desiderant ob eorum magnitudinẽ, & maiestatẽ. Quis enim vel incarnationis Diuini Verbi præstantiam, vel Eucharistię sublimitatem, vel Diuinæ gratiæ splendorem possit pro dignitate etiam longissima oratione complecti? Quę porro vis dicendi poterit vnquam ad Ecclesiæ breuissimo tempore amplitudinem, amplificationẽ fidei, Gentiumq́; conuersionem explicãdã pertingere? Et tamen hęc omnia paucissimis, iisq́; simplicissimis verbis in noui instrumenti volumine traduntur. Iã verò si de ipsa Euangelica doctrina disseramus, nihil sanè in speciem simplicius, nihil breuius traditur; si verò prematur, atque explicetur, nihil grauius, nihil grãdius dici, aut excogitari potest. Quod quia Ethnici, & insipientes non intelligunt, sumunt ex simplicitate, qua mysteria fidei traduntur, occasionẽ illa contemnendi, id quod in baptismo præcipuè expendit Tertull. lib. de baptismo aduersùs Quintillam fœminam. *Nihil adeo est*, inquit, *quod obduret mentes hominum, quàm simplicitas Diuinorum operum, quæ in actu videntur, & magnificentia, quæ in effectu repromittitur, vt hic quoque, quoniam tanta simplicitate sine pompa, sine apparatu nouo aliquo, denique sine sumptu homo in aquã demissus, & inter pauca verba tinctus, non multò, vel nihilo mundior resurgit, eo incredibilis existimetur consecutio æternitatis. Proh misera incredulitas, quæ denegas Deo proprietates suas simplicitatem, & potestatem. Quid ergo? nonne mirandum & lauacro dilui mortem? atqui eo magis credendum, si quia mirandum est, idcirco non creditur. Qualia enim decet esse opera Diuina, nisi super omnem admirationem? Nos quoque ipsi miramur, sed quia credimus. Cæterùm incredulitas miratur, non credit: miratur enim simplicia quasi vana, magnifica quasi impossibilia.* Hęc Tertull.

Mysteriorum legis nouæ magnitudo, & maiestas.

Doctrina Euãgelica in speciem simplex cum sit grauis & grandis.

Tertull.

6

Secunda obseruatio sit circa verbum illud, *nouum*, quod Septuag. addiderunt: *Sume*, inquiunt, *tomum nouum magnum*. Meritò quidem nouus liber sumi præcipitur, cum in eo noua quædam, & admiranda conscribenda essent, tum vt rerũ nouitati nouitas quoque libri responderet; tum vt ex libri nouitate intelligerẽt Hebræi veterem legem abolendam, nouamque aliam multò nobiliorem, perfectioremq́; sanciendam, de qua nouitate multa sũt in Prophetis vaticinia. Primùm enim eam Dominus pollicetur per Esaiam cap. 43. quo testimonio ad idem confirmandum vtitur Tertull. lib. 4. cõtra Marcion. cap. 1. *Ne memineritis priorũ, & antiqua ne intueamini. Ecce ego facio noua, & nũc orientur, vtique cognoscetis ea: ponã in deserto viã, & in inuio flumina. Glorificabit me bestia agri, dracones, & struthiones: quia dedi in deserto aquas, flumina in inuio, vt darẽ potũ populo meo, electo meo. Populũ istũ formaui mihi, laudẽ meam narrabit.* Quo loco est sermo ad literã de mysteriis legis gratiæ, quæ noua appellantur, & de cõuersione Gẽtiũ, quę tãquã vna ex pręcipuis istis nouitatibus commemoratur: admirandum enim fuit, & nouum poni in deserto viam, & flumina in inuio, hoc est, in Gentilitate Euangalicæ doctrinę fluenta, laudarique Deum à barbaris, efferatisque gentibus, quæ ideirco bestiis agri, draconibus, & struthionibus comparantur, quemadmodum exponit D. Hieron. *Nequaquam*, inquit, *memineritis veterum, quoniam in Euangelio multò sũt maiora facturus, quorum comparatione præterita sileri debeant: neque enim vnus fluuius, siue fons erumpet de petra, sed multa flumina, quæ non corpora, vt priùs, sed animas sitientes reficiant, & impleatur illud, quod supra legimus cap. 12. Bibetis aquas de fontibus saluatoris tunc, quod nunquã factũ est, fiet, vt oẽs bestiæ, & dracones, & struthiones, qui in solitudine gentiũ morabantur, & idolotriæ sanguine, morũq; feritate bestiarum similes erant, glorificent me, atque collaudent.*

Nouus liber cur ab Esaia sumi præcipiatur.

Esai. 43. 18. Tertull.

Mysteria legis gratiæ, noua.

D. Hieron.

Esai. 12. 3.

7 Septuag.

Cæterùm est aduertendum Septuag. interpretes pro draconibus sirenas trāstulisse: *Benedicent*, inquiunt, *mihi bestiæ agri, sirenes, & filiæ struthionum*: quod expendens Cyrillus Alexandr. lib. 4. in Esaiā ait per sirenas, & struthiones accipiendos esse Gentiū Doctores, Oratores, ac Poetas, qui apud Ethnicos ornatè loquebantur, dictionemq; pulchrè expoliebant: ij enim ad fidem Christi conuersi multò suauiùs, & elegantiùs Diuinas laudes suis operibus decantarunt. *Sirenas, inquit, & filias struthionum dicit eos, qui apud Gentes ornatè loqui norant, & qui melodicū quiddam, ac numerosum resonabant, cuiusmodi erant Græcorum superstitiones Doctorum, Poetæ, & Oratores.* D. Hieronym. etiam obseruat præter Theodotionem reliquos omnes interpretes loco *Draconum, Sirenas*, transtulisse, sed non Gentilitatis Philosophos, vt Cyrillus, verùm homines voluptuarios, deliciisq; deditos *Sirenarum* nomine intelligit: *Sunt*, inquit, *sirenes animalia portentosa, quæ dulci carmine, atque mortifero nauigantes Scyllæis canibus lacerandos præcipitabāt, illudq; significant, quòd voluptati priùs, & luxuriæ dediti ad seruitutem Domini conuertantur.* Cæterùm, siue per sirenas cū Hieronymo homines luxui, & voluptati deditos, siue cum Cyrillo Gentium Philosophos, sapientesq; intelligamus; vtrunq; sanè eximię cuiusdam nouitatis fuit, atque potentiæ, vel eos, qui deliciosè viuebant, asperitatem crucis Christi, & carnis macerationem, quæ in Euangelio commendatur, amplexatos fuisse: vel eos, qui apud Ethnicos sapientiæ nomine gloriabantur, & qui omnia ad naturalis rationis lumen exigenda arbitrabantur, nihilominus captiuantes intellectum in obsequium Christi crucis secundùm Insipientium opinionem stultitiam, vt Paulus loquitur, quanquam Dei virtutem, & sapientiam, vt reuera est, magna omniū admiratione suscepisse, atque ex draconibus, hoc est, fidei persecutoribus, imo & irrisoribus in sirenas euasisse, quæ suis elucubrationibus tanquam suauissimis vocibus eadem fidei mysteria, quæ antea irridebant, modulatè decantarent, & sicut antea noxiarū sirenum instar alios ad certissimum salutis naufragium præcipites dabāt, ita postea è contrario tāquā Diuinę quædā sirenes plurimos suo cantu ad salutis portū pertraherēt, vt videre licet in Dionys. Areop. Cypriano, Augustino, & alijs, quos anteà tanquā dracones sæuissimos, & immanissimos Ecclesia formidabat; nūc verò tanquam suauissimas, Diuinasq; sirenes mysteriorum fidei suauissimas cantatrices admiratur: atque huc spectat illud, quod ad cap. 5. huius operis diximus de quatuor animalibus ante Dei thronum citharas habentibus, & in illis Diuinas laudes suauissimè concinentibus.

Cyrill. Alex: Oratores ac poetę Gentiū, sirenæ ac struthiones.

D. Hieron.

Voluptarii homines, sirenæ.

Ethnicorum sapientum ad fidem conuersio, res eximię nouitatis.

Sacri doctores, sirenæ suauissimę.

De eadem nouitate loquitur Hieremias cap. 4. *Hæc dicit Dominus viro Iuda, & Hierusalem: Nouate vobis nouale, & nolite serere super spinas: circuncidimini Domino, & auferte præputia cordium vestrorum viri Iuda, & habitatores Hierusalem*: quo etiam testimonio vtitur loco citato Tertull. vt probet fuisse abrogandam legem veterem, nouamque aliam sanciendam, quanquam legit paulò aliter: *Nouate*, inquit, *vobis nouamen nouum.* Eleganti sanè similitudinē explicauit Hieremias abrogationem legis veteris, & alterius pro illa faciendæ nouitatem, cum *nouale* faciendum dixit. Est enim *nouale* terra, vt quidam volunt, de nouo culta, spinis, & sentibus plena, aut vt alii existimant, illa quæ aliquanto tempore à cultura cessauit, quæ de nouo proscinditur, vt nouum in illam semen iaciatur. Sic namque Hebræorum populus iandiu fructū non ferebat, quin potiùs, spinis, sentibusque horrebat, qui propterea nouandus, hoc est, de nouo proscindendus prædicitur, vt nouam legis nouæ sementem accipiat. Accedit, quòd terra illa, quæ nouale primùm fit, solet priùs aratro proscindi, nec tamen statim seminatur; sed per annum, & eo amplius ita procissa relinquitur, vt postea de nouo aretur, semineturque: sic enim Deus Hebræorum populum per legem veterem, legalesque cæremonias tāquam terram hactenus incultam proscidit, noualeque fecit, et ita paratior, aptiorque redderetur, vt suo tempore de nouo araretur, nouamque legis gratiæ sementem reciperet. Et quoniam in nouali solent spinæ, tribulique exoriri, in

8 Hierem. 4. 3.

Lex vetus abroganda prędicitur.

Tertull.

Lex vetus ad nouam suscipiendam Iudęos reddebat aptiores.

eo quoque Synagoga nouali iure optimo similis dicitur, quæ innumerabilem spinarum, hoc est, deprauatorum morũ segetem procreauit, & spinas quoque illas protulit, quæ caput Domini cruentarunt. Meritò igitur Hieremias legem veterem abrogandam, nouamque aliam sciendam prænuntians nouandum dixit nouale, præcepitque terram de nouo proscindi, vt spinis legalibus auulsis noua legis nouæ sementis iaceretur, quæ est germana, & literalis huius loci expositio. Non est tamen contemnenda moralis interpretatio, quam affert D. Hieron. in eam videlicet sententiam, vt dicatur priùs auellendas esse curas, solicitudinesque rerum temporalium, quæ in Euangelio spinæ appellantur, ac tum demum virtutum semina iacienda. *Præcipitur*, inquit, *viris Iuda, & Hierusalem, qui veram sectantur fidem, & habitant in Ecclesia, vt non seminent super spinas, quas Euangelicus sermo significat, quæ suffocant sementem Dei, sed priùs nouale faciant, & omnes suffodiant vepres, sentesque auferant, vt munda semina arua suscipiant.*

Cæremoniæ legales, spinæ.

D.Hieron.

Temporaliũ rerum curæ, spinæ.

9 Alii locum etiam tropologicè exponentes, in quibus est Dionys. Carthus. illud significari putant non esse seminãda bona opera super spinas lethalium criminum, quoniam nihil ad promerendum conferunt; sed priùs spinas peccatorum esse per pœnitentiam auellẽdas: non quòd non sit consulendum homini etiam lethalibus criminibus implicito, vt bonis operibus incumbat, sed quoniã per huiusmodi opera nihil gratiæ consequitur, quippe quæ ad gloriam promerendam, consequendamque non pertinent, atque adeò perinde sit (quod attinet ad gratiam, gloriamque promerendam) hominem lethali aliquo scelere inquinatum bonis ex genere suo operibus distineri, atque frumentum super sentes, spinasque seminare, à quibus omnino obruendum, & suffocandum sit. Quare meritò Oseas cap. 10. exhortatur: *Seminate vobis in iustitia, & metite in ore misericordiæ, innouate vobis nouale: tempus autem requirendi Dominum, cum venerit, qui docebit vos iustitiam*, hoc est, Innouate noualę cordis vestri auulsis per pœnitentiam omnium vitiorum spinis, ac sentibus, & tunc seminate in iustitia, id est, sed iustitiam metẽdam, atque colligendam. Si enim hac ratione sementem feceritis, haud dubiè metetis in ore misericordiæ, hoc est, vberrimos fructus colligetis, quibus vos Deus pro sua liberalitate, & misericordia cumulabit. Porro quod additur, *Tempus autem requirendi Dominum, cum venerit, qui docebit vos iustitiam*, non est tacitè prætereundum: significatur enim tunc præcipuè futurum tempus innouandi cordiũ noualis, seminandiq; in iustitia, cũ Christus ipse aduenisset, atque adeò non esse tunc eam occasionem prętermittẽdam bene operandi, totisq; viribus in omne genus probitatis incumbendi. Itaque tunc tempus felicissimum futurum, quo maximo cum fructu, & lucro Deus exquiri debeat, qui in assumpta humanitate doctor sit futurus iustitiæ, magisterquè huius spiritualis arationis, sementisq; virtutum faciendę. Docebit enim, qua arte, & quibus potissimùm operib9 possimus amplissimos iustitiæ fructus colligere, Deumq; maximè promereri.

Carthus.

In lethali crimine bene operantes seminant super sentes.

Oseæ 10. 12.

Tempus requirendi Dominum, quod præcipue.

10 Tertia, & postrema obseruatio sit circa illa verba, *Et scribe in eo stylo hominis*: quibus iubetur Esaias pauca illa verba stylo claro, ac perspicuo, notisq; characteribus, imo & grandioribus conscribere, vt ab omnibus etiam imperitis & legi, & intelligi possent. Cuius rei illud est mysterium, futurum scilicet, vt mysteria, quę in lege, & Prophetis sub obscuris figurarum, visionumq; ænigmatis detrahebantur, quam ob causam vix à doctioribus intelligebantur, tandem adueniente Christo, cuius eo loco aduentus promittitur, ita perspicuè, & explicatè docerentur, vt etiam à rudibus, & imperitis percipi possent. Id quod cumulatissimè impletum cernimus, siquidem mysterium Trinitatis, Incarnationis, Eucharistię, & multa alia per se obscurissima, & altissima nũc à rudibus mulierculis, gentibusq; omnino barbaris, à cognitione, atque peritia longè abhorrentibus & creduntur, & quantùm satis est, explicatè intelliguntur. Atque hoc etiam sensu præter alios accipiendum est illud Esaię hoc ipso cap. *Liga testimoniũ*

Mysteria in veteri testamento obscurissima in nouo explicate intelliguntur.

signa

signa legem in discipulis meis, & expectabo Dominum, qui abscondit faciem suam à domo Iacob: quasi diceret Dominus Prophetæ: Hæc tu vaticinia interim liga, & claude in libro, obscurisque imaginibus, & symbolis inuolue, reseruaque ea discipulis meis, id est, Apostolis, eorumque successoribus: ij enim sigilla disrumpent, librũ aperient, & ea mysteria clarè, distinctéq; fidelibus proponent, vt ab omnibus intelligi possint. Nec verò id mirum videri debet, cum Deus per se ipsum immediatè homines docuerit iuxta illud ad Hebr. 1. *Multifariam, multisque modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis, nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio.* Quis enim quantumcunque rudis sub tanto magistro non intelligeret etiam difficillima? Id quod prædictum habes Esai. 54. vbi est sermo ad literam de Ecclesia: *Ecce ego,* inquit Dominus, *sternã per ordinem lapides tuos, & fundabo te in sapphiris, & ponam in iaspidem propugnacula tua: & portas tuas in lapides sculptos, & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles: vniuersos filios tuos doctos à Domino,* seu vt Septuag. transtulerunt, *διδακτοὺς θεοῦ,* id est, *doctos Dei,* seu *discipulos Dei,* seu vt citatur Ioannis 6. *docibiles Dei.* Si igitur homines futuri erant discipuli ipsius Dei sibi per se ipsum immediatè loquentis, non mirum si altissima, atque abditissima mysteria à tanto Doctore explicata facilè intelligere potuerũt. Id verò ex eo perspicies, quòd discipuli Christi natura sua rudes, & imperiti vsque adeo in altissimarum rerum cognitione profecerunt, vt vel ipsi Angeli in plerisque eorum postea discipuli fuerint, multaq; per eos didicerint, quę antea nesciebãt, vt disertè testatur Apostolus ad Ephes. 3. vbi ita ait: *Mihi omnium Sanctorum minimo data est gratia hæc in Gentibus euangelizare inuestigabiles diuitias Christi, & illuminare omnes, quæ sit dispensatio sacramenti absconditi à seculis in Deo, qui omnia creauit: vt innotescat principatibus, & potestatibus in cælestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei.* Vnde, inquit, hoc manifestum est Angelis? Per Ecclesiam. Quid igitur hoc est? non cognouerunt Angeli? si enim Principatus non cognouerunt, multò minus Angeli cognoscere potuerunt. Nunquid igitur cognouerunt Archangeli? Nec profectò illi. Vnde autem scire debuerunt? quo reuelante? quando nos didicimus, tunc & illi etiam per nos. Et multò clarius D. Thomas in Comment. eius epist. *Per quid autem,* inquit, *in principatibus, & potestatibus in cælestibus innotescat multiformis sapientia Dei, subdit dicens: Per Ecclesiã. Quod quidem habet magnam difficultatem, nam glossa habet: id est, per Apostolos in Ecclesia prædicantes. Vnus quidem intellectus esse potest, quòd scilicet Angeli ab Apostolis didicerunt, & hoc videtur quandam rationem habere: videmus enim, quòd in cælo inter Angelos superiores, qui immediatè à Deo illuminantur, illuminant, & docent inferiores Angelos, qui non immediatè illuminantur à Deo. Non videtur ergo irrationabile, quòd doceãt Angelos Apostoli, qui immediatè à Deo sunt edocti iuxta illud Ioan. 1. Vnigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit.* Hæc D. Thom. quãuis paulò post aliam expositionem afferat, quam immeritò probabiliorem putat. Idem sentit Theodoret. *Nec potestates,* inquit, *quæ sub aspectum non cadunt, sciebant mysterium, sed per dispẽsationem, quæ est in Ecclesia, ineffabilem Dei sapientiam didicerunt.* Igitur vt ad institutum reuertamur, stylo claro, atque perspicuo iubetur Esaias aduentum Regis Mesiæ, & mysteria legis gratię conscribere: quoniam Rex ipse Mesias ea erat clarè, & distinctè suis discipulis traditurus, quę ipsi tametsi difficillima, & maximè recondita, ita cumulatè cognoscerent, vt vel ipsorum Angelorum præceptores, ac magistri esse possent: nec erubescerent cœlestes Principes discipuli esse Apostolorum, pauperum, inquam, rudiumque piscatorum, atque ab illis tanquam à superioribus quibusdam Angelis de multis, quę ad Ecclesiæ œconomiam, progressumque spectabant, illuminari.

Hebr. 1. 1.
Esai. 54. 11.
Septuag.
Ioan. 6. 45.
Apostolorum scientia, & cognitio.
Ephes. 3. 8.
D. Thom.
Angeli Apostolorum discipuli.
Ioan. 1. 18.
Theodoreth.

Quomodò verum sit Christũ, antequam sciret vocare patrẽ, & matrem, abstulisse fortitudinem Damasci, & spolia Samariæ.

SECTIO XVIIII.

Illud

1 ILLVD denique in superiori vaticinio peculiarem continet difficultatem, quòd infans ille, cuius conceptus, ortusque ex Spiritus sancti virtute promittitur, id est, Christus, vt hactenus ostendimus, antequàm sciat vocare patrem, & matrem, hoc est, in ipsa infantia ablaturus dicatur fortitudinem Damasci, & spolia Samariæ coram Rege Assyriorum. Id quod antequam doceamus, quomodò accipiendũ sit, aduertendum est ex hoc loco manifestè probari Messiæ Regnum non temporale, sed spirituale fuisse futurum, eiusq; prælia, de quibus non semel mentio fit in sacris literis, non bello, & armis gerenda, quemadmodum Iudæi perperam arbitrantur, & quod est consequens victorias non coactis toto orbe copiis, descriptoque milite, sed sublimiori alia ratione fuisse comparandas. Si enim Messias, dum adhuc esset infantulus, auferre prædicitur fortitudinem Damasci, & spolia Samariæ, palam est eiusmodi spolia longè diuersa futura fuisse, quàm Hebræi per summam imperitiam nugantur. Quo argumento non semel contra Iudæorum peruicaciam vtitur Tertull. Etenim in lib. aduersus Iudæos, cap. 9. ita ex his verbis aduersùs eos eleganter ludit. *Sono etiam nominis inducuntur, cum virtutem Damasci, & spolia Samariæ aduersùs Regem Assyriorum sic accipiunt, quasi bellatorem portendant Christum, non animaduertentes, quid Scriptura præmittat, quoniam priusquam cognoscat puer vocare patrem, aut matrem, accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariæ aduersus Regem Assyriorum. Ante est enim, vt inspicias ætatis demonstrationem, an virum iam Christum exhibere ista ætas possit, nedum Imperatorẽ? Scilicet vagitu ad arma esset conuocaturus infans, & signũ belli non tuba, sed crepitacillo daturus, nec ex equo, vel de muro, sed nutricis, & gerulæ suæ dorso, siue collo hostem designaturus, atque ita Damascum, & Samariam pro mammis subacturus. Aliud est, si penes vos infantes in præliũ erũpunt, credo ad solẽ vncti priùs, deinde pannis armati, & butyro stipendiati, qui ante norint lãceare, quã lactare. Enim verò si nusquam hoc natura concedit ante militare, quàm virum facere; ante virtutem Damasci sumere, quam patrem nosse, sequitur, vt figuratè pronunciatum videatur.* Hæc Tertullianus. Idem totidem verbis repetit lib. 3. contra Marcionem capite 13. legendus est & lib. 5. contra eundem Marcionem capite 18. Porro illud, quod ait Tertull. figuratè pronunciatum videri, *accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariæ*, non ita est accipiendum, quasi senserit non esse sermonem ad literam de Christo, sed illud dumtaxat, non vt verba sonãt, id intelligi oportere, quemadmodum Hebræi contendunt de præliis, spoliisq; temporalibus, sed per metaphoram, & trãslationem de spirituali victoria, Gentiumque spoliis per earum ad fidem conuersionem diripiendis, vt paulò post explicabimus.

Messiæ regnũ spirituale, nõ temporale.

Contra Iudæorũ peruicaciã eleganter ludit Tertull.

2 Dicimus igitur nomine *Damasci*, quæ vrbs erat Metropolis Syriæ, & nomine *Samariæ*, quæ erat Metropolis Regni Israel, in quibus duabus vrbibus idolorum cultus maximè viguit, Gentilitatem, seu Gẽtes idololatriæ deditas adumbrari, quarum Christus adhuc infantulus fortitudinem abstulit, spoliaque diripuit, cum Magos illos tanquam Gẽtium primitias ex Orientis partibus ad se infantulum adorandum, venerandumque stella duce euocauit. Ij enim quia & Reges, & sapientes simul erant, meritò Gentilitatis fortitudo, & opima Gentium spolia appellari potuerunt. Quod verò additur, *coram Rege Assyriorum*, vel de Dæmone ipso, vel de Herode intellige: iis enim Regibus videntibus, ac fremẽtibus bellator noster potentissimus ea spolia Gentibus incredibili potentia, fortitudineque detraxit. Atque hæc est communis veterum Patrum expositio: sic namque in primis interpretatur Tertull. in lib. aduersus Iudæos proximè citato: *Spolia*, inquit, *Samariæ accepit ipsos Magos, qui cum illum cognouissent, & muneribus honorassent, & genu posito adorassent, quasi Dominum Regem sub testimonio indicii, & ducis stellæ spolia sunt facti Samariæ, id est, idololatriæ, credẽtes in Christo: idololatriã enĩ Samariæ nomine notauit, vt ignominiosæ ob idololatriam, quæ desciuerat à Deo sub Rege Hieroboam. Aduersus autẽ Regem Assyriorum, hoc est, aduersus Diabolum, qui ad hoc se regnare putat, si Sanctos à religione*

In Damasco, & Samaria cur adumbratæ Gentes.

Tres illi Oriẽtis Magi Gentilitatis fortitudo, & spolia.

Tertull.

Da de verba. Hæc ille. Iustin quoq; Philosoph. & Mart. in dialogo cum Tryphone aduersus Iudæos, *Antequam*, inquit, *possit puer patrem, & matrem appellare, Damasci potentiam, Samariæque spolia capiet: nec cuiquã eorum, qui apud Iudæos fuerunt Reges, hoc vnquã accidisse potestis docere; nos autem in nostro Christo factum docere possumus. Simul namque atq; natus est, Magi ab Arabia venerunt, eumque adorauerunt, cum venissent ad Herodem, qui tunc in terra vestra regnabat, quem verbum propheticum Regem Assyriorum appellat.* Eodem sẽsu hæc Damasci, Samariaque spolia intellexerunt D. Epiphan. lib. 3. contra hæreses, post hæresim 80. titulo *Compendiaria doctrina de fide Catholica, & Apostolica Ecclesia*, D. Ambros. lib. 3. in Luc. D. Chrysost. hom. 2. in cap. 2. matth. D. Aug. serm. 1. in festo Epiphaniæ, & alij.

Iustin. Mart.

D. Epiphan.

D. Ambros. D. August. D. Chrysost.

At quæres, quonam armorum genere, quibusvè copiis hic infans abstulerit fortitudinem Damasci, & spolia Samariæ diripuerit? Id verò eleganter exponit Tertull. in lib. illo citato contra Iudæos capite 9. vbi docet eam fortitudinem fuisse admirabilem eius infantis pulchritudinem, eximiamque naturæ lenitatem, & mansuetudinem. Etenim postquam illam spoliorum detractionẽ de Magorum ad Christum adorandum ex Orientalibus partibus aduentu explicasset, exponens paulò post, quibusnam armis pugnauerit, subiunxit: *Adiuuabitur*, inquit, *hæc nostra interpretatio, dum & alibi bellatorem Christum Scripturæ designant ob armorum quorundam vocabula, sed ex reliquorum sensuum comparatione conuincentur Iudæi: Accingere, inquit David, ensem supra femur. Sed quid supralegis de Christo? ὡραῖος τῷ κάλλει, id est, Tempestiuus decore super filios hominum, diffusa est gratia in labiis tuis. Valde autem absurdum est, si quem ad bellum ense cingebat, ei de tempestiuitate decoris, & labiorum gratia blandiebatur, de quo subiungens dicebat: Extende, & prosperare, propera, & regna: & adiecit: Propter lenitatem, & iustitiam tuam. Quis enim ensem accingitur, & non contraria lenitati, & iustitiæ exercet; id est dolum, & asperitatem & iniustitiam, propria scilicet negotia præliorum? Videamus ergo, an aliud sit ensis ille, cuius est alius actus. Id est, sermo Diuinus, bifacutus, duobus testamentis legis antiquæ, & legis nouæ.* Hæc ille. Ex quo habes ensẽ Messiæ fuisse eius decorem, & pulchritudinem: siquidem Regius vates, vt expẽdit Tertull. antequam eum ense cingeret, de pulchritudine, & venustate commendauit, qua cum Diuini verbi prædicatione coniuncta tanquam gladio ancipiti vniuersum sibi orbẽ subiecit. Quanquam enim Tertull. per ensem accepit verbum Dei, non excludit tamen ipsius Messiæ decorem, & pulchritudinẽ; imo eam præcipuè intelligit, vt patet ex verbis sequentibus, cũ ait: *Licuit ergo & Christo ensem sermonis Dei præcingi, cui prædicta tempestiuitas congruat cum gratia labiorum.* Nec verò prætereundum, quòd Tertull. pro eo, quod nos habemus, *Speciosus forma*, legit, *Tempestiuus decore*: verè enim tempestiuus decore fuit Christus, qui vel in ipsa infantia tantam prętulit pulchritudinem, vt Reges Orientales ad se adorandum, amandumque pertraxerit. Quare meritò hæc ipsius pulchritudo gladius dicitur, & eo cum cingitur, non tantùm potens, sed potentissimus appellatur: *Accingere*, inquit, *gladio tuo super femur tuum potentissime*. Similique emphasi idem decor, & pulchritudo Messiæ dicitur eius fortitudo Psal. 92. *Dominus regnauit, decorẽ indutus est: indutus est Dominus fortitudinẽ*: quo loco, id quod dicitur, *Indutus est Dominus fortitudinem*, repetitio est, & explicatio eius, quod præcesserat, *Decorem indutus est*, vt idem sit indutum fuisse Messiam decore, atque armatum fuisse fortitudine. Itaque eius arma, quibus in aciem descendit armatus, quibus pugnat, quibus spolia diripit, nulla alia esse, quàm ipsius decorem, & pulchritudinem, qua mortalium corda vel ipso aspectu fortissimè simul, ac suauissimè superat, sibique deuincit. Vnde Cant. 5. de eius capitis pulchritudine dicitur: *Coma eius sicut elatæ palmarum*: tam eximia enim est eius pulchritudo, & tanta vel in ipsis crinibus potentia ob singularem decorem ad omnium amorem sibi conciliandum, vt quot capillos habet in capite, totidem nobilissimas gerat palmas, hoc est, totidem victorias de humanis cordibus consequatur, totidemq; præferat longè clarissima monimenta triumphorum, quorum palmę sunt symbolum.

Tertull.

Christi lenitas & pulchritudo, fortitudo maxima.

Quo gladio orbẽ sibi subiecerit Messias.

Psal. 92. 1.

Messiæ arma, decor ipsius & pulchritudo.

Cant. 5. 11.

Nonum

Nonum testimonium depromitur ex illis verbis Esaię 9. *Multiplicabitur eius imperium.*

SECTIO XX.

1 QVIS commemoratam sententiam in speciē considerans existimare possit in ea latere aliquod virginitatis sanctissimę Deiparæ argumentum? & tamen nescio, an elegantiori alio vaticinio ea in sacris literis expressa, prænuntiataq; fuerit: quod vt illustrius reddatur, illud in primis animaduertere oportet, certissimum esse eo loco Esaię sermonem haberi ad literam de Messia. Ita verò habet integrum vaticinium: *Paruulus*, inquit, *natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum eius: & vocabitur nomen eius Admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, pater futuri seculi, Princeps pacis Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis:* quæ omnia palam est in vnum Regem Messiam conuenire, nec vllo pacto quadrare posse in Ezechiam filium Regis Achaz, vt quidā Hebręi impudenter contendunt, contra quos non est hic fusiùs disputādi locus.

2 Deinde aduerte pro eo, quod nos habemus, *Multiplicabitur eius imperium*, haberi Hebraicè, לםרבה המשרה, id est, *Ad multiplicandum imperium*, in quibus Hebraicis dictionibus nomen sacerrimæ Virginis includitur, quod Hebraicè est *Miriā*, vt diximus in 2. exegetico huius tract. de Virgine, vt ex veteribus Rabbinis annotauit Galatinus lib. septimo Arcan. capite 13 id quod ita ostenditur. In dictione המשרה habemus duas literas huius nominis M. & R. in dictione autem לםרבה habemus alterū M vnum tantùm Iod desideratur, quod Hebręi arcano quodam mysterio ita ex eisdem dictionibus colligunt. Etenim in duabus commemoratis dictionibus sunt duo ה, vnum in dictione לםרבה, alterum in dictione המשרה: cum igitur litera ה apud Hebræos sit nota numeri quinarii, efficitur, vt duo ה significent vnum denariū, cuius nota est litera Iod, atq; adeo duo ה valeant vnum Iod, quo addito reliquis literis integrum nomē *Miriam* conficitur, quod Hebraicè est nomen sanctissimæ Virginis. Rursus aiunt in dictione illa המשרה includi tres literas ש, ר, ה, quæ hanc dictionem *Sarah* conficiunt, quæ dictio *Dominam* significat: itaque in duabus illis dictionibus לםרבה המשרה duo ista nomina includi *Miriam Sarah*, hoc est, *Maria Domina*, atque adeo cum eo loco Esaiæ de Messię aduentu ad literam disseratur, eo planè mysterio in illis dictionibus לםרבה המשרה, in quibus Messię principatus & imperium declaratur, nomen *Mariæ* inclusum esse, vt simul indicaretur nomen matris eiusdem Messiæ, illumque filium, qui nobis datus, & paruulum, qui nobis natus dicitur, cuiusque imperium toto orbe propagandum prædicitur, ex fœmina quadam clarissima, quæ *Maria Domina* appellaretur, fuisse nasciturum.

Galat.

Deiparæ nomen prædicitur ab Esaia.

3 Tertiò, vt ad rē propriùs accedamus, obseruandum est apud Hebræos duplicem esse literam M. vnam apertam ex vna parte, quoad scriptionē מ. quæ tantùm seruit in initio, & mediodictionum, semelque tantùm inuenitur præter ordinem posita in sacris literis in fine dictionis, videlicet lib. 2. Esdræ cap. 2. in dictione, המ, id est, *illi*, cuius mysterii causam ad calcem huius sectionis inuestigabimus: alterā omnino clausam quadrangulari figura ם. quæ tantùm in fine dictionum adhibetur, eāque ob causam M. finale appellatur. Obseruant igitur omnes Hebræi literā ם M. clausam præter vsum, & consuetudinem magno quodā mysterio poni in medio illius dictionis לםרבה, seu potiùs in principio dictionis, םרבה, nam ל præfixum est litera seruilis, non radicalis, neque de substantia dictionis, sed quasi præpositio *ad*: idē est enim לםרבה, atq; *Ad multiplicādū*. Itaq; non sine mysterio eo loco poni M. clausū, cū deberet esse apertum, id quod non sine magna admiratione Hebræi cō memorāt, & quidē meritò, cū nusquā alias in vniuerso sacræ paginę volumine reperiatur ם M. clausū vel in pricipio, vel in medio alicuius dictionis, sed in fine dūtaxat. Aduerterūt hāc nouā, & mysterij plenā scriptionē Hadr. Fin. lib. 2. Flagelli cōtra Iudęos c. 7. Galat. lib. 7. Arcan. c. 13

2. Esd. 2. Duplex litera M apud Hebræos.

Adrian. Fin. Galat.

Lyran. Lyran. & omnes fere recentiores in c. 9. Esaiæ, imo & veteres Hebræi, veluti R. Hauchu. R. Habehu celeberrimus Thalmudista apud Hadrian. Finum loco citato, & R. Haccados. Haccados summæ apud Hebræos auctoritatis apud Galatinum lib. 7. Arcanorum capite. 13.

4 Cum hæc ita se habeant, conatur omnes interpretes huius nouitatis rationẽ, mysteriumque indagare, illudque præcipuè censent adumbrari, prædici videlicet futuram virginem, quæ omnino clausa, incorruptaq; permanens paruulum illum admirabilem, & cuius imperium toto orbe multiplicandũ, propagandumque erat, & conciperet, & pareret. *Deiparę virginitas prędicitur ab Esaia.* Cum enim, vti diximus, in duabus illis dictionibus Hebræis nomen Mariæ includatur, cuius nominis prima litera est M. optimo iure, vt eius virginitas omnino clausa, intactaque prædiceretur, ea dictio לםרבה per M omnino clausum præter Hebræorum scribendi rationem conscribenda fuit: quia enim præter naturæ ordinem Virgo paritura erat, meritò etiam præter scriptionis ordinem M. clausũ eo loco pro aperto poni oportuit, vt mysterio ratio quoque scriptionis responderet. Hoc mysterium eo loco Esaiæ agnouerũt, tradiderunt que veteres Hebręi, & præcipuè R. Haccados *R. Haccados.* in tertia petitione eius libri, qui *Reuelator arcanorum* inscribitur, Galatin. lib. 7. Arcan. cap. 13. *Galatin.* Hadrian. Fin. lib. 2. Flagelli cap. 7. *Finus. Lyran.* Lyran. 9. cap. Esai. & alij: vt immeritò dixerit Foretius nullum in ea scriptione latere mysterium, sed eam literam vitio librarij irrepsisse. Si enim mendum scribæ fuisset, reliqua saltem exemplaria reperirentur, quæ M. apertum haberent: at cum in omnibus Hebræis codicibus, vt vel ipsi Hebræi confitentur, M. clausum positum reperiatur, ad mysterium potiùs, quod omnes ibi agnoscunt, quàm ad librarii oscitantiam confugere oportet. Illud annotauit Leo à Castro in hunc locum in plerisque codicibus dubiam præferri lectionẽ, quod *Leo à Castro.* scilicet aut legendum sit, *Marbeh*, id est, multiplicabitur, aut, *Sarbeh*, id est, spina; vel rebellio, vt sit sensus: *Spina, vel rebellio eius imperium*, significeturq; initium imperii Mesiæ ab spinea corona, qua fuit coronatus, vel à rebellione Iudęorũ, qua eum egerunt in crucem, fuisse auspicandum: attamen lectio vulgata retinenda est; nec in dubium reuocandum, an eo loco *Marbeh* legere debeamus. Sed vt ad Virginẽ reuertamur, hoc de eius virginitate mysteriũ est, quod pręcipuè ea scriptionis nouitate fuit ab Esaia adũbratum.

Cæterùm præter hoc de integritate 5
Marię arcanum quidam recentiores, in quibus est Leo à Castro in Esaiam, arbitrantur M. omnino clausum, & quadratæ simul figuræ pręter ordinem fuisse appositum in dictione illa *lemarbeh*, id est, *multiplicabitur*, seu *ad multiplicandum*, vbi est sermo de propagatione imperii Mesiæ, *Leo à Castro.* vt indicaretur regnum Mesię futurũ stabile, firmum, ac sempiternum, nec vllis vnquam aduersariorũ viribus euersum iri: nam in litera M. omnino clausa innuitur nulla ex parte patere aditum, per quem in regnum Mesiæ possint hostes irrumpere, sed semper in se clausum, & insuperabile futurum, in eademque litera quadrãgularis figuræ eiusdẽ regni nũquã casuri stabilitas explicatur. *Regnum Mesiæ stabile, & sempiternum.* Idquod etiam apud Danielem prædictum reperies cap. 2. *Dan. 2. 44.* *In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus cæli regnum, quod in æternum nõ dissipebitur, & regnum eius alteri populo non tradetur: comminuet autem, & consumet vniuersa regna hæc, & ipsum stabit in æternum.*

6 Denique alii in M. illo clauso posito præter ordinem in explicatione imperii Mesiæ expressam putant Iudæorum cæcitatem, quibus videlicet regnum, imperiumque Mesiæ clausum, absconditumque erat futurum: *Iudæorum cęcitas.* quippe qui cum iam Rex Messias imperium toto orbe constituerit, atque fundauerit; ipsi tamẽ in meridie palpantes rem tantam adhuc non videant, nec intelligant Mesiam iã aduenisse, totoque orbe regnare. Et quoniam illud alterum mysteriũ de M. aperto posito etiã pręter ordinẽ 2. Esdr. 2. ad Iudæos quoque pertinet, *2. Esdr. 2. 13.* illud etiã hoc loco, vt ante promisimus, breuiter explicabimus. Sciendũ est igitur lib. 2. Esdræ c. 2. sic haberi: *Considerabam*, inquit Nehemias, *murum Hierusalem dissipatum, & portas eius consumptas igni*. Pro quo Hebraicè sic

est ad verbum: *Fui considerans muros Hierusalem, qui ipsi rupti, & portæ eius consumptæ ignis* vbi pro *ipsi*, est Hebraicè הם articulus masculinus pluralis numeri, id est, *ipsi* muri ciuitatis Hierusalem, scribiturque per M. apertũ, cum clausum esse deberet, siquidem est in fine dictionis. Nec sanè vacat mysterio eo tantùm loco adhiberi M. apertum in fine dictionis, nec vsquam alibi in sacris literis simile quid dam reperiri: quod mihi quidem illud videtur significare, ciuitatem Hierusalem, de cuius vastatione ibi igitur, simul que de templi, vrbis, ac murorum instauratione anno vigesimo Artaxerxis Longimani Imperatoris Persarum, à quo anno sumendum est initium septuaginta hebdomadum Danielis, fore iterum sub Tito excidendam, mœnia eius diruenda, templumq; inflãmandum. Itaque licet sub Artaxerxe vrbs instauretur, murisque cingatur, non tamen omnino clausam Diuinæ iræ, ac supplicio futuram, sed amplissimum quendam aditum aperiendum, per quem Deus ad eam iterum diruendam Romanum exercitum inferet propter necem Mesiæ. Atque hæc de mysterio duplicis istius literæ extra ordinem positæ. Quanquam verò, quod ad dictionem *lemarbeh* spectat, variè mysterium M. clausi ab interpretibus tradatur, vt in superioribus explicauimus: illa tamen sententia magis excellit, quę docet, idcirco eam literam eo loco pręter ordinem fuisse adhibitã, vt Virginis sanctissimæ præter naturæ ordinem clausam omnino, & illibatam integritatem in conceptu, & partu Christi adumbraret.

Hierosolymorum sub Tito uastatio prędicitur.

Nonnulla ex eodem vaticinio ad literam eruuntur.

SECTIO XXI.

1 PRIMAM obseruationem colligimus ex eo, quod in verbis illis Hebręis, לםרבה המשרה pro quibus nos habemus, *multiplicabitur imperium*, continetur inclusum nomẽ sanctissimę Virginis, vt superiùs ex veterum Hebræorum sentẽtia annotauimus. Ex quo illud eximium sanctissimæ Deiparę encomium elicitur, voluisse nimirum Deum nomen Mariæ cum Imperio Mesiæ tam admirabili ratione, & artificio connectere, vt vbicunque Mesiæ imperium propagatum legeretur, ibi quoque sanctissimum Mariæ nomen audiretur: nec possent Mesię principatus, regnique fines porogari, & extẽdi, quin simul Virginis laudes, nominisque eius amplitudo augeretur: & quò Mesiæ regnum pertingeret, eò ad vltima vsque solã terrarum sanctissimum Deiparę nomen penetraret. Idcirco enim vbi Imperium Mesię multiplicandum prędicitur, Mariæ nomen indissolubili vinculo attextum, inclusumq; esse voluit simili artificio, (si magna licet paruis componere) quo Phidias ille sculptor cum primis illustris, cum Mineruam armatam finxisset ex ebore, in eius clypeo suam ipsius imaginem tanto artificio, ingenioq; cœlauit, vt eam nemo posset abradere, quin vniuersum statuæ opus perderet, vt auctor est Arist. in lib. de mundo ad Alexandrum, aliiq; nobiles scriptores attestantur. Sic mihi sanè videtur Deus ita Virginis matris memoriam cũ suo ipsius imperio coniunctam esse voluisse, vt nemo, qui ipsius imperium cõmemoraret, de Virgine silere posset, nemo Virginis magnitudinem obscurare, quin magna ex parte Mesię dignitatem comminueret: siquidem & Virginis laus pręcipua in eo posita est, quòd mater sit Mesię, & Mesię splendor in eo etiã elucet, quòd ex matre virgine fuerit progenitus: quod fidei dogma credere oportet eum, qui Mesiæ Regis dominatum, imperiumque receperit. Quare meritò vbi de propagatione imperii Mesiæ agitur, Mariæ nomen intexitur: sic enim quotidie impletur illud, quod ipsa in cantico suo prædixerat Lucæ 1. *Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes*: quoniam omnes generationes, quæ credunt in Christum, eum quoque ex Virgine natum credunt, atq; adeo Virginem

Mariæ nomen æque ac Mesiæ imperium prorogari voluit Deus.

Aristot.

B. Virginis quę sit pręcipua laus.

Mesię splendor, quòd ex matre virgine sit progenit⁹.

Luc. 1.

ginem felicem, beatamque. prædicant, cum Dei matrem confitentur.

2 Per Crucem obtinuit principatum Messias.

Secunda obseruatio sit, cum Esaias ait imperiũ Messiæ multiplicandũ, simul docere eam multiplicationẽ, & propagationẽ per Crucem adimplẽdam fuisse, atq; adeo Messiam per Crucem obtinuisse principatum. Quod ita esse accipiendum manifestè ostenditur ex eo, quod præcesserat: *Et factus est principatus super humerum eius*: quibus verbis Crux ipsa appellatur principatus Messiæ: significatur namq; ad literam Messiam suis humeris Crucem gestaturum, & eo ipso, quòd Crucem humeris gestauit, gestasse super humeros suum principatũ, & imperium. Sic namq; præter alios eum locum intellexit Tertull. in lib. aduersus Iudæos cap. 10. *Cuius*, inquit, *imperium factũ est super humerum ipsius? quis omnino Regum insigne potestatis suæ humero præfert, & non aut capite diadema, aut in manu sceptrum, aut aliquam propriæ vestis notam? Sed solus nouus Rex seculorũ Christus Iesus nouæ gloriæ & potestatem, & sublimitatem suam in humero extulit, Crucem scilicet, vt secundum superiorem Prophetiam Dominus regnaret à ligno. De hoc enim ligno etiam Deus insinuat per Hieremiam cap. 11. quod essetis dicturi: Venite, mittamus lignum in panem eius, & conteramus eum à terra viuorum, & nomen illius non memorabitur ampliùs: vtique in corpus eius lignũ missum est, sic enim Christus reuelauit panem corpus suum appellans.* Hæc ille. Itaque cernis Esaiam Crucem ipsam appellasse principatum, & imperium Messiæ, quia per eã erat toto orbe regnaturus iuxta illud Ps. 95. *Dominus regnauit à ligno*, quam dictionẽ, *à ligno*, erasam, & expunctam fuisse à Iudæis docuimus aliàs cum Iustino in dialogo cum Tryphone aduersus Iudæos. Hoc ipsum fuit expressum Apoc. 19. vbi Christus apparuit super equum album indutus veste aspersa sanguine, de qua veste paulò post dicitur: *Et habet in vestimẽto suo scriptum: Rex Regum, & Dominus Dominantium*: cum enim vestis aspersa sanguine sit humanitas Christi in passione cruentata, vt ad eum locũ docuimus: haud dubiè cũ postea dicitur in veste illa scriptum fuisse, *Rex Regum, & Dominus Dominantium*, tanquam illustrissimum quoddam Messiæ elogium, illud significatur Christum per passionem imperium super omnes mundi Principes, Regesq; fuisse consequutum. Quare meritò Paulus Christũ in Cruce considerans Dominum gloriæ appellauit 1. ad Cor. 2. *Si cognouissent, nũquã Dominum gloriæ crucifixissent*: tunc enim potissimũ Dominus gloriæ dictus est, cũ de Cruce agebatur, quoniã per Crucẽ nobis quidẽ tũ essẽtialẽ, tũ accidẽtalẽ gloriã, sibi autẽ gloriam corporis, celebritatẽ nominis, & omnẽ istum super omnes Principes, ac Reges principatum promeruit: vnde D. Chrysost. in eum locum: *opportunè*, inquit, *Dominum gloriæ appellat loquens de Cruce*.

Tertull. — Hier. 11. 19. — Crux principatus Christi. — Psal. 95. 10. — Apoc. 19. 16. — Christus in cruce dominus gloriæ. 1. Cor. 2. 8. — D. Chrysost.

3 Omnia Christi opera opera tus est amor.

Tertiò notanda sunt illa verba, quibus Esaias totum hoc vaticinium conclusit: *Zelus* inquit, *Domini exercituũ faciet hoc.* Vbi dictio, *hoc*, ad omnia præcedentia referẽda est, quasi dicat Propheta: Si quis rationem quærat, cur paruulus natus sit nobis? cur datus filius? cur voluerit crucem humeris gestare, in eaq; imperiũ, & principatum constituere? intelligat hæc omnia ex ardentissimo quodam aduersus homines amore profecta fuisse. Est enim zelus ea mentis affectio, qua quis ita diligit quempiam, ab eoq; vicissim diligi exoptat, vt totum illum sibi vẽdicet, suũque tantùm esse velit, nec patiatur eũ aliquam amoris sui partem in alium deriuare. Quia igitur Deus sic hominem diligebat, vt non pateretur eum quidquam aliud præter se, aut non nisi propter se vnum amare, dicitur ex zelo, siue zelotypia ea omnia fecisse, quæ ad hominem sibi arctissimo amoris vinculo obligandũ pertinerent. Eodem amoris affectu præcipiens Hebræis, ne alterum præter se Deum venerarentur, zelotem se appellauit Exod. 20. *Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem, quæ est in cœlo desuper, & quæ in terra deorsum, nec eorum, quæ sunt in aquis sub terra. Nõ adorabis ea, neq; coles: ego sum Deus tuus fortis, zelotes*: & cap. 34. *Noli adorare Deũ alienum. Dominus zelotes nomen eius, Deus est æmulator.* Vbi cernis tantam esse Dei circa hominem zelotypiam, vt non patiatur eum nõ dico adamare Deum alienũ, sed ne eius quidem imaginem, & similitudinem secum habere, ne per eam occasionem ad illum amandum moueatur,

Diligi à nobis quàm exoptet Deus. — Exod. 20. 4. — Exod. 34. 14.

Origen.

id quod expendens Origen. hom. 8. in Exod. *Hæc*, inquit, *qui loquitur, zelans est, & zelo cõmotus hæc dicit: post agnitionem enim sui, post illuminationem verbi Diuini, post gratiã baptismi, post confessionem fidei, & tot tantisque sacramentis matrimonium confirmatum nõ vult nos vltra peccare: non patitur animam, cuius ipse vel sponsus, vel vir appellatur, cum Dæmonibus ludere? scortari cum immundis spiritibus, cum vitijs & immunditijs volutari.* Hęc ille. Cuius rei illustrissimum exemplum habes Ezech. 16.

Ezech. 16. 8.

vbi loquens Deus de Synagoga quasi de puella, & virgine, quam adamaret, grauissimis verbis conqueritur, quòd ipsa alios amatores quæsiuisset: sic namq; cum illa eo loco expostulat: *Trãsiui per te, & vidi te, & ecce tempus tuum, tempus amãtium*, (seu vt alij vertunt, *tempus amorum*, seu *tempus vberum*, & 70. transtulerunt καιρὸς καταλυόντων, i. *tẽpus diuertentium*, quia videlicet tẽpus pubertatis, quod appellatur tempus amorum, seu vberum, est tempus, quo fœminę, & adolescentes solent in hanc, vel illam partem diuertere, & amorem suũ bene, vel male collocare) *& expandi amictum meũ super te. Et iuraui tibi, & ingressus sum pactum tecum, & facta es mihi. Et vestiui te discoloribus, & calceaui te hyacintho, & cinxi te bysso, & indui te subtilibus, & decora facta es vehementer nimis, & profecisti in regnum. Et habens fiduciam in pulchritudine tua fornicata es in nomine tuo, & exposuisti fornicationem tuam omni transeunti, vt eius fieres.* Tum verò sequitur ob huiusmodi fornicationes Diuina indignatio, & supplicium: *Ecce ego extendam manum meam super te, & auferam iustificationem tuam, &c.* pro quo alij transferũt, *Diminuam statutum cibum tibi:* ex quo illud colligitur Deum pro supplicio sæpe inferre caritatem annonę, & instar irati Domini consuetum, & statutum cibum, ac portionem seruo diminuere. Cum igitur Deus non quouis, sed ardentissimo, & zelotypo quodam amore hominẽ diligat, & idcirco homo fieri, mortemq; acerbissimam, & ignominię plenissimã oppetere, subireque voluerit, vt eum ad se amandũ obligaret: meritò Esaias, postquã de incarnatione, Cruceq; disseruisset, subiunxit: *Zelus Dñi exercituũ faciet hoc.*

Septuag.

Annonę caritatem pro supplicio infert Deus.

4 Postrema obseruatio sit adhuc etiam locum spectasse Gabrielem Angelum in sua illa legatione, & sermocinatione cũ Virgine, qñ nimirum dixit: *Ecce concipies filium, & vocabis nomen eius IESVM: hic erit magnus, & filius altissimi vocabitur, & dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & Regni eius non erit finis.* Eam namque sententiam habes hoc loco totidem fere verbis ab Esaia pronuntiatam: *Multiplicabitur*, inquit, *eius imperium, & pacis non erit finis: super soliũ Dauid, & super regnũ eius, sedebit vt confirmet illud, & corroboret in iudicio, & iustitia amodo, & vsq; in sempiternum.* Quod verò Angelus dixit: *Et vocabis nomen eius Iesum:* id ipsum Esaias explicauit, cum dixit: *Et vocabitur nomen eius, Admirabilis, Consiliarius, Deus, Fortis, Pater futuri seculi, Princeps pacis:* hæc enim omnia nomina sunt veluti quædam elegans periphrasis, imo & explicatio nominis IESV, id est, Saluatoris. Quid enim aliud est esse Iesum, quàm mundi saluatorem, operibus admirabilem, consiliarium, seu vt addiderunt Septuag. *magni consilii angelum*, siue nuntium, Deum fortem, nouorum seculorum fundatorem, Principemq;, atque auctorem pacis sempiternę inter Deum, & homines constitutæ? Hæc enim omnia in nomine IESV continentur, quod etsi compositione, & prolatione paruum videtur, est tamen propter mysteria, quæ continet longè maximum. Vnde illud Regius vates Ps. 98. nomen magnum appellauit, cum dixit: *Dominus in Sion magnus, & excelsus super omnes populos. Confiteantur nomini tuo magno, quoniam terribile, & sanctum est.* Eodemque mihi videtur spectasse Iosue capite 7. eius libri, cum videns ab habitatoribus vrbis Hai Hebręos in fugam conuersos, ad eius nominis præsidium, quo Deus se Iesum, id est, liberatorem, ac seruatorẽ illius populi profitebatur, & venturis tẽporibus totius mundi Iesus, & Saluator erat appellandus, sibi confugiendum putauit, vt saltem ob tanti nominis honorem, & existimationem Deus ignominiam illã à populo suo propulsaret. Itaque dixit: *Quid facies magno nomini tuo?* habuitque Deus tantam eius nominis, quod sibi quasi in memoriam reuocabatur, rationem, vt quamprimùm victoriam Hebręis tribuerit.

Nominis Iesu elegans periphrasis.

Septuag.

Psal. 98. 2. Iesus nomen magnum.

Decimum uaticinium ex illis verbis Esai. 11. *Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet.*

SECTIO XXII.

EST sanè de sanctissima Virgine optimè merit' Esaias, quippe qui eius virginitatem tam multis, iisque prçclarissimis vaticiniis testatam nobis reliquerit. Ait igitur cap. 11.

Esai. 11. 1.

Et egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, & requiescet super eum spiritus Domini: quem locum de Messia ad literã esse intelligẽdum non solùm nostri, sed omnes etiam Hebrçi confitentur, idque etiam Paraphrast. Chald. intellexit, cum ita transtulit: *Et egredietur Rex de filiis Iesse, & Messias de filiis filiorum eius vngetur.*

Paraphrast.

I

Quoniam verò præcipua vis huius vaticinii in floris appellatione posita est, opus est priùs vulgatam editionem à quorundam calumniis vẽdicemus. Aduertendum est igitur pro eo, quod Vulgatus transtulit *flos*, haberi Hebraicè dictionem נצר netser per literam צ tsade: à radice נצר, id est, seruare, & custodire; vnde flos, & tener surculus, seu vt ait D. Hieron. ad cap. 14. Esaiæ, virgultum illud, quod ad radices arborum nascitur, appellatur נצר, quòd videlicet flos, & surculus magna cura, ac diligentia custodiri soleant, cum indè totus fructus pendeat: fortasse autem nomen נצר deducitur à radicè ציץ, id est, florere. Porro arbitrantur plerique ad hũc locum spectasse Matthçum cap. 2. cum dixit: *Et veniens habitauit in ciuitate Nazareth, vt adimpleretur, quod dictum est per Prophetas: Quoniã Nazaræus vocabitur:* quia enim Christus hoc loco Esaiæ נצר, id est, flos appellatur, inde putant dictum esse Nazarçum quasi floreum. Quç controuersia necessariò priùs est expedienda, vt faciliora reddantur, quæ de germana huius vaticinij expositione dicturi sumus: tota verò controuersia ex eo pendet, verum Christus dicatur Nazarçus à radice נצר per צ, à qua radice deducitur נצר, id est, flos: an verò à radice נזר per Zain, hoc est, diuidere, & separare, imo & sanctificare: à qua radice haud dubiè dicti sunt Nazaræi legales, quoniam diuisi, separatique erant à reliquis in ratione viuendi, siquidem & comam nutriebant, & à vino, & iis omnibus, quæ cum vino aliquam habebant cognationem, abstinebant, eamque ob causam sancti ab omnibus censebantur. Et quidem Leo à Castro in comment. huius loci, & lib. 6. Apologetici pro editione vulgata pugnacissimè contendit Christum dictum fuisse Nazarçum à posteriori radice נזר per Zain: itaque non dictum esse Nazaræum à flore, sed quia erat sanctus, & sanctitate à reliquis omnibus hominibus separatus. Eoque nititur fundamento, quoniam in Euangelio semper dicitur Nazarçus per Z. non autem Nasaræus per S. at si à נצר, id est, à flore dictus fuisset Nazarçus, nõ eum Nazarçum, sed Nasaræum appellare oporteret. Atque hac tantùm ratione permotus clamoribus magis, vt sæpe solet, quàm rationibus disceptãs implorat Deum, atque hominum fidem, quòd contra Scripturam Christus Nasarçus, aut Nasarenus per S. non verò Nazarenus, aut Nazaræus per Z. dicatur: & quod cõsequens esse existimat, Christus noster negetur verus esse Christus, & Messias. Cæterùm nõ est, cur tantas ob vnam literulã excitet tragædias, neq; inde timeat, ne vniuersa Christi fides corruat: quam parum autem probabilitatis habeat eius sententia ex iis, quæ iam dicemus, palam erit.

Vulgata editio à calũniis quorundam vendicatur.

D. Hieron.

Matth. 2. 23.

Nazarçi comã nutriebant, & à vino abstinebant.

Leo à Castro.

II

Igitur pro certo habemus Christum dici Nazarçum à נצר, id est, à flore, non autem à נזר, id est, separari. Id quod primùm ostenditur, quoniam Christus non fuit quoad viuendi rationem Nazaræus, cum à vino non abstinuerit, nec alios ritus Nazaræorum seruauerit, vt ex eo Nazaræus, vel separatus appellari debuerit. Deinde quoniam Matthæus cap. 2. disertè docet eum fuisse dictum Nazaræum à ciuitate Nazareth, vbi fuit educatus: vnde Ioannis 1. dixit Philippus Nathanaeli: *Inueni Iesum filium Ioseph, à Nazareth:* cui respondit Nathanael:

Christus dict' Nazarç' à flore.

Matth. 2.

Ioan. 1. 45. 46

A Nazareth potest aliquid boni esse? & Matth. 21. *Hic est Iesus propheta à Nazareth*: Nazareth autem à flore dictam esse docet D. Hieron. in epist. ad Marcellam, vt commigret Bethlehem. *Ibimus*, inquit, *ad Nazareth, & iuxta interpretationem nominis eius florem videbimus Galilææ*: & in comēt. in Matth. ad cap. 21. *A Nazareth*, inquit, *Galilææ, quia ibi educatus fuerat, vt flos campi nutriretur in flore virtutum*. Accedit, quòd de sententia D. Hieronymi in cap. 11. Esaię, eruditi Hebręorū, quos ipse sequitur, illud quod habetur Matth. 2. *Quoniam Nazaræus vocabitur*, de hoc loco Esaiæ sumptū existimant, cum dicitur: נצר, id est, *flos de radice eius ascendet*. *Illud*, inquit, *quod in Euangelio Matthæi omnes quærunt Ecclesiastici, & non inueniunt, vbi scriptum sit: Quoniam Nazaræus vocabitur: eruditi Hebræorum de hoc loco sumptum putent*. Sed sciendum, quod hic נצר per Tsade literam scribitur, cuius proprietatem, & sonum inter Z. & S. Latinus sermo non exprimit. Promitur quoq; efficax argumentum ex titulo sanctissimę Crucis, vbi scriptū est *Natsaræus* per Tsade, non autem Nazaræus per Zain, quem admodum refert Xist. senensis lib. 2. suę Bibliothecæ in Pontio Pilato: & affirmat Sanctes Pagnin. in sua interpretatione Hebraicarum dictionū, quę habetur ad calcem trāslationis Scripturæ, quam edidit ex Hebręo, vbi in dictione *Nazareth* testatur se suismet oculis non semel vidisse titulum sanctissimę Crucis, legisseque ibi: *Iesuagh hanotseri melech haiudim*, id est, *Iesus Natsaræus Rex Iudæorum*: vbi scriptum est Natsaræus per tsade, non verò Nazaræus per Zain: ex quo fit, ut cum Natsaræus per tsade idem sit, atque floridus, Christus à netser, id est, à flore dictus fuerit Nazaræus. Frustra autem Leo à Castro conatur hoc argumentum fortissimū eludere, cum ait se Pagnino non credere, aut si ita res habet, vitiosè scriptam fuisse eam vocem in Crucis titulo, per imperitiam scilicet satellitum, qui Hebraicè nesciebant: nec enim par est credere vel Pagninum hominem & literis, & religione grauissimum in re quoq; grauissima mentiri eo potissimum, quòd facilè eius mendacii argui posset, cùm titulus Crucis hodieque Romæ extet, visaturque, ac legatur à plurimis Romæ in sancta Cruce in Hierusalem: vel per errorem ita in titulo crucis scriptum fuisse, cùm adessent Hebręi, qui satellitum errorem facilè emendarent, Christique nomen, & cognomen esset notissimum, ac celebratissimum, ut quomodò diceretur, ignorare satellites non potuerint, si ii fuerunt, qui titulum illum Hebraicè conscripserunt, & non aliquis Iudæus, cui id negotii à Pilato commendatum fuerit, siquidem ex Pilati præscripto titulus ille in Cruce fuit appositus.

Matth. 21. 11.

D. Hieron. Nazareth sic dicta à flore.

Xist. senens.

Sanct. Pagn.

Titulus crucis quibus literis scriptus extet Romæ.

Denique non sinit nos dubitare auctoritas D. Hieronymi, qui disertis verbis docet Christum à netser, idest, à flore dictum fuisse Nazaræum. Etenim in primis constanter affirmat eum dictum fuisse Nazaræum à Nazareth, cuius nominis etymologiam à flore deductam esse testatur locis paulò ante citatis. Deinde in commentariis super Esaiam ad cap. 11. ait eruditos Hebræorū, vt diximus, illud Matth. 2. *Quoniam Nazaræus vocabitur*, ex hoc loco Esaię desumptum esse, cum dicitur: *Netser*, id est, *flos de radice eius ascendet*, quam opinionem commemorat, nec tamen refellit. Præterea in commentariis super Matth. cap. 2. tractans illam sententiam: *Et veniens habitauit in ciuitate, quæ vocatur Nazareth, vt impleretur, quod dictum est per Prophetas: Quoniam Nazaræus vocabitur*: cum eam sententiam, quam impugnamus, commemorasset, tandem postremo loco hanc nostram, vtpote sibi magis probatam apposuit, spectasse videlicet Matthęum ad hunc locum Esaiæ, in quo Christus netser, id est, flos nuncupatur. *Nazaræus*, inquit, *sanctus interpretatur: sanctum autem Dominum futurum omnis Scriptura commemorat*. Possumus & aliter dicere, quòd etiam iisdem verbis iuxta Hebraicam veritatem in Esaia scriptum sit: *Exiet virga de radice Iesse, & Nazaræus de radice eius conscendet*. Denique, vt hanc esse Hieronymi sententiam planè intelligas, audi, quid scribat in libro de optimo genere interpretandi ad Pammachium: *Illud*, inquit, *quod in eodem Euangelista scribitur: Et veniens habitauit in ciuitate, quæ dicitur Nazareth, vt impleretur, quod dictum est per prophetas, Quia Nazaræus vocabitur: respondeant*

lozodaδαλi, & fastidiosi æstimatores omnium tractatorum, vbi legerunt, discantq́; in Esaia positũ. Nam in eo loco, vbi nos legimus, atq; trãstulimus: Exiet virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascẽdet: in Hebræo iuxta linguæ illius idioma ita scriptum est: Exiet Virga de radice Iesse, & Nazaræus de radice eius crescet. Hæc ille. Ex quibus liquidò constat D. Hieron. existimasse Christum dictum fuisse Nazaręum à netser, id est, à flore. Quem secutus est Beda homilia. 1. in Euang. Lucæ, vbi sic ait: *Testatur Esaias Propheta, quòd Redemptorem nostrum in Nazareth concipi oporteret, cum dicit: Egredietur virga de radice Iesse, & Nazaræus de radice eius ascendet: interpretatur autem Nazaræus flos: quo vocabulo incarnatus pro nobis Dei filius rectè potuit cognominari, quia in se credentibus flos spiritualium fructuum, origoque processit.* Cum eodemq́; cõsentiunt Pagnin. in interpretatione Hebraicarum dictionum, Cornel. Iansen. in suã cõcord. Euãgelica, cap. 11. super illa verba Matth. 2. *Vt adimpleretur, quod dictum est per Prophetas: Quoniam Nazaræus vocabitur*: ibidemque Lyran & Caiet. Finus etiã Hadrian. lib. 2. Flagelli contra Iudæos, cap. 11. & complures alij.

Beda.

Sanct. Pag.

Cornel. Iãsen.

Lyran. Caiet. Fin. Adrian.

4 Maneat igitur vt omnino certum dictum fuisse Christum Nazaræum à נצר, id est, à flore, Matthæumq́; ad hunc Esaiæ locum respexisse, cum dixit: *Vt impleretur, quod dictum est per Prophetas, Quoniam Nazaræus vocabitur.* Nec refert, quòd numero multitudinis dixit, *per Prophetas.* Etenim mos est Scripturæ sacræ eum numerum, etiam cùm de vno tãtùm sermo est, vsurpare, & vt multa alia interim omittam⁹, est exemplum ad hanc rem aptissimum Ioan. 6. vbi ita legimus: *Est scriptũ in Prophetis, Et erunt omnes docibiles Dei*: & tamẽ id apud vnum Esaiã reperitur cap. 54. Porro fundamentum Leonis à Castro asserentis Christum appellari Nazaręum per Z non verò Nasaræum per S. ex quo putat confici nõ à flore, sed à separatione, & sanctitate dictum fuisse Nazaræum, exangue admodum est, & infirmum, quoniam vt superiùs ex D. Hieron. annotauimus, litera צ, per quam scribitur נצר, id est, flos, & Natsaręus, id est, floridus habet sonum quendam medium inter Z & S. atque vtriusque literę vim participat: quare potuit optimè à Græcis, & Latinis siue per S. siue per Z. scribi: placuit tamen magis sola litera Z. vt ita prolationis asperitas molliretur, cum tamẽ si integrè pronuntiari deberet, dicẽdum foret Natsaræus, vel Natzaræus. Eademque ratione credendum est Nazareth, quæ vox auctore Hieron. etiã à flore deducitur, vt supra diximus, quanuis id nomen in veteri testamento non reperiatur, scriptam etiam Hebraicè per tsade, atque adeo Natsareth, vel Natzareth appellatam, appellandamq́; etiam fuisse in testamento nouo, si dictio integrè proferenda esset: verùm molliendæ quoque asperitatis causa dictam fuisse à Græcis, & Latinis Nazareth. Illud non pręterierim, quod annotauit Iansen. loco citato, non eodem modo scribi à Græcis Nazaræum, cùm Nazaræis legalibus, & cũ Christo tribuitur: etenim cum de illis est sermo, scribitur Nazaræus per literã Alpha in medio, vt patet Thren. 4. *Candidiores Nazaræi eius niue*: cum verò de Christo dicitur, scribitur Nazoræus per Omega in medio dictionis, vt est perspicuũ ex Matth. 2. *Quoniam Nazaræus vocabitur*: et Ioan. 19. in titulo crucis, *Iesus Nazorenus*: Et Matth. 26. *Et hic erat cum Iesu Nazareno*: et Luc. 18 *Dixerunt autem ei, quòd Iesus Nazarenus transiret*: & reliquis omnibus in locis, pręterquam apud Marcum, qui Romæ scribens Latinos voluit imitari, & Christum appellare Nazarenum per Alpha in medio dictionis. Iuuat quidem aliquid hæc Cornelij annotatio: sed quoniam video Græcos authores veluti Epiphanium heręsi. 29 Nazaręos legales, Nazoręos etiam per Omega appellare, nos in ea vim minimè facimus, sed in superioribus rationibus, quibus, ni fallimur, luculente demõstrauimus Christum à netser, id est, à flore Natsaræum per tsade, hoc est, floridum non verò à nazar per Zain quasi separatum, & sanctum fuisse nuncupatum.

Numerũ multitudinis vsurpat aliquando Scriptura cũ sermo est de vno.
Ioan. 6. 45.

Iansen. Nazaræ⁹ diuerse scribitur cum legalib. Nazaręis, & cum Christo tribuitur.
Thren. 4. 7.

Matth. 2. 23.
Ioan. 19. 19.

Matth. 26. 71.
Luc. 18. 37.

D. Epiphan.

Hac expedita difficultate aggrediamur iam propositi vaticinij expositionem afferre. Igitur Hebræi, vt auctor est D. Hieron. in cõment. huius loci, cum dicitur: *Exurget virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet*: vtrumque & virgam videlicet, 5

Hebræi.

Christ.[*] & flos e virga Iesse.

& florem Messiam interpretantur, quòd scilicet in virga regnantis potentia, in flore pulchritudo monstretur. Quā eandem expositionē secutus est Paraphrast. Chald. siquidem vtroq; loco Messiā intellexit, vt apparet ex eius paraphrasi, quę ita habet: *Egredietur Rex de filiis Iesse, & Messias de filiis filiorum eius vngetur.* Nec verò soli Hebræi in ea fuerūt sentētia, sed nonnulli etiam ex Patribus, qui per virgā Christum quoq; & ipsi acceperunt, velut Clem. Alex. lib. 1. Pædagog. cap. 7. *Quibus,* inquit, *non medentur minæ eis virga medelæ tur: quibus verò virga non medetur, eos ignis depascit. Egredietur virga de radice Iesse: vide pædagogicam sapientiam, & potestatem:* quibus verbis vult Clemēs Christum eo loco Esaiæ propter potestatem appellari *virgam.* Et Origen. hom. 9. super Num. vtrūq; etiā, & virgam scilicet, & florem, ad Christū refert: *Haec omnia,* inquit, *haec omnia non tantum in virga designatur, in ista virga quæ exijt de radice Iesse de cuius etiam radice flos ascendit, in quo scilicet ipse mihi videtur ostensum quòd exire dicitur virga, & flos ascendere. Quamuis enim vnus sit Christus, pro qualitate tamen singulis tamen diuersus efficitur prout indiget is, in quo operatur. Qui ergo segnis est, & negligentior, fit ei pro disciplina Christus virga, & in virga non ascendere dicitur, sed exire. exire enim dicitur ei, qui intus, & segnis est, de eo statu, in quo non rectè consistit, & transeundum ad alium est, nam virga compassio, id est, fe. [illegible] doctrinæ regularis admonitio: qui verò initus est, quasi [illegible] sicut palma floret, in hoc ascendere dicitur Christus. Sic ergo qui verberibus indiget [illegible] in virga: qui autem proficit ad institiam ascendit in florem: ascendet autem, vsq; eo afferet fructus spiritus.* Hæc Orig. Cui cōsentit Cyrill. Alex. lib. [illegible] Cōment. in Esaiā *Virgam,* inquit, *nominauit Christū ex radice Iesse iuxta carnem, & præterea etiam florem: & per virgam quidem Regiam eum dignitatē habere subindicare videtur. Flos verò rursum dicitur, quoniā hominis natura in illo ad incorruptionem, vitam, & nouitatem conuersationis Euangelicæ floruit.* Idem præterea habet D. Hilar. in Psal. 2. ad illa verba: *Reges eos in virga ferrea:* vbi & virgā, & florē Christo attribuit, docēs per virgā significari Regiā potestatē, quā ne tyrānicā arbitraremur, additū esse florē, vt seueritatē virgę floris suauitas tēperaret.

Paraphrast.

Clem. Alex.

Christi potestas designatur per virgam.

Origen.

Christus per virgam pro [illegible] & flos.

Cyrill. Alex.

Regia Christi dignitas.

D. Hilar. Psal. 2.

6 Est quidem hæc sententia propter tā torum Patrum auctoritatem admodùm probabilis: sed non video tamen, quàm aptè cum contextu ipso cohæreat. Etenim *virga* dicitur exire de radice Iesse, *flos* autem de radice ipsius virgæ pullulare: quo fit, vt non possint hæc duo vni, & eidem personę conuenire, cum diuersam planè habeant suę natiuitatis originem. Præterea si flos de virga nascitur, qui fieri potest, vt idem sit, quod virga, alioqui iam idē ex seipso oriretur: quare aliud omnino virgam aliud florem esse fateamur, necesse est. Putamus igitur virgę nomine Sanctissimam Virginē, floris autem appellatione Christum esse accipiendum, quę est D. Hieronymi expressa sententia in commentarijs super Vndecimum caput Esaiæ. *Nos autem,* inquit, *virgam de radice Iesse sanctam Mariam virginē intelligamus, quæ nullum habuit frutecem cohærentem, de qua & supra legimus: Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & florem Dominū salvatorem qui dicit in cantico canticorum: Ego flos campi, & lilium conuallium.* Idem multis in locis docet Tertullianus, velut in libro aduersus Iudæos cap. nono. *Nascetur,* inquit, *virga de radice Iesse, quod est Maria, & flos de radice eius ascendet, & requiescet super illum spiritus Dei. Neque enim in vllum hominum vniuersitas spiritalium documentorum competebat, nisi in Christum flori quidem ob gratiam adæquatum, ex stirpe autem Iesse deputatum per Mariam inde censendum.* Et libro de corona militis, cap. decimo quinto, *Habes,* inquit, *florem ex virga Iesse, super quem tota Diuini spiritus gratia requieuit, florem incorruptum, immarcessibilem, sempiternum.* Et libro de carne Christi, cap. vigesimo primo probans Christum ex Dauid ortum habuisse, *Ipse est,* inquit, *flos de virga profectus ex radice Iesse: radix autem Iesse genus Dauid, virga ex radice Maria ex Dauid, flos ex virga filius Mariæ, qui dicitur Iesus Christus, ipse erit & fructus: flos enim fructus, quia per florem, & ex flore omnis fructus eruditur in fructum. Quid ergo? negabit & fructui suū florē, & flori suā virgā, & virgæ suā radicē.* Lege eundē lib. 3. cōtra Marcion. cap. 17. & lib. 4. cap. 1. Sic etiam locum intellexerunt Ephræm Syrus orat. de matris Dei laudibus D. Ioan. Damasc. orat. 1. & 2. de Natiuit. Mariæ, Leo Magnus serm. de Natiuit.

D. Hieron.

B. Virgo virga Iesse, Christus flos virgæ. Cant. 2. 1.

Tertull.

Christus flos immarcessibilis.

Flos item, & fructus.

Ephræm Syr. D. Ioan. Dam. Leo. Magn.

D.Chrysost. Psal. 22. D.Isidor. D.Bernard. tiuit. Domini. D. Chrysost. in Ps. 22. ad illa verba: *Virga tua, & baculus tuus ipsa me consolata sunt:* D. Isidor. ad sororem Florentinam, D. Bernard. serm. 2. de Aduentu, & hom. 2. super *Missus est*, & serm. 2. in annunciat. Dominica, & alij.

7 His ita positis iam ex eodem loco luculentè ostenditur purissimus conceptus, & partus Virginis. Quid enim pulchrius, aut purius fingi potest, quàm pulchri & elegantis cuiusdam floris egressus ex pulcherrima virga? Virga quidē beatissima Virgo est, quę ex radice Iesse, hoc est, ex progenie Dauid (cuius pater fuit Iesse dictus alio nomine Isai) traxit originem; ex Virgine autem Christus ceu flos pulcherrimus tanta puritate, & pulchritudine erupit, quanta flos ex virga pullulare consueuit. Sicut enim flos non ex semine, vt arbor ipsa, sed ex virga, frondeque arboris cœlesti tantùm vigoreque perfusa oritur: ita Christus absque vllo viri semine ex Virgine Diuina altissimi virtute, sanctique Spiritus rore fœcundata natus est. Et quemadmodùm virga in florem erumpens tantùm abest, vt aliquid venustatis, & pulchritudinis amittat, vt potiùs speciosior, pulchriorque euadat: ita Virgo sanctissima tantùm absuit, vt per conceptum, & partum Christi aliquid de sua integritate amiserit, vt tunc potiùs eius virginitas sanctior, pulchriorque facta fuerit. Vnde Euseb. Emiss. hom. 2. de Natiuitate Domini, *Quid primùm*, inquit, *miror, quid vè postremum? quod sine concubitu est collata fœcunditas, an quod per partum magis est glorificata virginitas?* Et D. Bernard. serm. 1. in Vigilia Natiuit. Domini docet vterum virgineū fuisse ipso partu quasi templum quoddā consecratum: *O partus*, inquit, *solus nescius pudoris, corruptionis ignarus, non reserans, sed consecrans virginalis vteri templum.* Meritò igitur ex hoc loco ad probandam virginitatem sanctissimæ Deiparæ argumentatur Finus Hadrian. lib. 2. Flagelli contra Iudęos cap. 11. imo & multi Patres, veluti D. Bern. hom. 2. super *Missus est*: *Egredietur*, inquit, *virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet*, Virginem *virgam*, *florē*, Virginis partum intelligens. Et D. Leo serm. 4. de Natiuitate Domini, *In qua*, inquit, *virga? Non dubiè, quòd beata Virgo Maria producta est, quæ de radice Iesse progenita, Spiritu sancto fœcundata nouum florem carnis humanæ vtero quidem materno, sed partu est enixa virgineo.* Et D. Hieron. in comment. super Esaiam, *Nos*, inquit, *virgam de radice Iesse sanctam Mariam Virginem intelligamus, quæ nullum habuit sibi fruticem cohærentem, de qua, & supra legimus: Ecce virgo concipiet, & pariet filiū.* Legēdus est quoq; in eādē sētētiā D. Ambros. lib. 2. c. 1. de Spiritu sācto, Itaq; illud in hac virga prodigium considerare licet, quòd cum reliquæ omnes virgæ, atque arbores, cum fructum edunt, florē amittant, hæc tamen virga supra omnē naturæ cursum retento virginitatis flore fructum vitæ mundo attulerit. Vel, si malis, istius vnicæ virgę fructus flos ipse fuerit, quę est obseruatio D. Bernardi in lib. de passione Domini cap. 46. *Si diligentius*, inquit, *volueris intueri, intelliges in omnium arborum genere in ortu fructus florem decidere, & perire: in hominibus quoq;, & fere cūctis animantibus fructus filiorum florem virginitatis abscindit. Non sic erat in natiuitate vitis nostræ: beatissima cùm mater illius fructum protulit benedictum non amisso virginitatis flore: imo magis per partum mirabilem, & mundissimum est decorata, vbi lex, vbi iura naturæ abscissa sunt.* Quod etiam expendens Greg. Nyssen. in orat. de sancta Christi Natiuit. *O Miraculum*, inquit, *ingens, virgo mater fit, & virgo permanet. In alijs fœminis, quandiu virgo aliqua est, mater non est; cum autem mater facta fuerit, virginitatē non habet. hic verò neque virginitas partū prohibuit, neq; partus virginitatē soluit.*

Deiparæ puritas pulcherrima.

In sola Maria & virga flos et fructus fuit.

Eufeb. Emiss. Deiparæ virginitas per Christi partū sanctior & pulchrior.

D.Bernard. Fin. Hadrian. D.Bernard. D.Leo. D.Hieron. D.Ambros. D.Bernard. D.Greg.Nyss.

Cæterū illud adhuc ad perfectā literæ expositionē explicandū superest, cur *Virga* non de arboris cacumine, sed de ipsa radice prodierit? Cur etiā flos ille pręter omnē naturæ ordinē non de summitate virgæ, sed de ipsa ima radice pullulauerit? Augeturq; difficultas ex eo, quòd pro radice, quam vertit Vulgatus, habetur Hebraicè gezaa, quę vox propriè significat truncū arboris, qui præcisis, truncatisque frondibus in terra superest: imo, vt vult Rabbi Kimhi, eam tantùm partem truncatæ arboris, quæ super terrā eminet, nō quæ terræ infixa, & occultata latet. Vt igitur res intelligatur, oportet aduertere, quo tēpore Virgo sāctissi- 8

Cur flos Christi de radice, non de virgæ summitate pullulauerit.

ma nata est, & multò etiam magis, cum Christus fuit conceptus, & natus, Iudæo rum principatum, & regnum iure optimo potuisse trunco arboris præcisis frõdibus conferri: siquidem legitima Regũ Iudæorum successio omnino defecerat, atque adeo Iudaicum regnum carens legitimis Principibus quasi virgis, frondibusque regalibus truncatum iacebat, ex quo nulla sceptra, nullę virgę regales hæreditaria, ac legitima successione adnascebantur: quo fit, vt cum Virgo sanctissima ex tribu Iuda, imo & ex familia Dauid nata est, ex ipso regali trunco dissectis ramis, & frontibus iacente ceu ex regia radice quasi virga pullulauerit, vt verè dictum sit ab Esaia: *Egredietur virga de radice Iesse.* Præterea, quoniam Christus ex Virgine nullis in sua familia regalibus sceptris fulgente, sed potiùs secundùm viuendi rationem humili, & paupere ortus est: meritò etiam non de splendida & excelsa virgæ summitate, sed quasi ex ignobili radice ascendisse dicitur: quò spectauit Lucas cap. 3. cum statum Iudaicæ Reipublicæ in Tetrarchias dissectum describens dixit: *Anno quinto decimo imperii Tiberii Cæsaris procurante Pontio Pilato Iudæam. Etc.* Quibus verbis Hebræorũ Rẽpublicam quasi truncum pręcisis ramis, ac frondibus nobis ante oculos proponit, tacitè innuens hunc Esaię locum, à quo prædictũ fuerat Messiã eo tẽpore ventorũ, cũ Iudaica Respublica quasi trũcus iaceret ignobilis, ex quo ipse Messias esset quasi flos ex radice nasciturus.

Legitima regum Iuda successio conceptionis Christi tempore defecit.

Luc. 3. 1.

9 Ex quo illud colligas licet, quantam Christus rationem veræ humilitatis habuerit: siquidem cum re ipsa oriturus esset ex Regia Dauidis familia; noluit tamen eo nasci tempore, quo Regnum Iuda erat florentissimum sub Dauide, ac Salomone felicissimis, potentissimisq; Regibus, nec in sequẽtium Regum temporibus ante captiuitatem Babylonicam, cum adhuc Iudæorum res, ac principatus vigebat, sed ea ętate, qua vniuersa Regni Iudaici felicitas corruerat, Regnumq; ipsum quasi truncus iacebat, nullusque regalis splendor in matre eminebat. Quæ humilitas adhuc magis elucet in eo, quòd non dictum est: *Egredietur virga de radice Dauid*, sed: *de radice Iesse*: quia enim Iesse pater Dauid non Rex fuit, sed pastor; Dauid autem ad Regiæ dignitatis fuit euectus fastigium: magnæ perfectò humilitatis fuit, cum potuisset Dauidem familiæ, & gentilitiæ nobilitatis caput, & principem nominare, voluisse tamen potiùs Iesse pastorem, nulloq; regio splẽdore fulgentem auctorem generis censere. Atque hæc vniuersè de præsentis vaticinii literali, ac germana explanatione dicta sint. Nunc vberioris doctrinæ causa nonnulla adnotabimus, quibus maior aliqua lux eidem afferri possit.

Christi nascentis humilitas.

Christũ iure optimo netzer, id est, florem, & Natzaręum, id est, floridum appellari.

SECTIO XXIII.

HACTENVS ostendimus Christum dictũ fuisse Nazaræum, seu potius Natzaræum à נצר, hoc est, à flore, quemadmodùm disertis verbis tradit superiori vaticinio Esaias. Diximus etiam idcirco germinationi floris ex virga ortum eius similem dici, quoniam ex Virgine prodiit, non solùm seruata, sed pulchriori etiam effecta eius integritate: nunc quanto iure eiusmodi cognomentum, appellationemq; sibi vendicet, explanandum est. Vtigitur hinc ordiamur, Christus ipse se florem appellat illis verbis Cant. 2. *Ego flos campi, & lilium conuallium*: quanquam enim dubium sit, num hæc verba sponso, an sponsæ tribui debeant, nec desint, qui ea ad sponsã potiùs referẽda existiment, vt Greg. Nyssen. expositio triũ Patrũ apud Theod. & alii: nostrũ cũ Theod. D. Greg. D. Bern. Beda, & cõmuniori fere sẽtẽtia illa sponso tribuimus. Pro flore est Hebraicè הבצלת, quæ vox, vt quidã volũt, significat rosã nigro colore, sed eleganti, & venusta specie, odoreq; suauissimo, solumq; reperitur hoc loco Cant. & Esai. 35. cum dicitur: *Et florebit quasi lilium.* Pro *lilio* verò habetur Hebraicè שושנת, quod Hebræi dicunt esse florem candidum vulgo lilium, vacarique 1

Cant. 2. 1.

D. Greg. Nyss. Theodor. D. Greg. D. Berdard. Beda.

Esai. 35. 1.

שושנה, quòd perpetuò habeat sex folia: alii volunt esse floris genus, quod inter spinas nascitur. Totum hunc locum Paraphrast. Chald. ita transtulit: *Ego similis sum lilio viridi ex paradiso voluptatis, & opera mea pulchra sunt sicut rosa, quæ est in cãpo horti voluptatis.* Ex his habemus in primis Christum esse lilium ex paradiso voluptatis, quoniam in eo omnes deliciæ, voluptatesque continentur, vt qui huiusmodi lilium decerpserit, eo ipso omnia voluptatum, deliciarumque genera colligat. Deinde esse florem, qui inter spinas enascitur: quoniam Christus inter huius vitæ labores acerbissimos, quos pertulit, & inter ipsas passionis suæ difficultates, imo & inter spinas, ac sentes, quibus fuit coronatus, quasi flos extitit, eleganti specie, eximioque decore visendus. Quare meritò his verbis sponsus suam sponsæ commendat pulchritudinem, vt eam ad se magis amandum alliciat: inuitauerat quippe illa paulò ante sponsum ad consortium thalami commemorata lecti pulchritudine, quem floribus, rosisque inspersum dixerat: *Lectulus*, inquit, *noster floridus*: cui cõtra sponsus respõdet non esse opus, vt externam florum pulchritudinem, & elegantiam desideret, cùm ipsemet sit flos omniũ pulcherrimus, & qui vnus omnium florum, ac liliorum instar ipsi spõsę esse debeat: *Ego*, inquit, *flos campi, & lilium conuallium*; Cui expositioni concinit alia quorundã translatio, qui ita reddunt: *Ego flos satietatis*: solus enim ille flos est, qui suo odore, & pulchritudine sponsę, id est, Ecclesiæ appetitum, ac voluntatem implere, satiareque potest. D. Bernard. serm. 47 in Cãtica existimat responsum sponsi eò pertinere, vt sponsam cõmoneat, nihil illã habere pulchritudinis, quod non debeat acceptum sponso referre. *Ne*, inquit, *sibi flores adscriberet illos, quibus lectulus decoratus, & venustatus thalamus videbatur, infert sponsus se esse florem campi, nec de thalamo prodire flores, sed de campo suoque munere, & sui participatione fieri, quod renitet, & quod redolet. Ne quis ergo exprobrare illi posset, & dicere: Quid habes, quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? ipse diuitiæ suæ sicut ambitiosus amator, ita informator benignus piè illi, dignanter que demonstrat, cui nitorem, de quo gloriabatur, ac naturã potentiam lectuli debeat deputare. Ego flos campi, inquit, de me est, quod gloriaris.* Hęc ille.

Paraphrast.
Christus flos, deliciumex paradiso voluptatis.

Soles Christus Ecclesię appetitum satiat.

D. Bernard.

Ecclesiæ pulchritudo tota à Christo.

2 Dicitur autem huiusmodi flos, *flos campi* primò, quoniam à Virgine nulla viri opera, sed cœlesti tantùm virtute originẽ habuit ad discrimen floris, qui in horto aliquo, ac topiario progignitur: flos enĩ, qui in horto plantatur, solet humana industria coli, & irrigari; at ille qui in campo nascitur, cœlesti tantùm virtute, pluuia, roreque efflorescit. Quam rationem affert D. Bern. loco citato *Hortus*, inquit, *vt floreat, hominum manu, & arte excolitur; campus verò ex semetipso producit flores absque omni humanæ diligentiæ adiutorio. Putasne tibi iam videris aduertere, quisnam ille sit campus nec sulcatus vomere, nec defossus sarculo, nec manu hominis seminatus, venustatus tamen nihilominus nobili illo flore, super quem constat requieuisse Spiritũ Domini?* Secundò, vt interpretatur Beda, quoniam flos campi nòn paucis tantùm, vt flos horti, sed vniuersis patet, suumq; odorem, & pulchritudinem omnib[us], qui accedere voluerint, impertitur; itaque omnes pro libito illum possunt sibi decerpere, odorarique. Sic namque Christ[us] propter vniuersos venit in mundũ: vnde Simeon suo illo cantico cecinit: *Quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum*. Quæ etiã fuit causa, cur apud Zachariam cap. 13. fons non signatus, sed patens appellatur. *In die illa erit fons patens domui Dauid, & habitantibus Hierusalem, in ablutionem peccatoris, & menstruatæ*: vt in nostris super Zachariam cõmẽt. diximus. Tertiò appellat se florem campi, quoniam eum in campo, & certamine oportet delibare, atque decerpere: idcirco enim, vt adnotauit Bern. cum sponsa sponsum ad thalamum inuitasset illis verbis. *Lectulus noster floridus*: sponsus è contrario illam ad campum prouocauit. *Illa*, inquit, *me intra se lectulum ille vocat ad campum: Ego, inquit, flos campi*, (quasi dicat: Qui diligit me, veniat in campum, non refugiat mecũ, & pro me inire certamẽ.) *Non putat quicquam persuabilius fore sponsæ ad ineundum certamen, quàm si se ipsum certantis aut exemplum proponat, aut præmium: Ego flos campi. Vtrumque es mihi Domine IESV, & speculum patienti, & præmium patientis.* Itaque

Flos Christus non humana sed cœlesti virtute efflorescit ex Virgine
D. Bernard.

Beda.

Christus propter vniuersos natus.
Luc. 2. 30.

Zach. 13. 1.

D. Bernard.
Christus fortiter dimicantiũ prę mium.

vult

vult Bern. Christum appellare se florem campi, tum quia exemplo suo in campo est, hoc est, in certamine ad sponsam, id est, Ecclesiam in certamen quoque incitandam: tum quia fortiter dimicantibus est tanquam pręmium in campo, flos scilicet pulcherrimus, quo is qui vicerit, quā primū sit gloriosè coronandus. Nā quòd Christo ceu flore coronētur Christi milites, docet Tertull. in lib. de corona militis: *Quid tibi, inquit, cum flore morituro? habes florem ex virga Iesse, super quem tota Spirit⁹ Diuini gratia requieuit, florem incorruptum, immarcescibilem sempiternum.* Ex hoc nimirum flore illud sertum contexitur, seu potiùs flos iste sertum illud est, quo nos Deus apud Esaiam cap. 28. cupit exornatos, coronatosque incedere: *In die,* inquit, *illa erit Dominus exercituum corona gloriæ, & sertum exultationis residuo populi sui:* quem locum de ipso Messia intellexit Paraphrastes Chal. ita transferēs: *In tempore illo erit Messias Domini exercituum in coronam gaudij, & in diadema laudis residuo populi sui.*

Tertull.
Eorundem itē corona.
Esai. 28. 5.
Paraphrast.

3 Porro flos iste primùm natus in vtero virgineo quasi in cœlesti quodam paradiso: inde enim, vt superiùs cum Esaia docuimus, flos iste eximia puritate, & pulchritudine primùm erupit, vt iure optimo incarnationem Verbi eleganti similitudine germinationem floris possimus appellare: ac tum primùm Natzaræus noster totus floridus, elegansque terris apparuit, suoque odore vniuersū orbem compleuit, qui tam latè, longeq; fusus est, vt tres illos Orientales Reges ex remotissimis partibus ad se propriùs odorandum, adorandumq; pertraxerit. Ad cuius sanè floris odorē respexit Isaac Patriarcha, cum filium Iacob benedicēs dixit: *Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus.* Gen. 27. iis enim verbis Patriarcham ad Christum potissimùm spectasse docet D. Bernard. serm. 47. in Cant. *Ecce,* inquit, *odor filii mei sicut odor agri pleni: nondam speciē suā ille flos agri induerat, & iam dabat odorem suum, quando eum, vt hoc præ gaudio exclamaret, præsensit spiritu corpore marcens sanctus, & senex Patriarcha, caligans visu, sed odoratu sagax.* Appellauit autē Isaac odorem huius floris, *odorem agri pleni:* quoniam sicut ager multis, ac variis vestitus floribus longè, lateque odorem fundit, ita flos iste Christus toto orbe odorem suum sparsit, & in Bethlehem ortus remotas Orientis oras odoris sui admirabili suauitate compleuit.

Per incarnationem floris apparuit De⁹.
Gen. 27. 27.
D. Bernard.
Christi suauissimus odor lōge lateque fusus.

Deinde verò postquam flos iste adoleuit, tunc verò multò maiorem odorē emisit, præcipuè cum laboribus, quos assiduè patiebatur, quasi manibus premebatur. Sicut enim flores cum manu premuntur, & attrectantur, magis redolēt; ita Christus laboribus, quos perferebat, ipsaque potissimùm passione Iudæorū manibus quasi flos compressus, contrectatusque, mirum est, quantum odoris emiserit, vsque adeo, vt vel ipsum iudicem propter maximarum virtutū odorem, quem in illo sentiebat, in admirationem adduxerit: sed præcipuè in Cruce spinis coronatus quasi flos inter spinas apparuit, eximio decore, odoreq; visendus, vt meritò Natzaræi, hoc est, floridi cognomentum in ipso titulo Crucis prætulerit, quemadmodùm elegāter expendit D. Ambros. libro. 2. de Spiritu sancto cap. 5. *Exiet,* inquit, *virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet: Virga Maria, flos Mariæ Christus, qui bonum odorem fidei toto sparsurus orbe virginali ex vtero germinauit, sicut ipse dixit: Ego flos campi, & lilium conuallium. Flos odorem suum succisus reseruat, & contritus accumulat, nec auulsus amittit: ita & Dominus IESVS in illo patibulo Crucis nec cōtritus emarcuit, nec auulsus euanuit; sed illa lanceæ punctione succisus speciosior fusi cruoris colore vernauit, mori ipse nesciens, & mortuis æternæ vitæ munus exhalans* Hæc ille. Quo circa in Cruce maximè Christus netzer, Natzaræusque extitit, cū inter spinas collocatus, imo & ab spinis punctus salutarem odorem mundo afflauit, & animā exhalans instar floris odorem vitæ, vt aiebat Amb. mortalibus exhalauit, vt Christum exhalasse animam nihil aliud fuerit, quàm instar floris odorem salutis exhalasse. Quadrat verò in Christum coronatum spinis illa alia quorundam expositio, qua existimāt vocem Hebræam *Habatseleth*, quam Vulgatus *florem* transtulit, significare *rosam:* cum enim rosa inter spinas, imo & spinis circumsepta nascatur, quid ni Christum coronatum spinis rosam dixerim⁹

4
Christus cruce compressus instar floris magis redoluit.
D. Ambros.
Odorem salutis exhalauit in cruce.

partim

partim cādore, partim rubore suffusam, & ob eam vtriusque coloris permistionē sanè pulcherrimā iuxta illud Cāt. 5. *Dilectus meus candidus, & rubicundus, electus ex millibus*. Verè igitur Christus in Cruce Natzaræus, id est, floridus, imo netzer, id est, flos dicitur: nec tantùm flos, sed flos quidam Regius, eamque ob causam in Crucis titulo regalis dignitas cū Natzaręi appellatione coniuncta est, scriptūque: *Natzaræus Rex*: vt in Cruce prodigiū illud accidisse existimari possit, de quo ille apud Poetam sciscitabatur: *Dic quibus in terris nascantur nomina Regū Inscripti flores?* siquidem in Cruce Christus verè, ac propriè flos illustrissimo Regis nomine, ac titulo inscriptus apparuit.

5 Tertiò. Quanquam in ipsa morte flos iste succisus quadam ex parte languere visus est; mox tamen tertia die resurgēs quasi reflorescens elegantissimum sese omnium oculis obiecit. Eo namque mysterio voluit in horto sepeliri, vt habes Ioan. 19. *Erat*, inquit, *in loco, vbi crucifixus est, hortus, & in horto monumentum nouum, in quo nondum quisquam positus fuerat*: vt videlicet indicaret se per resurrectionem tanquam pulcherrimum florem ex horto illo proditurum. Quò spectat illud Ps. 27. *Et refloruit caro mea, & ex voluntate mea confitebor ei*: eo namque in Psalmo ad literam loquitur Christus suam à Patre resurrectionem, & vindictam de suis hostibus efflagitans, illisque verbis, *Refloruit caro mea*, resurrectionem eleganti similitudine explicauit. *Caro Christi*, inquit Hieron. *in resurrectione refloruit*. Eodemq; sensu interpretatur D. August. Dicitur autem Christus in resurrectione refloruisse, quoniam, qui antea mortalis erat, & passibilis, postea immortalis, & impassibilis resurrexit: & qui antea flos erat marcescibilis, hoc est, laboribus, mortique obnoxius, per resurrectionem flos omnino immarcescibilis extitit, & illam immortalitatis veram, sempiternamq; naturam quasi florem æternitatis perpetuò conseruauit iuxta illud Pauli ad Rom. 6. *Christus resurgens ex mortuis iam nō moritur: mors illi vltra non dominabitur*. Deinde ipse suæ resurrectionis floribus loquitur Cant. 2. cum sic sponsā inuitat: *Surge, propera amica mea, colūba mea, formosa mea, & veni: iā enim hyems transiit, imber abiit, & recessit: flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis aduenit*: quibus verbis tempus ipsum veris describitur; quo tempore putantur arbores, campique omnes efflorescunt: significaturque tēpus resurrectionis Christi fuisse ver quoddā cæleste, quo ipse cœpit per resurrectionis suæ gloriā, & corporis immortalitatē efflorescere, & deinceps etiā homines deberēt ad gloriā immortalē resurgere, & tāquā flores in Ecclesię cāpo pulcherrimi pullulare. Id quod in ipso die resurrectionis Christi accidisse ad initium horum commentariorum docuimus ad illa verba capitis primi: *Primogenitus mortuorum*. Ita hunc locum Canticorum intellexit D. Bernar. serm. 58. super Cant. *Quæris*, inquit, *quando hoc fuit, quando putas, nisi cum refloruit caro Christi in resurrectione? Hic primus, & maximus flos, qui apparuit in terra nostra: nam primitiæ dormientium Christus: ipse, inquam, flos campi, & lilium conuallium, vt putabatur filius Ioseph à Nazareth, quod interpretatur flos. Is ergo flos apparuit primus, sed non solus, nam & multa corpora sanctorum, qui dormierant, pariter surrexerunt, qui veluti quidam lucidissimi flores simul apparuerunt in terra nostra*. Hæc ille.

Quartò. Optimo iure subiunxit Esaias super hunc florem septemplicem spiritum requieuisse: *Et requiescet*, inquit, *super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus consilii, & fortitudinis, spiritus scientiæ, & pietatis, & replebit eum spiritus timoris Domini*. Itaque super hunc florem suauissimum septem spiritus Domini, hoc est, vniuersæ virtutes, quę per septēplicem spiritum significantur, requieuerūt, vt tanquam Diuinæ quędam, cœlestesq; apes ex eo flore suauitatem, dulcedinem que haurirent. Scitum namque est vniuersas virtutes eo ipso faciliores, suauioresque nobis extitisse, quòd Christus earum in se ipso dedit præclara documenta. Itaque humilitas, patientia, cœteræque omnes virtutes, quæ ātea insuaues, ac difficiles hominibus videbantur, exēplo Christi dulcissimæ, ac mellitissimæ effectę fuerunt, tantamque ex hoc flore suauitatem hauserunt, vt nihil iam suauius, atque dulcius sit hominibus, quàm

Marginal notes: Cant. 5. 10. — Similiter in cruce regius flos. — Ioan. 19. 41. — Refloruit per resurrectionē Christus. — Psal. 27. 7. — D. Hieron. D. August. — Rom. 6. 9. — Cāt. 2. 10. 13. — Tempus resurrectionis Christi, ver cęleste. — Apoc. 1. 5. D. Bernard. — Surrexerunt multi cū Christo. — 6 — Virtutes omnes exemplo Christi nobis extiterunt suauiores.

in illis sese ad Christi exēplum, formámque componere. Nec multùm abhorret

Psal. 117. 12.

ab hac sententia illud Ps. 117. *Circumdederunt me sicut apes*, seu vt Græcè habetur, ἐκύκλωσάν με ὡσεὶ μέλισσαι κηρίον, id est, *Circūdederunt me sicut apes fauū*: sicut enim virtutes omnes, vt modò diximus, Christum, ceu apes florem, circumdederūt, vt inde suauitatem, dulcedinemque conciperent: ita dicuntur persecutores Christi eundem tanquam apes fauum circundedisse, hoc est, cum eum iniurijs proscindebāt, cum tormentis excruciabant,

Christ⁹ in tormentis fauus mellis suauissimus.

fauum illum nobis suauissimum cōstruxisse, quem comedere, hoc est, imitari delectaremur. Sic enim eum locum interpretatur D. August.

D. Aug.

Ipsum, inquit, *Dominū recte accipimus circūdatum à persecutoribus, sicut circumdant apes fauum, mel quippe apes operantur in fauis. Nescientes ergo persecutores Domini fecerunt eum nobis in passione dulciorem, vt gustemus, & videamus, quàm suauis est Dominus.* Eodemque modo locum accepit Beda:

Beda.

Circumdederunt me sicut apes: Quia inquit, *sicut apes magno studio, & diligentia fauum artificiosè componunt: ita hostes mei quantò maiorem diligentiam in me excruciando insumpserunt, tantò quasi artificiosiorem, id est, exemplabiliorem fecerunt. Potest quoque & in bonum sic accipi: Circumdederunt me quidā ex gentibus sicut apes, qui sicut apes valde confertim stipant fauum, vt quod dulce est, inde colligant: ita ipsi multi in me stipātes dulcedinem verbi Dei de me quasi de fauo me excusserunt. Tum sequitur: Et exarserunt sicut ignis in spinis, id est, tam vehemens dilectio accensa est in eis, quanta ardoris vis in igne illo est, qui ardet in spinis.* Hactenus Beda.

7 Quod verò de spinis adiungit, pulchrè potest ad spinas illas referri, quibus noster flos fuit circumseptus: ignis namque amoris, qui in his spinis accenditur,

Exardescit amor in Deum ex Christi passione.

vehementissimus est: magnopere enim amor in Deum considerata Christi passione, & spinea eius corona exardescit. Sanè sponsa Christum in passione vsq; adeo dulcem, odoriferumque sentiebat, vt eius omnibus cōtumelijs, cruciatibusque in vnum collectis se mirificè recreari, oblectarique confessa fuerit illis verbis Cant. 1

Cant. 1. 13.

Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea cōmorabitur: quo loco per *fasciculum myrrhæ* accipiendus est fasciculus ex myrrhæ floribus, ac folijs confectus, non tamen cuiusuis myrrhæ, sed eius, quę in Syria prouenit, cuius flores, ac folia suauissimi sunt odoris: & est spō-

Myrrhæ folia in Syria suauissimi sunt odoris.

sæ oratio in hanc intelligenda sententiā. Cœteræ quidem fœminę solent sibi fasciculos ex floribus contexere, quos & naribus admoueant, & in sinu recondant: at ego te sponse omnibus floribus, rosisque pręfero: itaque tu mihi es suauissimus florum fasciculus, quem ad cor exhilarandum in sinu meo geram perpetuò reconditum. Cur verò myrrhę potius, quàm alterius generis florum fasciculū nominauerit, illud est causæ, quòd cum sponsus ei in cœteris omnibus actionibus gratissimus esset, atque dulcissimus, in passione tamen ipsa, quam hoc loco myrrham appellat, multò suauior, dulciorque videbatur. Porro aduerte

Christi passionibus quàm oblectaretur Sponsa.

pro *fasciculo* haberi Hebraicè צרור à radice צרר, quæ significat angustiare, claudere, ligare: vnde צרור, id est, fasciculus, aut sacculus, in quo pecunia, aut aliquid aliud ligatur, & reconditur, veluti Gen. 42. *Repererunt in ore saccorum ligatas pecunias*: et Aggęi 1. *Misit eas in sacculum pertusum*.

Gen. 42. 8.
Agg. 1. 6.

Quo fit, vt hoc etiam loco per *fasciculum myrrhæ* possimus sacculū intelligere myrrhæ folijs, floribusq; refertū: solent autem huiusmodi sacculi floribus, rebusque alijs odoriferis referti ad pectus, stomachumque adhiberi confouendi, & exhilarandi causa. Illud itaque sponsa significat, se vsque adeo laboribus, & passionibus sponsi oblectari solitam, vt eis refertum sacculum ad vbera admoueret, cum eoque pectori adhibito obdormisceret ad fouendum, & exhilarandum cor tanquam floribus maximè salutaribus, atque odoriferis. *Myrrha*, inquit Theodoretus,

Theodor.

sponsi mortem, & quæ inde ad sponsam peruenit, indicat suauitatem. Subijcit autem In medio vberum meorum commorabitur, hoc est, in præcipua animæ meæ parte, nempe in corde, quod inter vbera situm est. Obserua hic obiter in loco Esaiæ citato pro eo, quod nos habemus, *Repleuit eum spiritus timoris Domini*, haberi Hebraicè: *Et olfacere, seu spirare ipsius cum timore Iehouah*: quibus verbis significatur vsque adeo timorem Domini, cœterasque virtutes in Christo locū ha-

buisse

buisse, vt nihil aliud, quàm virtutem, & sanctitatem spirare videretur. Quę metaphora non est aliena ab appellatione floris, florum enim quoque est odorem afflare, & spirare: quo fit, vt is sit sensus, huiusmodi florem loco odoris spiraturū, atque afflaturum esse timorem Domini, omnemque sanctitatem. Cum igitur tanti odoris sit iste flos, potissimum verò cū in passione, Cruceque spectatur: meritò sponsa ex eo sibi fasciculum conficit, cum quo ad pectus adhibito continuò dormiat fouendi, & exhilarandi cordis causa.

Omnem sanctitatem efflabat Christus.

8 Postremò huius floris odor māsit quoque in Apostolis, qui eundem etiam cæteris fidelibus cōmunicarunt. Nec mirū, cum enim flos est magni odoris, si contrectetur, gesteturque in manibus, solet in eo, qui gestauit, eadem odoris suauitas adhærescere. Et verò, quod Apostoli Christum ceu florem manibus tractauerint, scriptum reliquit Ioan. Apost. in sua Epist. Canon. cap. 1. *Quod fuit,* inquit, *ab initio quod audiuimus, quod vidimus, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ.* Quòd verò eius floris odor Apostolis adhæserit, quē deinceps fidelibus communicauerint, docet Paulus 2. ad Cor. cap. 2. illis verbis: *Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo IESV, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco, quia Christi bonus odor sumus.* Quo loco nomine *odoris notitiæ Dei* intelligi Christum ipsum D. Ambr. seu quicunque est auctor commētariorum in Paulum, qui Ambrosio tribuuntur: Odor, inquit, notitiæ Dei in Christo, & per Christū est: odorem autem idcirco dixit, quia sicut quædam rés cum non videantur, per odorem tamen cognoscuntur, & intelligis in aliquo loco esse, quod non vides. ita & Deus, quia inuisibilis est, per Christū se voluit intelligi, vt prædicatio Christi Deum Patrem insinuaret creatorem, & filium eius vnigenitum, cuius etiā rei legatione fungentes Apostoli odorē notitiæ Dei, & Christi per signa, & prodigia manifestarent: quorum prędicatio ideo in odore significata est, quia cum Deus non videatur per eam, quæ inuisibiliter operatur, in Apostolis esse intelligitur.

Apostoli odor Christi.
1. Ioan. 1. 1.
2. Cor. 2. 14.
D. Ambros.

Iuxta quam expositionem habes Christum odorem fuisse Patris, Apostolos autem odorem Christi, qui cū ipsum Christum tanquam florem, & rem maximè aromaticam contrectauerint, tantum odorem inde conceperunt, vt non tam redolentes Christum, quàm odores Christi appellari potuerint: *Christi,* inquit, *odor sumus.*

Christus odor Patris.

Vndecimum testimonium ex illis verbis Esaię 16.

Emitte Agnum Domine Dominatorem terræ, de petra deserti, ad montem filiæ Sion.

SECTIO XXIIII.

EXPLODENDA est primùm quędā Hæbręorum sententia, cōtendentiū haberi hoc loco sermonem ad literam de centū millibus agnorum, centumque millibus arietum, quæ pro tributo Mesa Rex Moabitarum pendebat Regi Israel, quemadmodum refertur, 4. Reg. 3. vbi ita scriptum legimus: *Porro Mesa Rex Moab nutriebat pecora multa, & soluebat Regi Israel centum millia agnorum, & centum millia arietum cum velleribus suis. Cumque mortuus fuisset Achab, præuaricatus est fœdus, quod habebat cum Rege Israel.* Cum igitur Rex Moabitarum id tributū pendere recusaret, volunt Hebræi Prophetam regnante Ezechia Moabitas excitare, vt rursum eiusmodi tributum potentissimo Regi soluāt, factaque ad eos apostrophe dicere: *Mittite agnum Dominatori terræ,* (sic enim ipsi legunt) hoc est, mitte agnos, seu pendite tributum centum millium agnorū Ezechię Regi, & potentissimo principi. Et verò quamuis, vt auctor est D. Hieron. vtroque modo legi possit ex Hebræo, videlicet, *Emitte agnum dominatorem terræ,* & *Emittite agnum Dominatori terræ,* cùm Hebraicè habeatur מושל absque vlla litera seruili earū, quæ apud Hebræos distinguendis casibus inseruiūt. Nihilominus hanc Hebræorum expositionem merum esse figmentū ex eo perspicue

1 *Hebræorum figmentum.*
4. Reg. 3. 4.
D. Hieron.

spicuè ostenditur, quòd illud tributum non Regi Iuda, sed Regi Israel solucbatur, vt patet ex 4. Reg. 3. iam citato, atq; adeo non erat, cur Esaias Moabitas adhortaretur, vt Ezechiæ Regi Iuda illud persoluerent, neque cur ad mõtem Siõ, id est, ad Hierusalem illa agnorum millia mitti iuberentur. Ex quo euidenter Hebræorum commentum reuincitur, nã si esset sermo de tributo, quod pendebatur Regi Israel, ad Samariam eius regni metropolim, non ad Hierusalem caput Regni Iuda illa agnorum multitudo mitti deberet. Accedit, quòd Ezechias non potuit absolutè, & simpliciter *dominator terræ* appellari, quippe qui duabus tantùm tribubus in vna Palæstinę parte imperabat. Nec verò dici potest, quò alij confugiunt, per dominatorem terræ accipiendum esse Osee vltimum Regem Israel, qui decem tribus obtinebat: etenim cum hoc vaticinium edebatur, regnabat in Iuda Ezechias, quo regnante Regnum Israel fuit omnino euersum, decemque tribus ab Assyriis in captiuitatem abductę cũ Osee ipsorũ Rege: quare nõ erãt in eo statu res illius regni, vt tã imperiosè mãdari potuerit Regi Moabitarũ, vt tributũ illud Regi Israel persolueret. Non desunt etiam ex nostris, qui vaticinium aliò detorqueant, velintque esse ironiam, qua Moabitarum ferocia, & arrogantia rideatur, quando conuocatis in auxiliũ Ammonitis aduersùs Iosaphat Regem Iuda exercitum comparatunt, vt sit sensus: Mittite nunc ò Moabitæ exercitum illum vestrum dominatorem terræ, qui monti Sion dominetur: scilicet eo statu res vestrę sunt, vt aduersùs Regem potentissimum bellum mouere cogitetis. Itaque isti per *agnum*, seu potius, vt volunt, *arietem* instrumentum bellicum accipiunt, quod *arietem* appellamus, aut certè belli Duces, ac Principes, qui etiam eodem Hebraico nomine continentur. Verùm hæc, quæ cũ Iudæorum commentis cognationem habent, omittamus: nec enim est à communi expositione recedendum in iis potissimùm testimoniis, quibus nostrę fidei mysteria confirmantur.

Refellitur Hebræorum commentum.

2 Vt ergo perspectum sit hoc loco Messię Regis aduentum postulari, qui esset ex purissima Virgine nasciturus, aduertendum in primis est pro eo, quod nos habem⁹, *Emitte*, haberi Hebraicè שלחו, id est, *Emittite*, numero multitudinis: tunc verò vel cum cœlis ipsis loquitur Propheta, vt sentit Vatablus, quemadmodum & capite quadragesimo quinto: *Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum*: vel vt plerique existimant, ad Deũ ipsum sermonẽ dirigit propter mysteriũ Trinitatis, quæ expositio magis quadrat cũ editione vulgata, quæ habet, *Emitte Domine*. Quanquam enim uoci illi, *Domine*, nulla modò in Hebræo textu vox respõdeat, credibile tñ est aliquã in Hebræo fuisse, vel Elohim scilicet, vel Adonai, quã Hebræi more suo expũxerint, vt faciliùs sẽtentiã suã de Rege Ezechia statuerẽt. Et verò Septuaginta interpretes ad Deũ ipsum sermonẽ referendũ esse putarũt: si quidẽ Deũ ita loquentẽ faciũt: *Mittã agnum dominantẽ super terrã*: ex qua trãslatione nouũ sumitur contra Iudæos argumẽtum, qui contendũt legendũ esse nõ *Dominatorẽ terræ*, sed *Dominatori terræ*, quod tñ aliter Septuaginta Interpretes intellexerũt, non dici videlicet, vt agnus mittatur Dominatori terrę, sed vt agnus Dominator terrę mittatur. Quo fit, vt non sit sermo de tributo, quod Regi Israel, pendebatur, sed de agno dominatore terrę, hoc est, Messię, cuius aduentus prædicitur, & quem non Rex Moabitarum, sed Deus ipse missurus sit.

Vatablus. Esai. 45. 8.

Septuag.

Argumẽtũ cõtra Iudęos.

3 Secundò est obseruandũ pro *agno* esse Hebraicè כר, quod nomen non solùm agnum, & arietem animalia significat, sed etiam bellicas illas machinas, quibus muri quatiuntur, quas *arietes* appellamus, imo & milites, belique Duces, ac Principes. Pro *agno* ponitur Esaiæ trigesimo: *Pascetur in possessione tua in die illa agnus spatiosè*: pro *ariete* Psal. sexagesimo quarto: *Induti sunt arietes ouium*: pro *bellico instrumento* Ezechielis quarto: *Dabis contra eam castra, & pones arietes in gyro*: denique pro militibus 4. Reg. 11. *Et assumens centuriones, & milites*. Hinc or-

Esai. 30. 23. Psal. 64. 14. Ezech. 4. 2.

4.Reg. 3. 4.

ta est multiplex huius loci expositio: quidam enim Hebræi existimant intelligendum esse *arietem*, id est, bellicum instrumentum, ac per ironiam irrideri Moabitarum superbiam, conuocarique, vt aduersus Iosaphat Regẽ Iuda bellum moueant, afferãtque ferreos arietes, quibus Hierosolymorum mœnia quatiantur: quam expositionem secuti sunt quidam ex nostris. Alii cum R. Dauid de militibus, ducibusq; Moabitarũ eodem sensu accipiunt. Quæ omnes expositiones nõ solùm falsæ sunt, sed etiam vulgatæ editioni aduersantur, quæ non *arietem*, sed *agnum* habet, eumque appellat Dominatorem terræ, quod neque in bellicũ instrumentum, neque in militem Moabiticum quadrare potest. Quę eadem lectio efficaciter confirmatur ex translatione Septuag. interpretum, vt paulò ante monuimus, qui non solùm *agnum Dominatorem terræ* transtulerunt, sed Deum ipsum loquentem in hoc vaticinio fecerũt, promittentemq; agnũ istum Dominatorem terræ. Tertiò scire oportet Petram deserti fuisse vrbem quandam Moabitarũ, ex qua fuit oriunda Ruth præclara illa fœmina, quæ nupsit Booz, ex eoque concepit, & peperit Obed patrem Isai patris Dauidis, vt fusè traditur in lib. Ruth Itaque illud ex eo coniugio consecuta est, vt in Christi genealogia non infimum haberet locum: siquidem Obed eius filius fuit auus Dauidis. Denique aduerte filiam Sion in sacris literis idem esse, atque Hierusalem, quę filia Sion appellatur, quòd arci Sion esset subiecta, ab eaque quasi filia protegeretur.

R.Dauid. — Ruth vnde oriunda. — Hierusalẽ cur filia Sion dicatur.

4 Igitur germana huius vaticinii interpretatio ea est, quam affert D. Hieron. postulari videlicet hoc loco aduentum Messiæ, qui ex Ruth Moabitide, oriundaque ex Petra deserti trahere deberet originem. *Hoc,* inquit, *quod in Hebræo interpretati sumus, Emitte agnum Dominatorem terræ, potest ita legi: Emitte agnum Dominatori terræ. Iste igitur agnus, qui vel ipse est Dominator terræ, vel immolatur Dominatori terræ, de gente Moabitarum est. Significat autem Ruth, de qua generatus est Christus, quam vocat Petram deserti.* Vbi cernis Hieronimũ per *Petram deserti* non vrbem Moabitarum, sed ipsammet Ruth Moabitidem intelligere: ad eandemque expositionem spectauit in epist. ad Paulinum de omnibus Scripturæ sacræ libris, cum dixit: *Ruth Moabitis Esaiæ explet vaticinium dicentis, Emitte agnum Domine Dominatorem terræ de Petra deserti ad montẽ filiæ Sion.* Hęc ille. Verùm siue per *Petram deserti* ipsam Ruth Moabitidem, siue vrbem ita dictam, ex qua erat oriunda, intelligamus, eodem semper recidit huius vaticinii interpretatio de aduentu Messiæ, quam post Hieronymum plerique omnes interpretes tradiderunt.

D.Hieron. — Per petram deserti, Ruth intelligit Hier.

Verùm latet quoque aliud in eodem vaticinio mysterium, quod ad intemeratam Deiparæ virginitatem pertinet, si per *Petram deserti* ipsam sanctissimam Virginem accipiamus, quæ *petra* nuncupetur, quoniam de ea sine manibus absq; vlla viri opera abscissus est ille lapis, de quo fit mentio Dan. 2. id est, Christus: petra, inquã, solida semper, atque integra, & quæ nullam sensit in conceptu carnis illecebram, vtpote quę ex Spiritus sancti virtute conceperit tanta puritate, tãque omnis sensus, & carnalis illecebræ expers, vt hac in re petra quędam insensibilis fuisse videatur: nec tantùm petra, sed petra etiam deserti dicatur, vt eadẽ exprimatur virginitas. Etenim Virgo sãctissima quoad splẽdorẽ, decusq; virginitatis verè desertũ fuit nulla humana industria excultũ, sed ab Spiritu sãcto dũtaxat Diuinitus fœcũdatũ. Ita hoc vaticiniũ accepit Abb. Guerric. D. Bernardi discipulus serm. 2. de Annũtiat. Dominica: *Emitte,* inquit, *Domine agnum de Petra deserti; id est, abscinde petram de petra, sanctum, & inuiolabilem sancta & immaculata proferat virginitas.* Sanè in hoc ipso satis decenter Christi occasus ortui, sepultura conceptioni respondet, dum videlicet emittitur agnus de *Petra deserti* condendus in petra monumenti: & cuius corpori monumentum excidendum erat in petra, ipse ab initio cõceptus sui corpus sibi excidit de petra, & corpori locum in petra, sic integritatem petrę, cum de ea emitteretur, non imminuẽs, sicut nec signatã sepulturæ petrã, cũ de ea egredere- 5

Dan. 2. — B. Virgo Petra deserti propter integritatem. — Abb.Guerr. — Inter Christi ortũ, & occasũ correspõdẽtia.

tur, aperiens. Si ergo petra Christus, vt ait Apostolus 1. ad Cor. 10. non degenerat à matre filius, quoniam & ipsa petræ nomine censetur. An non rectè vocatur petra, quæ & in amorē integritatis proposito firma, affectu solida, sensu quoq; ipso aduersùs illecebram peccati tota insensibilis erat, & lapidea? An non rectè petra virginalis integritas, quæ & nihil parit per naturā sui, & cū parit totis virtute Diuini, nec admittēs cōceptū, nec emittens partū nouit aperiri? Hæc ille.

1. Cor. 10.

B. Virga aduersus illecebram peccati insensibilis.

6 Porro cum additur, *ad montem filiæ Sion*, communiter interpretes vel vrbem Hierosolyma accipiūt, in quam ingressurus erat Messias, vel Ecclesiam, quam erat suo aduentu fundaturus: nos tamen potius montem Caluariæ intelligēdum putamus, in quo agnus iste erat immolandus, vt sequenti sectione docebimus, si priùs illud obseruemus, magno mysterio dictū esse *agnum Dominatorē terræ*. Quis enim non miretur Christum non sub potentis leonis typo, quo nomine sæpè appellatur in sacris literis, sed sub agni imbellis animalis appellatione Dominatorem terræ nūcupari? Verùm duplex huius mysterij ratio afferri potest, vna, quæ à Christi passione ducitur, altera, quæ ab eius mansuetudine depromitur. Verū enim verò vt intelligeremus Christum per passionem, & crucē orbis imperiū obtinuisse, quemadmodum sect. 20. cū eodem Esaia explicauimus, meritò cum Dominator terræ prænuntiatur, non *Leo*, sed *agnus* dicitur, quod erat animal immolatitium, & sacrificiis deputatum: cū etiam non bello, & armis, sed mansuetudine orbem sibi subiicere statueret, optimo iure eius imperium, atque dominatus non in bellicoso aliquo, & præfero ci animali, sed in mitissimo, & mansuetissimo agno adumbratur. Et quoniam de hisce argumentis iam aliàs multis disseruimus, satis fuerit idem hoc loco paucis perstrinxisse.

Passione orbis imperium obtinuit Christ⁹.

Quisnam sit mons ille filiæ Sion, ad quem agnus mittendus prędicitur.

SECTIO XXV.

DIXIMUS paulò ante per *montem filiæ Sion* communiter interpretes vrbē Hierosolyma, aut Ecclesiam intelligere, nobis tamē probabilius videri montem ipsum Caluariæ accipiendum, in quo agnus iste Dominator terræ, vel iuxta aliam lectionem, Dominatori terræ erat immolandus: itaq; hoc loco Esaiā non solùm de ortu Christi ex Virgine, sed etiam de eius sacrificio vaticinari, & idcirco eum nomine *agni*, immolaticii scilicet animalis expressisse: Dominatorem quoque terræ appellasse, vtpote per crucem consecuturum principatum. Quæ res vt fiat illustrior, scire oportet montem illum, in quo Deus præcepit Abrahamo, vt Isaac filium immolaret, dictum fuisse Moriah: nam Gen. 22. pro eo, quod nos habemus, *Vade in terram visionis, & ibi offeres eum*, est Hebraicè, *Vade in terram moriah* המוריה, pro quo Septuag. transtulerunt, εἰς τὴν γῆν ὑψηλήν, id est, *In terram excelsā*. Eodēque nomine appellatur locus, in quo Angelus percutiens Dauidi apparuit, ipseque Dauid prosedāda peste altare cōstruxit, & in quo postea templum exædificauit Salomon, vt refertur 2. Paral. 3. vbi ita scriptum legimus: *Et cœpit Salomon ædificare domum Domini in Hierusalem, in monte Moriah, qui demonstratus fuerat Dauid patri eius in loco, quem parauerat Dauid in area Hornā Iebusæi*. De etymologia autem nominis Moriah variè sentiunt interpretes: quidam enim existimant deduci à radice ירא, id est, timere, quòd ibi aliquando Deus timendus, colendusque esset. Alii à ירה, id est, docere, ac descēdere, quòd eo ex loco lex, atque doctrina in vniuersum orbem esset proditura iuxta illud Esaiæ 2. *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem*. Alij à מר, hoc est, amaritudine, quasi dictus sit mons amarus ob amaritudinem, angoremq; animi, quem sensit Isaac, cum eo loco iamiam se à patre occidendum cerneret. Nobis tamen videtur probabilius deduci à ראה, quod est videri, id quod primò confirmari potest ex vulgata editione, siquidem Gen. vigesimo secundo pro *terra Moriah*, vt est in Hebræo, habet *terram visionis*. Dein-

1

Mons in quo præceptū est Abrahamo vt Isaac immolaret quo diceretur nomine.

Gen. 22. 2.

Septuag.

2. Paral. 3. 1.

Etymon nominis Moriah.

Esai. 2. 3.

Gen. 22.

de, quoniam postea Abraham monti nomen imposuit, *Dominus videt*, & Iudæi deinceps quasi prouerbiali figura dicebāt, *In monte Dominus videbit*, quibus in locis est Hebraicè verbum ראה. Dicebatur porro antea mons ille *Moriah*, id est, *visionis*, propter altitudinem, quia ex eo latus patebat in omnem terrę partem prospectus, quæ etiam fuit causa, cur Septuag. interpretes *terram excelsam* transtulerint. Deinde verò Abraham monti illi nomē imposuit, *Deus videt*, ab effectu, quia scilicet ibi Deus obedientiam ipsius, & Isaac filij afflictionem cōspexit, aut certè quia ibi Abraham vidit arietem diuinitus à Deo paratum, quem pro filio immolaret. Nam Gen. 22. ita scriptum legimus. *Leuauit Abraham oculos, viditque post tergū arietem inter vepres hærentem cornibus, quem assumēs obtulit holocaustum pro filio*: tunc verò statim sequitur: *Appellauitque nomen loci illius, Dominus videt*. Postea verò Hebręi quasi Prouerbiali formula ita de eodem monte loquebantur, *In monte Dominus videbit*, fortasse, quia ex traditione acceperāt fore ibi templum Hierosolymitanum extruēdū, in quo Deus per peculiarem prouidentiam resideret, suisque rebus prospiceret. Postremò dictus fuit Sion ab arce, quæ à Iebusæis ibi fuit erecta: etenim Sion arx, siue specula interpretatur, vt auctor est D. Hieron. in epitaphio Paulæ ad Eustochium virginem.

Septuag.

Gen.22.13.

D.Hieron.

2 Habemus itaq; ex superioribus in mōte Moriah præceptum fuisse Abrahæ, vt filium immolaret, ibique postea Dauidē in area Hornan Iebusęi, quam non datā gratis, sed pretio emptam voluit, altare pro sedanda peste extruxisse, hostiasque Deo litasse, & multò post Salomonem tēplum illud celeberrimum exędificasse: quæ omnia ex Diuinis literis manifestè colliguntur. Illud incertum, quod addūt Hebręi, eodem etiam loco Caim, & Abel sua sacrificia Deo obtulisse, imo & Noe etiam sacrificasse finito diluuio. Cum igitur templum fuerit in monte Sion ædificatum, efficitur, vt mōs Moriah, & mōs Sion idem planè fuerit, vt sentit Abulē. quæst. 7. in 3. cap. 2. lib. Paralip. aut certè quod alij volunt, mons Moriah, pars quędam fuerit montis Sion.

Quonam in loco Cain & Abel sua sacrificia obtulerint.

Abulensis.

Rursus in eodem monte Moriah fuit arx illa Iebusæorum, quæ Sion appellabatur, à qua mons ipse dictus est *Sion*, vt paulò ante diximus, quam arcem Dauid expugnauit, sibique subiecit. Quanuis enim regnante Saule vrbs ipsa Hierusalem in Iudęorum ditione, ac potestate esset, arx tamen ipsa adhuc tenebatur à Iebusæis, quam idcirco Dauid obsidēdam duxit, tādemq; expulsis Iebusæis sub suā ditionem, imperiumque subiunxit, eamque deinceps ciuitatem suā appellauit, vt refertur. 2. Reg. 5. *Cepit*, inquit, *Dauid arcem Sion, hæc est ciuitas Dauid*, & paulò inferiùs: *Habitauit autem Dauid in arce, & vocauit eam ciuitatem Dauid, & ædificauit per gyrum à Mello, & intrinsecùs*: id quod accipiendū est dumtaxat de ipsa arce, reliqua enim ciuitas nunquam dicta est ciuitas Dauid. Itaque postquam Dauid cepit arcē Siō, ibique domos sanè magnificas, ac regias sibi extruxit, ciuitas Dauid appellari cepta est, à qua ciuitate Dauid, siue arce simitudo illa depromitur Cant. 4. cum dicitur: *Turris Dauid collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis*.

3

2.Reg.5.7.

Ex quonam tempore Sion cœperit appellari ciuitas Dauid.

Cant.4.4.

4 Denique, vt ad rem ipsam propiùs veniamus, mons iste *Moriah* dictus est postea *mons Caluariæ*, in quo Christus crucifixus est, vt verisimum sit, quod à Doctoribus communiter asseritur, Christum in eodē loco passum fuisse, vbi Abrahamo præceptum fuit, vt filium immolaret, vbi Dauid pro supplicio pestis propulsando altare erexit, hostias que litauit, vbi denique Salomon templum illud magnificentissimum, celeberrimumq; ædificauit. Nec verò te moueat illud, quod ait Apostolus ad Hebr. 13. Christum extra portam passum esse, cum tamen mons Caluaria modò intra ipsa vrbis męnia includatur. Etenim eo tempore, quo Christus mortē subijt, extra muros erat mōs Caluariæ, sed illum postea Ælius Hadrianus Imperator intra murorū septa conclusit. Cur verò mons ille dictus fuerit Caluariæ, controuersum est: & quidē traditio fuit veterum Patrum dictum ita fuisse à caluaria, seu capite primi hominis qui eo in loco sepultus fuerit, eandemq; ob causam appellari Hebraicè *Golgotha*, quoniam *Gulgoleth* caput hominis signifi-

Hebr.13.

Mons Caluariæ olim extra nunc intra vrbis męnia.

Cur ita dictus

In eo fuisse Adamum sepultũ asserunt nobilissimi PP. Tertull. Origen. D. Basilius. D. Athanas.

cat à radice *Galal*, id est, voluere, & circũdare propter rotũdam capitis figuram. Et verò fuisse eo in loco sepultum Adã primum hominem affirmarunt nobilissimi Patres, veluti Tertull. lib. 2. carminũ contra Marcionem, Orig. tract. 25. in Matth. D Basil. in cap. 5. Esaiæ, vbi affirmat esse communem traditionem, D. Athanas. lib. de Cruce, & passione Domini, vbi ait magistrum Hebræorum id ipsum affirmare, D Cyprian serm. de resurrectione Christi, D. Ambr. lib. 5. epistolarũ, epist. 19. D. August. serm. 71. de tẽpore, & tractatu 84. in Ioan. Quanquam verò D. Hieronymus in commentarijs in Matth. cap. 27 hanc traditionem non recipiat, velitq; locum idcircò dictum fuisse Caluariæ, quoniam ibi damnati morte afficiebantur, capitaque, atque ossa mortuorum reseruabantur, quem secuti sunt Rupert. Lyran. Dionys. Carthus. Isid. Clarus, Cornel. Iansen. imo & D. Thom. 3. p. q. 46. art. 10. nos tamen propter grauissimam tot, tantorumque Patrum auctoritatem prædictam traditionem amplectẽdam arbitramur, à qua nos non cogit recedere fundamentum, quo eam infirmare conatur D Hieronymus. Argumentatur namque Adam non esse sepultum in monte Caluariæ ex eo, quòd Iosue 14. dicatur sepultus in Hebron illis verbis: *Nomen Hebron ante vocabatur Cariatharbe, Adam maximus ibi inter Enacim situs est.* Eo etenim argumento nihil planè conficitur, siquidem *Adam* eo loco non est nomen alicuius viri proprium, sed commune: *Adam* enim Hebraicè *hominem* significat, illudq; tantùm eo loco scribitur virum quendã *Arbè* nomine appellatum mole corporis inter Enacim, id est, Gigantes maximum in Hebron sepultum fuisse, à quo ciuitas illa Cariatharbe nomen sumpsit, idem namque est Cariatharbe, atq; ciuitas Arbè. Itaque non est sensus Adam primum hominem sepultum fuisse in Hebrõ, sed *Arbè* illum proceritate corporis inter Gigãtes maximum. Quare immeritò Ioan. Lucidus lib. 1. de emendatione temporum, cap. 4. ex eo loco Iosue conatur persuadere Adamum primum hominem fuisse corporis mole, & magnitudine Gigãtem, imo omnes omnino Gigantes pro-

D. Cyprian. D. Ambros. D. August.

D. Hieron.

Rupert. Lyran. Dion. Carthus. Isidor. Clar. Cornel. Iãsen. D. Thom.

Iosue 14. 15

Adam primus homo non fuit sepult⁹ in Hebron.

Ioan. Lucid.

ceritate corporis superasse, cum ostensũ sit eo loco Iosue non esse sermonem de primo homine: & falsum etiam sit primum hominem Gigantem fuisse, siquidem ex cap. Genesis exploratum est Gigantes multò post procreationem Adami extitisse.

Ad hunc igitur montem Caluariæ noster agnus Dominator terræ, mittendus prædicitur. Id quod ex eo non obscurè elicitur, quòd *agnus* appellatur, & *ad montẽ filiæ Sion* emittitur: cum enim in illo mõte Siõ templum esset, in quo iuge illud sacrificium peragebatur duorum agnorum, quorum vnus singulis diebus mane, alter vesperi in altari holocausti offerebatur ad nostri agni sacrificiũ adumbrãdum: sanè cum is ad montem filiæ Sion mittendus prædicitur, eundem montem Sion, vbi erat locus Caluariæ, consentaneum est intelligere, vbi iste agnus erat pro vniuersis mortalibus immolandus. Atque hæc est prima ratio, cur eũ in mõte Sion pati oportuerit. Secũda ratio depromitur ex eo, quòd ibi primus homo sepultus iacebat, vt videlicet ipsa quoque sanguinis Christi cum Adami capite coniunctio totius generis humani, quod ab Adamo tanquam capite descẽdit, ablutionem, & pro peccato satisfactionem declararet, quæ passione Christi continebatur: quæ est ratio D. Athanasij in lib. de passione, & Cruce Domini. *Congruum*, inquit, *erat Dominum, cum vellet reuocare primum Adam, in eo loco pati, vt illius abolito peccato ab vniuerso eius genere illud prosligaret, & quia audierat Adam: Terra es, & in terrã reuerteris, ibi eo illic denuo positus est, vt Adamum inibi inuentum à maledictione liberaret, & pro istis verbis, Terra es, & in terram reuerteris, eidem diceret: Excitare, qui dormis, & surge ex mortuis, & illuminabit te Christus, vt non vlterius in terra consistas, sed ad cælos ascendas.* Eandem rationem Tertull. loco citato cõplexus est illis elegantibus carminibus.

Hic hominem primum susceptimus esse sepultum.
Hic patitur Christus, pro sanguine terra madescit,
Puluis Adæ vt possit veteris cum sanguine Christi
Commixtus stillantis aquæ virtute lauari.

Eodem spectauit D. Basil. *Dominus*, inquit, *in loco Caluariæ passus est, vt quemadmodũ mors inualuit in Adam, ita & in Christi morte inefficax*

Iuge sacrificiũ duorum agnorum Christi passionem adumbrabat.

D. Athanas.

Gen. 3. 19.

Ephes. 5. 14.

Tertull.

D. Basilius.

redderetur,

redderetur, & pessum iret. Et D. Ambr. lib. 10. in Lucam, *Conueniebat,* inquit, *vt ibi vitæ nostræ primitiæ locarentur, vbi fuerant mortis exordia:* et lib. 5. epistolarum epist. 19. Ecclesiam suscepit Christus in Galgotha, vbi Adæ sepulchrum, vt illum mortuum in sua Cruce resuscitaret.

D. Ambros.

Tertiò. Iure optimo eo ipso in loco, vbi Abraham arietem sibi diuinitus ostensum inter vepres hærētem cornibus pro Isaac filio sacrificauit, vt dicitur Gen. 22. Christus se ipsum coronatum spinis pro humano genere immolauit, vt indicaret se in illo ariete fuisse adumbratum. Ad quem sanè arietem Abrahę ostēsum credi potest Esaias hoc loco respexisse, cum dixit: *Emitte agnum dominatorē terræ,* seu, vt transferri potest ex Hebręo *Emitte arietem dominatorem terræ ad montem filiæ Sion,* hoc est, ad montem Moriah, vbi Abraham alterum arietem in huius nostri typum, ac figuram Deo litauit. Vt autem hoc luculētiùs appareat, nō est prætereunda quædam recondita, & arcana quorūdam obseruatio, quæ est huiusmodi. Gen. 22. pro eo, quod nos habemus: *Vidit arietem inter uepres hærētem cornibus,* Septuag. transtulerunt: *Et ecce aries vnus detentus ex cornibus ἐν φυτῷ σαβέκ,* id est, *in plāta,* seu *arbore sabec:* qua translatione respexerūt ad vocem Hebræam סבך: sic enim Hebraicè ad verbum legimus: *Et ecce aries post detentus in sebac,* id est, *in perplexitate,* videlicet spinarum, à radice סבך, hoc est, ligari, implicari: significaturque arietē illum apparuisse implicitum, & quasi ligatum cornibus in ipsa spinarum perplexitate, quod tamen Septuag. interpretes ita intellexerūt, vt apparuerit ligatus in planta, seu virgulto, quod ab ipsa implicatione diceretur *sabec,* eamq; vocē magno mysterio in sua trāslatione, sic vt erat Hebraicè, reliquerūt. Adijcit Procopius in cōmentarijs super Esaiam in Syriaca translatione legi: *Ecce aries vnus pendens in arbore sabec,* atque illum arietem apparuisse instar ascendentis in arbore sabec, nec tantùm cornibus, sed pedibus etiam anterioribus innixum hæsisse in illius arboris ramis, eaque figura Christum in arborem Crucis ascendentem, in ea pendentem, illi affixum clauis, hærentemq; repræsentasse. Ideòq; expendit D. Ambr. lib. de Abraham patriarcha cap. 8 vbi in primis ita legit: *Et ecce aries vnus suspensus cornibus in virgulto sabec:* deinde addit: *Quis significatur, nisi ille, de quo scriptum est Ps. 148. Exaltauit cornu populi sui. Cornu nostrū Christus est eleuatus, & exaltatus à terris: hunc vidit Abraham in isto sacrificio; huius passionem aspexit; & ideo ipse Dominus ait de eo: Abraham vidit diem meum, vidit, & gauisus est: vnde ait Scriptura: Vocauit Abraham nomen loci illius, Dominus vidit: vt dicant hodie, In monte Dominus apparuit, hoc est, quod apparuerit Abrahæ reuelans futuram sui passionem corporis, quæ mundum redemit, demonstrans etiam genus passionis, cum suspensum ostēdit cornibus arietem: virgultum illud patibulum Crucis est.* Hæc Ambr. Adnotauit etiā D. Athanas. lib. quæst. ad Antiochū q. 98. ad mysterium quoque spectare, quod *sabec* interpretatur *remissio,* seu *condonatio,* quam Christus nobis per Crucem prōmeruit. *Planta,* inquit, *sabec est veneranda Crux, iuxta Hebræos videtur sabec remissio esse, & condonatio aries verò, qui in sabec hærebat ad plantam, quem pro Isaac Abraham holocaustum obtulit, figurauit Christum pro nobis in Cruce immolatum.*

Gen. 22. Christus in ariete ab Abrahamo immolato, adumbratus.

Septuag.

Quo pacto aries ille pro Isaac immolatus Abrahamo apparuit.

Procop.

D. Ambros.

Psal. 148. 13.

Diem Christi quando viderit Abraham. Ioan. 8. 56. Gen. 22. 4.

D. Athanas.

Quartò. Subtiliter animaduerterunt plerique, in quibus est Leo à Castro lib. 6. Apolog. & in cap. 29. Esaię, cū Christus in Cruce dixit, *Eli Eli Lamasabacthani,* ad eādem plantam *sabec* allusisse, vt indicaret se esse illum arietem pendentem, atque suspensum ex arbore *sabec,* id est, in Cruce, quam Dominus sub typo alterius arietis pendentis ex planta sabec Abrahæ olim ostenderat: itaque idcirco verbum illud *sabacthani* potius, quàm aliud vsurpasse, vt nomine quoque ipso plantā illā *sabec,* ex qua ille alter aries pependerat, fidelibus in memoriam reuocaret, seq; ostenderet tunc temporis figuram illam cumulatissimè adimplere: verbū enim, *sabacthani* à nomine *sabec* inflexum videtur. Quo fit, vt ijs verbis duplicem Christus prophetiam adimpleuerit, vnā ductā ex figura eius arietis, quā Deus Abrahamo ad ipsius sacrificium in Cruce adumbrandum demonstrauit: alteram depromptam ex Ps. 21. *Deus Deus meus, vt quid dereliquisti me?* quę verba nomine ipsius Christi scripta erant à Dauide. Sed est aduertēdū Hebraicè ita haberi: עזבתני למה 7

Leo à Castro. Matth. 27. 46.

Allusio ad plātam sabec.

Psal. 21. 2.

אלי אלי למה, vbi cernis, nō legi Hebraicè *sabacthani*, sed *azabthani*. Est autē lōgè diuersa vtriusq; verbi significatio: etenim *sabac*, à quo est *sabacthani*, significat ligare, & implicare, vti diximus; at verò *azab*, à quo est *azabthani*, significat derelinquere: vnde Erasmus in suis scholijs super Matthæum emendandam censet vulgatam lectionem *sabacthani*, in *azabthani*: quam eandem lectionem reperies apud D. Hieron. in suis cōmētarijs super Matth. Cęterùm nos cōmunem lectionem retinendam ducimus, cum in Græcis quoque codicibus sit, σαβαχθανί: tum verò non placet responsio Leonis à Castro Euangelistam videlicet, vt locum vnum ex duplici prophetia coagmentaret, pro *azabthani*, scripsisse *sabacthani*: non placet, inquam, quoniam Euangelista, id ipsum, quod Christus dixit, debuit cōmemorare; at si Christus non dixit *sabacthani*, sed *azabthani*, planè non seruasset rei gestæ, & historiæ veritatem, quòd impium est de scriptore sacro affirmare. Quare illud potiùs dicendum est Christū Chaldaica, & Syriaca lingua vsum esse, quę erat eo tempore vulgaris, atque adeo Syriacé *sabacthani* pro *azabthani* eodem sensu pronūtiasse: in quo adhuc expendi optimè potest mysteriū illud de arbore *sabec*, quod paulò ante cōmemorauimus.

Erasmus.

D. Hieron.

8 Postremò obseruandum Abrahamū loco illi nomen imposuisse, *Dominus videbit*, deincepsq; dictum esse in monte, *Dominus videbit*, tū propter eas rationes, quas superiùs attulimus; tum præcipuè, quòd in ea arietis immolatione Deus filij sui sacrificium, & immolationem in eodem monte Moriah expressam, adumbratamque esse voluit, vt cum Abraham nomē loco imposuit, *Dominus videbit*, prophetico spiritu præuiderit Deum aliquando ad genus humanum respecturum, prospecturumque saluti mortalium per sacrificium sui filij in eodem illo monte peragendum, quemadmodùm tūc saluti Isaac ostēso, datoque in sacrificium ariete prouidebat. Ita eius nominis mysterium explicauit D. Ambr. lib. 1 de Abraham patriarcha cap. 8. Quare eo ipso tempore reuelatum est Abrahamo mysteriū passionis Christi in eo loco perficiendum: atque hunc esse diem illum, de quo Christus loquitur Ioan. 8. cum ait: *Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum: vidit, & gauisus est*: docet D. Amb. loco proximè citato, & D. Chrysost. hom. 54. in Ioannem, *Diem*, inquit, *meum: hoc in loco Crucē mihi significare videtur; quam in arietis oblatione, & in Isaac præfigurauit*. Scio alias esse eorū verborum Christi expositiones, quas nō est huius loci persequi longiùs.

Quo mysterio montem Moriah, Dominus videbit, appellauerit Abraham.

D. Ambros.

Ioan. 8. 56.

D. Chrysost.

Duodecimum testimonium ex illis verbis Esaiæ 19. *Ecce Dominus ascendet super nubem leuem.*

SECTIO XXVI.

ILLVSTRE ETIAM est ad eandem sanctissimę Deiparæ integritatem cōprobandam vaticinium illud, quod idem Esaias literis consignatum reliquit cap. 19 *Ecce*, inquit, *Dominus ascendet super nubem leuem*. Hebraicè est הנה יהוה רכב עב קל, quod sic ad uerbum reddi potest: *Ecce Iehouah equitans super nubē leuem*: etenim רכב significat propriè *equitare*, q[uod] Vulgatus ascendendi verbo solet exprimere, veluti Ps. 17. *Qui ascendit super Cherubim*: & Ps 67 *Iter facite ei, qui ascendit super occasum*: & Abacuch 3. *Qui ascēdis super equos tuos, & quadrigæ tuæ saluatio*: quibus omnibus in locis Deus tanquam eques equitare describitur: quo fit, vt etiam hoc loco, *ascendendi* verbum pro *equitare* sumi debeat, Deusq; ipse super nubem leuem ascendere tanquam eques nobilissimus describatur. Est igitur multorum sententia hoc loco Ægypti vastitatem ab Assyrijs inferendam prædici, eorumque exercitum nubē appellari propter turbulētam belli, malorumq; tempestatem, quam suo aduentu Ægyptijs attulerunt: dici autem *nubem leuem* ad significandas veloces, expeditasq; eorundem Assyriorum copias, quæ veluti subita quædam procella, repentinusq; turbo in Ægyptum irruerūt, præcipuè cū eadem vox Hebręa קל velocem quoq; significet, veluti Amos. 2.

1

Esai. 19. 1.

Psal. 17. 11. & 67. 5.

Abac. 3. 8.

Belli calamitates per nubem designatur.

Velox

Amos 2.15. *Velox pedibus suis non saluabitur.* Quoniam igitur, inquiunt, Deus ipse Assyrios ad vastandam Ægyptum incitauit, dicitur super eorum exercitum equitare, duxque illis, & imperator fuisse ad pœnas de Ægypto bello, armisque deposcendas. Quam sententiam confirmant cum ex eo, quòd Propheta in ipso statim capitis vestibulo se de Ægypti vastitate locuturum præmittit: *Onus, inquit, Ægypti: Ecce Dominus ascendet super nubem leuem:* tum etiam, quòd statim Ægypti euersio manifestè describitur: *Et commouebuntur, inquit, simulachra Ægypti à facie eius, & cor Ægypti tabescet in medio eius.*

2 Accedit, quòd apud Ezechielem quoque cap. 30. Ægypti vastitas eadem nobis similitudine declaratur, cum eius excidendæ tempus dies nubis nūcupatur: Ezech. 30. 2. *Hæc, inquit, dicit Dominus Deus: Vlulate, væ, væ diei: quia iuxta est dies, & appropinquat dies Domini: dies nubis tempus Gentium erit. Et veniet gladius in Ægyptum, & erit pauor in Æthiopia.* Et verò inficias ire non possumus Esaiam hoc capite pleraque de Ægypti vastitate vaticinari, quemadmodùm D. Hieronymus cōfitetur: verùm multa simul alia Propheta complectitur, quæ necessariò ad tempus Messiæ, eiusque fidem in Ægypto propagandam referenda sunt: cuiusmodi est illud: *In die illa erunt quinque ciuitates in terra Ægypti loquentes linguā Chanaan, & iurantes per Dominum exercituum:* & illud: *In die illa erit altare Domini in medio terræ Ægypti:* & illud: *Et mittet eis saluatorem, & propugnatorē, qui liberet eos:* & illud: *Et cognoscetur Dominus ab Ægypto, & cognoscent Ægyptij Dominum in die illa, & colent eum in hostijs, & muneribus: & vota vouebunt Domino, & soluent:* quæ omnia puritatem illam fidei, religionem, Dei cultum eximiamque in omni genere sanctitatem, quæ in Ægypto per Christi aduentum floruit, mirificè declarant, vt iure optimo Patres ascensum istum Iehouah super nubem leuem de verbi incarnatione intellexerint, cuius si sè sanctissimam tanto cum fructu probaturis Ægyptus receptura prænūtiatur. Sanè Euseb. Cæsar. lib. 6 de demōst. Euang. cap. 20. quem sequitur Lyranus, locum hunc de ingressu Christi in Ægyptum accipiendum putat, cum scilicet infans adhuc, vt Herodi Regi furenti, sibique necem molienti locum daret, in Ægyptum ad tempus secessit, nubemque leuem, seu iuxta Aquilæ versionem, quam ipse citat, *crassitudinem leuem* corpus ipsiusmet Christi sumptum ex Virgine, & Spiritus sancti opera fabricatum interpretatur. Tū verò vastitatem Ægypti, quam Propheta commemorat, ad illud tēpus refert, cum Romanorum imperator Augustus (quo imperante natus est Christus) pugna illa Actiaca M. Antonio, & Cleopatra Ægypti Regina superatis eam prouinciam ad Romani imperij ditionem adiunxit. Contendit porro Eusebius omnino de Christi aduentu vaticinium accipi oportere. *Dicant, inquit, Hebræi, quando post Esaiæ tempora dominus apud Ægyptios sit versatus, & quis dominus super crassitudin. leui hic inuectus esse dicatur: interpretetur præterea crassitudinem leuem, quæ tandem ea sit. & quam ob rem non sine hac dicatur Dominus versari in Ægypto: et quandò memoriæ proditum sit cōmota esse simulachra Ægypti, & Ægyptios cum Ægyptijs pugnasse propter Domini ad homines aduentum, & Deos illorum, Dæmones videlicet, qui multū priùs valebant, nihil ampliùs posse, neque respondere sciscitantibus.* Hæc, & multa alia eo loco Eusebius, cui consentiunt D. Athanas. lib. de incarnatione Verbi, eiusque corporali ad nos aduentu, quanquam pro *nube leui* legit *nimbum leuem*, Cyril. Alex. lib. 2. cōment. in Esaiam, Procopius in cōment. eius capitis, & alij, quos inferiùs citabimus.

Margin notes: D. Hieron. — Multa ex cap. 19. ad Messiæ tempus spectant. — Ingressus Christi in Ægyptum. — Euseb. Cæsar. — Lyran. — Aquila. — D. Athanas. — Cyrill. Alex. — Procop.

3 Cum igitur ex horum Patrum auctoritate exploratum sit Esaiam eo capite de Christi in Ægyptum ingressu verba facere, illud iam meritò aliquis sciscitabitur, quænam sit leuis illa nubes, in quā ascendere, seu equitare dicitur. Qua quidem in re licet aliqua sit varietas, quibusdam de ipso Christi corpore, alijs de sanctissima Virgine interpretantibus, eodē tamen quoad nostrum institutum omnes expositiones recurrunt: siquidem siue caro Christi, siue Virgo ipsa intelligatur, semper nubes leuis puritatem conceptus, & ortus Christi ex Virgine declarat. Et quidem, quod ad illos spectat, qui de carne Christi accipiunt, super quam Verbum Dei equitare dicitur iuxta illud

Apoc. 19. 11. Apoc. 19. *Et ecce equus albus, & qui sedebat super eum vocabatur fidelis, & verax, & vocatur nomen eius, Verbū Dei.* Sic præter alios Euseb. (Euseb. Cæsar.) nubis leuis similitudinē explicauit: *Ecce, inquit, Dñs ascēdit super crassitudinē leuē, & veniet in Ægyptū, crassitudinē leuē corpus de Spiritu sancto cōceptū appellans. Igitur etiā ipsa prophetiæ particula exitū sortita est, quo tēpore Angelus Dñi in somnis visus est Ioseph, dixitque: Surgens accipe puerū, & matrē eius, & fuge in Ægyptū. Tūc igitur ipse Dñs Deus Verbū suo corpori, quod ex sancta Virgine acceperat, cōiunctus in terra Ægypti diuersatur: quod sane corp⁹ crassū quidē erat ob corporeæ materiæ duriorē naturā, at rursus leue, eo quòd præstantius esset, quā ea, quæ ad nos pertinent: ex quo etiā leuis nubes nominatur propterea quòd nō ex voluptaria corruptione, sed de Spiritu sancto cōstabat.* Hæc ille. Quibus verbis perspicue significat corpus Chri idcirco nubē, seu *crassitudinē leuem* appellari, quòd fuerit à B. Virgine nulla viri opera, sed Spiritus S. virtute, & obumbratione generatum.

(Corpus Christi nubes leuis. — Matth. 2. 14.)

4 Ex iis verò, qui per *nubē leuē* ipsā Virginē accipiunt, præter D. Hieron. in cōm. super Esai. & in 1. c. Ezech. præclare D⁹ Ambr. in exhort. ad Virgines, *Hic est, inquit, qui venit in nube leui, sicut dixit Propheta: Ecce Dñs sedet super nubē leuē, & veniet in Ægyptum, significans quod in Ægyptum, id est, in afflictionem illam mundi huius veniret per Virginem. Nubem itaque Mariam dixit, quia carnem gerebat, leuem quia virgo erat nullis oneribus grauata coniugii. Ipsa est virga germinans florem, quia pura, & ad Dominū libero corde directa virginitas, quæ nullis in hoc seculo curarum anfractibus reflectatur:* Et paulò post: *Estote nubes, sed leues: tristis profectò si alleuet virginitas onera conditionis, & tenebras huius limosæ carnis illuminet: ideo dixit illa Cant. 1. Nigra sum, & decora filiæ Hierusalem: nigra per carnem: decora per virginitatem.* Et serm. 5. in Ps. 118 *Illa, inquit, columna nubis specie quidem præcedebat filios Israel; mysterio autem significabat Dominum Iesum in nube venturum leui, sicut dixit Esaias, hoc est, in virgine Maria, quæ nubes erat secundùm hæreditatem Euæ: leuis erat secundùm virginitatis integritatem: leuis erat, quæ non homini quærebat placere, sed Domino: leuis erat, quæ non in iniquitate conceperat, sed Spiritu superueniente generabat nec in delicto, sed cum gratia parturiebat.* Hæc Ambr. Itaq; siue nubē humanitatē Chri, siue B. Virginem interpretemur, semper illibata eius integritas præsenti vaticinio comprobatur.

(D. Hieron. D. Ambros. — B. Maria nubes leuis propter puritatem. — Cant. 1. 5.)

Testimoniū 13. ex illis verbis Esai. c. 45. *Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustū; aperiatur terra, & germinet Saluatorem.*

SECTIO XXVII.

1 HVNC quoq; locū nobis Hebræi de manib⁹ eripere conantur, iisq; plerique ex nostris adstipulātur, quorū tenebras oportet primū dispellere, vt vaticinij splēdor eluceat. Cōtendūt igitur Hebræi hoc loco haberi sermonē ad literam de Cyro, cuius videlicet ortus, & aduentus à Iudæis in captiuitate positis à Deo postuletur. Cum enim Esai. prædixisset fore, vt Babylonica captiuitas adueniente Cyro finiretur, vt patet ex iis, quæ eo ipso capite præcesserāt, aiūt Hebræos tā læto nūtio ad spē libertatis erectos induci ab eodē Esai obnixè eius aduentū postulantes, magnisq; vocibus Cælū, terrāq; inclamātes, vt iā tādē tā iustū Principē, tātūq; seruatorē, ac vindicē libertatis emittāt. Eā sētētiā nituntur ex ipsomet cōtextu euincere, in quo dubium esse non potest quin de Cyro ad literam multa dicantur, cū in ipso capitis vestibulo Cyr⁹ proprio nomine appelletur: sic enim incipit Esaias: *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, vt subiiciā ante faciem eius gētes, & dorsa regū vertā, & dabo tibi thesauros absconditos propter seruū meū Iacob, & Israel electum meum.* Quibus verbis significatur Deum propitium Cyro futurum, vt sibi Chaldæos subiiceret, eorūq; thesauris, atq; opibus potiretur, eo quòd ipse Hebræorū gētē in pristinā erat assertu rus libertatē. Ex quo illud se cōficere arbitrātur, cū Esaias in ipso statim capitis initio ex Dei nomine disertè tradat se de Cyro ex professo scribere, palā esse quæ toto eo capite dicūtur ad Cyrū spectare, & quoniā ipse facturus erat potestatē Hebræis in patriā reuertēdi, templūq; ædificādi meritò eius ortū, atq; aduentū ab Hebræis oīb⁹ votis expeti, à Deoq; efflagitari.

(Hebræorum sententia. — Esai. 45. 1.)

2 Et quidem inficiari non possum multa eo capite contineri, quæ ad literam

(Multa ex cap. 45. Esaiæ ad Cyrū pertinēt.)

D. Hieron. Euseb. Cęsar.

Cyro sunt necessario tribuenda, quod adeo vel ex ipso contextu manifestum est, vt meritò mirari se dicat Hieronymus esse, qui ea ad Christum putent esse referenda: id quod etiam Euseb. Cæsar. lib. 6. præparationis Euãgelicę cap. 9 Cyrillus Alex. in commentariis super Esaiam confitentur. Cæterùm illud adiungimus; verbis illis, quæ explicanda proposuimus, nullo modo Cyri Persarum Imperatoris ortum, sed Messiæ regis aduentum ad literam postulari. Quã sententiam videtur potiùs sequi Hieron. cum enim duplicem huius loci expositionem commemoret: vnam quorundam existimantium id tantùm dici, Cyro Rege laxante Hebræorum captiuitatem cælum, terramque lętari, positis, nimirum μετον μικὸς, cælo terraq; pro iis, qui in cęlo ac terra morantur: alteram aliorum sententiam aduentum Domini prenuntiari, hanc posteriorem, tanquam sibi magis probaretur, posteriori loco recensuit. Et multò clariùs Cyrill. Alex. cum enim superiora omnia de Cyro fuisset interpretatus, vbi ventum est ad hũc locum statim se ad Christum intuendum, contemplandumque conuertit: *Longa*, inquit, *oratio in superioribus consumpta de Cyro Persarum, & Medorum Principe, vt qui Babylonicam regionem deuastarit, Israelem à seruitute relaxarit, templum Hierosolymitanum fundauerit: deinceps verò sententiarum vim transfert Propheta iam ad ipsum Emmanuelem, qui exhibitus erat à Patre, vt captiuis remissionem prædicaret, & terræ incolas à Diaboli Tyrannide liberatos Deo adduceret.* Hæc ille. Itaque vult Cyrillus Cyrum quidem in eo quòd populo libertatem, potestatemque templi exædificandi tribuerit, Christi Domini typum, imaginemque fuisse, qui vniuersos mortales à Dæmonis tyrannide ereptos in libertatem vindicauerit, atque Ecclesiam toto orbe tanquàm amplissimum, suaque maiestate dignum templum fundauerit: idquod verissimum est, neque nos, vt superiùs diximus, inficiari possumus. Cæterùm cum subiungitur: *Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum, aperiatur terra, & germinet Saluatorem:* iam non de Cyro, sed de Christo Domino nostro haberi sermonem:

Cyrill. Alex.

Precedens vaticinium ad Christum referunt patres.

quòd nos etiam contendimus, vt iam neque Hieron. neque Cyrill. à nostra sententia discrepare cẽsendi sint. Eam quoque tradit D. Chrysost. hom. in Psal. 71. imo & omnes illi hauddubiè in eadem fuere sententia, qui vel ipsum capitis initium de Christo intellexerũt, veluti Tertull. in lib. contra Iud. cap. 7. & lib. cõtra Praxeam cap. 11. quibus in locis habet: *Dixit Dominus Christo meo Domino:* legit namque Græcè κυρίῳ pro κύρῳ, id est, *Domino* pro *Cyro:* sicut & Cyprianus lib. 1. aduersùs Iud. & alii ex veteribus, quę fuit vetus quędam lectio in nonnullis exemplaribus, sed tamen vitiosa, vt auctor est D. Hieronymus; & manifestum est ex textu Hebræo. Idem habent D. Cypr. lib 1. aduersùs Iudæos, D. Athan. lib. de vnitate Trinitatis. D. Aug. oration. de quinque hęresibus, seu contra quinque hostium genera tomo 6. & alii. Cum igitur hi patres non de Cyro, sed de Christo totum hoc vaticinium interpretentur, palam est eos verba quoque illa, de quibus disputamus ad Christum retulisse. Accedit, quòd is et *Cyrus* appellari potuerit *Christus*, id est, *vnctus*, Hebræorum more propter insigne regiæ potestatis, quoniam, vt ait Hieronymus, sicut apud alias nationes diadema, & purpura solis Imperatoribus datur: ita apud Hebręos reges perfundebantur vnguento: vnde, & Saul Christus Domini dicitur 1. Reg. 6. & in Psalmis legimus *Nolite tangere Christos meos, & in Prophetis meis nolite malignari*. Tamen non video quomodo rex cultor idolorum debuerit ipse per antonomasiã nũcupari, eũq; Esaias intellexerit, cũ dixit: *Rorate cæli desuper, & nubes pluãt iustũ.* Quòd adhuc magis apparet ex eò, quòd ea, quę sequuntur, illustriora sunt, quã vt in Cyrum quadrent: quomodo enim Cyri tẽpore õnia virtutũ genera pullularũt? eum enim sensum habet, illud, quod sequitur: *Et iustitia orietur simul*, vt inferiùs magis explicabimus.

D. Chrysost.

Tertull.

D. Cyprian.

D. Athanas.
D. August.

Solum apud Hebręos reges perfundebantur vnguento.
1. Reg. 6.
Psal. 104. 15.

Nec verò aduersarii rectè argumentantur, cum ex eo, quòd initiũ capitis de Cyro ad literam intelligitur, vt illis libẽter damus, colligant ea etiam, quæ sequuntur, eidem esse attribuenda. Enimverò certum est in sacris literis crebrò

abuna

In sacris sæpe ab vna persona ad aliã fit transitus.

Esai. 14.

ab vna personã ad aliam transitum fieri: atque, vt alia exempla prætercam, quæ non est huius loci persequi longiùs, quis nescit eundem Esaiam capite 14. postquam egerat de Nabuchodonosor, eiusque ad inferos descensum, damnationẽque descripserat, statim continua serie, atque ordine ad casum Luciferi commemorandum transiisse. Quare non dissimilis sibi fuit hoc capite Propheta cũ à Cyro ad Christum transiit, eo potissimùm quòd Cyrus in dando Hebræis libertatem, faciendoque potestatem templum Hierosolymis erigendi Christum ipsum adumbrauit.

4 Igitur cum dubium esse non debeat, quin verbis illis, quæ proposuimus, Propheta nomine omnium mortalium aduentum Messiæ Regis efflagitet, ostendamus illis sanctissimæ Virginis illibatã puritatem contineri. Pro *rorate* est Hebraicè הַרְעִיפוּ à radice רעף, quę significat irrorare, & stillare. Septuag. trãs

Septuag.

tulerunt: εὐφρανθήτω οὐρανὸς, hoc est, *lætetur cælum*. Pro, *aperiatur*, haben. Hebræa תִּפְתַּח à radice פתח, quæ prẹter alia significat parturire, & aperiri, refertur que ad flores, cum aperiuntur, vt Cant.

Cant. 7. 12.

7. *Si flores fructus parturiant*: vnde verbum פרח, quod sequitur, pro quo Hieronymus vertit *germinare*, floribus quoque erumpentibus tribuitur, veluti Esai. 11

Esai. 11. 1.

Incarnatio Verbi cælestis irroratio.

Et flos de radice eius ascendet. Ex his primùm habemus incarnationem Verbi fuisse quandam quasi irrorationem, qua cæli terram cęlesti quodam rore perfuderũt, eamque, cum antea arida, sterilisque esset, fœcundarunt. Vnde Prophetæ sæpissime, cum Messiæ tempora describunt, flumina desertum irrigantia, omniaque plantarum genera in solitudine commemorant, veluti Esaias cap. 35. *Lætabitur*, inquit, *deserta, & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium. Germinans germinabit, & exultabit lætabunda, & laudans: gloria Libani data est ei: decor Carmeli, & Saron ipsi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei nostri*: quibus verbis ad literam prędicitur

Esai. 35. 1.

Gentium populus deserto comparatur.

Gentium ad Christi fidem conuersio, quę deserto, & solitudini comparatur, quoniam ante aduentum Christi idololatriæ, & reliquorum criminum sentibus horrida nullum salutis fructum afferebãt, sed postea Euãgelicę doctrinę aquis irrigatæ multis fructiferis plantis, arboribusque consitæ, refertæque fuerunt, & pulcherrimarum virtutum liliis, floribusque vestitæ in amœnissima topiaria, ac deliciarum hortos euaserunt. Cuius omnis pulchritudinis, amœnitatisque ratio statim redditur, cum subiungitur: *Ipsi videbũt gloriam Domini, & decorem Dei nostri*, quoniam, inquam, gloriam Domini, id est, Christum, qui splendor gloriæ, imo & Patris gloria nuncupatur, per fidem contemplati sunt, incredibili eius decore, pulchritudineque permoti, charitatis facibus inflammati in eius amorem exarserunt. Putamus hoc loco Christum *gloriam Dei*, atque *decorem* eleganti periphrasi dictum esse, quoniam in eo Pa-

Christus gloria & decor Patris.

tris gloria, & omnium Diuinarum perfectionum decor, pulchritudoque resplenduit, ad illumque in cruce prọ̈cipuè positum, in qua cum non semel Prophetę pulchrum, speciosumque vocarunt, respexisse hoc loco Esaiam, cum eum gloriam, decoremque Domini appellauit. Quoniam igitur gentes Dei gloriam, atque decorem viderunt, hoc est, Christi pro humano genere in cruce positi fidem, atque doctrinam receperunt, idcirco tanta bonorum operum fruge, & virtutum opibus redundarunt. Deinde

Incarnatio Verbi vniuersi orbis lętitia.

illud colligimus rectè Septuag. interpretes pro, *Rorate cæli*, transtulisse, *lætetur cælum*, vt compertum esset incarnationem Verbi, quæ cælestis irrorationis similitudine expressa est, nihil fuisse aliud, quã cęlorum, imo & vniuersi orbis lætitiam.

5 Tertiò efficax ex iisdem verbis argumentum ducimus ad sanctissimæ Deiparæ in conceptu, & partu Christi integritatem comprobandam. Primùm enim, cum cælis dicitur, vt *iustum*, hoc est, Messiam ceu rorem desuper emittant, perspicuè significatur eum nõ ex viri vllius opera, sed cælesti Spiritus sancti virtute à Virgine esse generandum: hanc enim etiam ob causam dicitur Christus homo cælestis 1 Cor. 15. *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis*: vbi Paul. Adamũ hominẽ de terra terrenũ, Christũ hominẽ de cęlo cęlestẽ appellat.

1. Cor. 15. 47.

Atque imprimis illud omnino cauẽdũ, quod Apollinarius, Valentinus, & Gnostici impiè affirmarunt, Christũ dici hominem cœlestem, quòd corpore ex materia cœlesti sumpto constaret. Dicitur autem Christus *homo de cœlo cœlestis* quatuor potissimũ de causis.

Christus homo cœlestis quatuor ob causas. D. Thom. Caiet.

Prima, ac præcipua ex Diuinitate vnitã eius humanitati desumitur, vt interpretatur D. Thomas, & vt rectè addit Caiet. ex ipsa persona Verbi, ad cuius subsistentiam personalem assumpta est humanitas, vt primũ discrimen inter Adam, & Christũ ex veri usque hypostasi, seu persona desumatur, quòd videlicet Adam sit persona terrena, Christus autem sit persona Diuina.

Prima.

Secunda.

Secunda ex operibus depromitur, quoniã primus Adam opera habuit, affectusque terrenos, siquidem Dei præceptum violauit, amissaque propterea originali iustitia passionibus, & affectibus terrenis fuit obnoxius: at Christus habuit omnia opera planè cœlestia, atque sanctissima, vtpote ab omni peccati labe prorsus immunis. Ita præter alios interpretatur D. Anselmus, ac D. Hieronymus, & Tertul. lib. de carne Christi cap. 8.

D. Anselm. D. Hieron. Tertull. Tertia.

Tertia est, quoniam Adam per peccatum effecit, vt ipse, & omnes posteri, qui in illo quoque peccauerunt, morti essent subiecti, & in terram, de qua sumpti erant, reuerterentur: at Christus & sibi, & nobis resurrectionem carnis, & immortalitatem promeruit, quę expositio traditur quoq; à D. Anselmo, & alijs.

6 Quarta, quæ iam ad pręsens facit instituum, est, quoniam cœlesti virtute conceptus, ortusq; fuit ex Virgine: quam expositionem etiam tradit D. Hieronym. in cõment. eius locij *Cœlestis*, inquit, *dicitur, quia non humanæ fragilitatis ritu, sed Diuinæ maiestatis natus & cõceptus est, & enixus* Quod totidem verbis repetit autor cõmentariorum in Paulum, qui D. Ambrosio tribuuntur. Iuxta quam interpretationem aduerte, quod Paulus statim infert: *Igitur sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cœlestis*: ad castitatis cõmendationem pertinere, vt sit sensus: siquidem secundus homo, id est, Christus fuit de cœlo cœlestis, hoc est, ex Virgine purissima absque vlla carnis illecebra conceptus, & natus: debemus nos quoq; cœlestis huius hominis imaginem portare, hoc est, puritatem, castitatemq; sectari, quam ille vsque adeo coluit, vt non nisi ex matre Virgine voluerit procreari: *sicut portauimus imaginem terreni*, subiecti scilicet terrenis affectibus, rebellioni, inquam, carnis, prauisque aduersùs castitatem motibus, appetitionibusque, quas primus homo terrenus suo peccato in orbem inuexit. Ex quo habes hominẽ castitatis cultorem iam non terrenum, sed cœlestem esse, castitatemque, atque puritatem esse quandam veluti cœlestis hominis, hoc est, Christi non adumbratam, sed ad viuum expressam imaginem.

Quarta. D. Hieron. D. Ambros.

Castitas, Christi imago.

Quòd siquis aduersus hanc postremã expositionem obijciat, hac ratione inter Adam, & Christum nihil interesse discriminis: siquidem ipsum quoque Adami corpus non ex viri semine progenitum, sed cœlesti omnipotẽtis Dei virtute fuit efformatum, sicut etiam Adami corpus ex terra fuit cõcretum, ita etiam corpus Christi non cœleste fuisse, sed humanũ, atque terrenum: itaque hac ratione vel Christum hominem esse terrenum, sicut Adam, vel Adam sicut Christum hominẽ esse cœlestẽ. 7

Respondemus adhuc in hac expositione latissimum dari inter Adam, Christumque discrimen, quòd videlicet Adami corpus licet supernaturali virtute, ex limo tamen terræ effectum fuerit, in quo nihil puritatis, sanctitatisq; appareт, itaque meritò dictus fuerit terrenus: at Christi corpus ex purissimo Virginis matris sanguine absque vlla uiri opera, sed Spiritus sancti obumbrantis virtute fuerit efformatum, in quo tanta puritas, sanctitasque elucet, vt meritò secundus iste Adam ob hanc etiam rationem planè cœlestis potuerit, ac debuerit appellari.

Inter efformationem corporis Christi & Adami, latissimũ discrimen.

Sed vt eò, vnde digressi sumus, reuertamur, manifestè puritas cõceptus, & ortus Christi ex Virgine ostenditur, cũ tanquam ros quidam cœlestis à cœlis ipsis mittendus pręedicitur, & tanquam pluuia è nubibus descensurus prænũciatur: idemque mysterium multò elegantiùs sequentibus verbis explicatur, cum subiũgitur: *Aperiatur terra, & germinet saluatorem*. 8

Puritas cõceptus, & ortus Christi ex Virgine.

Cum

Cum enim hoc loco verbum Hebræum תפתח, quod aperiendi vocabulo expressit Vulgatus, de floribus dicatur, cum ex germinantibus arboribus erumpit, quid quæso pulchrius, & elegantius dici potuit ad puritatem sanctissimæ Deiparæ in conceptu, & partu Christi declarandam, quàm cum Virgo in concipiendo, pariendoque Christo terræ in florem gemmanti, & erumpenti similis dicitur? *Aperiatur*, inquit, *terra, & germinet saluatorem*, hoc est, Virgo beatissima, quæ terræ nomine exprimitur, producat iam florem illum seipse, super quem omnes sancti Spiritus gratiæ requiescent, ea puritate, & pulchritudine, qua terra vi cœlesti, roreque perfusa absque vlla alia humana industria elegantissimos ex se flores emittere consueuit. Verùm de floris germinatione multa diximus sect. 5. Certè D. Leo serm. 3. de natiuitate Domini hanc terræ germinationem ad purissimum Christi ex Virgine ortum retulit. In hac, inquit, natiuitate etiam Esaiæ sermo completus est, dicentis: *Producat terra, & germinet saluatorem, & iustitia oriatur simul: terra enim carnis humanæ, quæ in primo fuerat præuaricatore maledicta, in hoc solo beatæ Virginis partu germen edidit benedictum, & à vitio suæ stirpis alienum.*

D. Leo.

Decimum quartum testimonium ex illis verbis Esaiæ capite 53.

Ascendet sicut virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitienti.

SECTIO XXVIII.

PRIOREM huius vaticinij partem Septuag. interpretes aliter transtulerunt, quàm verterit D. Hieron. sic enim habent: ἀναγγελοῦμεν ὡς παιδίον ἐναντίον αὐτοῦ, hoc est, *Annuntiauimus coram eo quasi puer*, seu potiùs, *quasi puerum*, vt vertit D. Hieron. in commentarijs. Cur verò Septuag. ita transtulerint, illud fuit causæ, quòd vox Hebræa יונק, pro qua Vulgatus transtulit *virgultum*, est in Benoni verbi ינק, quod significat sugere, lactare, nutrire. Deut. 32. *Vt sugeret mel de petra*. Esai. 60. *Suges lac gentium, & mammilla Regum lactaberis*. 1. Reg. 1. *Et lactauit filium suum*. Exod. 2. *Vis, vt vadam, & vocem tibi mulierem Hebræam, quæ nutrire (id est, lactare) possit infantulum*. Quare יונק ex vi verbi idem est, atque *lactans*, atque idcirco lactenti adhuc puero tribuitur, veluti Esai. 11. *Delectabitur infans ab vbere*: quam eandem ob causam trahitur ad ramum, siue virgultum significandum, eo quòd humorem sugit ab arboris radice, sicut infans ex matris vbere: ita accipitur Iob. 15. *Non recedet de tenebris, ramos eius arefaciet flamma*. Itaque optimè vertit D. Hieron. *virgultum*, sicut & Symmachus *ramulum*: vox enim Hebræa non quoduis virgultum significat, sed virgultum molle, & tenerum, ac veluti adhuc lactens, & lactentis instar succum sugens ex radice: maleque in plerisque Latinis exemplaribus, vt apud Cyrillum Alex. in commentarijs eius capitis campus pro puero legitur, quorum autores videntur Græcè πεδίον pro παιδίον legisse, cum παιδίον tamen apud Septuag. interp. legendum sit.

Septuag.

Deut. 32. 13. Esai. 60. 16. 1. Reg. 1. 23. Exod. 2. 7.

Esai. 11. 8.

Iob. 15. 30.

D. Hieron. Symmachus.

I

Quod ad expositionem spectat, R. Salomon, & R. Dauid, & alij iuniores Hebræi suo more tergiuersantur, totumq; hoc caput de populo Hebræorum ad literam interpretantur, contendentes Esaiam de eo quasi de vno homine loqui, quemadmodùm & Deus ipse loquitur Exod. 4. cum ait: *Filius meus primogenitus Israel*: describique à Propheta luculentissimis verbis omnes illas calamitates, quas modò in ista grauissima, & acerbissima captiuitate patitur: idcirco nimirum appellari *despectum, nouissimum virorum, virum dolorum, & scientem infirmitatem, leprosum percussum à Deo, & humiliatum, vulneratum*, & vsque adeo deformatum, vt nulla pulchritudinis, atque decoris vestigia in eo videantur. Sed hoc merum Iudæorum figmentum cum ipso Esaiæ contextu pugnat apertissimè: imprimis namque is, de quo sermonem habet Propheta, tanta vitæ, morumq; sanctitate memoratur excellere, vt iniquitatem non fecerit, nec inuentus sit dolus in ore eius: tanta in perferendis iniurijs patientia, vt pro suis

R. Salom. R. Dauid. Iudæorum figmentum circa hoc vaticinium.

Exod. 4. 22.

perse-

persecutoribus, atq; interfectoribus orauerit, quæ in Hebræorum populũ nullo pacto conueniunt, quem constat esse maiori ex parte vsuris, auaritia, cupiditate, maleficijs, alijsque flagitijs implicatum, atque totum ferè ex innumeris dolis, fraudibus, alijsque in omni genere sceleribus concretum, adeoque à vera iniuriarum tolerantia, & malorum perpessione, abhorrentem, vt quotidie tribus vicibus in suis Synagogis Romani imperij, potissimumque Ecclesiæ Christi euersionem impijs, & execrandis vocibus à Deo efflagitet, sitque in Thalmud cautum lege, vt Hebræi, quibuscunque malis, & incommodis potuerint, omnes Christianos afficiant, in fraudem impellant, fortunis euertant, oblataque opportuna occasione trucident, vt fusè refert Magister Hieronymus à sancta fide cognominat⁹, ex Iudaismo ad fidem Christi conuersus, & Benedicti. 13 Pont. max. medicus tract. quodam, quem edidit *De Thalmud libris suis* cap. 5. & 6. ex quo manifestè reuincitur R. Salomon nullo pacto caput illud Esaiæ posse Hebræorum genti accommodari. Deinde is, de quo Esaias sermonem instituit, dicitur illa omnia propter aliorum salutem tolerare. *Verè*, inquit, *languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Ipse vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostræ super eum, & liuore eius sanati sumus. Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit: & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum:* ex quibus verbis illud liquidò colligitur huiusmodi Dei seruum, de quo loquitur Propheta, non propter sua ipsius scelera passum esse, sed propter crimina cæterorum, ac reliquos omnes eius ægritudine sanitatem, liuore pulchritudinẽ, vulneribus medicinam, attritione integritatẽ, morte deniq; vitam fuisse consecutos. Hic ego mihi testes adesse velim, qui audiant R. Salomonem vsque adeò insania furentem, vt audeat dicere populum Hebræorum in hac sua captiuitate pro gentium omnium, & earum præcipuè, à quibus diuexatur, peccatis vulnerari, Deumque vniuersarum gentium iniquitates super Hebræum populum, innocentem scilicet, omnisque auaritiæ, fraudis, & iniquitatis expertem posuisse, vt eas suis istis laboribus, & calamitatibus elueret: scilicet tanta sunt Hebræorum merita, tamque in omni genere vita, morumque sanctitas admiranda, vt pro vniuersarũ gentium infinitis sceleribus possint cumulatè satisfacere. Nec videt R. Salomõ se hac in re omnibus Hebræis doctoribus aduersari, qui tantùm abest, vt credant Deum propter gentium scelera Hebræos nunc affligere, aut eas his Hebræorum laboribus, vulneribusq; sanari, vt potius vnanimi consensu affirment omnes gentes, quæ modò Hebræos affligũt, ob id ipsum esse perituras, & sempiternis apud inferos tormentis cruciandas: in quam sententiã intelligũt illud Ioel. vlt. *Congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Iosaphat: & disceptabo cum eis ibi super populo meo, & hæreditate mea Israel, quos dispersserunt in nationibus, & terram meam diuiserunt, & super populum meum miserunt sortem.* Accedit, quod ipsimet Hebræorum Rabbini confitentur hanc postremam captiuitatem, quam Iudæi patiũtur, propter magnum aliquod eorum scelus accidisse: tũ verò inter se disputant, quodnam eiusmodi tantum scelus à Iudæis susceptum fuerit, propter quod tam acerba, diuturnaq; seruitute opprimuntur. Ita fit, vt recentiores Hebræi neque cum Esaia, neq; cum suæ gentis antiquis doctoribus cõsentiant.

Execranda Iudæorum à Deo efflagitatio.

Hier. à sãct. fid.

Ioel. 3. 2.

R. Salomonis insania.

2 Maneat igitur hoc vaticinium nullo pacto ad Iudaicum populum spectare. Nec verò quisquam alius assignabitur, cui ea, quæ eo capite comprehẽduntur, tribui queant, præter vnum Regem Messiam: is enim duntaxat ea futurus erat sanctitatis, meritorumq; magnitudine, vt solus ipse pro vniuersorum hominũ peccatis posset cumulatissimè satisfacere, tamq; ardentibus aduersus homines amoris facibus inflammatus, vt ob eorũ salutem innumeris sese opprobrijs, contumelijsq; proscindendum, atq; acerbissimis, & grauissimis tormentis excruciãdum suis hostibus obijceret, tandemque in cruce cum summo dedecore, & ignominia sanguinem, vitamq; profunderet: quæ omnia eo capite complexus est E-

Præcedens vaticinium ad solum Messiam spectat.

saias

saias,Christusq; noster verus vtiq; Messias impleuit. Id,quod vel ex ipso contextu manifestum est. Quis enim alter prçter Messiam *brachium Domini* appellari debuit? Cuius alterius generatio inexplicabilis dici potuit? Quis alius tor, tantisque gratiæ,sanctitatis,meritorumq; opibus abundare,vt vnus ipse vniuersis hominibus antecelleret,eorumq; omnium infinita propemodùm scelera,sua vnius sanctitate compensaret? Accedit, quod Esaias hoc capite pergit disserere de illo eodem,dequo aggressus fuerat dicere ad finem capitis præcedentis, vt ex ipso nexu,serieq; contextus palam est: at prsum fuisse vaticinari de Rege Messia, vel ipse Paraphrast.Chald.intellexit,cũ ita vertit: *Ecce prosperabit seruus meus Messias,exaltabitur,& eleuabitur, & confortabitur nimis,* etc. Id quod veteres quoq; Hebræi senserũt: in quibus R.Moyses Gerũdẽsis in cõmẽt. super 29.cap.Genesis,sic ait: *Rex Messias habet dare cor suum ad petendum miserationes pro Israel,& ad ieiunandum,& humiliandum se pro eis,sicut scriptum est Esaiæ 53.Ipse autẽ vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra.* Hæc ille.

Paraphrast.

R.Moys. Ger.

Iam verò si de nostris agitur,quis eorum hunc locum,vt pote ad reuincẽdos Iudęos clarissimum prętermisit? Eo vtũtur D.Iren.lib.4.aduersus hæreses c.56. vbi aduersus Iudæos duos Messiæ aduẽtus prædictos fuisse à Prophetis argumẽtatur. Iustinus philosophus, & martyr in dialogo cum Tryphone aduersus Iudęos.Tertul.lib.cõtra Iud.cap.9.Euseb. Cæsar.lib.3. demonst. Euang.cap.2. D. Cyprian.lib.2.aduersus Iudæos cap.13. Chrysost.oratione 3. contra Iudæos, Anastasius Sinaita lib.11.coment.in Hexameron, & alij.

Irenęus.

Iustin.Mart.

Tertull.
Euseb.Cæsar.
D.Cyprian.
D.Chrysost.
Anastas.Sinai.

3 Cum hæc ita se habeant,aggrediamur iam sanctissimæ Deiparæ virginitatem in conceptu,& partu Christi cõfirmare. Atque illud imprimis iuxta Septuag.interpretum translationem collige,prędici ab Esaia Deum lactentem puerum futurum, idque tanquam rem quandã nouam,admirandamq; commemorari,siue legas, *Annuntiamus quasi puerum*,siue, *Annuntiauimus,quasi puer* (scilicet erit) *coram illo*, id est,Patre. Deinde iuxta vulgatam editionem,qua dicitur,*Ascendet sicut virgultum coram eo*,significari Messiam in primo aduentu humilem fuisse venturum; sed in dies magis,ac magis instar virgulti forma,nominisq; celebritate incrementum habiturum,*coram eo*,id est,coram Israele, siue Iudæis,vel etiam coram Patre. Porro,quod subiũgitur, *Et sicut radix de terra sitienti*,duplicem habet explicatum. Vnus est Messiam in ipso statim initio, antequam diuinitatem suam,atq; potentiam per miracula demonstraret, despectum abiectumque absque vlla nominis claritate,existimationisq; splẽdore victurũ, instar radicis arenti solo exortæ, quę cũ humore careat,non erumpit in eam frõdium,ramorumq; pulchritudinem, quæ in alijs plantis in amæna, & irrigua tellure consitis reperitur.

Deus lactens puer factus, mirum.

Alter est, iam ad Mariæ virginitatem pertinens,quem etiam literalem, ac germanum esse fateri nos cogit nobilium Patrum autoritas,qui per *terram sitientem* ipsam sanctissimam virginem accipiũt, ex qua Christus, qui radix Iesse dicitur, tanquam ex arido solo,hoc est,nulla humana industria, atq; opera irrigata, sed diuina tantùm virtute fœcũdata fuit exortus. Hebraicè pro *sitienti*, est dictio ציה,quæ siccitatem,solitudinem, ac desertum significat: vnde aliqui trãsferũt: *sicut radix de terra deserti*: alij *de terra inuia*: quæ interpretatio est D. Hieronymi in cõment. *Sicut radix*,inquit, *de terra sitienti*. Pro *sitienti*, Aquila interpretatus est *inuia*, vt virginitatis priuilegium demonstraret, quòd absque vllo humano semine de terra prius inuia sit creatus. Consentit Euseb.Cæsar.lib.3.demõst.Euãg. cap.2.vbi sequens editionem 70. interpretum, *Annuntiauimus*,inquit,*coram eo quasi puerulus, quasi radix in terra sitienti: pro quo Aquila sic interpretatus est: Et prædicabitur tanquam quod vbere nutritur in facie eius, & tanquam radix de terra inuia; Theodotio verò Et ascendet sicut quod lacte alitur coram eo,& sicut radix de terra sitienti: vbi puerulus quidẽ ille,qui vbere,atque lacte nutritur,planè ortũ Christi declarat;terra verò inuia, & sitiens virginem, quæ illum enixa est, quam scilicet nullus vir adijt de qua quamuis inuia laudata illa radix prodijt,& puerulus,qui vbere,lacteque nutriretur. Verum* 4

B.Virgo ob virginitatis priuilegium terra sitiens.

D.Hieron.

Aquila.

Euseb. Cęsar.

hæc

hæc adumbrate eandem significant: apertiùs verò idem Propheta sententiam suam interpretatur, Esa. 7. 14. *vbi ait: Ecce Virgo in vtero accipiet, & pariet filium, & vocabunt nomen eius: Nobiscum Deus: hoc enim significat Emmanuel.* Hæc Euseb.

5 Christi generatio ex Virgine in procreatione Adami adũbrata. D. Irenæus.

Fuit hæc Christi ex Virgine tanquam ex terra sitienti generatio adumbrata in procreatione Adami ex terra virgine, hoc est, nullis pluuijs irrigata, nec humanis laboribus exculta, vt expendit D. Irenæus lib. 3. aduersus hæreses cap. 31. *Quẽadmodum,* inquit, *protoplastus ille Adam de terra rudi, & adhuc virgine, nondum enim pluerat Deus, & homo non erat operatus terram, habuit substantiam, & plasmatus est manu Dei, & sumpsit Dominus limum de terra, & plasmauit hominẽ: ita recapitulans in se Adam, ex Maria virgine rectè accepit generationem Adæ recapitulationis: si enim ille de terra sumptus est, & verbo Dei plasmatus, oportebat id ipsum verbum recapitulationẽ Adæ in se metipso faciens eiusdem generationis habere similitudinem.* Hęc Irenæus, à quo eãdem sententiam mutuatus videtur Tertul. lib. de carne Christi cap. 17. cum ait: Tertull. *Virgo erat adhuc terra nondum opere compressa, nondum sementi subacta, ex ea hominem factum accipimus à Deo in animam viuam: igitur si primus Adam, de terra traditur, meritò sequens, vel nouissimus Adã, vt Apostolus dixit 1. Cor. 15. proinde de terra, id est, carne nondum generationi resignata in spiritum viuificantem à Deo est prolatus.* Hæc ille.

6 D. August. Christus in passione arboris radici similis.

Porro pulchrè D. August. lib. 50. homiliarum hom. 36. exponit cur Christus radix appelletur: quoniam scilicet, sicut radix nullam pulchritudinem foris ostendit, sed vim tamen & efficacitatem habet, quam per omnem fundit arborem: ita Christus, licet in passione nullam speciem, ac decorem, vt ait Propheta, foris prętulerit, infinitam tamen promerendi, & satisfaciendi vim in vniuersos mortales exeruit. Sed audiamus Augustinũ. *Ascendet,* inquit, *sicut virgultum, & sicut radix de terra sitienti. Quare vt radix? Ideo, quia non est illi species, neque decor, passus est, humiliatus est, consputus est, non habebat speciem, homo apparebat, cum Deus esset, sed quomodo radix non est pulchra, sed intus habet vim pulchritudinis suæ. Attendis arborem pulchram, amœnam, folijs virentem, fructibus opulentam, delectat aliquid de fructu carpere, sub vmbra eius sedere, & requiescere ab æstu, laudas totam illam pulchritudinem, si radix ostendatur tibi, nulla pulchritudo in ea est, noli cõtemnere, quod abiectum est, inde processit, quod miraris. Attendite modò claritatem arboris. Creuit Ecclesia, crediderunt gentes, victi sunt terræ Principes, positum est collum eorum sub iugo Christi, veniunt volatilia cæli, requiescunt sub ramis eius: quæramus radicem, consputus est, crucifixus est. Ecce hic species non est, sed intus erat species, qui cũ in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo.* Hactenus August. Ecclesiæ pulchritudo, tota ex Christi passione.

Decimum quintum testimonium ex illis verbis Esaiæ capite. 53.

Generationem eius quis enarrabit?

SECTIO XXVIIII.

POSTQVAM ESAias Christi passionẽ tormenti, & opprobrij plenissimã descripsisset, vt nos ad eius admirabilẽ, diuinamq; celsitudinem contemplandã incitaret, ne videlicet aliquid humile, & abiectũ de illo suspicari possemus, quin potius amoris illius magnitudinem, quo ad ea omnia, non solùm inuicto, sed libenti etiam animo perferẽda se abiecit, multò magis suspiceremus; eius eximiã naturæ præstantiam nobis ante oculos proponendam putauit. Itaq; admirabundus exclamauit: *Generationem eius quis enarrabit?* quę verba triplicem expositionem literalem recipiunt. 1

Prima est *generationem* hoc loco prò filiorum multitudine vsurpari, significarique innumerabilem fore Mesię Regis, & infinitam propemodùm sobolem, nõ quidem corpore, sed spiritu, ac fide generandam: vt illud Propheta significet, quamuis Messias tam humili, & abiecto mortis genere vitam esset amissurus, nihilominus in eum ita proscissum iniurijs, vexatum contumelijs, excruciatum tormentis, affixum denique cruci, ibiq; mortuum, tam innumerabilem non tantùm hominum, sed gentium, nationũq; multitudinem credituram, vt eam nemo posset percensere numerando: *Gene-*

rationem, inquit, *eius quis enarrabit?* hoc est, quis spiritualem Messiæ sobolem, & posteritatem poterit numerare? Hæc expositio imprimis probatur ex ipsa voce Hebræa דור, quæ generationem, hoc est, hominum sobolem, & procreationē significat, veluti Eccles. 1. *Generatio præterit, & generatio aduenit, terra autem in æternum stat:* Deut. 32. *Generatio enim peruersa est, & infideles filij.* Deinde ex verbis sequētibus, quę huic expositioni concinunt: subiungitur namq; *Quia abscissus est de terra viuentium*; quasi dicat Propheta: Non mirum, si tantam Messias habere debeat filiorum generationē, & sobolē, quoniā ipsa morte instar plātę putabitur, vt fortiùs erūpat. Quia enim Propheta Messiā paulò ante surculo ascendēti de terra cōparauerat, optimo iure, cum de eius posteritate disseruit, similitudinem ex plātis desumptā adhibuit, quæ cum abscinduntur, cū putantur, eo ipso in maiorem frondiū multitudinem, altitudinēque erumpunt. Itaque iuxta hanc expositionē perinde fuit, Messiā in Cruce mortem obire, atq; instar plātę putari, vt ob id ipsum ex eo infinita propemodùm geminū multitudo pullularet. Cauenda est hoc loco Vatabli, & quorūdam aliorū expositio, hāc generationem seculum illum, seu illius seculi hominū prauitatem, in quos Christi aduentus incidit, interpretantiū hoc sensu: *Generationem eius quis enarrabit*, hoc est, quis poterit satis discribere, verbisque amplificare generationem illā prauam, atq; peruersam, Iudæorū, inquā, prauos, profligatosq; mores, audaciā, impudentiam perfidiam, qui eo tempore uiuent, quo Messias adueniet? Cauenda est, inquā, hęc expositio, quoniā cōmuni Patrū sententiæ aduersatur, qui hoc loco *generationem* de generatione Ipsius Messiæ interpretantur; non verò de generatione Iudæorū. Pugnat etiā cum ipso contextu, qui habet: *Generationē eius*, i. Messiæ, de quo nimirū Propheta loquebatur.

Eccles. 1. 4.

Deut. 32. 20.

Innumera Messiæ spiritualis soboles vnde prouenerit.

Vatablus

2 Secūda expositio adhuc præstātior est his verbis Esaiam ęternam Christi generationē secūdū Diuinitatē explicasse: itaque cōspecta tāta eius humilitate, & abiectione, quā paulò āte descripserat, quasi attonitum, obstupefactūq; fuisse, quòd videlicet tantus Deus, cuius æterna à Patre generatio ob eius Diuinā altitudinē, & præstantiam comprehēdi, explicariuè à nobis minimè posset, ad tantam se humilitatem abiecisset. Ita plerique omnes Patres hunc locum interpretātur, D. Irenęus lib. 2. aduersùs hæreses cap. 48. vbi disputans contra Gnosticos, qui æternam Verbi generationem curiosiùs inquirere præsumebant, citat hoc Esaiæ testimonium, vt ostendat æternam Verbi generationem comprehendi à creatis mentibus non posse, infertq; *Generationem eius inenarrabilem existentem nemo nouit, non Valentinus, non Marcion, neque Saturninus, neque Basilides, neq; Angeli, neque Archangeli, nec Principes, neque Potestates, nisi solus, qui generauit Pater, & qui natus est filius.* Adde, & Spiritus sanctus. D. Ambros. lib. 1. de fide cap. 6. D. Hieronym. & Cyrill. Alex. in cōment. super Esaiam, D. Chrysost. hom. 2. in Matth. D. Aug. lib. quinquaginta homiliarum hom. 36 & tract. 31. in Io. & lib. 1. de Symbolo ad Cathecumenos c. 3. & lib. 2. c. 3. Theod. in suo Eraniste in 2. dialogo, qui *Inconfusus* inscribitur; Leo Magnus serm. 9. & 10. in Natiuit. Domini, & D. Hilar. lib. 2. de Trinitate, & alii.

Aeterna Christi generatio inenarrabilis.

D. Irenęus.

D. Ambros. D. Hieron. Cyrill. Alex. D. Chrysost. D. August.

Theodor.

Leo Magn. D. Hilar.

3 Tertia deniq; expositio est etiā Patrū cōmunis locū Esaiæ cōmemoratū ad temporalem Christi generationē referentiū, quæ perfectè enarrari, explicariq; non possit, cum præcipuè, quòd ipsum per se incarnationis mysterium, quod perfectum fuit in Virgine, vsque adeo excelsum, & arcanum sit, vt non possit omnino à creatis intelligentiis comprehēdi: tum etiam, quoniā singulare, & eximiū fuerit opus Diuinæ potentiæ Christū cōcipi, ėdique à Virgine absque vlla vel minima eius integritatis iactura; vt Esaias optimo iure per admirationem dixerit: *Generationem eius quis enarrabit?* Id quod facilè ostenditur: si enim Christus ordinaria ratione ortus ex mari esset, nō erat, cur Esaias per admirationē diceret *Generationē eius quis enarrabit?* facilè enim eius generatio explicari posset, si sicut alii homines fuisset generatus: itaque Prophetæ admiratio euicit Christi generationē tēporalē Diuinæ altissimi virtute perfectā in Virgine fuisse. Sic interpretati sūt

Temporalis etiam ex duplici capite inenarrabilis.

nobilissimi Patres, quorū nonnullos paulò ante pro secunda expositione citauimus, quippe qui vtranque interpretationem vt literalem, & germanam complexi sunt: atque imprimis

D. Iust. Mart.

Iustin. Philosoph. & Mart. in dial. cum Tryphone aduersus Iudæos, *Verbum*, inquit, *quo Esaias vsus est: Genus eius quis exponet? quòd ille eius diuersa afferatur: num tibi videtur dictum quasi eius, qui non ex hominibus genus habeat?*

Tertull.

Tertull. in lib. aduersus Iudæos cap. 12. *Natiuitatem*, inquit, *eius quis enarrabit? Quia nullus omnino hominum natiuitatis Christi fuit conscius in cõceptu, cum virgo Maria Verbo Dei prægnans inueniretur.*

D. Athanas.

D. Athanas. lib. de incarnatione Verbi, eiusque corporali ad nos aduentu, *Natiuitatem*, inquit, *eius quis enarrabit? Hic est, qui ex virgine prodiit, & vt homo in terris apparuit, & cuius inenarrabilis secundum carnem natiuitas censetur: non enim est, qui patrem eius carnalem dicat, cum non ex viro, sed ex virgine sola corpus eius ortum trahat.*

D. Hieron. Cyrill. Alex. D. Chrysost.

D. Hieron. & Cyrill. Alex. in cõmēt. super Esaiam D. Chrysost. hom. de Ioanne Baptista his verbis: *Generationem eius quis enarrabit? Hoc nobis ostendit, quoniam natus quidem sit, sed quomodò natus sit, ignoramus. Beata Maria mater, & virgo, virgo fuit ante partum, virgo post partū. Ego hoc miror, quomodò de virgine virgo natus sit; & post natiuitatem virginis mater virgo sit.*

D. August.

D. Aug. lib. quinquaginta homiliarū hom. 36. *Generationem*, inquit, *eius quis enarrabit? quam generationem? Ante Luciferum genui te: ecce vna generatio ante Luciferum, ante omnia, quæ facta sunt, ante omnes Angelos, ante omnem creaturam. Sed forte secunda eius generatio narratur: fide concipitur, masculus nō accedit, vterus Virginis tumet, procedit tanquam sponsus de thalamo suo: mirabilis illa generatio: mirabilis ista humana, quia sine patre; mirabilis illa, quia sine matre.*

Vtraque Christi generatio mirabilis.

4
D. Bernard.

Denique D. Bern. serm. 1. in vigilia Natiuitatis: *O partus solus sine dolore, solus nescius pudoris, corruptionis ignarus, non reserans, sed consecrans virginalis vteri templum. O Natiuitas supra naturam, sed pro natura miraculi excellentiam superās, sed reparās virtute mysterij. Generationem istam quis enarrabit? Angelus nuntiat, virtus altissimi obumbrat, superuenit Spiritus, virgo credit, fide concipit, virgo parturit, virgo permanet; quis non miretur? Nascitur altissimi filius, Deus de Deo, genitus ante secula, nascitur Verbū infans, quis vel satis miretur?* Habemus igitur tēporalē Christi natiuitatē inexplicabilē ab Esaia prædicari, eo quòd ex matre virgine manēte non solùm integra eius virginitate, sed magis adhuc perfecta prodierit. Fuit enim Mariæ virginitas, vt aiebat paulò ante Bern. ipso partu cõsecrata, seu vt loquitur D. Fulgentius

D. Fulgent.

serm. de laudibus Mariæ, *Creuit partu integritas, & virginitas āpliata est potius, quā fugata.*

Deiparæ virginitas ampliata per partum.

Itaq; ob tanti miraculi nouitatē simul, & magnitudinē Esaias admirabūdus exclamat: *Generationē eius quis enarrabit?* Quo eodem affectu Patres in tanti mysterij admirationē defixi loqui solēt, veluti D.

Greg. Nyssen.

Greg. Nyssen. orat. in diē natalem Dñi: *O rem*, inquit, *admirandam: virgo mater efficitur, & permanet virgo. Cernis nouū naturæ ordinem? in alijs mulieribus, quandiu aliqua est virgo, non est mater; hic autem vtrūque nomē in idem concurrit: eadem enim & mater, & virgo est: nec virginitas partum ademit, nec partus virginitatem soluit. Decebat enim, vt qui in vitam humanā introibat, vt homines integros, incorruptosque seruaret, ab incorrupta sibi deseruiente integritate initium duceret.*

Maximus.

Eleganter quoq; S. Maximus Episc. Taurinensis hom. 1. 2. & 6. in natiuitate Domini, *Duas*, inquit, *in Christo generationes legimus, sed in vtraque incomprehēsa Diuinitatis est virtus: ibi enim ex semetipso genuit Deus, hic tam virgo Deo cooperante concepit: ibi sine initio, hic sine exemplo; illa est ante hominē, ista supra hominem; illa incogitabilis, ista mirabilis. Generationem ergo eius quis enarrabit? Sed si narrari non potest, credi potest: si lingua deficit, fides proficit. Quid hoc est miraculi? secreto quodā, incomprehensoque conceptu procedit de mortali fœmina Diuina progenies. Hodie noua fœminei sexus gloria peperit virgo, & quod vniuersa nobiscum creatura miratur, natus est homo non per hominē procreatus: nascitur Christus ex Maria, vt & sexus fœmineus hominem daret, & Deum proderet integritas virginalis.*

Rectè fecisse Esaiam, qui agēs de Messię humilitate, & passione, eius quoque celsitudinem, & præstantiam cõmemorauerit.

SECTIO XXX.

1 NON putauimus prætereundum silentio mirum, ac planè Diuinum Esaiæ artificium in Christi humilitate, ac passione describenda. Cum enim eo capite tam multis verbis Christi opprobria, contumelias, dolores, tormenta, crucem descripsisset, eumque despectum, leprosum, ac nouissimum virorum appellasset, dixisset que eius splẽdorem vsque adeo obscuratum, vt in eo nihil decoris, ac pulchritudinis videretur, tandemq; maximis affectum iniuriis, & acerbissimis tormentis excruciatum mortem dedecoris, cruciatuumque plenissimam obiisse: nequis propterea indignum aliquid eius altitudine, & maiestate sentiret, tanto artificio eam narrationem contexuit, vt eam subinde præclaris sententiis eiusdem Christi magnitudinem continentibus quasi pretiosis gemmis insperserit. Iterum quinque potissimùm ad Messiæ dignitatem spectantia commemorauit, quæ nobis in eius consideranda passione semper ante oculos obseruari voluit. Quia enim videri poterat Christus ex infirmitate, imbecillitateque affectus morte fuisse, eius infinitam potentiam in ipso statim eius narrationis initio declarauit, cum eum *brachium Domini* appellauit. Deinde, ne illud in mentem veniret, eum ex violento Patris imperio, ac per vim magis compulsum, quàm ex obedientia propria voluntate susceptam mortem oppetiisse, illud etiam explicandum putauit, *fuisse oblatum, quia voluit*, omnesque illos cruciatus instar mitissimi agni incredibili patiẽtia sustinuisse. Porro, ne insipiens aliquis audiens eum à Deo percussum, & humiliatum, cogitaret id ei propter aliquã grauia, quę suscepisset, flagitia euenisse, continuò addidit, eum iniquitatem non fecisse, nec in ore eius fuisse dolum repertum, sed Deum in eo iniquitates omnium nostrum posuisse, vt in illo omnium mortalium scelera, & flagitia vindicaret. Nequis etiam ex illius obscurato decore, & pulchritudine minus erga illum afficeretur, docet in ipsa obscuratione formę tantam oris venustatem, elegantiamque præ se tulisse, vt omnium corda, atque oculos ad se amandum, intuendumque conuerteret. Denique, ne ex eo, quòd à suis aduersariis despectissimus omniũ mortaliũ est habitus, atque per summum contemptum, plusquam dici, cogitarique potest, iniuriose à vilissimis illis homuncionibus acceptus, necessariò sibi eius naturę præstantiam, atque inexplicabilem generis nobilitatem, & splendorem ob oculos proponendum existimauit: *Generationem, inquit, eius quis enarrabit?* Quæ omnia, vt magis intelligas, nonnulla de singulis breuiter appingenda duximus.

Esa. in describenda Christi morte mirum artificium.

2 Atque vt à potentia primũ ordiamur, quã Esaias imbecillitati opposuit, ea illis verbis à Propheta explicata est: *Brachium Domini cui reuelatum est?* Nam per *brachium Domini* Christus ipse est intelligendus, qui brachium Domini dicitur ob infinitam potentię magnitudinem, vt ne ex imbecillitate in crucẽ actus fuisse putetur, quòd non potuisset hostium suorum conatus, & impetum coercere. Significatur verò hac interrogatione Prophetæ paucitas Iudæorum, qui in Christum erant credituri: hanc enim vim habet in sacris literis hęc loquendi formula, vt Psal. 18. *Delicta quis intelligit?* & Eccl. 31. *Beatus diues*, (sic enim est græcè) *qui inuentus est sine macula: & qui post aurum non abiit, nec sperauit in pecuniæ thesauris. Quis est hic, & laudabimus eum?* præterquã quòd hoc sensu citantur à Paulo verba pręcedentia ad Rom. 10. *Sed non omnes*, inquit, *obediũt Euangelio. Esaias enim dicit: Domine quis credidit auditui nostro?* Licet enim non addat Paulus: *Et brachium Domini cui reuelatũ est?* tñ eodem planè spectat vtraq; interrogatio, vt habes Ioann. 12. *Cum*, inquit, *tanta signa fecisset corã eis, non credebant in eum, vt sermo Esaiæ Prophetæ impleretur, quem dixit: Domine quis credidit auditui nostro, & brachiũ Dñi cui reuelatũ est?* Vbi cernis Ioannẽ hunc locũ de Iudæorũ, qui in Christum credituri erãt, paucitate intellexisse. Quod verò nequaquã de Gẽtibus locut⁹ fuerit Esai. ex eo poteris cognoscere; quòd c. 52 pręcedẽti de multitudine Gentiũ, quę Messiã recepturę erãt; dixerat: *Parauit Dñus brachiũ sãctũ suũ in oculis omnium Gẽtium, et videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri*: quòd aptè

Christus non ex imbecillitate actus in crucem.

Psalm. 18. 13. Eccli. 31. 8.

Rom. 10. 16.

Ioan. 12. 37. paucitas Iudeorum qui in Christum erãt credituri.

Esa. 52.

voluntatem tuam, quę est, vt ego pro hominum salute vitam, sanguinemq; profundam: id igitur ego libenti, & prompto animo accepi, eodemq; perficiam; itaque hoc tuum præceptum in medio viscerum meorum reposui, vt illud summo studio, & voluntate adimplerem. Sumiturq; metaphora, vt ait Theodoretus, ab ijs, qui aliquem magno amore prosequuntur, & præ amore desiderant illum intra sua viscera conijcere. Tractat fusè hunc locum D. Ambr. in coment. eius Psalm: *Scriptum est, inquit, non solùm in capite, sed in omni legis complexione venturum hominem ad conseruandum hominum genus, qui omnia vellet, quæ Deus vellet. Vide etiam ad sacrificium passionis voluntariæ accessisse, ideoque prædixit Psal. 53. Voluntariè sacrificabo tibi.* Atque huc etiam pertinet illud, quod Esaias subiũxit: *Et voluntas Domini in manu eius dirigetur*, hoc est, voluntas Patris de humani generis redemptione per eum cumulatissimè cõplebitur. Pro quo Septuag. trãstulerunt: Βούλεται κύριος ἐν χειρὶ αὐτοῦ, hoc est, *Vult Dominus in manu eius*: quę translatio eam vim habet, vsq; adeò promptè, & alacriter Christum iuxta Patris mandatum ea, quæ ad salutem hominis spectabant, impleuisse, vt cum aliquid ageret, in manu quodammodò voluntatem Patris habuisse videretur, & idem omnino fuerit cum alicui operi manum admouisse, ac Patrem in manu, seu per manum eius voluisse; imo ipsam Christi manum instrumentum fuisse paternę volũtatis. Tanta nimirum voluntate Christus voluntatem Patris de hominum redemptione perfecit, vt simul atq; Pater voluntatem suam declarabat, ipse in opus continuò prodiret, nec insinuata voluntate Patris tardior esset operatio, sed tunc velle Pater videretur, cum ipse in actionem prodibat, vt meritissimò dici potuerit: *Vult Dominus in manu eius*. Cui cõcinit illud apud eundem Esaiam cap. 50. cum ait ex persona Christi: *Dominus Deus aperuit mihi aurem: ego autem non contradico: retrorsum non abij. Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus: faciem meam nõ auerti ab increpantibus, & conspuentibus in me*: quasi diceret: Significauit mihi Dominus passionis meæ, mortisq; acerbitatem: ego autem ne minimum quidem contradixi, nec retrorsum abij, quasi laborem refugiens, corpusq; iniurijs, tormentisq; subtrahens, quin me ipsum vltro percutientibus, faciemq; conspuentibus obieci.

Theodoret.

D. Ambros.

Ps. 53. 8.

Septuag.

Christi in Patris mandato implendo alacritas.

Esai. 50. 5.

Tertiò illud etiam Propheta etiam, at- 7
que etiam inculcandum duxit, Christum non propter scelus aliquod suum; quippe qui omnis omnino culpę expers esset; sed propter vniuersorum hominum peccata, quæ in se vendicãda susceperat, omnia illa iniuriarum, ac tormentorum genera perpessum fuisse: *Verè, inquit, languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostræ super eum, & liuore eius sanati sumus. Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit: & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrûm.* Vbi imprimis aduerte illa verba, *Lãguores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit*, duplicem habere sensum literalẽ: vnus est de corporum morbis, & ægritudinibus, quas Christus erat curaturus; quemadmodùm locum intellexit D. Matthęus cap. 8. *Obtulerunt, inquit, ei multos dæmonia habentes, & eijciebat spiritus verbo, & omnes male habentes curauit, vt impleretur, quod dictum est per Esaiam Prophetam dicentem: Ipse infirmitates nostras accepit, & ægrotationes portauit.* Alter est de hominum peccatis, quę super se vindicanda suscepit, vt pro illis satisfaceret: quẽ sensũ tradit D. Petrus in 1. sua epist. c. 2. *Tradebat, inquit, iudicanti se iniustè, qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, vt peccatis mortui iustitiæ viuamus, cuius liuore sanati estis.* Deinde obserua pro eo, quod nos habemus, *Posuit Deus in eo iniquitatem omnium nostrûm*, posse transferri ex Hebræo: *Deus incurrere fecit in eum iniquitatem omnium nostrum*, vt sit sensus, peccata nostra instar numerosi cuiusdam exercitus in Christum irruisse, & impressione facta occidisse: hanc enim vim habet interdum verbum Hebraicum *pagas*, veluti Iudic. 8. *Tu surge, irrue in nos*: & cap. 15. *Spõdete mihi quòd non occidatis me*, id est, irruatis in me. Significatur igitur, vniuersorum hominum peccata quasi exercitum in Christum impressionem fecisse, vt eũ interimerent; quod nihil est aliud, quàm

Propter scelera nostra passus Christus.

Matth. 8. 16.

1. Petr. 2. 23.

Peccata nostra instar exercitus in Christum irruerũt.

Iudic. 8. 21. & 15. 12.

rationem, cur Christus mortem subierit, eam fuisse, vt pro nostris peccatis satisfaceret: sed ex hac peccatorum in Christum impressione illud effectum est, vt ipsa quoque peccata per Christi mortem delerentur, & quātùm est ex parte Christi, qui pro illis quoad sufficiētiam cumulatissimè satisfecit, omnino interirent.

8 Quartò. Pergit Propheta explicare, quanquam nulla Christo in passione species, ac decor inesse videretur, si in ea tātùm, quæ foris apparebant, acies intenderetur oculorum, re tamen ipsa, si mentis obtutus in personæ patientis magnitudine, amore, volūtate figeretur, pulcherrimum illum, & plusquam dici, aut cogitari potest, decorū, elegantémque extitisse. Id quod cum emphasi significauit Propheta, cum dixit: *Vidimus eum, & non erat aspectus, & desiderauimus eum*: etenim verba illa, *Et desiderauimus eum*, duplicem sensum recipiunt: Vnus est, vt Propheta Iudæorum nomine loquatur, subaudiatúrque negatio præcedens, quasi dictum sit: *Vidimus eum, & non erat ei aspectus, & non desiderauimus eum*, hoc est, vidimus eum, & non erat, cur eum magnopere expeteremus: solet enim apud Hebræos negatio prioris sententiæ in posteriore quoque subaudiri, cuiusmodi est illud Christi apud Ioannem cap. 15. *Si non venissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent*, pro: *Si non venissem, & locutus non fuissem eis*: et Leuitici 19. *Non periurabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui*: vbi Hebraicè solum est prima negatio: *Non periurabis in nomine meo, & pollues nomen Dei tui*: quæ tamen, vt patet, etiam in posteriori membro intelligi debet. Alter est, vt Esaias eorum personam sustineat, qui in Christum actum in Crucem crediderunt, & sit sensus: Vidimus eum, & quidem primò aspectu nihil videbatur habere pulchritudinis, attamē nos, qui personæ patientis maiestatem, Diuinitatem, amorem fidei oculis cernebamus, nihil pulchrius nos vidisse existimauimus. Itaque eius decore, specieque incitati *desiderauimus eum*, hoc est, magno voluntatis affectu, ardentissimóque studio ad eum diligendum, amandúmque exarsimus. Vtramque expositionem complexus est D. Aug. in cōment. super Psal. 44. expendens eius Psalmi inscriptionem, quæ est, *In intellectu canticum pro dilecto: Dilectus*, inquit ille, *visus est à persecutoribus suis, sed non in intellectu: si enim cognouissent, nunquā Dominum gloriæ crucifixissent. 1. ad Cor. 2. Amemus illum: aut si inuenerimus in eo aliquid fœdi, non amemus. Ecce ipse inuenit multa fœda, & amauit nos: si aliquid fœdi inuenerimus in eo, non amemus. quia hoc ipsum, quòd carnem indutus est, vt de illo etiam diceretur: Vidimus eum, & non habebat speciem, neque decorem: si consideres misericordiam, qua factus est, & ibi pulcher est. Sed Iudæorum personam gerebat Propheta, cum diceret: Vidimus eum, & non habebat speciem, neque decorem: Quare? quia non in intellectu: intelligentibus autem: & Verbum caro factum est: magna pulchritudo est. Mihi autem absit gloriari, dixit vnus amicorum sponsi, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi: parum est, vt non inde erubescas, nisi etiam & glorieris. Nobis ergo iam credentibus, vbique sponsus pulcher occurrat: pulcher in cælo, pulcher in terra, pulcher in vtero, pulcher in manibus parentum, pulcher in miraculis, pulcher in flagellis, pulcher deponens animam, pulcher recipiens, pulcher in ligno, pulcher in sepulchro, pulcher in cælo, pulcher in intellectu.*

Christus etiam in cruce, credentibus in eū, pulcher.
Ioan. 15. 22.

D. August.

Psal. 44. 1.

1. Cor. 2.

Galat. 6. 14.

Postremò, ne ex ea humilitate, quam Christus in passione demonstrauit, indignam aliquam eius maiestate, & celsitudine opinionem conciperemus, de veráque eius generatione Propheta subiunxit: *Generationem eius quis enarrabit*? vt cogitationem nostram ad contemplandam eius Diuinitatem, quam habebat per æternā à Patre generationem, atque ad suspiciendā humanitatis illius, quam à matre Virgine per temporalem ortum acceperat, sanctitatem, puritatem, & propter hypostaticam ad Verbum vnionem excellentiam, dignitatémque traduceret. Quam etiam ob causam, cum eius passionem commemorauit illis verbis, *percussum à Deo*, sic locutus est, vt transferri posset *percussū Deū*: est enim Hebraicè מכה אלהים, quod rectè etiam reddi potest, *percussum Deum*, cum nulla inter vtramque vocem sit interiecta præpositio: iuxta quam translationem vtraque Christi natura declaratur, exprimiturque eum, qui in vera humanitate patiebatur, simul verum Deū esse. Quod Esaias non hoc tantùm loco præstitit, sed multis etiam alijs, cum de 9

Christi dignitas, & excellentia.

persecutoribus, atq; interfectoribus orauerit, quæ in Hebræorum populũ nullo pacto conueniunt, quem constat esse maiori ex parte vsuris, auaritia, cupiditate, maleficijs, alijsque flagitijs implicatum, atque totum ferè ex innumeris dolis, fraudibus, alijsque in omni genere sceleribus concretum, adeoque à vera iniuriarum tolerantia, & malorum perpessione, abhorrentem, vt quotidie tribus vicibus in suis Synagogis Romani imperij, potissimumque Ecclesię Christi euersionem impijs, & execrandis vocibus à Deo efflagitet; sitque in Thalmud cautum lege, vt Hebræi, quibuscunque malis, & incommodis potuerint, omnes Christianos afficiant, in fraudem impellant, fortunis euertant, oblataque opportuna occasione trucident, vt fusè refert Magister Hieronymus, à sancta fide cognominat⁹, ex Iudaismo ad fidem Christi conuersus, & Benedicti. 13 Pont. max. medicus: tract. quodam, quem edidit: *De Thalmud libris suis* cap. 5. & 6. ex quo manifestè reuincitur R. Salomon nullo pacto caput illud Esaiæ posse Hebræorum genti accommodari. Deinde is, de quo Esaias sermonem instituit, dicitur illa omnia propter aliorum salutem tolerare. *Verè*, inquit, *languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Ipse vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostræ super eum, & liuore eius sanati sumus. Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit: & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum*: ex quibus verbis illud liquidò colligitur huiusmodi Dei seruum, de quo loquitur Propheta, non propter sua ipsius scelera passum esse, sed propter crimina exterorum, ac reliquos omnes eius ægritudine sanitatem, liuore pulchritudinẽ, vulneribus medicinam, attritione integritatẽ, morte deniq; vitam fuisse consecutos. Hic ego mihi testes adesse velim, qui audiant R. Salomonem vsque adeò insania furentem, vt audeat dicere populum Hebræorum in hac sua captiuitate pro gentium omnium, & earum præcipuè, à quibus diuexatur, peccatis vulnerari, Deumque vniuersarum gentium iniquitates super Hebræum populum, innocentem scilicet, omnisque auaritiæ, fraudis, & iniquitatis expertem posuisse, vt eas suis istis laboribus, & calamitatibus elueret: scilicet tanta sunt Hebræorum merita, tamque in omni genere vita, morumque sanctitas admiranda, vt pro vniuersarũ gentium infinitis sceleribus possint cumulatè satisfacere. Nec videt R. Salomõ se hac in re omnibus Hebræis doctoribus aduersari, qui tantùm abest, vt credant Deum propter gentium scelera Hebræos nunc affligere, aut eas his Hebræorum laboribus, vulneribusq; sanari, vt potius vnanimi consensu affirment omnes gentes, quæ modò Hebræos affligũt, ob id ipsum esse perituras, & sempiternis apud inferos tormentis cruciandas: in quam sententiã intelligũt illud Ioel. vlt. *Congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Iosaphat: & disceptabo cum eis ibi super populo meo, & hæreditate mea Israel, quos dispersserunt in nationibus, & terram meam diuiserunt, & super populum meum miserunt sortem*. Accedit, quod ipsimet Hebræorum Rabbini confitentur hanc postremam captiuitatem, quam Iudæi patiũtur, propter magnum aliquod eorum scelus accidisse: tũ verò inter se disputant, quodnam eiusmodi tantum scelus à Iudæis susceptum fuerit, propter quod tam acerba, diuturnaq; seruitute opprimuntur. Ita fit, vt recentiores Hebræi neque cum Esaia, neq; cum suæ gentis antiquis doctoribus cõsentiant.

Execranda Iudæorum à Deo efflagitatio.

Hier. à sanct. fid.

Ioel. 3. 2.

2 Maneat igitur hoc vaticinium nullo pacto ad Iudaicum populum spectare. Nec verò quisquam alius assignabitur, cui ea, quę eo capite comprehẽduntur, tribui queant, præter vnum Regem Messiam: is enim duntaxat ea futurus erat sanctitatis, meritorumq; magnitudine, vt solus ipse pro vniuersorum hominũ peccatis posset cumulatissimè satisfacere, tamq; ardentibus aduersùs homines amoris facibus inflammatus, vt ob eorũ salutem innumeris sese opprobrijs, contumelijsq; proscindendum, atq; acerbissimis, & grauissimis tormentis excruciandum suis hostibus obijceret, tandemque in cruce cum summo dedecore, & ignominia sanguinem, vitamq; profunderet: quæ omnia eo capite complexus est E-

Precedens vaticinium ad solum Messiam spectat.

R. Salomonis insania.

saias

ſaias, Chriſtuſq; noſter verus vtiq; Meſſias impleuit. Id, quod vel ex ipſo contextu manifeſtum eſt. Quis enim alter præter Meſsiam *brachium Domini* appellari debuit? Cuius alterius generatio inexplicabilis dici potuit? Quis alius tot, tantisque gratiæ, ſanctitatis, meritorumq; opibus abundare, vt vnus ipſe vniuerſis hominibus antecelleret, eorumq; omnium infinita propemodùm ſcelera, ſua vnius ſanctitate compenſaret? Accedit, quod Eſaias hoc capite pergit diſſerere de illo eodem, de quo aggreſſus fuerat dicere ad finem capitis præcedentis, vt ex ipſo nexu, ſerieq; contextus palam eſt: at pſum ſolùm vaticinari de Rege Meſsia, vel ipſe Paraphraſt. Chald. intellexit, cũ ita vertit: *Ecce proſperabit ſeruus meus Meſsias, exaltabitur, & eleuabitur, & confortabitur nimis*, etc. Id quod veteres quoq; Hebræi ſenſerũt: in quibus R. Moyſes Gerũdẽſis in cõmẽt. ſuper 29. cap. Geneſis, ſic ait: *Rex Meſsias habet dare cor ſuum ad petendum miſerationes pro Iſrael, & ad ieiunandum, & humiliandum ſe pro eis, ſicut ſcriptum eſt Eſaiæ 53. Ipſe autẽ vulneratus eſt propter iniquitates noſtras, attritus eſt propter ſcelera noſtra.* Hæc ille.

Paraphraſt.

R. Moyſ. Get.

Iam verò ſi de noſtris agitur, quis eorum hunc locum, vt pote ad reuincẽdos Iudæos clariſsimum prætermiſit? Eo vtũtur D. Iren. lib. 4. aduerſus hæreſes c. 56. vbi aduerſus Iudæos duos Meſsiæ aduẽtus prædictos fuiſſe à Prophetis argumẽtatur. Iuſtinus philoſophus, & martyr in dialogo cum Tryphone aduerſus Iudæos. Tertul. lib. cõtra Iud. cap. 9. Euſeb. Cæſar. lib. 3. demonſt. Euang. cap. 2. D. Cyprian. lib. 2. aduerſus Iudæos cap. 13. Chryſoſt. oratione 3. contra Iudæos, Anaſtaſius Sinaita lib. 11. coment. in Hexameron, & alij.

Irenæus.
Iuſtin. Mart.
Tertull.
Euſeb. Cæſar.
D. Cyprian.
D. Chryſoſt.
Anaſtaſ. Sinai.

3 Cum hæc ita ſe habeant, aggrediamur iam ſanctiſsimæ Deiparæ virginitatem in conceptu, & partu Chriſti cõfirmare. Atque illud imprimis iuxta Septuag. interpretum tranſlationem collige, prædici ab Eſaia Deum lactentem puerum futurum, idque tanquam rem quandã nouam, admirandamq; commemorari, ſiue legas, *Annuntiamus quaſi puerum*, ſiue, *Annuntiauimus, quaſi puer* (ſcilicet erit) *coram illo*, id eſt, Patre. Deinde iuxta vulgatam editionem, qua dicitur, *Aſcendit ſicut virgultum coram eo*, ſignificari Meſsiam in primo aduentu humilem fuiſſe venturum; ſed in dies magis, ac magis inſtar virgulti forma, nominiſq; celebritate incrementum habiturum, *coram eo*, id eſt, coram Iſraele, ſiue Iudæis, vel etiam coram Patre. Porro, quod ſubiũgitur, *Et ſicut radix de terra ſitienti*, duplicem habet explicatum. Vnus eſt Meſsiam in ipſo ſtatim initio, antequam diuinitatem ſuam, atq; potentiam per miracula demonſtraret, deſpectum abiectumque abſque vlla nominis claritate, exiſtimationiſq; ſplẽdore victurũ, inſtar radicis arenti ſolo exortæ, quæ cũ humore careat, non erumpit in eam frõdium, ramorumq; pulchritudinem, quæ in alijs plantis in amæna, & irrigua tellure conſitis reperitur.

Deus lactens puer factus, mirum.

Alter eſt, iam ad Mariæ virginitatem pertinens, quem etiam literalem, ac germanum eſſe fateri nos cogit nobilium Patrum autoritas, qui per *terram ſitientem* ipſam ſanctiſsimam virginem accipiũt, ex qua Chriſtus, qui radix Ieſſe dicitur, tanquam ex arido ſolo, hoc eſt, nulla humana induſtria, atq; opera irrigata, ſed diuina tantùm virtute fœcũdata fuit exortus. Hebraicè pro *ſitienti*, eſt dictio ציה, quæ ſiccitatem, ſolitudinem, ac deſertum ſignificat: vnde aliqui trãsferũt: *ſicut radix de terra deſerti*: alij *de terra inuia*: quæ interpretatio eſt D. Hieronymi in cõment. *Sicut radix*, inquit, *de terra ſitienti*. Pro *ſitienti*, Aquila interpretatus eſt *inuia*, vt virginitatis priuilegium demonſtraret, quòd abſque vllo humano ſemine de terra prius inuia ſit creatus. Conſentit Euſeb. Cæſar. lib. 3. demõſt. Euãg. cap. 2. vbi ſequens editionem 70. interpretum *Annuntiauimus*, inquit, *coram eo quaſi puerulus, quaſi radix in terra ſitienti*: *pro quo Aquila ſic interpretatus eſt: Et prædicabitur tanquam quod vbere nutritur in facie eius, & tanquam radix de terra inuia; Theodotio verò Et aſcendet ſicut quod lacte alitur coram eo, & ſicut radix de terra ſitienti: vbi puerulus quidẽ ille, qui vbere, atque lacte nutritur, planè ortũ Chriſti declarat; terra vero inuia, & ſitiens virginem, quæ illum enixa eſt, quam ſcilicet nullus vir adijt de qua quãuis inuia laudata illa radix prodijt, & puerulus, qui vbere, lacteque nutriretur. Verum* 4

B. Virgo ob virginitatis priuilegium terra ſitiens.

D. Hieron.

Aquila.

Euſeb. Cæſar.

hæc

bæc adumbrate admodum significant: apertius verò idem Propheta sententiam suam interpretatur, Esa.7.14. *vbi ait: Ecce Virgo in vtero accipiet, & pariet filium, & vocabunt nomen eius: Nobiscum Deus: hoc enim significat Emmanuel.* Hæc Euseb.

5 Christi generatio ex Virgine in procreatione Adami adumbrata. D. Irenęus.

Fuit hæc Christi ex Virgine tanquam ex terra sitienti generatio adumbrata in procreatione Adami ex terra virgine, hoc est, nullis pluuijs irrigata, nec humanis laboribus exculta, vt expendit D. Irenęus lib. 3. aduersus hæreses cap. 31. *Quemadmodum, inquit, protoplastus ille Adam de terra rudi, & adhuc virgine, non dum enim pluerat Deus, & homo non erat operatus terram, habuit substantiam, & plasmatus est manu Dei, & sumpsit Dominus limum de terra, & plasmauit hominē: ita recapitulans in se Adam, ex Maria virgine recte accepit generationem Adæ recapitulationis: si enim ille de terra sumptus est, & verbo Dei plasmatus, oportebat id ipsum verbum recapitulationē Adæ in se metipso faciens eiusdem generationis habere similitudinem.* Hęc Irenæus, à quo eādem sententiam mutuatus videtur Tertul. lib. de carne Christi cap. 17. cum ait: *Virgo erat adhuc terra non dum opere compressa, non dum sementi subacta, ex ea hominem factum accipimus à Deo in animam viuam: igitur si primus Adam, de terra traditur, meritò sequens, vel nouissimus Adā, vt Apostolus dixit 1. Cor. 15. proinde de terra, id est, carne non dum generationi resignata in spiritum viuificantem à Deo est prolatus.* Hæc ille.

Tertull.

6 D. August. Christus in passione arboris radici similis.

Porro pulchrè D. August. lib. 50. homiliarum hom. 36. exponit cur Christus radix appelletur: quoniam scilicet, sicut radix nullam pulchritudinem foris ostendit, sed vim tamen & efficacitatem habet, quam per omnem fundit arborem: ita Christus, licet in passione nullam speciem, ac decorem, vt ait Propheta, foris prętulerit, infinitam tamen promerendi, & satisfaciendi vim in vniuersos mortales exeruit. Sed audiamus Augustinū. *Ascendet, inquit, sicut virgultum, & sicut radix de terra sitienti. Quare vt radix? Ideo, quia non est illi species, neque decor, passus est, humiliatus est, consputus est, non habebat speciem, homo apparebat, cum Deus esset, sed quomodo radix non est pulchra, sed intus habet vim pulchritudinis suæ. Attendis arborem pulchram, amœnam, folijs virentem, fructibus opulentam, delectat aliquid de fructu carpere, sub vmbra eius sedere, & requiescere ab æstu: laudas totam illam pulchritudinem, si radix ostendatur tibi, nulla pulchritudo in ea est, noli cōtemnere, quod abiectum est, inde processit, quod miraris. Attendite modò claritatem arboris. Creuit Ecclesia, crediderunt gentes, victi sunt terræ Principes positum est collum eorum sub iugo Christi, veniunt volatilia cœli, requiescunt sub ramis eius: quæramus radicem, consputus est, crucifixus est. Ecce hic species non est, sed intus erat species, qui cū in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo.* Hactenus August.

Ecclesiæ pulchritudo, tota ex Christi passione.

Decimum quintum testimonium ex illis verbis Esaiæ capite. 53.

Generationem eius quis enarrabit?

SECTIO XXVIIII.

POSTQVAM ESAias Christi passionē tormenti, & opprobrij plenissimā descripsisset, vt nos ad eius admirabilē, diuinamq; celsitudinem contemplandā incitaret, ne videlicet aliquid humile, & abiectū de illo suspicari possemus, quin potius amoris illius magnitudinem, quo ad ea omnia, non solùm inuicto, sed libenti etiam animo perferēda se abiecit, multò magis suspiceremus; eius eximiā naturæ præstantiam nobis ante oculos proponendam putauit. Itaq; admirabundus exclamauit: *Generationem eius quis enarrabit?* quę verba triplicem expositionem literalem recipiunt. 1

Prima est *generationem* hoc loco prò filiorum multitudine vsurpari, significarique innumerabilem fore Messiç Regis, & infinitam propemodùm sobolem, nō quidem corpore, sed spiritu, ac fide generandam: vt illud Propheta significet, quanuis Mesias tam humili, & abiecto mortis genere vitam esset amissurus; nihilominus in eum ita proscissum iniurijs, vexatum contumelijs, excruciatum tormentis, affixum denique cruci, ibiq; mortuum, tam innumerabilem non tantùm hominum, sed gentium, nationūq; multitudinem credituram, vt eam nemo possit percensere numerando: *Generationem*

enarrationem, inquit, eius quis enarrabit? hoc est, quis spiritualem Messiæ sobolem, & posteritatem poterit numerare? Hæc expositio imprimis probatur ex ipsa voce Hebræa דור, quæ generationem, hoc est, hominum sobolem, & procreationem significat, veluti Ecclesiast. 1. *Generatio præterit, & generatio aduenit, terra autem in æternum stat:* **Eccles. 1. 4.** Deut. 32. *Generatio enim peruersa est, & infideles filij.* **Deut. 32. 20.** Deinde ex verbis sequentibus, quæ huic expositioni concinunt: subiungitur namque: *Quia abscissus est de terra viuentium;* **Innumera Messiæ spiritualis soboles vnde prouenerit.** quasi dicat Propheta: Non mirum, si tantam Messias habere debeat filiorum generationem, & sobolem, quoniam ipsa morte instar plantæ putabitur, vt fortius erumpat. Quia enim Propheta Messiam paulò ante surculo ascendenti de terra comparauerat, optimo iure, cum de eius posteritate disseruit, similitudinem ex plantis desumptam adhibuit, quæ cum abscinduntur, cum putantur, eo ipso in maiorem frondium multitudinem, altitudinemque erumpunt. Itaque iuxta hanc expositionem perinde fuit Messiam in Cruce mortem obire, atque instar plantæ putari, vt ob id ipsum ex eo infinita propemodùm germinum multitudo pullularet. Cauenda est hoc loco Vatabli, & quorundam aliorum expositio, hanc **Vatablus** generationem seculum illum, seu illius seculi hominum prauitatem, in quos Christi aduentus incidit, interpretantium hoc sensu: *Generationem eius quis enarrabit*, hoc est, quis poterit satis describere, verbisque amplificare generationem illam prauam, atque peruersam, Iudæorum, inquam, prauos, profligatosque mores, audaciam, impudentiam perfidiam, qui eo tempore uiuent, quo Messias adueniet? Cauenda est, inquam, hæc expositio, quoniam communi Patrum sententiæ aduersatur, qui hoc loco *generationem* de generatione ipsius Messiæ interpretantur, non verò de generatione Iudæorum. Pugnat etiam cum ipso contextu, qui habet: *Generationem eius*, i. Messiæ, de quo nimirum Propheta loquebatur.

2 Secunda expositio adhuc præstantior est his verbis Esaiam æternam Christi generationem secundum Diuinitatem explicasse: itaque conspecta tanta eius humilitate, & abiectione, quam paulò ante descripserat, quasi attonitum, obstupefactumque fuisse, quòd videlicet tantus Deus, cuius æterna à Patre generatio ob eius Diuinam altitudinem, & præstantiam comprehendi, explicariuè à nobis minimè posset, ad tantam se humilitatem abiecisset. **Aeterna Christi generatio inenarrabilis.** Ita plerique omnes Patres hunc locum interpretantur, D. Irenæus lib. 2. aduersus hæreses cap. 48. vbi disputans contra Gnosticos, qui æternam Verbi generationem curiosiùs inquirere præsumebant, citat hoc Esaiæ testimonium, vt ostendat æternam Verbi generationem comprehendi à creatis mentibus non posse, infertque: *Generationem eius inenarrabilem existentem nemo nouit, non Valentinus, non Marcion, neque Saturninus, neque Basilides, neque Angeli, neque Archangeli, nec Principes, neque Potestates, nisi solus, qui generauit Pater, & qui natus est filius.* **D. Irenæus.** Adde: & Spiritus sanctus. D. Ambros. lib. 1. de fide cap. 6. D. Hieronym. & Cyrill. Alex. in comment. super Esaiam, D. Chrysost. hom. 2. in Matth. D. Aug. lib. quinquaginta homiliarum hom. 36 & tract. 34. in Ioa. & lib. 1. de Symbolo ad Cathecumenos c. 3. & lib. 2. c. 3. Theod. in suo Eranistæ in 2. dialogo, qui *Inconfusus* inscribitur; Leo Magnus serm. 9. & 10. in Natiuit. Domini, & D. Hilar. lib. 2. de Trinitate, & alij. **D. Ambros. D. Hieron. Cyrill. Alex. D. Chrysost. D. August. Theodor. Leo Magn. D. Hilar.**

3 Tertia denique expositio est etiam Patrum communis locum Esaiæ commemoratum ad temporalem Christi generationem referentium, quæ perfectè enarrari, explicarique non possit, cum præcipuè, quòd ipsum per se incarnationis mysterium, quod perfectum fuit in Virgine, vsque adeo excelsum, & arcanum sit, vt non possit omnino à creatis intelligentijs comprehendi: tum etiam, quoniam singulare, & eximium fuerit opus Diuinæ potentiæ Christum concipi, edique à Virgine absque vlla vel minima eius integritatis iactura; vt Esaias optimo iure per admirationem dixerit: **Temporalis etiam ex duplici capite inenarrabilis.** *Generationem eius quis enarrabit?* Id quod facilè ostenditur: **4** si enim Christus ordinaria ratione ortus ex mare fuisset, non erat, cur Esaias per admirationem diceret: *Generationem eius quis enarrabit?* facilè enim eius generatio explicari posset, si sicut alij homines fuisset generatus: itaque Prophetæ admiratio euicit Christi generationem temporalem Diuina altissimi virtute perfectam in Virgine fuisse. Sic interpretati sunt

nobilissimi Patres, quorũ nonnullos paulò ante pro secunda expositione citauimus, quippe qui vtranque interpretationem vt literalem, & germanam complexi sunt: atque imprimis Iustin. Philosoph. & Mart. in dial. cum Tryphone aduersùs Iudæos, *Verbum*, inquit, *quo Esaias vsus est: Genus eius quis exponet? quòd vita eius à terra aufertur: num tibi videtur dictum quasi eius, qui non ex hominibus genus habeat?* Tertul. in lib. aduersùs Iudæos cap. 12. *Natiuitatem*, inquit, *eius quis enarrabit? Quia nullus omnino hominum natiuitatis Christi fuit conscius in cõceptu, cum virgo Maria Verbo Dei prægnans inueniretur.* D. Athanas. lib. de incarnatione Verbi, eiusque corporeli ad nos aduentu, *Natiuitatem*, inquit, *eius quis enarrabit? Hic est, qui ex virgine prodiit, & vt homo in terris apparuit, & cuius inenarrabilis secundùm carnem natiuitas censetur: non enim est qui patrem eius carnalem dicat, cum non ex viro, sed ex virgine sola corpus eius ortum trahat.* D. Hieron. & Cyril Alex. in cõmẽt. super Esaiam D. Chrysost. hom. de Ioanne Baptista his verbis: *Generationem eius quis enarrabit? Hic nobis ostendit, quoniam natus quidem sit, sed quomodò natus sit, ignoramus. Beata Maria mater, & virgo, virgo fuit ante partum, virgo post partũ. Ego hoc miror, quomodò de virgine virgo natus sit, & post natiuitatem virginis mater virgo sit.* D. Aug. lib. quinquaginta homiliarũ hom. 36. *Generationem*, inquit, *eius quis enarrabit? quam generationem? Ante Luciferum genui te: ecce vna generatio ante Luciferum, ante omnia, quæ facta sunt, ante omnes Angelos, ante omnem creaturam. Sed forte secunda eius generatio narratur: fide concipitur, masculus nõ accedit, vterus Virginis tumet, procedit tanquam sponsus de thalamo suo: mirabilis illa generatio: mirabilis est humana, quia sine patre; mirabilis illa, quia sine matre.*

D. Iust. Mart.
Tertull.
D. Athanas.
D. Hieron.
Cyrill. Alex.
D. Chrysost.
D. August.
Vtraque Christi generatio mirabilis.

4 Denique D. Bern. serm. 1. in vigilia Natiuitatis: *O partus solus sine dolore, solus nescius pudoris, corruptionis ignarus, non reserans, sed consecrans virginalis vteri templum. O Natiuitas supra naturam, sed pro natura miraculi excellentiam superãs, sed reparãs virtute mysterij. Fratres generationem istam quis enarrabit? Angelus nunciat, virtus altissimi obũbrat, superuenit Spiritus, virgo credit, fide concipit, virgo parturit, virgo permanet; quis non miretur? Nascitur altissimi filius, Deus de Deo, genitus ante sæcula, nascitur Verbũ infãs, quis vel satis miretur?* Habemus igitur tẽporalẽ Christi natiuitatẽ inexplicabilẽ ab Esaia prædicari, eo quòd ex matre virgine manẽte non solùm integra eius virginitate, sed magis adhuc perfecta prodierit. Fuit enim Mariæ virginitas, vt aiebat paulò ante Bern. ipso partu cõsecrata, seu vt loquitur D. Fulgentius serm. de laudibus Mariæ, *Creuit partu integritas, & virginitas ãpliata est potius, quã fugata.* Itaq; ob tanti miraculi nouitatẽ simul, & magnitudinẽ Esaias admirabũdus exclamat: *Generationẽ eius quis enarrabit?* Quo eodem affectu Patres in tanti mysterij admirationẽ defixi loqui solẽt, veluti D. Greg Nyssen. orat. in diẽ natalem Dñi: *O rem*, inquit, *admirandam: virgo mater efficitur, & permanet virgo. Cernis nouũ naturæ ordinem? in alijs mulieribus, quandiu aliqua est virgo, non est mater; hic autem vtrũque nomẽ in idem concurrit: eadem enim & mater, & virgo est: nec virginitas partum ademit, nec partus virginitatem soluit. Decebat enim, vt qui in vitam humanã introibat, vt homines integros, incorruptosque seruaret, ab incorrupta sibi deseruiente integritate initium duceret.* Eleganter quoq; S. Maximus Episc. Taurinensis hom. 1. 2. &. 6. in natiuitate Domini, *Duas*, inquit, *in Christo generationes legimus, sed in vtraque incomprehẽsa Diuinitatis est virtus: ibi enim est ex semetipso genuit Deus; hic eum virgo Deo cooperante concepit: ibi sine initio, hic sine exemplo; illa est ante hominẽ, ista supra hominem; illa incogitabilis, ista mirabilis. Generationem ergo eius quis enarrabit? Sed si narrari non potest, credi potest: si lingua deficit, fides proficit. Quid hoc est miraculũ? secreto quodã, incomprehensoque conceptu procedit de mortali femina Diuina progenies. Hodie noua feminei sexus gloria peperit virgo, & quod vniuersa nobiscũ creatura miratur, natus est homo non per hominẽ procreatus: nascitur Christus ex Maria, vt & sexus feminæus hominem daret, & Deum proderet integritas virginalis.*

D. Bernard.
D. Fulgent.
Deiparæ virginitas ampliata per partum.
Greg. Nyssen.
Maximus.

Rectè fecisse Esaiam, qui agẽs de Messię humilitate, & passione, eius quoque celsitudinem, & pręstantiam cõmemorauerit.

SECTIO XXX.

Non

1 NON putauimus prætereundum silentio mirum, ac planè Diuinum Esaiæ artificium in Christi humilitate, ac passione describenda. Cum enim eo capite tam multis verbis Christi opprobria, contumelias, dolores, tormenta, crucem descripsisset, cumque despectum, leprosum, ac nouissimum virorum appellasset, dixissetq; eius splẽdorem vsque adeo obscuratum, vt in eo nihil decoris, ac pulchritudinis videretur, tandemq; maximis affectum iniuriis, & acerbissimis tormentis excruciatum mortem dedecoris, cruciatuumque plenissimam obiisse: nequis propterea indignum aliquid eius altitudine, & maiestate sentiret, tanto artificio eam narrationem contexuit, vt eam subinde præclaris sententiis eiusdem Christi magnitudinem continentibus quasi pretiosis gemmis insperserit. Igitur quinque potissimùm ad Messiæ dignitatem spectantia commemorauit, quæ nobis in eius consideranda passione semper ante oculos obseruari voluit. Quia enim videri poterat Christus ex infirmitate, imbecillitateque affectus morte fuisse, eius infinitam potentiam in ipso statim eius narrationis initio declarauit, cum eum *brachium Domini* appellauit. Deinde, ne illud in mentem veniret, eum ex violento Patris imperio, ac per vim magis compulsum, quàm ex obedientia propria voluntate suscepta mortem oppetiisse, illud etiam explicandum putauit, *fuisse oblatum, quia voluit*, omnesque illos cruciatus instar mitissimi agni incredibili patiẽtia sustinuisse. Porro, ne insipiens aliquis audiens eum à Deo percussum, & humiliatum, cogitaret id ei propter aliquā grauia, quę fuscepisset, flagitia euenisse, continuò addidit eum iniquitatem non fecisse, nec in ore eius fuisse dolum repertum, sed Deum in eo iniquitates omnium nostrum posuisse, vt in illo omnium mortalium scelera, & flagitia vindicaret. Ne quis etiam ex illius obscurato decore, & pulchritudine minus erga illum afficeretur, docet in ipsa obscuratione formę tantam oris venustatem, elegantiamque præ se tulisse, vt omnium corda, atque oculos ad se amandum, intuendumque conuerteret. Denique, ne ex eo, quòd à suis aduersariis despectissimus omniũ mortaliũ est habitus, atque per summum contemptum, plusquam dici, cogitarique potest, iniuriosè à vilissimis illis homuncionibus acceptus, necessariò sibi eius naturę præstantiam, atque inexplicabilem generis nobilitatem, & splendorem ob oculos proponendum existimauit: *Generationem, inquit, eius quis enarrabit?* Quæ omnia, vt magis intelligas, nonnulla de singulis breuiter appingenda duximus.

Esaias in describenda Christi passione mirum artificium.

Atque vt à potentia primũ ordiamur, quã Esaias imbecillitati opposuit, ea illis verbis à Propheta explicata est: *Brachium Domini cui reuelatum est?* Nam per *brachium Domini* Christus ipse est intelligendus, qui brachium Domini dicitur ob infinitam potentię magnitudinem; vt ne ex imbecillitate in crucẽ actus fuisse putetur, quòd non potuisset hostium suorum conatus, & impetum coercere. Significatur verò hac interrogatione Prophetæ paucitas Iudæorum, qui in Christum erant credituri: hanc enim vim habet in sacris literis hęc loquendi formula, vt Psal. 18. *Delicta quis intelligit?* & Eccl. 31. *Beatus diues*, (sic enim est Græcè) *qui inuentus est sine macula: & qui post aurum non abiit, nec sperauit in pecuniæ thesauris. Quis est hic, & laudabimus eum?* præterquã quòd hoc sensu citantur à Paulo verba præcedentia ad Rom. 10. *Sed non omnes, inquit, obediũt Euangelio. Esaias enim dicit: Domine quis credidit auditui nostro?* Licet enim non addat Paulus: *Et brachium Domini cui reuelatũ est?* tñ eodem planè spectat vtraq; interrogatio, vt habes Ioann. 12. *Cum, inquit, tanta signa fecisset corã eis, non credebant in eum, vt sermo Esaiæ Prophetæ impleretur, quem dixit: Domine quis credidit auditui nostro, & brachiũ Dñi cui reuelatũ est?* Vbi cernis Ioannẽ hunc locũ de Iudæorũ, qui in Christum credituri erãt, paucitate intellexisse. Quod verò nequaquã de Gẽtibus locut⁹ fuerit Esai. ex eo poteris cognoscere, quòd c. 52. præcedẽti de multitudine Gentiũ, quę Messiã recepturę erãt, dixerat: *Parauit Dñus brachiũ sanctũ suũ in oculis omniũ Gẽtium, et videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri*: quòd aptè

2

Christus non ex imbecillitate actus in crucem.

Psalm. 18. 13.
Eccli. 31. 8.

Rom. 10. 16.

Ioan. 12. 37.
Paucitas Iudeorum qui in Christum erãt credituri.

Esai. 52.

poteris transferre: *Nudauit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentiū.* Verbum enim Hebraicum חשף reuelare, & nudari significat, veluti Esai. 47. *Discoop ri humerum tuum.* Est igitur sensus, Domini brachium, id est, Christum paucis quidem Iudæis, sed multis tamen Gentibus nudatum fuisse, hoc est cognitum, & creditum; & eius Diuinitatem, & potentiam, quam Verbum ipsum in humanitate ostendit, ducta similitudine ab iis, qui cum ad ostentationem virium rem aliquam magnam aggrediūtur, brachiū nudare consueuerunt: sic enim Deus, cū suū factū hominē misit in terras, ad opus redemptionis aggrediendum, perficiendumque, brachium quodammodo nudauit, quoniā in eo opere, vtpote difficillimo, & maximo infinitam vim, & potentiam suam demonstrauit. Quò haud dubie spectauit virgo sanctissima in suo cantico, cum agens de incarnationis mysterio cecinit: *Fecit potentiam in brachio suo*, vt interpretatur Cyril. Alex. lib. 8. in Ioannem cap. 20.

Esai. 57. 2.

In incarnationis mysterio potentiam suam demonstrauit Deus.
Luc. 1. 51.
Cyrill. Alex.

Eodem fere reuoluitur expositio D. Augustini tract. 53. in Ioannem, cum ait Christum idcirco apud Esaiam brachiū Domini appellari, quod Deus Pater per Filium omnia procreauerit; *Satis*, inquit, *ostendit brachium Domini, sum Filium Dei nuncupatum, quia omnia per ipsum facta sunt: sicut enim tuum brachium est, per quod operaris sic Dei brachium dictum est eius Verbum, quia per Verbum mundus operatus est. Cur enim homo vt aliquid operetur, brachium extendit, nisi quia non continuò fit, quod dixerit? si autem tanta potestate præualeret, vt sine vllo motu corporis sui fieret, quod diceret, brachiū eius, verbū eius esset.* Quibus verbis D. August. infinitam Diuini brachii potētiā, hoc est, Chr̄i, qui est Verbum Patris explicauit, cum dixit Patrē per huiusmodi Verbū omnia effecisse. Verùm cum dicimus Patrem per Verbum tanquam per brachium, vt aiebat Augustinus, & sicut etiam docet Ioannes cap. 1. omnia facere, ne intelligas dictionem, *per*, significare instrumentū, vt impiè arbitrati sunt Ariani, ex ea loquendi formula Filium minorem esse Patre argumentantes: nec enim, *per*, hoc loco dicit instrumentum; sed præcipuum efficiens, cuiusmodi est Filius eiusdem omnino cum Patre substantiæ, atque potentiæ: illudque tantùm significatur Filium, sicut à Patre tanquam à suæ originis sempiterno principio habet essētiā; ita quoque habere potentiam, per quā creat, eandem, inquam, illam, quam Pater habet: & idcirco Patrem dici per Filium omnia creare. Ad quem sensum interpretandi, & molliendi sunt plerique ex veteribus Patribus, sicubi Filium instrumentum, & administrum Patris vocauerunt, veluti Tertul. in lib. contra Praxeam cap. 12. & 19. & in lib. aduersus Hermogenem cap. 22. vbi Verbum ministrum, & arbitrum Patris appellat: *Adoro*, inquit, *Scripturæ plenitudinem, quæ mihi, & factorem manifestat, & facta. In Euangelio vero amplius, & ministrū, atque arbitrum rectoris inuenio sermonem.* Et Clemēs. Alex. in Protreptico ad Gentes: *Pulchre*, inquit, *spirans instrumentum Dominus hominem fecit ad imaginem suæ: certè ipse quoque est Dei concinnū, & aptum instrumentum, & sanctum, sapientia super mundana, Verbum cæleste:* quas locutiones ad sensum nobis paulò ante explicatum trahere oportet: ab iis tamen, quia durissimæ sunt, & Arianum errorem subolent, est omnino abstinendum.

D. August.

Christus brachium Domini cur appelletur.

Ioan. 1.

Dictio, Per, quid hic.

Tertull.

Clem. Alex.

Sed vt ad institutū reuertamur: cū Chr̄s 4
brachiū Domini appellatur, manifestè ostenditur, cum non solum si voluisset, potuisse se è suorum hostium manibus eripere, sed etiam illos omnino euertere. Id quod exploratum esse voluit, cum vniuersam illam cohortem, quæ ad eum cōprehendēdum veniebat, solo verbo perterruit; atq; prostrauit: quemadmodùm expendit Cyrill. Alex. lib. 11. in Ioannē, cap. 33. & D. Aug. tract. 112. in Ioannem qui hoc loco Iudæis insultans *Vbi*, inquit, *nunc militum cohors, & ministri principum, ac Pharisæorum? vbi terror, & munimen armorum? nempe, vna vox dicentis, Ego sum, tantam turbam odiis ferocem, armisque terribilem sine telo vllo percussit, repulit, strauit.* Id ipsum cecinit ex persona Christi Regius vates Psalm. 87. *Æstimatus sum cum descendentibus in lacum, factus sum sicut homo sine adiutorio, inter mortuos liber:* Hebraicè ad verbum: *Reputatus sum quasi homo, cui nō fortitudo, in mortuis liber:* qua

Hostes suos euerteret Christus si voluisset.

Cyrill. Alex.
D. August.
Ioan. 18. 5.

Psal. 87. 5.

si dicat: Existimarunt multi me similem esse reliquis ad inferos descendentibus, qui non possem me neq; à morte, neque ab inferorum pœnis eripere; itaq; infirmum, imbecillumq; esse, vt cæteri sunt mortales; cum tamen vsque adeò superior, ac potentior morte essem, vt etiam mortuus, atq; inter mortuos constitutus liber essem, in meaq; esset potestate mori, aut non mori: ad inferos descendere, vel non descendere: apud inferos morari diutius, aut statim me à mortuis excitare. Hæc vna fuit ex causis præcipuis, cur Christus inclinato capite animam efflauerit Ioan. 19. *Et inclinato capite tradidit spiritum*, quasi mortem non audentem ad illam accedere capitis inclinatione vocauerit; vt ostenderet mortem nullam in se potuisse habere potestatem, nisi ipse permisisset, vt vult D. Athanas. lib. quæstionum ad Antiochum quæst. septuagesima sexta. *Impletis*, inquit, *omnibus, quæ pati debuerat; sola mors adhuc restabat, atque hæc [illegible] sibi metuens appropinquare non audebat: [illegible] Christus eam inclinato capite vocauit: nam antequam caput inclinasset, propiùs accedere verebatur.* Hæc ille. Quid ni etiam huc spectasse arbitramur Abacuch prophetam cap. 3. cum dixit: *Cornua* (scilicet Crucis) *in manibus eius.* Cũ enim non dixerit, *manus eius in cornibus*, sed, *cornua in manibus eius*, tacitè innuit in manibus eius, hoc est, in potestate eius fuisse cornua Crucis, hoc est, mortem, quam in Cruce patiebatur. Ex his habemus Christum non ex imbecillitate obijsse, quippe qui super ipsam mortem plenum imperium, potestatemq; habuerit.

Ioan. 19. 30.

D. Athanas.

Christus mortem inclinato vocauit capite.

5 Secundò nec etiam coactè compulsũ Patris imperio, sed sponte obedientem, magno cum studio, & voluntate mortẽ oppetijsse luculente quoque Esaias illis verbis exposuit: *Oblatus est, quia ipse voluit, & non aperuit os suum: sicut ouis ad occasionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, & nõ aperiet os suũ.* Pro *oblatus est*, habetur modò hebraicè *naghs* cum puncto *sibolet* in sinistro cornu literæ *sin*: quam lectionem non putamus germanam, sed legendum esse *nagas* cum puncto *scibolet* in dextro cornu, atq; hanc posteriorẽ vocem transtulisse Hieronymum, non priorem, quanquam eius tempore nullis adhuc punctis Hebræi in scribendo vtebantur. Quod vt fiat apertiùs, scire oportet, multum quoad significationem interesse, si vno, aut altero modo scribatur: etenim *nagas* cum puncto *sibolet* in sinistro cornu significat repetere debitum, exigere, extorquere, veluti Esai. 58. *Ecce in die ieiunij vestri, inuenitur voluntas vest. &, & omnes debitores vestros repetitis*: à qua radice deducitur nomen *noges*, id est, exactor Exod. 5. *Præcepit ergo in die illa præfectis operũ, & exactoribus populi*: itaq; *nagas* est exigere, & extorquere cum quadam quasi vi: at verò *nagas* cum puncto *scibolet* significat accedere, & appropinquare, veluti Genes. 27. *Accede huc, vt tangam te.* Esai. 29. *Eo quod appropinquauit populus iste.* Cum igitur Esaias illud apertè significare voluerit Messiam sua sponte mortem subiturũ, hoc posteriùs verbũ videtur vsurpasse, quod voluntarium accessum significat; non autem priùs, quod vim quandã continet, alioqui secum ipse Propheta pugnaret, qui diceret Messiam mortem oppetijsse, quia voluit: & tamen mortem ab illo simile quasi tributum exactam, & quasi per vim extortam. Quare videtur modò vitiata esse lectio, & punctum *sibolet* pro *scibolet* in litera *sin* collocatum.

Esai. 53. 7. Sponte obediens mortẽ oppetiit Christ^9.

Esai. 58. 3.

Exod. 5. 6.

Gen. 27. 21. Esai. 29. 13.

Locus vitiatus in contextu Hebræo.

6 Posito igitur legendum esse *nagas*, id est, *accessit*, pulchra similitudine explicauit Propheta Christum sua sponte mortem obijsse, cum dixit, ad illam accessisse: est enim *accedere* proprium volentiũ, & qui sponte aliquid agẽdum suscipiũt. Quam verò cumulatè Christus hoc vaticinium impleuerit illud ostendit, quod ipse met ad hortũ, in quo se comprehẽdendum certò nouerat, quemadmodùm discipulis disertis verbis explicauit, vltro profectus est: quid hoc enim aliud fuit, quàm ad passionem sponte accedere? Vnde ipsemet Psal. 39. cum Patre loquens desuo in mundum ingressu ad humanum genus sua morte redimendum, (vt exposuit Paulus ad Hebr. 10.) ait: *In capite libri scriptum est de me, vt facerem voluntatẽ tuam Deus meus volui, & legem tuam in medio ventris mei*, seu vt alij transferunt, *in medio viscerum meorum*, hoc est, caput, & summa omnium scripturarum ea est, vt faciam

Psal. 39. 8.

Hebr. 10.

Scripturarum caput Dei voluntas.

volunta-

voluntatem tuam, quę est, vt ego pro hominum salute vitam, sanguinemque profundam: id igitur ego libenti, & prompto animo accepi, eodemque perficiam; itaque hoc tuum præceptum in medio viscerum meorum reposui, vt illud summo studio, & voluntate adimplerem. Sumiturque metaphora, vt ait Theodoretus, ab ijs, qui aliquem magno amore prosequuntur, & præ amore desiderant illum intra sua viscera conijcere. Tractat fusè hunc locum D. Ambr. in comment. eius Psalmi. *Scriptum est*, inquit, *non solùm in capite sed in omni lege complexione ventur. in hominem ad consecrandum hominum genus, qui omnia vellet, quæ Deus vellet. Inde etiam ad sacrificium passionis voluntarius accessit. Inde propheta prædixit Psal. 53. Voluntarie sacrificabo tibi.* Atque huc etiam pertinet illud, quod Esaias scribit: *Et voluntas Domini in manu eius dirigetur*, hoc est, voluntas Patris de humani generis redemptione per eum cumulatissimè complebitur. Pro quo Septuaginta reddiderunt: *βούλεται κύριος ἐν χειρὶ αὐτοῦ*, hoc est, *Vult Dominus in manu eius*: quę translatio eam vim habet, vsque adeò promptè, & alacriter Christum iuxta Patris mandatum ea, quæ ad salutem hominis spectabant, impleuisse, vt cum aliquid ageret, in manu quodammodò voluntatem Patris habuisse videretur, & idem omnino fuerit eum alicui operi manum admouisse, ac Patrem in manu, seu per manum eius voluisse; imo ipsam Christi manum instrumentum fuisse paternę voluntatis. Tanta nimirum voluntate Christus voluntatem Patris de hominum redemptione perfecit, vt simul atque Pater voluntatem suam declarabat, ipse in opus continuò prodiret, nec insinuata voluntate Patris tardior esset operario, sed tunc velle Pater videretur, cum ipse in actionem prodibat, vt meritissimò dici potuerit: *Vult Dominus in manu eius*. Cui concinit illud apud eundem Esaiam cap. 50. cum ait ex persona Christi: *Dominus Deus aperuit mihi aurem: ego autem non contradico: retrorsum non abij. Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus: faciem meam non auerti ab increpantibus, & conspuentibus in me*: quasi diceret: Significauit mihi Dominus passionis meæ, mortisque acerbitatem: ego autem ne minimum quidem contradixi, nec retrorsum abij, quasi laborem refugiens, corpusque iniurijs, tormentisque subtrahens, quin me ipsum vltro percutientibus, faciemque conspuentibus obieci.

Theodoret.

D. Ambros.

Ps. 53. 8.

Septuag.

Christi in Patris mandato implendo alacritas.

Esai. 50. 5.

Tertiò illud etiam Propheta etiam, atque etiam inculcandum duxit, Christum non propter scelus aliquod suum; quippe qui omnis omnino culpę expers esset; sed propter vniuersorum hominum peccata, quæ in se vindicanda susceperat, omnia illa iniuriarum, ac tormentorum genera perpessum fuisse: *Verè*, inquit, *languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostræ super eum, & liuore eius sanati sumus. Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit: & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrûm.* Vbi imprimis aduerte illa verba *Languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit*, duplicem habere sensum literalem. vnus est de corporum morbis, & ægritudinibus, quas Christus erat curaturus; quemadmodùm locum intellexit D. Matthęus cap. 8. *Obtulerunt*, inquit, *ei multos dæmonia habentes, & eijciebat spiritus verbo, & omnes male habentes curauit, vt impleretur, quod dictum est per Esaiam Prophetam dicentem: Ipse infirmitates nostras accepit, & ægrotationes portauit.* Alter est de hominum peccatis, quę super se vindicanda suscepit, vt pro illis satisfaceret: quem sensum tradit D. Petrus in 1. sua epist. c. 2. *Tradebat*, inquit, *iudicanti se iniuste. qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, vt peccatis mortui iustitiæ viuamus: cuius liuore sanati estis.* Deinde obserua pro eo, quod nos habemus, *Posuit Deus in eo iniquitatem omnium nostrûm*, posse transferri ex Hebræo: *Deus incurrere fecit in eum iniquitatem omnium nostrum* vt sit sensus, peccata nostra instar numerosi cuiusdam exercitus in Christum irruisse, & impressione facta occidisse: hanc enim vim habet interdum verbum Hebraicum *pagaa*, veluti Iudic. 8. *Tu surge, irrue in nos* & cap. 15. *Spondete mihi quod non occidatis me* id est, irruatis in me. Significatur igitur vniuersorum hominum peccata quasi exercitum in Christum impressionem fecisse, vt eum interimerent; quod nihil est aliud, quàm

7

Propter scelera nostra passus Christus.

Matth. 8. 16.

1. Petr. 2. 23.

Peccata nostra instar exercitus in Christum irruerunt.

Iudic. 8. 21. & 15. 12.

rationem,

rationem, cur Christus mortem subierit, eam fuisse, vt pro nostris peccatis satisfaceret: sed ex hac peccatorum in Christum impressione illud effectum est, vt ipsa quoque peccata per Christi mortem delerentur, & quātùm est ex parte Christi, qui pro illis quoad sufficiētiam cumulatissimè satisfecit, omnino interirent.

8 Quartò. Pergit Propheta explicare, quanquam nulla Christo in passione species, ac decor inesse videretur, si in ea tātùm, quæ foris apparebant, acies intenderetur oculorum, re tamen ipsa, si mentis obtutus in personæ patientis magnitudine, amore, volūtate figeretur, pulcherrimum illum, & plusquam dici, aut cogitari potest, decorū, elegantemque extitisse. Id quod cum emphasi significauit Propheta, cum dixit: *Vidimus eum, & non erat aspectus, & desiderauimus eum*: etenim verba illa, *Et desiderauimus eum*, duplicem sensum recipiunt: vnus est, vt Propheta Iudæorum nomine loquatur, subaudiaturque negatio præcedens, quasi dictum sit: *Vidimus eum, & non erat ei aspectus, & non desiderauimus eum*, hoc est, vidimus eum, & non erat, cur eum magnopere experteremus: solet enim apud Hebræos negatio prioris sententiæ in posteriore quoque subaudiri, cuiusmodi est illud Christi apud Ioannem cap. 15. *Si non venissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent*, pro: *Si non venissem, & locutus non fuissem eis*: et Leuitici 19. *Non periurabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui*: vbi Hebraicè solum est prima negatio: *Non periurabis in nomine meo, & polluet nomen Dei tui*: quę tamen, vt patet etiam in posteriori membro intelligi debet. Alter est, vt Esaias eorum personam sustineat, qui in Christum actum in Crucem crediderunt, & sit sensus: Vidimus eum, & quidem primò aspectu nihil videbatur habere pulchritudinis, attamē nos, qui personæ patientis maiestatem, Diuinitatem, amorem fidei oculis cernebamus, nihil pulchrius nos vidisse existimauimus. Itaque eius decore, specieque incitati *desiderauimus eum*, hoc est, magno voluntatis affectu, ardentissimoque studio ad eum diligendum, amandumque exarsimus. Veramque expositionem complexus est D. Aug. in cōment. super Psal. 44. expendens eius Psalmi inscriptionem, quę est, *In intellectu canticum pro dilecto: Dilectus, inquit ille, visus est à persecutoribus suis, sed non in intellectu: si enim cognouissent, nunquā Dominum gloriæ crucifixissent. 1. ad Cor. 2. Amemus illum: aut si inuenerimus in eo aliquid fœdi, non amemus: sed ecce ipse inuenit multa fœda, & amauit nos: si aliquid fœdi inuenerimus in eo, non amemus: quia hoc ipsum, quòd carnem indutus est, vt de illo etiam diceretur: Vidimus eum, & non habebat speciem, neque decorem: si consideres misericordiam, qua factus est, & ibi pulcher est. Sed Iudæorum personam gerebat Propheta, cum diceret: Vidimus eum, & non habebat speciem, neque decorem: Quare? quia non in intellectu: intelligentibus autem: & Verbum caro factum est: magna pulchritudo est. Mihi autem absit gloriari, dixit vnus amicorum sponsi, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi: parum est, vt non inde erubescas, nisi etiam & glorieris. Nobis ergo iam credentibus, vbique sponsus pulcher occurrat: pulcher in cælo, pulcher in terra, pulcher in vtero, pulcher in manibus parentum, pulcher in miraculis, pulcher in flagellis, pulcher deponens animam, pulcher recipiens, pulcher in ligno, pulcher in sepulchro, pulcher in cælo, pulcher in intellectu.*

9 Postremò, ne ex ea humilitate, quam Christus in passione demonstrauit, indignam aliquam eius maiestate, & celsitudine opinionem conciperemus, de vtraque eius generatione Propheta subiunxit: *Generationem eius quis enarrabit*: vt cogitationem nostram ad contemplandam eius Diuinitatem, quam habebat per æternā à Patre generationem, atque ad suspiciendā humanitatis illius, quam à matre Virgine per temporalem ortum acceperat, sanctitatem, puritatem, & propter hypostaticam ad Verbum vnionem excellentiam, dignitatemque traduceret. Quam etiam ob causam, cum eius passionem cōmemorauit illis verbis, *percussum à Deo*, sic locutus est, vt transferri posset *percussū Deū*: est enī Hebraicè מכה אל הים, quod rectè etiam reddi potest, *percussum Deum*, cum nulla inter vtramque vocem sit interiecta prępositio: iuxta quam translationem vtraque Christi natura declaratur, exprimiturque eum, qui in vera humanitate patiebatur, simul verum Deū esse. Quod Esaias non hoc tantùm loco præstitit, sed multis etiam alijs, cum de

primo

Christus etiam in cruce, credētibus in eū, pulcher.
Ioan. 15. 22.
D. August.
Psal. 44. 1.
1. Cor. 2.
Galat. 6. 14.
Christi dignitas, & excellentia.

primo Mesſiæ in humilitate aduentu diſſerit, de eius celſitudine mentionem facit, veluti cap. 7. cum eius infantiam deſcripſiſſet illis verbis, *Butyrum, & mel comedet*; ne rerum quoq; ignoratione ſimilē reliquis infantibus putaremus, addidit, *Vt ſciat reprobare malum, & eligere bonum*, Id eſt, vt habetur Hebraicè, *in ſciendo*, ſeu, *cum ſciat in ea ipſa ætate reprobare malum, & eligere bonum*. Et cap. 8. cum dixiſſet: *Acceſſi ad Propheriſſam, & concepit, & peperit filium*, quibus verbis Verbi incarnatio in Virgine prædicitur, vt fusè diſputauimus ſect. 17. ſtatim adiunxit: *Antequam ſciat puer vocare patrem ſuum, & matrem ſuam, auferetur fortitudo Damaſci, & ſpolia Samariæ*. Et cap. 9. cū dixiſſet: *Paruulus natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis*: quia infantis, & paruuli nomen imbecillitatem notare poterat, continuò attexuit: *Et factus eſt principatus ſuper humerum eius*: quaſi diceret: Nemo exiſtimet infantem illum imbecillum eſſe instar reliquorum infantium; licet enim humeros per ætatem teneros, infantiles que habeat, tantum tamen in illis ob latentem Diuinitatem robur, fortitudoq; inerit, vt totius orbis imperium in ijs ipſis infantilibus humeris imperator orbis ſuſtineat. Nec verò Eſaias dumtaxat, ſed reliqui etiam Prophetæ eodem artificio vſi ſunt: nam & Abacuch cap. 3. cū Chriſtum in cruce agendum vaticinatus fuiſſet illis verbis: *Cornua in manibus eius*: quam primum eius æternitatem, & potentiam magnificis verbis expoſuit ſubijciens: *Ibi abſcondita eſt fortitudo eius, contriti ſunt montes ſeculi, incuruati ſunt colles mundi ab itineribus æternitatis eius*. Id quod in cæteris omnibus procliue eſſet oſtendere; niſi longiùs, quàm præſens inſtitutum poſtulet, progrediendum foret.

Eſai. 7. 15.

Eſai. 8. 3.

Eſai. 9. 6.

Abac. 3. 4.

Decimum ſextum teſtimoniū ex illis verbis Eſaiæ. 62.

Propter Sion non tacebo, & propter Hieruſalem non quieſcam, donec egrediatur vt ſplēdor iuſtus eius, & ſaluator eius vt lampas accendatur.

SECTIO XXXI.

PVLCHRVM QVOque eſt illud apud eundem Eſaiam vaticinium cap. 62. *Propter Sion non tacebo, & Propter Hieruſalem non quieſcam, donec egrediatur vt ſplendor iuſtus eius, & ſaluator eius vt lampas accendatur*: quod ad primum Mesſiæ aduentum pertinere eſt cōmunis ſententia, quā præter alios tradunt D. Hieron & Cyrill. Alex. in cōment. ſuper Eſaiam, D. Athan. de cōmuni eſſentia Patris, Filij, & Spiritus ſancti, & alij. De Mesſia autem ſermonem eſſe manifeſtum eſt ex eo, quòd *iuſti* nomēclatura, qua hoc loco vtitur Propheta, propria eſt Mesſiæ, quippe qui in ſacris literis *Iuſtus* per antonomaſiam appellari conſueuit, veluti apud eundem Eſaiam cap. 1. *Vocaberis ciuitas iuſti, vrbs fidelis*: vbi eſt ſermo de Eccleſia, quæ *ciuitas iuſti*, id eſt, Mesſiæ appellāda prædicitur. *Hec*, inquit Hieron. *perſpicuè de Eccleſia, quæ in Dominum creditura eſt, tam de Iudæis, quàm de Gentibus prophetiæ ſermo complectitur. Vrbs autem iuſti, hoc eſt, Domini Saluatoris vocabitur: fidelem quoque appellans, ſeu metropolim iuxta Septuaginta oſtendit ab iis appellandam, qui in Domino crediturι ſunt*. Et capite quadrageſimo quinto: *Rorate cæli deſuper, & nubes pluant iuſtum*: & Hierem. 23. *Hoc eſt nomen, quod vocabunt eum, Dominus iuſtus noſter*: & Amos 2. *Super tribus ſceleribus Iſrael, & ſuper quatuor nō conuertam eum pro eo, quòd vendiderit pro argento iuſtum*: quem locum ad literam de venditione Chriſti, quicquid alij ſentiant, intelligendum arbitramur cum Galatino lib. 4. Arcanorum catholicæ veritatis cap. 24. & Hadriano Fino lib. 6. flagelli contra Iudæos cap. 47. ſicut etiam ſenſit R. Samuel Marrochiamus in epiſtola doctiſsima, quā ſcripſit ad R. Iſaac de aduentu Mesſiæ cap. 6. 1

Eſai. 62. 1.

D. Hieron.
Cyrill. Alex.
D. Athanaſ.

Eſai. 1. 26.
Iuſti nomēclatura, propria Mesſiæ.

Septuag.

Eſai. 45. 8.
Hierem. 23. 6.
Amos 2. 6.

Galatin.
Hadrian. Fin.
R. Samuel.

Eſt igitur prima expoſitio D. Hieronymi, quem cæteri omnes ſequuntur, aduentum Mesſiæ ſplendorem, & lampadē accenſam nuncupari, quia Chriſtus ſuo aduentu idololatriæ, & vanarū ſuperſtitionum tenebris diſsipatis erat vniuerſum orbem Diuinæ cognitionis, & Euangelicæ doctrinæ lumine impleturus; imo & 2

Mesſiæ aduentus ſplendor, & lampas accenſa cur dicatur.

ipſum

ipsum Messiam splendorem, lampademque futurum, quæ Hierosolymis primùm accensa, paulò post omnes gentes, natioņesq; illuminaret iuxta illud Ioan. 8. *Ego sum lux mundi.* Quam ob causam subdit Esaias: *Et videbunt Gentes iustum tuum, & cũcti reges inclytum tuum, & vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominabit. Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.* Quasi dicat, inquit Hieronym⁹, *O Hierusalem, & Sion, cuncti Reges videbunt inclytum tuum, qui de tua stirpe generatus est, qui in te exaltatus patibulo omnes traxit ad se, ita vt gentes videant iustitiam eius, quia cunctorum creator misert us est gentibus, & Reges gloriam illius, qui glorificatus in cruce est, & omnia suo imperio regna subiecit. Denique nequaquam vocabitur Hierusalem, & Sion, sed nomen nouũ accipiet, quòd ei Dominus imposuerit, dicens ad Apostolum Petrum: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Et populus eius nequaquam veteri nomine appellabitur Israel, sed nouo, id est, Christianus. Eritque quasi corona decoris in manu Domini, & quasi diadema regni in manu Dei sui, quando tam coronauerit turba credentium, & diadema imperij, quod Martyres gemmarum suarum varietate distinxerint, fuerit in manu Dei, vt filiũ suum eorum coronet victorijs.*

Ioan. 8. 12.

D. Hieron.

Matth. 16. 18.

Nomen Christianorum, nomen nouum.

3

Sed est altera quoq; huius vaticinij interpretatio, quę superiorem quidem minimè excludit, sed addit tamẽ quiddam aliud, quod virginitatẽ sanctissimę Deiparæ in conceptu, & partu Christi mirificè declarat: eamq; veteres Hebræi tradiderunt, vt testatur Galatin. lib. 7. Arcanorum catholicę veritatis c. 14. secutusq; est autor Glossæ interlinealis in eũ locum Esaiæ. Ratio autem similitudinis in eo posita est, quòd sicut splendor prodit ex sole absque vlla solaris corporis corruptione, & lampas ex admoto igne etiã absq; vlla luminis, quod in igne est, iactura, detrimentoq; accẽditur: ita Christus ex Virgine instar splendoris conseruata Virginis integritate exortus est; & instar lampadis absq; vllo virginei splẽdoris detrimento virtute altissimi accẽsus apparuit, vt Christi ortus ex Virgine nihil aliud, quàm quædam ex incorrupto sole splendoris emissio, & purissima lampadis accensio fuisse videatur. Qua quidem in re temporalis Christi ortus ex Virgine similitudinem quandam habuit cum ortu eiusdem à Patre sempiterno: siquidem etiam à Patre instar splendoris prodijsse dicitur à Paulo ad Hebr. 1. vbi cum splendorem gloriæ Patris appellat. *Cum, inquit, sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius.* Nec enim nomen *splendoris* consubstantialitatem, & coæternitatẽ dumtaxat Verbi cum Patre significat, vt volunt D. Athanas. orat. 2. contra Arianos, & serm. 4. contra Arianos, Origen. lib. 1. περὶ ἀρχῶν, D. Cyprian. in expositione Symboli Apostolorum, D. Ambrosius lib. 1. Hexam. c. 5. D. Hieron. in cap. 3. Abacuch ad illa verba, *Splendor eius vt lux erit,* Euseb. Emiss. hom. 1. de Symbolo, Theodoretus in cõment. super epist. ad Hebræos, & alij: sed etiam infinitam illam puritatem, & pulchritudinẽ, qua per æternam generationẽ exit à Patre. Hanc enim ob causam *candor lucis æternæ* dicitur Sapientiæ. 7. sic enim eo loco legimus de sapientia increata: *Emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sync͏era, & ideo nihil inquinatum in eam incurrit. Candor est enim lucis æternæ, & speculum sine macula Dei maiestatis, & imago bonitatis illius.* Sic igitur etiam ex Virgine tanquam splendor sũma puritate, pulchritudineq; exort⁹ est: quid enim pulchrius, quid purius cogitari potest, quàm ex pulcherrimo sole fulgentissimi splendoris egressus? Accedit & alia ratio D. Athanasij in epist. de decretis Nicenæ Synodi, idcirco æternam Verbi generationem egressui splendoris à sole conferri, quia, *Quemadmodùm,* inquit, *sol idem manens non minuitur radijs ab ipso effusis; ita nec substantia Patris mutationem perpessa est, cum habeat suam ipsius imaginem filiũ.* Quæ ratio maximè etiã quadrat in partũ Virginis, sic enim edidit filiũ, acsi splẽdorẽ emitteret, hoc est, nullã patiens suę integritatis, puritatisque iacturam.

Galat.

Interlin.

Ortus Christi ex Virgine, tãquàm purissima lampadis accensio.

Hebr. 1. 3.

Similis fuit ortui eiusdem à Patre sempiterno.

D. Athanas.

Origen.

D. Cyprian.

D. Ambros.

D. Hieron. Abac. 3. 4.

Euseb. Emiss.

Theodor.

Sap. 7. 25.

D. Athanas.

Aeterni Patris substantia per Filii generationem manet eadem, non minuitur.

4

Eodem quoque spectauit Regius Vat. Psal. 109. cum dixit: *In splendoribus sanctorum ex vtero ante Luciferũ genui te,* vbi *sanctorum,* neutri generis est, vt patet ex textu Hebręo, qui habet בהדרי קדש, hoc est ad verbũ, *In decoribus sanctitatis*: nomen enim קדש sanctitatem, & sanctificationem significat, veluti Psal. 92. *Domum tuã decet sanctitudo:* & Ps. 113. *facta est Iudæa sanctificatio*

Psal. 109. 3.

Eiusdem loci triplex literalis sensus.

Psal. 92. 5.

Psal. 113. 2.

clificatio tiai. Porro hic locus triplicē habet sensum literalem: vnus est de ęterna Christi generatione, quā Deus est, vt perspicuū est ex Paulo ad Hebręos 1. *Cui enim dixit aliquando Angelorū: Filius meus es tu: ego hodie genui te?* Sic enim Tertul. libro cōtra Praxeam cap. 7. & 11. D. Chrysost. D. Ambr. Theophylactus, D. Thom. in cōment. super epist. ad Hebr. Theodoret. & fere reliqui interpretes apud Dauidē locum accipiunt, idq; est & contextui, & instituto Pauli congruentius. Cum enim paulò post de temporali Christi generatione esset dicturus, meritò priùs æternā explicauit, vt vtramq; Christi generationem complecteretur. Alter est de resurrectione Christi, quæ fuit quædam velut regeneratio, quo nomine etiam generalis hominū resurrectio censetur Matt. 19. *Vos, qui secuti estis me in regeneratione, cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ.* Hoc sensu affertur à Paulo Act. 13. *Nos,* inquit, *vobis annuntiamus eam, quæ ad patres nostros repromissio facta est, quoniam hanc Deus adimpleuit filijs nostris resuscitans Iesum, sicut & in Psalmo secundo dictum est: Filius meus es tu: ego hodie genui te.* Eodem modo accipitur à D. Hilario in comment. eius Psalmi, & D. Ambr. lib. 3. de Sacramentis. Tertius denique est de temporali Christi generatione, ortuq; ex Virgine, quemadmodū Tertul. lib. 5. contra Marcion. cap. 9. D. Ioannes Damasc. orat. 1. de Natiuit. Marix, Theodoret. & Oecumen. in Paulum interpretantur, & D. August. in cōment. eius Psalmi, vbi de vtraq; Christi generatione locum intelligit, & postquam de æterna disseruisset, adiungit: *An vultis,* inquit, *vt ipsum Dauid respiciamus, qui Dominum suum dixit filium suum? Si ergo ipse loquitur, forte ipse potuit dicere: Ex vtero ante Luciferū genui te, ex vtero virginali. Si enim illa virgo ducens propaginem de carne Dauid, ex illo vtero natus est Christus, tanquam ex vtero genitus à Dauid; ex vtero, quò masculus non accessit: Ex vtero, quia solus ex solo vtero. Ergo ex vtero, inquit ille, qui cum Dominū suū dixerat: Ex vtero ante Luciferū genui te. Et hoc ipsum ante Luciferum signatè dictū, & propriè dictum, & sic impletum: noctu enim natus est Dominus ex vtero virginis Mariæ. Indicant testimonia pastorum, qui vigilias exercebant super gregem suum. Ex vtero ante Luciferum genui te:*

Hebr. 1. 5.
Tertull.
D. Chrysost.
D. Ambros.
Theophylact.
D. Thom.
Theodor.
Matth. 19. 29
Act. 13. 32.
Psal. 2. 7.
D. Hilar.
D. Ambros.
Tertull.
D. Ioan. Dam.
Theodoret.
Oecumen.
D. August.
Psal. 109. 3.

Iuxta hanc igitur tertiam expositionem non video, cur Regius Propheta in tēporali Christi ortu explicando splendoris, & sanctitatis meminerit, nisi quia instar splendoris maxima cum puritate, sanctitateq; ex Virgine matre prodierit. *In splendoribus,* inquit, *sanctitatum,* seu vt alij vertunt, *in pulchritudinibus genui te.* Nec enī vna tantùm pulchritudo, sed multę pulchritudines in ortu Christi ex Virgine extiterunt: nec vnus duntaxat splendor, sed multi fulgentissimi splendores radiarūt. Vna videlicet pulchritudo, vnusque splendor fuit nasci hominem Deū, altera pulchritudo, alterq; splendor ex matre virgine procreari. Atq; hæc ex Esaia sufficient; nonnulla enim alia eiusdem non ita luculenta, & illustria testimonia consultò prætermisimus: nunc ad reliquos Prophetas trāseamus.

In Christi ortu nō vna, sed multę pulchritudines.

Testimonium 17. ex illis verbis Hieremiæ 31. *Vsquequo delicijs dissolueris filia vaga? quia creauit Dominus nouū super terrā. Fœmina circūdabit virū.*

SECTIO XXXII.

1 HABEMVS hoc loco non iam amictā sole mulierem, sed solē ipsū amictū muliere: *Fœmina,* inquit, *circūdabit virū.* Vtrumque sane prodigiosum; sed eodem tamē siue mulieris ex sole, siue solis ex muliere amictus reuoluitur: siquidem vtrouis modò dicamus, semper eadē sanctissimę Virginis in conceptu, & partu Christi integritas explicatur. Quanquā hoc Hieremię vaticinium ad conceptū potiùs pertineat, cū Christus à Virgine in vtero gestabatur: tunc enim fœmina virū circūdedit, & nouo quodam prodigio solē ipsa amiciuit, vt paulò post docebimus. Principio statuendū germanā lectionē ex Hebræo esse eam, quā reddidit D. Hieron. eāq; secuti sunt Symmachus, & Aquila, ut auctor est idē D. Hieronymus in comment. super Hieremiam. Nā Septuag. aliter transtulerūt, videlicet: *Vsquequo conuerteris filia despecta? quoniam creauit te Dominus salutē in plantationem nouam: in*

D. Hieron.
Symmach.
Aquila.
Septuag.

Lectionum varietas. *salute tua circumibunt homines.* Sic enim eã citat Hieron. tametsi Theodoretus legit: σὲ κύριος εἰς σωτηρίαν εἰς καταφύτευσιν καινήν, id est, *Te Dominus in salutem in plantationem nouam*: Theodotio autem: *Creauit Dominus salutem nouam: in salute circuibit homo.* Cæterùm hebraicè planè est, vt Hieron. transtulit, id quod nec ipsi Hebræi inficiari possunt.

Theodoret.

Theodotio.

Tunc verò luculẽtè ostẽditur sanctissimę Deiparę in cõceptu Christi illibata virginitas, cum dicitur: *Creauit Deus nouũ super terram: Fœmina circundabit virum,* videlicet in vtero. Nam si ea fœmina ordinario concipiẽdi modo filium erat in vtero gestatura, quid miraculi, nouitatisq; contingeret? quare cum Dominus polliceatur se nouum quoddam, admirandumque prodigium effecturum, palam est istiusmodi fœminam, de qua est sermo, conseruata omnino integritate concepturam fuisse. Id quod emphatico *circundandi* verbo Propheta explicauit; verè enim Virgo beatissima filium vtero omni ex parte perfectè circundedit, ipsa vndique clausa, atque integra, quę nullius viri patuit congressui, nec filium à viro accepit, sed intus Spiritus sancti virtute acceptum vndique vtero circumplexa est. Qui filius, quoniam in primo ipso conceptionis instanti Diuinam vidit essentiam, moreque nostro rationis vsum habuit, & cumulatissimam rerũ omninum scientiam, vir non ætate, sed cognitione, maturitate, prudentia appellatur: vnde Hebraicè est nomen *geber*, quod virilem fortitudinem, robur que declarat, vt duplex supra naturam miraculum, atque prodigium hoc vno vaticinio Hieremias complexus sit: vnũ quòd fœmina quædam absque vlla viri opera filiũ cõceptura esset, alterũ, quòd eiusmodi filius etiã cũ matris vtero gestaretur, quoad ętatẽ quidem infans, sed quoad cognitionum tamen perfectus plane vir esset futurus.

Deiparę illibata virginitas.

Christus in matris vtero fuit perfectus vir.

2 Sic in primis locũ intellexit D. Hieron. in comment. super Hierem. *Vsquequo virgo Israel negligentia dissolueris, & profundo errore vagaberis? Respice; quæ dicturus sũ, & vide tibi tanta beatitudo expectanda sit: attende, audi, quod nunquam ante cognoueris. Nouam rem creauit Dominus super terrã: Absque vllo semine, absque vllo coitu, atque conceptu fœmina circunda bit virum gremio vteri sui, qui iuxta incrementa quidem ætatis per vagitus, & infantiam proficere uidebitur sapientia, & ætate, sed perfectus vir in uẽtre fœmineo solitis mẽsibus cõtinebitur.* Vtrũque etiam eleganter persequitur D. Bernard. inprimis nãq; ad ostendendã Mariæ virginitatem expendit verbum *circũdandi* serm. 30. in Purificat. *Nouum faciet Dominus super terram. Quæris, quod nouum? Mulier, inquit, circundabit virum. Non ab altero viro virum suscipiet, non humana lege concipiet hominem, sed intra viscera intacta, & integra virum claudet ita sanè, vt intrante, & exeunte Domino iuxta alium Prophetam porta Orientalis clausa iugiter perseueret.* Deinde quẽadmodũ Christum in vtero Virginis iure optimo Propheta virũ appellauerit, sic exponit homilia 2. super *Missus est. Nouum*, inquit, *creauit Dominus super terram: Fœmina circundabit virũ. Quæ est hæc fœmina? Quis verò iste vir? aut si vir, quomodò à fœmina circundatus? aut si à fœmina circundari potest, quando vir? & vt apertiùs dicam, quomodò potest simul, & vir esse, & vtero matris? hoc est enim virum à fœmina circũdari. Sed vertomne ad conceptum, partumque Virginalem, si forte inter plurima noua, ac mira, quæ ibi profectò inspicit, qui diligenter inquirit, etiam hanc reperiam nouitatem. Vir erat Iesus necdum etiam natus, sed sapientia, non ætate; animi vigore, non viribus corporis; maturitate sensuum, non corpulentia membrorum. Nec enim minùs habuit sapientiæ, vel potiùs non minùs fuit sapientia Iesus conceptus, quàm natus, paruus, quàm magnus. Siue ergo latens in vtero, siue vagiens in præsepio, siue iam grandiusculus interrogans Doctores in templo, siue iam perfectæ ætatis docens in populo, æquè profectò plenus fuit Spiritu sancto. Constat ergo, quia semper Iesus virilem animum habuit, & si non semper in corpore vir apparuit. Cur denique dubito virum fuisse in vtero, quem inibi Deum fuisse non ambigo? minùs quippe est esse virum, quàm esse Deum.* Atq; hęc est communis interpretum in hunc locum expositio.

D. Hieron.

D. Bernard.

In eius cõceptione, noua plurima.

Obseruandum est primò *circundãdi* verbum, vt diximus, hoc loco emphaticũ esse, & apprimè virginitatem Mariæ in cõceptu explicare, quę videlicet fętũ nõ à viro acceperit, sed intra se cęlitus datũ clauserit in modũ circuli vndequaq; integri, atque perfecti, nulla vel minima 3

Expẽditur verbum circundandi.

scissione violati. Quo eodem pertinet illud pulcherrimum vallum liliorũ, quibus venter Virginis vndiq; vallatus dicitur Cant. 7. illis verbis: *Venter tuus sicut acervus tritici vallatus lilijs.* Verè enim venter Virginis propter fœcunditatem acervus tritici, propter virginitatẽ verò vallatus lilijs prędicatur, quod liliorũ vallum, atque septũ nulla carnis illecebra diruit; nullus viri congressus dissipauit. Eodemq; mysterio Cant. 4 sponsus Virginem hortum conclusum, & fontẽ signatum appellauit: *Hortus*, inquit, *conclusus soror mea sponsa hortus conclusus, fons signatus.* Vbi aduerte bis appellari Virginem *hortũ conclusum*, vt indicetur & in conceptu, & in partu omnino clausam, integramque fuisse: *fontem* verò *signatũ*, seu vt Græcè est πηγὴν σφραγισμένην, hoc est, *fõtẽ sigillo obsignatũ*, vt virginalis sigilli integritas declaretur, intelligamusq; Virginẽ sanctissimam spõsi ipsius sigillo ita fuisse obsignatam, vt neq; in conceptu, neq; in partu eiusmodi sigillum resignatum, ruptũ ve vlla ex parte fuerit; sed integrum sẽper, inuiolatumq; permanserit. Sic verũ que locum intellexit D. Ambr. in libro de institutione virginis cap. 7. vbi loquẽs de Virgine sanctissima, expendẽsq; portam illam Orientalem apud Ezechielẽ, de qua dicemus sect. sequenti, ita cõcludit: *Porta ergo clausa virginitas est, hortus clausus virginitas, & fons signatus virginitas.*

Cant. 7. 2.

Cant. 4. 12.

Deiparę in cõceptu & partu integritas.

D. Ambros.

4 Secundò aduerte rectè Esaiam ex incarnatione Verbi, purissimoq; et in Virgine conceptione ad colendam vitę puritatem, morumq; licẽtiam seueriori disciplina comprimendam argumentari: *Vsquequò*, inquit, *delicijs dissolueris filia vaga? quia creauit Dominus nouum super terram: Fœmina circundabit virum.* Quasi dicat: Consentaneum planè est, vt vniuersi mortales delicijs omnibus abdicatis, depositisque superiorum temporũ sceleribus nouam vitæ rationem suscipiant, castitatẽ colant, laxamq; ac dissolutam morũ disciplinam Euangelicæ doctrinæ perfectione deuinciant: quo tempore Deus tantam est nouitatem effecturus, vt filiũ suũ hominem factum vteri angustijs virgo concludat. Itaq; tria potissimũ ex mysterio incarnationis colligit Esaias: vnum est oportere nos morum licentiam, laxitatemq; arctioribus disciplinæ vinculis coercere, cum Deus ille sempiternus, & immensus, cuius magnitudo nullis spatijs definitur, sese intra vnius fœminę vterum per assumptam humanitatem incluserit. Atq; hoc in verbis illis, *Vsquequò filia vaga dissolueris?* exprimitur. Alterum, vt omnem sanctitatem, præcipueq; castitatem repudiatis carnis illecebris amplectamur, cum Deus vsq; adeo puritatẽ adamauerit, vt matrem sibi virginẽ delegerit: id quod in verbo, *delicijs*, satis innuitur. Tertium deniq;, vt nouam vitæ rationem in omni virtutum genere ineamus, cum Deus tam nouum propter nos miraculum perpetrauerit, vt virgo hominem Deum in vtero gestaret. Postulat enim tanti operis propter nos effecti magnitudo, vt nullam deinceps Deo iniuriam nostris sceleribus inferamus; sed potiùs tam munificum parentẽ omnibus officijs, & amore prosequamur. Simili argumento vsus est Paulus, vt nos in Dei amorem vehementiùs incitaret, 1. ad Cor 16. *Siquis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema, Maranatha.* Quo loco *anathema* significat ab hominũ vsu, & consuetudine segregatum, & ex communicatum: itaq; Paulus quodammodò excõmunicat omnes eos, qui Christũ non amant, cuius anathematis, & excõmunicationis rationem reddit subiungens: *Maranatha*, id est, *Dominus venit*, in prę terito, hoc est, vt interpretatur Caiet. quia Dominus noster iam venit, propterea amandus est, & anathema est, qui eũ non amauerit, videlicet qui tanto Dei amori non respondeat. Est verò *Maranatha* magis Syrum, quàm Hebræum, vt ait Hieronymus, tametsi ex confinio vtriusque linguæ aliquid Hebręum sonet. Nec verò hinc occasionem accipies existimandi eos omnes, qui non sunt in charitate, esse eo ipso excõmunicatos: nec enim Paulus hoc loco per *anathema* excõmunicationem, vt Doctores cõmuniter accipiunt, intelligit; sed illud tantùm significat, eum qui Christum, postquam venit, non amat, ob tantum ingrati animi crimẽ dignum esse, qui sit *anathema*, hoc est, qui à communi hominum consuetudi-

Morum licentia post incarnationem arctiùs coercenda.

1. Cor. 16. 22.

Christum non amantes anathemate quodammodo ferit Paulus. Caiet.

D. Hieron.

Incarnati Verbi meditatio ad omnem sanctitatem addit stimulos.
D. Chrysost.

ne exterminetur. Itaq; hanc vnam cogitationem de Domini in carne aduẽtu vehementissimos esse ad omnem sanctitatem stimulos: vnde D. Chrysost. in cõment. eius loci, *Cogita*, inquit, *vel hoc vnum, & habebis idoneum ad omnem virtutem ingressũ, & demoliri peccatum omne facillimum erit.* Eodem pertinet illud ad Rom. 13. *Et hoc scientes tempus, quia hora est iam nos de somno surgere: nunc enim propior est nostra salus, quàm cum credidimus.* Quę verba D. Thom. referenda existimat ad salutem, quàm Christus suo primo aduentu effecit, Apostolũque loqui ex persona omnium fidelium, qui ab initio vsq; mundi extiterunt, qui quò magis tempus incarnationis appropinquabat, ardentiori studio ad omne genus probitatis, virtutumque perfectionem aspirabant, sesequeque ipsi inuicem ad sanctitatem toto pectore amplectendam his verbis adhortabantur, ac dicerẽt: Par est iã nos de præteritę socordiæ, negligentiæque somno excitari, atque in virtutem omni studio, conatuq; incumbere, siquidẽ propior est iam nostri seruatoris aduentus, quàm cum eum à principio mundi venturum credidimus. Alii de secũdo Chri aduentu interpretantur, sed nostra, ac D. Thomæ expositio cum Ecclesię consuetudine cohæret, quæ eum locum Pauli ante primi aduentus Christi repræsentationem legendum fidelibus proponit, vt idem D. Thom. adnotauit. Nec verò solus Paulus ex Christi aduentu ad morum puritatem commendandam argumentatur, sed etiam Esaias, seu ipse per Esaiam Dominus cap. 56. *Hæc dicit Dominus: Custodite iudicium, & facite iustitiam, quia iuxta est salus mea, vt veniat, & iustitia mea, vt reueletur.* Quem locum de aduentu Messiæ accipiendum esse docuerunt Septuag. interpretes, cũ pro *salute salutare* transtulerunt, quo nomine sæpe Christus in Diuinis literis censetur.

Rom. 13. 11.

Eò ardentius ad omnẽ probitatem aspirabant fideles, quò magis incarnationis tẽpus appropinquabat.

Esai. 56. 1.

Septuag.

Decimum octauum testimonium ex illis verbis Ezechielis cap. 44.

Et conuertit me ad viam portæ Sanctuarii exterioris, quæ respiciebat ad Orientem: & erat clausa, & dixit Dominus ad me: Porta hæc clausa erit: non aperietur, & vir non transiet per eam: quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam, eritq; clausa Principi. Princeps ipse sedebit in ea.

SECTIO XXXIII.

1

IN NOSTRIS super Ezechielem commentariis superioribus annis fusè ostendimus eam ciuitatis, templique visionem Prophetæ demõstratam nullo pacto ad materialem illam Hierosolymorum vrbẽ, templumque illud à Salomone ædificatum, sed ad Ecclesiam à Christo in terris fundatam pertinere, atque adeo non mysticè, sed secundùm literam omnia, quæ de eiusmodi ædificiis à Propheta describuntur, de Ecclesia esse intelligenda: quanuis in multis ad ciuitatem illã materialem, templumq; Salomonis fiat allusio. Id quod, quia non est huius loci ex professo disputare, satis sit vt certum posuisse, & quod est consequens, hanc etiam portam Orientalem Sãctuarii exterioris, hoc est, atrii interioris, quod Sanctuarium exterius nominatur comparatione ipsius templi, quod interius Sanctuarium dicebatur, non aliquam materialem atrii illius portam, sed aliam multò sublimiorem, diuinoremque significare.

Igitur Origen. hom. 14. super Ezechi. hanc portam interpretatur cognitionem Scripturarum, quę clausa erat, quousque Princeps, id est, Christus eas aperuit. Quam eandem interpretationem Hieron. ab Origene mutuatus in commentariis suis in Ezech. totidem verbis transcripsit. *Quænam*, inquit Hieron. *illa porta est, quæ semper clausa est, & solus Dominus Deus Israel ingreditur per eam? nempe illa,*

Origen.

Scriptura sacra elucidata per Christum.
D. Hieron.

de qua

de qua Saluator loquitur in Euāgelio: Væ vobis Scribæ, & Pharisæi hypocritæ: & væ vobis legis doctoribus, qui tollitis clauem scientiæ, ipsi non ingredimini, & intrantes prohibetis. De hac sub nomine libri scribit & Esaias: Erunt verba libri istius sicut verba libri signati, quem cum dederis homini nescienti literas, & dixeris ei: Lege: respondebit tibi: Nescio literas: & dabūt illum homini scienti literas, dicētes: Lege: & dicet: Non possū legere, quia signatus est. Iste est liber, cuius nemo potest soluere, & aperire signacula neque in cælo, neque in terra, neque sub terra, nisi ille, de quo in Apocalypsi Ioannis dicitur: Ecce vicit Leo de tribu Iuda, radix Dauid, aperire librum, & soluere septem signacula eius: priùs enim, quàm Saluator humanum corpus assumeret, & humiliaret se formam serui accipiēs, clausa erat lex, & Prophetæ, & omnis sciētia Scripturarum. Postquam autem ille pependit in cruce, statim velum templi scissum est, & aperta sunt omnia, ablatoque velamine dicimus: Nos autem omnes reuelata facie gloriam Domini contemplantes in eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam.

Matt. 23. 13. Luc. 11. 52. Isai. 29. 11. Apoc. 5. 5. 2. Cor. 3. 18.

2 Et quidem hæc Hieronymi expositio literalis quoque censenda est: sed illa multò germanior, quam secundo loco cōmemorat, & valde probat de sanctissimæ Deiparæ intemerata virginitate: *Pulchre*, inquit, *quidam portam clausam, per quam solus Dominus Deus Israel ingreditur, & dux, cui porta clausa est, Mariam virginem intelligunt, quæ & ante partum, & post partum virgo permansit. Etenim tempore, quo Angelus loquebatur, Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obūbrabit tibi: quod autem nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei: & quādo natus est, virgo permansit æterna ad confundendos eos, qui arbitrantur eam post natiuitatem Saluatoris habuisse de Ioseph filios ex occasione fratrum eius, qui vocantur in Euangelio. Super qua quæstiuncula Romæ aduersus Heluidium illius tēporis Hæreticum in adolescentia non grādem librum scripsisse me noui.* Eandem expositionem alij nobilissimi Patres tradiderunt, in quibus D. Ambr. in lib. de institutione virginis ad Eusebium cap. 6. *Quæ est*, inquit, *hæc porta, nisi Maria? ideo clausa, quia virgo. Porta igitur Maria, per quam Christus intrauit in mundum, quando virginali fusus est partu, & genitalia virginitatis claustra non soluit, mansit intemeratum septū pudoris, & inuiolatā integritatis durauere signacula, cùm exiret ex Virgine.* Et multò luculētiùs cap. 7. *Bona, inquit, porta Maria, quæ clausa erat, & non aperiebatur: transiuit per eam Christus, sed non aperuit: est enim & porta ventris, vnde ait Iob sanctus cap. 3. Intenebrescant stellæ noctis illius, quia non conclusit portas ventris matris meæ. Est ergo & porta ventris; sed non omnis clausa semper: verū vna sola potuit manere clausa, per quam sine dispendio claustrorum genitaliū Virginis partus exiuit. Ideo ait Propheta: Porta hæc clausa erit, & non aperietur, & nemo transibit per eam, hoc est, nemo hominum: quoniam Dominus, inquit, Deus Israel transibit per eam. Eritque clausa, id est, & post trāsitum Domini erit clausa, & non aperietur. Hæc porta ad Orientem aspiciebat, quoniam verum lumen effudit, quæ generauit Orientem, peperitque solem iustitiæ. Audiant ergo imprudentes: Clausa, inquit, hæc porta est, quæ solum recipit Deum Israel. Denique non est aperta. Audiant Prophetam dicentem: Non aperietur, eritque clausa, hoc est, non aperietur ab eo, cui desponsabitur, non licebit enim, vt aperiatur, per quam Dominus transibit. Et post eum, inquit, erit clausa, hoc est, non aperiet eam Ioseph, quoniam dicitur ei: Noli timere accipere Mariam coniugem tuam, quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Porta ergo clausa virginitas est.* Idem habet Ruffinus Aquileēsis Presbyter in expositione Symboli Apostolorum, quę falsò sub nomine D. Cypriani circumfertur. *Partus*, inquit, *ipsius mirabilem modū Ezechiel Propheta ante formauerat, Mariam portam Domini nominans, per quam scilicet Dominus ingressus est mundum. Dicit ergo hoc modo: Porta autē, quæ respicit ad Orientem, clausa erit, & non aperietur, & nemo transibit per eam, quoniam Dominus Deus Israel transibit per eam, & clausa erit. Quid tam euidens dici de conuersatione* (seu vt alias legitur, *consecratione*) *Virginis potuit? clausa fuit in ea virginitatis porta, per ipsam introiuit Deus Israel, & per ipsam in hunc mūdum de vtero Virginis processit, & in æternū porta Virginis clausa seruata virginitate permansit.* Concinit D. August. serm. 2. in natiuitate Domini. *Porta*, inquit, *erat clausa, & non est aperta, & quasi interrogaretur, cur aperta esset? adiecit: Quia Dominus transiuit per eam. Porta clausa, id est, signaculum pudoris, immaculatæ carnis integritas: non enim est violata partu, quæ magis est sanctificata conceptu.* Denique, ne singulorum Patrum verba cōmemorem, ita hanc Orientalem portam intellexerunt D. Epiphan. serm. de laudibus

B. Maria porta clausa per virginitatem.

Luc. 1. 35.

D. Ambros.

Iob. 3. 9.

Ruffin. Aquil.

Per Virginem Dominus ingressus est mūdum.

D. Ambros.

Deiparæ virginitas magis sanctificata cōceptu.

D. Epiphan.

Virginis

D. Chrysost. D. Ioan. Dam.

virginis Mariç, D. Chrysost. tom. 3. hom. de Ioanne Baptista, D. Ioannes Damasc. lib. 4. fidei Orthod. cap. 15. & orat. 1. de Mariç natiuitate, & oratione item 1. de Mariç dormitione, Maximus hom. 2. de natiuitate Domini, Hesychius Presbyter Hierosolymitanus hom. 2. de laudibus Mariæ, & alij complures.

Maximus. Hesychius.

3 Ex his habes imprimis portam istam Orientalem esse Virginem sanctissimã, & clausam fuisse Principi, quia cum dũtaxat virgo & concepit, & peperit. Præterea clausam perpetuò fuisse, quoniam licet per eam Princeps transierit, semper nihilominus clausa permansit, cum Principis per eam transitus nullo pacto virginei pudoris claustrum violauerit, sed potius consecrauerit. Id quod verba illa cõtextus significãt: *Eritque clausa Principi*, hoc est, etiam cũ Princeps per eã transierit, erit clausa. Hebraicè est אֶת-הַנָּשִׂיא, quod potest transferri, *Principi*, vt rectè transtulit Vulgatus, & *Principis* in casu gignendi, vt vertit Pagnin. vt legamus: *Eritq; clausa Principis*: significeturq; in supremi Principis palatio multas quidẽ esse portas, sed hanc per excellentiam portam Principis clausam appellari, per quam scilicet ipse clausam in hunc mundum intrauerit. Quæ translatio vulgatam editionem magis exponit: siquidem ex ea colligimus, cum dicitur, *Eritq; clausa Principi*, non id significari, clausam eam portã vsq; ad Principis aduentum futurã, ipsique dumtaxat aperiendam; sed illud potiùs etiam tunc, cum Princeps per eam trãsierit, ipsi quoq; Principi clausam futuram, & nullo pacto per virginei claustri, sigilliq; apertionem reserãdã. Quod planè mysteriũ Septuag. interpretes agnouerunt, cum ita hũc locũ reddiderũt: καὶ ἔσαι κεκλεισμένη, ὅτι ὁ ἡγούμενος οὗτος καθήσεται ἐν αὐτῇ: sic enim hunc locum dispungendum arbitror: hoc est, *Et erit clausa, quia Dux iste sedebit in ea*. Itaq; illud volunt etiam, cum Princeps in ea sedebit, fore omnino clausam, imo eo ipso clausam futuram, quòd Princeps in ea sessurus est. Cur enim perpetuò clausa futura sit, illam causam afferunt, *Quia dux*, inquiunt, *sedebit in ea*. Et quidem consentaneum erat, vt eo ipso, quòd Deus erat ex fœmina nasciturus, ex matre virgine nasceretur, quia nulla alia Deum mater nisi virgo decebat. Vnde Cyrillus Hierosolymitanus Catechesi 12. *Decebat*, inquit, *sanè, vt purissimus puritatis Doctor ex thalamis puris prodiret*. Et D. Bern. hom. 2. super *missus est*, *Deum*, inquit, *huiusmodi decebat natiuitas, quæ non nisi de virgine nasceretur: talis congruebat & virgini partus, vt non pareret nisi Deum*.

Pagnin.

B. Virgo porta Principis perpetuo clausa.

Cyrill. Hierosol. Mater virgo decebat Deũ; Virginem, vt non pareret nisi Deum. D. Bernard.

4 Secundò aduerte, ter dici à Propheta portam istam Orientalem clausam fore: *Conuerti me*, inquit, *ad viam portæ, quæ respiciebat ad Orientem, & erat clausa: & dixit Dominus ad me: Porta hæc clausa erit, non aperietur, & vir non transiet per eam, eritque clausa Principi*: vt nimirum intelligeremus Virginem sanctissimam & ante partum, & in partu, & post partum virginitatem suam integrã, illibatamq; perpetuò conseruasse. Ex quo triplex contra Mariæ puritatem hæresis confutatur: vna eorum, qui eam, ne ante partum quidem virginem fuisse, sed ex Iosepho concepisse impiè asseruerunt, veluti Ebion, & Cherinthus, vt affirmant D. Irenęus lib. 1. aduersus hæreses cap. 25. Tertul. in lib. de carne Christi, D. Epiphanius hæresi. 28. contra Cherinthianos. Altera eorum, qui Virginem sanctissimam in ipso partu corruptam fuisse per summam impudentiam dixerunt: in qua hæresi fuit Iouinianus teste D. Augustino in libro de hęresibus. Tertia deniq; aliorum, qui cum eam & ante partum, & in partu virginem faterentur, tamen à partu dixerunt plures filios ex Iosepho cõiuge suscepisse, qui propterea fratres Domini in Euangelio appellentur: cuius erroris assertor fuit Heluidius, contra quem vno integro libro doctissimè disputat D. Hieronymus.

Triplex contra Mariæ puritatem confutatur hæresis.

D. Ireneus. Tertull. D. Epiphan.

Tertiò est aduertendum Virginem sanctissimam appellari portam Orientalẽ, quoniam, vt exponit D. Ambr. in libro de Institutione virginis cap. 7. generauit Orientem, peperitque solem iustitiæ. Quomodò autem Christus Oriens dicitur, diximus fusè in nostris cõmentarijs super Zachariam.

B. Virgo cur porta Orientalis.

Decimũ nonum, & postremũ testimoniũ ex illis verbis, quæ habentur c. 2. Danielis.

Videbas ita, donec abscissus est lapis de monte sine manibus, & percussit statuam, & factus est mons magnus, & impleuit vniuersam terram.

SECTIO XXXIIII.

1 INTER VATICINIA, quæ de Mesiæ Regis imperio sacrarum literarum monumentis consignata legimus, non postremum locum obtinet præclara illa visio, quæ Nabuchodonosori Regi Babylonis inter dormiendum ostensa est, cum vidit statuam illam & mole, & compositione sanè prodigiosam, aureo capite, pectore, & brachijs argenteis, ventre, & femoribus æreis, tibijs ferreis, pedibus partim ferreis, partim fictilibus constantē, aspectuq; ipso, & intuitu, quo in Regē minaces oculos conijciebat, præter modum terrificam: tum verò conspexit de monte lapidem sine manibus abscindi, qui percussis pedibus statuæ, atq; omnino cōminutis statuam deiecit, statimq; ferrum, testa, æs, argentum, & aurum, quasi in fauillam æstiuæ areæ redacta, à vento correpta, dissipataq; euanuerunt. Lapis autem ipse, qui statuam percusserat, in vastissimū, & maximum montē euasit, qui vniuersum terrarum orbem vastitate sua, & magnitudinē compleuit. In qua quidem visione ad literam quatuor orbis imperia significata fuerūt. Etenim in capite aureo statuæ vel ipso Daniele interprete Imperium Chaldæorum; in pectore, brachijsque argēteis imperiū Medorū, atque Persarum; in ventre, & femoribus æreis imperium Græcorum; denique in tibijs ferreis Romanorū imperium fuit expressum, quæ est D. Hieronymi, communisque interpretatio. *Per caput*, inquit, *aureum ostenditur regnum Babylonis auro pretiosissimo comparatum. Regnum Medorum, atque Persarum argenti habet similitudinem, minus priore, & maius sequente. Regnum tertium æneum regnum Macedonum significat, quod rectè æneum dicitur, quia inter omnia metalla æs vocalius est, & tinnit clarius, & sonitus eius longè, lateque diffunditur, vt non solùm famam, & potentiam regni, sed & eloquentiam Græci sermonis ostenderet. Quartum regnum ferreum perspicuè ad Romanos pertinet: ferrum enim omnia domat, atque comminuit; sed pedes eius, & digiti ex parte ferrei, & ex parte sunt fictiles, quod hoc tempore manifestissimè comprobatur. Sicut enim in principio nihil Romano imperio fortius, & durius fuit; ita in fine nihil imbecillius, quando & in bellis ciuilibus, & aduersùm diuersas nationes aliarum gentium barbararum indigemus auxilio.*

Quatuor orbis imperia in Nabuchod. statua designata.

D. Hieron.

Græcorum eloquentia significata per æs.

Tunc verò post horum quatuor imperiorum sibi subinde succedentium vicissitudines prænuntiatas statim imperium Christi per lapidem illū sine manibus de monte excisum omnia statuæ metalla dissipantem, atque in fauillam æstiuæ areæ redigentem explicatur, velut illis verbis interpretatus est Daniel. *In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus cæli regnum, quod in æternum non dissipabitur, & regnum eius alteri populo non tradetur: comminuet autem, & consumet vniuersa regna hæc, & ipsum stabit in æternum, secundum quod vidisti, quod de monte abscissus est lapis sine manibus, & comminuit testam, & ferrum, & æs, & argentū, & aurum.* Quanquam verò Tertull. in libro 3. contra Marcionem cap. 7. & lib. aduersus Iudæos cap. 14. & Theodoret. in comment. super Danielem huiusmodi vaticinium de orbis imperiis per Christum dissipandis ad secūdum Christi aduentum spectare existimauerunt, tamē multò est probabilius ad primum Christi aduentum præcipuè esse referendum, vt est communis Patrum sententia, qui lapidē de monte sine manibus Christum ex Virgine sanctissima, quæ mons propter excellentiam, altitudinemque perfectionis, & sanctitatis nominatur, *sine manibus*, hoc est, sine humana viri opera concipiendum, nasciturumque interpretantur. Sic namque exponit inprimis D. Hieron. in comment. eius loci. *In fine*, inquit, *horum omnium regnorum auri, argenti, æris, & ferri abscissus est lapis Dominus, atque Saluator, sine manibus, idest, absque coitu, et humano semine de vtero virginali, et cūctis omnibus regnis factus est mons magnus, & impleuit vniuersam terram.* Præterea D. Irenæus lib. 3. contra hæreses cap. 18. *Daniel*, inquit, *prævidens eius aduentum lapi-* 2

Dan. 2. 44.

Tertull.

Theodoret.

Christi regnū orbis imperia dissipauit.

D. Hieron.

dem sine manibus abscissum aduenisse ait in hunc mundum: hoc est enim, quod sine manibus significabat, quòd non operantibus humanis manibus, hoc est, virorum illorum, qui solent lapides cædere, in hunc mundum eius aduentus erat, id est, non operante in eum Ioseph, sed sola Maria cooperante.

Conceptus Christi absque viri opera.

Iustin. Mart.

Iustin. Philosophus, & Martyr in dialogo cum Tryphone, *Cum, inquit, quasi filium hominis Daniel dicit eum, qui æternum regnum accipit, an nō hoc ipsum significat? Quod enim ait, vt filium hominis apparuisse, hominem factū esse indicat, sed non ex humano semine esse declarat: nam cum dicit excisum sine manibus, hoc ait non esse hominis opus.*

D. August.

D. August. tract. 9. in Ioann. quanquam eo loco montem, de quo lapis fuit præcisus, non Virginem, sed populum Iudæorū interpretatur, *Lapis, inquit, de monte præciditur, ipse est lapis, quem reprobauerunt ædificantes, & factus est in caput anguli. De quo monte præciditur, nisi de regno Iudæorum, vnde Christus secundùm carnem natus est? & præciditur sine manibus, sine opere humano, quia sine amplexu maritali de Virgine exortus est. Mons ille, vnde præcisus est, non impleuerat vniuersam faciem terræ: non enim tenuerat regnum Iudæorum omnes gentes: at verò regnum Christi vniuersum orbem terrarum cernimus occupare.*

D. Epiphan. Theodor. Rupert. Hesychius.

Denique idem affirmat D. Epiphan. serm. de laudibus Virginis Mariæ, Theodoret. in comment. super Danielem, Rupert. lib. 1. in Danielem c. 6. Hesychius hom. de laudibus Virginis Mariæ, & orat. 1. de B. Mariæ dormitione, & alii.

3 Theodoret. Ortus supra naturam per lapidis excisionem significatur in sacris

Porrò doctè obseruauit Theod. in cōment. super Danielē in sacris literis ortum supra naturā solere lapidis excisionē nominari. Etenim etiā Esaiæ 51. quia Isaac ex Abraham sene, & Sara matre sterili, & præterea iā per ætatē ad concipiendū inhabili fuit generatus, dicitur Israel, qui ex Abraham per Isaac, & Iacob originē duxit, excisus de petra fuisse: quia enim petra nihil ex se naturā potest producere, inde est, quòd cū ortus supra naturā est, cuiusmodi fuit ort⁹ Isaac ex Abrahamo, & Sara sterili, & ort⁹ Christi ex Virgine per excisionē lapidis de rupe explicatur.

Esai. 51. 1.

Audi Deū apud Esaiā ita Iudæos alloquentē: *Attendite ad petram, vnde excisi estis, & ad cauernam laci, de qua præcisi estis. Attendite ad Abraham patrem vestrum, & ad Saram, quæ peperit vos, quia vnum vocaui eū, & benedixi ei, & multiplicaui eum. Quasi dicat,* inquit Hieron.

D. Hieron.

Cōsiderate, quòd cum Abraham vnius, & centū esset annorū, & sterilē haberet vxorem, multiplicauerim filios eius quasi stellas cæli, ita vt numerū vinceret multitudo: si ergo de vno homine tanta populorum nata sunt millia, quid mihi grande est, vt instaurem ruinas Sion, & deserta eius mutem in paradisum voluptatis?

Non est hoc loco prætereunda silentio Septuag. interpretum translatio, qui ad Christum more suo respicientes ita locum reddiderunt: ἐμβλέψατε εἰς τὴν στερεὰν πέτραν, ἣν ἐλατομήσατε καὶ εἰς τὸν βόθυνον τοῦ λάκκου, ὃν ὠρύξατε, hoc est, *Aspicite ad solidam petram, quam excidistis, & ad foueam laci, quem fodistis.* 4 Septuag.

Intellexerunt profectò septuag. interpr. Esaiam ad Christum potissimùm spectasse, atque ad Iudæos sermonem direxisse, monuisseque, vt ad Christum solidam petram aciem mentis conuerterent, quam ipsi nimirum contumeliis, atque tormentis dolauerunt, atque oculos in foueam illam laci, hoc est, in Christi latus in cruce lancea confossum, & apertum intenderent; vt in Christo spes omnes suas collocarēt, eoque dumtaxat salutem suam contineri arbitrarentur. Pro, *Et in cauernam laci, de qua præcisi estis,* est Hebraice ואת־מ, קבת כור נקרתם hoc est, & vt transfert Pagninus, *Ad perforationem cisternæ, vnde eruti estis*, quod clarius lateris Christi apertionem sonat.

Pagnin. Latus Christi omnium gratiarum pute⁹.

Alii vertunt, *Ad perforationem putei:* id enim quoque vox Hebræa כור significat, quod etiam in latus Christi mirificè quadrat, quod est omniū bonorum, & aquarum viuentium puteus inexhaustus, ex quo possunt vniuersi aquam sibi haurire omnium gratiarum.

5 Atque hæc satis fuerit ex Prophetarum vaticiniis de sanctissimæ Deiparæ virginitate in conceptu, & partu Christi delibasse: alia enim minùs illustria consultò prætermittenda iudicauimus, cum hæc abundè sufficiant, vt quiuis intelligat, quanti honoris, splendorisque fuerit Virginem amictam sole apparuisse, sicut dixit Ioannes, ipsamque rursus solem amicuisse, vt Hieremias testatus est, hoc est, matrem simul, virginemq; fuisse, & Christū absq; vllo suæ integritatis detrimento virtute

altissimi obumbrante concepisse, in vtero gestasse, & virgineo partu edidisse. Atque ita huic exegetico, quod in Mariæ virginitate, maternitateque ponendum diximus, vtcunque satisfecimus.

CAPVT XIII.

ET VIDI DE MARI bestiam ascendentem, habentem capita septem, & cornua decem, & super cornua eius decē diademata, & super capita eius nomina blasphemiæ. Et bestia, quam vidi, similis erat pardo, & pedes eius sicut pedes vrsi, & os eius sicut os leonis. Et dedit illi draco virtutem suam, & potestatem magnam. Et vidi vnum de capitibus suis quasi occisum in mortem: & plaga mortis eius curata est. Et admirata est vniuersa terra post bestiam. Et adorauerunt draconem, qui dedit potestatem bestię: & adorauerunt bestiam, dicentes: Quis similis bestiæ? & quis poterit pugnare cum ea? Et datum est ei os loquens magna, & blasphemias: & data est ei potestas facere mēses quadraginta duos. Et aperuit os suum in blasphemias ad Deum, blasphemare nomen eius, & tabernaculum eius, & eos, qui in cœlo habitant. Et est datum illi bellum facere cum sanctis, & vincere eos. Et data est illi potestas in omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem: & adorauerūt eam omnes, qui inhabitant terram: quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni, qui occisus est ab origine mundi. Si quis habet aurē, audiat. Qui in captiuitatē duxerit, in captiuitatem vadet: qui in gladio occiderit, oportet eū gladio occidi. Hic est patientia, & fides sanctorū. Et vidi aliā bestiā ascēdentē de terra, & habebat cornua duo similia Agni, & loquebatur sicut draco. Et potestatem prioris bestiæ omnē faciebat in cōspectu eius: & fecit terram, & habitantes in ea adorare bestiam primam, cuius curata est plaga mortis. Et fecit signa magna, vt etiam ignem faceret de cœlo descendere in terram in conspectu hominum. Et seduxit habitantes in terra propter signa, quæ data sunt illi facere in conspectu bestię, dicens habitantibus in terra, vt faciāt imaginem bestię, quę habet plagam gladii, & vixit. Et datum

est illi, vt daret spiritum imagini bestiæ, & ut loquatur imago bestiæ: & faciat, vt quicumque non adorauerint imaginem bestiæ, occidantur. Et faciet omnes pusillos, & magnos, & diuites, & pauperes, & liberos, & seruos habere characterem in dextera manu sua, aut in frontibus suis; & ne quis posit emere aut vendere, nisi qui habet characterem, aut nomen bestiæ, aut numerum nominis eius. Hìc sapientia est. Qui habet intellectum, computet numerum bestiæ. Numerus enim hominis est: & numerus eius sexcenti sexaginta sex.

ARGVMENTVM.

ADHVC perseuerat quarta visio huius operis. Superiori capite Ioannes acerbissimam Antichristi persecutionem quasi in summam redactam ante oculos intuendam proposuit, iam deinceps eam per partes commemorare aggreditur, multaque sigillatim explicare, quæ alienissimis illis temporibus debent contingere. Duas igitur hoc capite docet sibi ostensas fuisse bestias, vnam ascendentem de mari, de terra alteram. Quæ de mari ascendit habebat capita septem, & cornua decem: & super decem cornua diademata quoque decem: capitibus autem inscripta erant nomina blasphemiæ; eratque eiusmodi bestia similis pardo, pedes habens vrsi & os leonis, cui Draco dicitur dedisse virtutẽ suam, & potestatem magnam, quam exercuit mensibus quadraginta duobus, id est, tribus annis cum dimidio. Porro bestia, quæ ascendit de terra habebat cornua duo similia cornibus Agni, & loquebatur sicut Draco, fecitque terram adorare bestiam primam, multaque signa & prodigia patrauit in conspectu prioris bestiæ, cuius characterem, vt in dextera manu sua, aut etiam frontibus gestarent, adhortabatur mortales. Denique docet Ioannes nomen prioris bestiæ esse eiusmodi, vt literis eius computatis efficiatur numerus sexcentorum sexaginta sex. Hæc breuiter sunt, quæ hoc capite commemorantur, ad quorum explicationem iam aggredimur.

COMMENTARIUM PRIMUM. EXEGETICUM.

De bestia ascendente de mari.

Quid accipiendum sit per bestiam ascendentem de mari & cur Antichristus de mari ascendere dicatur.

Et vidi de mari bestiam ascendentē.

SECTIO I.

Richardus. Beda. Primasius. Ansbert. Rupertus. Arethas. Haymo. Pannonius. D. Irenæus.

MVLTI interpretes, bestiam ascendentem de mari interpretantur multitudinem impiorum, vt Richardus Beda, primasius, Ansbert. Cœterùm rectiùs sentiunt Rupert. Arethas, Haymo. Pannon. imo & D. Iren. lib. 5. aduersus hæreses cap. 28 per bestiam ascendentem de mari accipiendum esse Antichristum: quæ sententia omnino amplectenda est, cū ea, quę Ioānes commemorat, non possint omnia in multitudinem impiorum conuenire; maximè autem quadrent in Antichristum, vt ex iis, quæ dicemus, perspicuum fiet.

1 Mare igitur hoc loco duo significat. primò multitudinem ipsam impiorum: deinde mundum istum. De vtroq; enim mari Antichristus ascendet, quæ vt melius intelligantur, aduertendum est mundum istum sæpe appellari mare in sacris literis, potissimum verò propter ipsam impiorum multitudinem, veluti Danielis 7. *Videbam*, inquit, *in visione mea nocte, & ecce quatuor vēti cæli pugnabāt in mari magno: & quatuor bestiæ grandes ascēdebāt de mari diuersæ inter se.* Quo loco per quatuor ventos, & quatuor bestias intelligit Propheta quatuor mūdi imperia, vt ex ipsa visione est exploratum, quæ & bestiis propter immanitatem, & ventis propter inconstantiam comparantur. Porro mare, in quo eiusmodi venti aduersis hinc inde flatibus depugnabant, mūdū istū interpretatur D. Hieron. salsis, amarisque fluctibus redundantem: atque in hoc mari superbi veluti altissimæ quædā naues plenissimis velis, vento nimirum elationis præter morem tumidis nauigant, de quibus loquitur Regius vates Psal. 47. *In spiritu vehementi conteres naues Tharsis*, (ad literam) naues Tharsensium, & cœterarum superbarum gentiū. Etenim per Synechdochen per naues Tharsis significantur omnes omnino nationes, quæ superbię flatu tumidę potentiæ suæ vela aduersus Ecclesiam expandunt; quarum superbiā Christus euertit, cum eas sub fidem, ditionemq; suam subiunxit; quemadmodum interpretatur D. August. Id, quod quia iam impletum cernimus, hęc felicia Ecclesiæ tempora præuidens Propheta, per spiritumque se lætabundus fidelibus inserens subiunxit: *Sicut audiuimus, sic vidimus. Audiuimus*, inquit August. *in prophetia: vidimus in Euāgelio. Vide iam impleri, quod dictum est Psal. 71. Adorabūt eum omnes Reges terræ: omnes gentes seruient ei.* Idemque mysterium D. Greg. lib. 17. Moral. cap. 15. existimat indicatum illis verbis Iob. 26. *In fortitudine illius repente maria congregata sunt. Quia incarnato*, inquit, *Domino discordantium secularium corda concorditer viuūt. Iam Petrus in mari ambulat, quia Christi prædicatoribus illa quondam tumida humili audita corda substrata sunt, & procellosa maris aqua Domini pedibus presso tumore calcata est.*

Mundus maris nomine sępe significatur.

Dan. 7. 2.

Quatuor mundi imperia bestiis & vētis cur comparentur.

Psal. 47. 8.

Gentium superbiam quomodo euerterit Christus. D. August.

Psal. 47. 9.

Psal. 71. 11.

D. Greg.

Iob. 26. 12.

De eodem mari locutus est Abacuch in eandem sententiam capite tertio: 2
Viam fecisti in mari equis tuis, id est, Apostolis: id quod prodigii instar Propheta commemorat; miraculi enim instar est equos per mare incedere, nec fluctibus

Abac. 3. 15.

obrui

obrui, imo eos ipsos pedibus turbare, vt statim subiungitur: *In luto aquarum multarum.* Et multò luculentius iuxta translationem Septuaginta. *Superinduxisti in mari equos tuos, conturbantes aquas multas.* Et verò grande fuit miraculũ paucos numero Apostolos, genere humiles, conditione pauperes immensum Oceanum, hoc est, vniuersum orbem aggredi, eiusque siue potentiæ, siue opum, siue eloquentiæ fluctibus non solùm nõ obrui, sed ipsas etiã aquas altißimas quasi equos per paruum riuulum turbare, vt meritò per admirationem dicere Propheta potuerit, *Viam fecisti in mari equis tuis.* Denique locum Psalm. centesimi tertii. *Hoc mare magnum, & spatiosum manibus: illic reptilia, quorum non est numerus, animalia pusilla cum magnis, illic naues pertransibunt:* plerique de mundo, sed mysticè tamen accipiunt: in quibus D. Bernardus, vt hoc obiter dicamus, sermone de tribus Ordinibus Ecclesiæ ait tres viros in hoc mundano mari nauigare, nimirum Noë, Danielem, & Iob, hoc est, prælatos, continentes, & & coniugatos. Primum gradum mare traiicere naui: secundum ponte: tertium vado, quod longe est periculosius: continentes tamen quanuis ponte transeãt triplex periculum incurrere, quod accidere solet in pontibus. Periculosum quippe est in põte vel se æquare alteri, vel retro respicere, vel in medio ponte stare, eo quòd nullum horum facilè patiatur pontis angustia. Quare non debere continentes se aliis per superbiam æquare, nedum præferre, neque retro respicere neglecta continentia, carnisque illecebris expetitis, neque in in eodem perfectionis gradu persistere, sed vlterius semper progredi.

Apostolos vel uersũ n aggredi orbem, grãde miraculum

Psal. 103. 25.

D. Bernard.

Noe, Daniel, & Iob tres Ecclesiæ signant ordines.

4 Atq; hæc de mari pro mundo isto in vniuersum, quæ multò magis in eum quadrant ratione impiorum hominum, de quibus idem mare magnum & spatiosum accepit Hugo de S. Vict. Is enim per mare intellexit concupiscentiam, quę in impiis dominatur, in quo mari reptilia, quorum non est numerus, sunt prauę, & portentosę cogitationes; sicut enim in mari sunt varia monstrorum genera, ita ex concupiscentia, quamplurima diuersarum cogitationum monstra, eaque interdum horrifica oriuntur, quę non immeritò reptilia nuncupantur; quia sensim in animam quasi irrepunt, & tacito quodam, ac lubrico motu illabuntur. Quoniam verò alię aliis fœdiores sunt, magisque portentosæ, idcirco additur. *Animalia pusilla cum magnis.*

Hugo Victor.

Prauæ cogitationes, animalia reptilia.

5 Igitur de duplici hoc mari visus est ascendere Antichristus; & quia de mundo erit, & quia caput omnium impiorũ. Emphasim quoque habet *ascendens* verbum, vt plerique hoc loco obseruarunt, tum quia paulatim ex paruis initiis ad totius orbis monarchiam euehetur, vt postea dicemus: tum quia per superbiam, & animi elationem ipse in se ipso ascendet; quod est propriũ superborum, quorum ipse caput, ac princeps erit. Sicut enim humilis in corde sibi scalam constituit, in qua per omnes humilitatis gradus descendens, rursus in eadem per omnes virtutum gradus ascendit iuxta illud Psal. 83. *Ascensiones in corde suo disposuit.* (Quod enim de humili sit sermo patet ex verbis proxime antecedentibus: *Beatus vir, cuius est auxilium abste:* seu vt transtulit D. Hieronymus, *Beatus homo, cuius in te est fortitudo*, id est, qui sibi omnino diffidit, totamque suam spem, ac fortitudinem in Deo collocat) Ita superbus scalam sibi in corde suo erigit, in qua continuò per mentis elationem ascendens omnes superbię, & reliquorum vitiorum gradus percurrit; vt non obscurè indicatur illis verbis Psal. 73. *Superbia eorum, qui te oderunt, ascendit semper.* Vnde Lucifer ascentiones in corde suo disponebat, vt refertur Esaiæ cap. 14. *Dicebas in corde tuo: In cælum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum: ascendam super altitudinem nubium, similis ero altißimo.* Quare meritò Antichristus hanc potißimùm ob causam visus est ascendere.

Antichristus superborum caput.

Humilitatis scalã in corde sibi erigit humilis

Psal. 83. 6.

D. Hieron.

Superbus superbię scalam sibi erigit in corde.

Psal. 73. 23.

Esai. 14. 13.

Cur Antichristus dicatur similis pardo, ac pedes vrsi, & os leonis habeat.

*

Et

Et bestia, quam vidi similis erat par do, & pedes eius sicut vrsi, & os eius sicut os leonis.

SECTIO II.

1 HAVD DVBIE sub horum animaliũ Symbolis multiplex, & varia Antichristi malitia accipiẽda est, in quem nimirùm omnia omnino vitia debent confluere. Sciendum est autem pardum, qui masculus est in pantheris, maculosum, ac velocissimum esse, præcepsque ad sanguinem animal: vrsum esse astutissimum, habereque pedes fortissimos, & manus humanis similes: denique leonem omnibus animalibus, vel ipso rugitu esse terrificum. Quo fit vt in pardo maculoso & vario multiplex Antichristi malitia, ac dolus ad fallendos fideles, imo vniuersitas omnium vitiorũ exprimatur. Quã ob causam Apostolus 2. ad Thessal. 2. cũ per antonomasiam hominem peccati appellauit. *Nisi venerit discessio primùm & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis.* Quo loco Caietanus aduertit cum dicitur Antichristus, *homo peccati,* significari plenitudinem omnium peccatorum: Et Hugo Cardinalis obseruat appellari *hominem peccati,* id est, *seruum peccati,* eo locutionis genere, quo dicere consueuimus; hic homo est meus. Præterea velocissimus erit Antichristus, præcepsque ad fidelium sanguinem fundendum, & instar vrsi astutissimus, & maxime fraudulentus, similesque humanis gerens manus, quia initio se mitem, & humanum simulabit, sed paulò post instar vrsi ferocissimos vngues crudelitatis exeret; & instar leonis vniuersam Ecclesiam quasi rugitu perterrebit.

Multiplex, & ... Antichristi ... sentia.

2. ad Thessal. 2. 3.

Caiet.

Hugo Cardin.

Antichristus, seruus peccati

2 Omnem hanc Antichristi malitiam descriptam habes sub nomine Leuiathã Iob 41. *Quis reuelabit faciem indumenti eius? & medium oris eius quis intrabit? portas vultus eius quis aperiet? per gyrum dentium eius formido; corpus illius quasi scuta fusilia compactum squamis se se prementibus: vna vni cõiungitur, & ne spiraculum quidem incedit per eas.* Quanquam enim ille locus communiter de Dæmone intelligatur sub nomine Leuiathan, seu Ceti: tamen non inconcinnè ad Antichristum etiam referri potest. Igitur, *Quis reuelabit faciem indumenti eius?* hoc est, fraudem & malitiam sub specie sanctitatis tanquam sub vestimẽto occultatam? *Et medium oris eius quis intrabit?* id est, quis calliditatem verborum eius poterit introspicere? *Portas vultus eius quis aperiet?* habebit enim eius vultus, hoc est, externa demonstratio varias, & sibi inuicem occurrentes, multisque flexibus, & mæandris implicitas portas, propter astum, & fraudulentiam. Itaque quemadmodùm qui in domum aliquã, quæ multas hinc inde fores habet, ingreditur, non potest deinde facile egredi; ita qui vultum Antichristi, eiusque mores, & progressum contemplabitur, non poterit facile secum statuere, vtrum eum sectari, an insectari debeat; atque adeo eius rebus, signisque ac prodigiis quasi labyrintho aliquo implicitum se sentiet. *Per gyrũ dentium eius formido;* id est, in prædicatoribus eius, qui dentes illius appellantur, quòd eius nefariam doctrinam aliis comedendam terant, erit coniunctus terror Principum, qui vi, & armis mortales ad parendum Antichristo compellent. *Corpus eius quasi scuta fusilia compactũ squamis;* quia totus erit ex sceleribus sibi inuicem cohærentibus concretus. *Se se inuicem prementibus,* quia singula vitia mutuas sibi præstant operas, seque inuicem premunt, & roborant. *Et ne Spiraculum quidem incedit per eas;* quia nullum permittet locum Diuinis inspirationibus peruium. Cernis igitur, eò quod omnia vitia in Antichristũ confluere debeant, optimo iure pardo, vrso, leoni, cæterisque bestiis ferocissimis comparari.

Iob. 41. 4.

Vniuersa Antichristi malitia describitur

Totus erit cõcretus ex sceleribus.

Ne minimam admittet inspirationem diuinam.

De capitibus, cornibus, & diadematibus Antichristi, & nominibus blasphemiæ.

Habentem capita septem, & cornua decem, & super cornua eius decem diademata, & super capita eius nomina blasphemiæ.

SECTIO III.

1 BESTIA illa, quæ Ioanni apparuit, & Antichristum, vti diximus, adumbrauit, habebat capita septem, & cornua decem, & super cornua decem diademata, & in capitibus scripta nomina blasphemię. Pro cuius loci expositione sciendum est Danieli cap. 7. vbi agitur de Antichristo, similem quandam ostensam fuisse visionem, ex cuius explanatione pendet hæc nostra. Igitur Daniel vidit quartam bestiam terribilem, atque mirabilem, & fortem nimis, habentem dentes ferreos magnos, & cornua decem: quæ bestia iuxta communem Doctorum sententiam est Romanum imperium. Additque Daniel. *Considerabam cornua, & ecce cornu aliud paruulum ortum est de medio eorum, & tria de cornibus primis euulsa sunt à facie eius, & ecce oculi quasi oculi hominis erant in cornu isto, & os loquens ingentia.* Et paulo inferiùs Antiquus dierum visionem quartę bestiæ exponens Danieli sic ait. *Bestia quarta regnū quartum erit in terra, quod maius erit omnibus regnis, & deuorabit vniuersam terram, & conculcabit, & comminuet eam. Porro cornua decem ipsius regni decem Reges erunt, & alius consurget post eos: & ipse potentior erit prioribus, & tres Reges humiliabit.* Ne autem dubitari possit sermonem esse de Antichristo, subiungit: *Sermones contra excelsum loquetur, & sanctos altissimi conteret: & putabit, quòd possit mutare tempora, & leges, & tradentur in manu eius vsque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis.* Accedit, quòd cum locum de Antichristo communiter Patres accipiunt, veluti D. Irenæus lib. 5. aduersus hæreses c. 25. & 26. vbi locū hunc Ioannis cū illo Danielis coniungit, Hyppolytus in orat. de consummatione mundi, Theodoretus in comment. super Dan. Lactātius lib. 3. Diuinarum institut. cap. 16. D. August. lib. 20. de ciuit. Dei cap. 23. & D. Hieron. in comment. supra Dan. *Dicamus*, inquit, *quod omnes scriptores Ecclesiastici tradiderunt in consummatione mundi, quoniam regnum destruendum est Romanorum, decē futuros Reges, qui orbem Romanum inter se diuidant: tunc vndecimum Regem paruulum surrecturum, qui tres Reges de illis decem superaturus sit, id est, Ægypti, Africæ, & Æthiopiæ Reges, quibus interfectis etiam septem alii Reges victori colla submittent. Dicitur autem Rex ille habiturus oculos hominis, ne eum putemus iuxta quorundā opinionem Diabolum esse, sed vnum de hominibus. Habebit etiam os loquens ingentia; quia erit homo peccati, filius perditionis: ita vt in templo Dei sedere audeat, faciens se quasi Deum.* Hæc Hieronymus.

Daniel. 7.

Danielis de Antichristo vaticinium.

D. Irenæus.

Hippolytus. Theodor.

Lactantius.

D. August. D. Hieron.

2 Cernis igitur manifestè colligi ex Daniele iuxta D. Hieronimi, & omnium antiquorum, vt ipse confitetur, sententiam prope Antichristi tempora decē Reges Romanum imperium administraturos: tunc verò surrecturum Antichristum initio quidem paruulum, sed paulatim ad eam peruenturum magnitudinē, ut aduersus omnes eos Reges bellum moueat, tribusque eorum interfectis, reliquos septem sibi vltro parere faciat. Quare non placet sententia D. Augustini lib. 20. de ciuit. Dei, cap. 23. existimantis denario isto numero Regum vniuersitatem omnium Regum significari, post quos venturus sit Antichristus. Cum enim Daniel disertis verbis affirmet ex decem illis Regibus tres debellandos, & occidendos esse ab Antichristo, planè conficitur eum de decem numero Regibus, non autem de vniuersitate omnium Regum vaticinari.

Roman. imperiū prope Antichristi tēpora decē administrabūt reges.

3 Atque ex his iam intelligis, cur bestia, quæ hoc capite Ioanni apparuit, habeat capita septem, & cornua decem, ac decem diademata, cum idem per cornua, & diademata, & capita accipiendū sit: etenim tam capita, quàm cornua, & diademata regna significant. Quia igitur initio, cum Antichristus exurget, decem quidem Reges in Romano imperio existent, idcirco decem cornua cum decem diadematibus apparuerunt. Cæterùm quia tria cornua auellenda sunt, vt prædicit Daniel, id est, tres Reges occidendi, atque adeo remanere tantùm debent septem Reges, vltro post debellatos illos alios tres Antichristo colla submittētes, idcirco eadem bestia septem capita habuisse describitur.

4 Quod autem addit Ioannes: *Et vidi*

vnum de capitibus suis quasi occisum in mortem, & plaga mortis eius curata est: illud videtur significare vnum ex illis septem Regibus in prælio cum Antichristo, antequàm se illi subiiceret, lethali fuisse percussum vulnere; sed curatum tamen, & sic in potestatem Antichristi venisse. Nec enim placet, quod communiter aiunt interpretes, Beda, Primas. Ansbert. Richard. Vict. Haymo, D. Anselm. D. Thom. Antichristum simulaturum se mortuum, & postea transacto triduo iterum apparitu rum, vt credatur resurrexisse: nec enim Ioànes ait bestiam apparuisse quasi occisam, sed vnum de eius capitibus duntaxat. Deinde cum dicat, *quasi occisum*, nõ autem quasi mortuum, sanè videtur loqui de plaga aliqua lethali, quam non est probabile accepturũ Antichristum.

Vnus è septé regibus vulneratus in Antichristi venit potestatem.

Beda. Primasius. Ansbert. Richard. Vict. Haymo. D. Anselm. D. Thom.

5 Quod verò prædicti Doctores tradũt illos tres Reges debellandos, & occidendos ab Antichristo futuros esse Reges Ægypti, Libyæ, & Æthiopiæ, acceperũt ex Dan. cap. 11. vbi loquens de Antichristo sic ait: *Mittet manum suam in terras: & terra Ægypti non effugiet. Per Lybiam quoque, & Æthiopiam transibit*. Nam quòd id Antiocho accommodari non possit, ex eo probant D. Hieron. & Theodoret. quòd Antiochus nec Lybia, nec Æthiopia, nec Ægypto potitus vnquam fuerit. Moralis capitum, cornuum, & diadematum expositio petenda est ex capite superiori, vbi ea de re fusè disseruimus.

Dan. 11. 41.

D. Hieron. Theodoret.

6 Denique, quod spectat ad septem capita bestiæ, in quibus scripta erant nomina blasphemiæ, illud significatur, quoniam septem illi Reges, qui remanebũt, & Antichristum tanquam supremum orbis Monarcham agnoscent, sese cum eo ad regnum Christi destruendum debent coniungere, conabunturque nomẽ eius non solùm blasphemare, sed omnino extinguere: idcirco præferre in capitibus quasi scripta nomina blasphemiæ propter blasphemias, quas in Christum iactabũt. Id quod hoc ipso capite magis explicatur, cum dicitur: *Dabitur ei os loquẽs magna, & blasphemias, & aperiet os suum in blasphemias ad Deum, & blasphemabit nomen eius, & tabernaculum eius, & eos, qui in cælo habitant. Et est datum illi bellum facere cum sanctis, & vincere eos. Et data est illi potestas in omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem, & adorauerunt eam omnes, qui inhabitant terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni, qui occisus est ab origine mundi*. Quibus verbis exprimitur, quàm multos debeat Antichristus etiam ex iis, qui sanctitatẽ colent eo tempore, suæ potentiæ magnitudine, & mendacium signorum effectione peruertere, atque ad sui obedientiã, & venerationem traducere; non quidem prædestinatos, sed reprobos, *Quorũ nomina non sunt scripta in libro vitæ Agni, qui occisus est ab origine mundi*. Quæ sententia quoniam præclara est, & eximia, peculiarẽ per se sectionem desiderat. Possumus mysticè per nomina blasphemiæ depicta in septem bestiæ capitibus accipere omnia vitiorum genera in septem capitalibus vitiis comprehensa, ita vt quodcunque peccatum latiùs sumpto vocabulo blasphemia dicatur, eo quòd per illud debitus Deo cultus, & veneratio nõ adhibeatur.

Septem reges Antichristum orbis monarcham agnoscent, & nomẽ Christi extinguere conabũtur.

Multos peruertet mendacium signorũ effectione Antichristus.

Cur Christus dicatur occisus ab origine mundi?

Quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni, qui occisus est ab origine mundi.

SECTIO IIII.

DISSERENS Ioannes de innumerabili illa hominum multitudine, quæ Antichristi Imperium debet admittere, sic ait: *Data est illi potestas in omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem: & adorauerunt eam*, id est, bestiam *omnes, qui inhabitant terrã, quorũ nõ sũt scripta nomina in libro vitæ Agni, qui occisus est ab origine mundi*: quibus verbis significauit Ioannes electos, & prędestinatos (horum quippe nomina scripta sunt in libro vitę) non consensuros Antichristo. Tractamus verò hunc locum propter eam potissimam sententiam, *Agni, qui occisus est ab origine mundi*. Quomodò enim Christus Dominus verè dici possit ab ipsa vsque mũdi origine occisus? Francis- 1

Quomodo Christus dici possit occisus ab origine mũdi.

Frag. sc. Rib.

cus Ribera in comm. super Apocal. c. 3. num. 10. & in comment. huius loci, existimat his verbis contineri hyperbaton, id est, transpositionem verborum; sententiamque esse ita nectendam: *Omnes, qui habitant terram, quorum non sunt scripta nomina ab origine mundi in libro vitæ Agni, qui occisus est*: ita vt illa verba, *Ab origine mundi*, non sint coniungenda cum illis, *Qui occisus est*; sed cum illis, *Quorum non sunt scripta nomina*. Et ita etiam per hyperbaton eundem locum intellexerunt Andr. Cæsar. Ioachimus Abbas. Areth. Nicolaus Zeguer. & Tycon. cuius homiliæ in Apocalyp. falsò tribuuntur D. Augustino: quam eandem lectionem approbat Beda.

Andr. Cæsar. Ioachimus. Areth. Zegurius. Tyconius. Beda.

2 Verùm non est cur ad hyperbaton recurramus, & eleuemus illustrissimum in laudem Christi testimonium, cuius mortem Deus ab origine mundi, imo ex æternitate præordinauit, acceptamq; habuit; vt propter eius merita præuisa gratiam omnibus, præcipuè prædestinatis conferret: maximè cum ipse Græcus contextus nihil minus redoleat, quàm hyperbaton, quod prædicti Auctores excogitare maluerunt, quia difficile admodùm illis videbatur explicatu, quomodò Christus *Agnus occisus ab origine mundi* dici potuisset? Et inde credo effectum, quod Tyconius pro, *occisus est*, legit, *signatus est*: nimirùm aliquis sciolus, non intelligens locum mutauit verbum Græcum, ἐσφαγμένου, id est, *occisi*, in ἐσφραγισμένου, id est *signati*. Itaq; absq; hyperbato locũ intellexerunt D. Thom. 3. p. q. 83. art. 1. & in comment. super epist. ad Hebr. c. 9. lect. 5. & super cap. 12. lect. 4 Hugo Card. Ansbert. Gagnæius, Beda, Ambros. quanquam hi postremi etiam hyperbati mẽtionem faciunt, nec illud improbant. Sine hyperbato etiam legunt, D. Anselm. & D. Iren. citati à Nicolao Zeguero in suis scholiis super Apocal.

Lectio Tyconii reiicitur.

D. Thom.

Hugo Card. Ansbert. Gagnæius. Beda. Ambros. D. Anselm. D. Irenæus.

3 Duplex igitur iuxta hanc lectionem, quæ nobis magis probatur, est huius loci expositio. Vna est, fuisse Christum occisum ab origine mundi in figuris: mortem enim Christi figuratam, adumbratamque fuisse ab ipsa mundi origine patet ex Abele; cuius mortem typum fuisse mortis Christi docet Paulus ad Hebr. 12. cùm ait: *Mediatorem Iesum, & sanguinis aspersionem meliùs loquentem, quàm Abel*. Altera est appellari *occisum ab origine mũdi*, hoc est, acceptatam eius mortem à Patre ab ipsa vsque mundi origine: & propter eã multò post futuram, præuisam tamen, & acceptatam ex æternitate, collatam fuisse gratiam hominibus ab origine mundi, iuxta illud Pauli ad Ephes. 1. *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem*. Et illud 1. Petri 1. *Non corruptilibus auro, vel argento redempti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi & incontaminati: præcogniti quidem ante mundi constitutionem, manifestati autẽ nouissimis temporibus*. Priorem expositionẽ tradit D. Thom. locis citatis, D. Ansel. Ambr. & Ansbert. in Apoc. Vtramque afferunt Hugo Card. Gagnæius, & alii.

Christus occisus ab origine mundi in figuris.

Hebr. 12. 24.

Accepit mortem à Patre ab ipsa mundi origine. Ephes. 1. 4. 1. Petr. 1. 18.

D. Thom. D. Anselm. D. Ambros. Ansbert. Hugo Card. Gagnæius.

Quid illa verba significent. *Hic est patientia, & fides Sanctorum.*

SECTIO V.

1 CVM Ioannes Antichristi potentiam à dracone, hoc est, à Dæmone acceptam, & innumerabilem hominum ex omnibus gentibus illi adhærentium multitudinem commemorasset, subiecit: *Qui in captiuitatem duxerit, in captiuitatem vadit; qui in gladio occidit, oportet eum in gladio occidi*, hoc est, nemo animum despondeat, cum viderit vsque adeò felices Antichristi successus: etenim tandem ipsemet, qui alios in captiuitatem ducit, in seruitutem quoq; abducetur: & qui alios gladio interficit, ipse etiam tandem perimetur; scelerumq; pœnas dabit. Deinde concludit Ioannes: *Hic est patientia, & fides sanctorum*, id est, in hoc fides, & patientia Sanctorum probabitur, cum nequaquam tantis rerum cõuersionibus commouebuntur; sed cum fide patientiam retinebunt; sperantes iuxta Sanctarum Scripturarum vaticinia fore, vt Antichristus, eiusq; oẽs sectatores tandẽ Deo in eos vẽdicante õnino

Antichristus tandem in seruitutem abducetur, & perimetur.

pereāt, Christi autem cultores illustrem gloriæ laboribus suis debitam coronam accipiant. Pro *patientia* est Græcè ὑπομονὴ, hoc est *sustinentia*: eo sensu, quo dicitur Psal. 26 *Expecta Dominum, viriliter age, & confortetur cor tuum, & sustine Dominum*, id est, confide de auxilio tibi præbendo à Domino, expecta illum cum fiducia, quanuis illum tardare videas.

Psal. 26. 14.

2 Quod in præsentia maximè obseruari volumus, est persecutiones, & in vniuersum omnes, quæ mortalibus accidūt, difficultates, esse veluti lapidem quendā Lydium, ad quem fides, & patientia probantur: id enim disertè significauit hoc loco Ioannes, cum dixit: *Hic est patientia, & fides sanctorum*, id est, ad huiusmodi lapidem probatur fides, & patiētia Sanctorum, quod præcipuè verum erit alienissimis illis, sub Antichristi tyrānide, temporibus. Imo illud non obscurè videtur innuere Ioannes præcedētes omnes persecutiones esse veluti præludia ad illam Antichristi persecutionem, quasi dicat: *Hic est patientia, & fides Sanctorum*: magna, inquam, fide, & patiētia opus fuit in præcedentibus omnibus persecutionibus, sed cum ista comparatæ persecutiones censeri non debent. Hic ego fidē, & patientiam Sanctorum expecto: Hic illustrium bellatorum animum, & magnitudinem requiro. Loqui enim videtur Ioannes veluti dux aliquis strenuissimus incitans milites ad difficillimū aliquod, ancepsq; certamē committendū. Quòd verò tribulatio, & persecutio sit veluti lapis Lydius, quo fides, & patientia probantur, ostendit in primis locus ille Ecclesiastici. 27 *Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis.* Vbi cernis homines vasis, tribulationem fornaci cō parari, atq; adeo sicut vasa figuli nisi in fornace durentur, apta usui esse nō possunt, facileq; dissipantur: ita nisi homines tribulatione durentur, & coquātur, non possunt interim firmi, & stabiles in virtute existimari. Quò etiam spectauit Persius satyra 3. cum in desidem, deliciisque deditum adolescentem his verbis inuehitur: ———— *Quid istas.*
Succinis ambages? tibi luditur, effluis amens.
Contemnère, sonat vitium percussa maligne.
Respondet viridi percussa fidelia limo.
Vdū, & molle lutū es nūc, nūc properādus, & acri.
Fingendus sinè fine rota.

Persecutio, fidei & patientię lapis lydi⁹.

Eccli. 27. 6.

Vult nēpe deliciosū iuuenē similē esse fideliç, ex viridi limo, hoc est, nō bene ignib⁹ decocto cōflatę, quę digitis ab emēte percussa statim vitiū demonstrat.

Decocta sanè ac durata igne persecutionis vasa Apostolos fuisse cōstat ex illis verbis Paul. 2. ad Corinth. 4. *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus, vt sublimitas sit virtutis Dei, & nō ex nobis. In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur: aporiamur, sed non destituimur: persecutionem patimur sed non derelinquimur: deiicimur sed nō perimus.* Quid est *deiicimur sed non perimus*? Alludit planè Apostolus ad similitudinem vasorum fictilium, quę mirum est ex altissima deijci turri, & tamen non frangi, non comminui, non perire; quasi dicat: Tametsi simus vasa fictilia, nihilominus etsi ex altissimis turribus à persecutoribus deijciamur, nulla ex parte frangimur: quia nimirum tribulationū, & multò magis diuinæ charitatis igne decocta, atq; durata frangi, dissipariq; non possumus, Deo nos conseruāte. *Vt sublimitas*, inquit, *sit virtutis Dei & non ex nobis*. Seu vt Græcè est maiori vi: ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ᾖ τοῦ θεοῦ, hoc est, *vt hyperbole seu eminētia sit virtutis Dei*. Verè enim quodāmodò hyperbolica & eminēs est Dei potētia, cū thesaurū istū in vasis fictilibus in medio oium persecutionū integrū, & illęsū cōseruat. Atq; idcirco dictū est Tobiæ à Raphaele cap. 12. *Quia acceptus eras Deo, necesse fuit, vt tentatio probaret te*, hoc est, quia vas eras in honorē, necesse fuit, vt in fornace tribulationis coquereris: nam si adsit huiusmodi probatio, nec tamen amittatur patientia, tūc verò virtus suis omnibus numeris expleta est. Quam ob causam Apostolus de patientis hominis virtute confidēs eum adhortatur, vt securus sese in confertissimas laborū acies inferat, innuēs patiētiā laboribus probatā esse veluti thoracē impenetrabilē oēs hostiū ictus facilè repellērē, ad Hebr. 12. *Per patientiam curramus ad propositum nobis certamen*, id est, armati patientia nullam hostium impressionem, formidemus, sed in medio persecutionum omnium certa-

2. Cor. 4. 7.

Apostoli vasa persecutionis igne decocta.

Thob. 12. 13.

Patientia probata laborib⁹, thorax impenetrabilis.
Hebr. 12. 1.

mina

mina irruamus. De quo armorum genere loquutus videtur Regius vates, cùm dixit Psal. 17. *Præcinxisti me virtute ad bellū & supplantasti insurgentes in me subtus me.* Psal. 17. 40.

4 In persecutionibus etiam probatur quasi in stadio vigor Sanctorum in currendo ad brauium, quemadmodùm eleganter expendit D. Greg. Nyss. in lib. de beatitudinibus, vbi tractans vltimam beatitudinem, quæ est: *Beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam*: ponderat vocem illam, *persecutionem*, quæ currentium est, & alios cursu superare contendentium: itaque meditatur Sanctum virum, & tribulationem simul currere, sed cum ille tribulationi non cedit, quasi victorem antecedere, & tribulationem à tergo currere, & idcirco appellari *persecutionem*, non consequutionem, quia persequitur, & non assequitur. Itaque vult illud indicari, Sanctos per patientiam velocissimè currere ad brauium gloriæ, & in laboribus maximè elucere Sāctorum in currendo vigorem, & fortitudinem: *Martyrum*, inquit, *nobis stadium ostendit, & fidei cursum designat: nam persecutio currentis vehemens studium celeritatis significat, imo verò etiam in currendo victoriam indicat: non enim aliter currendo quis vincere potest, nisi post se reliquerit eum, qui simul currit. Quoniam igitur, qui propter præmium ab inimico exagitatur, à tergo habet persequentem, (hi autem sunt, qui martyrii cursum in certaminibus pro pietate susceptis conficiunt, quos inimici quidem persequuntur, sed non assequuntur) videtur caput, & summam in spem propositæ beatitudinis veluti coronam quandam in postremis proposuisse verbis: Beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Hæc ille. Itaque persecutiones patiēter toleratæ indicāt vigorem, & celeritatē Sanctorū in currēdo ad gloriæ brauiū: sed cauēdum ne ex persecutionibus cōsequutiones euadāt. Eōdē spectat illud Iacobi 1. *Omne gaudiū existimare fratres mei, cum in tētationes varias incideritis: scientes, quod probatio fidei vestræ patientiam operatur. Patientia autem opus perfectum habet, vt sitis perfecti & integri in nullo deficientes.* Et ad Rom 5. *Tribulatio patientiam operatur; patientia autem probationem; probatio verò spem, spes autem non confundit.* In quem locum est obseruandum primò Iacobum dicere, quòd probatio operatur patientiam: Paulum autem è contrario, quòd patientia operatur probationem: quem nodum ita dissoluit D. Thom. in comment. super epist. ad Rom. Probationē nimirum dupliciter accipi posse: vno modo, quatenus est in probato, quo pactò non distinguitur ab ipsa tribulatione, qua quis probatur: quo sensu dixit Iacobus: *Probatio patientiam operatur*, hoc est, tribulatio probat patientiam. Altero sumi probationem pro, probatum esse, quo pactò accepit Paulus cum dixit, *Patientia operatur probationem*: ex eo enim, quòd homo patienter tribulationem sustinet, probatus redditur, eiusque virtus spectata magis elucet.

D. Greg. Nyss. — Matth. 5. 10. — Tribulationi non cedentem persequitur non assequitur tribulatio. — Iacob. 1. 2. — Rom. 5. 2. — Pauli & Iacobi loca conciliantur. — D. Thom.

5 Secundò. Annotauit Hugo Card. in cōment. epist. ad Rom. cum Apostolus ait, *tribulationem operari patientiam*, indicare patiētiā esse veluti terram fructiferam, quā tribulatio operatur, id est, quā arat, colit, exercet, vt fructū ferat meritorū: eo sensu, quo dictum est Gen. 2. positum fuisse Adamū in paradiso terrestri, vt operaretur illum. Atq; ex hoc illud licet colligere, quā alacri animo excipiēda sit quçuis tribulatio, quippe quæ velut diligēs agricola nostrā patientiam quasi tellurem exerceat ad ferēdam multam meritorū segetem. Alia similitudine id explicatur Psal. 9 *Dum superbit impius, incenditur pauper*, hoc est, ex eo, quòd impius per superbiam pauperem persequatur, ipse pauper ea ipsa persecutione quasi per antiperistasim ardentissimo charitatis igne in Deum succēditur, atq; adeo eius patiētia quasi terra persecutionibus frugifera redditur: quç est interpretatio Magistri sententi. *Dum superbit*, inquit, *impius, incenditur pauper.* Quasi dicat eo consilio tribulari sinis pauperem, vt incendatur desiderio tui, vel incendatur, id est purificetur: fornax enim tribulationis ligna vitiorum in cineres conuertit, & aurum virtutum purgat. Sicut etiam cum ignis magnus est, flatu ipso, & vento magis accenditur; ita charitas, si magna est, ipso tribulationis flatu magis inflammatur. Itaq; dum superbit impius, & procellam excitat persecutionis in pauperem, ipse pauper magis accēditur charitatis igne.

Hugo Card. — Patientia, terra fructifera meritorum. — Gen. 2. — Psal. 9. 23. — Magist. — Charitas si magna sit instar ignis, tribulationis flatu magis inflammatur.

Quam ob causam Esaiæ quinquagesimo quarto, ait Dominus. *Ecce ego creaui fabrum sufflantem in igne prunas*: faber enim sufflãs prunas est persecutor, qui ipso persecutionis flatu virtutes Sanctorum sufflat, & ardere magis facit; imo sufflando eis coronas gloriæ fabricatur. Tertiò obseruauit Caietanus super locum ex epistola Iacobi citatum, materiam gaudij esse acquirere virtutem patiẽtiæ in laboribus, eamq; ob causam dixisse Iacobum: *Omne gaudium existimate fratres, cum in tẽtationes varias incideritis; scientes quòd probatio fidei vestræ patientiam operatur*. Itaq; ex eo, quòd probatio, id est, tribulatio operatur patiẽtiã, debetis omnium gaudiorum loco ducere varijs tẽtationibus exerceri. Ex quo elucet quanta sit patiẽtiæ dignitas, siquidem Apostolus in ea vna consequenda omne gaudium positum esse confirmat, & eius obtinendæ gratia, & si cętera abessent commoda, omnes omnino tentationes vtiliter sustineri.

Esai. 54. 16.

Caiet.

In consequenda patientia omne positum gaudium.

6 Deniq; confirmatur idem institutum ex illis verbis, quæ dixit Dominus Paulo secũdę ad Corinthios duodecimo. *Virtus in infirmitate perficitur*, id est, in tribulatione probatur, & perfectior efficitur. Quod cum Paulus audisset quasi iam de suis tribulationibus, & persecutionibus, imo & tentatione, quam à se tolli postulabat, lætior factus ait: *Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi*. Quasi dicat: Si virtus *in infirmitate*, hoc est, tribulatione perficitur, alacri animo recipiam omnes persecutiones, & tentationes: imo in ijs gloriabor, vt virtus in me perficiatur. Quanquam enim Gręcè pro *virtute* vtroque loco est, δύναμις, quæ vox non *virtutem*, sed *potentiam* significat, & est sensus ad literã: *virtus*, seu vt Gręcè est, *virtus mea in infirmitate perficitur*, id est, mea potentia, inquit Christus, in ipsis laboribus, & difficultatibus magis resplendet. Non est tamen respuenda prior expositio, quam secutus est D. Augustinus, libro tertio de Genesi ad literam, capite decimo quinto, his verbis. *Adhuc exercendæ, atque in infirmitate perficiendæ virtuti necessariæ sunt tentationes, & molestiæ corporales eodem Apostolo teste, qui ait: datum sibi fuisse stimulum carnis, ne magnitudine reuelationum extolleretur, rogatumque à se Dominum tertiò, vt discederet ab eo, respondisse: Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur.*

2. Cor. 12. 9.

In suis tribulationibus cur gloriabatur Paulus.

D. August.

Quoniam verò in laboribus patienter toleratis virtus maximè perficitur, præclarè annotauit Tertull. lib. de patientia cap. 11. nullam esse perfectam virtutem, quæ non habeat comitem patientiam: itaque in omnibus beatitudinibus, quas Christus Matth. 5. enumerauit, patientiam quoque intelligendam esse. *Quos, inquit, felices Dominus, nisi patientes nũcupauit, dicendo: Beati pauperes spiritu, illorum enim est regnum cælorum? Nullus profectò spiritu pauper nisi humilis, quis autem humilis nisi patiens? quia nemo subijcere se se potest sine prima patientia subiectionis ipsius. Beati, inquit, flentes atq; lugentes. Quis talia sine patientia tolerat? Beati mites: hoc quidem vocabulo impatientes non licet omnino censeri. Item cum pacificos eodem titulo felicitatis notat, & filios Dei nuncupat: nunquid impatientes pacis affines? stultus hoc senserit. Cum verò Gaudete, & exultate dicit, quoties vos maledicent, & persequentur, merces enim vestra plurima in cælo, id vtique non exultationis impatientiæ pollicetur, quia nemo in aduersis exultabit, nisi ante ea contempserit, nemo contemnet, nisi patientiam gesserit.* Hæc ille. Et cap. 12. sequenti docet thesaurum charitatis disciplina patientię contineri, & ipsam charitatem à patientia tamquam à magistra quodammodò erudiri: expendens enim locum illum Pauli 1. ad Cor. 13. *Charitas patiens est.* &c. sic ait: *Dilectio summum fidei sacramentum, Christiani nominis thesaurus, quã Apostolus totis viribus sancti Spiritus commendat, cuius nisi patientiæ disciplinis eruditur? Dilectio, inquit, magnanimis est; ita patientiam sumit: benefica est, malum patientia non facit: non æmulatur; id quidem patientiæ proprium est: nec proteruum sapit; modestiam de patientia traxit: non inflatur, non proteruit, non enim ad patientiã pertinet: nec sua requirit, suffert sua, dum alteri prosit, nec incitatur. Cæterum quid impatientiæ reliquisset? Ideo, inquit, dilectio omnia sustinet omnia tolerat, vtiq; quia patiens* Hæc Tertul.

7

Tertull.

Sine patientia nulla perfecta virtus.

Matth. 5. 5.

Patientia charitatis magistra.

1. Cor. 13. 4.

Quænam sit illa alia bestia, quæ de terra ascendere visa est.

Et vidi aliam bestiam ascendentem de terra, & habebat cornua duo similia agni, & loquebatur sicut draco, & potestatem prioris bestiæ omnem faciebat in conspectu eius.

SECTIO VI.

1 QVEMADMODVM initio diximus, duas hoc capite bestias vidit Ioannes, vnam ascendentem de mari, quam hactenùs Antichristum interpretati sumus; alteram ascendentem de terra, de qua modò disserendum. Qui per huiusmodi bestias multitudinem impiorum Antichristo adhærentium accipiunt, ita eas distinguũt, vt bestia ascendens de mari significet Reges, ac Principes, & in vniuersùm omnes imperio, viribus, opibusque præcellentes, qui bello, armisque pro Antichristi imperio, & principatu decertabũt. Bestia autẽ ascendẽs de terra significet Hæreticos, falsosque doctores, ac magistros, qui fucatis rationibus, & argumentis, in speciẽ tamen veritatis compositis, conabuntur fidem Christi omnino extinguere, & Antichristum pro verò Messia, Rege, Deoque obtrudere: quam distinctionem sequuntur Richard. de sancto vict. Beda, Ansbert. & alii. Qui autem priorem bestiam Antichristum esse volunt, hanc posteriorem vniuersos Antichristi ministros interpretantur, veluti Areth. Rupert. Haymo, Pannon. imo & D. Greg. lib. 33. Mor. cap. 36. quanquam ille per hanc posteriorem bestiam non omnes Antichristi ministros, sed solos prædicatores accipiat. *Posteriorem*, inquit, *bestiam, id est, Antichristũ superiore iam descriptione narrauerat, post quem etiam hæc alia bestia ascendiße dicitur, quia post eum multitudo prædicatorum illius ex terrena potestate gloriatur: de terra quippe ascendere, est de terrena gloria superbire. Quæ habet duo cornua agni similia, quia per hypocrisim sanctitatis eam, quam in se veraciter Dominus habuit, singularem sibi ineße & sapientiam mentitur, & vitam. Sed quia sub agni specie auditoribus reprobis serpentinum virus infundit, rectè subditur: Et loquebatur vt draco: nam ista bestia, id est, prædicantium multitudo, si apertè vt draco loqueretur, agni similis non appareret; sed aßumit agni speciem, vt draconis exerceat operationem.* Hæc Greg.

Richardus.
Beda.
Ansbert.

Arethas.
Rupertus.
Haymo.
Pannonius.
D. Gregor.

Hypocrisis prędicatorum Antichristi.

2 Et quidem priores, qui posteriorẽ hãc bestiam prædicatores Antichristi accipiunt, congruentiùs textui loquuntur; neutri tamen omnino accommodatè ad totius visionis contextum. Quid enim attinet vbicunq; Ioannes bestiam nominat, ibi constanter accipere multitudinẽ impiorum, nec putare vnquam peculiare aliquid à Ioanne prænuntiari? Quare rectiùs nobis videntur sensisse Andreas Cæsariensis, D. Ambrosius in Apocalypsim (quanuis etiam afferat illam aliam de prædicatoribus expositionem) & D. Irenæus libro quinto aduersus hæreses capite vigesimo octauo, existimãtes per hanc posteriorem bestiam intelligendũ esse insignem aliquem Antichristi præcursorem, & eximium cõcionatorem, quẽ Irenęus *armigerum Antichristi* appellat, cui à Dęmone danda sit potestas ad efficienda prodigia, signaq; admiranda: quo fiet vt infinitam hominum multitudinẽ peruertat. Nam quemadmodùm Helias, & Enoch agent Christi pręcursores, pro eoque doctrina, miraculisq; depugnabunt: ita ex altera parte erit pro Antichristo alius quidam præcursor, qui se se Enoch, & Heliæ opponat, & de primatu pro Antichristo contendat. Cum qua quidẽ sẽtentia optimè quadrant, quę de huiusmodi bestia commemorat Ioannes. Im primis enim *Ascendet de terra*, quia terrenis affectibus gubernabitur: *Habebit cornua duo similia Agni*, quia mansuetudinem, & innocentiam simulabit: & quoniam neq; mãsuetudo vera erit, neq; innocentia, idcirco non cornua agni, sed similia agni habere dicitur. Secundò: *Loquetur sicut draco*, quia sub verbis, quæ per mansuetudinẽ, & Zelum veritatis se loqui simulabit, latebit draconis venenum, id est, Dęmonis venenata malitia, & calliditas ad fallendum. Tertiò: *Potestatem prioris bestiæ omnem faciet in conspectu eius*, id est, potestatem faciendi signa, & prodigia, quam habebit Antichristus, ipse quoq; accipiet, eaque

Andr. Cæsar.
D. Ambros.

D. Iren.

Antichristi pręcursor, cõcionator eximius.

omnia faciet in conspectu prioris bestiæ, id est, Antichristo mandante, & adiuuante.

3 Quartò. *Faciet terram, & habitantes in ea adorare bestiam primam, cuius curata est plaga mortis.* Significatur infinitos propemodùm peruertendos ab huiusmodi concionatore, & præcursore Antichristi, qui hic significatur per bestiam primam. Addit verò Ioannes: *Cuius curata est plaga mortis:* vt indicet loqui se de priore bestia, cuius vnum ex septem capitibus dixerat percussum fuisse lethali vulnere, & postea sanatum, vt superiùs explicauimus. Quintò. *Fecit signa magna, ita vt etiam ignem faceret de cælo descēdere in terram, & seducit habitantes in terra propter signa, quæ data sunt illi facere in conspectu bestiæ:* patent ex superioribus. Sextò. *Dicet habitantibus in terra, vt faciant imaginem bestiæ,* id est, statuas & simulachra Antichristi, eaque adorent. Septimò. *Datum est illi, vt daret spiritum imagini bestiæ,* id est, faciet, vt simulachrum Antichristi per operationem Dæmonis loquatur, ac si vitam, & spiritū haberet: quemadmodùm olim Deorum simulachra virtute Dæmonis loquebantur, & oracula, responsaq; reddebant. Ita interpretatur Pannon. Rupert. Areth. Richard. de sancto Vict. & alij. *Et faciet, vt quicunque non adorauerint imaginem bestiæ occidantur.* Postremò. *Faciet omnes pusillos & magnos, diuites, & pauperes, liberos, & seruos habere characterem bestiæ in dextera manu sua, aut in frōtibus suis, & nequis possit emere, aut vendere nisi qui habuerit characterem, aut nomen bestiæ, aut numerum nominis eius:* quæ quoniam obscuriora sunt integrā sectionē desiderant.

Infinitos propemodum peruertet.

Antichristi simulachrum per operationem dæmonis loquetur.
Areth.
Pannon.
Rupert.
Rickard. Vict.

Quid sit per characterem bestiæ accipiendum?

Et faciet omnes pusillos, & magnos, & diuites, & pauperes, & liberos, & seruos habere characterē in dextera manu sua, aut in frontibus suis, & ne quis possit emere, aut vendere, nisi qui habet characterem, aut nomē bestiæ, aut numerum nominis eius.

SECTIO VII.

I CONTROVERSUM valde est cuiusmodi nam futurus sit character bestię, id est, Antichristi, quem omnes cogētur siue in dextera manu, siue in fronte gestare, ita vt nisi quis ostenderit characterem bestiæ, aut nomen bestiæ, aut numerum nominis eius, non possit quicquam emere, aut vēdere. Qua tacita lege mirum in modum grassabitur Antichristi persecutio. Sic enim compellentur omnes characterē Antichristi gestare, cum hominum vita absq; emptione, & venditione constare non possit. Quod ad rem spectat sanè placet sententia Pannonij intelligentis hoc, vt verba ipsa sonant, quod nimirū Antichristus faciet inuri characterē suū dexterę manui, aut frontibus eorū, qui sibi crediderint, æmulatione videlicet Scripturarum, in quibus dicitur Deuter. sexto. *Verba, quæ ego præcipio tibi, meditaberis, sedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens, atque consurgens. Et ligabis ea quasi signum in manu tua.* Quod Iudæi ad literam intelligentes mandata Dei inscripta chartulis in manibus gestabāt: & consentit vox ipsa Græca χαρακτὴρ, quę significat notam aliquam impressam, vt hoc loco interpretatur Vatablus in scholijs huius capitis.

Characterem suum frontibus sibi credētium inuret Antichristus.

Deut. 6. 7.

Vatablus.

2 Verùm qualis futurus sit Antichristi character in dextera manu, vel frontibus sectatorum eius inurendus, multò est explicatu difficilius. D. Ambrosius, *Potest,* inquit, *fieri, vt sicut nos habemus characterem Christi, id est, crucem, qua signamur: ita habeat Antichristus proprium characterem, quo signentur ij, qui in eum crediderint.* Primasius, & Anshertus, existimant characterem Antichristi futurum illum, in quo totū Christi nomen per compendium includatur hac figura.

Qualis futur. sit.

D. Ambros.

Primasius.
Ansbert.

In qua figura litera, quę videtur P. latinum, est R. Græcū maiusculum: linea crassior trāsuersalis est T. reliquę trāsuersales minores efficiūt X.

Græcum: quibus literis redditur nomẽ Christi per compendium. Addit verò Ansbertus hoc sibi fuisse reuelatũ. Franciscus Ribera in Apocalypsim arbitratur characterem istum futurum, quo in sigillo suo vtetur Antichristus, & quem in annulo gestabit, & in supellectili sua imprimi faciet. Hanc autem notam, siue characterem futurũ formam draconis, quem ipse capite tertio in Apocalypsim numero decimo tertio, putat gestaturũ Antichristum depictum in clypeo, & insignis militaribus, quẽadmodum Romani gestabant Aquilas, & per singulas cohortes dracones, quos qui portabant *Draconarij* dicebantur, vt nimirum per hoc insigne draconis velit Antichristus Deũ significare, à quo missus in orbẽ sit. Sed nõ placet in primis Primasij & Ansberti sententia, quia non est credibile Antichristum habiturum pro charactere nomen Christi compendio literarum scriptum, cum nihil magis, quàm Christũ Dominum, eiusq; omnem memoriam execrari debeat. Neq; Ansberti reuelatio ullam vim ad hoc persuadendum habet, quam videlicet recipere non tenemur.

Ribera.

Primasij & Ansb. sententia reiicitur.

3 Maltò minùs placet Riberæ iudiciũ. Primùm, quia non congruit cum superbia Antichristi fateri se publicè missum à dracone aliquo. Deinde quoniam ipse nullum alium Deum præter se publicè confitebitur, vt inferiùs ex Daniele, & Paulo, manifestè confirmabimus. Quare existimamus tres debere esse characteres Antichristi, quibus eius sectatores se illius seruos, & ministros profiteãtur. Vnus erit imago ipsius ad viuũ expressa, alter nomen ipsius proprium proprijs literis inscriptum: tertius literæ, quę contineant numerum nominis eius per compendium, qui numerus erit sexcenta sexaginta sex, vt postea dicemus. Itaq; quemlibet ex his characteribus cõpellendi omnes, aut in manu dextera impressum, aut in fronte gestare. Mouemur autem ex eo, quòd Ioannes hoc videtur disertè tradidisse hoc ipso capite, cum ita per disiunctionem locutus est. *Ne quis posit emere, aut vendere, nisi qui habet characterem aut nomen bestiæ, aut numerum nominis eius.* Quo loco per *characterem* imaginem eius intelligimus, cuius paulò ante facta fuerat mentio, cum sermo esset de Antichristi præcursore, illis verbis: *Et datum est illi, vt daret spiritum imagini bestiæ, & faciat, vt quicunque non adorauerint imaginẽ bestiæ, occidantur.* Hanc igitur imaginem more Imperatorum Romanorum suis numismis insculpi faciet, & in manu dextera, aut frontibus suorum inuri, aut certè nomen suum proprijs cõscriptum literis; aut literas continentes per compendiũ numerum nominis eius, ita vt qui se Antichristi seruum profitebitur, vnum aliquem ex his characteribus gestare debeat. Quod vt consequatur, strictè præcipiet, ne quis emere posit, aut vẽdere, nisi vnum ex illis tribus characteribus, siue in dextera manu, siue in fronte impressum ostentauerit. Quod si quis nobis obijciat non videri per *characterem* imaginem Antichristi accipiendam, cùm character ex vi verbi non imaginẽ, sed notam aliquam inustam, & impressam significet: respondemus verum quidem esse characterem ex vi verbi non significare imaginem, sed notam, aut signum distinctionis, aut mysterij causa impressum, nec nos ex characteris voce colligere accipiendam esse eo nominẽ Antichristi imaginem: sed id tantùm existimare eam ipsam imaginem Antichristi, cuius paulò ante mentio facta fuerat, in materia aliqua incidendam, sculpendãque, tum verò eam vel dextris, vel frontibus sectatorum Antichristi inurendã, ea propemodũ ratione, qua signa, & notæ siue seruis, siue pecoribus inuruntur. Ex quo fiet, vt iã imago Antichristi pro charactere habeatur: quicquid enĩ pro nota distinctionis inuritur, siue imago sit, siue quæcunq; alia nota, signũ uè, character propriè appellatur.

Tres Antichristi characteres.

Occurritur obiectioni.

4 Illud hoc loco ad mores est obseruãdum primò, Dæmonẽ, & Christũ de homine quasi de possessione contendere, & idcirco vtrũq; procurare, vt sua ipsius imagine, nota, charactereq; distinguatur: propterea enim Antichristus instinctu Dæmonis compellet omnes characterẽ suum impressum in dextera, aut fronte gestare. E contrario verò Christus ad animam loquens Cant. 8. ait. *Pone me vt*

Contendunt de possessione hominis Christus, & Dæmon

Cant. 8. 6.

signaculum

signaculum super cor tuum, vt signaculum super brachium tuum. Solent enim pecuarij greges suos peculiari signo, & charactere distinguere. Quo loco aduertendum est pro *signaculo* esse Hebraicè *chotam*, à radice *chatā*, quæ significat signare, sigillare, claudere: vnde chotam, signaculum. Ezech. 28. *Tu signaculum similitudinis.* Ponitur que etiam pro annulo; in quo est sigillum, veluti 3. Reg. 21. *Signauit eas annulo eius:* & Hierem. 22. *Si fuerit Iechonias filius Ioachim Regis Iuda annulus in manu dextera mea.* Quare cum sponsus adhortatur sponsam, vt ponat se tanquam signaculum super cor suum, illud significat, vt vtatur se ipso tanquam annullo, in quo est sigillum, & cor suum id est, amorem suum ipsomet spōso sigillet, ne videlicet quisquā alius amorem sponsæ, vt pote sigillatum aperire audeat, nisi ipsemet tantùm spōsus, cuius est sigillum: itaque vt eius amore solus sponsus fruatur. Et quoniam amorem consequuntur opera, quæ per brachium significantur idcirco etiam brachium sponsæ vult eodem sigillo signari, ne alteri, præter quàm sibi amoris argumenta, & significationem præbeat. Eodem sensu Ezech. 28. appellatur Lucifer signaculum Diuinę similitudinis illis verbis. *Tu signaculū similitudinis.* Verū quoniam ipse cor suum Diuina similitudine tanquam sigillo signatum per quandam veluti proditionem non soli Deo seruauit obsignatum, sed suæ ipsius excellentiæ quodammodò resignauit: inde est, quòd Tertul. lib. 2. aduersus Marcionem, capite 10 legit eo loco: *Resignaculū similitudinis:* quia videlicet cor suū à Deo suo ipsius sigillo obsignatum fraudulenter sibi per appetitionem propriæ excellentiæ resignauit. Hanc enim rationem affert Tertul. suæ lectionis. *Tu,* inquit, *es resignaculum similitudinis, qui scilicet integritatē imaginis, & similitudinis resignaueris.* Atq; huius lectionis, quam sequitur Tertul. meminit D. Hieron. in cōment. super Ezechielem, quanquam eam non multùm probet. *In latinis,* inquit, *codicibus pro signaculo resignaculum legitur: dum κακόζηλος id est, malus imitator verbum è verbo exprimens interpretatus iuxta Septuag. translatio sem, ἀποσφράγισμα id est, resignaculū posuit. Vnde quidam sic intelligunt quod signaculum Dei, & figuram, quæ velut in cera mollissima expressa sit, Rex Tyri resignauerit, atque perdiderit, vt pro signaculo fecerit resignaculum.* Hęc Hieron.

Ezech. 28. 12.

3. Reg. 21. 8. Hier. 22. 24.

Spōsus de spōsæ amore quā sit solicitus.

Ezech. 28. 12.

Tertull.

Luciferi amor propriæ excellentię.

D. Hieron.

5 Secundò. Aduertendum est, quia Antichristi sectatores omni deposita verecundia, fronteq; omnino perfricta se se in omnium flagitiorū cœno volutabunt, idcirco eius characterem in fronte ipsa gestaturos. Quid enim, quęso, erit aliud se Antichristi profligatissimi omnium mortalium seruos signo quodam in fronte impresso profiteri, quàm omni pudore deposito omnibus se sceleribus per proiectam morum licentiam inquinare? vt illud in illis impleatur Prouerb. 18. *Impius cum in profundum venerit peccatorum, contemnit.* Tertiò. Obseruandum characterem Antichristi in fronte, & in manu esse inurendum; quia & fidei professionē, & opera ipsa bona destruet, sibique & adorationem, & famulatum exhiberi faciet: nam in fronte professio cultus; in manu famulatus exprimitur. Quartò. Cur Antichristus frontem, manumque dexteram potiùs, quàm sinistram requiret, eleganter explicauit B. Ephrem Syrus tractatu de consummatione seculi, & de Antichristo. *Dabit,* inquit, *suum signū scelestus ille, non qui iam promiscuè pro quolibet corporis membro, ne hoc graue sit, atque molestū: sed in dextera manu, ac fronte insculpturus est huiusmodi characterem suum; ne scilicet facultas sit homini se signandi signo Christi: neque rursus in fronte vlla ratione tremendum, sanctumque Domini nomen imprimere queat: neque etiam gloriosam, atque formidabilem Saluatoris crucem insculpere. Nouit quippe infelix ille per impressionem crucis Domini potestatem sibi omnem auferendam: quā ob rem signat hominis dexteram, quòd ea cuncta nostra membra signamus: similiterque frontem, quòd illa signum Saluatoris nostri in altum præfert in modum candelabri.* Iuxta quā Ephręm expositionem eximiam habes crucis laudem, quam videlicet ita formidabit Antichristus, vt idcirco frontem, manumq; dexteram suo charactere signaturus sit, ne locus sit signo crucis in frōte per manum dexteram imprimendo, timens nimirùm ne facto signo crucis imperium suum corruat.

Omnibus sceleribus se inquinabunt Antichristi sectatores.

Prouerb. 18. 3

Adorationem sibi exhiberi faciet Antichristus.

Ephręm Syr.

Crucis signū quàm formidabile.

COMMENTARIUM SECUNDUM EXEGETICUM.

De Antichristo.

MVLTA deinceps disputat Ioannes de Antichristo, & hoc ipso capite, cum non pauca dixisset, tandem illius nomen tradidit difficillimo plane ænigmate inuolutum, vsque adeò, vt sibi præmittendum putauerit: *Hic sapientia est: qui habet intellectum, computet numerum bestiæ*, hoc est: Hic diligenti, & accurata inuestigatione opus est. Quoniam igitur crebra nobis deinceps facienda est Antichristi mētio, operæ pretium duximus continuata tractatione de Antichristo disputare, & omnia, quę ad eius ortum, genus, vitam, mores, imperium, & mortem pertinent, sub aspectum subijcere, ne postea in singulis sparsim immorari, & præter ordinem quædam perstringere, quædam etiam cogamur non sine fastidio replicare.

Quod nam futurum sit nomē proprium Antichristi.

SECTIO PRIMA.

1 NOMEN PROPRIVM Antichristi ita obscure Ioannes nobis aperuit, vt nihil fortasse toto hoc opere sub obscurioribus symbolis explicasse videatur. Sic enim ait: *Qui habet intellectum, computet numerū bestiæ, numerus enim hominis est, & numerus eius, sexcenti sexaginta sex*, hoc est, computandæ sunt literæ, ex quibus nomen eius conficitur: *nam numerus hominis est*. Quæ verba sic exponit Richard. de sācto vict. id est, numerus nominis eius est numerus, qui ab homine computari potest. Arethas aliter: *Numerus hominis est*: id est, eius nomen non est insuetum, & insolens, sed familiare. Alij sic: *Numerus hominis est*: id est, hominis est numerare: quare qui intellectum habet, computet numerum literarum nominis eius. Probabiliter etiā Beda: *Numerus hominis est*: id est ne eum putemus, iuxta quorundam opinionem, Dæmonem futurum, sed vnum de hominibus, in quo tamen Satanas habitaturus est corporaliter. Denique huiusmodi ænigma difficillimum Ioannes proponit: *Numerus eius sexcenti sexaginta sex*; cui cū se tot, tantique Oedipi opposuerint, nemo tamen illud hactenùs potuit satis explicare: neque verò nos tantum nobis assumimus, vt perfectam eius explicationē audeamus polliceri. Antequam igitur singulorum sententias connumeremus, præmittere oportet tam Hebræos, quā Græcos suis ipsorum characteribus pro notis numerorum vti solere. Deinde incertum esse, num Ioannes loquatur de nomine Antichristi scripto literis Græcis, an Hebraicis: verisimilius tamen videri Græcos characteres intelligere: siquidem & Græcè, & Gentibus præcipuè Apocalypsim scribebat. Denique aduertē dum Ioannem velle tradere nomen proprium Antichristi, non dignitatis, aut officij. Quare sensus Ioānis is est, literas ex quibus cōstabitur Antichristi nomen, si pro notis numerorū sumātur, effecturas numerum sexcentorum sexaginta sex.

Richard. Vict. — Arethas. — Beda. — Characterib⁹ pro numerorum notis vtūtur Hebræi, & Græci.

His positis: mirum est, quàm multæ, ac dissidentes huius de Antichristi nomine ænigmatis explicationes prodierint. Prima sententia est, quorundā Hæreticorum, videlicet Dauidis Chytræi in cōment. huius cap. & Theodori Bibliandri dicentiū nomen Antichristi esse hoc nomen *Λατεῖνος Latinos*: vnde colligunt Papam, qui Princeps est Latinorum esse Antichristū. Verùm quicquid sit de nomine *Latinos*, de quo postea dicēdū. Hæc sententia præter quàm quòd est hæretica, & impia, est etiam maximè absurda, cum Romanus Pontifex iam inde à principio Ecclesię fuerit, ex quo tempore Antichristus non fuit. Secunda fuit 2

Dauid. Chytr. Theod. Bibl. — Absurda & impia Hæreticorum sententia.

Genebrard. Gilberti Genebrardi lib. 3. suæ Chronologiæ, vbi existimauit Mahometem illum impium Abdala patre, & Emina, siue Ennia matre Iudæa genitum, circa annum Domini sexcentesimum quartũ, Antichristum fuisse; aut certè regni Antichristi conditorem, eòquòd nomen *Mahometis* reddat numerum sexcẽtorum sexaginta sex. Idemque affirmant Euthym. p. 2. suæ Panopliæ, tit. 21. Zonaras tomo 3. Annalium, & Cedrenus. Tertia est aliorum, qui crediderunt Martinum Lutherum, id est, *Martin Lauter*, Antichristum fuisse, eo quòd eius nomẽ eum numerum conficiat. Ita sensit Gulielmus Lindanus lib. 3. Dubitantii.

Euthym. Zonaras. Cedrenus. — Gulliel. Lind.

5 Verùm his omissis, quæ per se corruũt, multa Antichristi nomina cum numerum reddentia tam veteres, quàm recẽtiores excogitarunt. Primum est λαμπέτης, id est, *Illustris*. Secundum, ὁ νικητής, id est, *Victor*. Tertium κακὸς ὁδηγός, id est, *Malus Dux*. Quartum ἀληθὴς βλαβερός, id est, *Verus nocens*. Quintũ πάλαι βάσκανος, id est, *olim inuidus*. Sextum ἀμνὸς ἄδικος, id est, *Agnus nocens*: quæ omnia excogitauit Arethas. Septimum ἀρνοῦμαι, id est, *Nego*, quod finxit Hippolytus Mart. in orat. de consummatione mundi, Primas. & Ansbert. quod nimirum sit negaturus Christum. Octauũ ἄντεμος, id est, *Contrarius*, quod affert Tycon. & Primas. Nonum γενσηρικος nomen Gothicum, id est, *Gensericus*. Decimum *Diclux*, latinum nomen: si more latino accipiamus D. pro quingentis, I. pro vno, C. pro centum, L. pro quinquaginta, V. pro quinque, X. pro decẽ. Duo præcedentia nomina adinuenerũt Haymo, & Rupertus. Vndecimum εὐάνθας, quod affert D. Iren. lib. 5. aduersus hæreses, Duodecimum λατεῖνος ex eodem Irenæo. Decimum tertium τειτάν, quod afferunt D. Iren. Areth. & Ansbert. Et quidem D. Iren. nomen *Titan* cæteris oibus anteponit ex eo, quòd hoc nomẽ Diuinũ existimetur apud multos: vnde & factum sit, vt sol *Titan* appellaretur. Accedit quod est nomen regale, imo & tyrannicum. Decimum quartum βενέδικτος, id est, *Benedictus*, quod finxit Andr. Cœsar.

Quam multa Antichristi nomina excogitauerint autores. — D. Iren.

Cæterum ex cõmemoratis nominibus multa sunt improbabilia; nec enim credibile est Antichristum habiturum nomen inuidiosum, & tyrannidem significans. Quare admodũ est verisimile, imo & fere certum non esse appellandũ neq; *Malum Ducem*, neque *Nocentem*, neque *Inuidum*, neque *Negatorem*, neque *Contrariũ*, imo neque accepturum nomẽ, quod aliquis præcedentium regũ, aut imperatorum habuerit: propter insignem enim superbiam in omnibus singularis esse contendet: quo fit, vt non sit appellandus *Gensericus*, neque *Titan*. Sed & illud certissimũ nihil certi de eius nomine definiri posse, nomenque Antichristi vsque ad eius tẽpora incognitum futurũ mortalibus: cũ enim multa nomina fingi possint, quę tã Hebraicè, quàm Latinè, & Grecè numerũ illum sexcentorũ sexaginta sex conficiant; quis vnquã diuinare poterit, quod nam ex tam multis Antichristi nomen futurum sit? quemadmodùm D. Iren. loco citato disertis verbis cõfitetur. Quãquam enim existimet probabile esse nomen *Titan* futurum nomen Antichristi, tamen paulò post subiungit: *Cum igitur tãtum suasionum habeat hoc nomen Titan, tantã habeat verisimilitudinem, vt ex multis colligamus, ne forte Titan vocetur, qui veniet: nos tamen non periclitabimur in eo, nec asseuerantes pronunciabimus hoc eum nomen habiturum scientes, quoniam si oporteret præsenti tempore manifestè prænũtiare nomen eius, per ipsum vtique editum fuisset, qui Apocalypsim viderat.* Hęc Irenæus. 4

Antichristi nomen vsque ad eius tempora erit incognitũ. — D. Irenæus.

Sed quęrat meritò aliquis, quam vtilitatem fidelium spectauit Ioannes sub tã difficili, & obscuro ænigmate nobis tradẽs nomen Antichristi? Respondemus id potissimùm spectasse Ioannem, vt cum Antichristus aduenerit (id quod ex multis alijs argumentis notissimum esse debet) computent fideles nomen eius, & comperto eo numero sine multò magis certi de Antichristo, nec vllus eis relinquatur dubitandi locus. Simile quiddam accidit in nomine Mesiæ, de quo tã multa extabant Prophetarum vaticinia. Etenim nemo vnquam certò, & exploratò intellexit illum appellãdum IESVM: cum tamẽ eiusmodi nomẽ multis scripturæ testimonijs indicatũ, cõsignatumq; 5

esset, imo & vna ex Sibyllis (vt refertur in lib. 1. Sibyllinorum, carminum) prędixerit numerum nominis Messiæ futurum, *Octingenti octoginta octo*, his carminibus.

Numerus nominis Messię.

Sybillę carmina.

Sed quæ sit numeri totius summa docebo.
Namq; octo monadas, totidē decadas super ista
Atque hecatontadas octo infidis significabit
Humanis nomen: tu verò mente teneto.

Ex quibus verbis nemo vnquam colligere potuit Messiam appellandum Iesum, cum multa nomina formari potuissent eum numerum continentia, quemadmodùm modò multa Antichristi nomina sub numero Ioānis excogitantur. Quòd autem nomen Iesus Græcè scriptum efficiat numerum octingentorum octoginta octo, patet, quia. I. significat decem, H. octo, Σ. ducenta, O. septuaginta, Υ quadringenta, Σ. ducenta. Meritò autē Antichristi nomen ex senariis conficitur: Christi autem ex octonariis: etenim senarius nō peruenit ad septenarium, quę est requies Domini, requieuit enim die septimo: at octonarius est ipsius gloriæ symbolum, quoniam septenarios, siue hebdomadas, per quas mundus voluitur consequitur. Nec vacat mysterio, quòd tres senarii Antichristo, tres octonarii Christo tribuuntur, vt consummata Antichristi malitia, & summa à requie Domini, hoc est, gratiæ, & gloriæ distantia significetur: Christi autem triplicata, hoc est, omnibus numeris absoluta felicitas exprimatur, quam suis cultoribus pollicetur.

Nomen Iesus Græcè scriptum quem numerū efficiat.

Vtrum Antichristus sit verus homo futurus.

SECTIO II.

1 TANTA futura est Antichristi malitia, vt pleriq; eam in hominem cadere nō posse putauerint: itaque sibi persuaserint Antichristum futurum ipsum Dæmonem sub phantastico, & apparente corpore occultatum. Sic enim sensit Hippolytus Mart. in orat. de consummatione mundi, existimans Antichristum fore Diabolum, qui de falsa virgine falsam carnem assumet. *Christus Dominus*, inquit, *ex immaculata Virgine natus in figura carnis humanæ hostem conculcauit suæ Diuinitatis propria potentia: ad eundem modum Diabolus ex impura muliere prodibit super terram; sed falsò nascetur ex Virgine. Nam Christus veram carnem, & præter peccatum, nostræ per omnia similem aßumpsit: Diabolus carnem secundùm visionem tantùm, & opinionem aßumet, & phantastica carnis substantia organi vice vtetur.* Hæc Hippolytus. Verùm hæc sententia meritò erroris arguitur ex eo, quòd Paulus 2. ad Thessal. 2. Antichristum hominem appellat. *Nisi venerit discessio primùm, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis.* Quo loco vtitur Theodoret. in comment. 2. ad Thessal. ad idem confirmandum: quemadmodū & D. Hieron. illis verbis Dan. 7. *Et ecce oculi quasi oculi hominis erant in cornu isto: Ne*, inquit, *eum putemus iuxta quorundam opinionem Diabolum esse futurum, sed vnum de hominibus.* Cōfirmaturque liquidò ex 2. Thessal. 2. vbi Apostolus docet Antichristum interficiendum esse spiritu oris Christi, quod in Diabolū nullo modo potest cōuenire. Accedit, quòd Patres communi consensu affirmant Antichristū futurū esse verum hominem.

Hippol. Mart.

Antichrist⁹ futurus diabolus de falsa virgine carnem falsam assumens.

2. Thessal. 2. 3

Theodor.

D. Hieron. Dan. 7. 8.

2. Thessal. 2.

2 Sed adhuc pleriq; minime credentes tantam naturę peruersitatē in puro homine reperiri posse, dixerunt Antichristum futurū quidē verū hominē, sed per incarnationem Diaboli, ita vt Diabolus naturā aliquā humanā in vnitatē sui suppositi assumere debeat: quēadmodū Verbū Diuinū per incarnationē sibi humanā naturā copulauit. Quem errorē referunt, & refellunt D. Hieronymus super cap. 7. Dan. D. Ioan. Damasc. lib. 4. fidei Orthod. cap. 27. Beda super cap. 13. Apocal. Oecumen. in comment. super. 2. epist. ad Thessal. cap. 2. Legendus est etiā D. Hieron. præfat. in Malachiā, & in c. 1. Aggæi, vbi disputat aduersus Origenem, qui tomo. 2. in Ioannem, asseruit aliquot Angelos verè esse incarnatos. Maneat igitur Antichristū non modo verū, sed etiā purum hominem futurū. Quòd verò loco citato ait Hieron. Diabolū habitaturū esse in Antichristo corporaliter, non eo sensu est accipiendum, quo Paulus dixit de Christo ad Colossenses secundo.

Antichristus futurus verus homo per incarnationem Diaboli.

D. Hieron.
D. Ioan. Dam.
Beda.
Oecumenius.

Colloſ.2.9.

Quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo Diuinitatis corporaliter. Sed quòd Dæmon plenā debeat habere poteſtatem in Antichriſtum, eumque ſeruata tamen ipſius libertate acturus, & gubernaturus ſit in omnibus actionibus. Vnde D. Iren. lib. 5. aduerſus hæreſes, cap. 25. docet illum recapitulaturum eſſe in ſe Diabolicam apoſtaſiam. Et beatus Ephræm Syrus tractatu de conſummatione ſeculi, & Antichriſto appellat illum organum Dæmonis: idemque epitheton ei tribuit Cyrill. Hieroſol. catecheſi 15. & D. Ioan. Damaſc. lib. 4. fidei Orth. cap. 27. appellat Diaboli domicilium. Quo pacto etiam accipiendus eſt D. Hieron. cum Eſai. 16. Diabolum vocat patrem Antichriſti. Eſt etiam & illa ratio, quia Dæmon in eius conceptione concurret ad formationem illius corporis, & cóplexionis: ſimili quodam modo, quo ſpiritus ſanctus corpus Chriſti in vtero Virginis efformauit.

Diaboli in Antichriſtum poteſtas. D. Iren. B. Ephrem. Cyrill. Hieroſ. D. Ioan. Dam. D. Hieron.

4 Quod verò attinet ad eius ortum, D. Ioan. Damaſ. lib. 4. fidei Orthod. cap. 27. & D. Anſelm. in Apocal. aiunt ex fornicatione naſciturum: & B. Ephræm Syrus tract. de conſumat. ſeculi, & Antichriſto ex ſpurciſsima, & ſalaciſsima fœmina. Imo non improbabiliter quidam opinantur Antichriſtum naſciturū ex Dæmone aliquo incubo, qui priùs ſuccubus ſpecie fœminæ alicui viro ſubiectus virile ſemen colligat, quod poſtea viri ſpecie incubus in Antichriſti matrem transfundat. Dari enim tum ſuccubos, tum incubos Dæmones affirmat D. Auguſt. lib. 15. de Ciuit. Dei cap. 23. Tunc verò Antichriſtus non Dæmonis erit filius, ſed eius viri cuius erit aſſumptum ſemen. Atque in hunc ſenſum accipi poteſt, quod Hieron. dixerat Dæmonem patrem Antichriſti futurum.

Antichriſti ortus. D. Ioan. Dam. D. Anſelm. B. Ephrem. D. Auguſt.

Vtrum Antichriſtus à Iudæis ſatum, & originem trahere debeat, & qua ex tribu, & vbinā gentium orietur.

SECTIO III.

I ANTICHRISTVM futurum eſſe ex tribu Dan, atque adeò gente Iudæum, eſt communis Patrum ſententia, quam tradunt, & ſequuntur D. Iren. lib. 5. aduerſus hæreſes, cap. 30. Method. Mart. in ſuis reuelationibus 2. tomo bibliothecę Sanct. Patrum, D. Ioan. Damaſ. lib. 4. fidei Orthod. cap. 27. Theod. libro quæſtionū in Geneſ. q. 109. D. Ambr. lib. de benedictionibus Patriarcharum, cap. 7. & in Pſalm. 40. ſuper illa verba: *Magnificauit ſuper me ſupplantationem*: D. Auguſt. lib. quæſt. in Ioſue q. 22. D. Greg. lib. 31. Mor. cap. 18. Eucher. lib. 3. in Gen. Hippol. Mort. in orat. de conſummat. mundi, D. Proſper de promiſsionibus, & prędictionibus Dei, parte 4. & in dimidio temporis cap. 9. Beda, Rupert. D. Anſelm. Arethas, Richardus Vict. Apocal. 7. Sibylla Tiburtina in lib. Sibyllin. carminum, Anaſtaſius Synaita lib. 10. commentariorum in Hexam. (& refertur in appendice Biblioth. Sanct. Patrum) Rabanus Maurus tract. de Antichriſto, qui falsò tribuitur D. Auguſtino, eumque Rabano adſcribit Rupert. Apoc. 8. Iudæum autem futurum non nominando tribum affirmant D. Hieron. in comment. ſuper cap. 11. Dan. & Seuerus Sulpit. lib. 2. Dialogorum. Itaque non ſolùm Iudæus genere erit Antichriſtus, ſed etiam ex tribu Dan.

D. Irenæus. Methodius. Antichriſtū è tribu Dan futurum qui aſſerant. D. Ioan. Dam. Theodor. D. Ambroſ. Pſal. 40. 10. D. Auguſt. D. Greg. Eucher. Hipol. Mart. D. Proſper. Beda. Rupert. D. Anſelm. Areth. Richard. Vict. Sibill. Tiburt. Anaſt. Sinai. Raban. Maur. D. Hieron. Seuer. Sulpit.

Et quidem quòd Iudæus ſit futurus, certum planè videtur: quòd autem ex tribu Dan, non ita certum, ſed multò tamen probabiliùs propter communē doctorum ſententiam, qui omnes afferunt locum illum Gen. 49. *Fiat Dan coluber in uia, ceraſtes in ſemita, mordens vngulas equi, vt cadat aſcenſor eius retro.* Quem locū quanquam D. Hieronymus, & alii interpretantur de Sampſone, qui fuit ex tribu Dan, & Philiſtæos vbique diuexauit, illiſque tanquam coluber in viis, & ceraſtes in ſemitis terribilis occurrebat: tamen propter tot, tantorumque Patrum, quos paulò ante citauimus, ſententiam negari non debet, ibi etiam ſiue ad literam, ſiue myſtice vaticinium de Anti-

2 Futurum Iudæum ſtatuitur vt certū. Gen. 49. 17.

chriſto

christo contineri. Alïud argumentū ducitur ex Apoc 7. vbi Ioannes eā ob causam existimatur à Doctoribus, & potissimùm ab Irenæo, lib. 5. aduersus hęreses cap. 30. in connumerandis tribubus Israel prętermisisse tribū Dan, propter Antichristum videlicet, qui ex ea trahere debeat originem, quā idcirco veluti maiori ex parte reprobam non putauit in numero signatorum connumerandam. Quòd autem simul tribum Ephraim prętermiserit, illa à nobis eo loco reddita ratio est, quòd ex ea tribu originem duxerit Hieroboam, qui primus in decem tribus idololatriam inuexit: quanquam & pro Ephraim, patrem ipsius Ioseph Ioannes posuerit. Deniq; citatur in eandem sententiam locus ille Hieremiæ. 8. *A Dan auditus est fremitus equorum eius, à voce hinnituum pugnatorum eius commota est omnis terra, & venerunt, & deuorauerunt terram, & plenitudinem eius, vrbē, & habitatores eius.* Quo etiam testimonio vtitur ad idem confirmandum D. Iren. loco citato. Verùm vt auctor est D. Hieron. loquitur Hieremias ad literā de Nabuchodonosor, qui à Dan regione per Phœnicem cum exercitu vēturus describitur: itaq; ad Antichristum nō pertinet. Duo priora testimonia quāquam rem omnino certam non faciunt, eam tamen reddunt valdè probabilem propter communem Patrum, Doctorūque expositionem.

Apoc. 7.

In connumerandis tribubus Israel cur tribum Dan prętermiserit Ioannes.

Hierem. 8.

D. Hieron.

3 Diximus supra certum planè esse Antichristum futurum Iudęum, tum quia in eam sententiam omnes Patres vnanimi consensu conspirarunt, tum etiā quia cum Antichristus debeat se mētiri Messiam propter Iudæos, qui illum recepturi sunt, cū Messias Iudęus genere in scripturis palam pronuncietur; nisi ipse Iudæus sit, non poterit se pro Messia vniuersæ Iudæorum genti obtrudere: eandemq; ob causam, mētietur se esse ex tribu Iuda, quæ est tribus Regia, & Messiæ in sacris literis tribuitur. Nam quòd Iudęi Antichristum pro Messia recepturi sunt disertis verbis prænuntiauit Christus Dominus Ioan. 5. *Ego veni in nomine Patris mei, & non accipitis me, si alius venerit in nomine suo illum accipietis.* Quare exploratū esse debet Antichristum & Iudęum genere, & ex tribu Dan docturum originem propter communem Patrum sententiā, imo & sacris literis magis cōgruentem.

Antichristus mentietur se è tribu Iuda.

Ioan. 5. 43.

Quod ad locum spectat, in quo tam prodigiosum monstrum orietur, D Hieronymus in cōment. super caput 12. Danielis, D. Ansel. in Elucidario, Rabanus Maurus in tract. de Antichristo, & alij affirmant Antichristum Babylone nasciturum: quæ sententia communior est, & fere iam ab omnibus recepta. Addunt Anselmus, & Rabanus (id quod acceperunt ex Methodio in reuelationibus) illum educandum esse in Corozaim, & Betsaida, & regnaturum in Capharnaum: videturque Method. in eam venisse sententiam propter illa verba Christi Domini Matth. 11. *Væ tibi Corozaim, væ tibi Betsaida, & tibi Capharnaum, si vsque in cælū exaltaberis, vsque ad infernum detraheris.* Citat enī hunc locum Method. existimans tunc Betsaidam, Corozaim, & Capharnaū ad infernum vsque descensuras, cum in eis educabitur, & regnauerit Antichristus. Verùm id incertum est, probabilius videtur, quod scribit D. Ioan. Damasc. lib. quarto fidei Orthod. capite, 27. Antichristum clam esse educandum. Quod verò attinet ad sedem regni, & Imperij metropolim suo loco dicemus. 4

D. Hieron.

D. Anselm.

Raban. Maur.

Nascetur Babylone.

Methodius.

Matt. 11. 21.

D. Ioan. Dam.

De malitia, & profligatis moribus Antichristi.

SECTIO IIII.

CVM DICTVM sit de nomine, ortu, & patria Antichristi, sequitur, vt de ratione vitę, ac moribus disseramus. Illud igitur primùm constat Antichristum perditissimum, & profligatissimum fore omniū mortalium quotquot vnquam ab orbe condito extiterunt, & ad finem vsq; mūdi existent: vnde à Paulo. 2. ad Thes. 2. per antonomasiam appellatur *Homo peccati, filius perditionis, & ille iniquus, cuius est aduētus secundùm operationem Satanæ in omni seductione iniquitatis.* Quo loco Emphasim habet 1

Qualis futura sit Antichristi vita.

2. Thess. 2. 3.

bet, *Ille iniquus*, Græcè, ὁ ἄνομος: vbi articulus, ὁ, notat insignem quendam Math. 13. 38. iniquum. Et Matth. 13. iniquus per excellentiam appellatur, cum dicitur: *Ager autem est mundus, bonum verò semen hi sunt filij regni: Zizania autẽ filij sunt nequam*: vbi pro *nequam* est Græcè τοῦ πονηροῦ in gignendi casu, quasi dicas: *filij ipsius mali*, qui malus, nequam, & iniquus per excellentiam dicitur: quo nomine quidam Dæmonem, alij Antichristum accipiunt. De eius im Dan. 8. 23. & 11. 37. pudentia locutus est Daniel cap. 8. *Cũ creuerint iniquitates, consurget Rex impudens facie.* De libidine cap. 11. *Erit in concupiscentijs fœminarum*: sed de hoc inferiùs disputabimus. De blasphemijs cap. 7. & 7. 25. *Sermones cõtra excelsum loquetur, & aduersùs Deum Deorum loquetur magnifica*. De superbia Paulus 2. ad Thess. 2. *Extollitur super omne, quod dicitur* 2. Thessal. 2. 4 *Deus, aut quod colitur*. Secundò. Erit omnibus magicis artibus, hariolandi scientia, incantationum, & veneficiorum doctrina instructissimus. (Antichristus Magicus, ac veneficus.) Ita docet Cyril. Hierosol. catechesi mystagogica. 15. & Raban' Cyril. Hierosol. Raban. Maur. Maurus tractatu de Antichristo. Habebit, inquit, Antichristus magos, maleficos, diuinos, incantatores, qui eum Diabolo inspirante nutrient, & docebunt in 3 omni iniquitate, falsitate, & nefaria arte, & maligni spiritus erunt duces eius, & socij semper, & comites indiuisi.

2 Tertiò. Ab ipso cõceptu possidebitur à Dæmone, qui, vti diximus, ad formãdũ eius corpus concurret, talemq; in eo humorum permistionem efficiet, vt sit natura ad omne vitium maximè propensus. (Ab ipso conceptu possidebitur à Dæmone.) Id quod his verbis explicat Raban. Raban. loco citato: In ipso conceptionis initio Diabolus simul introibit in vterum matris eius, & ex virtute Diaboli confouebitur, & conturabitur in ventre matris. Et sicut in matrem Domini nostri Spiritus sanctus descendit, & eam sua virtute obumbrauit, vt quod nasceretur Diuinum esset, & sanctum: ita Diabolus in matrem Antichristi descendet, & totam eam replebit, totam circundabit, totam tenebit, totam interiùs, exteriusq; possidebit, vt Diabolo per hominem cooperante concipiat, & quod natum fuerit, totum sit iniquum, totum perditũ. Quartò. Talem ab ipsa infantia Dæmon habebit in eum dominatum, & imperiũ, absque præiudicio tamen libertatis, vt eum in omnem malitiam, morumq; peruersitatem impellat. Quod significauit Apostolus, cum dixit. 2. ad Thess. 2. *Cuius est aduentus secundùm operationem Satanæ*. 2. Thess. 2. 9. Quo etiam sensu dixit D. Hieron. in commẽt. D. Hieron. super cap. 7. Danielis, Diabolum habitaturum esse corporaliter in Antichristo & D. Iren. lib. 5. aduersùs hæreses cap. 25. D. Irenæus. Antichristum recapitulaturum in se Diabolicam apostasiam. Idemq; intellexerunt Ephrem Syrus lib. de consummat. B. Ephrem. seculi, & Antichristo. Cyril. Hierosol. catechesi. 15. & D. Ioan. Damasc. lib. 4. fidei Orthod. cap. 27. cum eum *Diaboli organum, & domicilium* appellarunt. (Cyril. Hierosol. D. Ioan. Dam.)

3 Quintò. Sunt qui existiment tantam futuram naturæ peruersitatem, & obstinationem ad malum in Antichristo, vt nullam vnquam sit admissurus inspirationẽ siue Diuinam, siue Angelicam. (Nullam è cœlo admittet inspirationem.) Ita enim sensit Franciscus Suarius in 3. p. D. Thomæ. q. 59. disp. 14. Suarius. Idq; cõfirmari potest ex illis verbis Iob. 41. quæ sub typo Le- Iob. 41. 6. uiathan de Dæmone accipiuntur, & ad Antichristũ referri possunt: *Corpus illius quasi scuta fusilia compactum squamis sese prementibus, vna vni coniungitur, & ne spiraculum quidem incedit per eas*. Vbi significatur animũ Antichristi ita futurum vndequaq; obfirmatum, & obstinatum in malo, vt nulli, vel minimæ ac tenuissimæ Spiritus sancti auræ, hoc est, inspirationi locum præbeat. *Et ne spiraculum quidem*, inquit, *incedit per eas*. Imo non desunt, qui arbitrẽtur nullum omnino actum, non dico meritorium, sed ne moraliter quidem bonum effecturum propter continuam cõsuetudinem, & familiaritatem cum Dæmone, & effusam ac proiectam in omnia vitia naturam: cuius sententiæ est Benedictus Perera lib. 4. in Dan. instigãte potissimum Dæmone, cui libera dabitur à Deo facultas eum continuo tentandi, atque ad omne flagitium incitandi, nõ tamen supra eius vires, fidelis enĩ est Deus, qui nõ sinet illum tentari vltra id, quod poterit, ad Corinthios Decimo. 1. Cor. 10. Nec ei vnquam denegabit auxilium sufficiens ad conuersionem, aliàs enim non peccaret contra manifestam Pauli sententiã, (Auxilium sufficiens Antichristo non denegabitur, vt neque Angel'.)

qui

2.Thessal.2. qui 2. ad Thessal. 2. appellat Antichristum hominem peccati, & filium perditionis: & quod est consequens, habebit Angelum custodem toto vitę suæ tempore. Nec enim mihi probatur eorum sententia, qui existimant Antichristũ paulòpòst quàm habuerit vsum rationis deserendum esse à custode Angelo, quod etiam asserit Viguerius in institutionibus theologicis, cap. 21. §. 3. versu. 3. Sed vti diximus nihil ei proderit Angeli custodia propter summam obstinationem, vt affirmat D. Anton. 4. p. titulo. 13. cap. 4. §. 3. *Quamuis*, inquit, *Angelus bonus ei non subtrahetur ad custodiam, tamen postquam incipiet malitia vti, nullum effectum in eum custodiæ, eo obstinato exercebit*. Illud tamen aduertunt Cyrillus Hierosol. catechesi mystagogica. 15. Hippolytus Episcopus & Mart. orat. de consummatione mundi, D. Ioan. Damasc. lib. 4. fidei orthodoxæ cap. 27. Et beatus Ephræm Syrus, tract. de consummatione seculi, & Antichristo. Antichristum initio quidem summam sanctitatē, religionemq; simulaturũ. In primordijs suis, inquit, Hippolytus, clemens erit, ad dilectionē quietus, religiosus, pacificus, qui odio prosequetur iniustitiam, detestetur munera, idololatriam nõ admittet, amet scripturas, reuereatur sacerdotes, canitiem honori habeat, scortationem repudiet, adulterium abominetur, obtrectationes non audiat, deierationes non recipiat, hospitalis, studiosus pauperum, misericors, viduis opē feret, pupillos tuebitur, cunctos diliget, conciliabit homines contendentes amicitiam his verbis: *Sol non occidat super iracundiam vestram*, ad Ephes. 4. Non possidebit aurum, nec diliget argentum, diuitias nõ amplectetur. Atq; hæc omnia faciet consilio simulato, & fraudulento, quo circũueniat oēs, vt se regem creent. Hæc Hippolytus.

Viguerius. — D.Antoninus. — Cyrill. Hierosol. Hippolytus. — D.Ioan.Dam. — D.Ephræm. — Antichristus vitę sanctitate simulabit. — Ephes.4.25.

Vtrum Antichristus futurus sit deditus concupiscentijs fœminarum?

SECTIO QVINTA.

1. HANC DVBITAtionem excitamus propter locum illum Danielis. 11. *Deum patrum suorum non reputabit, & erit in concupiscentijs fœminarum*. Quem locum Septuaginta, teste D. Hieronymo in comment. super Dan. ita transtulerunt. *Et concupiscentijs mulieris non subiacebit*. Quod quidem in ea 70. interpretum translatione, quam nunc habemus, non reperitur: sic enim apud eos legimus ad verbũ, ἐπὶ πάντας θεοὺς τῶν πατέρων αὐτοῦ οὐ συνήσει, καὶ ἐπὶ ἐπιθυμίαν γυναικῶν, καὶ ἐπὶ πάντα θεὸν οὐ συνήσει: hoc est, super omnes Deos patrum suorum non intelliget, & super concupiscentiam fœminarum, & super omnem Deum non intelliget. Quibus verbis, quia ambigua sunt, significatur, vt ipsemet Hieronymus confitetur, habere eum concupiscentiam fœminarum, & non habere. Non habere quidē, si ita intellexerimus: super concupiscentiam fœminarum non intelliget: habere autem, si ita accipiamus: super concupiscentiam fœminarum, scilicet, erit. Iuxta primam autem lectionem vult Hieron. sermonem esse de Antichristo, qui simulaturus est castitatem, vt plurimos decipiat. Iuxta secundam verò de rege Antiocho, cuius fuerunt importunissimæ libidines. Nostra vero vulgata vtrumq; sensum patitur si more Hebræorum præcedens negatio in posteriori quoq; membro subaudiatur, & ita legamus: Deũ patrum suorum non reputabit, & non erit in concupiscentijs fœminarum. Est enim idiotismus Hebræus, vt negatio in priori sententię membro expressa, in posteriori subaudiatur, veluti Esaiæ. 53. *Nõ erat ei aspectus, & desiderauimus eum*, id est, nõ desiderauimus eum.

Dan.11.37. — Septuag. D.Hieron. — Esai.53.2.

2. Dicẽdum igitur videtur propter hãc lectionis ambiguitatem, Antichristum initio quidem simulaturum esse castitatem, vt ex Hippolyto superiori sect. diximus: sed vbi rerum positus fuerit in omnem libidinem, & scortationem ruiturum, ne dicamus homini omnium perditissimo commune naturę vitium, & quod in homines plusquam reliqua do-

Hippolytus. — Simulata prius castitate in omnem libidinem ruet Antichristus.

minatur

Lyran. minatur, hoc est libidinem, defuturum. Quo etiam pacto respondet Lyranus in comment. super Dan. docens Antichristum exteriùs quidem simulaturum esse castitatem, vt facilius decipiat; non futurum tamen castitatis amatorem; sed aduersarium, & libidini deditissimū. Quam ob causam arbitratur significatum fuisse à Ioanne Apocal. 17. per bestiam ascēdentem de abysso, eo quòd bestia symbolum sit lasciuiæ, & libidinosi homines bestiarum more vitam agant. Atq; hinc licet colligere illustrissimum castitatis encomium, cuius nimirum tanta est pulchritudo, vt vel eius vnius simulatione persuadere sibi debeat Antichristus fore, vt reliqua omnia sua vitia, flagitiaque obtegantur; & sola opinione castitatis, ipse ad totius orbis monarchiam euehatur. Itaq; homo ille peccati, & filius perditionis cum omnium se virtutum hostem profiteri debeat, non audebit tamē aduersus castitatem aperto marte bellū gerere, quia cernet nihil esse, vel ad inuidiam conflandam libidine efficacius, vel ad conciliandam beneuolentiam castitate præstantius.

Conciliat beneuolentiam castitas.

Vtrum Antichristus idolorum cultor sit futurus?

SECTIO VI.

1 VIDENTVR QVÆdā loca Scripturę in speciem pugnare. Quędam enim docent Antichristū omnem omnino Deū abiecturum, nec alicuius alterius cultum præter quàm sui permissurum, veluti 2. ad Thessal. 2. *Et extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur.* Et Dan. 11. *Deum patrum suorum non reputabit; nec quenquam Deorum curabit, quia aduersum vniuersa consurget.* Alia verò videntur conceptis verbis dicere futurum Antichristum idolorum cultorem, veluti Dan. 11. *Deum autem Maozin in loco suo venerabitur, & Deum, quem ignorauerunt patres eorum colet auro, & argento, & lapide pretioso.* Cœterùm proculdubiò fatendum est Antichristum omnia idola aboliturum, nullumq; Deum passurum in orbe coli preter se: nā se tantùm ab omnibus adorari faciet, idque manifestè docent duo priora testimonia; affirmantque Cyrillus Hierosol. catechesi. 15. D. Iren. lib. 5. aduersùs hæreses cap. 25. Hippolytus martyr serm. de consummatione mundi D. Hieron. in cap. 11. Dan. Et in epistola ad Algasiam. q. 11. Theodoret. Oecumen. & Theophyl. in cōment. super. 2. ad Thessal. 2.

2. Thessal. 2. 4

Dan. 11. 38.

Nullum Deū præter se coli patietur Antichristus.

Cyrill. Hierosol. D. Irenæus. Hippolytus. D. Hieronym. Theodoretus. Oecumenius. Theophylact.

2 Ad locum Danielis. 11. de Maozin, duplex est responsio. Vna Theodoreti, qui existimat per *Maozin*, ipsūmet Antichristum intelligendum esse. *Deum*, inquit *fortem & potentem*, (hoc enim significat Maozin) *Se ipsum appellat, illud enim In loco suo, pro, se ipsum, posuit: eriget enim sibi ipsi templa, & auro, & argento, & lapidibus pretiosis ipsa exornabit.* Cui expositioni consentit verbū Hebraicum, vt pleriq; annotarunt. Altera est Lyrani, & aliorū, quæ videtur probabilior, respondentium *Maozin* nomen esse proprium, significareq; certum aliquem Dæmonem, quem Antichristus priuatim colet, cuius nimirùm opera se videbit indigere ad signa sua, & prodigia perpetranda. Et quoniam in eo Dæmone præsidium omne suum collocabit, venerabitur illum sub nomine *Maozin*, quæ vox interpretatur, *fortitudines*, vt Deus Maozin, idem sit, ac Deus fortitudinum, siue Deus fortissimus. Itaq; Antichristus occultè quidem, & priuatim Dæmonem adorabit, eiq; eriget aram, construetq; simulachrum in auro, argēto, & lapide pretioso, publicè tamē omnia idola execrabitur, & euertet, seq; vnū faciet ab omnibus adorari.

Theodoretus.

Lyranus.

Certum Dæmonem priuatim colet.

Vtrum Antichristus futurus sit secundùm sectam Iudęus?

SECTIO VII.

1 ILLVD IN PRIMIS pro certo statuēdū, Antichristum simulaturum se esse Christum, siue Messiam, Iudęosq; illum tanquam Messiam recepturos. Ita enim di-

Messiam se simulabit Antichristus.
Ioan. 5. 43.

sertis verbis Christus prenũtiauit Ioan. 5. *Ego veni in nomine patris mei, & non recepistis me; si alius venerit in nomine suo, illum recipietis.* In eandem sententiam interpretatur D. Hieron. illud Dan. 11. *simulabit se Ducem fœderis*, id est, Messiam Principem fœderis, & testamenti Iudęorum. Idemq; affirmant D. Irenæus lib. 5. aduersus hæreses cap. 25. Cyrillus Hierosol. catechesi. 15. Hippol. Mart. orat. de consummatione mundi. Theodoret. in comment. super 2. ad Thessalon. 2. Et in Epitome Diuinorum decretorum cap. de Antichristo D. Hieron. in Epist. ad Algasiam q. 11. Seuerus sulp. in vita B. Martini lib. 2. D. Hilarius canone. 25. in Matth. D. Ambr. lib. 10. in Lucam, D. Ioan. Damasc. lib. 4. fidei Orthod. cap. 28. D. Greg. lib. 31. Moral. cap. 10. Cyril. Alex. D. Chrysost. & D. August. in cap. 5. Ioannis.

D. Irenæus. Cyril. Hierosol. Hippolytus. Theodoret. D. Hieron. Seuer. sulpit. D. Hilarius. D. Ambros. D. Ioan. Dam. D. Gregor. Cyril. Alex. D. Chrysost. D. Augustin.

2

Secundò, Simulabit se gentis Iudaicæ maxime studiosum, Iudæosq; præcipue colet, vt ipsi primi eum tanquam Messiã regemq; recipiant, vt auctor est Cyril. Hierosol. catechesi. 15. Hippol. Martyr, oratione de consummatione mundi. Et B. Ephræm Syrus tract. de consummatione seculi. Eamq; ob causam Hebræis tẽplum Hierosolymitanum instaurabit: quemadmodùm testantur ijdem Autores loco citato, et Rabanus Maurus tract. de Antichristo. Tertiò. Illud consequẽs est Antichristum futurum Iudaicæ legis cultorem, maximumq; cæremoniarum legalium obseruatorẽ; quod ex eo perspicuum est, quia alioqui non poterit se Iudæis insinuare, nec enim Iudæi recipient hominem non circuncisum, & qui legem non seruet, sed potiùs cõtemnat. Ita docent D. Ambr. in comment. super 2. ad Thessal. cap. 2. et Rabanus Maurus tract. de Antichristo, qui conceptis verbis docent, Antichristum fore circuncidendum. De lege vero Iudęorum ab eo obseruanda, idem affirmant Cyrillus Hierosol. catechesi. 15. Seuer. sulpit. lib. 2. de vita S. Martini, vbi ait Antichristum præcepturum esse, vt omnes secundùm legem circuncidantur. Et D. Greg. lib. 11 registri in dictione. 6. cap. 3. *Veniet, inquit, in mundum Antichristus diem Sabbathi, & diem Dominicum ab omni inhibebit opere custodiri; nam quia simulaturus est mori se, ac resurgere, ideo diẽ Dominicum in veneratione haberi præcipiet: quia vero iudaizare populum compellet, vt ritus Moysaicæ legis reuocet, & Iudæorum sibi subdat perfidiam, di Sabbathi obseruari coget.* Hæc Gregorius. Verùm hoc arbitramur initiò tantùm facturum, postea enim rerum potitus nouas ipse leges nefarias promulgabit, omnem peccandi licentiam continẽtes, modò ipsum tãquam Deum omnes recipiant. Quod enim tandem repudiaturus sit legem Moysaicã manifestè colligitur ex illis verbis Dan. 11. *Deum patrũ suorum non reputabit.* Si enim Deum Israel non venerabitur, nec illius sane legem Iudæis olim datam, cœremoniasque obseruabit.

Cyril. Hierosol. Hippolytus. D. Ephræm.
Templũ Hierosolymitanũ instaurabit in gratiam Hebræorum. Rabanus.
Iudaicam legẽ obseruabit
D. Ambrosius. Rabanus.
Cyril. Hierosol. Seuer. Sulpit.
D. Gregor. Omnes secundũ legẽ circũcidi præcipiet
Dan. 11. 37.

Quod nam sit illud templum, in quo sessurus prędicitur Antichristus.

SECTIO VIII.

I

Ò AMENTIÆ simul, & impudẽtiæ veniet Antichristus, vt sibi tanquàm Deo litari, hostiasq; immolari præcipiat; imo & in templo Dei sedeat tanquàm Deus, quemadmodũ disertis verbis docet Paulus. 2. ad Thessal. 2. *Nisi reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur, & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur, ità vt in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus.* Theodoretus, D. Chrysost. Theophyl. & Oecumen. in eum locũ Pauli, nomine templi accipiunt tẽpla Christianorum, in quibus Antichristus se faciet adorari. Verùm cõmunis opinio est, Antichristum rędificaturũ esse templũ illud Hierosolymitanum in gratiam Iudæorum, in eoq; sessurum tãquam Deũ: sic enim tradunt Cyrillus Hierosol. catechesi. 15. D. Iren. lib. 5. aduersus hęreses, cap. 25. & 30. Hippol. Martyr in orat. de consummatione mundi. D. Hieron. in epist. ad Algasiã q. 11. D. Ambr. in. 21. cap. Lucæ, D. August. lib. 20. de Ciuitate Dei, cap. 19. Seuer. sulp. lib. 2. de vita S. Martini, D. Hilar. canone. 25. in Matt. D. Ioan. Damasc. lib. 4. fidei Orthod. cap. 28. Se-

2. Thessal. 2. 3
Theodoretus. D. Chrysost. Theophylact. Oecumenius.
In templo Hierosol. sedebit Antichristus tanquã Deus.
Cyril. Hierosol. D. Irenæus. Hippolytus. D. Hieronym. D. Ambrosius D. August. Seuerus Sulp. D. Hilarius. D. Ioan. Dam.

dulius in commẽt. super. 2. ad Thessal. 2. imo ipsemet Theodoretus, Chrysost. Theophyl. qui aiunt Antichristum sessurum in Ecclesijs christianorum; simul affirmant sessurum in templo Hierosolymitano. Itaq; solus Oecumenius id negat ea ductus ratione, quòd sola templa christianorum, tẽpla appellari possint, quæ tamen ratio non multùm habet momenti.

Oecumenius.

2 Confirmatur eadem sententia ex cap. 11. Apoc. vbi dicuntur Enoch, & Helias occidendi ab Antichristo, & eorum corpora iacitura in plateis ciuitatis magnę: vbi & Dñs eorũ crucifixus est. Ex quibus verbis manifeste colligitur Antichristũ Hierosolymis regnaturum, vt postea dicemus. Atq; adeo verisimile est, ibi Pauli prædictionem, de sessione in templo Dei, esse adimplendam. Porro templum hoc Hierosolymitanum, ab Antichristo instaurandũ, cẽsetur templi nomine; tũ propter templum illud antiquũ Salomonis, quod repræsentabit; tum quia more templi sacrificijs, & hostijs Antichristo immolandis inseruiet. At quid respõdebimus ad locum illum Dan. 9. vbi videtur significari templum Hierosolymitanum nunquàm amplius instaurandum illis verbis: *Vsque ad consummationem, & finẽ perseuerabit desolatio?* Respondemus adhuc constare vaticinium Danielis: vere enim ad finem vsque perseuerabit desolatio: quia tantùm in fine mundi ab Antichristo instaurabitur. Aut certe etiam dici potest adhuc Antichristi tempore templi desolationem duraturam, quia nunquàm scelestiùs, quàm tũc templũ illud profanabitur: quid enim magis profanũ, magisque execrandum, quam in templo illo olim celeberrimo, & sãctissimo thura Antichristo adoleri, hostiasque immolari?

Apoc. 11. 8.

Dan. 9. 27.

Qua nam arte, & quibus initijs Antichristus orbis imperium obtinebit?

SECTIO IX.

1 OBSCVRVM initiò futurum Antichristum, & clam atque occultè educandum liquidò testatur Sacrę literæ idcircò enim Dan. 7. appellatur cornu paruulum. *Considerabam,* inquit, *cornua, & ecce cornu aliud paruulum ortum est de medio eorum:* quemadmodũ D. Hieronymus, & Theodoretus eo loco interpretantur: luculentiùsque adhuc prædicitur Dan. 11. *Stabit in loco despectus, & non tribuetur ei honor regius, & veniet clam, & obtinebit regnum in fraudulentia.* Quanquã enim eum locum Porphyrius, & alij veteres de Antiocho Epiphane intellexerunt: rectiùs tamen accipi de Antichristo docet D. Hieron. in comment. super Dan. *Qui consurgere,* inquit, *habet de modica gente, id est, de populo Iudæorum, & tam humilis erit, atque despectus, vt ei non detur honor regius, & per insidias, & fraudulentiam obtineat principatum, & hoc faciet, quia simulabit se Ducem fœderis, hoc est legis, & testamenti Dei.* Idemque affirmat D. Ioan. Damasc. lib. 4. fidei Orthod. cap. 27. *Clam,* inquit, *educabitur, ac repente insurget, caputque attollet, atque imperio potietur, & in regni quidem, vel tyrannidis potiùs præludijs, bonitatis speciem præ se feret; cum verò rerum potitus fuerit, tunc peruersitatem omnem suam depromet.* Id, quod magis exponens Hippol. Martyr orat. de consummatione mundi, postquam eius hypocrisim, & simulationem, simulque miracula descripsit, adiungit: *Hæc omnia faciet consilio simulato, & fraudulento, quo circumueniat omnes, vt illum regem creent: nam vbi populi tantas eius virtutes, & facultates perspexerint, vno consensu cõuenient omnes vnum in locum ad creandum illũ regem, ac præcipuè Iudæorum gens præ omnibus ipsi tyranno chara erit; dicẽtque illi omnes, Tibi obtemperamus, & agnoscimus te iustum super omnẽ terram: atque initio quidem subdolè gloriam hanc repudiabit, at perseuerantes homines, & obsecrantes regem illũ declarabunt.* Hęc Hippolytus.

Dan. 7. 8.

D. Hieronym.
Theodoretus.

Dan. 11. 21.

Porphyrius.
Antichristus initio humilis erit, atque despectus.
D. Hieronym.

D. Ioan. Dam.

Hippolytus.

Eius hypocrisis.

Iudæorũ gens præ omnibus Antichristo chara.

2 Itaque ad duo capita videtur Hippolytus initia imperij Antichristi reuocare. Vnum erit signa, & prodigia, quæ ante suum principatum, dum adhuc erit obscurus coram multis admirabilia perpetrabit, mundando leprosos, sanando pa-

ralyticos, expellẽdo Dæmones, mortuos in speciem excitando. Alterum erit incredibilis hypocrisis, & virtutum omniũ simulatio.

Cyril. Hierosol.

Cyrillus Hierosol. catechesi 15. arbitratur Antichristũ peruẽturũ ad imperij totius orbis fastigium; gẽtes quidem sibi incantationibus, & veneficijs conciliando, Iudæos autem, appellando se Messiam regem; idque portẽtis & magicis signis confirmando.

Quibus artib⁹ conciliabit sibi gentes.

Veneficijs, inquit, *incantationibus, & malis artibus instructissimus vsurpabit sibi potestatẽ Romani imperij. falsò autem Christum se ipsum vocabit, ac per hanc Christi appellationem Iudæos, qui venturum expectãt, decipiet: gentes verò per magicas imposturas seducet.* Addit Hippolytus ad hoc ipsum vsurum esse Dæmonum ministerio, & legatione; *Mandata*, inquit, *mittet per vniuersam prouinciam opera tùm Dæmonum, tum hominum, qui dicant; Rex magnus natus est super terram, venite omnes ad adorandum eum; en ipse vobis præstabit frumentum, & vinum, & opes, ac sublimes dignitates.*

Per vniuersũ orbem mittet legatos.

Id quod etiam affirmat Beatus Ephrẽm Syrus tract. de consummatione seculi, & Antichristo.

B. Ephræm.

Aßumpta, inquit, *potestate impudentissimus ille Dæmones ablegabit ad vniuersos fines terræ, qui cunctis prædicẽt magnum iam regem cum gloria apparuisse, omnesq́; ad occurrendum ei, visendumque ipsius decorem inuitent.*

Quale futurum sit imperium Antichristi, & quę eius imperij sedes?

SECTIO X.

1 IMPERIVM Romanũ Antichristi tẽpore diuisũ fore in decẽ reges prædixit Dan. c. 7.

Dan. 7. 7.

Ecce, inquit, *bestia quarta terribilis, atque mirabilis & fortis nimis: dentes ferreos habebat magnos, comedens, atque comminuens: & reliqua pedibus suis conculcans: dissimilis autem erat cæteris bestijs, quas videram ante eam, & habebat cornua decem.* Hanc bestiam communis expositio Romanum interpretatur imperium cũ D. Hieronymo, Theodoreto, & alijs: cornua autem decem, decem reges, in quos erit imperium distributum.

D. Hieron. Theodoret⁹.

Igitur Antichristus Romanum imperium occupabit, tribus regibus ex illis decem, profligatis, & occisis; reliquis septem sub suam potestatẽ, ditionẽque subiectis: id quod eodem capite Daniel ita prænuntiat.

Imperium Romanũ occupabit Antichristus.

Dan. 7. 8.

Cõsiderabam cornua, & ecce cornu aliud paruulum ortum est de medio eorum, & tria de cornibus primis euulsa sunt à facie eius. Et paulò post se ipsum interpretans, subiungit: *Bestia quarta, regnum quartum erit in terra, quod maius erit omnibus regnis, & deuorabit vniuersam terram, & conculcabit, & comminuet eam. Porro cornua decem ipsius regni, decem reges erunt, & alius cõsurget post eos, & ipse potentior erit prioribus, & tres reges humiliabit.* Quod vero Daniel per hunc regem potentiorem prioribus Antichristum intelligat, ex sequẽtibus manifestè colligitur. *Sermones*, inquit, *contra excelsum loquetur, & sanctos altissimi cõteret, & putabit quod possit mutare tempora, & leges, & tradentur in manu eius vsque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis.* Vnde meritò D. Hieronymus in comment. eius loci ita concludit.

D. Hieron.

Dicamus ergo quod omnes scriptores Ecclesiastici tradiderunt, in consummatione mundi, quando regnum destruendum est Romanorum, decem futuros reges, qui orbem Romanum inter se diuidant: tunc vndecimum regem paruulum surrecturum, qui tres reges de illis decem, superaturus sit, id est Ægypti, Africæ, & Æthiopiæ reges, quibus interfectis, septem alij reges victori colla submittent. Hæc ille.

Romanũ imperium ad mundi finem decẽ reges inter se diuident.

2 Ad hæc, hos tres reges ab Antichristo occidendos, quos D. Hieronymus ait futuros reges Ægypti, Africæ, & Æthiopiæ Lanctantius lib. 7. Diuinarum instit. cap. 16. existimat futuros reges Asiæ, qui tũc Asiam obtinebunt.

Lactantius.

Itaque ex decem regibus, qui Romanum Imperium administrabunt, tres collatis signis superabit, & occidet Antichristus; reliquos septem sibi vltro parentes viuos relinquet, sibique subijciet.

Tribus interfectis regibus, subijciet sibi reliquos.

Atque hoc est quod Ioannes hoc ipso cap. docuit, cum dixit, ostensum sibi fuisse Draconem habentem capita septem, & cornua decem, & in capitibus septem diademata. Primũ enim decem erunt cornua, idest, decem reges; sed postea tribus interfectis, septem remanebunt capita, cum septem diadematibus, id est, septem reges regalibus coro

nis decorati, Antichristoque subiecti.
Apoc.13.1. Idemque est, quod initio huius cap.13. repetitur. *Vidi de mari bestiam ascendentem, habentem capita septem, & cornua decem, & super cornua eius decem diademata.* Nihil enim aliud significatur, quàm initio quidē decem futura esse cornua, decemque diademata, id est, decem reges; postea tamen tribus ab Antichristo interfectis, relinquenda tantùm esse septem diademata, & septem capita, hoc est, septem reges.
Apoc.17. Et cap.17. meretrix purpurata sedet super bestiam habentem capita septem, & cornua decem.

3
Dan.11.40.

De alijs prælijs Antichristi loquitur Daniel cap.11. *In tempore,* inquit, *præfinito præliabitur aduersus eum rex Austri, & quasi tempestas veniet contra illum rex Aquilonis in curribus, & in equitibus, & in classe magna, & ingredietur terras, & conteret, & pertransiet: & introibit in terram gloriosam, & multi corruent, hæ autem solæ saluabuntur de manu eius Edom, & Moab, & principium filiorum Ammon: & mittet manum suam in terras, & terra Ægypti non effugiet, & dominabitur thesaurorum auri, & argenti, & in omnibus pretiosis Ægypti; per libyam quoque & Æthiopiam transibit, & fama turbabit eū ab Oriente, & ab Aquilone, & veniet in multitudine magna, vt conterat, & interficiat plurimos.* Quē
D.Hieronym. locum D.Hieronymus totum de Antichristo interpretatur. Quod autem Edō & Moab, & Ammon euasuræ dicantur ex Antichristi manibus, illud significat, auctore Hieronymo, Idumæam, Moabitas, & filios Ammon, id est, Arabiā, relinquēdam esse intactam, quia illuc Sancti ad deserta confugient. Deniq; de prælio Gog, & Magog, de quo agitur Genes. 38. & Apoc.20. illud interim satis sit annotasse per *Gog*, accipiendū esse Antichristum; per *Magog* autem Antichristi exercitum ex barbaris, ferocissimisq; gentibus collectum. Itaq; prælium Gog, & Magog, esse prælium Antichristi, exercitusque eius aduersus Ecclesiā, vt ad cap.20. fusè docebimus.

Quo pacto Arabia euasura sit ex Antichristi manibus.
Gen.38.
Apoc.20.

4

Ex dictis plane colligitur Antichristum futurum omnium, qui vnquàm fuerunt, erunt uè regum, imperatorumque potentissimum: Siquidem vniuersum orbem sibi subijciet, nec patietur aliquē vsquàm gentium nisi suo nomine regnare.

Antichristus erit omnium imperatorum potētissimus.

Dan.7.24. Id quod Daniel cap.7. significauit illis verbis. *Ipse potentior erit prioribus.* Et D.
D.Hieron. Hieronymus in cap.11. Dan. affirmat Antichristum toto orbe regnaturum. De cuius etiam monarchia loquēs Lactantius
Lactantius. lib.7. Diuinarum institut. cap.16. sic ait. *Multiplicabitur extremis mundi temporibus imperium, & summa rerum potestas per plurimos dissipata, & concisa minuetur: Tunc discordiæ in perpetuum serentur, nec vlla requies bellis exitialibus erit, donec reges decem pariter existant, qui orbem terræ, non ad regendum, sed ad consumendum partiantur: tunc repente aduersus eos hostis potentissimus ab extremis finibus plagæ septentrionalis orietur, qui tribus ex eo numero deletis, qui tunc Asiam obtinebunt, assumetur in societatem à cæteris, ac princeps omnium constituetur.* Fore etiam Antichristum opulētissimū
Dan.11.43. imperatorem docet Daniel eodem cap.11. illis verbis. *Dominabitur thesaurorum auri, & argenti, & in omnibus pretiosis Ægypti.*

5

Quod verò spectat ad imperij sedem, & regni metropolim, Babylone primū creditur regnaturus, vt plerīq; colligunt
Zachar.5.9. ex Zachariæ cap.5. cum dicitur. *Leuauerūt amphoram inter cælum & terram. Et dixi ad Angelum, qui loquebatur in me: quò istæ deferunt amphoram? & dixit ad me, vt ædificetur ei domus in terra Sennaar, & stabiliatur, & ponatur ibi super basem suam.* Quo loco pro *terra Sennaar,*
Septuaginta. D.Hieron. Septuaginta transtulerunt, *in terra Babylonis.* Est enim Sennaar, auctore D. Hieronymo, campus Chaldæorum, in quo Babylon est ædificata; significaturq; ea visione supplicium Iudæorum vsq; ad tempora Antichristi duraturum, quo tempore ædificabitur eis domus Babylone, eo quòd ibi incipiet Antichristus regnare, & à Iudæis vt Messias recipietur. Quanquam verò initia eius imperij Babylone erunt, tamen præcipue Hierosolymis imperabit, eritque ea vrbs sedes regni. Id, quod confirmari solet ex illis verbis Apostoli. 2. ad Thessal. 2. *Ita vt in templo Dei sedeat, ostendens se tanquàm sit Deus.* Esse autē per *templum* eo loco accipiendum templum Hierosolymitanum, quod ipse instaurabit, iam superiùs multorum Patrū testimonio confirmauimus. Cum igitur sedere debeat in templo Hierosolymitano videtur eam vrbem futuram sedem imperij. Accedit quod Apoc.11. docet
Apoc.11.

Babylone primùm regnabit Antichristus.

Vrbs Hierosol. metropolis regni Antichristi.
2.Thessal.2.

Ioannes, Enoch, & Heliã Hierosolymis ab Antichristo occidendos, vt in commentarijs eius capitis diximus: quod argumẽto est ibi imperij metropolim, ac sedem ab Antichristo erigendam.

De signis, & prodigiis admirandis quidem, sed fallacibus, quæ Dæmonis opera patrabit Antichristus.

SECTIO XI.

1 TRIBVS quasi machinis validissimis Antichristus Ecclesiam oppugnabit: quemadmodùm docet Rabanus Maurus Archiep. Moguntinus; terrore nimirùm, muneribus, & & prodigiis. Et quidem vera miracula efficere non poterit, cum id ad solius Dei potestatem, & imperium pertineat; verum effecta admirabilia, signaq; multa, & prodigia perpetrabit Dæmonum opera. Quanquam vero multa verè per magiam efficiet; videlicet opera Dæmonum applicãtium actiua passiuis; cuiusmodi fuerunt serpentes illi Magorum Pharaonis, vt est probabilior sententia: meritò tamen omnia eius signa mendacia appellantur, quia ad fallendum, doctrinæque suę falsitatem astruendam pertinebunt. De quibus signis, & prodigiis loquitur Paulus 2. ad Thessal. 2. *Cuius est aduentus secũdum operationẽ Satanæ in omni virtute, & signis, & prodigiis mendacibus, & in omni seductione iniquitatis iis, qui pereunt, eo quòd charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent.* Quænam verò huiusmodi prodigia sint futura habemus ex parte significatum à Patribus. Methodius Episcop. & Mart. in suis reuelationibus, quæ referuntur tomo 2. Bibliothecæ Sanct. Patrum. *Faciet*, inquit, *multa signa, & prodigia sophistica, & falsa, cæci respicient, claudi ambulabunt, surdi audient, dæmoniaci curabuntur, cõuertet solem in tenebras, & lunam in sanguinem apparenter.* Hippolytus Episcopus, & Martyr orat. de consummatione mundi. *Leprosos*, inquit, *mundabit, paralyticos excitabit, expellet Dæmones, longinqua non aliter, quam præsentia denuntiabit, mortuos suscitabit, transferet montes ante oculos spectantium, siccis pedibus ambulabit super mare, deducet ignem è cœlo, conuertet diem in tenebras, & noctem in diem, solem circum aget quò libuerit, & vt semel dicam omnia terræ, marisque elementa, vi oblatæ apparitionis coram spectantibus obtemperare sibi demonstrabit.* Beatus Ephræm Syrus tract. de consummatione seculi, & Antichristo. *Trãsferet*, inquit, *Montes & Insulas fallaciter, & currere quidem videbitur mons coram cunctis turbis spectantibus, licet omnino à suis fundamentis non sit motus, super abyssum incedet, & in ea, vt super terram se ambulare simulabit: magna tribulatio erit in diebus illis, quando se ipsum vt Deum ostendabit formidabilibus portentis, per aera volitans, cunctique Dæmones in forma Angelorum: cum timore coram tyranno in aere sublimes volitare conspicientur.* Rabanus Maurus tract. de Antichristo, qui falsò, vt diximus, ascribitur D. August. *Faciet*, inquit, *signa inaudita, arbores nimirùm subito florere, & arescere; mare turbari, & subito tranquillari: naturas in diuersas figuras mutari, agitari aera ventis, & multimodis commotionibus mortuos in conspectu hominum suscitari.*

Rabanus.

Omnia Antichristi signa mendacia.

2. Thessal. 2. 9

Methodius.

Hippolytus.

B. Ephræm.

Rabanus.

2 Quæ omnia non de solo Antichristo accipienda sunt, sed de eius etiam sectatoribus, potissimumque prędicatoribus, vt Christus Dominus conceptis verbis docuit Matt. 24. *Surgent enim pseudochristi, & pseudoprophetæ, & dabunt signa magna, & prodigia, ita vt in errorem inducantur, si fieri potest etiam electi.* Vbi notandũ est de signis, & prodigiis dictũ fuisse: *Vt in errorẽ inducãtur, si fieri potest etiã electi.* Erit enim hæc lõge omniũ grauissima tẽtatio, multò ipsis tormentis, muneribusq; potentior. Ita prędictionem Christi intellexit Cyrillus Hierosol. catechesi 15. *Nunquid*, inquit: *non beatus martyr erit, qui tunc pro Christo martyrium pertulerit? Ego verò illum super omnes martyres esse dixerim: nam qui antea præcesserunt, cũ hominibus illis tantum certamen erat; qui verò tempore Antichristi patientur, personaliter cum Satana pugnabunt: tunc vero superiores illos martyres reges solum occidebant, mortuos autem non excitabant, neque signis & prodigiis cuiusque phãtasiam perturbabant; hic autem & timore, & necessitatis mala subuersione, vt seducantur si fieri potest etiam electi, ne quando in cor ascendat, quæ Christus plura his gesserit.* In eandem sentẽ-

Matt. 24. 24.

Prædicatores Antichristi multa, non tamen vera edẽt miracula.

Cyril. Hierosol.

Martyres qui tempore Antichristi patientur, super omnes martyres.

tiam

D. Gregorius. tiam loquitur D. Gregorius lib. 32. Mor. cap. 13. *Pensemus*, inquit, *quæ erit humanæ mentis illa tentatio, quando pius martyr, et corpus tormentis subijcit, et tamen ante eius oculos tortor miracula facit: cuius tunc virtus nō ab ipso cogitationum fundo quatiatur: quando is, qui flagris cruciat, signis coruscat?* Et D. Isidorus lib. 1. de summo bono cap. 28. *Olim*, inquit, *faciebant miracula martyres, tunc autem videbuntur facere ipsi persecutores.*

D. Isidorus.

3 Cæterùm quanquàm tam multa, tamque admiranda futura sint huiusmodi signa; nunquàm tamen Christi Ecclesia, fidesq; ac religio labefactari poterūt. Nam præter alia maxima subsidia, quibus Diuina prouidentia fideles eius temporis mirum in modum confirmabit; simul etiam Enoch, & Helias toto ferè tēpore tyrānidis Antichristi illustrissimis miraculis coruscabunt, vt diximus cap. 11. cum Ioanne, quinto nostro exegetico sect. 11. Quare defēdi nō potest id, quod ait Dominicus à Soto, lib. 4. sent. d. 46. q. 1. art. 1. videlicet propter acerbissimā illam persecutionem, fidem ac religionē Christi extinguendam esse. *Extincta*, inquit, *fide per discessionem ab Apostolica sede totus mundus vanus erit, ac deinceps in casum processurus: expauescant ergo mortales, quàm sit pestilens amor sui, inde enim dimanat elatio, et superbia, quæ sub Ducatu tādem Antichristi ciuitatem Dei labefactabit.* Non potest, inquam, defendi hæc sententia, vt bene aduertit Bellarminus tract. de Antichristo, cap. 17. tom. 1. suarum controuersiarum: quoniā pugnat cum illa Christi promissione, Matt. 16. *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meā, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam.* Accedit, quòd cū Christus Dominus dixit, Matth. 24. *Dabunt signa magna; ita vt in errorem inducantur, si fieri potest etiam electi: sed propter electos breuiabuntur dies illi:* manifestè significauit tempore Antichristi futuros electos, atq; adeo Ecclesiam. Qua de re legendus est D. August. lib. 20. de Ciuit. Dei, cap. 8. *Post hæc*, inquit, *oportet eum*, (id est Diabolum,) *solui h. cui tempore, si hoc est Diabolo ligari, & includi, Ecclesiam non posse seducere: hæc ergo erit solutio eius vt possit? Absit. Nunquam ab illo Ecclesia seducetur prædestinata, & electa ante mundi constitutionem; de qua dictum est: Nouit Dominus qui sunt eius: et tamē hic erit Ecclesia illo tempore etiam quo soluendus est Diabolus, sicut ex quo est instituta hic fuit, et erit omni tēpore, in suis vtique, qui succedunt nascendo morientibus.* Id quod probat Augustinus ex cap. 20. huius operis cū dicitur: *Et ascenderunt super terræ latitudinem, et cinxerunt castra sanctorum et dilectam ciuitatem. Et descendit ignis de cælo à Deo, et comedit eos: et Diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnū ignis et sulphuris, vbi et bestia, et pseudoprophetæ, cruciabuntur die ac nocte in secula seculorum. Sed hoc iam ad iudicium vltimum pertinet; quod nunc propterea commemorandum putaui, ne quis existimet eo ipso paruo tēpore, quo soluetur Diabolus in hac terra Ecclesiam non futuram, illo hic eam vel non inueniente, cum fuerit solutus, vel absumente cum fuerit modis omnibus persecutus.* Et paulò inferius: *Alligatio*, inquit, *Diaboli, est non permitti exercere totam tētationem, quam potest, vel vi, vel dolo ad seducēdos homines in partē suā cogēdo violēter, fraudulēter vè fallēdo: quod si permitteretur in tam longo tēpore, et tanta infirmitate multorum, plurimos tales, quales Deus id perpeti non vult et fideles dejiceret, et ne crederent impediret; quod ne faceret alligatus est.* Deniq; paucis interpositis, *Soluetur*, inquit, *in fine, vt quam fortē aduersarium Dei ciuitas superauerit, cum ingēti gloria sui redēptoris, adiutoris, liberatoris, aspiciat.* Hactenus Augustinus.

Antichristi persecutione nūquam labefactabitur Ecclesia.

Opinio Dominici à Soto nullo modo defēdenda.

Bellarminus.

Matt. 16. 18.

Matth. 24. 24

Augustinus.

Apoc. 20. 9.

Vtrum Antichristo regnante, sacrificium Eucharistię in Ecclesia cessaturum sit?

SECTIO XII.

QVOD CESSATVrum sit non semel videtur à Daniele prænuntiatum; etenim cap. 8. *Audiui*, inquit, *vnum de sanctis loquentem: et dixit vnus sanctus alteri, nescio cui loquenti: Vsq; quò visio, et iuge sacrificium, et peccatum desolationis, quæ facta est, et sanctuarium, et fortitudo conculcabitur? Et dixit ei: vsque ad vesperā et mane dies duo millia trecenti, et mundabitur sanctuarium.* Et cap. 11. *Polluēt sāctuarium fortitudinis, et auferēt iuge sacrificium, et dabūt abominationē in desolationē.* Quæ duo testimonia quanquam communis expositio in- 1

Dan. 8. 13.

Dan. 11. 31.

terpretatur de iugi sacrificio legis veteris, quo singulis diebus duo agni anniculi immaculati, vnus mane, quod erat sacrificium matutinũ: alter vesperi, quod sacrificium vespertinum dicebatur, in holocaustum immolabatur. Numer. 28.

Numer. 28.

Quod iuge sacrificium cessauit tempore Antiochi, de quo ijs locis sermo est. Nihilominus confitetur D. Hieron. à plerisque accipi de temporibus Antichristi sub typo regis Antiochi. Sed luculentiùs idem habemus expressum capite. 12 *A tẽpore cum ablatum fuerit iuge sacrificium, et posita fuerit abominatio in desolationẽ dies mille ducẽti nonaginta.* Vbi manifeste sermo est de Antichristo, cum tempus tyrannidis exprimatur, diebus mille ducentis nonaginta comprehensum, vt affirmant D. Hieron. & Theodoret. in eum locum D. Iren. lib. 5. aduersus hęreses. Hippol. Martyr. orat. de consummatione mundi. Primasius in cap. 11. Apoc. & reliqui communiter. Quod nam verò aliud iuge sacrificium accipiẽdum videtur, quã sacrificium Eucharistię? quod cum in vniuersis fere orbis prouincijs celebretur, quas alternis conuersionibus obit sol, meritò iuge, & continuum appellari potest; cũ fere semper oporteat, siue in his, siue in illis partibus offerri: iuxta illud Malach. 1. *Ab ortu solis vsque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus: & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio mũda; quia magnum est nomen meum in gẽtibus, dicit Dominus.* Et quanquàm pro *iugi sacrificio* Septuag. transtulerunt, ἐνδελεχισμὸν, ita locum reddentes: ἀπὸ καιροῦ παραλλάξεως τοῦ ἐνδελεχισμοῦ, hoc est, adverbũ *à tempore mutationis continuitatis.* Etenim ἐνδελεχισμὸς continuitatem significat, & eo loco haud dubiè continuitatẽ Diuini cultus: significarique videtur continuationem cultus Diuini ea celebritate, qua modo agitur, tempore Antichristi desituram. Tamẽ cum præcipuus, & maximus religionis nostræ cultus, ipso Eucharistiæ mysterio contineatur, meritò complures ad Eucharistiam, vaticinium Danielis pertinere existimarũt. Id quod pręter alios disertè docet Hippol. Martyr orat. de consummatione mundi. *Pretiosum*, inquit, *corpus, & sanguis Christi non extabit in diebus illis; liturgia*, id est, Missæ sacrificium, *extinguetur.* Atque hęc sunt, quæ sacrificium Eucharistiæ cessaturum Antichristi tempore confirmant.

D. Hieron.

Dan. 12. 11.

D. Hieron.
Theodoret.
D. Irenæus.
Hippolytus.
Primasius.

Eucharistia, iuge sacrificium

Malachię 1. 11.

Septuag.

Hippolytus.

Ex altera verò parte videtur obstare illustris illa Christi pollicitatio Matt. 28. *Ego vobiscum sum omnibus diebus, vsque ad consummationem sęculi.* Quam licet D. August. tract. 50. in Ioan. de pręsentia secundùm prouidentiam & fidem. Et D. Ambr. lib. de Isaac, & anima cap. 7 de protectione accipiant: tamen de præsentia quoq; in sacramento Eucharistiæ, plerique interpretantur; quos sequitur Iansenius in concordia. Quare dicendum putamus Eucharistiæ mysterium, & cultum publicè quidem cessaturum tẽpore Antichristi, quippe qui nihil magis, quàm hoc sacramentum, vt pote locupletissimũ passionis Dominicę monumentum detestabitur. Quo sensu intelligẽdus est Daniel: eamque ob causam Septuaginta voce ἐνδελεχισμὸν vsi sunt, quę cultus continuitatem, & celebritatem significat: id tamen non efficiet, quominùs priuatim, & in locis occultis, vbicunque se fideles metu persecutionis abdiderint, sacerdotes corpus Christi consecrent, fidelibusque communicent, nec enim Deus electos alienissimo illo tempore tã præsenti solatio, subsidioque destituet: vt etiam tunc verum sit illud Psal. 22. *Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulant me.* Quo sensu prædictio Christi accipienda est; atque ita rectè constant, & cohærent testimonia, quæ in speciem secum ipsa pugnare videbantur.

2
Matt. 28. 20.

D. Augustin.

D. Ambros.

Cornel. Iansen

Eucharistiæ mysterium, & cultus publicè cessabit tẽpore Antichristi.

Septuaginta.

Psal. 22. 5.

Quanto tempore duratura sit Antichristi tyrannis, & sub eo Ecclesiæ persecutio.

SECTIO XIII.

ANTICHRISTI tyrannidem modico tempore duraturam prędixit Christus Matthęi. 24. *Nisi breuiati*, inquit, *fuissent dies illi, non*

Matth. 24. 22.

fieret

fieret salua omnis caro: sed propter electos breuiabuntur. Et Apoc. 12. *Væ terræ, & mari, quia descendit Diabolus ad vos habens iram magnam, sciens, quia modicum tempus habet.* Et cap. 20. *Post hæc oportet illum solui modico tempore.* Modicum appellatur huiusmodi tẽpus, quia erunt tres tantùm anni cum dimidio, vt multis in locis Scripturæ Sacræ prædicitur, veluti Dan. 12. *Et audiui virum, qui indutus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis: cũ eleuasset dextram, & sinistram suam, & iurasset per viuentem in æternùm, quia in tempus, et tempora, et dimidium temporis.* Quo loco *tempus* annum significat: *tempora* duos annos: *dimidium temporis* anni dimidium: quemadmodùm docet D. Hieron. & communis expositio: & nos ad cap 12. vberiùs diximus Et paulò inferiùs: *A tempore, cum ablatum fuerit iuge sacrificium dies mille ducenti nonaginta:* hoc est tres anni cũ dimidio trãsibunt; et preterea duodecim dies. Apoc. 11. *Ciuitatem sanctam calcabant mensibus quadraginta duobus* Et cap. 12. *Fugit mulier in solitudinem, et abscõdit se à facie serpentis per tẽpus, et tempora, et dimidium temporis* Et cap. 13. *Data est ei potestas facere menses quadraginta duos.* Sic etiam docent D. Iren. lib. 5. aduersus hereses ad finem. Cyrillus Hierosol. catechesi. 15. D. August. lib. 20. de Ciuitate Dei cap. 8. & 23 D. Hieron. & Theodor. in cap. 7. & 12. Dan. Beda, D. Ansel. Primas. Areth. Haymo, Rich. de S. victore, & Rupert in loca citata ex Apocalypsi. Nec refert, quòd Daniel cap. 12. dicat à tempore quo ablatum fuerit iuge sacrificium transituros esse dies mille ducentos nonaginta: Ioannes autem Apoc. 11 doceat Enoch, & Heliam prophetaturos diebus mille ducentis sexaginta. Etenim Daniel loquitur de tempore tyrannidis Antichristi, quod comprehendet tres annos cũ dimidio, & præterea duodecim dies: hoc est, dies mille ducentos nonaginta. Ioannes autem de tempore prædicationis Enoch, & Heliæ, qui occidendi sunt vno mense prius quàm Antichristus intereat, vt diximus ad cap. vndecimum Sect. 9.

Apoc. 12. 12. & 20. 3. Antichristi tyrannis durabit tribus annis cum dimidio. Dan. 12. 7. D. Hieron. Dan. 12. 12. Apoc. 11. 2. & 12. 14. & 13. 5. D. Irenæus. Cyril. Hierof. D. August. D. Hieronym. Theodoretus. Beda. D. Anselm. Primasius. Arethas. Haymo. Richard Vict. Rupertus.

Qualis nam futurus sit interitus Antichristi?

SECTIO XIIII.

1 FINEM, & interitum Antichristi cum futurum commemorat Daniel cap. 11. *Per Libyam, inquit, quoque, & Æthiopiã transibit, & fama turbabit eum ab Oriente, & ab Aquilone, & veniet in multitudine magna, vt conterat & interficiat plurimos: & figet tabernaculum suum in Apadno inter duo maria super montem inclytum, & sanctũ: & veniet vsque ad summitatem eius: & nemo auxiliabitur ei.* In quem locum D. Hieronymus. *Nostri, inquit, extremum huius visionis capitulum de Antichristo sic exponunt, quòd pugnans contra Ægyptios, Libyamque, & Æthiopiam, & tria cornua de decem cornibus conterens, audierit sit de Aquilonis, & Orientis partibus aduersũ se bella consurgere, veniensque cum magna multitudine figat tabernaculum suum in Apadno iuxta Nicopolim, quæ prius Emaus vocabatur, vbi incipiunt Iudeæ prouinciæ montana consurgere. Denique inde se erigens vsque ad montem Oliueti, Hierosolymorum regio ascẽditur, & hoc esse quòd nunc Scriptura dicit, & cum fixerit tabernaculum suum in montana prouinciæ radicibus inter duo maria, mare videlicet quod nunc appellatur mortuum ab Oriente, & mare magnum in cuius littore Ioppe, Ascalon, & Gaza sitæ sunt: tunc veniet vsque ad summitatem montis eius, hoc est, montanæ prouinciæ, id est, verticem montis Oliueti, qui inclytus vocatur, quia ex eo Dominus ascendit ad Patrem, & nullus Antichristo poterit auxiliari, contra se Domino seuiente: & asserunt ibi Antichristum esse periturum, vnde Dominus ascendit ad cælos; quòd autem Antichristus veniat vsque ad summitatem montis sancti, & inclyti, & ibi pereat; Esaias pleniùs loquitur: Præcipitabit Dominus in monte sancto faciem dominatoris tenebrarum super omnes gentes.* Hæc Hieronymus.

2 Idem quod attinet ad montem Oliueti, in quo perimendus sit Antichristus, affirmat D. Thom. in comment. super 2. ad Thessal. 2. & alii. Quomodò autem sit interficiendus, tradit Esaias cap. 11. iuxta quorundam expositionem, vt auctor est ibi D. Hier. *Percutiet* (nimirum Christus) *terrã virga oris sui, & spiritu labiorũ suorum interficiet impium.* Et Paulus 2. ad Thessal. 2. *Quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduẽtus sui.*

Dan. 11. 43. D. Hieron. Antichristus perimetur in monte Oliueti. Esai. 25. 7. D. Thomas. Esai. 11. 14. D. Hieronym. 2. Thess. 2. 8.

vbi

Vbi pleriq; per *spiritum oris Christi* Michaelem Archangelum accipiunt, qui Christi iussu interfecturus sit Antichristum. Quam expositionem commemorat D. Thomas in eum locum. Communior sẽtentia, Spiritum oris Christi eius mandatum, & imperiũ interpretatur. Ita D. Thom. D. Chrysost. Theophyl. in eum locum. Et Theod. Dan. 11. Magister historiæ Schol. in 12. c. Dan. existimat eũ verbo Christi perimendum: nimirùm ascendente eo in cœlum Dęmonum ministerio, audiendam esse de cœlo vocem Christi, *Morere*, & confestim fulmine percussum deijciendum, interiturumque. Haymo in cap. 11. Esaię putat eum interficiendum potentia iussionis Christi, & licet à Michaele, vt quidam asserũnt, interficiatur, Domini tamen nutu, hoc totum perficiendum, occidendumque, vt Doctores tradunt, in monte Oliueti in papilione, ac solio suo, illo in loco, contra quem, cœlos Dominus ascendit.

D. Thomas. D. Chrysost. Theophilact. Theodor. Magister.

Interficietur verbo Christi.

Haymo.

3 Verùm hęc omnia multò luculentiùs explicauit Ioannes Apoc. 19. his verbis. *Vidi bestiam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad faciendum prælium cum illo, qui sedebat in equo, & cum exercitu eius, & apprehensa est bestia, & cum ea Pseudopropheta, qui fecit signa coram ipso, quibus seduxit eos, qui acceperunt characterem bestiæ, & qui adorauerunt imaginem eius: viui missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis.* Quem locum ad literam, vt verba sonant, intelligendum existimo. Itaq; his verbis Ioannes per *sedentem in equo candido*, Christum significat, nomine *bestiæ*, Antichristum, nomine *pseudoprophetæ*, præcursorem illum suum, & insignẽ concionatorem, de quo diximus hoc ipso cap. exeget. 1. sectione 6. atque hos duos viuos mittendos in stagnum ignis. Quare dicendum nobis videtur Christi iubentis imperio aperiendam terram, atque ab ea quasi ad prædam hiante, Antichristum, eiusque præcursorem viuos deglutiendos. Quia tamen Paulus disertis verbis docet 2. ad Thessal. 2. Antichristum interfectum iri, necesse est omnino fateamur, vbi primùm eos terra absorbuerit in ipso medio hiatu, claudẽte se iterum terra morituros: eorumque animas ad stagnum inferni ignis à Dęmonibus rapiendas: quemadmodũ accidit Dathan, & Abiron, de quibus dicitur Numer. 16. *Descenderunt que viui in infernum operti humo, & perierunt de medio multitudinis.* Quod non ita est accipiendum, quasi viui ad infernum peruenerint; sed quod eos viuos terra deuorauerit, & in ipso hiatu, quasi compresso gutture, strangulauerit, eorumque animas ad inferos, veluti ad stomachum, decoquendas transmiserit: vt exponunt Abulens. Lyran. Hugo Cardin. & Dionys. Carth. super 16. cap. Numer. Idem igitur accidet Antichristo, eiusque præcursori. Nec enim placet sententia Andreæ Cæsar. in cap. 19. Apoc. existimantis illos non morituros, sed incorrupto corpore viuos ad infernum descensuros, ipsamque gehennam illis loco mortis futuram: cum Paulus disertis verbis affirmet Antichristũ interficiendũ 2. ad Thessal. 2. vt interim omittã illa Scripturæ sacrę testimonia, quæ docẽt oẽs homines esse morituros.

Apoc. 19. 19.

Antichristus, eiusque præcursor viui à terra degluttiendi.

2. Thessal. 2.

Numer. 16.

Abulensis. Lyranus. Hugo Cardin. Dionys. Carth.

Andr. Cæsar.

2. Thess. 2.

Quantum temporis à morte Antichristi vsque ad diem iudicii excurret.

SECTIO XV.

1 COMMVNIS est Doctorum sententia, post mortem Antichristi concedẽdum esse hominibus spatium quadraginta quinq; dierum, vt qui seducti ab Antichristo fuerint, locum habeant pœnitentiæ. Ita docent D. Hieron. Theod. Lyran. Magister historiæ Scholast. Hugo Card. Dionys. Carth. & alii in cap. 12. Dan. Idq; colligunt ex illis verbis eiusdem cap. *A tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta: beatus, qui expectat, & peruenit vsque ad dies mille trecentos triginta quinq;*, hoc est, Antichristi persecutio durabit tribus annis cũ dimidio: & prętерea decẽ, aut duodecim diebus, hoc enim tẽpus includitur dieb' mille ducẽtis nonagita. Sed beat', qui mortuo Antichristo superuixerit quadraginta quinq; dies, hoc est

D. Hieron. Theodoret. Lyranus. Magister. Hugo Card. Dionys. Cart. Dan. 12. 12.

peruenerit ad dies mille trecentos triginta quinque. Hæc enim summa præcedentem superat quadraginta quinq; diebus. Quare significatur quadraginta quinque dies futuros à morte Antichristi, vsque ad diem iudicii: quemadmodùm disertis verbis exponit D. Hieron.

A morte Antichristi vsque ad diem iudicii 45 dies excurrent.

D. Hieron.

Beatus, inquit, *qui interfecto Antichristo, dies supra numerum præfinitum, quadraginta quinque præstolabitur, quibus est Dominus atque Saluator in sua maiestate venturus. Quare autem post interfectionem Antichristi quadraginta quinque dierum silentium sit, Diuinæ scientiæ est; nisi forte dicamus, quòd dilatio regni Sanctorum, patientiæ comprobatio est.* Hæc Hieronymus.

2 Verùm vtrum plures, quàm quadraginta quinque dies à morte Antichristi vsque ad diem iudicii excurrere debeãt, incertum est: & illud etiam minimè exploratum, vt ait Lyran. in cap. 39. Ezech. verum illi dies futuri sint vsuales vt nostri, an pro annis computari debeant: quemadmodùm & Ezech. cap. 4. dicitur *Diem pro anno dedi tibi*. Iuxta quam sententiam incognitus adhuc manet dies iudicii. Sanè admodùm probabile est incertas futuras eius temporis inducias: etenim Dominus Matth. 24. agens de suo aduentu ad iudicium sic ait. *Sicut erant in diebus ante diluuium comedentes, & bibentes, & nubentes, & nuptui tradentes, vsq; ad eum diem, quo intrauit Noe in arcam, & non cognouerunt, donec venit diluuium, & tulit omnes: ita erit aduentus filii hominis.* Quam Christi sententiam Doctores referunt ad illud tempus, quod effluet à morte Antichristi vsque ad diem iudicii. & 1. ad Thessal. 5. *Dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet: cum enim dixerint, Pax, & securitas, tunc repentinus superueniet interitus.* Non est autem verisimile, tam breui quadraginta quinque dierum spatio, post mortem Antichristi, homines vsque adeò deposituros tantæ persecutionis memoriam, vt in ea viuant securitate, otio, ac deliciis, quæ ante diluuiũ præcessisse memorantur. Accedit, quod Christus Dñs docet diem iudicii incognitũ omnibus mortalibus futurũ; si autẽ quadraginta quinq; tãtũ dies à morte Antichristi, vsq; ad diẽ iudicii deberẽt excurrere, sane possẽt eius temporis homines eum diem certò designare.

Lyranus.

Computari ne debeant dies illi pro annis. Ezech. 4. 6.

Matt. 24. 38.

Dies iudicii etiam post Antichristi mortẽ incognitus.

1. Thess. 5. 2.

Vtrum post mortem Antichristi, omnes Iudæi sint ad fidem conuertendi.

SECTIO XVI.

1 SVPPONIMVS in hac quæstione Iudæos vsque ad finem mũdi illud cœcitatis velamẽ, (de quo loquitur Paulus. 2. ad Corint. 3.) super cor suum, & ante mentis oculos habituros: id quod prçterquamquod ex superioribus manifestum est, (ostendimus enim ex Christi prædictione, veterumque Patrum testimoniis, eos Antichristum, vt Messiam, ac Principem recepturos,) conceptis etiam verbis docet Paulus 1. ad Thessal. 2. *Vos*, inquit *imitatores facti estis fratres Ecclesiarũ Dei, quæ sunt in Iudæa in Christo Iesu, quia eadem passi estis & vos à contribulibus vestris, sicut & ipsi à Iudæis, qui & Dominum occiderunt Iesum, & prophetas, & nos persequuti sunt, & Deo non placẽt, & omnibus hominibus aduersantur; prohibentes nos Gentibus loqui, vt saluæ fiant, vt impleant peccata sua semper; peruenit enim ira Dei super eos vsque in finem.* Grçcè est, ἔφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος. Plerique codices vetusti legunt, *præuenit*, quo etiam modo legit D. Ambros. vt sit sensus; *præuenit*, hoc est, *occupauit eos ira Dei*. Verũ Græca sententia est, *Peruenit in illos ira, siue vltio Diuina vsque in finem*, videlicet mundi, vt interpretatur D. Thomas. Cuius loci duplex est expositio, vna de ira Dei, quoad captiuitatem, quç duratura est vsque ad finem mundi, altera de derelictione Diuina, & cœcitate mẽtis, quæ vsque ad finem mundi perdurare debeat. Atque hçc posterior expositio magis ex textu colligitur, magisque est instituto Pauli consentanea.

2. Cor. 3.

1. Thes. 2. 14

Iudçorum cçcitas perdurabit vsque ad mundi finem.

D. Ambros.

D. Thomas.

2 Hoc supposito illud in quæstionẽ vertitur, vtrum omnes Iudæi conspecto infelici Antichristi exitu, tandem deponere debeant sui pseudomessiæ cogitationem, & Christum vt verũ Messiã, Deũq; agnoscere. Et quidem multa loca Scripturç videntur affirmare oẽs esse cõuertẽdos, veluti Malach. 4. *Ecce ego mittam vobis*

Malach. 4. 5.

Omnes Iudæos conuertendos ad Christum post Antichristi mortẽ affirmant multa Scripturæ loca.

D. August.

Heliam prophetam, ante quam veniat dies Domini magnus, & horribilis; & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum; ne forte veniam, et percutiam terrã anathemate. Quẽ locum expendens Diuus August. lib. 20. de Ciuitate Dei cap. 29 *Per hunc Heliam,* inquit, *magnum, mirabilemque prophetam exposita sibi lege vltimo tempore ante iudicium, Iudæos in Christum verum, id est in Christum nostrum esse credituros, celeberrimum est in sermonibus, cordibusque fidelium. Cum venerit ergo, conuertet corda patrum ad filios, & est sensus: Vt etiam filii sic intelligant legem quemadmodum patres eam intellexerunt; id est, prophetæ, in quibus erat, & ipse Moyses.* Hæc ille. Eodem modo eum locum intellexit D. Gregor. lib. 11. Moral. cap. 10. Vbi cernis iuxta Malachiæ vaticinium fore, vt Iudæi non post, sed ante mortem Antichristi, fidem Christi recipiant: siquidem conuertendi sunt ad prædicationem Heliæ, qui ab ipso Antichristo perimendus est, vti diximus cap. 11. Idquod luculentius adhuc habemus expressum Eccles. 48. vbi ad Heliam ita sermo dirigitur: *Qui receptus es in turbine ignis in curru equorum igneorum, qui inscriptus es in iudiciis temporum lenire iracũdiã Dñi, conciliare cor patris ad filiũ, & restituere tribus Iacob.* Idemque significauit Christus Dominus Matt. 17. *Helias quidem venturus est, & restituet omnia:* nam de Iudæis per Heliæ prædicationem in fine mundi conuertendis, eum locum accepit D. Greg. hom. 12. super Ezech. & D. Chrysost. hom. 58. in Matt. *Quænam,* inquit, *omnia? quæcunque Malachias propheta dicebat: mittam vobis Heliam Tesbitem, qui restituet cor patris ad filium. Causam quoque cur venturus sit docuit, nimirum vt Iudæis credere in Christum persuadeat, ne omnes illo aduenient penitus perdantur; quam rem ipse in memoriam reducens ait: Restituet omnia, incredulitatem videlicet Iudæorum, qui tunc erunt residui, ad fidem conuertet.* Hæc Chrysostomus. Illud Esai. 10. quod citat Paulus ad Rom. 9. *Esaias autem clamat pro Israel: Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiæ saluæ fient,* ad finem mundi non pertinet; tantumque significat, vt exponit D. Hieron. paucos Iudæos in Christum, cum venisset credituros, & saluandos, si comparentur cum innumerabili multitudine eorum, qui cum non erãt recepturi; id enim reliquiarum nomine comprehenditur.

D. Gregorius.

Eccl. 48. 9.

Matt. 17. 11.

D. Gregor.
D. Chrysost.

Rom. 9. 27.

D. Hieronym.

2 Multo clariùs loquitur Apostolus ad Romanos 11. *Nolo vos ignorare fratres mysterium hoc, quia cæcitas ex parte contigit in Israel donec plenitudo Gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret, sicut scriptum est: Veniet ex Sion, qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob.* In quem locum Diuus Thomas obseruauit particulam illam, *Donec,* posse designare causã excœcationis Iudæorum, vt propterea nimirum Deus permiserit eos excœcari, vt plenitudo gentium intraret: posse etiam designare terminum, vt significetur vsque eo duraturam cœcitatem Iudæorum, donec plenitudo gentium ad fidem intraret, & huic posteriori sensui concinere, quod infra subiungitur de futuro remedio Iudæorũ, cum dicitur: *Et tunc* (scilicet cum plenitudo Gentium intrauerit) *omnis Israel saluus fiet. Non particulariter,* inquit D. Thomas, *sicut modo, sed vniuersaliter omnes.* Quã Diui Thomæ sententiam multo ante D. Chrysostomus asseuerat hom. 19. in epistolam ad Rom. super illa verba c. 11. *Quod si delictũ illorũ diuitiæ sũt mũdi, & diminutio eorum diuitiæ Gentium, quanto magis plenitudo eorum? Non dixit,* inquit Chrysostomus, *quanto magis conuersio, vel correctio eorum, sed quanto magis plenitudo eorum: hoc est, quando vniuersi ad fidem attracti sunt.*

Rom. 11. 25.

Esai. 59.

D. Thom.

Iudæorũ cęcitas cur à Deo permissa.

D. Chrysost.

Rom. 11. 11.

3 Dicẽdum igitur arbitramur per Enoch, & Heliæ prædicationem ante mortẽ Antichristi multos ex Iudæis conuertẽdos: idque & à Malachia, & Ecclesiast. 48. & à Christo Domino prænuntiatum vt patet ex citatis testimoniis, & disertis verbis docet D. Greg. hom. 12. in Ezech. *Enoch,* inquit, *& Helia prædicante multi ex iis, qui tunc ex Iudæis in infidelitate remanserint, ad cognitionem veritatis redeunt, sicut de eodem Helia dicitur. Helias veniet, & restituet omnia.* Theodoretus in duodecimum caput Danielis, existimauit Iudæos conuertendos prædicatione Heliæ, post mortẽ Antichristi, in quo deceptus est auctor grauissimus. Etenĩ Enoch, & Helias occidẽdi sũt ab Antichristo, & post triduũ à mortuis excitandi, statimq; as-

Ante mortem Antichristi multi conuertẽdi ex Iudæis Heliæ prædicatione.
D. Gregor.

Matt. 17. 11.
Theodoretus.

cenſuri in cœlum; quemadmodùm docuit Ioannes cap. 11. & nos ibi cum illo diximus ſect. 13. Quare poſt mortem Antichriſti non prædicabit Helias: atq; adeò plane dicendum, qui ex Iudæis cõuertendi ſunt prædicatione Heliæ, conuertendos eſſe ante mortem Antichriſti. Deinde addimus, poſt mortem Antichriſti depoſita tandem alterius Meſsiæ cogitatione, omnes Iudæos, aut fere omnes fidem Chriſti amplexuros, idque à Paulo ſignificatum nomine *plenitudinis*, & cum dixit; *Omnis Iſrael ſaluus fiet*. Quæ ſententia eſt D. Chryſoſt. D. Thom. locis citatis. Benedictus Pererius lib. 15. in Dan. credit non omnes eſſe conuertendos, ſed quamplurimos; & in eum ſenſum interpretatur Apoſtolum. Mouetur illis verbis Dan. 12. *Veniet tempus, quale nõ fuit ab eo, ex quo gentes eſſe cœperunt, vſque ad tẽpus illud: & in tempore illo ſaluabitur populus tuus omnis, qui inuentus fuerit ſcriptus in libro.* Exiſtimatq; prędici ab Angelo non omnem populum Hebræorum conuertendum, ſed eum tantùm, qui inuentus fuerit ſcriptus in libro. Itaque reſtringi vocem, *Omnis*, per verba ſequentia: nam ſi omnes omnino conuertendi eſſent, ſatis fuiſſet dicere, *ſaluabitur populus tuus omnis*, nec quicquam vlteriùs addi oporteret: quæ coniectura quamuis probabilis ſit; non tamẽ compellit nos à D. Chryſoſt. ac D. Thomæ ſententia diſcedere; eò vel maxime, quòd Paulus omnem Iſraelem abſque vlla reſtrictione conuertendum eſſe atteſtatur; vt omnes, vel ferè omnes Iudęos eius temporis conuertẽdos eſſe, iuxta Pauli ſententiam, exiſtimare oporteat. Nec verò Angelus apud Danielem reſtrinxit dictionem, *Omnis*, comparatione Iudæorum, qui tempore Antichriſti extiterint, ſed comparatione Iudæorum in vniuerſùm: hoc ſenſu; ſaluabitur populus tuus omnis, non omnis abſolutè, ſed ille inquam omnis populus, quem Deus ex æternitate ſcriptum habet in libro vitę. Id uerò minimè impedit, quominùs omnes, aut ferè omnes illius temporis Hebræi, qui poſt mortem Antichriſti ſuperfuerint, ſcripti ſint in libro vitę, atque adeò ſalutẽ conſequantur.

Iudęi omnes aut fere omnes poſt Antichriſti mortẽ amplectentur Chriſti fidem. D. Chryſoſt. D. Thomas. Benedict. Per.

Dan. 12. 1.

Quibus nam ex ſignis diiudicari poſsit à fidelibus Antichriſtum aduenisse.

SECTIO XVII.

ILLVD poſtremò diſquirẽdum ſupereſt, num ex Sacris literis ſigna aliqua colligantur, ex quibus aduentus Antichriſti certò deſignari poſsit; an verò eo non ſolùm viuente, ſed etiam regnante dubitari adhuc poſsit num aduenerit. Cui quęſtioni reſpondemus pleraque eſſe ſigna notiſsima, quæ Antichriſtum cum aduenerit, certò fidelibus demonſtrent.

Primum ſignum ducitur ex Romani imperij in decẽ reges diuiſione, de qua diximus ſect. 10. vbi ex Daniele, & Ioãne manifeſtè oſtendimus tempore illo proximè Antichriſti aduentum præcedẽte, fore Romanum imperium à decem regibus obtinendum. Hoc ſignum traditur à Paulo 2. ad Theſſal. 2. *Rogamus vos, ut non citò moueamini à veſtro ſenſu, neque terreamini, neq; per ſpiritum, neq; per ſermonẽ, neq; per epiſtolã tanquam per nos miſſam, quaſi inſtet dies Dominĩ: nequis vos ſeducat vllo modo, quoniam niſi venerit diſceſsio primùm, & reuelatus fuerit homo peccati filius perditionis.* Et paulò inferius, *Num retinetis, quod cùm adhuc eſſem apud vos, hæc dicebam vobis, & nunc quid detineat ſcitis, vt reueletur in ſuo tẽpore. Nam myſterium iam operatur iniquitatis: tantùm vt qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat, & tunc reuelabitur ille iniquus.* Quo loco per *diſceſsionem* Apoſtolus Romani Imperij diuiſionem, & euerſionem intelligit. Itaq; cum ait; *Quid detineat ſcitis*; ſignificat detineri adhuc aduentum Antichriſti, eo quod perduret imperiũ Romanum. Ita hunc locum intellexerunt D. Chryſoſt. Theophyl. Oecumen. Ambroſius in comment. Cyrill. Hieroſol. catecheſi. 15 D. Hieron. in epiſtola ad Algaſiam q. 11. D. Auguſt. lib. 20. de Ciuitate Dei cap. 19. Idemque affirmat Lactantius lib. 7. Diuinarum inſtitut. capite. 15. & Tertull. in Apologetico capite. 32. vbi ait, fideles orare pro diuturnitate Romani imperij, eo quod intelligant Romano

I

Romani imperii euerſio, certo deſignabit Antichriſti aduentum.

2. Theſſal. 2.

D. Chryſoſt. Theophilact. Oecumenius. D. Ambroſius. Cyril. Hieroſ. D. Hieron. D. Auguſtin. Lactantius. Tertullian.

imperio

imperio euerso imminere orbi extremā sub Antichristo calamitatem.

2 Insurgit obiectio.

Verùm dicet aliquis, Romanum imperium iamdiu omnino extinctum, & euersum esse, nec tamen Antichristū aduenire: quare non debere huiusmodi signū inter signa Antichristi aduentū proximè præcurrentia numerari. Dominicus Sot. 4. sentent. d. 46. q. 1. art. 1. existimat per *discessionem*, de qua loquitur Paulus, accipiendam esse duplicem discessionem: vnam ab imperio ciuili, & temporali: alteram à potestate spirituali, & Ecclesiastica, quam Romanus Pontifex obtinet, prioremq; discessionem iam extare, quia nimirum temporale Romanę vrbis imperium iam cessauit: posteriorem adhuc expectari, per defectionem videlicet totius orbis à Sede Romana: in cuius Sedis potestatem fuit temporale illud imperium commutatum, vt auctor est Leo Papa serm. de Apostolis. Itaque vtramque discessionem necessariam esse, vt Antichristus adueniat. Sed non est, cur ad hanc distinctionem recurramus: etenim Romanum imperium adhuc perdurat in Germania, nomenq; atque successio imperatorū Romanorū; nam cum defecit in occidente Romanum imperium, permansit in Oriente: & iterum, quoniam imperium euertendum erat à Turcis, non sine Diuina prouidentia erectum est imperium in Occidente per Carolum magnum regem Franciæ, qui à Leone tertio fuit Romæ electus, & declaratus Romanus imperator; cui deinde vsque ad hodiernum diem succeſſerunt imperatores in Germania. Enim verò ad vtrūque imperium Orientale nimirum, & occidentale adumbrandum, statua illa Nabuchodonosori ostensa Dan. 2. in typum Romani imperii, quod Orientem, & occidentem sua amplitudine coercuit, duabus tibiis nitebatur: ad idemque significandum in orbis descriptionibus, magna Aquila cum duplici capite depingitur, quæ insigne est imperii Romani, vt orbem vniuersum, bipertito Romano imperio Orientali videlicet, & occidentali, subiectum intelligamus. Nec vero quicquā obest, quod hodie Roma imperatori Romano non pareat, id enim ad imperium Romanum minime pertinet; siquidem Arcadius, & Theodosius iunior, & reliqui vsque ad Iustinianum imperatores Romani fuerunt, nec tamen Romanæ vrbi imperarunt.

Domin. Sot.

D. Leo.

Diluitur obiectio.

Imperium Romanum perdurat adhuc.

Daniel 2.

Aquila cū duplici capite in orbis descriptionibus depicta, quid designet.

3 Secundum signum ponitur à quibusdam, defectio vrbis Romæ à Romano Pontifice, quam defectionem ad totum orbem extendit Dominicus à Soto loco paulò ante citato. Qua de re quid nos sentiamus dicemus ad cap. 17. Tertium signum est Euangelii toto orbe prędicatio: debere enim hoc aduentum Antichristi prǽcedere prespicuū est ex Matt. 24. *Prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet consummatio.* Ita etiam docent D. Hilarius canone 25. in Matth. Cyrillus Hierosol. catechesi 15. Theodoret. super 2. ad Thessal. 2. & Patres communiter. Hoc signum nondum esse completum, patet ex eo, quod multæ etiam nunc existunt gentes, nationesque amplissimæ, quibus adhuc Euangelica tuba non insonuit. Nam quod Apostolus ait ad Rom. 10. *Nunquid non audierunt? & quidem in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Et ad Coloss. 1. *Propter spem, quam audistis in verbo veritatis Euangelii, quod peruenit ad vos, sicut & in vniuerso mundo est, & fructificat & crescit.* Et iterum: *Quod prædicatum est in vniuersa creatura quæ sub cælo est*; proculdubio non accipiendum est de toto orbe simpliciter, sed figuratè, accepta parte pro toto: quemadmodum & Lucę 2. cū dicitur: *Exiit edictū à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis.* Quod autem Christus dixit, priusquam veniat Antichristus, Euangelium toto orbe esse prædicandum, simpliciter, & absolutè intelligendum est, vt omnibus orbis prouinciis, & gentibus, Euangeliū denuntietur; quemadmodum conceptis verbis docet August. epist. 80. ad Hesychium, vbi locum illum Pauli citatum, acceptum à regio Vate. *In omnem terram exiuit sonus eorum.* Alia quoque responsione interpretatur; vt nimirum Paulus, quod futurum erat diceret; non quod iam erat factum, atque completum; more Scripturæ, quæ propter vaticinii fir-

Euangelii toto orbe prędicatio signum aduentus Antichristi.

Matt. 24. 14.

D. Hilarius. Cyril. Hierosol. Theodoret.

Multis adhuc gentibus Euāgelica tuba non insonuit. Rom. 10. 18.

Coloss. 1. 5. 23.

Luc. 2. 1.

D. August.

Psal. 18. 5.

censuri in cœlum; quemadmodùm docuit Ioannes cap. 11. & nos ibi cum illo diximus sect. 13. Quare post mortem Antichristi non prædicabit Helias: atque adeò plane dicendum, qui ex Iudæis cõuertendi sunt prædicatione Heliç, conuertendos esse ante mortem Antichristi. Deinde addimus, post mortem Antichristi deposita tandem alterius Messiæ cogitatione, omnes Iudæos, aut fere omnes fidem Christi amplexuros, idque à Paulo significatum nomine *plenitudinis*, & cum dixit, *Omnis Israel saluus fiet*. Quç sententia est D. Chrysost. D. Thom. locis citatis. Benedictus Pererius lib. 15. in Dan. credit non omnes esse conuertendos, sed quamplurimos; & in eum sensum interpretatur Apostolum. Mouetur illis verbis Dan. 12. *Veniet tempus, quale nõ fuit ab eo, ex quo gentes esse cœperunt, vsque ad tẽpus illud: & in tempore illo saluabitur populus tuus omnis, qui inuentus fuerit scriptus in libro.* Existimatque prædici ab Angelo non omnem populum Hebræorum conuertendum, sed eum tantùm, qui inuentus fuerit scriptus in libro. Itaque restringi vocem, *Omnis*, per verba sequentia: nam si omnes omnino conuertendi essent, satis fuisset dicere, *saluabitur populus tuus omnis*; nec quicquam vlteriùs addi oporteret: quæ coniectura quamuis probabilis sit; non tamẽ compellit nos à D. Chrysost. ac D. Thomæ sententia discedere, eò vel maxime, quòd Paulus omnem Israelem absque vlla restrictione conuertendum esse attestatur, vt omnes, vel ferè omnes Iudços eius temporis conuertẽdos esse, iuxta Pauli sententiam, existimare oporteat. Nec verò Angelus apud Danielem restrinxit dictionem, *Omnis*, comparatione Iudæorum, qui tempore Antichristi extiterint, sed comparatione Iudæorum in vniuersum: hoc sensu; saluabitur populus tuus omnis, non omnis absolutè, sed ille inquam omnis populus, quem Deus ex æternitate scriptum habet in libro vitç. Id uerò minimè impedit, quominùs omnes, aut ferè omnes illius temporis Hebræi, qui post mortem Antichristi superfuerint, scripti sint in libro vitç, atque adeò salutẽ consequantur.

Iudçi omnes aut ferè omnes post Antichristi mortẽ amplectentur Christi fidem. D. Chrysost. D. Thomas. Benedict. Per.

Dan. 12. 1.

Quibus nam ex signis diiudicari possit à fidelibus Antichristum aduenisse.

SECTIO XVII.

ILLVD postremò disquirẽdum superest, num ex Sacris literis signa aliqua colligantur, ex quibus aduentus Antichristi certò designari possit, an verò eo non solùm viuente, sed etiam regnante dubitari adhuc possit num aduenerit. Cui quçstioni respondemus pleraque esse signa notissima, quæ Antichristum cum aduenerit, certò fidelibus demonstrent.

Primum signum ducitur ex Romani imperij in decẽ reges diuisione, de qua diximus sect. 10. vbi ex Daniele, & Ioãne manifestè ostendimus tempore illo proximè Antichristi aduentum præcedẽte, fore Romanum imperium à decem regibus obtinendum. Hoc signum traditur à Paulo 2. ad Thessal. 2. *Rogamus vos, ut non citò moueamini à vestro sensu, neque terreamini, neque per spiritum, neque per sermonẽ, neque per epistolã tanquam per nos missam, quasi instet dies Domini: nequis vos seducat vllo modo, quoniam nisi venerit discessio primùm, & reuelatus fuerit homo peccati filius perditionis.* Et paulò inferius, *Nunc retinetis, quod cùm adhuc essem apud vos, hæc dicebam vobis, & nunc quid detineat scitis, vt reueletur in suo tẽpore. Nam mysterium iam operatur iniquitatis: tantùm vt qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat, & tunc reuelabitur ille iniquus.* Quo loco per *discessionem* Apostolus Romani imperij diuisionem, & euersionem intelligit. Itaque cum ait, *Quid detineat scitis*; significat detineri adhuc aduentum Antichristi, eo quod perduret imperiũ Romanum. Ita hunc locum intellexerunt D. Chrysost. Theophyl. Oecumen. Ambrosius in comment. Cyrill. Hierosol. catechesi. 15. D. Hieron. in epistola ad Algasiam q. 11. D. August. lib. 20. de Ciuitate Dei cap. 19. Idemque affirmat Lactantius lib. 7. Diuinarum institut. capite 15. & Tertull. in Apologetico capite 32. vbi ait, fideles orare pro diuturnitate Romani imperij, eo quod intelligant Romano

1

Romani imperii euersio, certò designabit Antichristi aduentum.

2. Thessal. 2.

D. Chrysost. Theophylact. Oecumenius. D. Ambrosius Cyrill. Hierosol. D. Hieron. D. Augustin. Lactantius. Tertullian.

imperio euerso imminere orbi extremã sub Antichristo calamitatem.

Insurgit obiectio.

2 Verùm dicet aliquis, Romanum imperium iamdiu omnino extinctum, & euersum esse, nec tamen Antichristũ aduenire: quare non debere huiusmodi signũ inter signa Antichristi aduentũ proximè præcurrentia numerari. Dominicus Sot. 4. sentent. d. 46. q. 1. art. 1. existimat per *discessionem*, de qua loquitur Paulus, accipiendam esse duplicem discessionem: vnam ab imperio ciuili, & temporali: alteram à potestate spirituali, & Ecclesiastica, quam Romanus Pontifex obtinet, priorem'q; discessionem iam extare; quia nimirum temporale Romanę vrbis imperium iam cessauit: posteriorem adhuc expectari, per defectionem videlicet totius orbis à Sede Romana: in cuius Sedis potestatem fuit temporale illud imperium commutatum, vt auctor est Leo Papa serm. de Apostolis. Itaque vtramque discessionem necessariam esse, vt Antichristus adueniat. Sed non est, cur ad hanc distinctionem recurramus: etenim Romanum imperium adhuc perdurat in Germania, nomen'q; atque successio imperatorũ Romanorũ; nam cum defecit in occidente Romanum imperium, permansit in Oriente: & iterum, quoniam imperium euertendum erat à Turcis, non sine Diuina prouidentia erectum est imperium in Occidente per Carolum magnum regem Franciæ, qui à Leone tertio fuit Romæ electus, & declaratus Romanus imperator; cui deinde vsque ad hodiernum diem successerunt imperatores in Germania. Enim verò ad vtrũque imperium Orientale nimirum, & occidentale adumbrandum, statua illa Nabuchodonosori ostensa Dan. 2. in typum Romani imperii, quod Orientem, & occidentem sua amplitudine coercuit, duabus tibiis nitebatur: ad idemque significandum in orbis descriptionibus, magna Aquila cum duplici capite depingitur, quæ insigne est imperii Romani, vt orbem vniuersum, bipertito Romano imperio Orientali videlicet, & occidentali, subiectum intelligamus. Nec vero quicquã obest, quod hodie Roma imperatori Romano non pareat, id enim ad imperium Romanum minime pertinet; siquidem Arcadius, & Theodosius iunior, & reliqui vsque ad Iustinianum imperatores Romani fuerunt; nec tamen Romanæ vrbi imperarunt.

Domin. Sot.

D. Leo.

Diluitur obiectio.

Imperium Romanum perdurat adhuc.

Daniel 2.

Aquila cũ duplici capite in orbis descriptionibus depicta, quid designet.

3 Secundum signum ponitur à quibusdam, defectio vrbis Romæ à Romano Pontifice, quam defectionem ad totum orbem extendit Dominicus à Soto loco paulò ante citato. Qua de re quid nos sentiamus dicemus ad cap. 17. Tertium signum est Euangelii toto orbe prędicatio: debere enim hoc aduentum Antichristi pręcedere perspicuũ est ex Matt. 24. *Prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet consummatio.* Ita etiam docent D. Hilarius canone 25. in Matth. Cyrillus Hierosol. catechesi 15. Theodoret. super 2. ad Thessal. 2. & Patres communiter. Hoc signum nondum esse completum, patet ex eo, quod multæ etiam nunc existunt gentes, nationesque amplissimæ, quibus adhuc Euangelica tuba non insonuit. Nam quod Apostolus ait ad Rom. 10. *Nunquid non audierunt? & quidem in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Et ad Coloss. 1. *Propter spem, quam audistis in verbo veritatis Euangelii, quod peruenit ad vos, sicut & in vniuerso mundo est, & fructificat & crescit.* Et iterum: *Quod prædicatum est in vniuersa creatura quæ sub cælo est;* proculdubio non accipiendum est de toto orbe simpliciter, sed hyperbolicè, accepta parte pro toto: quemadmodum & Lucę 2. cũ dicitur: *Exiit edictũ à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis.* Quod autem Christus dixit, priusquam veniat Antichristus, Euangelium toto orbe esse prædicandum, simpliciter, & absolutè intelligendum est; vt omnibus orbis prouinciis, & gentibus, Euangeliũ denuntietur; quemadmodum conceptis verbis docet August. epist. 80. ad Hesychium, vbi locum illum Pauli citatum, acceptum à regio Vate. *In omnem terram exiuit sonus eorum.* Alia quoque responsione interpretatur; vt nimirum Paulus, quod futurum erat diceret; non quod iam erat factum, atque completum; more Scripturæ, quæ propter vaticinii fir-

Euangelii toto orbe prædicatio signum aduentus Antichristi.

Matt. 24. 14.

D. Hilarius.
Cyril. Hierosol.
Theodoret.

Multis adhuc gentibus Euãgelica tuba non insonuit.
Rom. 10. 18.

Coloss. 1. 5. 23.

Luc. 2. 1.

D. August.

Psal. 18. 5.

mitatem

nitatem de futuris tanquam de præteritis loquitur, *Quale est*, inquit, *illud Psalmi:* Psal. 21. 17. *Foderunt manus meas, & pedes meos, quod tam longe postea actum nouimus:* Id quod manifestum esse confirmat ex eo, quod huiusmodi vaticinium non dum suo tempore completum esset. Est ergo D. Augustini sententia prius toto orbe simpliciter, hoc est omnibus gentibus, ac prouinciis, Euangelium prædicandum, antequam Antichristus adueniat. Idemq; D. Hieron. sentit Hieron. in comment. super Matth. 24. Accedit & ratio, quam affert Sotus. Sotus in 4. d. 46. art. 1. Cum enim gentes reprobari debeant, quòd fidem Christi non receperint, iuxta illud Marci 16. Marc. 16. 16. *Qui verò non crediderit condemnabitur*, necesse planè est, vt illis Christi fides denuncietur; quò postea in rebelles iusta damnationis sententia ferri posit. Quam rationem etiam innuit Christus illis verbis Matth. 24. Matt. 24. 14. *Prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus*. In quem locum D. Hieron. D. Hieron. *Signum*, inquit, *Dominici aduentus est, Euangelium in toto orbe prædicari, vt nullus sit excusabilis.* Atq; hęc tria signa præcedere debent Antichristi aduentum, quę sequuntur ipso Antichristo iam regnante contingent.

4 Quartum signum erit grauissima, simulque notissima toto orbe Christianorum persecutio, ita vt omnia Christianæ religionis officia, cæremoniæ, sacrificia, Sacramentorum ritus, Ecclesiæq; sanctiones penitus aboleantur, quo ad publicam celebritatem, in eo enim potissimum debet omnis Antichristi certare industria, vt Christi optimi, & maximi nomen, memoriamque extinguat; cuius persecutionis acerbitatem significauit Christus Matth. 24. *Erit tunc tribulatio magna qualis non fuit ab initio mundi vsque modo, neque fiet.* Id quod magno cum animi sensu lamẽtatur Hippolytus Mart. orat. de consummat. mundi, *Templa*, inquit, *Diuina, domorum instar erunt, locis omnibus euersiones fient Ecclesiarum, Scripturæ contemnentur bestiæ illius cantica vbique decantabunt, nulla erit reuerentia rerum sacrarum: nulla religio temerare, ac violare diuinas lugebunt Ecclesiæ luctu magno, quia nec oblatio nec suffitus fiet, nec cultus Deo gratus, sed Ecclesiarum ædes sacræ, tuguriis instar erunt.* Quintum erit summa morum toto orbe licẽtia, nullæ enim leges erunt ad pietatem, iustitiamque pertinentes, sed omnes, vt ait Hippolytus, pro suo viuẽt arbitratu Illud vnum Antichristus præcipiet, vt se ipsum omnes tanquã Principẽ, Deũq; agnoscant; reliquã omnẽ vitę rationẽ integram cuique permittet: ex quo fiet, vt iura omnia, tũ Diuina, tum humana, vbique violentur, atq; adeo maxima omnium rerum publicarum confusio, & perturbatio, cõsequatur, vt fusè Hippolytus persequitur.

Publica toto orbe cessatio à diuinis, signum aduentus Antichristi.

Matth. 24. 21.

Hippolyt.

Summa item morum toto orbe licentia.

5 Sextum, erit character Antichristi, quem omnes eius sectatores in fronte, aut manu dextera impressum gestabũt, vt hoc ipso cap. diximus exegetico 1. sect. 7. Septimum erit numerus nominis Antichristi conficiens summam sexcentorum sexaginta sex, de quo multa, sect. 1. Octauum erit Enoch, & Heliæ prædicatio, de qua fusè disputauimus ad cap. 11. Ex his manifestum relinquitur Antichristum non dum venisse: nã quod Apostolus ait. 2. ad Thessal. 2. *Mysterium iam operatur iniquitatis*, Et Ioannes epist. 1. cap. 4. *Omnis spiritus, qui soluit Iesum, ex Deo non est, & hic est Antichristus, de quo audistis quoniam venit, & nunc iam in mundo est*: non de Antichristo in sua persona, sed de Antichristo in suis præcursoribus, hoc est, Hæreticis, & tyrannis accipiendum est, Etenim, per *mysterium iniquitatis* Neronis persecutionẽ intellexit D. Chrysost. & D. Ambr. Hæreticos autem Theodoret. & Sedul. in eũ locũ, & D August. lib. 20. de Ciuit. Dei, c. 19. Simul refellũtur multi, tũ hæreticorũ, tũ catholicorũ, errores, Antichristũ iã aduenisse affirmantiũ; cõtra quos copiose disputat Bellarm. 1. tom. controuers. lib. 3. disput. de Antichristo c. 3. Quantũ autẽ tẽporis adhuc restet ad eius aduentũ supersit definiri nõ potest, cũ incertũ sit, quãto tẽpore mundus debeat perdurare. Nam quod quidã aiũt, mundũ sex tantũ annorũ millibus duraturũ, incertũ planè est, temereq; affirmatur; quæ opinio fuit veterũ Hebræorũ, imo, & multorum Patrum, quos ad initium huius operis citauimus, cap. 1. super illa verba, *Quæ oportet fieri cito*. Atque hæc de Antichristo dicta sufficiant.

2. Thess. 2. 7.

1. Ioann. 4.

Antichristus dicitur iam venisse in suis præcursoribus.

D. Chrysost.

D. Ambros.

Theodoret.

Sedulius.

D. August.

Bellarminus.

Illius aduentus nullus certus tempus definiri potest.

CAPVT XIIII.

ET VIDI ET ecce Agnus stabat supra montem Sion, & cum eo centum quadraginta quatuor millia habentes nomen eius, & nomen patris eius scriptum in frontibus suis. Et audiui vocem de cœlo tanquam vocem aquarum multarum, & tāquam vocem tonitrui magni: & vocem, quam audiui sicut citharædorum citharizantium in citharis suis. Et cantabant quasi canticum nouum ante sedem, & ante quatuor animalia, & seniores; & nemo poterat dicere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, qui empti sunt de terra. Hi sunt, qui cum mulieribns non sunt coinquinati; virgines enim sunt. Hi sequuntur Agnum quocūque ierit. Hi empti sunt ex hominibus primitię Deo, & Agno; & in ore eorum non est inuentū mendatium: sine macula enim sunt ante thronum Dei. Et vidi alterum Angelum volantem per medium cœli, habentem Euangelium æternum, vt euangelizaret sedentibus super terram, & super omnem gentem, & tribum, & linguam, & populum: dicens magna voce: Timete Dominum, & date illi honorem, quia venit hora iudicii eius: & adorate eum, qui fecit cœlum, & terram, mare, & fontes aquarum. Et alius Angelus secutus est, dicens: Cecidit, cecidit Babylon illa magna, quæ à vino irę fornicationis suę potauit omnes gentes. Et tertius Angelus secutus est illos, dicens voce magna: Si quis adorauerit bestiam, & imaginem eius, & acceperit characterem in fronte sua, aut in manu sua; & hic bibet de vino irę Dei, quod mixtum est mero in calice iræ ipsius: & cruciabitur igne, & sulphure, in conspectu Angelorum sanctorum, & ante conspectum Agni: & fumus tormentorum eorum ascendet in secula seculorum: nec habent requiem die ac nocte, qui adorauerunt bestiam, & imaginem eius, & si quis acceperit characterem nominis eius. Hic patientia Sanctorum est, qui custodiūt

mandata

mandata Dei, & fidem Iesu. Et audiui vocem de cœlo, dicentem mihi; Scribe: Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Amodo iam dicit spiritus, vt requiescant à laboribus suis; opera enim illorum sequuntur illos. Et vidi, & ecce nubem candidam: & super nubem sedentem similem filio hominis, habentẽ in capite suo coronam auream, & in manu sua falcem acutam. Et alius Angelus exiuit de templo clamans voce magna ad sedentem super nubem: Mitte falcem tuam & mete, quia venit hora, vt metatur, quoniam aruit messis terræ. Et misit qui sedebat super nubem falcem suam in terram, & demessa est terra. Et alius Angelus exiuit de templo, quod est in cœlo, habens & ipse falcem acutam. Et alius Angelus exiuit de altari, qui habebat potestatem supra ignem; & clamauit voce magna ad eũ, qui habebat falcem acutam, dicens: Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ: quoniam maturæ sunt vuę eius. Et misit Angelus falcem suam acutam in terram, & vindemiauit vineam terrę, & misit in lacũ irę Dei magnum: & calcatus est lacus extra ciuitatem, & exiuit sanguis de lacu, vsque ad frænos equorum per stadia mille sexcenta.

ARGVMENTVM.

ILLVD est de communi interpretum sententia huius capitis argumentum. Ne commemoratæ persecutionis mouendæ ab Antichristo, eiusque sectatoribus, magnitudine, ac terrore fideles desponderent, ostensa fuit hoc capite Ioanni illustrissima gloria proposita iis, qui temporum illorum acerbitatem, inuicta fidei constantia, animique celsitudine superauerint. Et quoniam cæteris, duo hominum genera præstabunt: vnum eorum, qui in tanta hominum malitia, morumque licentia, virginitatem seruauerint: alterum eorum, qui formidanda illius temporis tormenta animose pertulerint, mortemque pro Christo oppetierint, horum præcipuè Ioannes gloriam, felicitatemque commemorat; simulque persecutores, Babylonis ruina, & suppliciorum eos manentium comminatione perterrefacit.

COMMENTARIUM PRIMUM. EXEGETICUM.

De Virginibus.

Quęnam sint illa centum quadraginta quatuor millia quæ cum Agno supra montem Siō Ioanni apparuerunt?

SECTIO PRIMA.

1 PRIOR hæc capitis pars tota ad virginum gloriam pertinet, docet enim Ioannes apparuisse sibi Agnum stantē supra montem Siō hoc est, Christum Dominum in monte illo altißimo Sion supernæ felicitatis, quę Sion in sacris literis appellatur, veluti Ps. 83. *Ibunt de virtute in virtutem; videbitur Deus Deorum in Sion:* vidisseque cum eo, centum quadraginta quatuor millia, habentia nomen Agni, & nomen patris Agni, scriptū in frontibus suis; quia scilicet Agni, patrisq; eius nomē, fideq; nō erubuerunt corā omnibus cōfiteri, hoc enim est nomen Agni in fronte gestare. Ait præterea audiuisse se vocem de cęlo tanquā vocē aquarū multarū, & tanquā vocē tonitrui magni, eaq; fuisse sicut citharędorū citharizantiū in citharis suis, qui cātabāt quasi canticū nouū: dictūq; esse. *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati, virgines enim sunt.* Quo fit vt hęc cētū quadraginta quatuor millia ad solos virgines pertineat; quemadmodùm etiā docet D. Hieron. lib. aduersus Iouinian. & D. Aug. lib. de virginitate, cap. 27.

Quid intelligatur per mōtem Sion. Psal. 83. 8.

Quid sibi velit nomen Agni scriptum in frontibus virginum.

D. Hieron. D. August.

2 Iam verò illud primo sese offert explicandum, Quęnam sint ista centum quadraginta quatuor millia virginum, & vnde tanta virginum multitudo colligenda sit? D. Hieron. lib. 1. aduersus Iouinian. existimat, hæc centum quadraginta quatuor millia virginum, quæ hoc loco commemorantur esse illa eadem, quorum facta est mentio cap. 7. cum dictū est, conuertendos fore ex Iudæis centū quadraginta quatuor millia signatorum, id est, duodecim millia signatorum ex singulis tribubus, excepta tribu Dan, pro qua posita est tribus Leui. *de singulis*, inquit, *tribubus excepta tribu Dan, pro qua reponitur tribus Leui; duodecim millia signatorum virginum, creditura dicuntur; qui cum mulieribus non sunt coinquinati, ac ne putaremus de iis dici, qui scorta nonnorunt, statim intulit, Virgines enim sunt.* Vbi vides Hieronymum, per hęc centum quadraginta quatuor millia, eosdem illos intelligere, de quibus locutus est Ioannes, cap. 7. atque adeo existimare hæc cētum quadraginta quatuor millia virginum, ex solis Iudæis colligenda esse, cū c. 7. per centū quadraginta quatuor millia signatorū fideles ex Iudęis ad fidē cōuertēdi, necessario intelligēdi sit, vt cōceptis verbis eo loco docet Ioānes & nos etiam ibidem confirmauimus.

D. Hieron.

Vnde colligat Hieron. tantā virginum multitudinem.

3 Verùm hæc Hieronymi sententia nobis non probatur. Primùm, quia nullo modo est verisimile solos virgines Hebræorum in fine mundi conuertendos, seruandosq; esse, nullumq; omnino eorū qui vel in matrimonio, vel extra matrimonium virginitatem amiserint consecuturum salutem, at hoc admittere cogitur Hieron. siquidem hæc centum quadraginta quatuor millia, vult esse illa eadem, quæ c. septimo commemorantur: quo numero Ioānes complexus est vniuersos omnino Iudæos, qui ad fidē Christi conuertentur, accipiens numerū certum, pro incerto. Deinde vt Arethas argumentatur, si ad illa eadem centū quadraginta quatuor millia allusisset hoc loco Ioannes, procul dubio articulum adhibuisset, dixissetq; τὰ ἑκατὸν τεσσαράκοντα τέσσαρες χιλιάδες, hoc est, *illa centum quadraginta quatuor millia*, quod tamen non dixit, sed omisit articulum τὰ

Non placet Hieronymi sententia.

Arethas.

Denique cur de solis Iudæis Ioannes loquatur qui gentibus potissimùm scribebat? Putamus igitur hęc centum quadraginta quatuor millia, non solum ad Iudæos, sed multo etiam magis ad fideles Gentiles pertinere: nec enim ad fideles tantùm ex Gentibus referenda sunt, vt retulit Arethas, sed ad vtrosque: quanquam ad fideles ex Gentibus præcipuè, cum & numero, & virtutis studio Iudęis antecellant.

Neque Arethę opinio omnino placet.

4 Porro nec placet Fancisci Riberæ sententia, qui plus iusto literę adhærens existimauit numerum hunc cētum quadraginta quatuor millium non pro magno aliquo numero incerto, sed procerto, hoc est, pro se ipso præcisè adhiberi: itaque dumtaxat centum quadraginta quatuor milia virginum tempore Antichristi, per vniuersum orbem, tum ex Iudęis, qui credituri sunt in Christum, tum ex reliquis fidelibus futura. Et argumentatur nō sine causa tot numeros adhibitos esse, nimirum, *centum quadraginta quatuor millia*: cur enim Ioannes tam minutam computationem adhibuisset, nisi certum aliquem, statumque numerum designare uoluisset? Credo cuiuis facile hęc opinio se se vt improbabilem obiiciet. Quis enī sibi persuadeat ex tā multis gentibus toto orbe dispersis, sola cētum quadraginta quatuor millia virginum Antichristi tempore futura; cum solus numerus infantium, & puerorum ante usum rationis, & grādiorum etiam ante sensum libidinis discedentium è vita, multis partibus eam summam, vt par est credere, superare debeat: Nam de sola ciuitate Niniues dixit Dominus ad Ionam, c. 4. *Et ego non parcam Niniue ciuitati magnæ, in qua sunt plusquam centum viginti millia hominum, qui nesciunt quid sit inter dexteram & sinistram suam*, id est simplicium paruulorum, qui nesciunt discernere dexteram, à sinistra; vt interpretatur D. Hieronymus. *Ignorant*, inquit, *quid sit inter dexteram, & sinistram propter innocentiam, & simplicitatem, vt lactentem monstret ætatem & relinquat intellectui quantus sit numerus ætatis alterius, cum tantus sit paruulorum*. Non est igitur verisimile toto orbe non futura amplius, quā cērū quadraginta quatuor millia paruulorū etiā eorū, qui per baptismū seruari debēt; vt missas faciā sacras virgines, multasq; alias sanctissimas fœminas, imo & adolescētes, qui carnis integritatē etiā eo tēpore cōseruabunt: eò vel maximè quod ipsamet persecutionis acerbitas, chrianos sparget, & ad deserta cōpellet, vbi nōerit tāta libidinis licētia, neq; tā frequēs deperdēdę castitatis occasio.

Riberę sententia.

Reiicitur Ribera.

Ionæ 4. 11.

D. Hieron.

5 Quare dicēdū plane est cū cōmuni expositione doctorū positū esse à Ioāne numerū certū pro incerto: & quia maximꝰ futurus est virginum numerus, infātibus & pueris supputatis, idcirco tantā cōspexisse multitudinē. Cur autē tā varios numeros adhibuerit, hoc est, centum quadraginta quatuor millia, si locus coniecturæ datur, cōiicimus exprimere voluisse plures in vno statu virgines, quā in alio reperiēdos. Itaq; numerū cētenariū ad infātes, & pueros ante motū, sēsūq; libidinis, discedētes: numerū quadragenariū ad virgines Deo dicatas: numerū deniq; quaternariū ad fœminas, virosq; in seculo agētes pertinere. Quia enim quā plurimi infantes, puerīq; decedunt, pauciores autē sūt ex religiosis virgines, multò pauciores ex secularibus, idcirco credimus eā numerorū varietatē minorē semper, ac minorē à Ioanne adhibitā fuisse. Aduerte autē cū D. Cyprian. lib. de Disciplina, & habitu virginū, nō ex eo, quod Ioannes dicat, *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati*, existimandum esse de solis masculis virginibus, nō autē etiā de fœminis haberi sermonē. *Neq; enim masculis tantū*, inquit Cyprian. *continentiæ gratiā repromittit Dominus, & fœminas prætererit; sed quoniā fœmina viri portio est, & ex eo sūpta atque formata, in Scripturis fere omnibus ad protoplastū Deus loquitur quia sūt duo in carne vna, & in masculo simul significatur & fœmina*. Hęc Cypr.

Communis expositio tenēda

Quid varietas numeri à Ioanne expressi, significet.

D. Cyprian.

Virginum nomine, non tantum viri, sed & fœminæ intelliguntur.

Cur Virgines supra mōtē Siō, cū Agno apparuerint?

Et vidi, & ecce Agnus stabat supra montē Sion, & cum eo centū quadraginta quatuor millia.

SECTIO II.

1 IN IPSO monte Sion, in quo Agnus stabat, vidit Ioannes illa centum quadraginta quatuor millia, quæ postea explicauit virginum esse multitudinem. Duplex autem huiusce rei ratio afferri potest: Vna desumitur à virginitatis præstantia, & altitudine: quia enim Virgines excelsum quendam ac sublimẽ in monte Sion, id est Ecclesia, obtinent locum, & altissima virginitatis prærogatiua mirum in modum excellunt, & eminent; meritò supra montem Sion altissimum, simul cum agno apparuerũt. Quæ obseruatio simul & expositio est D. Gregor. lib. 5. suæ expositionis in lib. Regum. cap. 3. *Bene*, inquit, *in sublimi esse virgines dicuntur, quia quod naturam humanam supergreditur in altissimo virtutum culmine situm est, vnde & virgo ille dilectus Iesu locum virginũ insinuans, ait; Vidi supra montem Sion Agnum stantem, & cum eo centum quadraginta quatuor millia. Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati, Virgines enim sunt: in monte quidem esse cum agno dicuntur, quia per meritum incorruptionis, quo à terrenis & carnalibus delectationibus se diuidunt, in sempiterna redemptoris gloria sublimantur.* Hęc ille.

Virgines dicũtur esse in monte Sion propter sublimẽ, quem habent in Ecclesia, locum.

D. Gregor.

2 Atque in primis Virginitas omnem mundanæ fabricæ altitudinem longe superat; quemadmodũ docet Greg. Naz. orat. in dictum Euangelii: *Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est: Videte*, inquit, *rei sublimitatem, indeprehensibilem fere inuenietis; quomodo enim non melius carne est non generare carnem, id quod à carne genitum est? quomodo non Angelicum, carni alligatum, non secundum carnem viuere, sed naturam esse sublimiorem?* Et in orat. exhortatoria ad Virg. *Olim*, inquit, *cùm lex erat, & vmbræ, cæremoniæque temporariæ, tum primatum habebant nuptiæ, tanquam adhuc infantes: postquam verò emigrauit litera, subindustusque est spiritus, & Christus cum præcisisset ex Virgine in carne passus est, tunc effulsit castimonia diuidens mundum.* Quo loco emphasim habent illa postrema verba; *Effulsit castimonia diuidens mundũ:* quæ præter alia, illud mihi videntur significare, virginitatem, (sic enim castimoniam hic accipit Nazianzenus) quasi alterum mundum supra mundanum constituere, in eoque Virgines longissimè ab isto, quem cernimus, mundo diuisos atq; dissitos in altiori videlicet ac sublimiori gradu collocare. Quo mysterio supra capitella illa instar sphærarum reticulata, quæ erãt superposita duabus illis ingentibus columnis æreis à Salomone in vestibulo templi collocatis, lilia erant, vt habes tertio Regum septimo; *finxit duas columnas æreas, decem & octo cubitorum altitudinis columnam vnam; & linea duodecim cubitorum ambiebat columnam vtramque*: Et paulò post: *Capitella autem, quæ erant super capita columnarum quasi opere lilii fabricata erant*; quia videlicet castitas, quæ per lilium adumbratur, omnem mundanæ consuetudinis Sphęram, orbemque ipsum vniuersum, altitudine superat; vt ait D. Ambrosius libro primo de Virginibus. *Quis humano, inquit, eam possit ingenio comprehendere, quam nec natura suis inclusit legibus? aut quis naturali voce complecti, quod supra vsũ naturæ sit? E cœlo accersiuit quod imitaretur in terris; hæc nubes, aera, Angelos, Sideraque transgrediens verbum Dei in ipso sinu Patris inuenit. Helias etiam quia nullius corporei coitus fuisse permistus cupiditatibus inuenitur, ideo curru raptus ad cælum.* Obiter etiam obserua, nõ sine Mysterio, capitella illa columnarum reticulata fuisse, quia quicunque Dæmonis tentamenta aduersus castitatẽ superans lilium hoc pulcherrimum obtinet; facile se à reliquis omnibus inimici retibus, & laqueis expediet, & supra capitella columnarum reticulata, quasi lilium apparebit.

Nazianzenus.

Matt. 19. 11. Quanta sit Virginitatis sublimitas.

Lilium mundũ constituit hoc nostro longè superiorem.

3. Reg. 7. 15. Expenditur locus ex 3. lib. Regum.

D. Ambros.

Qui retia Dæmonis contra castitatem effugit, à reliquis facile se expediet.

3 Quid autem mirum, si virginitas totam mundi sphæram præstantia, & altitudine transcendat, cum ipsos quoq; Angelos non tantũ ęquet, sed etiã superet: In primis enim æquare illud ostendit, quod dixit Christus, Matth. 22. *In resurrectione neq; nubent, neq; nubentur, sed sũt sicut Angeli Dei in cælo.* Sic enim eum locum intellexit D. Ambr. lib. 1. de Virginibus; *Quid pluribus exequar laudẽ castitatis? Castitas Angelos fecit, qui eã seruauit Angelus est, qui perdidit Diabolus. De resurrectione quid dicam? cuius præmiũ iã tenetis; In resurrectione neq; nubẽt, neq; nubẽtur; sed erũt sicut Angeli in cælo: quod nobis promittitur vobis præsto est, vota rumq; nostrarũ vsus apud vos est, de hoc mũdo estis, & nõ estis in hoc mundo*

Matt. 22. 30.

D. Ambros.

ſeculum vos habere meruit; tenere non potuit: affirmat & D. Cypr. lib. de diſciplina, & habitu virginum: *Cum caſtæ,* inquit, *perſeueratis, & virgines, Angelis Dei eſtis æquales.* Et D. Auguſt. lib. vno de S. virginitate cap. 23. *Virginalis integritas, & per piam continentiam, ab omni concubitu immunitas, Angelica portio eſt; & in carne corruptibili incorruptionis perpetuæ meditatio.* Idẽ ſentit D. Bern. epiſt. 42. ad Henricum Senonenſem Archiepiſcopum. *Quid caſtitate decorius, quæ mundum de immundo conceptum ſemine, de hoſte domeſticum, Angelum de homine facit. Differunt quidem inter ſe homo pudicus, & Angelus, ſed felicitate, non virtute: & ſi illius caſtitas felicior, huius tamen fortior eſſe cognoſcitur. Sola eſt caſtitas, quæ in hoc mortalitatis & loco, & tempore ſtatum quendam immortalis gloriæ repræſentat.* Et his antiquior Tertull. lib. 1. ad vxorem de virginibus loquens, ſic ait: *Deo ſpecioſæ, Deo ſunt puellæ, cũ illo viuunt, cum illo ſermocinantur, illum diebus, & noctibus tractant, orationes ſuas velut dotes Domino aſſignant; ab eodem dignationem veluti munera maritalis, quotieſcunque deſiderant, conſequuntur; ſic æternum ſibi bonum Domini occupauerunt, ac iam in terris nõ nubendo de familia Angelica deputantur.* Hæc ille. Quam eãdem ob cauſã Pſal. 44. in quo de puriſsimis inter Chriſtum, & Eccleſiam, imo & quancunque etiam ſanctam virginem nuptiis diſſeritur, inſcribitur apud Septuag. ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, id eſt, *pro iis, qui commutabuntur;* Hebraicè autem, עַל שׁשׁנּים hoc eſt, *ſuper lilia,* vel *pro liliis:* vbi per lilia, virgines intelligit D. Hieron. qui iuxta inſcriptionem Hebraicam dicuntur commutandi in Angelos, videlicet quorum in hac vita puritatem æmulantur. Vnde D. Hieron. teſtatur ſe idcirco eum pſalmum Principiæ virgini exponere voluiſſe, eo quod inueniſſet in titulo lilia, & flores; quę pertinent ad virginitatis decus immortale. Scio Hebręam vocem, שׁשׁנּים à pleriſque pro genere muſici inſtrumenti vſurpari.

D. Cyprianus.

Virgines angelis æquales.

D. Auguſtin.

D. Bernard.

Caſtitas in Angelis quidem felicior, at in hominib⁹ fortior.

Tertullianus.

Inſcriptionẽ Pſalmi 44. variè vertunt interpretes.

Septuaginta.

D. Hieron.

Caſtitas homines reddit Angelos.

4 Quod verò non tantũ Angelos ęquet virginitas, ſed etiam ſuperet, non obſcure ſignificatum eſt Eſai. 56. *Hæc dicit Dominus eunuchis: Qui cuſtodierint Sabbatha mea, & elegerint, quæ ego volui, & tenuerint fœdus meum, dabo eis in domo mea, & in muris meis locum, & nomen melius à filiis, & filiabus, nomen ſempiternum dabo eis, quod non peribit.* Quem locum de virginibus accepit D. Auguſt. lib. de S. virginit. cap. 23 & 24. probatque ex eo, quòd eunuchi ſecundùm carnem tantùm, non vtique habent meliorem in Eccleſia locum, quam coniugati: quare efficitur, vt de iis, qui ſe ſpiritualiter caſtrauerunt propter regnum cœlorum, eiuſmodi prærogatiuæ accipiendę ſint. Accedit quod Spiritus Sanctus cum dixiſſet, *Dabo eis in domo mea locum, & nomen melius à filiis, & filiabus:* ne quis exiſtimaret aliquid temporale ſperandum, continuo ſubiecit, *Nomen ſempiternum dabo eis, quod non peribit.* De virginibus etiam eundem locum intellexerunt D. Ambr. in exhort. ad Virgines, & in inſtitut. Virginis cap. 16. D. Hieron. lib. 1. aduerſus Iouin. D. Baſil. lib. de vera virginit. & D. Greg. 3. p. Curę paſtoralis cap. 29. *Eunuchi,* inquit, *ſunt, qui compreſſis motibus carnis affectum in ſe prauũ operis abſcindunt; qui autem apud patrem loco habeantur oſtenditur, quia in domo patris, videlicet æterna manſione, etiam filiis præferantur.* Hęc ille. Sanè putauerim per *filios* accipiendos eſſe Angelos; nam ſi filii eo loco omnes in vniuerſum electi appellãtur, proculdubio etiam virgines filii ſunt, nec debuerunt opponi filiis. Itaq; cum promittitur virginibus melior locus, nomenque, quàm filii habeant, videntur Angelis anteferri; & meritò, cum in Angelis virginitas propriè reperiri nõ poſſit: præſtant igitur Angelis hac in parte virgines: Vnde angelus ille, qui Apoc. 19. Ioannem (nimirum vt plerique volunt) cum ob alia, tum propter virginitatis quoque prærogatiuam, ab ſe adorãdo deterruit illis verbis: *Vide ne feceris, conſeruus tuus ſum.* Videtur mihi ſe Ioannis, hoc eſt, tanti virginis conſerui paritate honorare voluiſſe, quaſi diceret; pares virginitate ſumus; ego natura, tu virginitate Angelus; ęquali nobilitate, parique cõditione in cœleſti curia principi Deo ſeruimus. Quod quidem ab Angelo ſancta quadam æmulatione, & inuidia dictum crediderim, nimirum Ioãnis, propter vnam virginitatem, magnitudinem demirans, eius paritatem,

Angelos ſuperant Virgines.

Eſai. 56. 4.

D. Auguſt.

D. Ambroſ.
D. Hieron.
D. Baſilius.
D. Gregor.

Expenditur Eſaiæ locus.

Cur Angelus adorari ſe, à Ioanne non permiſerit Apoc. 19. 10.

Videntur Angeli ſibi honorem arrogare, dum ſe Virginum pares faciunt, & conſeruos.

& æqualitatem quodammodo tacitè ambiebat.

5 Siqua in terris esse potest, maxime est castitatis cum Deo similitudo.

Sed parum est virgines Angelis hac in parte antecellere, qui Diuinam ipsam puritatem, quoad licet mortalibus, æmulantur. Nam & ipsam sanctissimam Triadem propter summam, quæ in Diuinis processionibus reperitur, puritatem, primam virginē appellauit Gregorius Nazianzenus in carmine de Virginitate dum inquit.

Prima Trias virgo est, siquidē Patre nat⁹ Anarcho
Filius est, nec enim Pater ortum traxit ab illo,
Vt pote principium rerum, & vitalis origo:
More nec humano generauit sanguine natum, &c.

Hanc igitur Dei puritatem, & vt loquitur Nazianzenus virginitatem suo modo referūt virgines: quemadmodùm docet D. Cypr. lib. de disciplina & habitu virginum. (D. Cyprian.) *Nunc nobis,* inquit, *ad virgines sermo est, quarum quo sublimior gloria, maior & cura est. Flos est ille Ecclesiastici germinis, decus, atque ornamentum gratiæ spiritualis, læta indoles, laudis, & honoris opus integrum, atque incorruptum; Dei imago respondens ad sanctimoniā Domini, illustrior portio gregis Christi.* Idem eleganter docet D. Basil. lib. de vera virginitate (D. Basilius.) his verbis, μέγα μὲν γὰρ ὡς ἀληθῶς παρθενία τῷ ἀφθάρτῳ θεῷ ὡς ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν ἐξομοιοῦσα τὸν ἄνθρωπον: quę sic latine reddes: *Magnum quidem vt verè dicam, est virginitas: incorruptibili Deo, vt summatim dicam, hominem similem faciens.* Hæc ille. Vnde incorruptio pro virginitate sumitur, vt vult D. Hieron. (D. Hieron. Ad Tit. 2. 7.) ad illa verba c. 2. epistolę ad Titum, *In omnibus te ipsum præbe exemplum bonorū operū in doctrina, in integritate in grauitate,* Græcè sic; ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἀδιαφθορίαν σεμνότητα ἀφθαρσίαν Quo loco D. Hieron. ἀδιαφθορίαν, & ἀφθαρσίαν, hoc est, *integritatē, & incorruptionem* (Pro Virginitate incorruptionē vertit Hieronymus.) de virginitate interpretatur: quā existimat Titū habuisse, cū suscepit baptismū, hortaturq; eum, vt virginitatē ad id usq; temporis seruatam, deinceps conseruet. Cernis igitur ex sentētia Hieron. virginitatem incorruptionem appellari, atque adeò Deum, eo quod est immutabilis, & incorruptibilis, suo modo imitatur, vt rectè ait D. Basilius. (Incorruptibilis virginitas Dei incorruptibilitatē suo modo imitat.)

6 Itaque non solùm Angelicę, sed etiam Diuinę cuiusdam nobilitatis est virginitas. Vnde ps. 2. pro eo, quod nos habem⁹ (Psal. 2. 12.) *Apprehendite disciplinam:* alii transferūt ex Hebræo, *Osculamini Filium.* Alii verò vertunt, *Adorate puritatem,* id est, virginitatem, quasi Diuinum quiddam summo honore, & veneratione colite, atque obseruate. Cui concinit illud, quod refert Euseb. de Constantino magno lib. 4. de eius vita. (Eusebius.) *Virgineum,* inquit, *chorum tantum non adorabat, istic habitare Deū, cui se puellæ deuouerant arbitrabatur.* Vbi cernis vsque adeò Constantinum virginitatem demiratum fuisse, vt sacris virginibus oēs honores, citra adorationē Deo debitā, tribuendos esse arbitraretur. (Quanto in honore habita sēper fuerit Virginitas.) Atque hinc factum est, vt Ethnici Virginem inter signa cœlestia in cœlo quasi Diuinum quiddam collocauerint, vt credit D. Hieron. lib. 1. aduersus Iouin. (D. Hieron.) *Varro,* inquit, *decem Sibyllas fuiße autumat, quarum insigne virginitas est, & virginitatis præmium diuinatio. Quod si Æolici genere sermonis Sibylla θεοβούλη appellatur; rectè consiliū Dei sola scribitur nosse virginitas. Certe Romanus populus, quanto honore virgines sēper habuerit, hinc apparet; quod Consules, & Imperatores, & in curribus triumphantes, qui de superatis gentibus trophæa referebant, & omnis dignitatis grad⁹ eis de uia cedere solitus sit: nec mirum hoc de hominibus, cum Mineruam quoque, & Dianam virgines Deas finxerit error Gētilium, & inter duodecim signa cœli, quibus mūdum volui putant, virginem collocarint magna iniuria nuptiarum, ut ne inter Scorpios quidem, & Cētauros, & Cācros, & Pisces, & Ægocerotes, vxorē maritumque contruserint.* Hæc Hieron. Ex quibus omnibus est perspicuum, quanta sit virginitatis præstantia, vt meritò dictum fuerit Eccles. 26. (Eccli. 26. 20.) *Omnis ponderatio nō est digna continentis animæ.*

Secunda ratio, cum supra montem Sion altissimum virgines apparuerint 7 ex virginitatis difficultate sumitur, quæ tanta est, vt qui ad eam aspirare contenderit, persuasissimum habere debeat in montem quendam maximè arduum accliuemque conscendere: (Virgines in mōte apparuisse, sedem designat castitatis difficileq; illi accessum.) cuius montis tanta est altitudo, tantaque eius conscēdendi difficultas, vt propterea Christus ad eius ascensum neminem præcepto astringere voluerit, sed dixerit Matth. 16. (Matth. 19. 12) *Qui potest capere capiat:* eo enim testimonio ad idem comprobandum vtitur D. Hieron.

ron.lib. 1. aduersus Iouin. *Noli metuere,* inquit, *ne omnes virgines fiant; difficilis res est virginitas, & ideo rara quia difficilis; multi vocati, pauci electi; si omnes virgines esse possent nunquam Dominus diceret. Qui potest capere capiat. Et Apostolus in suadendo non trepidaret, De virginibus præceptum Domini non habeo.* Nec verò illud parum exaggerat huius altissimi montis conscendendi difficultatem, quod paucissimi ante Dei in carne aduẽtum, eò conscenderint: ac tum primum ascensus euasit facilior, cũ agnus, id est, Deus homo in terris apparuit virgo ex virgine procreatus: tunc enim eius & exemplo, & auxilio quã plurima virginum millia extiterunt, quæ ad montis huius cacumen pertingere potuerũt. Id quod elegantibus carminibus descripsit Gregorius Nazianzenus in carmine de virginitate.

Vt verò in tabulis pictor dum corpora fingit,
Obscuris primum ora notis, lentibusq; figuret,
Mox formis studet omnigenos adhibere colores
Atq; opus incertum numeris polit omnibus artis:
Sic quoque Virginitas magni pars inclyta Christi,
Ante quidem vmbrose in paucis splẽdore micabat
Dum lex iura daret terris, & in orbe vigeret,
Exiguis spectanda notis, paucisque liceret,
Lucis ad internæ radios penetrare coruscos:
At postquã Christus per castæ viscera matris,
Absque patre & tedis vitæ progressus in auras
Lustrauit muliebre genus primamque parentem
Depulit, & carnis leges abscedere iussit,
Spiritumque nouo submisit littera fasces,
Gratiaque in medium venit, tum denique nostro
Virginitas generi præclaro lumine fulsit,
Instabilem mũdum abrumpens, abruptaq; mũdo,
Connubium tantum exsuperans & vincula vitæ,
Quantum animus carni præstat, cælique rotundũ.
Tellurem pretio vincit, quantoque fugaci
Illud in æternum durans præstantius æuum est,
Quanto mortali melior Deus.

1.Cor. 7. 25. Porro eandem virginitatis seruandę difficultatem, uidetur mihi præter alia significare voluisse Salomon, 3. Reg. 7. cũ duas illas ingentes columnas æreas, de quibus supra diximus, ante vestibulum templi collocauit, nihil aliud, præter lilia in summitate sustinentes: quia enim virginitas per lilium expressa difficillima est, ingentisque ponderis, cui facile vires humanæ succũbant, opus est columnis ęreis fortissimis, id est, magnis gratiæ præsidiis, quę satis sint tanto oneri sustinendo. Illudque obseruandum, vnam ex his columnis dictam fuisse Iachin; alteram Booz; quę vtraque vox *fortitudinem* significat; quoniam duplex fortitudo requiritur ad sustinenda lilia castitatis, videlicet gratię præsidium, & hominis, non qualibet sed strenua animosaq; cum diuina gratia cooperatio: cum sit verissimum illud, quod ait D. August. serm. 250. de temp. *Inter omnia Christianorũ certamina, sola duriora sunt prælia castitatis, vbi quotidiana est pugna, & rara victoria: grauem castitas sortita est inimicum, qui quotidie vincitur & tamen timetur.*

3.Reh.7.

Seruandæ castitati, duplici fortitudini opus est.

D. August.

Atque hæc potest esse tertia ratio, cur virgines supra montem Sion cum Agno apparuerunt, vt videlicet exploratũ esset qualis debeat esse virginum conuersatio, & viuendi ratio. Quia enim difficile est virginitatem, sartam tectam tueri, debent virgines ad altissimum montem Sion confugere, hoc est, sese à communi & frequenti hominum consuetudine abducere, publicum fugere, recessum quęrere, & Agni vestigia identidẽ persequi, illius tantum purissimis osculis delectari, reliquis omnibus terrenis deliciis, & carnis illecebris amputatis. Hinc est quod idem Gręcum vocabulũ σώφρων & moderatum atque temperantem & præterea castum & continentem significat: & σωφροσύνη non tãtum modestiam & temperantiam, sed & pudicitiam & castitatem. vnde Hieron. sæpe apud Paulum id vocabulum *pudicitiã* vertit, quibus in locis Vulgata editiò *sobrietatem*, habet: veluti lib. 10. cõtra Iouin. citans illud Pauli ad Rom. 12. *Non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatẽ,* legit ipse sed sapere ad pudicitiam. *Non plus,* inquit, *sapere quam oportet sapere sed sapere ad pudicitiam, non ad sobrietatem,* siquidem Græcè scriptũ est εἰς τὸ σωφρονεῖν. Hæc ille. Et 1. ad Tim. 3. *Oportet Episcopum irreprehensibilẽ esse, vnius vxoris virum, sobrium.* Græcè σώφρονα. Hieronymus & Ambrosius *Pudicum* Et ad Titum 10. *Oportet Episcopũ sine crimine esse sobriũ.* Græcè σώφρονα. Hieronymus legit *pudicum* multisque aliis in locis. Ex quo apparet, quam coniuncta

8

Qui virginitatẽ amat, publicum deserens in mõtẽ fugiat

D. Hieron.

Rom. 12. 3.

1. Timot. 3. 2

Ad. Tit. 1. 7. 8

Sobrietas, temperantia & modestia castitati coniunctissimæ.

iuncta esse debet cum castitate, sobrietas & temperantia, atque in omnibus rebus modestia: siquidem vno eodemque vocabulo vtrumque significatur, & vnum pro altero sumitur, vt ferè idem sit temperantem sobriumque esse, & castum esse, sicuti eo ipso, quod aliquis sobrietatem, temperantiam, modestiamque neglexerit, simul quoque castitati nuntium remisisse existimari potest. Vnde D. Gregor. Naz. in orat. exhortotionis ad virginem, hoc eodem sensu eam, vt ad montes confugiat adhortatur, *Rectè, inquit, incedis virgo, in mõtibus salueris, ad Sodomã ne respexeris ut in salis statuã obdureris.*

D.Greg. Naz.

9 Hãc nimirũ ob causã, oẽs fere Patres tam multi sunt in commendanda prudenti circunspectione virginibus, & amplificandis periculis, quæ in re maximè lubrica, vel minimam incuriam, & oscitantiam consequuntur: potissimùm verò Tertull. in lib. de velandis virginibus hæc sparsim habet, *Ea consuetudo deligenda est, quæ virgines includit soli Deo notas, quibus præter quòd à Deo, non ab hominibus captanda gloria est, etiam ipsum bonum suum erubescẽdum est: tales oculi volent virginem visam, quales habet virgo, quæ videri volet, eiusdem libidinis est videri, & videre, tã sancti viri est suffũdi, si virginẽ viderit, quã sanctæ virginis, si à virò visa sit: omnis publicatio virginis bonæ, stupri passio est.* Et postquam fusè disputauerat de velamine virginum, ait. *Ipsa conscientia non latendi non est pudica, patitur aliquid, quod virginis non sit studium placendi viris: quantum velis bona mente conetur, necesse est publicatione sui periclitetur, dum percutitur oculis incertis, & multis; dum digitis demonstrantium titillatur, dum nimium amatur; dum inter amplexus, & oscula assidua coalescit, sic frons duratur sic pudor teritur, sic soluitur, sic discitur aliter iam placere desiderare: sed enim vera, & tota, & pura Virginitas nihil magis timet quam semetipsam, etiam fœminarum oculos pati non vult; alios ipsa oculos habet, confugit ad velamen capitis quasi ad galeam quasi ad clypeum, qui bonum suum protegat aduersus ictus tentationum.* Et multò luculentiùs in lib. de cultu fœminarum: *Cum omnes,* inquit, *templum Dei simus, illato in nos, & consecrato spiritu Sancto, eius templi æditruus, & antistes pudicitia est, quæ nihil immundum, nec profanum inferri sinat, ne Deus ille, qui inhabitat inquinatam sedem offensus derelinquat. Non de integra conscientia venit studium placendi per decorem, quem naturaliter inuitatorem libidinis scimus. Quid igitur in te excitas malum illud? quid inuitas, cuius te profiteris extraneam? tentationibus viam aperire non debemus, quæ nonnunquam instando perficiunt; quid autem alteri periculo sumus? perit enim ille simul in tua forma, si concupierit, & facta es tu gladius illi, vt & si à culpa vaces, ab inuidia non libereris. Cum igitur, & nostra, & aliorum causa versetur in studio periculosissimi decoris, iã non tantũ confictæ, & elaboratæ libidinis suggestũ recusãdũ à vobis sciatis, sed etiã naturalis speciositatis obliterandum dissimulatione, & incuria.* Legendi sunt de eodem argumento D. Cypr. de disciplina & habitu virginum. D. Greg. Naz. in exhortatoria ad Virginem, iam citata. D. Basil. lib. de vera virginitate. D. Hieron. de custodia virginitatis ad Eustochium. D. Ambr. lib. de institut. virginis, & tribus illis aureis lib. de virginibus ad Marcellam sororem suam. Et S. Ephræm Syrus serm. de Sancta virginitate.

Tertull.

Plus de se quã de reliquis omnibus, sibi timet virginitas.

Vitanda proximorum offendicula.

D.Cyprianus.
D.Greg. Naz.
D.Basilius.
D.Hieron.
D.Ambros.
S.Ephræm.

Quo fit, vt magnam curam adhibere oporteat ad virginitatem seruandam; docẽt Hebræi, quibus consentit Vatablus, tunicam illam lineam strictam, de qua agitur Exod. 28. quę communis erat omnibus sacerdotibus eo fuisse textam artificio, vt tota continuis quibusdam oculorum imaginibus vndequaque constaret: quod ex eo probant, quia pro eo quod nos habemus. *Stringesque tunicam bysso,* potest verti ex Hebræo, *Oculabis eam,* nec dubium, quin verbum שבץ, quod eo loco ponitur, non solum stringere, sed etiam oculare significet. Quod si verum est, quo nam quæso alio mysterio voluit Deus, vt tunica illa linea omnibus Sacerdotibus communis, tota esset distincta oculis, imo ex oculis quodammodo intexta, nisi vt indicaret castitatem, cuius tunica illa linea propter candorem Symbolum erat? quæ virtus propria Sacerdotum esse debet: debere esse totam vndequaque oculis circumseptam, propter assiduam vigilantiam, quæ ad hanc virtutem seruandam exigitur: quoniam enim castitas ex omni parte à Dæmone obsidetur, omni ex parte oculata & circunspecta esse debet. Idcirco etiã 10

Vatablus.

Exod. 28. 39.

Castitas propria Sacerdotum tunica.

.Ambr.

D. Ambr. lib. 1. de Virginibus expendit magnam custodum, & militum excubantium multitudinem seruãdis virginibus admoueri, Cant. 8. *Vinea mea est in conspectu mea, mille Salomoni* (Sic enim est apud Septuaginta) *& ducenti, qui seruant fructũ eius.* *Suprà*, inquit, Ambrosius, *dixerat, Lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, omnes tenentes gladios, & ad bella doctissimi, hic mille ducenti: creuit numerus, vbi creuit & fructus. Vobis virgines sanctæ speciale præsidium est, quæ intemerato pudore sacrum Domini seruatis cubile: neque mirum si pro vobis angeli militant quæ angelorum moribus militatis.* Eandemque vigilantiam idem Ambr. commendat Virginibus ex eo, quod Virginitas lilium sit inter spinas, hoc est, multis vndiq; periculis, & difficultatibus circũsepta: atq; adeo oporteat virginitatis florem caute decerpere, cum sit periculũ, ne qui legere appetit, ab spinarum aculeis cruentetur: Audiamus Ambrosium eodem lib. 1. de Virginibus ita scribentem. *Digna virginitas, quæ apibus comparetur, sic pudica, sic continens, rore pascitur apes, nescit concubitus, ros quoq; virginis est sermo diuinus, quam te velim filia imitatricem esse huius apiculæ, cui cibus flos est, ore soboles legitur, ore componitur, florem tibi demonstro carpendum; illum vti que qui dixit, Ego flos campi, & lilium conuallium. Tanquam lilium in medio spinarum, quod est euidentis indicij spiritualium nequitiarum sentibus virtutes obsideri: vnde nemo fructum referat, nisi qui cautus accedat, sume igitur alas virgo, sed spiritus, vt superuoles vitia, si contingere cupis Christũ.* Hæc Ambrosius.

Cant. 8. 12.
Septuaginta.
Cur Virginitas dicatur lilium inter spinas.
D. Ambros.
Cant. 2. 1.

II Hæc autem vigilantia, vt pleriq; annotarunt, vel in ipso lilij flore nõ obscure expressa est. Etenim flos lilij sex folia habet candida, & intra ipsum florem sex grana aurea, si quis aduertat continẽtur; quia sex sunt conditiones præcipuę, quæ castitatem seruant: sobrietas; non esse otiosum; cultus asperitas; custodia sensuum; raritas sermonum; occasionũ euitatio. De primo habes ad Rom. 13. *Nõ in comessationibus, & ebrietatibus*; & statim subinfertur, *Non in cubilibus, & impudicitijs.* De secundo. Ezech. 16. *Hæc fuit iniquitas sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas panis, abũdantia, & otium ipsius & filiarum eius.* Et Eccles. 33. *Mitte illum* (id est seruum) *in operationem ne vacet, multam enim malitiam docuit otiositas.* De tertio. Numer. 25. Vbi refertur quod fœminæ Moabitides sese elegãter ornauerunt, vt filios Israel ad suum amorem pertraherent. De Quarto. Prouerb. 4. *Oculi tui recta videant, & palpebræ tuæ præcedant gressus tuos.* Et Eccles. 26. *Fornicatio mulieris in extollentia oculorum, & in palpebris illius agnoscetur.* Et Hierem. 9. *Docete filias vestras lamentum, & vnaquæque proximam suam planctum; quia ascendit mors per fenestras nostras.* Vbi per *fenestras*, sensus ipsi accipiendi sunt. Vnde & Dauid incaute videndo cecidit: & Dina propter curiositatem virginitatem perdidit; Et vt annotauit Isidorus Clarius in suis scholijs, super. 14. cap. Iudic. Sampsoni eruti fuerunt oculi, quod à concupiscentia oculorum sibi non temperauit. De Quinto. Eccles. 22. *Quis dabit ori meo custodiã, & super labia mea signaculum certum.* Et 1. ad Cor. 14. Corrũpunt *mores bonos colloquia mala*, seu vt alij trãsferunt, *Confabulationes pessimæ.* De sexto. Gen. 19. vbi ad loth dicitur *Salua animam tuam, noli respicere post tergum tuum, nec stes in omni circa regione.* Quibus verbis non solum iubetur sodomam, sed omnẽ etiã circum circa regionem deserere, quia videlicet omnes peccandi occasiones longe deuitandæ sunt. Etenim Thamar corrupta est ab Amon fratre suo, quia sola cum illo fuit, Vnde Paulus. 1. ad Tim. adhortatur Timotheum, vt adolescẽtiores viduas deuitet.

Quot, & quæ conditiones, seruandę castitati, necessarię sint.
Rom. 13. 13.
Ezech. 16. 49.
Eccli. 33. 28. 29.
Numer. 25.
Prouerb. 4. 25
Eccli. 26. 12.
Hierem. 9. 20.
Gen. 34.
Isid. Clarius.
Eccli. 22. 33.
Gen. 19. 25.
2. Reg. 13.
1. Tim. 5.

Cur Virgines nomen Agni, & nomen patris eius scriptum in frontibus habeant?

Habentes nomen eius, & nomen patris eius scriptum in frontibus suis.

SECTIO III.

I ILLA CENTVM quadraginta quatuor millia, quæ Ioanni apparuerunt supra montem Sion simul cum Agno, quæ Virgines

Richard. Vict.

Virginitas, martyrium sine sanguine.

D.Hieron.

Zachar.1. Locus Zachariæ expeditur.

erant, vti diximus, habebant nomen Agni, & nomen patris eius scriptum in frōtibus suis: quod Rich. de S. Vict. ita interpretatur, vt habuerint scriptū in frōtibus nomen Agni, idest, fidem Agni, qua dicūtur Chr̃iani, & nomē Patris ei⁹, i. fidē patris ei⁹, qua Dei filij nūcupātur; quā fidem habebāt scriptam in frōtibus per manifestam & publicam confessionem. Sed quid est, quòd hoc tanquam peculiare virginibus ascribitur, cū id omnibus fidelibus, præcipuè verò Martyribus cōueniat? Prima ratio est, quia virginitas martyrium quoddam est sine sanguine: vnde meritò virgines instar Martyrum nomen Christi, & Patris in fronte gestare per publicam confessionem describuntur, quasi & ipsi pro confessione fidei continuò mortem oppetant, quę est sententia D. Hieron. ad Demetriadē virginem de seruanda virginitate, si ea epistola Hieronymi est. *Assume*, inquit, *scutū fidei, loricam iustitiæ, galeam salutis, procede ad prælium, habet & pudicitia seruata martyrium suum.* Eleganter hoc habes expressum in illa visione facta Zachariæ cap. 1. vbi virum illum ascendentem super equū rufum sequebantur equi rufi, varij, & albi. Quo loco pręter alias eius visionis expositiones volunt plerique in viro illo sedente super equum rufum Christū passione sua rubicundum, & in humanitate tanquam in equo rufo apparentem exprimi: in equitibus verò sequentibus diuersos sanctorum gradus significari, qui Christum in passione imitari studeant. Et quidē per equos rufos Martyres; per varios, hoc est, varijs maculis, partim videlicet albis, partim nigris, partim etiam rufis distinctos, sanctos virtutum varietate, & splendore præcellētes, quibus tamen non desit suus etiam rufus color, vt cum duce suo præeunte aliqua ex parte conueniant: per albos deniq; virgines. Iuxta quam expositionem illa statim sese offert dubitatio, nimirum si Christum in equo rufo sedentem sequi est illū per sanguinem imitari, quam ob causam equites, qui sequebantur, partim in equis rufis sedebant, partim in varijs, qui & ipsi, si non toti rufi, certe maculis aliquibus sanguineis notabātur, quomodò virgines, qui in equis albis sedebant, Christum sanguine suo rufum, & passione rubicundum sequebantur, cùm nihil sanguinis præferrent? Recte, inquam, quoniam ipse cādidus virginitatis color pro sanguine reputatur; ipsaq; virginitas martyrium quoddam est. Quare cum in albis corporum, animorumq; suorū corporibus virgines Christum in rufo equo sedentem sequuntur, cum etiam suo modo per passionem, & sanguinem, martyriumque imitantur. Hęc est igitur prima ratio, cur virgines tanquam præstantissimi quidam Martyres nomen Agni, & nomen patris eius scriptum in frontibus gerunt.

Hugo Card. Virgines eodem Dei nomine appellātur Psal. 81. 6.

Secunda est. Habent nomen Dei scriptum in frontibus, vt exponit Hugo Cardin. quia eodē Dei nomine appellantur, hoc est, Dij Nā si ea appellatio iudicibus, & principibus tribuitur iuxta illud Ps. 81. *Ego dixi: Dii estis, & filii excelsi omnes*: cur non etiam virginibus tribuatur, qui iure optimo propter puritatem, & minimam cum terrenis rebus cōcretionem, Diuinam nomenclaturā videntur promereri? Est enim Diuinum quiddam in carne supra carnem viuere. Quam ob causam Diuina similitudo potissimum virginibus tribuitur in sacris literis: nā 1. Ioan. 3. postquā dixisset Ioānes: *Scimus, quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniā videbimus eum, sicuti est*: continuò subintulit: *Et omnis, qui habet hāc spē in eo, sāctificat se*; seu vt legit D. August. tract. 4. in 1. epist. Ioan. *Castificat se*. Quibus verbis cernis castitati potissimum tribui à Ioanne Diuinam ipsam similitudinem, quæ beatifica Diuinæ essentiæ visione continetur. Id quod etiam non obscurè Dominus significauit Matth. 5. cum dixit: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*. Cui accinit illud ad Hebr. 12. *Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum*: vbi pro, *Sanctimoniam*, est Græcè, τὸν ἁγιασμὸν, quam vocem hoc loco cōmuniter Græci interpretes, & plerique ex Latinis de castitate interpretantur, D. Chrysost. in epistolæ ad Hebr. & in caput secundum epistolę ad Ephesios Theod. Theophyl. in epist. ad Hebr. Cassian. lib. 6. c. 16. D. Anselm. D. Th. in eū

1. Ioan. 3. 2

D. August.

Matth. 5. 8.

Hebr. 12. 14.

locum, D. Hieron. in cap. 47. Ezechielis, eamque expositionem innuit D. August. epistola 112. quæ est de vidẽdo deo ad Paulinum, cap. 5.

3 Tertia ratio est. Gestant virgines nomen Agni, & nomen patris eius scriptum in frontibus, vt ab omnibus cognoscantur tanquam filii summi Principis, aut certè ex regia familia, & regio prognati sanguine, nimirum tanquam principes quidam, qui iisdem insignibus, ac titulis cum ipso Rege, ac Principe decorãtur. Quòd enim virgines spiritum regium habeant, virginitasque princeps quædam virtus sit, & regalis, non obscurè colligitur ex illis verbis Psal. 50. *Redde mihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me.* Vbi D. Hieron. transtulit, *Spiritu potenti*; Felix, *spiritu munifico*, vel *liberali*; eodemq; modo Paraphrastes Chaldaicus; alij, *spiritu nobili*; Septuaginta, *Spiritu principali*: quæ omnia eòdem recidũt: solemus enim viros munificos, ac liberales appellare principes. Non desunt etiã, qui transferant, *Spiritu voluntario, & spontaneo.* Quanquam verò multi hoc loco per *spiritum principalem* spiritum sanctum accipiunt; tamen rectè etiam alii de spiritu humano intelligi posse arbitrãtur, in quibus est Franciscus Titelm. in suis annotationib. ex Hebræo super psalmos; vt nimirum Dauid, qui per concupiscentiam carnis collapsus turpiter fuerat, postulet spiritum quendam potentem, ac validum, quo possit petulantiam carnis comprimere: spiritũ, inquã, castitatis, & continentiæ, qui iure optimò appellatur *Spiritus principalis*, quia dignus sit Principe; quasi dicat Dauid: Cum adulterium perpetraui Domine, è sublimi regiæ dignitatis culmine ad infimũ, & abiectũ quendã ordinẽ delapsus sũ, oblitus me Principẽ, ac Regem esse: ergo deinceps confirma me spiritu castitatis, quo rursus Regem, ac Principem referam. Id quod vsque adeo verum est, vt castitas per antonomasiam, siue excellẽtiam grauitas, & maiestas dicatur: sic enim pleriq; exponunt illud ad Titũ 2. *In omnibus te ipsum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in grauitate:* Etenim pro *grauitate* Auctor cõmẽtario rũ in epist. Pauli, qui ascribũtur D. Hieron. legit, *castitate.* Et verò nomẽ Græcũ σεμνότης nõ solũ grauitatẽ, & maiestatẽ, sed etiã castitatem significat. Cernis igitur per *grauitatem* eo loco, seu vt etiam verti poterat, *maiestatem* intelligi posse castitatẽ; quæ vsq; adeò regia, & imperatoria est virtus, vt per excellentiam maiestas appelletur; & quod est consequẽs, eum, in quo est, Regẽ ac Principẽ faciat, quẽ omnes reuereantur: idcirco enim sequitur: *Vt is, qui ex aduerso est, vereatur* (seu vt alij legunt, *reuereatur*) *nihil habens dicere de nobis.* Etenim castitas vtpote regalis virtus reuerentiam possessori conciliat etiam apud ipsos æmulos, qui cũ eũ, cui inuidẽt, castũ vident, nihil præterea sibi reliquum esse putant, quod illi per iniuriã, & ignominiam possint obiicere: *Vt is, inquit, qui ex aduerso est, vereatur, nihil habens dicere de nobis.*

Virginitas virtus princeps & regalis.
Psal. 50. 14.
D. Hieron.
Felix.
Paraphrast.
Septuaginta.
Titelmanus.
Castitas per antonomasiã grauitas & maiestas.
Ad Titũ 2. 7.
Conciliat reuerentiam.

Cur virgines vocem quasi tonitrui magni habere dicantur.

Et audiui vocem de cælo tãquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni.

SECTIO IIII.

NON VACAT mysterio, quòd virginum vocẽ, quã Ioannes audiuit, non solùm dicat fuisse *tanquam vocem aquarum multarum*, sed etiam *quasi vocem tonitrui magni*, quod mysteriũ melius adhuc apparet ex eo, quòd mox subiungitur vocem illam fuisse *quasi citharœdorũ citharizãtiũ in citharis suis*: quid enim citharœdi concentus, & harmonia habet cum fragore tonitrui commune? I

Prima ratio est. Comparatur virginum vox tonitruo magno propter difficultatem, laborem, castigationemq; carnis, quæ ad tuendã castitatẽ opus est. Sicut enim tonitruum ex nubis collisione, & quasi erumpentis exhalationis violentia gignitur; ita castitas, potissimùm que virginitas continua carnis maceratione, & quadam naturæ violẽtia ac-

quiritur

Castitas acquiritur naturæ violentia. Iudith. 8. 5.

quiritur, & quasi tonitruum generatur. Hac ratione Iudith conseruasse castitatem dicitur Iudith. 8 *In superioribus domus suæ fecit sibi secretum cubiculum, in quo cũ puellis suis clausa morabatur, & habens super lumbos suos cilicium, ieiunabat omnibus diebus vitæ suæ præter sabbata, & neomenias, & festa domus Israel.* Cortinæ illæ sericæ, quæ operiebant tabernaculum erant ex hyacintho, purpura, coccoque bis tincto, & præterea ex bysso retorta: quoniam virginitas, quæ operimentum Ecclesiæ est hyacinthinum, ac cœleste, debet habere adiunctam byssum retortam, id est, macerationem carnis, qua appetitiones animi ad libidinem suopte nutu fluentes per macerationẽ carnis ad cœlestes potius delicias, voluptatesq; amandas quodammodo intorquentur. Accedit, quòd eædem cortinæ sericæ, & hyacinthinæ operimento alio cilicino tegebantur, vt à temporis iniurijs illæsæ conseruarentur: sic enim virginitas operienda est cilicio, ne tentationibus pateat. Atq; huc pertinet illud sponsę Cant. 5 *Manus meæ stillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatissima.* Quibus verbis illud indicare voluit non solum manus, id est, grandia virginis opera, sed etiam digitos, hoc est, minimas quasque actiones stillare debere myrrham, cum sponsus quæritur; tunc enim hæc dixit sponsa, cum ad aperiendum sponso pulsanti surrexit: quia videlicet in omnibus vel minimis operibus, quibus placere sponso virgines cupiunt, præcipue carnis, appetitionũque nõ quæuis, sed probatissima, & spectatissima mortificatio debet splẽdescere.

Virginitas hyacinthinum Ecclesiæ operimentum.

Cant. 5. 5.

Cilicio operiẽda, ne tentationibus pateat.

2 Secũda ratio, cur virgines dicãtur habere vocem citharædorũ, & simul quasi tonitrui magni, ea est, quòd castitas sit famosa quædam virtus, & incredibili sui admiratione longissime audiatur, & quasi tonet. Itaq; dũ virgo, vel quilibet alius castitatis amator intra domũ suam inclusus, prauorũq; hominũ consuetudinem fugiens, citharam corporis per castitatẽ pulsat, concentumq; suauissimum Deo, & Angelis reddit; eo ipso simul tonitruũ toto regno edit per famã castitatis: hac enim ratione Iudith se famosissimã reddidit toto regno Israelitico. *Erat*, inquit, *hæc in omnibus famosissima, quoniam timebat Dominũ valde, nec erat, qui loqueretur de illa verbum malũ.* Quo loco *verbũ malum* ad notã castitatis referẽdum est. Itaq; propter castitatis opinionẽ famosissima erat; cũ tñ, vt paulò supra diximus, in cubiculo suo quasi solitariam vitam duceret. Idẽ videtur adumbratum in eo, quod supra capitella columnarũ ænearum, de quibus ante dictum est, lilia erãt in typũ virginitatis, & castitatis, quę in alto eminet, omnibus que est cõspicua, quasi pulcherrimum simulacrũ in altissimis columnis erectum. Meritò etiam super ęneas columnas lilia quoq; ænea ponebãtur; est enĩ æs maxime sonorum, & castitatis in hoc æri similis, quòd sonet longissimè. Hinc etiã est, quòd castitas rebus maximè odoriferis cõparatur propter nominis celebritatẽ, famęq; odorẽ, qui in omnẽ partem diffunditur, veluti lilijs Cant. 2. vbi de sponso dicitur. *Qui pascitur inter lilia*, hoc est, vt interpretatur Glossa, *Inter desideria castarũ mentium.* Et iterum. *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias*: quã ob causã meritò ad castitatem referri potest illud Eccli. 24 *Sicut cinnamomũ, & balsamum aromatizãs odorem dedi: quasi myrrha electa dedi suauitatem odoris: & quasi storax, & galbanus, & vngula, & gutta, & quasi libanus nõ incisus* (quo verbo innuitur virginitas) *vaporaui habitationem meam, & quasi balsamũ non mistum odor meus.* Quo loco est aduertẽdũ pro *balsamo* haberi Græcè ἀσπάλαθος, vt legit Rabanus, quæ lectio melior est, quã πάλαθος, vt est in Biblijs Complutens. quoniam *palathos* non numeratur in aromatibus.

Castitas virtus famosa.

Iudith. 8. 8.

Iudith ob castitatis opinionẽ famosissima.

3. Reg. 7.

Cant. 2. 16. 2. Castitas rebus odoriferis cur comparetur. Glossa.

Eccli. 24. 20.

De Aspalatho autem sic scribit Plin. lib. 12. cap. 24. *In eodem tractu Aspalathos nascitur spina candida, magnitudine arboris modicæ, flore rosæ. Radix eius vnguentis expetitur. Tradunt in quocunq; frutice curuetur arcus cælestis, eandẽ, quæ sit Aspalatho, suauitatem odoris existere, sed in Aspalatho inenarrabilem.* Id quod maximè pertinet ad castitatis cõmẽdationẽ, quæ florẽ ĩprimis habet rosę pulcherrimę. Deinde cũ super eã perpetuò cęlestis arcus curuetur, id est, diuina gratia, & beneuolẽtia sedẽ habeat, quę per arcũ illũ exprimitur, sane habet odorẽ inenarrabilẽ: quãquã & per arcũ cęlestẽ possumus accipere Diuinã protectionẽ, qua virginitas armatur: 3

Plinius.

Virginitas virtus bellatrix.

imo & illud, quod virginitas arcum habeat super se curuatũ, quia bellatrix est, & vna de Tyrijs virginibus: de quibus dicitur à Poeta,

Virginibus Tyrijs mos est gestare pharetram.

Itaque virginitas arcum præfert, quo concupiscentiam, imo & cœlũ ipsum expugnat.

4 Tertia ratio. Habet virginitas vocem quasi tonitrui magni, quia est terribilis Dæmonibus, imo & ipsis voluptuarijs hominibus, cum enim vident aut audiunt aliquem caste viuere, imo & sermonem à concionatore haberi de laudibus castitatis, libidinis suæ flagitiorumq; memores, quasi audito magno aliquo tonitruo perterrentur, diuinam iram suppliciaq; formidantes: quod præcipuè continget extremis illis temporibus, de quibus Ioannes loquitur, cum vsque adeo libido dominabitur. Habes in huius rei confirmationem illustre exẽplum Act. 24. Vbi disputante Paulo de castitate coram Felice præside, fuit Felix maximo timore perterritus: *Post aliquot,* inquit, *dies veniens Felix cum Drusilla vxore sua, quæ erat Iudæa vocauit Paulum, & audiuit ab eo fidem, quæ est in Christum IESVM. Disputante autem illo de iustitia, & castitate, & de iudicio futuro tremefactus Felix respondit, Quod nunc attinet, vade, tempore autem opportuno accersam te.* In quẽ locũ aduertit Caiet. quia Drusilla pulcherrima erat, & eã vsq; adeo deperibat Felix, vt à prioribus eam nuptijs separauerit: quemadmodum auctor est Iosephus lib. 20. Antiquitatum cap. 9. idcirco Paulum de castitate disputasse. Addit que Dion. Carth. de illis tribus disseruisse Paulum, quoniam contra iustitiam ex incontinentia Felix Drusillam obtinuerat, eamq; ob causam contremuisse Præsidem cum audiret se propter vtrunque à Deo iudicandum. Aduerte etiam merito Paulum castitatem cum iudicio cõiunxisse, & de vtroq; simul coram homine vxorio disputasse, quoniam in obscœnos libidinososque homines Deus acerrime vindicabit.

Dæmonibus, & voluptuariis hominib. terribilis.

Act. 24. 24.

Caietanus.

Iosephus.

Dionys. Carth.

In libidinosos acerrimè vindicabit Deus.

5 Postremo habent virgines vocem tãquam tonitrui magni, quoniam virginitas intra nubem illam humanitatis Christi, ortum habuit, & inde tanquam tonitruum, hoc est cum magna totius orbis admiratione exijt. Etenim postquã De⁹ homo factus virginitatem in se ipso cõsecrauit, virgo ex Virgine genitus, quam plurimi deinceps extiterunt, qui virginitatem colerent, cum ante legẽ gratiæ paucissimi reperirentur. Vnde Ambr. lib. 1. de virginib. de virginitate loquẽs; *E cælo,* inquit, *accersiuit, quod imitaretur in terris; nec immerito viuendi sibi vsum quæsiuit è cælo, quæ spõsum sibi inuenit in cælo.* Et Greg. cognomento Theologus, in orat. exhort. ad virginem; *Olim,* inquit, *cùm lex erat, & vmbræ, cæremoniæq; temporariæ, tum primatum habebant nuptiæ tanquam adhuc infantes: postquam verò emigrauit litera sub inductusque est spiritus, & Christus cum processisset ex virgine, in carne effusus est, tunc effulsit castimonia, diuidens mundum.* Hęc ille. Quod autem humanitas Christi nubes sit ex qua virginitatis tonitruum prodire potuerit, perspicuum est ex illis verbis Esai. 19. *Ecce Dominus ascẽdet super nubem leuem.* Quo loco D. Hieron. per nubem, & virginem, & humanitatem Christi accipit.

D. Ambros. Post incarnationem effulsit virginitas.

D. Greg. Naz.

D. Hieron.

Cur virgines citharœdis comparentur?

Et vocem, quam audiui sicut citharœdorum citharizantium, in citharis suis.

SECTIO V.

COMMEMORAT Ioannes vocem illam, aquarum multarum, & tonitrui magni fuisse etiam vocem tanquam *citharœdorum citharizantiũ in citharis suis.* Sciendum est igitur, sanctos esse insignes quosdam supremi principis Dei citharœdos; quoniam Deum Angelos vniuersamq; illam cœlestem curiã suauissimo virtutum suarum concentu demulcent, in suorum corporum, & animorum citharis. Quæ est communis interpretum in hunc locum sententia: idque præterea docet D. Greg. lib. 20. Moral. cap. 31. super illud Iob. 30. *Versa est in luctum cithara mea, & organum meum in vocem* 1

Sancti, insignes Dei citharœdi.

D. Gregor. Iob. 30. 31.

stetium. Quia organum, inquit, *per fistulas, cithara per chordas sonat, potest per citharam recta operatio, per organum vero sancta prædicatio designari: per fistulas quippe organi ora prædicantium, per chordas vero citharæ intentionem rectè viuentium non inconuenienter accipimus, quæ dum ad patrii per afflictionem carnis tenditur quasi extenuata chorda in cithara, per intuentium admirationem sonat: siccatur etenim chorda, vt congruum in cithara cantum reddat; quia sancti viri castigãt corpus suum, & seruituti subijciunt.* Hæc ille. Sic etiam D. Hieron. exponit illud Esai. cap. 16. vbi propheta ventrem suum citharã appellat; *venter meus ad Moab, quasi cithara sonabit:* hoc est, vt ait Hieron. Vẽter meus, qui instar citharæ musica arte compositus est, ita vt nulla sit chorda, quę nõ reddat sonum suum, resonabit luctum agentis pęnitentiam Moab. Hæc sunt, inquit, viscera & interiora prophetæ, de quibus Dauid, *Benedic anima mea Dominum, & omnia interiora mea nomen sanctum eius: quomodo enim cithara non emittit vocalem sonum, atq; compositum, si saltem vna chorda rupta fuerit, sic spiritalis venter prophetæ, si vna in eo virtutum chorda defuerit, non poterit melos dulce resonare: Philosophorum quoque sententia est hærere sibi virtutes: & Apostoli Iacobi, cui vna defuerit huic oẽs deesse virtutes,* Hæc Hieronymus.

D. Hieron. Esai. 16. 11.

Psal. 102. 1.

2 Ex his perspicuum relinquitur, cum sancti omnes citharę Dei appellẽtur, muito meliori iure id virginibus tribuendũ, atq; adeo meritò cum Agno apparuisse in monte Sion cum citharis pulcherrimis, hoc est, corporibus suis mundissimis; omnisq; libidinosæ labis expertib⁹, quibus tanquam citharis Dei laudes continuò personant, in quos adeò meritò quadrat illud Ecclesiast. 39. *Obaudite me Diuini fructus, & quasi rosa plantata super riuos aquarum fructificate; quasi Libanus odorem suauitatis habete: florete flores quasi Lilium, & date odorem, & frondete in gratiam, & collaudate canticum, & benedicite Dominum in operibus suis: date nomini eius magnificentiam; & confitemini illi in voce labiorum vestrorum, & in canticis labiorum, & citharis.* Vbi iure optimo virgines *rosis* conferuntur, quoniam cum candore ruborem habẽt; siquidem virginitas non solum est propter puritatem candida, sed etiam propter speciem martyrij rubicunda, vt supra dictum est. Lilijs etiam & floribus merito comparantur, est eni virginitas & pudicitia, vt Tertullianus appellauit in libro de Pudicitia, flos morum, honor corporũ, cui accinit illud, quod scripsit D. Cyprianus lib. de disciplina, & habitu virginum, virgines esse florem Ecclesiastici germinis. Florete flores, hoc est, virgines, quę interiùs per sanctum propositũ efflorescitis; florete quoq; exteriùs per exemplũ, odorẽque puræ conscientiæ, bonæq; famę, ac nominis afflate; *frondete in gratiam*, id est, frondes bonorum operum producite. *Date nomini eius magnificentiã*, hoc est, vestra admirabili sanctitate Dei potentiã prædicate: maxime enim Dei potentiã cõmendat virginitas, quippe cum eius singulari præsidio, carnis petulantiam, & effręnatas corruptæ naturę appetitiones animose coerceat. Deniq; *confitemini illi in citharis* corporum scilicet vestrorũ per macerationem carnis assiduam.

Virginum corpora Dei citharæ.

Eccli. 39. 17.

Virginitas cãdida & rubicũda.

Tertullian.

D. Cyprianus.

Flos Ecclesiastici germinis.

Commendat Dei potentiã.

Itaque virginum corpora citharis cõparantur duplicem ob causam; tum propter concentum, quem efficiunt suauissimum ipsa castitatis pulchritudine: tũ etiam propter mortificationem, quę ad castitatem tuendam requiritur: hæc eni etiam cithara dicitur, vt paulo superiùs ex D. Greg diximus. Primo, quia sicut cithara sonat ab inferiori parte, ita per mortificationẽ inferior animæ pars harmonica redditur. Secundo. quia sicut in cithara omnes chordæ attemperantur, vt concentum efficiant, ita omnia membra, & potentię, quæ dissonant, sunt mortificatione attemperandę, iuxta illud ad Rom 6. *Sicut exhibuistis membra vestra seruire iniquitati ad iniquitatem, ita exhibete mẽbra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem.* Tertio. Ex D. Greg. lib. 20. Moral. c. 31. propter prudentiam, quę in carnis maceratione requiritur: & modum, qui est in mortificationis operibus adhibendus. *Pensandũ,* inquit, *est, quod chorda in cithara si minus tenditur non sonat, si amplius raucum sonat; quia virtus abstinentiæ aut omnino nulla est, si tantũ quisque corpus non edomat, quantum valet: aut valde inordinata est, si corpus atterit, plusquam valet.* Atq; de hac cithara loquitur regius Vates, Psal. 42. cum ait. *Confitebor tibi in cithara Deus Deus meus.* Et Psal. 32. *Exultate iusti in* 3

Corporis mẽbra, & potentiæ mortificatione attemperandæ.

Rom. 6. 19.

D. Gregor.

Mortificationis operibus modus adhibendus.

Psal. 42. 12.

Psal. 32. 12.

Domino, rectos decet collaudatio: confitemini Domino in cithara, in psalterio decem chordarũ psallite illi. Quo loco est aduertendum post citharam apte subiungi psalterium decem chordarum: quia cũ mortificationis, cithara pulsatur, statim etiam sonat psalterium decachordum, id est, decem mãdatorum, quę tunc optime seruantur, cũ prauarum appetitionum cõpressio præmittitur, nec enim illa violãtur, nisi quia illę minimè inhibentur.

4 Atque hæc, quam hactenus tradidimus de nostris centum quadraginta quatuor millibus citharœdis, eorumq; citharis expositio, communis est. Verùm paulò aliter easdẽ citharas accepit Rupert. referens illas non ad virgines tantũ, sed vniuersè ad iustos, & fideles: *Citharæ,* inquit, *sunt pectora fidelium, in quibus per fidẽ musica cœlestis inhabitat; vbi chordæ sunt extentæ præceptorum, de quibus dicitur Psal. 32 Confitemini Domino in cithara, in psalterio decem chordarum psallite illi. Decem quippe legis præcepta sũt: hæc obseruare est cantare primùm in cithara deinde in psalterio clariùs sonante; id est, primùm in timore, deinde in perfecta charitate.* In qua Ruperti expositione obserua elegantem fidei similitudinem, quę nimirum citharę comparatur: & quoniam sola fides ad salutem non sufficit, extendi in ea debent chordæ præceptorum, vt perfecta harmonia, & cõcentus efficiatur. Obiter hic obserua Clementem Alex. lib. 2. Pædagogi cap. 4. per psalterium decachordũ Christum intelligere; quòd nomen IESVS incipiat à litera I. quę apud Græcos decem significat. *Confitemini,* inquit, *Domino in cithara, in psalterio decachordo psallite ei. Nunquid decachordum psalterium verbum IESVM significat, qui manifestatur elemento decadis?* Postremò Richardus de S. Vict. annotauit non tantùm dictum esse de illis centum quadraginta quatuor millibus, quod citharizarent *in citharis,* sed additũ esse *suis,* id est non alienis, quia videlicet vnusquisq; suis ipsius operibus salutem adipiscitur iuxta illud ad Gal. 6. *Opus suum vnusquisque probet, & sic in semet ipso tantùm gloriam habebit, & non in altero.*

Rupert.

Psal. 32. 2. Cantant in cithara qui Dei præcepta seruant.

Fides sola nõ sufficit ad salutem.

Clem. Alex.

Richard. Vict.

Operibus alienis nemo adipiscitur salutẽ

Ad Galat. 6. 4

5 Quod verò attinet ad cãticum, quod huiusmodi citharœdi, id est, virgines cõcinunt, duo de illo dicuntur à Ioanne, vnum est esse quasi cãnticum nouum: alterum eiusmodi canticum neminem potuisse dicere nisi illa centum quadraginta quatuor millia, id est, solos virgines. Vbi aduerte, pro eo, quod nos habemus, *dicere,* haberi Græcè μαθεῖν, hoc est, *discere,* facile autem fuit in Latinis codicibus, vt *discere* in *dicere* corrumperetur. Est igitur sensus, canticum, id est, laudem, quam virgines Deo propter integritatis donum exhibebant, quasi nouum in cœlo auditum fuisse propter virginitatis raritatem: rarissimum enim visum est tantam virginum multitudinem repertam in terris fuisse. In eo autem, quòd nemo poterat discere eiusmodi canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, significatur laudem de integritatis dono conseruato nulli beatorum, pręterquã virginibus posse conuenire: cum virginitas semel amissa recuperari ampliùs nõ possit. Et quoniam illa verba, *nemo poterat discere,* indicant aliquem conatum adhiberi à beatis ad discendum eiusmodi canticum; sed propter cantici tum difficultatem, tum altitudinem nõ posse, quãtuncunque voce contendant illud addiscere, sane significatur eximia virginitatis pręstantia; quippe quam beati omnes, si fieri posset, habere cuperent, hoc enim est conari ad canticum addiscendum. Itaque tã insignes citharœdi sunt virgines, ac tam canoras, sublimesq; voces habẽt, talemq; concentum, & harmoniam efficiunt: vt vel ipsi supremi spiritus nequeant cum illis neq; de vocis præstantia, neq; de concentu musicæ, neq; de citharizandi arte contendere. Illustrauit hunc locum D. Greg. tertia parte Curæ Pastoralis, admonitione 29. quãquam & ipse quoque legit *dicere,* non *discere. Quod nam canticum,* inquit, *cantant, quod nemo potest dicere nisi illa centum quadraginta quatuor millia? singulariter quippe canticum Agno cantare est cum eo in perpetuum præ cunctis fidelibus de incorruptione carnis gaudere: quod tamen cæteri electi canticum audire possunt. Licet dicere nequeant, quia per charitatem quidem in illorum celsitudine læti sunt, quamuis ad eorum præmia non assurgunt.* Hęc ille.

Virginitas rara.

Semel amissa recuperari nõ potest.

Quanta sit eius præstantia.

D. Gregor.

Cur virgines dicantur empti de terra primitię Deo, & Agno?

Hi empti sunt ex hominibus primitiæ Deo, & Agno.

SECTIO SEXTA.

1 DOCET IOANNES illa centum quadraginta quatuor millia virginum empta fuisse de terra, pretioso scilicet Agni sanguine. Sed quid est, quòd cum omnes electi empti sint sanguine Agni iuxta illud 1. ad Corint. 6. *Empti enim estis pretio magno:* virgines peculiari ratione empti de terra commemorantur?

1. Cor. 6. 20.

Sane crediderim propter summam virginitatis excellentiam dici virgines peculiari nomine emptos à Christo, quasi Christus peculiari quodam modo optimè collocatum pretium sui sanguinis in virginibus tanquam gemmis pretiosissimis emendis arbitretur.

Virgines peculiari nomine à Christo empti

Vnde meritò exclamat hoc loco Pannonius: *O Donum admirabile, ô meritum fragilis vitæ excellentissimum, cuius tam præclara est cōmēdatio. Sic nempe empti, segregatique sunt de terra virgines, vt præcipuum sortirentur præmium, & magis Angelis, quàm hominibus æquarentur, Deo in primis accepti.*

Pannonius.

Nec verò hic locum habet, quod scribit Tertull. in lib. de habitu muliebri, abundantiam contumeliosam esse in se ipsam, eo quòd multitudo mercium, quantumcunq; pretiosę sint, earundem pretium, ac valorem minuit: nō inquam, hîc locum habet.

Tertullianus.

Quanuis enim tam multi virgines apparuerint, videlicet centum quadraginta quatuor millia nihil propterea de alicuius eorum pretio detractum est; sed vnusquisq; vt gemma pretiosissima emptus est pretio magno à negotiatore cęlesti. Præterea cū Ioannes ait, *Hi empti sunt ex hominibus*, lætabūdus, imo & quasi iactabundus loquitur, lętaturq; tam pretiosas virginum gemmas è terra emptas fuisse, & quodammodo Angelis sanctè insultans, simulq; vniuerso hominum generi gratulans, atque præ gaudio gestiens, ac triumphans ait: *Hi empti sunt de terra:* & paulò inferius: *Hi empti sunt ex hominibus.*

2 Sed cur primitiæ dicuntur? D. Ambr. ad paucitatem refert, quanuis locum generatim de electis intelligat.

D. Ambros.

Per primitias, inquit, *frugum electi designantur: nam sicut ex multitudine fructuum paruæ primitiæ Deo offerebantur: ita ex multitudine populorum paruus numerus electorum eligitur, qui ab Angelis Deo in templo gloriæ cælestis offertur.*

Virgines electorum primitiæ.

Quæ ratio etiam virginibus accōmodari potest, qui propter paucitatem primitiæ sunt comparatione electorum, atq; adeo non iam tātum primitiæ omnium fructuum, sed lectissimorum fructuum primitiæ appellari debent. Secunda ratio est propter virginitatis excellētiam: sunt enim primitię optimi omniū fructus. Tertia est, vt indicet Ioānes propter virgines Deū reliquis omnibus fidelibus benedicere, beneficiaq; conferre, (quod maximè ad virginitatem cōmendandam pertinet) quemadmodùm primitijs fructuum Deo oblatis reliqui omnes fructus quodammodo benedicebantur, & terra ipsa, arboresq; fœcunditatem consequebātur iuxta illud Prouerb 3. *Honora Dominum de tua substantia, & de primitijs omnium frugū tuarum, & implebuntur horrea tua saturitate, & vino torcularia tua redundabunt.*

Propter illos reliquis fidelibus benedicit.

Prou. 3. 9.

Quarta. Quoniam primitiæ soli Deo offerendæ referebantur: ita enim virgines integritatē carnis illibatam Deo seruant. Quinta. Quoniam sicut idcirco Deus sibi offerri præcipit primitias fructuum, vt hac testificatione eum homines rerum omniū auctorem profiteārur, ita virgines cum carnis suæ integritatem Deo offerunt, profitentur Deum esse omnium spiritualium donorum effectorē, qui potuerit tam excellens virginitatis donum hominibus elargiri.

Deum donorum spiritualium effectoré profitentur.

3 Sexta. Offeruntur virgines Deo tanquam primitiæ non fructuum tantū, sed etiam spoliorum: sunt enim virgines optima quædam spolia, quę Christus mundo detraxit; & quoniam cæteris spolijs videntur excellere, idcirco primitiæ spoliorum appellari possunt.

Virgines primitiæ spoliorum Christi.

Delectari autē Deum spoliorum primitijs, perspicuum est ex vrbe Hierico, quam sibi consecrari Dominum voluisse tāquam primitias spoliorum docet Theodoret. q. 6. in librum

Theodoret.

brum Iosue, eo quòd fuerit prima vrbs, quam filij Israel post transitum Iordanis ceperūt, id quod significatur illis verbis

Iosue 6. 17. 19

Iosue 6. *Sit ciuitas hæc anathema, & omnia, quæ in ea sunt, Domini. Quicquid autem auri, aut argenti fuerit, & vasorum æneorum, ac ferri, Domino consecretur repositum in thesauris eius.* Quo loco, quanquam *anathema* significat illud, quod penitus abolетur, ciuitasque illa eā ob causam *anathema* fuerit, quod præceptum à Domino fuerit, vt omniuo extingueretur, & incēderetur, vt Isidorus Clarius, & Vatablus in eum locum annotarunt: tamen Lyranus docet vocem Hebræam *Cherem*, pro qua Septuaginta verterunt *anathema*, duo significare, destructionem nimirum, & consecrationem; & vtranque significationem in hoc facto concurrisse, quoniam ciuitas cum habitatoribus fuit euersa; aurum verò, & argentum, æs, & ferrum reseruata fuerunt, & Domino consecrata, ita vt profanis vsibus applicari non possent. Quod autē vox *Cherem* consecrationē significet, patet Leuit. vigesimo septimo: *Omnis consecratio, quæ offertur ab homine, nō redimetur.* Vbi Hebraicè pro *consecratione* est *Cherem*, & Septuaginta non *anathema* per E. sed *anathema* per H. transtulerunt: quanquā non desint, qui etiam hoc loco *Cherem* pro euersione accipiant, vt ista consecratio sit per modum anathematis, hoc est, occisionis, & euersionis.

Isidor. Clar. Vatablus.

Lyranus. Septuag. Vrbs Hierico per euersionē consecratur Deo.

Leuit. 27. 29.

Septuag.

4 Septima ratio, quoniam sicut rei sceleris sunt, qui primitias Deo consecratas deuorant, cum soli Deo debeātur: vnde de Israele ita loquitur Hierem. cap. 2.

Hierem. 2. 3.

Sanctus Israel Domino, primitiæ frugū eius: omnes qui deuorant eum, delinquunt: mala venient super eos, dicit Dominus. Primitiæ, inquit Hieronymus, *semper debentur sacerdotibus, & non hostibus: & quomodo qui primitias deuorant nequaquā de genere sacerdotali, sceleris rei sunt: sic qui contaminant Israel, malis subijciūtur.* Sicut igitur, inquam, qui primitias consumunt, magni cuiusdam sceleris rei existimantur: ita in eos, qui virginum sacratarum integritatem aut violant, aut solicitant, tanquam in execrandi flagitij reos acerrimè Deus animaduertit. Audi, quid referat D. Hieronymus in epist. ad Lætam de institutione filię: *Prætextata,* inquit, *nobilissima quondam fœmina iubente viro Hymetio, qui patruus Eustochij virginis fuit, habitum eius, cultumq́ mutauit, & neglectum crinem mundano more pexuit vincere cupiens & virginis propositum, & matris desiderium: & ecce tibi eadē nocte cernit in somnis venisse ad se Angelum terribili voce minitātem pœnas, & hæc verba frangentem. Tu ne ausa es viri imperium præferre Christo? tu caput virginis Dei tuis sacrilegis attrectare manibus? quæ iam nunc arescent, vt sentias excruciata, quid feceris, & finito mense quinto ad inferna duceris. Sin autem perseueraueris in scelere, & marito simul orbaberis, & filijs. Omnia per ordinem expleta sunt, & seram miseræ pœnitentiam velox signauit interitus. Sic vlciscitur Christus violatores templi sui, sic gemmas, & pretiosissima ornamenta defendit.* Hæc Hieronymus.

D. Hieron.

Violatores virginum sacratarum acerrimè vlciscitur De⁹ D. Hieron.

5 Denique aduertendū ex D. Chrysost. serm. de Ascensione Domini, primitias, quæ à Deo expetuntur, esse fructum non imperfectum, & imbecillem, sed validū, & fortem: id quod probat ex Leuit. 19. vbi de primis fructibus, quos Hebræi statim post ingressum in terram promissionis collecturi erant, dicitur. *Quando ingressi fueritis terram, & plantaueritis in ea ligna pomifera auferetis præputia eorum: poma quæ germinant, immunda erunt vobis. Quarto autem anno omnis fructus eorū sanctificabitur laudabilis Domino; quinto autem anno comedetis fructus:* & clarius iuxta Septuag. interpretes: *Tribus annis depurgabit fructum eius. Quarto autē ãno fructus sanctus erit Domino.* In quem locum D. Chrysost. docet primitias fructuum terræ promissionis nō fuisse quoslibet primos fructus, sed perfectos, & validos, & idcirco præcepisse Dominum, vt fructus quarti anni sibi offerrentur: ne vero quispiam, priusquàm ipse, eius terræ fructibus vesceretur, simul iussisse, ne populus trium pręcedentium annorū poma comederet. *Vide,* inquit, *legis conditoris prudentiam: fructum primum nec manducari permittit, ne ante Deum quisquam eum percepisse videatur: nec offerri concessit, ne Deo immaturus offeratur: sed, Dimitte, inquit, quia primus est, nec offeras, quia oblationi nondum dignus est.* Hæc ille. Ex quo licet colligere eam tantùm integritatem mentis, & corporis primitiarū nomen mereri, quæ perfecta est, eamque illibatam omnino debere esse ab hominibus, vt Deo offerri possit.

D. Chrysost.

Leuit. 19. 23.

Septuag.

D. Chrysost. Primitiæ terræ permissionis offerendæ Deo, fructus perfecti.

Cur

Cur virgines dicantur sequi Agnum, quocunque ierit? *Hi sequuntur Agnum, quocunque ierit.*

SECTIO VII.

1 ILLVD etiam mirum de virginibus Ioãnes cõmemorat, quòd sequantur in cœlo Agnum, quocũq; ierit, quod sanè sicut cõmẽdationẽ virginitatis eximiã, ita nõ mediocrem difficultatem continet, si vt omnino fatendum est, aliquid propriũ, & peculiare virginibus his verbis Ioannes complectitur: nam si cõmunis hæc est omnium beatorum prærogatiua, non erat, cur eam Ioannes tanquam laudem aliquam eximiã virginibus tribueret. Id quod etiam Ecclesia videtur intellexisse, cum in festo virginum canit.

Quocunque pergis, virgines
Sequuntur, atque laudibus
Post te canentes cursitant,
Hymnosque dulces personant.

D.Greg.Naz. Et Greg. Naz. carmine de virginitate de virginibus loquens, cum ait:

Ac chorus ingens,
Carpere quem nequeas, Regem latissimus ambit,
Cælestis, studiòque omni Deus esse laborans.

D.Augustin. D. Augustinus libro de sancta virginitate capite vigesimo septimo, quem sequuntur interpretes Primasius, Arethas, & alii, (Primasius. Arethas.) docet his verbis significari virgines habere in cœlo peculiaria quædam gaudia, quæ cœteris beatis non dantur, eo quòd sequantur Agnum, quocunque ierit, id est, Christum in omni genere virtutum imitentur: reliquos verò sanctos, qui virgines non sunt, sequi quidem Agnum, sed non quocunque ierit; quoniam in virginitate sequi non possunt, cum virginitas semel amissa recuperari non posit. Itaque sequi Agnũ, non quocunque ipse ierit, sed quocunq; ipsi potuerint. Sed audiamus ipsum Augustinum: (D. Augustin.) *Quò*, inquit, *ire putamus hunc Agnũ? quò nemo eũ sequi vel audeãt, vel valeat, nisi vos. Quò putamus vos ire? in quos saltus, & prata? vbi credo sunt grandia gaudia, non gaudia seculi huius, nec gaudia, qualia in regno Dei cæteris nõ virginibus erunt; sed à cæterorum omnium gaudiorum sorte distincta:* (Virgines peculiaria in cælo habent gaudia.) *non sunt eadem non virginum, quamuis Christi, nam sunt aliis alia, sed nullis talia. Ite in hæc; sequimini Agnum; quia & Agni caro vtique virgo. Quid est eum sequi, nisi imitari? Multa in illo ad imitandum omnibus proponuntur: virginitas autem carnis non omnibus: non enim habent, quid faciant, vt virgines sint, in quibus iam factum est, vt virgines non sint. Sequuntur itaque Agnum cæteri fideles, qui virginitatem corporis amiserunt, non quocunque ierit, sed quousque ipsi potuerint: possunt autem vbique, præterquam cum in decore virginitatis incedit: Christus enim passus est pro nobis vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius.* (1.Petr.2.21.) *Certe iam coniugati possunt ire per ista vestigia, etiam si non perfectè ponentes pedem, verumtamen in eisdem semitis gradientes. Sed ecce ille Agnus graditur itinere virginali, quomodo post eum ibunt, qui hoc amiserunt, quod nullo modo recipiunt? Vos ergo, vos ite post eum virgines, quia propter hoc bonum sequimini eum, quocunque ierit.* Hactenus Augustinus.

2 In qua quidem interpretatione ille scrupulus adhuc eximendus superest. (Insurgit dubitatio.) Nam quemadmodùm reliqui sancti veluti Martyres, qui virgines non sunt, non possunt sequi Agnum, quocunque ierit, scilicet cum graditur itinere virginali: ita & ipsi quoque virgines, qui Martyres non fuerint, non possunt sequi Agnum, quocunque ierit, scilicet cum graditur itinere sanguineo martyrii: quare non facit vna virginitas, vt virgines Agnum sequantur, quocunque ierit. Huic dubitationi responderi potest, illud esse discrimen inter reliquos sanctos ex vna parte, & virgines ex altera, quòd virgines possunt omnium reliquorum sanctorum prærogatiuis, titulisque decorari: (Soluitur.) reliqui verò sancti, qui uirginitatem amiserunt, virgines esse non possunt; atque adeo virgines posse sequi Agnum, quocunque ierit, reliquos non posse. Verumtamen illud huic responsioni officit, quòd non dicat Ioannes, Possunt sequi Agnum, quocunqne ierit, sed, *Sequuntur Agnum, quocunque ierit:* perspicuum

est autem non omnes virgines Martyres esse. Accedit, quòd Ioannes loquitur de felicitate, quam virgines, qui Antichristi temporibus permanserint, post obitum suum in cœlo obtinebunt; eorũ enim gloriam sempiternam describere est aggressus, vt fideles illius temporis ad omnem virtutem, & præcipuè castitatem animaret. At quis non videt virgines, qui Martyres non fuerint, postquam cum Christo in cœlo regnauerint, Martyres esse non posse: atque adeo Virgines, de quibus loquitur Ioannes non solùm iuxta expositionem Augustini nõ sequi Agnum, quocunque ierit, sed nec etiam sequi posse?

3 Franc. Riber. Duplicem responsionem affert Franciscus Ribera in comment. huius loci. Vna est, virgines sequi Agnum, quocunque ierit, quoniam in virginum multitudine omnia virtutum merita inueniẽtur: multi enim erunt Martyres, Doctores, Prælati, aliisque titulis insignes, qui tamen omnes in reliquis sanctis, qui virgines non fuerint, inueniri non poterunt. (In virginum multitudine omnia virtutũ merita.) Altera est, eos tantùm virgines hoc loco accipiendos esse, qui cum integritate animæ, & corporis omnes omnino virtutes coniunxerint. Possumus etiã tertiam addere, quoniam in virginitate genus quoddam martyrij continetur, vt iam supra ex Hieronymo docuimus, ad huc peculiare esse virginibus sequi Agnum, quocunque ierit; cum omnes eius virtutes æmulari suo modo possint, quod de aliis sanctis, qui virgines nõ fuerint, dici non potest: cum in reliquis virtutibus non contineatur virginitas. Cæterum planior ea nobis videtur expositio, commemorari his verbis à Ioanne peculiare quoddam virginum priuilegium, qui Agnum in cœlo semper, quocunque ierit, comitentur, & prosequãtur; nihilque aliud significari, quam Agnum virginibus præcipuè delectari, ita vt à suo latere eos nunquã velit discedere. (Virginib⁹ præcipue Christus delectatur in cælo.) Scilicet sequuntur Agnum, quocunque ierit, tanquam regii citharœdi, quos Princeps ille cœlestis solet secum ad suam, suorumq; omnium oblectationem ducere. Sicut igitur Reges, ac Principes, quocũq; eũt, ducere solẽt secũ citharœdos, ita Chrs sẽper secũ Virgines. Quæ sane ratio innuitur à Ioanne: nam postquam virgines citharœdos, cantoresque appellasset, dixissetque vidisse se illos cum Agno pulsantes citharas, & canentes, paulo post subiunxit: *Hi sequuntur Agnum, quocunque ierit.* Peculiare etiam priuilegium virginum agnoscit hoc loco auctor libelli de laude virginitatis, qui inter opera D. Hieronymi circumfertur. *Sequuntur*, inquit, *Agnum, quocumq; ierit, quia nullus eis locus in illa cælesti aula clauditur, sed cuncta eis Diuinarum mansionum habitacula reserantur.* Itaque iuxta hanc expositionem peculiare quoddam virginum priuilegiũ, summaq; cum Christo familiaritas explicatur.

Cur dicatur in ore virginum non fuisse inuentum mendacium?

Et in ore eorum non est inuentum mendacium, sine macula enim sunt ante thronum Dei.

SECTIO VIII.

1 ALIAM quoque laudem non mediocrem Ioannes virginibus tribuit. *In ore*, inquit, *eorum non est inuentum mendacium, sine macula enim sunt ante thronum Dei.* Pro cuius illustriori cognitione aduerte mendacium in sacris literis vsurpari in primis pro rebus vanis, nihilq; solidi habentibus, veluti Psalm. 4. (Mendaciũ pro quibus vsurpetur in sacris.) *Filij hominum vsquequo graui corde? vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* (Psal. 4. 3.) id est, cur diligitis ea, quæ carnis sunt, & mundi, quæ vana omnino sunt, & mendacij plena, hoc est, nihil solidi, verique boni continent? Diuus Hieronymus ita transtulit. (D. Hieron. Mundana omnia, mendaciũ.) *Filij viri vsquequo inclyti mei ignominiosè diligitis vanitatem quærentes mendacium?* vt ipse Deus loquatur, hominibusque suæ originis nobilitatem ante oculos proponat, quasi dicat:

O uos inclytę, & ſublimes creaturæ quouſque veſtrę dignitatis immemores ad veſtram ignominiam vana, & fallacia diligitis? ſeu vt alii interpretantur: *Quouſque gloriam meam vertitis in ignominiam?* Secundò (quæ acceptio ex priore ortum habet) ſumitur pro idolis. Hieremiæ octauo.

Hierem. 8. 5.

Quare auerſus eſt populus iſte in Hieruſalem auerſione contentioſa? apprehenderunt mendacium, & noluerũt reuerti. Sic enim interpretatur D. Hieron.

D.Hieron.

Tertiò. Sumitur pro peccato mentiendi, quę eſt germana verbi, frequentiſsimaq; acceptio, veluti Iob. 13.

Iob. 13.3.

Sed tamen ad omnipotentem loquar, & diſputare cum Deo cupio, prius vos oſtẽdens fabricatores mendacii. Vbi obiter aduerte eſſe quoſdam veluti mendaciorum artifices, qui artem mentiendi profitentur, quos propterea Iob appellat *fabricatores mendacii*, quaſi proprios huius operis artifices. Eodem modo ſumitur mendacium Prouerb. 10.

Prouerb. 10.4

Qui nititur mendaciis, hic paſcit ventos, idem autem ipſe ſequitur aues volantes: quanquam multò aliter & in Hebræo, & apud Septvaginta legitur.

Homo mẽdax paſcit ventos. Septuaginta.

Id quod duobus modis accipi poteſt. Vno modo, vt ſit ſenſus, hominem mendacem paſcere, id eſt, alere ventos, ſicut paſtor gregem ſuum paſcit: altero, vt paſcat ventos, id eſt, paſcatur ventis, ſicut oues paſcunt herbam: & vtraque expoſitio ſignificat rem omnino inutilem eſſe mendacium, quamuis prior videatur textui magis concinere, eo quòd ſtatim ſubiungitur, *Idem autem ipſe ſequitur aues volantes*, quod tam inutile eſt, quàm ventos quaſi gregem paſcere.

2

Igitur in ore virginum dicitur non fuiſſe inuentum mendacium: primò, quia non inanes, & fallaces carnis illecebras ſectati ſunt, ſed veram, ſolidamq; voluptatem, quę virginitate cõtinetur, cuius dulcedinem ſentiebat ſponſa Cãt. 1. cũ puriſsimorum vberum ſponſi ſuauitatem experta dicebat;

Virginitate voluptas ſolida continetur. Cant. 1.2.

Meliora ſunt vbera tua vino, id eſt, tuę ô ſponſe deliciciæ ſunt omni vino carnalis voluptatis dulciores: cui expoſitioni accinit, quod alii vertunt ex Hebręo, *Boni ſunt amores tui præ vino.* Secundò. Non eſt inuentum in ore virginum mendacium, quia ab hæreſi, & idololatria, quæ maximè Antichriſti tempore vigebunt, longiſsimè aberunt. Ratio verò eſt, quia maxima ad idolorũ cultum, & hæreſim diſpoſitio eſt carnis licentia, effrænataque libido; inde enim eſt, quòd Salomon ardentiſsimè fœminarũ amore captus ſequutus eſt Deos alienos,

Libido eſt maxima ad hæreſim diſpoſitio.

colebatque Aſtarthem Deã Sidoniorum, & Chamos Deum Moabitarũ, & Moloch idolum Ammonitarum; ædificauitq; fanum Chamos idolo Moab in monte, quod eſt contra Hieruſalem, & Moloch idolo filiorum Ammon; atque in hunc modũ fecit vniuerſis vxoribus ſuis alienigenis, quæ adolebant thura, & immolabant Dijs, vt refertur, 3. Reg. 11.

3.Reg.11.

E contrario Paulus fidem cum caſtitate cõiungit. 1. ad Timot. 4.

1.Tim.4.12. Caſtitas conducit ad fidẽ. Ibidem 2.1.

Exemplũ eſto fideliũ in verbo, in conuerſatione, in charitate, in fide, in caſtitate: & in eadem epiſtola cap. 2. *Obſecro orationes fieri pro Regibus, & pro omnibus, qui in ſublimitate ſunt conſtituti, vt tranquillam vitam agamus in omni pietate, & caſtitate*, vbi pietas cum caſtitate copulatur. Aduerte obiter ex Regibus, & Principibus caſtitatẽ regni pendere, ſiquidẽ Apoſtolus obſecrat, vt oremus pro Regibus, *vt tranquilam vitam agamus cum caſtitate.*

Ex regibus regni pendet caſtitas.

3

Tertiò. In ore virginum non eſt inuentum mendacium ſumpto mendacio, vt veritati in dictis opponitur; quoniam cum virgines ſoli Deo placere ſtudeant, non eſt, cur hominibus fauoris cõciliãdi gratia vel mẽtiãtur, vel blandiãtur: quòd enim adulari etiã mentiri ſit, perſpicuũ eſt ex illis verbis Pſ. 65.

Virgines ſunt veraces. Pſalm. 65.3.

In multitudine virtutis tuæ mẽtientur tibi inimici tui. Quo loco Vates regius cum Deo loquitur hoc ſenſu: Inimici tui cum ſe viderint à te ſuperatos, & oppreſſos, timentes deinceps tuæ potẽtiæ magnitudinẽ adulabuntur tibi, cũ te potentẽ, & inuictũ, verumq; Deũ prędicabũt; in qua quidẽ prędicatione ſe mẽtiri putabũt, cũ te Dijs ſuis anteponent. Cõmemoratur autẽ à Ioãne tãquã prærogatiua quædã virginũ eximia non inueniri in orę ipſorũ mẽdaciũ, eo quòd laus maxima ſit veracẽ eſſe, & in pauciſſimis reperiatur. Vnde Oseę 4. dicitur.

Oseæ 4.2.

Maledictum, & mendaciũ, & homicidiũ, & furtũ inundauerunt: & Eſaiæ. 59.

Eſai. 59.14.

Corruit in plateis veritas, & æquitas non potuit ingredi, & facta eſt veritas in obliuione. Verè, inquam,

non poteſt ingredi veritas, quoniam vbique claudicat: rarò enim integram veritatem homines loquuntur iuxta illud Pſal. 11 *Diminutæ ſunt veritates à filijs hominũ.* Sed hinc iam oritur illa dubitatio, quæ hoc loco à plerisq; excitatur: videtur enim hęc Ioannis ſententia cum illo Dauidico teſtimonio pugnare Pſal. 115. *Ego dixi in exceſſu meo: Omnis homo mẽdax.* Quo teſtimonio vtitur Paulus ad Rom. 3. Verũ hęc optimè conſtituunt: eſt enim omnis homo mendax natura ſua, fallereque, ac mentiri poteſt, cũ nõ repugnat aliquos nunquam de facto mentiri. Porrò eſt aduertendum pro eo, quod nos habemus, *exceſſu*, Græcè eſſe, ἐκστάσει, Hebraicè verò, *in ſtupore meo*, vt tranſtulit D. Hieron. alij, *in feſtinatione mea*, quod etiam eſt trepidantium. Itaq; exceſſus hoc loco non ſignificat contemplationis ecſtaſim, vt plerisq; male exiſtimãt, ſed ſtuporem, trepidationem, fugam, diſceſſum, præcipitẽ euaſionem: loquitur enim Dauid de fuga, & trepidatione ſua, cum eum Saul perſequeretur, ſignificatq; ſe deſtitutum penitus ab hominibus, à quibus auxiliũ ſperabat, ideoq; omnes homines appellat mendaces, & fallaces, in quibus non ſit confidendum. Sed aliam quoque expoſitionem cõfiteri cogimur propter Paulum, qui ad Rom. 3. mendacem eo locũ ſumit, prout opponitur veraci, cum ait. *Nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuauit? Abſit. Eſt autem Deus verax, omnis autem homo mendax.* Quare iuxta hanc Pauli interpretationem ita loquitur Dauid. Multi in mea fuga actum de me exiſtimarũt, putantes me nullo pacto regnaturum: at ego in ea ipſa fuga, rerumq; mearum cõuerſione in Deo ſpem fixam habens credidi, & ſperaui Deum ſuam fidem mihi de regno datam ſeruaturum, dixiq; omnem hominem, qui contra ſentiret, falli, decipi, mentiri. Qui locus ita explicatus illuſtris eſt ad cõmendandam in Deo fiduciam, cum pericula, calamitatesque acciderint.

Integram veritatem rarò loquuntur homines.
Pſalm. 11. 2.
Pſal. 115. 11.
Rom. 3. 3.
Explicatur locus Pſal. 115.
Dauidis in Deo maxima fiducia.

COMMENTARIVM SECVNDVM,

EXEGETICVM.

De tribus Angelis, qui Ioãni apparuerunt, & voce illa audita de cœlo. *Beati mortui, qui in Domino moriuntur.*

Viſio imaginaria proponitur, & explicatur.

SECTIO PRIMA.

PRÆCELLENTIbus virginum laudibus, & glorioſis, ac illuſtribus titulis explicatis docet Ioannes vidiſſe ſe alterum Angelum volantem per medium cæli, habentem Euangelium æternum, vt euangelizaret ſedentibus ſuper terram, magnaque voce dixiſſe: *Timete Dominum, & date illi honorem, quia venit hora iudicii eius:* in quo Angelo ſignificari multos prædicatores illius temporis, qui Euangelium æternum, id eſt, in quo ſalus æterna continetur, prædicare debeant, denunciareque mortalibus imminentem iudicii diem, eſt multorum ſententia, quę nobis probatur, eamque ſequuntur Beda, Rupert. D. Anſelm. Tycon. Ansbert. & alii. Addit Ioannes alium quoque Angelum ſequutum eſſe dicentem: *Cecidit, cecidit Babylon illa magna, quæ à vino iræ fornicationis ſuæ potauit omnes gentes:* qua de re fusè diſputabimus ad caput 17. & 18. Deinde tertium adhuc Angelum viſum fuiſ-

Beda.
Rupert.
D. Anſelm.
Tycon.
Ansbert.

se, qui diceret voce magna: *Siquis adorauerit bestiam, & imaginem eius, & acceperit characterem in fronte sua, aut in manu sua, & hic bibet de vino iræ Dei, quod mistum est mero in calice iræ ipsius:* per quem etiam Angelum similiter alii prædicatores accipiendi sunt, qui Diuinis comminationibus homines à sequẽdo Antichristo auocabũt. Possumus quoque hos Angelos ad visionem imaginariam referre, vt scilicet visus sibi sit Ioannes eiusmodi Angelos intueri, & audire ita loquẽtes, vt ipse quæ videbat, & audiebat, literis mandaret; non quòd Angeli concionatores futuros tempore Antichristi repræsentarẽt. Docet præterea audiuisse se vocem de cœlo dicentem sibi: *Scribe: Beati mortui, qui in Domino moriuntur: amodo iam dicit spiritus, vt requiescant à laboribus suis: opera enim illorũ sequuntur illos.* Quæ sententia est iam à nobis deinceps explicãda.

Explicatur illa sententia. *Beati mortui, qui in Domino moriuntur: amodo iam dicit spiritus, vt requiescant à laboribus suis: opera enim illorum sequuntur illos.*

SECTIO II.

1 QVIDAM recentiores in commentariis huius loci existimãt sermonem hic esse de Martyribus, vt sit sensus: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur*, hoc est, pro Domino, vel propter Dominum moriũtur: aiũtque esse Hebraicæ linguę idiotismum frequẽtissimum, vt Beth, quæ apud Hebræos idem est, ac propositio *in*, significet etiã *pro*, vel *propter*, veluti Genesis 18. *Delebis propter quinque vniuersam vrbem*, Hebraicè, *in quinque*: & Genesis 29. *Seruiam tibi pro Rachel filia tua*, Hebraicè, *in Rachel*: pluribusque aliis testimoniis idem cõfirmãt. Et meritò, inquiunt, de Martyribus sermo inseritur, quia cum Ioannes Sanctorum labores, & persecutiones Antichristi tempore futuras commemorasset, parerat, vt fideles animaret felices eos, beatosque appellans, qui pro Domino morerentur, prænuntiansque fore, vt tandem à laboribus requiescerent. Huius expositionis laudant auctores D. Ambros. Ansbert. & Haymonem. Verùm quanquam hæc expositio probabilis sit, multò tamen probabilior, & verior nobis videtur cõmunis sententia, quę hunc locum non ad Martyres tantùm refert, sed ad Sanctos vniuersos: eam enim tradunt Beda, Andr. Cœsar. Richard. de S. Vict. Primas. Pannon. Ioachimus Abbas, Ansbert. quem malè pro se citant: imo & Haymo hanc etiam expositionẽ affert, & probat. Sic etiam intellexit D. Bernard. epist. 98. quę est de Machabęis. *Non putemus*, inquit, *solos Martyres esse dilectos, cùm recolamus dictum de Lazaro: Lazarus amicus noster dormit: denique: Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Non soli, qui pro Domino, sicut Martyres, sed qui in Domino moriuntur, sicut Confessores, profectò beati sunt. Duæ proinde res mihi videntur mortem facere pretiosam, vita, & causa: sed ampliùs causa, quàm vita. Porro illa erit pretiosissima, quam & causa commendat, & vita.* Vbi cernis Bernard. mori in Domino distinguere à mori pro Domino: neque hoc loco Ioannis solos Martyres intelligere, sed omnes, qui in gratia, & charitate moriuntur. Legendus est idẽ Bern. serm. 24. ex paruis: *Pretiosam*, inquit, *in conspectu Domini mortem sanctorũ facit aliquando vita, aliquando causa, aliquando vita simul cum causa. In Confessoribus, qui in Domino moriuntur, facit pretiosam vita: in Martyribus, qui pro Domino moriuntur, facit eam pretiosam aliquando sola causa, aliquando causa pariter, & vita. Et illa quidem mors pretiosa est, quam commendat vita; pretiosior, quam facit causa; pretiosissima verò, quam præuenit vita simul cum causa.* Accedit & Ecclesiæ auctoritas, quę in officio defunctorũ hoc vtitur testimonio ad cuiusuis defuncti memoriam celebrandam, estq; hęc expositio instituto Ioãnis in primis accommodata. Cum enim instituat consolari fideles illius temporis, qui non omnes pro Christo martyrium pati debent, imo paulò ante de virgini-

Propositio In pro quibus vsurpetur apud Hebræos.
Gen. 18. 28.
Gen. 29. 18.

Beda.
Andr. Cęsar.
Richard Vict.
Primas.
Pannon.
Ioachim.
Ansbert.
Haymo.
Ioan. 11. 11.

bus disseruisset, conuenienti serie, ac nexu in vniuersum pronuntiauit illos felices, ac beatos, qui in Domino, id est, in fide, & gratia Christi morerentur, quò à suis laboribus in gloria requiescerent. Quo eodem sensu dicitur de B. Stephano Act. 7 *quod obdormiuit in Domino.* [Act. 7. 61.]

2 Cum itaque habeamus cōmune Doctorum iudicium, Ecclesię ipsius auctoritatem per se grauissimam, aptissimam contextus, & instituti Ioannis seriem, est sane, cur hanc expositionem alteri optimo iure præferamus, quanquam & illa prior sua probabilitate non careat. Ad obseruationem verò aduersariorum respondemus, quamuis in sacris literis idiotismo Hebræo *in* interdum *pro* significet: cum tamen vtramq; significationem habeat, non esse ad alterutram sine necessaria ratione restringendum, si vtranque locus ferat; tum vel maximè, quòd Ioannes non Hebraicè, sed Grecè, ac gentib⁹ præcipuè scribebat, vnde non est ad Hebræos idiotismos per vim cogēdus: Grecè autem *in Domino* idem necessariò esse, ac *pro Domino* non ostēdetur. Quanquam enim apud Paulum ad Rom. vltimo, cū ait: *Commendo vobis Phœben sororem nostrā, vt eam suscipiatis in Domino dīgne sāctis*: & iterū: *Salutate Ampliatum charissimum mihi in Domino, & salutate Persidem charissimam, quæ multùm laborauit in Domino*: *in Domino* idem fateamur esse, ac *propter Dominū*, seu *pro Domino*: non tamen ita semper accipitur, vt est perspicuum ex. 1. ad Cor. 7. cum dicitur: *Mulier alligata est legi, quanto tempore vir eius viuit: quòd si dormierit vir eius, liberata est, cui vult nubat tantùm in Domino*: vbi illud *in Domino* idem est, ac *marito Christiano, non Ethnico*, vt interpretatur Tertull. lib. 2. ad vxorem, & D. Hieron. lib. 1. aduersus Iouinianum. Accedit, quòd & illud quoque ad Rom. vltimo: *Laborauit in Domino*: D Ansel. ita accipit, id est, *Prospe, quam habebat in Domino*: quod aliud quiddam est, quā precisè *propter Dominum*. Ex quibus illud colligitur mori in Domino Greca phrasi non esse mori pro Domino, seu Martyrē esse, quod ostendendum fuerat ad reijciendam communem sentētiam Ecclesiæ auctoritate firmatam. Hoc supposito iā singulas sententię partes expendamus.

[Rom. 16. 1.] [In aliquando idē quod propter.] [1. Cor. 7. 39.] [Tertull.] [D. Anselm.] [Mori in Domino quid.]

Scribe: Beati mortui, qui in Domino moriuntur.

SECTIO III.

I HANC PRÆCLAram sententiam iubetur Ioannes mandare literis ad cōsolationē fidelium, cum se viderint vndique persecutionibus opprimi, laboribusq; diuexari. Primùm igitur D. Ambr. obseruauit modum illum loquēdi: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Quis, inquit, mortuus mori potest? Nullus proculdubio mortuus mori potest, nisi priùs animam accipiat, vt iterum mori possit.* Cui dubitationi respondet per mortuos hoc loco non esse accipiendos mortuos per separationem animæ à corpore, sed mortuos mundo. *Illi, inquit, sunt beati, & illi in Domino moriuntur, qui priùs moriuntur seculo, postea carni: qui priùs veterem hominem, id est, omnes nequitias spiritales, & carnales in se extinguunt, vt possint dicere cum Apostolo. Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Hæc tamē Ambrosij expositio elegantior est, quàm verior: etenim *mortui* hoc loco non mortui mundo, sed verè mortui per separationē animæ à corpore accipiendi sunt, vt sit sensus: Beati illi mortui, non qui postquam semel mortui sūt, iterum moriuntur, sed qui in Domino moriuntur, id est, quibus contingit mori in Domino, seu mortuos in Domino esse: quæ est cōmunis expositio, & ab Ecclesia probata. Itaq; mori in Dño nihil est aliud, quàm mori in fide, & gratia Domini, seu mori seruum Domini, vt dictum est de Moyse Iosue. 1. *Moyses seruus meus mortuus est.* In quem locum Caiet. *Hoc est, inquit, epithetō Moysis, quo Deus ipse testatur placuisse sibi officia Moysis appellando ipsum seruum suum, imo dicendo: Moyses seruus meus mortuus est: aperit, quòd mortuus est seruus suus, quasi diceret. Licet quandoq; peccauerit, & peccando non fuerit seruus meus; attamen mortuus est seruus meus, mortuus est in statu seruitutis meæ, mortuus est sic, quòd quidquid erat, & quidquid operabatur, meū erat, seruus enim totū quod est, Domini est.* Hęc ille. Idem est igitur mori in Domino, ac mori seruum Domini: idemq; alia quoque

[D. Ambrosi.] [Mundo mortui, beati.] [Galat. 6. 14.] [Iosue 1. 2. Moriuntur in Domino qui in gratia moriuntur. Caiet.]

Ps.4.9. quendi formula significatur in sacris literis, videlicet mori in pace, veluti Ps. 4. *In pace in idipsum dormiam, & requiescam*: &
Luc.2.29. Luc. 2. *Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace*. Moritur autē iustus in pace, quia in morte omnia eius bella, & certamina finiūtur, cum improbos maneat sempiterna apud inferos cū tormentis decertatio.

2 Secundò. Moriuntur iusti *in Domino*, id est, in Domini sinu quasi dormientes cō quiescūt: hoc enim sensu dictū est Act. 7. de beato Stephano, quòd *obdormiuit in Domino*. Appellatur autē iustorum mors somnus tum propter summam in ipsa morte quietem, & tranquillitatem mentis, vt somnum potiùs dulcem capere, quàm mori videantur: tum etiam, quia sicut somnus præteriti laboris est requies; ita sancti per mortem à laboribus vitæ requiescunt. Quam ob causam subiungitur: *Vt requiescant à laboribus suis*: & Ps. 4. quies cum somno coniungitur. *In pace in id ipsum dormiam, & requiescam*. Eodē recidit illud, quod de Moyse dicitur Deut. 34. *Mortuus est ibi Moyses seruus Domini in terra Moab iubente Domino*, seu vt alij trās ferunt, *super os Iehouah*, seu, *ex osculo Iehouah*, vt sit sensus, sicut mater dormiētem in sinu suo infantulum solet ore ori applicato in lectulo reponere: ita Deum Moysen seruum suum ceu dormientem infātulum per osculum, & amplexum in sinu Abrahæ quasi in lectulo collocasse.

Act. 7. 60. Sāctorū mors, cur dicatur somnus.

Deut. 34. 5. Dei fauores erga Moysen morientem.

3 Tertiò. Illi dumtaxat moriūtur in Domino, qui viuunt Domino, & moriuntur peccato iuxta illud ad Rom. 6. *Existimate vos mortuos quidem esse peccato, viuentes autem Deo in Christo IESV*. E contrario autē, qui secundùm carnē viuunt, moriūtur Deo, sed non moriuntur in Deo. Ad Rom. 8. *Ergo fratres debitores sumus non carni, vt secundū carnem viuamus. Si enim secūdùm carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis*. Porro aduerte, cum ait Apostolus: *Debitores sumus non carni*: innuere carnem esse veluti seuerum quendā exactorem, qui tributa per tyrannidem exigit, & extorquere conatur; sed tamen nihil ei soluendum esse, cum nihil ei secundùm iustitiam debeatur.

Moriuntur in Domino, qui viuunt Dño. Rom. 6. 11.

Rom. 8. 12.

Carni tanquā iniusto exactori minimè soluenda tributa

Amodo iam dicit spiritus, vt requiescant à laboribus suis.

SECTIO IIII.

PRIMO EST ADuertendum dictionem illam *Amodo*, seu Græcè ἀπάρτι in quibusdā Græcis codicibus iungi cum præcedente sententiâ hoc modo: μακάριοι οἱ νεκροὶ οἱ ἐν κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀπάρτι, id est, *Beati mortui, qui in Dño moriūtur amodo*. Imò Areth. ita cōtextū dispūgit: *Scribe: Amodo beati mortui, qui in Domino moriūtur*. Cæterum Biblia regia, & Complutensia dictionem ἀπάρτι, siue *amodo* iungūt cum sequentibus, vt communiter legit Ecclesia: est autem *amodo* idem, quod *abhinc*, siue *deinceps*, hoc est, à tēpore mortis, quēadmodùm docet communis expositio, quam sequuntur Beda, D. Ambr. Haymo, & alij. Secundò est obseruandū pro eo, quod nos habemus, *iam*, haberi Græcè, ναὶ, quæ dictio significat, *certè, profectò*, vt sit sensus: *Amodo certè*. Tertiò sciendum pro *spiritus*, haberi Græcè τὸ πνεῦμα cum articulo, vnde plerique propter articulū præfixum hoc loco nomine *spiritus* Spiritum sanctum accipiunt, Haymo totam Trinitatem, cui consentiunt Richardus, Ansbert. Deniq; Dionys. Carth. quē refert, & sequitur Pannon. existimat posse per *Spiritum* intelligi illum ipsum Angelum, qui Ioanni loquebatur, illud meritò subiungens reliquas omnes expositiones probabiles esse, vt nobis quoq; vidētur. Illustrauit hunc locum D. Bern. epist. 105. quę est ad Romanum Romanę curiæ Subdiaconum. *O quàm beati, inquit, mortui, qui in Domino moriuntur, audientes ab spiritu, vt requiescant iam à laboribus suis: non solū autē, sed & succedit iucūditas de nouitate, ac de æternitate securitas. Bona proinde mors iusti propter requiem, melior propter nouitatem, optima propter securitatem*. Hæc ille.

1

Areth.

Beda. D. Ambros. Haymo.

Haymo. Richard. Ansbert. Dion. Carth. Pannon.

D. Bernard.

Mors iusti bona propter multa.

2 Ex hoc loco illud ad mores elici potest, non esse sperandam requiem in hac vita, sed in alia: siquidem spiritus *amodo*, id est, à tempore mortis dicit requieturos esse sanctos à laboribus suis, quo sig-

In hac vita haud speranda requies.

nifica-

nificatur labores vsque ad finē vitæ duraturos, & requiem ab ipsa morte, nō ante expectandam esse. Quam ob causam Apostolus ad Hebr. 4. gloriam sabbatismum appellat; præsentem verò vitam sex illis diebus similem dicit, quibus De° fabricatus est mundum. *Itaq;*, inquit, *relinquitur sabbatismus populo Dei, qui enim ingressus est in requiem eius,* (id est Dei) *etiam ipse requieuit ab operibus suis,* (id est, à laboribus huius vitę) *sicut à suis Deus*. Id quod elegā ter expendit Orig. hom. 23. super Num. additq; hom. 3. super Psal. 36. similitudinem ductam à filijs Israel colligentibus manna. *Sicut*, inquit, *in deserto sex diebus colligebant manna, in sexto autem die non vnius diei victum sed quantum sufficeret in crastinum, colligebant: & vnusquisque comedebat in die sabbati, quæ collegerat in die sexta: ita etiam nunc velut sexta quædam dies putand° est Domini nostri aduentus, & tempus, atq; idcirco dum sumus in die sexta colligamus manna dupliciter, vt sufficere nobis possit, dum aduenerit vera sabbati obseruatio.*

Hebr. 4. 9.

I

Origines.

3 De hac requie loquitur Regius vates Psal. 14. *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo?* & Psal. 114 *Conuertere anima mea in requiem tuā:* & Iob. 36. *Requies mensæ tuæ erit plena pinguedine*. Eodem mysterio tempus huius vitę appellatur dies mercenarij Iob. 7. *Militia est vita hominū super terrā, & sicut dies mercenarij dies eius. Sicut seruus desiderat vmbram, & sicut mercenarius præstolatur finē operis sui: sic & ego habui menses vacuos, & noctes laboriosas enumeraui mihi*. Cuius similitudinis multæ rationes afferri possunt: prima est D. Gregorij lib. 8. Mor. cap. 7. *Seruum*, inquit, *desiderare vmbram est post tentationis æstum, sudoremq; operis æterni refrigerij requiem quærere: quam vmbrā desiderabat seruus ille, qui dicebat. Sitiuit anima mea ad Deum fortem viuum: quando veniam, & apparebo ante faciem Dei? Et quasi à labore agri æstum refugiens, & ad obtinendam requiem vmbraculum quærens iterum dicit: Ingrediar locum tabernaculi admirabilis vsq; ad domum Dei*. Secūda est eiusdem. *Mercenarius*, inquit, *cum facienda opera conspicit, mentē protinus ex longinquitate, & pondere laboris addicit: cum verò lacessentem animum ad considerandū operis præmium reuocat, mox vigorē animi ad exercitium laboris reformat, & quod graue perpendit ex opere, leue æstimat ex remuneratione. Sic electi dum mundi huius aduersa patiuntur, grauia esse, quibus exercentur, pensant; sed cum mentis oculū ad æternæ patriæ considerationem tendunt, ex cōparatione præmij, quàm sit leue, quod patiuntur, inueniunt*. Tertia illa afferri potest. Quia sicut mercenarius solicitè curat, ne vacuus ab opere dies transeat, cum ex labore viuat: ita iustus, cum viuat ex operibus, attentè pensat, ne sibi dies aliquis sine labore, & merito dilabatur.

Psal. 14. 1.

Psal. 114. 7.

Iob. 36. 16.

Iob. 7. 1.

Pręsens vita cur dies mercenarii apelletur.

Prima ratio. D. Gregor.

Psal. 41. 3.

Secunda.

Merces leuem reddit laborē

Tertia.

Opera enim illorum sequuntur illos.

SECTIO V.

I RATIONEM, CVR iusti post mortem à laboribus requiescant, eā tradit Ioannes, quia scilicet opera eorum sequuntur illos. *Sequi* hoc loco idem est, quod comitari, vt aiunt D. Ambr. & Primas. perspicuumq; est ex ipso textu Greco: ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν: est autem ἀκολουθεῖν proprium famulorum, qui Dominum ponè sequuntur. Nec verò Grece est, *sequuntur illos*, sed *sequuntur*, seu *comitantur cum illis*: vt indicetur opera non longè, sed proximè sequi dominos. Significat ergo Ioannes, seu spiritus Ioanni, opera bona esse quasi famulos, qui post mortē iustos tanquam suos dominos comitantur, & subsequuntur: & quemadmodùm quantùm quisq; diues sit, ac nobilis, ex famulorum tum numero, tum ornatu cognoscitur; ita sanctorum nobilitatem, & affluentiam meritorum ex operum bonorū multitudine, & præstantia post mortem intelligi. Ponūtur autem hoc loco opera, quemadmodùm annotarūt D. Ansel. Richard. Ansbert. & Haymo, pro mercede operum, vt sit sensus: *Opera enim illorū sequuntur illos*, id est, merces operum suorum iuxta illud. Hierem. 31. *Quiescat vox tua à ploratu, & oculi tui à lacrymis, quia est merces operi tuo, ait Dominus.*

D. Ambros. Primas.

OPera bona quasi famuli iustos sequuntur post mortem.

D. Anselm. Richard. Ansbert. Haymo.

Hier. 31. 16

2 Verùm pro illustriori huius rei cognitione obseruandum est primò, opera iustorū comitari eos ante tribunal Dei, appareretq; iustos ante Deū stipatos suis

operibus quasi famulis: hi enim famuli dumtaxat post mortem dominum suum comitantur: atque adeo curandum esse, vt hi famuli boni sint, nobiles, eleganti que forma, hoc est, vt bona opera sint præclara, & illustria, vt ante Regem gloriæ cum pulcherrimo operum comitatu apparere quis possit: *Opera enim illorum sequuntur illos*, hoc est, vt ait Hugo Card. sicut familia Dominum. Cum igitur opera nos sequantur, enitendũ summo studio est, vt huiusmodi famulos pulcherrimo virtutum omnium ornatu vestiamus, quò pro dignitate nos in suprema illa curia comitentur, ac decorent. Esse enim opera aliqua pinguia, & pulchra, alia exilia, & deformia docet D. Ambr. lib. 2. de Caim, & Abel, cap. 5. expendens, quomodò Abel de primogenitis, & adipibus obtulerit: affertque illud Psal. 19. *Sacrificium tuum pingue fiat*: & illud ps. 62. *Sicut adipe, & pinguedine repleatur anima mea*: docetq; significari acceptabile esse illud sacrificium, quod pingue, quod nitidum, & quodam pabulo fidei, ac deuotionis saginatum est.

Præclara in hoc seculo patranda opera vt nos decorẽt in futuro. Hug. Card.

D. Ambros.

Psal. 19. 4. & 62. 6.

3 Secundò. Eos opera bona sequuntur post mortem, qui dum viuunt, eadem opera sequũtur. Nam quòd iustus sequatur tãquam famulus ipsa opera bona, palam est ex 1. ad Tim. 5. *Vidua eligatur non minùs sexaginta annorum, quæ fuerit vnius viri vxor, in operibus bonis testimonium habens, si filios educauit, si hospicio recepit, si Sanctorum pedes lauit, si tribulationem patientibus subministrauit, si omne opus bonum subsequuta est*: quo loco est idem verbũ ἐπακολουθεῖν, quod diximus proprium esse famulorum. Igitur qui dum viuit, bona opera tanquam famulus subsequitur, vt apprehendat, vt honoret eiusmodi opera, cum post mortem bona opera etiam sequuntur vt famuli quasi vicem honorariam rependẽdo. Sicut enim modò iusti cum bona opera exercent, ea censentur quodammodò honorare, & magni esse facienda omnibus ostendere; ita eadem bona opera eosdem iustos post mortem honorabunt.

1. Tim. 5. 10.

Quidum viuit bona subsequitur opera, eũ eadem sequũtur post mortem.

4 Tertiò. *Sequi* hoc loco idem est, atque laudare, & fructum gloriæ afferre. Sic enim interpretatur D. Bernardus sermone secundo in festo omnium Sanctorum. *Opera*, inquit, *illorum sequuntur illos: ad quid sequuntur, nisi vt laudent eos in porti? ad quid sequuntur, nisi vt multiplicentur à fructu eorum, & accipientes de fructu manuũ suarum saginentur vituli, quos ex prophetico testimonio, cum readificabuntur muri Hierusalem, super altare Domini nouimus imponendos.* Quartò. Quæret aliquis, cur opera dicantur sequi post mortem, si iam ante in vita præcesserunt, ad Deumque ipsum peruenerant, vt patet Act. 10. vbi ad Cornelium dicitur: *Eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt in conspectu Dei*. Respondemus præcedere merito, sequi præmio: vnde Eccles. 11. dicitur. *Mitte panem tuum in transeuntes aquas, quia post multa tempora inuenies illum*: vbi est sermo de eleemosyna, vt alias diximus. Et Christus eodem specta uit Luc. 16. *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula*. Quibus verbis significatur fructum eleemosynarum in pauperes in cœlo reponi, & quodãmodò pauperes præcedere, vt eos, qui sibi opem tulerunt in hac vita, cum obierint, in cœlo recipiant.

D. Bernard.

Opera bona iustos præcedũt merito, sequuntur præmio.

Act. 10. 31.

Eccles. 11. 1.

Luc. 16. 6.

Porrò non solùm bona opera sequuntur, & præeunt; sed etiam peccata, quẽadmodùm dicitur 1. ad Tim. 5. *Quorundam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad iudicium: quosdam autem & subsequuntur*. Quem locum sic exponit D. Ambr. in Apologia Dauid, cap. 6. *Omnia nostra*, inquit, *quasi in trutina ponderantur. Si bonis igitur factis peccata præponderant, præcedunt ad iudicium: vergũt enim peccata quasi in profundum, quia manifesta sunt vel põdere, atque acerbitate, vel multitudine. Quosdam autem etiam subsequuntur: hoc est, eos, qui se egerint sobriè, sed fragilitate conditionis dederint etiam aliquando errori locum, bona facta præcedant, mala sequuntur. Ergo iustos sequuntur peccata, non præeunt: iniustos præcedunt peccata: si quæ autem rectè facta sunt, sequuntur quasi quodam præiudicio peccatorum præeuntium prægrauata.* Hæc D. Ambrosius, quæ maximè ad institutum pertinẽt, quanquam sensus Pauli longè alius sit, scilicet quorundam hominũ peccata manifesta esse etiam ante ipsum 5

1. Tim. 5. 24.

D. Ambros.

Peccata sequũtur iustos, præcedũt iniustos

iudicium. Itaque per manifestam, & publicam notitiam præcedere iudiciũ, quoniam absque iudicio, & discussione manifesta per se sunt. Verũtamen alia quoque esse occulta, quæ ut manifestentur, & puniantur, iudicium, & discussionem expectant, & ita iudicium ipsum subsequuntur.

Quę opera præcedat quę expectent iudicium.

Etenim Paulus Timotheum his verbis circa criminum inquisitionẽ, & punitionem instruit. Sed potest etiam locus ad iudicium Diuinum referri, quẽadmodũm retulit D. Ambr. vt scilicet opera publica præcedant iudiciũ, occulta subsequantur: quia illa cum manifesta sint, iam intelligitur, qua remuneratione compensanda sunt: hæc autem cũ sint occulta, expectant adhuc Diuinum iudicium, vt eorum siue probitas, siue malitia omnibus pateat.

6 Quintò. Colligimus, quo loco habẽda sint omnia temporalia, in quibus nobilitas, opes, potentia, ac deliciæ numerãtur: siquidem nos in morte deserunt, solaque opera, quæ facimus, nos in aliam vitam comitantur.

Temporalia omnia parui facienda.

Id quod serò tandem cognouerunt reprobi apud inferos. Sapient. 5. *Quid nobis*, inquiunt, *profuit superbia? aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Trãsierunt omnia illa tanquam vmbra, & tanquã nuntius præcurrens, & tanquã nauis, quæ pertrãsit fluctuantem aquam, cuius, cum præterierit, nõ est vestigium inuenire, neque semitã carinæ illius, in fluctibus: aut auis, quæ transuolat in aere, & cuius nullum inuenitur argumentũ itineris illius, sed tantùm sonitus alarum verberans leuem ventum, & scindens per vim itineris aerẽ: commotis alis transuolauit, & post hoc nullum signum inuenitur itineris illius: aut tãquã sagitta emissa in locũ destinatum, diuisus aer cõtinuò in se reclusus est, vt ignoretur transitus illius.*

Sap. 5. 8.

Quo loco vide, præsentis vitæ, omniumque temporaliũ incostantiam, ac breuitatem quinque elegantibus similitudinibus explicari vmbræ, veredarii, siue nuntii, nauis, auis, & sagittæ, quæ omnia ita transeunt, vt nullum post se relinquãt impressum vestigium: cum tamen opera, quæ facimus, ita permaneant, vt etiam nos in alia vita subsequantur, & comitentur.

Eorundem inconstantia & breuitas.

7 Sextò. Obseruandum est in tota hac Ioannis sententia appellari *beatos* solos mortuos, nec tamen omnes, sed eos duntaxat, *qui in domino moriuntur*: neminem autem viuentem beatum simpliciter prædicari, quoniam dum quisque viuit, quãtuncunque perfectus sit, peruerti potest.

Nemo dum vivit, beatus.

Vnde Eccli. 11. dicitur. *Malitia horæ obliuionem facit luxuriæ magnæ, & in fine hominis denudatio operum illius: ante mortem ne laudes hominẽ quẽquã, quoniã in filiis suis agnoscitur vir*, id est, breuis afflictio aduersitatis delet memoriã maximæ voluptatis, & in fine hominis denudantur opera illius quoad intẽrionẽ, quę sub operibus exterioribus latebat iuxta illud 1. ad Cor. 4. *Nolite ante tempus iudicare, quoadusque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium*: & idcirco *ante mortem ne laudes hominem*, Græcè, μὴ μακάριζε, hoc est; *beatum ne prædices*.

Eccli. 11. 29.

1. Cor. 4. 3.

Celeberrimum est illud, quod Soloni cum Cręso contigit: rogatus enim Solon à Cræso, num aliquem beatiorem se existimaret? respondit beatiorem esse Telum Atheniensem priuatum hominem, qui feliciter obiisset. Iterum rogatus, num quem alium beatiorem se crederet? nominauit duos Gręcos fratres Cleotium, ac Boluiam vita functos. Cręsum verò eam ob causam ita peritum huiusmodi responsione sedauit: *Ego*, inquit, *te Regem potentissimum ingenuè fateor; beatum autem nequaquam dixerim, antequam diem claudas*. Quod autem Sapiens pręcedentis sententię rationem afferens adiungit: *Quoniam in filiis suis agnoscitur vir*: illud significat, qualis quisque in vita fuerit, ex filiorum institutione colligi posse. Postremò. Ex eadem Ioannis sententia colligitur animæ immortalitas: si enim illi mortui, qui in Domino moriuntur, beati, ac felices prædicantur, proculdubio aliquid eorũ post mortem remanet, cui felicitas cõueniat: nec enim id, quod nullo pacto existit, beatum censeri potest.

Immortalitas animæ.

COMMENTARIUM TERTIUM, EXEGETICUM.

De simili filio hominis sedente super nubem, habente in capite coronam auream, & in manu falcem acutam, qua terram demessuit: & de alio Angelo habente falcem, qua botros vineæ terræ vindemiauit.

Visio imaginaria describitur, & explicatur.

SECTIO PRIMA.

COMMEMORATA beatitudine, quā virgines, Sanctique omnes consequentur, pœnisq; impiorum, qui Antichristo adhæserint, explicatis, agit deinceps Ioannes de die iudicii, quo die & constituta electis præmia, & definita reprobis supplicia tribuentur. Itaque primùm narrat vidisse se quēdam similem filio hominis, id est, Christum in nube quadam candida tanquam in throno considentem: venturū enim Christum ad iudiciū in nube prænuntiauit Daniel cap. 7. *Ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis veniebat:* & Apoc. 1. *Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus.* Addit Ioannes hunc similem filio hominis apparuisse sibi habentem in capite coronam auream, id est, regalem dignitatem; & in manu sua falcem acutam, falcem, inquam, messoriam, vt patet ex sequentibus, id est, iudiciariam potestatem, qua veluti falce demessurus est hominum segetem, partim in cœlestia horrea inferendam, partim sempiternis ignibus addicendam. Secundò ait apparuisse vnum Angelum, qui exiuit de templo, & voce magna ad similem filio hominis his verbis clamauit: *Mitte falcem tuam, & mete, quia venit hora, vt metatur, quoniam aruit messis terræ.* Quo loco per *templum* cœlum ipsum, in quo Deus tanquā in sacerrimo, & augustissimo templo colitur, accipiendum est: per *Angelum* verò clamantem ad Christum, vt mittat falcem in terram, & metat, repræsentātur beati omnes, qui magna voce, id est, summis votis exoptant, vt dies iudicii aduenhiat, Christumque continuò orant, vt finem iam tandem tantis malis imponat, completoque prædestinatorum numero electos quidem remuneret, in peccatores autem seuerè animaduertat. Itaq; hic Angelus nomine omnium Sanctorū loquitur illud idem, quod Sanctorum animæ sub altari clamabant cap. 6. *Vsque quò Domine sanctus, & verus non iudicas, & non vindicas sanguinem nostrum?* vt eo loco diximus: quorum votis annuens similis filio hominis misit falcem suam in terram, & demessa est terra, in quo aduentus Christi ad iudicium exprimitur. Tertiò. Vidit alium Angelum exeuntem similiter de templo, habentem etiam falcem acutam, non messoriam tamen, sed vindemiatoriam, vt patet ex contextu: videlicet hic etiam Angelus quasi præcedenti consentiens sese ad vindemiādum accinxit, vt voluntatem, quam habebat de aduentu iudicii demōstraret. Nec verò nobis displicet eorum sententia, qui hunc quoque Angelum Christum interpretātur, quemadmodùm sentiunt Haymo, Pannon. Ansb. Primas. Rupert. Beda, & alii, quorū sententiā immeritò reiicit Ribera. Itaq; duplicē falcē Christus habere visus est, messoriam scilicet, & vindemiatoriam, vt manifestū est ex ipso contextu: nam propter priorē dictū est illi:

Dan. 7. 13.

Apoc. 1. 7.

Iudiciaria Christi potestas falci comparatur.

Iudicii diem votis omnib⁹ exoptāt beati.

Apoc. 6. 10.

Volūtas Christi de aduentu iudicii.

Haymo. Pannon. Ansbert. Primas. Beda. Franc. Riber.

Mitte falcem tuam, & mete, quia venit hora, vt metatur, quoniam aruit messis terræ: propter posteriorem autem: *Mitte falcem tuam, & vindemia botros vineæ*. De quibus falcibus sectione sequenti disputabimus.

2 Quartò ait aliũ quoq; Angelum exiisse de altari, qui habebat potestatẽ supra ignem, clamasseq; voce magna ad præcedentem Angelum, qui habebat falcem vindemiatoriam: *Mitte falcẽ tuam acutam, & vindemia botros vineæ, quoniam maturæ sunt vuæ eius*. Id quod Angelus ille primum præstitit: misit enim falcem suam acutam in terram, & vindemiauit vineã, misitq; in lacum iræ Dei magnum, & calcatus est lacus extra ciuitatem, & exiuit sanguis de lacu vsq; ad frænos equorum per stadia mille sexcenta. Hunc Angelũ quidam ex recentioribus arbitratur esse Angelum aliquem magnum, cui commissum est, vt Martyres in certamine adiuuet, & confirmet: eamq; ob causam habere potestatem supra ignem, per quem putat accipiendam esse charitatem, quã in Martyribus consilio, inspiratione, auxilio excitat, & accendit, ne inter tã multas persecutionum vndas extinguatur. Atq; de hoc Angelo fortasse dictum illud Psal. 33. *Immittet* (seu vt Græcè est *castrametabitur*) *Angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos*: & Dan. 3. *Angelus autem Domini descendit cum Azaria, & socijs eius in fornacem, & excussit flammam ignis de fornace*. Verùm hęc nobis nequaquã probabilia videntur, nec instituto Ioannis congruentia. Primùm, quia cum Ioãnes disserat de ipso iudicij die falcium nominibus expresso de communi sententia quo quaso nexu sermonem faciat de Angelo, qui Martyres adiuuet in persecutionibus, quæ tunc nullæ erunt? Deinde nimis alienum videtur per *ignem* hoc loco charitatem accipere, cum Ioãnes totus versetur in iudicio describendo, in falcibus mittendis in terram, in metendis, & vindemiandis hominibus, quæ omnia iudicium, examen, sententiamq; iudicis sonant, vt iam ignis mentio eodem pertinere debeat, ad suppliciumque post latam iudicis sententiam spectare. Tertiò: Quoniam nõ vnius certi Angeli est, sed multorum charitatis ignem in animis fidelium excitare, & accendere.

Angeli in persecutionibus iuuant martyres.

Psal. 33. 8.

Dan. 3. 49.

Haymo, & Ansbert. hunc quoque Angelum Christum Dominum interpretantur, qui habeat potestatem super ignẽ, id est, super Spiritum sanctum, quẽ potest mittere in corda fidelium iuxta illud Luc. 12 *Ignem veni mittere in terram*: de altari verò egreditur, quia verus est Pontifex. Sed illud huic sententiæ aduersatur, quòd hic Angelus dicitur clamasse ad præcedentem Angelum, qui habebat falcem vindemiatoriam: *Mitte falcem tuã, & vindemia botros vineæ*. Cum enim Angelum habentem falcem vindemiatoriam, Christum ipsimet interpretentur, nõ apparet, quomodò aptè Christum ad se ipsum clamantem faciant. Pannon. existimat esse Heliam Prophetam, qui potestatem dicatur habere super ignem per allusionem ad factum illud 3. Reg. 18. cũ super immolatum bouem, in frustaq; cõcisum fecit ignem de cœlo descendere: qui dicatur etiam vltimis illis temporibus ad Christum clamare, vt mittat falcem suam in terram, hoc est, vt exerceat iam tandem iudiciariam potestatem, finemque tantis Ecclesiæ calamitatibus imponat. Sed hoc quoque improbabile videtur. 3

Ansberti & Haymonis opinio non probatur autori.

Luc. 12. 49.

Pannon.

3. Reg. 18.

Quare existimamus *ignem* hoc loco nõ figuratè, sed propriè accipiendum esse: num tamen illum intelligere oporteat, quo mundus ad extremum deflagraturus est, vt sentit And. Cæsar. an verò illum, quo damnati apud inferos torquebuntur, vt volunt Arethas, & Beda, verũque probabile iudicamus: vtrique enim incendendo meritò credi potest aliquẽ esse Angelum præpositũ. Itaque de Angelo siue illi, siue huic igni præposito dictum esse putamus. *Qui habebat potestatem supra ignem*. Nec verò opinionem Bedę ita accipias, vt Angelus aliquis beatus præpositus sit inferni tormẽtis per se ipsum inferendis, id enim officiũ Dæmonum est: sed ita, vt curam habeat Diuinæ Iustitiæ exercendę in damnatos, iubeatque supplicia damnatis, per Dæmones tamen inferri. Quo sensu intelligendum est illud, quod ait D. Hieron. super cap. 7. Dan. & citatur à Beda in hunc locum: *Duplex*, inquit, *est Angelorum officium*, 4

Andr. Cæsar. Incendendo igni quo deflagratur est mundus præerit aliquis Angelus. Arethas. Beda.

D. Hieron.

aliorum

Angelorū alii iustis præmia tribuūt alii damnatorum præsunt cruciatibus.

aliorum, qui præmia iustis tribuant, aliorum, qui singulis præsint cruciatibus. Porro dicitur hic Angelus exijsse de altari, videlicet holocausti: cum enim haberet potestatem super ignem, de nullo alio loco aptius, quàm de eo, vbi ignis continuò nutriebatur, egredi potuit. Hic igitur Angelus habens potestatem supra ignem clamat ad Christum, vt mittat falcem suā in terrā, & vindemiet botros vineæ: nimirum nomine omnium sanctorum, quorum personam gerit, exoptat, vt dies iudicij adueniat. Quæret tamen aliquis, cur cum iam prior ille Angelus, id est, Christus, qui habebat falcem messoriam, terram messuisset, hoc est, iudicium exercuisset, adhuc ab eodē postuletur, vt mittat falcem vindemiatoriam, in qua proculdubiò eadem potestas iudiciaria intelligenda est? Respondemus idem varijs similitudinibus inculcari, aut certe, vt ait Ambrosius, in messe electos, in vinea reprobos significari, eo quòd vinum mentē, ac iudicium perturbet, quæ mentis, iudicijque perturbatio propria est improborum. Verum hac de re sequenti sectione fusius.

D. Ambros.

5 Quod verò subiungitur de vinea vindemiata, missisque botris in lacum iræ Dei magnum, deque calcato lacu extra ciuitatē, & sanguine, (hoc est, vino, quod sanguis vuæ appellatur in sacris literis) exeunte de lacu extra ciuitatem, reproborum damnationem significat, qui extra ciuitatem, hoc est, extra cœlestē illā vrbem Hierusalem eiecti ad inferos detruduntur. Et quoniam maxima futura est damnatorum multitudo, idcirco additur, exiuisse sanguinem de lacu vsque ad frænos equorum per stadia mille sexcenta. Aduertendumque calcatum lacū extra ciuitatē significare reprobos prę lo Diuinę vltionis calcandos esse, ac premēdos, vt ait Pannon. *extra ciuitatem*, hoc est, extra cœlum apud inferos. Quòd autem sanguis exiuit de lacu vsque ad frænos equorum per stadia mille sexcenta, illud significat, grauissimam futuram esse reproborum pœnam, tantamque, vt redundet in capacissimum, & rapidissimum flumen, quod propter infinitā vim musti ex botris expressi effluere debeat per stadia mille sexcenta, (posito numero certo pro incerto.) in quo toto spatio tam altum, & profundum debeat esse flumen, vt perueniat mustum vsque ad frænos equorum, sumpta metaphora ab equis traijcientibus flumen aliquod profundissimum, vbi aqua vsque ad equorum frenos pertingit magno submersionis periculo.

Reproborum pœna, grauissima.

Cur iudiciaria Christi potestas per falcem messoriā, & vindemiatoriam expressa sit?

SECTIO II.

DVAS FALCES commemorauit Ioannes, vnam messoriam; vindemiatoriam alteram, quas in manu Christi posuit, vt explicauimus, & ad iudicium adumbrandum pertinere diximus: nunc quàm habeant cū iudiciaria Christi potestate, eiusque iudicio conuenientiam, doceamus. Primū igitur est aduertendum meritò falcis nomine significari iudicium, quemadmodum exponit D. Greg. lib. 33. Mor. cap. 14. vbi hunc ipsum locum expendit: tractans enim verba illa Iob. 40. *Nunquid perforabit circulum in naribus eius?* id est, Leuiathā: *Quod hoc loco, inquit, circulū, id Scriptura sacra alibi Ioannem in Apocalypsi falcem vocat: potestas enim Diuini iudicij, quia vndique stringit, circulus dicitur, & quia intra se omnia incidendo amplectitur, falcis appellatione signatur: in falce enim, quicquid inciditur, quaquauersum flectimur, intus cadit. Et quia potestas superni iudicij nullatenus euitatur, (intra ipsam quippe sumus, quolibet fugere conemur) rectè cum venturus iudex ostenditur, falcem tenere perhibetur, quia cum potenter ad omnia obuiat, incidendo circundat. Intra iudicij falcem se Propheta vidit, cū diceret.* Psal. 138. *Si ascendero in cœlum, tu illic es: si descendero in infernum, ades: Si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris, etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Intra quandam falcem se vidit, cum ex nullo sibi*

D. Greg.

Iob. 40. 21.

Diuini iudicij potestatem fugiet nemo.

Ps. 138. 8.

loco patere fugæ aditum posse cognouit, dicens Ps. Psal. 74. 7. *74. Quia neque ab Oriente, neque ab Occidente, neque à desertis montibus (subaudi, patet via fugiendi:) & mox ipsam supernæ potentiæ omnimodam comprehensionem subdens ait: Quoniam Deus iudex est; ac si diceret: Fugiendi via vndique deest, quia ille iudicat, qui vbique est. Diuina itaque iudicia sicut signantur falce, quia circumuallantia incidunt, ita exprimuntur circulo, quia vndique stringunt.* Hæc Gregor.

2 Et quidem, quod ad falcem messoriam attinet, meritò in ea iudicium exprimitur: siquidem homines messis appellantur à Christo Matth. 13. *Tempore* Matth. 13. 30. *messis dicam messoribus: Colligite primum zizania, & alligate ea in fasciculos ad comburendum: triticũ autẽ congregate in horreũ meum.* Quod ad vindemiatoriam autem spectat, ea ratio est, quia homines etiam vineę comparantur Esai. 5. *Vinea facta est dilecto meo:* Esai. 5. 1. & Cant. 1. *Posuerunt me custodem in vineis.* Cant. 1. 6. Vnde Ps. 75. pro eo, quod nos habemus, Psal. 75. 13. *Terribili, & ei, qui aufert spiritum Principum,* est Hebraicè: *Terribili, & ei, qui vindemiat spiritum Principum.* Sed cur vtriusque falcis symbolo iudicium adumbratur, cum altera satis esse videretur? Prætermissa Ambrosii ratione, quam supra commemorauimus, ea etiam afferri potest, falcem messoriam ad senes, vindemiatoriã ad iuuenes spectare. Quia enim senes matura iam ætate decedunt, meritò messi aridæ, quæ apta est iam ad metendum comparantur: quia verò adolescentes florente adhuc ætate vineam pulcherrimis botris refertam redundantemq́ue repræsentant, ad vindemiatoriam falcem iure pertinent: quę duæ falces non solũ ad extremum iudicium, sed etiam ad cuiusque mortem referendæ sũt: ea enim est, quę duplicem hãc falcem gerit: quarum altera senes metit, altera adolescentes vindemiat.

Falcem messoriam & vindemiatoriam cur iudicium exprimatur.

Mors cur duplici armetur falce.

CAPVT XV.

ET VIDI aliud signum in cœlo magnum, & mirabile Angelos septem, habẽtes plagas septem nouissimas: quoniam in illis consummata est ira Dei. Et vidi tãquã mare vitreũ mixtũ igne, & eos, qui vicerunt bestiã, & imaginẽ eius, & numerũ nominis eius, stãtes super mare vitreũ, habẽtes citharas Dei: & cãtantes cãticũ Moysi serui Dei, & canticum Agni, dicentes: Magna, & mirabilia sunt opera tua Domine Deus omnipotens: iustę, & veræ sunt viæ tuæ rex sæculorum. Quis non timebit te Domine, & magnificabit nomen tuum? quia solus pius es: quoniam omnes gentes venient, & adorabunt in conspectu tuo, quoniam iudicia tua manifesta sunt. Et post hæc vidi, & ecce apertum est templum tabernaculi testimonii in cœlo: & exierunt septem Angeli habentes septem plagas de templo, vestiti lino mundo, &

candido,& pręcincti circa pectora zonis aureis. Et vnum de quatuor animalibus dedit septem Angelis septem phialas aureas, plenas iracundię Dei viuentis in secula seculorum. Et impletum est templum fumo à maiestate Dei, & de virtute eius: & nemo poterat introire in templum, donec consummarentur septem plagæ septem Angelorum.

ARGVMENTVM.

HIC incipit quinta visio huius operis, quæ etiam sextum decimum caput complectitur, totaque est de septem Angelis habentibus septem phialas nouissimas, & septem phialas aureas plenas ira Dei, quas in orbem effuderunt. Nexus huius visionis cum præcedente is est. Cũ superiori capite Ioannes intermisso narrationis de fine mundi ordine quædã de gloria Virginum, Martyrumque perstinxisset: nunc ad institutam narrationẽ regrediẽs hac integra visione sub septem Angelorum symbolo phialas iræ Dei in terram effundentium supplicium improbis à Deo vltore, ac vindice extremis temporibus inferendum commemorat.

COMMENTARIVM PRIMVM, EXEGETICVM.

De quinta visione Ioannis.

Visio imaginaria huius capitis describitur, & explicatur.

SECTIO PRIMA.

I DOCET in primis Ioannes vidisse se in cœlo aliud signum magnum, & mirabile, septem nimirum Angelos, hoc est, multos, vt communiter aiunt interpretes, more Scripturę septenario numero vniuersitatem complectentis. Neque enim placet quorundam recentiorum sententia, existimantium hos septem Angelos esse septem illos spiritus, de quibus dictum est cap. 1. septem, inquam, numero, & non plures, qui continuò ad thronum Dei assident. Non placet, inquam, quoniam cũ illi septem spiritus sint omnium Angelorum Principes, rebusque humanis sublimi quadam, & altissima administratione pręsideant, vt eo loco diximus: sane non possunt esse septem isti Angeli habentes plagas nouissimas, phialasque plenas iræ Dei in terram fundentes de mandato vnius ex quatuor animalibus, cum puniendi officium nõ ad supremos illos Seraphim, sed ad infimos quosque Angelos pertineat. Quare omnino am-

Numerus septenarius complectitur vniuersitatem.

plectẽda est cõmunis expositio in septẽ hisce Angelis plurimos Angelos, qui Diuinæ iustitiæ sint administri, similiterq́ in septẽ plagis, & septem phialis multas plagas, multasq́ phialas accipiẽdas esse.

2 Secundò. Hi septem Angeli habebãt septem plagas nouissimas, id est, deputati erant septem plagis nouissimis inferendis. Cur autem istę plagę *nouissimæ* appellentur, statim Ioannes exposuit subiũgens: *Quoniam in illis consummata est ira Dei*, id est, in his septem plagis finientur omnes plagæ, quas in hac vita Deus peccatoribus inferet, quia nimirum extremis mundi temporibus accident. Tertiò. Vidit tãquã mare vitreũ mistũ igne & eos, qui vicerũt bestiã, & imaginẽ eius, & numerũ nominis eius stãtes super mare vitreũ habẽtes citharas Dei, & cãtãtes cãticũ Moysi serui Dei, & cãticũ Agni. Communis expositio, quam sequuntur Beda, Pann. Primas. Richard. de S. Vict. Rupert. Ansbert. & alii, est per mare vitreũ mistum igne intelligendum esse sacramentum Baptismi, quod mare dicitur: quia sicut in mari Rubro Pharao cum equitibus suis, ita in Baptismo Dæmon cum peccatis submergitur iuxta illud 1. Cor. 10. *Nolo vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari.* Appellatur hoc mare *vitreum* tum propter puritatẽ, quæ in Baptismo confertur; tum quia omnes Christiani synceri esse debẽt, & veritate, morumque candore instar vitri pellucẽtes. Est mistum igne propter Spiritum sanctum, qui in Baptismo tribuitur, vt Ioãnes Baptista prædicabat Matth. 3. *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni.* Addit Ansbertus, quia hoc mare calore ignis in solidum vitrum conuertitur; (propterea enim apparet simile vitro) meritò in eo fidem charitate formatã declarari, quæ ne fluida sit, ignis ardore solidum vitrũ efficitur, vt Spiritus sancti facibus inflãmata, & Christi passionibus tanquam aurum probata per puritatem resplendeat, & omni vento doctrinæ non fluctuet: atque hoc esse supra mare vitreum stare, & de bestia, eiusque imagine triumphare. Ille enim supra mare vitreum igne permistũ stat, qui virtute sancti Spiritus, ac Domini passione roborat⁹ fidẽ, quam in Baptismo suscepit, firma stabilitate tuetur iuxta illud Eccli. 27. *Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis:* quorum vox resonat Psal. 65. *Trãsiuimus per ignem, & aquam, & eduxisti nos in refrigerium:* quasi diceret: Quia per Baptismatis sacramentum, Dominicamque passionem tanquam vasa figuli probanda transiuimus, idcirco ad hoc peruenire meruimus, vt nullis terrorum imbribus in mollitiem conuertamur. Itaque cernis in mari Baptismum, in *vitro* fidem, quę in Baptismo suscipitur, in *igne* vel Spiritum sanctum, vel tribulationem accipiendam esse, in quo igne vitrum fidei conficitur, & solidatur, atque adeo meritò mare vitreum mistum igne fidem Baptismi persecutionibus probatã adũbrare: supra quod mare victores Antichristi securi stant, habentes citharas, & cantantes canticum Moysi, quoniam fidem in Baptismo susceptam Antichristi terroribus superatis retinuerunt. Pro quo beneficio gratias Deo agentes citharas habent, & cantant canticum Moysis, quod ipse etiam post submersum in mari Rubro Pharaonem decantauit. Nec solùm canticum Moysis, sed etiam canticum Agni, id est, Christi, cuius nimirũ ope, & præsidio de Antichristo, eiusque sectatoribus triũpharunt. De mari hoc vitreo dicere hoc loco plura supersedemus, quoniam fusè de eo disputauimus cap. 4. ad illa verba: *Et in conspectu sedis tãquam mare vitreum simile crystallo.*

3 Quartò. Vidit Ioannes in cœlo *apertũ templum tabernaculi testimonii.* Cõiunxit *templum* cum *tabernaculo*, tum quia vtrunque typus Ecclesiæ fuit; tum etiam, vt in tabernaculo Moysis, quod Synagogam, & in tẽplo Salomonis, quod Ecclesiã adumbrauit, vtrũq́ populũ à Dño iudicandũ significaret: aut certè tabernaculũ cœlũ appellauit, tẽplũ autẽ tabernaculi tẽplũ cœli. Nomen autem *testimonii* ad tabernaculum pertinet: sic enim cap. 21. de cœlo loquens ait. *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus.* Quintò. Exierunt de templo septem Angeli habentes septem plagas nouissimas vestiti lapide mundo, & can

Beda. Pannon. Primas. Richard. Vict. Rupert. Ansbert.

Dæmon cum peccatis submergitur in Baptismo. 1. Cor. 10. 1.

Matth. 3. 11.

Ansbert.

Eccli. 27. 6.

Psal. 65. 12.

Apoc. 4. 6.

Templum cũ tabernaculo quare coniunxerit Ioãnes.

Apoc. 21. 3.

dido, & præcincti circa pectora zonis aureis, quod postea fusiùs explicandum est: interim illud ad explanationem contextus annotare sufficiat pro eo, quòd nos habemus, *Vestiti lapide mundo*, aliâs legi, *lino mundo*, vt ait Beda, Haymo, & Ansbert. qui vtranque lectionem suis commentariis illustrarunt. Haymo etiam ait in quibusdam codicibus legi *lapidibus mundis*. Et quidem germanior videtur lectio, *lino mūdo*, quoniā hoc vestimēti genus tribui Angelis solet in sacris literis, veluti Ezech. 9. *Vir quoq; vnus in medio eorū vestit⁹ erat lineis*: & Dan. 10. *Ecce vir vnus vestitus lineis*. Et ita hoc loco habēt Biblia Cōplutēsia, imo Primas. legit. *Vestiti lintea munda*: Arethas: *lino mūdo*. Facile aut fuit Græcè pro λίνῳ, i. *lino* facere λίθῳ, i. *lapide*. Verū nos cū Beda, Haymone, & aliis vtrāque lectionem in commētariis exponemus.

Varia lectio. Beda. Haymo. Ansbert.

Ezech. 9. 2.

Dan. 10. 5.

Biblia Compl. Primas.

Arethas.

4 Sextò. Vnum de quatuor animalibus dedit septem Angelis septem phialas aureas, plenas irę Dei viuentis in secula seculorum. Diximus initio quatuor animalia, quorum sępe in hoc opere fit mētio, esse quatuor Euangelistas: quare hoc loco vnum è quatuor animalibus quemlibet ex Euangelistis significat: cū enim vna omnium doctrina sit, vnus pro omnibus ponitur. Quia verò reprobi idcirco damnabuntur, quòd Christi fidem, doctrinamque respuerint in quatuor Euangeliis comprehensam: meritò vnum de quatuor animalibus dedisse dicitur septem Angelis septem phialas plenas irę Dei, qui nō sine mysterio dicitur hoc loco viuens in secula seculorum, vt nimirum reprobi intelligant, nisi his plagis cōuertantur, supplicium suum apud inferos in omnem æternitatem duraturum, cum eorum iudex, & vindex Deus sit viuens in secula seculorum. Postremò. *Impletū est templū fumo à maiestate Dei, & de virtute eius: & nemo poterat introire in tēplū, donec consūmarentur septē plagæ septē Angelorū.* Significat hæc fumi obscuritas iudicia Dei esse incomprehensibilia, neminéq; posse ad eorum perfectam cognitionem penetrare; potissimum verò obscurissima esse hæc iudicia de septem plagis nouissimis, quarum rationes nemo penitus inspiciet, nisi postquam consummatæ fuerint, iudiciumque aduenerit, quo tempore harum septem plagarum rationes manifestę fient: hoc enim est neminem potuisse intrare in templū, donec septem plagę consūmarentur. Hæc sūt, quæ visione huius capitis continentur, in qua duo præcipuè vberiorem expositionem desiderant: vnum est, cur iracūdia Dei in phialis aureis asseruetur: alterum, cur Angeli septem istas plagas illaturi in pulcherrimo, & eleganti habitu apparuerint, vestiti nimirum vel pretiosis lapidibus, vel lino mundo, & candido, pręcinctiq; circa pectora zonis aureis, quę iam sequentibus sectionibus explicare aggredimur.

Euangelistę doctrina vnus.

Iudicia Dei incomprehensibilia.

Quid phialæ aureę, plenę iracundiæ Dei significent?

Et vnum de quatuor animalibus dedit septem phialas aureas plenas iracundiæ Dei.

SECTIO II.

PHIALÆ, vt ait Pānon. cuius sētētiā probabiliorē iudicamus, sūt ipsa Dei iudicia, in quib⁹ ira reseruatur, hoc est supplicia improbis suo tēpore inferēda. Vt autem ex præcedētib⁹ est perspicuū, vnū è quatuor animalib⁹ dedit septē Angelis septē phialas aureas plenas iracūdię Dei, quas in orbē effunderēt, in quo illud se se offert dignū obseruatione, cur ira Dei dicatur recōdi, & asseruari in phialis aureis, & inde in terram effundi? Cū enim quod in phialis aureis reconditur, magno in pretio haberi soleat, sanè spectata benignissima Dei natura cōueniētius videbatur, vt beneficia potius, quā supplicia aureis phialis cōderētur. Supponēdū est pro huiusce rei intelligētia phialā vas esse potoriū lato ore. Quidā in eo phialā à patera differre existimant, quòd patera pedē non habeat, aut certè exiguū, phiala autē habeat paulò altiorē, & in inferiori parte sit lata, versus superiorē partē strictior, & in angustū os desinens. Atq; ita phialam fere ōnes interpretes accepe- 1 Pannon.

rum. Hoc supposito sit prima obseruatio, Deum quidem, quod ad se attinet, non seruare iram, sed nos ipsos eam in eius thesauros inferre iuxta illud ad Roman. 2. *Secundùm duritiam tuam, & impœnitens cor thesaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicii* Dei: quo loco thezaurizare accumulare significat. Itaque peccator quoties peccat, ad thesaurũ iræ nouam accessionem facit, & cumulum.

Rom. 2. 5.

2 Secunda obseruatio. Deus etiam habet in thesauris iram, id est, supplicia, quæ dicitur in thesauris seruare, vt cum iustitiæ æquitas postulauerit, ea peccatoribus distribuat: quo sensu dicitur Hierem. 50. *Aperuit Dominus thesaurum suum, & protulit vasa iræ suæ*: & Iob. 38. *Nunquid ingressus es thesauros niuis, aut thesauros grandinis?* vbi de niue, & grandine sermo est, quatenus interdum à Deo loco supplicii inferuntur, vt patet ex verbis consequentibus: *Aspexisti, quæ præparaui in tempore hostis in diem pugnæ, & belli.* Vnde sicut Rex aliquis, postquam bellum hostibus indixit, iubet aperiri armamentaria, vt inde omnis generis arma promãtur: ita Deus cũ statuit in peccatores vindicare, aperit iudiciorum suorum armamentaria, in quibus varia suppliciorum genera condita asseruantur, quę thesauros appellat: quia cum ad correctionem, & salutem ordinantur, magno sanè pretio instar pretiosissimi cuiusdam thesauri æstimanda sunt. Quam eandem ob causã hoc loco ira Dei in phialis non ęneis, aut fictilibus, sed aureis quasi aliquid pretiosissimum recondita memoratur: ex quo licet colligerę, quo in pretio labores à Deo in hac vita inflicti mortalibus haberi debeant.

Habet Deus suppliciorum Thesauros.

Hier. 50. 25. Iob. 38. 22.

Inflicti à Deo labores quanti faciendi.

3 Tertia obseruatio. Seruatur ira Dei in phialis, indèque effunditur: quoniam iuxta eam phialæ acceptionẽ, quam de quorundam sententia, & interpretum hoc loco expositione tradidimus, cum phiala os angustũ habeat, non potest ira inde nisi guttatim fluere. Quoniã igitur Deus irã suã moderatè, paulatimq; potius distillat, quã fũdit, inde est, quòd eã in phialis arctũ, & cõpressũ os habẽtibus seruatã cõtinere dicitur. Quò pertinet illud Ezech. 20. *Stilla ad Africũ*: nec enim dictũ est Prophetę: *Effunde*, sed, *Stilla ad Africũ*: quia sermo erat de suppliciis ad Africum inferẽdis, queadmodũ in eũ locũ obseruauit D. Hieron. *Vt non*, inquit, *tota Dei ira videatur effusa, sed stillas quędã, & pars: si autẽ stilla tantæ sæuitiæ est, quid in totis imbribus æstimandũ erit?* Eodẽ sensu dicitur eidẽ Prophetę c. 21. *Fili hominis pone faciẽ tuã ad Hierusalẽ, & stilla ad Sãctuaria*: & Dan 9. *Stillauit super nos maledictio, & detestatio, quæ scripta est in libro Moysi serui Dei, quia peccauimus ei*. Cur enim stillare dicitur maledictio, Deique ira? nimirũ quia ex phialis funditur, quæ angusto sunt ore, hoc est, ex Diuinis iudiciis, quorũ ora misericordia cõprimit, & ideo angusta sunt, & stricta, ne fũdãt, sed stillẽt irã. Misericordia enĩ est, quæ Diuina iudicia cõstringit, ac tẽperat iuxta illud Ps. 77. *Ipse autem est misericors, & propitius fiet peccatis eorũ, & non disperdet eos*. Cuius rei statĩ ratio subiũgitur verbis illis consequẽtibus: *Et abũdauit, vt auerteret irã suã, & non accendit omnẽ irã suã, & recordatus est, quia caro sunt*. Quo loco illud, *abũdauit*, ad misericordiã pertinet, quę abundat super irã; quia semper Deus plus miseretur, quã irascitur. Itaq; nõ abũdauit, vt perderet, sed vt auerteret irã suã, eãq; constringeret. Et quanuis iuxta proprietatẽ linguæ Hebrçæ illud, *non accẽdit omnẽ irã suã*, significat nullã irã accẽdisse, sed totã auertisse, & remisisse: tamen alii ita accipiũt, vt nõ omnẽ irã, sed partẽ aliquã accenderit: atq; adeo irã per misericordiam tẽperauerit, phialęq; os magis compresserit.

Ezech. 20. 46.

Distillat, non effundit iram suam Deus.

D. Hieron.

Ezech. 21. 2.

Dan. 9. 11.

Psalm. 77. 38.

Plus miseretur quam irascitur Deus.

Quarta obseruatio. Phialæ plenæ iræ Dei dicuntur aureę, vt iã supra indicauimus, quoniã ex amore tanquã ex aurea phiala Diuina in nos ira, atque animaduersio procedit, cũ nos in hac vita castigat, vt corrigat. Itaque cum punimur, existimare debemus eiusmodi suppliciũ esse veluti pretiosũ opobalsamũ, quod ex phiala fũditur aurea; sicut è cõtrario maximi supplicii loco ducere, cũ peccãtes minimè punimur. Vnde apud Ezech. 16. tanquã magnũ quoddã suppliciũ cõminatur Deus, cũ ait: *Requiescet indignatio mea in te, & auferetur zelus meus à te, & quiescã, nec irascar amplius*. Quã ob causã dicebat Hierem. *Noli in patientia tua suscipere me*, i. noli 4

Diuina in nos animaduersio procedit ex amore.

Ezech. 16. 42.

Hierem. 15. 15

me vita priuare ſuſtinendo me peccantem, nec ſuppliciis emendádo. Sic enim hunc locum pleriq; interpretantur: optant enim Sancti puniri in hac vita pœna temporali, vt æternam ſubterfugiãt. Vnde idem Hieremias cap. 10. ita Deum precatur: *Scio Domine, quia non eſt hominis via eius: nec viri eſt, vt ambulet, & dirigat greſſus ſuos. Corripe me Domine, verumtamen in iudicio, & non in furore tuo, ne forte ad nihilum redigas me. In iudicio*, inquit, id eſt, ſuplicio temperato, & quod ad correctionem, & emendationem pertineat: *& non in furore*, hoc eſt, ad damnationẽ. Idem habes Abac. cap. 3. *Ingrediatur putredo in oſsibus meis, & ſubter me ſcateat*, hoc eſt, variis, moleſtiſsimiſque doloribus afficiar, & omnem huius vitæ, grauiſsimam licet, pœnam ſuſtineam: quorſumnam? *Vt requieſcam in die tribulationis, & aſcendam ad populum accinctum noſtrum*, hoc eſt, vt huiuſmodi doloribus, & ſuppliciis emendatus non peream, ſed obtineam ſalutem. Habes hãc de re illuſtrem ſententiã 2. Machab. 6. vbi libri eius auctor ita loquitur: *Obſecro autem eos, qui hunc librum lecturi ſunt, ne abhorreſcant propter aduerſos caſus, ſed reputent ea, quæ acciderunt non ad interitum, ſed ad correptionem eſſe generis noſtri. Etenim multo tempore non ſinere peccatoribus ex ſententia agere, ſed ſtatim vltiones adhibere magni beneficii eſt indiciũ. Non enim ſicut in aliis nationibus Dominus patiẽter expectat, vt eas, cum iudicii dies aduenerit, in plenitudine peccatorum puniat: ita & in nobis ſtatuit, vt peccatis noſtris in finem deuolutis, ita demum in nos vindicet. Propter quod nunquam quidem à nobis miſericordiam ſuam amouet: corripiens verò in aduerſis populum ſuum non derelinquit*. Verùm de hoc argumento multa iã ſparſim toto hoc opere diximus.

Hier. 10. 23. Puniri in hac vita optant Sancti.

Abac. 3. 16.

2. Mach. 6. 12.

Deum cito in peccatores vlciſci magni beneficii iudiciũ

Cur ſeptem Angeli habentes phialas plenas irę Dei tã pulchro, & eleganti habitu deſcribantur.

Exierunt ſeptem Angeli habentes ſeptem plagas de tẽplo, veſtiti lino mundo, & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis.

SECTIO III.

1 NON eſt tacitè prætereũdum, quòd ſeptem illi Angeli habentes phialas plenas iræ Dei ad eas effundendas in terram non lugubres, ſed feſtiuas veſtes induti proceſſerint quaſi de hominum ſuppliciis, calamitatibuſque lætantes. Deſcribuntur enim veſtiti ſiue lapide, ſiue lino mũdo, & candido iuxta variam lectionem, quam ſuo loco tradidimus, & pręcincti ad pectora zonis aureis, quæ habitus elegãtia lætitiã, gaudiũq; deſignat. Reſpõderi in primis poteſt Angelos dolere quidẽ, quòd noſtris ſceleribus Deũ ad ſuppliciũ de nobis ſumẽdũ prouocem⁹: alia tamẽ ex parte, cũ cernũt Deũ meritas pœnas tandẽ depoſcere, lętari, quòd videãt Diuinũ impleri cõſiliũ, ſuiq; Domini honorem vindicari. Sed & illud etiam dici poteſt, hoc indumentorum genere nõ gaudium, & lætitiam Angelos, ſed Diuinam in puniendo ęquitatem, imò & miſericordiam repræſentare, vt ex iis, quę iam dicemus, palam fiet. Veſtiti igitur in primis apparent *lino mundo, & candido*, (ſi ita legendum ſit) vt ipſo lini candore Diuinorum iudiciorum, quæ in effũdendis phialis exercent, puritatem, candidãque, & mundam ab omni ſiue paſsione, ſiue crimine Diuinę iuſtitiæ æquitatẽ declarent: id quod ingenuè fatebatur Ezechias Rex Eſai. trigeſimo octauo: *Domine vim patior, reſponde pro me. Quid dicam, aut quid reſpondebit mihi, cum ipſe fecerit?* (Sic enim legendum eſt ex Hebræo, vt legit D. Hieron. non, *fecerim*) Quẽ locũ ita D. Hieron. interpretatur. *Dicebã*, inquit, *ad eũ: Plus patior, quã mea poſcunt merita. Sed et ſi quid erraui, cõuertetur ad meliùs: tu reſpõde pro me: nõ eſt enim volẽtis, neq; currẽtis, ſed miſerẽtis Dei. Rurſũq; in ſe reuertitur: Quid dicã, quidve cauſabor cõtra factorẽ meũ, aut quid mihi reſpõdebit, qui fecit ipſe, quod voluit? Suſtinẽda ergo ſũt, quæcũq; decreuerit.* Iuxta quã expoſitionẽ cõfitetur Ezechias Deũ nihil iniuſtè agere, atq; adeo nos nõ poſſe, cũ punimur, quicquã aduerſus eũ cauſari, cum ipſe ſit, qui punit, qui ſumma iuſtitia eſt.

Lætantur angeli dum Deĩ honorem vidẽt vindicari.

Eſai. 38. 14.

D. Hieron.

2 Eandem Dei iuſtitiã ęquiſsimam pręedicabat Iob, cum dicebat cap. 9. *Quantus ergo ſum ego, qui reſpondeam ei, & loquar*

Iob. 9. 14.

verbis meis cum eo? Qui etiamsi habuero quippiam iustum, non respondebo, sed meum iudicem deprecabor. In quem locum D. Greg. *Omnis*, inquit, *humana iustitia iniustitia esse conuincitur, si districtè iudicetur. Prece ergo post iustitiam indiget, vt quæ succumbere discussa poterat, ex sola iudicis pietate conualescat*. Meritò in stitiã suã Deus per virgã vigilãtẽ expressit Hierem. 1. *Virgam vigilantem ego video*: nõ solum, quia solicitè, summaq; cum vigilantia Deus prouidentiam habet rerum humanarum, vt rectè super illas vigilare dicatur; sed quoniam eius iustitia oculata est, nec per errorem supplicium infert, sed maximo iudicio, & examine verberat, vt *vigilans* eo loco idẽ sit, quod oculos habens, quibus grauitatem culpę, suppliciiq; magnitudinẽ ei respondentem considerat. Iuxta aliam verò lectionem dicuntur *vestiti lapide mundo*, seu *lapidibus mundis*, & præterea *præcincti circa pectora zonis aureis*, quia pulcherrimos, pretiosissimosque lapillos, zonasque aureas, ornatum videlicet & virtutum, & gloriæ pulcherrimũ promittit Deus iis, qui suppliciis ab ipso illatis emẽdantur. Significatur etiam Angelos ex charitate ad puniendum procedere, quæ in ipsis zonis aureis circa pectora indicatur. Verè enim pectora zonis aureis cingunt, cum charitatis affectibus pręcincti suppliciorum plagas ex phialis quoque aureis ad hominum emendationem fundunt.

D. Gregor.

Hierem. 1. 11

Suppliciũ per errorem non infert Deus.

Ex charitate ad puniẽdum procedunt Angeli.

Communis septem Angelorũ de Prędicatoribus expositio proponitur.

SECTIO IIII.

I DIXIMVS, quæ circa hos septem Angelos in literali sensu probabiliora iudicauimus: ne tamẽ communem expositionẽ neglexisse videamur, eam quoque breuiter perstringemus. Igitur in his septem Angelis vniuersos extremi tẽporis Prędicatores accipiendos esse, qui phialas plenas iræ Dei in terrã effundant, id est, terribilia peccatoribus decreta à Deo supplicia denunciene, tradunt communiter interpretes, Rupert. Beda, Haymo, Pann. Richard. de S. Vict. Ansbert. & alii. Sic verò interpretantur. Primũ. Prædicatoribus cõuenit phialas iræ Dei in terram fundere, hoc est, Diuinis comminationibus, suppliciorumque denunciatione homines à peccando deterrere, cum prudentia tamen, ac dexteritate: idcirco enim in phialis, quę angusto sunt ore, iram Dei continere describuntur, vt magis, minusuè fundant pro temporum, personarumque ratione, vt obseruauit D. Gregor. lib. 20. Mor. super illa verba Iob. cap. 29. *Qui me audiebant, expectabant sententiã, & intenti tacebant ad consilium meum: verbis meis addere nihil audebant, & super illos stillabat eloquium meum. In hac stillatione eloquii*, inquit Gregor. *quid aliud, quàm mensura prædicationis accipitur? quia oportet, vt exhortationis gratia singulis iuxta capacitatem ingenii conferatur. Nam per hoc, quod subditur: Et super illos stillabat eloquium meum: indicatur dispensatio Magistrorum: debet enim subtiliter is, qui docet, perspicere, ne plus studeat, quã ab audiente capiatur prædicare. Debet enim ad infirmitatem audientium semetipsum contrahendo descẽdere, ne dũ paruis sublimia, & idcirco nõ profutura loquitur, se magis curet ostẽdere, quã auditoribus prodesse*. Hæc ille. Simul eã in phialis aureis continent, quoniam ex charitate, zeloque salutis animarum proficisci debet prædicatio, vt exhortationes suas Concionatores ex phialis aureis fũdere videantur. Secundò. *Exierunt de templo*, id est, de secreto cordis, vt interpretatur Haymo, quoniam orationi, & contemplationi dediti esse debent, & concionem intima in secreto cordis oratio præcedere, vt cum ad concionandũ procedunt, de templo egredi videantur. Id quod exemplo suo Christus docuit, vt perpendit idẽ Gregor. lib. 6. Mor. cap. 16. ad illa verba cap. 5. *Ingredieris in abundantia sepulchrum. Hinc est*, inquit, *quòd humani generis Redemptor per diem miracula in vrbibus exhibet, & ad orationis studium in monte pernoctat, vt perfectis videlicet Prædicatoribus innuat, quatenus nec actiuam vitam amore speculationis funditus deserant, nec contemplationis gaudia penitus operationis nimietate cõtemnãt: sed*

Rupert.
Beda
Haymo.
Pannon.
Richard. Vict.
Ansbert.

Diuinis cõminationibus homines à peccãdo cum prudentia deterreant prædicatores.

D. Gregor. Iob. 29. 21.

Auditorum captui quo pacto se debeant effingere.

Haymo.

Orationi sint dediti.

D. Gregor. Iob. 5. 26.

quieti contemplantes sorbeant, quod occupati erga proximos loquentes refundant. Hæc Gregor.

2

Tertiò. Debent esse *vestiti lino mundo* tū propter vitæ puritatem, tum propter macerationem carnis, quæ in lino exprimitur: quod multùm priùs macerari solet, quàm texendis vestibus seruiat. Itaque iis virtutibus vestiti esse debent, quibus reliquos vestire cupiunt iuxta illud Psal. 131. *Sacerdotes tui induantur iustitia.*

Psal. 131. 9.
Quibus virtutibus vestiti esse debent.

Loquitur de hoc argumento eleganter sanè, & subtiliter D. Bernard. serm. 18. super Cant. vbi docet priùs Concionatorem, Doctoremque sibi debere doctrinam infundere, quàm aliis effundat: ducitque similitudinē à concha, quæ priùs ipsa impletur, quàm in alios redundet.

D Bernard.

Si sapis, inquit, concham te exhibebis, & non canalem: hic quidem pene simul & recipit, & refundit; illa verò donec impleatur, ex[illegible]at, & sic quod superabundat, sine suo damno communicat. Et ne meum consilium contemptibile ducas, audi sapientiorem me: Stultus, ait Salomon, Prouerb. 29. *profert totum spiritum suum: sapiens reseruat in posterum. Verùm canales multos hodie habemus in Ecclesia, conchas verò perpaucas. Ego nullum ad salutem pietatis gradum illi gradui anteponendum existimo, quem Sapiens posuit* Eccli. trigesimo *dicens: Miserere animæ tuæ placēs Deo. Dicit enim David.* Ps. 62. *Sicut adipe, & pinguedine repleatur anima mea, & labiis exultationis laudabit os meum? infundi nimirum priùs volens, & sic effundere: nec solùm infundi priùs, sed & impleri, quatenus de plenitudine ructaret, non oscitaret de inanitate, castè imitans illum de cuius plenitudine omnes accepimus. Disce & tu non nisi de pleno effundere, nec Deo largior esse velis: concha imitetur fontem. Non manat ille in riuum, nec in lacum extenditur, donec suis satietur aquis. Non pudeat concham non esse suo fonte profusiore[illegible] Denique ipse fons vitæ plenus in se ipso nonne quiddē primùm ebulliens, & saliens in proximo secreta cælorum omnia impleuit bonitate, & tunc demum impletis secretioribus, superioribusque partibus erupit ad terras, ac de superfluo homines, & iumenta saluauit, quēadmodùm multiplicauit misericordiam suā Deus: priùs interna repleuit, & sic exūdans in multis miserationibus suis visitauit terram, & inebriauit eam, multiplicauit locupletare eam. Ergo & tu fac similiter: imple prius, & sic curato effundere.* Hactenus Bernardus.

Prou. 29. 11.

Eccli. 30. 24.
Psal. 62. 6.

3

Quartò, Iuxta aliam lectionem vestiri debent *lapide mundo,* id est, Christo, seu *lapidibus mundis,* hoc est, omni virtutū genere; quæ pretiosis lapidibus comparantur Ezech. 28. vbi ornamenta, virtutesq; Luciferi pretiosissimis gemmis significantur. *Omnis, inquit, lapis pretiosus operimentum tuum, sardius, topasius, & iaspis, chrysolithus, & onyx, berillus, sapphirus, & carbunculus, & smaragdus, aurum opus decoris tui.*

Ezech. 28. 13.

4

Quintò. *Præcincti esse debēt circa pectora zonis aureis.* Prima expositio est, per zonas istas aureas charitatē accipiendam esse, quæ vinculum perfectionis appellatur ad Coloss. 3. quam tradit Rupert. Ansb. & alii. Rectè igitur Angeli circa pectora pręcincti zonis aureis ostenduntur, quia sanctorum prædicatorū corda nulla debent à se dissentione seiungi, sed ex sola charitate constrigi, vt ait Ansb. Et præterea, quia ipsimet debent summa erga Deum, & proximum charitate fulgere.

Coloss. 3.
Rupert.
Ansbert.
Prædicatorū corda cōstringitur charitate & castitate.

Secunda est de castitate, quæ zonæ aureæ circa pectora similis dicitur, quia sancti prędicatores non solùm turpia, & inquinata carnis opera, quę in lūbis restringuntur, verùm etiam ipsas immundas cogitationes vigore mentis frenare debent: quę expositio ab eodem Ansberto, Richardo de S. Vict. & Haymo traditur.

Richard. Vict.
Haymo.
Ioachim.

Tertia est Abb. Ioachimi, quæ eòdem fere cum præcedente recidit: *Zonas, inquit, pelliceas circa lumbos habere multorum est; auream verò circa pectora paucorum: quia nimirum multi sunt, qui carnis continentiam seruant; paucorum verò est mentis munditiam possidere. Porrò ad castitatem corporis zona pellicea sufficit, quia carnis maceratio luxuriæ petulantiam domat: hic verò zona aurea necessaria est, quia nullo modo mentem continere possumus, ne per immunda desideria dissoluatur, nisi eam indesinenter speciali meditatione cōstringamus.*

Mentis munditiē possidēt pauci.

5

Quarta est Primasii per zonam auream accipientis sapientiam, qua Concionator præstare debet iuxta illud Prouerb. 16. secundum editionem Septuaginta: *Accipite sapientiam sicut aurum.* Et meritò circa pectora zona stringitur, vbi etiam sacerdotale pectus iubetur gestare rationale, vt sibi mens bene conscia Diuina non audeat reprehendere, sed

Primas.
Prou. 16. 16.

laudare

laudare iudicia, & illius auri fulgore alios quoque ad laudandum exhortetur. Quinta eſt aliorum. *Veſtiti ſunt lapide mun do*, id eſt, bona conuerſatione: aut etiam, *lapide*, i. patiẽtia, & manſuetudine. Ezech. 3. *Vt adamantem, & vt ſilicem dedi faciem tuam.* Debet enim prædicator eſſe adamas per manſuetudinẽ, vt attrahat peccatores ad gratiam: ſilex verò per patientiam, vt laborioſum concionandi munus animoſè ſuſtineat, & iniurias improborum ſapienter ferat: aut certe per manſuetudinem magnes, per patientiam adamas, quod in laudem Magni Athanaſii vſurpauit Gregor. Naz. in orat. funebri. D. Greg. Naz. Duorum, inquit, lapidum naturas imitabatur laudabiliũ: factus enim eſt percutientibus adamas, diſſidentibus magnes.

ɔncionator adamas per ɜſuetudinẽ ex per patiıtiam.
ɛech. 3.9.

CAPVT XVI.

ET AVDIVI vocem magnam de templo dicentem ſeptem Angelis: Ite, & effundite ſeptem phialas iræ Dei in terram. Et abiit primus Angelus, & effudit phialam ſuam in terram: & factum eſt vulnus ſæuum, & peſſimum in homines, qui habebant characterem beſtię, & in eos, qui adorauerunt beſtiam, & imaginem eius. Et ſecundus Angelus effudit phialam ſuam in mare: & factus eſt ſanguis tanquam mortui, & omnis anima viuens mortua eſt in mari. Et tertius effudit phialam ſuam ſuper flumina, & ſuper fontes aquarum, & factus eſt ſanguis. Et audiui Angelum aquarum dicentem: Iuſtus es Domine, qui es, & qui eras ſanctus, qui hoc iudicaſti, quia ſanguinem ſanctorum, & prophetarum effuderunt, & ſanguinem eis dediſti bibere: digni enim ſunt. Et audiui alterum dicentem: Etiam Domine Deus omnipotens vera, & iuſta iudicia tua. Et quartus Angelus effudit phialam ſuam in ſolem: & datum eſt illi æſtu affligere homines, & igni: & æſtuauerunt homines æſtu magno, & blaſphemauerunt nomen Dei habẽtis poteſtatem ſuper has plagas, neque egerunt pœnitentiam, vt darent illi gloriam. Et quintus Angelus effudit phialã ſuã ſuper ſedẽ beſtię: & factum eſt regnum eius tenebroſum, & commanducauerunt linguas ſuas prę dolore: & blaſphemauerunt Deum cæli præ doloribus, & vulneribus ſuis, & non egerunt pœnitentiam ex operibus ſuis. Et Sextus Angelus effudit phialam ſuam in flumen illud magnum Euphratem, & ſiccauit aquam eius, vt præpararetur via regibus ab ortu ſolis. Et vidi de ore draconis, & de ore

beſtiæ, & de ore Pſeudoprophetæ exire ſpiritus tres immundos in modum ranarum. Sunt enim ſpiritus Dæmoniorum facientes ſigna, & procedunt ad reges totius terræ congregare illos in prælium ad diem magnum omnipotentis Dei. Ecce venio ſicut fur. Beatus, qui vigilat, & cuſtodit veſtimenta ſua, ne nudus ambulet, & videant turpitudinem eius. Et congregabit illos in locum, qui vocatur Hebraicè Armagedon. Et ſeptimus Angelus effudit phialam ſuam in aerem: & exiuit vox magna de templo à throno, dicens: Factum eſt. Et facta ſunt fulgura, & voces, & tonitrua, & terræmotus factus eſt magnus, qualis nunquam fuit, ex quo homines fuerunt ſuper terram, talis terręmotus, ſic magnus. Et facta eſt ciuitas magna in tres partes: & ciuitates gentium ceciderunt. Et Babylon magna venit in memoriam ante Deum, dare illi calicem vini indignationis iræ eius. Et ōnis inſula fugit, & mōtes non ſunt inuenti. Et grādo magna ſicut talentum deſcendit de cœlo in homines: & blaſphemauerunt Deum homines propter plagam grandinis, quoniam magna facta eſt vehementer.

ARGVMENTVM.

ADHVC perſeuerat quinta viſio huius operis. Septem illis Angelis, qui ſuperiori capite cum ſeptem phialis plenis iræ Dei apparuerunt, præcipitur, vt eas in terram effundant, in quarum effuſione multa, eaque admiranda prodigia contigerunt, vt patebit ex ſequentibus.

COMMENTARIVM VNICVM EXEGETICVM.

De ſeptem Angelis phialas plenas iræ Dei in terram effundentibus.

1 Imaginaria huius capitis viſio deſcribitur.

SECTIO I.

I PRIMVM audiuit Ioannes vocem magnam de templo, hoc eſt, de cœlo dicentem ſeptem Angelis. *Ite, & effundite ſeptem phialas iræ Dei in terram.* Secundò. Primus Angelus effudit phialam ſuam in terram: *Et factum eſt vulnus ſæuum, & peſſimū in homines, qui habebant characterem beſtiæ, & in eos, qui adorauerunt imaginem eius. Peſſimum vulnus* dicitur, id eſt, mirum in modum crucians. Quo etiam ſenſu accipiendū eſt illud Iob. 2. *Egreſſus Satan à facie Domini percuſſit Iob vlcere peſſimo à planta pedis vſque ad verticem eius. Sæuum* autem appella-

Iob. 2. 7. Vulnus peſſimum & ſeuū quid in ſacris.

tur

tur, non quòd ex crudelitate profectum fuisset, sed quòd esset dirum quoddam vulnus, & magnum, atque adeo sæuitiã, & crudelitatem præ se ferret. Tertiò. *Secundus Angelus effundit phialam suam in mare, & factus est sanguis tanquam mortui, & omnis anima viuens mortua est in mari.* Dicitur mare conuersum esse in sanguinem sicut mortui, id est, eum colorem retulisse, quem refert cruor hominis occisi. Per *animam viuentem* accipienda sunt omnia aquatilia. Quartò. *Tertius Angelus effudit phialam suam super flumina, & super fontes aquarum, & factus est sanguis,* id est, omnes aquæ fluminum, & fontium conuersę sunt in sanguinem. Tum verò addit Ioãnes Angelum aquarũ, id est, Angelũ, qui præest aquis, (sunt enim omnia hæc inferiora per Angelos distributa, vt eorum curam habeant,) dixisse: *Iustus es Domine, qui es, & qui eras, sanctus, quia hæc indicasti: quia sanguinem Sanctorum, & Prophetarum effuderunt, & sanguinem eis dedisti bibere, digni enim sunt.*

2 Quintò. Quartus Angelus effudit phialam suam in solem, & datum est illi æstu affligere homines, & igni: & æstuauerunt homines æstu magno, & blasphemauerunt nomen Dei, nec egerunt pœnitentiam. Cum dicitur: *Datum est illi æstu affligere homines, & igni:* significatur tãtum fuisse æstum, & ardorem solis, vt ignis potius videretur: est enim ad verbũ Gręcè: καὶ ἐδόθη αὐτῷ καυματίσαι τοὺς ἀνθρώπους ἐν πυρί, hoc est, *Et datum est illi æstuare facere homines in igni.* Sextò. *Quintus Angelus effudit phialam suam super sedẽ bestiæ, & factum est regnum eius tenebrosum, & commanducauerunt linguas suas præ dolore, & blasphemauerunt Deum cæli præ doloribus, & vulneribus suis, & non egerunt pænitentiam.* Commãducare linguas suas hoc loco est illas prę rabie, & indignatione mordere, & concidere perinde, atque si verè comederentur. Septimò. *Sextus Angelus effudit phialã suã in flumen illud magnũ Euphraten, & siccauit aquam eius, vt præparetur via Regibus ab ortu solis.* Additque vidisse se de ore draconis, & de ore bestiæ, & de ore Pseudoprophetę exeuntes tres spiritus immundos in modum ranarum. Octauò. Dicuntur Reges vniuersæ terræ cõgregandi in locũ, qui vocatur Hebraicè Harmagedon.

Nonò. *Septimus Angelus effudit phialam suam in aerem, & exiuit vox magna de templo à throno, dicens: factum est. Et facta sunt fulgura, & voces, & tonitrua, & terræmotus factus est magnus, qualis nũquã fuit, ex quo homines fuerũt super terrã. Et facta est ciuitas magna in tres partes:* (male quidam Latini codices habẽt, *fracta est,* cum Græcè habeatur, ἐγένετο, id est, *facta est*) hoc est, tribus magnis hiatibus relictis ex terræmotu ipsa ciuitas manebit diuisa in tres partes. *Et ciuitates gentium ceciderunt:* multę enim ciuitates toto orbe terræmotus istius magnitudine corruerunt. Præterea *Babylon magna venit in memoriam ante Deum,* vt meritas pœnas reciperet: multę etiã insulæ, & montes vi eiusdem terræmotus sunt euersi. Denique *grando magna sicut talentum,* id est, extraordinariæ cuiusdam magnitudinis *descendit de cælo in homines.* Græcè est, ὡς ταλαντιαία: appellant autem Græci talantiçon, hoc est, talentare id, quod est magnæ molis, & vastæ magnitudinis, vt ãnotauit Erasmus in scholiis super Apocalypsim. Glossa in hunc locum ait talentum magnum esse centum viginti librarum, mediocre septuagintã librarum, minimum librarum quinquaginta. Sed tantum abest, vt impii eo grandinis supplicio emendati resipiscerent, vt potius propter plagam grandinis Deum blasphemarint. Hęc quoad imaginariam visionem.

Glossa: Quid talentũ magnum, mediocre, & minimum.

Septem Angelorum phialas effundentium mysterium, & literalis sensus iuxta nostram sententiam explicatur.

SECTIO II.

RECOLENDA est duplex illa septem horum Angelorũ expositio, quã superiori capite tradidimus: vna nostra, qua diximus per septem hosce Angelos accipiendos esse plurimos Angelos Diuinæ iustitiæ administros, qui septem plagas à Ioanne commemoratas extremo illo tempore mortalibus inferent: altera cõmunis, quæ in septem Angelis vniuer- 1

ſos illius tẽporis Prędicatores intelligit, qui terribilia à Deo peccatoribus decreta ſupplicia denũtiabũt in ſeptẽ iſtis plagis adũbrata. Igr̃ hac ſect. docebimus, quid iuxta noſtrã ſententiã per has ſeptẽ plagas accipiendũ ſit; in ſequenti eaſdem iuxta cõem ſñtiam explicabimus.

I Itaq; has oẽs plagas ad literã, vt verba ſonant, accipiendas eſſe arbitramur. Quẽadmodùm enim olim Ægyptũ De⁹ per Moyſen decẽ affecit plagis grauiſsimis, quæ in lib. Exodi cõmemorãtur: & deinde ſuccedentibus mundi ætatibus multa, variaque ſupplicia in orbem, variaſq; prouincias, ac nationes inuexit: ita etiã extremis illis temporibus, cũ ſupra modũ Antichriſti, eiuſq; ſectatorũ licentia, libidoque dominabitur, impios grauiſsimis plagis affliget miniſterio Angelorum, quæ hoc cap. referuntur. Quare quod in primo Angelo dicitur de vulnere ſæuo, & peſsimo, ita, vt dicitur, accidet: quanquam incognitum ſit, cuiuſmodi nam vulneris genus eſſe debeat. Similem quandã plagã Deus intulit in Ægyptios Exod. 9. *Factaq; ſunt vlcera veſicarũ turgẽtiũ in hominibus, & iumẽtis.* Et Philiſtęi grauiſsimè in inferioribus, & ſecretioribus corporis partibus diuinitus afflicti fuerunt, eo quòd arcam teſtamenti captiuam retinerent, vt refertur 1. Reg. 5. Itaque vulnere aliquo ſæuiſsimo punientur diuinitus Antichriſti ſectatores, hoc eſt, vt Ioannes ait, qui characterem Beſtiæ habuerint, eiuſque imaginem adorauerint. Secunda plaga erit in mari, quod conuertetur in ſanguinẽ, & omnia maris aquatilia interibunt. Sic enim in Ægypto aqua Nili fluminis in ſanguinẽ conuerſa eſt, & piſces, qui erãt in flumine, mortui ſunt, cõputruitq; fluuius, & nõ poterãt Ægyptii bibere aquã fluminis. Tertia plaga erit in fluminibus, & fontibus, quę etiã in ſanguinẽ conuertentur. Quarta erit ſuper ſolẽ, qui extraordinario, & prodigioſo quodã ęſtu terrã aduret. Quinta erit ſuper ſedẽ beſtiæ, i. ſuper regnũ Antichriſti, vt interpretatur Andr. Cœſar. quod dicitur redden dum tenebroſum: quia nimirum Antichriſti ſectatores maximis plagis à Deo percuſsi non fruẽtur ampliùs tã proſpero rerũ ſuarũ ſucceſſu; ſed excruciati doloribus vſq; adeo torquebũtur, vt dicat Ioãnes, quòd præ doloribus, vulneribus, & rabie cõmanducare debeant linguas, & in Deũ execrabiles iactare blaſphemias. Sexta erit in flumine magno Euphrate, qui ſiccabitur, vt præparetur via Regibus ab ortu ſolis: nã vti diximus in tractatu de Antichriſto, ex decẽ illis Regibus, qui Antichriſti tẽpore orbis imperiũ obtinebunt, tres occidẽdi ſunt ab Antichriſto, ſeptẽ reliqui vltro ipſi parebunt: & qm̃ aliqui ex his ſeptẽ erunt eo tempore in partibus Orientalibus, idcirco dicitur ſiccandus Euphrates fluuius, vt facile poſsint ad Antichriſtũ tranſire, cum illoque bellum nefarium, & funeſtum Chriſtianis inferre.

Margin: Extremis mundi temporibus impios Deus grauiſsimis plagis afficiet. — Exod. 9. 10. — 1. Reg. 5. — Andr. Cæſar.

Quod autem hoc loco addit Ioannes, exiuiſſe de ore draconis, & de ore beſtiæ, & de ore Pſeudoprophetæ tres ſpiritus immundos in modum ranarum, (haud dubiè propter immunditiam, & importunam loquacitatem) ireque ad Reges totius orbis, eoſque in prælium congregare ad diẽ magnũ omnipotẽtis Dei, illud ſignificat draconẽ. i. Diabolũ, beſtiã, i. Antichriſtũ, Pſeudoprophetã, i. pręcurſorẽ eius, inſignem illũ Concionatorẽ, de quo alias diximus, præcepturos eſſe tribus inſignibus Dæmonibus, (hoc enim eſt exire de ore ipſorũ, id eſt, ad imperiũ ipſorũ) vt eant ad ſeptẽ illos Reges, qui vltro Antichriſto parebunt, eiſq; perſuadeant, vt coacto ex omnibus ſuis prouinciis innumerabili exercitu ſeſe ad Antichriſtũ adiungant, vt cũ eo bellum Chriſtianis inferãt, Chriſtiq; nomen penitus conẽtur extinguere. Et quoniam omnes illos Chriſtus tandẽ debet euertere, vt dicitur cap. 17. illis verbis: *Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet illos, quoniam dominus dominorum eſt:* idcirco dicuntur congregandi in prælium ad diẽ magnũ õnipotẽtis Dei, in quo nimirũ Chr̃us ſe õnipotẽtẽ Deũ eſſe declarabit. Vnde ſiccatio Euphratis nõ plaga eſt aduerſus fideles, ſed iſtis Regibus funeſta, quibus malo ſuo ſiccatur Euphrates, paraturq; via, vt ad locũ certaminis cõueniãt, ibiq; ſimul oẽs cũ Antichriſto diuinitus extinguãtur. Nec verò mirũ vi- 2

Margin: Apoc. 17. 14. — Siccatio Euphratis Antichriſto eiuſq; ſectatoribus funeſta.

deri debet, quòd Antichristus, eiusq; præcursor potestatē habeāt præcipiēdi Dæmonibus, vt huc, illucq; discurrant, legationibusque in specie, & forma visibili fungantur. Etenim Antichristus recipiet à Dæmone omnem huiusmodi potestatem, Dæmonibusque, vt satellitibus, ministris, & legatis ad omnem hominum perniciem abutetur, vt in tractatu de Antichristo ex antiquis Patribus ostendimus. Locus celeberrimus huius prælii indicatur, cum dicitur: *Congregabit illos in locum, qui vocatur Hebraicè Armagedon.* Quidam recentiores suspicantur esse locum prope Hierusalem, & prope vallem Iosaphat, vbi iudicium est futurum, deducique à radice ערם *Arā*, quæ significat dolosè agere, & radice *Gadad*, quæ significat exercitum congregare, vt indicetur Deum quodammodo callidè, ac dolosè Reges illos cum suis exercitibus vnum in locum coacturū, vt simul omnes extinguat. Coniiciunt etiam videri corruptam vocem, & pro *Armagedon* legendum esse *Maggedon*, siue *Maggedo*, quæ fuit vrbs prope Iesraelem ciuitatem Metropolim decem tribuum, sitamque ad radices montis Gelboe, quæ vrbs habuit campum magnum capacē prælii, cuius fit mētio Zachar. 12. & 2. Paral. 35. Verùm similes coniecturæ de corruptis nominibus, quæ suffugii causa excogitari solent, non multùm doctioribus probantur, maximè cum omnibus codicibus aduersantur. D. Hieron. tractatu de nominib⁹ Hebraicis, *Armagedon*, inquit, *interpretatur Consurrectio tecti, siue, Cōsurrectio in priora: sed melius Mons è latrunculis, vel Mons globosus.* Nicolaus Zeger. in scholiis super Apocal. ait secundùm quosdam interpretari montem Euangelii, vel pomorum, siue fructuum. Ex quibus verbi interpretationibus multa Doctores colligunt ad sensum potius mysticum, quàm literalē pertinentia. Quare conuenientius videtur, vt inscitiam nostram profiteamur, dicamusque hunc locum esse nobis incognitum: propter mysterium autē appellari Hebraicè *Armagedon*, id est, Consurrectionem tecti, siue Consurrectionem in priora: quia eo nimirum loco diuinitus Antichristo superato, Regibusque eius sectatoribus euersis rursus Ecclesiæ tectum consurgere debeat, & in pristinam gloriam vendicari. Aut certè montem è latrunculis, quia eò Antichristus cum suis omnibus sectatoribus conueniet. Montem etiam Euangelii, quia in eo Euangelii veritas, falsitasque sectæ Antichristi declarari debeat. Montem pomorum, siue fructuum, quia ibi tandē ferè omnes Christi gloriam agnoscentes, eiusque potentiam, & Diuinitatem prædicantes tanquam pulcherrima poma ex Christo nobilissima arbore pullulare, & tanquam lectissimi fructus colligendi sunt.

Armagedon vbi sit, & eius etymos.

Magedo ciuitas metropolis decem tribuum.

Zachar. 12. 2. Paral. 35.

D. Hieron.

Nicol. Zeger.

In eo loco vbi superatus fuerit Antichrist⁹ Ecclesiæ tectū rursus consurget.

3 Septima plaga erit in aere: horrifica enim quædam tonitrua personabunt, conspicientur fulgura, & inconditæ per aerem voces audientur, nimirum vt nōnulli interpretantur, quasi exercituum discurrentium: nam simile quiddam accidit ante Hierosolymæ euersionem per Titum, vt narrat Ioseph. lib. 7. de bello Iudaico cap. 12. *Ante solis, inquit occasum visi sunt per inane ferri currus totis regionibus, & armatæ acies transantes nubila, & ciuitatibus circunfusæ. Festo autem die, quem Pentecostem vocant, noctè Sacerdotes intimum templum more suo ad res Diuinas celebrandas ingressi primū quidem motum quendam, strepitumque senserūt: postea verò subitam vocem audierunt: Migremus hinc.* Sic igitur proximè ante finem mundi voces etiam in cœlo audientur, strepitusq; exercituū per aerē discurrētium. Quòd enim proximè ante finem mundi hoc debeat contingere, significat Ioānes, cū ait, egressā fuisse vocē magnā de tēplo, *Factū est*, i. iā finis mūdi aduenit. Octaua. Fiet magnus quidā terræmotus, quo ciuitas magna in tres partes scīdetur. Hāc vrbē arbitratur Arethas Cæsar. esse Hierusalē, quæ vrbs magna dicta est c. 11. cum corpora Enoch, & Heliæ dicuntur iacitura in plateis ciuitatis magnæ. Quæ expositio melior est, quā illa, quæ communiter traditur de ciuitate impiorū: haud dubiè enim certa aliqua ciuitas designatur, quæ non alia videtur intelligenda, quā ipsa Hierosolymorū vrbs, quæ eo tēpore magna meritò dicitur, quoniā, vti dixim⁹, in tract. de Antichristo, eā Antichristus instaurabit,

Septima plaga cuiusmodi futura.

Ioseph.

Arethas.

Apoc. 11. Hierusalem in tres scindetur partes.

cele-

celeberrimamque efficiet. Denique quę adduntur de Babylone, iam ad cap. 17. & 18. pertinent. Atque hęc de literali expositione: nunc communem, quæ nobis mystica videtur, aggrediamur.

Communis de septem Angelis septem phialas effundentibus expositio commemoratur.

SECTIO III.

1 QVANQVAM ea expositio, quam hactenus tradidimus, literalis nobis videatur, non duximus tamen prætermittēdam communem, tum nequis eam in hisce nostris commentariis desideret; tum quia multa continet ad moralem tractationem spectantia. Et licet interpretes varient, seligemus tamen ex omnibus vnam, quæ magis contextui consentanea videbitur. Primum igitur dubitant Haymo, & Pannon. cur cum prę ceptum fuisset septem Angelis, vt phialas suas in terrā effunderent: *Ite*, inquit, *& effundite septem phialas iræ Dei in terram*: solus primus in terram fuderit; reliqui omnes mandatum transgressi videantur, cum alius quidem in mare, alius in flumina, & fontes, alius in solem, alius super sedem bestiæ, alius in Euphratē fluuium, alius in aerem fuderint? Cui dubitationi respondent hæc omnia cōprehensa fuisse nomine terræ, quæ hoc loco mysticè accipienda est, nimirū pro multitudine impiorum. Verùm illud etiam mysterium elici potest sæpe iustitiæ ministros in suppliciis inferendis mandatum Regis, ac Principis excedere, & vbi potestatem aliquam puniendi à Rege irato acceperunt, continuò sibi omnia licere existimare. Hanc enim eādem ob causam cap. 7. quidam Angelus clamauit voce magna quatuor Angelis, quibus datum est nocere terræ, & mari, dicens: *Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus*. Quid enim opus fuerat addere, *arboribus*, si Angeli solùm nocendi terrę, & mari habebant potestatem? nimirum vidit ille Angelus eos vltra potestatem sibi datam facere, & cum solùm illis permissum fuisset nocere terræ, & mari, etiam arboribus nocere solitos, atq; idcirco clamauit: *Nolite nocere terræ, & mari, neq; arboribus*. Præterea timuit, ne strictè admodùm interpretarentur mandatum Principis de conferēdo beneficio, nisi conceptis verbis arbores expressisset: ferè enim solent Regis ministri potestatem quidem puniendi amplissimè, beneficia autem conferendi strictè interpretari.

Haymo. Pannon.

Cur phialas omnes in terram non effuderint.

Apoc. 7. 3.

Ministri iustitiæ in inferendis suppliciis mandatum regis solent excedere.

2 Secundò. Primus Angelus, qui effudit phialam in terram iuxta communem expositionem, quam sequuntur Primasius, Richard. de S. Vict. Haymo, Ansbert. Pannonius, Ioachimus, Hugo Cardinalis, significat Apostolos, qui fidem Christi prædicare cœperunt, comminantes iram Dei maximam super eos venturam, nisi fidem eius reciperent. Significantur autem Iudæi nomine terræ, quia terrenis commodis insistunt. *Factum est vulnus sæuum, ac pessimum*, videlicet peccatum infidelitatis, quia Christum vt Regem, ac Messiam noluerunt. Ad exaggerandum autem hāc Iudaici populi infidelitatem appellatur vulnus sęuum, ac pessimum, hoc est ferè insanabile. Et quoniam hæc Iudæorum infidelitas vsque ad Antichristi tempora perdurabit, quem ipsi tanquā Messiam recipient, idcirco subiungitur: *In homines, qui habent characterem bestiæ, & in eos, qui adorauerunt imaginem eius*. Potest quoque per vulnus sæuum, ac pessimum designari hæc Iudæorum extrema captiuitas, quàm vsque ad finem mundi patientur.

Primas. Richard. Vict. Haymo. Ansbert. Pannon. Ioachim. Hugo Card.

Iudęi terre nomine cur significentur.

Eorundem itē infidelitas vulnus sæuum ac pessimum cur appelletur.

3 Tertiò. Secundus Angelus, qui effudit phialam in mare, designat Concionatores, qui Gentilibus Euangelium prædicabunt, vt exponit Richardus de S. Victore. Rectè enim per mare Gentilitas per falsorū Deorum diuersitatē fluctuans intelligitur. Hi igr̃ Prædicatores Gētilibus in infidelitate permanētibus Diuinā irā impēdere denūtiabūt, quod est phialam plenā iræ Dei effundere: quorum pœna est maris in san-

Richard. Vict.

Gentilitas designatur per mare.

guinem conuersio tanquam mortui, quo significatur Gentilium reprobatio, per quam sempiternæ morti adiudicantur. Alii per mare mundanos homines accipiunt: quòd enim mundus maris nomine adumbrari soleat, vt alia interim omittamus, perspicuum est ex illis verbis Esai. 23. *Erubesce Sidon: ait enim mare: fortitudo maris dicens: Non parturiui, & non peperi, & non enutriui iuuenes, nec ad incrementum duxi virgines.* Quo loco per mare mũdum intelligit D. Hieron. Verùm non est prætermittenda obiter elegans D. Ambrosii expositio: is enim libro de Helia, & ieiunio, cap. 19. expendit conqueri mare de cupiditate eorum, qui ipsum negotiãdi causa nauigationibus exagitant. *Tanquam fatigati, inquit, elementi vox ista est, ac dicentis: Erubesce Sidon: hoc est, meus fluctus negotiator arguit, cum sis ipse fluctibus inquietior. Erubesce quasi pudore, siquidem periculo non moueris: verecundiores venti sunt, quã vestræ cupiditates: illi habent otia sua, nunquam vestra quærendi studia feriantur: & cum otiosa tempestas est, nunquam vestra otiosa sunt nauigia. Non parturiui, nec peperi, nec nutriui iuuenes: quid me inquietãt, quos nescio, quos non agnosco.*

Esai. 23.4. Mundus maris nomine adumbratur in sacris. D. Hieron. D. Ambros.

4 Quartò. Tertius Angelus, qui effudit phialam super flumina, & fontes aquarum, vt vult Hugo Card. gerit personã Concionatorũ cõtra Hæreticos, & Schismaticos Diuina iudicia denuntiantium, qui per flumina, & fontes exprimuntur: quoniam cõtinent, & scaturiunt aquam pessimorũ dogmatũ. Quam ob causam de illis dicitur 2. Petr. 2. *Hi sunt fontes sine aqua,* (nimirum veræ, sanæque doctrinæ) *nebulæ turbinibus exagitatæ, quibus caligo tenebrarum reseruatur.* Porrò fundente Angelo phialam aquæ fluminum, & fontium versæ sunt in sanguinem: quo indicatur plaga Hæreticorum detestabilis, & execranda, Deumque maxime in Hæreticos sęuiturum.

Hugo Card. 2. Petr. 2. 17. Hæreticorum plaga detestabilis.

5 Quintò. Quartus Angelus effudit phialam in solem, hoc est, in Ecclesiæ Prælatos, non rectè Ecclesias à Christo sibi cõmissas administrantes; quin potius malo exemplo, peruersaque administrandi ratione omnia disturbantes. Ita plerique apud Cœlium Pannonium, à qua expositione ipse non multùm abhorret, meritoque reiicit aliorum sententiam per *solem* hoc loco Romanum Pontificem accipentium. Commmuniter Interpretes per *solem* hoc loco Antichristum accipiunt, qui extremis illis temporibus per summam potentiam, & admiranda prodigia quasi sol in mundo fulgebit. Sed rectius est, vt solis nomine Prælatos in vniuersum accipiamus, qui soli meritò comparantur, quia eorum est in Ecclesiis verbo, & exemplo splendescere. Itaque malis Ecclesiæ prælatis, qui tunc erunt non pauci, Angelus iste acerbissima supplicia comminatur. Quod verò subiungitur: *Et datum est illi:* non intelligendum est concessum fuisse Angelo, vt male credit Primas. sed concessum fuisse soli, vt æstu, & igne homines cruciaret. Etenim semper incommoda, quę illis plagis cõmemorãtur, non ad Angelum pertinet, sed ad locum, in quo phialæ funduntur. Cum ergo quartus Angelus dicatur effundere phialam suam in solem, de sole accipiendum est, quod sequitur, datũ esse illi ęstu affligere homines, & igne. Et ita intelligendum, quòd ex iniustis, malisque Prælatis, suisque vtilitatibus tantùm seruientibus profectum fuerit, vt homines maximè cruciarentur, & quasi iniustis legibus, iudiciisque oppressi æstuarent, vnde vlterius propter malos, iniustosque Prælatos Deum blasphemauerint, in suaq; ipsorũ peruicacia magis obfirmati noluerint agere pœnitentiã.

Pannon. Malis Ecclesię prælatis acerbissima supplicia comminatur Angelus. Primas.

Sextò. In quinto Angelo, qui effudit phialam suam super sedem bestiæ, communiter Interpretes accipiunt Concionatores, qui aduersùs multitudinem reproborũ Antichristo adhærẽtium disputabunt: meritò autem reprobi sedes bestię appellantur, quoniam in illis Antichristus regnabit. *Et factum est,* inquit, *regnum eius tenebrosum:* tum quia Deus regnum Antichristi obscurabit, tandemque omnino euertet; tum quia eius sectatores non illuminabit peculiaribus illis auxiliis, mentisque illustrationibus, quibus sanctos illuminare consueuit. 6

Reprobi sunt Antichristi sedes.

Septimò. In sexto Angelo, qui effudit phialam suam in flumen magnũ Euphratem, designantur Concionatores cõminantes Principibus, magnisque, ac po 7

tentibus viris, qui Antichristo adhærebunt: per flumen enim magnũ Euphratem potentia huius seculi, felicitasque mundana exprimitur. Itaque Deus Principum, ac Tyrannorum, qui Antichristum receperint, potentiam, opesque extenuabit, prosperumque secundarum rerum cursum cohibebit, quod est Euphratem fluuium exsiccare, vt preparetur via Regibus Orientalibus, id est, Catholicis, ac fidelibus, qui Orientem, id est, Christũ inhabitant iuxta illud 1. Petr. 2. *Vos estis genus electum, regale sacerdotium*. Itaque felicitatem Principum sectatorum Antichristi, Christianosque persequentium Deus extinguet, vt Reges isti Orientales tandem è tantis calamitatibus erecti, excitatique respirent. Atque hæc quidem iuxta communiorem huius loci expositionem, quæ nobis tamen mystica potius, quàm literalis videtur.

Felicitaté mũdanam exprimit Euphrates

1. Petr. 2. 9.

Felicitaté principum sectatorum Antichristi Deus extinguet.

8 Illud fortasse verius Euphratem hoc loco non translatè, sed propriè accipiendum, eoque tempore exsiccandũ prædici, vt per illum pateat uia Regibus Orientalibus, quò possint ex Oriente ad partes Occidentis facile commeare, uel vt sese ad Antichristum per id tempus in Occidentis prouinciis agentem adiũgant, vt collectis in vnum copiis aduersùs Ecclesiam bellum gerant, quemadmodum plerique interpretantur: vel, quod nobis videtur probabilius, non vt aduersùs Ecclesiã Euphratem traiiciãt, sed potius, vt pro Ecclesia, ac fidelibus contra Antichristum, eiusque exercitũ decertent. Nam cum Euphrates non nisi Diuina potentia exsiccandus sit, (siquidem deus est, qui sextum hunc Angelũ phialam iræ suæ in Euphratem iubet effundere) non est verisimile illum eius rei gratia siccandum fore, vt Oriẽtis Regibus via ad persequendam Ecclesiam muniatur; sed potius ad eam ab Antichristi tyrãnide pro viribus, quoad poterunt, vendicandam. Itaque plaga hęc ad Antichristum pertinet, quoniam idcirco Deus siccabit Euphratem, vt iram suam per Orientales Principes in Antichristum, eiusque sectatores exerceat. Atque in hanc sententiam interpretantur nõnulli Recẽtiores illud Psal. 67 *Regna terræ cantate deo: psallite domino, psallite deo, qui ascẽdit super cælos cælorum ad Orientem*. Vbi *ascendere* idem est, atque *equitare*: equitare autem Deus, Christusque dicitur, cum regna aliqua, siue prouincias ad sui cognitionem, fidemque traducit. Quia enim fidei prædicatio in sacris literis bellum dicitur, quod cum gentium erroribus, perfidiaque suscipitur, vt ex Dauidis potissimum, Esaię, Zachariæque vaticiniis manifestum est: indè est, quòd christus in conuersione gentium tãquã Princeps, bellatorque potentissimus equitare dicitur iuxta illud Abac. cap. 3. *Qui ascẽdis super equos tuos, & quadrigæ tuæ saluatio*. Eandẽq; ob causam Apostoli, & reliqui Cõcionatores Euãgelici Duces nominantur, & bellicis nominibus, velut equorum, arcuũ belli Zacharię 9. & 12. aliisque similibus cẽsentur. Quare cum dicitur Christus ascendere super cælos cęlorum ad Orientẽ, de Oriẽtalium prouinciarum ad fidem conuersione accipere oportet, vt prænunciet Propheta fore, vt sicut primùm Christus in partibus Occidentis equitauit iuxta illud, quod in eodem Psalmo præcesserat, *Iter facite ei, qui ascendit super Occasum: Dominus nomen illi*: quibus verbis Europæ, Africæ, & Occidentalium partium Asiæ cõuersio prędicitur, in quibus multò gloriosius fides Christi, quàm in Oriẽtis regionibus, Mesopotamia scilicet, Arabia, Persia, atq; India recepta est: ita è contrario secundum Christi ascensum ad Orientem futurum, iisque in partibus Christum magna cum gloria, nominisque sui celebritate super innumerabiles nationes, potentissimosque Reges, ac Dynastas ascensurum, qui ipsius fidei, legisque imperium suscipere debeant, vt nostris iam temporibus Diuino beneficio magna ex parte factum videmus; atque ad extrema mundi tempora cumulatius implendum existimamus, videlicet innumeras tunc nationes, earumque Reges, ac Principes futuros Christianę fidei, ac religionis cultores, ex quibus erunt hi Reges Orientales, qui traiecto Euphrate aduersus Antichristum coacto numeroso exercitu ire

Reges Orientales cõtra Antichristum decertabunt.

Ps. 67. 33.

Equitare quãdo dicatur Deus.

Abac. 3. 8.

Zach. 9. & 12.

Occidẽtalium partium conuersio prędicitur.

parent

parent, cum eoque acerrimum pro Ecclesia, Christique fide, ac religione bellum gerāt. Id quod cum fiet, tunc verò Antichristus magis irritabitur, conabiturque per prædicatores suos Catholicis concionatoribus obsistere, imo Principes sibi subiectos ad redintegrandam aduersùs fideles persecutionem incitare. Quam ob causam tres spiritus immūdos tanquam legatos mittet ad vniuersos terræ Principes, ac Dynastas: de quibus tamen omnibus Christus in campo Armagedon gloriosè triumphabit, cuius campi expositio ex superiori sectione petenda est.

9 Denique in septimo Angelo, qui effudit phialam suam super aerem, vt volunt Richard. de S. Vict. Hymo, Pannon. & alii, intelliguntur concionatores aduersus aereas potestates, hoc Dæmones in isto aere agentes Diuina iudicia denunciantes, quòd Antichristum, eiusque sectatores aduersus Ecclesiam incitauerint. Rectè enim per aerem eiusmodi aereas potestates designari ostēdit illud ad Ephes. 6. *Non est colluctatio aduersus carnem, & sanguinem: sed aduersus Principes, & potestates, aduersùs mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus.* Cum igitur istæ aereæ potestates ex hoc aere, vbi modo sunt, in gehēnam præcipites agentur, audietur quamprimùm vox de cœlo quasi cœlitum gratulantium: *Factum est.* Quæ deinde subijciuntur de diuisione ciuitatis magnæ in tres partes, de Babylone mystica, hoc est, multitudine impiorum accipienda sunt, quæ vt exponit Richard. sicut modò tribus partibus continetur, videlicet Paganismo, Iudaismo, & falso Christianismo: ita in fine mundi in tres partes secabitur per diuersitatem supplicij: aliter enim Pagani, aliter Iudæi, aliter falsi Christiani punientur. Reliqua, quæ de insulis, montibus, grandineq; dicuntur, ad pœnā etiam reproborum pertinent, vt fusè Richard. alijq; exponunt. Illud dissimulandum non fuit, quod idem auctor animaduertit, comparari grandinē talento, eo quòd supplicium apud inferos sempiternum, quo Deus in damnatos animaduertit, suæ æquitatis examine ponderat, prout singulorum merita deposcunt.

Richard. Vict. Hymo. Pannon.

Per aerem designantur dæmones. Ephes. 6. 12.

Richard.

¶ Eadem septem Angelorum phialas effundentium visio ad septem lethalia crimiaa mysticè accommodatur.

SECTIO IIII.

DVXIMVS operæpretium post traditam duplicem literalem expositionem quandam aliam mysticam de his septem plagis afferre, visionemq; accommodare septē capitalibus criminibus: sunt enim multa, eaq; aptissima, quæ in hanc expositionem conueniant. Primus igitur Angelus effudit phialam suam in terram, id est, super inuidos, qui terreo colore propter tristitiam, ac mœrorem, quem de aliena felicitate concipiunt, terram ipsam imitantur. Rectè autem subiungitur: *Factum est vulnus sæuum, & pessimum in eos, qui habebant characterem bestiæ:* tū quia inuidi peculiari ratione characterē bestiæ habent, eo quòd inuidia sit Dæmonis propria, quippe qui hominibus felicitatem inuidet; tum quia nullum vulnus est, quàm inuidia, crudelius, & immanius, quippe quæ eum, cui dominatur, crudeliter sauciat: etenim inuidus consumitur tristitia, & alienis bonis contabescit. Id quod expendit D. Chrysost. super 12. caput epist. 1. ad Cor. *Inuidia,* inquit, *mala sua nescit, successu liquitur alieno, expressa quædam Satanæ imago. Habet inuidus in se pectus suum corrodentem vermem, veneni fontem, & felleam ardentissimā, qua vritur. Melius esset habere serpentem in visceribus sese volutantem, quàm liuorem intus depascentem.* Et homil. 1. in Psalm. 51. in eandem sententiam annotauit verba illa, quæ dixit frater Dauidis natu maximus eidem gloriam, & famam inuidens, quam ex singulari cum Gigante certamine consecuturum esse præuidebat: *Quare venisti, &*

I

Primi Angeli phiala effusa super terram inuidorum.

Bono alieno quàm tabescat inuidus.

D. Chrysost.

1. Reg. 17. 28

quare dereliquisti paucas illas oues in deserto? Ego noui superbiam tuam, & nequitiam tuam. Sicut *tinea*, inquit Chrysostomus, *comedit vestimentum: sic & inuidia inuidentem consumit.* Hanc nimirum ob causam concidit vultus Caim, cum vidit Deum ad Abel fratris munera respexisse, vt patet ex illis verbis Domini Genes. 4.

Gen. 4. 6.

Quare iratus es, & cur concidit facies tua? nonnè si bene egeris, recipies? sin autem male, statim in foribus peccatum tuum aderit? Quo loco peccatum pro peccati punitione sumitur. Est autem obiter aduertendum pro eo, quod nos habemus, *In foribus peccatum tuum aderit*, esse Hebraicè, *Ad ostium peccatum tuum robes*, id est, *cubans*, à radice *Rabas*, id est, cubare, siue iacere, & est proprium leonum cubantiũ, veluti Genes. quadragesimo nono: *Requiescens accubuisti vt leo.* Itaq; sic locus accipiendus est: Statim peccatum in foribus tanquam leo, vel molossus cubabit ad te ipsum terrendum, ac deuorãdum, hoc est, suppliciũ, ac pœna mox peccatum, & culpam consequetur.

Peccatum vt leo accubans ad deuorandũ

Gen. 49. 9.

D. August. viperæ similem dixit eandem ob causam serm. 83. de tempore. *Sicut*, inquit, *aiunt viperas dilacerato illo ipso materno ventro, in quo conceptæ sunt, nasci: ita & inuidiæ natura illam ipsam animam, à qua concepta est, consumit, & perdit.*

Viperæ similis inuidia.
D. August.

Deniq; Euseb. auctor Græcus (vt refertur in cathena Græca in Genes.) de inuidia intellexit illud, quod Genes. 27. dicitur de Esau, cũ sibi vidit præreptam à fratre Iacob benedictionem patris: *Irrugiit clamore magno, & consternatus ait, &c.* Nõ tam, inquit, dolet præreptã benedictionẽ, quã fratris inuidet dignitati, vt qui libenti ingenio fratris dãno magis, quã suo cõmodo inuigilaret: id quod arguit & clamor vehemens, & cõsternatio. Quis verò dubitet consternationem istam exprimere malũ illud, quod inuidia in inuidi mentem infert in illã vsque ad consternationem, & interitum crudeliter sæuiendo.

Euseb.

Esau in fratrẽ inuidia.
Gen. 27. 34.

2 Secundus Angelus effudit phialam suam in mare, & factus est sanguis tanquam mortui, & omnis anima viuens mortua est in mari. Significatur accidia, quę mari propter amaritudinem comparatur: est enim tristitia, siue amaritudo quędam, ac tædium de spirituali bono. Etenim, vt ait D. Thom. 2. 2. q. 35. art. 2. tristari de bono Diuino, de quo charitas gaudet, pertinet ad speciale vitium, quod vocatur accidia.

Secunda phiala effusa in mare accidiæ.

D. Thom.

Meritò autem factus est sanguis tanquam mortui; & omnis anima viuens mortua est in mari; quia per accidiam virtutes omnes, quæ in anima viuebant, languent, & quodammodo moriuntur. D. Gregor. lib. 32. Moral. sex assignat accidiæ filias, maliciam, rancorem, pusillanimitatem, desperationem, torporem circa præcepta, euagationem mentis circa illicita.

D. Gregor.

Accidiæ filiæ.

D. Isidorus in lib. de summo bono distinguit tristitiam ab accidia, atq; tristitiam esse, quatenus à laborioso opere, ad quod est obligatio, receditur; accidiã verò, quatenus fit ad quietem indebitã conuersio. Tunc subiungit ex tristitia oriri rancorem, pusillanimitatem, amaritudinem, desperationem; ex accidia verò septem vitia, otiositatem, somnolentiam, importunitatem mentis, inquietudinem corporis, instabilitatem, verbositatem, curiositatẽ proficisci: de quibus legendus est D. Thom. quęst. citata, art. 4.

D. Isidor.

Fugiendam accidiam docet ipsa rerum vniuersitas, in qua nihil est otiosum; sed omnia resillas, ad quas destinata sunt ab auctore naturę, summa alacritate conficiunt. Quod præcipuè cernere liceat in sole, cuius in nascendo alacritatẽ admiratur Regius vates Psal. 18. *In sole, seu vt est Hebraicè, soli posuit tabernaculum suum: & ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo exultauit vt gigas ad currendam viam*: quasi dicat: Ipse sol, vbi nocturno tempore in hemisphærio inferiori delituit, summo mane procedit magno cum splendore; quemadmodũ si sponsus splendidissimis indutus vestibus procedat è thalamo, è quo cũ progreditur, expectantes amici exhilarantur, & gratulabundi excipiunt venientem: & tanquam gigas aliquis potentissimus ad conficiendum præscriptum sibi spacium promptus, & expeditus exoritur.

Fugienda accidia vniuersitatis rerum exemplo.

Psal. 18. 5.

Exemplum diligentię, studijq; rerum diuinarum præbuit Abrahamus Genes. 18. cum ad excipiendos Angelos festinauit ad tabernaculum, dixitq; Sarę: *Accelera tria sata similæ, commisce, & fac sub*-

Exemplum diligentiæ in Abrahamo.

Gen. 18. 6.

cineri-

cineritios panes. Ipse verò ad armentū cucurrit, & tulit inde vitulum tenerrimū, & optimum, deditq; puero, qui festinauit, & coxit illum. Quem locum ita expendit Origenes homilia 4. in Genes. *Senex currit, Sara accelerat, puer festinat, nullus piger inuenitur in domo sapientis.* Quod autē omnis anima viuens, hoc est, omnia spiritualia dona in hoc accidiæ mari moriantur, perspicuum est ex Prouerb. 24. *Per agrum hominis pigri transiui, & per vineam viri stulti: & ecce totum repleuerant vrticæ, & operuerunt superficiem eius spinæ, & maceria lapidum destructa erat.* Id quod mysticè fuit adumbratum in Adonibezec, qui Iudic. 1. dicitur amputasse septuaginta Regibus manuum, & pedum summitates. Sic enim Dæmō per accidiam quasi manuū, pedumq; summitates hominibus amputat, inutiles eos ad quicquam boni agendum reddens.

Origen. | Omnia dona spiritualia suffocat accidia. | Prou. 24. 30. | Iudic. 1.

Tertius Angelus effudit phialam suā super flumina, & super fontes aquarum: & factus est sanguis. Nomine fluminū, & fontium plerīq; gulam accipiunt, cui explendę immensa diuitiarum flumina, auriq; fontes vix sufficiunt. Qui tamen omnes in sanguinē conuertuntur: quoniam vt dicitur Prouerb. 21. *Qui diligit epulas, in egestate erit.* Nec verò solùm in præsenti vita, sed etiam in futura: vnde diues ille epulo apud inferos guttulam aquæ expetebat, quę tamen ei iure negabatur. Et ad Philip. 3. *Multi ambulabāt, quos sæpe dicebam vobis (nunc autem & flens dico) inimicos crucis Christi, quorum finis interitus, quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt.* In huius rei typum 4. Reg. 25. Nabuzardan Princeps coquorum, seruus Regis Babylonis destruxit muros Hierusalem: quia venter, cui tanquam coquorum Principi omnia seruiunt, vniuersas opes, imo & virtutū ædificia, ac muros, quibus anima se tuetur, funditus euertit. Imo sicut idem Nabuzardan vasa templi transtulit in domum Regis Babylonis, fecitq; vasa templi vasa palatij, & coquinę: ita interdū luxui, & abdomini dediti Ecclesiastici beneficiorum redditus, qui etiā vasa sacra appellari possunt, efficiunt vasa coquinæ, cū ijs ad infinitos gulæ sumptus sustinendos abutuntur. Denique eleganter dixit Hierony. in epist. ad Salinam. *Procul sint, inquit, à conuiuijs crassæ turtures, & aues omnes, quibus amplissima patrimonia auolant.*

3 Tertia phiala super gulę fontes, & flumina | Prou. 21. 17. | Gula in hac, & alia vita egenum reddit | Philipp. 3. 18. | 4. Reg. 25. | Nabuzardan typus gulæ dediti. | D. Hierony.

Quartus Angelus effudit phialam suā in solem: & datum est illi æstu affligere homines, & igni: & æstuauerunt homines æstu magno, & blasphemauerunt nomen Dei. Hæc plaga super iram infligitur: eectè nanque in solem phiala effunditur, cum ira dominatur: quia nihil magis lumen rationis obscurat, & quodammodò solem mentis de medio tollit, quàm ira: est enim ira furor breuis. Imo Seneca tract. de ira docet nullam esse viam expeditiorē ad insaniā, quàm iram. Quo sensu dixit Paulus ad Rom. 12. *Non vos metipsos defendentes, sed date locū iræ,* quasi videlicet furiosis: sic enim furiosis hominibus liberum locū damus. A qua expositione non multùm abhorret D. Basil. cum sic locum interpretatur. *Date, inquit, locum iræ quasi torrenti, qui obuia quæque impetu suo rapidissimo deuoluit.* Meritò quoque subiungitur consequutum fuisse ęstum, & blasphemiam, quia propter iram sanguis ęstuat, & efferuescit, eumque feruorē blasphemię in Deū, sanctosq; consequuntur.

4 Quarta phiala super solē irę. | Iræ furor. | Seneca. | Rom. 12. 19. | D. Basil.

Quintus Angelus effudit phialam super sedem bestiæ, hoc est, super superbiam, quæ sedis est Dæmonis iuxta illud Iob. 41. *Ipse est Rex super vniuersos filios superbiæ.* Factum est regnū eius tenebrosum, quia tandem Deus, qui superbis resistit Iacob. 4. eorū superbiam frangit, dominatumq; obscurat: & quia superbi ex humiliatione incredibilem dolorem concipiunt, propterea dicuntur præ rabie suas ipsorum linguas commanducasse. Sextus Angelus effudit phialam in flumen magnum Euphratem, hoc est, in libidinem, & luxuriam, quæ Euphrati flumini cōparatur, tum quia instar Euphratis rapidissimi fluminis magnam hominum partem secum deuoluit: tum quia dulcium aquarum nomine rectè voluptas carnalis exprimitur: siccantur autem aquæ fluminis, quia tandem voluptuarij homines, & plurimis in hac vita tum morbis, tū alijs miserijs diuexātur,

5 Quinti Angeli phiala in superbiam. | Iob. 41. 25. | Iacob. 4. | Sexti Angeli phiala in luxuriam.

&

Septimi Angeli phiala in auaritiæ aerem

& sempiternis tandem apud inferos tormentis cruciantur. Denique septimus Angelus effudit phialam in aerem, hoc est, in auaritiam, quæ instar chamæleontis aere vescitur, nec bonis, quæ possidet, vnquam fruitur. Hanc enim etiam ob causam auaritia appellatur *idolorum seruitus* ad Galat. 5. quoniam, vt ait D. Chrysost. sicut idololatræ uenerantur idola, nec ea pro reuerentia tangere audent; ita auarus pecunias tanquam idolum veneratur, nec eas pro reuerentia audet contingere, sed inani tantùm earum aspectu delectatur.

Galat. 5. 20. D. Chrysost.

CAPVT XVII.

ET VENIT vnus de septem Angelis, qui habebant septem phialas, & locutus est mecum dicens: Veni, & ostẽdam tibi damnationem meretricis magnæ, quæ sedet super aquas multas, cum qua fornicati sunt reges terræ, & inebriati sunt, qui inhabitant terram, de vino prostitutionis eius. Et abstulit me in spiritu in desertum. Et vidi mulierem sedentem super bestiam coccineam, plenam nominibus blasphemiæ, habentem capita septem, & cornua decem. Et mulier erat circundata purpura, & coccino, & inaurata auro, & lapide pretioso, & margaritis, habens poculum aureum in manu sua plenum abominatione, & immunditia fornicationis eius. Et in fronte eius nomen scriptum: Mysterium: Babylon magna mater fornicationum, & abominationum terræ. Et vidi mulierem ebriam de sãguine sanctorum, & de sanguine Martyrum Iesu. Et miratus sum, dum vidissem illam, admiratione magna. Et dixit mihi Angelus: Quare miraris? Ego dicam tibi sacramentum mulieris, & bestiæ, quę portat eam, quę habet capita septem, & cornua decem. Bestia, quam vidisti, fuit, & non est, & ascensura est de abysso, & in interitum ibit, & mirabuntur inhabitantes terram (quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ à constitutione mundi) videntes bestiam, quę erat, & non est. Et hic est sensus, qui habet sapientiam. Septem capita septem montes sunt, super quos mulier sedet, & reges septem sũt. Quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit: & cum venerit, oportet illum breue tempus manere. Et bestia, quæ

erat, & non est, & ipsa octaua est, & de septem est, & in interitum vadit. Et decem cornua, quæ vidisti, decem reges sunt, qui regnum non dum acceperunt, sed potestatem tanquam reges vna hora accipient post bestiam. Hi vnum consilium habent, & virtutem, & potestatem suam bestiæ tradent. Hi cum Agno pugnabunt: & Agnus vincet illos, quoniam dominus dominorum est, & rex regum: & qui cum illo sunt vocati, electi, & fideles. Et dixit mihi: Aquæ, quas vidisti, vbi meretrix sedet, populi sunt, & gentes, & linguę. Et decem cornua, quę vidisti in bestia: hi odient fornicariam, & desolatam facient illam, & nudam, & carnes eius manducabunt, & ipsam igni concremabunt. Deus enim dedit in corda eorum, vt faciant, quod placitum est illi, vt dent regnum suum bestię, donec consumētur verba Dei. Et mulier, quam vidisti, est ciuitas magna, quę habet regnum super reges terrę.

ARGVMENTVM.

RICHARDVS *de S. Victore existimat caput hoc ad quintam adhuc visionem huius operis pertinere: fortaße ex eo, quòd vnius è septem Angelis habentibus septē phialas plenas iræ Dei mentio fiat. Sed rectius Pannonius cum alijs hinc sextam visionem inchoat, in qua de damnatione meretricis magnæ, & ruina Babylonis dißeritur, vt patebit ex sequentibus.*

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

De sexta visione Ioannis.

Imaginaria huius capitis visio describitur.

SECTIO PRIMA.

1 COMMEMORAT Ioānes venisse ad se vnum de septem Angelis, qui habebant septem phialas, de quibus dictum est superiori capite, dixisseque sibi: *Veni: ostendam tibi damnationem meretricis magnæ, quæ sedet super aquas multas, cum qua fornicati sunt Reges terræ.* Tum addit apparuisse sibi huiusmodi visionem. Primò. Vidit mulierem sedentem super bestiam coccineam plenā nominibus blasphemiæ, habentem capita septem, & cornua decē. Quod att: *Mulierem sedentem super bestiam coccineam:* Dubitatio.
dubium est in Latina editione, vtrum il-

lud nomen *coccineam* ad bestiam, an ad mulierem pertineat? Verùm ex Græco contextu est perspicuũ nõ posse ad mulierem, sed ad bestiã spectare. Sic enim Græcè legimus: *εἶδον γυναῖκα καθημένην ἐπὶ θηρίον κόκκινον.* Secundò. Mulier erat circundata pupura, & coccino, & inaurata auro, & lapide pretioso, ac margaritis. Tertiò. Habebat poculum aureum in manu, plenum abominatione, & immunditia fornicationis eiusdem. Quartò. In fronte eius erat nomen scriptum: *Mysterium, Babylon magna, mater fornicationum, & abominationum terræ.*

Duplex opinio de nomine mulieris.

Quidam existimant nomen scriptum in fronte fuisse hoc nomen, *Mysterium*: alii, quod videtur probabilius, sentiunt nomen scriptum fuisse illud, *Babylon magna, mater fornicationum & abominationum terræ.* Nomen verò, *Mysterium*, appositum esse per parenthesim, vt indicetur in nomine, quod gerit scriptum in fronte, arcanum quiddam, plenumque mysterii latere. Quintò: Ait Ioannes vidisse se mulierem ebriam de sanguine Sanctorum, & de sanguine Martyrum Iesu, vehemẽterque fuisse admiratum. Sextò. Subiũgit explicatum fuisse ab Angelo sacramentum mulieris, & bestiæ, quę Angeli explicatio magnis quoque & ipsa difficultatibus est implicita. *Bestia, inquit, quã vidisti, fuit, & non est; & ascensura est de abysso, & in interitum ibit. Septem capita septem mõtes sunt, super quos mulier sedet, & Reges septẽ sunt: quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit, & cum venerit, oportet illum breue tempus manere. Et bestia, quæ erat, & non est; & ipsa octaua est, & de septem est; & in interitum vadit. Decem cornua, quæ vidisti, decem Reges sunt, qui regnum non dum acceperunt, sed potestatem tãquam Reges vna hora accipient post bestiam. Hi vnum consilium habent, & virtutẽ, & potestatem suam bestiæ tradent. Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet illos. Decem cornua, quæ vidisti in bestia, hi odient fornicariam, & desolatam facient illam, & nudam, & carnes eius manducabunt, & ipsam igni concremabunt. Deus enim dedit in corda eorum, vt faciãt, quod placitum est illi, vt dent regnũ suũ bestiæ, donec consũmẽtur verba Dei.* Deniq; vt se magis Angelus explicaret, subiunxit: *Mulier, quã vidisti, est ciuitas magna quæ habet regnũ super Reges terræ.* Hęc fuit Angeli interpretatio, quę adhuc interpretationem requirit.

Communis expositio de muliere sedente super bestiam coccineam commemoratur, & reiicitur.

SECTIO II.

COMMVNIS expositio huius mulieris, siue Babylonis nomine multitudinẽ impiorũ accipiẽdã esse docet, eorũq; hoc loco dãnationẽ describi, eo quòd Babylon sit confusionis ciuitas, quę *Meretrix magna* appellatur, quòd creaturã Deo præponere genus quoddã sit spiritualis fornicationis. Sedet super aquas multas, i. super populos multos, vt Angelus ipse interpretatur; quia multitudo impiorum ex omnibus gẽtibus cõflatur. Sedet super bestiam coccineam, id est, super Diabolum, qui impiorum multitudinem sustinet. Is bestię coccineæ similis dicitur propter Sanctorum sanguinem, quem continuò per Tyrannos effũdit. Plena est nominibus blasphemiæ, quia vbique gentium à reprobis nomen Dei blasphematur. Per capita septem omnes Reges impii, & idololatræ significantur. Per cornua decem omnia regna illis subiecta, vterque enim numerus vniuersitatem continet. Mulier est circundata purpura, & coccino ad significandam externam mundanarum rerum pulchritudinem, qua impii capiuntur: inaurata est auro, & lapide pretioso, & margaritis propter eiusmodi rerum affluentiam, quibus impii circunfluunt. Gerit in manu poculum aureum plenum abominatione, & immunditia, quia sub speciosa quadam, pulchraque mundanæ felicitatis specie, & inanis voluptatis imagine omnis generis immunditiam, atque turpitudinem, tum quæ ipsis peccatis, tum quæ peccatorum miseriis, & incommodis, ipsisque tandem apud inferos cruciatibus continetur, suis amatoribus propinat. Verùm ne mulier tam pulchro, elegantique ornatu incautos, insipientesque amatores in fraudẽ

1 Impiorũ multitudo, gloria, & damnatio.

inducat, gerit in fronte scriptum nomē, ex quo statim meretrix esse dignoscitur, *Babylō mater fornicationū, & abominationū terræ.* Nam ipsum nomen Babylonis confusionem notat, meretricium autem officium turpitudinem mulieris declarat. Pannonius existimat ipsum etiam nomen, *Mysterium*, in fronte scriptum fuisse, quia nimirum opera Babylonis quibusdam sunt in fronte, quibusdam autem in mysterio: simplicibus enim mysterium sūt, quia occulta sunt eis ea, quæ à reprobis efficiuntur, latetque eos mundanę felicitatis inconstantia, & fallacitas; at sapientibus in fronte sunt, quia cōspicua, & manifesta. Alii nomine mysterii illud indicari arbitrantur, quòd à reprobis multa efficiantur per hypocrisim, quæ mysteriū cōtinēt: quoniam arcano quodam, ac secreto artificio virtutē simulēt nihil minùs, quā eā adamātes. Vnde merito in fronte hypocritarum *mysterium* scriptū est: quia in omnibus eorū actionibus mysteriū latet, id est, subdolū, & occultū honoris adipiscēdi studiū. Alii sic. Gerit mulier titulum mali operis in frōte, quia reprobi de malis, quæ agunt, gloriantur iuxta illud Psal. 51. *Quid gloriaris in malitia, qui potēs es in iniquitate?* & Esai. 3. *Quasi Sodoma prædicauerunt peccatum suum.* Ebria est de sanguine Sanctorum, & de sanguine Martyrū Iesu propter infinitam vim sāguinis Martyrū, quē Tyrāni effuderūt.

Nomen mysterii explicatur Pannon.

Psal. 51. 3. Esai. 3. 9.

2 Angeli interpretatio huiusmodi est. *Bestia*, inquit, *quā vidisti, fuit, & nō est.* Quoniā bestia, super quā mulier sedet, Diabolus ipse est, qui dr̄ fuisse, & non esse: quoniā ante aduētū Christi dominabatur in mūdo, cū ei toto orbe tēpla, araq; erigebātur: at post aduētū Chri de mūdo per passionē eius eiectus fuit, quēadmodum Christ⁹ ipse promiserat Ioan. 12. *Princeps huius mūdi eiicietur foras. Et ascēsura est de abysso, & in interitum ibit.* Quoniā iterum Antichristi tēpore regnabit, sed tādē in interitū ibit, quia post mortē Antichri regnū eius omnino dissipabitur. *Septē capita septē mōtes sūt, super quos mulier sedet, & reges septem sūt.* Hic interpretes aiunt septē capita, septē mōtes, septē Reges vniuersū esse reproborū principatū, & multitudinē, quę ex Regibus, ac Principibus, subiectisque populis coalescit, & vt ait Richard. per septē status ab initio defluxit. Primus status fuit ab Adā vsq; ad Noē. Secundus à Noē vsq; ad Abrahā. Tertius ab Abrahā vsq; ad Moysen. Quartus à Moyse vsque ad Dauidem. Quintus à Dauide vsq; ad Christū. Sextus à Christo vsq; ad Antichristū. Septimus sub Antichristo vsque ad finē mundi. Itaq; per septē Reges omnes Reges horū statuū intelligūtur. Iuxta quā expositionē sequitur: *Quinq; ceciderūt, vnus est, & alius non dum venit, & cū venerit, oportet illū breue tēpus manere:* quia quinq; ex præcedentibus septē statibus ante aduentū Christi, & ante tēpus huius visionis iā trāsierāt: vnus nūc est, qui à Christo vsq; ad Antichristū decurrit: septimus, qui erit tēpore Antichristi, non dū venit; sed cum venerit, non multùm durabit, quia tribus tantū annis cū dimidio circunscribetur. Bestia, quę erat, & nō est, & ipsa octaua est, & de septē est, Dæmō ipse ab his auctoribus accipitur. De septē est, quia similiter peccat: sed tamē octaua est, quia omnes malitia, astutiaq; lōgè superat. Ad nihil enim, inquit Haymo, appellauit octauā, quę septima erit, nisi vt ostenderet, quòd septies amplius tunc dominabitur Antichristus, quā reliqui omnes superiores Tyranni, qui Ecclesiā variis tēporibus fuerūt persecuti. *Decē cornua, quæ vidisti, decē Reges sunt.* Est sermo, vt vult Richard. de decē illis Regib⁹ toties cōmemoratis, in quos Antichristi tēpore Romanū imperiū diuisū erit: qui cū Agno pugnabūt, quia fidē Christi extinguere conabuntur; sed ab Agno tamen vincentur. *Hi odient fornicariam, & desolatam facient illam.* Odisse hoc loco aiunt cōmuniter interpretes illud significare, quòd prædicti Reges fouendo, & adiuuādo impiorū multitudinē aduersùs Christū eā sempiternis inferorū cruciatibus obnoxiam facient, quod maximum sane odium censeri debet.

Angeli interpretio de bestia.

Ioan. 12. 31.

Richard. Septem mundi status.

Bestia octaua cur Dæmon.

Haymo.

Richard.

3 Hæc est cōmunis huius visionis expositio, in qua multa sūt, ad quę visio quasi inuita, & repugnās trahitur. Primū quia Ioannes non ita generatim de impiorū multitudine sub istius mulieris, siue Babylonis typo loqui videtur, cum eā peculiaribus quibusdā signis, notisq; distin-

Cur nō probetur communis expositio, prima ratio.

guat

guat, vt ex hoc ipso cap. 17. & sequenti 18. manifestũ est: appellatur enim *Babylon illa magna, ciuitas illa fortis*. Fit etiã mẽtio septẽ montiũ, vt certã aliquã vrbẽ videatur Angelus designare voluisse. Id quod non obscurè significauit Angelus ille, qui mulieris mysteriũ Ioãni explicauit: sic enim suã de muliere expositionẽ conclusit: *Mulier, quã vidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnum super Reges terræ*. Deinde, quoniã huius mulieris, siue Babylonis euersio prædicitur cap. 18. futura extremis tẽporibus ante ipsum mũdi finẽ: siquidẽ fidelibus dicitur: *Exite de illa populus meus, vt ne participes sitis delictorum eius, & de plagis eius non accipiatis*: & de mercatoribus, qui in ea negotiari solebant, adiungitur: *Mercatores ab ea longe stabunt propter timorem tormentorũ eius flentes, ac lugentes*: quod necesse est ad extrema tẽpora ante ipsũ mundi finẽ, extremũq; iudiciũ referre. Cum igitur multitudo impiorũ cessare non debeat ante ipsum iudicii diẽ, quomodo in illam quadrare potest hæc, quæ à Ioanne prædicitur, Babylonis euersio? Accedit, quòd si mulier hæc, siue Babylõ esset vniuersa multitudo impiorũ, nõ possẽt ab illa recedere negotiatores, mercatoresq; eius vrbis, cũ & ipsi quoq; in ipsa multitudine impiorũ cõprehendãtur. Porro illud, quòd decem Reges debeant odisse fornicariã, eãq; desolatã facere, quomodò quęso cum ista expositione cohęret? Enim verò quõ fieri potest, vt decem illi Reges impiissimi odio habere debeãt ipsã multitudinẽ impiorũ, cũ ipsi, vt fatentur huius expositionis auctores, sint præcipua impiorum pars. Nam quod de spirituali illo odio dicitur, quatenus eã fouendo, & adiuuando addicãt cruciatibus sẽpiternis, alienũ plane est, & extortũ. Itaq; facile est cõiicere aliã quãdã accipiẽdã esse fornicariã, aliãq; Babylonẽ odio habẽdã ab illis decẽ Regibus, abiisq; funditus excidẽdã, de qua iã sectione sequenti aggredimur disputare.

Secũda ratio.

Apoc. 18. 4.

Postrema ratio.

Reiecta superiori sentẽtia de muliere sedẽte super bestiam coccineam vera, & germana statuitur.

SECTIO III.

1 Vt facile quiuis ex superioribus intelliget, ea profectò expositio, quã cõmuniter in hunc locũ interpretes afferunt, & nos paulò ante cõmemorauimus, inuitũ ad se, ac repugnantẽ Ioãnem pertrahit: quare aliam excogitare impellimur, quę contextui congruẽtior appareat. Igitur cum hæc mulier propriũ nomen in frõte scriptum præferat, *Babylon mater fornicationum*, videndum de quanam Babylone sermo sit: Babylonem enim aliquam mysticam accipiendum esse demonstrat vox illa, *Mysterium*, quod indicat sub Babylonis nomine mysterium aliquod occultari. Quare existimamus nomine Babylonis Romanam vrbem significari in hoc Apocalypsis opere, vbi toties Babylon nominatur. Nam quòd Roma Babylonis nomine censeatur, perspicuũ est ex 1. Pet. vlt. *Salutat vos Ecclesia, quæ est in Babylone collecta* (sic enim legere possum, cum sit Græcè συνεκλεκτὰ.) Quo loco sub typo Babylonis Romam significatã esse docent Tertul. lib. aduersus Iudæos, cap. de Natiuitate, Euseb. Cæsar. lib. 2. hist. Eccles. cap. 15. Beda in eum locũ, & D. Hieronymus in lib. de viris illustribus, in Marco. Imo hanc ipsam Babylonem, de qua Ioannes hoc capite, aliisq; disserit, Romanam vrbem interpretatur Tertul. loco citato, & D. Hieronymus in epist. ad Algasiam, quæst. 11. & fusè in epist. ad Marcellam, vt commigret Bethlehem. *Lege*, inquit, *Apocalypsim Ioannis, & quid de muliere purpurata, & scripta in eius fronte blasphemia, septem montibus, aquis multis, & Babylonis cantetur exitu, contuere: Exite, inquit Dominus, de illa populus meus, & ne participes sitis delictorum eius: fugite de medio Babylonis. Cecidit enim Babylon magna, & facta est habitatio Dæmoniorum. Est quidem ibi sancta Ecclesia; sunt trophæa Apostolorum, & Martyrum; est Christi vera confessio, est ab Apostolo prædicata fides, & Gentilitate calcata in sublime se quotidie erigens vocabulum Christianum: sed ipsa ambitio, potentia, magnitudo vrbis, videre, & videri, & tantam frequentiam hominum saltem inuitum videre à proposito Monachorum, &*

Nomine Babylonis Roma

1. Petr. 5. 13.

Tertull.

Euseb. Cæsar.
Beda.
D. Hieron.

quiete aliena sunt. Ex quibus verbis constat Hieronymum de vrbe Roma hanc Apocalypsis Babylonem intellexisse.

Roma sub quo statu hic accipienda.

Cæterùm nomen Babylonis non ad eã Romam transferendum est, quæ modo sub Romano Pontifice fidẽ Christi profitetur; sed ad eam, quę antequàm reciperet fidem Christi, Idolis seruiebat, & ad eam, quæ erit tempore Antichristi, quam à summo Pontifice Romano, atq; adeo à fide defecturam Ioannes hoc capite, & sequenti commemorat.

2 Existimamus igitur cum Tertulliano, & D. Hieronymo nomine Babylonis hoc Apocalypsis opere, potissimumq; hoc capite, & sequenti nomine etiam mulieris fornicariæ Romanam vrbem sub duplici illo statu accipiendam esse; eiusq; vrbis calamitatem, & excidium sub Antichristi tempore futurum prænuntiari, Deumq; memorem tyrannicę crudelitatis, qua sub Imperatoribus Romanis in Christianos Roma desæuiit, eam per decem Reges omnino euersurum. Et verò Romam Ioannes clarissimis argumentis videtur indicasse, cum dixit mulierem sedere super septem montes: imo omnia, quæ his capitibus memorãtur, in Romanam vrbem aptissimè quadrant. *Veni, inquit, ostendam tibi damnationem meretricis magnæ, cum qua fornicati sunt Reges terræ, & inebriati sunt, qui inhabitant terram, de vino prostitutionis eius:* quia, vt ait D. Leo serm. de Natiuit. Apostolorum Petri, & Pauli, *Cùm pene omnibus dominaretur gentibus, omnium gentium seruiebat erroribus: & magnam sibi videbatur assumpsisse religionem, quia nullam respuebat falsitatem.* Vnde omnium Deorum superstitionibus imbuta quasi meretrix prostituta vniuersis populis sedebat.

Romę idololatria quæ fuerit.

D. Leo.

Dicitur circundata purpura, & coccino, inaurata auro, lapide pretioso, & margaritis, propter summam opum abundantiam, atq; in victu, vestitu, rebusq; omnibus luxũ incredibilem. Habet poculum aureum in manu plenum abominatione, & immunditia fornicationum: quoniam omnibus gentibus, quibus imperabat, idololatriã suã, falsorumq; deorũ, quos colebat, superstitiões impurissimas sub specie religionis quasi poculũ aureũ propinabat.

Quæ verò sequuntur in interpretatione, quã Angelus adhibuit, sic habent. 3
Bestia, quam vidisti, fuit, & non est: ascensura est de abysso, & interitum ibit. Eodem modo exponenda sunt, quo sectione precedẽti iuxta communem expositionem. *Septem capita septem montes sunt*, videlicet Palatinus, Quirinalis, Auentinus, Cælius, Viminalis, Æsquilinus, Ianicularis.

Septem montes Romæ.

Et Reges septem sunt: nimirũ docet Angelus per septẽ capita bestiæ, super quam mulier sedet (ad bestiam enim referenda sunt ipsa capita, non ad mulierem, quemadmodùm & illud, *Plena nominibus blasphemiæ*, vt patet ex Gręco contextu, cùm Græcè habeatur ἔχον, neutro genere, quod cum Græco θηρίον consentit: nam si ad mulierem spectaret, dicendũ foret, ἔχουσα) docet, inquam, Angelus per septem capita bestiæ non solùm septẽ mõtes, sed septem etiam Reges accipiẽdos esse. Qui verò nam illi sint, statim exponit: *Quinque, inquit, ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit.*

Marii de 7. Regibus expositio non probatur.

Non placet nobis sententia Marij Victorini Episcopi existimantis quinque Reges, qui ceciderunt, esse illos Imperatores Romanos, qui post Neronem vsque ad tempus, quo Ioannes hæc scribebat, imperarũt, videlicet Vespasianum, Titum, Galbã, Othonem, Vitellium: tum verò cum dicitur, *Vnus*, intelligi Domitianũ, qui eo tempore imperabat: eum verò, qui nondum venit, esse Neruam, qui Domitiano successit, qui quoniã non integro biennio imperium tenuit, idcirco subiungi: *Et cum venerit, oportet illum breue tempus manere.* Non placet, inquã, hæc Victorini expositio, quoniã Ioãnes paulò post loquens de Antichristo facit illum vnũ de septẽ istis Regibus: inter Neruã autẽ, & Antichristum quãplurimi Romani Imperatores interiecti sunt. Nec multùm in istis credendum est Victorino, quippe qui in eo errore fuit, vt putauerit Neronem in fine mundi à mortuis excitandũ, ipsumq; fore Antichristũ. Quocirca rectius dicemus per septẽ istos Reges, septẽ mundi status intelligendos esse, vt aiebat cõis opinio, quæ in hac re nobis probatur, primũ ab Adam vsque ad Noe, secundũ à Noe vsque ad Abraham, tertium ab

Probatur communis de 7. statibus.

Abrahā vsq; ad Moysen, quartū à Moyse vsque ad Dauidem, quintum à Dauide vsque ad Christum, sextum à Christo vsque ad Antichristum, septimum ab Antichristo vsque ad finem mundi.

4 Itaque septem Reges significant septem numeratos status, in quibus varii Principes, & Reges Dei famulos diuexarunt: præcipuè verò posterioribus temporibus Ecclesiam à Christo fundatam variis persecutionibus oppresserunt. Tū verò rectè subiungitur: *Quinque ceciderūt*: quoniam quinque iam status, quo tempore hęc Ioannes mandabat literis, prætericrant. *Vnus est*, hoc est, vnus adhuc durat à Christo vsque ad Antichristum decurrens. *Alius non dum venit*, id est, postremus sub Antichristo. *Et cum venerit, oportet illum breue tempus manere*: quoniam tribus tantùm annis cum dimidio imperabit. *Bestia, quæ erat, & non est, de septem est, & ipsa octaua est*, hoc est, Dæmon (is enim per bestiam intelligitur) de septem est, quia ipse in omnibus superioribus Tyrannis, & Ecclesiæ persecutoribus tāquam in membris suis Ecclesiam diuexauit, & in Antichristo potissimum tanquam in membro præcipuo aduersùs eandem dimicabit. Et nihilominus octaua est, quia verè Dæmon ab iis omnibus Regibus diuersus est, & quasi eorum comparatione octauus Ecclesiæ infensissimus hostis. *Decem cornua, quæ uidisti, decem Reges sunt.* Intelliguntur illi decem Reges, in quos diximus tractatu de Antichristo diuidendum fore imperiū Romanum, & totius orbis principatum. *Qui potestatem tanquam Reges vna hora accipiēt post bestiam.* Siue legamus *bestiam*, vt habet nostra editio: siue *cum bestia*, vt legūt Biblia Complut. Andr. Cæs. Arethas, & Primas. idem sensus efficitur. Accipiūt enim regnum *cum bestia*, id est, tempore Antichristi: vel *post bestiam*, scilicet gradientes, quasi ipsam vt famuli sequantur, eiq; obtemperent. Quod dicitur, *vna hora*, significat exiguo tempore regnaturos.

Dæmonis in Ecclesiam odium mirum.

Decem Regū imperium.

Varia lectio.

5 *Hi cum Agno pugnabunt*, quoniam simul cum Antichristo bellum difficillimum Ecclesiæ inferent, fidelesq; vbique insectabuntur. *Hi odient fornicariam, & desolatā facient illam, & nudam, & carnes eius manducabunt, & ipsam igni concremabunt.* Recolenda sunt, quæ in tractatu de Antichristo diximus de decem Regibus, qui orbis imperium obtinebunt, cum Antichristus aduenerit: ex quibus Antichristus tres bello profligatos trucidabit; septem reliquos sibi vltro obtemperantes in societatem admittet. Cum ergo hoc loco Angelus Ioanni prænuntiet fore, vt hi decem Reges odio habeāt fornicariam, eamq; omnino euertant, & incendant; manifestè colligitur paulò ante, quàm Antichristus aduenıat, vel saltem ad initium eius imperij Romanam vrbem ab his decem Regibus euersum, & concrematum iri: siquidem cum Antichristus imperauerit, non futuri sunt decem Reges, sed septem. Quoniam verò hæc Romanæ vrbis euersio, & incēdium debet ex Diuina iustitia proficisci, quæ de vrbe illa, vbi tanta vis sanguinis Martyrū sub Imperatoribus Romanis effusa est, extremis temporibus pœnas iustissimè exposcet, idcirco additur: *Deus enim dedit in corda eorum, vt faciant, quod placitum est illi*, scilicet Antichristo: *vt dent regnum suū bestiæ, donec consummentur verba Dei.* Etenim vt omnes aduersus Romanam vrbē cōspirent, permittet Deus, *Vt dent regnum suū Bestiæ*, id est, potestatem suam Dæmoni committāt ad persecutionem fidelium: & ita *consummentur*, hoc est, impleantur Diuinæ prędictiones de extręmorum tēporum acerbitate. Denique, vt intelligeremus sermonem esse de Romana vrbe, concludit Angelus: *Et mulier, quam vidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnum super reges terræ.* Etenim tempore, quo hęc Ioāni monstrabantur, Romana vrbs pene omnibus Regibus terrę imperabat. Hæc in genere de Romanæ vrbis incendio, & euersione dicta sunt, quæ sequenti capite adhuc magis explicantur.

Romanę vrbis euersio, et quo tēpore futura.

CAPVT XVIII

ET POST hęc vidi alium Angelum descendentem de cœlo, habĕtem potestatem magnam, & terra illuminata est à gloria eius. Et exclamauit in fortitudine dicens: Cecidit, cecidit Babylon magna, & facta est habitatio Dęmoniorum, & custodia omnis spiritus immũdi, & custodia omnis volucris immundę, & odibilis: quia de vino iræ fornicationis eius biberunt omnes gentes, & reges terrę cum illa fornicati sunt, & mercatores terrę de virtute deliciarum eius diuites facti sunt. Et audiui aliam vocem de cœlo dicentem: Exite de illa populus meus, vt ne participes sitis delictorum eius, & de plagis eius non accipiatis. Quoniam peruenerunt peccata eius vsque ad cœlum, & recordatus est Dominus iniquitatum eius. Reddite illi, sicut & ipsa reddidit vobis: & duplicate duplicia secundum opera eius. In poculo, quo miscuit vobis, miscete illi duplum. Quãtum glorificauit se, & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum, & luctum: quia in corde suo dicit: Sedeo regina, & vidua non sum, & luctum non videbo. Ideo in vna die venient plagæ eius, mors, & luctus, & fames, & igne comburetur: quia fortis est Deus, qui iudicabit illam. Et flebunt, & plangent se super illam reges terræ, qui cum illa fornicati sunt, & in deliciis vixerunt, cum uiderint fumum incendij eius: longè stantes propter timorem tormentorum eius, dicentes: Væ, vę ciuitas illa magna Babylõ, ciuitas illa fortis: quoniã vna hora venit iudicium tuũ. Et negotiatores terræ flebũt, & lugebunt super illã: quoniã merces eorũ nemo emet amplius, merces auri, & argenti, & lapidis pretiosi, & margaritæ, & byssi, & purpuræ, & serici, & cocci, (& omne lignũ thyinũ, & omnia vasa eboris, & õnia vasa de lapide pretioso, & æramento, & ferro, & marmore, & cinamomum) & odoramentorum, & vnguenti, & thuris, & vini, & olei, & similæ, & tritici, & iumentorum, & ouium, & equorum, & rhedarum, & mancipiorum, & animarum hominum. Et poma desiderii animę tuæ discesserunt à te: & omnia pinguia, & præclara perierunt à te: & ampliùs illa iam non inuenient. Mercatores horum, qui diuites facti sunt, ab ea longè stabunt propter timorem tormentorum eius, flentes, ac lugentes, & dicentes: Væ, vę ciui-

tas illa magna, quæ amicta erat bysso, & purpura, & cocco, & deaurata erat auro, & lapide pretioso, & margaritis: quoniã vnã hora destitutę sunt tantæ diuitiæ, & omnis gubernator, & omnis, qui in lacum nauigat, & nautæ, & qui in mari operantur, longè steterunt, & clamauerunt videntes locum incendii eius, dicentes: Quę similis ciuitati huic magnæ? Et miserunt puluerem super capita sua, & clamauerunt flentes, & lugentes, dicentes: Væ, vę ciuitas illa magna, in qua diuites facti sunt omnes, qui habebant naues in mari, de pretiis eius, quoniam vna hora desolata est. Exulta super eam cœlum, & sancti Apostoli, & Prophetę, quoniam iudicauit Deus iudicium vestrum de illa. Et sustulit vnus Angelus fortis lapidem quasi molarem magnum, & misit in mare dicens: Hoc impetu mittetur Babylon ciuitas illa magna, & vltra iam nõ inuenietur. Et vox citharœdorum, & musicorum, & tibia canentium, & tuba non audietur in te amplius, & omnis artifex omnis artis nõ inuenietur in te amplius: & vox molæ non audietur in te amplius: & lux lucernæ non lucebit in te amplius: & vox sponsi, & sponsę non audietur adhuc in te, quia mercatores tui erant principes terrę: quia in veneficiis tuis errauerunt omnes gentes. Et in ea sanguis Prophetarum, & sanctorum inuentus est, & omnium, qui interfecti sunt terra.

ARGVMENTVM.

B*ABYLONIS, hoc est, Romanæ vrbis in fine mundi euersionẽ, quam superiori capite Angelus veluti in summa perstrinxerat, nunc alius Angelus luculentius explicare aggreditur: quam ob causam non necesse est nouum hoc capite commentarium inchoare, sed satis erit persequi præcedens.*

Visio imaginaria huius capitis ad literam explanatur.

SECTIO IIII.

1 PRIMVM vidit Ioannes alium quendam Angelum descendentem de cælo, habentem potestatem magnã. *Et terra illuminata est à gloria eius*, hoc est, tanto splendore radiabat, vt terram vniuersam lucis suæ magnitudine collustraret. Hunc Angelum doctores communiter Christum interpretantur, (eaq; expositio nobis probatur) qui de cælo descendisse dicitur per Incarnationem: habere etiam potestatem magnam describitur, terramq; splendore suo illuminasse; quia Christus vniuersum terrarum orbem doctrinæ suæ fulgore compleuit, & ignorantiæ, infidelitatisque tenebras veritatis suæ radiis dispulit. Ita Primasius, Rupertus, Richardus, Haymo, Pannon. & alij hoc loco sentiũt. Secundò. Exclamauit idem Angelus: *Cecidit, cecidit Babylon magna, & facta est habitatio Dæmoniorum, & custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis volucris immundæ, & odibilis, quia de vino iræ fornicationis eius biberũt omnes gẽtes: & Reges terræ cũ illa fornicati sunt: & mercatores terræ de virtute deliciarũ eius diuites facti sũt.* Frãciscus Ribera existimat Romam vsq; adeo vastandam, miserrimoq; incendio delendam, vt in desertum, & solitudinem euadat, fiatq; habitatio bestiarum, & Dæmoniorum, quæ desertis locis delectantur. Eodem enim sensu dicitur de Babylonis euersione apud Esaiam capite decimo tertio. *Non habitabitur vsque in finem, & non fundabitur vsque ad generationem, & generationem: nec ponet ibi tentoria Arabs, nec pastores requiescent ibi, sed requiescent ibi bestiæ, & replebuntur domus eorum draconibus: & habitabunt ibi struthiones, & pilosi saltabunt ibi: & respondebunt ibi vlulæ in ædibus eius, & sirenes in delubris voluptatis.* In quem locum D. Hieron. ait per hæc omnia vastitatis, & solitudinis signa monstrari, quòd tanta sit futura vrbis quondam potentissimæ depopulatio, vt præ multitudine Dæmonum, ac bestiarum nullus in eam audeat pastorum intrare. Sed nobis illud etiam dicendum videtur cum Aretha, Primasius, Ambrosio Ansberto, Haymone, Ambrosio, & aliis hoc loco, idololatriam eius vrbis significari, defecturamq; esse Romam à fide, atque adeo futuram habitationem Dæmoniorum, & omnis spiritus immundi, & volucris immundæ ob execranda flagitia, idololatriamq; superstitionem, quæ tunc temporis in Romana ciuitate, Romanoque imperio latè grassabitur.

Per Angelum Christus hoc loco.

Primas. Rupert. Richard. Haymo. Pannan.

Ribera. Roma desertũ fiet.

Esai. 13. 20.

D. Hieron.

Habitatio Dæmoniorũ &c. propter idololatriam.

Arethas. Primas. Anbert. Haymo. Ambros.

Reliqua omnia, quæ in hoc capite memorantur, pertinent ad eandem Romanę vrbis vastitatem, incendiũq; explicandum, describendumq; luctum Regum, ac mercatorum, qui ad eam mercimonię causa ex omnibus mundi partibus confluebant. Lugebunt enim, dolebuntq;, quod tam frequens, & toto orbe celeberrima ciuitas euersa fuerit, omnisq; sibi in ea vrbe negotiatio sit in perpetuum interclusa. Itaq; in hanc sentẽtiam accipienda sunt, quæ sequuntur: *Quoniam*, inquit, *peruenerũt peccata eius vsque ad cælum*, hoc est, peccata eius grauitate sua, & multitudine Deum ad sumẽdam vindictam prouocarunt, ita vt ea dissimulare nequaquam possit. Hoc enim sensu dicuntur peccata in cælum peruenire, & clamare, vt fusiùs exposuimus in nostris super Ionam commentariis ad illa verba cap. 1. *Surge, & vade in Niniuem ciuitatem grandem, & prædica in ea: quia ascendit malit a eius coram me. Et recordatus est Deus iniquitatum eius*, videlicet ad puniendum. Cum enim Deus peccata dissimulat, & vindictam differt, videtur quodammodò eorum obliuisci, hoc est, habere se instar obliuiscentis. *Reddite illi, sicut, & ipsa reddidit vobis.* Sermo est ad sanctos, in quos meretrix ista variis, iisque acerbissimis persecutionibus desæuiit. Nec verò his verbis illi ad sumendam de Babylone vindictam in-

2

Luctus de illius deuastatione.

Peccata quãdo perueniãt ad Cælum.

Ion. 1. 2.

Sãctorum vindicta de Babylone.

citantur

citantur, cùm id Dei proprium sit: sed quod Deus facere instituit, ipsis sanctis attribuit: quoniam ipsorum nomine, & causa eiusmodi supplicia inferre parat: vt cum Deus Babylonem punit, sancti quoque ipsi per Deum, & per suum defensorem, ac vindicem easdem pœnas repetere censeantur. Eodemq; sensu accipiendum est, quod sequitur: *Duplicate duplicia secundum opera eius: in poculo, quo miscuit, miscite illi duplum. Quantum glorificauit se, & in deliciis fuit: tantum date illi tormentum, & luctum.* Quo loco duplicia ad duplū, non ad culpas, & scelera Babylonis referendum est, quasi Deus duplo maiores de ipsa pœnas reposcere debeat, quàm eius scelera, & flagitia mereantur: sed ad calamitates, quibus Ecclesiam, fidelesq; oppressit, ita vt duplo minoribus suppliciis Deus in Romanam vrbem debeat vindicare, quàm fuerint illa mala, quę ipsa Ecclesię intulit. *Quia in corde suo dicit: Sedeo Regina, & vidua non sum, & luctum non videbo.* Superbia Babylonis exprimitur ob imperij sui felicitatē: iactat enim se, quòd regina orbis sedeat, ipsiq; omnes mundi Principes, ac Reges pareant, viduaque non sit, hoc est, imperio suo, & splendore, ac diuitiis fruatur, sumpta similitudine à fœmina vidua, quæ viro orbata in luctu sedet. Vnde Thren. 1. de vrbe Hierosolymorum diruta, & euersa dicitur: *Quomodo sedet sola ciuitas, plena populo? facta est quasi vidua domina Gentium. Ideo in vna die venient plagæ eius, mors, & luctus, & fames, & igne comburetur: quia fortis est Deus, qui iudicabit illam.* Excidium Babylonis exponitur, cū Romana vrbs à decē Regib⁹, de quibus sæpe diximus, excidetur, & concremabitur, potētissimo Deo per hosce Reges meritas ab ea pœnas deposcente.

Superbia huius Babylonis.

Thren. 1. 1.

3 Sequitur: *Et flebunt, & plāge- t se super illam Reges terræ, qui cum illa fornicati sunt, & in deliciis vixerunt, cùm viderint fumum incendii eius: longè stantes propter timorem tormentorum eius, dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna Babylon, ciuitas illa fortis: quoniam vna hora venit iudiciū tuum.* Quærunt hoc loco interpretes, quinam futuri sint Reges, qui plangent super Romanæ vrbis excidio, cùm eo tēpore soli illi decem Reges, qui eam euertent, regnaturi sint, qui tantùm abest, vt ob euersionem eius vrbis dolorem conciplant, vt potius lętari, & gaudio triumphare debeant? præterquam quòd non apparet, quomodò præ luctu, atque timore stent à longè timentes, ne simili supplicio, & calamitatibus implicentur: cum ipsi soli rerum potiātur, nec sit eo tempore, cuius ipsi potentiam, atque tyrannidem debeant pertimescere. Franciscus Ribera respondet eos ipsos decē Reges describi lugentes ob Romanę vrbis euersionem, quoniam licet ipsi eam inferre debeant, quia tamen magnæ calamitates etiam ipsis victoribus luctum, & mœrorem afferre solent: meritò eorum Regum luctum, & lamenta ob tantæ vrbis excidium commemorantur. Stare verò à longe propter timorem, Diuini scilicet iudicii, quia verebuntur, ne ipsis quoque similis calamitas, & supplicium diuinitus infligatur. Verùm hęc duriuscula nobis videntur. Primùm, quia tametsi victores soleāt earum ipsarum vrbium, quas exciderunt, euersionem, vastitatem demirari: non ita tamen dolere solent, vt in eos quadret magnitudo mœroris, quę hoc loco describitur: *Flebunt,* inquit, *& plangent se super illam Reges terræ.* Deinde, quoniam Reges illi decem, qui Romanam vrbem euersuri commemorantur, erunt impiissimi, atque adeo nō tanta pietate, Deique timore pręstabunt, vt tantopere Diuina iudicia reformident, vt idcirco longè stare debeant à Romana vrbe, ne similibus calamitatibus, & suppliciis implicentur, eo vel maxime, quòd si tantus eorum timor ex Diuina potentia, & iustitia ortum habet, nihil eis à Romana vrbe procul esse vllo modo prodesse poterit ad Dei iram, vindictamque declinandam, cum vbicunque pedem posuerint, Diuinæ potentiæ subiecti maneāt, nec vlla ratione possint eius magnitudinē subterfugere. Quare dicēdū potius videtur Reges istos, qui videntes fumū incendii babylonis longe stabūt prę timore, diuersos plane esse ab iis decē Regibus, qui eā vrbē euertēt: esseq; plurimos per orbē Principes, ac Dynastas, qui vidētes Romanā vrbē totius orbis Reginā, ac Principē ab illis decē Regib⁹ euersā, ipsi quoq; similē cladē, & va-

Quæstio.

Riberæ responsio.

Nō probatur.

Vera respōsio.

stitatē regnorum suorum formidabunt, timebuntque, ne illi decem Reges in ipsos quoq; arma conuertant. Nam quod dicebatur, eo tempore nullos alios futuros esse Reges prçter illos decem, verū quidem est, postquam ipsi totum imperium Romanum sibi subiecerint: nō autem, cum rem ipsam aggredi cœperint. Credibile namque est eos primùm ab ipsa Romana vrbe auspicaturos esse bellum, eiq; primum excidium, & vastitatē illaturos, tum conuersuros arma in omnes imperij prouincias. Quo fit, vt quo tempore Roma deflagrabit, adhuc supersint multi Reges, ac Principes, qui audita Romæ vastitate, atque incendio similem suorum regnorum, atque vrbiū cladem, atque excidium iure posint formidare: quibus deinde profligatis, regnoq; exturbatis soli tandem illi decem Reges rerum potiantur, & latissimum toto orbe obtineant principatum.

Quo tempore decem tantùm Reges erunt.

4 Sequitur *Et negotiatores terræ flebunt, & lugebunt super illam: quoniam merces eorum nemo emet amplius* Mercatorum quoque mçror, luctusque declaratur: quoniam Roma euersa auferetur illis magna ex parte negotiatio, & illud importandis in vrbem frequentissimam mercibus singulare commercium. Nam licet in aliis quoque vrbibus mercaturam posint exercere, non tamen tanto lucro, quantum ex Romana vrbe ob diuitias, ciuiumque, ac mercatorum frequētiam reportabāt. Id quod magis explicatur, cum Romanæ vrbis opulentia, & mercium omnis generis copia simul, pretiumque commemoratur. *Merces*, inquit, *auri, & argenti, & lapidis pretiosi, & margaritæ, & byssi, & purpuræ, & serici, & cocci, & omne lignum thyinum*, (certū est ligni odorati genus, cuius fit mētio 3. Regum. 10.) *& omnia vasa eboris, & omnia vasa de lapide pretioso*, (Grçcè non *lapidem*, sed *lignum* legimus, ἐκ ξύλου τιμιωτάτου, id est, *ex ligno pretiosissimo*; & ita quoq; legunt Arethas, Andreas, & Primasius) *& æramento*, hoc est, ex ære, *& ferro, & marmore, & cinnamomum*, (de hoc frutice lege Plinium libro. 12. cap. 19.) *et odoramentorum, & vnguenti, & thuris, & vini & olei, & similæ, & tritici, & iumentorū, & ouium, & equorum, & rhedarum* (curruū genus,) *& mancipiorum, & animarum hominum*. Mancipia quçdam emebantur ad seruiendum, & hæc nomine mancipiorum hoc loco accipiēda sunt: alia, vt bestijs obijcerentur, aut inter se gladiatorio more pugnarent, seque mutuò interficerent, quç per hominum animas intelliguntur: in quorum mancipiorum duplici genere etiā mercatores Romæ fœnerabantur, quòd esset eiusmodi mancipiorum vsus apud Romanos frequentissimus. *Et poma desiderij animæ tuæ discesserunt à te, & omnia pinguia, & præclara perierunt à te, & amplius illa iam non inuenient*. Angelus est, qui loquitur quasi Babyloni insultans: per *poma* autem *desiderij* omnes arborum fructus accipiēdi sunt, qui etiam ad delicias, ac luxum pertinent: per *pinguia* verò, *& præclara* omnia delicatarum carnium genera intelligenda. *Mercatores horum, qui diuites facti sunt, ab ea longè stabunt propter timorem tormentorum eius flentes ac lugentes, & dicētes: Væ, væ ciuitas illa magna, quæ amicta erat bysso, & purpura, & cocco, & deaurata erat auro, & lapide pretioso, & margaritis: quoniam vna hora destitutæ sunt tantæ diuitiæ*: quo loco *vna hora* pro breuissimo tempore ponitur. *Et omnis gubernator, & omnis, qui in lacum nauigat*, id est, qui paruis nauigijs, cuiusmodi sunt, quæ in lacubus, & fluuijs inseruiunt, vtuntur. Cum audis *omnis* non absolutè omnes totius orbis gubernatores magnarum nauium, & qui paruis nauigijs vtuntur, accipias: sed magnam eorum partem, id est, omnes illos, qui cum Roma habebāt commercium: parua verò illa nauigia hodieq; in Tyberi visuntur, alijsque in partibus Italiæ. *Et qui in mari operantur, longè steterunt, et clamauerunt videntes locum incēdij eius, dicētes: Quæ similis ciuitati huic magnæ? Et miserunt puluerem super capita sua*. Magnitudo luctus, & mçroris exprimitur more Scripturæ. *Et clamauerunt flentes, & lugentes dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna, in qua diuites facti sunt omnes, qui habebant naues in mari, de pretiis eius, quoniam vna hora desolata est*. Manifesta sūt ex superioribus. *Exulta super eā cœlum, & sancti Apostoli, & Prophetæ, quoniā iudicauit Deus iudicium vestrum de illa*. Angelus est, qui loquitur, iubetque Cœlites, Apostolos, & Prophetas gaudere de Romanæ vrbis euersione propter vim san-

Romę cōmercium, & opulētia destructa deploratur.

3. Reg. 10.

Græci lectio. Andr. Arethas. Primas.

Plinius.

Duplex mancipiorū genus

guinis

guinis Martyrum, qui in eo effusus est: multi enim sancti in ea, duoque illa clarissima Apostolorum lumina Petrus, & Paulus, Prophetę etiam pro Christi fide, & religione sanctissima sanguinem, & vitam profuderunt.

5 Denique, ne putaremus Babylonem tẽporalibus tãtùm istis suppliciis à Deo puniendam, subiungitur quoque de sempiternis apud inferos. *Et sustulit*, inquit, *vnus Angelus fortis lapidem quasi molarem magnum, & misit in mare, dicens: Hoc impetu mittetur Babylon ciuitas illa magna, & vltra iam nõ inuenietur.* Qua similitudine non solùm magnitudo suppliciorum Babylonis in hac vita, sed etiam apud inferos explicatur, ducta methaphora à molari lapide grauissimo, qui cum in mare iacitur, magno impetu quàm celerrimè in profundum demergitur. Sic enim Babylon pondere grauissimo peccatorum ad inferos vsque summa celeritate præceps rueti quo fiet, vt omnia deliciarum genera, quibus antea delectabatur, sempiternum sint finem habitura, quemadmodùm consequentia verba declarant. *Et vox citharœdorũ, & musicorum, & tibia canentium, & tuba non audietur in te amplius, & omnis artifex omnis artis non inuenietur in te amplius: & vox molæ non audietur in te amplius*, hoc est, non amplius in te moletur frumentum, quia non erit, cui vsui esse possit: *Et lux lucernæ non lucebit in te ampliùs, & vox sponsi, & sponsæ non audietur adhuc in te: quia mercatores tui erant principes terræ, quia in veneficiis tuis errauerunt omnes gentes.* Significatur Romam vanis suis superstitionibus, imo & præmiis, atque honoribus, quæ hoc loco propter vim, quam habẽt ad animos permouendos, veneficia appellantur, omnes mundi nationes ad idolorum cultũ, falsamq; suorum Deorum religionem suscipiendam incitasse. *Et in ea sanguis prophetarum, & sanctorum inuentus est, & omnium, qui interfecti sunt in terra.* His verbis tantæ Babyloni illatæ cladis, & euersionis causa comprehenditur. Quod verò dicitur Romę inuentum fuisse sanguinem omnium, qui inuenti sunt in terra, non significat, quotquot propter fidem passi sunt, Romæ martyrium subiisse: sed eorum omniũ necis, & martyrij Romam auctorẽ fuisse, cum ipsa vniuersi orbis imperiũ obtineret, atque ex Imperatorum Romanorum iussu, & edictis in omnibus Romani imperij prouinciis fideles ad martyrium quærerentur, atque à Prætoribus, & Iudicibus ex Romani Imperatoris auctoritate necarentur. Hæc sunt, quæ in hac Babylonis dãnatione in tãta opinionum varietate probabiliora, & magis contextui, & instituto Ioannis cõsentanea existimauimus.

Sẽpiterna Babylonis apud inferos supplicia.

Ciuitatis magnæ ueneficia.

Illatę euersionis causa.

Illud hoc loco annotauerim ex infinitis, omnisque generis pretiosissimis mercibus, quæ hoc loco commemorantur, manifeste colligi Romam extremis mundi temporibus, postquam à fide defecerit, ad summam potentiam, opumq; magnitudinem peruenturam, eiusque imperium sub decem illis toties nominatis Regibus vniuerso orbe latè propagandum, futurumque florentissimum. Nam quòd summæ istæ diuitię ad Romã illam antiquam, antequam fidem Christi receperit, minimè pertineant, non obscurè indicatur illis verbis: *Et audiui vocem aliam de cælo dicentem: Exite de illa populus meus, ne participes sitis delictorum eius, vt de plagis eius non accipiatis.* Cũ enim fidelibus pręcipitur, vt de illa exeant, ne simul eius calamitate inuoluantur, profectò ostenditur sermonem esse non de Roma illa antiqua, cum nulli in ea fideles erãt, sed de illa, quæ florebit extremo mundi tempore. Itaque extremis illis temporibus florentissima erit Romana vrbs, latissimumque eius imperium, in magnis viuet deliciis, in summaque rerum omnium affluentia, & copia, simul tamen idololatriæ seruiet, omnique superstitionum genere imbuta Dæmonibus, falsisque Diis sacrificabit. Quam ob causã, & propter infinitam vim sanguinis Martyrum, quem sub Romanis Imperatoribus effudit, Deo acerrimè, & iustissimè in illam vindicante ab iisdẽm illis decẽ Regibus euertetur funditus, miserrimoque, ac maximè luctuoso incendio deflagrabit. 6

Romæ futuri opes, & imperium.

CAPVT

CAPVT XIX.

POS HAEC audiui vocem turbarũ
multarum in cœlo dicentium: Halle-
luia: salus, & gloria, & virtus Deo nos
tro est: quia vera, & iusta iudicia sunt
eius, qui iudicauit de meretrice magna,
quę corrupit terrã in prostitutione sua,
& vindicauit sanguinem seruorum suo
rum de manibus eius. Et iterum dixe-
runt: Halleluia. Et fumus eius ascendit in secula seculorum.
Et ceciderunt seniores viginti quatuor, & quatuor ani-
malia, & adorauerunt Deum sedentem super thronum, di-
centes: Amen. Halleluia. Et vox de throno exiuit, dicens: Lau
dem dicite Deo nostro omnes serui eius, & qui timetis eum pu
silli, & magni. Et audiui quasi vocem turbę magnæ, & sicut vo
cem aquarum multarum, & sicut vocem tonitruorum magno-
rum, dicentium: Halleluia: quoniam regnauit Dominus Deus
noster omnipotens. Gaudeamus, & exultemus, & demus glo-
riam ei: quia venerunt nuptię Agni, & vxor eius præparauit
se. Et datum est illi, vt cooperiat se byssino splendenti, & can
dido. Byssinum enim iustificationes sunt sanctorum. Et dixit
mihi: Scribe: Beati, qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sũt.
Et dixit mihi: Hæc verba Dei vera sunt. Et cecidi ante pedes
eius, vt adorarem eum. Et dicit mihi: Vide, ne feceris, conser
uus tuus sum, & fratrum tuorum habentium testimonium IE-
SV: Deum adora. Testimonium enim IESV est spiritus pro-
phetiæ. Et vidi cœlum apertũ: & ecce equus albus, & qui se
debat super eum, vocabatur Fidelis, & verax, & cum iustitia
iudicat, & pugnat. Oculi autem eius sicut flãma ignis: & in ca
pite eius diademata multa, habens nomen scriptum, quod ne
mo nouit, nisi ipse. Et vestitus erat veste aspersa sanguine: &
vocatur nomen eius Verbum Dei. Et exercitus, qui sunt in
cœlo, sequebantur eum in equis albis, vestiti byssino albo, &
mundo. Et de ore eius procedit gladius ex vtraque parte acu-
tus: vt in ipso percutiat gentes. Et ipse reget eas in virga fer-
rea: & ipse calcat torcular vini furoris irę Dei omnipotẽtis. Et

habet

habet in vestimento, & in femore suo scriptum: Rex regum, & Dominus dominantium. Et vidi vnum Angelum stantem in sole, & clamauit voce magna, dicens omnibus auibus, quę volabant per medium cæli: Venite, & congregamini ad cœnam magnam Dei: vt manducetis carnes regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & sedentium in ipsis, & carnes omnium liberorum, & seruorum, & pusillorum, & magnorum. Et vidi bestiam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad faciendum prælium cum illo, qui sedebat in equo, & cum exercitu eius. Et apprehensa est bestia, & cum ea pseudopropheta, qui fecit signa coram ipso, quibus seduxit eos, qui acceperunt characterem bestię, & qui adorauerunt imaginem eius. Viui missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis sulphure: & cæteri occisi sunt in gladio sedentis super equvm, qui procedit de ore ipsius: & omnes aues saturatę sunt carnibus eorum.

ARGVMENTVM.

POST purpuratæ meretricis, siue Babylonis damnationem commemoratur Beatorum de eius damnatione lætitia, gaudium, imo & gratulatio sedenti super thronum, quod tandem de impura meretrice pœnas sumpserit. Deinde Christi ad suos animandos, ac tuendos, Antichristumque, atque eius sectatores perdendos aduentus cum præcellenti gloria, & regali splendore describitur.

COMMENTARIVM VNICVM EXEGETICVM.

De explanatione huius capitis.

Visio imaginaria proponitur, eiusque literalis sensus traditur.

SECTIO PRIMA

1 PRIMVM audiuit Ioãnes quasi vocem turbarum multarum in cœlo dicẽtium: *Halleluia: salus, & gloria, & virtus Deo nostro est.* Nonnulli legunt, *Tubarum multarum*, veluti D. Ambros. & Beda: cœterùm, *turbarum*, legendum est, vt patet ex Græco contextu, in quo legimus, ὄχλου πολλοῦ, significaturq; infinita propemodũ Cęlitũ multitudo, qui simul de meretricis damnatione lætabantur, dicebantque: *Halleluia*, hoc est, *laudate Deum*: eamque vocem identidem replicabãt. Sequitur: *Et fumus eius*, id est, meretricis, siue Babylonis incendium, quo videlicet conflagrauerat, *ascendit in secula seculorum*: quia eius

Varia lectio.

Cœlitum lætitia de Babylonis dãnatione.

supplicia in omnem æternitatem perdurabunt. Secundò. Viginti quatuor seniores, & quatuor animalia ceciderunt in facies suas, & adorauerunt Deum sedentem super thronum, dicentes: *Amen. Halleluia.* Quoniam præstantissimi quique Sancti, & Heroes, Prælati, ac Doctores Ecclesiæ, qui per viginti quatuor seniores significantur, & quatuor Euangelistę in quatuor animalibus adumbrati de eo Babylonis incendio, & iudicio præ reliquis omnibus Beatis Deo gratias immortales egerunt: quam ob causam dicuntur cecidisse in facies suas, quod non dictum fuerat de turbis, in quibus inferiores sancti exprimuntur. Tertiò. Audita iterum est quasi vox turbæ magnæ, & sicut vox aquarũ multarum, & sicut vox tonitruorum magnorum dicentiũ: *Halleluia, quoniam regnauit Dominus Deus noster omnipotens. Gaudeamus, & demus gloriam ei, quia venerunt nuptiæ Agni, & vxor eius præparauit se.* Significatur post gratias illas habitas, actasq; à viginti quatuor senioribus, & quatuor animalibus omnes omnino Cœlites lætabundos acclamasse, & plausisse, quòd iam dies iudicij aduentaret, perfectæq; Christi cum Ecclesia forent nuptiæ in ipsa beatitudine celebrãdæ; ipsaq; Ecclesia, quæ est Christi vxor, iam parata esset, vestitaq; omni indumẽtorum, hoc est, virtutum, gratiarumque plenitudine idonea iã esset, quæ ad spõsi thalamum admitteretur. Vnde subiũgitur: *Datumque est illi, vt cooperiat se byssino splendenti, & candido. Byssinum,* inquit Ioannes, *iustificationes sunt sanctorũ.* Quibus verbis significat sponsæ ornatum esse byssinum, hoc est, iustificationes, siue merita sanctorum, summamq; innocentiam, & vitæ puritatem: est enim byssinũ genus lini tenuissimum, & candidissimũ. Quartò. Dictum est Ioanni ab Angelo, qui ei loquebatur: *Scribe: Beati, qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt.* Tunc Ioannes cecidit ante pedes Angeli ad eũ adorandum: quod ita abhorruit Angelus, vt ei quam primùm diceret: *Vide, ne feceris: conseruus tuus sum, & fratrum tuorum habentium testimonium I E S V. Deum adora.* Quo loco per habentes testimonium I E S V intelligit communis expositio, quam sequuntur Ambros. Beda, & Rupert. Prophetas, qui propter spiritum prophetię dicuntur habere testimonium I E S V. Idemq; disertè explicauit Angelus, cum subiunxit: *Testimonium enim I E S V est spiritus prophetiæ.* Et luculentiùs adhuc capite vltimo, cum dixit: *Et fratrum tuorũ Prophetarum.* Iuxta quam sententiam, quæ vera est, non solùm sunt accipiẽdi Prophetæ legis veteris, sed multò etiam magis ij, qui tempore Ioannis habebant spiritum prophetiæ.

Obid agunt Deo gratias.

Lætantur de aduentu diei iudicij.

Sponsę Christi ornamenta.

Per habentes testimonium Iesu Prophetæ intelliguntur.

Ambros. Beda. Rupert.

Apoc. 22. 9.

2 Quintò. Vidit Ioannes cœlum apertum. *Et ecce equus albus: et qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis, et verax: et cum iustitia iudicat, et pugnat.* Communis expositio per equum album humanitatẽ Christi accipit propter puritatem: per sessorem, siue equitem Verbum Dei, quod humanitatem in vnitatem suæ personæ assumpsit: nec locus, quicquid alij dicant, aliã expositionem patitur. Paulò enim post subiungitur: *Vocabatur nomen eius Verbum Dei.* Appellatur hoc loco Christus *Fidelis, & verax*: quia fidem olim datam de aduentu suo ad iudicium de remunerãdis prædestinatis, ac puniendis reprobis in fine mundi cumulatissimè soluet. Ad significandam verò summam eius in iudicando æquitatem dicitur cum iustitia pugnare, hoc est, nunquam iniustũ bellum mouere. Sextò. *Oculi eius sicut flamma ignis:* (quod iracundiam, & furorem in damnandis impijs demonstrat) *& in capite eius diademata multa*: quia omnem in omni genere potestatem, & vniuersa regna in se uno continet. Habet nomen scriptum, quod nemo nouit nisi ipse, quia nomen eius, quod est Verbũ Dei, à creata intelligentia comprehendi nõ potest. Septimò. Erat vestitus veste aspersa sanguine. Quidam ex Recentioribus existimant hanc vestem aspersam sanguine significare cruentum supplicium de persecutoribus sumendum, vẽturumq; Christum ad vindicandum sanguinem sanctorum ab Antichristo, eiusque sectatoribus profusum: sed istam tamen vestem aspersam sanguine non ipsius Christi, sed sanctorum esse. Quemadmodum, inquiunt, si quis ad vltionem amici occisi procedens ferret secũ vestem

Humanitas Christi equus albus, Verbũ sessor.

Christi in impios furor, tũ potestas.

Nomẽ ei' incõprehensibile.

Christi vestis aspersa sanguine quid sit.

stem eius sanguine tinctam, vt sanguinis amici recordatione se magis ad eum vindicandum incitaret. Verisimilior tamẽ est cõmunis expositio, hanc vestẽ eiusdem Christi esse, vt ipse cõtextus sonat, non verò sanctorum: atq; adeo indicari humanitatem Christi olim à Iudæis sanguine cruentatam, & etiam nunc vulnerum cicatricibus rubicundam. Accedit, quòd Christus potissimum non tam ad sanctorum sanguinem, quàm ad suũ ipsius vindicandum in iudicium procedet, vt rectiùs suam ipsius vestem, id est, carnem tinctam sanguine, quàm sanctorum ostentare debeat.

Illius humanitas per eã intelligitur.

3 Tincta est suo & quodammodo hostium sanguine.

Esai. 63. 1.

Nam quòd corpus Christi vestimentum cruentum sanguine appellari soleat in sacris literis, patet ex illis verbis Esaiæ 63. *Quis est iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra? iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ? Ego, qui loquor iustitiam, & propugnator sum ad saluandũ. Quare ergo rubrum est indumentum tuum, & vestimenta tua sicut calcantium in torculari? Torcular calcaui solus, & de Gentibus non est vir mecũ: calcaui eos in furore meo & conculcaui eos in ira mea: & aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui.* Quo loco quamuis quoad literam sermo sit de Christo ad instar Regis victoris, qui propter multitudinem hostium à se occisorum in prælio totus sanguine tinctus reuertitur, vt ex ipso contextu manifestum est: non desunt tamen, qui per rubra vestimenta humanitatem Christi accipiunt suo ipsius sanguine in passione aspersam, & cruentatam, vt sit sensus de sanguine quidem hostium, hoc est, Dæmonum metaphoricè, tinctũ fuisse, quòd eos scilicet vicerit, ac debellauerit: id tamen per suam ipsius passionem, & sanguinem præstitisse, vt ipsa passio victoria appelletur, & sanguinem propriũ fundere re ipsa fuerit hostes suos interimere, & vsque ad internecionem delere. Ita enim hunc locum intellexit Tertul. lib. 4. aduersus Marcion. cap. 40. *Spiritus, inquit, propheticus veluti iam contemplabundus Dominum ad passionem venientem, carne scilicet vestitum vt in ea passum, cruentum habitum carnis in vestimentorum rubore designat, conculcatæ, & expressæ vi passionis tanquam de foro torcularis, quia exinde quasi cruentati homines de vini rubore descendant iuxta illud: lauabit in vino stolã suam, & in sanguine vuæ pallium suum: stolam & amictum carnis demonstrans, & vinum sanguinem.* Vbi cernis Tertullianum indumẽtum Christi rubrum non de hostiũ cruore, sed de suo ipsius sanguine accipere: eodemq; modo vestem hanc aspersam sanguine accipiendam esse, vt meritò existimari possit Ioannem hoc loco caput Esaiæ citatum interpretari voluisse.

Tertull.

Gen. 49. 11.

4

Octauò. *Exercitus, qui sunt in cælo, sequebãtur eum in equis albis vestiti byssino albo, & mũdo.* Hunc locum illustrauit D. Greg. lib. 31. Mor. cap. 12. *Equus, inquit, est vnicuique sanctæ animæ corpus suum, quod videlicet nouit & ab illicitis continentiæ fræno restringere, & rursum charitatis impulsu exercitatione boni operis relaxare. Equitis ergo nomine anima sancti viri exprimitur, quæ iumentum corporis bene subditum regit: vnde & Ioannes Apostolus in Apocalypsi Dominum contemplatus ait: Et exercitus, qui sunt in cælo, sequebantur eum in equis albis: multitudinem quippe sanctorũ, quæ in hoc martyrij bello sudauerat, rectè exercitũ vocat: qui idcirco in equis albis sedere describuntur, quia eorum corpora & luce iustitiæ, & castimoniæ cãdore claruerũt.* Hæc ille. Byssinum autem album, & cãdidum tum vitæ puritatem, tum gloriæ candorem significat, nisi iuxta ea, quæ superius dicta sunt, sanctorũ præclara merita malis accipere: siquidem ex Ioanne habemus byssinum cãdidum esse iustificationes sanctorum. Quæ verò de gladio acuto ex Christi ore prodeunte dicuntur, deq; virga ferrea, in qua gentes gubernabit, fusè explicata sunt capite primo. Illud hoc loco Ioannes adiunxit, quòd haberet in vestimento, & in femore scriptum: *Rex regum & Dominus dominantium:* quam sententiam inferiùs illustrabimus.

D. Gregor.

Cuiusq; sanctæ animæ equus, corpus equus.

Byssinum album vitæ candor, & gloriæ.

5

Nonò. Vidit Ioannes vnum Angelũ stantem in sole, qui clamauit voce magna omnibus auibus, quæ volabant per medium cœli: *Venite, & congregamini ad cœnam magnam Dei, vt manducetis carnes Regum & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & sedentium in ipsis, & carnes omnium li-*

Christi victoria, & hostium strages maxima.

berorum, & ſeruorum, & puſillorum, & magnorũ. Metaphoricè exprimitur magnitudo victoriæ, quam Chriſtus de Antichriſto, eiuſq; ſectatoribus comparabit. Quemadmodùm enim commiſſo aliquo magno prælio, partaq; victoria ſolent ad occiſorum cadauera vultures, aliæq; aues carniuoræ aduolare, cadaueribuſq; ſaturari: ita modò victis, proſtratiſq; omnibus Chriſti hoſtibus quaſi ad eorum cadauera ſub eadẽ metaphora omnes volucres conuocantur. Aut certè ita, vt verba ſonant, accipiendum eſt, (vt pleriq; ſentiunt) magnam ſcilicet futuram ſectatorum Antichriſti ſtragem, Deo nimirum ignibus, & fulgurum multitudine è cœlo pugnante, ad quorum cadauera deuoranda volucres vndiq; aduolare debeant. Hac enim ſimilitudine in ſacris

Magna ſtrages in Scriptura qua ſimilitudine explicetur.

literis quælibet magna ſtrages, & cædes ſignificari ſolet, veluti Hieremiæ ſeptimo. *Et erit morticinũ populi huius in cibos volucribus cœli, & beſtijs terræ: & non erit, qui abigat.* Et Ezech. 39. *Dic omni volucri, & vniuerſis auibus, cunctiſque beſtiis agri: Conuenite, properate, concurrite vndique ad victimã meã, quam ego immolo vobis, victimam grandem ſuper montes Iſrael: vt comedatis carnem, & bibatis ſanguinem. Carnes fortium comedetis, & ſanguinẽ Principum terræ bibetis.* Quoniam verò omnes Principes, Reges, ac Dynaſtæ Antichriſti partibus adhærebunt: idcirco fit mentio Regum, tribunorum, & fortium. Et quoniam etiam hæc victoria erit clariſsima, Antichriſtique euerſio per Chriſtum toto orbe notiſsima: idcirco Angelus, qui hanc victoriã denunciat, in ſole quaſi in loco perſpicuo & celeberrimo ſtare deſcribitur, magnaque voce conclamare.

Hierem. 7. 33.

Ezech. 39. 17

6 Poſtremò. Exitus prælii deſcribitur verbis conſequentibus, *Vidi,* inquit, *beſtiam,* hoc eſt, Antichriſtum, *& Reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad faciẽdum prælium cum illo, qui ſedebat in equo,* id eſt, cum Chriſto, *& cum exercitu eius,* id eſt, cũ omnibus fidelibus. *Et apprehenſa eſt beſtia, & cum ea pſeudopropheta,* hoc eſt, inſignis ille prædicator Antichriſti præcurſor, de quo ſæpe diximus. *Qui fecit ſigna coram ipſo,* id eſt, coram Antichriſto, *quibus ſeduxit eos, qui acceperunt characterem beſtiæ, & qui adorauerunt imaginem eius.* Explicata ſunt hæc fuſè in ſuperioribus. *Et viui miſsi ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardentis, & ſulphuris:* nam vt eodẽ loco diximus, Antichriſtus, & eius præcurſor viui à terra abſorbendi ſunt: quemadmodùm manifeſtè colligitur ex his verbis. *Et cæteri,* inquit Ioannes, *occiſi ſunt in gladio ſedentis ſuper equum, qui procedit de ore ipſius.* Hæc eſt literalis huius capitis expoſitio: nunc præcipuas ſententias breuiter percurramus.

Prælii felix exitus.

Quid vox Halleluia ſignificet?

Audiui quaſi vocem turbarum multarum in cœlo dicentium: Halleluia.

SECTIO II.

1 QVONIAM vox hæc non ſolũ hoc capite ponitur; ſed etiam crebeſrima eſt in ſacris literis, non erit abs re, quæ ſit eius germana vis, & ſignificatio, explicare. Primùm itaq; poſita reperitur Pſalmo 104. & viginti pſalmis pro titulo inſcribitur, in quibus omnibus magnifica Dei opera celebrantur, magnaq; in eis eſt exultatio. Quæ eſt annotatio Caſsiodori in pſalmũ 104. in cuius pſalmi titulo quidam vnũ *Helilnia,* alij duo ponunt. Nimirum D. Hieron. hanc regulam dicit eſſe tenendam, vt vbicunq; duo *Halleluia* præſcribũtur pſalmo, vnum ſciamus ad finem prioris pſalmi, alterũ ad eum, qui ſequitur, ſpectare. Porro ſciendum vocẽ *Halleluia.* Hebraicam eſſe, nec ſimplicẽ, ſed compoſitã. Etenim *Hallelu* imperatiuum eſt Hebræũ, id eſt, *Laudate:Ia* vnum ex decem Dei nominibus. Itaq; *Halleluia* idem eſt, atq; *Laudate Deũ,* à radice *Halal,* quæ propriè ſignificat vocẽ extollere cũ lætitia; vt in rebus lætis, & proſperis fieri ſolet, quẽadmodùm docet D. Hieron. in epiſtola ad Marcellam. Vnde etiam ſumitur pro *inſanire,* veluti 1. Reg. 21. cum dicitur de Dauide, quod corã Rege Achis ſe ſtultum ſimulauerit, ne collaberetur inter manus eorum: Hebraicè, *Inſaniebat in manibus eorum,* vbi eſt idem verbum *Halal.* Ec-

Vbi reperiatur vox Halleluia.

Caſsiodor.

Regula ex D. Hieron. de eadem.

Illius etymon, & origo.

Idem.

1. Reg. 21. 13

Ecclef. 2. 2.

Ecclef. 2. pro eo, quod nos habemus, *Risum reputaui errorē*, est Hebraicè, *Risui dixi: Insanis, seu insanire facis.* Quæsitus ergo D. Hieronymus à Marcella de significatione vocis *Halleluia* ita respondit: *Nuper, cum pariter essemus, quæsisti, quid ea verba, quæ ex Hebræo in Latinum non habemus expressa, apud suos sonarent, curq́; sine interpretatione sint posita, vt est illud, Halleluia, Amen, Maranatha. Respondemus breuiter siue Septuaginta Interpretes, siue Apostolos id curasse, vt quoniam prima Ecclesia ex Iudæis fuerat congregata, nihil ad credentium scandalum innouaretur: sed ita vt à paruo imbiberant, traderent: postea verò quàm in vniuersas gentes Euangelicus dilatatus est sermo, non potuisse semel suscepta mutari. Igitur Halleluia exprimitur Laudate Dominū: Ia quippe apud Hebræos vnum de decem Dei nominibus est. Amen verò Aquila, πεπιστωμένως exprimit, quod nos, fideliter, possumus dicere, Septuaginta, γένοιτο transtulerunt, id est, Fiat. Maranatha verò magis Syrum, quàm Hebraicum est, & interpretatur: Dominus noster venit, vt sit sensus. Siquis non amat Dominum IESVM Christum, Anathema sit: & illo completo deinceps inferatur: Dominus noster venit, quod superfluum sit aduersùs eum odiis pertinacibus velle contendere, quem venisse iam constat.* Hactenus Hieron.

Cur vox hæc, & aliç retineātur apud Latinos.

Halleluia.

Amen.

Maranatha.

2 Hæc de parte illa *Hallelu*, id est, *Laudate*. Quod ad alteram spectat, quæ est, *Ia*, D. Hieron. in epist. ad Marcellam, quæ incipit, *Nonagesimum psalmum legens*, decē Dei nomina commemorat. Primum est *El*, quod Septuag. *Θεόν*, id est, *Deum*, Aquila etymologiam eius exprimens ἰσχυρόν, id est, *fortem* interpretatur, vnde nomina *Michael, Gabriel, Raphael*. Secundùm *Elohim*, & *Elohe*, quod & ipsum *Deus* dicitur. Tertium *Sabbaoth*, quod Septuag. *Virtutum*, Aquila *exercituum* trāstulerunt. Quartùm *Elion*, quod nos *excelsum* dicimus. Quintum *Eser ehele*, quod in Exodo legitur, *Qui est*. Sextum *Adonai*, quem nos *Dominum* generaliter appellamus. Septimum *Ia*, quod in Deo tantùm ponitur, & in *Halleluia* extrema syllaba sonat. Octauum *Tetragrammaton*, quod ineffabile putauerunt, & his literis scribitur, *Iod, He, Vau, He*: quod quidam non intelligentes propter elementorum similitudinem, cum in Græcis literis repe-

Decē Dei nomina.
D. Hieron.

El.

Elohim, & Elohe.
Sabbaoth.

Elion.
Eser ehele.
Adonai.

Ia.
Iehoua.

rerint, *Pipi*, legere consueuerunt. Nonum *Saddai*, quod nos *robustum*, & *sufficientem* ad omnia perpetranda accipere possumus. Decimum quamquam D. Hieronymus non ponit distinctum ab aliis, siquidem *Elohim*, & *Elohe* pro duobus enumerat, quæ nos tamen pro vno, & eodem reputauimus, affertur à Galatino lib. Arcan. 2. cap. 11. & est *Agla*, quod infinitam potentiam Dei significat. Certè iuxta D. Hieronymum nomen *Ia* soli Deo attribui, quamob causam sæpe in sacris literis simul cum nomine ineffabili ponitur, veluti Esaiæ vigesimo sexto. *In Ia Iehouah*, pro eo, quod habemus, *In Domino Deo*.

Saddai.

Galatin.
Agla.

Ia soli deo tribuitur.

Esai. 26. 4.

Cur Angelus ille non cōsensit, vt Ioannes sibi ad pedes accideret.

Et dicit mihi: Vide, ne feceris, conseruus tuus sum, & fratrum tuorum.

SECTIO III.

CVM Ioannes ad eius Angeli, qui secum loquebatur, pedes prouolueretur, vt eum adoraret, non se tanto honore dignatus est Angelus, sed dixit: *Vide, ne feceris, conseruus tuus sum, & fratrum tuorum habentium testimonium IESV: Deum adora*. Et quidem si Ioannes Diuinos ei honores tribuere decreuisset, meritò eū Angelus repulisset. Quæ fuit sententia D. August. q. 61. in Gen. & libro 20. contra Faustum Manichæum capite vigesimo primo, vbi ait hunc Angelum tanto cum splendore apparuisse, vt Christus ipse existimari potuerit à Ioanne. Quæ sententia non displicet D. Thomæ secunda secundæ, quæstione octogesima quarta, articulo primo ad primum. Verùm cum longè probabilius sit Ioannē nullam falsā existimationem habuisse circa hūc Angelū, nec illi voluisse tribuere adorationē la-

Voluisse adorare vt Deum credidit D. August. & D. Thom.

Oppositum probabilius.

trix, sed venerationẽ, quę in Angelũ beatum caderet, eo vel maxime, quòd semel hoc capite admonitus iterum idẽ facere aggressus fuerit cap. 22. itaq; fuisse repulsum ab Angelo, non quòd in eo male ageret, sed ex quadam Angeli vrbanitate, & reuerentia. merito aliquis quæret, cur tam grauiter Angelus eam venerationẽ recusauerit: *Vide*, inquit, *ne feceris, conseruus tuus sum: Deum adora*. Augetur'q; dubitatio ex eo, quòd in veteri testamẽto legimus Angelos istiusmodi venerationem nõ inuitos excepisse, veluti Iosue 5. vbi dicitur Iosue Angelum adorasse.

Cur tam grauiter Angelus se cusauerit.

Iosue 5.

2 Prima ratio, quam tradunt D. Ambr. Rup. Richard. de S. Vict. Beda, Ansbert. Pann. Haymo, Hugo Card. ea est ob mysterij incarnationis reuerentiam Angelũ eiusmodi adorationem repulisse. *Redemptio*, inquit Ambr. *sanguinis Christi hoc fidelibus cõtulit, vt filij Dei, sociique Angelorum efficerentur: ideoque pertimescit Angelus adorari ab homine, qui super se adorabat hominem Deum, quapropter conseruum se Ioannis cæterorumque fideliũ vocat*. Hæc ille. Eãdem rationẽ affert D. Greg. hom. 8. in Euangelia. *Prius*, inquit, *quàm Redemptor noster nasceretur per carnem, discordiam cum Angelis habuimus, à quorum claritate, atque munditia per primæ culpæ meritum, per quotidiana delicta longè distabamus. Quia enim peccando extranei eramus à Deo, extraneos nos à suo consortio deputabant Angeli ciues Dei. Sed quia nos cognouimus Regem nostrum, recognouerunt nos Angeli ciues suos. Quia enim cæli Rex terrã nostræ carnis assumpsit, infirmitatem nostram illa iam Angelica celsitudo non despicit. Ad pacẽ nostram Angeli redeunt, intentionem prioris discordiæ postponunt, & quos prius infirmos, abiectosq; despexerant, iam socios venerantur. Hinc est enim, quòd Loth, & Iosue Angelos adorant, nec tamẽ adorare prohibentur: Ioãnes verò in Apocalypsi sua adorare Angelum voluit, sed tamen idem hunc Angelus, ne se debeat adorare, compescuit dicens. Vide, ne feceris, conseruus enim tuus sum, & fratrũ tuorum. Quid est, quòd ante Redemptoris aduentum Angeli ab hominibus adorantur, & tacent, post modum verò adorari refugiunt? nisi quòd naturam nostram, quam prius despexerant, post quam hanc super se assumptam conspiciunt prostratam sibi videre pertimescunt: nec iam sub se velut infirmam contemnere ausi sunt, quàm super se videlicet in cæli Rege venerantur: nec habere dedignantur hominem socium, qui super se adorant hominem Deũ. Caueamus ergo fratres charissimi ne qua nos immunditia polluat, qui in æterna præscientia & Dei ciues, & Angelis eius æquales sumus*. Hactenus ex Greg. Itaq; ante Incarnationem excipiebãt Angeli non inuiti hominum adorationes: at post Incarnationis mysteriũ non amplius passus est Angelus se ab homine adorari, quòd per assumptionem humana natura longe Angelicã superauit.

Prima ratio, ob reuerentiã Incarnationis. D. Ambros. Rupert. Richard. Vict. Beda. Ausbert. Pannon. Haymo. Hugo Card. D. Greg. Inter homines, & Angelos discordia, & concordia. Loth, & Iosue adorarunt, nõ tamen Ioanni permittitur. Cauenda immunditia.

3 Secunda ratio depromi potest ex virginitate, in qua Angelus iste Ioãnem nõ hominem, sed Angelum multò se nobiliorem agnoscebat, quæ maxima est virginitatis prærogatiua: quippe quæ hominem faciat superiorem Angelis, qua de re multa diximus cap. 14. Hanc rationem reddit Petrus Dam. serm. 1. de excellentia B. Ioannis Euãg. *Refugit*, inquit, *obsequium ab illo suscipere, quem nouerat apud communem iudicem locum gratiæ familiariter obtinere. Noluit adoratorem, quẽ decernebat æqualem, fratrem recognouit: sociũ iudicauit, subiectionis obedientiam non accepit. Quamuis enim in omnibus sanctis semper sit angelicæ munditiæ contubernalis, & cognata virginitas: beatus tamen Ioãnes tantò reliquos virgines superat, quantò virginitati Beatæ Mariæ per sedulitatis, ac perpetuæ custodiæ meritum appropinquat: à qua sola videlicet præceditur: quia virginalis fœcunditas, quæ est in Maria, nullis est omnino meritis comparanda. Sed sicut venerandæ matris Domini virginitas beati Ioannis virginitatem excedit: sic ipse pro glorioso eius cõtubernio cæteros à mũdi primordio virgines antecellit*.

Secunda ex virginitate. Petrus Dam. B. Ioannis ex virginitate encomium.

4 Tertia ratio sumitur ex sacerdotio: erat enim Ioannes Sacerdos, & Pontifex esset legis gratiæ, potestatem habens duplicem altissimam, videlicet remittendi peccata, & consecrandi corpus Christi: quam ob causam omnibus Angelis etiã supremis longè præstabat: meritò iste Angelus cum sibi ad pedes accidentem ferre non potuit eo potissimùm, quòd etiam Sacerdos Angelus appellatur Malach. 2. *Labia Sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent ex ore eius: quia Angelus Domini exercituum est*. Quare, meritò non passus est Angelus se à Ioanne vtpote Sacerdote legis gratiæ adorari, quia eũ tam quã alterũ Angelũ multò se nobiliorẽ esse propter sacerdotale munus intellexit.

Tertia ex sacerdotio. Sacerdos Angelus. Malach. 2. 7.

5 Recte quidem, & ingenioſe hæc omnia dicuntur; ſed tamen ad contextum minùs accommodatè. Itaq; nullam ſuperiorum expoſitionum literalem, germanamq; eſſe arbitramur, idq; meo iudicio euidenter demonſtratur ex ipſiſmet verbis Angeli. *Vide,* inquit, *ne feceris, conſeruus tuus ſum, & fratrum tuorum habentium teſtimonium IESV: Deum adora: teſtimonium enim IESV eſt ſpiritus prophetiæ.* Ex quibus manifeſtè conuicitur Angelum non ſpectare ad Incarnationis myſterium, neq; ad virginitatis prærogatiuam, neq; ad ſacerdotiũ, ſed tantùm ad ſpiritũ propheticũ: ſiquidem per habentes teſtimonium IESV intellexit habẽtes ſpiritum prophetiæ, vt ipſe ſtatim fuit interpretatus: *Teſtimonium enim,* inquit, *IESV eſt ſpiritus prophetiæ.* Probaturq; idem luculentiùs ex capite vltimo, vbi cum iterum Ioannes ad pedes eiuſdem Angeli accideret, reſpondit Angelus: *Vide, ne feceris, cõſeruus enim tuus ſum, & fratrum tuorum Prophetarum, & eorũ, qui ſeruant verba libri huius: Deum adora.* Quare germana ratio, cur Angelus paſſus nõ eſt Ioannem pronum ad ſuos prouolutum pedes iacere, ea fuit: quoniam reuerè ritus eſt in Ioanne ſpiritum prophetiæ: fratres verò Ioannis appellat vel veteres Prophetas, vel alios Ioãnis æquales, qui Chriſtum annuntiabant, & ſpiritum quoq; habebant prophetiæ. Adde habuiſſe Angelum etiam rationem laborũ, & perſecutionum, quas Ioannes, & cæteri eius temporis Prophetæ ob teſtimonium, quod reddebant de IESV, patiebantur: vt etiam propterea non ſuſtinuerit videre ad ſuos pedes prouolutũ eum Apoſtolum, cui tãtũ honoris à Deo cõceſſũ fuerat, vt pro Chriſto Domino, ac Principe ſuo pateretur. Quod ad laborũ, qui pro Chriſto tolerãtur, magnitudinẽ amplificãdam maximè pertinet.

Triplex hæc ratio non literalis.

Germana ratio ex ſpiritu prophetiæ, & laborum tolerãtia.

Laborum tolerantia quanti facienda.

Cur Chriſtus dicatur habere ſcriptum in veſtimento, & femore: Rex regũ & Dominus dominantium?

Et habet in veſtimento, & in femore ſuo ſcriptum: Rex regum, & Dominus dominantium.

SECTIO IIII.

1 RECOLENDVM eſt ex ſuperioribus veſtimẽtum hoc eſſe eandem illã veſtem aſperſam ſanguine, quã humanitatẽ Chriſti in paſsione cruentatam interpretati ſumus. Deinde aduertendum in femore Incarnationem Chriſti accipiendã eſſe. Quod vt melius intelligatur, ſciendum eſt olim patribus veteris teſtamenti in more fuiſſe, vt femori admota manu iurarent, vt patet Gen. 24. cum Abraham dixit ſeruo ſuo: *Pone manum tuam ſubter femur meum, vt adiurem te per Dominum Deũ cæli, & terræ, vt non accipias vxorem filio meo de filiabus Chananæorum, inter quos habito. Sed ad terram, & cognationem meam proficiſcaris, & inde accipias vxorem filio meo Iſaac.* Et Gen. 47. Iacob Patriarcha cum diem obitus appropinquare cerneret, vocauit filiũ Ioſeph, & dixit ad eum: *Si inueni gratiam in conſpectu tuo, pone manum tuam ſub femore meo: & facies mihi miſericordiam, & veritatem, vt nõ ſepelias me in Ægypto: ſed dormiam cum patribus meis.* Iuramẽti autẽ huius myſteriũ erat adũbratio Incarnationis Verbi, quod per aſſumptam humanitatem venturũ erat ex illis patribus, vt exponit D. Gregorius lib. 10. epiſt. Itaque cum per femur iurabant, iurabant per Chriſtũ naſciturum ex ſuis poſteris, qui ab illis ex femore propagandi erant.

In femore Incarnatio Verbi accipitur.

Femori admota manu iurabant patres. Gen. 24. 2.

Gen. 47. 29.

Iuramentum hoc adũbratio Incarnationis.

D. Gregor.

2 Arbitramur igitur, cum Chriſtus dicitur habere ſcriptum in veſtimento, & in femore, *Rex regum, & Dominus dominantium,* illud ſignificari, quòd non ſolùm ipſa humanitatis aſſumptione, & Incarnatione, quæ per femur indicatur, ſed paſsione etiam, quæ in veſtimento aſperſo ſanguine exprimitur, ſit Rex regum, & Dominus dominantium. Itaque & quia Deus homo, & quia paſſus, & mortuus, Rex regũ, & Dominus dominantium conſtitutus eſt à Patre. Propter primum dicitur à Paulo ad Hebr. 1. *Quem conſtituit hæredẽ vniuerſorũ.* Propter ſecũdum dicitur eiuſdẽ epiſtolæ c. 2. *Eum autem qui modico, quàm Angeli, minoratus eſt, videmus, Ieſum propter paſſionẽ mortis gloria, & honore coronatũ.* Et Apocalypſis

Literalis expoſitio, & quia Deus homo, & quia paſſus, regem eſſe.

Hebr. 1. 2.

Et 2. 9.

Apoc. 1. 5.

lypsis 1. cum Ioãnes Christum appellasset *Primogenitum mortuorum*, statim subiunxit: *& Princeps Regum terræ*, vt eo loco vberius diximus. Atque hæc est propria, & maximè omniũ germana huius loci expositio, quã disertè tradit D Greg. hom. 13. super Ezech. *Quid vestimentum eius est*, inquit, *nisi corpus, quod assumpsit ex Virgine? Hoc vestimentum multò ante Esaias aspiciẽs per Crucem passionis sanguine cruentatum dixit: Quare rubrum est vestimentum tuum, & vestimenta tua quasi calcantiũ in torculari? Cui ipse respõdit: Torcular calcaui solus. Solus enim torcular, in quo calcatus est, calcauit, qui sui potentia eam, quam tulit, passionem vicit. Nam qui vsque ad mortem crucis passus est, de morte cum gloria surrexit. Per femur propagatio carnis est. Quia ergo per propaginem generis humani, sicut generationũ ordines Matthæo, vel Luca narrantibus describũtur, in hunc mundum venit ex Virgine, & per Incarnationis suæ mysterium, quia Rex esset, & Dominus, cunctis gentibus indicauit, in vestimento, & femore scriptum habuit: Rex regum, & Dominus dominantium.* Hæc ille.

D. Greg. Vestimentum corpus Christi rubrũ passione. Esai. 63. 2.

Secunda est D. Ambrosii in cõment. supra Apoc. per vestimẽtũ sanctos, per femur humanitatem accipiẽtis. *Per vestimentum*, inquit, *Sancti, per femur, ex quo humana origo procedere dicitur, homo, quem Christus assũpsit, designatur. In vestimento itaque suo, quòd ipse sit Rex Regum, scriptum habet: quia in operibus sanctorum agnoscitur hunc esse verum Deũ, qui tales seruos possidet. Habet etiam in femore scriptum, quod sit Rex regum, & Dominus dominantium: quia in operibus, quæ in carne positus gessit, cognitum est hunc esse verum Dei filiũ.* Addit Ambros. posse etiam per femur intelligi patres veteris testamenti, ex quorum stripe Christus originem duxit, qui & ipsum figurarũt, & quòd ipse futurus esset Rex Regum, & Dominus dominantium, apertis vocibus prædixerunt. Tertia est Pannonii. Vestimentum, inquit, à foris est, femur à natura: & Christus humanitatem à foris ex tempore quatenus persona Diuina habet, Diuinitatem autẽ à natura, à qua ab æterno est Deus: & neutrum horum sine dignitatis honore habet, quia ab vtroque Rex est.

D. Ambros. Secunda expositio per vestimentum Sanctos, per femur humanitatem Christi intelligit.

Per femur patres veteris testamenti quoque accipit.

Pannon. Tertia Regẽ esse, & quia Deus, & quia homo.

CAPVT XX.

1 ET VIDI Angelum descendentem de cœlo, habentem clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua. Et apprehendit draconem, serpentem antiquum, qui est Diabolus, & Satanas, & ligauit eum per annos mille, & misit eum in abyssum, & clausit, & signauit super illũ, vt non seducat amplius gentes, donec consummentur mille anni: & post hæc oportet illum solui modico tẽpore. Et vidi sedes, & sederũt super eas, & iudiciũ datũ est illis, & animas decollatorũ propter testimoniũ Iesu, & propter verbũ Dei; & qui nõ adorauerũt bestiã, neq; imaginẽ eius, nec acceperũt characterẽ eius in frõtibus, aut in manibus suis, & vixerũt, & regnauerũt cũ Chr̃o mille annis. Cæteri mortuorũ nõ vixerũt, donec consũmentur mille ãni. Hæc est resurrectio prima. Beatus, & sãctus, qui habet partẽ in resurrectione prima: in his secũda mors nõ habet potestatẽ: sed erũt sacerdotes Dei, & Christi: & regnabunt cum illo mille annis. Et cum consum

mati fuerint mille anni, soluetur Satanas de carcere suo, & exibit, & seducet gentes, quæ sunt super quatuor angulos terrę Gog, & Magog, & congregabit eos in prælium, quorum numerus est sicut arena maris. Et ascenderunt super latitudinē terræ, & circuierunt castra sanctorum, & ciuitatem dilectam. Et descendit ignis à Deo de cœlo, & deuorauit eos: & Diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis, & sulphuris: vbi & bestia, & pseudopropheta cruciabuntur die, ac nocte in secula seculorum. Et vidi thronum magnum candidum, & sedentem super eum, à cuius conspectu fugit terra, & cœlum, & locus non est inuentus eis. Et vidi mortuos magnos, & pusillos stantes in conspectu throni, & libri aperti sunt: & alius liber apertus est, qui est vitę: & iudicati sunt mortui ex his, quę scripta erant in libris secundum opera ipsorum: & dedit mare mortuos, qui in eo erant, & mors, & infernus dederunt mortuos suos, qui in ipsis erant: & iudicatum est de singulis secundum opera ipsorum. Et infernus, & mors missi sunt in stagnum ignis. Hæc est mors secunda. Et qui non inuentus est in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis.

ARGVMENTVM.

CONTINVATVR eadem sexta visio. Ligatur Satanas mille annis, iisque finitis iterum soluitur. Congregatur Gog, & Magog in prælium. Iudicat Christus vniuersos mortales. Regnant Sancti cum Christo. Mittitur Diabolus in stagnum ignis cum omnibus, qui non sunt scripti in libro vitæ

COMMENTARIVM VNICVM EXEGETICVM.

De explanatione huius capitis.

Describitur visio imaginaria, eiusque literalis sensus traditur.

SECTIO I.

1 PRIMVM vidit Ioānes Angelum descēdentem de cœlo, habētem clauē abyssi, & catenam magnam in manu sua, qui apprehendit draconem serpētem antiquū, qui est Diabolus, & ligauit eum per ānos mille. Hunc Angelum Doctores communiter Christum interpretantur: quā etiā sententiā videtur innuere D. August. lib. 20. de Ciuit. c. 7. Christus enim est, qui habet clauē abyssi, & qui apprehēdit, ligauitq; Dęmonem imperii sui catena, vt ait Aug. loco citato. Quòd verò attinet ad mille annos, sine dubio accipiendum est, vt ait Andr. Cæsar. totum tempus, quod à morte Christi vsque ad aduentū Antichristi decurrit, vt in posteriori sua expositione docet citatus Aug.

Christus Angelus habens clauē abyssi.

D. August.

Mille anni tēpus à Christo ad Antichristum.

Andr. Cæsar.

&

D. greg. & D. Gregor. lib. 32. Mor. c. 12. Eſt enim millenarius numerus perfectionis, vniuerſitatemque ſignificat. Hæc enim eſt poſterior ratio, quam affert D. Auguſt. loco citato, quæ propria eſt; ac germana, quam idcirco priori, quam attulerat, prætuliſſe videtur, cum poſteriùs commemorauit: & meritò, prior enim omnino non cohæret. *Aut certè*, inquit, *mille annos pro annis omnibus huius ſeculi poſuit, vt perfecto numero notaretur ipſa temporis plenitudo.*

Potius totum tempus huius mundi.

Millenarius numerus perfectus, quadratæ, & ſolidæ figuræ.

Millenarius enim numerus denarii numeri quadratum ſolidum reddit: decem quippe decies ducta fiunt centum, quæ iam figura quadrata, ſed plana eſt. Vt autem in altitudinem ſurgat, & ſolida fiat, rurſum centum decies multiplicantur, & mille fiunt. Porro ſi centum ipſa aliquo modo pro vniuerſitate aliquando ponuntur, quale illud eſt, quod Dominus omnia ſua dimittenti, & eum ſequenti promiſit dicens: Accipiet centuplum in hoc ſeculo: (Matth. 19.29) *quantò magis mille pro vniuerſitate ponuntur, vbi eſt ſoliditas ipſius denariæ quadraturæ? Vnde & illud melius intelligitur, quod in pſalmo legitur: Memor fuit in ſeculũ teſtamẽti ſui, verbi, quod mandauit in mille generationes.* (Pſal. 104.8.) Hæc Auguſt.

2 Ligatus Dæmon cur.

Toto igitur hoc tempore ligatus eſt Dæmon, ne totam ſuam vim exerat aduerſus Eccleſiam, & vt ait Ioannes, ne ampliùs gentes ſeducat: quod ita interpretatur ibidem Auguſt. (D. Auguſt.) *Ab his*, inquit, *gentibus ſeducendis huius interdicti vinculo, & clauſtro Diabolus prohibetur, quas pertinentes ad Chriſtum ſeducebat antea. Has enim Deus eſt præante mundi conſtitutionem eruere de poteſtate tenebrarum, & transferre in regnum filii claritatis ſuæ. Ad hoc ergo ligatus eſt Diabolus, vt non ſeducat gentes, ex quibus conſtat Eccleſia, quas eas ſeductas tenebat, antequã eſſet Eccleſia.* Hæc ille. *Poſt hæc*, inquit Ioannes, *oportet illum ſolui modico tempore*, id eſt, tribus annis cũ dimidio: tanto enim tempore perdurabit Antichriſti perſecutio. Obiter hic ad mores obſerua, cum Diabolus ſit ligatus à Chriſto illis tantùm nocere poſſe, qui ad eum tentationibus conſentiendo acceſſerint: quemadmodum, quòd quis à cane, leoneve ligato mordeatur, culpa eius eſt, qui ſciens, ac prudens ei propinquat.

Quomodò, & quibus noceat Dæmõ ligat⁹.

Id quod obſeruat Aug. ſerm. 197. de tẽpore. (D. Auguſt.) *Dicet*, inquit, *aliquis: Si alligatus eſt, quare adhuc tantum præualet? Verum eſt fratres chariſſimi, quia multum præualet, ſed tepidis, & negligentibus, & Deum in veritate non timentibus dominatur. Alligatus eſt enim tanquã innexus canis catenis, & neminem poteſt mordere, niſi eum, qui ſe illi mortifera ſecuritate coniunxerit. Iam videte fratres, quàm ſtultus eſt homo ille, quem canis in catena poſitus morderit. Tu te illi per voluptates, & cupiditates ſeculi noli coniungere: & ille ad te non præſumet accedere. Latrare poteſt, ſollicitare poteſt: mordere omnino non poteſt, niſi volentem: non enim cogendo ſed ſuadendo nocet: nec extorquet à nobis conſenſum, ſed petit.* Hæc Auguſt.

3 Beatitudo Sanctorum

Secundò. Per anticipationem, & quaſi obiter oſtenſa eſt Ioãni beatitudo Sãctorum, qui Antichriſto non conſenſerunt, cum vidit multas ſedes, ſedentesq́ in illis omnes Sanctos, præcipuèque illos, qui propter fidem Chriſti mortem oppetierunt, quos ait regnare cum Chriſto mille annis; cæteros autem mortuorum non vixiſſe, donec conſummarentur mille anni. *Hæc eſt*, inquit, *reſurrectio prima: Beatus, & ſanctus, qui habet partem in reſurrectione prima. In his ſecunda mors non habet poteſtatem, ſed erunt Sacerdotes Dei, & Chriſti, & regnabunt cum illo mille annis.* De his mille annis copioſè diſputabimus ſect. ſequenti. Deinde addit Ioannes; *Cum conſummati fuerint mille anni, ſoluetur Satanas.*

Ligatus poſt mille ãnos ſoluetur Satanas.

Mille anni, qui conſummandi dicuntur, non ſunt illi iidem anni, quibus Sancti dicuntur regnare cum Chriſto: ſed illi, quibus Satanas ligatus eſſe dicitur, qui mille anni à paſſione Chriſti vſque ad aduentum Antichriſti fluunt: vt ſect. ſequenti vbetiùs dicemus, & nodum ſere inexplicabilem in contextu diſſoluere conabimur.

4 Hæreſis de terreno Chriſti regno per mille annos futuro.

Porro aduerte fuiſſe hæreſim multorum veterum, qui ex hoc loco occaſionem acceperunt exiſtimandi poſt generalem hominum reſurrectionem Chriſtum mille annis cum Sanctis omnibus in terra in omnibus carnis deliciis regnaturum, quos propterea χιλιαστὰς appellabant, vt auctor eſt D. Auguſt. lib. 20. de Ciuit. cap. 7. (D. Auguſt.) in quam hæreſim incidit Cherinthus Hæreticus, vt auctor eſt Euſeb lib. 3. Hiſt. cap. 28. vbi de Cherintho loquens ſic ait: (Cherinthi ſuis Euſeb.) Iiſdem temporibus etiam alterius hæreſeos ortum Principem Cherinthum accepimus: de

quo Caius, cuius iam in superioribus fecimus mentionem, in disputationū suarum dialogo ita scribit: Sed & Cherinthus, inquit, per reuelationes quasdam, quas velut à magno Apostolo conscriptas, & per Angelos ei reuelatas putaret, talia quædam portenta nobis introducit. Post resurrectionem terrenum dicit futurum esse regnum Christi in Hierusalem, & homines in carne iterum concupiscentiis, & vitiis subiectam conuersationem habituros. Contra fidem quoq; Scripturarum quosdam mille annos designat, in quibus multa quidē, & alia corruptionis opera, & nuptiarum festiuitates dicit futuras ad eos, qui libidini sunt dediti, decipiendos. Sed & Dionysius, cū de Ioannis reuelatione dissereret, & quędam secundum ea, quæ antiquitùs Ecclesiæ tradita fuerant, disputaret, mentionem facit huius ipsius viri his verbis. Cerinthus, inquit, à quo & Cerinthiana hæresis oborta est, figmentis suis auctoritatem magni nominis acquirere secundùm Scripturæ huius prauam intelligētiam gestiebat: quippe cuius hęc erat hæresis, vt affirmaret terrenum futurum esse Christi regnum: & quia erat ventri, & gulæ, ac libidini deditus, ea futura decernebat, quę sibi propria libido dictabat: ventris, & eorum, quæ sub ventre sunt, incitamenta cibis, potibus, nuptiis prædicabat explēda. Hæc Eusebius. Eūdem errorē pleriq; tribuunt Papiæ Hierosol. Episc. quamuis is de carnis deliciis, & libidinis illecebris nihil loquatur, colliguntq; ex D. Hieron. in lib. de Scriptoribus Eccles. vbi agens de Papia sic ait: *Hic dicitur mille annorum Iudaicam ed. disse δευτέρωσιν, quem secuti sunt Irenæus, & Apollinaris, & cæteri, qui post resurrectionē aiūt in carne cum Sanctis Dominum regnaturum.* Idemq; affirmat Euseb. lib. 3. cap. 39. Dicit, inquit, Papias, & alia plurima à maioribus sibi tradita miracula, & nouas quasdam parabolas Saluatoris, & doctrinam incognitam, magisq; fabulosam, mille annos futuros post resurrectionem, quibus corporaliter regnum Christi in hac terra futurum sit. In eodem fuerunt Lactant. lib. 7. Diuin. instit. cap. 24. 25. & 26. Iren. Tertul. Apollinaris, vt referūt D. Hieron. in cap. 36. Ezech. & Euseb. lib. 3. Hist. cap. vlt. Contra quem errorem disputat Alfonsus à Castro lib. 3. aduersus hæreses, hęresi 2 de Beatitudine. Quàm perperam autem eius erroris occasio ex hoc loco Ioannis arrepta sit, patet ex nostra expositione.

Ponebat voluptates corporis.

Idem error Papię fuit, & aliorum.

D. Hieron.

Euseb.

D. Hieron. Euseb.

Castro.

5 Tertiò. *Cum consummati fuerint mille anni*, hoc est, vbi defluxerit tempus à resurrectione Christi vsq; ad Antichristum: *tunc*, inquit Ioannes, *soluetur Satanas de carcere suo modico tempore*, hoc est, tribus annis cum dimidio: quo tempore Satanas soluendus dicitur, quia per Antichristū, eiusque sectatores inauditam aduersùs fideles persecutionem excitabit: quam nos in nostro tractatu de Antichristo copiosè descripsimus. Quartò. Eo ipso tēpore, quo Satanas solutus in Ecclesia grassabitur, *Seducet gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ, Gog, & Magog, & congregabit eos in prælium, quorum numerus est sicut arena maris. Et ascenderunt super latitudinem terræ, & circuierunt castra Sanctorum, & ciuitatem dilectam.* De Gog, & Magog multa à Doctoribus disputantur, sed nos potiora perstringemus. Euseb. lib. 9. Demonstrationis Euang. cap. 3. arbitratur Gog esse imperatorem Romanum, Magog Romanum imperium. Alij apud D. Hieron. in cap. 38. Ezech. per Gog, & Magog accipiunt prælium, quod inter Diabolum, & Angelos eius ex vna parte, & inter Michaelem, bonosq; Angelos ex altera in cælo Empyreo commissum fuit. Diuus August. lib. 20. de ciuit. cap. 11. per Gog, quod interpretatur *tectum*, accipit Diabolū, qui est instar magni cuiusdam tecti, magnæq; domus, in qua omnes mali habitant: per Magog autem, quod interpretatur *de tecto*, intelligit exercitum Antichristi ex omnibus gentibus collectū. Diuus Ambrosius lib. 2. de Fide cap. vlt. censet Gog esse Gothos, qui multas Imperij Romani prouincias vastauerunt. Cuius sententiæ etiam meminit Diuus Hieron. in quęst. Hebraicis in Genesim. Idem porrò Diuus Hieronymus ad caput trigesimum octauū, & trigesimum nonum Ezechielis, vbi fusè de Gog, & Magog à Propheta disseritur, hæc habet. *Iudæi, & nostri Iudaizantes putant Gog gē-*

Quanto tempore, & cur soluendus Satanas.

De Gog, & Magog variæ sententię. Prima Eusebij.

Secunda.

Tertia D. August.

Quarta D. Ambr.

Vltima D. Hieron.

tes esse Scythicas, immanes, & innumerabiles, qui trans Caucasum montem, & Meotidem paludem, & prope Caspium mare ad Indiam vsque tendantur: & has post mille annorum regnum esse à Diabolo commouendas, quæ veniant in terram Israel, vt pugnent contra Sanctos multis secum gentibus congregatis.

6 Gog, & Magog ad extrema tempora pertinent.

In re difficilima dicimus primùm nō solum hoc loco Apocal. sed etiam apud Ezech. c. 38. & 39. Gog, & Magog ad extrema mundi tempora pertinere, vt est cōmunis Doctorum sententia, & ex vtriusque Prophetę contextu manifestè colligitur. Deinde nomina hæc Gog, & Magog non significare ex propria acceptione omnes gentes, quæ ad Antichristum aggregandę sunt, sed peculiares quasdam nationes, vt est perspicuum ex Ezech. 38. & præterea, quia Magog vnus fuit ex filiis Iaphet, Genesis decimo. Vnde Scythia, quam incoluit Magog, dicta etiam est de eius nomine Magog, vt auctor est Ioseph. lib. 1. Antiquit. cap. 7. Quare existimamus nomine Magog intelligendas esse nationes omnes Scythicas, quæ ad Septentrionem habitant: nomine autem Gog accipiendum Principem, ac Regem omnium illarum gentium Scythicarum. Denique quanquam Antichristi exercitus aduersùs Ecclesiā non ex his tantùm Scythicis gentibus, sed ex omnibus mundi nationibus collectus esse debeat: hæ tamen gentes præcipuè nōminātur, quia ferociores sunt, & supra modum barbaræ, & immanes, atque adeo in illis pręcipuum exercitus Antichristi robur positum erit. Itaque per synecdochen accepta parte pro toto vniuersus Antichristi exercitus ex Gog, & Magog conflatus dicitur, & bellum mouere aduersus castra Sāctorum, & ciuitatem dilectam, hoc est, Ecclesiā. Verum igne de cœlo immisso diuinitus vniuersus ille exercitus interibit, vt cōtinuò Ioannes subiungit.

Sunt nomina propria nationum.

Ezech. 38. Magog filius Iaphet. Ab eo sic dicta scythia. Ioseph.

Per Magog Scythicæ nationes, per Gog earum Rex intelligitur.

Cur earū præcipue fiat mētio.

Contextus percurritur, & quędam in eo difficiliora explicantur.

*

SECTIO II.

1 EA, DE quibus superiori sectione disputauimus, præcipua sunt capita eorum, quæ hoc loco à Ioanne scribuntur. Verùm quia nō nōnulla maiorem adhuc expositionem requirunt, simulque, vt rerum series, atque nexus meliùs appareat, contextum sigillatim percurrendum, & si quid obscurius occurrat, explanandum putauimus. Sic igitur incipit Ioannes. *Vidi Angelum descendentem de cœlo, habentem clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua. Et apprehendit draconem serpentem antiquum, qui est Diabolus, & Satanas, & ligauit eum per annos mille, & misit eum in abyssum, & clausit, & signauit super illum, vt non seducat ampliùs gentes, donec consūmentur mille anni. Et post hæc oportet illum solui modico tempore.* Arbitramur per hūc Angelum Christum ipsum accipiendū esse, vt ait communis sententia: is enim est, qui per Incarnationis mysterium è cœlo descendit, & qui habet *clauem abyssi*, id est, inferni, quēadmodùm ipsemet Christus de se dixit c. 1. *Habeo claues mortis, & inferni,* vt eo loco fusè diximus. *Catenā magnā* potestatem eius intellige: is igitur est, qui apprehendit *dracōnē serpētem antiquum*, id est, Diabolum, eūque *ligatum*, hoc est, suæ potentiæ, & imperij catena deuinctū in inferni carcerem detrusit, vbi erit per *mille annos*, hoc est, vsque ad Antichristi tempora, vt sectione superiori vberius explicauimus. *Et clausit, & signauit super illum*, id est, super Diabolum, non super abyssum, vt patet ex Græco contextu. Claudere, & signare est Dęmonē ita clausum in inferno tenere, vt nulla creata potentia inde eū possit educere: quippe cum nemo pręter Christum clauem abyssi habeat, vt eam possit aperire. Idcirco autem clausit Christus Dæmonem in inferno, vt ne gentes seduceret toto isto Euangelicæ prædicationis tempore, sed possent illæ liberè ad fidem conuerti, Christique fides, ac religio feliciter toto orbe propagari, his

Christus Angelus habens clauē inferni.

Apoc. 1. 18. Potestatis suę catena Demonum ligat.

Illum detrudit, & claudit in inferno.

mille annis, hoc est, toto eo tempore, quod à Christo ad Antichristũ excurret. Tunc enim iterum soluetur Satanas, *modico tamen tempore*, hoc est, tribus annis cum dimidio, quibus grauissimam aduersùs Ecclesiam per Antichristum persecutionem concitabit.

2 Per serpentem antiquum Lucifer intelligendus.

Porrò per *serpentem antiquum* hoc loco non Dæmones in genere, sed nominatim ipsummet Luciferum vniuersorum Dæmonum Principem accipiendum arbitramur, significarique Luciferum, qui antea in hoc mundo pro libito versabatur, fuisse per passionem, & mortẽ Christi ad inferni carcerem detrusum, ibique Christi potentia, & imperio religatum sublata omni inde ad nos exeundi potestate. Itaque non posse modò per se ipsum fidelibus obsistere, & cursum Euangelicæ prędicationis, gentiumque conuersionis impedire, quamuis non desint alii in hoc mũdo Dæmones, quid id prę stent, sed non tanta tamen vi, & potentia, quantam Lucifer ipse, si adesset, adhibere potuisset. Addimus Deinde eundem Luciferum temporibus Antichristi Diuina permissione soluẽdum, egressurumque ex inferni carceribus, atque omnem operam, & industriam in persequendis fidelibus positurum tribus annis cum dimidio, quod temporis spatiũ hoc loco *modicum* appellatur.

3 Probatur ex D. Gregor. & Scriptura.

Ne verò alicui nouum videatur Luciferum, qui à principio mundi libere in hoc mundo per se ipsum grassabatur, detrusum fuisse à Christo per passionem, & mortem ad inferos, ibique modò vsque ad tempora Antichristi uinctum, ligatumque teneri: id expressè docet D. Gregor. libro quarto Moralium ad illa verba capitis tertii: *Maledicant ei, qui maledicunt diei, qui parati sunt suscitare Leuiathan*: (D. Gregor. Iob. 3. 8.) vbi afferens illud Esaię vigesimo septimo: *In illa die visitabit Dominus in gladio suo duro, & grandi, & forti super Leuiathan serpentem vectem, & super Leuiathan serpẽtem tortuosum*: (Esai. 27. 1.) *Quærendum*, inquit, *nobis est, cur qui serpentẽ dixerat, tortuosumque, illi subiungens interposuit vectẽ, nisi forte, quòd in Scripturis tortitudine fluxa mollities, in vecte autem est duritiæ rigiditas. Vt ergo hunc & durum signaret, & mollẽ, & vectem nominat, & serpentem. Durus quippe est per malitiam, & mollis per blandimenta. Vectis ergo dicitur, quia vsque ad necem percutit: serpens, quia se per insidias molliter infundit.* (Cur Leuiathã Serpens tortuosus, & vectis dicatur.) *Sed hũc Leuiathan electi Angelorum spiritus nunc in pœnali abysso clausum premunt, vnde scriptũ est: Vidi Angelum descendentem de cælo, habentem clauẽ abyssi, & catenam magnam in manu sua, & apprehẽdit draconem serpentem antiquum, qui est Diabolus, & Satanas, & ligauit eum per annos mille, & misit eum in abyssum.* (Angelorũ in illum imperiũ.) *Quem tamen in mundi fine ad apertiora certamina reuocant, & totum contra nos in suis viribus relaxant, vnde illic rursum scriptum est: Cum completi fuerint mille anni, soluetur Satanas. Ille enim apostata Angelus, qui ita conditus fuerat, vt Angelorum cæteris legionibus emineret, ita superbiendo succubuit, vt nunc stantium Angelorum ditioni substratus sit, quatenus vel nunc ad vtilitatem nostram eis ministrantibus religatus lateat, vel tunc ad probationem nostram eis relaxantibus totis se contra nos viribus solutus exerceat. Quia igitur hi electi spiritus superbum apostatam comprimunt, qui humiles hunc sequi noluerunt, ipsisque administrantibus disponitur, vt ad intensionem aperti certaminis destruendus funditus quãdoque reuocetur, dicatur rectè: Qui parati sunt suscitare Leuiathan.* Hæc Greg. Quem cernis hunc locum Apocalypsis de ipsomet Lucifero Dæmonum Principe in abysso religãdo intellexisse. Atque in hunc etiam sensum accipiendum est illud Christi Ioannis duodecimo: *Nunc Princeps huius mundi eijcietur foras*: (Ioan. 12. 31.) & illud Matthæi duodecimo: *Quomodo potest quisquam intrare in domum fortis, & vasa eius diripere, nisi prius alligaverit fortem?* (Matth. 12. 29)

4 De abysso mystica expositio Ansbert. Haymo. D. August.

Quare expositio Ansberti, & Haymonis per abyssum multitudinem impiorũ intelligentium minime nobis probatur. Eam verò illi mutuati sunt ab Augustino libro vigesimo de Ciuitate, capite septimo, vbi Augustinus totum hunc locum latè persequitur, & inter alia, *Misit*, inquit, *Diabolum in abyssum: quo nomine significata est multitudo innumerabilis impiorum, quorum in malignitate aduersus Ecclesiam Dei multùm profunda sunt corda: nõ, quia ibi Diabolus ante nõ erat: sed ideo dicitur illuc missus, quia exclusus à credẽtibus plus cœpit impios possidere.* Hæc ille. Quæ tamẽ nobis videntur m-

stica potiùs esse, quàm contextui, & instituto Ioannis congruentia.

5 Sequitur. *Et vidi sedes: & sederunt super eas, & iudicium datum est illis: & animas decollatorum propter testimonium IESV, & propter verbum Dei, & qui non adorauerunt bestiam, neque imaginem eius, neque acceperunt characterem eius in frontibus, aut in manibus suis, & vixerunt, & regnauerunt cum Christo mille annis. Cæteri mortuorum non vixerunt, donec consummentur mille anni. Hæc est resurrectio prima. Beatus, & sanctus, qui habet partem in resurrectione prima. In his secunda mors non habet potestatem, sed erunt Sacerdotes Dei, & Christi: & regnabunt cum illo mille annis. Et cum consummati fuerint mille anni, soluetur Satanas de carcere suo; & exibit, & seducet gentes.* In his verbis pleraque sunt explicatu difficillima. Vnum est, de quonam iudicio sit sermo, cum dicitur: *Et vidi sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est:* num videlicet de extremo iudicio, an de aliquo alio? D. August. lib. 20. de Ciuit. cap. 9. existimat non esse sermonẽ de extremo iudicio, sed de iudicio, quod nunc exercent in Ecclesia Prælati Ecclesiastici, quibus à Christo datum est iudicium ligandi, atque soluendi: itaque horum Præpositorum sedes visas esse à Ioãne, & de eorum in Ecclesia iudicio sermonem institui. Tum verò quod sequitur de regno Sanctorũ cũ Christo mille annis, ait in hac vita esse accipiẽdum, eo quòd Ecclesia regnum cœlorum dicatur, in quo sancti regnant cum Christo: quoniam cum eo resurgentes, quæ sursum sunt, quærunt, quæ sursum sunt, sapiunt, non quæ super terram. *Mille annis*, hoc est, toto tempore primi aduentus Christi. Atque hanc vult appellari primam resurrectionem, & his eisdem mille annis animas decollatorum propter testimonium IESV, & propter verbum Dei, id est, animas Martyrum, qui pro Christo sanguinem, & vitã profuderũt, regnare in cœlo cum Christo per visionem beatificam. Quamuis enim id omnibus iustis qui in gratia decedũt, conueniat: Martyres tamen potissimum commemorari, quòd illi præcipue ob excellentiam martyrii dicantur cum Christo regnare: quanquam & à parte totum intelligendum sit. Denique quod subiungitur: *Et qui non adorauerunt bestiam, neque imaginem eius, neque acceperunt characterem eius in frontibus, aut in manibus suis:* (quæ verba cum sua ista expositione pugnare videbantur, siquidem supponunt sermonem esse de extremo iudicio, post quod iudicium regnabunt cum Christo, qui Antichristo minimè adhæserũt, nec eius characterem in frontibus, aut in manibus impressum gestauerunt) coactus est August. allegoricè interpretari: ac per bestiam populum infidelium, per imaginẽ verò eius simulationem intelligere, quã habent scilicet ii, qui cum fidem profiteantur, infideliter tamen viuunt. Itaque ab illis ait non adorari bestiam, qui infidelitatem respuunt: ab iis autem non accipi characterem bestiæ, qui ne speciem quidem, & notam infidelitatis accipiũt.

> De quo iudicio sit hic sermo, dubitatio prima.

> D. Aug. Sententia.

6 Sed præstat audire ipsummet August. *Interea* inquit, *dum mille annis ligatus est Diabolus, sancti regnant cum Christo etiam ipsi mille annis eisdem sine dubio, & eodem modo intelligendis, id est, isto iam tempore prioris eius aduentus. Nisi enim alio aliquo modo longè quidem impari iam nunc regnarent cum illo sancti eius, quibus ait: Ecce ego vobiscum sum vsque in consummationẽ seculi: profectò non etiam nunc diceretur Ecclesia regnum eius, regnumue cælorum. Regnant itaque cum illo etiam nunc sancti eius, aliter quidẽ, quã tunc regnabunt. Regnant cum illo, qui faciunt, quod Apostolus ait: Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt sapite, vbi Christus est in dextera Dei sedens: quæ sursum sunt quærite, non quæ super terram. De qualibus item dicit, quòd eorum conuersatio sit in cælis. Postremò regnant cũ illo, qui eo modo sunt in regno eius, vt sint etiam ipsi regnum eius. Et de hac prima resurrectione, quæ nunc est, liber iste loquitur. Cum enim dixisset alligari Diabolum mille annis, & postea solui breui tempore, mox recapitulando, quod in istis mille annis agat Ecclesia vel agatur in ea: Et vidi, inquit, sedes & sedentes super eas, & iudicium datũ est. Non hoc putandum est de vltimo iudicio dici, sed sedes Præpositorum, & ipsi Præpositi intelligendi sunt, per quos Ecclesia nunc gubernatur. Iudicium autem datum nullum melius accipiẽdum videtur, quàm id, quod dictum est: Quæ ligaueritis in terra, ligata erũt & in cælo: vnde Apostolus, Quid enim mihi est, inquit, de iis qui foris sunt, iudicare? Nonne de his, qui intus sunt, vos iudicatis? Et animæ, inquit, occisorum propter testimonium IESV, &*

> Regnant cum Christo toto tempore prioris aduẽtus Sãcti ex August.

> Matth. 28. 20.

> Coloss. 3. 1.

> Philipp. 3. 20.

> Non vltimum sed præsẽs præpositorũ Ecclesiæ iudiciũ hoc loco intelligit.

> Matth. 18. 18.

> 1. Cor. 5. 12.

propter verbum Dei: subaudit ur, quod postea dictu rus est: Et regnauerunt cum IESV mille annis, animæ scilicet Martyrum nondum sib. corporibus suis redditis. Quāuis ergo cum suis corporibus non dum sunt, iam tamen eorum animæ regnant cum illo, dum isti mille anni decurrunt. Regnat itaque cum Christo nunc primùm Ecclesia in viuis, & mortuis. Sed ideo tantummodò Martyrum animas commemorauit, quia ipsi præcipuè regnant mortui, qui vsque ad mortem pro veritate certauerunt. Sed à parte totum etiam cæteros mortuos intelligimus pertinentes ad Ecclesiā, quod est regnū Christi. Quòd verò sequitur: Et qui non adorauerunt bestiam, nec imaginem eius, nec acceperunt inscriptionem in fronte, aut in manu sua: simul de viuis, ac mortuis debemus accipere. Quæ sit porrò ista bestia, quāuis sit diligentius inquirendū: non tamen abhorret a fide recta, vt ipsa impia ciuitas intelligatur, & populus infidelium contrarius populo fideli, & ciuitati Dei. Imago verò eius simulatio eius mihi videtur in eis videlicet hominibus, qui velut fidem profitentur, & infideliter viuunt. Fingunt enim se esse, quod non sunt, vocanturque non veraci effigie sed fallaci imagine Christiani. Et qui sunt, qui bestiam non adorant, nec imaginē eius, nisi qui faciunt, quod ait Apostolus: Ne sitis iugum ducentes cum infidelibus: non adorant enim, id est, non consentiunt, non subiiciuntur, neque recipiunt inscriptionem, notam scilicet criminis in fronte propter professionem, in manu propter operationes. Hactenus August. Cuius expositionem secuti sunt Beda, Rupertus, Ansbertus, & alii.

Cur tātū Martyrum animas regnare cōmemoret Ioan.

Per bestiam accipit Aug. populum infidelium.

Per imaginem bestię hypocrisim n simulationem.

2. Cor. 6. 14.

Beda. Rupert. Ansbert.

7 Non probatur hęc expositio.

Verùm ea nobis minimè probatur. Primùm. Quoniam sermonem esse de extremo iudicio, cū dicitur: *Et vidi sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est illis:* manifestè ex ipso contextu euincitur, cum mox sequatur post id iudicium regnaturos esse cum Christo eos, qui nō adorauerunt bestiam, nec imaginē eius, nec eius characterem acceperunt. Quibus verbis negari non potest esse sermonem de ijs, qui Antichristi partes secuti non fuerunt: is enim est, qui per bestiam accipi debet, qui suam ipsius imaginem omnibus adorandam proponet, compelletq; omnes, vt characterem suū siue in manu, siue in fronte impressum gerāt, vt suo loco fusiùs explicauimus. Nam quod ait August. per bestiam populum infidelium accipiēdum esse, totaq; eius interpretatio de ijs, qui imaginem bestiæ adorare noluerunt, neq; characterem eius gestare, planè à contextu, & instituto Ioannis abhorret, qui de Antichristo disertè loquitur, vt ex superioribus est perspicuum. Deinde coactum est dicere illud, *Et regnauerunt cū Christo*, ad præsentem Ecclesiæ statum referēdum esse: quomodò enim dici possunt regnare modò cum Christo, vt vult August. sancti illi, qui varijs hincinde laborib⁹, & persecutionibus propter Christum exercētur, qui contumelijs, & iniurijs proscinduntur, qui includuntur carceribus, qui cæduntur flagellis, qui toto corpore exquisitissimis tormentis, & cruciatibus lacerantur: non hi sane, cum ista patiūtur, regnare cum Christo, sed pati potius cū Christo dicendi sunt iuxta illud. 2. ad Timoth. 2. *Fidelis sermo, nam si cōmortui sumus, & conuiuemus: si sustinebimus, & cōregnabimus.* Sit igitur costitutum, cùm dicitur visas esse sedes, datumq; iudicium ijs, qui in sedibus illis apparuerunt, sermonem esse de extremo iudicio: & cum subiungitur animas decollatorum propter testimonium IESV, & propter verbum Dei, & qui non adorauerunt bestiam, neq; imaginem eius, neque eius characterem in manibus, aut in frontibus acceperūt, regnasse cum Christo, loqui Ioannem de ijs, qui iam huius vitæ laboribus perfuncti felicissimo Dei conspectu perfruuntur, & ita cum Christo in cœlis regnant. Quāquam verò id omnibus sanctis iam in cœlo regnantibus conueniat: peculiari tamen ratione Martyres cōmemorātur, quòd ij potissimum excellentiori quodam modo regno Christi, & gloria potiantur.

Item de futuro Christi regno.

2. Tim. 2. 11.

De extremo iudicio hoc loco sermo est.

8 De quibus annorum milli ariis fit hic sermo, dubitatio secunda.

Sed hinc iam oritur secūda, eaq; valde implicita dubitatio, quomodò cum præcedentibus cohæreat, quod de mille annis subiungitur: *Vixerunt, & regnauerunt cum Christo mille annis:* & paulò post: *Et cum consummati fuerint mille anni, soluetur Sathanas?* Si enim, vti diximus, iudicium, de quo loquitur Ioannes, est extremum iudicium, post quod scilicet regnare debeant cum Christo, qui non adorauerūt bestiam, neque imaginem eius, neque characterem eius acceperunt, hoc est, ij,

qui non adhæserunt Antichristo: quomodò per mille annos initio intelleximus tempus, quod à passione Christi vsque ad Antichristũ excurret? Si enim illi, qui non adhæserunt Antichristo, regnaturi dicitur mille annis, idq; post extremum iudicium, sanè mille anni nõ antecedunt, sed subsequuntur Antichristum: imo & ipsum extremum iudicij diem consequuntur. Quod si admittamus, quinam verum esse potest illud, quod subiungitur: *Et cum consummati fuerint mille anni, soluetur Satanas?* Nam nec mille anni, quibus sancti post extremũ iudicium regnaturi sunt cum Christo, vnquam consummari poterunt: nec eo tempore Satanas soluendus est; imo eum soluendum esse tempore Antichristi, modico videlicet tempore, hoc est, tribus annis cum dimidio superiùs cum Ioanne, & communi sententia docuimus. Quare non videntur ea, quę de mille annis regni sanctorum, & de soluendo post mille annos Satana à Ioãne dicuntur, cum ijs, quæ paulò ante diximus, cohærere. D. Ambros. in commẽt. super Apoc (si eius sunt) ita respõdet. *Per animas,* inquit, *interfectorum propter verbũ Dei, & testimonium Iesu Martyres, qui diuersis tẽporibus interfecti sunt, possumus accipere: per eos verò, qui non adorauerunt bestiam, nec imaginẽ eius, eos qui ab Antichristo interficiẽdi sunt, puto esse intelligẽdos. Isti ergo vixerunt, & regnauerunt cum Christo mille annis, quia quamuis corpore sint interfecti, secundùm animam tamen viuũt cum Christo in cœlesti beatitudine. Sed quærendũ nobis est, quomodò electi, qui instante fine mundi nascituri sunt cum Christo mille annis regnare dicantur, cum tẽpus mille annorum non ad futurum tẽpus, quod sine fine est, sed ad præsẽs potius pertineat, quod in fine mũdi consummabitur, & in quo fides Euangelij per vniuersum orbem florẽs electos quotidie ad vitam æternam percipiendam dirigit. Quod ita soluendum puto tempus ab Ascensione Christi vsque ad finem mundi, quod per mille annos designatur, omnibus electis deputatum est, vt in eo sine corporibus cœlesti gloria cum Domino perfruantur. Et scimus quia omnes electi mẽbra Christi sunt, & ex multis membris vnum corpus efficitur: et si glorificatur vnum membrum, congaudent omnia membra. Gaudium igitur præcedentiũ sanctorum illorum nihilominus erit, qui in fine mundi nascituri sunt: quia vnum corpus efficientur cũ eis, & in alijs possidebunt, quod ipsis deerit.* Hæc ille.

D. Ambrosii responsio.

Quomodo electi in fine mundi nascituri mille annis cum Christo regnant.

9 Itaque vides Ambrosium ita putare nodum istum dissoluendum, vt illi, qui non adorauerunt bestiam, nec imaginẽ eius dicantur regnare mille annis, id est, tempore illo, quod ab Ascensione, vel potius Passione Christi ad finem mundi, seu potius vsque ad Antichristum (iuxta nostram, & veram de istorũ mille annorum supputatione sententiam) excurret: non quidem per se ipsos, sed per illos omnes sanctos, qui à passione Christi vsque ad Antichristum decedent è vita, & cum Christo regnabunt, eo quòd cum omnes electi membra sint Christi, ex quibus vnum corpus efficitur, cùm aliqui sancti regnant cum Christo, cæteri quoque omnes regnare censentur iuxta illud Pauli. 1 Cor. 4 *Sine nobis regnatis, et vtinam regnetis, vt & nos vobiscum regnemus.* Et verò hæc Ambrosij expositio nodum quidem dissoluit, & in tanta difficultate probari posset, nisi durivsculum videretur dicere, cum ij, qui non adorauerunt bestiam, nec imaginem eius, dicũtur regnare cum Christo, accipiendum id ita esse, non quòd per se ipsos, sed per præcedentes sanctos, & electos regnauerint. Illud etiam non parùm obstat, quòd regnare dicantur à Ioanne post iudiciũ illud datum ijs, qui in sedibus residebant, quod iudicium non extremum omnino esse superiùs confirmauimus.

1. Cor. 4. 8.

Duriuscula videtur.

10 Aliam ergo eiusdem nodi dissolutionẽ excogitauit Franciscus Ribera, videlicet, cum dicitur: *Et vixerunt, & regnauerunt cum Christo mille annis*: non esse id referẽdum ad eos, qui non adorauerunt bestiã, nec imaginem eius, sed ad animas decollatorum propter testimonium IESV, hoc est, ad eos, qui cum hæc à Ioanne scribebantur, iam mortem pro Christo oppeti erant. Cæterùm hæc responsio manifestam vim afferre videtur cõtextui: siquidem Ioannes continuata serie, atque ordine loquitur, diserteque affirmat eos, qui non adorauerunt bestiam, nec imaginem eius, mille ãnis cum Christo regnaturos: *Vidi,* inquit, *animas decollatorum propter testimonium IESV, & propter verbum Dei,*

Riberę itẽ responsio nõ probatur.

& qui non adorauerunt bestiam, atque imaginem eius, neque acceperunt characterem eius in frontibus, aut in manibus suis: & vixerunt, & regnauerunt cum Christo mille annis. Quibusnam quæso verbis clarioribus potuisset Ioannes significare eos, qui non adorauerũt bestiã, nec imaginem eius, vixisse, & cum Christo in cœlo regnare? Quare alia nobis ratio quęrenda est ad hunc nodum expediendum.

11 Vera responsio Ioannem in mille annorum acceptione variasse.

Putamus igitur Ioannem hoc loco in mille annorum acceptione variasse. Itaque quanquam mille anni hoc capite illud tempus significent, quod à passione Christi vsque ad Antichristi aduentum excurret: tamen cum dicitur eos, qui nõ adorauerunt bestiam, nec imaginẽ eius, nec eius characterem acceperũt, vixisse, & regnasse cum Christo mille annis, istos mille annos ad æternitatem esse referẽdos: significareque sempiternam illam durationem, qua sancti cum Christo in omnem ęternitatem regnabunt millenario numero, qui perfectionem continet, pro tota ea duratione posito. Fuit enim hæc quędam veluti parenthesis, quam Ioannes hoc loco de sanctorum felicitate interposuit. Ne verò soli hoc astruere videamur, idem asseruit Alfonsus à Castro lib. 3. contra hæreses, *de Beatitudine* hęresi. 2. quanquam de reliquis mille annis, qui hoc capite commemorantur, non disputet, nec difficultatibus occurrat. Mouemur ad hoc asserendum necessaria ratione. Nam cum Ioannes agat de extremo iudicio, vt in superioribus ex ipso contextu manifestè ostendimus, & statim subiungat eos, qui non adorauerunt bestiam, hoc est, Antichristum, nec imaginem eius, neque characterem eius acceperunt, vixisse, & regnasse cũ Christo mille annis, quosnã quæso alios mille annos oportet accipere, nisi eos, qui extremum iudicium consequentur, hoc est, durationem illam, qua sancti, pręcipuè vero ii, qui Antichristo restiterunt, cum Christo in omnem æternitatem regnabunt? Cæterę enim omnes expositiones vel secum ipsæ non cohærent, vel manifestam vim contextui afferunt, vt ex iis, quæ diximus, palam est.

Castro.

Ad hoc asserẽdum necessaria ratio.

12 Nec verò insolens est in sacris literis eodem ipso capite idem nomen temporis aliter, atque aliter vsurpari. Etenim Danielis 7. ita legimus: *Vidi, quod diuũ quoque bestiarum ablata esset potestas, & tempora vitæ constituta essẽt eis vsque ad tempus, & tempus.* Vbi est sermo de tribus imperiis, Babylonico, Persico, & Macedonico, quibus certum durationis tempus præfinitur vsque ad tempus, & tempus, hoc est, aliud quidem breuiori, aliud longiori tempore perdurabit iuxta ordinem à Dei prouidentia constitutum. Quo fit, vt cum dicitur, *Vsque ad tempus, & tempus*, nomen tẽpus non eodem semper modo vsurpari debeat: sed in imperio Babylonico, si sermo sit de eius gloria, & amplitudine, quæ cœpta est sub Nabuchodonosor, & in primo anno Cyri primi Regis Persarum finita est, pro sexaginta annis: in imperio Persarum à Cyro vsque ad Alexãdrum Magnum pro annis circiter ducẽtis triginta: in imperio Macedonico, si numerare incipias ab Alexandro Macedone vsque ad Pompeium Magnum, qui Macedoniam Romanis subiecit, totũque spatium interiectum Macedonico Imperio tribuas, licet multas sub id tempus vicissitudines is principatus subierit, pro centum quinquaginta circiter ãnis. Prætetea cum tempus eo loco non solũ pro tam multiplici, tanque diuersa temporum varietate, sed etiam pro tam diuturno tempore sumatur, sexaginta scilicet, ducentis triginta, centum quinquaginta annis, paulò post tamen eodem capite pro vno tantùm anno accipitur, cũ de persecutione Antichristi dicitur: *Sermones cõtra Excelsum loquetur, & Sanctos Altissimi conteret, & putabit, quòd possit mutare tempora, & leges: & tradentur in manu eius vsque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis.* Quo loco de communi sententia significatur Antichristi principatum, & persecutionem tribus annis cum dimidio duraturam, sumendumque adeo tẽpus pro vno anno, tempora pro duobus annis, dimidium temporis pro anni dimidio. Cernis igitur vnum, & idem temporis nomen vno, & eodẽ capite Danielis pro multis annis, & pro vno tantùm anno vsurpari: vt iam mirum videri non debeat, si hoc ipso capite Apocalypsis mil-

In Scriptura eodem capite temporis significationem variari non insolens.

Dan. 7. 12.

Triũ imperiorum duratio.

Regni Antichristi duratio.

le anni variè vsurpentur, & pro tempore scilicet, quod à passione Christi vsq; ad Antichristi aduentum excurret, & pro illa felici, sempiternaque duratione, quę extremum iudiciũ consequetur, in qua Sancti omnes cum Christo in omnem æternitatem regnaturi memorantur.

13 Riberæ obiectio. Superest, vt illam obiectionem diluamus, qua Franciscus Ribera hanc nostrã expositionem conuellere conatus: ea verò est Ioannem, postquam dixerat: *Vixerunt, & regnauerunt cum Christo annis*: paulò post adiungere: *Et cum consummati fuerint mille anni, soluetur Satanas, & seducet gentes.* Nam cum manifestum sit illos mille annos, hoc est, æternitatem, quæ extremũ iudicium consequetur, nullo vnquã tempore consummandos, neque iam deinceps soluendum Satanam, seducturum vè gentes, illud necessariò videtur euinci illos mille annos, quibus sancti cum Christo dicuntur regnare, nullo pacto ad æternitatem esse referendos. Verùm hęc obiectio ex dictis facile diluitur: Diluitur. diximus enim Ioãnem more prophetico in mille annorum acceptione variasse: itaque cum dicere cœpisset de aduentu Christi, quem in illo Angelo descendente de cœlo, & habente clauem abyssi, expressum fuisse diximus, commemorassetque, quomodò per passionem suam Luciferum apud inferos religasset mille annis, qui ab eius passione vsque ad Antichristi aduentum computari debent, & obiter, ac veluti per parenthesim de extremo iudicio, felicitateque sanctorũ, & eorum pręcipuè, qui Antichristo nõ consentient, sermonem inseruisset: tũ ad institutam narrationem de Lucifero per mille annos in abysso religato, & iterum soluendo reuertisse, dixisseque: *Et postquam consummati fuerint mille anni, soluetur Satanas.* Quo fit, vt isti mille anni, qui cõsummandi dicuntur, ad illos mille ãnos Quinam sint mille anni, qui consummandi dicuntur. pertineant, quibus dictum erat ligatum fuisse Satanam: non verò ad illos, quibus sancti cũ Christo post extremum iudicium regnabunt. Ij enim nunquam cõsummabuntur, sed in omnem æternitatẽ perdurabunt. Et ita iuxta hanc nostram expositionem omnia concinunt, nodusque difficilimus dissoluitur, in quo soluendo tã multi interpretes desudarunt, cumque, sicut Alexandro cum Gordio nodo contigit, non tam dissoluere, quàm abrumpere potuerunt.

Hac expedita difficultate, quę totius contextus ordinem perturbabat, interpretationẽque remorabatur, facilè iam est reliqua omnia explicare. Sequitur igitur; *Cæteri mortuorum non vixerunt, donec consummentur mille anni*, hoc est, reprobi, qui Christum sequi, & imitari noluerũt, sed in lethali peccato obierunt, hi nõ vixerunt, neque viuent, donec consummẽtur mille anni. Est iam sermo de impijs, qui à passione Christi vsque ad aduentũ Antichristi decedent in peccato lethali: ij enim non vixerunt neque vera vita, quæ in æterna felicitate consistit: (sic enim accepta est paulo ãte vita, cum de Sanctis dictum est: *Vixerunt, & regnauerũt cum Christo*) neque vita etiam corporali, cum mortui sint, *Donec*, inquit, *consummẽtur mille anni*. Quoniam cum consummati fuerint mille anni, id est, cum tempus totum effluxerit non solùm vsq; ad Antichristum, sed etiam vsque ad diem iudicii: (sic enim accipiendi sunt hoc loco mille anni) tunc viuent, vita scilicet corporis: siquidem in generali resurrectione à morte ad vitã reuocabuntur. Solet enim resurrectio in sacris literis etiã reproborum appellari vita iuxta illud primę ad Corinthios decimo quinto: *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur.* Sed ea tamen vita reproborum per resurrectionẽ potius est mors, quàm vita simpliciter appellãda: quoniã resurgent, vt propriis in corporibus sempiternis inferorum ignibus addicti torqueãtur. Vnde paulò post à Ioãne mors secũda appellatur: ideoq; subiũgitur: *Hæc est resurrectio prima. Beat⁹ et sãct⁹, qui habet partem in resurrectione prima: in his secunda mors non habet potestatem, sed erunt Sacerdotes Dei, & Christi, & regnabunt cum illo mille annis*.

14

Quandiu non viuent, qui decedunt in mortali.

Resurrectio etiam reproborum appellatur vita. 1. Cor. 15. 22

Potius mors est, quàm vita.

15 D. August. Quid per resurrectionem primam intelligendum sit.

Quanquam D. August. lib. 20. de Ciuit. cap. 6. & 7. (quem plerique sequũtur) hanc primam resurrectionem velit esse eam, qua quis à peccato ad statum gratiæ resurgit: tamen vero similius est, & textui congruentius resurrectionem

primam gloriam animæ interpretari eo potissimum, quòd Ioannes statim docet eos, quibus contigit prima resurrectio, immunes, ac liberos esse à morte secunda: *Beatus*, inquit, *& sanctus, qui habet partē in resurrectione prima: in his secunda mors non habet potestatem*: quod non potest conuenire in eos omnes, qui à peccato resurgūt, cum certum sit multos à peccato sæpius resurgere, in quos tamen postea potestatem habeat mors secunda, hoc est, æterna damnatio. Appellatur autem animæ

Cur animæ gloria dicatur resurrectio.

gloria resurrectio, non quòd animæ cū corporibus intereāt, vt postea resurgāt: sed quoniam sancti cum defunctis corporibus moriuntur, quodammodo in uitam euadere, & resurgere videntur ratione animorum, qui supersunt. Mille verò anni hoc loco totum tempus vsque ad iudicium accipiendum est, quo toto tempore Sancti per gloriam animæ regnant cum Christo. In iis etiam secunda

Damnatio sempiterna secunda mors.

mors non habet potestatem: quoniam liberi iam sunt à damnatione sempiterna, que mors secunda appellatur comparatione mortis, qua anima à corpore separatur, aut etiam mortis animæ per peccatum. Sed erunt Sacerdotes Dei, &

Sacerdotes Dei per sacrificium laudis erunt beati.

Christi: quoniam sacrificiū laudis Deo, & Christo in omnem æternitatem offerent: sic enim accipiendum est hoc loco Sacerdotium, de quo genere Sacerdotii plura ad caput primum disputauimus.

16 *Et cum consummati fuerint mille anni, soluetur Satanas de carcere suo, & exibit, & seducet gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ, Gog, & Magog, & congregabit eos in prælium, quorum numerus est sicut arena maris. Et ascenderunt super latitudinem terræ, & circuierunt castra Sanctorum, & ciuitatem dilectam.* Mille anni, qui consummandi dicuntur, pro illo tempore sumuntur, quod à passione Christi vsq; ad Antichristum excurret: tunc enim soluetur Satanas. De Gog, & Magog superiori sect. diximus. Deinde exercitus Antichristi euersio, Antichristique, & præcursoris eius apud inferos tormenta consequentibus verbis commemorantur: *Et descendit ignis à Deo de cælo, & deuorauit eos: & Diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis, & sulphuris, vbi & bestia, & Pseudopropheta cruciabuntur die, ac nocte in secula seculorum.* Ad literam, vt verba sonant, accipienda sunt. Vere enim

Quę hic dicū tur de Antichristi euersione ad literam accipienda.

descendet ignis de cœlo, qui omnem Antichristi exercitum absumet, bestiaque ipsa, id est, Antichristꝰ, & Pseudopropheta, hoc est, insignis ille Antichristi prædicator, & præcursor, de quo sæpe dictū est, mittentur in stagnum ignis, & sulphuris apud inferos, ibique die, ac nocte, id est, absque vlla intermissione sempiternis cruciatibus torquebuntur. De Antichristi exercitus, qui Gog, & Magog nominibus explicari solet, vt præcedenti sect. docuimus, euersione, quæ diuinitus faciēda describitur, habes plura apud Ezechiel. cap. 38. *Conuocabo aduersus eum*, (id est, aduersus Gog, de quo sermo præcesserat) *in cunctis montibus meis gladium, ait Dominus Deus: gladius vniuscuiusque in fratrem suum dirigetur, et iudicabo eum peste, sanguine, & imbre vehementi, & lapidibus immensis: ignem, & sulphur pluam super eum, & super exercitum eius, & super populos multos, qui sunt cum eo, & magnificabor, & sanctificabor, & notus ero in oculis multarum gentium, et sciēt, quia ego Dominus.* Et cap. 39. sequenti. *Tu autem fili hominis vaticinare aduersum Gog, & dices: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego super te Gog Principem capitis Mosoch, & Thubal: & circumagam te, & seducam te, & ascendere te faciam de lateribus Aquilonis; & adducam te super montes Israel: & percutiam arcum tuum in manu sinistra tua, & sagittas tuas de manu dextera deiiciam. Super montes Israel cades tu, & omnia agmina tua, & populi tui, qui sunt tecum: feris, auibus, omnique volatili, & bestiis terræ dedi te ad deuorandum. Super faciem agri cades, quia ego locutus sum, ait Dominus Deus. Et immittam ignem in Magog, & in his, qui habitant in insulis confidenter, & scient, quia ego Dominus. Et nomen sanctum meum notum faciam in medio populi mei Israel, & non polluam nomen sanctum meum amplius: & scient gentes, quia ego Dominus sanctus Israel. Ecce venit, & factum est, ait Dominus Deus: hæc est dies, de qua locutus sum. Et egredientur habitatores de ciuitatibus Israel, & succendent, & comburent arma, clypeum, & hastas, arcū, & sagittas, & baculos, manus, et cōtos, & succēdent ea igni septē annis,*

Ezech. 38. 21. De Gog, & Magog euersione plura apud Ezechielem.

Item 39. 1.

Et non portabunt ligna de regionibus, neque succident de saltibus: quoniam arma succendent igne, & deprædabuntur eos, quibus prædæ fuerant, & diripient vastatores suos, ait Dominus Deus. Et erit in die illa: dabo Gog locum nominatum, sepulchrum in Israel vallem viatorum ad orientem maris, quæ obstupescere faciet prætereuntes: & sepelient ibi Gog, & omnem multitudinem eius, & vocabitur vallis multitudinis Gog. Et sepelient eos domus Israel, vt mundent terram septem mensibus. Hæc apud Ezechielem. Vbi cernis multa alia de euersione Gog, & Magog commemorari, quæ à Ioanne prætermissa sunt. Quid verò per septem annos, & septem menses accipiendum sit, non est huius loci discutere: diximus fusè, quid nobis probabilius videretur in nostris super Ezechielē cōmentariis, quę tredecī ab hinc ānis Conimbricę dictauimus.

17 Denique commemorat Ioannes generalē omnium hominum resurrectionem, extremumq; iudicium. *Vidi*, inquit, *thronum magnum candidum, & sedentem super eum*, (Christum intellige) *à cuius conspectu fugit terra, & cælum, & locus non est inuentus eis.* Loqt de innouatione mundi, quando cæli noui, nouaq; terra creanda dicitur, istaq; terra, ac cælū fugere, hoc est, recedere, seu non esse memorantur. De qua innouatione ad initium sequētis capitis disseremus. *Et vidi mortuos magnos, & pusillos stantes in conspectu throni; & libri aperti sunt: & alius liber apertus est, qui est vitæ:* Liber vitæ, qui apertus est, haud dubiè est liber, in quo soli prędestinati scripti sūt, vt patet ex illis postremis verbis huius capitis: *Et qui non inuentus est in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis.* Reliqui verò libri, qui etiam aperti sunt, ad reprobos spectant: qui quoniam sunt multò plures, quàm prædestinati, in multis libris scripti referuntur: cum prædestinati, quoniam comparatione reproborum pauci sunt (si de hominibus tātùm, non etiam de Angelis loquamur) in vno tantū libro scripti libro appareuerint. Aduerte autē libros istos metaphoricè esse intelligēdos: etenim, vt docet D. Thom. 1. p. q. 24. art. 2. quia cōsuetū est apud homines, vt illi qui ad aliquid eligūtur, in libro conscribantur: prædestinati autē à Deo ad gloriā eligūtur: idcirco ipsa Dei notitia, qua Deus firmiter retinet, & quodam modo in suo intellectu conscriptū habet se aliquos prędestinasse, liber vitę nuncupatur. Id quod etiam suo modo de reprobis accipiēdum est, vt videlicet libris cōferatur Diuina ipsa cognitio, qua intelligit, quid quisque eorum gesserit, & notitia, qua perspectum habet, quinā sempiternis inferorum supplicijs addicendi sint. Quanquam non idcirco debeat dici Deus habere librū mortis propter reprobos, sicut habet librum vitæ propter electos: quoniam, vt rectè annotauit eodem loco sanctus Doctor, nō est in more positum, vt ij, qui repudiantur, & reijciuntur, in album à Principe referantur. Iuxta igitur ea, quę in his libris scripta erant, vniuersi iudicati sunt, vt ait Ioannes: *Et iudicati sunt mortui* (id est, qui mortui fuerant, nam iudicij tempore iam viuebant) *ex his, quæ scripta erāt in libris secundùm opera ipsorum.*

Mundi innouatio per fugā cæli, & terræ intelligitur.

Liber vitę est, in quo prædestinati scripti sunt.

Reprobi in multis scripti.

Notitia Dei de Prædestinatis cur liber dicatur.
D. Thom.

Nō habet De° librum mortis, cur.

Addit Ioannes: *Et dedit mare mortuos, qui in eo erant, & mors, & infernus dederunt mortuos suos, qui in ipsis erant, & iudicatum est de singulis secundum opera ipsorum. Et infernus, & mors missi sunt in stagnum ignis. Hæc est mors secunda. Et qui non est inuentus in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis.* Quòd de iudicio, & resurrectione breuiter dixerat Ioannes, per recapitulationē accipienda sūt, vt meritò dixit August. lib. 20. de Ciuit. cap. 14. alioqui enim quomodò post apertos libros, factumq; ex illis iudicium, de generali resurrectione disseritur, cum resurrectio præcedere iudicium debeat, nisi ad recapitulationis figuram recurramus? Mare hoc loco propriè accipiendū arbitramur, vt daturum dicatur corpora eorum, qui in eo submersi perierūt. Porrò infernus etiam dabit mortuos suos, id est, animas omnes, quas eo tēpore tenuerit. Deniq; mors etiam dabit corpora eorū omniū, qui in terra vel sepulti, vel cremati, aut à bestijs, imo etiam ab hominib°, qui idcirco Anthropophagi appellantur, deuorati fuerant: ita q; mors hoc loco ab inferno, & mari diuiditur ad dandā videlicet corpora, quæ in terra perierint. Cernis igitur hoc loco mortuos interdū pro animabus, interdū pro corporibus vsurpari. Cæli autem nulla 18

Recapitulationis figura vtitur hic Ioan.

D. August.

Mortui maris, inferni, & mortis quinam.

Cælum nō habet mortuos, de quibus fiat mentio.

fit mentio, cum ipsum quoq; multa corpora, & animas habeat: quoniam quod attinet ad illos, qui ibi iam in gloriosis agunt corporibus, cū iam resurrexerint immortales, non erat, cur de illis in generali ad iudicium resurrectione ratio haberetur. Quod verò spectat ad animas, quæ in cœlo exutæ corporibus Deo perfruuntur, & iterum ad corpora, cum fiet generalis resurrectio, redibunt: nec etiā illæ commemorandę fuerunt. Quoniam Ioannis institutum est agerę de resurrectione mortuorum: at semper hoc capite suppoſuit electorum animas, quæ iam beatitudinem consecutæ fuerunt, non mortuas esse, sed viuere, & regnare cū Christo. Nam cum humanæ animę immortales natura sua sint, & postquam à Deo semel creantur, sempiternę, mori non possunt nisi spirituali morte, quæ duplex est, uel peccati scilicet, vel æternæ damnationis, quæ comparatione prioris appellatur hoc ipso capite mors secunda. Cum igitur animę beatę à duplici ista morte liberæ, immunesque sint; non debuerunt à Ioanne mortuorum, de quorū resurrectione disserebat, appellatione comprehendi. Quę ratio in animabus, quæ apud inferos detinētur, locū nō habet: siquidē ex oēs vtraq; morte, & primā, & secūdā subierūt, atq; adeo meritò mortuorū nomine censeri debuerunt.

19 Atque hanc putamus esse germanam expositionem huius loci: non illam, quā quidam Recentiores tradiderunt, videlicet per mortuos sola corpora esse accipienda, & idcirco nullā cœli mentionē factam esse, quòd in cœlo nulla sint corpora, quæ debeant resurgere; cū omnia, quæ ibi reperiuntur, gloriosa sint, & iam multò ante resurrexerint. Si enim corpora dumtaxat per mortuos intellexit Ioannes, cur ait infernum quoque daturum mortuos suos, cùm in inferno nulla sint corpora? Nam quod aiunt de corporibus Dathan, & Abiron, imo & Antichristi, & Pseudopropherę eius præcursoris, qui in sacris literis dicuntur à terra absorpti, & viuentes ad inferos descendisse, non est sensus, quòd viui in suis corporibus ad inferos vsque descenderint: sed quòd viui absorpti sint à terra, & ad

Non sola corpora, sed animę etiam mortuorū nomine intelligūtur.

aliquam eius profunditatem viui peruenerint: tum verò ibi obierint, & ibidem mãserint eorum corpora, animæ autem solæ ad infernum descēderint. Quod de Dathan, & Abiron sentit Abul. q. 18. in 16. cap. Num. & Caiet. in eundem locū, vbi docet nihil aliud significari, quā viuos esse sepeliendos, cum alij homines non viui, sed mortui sepeliantur: idemq; plane de Antichristo, & Pseudopropheta illo eius præcursore existimare oportet. Ex quo fit, vt cum dicitur infernus daturus esse mortuos suos, id non de corporibus, sed de animabus ibi detentis accipiendum sit. Quod demum subiungitur: *Infernus, & mors missi sunt in stagnū ignis*: & inferni, & mortis nomine significatur Diabolus, vt ait D. August. lib. 20. de Ciuit. cap. 15. Et est cōmunis expositio: id quod nos etiam docuimus cap. 1. huius operis ad illa verba: *Habeo claues mortis, & inferni*. Ratio verò, cur Diabolus ijs nominibus censeatur, ea est, quam loco citato affert August. quoniam scilicet mortis, & infernarum pœnarum auctor est. Itaque cum dicitur: *Infernus, & mors missi sūt in stagnum ignis*, periphrasis est eius, quod paulò ante dictum fuerat: *Diabolus, qui seducebat gentes, missus est in stagnum ignis, & sulphuris*. Porrò postrema illa verba, quibus caput hoc difficillimum cōcluditur: *Hæc est mors secunda, & qui non inuentus est in libro vitæ scriptus, missus est in stagnū ignis*: nō est, cur iterū explicemus, cū iā in superioribus eorum expositionem tradiderimus.

Dathan, & Abirō, & alii nō viui ad inferos peruenere Abulens.

Caiet.

Infernus, & mors missi in stagnū ignis Diabol[9] intelliguntur. D. August. Apoc. 1. 18.

Illustratur illa sententia. *Libri aperti sunt, & alius liber apertus est, qui est vitæ.*

SECTIO III.

EXPLICATO duabus sectionibus præcedentibus contextu illa potissimum sententia magis illustranda videbitur, quæ est de extremo iudicio: *Et libri aperti sunt, & alius liber apertus est, qui est vitæ, & iudicati sūt mortui ex his, quæ scripta erāt in libris secundū opera ipsorū*. De iis enī, quę ad persecutionē Antichri, eiusq; interitū, & dānationē pertinēt, in I

nostro tractatu de Antichristo copiosè disseruimus. Reliqua verò iam magna ex parte aliis in locis hu⁹ operis illustriora reddidimus. Vt igitur paulò alti⁹ ordiamur, sciendum est propter certam, exploratamque notitiam, quam Deus habet omnium actionum humanarum

Certa Dei cognitio de hominum actionibus liber monumenti, siue memorialis. Psal. 138. 1.

iuxta illud ps. 138. *Dñe probasti me, & cognouisti me. Tu cognouisti sessionē meā, & resurrectionē meā* (i. quādo sedeo, quādo etiā surgo.) *Intellexisti cogitationes meas de longè: semitā meā, et funiculū meū inuestigasti: et omnes vias meas præuidisti*: dici habere librum, in quo omnia, quæ à nobis tum benè, tum malè geruntur, simulque præmia bonis actionibus, supplicia sceleribus constituta cōtinentur, qui liber appellatur Malach. 3. *liber monumenti. Tunc*, inquit, *locuti sunt timentes Dominum, vnusquisque cum proximo suo: Et attendit Dominus, & audiuit, & scriptus est liber monumenti coram eo timentibus* Dominum, *& cogitantibus nomen eius*. Quo loco per librum monumenti Lyran. Dion. Carth. Hugo Cardin. & alii Diuinam scientiam, & cognitionem accipiunt. Hebraicè pro libro monumēti est ספר זכרון *sepher zicaron*, i. *liber memoriæ*, seu *liber memorialis*: idēq; nomen est Esth 6. cū Rex Assuerus iussit sibi afferri historias, & annales priorū temporū. Habetur enim Hebraice *Sepher hazeberonoth*, hoc est, *librum memoriarum, historiarum, monumentorum*. Et 2. Reg. 8. & 1. Paral. 18. *Porro Ioab filius Saruiæ erat super exercitum, & Iosaphat filius Abilud à commentariis*. Vbi est idem nomen Hebraicum, hoc est, vel qui annales cōscriberet, vel qui subditorum causas, & merita Regi in memoriam reuocaret.

Malach. 3. 16.

Lyran. Dion. Carth. Hugo Card.

Esth. 6. 1.

2. Reg. 8. 1. Par. 18. 15.

Regis de subditorum causis vigilantia.

Curabat enim Rex æquissimus, ne sibi subditorum causę, & merita, ac pro Republica exantlati labores per obliuionē exciderēt: eāq; curā noluit esse subditorū, sed sibi peculiarē, & propriā pro Regali munere esse putauit: cuius exēplū secutus filius Salomō aliū & ipse quendā sibi à cōmētariis designauit 3. Reg. 4. Itaque more hominum dicitur Deus habere librum memorialem, in quo omnia describantur, ne aliquid vnquam vel leuissimum possit excidere. De quo memoriali libro iniquitatem suam deleri postulabat Rex Dauid, cum dicebat ps.

3. Reg. 4.

Ex hoc memoriali sua peccata deleri cupit Dauid. Psal. 24. 6.

24. *Reminiscere miserationum tuarum Domine, & misericordiarum tuarum, quæ à seculo sunt: Delicta iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memineris*. Quasi diceret: Miserationes, & misericordiæ tuę dignę sunt, quæ tanquam præclara, & te digna facinora, & res à te gestæ illustrissimæ in tuo memoriali libro conscribantur: non autē delicta iuuētutis meę, & ignorātiæ meę. Quare dele iniquitates meas de memoriali tuo, nec earū ad puniēdū recorderis.

Ad secundum quoque librum spectauit Iob cap. 31. *Quis mihi tribuat auditorem, vt desiderium meum audiat Omnipotens, & librū scribat ipse, qui iudicat, vt in humero meo portē illum quasi coronam mihi*. Cuius loci ea communiter traditur sentētia: Quis mihi tribuat ęquū auditorē, iustumq; rerū æstimatorem, ac iudicē, qui causam meā iudicaret, & librum ipse de meis omnibus rebus conscriberet: seu, (vt sonant Hebræa) *meus aduersarius*, seu *vir litis, & contētionis meæ*, ipse, inquam, qui mecum contendit, de meis rebus librum conscriberet: sanè vsque adeò fido causæ, & conscientię testimonio, vt pro certo habeā, quòd ille idem meus aduersarius innocentiam meam ingenuè testaretur, possemque eum ipsum librum, quem ipse de meis factis, rebusque gestis ederet, palam, & publicè humero gestare, videlicet omnibus spectabilem, atque conspicuum tanquam pulcherrimam coronam, & longè clarissimum testimonium probitatis. Iuxta quam expositionē non potuit sane Iob luculentiùs innocentiam suam notam facere, quam cum vitæ suæ, morumque iudices vel ipsos aduersarios requisiuit. Paulò aliter in hac eadem sententia versatur Caiet. iuxta veritatem Hebraicam, quæ sic habet: *Ecce signum meum Saddai* (vnum est ex decē Dei nominibus) *testificabitur mihi, & librum scripsit vir litis meæ*: quasi diceret: Ad hoc cupio habere virum audientem me, vt nunc, quando in promptu adest Omnipotens ad subscribendum, liber, quem vir de lite mea scripsisset, testificaretur mihi subscriptus ab Omnipotente. *Ecce signum meum Saddai*, id est, signator meus subscribendo est *Saddai*, Deus omnia vincens: & liber litis meæ testificabitur mi-

2

Iob. 31. 35. Præ conscientiæ securitate suorum actuū librum vel ab aduersario cōscribi optat Iob.

Eum gestaret tanquam coronam.

Caiet.

hi tanquam subscriptus ab Omnipotente, meamque innocentiam tum præsentibus, tum posteris testatam faciet, dignusque erit, qui à me portetur humeris tanquam illustrissimum quoddam insignis victoriæ monimẽtum. Altera quoq; potest esse eiusdem loci expositio, vt nimirum Iob Deum rerum suarum auditorem desideret, & vsque adeo causæ fidat, vt eam Dei ipsius iudicio committere audeat, postuletque, vt ipsemet Deus, qui omnes iudicat, librum de rebus suis conscribat, quemadmodùm de reliquis omnibus humanis actionibus facere cõsueuit. Quasi dicat: Ipsum Deum cupio habere causæ meæ auditorem, & iudicẽ, atque vt in testimonium veritatis librũ ipse de meis rebus conscribat. Spero enim fore, vt is liber in maximam mihi cedat gloriam, & ornamentum singulare. Quibus verbis supponit Deum solere librum de hominum causis, rebusque scribere tanquam supremum iudicem, cuius est de omnibus ferre sententiam.

Altera eius loci expositio.

3 Illustre est ad idem confirmandum illud Ezech. 9. Cum Christus apparuit gerens atramentarium ad renes appensum, vt ea, quę in vrbe gerebantur, diligenter, & accuratè describeret, haud dubiè in libro aliquo, quem simul afferebat, alioqui superuacaneum esset atramentarium. *Ecce*, inquit, *sex viri veniebant de uia portæ superioris, quæ respicit ad Aquilonẽ: & vniuscuiusque vas interitus in manũ eius* (id est, secures, aut alia similia instrumẽta ad occidendum.) *Vir quoque vnus in medio eorũ vestitus erat lineis, & atramentarium scriptoris ad renes eius: & steterunt iuxta altare æreum.* Quo loco per virum illum vestitum lineis communis expositio Christum intelligit, qui tanquam supremus iudex apparuit sex illis viris habentibus secures, aliave occidendi instrumenta tanquam iustitiæ administris stipatus, gerebatque atramentarium scriptoris ad ea, quæ in ciuitate gerebantur, conscribenda, & in librum memorialem referẽda. Eã enim scribẽdi curam noluit alteri comittere, sed sibi propriam assumere: quia ne minimum quidẽ volebat à veritate in scribendo discedere: id enim munus nõ tutò alijs committi posse existimauit. Hãc expositionem secutus est D. Hieron. in comment. super Ezech. *Habebat*, inquit, *atramentarium scriptoris ad renes suos, quo omnium peccata describeret, & sanctorum à peccatoribus numerum segregaret. Sex viri iuxta altare stare dicuntur parati ad iubentis imperium, vt cuiuscunq; viderint ibi non esse peccata dimissa, sententiæ Domini, & interfectioni eum subiacere cognoscant.* Hæc ille. Cernis Hieronymum putasse virum vestitum lineis gessisse etiam librum, in quo omnia peccata conscriberet, qui profectò vnus fuit ex multis illis libris, quos Ioannes hoc loco apertos fuisse commemorat.

Gestare Christus atramentarium describitur, cur. Ezech. 9. 2.

Non alij eam curã cõmittit

D. Hieron.

4 Similiter apud Zachariam cap. 5. habemus ostensum fuisse Prophetæ volumen quoddam volans, id est, membranam quandam, seu pellem pergamenã extensam. Etenim veteres olim scribere consueuerunt in membranulis, seu pellibus, quæ inuicem complicabantur, & inuoluebantur: vnde pro volumine est Hebraicè *megila* à radice *galal*, quę significat inuoluere, & rotare. Vidit autem Zacharias hanc membranam non inuolutam, & complicatam, sed euolutam, & extensam, quamobrem potuit eius notare longitudinem, quam dicit fuisse viginti cubitorum, decem verò latitudinem. Quanquam verò Lyranus existimet in eo volumine descriptum fuisse supplicium Hebræis inflictũ ante templi excidium, & captiuitatem Babylonicam propter peccata furti, & periurij, quorum in contextu fit mentio: tamen cum ea visio acciderit post reuersionem ex captiuitate Babylonica, probabilius est eam visionem ad peccata populi Iudaici post aduentum Messiæ spectare: fuisseq; in eo volumine descripta, quæ populus in Rege Messia persequendo, occidendoq; grauissima susceptiurus erat, simulq; supplicium vltimæ huius captiuitatis pro illis diuinitus inferendum, quod quia paulò post necem Messiæ illatam infligẽdum erat, hoc est, quadraginta circiter annis post Christi obitum: idcirco volans quasi cum celeritate veniens apparuit. Hoc igitur supposito sciendum est Symmachum pro volumine transtulisse κεφαλίς, quod nomen initium libri, vel vnũ libri caput,

Zachar. 5. Iudæorum in Messia persequendo comissa peccata, & supplicia in mẽbrana scripta.

Lyran.

Symmach. Horum peccatorum, & libri ipsi⁹ magnitudo.

vel ipsam libri summam, & epitomen significat. Iuxta quam translationem mirum est, quod dicitur, habuisse latitudinem decem cubitorum, & viginti cubitorum longitudinem. Quãtum enim putandum est fuisse integrum librum: siquidem solum eius initium, vel vnum capitulum tantam latitudinem, longitudinemq; continebat? Quam innumera etiam oportuit esse peccata, quæ in summam, breuiariumq; redacta volumen tantæ longitudinis, latitudinisq; complebant? Videlicet tanta, tamq; innumera erant gentis Hebrææ scelera, vt infinitum quoddam volumen, & librum, in quo scriberentur, postularent, cuius nẽpe vel vnum capitulum tam latum, longumq; esse oportuit. Profectò vel vnum illud nefarium & impium facinus, quod in Christi nece admiserunt, non potuit breuiori volumine comprehendi.

5 Sed vt vniuersè, & generatim loquamur, quod eo loco de Iudæis dicitur ad vniuersos homines accõmodari potest. Tam multa enim peccata in omni genere suscipimus, vt nonnisi in grandi quodam libro notari, discribiue possint, cuius vel ipsum initium, caputve vnum tam multos & latitudinis, & longitudinis cubitos requirat. Itaque, vt more nostro loquamur, opus habet Deus grandi quodam memoriali libro ad peccata hominum non dico ad longum, & sigillatim describenda: sed tantum in breuẽ quandam summam, & epitomen redigenda. Audi, quid dicatur Oseç 4 *Maledictum, & mendacium & homicidium, & furtum, & adulterium inundauerunt*, id est, instar fluminum extra ripas diffluentium inundauerunt. Imo de suis tantùm peccatis dixit David psal 39 *Comprehenderunt me iniquitates meæ, & non potui, vt viderem: multiplicatæ sunt super capillos capitis mei.* E contrariò tã pauca, & exigua sunt hominum opera, si cũ malis operibus comparentur, vt dictum sit Hierem. 5. *Circuite vias Hierusalem, & aspicite, & considerate, & quærite in plateis eius, an inueniatis virum facientem iudicium, & quærentẽ fidẽ, & propitius ero ei.* Et multò luculẽtius Esai. 64. *Facti sumus vt immũdus oẽs nos, et quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ. Et cecidimus quasi folium vniuersi, & iniquitates nostræ quasi ventus abstulerunt nos.* Vbi quanquam est sermo ad literã de Iudæis, quorum omnes ceremoniæ, & iustitiæ legales post passionem, & resurrectionẽ Christi eo potissimùm tempore, quo lex Euãgelica fuit promulgata, immundæ factæ sunt, & ipsi tanquam folia, & flores ex arboribus defluxerunt, & emarcuerunt, & quasi arida folia, & quisquiliç à vẽto in omnia sola terrarum abrepti, dispersiq; sunt: possumus nihilominus illam sententiam, *Tanquam pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ*, ad vniuersos homines referre. Est autem aduertẽdũ pro eo, quod nos habemus, *Quasi pannus menstruatæ*, haberi in Hebræo, *Quasi vestimentum centonũ*, id est, totum ex centonibus confectum. Cum enim vel ipsa bona opera ferè sint imperfecta, meritò centonibus comparantur, vt nostra omnis sanctitas, quasi vestimentum quoddam vetus, & lacerũ, multisque vndequaque vilibus, & abiectis cẽtonibus variatum esse videatur. R. Abraham vertit, *Sicut vestimentum prædæ*, quod videlicet in prẽda capitur, aut à latrone per vim vendicatur, quod in ipso conflictu, & contentione disrumpi, & dilacerari necesse est. Sic enim cum Dęmones tã quam insidiantes latrones nobis bona opera tanquam pallium de manibus conentur eripere: nimirum solent ea opera per eam vim, & cõflictum dilacerari, ac disrumpi, hoc est, leuioribus quibusdã nęvis maculari, vt meritò vestimẽta prędæ appellari possint.

6 Cum igitur tam multa sint peccata, quę passim ab hominibus suscipiuntur, non mirum videri debet, quòd vel ipsa summa, & epitome libri memorialis, quẽ Deus habet, tantæ apud Zachariam latitudinis, longitudinisq; apparuerit: & è cõtrario propter bonorum operum paucitatem paruus quidam, & exiguus libellus ea omnia complecti possit. Atque hæc nimirum est causa, cur hoc loco Ioannes de extremo disserens iudicio narret multos libros apertos fuisse, & paulò post quendam alium libellum sibi ostensum, qui liber vitę dicebatur. *Vidi*, inquit, *mortuos magnos & pusillos stantes in conspectu throni, & libri aperti sunt, & alius liber apertus est, qui est vitæ, & iudicati sunt mortui ex his,*

Iudæi, & eorũ ceremoniæ.

Sanctitas nostra vestimentum lacerum.

R. Abraham.

Quam innumera sint hominũ peccata.

Oseę 4.2.

Psal. 39. 13.

Quã pauca, & exigua bona opera.

Hierem. 5. 1.

Esai. 64. 6.

Multos libros vidit Ioan. sed vnus tantùm vitæ dict⁹ est.

quæ scripta erant in libris secundum opera ipsorũ. Quo enim quæso alio mysterio ait Ioannes multos libros apertos fuisse,& deinde vnum tantum librum apertum, qui liber vitę dicebatur: nisi quia multi libri ad peccata, & reprobos; vnicus autem ille libellus ad bona opera,& prędestinatos spectabat? Cum enim innumera sint omnium peccata, multiq; reprobi, multos oportet esse libros, in quibus describantur. Quia verò merita paucissima sunt, si cum peccatis conferantur,& electi pauci numero, si cum reprobis cōparentur, vnus, isque perexiguus libellus ijs omnibus notandis sufficiet.

CAPVT XXI.

ET VIDI cœlum nouum, & terram nouam. Primum enim cœlum, & prima terra abiit: & mare iam non est. Et ego Ioannes vidi sanctam ciuitatem Hierusalem nouam, descendentem de cœlo à Deo, paratam sicut sponsam ornatam viro suo. Et audiui vocem magnam de throno, dicentem: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis. Et ipsi populi eius erunt,& ipse Deus cum eis erit eorum Deus:& absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum, & mors vltrà non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit vltra, quæ prima abierunt. Et dixit, qui sedebat in throno: Ecce noua facio omnia. Et dixit mihi: Scribe,quia hæc verba fidelissima sunt,& vera. Et dixit mihi: Factum est. Ego sum A, & Ω: initium,& finis. Ego sitienti dabo de fonte aquæ viuæ gratis. Qui vicerit, possidebit hæc: & ero illi Deus,& ille erit mihi filius. Timidis autem, & incredulis, & execratis, & homicidis, & fornicatoribus,& veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus,pars illorum erit in stagno ardenti igne, & sulphure, quod est mors secunda. Et venit vnus de septem Angelis habentibus phialas plenas septem plagis nouissimis, & locutus est mecum,dicens: Veni, & ostendam tibi sponsam, vxorem Agni. Et sustulit me in spiritu in montem magnum,& altum, & ostendit mihi ciuitatem sanctam Hierusalem, descendentem de cœlo à Deo, habentem claritatem Dei: & lumen eius simile lapidi pretioso tāquam lapidi iaspidis, sicut crystallum. Et habebat murum mag-

num, & altũ, habentem portas duodecim, & in portis Angelos duodecim, & nomina inſcripta, quæ ſunt nomina duodecim tribuum filiorum Iſrael. Ab Oriente portę tres: & ab Aquilone portę tres: & ab Auſtro portę tres: & ab Occaſu portę tres. Et murus ciuitatis habens fundamenta duodecim, & in ipſis duodecim nomina duodecim Apoſtolorum Agni. Et qui loquebatur mecum, habebat menſuram arundineam auream, vt metiretur ciuitatem, & portas eius, & murum. Et ciuitas in quadro poſita eſt, & longitudo eius tanta eſt, quanta & latitudo: & menſus eſt ciuitatem de arundine aurea per ſtadia duodecim millia, & lõgitudo, & altitudo, & latitudo eius ęqualia ſunt. Et menſus eſt murum eius centũ quadraginta quatuor cubitorum, menſura hominis, quæ eſt Angeli. Et erat ſtructura muri eius ex lapide iaſpide: ipſa verò ciuitas aurum mundũ, ſimile vitro mundo. Et fundamenta muri ciuitatis omni lapide pretioſo ornata. Fundamentum primum iaſpis: ſecundum ſapphirus: tertium calcedonius: quartum ſmaragdus: quintum ſardonyx: ſextum ſardius: ſeptimum chryſolithus: octauum beryllus: nonum topazius: decimum chryſopraſus: vndecimum hyacinthus: duodecimum amethyſtus. Et duodecim portæ duodecim margaritę ſunt per ſingulas: & ſingulæ portę erant ex ſingulis margaritis: & platea ciuitatis aurum mundum tanquã vitrum perlucidum. Et templum non vidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens templum illius eſt, & Agnus. Et ciuitas non eget ſole, neque luna, vt luceant in ea, nam claritas Dei illuminabit eã, & lucerna eius eſt Agnus. Et ambulabunt gentes in lumine eius, & reges terræ afferent gloriam ſuam, & honorem in illam. Et portæ eius non claudentur per diem: nox enim non erit illic. Et afferent gloriam, & honorem gentium in illam. Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciẽs, & mendacium, niſi qui ſcripti ſunt in libro vitę Agni.

ARGVMENTVM.

HOC, & ſequenti capite comprehenditur ſeptima, & poſtrema viſio huius operis. De cæleſtis illius ciuitatis Hieruſalem forma, magnitudine, pulchritudine, opibus diſſeritur: incomparabiliſque Beatorum felicitas magnificentiſsimis verbis deſcribitur.

COMMENTARIVM VLTIMVM. EXEGETICVM.

De septima, & postrema visione huius operis.

Quæ de mundi renouatione dicuntur, & alia quædam in contextu explicantur.

SECTIO PRIMA.

1 PRIMVM ait Ioannes vidisse se cœlū nouum, & terram nouam: *Primum enim, inquit, cœlum, et prima terra abiit, et mare iam non est.* Dubitant Interpretes, cur de mari aliter Ioannes, quàm de cœlo, ac terra locutus fuerit? Nam de cœlo, ac terra, dixit, quòd cœlum nouum, terramque nouā vidisset; at non dixit se mare nouum vidisse, sed tantùm: *Et mare iam non est.* Ex quo sumpsit occasionem Beda existimādi mare siccandum esse, & omnino periturum, nec ampliùs post diem iudicii futurum. Sic enim innuit hoc loco. *Vtrum, inquit, maximo illo ardore siccetur mare, an et ipsum in melius vertatur? non facilè dixerim. Cœlum quippe nouum, et terram nouam, non autem et mare nouum futurum legimus.* Et multò clarius in comment. super 2. Petri canonicam, cap. 3. ait duo elementa, ignem videlicet, & aquam esse peritura: reliqua verò duo terram, & aerem non peritura esse, sed renouanda. Idem sensit Andr. Cæsar. *Notandum, inquit, de cœlo quidē, et terra cum dicerat: Abiit, id est, mutatum est: de mari autem: Mare non erit amplius. Quæ enim vtilitas maris, cùm non sit opus hominibus illud nauigare?* Haymo cum dubitatione loquitur. *Quod sequitur, inquit Et mare iam nō est, vtrum ad literam, id est, vt mare cum fluminibus exsiccetur, possit intelligi, an solummodo spiritualiter hoc dicatur dubium est. Terra enim aquarū coniunctione subsistit, quoniam & infra, et extra, & supra se aquas continet, ne naturali ariditate satiscat, quoniam nisi aquis temperaretur, in cinerem redigeretur. Ideo vtrum maximo illo ardore mare cum fluminibus siccetur, an & ipsum vertatur in melius? non facilè dixerimus. Quod et si factum fuerit per Dei potentiam, licet arida sit terra, satis subsistere poterit. Quatuor siquidem sunt elementa, ex quibus duo sunt immutanda in melius, sicut hic dicitur, & Dominus in Euangelio manifestat, cum ait: Cœlum, & terra transibunt, id est, immutabuntur. Vtrum autem mare, vel ignis transeat, id est, immutetur, Deus scit, licet hic legamus: Et mare iam non est.* Hęc ille. Similique in dubio versantur D. Anselm. Rupert. & Arethas. Cœterum non est propterea discedendum à communi sententia, videlicet neque cœlos, nec vllum elementum in fine mundi periturum, sed omnia renouanda. Cur verò de cœlo, & terra dictum sit: *Primum cœlum, & prima terra abiit:* de mari verò: *Et mare iā non est:* profectò non video tantam habere difficultatem, quantam superiores Interpretes putauerunt. Existimo enim eodē sensu dictum esse à Ioanne: *Et mare iam nō est:* quo antea dictum fuerat: *Primum cœlū, et prima terra abiit:* itaque idem esse hoc loco *abiisse*, & *non esse*. Quid enim quæso aliud est: *Primum cœlum, & prima terra abiit:* quam primum cœlū, & prima terra disparuit, seu quod superiori capite dixerat Ioannes, cum ageret de extremo iudicio: *Vidi thronum magnum candidum, & sedentem super eum, à cuius conspectu fugit terra, & cœlum, & locus non est inuentus eis.* At verò quid est disparuisse cœlum, & terram & ita fugisse, vt locus eis vspiam inueniri non posset, nisi amplius non esse? Pro eodem igitur *non esse, abiisse, & fugisse* vsurpanda sunt.

Dubitatio.

Beda siccandū mare credidit.

Itē Andr. Cæsar.

Haymo hæsitat.

Itē D. Anselm. Rupertus. Arethas.

Nullum elementum periturum cōmunis sententia.

2 Altera dubitatio.

Sed vlterius sciscitabitur aliquis, quo sensu id accipiendum sit; num, cum Ioãnes ait primum cœlum, & primam terram abiisse, mareque iam non esse, significet aliud omnino cœlum, aliam terrã, aliud mare esse à Deo procreanda, an renouanda dumtaxat? Beda, vt superius diximus, duo elementa ignem, & aquam diuinitus interitura in nihilum putauit.

Igné quoque interiturum credidit Beda.

Et verò non tantùm ignem, & aquam sed omnia omnino elementa, imo & ipsa corpora cœlestia esse secundum substantiam in fine mundi destruenda videbitur sibi aliquis demonstrare ex 2. Petri canonica, cap. 3. vbi ita legimus: *Cœli*, inquit, *qui nunc sunt, & terra eodem verbo repositi sunt igni reseruati in diem iudicii, et perditionis impiorum hominũ.* Et paulò post. *Adueniet dies Domini vt fur, in quo cœli magno impetu transient: elementa verò calore soluentur: terra autem, & quæ in ipsa sunt, opera exurentur. Cum igitur hæc omnia dissoluenda sint, quales oportet vos esse in sanctis conuersationibus, & pietatibus, expectantes, & properantes in aduentum diei Domini, per quem cœli ardentes soluentur, & elementa ignis ardore tabescent: nouos verò cœlos, nouam terram secundùm promissa ipsius expectamus, in quibus iustitia habitat.*

2. Petr. 3. 7. 10

Illustratur locus ex D. Petro

Verùm perperam id ex hoc testimonio colligitur. Etenim Petrus, cum ait cœlos esse igni reseruatos, cœlorum nomine non sidereos, sed aereos cœlos intelligit: qui igni dicuntur reseruati in die iudicii, quoniam ignis ille, quo vniuersus mundus deflagrabit, ad aerem vsque pertinget, eumque puriorem efficiet.

Cœlum, & elemẽta non peribunt, sed mutabũtur in melius.

Cum verò ait: *Cœli magno impetu transient*: de corporibus ipsis cœlestibus loquitur, quæ tamen non secundum substãtiam immutanda dicit, sed tantùm secundùm quendam transitum à motu ad quietem, & ad alium statum præstantiorem. Addit elementa calore soluenda, quod de aere, & aqua accipiendum est; quæ cum terra, de qua statim subditur, *Terra exuretur*, extremo illo igne purganda sunt. Rursus cum repetit: *Cœli ardentes soluentur*: de aereis cœlis enuntiat: quemadmodùm & de aere, aqua, terraque, quod sequitur: *Et elementa ignis ardore tabescent*: non aliud significat, quã quod hoc loco Ioannes, cùm ait vidisse se cœlum nouum, & terram nouam. Deniq; cũ nouos cœlos, nouãq; terram expectandã docet, cœlorũ, terræque non quoad substantiã, sed quoad nouum statum instaurationem futuram.

Quo sensu accipienda sunt similia sacrarum literarum testimonia, veluti illud Esai. 51. *Cœli sicut fumus liquescent, et terra sicut vestimentum atteretur.* Et capite 65. *Ego creo cœlos nouos, et terram nouam.* Et Matth. 24. *Cœlum, et terra transibunt.* Et illud ad Rom. 8. *Vanitati creatura subiecta est non volẽs, sed liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei.* Et 1. Cor. 7. *Præterit figura huius mundi.* Et psal. 101. *Initio tu Domine terram fundasti, & opera manuũ tuarum sunt cœli: ipsi peribunt, tu autem permanes. Et omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur.* 3

Eodem sensu intelligenda plura alia scripturæ loca. Esai. 51. 6. & 65. 17. Matth. 24. 35. Rom. 8. 20.

1. Cor. 7. 31. Psal. 101. 26.

Quibus in locis, si paulò diligentius aduertas, facile perspicies non de substantiali aliqua mutatione, sed de nouo, perfectioriq; statu haberi sermonem. Nec enim dixit Paulus aliam futuram creaturę substantiam, sed aliam libertatem, eam scilicet, quæ modò vanitati seruit, & corruptioni subiecta est, in libertatem ab omni corruptione immunem Diuino beneficio vendicandam. Non dixit huius mundi substantiam, sed figuram dumtaxat præterire. Non etiam dixit Regius Vates cœlestia corpora omnino peritura, sed alio longè nobiliori, & præstantiori tum quoad lucem, tum quoad statum vestimento induenda. Exploratum est autem solius vestimenti mutationem non ad ipsam internam corporis mutationẽ pertinere. Vnde D. Thom. in cõment. super epist. ad Hebr. cap. 1. vbi Paulus affert locum psalmi citatum, Sicut, inquit, vestimentum assumitur ad vsum, cessante verò vsu deponitur: sic cùm fuerit cõpletus numerus electorum, mutabitur cœlum quasi vestimentum, quia iam amplius ad rerum generationem, & corruptionem non inseruit.

D. Thom.

4 Eadem sententia communis Patrum

D. August.

Atq; hæc, quã tradidim⁹ de cœli, & terræ, cœterorũq; elemẽtorũ instauratione, sententia cõmunis est Patrũ, Doctorũq; omniũ: eã præcipuè docet D. Aug. lib. 20. de Ciuit. c. 24. vbi tractãs locũ Petri citatũ, *Possunt* inquit, *illi cœli intelligi perituri, quos dixit repositos igni reseruãdos, & ea elemẽta*

Imum hoc cælum intelligit August.

accipi arsura, quæ in hac ima mundi parte subsistunt procellosa, & turbulenta, in quis eosdem cælos dixit esse repositos saluis illis superioribus, & in sua integritate manentibus, in quorum firmamẽto sunt sidera constituta. Nam & illud, quod scriptum est, stellas de cælo esse casuras, præter quod potest multò probabilius, & aliter intelligi, magis ostendit mansuros esse illos cælos: si tamen stellæ inde casuræ sunt, vel cum tropica sit locutio, quod est credibilius, vel in isto imo cælo futurum sit aliquid vtique mirabilius, quàm nunc fit.

D. Hieron.

Idem affirmat D. Hieron. in cap. 24. Matthæi. *Cælum, inquit, & terra transibunt immutatione, nõ abolitione sui.* Et in cap. 51. Esai. *Hoc est, quod Dominus loquitur in Euangelio: Cælum, & terra transibunt, verba autem mea non præteribunt. Et Dauid in psalmo canit: A principio tu Domine terram fundasti, & opera manuũ tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt tu autem permanes, et omnes sicut vestimentum veterascent. Et sicut palliũ inuolues eos, et mutabũtur. Ex quo ostenditur perditionem cælorum non interitum sonare, sed mutationem in melius. Quidam perire, & veterascere pro abolitione, & morte accipiunt iuxta illud, quod in catholica epistola legimus: Cæli, qui nunc sunt, & terra eodem verbo reseruata sunt igni. Et iterum: elementa ardentia soluentur. Quæ quidem & Philosophorum mundi opinio est, omnia, quæ cernimus, igni peritura. Vnde & Apostolus, Pertransit, ait, figura huius mundi. Tale quid et Ioannes Apostolus scribit: Mundus pertransit, et desiderium eius. Et in Hebraico dicitur: Cæli sicut fumus liquescent: siue iuxta Aquilam, et Symmachum: Comminuentur in nihilum, et in salis modum contorentur, et euanescent: quorũ prior dixit, ἐκταλήσονται; alter ἁλισθήσονται, quod à cominutione, et deliquo salis ἐτυμολογίαν trahere manifestum est. Pro quo miror, quid dicere voluerint Septuaginta: ὁ οὐρανὸς ὡς καπνὸς ἐστερεώθη, id est, Cælum sicut fumus firmatum est? Si enim firmitas pro robore accipitur, quomodò fumo, quod firmum est, comparatur? Nisi forsitam possumus hoc dicere, quòd omnis cælorum firmitas, & robur, & fortitudo vento inanissimo, & fumo, qui in auras soluitur, coæquetur iuxta Ecclesiastẽ: Vanitas vanitatũ, et õnia vanitas. Illudq; dicẽdũ: quòd si cælũ, et terra peribit, atq; veterascẽt, quã cõsequẽtia habitatores eius sicut ista moriũtur, atque dispereũt, cũ animas esse perpetuas, et resurrectura corpora nouerimus? Ex quo perspicuũ est cælũ, et terrã nõ perire et in nihilum redigi, sed in melius commutari.* Et in cap. 61. eiusdem Esai. *Porrò, inquit, qui nouitatẽ commutationem in melius, et non elementorum arbitrantur interitum, illo vtuntur exemplo: A principio tu Domine terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes: et omnes sicut vestimentum veterascent, et quasi amictum inuolues eos, et mutabuntur. In quo perspicuè demonstratur perditionem, et interitum non abolitionem in nihilum, sed commutationem sonare in melius. Neque enim illud, quod in alio loco scriptum est: Luna fulgebit vt sol, et sol septuplum lumen accipiet: interitũ significat pristinorum, sed commutationem in melius. Quod vt possit intelligi, nostræ conditionis ponamus exempla. Infans enim cum in puerum creuerit, et puer in iuuenem, et iuuenis in virum, et vir in senem, nequaquam per singulas ætates perit: idem enim est, qui priùs fuit, sed paulatim immutatur, et ætati pristinæ perijsse dicitur, quod intelligens et Paulus Apostolus loquebatur: Præterit enim figura huius mundi. Consideremus, quid dixerit: Figura præterit, non substantia. Hoc idem significat et Petrus: Nouos cælos, et nouam terram videbimus. Non dixit alios cælos, et aliam terram videbimus, sed veteres, et antiquos in melius commutatos.* Hactenus Hieronymus.

Philosophorũ opinio.

Aquila.

Symmach.

Septuag.

Eccles. 1. 2.

Esai. 30. 26.

Exemplũ immutationis ex homine.

D. Gregor.

Accinit D. Gregorius lib. 17. Moralium, cap. 5. *Cælum, inquit, et terra per eam, quam nunc habent imaginem transeunt: sed tamen per essentiam sine fine subsistunt. Hinc namque per Paulum dicitur: Præterit enim figura huius mundi. Hinc per semetipsam veritas dicit: Cælum, et terra transibunt. Hinc ad Ioannem Angelica voce perhibetur: Erit cælum nouum, & terra noua. Quæ quidem non alia condenda sunt, sed hæc ipsa renouantur. Cælum igitur, & terra transit, & erit: quia & ab ea, quam nunc habet, specie per ignem tergitur, & tamen in sua semper natura seruatur.* Hęc ille. Denique ne multus sim, hæc est communis Patrum doctrina, communis etiam Interpretum in loca Scripturæ sacræ citata expositio, communis Theologorum sententia: vt plusquem improbabilis ea opinio censenda sit, quę affirmauerit cœlestia corpora in die iudicii quoad substantiam esse immutanda corruptis iis formis substantialibus, quibus modò constant, & aliis in eorum materiam in iectis, quipppe cum communi doctrinæ, expositioniq; sacrarum Scripturarum à Patribus traditæ, & ab omnibus

Opposita sententia plusquã improbabilis.

interpretibus, Theologisque receptæ ad uertetur. Pergamus nunc reliquam partem contextus explanare.

5 *Et Ego Ioannes vidi sanctam ciuitatem Hierusalem nouam, descendentem de cœlo à Deo, paratam sicut sponsam ornatam viro suo.* Aggreditur Ioannes dicere de gloria sanctorum post extremum iudicium futura: quam sub specie pulcherrimæ ciuitatis cõspexit, quæ Beatorum omnium in cœlo domicilium, felicitatẽque significat. E cœlo dicitur ea ciuitas descendere, quoniã electorum prædestinatio, virtus, atque merita cœlestia sunt, atque è cœlo ortũ habent. Illud, *à Deo*, non cum, *paratam*, sed cum, *descendentem*, nectendum est, vt patet ex Græco contextu, qui ita habet: *καὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν ἱερουσαλὴμ καινὴν εἶδον, καταβαίνουσαν ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ*, hoc est ad verbum: *Et ciuitatem sanctam Hierusalem nouam vidi descendentem à Deo è cœlo.* Hierusalem appellat, tum quia in illa terrena fuit expressa, tum ob etymon nominis, quod visio pacis interpretatur. Nouam verò dixit vel eiusdem illius comparatione, vel etiam cõparatione militantis Ecclesiæ, quæ etiã Hierusalem nominatur: quoniam cum ex militãte triumphans euaserit, alium nobiliorem statum, splendoremq; accipiet, vt meritò noua quædam ciuitas appellari possit. Eadem electorum multitudo sponsa dicitur parata viro suo, vt explicetur pulchritudo meritorum, virtutumq; omnium splendor, qui in electis reperitur, quibus tanquam pretiosissimis, pulcherrimisq; ornamentis instructi tanquam sponsa à Deo viro suo in cœlestem illum gloriæ thalamum introducendi erunt.

> Sanctorum gloria sub specie pulcherrimę ciuitatis describitur.

> Cur Hierusalẽ dicta.

> Cur noua.

> Meritorum in Sanctis splendor.

6 Sequitur. *Et audiui vocem magnam de throno dicentem: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis.* Fit allusio ad tabernaculum Mosaicum, in quo erat arca fœderis cũ Cherubim aureis, in quorum alis expansis tanquam in sella, ac throno Deus considere credebatur iuxta illud Psal. 98. *Qui sedet super Cherubim.* Quare, vt significetur Deum peculiari ratione in suis electis post extremum iudicium consessurum, appellatur cœlestis illa ciuitas tabernaculũ, in quo Deus cum hominibus habitabit. *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis: & ipsi populus eius erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus*, hoc est, peculiari quadam ratione Deus à Beatis coletur, & obseruabitur, ipseq; etiam peculiaribus eos prærogatiuis, & ornamentis decorabit. Puto etiam tabernaculi nomine alludi ad militantem Ecclesiam, quæ nunc in tabernaculis militaribus in campo agit, vt sit sensus: Ne graue, & molestum sit electis modò in castris, & tabernaculis morari, bellare cum hostibus, ad quotidiana certamina prouocari: quoniam tandẽ hæc tabernacula militaria in gloriosũ quoddam, magnificum, ac cælestẽ tabernaculum commutabuntur, in quo summa cũ pace, ac securitate depositis armis triũphabunt. Quam tandem allusionem intelligendam arbitramur omnibus ijs in locis, in quibus cęlestis illa ciuitas tabernaculo similis dicitur, veluti Psalm. 14. *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo?* Et Psalm. 41. *Quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis vsque ad domum Dei.*

> Ad tabernaculum Moysis alludit Ioan.

> Psal. 98. 1.

> Cur tabernaculum Dei cũ hominibus appellet cælum.

> Alludit ad militantem Ecclesiam taberna culi nomine

> Idem fit in alijs Scripturę locis.

> Psal. 14. 5.

> Psal. 41. 5.

7 Quoniam verò dictum fuerat electos futuros peculiari ratione Dei populum, Deumq; etiam peculiari quadã ratione eorum Deum, id magis explicatur, cum subiungitur: *Et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorũ: & mors vltra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit vltra, quæ prima abierũt*, hoc est, omnia ista iam transierunt, nec in illa felici, beataq; ciuitate locum habent. Id quod magis exponitur, cum subditur: *Et dixit, qui sedebat in throno: Ecce noua facio omnia. Scribe, quia hæc verba fidelissima sunt, & vera.* Ad animãdos fideles firmitas tam magnificæ promissionis adhibetur. *Et dixit mihi: Factum est.* Referendum est ad illud tempus, quo præcedentia acciderint: tũc enim mundi huius vicissitudinibus, & varietatibus finis omnino erit impositus. Id enim hoc loco significatur, cum dicitur: *Factũ est.* Quam eandem loquendi formulam habes cap. 16. cum septimus Angelus effudit phialam suam in aërem, & exiuit vox magna de templo à throno dicens, *Factum est.* Verùm quanquam, quæ modò in mundo geruntur, finem acci-

> Finis laborũ.

> Item varietatum mundi.

> Apoc. 16. 17.

pere

pere debeant, ego nihilominus permanebo, qui initium, & finis sum vniuersorum. *Ego, inquit, sũ Alpha, & Omega, initiũ, & finis.* De quorum verborum germano sensu diximus fusè cap. 1. Nec tantùm ipse permanebo in me ipso felix semper, ac beatus, sed felicitatem etiam, & beatitudinem cum electis meis communicabo. *Ego, inquit, sitienti dabo de fonte aquæ viuæ gratis.* His verbis sempiterna felicitas comprehenditur. Fons iste vitæ non alius est, quàm Christus, vt inquit Arethas. Iusti sitientes appellantur, quòd nihil aliud, quàm Deum ipsum summo animi affectu desiderent, quem idcirco sitire dicuntur: dicit enim sitis desiderij vehementiam iuxta illud Psalm. 41. *Quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum: ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitiuit anima mea ad Deum fortem viuum, quando veniam, & apparebo ante faciem Dei.* Porrò gratis dicitur fons vitæ electis dari, tũ quia, vt ait Arethas ex Paulo ad Rom. 8. *Non sunt condignæ passiones huius tẽporis ad futuram gloriã, quæ reuelabitur in nobis:* videlicet si secundũ se spectẽtur, vt exponit D. Th. tũ etiam, quia licet iusti de condigno gloriã promereantur, cũ tamen gratia ipsa prima, in qua tota ratio meriti nititur, gratis conferatur, iure optimo gloria quoq; ipsa gratia appellatur, vt eleganter docet D. August. epist. 105. quæ est ad Sixtum Presbyterum, & nos fusè disputauimus cap. 3. huius operis, ad illa verba *Suadeo tibi emere à me aurũ ignitum, & probatũ.*

Christus fons, iusti sitientes. Arethas.

Psal. 41. 2.

Fons vitæ gratis datur, quomodo. Rom. 8. 18.

D. Thom.

D. August.

Apoc. 3. 18.

8 Et quoniam ad gloriam consequendã non sufficit fides, sed opera etiam requiruntur, subiungitur: *Qui vicerit, possidebit hæc: & ero illi Deus, & ille erit mihi filius. Timidis autem, & incredulis, & execratis, & homicidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, pars illorum erit in stagno ardenti igne, & sulphure, quod est mors secunda.* Timidos dicit impios allusione facta ad electos, quos bellatores proposuerat illis verbis: *Qui vicerit, possidebit hæc.* Quasi dicat: Generosos, ac strenuos hęc decet felicitas, qui videlicet audeant in confertissimos hostium globos sese inferre, nec vllam hostilem incursionem reformidẽt: timidi enim, cuiusmodi sũt omnes impii, qui vim sibi inferre timẽt, nuntiumque delicijs, & carnis illecebris remittere verentur, & Satanæ impetus perhorrescunt, ab hac illustri gloriæ corona repelluntur. Incredulos vocat eos, qui vel non credunt, vel ita sese gerunt, ac si non crederẽt Diuinum sibi auxiliũ in tentationibus, & persecutionibus affuturum; sed statim animo concidunt, quasi vereantur, ne à Deo destituti ab spiritualibus hostibus opprimantur. Execrati, seu vt habetur Græcè, ἐβδελυγμένοι dicuntur, qui execranda scelera, & Christiano homine indigna suscipiunt. Mendaces autem non eos accipias, qui tantũ leuiter, sed qui in graue damnum aliorum mentiuntur: vel certè, vt exponit Beda, accipiendum est mendacium, quo in religionem peccatur, quod mendacii genus sub Antichristi persecutione communissimum erit. *Ostendit,* inquit Beda, *multa esse genera mendacii, sed periculosissimum, & maximè detestandum est, quo in religionẽ peccatur, de quo supra, Dicunt, inquit, se Iudæos esse, & non sunt, sed mentiuntur: sunt enim Synagoga Satanæ.*

Impii dicuntur timidi, electi bellatores.

Increduli qui nam.

Execrati.

Mendaces.

Beda.

Apoc. 2. 9.

Visio de cœlesti ciuitate Hierusalem proponitur, & explicatur.

SECTIO II.

I AGGREditur deinceps Ioannes cæłestem illam Hierusalem, felicissimũ Beatorum domicilium magnificentissimis, & elegantissimis verbis describere: in cuius descriptione illud supponendum, non esse hoc loco sermonem de Ecclesia militante, vt Beda, Primas. & alii existimarunt, sed de triumphante. Quomodo enim Ecclesiæ militanti conueniat illud: *Non intrabit in ea aliquod coinquinatum?* Et illud: *Templum non visum est in ea.* Colligemus verò ex omnibus Interpretibus vnam expositionem, quæ germanior, & textui magis consentanea videbitur. Primùm igitur docet Ioannes venisse vnũ de septem Angelis habentibus phialas plenas septem plagis nouissimis; dixit-

De Ecclesia triumphante sermo est.

Beda. Primas.

ſeq; ſibi: *Veni, & oſtendam tibi ſponſam vxorem Agni*: itaq; ſublatum fuiſſe in ſpiritu in montem magnum, & altum, & oſtenſam ſibi fuiſſe ciuitatem ſanctam Hieruſalem, deſcendentem de cælo à Deo, habentē claritatē Dei, & lumē eius ſimile lapidi pretioſo tāquam lapidi iaſpidis, ſicut cryſtallum. In monte magno, & alto ciuitas cœleſtis oſtenditur, vt gloriæ magnitudo & ſublimitas declaretur. Lumen, ſeu vt Græcè eſt, ὁ φωστὴρ, id eſt, *Luminare* huius ciuitatis ſimile eſt lapidi pretioſo tanquam lapidi iaſpidis, ſicut cryſtallum: ſiue vt habetur Græcè, ὡς λίθῳ ἰάσπιδι κρυσταλλίζοντι, id eſt, *Quaſi lapidi iaſpidi cryſtallizanti*, hoc eſt, qui cryſtallus eſſe videbatur. Luminare hoc Deum, vel Chriſtum ſignificat, quemadmòdùm & inferius dicitur: *Ciuitas non eget ſole, neque luna: nam claritas Dei illuminat eā, & lucerna eius eſt Agnus*. Dicitur ſimilis lapidi, qui viridis eſt: (eſt enim iaſpis hoc loco lapis pretioſus) quoniam dum electos ſuos illuſtrat, æternæ viriditatis pabulo recreat. Imo non inconcinnè pleriq; per hunc lapidem iaſpidem viſionē ipſam beatificam accipiunt, in qua tanquam in viridi lapide omnis noſtra ſpes ſita eſt, quæ dicitur ſimilis cryſtallo propter claritatem, & tranſparentiam, qua omnia, quæ ſunt in Deo, formaliter lucent Beatis, & multa ex ijs, quæ in eo eminenter continentur.

Ciuitatis cœleſtis ſublimitas.

Luminare ciuitatis Deus, vel Chriſtus.

Cur iaſpidi ſimile.

Viſio beatifica iaſpis.

2 Secundò. *Habebat murum magnum, & altum, habentem portas duodecim: & in portis Angelos duodecim, & nomina inſcripta, quæ ſunt nomina duodecim tribuum filiorum Iſrael*. Murus ille Chriſtus eſt, qui non ſolùm Eccleſiç militantis, ſed & triumphantis murus appellatur: quia ipſe eſt, qui & Eccleſiā in terris protegit, & in cælis ſumma ſecuritate in omnem æternitatem circundat iuxta illud Eſai. 26. *Saluator ponetur in eā murus, & antemurale*. Et Zach. 2. *Ego ero illi murus in circuitu*. Habet *portas duodecim*, hoc eſt (vt interpretatur D. Ambroſius, Tyconius, Haymo, Arethas, & reliqui ferè interpretes) duodecim Apoſtolos, per quorum prædicationem, & ſcripta aditus patefactus eſt in cçlum. Et ſuper portas duodecim Angelos, qui Apoſtolis in prædicando Euangelio aſsiſtebāt, & Diuinæ prouidentiæ in fidei propagatione ſunt adminiſtri. Igitur, vt ait Arethas, duodecim Angeli in duodecim portis conſtituuntur, quoniam per Apoſtolos cooperatione Angelorum aditus nobis in cælum præparatur. *Si enim*, inquit, *cuique fidelium deſignatus eſt Angelus, multò magis fundamentis Eccleſiæ, & Euangelici verbi ſeminatoribus conſentaneum eſt Angelos ad Euangelicam prædicationem eſſe adiutores*. Nomina etiam duodecim tribuum in portis inſcripta indicant non ſolùm ex Gētibus, ſed etiam ex filijs Iſrael ciuitatem illā conſtare. Et quoniam qui ciuitatem hāc inhabitant, ex omnibus mundi partibus collecti ſunt, idcirco additur: *Ab Oriente portæ tres: & ab Aquilone portæ tres: & ab Auſtro portæ tres: & ab Occaſu portæ tres*. Tres autem ſunt in vno quoque latere propter myſterium Trinitatis, quod electi in terris quidem fide confitentur, in cælo autem facie ad faciem intuentur. Porrò aduerte in numero duodenario portarum, Angelorum, & tribuum vniuerſitatem ſignificari: non ſolùm enim Apoſtoli, ſed omnes concionatores Euangelici portç ſunt huius ciuitatis. Et in duodecim tribubus filiorum Iſrael omnes omnino electi accipiendi ſunt, qui filij Iſrael non carne, ſed ſpiritu appellātur.

Murus ciuitatis Chriſtus.

Eſai. 26. 1.
Zach. 2. 5.

Duodecim portę ſūt duodecim Apoſtoli.
Ambroſ.
Tycon.
Haymo.
Arethas.

Angeli adiutores Apoſtolorum in prædicatione Euangelii.
Arethas.

Cur inſcripta portis nomina duodecim tribuum.

Cur ad ſingula mundi latera portę terng

Duodenarius hoc loco vniuerſitatis ſymbolum.

Tertiò. Murus ciuitatis habebat *fundamenta duodecim*, hoc eſt, duodecim lapides fundamentales pretioſiſsimos, ſuper quos ædificium ciuitatis extructū erat: & in ipſis duodecim nomina Apoſtolorum Agni. Itaq; vt exponūt Tycon. Beda, & Arethas, ijdem Apoſtoli & portæ huius ciuitatis, & lapides fundamentales dicuntur: quoniam & per ipſos telis qui in cæleſtem Hieruſalem ingrediuntur, & ſuper ipſos fundata eſt Eccleſia iuxta illud ad Epheſ. 2. *Ergo iam nō eſtis hoſpites, et aduenæ, ſed eſtis ciues ſanctorum, & domeſtici Dei ſuperædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum, & Prophetarum*. 3

Apoſtoli & portę, & lapides fundamentales vrbis.

Tycon.
Beda.
Arethas.

Epheſ. 2. 19.

Quartò. *Qui loquebatur mecum, habebat menſuram arundineam auream, vt metiretur ciuitatem, & portas eius, & murum*. Græcè eſt, *Calamum aureum*. Menſuram accipio hoc loco merita, ſiue gratiam, charitatemuè, iuxta quam metitur Deus gloriam omnium Beatorum: In auro charitatis præ- 4

Mēſura aurea merita ſancto[illegible]

ſtantia

Calamus quæ mensura.

Ezech. 40. 1. 5

ſtantia exprimitur. Porrò hęc menſura, vt ait Arethas, erat Geometrica. Eſt autem calamus menſura ſex cubitorū, & palmi, vt patet ex Ezech. 40. cui ſimilis viſio apparuit. *Facta eſt*, inquit, *ſuper me manus Domini, et adduxit me in terram Iſrael, et dimiſit me ſuper montem excelſum nimis, ſuper quem erat quaſi ædificium ciuitatis vergentis ad Auſtrum.* Et paulò poſt. *Et in manu viri calamus menſuræ ſex cubitorum, & palmo.*

5 Quintò. *Ciuitas in quadro poſita eſt: et longitudo eius tanta eſt, quanta et latitudo. Et menſus eſt ciuitatem de arūdine per ſtadia duodecim millia: et longitudo, et altitudo, et latitudo eius æqualia ſunt.* In eo, quòd ciuitas in quadro ſita eſſe deſcribitur, eius ſtabilitas, & immobilitas explicatur. Quod verò tanta eſt latitudo, quanta longitudo, & altitudo, illud ſignificat omnia in beatitudine eſſe ſempiterna. Itaque putamus longitudinem eſſe ipſam æternitatem: ſic enim in ſacris literis appellatur, veluti Pſalmo 92. *Domum tuam decet ſanctitudo Domine in longitudinem dierum.* Huic igitur æqualis eſt altitudo, hoc eſt, viſio beatifica, qua quodammodò profunditas, & altitudo Diuinæ eſſentiæ penetratur: æqualis etiā latitudo, id eſt, fruitio, quæ cum ſumma delectatione cōiuncta eſt, per quā capacitas animæ propter magnitudinem gaudij quodammodo dilatatur. Æqualis igitur eſt longitudini latitudo, & altitudo, quia omnia hæc longitudinem æternitatis adæquabunt. Quod additur de ſtadijs duodecim millibus per totum ambitum, & circuitum ciuitatis, ita vt ſingula latera tria millia ſtadiorum complecterētur, ad ſignificandā æqualitatē omnium laterum pertinet: quanquam & eadem tria millia ſtadiorū per ſingula latera ad myſterium Trinitatis adūbrādū pertinēt, quod neceſſe habēt credere quicūq; in illā ciuitatē ingredi cupiūt. Faciūt autē octo ſtadia vnum milliare, atq; adeo ſibit⁹ ciuitatis cōtinet mille quingēta milliaria. Illud etiā rectè aduertit Haymo nomen ſtadij tacitè indicare cursum, & certamen iuſtorum, quibus opus eſt currere, certareq; aſsiduè, vt in illam ciuitatem admittantur. Vndè eſt illud Pauli 1. ad Cor. nono. *Neſcitis, quod ij, qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt, ſed vnus accipit brauiū?* Sequitur: *Et longitudo, & altitudo, & latitudo eius æqualia ſunt.* Rupertus ob imperitiam linguæ Græcæ putauit hoc ad murum ipſum eſſe referendum: tum verò mirum in modum ſe torquet, quomodò in murum id poſsit conuenire. Igitur non ad murum, ſed ad ciuitatem ipſam pertinet, cùm Græcè habetur αὐτῆς, reperiturq; hoc loco omniū eius laterum æqualitas.

Ciuitatis ſtabilitas.

Longitudo, latitudo, & altitudo vrbis quid.

Pſal. 92. 5.

Ciuitas æquilatera eſt, cur.

Haymo.

Per certamē, & curſum ad illā venitur.

1. Co. 9. 24.

Rupert.

6 Sextò. *Menſus eſt murum eius centum quadraginta quatuor cubitorum, mēſura hominis, quæ eſt Angeli.* Intellige dimenſum fuiſſe murum quoad altitudinem: ſignificaturq; in muro ambiente ciuitatem protectio Diuina, quę gloriam Beatorum in omnē æternitatem tuebitur. Et quoniam ea protectio firmiſsima eſt, idcirco tanta eſt muri altitudo. Ipſe etiam numerus, vt ait Arethas, perfectionem includit: etenim cētum quadraginta quatuor ex duodecim in ſe ductis cōficiūtur. Quod ſubiungitur: *Menſura hominis, quæ eſt Angeli:* Haymo ita exiſtimat accipiendum, ſignificari nimirum eum Angelum, qui Ioanni cum menſura apparuit, habuiſſe ſpeciem hominis. Itaq; licet homo videretur, Angelum fuiſſe. Duæ ſunt communiores expoſitiones. Vna eſt, ſignificari eadem menſura metiendam eſſe tā Angeli, quàm hominis beatitudinem, hoc eſt, tam Angelo, quàm homini iuxta magnitudinem gratiæ, & charitatis gloriam conferri. Altera, homines ad menſuram gloriæ Angelorum peruenire, ſiquidem ſuccedūt in locum eorum, qui ceciderunt. Haymo illam quoque affert, tot homines gloriam cōſecuturos, quot Angeli corruerunt, atque adeo eādem eſſe Angeli, & hominis quoad numerum menſuram. Septimò. Ipſa ciuitas dicitur *Aurum mundum, ſimile vitro mūdo.* Per aurum, inquit Haymo, claritas, per vitrum puritas exprimitur: ideoq; per vitrum declaratur puritas cordis omnium Beatorum, quę inuicem in cæleſti ciuitate omnibus manifeſtabitur. Quicquid enim cogitatū fuerit ab vno, vt pluſ rimū videbitur ab altero, vt inuicē ſibi ſint Beati quaſi quædam ſpecula vitrea lucidiſsima. Poſſumus etiam per aurum charitatem, qua omnes Beati fulgebunt,

Murus protectio Diuina firmiſsima

Arethas.

Haymo.

Hominis, & Angeli menſurā eādē eſſe quid

Per aurum, & vitrum quid.

Haymo.

Beati inuicem ſpecula lucidiſsima.

per

per vitrum puritatem accipere: nihil enim immūdū, & coinquinatū in eam ciuitatem ingreditur, vt postea docet Ioānes. Quanquam & in auro illius ciuitatis & pulchritudo, & nobilitas, splendorq; intelligitur.

Ciuitatis cœlestis duodecim fundamenta explicantur.

SECTIO III.

1 COMMEMORAT Ioānes duodecim fundaměta, id est, duodecim lapides fundamētales muri ciuitatis cœlestis, docetq; esse duodecim lapides pretiosissimos, qui duodecim Apostolos significant, vt in superioribus diximus. Arethas, And. Cæsar. & Abbas Ioach. singulos lapides singulis Apostolis tribuunt. Sed cū Arethas, & Andreas secundum lapidem ad Paulū Apostolum referant: accommodatior videtur Ioachimi expositio, qui primū lapidem iaspidem tribuit Petro, sapphirum Andreæ, calcedonium Iacobo maiori fratris Ioannis Euangelistæ, smaragdum nostro Ioanni, sardonychem Philippo, sardium Bartholomæo, chrysolitum Matthæo, beryllum Thomę, topazium Iacobo minori fratri Domini, chrysoprasum Iudæ fratri prædicti Iacobi, hyacinthū Simoni, amethystū Mathiæ. Iuxta quam expositionem ea, quæ de singulorū lapidum natura dicemus, optimè quadrāt in eū Apostolū, de quo sermo habendus erit. Verùm cū Apostoli non eodē semper ordine in Euangelio numerentur Matt. 10. Mar. 13. Luc. 6. nō est, cur in accommodandis singulis lapidibus singulis Apostolis iuxta ordinem ab Euangelistis seruatum laboremus, vt videlicet primum lapidem primo Apostolo, secundum secundo, & sic de cæteris, respondere existimemus, quemadmodum hoc loco facit quidam ex Recētioribus: cū illud sit multò certius quemlibet lapidem cuilibet Apostolo conuenire, vt ex sequentibus planum fiet. Nā vt singuli lapides singulis Apostolis ordine suo tribuerentur, vel seruandus esset ordo vocationis Apostolorum, vel temporis, quo ad prędicādū missi sunt: tunc enim fundamenta Ecclesiæ esse cœperunt, vel denique meritorum. At vocationis ordo non potest certò ex Euangelio in omnibus Apostolis demonstrari: ordo prædicandi etiam non habetur, cum simul omnes à Christo ad prædicādum missi fuerint: multò etiam difficilius est ordinem meritorum intelligere, cum is soli Deo sit exploratus. Quare illud præstandum superest; vt singulos lapides in quemlibet Apostolum conuenire ostendamus.

Andr. Cæsar. Arethas. Ioachim.

Singulis Apostolis singuli lapides fundamentales accommodantur.

Qui tenendus sit ordo in hac accommodatione.

2 *Fundamentum primum iaspis.* Iaspidis multa genera cōmemorantur: alius enim colore viridis est, & tinctura floratea sublucens: alius smaragdi habet similitudinem, sed crassiore specie, quo omnia phantasmata fugari æstimant. Est & niuis colore mista quasi spuma marinorum fluctuū obradians. In iaspide omnes interpretes Petrum accipiūt propter stabilem in fide, & eius confessione constantiam post Spiritus sancti aduentum. Sed potest quilibet Apostolos designari propter firmitatem fidei, qua omnia terrorum phantasmata fugabāt, & propter spei, ac fiduciæ in Deo viriditatē. Quæ deinceps de lapidibus pretiosis dicemus, ea ex Plinio, D. Isidoro lib. 16. Etym. Beda in Collectaneis, & aliis scriptoribus decerpsimus. *Secundum fundamentum sapphirus.* Hic medicam putatur habere virtutem, inutilis sculpturæ, interuenientibus crystallinis centris viret, & subinde translucet aureis quibusdam punctulis collucens. Quilibet Apostolus medicam virtutē habuit curandi & corporis, & animi ægritudines: non sinebat se sculpi humanis honoribus, minisuè, aut promissionibus, quominus inuictā in fide, & amore Christi constantiam retineret: virebat centris crystallinis, hoc est, purissimis moribus: & translucebat, quoniam lucem veritatis à Christo emissam in alios trāsmittebat. Quod ad literam significauit Paulus 2. ad Corint. 3. cum ait:

Fundamentū primū iaspis.

Secundum fundamētum sapphirus.

Nos

2. Cor. 3. 18. *Nos verò omnes reuelata facie gloriam Domini speculantes in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem tanquam à Domini spiritu.* Quo loco illud, *speculantes*, non ab specula, sed ab speculo deducitur: est enim græcè κατοπτριζόμενοι. Et est sensus Apostolos imaginem vultus Christi, nõ velatam, vt Hebræi faciem Moysis velamine occultatam, sed reuelatam quasi quædam specula lucidissima suscepisse, eãdemq; in alios per mysteriorum fidei prædicationem transmisisse: sicut speculum solet imaginem rei obiectæ recipere, & reddere. Hoc fundamentum sapphirinum secundùm Ioachimum est Andreas. Sicut enim sapphirus similis est sereno cœlo, & radijs solis percussus ardentem emittit fulgorẽ: ita Andreas amore cœlestis patriæ nuntium seculo remisit, secutus Ioannem Baptistam, & paulò post manẽs cũ Chro duobus diebus, eiusq; qui verus est sol, radijs percussus in Christi amorem mirabiliter exarsit.

3 Tertium fundamentum calcedonius. *Tertium fundamentum calcedonius.* Hic lapis quasi ignis splendet, similis pallenti lucernæ, eique sub dio, siue aperto cœlo color accidit, non autem sub tecto. Si vel radiis solis, uel digitorum attactu incandescat, paleas ad se attrahit. Quilibet Apostolus lucerna erat ardẽs in mũdo, neq; calcedonii colorem referebat sub tecto, hoc est, inter priuatos parietes otiosam vitam agens, sed sub dio inter ipsas nimirum persecutiones, & in medio foro fidem prædicans: vbi verò radiis solis, i. Christi splẽdoribus fulgebat, vel Tyrannorum manibus premebatur, tũc verò multò magis ad se omnes attrahebat. Hoc fundamẽtũ Ioachimo est Iacobus maior. (Ioachim.) Nam lapis, inquit, iste similis est pallenti lucernæ, fulgetque magis sub dio, quàm sub tecto: vnde significat ardorem humilem charitatis, qui aliquãdo quidem intus manet occultus, sed tãdem per opera producitur in lucẽ. Possumus autem hanc virtutem ascribere Iacobo fratri Ioannis, qui vt ostenderet, quanta charitas in suo pectore lateret, primus inter omnes Apostolos sustinuit passionem. *Quartum smaragdus.* (Quartum smaragdus.) Est viridãtium gemmarũ præstantissima: res, quibus admouetur, suo ipsius colore imbuit aeremque circunfusum viridem reddit. Quisque Apostolorũ viriditate virtutũ floruit, & eã reliquis impertiebatur, spẽque beatitudinis ingenerabat iis, qui ipsi᷒ cõsuetudine vtebãtur. Hoc enĩ est viriditatẽ, quæ spei symbolũ est, circũfusis reb᷒ cõmunicare. Ioachimus fũdamẽtũ hoc vult esse nostrũ Ioannẽ. Quoniã, inquit, smaragdus colorẽ refert purissimi olei, atque adeo significat perfectã fidẽ, (Ioachim.) quæ per charitatẽ operatur, quæ virtus maximè in Ioannne resplenduit, qui fuit spirituali charitatis oleo replet᷒: vnde & in olei doliũ dicitur missus, vt quasi quidã smaragd᷒ oleo proficere videretur.

4 Quintum sardonyx. *Quintum sardonyx.* Gemma est instar vnguis humani, aut certè colorẽ vnguis humani, cũ carni hæret, referẽs, vnde & nomẽ sumpsit: ὄνυξ enim græcè vnguẽ significat. Et quoniã sardij, & onychis naturã participat, ex sardio scilicet ruborẽ, ex onyche cãdorẽ trahẽs, inde est, quòd cõpositò ex vtraque gemma nomine sardonyx appellatur. Pretiosiores sunt, qui tribus coloribus variãtur, primo nigro, medio candido, superno rubro. Omnes enim Apostoli nigrũ colorẽ propter labores, candidũ propter puritatẽ, rubrum propter martyriũ habuerũt. Ob eam colorũ varietatẽ existimat Ioachim᷒ in sardonyche Philippũ fuisse adumbratũ. (Sextũ sardius.) *Sextum sardius.* Translucet: sic Apostoli exẽplo. Coloris est sanguinei: atq; adeo martyriũ designat Apostolorũ. Feris terrorem incutit: sic Apostoli Dæmonibus erant formidabiles. Bartholomæũ ex Ioachimi sentẽtia designat. *Septimũ Chrysolithus.* Auri speciẽ præfert, ardẽtes scintillas diffundit, nocturnos pellit timores. (Septimũ chrysolithus.) Habet simul cũ auri colore quandã marini coloris similitudinẽ, quã ob causã dicitur Hebraicè Tharsis, quod nomẽ mare significat, quẽadmodũ docet D. Hier. in Cõment. super Dan. super illa verba cap. 10. *Et corpus eius quasi chrysolithus:* & super illud Esai. 2. *Super omnes naues Tharsis.* (D. Hieron. Dan. 10. 6. Esai. 2. 16.) Meritò chrysolithus quilibet Apostolus appellatur, quoniã auro charitatis rutilat, ardentes Diuini amoris scintillas ex se in omnes immittit, Dæmonumque timores fugat. Matthæo Ioachimus tribuit. (Octauum beryllus.) *Octauum beryllus.* Quasi aquam consideres

solis fulgore percussam, rubicundum, ac decorum colorem reddit: sed non fulget nisi in sexangulam formam poliendo figuretur. Repercussione enim angulorũ splendor acuitur, tenentisque manum adurere dicitur. Tradunt Beryllo duos inesse colores, vnum viridem, pallentem alterum. Quilibet Apostolorũ propter mentis puritatem quasi aqua clarissima cœlestis gratiæ radiũ suscipit, pulcherrimusq; efficitur. Repercussione angulorũ magis splẽdescit: quia quò magis Apostoli laboribus premebantur, quasi fractis in lapide angulis, repercussoque lumine magis radiabant. In sexangulam formã figurabãtur, quia in hoc mundo, qui sex diebus à Deo fuit perfectus, Tyrannis persequentibus, & quasi eos figurãtibus pulcherrimi, fulgẽtissimique euadebãt. Tenentium manus adurebant: quia eos, cum quibus cõuersabantur, Diuini amoris facibus inflammabant. Præferebant colorem duplicem: quia dum cœlestia contemplabantur, virides efficiebãtur expectatione præmii. Cum verò ad proximos sese per actionem conuertebant, ipso labore, operumque assidua exercitatione pallorem quodammodò accipiebant. Iuxta Ioachimum Thomam adumbrat. Cui adde & illud nasci Beryllum in India, vt ait D. Isidor. Ita enim Thomas Euangeliũ in India prædicauit, ibique corpus eius visitur. *Nonum topazius.* Quantò inuentu rarior, tãtò pretiosior: quoniam perfectio Apostolica rarissima fuit, atque adeo pretiosissima. Duos refert colores, vnum auri purissimi, alterũ ætherea claritate relucentem, hoc est, aurum charitatis in proximos, & ardentem in Deum amorem. Flammescit impensius, quoties solis radiis verberatur: quoniã Apostoli, cũ Christi gratia tãquã radio micabant, tũc magis ad proximorũ salutẽ incendebãtur. Topaziũ cũ polis, obscuras: quoniã Apostolos, cũ laudibus nostris polimus, potius obscuramus, quã illustramus ob excellentẽ eorũ, nostraq; omni comendatione maiorẽ magnitudinem. Iacobum fratrẽ Domini ex Ioachimi interpretatione exprimit.

(D. Isidor.) (Nonum topazius.)

5 *Decimum chrysoprasus, siue chrysoprasius.* Viridis est gẽma, colore porri succũ referens, in aurum declinans aureis interuenientibus guttis. Viriditas, hoc est, spes Apostolorũ ad maiorẽ charitatem eorũ animos incitabat. Aureæ guttæ aureas charitatis actiones significant, quibus Apostoli spei suę viriditatẽ variabãt. Vult Ioachimus hãc gemmã Iudã fratrẽ Iacobi minoris adũbrare. *Vndecimũ hyacinthus.* Violaceo colore hyacinthũ florẽ repræsentans cœlestẽ colorẽ refert, vt sapphirus: mutat cũ facie cœli colorẽ, sereno enim, & illustri perspicuꝰ est, turbido, & obducto nubibus obscurꝰ. Cœlestẽ planè colorẽ referũt Apostoli cœlestibꝰ moribus. Mutabãt cũ facie cœli colorẽ: quia ad imperiũ Dei optimi, & maximi sese in omnibus accõmodabãt: Prętcrea sere no Ecclesię cœlo charitatẽ in alios exercebant: nubilo autẽ, & persecutionibus turbato constantiã, & fortitudinẽ præferebant. Simonẽ secundũ Ioachimũ notat. *Duodecimũ amethystus.* Violacei coloris est, fulgentius emicans hyacintho, sculptura facilis. Inter purpureas gemmas principatum amethystus Indicus tenet: purpureus est permisto violaceo colore, & quasi rosæ nitor, leniterque flãmulas fundens. Tradũt illũ nifsormi colore radiare, roseo, violaceo, & purpureo. Sane sculptura faciles erant Apostoli: quia in laboribus patiẽtes, gẽmæ purpureæ propter martyriũ, rosæ habentes nitorẽ propter gratiã, quã sibi apud oẽs cõciliabãt. Est enĩ rosa gratię symbolũ. Deniq; sua uissimas amoris flãmulas ex se late fũdebãt. Matthiã Ioachimo significat.

(Decimũ chrysoprasus.) (Vndecimum hyacinthus.) (Duodecimum amethystus.)

De portis, plateis, templo, sole, & commercio cœlestis ciuitatis.

SECTIO IIII.

EXPLICATIS cœlestis illius ciuitatis fundamentis persequitur reliqua Ioannes. Primũ igitur docet duodecim portas duodecim margaritas esse per singulas: quod duobꝰ modis potest intelligi. Vno, vt sit sensus singulas portas esse ex singulis margaritis, quod illis verbis disertè dr: *Et singulæ portæ erant ex singulis margaritis.* Alterò, I

(Locꝰ difficilis.)

Anſbert. vt in ſingulis portis eſſent ſingulæ margaritę, quod verbis propoſitis videtur indicari, cum dicitur. *Et duodecim portæ duodecim margaritæ ſũt per ſingulas.* Quam ob cauſam Anſbert. vt vtrũq; teſtimonium cōciliet, docet ſingulas portas factas fuiſſe ex ſingulis margaritis: & præterea vnãquique portam habere inſuper duodecim margaritas ſibi quodãmodo affixas, atq; adeo fuiſſe omnes margaritas portarum centum quadraginta quatuor. Quodſi addantur aliæ duodecim, ex quibus ſingulæ portę confectæ erant, numerari centum quadraginta ſex margaritas: quam ſententiam ſequitur Ribera. Verum multò probabilius videtur id, quod aiunt Beda, Tycon. Primaſ. Arethas, & alii, illud dũtaxat ſignificari ſingulas portas cōfectas fuiſſe ex ſingulis margaritis. Quod verò dicitur: *Duodecim portæ duodecim margaritæ ſunt per ſingulas:* non illud indicare in ſingulis portis fuiſſe duodecim margaritas, ſed ſingulas portas fuiſſe ſingulas margaritas, quod magis adhuc explicatur, cum ſubiungitur: *Et ſingulæ portæ erant ex ſingulis margaritis:* quæ verba appoſita ſunt explicationis gratia, nō ad aliquid diuerſum ſignificandum. Porrò aduerte margaritam idem eſſe, quod vnionem: appellantur autem margaritę vniones, vt auctor eſt Plin. lib. 9. c. 35. quod nullæ duæ reperiantur in conchis indiſcretæ. Quod ad myſterium attinet, cũ ſupra dixerimus duodecim portas duodecim Apoſtolos ſignificare, ſanè cũ ſingulę portę dicũtur eſſe ex ſingulis margaritis, indicatur pretioſiſsimã, & prӕſtantiſsimam eſſe Apoſtolorum doctrinam: eſſeque præterea inſtar vnionis propter ſummam conſenſionem, quæ inter omnes cernitur, vt vnus omnium inſtar obtineat. Et quanquam diſcreti fuerint locis, nullam tamen habuiſſe doctrinæ diſſenſionem. Ad quod myſteriũ explicandũ quatuor illa quadriformia animalia, quæ Ezech. c. 1. apparuerũt, & præter quatuor orbis imperia quatuor etiã Euãgeliſtas, & in eis Apoſtolos, vniuerſosq; Euãgelii præcones adũbrarũt, eiſdē ōnino facieb9 cōſtabãt, eadēq; erãt corporis ſpecie efformata, eodēq; ōnino modo mouebãtur ad ſũmã in fide Euãgelii prædicãda cōſenſionē exprimendã.

Ribera.

Beda. Tycon. Primaſ. Arethas.

Singulę portę erant ex ſingulis margaritis.

Margarita cur ſit dicta vnio. Plinius.

Apoſtoli margaritę propter doctrinæ conſenſionem.

Ezech. 1.

2 Secundò ſequitur. *Et platea ciuitatis aurũ mundum tanquam vitrum perlucidum.* Non puto plateam hoc loco forum ciuitatis ſignificare, quo omnes conueniunt, vt videntur plerique exiſtimaſſe: ſed *plateam* pro *plateis* dictum eſſe: ita vt omnes plateę huius ciuitatis dicantur eſſe aurũ mũdũ: in quo quidē latitudo charitatis beatificæ explicatur. Sicut enim in plateas vergũt oſtia domorũ ciuitatis, ſingulaq; ciuium domicilia: ita diuerſę manſiones Beatorũ, quibus diuerſitas gloriæ exprimitur iuxta illud Chriſti Ioan. 14. *In domo Patris mei mãſiones multæ ſunt:* in plateas charitatis cōcurrunt, quia ſinguli Beatorum quiſque de alterius gloria lætãtur: & quanquam ſint gloria inæquales; per caritatem tamē omnes alter alterius gloriæ participant, quod eſt charitatis proprium, vnde Paulus 1. ad Cor. 4. *Iam ſaturati eſtis, iã diuites facti eſtis, ſine nobis regnatis, & vtinã regnetis, vt & nos vobiſcum regnemus.* Supponit enim Paulus charitatē aliena bona ſibi propria ducere, & ita iis lętari, acſi ipſa poſsideret: atq; adeo ſi illi prędicatores, cũ quibus agit, regnarent, hoc eſt, bonis omnibus fruerentur, ſe quoq; cũ illis regnaturũ: quoniã charitas, qua illos adamabat, regnũ ipſorũ propriũ ſibi faceret. Quare cum Beati ſe maximè diligant, quiſq; de aliorũ beatitudine, & felicitate lætatur. Hoc eſt enim, quod hoc loco ait Ioannes, oſtia domorũ in eandē plateã concurrere: quæ auro mũdo cōparatur propter excellentiã; vitro mundo propter puritatē. Et præterea, quia inuicē alii aliorũ gloriã intuentur, & cōmunione charitatis mutuò ſibi eandē felicitatē quaſi radiũ perlucidiſsimũ tranſmittunt. Tertiò. *Templum non vidi in ea: Dominus enim Deus omnipotens templũ illius eſt, & Agnus.* Nimirũ, quia Deus clarè viſus nō eget templi alicuius externi amplitudine, vt maiſtatē pręferat, ſed ipſe perſe ſatis glorioſũ ſe Beatis demōſtrat. Itaq; ipſemet tēplũ eſt ſibi, quia & in ſe ipſo videtur, & in ſe ipſo maieſtatē omnē tēpli cōtinet. Ideq; de Agno, hoc eſt, Chriſto ſecundũ Diuinitatem eadem planè ratione, ſecundũ humanitatē verò ſuo modo intellige. Quartò. *Ciuitas nō eget ſole,*

Platęę ciuitatis ex auro mũdo quid.

Ioan. 14. 2. Charitas beatorum.

1. Cor. 4. 8.

Bona aliena ducit propria.

3

Templum ciuitatis Deus.

neque luna, vt luceant in ea: nam claritas Dei illuminauit eam, (in prçterito legẽdum eſt, vt patet ex Græco contextu) *& lucerna eius eſt Agnus*. Quod dicitur: *Claritas Dei illuminauit eam*: ſignificat Deum ipſum ciuitati illi cæleſti pro ſole eſſe: niſi in claritate Dei lumen gloriæ velis accipere, qvo Beatorum intellectus perfuſus ad Diuinæ eſſentiæ conſpectum euehitur. Quod ſubiungitur: *Et lucerna eius eſt Agnus*: de Chriſto, vt homo eſt, accipiendũ eſt: nam ſecundùm Diuinitatem ſol etiã, & claritas eſt ciuitatis, ſicut & reliquæ perſonæ Diuinæ. Et hoc loco obiter collige excellentem humanitatis Chriſti ſplendorem, & præſtantiam: ſiquidem cum lucerna dicatur comparata fulgentiſsimo ſoli Diuinitatis, nihilominus in tanti ſolis prçſentia lucet: quod ſanè mirum videri debet. Quis enim lucernã ſoli appoſitam vidit vnquam ſplendeſcere? Quarè non immeritò Ioannes ad Chriſti, quatenus homo eſt, ſplendorem exaggerandum, cum præmiſiſſet: *Claritas Dei illuminauit eam*, videlicet ſol ipſe Diuinitatis, continuò ſubiunxit: *Et lucerna eius eſt Agnus*: vt intelligeremus Chriſtũ, vt homo eſt, tanti eſſe ſplendoris, & excellentię, vt etiam Deo comparatus claritatem, plendoremq́; retinere videatur. Atq́; hęc eſt ratio, cur lucernæ hoc loco fiat mentio, non verò quòd in illa ciuitate nox aliqua ſit, in qua lucerna adhiberi debeat. Vnde ſequitur: *Nox enim nõ erit illic*. Quaſi dicat Ioannes: Nemo exiſtimet eo, quòd lucernę mentio facta eſt, aliquam noctem in ea ciuitate eſſe, cum in ea perpetuò ſol fulgeat.

Ciuitaté quæ claritas illuminet.

Humanitatis Chriſti ſplendor & excellẽtia.

...ciuitate nulla nox.

3 Quintò. *Ambulabũt gẽtes in lumine eius* (i. ciuitatis, nõ Agni, vt patet ex Grçco cõtextu) *& Reges terræ afferent gloriam ſuam, & honorem in illam. Et portæ eius non claudẽtur per diem: nox enim non erit illic. Et afferent gloriã, & honorem gentium in illam*. Significatur ciuitatis huius frequentiſsimum emporiũ, atque commercium: itaque Reges terrę, totiusq́; orbis nationes modò ad Eccleſiam venturas fide Chriſti, religioneque ſuſcepta, gloriamq́; ſuam, & honorẽ allaturas: quoniam maieſtatem, dignitatẽque ſuam, regnorumq́; opes, ac ditionẽ Chriſti imperio ſubijcient: deniq́; amore cœleſtis Hieruſalem omnia pro nihilo ducent, ſummamq́; gloriam, & honorem arbitrabuntur cœleſti illa ciuitate donari, eiusq́; ciues appellari. Hoc eſt enim gloriam, & honorem in illam afferre, videlicet gloriam ſuam temporalem, non ſolùm hic pro Eccleſia militãte per fidem, ſed etiam pro triumphãte, id eſt, pro cœleſtis patriæ conſecutione commutare. Poſſumus etiam ſic accipere. *Afferent gloriam, & honorem gentium in illam*, hoc eſt, quicquid glorioſum, & magnum erit in gentibus, Reges videlicet, ac Principes, viri etiam opibus, ingenioq́; florẽtes ad fidem Chriſti conuerſi in illam cœleſtem Hieruſalem inferentur. Quod verò dicitur: *Portæ eius non claudentur per diem*: ſecuritatem indicat: cũ enim nullus hoſtis timeatur, nõ eſt, cur portę claudantur. Poſtremò. *Non intrabit in illam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens, & mendacium: niſi qui ſcripti ſunt in libro vitæ Agni*. Vbi nos habemus, *aliquod coinquinatũ*, Grçcè eſt, πᾶν κοινοῦν, id eſt, *omne coinquinans*. Sic enim vertit Eraſmus. At Biblia Complutenſia, Arethas, & Andr. Cæſar. πᾶν κοινὸν, id eſt, *Omne commune*: quod idem eſt, ac ſi dicas, *omne immundũ*, iuxta illud Act. 10. *Abſit Domine, quia nunquam manducaui omne commune, & immundũ*. Mendacium iuxta ea, quę diximus ſectione prima, accipiendum eſt. Sententia illuſtrior eſt, quàm vt expoſitionem deſideret: certum enim eſt in cœleſti illa ciuitate, vbi plateæ ſunt aurum mundum, & omnia ex margaritis, lapidibusq́; pretioſis conſtãt, nihil coinquinatum, & immundum locum habere poſſe. Itaq́; nemo pedibus coinquinatis in ciuitate illa admittitur, cum plateæ ſtratæ ſint auro puriſsimo, in quo pedem nitidiſsimum, omniq́; labe deterſum ponere oporteat. Quò videtur reſpexiſſe ſponſa Cant. 5. cum pedes ſemel ablutos iterum coinquinare formidabat, ne videlicet ſibi aditus in cœleſtem illam ciuitatem intercluderetur. *Laui, inquit, pedes meos: quomodo iterum inquinabo illos?* Deniq́; ſoli illi, inquit Ioannes, qui ſcripti ſunt in libro vitæ Agni, in eam pulcherrimam ciuitatẽ ingredientur.

Ciuitatis commercium cum Regibus, & nationibus.

Securitas illi...

Varia lectio.

Commune, & imundũ idẽ. Act. 10. 14.

Ciuitatem puriſsimam nihil immundum ingreditur.

Cant. 5. 3.

Illu-

Illustratur illa sententia.

Reges terræ afferent gloriam suam, & honorem in illam. Et portæ eius non claudentur per diem: nox enim non erit illic. Et afferent gloriam, & honorem gentium in illam.

SECTIO V.

1 INTER ea, quæ Ioãnes de cœlestis ciuitatis pulchritudine, ãplitudine, & splẽdore cõmemorat, duo videntur sanè pręclara, & magnifica: vnũ est tam illustrẽ, tam locupletem, tam pulchram, tantisque in in omni genere ornamentis condecoratam ciuitatem nemini interclusam esse: sed aditum ad eam patere omnibus, qui illius ciues esse expetierint: hanc enim ob causam dicitur habere portas duodecim, tres ab Oriente, tres ab Aquilone, tres ab Austro, totidemque ab Occidente: easque omnes perpetuò apertas, ac patentes: *Et portæ*, inquit, *eius non claudentur per diem*: idem enim est hoc loco, *per diem*, ac perpetuò, cũ in illa ciuitate nulla sit nox, sed perpetuus, stabilisq; dies, cum claritas Dei, quæ nullam subit vicissitudinem, eam illuminet, vt superiùs dictum fuerat. Id quod explicauit Ioãnes, cùm subiunxit: *Nox enim non erit illic*: quasi diceret: Cum audis portas huius ciuitatis non fore claudendas per diem, intellige perpetuò patere, quoniam nox non erit illic, sed constans, ac perpetua dies. Alterum est Reges terræ gloriam suam, & honorem in eam ciuitatem illaturos: *Reges*, inquit, *terræ afferẽt gloriam suã, & honorem in illam.* Et iterum: *Afferent gloriam, & honorem gentium in illam.* Quod & ad frequentiam, & ad opulentiam illius ciuitatis commendandam maximè pertinet. Dicamus non nihil de singulis.

In descriptione huius vrbis duo pręclara annotantur.

2 Quod ad primum spectat, aduerte, aditum ad cœlestem illã vrbem per peccatum primi hominis omnibus mortalibus interclusum fuisse iterũ Christi Domini singulari beneficio patefactum. Is enim sua passione, ac morte promeruit, vt homines, qui antea, quantumcũq; probi, iustiq; essent, ab illius ciuitatis ingressu arcebantur, in eam non tantùm ingredi, sed illius ciues fieri, & in ea perpetuũ domicilium habere possent: quemadmodùm disertè docet Paulus ad Ephes. 2. *Per ipsum habemus accessum ad Patrem. Ergo iam non estis hospites, & aduenæ, sed estis ciues sanctorum, & domestici* Dei. Et ad Hebr. 6. appellat Christum nostrum pręcursorẽ, seu vt gręcè est, πρόδρομον, qui in cœlum ingressus illud nobis aperuit. *Qui cõfugimus*, inquit, *ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animæ tutam, ac firmam, & incedentem vsque ad interiora velaminis, vbi præcursor pro nobis introijt IESVS.* Significat verò Paulus allusione facta ad tabernaculum Mosaicum, & sancta sanctorum, in quę nullus ingredi poterat, nisi Pontifex Maximus semel in anno, Christum in sancta sanctorum cœlestis tanquam Pontificem Maximum ingressum fuisse, eaque nobis omnibus patefecisse, atque adeo fuisse πρόδρομον, seu pręcursorem nostrum, qui ante nos præcurrens cœlum sua passione nobis aperuit. Cui concinit illud Christi Ioan. 14. *Vado parare vobis locum.* Et quoniam de sanctis sanctorum cœlestibus loquitur Paulus, quæ nobis per Christum reserata, & patefacta fuerunt, est ad id illustrandum elegantissimus locus ille Ezech. 41. vbi agens de tẽplo ciuitatis illius per Christum in terris fundãdæ, atque inde in cœlum vsque euehendæ (is enim est literalis sensus eius visionis) sic ait. *Et mensus est longitudinem eius viginti cubitorum, & latitudinem eius viginti cubitorum, ante faciem tẽpli. Et dixit ad me: Hoc est sanctum sanctorum, & mensus est parietem domus sex cubitorum, & latitudinem lateris quatuor cubitorum vndique per circuitum domus. Latera autem latus ad latus bis triginta tria:* Et paulò post: *Et vidi in domo altitudinem per circuitum, fundata latera ad mensuram calami sex cubitorum spatio: & latitudinẽ per parietem lateris forinsecus quinque cubitorum: & erat interior domus in lateribus domus.* Quo loco difficilis est inter interpretes cõtrouersia, quidnam laterum nomine accipiendum sit? Etenim Richard. de S. Vict. vult esse deambulatoria. Sed ea senten-

Cęlum antea clausum sua passione nobis Christus aperuit.

Ephes. 2. 18.

Hebr. 6. 10.

Noster ad cœlũ præcursor dicitur.

Ioan. 14. 2.

Ezech. 41. 1.

Laterum nomine sedilia apud Ezech. intelliguntur. Richard. Vict.

tia

tia non est probabilis, vt Lyranus demonstrat. Alij aliud commentantur. Nos veram putamus Hugonis Carensis, & aliorum sententiam, aientium per huiusmodi latera sedilia esse intelligenda, quę per circuitum parietum templi, & ipsius sancti sanctorum apparuerunt. Disertè enim tradit Ezechiel etiam in ipso sancto sanctorum eiusmodi latera visa esse.

Lyran.

Hugo Carens.

3 Cur visa sint sedilia in sanctis sanctorũ.

Eo constituto, quod non est huius loci persequi lõgius, plenum mysterij est, quòd intra ipsa sancta sanctorum posita sunt sedilia, cum ibi superuacanea viderentur, quippe cum nulli præterquàm summo sacerdoti in eum locum pateret ingressus. Quæ fuit ratio potissima, qua Lyranus in comment. super Ezech. putauit se prædictam Hugonis expositionem omnino conuellere, demonstrareq; latera non esse pro sedibus sumenda. Et quidem, si eo loco de templo Salomonis sermo haberetur, aptè disputaret: cum enim in sancta sanctorum illius templi nemo præter Pontificem Maximum ingredi posset, frustra profectò in eis sedilia ponerentur. Verum cum ea ciuitatis visio secundùm literam ad Ecclesiam tum militantem in terris, tum in cœlo triumphantem referri debeat, templumque illud mysticum sit, quod non solũ in terris, sed multò etiam magis magnificum in cœlo constituitur: non mirum videri debet, si intra sancta sanctorum eius templi tam multa sedilia apparuerunt. Quoniam Christus sua passione perfecit, vt ea sancta sanctorum aperirẽtur, paterentq; omnibus, atque in illa nõ tantùm summo Sacerdoti, qui ipsemet Christus est, sed vniuersis liber esset ingressus, quibus idcirco in eum locũ admittendis, recipiendisq; pernecessaria erant sedilia, in quibus illi sederent iuxta illud ad Ephes. 2. *Cum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo, & conresuscitauit, & consedere fecit in cœlestibus in Christo IESV.* Cernis igitur patefacta fuisse per Christum mortalibus sancta sanctorum cœlestia, quod idem est, atque illud, quod hoc loco ait Ioannes, ciuitatis illius cœlestis portas apertas, patentesq; esse omnibus, quacunque tandem orbis ex parte aduenerint. Propterea enim ad Oriẽtem, Occasum, Aquilonem, & Austrum ternæ patent portę amplissimæ: nec vlli omnino nationi, ac genti aditus, & ingressus interdicitur.

Ephes. 2. 5.

Quod verò ad secundum spectat, cũ dicitur: *Reges terræ afferent gloriam suam, & honorem in illam*: et iterum: *Afferent gloriam, & honorem gentium in illam*: significatur Gẽtium ad fidem conuersio: & potentissimos quoq; Reges imperium Christi recepturos, & gloriam suam, & honorem, hoc est, diuitias omnes suas, atque potentiam in Christi cultum erectis religionis causa magnificis templis, alijsque Christianę pietatis, & religionis monumentis exędificatis pro animi pietate, ac religione oblaturos: eosdem denique Principes curaturos, vt ad innumeras alias gẽtes, nationesque Euangelicæ tubæ sonus perueniat, illęq; etiã ad fidei veritatẽ amplectẽdã permotæ victori Christo colla subijciant, suisque etiam omnibus in Christi cultum, & seruitium consecratis pro magno habeant tanto Principi famulari. Magnificis sanè verbis Esaias hãc Regum, Principumque conuersionem, pietatemque amplificat cap. 60. vt minimè dubitem ad eum Esaiæ locum in hac visione Ioannis allusionẽ fieri. Perstringemus tantum præcipua. *Surge,* inquit, *illuminare Hierusalem: quia venit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est. Et ambulabunt gentes in lumine tuo.* (pro quo Ioannes hoc loco totidem verbis: *Et ambulabunt gentes in lumine eius.*) *Tunc videbis, & afflues, mirabitur, & dilatabitur cor tuum, quando conuersa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo Gentium venerit tibi. Me insulæ expectant, & naues maris in principio, vt adducam filios tuos de longè: argentum eorum, & aurum eorum cum eis nomini Domini Dei tui, & sancto Israel, quia glorificaui te.* Ex his habes omnem mundanã opulentiam ad Ecclesiam accessisse. *Et ædificabunt filij peregrinorum muros tuos, & Reges eorum ministrabunt tibi. Et aperientur portæ tuæ iugiter: die ac nocte non claudentur, vt afferatur ad te fortitudo Gẽtium,* (eisdem pene verbis Ioannes: *Afferent gloriam, & honorem gentiũ in illam*:) *& Reges eorum adducantur. Gẽs enim, & regnum, quod non seruierit tibi, peribit. Et venient ad te curui filij eorum, qui humiliauerũt te,*

4 Gentium conuersio, & Regum pietatis erga Christum monumenta.

Locus Esaię illustris. Esai. 60. 1.

&

& adorabunt vestigia pedum tuorum omnes, qui detrahebant tibi. Quoniam Principes, ac tyranni, aut certè filij, posterìq; eorum, qui nefaria aduersus Ecclesiam bella suscéperunt, & grauissimas persecutiones concitarunt, tandem errorem suum, & impietatem agnoscentes omni fastu, superbiæq; typho deposito humiles ad Ecclesiam venerunt, & ad Romani Pontificis Christi in terris vicarij pedes incredibili & animi, & corporis submissione acciderunt.

Tyrāni, & Prīcipes ad Ecclesiam accesſere humiles.

5 Sequitur: *Pro eo, quòd fuisti derelicta, & odio habita, et non erat, qui per te transiret, ponam te in superbiam seculorum*. Nihil mihi sanè sublimius videtur de Ecclesiæ gloria dici potuisse. *Ponam te*, inquit, *in superbiam seculorum*, hoc est, tam illustrem, gloriosamque efficiam, vt potentissimi quique Reges, & orbis terrarum Principes magnæ gloriæ, & superbiæ loco ducant tibi famulari, de eoque famulatu quasi de amplissimo quodam principatu, & imperio superbire videantur. Quo quid gloriosius, & vt ita dicam, magis superbum de Ecclesię maiestate dici, aut cogitari potuit? Nec multùm dissimile est, quod sequitur: *Suges lac gentium, & mammilla Regum lactaberis*. Suxit enim Ecclesia lac gētium, cum quicquid magnum, quicquid opulentum, quicquid pretiosum gentes possidebant, in suum vsum vendicauit. Mammilla quoque Regum lactata est, cū amplissimis Regum, & Imperatorū priuilegijs, donationibusque aucta, & locupletata quasi ad Regum mammillas per amoris, fauorumque magnitudinem admota lac eorum suxit, hoc est, quicquid pingue, ac succulentum possidebant, eorum beneficio acquisiuit. Multus est in hoc argumento Esaias: nam & cap. 61. sic ait. *Vos autem Sacerdotes domini vocabimini: Ministri Dei nostri, dicetur vobis. Fortitudinem Gentium comedetis, & in gloria eorū superbietis*. Siue, vt Septuaginta transtulerunt: *Fortitudinem gentium comedetis, & in diuitijs eorum eritis admirabiles*. Quoniam in vsum rerū sacrarum, erectionem templorum, ac reditus Ecclesiarum quamplurima, & maxima Regum, ac Principum vectigalia redundarunt. Et cap. 49. *Hæc dicit Dominus: Ecce leuabo ad Gentes manum meam, & ad populos exaltabo signum meum. Et afferent filios tuos in vlnis, & filias tuas super humeros portabunt. Et erunt Reges nutritij tui, & Reginæ nutrices tuæ: vultu in terram demisso adorabunt te, & puluerē pedum tuorum lingent*.

Illi seruire ducunt pro summa gloria.

Ecclesia lac gētium quōdo dicatur sugere.

Esai 61. 6.
In vsum sacrorum cedūt Regū vestigalia.

Septuag.

Esai. 49. 22.

Et verò hæc omnia, quæ primùm Esaias, & postea Ioannes prædixit, cumulatissimè impleta fuisse, vt de alijs interim taceam, Regum Lusitaniæ exempla clarissima demonstrant. Ij enim non solùm in regnis suis gloriam omnem, & honorem in Dei cultum, & religionem cōtulerunt: sed etiam incredibili pietate curarunt, vt quamplurimi barbararum gentium Reges, ac Dynastæ, quos inuictis armis, ac bellica virtute sibi stipendiarios, ac vectigales fecerūt, fidem nostrā, religionemq; amplecterentur, & gloriā quoq; ipsi suam, & honorē Christi seruatoris cultui, & venerationi consecrarēt. Quin potius in exteris sibi nationibus in Oriente, Occidenteque subijciendis nō tam imperij sui, quàm religionis propagandę studio ferebantur: nec suis in terra, mariq; copijs tam sibi, quàm Christō militabant. Conuersos verò ad fidem mirum est, quàm paterno amplexu fouerent: quàm pio affectu educarent: quàm Regali munificentia, & liberalitate extructis Neophytorum domicilijs sustentarent: quàm amplis priuilegijs, eaque de re scriptis ad suos in India Proreges, & Gubernatores literis, ac regijs diplomatis, & exemptionibus in omni genere tanquam charissimos filios tuerentur. Atque vt pauca ex multis perstringamus, primus Lusitanię Rex Alfonsus Hēricus, qui totā fere Portugalliam è Saracenorum tyrannide in pristinam libertatem asseruit, ea quę bello comparabat, magna ex parte in sacras Religiosorum familias conferebat, ex ijsque plurima templa instaurauit, aliaque sanè magnifica à fundamentis erexit, maximaque, & celeberrima monasteria exędificauit, è quibus illa potissimum excellunt Alcobaciense, & Augustinianum sanctę Crucis in vrbe Conimbrica, quę duo cœnobia amplissimis redditibus dotauit. Illud verò incredibilem huius Regis pietatem declarat, quòd cum Olisiponem tunc tēporis Saracenorum ditioni subiectam

6
Quanta pro Christi gloria Lusitani Reges gesserint.

Primus Rex Alfonsus.

obsideret, celeberrimum sancti Vincentij cœnobium ordinis sancti Augustini eo ipso loco, quo castra locauerat, extruxit, vt quod scriptum est 2. Esd. 4. de ijs, qui muros Hierusalem ædificabant, quod vna manu faciebant opus, & altera tenebant gladium, aptissimè in Alfonsum quadret.

Esdr. 4.

7 Quæ Alfonsi pietas ad reliquos consequentes Reges cum regno ipso quasi hæreditario iure peruenit. Nam vt alios Lusitaniæ Reges mittamus, duo illa clarissima Lusitaniæ lumina Emmanuel, & Ioãnes hoc nomine tertius, non minùs fidei suæ, & pietatis splendore quasi duo fulgentissimi soles prodigioso, ac Diuino planè exortu in Occidente exorientes ipsas Orientis oras collustrarũt, quã inuictis armis ad suam ditionem, & imperium adiunxerunt. Verùm enim verò Emmanuel omnis memoriæ Princeps, qui primus Orientem non minus admirando ausu, quàm felici successu aperuit, plurima templa non in Lusitania modò, sed in Asiæ etiam, & Africæ sibi subiectis prouincijs excitauit, locupletauitque amplissimis muneribus. In his Bethlehemiticũ cœnobium per leucam Olisipone distans, & operis magnitudine, & magnificentia in pręcipuis totius Europæ numerandum D. Hieronymi Patribus attributum. Quod opus Ioannes hoc nomine tertius Emmanuelis filius postea amplificauit, vt attestantur elegãtissima carmina in ipsa templi fronte incisa, quæ Andreas Resendius nostras Eborensis, vir eximię eruditionis, & inuestigator antiquitatis excellentissimus, atque in eo genere longè doctissimus composuit, quæ ita habent.

ex Emmanuel.

Facta male sacrum Diuinæ in littore Matri
Rex posuit Regum maximus Emmanuel.
Auxit opus hæres Regni, & pietatis. Vterque
Structura certant, relligione pares.

Extruxit quoque Emmanuel Misericordiæ Olisiponensis ædem, & ibidem xenodochium sanè regium, & magnificum, & sancti Antonij cœnobium Franciscanũ, & Dominicanum de Annuntiata Virgine parthenonem: monasteria, quę de Pena, de Sylua, de Berlẽgis dicuntur, omnia Hieronymianæ familiæ: monasteriũ Virginis de Serra Dominicani Ordinis: sancti Antonij de Pinu obseruationis Franciscanæ: templum Eborense Franciscanum vna tantùm naui constans, omniũ, quæ in Lusitania sunt, amplissimũ, magnificum Tomariensem Ordinis Christi conuentum, maius templum Eluense, Benedictinum monasterium Portuense, Claranum Parthenonem Tauillę in Algarbiorum regno, Serpense monasteriũ Franciscanum, & alia, quæ breuitatis causa recensere omittimus. Christianã religionem latè per Indiam, & Æthiopiã propagauit: atque in Congi regnum misit viros virtute, doctrinaq; pręstantes, qui eam gentem ad fidei nostræ sanctissimam disciplinam erudirẽt, literisq; suis, ac precibus tandem perfecit, vt barbarę illius, & efferatę prouinciæ Reges, ac Dynastę filios suos in Lusitaniam mitterent, qui bonis artibus, moribus, fideique nostræ sanctionibus instructi rursus in patriam regressi maximam ad fidem illis in prouincijs accessionem fecerunt. Infinitum esset, quę in hoc genere fecit Emmanuel, oratione complecti.

Iam verò, quis pro dignitate explicare possit, quã bene de re Christiana meritus Ioannes fuerit? Is societatis nostræ in Lusitania parens Conimbricense collegium amplissimum Orientis seminarium erexit, Frãciscoq; Xauerio cũ alijs Socijs in Indiam transmisso fidem in ijs regionibus longè, lateque propagauit, eius rei tam ardenti studio incensus, vt nihil haberet antiquius, quàm vt Christiana religio in dies in remotis illis, barbarisque prouincijs augeretur, ac tũ demum se beatum Regem putaret, si Christi regnum sua opera cõstitutum vbique gentium efflorescerer. Id quod, ne multus sim, satis erit intelligere ex eius datis ad Ioannem Castrium Indiæ Proregem literis, quas Ioannes Petrus Maffeius Societatis nostrę, & historię scriptor cum primis illustris in libro historiarũ suarum de rebus in India à Lusitanis prę clarè gestis duodecimo refert, quas operę pretium duximus hoc loco transcribere in sempiternum eius pietatis, ac religionis monumentum. 8

Rex Ioannes Tertius.

Illę igitur sic habent. *Ioannes Rex Ioanni* 9

Castrio Indiæ Proregi amico Salutem. Quod non ignoras, idololatriæ graue piaculũ est, vt ea in meis regnis vllo pacto ferenda non sit. Delatum est autem ad nos in Goanis finibus tum publicè, tum priuatim coli sacella idolorum: præterea ludos, ritusque Ethnicos celebrari palam: ac proinde tibi etiam, atque etiam mando, ac planè iubeo, idola omnia per idoneos administros inuestigata, & vndique sublata comminuas, comburasque, & cum grauibus edicas minis, ne cui prorsus vllum eiusmodi simulacrum, aut signũ ex ære, ligno, argilla, gypso, aliouè metallo, materia, massa fũdere, ducere, sculpere, fingere, exprimere, figurare, aut aliunde importatum habere, seu sacra, ludosve Ethnico more facere, aut Brachmanas concionatores, magistrosuè teterrimos Christi aduersarios vllo ope iuuare, vel tecto recipere liceat. Qui secus faxit, pœnis in edicto propositis nulla remissione mulctator. Et quia gentes ad legitimum vnius Dei cultum non modò spe futuræ beatitudinis, sed etiam præsentibus interdum præmijs inuitandæ sunt, curabis enixè, vti redemptura vectigalium, curationes publicæ, & alia munera quæstuosa in homines Ethnicos in hunc diem conferri solita, in ipsos Christi Neophytos primo quoque tempore transferantur. Ad classes meas deducendas audio promiscuum cogi vulgus, Indorum placet excipi Christianos. Ad hæc certis auctoribus magno mihi meo dolore compertũ est ab Lusitanis hominibus vili pretio coempta mancipia, quæ apud Christianos dominos perfacili negotio ad Baptismum adduci possint, Mahometanis, ac barbaris mercatoribus, ad non dubium animorum interitum vberioris quæstus causa venundari. Id piaculum ne admittatur in posterum, neu seruitia vlli nisi Christiano emptori, aut licitatori addicantur, graui cohibe edicto. In oppido Bazaino templum Diuo Iosepho extruatur, idemtumque stipendium alendo vicario, & beneficiarijs aliquot de meo adsignatur. Annua porro tria pardaum millia in impuras Mahometis ædes, & nefarium cultum ab eius sectatoribus impendi antehac solita Euangelij præconibus, & conuersionis adiutoribus in posterum numerantor. In agro Cialensi Neophytis è meis vectigalibus trecenti quotannis orizæ modij ab Antistite diuidantur. Pondera, pretia, pactiones olim cum Thomæis Christianis initas, qui in Cocinensi ditione diuendunt piper, à nostris mercatoribus labefactari, violari, ne cognouimus, nec non subtrahi corollaria, quæ ad pretium addi ex pacto conuenerant consueuerant idque magno cum eorum damno pariter, & offensione, quibus multas ob causas præcipuè consultum oportuerat: ac proinde curabis quàm diligentissimè, vt in huiuscemodi commercijs Thomæi prorsus incolumes, indemnesque seruentur, eosque cæteris etiam in rebus, vti Christianos, & socios æquum est, liberaliter, comiterque tractabis. Ages etiam cum ipso Cocini Rege, vti ritus quosdã Ethnicos ab ipsius Auguribus in piperis venditione adhiberi solitos è nostro cõmercio tolli permittat. Ab eodem Rege aiunt Indos ex eius ditione, qui relictis idolis Christiana suscipiunt sacra, fortunis omnibus illico spoliari: ab eiusmodi immanitate & tu omnibus neruis amicum Regem niterũ auertere, & nos ipsi quoque in eandem sententiam ad eum literas dabimus. Præterea cum Magistro Frãcisco Xauerio consultabis, atque dispicies, vtrum ad Piscarij littoris Ecclesiæ incremẽtum expediat, fatuè sit piscandi potestatem patere dumtaxat ijs, qui Christum induerint, cæteros, quoad sapiant, eo quæstu, & commodo prohiberi. Qui ex Ethnicis ad Christum sese conuertunt, eos audio tanquam sceleratos, & sacros à parentibus, cognatis, amicisque tecto eijci, bonis euerti, ac summa protinus in solitudine, atque egestate versari. Horum tu inopiæ sublenandæ annuam è meis reditibus pecuniæ summam decerne distribuendam à Sacerdote, qui eiusmodi Neophytorum institutioni præfuerit. E Ceilano insula regius, vti fertur, adolescentulus impias auunculiue, an parentis? effugiens manus Goam Baptismi gratia se contulit: huius tu in persona, quando ad aliorum conuersionem haud leue momentum est, dabis operam, vti doctrina quidem, ac moribus in D. Pauli collegio cum alumnis cæteris imbuatur. Quod verò ad victum, cultumque attinet, lauto separatim hospitio impensa mea copiosè, ac liberaliter habeatur. Significauit is ipse mihi per literas ad Ceilani regnum sibi ius, actionemque competere: videbis, quidnam hoc sit, totamque rem probè exploratam, & cognitam ad me perscribes. Quod autem Tyrannus in suos populares, qui Euangelio credidere, tam crudeliter sæuijt, feras quidem illas, verumtamen debitas tanto sceleri pœnas ab eo per te quamprimum exigi volo, & grauem audaciæ mercedem statui, quo intelligant omnes nihil esse mihi antiquius, quàm vt omni ex parte integri, incolumesque seruentur, qui à Dæmonum castris ad Christiana signa transierint. Ab Ethnicis artificibus Christi Domini, Virginis matris, & Sanctorum imagines pingi, atque adeo circumferri venales minimè decorum est nomini Christiano. Tu ergo cum proscriptionis, ac virgarum minis edices, ne cui profano tabulas eiusmodi pingere, aut vendere quoquo modo in posterum liceat.

Parociale Cocini templum, itemque Colani dudũ inchoata patere imbribus putrefaciẽda turpissimũ est: vtrumque tu architectis, ac fabris adhibitis quamprimum tegendum, ac perficiendum curabis. Placet etiam in vico Noroa templum Diuo Thomæ Apostolo fieri; Calapora captũ sanctæ Crucis ædẽ absolui; itemque in Ciorano insula templum excitari: præterea locis idoneis auditoria, & scholas institui, ad quæ statis diebus non Christiana modò plebs catechismi causa, verumetiam Ethnici ad Euangelium audiendum vel inuiti conueniant. Quã doquidem in ista mea ditione mihi primum omniũ, & maximum est obsequium Dei, & Christianæ religionis amplificatio, cupio vehementer è Salcetanis quoque, & Bardesus finibus, quibus mihi nuper Idalcan cessit, idolorum cultum, ac profanas Gentium superstitiones prorsus euelli. Id quò citra tumultum, ac vim hoc præsertim initio fiat, expedit rationibus, ac disputationibus quàm lenissime populos edoceri, quanto in errore, ac veritatis ignoratione versentur, quamque vel peruersum, vel impium sit cultum vni debitum Deo simulacris, lapidibus'vè ab homine tribui. Porro ad eas pellendas tenebras cùm alios viros adhibebis virtute, & eruditione præstantes: tum verò ipse tu primarios gẽtis euocare, alloqui, monere non desines, atque omni ratione ad Christum allicere. Qui sese dederint, hosce in fidem receptos non tueberis modò, sed etiã pro suo quemque capta fouebis, ornabisque. Hæc omnia scito nobis maiorem in modum esse cordi. Quæ singula te pro tua industria, & probitate sedulo curaturum esse confidimus. Hactenus Rex Ioannes.

Ex his igitur, quę de Ioanne, & aliis Lusitanię Regibus breuiter perstrinximus, liquidò apparet, quàm vere dicatur Ecclesia in superbiã Lusitanię Principum à Deo posita, vt Esaias prænuntiauerat: quàm verè Lusitanorum Regum mãmilla lactata: quę verè in Lusitania Antistites, aliique inferiores administri Ecclesiastici ob redituum magnitudinem, quibus illos Regalis munificentia locupletauit, fortitudinem Lusitanię comedere, & in gloria regni Lusitaniæ superbire, & in diuitiis Lusitanorum Regum admirabiles dici possunt: quàm vere Lusitaniæ Principes nutritii Ecclesię, & Reginę Lusitanę fidei nutrices appellari debeant. Quid enim aliud est Ecclesiæ filios in Regum tanquam nutritiorũ vlnis, atque humeris portari, si hoc nõ est? Denique quàm vere propter Reges præcipuè Lusitanos dictum sit hoc loco à Ioanne, quòd in Hierusalem, hoc est, in Ecclesiam deberent Reges gloriam suam, & honorem, imo & omnium gentium inferre. 10

Supra dictę prophetię qui bus conueniat

CAPVT XXII

ET OSTENDIT mihi fluuium aquæ vitæ splendidũ tanquã crystallum, procedentem de sede Dei, & Agni. In medio plateæ eius, & ex vtraque parte fluminis lignum vitę, afferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum, & folia ligni ad sanitatem gentium. Et omne maledictum nõ erit ãplius: sed sedes Dei, & Agni in illa erũt, & serui eius seruiẽt illi. Et videbũt faciẽ eius, & nomẽ eius in frõtibus eorũ. Et nox vltrà nõ erit: & nõ egebũt lumine lucernæ, neq; lumine solis: quoniã Dominus Deus illuminabit illos, & regnabũt in secula seculorũ. Et dixit mihi: Hæc verba fidelissima sũt, & vera. Et Dominus Deus spirituũ prophetarũ misit Angelũ suũ ostẽdere seruis suis, quę oportet fieri citò. Et ecce venio ueloci

ter. Beatus, qui custodit verba prophetiæ libri huius. Et ego Ioannes, qui audiui, & vidi hæc. Et postquam audissem, & vidissem, cecidi, vt adorarem ante pedes Angeli, qui mihi hęc ostendebat, & dixit mihi: Vide, ne feceris: conseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum prophetarum, & eorum, qui seruant verba prophetię libri huius. Deum adora. Et dicit mihi: Ne signaueris verba prophetiæ libri huius: tempus enim prope est. Qui nocet, noceat adhuc: & qui in sordibus est, sordescat adhuc: & qui iustus est, iustificetur adhuc, & sáctus sanctificetur adhuc. Ecce venio citò: & merces mea mecū est, reddere vnicuiquę secundum opera sua. Ego sum A, & Ω: primus, & nouissimus: principium, & finis. Beati, qui lauant stolas suas in sanguine Agni: vt sit potestas eorum in ligno vitæ, & per portas intrent in ciuitatem. Foris canes, & venefici, & impudici, & homicidæ, & idolis seruientes, & omnis, qui amat, & facit mendacium. Ego IESVS misi Angelum meum testificari vobis hęc in Ecclesiis. Ego sum radix, & genus Dauid, stella splendida, & matutina. Et spiritus, & sponsa dicunt: Veni. Et qui sitit, veniat: & qui vult, accipiat aquá vitę gratis. Contestor enim omni audienti verba prophetiæ libri huius: Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto. Et si quis diminuerit de verbis libri prophetię huius, auferet Deus partem eius de libro vitę, & de ciuitate sancta, & de iis, quæ scripta sunt in libro isto: dicit qui testimonium perhibet istorum. Etiam venio cito: Amen. Veni Domine IESV. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

ARGVMENTVM.

IMPONIT *hoc loco Ioannes superiori visioni finem, & elegantissimam toti operi coronidem. Agit de fluuio procedente à sede Dei, & Agni: de ligno vitæ singulis mensibus fructum ferente. Supernæ ciuitatis gloriam, & iucunditatem, quam superiori capite descripserat, concludit, ad eiusque amorem, desideriumque mortales excitat. Denique commendat suam Apocalypsim, acerrimeque comminatur, ne quis illi quicquam vel addere, vel detrahere præsumat.*

Visio huius capitis proponitur, & explicatur.

SECTIO VLTIMA.

1 PRIMO ait Ioannes Angelum ostẽdisse sibi fluuium aquę vitæ, seu aquæ vitę, vt Græcè habetur, *splendidũ tanquã crystallum, procedentem de sede Dei, & Agni.* Hunc fluuium Richard. Vict. & Ioachimus gratiam Spiritus sãcti accipiũt: Rupertus ipsum Spiritum sanctum, qui quoniam procedit à Patrę, & Filio, ideirco fluuius à sede Dei, & Agni emanare dicitur: Haymo, & Ansbert. prędicationem Euangelii interpretantur. Verùm cum hæc ad pręsentem Ecclesiæ statum pertineant, & hoc loco sit sermo de cœlesti beatitudine, probabilius est, quod ait Pannon & alii, significari nomine fluminis delectationem, & iucunditatem, quæ ex visione beatifica proficiscitur iuxta illud psal. 35. *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos:* & psal. 45. *Fluminis impetus lætificat ciuitatẽ Dei:* & Esai. 66. *Declinabo super eũ quasi fluuium pacis, & quasi torrentem inundantem gloriam.* Dicitur flumen aquæ viuę, quia nũquam deficiet: procedit de sede Dei, & Agni, quia gaudium essentiale ex visione Dei beatifica oritur: accidentale autem omnium maximum ex visione Agni, hoc est, ex humanitate Christi proficiscitur.

Quid per fluuiũ aquę vitę accipiendum. Richard Vict. Ioachim. Rupert. Haymo Ansbert. Pannon. Psal. 35. 9. Psal. 45. 5. Esai. 66. 12.

2 Secundò. *In medio plateæ eius, & ex vtraque parte fluminis lignum vitæ, afferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructũ suũ: & folia ligni ad sanitatem gentium.* Communiter Interpretes per lignum vitæ Christum accipiunt. Ita Beda, & Pannon. Ansbert. Rupert. Richard. Vict. Haymo, Ioachimus. Tũ verò duodecim fructus per duodecim mẽses quidam duodecim Apostolos; alii melius sugent, & continuã fructificationem accipiunt, quam Christus habet in Electis, potissimumque in Beatis eis continuò per omnem ęternitatem essentiale gaudium pacificæ visionis, aliaque accidentalia tribuendo. Folia verò ad sanitatem gentium interpretantur verba Christi, eiusque doctrinã, quæ gentibus salutem attulit. Verũ hæc expositio mystica nobis potiùs, quàm literalis videtur, imo & textui minimè cõsentanea. Cum enim dicatur lignum vitæ esse in vtraque parte fluminis: quomodò vnum, & idem lignum ex vtraq; parte esse potuit? Quare haud dubiè lignum hoc loco pro lignis positum est, vt sit sensus multa ligna, hoc est, multas arbores ex vtraque ripa fluminis consitas fuisse. Cum igitur fluuius gaudium beatitudinis significet, vti diximus, quis nõ videt arbores in vtraque ripa fluminis consitas Beatos ipsos adumbrare, qui eius gaudii torrente irrigantur? Quoniã verò eorum gaudium nullo vnquam tẽpore vel cessabit, vel interrumpetur: idcirco fructum ferunt singulis mensibus. Dicũtur folia esse ad sanitatem gentiũ: quoniam gaudium accidentale Beatorũ, quod per folia accipiendum putamus, sufficiens per se est ad omnem mentis, corporisque ægritudinem leuãdam. Etenim in omnibus animę potẽtiis, & sensibus corporis erunt peculiaria gaudia, quæ eiusmodi potentias perficiant, omnique imperfectione quasi ægritudine sanabunt.

Quid per lignum vitæ, fructus & folia intelligendum. Beda. Pannon. Ansbert. Ruper. Richard. Haymo. Ioachim.

Mystica hæc est expositio.

Beati per lignum vitę adumbrantur.

3 Quæ in reliqua parte capitis continentur, fere expositione non indigent, sed ea tamen breuiter percurramus. Sequitur igitur. *Et omne maledictum non erit amplius.* Maledicti nomine peccatum omne intellige, quod in illa ciuitate nunquam erit. Dicitur autem peccatũ maledictũ, quia execratione dignum est, idq; significat Græcum vocabulum, κατάθεμα: *Et sedes Dei, & Agni in illa erunt,* hoc est, erit Metropolis ciuitas, in qua Deus, & Agnus in omnẽm æternitatem regni sedẽ figẽnt. *Et serui eius seruient illi,* hoc est, nunquam à Dei, & Agni famulatu, amoreq; discedent. Ratio verò statim subiũgitur: *Et videbunt faciem eius.* Quomodò enim deserere eum poterunt, quem clarè vident esse omni amore, cultuq; dignissimum. Quin potius: *Nomen eius in frontibus eorum,* hoc est, maximi honoris, & ornamẽti loco ducent tãto Principi seruire,

Peccatum maledictum dicitur.

Metropolis ciuitas illa erit.

Beatũ Dei obsequio nũquã discedent.

ac pro eius seruis, famulisq; agnosci: in cuius rei signum nomen tanti Principis in frontibus tanquam illustre insigne, & monumentum gestabunt. *Et nox vltra non erit, & non egebunt lumine lucernæ, neque lumine solis: quoniam Dominus Deus illuminat illos, & regnabunt in secula seculorum.* Nulla noctis, ac diei vicissitudo in illa ciuitate reperietur: quoniam Deus, qui perpetuò lucet, & õnis mutationis est expers, ciuitatem illuminabit. Beati verò omnes regnabunt, hoc est, Reges erunt felicissimi, ac potentissimi. Quãquam enim, vt paulò ante dictũ est, serui erũt cœlestis Principis: tamen ea ipsa seruitus pro regno, & imperio reputabitur. Ne verò quis de tam magnifica pollicitatione dubitaret, adiungit: *Et dixit mihi: Hæc verba fidelissima sunt, & vera. Et Dominus Deus spirituũ Prophetarum misit Angelum suum ostendere seruis suis, quæ oportet fieri citò. Et ecce venio velociter.* Dicitur Deus Dominus spirituum Prophetarum: quia ipsius est spiritum prophetię dare Prophetis. Cur verò dicat Ioannes: *Quæ oportet fieri citò?* & cur Christus dicat: *Et ecce venio velociter?* ad initium huius operis explicauimus. *Beatus, qui custodit verba prophetiæ libri huius. Et ego Ioannes, qui audiui, & vidi hæc.* Suo ipsius testimonio, & auctoritate omniũ, quę hactenus in Apocalypsi scripsit, veritatem confirmat. Id quod more suo facit Ioannes: idem namq; in Euangelio prę stitit c. 19. Cũ enim de sãguine, & aqua, quę ex Chr̃i demortui aperto latere profluxerunt, scripsisset, adiunxit: *Et qui vidit, testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius.* Et capite. 21. *Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his: & scimus, quia verũ est testimoniũ eius. Et postquam audissem, & vidissem, cecidi, vt adorarem ante pedes Angeli, qui mihi hæc ostendebat, & dixit mihi: Vide, ne feceris: conseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum Prophetarum, & eorum, qui seruant verba libri huius, Deum adora.* Cõsule, quæ diximus cap. 19. vbi hæc eadem sententia totidem verbis scribitur, de eaque nos eo loco fusè disseruimus.

Reges erunt.

Huius promissi authoritas.

Suo testimonio horum veritatem confirmat Ioan.

Ioan. 19. 35. & 21. 24.

4 *Ne signaueris verba prophetiæ libri huius: tẽpus enim prope est.* Pręcipit Deus Ioanni, ne librum hunc Apocalypsis obsignet, & claudat: sed omnibus legendum proponat. Quæ est Arethæ, & reliquorum Interpretum expositio. Ratio verò ea redditur: *Tempus enim propè est*, hoc est, multa eorum, quæ tibi ostensa sunt, citò debẽt euenire, cuiusmodi fuerunt multiplices Ecclesię per Tyrannos, ac Hæreticos persecutiones, & alia, quæ vel ipso Ioanne viuente acciderunt. Quã ob causam vtile erat, imo & pernecessarium legendã Apocalypsim fidelibus proponere, ne labores, & calamitates ipsos imparatos, & nec opinantes de repente, & insperato opprimerent: quin ipsi omnia ante prospicientes postea ipsis rerum euentis minimè mouerentur. Cur verò cap. 10. superiori pręceptum sit Ioanni, vt ea, quæ septem tonitrua locuta fuerunt, signaret, nec literis mandaret, rationem eo loco reddidimus ex rerum ipsarum prodigiosa visione desumptam, ne si illa prodigia vulgarentur, fortè fideles tam horribilium rerum denuntiatione commoueri, ac de suæ mentis constantia, atq; in Deũ fiducia deturbari possent. Porrò illa, quę habẽtur apud Dan. c. 8. *Tu ergo visionem signa, quia post multos dies erit*: & cap. 12. *Tu autẽ Daniel claude sermones, & signa librum vsque ad tempus statutum*: et paulò post: *Vade Daniel, quia clausi sunt, signatique sermones vsque ad præfinitum tempus*: non eum sensum habent, vt prohibeatur Daniel eiusmodi visiones mãdare literis, sed vt eas obscurè cõscribat, & ænigmatum inuolucris obscuret, ne palam propositę ab imperitis riderentur: quin potius apud omnes suam auctoritatem, & maiestatem retinerent.

Iubetur Ioan. librum hunc omnibus legẽdũ proponere

Dan. 8. 26. & 12. 4.

Quomodo Daniel iubeatur signare, quæ uidit.

Sequitur. *Qui nocet, noceat adhuc: & qui in sordibus est, sordescat adhuc: & qui iustus est, iustificetur adhuc. Ecce venio citò, & merces mea mecum est, reddere vnicuique secundum opera sua.* 5
Significatur adhuc tempus superesse ante vniuersum horum vaticiniorum, quæ in Apocalypsi continentur, impletionẽ, & interim vnunquemq; pro sua libertate posse aut peccatis, si malus sit, in dies inquinari, aut si iustus est, magis per bona opera sanctificari: itaq; integrum vnicuiq; esse male, beneue agere, neminemq; à Deo prohiberi, sed omnes suæ permitti libertati. Sic enim locus iste est accipiendus, non quasi Deus exhortetur quempiam, vt noceat, aut vt in peccatorum sordibus hæreat. Imo vt omnes ti-

Ante horum complementũ datur tempus peccandi, & benefaciendi.

Timore iudicii deterret a peccando Christus.

more indicij ad bene viuendum impellat, addit se cito venturum ad iudicandum. *Ecce, inquit, venio cito: & merces mea mecum est*, hoc est, Non opus habeo aliunde præmium, ac mercedem mutuari, vt eã ijs, qui bene egerint, conferam: quoniã mecum est ipsa merces, eam in mea potestate habeo, eam mecum simul affero, vt absq; mora iustis impertiar. Sic enim accipienda sunt illa verba: *Merces mea mecum est*: quę eodẽ sensu habentur Esa. 40. *Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur: ecce merces eius cum eo*. Et cap. 62. *Ecce saluator tuus venit, ecce merces eius cum eo*. Nec verò mercedem dumtaxat iustis dabo, sed seuerè etiam in peccatores, & sceleratos vindicabo: etenim omnes secundum cuiusque opera aut supplicio afficiã, aut pręmio. *Ego enim sum Alpha, et Omega, primus, et nouissimus, principiũ, & finis*. Idem hæc omnia significant: *primus* enim, *& nouissimus, principium, & finis* interpretatio sunt eius, quod dictum est, *Alpha, & Omega*, vt suo loco fusius exposuimus. Idcirco verò Christus hoc loco se principium, & finem nominat, vt intelligant omnes ab ipso expectandam esse mercedem, suppliciumque etiam inferendum: quippe qui sit Alpha, & Omega vniuersorũ, hoc est, Deus, à quo omnia vt à principio emanant, & in quem omnia vt in finem referuntur, atque adeo potens ad mercedem iustis conferẽdam, & pœnas à sceleratis deposcẽdas. Quam ob causam verbis consequentibus iusti beati prædicantur: improbi verò à sempiterna felicitate repelluntur. *Beati*, inquit, *qui lauant stolas suas*, (videlicet in sanguine Agni) *vt sit potestas eorum in ligno vitæ*, (de quo superiori capite) *& per portas intrent in ciuitatem. Foris canes, & veneficí, & impudici, & homicidæ, & idolis seruientes, & omnis, qui amat, & facit mendacium*. Per canes Arethas infideles, Haymo Hæreticos quoque comprehendit. Foris, inquit, canes, id est, Iudęi, Hęretici, cęterique increduli, qui contra Ecclesiam latrant. *Venefici*, id est, malefici, siue Magi, & *impudici*, idest, inuerecundè peccantes. Mendacium quomodo sit accipiendũ, vt ab ingressu arceat cœlestis ciuitatis, iam capite superiori docuimus.

Spe premij allicit ad bene agendum.

Esai. 40. 10.

Esai. 62. 11.

A Christo expectanda merces, & supplicium.

Canes Heretici, & infideles. Arethas. Haymo.

Subiungitur. *Ego IESVS misi Angelum* 6
meũ testificari vobis hæc in Ecclesiis. Ego sum radix, & genus Dauid, stella splendida, & matutina. Vt vera, certaque omnino esse confirmet, quæ in tota hac Apocalypsi continentur, testatur Christus ipse se ea per Angelum suum Ioanni reuelasse, vt ea Ecclesiis proponeret. Quomodò verò Christus sit radix Dauid, diximus cap. 5. Cur verò stella mãtutina appelletur, c. 2. explicauimus. *Spiritus, & Sponsa dicunt: Veni*. Per spiritum Spiritum sanctum intellige, cum Græcè habeat appositum articulum, τὸ πνεῦμα. Et est sensus, Spiritum sanctum mouere iustos, vt aduentum Christi ad iudicium desiderent, & petant, iuxta illud ad Rom. 8. *Ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus*, id est, facit postulare. Quamuis non sit improbabile, quod ait Arethas, per spiritũ accipiẽdos esse eos, qui digni habentur spiritualibus nuptiis. Spõsa etiã, id est, Ecclesia dicit: *Veni*, hoc est, eundem aduẽtum omnibus votis expetit, petitque ab sponso suo, vt veniat tandem ad eam in thalamum glorię admittendam. *Et qui audit, dicat: Veni*, hoc est, omnes, ad quos hæc visio peruenerit, eundem aduentũ exoptent, & postulent. *Et qui sitit, veniat, & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis*. Inuitantur omnes ad aquam tum gratiæ modo, tum gloriæ postea hauriendam. Quo verò sẽsu gloria gratis dari dicatur, superiori capite est explicatum.

Cõfirmat hec omnia Christ.

Spiritus sanctus mouet ad desiderandum aduentum Christi.

Rom. 8. 26.

Ad quos eius desideriũ pertineat. Arethas.

Deinde contestatur Ioannes, ne quis 7
sit huic Apocalypsi aliquid vel adiicere, vel detrahere præsumat. *Contestor*, inquit, *omni audienti verba prophetiæ libri huius: Siquis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illũ plagas scriptas in libro isto. Et siquis diminuerit de verbis libri prophetiæ huius, auferet Deus partem eius de libro vitæ, & de ciuitate sancta de his, quæ scripta sunt in libro isto*. Innuit futuros in Ecclesia Hæreticos, qui sacras Scripturas adulterarent, atque ad eas corrumpendas, & in suos errores detorquendas quędam adiicerent, quædam etiam mutilarent. Id quod de Marcione testatur multis in locis Tertullian. & in primis, quòd plura deleret in sacris literis ad suas hereses astruendas, docet libro de carne Christi, cap. 2. *His opinor consiliis tot*

Heretici adulteratores Scripturę.

Detrahebet Scripturis Marcion. Tertull.

originalia instrumenta Christi delere Marcion ausus est, ne caro eius probaretur. Et cap. 4. *Circumspice Marcion, si tamen non delesti Stulta mundi elegit Deus, vt confundat sapientiam.* Vnde eundem Marcionem Tertullianus libro aduersus eum primo, cap. 1. *murem Ponticum* appellat Euangelium corrodentem. *Nihil*, inquit, *tam barbarum, ac triste apud Pontum, quàm quod illic Marcion natus est. Iam & bestijs illius barbariæ importunior Marcion. Quis enim tam castrator carnis Castor, quàm qui nuptias abstulit? Quis tam comestor mus Ponticus, quàm qui Euangelia corrosit?* Quod verò etiã Marciõ de suo quædam Scripturis adijceret,

Aditiciebat etiam de suo.

docet idem Septimi⁹ lib. de carnẽ Christi, cap. 7. *Non recipio*, inquit, *quod extra Scripturam de tuo infers.* Quòd de Marcione docet Tertull. in multis alijs Hæreticis ostendi posset, quos vti diximus, hoc loco notauit Apostolus.

8

Dubitatio.

Arethas.

Tũ subiũgit: *Dicit, qui testimonium perhibet istorum: Etiam venio cito. Amen.* Dubium est, sintne ista verba Christi, an Ioannis? Arethas existimat ad vtrumq; referri posse. Quidam ex Recentioribus existimat esse Ioãnis, vt ipse de se dicat: *Hæc dicit is, qui testimonium perhibet istorum*: ijsq; verbis suam auctoritatem interponat, ne quispiã audeat in Apocalypsi aliquid immutare. Præterea etiam eiusdem esse verba sequentia: *Etiam venio cito*: vt quoniã Christus dixerat: *Qui sitit, veniat, & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis*: Ioãnes, qui maximè eam aquam sitiebat, optabatq; dissolui, & esse cum Christo, respondeat: *Etiam venio citò: Amen.* Quasi dicat: Siquidẽ Christe optime ais, vt qui sitit, ad te veniat: en ego te fontem aquę viuæ sitio, & cito ad te venio, cum iam senex admodum sim, parumq; mihi vitæ transigẽdum supersit. *Amen*, hoc est, vtinam tuo singulari munere cito huius mei voti compos fiam. Cœterùm cõmunis expositio magis placet, quæ hæc de ipso Christo interpretatur: itaq; de Christo Ioãnẽ dicente: *Dicit, qui testimonium perhibet istorum: Etiã venio citò*, hoc est, Christus, qui paulò ante testatus est se huius libri auctorem esse illis verbis: *Ego I E S V S misi Angelum meũ testificari vobis hæc in Ecclesijs*: ipse, inquam, Christus se cito venturum esse cõfirmat: *Etiã venio citò.* Vbi pro *etiam*, est græcè, *ναί*, quæ dictio affirmantis est. Cui expositioni aptè cohærent, quæ sequuntur: recte enim subiungit nomine Ecclesiæ Ioãnes. *Amen: veni Domine I E S V.* Ita sit, inquit, veni iam tandem Domine I E S V. Ita locum hunc intellexit Beda. *Dixit, qui testimonium perhibet istorum: Etiam venio citò. Idem*, inquit, *Christus testimonium perhibet, qui se Ecclesiæ venturum annuntiat, cui more Cantici canticorum Ecclesia deuotè respondet: Amen. Veni Domine I E S V.* Sic etiam Rupertus, Haymo, Ansbertus, & reliqui. Et confirmari potest: quia verba illa, *venio citò*, verba sũt notissima, ac diserta ipsius Christi, quæ sæpe in hoc opere vsurpauit tum hoc ipso capite: *Ecce venio velociter*: & iterũ: *Ecce venio citò, & merces mea mecum est*: & cap. 3. *Ecce venio citò*: & sępe alias in hoc opere, vt minimè dubitandum sit, quin hoc loco Christum ex sua ipsius voce loquentẽ debeamus agnoscere.

Ioan. Christũ aquam vitę desiderat.

Veraresposio.

Christum venire desiderat Ecclesia.

Beda.

Rupert.

Haymo.

Ansbert.

Apoc. 3. 11.

9

Denique verbis præclarissimis, & verè aureis suam Apocalypsim Ioannes concludit. *Gratia*, inquit, *Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis.* Pulcherrimam sanè & nobilissimam libro suo subscriptionẽ Ioannes adhibuit & se, & tãto opere dignissimam. Et verò quanã alia subscriptione is, qui à gratia nomen accepit, (sonat enim Ioannes *Dei gratiam*) nisi gratia ipsa concluderet? *Eant Pelagiani*, inquit Beda, *& sua virtute fidentes Domini se gratia priuent: Apostolo autem Paulo præsidium quærente, ac dicente: Quis me liberabit de corpore mortis huius? respondeat Ioannes nominis sui memor: Gratia Dei per Iesum Christum. Et ne sibi Donatistæ de singulari Dei munere blandiantur, audiant, quod cum gratiam Dei quasi Vale vltimum commendaret, ait: Cum omnibus vobis.* Hæc ille. Illud adnotauerim, Paulum quoq; eandẽ subscriptionẽ in omnibus suis epistolis adhibere, quemadmodum ipse testatur 2. ad Thess. 3. *Salutatio mea manu Pauli, quod est signum in omni epistola, ita scribo: Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amẽ.* Nam si percurras omnes eius epistolas, eam subscriptionem, & quasi Pauli sigillum in omnibus reperies: imo & omnes etiam pręter eam, quę est ad Hebræos, à gratia inchoat Apostolus, vt innuat bona opera sine Dei gratia nec inchoari, nec perfici posse. Ita etiam suam Apo-

Quã suo operi subscriptionem Ioan. adhibuerit.

Beda.

Eandem etiam suis epistolis adhibebat D. Paulus.

2. Thess. 3. 17.

calypsim Ioannes à gratia inchoauit. *Gratia, inquit, vobis, & pax ab eo, qui est, & qui erat, & qui venturus est.* Eandemq; gratia cõclusit, & quasi gratię sigillo obsignauit.

10 Eodem igitur nos Regali Diuinę gratię sigillo nostros hosce in Apocalypsim commentarios obsignemus. Diximus in opere difficillimo, quæ nobis probabiliora, & magis contextui, & instituto Ioãnis consentanea visa sunt. Quod si librũ septem signatum sigillis omni ex parte aperire, & resignare non potuimus, operam certè nostram, qualis qualis est, æqui, boniq; consulet, qui & eã vnius Dei nomine susceptam, & nõ omnino inutilem esse cogitauerit. Illud superest, vt immortali Deo immortales agẽtes gratias, & omnia, quę scripsimus, scribemusque in posterum, Ecclesiæ iudicio, censuręque subijciẽtes hortemur, obtestemurque singulos, vt per bona opera studeãt ad cœlestem Hierusalem paulò ante descriptam ascendere, & ad lætissimas, & amœnissimas cœlestis illius fluminis ripas perennibus, & iucundissimis sempiternæ felicitatis, & nunquam labentium gaudiorum torrentibus irrigari.

ctoris pero-
tio.

LAVS DEO,
VIRGINIQVE
MATRI.

INDEX
LOCORVM SACRAE SCRIPTVRAE, QVI HOC LIBRO EXPLICANTVR.

Aliquos breuiatis causa misimus. Prior numerus paginam, N. numerum marginis indicat.

Ex Genesi.

Cap. 1 IN PRINCIPIO creauit Deus cælum, & terram. 470. num. 6.

3 Inimicitias ponam inter te, & mulierem, & semen tuũ, & semen illius: ipsa conteret caput tuum. 432. num. 3. Et 603. per integ. sect.

Ne forte mittat manum suam, &c. & comedat, & viuat in æternum. 133. n. 1.

4 Cur concidit facies tua? nonne si bene egeris, recipies? sin autem male, statim in foribus peccatum tuum aderit? 791. n. 1.

6 Non permanebit spiritus meus in homine, quia caro est. 124 n. 3.

15 Leuo manum meam, &c. quod à filo subtegminis vsq; ad corrigiam caligæ non accipiam ex omnibus, quæ tua sunt, ne dicas: Ego ditaui Abram. 514. n. 2.

17 Faciam te crescere, & ponam te in gentem magnam, Regesq; ex te egredientur. 32. n. 6.

18 Num anien paritura sum anus? 39. n. 2.

Ego autem sum terra, ac cinis. 597. n. 3.

19 Salua animam tuam, noli respicere post tergum tuum, nec stes in omni circa regione. 527. n. 4.

20 Ecce dedi mille argenteos fratri tuo: hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes, qui tecum sunt, & quocunq; perrexeris, memẽto te deprehensam. 584. n. 2.

22 Vade in terram visionis, & ibi offeres eum. 675. n. 1.

Vidit arietem inter vepres hærentẽ cornibus. 678. n. 6.

Multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli, & sicut arenam, &c. 354. n. 2.

24 Egressus fuerat ad meditandum in agro. 56. n. 2.

25 Completi sunt dies Isaac, & appositus est populo suo senex, & plenus dierum. 191. n. 1.

27 Ecce odor filij mei sicut odor agri pleni. 669. n. 7.

Viues in gladio, & fratri tuo seruies. 415. n. 3.

28 Do tibi partem vnam, &c. quam tuli de manu Amorrhæi in gladio, & arcu meo. 225. n. 5.

49 Lauabit in vino stolã suam, & in sanguine vuæ palliũ suum. 36. n. 8.

Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens vngulas equi, vt cadat ascensor. 530. n. 3. & 724. n. 2

Ex Exodo.

Cap. 1 QVANDO obstetricabitis Hebræas, & partus tempus aduenerit, si masculus fuerit, interficite, si fœmina, reseruate. 533. n. 2.

Noli adorare Deum alienum. Dominus Zelotes nomen eius, Deus est æmulator. 660. n. 3. 4

Percussit Dominus omne primogenitum in terra Ægypti, de primogenito Pharaonis vsque ad primogenitum captiuæ. 24. n. 1. 12

Septem diebus fermentatum non inuenietur in domibus vestris. 427. n. 5.

Quid clamas ad me? 328 n. 3. 14

Venerunt filij Israel in Elim, vbi erant duodecim fontes aquarum, & septuaginta palmæ. 516. n. 3. 15

Placatus est Dominus, ne faceret malũ, &c. 124. n. 2 21

Ædificauit altare ad radices montis, & duodecim titulos per duodecim tribus Israel. 516. n. 2. 24

Sub pedibus eius quasi opus lapidis sapphirini, & quasi cælum, cum serenum est. 426. & 506. n. 2.

Non solidũ, sed inane, & vacuũ facies illud. 191. n. 4 27

Stringesq; tunicam bysso. 751. n. 10. 28

Sculpes eos nominibus filiorum Israel inclusos auro, atque circundatos. 516. n. 4.

Dimitte me, vt irascatur furor meus, &c. 535. n. 3. 32

Non ascendam tecum, quia populus duræ ceruicis es, ne fortè disperdam te in via. 490. n. 3. 33

Depone ornatũ tuum, vt sciã, quid faciã tibi. 491. n. 2

Est apud me locus, & stabis supra petram, & transibo, & abscondam te in foramine petræ. 44. n. 4

Ex Leuitico.

QVOD ambulat super manus ex cunctis animantibus, quæ incedunt quadrupedia, immundum erit. 416. n. 1. Cap. 11.

Mulier si suscepto semine pepererit masculũ, immunda erit septem diebus. 607. per integ. sect. 12

Non in rotundũ attõdebitis comã. 421. n. 3. & seq. 19

Omnis æstimatio siclo sanctuarij ponderabitur. 471. num. 7. 27

Quæ sub pastoris virga transeunt, quicquid decimum venerit, sanctificabitur Domino. 471 n. 8.

Ex Numeris.

TOLLITE summam vniuersæ congregationis filiorum Israel, &c. & nomina singulorũ quicquid sexus est masculini à vigesimo anno, & supra omnium virorum fortiũ ex Israel. 533. n. 2. Cap. 1

Radet caput illico in eadem die purgationis suæ, & rursus septima. 425. 6

Ostendat Dñs faciẽ suã tibi, & misereatur tui. 22. n. 1

* Nunquid

calypsim Ioannes à gratia inchoauit. *Gratia, inquit, vobis, & pax ab eo, qui est, & qui erat, & qui venturus est.* Eandemq; gratia cóclusit, & quasi gratię sigillo obsignauit.

Autoris peroratio.

Eodem igitur nos Regali Diuinę gratię sigillo nostros hosce in Apocalypsim commentarios obsignemus. Diximus in opere difficillimo, quæ nobis probabiliora, & magis contextui, & instituto Ioãnis consentanea visa sunt. Quod si librũ septem signatum sigillis omni ex parte aperire, & resignare non potuimus, operam certè nostram, qualis qualis est, æqui, boniq; consulet, qui & eã vnius Dei nomine susceptam, & nõ omnino inutilem esse cogitauerit. Illud superest, vt immortali Deo immortales agẽtes gratias, & omnia, quę scripsimus, scribemusque in posterum, Ecclesiæ iudicio, censuręque subijciẽtes hortemur, obtestemurque singulos, vt per bona opera studeãt ad cœlestem Hierusalem paulò ante descriptam ascendere, & ad lætissimas, & amœnissimas cœlestis illius fluminis ripas perennibus, & iucundissimis sempiternæ felicitatis, & nunquam labentium gaudiorum torrentibus irrigari.

LAVS DEO,
VIRGINIQVE
MATRI.

INDEX
LOCORVM SACRAE SCRIPTVRAE, QVI HOC LIBRO EXPLICANTVR.

Aliquos breuiatis causa misimus. Prior numerus paginam, N. numerum marginis indicat.

Ex Genesi.

Cap. 1 IN PRINCIPIO creauit Deus cælum, & terram. 470. num. 6.

3 Inimicitias ponam inter te, & mulierem, & semen tuũ, & semen illius: ipsa conteret caput tuum. 432. num. 3. Et 603. per integ. sect.

Ne forte mittat manum suam, &c. & comedat, & viuat in æternum. 133. n. 1.

4 Cur concidit facies tua? nonne si bene egeris, recipies? sin autem male, statim in foribus peccatum tuum aderit? 791. n. 1.

6 Non permanebit spiritus meus in homine, quia caro est. 124. n. 3.

15 Leuo manum meam, &c. quod à filo subtegminis vsque ad corrigiam caligæ non accipiam ex omnibus, quæ tua sunt, ne dicas: Ego ditaui Abram. 514. n. 2.

17 Faciam te crescere, & ponam te in gentem magnam, Regesque ex te egredientur. 32. n. 6.

18 Num amen paritura sum anus? 39. n. 2.

Ego autem sum terra, ac cinis. 597. n. 3.

19 Salua animam tuam, noli respicere post tergum tuum, nec stes in omni circa regione. 527. n. 4.

20 Ecce dedi mille argenteos fratri tuo: hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes, qui tecum sunt, & quocunque perrexeris, memẽto te deprehensam. 584. n. 2.

22 Vade in terram visionis, & ibi offeres eum. 675. n. 1.

Vidit arietem inter vepres hærentẽ cornibus. 678. n. 6.

Multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli, & sicut arenam, &c. 354. n. 2.

24 Egressus fuerat ad meditandum in agro. 56. n. 2.

25 Completi sunt dies Isaac, & appositus est populo suo senex, & plenus dierum. 191. n. 1.

27 Ecce odor filij mei sicut odor agri pleni. 669. n. 7.

Viues in gladio, & fratri tuo seruies. 415. n. 3.

28 Do tibi partem vnam, &c. quam tuli de manu Amorrhæi in gladio, & arcu meo. 225. n. 5.

49 Lauabit in vino stolã suam, & in sanguine vuæ palliũ suum. 36. n. 8.

Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens vngulas equi, vt cadat ascensor. 530. n. 3. & 724. n. 2

Ex Exodo.

Cap. 1 QVANDO obstetricabitis Hebræas, & partus tempus aduenerit, si masculus fuerit, interficite, si fœmina, reseruate. 533. n. 2.

Noli adorare Deum alienum. Dominus Zelotes nomen eius, Deus est æmulator. 660. n. 3. 4

Percussit Dominus omne primogenitum in terra Ægypti, de primogenito Pharaonis vsque ad primogenitum captiuæ. 24. n. 1. 12

Septem diebus fermentatum non inuenietur in domibus vestris. 427. n. 5.

Quid clamas ad me? 328. n. 3. 14

Venerunt filij Israel in Elim, vbi erant duodecim fontes aquarum, & septuaginta palmæ. 516. n. 3. 15

Placatus est Dominus, ne faceret malũ, &c. 124. n. 2 21

Ædificauit altare ad radices montis, & duodecim titulos per duodecim tribus Israel. 516. n. 2. 24

Sub pedibus eius quasi opus lapidis sapphirini, & quasi cælum, cum serenum est. 426. & 506. n. 2.

Non solidũ, sed inane, & vacuũ facies illud. 191. n. 4 27

Stringesque tunicam bysso. 751. n. 10. 28

Sculpes eos nominibus filiorum Israel inclusos auro, atque circundatos. 516. n. 4.

Dimitte me, vt irascatur furor meus, &c. 535. n. 3. 32

Non ascendam tecum, quia populus duræ ceruicis es, ne fortè disperdam te in via. 490. n. 3. 33

Depone ornatũ tuum, vt sciã, quid faciã tibi. 491. n. 2

Est apud me locus, & stabis supra petram, & transibo, & abscondam te in foramine petræ. 44. n. 4

Ex Leuitico.

QVOD ambulat super manus ex cunctis animantibus, quæ incedunt quadrupedia, immundum erit. 416. n. 1. Cap. 11.

Mulier si suscepto semine pepererit masculũ, immunda erit septem diebus. 607. per integ. sect. 12

Non in rotundũ attõdebitis comã. 421. n. 3. & seq. 19

Omnis æstimatio siclo sanctuarij ponderabitur. 471. num. 7. 27

Quæ sub pastoris virga transeunt, quicquid decimum venerit, sanctificabitur Domino. 471. n. 8.

Ex Numeris.

TOLLITE summam vniuersæ congregationis filiorum Israel, &c. & nomina singulorũ quicquid sexus est masculini à vigesimo anno, & supra omnium virorum fortiũ ex Israel. 533. n. 2. Cap. 1

Radet caput illius in eadem die purgationis suæ, & rursus septima. 425. 6

Ostendat Dñs faciẽ suã tibi, & misereatur tui. 22. n. 1

11 Nunquid ego concepi hanc multitudinem, &c. vt dicas mihi: Porta eos in sinu tuo, sicut portare solet nutrix infantulum? 68.
13 Mitte viros, qui considerēt terram Chanaan, singulos de singulis tribubus ex principibus, &c. 518. n. 7.
20 Hæc est aqua contradictionis, vbi iurgati sunt filij Israel contra Dominum, & sanctificatus est in eis. 562. n. 1.
21 Fac serpentē æneum, & pone eū pro signo. 561. n. 10
25 Suspende eos contra solem in patibulis. 257. n. 2.

Ex Deuteronomio.

Cap. 21 SI egressus fueris ad pugnam, &c. & videris in numero captiuorum mulierem pulchram, &c. radet cæsariē, & circūcidet vngues, &c. 429. n. 7
30 Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo. 181. n. 3
32 Iuxta est dies perditionis, & adesse festinant tempora. 125. n. 4.
Leuabo ad cælum manum meam, & dicam, &c. si acuero vt fulgur gladium meum, &c. 95. n. 1. & 459. n. 6.
33 In dextera eius ignea lex. 212. n. 1.
Qui dixit patri suo, & matri suæ: Nescio vos &c. & pactum tuum seruauerunt, benedic Domine fortitudini eius. 428. n. 6.
Benedictus in filijs Aser, sit placens fratribus suis, & tingat in oleo pedem suum, & ferrum, & æs calceamentum eius. 442. n. 1.
34 Ascendit Moyses supra montem Nebo. Mortuus est ibi Moyses seruus Domini in terra Moab iubente Domino. 486. n. 2. & 767. 2.

Ex Iosue.

Cap. 1 MOyses seruus meus mortuus est. 766. n. 1.
6 Sit ciuitas hæc anathema, & omnia, quæ in ea sunt, Domino, &c. 760. n. 3.

Ex 1. Regum.

Cap. 2 DOnec sterilis peperit plurimos. 20. n. 1.

Ex 2. Regum.

Cap. 7 ISta est enim lex Adam Domine Deus. 76. n. 2.
18 Tulit Ioab tres lanceas in manu sua, & infixit eas in corde Absalon, &c. 329. n. 8.

Ex 3. Regum.

Cap. 6 OMnis parietes templi sculpsit variis cælaturis; & fecit in eis Cherubim, & palmas, &c. 415. n. 4.
Ædificauit atrium interius tribus ordinibus lapidum politorum. 473. n. 4. & 474. n. 5.
7 Et atrium maius rotundum trium ordinum de lapidibus sectis. 474. n. 7.
10 Fecit rex Salomon thronum de ebore grandem, & vestiuit eum auro fuluo nimis, qui habebat sex gradus, &c. 519. n. 6.
18 Vsque quo claudicatis in duas partes. 18. n. 2.
21 Nonne vidisti humiliatū Achab corā me. 492. n. 2.

Ex 4. Regum.

Cap. 21. EXtendam super Hierusalem funiculum Samariæ, & pondus domus Achab. 322.

Ex 2. Paralip.

Cap. 4 FEcit etiam atrium sacerdotum, & basilicam grandem, &c. 474. n. 7.
20 Cumq; stetisset Iosaphat in medio cœtu Iudæ, & Hierusalem in domo Domini ante atriū nouū. 476. n. 9.

Ex 2. Esdræ.

Cap. 13. IN diebus illis vidit Iudæos ducentes vxores Azotidas, Amonnitidas, & Moabitidas, & filii eorum ex media parte loquebātur Azotice, & nesciebant loqui Iudaice, & loquebātur iuxta linguā populi, & populi. 506. n. 1.

Ex lib. Iudith.

Cap. 8. ERat hæc in omnibus famosissima, quoniam timebat Dominum valde, nec erat qui loqueretur de illa verbum malum. 755. n. 2.

Ex Esther.

Cap. 5 ETiamsi dimidiam partem regni petieris, dabitur tibi. 573. n. 3.

Ex Iob.

Cap. 1. NVNquid Iob frustra timet Deum? 13. n. 5.
4 Vidi eos, qui operātur iniquitatem, & seminant dolores, & metunt eos, &c. 433. n 5.
Tigris periit, eo quod non haberet prædam. 525. n. 7.
5 Qui ponit humiles in sublimi. 597. n. 5.
6 Vtinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui, & calamitas, quam patior, in statera. 322.
Ingredieris in abundātia sepulchrum. &c. 191. n. 2.
Inuolutæ sunt semitæ gressuum eorum. 444. n. 3.
7 Dies mei velocius transierunt, quàm à texēte tela succiditur. 325. n. 1.
Elegit suspendium anima mea, & mortem ossa mea. 557. n. 4.
9 Qui graditur super fluctus maris, qui facit Arcturum, & Oriona. 452. n. 2. & 527. n. 4.
12 Balitheum regum dissoluit, & præcingit fune renes eorum. 321. n. 6. & 127. n. 7.
13 Prius vos ostendens fabricatores mendacij. 763. n. 1
Obseruasti omnes semitas meas, & vestigia pedum meorum considerasti 102. n. 3.
15 Contra omnipotentem roboratus est, &c. 313. n. 4.
16 Tenuit ceruicem meam, confregit me, & posuit me sibi quasi in signum, circundedit me lanceis suis. 504. n. 2.
Saccum consui super cutem meam, & operui cinere carnem meam. 491. n. 1.
19 In nouissimo die de terra, &c. et in carne mea videbo Deum saluatorem meum. 29. n. 3. et 30. n. 5.

20 Pauis eius in vtero illius vertitur in fel aspidum intrinsecus,&c. 393.n.2.
26 Qui tenet vultum solii sui, &c. 254.n.7.
Spiritus eius ornauit cælos, & obstetricante manu eius eductus est coluber tortuosus.443.n.2.
29 Iustitia indutus sum,et vestiui me quasi vestimēto. 69.n.2.
Oculus fui cæco, & pes claudo. 18.n.2.
Siquando ridebam ad eos, non credebant,et lux vultus mei non cadebat in terram. 68.
In nidulo meo moriar, & sicut palma multiplicabo dies.536.n.3.
31 Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidē de virgine. 428. n.5.& 524.n.5.
Semper quasi tumētes super me fluctus timui Deū, & pondus eius ferre non potui. 40.n.1.
Librum scribat ipse, qui iudicat, vt in humero meo portem,&c. 182.n.8.
33 Conteret multos, et innumerabiles, et stare faciet alios pro eis. 201.n.4.
36 Effundit imbres adinstar gurgitum, qui de nubibus fluunt. 42.n.5.
39 Penna struthionis similis est pennis herodij, &c. 189.n.3.et 442.n.2.
Nunquid volet Rhenoceros seruire tibi? aut morabitur ad præsepe tuum? nunquid alligabis rhinocerota ad arandum loro tuo?&c. 566.n.7.
Pulli eius lambent sanguinem.513.n.6.
40 Stringit caudam suam quasi cedrum.530.n.2.
Nunquid pones circulum in naribus eius?763.n.1.
41 Quis reuelabit faciem indumēti eius,&c. portas vultus eius quis aperiet? 443.n.1. et 710.n.2.
Per gyrum dentium eius formido.417.n.3.
Corpus illius quasi scuta fusilia compactum squamis se se prementibus,&c.et ne spiraculum quidē incedit per eas. 726.n.3.
Feruescere faciet quasi ollā profundum maris,et ponet quasi cum vnguenta bulliunt.434.n.6.
42 Auditu auris audiui te,nunc autem oculus meus videt te. 101.n.2.

Ex Psalmis.

Cap. 2 EGo autē cōstitutus sum Rex ab eo,&c.51.n.4
Filius meus es tu: ego hodie genui te.51.n.4.
Reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli, &c.184.n.3.& seq.
Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus. 34.n.1.& 749.n.6.
Filii hominum vsquequo graui corde? vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? 762.n.1.
7 Exurge Domine Deus in præcepto, quod mandasti,& synagoga populorū circūdabit te. 492.n.3.
Nisi conuersi fueritis,gladium suum vibrauit,arcum suum tetendit, & parauit illum,&c. 97.n.3.& 314.n.3.
Contere brachium peccatoris, &c. Quæretur peccatum illius,& non inuenietur.82.n.3. 9
Dum superbit impius, incenditur pauper.715.n.5.
Oculi eius in pauperem respiciūt,palpebræ eius,&c. 10
82.n.2.
In circuitu impij ambulant. 422.n.4. 11
Sepulchrū patens est guttur eorū.419.n.2.& seq. 13.
Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum, &c: 28.n.2. 15
A resistentibus dexteræ tuæ custodi me vt pupillam oculi 46.n.6. 16
Cæli enarrant gloriam Dei. 336.n.4. 18
Non sunt loquelæ,neque sermones,&c. ibid.
In omnem terram exiuit sonus eorum. 323.n.3.
In sole posuit tabernaculum suum. 65.n.1.
Deus Deus meus,&c.quare me dereliquisti? longe à salute mea verba delictorum meorum.498.n.1. 21
Manducauerunt, & adorauerunt omnes pingues terræ,&c. 136.n.1. (suæ,&c.500.n.4
Dominus regit me, & nihil mihi deerit:in loco Pas- 22
Virga tua,et baculus tuus ipsa me cōsolata sūt.ib.
Dulcis,& rectus Dominus: propter hoc legem dabit delinquentibus in via.447.n.1. 24
Et refloruit caro mea,& ex voluntate mea cōfitebor ei. 670.n.5. 27
Conuertisti planctum meum in gaudium mihi: conscidisti saccum meum,&c.491.n.1. (97.n.4. 29
Ipse dixit,& facta sunt, mandauit, & creata sunt. 32
Fallax equus ad salutem,&c.311.n.2.
Immittet Angelus Domini in circuitu timentium eū, & eripiet eos.540.n.6. (498.n.1. 33
Congregata sunt super me flagella, & ignoraui. 34
Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ,&c.362.n.5. 35
Sustinentes autem Dominum inhæreditabunt terram,& adhuc pusillum,&c.12.n.2. 36
Beatus, qui tenebit,et allidet paruulos tuos ad petram.526.n.3.
In capite libri scriptū est de me,vt facerē voluntatē tuā,&c.et legē tuā in medio cordis mei.26.& 39
Aures autē perfecisti mihi.129.n.2. (693.n.6.
Speciosus forma præ filiis hominū:diffusa est gratia in labiis tuis.588.n.8.& 636.n.3. 44
Omnis gloria eius filiæ regis ab intus in fimbriis aureis,&c.429.n.7.
In spiritu vehementi conteres naues tharsis, 234.n.3.et 708.n.1. 47
Cur timebo in die mala? iniquitas calcanei mei circundabit me.432.n.3. (dolos.418.n.1. 48
Os tuū abundauit malitia,et lingua tua cōcinnabat 49

50 Tibi soli peccaui, & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas, cum iudicaris. 545. n. 1.
Asperges me Domine hyssopo, & mundabor, lauabis me, &c. 36. n. 7.
Redde mihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me. 754. n. 3.
51 Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei, &c. 227. n. 6.
54 Ecce elõgaui fugiẽs, & mansi in solitudine. 536. n. 2.
Extendit manum suam in retribuendo. 91. n. 2.
56 Filij hominũ dentes eorũ arma, & sagittæ. 419. n. 3.
57 Lætabitur iustus, cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris. 497. n. 3.
59 Dedisti metuentibus te significationem, vt fugiant à facie arcus. 561. n. 10.
61 Duo hæc audiui, quia potestas Dei est, & tibi Domine misericordia. 573. n. 3.
64 Te decet hymnus Deus in Sion. 553. & 583. n. 4.
Induti sunt arietes ouium, & valles abundabunt frumento. 511. n. 4.
65 In multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui. 763. n. 3.
66 Illuminet vultum suum super nos, &c. 22. n. 1.
67 Dixit Dominus: Ex Basan conuertam, &c. Vt intingatur pes tuus in sanguine: lingua canum tuorũ ex inimicis ab ipso. 497. n. 3.
Increpa feras arundinis. 435. n. 7.
68 Non me demergat tempestas aquæ, neque absorbeat me profundum. 409. n. 5.
70 Tanquam prodigium factus sum multis. 556. n. 5.
71 Deus iudicium tuum Regi da, & iustitiam tuam filio Regis. 618. n. 2.
Erit firmamentũ in terra in sũmis montiũ. 167. n. 8.
Ante solem permanet nomen eius 619. n. 4.
Benedicentur in ipso omnes tribus terræ. 47. n. 1.
72 Non est respectus morti eorum, & firmamentum in plaga eorum. 105. n. 3.
Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum. 312. n. 4.
Quid enim mihi est in cælo, & à te quid volui super terram? Defecit caro mea, & cor meum Deus cordis mei. 514. n. 2.
73 Redemisti virgam hæreditatis tuæ. 31. n. 3.
Posuerunt signa sua signa, & non cognouerunt sicut in exitu super summum. 503. n. 2.
Operatus est salutem in medio terræ. 67. n. 1.
74 Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo. 459. n. 5. & 471. n. 7.
Calix in manu Domini, &c. inclinauit ex hoc in hoc. Veruntamen fæx eius non est exinanita. 324. n. 3. & 508. n. 2.
Dormitauerunt, qui ascenderunt equos. 311. n. 2. 75
Anticipauerunt vigilias oculi mei. 457. n. 2. 76
Nũquid in finẽ misericordiã suã abscindet? 223. n. 4
Nunquid obliuiscetur misereri Deus? aut continebit in ira sua misericordias suas? 100. n. 5.
Nunc cœpi: hæc mutatio, &c. 206. n. 4.
Ædificauit sicut vnicornium Sanctificium suum in terra. 423. n. 5.
Auerterunt se, &c. Conuersi sunt in arcum prauũ. 315. n. 4. 77
Redde vicinis nostris septuplũ in sinu eorũ. 20. n. 1. 78
Ostende faciem tuam, & salui erimus. 22. n. 1. 79
Operuit montes vmbra eius, & arbusta eius cedros Dei. 31. n. 4.
Operuisti omnia peccata eorum: mitigasti omnem iram tuam, &c. 565. n. 4. 84
Veritas de terra orta est, & iustitia de cælo prospexit. 565. n. 5.
Da imperium tuum puero tuo, & saluum fac filium ancillæ tuæ. 618. n. 2. 85
Sicut lætantiũ omniũ habitatio est in te. 408. n. 4. 86
Æstimatus sum cum descendẽtibus in lacum, factus sum sicut homo sine adiutorio, inter mortuos liber. 69. n. 4. 87
Quoniam dixisti: Misericordia ædificabitur in cælis, &c. 222. n. 3. 88
Tu dominaris potestati maris, motum autẽ fluctuũ eius tu mitigas. 451. n. 2.
Thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta, &c. 24. n. 5.
Et custodia in nocte, quæ pro nihilo habentur, eorũ anni erunt. 11. n. 2. 89
Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis. 241. n. 10. 90
Iustus vt palma florebit. 362. n. 4. 91
Mirabiles elationes maris, mirabilis in altis Dominus. 452. n. 2. 92
Nunquid adhæret tibi sedes iniquitatis, qui fingis laborem in præcepto? 611. n. 2. 93
Propter quod infensus fui generationi huic. 124. n. 3 94
Deus tu propitius fuisti eis, & vlciscens in omnes adinuentiones eorum. 92. n. 3. 98
Misericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine. 457. n. 3. 100
Similis factus sum pelicano solitudinis, etc. 536. n. 3 101
Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua. 549. n. 3. 102
Secundum altitudinem cæli à terra corroborauit misericordiam suam super timentes se. 628. n. 2.
Extendens cælum sicut pellem. 336. n. 4. 103
Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos, &c. 361. n. 3.

Posuisti

Posuisti tenebras, & facta est nox: in ipsa pertransibunt omnes bestiæ syluæ: ortus est sol, & congregati sunt, &c. 458.n.3.

Hoc mare magnum, & spatiosum manibus: illic reptilia, quorum non est numerus, &c. 709.n.3 & seq.

Draco iste, quem formasti ad illudendū ei. 155.n.4.

106 *Posuit flumina in desertum, & exitus aquarum in sitim.* 452.n.3.

109 *Virgam uirtutis tuæ emittet Dominus ex Sion: dominare in medio inimicorum tuorum.* 500.n.4

Tecum principium in die virtutis tuæ. 32.n.6. & 50.n.3.

In splendoribus sanctorum ex vtero ante Luciferum genui te 620. per integ. sect. & 697.n.4.

Iudicabit in nationibus, implebit ruinas, &c. 531.n.2. (551.n.4.

De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput.

114 *Misericors Dominus, & iustus, & Deus noster miseretur.* 100.n.5. (764.n.3.

115 *Ego dixi in excessu meo: Omnis homo mendax.*

117 *Circumdederunt me sicut apes.* 671.n.6.

118 *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Dñi* 18.n.2.

Tu mādasti mandata tua custodiri nimis. 611.n.1.

Viam mandatorum tuorum cucurri. 18.n.2.

Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. 462.

Præuenerunt oculi mei ad te diluculo, vt meditarer eloquia tua 457.n.2.

Septies in die laudem dixi tibi. 20.n.1.

120 *Leuaui oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi, &c.* 537.n.4.

128 *Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea, dicat nūc Israel, &c. etenim non potuerunt mihi.* 505.n.5.

Supra dorsum meum fabricauerunt peccatores, prolongauerunt iniquitatem suam. 450.n.1.

Fiant sicut fœnum tectorum, &c. 192.n.7.

129 *Quia apud Dominum misericordia, & copiosa apud eum redemptio.* 35.n.5.

132 *Ecce quam bonum, & quam iucundum habitare fratres in vnum.* 329.n.5.

134 *Fulgura in pluuiam fecit.* 229.n.5.

138 *Perfecto odio oderam illos, &c.* 112.n.2.

140 *Pone Domine custodiam ori meo, & ostium circumstantiæ labiis meis.* 586.n.2. (360.n.2.

147 *Quoniam confortauit seras portarum tuarum, &c.*

Ex Prouerbiis.

Cap. 5 *CERVA charissima, & gratissimus hinnulus: vbera eius inebrient te, &c.* 521.n.2.

Funibus peccatorum suorum constringitur impius. 450.n.1.

6 *Vade ad formicam, ô piger, & considera vias eius, et disce sapientiam, &c.* 458.n.3 & seq.

Dñs possedit me in initio viarum suarum. 25.n.3. 8

Ab æterno ordinata sum: nondum erant abyssi, & ego iam concepta eram. Quando præparabat cælo, aderam, &c. 578.n.4.

Ludens in orbe terrarum, &c. 11.n.2. & 564.n.3.

Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos, idem autem ipse sequitur aues volantes. 763.n.1. 10

Qui impatiens est, exaltat stultitiam suam. 115. 14

Omnes viæ hominis patent oculis eius: spirituum pōderator est Dominus. 471.n.7. 16

Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis. 144.n.2. 19

Ruina est homini deuorare sanctos, & post vota retractare. 156.n.2. 20

Vir obediens loquetur victorias. 132.n.3. 21

Quādo sederis, vt comedas cum principe, attēde, &c. 136.n.1. 23

Ne attingas paruulorum terminos, &c. propinquus enim illorum fortis est, &c. 40.n.1.

Noli esse in conuiuiis potatorum, &c. quia vacantes potibus, & dantes symbola consumentur. 418.n.2. & 419.n.3.

Tria sunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro, &c. Viam colubri super terram. 498.n.1. 30

Formicæ populus infirmus, qui præparat in messe cibum sibi, lepusculus plebs inualida, &c. Regem locusta non habet, &c. Stellio manibus nititur, &c. 412.n.2.

Mulierem fortem quis inueniet? &c. Confidit in ea cor viri sui, & spoliis non indigebit. 605.n.3. 31

Byssus, & purpura indumentum eius. 318.n.2.

Ex Ecclesiaste.

VIDI seruos in equis, & principes ambulātes quasi seruos, &c. 311.n.2. Cap. 10.

Mitte panem tuum super transeuntes aquas, quia post tempora multa inuenies illum. 20.n.1. 11

Ex Canticis.

OSculetur me osculo oris sui, quia meliora sunt vbera tua vino. 34.n.1. & 72.n.1. & 588.n.7. Cap. 1.

Oleum effusum nomen tuum. 324.n.3.

Trahe me post te, curremus in odorem vnguentorū tuorum. 491.n.3.

Recti diligunt te. 577.n.1. (&c. 55.n.4.

Nigra sū, sed formosa, &c. sicut tabernacula Cedar,

Nolite considerare, quod fusca sim, quia decolorauit me sol. 102.n.2. & 310.n.2.

Filii matris meæ pugnauerunt contra me. 521.n.2

Si ignoras te, ô pulcherrima, &c. egredere, & abi post vestigia gregum tuorum, &c. 319.n.4.

Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilaui te amica mea. 577.n.2.

Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turturis. 592.n.1.

Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento. 592. n. 1.
Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur. 671. n. 7.
2 *Ego flos campi, et lilium conuallium.* 84. & 232. n. 4. et 668. n. 1.
Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias. 154. n. 2.
Stipate me malis, quia amore langueo 225. n. 4.
Læua eius sub capite meo, & dextera illius, &c. 92. n. 4. & 511. n. 3.
Iam hyems transiit, imber abiit, et recessit. 152. n. 4.
Veni columba mea in foraminibus petræ, in cauerna maceriæ. 44. n. 4.
3 *In lectulo meo per noctes quæsiui, quem diligit anima mea.* 537. n. 4.
Adiuro vos filiæ Hierusalem per capreas, &c. ne suscitetis, neque euigilare faciatis dilectam. 581. n. 2.
Vniuscuiusque ensis super femur suum. 94. n. 2.
Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani, &c. ascensum purpureum. 426. & 499. n. 2.
Egredimini, & videte filiæ Sion regem Salomonem in diademate, &c. 315. n. 5. & 630. per int. sect.
4 *Oculi tui columbarum absque eo, quod intrinsecus latet.* 582. n. 1. & seq. & 583. n. 3. & seq.
Sicut vitta coccinea labia tua, et eloquium tuum dulce. 586. n. 1. (584. n. 1. & seq.
Sicut fragmen mali punici, ita genæ tuæ. 139. &
Sicut turris Dauid collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis, &c. 512. n. 7. et 563. n. 3. & 589. n. 1. et 590. n. 3. & seq.
Veni de Libano sponsa mea, coronaberis de cubilibus leonum, &c. 316.
Vulnerasti cor meum soror mea sponsa, in vno oculorum tuorum, et in vno crine colli tui 79. n. 1. et 560. n. 8. & seq.
Fauus distillans labia tua. 456. n. 5.
Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus. 700. n. 3.
Emissiones tuæ paradisus malorum punicorum, &c. 134. n. 3. et 319. n. 4. & seq.
5 *Messui myrrham meam cum aromatibus meis.* 377. n. 4.
Comedi fauum meum cum melle meo, &c. 165. n. 6.
Ego dormio, & cor meum vigilat. 560. n. 8.
Manus meæ stillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatissima. 755. n. 1.
Adiuro vos filiæ Hierusalem, si inueneritis dilectum meum, vt nuncietis ei, quia amore langueo. 560. n. 7
Caput eius aurum optimum, &c. 515. n. 3.
Comæ capitis eius sicut elatæ palmarum, nigræ quasi coruus. 80. n. 2. & 318. n. 3. et 580. n. 1.
Oculi eius sicut columbæ super riuulos aquarum, &c. 82. n. 2.
Labia eius lilia distillantia myrrham primam. 89.
Manus eius tornatiles, aureæ, plenæ hyacinthis. 96.
Et totus desiderabilis. 499. n. 1. (n. 2. & 441.
Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas. 86. n. 7. et 447. n. 1. & 449. n. 1
6 *Auerte oculos tuos à me, quia ipsi me auolare fecerunt.* 42. n. 4. & 577. n. 1. (120. n. 5.
Quæ est ista, quæ progreditur quasi aurora consurgens? Pulchra vt luna, electa vt sol, terribilis vt castrorum acies ordinata. 577. n. 2.
Descendi in hortum nucum, vt viderem poma conuallium. 500. n. 4.
7 *Quid videbis in Sunamite nisi choros castrorum?* 131.
Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis filia principis. 515. n. 3. & 596. n. 2. (n. 4.
Venter tuus sicut aceruus tritici, vallatus liliis. 595.
Collum tuum sicut turris eburnea. 514. n. 1.
Oculi tui sicut piscinæ in Hesebon, quæ sunt in porta filiæ multitudinis. 355. n. 4. & 583. n. 5.
Comæ capitis tui sicut purpura regis iuncta canalibus. 318. n. 2. & 560. n. 9.
Statura tua assimilata est palmæ. 151. n. 1. & 578. n. 3. & 604. n. 1.
Ascendam in palmam, et apprehendam fructus eius. 135. n. 5. & 318. n. 3.
Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius. 514. n. 2.
8 *Pone me vt signaculum super cor tuum, vt signaculum super brachium tuum.* 353. n. 4. & 720. n. 4.
Quid faciemus sorori nostræ in die, quando alloquenda est? Si murus est, ædificemus super eum propugnacula argentea, &c. 514. n. 1.
Ego murus, & vbera mea sicut turris, ex quo facta sum, &c. 514. n. 1.
Vinea mea est in conspectu meo, mille Salomoni, & ducenti, qui seruant fructum eius. 752. n. 10.
Fuge dilecte mi, & assimilare capreæ, hinnuloque ceruorum. 618. n. 1.

Ex lib. Sapient.

Cap 3 *NON tanget illos tormentum mortis.* 326. n. 3.
9 *Mitte sapientiam de cælis sanctis tuis, vt mecum sit, & mecum laboret* 181. n. 4.
11 *Misereris omnium, quia omnia potes.* 448. n. 2.
18 *Magnificentia tua in diademate capitis illius scripta erat.* 570. n. 4.

Ex Ecclesiastico.

Cap. 2 *SECVNDVM magnitudinem ipsius, sic & misericordia illius cum ipso est.* 558 n. 4.
7 *Fili non semines mala in sulcis iniustitiæ, & non metes ea in septuplum.* 433. n. 5.

21 *Quasi à facie colubri fuge peccata.* 394. num. 2. & 527.n.4.

24 *Ego ex ore Altißimi prodiui primogenita ante omnem creaturam.* 25.n.3.

Quasi platanus exaltata sum iuxta aquas. 563.n.3.

27 *Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis.* 714.n.2.

Si sequaris iustitiam, apprehendes illam, & indues quasi poderem honoris. 69.n.2.

28 *Verbis tuis facito stateram.* 587.n.4.

36 *Secundum benedictionẽ Aaron da populo tuo.* 22.n.1

38 *Vnguentarius faciet pigmenta suauitatis.* 181.n.3.

Figulus sedens ad opus suum, conuertens pedibus suis rotam, &c. In brachio suo formauit lutũ, & ante pedes suos curuabit virtutem suã. 558.n.3.

43 *Vide arcum, & benedic eum, qui fecit illum, &c.* 224. n.4.

In sermone eius siluit ventus, & cogitatione placauit abyßum, et plantauit illum Dominus Iesus. 452.n.2.

44 *Enoch placuit Deo, et translatus est in paradisum, vt det gentibus pœnitentiam.* 476.n.1. & seq. & 479. n. 2. & 484.n.9. & 485.

48 *Surrexit Helias Propheta quasi ignis, et verbum ipsius quasi facula ardebat.* 314.n.3.

Ex Esaia.

Cap. 1 *SI fuerint peccata vestra vt coccinum, quasi nix dealbabuntur, &c.* 35.n.7.

2 *Ingredere in petram, et abscondere in foßa humo, &c.* 44.n.4.

3 *Lingua eorum, et adinuentiones eorum contra Dñm, vt prouocarent oculos maiestatis eius.* 82.n.3.

4 *Apprehendent septẽ mulieres virũ vnũ dicẽtes: Inuocetur nomen tuũ super nos, aufer opprobrium nostrum.* 21.n.2.

In die illa erit germẽ Dñi in magnificẽtia. 260.n.7

5 *Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei.* 488.n.3.

Propterea dilatauit infernus animam suam, &c. 327.n.3.

Ideo iratus est furor Domini in populum, et extendit manum suam. 91.n.2.

Leuabit signum in nationibus, et sibilabit ad eũ de finibus terræ, et ecce festinus velociter veniet. 142 n.3. & 503.n.2.

6 *Volauit vnus de Seraphim habens in manu calculũ, &c.* 86.n.8.

7 *Ecce virgo concipiet, & pariet filium, et vocabitur nomen eius Emmanuel.* 632. per integ. sect.

8 *Sume tibi librũ grandẽ, et scribe in eo stylo hominis: Velociter spolia detrahe, citò prædare.* 255.n.10. & 649. per integ. sect.

Acceßi ad prophetißam, et concepit, et peperit filium. 642. per integ. sect.

Zelus Domini exercituum faciet hoc. 660.n.3.

Iugũ oneris eius, et virgã humeri eius, &c. superasti sicut in die Madian. 528.n.6. & seq. 9

Factus est principatus super humerum eius. 30.n.1.

Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis. 572.n.11. & 657. per integ. sect.

Sciat omnis populus Ephraim, et habitantes Samariam in superbia, &c. Lateres ceciderunt, sed quadris lapidibus ædificabimus, &c. 514.n.1.

Quid facietis in die visitationis, & calamitatis de longe venientis? 551.n.3. 10

Computrescet iugum à facie olei. 181.n.3.

Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet. 259.n.5. & seq. & 519.n.3. & 662 per integ. sect. 11

In die illa radix Iesse, qui stat in signum populorum, &c. 259.n.5. & seq.

Sedebo in monte testamenti, &c. 227.n.5. 14

Emitte agnum Dñe dominatorem terræ de petra deserti, &c. 261.n.3. & 262.n. 4. & 562.n.1. & 672. per integ. sect. 16

Venter meus ad Moab quasi cithara sonabit. 757.n.1

Ecce Dñs ascendet super nubem leuem. 41.n. 3. & 679. per integ. sect. 19

Ecce Dominus asportari te faciet, sicut asportatur gallus gallinaceus, &c. 126.n.5. & seq. 22

Quasi pilam mittet te in terram latam. 126 n.6.

Dabo clauẽ Dauid super humerum eius. 30.n.1.

Figam illum paxillum in loco fideli, et erit in solium gloriæ domui patris sui, &c. 267.n.2.

Erubesce Sidon: ait enim mare: fortitudo maris dicens: Nõ parturiui, & non peperi, &c. 788. n.3. 23

Erubescet luna, et confundetur sol, cum regnauerit Dominus exercituum in monte Sion. 335.n.2. 24

Confitebor nomini tuo, quoniam fecisti mirabilia, cogitationes tuas antiquas fideles, Amen. 33. 25

Misereamur impio, et non discet iustitiam. 92.n.3. 26

A facie tua Domine concepimus, & quasi parturiuimus. 230. n.7.

Visitabit Dñs in gladio suo, &c. super Leuiathan serpentem vectem, et super Leuiathan serpentẽ tortuosum. 444.n.2. 27

In mensura contra mensuram, cum abiecta fuerit, iudicabis eam. 323.n.2.

Florebit, & germinabit Israel. 430.n.8.

In illa die erit Dñs exercituũ corona gloriæ, & sertũ exultationis residuo populi sui. 361.n.3. 28

Quẽ docebit scientiam? et quem intelligere faciet auditum? Ablactatos à lacte, &c. 74.n.4.

Manda, remanda, expecta, reexpecta. 176.

Pepigimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum. 179. n. 5.
Qui crediderit, non festinet. 55. n. 5.
Vt faciat opus suum, alienũ opus eius ab eo, &c. 222 n. 4. & 449. n. 4.
30 In silentio, & spe erit fortitudo vestra. 537. n. 4.
Et erunt oculi tui videntes præceptorem tuũ, &c. 254 n. 9.
Erit lux lunæ sicut lux solis, & lux solis erit septempliciter. 98. n. 2.
In tympanis, & citharis, & in bellis præcipuis expugnauit eos. 151.
32 Erit cultus iustitiæ silentium. 537. n. 4.
34 Occurrent dæmonia, onocentaurus, & pilosus clamabit alter ad alterum. 177. n. 5.
35 Gloria Libani data est ei, decor Carmeli, & Saron. 579. n. 1. & 683. n. 4.
Ipsi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei nostri. 683. n. 4.
38 Domine vim patior, responde pro me: quid dicam, aut quid respondebit mihi, cum ipse fecerit? 779. n. 1.
40 Suscepit de manu Dñi duplicia pro peccatis. 176. n. 3
Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri: exsiccatum est fœnum, &c. 385. n. 4.
Quis mensus est pugillo aquas, & cælos palmo ponderauit. 507. n. 3.
Ecce gentes quasi stilla situlæ, & quasi momentum stateræ reputatæ sunt, &c. 564. n. 2.
Qui confidunt in Domino, mutabunt fortitudinem. 171. n. 2.
Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum, aperiatur terra, & germinet Saluatorem. 681. per integram Sect.
49 In vacuum laboraui, sine causa consumpsi fortitudinem meam. 114. n. 2.
50 Ecce enim in iniquitatibus vestris vẽditi estis, & sine argento redempti. 211. n. 5.
51 Attendite ad petram, vnde excisi estis, & ad cauernã laci, de qua præcisi estis. Attendite ad Abraham patrem vestrum, &c. 705. n. 3. & seq.
52 Gratis venundati estis, & sine argento redimemini. 211. n. 4.
Quam pulchri super montes pedes annuntiantis, & prædicantis pacem. 86. n. 7.
Parauit Dominus brachium suum in oculis omnium gentium. 691. n. 2.
Recedite, recedite, exite inde, pollutum nolite tangere, mundamini, qui fertis vasa Domini. 427. n. 4.
53 Ascendet sicut virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitienti. 685. per integ. sect.
Vidimus eum despectum, & nouissimum virorum. 140. n. 1. & 141. n. 3.
Languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. 694. n. 7.
Posuit Dominus in eo iniquitatem omniũ nostrûm. ibi.
Oblatus est, quia ipse voluit, & non aperuit os suum. 693. n. 5.
Generationẽ eius quis enarrabit? 688. per int. sect.
Abscissus est de terra viuentium, &c. 260. n. 7.
Voluntas Dñi in manu eius dirigetur. 694. n. 6.
Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in sapphiris, &c. 423. n. 6. 54
Ponam in iaspidem propugnacula tua, &c. Vniuersos filios tuos doctos à Domino. 654.
Ecce ego creaui fabrũ sufflantem in igne prunas. 716. n. 5.
Qui non habetis argentum, properate, emite, & comedite, &c. 211. n. 4. 55
Ecce testem populis dedi eum, ducem, ac præceptorem gentibus. 23. n. 2.
Derelinquat impius viam suam, & reuertatur ad Dominum, & miserebitur eius, quia multus est ad ignoscendum. 448. n. 2.
Hæc dicit Dominus eunuchis, qui custodierunt Sabbatha mea, &c. Dabo eis in domo mea locum, & nomen melius à filiis, nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit. 748. n. 4. 56
Viri misericordiæ colliguntur, quia non est, qui intelligat: à facie enim malitiæ collectus est iustus. 534. n. 3. 57
Quasi tuba exalta vocem tuam. 61. 58
Oua aspidum ruperunt, &c. & quod confotum est, erumpet in regulum. 315. n. 4. 59
Qui sunt isti, qui vt nubes volant? 42. n. 5. 60
Ponam te in superbiam seculorum, &c. suges lac gẽtiũ, & mamilla regũ lactaberis. 847. n. 5. & seq.
Gaudens gaudebo in Domino, &c. quia induit me vestimento salutis, & indumento iustitiæ circundedit me. 69. n. 2. & 511. n. 3. 61
Propter Sion non tacebo, donec egrediatur vt splẽdor iustus eius, & saluator eius vt lampas accendatur. 601. n. 1. & 696. per integ. sect. 62
Vocabitur tibi nomen nouũ, quod os Domini nominabit. 170.
Impij autem quasi mare feruens, quod quiescere non potest. &c. 433. n. 5.
Vbi est zelus tuus, & fortitudo tua, multitudo viscerum tuorum. 72. n. 2. 63
Facti sumus vt immũdus omnes nos, & quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ. 830. n. 5 64
Dixi: Ecce ego, ecce ego, ad gentem, quæ non inuocabat me. 232. n. 4. 65
Qui benedictus est super terram, benedicetur amen. &c. 38. n. 1.
Cælum sedes mea, terra autem scabellum pedũ meorum. 507. n. 3. 66

Ad

Ad quem respiciam nisi ad pauperculũ &c.426.
Quis audiuit vnquam tale? & quis vidit huic similè? numquid parturiet terra in die vna? aut parietur gens simul.quia parturiuit, et peperit Sion filios suos. 533.n.3.
Letamini cũ Hierusalem,&c.vt sugatis, & repleamini ab vbere.72.n.1.
Ecce Dominus in igne veniet, & quasi turbo quadrigæ eius.40.n.2.

Ex Hieremia.

Capi 1 A, A, A, Domine Deus meus nescio loqui, quia puer ego sum.455.n.4. (780.n.2.
Virgam vigilantem ego video. 83.n.3.& 462. &
3 Assumam am nos vnum de ciuitate, & duos de cognatione, etc. 354.n.2.
4 Nouate vobis nouale,& nolite serere super spinas: circumcidimini Domino,& auferte præputia cordium vestrorum, etc.652 n.8.
6 Probatorem dedite in populo meo, & scies,& probabis viam eorum.114.n.2.
11 Ego quasi agnus mansuetus,qui portatur ad victimam,etc. 510.n.4. (234.n.4.
12 Nunquid auis discolor hæreditas mea mihi, etc.
13 Sicut adhæret lumbare ad lumbos viri:sic agglutinaui mihi, etc.75.n 1.
15 Noli in patientia tua suscipere, etc.778.n.4.
Si separaueris pretiosum à vili, quasi os meum eris. 34.n.1.
23 In diebus illis saluabitur Iuda,& Israel habitabit confidenter, & hoc est nomen, quod vocabunt eum,Iehouah iustus noster.569 n.3.
30 Plaga inimici percussi te,castigatione crudeli 177 n 6. (rans.33.n.1.
31 In charitate perpetua dilexi te,ideo attraxi te miser
Vsquè quo deliciis dissolueris filia vaga? quia creauit dominus nouum super terram: Fœmina circumdabit virum.698.per integ sect.
Ædificabitur ciuitas Domini, & exibit vltra normam mensuræ.323.n 3. (& i.e.2..n.2.
33 In tēpore illo germinare faciã Dauid germen iustitiæ
Si irritum potest fieri pactum meum cum die, & pactum meum cum nocte,etc. 572.n.19.

Ex threnis.

Cap.1 Vocauit aduersus me tempus.459.n.6.
2 Cogitauit dominus dissipare murum filiæ Sion: tetendit funiculum suum.323.n.2.
3 Tetendit arcum suum, & posuit me quasi signum ad sagittam: misit in renibus meis filias pharetræ suæ.503.n.2. & 504.n 4.
Fregit ad numerum dentes meos: cibauit me cinere 354.n.2. & 449.n.4.
Bonum est viro, cum portauerit iugum ab adolescētia sua.sedebit solitarius,& tacebit.536.n.3.
Dabit percutienti se maxillam,saturabitur opprobriis.552.n.6. (minũ.2 23 n.4.
Non ex corde suo humiliauit, & abiecit filios hoc
Quomodo obscuratum est aurum, & dispersi sunt lapides sanctuarii in capite omniũ platearum. 4
Filii Syon inclyti.414 n.2.
Qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora. 319.n.4.
Maior effecta est iniquitas populi mei peccato Sodomorũ,quæ sub versa est in momēto.105.n.3.
Nazaræi eius candidiores niue, nitidiores lacte. 234.n.4. & 426.n 4.
Spiritus oris nostri Christus Dominus,etc.575.n 6. 6

Ex Baruch.

Stellæ dederũt lumen in custodiis suis,& lætatæ sunt, etc.90. n.1. Cap.3

Ex Ezech.

In medio eius quasi species electri.84.n.2.& 490.n.3. Cap.1
Similitudo super capita animalium firmamēti quasi aspectus crystalli.254 n.7.
Super firmamentum,quod erat imminens capiti animalium,quasi aspectus lapidis sapphiri similitudo throni.507.n.3.
Vt adamãtem,& vt silicem dedi faciem tuam.782 3
Et tu fili hominis sume tibi laterem, & pones eum coram te,& describes in eo ciuitatem Hierusalem, & ordinabis aduersus eam obsidionem, etc.547 n.3. 4
Sume tibi sartaginem ferream,& pones eam murũ ferreum inter te,& inter ciuitatem.461.n.2.
Ecce venit,floruit virga,germinauit superbia.470. n.5. 7
Emissa similitudo manus apprehendit me in cincinno capitis mei,& eleuauit me, etc. 428.n.6. 8
Fode tibi parietem,& ingredere,& vide abominationes pessimas.114.n.3.
Ecce sex viri veniebant de via portæ superioris, quæ respicit ad Aquilonem,etc. Vir quoque vnus in medio eorum vestitus erat lineis,& atramentarium scriptoris ad renes eius.819. n.3. 9
A sanctuario meo incipite.471.n.8.
Transiui per te,& vidi te,& ecce tempus tuum tēpus amantium. 661.n.3. 16
Ornata es auro,& argēto, & vestita es bysso, & profecisti in regnum .631.n.2.
Auferetur zelus meus à te,et quiescam,nec irascar amplius.92.n.3.& 176.n.2.
Iustificata est Sodoma soror tua ex te.207.n.6.
Restituetur Sodoma in antiquum.494.n.1.
Sumam ego de medulla cedri sublimũ,& ponam de 17

vertice ramorum eius tenerum distringam, &c.
20 Stilla ad Africum 778 n.3. (260 n.7.
21 Aufer cidarim, tolle coronam: nonne hæc est, quæ humilem sublevavit? 413.n.1.
22 Appropinquare fecisti dies tuos, &c. 125.n.4.
28 Tu signaculum similitudinis, &c. 720 n.4.
30 Brachium Pharaonis confregi, et ecce non involutum est, &c. 77.n 7.
40 Funiculus lineus in manu eius, & calamus mensuræ in manu eius. 468.n.1.
Ante frontes picturæ palmarum 362.n.4. (&c.61.
Et labia earum palmi unius, reflexa intrinsecus,
41 Platea erat in rotundum ascendens sursum per cochleam, &c. 54.n. 4.
Fabrefacta Cherubim, & palmæ, & palma inter Cherub, &c. 151.n. 1.
44 Porta hæc clausa erit, non aperietur, & vir non intrabit per eam, quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam, &c. 701. & seq. per integ. sect.

Ex Daniele.

Cap. 2 VIDEBAS ita, donec abscissus est lapis de monte sine manibus, & percussit statuam, et factus est mons magnus, & implevit universam terram 704 & seq per int sect.
5 Appensus es in statera, et inventus es minus habens. 322.
7 Videbam in visione mea nocte, et ecce quatuor venti cæli pugnabant in mari magno, & quatuor bestiæ grandes ascendebant de mari. 708.n.1.
Porro cornua decem ipsius decem reges erunt, et alius consurget post eos, et ipse potentior erit prioribus. 525.n.1
Tradentur in manus eius usque ad tempus, et tempora et dimidium temporis. 548.n.2.
8 Tu autem Daniel claude sermones, et signa librum usque ad tempus statutum. 853 n 4.
9 Stillavit super nos maledictio, & detestatio, quæ scripta est in libro Moysi. 778.n.3.
10 Ego veni propter sermones tuos: princeps autem regni Persarum restitit mihi, et ecce Michael unus de principibus primis venit in adiutorium meũ, &c. 539.n.3.
11 Deum patrũ suorum non reputabit, et erit in concupiscentiis fœminarum. 717.n.1.
In tempore illo salvabitur populus tuus omnis, qui inventus fuerit scriptus in libro. 740.n.3.
A tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio, &c. 735.n.1.

Ex Osea.

Cap. 2 ECce lactabo eam, & ducam eam in solitudinem, &c. 56.n.2. 535.n. 2.
Spõsabo te mihi in sempiternũ, et sponsabo te mihi in iustitia, &c. et spõsabo te mihi in fide. 508.n.2
Vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, et vivemus ante faciẽ eius. 22.n.1. 248.n.3 6
Misericordiam volui, et non sacrificiũ. 38 n.3.
Ego erudivi eos, et confortavi brachia eorum, &c. facti sũt quasi arcus dolosus. 315.n.4. 433 n.4 7
Transire fecit Samaria regẽ suum quasi spumam super faciem aquæ. 12.n.2. 10
Innovate vobis novale: tẽpus autẽ requirendi Dñm, cũ venerit, qui docebit vos iustitiam. 653 n.9.
In funiculis Adã traham eos, in vinculis charitatis 76.n.2. 11
Invaluit ad Angelũ, et confortatus est, flevit, & rogavit eum. 535.n.3. 12
Chanaã in manu eius statera dolosa, &c. 331.n.2
Ad iracundiam me provocavit Ephraim in amaritudinibus suis. 393.n.1.
Erunt quasi nubes matutina, &c. Et sicut fumus de fumario. 411.n.4. (47.n.2. 13
Perditio tua Israel, tãtummodo in me auxiliũ tuũ.
Colligata est iniquitas Ephraim, &c. 125.n.4.
Ero quasi ros: Israel germinabit sicut lilium, et erũpet radix eius ut Libani. Erit quasi oliva gloria eius, &c. Vivent frumento 137.n 2. 488.n.3. 14

Ex Ioel.

RESIDVVM erucæ comedit locusta, residuum locustæ comedit bruchus. 411.n.1. Cap. 1

Ex Amos.

ECCE vir stabat super murum adamantinum, et in manu eius adamas. 423.n 6. 505 n 6. Cap. 7
Humus tua funiculo metietur, et tu in terra polluta morieris. 323.n.2.

Ex Iona.

IN qua sunt plusquã centũ viginti millia hominũ, qui nesciũt, quid sit inter dextrã, et sinistram suam. 746.n.4. Cap. 4

Ex Michæa.

PRæcoquas ficus desideravit anima mea. 354.n.2. Cap. 7

Ex Nahum.

DOminus patiẽs, et magnus fortitudine. 115. Cap. 1

Ex Abachuch.

SCRIBE librum, & explana eum super tabulas. 255. n.10. Cap. 2
Domine opus tuum: in medio annorum vivifica illud. 557.n.2. 3
Cornua in manibus eius, ibi abscondita est fortitudo eius. 265.n.3.
Qui ascendis super equos tuos, & quadrigæ tuæ salvatio. 47 n.2.

Hu-

Fluuios scindes terræ. 195. n.4. (n.4.
Eleuatus est sol, & luna stetit in ordine suo. 95.
In luce sagittarum tuarum ibunt in splendore fulgurantis hastæ tuæ. 229. n. 3.
Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarũ multarum. 452. n. 3. & 708. n. 2.
Ingrediatur putredo in ossibus meis, & subter me scateat. 779. n. 4.

Ex Sophonia.

Cap. 1 IN tempore illo scrutabor Hierusalem in lucernis. 459. n. 5.
Cap. 3 Reddam populis labium electum, &c. & seruient ei humero vno. 181. n. 4.

Ex Zach.

Cap. 1 ET leuaui oculos meos, & vidi, & ecce quatuor cornua, &c. Hæc sunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam, & Hierusalem. 505. n. 6.
3 Ego ero ei murus ignis in circuitu, & in gloria ero in medio eius. 512. n. 5. & seq.
Qui tetigerit vos, tãgit pupillã oculi mei. 45. n. 6.
Ecce ego adducam seruum meũ orientem. 25. n. 2.
Super lapidem vnum septem oculi sunt. 81. n. 1.
Ecce ego cælabo sculpturam eius. 168. n. 1.
4 Septem isti oculi sunt Domini, qui discurrunt in vniuersam terram. 81. n. 1.
5 Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar, &c. 732 n. 5.
6 Sumes aurum, & argentũ, & facies coronas, & pones in capite Iesu filii Iosedec. 316. & 520. n. 8.
9 Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, &c. Conuertimini ad munitionem vincti spei, &c. 496. n. 2.
Lapides sancti eleuabũtur super terrã eius. 520. n. 8.
12 Ponam Hierusalem lapidem oneris cunctis populis, &c. 13. n. 4.
Aspicient ad me, quem confixerunt. 43. n. 1. & seq.
Et plangẽt eum planctu quasi super vnigenitũ, &c. 47. n. 1.
14 Venient omnes gẽtes, & adorabũt regẽ Dei. 31. n. 4.

Ex Malach.

Cap. 3 COLABIT filios Leui. 459. n. 5.
4 Et sanitas in pennis eius. 182. n. 7. 510. n. 1.
Ecce ego mittam vobis Heliam Prophetam, & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorũ ad patres eorum: ne forte veniam, & percutiam terram anathemate. 490. n. 3.

Ex Matth.

Cap. 2 VT impleretur quod dictum est per Prophetas: Quoniam Nazaræus vocabitur. 662. n. 1. & seq.
5 Beati, qui persequutionem patiuntur propter iustitiam, &c. 715. n. 4.
Attendite, ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus. 38. n. 3. 6
Veni enim separare hominem aduersus patrem suum, &c. 428. n. 6. 10
Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. 53. n. 3. 11
Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? Calicem quidem meum bibetis. 552. 5. 20
In resurrectione neque nubent, neque nubentur, sed sunt sicut Angeli Dei in cælo. 747. n. 3. 22
Vbicunque fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ. 513. n. 7. 24
Et stellæ cadent de cælo. 335. n. 2.
Tũc parebit signum filij hominis in cælo. 45. n. 5.
Et plangent eum omnes tribus terræ. 46. n. 1.
Monumenta aperta sunt, & multa corpora sanctorum, qui dormierãt, surrexerũt. 28. & seq. 27

Ex Luca.

MAGNificat anima mea Dominũ. 582. n. 2. Cap. 1
Fecit potentiam in brachio suo. 558. n. 3.
Quia respexit humilitatem ancillæ suæ. 596. n. 1. & seq.
Lumen ad reuelationem gentium, &c. 65. n. 1. 2
Exi à me, quia homo peccator sum Dñe. 102. n. 2. 5
Mensuram bonam, & confertam, et coagitatam, et supereffluentẽ dabunt in sinũ vestrum. 324. n. 5 6
Intraui in domũ tuã, osculũ mihi nõ dedisti. 34. n. 1 7
Dicebant excessum, quẽ completurus, &c. 35. n. 5. 9
Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes, et scorpiones, &c. 431. n. 2. 10
Circumdabunt te inimici tui vallo. 320. 19
Vos estis, qui permansistis mecum in tentationib⁹ meis, & ego dispono vobis regnum. 54. n. 4. 22

Ex Ioanne.

IN principio erat Verbum. 51. n. 5. Cap. 1
De plenitudine eius nos oẽs accepimus. 26. n. 1.
Vnigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit. 258. n. 4.
Quod scimus, loquimur, & quod vidimus, testamur. 23. n. 4. 3
Nemo ascẽdit in cælum, nisi qui descendit de cælo. 258. n. 4.
Qui de cælo venit, &c. quod vidit, & audiuit, hoc testatur. 23. n. 4.
Qui autem accepit eius testimonium, signauit, quia Deus verax est. 23. n. 4.
Hunc enim Pater signauit Deus. 23. n. 3. 6
Principium qui & loquor vobis. 50. n. 3. 8
Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum. 679. n. 8.
Ambulabat Iesus in templo, in porticu Salomonis. 475. n. 7. 10

13 Cum dilexiſſet ſuos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos. 34. n. 2.
14 Pater in me manens, ipſe facit opera. 22. n. 14.
15 Colligent eũ, & in ignẽ mittent, & ardet 475. n. 7
17 Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam. 22. n. 1.

Ex Actis.

Cap. 24 DISPVtante autem illo de iuſtitia, & caſtitate, & de iudicio futuro tremefactus Felix, &c. 756. n. 4.

Ex epiſt. ad Rom.

Cap. 2 AN divitias bonitatis eius, &c. contemnis? 72. n. 1.
Iis quidem, qui ſecundum patientiam boni operis, &c. gloriam, et honorem, &c. 53. n. 2.
Habentem formã ſcientiæ, et veritatis in lege, &c. 87. n. 10.
Per prævaricationem legis Deum inhonoras. ibid.
5 Tribulatio patientiam operatur, patientia verò probationem, probatio autem ſpem. 14. n. 5. & 213. n. 3. 87. n. 9.
Commendat Deus charitatem ſuam, quoniam cum adhuc peccatores eſſemus, Chriſtus pro nobis mortuus eſt. 34. n. 3.
6 Non ergo regnet peccatum in veſtro mortali corpore, vt obediatis concupiſcentiis eius. 528. n. 6.
Liberati autem à peccato, ſerui facti eſtis iuſtitiæ. 32. n. 6.
Stipendia peccati mors, gratia autem Dei vita æterna. 133. n. 4. & 529. n. 7.
7 An ignoratis fratres, quia lex dominatur in homine, quanto tempore viuit. Nam quæ ſub viro eſt mulier, viuente viro alligata eſt legi. 18. n. 2.
Ego autem carnalis ſum, venundatus ſub peccato. 528. n. 6.
8 Debitores ſumus non carni 67. n. 2.
Non ſolum autẽ illa, ſed et nos ipſi, &c. gemimus adoptionem filiorum Dei expectantes. 496. n. 2
Vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus. 25. n. 2
Quis ergo nos ſeparabit à charitate Chriſti? 512. n. 5.
9 Volens Deus oſtendere iram, et notam facere patientiam ſuam, ſuſtinuit in multa patientia vaſa iræ, &c. 448. n. 2. 53. n. 2.
11 Nam ſi tu ex naturali exciſus es oleaſtro, et contra naturam inſertus es in bonã oliuam: quanto magis, &c. 488. n. 2.
Cæcitas ex parte contigit in Iſrael, donec plenitudo Gentium intraret, et ſic omnis Iſrael ſaluus fieret. 739. n. 2.
12 Vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentẽ, &c. rationabile obſequium veſtrum. 37. n. 3.
Sed ſapere ad ſobrietatem. 750. n. 8.
Date locum iræ. 792. n. 4.
Et ſi quod eſt aliud mandatum, in hoc verbo inſtauratur. 26. n. 1. 13
Et hoc ſcientes tempus, quia hora eſt iam nos de ſomno ſurgere, &c. 19. n. 2.
Induimini Dominum Ieſum Chriſtum. 511. n. 3. & ſeq.
Sanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio gentium accepta, &c. 118. n. 3. 15

Ex epiſt. 1. ad Corinth.

SI cognouiſſent, nunquam Dominum gloriæ crucifixiſſent. 660. n. 2. Cap. 2
Sine nobis regnatis, et vtinam regnetis, vt & nos vobiſcum regnemus. 843. n. 2. 4
Spectaculum facti ſumus mundo, et Angelis, et hominibus. 317. n. 1.
Si autem peccantes in fratres, et percutientes conſcientiam, &c. 156. n. 2. 8
Gratia eius in me vacua non fuit. 192. n. 6. 15
Primus homo de terra terrenus, ſecundus homo de cælo cæleſtis. 683. n. 5 & 684. n. 6. & ſeq.
Siquis non amat Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, ſit anathema, Maran atha. 490. n. 3. et 700. n. 4. 16

Ex epiſt. 2. ad Corinth.

DEI filius Ieſus Chriſtus, &c. non fuit Eſt, et Non, ſed Eſt in illo fuit. 39. n. 1. Cap. 1
Et odorem notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco, quia Chriſti bonus odor ſumus. 671. n. 8. 2
Nos verò omnes reuelata facie gloriam Domini ſpeculantes in eandem imaginem transformamur, &c. 91. n. 1. 841. n. 2. 3
Habemus theſaurum iſtum in vaſis fictilibus, vt ſublimitas ſit virtutis Dei, &c. 714. n. 3. 4
Perſecutionem patimur, ſed non derelinquimur: deijcimur, ſed non perimus. ibid.
Semper mortificationem Ieſu in corpore noſtro circumferentes 552. n. 5.
Id quod in præſenti momentaneum, et leue eſt tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate, &c. 14. n. 5. et 457. n. 3.
Siue mente excedimus Deo, ſiue ſobrii ſumus vobis. 228. n. 2. 5
Et ſi cognouimus Chriſtum ſecundum carnem, ſed iam non nouimus. 66. n. 1.
Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit. 499. n. 1.
In omnibus exhibeamus noſmet ipſos ſicut Dei miniſtros, in multa patientia, &c. in charitate 6

non ficta. 66.n.2.
Quasi morientes, & ecce viuimus. ibid.
8 Altissima paupertas eorum abundauit, &c. 144.
Non quasi imperans dico, &c. etiam vestræ charitatis ingenium comprobans. 213.n.3.
Sine fratres nostri Apostoli Ecclesiarum gloriæ Christi. 504.n.3.
11 Æmulor enim vos Dei æmulatione: despondi enim vos vni viro uirginem castam exhibere Christo. 510.n.4.
Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non vror? 461.n.2.
Virtus in infirmitate perficitur. 13.n.5. & 116. n.6.
12 Cum enim infirmor, tunc potens sum. 65.n.2.

Ex epist. ad Galatas.

Cap.3 ANTE quorum oculos Christus præscriptus est, &c. 255.n.11.
4 Vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factũ ex muliere. 191.n.3. & 604. n.3
Qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum, qui secundùm spiritum. 157.
6 Tempore enim suo metemus non deficientes. Ergo dum tempus habemus, operemur bonum. 457. n.3. & 458.n.3.
Mihi mũdus crucifixus est, & ego mũdo. 534.n.2.

Ex epist. ad Ephesios.

Cap.1 INSTaurare omnia in Christo, &c. 26.n.1.
Ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam. 27.n.2.
2 Propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, &c. 34.n.3.
Conresuscitauit, & consedere fecit in cælestibus. 227.n.5.
3 Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi. 34.n.3. & 629.n.3.
4 Qui descendit ipse est, & qui ascendit super omnes cælos, vt impleret omnia. 629.n.4.
5 Redimentes tẽpus, quoniã dies mali sunt. 460.n.7
Vt exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam non habentẽ maculam, aut rugam. 70.n.2.
6 Accipite armaturam Dei, &c. 60 n.3.
In quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere. 524.n.5.

Ex epist. ad Philip.

Cap.1 QVOTIDIE morior per vestram gloriam. 189.n.4.
2 Semet ipsum exinaniuit formam serui accipiens. 613.n.5.
3 Obseruate eos, qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram. 61.

Tandem aliquando refloruistis. 118.n.2. 4

Ex epist. ad Coloss.

TRANStulit in regnum filij dilectionis suæ. 82.n.3. Cap.1
Qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis creaturæ, &c. 25.n.2.
Mysterium, quod absconditum fuit à seculis, nunc autem, &c. 78.n.2.
Expolians principatus, &c. traduxit confidenter palam triumphans, &c. 257.n.2. 2
Nemo vos seducat volens in humilitate, & religione Angelorum, &c. 223.n.5. & 395.n. 2. & seq.
Charitatem habete, quod est vinculum perfectionis. 77.n.3. (seq. 3
Pax Dei exultet in cordibus vestris. 223.n. 5. &

Ex epist. 1. ad Thessal.

QVÆ est autem nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos, &c. 316. Cap.2
Ab omni specie mala abstinete vos. 429.n.7. 5

Ex epist. 2. ad Thessal.

NISI venerit discessio primum, & reuelatus fuerit homo peccati filius perditionis, &c. 710.n.1. & 725.n.1. & 740.n.1. Cap.2
Et nunc quid detineat, scitis, &c. 740.n.1.
Quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui. 540.n.5.
Salutatio mea manu Pauli, quod est signum in omni epistola, gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen. 855.n.9. 3

Ex epist. 1. ad Timoth.

QVorundam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad iudicium: quosdam autem et subsequuntur. 769.n.5. Cap.5
Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia. 144. 6
Radix omnium malorum est cupiditas. 434.n.7.
Qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonã confessionem. 22.n.1.

Ex epist. 2. ad Timoth.

SI sustinebimus & conregnabimus. 54.n.4. Cap.2
Sermo eorum vt cancer serpit. 435.n.7.
Firmum autem fundamentum Dei stat habens signaculum hoc. 352.n.2.
Coaceruabunt sibi magistros prurientes auribus. 119.n.3. 4

Ex epist. ad Titum.

IN omnibus te ipsum præbe exemplum bonorũ operum in doctrina, in integritate, in grauitate, &c. 61. & 749.n.5. Cap.2

Ap-

3 *Apparuit benignitas, & humanitas Saluatoris nostri Dei.* 72.n.2.

Ex Epist. ad Philem.

PRopter charitatem magis obsecro, cum sim talis vt Paulus senex. 210.n. 1.

Ex Epist. ad Hebræos.

C 4.1 *POrtans omnia verbo virtutis suæ.* 449.n.1.
Nonne omnes sunt administratorij spiritus? 543.n. 3.
2 *Abundantius oportet, &c. ne forte pereffluamus.* 206.n. 3.
Vt gratia Dei pro omnibus gustaret mortẽ. 27.n.2.
3 *Per singulos dies, donec hodie cognominatur.* 11. n. 2.
4 *Viuus est sermo Dei, & penetrabilior omni gladio ancipiti.* 94.n.2.
5 *In diebus carnis suæ preces, supplicationesque ad Deum, &c. cum clamore valido & lacrymis offerens exauditus est pro sua reuerentia.* 66. n.1. & 369.n.4. & seq.
6 *Impossibile est eos, qui semel sunt illuminati, &c.* 233.n.2.
• *Quam sicut anchoram habemus animæ tutã, &c.* 456.
8 *Capitulũ autẽ super ea, quæ dicuntur.* 26.n. 1.
9 *Non per sanguinem hircorum, aut vitulorum, sed per proprium sanguinem, &c.* 35. n. 6.
10 *Quod si se subtraxerit, non placebit animæ meæ.* 18. n. 2.
11 *Quibus dignus non erat mundus.* 534. n.2.
Non acceperũt repromissionem, &c. vt non sine nobis consummarentur. 28.n. 3. & 30.n.5.
12 *Tanquam filiis vobis offert se Deus, &c. Quod si extra disciplinam estis, &c. ergo adulteri, & non filij estis.* 14.n.5.
Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum. 426.
Contemplantes, nequis desit gratiæ Dei. 120.n.6.
Ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, &c. 527.n.4.
19 *Sed consolantes, & tantò magis, quantò videritis appropinquantem diem.* 19.n.2.

Ex epist. Iacobi.

Cap. 1 *PRobatio fidei vestræ patientiam operatur.* 715.n.4.
Siquis auditor est verbi, & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum natiuitatis suæ in speculo, &c. 236.n.5. & seq.
2 *Superexaltat autem misericordia iudiciũ.* 223 n.5
5 *Sufferentiam Iob audistis, & finem Domini vidistis.* 142.n.3.

Ex epist. 1. Petri Apost.

PROnuntians eis, quæ in Christo sunt, passiones, & posteriores glorias. 54.n.4.
Sicut modò geniti infantes rationabile, & sine dolo, &c. 73.n.3. Cap. 2
Qui crediderit in eum, non confundetur: vobis igitur honor credentibus, &c. 55.n.5. & 552.n.5
Vos autẽ genus electũ, regale sacerdotium. 37. n.1.
Qui est in conspectu Dei locuples. 144. 3
Quando expectabant Dei patientiã, &c 398.n.4.
Christo passo in carne, & vos eâdem cogitatione armamini. 141.n.3. 4
Nolite peregrinari in feruore Dei, &c. quasi noui aliquid vobis contingat. 55.n.5.
Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis, quoniam, &c. 55.n. 5.
Sed forma facti gregis. 61. 5

Ex epist. 2. Petri.

CÆLI magno impetu transient: elementa verò calore soluentur, &c. 834.n.2. & seq. Cap. 3

Ex epist. 1. Ioannis Apost.

SCRIBO vobis patres, &c. scribo vobis adolescentes, &c. 228.n.2. Cap. 2
Et omnis, qui habet spem hanc in eo, sanctificat se, sicut & ille sanctus est. 426. & 753.n.2. 3

Ex epist. Iudæ.

CVM Michael Archangelus cum diabolo disputans altercaretur de Moysi corpore, non est ausus, &c. 539.n.4.
Dominationem autem spernunt, maiestatem autem blasphemant. 145.n. 2.

FINIS.

INDEX RERVM, QVAE HOC LIBRO CONTINENTVR.

Prior numerus paginam: N. numerum marginis indicat.

A.

A.

ALPHA sumitur pro principio, & pro homine primate pag. 49. num. 2. Inter literas cur primum teneat locum? *ibidem.* A. est prima vox, quam edunt infantes. *ibidem.*

ABEL.

Quo in loco sua obtulerit sacrificia. 676. n. 2.

ABIMELECH.

Nomen erat cõmune regũ Palæstinæ. 137. n. 3.

ABLACTARE.

Filios suos cur interdum Christus ablactet? 74. n. 4.

ABRAHAM.

Dictus fuit Hebræus & cur? 147. n. 2. Diem Christi quando viderit. 678. n. 6.

ABSALON.

Peccatorem adumbrat. 329. n. 8.

ABSYNTHIVM.

Acuit visum. 329. n. 6. Est symbolum amaritudinis peccati. 393. n. 1.

ABYSSVS.

Accipitur aliquando pro *Inferno* 460. n. 1.

ACCELERA.

Soli Messiæ conuenit hoc nomen. 645. n. 7.

ACCVSARE.

Prius nos ipsos accusemus, ne nos Dæmon accuset. 547. n. 3.

ACEDIA.

Sex habet filias. 791. n. 2. Totius vniuersi, & Abrahami exemplo fugienda. *ibid.* Suffocat spiritualia bona. *ibid.*

ACHAZ.

Regis Achaz impietas. 559. n. 5. & 632. n. 1. Quot annis regnauerit. 643. n. 4.

ADAMAS.

Venena deprehendit: maleficiis resistit artibus. 168. n. 2. Frangitur hirci sanguine. *ibid.*

ADAMVS.

Fuit homo, sed non filius hominis. 27. n. 1. Eius peccatum Christi cruciatibus fomenta ministrauit. 373. n. 1. Sepulcrũ in Caluariæ monte, qui asserant? 483. n. 7. Fabula circa eius corporis proceritatẽ. *ibid.* Adam sic dictus à terra, ex qua fuit efformatus. 627. n. 1. Terrenus homo cur dicatur à Paulo. 684. n. 5. & *seq.*

ADOLESCENTIA.

Quàm sit varia, & inconstans. 625. n. 2.

ADOPTIO.

Adoptio filiorum Dei, pretiosa gẽma. 161. n. 3.

ADVLTERIVM.

Adulterium admittit, qui fidẽ deserit. 175. n. 5.

ÆGRITVDO.

Ægritudo temporalis, sæpe est initium pœnæ sempiternæ. 177. n. 6. & *seq.*

ÆTERNITAS.

Appellatur *Hodie.* 51. n. 4. In ea præterit nihil. *ibid.* & *seq.* Significatur per *Caniciem.* 77. n. 1. Sumitur pro ipso Deo. 454. n. 3.

ÆGYPTVS.

Floruit religione per Christi in eam aduentum 680. n. 2.

AFFECTVS.

Affectus animi in oculis maximè cernuntur. 81. n. 2.

AGNVS.

Est Christi symbolum. 261. n. 2. & *seq.* Cur apparuerit *stans*, & *tanquam occisus.* 262. n. 1. & *seq.* Agni nomen scriptum in frontibus gestare, quid sit? 745. n. 1.

ALA.

Duæ datæ mulieri quid significent? 549. n. 4.

ALFONSVS.

Alfonsi primi Lusitaniæ Regis incredibilis in Deum pietas 845. n. 6.

ALMA.

Quid propriè significet apud Hebræos. 624. n. 1. & 634. n. 4. Tribus tantum locis reperitur cum articulo *ibid.* n. 5.

ALTARE.

Quod nam fuerit illud, sub quo Martyrum animæ Ioanni apparuerunt. 327. n. 2. & *seq.* Duplex fuit tam in Tabernaculo, quàm in Salomonis templo. 370. n. 5. Altaris holocausti descriptio. 371. & *seq.* Mystica eiusdem expositio. 373. n. 1. & *seq.*

Cru-

Crucem, & cruentum Christi sacrificium adumbrabat. *ibid.* n. 1. Carnis macerationem. *ibid.* n. 2. Hoc appellabatur simpliciter *Altare.* 467. Erat in atrio Sacerdotum. *ibid.* Altaris Thymiamatis descriptio, & mysterium. 375. n. 1. *& seq.* In qua templi parte fuerit. 378. n. 1.

AMEN.

Quot habeat significationes. 38. n. 1. & 39. n. 1. *& seq.*

AMIANTHVS.

Telę confectę ex Amiantho lapide in ignem coniectæ non comburuntur. 140. n. 2.

AMOR.

Laborem facilem, & leuem reddit. 19 n. 2. Elegans amoris periphrasis. 76. n. 2. Demonstratur operibus. 77. n. 3. Actus amoris, claui aurei. 213. n. 4. Qui ducitur amore, aureis constringitur vinculis. 214. n. 4. Amor Dei in homines propter Christum. 272. n. 5. Omnia sua opera ad amorem sui refert Deus. 265. n. 3. Absque amore Dei, & proximi, vera iustitia non constat. 377. n. 4. Violentia Diuini amoris in hominum peccatis superandis. 628. n. 2. Certamen amoris indixit hominibus Deus fact⁹ homo 641. n. 6. Vide verbum, *Christi amor.* & verbum, *Christi charitas.*

ANGELVS.

Septem supremi Angeli præsident orbi vniuerso. 21. n. 1. Primogeniti cæterorum dicuntur à Clement. Alex. 22. Meruit Angelis Christus gratiam & gloriam. 26. n. 1. Alati & discalceati cur pingantur. 110. n. 4. Terrenę labis sunt expertes. *ibid* Assistunt missę sacrificio. 162. n. 2. Septem præcipui cur dicantur lampades. 231. n. 1. Sunt vasa plena gratiarum. *ibid.* n. 2. Quos illuminant, Dei amore accendunt. *ibid* Quatuor stātes super quatuor angulos terrę, non boni, sed mali. 340. n. 2. *& seq.* Per istos quatuor, orbis principes designantur. 341. n. 4. Quatuor item Romani imperatores. 344. n. 2. *& seq.* Per malos communiter, per bonos aliquandò punit Deus. 340. n. 2. Angelus habens thuribulum aureum, Christum exprimit. 368. n. 1. Habentes septem tubas, diuersos significant concionatorum ordines. 382. n. 2. *& seq.* Habens pedem dextrum super mare, sinistrum super terram, Christū repręsentat. 446. *& seq.* Angeli sunt in maiori numero, quā vniuersi homines. 532. n. 4. Custodes sunt ex infimo ordine. *ibid.* Vnus plurium hominum non est custos. *ibid.* Non corruit præcisè tertia eorum pars. *ibid.* Tria tantum eorum nomina reperiuntur in sacris literis. 538. n. 1. Angelus Persarum bonus, non malus. 539. n. 3. Contentio inter hunc, & Gabrielem vnde orta. *ibid.* Instar militum in acie nos tuentur. 540. n. 6. Omnes per se ipsos mittuntur. 543. n. 3. *& seq.* In plurimis fuerunt Apostolorū discipuli. 654. Cur ille, de quo est mentio in Apocal. se à Ioanne adorare nō permiserit. 748. n. 4. & 811. n. 1. *& seq.* Honorē sibi arrogant, quòd Virginibus sint pares. 748. n. 4. In persecutionibus adiuuant martyres. 772. n. 2. Pręerit aliquis igni, quo deflagraturus est orbis. *ibid.* Alii prēmia tribuunt iustis, alii damnatorum præsunt cruciatibus. 773. Lętātur cum videt diuinum honorem vindicari. 779. n. 1. Ex Charitate ad puniendum procedunt. 780. n. 2. Angelorum phialas effundētium mysterium. 784. n. 1. *& seq.* Post Incarnationem homines socios suspiciunt. 812. n. 2. Prophetæ spiritum reuerentur. 813. n. 5. Assistebant Apostolis in Euangelii prædicatione 858. n. 2.

ANIMA.

Animarum cura grauissima. 30. n. 1. Earū conuersio victima Deo gratissima. 118. n. 3 Animæ affectiones adumbrantur in quatuor illis mysticis animalibus. 238. n. 3. Fuerit ne Anima Traiani ab inferis liberata. 282. n. 4. Iusti anima tanquam currus à Deo gubernatur. 311. n. 2. Animarum conuersio maxima prędicatoris retributio. 316. Aliquando pro hominibus vsurpātur in sacris literis. 328 n. 2. Earū clamores maxima sunt desideria. *ibid.* n. 3.

ANIMALIA.

Quatuor illa Ioannis, quatuor sedes Patriarchales, designant. 237. n. 2. Virtutes itē cardinales. *ibid.* n. 3. Animæ affectiones 238. n. 3. Ecclesię pręlatos. *ibidem.* Christum dominum. *ibidem.* Quatuor Ecclesiæ Doctores. *ibidem.* Euangelistas. *ibidem.* n. 4. Eorum facies quo pacto distribuat Hieronymus. 239. n. 5. Cur in medio & in circuitu sedis fuerint? 240. n.

ANNONA.

Annonę caritatē pro supplicio infert Deus. 661. n. 3.

ANNUS.

Qui sint illi mille anni, quibus cum Christo regnabunt sancti. 816. n. 1. *& seq.* & 821. n. 8. & 822. *& seq.*

ANTICHRISTUS.

Agitr de illo à pag. 708. vsq; ad pag. 742. Est cauda Dæmonis. 530. n. 2. Qua potētia deſæuiet in fideles. *ibid.* Coluber & Cerastes. *ibid.* n. 3. Cur dicatr *aſcēdere de mari.* 708. *& seq.* Est superborum caput. 709. n. 5. Seruus peccati. 710. n. 1. Malitia eius multiplex & varia. *ibid. & seq.* Totus erit cōcretus ex sceleribus. *ibid.* Nec minimam admittet inspirationem diuinam. *ibid.* & 726. n. 3. Cur oculos quasi hominis dicatur habiturus. 711. n. 1. Septem reges illum orbis Monarcham agnoscent. 712. n. 6. Peruertet multos signis mendacibus. *ibid.* In seruitutem tandem abducetur, & perimetur. 713. n. 1. Eius persecutio lapis Lydius fidei sanctorum. 714. n. 2. Antichristi hypocrisis. 717. n. 1. & 727. n. 3. Eius præcursor concionator eximius. *ibid.* n. 2. Antichristi simulacrum loquetur per Dæmonis operationem. 718. n. 3. Characterem suum frontibus sibi credentium inuret. *ibid.* n. 1. Qualis futurus sit iste character. *ibid.* n. 2. Tres habebit characteres. 719. n. 3. Eius sectatores omnibus se sceleribus coinquinabunt. 720. n. 5. Adorationem sibi exhiberi faciet. *ibid.* Crucis signum maxime formidabit. *ibid.* Numerus nominis Antichristi. 721. n. 1. *& seq.* Quot Antichristi nomina excogitarint Auctores. 722. n. 3. Nomen proprium vsque ad eius tempora erit incognitum. *ibid.* n. 4. Non futurum verum hominem putarunt aliqui. 723. n. 1. Alii futurū uerū hominē per incarnationē diaboli. *ibid.* n. 2. Diaboli potestas in eum. 724. n. 3. Nascetur ex fornicatione. *ibid.* n. 4. Futurum ex tribu Dan vt probabilius statuitur. *ibid.* n. 2. Gente Iudęū, vt certum. *ibid.* Mentietur se ex tribu Iuda. 725. n. 3. Nascetur Babylone *ibid.* n. 4. Eius vita qualis futura. *ibid.* n. 1. *& seq.* Magicus erit ac veneficus. 726. n. 1. Ab ip ſo cōceptu poſsidebitur à Dæmone. *ibid.* n. 2. Angelus custos & auxiliū sufficiens ad cōuersionē nunquam ei denegabitur. *ibid.* n. 3. Simulata prius castitate in omnē ruet libidinem. 727. n. 2. Nullum Deū præter se coli patietur. 728. n. 1. Certum Dæmonem priuatim colet. *ibid.* n. 2. Messiam se simulabit. 729. n. 1. Tēplum Hierus. instaurabit. *ibid.* n. 2. In eo sedebit tanquam Deus. *ibid.* n. 1. Iudaicam legem obseruabit, *ibid.* n. 2. Omnes circumcidi præcipiet. *ibid.* Qua arte & quibus initiis orbis imperium obtinebit. 730. n. 1. *& seq.* Iudęorum gens ipsi præ omnibus erit chara. *ibid.* per Vniuersum orbē mittet legatos. 731. n. 3. Quale futurum sit eius imperium. *ibid.* n. 1. *& seq.* Omnium erit imperatorū potentissimus. 732. n. 4. Babylone primùm regnabit. *ibid.* n. 5. Eius regni metropolis erit Hierosolyma. *ibid.* Omnia eius miracula, mendacia. 733. n. 1. *& seq.* Eo regnante Eucharistiæ mysterium, & cultus publicè cessabit. 735. Tyrannis eius durabit tribus annis cum dimidio. 736. Qualis eius futurus interitus. *ibid.* Viui ipse, eiusq; precursor à terra deglutientur. 737. n. 2. & 825. n. 16. Ab eius morte vsque ad diē iudicij quātum temporis excurret. 737. n. 1. Quibus signis diiudicari possit à fidelibus Antichristi aduentus. 740. n. 1. *& seq.* In suis pręcursoribus dicitur iam venisse. 742. n. 5. Quantum temporis vsque ad eius aduentum supersit adhuc, definiri nō potest. *ibid.* Euphratis siccatio Antichristo funesta. 785. n. 2. Vbi superatus fuerit, ibi Ecclesię tectum rursus cōsurget. 786. n. 2. Committet prælium cum decē regibus in Armagedon. *ibid.* Aduersus eū decertabunt reges Orientales. 789. n. 8.

ANTIQUITAS.

Significatur per caniciem. 77. n. 1.

APOCALYPSIS.

Apocalypsim ex albo canonicorum lib. expungunt aliqui hæretici. 1. n. 1. Est liber canonicus, & à Ioanne Apostolo conscriptus. 2. n. 3. Fuisse scriptam ab eo ante Euangelium probabilius. 3. n. 5.

Apocalypsis idem est, quod reuelatio. *ibid.* n. 6.

Est nomen proprium sacrę scripturæ. *ibid.*

Eius pręstantia. *ibid.* & 7. n. 1. & 256. n. 13.

Est reuelatio facta Christo. 8. n. 3.

Fuit conscripta in insula Pathmo. 56. n. 1.

Liber signatus. 256. n. 13.

APOSTOLI.

Ituris ad prędicandum cur praeceperit Christus, ne virgam ferrent. 53 n. 3. Contentio inter ipsos, quis eorum videretur esse maior, vnde orta. 67. n. 2. Sunt Christi pedes. 83. n. 7. Equitauit in eis Christus. ibid. & 452. n. 3. Sunt Ecclesiæ columnę. 86. n. 7. In extremo iudicio, iudices. 96. n. 1. Sunt Ecclesię vbera. 135 n. 5. Adamantes durissimi. 168. n. 2. Ecclesiastici templi columnæ. 202. n. 2. Nuta erunt in Passione Domini, firmatæ in resurrectione. ibid. Coruscabant miraculis. 229. n. 4. Per boues æneï maris cur designentur. 236. n. 3. Ad eorum Prædicationis tubam, falsa mundi dogmata corruerunt. 382. n. 3. Doctrina eorum de cælesti vena procedebat. 407. n. 3. Mūdanam eloquentiam superauit. ibid. Gentilitatis mare equorum instar turbarunt. 453. n. 4. Per eos in toto orbe infondit Christus. ibid. n. 2. Tonitrua fuerunt articulate sonantia. 455. n. 4. Sunt gloria Christi. 504. n. 3. Duodecim signa Zodiaci. 508. n. 4. & 519. n. 7. Christum coronāt & Ecclesiam. 515. n. 1. & 520 n. 8. Eorum numerus in sacris literis multiplici ter adumbratus. 516. n. 2. & 517. & 518. & seq. Quęnam cuique contigerit ad prędicandum regio. 519. n. 7. Sunt filii dexterę. 522. n. 3. Ecclesiæ fundamenta, & cælestes homines. 567. n. 9. Eorum scientia & cognitio quanta. 654. Pleraque Angelos docuerunt. ibid. Adhæsit eis Christi odor. 672. n. 8. Eos vniuersum aggredi orbem, grande miraculum. 709. n. 3. Vasorum instar persecutionis igne decocti. 714. n. 3. Duodecim sunt portæ cælestis Hierus. 838. Lapides fundamentales. ibid. n. 2. & seq. Omnibus & singulis singuli lapides fundamentales accommodantur. 840 n. 1 & seq. Christi imaginem in se ipsis susceptam in alios trāsmittebant. 841. n. 2. Ob doctrinæ confessionem margaritę. 843. n. 1.

AQVA.

Aquæ in sacris literis significant Gentes. 89. Labores item, & persecutiones. 551. n. 3.

AQVILA.

Non vescitur pręda, quam non ceperit. 237. n. 3. Eius facies Euang. Ioanni cur tribuatur. 238. n. 4. Terna parit oua, binos excludit pullos, edu at vnum. 548. n. 1. Quo pacto renouetur. 549. n. 3. Cū duplici capite in orbis descriptionibus quid significet. 741. n. 2.

AQVILO.

Sumitur in malam partem in sacro eloquio. 208. n. 8.

ARBOR.

Adumbrat principes & magnates. 384. n. 3.

ARCHANGELVS.

Idem est, quod princeps nuncius. 542. n. 3.

ARCVS.

Designat supplicium. 314. n. 3. Scripturā sacram. ibid.

ARIES.

Immolatus ab Abrahamo pro Isaac Christum adumbrauit. 678. n. 6. Quo pacto Abrahamo apparuerit. ibid.

ARIVS.

Stella de cælo cadens. 390. n. 2. Eius hæresis quod fuerit caput. 391 n. 3.

ARMAGEDON.

Vbi sit, & quod nominis etymon. 786. n. 2.

ASPIS.

Aspidū oua foris pulchra, intus venenata. 315. n. 4. Interimit cum voluptate. 393. n. 2. Venenum habet in capite. 394. n. 2

ASTRA.

Omnia post iudicii diem erunt fulgētiora. 98. n. 2. Vide Verbum Stella.

ATHENIENSES.

Ad sphæram æneam examinabant vires. 13. n. 4. Populum in duodecim diuidebant partes. 46. n. 1.

ATRIVM.

De numero, situ, & ordine atriorum templi Salomonis. 472. & seq.

AVARITIA.

Septima phiala in auaritiæ aerem effunditur. 793. n. 5. Idolorum seruitus cur appelletur. ibid.

AVARVS

Instar monstri habendus. 416. n. 1. Pascitur aere more chamæleontis. 793. n. 5. Pecunias tanquam idolum veneratur. ibid.

AVDITOR.

Auditorum captui quàm se accommodarent Paulus, & Ioannes Apost. 228. n. 2.

D. AVGVSTINVS.

Ingeniorum phœnix. 121 n. 2.

AVGVSTVS. CÆS.

Fuit Christi prorex post eius natiuitatem 31. n. 5.

AVRI-

AVRICHALCVM.
Genus est metalli auro simile. 64.n.4. Cur ei humanitas Christi comparetur. 84. n.3. Vide *Oricbalcum*.
AVRIS.
Auribus percipere, quid? 128.n.2. Auris perforatio, obedientiæ signum. 129.n.2. Geminę cordi adiacent. *ibid.*
AVRVM.
Nihil eius deperit igne. 65. n. 2. Nullum metallum illo latius dilatatur. *ibidem*. Verum in quo distinguatur ab alchimico. 66. n. 2. Quomodo probetur. 213.n.3. Sumitur pro religione & charitate. 414. n. 1. *& seq.*
AVSTER.
Sumitur in bonam partem. 20.n.8. *& seq.* Ventum & regionem significat. *ibid.n.* 9.
AVXILIVM.
Dei auxilium ad superandas tentationes semper præsto est. 493.n.2.
B.
BABYLON.
Babylone primum regnabit Antichristus. 732. n. 5. De eius euersione & damnatione cur lætentur beati. 807.n.1.
BALAAM.
Et eius turpe consilium. 155.n.1.
BAPTISMVS.
In eo vniuersa suffocatur iniquitas. 235.n.1. Mari vitreo, & crystallo cur comparetur? *ibid.*n.2. Suscipitur in memoriam Dominicę passionis. 235.n.2. Figuratus in mari rubro. 386.n. 1. *& seq.* In eo submergitur Dæmon cum peccatis. 776.n.2. Vide verbum, *Christi baptismus*.
BARTHOLOM. APOST.
Exprimit eum lapis *Sardius* sextum fundamẽtum cœlestis Hierus. 841.n.4.
BEATI.
Vocabuntur in cælo *Iesuani* siue *Iesuitæ*. 161. n. 2. Nulli erunt mutationi obnoxij. 203. n.4. Sunt monumentum victoriæ Christi. *ibid.* Sunt vere reges. 227.n.6. Quantum accidentalis gloriæ ipsis accedat ex aliorum conuictu. 329.n. 5. Eorũ multitudo, varietas, & concordia. 360.n.2. Quanta apud Deum gratia valeant. 361. n. 3. Promptitudo eorum ad parendum Deo. *ibid.* Omnes in manibus victrices gestant palmas. *ibid.*n.4. Quibus perfundantur gaudiis. 362. n. 5. Instar matris eos consolatur Deus. 363.n.7. Lætantur de Babylonis euersione, & damnatione. 807.n.1. De aduentu item iudicij. 808. n.1. Per laudis sacrificium erunt sacerdotes Dei. 825.n.15. Mortui haud censentur à Ioanne. 827.n. 18. Sunt sibi inuicem lucidissima specula. 839.n.6.
BEATITVDO.
Non nisi per crucem habetur. 54. n. 4. Eius status vitalis. 77.n.4. Eam vt brauium omnibus offert Deus. 93. n. 5. Ad eam adipiscendam non sat est dimicare, oportet semper vincere. 132. n. 3. Quomodo nunc *gratia*, nunc *iustitia* dicatur. *ibid.* n. 4. Cur *esus* nomine significetur. 133. n. 5. Est opiparum conuiuium. *ibid.* Lignum vitæ & hortus amęnissimus. 134. n. 3. Cur appelletur *corona*. 150. n. 1. & *vitæ corona* 152. n. 4. Significatur per lignum vitæ. 134. n. 3. Duodecim sunt illius gaudia. 151. n. 3. Eius duratio, æterna. 152.n.4. Dulcedo illius abscondita mortalibus. 160. n.1. Eius possessio, calculum candidum. *ibid.* Fuit adumbrata in Salomonis ferculo. 318. n. 2. Ejus pulchritudinem auget beatorum varietas & concordia. 360. n.2. Firmitas & stabilitas eiusdem. *ibid.* Pacem pro mœnibus habet. *ibid.* *Torrenti* cur comparetur. 362. n. 5. Vide verbum, *Gloria cælestis* & Verbum, *Visio beata*.
BENEDICTIO.
Dei benedictio, ipsa est beneficentia. 97. n. 4.
BENEFICENTIA.
Beneficentia fortiter, sed suauiter obligantur homines. 76. n. 2. Dei beneficentia, perennis. 97. n. 2. Macedonum in pauperes beneficentia. 144. Ad benefaciendum quàm sit propensus Deus. 517. n.6.
BENEFICIVM.
Beneficiis ligantur homines. 76, n. 2. A se peti beneficiũ beneficio ducit De°. 211.n.6.
BERYLLVS.
Rubicundum reddit colorem. 842. n. 4. Est fundamentum cęlestis Hierus. adumbrat Thomam Apost. *ibid.*
BETHLEHEM.
Est Australis cõparatione Hierusalẽ. 208.n.8.
BILIBRIS.
Habet pondus duarum librarum. 321.
BONA TEMPORALIA.
Vt capilli propter Deũ resecanda. 80.n.1. Eorũdẽ despectio perfectionis basis. 515.n.3

BONVS.

Inter malos, bonum esse, valde laudabile 153. n. 2. Inter bonos non ita. ibid. Bonorũ corda, thronus Dei. 154. n. 3.

BYSSINVM.

Vitæ puritatem, & gloriæ candorem significat. 809. n. 4.

C

CADERE.

In faciem, & retro cadere, quid sit. 530. n. 3.

CÆLI.

In fine mundi nullum emittent splendorem. 336. n. 4. In eis vt in libro, Dei notitiam legunt omnes. ibid. Prædicant Dei gloriam. ibid. Concentum edere, qui dixerint. ibid. n. 5. Non peribunt in fine mundi, sed mutabuntur in melius. 834. n. 2. & seq. Et 835.

CAIN.

Caini mors non legitur in Scriptura. 104. n. 1. Vbi sua obtulerit sacrificia. 676. n. 2.

CAIVS CALIGVLA.

Fuit quartus Romanorũ imperator. 275. n. 6. Quot vixerit & imperauerit annis. ibid. Significatur per sessorem equi albi. 313. n. 1. & seq. Colossum sibi in Hierosol. templo poni iussit. 314. n. 2.

CALAMVS.

Datus Ioanni metiendi, non scribendi erat instrumentum. 468. n. 1. Quot contineret cubitos. 469. n. 2.

CALCEDONIVS.

Splendet quasi ignis. 841. n. 3. Est tertium fundamentum cælestis Hierus. ibid. Exprimit D. Iacobum maiorem. ibid.

CALCVLVS.

Calculus candidus quid significet. 159. n. 1. & 106. n. 2. & 161. n. 3. Calculis colligebantur suffragia apud antiquos. 159. n. 3. Candidi absolutionem, nigri damnationem significabant. ibid.

CALIX.

Calicem laborum reddidit Christus suauissimum. 532. n. 5.

CALOR.

Charitatis est symbolum. 208. n. 8.

CALVARIÆ MONS.

Vide verbum Moria mons.

CANDELABRVM.

Septem candelabra aurea septem significant Ecclesias. 64. n. 1. Illud, de quo Exodi 25. cur ductile. ibid. n. 2.

CANITIES.

Antiquitatem & æternitatem denotat. 77. n. 1. Rerum item cognitionem. 80. n. 1.

CAPILLI.

Cogitationes significant. 79. n. 1. Bona temporalia. 80. n. 1. Vide verbum Crines.

CAPITELLA.

Describuntur illa columnarum, quæ erant ante porticum templi Salom. 203. n. 1. & seq. Quot haberent malogranata. 204. n. 1.

CAPTIVITAS.

Babylonica 70. annorum captiuitas quo tempore inceperit. 644. n. 4.

CAPVT.

Septem Draconis capita septem capitalia vitia designant. 526. n. 2. & seq.

CARMELVS.

Fuit felicitatis Ecclesię typus. 579. n. 1. Aptissimus contemplationi. 580. n. 3. Interpretatur Scientia circumcisionis. ibid.

CARO.

Carnis castigatione gratię dona comparãtur. 90. Qui eã macerãt, pugnatores fortissimi. 96 n. 3. Carnis infirmitas mentem corroborat. 158. n. 5. Eius motus instar infignis equi ieiunio comprimendi 311. n. 2. Significat aliquando corruptionem 369. n. 4. Carnis peccata vincuntur fuga 127. n. 4. Carni tanquam iniusto exactori tributa non soluenda. 767. n. 3.

CARMEN.

Carmina acroistica Sibyllę Erythrææ de Christo Domino. 388. & seq.

CASTIGO.

Castigat, quos amat & recipit Deus. 471. n. 8.

CASTITAS.

Est regia virtus. 32. n. 6. Deperditur aliquando ob superbiam. ibid. Proficisci debet ex charitate. 70. n. 1. Est pręcipua ad Eucharistiam dispositio. 106. n. 1. & 165. n. 5. Conseruatur difficile. 168. n. 2. Castitas diu seruata, martyrium. 234 n. 4. Est via lactea & per excellentiam sanctitas. 426. Custos virtut. m. 495. n. 5. Illam maxime formidat Dæmon. ibid. Est expressa Christi imago. 684. n. 6. Eius amatores, cæles stes homines. ibid. Cõciliat beneuolẽtiã. 728 Vide verbum Virginitas, & verbum Virgines.

CATENA.

Catenæ aureæ Rationalis charitatem adumbrabant. 77. n. 3.

CENTVRIO.
Quisnam fuerit ille ad Christi clamorem conuersus. 44. n. 5.
CERVÆ.
Pariunt audito tonitru. 230. n. 7.
CETVS.
Commentum Hebræorum de duobus cetis à Deo creatis in mundi principio. 155. n. 4.
CHALCOLIBANON.
Est electri genus auro pretiosius. 64 n. 4. Est symbolum societatis vtriusque naturę in Christo. 84. n. 3.
CHALDÆI.
Quater sub Nabuchd. Iudæos diuexarunt. 411. n. 1.
CHANAAN.
Sumitur in sacris literis pro *mercatore* 331. n. 2.
CHARITAS.
Perficitur persecutionibus. 65. n. 2. Quãtumcumq; extendatur laboribus instar auri semper sufficit. 66. n. 2. In quo differat ab hypocrisi. *ibid.* Charitas legis nouæ maior, quàm veteris. 71. n. 1. Reliquas virtutes astringit & continet. 77. n. 3. Adumbrata per cæteras *Rationalis. ibid.* Legem reddit facilem. 181. n. 3. Implet eandem. 152. n. 5. *& seq.* Est aurum ignitum & probatum. 210. n. 2. & 212. n. 1. *& seq.* & 213 n. 3. Eius conditiones. 212. n. 2. Cernitur in operibus. *ibidem* Actus indifferentes reddit meritorios. 213. n. 2. Dum se communicat, augescit. *ibid.* Ad labores vt ad Lydium lapidem probatur. *ibid.* n. 3 & 214. n. 5. Si sit magna, tribulationis æstu magis inflammatur. 715. n. 4. Aliena bona ducit propria. 843. n. 2. Vide verbum. *Christi charitas.*
CHERINTVS.
Eius impię Hæreses. 2. n. 4 *& seq.* & 816. n. 4. Blasphemauit martyres, & habuit in honore Iudam proditorem. 3 n. 4.
CHERVBIM.
Duo illi *Propitiatorij*, significant viros doctos & misericordes. 488. n. 4.
CHIROGRAPHVM.
Illud, in quo debita nostra continebantur, deleuit Christus. 546 n. 3.
CHRISTIANI.
Olim se communiter se fratres appellabãt. 27. Quo pacto dici possint Sacerdotes & reges. 37. n. 1. & 38. n. 3. Nomine nouo appellandos prędixit Esaias. 38. n. 1. & 697. n. 2. Nulla seruata iudicii ratione ad cędem rapiuntur. 284. n. 2. Ad eorum fletus Rom. fl. im leuandam pluuiam è cælo impetrant. *ibid.* n. 3. Integra Christianorum ciuitas, quod Christum sint confessi, comburitur. 306. n. 6. Præstantiores tritico, segniores hordeo significantur. 332. n. 4.
CHRISTVS.
Christum excessisse a IESV tempore passionis asseruit impius Cherintus. 3. n. 4. Eius dignitas & excellẽtia. 15. n. 2. & 695. n. 9. Christum *Verbum*, & *Verbum Dei* Ioannes appellare consueuit. 15. n. 3. Illum, prædicando & patiendo testari, quam sit gloriosum. *ibid.* Testis fidelis cur appelletur. 22. n. 1. & 23. n. 2. Cur facies Patris. *ibid.* Fuit testimonium diuinę beneuolentiæ erga homines. 23. n. 2. Figuratus in arcu cælesti. *ibid.* Cœlũ terræ conciliat. *ibid.* Quomodo signatus a Patre. *ibid.* n. 3. & 352. n. 2. Testis est oculatus & auritus. 23. n. 4. Potest testari, quæ Pater intelligit. *ibid.* Quatenus Deus, primogenitus Patris, quã homo primogenitus Virginis. 24. n. 1. Primogenitus omnis creaturæ cur appelletur. 25. n. 2. Cur item mortuorum. 28. n. 1. Est finis omnium operum diuinorum. 25. n. 4. Prędestinatorum primus. *ibid.* n. 3. Quã homo est caput Angelorum, meruitque illis gratiam & gloriam. 26. n. 1 *& seq.* Dici potest propriè eorum redemptor. 27. n. 2. Rerum omnium summa est & recapitulatio. 26. n. 1. Eius fratres qui sint præcipuè. 27. Cur se appellet *filium hominis. ibid.* Legẽ super humerum cur portasse dicatur. 30. n. 1. Regem suum cur illum Pater appellet? 31. n. 4. Per excellentiam rex *ibid.* Mundi monarcha duplici de causa. *ibid.* n. 5. Princeps regum terrę cur dicatur. 32. n. 6. Est os Dei. 34. n. 1. A Ioanne cur appelletur *Amen.* 39. n. 1. Cur primogenitus Iudæorum. 47. n. 1. Idem principium & finis vniuersorum. 48. n. 1. & 50. n. 3. Est honor fidelium. 505. n. 5. Lumen Ecclesiæ, & fons solis. 65. n. 1. Semper inuenitur in medio & cur. 67. n. 1. In medio mũdi patitur. *ibid.* Cur podere vestitus apparuerit. 69. n. 1. *& seq.* Describit omnia quæ agimus, vt iudicet. *ibid.* Quorsum

in veteri testamento ad renes, in nouo ad mamillas accinctus apparuerit. 70.n.1. Est mãmilla Patris,& altor noster. 74.n.3. Eodem amore præmia cõfert & supplicia. 74 n.4. Cur in Apocalypsi canus,in cãticis pinguatur iuuenis. 81. n. 2. Qui Christum lędebant, Dei lędebant oculos. 82.n.3. Cur appelletur electrũ.84.n.3. Odor eius suauissimus. *ibid.* n.4. Longè lateque fusus. 669. n. 3. Iudicat cum amore. 100.n.5. Claues mortis & inferni cur dicatur habere.103.n.1. *& seq.* & 104. n.2.& 105.n. 3. Fuit cęlestis vnguentarius.181. n.3. Iugum legis portat nobiscum *ibid.* n. 4. Periclitantes propter se potest liberare 539. n. 1. Clauiger & clauis Dauid. 196. n. 3. Est Ecclesiæ fundator.202.n.1. Iustus & misericors.222.n. 3. Arcus cęlestis. 224.n.4. Emittebat sagittas amoris. 225.n.4. Expressus fuit quatuor illis mysticis animalibus. 288. n.3. & 247. n.1. Reuelauit nobis diuina mysteria. 254.n.6. Est liber signatus & prędestinatorũ.*ibid* n.7 Fuit apertus in cruce.*ibid.*& 255.n.10.*& seq.* Clarissimis virtutum & amoris documentis scriptus.256. n. 11. Ad illum vel eacentem respiciendo discimus. *ibid.* n. 9. Clamat post peccatores.*ibid.* Quomodo sit radix Dauid. 259. n.5. Cur ex ea, non ex virga dicatur ascendere. *ibid. & seq.* & 666.n.8. Ex ipso omnis gratia.*ibid.*Negligentibus est virga, proficientibus flos. *ibid.* Cur *abcissus* non *auulsus* dicatur. 260.n. 7. Agno cur comparetur. 261. n.2. *& seq.* Cur item tamquam occisus agnus apparuerit. 263. n.2. Fuit adumbratus in iugi sacrificio.261. n.2. Eius alacritas ad opus redemptionis. 262. n. 1. Paratus ad opitulandum. 263. n. 1. Superbos & efferatos homines reddidit mansuetos. 265. n.1. Ex ipso omnis Patris gloria. 267.n. 3. Omnia ad se suo traxit concentu.*ibid.* Passus est anno 18. imperii Tiberii.274.n.5. Quatuor coronis fuit coronatus. 315. n. 5 Coronatur in conuersione fidelium.316. In sanctis item. *ibid.* In eo vt in statera culpas nostras appẽdit Pater.322. Peccata nostra proiecit in profundum maris. *ibid.* In suis iniuriosè tractatum adumbrat sol factus niger. 330. n. 1. Equitat in Apostolis. 331.n. 1. Splendor eius quantus. 335. n. 2. Angelus ab ortu solis ascendens cur dicatur. 343. n. 1. *& seq.* Verbis & factis palam fecit se verum Dei filium. *ibid.* Quam velit amari ab Ecclesia. 353. n. 4. Est imago Dei inuisibilis. *ibid.* Angelus habens thuribulum aureum.368.n.1. Interpellat pro nobis. *ibid.*n. 2. Eius interpellatio gratissima Patri. *ibid.* Fleuit quater. 370. n. 4. Eius lętitia in passione.377.n.4. Nostra redemptionem quanti fecerit.*ibid.* *Piscis* nomine cur significetur.387.*& seq.* Absq; eius auxilio viuere spiritualiter non possumus. 575. n.6. Adamas est & Carbunculus in manu Patris. 423. n. 6. Miserendo & puniendo amat.447.n.1. Procellas aduersus Ecclesiam excitatas compescit. 451. n. 2. Dextrum pedem supra mare, sinistrum super terram cur habeat. 452. n. 3. Operibus nostris dedit pretium & vim merendi.488.n. 3. Qui non amat illum dignus,qui anathemate feriatur. 490. n. 3. & 700. n. 4. Est locus munitionum.496. n. 2. Aureum propitiatorium. 500. n. 3. Delicta nostra ob satisfactionem appellauit sua. 498. n.1. Totus est desiderium. 499.n.1. Legem perfectè obseruauit. 500. n. 5. Est signum cõtradicibile. 504. n.2. Dux virginum. 509. n.4. Dicitur sol propter multa. 510. n. 1. Christum induit, qui imitatur. 511. n.3.*& seq.* Ipsum imitari,pulchrum. 512. n. 4. Est Ecclesiæ murus & antemurale.*ibid.*n.5. Residens in Virgine & benignus omnibus, & attrahit vniuersos 567. n. 9. Est ros viuifica.623. n. 1. Terræ cęliq; risus. *ibid.* n. 2. Fuit verus non phãtasticus homo.640.n.4. Dictus Nazaræus a *flore*.662. n. 2. *& seq.* Flos immarcessibilis& fructus virgæ Iesse. 665.n. 6. Flos,& lilium ex paradiso voluptatis. 668.n. 1. Solus Ecclesiæ appetitum satiat. *ibid.*n.2. Fortiter dimicantium præmium & coronat.*ibid.*& 669. n.2. Fuit Patris odor. 672.n.8. Gloria,& decor eiusdem. 683. n. 4. *Cęlestis homo* cur dicatur à Paulo. 684. n. 5. *& seq.* Cur itẽ Patris brachium. 692. n. 3. In figuris fuit occis° ab origine mũdi.713.n.2. De hominis possessione cõtendit cum Dæmo

ne. 719. n. 4. Eius voluntas de iudicii aduentu. 771. Rex regum in Incarnatione, & Passione. 813. n. 2. Murus est cæle-stis. Hierus. 838. n. 2. Cum ipso est præmium. 854. n. 5. Ab eodem expectanda merces, & supplicium inferendum.

CHRISTI CONCEPTIO, Generatio, Incarnatio.

In sui conceptus momento vidit Christus diuinam essentiam. 258. n. 4. Ab eodem momento fuit perfectus vir. 626. n. 4. & 699. n. 1. & seq. In eius conceptione, noua plurima. ibid. Cóceptionis Christi ortui, respondet eiusdem mortis occasus. 674. n. 5. Conceptus absque uiri opera. 705. n. 2. Generatio Christi secundum naturam diuinam, æterna. 622. n. 4. Consilium de temporali eiusdem generatione, æternum. 621. n. 3. Fuit adũbrata in Adæ procreatione. 688. n. 5. Vtraque Christi generatio ienarrabilis, & mirabilis. 689. n. 2. & seq. & 690. n. 3. Incarnatio Verbi diuini fuit æterni amoris significatio. 34. n. 1. Per eandem cęlum Ecclesię porrectum. ibid. n. 2. Post illam, & per illam fusior Dei misericordia, & elegantior apparuit. 73. n. 2. Incarnationis mysterium ex ęternitate constitutum. 78. n. 2. Creatis mentibus incomprehensibile. 208. n. 9. Verbi incarnatio iridi similis. 224. n. 3. & seq. In ea præcipuè eluxit Dei misericordia. ibid. Sciẽtia de mysterio Incarnationis occulta in veteri, manifesta in nouo testamento. 253. n. 2. Post Incarnationem mundi principes incuruati paruerunt Deo. 454. n. 3. Fuit consummatio operum Dei. 555. n. 4. Est instar omnium miraculorum. 555. n. 4. Per excellentiam dicitur *opus Dei*. 557. n. 2. & seq. Per eam opera Dei sunt viuificata. ibid. In ea perficienda peruenit Deus vsq; ad vltimũ potentiæ. 558. n. 3. & 618. n. 2. & 69?. n. 2. Fuit opus sũmę misericordiæ. 558. n. 4. Per eã quodãmodo mansuefactus Deus. 565. n. 4. Ante Incarnationem vtraque manu puniebat Deus. 566. n. 6. Quanta sit huius mysterii obscuritas. 80. n. 2. & 580. n. 1. & 601. n. 2. & 629. n. 3. Verbi Incarnatio fuit quędam diuinitatis obumbratio. 602. n. 3. Dei magnitudinem inter diuina opera maximè declarat. ibid. n. 4. & 639. n. 1. In eã perficienda ostendit se Deus violentum in amore. 628. n. 2. Per ipsam Deus floridus apparuit. 669. n. 3. Tanquam cælestis irroratio fæcundauit & exhilarauit terram. 683. n. 4. Post Incarnationem n.o rum licentia arctius coercenda. 700. n. 4. Per eandem natura humana Angelicam superauit. 812. n. 2. Dum admota femori manu iurabant, adumbrabãt eam Patres. 813. n. 1.

CHRISTI HVMANITAS.

Qua gloria fulgeat in cęlo. 66. n. 1. Diuinis virtutibus refulgebat in terra. 83. n. 1. Significatur per Christi pedes. ibid. n. 2. Cur Aurichalco similis. ibid. n. 3. Vnita est diuinitati tanquam auro argentum. ibid. Arsit igne passionis & charitatis. ibid. Per eam ad nos accessit diuinitas. ibid. n. 4. In passione plumbo similis. 114. n. 2. Est mensa propositionis. 239. n. 6. Humanitas Christi corona Verbi D. 315. n. 5. Ex quibus floribus fuerit contexta. ibid. Est thuribulum aureum. 369. n. 3. *Arca te stamenti.* 498. n. 1. & seq. Nec de potentia Dei absoluta, vel minimę peccati corruptioni subiici potuit. 498. n. 1. & seq. Fuit ferculum diuinitatis. 499. n. 2. Per eam magnificum se ostendit Deus. 582. n. 2. Est regalis Christi corona. 651. n. 4. Nubes leuis. 681. n. 3 Significatur per equum album. 808. n. 2. Est Christi vestis sanguine aspersa. 809. n. 2. & seq. & 814. n. 2. Splendor eius & excellentia in cælesti patria. 844. n. 2.

CHRISTI CORPVS.

Christum verum non habuisse corpus qui putauerint. 263. n. 2. Inter efformationẽ corporis Christi & Adami, latissimum discrimen. 684. n. 7.

CHRISTI PVLCHRITVDO.

Christus pulcher sicut lilium candidum, & aureum. 85. n. 5. Tota eius pulchritudo ex diuinitate. 98. n. 1. Pulchritudo Christi in cruce fortitudo. 257. n. 2. Ea tanquam gladio subiecit orbem. 656. n. 3.

CHRISTI FACIES.

Pulcherrima ex diuinitate. 98. n. 1. Splendor eiꝰ in extremo iudicio quãtus. ibid. et seq. Propitium reddit Patrem. 500. n. 3. Coruscabat in ea diuinitatis radius. 576. n. 3.

CHRISTI OCVLI, LABIA, ET OS.

Oculi Christi electos illustrant, reprobos terrent. 81. n. 1. Cur in labiis potius,

quàm

quàm in Christi facie *gratia* dicatur diffusa. 589.n.8. Ex Christi ore vt ex fonte omnes gratiæ dimanabant.89.

CHRISTI pectus, manus, & pedes.

Pectus Christi cœleste ærarium.8.n.2. Manus eius cœlestium gratiarum Hyacintis plenæ. 441. n.1. Pedes eius cur instar columnarum ignis 447.n.1.& *seq.* Pes dexter misericordiã, sinister iustitiam significat. *ibid.*

CHRISTI ANIMÆ DOTES.

Scientia, Gratia, & Prouidentia.

Christi scientia in conceptionis momento perfectissima. 8. n. 3. Nullam recepit successu temporis accessionem. 9. n. 5. & 641.n.5. Christo non ad mensuram data gratia.370.n.5. Cur in labiis eius potiùs, quàm in facie gratia dicatur diffusa. 589.n.8. Christi prouidentia in Ecclesiam.8.n. 2. Mundi & Ecclesiæ moles eiusdem Christi prouidentia sustentatur. 449.n.1.& *seq.*

CHRISTI SANCTITAS.

Vitę Christi puritas & sanctitas.79.n.1.& *seq.* & 498.n.1.& *seq.* Eadem incomprehensibilis.80.n.2. Eius sanctitatis cõparatione etiã pulchræ animæ, deformes. 511. n.2. Omnem afflabat sanctitatem Christus. 672.n.7.

PRIMVS CHRISTI ADVENTVS.

Fidei mysteria enucleatè tradidit.455.n.4. Amorem in ipsum Christum quantum cõcilitet.490.n.3. Summa votorum Dauid. 618 n.1. Eundem quantùm desiderauerit sponsa.*ibid.* Fœcunditas bonorum spiritualium in eo, quãta.623.n. 2. Tempus præcipuum requirendi Dominũ. 653.n.9. Orbem diuinæ cognitionis lumine impleuit.696 n.2. Scripturarũ scientiam aperuit.702.n.1. Meditatio Aduentus Christi in carne ad omnem sanctitatem addit stimulos 701. n.4.

CHRISTI NATIVITAS.

Natũ Christũ more hominum cæterorũ asseruit impius Cherintus. 2.n.4. Quo die nat⁹ fuerit.58.n.3. Prodiit ex Virgine instar fulminis. 601. n. 1. Instar roris ex aurora. 622. n. 5. Tamquam purissimæ lampadis accensio. 697. n. 3. Ortus hic similis ortui a Patre. *ibid.* Fuit totius mundi risus & lætitia. 623. n. 2. In eo non vna tantum, sed multæ pulchritudines.698. Per *lapidis excisionem* cur significetur.705.n. 3. Christi nascentis humilitas.667.n.9.

NOMEN IESVS.

Est nomen nouum. 170.n.5. Nemini præterquam Christo fuit impositum. *Ibid.* Meruit illud per passionem.*ibid.*& 181.n.7. Est nomen Tetragrammaton.570.n.5. Confutantur tres errores circa illud.*ibid.* n.7.& *seq.* Est compẽdium *nominis ineffabilis*.571.n.8. Huius nominis impositio ad B.virginem pertinebat.636.n.6. Elegãs huius nominis periphasis. 661. n.4. Est nomen magnum. *ibid.* Graecè scriptum quem efficiat numerum.723.n.5. Cur Christus communiter non *Emmanuel*, sed IESVS fuerit appellatus.638.n.7.

CHRISTI BAPTISMVS.

Quonam die in Iordane baptizatus fuerit Christus.58.n.3.

CHRISTI VIRTVTES.

CHARITAS.

Charitas Christi aurea zona.75.n.2. Est arctissima erga fideles.*ibid.* Ecclesiam charitate sua ad sui amorem pertraxit Christus.76. n.2. Quos ardores in Christo excitarit aduersum homines 84. n. 3. & 499.n. 2. Supereminet omni sciẽtitiæ. 619. n. 3.

CHRISTI MISERICORDIA, ET IVSTITIA.

Christi Misericordia pes eius dexter.448.n.2. Iustitia pes eius sinister. *ibid.* Eiusdem æquitas, & iustitia in gubernando, & iudicando. 184. n. 3.

CHRISTI OBEDIENTIA.

Quã homo summam præstitit Patri. 129.n.2. Qua alacritate eiusdem adimpleuerit mandatum. 694. n. 6.

CHRISTI HVMILITAS.

Testimonium perhibuit de æterno Patre.24. n.4. Vt eam ab ipso disceremus, cur nos monuerit Christus. 53. n. 3. Quàm se humiliauerit.141.n.3. Fuit humilis voluntate, non iudicio. 613. n. 5. Humilitas fuit regalis Christi purpura. 420.n. 2.

CHRISTI MANSVETVDO.

Admirabilem exhibuit in Passione. 261.n.3. Per eam principatũ obtinuit Christus. 262. n. 4. Ad subditorum amorem conciliãdum quantum momentum habuerit. 619. n. 4. Christi mansuetudo & lenitas, fortitudo maxima. 656. n. 3.

CHRISTI PATIENTIA.

Patientia Christi in contumeliis ferẽdis. 141. n. 3. Fuit prodigiosa. 556 n.5. Huius patientiæ fructus. 142. n. 3.

CHRISTI EXEMPLUM ET PRÆDICATIO.

Exẽplũ Christi in perferẽdo vrget nos. 140. n. 1. & 141. n. 3. Christi exẽpla nemo perfectè potest imitari. 430. n 8. Christi exẽplo virtutes oẽs mellitissimę effectæ. 670. n. 6. Christi prędicatio quid testaretur. 16. n. 4. Æternis fructib⁹ terrã fœcũdauit. 616. n. 6.

CHRISTI AMOR IN NOS.

Duplex Christi amor aduersus homines. 33. n. 1. & 34 n. 2. Eiusdẽ amoris vis. ibid. n. 3. & seq. Amore suo oẽs õnino cõplectitur. 67. n. 2. Suauitas amoris Chri in Ecclesiã. 72. n. 1. Eiusdẽ in fideles ardor. 76. n. 2. & 255 n. 9. In fine maiora præbuit Christus amoris argumenta. 84. n. 2. Amoris sagittas emittebat. 225 n. 4. Omnia Christi opera operatus est amor. 661. n. 3.

CHRISTI OPERA.

Humanitatem & diuinitatem prę se ferebãt. 83. n. 1 & 34. n. 2. Omnia propter charitatem, aurea. 102 n. 3. Ad eorum imitationem aspirare debemus. ibid.

CHRISTI PASSIO.

Per passionem obtinuit Christus principatũ, & Ecclesię regnum. 30. n. 1. & seq. 675. n. 6. Multa corpora sanctorũ apud Matth. quando surrexerint. 28. n. 2. & seq. Cur excessus appelletur. 35. n. 3. In ea cur sol obscuratus. 59. n. 3 Eius virtus pertingit ad infimos quosque fideles. 79. n. 1. Est ascẽsus purpureus ferculi Salomonis 102. n. 3. Meditatio passionis Christi, vnguentũ post se trahẽs 141. n. 3 Arma & fortitudo fideliũ ibid. Memoria eiusdẽ instar collyrii illuminat intellectum. 216. n. 4. Est instar uitrę cocci neę ad cohibenda peccata. 587. n. 5. Ea Ecclesiæ regnum stabilitum. 221. n. 1. Patefactus ad cælum aditus. ibid. & 227. n. 4. Post eam, Christo omne curuatur genu. 265. n. 1. Contigit anno 18. Imperii Tiberii. 274. n. 5. Christi lætitia in passione. 377. n. 4. & 552. n. 5. & 671. n. 3. Fuit veluti messis & fructuum collectio. 377. n. 4. Christus in passione martyrum dux. 510. n. 4. Passus est cum summo desiderio & lætitia. 552. n. 5. 671 n. 3. Passionis opprobria illi pro cibo, tormenta pro potu. ibid. n. 6. Christus in passione fauus mellis suauissimus. 671. n. 6.

Ex ea exardescit amor in Deum ibid n. 7. Eadem quam ob'ectaretur Sponsa. ibid. Adumbrata in iugi sacrificio duorum agnorum. 677. n. 5. Reuelata fuit Abrahamo, dum arietẽ immolaret pro Isaac. 678. n. 6. & seq. & 679. n. 8. Christus in passione arboris radici similis. 688. n. 6.

CHRISTI SPINEA CORONA.

Per spineam coronam suscepit Christus diadema charitatis. 631. n 3.

CHRISTUS IN CRUCE.

Arx cũ latibulis. 44. n. 4. Clypeus Christianorũ. 141. n. 3. Turris fortitudinis. ibid & seq. Signũ militare. ibid. Pelecan⁹. 248. n. 3. Liber apertus & explicatus. 254. n. 6 & 255. n. 10. & seq. Ad illũ vel tacẽtẽ respiciẽd discimus. 256. n. 9. Ibi fortitudinẽ suã præcipue exercuit. 264. n. 3. Terruit gentes non terrore sed amore 454. n 3 & seq. In ea summũ fuit miraculũ 556 n. 5. Ibi potissimũ dominus gloriæ. 660. n 2. In ea salutis exhalauit odorẽ. 669. n 4. In eadẽ flos fuit regius. 680. n. 4. Non ex imbecillitate actus in eã. 691 n. 2 & 692. n 4. Ibi etiã pulcher credentibus in eum. 695. n. 8.

CHRISTI SANGUIS ET VULNERA.

Ex Christi latere effusus quid significauerit. 35. n. 6. Eius vis ad delẽda peccata ibid. n. 7. & seq. Vulnera Christi foramina petrę, in quibus abscondi possint peccatores. 44. Forum signa cur Christus reseruauerit. ibid. n. 5. Demõstrabit ea in Iudicio. ibid. Sunt salu is fontes. 408. n 4.

VULNUS LATERIS.

Est vitę ostium. 35. n. 6. Ex eo Ecclesia profecta & sacramenta. ibid. Cur non punctum tantùm, sed apertum fuerit. 44. n. 3. Figuratum per ostium arcæ Noe. ibid. Per fenestram i.em in superiori arcę parte factam. ibid. Per illud nobis Dei viscera patuerunt. ibid. Vniuersam Ecclesiam radiauit. ibid. Fuit adũbratũ per ostiũ lateris tẽpli Salomonis. ibid. Omniũ hominũ est capax. ibid n. 4. Apertũ nõ à Lõgino. n. 4. 5. n. 5. Puteus est omniũ gratiarũ. 705. n 4.

CHRISTI MORS.

Morte gloriam corporis sui meruit. 34. n. 4 & 84 n. 2. Morti ipsi & diabolo fuit terrifica. 249. n. 4. Ex ea innumera spiritualis soboles pullulauit. 689. n. 1. Spõte obediẽs Christus oppetiit mortẽ. 693. n. 5. Accedere verẽ inclinato vocauit capite ib d. n. 4. In ea quantũ facinus cõmiserint Iudæi. 820 n. 4.

CHRISTI SEPVLCHRVM.
Vtero virgineo comparatur.28.n.1.
CHRISTI RESVRRECTIO.
Christum adhuc non resurrexisse asseruit impius Cherintus.3.n.4. Christus resurgens iterum genitus dicitur.28. n.1. Item non simpliciter homo, id est, passibilis, sed homini similis.66.n.1. Resurrectionis Christi gloria, fructus crucis.135. n.4. & 308.n.3. Per resurrectionẽ monumentum suæ victoriæ erexit.203.n.4. Cur in resurrectione leo, & pelicanus.248. n.2.& seq. Refloruit per eam Christus. 260.n.7.& 670.n.5. Inimicos suos perterrefecit.454.n.3. Resurrectio & Ascensio cur dicantur posteriores gloriæ.551.n.4. Tẽpus resurrectionis Christi, ver cæleste. 970.n.5. Resurrexerũt cũ eo multi.ibid.
CHRISTI VICTORIA, ET TRIVMPHVS.
Palmam de hostibus tulit. 8. n. 2. Triumphus Christi de Dæmone, quàm gloriosus. 257. n. 2. Sceptrum eiusdem superauit. 528. n. 6. Spirituales hostes expugnat. 541.n.6. Dæmonem non per fraudẽm, sed aperto marte deiecit. 605. n. 2. Superatos dæmones in exemplum ostentauit in triumpho. ibid. n. 3.
CHRISTI POTESTAS.
Potestas iurisdictionis, & regia significatur per clauem.30. n.1. & 195.n. 3. Habet potestatem in corpus & animam. 153.n. 1. Omnia ei sunt subiecta. 195.n. 3. Christi potestas in administranda Ecclesia.264. n. 1. & 343.n.1. Potestas Christi, regalis, & Pótificia.500.n.4. Iudicãdi potestatẽ cur Dauid à Deo petierit vt daret Filio.618.n.2
CHRISTI REGNVM ET IMPERIVM.
Cur simile Vnicornis cornu. 264. n. 1. Blandum est & clementia plenũ. 619.n. 3. Reliqua orbis imperia dissipauit. 704.n.2. Non temporale, sed spirituale. 655. n. 1. Stabile, & sempiternũ.658.n.5. Abscõditũ Iudęis. ibid.n.6. Vide verbũ Messias.
CHRISTI ASCENSIO.
Ascendens in cœlum detulit secum aliquos in corporibus gloriosis.29 n.4. Nubes ascensionis Christi sella regalis.41.n.3. Ascensionis gloria, ex cruce. 135. n. 4. Per Christi ascensionem patuit sanctis aditus in cęlum.226.n.3. Posterior gloria cur dicatur à Paulo.551 n.4. Christus in Ascensione, aquila 629. n.4.
CHRISTI AD IVDICIVM ADVENTVS.
Aduentus Dñi ad iudiciũ terribilis. 40. n. 1. & seq. Cur in nube.41 n.3. Christũ ad iudiciũ venientem omnes mortales corporeis oculis videbũt.43.n.1. Vox eius terrifica.90. Splẽdor quantus.98.n.1.et seq.
CHRYSOLITHVS.
Auri speciẽ præfert.841.n.4. Est septimũ fundamentum cælestis Hierus. ibid. Repræsentat Matthæum Apostolũ.ibid.
CRYSOPRASVS.
Viridis est gemma, decimum fundamentum cælestis Hierus.842 n.5. Exprimit Iudam Thadæum.ibid.
CIRCVMSPECTIO.
Quanta opus sit ad tentationum pericula vitanda. 241. n. 9.
CITHARA ET CITHARIZARE.
Citharam frangit, qui tribulationibus deficit. 111.n. 3. Qui patitur, citharizat. ibid.
CLARITAS.
Quanta sit corporum gloriosorum. 98. n. 2.
CLAVIS.
Insigne est iurisdictionis. 30. n. 1. & 103. n.1. & seq. Per clauem Dauid quid significetur. 194. & seq. Data Lucifero significat permissionem. 404.
CLEMENS ALEX.
Opera eius per Arianos corrupta. 391.n. 3.
CLYPEVS.
Non abiiciẽdus, donec õnes animæ hostes profligẽtur. 132.n. 3. Super vrbẽ Hai eleuatus Christũ in Cruce expressit. 142. n. 3.
COECITAS.
Iudaicę cœcitatis radix, quęnã fuerit.82.n. 6.
COGITATIONES.
Antiquæ cogitationes apud Esaiã quæ fuerint. 33. n.1. Vel minimæ numerantur à Deo, vt remunerentur. 80. n. 1. Continuò in corde succrescunt. ibid. Superuacaneę sunt in nobis instar capillorum. ibid. Ex praua cogitatione oritur consensus, vt ex colubro basiliscus. 413 n.2. Sanctæ vincunt, ac vinciunt Deum. 421. n.2. Ex prauis fęcunda peccatorum seges sperãda. 433. n. 5. Ad petram Christum allidendæ. 526. n.3. Earundem initia amputanda. ibid.& 527. n. 4. Sunt animalia reptilia.708. n.1. Omnes Deus examinat. 471.n. 7. Terrenæ deponendæ. 515. n.3. Hominem defendunt, & accusant ante Deum. 546. n. 2.
COGNITIO ET COGNOSCERE.
Cognitio de Deo nostram arguit desidiam

tem. 101. n. 1. & seq. Cognoscere idem sæpe est quod approbare. 178. n. 1. & seq.

COLLOQVIVM.

Colloquia Dei diuini amoris fulgura emittunt. 42. n. 5.

COLLYRIVM.

Præsentissimum est ophthalmiæ medicamentum. 214. n. 1. Quid significet in Apocalypsi. 214. & seq.

COLVMBA.

Est Spiritus sancti symbolum. 82. n. 2.

COLVMNÆ.

Describuntur illæ à Salomone ante vestibulum templi collocatæ. 203. n. 1. & seq. Quid repræsentarēt. 204. n. 3. Earū nomina. ibid.

COMMINATIO.

Comminationibus mortales perterrefacit Deus. 97. n. 3. In bonum nostrum eas conuertit. 229. n. 5. Earum vis ad cōuertendos peccatores. 230. n. 7.

CONCIPERE.

Verbum concipiendi cur vsurpauerit in sua legatione Gabriel. 640. n. 3.

CONCORDIA.

Concordia vtriusque Testamenti. 240. n. 8. & 500. n. 3. Beatorum concordia auget gloriæ pulchritudinem. 360. n. 2.

CONFESSIO SACRAMENTALIS.

Est perfectionis fundamentum. 358. n. 6. Animā ista peccatorum confessione in re aut voto non est locus misericordiæ. 408. n. 4. Designatur per mare vitreum. 233. n. 3. Eius diuitiæ. 234. n. 4.

CONSCIENTIA.

Conscientię iucunditas, cęleste pabulū. 216. n. 4. Testis est boni & mali. 546. n. 2

CONSECRATIO.

In Ecclesia est vera sacerdotum consecratio, contra Lutherum. 37. n. 1.

CONSENSVS.

Consensum nostrum ad opera salutis pulsatio diuina semper pręcedit. 216. n. 2.

CONSERVATIONIS BENEFICIVM.

Ob conseruationis beneficium Deo habendę gratiæ. 244. n. 3.

CONSILIVM.

Balaam turpe consilium. 155. n. 1.

CONSOLATIO

Consolationibus priuari, aliquando perfectionis est signum. 79. n. 4.

CONSTANTINVS MAGNVS.

Creatur imperator in Britania. 306. n. 1. Acta eius & mors. 307. & seq. E pictis eum Angelus habens Dei signum. 345. n. 3. Trophæum crucis ei apparet in cęlo. 346. n. 2. Et dormienti Christus cum cruce. ibid. Eiusdem in eandem religio & affectus. ibid. n. 2. et seq. & 348. n. 5. & seq. Primas nominis Christi literas gestat in galea. ibid. Ecclesiæ felicitas, & propagatio sub eodē. 349. & seq. Eius edicta pro Christianis. ibid. Pro instaurandis tēplis. 351. n. 3.

CONTEMPLATIO.

Contemplationi aptior solitudo. 56. n. 2. & seq. Eius vis & effectus. 57. n. 2. Non semper contemplationi, interdum actioni insistendum. 59. n. 1. Est fructus actionis. 60. n. 2. Contemplatio per oculos, actio per pedes significatur. 88. n. 11. Vtrique Spiritus sanctus communicatur. ibid. Qui Deum contemplatur, se ipsum magis humiliat. 101. n. 1. & seq. Contemplationis dulcedo, manna absconditum. 160. n. 1. Contemplationis quies significatur per silentium. 367. n. 3. Non potest hic esse perfecta. ibid. Contēplatio & actio, duæ alæ. 550. n. 4. Cōtemplatio luctæ comparatur. ibid.

CONTENTIO.

Contentio inter Apostolos, quis eorum videretur esse maior, vnde orta. 67. n. 2.

CONTINENTES.

Omnes tanquam viri habendi. 174. n. 2. Eos odit dæmon. ibid.

CONVERSIO.

Fidelium conuersio Pauli gloria. 190. n. 4. Corona Christi. 316. Animarum cōuersio maxima prædicatoris retributio. ibid. Velox Gētiū cōuersio ad Christū. 533. n. 3.

COR.

Geminæ ei adiacent aures. 129. n. 2. Corda bonorum thronus Dei, malorum Satanę. 154. n. 3. In corde spirituales manus. 181. n. 3. Ad cordis ostium quo pacto stet et pulset Christus. 216. n. 1. & seq. Corda Sanctorū phialæ aureę. 268. n. 2. Cor Pænitētis altare holocausti. 374. n. 2. Cor iusti aurea craticula. 377. n. 3.

CORNV.

Pro quibus vsurpetur in sacris. 264. n. 1. Cornu Vnicornis cur simile regnū Christi. ibid. Quænam sint Draconis cornua decem. 525. n. 1. & seq.

CORONA.

Quo proprior corona, eò acriùs dimicandū. 29. n. 2. Beatitudinis corona datur legitime certantibus. 150. n. 1. Duodecim gaudiorum insignitur gemmis. ibid. n. 3. Quomodo amitti, vel nō amitti possit. 201. n. 4. & seq. Regalis & Pontificia Deo subiicienda. 245. n. 5. & seq. & 246. n. 7. & seq. Regni est symbolum. 413. n. 1.

CORPVS.

Claritas corporum gloriosorum, quanta. 98. n. 2. & 161. n. 2 Corporis membra & potentiæ mortificatione attemperanda. 757. n. 3. Cuiusque Sanctæ animæ equus est corpus. 809. n. 4.

CORRECTIO ET CORREPTIO.

Correctionem negligentes, seuerè tractandi. 112. n. 2. Correptio est amara. 33. n. 3. Eius fructus dulcissimus. ibid. & 462. n. 3. Eiusdē symbolum est virga. 33. n. 3.

CREATIO ET CREATVRA.

Ob creationis beneficium Deo agendæ gratię. 244. n. 2. Creaturæ à Deo emanātes, ad eundem vt ad finem regrediuntur. 50. n. 3.

CRINES.

Adumbrant cogitationes. 420. n. 1. & seq. Eorum compositio libidinosum indicat animum. 421. n. 3. De B. Virginis ex sarie vide verbum *Mariæ cæsaries*, & vide verbum *Capilli*.

CROCVS.

Est charitatis symbolum. 319. n. 4. Cur ei comparentur Martyres. ibid.

CRVX.

Obtinuit per eam principatum Christus. 30. n. 1. & seq. Clauis est paradisi. ibid. Crucem ligneam diuisam, diuinitùs reformandam, vt Iudicii tempore appareat, existimat Thom. Vuald. 45. n. 5. Non nisi per eam habetur benedictio, & regnum cęleste. 54. n. 4. Est lignum vitę, fructus eius Christus. 130. n. 2. & 134. n. 4. & 135. n. 4. Palma item. ibid. n. 5. Ex ea orta gloria nominis Christi. 135. n. 4. Crucis brachia, alæ, seu pennæ. 182. n. 7. Est clauis Dauid. 196. n. 5. Miracula eius. 347. n. 3. & seq. Est signaculum fidelium. 352. n. 3. Altare holocausti. 370. n. 5. & 373. n. 1. Dęmonis vires contriuit. 373. n. 1. Fuit Messię principatus. 660. n. 2. Eam maximè formidabit Antichristus. 720. n. 4.

Vide verbum *Constantinus Magn*.

CVBITVS.

Duplex fuit apud Hebræos, legalis, & vulgaris. 468. n. 1. Quantùm differrēt. ibid. & seq.

CVRÆ.

Rerum temporalium curę, spinę. 653. n. 8.

CVRRVS.

Currum Dei ex quatuor Angelis conficiunt Cabalistæ. 538. n. 2.

D

DÆMON.

Dei ordinatione, ad probandam Ecclesiam soluitur & recluditur. 103. n. 2. & 104. n. 2. Diuinæ iustitię est administer, & quęstionarius Domini. 150. n. 1. Quibus nominibus appelletur in sacro eloquio. 154. n. 4. Vexando corpus sępe affert salutem animæ. 158. Quos tentat, armat contra se. ibid. Malleus est à Christo contritus. 168. n. 2 Conteritur à sanctis. ibid. Odit continētes, amat luxui deditos. 174. n. 2. Exenterauit illum in cruce Christus. 215. n. 3. Dæmones ostentauit Christus in triumpho. 257. n. 2. In hæreticis equitat dæmon. 331. n. 1. & seq. In manu eius statera dolosa. 332. n. 2. Ob superbiam dicitur *mons magnus*. 386. Propter inuidiam *ardens*. ibid. Prauæ suggestionis afflatu inflammat iniquos. 410. n. 3. Actiones bonas in principio & fine corrumpit. 431. n. 2. & seq. Morientibus maxime insidiatur. 432. n. 3. *Vestis ferreus* cur appelletur. 444. n. 2. Peccatores affectibus suis verberat. 529. n. 7. Pro stipendio soluit eis mortem. ibid. Contra singula præcepta, peculiaria adhibet tentamenta. ibid. *Accusator fratrum* cur dicatur. 545. & 546. n. 3. Odium eius in prędestinatos. 547. n. 1. Cum eo omne inimicię genus suscipiendum. 604. n. 1. Simul cum peccatis submergitur in Baptismo. 776. n. 2. Dæmones designantur per aerem. 790. n. 9. Super eos *septima effusa phiala*. ibid. Ligatur a Christo ab eius morte vsque ad Antichristi aduētum, & cur. 816. n. 2 & 817. n. 5. & 818. n. 1. Illis tantum potest nocere, qui ad ipsum accedunt. 816. n. 2. Vide verbum *Satan*.

DAMASus

DAMASCVS.
Syrię metropolis est & Gentiles adumbrat. 635. n. 2.
DAMNATIO ÆTERNA.
Dicitur mors secunda. 152. n. 4.
DAN.
In connumerãdis tribubus Israel tribum Dã cur prætermiserit Ioannes. 725. n. 2.
DATHAN.
simul cũ Abiron ad inferos viuus nõ peruenit. 827. n. 19.
DAVID.
Quomodo redemptus dicatur de gladio Goliath. 27. n. 2. Resurrexit cum Christo ad vitam immortalem. 29. n. 4. & seq. Fuit populo charissimus propter mansuetudinem. 53. n. 3. Spiritum sanctum cur ter à Deo postulauerit. 87. n. 8. Prę cæteris prophetis Christi mysteria ad viuum expressit. 194. n. 3. Fuit instar omniũ prophetarum. ibid. n. 1. Quantum curaret, ne sibi subditorum merita per obliuionem exciderent. 828. n. 1. Iniquitatẽ suã à quo libro deleri postularet. ibid.
DECOR.
Libidinis est inuitator. 751. n. 9.
DELICIÆ.
Deliciis dediti fœminæ censendi, non viri. 533. n. 2.
DENTES.
Sumuntur pro concionatoribus & religiosis viris. 416. n. 1. & seq.
DESIDERIVM.
Christi desideriũ patiẽdi pro hominibus, fortissimũ. 84. n. 2. Est animarum clamor. 328. n. 3.
DESTRVCTIO.
Significari solet in sacris literis per vas fictile. 184. n. 4.
DETRACTIO ET DETRACTOR.
A dęmone ortum habuit detractio. 420. n. 3. Quam sit fugienda. 549. n. 3. Omne viride depascit detractor & absumit. 418. n. 1. Humanis uescitur carnibus. ibid. Eius malitia multiplex. ibid. Voracitas instar corui. ibid. n. 2. Lingua eius tenuissima, trisulca, vibrans, perlõga. 419. n. 3. Maxime illum execratur Deus. ibid. & seq. Dæmonis est domiciliũ. 420. n. 3.
DEVS.
Eius natura incomprehensibilis. 42. n. 4. Amantibus se subtrahit, vt ad superna alliciat. ibid. Symbolis protectionis cur gaudeat. ibid. Principium est omnem numerum continens. 50. n. 3. De eo nõ propriè dicitur Fuit, aut Erit. 51. n. 4. Maximè tamen ei conueniunt Erat, & Est. ibid. n. 5. Cur aliquando vt senex, aliquando vt iuuenis repręsentetur in sacris. 78. n. 1. Est naturâ iustus. 79. n. 7. Duplices ei tribuuntur oculi. 81. n. 2. Misericordiæ oculis respicit probos, cõminationis reprobos. ibid. & seq. Munificus est in largiẽdo parcus in puniẽdo. 92. n. 4. Supplicia ferè sẽper loquitur, beneficia cõfert. 96. n. 2. Eius in operãdo & benefaciẽdo celeritas. 99. n. 2. In expectandis peccatoribus longanimitas. 115. Neminem deserit nisi qui prius eum deserit. 120. n. 6. Punit coactus. 223. n. 4. In prosperis & aduersis à nobis prædicandus. 242. n. 12. Regnis pręsidet & imperiis. 311. n. 2. In puniendis sceleribus cur vtatur statera, funiculo & mensura. 322. & 323. n. 2. Ea semper punit citra condignum. ibid. In benefaciendo & miserẽdo quàm sit largus, & sine mensura. ibid. n. 3. & seq. Ad nobis opitulandũ, celerrimus. 342. n. 5. Eius natura superat omnis intellect⁹ aciẽ. 342. n. 5. & 410. n. 2. Præmonet nos ante punitionem, quia non vult punire. 397. n. 3. & seq. In puniendo & remunerando est iustissimus. 469. n. 4. & 470. n. 5. Et largius, quàm mundo offerendum. ibid. n. 13. & seq. Quod plures Dæmoni, quã sibi seruiant, conqueritur. ibid. Ad eum vt mundi principem pertinet homines iudicare. 470. n. 6. Deum in corpore mortali nemo vidit præter Christum. 477. n. 2. Præ illo Abraham & Iacob Patris nomen haud merentur. 509. n. 3. Quàm sit ab beneficiendum propensus. 517. n. 6. Quis immensitas & magnitudo. 564. n. 2. Diligi à nobis quantum exoptet. 660. n. 3. Miseretur plus, quàm irascitur. 778. n. 3. In puniendo est ęquissimus. 779. n. 1. Tum dicitur equitare, quando regna ad sui traducit cognitionem. 789. n. 8. Ipse sibi templum est. 843. n. 2.
DEXTERA ET DEXTRVM.
Accipitur aliquando pro fortitudine. 31. n. 3. Attribuitur Deo in signum potentiæ, & beneficentię. 92. n. 4. Dextrum vniuscuiusque id est, vnde principium motionis emergit. 448. n. 3.

DIADEMA.

Quaenam sint Draconis *diademata septem*.525. n.1.& *seqq.*

DIANA.

Dianæ templum 220. annis à tota Asia est ædificatum.108.

DIES.

Quot præscripserit Ionas ad pœnitentiā Niniuitis.43.n.2. Qua lux creata est, primùm *dies solis*, postea *Dominica* fuit appellata.85.n.2. Septima, cur ab omni opere cessauerit Deus. *ibid.* *Plenus dierum*, quis dicatur.191.n.1. *Diem Christi* quando viderit Abraham.678.n. 6. Computari ne debeant pro annis dies illi, qui excurrent ab Antichristi morte vsque ad diem iudicij. 738.n.2.

DIES DOMINICA.

Triplici nomine fuit dicta, & cur. 58.n. 1. Eiusdem diei antiquitas.*ibid.* n.2. Prærogatiua.*ibid.* n.3.& *seq.* Præferēdā Sabbatho Iudaico, quando ostensum.*ibid.* Eius obseruationē acceptam à Christo instituerunt Apostoli.59.n.4.

DILECTIO.

Maior Dei in nos, quàm nostra in Deum.342. n.5. Vide verbum *Christi charitas*, & *Christi amor.*

DISCIPVLI.

Septuaginta Christi discipuli in septuaginta Palmis fuerunt significati.516.n.3.

DIVITES ET DIVITIÆ.

Bona spiritualia, veræ diuitiæ.143.n.1.& *seq.* Non sunt tales, quę hinc auferri non possunt.145. Suas secum tulit Helias.144. Lasciuire faciunt diuitiæ. 312.n.4. Diuitibus pręcipuè opus est humilitate. *ibid.* Diuitiarum curæ spinæ.653.n. 9.

DOCTORES.

Designantur per *mensas* apud Ezech. 61. Quatuor primos Ecclesiæ expresserūt quatuor mystica illa animalia.238.n.3. Significantur per arcum.385.n.4. Praui, instar arcus dolosi. *ibid.* Sacri Sirenæ sunt suauissimæ.652.n.7.

DOCTRINA.

Sacra, nubes, & pluuia, & ros.42.n.5.& 89. Eiusdem candor & dulcedo.73.n.3. Doctrinæ Christi puritas.89. Commendat carnis macerationem *ibid.* Præseruat à corruptione vitiorum *ibid.* Apostolorum doctrina de cœlesti vena procedebat.407 n 3. Superauit mundanam eloquentiam *ibid.* Vide verbum *Euangelii*.

DONA SPIRITVS SANCTI.

Sunt oculi Christi.81.n.1. Ex illis promanat puritas.72.n.2.

DRACO.

Cur in cælo apparuerit.522.n 1. Dæmonē adumbrat *ibid.* Perpetuò cum elephantibus bellantur dracones *ibid.* n.2.

E.

ECCLESIA.

Augescit persecutionibus, eisdem cur oporteat exerceri.12.n.3.& *seq* & 65.n. 2. Martyrum sanguine rigatur.12.n.3. Patiendo tyranno vicit.13.n. 4. Septem Ecclesię, quibus scripsit Ioannes sunt in Asia minori.20.n.1. Cur ad eas præcipuè scribat. *ibid.* Earum nomine vniuersæ accipiendæ *ibid.* Gratia septiformis spiritus afflatur Ecclesia *ibid* n.2. Per Spiritus sancti dona Christum apprehendit.21.n.2. Constat ex hominibus & Angelis.26.n.1. Quo die fundata à Christo. 31. n. 3. Est insula Christi in eius lota sanguine. 36. n. 8. Eius pulchritudo ex septem spiritus sancti donis.65. n. 1. Cur per septem candelabra aurea designetur. *ibid.* & *seq.* Est inuisibilis *ibid.* Eius lumen Christus *ibid.* In S. Triadis fide fundata est, & erecta consistit *ibid.* Fecit eam Christus gloriosam.70.n.2. Est eiusdem Christi vestimentum. 75.n.1. Charitate eam ad sui amorem pertraxit Christus.76.n.2. Amore ipsam administrat.77.n. 5. Cogitationum munditia Christo maximè placuit.79.n. 1. Eius pulchritudo tota à Christo 84.n.4. Instar lunæ crescit, & decrescit.99 n. 3. Lumen suum à Christo mutuatur. *ibid.* Christi vestigia imitatur. 102.n.5. *Choris castrorum* similis est propter prælia spiritualia.131.n.2. Pulchra ex martyribus 139. Eò venustior, quò affligitur magis *ibid.* Cur *Palmæ* comparetur. 150.n. 1. Per Christum in Gentes habet imperium.183.n 1. Eius typus fuit templum Ezechieli ostensum *ibid.* Præmia sua, & coronas Deo accepta refert.243 n.1. Prima eius persecutio mota à Nerone.227. n.9. Secunda à Domitiano.280.n.6. Tertia à Trajano.281 n.2. Quarta ab Adriano.284.n.2. Quinta ab Antonino.286.n.4. Sexta à Seuero.288. n. 4

Septi-

Septima à Maximino. 292. n. 5. & seq. Octaua à Decio. 295. & seq. Nona à Valeriano. 299. n. 4. & seq. Decima Ab Aureliano. 301. Vndecima omnium luctuosissima à Diocletiano & Maximiano. 305. n. 5. Coronatur in fidelium conuersione. 316. Habet in pace lilia, in bello rosas. 318. n. 2. Est palmarum ciuitas propter Martyres. ibid. n. 3. Martyrum sanguine cruentam adumbrat Luna sanguinea. 330. n. 1. Eius felicitas & propagatio sub Constantino Magno. 351. n. 4. Euangelium & Christum haud erubescit. 352. n. 3. In duodecim tribubus fuit significata. 359. n. 8. Propter baptismum appellatur mare. 386. n. 1. & seq. Fulget doctoribus, vt cælum syderibus. 389. n. 1. & seq. Eius persecutio sub Vuandalorum regibus. 401. n. 2. & 402. n. 3. Seruiût Ecclesiæ, qui eam persequuntur. 415. n. 3. & seq. Instar vnicornis expellit Hæreticorum venena. 423. n. 5. Fortitudo eius aduersus persecutores. ibid. n. 5. & seq. & 451. n. 2. & 505. n. 4. & seq. Supra dorsum Christi fabricata. 450. n. 1. Procellas aduersus eam excitatas compescuit Christus. 451. n. 2. Eam nemo nisi virtute passionis ingreditur. 499. n. 2. Cur appelletur signum magnum. 503. & seq. Eius fundatio & progressio, prodigiosa. 504. n. 3. Vexillum beneuolentiæ Dei erga homines. ibid. Tyrannorum est scopus. ibid. n. 4. Ab ipsa infantia oppugnata fuit. 505. n. 5. Genere & conuersatione tota cælestis. 506. n. 1. & seq. Super quatuor mundi imperia fuit erecta. 507. n. 3. Cur mulieris nomine censeatur. 508. n. 1. & seq. Tet. Deo desponsata. ibid. n. 2. Amicta sole cur apparuerit. 510. n. 1. & seq. Est amicta Christo. 511. n. 3. Ab ipso munitur. 512. n. 5. & 513. n. 7. Amoris muro cingitur. ibid. Sub pedibus eius cur visa Luna. 513. n. 1. & seq. Constantia eius & robur inuictū. ibid. & seq. Temporalia quàm despiciat. 514. n. 2. & 515. n. 3. Est mater fidelium. 521. n. 2. Cum dolore pariet filios Antichristi tẽpore. ibid. & seq. Peperit in die Pentecostes. ibid. n. 2. Instar aquilæ suos examinat filios. 548. n. 1. Eius fabrica elegantissima. 567. n. 9. Illius felicitatem Ca. melus mõs adumbrat. 579. n. 1. Eius appetitum solus satiat Christus. 668. n. 1. Tota eius pulchritudo ab ipso, et ab ipsius passione. ibi. & seq. Vbi superatus fuerit Antichristus, ibi Ecclesia rursus consurget. 786. n. 2. Ecclesiæ ornamenta, omnia sunt virtutum & gratiarum genera. 808. n. 1. Illi seruire magnæ gloriæ loco ducunt reges. 846. n. 4. & 847. & seq. Quàm fuerint munifici in eam Lusitaniæ reges. ibid. n. 4. & seq. Desiderat Christi aduentum ad iudicium. 855. n. 8.

ECCLESIASTICI.

Præcipue iudicandi sunt. 471. n. 8. Abdomini deditos expressit Nabuzardan. 792. n. 3.

EDICTVM.

Edicta Constantini pro Christianis. 749. n. 1. & seq. Pro instaurandis item templis. 351. 3.

ELECTRVM.

Artificiale ex auro fit & argento. 84. n. 3. Christum cur adumbret. ibid.

ELEEMOSYNA.

Est sacrificium iustitiæ. 38. n. 3. Florent, qui faciunt eleemosynam: qui non faciunt, arescunt. 128. n. 2. Eleemosynas largiẽdi sint studiosi Episcopi. 119. n. 3. Eleemosynam pauperibus tribuebat Christus. ibid. n. 4. Macedonum liberalitas in largiendis eleemosynis. 144. Quàm fœneret qui facit eleemosynas. ibid.

ELEMENTVM.

Peribit nullum, omnia renouabuntur in fine mundi. 833. & 834.

ELIAS.

De Elia vide verbum Enoch.

ELISÆVS.

Incumbens super puerum mortuum, cuius rei figura. 20. n. 2.

ELOQVIA.

Eloquia Domini, casta. 78. n. 3. In ore & faucibus semper dulcia meditantibus. 462.

EMMANVEL.

Nomen est naturæ, non impositionis. 638. n. 7. Cur Christus Emmanuel communiter non fuerit appellatus. ibid. Emmanuel Lusitaniæ Rex plurima tẽpla in Lusitania, in Asia, & Africa excitauit, locupletauitq; 848. n. 7.

ENOCH ET ELIAS.

De fide est adhuc viuere. 476. n. 1. Mortale, nõ gloriosum habent corpus. 477. n. 2. Vitam aliquo alimento ad vitam sustentandam

dam. 477 n. 3. Vterque est in statu merendi. ibid. n. 4. Negari non potest absque errore eos venturos Antichristi temporibus. 485. Duæ oliuæ, & duo candelebra cur appellentur. 487. n. 1. & seq. Figurati in duobus Seraphim Propitiatorii. 488. n. 4. Eorum prædicatio durabit tribus annis cum dimidio. 490. n. 1. Cur amicti sacceis prædicare debeant. 491. & seq. Illustrissima edent miracula Antichristi tempore. 492. n. 1. & seq. Interficientur ab eo. 494. n. 1. & seq. Post tres dies resurgent, & ascendent in cælum. 495. n. 1. & seq.
Elias diuitias suas & reliquit & secum tulit. 145. Eius verba vt facula ardentia. 314. n. 3.

EPHESVS.

Ephesi scripit Euangelium suum Ioannes. 3. n. 5. Omnium Ecclesiarum minoris Asiæ Metropolis 108. Moratus est in ea Paulus Apost. per triennium. ibid.

EPHI.

Capiebat tria sata. 517. n. 5.

EPISCOPVS.

Alacritas eius in administranda Ecclesia qualis esse debeat. 77. n. 5. Stellis cur comparentur Episcopi, non planetis. 90. & seq. Stabiles sint in bono. ibid. Quibus virtutibus debeant fulgere. ibid. Illuminatur à Christo. 91. n. 1. Vt specula imaginē à Christo recipientes in subditos trāsmittant. ibid. In Christi dextera cur apparuerint. ibid. n. 2. Vt ædificent, non vt destruant, constituūtur. ibid. Tuetur eos Christus. ibid. Christi potestati sunt subiecti. ibid. Largiùs eis se communicat Deus. 92. n. 4. Paratam eis habet æternam fœlicitatem. 93. n. 4. In Christi manibus sunt insculpti. ibid. n. 5. Eorum nunquam obliuiscitur Christus. ibid.
Cur *Angeli* appellentur. 108. n. 1. & seq. Scientia præstare debent. ibid. Castitas eorum, & contemplatio. 109. n. 3. Promptitudo in munere obeundo. ibid. n. 4. Cur omnes Romano excepto baculum habeant. ibid. Quantum quisque luceat intuetur Christus. 110. n. 1. Patiētia maximè cōmendatur in Episcopo. 111. n. 3. Animarum zelo incendi debent Episcopi. 112. n. 1. Probent subditos. 114. n. 2. & seq. Eorum etiam cogitationes cognoscant. ibid. Lōganimitas in eis maximè necessaria. 115. Subditorū defectus mature dissimulent. ibid. Episcopus Ephesi de charitate remisit, non amisit. 117. n. 1. Cuiusnam negligentia arguatur. 118. n. 2. Episcopi est Euangeliū prædicare. ibid. n. 3. Quàm sit eorum propria pauperum cura. 119. n. 4. Debent esse cōpassionis oslia. ibid. Largiendi eleemosynas sint studiosi. ibid. Smyrnensis Episcopus licet pauper, coram Deo diues. 143. n. 1. & seq. Pergamensis reprehensio. 155. n. 1. Ad eius pertinet officium libidinosos exterminare. 157. n. 3 & 158. n. 4. Thyatiræ Episcopus laudatur, & reprehenditur. 173. n. 1. Sardensis arguitur hypocrisis. 189. n. 1. Opera eius cur vacua. 192. n. 7. Laodicēsem lethali peccato implicatum fuisse probabilius. 207. n. 5.

EQVVS.

Temporalis dignitatis est symbolum. 311. n. 2. *Equus rufus* Romanū significat imperium, crudele sub Nerone. 316. n. 1. *Albus* idem imperium sub Caligula. 313 n. 1. *Niger* idem imperium luctuosum Iudæis sub Tito. 320. & seq. *Pallidus* idem sub Domitiano. 324. n. 1 Designat item *albus* Apostolos. 331. n. 1. *Rufus* tyrannos. ibid. *Niger* Hæreticos. ibid. n. 1. & seq. Pallidus Pseudoprophetas & Hypocritas. 333. n. 1. & seq.

ERAT ET ERIT.

Deo maximè conueniunt. 51. n. 5.

EREMVS.

Eremi laudes & encomia. 57. n. 3.

ESAIAS.

Esaiæ lingua carbone mundata simul & accensa. 86. n. 8.

ESAV.

Fratri seruiebat, dū fratrē persequebatur. 415. n. 8. Eius in eundem fratrem inuidia. 791. n. 1.

EST.

Cur proprium Diuinæ naturę. 50. n. 4. Dicit æternitatem. ibid.

EVANGELIVM.

Ioannis Euangelium, scriptum post Apocalypsim. 3. n. 5. Euangelii prædicatio, victima Deo gratissima. 118. n. 3. Non est deserenda, licet pauci conuertantur. ibid. Euangelica lex ignea. 212. n. 1. Humanam eloquētiam superauit. 407. n. 3. Eam frustra Hæretici conantur inquinare. ibid. n. 4. Quatuor Euangelia expressserunt circuli aurei arcæ fœderis. 455. n. 5.

Leges

Legis veteris oneribus expeditum est Euã gelium. 650. n. 4. Eius doctrina in specie simplex, grandis tamen & grauis. 651. n. 5. Euangelii prædicatio Gentium superbiam euertit. 708. n. 1. Euangelii toto orbe prædicatio, signum erit aduētus Antichristi. 741. n. 3. Multis adhuc gentibus non insonuit. *ibid.* Vide verbum *Lex noua.*

EVANGELISTÆ.

Significantur per illa quatuor Ezech. mystica animalia. 238. n. 4. Quæ cuique Euangelistæ animalis facies tribuatur. *ibid. & seq.* Eorum numerum quænam exprimant in sacris. 239. n. 6. Sunt scyphi & sphærulæ aureæ. *ibid.* Arma contra hæreticos fabricarunt. *ibid.* Sunt triumphalis quadriga Christi. 240. n. 7. Thronum Dei aduersus hæreticos defendunt. *ibid.* Eorum perfecta cognitio. *ibid.* n. 8. & 242. n. 11. Eorum doctrina, vna & eadem. 777. n. 4.

EVCHARISTIA.

Quanta puritate ad eam sumendam sit opus. 36. n. 8. Eucharistiam indigne sumere, sacrilega rapina. 130. n. 2. Est *ligni vitæ* fructus. 136. n. 1. Splendet in ea diuinæ potentiæ magnitudo. 135. n. 4. Probatur Christi præsentia in hoc Sacramento. *ibid.* Confert fortitudinem, inebriat spiritualiter. 137. n. 2. Est alimētum saluberrimum animarum. *ibid.* n. 3. Manna absconditum. 160. n. 1. Christus in ea carbunculus est ardens, & candidus. 170. n. 1. Adumbrata fuit in *deserti manna.* 162. n. 2. *& seq.* Cur panis Angelorum dicatur. *ibid.* Solum communicatur in hac vita. 163. n. 2. Eius multiplicem dulcedinem soli sentiunt iusti. 164. n. 3. Non datur gratia pro quantitate portionis, quę sumitur. *ibid.* n. 4. Tantundem virtutis continent singulæ particulæ diuisæ hostiæ, quantum integra. *ibid.* Ad eam frequenter accedendum. 165. n. 6. *& seq.* Panis *quotidianus & supersubstantialis* cur dicatur. *ibid. & seq.* Margarita est & vnio infiniti pretii. 171. Conciliat vnionem inter fideles. *ibid.* Certissimus est gloriæ arrabo. *ibid.* Comprehendit omnia legalia sacrificia. 650. n. 4. Eucharistiæ mysterium & cultus tempore Antichristi cessabit publicè. 735. n. 2.

EVPHRATES.

Interfluit inter Mesopotamiam & terram Promissionis. 147. n. 2. Cur absolute *flumen* appelletur. *ibid.* Vnus est ex quatuor, qui è paradiso oriuntur. *ibid.* Siccabitur extremis mundi temporibus. 785. n. 1. Eius siccatio Antichristo eiusque sectatoribus funesta. *ibid.* n. 2. Adumbrat mundanam felicitatem. 789. n. 7.

EXCOMMVNICATVS.

Traditur Satanę. 159. n. 5.

EXPERIENTIA.

Significatur per caniciem. 80. n. 2.

EZECHIEL.

Capillos suos abradere & in statera ponderare quorsum iubeatur. 332.

F

FACIES.

Osculum faciei signum beneuolentiæ. 34. n. 1. Moysis facies veteris legis typus, nouæ Christi facies. 98. n. 3. Facies suas cur reuelarent Seraphim. 101. n. 1. De facie Christi vide verbum. *Christi facies.*

FEL.

Fel piscis Callionymi præsentissimum remedium contra oculorum albugines. 215. n. 3.

FELICITAS.

Felicitati plures insidiantur hostes. 241. n. 10. Mundanæ felicitatis varietas & breuitas. 311. *& seq.* Eadem dissentionum & bellorum est seminarium. 312. n. 3.

FELIX PRÆSES.

Cur disputante Paulo fuerit perterritus. 756. n. 4.

FENESTRA.

Ex qua materia constaret illa arcæ Noe. 44. n. 3.

FERCVLVM.

Salomonis ferculum cælestis gloriæ typus. 318. n. 2. Eius ascensus purpureus inter tyrii & tribulationis *ibid.*

FESTINARE.

Vsurpatur aliquando pro *confundi.* 55. n. 5

FIDELES.

Deum esse uerace quomodo testentur. 23. n. 4. Sunt Christi fratres. 27. n. 1. Christum pungunt, qui eos persequuntur. 45. n. 6. Cur in sacris literis tanquam milites armentur. 60. n. 3. Sunt aurea CHRISTI zona. 75. n. 1. Eos in pectore & corde gestabat Christus. 76. n. 2. Sunt eiusdem Christi pedes. 85. n. 6. Continuo illis dimicandum. 131. n. 2. Nunc vitro, post generalem resurrectionem crystallo similes. 233. n. 3. Eorum conuersio corona Christi, Ecclesiæ, & Pauli. 316. Qui erant Hierosolymis nullum passi malum a Vespasiano. 321. Deficientes in fide, stellæ cadentes è cælo. 303. n. 1. Omnes ratione fidei & crucis dicuntur *signati*. 352. n. 2. De fidei confessione erubescere haud debent. *ibid.* Nec ob illatas iniurias. 423. n. 6. Non nisi in Baptismo instar piscium in aqua viuunt. 387. n. 2. Qui erunt tempore Antichristi cur aquilis comparentur. 513. n. 7. Iidem gens mascula. 532. n. 1. Eorum natiuitati insidiantur Dæmones. 533. n. 2.

FIDES.

Oppugnata magis floret. 12. n. 3. Est sigillum. 24. n. 4. Sine operibus, dauda. 18. n. 2. Nec sufficit sine eisdem ad vitæ perfectionem in adultis. 235. n. 2. Ab ea deficientes, stellæ cadentes è cęlo. 330. n. 1. Faciunt item naufragium. 387. n. 1. Eiusdem propagatio sub Constantino. 351. n. 4. Est signaculum, nota, & tessera fidelium. 352. n. 2. Ab ea incipit Ecclesię fundatio. 358. n. 6. Sola non sufficit ad salutem. 758. n. 4. & 837. n. 8.

FIDVCIA.

Fiducia in Deum augetur laboribus. 549. n. 2. In periculis maximã habuit Dauid in Deũ. 764. n. 3.

FIGVRA.

Quadrata stabilitatis est symbolum. 376. n. 3.

FILIVS.

Filius in Diuinis Patre non iunior. 78. n. 1. Ecclesię filii omnes, masculi. 533. n. 3.

FLVMEN.

Accipitur aliquando pro persecutione. 554. n. 2. & seq.

FÆMINA.

Impietatis est typus. 533. n. 2.

FRÆNVM.

Significat homines voluptuarios. 384. n. 3. Instabilitatis et humanæ gloriæ est symbolum. 385. n. 4.

FORCEPS.

Aurea prælatos adumbrat. 489. n. 5.

FORMICA.

abemus in ea doctrinam aduersus omnia vitia. 458. n. 4.

FORTVNA.

Fortunę rota imperiis maximè dominatur. 311. n. 3.

D. FRANCISCVS.

Quo anni tempore Christi stigmatibus fuerit insignitus. 545. n. 8.

FRATER.

Omnes homines & præcipue fideles & iusti sunt fratres Christi. 27. & seq. Fratres olim communiter se appellabant Christiani. *ibid.*

G

GABRIEL.

Idẽ est quod *fortitudo Dei* & *homo Deus*. 640. n. 3. Verbum *concipiendi* cur in sua vsurpauerit legatione. *ibid.*

GALATÆ.

Dementati sunt circa Christi passionem. 355. n. 11.

GALLVS.

Gallinaceus superbiæ est symbolum. 126. n. 7. Tribus nominibus censetur in sacro sermone. *ibid.*

GANGES.

Eius origo in Caucaso Indiæ monte. 483. n. 8. A Tigri & Euphrate quantum distet. *ibid.*

GENTILES.

Gentilis populus ante conuersionem cęcus. 18. n. 2. Ex illo fidelium multitudo maxima. 355. n. 4. Ligno fumiganti cur compareretur. 411. n. 4. Significatur *Maris* nomine. 452. n. 3. Reiectis Iudæis gentiles adamauit Christus. *ibid.* Inuisebant Salomonis tẽplũ. 476. n. 10. Olearo ob antiquã honorũ operũ sterilitatẽ

compa-

comparantur. 487. n. 2. Eorum ad Christum conuersio celerrima. 533. n. 2. & 846. n. 4. Gentium populus ante Euangelium Rhinoceros. 566. n. 9. Relicta synagoga prædicationis rore perfusa gentilitas. 617. n. 7. Cur deserto comparetur. 683. n. 4. Eius superbiam quomodo euerterit Christus. 708. n. 1.

GLADIVS.

Gladii acies cur dicatur *os*. 94. n. 1. Gladium in latere, in ore, in manu, cur gestet Christus. 96. n. 2. Potestatis est symbolum. 97. n. 4.

GLORIA CÆLESTIS.

Magnitudine sua vitæ labores superat. 14. n. 5. Cur tabernaculum Dei appelletur. 836. n. 6. In ea labor aut lachryma locum non habent. *ibid.* n. 7. Describitur sub typo pulcherrimæ ciuitatis. 837. n. 1. *& seq.* A qua illuminetur claritate. 844. n. 2. Eius securitas. *ibid.* n. 3. Nihil non mundum ingreditur in eam. *ibid.* In tercclusum ad illam aditum nobis patefecit Christus. 845. n. 2. & 846. n. 3.

GLORIA MVNDANA.

Eius breuitas & inconstantia. 385. n. 4. Quàm vili pretio æstimanda sit. 412. n. 1.

GLORIA PRO FAMA.

Verum iter gloriæ quodnam sit. 54. n. 3.

GOG ET MAGOG.

De Gog, & Magog variæ sententię. 817. n. 5. Pro quibus accipienda sint hæc nomina. *ibid.* De illis multa apud Ezechielem. 825. n. 16.

GRÆCI.

Quo pacto vtantur infinitis verborum. 10. n. 6. Quomodo suffragia colligerent. 169. n. 3. Græcorum eloquentia significatur per *os*. 704. n. 1.

GRANDO.

Mista sanguine Dei indicat iram. 383. n. 1.

GRATIA.

Prima gratia non cadit sub meritum. 132. n. 4. Baptismalis, *calculus candidus*. 160. n. 2. Iustificans, *stella matutina*. 185. n. 2. In Paulo cur non vacua. 192. n. 6. Prima gratia quo pacto dicatur emi, cum gratis conferatur. 210. n. 3. & 211. n. 4. Est pretiosa margarita. 212. n. 6. Præsto adest omnibus Dei gratia. 217. n. 2. & 232. n. 4. Omnis gratia ex Christo. 259. n. 6. A *gratia* omnes epistolas præter ad Hebræos inchoat, & gratia concludit Paulus. 855. n. 9. Ioannes Apocalypsim ab ipsa inchoauit, ipsaque conclusit. *ibid.*

GVBERNARE.

Gubernandi cura quibus committenda. 184. n. 3. Facilitate, quàm imperio in gubernando vti præstat. 210. n. 1.

GVLA.

Tertia phiala effusa super gulę fontes ac flumina. 792. n. 3. In hac & alia vita homines facit egenos. 792. n. 3. Nabuzardan gulę typus fuit. *ibid.*

GYMNASIVM.

Hierosolymitanum ad quid extructum à Iasone 159.

H

HÆRESIS ET HÆRETICI.

Cur meretricis nomine hæresis significetur in sacris. 422. n. 5. Vniuersa complectitur peccata. 434. n. 7. Igne exterminari debet. 435. n. 7. Scripturas canonicas adiectionibus & detractionibus interuertunt 1. n. 1. Sydera errantia cur appellentur. 91. n. 1. Blasphemi sunt in principes & prælatos. 145. n. 2. *Iesabelis* nomine censentur. 174. n. 2. Equitat in eis Dæmon vt in equo nigro. 331. n. 1. *& seq.* Superbia eorum & fastus. 390. Adumbrant eos locustæ. 404. n. 1. Eorum doctrina doctrina Dæmonum. *ibid.* Hereticorū luxus ac libido. 42. n. 1. & 422. n. 5. Doctrinam suam fucato veritatis colore illinunt. 424. n. 7. Ad eam disseminandam fęminarum vtuntur ministerio. *ibid.* Sunt maxime fraudulenti. 432. n. 4. Arcus dolosus aduersus Dominum 433. n. 4. Eorum natura inquieta & prompta semper ad malum. 433. n. 5. Eorundem impudentia & imperitia circa scripturam sacram. 603. n. 2.

HEBER.

In eius domo vera Abrahami lingua remansit. 148. n. 3. Ab eo Iudæi dicti *Hebræi*. *ibid.*

HEBRÆI.

Iuniores duos confingunt Messias. 52. n. 6. Hebræus idem est quod *transitor*, siue *traiector*. 147. n. 2. Quàm ridicule sacræ scripturæ illudant. 155. n. 4.

HELVIDIVS.

Heluidii hæretici impia assertio. 24. n. 1.

HERODES.

Ablegatur à Caligula in Lugdunum Galliæ. 314. n. 2.

HIERVSALEM.

Cur appelletur ciuitas clauda. 18. n. 2. Maiori affecta pœna, quam Sodoma. 105. n. 3. Hierosolymę obsidio sub Tito quinq; circiter perdurauit mensibus. 320. n. 1. Quantis affecta cladibus sub eodem. ibid. & seq. Sionis filia cur dicatur. 674. n. 4. Erit metropolis regni Antichristi. 732. n. 5.

HODIE.

Est imago Æternitatis. 51. n. 4.

HOEDVS.

Pascit hędos, qui lasciuos libidinis sectatur motus. 319. n. 4.

HOMO.

Omnes homines sunt Christi fratres. 27. Hominis filium cur se Christus appellauerit. ibid. Post Incarnationē Angelis honore antecellunt. 227. n. 5. Multis nominibus significatur homo apud Hebræos. 627. n. 7. Homines perueniunt ad mensuram gloriæ Angelorum. 839. n. 6.

HONOR.

Honoribus priuantur, qui suo desunt officio. 126. n. 5. & seq.

HORDEVM.

Segniores designat Christianos. 332. n. 4.

HVMERVS.

Pro operatione vsurpatur in sacris. 30. n. 1.

HVMILIS ET HVMILITAS.

Humilitatis scalam sibi erigit humilis in corde. 709. n. 5. Humilitatis mirifica excellentia. 24. n. 4. Est pręcipua in doctore virtus. 53. n. 3. Vt eam ab ipso disceremus, cur nos monuerit Christus. ibid. Illuminat instar collyrii mentis oculos. 215. n. 2. Fuit regalis Christi purpura. 420. n. 2. Sine ea periclitatur virginitas. 595. n. 5. Deperditur facillimè. 596. n. 1. Est virtus regia. ibid. & 597. n. 5. Nomen humilitas significat virtutem, & vilitatem. 596. n. 1. & seq. Humilitas Abraham. 597. n. 3. Humilitatis dominiū & imperium. 598. n. 5. & seq. Est signū magnum in cœlo. ibid. Spirituale vacuum, quod solus implet Deus. ibid. Perfectissimus humilitatis gradus in quo consistat. 612. n. 5. & 613. n. 6.

HYACINTHVS.

Flos est & gemma. 441. n. 1. Adhibetur ad repręsentanda cœlestia. ibid.

HYPOCRISIS, & HYPOCRITA.

Hypocrisis aurum est alchimicum. 606. n. 2. & 213. n. 3. Latet homines, non Deum. 189. n. 2. Late diffunditur. 334. Hypocrita est struthioni similis. 190. n. 3. & seq. & 334. & 442. n. 2. Eius opera instar fœni. 192. n. 7. Hypocritæ adumbrantur in equo pallido. 333. n. 1. Per eos Dæmon Ecclesiam subruere conatur. 394. & seq. Cauteriatam conscientiam cur dicantur habere. 395. n. 2.

I.

IACOB.

Altero pede claudicans Iudaicum populum figurat. 18. n. 2. Cur ei septē anni pauci dies viderentur. 19. n. 2. Comitantibus vxoribus regrediens vitam actiuam, & contemplatiuam exprimit. 60. n. 1. Dei erga ipsum prouidentia. 141. n. 2.

D. IACOBVS MAI.

Iacobus & Ioannes cur Boanerges dicti. 230. n. 7. Exprimit eū lapis calcedonius tertiū fundamentū cælestis Hierusalem. 841. n. 3.

D. IACOBVS MIN.

Exprimit eum topazium nouum fundamentum cælestis Hierusalem. 842. n. 4.

IASPIS.

Gemma est viridis coloris 220. n. 1. Symbolum spei & misericordię diuinę. 222. n. 2. & seq. Iaspidum multa genera commemorantur. 840. n. 2. Est primum fūdamentum cœlestis Hierusalem. 840. n. 2. Adumbrat D. Petrum. ibid.

IBERI.

Mulieris captiuæ opera fidem receperunt. 351. n. 4.

IDOLOLATRIA.

Sequitur Venerem. 155. n. 1. Fornicationis nomine cur significetur in sacris. 175. n. 4.

IEHOVAH.

Omnes literę nominis Iehouah numeros sphærales significant. 49. n. 3.

IEZABEL.

Fuit vxor Acab regis Israel. 173. n. 1. Impietatis, & diuinæ seueritatis est exemplū. 174. n. 1.

IGNIS.

Significat tribulationem. 250. n. 2. Ignis ele-

elementum periturum in fine mundi putauit Beda. 834. n. 2.

IMPERFECTIO.

Nostra ex Diuina cognoscitur perfectione. 101. n. 2.

IMPERATOR ET IMPERIA.

Imperatorum Romanorum series, acta, & obitus à pag. 272. vsque ad pag. 310. Orbis imperia quam cito prætereant. 12. n. 2. Eorum instabilitas quibus rebus comparetur. ibid. Animalculorum instar parui facienda. 411. n. 1. & seq. Ea inuertere quam sit facillimum Deo. 564. n. 3. Quatuor orbis in Nabuchd. statua adumbratę fuere. 704. n. 1. Bestiis & uentis cur comparentur. 708. n. 1. Romanũ imperium prope Antichristi tempora decem administrabunt reges. 711. n. 2. & 731. n. 1. Eius euersio certò designabit Antichristi aduentum. 740. n. 1. Perdurat adhuc. 741. n. 2. Erectum est in Occidente à Carolo Mag. Franciæ rege. ibid.

IMPIETAS ET IMPII.

Iudęorum impietas quanta. 48. n. 2. Impietas perenne malum. 104. n. 1. Impii sunt dæmoni umbra ibid. n. 2. Eos vt pilã intorquet De⁹. 126. n. 6. Terra, arbores, fœnum cur appellētur. 383. n. 1. In circuitu ambulãt à Deo vt à cētro remoti. 422. n. 4. Fraudulenter nocent. 444. n. 3. Iniquitatem suam quantum extēdant. 450. n. 1. Eorum lætitia de nece iustorum. 467. Castigato impio cautior redditur iustus. 497. n. 3. Grauissimis suppliciis afficientur impii extremis temporibus. 785. n. 1. Vniuersos exprimit mulier sedens super bestiam coccineam. 725. n. 1. & seq. De malis, quæ agunt, gloriantur. 796. n. 1. *Abyssi* nomine significantur. 819. n. 4. Eorum resurrectio mors secunda. 824. n. 14.

IMPVNITAS.

Reproborũ impunitas maxime timenda. 176. n. 2. Ex uno scelere aliud nectit. 177. n. 5.

IN.

Apud Hebræos etiam significat *pro* vel *propter*. 765. n. 1. & 766. n. 2

INCONSTANTIA.

Figuratur in *locustæ* saltibus. 412. n. 2. Hominis in adolescentia inconstantia quanta. 625. n. 2.

INDVERE.

Induendi verbo vtuntur Hebræi ad abundantiam significandam. 511. n. 4.

INFANTES.

Quam primo edant vocem. 49. n. 2.

INFERNVS.

Sumitur pro sepulchro aliquando, pro Limbo, pro damnatorum loco, pro ipso dæmone. 105. n. 3. Inferni claues cur Christus dicatur habere. ibid. Damnatorum multitudine nunquam expletur. 327. n. 3.

INGRATITVDO.

Hominũ ingratitudo in diuinũ amorē. 34. n. 2

INIMICI.

Inimicis benefacere quàm sit nobile. 34. n. 3.

INITIA.

Malorũ initia resecanda. 526. n. 3. & 527. n. 4.

INIVRIÆ.

Libenter ferendæ. 423. n. 6. Iniuriarum patientia plusquam superamus. 414. n. 3.

INTENTIO.

Opera sine recta intentione, vacua. 192. n. 7. Oculo comparatur in factis. 582. n. 1. Hæc remuneratur a Deo. ibid. Boni operis intentio curandum, ne vitietur a Dæmone. 606. n. 5.

INTERCESSIO.

Intercessio Sanctorum defendit Ecclesiam. 224. n. 2.

IOACHIMVS ABBAS.

Vnde oriũdus, & quo tempore fouerit. 196. n. 1. Prophetię spiritum habuisse fuit existimatus. ibid. Templum S. Marci Venetiis glyphicis exornauit. ibid. Autoritate summi Pont. Apocalypsim est interpretatus. 197. n. 2. Vindicatur ab hæresi. ibid. n. 2. Eius vaticinium de nouo ordine ad Societatem Iesu referũt aliqui. ibid. Dominicanorum, & Franciscanorum familias prædicit. 198 n. 4.

D. IOANNES BAP.

Fuit Angelus vita. 22. n. 1. Cæpit prædicare anno 15. imperii Tiberii Cæsar. 274. n. 3. Totus vox sonans sanctimoniam. 492. n. 3. Eiusdem magnitudo eximia. 564. n. 2.

D. IOANNES EVANG.

Cur nomen suum in Euangelió non inculcauerit. 2. n. 4. Per excellentiam theologus. ibid. Spiritu prophetico afflatus fuit in Pathmo, ibiq; scripsit Apocalypsim. 3 n. 5. Quo tempore, & loco scripserit Euangelium. ibid. Quoto item vitæ suæ anno. ibid. Euangelistis & Prophetis omnibus est eminentior. 7. n. 2. Ex Christi pecto-

re quanta hauserit. 8. n. 2. Est paradisi fluuius. *ibid.* Testimonium perhibuit de Christo prędicando, & patiendo. 16. n. 3. *& seq.* Ex qua nota verus Christi amator dignosci voluerit. *ibid.* Vniuersalis Ecclesiæ doctor a Deo est constitutus. 21. n. 2. Eius desiderium de Christi gloria, & honore. 40. Dum affligatur à Domitiano, recreatur à Deo. 56. n. 2. Cur ad Christi pedes acciderit *tanquam mortuus*. 102. n. 3. Auditorum captui vt se accommodarit. 228. n. 2. Aquilæ facies inter Euangelistas cur ei tribuatur. 238. n. 4. Est aquila volans per medium cæli. 396. n. 1. *& seq.* Venturus ne sit cum Enoch & Elia Antichristi tempore. 462. *& seq.*
Eum viuum adhuc reseruari, qui senserint. 463. n. 1. *& seq.* Reliquos virgines quantum superet. 812. n. 3. Exprimit eum *Smaragdus*. 841. n. 3.

IOANNES TERTIVS LVSITANIÆ REX.

Fidem in Indię regionibus longe lateque propagauit. 848. n. 8. Societatem nostram in Lusitaniam induxit. *ibidem.* Collegium Conimbricense erexit. *ibid.*

IOB.

Virtutem mercedis causa haud colebat. 13. n. 5. Bonis omnibus spoliari cur permiserit Deus. *ibid.* A calamitate sua erectus quodammo surrexit. 29. n. 3. Surrexit cum Christo ad vitam immortalem. 30. n. 5. Quam timeret Deum. 40. n. 1. Vultum item Dei iudicantis. 82. n. 3.
Eius patientię fructus. 142. n. 3. De sua innocētia conscientięque testimonio quā tùm confideret. 182. n. 8. & 828. n. 2. Laboribus quàm optaret premi. *ibid.* Cur conseatur Orientalis. 481. n. 3.

IOSEPH.

Cur solus inter frates tunicam talarem habuerit. 69. n. 1.

INVIDIA.

Instar viperæ animam, à qua concipitur, consumit. 791. n. 1. Prima phiala effusa super terram inuidorum. 790. n. 1. Alienis bonis contabescunt inuidi. *ibid.*

IRA.

Ira Dei amore splendet & misericordia. 100. n. 5. Significatur per sartaginem & succensam ollam. 461. n. 2. Distillat iram suam, dum punit, non effundit Deus. 778. n. 3. Quarta phiala effusa super *iram*. 792. n. 4. Rationis solem obscurat. [illegible]

IRIS.

Spiritus sancti symbolum. 224. n. 1. Misericordię item. 225. n. 5.

ISAAC.

Ortus Isaac cur per lapidis excisionem significetur. 705. n. 3.

ISMAEL.

Ludus eius cū Isaac cuiusmodi fuerit. 157. n. 3

ISRAEL.

Non interpretandum *videns Deum*, sed *princeps Dei*. 146. n. 1.

IVDA & IVDÆI.

Iuda idem est quod *confessio*. 148. n. 5.
Peculiarem dolendi causam habebunt Iudæi in extremo iudicio. 47. n. 2. Impietas eorum, & infelicitas. 48. n. 1. Iudaicæ cæcitatis radix, quænam fuerit. 52. n. 6. Eorum supplicium ob Christi necem. 82. n. 3. Oculos Dei lædebant, cum Christū percutiebant. *ibid.* Eorū malitia in consumptibilis. 114. n. 2. *& seq.* Triplici censentur nomine. 146. n. 1. A quo dicti Israelitæ. *ibid.* A quo Hebræi. 147. n. 2. A quo item Iudęi. 148. n. 5. Quando ita cœperint appellari. *ibid.* n. 4. Eorū incredulitas circa mysterium Eucharistiæ. 162. n. 2. Promptitudo item aduersus Christum. 249. n. 5. Euertuntur sub Adriano. 283. n. 1. Desęuit in eos Caligula. 313. n. 2. Maxima eorum clades Alexandriæ. *ibid.* *& seq.* Quantis fuerint affecti cladibus sub Tito. 320. *& seq.*
Quingenti per singulas dies crucibus affiguntur. *ibid.* Decem ex nobilioribus, triginta ex uulgo vno uendebantur denario. 321. Paucissimi crediderunt in Christū. 353. n. 1. & 354. n. 2. *& seq.* & 691. n. 2.
Iudęorum populus, calamus fractus à Christo. 411. n. 4. Propter inconstantiam adumbratus in locustis. 412. n. 2. *Terræ* nomine cur significetur. 452. n. 3. Iudæorum cæcitas in aduentu Messię 495. n. 3. & 658. n. 6. Execranda eorum efflagitatio à Deo aduersus Christianos. 686. n. 1. Eorum infidelitas cur *vulnus sæuum* appelletur. 787. n. 2. Eorum scelera penè innumera. 830. n. 4. Eorundem ceremonię post Euāgeliū immūdæ. *ibid.* n. 5.

IVDAS TADÆVS.

Exprimit eum chrysoprasus decimum cælestis Hierus. fundamentum. 842. n. 5.

IVDAS PRODITOR.

Habitus est in honore à Cherinto hæretico. 3. n. 4. Præcipiebat ei Christus eleemo synam pauperibus tribuere. 119. n. 3.

IVDEX ET IVDICARE.

In iudice rerum cognitio necessaria. 80. n. 1. Iudicat cum amore Christus. 100. n. 5.

IVDICIA DEI.

Mundissima sunt & iustissima. 79. n. 7. Cur per *palpebras* significentur. 82. n. 2. Sunt incomprehensibilia. 777. n. 4.

IVDICIVM FINALE.

Aduentus Domini ad iudicium terribilis. 40. n. 1. *& seq.* Christum ad iudicium venientem mortales omnes corporeis oculis videbunt. 43. n. 1. Reproborum in iudicio dolor acerbissimus. 47. n. 1. Bonis & malis erit formidabile. 96. n. 1. Sententia extremi iudicij instar gladij vtraque parte acuti. 95. n. 1. & 97. n. 4. In concionibus sæpe illius mentio facienda. 142. n. 12. Citius veniet propter hominum flagitia. 335. n. 3. Quanta in eo iusti perfundentur lætitia. *ibid.* Extremi iudicij seueritas. 459. n. 5. *& seq.* & 471. n. 7. *& seq.* In illo iustitia conuertetur in iudicium. *ibid.* Mũdi iudicium ad Deũ creationis iure pertinet. 470. n. 6. Iudicij dies etiam post Antichristi mortẽ, incognitus. 738. n. 2. Diem hunc votis omnibus exoptant Christus & beati. 771. Diuini iudicij potestatem fugiet nemo. 773. n. 1.

IVSTIFICATIO.

Ad iustificationem humana præsidia non sufficiunt. 211. n. 5.

IVSTITIA.

Iustitia & misericordia duę Dei mãmillæ. 74. n. 4. Quoad vindictam, opus est a Deo quodammodo alienum. 222. n. 4. Iustitiæ fabricam ab impiis erectam euertit Deus. 223. n. 4. Iustitiæ calicem inclinat tantum, non effundit. 323. n. 3. *& seq.* Iustitię ministri regis mandatum solent excedere. 787. n. 1. In primo Christi aduentu conuersa in misericordiam, in secũdo conuertetur in iudicium. 459. n. 5. Peccatis quasi aquis irrigatur, vt floreat. 470. n. 5. De iustitia Christi vide verbum *Christi iustitia*

L

LABARVM.

Labari nomen vnde ortum. 347. n. 4. *& seq.*

LABIA.

Reflexa mẽsarum labia apud Ezechielẽ quid significent. 61.

LABIVM ÆNEVM.

Baptismum designauit. 236. n. 4. Ex capsulis speculorum putant aliqui fuisse confectum. *ibid.*

LABORES.

Laborum breuitas, solatium laborantibus. 10. n. 1. Laboribus cur oporteat sancta exerceri. 13. n. 5. *& seq.* Superantur a magnitudine gloriæ. 14. n. 5. Significantur per *aquas*. 20. n. 1. Per eos ascendendum in cælum. 54. n. 4. & 87. n. 9. Virtutem perficiunt. 87. n. 9. Pro Christo suscepti frugiferi. 142. n. 4. Laborum tolerantia, illustrissima est corona. 182. n. 8. In splendorem & Sapphiros gloriæ conuertuntur. 496. n. 2. & 507. n. 2. Quos laboribus exercet Deus, sunt filii legitimi. 522. n. 3. Citò deficiunt. 551. n. 3. Iis tanquam pretio Deus gloriã vendit. *ibid.* n. 4. Reddidit eos Christus suauissimos. 552. n. 5. Inflicti à Deo quanti faciendi. 778. n. 2. Laborum pro Christo tolerantiam reuerentur Angeli. 813. n. 5.

LACHRIMA.

Diuinæ iræ munitiones dissoluunt. 547. n. 3.

LACTAR.

Aliquando vsurpatum in sacra pagina pro *dextra parte*. 56. n. 2.

MINA.

In aurea Pontificis quid insculptum. 246. n. 8. Corona etiã dicebatur, & diadema. 247. n. 9.

LATVS.

De latere Christi vide verbum *Vulnus lateris Christi*.

LAVS.

Dei laus, sacrificium Deo gratissimum. 37. n. 2. Laus nostra prę Dei magnitudine, nihil est & silentium. 583. n. 4.

LECTVS.

Accipitur in bonam & in malã partem. 175. n. 1.

LEO.

Symbolum est Christi 254. & 257. *& seq.* Resurgentis. 248. n. 2. Pendentis in cruce. 257. n. 2. Leonis voci quantus insit terror. 248. n. 2. Præcipua generositas quando ei adueniat. *ibid.* Tribus integris diebus ac noctibus dormit cũ pri-

mum

mum nascitur. *ibid.* Adhibetur ad vigilantiam significandam. 258. n. 4.

LEPROSVS.

Eius expiatio quo pacto fieret. 36. n.7.

LEVITÆ.

Nullum sentiebant pondus, dum portarent arcam. 182. n. 5.

LEX.

Dominatur sibi subiectis, sicut vir vxori. 18. n. 2. Autoritatem ei detrahit, qui eam non seruat. *ibid.* Super humerum cur eam Christus portasse dicatur. 30. n. 1. Iugū legis portat nobiscum Christus. 181. n. 4. Prorogat imperium diuinæ legis obseruatio. 245. n. 6. Quorsum Regibus Hebræorum traderetur in manu, cum creabātur. *ibid.* De Purificationis lege vide pag 607. n. 1. & *seq.* Tyranni laboriosas condunt leges. 611. n. 2. Perfectissimus gradus seruandi legem in quo cernatur. 612. n. 4.

LEX VETVS.

Nihil ad perfectum adduxit. 71. n. 2. Doctrina eius & sanctitas puerilis. *ibid.* Lex erat timoris. 93. n. 5. Discrimen inter eam & nouam. 98. n. 3. Noua *luminare maius*, Vetus *luminare minus*. 99. n. 3. Pōdus erat & iugum seruitutis. 180. n. 1. & *seq.* Eius sacramenta, egena. *ibid.* & 191. n. 4. Quot essent eius præcepta. 180. n. 1. & *seq.* Non habebat vim iustificandi. *ibid.* Vacua erat & inanis. 191. n. 4. & *seq.* Perfecit illam Christus. 192. n. 5. Fidei mysteria tradebat obscurē. 455. n. 4. Expressa in duabus tabulis fractis a Moyse. 500. n. 5. Abrogāda prædicitur ab Hieremia. 652. n. 8. Ad Nouam suscipiendam aptiores reddebat Iudæos. *ibid.* Eius cæremoniæ, spinæ. 653. n. 8.

LEX NOVA.

In lege noua maiori conatu morum probitas sectanda. 19. n. 2. & *seq.* Prauas etiam cogitationes cauet. 70. n. 1. Eius perfectio 71. n. 1. & *seq.* Discrimen inter eam, & veterē *ibid.* & 98. n. 3. Est lex amoris. 93. n. 5. Cur *onus leue*, & *iugum suaue* appelletur. 281. n. 3. & *seq.* In ea maior quam in veteri rerum diuinarum cognitio. 250. n. 2. Fidei mysteria tradit, clare, & articulatē. 455. n. 4. & 653. n. 10. Expressa in duabus tabulis arcæ testamenti. 500. n. 5. Veteris est compendium. 650. n. 4. Mysteriorum eius magnitudo, maiestas, & nouitas 651. n. 5. & *seq.* Vide verbum *Euangelium*.

LIBER.

Qui nam sit *liber signatus*. 252. & *seq.* Quem Ioannes accepit ab Angelo, cur in ore dulcem, in ventre senserit amarum. 461. & *seq.* Quod nam volumen sit accipiendum per *librum grandem* apud Esaiam. 646. n. 1. & *seq.* *Liber vitæ* dicitur in quo prędestinati scripti sunt. 826. n. 17. Librū mortis cur Deus non dicatur habere. *ibid.*

LIBERTAS.

Imperiorum libertas seruitus fœdissima. 32. n. 6. & *seq.*

LIBERVM ARBITRIVM.

Non præuenit Deum, sed à Deo præuenitur per excitātem gratiam. 216. n. 2. Potest tamen illam vel reijcere, vel admittere. 217. 2.

LIBIDO, ET LIBIDINOSI.

Ignis est consumens. 524. n. 4. Tentationes eius, ignea tela. *ibid.* n. 5. Libidinis peccata vincuntur fuga. 527. n. 4. Maxima est ad hæresim dispositio. 763. n. 2. Libidinosi extra diœcesim ablegandi ab Episcopo. 157. n. 3. & 158. n. 4. Libidinosus Satanę traditur à Paulo *ibid.* n. 5. Fœminæ, non viri appellandi libidinosi. 174. n. 2. Perterrentur dū pro concione castitatis audiunt laudes. 756. n. 4. In eos acerrime vindicabit Deus. *ibid.* Vide verbum *luxuria*.

LIGNVM VITÆ.

Protogasset vitam in æternum. 133. n. 1. Designat ęternam felicitatem. 130. n. 2. & 134. n. 3.

LINGVA.

Esaiæ lingua carbone mundata simul, & accensa. 86. n. 8. Totum reget corpus, qui linguam frænat. 587. n. 4. Vt auro sic linguę statera facienda. 587. n. 4.

LOCVSTÆ.

Hæreticos, & Iudæos adūbrāt. 404. & 412. n. 2 Coronas cur gestarent. 413. n. 1. & *seq.* Cur facies hominum, dentes leonum haberent. 416. n. 1. & *seq.* Cur item capillos mulierum. 420. n. 1. & *seq.* *Caudas* similes scorpionum. 431. n. 1. & *seq.*

LONGANIMITAS.

Longanimitas, & misericordia, duo Christi vbera. 72. n. 1. Longanimitate orbis imperium

perium obtinuerūt Romani.115. In principe, & prælato maxime est necessaria. *ibid.*

LONGINVS.

Fuit centurio conuersus ad Christi clamorē. 44.n.5. Non ille aperuit latus Christi. *ibid.*

LOTH.

Eius sanctitas, & zelus. 112.n.1. Vxor eius in salis statuam quorsum versa. 106.n.4.

LVCIFER.

Etiam nunc contendit similis esse Altißimo. 179.n.3. Superbia eius quāta. 227.n.5. Est stella de cœlo cadens. 401.n.1. Data est illi inferorum clauis. 404. Dæmones in morem exercitus instruit aduersus homines. 541. n.6. Omnibus Angelis naturæ pręstātia excellit. 542.n.1. Post lapsum cur dictus *Cherub. ibid.* Amorem suum, propriæ dicauit excellentiæ. 720.n.4. Serpētis nomine significatur. 819.n.2. *& seq.*

LVDERE, ET LVDVS.

Interdū sumitur pro idolatrare, & lasciuire. 157. Ismaelis ludus cum Isaac qualis. *ibid.*

LVNA.

Post iudicij diem fulgebit, vt nūc sol. 98.n.2. Facta *sunt sanguis*, est Ecclesia Martyrum sanguine purpurata. 330.n.1. In fine mundi cur sanguineo suffundetur rubore quasi de hominum peccatis erubescēns. 334. n.2. Inconstantiæ est symbolum. 513. n.1.

LVXVRIA.

Sexta phiala effusa in luxuriæ flumen. 792. n.5. Instar fluminis rapidißimi magnā hominum partem secum deuoluit. *ibid.* Vide verbum *Libido.*

LVXVS.

Luxum respuentes, viri censendi. 174. n.2.

M

Duplex reperitur apud Hebræos, vnum clausum, apertum alterum. 657.n.2. Clausum in medio dictionis semel tantum reperitur, & quo mysterio. *ibid.* & 658.n.4.

MAGGEDO.

Ciuitas fuit metropolis decem tribuum. 786. n.2.

MAGI.

Tres qui Christum natum quæsierunt, cur ab Oriente venisse dicantur. 481. n. 3. Gentium fortitudo, & spolia fuerunt. 655. n.2.

MAGISTER.

Mansuetudo magistri inuitat ad audiendum, & parendum ijs quæ ab ipso dicuntur. 53. n.3. Scelerum magistros iniquo animo fert Deus. 159.

MALEDICENTIA.

Quàm sit execranda. 540.n.4.

MALVM PVNICVM.

Quot penderēt ex Pontificis tunica. 62.n.2. Est symbolum coronę gloriæ Martyrum. 362.n.4.

MANDATA DIVINA.

Cur appellentur viæ. 18.n.2. Eorum obseruatione sustentatur fides. *ibid.* & 155. n.2. Per eadem legitime certatur. 132.n.3. Exactißime sunt seruanda. 611.n.1. *& seq.* Vide verbum *Præcepta diuina.*

MANNA.

Quo die primùm pluerit in deserto. 58.n.3. *Manna absconditum* quid significet. 159. n.1. & 160.n.2. *& seq.* Fuit figura Eucharistici panis. *ibid.* Panis Angelorum cur diceretur. *ibid.* Iustis tantum sapiebat, quod quisque cuperet. 163.n.3. Eadem mensura dabatur omnibus. 164.n.4.

MANSVETVDO.

Quàm sit grata populo in principe, & prælato. 53.n.3. Vide verbum *Christi mãsuetudo.*

D. MANTIVS.

Vnus fuit ex 70. Christi discipulis. 282.n.2. Primus Eborensis Episcopus. *ibid.* Eius martyrium. *ibid.*

MANVS.

Manuum osculum subiectionis signum. 34. n.1. Manus extensa in sacris symbolū est protectionis & supplicii. 91.n.2. Manus Christi in cruce expansę beneficentiam declarabant. *ibid.* In corde spiritu ales manus. 181.n.3. *Manum in cœlum leuare* iurantis est, & supplicis signum. 459. n.6.

MARGARITA.

Margaritæ cur dictę *vniones.* 171. & 849. n. 1.

MARE.

Siccandum post diem Iudicii putauit Beda. 833.

MARE RVBRVM.

Quo die illud transierint Hebræi. 58. n. 3.

MARE ÆNEVM.

Eius descriptio. 234. n. 1. & *seq.* Allegorica expositio. 235. n. 1. Capiebat duo millia metretarum. *ibid.* Baptismum adũbrauit. *ibid.* n. 2.

MARIA DEIPARA.

Mons est vmbrosus. 208. n. 9. Sion, terrestri illa præstantior. 533. In eius fabrica plusquam mirabilis Deus. *ibid.* Terræ cæliqne miraculum. 554. n. 1. & *seq.* Miraculum item naturæ, & gratiæ. *ibid.* Viridarium deliciarum Dei. 555. n. 2. Officina miraculorum. *ibid.* n. 4. Horologium solare diuinum. 556. n. 5. Vexillum potentiæ, & misericordiæ diuinę. 557. n. 1. & *seq.* & 559. n. 5. In ea euexit Deus vexillum amoris. *ibid.* n. 6. & *seq* & 590. n. 8. & *seq* Victrix Dei, & victa à Deo per amorem. 559. n. 7 & 560. n. 8. Christum pro corde habebat. *ibid.* Est fidei sceptrum & vexillum 561. n. 9. Hæreticorum scopus. 561. n. 1. & *seq.* Eius pręstitia nulla Hęreticorũ vi minui potest. 562. n. 2. & 563. n. 3. Tot clypeis munitur, quot prærogatiuis ornatur. 563. n. 3. Hostibus suis terror est. *ibid.* n. 4. Cur in cælo apparuerit. 563. n. 1 & *seq.* Omnibus Sanctis quantum excellat. 564. n. 3. Est quodãmodo Dei mensura. *ibid.* Cęleste signum ex quo sol iustitię nunquam egreditur. 565. n. 6. In ea terrenum nihil. 566. n. 9. Thronus Dei sapphirinus. 567. n. 9. Sapphirus insignita Christo. *ibid.* n. 10. *Princeps facierum* cur dicatur. 572. n. 9. Per excellentiam *Domina.* 572. n. 11. & 573. n. 3. Cum Deo diuisum habet imperium. *ibid.* Ei famulatur humana & Angelica natura. 574. n. 4. Ex ea ut sol ex luce formatus Christus. *ibid.* n. 5. Fons solis est & fenestra cæli. *ibid.* Carmelo monti similis ob multa. 579. n. 2. Eius præstantia silentio honoranda. 583. n. 4. De filii passione non confundebatur. 585. n. 5. Tota erat palma & victoria. 604. n. 1. In omni genere inimicitias cum dęmone gessit. *ibid.* Est corona virginitatis. 632. n. 4. Ad illam pertinebat nomẽ Christo imponere. 636. n. 6. Quàm studeret solitudini. 639. n. 2. Per eam vt Orientalem portam Deus ingressus est mundum. 702. n. 2. & 703. n. 3. & *seq.*

MARIÆ VIRG. NATIVITAS.

Per eã nobis surrexit aurora æterni diei prænuntia. 624. n. 3.

MARIA NOMEN.

Est nomen Tetragrãmatõ. 572. n. 9. Quę numerũ efficiant literæ nominis *MARIA.* *ibid.* Ipsis etiam Augelis est ineffabile. *ibid.* n. 11. Eius etymon. 573. Post IESVM Mariæ nomen super omne nomen. 574. n. 6. Eius excellentia. *ibid.* Quantum Christus illud honorauerit. 575. n. 7. Illo audito gaudent animæ in Purgatorio *ibid.* Prędicitur ab Esaia. 657. n. 2. Æque illud ac Messiæ nomen propagari voluit Deus. 659.

MARIÆ VIRGINIS PVLCHRITVdo corporis.

Omnibus fęminis excelluit pulchritudine. 575. n. 1. In eius pulchritudine mel. ta visenda. 576. n. 2. In Esther, & Iudith fuit adumbrata. *ibid.* In eius vultu supernaturalis radiabat splendor. *ibid.* n. 3. Omnium ipsam intuentium purissimum conciliabat amorem. *ibid.*

MARIÆ V. VTERVS.

Vallatus liliis ob virginitatem. 595. n. 4. Cælo est amplior, & sublimior. *ibid.* n. 6. Ex eo, quasi ex Oriente sol Christus prodiit. 624. n. 3.

MARIÆ VIRGINIS STATVRA, ET vestes.

Statura fuit *mediocri, vestimenta eius natiui coloris.* 675. n. 1.

MARIÆ VIRGINIS PVLCHRITVdo spiritualis.

Spiritualis pulchritudinis vexillum erectum in Virgine. 559. n. 6. Per illam quodammodo vicit Deum. *ibid.* & *seq.* De pulchritudine ista quàm glorietur Deus. 577. n. 1. Hominum, Angelorum & ipsius Dei quodãmodo expugnauit amorẽ. *ibid*

ibid.n. 2. & 578. n. 3. Omnium sanctorum pulchritudinem excellit. ibid. Fuit omnis pulchritudinis spiritualis epitome. ibid.n.4.

MARIÆ V. ANIMA ET VOLVNTAS.

Virginis anima Spiritus S. cithara nunquam dissona.582. n. 2. Instar Carmeli montis omnium virtutum, & gratiarum abundauit fragrantia.579.n.1. Voluntas eius semper ferebatur in Deum. ibid.

MARIÆ V. PVLCHRITVDO COGItationum.

Cogitationum Virginis pulchritudo & perfectio inexplicabilis. 580. n.1. Omnes ardentes, & charitate aureæ. 581.n. 2.
Vna tantum earum vicit & captiui instar alligauit Deum. 560. n. 9.& 581.n.1.& seq.
Cogitationum munditia Christo maxime placuit. 799.n.1.

MARIÆ V. SANCTITAS ET GRATIA.

Sanctitas Virginis prodigiosa inter homines, & Seraphinos. 555.n.2. Erat collegiũ sanctitatis.573. n. 2. Gratiarum omnium vexillvm erectum in Maria.559. n.6.
Fuit mare gratiarum.573.n.2.

MARIÆ V. VIRTVTES.

Omnes cælestes ac diuinæ.567.n.10. Virtutum conuentus & thalamus in Virgine. 573. n.2. Instar equestris exercitus omnium animos per amorem vincebant.577. n.2. Earum fragrantia mirabilis. 579. n. 1. Splendor perpetuus & stabilis. 599. n.1.

MARIÆ V. CHARITAS.

Coccino comparatur ob ardorem. 580. n.3.
Carmelo mõti ob vbertatem operum. ibid.
Ad supererogationis opera semper aspirabat. ibid.

MARIÆ V. HVMILITAS.

Fuit in Virgine istar turris eburneç.590.n.4.
Fuit fortitudo maxima. ibid. Significatur per calceamenta. 595. n. 1. Humilitatis ansam ex natura ipsa arripuit B.Virgo. 597. n. 3. Quantum illam adamauerit Deus. ibid. n.4. Odor eius vsque ad Dei accubitum peruenit. ibid. Humilians se B.Virgo ad omnem est euecta celsitudinem. ibid. n. 5. Mariæ virginitatem defendit humilitatis turris. 595. n. 5.

MARIÆ V. INTENTIO.

Virginis intentio siue in agendo, siue in contemplando ad Deum referebatur. 582.n.1. & seq. Pulchritudo eius plus latebat, quam apparebat. 583. n. 3. Nec minimam habuit perturbationem. 584.n.5.

MARIÆ VIRGINIS SILENTIVM, & verba.

Silentium Virginis mirum.586.n. 1. Quater locuta legitur in Euangelio. ibid.
Singula verba ad iustitiæ libram examinabat. 587. n. 4. Instar distillantis faui dulcia erant, & suauia. ibid. n.5. Verborum Virginis dulcedo ex filio.588. n. 7. & seq.

MARIÆ V. OBEDIENTIA.

Collum Virginis quàm reddiderit speciosum.590. n.5. Stans iuxta crucem altissimum habuit obedientiæ actum. 593. n. 5. Ad perfectissimum peruenit obedientiæ gradum. 612. n. 4. Vide verbum Mariæ Purificatio.

MARIÆ V. PVDOR.

Fuit omnis pudoris exemplar.585.n. 3.
Ob illum Virginis genæ cortici & floribus maligranati similes ibid. n.3. & seq. Facies eius pudore aspersa, omnium gratiarum decor. ibid. n.4.

MARIÆ ANNVNCIATIO ET CONCEptio qua concepit Christum.

Angelicę annuntiationi consentiens quantũ meruerit. 591.n.8. In ea pulchra vt luna. 624. n. 3. Descensus Spiritus. sancti in eam. 648. In filii conceptu & ortu fuit amicta sole, & amiciuit solem.600. n. 2. Conceptio Christi in utero virgineo sicut lampadis accensio. 601. n.1. In eodem B. Virgo fuit mons vmbrosus. ibid. n.2. Eius integritas per eundem magis sanctificata. 702.n.2. Fuit absque viri opera.705. n. 1. Per lapidis excisionem cur significetur. ibid. n.3.

MARIÆ V. PARTVS.

Vt rorem aurora sic Christum edidit Virgo. 622. n. 4. Virginis partus fuit signum rememoratiuum, non prognosticum. 637. Fuit purus vt partus quo verbum processitã Patre. 697. n. 3. & seq. Diuinæ potentiæ magnitudinem declarauit. 639. n.1.

MARIÆ V. VIRGINITAS ET Maternitas.

Significantur per duo vbera Sponsę.594.n.1. Vtraque in Iesse virga, & Gedeonis uellere expressa. ibid. n. 2. & 665. n. 6. & 667. n.7. Fœcunda Marię virginitas, spes publica humani generis. 594.n.3. Huius virginitatis fructus apparuit in cruce. ibid. Vtraque in tritici aceruo liliis vallato adumbrata. 595. n.4. Virginitatē suam quanti fecerit B. Virgo. 595. n.4. Per Incarnationē pulchrior,& perfectior. 599. n. 2. & 601. n. 1. & 616. n. 6. Mariæ virginitatem qui Hęretici conati sint conuellere. 600. n. 3. Deiparę virginitas filium coronauit. 632. n. 4. Ipsam virginitatem coronauit maternitas. ibid. Vtraque simul in Maria, signum prodigiosum. 635. n. 4. Virginitas fuit significata per petræ insensibilitatem. 674. n 5. Per nubem leuem. 681. n. 4. Per terrā item sitientem. 687. n. 4. Per portam clausam. 702. n. 2. & 703. n. 3. & seq. Mater virgo decebat Deum, Virginem, vt nō pareret nisi Deum. 703. n. 3. Contra Marię puritatem triplex confutatur hęresis. ibid. n. 4. De virginitate, & maternitate Virginis agitur à pag. 599. vsque ad pag. 705.

MARIÆ V. PVRIFICATIO.

In exemplum obediētiæ Purificationis legi se subiecit. 591. n. 8. Lege ista minime teneri B. Virginem statuitur ex Patribus. 609. n. 9. & 610. n. 7. In eius obseruatione ad perfectissimum obedientiæ, & humilitatis ascendit gradum. 612. n. 4. & seq.

MARIÆ V. VICTORIA.

Non per dolum sed aperto marte dæmonem superauit. 605. n. 2. & seq. Quanta facilitate id præstiterit. 606. n. 4.

MARIÆ V. ASSVMPTIO.

In Assumptione fuit Beata Virgo electa vt Sol. 624. n. 3.

MARIÆ V. LAVDES ET PATROCINIVM.

Virginis laudes murenulę aureæ. 593. n. 3. Præcipua eius laus, quod mater sit Messiæ. 659. n. 1. B. Virginis apud Deum pro nobis patrocinium significatur per collū. 589. n. 1. & seq. Est Ecclesiæ turris fortissima. ibid. Mille protectionum genera continentur in ea. ibid. Ad Virginis patrociniū duces Ecclesiæ victorias suas referunt. ibid. In eo quantum spei sit collocādum. ibid. Per illud vniuersa in nos beneficia deriuantur à Deo. ibid. n. 2. Est vallum fidelium & mūdi propitiatorium. 590. n. 2. Quod in nobis est spei & gratiæ ex ipso redundat. 620. n. 5.

MARIA MAGDALENA.

Ex lebete facta fuit phiala. 420. n. 3.

MARTYRES ET MARTYRIVM.

Martyres blasphemauit impius Cherintus. 3. n. 4. Sanguis eorum Christianorū est semen. 12. n. 3. Martyr idem est quod testis. 16. n. 4. Moriendo fidem testificantur Martyres. ibid. & 24. n. 4. Ecclesiæ pulchritudinē augēt. 139. Vanę & exquisitē torquentur sub Diocletiano & Max. 305. n. 6. & seq. Martyrum certamina Angelorum dæmonum & hominū sunt spectacula. 317. n. 1. Eorum iniuriæ oblectant dęmones. ibid. Sunt capitis Christi ornamētum & corona triumphalis. 318. n. 2. & seq. Sunt crucis fructus. ibid. Croco & granis mali punici cur comparentur. 319. n. 4. & seq. Vitæ molestias pro Deo susceptas exemplo suo suauiores efficiunt. ibid. In cælo cur præcipue gestent palmas. 362. n. 4. Gladius, quo feriebantur, euasit illis in palmam. ibid. Per ipsa tormenta plusquam vincunt, non vincuntur. 414. n. 3. Illis seruiunt, qui eos persequuntur Tyranni. 415. n. 3. In persecutionis hyeme oriuntur. 451. n. 2. Ecclesię sunt propugnacula. 567. n. 9. Martyres temporis Antichristi super omnes martyres. 733. n. 2. Eorum animę præcipue regnant cum Christo. 821. n. 6. Martyriū myrrhæ cur comparetur. 139. Designatur in ascēsu purpureo ferculi Salomonis. 318. n. 2. Est palmata vestis. 415. n. 4.

MASCVLVS.

Cur tantum masculi numerentur ex Domini præcepto. 533. n. 2.

MEMBRA.

Membra nostra cur Paulus appellet arma. 528. n. 6. Corporis membra mortificatione attemperanda. 757. n. 3.

MENDACIVM ET MENDAX.

Pro quibus rebus in sacris literis vsurpetur mendacium. 762. n. 5. Homo mendax pascit ventos. 763. n. 1.

MENS.

Mentis puritas quantum Deo placeat. 420. n.

1. & seq. Religiosis maxime curanda. 427. n. 4.

MENSIS.

Hebræorum mensis quot contineret dies. 490. n. 1.

MERCES.

A Christo expectanda. 854. n. 5. Leuem reddit laborem. 768. n. 3.

MERITA.

Meritis Christi vt agni vellere induimur. 262. n. 5. Quantum Dauid curarit ne sibi subditorum merita per obliuionem exciderent. 828. n. 1.

MESSIAS.

Duplex eius aduentus. 51. n. 6. Duos confingũt Hebræi iuniores. 52. n. 6. Est manna, placenta, & cibus suauissimus fidelium. 167. n. 8. Regnum eius spirituale non tẽporale. 655. n. 1. Stabile est & sempiternum. 658. n. 5. Absconditum Iudæis. *ibid.* n. 6. Quod ex matre virgine sit progenitus, magnus ei accessit splẽdor. 659. n. 1. *Iusti* nomenclatura propria Messiæ. 696. n. 1. Numerum nominis eius prædixit vna ex Sibyllis. 723. n. 1.

METRETA.

Continet 72. sextarios. 235. n. 1.

MICHAEL ARCH.

Pugnabit cum Lucifero pro Ecclesia in fine mundi. 537. n. 1. & 540. n. 5. Potestas eius quanta. 539. n. 3. Moysis corpus reuelari cur non sit passus. 539. n. 3. Pro Dei honore descendit in campum. 540. n. 4. Spiritus oris Christi cur dicatur. *ibid.* n. 5. Post Christum summus est iudex. *ibid.* Supremus Angelici exercitus imperator. 541. n. 6. Sæpe apparuit in veteri testamento. *ibid.* Probaticæ piscinæ aquas commouebat. *ibid.* Tuba canet in extremo iudicio. *ibid.* Est ex supremo ordine supremæ Hierarchiæ. 542. n. 2. Vnus ex septem assistentibus *ibid.* Omnibus Angelis qui remanserunt, antecellit. 543. n. 5. Dei personam sæpe sustinuit. 544. n. 6. Ei demandata Ecclesię cura. *ibid.* Eiusdem, tituli illustrissimi *ibid* n. 7. Crucis lignum in extremo iudicio gestabit. *ibid.* Verisimile est D. Franciscum Christi stigmatibus decoraſſe. 545. n. 8. Christi iussu interfecturũ esse Antichristum affirmant plerique. 737. n. 2.

MINARI.

Minatur Deus ne puniat. 123. n. 2. Et vt parcat. 314. n. 3. & 397. n. 2.

MINISTER.

Dei minister quàm debet esse mundus. 80. n. 1. Ministri iustitiæ regis mandatum solent excedere. 786. n. 1.

MIRACVLA.

Designantur per fulgura, & cur. 228. n. 1 & 229. n. 3. & seq. Eduntur illa Sancti virtute diuina. 228. n. 1. Sunt splendor & coruscatio armorum Dei. 229. n. 3. Arma item Sanctorum. *ibid.* Miracula cõsequitur compunctio & conuersio. *ibid.* n. 5. & seq. Miraculum quid sit propriè. 554. n. 1.

MISERERI ET MISERICORDIA.

Misereri proprium est Diuinæ naturæ, puniré quasi extraneum. 449. n. 4. & 222. n. 4. Opera misericordiæ sunt sacrificia. 38. n. 3. Dei misericordia fusior post Incarnationem. 72. n. 2. Elegantior apparuit. 73. n. 2. Misericordia & iustitia quasi duę mammillæ Dei. 74. n. 4. De illa ita pręsumendum, vt non contemnatur ista. 94. n. 1. Dei misericordia, etiam cum punit, fulget. 100. n. 5. Ex ea prouenit, quòd hîc De⁹ peccata vindicet. 124. n. 3. Filum misericordię ab ęterno textu nunquam præcidit Deus. 223. n. 4. Victrix est iustitiæ Diuinę. *ibid.* n. 5. Eluxit potissimum in Incarnatione. 224. n. 3. Iridi cur comparetur. 225. n. 5. In ea orationes nostræ innituntur. *ibid.* Est arcus noster ad vincendum Deum. *ibid.* Thronum Dei ornat maxime. *ibid.* n. 6. Etiam dum minatur, eam ostẽdit Deus. 314. n. 3. & 97. n. 2. Misericordia Dei erga homines caret termino & mensura. 323. n. 3. & seq. Præmonet nos nę puniat iustitia. 397. n. 3. & seq. Principium est Diuinę motionis, & operationis. 448. n. 3. Prius ferè nominatur in sacris quam iustitia. *ibid.* Lanx misericordiæ post Incarnationem magis ponderat. 565. n. 5. Iustitiam constringit ac temperat. 778. n. 3.

MISSA.

Audiendam die Dominica statuerunt Apostoli. 59. n. 4. Missę sacrificio assistunt Angeli. 162. n. 2. Quanta reuerentia ei adesse debeamus. *ibid.*

MORBVS.

Vide verbum *ægritudo.*

MORES

MORES.

Post incarnationem morum licentia arctius coercenda. 700. n. 4. Eadem morum licentia toto orbe, signum erit aduentus Antichristi. 742. n. 4.

MORS.

Habet Christus potestatem super illam. 103. n. 1. & seq. Christum detinere non potuit. ibid. Sumitur aliquando pro peccato. 104. n. 1. Pro æterna damnatione, pro diabolo, pro vitiorum morte. ibid. n. 2. Mors corporis, vmbra mortis; peccatum verà mors. ibid. n. 1. Citò mori felicitatis genus. 105. n. 3. Mortis velocitas, & pernicitas quanta. 325. n. 1. Est probis fausta, luctuosa improbis. 326. n. 3. Mortalium spes regit. ibid. Quæ speciosa videbantur, ostendit deformia. ibid. Morientibus maximè insidiatur dæmon. 432. n. 3. Mortis quàm iudicij dies potius timendus. ibid. Mortem vita facit pretiosam. 765. n. 1. Mundo mortui cēsendi sunt beati. 766. n. 1. Qui dum viuit, bona subsequitur opera, eundem eadē sequuntur post mortem. 769. n. 3. Cur duplici armetur falce. 774. n. 2. Sanctorum mors, resurrectio est. 825. n. 15. *Secunda mors* damnationem significat sempiternam. ibid. Mortui interdum pro animabus, interdum pro corporibus vsurpantur. 826. n. 18. Sanctorum mors cur *somnus* dicatur. 767. n. 2. Mors iusti bona, propter multa. ibid. n. 1. Ab ipsa morte non ante expectanda requies. 768. n. 2.

MORTIFICATIO.

Mortificatio carnis sacrificium Deo gratissimum. 38. n. 3. & 269. n. 3. Per eam virtutum acquiritur perfectio. 88. n. 10. Citharæ cur comparetur. 266. n. 2. Sonus eius Deo gratissimus. ibid. Prudentia, temperanda. ibid. Ab ea cessandum nunquam. 268. n. 3. & 274. n. 2. Tendentibus ad perfectionem exercenda est. 374. n. 2. Respondet ei diuinus amor, & cōtemplatio. 377. n. 4. Mortificationis operibus adhibendus modus. 757. n. 3.

MOYSES.

ut facie tantum, Christus verò facie & manibus resplenduerit. 71. n. 2. Eius facies veteris legis typus. 98. n. 3. Clamante populo cur solus personaret in cælo. 328. n. 3. Venturum Antichristi temporibus omnino est improbabile. 486. n. 2. Eius sepulchrum cur Iudęis Deus voluerit esse ignotum. ibid. In Domini transfiguratione non surrexit. ibid. Corpus eius quare Michael reuelari, non sit passus. 539. n. 3. *Seruus Dei* epitheton Moysis. 766. n. 1. Dei fauores erga Moysem morientem. 767. n. 2.

MVLIER.

Sensualitatis est symbolum. 422. n. 4. Mala scorpioni similis. 431. n. 1. Nomen est sexum significans. 508. n. 3. Spiritum significat illa sedens super bestiam coccineam. 795. n. 1. & seq. & 797. n. 1. & seq.

MVNDITIA.

Quanta in Dei ministro requiratur. 80. n. 1.

MVNDVS.

Non fuisse conditum à Deo asseruit Cherinthus. 2. n. 4. Sex mille annis duraturū, qui patres putarint. 11. n. 1. Eius durationem incertam esse vnde colligatur. ibid. In quonam die sūpserit exordium. 58. n. 3. Mundo mortui viuunt Deo. 102. n. 3. Citius ei Deus finem imponit ob hominū scelera. 335. n. 3. Compositus est à Deo ex antithetis tanquam pulcherrimum carmen. 336. n. 4. Est liber Dei gloriā contestans. 337. n. 5. In eius fabrica rationē iustitiæ distributiuæ seruauit Deus. 470. n. 6. Indignus est amore sanctorum. 534. n. 2. Maris nomine significatur. 708. & 709. & 788. n. 3. Quanto periculo nauigetur. 709. n. 3. Septem mundi status per septem significantur Reges. 796. n. 2. & 799. n. 4. Innouabitur in fine sęculi. 826. n. 17. Mundo mortui beati censentur. 766. n. 1.

MVRENVLÆ.

Sunt colli ornamenta non aurium. 592. n. 1. Significant scripturas diuinas. ibid. Beatæ Virginis præconia. 593. n. 3. & obedientiæ præmia. ibid. n. 5.

MYRRHA.

Myrrhæ folia in Syria suauissimi sunt odoris. 671. n. 7.

MYSTERIVM.

Christi mysteria omnes prædixerunt scripturæ. 89. Mysteria diuina nobis reuelauit Christus. 254. n. 6. Superant captum nostrum. ibid. n. 7. Non omnia omnibus euulganda. 456. n. 6.

N

NABVZARDAN.

Fuit gulę typus.792. n.3.

NATIVITAS CHRISTI & Mariæ Virg.

De vtraque vide verbum *Christi natiuitas* & *Mariæ natiuitas.*

NAVES.

Significant exhnios Ecclesiæ viros.387.n.1.

NAZARETH, ET Nazaræus.

Nazareth sic dicta à *flore*. 663. n.2. *Nazaræus* idem est quod separatus.424.n.1. Nazaræorum ceremoniæ & ritus.ibid. n.2 & seq. Perpetui,Religiosos expresserunt.426. & seq. Comam nutriebant, à vino abstinebant.662 n.1. *Nazaræus* diuerse scribitur cum legalibus Nazaræis, & cū Christo tribuitur. 664.n.4.

NESCIRE.

Sumitur aliquando pro reprobare.178.n.2.

NICOLAVS DIAC. & Nicolaitæ.

Nicolai diaconi lapsus & Hæreses.116. Nicolaitę Heretici insignes.ibid. Eorum varia nomina.117.

NINIVITÆ.

Quot dies eis prę scripserit Ionas ad pænitētiam. 43.n.2.

NOMEN.

Christianorum nomen nouum .161 n.3. Nomen Dei super caput & tiaram Pontificis cur emineret .246.n.7. Apud Hæbręos tria erant nomina tetragrāmata.368. n.2. Nomen Dei cur ineffabile. ibid.& seq. Huius nominis literis Triadis innuitur mysterium.369 n.3. Nomen ineffabile gestabat summus Sacerdos. ibid. & seq. In lege veteri ad patres pertinebat nomina filijs imponere.636.n.6. Sanctorum nomina cur Deus dicatur scire, reproborum vero ignorare.178.n.1.

NOTITIA.

Notitia Dei de prædestinatis cur *liber* dicatur. 826.n.7. Appellatur *liber monumenti & memorialis*.828.n.1.

NVBES.

Cuiusmodi futura sit illa in qua Christus ad iudicium est venturus.40.n.1. Erit protectio probis, reprobis terror.41.n. 2. Nubes deserti partim tenebrosa, partim illuminans.ibid. Nubes æterni Patris est thronus. ibidem. n.3. & seq. Nubes Ascensionis Christi, sella regalis.ibid. Nubes incomprehensibilis est Dei naturę typus. ibid. n. 4. Signum item protectionis diuinæ. ibid.

NVMERVS.

Numerus sphæralis seu circularis quis sit.49. n. 3. Senarius numerus numeratur in numeris perfectis. 242. n.11. Septenarius vniuersitatem significat. 20.n.1. & 21. n. 1. Octonarius quam vim habeat cū adiungitur septenario.20. n.1. Millenarius perfectionē & vniuersitatem designat 816. n.1.

O

OBEDIENTIA, ET OBEDIENS.

Erga Deum debet esse alata. 361.n.3. Obedientiæ votū instar martyrii. 426. Pulchritudo eius eximia. 591. n. 5. Per eā gloriosæ de hostibus victoriæ comparantur. ibid. n.6. Eius difficultates. ibid. n. 8. Innocens esse non potest, qui obedire contemnit.ibid. n. 7. Obediendū non seruili metu. ibid. Obedientis,quę sit pręcipua victoria. ibid. n.6. Obediētes debent esse generosi. ibid n. 8. Perfectissimus obedientię gradus in quo consistat. 612 n.4. De obedientia Christi vide verbum *Christi obedientia*

OCCIDENS.

Occidentis ad Christum conuersio prędicitur ab Esaia. 789.n. 8.

OCVLI.

Oculos Dei offendit, qui Sanctos lædit. 46.n. 6. Sunt prouidentię symbolum 81.n. 2. Duplices Deo tribuuntur. ibid. Sunt mentis fenestræ. ibid. Oculi æterni Patris, Christus. 82.n 3. De oculis Christi vide verbum *Christi oculi*.

ODIVM.

Perfectum, quod sit. 113. n.2. Vitia odio habenda,non homines, ibid. n.3. Odiorum initia resecanda. 527.n.4.

OLIVA.

Fœcunditatis, æternitatis, & Sanctorum est symbolum. 487.n.2. Pacis item. 488. n. 4.

OPES.

Fraudibus quęsitę initio gratæ, postea noxiæ. 394. n.2. Vide verbum *diuitiæ*.

OPVS.

Quodcunque opus bonum sacrificium est Deo. 38.n.3. Ab omni opere septima

die

dic cur cessauerit Deus. 58. n. 3. Opera bona, vestes honorificæ. 69. n. 2. Exprimuntur per manus. 71. n. 2. Opera Dei, perfectissima. 97. n. 2. Etiã bona diiudicat Deus. 471. n. 7. Supererogationis non cadunt sub præceptum. 611. n. 1. Præclara in hoc seculo patranda, vt nos decorent in futuro. 769. n. 2. Bona iustos præcedunt merito, sequuntur pręmio. *ibid.* n. 4. & 768. n. 1. Quàm pauca sint & exigua. 830. n. 5. *& seq.* De operibus Christi vide verbum *Christi opera.*

ORANS ET ORATIO.

Orantis vox quàm sit sonora. 328. n. 3. Oratio est spirituale certamen cõtra hostes. 131. n. 2. Orationes sunt arma præcipua. *ibid.* Sanctorum orationes cur *odoramenta* dicantur. 268. n. 3. Mitigant iram Dei in peccatores. *ibid.* Earum feruor ex mortificatione. *ibid.* & 374. n. 2. Earundem afflatus Angelos recreat in cælo. 268. n. 3.

ORATOR.

Gentium oratores Sirenæ & struthiones. 652. n. 7.

ORIENTALIS.

Quæ regio appelletur Orientalis in sacris literis. 481. n. 3.

ORICHALCVM.

Genus est metalli, & cur ita dictum. 64. n. 4.

ORIGENES.

Lapsus eius & occasio. 269. n. 7.

ORNATVS.

Mulierum ac virorum ornatus quàm sit execrandus. 421. n. 3. *& seq.*

OS.

Oris osculum amoris est signum. 34. n. 1. Os congruo tempore aperiendum, & claudẽdum. 586. n. 2. Oris clauis est ratio. *ibid.* Silentii frænum ori adhibendum. 587. n. 4. Vide verbum *Silentium.*

OSCVLVM.

Pedum, manum, faciei, & oris quid significet. 34. n. 1. Ecclesię quando datum osculum. *ibid.* n. 2.

OSTIVM.

Ad cordis ostiũ quo pacto stet Christus & pulset. 216. n. 1. *& seq.*

OVA.

Aspidum primùm frangentibus lethifera. 315. n. 4.

P

PALMA.

De omnibus suis hostibus palmam tulit Christus. 80. n. 2. *Elatæ palmarum* quid sint. *ibid.* Palmæ cur comparetur Ecclesia. 151. n. 1. Non succumbit oneri, victricis manus est ornamentum. *ibid.* Eius folia instar gladii. 362. n. 4. Non nisi cõ certatione comparatur. *ibid.*

PANIS.

Panum propositionis figura. 517. n. 5. Quo pacto ponerentur in mensa. *ibid*

PARADISVS.

Terrestris fuit ad Orientem. 373. n. 1. Ex istat ne adhuc quæritur per integram sectionem. 479. *& seq.*

PASTOR.

Verus vulneratur in grege. 276. n. 6.

PASSIO.

Vide verbum *Christi passio.*

PATER.

Dei comparatione Abraham & Iacob patris nomen haud merentur. 509. n. 3. Patris appellatio quanti sit momenti apud Deum. 509. n. 3.

PATER ÆTERNVS.

Christum quomodo signauerit. 23. n. 3. Regem suum cur eundem appellarit. 31. n. 4. Eius in filium amor. 82. n. 3. Mons est umbrosus. 208. n. 9. In Filii generatione nullam perpessus mutationẽ. 697. n. 3.

PATHMVS.

Est vna ex insulis Ægæi maris. 56. n. 1. In eam relegatus est Ioannes, in ea item scripsit Apocalypsim. *ibid.* Figura illius, & lõgitudo. *ibid.* Nobilitatur pulcherrimo cœnobio eiusdem Ioannis nomine. *ibid.*

PATI ET PATIENTIA.

Pro Christo pati diuini est amoris argumentum. 52. n. 1. Quam sit item gloriosum, & regale. 55. n. 5. & 552. n. 5. Signum est etiam perfectionis. 74. n. 4. Qui patitur, citharizat. 111. n. 3. Patientia vsurpatur aliquando pro expectatione præmii, & perseuerantia in bono. 53. n. 2. Conciliat omne bonum. 87. n. 9. Commendatur maxime in Episcopo. 111. n. 3. Sumitur aliquando pro longanimitate. 115. Quæ bona illam consequũtur. 140. n. 1. Patientes, filii dexteræ Dei. *ibid.* n. 2. Patientiæ fructus. 142. n. 3.

n. 3. Lapis lydius est charitatis. 213. n. 3. Dei patientia mortalium pænitentiã expectat. 398. n. 4. Patientia iniuriarum, plusquam superamus. 414. n. 3. Probata laboribus, torax est impenetrabilis. 714. n. 3. Terra fructifera meritorum. 715. n. 5. In ea consequenda omne positum gaudium. 716. n. 3. Sine illa nulla virtus perfecta. ibid. n. 7. Est magistra charitatis. ibid.

PATRIARCHÆ.

Sunt naues Ecclesię. 387. n. 1. Quorsum iuxta puteos sibi inuenerint vxores. 408. n. 3.

D. PAVLVS.

Pauli prædicatio semper constans & sibi similis. 39. n. 1. Fidelium est exemplar. 61. Charitas eius persecutionibus perficiebatur. 65. n. 2. *Obsecrandi* verbum quam *imperandi* cur potius vsurparet. 210. n. 1. Passus est 13. Imperii Neronis anno. 277. n. 9. Pauli corona, fideles. 316. Eiusdem in eosdem maternus affectus & blanditiæ. ibid. Cælestis sapientię aquã Atheniensibus propinauit. 407. n. 2. Pauli facundia in se extenuando. 613. n. 6. Ad perfectissimum humilitatis ascendit gradum. ibid. Equitans super eum Christus peragrauit orbem. 452. n. 3. Vt omnes Christi amore arderent quàm cuperet. 490. n. 3. In tribulationibus cur gloriaretur. 716. n. 6.

PAVO.

Adumbrat pulchritudinem virtutum. 234. n. 4.

PAVPERTAS ET PAVPERES.

Triplex paupertatis acceptio. 143. n. 1. Sapphirinus est Dei thronus. 426. Pauperes cur significentur per aquas. 20. n. 1. Eorum patronus Deus. 40. n. 1. Sunt pedes domini. 80. n. 1. Qui eis miseretur pedes Christi lauat. ibid. Pauperis securitas. 144.

PAX.

Pax Christi vincat in certamine. 223. n. 5. & seq. Eadem mundi pacem quando superet. ibid.

PECCARE.

Allicere ad peccandum, magna persecutio. 158. n. 3. Eodem peccati genere grauius peccant qui habent notitiam veritatis. 207. n. 6. Item qui ex abundantia quàm qui ex necessitate. 312. n. 4. Peccant turpius, qui prius peccatis abstinuerunt. 319. n. 4.

PECCATORES.

Immaturè decedunt è vita. 191. n. 2. Inter Deum, & peccatorẽ summa distantia. 122. n. 4. Peccatores non computantur *esse*. 123. n. 4. Gratis se Dæmoni vendunt. 211. n. 5. Cetuis similes sunt ob timorem. 230. n. 7. Post eos clamat Christus. 255. n. 9. Semet ipsis nocent. 315. n. 4. Affectibus suis eos verberat Dæmon. 529. n. 7. Pro stipendio soluit eis mortem. ibid. Eorum mentes caligine inuoluuntur. 410. n. 3. Sunt lebetes nigerrimi. ibid. Sæpe illis tempus viuendi diminuit Deus. 460. n. 7. Dęmonis sunt tributarii. 528. n. 6. Eidem arant, & serunt. ibid. n. 7. Sub eius militant signis. 529. n. 7. Contritione & lachrymis sunt renouandi. 549. n. 3. Cito in peccatorem vlcisci Deum magni beneficii indicium. 769. n. 4.

PECCATVM.

Qui peccato non seruiunt, reges ex genere Abrahę. 32. n. 6. Peccatum est nihil. 122. n. 4. Quod Deus hic peccata vindicet, beneficium. 92. n. 3. & 124. n. 3. Signantur vt ad publicum iudicii exeant. 225. n. 4. Peccatorum magistros iniquo animo fert Deus. 159. Ea suo tempore punienda reseruat. 254. n. 6. In eis puniendis cur Deus vtatur statera, funiculo, & mensurã. 322. & 323. n. 2. Semper ea citra condignum punit. ibid. Adami peccatum Christi cruciatibus fomenta ministrauit. 373. n. 1. Peccata defendere, non confiteri, profunditas est iniquitatis. 409. n. 5. Sedechię peccatum regnum & sacerdotiũ abstulit ab Israeli. 413. n. 1. Peccatorum occasiones omnino pręcidendę. 427. n. 5. Virgas quibus verberetur peccator, germinant peccata. 470. n. 5. Carnis, fuga vincuntur. 527. n. 4. Peccato subiici quàm sit indignũ. 528. n. 6. Est veluti violentia naturæ rationali facta. 531. n. 4. In peccatis persistere, periculosũ. 551. n. 3. Omnia ex Originali vires sumũt. 606. n. 3. Instar exercitus in Christum irrue-

irruerunt.694. n.7. Sequuntur iustos, prçcedunt iniustos. 769. n. 5. Septem lethalia septem phialis comparantur.790. n. 1. & seq. Peccatum mox pœna sequitur. 791. n. 1. In cęlum quando dicantur peruenire. 802. n. 2. Decedentes in lethali non vixerunt neque viuent. 824. n. 14. In librum memorialem referuntur. 829. n. 3. Quàm sint innumera. 830. n. 5. & seq. Peccatum dicitur maledictum, & cur. 853. n. 3.

PECVNIA.

Pęcunias tàquam idolum veneratur auarus. 793. n. 5. Vide verbum diuitiæ, & verbum auarus.

PELECANVS.

Christi vulnerati est symbolum. 248. n. 3. Sanguine suo mortuos suscitat filios. ibid. Pœnitentiam exprimit. 336. n. 3.

PEREGRINARI.

Sumitur interdum pro admirari. 55. n. 5.

PERFECTIO.

A virtutis perfectione excidere, quanta iactura. 122. n. 3.

PERGAMVS.

Vrbs est minoris Asiæ. 153. n. 1. Cur sic dicta. ibid. Fuit Galeni patria. ibid. Pergamensis Episcopi reprehensio. 155. n. 1.

PERMISSIO.

Sine Dei permissione nihil faciunt mali. 405. n. 1.

PERSECVTIO ET PERSECVTOR.

Persecutionibus augescit Ecclesia. 12. n. 3. & seq. Persecutio fidelium in mundi fine vehementissima. 85. n. 6. Persecutionem fidei causa sustinens non vincitur, plusquam vincit. 414. n. 3. Significatur per flumen & aquas. 530. n. 2. & 531. n. 3. Omnis persecutor viuit in gladio. 415. n. 3. Coronas glorię fabricatur sanctis. 716. n. 5.

PERSEVERANTIA.

Perseuerantię donum promittitur vincenti. 202. n. 4.

PES.

Pedes Domini lauat & tergit qui pauperum miseretur. 80. n. 1. Pedes concionatorum pulchri. 86. n. 7. Apostolorum pedes cur lauerit Christus. ibid.

D. PETRVS.

Exprimitur in iaspide primo cælestis Hierus. fundamento. 840. n. 2. Passus est, 13. Imperii Neronis anno. 277. n. 9.

PHIALA.

Phialę aureę iracundia Dei plenę quid significent. 777. n. 1. & seq. Cur non omnes effusę in terram. 786. n. 1. Agitur de iisdem phialis à pag. 784. vsque ad pag. 792.

PHILIPPENSES.

Eorum conuersio Pauli gloria. 190. n. 4.

PHILIPPVS APOST.

Adumbrat eum sardonix lapis quintum fundamentum cęlestis Hierus. 841. n. 4.

PISCIS.

Tobiæ piscis quinam fuerit. 215. n. 3. Christum expressit. ibid. n. 3. & seq. Adumbrant fideles in baptismi aqua viuentes. 387. n. 2.

PLAGA.

Quænam sint illæ septem extremis temporibus mortalib' inferēdæ. 795. n. 1. & 786. n. 3.

PLENVM.

In sacris literis idem est aliquando quod perfectum. 191. n. 1.

PLVVIA.

Tempestiuam ob peccata sæpe denegat Deus. 493. n. 2.

POENITENS ET POENITENTIA.

Pœnitenti aditus ad lignum vitę promittitur. 130. n. 1. Instar collyrii cordis sensus clarificat pœnitentia. 215. n. 2. Pœnitentes nauibus Tharsis comparantur. 334. n. 3. Fuit figurata pœnitentia in altari holocausti. 373. n. 2. & seq. Peccatores ex carbonibus reddit carbunculos. 374. n. 3. & seq. Tegit peccata. 491. n. 1. Iram Dei sedat. ibid. n. 2. Exprimitur in Pelecano. 136. n. 3.

PONDVS.

Nullum sentiebant Leuitæ dum portarent arcam. 182. n. 5. Accipitur interdum pro tribulatione & pœna. ibid. n. 6.

PONTIFEX.

Pontificia dara Deo subiicienda. 246. n. 7. Deo vel ipso nomine audito obedire debet. 246. n. 9. Totus sit vocalis & sonet sanctimoniam. 492. n. 3.

PORTA.

Orientalis in Salomonis templo per Antonomasiam dicebatur porta. 474. n. 6. Portę cælestis Hierusalē singulæ ex singulis margaritis. 943. n. 3.

PORTICVS.

Salominis porticus erat inatrio exteriori. 475. n. 7. Cur sic dicta. *ibid.*

POTENTIÆ.

Christi sanguine notari debent animæ potentiæ. 352. n. 3. Corporis, mortificatione attemperandę. 757. n. 3.

PRÆCEPTA.

Diuina sunt lucerna & lux. 81. n. 1. Præcepta legis veteris erãt sexcenta tredecim. 180. n. 2. In diuinis præceptis vt in speculis nos intueri debemus. 236. n. 3. Contra singula decalogi præcepta particularia dęmon adhibet tentamenta. 529. n. 8. Cantant in cithara qui Dei pręcepta custodiunt. 758. n. 4. Vide verbum *Mandata*.

PRÆDESTINATI.

Prædestinatorum primus Christus. 25. n. 3. Fasciculo viuentium comparantur. 200. n. 2. Fasciculo item florum in manu Domini. 201. n. 3. Constringũtur pressuris. 200. n. 2. Numerus eorum nec minui potest nec augeri. *ibid.* Nullam eis diuina prædestinatio necessitatem affert. 201. n. 5. Christo ipso ob charitatem sunt signati. 353. n. 4. Plures esse ex hominibus, quàm sint Angeli reprobati, affirmant aliqui. 531. n. 2.

PRÆDICARE ET PRÆDICATOR.

Dei prædicatio, cithara sonora. 267. n. 3. Opere præstet quod prædicat Cõcionator. 61. Designatur per mensam apud Ezech. *ibid.* Concionatores sunt Christi oculi. 81. n. 1. Eiusdem Christi sunt pedes. 85. n. 7. *& seq.* Per eos orbem peragrat Christus. 86. n. 7. Pedes eorum pulchri. *ibid.* Sunt Ecclesiæ columnæ. *ibid.* Aluntur vt prædicent. *ibid.* Auditorum captui debent se accommodare. 228. n. 2. Cur per boues æneí maris designentur. 236. n. 3. Sunt triumphales equi Christi. 240. n. 6. Circunspectio eorum quanta esse debeat. *ibid.* n. 8. Quibus virtutibus debeant excellere. 242. n. 11. Omni virtutum genere pręstent. n. 3. Eorum verba sint ardentia. 314. n. 3. Significantur per ventos, & cur. 342. n. 5. Concionis tuba bellum peccatis indicunt. 382. n. 3. Equitat super eos Christus. 432. n. 3. Concionem ex sacris literis concionentur. 435. n. 5. *& seq.* Significantur per dentes. 416. n. 1. Sunt Ecclesiæ vbera. 593. n. 1. Variis nominibus dicuntur in Canticis. *ibid.* Diuinis comminationibus homines à peccando deterrere debent. 780. n. 1. Orationi vacare *ibid.* Corda sua charitate, & castitate constringant. 781. n. 4. Sit prædicator per mansuetudinem adamas per patientiam silex. 782. n. 5.

PRÆLATVS.

Quæ præcipit, opere compleat. 30. n. 1. Prælatum diligi à subiectis quàm timeri præstat. 53. n. 5. Prælati exemplum. 61. Comitatem seueritate temperet. 68. Eius cura, vigilantia, & residentia. *ibid.* & 173. n. 2. Prælatorum facilitas subditorum conciliat animos. 210. n. 1 Designantur in quatuor illis mysticis animalibus. 238. n. 3. Subditorum uitia instar forcipum obiurgando emundent. 489. n. 5. Malis acerbissima supplicia comminatur Deus. 788. n. 5.

PRÆLIVM.

Quod nam sit illud inter Draconem & Michaelem commissum. 537. n. 1.

PRÆMIVM.

Propinquitas præmii ad sui consequutionem incitat. 19. n. 2.

PRÆSCITI.

Plures sunt quàm prædestinati. 826. n. 17.

PRÆSIDIVM.

Præsidii causa ad solum Deum fugiendum. 537. n. 4.

PRIMITIÆ.

Primitię terræ promissonis quæ offerebantur Deo, erant fructus perfecti. 760. n. 5.

PRIMOGENITVS.

Primogenitus quis appelletur in sacra pagina. 24. n. 1. Vide verbum *Christus*.

PRIMVS.

Primus, medius, & vltimus honoris causa quis dicebatur apud veteres. 48. n. 1.

PRINCIPATVS ET PRINCIPES.

Principes significantur per arbores. 384. n. 3. Per naues item. 387. n. 1. Post incarnationem incuruati paruerunt Deo. 454. n. 3. De principatuum breuitate, & in constantia vide verbum *reges, & regna.*

PRINCIPIVM.

Principium esse, & finem rerum omnium proprium Dei. 49. n. 3. Christus quo pacto dicatur *principium.* 50. n. 3.

PROMISSIO.

Promissiones CHRISTI fideles, & stabiles. 39. n. 1.

PROPHETIA.

Prophetiæ spiritum reuerentur angeli. 813. n. 5.

PROTECTIO.

Protectionis symbolis cur gaudeat Deus. 42. n. 4. Diuina protectio pupillæ munitioni comparatur. 46. n. 6. Qualis sit erga tribulatos. 140. n. 2.

PROVIDENTIA.

Diuina omnia peruadit. 81. n. 1. Effectus illius duo potissimum. *ibid.* Manifestius declaratur in rebus aduersis. 140. n. 2. Perlustrat omnia quàm celerrimè. 342. n. 5. Vide verbum *CHRISTI prouidentia.*

PROXIMVS.

In proximi dilectione tota lex continetur. 26. n. 1. Proximorum saluti, non semper contemplationi vacandum. 59. n. 1. & 60. n. 2.

PSALMVS.

Fuerit ne Psalmus 71. postremus eorum, quos Dauid composuit. 614. n. 1. Ad literam pertinet ad Messiam non ad Salomonem. *ibid.* n. 2. Psalmorum omnium finis rex Messias *ibid.* n. 1.

PTOLEMÆVS.

Primus, vltimus, & medius honoris causa dictus a Theocrito. 49. n. 1.

PVDICITIA, ET PVDOR.

Spiritus sancti templi est æditũus, & antistes. 751. n. 9. Pudor est ætatis ornamentum, & virginitatis famulus. 784. n. 1. Commendauit illũ Saræ Abimelech. *ibid.* n. 2. Dæmoni nulla gratior hostia pudore perdito. *ibid.* Vbi timor, ibi pudor. 585. n. 3. Pudoris gymnasium, secretum est. 639. n. 2.

PVLCHRITVDO.

Cognita Diuina pulchritudine nostram intelligimus fœditatem. 101. n. 2. Corporis pulchritudo quam cito decidat. 385. n. 4. Vide verbum *Mariæ Virginis pulchritudo.*

PVNCTA.

Hebraicarum literarũ puncta quando & vbi excogitata ab Hebræis. 568. n. 2. & 603. n. 2.

PVNIRI.

Puniri à Deo in hac vita, beneficium, non puniri supplicium. 92. n. 3. & 124. n. 3. Dei in puniendo progressus. 96. n. 2. Lente venit ad puniendum. 125. n. 4. Punit inuitus. 123. n. 2. & 125. n. 4. In bonum tamen nostrum. 124. n. 3. Quo seriùs, eò acrius. 125. n. 4. Punitio opus est à Deo alienum. 222. n. 4. & 449. n. 4. Punitionis iacta fundamenta euertit Deus. 223. n. 4. Occasiones item vitat. 490. n. 3. Ex charitate ad puniendum procedunt Angeli. 780. n. 4.

PVRIFICATIO.

De Mariæ Virg. & legis purificatione vide verbum *Mariæ purificatio.*

PYTHAGORAS.

Tria Pythagoræ symbola interpretata à D. Hieron. 253. n. 4.

Q

QVADRIGA.

Quadrigæ Dei nunc [illegible] iuatio, in die iudicii quæ si turbo. 41. n. 2. Quatuor Euangelistæ sunt triumphalis Christi quadriga. 240. n. 7.

QVASI.

Sæpè rei veritatem non similitudinem significat. 263. n. 2.

R

RACHEL.

In partu Synagogæ, non Ecclesiæ typus. 522. n. 5.

RADIX.

Christus quomodo sit radix Dauid. 259. n. 5. Cur ex ea non ex virga dicatur ascendere. *ibid.* & *seq.*

RAPHAEL.

Est vnus ex septem assistentibus Angelis. 542. n. 2.

RA-

RATIONALE.

In Rationali doctrina, & veritas cur poneretur. 109. n. 2.

REBECA

Pudoris est exemplum. 584. n. 1.

REDEMPTIO.

Redemptio nostra cur dicatur copiosa. 35. n. 5. Nouo celebratur cantico. 267. n. 3. Quia ti eam Christus fecerit. 377. n. 4.

REGES, ET REGNA.

Reges ac principes, bullæ. 12. n. 2. Regem à subditis diligi, quam timeri præstat. 33. n. 3. Reges deponit Deus si officio desint. 127. n. 7. Eorum potestas significatur per clauem. 195. n. 3. Regni salus, vel euersio ex ipsis pendet. ibid. & seq. Sunt regnorum aurigæ. ibid. Opes suas & coronas Diuino cultui cõsecrare debẽt. 245. n. 5. Dei legem manu per obseruationem tenere. ibid. Eorum Imperium prorogat Diuinæ legis obseruatio. 245. n. 6. Hebræorum regibus quare in manu lex traderetur, cum creabantur. ibid. Ex Regibus regni pendet castitas. 763. n. 2. Reges Lusitaniæ piissimi in Deum, liberalissimi in monasteria, fusissimi in Orientis Ecclesias. 847. & 848. & seq. Regna à Deo gubernantur. 311. n. 2.

RELIGIO ET RELIGIOSI.

Religionis ingressus omne sacrificii genus cõplectitur. 430. n. 9. Est holocaustum, & martyrium illustrissimum. ibid. & seq. Nostri temporis religiosi in Nazaræis expressi. 426. & seq. Religiosorum vota elegantibus comprehenduntur similitudinibus. ibid. Mentis puritas illis maxime curanda. 427. n. 4. Vel minima peccati occasio vitanda. ibid. n. 5. Consanguineorum affectus amputandi. 428. n. 6. Etiam mali species fugienda. 429. n. 7. In perfectionis via nũquam sistẽdum. 430. n. 8. Votorum nuncupatione omne sacrificii genus complectuntur. ibid. n. 9. Sunt Ecclesiæ portæ. 567. n. 9.

REPREHENSIO.

Reprehensionis amaritudo laudibus deliniẽda. 110. n. 2.

REPROBI.

Reproborum in extremo iudicio planctus & dolor acerbissimus. 47. n. 1. Terrentur Christi oculis tanquam flamma. 81. n. 1. Eorum in iudicio sententia acerbissima. 97. n. 4. Securitas illorum & impunitas timenda. 176. n. 2. Eorundem nomina cur Deus dicatur ignorare. 178. n. 2. Reproborũ pœna grauissima. 773. n. 5. Sũt Antichristi sedes. 788. n. 6.

RESVRRECTIO.

Est quædam regeneratio. 28. n. 1. & 51. n. 4. Surrexerint ne aliqua corpora sanctorum in obitu Christi. ibid. n. 2. Quo nam die futura sit generalis hominũ resurrectio. 59. n. 3. Resurrectio prima quid significet. 825. n. 15. Vide verbum, Christi resurrectio.

REVELATIO.

Quid sit. 8. n. 3.

ROMA ET ROMANI.

Pependit Roma primùm tributa sub Treboniano imperatore. 297. n. 1. Orbis imperiũ lõganimitate obtinuerũt Romani. 115.

ROMPHÆA.

Ex vtraq; parte acuta quid significet. 153. n. 1.

ROS.

Descendebat simul cum manna. 264. n. 5. Secundum aliquos, post. ibid.

RVBOR.

In facie, gemma in diademate. 585. n. 3. Vide verbum, Pudor, & verbum Verecundia.

S

SABBATHVM.

Sabbato Iudaico præferendam Dominicam diem, quãdo, & quomodo ostẽsum. 58. n. 3.

SACCVS.

Pœnitentiæ est habitus. 491. n. 1.

SACERDOS.

In Ecclesia est vera Sacerdotum cõsecratio. 37. n. 1. Non omnes Christiani sunt Sacerdotes, contra Lutherum. ibid. Sacerdos polleat scientia. 109. n. 1. Sacerdotũ munditia quãta esse debeat. 237. n. 5. Totus Sacerdos sit vocalis & sonet sanctimoniam. 492. n. 3. Castitas propria est Sacerdotum tunica. 751. n. 10. Sacerdotis legis nouæ dignitas, & præstatia. 812. n. 4.

SACRAMENTA.

Ex Christi latere profecta. 35. n. 6. Sacramenta legis veteris non habebant vim cõferendi gratiam. 180. n. 2. & 191. n. 4.

SACRIFICIVM.

Iuge sacrificium ex solis agnis, Christum repræsentabat. 261. n. 2.

SALOMON.

Nunquam à matre fuit coronatus, contra Hebræos. 630. n. 1.

SALVATOR, ET SALVS.

Vnicum amisisse Saluatorem, infelicissimum. 47. n. 2. Salutem æternam alienis operibus nemo adipiscitur. 738. n. 4.

SAMPSON.

Septem eius crines septem Christi sacramenta adumbrant. 79. n. 6.

SANCTA SANCTORVM.

In Sanctis Sanctorum templi salomonis, cur sedilia nulla. 226. n. 4.

SANCTI.

Cur laboribus exerceantur. 13. n. 5. Seruiunt Deo non mercedis causa. *ibid.* Dicuntur *nubes* propter multa. 42. n. 5. Sunt aurea Christi zona, & corona. 75. n. 1. & 520. n. 8. Maxime adamantur à Christo. *ibid.* Sunt capilli eiusdem Christi capitis. 78. n. 4. Gratiam hauriunt ab ipso. 79. n. 4. Merita eorum occulta nobis. 93. n. 5. Sunt in Christi manu. *ibid.* Habentur à malis vt mundi fæces. 111. n. 3. Morientes pro Christo vitam non amitunt, mutãt in melius. 152. n. 4. Præstantissimi, sunt Ecclesiæ columnæ. 220. n. 2. Ecclesiæ, triũphantis decor. *ibid.* n. 3. Monumentum item victoriç Christi. 203. n. 4. Sunt victores, & verè reges. 244. n. 4. Victorias suas & regnum Deo accepta referunt. *ibid.* Profunt fidelium saluti. 261. n. 2. Sanctorum corda, phialæ aureæ. 268. n. 2. Insignes, sunt naues Ecclesię. 387. n. 1. Sanctis seruiunt, qui eos persequũtur. 415. n. 3. Comparantur oliuæ ob fortitudinem, pulchritudinem bonorum operum, & meritorum vbertatem. 487. n. 3. & 488. n. 3. & *seq.* Sunt ostia ad Deum. 489. n. 4. Candelabra aurea. 488. n. 5. Cælestia tantum appetunt. *ibid.* Quanto honore illos prosequatur Deus. 493. n. 2. Labores eis in splendorem conuertuntur. 496. n. 2. & 507. n. 2. In eorum inimicos acerrimè animaduertit Deus. *ibid.* Vincti spei cur dicantur. 494. n. 1. & *seq.* Lætantur de impiorum vindicta. 497. n. 3. Sunt Ecclesię sydera. 507. n. 4. Dæmoni illudunt. 523. n. 3. Præcipuè numerãtur à Domino. 533. n. 2. Sunt portenta quædam. 556. n. 5. Optant puniri à Deo in hac vita. 779. n. 4. Sunt vestimenta Christi. 814. n. 2. Resurgunt, dũ moriuntur sancti. 825. n. 15.

SANCTITAS.

Redundet in externa opera. 429. n. 7. Vide verbum *Christi Sanctitas*, & verbum *Mariæ V. sanctitas*.

SANGVIS.

Martyrum sanguis semen est Christianorum. 12. n. 3. Vide verbum *Christi sanguis*.

SAPIENTIA, ET SAPIENS.

Tam humana quam Diuina difficile comparatur. 406. n. 2. Diuina aquarum viuentiũ nomine significatur. 407. n. 2. & *seq.* Superat mundanam. *ibid.* n. 3. Ethnicorum sapientes Sirenę, & struthiones. 652. n. 7. Eorum ad Christum conuersio, res eximię nouitatis. *ibid.*

SAPPHIRVS.

Medicam putatur habere virtutem. 840. n. 2. Est secundum fundamentum cælestis Hierus. *ibid.* Exprimit D. Andream. *ibid.*

SARDIVS.

Hebetatur oleo. 223. n. 5. Coloris est sanguinei. 841. n. 4. Sextum fundamentum cælestis Hierus. *ibid.* Adumbrat D. Bartholomæum. *ibid.*

SARDONIX.

Gemma est instar humani vngis. 841. n. 4. Est quintũ fundamentum cælestis Hierus. *ibid.* Designat Philippum Apost. *ibid.*

SARTAGO.

Inter Ezechielem prophetam & vrbem posita grandem iram Dei demonstrat. 461. n. 2.

SATAN.

Idem est quod aduersarius. 154. n. 4.

SCANDALVM.

Quid sit & vnde sic dicatur. 156. n. 2. Quãtum sit malum. *ibid.* Scandalizans destruit opus Christi. *ibid.*

SCEPTRVM.

Regale debet esse baculus subditorum. 500. n. 4. Dæmonis sceptrum superauit Christus. 528. n. 6.

SCHISMA.

Inter Laurentium & Symmachum, vndè ortum. 436. n. 1. & *seq.*

SCORPIO.

Cauda semper in ictu est. 435. n. 3. Fugãtur si eorum aliqui exurantur cremi. *ibid.* Adumbrat dæmonem. *ibid.* n. 2. & *seq.*

SCRI-

SCRIPTVRA SACRA.
Multa eius loca à Iudæis vitiata. 31. n. 2. Scripturarum sacrarum summa cõsensio. 89. Omnes ad Christum vt ad centrum decurrunt. *ibid.* Quam ridicule ei illudant Hebræi. 155. n. 4. Spiritu proprio non interpretanda. 194. n. 1. Est liber signatus. *ibid.* & 252. n. 1. & *seq.* Difficillis intellectu. 195. n. 2. Difficultatibus inuolui cur oportuerit. 253. n. 4. Designatur per *arcum*, & *sagittas*. 314. n. 3. & 315. n. 4. Scripturarum scientiam nobis aperuit Christus. 702. n. 1.
SECTÆ.
Hæreticorum sectę omnino diuisæ. 433. n. 4.
SECVRITAS.
Reproborum securitas timẽda. 176. n. 1. In hac vita nunquam plena. 241. n. 10.
SENES.
Prisca & antiqua sẽper habẽt in ore. 228. n. 2.
SENIORES.
Viginti quatuor vniuersam exprimunt Ecclesiam. 222. n. 1. Pręlatos item & doctores. *ibid.* n. 2. & *seq.*
SENTENTIA.
Non pręcipitãda super Ecclesiæ pręlatos. 121. n. 1. Pilati sententia aduersus Dominum inuenta Amitherni. 570. n. 6.
SEPTENARIVS.
De numero hoc vide verbum, *Numerus.*
SEPVLCHRVM.
Sepulchrum Moysis ignoratur. 539. n. 4. De Chri sepulchro vide verbũ *Christi sepulchrũ.*
SERPENS.
Qui decepit Euam, vultu virginem referebat. 394. n. 1.
SERVVS ET SERVITVS.
Christi serui omnes sunt reges. 32. n. 6. Iustorum seruitus libertas & principatus. *ibid.* & *seq.*
SIBYLLA.
Erythrææ carmina acroistica de Christo Domino. 388 & *seq.* Floruit circa tempora Ezechiæ regis. 570. n. 5.
SIGILLVM.
Septem libri sigilla quid significent. 253. n. 3.
SIGNIFICARE.
Aliquando pro obsignare sumitur apud profanos autores, apud sacros nunquã. 15. n. 2.
SIGNVM.
Vsurpatur in sacro eloquio pro miraculo, vexillo, & scopo. 303. n. 2. Signum pariturę Virginis non Achaz tantum, sed domui Dauid datum. 637. n. 2. Duo signorũ nomina in sacris, prognostica, & rememoratiua. *ibid.* n. 3.
SILENTIVM.
In cœlo factum cælituum admirationem exprimit. 367. n. 2. Contemplationis item quietem. *ibid.* n. 2. Conducit ad cultum iustitiæ. 537. n. 4. Silentii seruandi difficultas. 586. n. 3. Mortis memoria custos est silẽtii. 587. n. 3. Vide verbũ, *os, lingua, verba.*
SIMON APOST.
Exprimit eum Hyacinthus lapis vndecimum cælestis Hierus. fundamentum. 842. n. 5.
SINISTRA.
Cum tribuitur Deo, significat actiones in quibus non ita elucet eius potentia. 92. n. 4. Dei itẽ iustitiã. *ibid.* Bona tẽporalia. 93. n. 4.
SMARAGDVS.
Aduersatur libidini. 171. Spei symbolũ est. 225. n. 6. Viridantium gemmarum præstãtissima. 841. n. 3. Est quartũ fundamentũ cęlestis Hierus. *ibid.* Adũbrat Ioan. Apost.
SMYRNA.
Vrbs est Homeri patria. 138. n. 1. Condita à Teseo. *ibid.* Sonat myrrham. *ibid.*
SOBNA.
Fuit præpositus templi Salomonis. 126. n. 5. Eius superbia, & arrogantia. 127.
SOCIETAS IESV.
Vaticiniũ Ioachimi de nouo ordine ad Societatẽ IESV referũt aliqui. 198. Societatis professi SũmoPont. ad missiones toto orbe peragẽdas solenni uoto se obligant. 199. n. 1.
SOL.
Cur in Christi passione fuerit obscuratus. 59. n. 3. Post Iudicii diem septuplo fulgebit magis, quàm nunc. 98. n. 2. Multùm lucis amisisse post primũ peccatum asserit Glossa. *ibid.* Factus niger adumbrat Christũ in suis iniuriosè tractatum. 330. n. 1. Deposita luce, ob mundi finem tenebris qua si lugubri veste induetur. 334. n. 2.
SOLITARIVS, ET SOLITVDO.
Quo pacto leuet se super se. 536. n. 3. Otiosus, maxime actuosus est. *ibid.* Solitudo est apta contemplationi. 56. n. 2. & *seq.* Solitudinem amãtes quàm soletur Deus. 536. n. 2. Cõmendatur Scripturæ testimoniis. *ibid.* n. 3. Nidus est & suspendium animæ. *ibid.* & 537. n. 4. Est virginalis pudoris custos & gymnasium. 639. n. 2.
SPERANS ET SPES.
Spei symbolum est smaragdus. 225. n. 6. Sperans Dauid cur se oliuæ comparet. *ibid.* Im-

mobilitas sperantis in Deum. *ibid.* *Vincti spei* qui dicatur apud Zachariam.494.n.1. Ab spe vt à domina sustentantur mortales.496.n.2. Est Sanctorum anchora iacta in cœlum. *ibid.* Eorundem aureum reclinatorium.499. n.2.

SPIRITVS SANCTVS.

Septem spiritus S. dona orbem terrarum mortuum suscitarunt.21.n.2. Spiritum Sanctū cur ter Dauid à Deo postularit.87.n.4. Designatur per Iridē.224.n.1. De Christi plenitudinē redundauit in Apostolos.370.n.5. Igneus est Ecclesiæ murus.512.n.6. Eius in B. Virginē descensus.648.

SPONSA.

Sponsæ gressus cur commendentur ab Sponso.515.n.3. In laudanda Sponsi forma cur à capite inceperit. *ibid.* Cor suū quare appellauerit Sponsum.360.n.8. Eius crines Galaaditicis capris cur comparentur.580.n.1. Christi passionibus quàm oblectaretur.67.n.7.

STACTE.

Quo pacto componatur.268.n.3.

STATERA.

Est symbolum diuinæ iustitiæ.322. Ea cur in puniendo vtatur Deus.323.n.2.

STATVA.

Statua Nabuchd. quatuor orbis adumbrauit imperia.704.n.1. & *seq.*

STELLA.

Matutina quid significet.185.n.1. Septē stellæ sunt septem Spiritus sancti dona super Christum. *ibid.*n.2. De cœlo cadentes sunt fideles deficientes à fide.330.n.1. Arius item & Pelagius.390.n.2.& *seq.*

STOLA.

Quæ nam sunt illę singulis animabus datæ.329.n.5.

STRVTHIO.

Hypocritę typus est.190.n.3. Pullos suos quo dacto excludat. *ibid.* n.4.

SVBDITVS.

Subditorū vitia à Prælatis insectāda.112.n.1. Tentandi ab eisdem.114.n.2. & *seq.* Eorum etiam coitagtiones innotescant Prælato. *ibid.*n.3. Eorundem defectus aliquādo maturè tolerandi.115.

SVCCESSIO.

Legitima Regum Iuda defecit tempore conceptionis Christi 667 n.8.

SVFFRAGIA.

Quo pacto colligerētur apud Grȩcos.169.n.3

SVPERBIA ET SVPERBVS.

Quinta phiala effusa super superbiam.792.n.5. Quā facile superbis Deus christiam de primat.126.n.6. Superborum altitudo non vera, sed simulata.178 n.3. Deiiciunt sese dum extollunt superbi.597.n.5. Reprȩsentat eos vnicornis.264.n.1.

SVPPLICIVM.

Iudæorum supplicium ob Christi necem.82.n.3. Grauitate supplicii iudicii tarditas compensabitur.123.n.2. Diuina supplicia licet initio amara, postea dulcia si ferantur.462.n.3. Habet Deus suppliciorum thesauros.708.n.2. Quæ à Deo in hac vita infliguntur, procedunt ex amore. *ibid.*n.4. Per errorē infert nullum.708.n.2

SYMBOLA.

Tria Pythagoræ elucidātur à D.Hyeron.253.n.4.

SYNAGOGA.

Rachelis instar tum mortua, cum Christum, & Apostolos emisit.522.n.3. Quando illam coronauerit Deus.631.n.2. Christi fuit nouerca. *ibid.*n.3.

T

TABERNACVLVM.

Mosaicum quot haberet columnas.202.n.2. Fuit cęlestis gloriæ typus 360.n.2.& *seq.* Cælum referebat.506 n.2.

TABVLÆ.

In arca testamenti repositam legem nouam exprimebāt, fractę, legem veterē.500.n.5.

TANQVAM.

Sæpe rel veritatem non similitudinem significat.263.n.2.

TAPROBANA.

Quęnam sit insula 481.n 4.

TEMPLVM.

Templum Dianę 220. annis à tota Asia ędificatum est.108. Templa diruta instaurātur à Constantino.351.n.4. Salomonis templum ex omni parte cingebatur atriis.472.n.2. Leonis speciem referebat.473.n.4. Inuisebant illud Gentiles.476.n.10. Quanta fiducia ea frequentare debeamus.473.n.4. Templum cum tabernaculo cur coniunxerit Ioannes.776.n.3.

TEMPORALIA.

Vt capilli propter Deum resecanda.80.n.1. Temporalium despectio perfectionis basis

515.n.3. Omnia parui facièda.770.n.6. Eorundem incostantia & breuitas. *ibid.*

TEMPVS.

Tēpora ante Christi aduentū vacua.191.n.4 Tempus res est pretiosissima .456.n.2. Vel minimam particulam illius perdere quàm vereretur Dauid.457.n.2. Datum nobis à Deo ad vitam æternam promouēdam. *ibid.* n.3. *& seq.* Pretens, tempus est misericordiæ. *ibid.* Est nundina spiritualium bonorum. *ibid.* Tempus pœnitentiç prçcidi quam sit metuendum.459. n.6. Instar principis rebus omnibus dominatur.460.n.6. Tempus qui & quo pacto redimant. *ibid.* n.7.

TENTATIO.

Tentationibus nō succvmbentes,reges ex genere Abrahç.32.n.6. Fortiores nos reddunt.158.n.5. Ad eas superandas quanta opus sit vigilantia.241.n.9. Tentatio superata corona.358.n. 6. Auget fiduciam in Deum. *ibid.* Tentationis victor obliuiscitur terrena, ad superandas tentationes auxilium Deus denegat nūquam.493.n.2. Tētationibus cōsentiendo ad ligatū dæmonem accedimus.816.n.2.

TEPIDVS.

Tepidum in spiritualibus vt detestetur Deus. 205.n.1.&.209.n.12. Quanto sit in discrimine.206.n 3. Instar aquæ tepidç ad vomitum quodammodo prouocat Deum. 209.n.11. Pec. liaria ei gratiæ præsidia denegat Deus.232. n.4.

TERRÆMOTVS.

Ecclesiæ persecutionem significat.330.

TERRENA.

Oblitus terrena percipit cœlestia.338.n.6.

TESTAMENTVM.

Duo testamēta sunt duo Christi vbera.73.n.3. Vtrumque in quatuor diuiditur partes.89. Duæ sunt rotç.212.n.1. Vtriusque concordia.240.n.8.&.500.n.3.

TESTIMONIVM ET TESTIS.

Testimonium de Christo quomodo perhibuerit Pater Æternus.23.n.3. Testis fidelis cur Christus appelletur.22.n.1.

THOMAS APOST.

Exprimit eum beryllus octauum fundamentum cælestis Hierus.832.n.4.

THVRIBVLVM.

Aureum assumpt... Christi humanitatē. 369. n 3. In ... Sanctorum fuisse aliud diuersum ab altari thymiamatis probatur. 377.n.1.&.378.n.2.*& seq.* Huius thuribuli vsus.381.n.5.

THYATIRA.

Thyatiræ Episcopus laudatur,& reprehenditur.173.n.1.

THYMIAMA.

Sacrum quo pacto componeretur.268.n.3. Vbi cremabatur.376.n.2. Eius oblatio bis fiebat in die. *ibid.* Omnes sacerdotes offerebant illud. *ibid.*

TIARA.

Pontificis Deo subiicienda.246.n.7. Super eam cur Dei nomen emineret. *ibid.*

TIMOR.

Deum quàm timeret Iob.40.n.1. Actus timoris,claui ferrei.213.n.4. Eo qui ducuntur,ferreis constringūtur vinculis.214.n.4 Cum timore semper operanda salus.241. n.10. Vbi timor,ibi pudor.585.n.3.

TIMOTHEVS.

Primus fuit Ephesinç Ecclesiç Episcopus.108.

TINTINNABVLA.

Quot penderent ex Pontificis tunica.62.n.2.

TITVLVS.

Sanctæ Crucis visitur Romæ.570.n.6. Quibus literis sit scriptus.663. n.2. In Psalm... titulis poni solent instrumenta,ad quæ canebantur.588 n 7.

TITVS.

Titum cur filium suum legitimum appellet Paulus.14.n.5.

TITVS VESP.

Erat sessor equi nigri .320. *& seq.* Quantis Hierosolymam, & Iudæos affecerit cladibus. *ibid.* *& seq.*

TOPAZIVM.

Duos refert colores .842. n.4. Est nonum fundamentum cœlestis Hierusalem. *ibid.* Exprimit D.Iacobum minorem *ibid.*

TRAIANVS.

Fuerit ne illius anima ab inferis liberata. 282.n.4.

TRIBVLATIO.

Prius tribulationis fit particeps qui voluerit esse regni.54. n.4. Qui tribulationibus deficit,citharam frangit.111.n.3. Tribulationum Iob felix clausula.142.n.3. Tribulatio super tribulationē, spes super spē. 176. n.3. Appellatur in sacris *pardus*, & *ursus*.182.n.6. Eleuat ad gloriam.181.n.7 Erudit nos.216.n.4. Est statera iustitiæ.

ma.331.n.2. Ea, vt vasa pulsu, tentantur homines. ibid. Vasorum instar tribulationis igne coquuntur & durantur.714.n.2. Tribulationis igne cocti nullas formidant persecutiones.450. n.2. Tribulationes consolationibus temperat Deus.490.n.2. Tribulationi non cedentem persequitur non assequitur tribulatio.715.n.4. In tribulationibus cur gloriaretur Paulus.716 n.6. Vide verbũ labor, & verbũ persecutio.

TRIBVS.

Nomen tribus non ad solos Iudęos pertinet. 46.n.1. Quid sit.355.n.1. Tredecim fuerunt. ibid. Duodecim tantum cur semper appellet Scriptura.358.n.1. Leuitica nõ computatur in temporalibus. ibid. Tribus Dan,& Ephraim à Ioanne cur omissæ.ibid. n.5.&.725.n.2. Tribuum nomina cur inscripta in portis cœlestis Hierus.838.n.2.

TRINITAS.

Trinitatis mysterium per Incarnationem explicatius cognitũ.85.n.5.&.455.n.4. Obscura eius cognitio significatur per fumũ. 410.n.2. Trinitatis mysterium innuitur literis nominis ineffabilis.569.n.3. Nemo in cælestem patriam nisi in eius fide ingreditur.839.n.5.

TVBA.

Typus est Ecclesiæ,& prædicationis verbi Dei.61.n.4. Concionatoribus cur tribuatur.382.n.3. Ea conuocabatur populus apud Hebræos.383.n.4.

TVNICA.

Quotuplex & qualis esset Sacerdotalis apud Hebræos.62.n.2. Pontificia dicebatur superhumeralis. ibid. Bysſina ad Sacerdotes & Pontifices pertinebat.63. n. 2. Qua nam indueretur ille similis filio hominis. ibid. Tunica Christi incõsutilis,typus Ecclesiæ. 75.n. 1.

TYRANNI.

Tauri sunt ferocissimi aduersus Ecclesiam. 505.n.6.

V

VATICINIA.

Sunt Dei placita non hominũ inuenta.7.n.1. Ioachimi abb.& D.Vincentii vaticinia ad Societatem IESV referũt aliqui.198.n.4. & seq.

VAS.

Fictile destructionem significat in sacris literis.184.n.4.

VBERA.

Matrem amoris admonent ad nutriendum fœtum.72.n.2. Rectè Deo tribuuntur. ibid. In Christo quid sint. ibid. n.1.

VELAMEN.

Quod nam fuerit illud quod Abimelech cõmendauit Saræ.584.n.2. Capitis velamen in virgine, galea & clypeus.585. n.2. Est armatura castitatis, vallum verecundiæ. ibid.

VELVM.

Templi Salomonis fuit inter altare aureum & Sancta Sanctorum.378.n.1.

VENENA.

Vbi nascuntur,ibi & antidota.490.n.2.

VENTI.

Quatuor præcipui significant quatuor orbis partes.341.n.4. Concionatores item & doctores.342.n.5.

VERBA.

Singula ad prudẽtiæ libram examinãda.587. n.4. Effusus in ea,vas sine operculo.588. n.6. Non verbis tantum,factis etiam vẽtura prænuntiat Deus.642.n.1.

VERBVM DEI.

Flãmeus est gladius.94.n.2.Vtraq; parte acutus propter duo testamenta.95.n.4. Carnalia & spiritualia vitia amputat. ibid. Discernit bonos à malis.ibid. Rationi dulce, sensualitati amarum.461.n.3. & seq. Panis est & alimentum 547.n 2. & seq.

VERBVM DIVINVM.

Eius erga homines amor quantus. 315.n.5. Incarnationis dies,dies lætitiæ Verbi Diuini. ibid.&.632.n.4.

VERECVNDIA.

Ex præcipuis est virginum & adolescentium virtutibus.584.n.1. Plus periclitatur qui minus veretur,585.n 3. Quæ nam sit verè laudabilis. ibid.n.44. Vide verbum Pudor,& verbum Velamen,& verbum Rubor.

VERITAS.

Integram raro loquuntur homines.764.n.3.

VESTIS.

Talaris perseuerantię est symbolum.69.n.1. Albæ quid significent.227.n.6. Curiosus vestium ornatus quantum detrimentum afferat animæ.421.n.3. & seq.

VIDERE.

Extẽditur ad omnes corporis sensus.17.n.6.

VIGILANTIA.

Quan-

Quanta sit opus ad propulsãda tentationum pericula.242.n.9.

VINCENS.

Vincenti donum perseuerantiæ promittitur. 202.n.4.

VIR.

Qui proprie sint appellandi viri.174.n.2.

VIRGA.

Sumitur interdum pro sceptro.31.n.5.

VIRGINES.

Virginum sanctitas insigni miraculo declaratur.282.n.5. Pro eis tanquam dux militat Christus.509.n.4. Virginum nomine cap.14. Apoc. non tantum viri sed etiam fœminæ intelliguntur.746.n.5. Sublimẽ in Ecclesia obtinent locum.747.n.1. Gloriantur Angeli quod virginibus sint pares 748.n.4. Cur supra montem apparuerint.749.n.7. Fugiãt publicum.750.n.8. *Nomen Agni, & nomen Patris*, cur scriptum habeant in frontibus.752.n.1. Eodem Dei nomine Dij appellantur .753.n.2. Diuina similitudo virginibus tribuitur. *ibid.* Citharædis quare comparẽtur.756.n.1.*& seq.* Virginũ corpora Dei citharæ. 757. n.2. *& seq.* Peculiari nomine à Chro empti. 759. n.1. Sunt electorũ primitiæ. *ibid.* n.2. Propter illos reliquis fidelibus benedicit Deus. *Ibid.* Deum donorum spiritualium effectorem profitentur. *ibid.* Sunt primitię spoliorum Christi. *ibid.* n.3. In virginum sacratum violatores acerrime animaduertit Deus.760.n.4. *Sequi Agnum quocunque ierit* cur dicantur.761.n.1.*& seq.* Peculiaria in cælo habent gaudia. *ibid.* n.1. In virginum multitudine omnium virtutum merita reperiuntur.762.n.3. Virginibus prę cipue Christus delectatur in cælo *ibid.* Sũt veraces.763.n.3.

VIRGINITAS.

Seruari non potest absque Dei ope.509.n.2. Est corona regalis.652. Beata Virgo ipsius virginitatis est corona. *ibid.* n.4. Virginitatis bonum cultus corporis infamat. 639.n.2. Alterum mundum supra mundanum constituit.747.n.2. Qui tetra aduersus virginitatem effugit, à reliquis facile se expediet. *ibid.* Angelos non solum æquat sed superat. *ibid.* n.3. In Angelis fortior, in hominibus felicior.748.n.3. Quãto in honore semper habita fuerit.749. n.6. Dei incorruptibilitatem imitatur. *ibid.* n.5. Virginitatis difficultas *ibid.* n. 7 Vera & pura nihil magis timet quam se ip sam.751.n.9. Ad virginitatis lilia sustini da duplex requiritur fortitudo .750. n.7 Cum virginitate sobrietas, temperantia, & modestia coniungi debẽt .751.n.8. Omn ex parte circunspecta sit & oculata. *ibid* n.10. Apibus comparatur ob multa.752 n.10. Sex præcipue eam seruant condi tiones. *ibid.* n. 11. Martyrium est sine sa guine.753.n.1. Est virtus princeps & re galis.754.n.3. Per antonomasiam dicitu *grauitas & maiestas. ibid.* Conciliat reueren tiam . *ibid.* Virtus est famosa. 755. n. 2 Bellatrix item. *ibid.* n. 3. Rebus odo riferis cur comparetur. *ibid.* n. 2. Acqu ritur naturæ violenda. 754.n. 1. Hya cinthinum est Ecclesiæ operimentum.755 n. 1. Ne pateat tentationibus, coope rienda est cilicio. *ibid.* Dæmonibus, & voluptariis hominibus est terribilis. 756 n. 4. Effulsit post Incarnationem. *ibid* n. 5. Candida est & rubicunda. 757.n 2. Flos Ecclesiastici germinis. *ibid.* Commendat Dei potentiam. *ibid.* Vi ginitatis raritas. 758. n. 5. Semel ami sa recuperari nequit. *ibid.* Quanta si eius. Præstantia. *ibid.* Virginitate volup tas solida continetur. 753.n. 2. Condu cit ad fidẽ. *ibid.* n.3. Vide verbum *castitas*

VIRGO FOEMINA.

Aspectus eius quàm fugiendus. 524.n.5. Publicum, & corporis cultum vitet maxi mè. 639. n. 2.

VIRTVS.

Perficitur laboribus. 87. n. 9. Perfectissi mus virtutum odor, rarissimus. 88. n. 10. Acquiritur per mortificationem. *ibid.* Incuriam in virtutis progressu ægerrime fert Deus. 119. n. 5. In ea non progredi, regredi est.120.n.5.& 206.n.3.*& seq.* Probant illam labores. 120.n. 7. A virtutis perfectione excidere, quanta iactura. 122.n. 3. In ea verę diuitiæ. 143. n. 1. *& seq.* Virtutum pulchritudinem adũbrat Pauo. 234. n. 4. Cardinales virtutes expressæ in quatuor illis mysticis animalibus. 237.n. 3. Virtutum omniũ in Beata Virgine mira consensio, & lætitia. 408. n. 4. In virtutis via nunquam sistendum. 430. n. 8. Ex flore Christo

om-

omnes virtutes apum instar hauserunt dulcedinem.670.n.6.

VISIO BEATA.

Iaspidi lapidi pretioso comparatur .838. n.1. Tam homini, quàm Angelo iuxta magnitudinem gratiæ confertur. 839.n.6.

VITA.

Humanæ vitæ breuitas quibus rebus comparetur.31.n.2. Vita præsens,solitudo.535.n.2. In ea haud speranda requies .767.n.2. *Dies mercenarij*,cur appelletur.768.n.3. De actiua,& contemplatiua vide verbum, *contemplatio.*

VITIA.

Odio habenda non homines.113.n.3. Septem capitalia regnant in mundo .528.n.6.

VITRVM.

Significat cordis puritatem.839.n.6.

VNGVLA.

Discreta animalium est symbolum prudentiæ.241.n.9.

VNICORNIS.

Superbos repræsentat .264.n.1.

VOLVMEN.

Quod nam fuerit illud *volans* apud Zachariã, & quid contineret scriptum .829.n.4.

VOTVM.

Improbi hominis vota Deo nõ sunt accepta. 156.n.2. Modum quærere non implendi votum maximè timendum. *ibid.* Per tria religionis vota venimus ad Deum.593.n.5. Vide verbum *religio.*

VOX.

Quam edant primum infantes.49.n.2. Vox hominum simul clamantium aquis comparari solet.89. Christi vox ad iudiciũ venientis instar aquarum multarum.90.

VRIAS.

Propheta cuius filius,& quo tempore prophetauerit.645.n.3. Qui vixit tẽpore Achaz, fuit idololatra.644.n.5.

VVANDALIA ET VVANDALI.

Quæ regio sit & vnde dicta.402.n.1. Vuandalorum regum successio. *ibid.* n.3. & *seq.* Eorundem extinctio.403.n.4.

VVLNERA.

Christi vulnera cælaturę pulcherrimæ .168.n.1. *Vanus pessimum*, & *sanum* quid significet in sacris.783.n.1. Vide verbũ *Christi vulnera.*

VVLTVS.

Vultus Dei iudicantis seueritas.82.n.3.

VXOR.

Loth in salis statuã quorsum versa.206.n.4.

Z

ZACHARIAS.

Pater Ioannis Bap.fuit de minoribus sacerdotibus. 378.n. 1. Minorum prophetarum vndecimus quo tempore prophetauerit. 644. Quis fuerit ille occisus inter templũ & altare. *ibid.*

ZELVS.

Zelus Ephesini Episcopi laudatur .111. n.1. Prælatorum zelus.112.n.1. Quam sit gratus Deo *ibid.* n.2. Animarum zelus, quæstus magnus.144. Sanctorum zelus propter hominum peccata maximè Deo placet. 461.n. 2.

ZONA.

Quotuplex,& qualis esset Pontificia. 63.n.3. Quali nam præcingeretur ille *similis filio hominis.ibid.*

ERRATA.

Pag.34.n.3.supereminentem scientiam lege scientię.56.1. tiam leg.etiam 64.4.motibus leg. montibus. 65.1. myrii leg. mysterii. 81.3. ocu leg.oculos. Ibid. contereret leg.cõtere. 86.7. Annunciatis leg.annunciantis.93.4. lauam leg. læuam. 123.1.numeri leg. muneri. 131.allogiarum leg.allegoriarum. 144. miseratur leg.miseretur. 152.4. flores leg.flores. 156.2. ponebat leg. ponebas. 157. quemadmodum ij leg.is. 206.3.imperfectionis leg.in perf. 242.11.imperfectis leg.in perf. 252. fignatum leg.signatus. 272. Ecclesiam leg. Ecclesię. 324.3. exeninatus leg.exinanitus. 344.1. Quamtuam leg. quã. quam. 491.2.interiori leg.exteriori. 577.1.amentium leg.amantiũ. 727.2.positus leg. potitus.

Digitized by Google

Digitized by Google

1-6-3

Digitized by Google